

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;
CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA. ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO
SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE ET OBVIUM QUINAM PATRES
ET IN QUIDUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM

SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR: CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIMQUE IN TOTO OPERIS DECURSUS CONSTANter
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIQUÆ ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ETATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES PRIMA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A TERTULLIANO AD GREGORIUM MAGNUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

PATROLOGIÆ TOMUS LX.

PRUDENTII TOMUS POSTERIOR. — DRACONTII TOMUS UNICUS.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU PETIT-MONTROUGE.

1847

7900

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

PRUDENTIUS.

Psychomachia.	11
Liber Peristephanus.	273

DRACONTIUS.

Carmen de Deo.	679
Satisfactio ad Guntharium regem.	901

QUINTI SÆCULI

POETARUM

SERIES

CONTINUATUR,

NOVAQUE ET ACCURATISSIMA EDITIONE DONANTUR

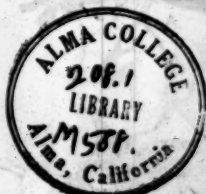
AURELII PRUDENTII

NEQNON

DRACONTII

CARMINA OMNIA,

NOVA EDITIONE AREVALI, GLOSSAS VETERES, LECTIONES VARIAS ERUDITISSIMASQUE
COMMENTARIOS EXHIBENTEN.

PRUDENTII TOMUS POSTERIOR. — DRACONTII
TOMUS UNICUS.

— — — — —
PRIX : 7 FRANCS.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
ou PETIT-MONTROUGE.

— — — — —
1847.

7900

CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM.

TABULA IX.

- A Martyr in equuleo.
B Martyr pendens ab equuleo.
C Lampades accendit. } His torquendi instrumentis
D Scorpio. } qui in equuleum agebantur excruciarī aliquando
solebant.

TABULA XI.

- Duo alii iſdem modi quibus pariter SS. Marty-
res cedebantur.
A Primum ostendit atque demonstrat,
B Alterum: qui modus, in sanctorum Martyrum
rebus gestis, his verbis exprimitur: Cathomo cæ-
datur.

TABULA X.

- Modi sunt hi, quibus sancti Martyres foris, vel
flagris, aut consimilibus cedebantur.
A Unum horum indicat,
B Alterum,
C Tertium.

TABULA XII.

- A Martyres aliquando hoc modo lapidibus preme-
bantur:
B Pugnis, alapis, calcibus, aliisve modis percutie-
bantur:
C Lapidibus item quandoque obruebantur.

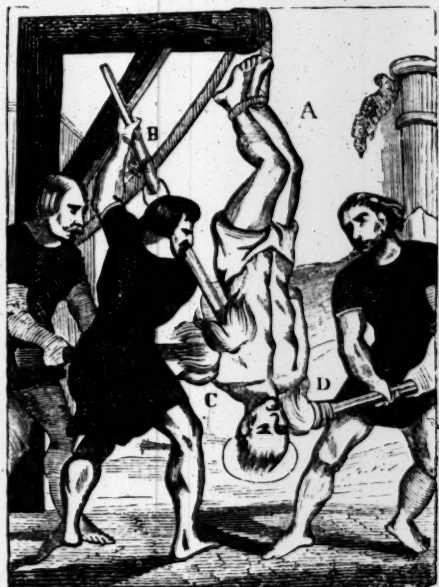
CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM

TABULA XIII.

- A Ungulae.
  - B Uncus.
  - C Ferrei pectines.
- His instrumentis sancti Martyres discerpebantur.

TABULA XIV.

- A Martyres torrebantur,
- B Vel tectis,
- C Vel funalibus.
- D Aut ardentibus lampadibus, quarum figura etiam in equileo exprimitur. Tabula IX, lit. C.

TABULA XV.

- A Martyres de equileo depositi, divaricatis cruribus, vi ad quartum aut quintum foramen distendebantur.
- B Aut viva calce, oleoque ebullienti, et consimilibus perfundebantur.
- C Vel denique nudi super testaceis fragmentis premebantur, volvebanturque.

TABULA XVI.

- A Martyres in crate ferrea torrebantur,
- B Aliquando etiam vel in lecto ferreo,
- C Aut in ignita sartagine,
- D Aut in olla,
- E Vel in turo aeneo,
- F Et demum quandoque in fel etc.
- G Ferro hujus formae utebantur gentes in his SS. Martyrum carnificum.

CRUCIATES SANCTORUM MARTYRUM.

TABULA XVII.

Igni tradebantur SS. Martyres vel in fossis ardentibus carbonibus repositi,
 Vel ad quatuor stipites alligati,
 Vel in cupas,
 Aut in rogam injecti.
 Quandoque vel stipitibus erectis, funibus oleo et consimilibus illitis ligati.
 Aut in propriis adibus, vel carcere inclusi,
 Denique vel in fornacem deturbati,
 Aut in navim impositi, et in altum devecti

TABULA XIX.

A Urgebantur sancti Martyres de carnibus immolatis, deque sacrificii vino degustare. Qui tamen ad hoc sacrilegium perpetrandum nulla vi nullisque minis adduci unquam potuerunt.

TABULA XVIII.

A Martyres ardentibus prunis impositi volutari in eis solebant.
 B Nonnunquam in lectulis ferreis ligati, liquato plumbo, resina ferventi, et pice cruciabantur.
 C Aliquando sub axillis, ferris ignitis semiustulabantur.
 D Aut etiam nudis pedibus per candentes carbones incedere cogebantur.

TABULA XX.

A Sancte Christi, Virgines ignominie causa vel ad meretricum prostibula vi ducebantur,
 B Vel sic ad turpitudinem radebantur.

CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM.
TABULA XXI.

- A Martyribus ob Christi fidem vel pectus detranebatur.
B Vel eisdem adhuc tepentibus cor et viscera extrahabantur.
C Securi quandoque ipsorum capita contundebantur.
D Aliqui gladio obruncabantur.
E Alii telis confgebantur.
F Vel praecutis de aut consimilibus transverberabantur.
G Alii ad diarum arborum ramos alligati disperiebantur.
H Aliqui demum acutis calamis sub manuum pedumque unguitibus inficis torquebantur.

TABULA XXII.

- A Sanctorum Martyrum vultus notis deturpabantur.
B Eisdem crura confringebantur.
C Alii vel ferarum pellibus induti, canibus obiciebantur.
D Vel hoc qui expressus est modus.
E Alii praeterea aut in puteos praecipites dabantur.
F Aut culeo (in proluentem)
G Vel denique plumbeis loculis inclusi projiciebantur.

TABULA XXIII.

- A Christianorum aliqui vel muribus redendi, ea, quam haec figura demonstrat, forma, tradebantur.
B Vel unus super alium perinde ac agmina locustarum in angustioribus custodiis includebantur.
C Vel etiam inmissis equitibus obtrebantur.

TABULA XXIV.

- A Sancti Martyres vestibus denudati vel super ferreos murices premebantur.
B Vel sic alligati per diversa loca ducebantur.
C Aut in caleis fornacem conjiciebantur.
D Vel demum ex altissimis locis praecipites dabantur.

CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM.

TABULA XXV.

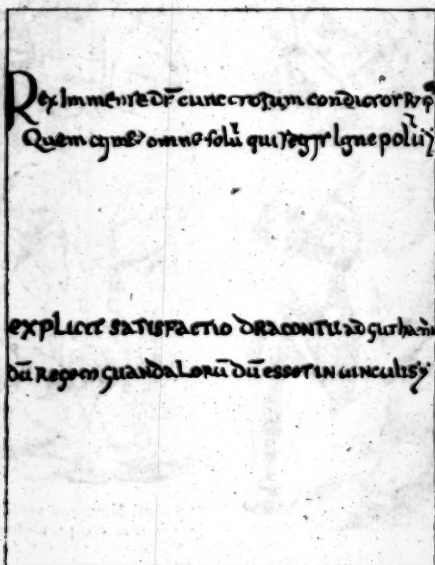
- A B Dabantur Sancti Martyres in metalla :
 C Quandoque vero, præsertim nobiles, animalium
 rationis expertium pastores ac custodes consti-
 tuebantur :
 D Alii aut ad arenam fodiendam,
 E Aut ad segetes desecandas damnabantur.
 F Vel denique camelorum curæ ascribebantur.

TABULA XXVI.

Instrumenta Martyrii Romæ
 in cœmeteriis reperta.

Specimen codicis de quo supra in Prolegomenis Dracontii
 operum, in fine capitis vii, col. hujus tomi 640.

Inscriptio dedicatoria.

SANCTISSIMO. PATRI
ET. D. N. PIO. VI. PONT. MAX.
QVI. PRO. EXIMIO. ET. SINGVLARI. STUDIO
ECCLESIASTICAE. DOCTRINAE
EXCOLENDAE. AMPLIFICANDAE. COHONESTANDAE
EDITIONI. ROMANAE. CARMINVM
M. AVRELII. CLEMENTIS. PRUDENTII
TITVLVM. SACRATISSIMI. NOMINIS. PRAESCRIBI
BENIGNISSIME. INDVLSIT
VOLVMEN. ALTERVM. QVO. CATHOLICVS. POETA
CONCVLCAT. SACRA. GENTIVM. LABEM. INFERT. IDOLIS
CARMEN. MARTYRIBVS. DEVOVET. LAVDAT. APOSTOLOS
FAVSTINVS. AREVALVS
POST. HYMILLIMA. PEDVM. OSCVLA. BEATORVM
D. D. L. MERITO.

PRÆFATIO.

Habes, L. B., commentarium in Prudentii carmina, quæ supererant excudenda, serius fortas-e quam multorum opinio, aut etiam expectatio ferebat, verum multo citius quam aut res ipsa pati debere videbatur, aut quam destinatum mihi erat ut opus ex animi mei sententia in lucem prodiret. Equidem volumen prius e manibus mihi elabi, atque in vulgus venire, haud ægre toleram, quod ita mecum constitueram fieri posse ut aliorum qua monitis, qua reprehensionibus doctior factus, aut nonnulla jam dicta retractarem, in meliusque converterem, aut deinceps dicenda ad severiorem judicandi normam exigerem. Hujus mei consilii exstiteritne aliquis fructus, ultro aliis judicandum relinquerem, nisi rem ita esse grati animi causa præstaret profleri. Verum, si quod aliud scriptionis genus, commentarius certe in doctissimum poetam Christianum diuturni temporis mora indiget ad maturitatem. Nam in varietate et copia argumentorum prope infinita quam multa, etiam dum aliud agimus, tempus et casus offerunt, quæ incassum alias quæreres, ac ne cogitatio quidem quærendi facile excitaretur? Quid in ipsa adeo familiari et quotidiana sermonis communicatione consilia doctorum hominum et cogitata commemor m? Romæ præsertim, ubi tam multi sunt qui in antiquitatibus sacris et profanis investigandis juvare te possint et velint, nusquam ut alibi majora adsint adjumenta ad hujusmodi rerum commentationes perficiendas. Cæterum ne tarditatis et procrastinationis arguar, aut cessasse potius videar quam temporis opportunitatem voluisse expectare, quoad opus maturesceret, aliorum demum consilio acquievi, moremque voluntati gessi. Illud etiam addebat animos, quod industriam a me in priori volumine positam multi viri graves sibi non solum gratam, verum etiam ratam fuisse haud obscura animi significatione declararunt: viri, inquam, graves, a paritum studio semoti, et acri judicio præstantes, quique præterea liberam sententiam omnium maxime proferre possunt. Quanquam de me quis liberrime non judicet? qui liberiores quorumlibet hominum censuras, præjudicatas etiam non legentium castigationes, fastidia eorum qui, cum meliora fortasse facere ipsi possint, nihil tamen extricant, maluntque in republica litteraria judicia ferre quam subire, nec cohibere possim, si velim, neque adeo velim, si possim. Quo majorem gratiam his habere debeo, qui bene de me sunt meriti. Accedebat, quod cum duobus voluminibus carmina Prudentii comprehendere decrevissem, ita eorum moles mihi necopinanti accrevit, ut plura resecare, quædam in aliud opus rejicere coactus sim. Atque id præcipuum illud est, quod ante monere volui, ne sine causa præfari videar. Quippe pollicitus fueram duas me diatribas commentario posterioris hujus voluminis præpositurum, alteram de Eversione aræ Victoriz, alteram de Fide Prudentii in actis SS. martyrum referendis. Quibus de rebus cum locus non sit uberius disserendi, in commentariis ea dixi quæ necessaria visa sunt, et satis esse debent ad poetam explanandum, ejusque auctoritatem vindicandam. Alia quæ in utroque argumento distinctius et explicatius pertrahendo addi possunt, ita separato opere completi est animus, ut ad Prudenti interpretationem absolvendam non supervacanea sint, si accedant, neque, si absint, magnopere desiderentur. Itaque Prudentium perinde nunc edo, ac sua opera absolvere solent nonnulli architecti, qui ædibus quamvis amplissimis, et quibus nihil jam ad perfectionem et absolutionem videatur deesse, ita tamen fastigium imponunt, ut ex aliquo latere projecuras, et crepidines murorum, quæ si vestigia continuandi operis, relinquant, unde ædificium possit vel ab ipsis, vel ab aliis, si usus veniat, aliquando amplificari, et in augustiorem formam redigi. Vale.

PRÆFATIO PSYCHOMACHIAE.

- 577** Senex fidelis, prima credendi via,
Abram, beati seminis serus pater,
578 Adjecta cuius nomen auxit syllaba,

- A Abram parenti datus, Abraham Deo.
5 **579** Senile pignus qui dicavit victimæ.
Docens, ad aram cum litare quis velit,

GLOSSÆ VETERES.

Psychomachia, Græce; Latine dicitur animæ certamen, eo quod ibi bella figuntur, quibus adversus vitia fidelis anima præliatur, sed textum narrationis de libro Genesis assumpta præcedit præfatio, ut sequens opus divina melius commendat auctoritas, Iso.

Versu 1. Prima, ita recte vocatur Abraham, ut scriptum est: Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam; propterea non solum pater est circumcisionis, sed et omnium eorum qui sectantur ejus vestigia fidei, I.

2. Beati, Christi sexus (leg. servus) pater existit, ut non tantum dilatione desideria crescerent, sed etiam ut ad excipiendam gratiam multis eruditionibus corda præpararentur, diuque expectata redemptione tandem adve-

niens gratior haberetur, I.

5. Adjecta, aiunt Hebræi, quod he litteram de nomine suo quod apud eos tetragrammaton est, Abram Deus dederit; ut, qui prius pater excelsus appellabatur, postea multorum, subauditur populorum sive gentium, pater vocaretur, Iso.

5. Senile, qui in senectute datus ei fuerat; offerens filium, qui fuit senile pignus. — Pignus, pignora filii nuncupantur, eo quod in eis spes habeatur future posteritatis. — Dicavit, consecravit. — Victimæ, ad victimam, Iso.

6. Litare, immolare: lito derivatur a linio, et est frequentativum, licet ad id significare videatur, I.

COMMENTARIUS.

Titulus in codice Marietti est *Inci it præfatio in Christi nomine Psychomachia*. In cod. Vat. C, *Incipit Liber Prudentii Aurelii Psychomachia*. In Alex., *Incipit Psychomachia liber iv*, sed forte se est error, nam in fine dicitur *Finit liber in Psychomachia*, nisi liber iv vocetur quia quartus est ordine in eo volumine, qui idem tertius est contra hæreticos.

Versu 1. In codicibus Vaticanis antiquissimis A et B deest *Psychomachia*; adest vero in aliis compluribus, quibus hoc opus separatim comprehenditur. Cum enim plura contineat, ad vitam spirituales dirigendam valde opportuna, monachi illud præ cæteris adamarunt, et sæpius exscriperunt; in aliis vero codicibus omnino *Psychomachia* prætermissa est, quod, ut ego arbutor, hoc carmen nimis jam vulgatum videretur. Itaque neque in Urbinate elegantissimo codice, neque in Florentino comparet. *Psychomachia* codices scorum exarati in bibliotheca Vaticana sunt ii quos distinximus litteris C, E, F, G, H, L. Cum nonnullis autem operibus Prudentii *Psychomachia* exstitit in cod. O, BL, de quibus omnibus vide proleg. cap. 4, ubi etiam observare poteris, an et quos titulos singuli codices habuerint. De codice *Psychomachia* bibliothecæ Anglicæ regi eod. cap. Altera hic pertinentia dedi in not. ad præfationem Prudentii vers. 39, et in not. ad titulum *Hamartigenia*. In prolegom. num. 216 notavi, divisionem capitulum a Barthio judicari ex monachorum ingenio protectam, sive, ut ille ait, monasticam. De versione *Psychomachia* Hispanica consule proleg. num. 119, de Græca num. 91 et 121. *Psychomachiam* quod alii *De Pugna animi*, alii *De Compugnancia animi*, vel *animæ*, alii *De Certamine virtutum et vitiorum* Latine inscribunt, non male quidem faciunt; videtamen an melius possit exponi *Pugna spiritualis*, qua inscriptione celeberrimus editus est liber Italice sine auctoris nomi e sæpius recusus, et in plures linguas conversus, et jam pridem suo auctori vindicatus V. P. Laurentio Scupoli ord. cler. reg. Theatinorum. Conferendi tamen sunt duo alii libri Hispanici ejusdem tituli, alter *Una Lucha y Combate del alma con sus afectos desordenados*, Barcelona, 1610, auctore Ludovico de Vera Carthusiano; alter *De la Perfeccion de la vida Christiana*, auctore Joanne de Costanza Benedictino: quod opus cum titulo *Pugna spiritualis* Latine et Belgice reddidit prodiit. Quod autem Prudentius virtutes et vitia quasi personarum in hoc poemate inducit, novum non est. Vide quæ J. C. Scali-

ger notat lib. iii Poetices, cap. 3, de Quasi Personis, ut inopia, sarras, luxuria, etc. Illud vero ante Prudentium ab alio factum non memini, totum carmen ex huiusmodi quasi personis componi. Legi dignus est libellus Emmanuelis Martini de animi Affectibus, quo Græca nomina vitiorum et virtutum exponit, postejus epistolas in editione quam Petrus Wesselingius procuravit. Tractatus de Agone Christiano exstat tom. VI operum S. Augustini, et alius de Conflictu vitiorum et virtutum, qui postremus S. Isidori potius creditur esse. Alii auctorem dicunt fuisse S. Ambrosium, alii S. Leonem, Maurini Ambrosium Autpertum, quod est probabilius. Prudentius, certamen inter virtutes et vitia descripturus, exemplum vincendi nobis proponit Abrahamum senem fidelem. Primas enim partes ac postremas pariter habet fides in hoc triumpho, atque adeo congruenter de Abrahamo præfatur poeta. Sicut enim ille, quamvis senex, quia Deo credidit, hostes debellavit, ita nos, quamvis natura infirmi et debiles, tamen fidei scuto armati, adversarios et vitia superare poterimus. In editis ante Heinsium, Aldo, Torn., Gis., Weitzio legebatur *prima credendi via* est. Heinsius removit est, allegans suos cod. Favent illi Bonon., Alex. et alii. In Vat. C est abraham verbum substantivum est. Beda de Arte metrica versum hunc exscribit sine est. Nihilominus exstat est in Mar., Bat., Vienn., Prag., Vatt. G et L, et aliis. Gallandius expunxit est, sed non agnoscit epexegesis: putat enim, hæc omnia regi a verbis *suavit, dedit*, in versu 10, quod magis poeticum est, et ad Pindari morem expressum. Totam Abrahami historiam habes cap. xi et seqq. Genesis.

5. Loc. cit., cap. xvii, vers. 9: *Nec ultra vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te*.

4. Plerique ed. i et optimi mss., parenti. Aldus, parente, cum cod. Aug. et Vatt. O, B¹, minus bene.

5. Dicare victimæ est in vicem victimæ. Quam locutionem confirmans Barthius lib. xxiv *Adversar.*, cap. 5, *elegantius rerum thesaurum esse Prudentium testatur, et similia dixisse Catullum, Germanicum, Martialem, Claudianum observat. Illic faciunt notanda ad hyann. 5 Peristeph., vers. 118: Ant facibus data fumificis*.

6. Litare alii a luo derivant, alii verius a λῑτῶ, λῑτῶ, id est preces, supplicatio.

- Quod dulce cordi, quod pium, quod unicum,
Deo libenter offerendum credito:
Pugnare nosmet cum profanis gentibus
10 Suasit, summumque suasor exemplum dedit:
Nec ante prolem conjugalem gignere,
Deo parente, matre virtute editam,
580 Quam strage multa bellicosus spiritus
Portenta cordis servientis vicerit.
15 Victum feroces forte reges ceperant
Loth, immorantem criminosis urbibus
Sodomæ et Gomorrhæ, quas fovebat advena,
Pollens honore patruelis gloriæ.
Abram, sinistris excitatus nuntius,

- A 20 Audit, propinquum, sorte captum bellica,
Servire duris barbarorum vinculis:
Armat trecentos, terque senos vernulas,
Pergant ut hostis terga euntis cadere:
581 Quem gaze dives, ac triumphus nobilis
25 Capitis tenebant impeditum copiis.
Quin ipse ferrum stringit, et plenus Deo
Reges superbos mole praelarum graves
Pellit fugatos, sauciatos proterit,
Frangit catenas, et rapinam liberat,
30 Aurum, puellas, parvulos, monilia,
Greges-aquarum, vasa, vestem, buculas.
Loth ipse ruptis expeditus nexibus

GLOSSÆ VETERES.

7. Quod, sicut Abraham unigenitum, quem diligebat, obtulit, sic offerendum Deo credat fidelis, quicquid præcipuum cordis invenerit. — Cordi, scilicet est. — Pium, dilectum, l.
9. Profanis, profanæ gentes sunt passiones animæ, et vitia sunt portenta cordis et animæ passiones, quæ cupiditas, lætitia, et ægritudo; unde et Virgilius canebat: Cupiunt, gaudentes, dolentque, lso.
10. Exemplum, sicut ille veros reges perdidit, ita nos exterminare vitia suasit, quibus in quinque ensibus subjugati sumus. Num Abraham spiritum bellicum significat; quinque reges quinque sensus corporis; Loth fidem captam a vitio; quam relaxat spiritus bellicosus; CCCXVIII vernaculi fidem-significat quæ in Nicaeno concilio est constituta a CCCXVIII episcopis, sed x ad decalogum, vii ad octo beatitudines pertinere possunt; quæ his omnibus caret, nunquam ad prædictas beatitudines perveniet, lso.
11. Prolem, fructum boni operis, lso.
12. Editam, prolatam, procreantem, lso.
13. Strage, cæde. — Bellicosus spiritus, ratio, quæ est in animâ, pugnam exercens contra vitia ab harum servitute cum cor bellicosus spiritus liberaverit, erit consequens ut de matre virtute placens Deo proles creetur boni scilicet operis fructus, l.
14. Portenta, monstra, vel vitia, lso.
15. Ceperant, merito capitur, qui cum criminosis moratur; imo delegerat immorari; contra quod Moyses ad populum, Discedite, inquit, a tabernaculis hominum impiorum; haud dubium quin dicat abire, ne et ipsi

- B involvantur in peccatis eorum, lso.
16. Immorantem, habitantem, lso.
17. Fovebat, incolebat, diligebat, lso.
18. Pollens, crescens, sive fulgens, vel abundans sicut scriptum est: Recordatus est Deus Abraham, et liberavit Loth de subversione urbis. — Honore, ob honorem patris Loth pollebat, sicut scriptum est, etc., vel certe quia apud omnes Abraham propheta Dei habebatur. — Patruelis, Abraham, lso.
19. Sinistris, contrariis; sinister nuntius erat qui adversa captivitatis nepotemque captum scire barbaris nuntiabat. — Excitatus, conturbatus, lso.
21. Barbarorum, gentilium, lso.
22. Terque senos, XVIII, lso.
24. Quem, euntem hostem divitis gazæ copia impeditum fecerat, lso.
25. Impeditum, hostem pro hostibus posuit, singulare pro plurali, ut est illud: Venit musca gravissima. — Copiis, divitiis, lso.
26. Stringit, evaginat. — Plenus Deo, quoniam plenus Deo erat, ideo adversas acies facile superabat, lso.
27. Mole, magnitudine, lso.
28. Pellit, hic invenitur schema, quod hypozentis appellatur; videlicet ubi diversa verba singulis quibusque clausulis propriè iunguntur. — Sauciatos, vulneratos, lso.
30. Monilia, ornamenta, pro omni ornatu, lso.
31. Buculos, vaccas, greges vaccarum, armenta boum, lso.
32. Expeditus, liberatus, velox, vel solutus, lso.

COMMENTARIUS.

7. In Vat. D, contra metrum, quod est dulce cordi. Ald., Gis. et alii vulg., quod dulce cordi est. A veteribus libris Heinsianis, a Mar., Rat., Weitz., Vatt., C., F., G., L., et aliis plerisque abest verbum substantivum est per epexegesin, ut in versu primo.
8. Scholiastes Persii ad illud *Lusca sacerdos satyra* 5 ait: Solent mulieres deformes et aliqua corporis parte mance ad deorum ministeria se conferre. Contra faciendum exemplo suo docuit Abrahamus.
10. Ald., mendose, suasit, et suum.
12. Mar., Rat., Weitz. cum aliis, Gis. parente. H insani omne, Alex., Vatt. F. G., et plerique alii, placentem. Fuldens. male, placente. Heinsius ait in suis esse Deo placentem cum Aldo; addit Teolius, editiones omnes Heinsio anteriores, Aldina excepta, habere Deo parente. At non solum in Aldina editione, sed in aliis etiam antiquis invenio Deo placentem, ut in Basileensi anni 1540, Coloniensi 1594, et aliis. Sichardo placet parente, quia sequitur matre virtute, ut Cicerò gloriabatur, se suæ nobilitatis parentem habere laborem. Virtus mater dicitur, ut castitas mater hymno 11 Catheem. vers. 14.
14. Ald., Gis., Erfurt., Bong., Ang. cum Vatt. C., G., O., R., BB., et aliis, sæcientis. Put., Oxon., Egm., Widm., Bonon., Alex., Mar., Rat. a prima manu, et alii servientis, quo verbo simili ratione saepe usus est Prudentius. Barthius, lib. XLIII, cap. 7 Advers.,

in quodam ms. invenerat servientis, quod optimum putat; sed fatetur in plerisque codd. esse servientis, et explicat, nisi cor redegerit in servitutem, et ita portenta ejus, sive malignas cogitationes vicerit.

15. In Mar. error est ceperit, correctum supra ceperant. Simile mendum in Vat. C. ceperat.

22. Pignoriis, de Servis pag. 22 et seqq. de vernæ et vernulæ appellatione edisserit: ita vocabant antiqui servos domi natos. Sed aliquando vernæ vox latiore notione pro quibuslibet servis accipiebatur, ut exemplis confirmat Pignoriis.

25. Mar., pergat; supra pergant, recte.

24. Sichardus, perperam, triumphator pro triumphus. Triumphus nobilis dicitur, ut vda 1 Horatii: *Palmarum nobilis*.

25. Scripti Heinsiani, Alex., Vat. F., Ald., Bonon., Egm., et alii, capis tenebant. Weizius, Gis., Mar., Rat., Vatt. C. F. et alii, capis tenebat. Viennensis, captum tenebat.

26. Vienn., tunc ipse; alii, quin ipse. Erfurt. a prima manu, strinxit pro stringit.

31. Elmeshorstius in Arnobius pag. 16, buculam pro bove, juveneca, bæcca ex glossis veteribus, Virgilio, Aldhelmo dici comprobatur. Ald. et Ang., bestes; alii, vestem.

32. Mar. et Bonon. cum Heinsianis, præter Puteanum, expeditus vinculis, quos sequi noluit Heinsius.

Atrita dens colla liber erigit.

582 Abram triumphus dissipator hostici.

- 35 Redit, recepta prole fratris inclutus,
Ne quam fidelis sanguinis prosapiam
Vis pessimorum possideret principum.
Adhuc recentem cæde de tanta virum

583 Donat sacerdos ferculis cœlestibus.

- 40 Dei sacerdos, rex et idem præpotens,

GLOSSÆ VETERES.

33. Boiis, boia est apta catena collis. BACCAS nominat vincula ob rotunditatem; sed et teretes gemmæ BACCÆ dicuntur; ut illud: Oneretque bacis colla rubri lititoris: nam et oleæ fructus, sive lauri bucas vocamus. BAGA ferrum dicitur, quo captiva sæpe mancipia strictis collis, et manibus aguntur, Iso. — Bacis, cotenis, Vat. T.

34. Hostici, hostilis.

36. Quam, aliquam. — Sanguinis, cognationis. — Prosapiam, posteritatem, progeniem; indignum quippe erat ut progeniem fidelis sanguinis pessimi possiderent principes, Iso.

37. Vis, potestas; Iso.

39. Ferculis, cibus; metaphora: escis, vel mensis, Iso.

40. Sacerdos, Melchisedech. — Præpotens, valde

COMMENTARIUS

Rat., expeditur vinculis. Plerique, expeditus nexibus.

33. Weitzius amplexus est conjecturam Gruteri atrita, quasi ab arto, seu arcto. Antiqui dicebant quidem atrita pro atrata seu arcata, impetrata pro impetrata, dolita pro dolata. Aliqui sumunt etiam artitus pro bonis artibus instructus. Sed hoc loco atrita ab altero verum est, et a pluribus similiter usurpatum. Alcimus lib. 1. Oppressos cophinis humeros; atritaque colla, ut Virgil., Ovid. aliosque prætereant. Egm. scribit adtrita. Idem dicendum hymno 1 Peristeph., vers. 72: Et chalybs atrita colla, gravibus ambit circulis. De bacis magna est dissensio. Ita scribunt Ang. Alex., Vat. F, G, L, Egm., Pal., apud Weitzium Aldus (nam is mihi baccis), Put., Teol. et vetustiores Heinsiani. In Aldo, Vat. D, BB, baccis, quod perinde est, quamvis orthographia bacis magis probeatur. In Rottendorpio priore est glossa: Baccæ proprie dicuntur fructus lauri, sine racemi hederarum, sed hic pro nodis catenarum ponuntur. Baccæ vero per duo cc ministræ Bacchi sunt. Gifanius Ind. Lucet., verbo vestis ex veteribus libris legendum ait bacis. aut, quod perinde est, bagis. Et bagis quidem habet Vat. O cum Erfurt. Fabricius vero vel baiis, vel boiis. Sed vocem boia præfert ex cod. ms. Borneri, et baias interpretatur folia palmarum ex S. Hieronymo, aut ramos palmarum ex veteri interprete apud Joannem evangelistam, ex quorum surculis suspicatur facta fuisse vincula, quibus colla captivorum includerentur. Sich., Vienn., bogis. Mar., bois vel bois. Rat., boiis. Vat. R, bois. Thuan., boigia. Weitzius et Giselinus, boiis. Giselinus advertit, Jacobum Meyrum in primo hymno Peristeph., ab eo perpurcato, voculam hanc, Plauto in Asinaria non incognitam. Prudentius re-tituisse: et recte quidem Giselinus rejicit lectionem baccis, si intelligatur, colla atrita baccis fuisse, quia monilia haccata, seu gemmata gestabant, antequam cape-re-ntur; quæ quidem est interpretatio Nebrisæ. Latinius etiam in Bibl. select. pro baccis, in Torn. posuit boiis. In Glossario Ducangii boia est compes, aut torques vineorum; ex quo conjicitur carnifices boias ab lalis vocari, quamvis alii dissentiant; pro eodem vero sumitur boga, bogia, boga, bodia. S. Hieronymus lib. v in Jerem. cap. xvi, ad vers. Fac tibi vincula, et catenas, ait, vincula et catenas illas, seu furcas ligneas, quæ collo imponendæ erant, sermone vulgari boias dici. Et observandum Jerubiam quoque loqui de captivis. Mariettus sine dubio corrigendum ait bogis, quod adhuc apud Insulres remaneat voca-

A

Origo cuius fonte inenarrabili

Secreta nulli in prodit auctorem sui

Melchisedech, qua stirpe, quævis maioribus

Ignotus, uni cognitus tantum Deo.

- 43 Mox et triformis angelorum trinitas

Senis revisit hospitis mapalia.

Et jam vieta Sara in alvo fertilis

potens, Iso

42. Secreta, scriptura, ut Apostolus ait: Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque enim initium dierum, neque finem vitæ habens; nihil enim eorum scriptura refert: assimilatus autem Filio Dei manet sacerdos in perpetuum et figuram Dei tenet, qui sine initio vel principio fuit, Iso.

43. Melchisedech interpretatur rex justitiæ: nam Græce melchos rex salech justitiæ, et jure, quia ipse significat Christum, qui est rex justitiæ. — Quævis maioribus, quibus antecessoribus natus, id est patribus, Iso.

45. Triformis, triplex, Iso.

46. Magalia, mapalia et magalia idem sunt, id est casae pastorum, quæ et tugurium, Iso.

47. Quietam, a partibus, id est sterili. VIETA dicitur curva; unde et vimina a curvando. — Sara, nam

bulum boghe de jugo boum, quæ eorum colla attenerentur. Isidorus lib. v, cap. 27: Boia, inquit, torques damnatorum, quasi jugum boum (al. in bore) ex genere vinculorum est. Agit eo cap. de poenis in lege constitutis. Aliqui scribunt boga in S. Isidoro. Festus docet, boias fuisse tam ligneas, quam ferreas, et vinculorum genus esse. Existimo, rem eandem diversis nominibus fuisse vocatam, ut assolet, et de bacis innuit Hieronymus. Itaque sive boiis, sive bacis, sive alio quovis modo scribas, intellige catenas collo impositas, tum hoc loco, tum hymno 1 Peristeph., vers. 46: Carcer illigatus duris colla boiis impedit. Mariettus ex hoc versu su picabatur, legendum Astrieta boiis colla liber erigit, scilicet colla antea boiis astrieta, impediata et illigata. Nihil mutandum, nam concinnius est atrita, ut eodem hymno 1 Peristeph., vers. 71: Et chalybs atrita colla gravibus ambit circulis. Notandum etiam, versum, quem Iso allegat, Oneretque bacis colla rubri lititoris esse, Boetii lib. iii de Consolatione, metro 3, ubi legitur baccis in editione qua utor, et sermo est de gemmis.

34. Ald., Abraham; alii, Abram.

36. Mar. a prima manu, Vat. C, F, L, cum Ald., nequa, quod approbavit Gifanius ex vet. lib. Idem exstat in Oxon. Sed Alex., Bonon., Vat. G et alii, necnon Heinsiani, Weitz., Gis., nequam. Weitzius, præapiem scripsit. Non placet.

D 39. Vocatur panis et vinum fercula cœlestia, quia ea obtulit Melchisedech, et sacramentum eucharistiæ eis significabatur, ut intelliges ex glossis seqq.

41. Hic et sequens versus desunt in Put.

43. Vienn., Melchisech. Metrum exigit Melchisedech. Hoc nomen regem justitiæ significat, ut ait Iso, sed ex origine Hebræica, non Græca ut ille existimat.

44. Bonon. contra carminis leges, uni tantum Deo cognitus.

45. Peccat idem Bonon. contra metrum et sensum, mox et informis pro mox et triformis. De hoc angelorum hospitio vide Dittochorum tit. 4.

46. Mar., Rat., omnes II insiani. Weitz., magalia. Alex., Gis., et alii, mapalia, cum Ald., et Bonon. Alii scribunt mapalia, ut Bong. et Vat. C. Sed a primum breve est apud Virg. et alios. Vide Savaronem de mapaliis Afrorum casis, ad Sidonium pag. 120, vel ex correctione 111.

47. Ald., Gis. in contextu, Vat. F et alii, Et jam vieta Sara in alvo fertilis Munus juvenæ mater exsangvis stupet. Videlicet, et Sara mater exsanguis stu-

- 584** Munus juvenile mater exsanguis stupet, A
 Haerede gaudens, et eachinni pœnitens.
 50 Haec ad figuram prænotata est linea
 Quam nostra recto vita rescultat pede:
 Vig. landum in armis pectorum fidelium,
 O nemque nostri portionem corporis,
 Quæ capta fœdæ serviat libidini,
 55 **585** Domi coactis liberandam viribus.

GLOSSÆ VETERES.

Sarai ante vocabatur, quæ interpretatur princeps mea, id est gentis Judæorum; postea mutato nomine Sara dicta est, id est princeps, absolute subauditur, omnium gentium, Iso. — Quietam scilicet a partibus exsanguis: desiderant enim ei et muliebria. Vat. T.

48. Exsanguis, sicut scriptum est: Desiderant Saræ fieri muliebria, Iso.

49. Eachinni, de risu patris, non matris, dictus est Isaac, quoniam iste venerat ex dubitatione, propter quod et mulier reprehenditur; ille vero de gaudio, Iso.

50. Linea, umbra, figura, forma, ut pictorum est, futuras imagines quibusdam prius lineis adumbrare: ita omnia in figura contingebant illis, scripta autem sunt propter nos; quæ utique rectis gressibus adimplenda sunt, Iso.

51. Quam, lineam. — Rescultat, renovet. — Pede, tramite, sensu, Iso.

52. In armis, arma scilicet lucis induti portionem nostri corporis, quæ per Loth, qui interpretatur declinans, accipitur, a fœdæ libidinis servitute cohibeamus, adunatis introrsum viribus, ut illud: Quodcumque invenerit manus tua, constanter operare, quia neque opus, neque ratio, nec sapientia erunt apud inferos, quo tu properas. — Arma, arma pectorum virtutes sunt, Iso.

54. Capta, apprehensa. — Serviat, pro serviebat, Iso.

55. Domi, in te: domus nostra est mens nostra. — Coactis, collectis, congregatis, Iso.

56. Nos, scilicet docet. — Large, abundanter. Abunde

Nos esse large vernularum divites,
 Si quid trecenti, bis novenis additis,
 Pos-int, figura noverimus mystica.
 Mox ipse Christus, qui sacerdos verus et
 60 Parente inenarrabili, atque uno satius,
 Cibum beatis offerens victoribus.
 Parvam pulci cordis intrabit cassam,
586 Monstrans honorem Trinitatis hospita.

domesticorum divites sumus, si cccxviii fidem Patrum inconcussam teneamus. — Vernularum, bonarum virtutum, virtutibus, I.

57. Trecenti, isti trecenti mysterium significant, scilicet crucis. Tau enim, qui figuram sanctæ crucis, trecentos significat. Si vis scire de decem et octo, lege arithmetice minorem numerum intra novem computabis; significat in templo Constantini cccxviii episcopos defendendis Ecclesiam Dei contra hæresim Arianorum, I.

58. Figura, in figura, Iso.

59. Mox ipse, per fidem igitur perturbationibus superatis, sensibusque corporis libertate donatis, nihilque de nobis vindicante peccato: tum demum Christus, qui sacerdos verus seipsum obulit immaculatum Deo, victoribus dignanter occurrens, p. nem corporis, vinumque sui sanguinis offert, I.

60. Parente, ut ait propheta: Generationem ejus quis enarravit? Iso.

61. Cibum, æternam refectionem, Iso.

62. Pulci, cordis etiam pulci humiliter in mentem hospita Trinitas intrare dignabitur juxta illud: Ego et Pater veniemus et mansionem apud eum faciemus. — Ca-an, mansuetudinem; justitiam scrutans animus: cuiusque cordis, I.

63. Hospite, si nos bellum contra vitia gesserimus, tunc intrabit Trinitas habitaculis nostris, et secundabit ea filius virtutum; hospes a apud veteres feminini generis; apud nos communis generis, I.

COMMENTARIUS.

pet in alvo jam vieta munus fertilis juvenile. Heinsius ex suis scribendum ait, Et jam vieta Sara in alvum fertilis Munus juvenile mater exsanguis stupet, quod explicat, Saram esse fertilem in alvum jam vieta, ut præfat. Apotheos. vers. 47, ex quibusdam nix, fertilis in herbam. Ego qui dem ingens discrimen esse puto inter has duas locutiones, fertilis in herbam, et fertilis in alvum vieta, quarum primam non respicio, alteram non probō. In membranis magna est varietas. Vienn., Et jam quietam Sara in alvum fertile Munus venire mater exsanguis stupet. Mar., Et jam quietam Sara in alvum fertile Munus venire. Rat., Et jam quietam Sara in alvum fertile Munus venire, quod Weitzius expressit. Alex., Et jam vieta Sara in alvum fertile Munus juvenile. Benon., Et jam vieta Sara in alvum fertili; sed mendose postea, majus juvenile, uti etiam perperam Fuld., Et jam setam. Palat. et Oxon., faciunt cum Alex. In Thuan. est quietam; cætera, et in Alexandrino. Fabricius Aldo assentitur. In margine quædam editio cum, Et jam quietam Saræ in alvum fertile Munus juvenile. Iso quietam et vieta videtur legisse. Munus juvenile pro facultate parienti ponitur, ut a Paulino in carm. de S. Joan. Baptista: Et venit effeto munus juvenile sub anno. Multi scribunt Sarra.

50. Nebriſſa lineam interpretatur semitam angustam, quam vita nostra d. bet recto pede resculpere, hoc est, atterendo dilatare. Co for Isonis glossam. Sculpture artis maturarum proprium verbum est. Resculpere iterum sculpo, seu ſingo, et renovo. Eo verbo uti sunt Tertullianus, Augustinus, Rufinus. Vide Rigaltium ad cap. 5 Tertull. de Jejunio: Nam et primus populus primi hominis resculperat crimen.

51. Fabr. resculpit pro resculpit.

52. S. Prosperi prope lin. Epigrammat. : Nunquam te la bonis, nunquam certamina decuit. Et quocum.

certet, mens pia semper habet.

53. Egm., Widm., Pal., Rat., pecto is. Alii cum editis, corporis. In Viennens., Omnemque docet nostri portionem corporis. Dicit verbum docet in aliis, ne me stare potest cum metro.

54. Ald. et Weitz. fædæ, adverbium. Alii elivi, fædæ libidini. E mss. alii habent diphthongum in ultima, alii non habent. Sed in multis omnino desunt dip. thongi.

56. Hunc locum fu-e explicamus ca: 20 proleg. Eis, qui in 318 versuſculis Abraham Patres Necessos interpretantur, annumerandus est S. Marus monachus sæculo iv, opus. 10, num. 8, tom. VIII Bibliothecæ Gallandianæ. Barthius oberrat in eundem esse in suo vet. libro non esse pro nos esse.

57. Viennens., mendose, trecentis. In nonnullis vulg., his novenis additis, non bene. In glossa post verba figuram sanctæ crucis supple habet, vel quid aliud simile.

58. Barthius conficit pro sint pro possint. Sed optime pos-int, aut si quid velis mutare, possunt, ut Virgilius lib. ix Aeneid: Si quid mea carmina possunt.

59. In Vat. C traje tio præpostera Mox ipse Christus, qui verus est sacerdos. Has non dicimus varietates lectionum, sed exscriptorum errata.

60. Pierig e, ut Ald., Erfurt., Widm., Bonz., Giesenius Ind. Lucret., de hiato, pag. mihi 437, Patean., Sich., Mar., Rat., Viennens., Valt. D. F. I. O. BB. Parente natus alto, et ineffabili. Miſis placet Alex., Parente inenarrabili, atque uno satius, cum Gis. et Pal. a prima manu. Vat. G. Fuld., Parente inenarrabili, atque alto satius. Fabricius, Parente natus alto, et inenarrabili. Prima lectio proba est, ut putat Heinſius, et quartus pes tribrachys, exclusa elisione. Giesenius ex hac diverſitate duas editiones operum Prudentii arguit.

62. Ang., non bene, pulci pectoris.

- Animam deinde spiritus complexibus
65 Pie maritam, prolis expertem diu,
Faciet perenni fertilem de semine.

A Tunc sera dotem possidens puerpera,
Hærede digno patris implebit demum.

GLOSSÆ VETERES.

64. Animam, quam Sara significat. — Spiritus, per spiritum intelligere vult Abraham, per an' mam Saram, l.
65. Maritam, syncopa, id est conjunctam, quasi maritalitatem, a verbo, quod est, marito, as. — Proles, virtutum spiritualium. — Expertem, ignotam, l.
66. Fertilem, fructiferam cum bonis operibus. — Semine, si semen est verbum Dei, consequenter et filii opera sunt, quorum utique mercede in fine dominabimur; non feminam, id est non molle quid ac resolutum, sed puerum, id est, forte ac solidum parientes, ut

illud: cum autem pepererit puerum, etc., l.

67. Dotem, scilicet virtutum, vitam beatam, vel justam vitam; hos sinit intrare quos dignos probat. — Puerpera, puerum pariens, lso.

68. Hærede digno, secundum illud: Pisci tui, sicut novellæ olivarum, et alibi: Dirige filios eorum; ac paulo post: Et opera manuum nostrarum dirige super nos. — Patris, ostenditur per divinitatem et humanitatem; quæ cum sint duo, non tamen duo, sed unus est Christus, lso.

COMMENTARIUS.

64. Ald., Gis. in contextu f ed., connexibus; alii pelliculus complexibus.

65. Aldus, pie, minus bene, pro pie. In nonnullis vulg., expertam; corrige expertem. Cauchius ex codice scripto malebat pie maritans.

67. Ald., Nebr., et alii vulg., Sarra. Pierique editi et mss., sera, ut ante vers. 2, Abraham serus pater dicitur. In Vat. C, sera a prima manu, Sarra supra.

68. Palat., implevit; melius implebit.

PSYCHOMACHIA.

587 Christe, graves hominum semper misere- B
[rate labores,

Qui patria virtute cluis, propriaque, sed una,
(Unum namque Deum colimus de nomine trino:

GLOSSÆ VETERES.

1. Graves, magnos. — Miserate, participium a verbo miseror, ariæ, quod regit accusativum; hinc etiam miserans ait: Venite ad me omnes, qui laboratis, lso.

2. Patria, paterna: paterna virtus Christus est substantia, non accidens; neque secunda qualitas Patris,

sed Filius ejus est; quia non a se, sed ab eo ipso gravit se. — Cluis, crescis, polles. — Una, scilicet substantia, l.

3. Nominis trino, Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus, l.

COMMENTARIUS.

1. In Rat. hic est titulus, Incipit Psychomachia liber Aurelii Prudentii Clementis de pugna virtutum et vice vitiorum. In Mar., Invocatio. In veteribus aliis codd. desunt intermedium tituli. Sæpius autem inscriptio libri reperitur in præfationis limine, quam in ejusdem præfationis fine. Primus iste versus ex imitatione Virgilio conformatus est lib. vi Æneid., vers. 56: Phæbe, graves Trojæ semper miserate labores.

3. In not. ad præf. Apoth. vers. 34 dixi de Prudentio aliisque Latinis scriptoribus s. p. esse superfluum; adeoque idem est de nomine trino, ac nomine trino. Heinsius legit de nomine utroque cum suis, Egm., Bonon. et Pal.: quia, loquitur, de Deo Patre et Filio tantum agit. Barthius lib. i. Advers., cap. 11, reperit eandem lectionem in cod. membr. vetusto, sed conjicit legendum te nomine trino, vel potius te nomine trino. Unum, ait, Deum nomine tantum trinum dicere ego non satis piæ existimo, neque consonum i s quæ eo tempore Augustinus, Hilarius, Athanasius, Cyrillus, Hieronymus et alii infuiti de eodem mysterio scripserunt, quorum sane nullus ita loquitur... Si quis autem scriptor circumspectus in mysteriis fidei, is sane, etiam si poeta, quod genus licet a majore uti dicitur, est Prudentius noster, eo etiam nomine omnium commendatione dignissimus. Verum illud Barthius errat, quod putet alios SS. Patres, Prudentii æquales, Deum nomine trino nunquam dixisse: quod enim addit, non esse satis piæ dicere, Deum esse nomine tantum trino, non repugno; sed adverbium tantum de suo ille adjunxit, quod in Prudentio non legitur. S. Gregorius Nazianzenus in tractatu de Fide, post initium: Tris, ait, nomina, et tres personas unus esse essentia, unus majestatis, atque potentie credimus. S. Paulinus Natali 9: Sic animas steriles in nomine

gratia trino, innovat; et ibid. iterum: Fassus enim est unum trino sub nomine regem. Et epistola 12 ad Severum: Ecce velut trino colit unam nomine mentem, Sic trinum sancta mole sacravit opus. In versibus qui Claudiani nomine circumferuntur, sed, ut alibi monui, adjudicandi sunt Merobaudi Scholastico Hispano: Tu solus Patriæ comes, et Spiritus insons, Et toties unus triplicique in nomine simplex. Sequiori etiam tempore similis locutio erat in usu. Drepanius Florus, poeta supra suum sæculum, in carmine de cereo paschali: Unum quæ trino celebrant sub nomine numen, ubi imitatus videtur Prudentium. Instrumentum concessionis Ordonii III anno 955, tom. XXXIV Hispaniæ sacræ, pag. 459, ita incipit: In nomine triplo, simplo, divino, ego Ordonius nutu Dei rex, etc. Alia, quæ huc adduci possent, attuli supra Cathem. hymn. 3, vers. 20, et præfat. Apotheos. vers. 1, ubi similes loquendi formulas contra Hincmarum defendi. Porro habent de nomine trino codd. Vati., C, D, F, G, L, R, O, BB. In cod. Vat. H, utroque a prima manu, supra trino. In Alex., utroque. Viennens., Mariet., Rat., Ald., Gis., Weitz. et veteres editi, trino, quod Chamillardus prætulit. Cellarius, Heinis i auctoritate permotus, utroque edidit, quod tenuit etiam Teolius. Confer Petrum Constantium in Vindiciis veterum codicum confirmatis; qui Gottescalcum contra Hincmarum tuetur, et Lamium de recta Nicænorum Patrum Fide cap. 33. num. 10, qui in Missali edito a card. Thomasio trina veritas in interrogationibus ad baptizatos dici observat, Berninijque refellit, quod Histor. sæculi viii cap. 7 asseruerit, Gottescalcum defendisse hanc locutionem triplex deitas: nam Lamius trina deitas dici posse ait, triplex deitas negat.

588 Non tamen et solum, quia tu Deus ex A
[Patre, Christe]

- 5 Dissere, rex noster, quo milite pellere culpae
Mens armata queat nostri de pectoris antro.
Exoritur quoties turbatis sensibus intus
Seditio, atque animam morborum rixa fatigat,
Quod tunc praesidium pro libertate tuenda,
10 Quaeve acies furtis inter praecordia mixtis
Obsistat meliōra manu; nec enim, bone ductor,
589 Magnarum virtutum inopes, nervis que
[carentes]

GLOSSÆ VETERES.

4. Non tamen, sic in Deo credamus unitatem, ut solitudinem non admittamus. Unus est enim, non solitarius, 1.

5. Dissere, ostende, vel dic. — Milite, exercitu fugare vitia, 1.

6. Armata, arma, inquit Apostolus, militiae nostrae non carnalia, sed potentia Dei. — Queat, possit. — Antro, cogitatione, Iso.

7. Exoritur, excrescit, v. levent. — Turbatis, congregatis, Iso.

8. Seditio, discordia. Caro concupiscit adversus spiritum, et retro. — Animata, cogitationem. — Morborum, vitiorum. — Rixa, contentio. — Fatigat, tribulat, 1.

9. Praesidium, auxilium. — Pro libertate, quae est ad protegendum. Absit, ut in se Christus credentes vitii exposerit, viribusque reddiderit destitutos, etiam si maximis virtutibus nequaquam praediti sint, cum dicat: Noli timere, pusillus grex; benedicatque pusillis cum maioribus, state, et nolite iterum iugo servitutis contineri; alioquin qui facit peccatum, servus est peccati. — Pro libertate, bona facere, 1.

10. Acies, scilicet obsistat. — Furiis, vitiiis, vel suggestionibus. — Praecordia, interiora; integrum mentis ingenium, 1.

11. Obsistat, contra stet. — Meliore, caelesti multitudine, vel virtute. — Nec enim, quia. — Ductor, auctor, vel dux, 1.

12. Nervis, virtutibus, viribus, 1.

13. Christicolae, Christianos, qui Christum colunt. — Populantibus, rasantibus. — Exposuisti, contra posuisti, non deposuisti, 1.

COMMENTARIUS

4. Cap. LXIV Isaiae, vers. 24: Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens caelos solus, stabiliens terram, et nullus mecum. A Prudentio dicitur unus Deus, non tamen solus: recte, quia Isaia eo loco, populum ab idolorum cultu revocare contendens, naturae divinae unitatem astruit, quod fateatur poeta noster, simul plures personas asserens.

8. Rat., Erfurt., Bong., animum.

10. Vitia non immerito dicuntur furiae. Lactantius, lib. vi, cap. 24: Tres sunt igitur affectus, qui homines in omnia facinora precipites agunt, ira, cupiditas, libido. Propterea poeta tres furias esse dixerunt, quae mentes hominum exagitant, ira ultionem desiderat, cupiditas opes, libido voluptates. Nunc septem vitia principalia sive capitalia numerantur; cum octo recenseri consueverunt; de quo vide Theodulphum Aurelianensem Capitulum ad presbyteros cap. 31.

13. Erfurt., spoliantibus; caeteri, populantibus. Hoc ratione Simonidis error evertitur, qui Deum nobis invidisse iactabat, quod tot vitiiis obnoxios esse permiserit. Nam simul salutaris obsessio in corpore turmas depugnare iubet.

15. Egm., Pal. et Barthii codex, armis perperam pro armis. Barthius, quem nunc saepe adhibeo, de hoc suo codice et correctionibus loquitur lib. I Advers., cap. 41; item cap. 9, lib. II; cap. 12 lib. LIV; et cap. 18 ejusdem libri. Erant autem Barthii mem-

Christicolae vitiiis populantibus exposuisti.

Ipsae salutaris obsessio in corpore turmas

- 15 Depugnare iubes: ipse excellentibus armis
Artibus ingenium, quibus ad ludibria cordis
Oppugnanda potens tibi dimicet, et tibi vin-

cat.

Vinendi praesens ratio est, si cominus ipsas

Virtutum facies, et colluctantia contra

- 20 Viribus infestis liceat portentia notare.

Prima petit campum dubia sub sorte duelli

14. Ipse, Induite, inquit, armaturam Dei. — Salutaris, signata. — Obsesso, circumscripta anima. — Turmas, virtutes, 1.

15. Depugnare, contra vitia praecordis pugnare. — Excellentibus armis artibus, excellentibus adjuvas virtutibus, 1.

16. Ingenium, ingenium potius, Christo potius vincat. Unde et Psalmista: Non nobis, Domine, sed nomini tuo da gloriam; itemque: In Deo faciemus virtutes. — Ludibria, ad ludos; immunditiam, 1.

17. Potens, habens caeleste adiutorium. — Tibi, ad tuum honorem. — Et tibi, ad tuam laudem. — Vincat, tunc caro laetatur, cum vitia vincit, 1.

18. Praesens, omni empre parata ad praedium. — Cominus, contra, sine intermissione, prope; insequentibus quidem opere contra invicem positis anni, et repugnantia vitia, ex expugnantes virtutes: unde conijcitur, velut pictis historiis omne carmen ab auctore iusare distinctum, 1.

19. Colluctantia, obstantia, repugnantia, 1.

20. Viribus, suggestionibus. — Portentia, jure vitia portentia nuncupantur, non enim secundum naturam sunt, sed naturae contraria. — Notare, componere, scribere, 1.

21. Prima, rectissime a fide caput, quae, teste Apostolo, et initium bonorum, et virtutum est fundamentum, alioquin quidquid non est ex fide, peccatum est. — Petit, intravit. — Campum, campus est mundus, in cuius fines praedicatorum sonus exiit; nec apud eos, sed apud incredulos sors dubia videbatur. — Duelli, belli. Duellum, quasi duorum hominum bellum, 1.

branzae per veteres, picturisque antiquitatem referentibus exornatae.

19. Erfurt., male, acies pro facies.

20. Vat. G. infectis; recte emendatum infestis.

Post hunc versum titulus in plurimis codicibus ponitur, quoniam Prudentius nullos posuisse videatur. In Mar. et Rat., Fides. In Viennens., De Bello fidei et Culturae deorum. Aldus, Fidei et Idolatriae pugna: inde scribit idolatriae. Chamillardus, Fides et Idolatriae. Weizius et Giselinus Aldo adhaerent.

21. Poeta virtutes et vitia graphice describit. Nulla ad hunc libellum illustrandum peti possent ex Characteribus Theophrasti cum commentariis Casauboni, quos ex mss. Vaticanis nuper auxit cl. Joann. Christophorus Amadotus, et paulo ante in sermonem Hispanum cl. Ignatius Lopez de Ayala converterat. Alia etiam philosophus Seneca posuit et suppediret. Etiam de virtutibus et vitiiis philosophi ethnici veritate argute aliquando disseruerunt. Sed ex sacris piusissimum Litteris et Ecclesiae doctoribus doctrinam suam hausit Prudentius: quos ego fontes dum attingo, philosophos gentiles ita laudo, ut verum inter dum invenientes mirari soleo, ut homines utroque oculo captos, qui labore et industria id demum assequuntur, ut certa quadam via recte incedant, quin offendant. Prima inducitur fides dubia sub sorte duelli: ubi non credo, poetam solum respexisse ad naturam

590 Pugnatura Fides, agresti turbida cultu, A
Nuda humeros, intonsa comas, exerta l' certos.

Namque repentinus laudis calor ad nova fervens

25 Prælia, nec telis meminit, nec tegmine cingi :

591 Pectore sed fidens valido, membrisque
[relectis

Provocat insani frangenda pericula belli.

Ecce lacescentem collatis viribus audei

Prima ferire fidem veterum Cultura deorum.

30 Illa hostile caput, phaleratque tempora vittis

Altior insurgens labefactat, et ora, cruore

GLOSSÆ VETERES

22. Agresti, non enim ad prædicandum philosophos, sed piscatores elegit. — Turbida, irata, deformis, non secundum carnem militans. — Cultu, habitu, l.

23. Nuda, prompta ad bona opera. — Humeros, nudos habens humeros. — Intonsa, inculta; quæ non colebatur, ut virtus. — Exerta, nudata ad prælium. In carne, inquit, ambulantes, non secundum carnem militantes. — Lucertos, brachia, l.

24. Repentinus, et factus est repente de cælo sonus, lso.

25. Nec telis meminit, non enim in sapientia verbi syllogismos Aristotelis, sive contorta Chrysippi sancti prædicatores jaculati sunt, l.

26. Valido, hujus omnino validum pectus erat, qui dicebat : An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur, Christi? — Membris, membra etiam retere- rat : Nihil, inquit, intulimus in hunc mundum. — Relectis, nudatis, l.

27. Frangenda, ne idololatria, atque cultura deorum ulterius coleretur. — Belli, seculi, l.

28. Lacescentem, provocantem; fidem prima ferit idololatria, cum fidel prædicatores insequitur. — Col- latis, collectis, l.

30. Illa, fides. — Hostile, hostile caput labefactat,

COMMENTARIUS.

belli, in qua fortuna plerumque dominari solet, ut C Nebrissa, Weitzius et Chamillardus explicant; sed p- tius ad liberam hominum voluntatem, ut lso in- nuit. Richardus ait, adeo alacrem fidem describi, ut x primo ejus aspectu facile tibi victoriam pollicearis. Aleimus Avitus de Laude virginittis vers. 363 : At tu, virgo Dei, sanctis quam moribus ornat, Hinc pudor, inde fides, internis fortior armis Belli geris... Hæ virtutis opes, hæc sunt solatia belli... Quæ prudenti olim cecinit Prudentius ore. Ubi Psychomachia argumentum representat. lso Apostoli verba ad Rom. xiv, 23, Omne autem quod non est ex fide, peccatum est, accipit de fide qua in Deum credimus; et ita quidem nonnulli SS. Patres eundem locum explicant. Sed hi ipsi peccatum intelligunt hoc loco dici opus inutile ad vitam æternam consequendam. Cæterum plerique melius Apostolum interpretantur de fide, sive conscientia, qua credimus aliquod opus nobis licere, ut ex ipso contextu liquet. Certum quidem est non omnia infidelium opera esse peccata, nec philosophos rum virtutes esse vitia.

22. Fuld., non inepte, vultu pro cultu. Poeticam hanc fidei descriptionem lso satis feliciter interpretatur. Addam interpretationem Ruperti Tuitiensis, qui lib. vi de Oper. Sp. S., cap. 16, ait : Fuerunt tamen quam plurimi, qui non ejusmodi stolis (bonorum operum) adornati cucurrerunt ad confessionem sancti nominis, et adhuc recenti baptismi nitentes, nullis operum præcælit ornatus, induerunt gloriam martyrii. De talium fide quidam ita cecinit : Prima petit campum, etc. Ubi versu 24 contra metrum legitur calor laudis...

25. Exerimus lacertos, seu nudamus brachia, cum operi alicui seu labori maxime expedit et intenti esse volumus. Notat Giselinus, fidem alacritate et con-

De pecudum satiat, solo applicat, et pede cal-

[cat

Elisos in morte oculos : animamque malignam

Fracta intercepti commercia gutturis arctant,

35 Difficilemque obitum suspiria longa fatigant.

Exultat victrix legio : quam mille coactam.

Martyribus regina Fides animarat in hostem.

Tunc fortes socios paria pro laude coronat

592 Floribus, ardentique jubet vestierie ostro.

40 Exin gramineo in campo concurrere prompta

Virgo Pudicitia speciosis fulget in armis :

cum reges, sive philosophi ad cultum curvantur reli- gionis. — Caput, idololatriæ. — Phalerata, ornata, l.

31. Ora, aspicientes vana pro n' hilo computantur : nam et moriuntur, cum meditantur, ut videant, l.

33. Elisos, contractos, l.

31. Commercium, mutuata vicissitudines statum; te- nie. — Arctant, constringunt, l.

36. Legio, scilicet fidei. — Coactam, collectam, lso.

37. Animarat, instigabat, animum dederat, l.

38. Socios, virtutes. — Paria, syncopa, paria, ac- quisita, præparata; et venit a verbo parior, l.

39. Floribus, flores sunt immarcescibilis viror æter- ne mercedis; quia per sanguinis sui undam vitam æter- nam promeruerunt; voluptatibus. — Ardente, pro ardore dilectionis ponit. — Ostro, purpura, l.

40. Exin, deinde. — Gramineo, gramineo. — Campo, exercitum continentis virore jugi jucundum est. — Concurrere prompta, pugnare parata, l.

41. Pudicitia, jure post fidem pudicitia ponitur; quo- niam sicut integritas fidei virginittas est mentis; ita castitas carnis exordium est sanctæ operationis : hæc enim destructa, omnis virtutum fabrica ruit. — Specio- sis, speciosa sunt utrinque arma lucis, ut illud : Sini lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, l.

stantia communiri, idololatriam phaleris ornari : apposite.

24. Viennensis, jamque; alii, namque. Put., labor; cæteri melius calor; sed Vat. F. perperam voces tra- jecti calor laudis pro laudis calor. Vide vers. 22.

27. Pericula frangenda ait, ut hymno 1 Cath., vers.

43. rupto tenebrarum situ. Sc' etiam dicitur frangere audaciam, consilia, sententiam, morbum. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus est : Cultura deorum.

30. Tam in Mar. quam in Rat. exaratum est tym- pora pro tempora.

31. Imitatio Maronis, qui non semel lib. xi et xii, Altior insurgens.

32. In quibusdam vulg., e pecudum. Superfluum sæpe est de, ut monui vers. 3.

35. Weitzius, Gis., Mar., Vat. R, in mortem. Ple- rique alii nostri et lleinsiani cum Aldo, in morte; et lleinsius id confirmat, quia poete aiunt, Oculi in morte natantes. Ipse ediderat in mortem.

34. Perperam in editione Weitziana notatum ad oram arctans pro arctant.

37. Viennensis, armarat. Fuld., armabat. Alii me- lius animarat. In ms. optimæ notæ, collato a Michaele Piercarto apud Weitzium, est armarat.

38. Pro tunc habet tunc Vienn., Mar., Rat., Bong., Torn., Gall. et alii. Carolus Paschalis, de Coronis pag. 115, lib. n, cap. 15, multa affert, qui- bus suadent flores a poetis interdum poni pro co- ronis, quod e floribus confici soleant.

39. Post hunc versum titulus in Aldo, Pudicitia pugna. In Mar., et Rat., Pudicitia; in Viennensis. nullus est titulus.

40. Fabr., Gis., Vat. F. G, gramineo campo sine in. Nebrissa legit prona; alii prompta.

41. Omnes virutes virginis dicuntur, præsertim

- Quam patrias succincta faces Sodomita Libido A
Aggreditur, piceamque ardenti sulphure pinum
Ingerit in faciem, pudibundaque lumina flammis
45 Appetit, et tetro tentat suffundere fumo.
Sed dextram furiae flagrantis, et ignea diræ
Tela lupæ saxo ferit imperterrita virgo,
593 Excussasque sacro tædas depellit ab ore.
Tunc exarmatæ jugulum meretricis adacto
50 Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores,
Sanguine concretos cœnoso: spiritus inde

GLOSSÆ VETERES.

43. Piceamque, omnes adulterantes, quasi clibanus corda eorum, quæ succensa intrinsecus nidore ferent, et lumine carent; sed piceam faciem appellat, quia in libidine ardor et fœtor est. — Pinum, faciem, l.
44. Lumina, intellectum perspicuæ veritatis immundis cupit delectationibus obscurare, l.
45. Appetit, quæsit, l.
46. Dextram, immunditias blandæ persuasionis rigore propositi gravi celeriter ab aspectu depellit, l.
47. Lupæ, meretricis. — Imperterrita, petra erat Christus, l.
48. Ore, scilicet suo, l.
49. Exarmatæ, sine armis. — Jugulum, pectus, vel

COMMENTARIUS.

vero pudicitia. De fide in hymno S. Romani vers. 352: *Foresque primas virgo custodit fides*. De justitia sive Astræa Ovidius et alii. In Mar. et Rat. titulus post hunc versum, *Libido*.

42. Mar., Sodomita pro Sodomita. In Rat. corrector ineptus, erasis prioribus, apposuit *Sodomitis erimnis*, ita enim scripsit: quasi non licuerit Prudentio feminino genere efferre Sodomita, ut dicitur femina sacerdos, testis, et similia. Aiunt dici debere *Sodomitis, Sodomitidis*. Testem veterem afferant qui id a severo, ac Prudentii auctoritatem eleve: non enim grammaticis recentibus fidem præstabo, qui neque veteribus præsto, cum scriptor pariter antiquus est arguen. us. Furiis faces poetæ tribuunt: libidinis vero faces magis propriæ sunt, ut tædæ, de quibus mentio infra occurrit; et dicuntur patriæ, quia ipsa appellatur Sodomita. De incendio Sodomitico in Hamartigenia egimus.

44. Luxuriam oculos invadere, et videndi facultatem eripere, probe notat Peveratus ex Chrysost. homil. 2 ad Cor. l.

47. Lupa antiqua est meretrix, ex quo lupanar. Giselinus observat aptissimam esse antithesim faces sulphureas pro libidinis armis, et saxum pro tetro pudicitia, neque id a medicorum scitis alienum esse probat auctoritate Galeni lib. ult. de Conservanda Valetud. Glossa videtur trã-jecta et verbo saxo ad imperterrita.

51. Barthius lib. xxxvi, cap. 7, putat, hoc loco cœnoso esse a cœna, non a cœno, sen luto: et intelligit sanguinem ex cœna hesternâ. Sed verius puto, esse a cœno, ut statim spiritus libidinis sordidus dicitur. Quod autem Barthius plura colligit nomina in osus, quæ obliterata habentur pro barbaris, nec auctores habent omnino improbandos, minime id arguit in his nominibus esse reponendum cœnoso a cœna, aut eo usum fuisse Prudentium hac significatione. Multa vero proferi Barthius, quæ, nescio cur obliterata aut pro barbaris haberi existimet, ut ventosus, verbosus, gratiozus, luminoso, clamosus, aquosus frondosus. Scaliger lib. vi Poetic., cap. 7, congerit nomina in osus, quibus u-us est, et delectari videbatur Horatius: *restuosus, obliuosus, periculosus, libidinosus, otiosus, luctuosus, preliuosus, damnosus, vitiosus, sumptuosus, studiosus, speciosus, caliginosus, maculosus, belluosus, siuculosus, imperiosus, ulcerosus, generosus, crebrosus, plugosus, laboriosus,*

Sordidus exhalans vicinas polluit auras.
Hoc habet, exclamat victrix regina, supremus
Illic tibi finis erit, semper prostrata jacebis:

- 55 594 Nec jam mortiferas audebis spargere
[flammas]
In famulos, famulasve Dei: quibus intima casti
Vena animi sola fervet de lampade Christi.
Tene, o vexatrix hominum, potuisse resumptis
Viribus extincti capitis recalescere statu?
60 Assyrium postquam thalamum cervix Holofernis

- cervicem, l.
50. Gladio, repulsis igitur cogitationibus immundis, gladio utitur, quod est verbum Dei; ut illud: Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus, l.
51. Sanguine, quod non potest a vigilantibus terquere, dormientibus velut invitit molitur; nec ulterius procedere sinitur. — Concretus, commixtus. — Cœnoso, sædo, lutulento. Cœnos græce lutum dicitur, l.
53. Exclamat, castitas ad suos conversæ inquit, l.
54. Hic, talis; in hoc loco. — Semper, æternum, l.
58. Tene, miror, l.
59. Recalescere, revivescere, l.

injuriolosus, formidosus, dolosus, tumultuosus, fastidiosus, opertosus, umbrosus, famosus, bellicosus, jocosus, animosus, fabulosus, ventosus, probrosus. Heinsius suspicatur sanioso, et a manu male feriata esse cœnoso, quia lutulenta libido postea dicitur. Non probo conjecturam. Glossam Isonis ita intellige vel potius corrige: *χορός* Græce est communis, et quia ea quæ promiscuo omnium usui patent, solent contaminari sordesque colligere, idcirco accipitur etiam pro impuro, impolluto.

52. Weitzius pro sordibus advocat Giselinam: intelligo primam hujus editionem, nam in secunda correctæ sordibus cum cæteris omnibus habet.

53. Alex., Vatt. G. II, O. BB, Heinsiani, Erfurt., Palat., Mar., Rat., Hoc habet, exclamat. Sic Virgilius lib. v, Hoc habet: hæc melior magnis data vicima divis. Terentius in Andria, Captus est, habet. Proverbium e gladiatorum ludo, quod indicatur habere vulnus lethale, qui victus et vulneratus est. Alii aliter legunt. Vienn., Gifanians, Vatt. F. L, Hoc habet, exclamat, per hiatum. Ang., Hoc habet, exclamat. Vat. D, male, Hoc habet, exclamat. Aldus, Hoc tibi habet, exclamat, quod in contextu Giselinus posuit, sed dubius, an præferret Hoc habet, exclamat, quod amplexi sunt Sich., Weitz. et alii recentiores. Lipsius, lib. II Serm. Saturnal. cap. 21, agit de clamore ad vulnus, Hoc habet, et Prudentium citans ait, Prudentius meus Psychomachia, Hoc habet, exclamat. Fortasse suum Prudentii exemplar laudat.

57. Bene habet, quod Giselinum, haud ignobilem medicum, Prudentii interpretem audire possumus, cujus auctoritate poetæ doctrina illustratur. Docet Giselinus quod cum jecur, ut alia omnia viscera, fibræ suam soliditatem debeat, v. narumque omnium fons sit et origo, recte per metalepsin ex istis omne genus libidines et cupiditates, ipseque adeo animus intelligitur, tum hic, tum aliis innumeris locis. Infra vers. 761, quia scissa voluntas Confundit variis arcana biforma fibræ; et vers. 258, Anne pudicitia gelidum jecur utile bello est? Opponit vero Prudentius lampada Christi lampadi Veneris, sen Cupidinis, de qua passim apud poetas.

60. Weitz. cum Erfurt. et Bong., cervixque minus bene pro cervix. Mar., Rat., Vienn. et alii cum Vulgata, Holofernis, Heinsiani Olofernis, Aldus Olopherni. Alii Oloferni. Hanc historiam habes in libro Judith cap. xiii.

- Casa, Cupidineo mædæfactum sanguine lavit, A
 Gemmatumque torum mæchi duceis aspera Judith
 Sprevit, et incestos compescuit ense furores,
 Famosum mulier referens ex hoste tropæum
 65 Non trepidante manu, vindex mea, cœlitus
 [audax.
 At fortasse parum fortis matrona sub umbra
 Legis adhuc pugnans, dum tempora nostra
 [figurat,
 595 Vera quibus virtus terrena in corpora
 [fluxit,
 Grande per infirmos caput excisura ministros.
 70 Nunquid et intacta post partum virginis ullum
 Fas tibi jam superest? Post partum virginis, ex
 [quo
 Corporis humani naturam pristina origo

- Deservit, carnemque novam vis ardua sevit,
 Atque innupta Deum concepit femina Christum,
 75 Mortali de matre hominem, sed cum Patre
 [numen.
 Inde omnis jam diva caro est, quæ concipit
 [illum,
 Naturæque Dei consortis fœdere sumit:
 Verbum quippe caro factum, non destitit esse,
 596 Quod fuerat, Verbum, dum carnis glu-
 [tinat usum,
 80 Majestate quidem non degenerante per usum
 Carnis, sed miseros ad nobiliora trahente.
 Ille manet, quod semper erat, quod non erat,
 [esse
 Incipiens; nos, quod fuimus, jam non sumus,
 [aucti

GLOSSÆ VETERES.

61. Cupidineo, libidinoso, luxurioso.—Lavit, hu-
 mectavit, I.
 62. Torum, lectum.—Mæchi, adulteri, stupratoris, I.
 63. Sprevit, amor carnis amore Christi, tanquam
 clavus clavo extruditur.—Incestos, illicitos.—Com-
 pescuit, prohibuit, I.
 64. Tropæum, sicut etiam ipsa precabatur: Con-
 sortia me, omnipotens rex sæculorum, I.
 65. Cœlitus, divinitus, I.
 66. At, poeta.—Parum, parumper.—Fortis, scilicet
 fuit.—Sub umbra, legis Moysi, in qua occultabatur
 ritus Ecclesiæ; in infidelitate cordis. Sensus est: pro-
 pterea potuisti resurgere, quia sub umbra legis pugna-
 bat, non sub gratia, I.
 67. Tempora nostra, qualiter Christiani agere de-
 berent, I.
 68. Quibus, in quibus scilicet temporibus, I.
 69. Caput, vitiatorum: ut nequissimum caput, id est
 diaboli, a suo corpore, quod erat humanum genus,
 separaret, fœrentque de vasis iræ vasa misericordiæ;
 C diabolium, vel vitia.—Excisura, vercussura.—Mini-

- stros, per virgines; per apostolos, qui infirmi ministrum
 erant, I.
 72. Origo, peccatum, I.
 73. Deservit, ut expoliantes veterem hominem.
 —Carnemque, immortalitatem. Dabo vobis cor car-
 neum, etc., I.
 75. Numen, Deum; non amittendo deitatem, I.
 76. Inde, verbum Dei, quod Christus est, credendo
 sive intelligendo concipimus cum dulcedine operando
 parimus cum labore, sed mercede cum gaudio fruimur.
 —Divæ, divinæ vel sanctæ.—Concipit, in baptismo, I.
 78. Destitit, desinit; nostra, per quæ redimeremur,
 suscepit, non sua, ad quæ proveheremur, amisit, I.
 79. Glutinat, conjungit, in se sumit.—Usus, natu-
 ram, I.
 80. Non degenerante, illi majestati assumpta hu-
 manitas nihil contulit, nihil comminuit; neque enim
 aliquid radiis solis oculus confert, I.
 81. Trahente, majestate, I.
 83. Aucti, in baptismo, I.

COMMENTARIUS.

62. Ald., Weitz., Gis., Vat. C., Mar., Rat., Vienn.,
 et alii gemmatum. Heinsius prætulit gemmantem cum
 Put., Thuan., et priori Rott., quibus accedunt Alex.,
 et alii. Utroque modo utitur eo verbo Prudentius,
 et usi sunt alii.

64. Vienn., ex hoste triumphum.

65. Aldus ediderat mea vindex, emendavit vindex
 mea. Nebrissa correctionem non advertit, aut neglexit.

68. Ald., Thuan., Oxon., Rott., et unus Vat. apud
 Teol., terreno in corpore fluxit, unde censebat Heinsius
 terreno in corpore fuisse. Sed quid opus est con-
 jectura, cum perique, Mar., Vienn., Rat., Alex., et
 alii habeant terrena in corpora fluxit?

70. Vienn., illum; alii, ullum.

72. Ald., Fabr. et Gis. in contextu 2 edit., prisca
 propago. Alii, pristina origo, Cauchius, naturam pri-
 stinam origo.

73. Rott. prior, carnemque novam vis ardua sevit,
 hoc est, naturam novam carni inievit. Nebrissa sus-
 picabatur sumpsit pro sevit; et in Vienn. quidem le-
 gitur sumpsit.

74. Quod Prudentius innuptam feminam conce-
 pisse asserit, non intelligit solum Virginem conce-
 pisse, antequam desponsaretur, sed potius viri ex-
 pectem concepisse. Nubere sæpe accipitur pro ve-
 nenera, ut notavi ad vers. 571 Apoll.

75. Weitzius cum solo Erfurt., mortalem de matre
 hominem; quod non est contemnendum.

76. Vienn., unde; alii, inde. Chamillardus ait:
 Mihi hoc legenti venit in mentem D. Hieronymi locus
 plane similis lib. II contra Jovinianum: Verbum caro

factum est, ut nos transiremus in verbum de carne.
 Idem locus in mentem Weitzio venerat, qui illum
 exscripsit, et alium præterea similiorem ex Athanasio,
 apud Theodoret. dialog. 2 contra Hæretic.: Quia
 λόγος assumpsit carnem, ideo ἰδιονοῦσα ὁ ἄνθρωπος.
 Cellarius ad Latinitatem cadentem revocat divæ ad-
 jective pro sanctus; non persuadet, et hoc exem-
 plum, quod adducit ex Prudentio, non minus recte
 procedit, quam quæ ipse probat, diva mater, diva
 Juno, divi penatibus.

77. Put., Egm., Palat., Alex., consortis; alii con-
 sortii. In Viennens. pro sumit est sumpsit, quod vide-
 tur etiam fuisse in Alex.

79. Put., duo Rottendorphii, Alex., dum carnis
 glutinat usum. Alii, carnis dum glutinat usum. De
 verbo glutino dictum est supra hymno 11, vers. 52.
 Chamillardus animadvertit, agere poetam adversus
 Photinianos et Samosatēnos, qui Christum merum
 esse hominem asseriebant; refutare Carpocratē,
 Ebionem, Cerinthum, qui Jesum ex Josephi et Ma-
 riæ conjugio, cæterorum hominum more, progeni-
 tum docuerunt; oppugnare Tertullianum et Antidi-
 comarianas qui credebant Mariam non fuisse post
 partum virginem. Itaque jure Psychomachiam inter
 ea carmina reponimus, de quibus Prudentius in pro-
 logo: Pugnæ contra hereses catholicam discutit fidem.

82. Enigma simile theologicum de Christo a Pe-
 verato ascribitur: Sum quod eram, nec eram quod
 sum, nec dicor utrumque. Mater homin. vater est mi
 sine sine Deus.

- 29 Nascendo in melius: mihi contulit, et sibi mansit. A
 85 Nec Deus ex nostris minuit: tua: sed sua nostris
 Dum tribuit, nosmet dona ad caelestia vexit.
 Dona hæc sunt, quod victa jaces, lutulenta
 [Libido,
 Nec mea post Mariam potis es perfringere jura.
 Tu princeps ad mortis iter, tu janua lethi,
 90 597 Corpora commaculans, animas in tartara
 [mergis.
 * Abde caput tristi jam frigida pestis abysso,
 Occide, prostibulum, manes pete, claudere
 [Averno,
 Inque tenebrosam noctis detrudere funum.

GLOSSÆ VETERES.

81. Contulit, multa bona; suam divinitatem.—Man-
 sit, Deus, l.
 85. Ex nostris, membris.—Sua, ideo nostræ hu-
 manitatis factus est particeps, ut nos suæ divinitatis
 participes faceret, l.
 87. Dona, quia nemo potest esse continens, nisi Deus
 det.—Lutulenta, polluta: libido semper immunditias,
 ac sordibus delectatur, l.
 90. Corpora, secundum Apostolum: Cætera peccata
 extra corpus sunt: hoc autem ipsa corpora commacu-
 lat, et corruptit, l.
 91. Abde, absconde.—Frigida, victa, l.
 92. Claudere, claudere, l.
 93. Detrudere, detrusa sis.—Fundum, tartarum, l.
 94. Vada flammæ, merito sulphure torquetur, et
 igne, qui calores hic sordidos neglexit contemnere, l.
 95. Rotet, voteat, l.
 97. Suo, proprio.—Regi, Christo, l.

COMMENTARIUS.

87. Heinsiani scripti, Alex., Ang., Weitz., Vienn., C
 Rat., Mar., Vatt. C, F, G, Sich. et alii, quod victa
 jaces, quam lectionem Barthius ex suis membranis
 præferebat. Alii queis, vel quis victa jaces. In Vat.
 C mendum est *luculenta pro lutulenta*.
 88. Ang. et Vat. C, poteris; sed in Vat. C abrasa
 sunt priora. Etiam in Vat. D abrasum est aliquid.
 Vera lectio est *potis es*. Ald., *perstringere*; alii, *per-
 fringere*.
 89. Aldus, Nebrissa alique veteres editi, tu præ-
 ceptis, ad mortis iter, quod explicat Nebris-a, præceptis
 active pro præcipitans, seu præcipitanti impellens.
 Perveras eandem lectionem confirmat, quia magna
 libidinis et mortis consensio est; quod significabat
 priscus ille Romanorum ritus vendendi in æde Vene-
 ris Libitinae ea quæ ad sepulcrum spectabant: de
 quo consule Kirchmanum de Fun. lib. 1, cap. 9.
 Codd. constanter tu princeps, sic e nostris Alex.,
 Ang., Vienn., Rat., Mar. (ubi tamen est princeps,
 mendose), Vatt. D, F, G, H, L, ut alios omitam.
 Eandem lectionem teneant Barthius loc. cit., et
 Beamanus in Manuduct. ad ling. Lat., cap. 6, ex
 cod. Pal., qui etiam Ciceronis verba de Amicitia
 producit: *Amor princeps est ad benevolentiam con-
 jungendam*.
 90. Ut-que Rott., commaculas.
 91. Ald., jam fereida, quod Nebrissen-is exponit
 de Veneris ignea natura. Cæteri melius jam frigida.
 Non tamen probò Chamillardi interpretationem, frigida
 vocari, quia crudelius venenum, ac magis
 præsentaneum frigidum est. Libentius audio Ionem:
FRIGIDA victa, vel potius extincta. Virgilius in Georg.
 1: *Ita quædam Stygia nubat jam frigida cymba*. Fracastor
 Prudentium imitatur in Syphil.: *Abde caput,
 Benæ, tu et te conde sub anne*.
 95. Vat. F, mendose, *sulfineus pro sulphureus*. In
 Put. semper *solporeus* et *vertex* scribitur.
 97. Bong. et Sich., Christo pro regi. In Erfyft.
 erat Christo pro glossa.

- Te vorant subter vada flammæ, te vada nigra,
 95 Sulphureusque rolet per stagna sonantia vortex.
 Nec jam Christicolæ, furiarum maxima, tentes:
 Ut purgata suo serventur corpora regi.
 Dixerat hæc, et læta Libidinis interfecit
 Morte Pudicitia, gladium Jordanis in undis
 100 Abluit infectum: sanies cui rore rubenti
 598 Illaserat, et nitidum macularat vulnere
 [ferrum.
 Expiat ergo aciem fluviali docta lavacro
 Victricem victrix, abolens baptismate labem
 Hostilis juguli: nec jam contenta piam
 105 Condere vaginæ gladium, ne tecta rubigo

99. Gladium, *gladius enim verbum Dei est*, ut Apō-
 stolus, l.
 100. Abluit, penitentiam agens.—Infectum, macu-
 latum.—Sanies, impossibile est ut humanam mentem
 carnea fragilitas non obscuraret; sed inde post solidius
 assurgit in contemplationem, quo infirmitatis suæ me-
 mor nunquam inflatur ex bono opere.—Rore rubenti,
 sanguine rubro, l.
 101. Nitidum, splendens, l.
 102. Expiat, mundat.—Aciem, ipsas siquidem ma-
 culas cogitationis sordibus abluit pie compunctionis.—
 Lavacro, baptismo, l.
 103. Abolens, lavans, l.
 104. Hostilis juguli, concupiscentiarum, l.
 105. Condere, abscondere, intentionem scilicet casti
 propositi non vult celari: non vult sibi committi, sed
 Deo; ut luceat, et glorificetur, non ipse, sed Deus, l.
 98. Beda de Arte metrica hunc versum citat, et
 docet ita veteres pronuntiare consuevisse *interfecta*,
 ut dactylus quinto esset loco. Non assentior: nam
 antiquiores grammatici diserte tradunt, nonnunquam
 sede quinta spondeum in versu hexametro collocari.
 100. In Vat. C metri error est, cui sanies pro sanies
 cui. In cod. Piccarti, sanies cui ore, quod defendere
 videtur Piccartus ratione hiatus; sententia vero po-
 scit cui rore, nisi cui referatur ad pudicitiam. Cur
 autem Jordanis in undis pudicitia abluerit gladium,
 patet ex versibus seqq. et ex not. ad vers. 64 hymni
 2 Cæthem.
 105. Ang., *ultricem pro victricem*; fortasse vera
 est lectio *ultricem*.
 105. Ald., *vagina*. Alii plerique, *vaginæ*. Giselinus
 2 edit. ediderat *vaginæ*, sed in correctionibus sup-
 posuit *vagina*. Idem Giselinus, ne sorde latenti Occu-
 pet ablutum rubigo scabra nitorem. Heinsius non in-
 telligit qua auctoritate id fiat, cum omnes sui scripti
 et Weitziani constanter cum Aldo habeant, ne tecta
 rubigo Occupet ablutum scabrosa sorde nitorem. Aldus
 male distinguit ne tecta rubigo Occupet. Ablutum scā-
 brosa sorde nitorem Catholico in templo divini fontis
 ad aram Consecrat. Giselinus non placuit hæc lectio,
 et cum rubigo apud ipsum Prudentium alibi et apud
 alios primam producat, carmen alio modo reformavit,
 donec manuscripti, inquit, veram lectionem restitue-
 rint. Nostri omnes Mar., Rat., Vienn., Alex., Vatt.
 C, D, F, G, H, L, Bonon. et Ang. habent ne tecta
 rubigo Occupet ablutum scabrosa sorde nitorem. In so'o
 Vat. O est lectio quæ Giselinus favet, ne sorde latenti
 Occupet ablutum rubigo scabrosa nitorem. Ubi fortasse
 est mendum scabrosa pro scabra, nisi malis utram-
 que corripui et i in rubigo. Cæterum communis
 lectio retinenda est. Quid enim prohibet, primam
 in rubigo esse communem? A Mariati corripitur lib.
 II, epigr. 61. *Uteris ore aliter, nimiaque rubigine en-
 pitus*, et ab Ovidio viii Metam. vers. 803, *Lobra
 incana situ, scabraque rubigine dentes*. Scio alios

Occupet ablutum scabrosa sorde nitorem,
Catholico in templo divini fontis ad aram

599 Consecrat, æterna splendens ubi luce
[coruscet.]

600 Ecce modesta gravi stabat Patientia vultu,

GLOSSÆ VETERES.

107. Catholico, in sancta Ecclesia; pudicitia gladium suum sub latere recondit.—Divini, ad confessionem divini baptismatis, l.

108. Coruscet, æterna prædicatione splendens, l.

109. Ecce, tres esse partes humanæ animæ, philosophi asserunt; videlicet rationalem, irascibilem et concupiscibilem; et ideo post fidem, qua ratione (forte ratio) regitur, et pudicitiam, qua concupiscentia refrænatur, patientia ponitur, per quam ira frangitur; ut

COMMENTARIUS

aliter legere: sed ita legi posse, nonnihil probat etymon nominis, quod est a rubeus, cujus prima brevis est. In ms. Barthii legitur, ut in aliis, sed pro ablutum est ablutum perperam: legitur etiam rajina, non vagina.

107. In Rat. audax et ineptus corrector pro catholico posuit consecrat, et versum sequentem ita penitus erasit, ut nullum omnino supersit vestigium. Poeta narrat pudicitiam gladium consecrasse in templo; quo innuitur consuetudo illorum qui victores aut emeriti arma templis affigebant. Horatius epist. 1: *Vetianus armis Hercules ad postem fixis latet abditus agro*. Virgilius lib. xi: *Mesenti ducis exuvias tibi magne tropearum Bellipotens*, etc. De Goliath, quo ipse a Davide percussus est, involuto patio post Ephod, vide lib. i Reg. xxi, 9. Prudentius vero templum catholicum vocat, quia eo tempore templi vocabulo fere idolorum fana intelligebantur, ut liquet ex codice Theodosiano. Christiani loca ubi oraturi congregabantur appellabant ecclesias, conventus ecclesiarum, conventicula, conciliabula, oratoria, domonica, domus Dei, domus orationis, et similia. Pace Ecclesiæ reddita, et hujusmodi ædibus sacris amplificatis, paulatim templi nomen accēsit. Quod autem gentiles primis Christianis objiciebant, eos nulla templa, nullas aras habere, solum arguit, Christianos non habuisse templi et altaria ea magnificentia et eo solemnī more dedicata, quo ethnici consueverant. Apud Eusebium lib. viii Hist. eccles., cap. 14, ex interpretatione Rufini Maximianus imperator concessit: *Ut rursus sint Christiani, et conventicula, in quibus orare consueverunt, exstruant et reedificent; ita tamen ut nihil contra disciplinam publicam gerant*. Quis autem primus templi nomenclaturam Christianis ecclesiis attribuisse videatur, incertum est. Aliqui aiunt S. Ambrosium. Apud S. Zenonem Veronensem, serm. de psalmo cxxvi, sive potius S. Hilarium, qui verus est auctor, mentio templi de Ecclesia Christiana occurrat, nisi depravatus est locus. Vide Gothofredum in titulum de paganis cod. Theod., et Scipionem Maffieum in not. ad lib. i, tract. 5, S. Zenonis Veronensis, et commentar. ad vers. 215 hymni 3 Peristeph. Basilicarum appellationem libentius Christiani arripuerunt. Suspendit vero pudicitia gladium divini fontis ad aram: persistit enim poeta in baptismatis gratia prædicanda. Hoc enim innunt Jordan a iunda, fluviæ lavacrum, baptisma, et nunc divinus fons. Barthius interpretatur divinum fontem baptismum, aram baptismarium, quia in eo offertur Deo, qui mundo denascitur. Possit legi ad aulam, quæ vox a veteribus de ædificiis sacris satis frequenter usurpabatur. Paulinus Nat. 10: *Feramur in aulas, Miremurque sacras veterum monumenta figuras*. Et postea: *Est etiam interiore sinu majoris in aula Instata procul*, etc. Itaque si per mss. liceret, dicerem gladium pudicitia affixum fuisse in aula, sive sacello baptisterii. Nam etiam Fortunatus lib. ii, carm. 12, baptisterium appellat baptismatis aulam. Et in in-

A 110 Per medias in-mota acies, variosque tumultus,
Vulneraque, et rigidis vitalia pervia pilis
Spectabat defixa oculis et lenta manebat.
Hanc procul ira tumens, spumanti fervida rictu,
Sanguinea intorquens suffuso lumina felle,

GLOSSÆ VETERES.

homo diligit Deum ex toto corde, tota anima, tota virtute. — Gravi, maturo, l.

111. Vitalia, cordium penetralia, viscera scilicet hominum. — Pilis, telis, spiculis, l.

112. Spectabat, intuebatur. — Defixa, inclinata, — Lenta, tranquilla, secunda, l.

113. Procul, contra, l.

114. Sanguinea, ita Psalmista: *Turbatus est, in-*

B descriptione baptisterii Mediolanensis S. Teclæ apud Gruterum: *Octachorum sanctos templum surrexit in usus, Octagonus fons est munere dignus eo*. Hoc numero decuit sacri baptismatis aulam Surgere, quo populis vera salus rediit. De sacris vero baptisteriis digna legi est dissertatio Italica Antonii Mariæ Lupi S. J. cum notis, et continuatione cl. Francisci Antonii Zachariæ: ubi late disseritur de nominibus quibus baptisteria donari solebant, iis scilicet fere omnibus quibus balnea gentilium significabantur: qualia sunt baptisterium, balneum, piscina, lavacrum, colymbus, nymphæum, fons, concha, lacus, gurgies, alveus, et quedam alia: quamquam de nymphæo certum non est. Alia veterum nomina multis exemplis Lupius egregie confirmat, præsertim lavacrum, fontem et piscinam, ubi disserit de symbolico nomine IXΘΥΣ hoc est piscis, Jesu Christo tribui solito, quia componitur ex primis litteris harum vocum: *Jesu Christus Dei Filius salvator*, Græce scilicet prolatis. Ex quo Christiani dicti pisciculi; et in fontibus aquæ lustralis adhuc Romæ pisces apparent e marmore efficti. Tomo XLI opusculorum Calogerianorum, pag. 247, exstat dissertatio P. Anselmi Costadoni Camaldulensis: *Sopra il pesce come simbolo di Gesù Cristo presso gli antichi cristiani*.

108. Erfurt., Widm., sub luce, minus bene. Ald., Fabr., nitescat. Cæteri, coruscet. Post hunc versum in Mar. et Rat., Patientia pro titulo. In Aldo, Patientia et Iræ pugna. Weitzius, Patientia et Iræ confictus.

109. Joseph Devonius, qui Darelis nomine bellum Trojanum decantavit, lib. i de Patientia, hæc habet: *Discite dura pati; sola est quæ conterit hostem Virtutesque regit patientia, sola triumphis Militia innocuis, et honestæ consulit iræ*. Quod Barthius lib. xxi, cap. 11, expressum observat ex Prudentii Psychomachia, diviniatissimo, ut ait, poemate. Vide librum T. ruiliani de Patientia.

110. Weitzius ridicule edidit tumultos, quod in solo Widman. cod. reperit; quasi non potuerit exscriptor ejus codicis o pro u mendose ponere.

112. Vincentius Bellovacensis, lib. xvi Speculi hist., cap. 102, de flosculis Prudentii ita hunc versum legit: *Spectabat defixa oculos, et lenta manebat; ad oram autem affligitur lenta pro diversa lectione*. Editi et scripti constanter habent lenta, quod epitheton apprine convenit patientiæ. Cicero de Orat. lib. ii, *Nimium patiens, et lentus existimor*. Constantia signum quoque est, quod spectet defixa oculos, ut observat Chamillardus ex Virg. vi Aeneid., *Ille solo fixos oculos aversa tenebat*. Post hunc versum Mar. et Rat. habent titulum Iræ. Descriptiones Iræ passim invenies apud poetas, oratores sacros et profanos, historicos. Hanc descriptionem Prudentianam imitator visus est Galtierus lib. v Alexand. vers. 222. De pugna iræ consule Ambrosium lib. de Offic., et Lactantium lib. i, cap. 9.

114. Widm., contra metrum, sanguineoque involens.

- 115 Ut belli exortem, tæoque, et voce læcessit. A
Impatiensque moræ conto petit, increpat ore,
Hirsutas quatiens galeato in verice cristas.
En tibi Martis, ait, spectatrix libera nostri,
601 Excipe mortiferum se uro pectore ferrum:
120 Nec doleas, quia turpe tibi gemuisse dolorem.
Sic ait, et stridens sequitur convicia pinus
Per teneros crispatis notos, et certa sub ipsum
Defertur stomachum, rectoque illiditur ictu:
Sed resilit duro lorice excussa repulso.
125 Provida nam virtus conserto adamante trilicem
Induerat thoraca humeris, squamosaque ferri
Texta per intortos commiserat undique ner-
[vos.
Inde quieta manet Patientia, fortis ad omnes

GLOSSÆ VETERES.

quit, a furore vixit mens. Ut irati solent videre oculis
torris. — Sulfuso, subterfuso, l.

115. Ut, quasi. — Exortem, expertem, l.

117. Quatiens, agitando. — Cristas, summa pars cas-
sis, l.

118. Tibi, do; ad tuum interitum. — Martis, belli. —
Spectatrix, ira patientiam increpat, l.

119. Excipe, hic est tropus, qui sarcasmus appella-
tur, id est hostilis irrisio, l.

120. Nec doleas, ironia. — Turpe, est, l.

121. Stridens pinus, sagittam intelligi vult, l.

125. Adamante, adamans Christus est. — Trilicem,
triplicem lapidem Christum possumus intelligere, l.

126. Thoraca, Græcis accusativus; lorica: lorica
fidei nimirum triplex est, ob Trinitatis confessionem,
cui adamans invictus confertur; cum in auctiore fidei
Iesum, semper aspicitur. — Squamosa, splendida, vel

117. Rat. et Vienn., galeato vertice sine m. Weitzius
legit hirsuto, neque lectionem discrepantem notat.

119. Ald., Erfurt., Vat. II a secunda manu, securo
in pectore. In aliis deest in.

120. Ald. et Gifanij verbo Vestis in Indic. Lu-
cret., gemuisse dolere; alii, dolorem. Vat. C a prima
manu., doloris. Erfurt., turpe tibi est; in aliis deest
verbum substantivum, excepto Angel., ubi male le-
gitur turpe tibi est gemuisse dolorem pro gemuisse.

122. Nebrissa suspiciatus est tenuis pro teneros haud
absurde. Sed Chamillardus non debuit ex sola con-
jectura hoc nomen in textum intrudere. Neque vero
est causa cur notus dici nequeat tener, ut dicitur
lenuis, mitis.

123. Rat., recto; melius rectoque.

124. Seneca lib. III de Ira, cap. 5: Ut tela a duro
resiliunt, et cum dolore cadentis solida feriuntur: ita
nulla magnum animum injuria ad sensum sui abducit,
fragilior eo quod petit.

125. Virgilius lib. v: Lævibus huic hamis consertam,
auroque trilicem Lorica. Invidia vis patientiæ osten-
ditur. Peveratus provida virtus exponit prudentiam, ut
apud Petronium libera virtus est libertas. Non displicet
hæc interpretatio, sed ita ut Providentia patienti-
am armaverit.

126. Pro thoraca Vienn., Rat., Mar., Vat. C scri-
bunt thoracem. In Widm., mendo-e, thoracha. In
Bong., humeros non male pro humeris. It. etiam Gi-
selinus. Boher., prior, indurat pro induerat.

127. In nonnullis vulg., innumeros pro intortos.
Texta squamosa ferri sunt ipsa lorica ferrea ex hamis
in modum squamarum contexta, quæ primum e loris
de corio fiebat, postea ex annulis ferreis, quibus
nervi ad maiorem securitatem interponebantur, ut ex
hoc loco Nebrissa conjicit.

129. Chrysostomus, dialogo 6 de Sacerdotio, ele-
gantissime depingit prælium, pugneque apparatus,

Telorum nimbos, et non penetrabile durans:

130 **602** Nec mota est jaculo monstri sine more

[furentis,

Opperiens propriis perituram viribus iram:

Scilicet indomitòs postquam stomachando la-

certos

Barbara bellatrix impenderat, et jaculorum

Nube supervacuum lassaverat irrita dextram:

135 Cum vento a levi cecidissent tela volatu,

Jacibus et vacuis hastilia fracta jacerent:

Vertitur ad capulum manus improba, et ense

[coruso

Connixa in plagam, dextra sublimis ab aure

Erigitur, mediumque ferit librata cerebrum.

140 Ærea sed cocto cassis formata metallo

B

nilentia, l.

127. Commiserat, circumdederat, nexaverat, v. l.
succinzerat. — Nervos, circulos, l.

129. Penetrabile, nomen est pro adverbio positum,
id est, impenetrabiliter, l.

131. Opperiens, expectans, l.

132. Indomitòs, inquietos. — Stomachando, ira-

scendo, saviendo. — Lacerios, brachia, l.

133. Impenderat, fatigaverat, l.

134. Supervacuum, inutilem. — Irrita, impedita,

vel vitata: impedita, quia nullo modo eam vulneraverat, l.

136. Hastilia, tela, l.

137. Vertitur, ira patientiam gladio percussit, l.

138. Plagam, vulnus; eadem. — Aure, capite, l.

139. Ferit, percussit. — Librata, mensurata, l.

140. Cassis, lorica. — Metallo, æs ceteris metallis

durabilius fertur; unde etiam pro tolerantia ponitur, l.

COMMENTARIUS.

C ubi etiam occurrit telorum imber.

130. Vienn., tacta est, et sine fine.

134. Placet magis supervacuum, hoc est dextram,
cum Vienn., Rat., Mar., Vat. G, H et aliis, quam
supervacua nube. Ang. lassaverat, male, pro lassaverat.

136. Poiores Heinisiani et nostri. Sich., Weitz.,
jactibus. Ald., Gis. in contextu, Nebris., Vat., C, F,
G, O, ictibus. Vat. D scribit hictibus. Codex Piccarti,
ictibus et variis.

137. Vienn., in capulum.

138. Præstant oris nostri, connixa. Alii scribunt
connixa; alii connixa. Gifanij Ind. Lucr., verbo Nisus,
approbat connixa. Egm. pro plagam habet galeam:

sic Virgilius lib. x, In clypeum assurgit. His vocibus
conniti, erigi in clypeum, in jaculum, assurgere, fre-

quenter a poetis exprimitur habitus et conatu militaris.

139. Vienn., vibrata; alii, librata. Gifanij loc.

citt. verbo VOLGATA, ex vet. cod. legit vibrata, et, ut
putat, rectius quam Vulg. librata: nam vibrantur

gladii, librantur missilia. Existimat autem, vim
agendi habere vibrata, ut apud Lucretium vulgata, et

apud Ciceronem epistola ad Patum aut quis poeta
quidam, Usurpata duplex cable. Non persuadet: nam

hoc loco manus dicitur librata, non ensis, ut obser-

vavit etiam Heinisius. Libratum ab aure Virgillii est.

140. In Vat. G desideratur sed post ærea; in Vat.
F, sed cocto formata cassis metallo, renouente carmine.

Gis. 2 ed., Weitz. et alii, ærea sed cassis cocto for-

mata. Poiores nostri cum Alex., Ald., Ang. et aliis,
ærea sed cocto cassis formata. L. Put. error metri est

ærea sed cocto cassis formata metallo, ex quo opi-

natur Heinisius Prudentium dedisse sed cassis cocto

informata metallo, nam informare apud Maronem oc-

curret pari significatione. Ego vero non video cur
exploratus error Potecani cod. obesse debeat clare

lectioni, t. l. codicem auctoritate stabilite, sed cocto

cassis formata, aut sed cassis cocto formata: non enim

603 Tinnitum percussa refert, aciemque re- A

[tundit

Dura resultantem : frangit quoque vena rebellis
Illisum chalybem, dum cedere nescia cassos
Excipit assultus, ferienti et tuta resistit.

- 113 Ira, ubi truncati mucronis fragmina vidit,
Et procul in partes ensem crepuisse minutas,
Jam capulum retinente manu sine pondere ferri
Mentis inops, ebur infelix, decorisque pudendi
Perfida signa abicit, monumentaque tristitia

[longe

- 150 Spernit, et ad proprium succedendi effera

[lethum :

Missile de multis, quæ frustra sparserat, unum
Pulvere de campi perversos sumit in usus,
Rasile figit humi lignum, ac se cuspidē versa B
Perfodit, et calido pulmonem vulnere transit.

- 155 **604** Quam super assistens Patientia, Vicimus,

[inquit,

Exsultans vitium, solita virtute, sine ullo
Sanguinis, ac vitæ discrimine : lex habet istud
Nostra genus belli, furias, omnemque malorum

GLOSSÆ VETERES.

141. Tinnitum, tinnitum percussa refert patientia, cum injuriis laessita doctrinae medicamenta non deserit. — Aciem, scilicet ensis, l.

142. Dura, cassis. — Resultantem, resilientem, vel resistentem. — Vena, cassis, l.

143. Illisum, percussam. — Chalybem, ferrum, l.

144. Assultus, ictus, vel sonitus, l.

145. Ira, gladius iræ frangitur in capite patientiæ, l.

147. Capulum, capulus sine pondere ferri retinetur;

cum verba, nullas vires habentia, frustra funduntur, l.

148. Ebur, capulum : metonymia, l.

149. Perfida, prava arma. — Longe, valde, l.

151. Missile, a mittendo dictum est, quod manu C

emittitur, l.

154. Pulmonem, merito pulmonem transfigit, quæ levitati parcere non verebatur : nec defuit exemplum in Saule qui cum mitem David persequeretur, eoque insaniam ejus exerevit, ut sua furens hasta conciderit, l.

156. Exsultans vitium, gaudentem iram, l.

157. Discrimine, periculo. — Istud, tale, l.

159. Militiam, ut Apostolus inquit : Cum infirmor,

tunc fortior sum, et potens, l.

minus bene dicitur formare quam informare.

142. Vienn., frangebatur vena non probe, nam supra est refert, retundit.

143. Præcipui e nostris, Mar., Rat., Vienn. cum Weitz., Sich., cassis : scilicet, cassis ipsa cedere nescia excipit assultus. Alii, cassos assultus. Teolius non recte affirmat omnes præter Weitzium et unum Vat. habere cassos. Ille et Chamillardus, sed in contextu edidit cassos. Clarior procedit sententia cum cassos, et venâ ipsa, sive cassis ex vena æris aut ferri intelligitur cedere nescia. In Aldo mendum est cedere pro cedere.

144. Vat. F, assaltus; cæteri, assultus : neque assaltus Latinum est.

149. Ald. scribit abjicit; melius alii, abicit. Idem male monumentaque pro monumentaque, sen monimentaque.

150. Gifanius, verbo MœNERA, MUNERA, observat Prudentium antiquitatis studiosissimum fuisse, ut probant verba densere, vagare, clepere, et hoc loco spernere pro abjicere, quod Eunii est.

155. Viennens., humo; alii, humi.

165. Gis., Rat., Gal., Vienn., vulnere anhelus.

Militiam, et rabidas tolerando extinguere

[vires.

- 160 Ipsa sibi est hostis vesania, seque furendo
Interimit, moriturque suis Ira ignea telis.
Hæc effata, secat medias impune cohortes,
Egregio comitata viro : nam proximus lob
Hæserat invictæ dura inter bella magistræ,

- 163 Fronte severus adhuc, et multo funere anhelus :
Sed jam clausa truci subridens ulcera vultu,
Perque cicatricum numerum sudata recensens
Millia pugarum, sua præmia, dedecus hostis.
Illum Diva jubet tandem requiescere ab omni

- 170 Armorum strepitu, capitis et perdita quæque
Multiplicare opibus, nec jam peritura referre.
Ipsa globos legionum, et concurrentia rumpit

605 Agmina, vulniferos gradiens intacta per

[imbres,

- Omnibus una comes virtutibus associatur,
175 Auxiliumque suum fortis Patientia miscet.
Nulla anceps luctamen init virtute sine ista
Virtus : nam vidua est, quam non Patientia
[firmat.

162. Secat, segregat, l.
163. lob, sicut diversi diversis effulsere virtutibus, ut Noe perseverantia, Abraham obedientia, Jacob solerantia; ita sanctus Job patientia claruit, l.

165. Funere, infirmitate, l.

167. Sudata, elaborata, l.

168. Pugarum, castigationum, vulnorum. — Deducens, nam Job fuit dedecus hostis, id est, vitii, quia vincebantur ab eo, l.

169. Illum, patientia cum Job loquitur, l.

171. Peritura, prius peritura fieri (forte suere), l.

172. Globos, exercitus, l.

173. Vulniferos, vulnera ferentes. — Intacta, quia etsi corpore plerumque læditur, intentione tamen nullo modo superatur. — Imbres, per jacula, l.

174. Una, patientia, devictis vitis, virtutibus associatur, l.

176. Anceps luctamen, dubium bellum, l.

177. Vidua est, sine patientia vero neminem perfici posse, Dominus ostendit, ubi ait : In patientia possidete animas vestras; absque possessione siquidem anima nulla virtus aliquid efficit, l.

COMMENTARIUS.

Heinsius ediderat vulnere, sed in addendis prætulit funere cum omnibus suis mss. Teolius mavult vulnere, quod ait habere cum edd. omnes Vat., uno excepto. Sed Aldus, et pleræque editiones ante Gislinum constanter habent funere, quod existat etiam in codice Marietti, et in glossa Isonis, neque debuit Gallandio in Aldo displicere.

166. Vienn., vulnera; lego ulcera.

170. Ald., quæ sunt; cæteri quæque, exceptis veteribus editionibus. Giselinus hoc loco æstuat et pro captis legendum suspicatur partis. Sententia est, patientiam effecisse, ut Jobus perditæ quæque multiplicaretur captis opibus, sive partis. Historiam habes in ejus libro.

172. Weitz., illa pro ipsa. Fabr. et Bong., globum pro globos.

177. Ita All., Gis., Weitz., Mar., Rat., Vienn., Alex. a prima manu, Ang., Vat. C, F, O. Ita etiam legit Albertus Eub., vel Eyo in Marga ita poetica edit. anni 1487. Heinsius cum Thuan., et Put., et Vat. H, Virtus : et vidua est, quam non patientia firmat. In Vat. L et B error est, Virtus namque vidua est, quam non patientia firmat. Possumus etiam alio modo dis-

Forte per effusas inflata Superbia turmas
Effreni volitabat equo, quem pelle leonis

180 Texerat, et validos villis oneraverat armos :

Quo se fulta júbis jactantius illa ferinis
Inferret, tumido despectans agmina fastu,
Turritum tortis caput accuquilarat in altum

606 Crinibus, exstructos augetur ut addita
[cirros

185 Congeries, celsumque apicem frons ardua ferret.

Carbasea ex humeris summo collecta coibat

Palla sinu, teretem necens a pectore nodum.

A cervice fluens tenui velamine limbus

Concipit ingestas textis turgentibus auras.

GLOSSÆ VETERES.

181. Quo, ut. — Fulta, alta. — Ferinis, ferinus superbie habitus, ac semineus pariter, et equestris describitur, ut ab humano more, id est, a ratione degenerasse superbos ostenderet, sed neque virtute fortes, nec suimet compotes, l.

182. Fastu, superbia, l.

183. Accumularat, erezera, l.

185. Ardua, alta, l.

186. Carbasea, candida; carbasum, genus optimi lini. — Summo, pleno, l.

189. Ingestas, immixtas, vel infestas. — Textis, vestimentis, l.

190. Nec minus, superbia equitat. — Sonipes, equus; quia pedibus sovat, l.

191. Frenarier, frenata esse. — Ora, quando passivi generis verbo accusativus adjungitur, figurata locu-

A 190 Nec minus instabili sonipes feritate superbi,

Impatiens madidis frenarier ora lupatis.

Iluc, illic frendens obverit terga, negata

607 Libertate fugæ, pressisque tumescit hab[en]is.

Hoc sese ostentans habitu ventosa virago,

15 Inter utramque aciem supereminet, et phalerat[um]

Circumflectit equum, vultuque, et voce minatur,

Adversum spectans cuneum : quem milite raro,

Et paupertinis ad bella coegerat armis

Mens humilis : regina quidem, sed egeus alieni

200 Auxilii, proprio nec sat confisa paratu,

B tio est, et potest subandiri, vel habens, participium, vel per. præpositio; ut habens ora, per ora. — Lupatis, cano, l.

193. Habens, capistris, l.

194. Hoc, superbia comminatur turbis, l.

195. Inter, humilitatis et superbie. — Phaleratum, ornatum, et proprie ad equum pertinet, l.

197. Adversum, contra positum; contrarium, et hic nomen est adjectivum : id est, contrarium sibi videns superbia cuneum humilitatis. — Spectans, circumspiciens. — Cuneum, populum. — Raro, paucos, l.

198. Coegerat, collegerat, l.

199. Mens humilis, humilitas sine spe caret constantia; et ideo tunc etiam non erit virga, sed vitium : exit enim pusillanimitas. — Regina, erat, l.

COMMENTARIUS.

tinguere Nulla anceps luctamen init virtute sine ista : Virtus nam visus est quam non patientia firmat. Post hunc verum titulus est in Aldo, Superbia et Humilitatis pugna. In Viennensi, De duello humilitatis et superbie : In Rat. et Mar., Superbia. In aliis, Superbia et humilitas.

178. Widm. et in quibusdam vulg. ad marg., morte; alii, forte, quod verum videtur, magisque elegans.

179. Vienn., effreno; alii, effreni, quod retinendum est : quamvis enim quædam hujusmodi vocabula utroque modo proferantur, ut inermis, inermis, hilaris, hilaris, tamen nihil novum temere est admittendum. Giselinus margini adiecit effreno.

180. Gis., ornaverat, quod e suomis videtur approbare Piccartus, adducto loco Plauti, Ornamenta Ajacis. Pulchre superbia equo insidens describitur : nulum enim animal equo elatus.

181. Vienn. et Ang., jactantibus. Alii melius, jactantus.

185. Vides veterem consuetudinem ornandi capillos, usui nostrorum temporum haud absimilem. Exstant in museis capita et statuæ feminarum in hanc formam adornatæ. Apud veteres frequens mentio. Juvenalis, satir. 6, vers. 502, gradus, quibus in fastigium capilli attollebantur, vocat ordines. Tot premit ordinibus, tot adhuc compagibus altum Edificat caput, Andromachen a fronte videbis, Post minor est. Ovidius de ancilla ornatrice lib. II Amor., el. 8 : Ponendis in mille modos præfecta capillis. Videri etiam possunt Manilius, Iloratus, et alii : e Christianis Gregorius Nazianzenus, Hieronymus in epist. ad Demetriadem, qui turritum verticem alienis capillis struere dixit, et Tertullianus de Cultu feminarum cap. 7 : Affigit præterea nescio quæ enormitates capillamentorum, nunc in galori modum quasi vaginam capitis, et operculum verticis, nunc in cervicem retro suggestum. Mirum, quod contra Domini præcepta contenditur. Ad mensuram neminem sibi adjicere posse pronuntiatum est : vos vero adjectis ad pondus. Paulinus etiam dixit turritum caput. Conter Carolum Paschalius de Coronis lib. I, cap. 5, et dissertationem Antonii M. Lupi

13, tom. II, de inscriptione, quam ipse explicat, et ita legit : Gnome, Pierinis ancilla, ornatrix elata est ante diem quintum calendas Februarias, imperatore Cæsare tertium decimum, Marco Plautio Silviano consulibus. His addo Eugenium Guasco : Dissertazione tusculana sopra un' antica iscrizione sepolcrale appartenente ad un' ornatrice. Romæ, 1771, in-8.

187. Fuld., in pectore.

188. Vienn., limbi, non bene, pro limbus. Elmenhorstius, in Arnobio pag. 55 ad verba Arnobij, Imminerent frontes limbis, allegat etiam x Stat o in Achill., Gemmatas aut neclunt tempora limbis.

189. Gis., Mar., Rat., Weitz., ingestas. Alex., infestas vel ingestas cum glossa immixtas. Ang., infestas cum glossa contrarias. Ald., Widm. ad oram, Vatt. C. D. G. H., infestas, quod non probavit Heinsius, quamvis ita in suis omnibus mss. legeret. Mibi non adeo displicet infestas, nam vestes turgescunt auris contrariis. Sich. et Vienn. pariter habent infestas.

190. Vienn., instabilis.

192. In Rat. sciolum correxerat huc illucque fremens, prioribus erasis.

D 193. In Vienn. desideratur que in preiisusque.

194. Virtutes vocat virgines, superbiæ viraginem, quod aliud longe diversum est; et superbiæ quidem opera in viros magis quam in feminas cadunt.

196. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus Humilitas.

198. Paupertinis verbum Apuleij, Varronis apud Nonium, A. Gellij, Symmachi, Ammiani, Sidonii, Jonas episcopus Aurelianensis, lib. II de Cultu sacr. imag., Prudentium secutus est : Paupertina ejus arma contemnens, ubi male nonnulli legunt pauperina, vel pauperrina.

199. Voces hujusmodi humilis et humilitas pro virtute apud profanos scriptores non inveniuntur. Quod Spartianus ait in vita Juliani cap. 9 : Obje-ta est superbia, cum ille etiam in imperio fuerit humillimus, intelligit vitium superbiæ contrarium, non virtutem inter utrumque mediæm.

- Spem sibi collegam conjunxerat, edita ejus, A
Et suspensa ab humo est opulenta divite regno,
608 Ergo humilem postquam malesana Su-
[perbia mentem
Vilibus instructam nu lo ostentamine telis
203 Aspicit, in vocem dictis se effundit amar. s.
Non pudet, o m' ser, plebeio milite claros
Attentare duces, ferroque lacessere gentem
Insignem titulis: veteres cui bellica virtus
Divitias peperit, letos et gramine colles
210 Imperio calcare dedit? Nunc advena nudus
Nititur antiquos, si fas est, pellere reges.
En qui nostra suis in prædam cedere dextris
Sceptra volunt! en, qui nostras sulcare no-
[vales,

- Arvaeque capta manu popularier hospite aratro
215 Contendunt, duos et pellere Marte colonos.
Nempe, o ridiculum vulgus! natalibus horis
609 Totum hominem, et calidos a matre am-
[plectimur artus.
Vimque potestatum per membra reverentis alumni
Spargimus, et rudibus dominamur in ossibus
[omnes.
220 Quis locus in nostra tunc vobis se le dabatur,
Congenitis cum regna simul ditionibus æquo
Robore crescebant? nati nam luce sub una
Et domus, et domini paribus adolevimus annis.
Ex quo plasma novum, de conceptio paradisi
225 Limite progrediens, amplum transfugit in orbem,
Pelli o que habitus sumpsit venerabilis Adam,

GLOSSÆ VETERES.

201. Collegam, sociam. — Editā, elevata. — Cujus, B
spei, l.
202. Opulenta, opulencia spei ab humo suspensa
est, quia non de deorum reprobmittitur, sed desursum.
— Divite caelesti, l.
203. Ergo, superbia iterum. — Malesana, vesana, l.
204. Vilibus, quoniam stulta et ignobilia, et contem-
ptibilia elegit Deus, per quæ superba quæque destrue-
ret, l.
206. Non pudet, per ironiam. — Plebeio, rustico,
rusticano, l.
207. Attentare, aggredi, l.
208. Titulis, gladius, l.
209. Colles, dominationes, l.
211. Si fas est, si possibile est, l.

212. En, per ironiam dicit, id est quales. — Cedere,
contingere, l.
213. Sceptra, regna. — Qui, quales, l.
214. Hospite, alieno, quos rex superbia, id est dia-
bolus vel tyrannus, invaserat aratro prædicationis, per
humilitatis prædicatores melius incoluntur, l.
215. Duros, scilicet nos. — Pellere, scilicet volum.
— Marte, bello, l.
216. Ridiculum, est, Mar.
218. Alumni, pueri, l.
219. Rudibus, novis, l.
221. Ditionibus, imperiis nostris, l.
223. Domus, familia. — Adolevimus, crevimus, l.
224. Plasma, Adam. — Conceptio, angusto, l.
225. Limite, margine. — Transfugit, ibat, l.

COMMENTARIUS.

202. Giselinus putat alludere poetam ad etymon
humilitatis, cum ait, opulentiam pei ab humo sus-
pensam, neque probat vulgatam interpretationem,
spem omnium rerum abundantia procreatam, et e
terra sublevatam, eo modo, quo apud Romanos re-
cens nati in terra primum statuuntur, deinde Leva-
næ deæ auxilio implorato tolluntur. Mihi non dispi-
cet Bergii apud Weitzium expositio, locum illum
intelligi: *Beati pauperes, quia regnum Dei posside-
bunt.* Sententia hæc est, spem tantum esse in terra,
ejus opulentiam, et dives regnum in celo. In edit.
Coloniensi Mariettus aut alius ad marginem e ms.
cod. notaverat, et suspensa ab humo: non patitur ver-
sus, neque intelligo quid hic sibi velit hamus.

204. Vienn., Valt. C et O, extructam; alii, in-
structam.

205. Barthius, cap. 15, Advers. lib. xxiv, obser-
vat verissime id dictum, ut ex ms. apud Boetium:
*Debilis heu! mæstos cogor in ire modos potius quam
inire modos.* Ald. et Vat. C, se fundit; plerique, se
effundit, etiam Barthius. Cell., se fundit.

208. Siel., Weitz., Bong., telis. Alii rectius, titu-
lis. Widm. supra, gladius.

209. Piccarti colex, germine colles.

210. Ald. Weitz., Gis. et alii, nunc advena. Gis. 1
edit, in contextu, et vetus codex ad marginem edi-
tionis Weitzianæ apud cl. præsulem Reggium, unde
advena, non male, si aliter distinguas.

212. Imitatio Maronis ecl. 1, *En quis consecimus
agros! et Æneid. lib. ix, vers. 600, En qui nostra
sibi bello connubia poscunt!*

213. Aldus, Fabr. cum nonnullis ex nostris scri-
bunt nostros pro nostras. Mar. et plerique alii, nostras.
Utroque modo dicitur. Virg. eclog. cit., *Culta novalia.*

215. Ang., Vat. C, duos expellere.

216. Weitz., Mar., Vienn., Rat., nempe hoc ridi-
culum; et glossa in Mar., est. Alii, nempe, o ridi-
cu-

lum. Vienn., non talibus horis, male. Ald. et Erfurt.,
natalibus oris, puto, quia veteres nonnunquam aspi-
rationem omitebant. Gloritur superbia hominem
ab ipso natali die in sua esse potestate.

217. Juvénalis sat. 7, vers. 196. *Et adhuc a
matre rubentem.*

219. Vienn., perperam, damnamur in ossibus. Pru-
dentius pro novis sæpe rudes usurpat, quanquam ossa
hominis recens nati recte rudia seu imperfecta ap-
pellantur. Superbia loquitur de suis militibus seu
vitiis, ad id genus spectantibus, quæ supra vocavit
antiquos reges.

221. Vienn., ditioribus, non bene.

222. Vienn., non male, nati cum luce sub una.
Ang., perperam, natis sub luce.

223. Domus est ipse homo; domini, qui reges ante
dicti, diversa superbia vitia, sive ei affinia.

225. Vienn., limine progrediens. Weitzius cum solo
Piccarti cod., transfugit pro transfugit. Vat. F, male,
urbem pro orbem.

226. Rosweydhus, in notis ad Paulinum, pag. 871,
ad illa verba, *multo bore pelleatus*, ex hoc loco Pru-
dentii aliisque Hieronymi, Ciceronis et Propertii, ob-
servat pelles fuisse vetustissimos habitus primo-
rum Patrum. Weitzium non intelligo, qui ait allam
causam nobis oggerere sacram Genesin cap. iii, 21,
Cyprianum, Basilium. Nisi valde me omnia fallunt,
ex Genesi loc. cit. et SS. Patribus superbia causa fuit
cur Adamus et paradiso exulare fuerit jussus. *Fecit
quoque Dominus Deus Adam et uxori ejus tunicas pel-
licæ et induit eos.* Et ait: *Ecce Adam quasi unus ex
nobis factus est, sciens bonum et malum: nunc ergo ne
forte mitti t manum suam, etc., et supra vers. 3, ser-
pentis vox, quod ipsum est superbia præceptum:
Eritis sicut dii.* Elmenhorstius in Arnobio pag. 61
ex Lucretio illustrat similem locum Arnobii, *Amiriri
desi runt peli bus.*

- Nudus adhuc, ni nostra foret præcepta secutus. A
Quisnam iste ignotis nunc hostis surgit ab oris
610 Importunus, iners, infelix, degener,
[amens,
230 Qui sibi tam serum jus vindicat, hactenus exsul?
Nimirum vacuæ creduntur frivola saxe,
Quæ miseros optare jubet quandoque futuri
Spem fortasse boni, læta ut solatia mollem
Desidiam pigro rerum meditamine palpent.
235 Quidni illos apes palpet iners, quos pulvere in
[isto
Tirones Bellona truci non excitat ære,
Imbellesque animos virtus tepefacta resolvit?
Anne Pudicitia gelidum jecur utile bello est?
An tenerum pietatis opus sudatur in armis?
240 Quam pudet, o Mayors, et virtus conscia, lætam
Contra stare aciem, ferroque lacerare nugas, B
Et cum virginis dextram conferre choreis!
611 Justitia est ubi semper egens, et pauper
[Honestas :

GLOSSÆ VETERES.

228. Oris, finibus, 1.
229. Importunus, qui in nulla re propinquus, vel
aptus est: humilitatem dicit, 1.
230. Inactenus, lucusque. — Exsul, qui extra suum
solum est, 1.
231. Creduntur, ab illis, 1.
232. Futuri, futura contendit evacuare, ut præsen-
tium delectatione decipiat infelices, 1.
234. Desidiam, pigritiam. — Palpent, temperent,
mulceant, 1.
235. Quidni, certe; quid aliud. — Pulvere, terra;
in hoc sæculo, 1.
236. Bellona, bellatrix, dea belli. — Ære, cornu, 1. C
238. Bello, ad bellum, 1.
239. Pietatis, pudicitia. — Sudatur, laboratur, 1.
240. Mayors, deus belli. — Virtus, mea; noster
exercitus, 1.
241. Nugas, inutiles, 1.
243. Pudor, rubor, 1.
246. Tegmine, clypei, 1.
247. Prostrata, inclinata. — Sese, seipia, 1.
248. Prodit, manifestat, 1.
249. Fazo, facio, 1.
250. Manus, multitudo, 1.
252. Imbuere, maculare, 1.
254. Cornipedem, equum, quia formatos pedes cor-
nibus habet, 1.
255. Cupiens, superbia irruere nititur super humili-
tatem et spem. — Impulsu, pectore equi, 1.
257. In foveam, superbia cadit in foveam, 1.
258. Equore, terra: campo, ab equitate, 1.

COMMENTARIUS

227. Aldus, Vat. C, supra, nisi nostra.
228. Mar. et Rat., *horis*, cum Weitzio. Alii, *oris*,
quod verum est. Veteres interdum aspirationem ad-
hibebant ubi opus non erat, ut *honus* pro *onus*. Con-
tra alii faciebant, ut dixi ad vers. 216. Vat. C, O et
alii nonnulli, *hostis nunc surgit*.
231. Gis. 1 edit., *creduntur*; in 2 edit., *credentur*,
quod iterum in Animadvertendis et corrigendis mu-
tavit in *creduntur*. Has auctorum correctiones et se-
cundas curas multi non observant. In Vat. C, Ang.,
Mar., Vienn., Ald., Weitz., *creduntur*. Giselinus as-
serit, poetam mira imo inaudita uti miosi in irridenda
spe, in qua tamen comite humilitatis opes omnes
paulo ante constituerat. Verum superbiae sensa nunc
exprimit, antea sua et aliorum vera sensa explicuit.
232. Ald., Vienn., Alex., Vat. F, Pal., Heinsiani
scripti, jubet. Mar. Rat., Weitz., Gis. et alii, jubent.
235. Vienn., *spem fortasse bonam*, minus bene.
Ald., Fuld., Put., Oxon., *læta ut solatia*. Nostri po-
tiores, Alex. a prima manu, Mar., Rat., Vienn., *læta*
cum Thuan. a prima manu, Weitz., Gis. et alii.
236. Castigatores Heinsiani et nostri, Alex., Mar.,
Rat. cum Weitz., Gis. et aliis, *meditamine*. In Vat.
C, *medicamine*; supra, *meditamine*. Aldus cum non-
nullis, *medicamine*.
238. Vide not. ad vers. 57, *Vena animi*.
242. Aldus, *cumque hanc virginis dextram*. Conji-
ciat aliquis, *Et cum virginis dextram hanc conferre*
choreis. In nonnullis vulg., *ac eam pro et cum*.
243. Ald., *justitia est nam semper egens*. Alii, *justi-*

tia est ubi semper egens. Justitiam egentem, honesta-
tem pauperem vocat ex his quæ sæpe accidunt.

244. Vienn., Ang., Vat. C a secunda manu, Rat.
a manu recenti, *jejunaque*; alii, *jejunia*.

248. Vienn., *abris prioribus, trepidatio prodit*. Virg. lib. iv Æneid., vers. 13, *Dege-
neres animos timor arguit*.

249. Plautus actu 1, scena 1 militis gloriosi: *Cujus
tu leziones difficiatis spiritus, Quasi ventus folia, aut
peniculam tectoriam*.

250. Alii, Fabr., Vat. C, *perstringere*, minus bene
quam *perfringere*. Exstat etiam *perstringere* in Mar.
et Rat., aliisque: sed, ut advertit Giselinus, *perstringe*
est leviter tangere: hoc loco aptius cadit *per-*
fringere duris gladiis.

252. Ald. et Rat., ex recenti inepta correctione,
Imbuere et fragili vires sedare triumpho. Cellarius
hunc eundem errorem exscripsit; ita certe lego in
2 ejus editione, qui fortasse deceptus est ex mendo
in notis 2 editionis Heinsianæ. Gravius error Gallan-
dius, qui mendose a Chamiltardo editam ait *imbuere*,
fragilique viros, et ipse, invitis musis, legit *imbuere*,
fragilique vires.

253. Erfurt., *rapidum*; alii, *rapidum*.

255. Aldus male, *impulsu bonis equini*. Pariter
alii mendose apud Becmanum in Manulect. ad ling.
Lat., *impulsu bonis equini*, aut *impulsu bonis equini*.
Nebrissenis umbonem equinum intelligit clypeum,
sive cetram ex corio equi.

256. Alex., *ruinis*; alii, *ruinam*.

- Fraus detestandis vitiorum e pestibus una,
 260 Fallendi versuta opifex, quæ præscia belli
 Planitiem scrobibus violayerat insidiosis,
 Hostili de parte latens, ut fossa ruentes
 Exciperet cuneos, atque agmina mersa voraret.
 Ac ne fallacem puteum deprendere posset
 263 Cauta acies, virgis adoptatas texerat oras,
 Et superimposito simularat cespitem campum.
 At regina humilis, quamvis ignara, manebat
 Ulteriore loco, nec adhuc ad fraudis opertum
 Venerat, aut foveæ calcarat furta malignæ.
 270 Hunc eques illa dolum, dum fertur præpete
 [cursu,
 Incidit, et cæcum subito patefecit hiatum :
 613 Prona ruentis equi cervice involvitur, ac
 [sub
 Pectoris impressu fracta inter crura rotatur.
 At Virtus placidi moderaminis, ut levitatem
 275 Prospicit obritam monstri sub morte jacentis,
 Inditit gressum mediocriter, os quoque parce
 Erigit, et comi moderatur gaudia vultu.

260. Versuta, callida artifex, l.
 261. Scrobibus, foveis, l.
 263. Cuneos, exercitus. — Agmina, virtutum, l.
 264. Deprendere, præscire, l.
 265. Cauta, clara. — Oras, summitates, l.
 267. Regina, humilitas iterum, l.
 270. Illa, scilicet superbia, l.
 271. Hiatum, scrobem, l.
 274. Levitatem, instabilitatem, l.
 276. Os, faciem. — Parce, mediocriter, l.

259. Ald., Ang., Vat. C a prima manu, vitiorum C
 pestibus sine e, quod necessarium certe est. In Aldo,
 una est abundat verbum substantivum.

261. Heinio placet cum Put. solo vitaverat, et post
 Heinium, Chamillardo alisque. Sed cur displiceat
 violayerat cum veteribus editis, cum nostris Mar.,
 Rat., Vienn., Alex., Vatt. C, F, G, O aliisque innu-
 meris? Verbo vitandi, inquis, usus est aliquando
 Prudentius: quasi vero verbo violandi sæpius non
 fuerit usus. Nihil magis placet violare planitiem scro-
 bibus quam vitare. Ovidius in Met., violare silvam
 dixit pro securi cadere.

264. Weitz., at ne; alii, ac ne. In nonnullis vulg.,
 possit.

265. Ald., Widm. supra, Vienn., Vatt. C, L, BB,
 Ang., clara acies. Rat., Mar. et alii optimi, cauta,
 quod magis placuit Gallandio.

269. Vienn., Venerat, ut foveæ calcarat furta mali-
 gnæ. In Vat. C, mendose et contra metrum, Venerat
 aut foveæ nondum calcarat malignæ. Ad marg. post
 calcarat est furta, sed nondum semper abundat.

270. Egm., Pal. et Barthius, hinc eques. Vienn.,
 huc eques. Retine hunc.

271. In Vat. F præpostera est trajectio horum
 versuum: primo legitur Prona, tum Incidit. Dolum
 incidit, ut initio lib. II Juvenci: Jamque dies prono
 decedens lumine pontum Inciderat.

272. Vienn., una: lege prona. In Rat. ineptus cor-
 rector, de quo sæpe, cervice rotata superque Pectoris
 impressu quadrupes provolvitur ipse.

275. Fabr., vectoris pressu. Ita Giselinus edidit in
 2 edit., sed postea in fine correxit pectoris impressu
 ex miss.: quæ correctio nonnullos latuit. In priore
 Rott., pectoris impulsu. In Vat. F, inter dura. Com-
 munis lectio, Pectoris impressu fracta inter crura ro-
 tatur.

- A Cunctanti Spes fida comes succurrit, et offert
 Ultorem gladium, laudique inspirat amorem.
 280 Illa cruentatam correptis crinibus hostem
 Protrahit, et faciem læva revocante supinat.
 Tunc caput orantis flexa cervice resectum
 Eripit, ac madido suspendit colla capillo.
 Extinctum Vitium sancto Spes increpat ore.
 285 Desine grande loqui: frangit Deus omne su-
 [perbum :
 Magna cadunt: inflata crepant: tumefacta pre-
 [muntur.
 Disce supercilium deponere, disce cavere
 Ante pedes foveam, quisquis sublime minaris.
 614 Pervulgata viget nostri sententia Christi:
 Scandere celsa humiles, et ad ima redire
 [feroces.
 Vidimus horrendum membris, animisque Go-
 [liam
 Invalida cecidisse manu: puerilis in illum
 Dextera fundali torsit stridore lapillum,
 Trajectamque cavo penetravit vulnere frontem.

GLOSSÆ VETERES.

277. Comi, honesto, severo, ornato, amano, l.
 278. Cunctanti, dubitanti, l.
 280. Illa, humilitas amputat caput superbiæ, l.
 284. Extinctum, extinctam superbiam, l.
 287. Supercilium, superbiam, l.
 288. Sublime, gloriose, l.
 289. Pervulgata, valde, l.
 295. Torsit, jecit, l.
 294. Trajectam, per trajectam, .

COMMENTARIUS.

274. Bong., et virtus; melius, at virtus. Moderamen
 pro moderatione: vide Apolh. vers. 47.

275. Vienn., Mar., conspicit obritam. Rat., Gis.,
 Weitz., perspicit obritam. Fuld., prospicit obritam.
 Præstantiores cum Aldo., prospicit obritam.

276. Fuld., parie; lege parce.

280. Vienn., cruentatam, minus bene.

281. Vienn., contrahit; melius, protrahit.

283. Virgilius Æneid. x, Reflexa cervice resectum.

285. Ald. et alii, et madido.

285. Virgilius lib. x, Dixerat ille aliquid magnam.
 Consule Erasmo. Adag., Ne magna loquaris. Corippus,
 lib. II, vers. 40, imitatus videtur Prudentium: Colla
 superbiorum, furiatque pectora frangis.

287. Supercilium sedes superbiæ. Vide Plinium
 lib. XI, cap. 37. Elmenhorstius, in Arnobium pag.
 44, hunc Prudentii versum confert cum verbis Arno-
 bii, Supercilium deponere.

289. Vienn., divulgata viget.

291. Pauci hi versus, tanquam opus Prudentii di-
 versum et inscriptum Monomachia Davidis et Goliathi,
 notantur in indice, aliqui accuratissimo, bibliotheca
 Casanatensis. Exstant videlicet in Criticis sacris,
 Londini, 1660, tom. VIII, col. 277, in fine operis:
 In historiam monomachia Davidis et Goliathi Reg. I,
 cap. XVII, inquisitio, Matthæo Horatio auctore: ubi le-
 gitur: Prudentius monomachiam his versibus in Pay-
 chomachia breviter perstringit: Extinctum vitium, etc.

295. Pro fundali habent funali Thuan., Egm., Pal.,
 Alex. a prima manu, Vat. H et codex Baribii, cui
 tamen non placuit funali. Heinio non prorsus displicet
 et advertit alibi quoque Prudentium hac voce
 usum fuisse, scilicet infra vers. 866.

294. Alii trajectam, alii transectam scribunt. Plu-
 rique ex optimis, trajectam.

- 295 Ille minax, rigidus, jactans, truculentus, amarus, A
Dum tumet indomitum, dum formidabile fervet,
Dum sese ostentat clypeo, dum territat auras :
Expertus, pueri quid possint ludicra parvi,
Succubuit teneris bellator turbidus annis.
- 300 Me tunc ille puer virtutis pube secutus,
Florentes animos sursum in mea regna tetendit,
Servatur qua certa mihi domus omnipotentis
Sub pedibus Domini, meque ad sublime vo-
[cantem]
- 615 Victores cæsa culparum labe capessunt.
- 305 Dixit et auratis præstringens aera pennis,

GLOSSÆ VETERES.

295. Truculentus, torvus, I.
296. Indomitum, indomite. — Formidabile, adverbium. — Terret, feret, I.
304. Cæsa, victa, I.
305. Et auratis, humilitas ascendit in cælum : virtutes mirantur. — Aera, accusativus Græcus, I.

COMMENTARIUS.

295. Vat. C hunc ordinem servat Ille minax. Dum sese. Dum tumet. Vat. D, Ille minax. Dum tumet. Expertus, pueri. Dum sese. Alii ordinem hic exhibitum retinent.

296. Vienn., indomite, quod sapit glossema. Tres vetustiores Heinsiani, Alex., Ald., Widm. supra, Gis., feret. Alii etiam veteres terret, nempe Mar., Vienn., Rat. cum Weitzio, et uno Cauchiano.

297. Aliqui distinguunt alio modo, Dum sese ostentat, clypeo dum territat auras cum Weitzio. Vat. C, dum irritat auras, male. In Pal., dum territat ense.

298. Mar. et Rat., quid possent.

299. Ald. et alii vulg., armis pro amnis. Barthius mendose, ancis.

301. Erfurt. a prima manu, florentes annos.

302. Weitz. cum Pul., quia certa.

304. Prior Boher. et Thuan. a secunda manu, lictores cæsa.

305. Vat. C, perstringens : non placet. Ald. cum aliis, præstringens.

309. Post hunc versum Vienn., De Sobrietate et Luxuria. Mar. et Rat., Luxuria. Aldus, Luxuria, et Sobrietatis pugna. Giselinus, Luxuria et Sobrietas.

310. Lepidus est hoc loco Giselinus. Reiecit interpretationem quam dubitans Nebrissa indicavit, intelligendum id esse de ætate mundi ad incensum vergente, ut Hispaniam suam, inquit Giselinus, et Africam hac ignominia liberaret. Tam probabile existimat, poetam ex his regionibus organa luxuriæ accersivisse, cum eæ, imprimis vero Hispania, auri, argenti, lanæ, aromatum, aliarumque rerum ad effeminandos mores pertinentium, copia mirifice celebres fuerint. Quæ (verba ejus audis) si suis se finibus continuissent, nunquam fortasse nos Belgæ laudem a Jul. Cæsare nobis tributam amissemus. Recte, quod Belgas laudem veterem amisisse fatetur; quod autem causam in Hispanos coniecit, fortasse nunc negaret, antiquos dominos Hispanos ab his populis laudari et desiderari observans. Illud vero Giselinus assentior, poetam potius respexisse totum Occidentem, quatenus ea mundi pars ab Orientali distinguitur. Etenim ut tradit Sulpicius in Vita S. Martini, luxuriosus in Occidente magis quam in Oriente dominabatur. In Occidentis vocabulo diabolum significari plures docent. Sed cum Imperium Romanum divisum tunc esset, et Orientis et Occidentis mentio passim occurreret, probabilius est Prudentium intelligere imperium Occidentale, et præcipue ejus caput Romam, ubi eo tempore insigui et effervescebat luxuriæ, ut fusc narrat Ammianus Marcellinus, qui inter alia ait : Alii summum decus in carrucis solito altioribus, et ambitioso vestium cultu ponentes, sudant sub pondere-

In cælum ac virgo rapta : mirantur euntem
Virtutes, tolluntque animos in vota, volentes
Ire simul, ni bella duces terrena retardent.
Confligunt vitis, sequæ ad sua præmia servant.

310 Venerat occiduis mundi de finibus hostis

616 Luxuria, extinctæ jam dudum prodiga
[fama,

Delibuta comas, oculis vaga, languida voce,
Perdita deliciis : vitæ cui causa voluptas,
Elumbem mollire animum, petulanter amena :

315 Haurire illecebras, et fractos solvere sensus.
Ac tunc pervigilem ructabat marcida cœnam :

- B 309. Confligunt, pugnant adhuc, I.
311. Jam dudum, statim. — Prodiga, ostentatrix, I.
312. Delibuta, uncta. — Comas, per, I.
314. Elumbem, mollem, I.
315. Illecebras, delectationes, I.
316. Ac tunc, luxuria, auditus tubis, ad bellum currit, I.

bus lacernarum, etc. Mensarum enim voragines et varias voluptatum illecebras, ne longius progrediar, prætermit o.... Denique pro philosopho cantor, et in locum oratoris doctor artium ludicarum accitit : et bibliothecæ sepulcrorum ritu in perpetuum clausis organa fabricant ut hydrantica, etc. Postremo ad id indignitatis est ventum, ut cum peregrini ob formidatam haud ita dudum alimentorum inopiam pellerentur ab Urbe præcipites, sectatoribus disciplinarum liberalium impendio paucis sine respirazione ulla extrusis, tenerentur mimorum assæcte veri, quive id simularunt ad tempus ; et tria millia saltatricum ne interpellata quidem cum choris, totidemque remanerent magistra. Et licet, quocunque oculos flexeris, feminas affatim multas spectare cingatas, quibus, si nupsissent, per ætatem ter jam nixus poterat suppetere liberorum, adusque tediam pedibus pavimenta terentes, joctari volubilibus gyris, dum expriment innumera simulacra, quæ finzere fabule theatrales. Quæ omnia Prudentianæ descriptioni luxuriæ apprime conveniunt. Haud equidem negaverim, illo ipso tempore luxum in Oriente effrenum etiam fuisse, ut arguitur ex his vitis quæ Chrysostomus gravissime et concionatorio stylo reprehendit. Sed sive Antiochia, sive Constantinopolis Romæ conferatur, non dubio quin multo major fuerit licentia et corruptio morum Romæ quam in aliis Orientis urbibus.

311. Cornelius Tacitus Annal. lib. xi : Infamie apud prodigos novissima voluptas est.

312. Secunda in delibuta producit ob metri necessitatem. Imitatus est Galterus lib. v Alex. vers. 218 : Sanieque recenti Delibuta comas. Rou. prior, oculos vaga, languida vocem, Græco more, ut delibuta comas. Nostri omnes cum aliis, oculis vaga, languida voce, excepto Cauchiano, qui illud prius habet. Heinsius edidit oculos.... vocem; secuti sunt Cham., Gall., et Teol. Barthius cum Prudentio confert Bachiariū nostrum, qui oculos hominis lapsi vagos dicit, luxuriam et libidinem indicando.

313. Vienn., edita; melius perditia. Boher. prior, cura pro causa minus bene. Vivendi causa solent dici virtutes. Juvenalis satyra 8, vers. 84 : Et propter vitam vivendi perdere causas. Ratione contraria luxuriosis vitæ causa est voluptas.

314. Persius satyra 1, vers. 104, Summa delumbæ saliva. Auctor dialogi de Oratore usurpavit elumbis.

315. Verbum solemne, cum de luxuria agitur, FRANGERE. Vide quæ notat Gothofredus ad verba fracta mollire plebe, cod. Theod. lib. vi ad legem Juliani de adulteris ex nostro poeta et aliis.

316. Rat., Mar., Weitz., Alex., ac tunc. Ald., et

- Sub lucem quia forte jacens ad fercula, raucos A
Audierat lituos, atque inde tepentia linquens
Pocula, lapsanti per vina, et balsama gressu,
320 Ebria calcatis ad bellum floribus ibat.
Non tamen illa pedes, sed curru invecta ve-
[nusto
Saucia mirantium capiebat corda virorum.
O nova pugnandi species! non ales arundo
617 Nervo pulsa fugit, nec stridula lancea
[torto
325 Emicat amento, frameam nec dextra minatur:
Sed violas lasciva jacit, foliisque rosarum
Dimicat, et calathos inimica per agmina fundit.
Inde, eblanditis virtutibus, halitus illex
Inspirat tenerum labefacta per ossa venenum;
330 Et male dulcis odor domat ora, et pectora, et B
[arma,
Ferratosque toros obliiso robore mulcet.
Dejiunt animos, ceu victi, et spicula ponunt

- Turpiter, heu! dextris languentibus obstupe-
[facti,
Dum currum varia gemmarum luce micantem
335 Mirantur, dum bracteolis crepitantia lora,
Et solido ex auro pretiosi ponderis axem
618 Defixis inhiant obtutibus, et radiorum
Argento albam seriem, quam summa rota-
[rum
Flexura electri pallentis continet orbe.
340 Et jam cuncta acies in deditiois amorem
Sponte sua versis transibat perfida signis,
Luxurie servire volens, dominæque fluentis
Jura pati, et laxa ganeorum lege teneri.
Ingemuit tam triste nefas fortissima virtus
345 Sobrietas, dextro socios decedere cornu,
Invictamque manum quondam sine cæde pe-
[rire.
Vexillum sublime crucis, quod in agmine primo
Dux bona prætulera, defixa cuspidē sistit,

GLOSSÆ VETERES.

317. Sub lucem, usque ad lucem. — Jacens, se-
dens. — Fercula, lectulos, l.
319: Lapsanti, nutanti. — Balsama, balsamo uncta
erat, quia odoris gratia sparsa fuit domus balsamo et
floribus, l.
321. Pedes, pedestris, l.
322. Capiebat, decipiebat, l.
323. O nova, luxuria blandimentis virtutes decipit.
— Ales arundo, velox sagitta, a recitudine, l.
325. Emicat, exsilit, l.
327. Calathos, pænos rosarum spargit, l.
328. Halitus, spiritus. — Illex, illicita peragens, l.
331. Ferratosque, colla toricata. — Toros, brachia,
vel densitates brachiorum. — Obliso robore, fracta for-
titudine, l.
332. Ceu victi, viri dejectis armis, sequuntur luxu-

- riam, l.
334. Currum, luxurie, l.
335. Bracteolis, laminis, vel filiis, l.
340. Et jam, cuncta acies versis signis ad deditio-
nem transit. — Deditiois, potestatis avaritiæ, lso.
341. Versis, positus, lso.
343. Ganeorum, scortorum vel cantorum, belluo-
rum vel gulosorum, l.
344. Ingemuit, sobrietas increpat acies, suadens eis,
ne sequantur luxuriam. — Virtus, virgo, l.
345. Cornu, de exercitu sobrietatis, l.
346. Manum, multitudinem. — Sine cæde perire,
sine pugna decedere, l.
347. Agmine, exercitus, lso.
348. Dux, sobrietas, l.

COMMENTARIUS.

- tunc. Vienn., Gisell., Pal., at tunc. Heinsiani cum C
nostris faciunt ac tunc.
321. Vienn., nec tamen,
323. Egm., alis; lege ales.
324. Ang. minus bene nervo pulsa fuit. Put. et
Egm. a manu prima nervum pulsa fugit. Heinsius
suspiciat nervo impulsa fugit, quod amplexus est
Cellarius. Non mutaverim lectonem communem
nervo pulsa fugit in Alex., Vatt. C, D, G, L, O, BB,
Mar., Rat., Vienn., Ald., et aliis. In Vat. H est ner-
vum pulsa fugit.
325. Ald., Gis., Fabr., Vat. G, framea. In Vat. C
desideratur hic versus. In aliis et in margine Gis.,
frameam. Amenta ex Festo sunt quibus, ut multi possint,
vincuntur jacula. Hinc amentare apud Lucanum
et Martianum Capellam reperiunt.
327. Rat., per agmina fudit.
328. Erfurt., inde blanditis. Ang., inde eblanditis.
Legendum inde eblanditis. Alii inlex, alii illex scri-
bunt. Illex ab illiciendo, illix, aut inlex, a quo lex
non servatur, quod vult lso.
331. Ald., obliiso, minus bene, pro obliiso. Nec mel-
lius choros alter Roti. cum Bonon. pro toros: nam
quod in quibusdam mss. exaratur thoros, nil moror.
Gis. non omnino rejicit obliiso, ut apud Virgilium
eclog. 9, Nunc obliisa mihi tot carmina. Post hunc
versum in Vienn., Angel., Vatt. C, L, BB leguntur
hi duo versus: Luxuria huc violas curru delata ven-
usto Per populos jacit, ut mala credula corda tepescant.
Giselinus eosdem invenerat in quodam cod. ms.
Theodori Pulmanni, et altero Daventriæ excuso, sed
effictos recte existimavit. Giseinius vero legit cre-

- ditæ corda.
332. Alii, deiciunt; alii, dejiunt.
335. Bracteolis scribas, an bratteolis, controversia
orthographica est.
337. Vienn., dum fixis inhiant.
338. Palat., quem, scilicet axem. Alii, quam, nempe
seriem.
339. Vienn., orbem, non bene.
341. In quibusdam vulg., perditæ pro perfida; quod
postremum longe venustius est.
342. Vienn., jubentis pro fluentis, hoc est fluxæ,
quod proprium est luxuriæ.
343. Vetterimi Heinsiani, Vienn., Mar., Rat.,
Weitz., Gall. et alii, ganeorum. Aldus cum Torn. et
nonnullis aliis, ganeorum, quod non improbo, nam
ganeum fornix est. Giselinus ait, pro voce ganeorum
substituere quosdam ganeorum. Quorsum? inquit.
Anne eadem leges ganeis et ganeonibus? Ganea, et
ganeum in Græca origine scribuntur per η seu e lon-
gum. Beccanus de Origin. ling. Lat., verbo GANEUM,
observat Latinos sæpe η in a commutasse, et in e
breve, ut Gynæceum apud Terentium penultima brevi,
Cyclopeus apud Maronem, conopeum apud Horatium
oda 9 Epod. Ganeos est, ut ait Isidorus lib. x, luxu-
riosus, et tanquam in occultis locis et subterraneis,
quæ Græci ganea vocant. Post hunc versum Mar. et
Rat. pro titulo Sobrietas.
347. Greiserus lib. ii, cap. 18 de Cruce, alludere
Prudentium ait ad morem præferendi imaginem cru-
cis in præliis, quem morem pluribus eo loco con-
firmat.

Instauratque levem dictis mordacibus alam.
 350 Extimulans animos, nunc probris, nunc prece
 [mixta:

619 Quis furor insanas agitat caligine mentes?
 Quo ruitis? cui colla datis? quæ vincula tan-
 [dem,

Proh pudor, armigeris amor est perferre lacer-
 [tis,

Lilia luteolis interlucentia sertis,
 355 Et ferrugineo vernantes flore coronas?
 His placet assuetas bello jam tradere palmas
 Nexibus? his rigidas nodis innectier ulnas?
 Ut mitra cæsariem cohíbent aurata virilem
 Combibat infusum croceo religamine nardum,

A 360 Post inscripta oleo frontis signacula, per quæ
 Ungentum regale datum est, et chrisma pe-
 [renne:

Ut tener incessus vestigia syrmate verrat,
 620 Sericaque in fractis fluitent ut pallia
 [membris,

Post immortalem tunicam, quam pollice docto
 365 Texit alma Fides, dans impenetrabile tegmen
 Pectoribus lotis, dederat quibus ipsa renasci.
 Inde ad nocturnas epulas, ubi cantharus ingens
 Despuat effusi spumantia damna Falerni,
 In mensam cyathis stillantibus, uda ubi multo
 370 Fulcra mero, veterique toreumata rore rigan-
 [tur?

GLOSSÆ VETERES.

349. Instaurat, armat. — Levem, velocem, l.
 350. Extimulans, hortans. — Nunc, interdum, l.
 352. Ruitis, tenditis, l.
 353. Proh, interjectio exprobrantis, l.
 354. Luteolis, rubris, l.
 355. Ferrugineo, purpureo. — Vernantes, floren-
 tes, l.
 356. Palmas, scilicet vestras, l.
 357. Nexibus, doctrinis, l.
 358. Cohíbent, constringens, l.

B 359. Nardum, florem, l.
 362. Syrmate, longa vestis, l.
 363. Membris, scilicet tuis, l.
 365. Tegmen, albam vestem, l.
 367. Inde, descendisti, l.
 368. Despuat, effudit, vel efflavit. — Falerni, vini, l.
 370. Fulcra, tripodes, lecti. — Mero, vino. — To-
 reumata, calatura, vel tornatilia; toreuma, id est, ca-
 latura, l. Tornata vasa, Mar. — Rore, lectorum, id
 est, potu, l.

COMMENTARIUS.

350. Præcipui Heinsiani cum Aldo et aliis, instimulan-
 tus. No-tri præstantiores, Mar., Rat., Alex., Gis.,
 Weitzius et alii, extimulans.

351. Barthius improbat insanus pro insana, quam-
 vis illud in suo ms. invenerit. Egm. quoque, insanus.

353. Vienn., ah pudor! alii pro aut proh pudor!
 Vienn., profferre lacertis. Paschalius, de Coronis lib.
 II, cap. 15, pag. 124, notat ex hoc loco florum mix-
 turam in coronis imitatione naturæ. Vide Tertullia-
 num de Coron. milit., qui inventos alii flores non ca-
 pitati ornando, sed naribus oblectandis.

355. Iso et alii veteres interpretantur ferrugineo,
 hoc est purpureo. Mariettus cum ex glossa notasset
 purpureo pro ferrugineo, subiunxit, videndum, nun-
 quid purpura cum ferrugine. Est certe ferrugo pur-
 pura nigrior apud Virgilium Georg. : Cum caput ob-
 scura nitidum ferrugine texit, et ix Æneid. : Ferrugi-
 ne clarus Iberia, ubi Servius Ponticam ferruginem,
 non Hispanicam, intelligit : alii contra.

357. Weitz., Erfurt., ac rigidas.

359. Ang., perperam, cum bibat pro combibat. Hein-
 siani et nostri meliores, infusum. Vatt. BB et alius
 apud Teol., Cauchianus codex, Weitz., infusum. Egm.
 pro religamine habet relegamine, non recte. Sacra-
 mentum confirmationis describitur, de quo supra
 hymn. Cath. 6, vers. 128. Vide Baronium tom. I An-
 nal. pag. 249, et Joann. Laurentium Bertium lib.
 xxxii de Theol. Disc. cap. 40 de unctionis Forma,
 præter alios qui his Prudentii versibus sacramentum
 confirmationis explicant. Simul notat Prudentius ef-
 feminatos virorum mores, qui utebantur mitra, or-
 namento meretricium, et reliculo croceo comas invol-
 vebant. Juvenalis sat. 3 : Ite, quibus grata est picta
 lupa barbara mitra. Sat. 6 : Sed nigrum flavo crimem
 abscondente galero. Sat. 2 : Reticulumque comis au-
 rum ingentibus implet.

360. Weitz., Erfurt., postquam. Ita Widm. a se-
 cunda manu, sed a prima manu post quæ. Alii per quæ.

362. Vienn., et tener; melius ut. Luxus denotatur,
 quod visis ad terram usque efflueret. Cyprianus sive
 alius, de Jejun. Christ. : Paludamentis salaribus pari-
 menta verrentes.

363. Giselinus explicat in fractis, mollihus et effe-
 minatis, ut dux, inquit, sint dictiones. Si jubet scribi
 in fractis, necessarium quidem id non est : nam in-

fractus unica dictio sonat etiam fractus. Verbum ta-
 men fluitare poscere videtur in m-mbris fractis. Plu-
 rimi conjungunt infractis. De verbo frangere vide
 vers. 345.

364. Weitzio placuit cum solo Widm. edere toni-
 cam, et prætermittere tunicam, quod exstat in aliis
 omnibus : ridicule. Ang., dextro pro docto, non ita
 bene. Sermo est de gratia baptismatis, quam signifi-
 cant stolæ eadidæ quibus recens baptizati induun-
 tur.

367. Heinsiani, excepto Oxon., et nostri potiores,
 Ang., Mar., Rat., Vat. H cum Weitz., inde. Multi
 alii Vatt. C, F, G, L, O, BB cum Oxon., Ald. et Gise-
 lino, itz, quod tenuit Gifanius ex vet. lib. in Ind.
 Lucetili. In codice Barthi, inde : ubi etiam vers.
 seq., despuat pro despuat. Inde magis placet, et inter-
 rogatio tunc protrahitur ad versum 370, rigan-
 tur? Perveratus putat hunc locum desumptum ex vii
 Æneid.; fortasse vers. 146 et seq.

369. Ald., Immensam cyathis stillantibus undam
 ubi multo Fulcra mero, quod ex vet. lib. approbat
 Gifanius loc. cit., et non invenuste id dictum a docto
 poeta asserit, sicut rorem d'ain vocat vinum, et in
 Dittocheo. Unde meriveteris defunditur unda, tetrach.
 32 vers. 128. Giselinus restituit In mensam cyathis
 stillantibus, uda ubi multo Fulcra mero, et observat
 in hoc poeta ex temeraria et falsa præpositionis cum
 suo casu connexionem plura fuisse corrupta. Sane in
 plerisque codd. antiquis ita inter sese verba quando-
 que sunt conjuncta, ut iudicio acri opus sit ad singu-
 las voces separandas. Non tamen negaverim Aldi,
 Gifanii et Fabricii lectionem in veteribus membranis
 reperiri, quam exhibent Vatt. C, G, L, BB, nisi ma-
 lis legere, In mensam cyathis stillantibus undam, ubi
 multo Fulcra mero. In Ang., mendose, unda. In Vat.
 H plane corruptum, stillantibus dantibus multo Fulcra
 mero. Vienn., cyathis stipulantibus, quod nulli est
 v-u-i. Ad hunc Prudentii l. cum videtur respectasse
 Salvianus lib. iv adversus Avaritiam : Natant trichio-
 rum pavimenta vino; Falerno nobili lutum faciunt,
 mensæ eorum, ac toreumata mero jugiter madent, sem-
 per uda sunt. Ex quibus lectio uda confirmatur.

370. Toreumata pro toralibus accipienda monet
 Sirmondus ad Sidonium, hoc versus laudans ad epist.
 3 lib. ix. Fabricius tenet, hoc etiam loco toreumata

621 Excidit ergo animis eremi situs : excidit A

[ille

Fons patribus de rupe datus, quem mystica

[virga

Elicuit, scissi salientem vertice saxi?

Angelicusne cibus prima in tentoria vestris

375 Fluxit avis : quem nunc sero felicior ævo

Vespertinus edit populus de corpore Christi?

His vos imbutos dapibus jam crapula turpis

Luxuriæ ad madidum rapit importuna lupanar :

Quosque viros non ira fremens, non idola bello

380 **622** Cedere compulerant, saltatrix ebria

[fexit.

State, precor, vestri memores, memores quo-

[que Christi.

Quæ sit vestra tribus, quæ gloria, quis Deus, B

[et rex,

Quis dominus, meminisse decet : vos nobile

[Judæ.

GLOSSÆ VETERES.

371. Animis, vestris, I.

372. Patribus, vestris, I.

373. Elicuit, extulit, I.

377. Imbutos, ductos, I.

378. Lupanar, prostibulum, I.

386. Excitet, nobis, I.

389. Attrectare, manu tangere prohibet. — Regem,

Agag, I.

COMMENTARIUS.

esse opera torno facta, politaque, quod etiam docent glossæ; sed id minus placet. Relege Salviani verba vers. sup.

371. In Rat. insulsus corrector posuit *Excidit ergo animis sitientibus ille in eremo Fons patribus*, ne scilicet secunda in eremo corripere. Historiam sacram legere poteris Exodi cap. xvi et xvii.

373. Ald., *e vertice*. In aliis abest *e*. In Vat. F, *satiante*, et in nonnullis vulg. *scissis* mendum est.

374. In quibusdam vulg., *angelicæ*. Cauchii codex, *patria in tentoria*. Heinsiani, Mar., Rat., Alex. et Vatt. C, D, G, H, L, O, BB, Weitz., alique, *vestris*. Ald., Gis., Vat. F, Ang. a prima manu, *nostris*. Ita etiam videtur fuisse in Viennensi.

375. Rat., *felicitate*, minus bene.

376. Erfurt., *de sanguine Christi*. Vides clarum testimonium catholice fidei de præsentia corporis Christi in eucharistia, cum similitudine cibi angelici *manna* a SS. Patribus sæpe indicata. Inter opera Cypriani sermone de Cæna : *Panis iste angelorum omne delectamentum habens virtute mirificum..... amplius quam manna illud eremi implet; et satiat edentium appetitus*, etc. Fabricius ait mire dictum a Prudentio *vespertinum populum* pro eo qui est extremis temporibus victurus, sumpta sermonis forma ab illis verbis, *Mane nobiscum, quoniam advesperascit*. Nullum est dubium quin populus Christianus intelligatur; sed hac alia ratione, quod per *vesperam* in sacris Litteris sæpe intelligitur Christus, aut ejus adventus, et septima ætas mundi. Patres, qui has allegorias exponunt, vide indicatos a Laureto in Silva Allegor. Peveratus opinatur populum Christianum a Prudentio *vespertinum* vocari, quia post horam nonam et tempore vespertino in stationibus edebat de corpore Christi. Non ea mens Prudentii esse mihi videtur.

379. In nonnullis vulg., *viris*, male. In Rat. corrector, consuetudinis ævi Prudentiani ignarus, prioribus erasis, scripsit *idolaque bello*. Ald. ediderat recte *non idola bello*; correxit inepte *idolaque bello*. Giselinus advertit, Aldum Manutium, si usquam alibi, certe in hujus auctoris editione præsertim secunda,

Germen ad usque Dei genitricem, qua Deus

[ipse

385 Esset homo, procerum venistis sanguine longo.

Excitet egregias mentes celeberrima David

Gloria, continuis bellorum exercita curis.

Excitet et Samuel, spoliū qui divite ab hoste

Attrectare velat, nec victum vivere regem

390 Incircumcismus patitur : ne præda superstes

Victorem placidum recidiva in prælia poscat,

Parcere jam capto crimen putat ille tyranno :

At vobis contra vinci, et succumbere votum est.

Pœnitent, per siqua movet reverentia summi

395 Numinis, hoc tam dulce malum voluisse ne-

[fanda

Proditione sequi : si pœnitent, haud nocet error.

Pœnituit Jonathan jejunia sobria dulci

623 Conviolasse favo sceptri, mellisque sapore

Heu! male gustato, regni dum blanda voluptas

400 Oblectat juvenem, jurataque sacra resolvit.

390. Incircumcismus, *crossum*, I.391. Victorem, *Saulem*, I.393. Votum, *voluntas*, I.394. Per siqua, *per reverentiam juro, vel oro*, I.396. Proditione, *traditione*. — Pœnitent, *vos*, I.399. Regni, *Philistinorum*, I.400. Resolvit, *rumpit*; *quia non est occisus*, I.

diligentissimum, medium hujus Græci vocabuli dictionibus transpositis produxisse : quod tamen ab auctore non profectum esse certo constat. Illud vero non probo in Giselino, quod litterarum Græcarum cognitionem in Prudentio desiderare videtur, cum simul fateatur, eum sui sæculi auctoritatem secutum, accentus Latini aliarumque regularum ratione habita, quantitatem genuinam neglexisse. Cur enim non poterat Prudentius scientiam sibi reservare, usum populo concedere?

385. Ald. et vet. edd., *natus homo pro esset homo*. Giselinus quoque in contextu *natus homo*, quod magis arridebat Gallandio, quamvis ediderit *esset homo*.

388. Adisis lib. I Regum cap. xv.

390. Vienn., *pariter*, non recte, *pro patitur*. Fabr., *neu præda*; melius *ne præda*. In glossa *crossus* idem est ac *grossus*.

391. Rat., Mar., Heinsiani (excepto priori Rott.) Gis., Weitz., *recidiva*. Ald. cum aliis vulgatis *redidiva*.

393. Ald., *nobis pro vobis*; quod postremum verum est. Ang. a prima manu *notum est*, recte correctum per votum est.

394. Fuld., contra legem matri, *per siqua moveat*.

396. In Margarita poetica Alberti Eyb. canonici Bambergensis, *si pœnitent, aut nocet error, ex veteri quorundam scribendi ratione pro haud vel haut*.

397. Vide lib. I Reg. cap. xiv.

398. Heinsiani omnes, Pal., Fuld., Widm., Erfurt., Weitz. cum nostris Mar., Rat., Vienn., Alex., Vat. H, O, Bonon., *favo sceptri*. In Mar. glossa id est *virum*; in Erfurt., glossa *melle accepto per acceprum*. Ald., Torn., Gis., *favo sumpto*. Gallandius ait, *vocem gustato* vers. seq. fortasse ob stare huic lectioni *favo sumpto*. Ang., Vatt. L, BB, non male, *conviolasse favo, sumpti mellisque sapore*. Vat. D, mendose, *favo cepit*. In Vat. C, desunt hic et sequentes versus usque ad vers. 450, scilicet integro folio avulso.

399. In Vat. D error metri *mala voluptas pro blanda*.

400. Vienn., *jura resolvit*. Postrema pars glossæ, *quia non est occisus*, videtur spectare ad versum sequentem, nec sors lacrymabit illa est.

Sed quia poeniteat, nec sors lacrymabilis illa est, A
Nec tingit patrias sententia sæva secures.

En ego Sobrietas, si conspirare paratis,
Pando viam eunctis virtutibus, ut malesuada

405 Luxuries, multo stipata satellite, penas
Cum legione sua Christo sub iudice pendat.

Sic effata, crucem Domini serventibus offert
Obvia quadrigis, lignum venerabile in ipsos

410 Intentans frenos : quod ut expavere feroces
Cornibus oppansis, et summa fronte coruscum,

624 Vertunt præcipitem cæca formidine fusi
Per prærupta fugam : fertur resupina reductis
Nequidquam loris auriga, comamque madentem
Pulvere fœdat humi : tunc et vertigo rotarum

415 Implicat excussam dominam : nam prona sub
[axem B

Labitur, et lacero tardat sufflamine currum.

Addit Sobrietas vulnus lethale jacenti,
Conjiciens silicem rupis de parte molarem.

Hunc vexilliferæ quoniam sors obtulit ictum,
420 Spicula nulla manu, sed belli insigne gerenti,
Casus agit saxum, medii spiramen ut oris

625 Frangeret, et recavo misceret labra pa-
[lato.

Dentibus introrsum resolutis, lingua resectam
Dilaniata gulam frustis cum sanguinis implet.

425 Insolitis dapibus crudescit guttur, et ossa
Colliquefacta vorans revomit, quas hauserat,

[offas.

Ebibe jam proprium post pocula multa cruorem,
Virgo ait increpitans : sint hæc tibi fercula tan-

[dem

Tristia præteriti nimis pro dulcibus ævi.

430 Lascivas vitæ illecebras gustatus amara:

GLOSSÆ VETERES.

405. Conspirare, coadunare, I.

404. Viam, præbendo, I.

405. Stipata, circumdata, I.

406. Pendat, solvat, I.

407. Crucem, sobrietas crucem Domini offert currui

luxuria, I.

409. Intentans, impingens, I.

410. Cornibus, crucis, id est vexilli. — Fronte, con-

tra faciem offert lignum, I.

415. Axem, antiptosis, I.

417. Addit, sobrietas lapidem jactit, et percussit os
luxuriæ, I.

418. Conjiciens, jaciens, retinens, I.

420. Insigne, vexillum. — Gerenti, magnifice ro-
genti, I.

421. Casus, eventus, I.

427. Ebibe, sobrietas increpat luxuriam exstin-
ctam, I.

429. Tristia, acerba. — Dulcibus, luxibus, I.

430. Vitæ, tuæ, I.

COMMENTARIUS.

401. Vienn., Fuld., Widm. supra, ulla est, cum
Barthii codice.

402. Ald., Ang., Fabr., tinxit; alii, tingit, sive, ut
nonnulli scribunt, tinguit.

408. Ald., Ang., Gall., Weitziani, excepto Pal.,
ac nostri præcipui cum Gis. alisque, quadrigis. Re-
centiores edd. cum Weitz., Put., Rot., quadrigis,
quod minus placet Gallandio. Observa potentiam,
crucis, quam sæpe noster poeta, inivitis hæreticis
inculcat.

410. Heinsiani omnes, Mar., Rat., Vienn., Vat. c.
Weitz., oppansis aut obpanis. In Egm., obpannis
emendatum per obpanis. Vat. L, Barthii membranæ,
Giselinus cum tribus mss. et editione Daventriensi,
quæ jure illi insiar optimi antiqui, oppansis. Aldus
cum aliis vulg., expansis aut expassis, quod minus
probat, præsertim cum Prudentius amet hujusmodi
vocabula præpositione ob composita, ut oblidere,
obbrutescere, obtrudere, oppallesco, quod jam pridem
observarat Giselinus. Aulus Gellius passum a pando
semper dici contendit lib. xv, cap. 13 a quo dissentit
Gifaninus Ind. Lucr., verbo DISPANSUS, qui adducit
auctoritatem veterum codicum in hoc aliisque Pruden-
tium et aliorum locis. Prudentius non semel pansus
dixit. In Erfurt., ita hic cum superiori versu legitur,
quod ut expavere coruscum Cornibus oppansis, et summa
fronte remitens; supra coruscum legitur feroces; supra
remitens, coruscum. Ac sane remitens ratione metri
rejiciendum est, si sumatur pro coruscum.

415. Ald., comasque madentes; alii, comamque ma-
dentem.

414. Ovidius viii Metamorph., Pulvere canitiem ge-
nitor, vultusque seniles fœdat humi fusus. Quo videtur
Prudentius repperisse. Gracismum, quem Heinsius
et recentiores amplectuntur cum Put., utroque Rott.,
et ex nostris Alex., Vat. H a prima manu, necnon
cum Barthio, non agnoscunt plerique ex nostris,
Mar., Rat., Vienn., Vat. F, G, L, Ald., Gis., Weitzius.
Scilicet illi legunt pulvere fœdatur pro pulvere fœdat
humi. Eum Gracismum respuit etiam Teolius, sed

non debuit affirmare nullum ejus exstare vestigium
in suis mss.

415. Ald. cum nonnullis etiam vetustis, sub axe.

416. Sufflamine est machina quæ rotæ nimio impetu
decurrenti supponitur, ut retineatur. De corpore ipso
luxuriæ rotis implicito non male locum hunc intelli-
git Teolius.

418. Vienn., prima de parte, non bene.

419. Plerique fors scribunt, alii sors. Utrumvis
elige.

421. Barthius affirmat, in suis membranæ disertè
legi medii spiramen odoris, quod inquit, examinare
velim, qui poetam nostrum post nos tractabant. Quid
alii peritioris judicaturi sint, non audeo definire.
Mibi quidem nihil certius occurrit, nisi mendum esse
spiramen odoris pro spiramen ut oris, qualia multa
passim in codicibus veterissimis inveniuntur. Hoc ipso
loco clarus error est in Vat. D, G, O, in quibus scri-
ptum est spiramen oris sine ut. Fortasse hæc conje-
ctura Barthio placeret, legendum Casus agit saxum,
medii ut spiramen odoris Frangeret; ut nasus saxo
contractus intelligatur. Sed quæ sequuntur, lectionem
communem magis probant: et contra gulam in hoc
certamine agitur, non contra odoratum.

422. Erfurt., frangeret, atra cavo. Alcimus Avitus
lib. 1, Recavo sic lingua palato.

425. Non satis intelligitur cur gula resecta. For-
tasse legere præstabit lingua resectam dilaniata gulam.

424. Gis. 1 edit., frustis et sanguine complet.

428. Fuld., Erfurt., pocula pro fercula. Præcesserat
pocula. De ferculis hymn. 3 Cathem., vers. 16.

429. Ald., nimis sub luxibus, quod in Widm. glossæ
vicem sustinet. Alii, pro luxibus, ut Piccardi codex et
Vaticani pures F, G, L, BB cum Ang., et nonnullis
Heinsianis. Barthius cum suo ms. veritatem lectionis
ait esse nimis pro dulcibus ævi: cui consentiunt præ-
stantiores nostri, Mar., Alex., Rat., D, H. In
Vienn. erat dolcibus, quod perverse factum est dolo-
ribus. Put., Thuan., Cauch., Weitz., Gis. in contextu,
pariter dulcibus. Præcessit tristitia, hoc est amara.]

Mortis, et horrifico sapor ultimus asperet hau- A

[stu.

Cæde ducis dispersa fugit trepidante pavore
Nugatrix acies. Jocus, et Petulantia primi
Cymbala projiciunt : bellum nam talibus armis
435 Ludebant resono meditantes vulnera sistro.

626 Dat tergum fugitivus Amor : lita tela ve-
[neno,

Et lapsum ex humeris arcum, pharetramque
[cadentem

Pallidus ipse metu sua post vestigia linquit.

Pompa ostentatrix vani splendoris, inani

440 Exiit nudata poplo, discissa trahitur
Serta Venustatis, collique, ac verticis aurum
Solvitur, et gemmas Discordia dissona turbat.
Non piget attritis pedibus per acuta frutea

GLOSSÆ VETERES.

431. Horrifico, amaro potu, I.

433. Nugatrix, inutilis. — Jocus, jocus cymbala
projiciens fugit, I.

435. Sistro, tuba, genus symphonie, I.

436. Lita, arma uncta, I.

440. Poplo, pallio, I.

441. Serta, ligamenta capitis, I.

447. Agmen, exercitus, I.

448. Redimicula, ornamenta, I.

Ire Voluptatem : quoniam vis major acerbam

445 Compellit tolerare fugam : formido periculi

Prædurat teneras iter ad cruciabile plantas.

627 Qua se cunque fugax trepidis fert cur-
[sibus agmen,

Damna jacent, crinalis acus, redimicula, vittæ,
Fibula, flammeolum, strophium, diadema, monile.

450 His se Sobrietas, et totus Sobrietas

Abstinet exuviis miles, damnataque castis

Scandala proculcat pedibus, nec fronte severos

Connivente oculos præduram ad gaudia flectit.

Fertur Avaritia, gremio præcincta capaci,

455 Quidquid Luxus edax pretiosum liquerat, unca

Corripuisse manu, pulchra in ludibria vasto

Ore inhians ; aurique legens fragmenta caduci

Inter arenarum cumulos : nec sufficit amplios

B 449. Fibula, virginale pallium, I.

451. Miles, exercitus. — Damna, nefanda, I.

452. Severos, graves, I.

454. Avaritia, philargyria, id est avaritia anrum inter
arenas legit. — Gremio, sinu, I.

455. Luxus, delectatio. — Unca, avara, I.

456. In ludibria, in risum nobis Christianis sit, vel
pecunias, I.

COMMENTARIUS.

431. Fuld., Widm. supra, Oxon., horrificos sapor
ultimus asperet haustus. Plerique, horrifico sapor ulti-
mus asperet haustu. Sed in Vat. H, Ald., Gis., Weitz.
et aliis asperat. Sententia nota est, amarus esse vo-
luptatis exitus.

433. In Ang., locus, corrige jocus. De nugis et acie
nugatrice dictum hymn. 2 Cath. vers. 32.

434. Aliqui veteres scribunt prociunt, ut Vienn.,
Mar. et alii.

435. Erfurt., Fuld., prælia. Et Juvenalis quidem
dixit meditari prælia, satyra 7, vers. 128 : Statua
meditatur prælia lusca. Sed in Prudentio jam præ-
cessit bellum. De sistro vide comment. ad vers. 527
et 528, lib. II contra Symmachum. Virgilius lib. VIII
de Cleopatra : Regina in mediis patrio vocat agmina
sistro.

437. Weitz. cum solo Widm., et lapsum humeris
arcum. Sed cur hic hiatus admittendus erit, dissen-
tientibus cæteris codicibus ?

438. Erfurt., liquit, non ita bene.

439. Rabanus Maurus de sacris Ordinibus cap. 12 :
Pompam ambitionem, sive jactantiam, et his similia
intelligi debere propheticus sermo demonstrat, cum di-
cit : Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte
Samarie : optimates capita populorum ingredientibus
pompatice domum Israel. Sed Clemens et Prudentius,
disertissimus atque Christianissimus poeta, in hac si-
gnificatione pompam posuit in libro Psychomachie :
Pompa ostentatrix, etc. Theodulfus episcopus Aure-
lianensis de Ord. bapt. cap. 12 hæc ipsa verba ante
Rabanum perscripserat.

442. Fuld., concordia dissona. Heinisiani, nostri
præcui, Alex., Vien., Mar., Vat. D, turbat ; alii tur-
pat cum Aldo.

443. Barbius in suo ms. legit. artitis pedibus, quod
explicat, contractis ob sensum doloris, et confirmat
simili lectione in præfat. Psychom., artita colla pro
attrita, quam eo loco exposuimus.

444. Lucretius lib. VI de his qui exercentur in me-
tallis erudiendis, et ad id opus damnantur, Quos opere in
tali cohibet vis magna. Eodem fere modo Prudentium
locutum quoniam vis major, etc., observat Gifan-
ius

Ind. Lucr. verbo VIS MAGNA, qui addit : Enm poetam
Christianum, quia nunc, ut opinor, fere totum vindica-
vimus a mendis innumerabilibus, addamus et aliquot,
ut ita dicam, manticas. Intelligit Gifanios menda quæ
in cit. Ind. emendare studuit. Quiasserunt Gifanium
aliam operam illustrando Prudentio impendisse, for-
tasse ex hoc loco decepti sunt. Quid sit vis major,
explicat jurisperiti ad leg. Ex conducto ; leg. Si mer-
ces, § Vis major, ff. Locat. ; leg. fluminum, § Servius
quoque de damn. infect. Intelligunt, esse vim divinam,
quæ accidit supra omnem hominum custodiam.

446. Ang., Ald., Gifanios Ind. Lucr., Widm. a se-
cunda manu, perdurat ; alii, prædurat. Gifanios verbo
PER contendit, hoc articulo junctæ fuisse apud veteres
plurima quæ hodie vel in præ, vel aliter sunt
commutata. Sed idem posset dici de articulo præ.
Vide hymn. S. Vincentii vers. 178, ubi occurrit ver-
bum prædure.

447. Mar., gressibus pro cursibus.

448. Vienn., non bene, crinalis. Damna intellige
spolia. Pignoriis, de Servis pag. 195, agit de acu
qua sustinebantur et figebantur capilli, quæ ab Apu-
leio dicitur etiam acus crinalis lib. VII Metam. Cala-
mistrum erat acus major quæ calefacta intorquebat
capillos.

452. Fuld., non fronte ; Weitz., ne fronte : neu-
trum placet.

453. Weitzius, flectat, quia supra ne posuit. In
Mar. ex conibente emendatum conivente. Huic versui
succedit in Mar. et Rat. titulus Avaritia ; in Aldo
Avaritia et Largitatis pugna ; in aliis Avaritia et Ope-
ratio. In Vienn. hoc loco nullus titulus.

454. Rat., avarities. Recte alii, avaritia, producta
ultima.

456. Mar., Rat., Alex., Vatt. G, H, O, pulchra in
ludibria. Hoc voluisse credo Vat. C, et codicem Pic-
carti pulchra illudibria, de qua voce amplius quæ-
rendum censebat Weitzius. Duo Vatt. L, et BB, pul-
chra et ludibria. Aldus cum aliis, pulchra ad ludibria.

457. Heinisius opinatur aurique legens ramenta,
et agi de auro nondum excocto. Non probro.

- Implevisse sinus : juvat infarcire crumenis A
 460 Turpe lucrum , et gravidis furtis distendere
     [fiscos :
628 Quos læva celante tegit, laterisque sinistri
     Velat oprimento : velox nam dextra rapinas
     Abradit, spoliisque ungues exercet aenos.
     Cura, Fames, Metus, Anxietas, Perjuria, Pallor,
 465 Corruptela, Dolus, Commenta, Insomnia,
     [Sordes,
     Eumenides variae, monstri comitatus aguntur.
     Nec minus interea rabidorum more luporum
     Crimina persultant toto grassantia campo,
     Matris Avaritiæ nigro de lacte creata.
 470 Si fratris galeam fulvis radiare ceraunis
     Germanus vidit commilito, non timet ensem
     Exerere, atque caput socio mucrone ferire,
     De consanguineo rapturus vertice gemmas.
     Filius exstinctum belli sub sorte cadaver
 475 Aspexit si forte patris, fulgentia bullis

459. Juvat, delectat. — Crumenis, marsupii: *crumenia sunt proprie fragmenta auri*, l.
 460. Fiscos, sacculos, l.
 461. Læva, sinistra, l.
 464. Cura, multitudo vitiorum, quæ avaritia nigro creat lacte, l.
 468. Crimina, peccata. — Grassantia, vastantia, l.
 469. Creata, id est itia, vel culpa, l.
 470. Fratris, sui. — Fulvis ceraunis, rubris monilibus, vel lapillis : *cerauna proprium nomen gemmæ, fulvum habens colorem, nam Græce fulgor*, l.
 472. Exerere, educere, vel eripere, l.

GLOSSÆ VETERES.

- 629** Cingula , et exuvias gaudet rapuisse
     [cruenas :
     Cognatam civilis agit Discordia prædam,
     Nec parci propriis Amor insatius habendi
     Pignoribus, spoliatusque suos Fames impia natos.
 480 Talia per populos edebat funera vixtricis
     Orbis Avaritia, sternens centena virorum
     Millia vulneribus variis : hunc lumine adempto,
     Effossi que oculis velut in caligine noctis
     Cæcum errare sinit, perque offensacula multa
 485 Ire, nec oppositum baculo tentare periculum.
     Porro alium capit intuitu, fallitque videntem,
     Insigne ostentans aliquid : quod dum petit ille,
     Excipitur telo incautus, cordisque sub ipso
     Saucius oculo ferrum spirat adactum,
     Multos præcipitans in aperta incendia cogit ,
630 Nec patitur vitare focos, quibus æstuat
     [aurum,
     Quod petit arsurus pariter speculator avarus.

B 490

COMMENTARIUS.

459. Fuld., *implicuisse sinus*, minus bene. Pro *infarcire* alii *infecire*, pro *crumenis* vetusti nonnulli *cruminis*. Etymon *crumenæ* dicitur esse a *κρυμνός*, quia sit pendula. Glossa non placet.

460. Fuld. pro *fiscos* habet *saccos*.

461. Veteres plerique legunt *laterisque sinistri*. Heinsius edidit *laterisque ministri*, sed cum nullam variantem lectionem promat, dubium est an id casu exciderit. Chamillardus Heinsio adhæsit.

462. Barthius, Heins., *opernento*; Ang., *adoperto*, quod postremum aperte mendosum est. Plerique nostri *oprimento*.

465. In Rott. priore, *insomnia, sortes*. Alii, *sordes*. Prudentius *sortes* egregie dicere potuit, si ludus iste quem *lotto* vulgo appellant, tunc temporis viguisset : cui non inepte accommodes hos duos versiculos : *Corruptela, dolus, commenta, insomnia, sortes, Eumenides variae monstri comitatus aguntur*.

466. Ald., *Eumenides furiae*; alii, *Eumenides variae*, et in Mar. *furiae* est glossema. Pro *variae* Fabr. et Gis. *varie*. Gallandius edidit *variae*, sed in notis putat esse vitiosam repetitionem *variae*, cum ex singillatim prius recenseantur. Verum id nihili est : nam Eumenides illæ dicuntur esse variae, hoc est inter se diversae. Poeta imitatur Virgilium xii *Æneid.* vers. 556 : *Iraque, insidiaeque dei comitatus aguntur*.

467. Boetus, fortasse imitatus Prudentium, avaritiam lupo comparavit lib. iv. prosa 3.

468. In Ald. et Mar. a prima manu error est *crassantia*, ut in Vat. C. *cessantia*; lege *grassantia*.

479. Sive pignuribus, sive pignuribus scribas, antiquos duces sequeris. Idem de *fames*, et *famis* assero. Scribunt *fames* Vatt. C, F, G, L, O, BB. Neque obicias versum non constare : nam Gifanius, qui Ind. Lucr. ex vet. cod. legit *fames*, inde colligit Prudentium in eis finita cæpe facere brevius. Heinsius *famis*

475. Bullis, gemmis, l.

480. Talia, avaritia plurimos sternit ; alios cæcos errare sinit, l.

482. Hunc, quemdam. — Adempto, oblato, l.

485. Baculo, baculum non permisit portare, l.

486. Porro, avaritia, dum aliquid ostendit, jaculo percutere vult ; capit. — Intuitu, decipit visu oculorum, l.

489. Adactum, infixum, l.

490. Multos, avaritia multos præcipitat in incendium, l.

491. Focos, ignes, vel tartareas pœnas Stygis. — Æstuat, coquitur, l.

C magis approbat. Contra Giselinus reprehendit Aldum, quod aliquando hujusmodi nomina in is terminaverit, ut hymn. S. Hippolyti vers. 190. *omnis adorat Pubis eunt, redeunt*. Quippe negat Giselinus, Prudentium ad consuetudinem veterum res exisse, qui istiusmodi nominativos per es et is aliquando extulerint. Pro *impia* Pal. *improba*. Albertus Eyn., qui in Margarita poetica locum poetæ nostro dedit, legit *fames inopia*, quod mendum est carmini repugnans.

480. Vienn., *generabat* pro *edebat* ex aliquo insolito glossemate.

481. In Rat. ex *avaritia* recenti manu factum *avarities*, frustra.

484. In Put. et Ang., *offendicula*. Alii melius *offensacula* : nam, ut observat Heinsius, lex metri rejicit *offendicula* : quod enim idem putat, Prudentium de his non fuisse valde sollicitum, qui priorem in *mitra* corripuerit, et in *rubigine* primam, id non est satis idonea causa ad lectionem regulis contrariam admittendam, relicta meliori : neque prima in *mitra* necessario est producenda. Cauchianus codex habet *scum errare facit*, non *sinit*.

487. In Mar. erat *quod cum petit*.

491. Ang., male, *auram* pro *aurum*.

492. Heinsius iterum e duobus vetustissimis defendere conatur *peculator* contra carminis leges, asseritque vix locum habere *speculator*. Verum non video cur ei non placeat Nebrissæ interpretatio : *qui videt res pretiosas incendio perire*. Jam pridem Ricciolus in Indic. syllab. controvers. monuit, ex mss. codd., teste Vossio, legendum *speculator*, non *peculator*. Aldus, Gis., Weitz., recentiores præterea cum nostris omnibus codd. Mar., Rat., Vienn., Alex., Ang., Vatt. C, D, F, G, H, I, O, BB, habent *speculator*. Bonon., mendose, *speculatum*.

D

- Omne hominum rapit illa genus, mortalia cuncta A
Occupat interitu: neque enim est violentius ullum
495 Terrarum vitium, quod tantis cladibus ævum
Mundani involvat populi, damnetque gehennæ.
Quin ipsos tentare manu, si credere dignum est,
Ausu sacerdotes Domini: qui prælia forte
631 Ductores primam ante aciem pro laude
[gerebant
500 Virtutum, magnoque implebant classica flatu.
Et fors innocuo tinxisset sanguine ferrum,
Ni Ratio armipotens, gentis Levitidis una
Semper fida comes, clypeum objectasset, et
[atrae.
Hostis ab incursu claros texisset alumnos.

505 Stant tuti Rationis ope, stant turbine ab omni

GLOSSÆ

495. Mortalia, homines, l.
494. Violentius, fortius, Iso, Mar.
501. Fors, forsitan, Mar.
504. Alumnos, filios, l.
505. Tuti, securi. — Ope, adjutorio, l.
507. Paucos, de militibus, Iso.

COMMENTARIUS.

495. Vienn., male, omnem hominem rapit.
494. In vulg., neque enim est. Heinsius aliquando putaverat neque ea violentius ullum. Postea ex scriptis agnovit hiatum. Giselinus, neque enim est, quod placet. Ald. et Weitz. cum mss., neque est.
497. Si credere dignum est ex Virgilio in Georgic.
498. Erfurt., fortes, non male, pro forte. Nescio cur Nebrissa dubitaverit de quibus sacerdotibus veteris legis poeta loquatur: nam clarissimum est de sacerdotibus novæ legis sermonem esse, cum pugna virtutum et vitiorum in anima Christiana describatur. At Chamillardus de ecclesiastico ordine mentionem haberi lubentius autumat, quod Prudentius in luxurie pugna objugaverit Hispanorum fastum, qui consiliis sacerdotum non obtemperabant. Equidem nihil video in ea pugna ex qua argui possit, Prudentium objugasse Hispanorum fastum, aut Hispanos sacerdotum consiliis non obtemperasse, nisi forte quod animadversum est ad versum 510. Sed aliud est in Hispania ob regionis ubertatem collocari posse organa, ut dicebat Giselinus, luxurie, aliud quod Prudentius luxuriam Hispanis potissimum exprobraverit, quod non nisi temere affirmabitur. Chamillardus vero cum videret vulgo obijci Hispanis fastum, Prudentium, de luxuria loquentem, interpretatus est ad fastum Hispanorum respexisse. Atqui fastus sive superbiæ vitium non eo loco a Prudentio exagitur, sed luxuria et quæ inde nascuntur vitia, jocus, petulantia, lascivus amor. Nemini autem venerit in mentem, hæc vitia Hispanorum fuisse aut esse propria, cum in omnibus æque terris dominantur. Imo qui geographicis institutiones tradunt, quamvis faciles sint in vitiis virtutibusque pro libitu unicuique genti assignandis, tamen virtutum luxurie ejusque vitiis contrariam, nullius gentis propriam esse jactant.

499. Widm. supra, primi ante aciem. Neque id displicet.

501. Post hunc versum Mar. et Rat. pro titulo Ratio.

502. Weitzius ex M. Bergio observat, fortasse aludere poetam ad rationale Mosaicum, quod erat in pectore pontificis, suo ornatu induti. Ego nihil aliud hoc loco reperio, nisi Prudentium ecclesiasticorum famæ consuluisse, etiam dum avaritiæ crimen eis aliquatenus obijcit. Sane de ratione, et mente, quibus sacerdotes sui temporis præstabant, multa vere poterat prædicare, cum nullo tempore doctiores in Ecclesia viri floruerint. Qui hæc tempestate nostra

Immunes, fortesque animi: vix in cute summa
Præstringens paucos tenui de vulnere lædit
Cuspis Avaritiæ, stupuit lues improba, castis
Heroum Jugulis longe sua tela repelli:

510 Ingemit, et dictis ardens furialibus infit.

632 Vincimur, heu! segnes, nec nostra po-
[tentia perfert
Vim solitam; languet violentia sæva nocendi,
Sueverat invictis quæ viribus omnia ubique
Rumperé corda hominum: nec eum tam fer-
[rea quemquam

515 Formavit natura virum, cujus rigor æra
Sperneret, aut nostro foret impenetrabilis auro,
Ingenium omne neci dedimus, tenera, aspera,
[dura,

VETERES.

509. Jugulis, pectoribus, l.
510. Ingemit, stupuit, vel ingemuit, l.
515. Formavit, duravit. — Rigor, duritia, l.
517. Ingenium, hominum. — Tenera, omnem ætatem dicit, l.

B passim, et licenter adversus ecclesiasticum ordinem debacchantur, Prudentii exemplo moniti, modestiam in ejus ordinis vitiis objugandis poterant discere. Avaritiam vero sacerdotibus tanquam vitium eorum magis peculiare plures affingunt, certe vehementer reprehendunt. Hieronymus jure suo acris in avaritiam ecclesiasticorum invehitur epist. 52 ad Nepotianum de vita clericorum et monachorum, quem legere juvabit. Nam quod Ammianus lib. xxvii ostentationem cupiditatemque Romanis pontificibus sæculi iv obijcit, id ab homine ethnico confictum liquet, ut detraheret auctoritati, qua potiuntur æternæ urbis episcopi, ut loquitur lib. xv.

505. Erfurt., objectaret; sed objectasset poscit sensus, et postea sequitur texisset.

506. Fuld., fortesque animo; elegantius est animi.

507. Meliores Heinssiani, Barthius, Egm., Fuld., Widm., præstringens cum Rat., cujus glossa est parum vulnerans, Weitzio, et aliis. Ald., Gis., Aug., Mariett., Vat. C. alique, præstringens. Utrolibet modo recte dixeris, et fortasse Prudentius alio loco præstringo, alio perstringo scripsit, ut nihil dicam de exscriptoribus etiam vetustissimis, qui sæpius scribendi rationem arbitrati suo reformabant.

508. Vienn., cassis mendum pro castis. De lues sive luis vide vers. 479 in famæ.

510. Fuld., inquit; ceteri, infit.

511. Giselinus, cum Ald. et ed. Daventriensi præfert melius putat quam perfert. Sed Aldus Weitzio, Heinssio, et mihi ait perfert. Hoc quoque argumentum est duplicis editionis Aldinæ. Verum Weitzius nunc lectionem eandem ac nos exhibet, aliis in locis diversam. Sæpe quidem accedit, aliquam lectionem eundem auctori attribui, cujus vere non est: sed ejus nomen excidit, cum aliis esset nominandus. Weitzius habet refert cum Widm. In Fuld., profert; in Cauch., præfert. Heinssiani omnes, Fabr. Widm. supra, nostri plerique, perfert, quod bene cum sententia procedit.

D 515. Erfurt., Vat. C a prima manu, duravit. In Loc Vat. supra formavit. Giselinus ad oram, duravit. In Fuld., vigor æra. Giselinus ex plerisque mss. præfert rigor: nam dura rigere, non vigere dicuntur.

517. Imitatio Maronis in Georg., Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum. Sententiam eandem amplexus est Horatius lib. ii, sermone 3: Omnis enim res, Virtus, fama, decus, divina humanaque pulchris Divitiis parent.

Docta, indocta simul, bruta, et sapientia, A 530 •Egimus e Scariot? magnus qui discipulorum
[necon

Casti, incesta meae patuerunt pectora dextræ.

520 Sola igitur rapui, quidquid Styx abdit avaris

Gurgitibus: nobis ditissima tartara debent,

Quos retinent, populos: quod volvunt sæcula

[nostrum est:

Quod miscet mundus, vesana negotia, nostrum.

Qui fit, prævalidas quod pollens gloria vires

525 Deserit, et cassos ludit fortuna lacertos?

633 Sordet Christicolis rutilantis fulva monetæ

Effligies, sordent argenti emblemata, et omnis

Thesaurus nigrante oculis vilescit honore.

Quid sibi docta volunt fastidia? Nonne trium-

[phom

GLOSSÆ VETERES.

518. Bruta, stulta, I.

519. Incesta, immunda, I.

520. Styx, infernus, ad infernum vadit, I.

521. Gurgitibus, fluminibus, I.

523. Quod miscet, quod agit mundus mali, I.

524. Vires, virtutes suas, I.

525. Cassos, inutiles. — Ludit, delusa est. — Fortuna, felicitas nostra, I.

COMMENTARIUS.

522. In Mar., retinet, recenti manu scite correctum per retinet.

523. In Rat. desideratur est, ut in plerisque editis et mss. In Ald. et Ang. exstat nostrum est eodem modo ac in versu superiori.

524. In Rat. fuit quid fit, sed factum est qui fit. In Mar., qui, ad oram, vel quid est. Sich., editi nonnulli, quid, cum Bong., ubi quid sit. Plerique, qui fit. Ang. et Vat., C, quid fit.

526. Ang., forma monē a; lege fulva.

528. Weitz., migrante, ex Piccarti cod.; alii omnes, migrante, quæ verior est lectio.

529. Ang., fastigia, non absurde, pro fastidia. Nebrissensis explicat homines, qui thesauros fastidiunt. Intelligi potest docta fastidia, docti homines, scilicet sacerdotes, de quibus nunc agitur, fastu, et superbia ob doctrinam elati, aut etiam pecuniam fastidientes. Ald., Alex., Vatt. E, O, Mar., Rat., Vienn., Weitz., præcipui Heinsiani, alique, nonne triumphum Egimus ex Scariot. In quibusdam egimus e Scharioth. Mendose in Vat. G, egimus Exscariot; et in Ang., Ex Scharioth egimus. Giselinus nescio quo auctore in textu, nonne triumpho Egimus Ischarioth. Idem in marg. 2 edit., et in textu 1 edit., nonne triumphum Egimus e Scharioth. Gifanius, triumphos egimus ex Scariot: nam ita veteres locutos affirmat. Vide Indicem Lucretii verbo Vestis.

530. Weitz., Vatt. C, G, O, Pal. a secunda manu, summus, cum Sich., Vienn., et Mar. a secunda recenti manu. Cæteri nostri et præstantiores Heinsiani cum Aldo, Giselino et aliis, magnus. Casus gignendi cum magnus, ut notatum est hymno 12 Cath., vers. 77. Heinsius observat Judam non fuisse summum discipulum Christi, adeoque penitus explodendam lectionem summus. Sed cum avaritia hoc loco orationem habeat, fortasse poeta eam inducere voluit falsis laudibus suum præclarum alumnum cumulantem. Ex Weitzii opinione, qui summus edidit, id ironice dici, ubi legerit Teolius, non invenio.

531. Vienn., Fuld., Widm., fœdera mensæ.

532. Ita habent vetustiores Heinsiani. In Put., dextraque parapside jungit; et sic multi scribunt parapside. Nostri etiam, Mar., Rat., Alex., Vatt. C, D, G, O, dextraque parapside jungit. In Vienn. eodem modo, sed desideratur conjunctio que post dextram. Consonant nostris Gifanius Ind. Lucr. in Vestis, et

Egimus e Scariot? magnus qui discipulorum
Et conviva Dei, dum fallit fœdere mensæ

Haudquaquam ignarum, dextramque parapside
[jungit;

634 Incidit in nostrum flammante cupidine
[telum,

Infamem mercatus agrum de sanguine amici

535 Numinis, obliiso luiturus jogera collo.

Viderat et Jericho propria inter funera, quantum

Posset nostra manus; cum victor concidit

[Achan,

Cædibus insignis, murali et strage superbus,

Succubuit capto victis ex hostibus auro:

540 Dum vetitis insigne legens anathema favillis,

Mæsta roinarum spolia insatiabilis haurij.

B 526. Fulva, rubra, I.

527. Emblemata, figuræ, vel abundantie, I.

528. Nigrante, dispecto, I.

532. Haudquaquam, nequaquam, I.

533. Flammante, ardente, I.

534. Infamem, detestabilem, I.

535. Numinis, deifici, I.

539. Succubuit, scilicet nostra suggestione, I.

Weitzius. Ald. et Fabr., dextraque parapside tingit. Giselinus, dextraque parapside jungit, ad oram tingit. Multa Heinsius de orthographia hujus vocis parapsis, quam præfert parapsidi, quamvis fateatur quosdam ita distinguere, ut parapsis sit scutella escaria, parapsis ἱεράριος vel ἱερῶριος. In glossariis veteribus parapsis est acetabulum majus et suffusorium, quod aliqui catinum appellant. Apud S. Isidorum, Etymol. lib. xx, cap. 4, est quadrangulum et quadrilaterum vas, id est, paribus absidis. Alii scribunt absidibus, et Paulinus dubitabat, absis an absida dici deberet. Barthius ex suo codice legit parapside jungit, ac negat legi posse tingit: non enim manum tingebat in patina, sed huic utique jungebat. Sed fortasse argute diceretur, Judam manum ipsam in patina tinxisse, ut sordes hominis notarentur.

534. Judæ ascribit, mercatum fuisse agrum de sanguine amici, quod acceptis ab eo argenteis principes sacerdotum, et seniores illum fuerint mercati. Notandum etiam est locum avaritiam, ex cuius ore non mirum est, si diverso modo, ac evenerunt, res enarrentur. Sed Prudentius potius respexerit locum ex Act. apostol. 1, 18: Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepitit mediis. Ubi Judas dicitur figurate possedisse agrum, quia pretio, quod ipsi datum est, emptus est ager.

535. Aldus, eliso; alii, obliiso. Vide supra comm. ad vers. 351.

537. Rat., decidit; alii, concidit. Pro Achan vel Achar nonnulli Acham.

538. Ang., murali strage sine et.

D 539. Historiam hanc de Achar, sive, ut in Vulgata editione legitur, Achan, lege cap. vii Josue, vers. 1 et seqq.

540. De voce anathema et quantitate penultimæ magna est controversia. Alii censent semper corripiendam, sive donarium sacrum, sive excommunicationem significet. Alii corripiendam docent, cum accipitur pro excommunicatione, producendam, quando rem quæ Deo consecrata est significat: nam tunc Græce per 2 scribitur, ut cap. cit. Josue aliisque in locis sacrae Scripturæ. Ricciolius Ind. syllab. controuv. cum Carolo Stephano et Suida tenet, utrovis sensu corripi et produci posse, cum utrovis sensu per 2 et per 3 possit scribi.

541. Vienn., festa; alii, mæsta. Non absurde festa

- Non illum generosa tribus, non plebis avitæ A
Juvit Juda parens, Christo quandoque propinquo
Nobilis, et tali felix patriarcha nepote.
545 **635** Queis placet exemplum generis, placeat
[quoque forma
Exitii : sit pœna eadem, quibus et genus unum
[est.
Quid moror aut Judæ populares, aut populares
Sacericolas summi (summus nam fertur Aaron)
Fallere fraude aliqua, Martis congressibus im-
[par ?
550 Nil refert, armis contingat palma, dolisve.
Dixerat, et torvam faciem, furialiaque arma
Exult, inque habitum sese transformat hone-
[stum.
Fit virtus specie, vultuque, et veste severa, B
Quam memorant frugi, parce cui vivere cordi
[est.
555 Et servare suum : tanquam nil rapiet avare,

GLOSSÆ VETERES.

543. Christo, adventum Christi dicit, I.
544. Nepote, Christo, Iso.
545. Generis, male operandi, I.
546. Exitii, perditionis. — Eadem, una, I.
549. Fraude, in fabricatione vituli. — Impar, id
est, Levita pugnare non debuit, I.
550. Nil refert, nulla discretio est, I.
553. Severa, gravis, I.
554. Parce vivere, vel filiis servare, I.
556. Artis, parcatitis, Iso.
557. Coaptat, conjungit, I.

COMMENTARIUS.

diel possunt spolia quæ tulit de anathemate, etc.; C
maesta vero ex effectu.

545. Fuld., propinquus, minus bene. Adnotator
edit. Colon. in Juda advertit correctum a Sichardo,
sed legi non potuisse. In edit. Basil. anni 1527, ubi
ad oram inveniuntur omnes correctiones Sichardo
ascripse, invenio jura ad marginem pro Juda.

545. Vienn., placet his quoque forma. Sensus ma-
gis postulat placet quoque.

548. Avaritia Christianos sacerdotes vocat popu-
lares Aaron eodem jure quo diaconi vocantur levitæ.
Confer ea quæ contra avaritiam profert operatio vers.
606 seq.

550. Vienn., nil distat; quæ est glossa in Marietti
codice. Avaritia, Martis congressibus impar, ad do-
lum convertitur. Sententia Virgiliana est lib. II Æ-
neid., Dolus, an virtus, quis in hoste requirit? Dolus
ipse ex eodem Maronis loco adumbratus est, ubi Tro-
jani sua arma cum Græcorum armis commutarunt,
ut inter hos admixti facilius stragem ederent. Vitia
autem specie virtutum sæpe fallere notius est quam
ut probari debeat. In Vat. C corrige mendum nil re-
feret.

553. In Mar. et Rat., cultuque, et veste severa.
Weitzius cum Erf. et Widm. vultuque, et voce severa:
sed in Erf. et Widm. supra, veste severa. Hein-
sius putavit Weitzium ex Egmondano protulisse et voce,
eumque falli, cum in Eg. sit vultuque, et veste,
cum Aldo et reliquis Heinisianis, excepto priore Rott.,
in quo est et voce. Sed in eo errat Heinsius, quod
Erfurtensem codicem, a Weitzio laudatum per E, cre-
diderit esse Egmondanum, qui per Eg. a Weitzio
laudari solet. Heinsius præfert vultuque, et voce seve-
ra, quia hæc duo Prudentius amat conjungere, ut in
hymno S. Romani, vers. 720. Vultu, et severis vo-
cibus sic increpat. Exemplum non placet, quia res est

Artis adumbratæ mernit, ceu sedula, laudem.

636 Hujus se specie mendax Bellona coaptat,
Non ut avara lues, sed virtus parca putetur:
Necnon et tenero pietatis tegmine crines

560 Obtegit anguinos, ut candida palla latentem
Dissimulet rabiem, diroque oblecta furori,
Quod rapere, et clepere est, avideque abscon-

[dere parta,

Natorum curam dulci sub nomine jactet.

Talibus illudens male credula corda virorum

565 Fallit imaginibus : monstrum ferale sequuntur,
Dum credunt virtutis opus : capit impia Erin-
[nys

Consensu faciles, manicisque tenacibus arcat.

Attonitis ducibus, perturbatisque maniplis,

Nutabat virtutum acies errore biformis

570 Portenti, ignorans, quid amicum credat in illo,
Quidve hostile notet : lethum versatile, et an-
[ceps

560. Obtegit, renitens paulisper avaritia. — Angui-
nos, serpentinos. — Latentem, sub specie bonitatis, I.

561. Rabiem, formam, I.

562. Clepere, cleps sur dicitur : inde clepere, id
est furari. — Parta, parata, I.

565. Imaginibus, formis. — Ferale, mortale, Iso.

566. Capit, decipit, I.

568. Attonitis, virtutum acies dubitat, avaritiam non
plene cognoscens. — Ducibus, virtutibus. — Mani-
plis, vexilliferis, I.

valde diversa ; et Prudentius videtur præ oculis ha-
buisse Juvenalis locum satyra 14 : Fallit enim vitium
specie virtutis, et umbra, Cum sit triste habitu, vultu-
que, et veste severum. Quod cum Weitzius adverterit,
non video cur ipse legerit vultuque, et veste severa.
Cell. et Teol. ab Heinso recedunt. In margine edi-
tion. Colon. ex cod. ms. voce est pro diversa lectione.

554. Rat., memorent.

555. Juvenalis satyra cit., Nec dubie tanquam
frugi laudatur avarus, Tanquam parcus homo, et re-
rum tutela suarum.

556. Ang., mendose, ceu sedula.

557. Avaritiam Bellonam vocat tanquam hujus
belli deam ; mendacem vero, quia facta est virtus
specie.

560. Apud alios anguineos reperies, apud alios an-
guinos.

561. Bong. et Erf., formam ; supra rabiem. Ald.,
intenta furori.

D 562. Vienn., et rapere est. Græcis κλέπτω est fur,
a quo κλέπτω, et Latine clepere.

563. Vienn., contra legem carminis, jactat. Ald. et
Vat. C, jactat. Mar., Rat., Widm., laciet ; plerique
jactet.

565. Vienn., Ang., Vat. C. obsistente metro,
monstrumque ferale : quod Weitzius edidit secutus so-
lum Bong., ac professus, in reliquis esse monstrum
ferale.

566. In re simili Hamartig. vers. 427 : Sub sædere
falso Tristis amicitia primum socia agmina credunt,
ex Virg. lib. II Æneid. In Aldo error est caput pro
capit.

571. Ald. et Fabr., vocet ; alii, notet. Vienn., notet
larvum, non bene. Nebrissa in anceps notat scilicet
erat. Alii cum Gisellino aliter distinguunt, ut lethum
lubricet incertis visus.

Lubricat incertos dubia sub imagine visus.

637 Cum subito in medium frendens Opera-
[tio campum]

Prosilit auxilio sociis, pugnamque capessit

575 Militie postrema gradu, sed sola duello

Impositura manum, ne quid jam triste super-
[sit.]

Omne onus ex humeris rejecerat, omnibus ibat

Nodata induviis, multo et se fasce levarat:

Olim divitiis gravibusque oppressa talentis,

580 Libera nunc miserando inopum, quos larga be-
[nigne]

Foverat, effundens patrium bene prodiga cen-
[sum.]

Jam loculos ditata fide spectabat inanes,

Eternam numerans redituro fenore summam. **B**

GLOSSÆ VETERES.

575. Operatio, *largitas pugnat contra avaritiam, et spolia ejus pauperibus erogat, I.*

574. Pugnam, bellum, I.

575. Militiæ, exercitus, I.

576. Triste, acerbum, I.

578. Induviis, indumentis, I, Mar.

583. Fenore, pignore, I.

584. Virtutis, operationis, I. — Impos, impotens,

COMMENTARIUS.

572. Fabr., Egm., Bong., *incertus*; tunc distinctione Nebrissæ utendum est, quamquam ipse Nebrissa intelligit, aciem lubricare incertos visus. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus est *Operatio*.

575. Ald., *dum subito*. Fuld., *tum subito*. In antiquis editis, *miseratio*; in mss., *operatio*. Sichardus ante Giselinum hanc vocem restituit. Alcimus Avitus de Laude virginis eadem voce utitur, et alii antiquiores, Tertullianus, Cyprianus, Optatus Milevitanus, Paulinus; de qua voce confer Rosweydam in not. ad S. Paulinum pag. 763 et seqq. ad verba *FIDELIUM OPERATIO*. Hinc opera misericordie, et titulus libri S. Cypriani de Opere et Eleemosynis. Origo nominis, ut nonnulli putant, ex Marci xiv, 6: *Bonum opus operata est*.

574. Weitzium cum Bong. et Erf., *capessit*. Scribendum cum ceteris *capessit*.

578. In vetustiore Boh., *prima duello*, quod Gallandus in notis sibi placere ait, quod præcesserit postrema.

576. Fabr., *tam triste*. Barthius, lib. xii Advers., cap. 41, ex hoc loco observat, Christianos manum imponere simpliciter usurpasse pro absolvere: *Extremam manum imponere* veteres dicebant, vel summam, aut supremam.

577. Vienn., *dejecerat*; melius *rejecerat*.

578. Ald., Fuld., Vat. C., *exuviis* pro *induviis*, cujus glossa in Mar. est *indumentis*. Bong., Vat. C., *multo se fasce levarat*. Vat. H., male, *induviis, multo et fasce levarat*; nec melius Vat. G., *induviis, et multo se fasce levarat*. Imitatio est Maronis ecl. 9, *Ego hoc te fasce levabo*.

580. Ald., Widm. supra, Bong., *miserando* In nonnullis vulg., *inopes*.

581. Vienn., *male prodiga*. Sensus omnino postulat bene prodiga.

582. Pot. et Thuan., *ditata fidem*, quem Græcismum nostri præcipui, Alex., Mar., Rat., alique non agnoscunt: neque agnoverant alii ante Heinsium, qui illum expressit. In Erfurt., *aspectabat inanes*.

583. Rat., *atetnam memorans*. Weitz. cum solo Erfurt. a vet. manu, *reddendo*, minus bene. De fenore in cœlis redituro vide Matth. xix, 21 et 29.

584. Ald. et vet. edd., *fulmen inopsque*, quod in Erfurt. glossam refert pro *impos*. In Vat. C. et Sich.,

Horruit invictæ virtutis fulmen, et impos

585 **638** Mentis Avaritia stupefactis sensibus hæsit,
Certa mori: nam quæ fraudis via restet, ut ipsa
Calcatrix mundi, mundanis victa fatiscat
Illecebris, spretoque iterum sese implicet r' ro?
Invadit trepidam virtus fortissima duris

590 Unarum nodis, obliiso et gutture frangit
Exsanguem, siccamque gulam: compressa li-
[gantur]

Vincta lacertorum sub mentum, et faucibus arcitis

Extorquent animam: nullo quæ vulnerè raptâ

Palpiat, atque aditu spiraminis intercepto

595 Inclusam patitur venarum carcere mortem.

Illa reluctanti genibusque, et calcibus instans,

Perfodit et costas, atque illa rumpit anabela.

Mox spolia extincto de corpore diripit, auri

Mar.

585. Hæsit, dubitavit, I.

587. Calcatrix, operatio. — Fatiscat, deficiat, I.

590. Nodis, brachiis. — Obliso, arctato, I.

591. Gulam, guttur, I.

593. Raptâ, ruptâ, I.

596. Illa, *largitas avaritiam genibus, et calcibus perfodit, I.*

fulmen et inops,

quod respuit ratio carminis. In aliis *impos*, cujus glossa in Mar. *impotens*.

585. In Rat. corrector aliquis inepte *avara lues pro avaritia*; putaverat fortasse, ultimum a in *avaritia* carmini obstrare.

586. Erfurt., *frandi*, quod non displicet Heinsio, qui eam lectionem ex Egmondano petit, nisi male intellexerit Weitzium, qui solum Erfurtensem per E allegat. Vid. not. adversus 555 et 593. Aldus, Gis., Bong., Ang., Vat. C., *restat*. Heinsiani, Mar., Rat., Alex., Weitz. alique, *restet*.

587. *Calcatrix ut amara rix*, et similia. Calpurnius usurpavit *calcatior*. Apud Weitzium in glossa mendum est *operatio pro operatio*.

590. Aldus, *cliso gutture*. Weitz. us, *obliiso robore*, cum Widm., in quo supra est *guttur*. Legere præstat cum aliis *obliiso gutture*.

591. Erfurt., *compressa ligabat Vincta lacertorum sub mentum faucibus arcitis*. Bong., Ang., *compressa ligabant*.

593. Vienn., *sanguine rupto*; Rat., Bober. vetustior, Widm. a secunda manu, *rupta*. Weitz. cum Erfurt. (non Egmond., ut Heinsius putavit) scribere voluit *rumpita*, quod abhorret. Egmondanus et alii Heinsiani, *raptâ*, quod habet Mar., Ald., Gis., Vat. C. et alii. Pal., Barth., *raptam*, velut dicat (inquit Barthius) *instar talis*, quomodo sæpè ine loquitur Apuleius.

594. Ven. Beda, lib. de Arte metrica, asserit veteres extulisse *intercepto*, ut quinta sede dactylus locaretur, quod non persuadet. Vide not. ad vers. 98.

596. Erf., Vienn., *genibus, et calcibus*.

D 598. Nostri præstantiores. Alex., Mar., Rat., alique, *extincto*. probe. In Put., *exuncto*, in Erf., *exuto*, quod in Egm. exstare ait Heinsius, qui fortasse deceptus est Egmondanum accipiens pro Erfurtensium, quem Weitzius laudat. Fallitur etiam Chamillardus, qui *extincto* legi in ms. regi. Parisiensi, sive Put. affirmat. Heinsius putat legendum *exuto*, quia Prudentius eo verbo in re simili usus est, et idem Paulinus, et Tertullianus usurparunt. Sed ea ratio non est satis efficax: siquidem similia exempla in *extincto* possent proferri. Barthius legit *exuncto*. Cellarius ex Heinsii conjectura *exuto*. Suspicio antiquum esse verbum *exuto*, quod etiam lego in Heliudio: *Curva*

- 639** Sordida frusta rudis, nec adhuc fornace A
[recoctam
600 Materiam : tinea etiam marsupia crebris
Exesa, et virides obducta ærugine nummos
Dispergit servata diu, victrix et egenis
Dissipat, ac tenues captivo munere donat.
Tunc circumfusam vultu exultante coronam
605 Respicens, alacris media inter millia clamat.
Solvite procinctum, iusti, et discedite ab armis :
Causa mali tanti jacet interfecta, lucrandi
Ingluvie pereunte, licet requiescere sanctis.
Summa quies nil velle super, quam postulet usus
610 Debitus : ut simplex alimonia, vestis et una
640 Infirmos tegat, ac recreet medicoriter
[artus,
Expletumque modum naturæ non trahat extra. B
Ingressurus iter peram ne tollito, neve
De tunica alterius gestamine providus ito :
615 Nec te sollicitet res crastina, ne cibis alvo

GLOSSÆ VETERES.

601. Nummos, *denarios*, l.
603. Tenues, *pauperes*, l.
606. Procinctum, *parationem belli, vel conventum*, l.
609. Postulet, *indiget*, l.
611. Recreet, *sustinet*, l.
614. Tunica alterius, *significant igitur duæ tunicae
dubitationem fidei; ut qui Christum induit, vestimenta
perfidie non attingat*, l.
615. Nec te sollicitet, *sufficit diet sua malitia*, l.

COMMENTARIUS.

nec exuto sulcabitur ore senectus; et fortasse inde C
Hispani dicunt *exuto* id quod siccum est, et quasi
sine succo. Fortasse etiam *exuto* est quasi *exsucto*
ab *exugo*.

599. Erf., Barthii codex, Palat., *recocta*, minus
bene.

600. Put., *materiam*. Idem et Egm., *tiniis*, quod
alias in optimis exemplaribus ita exaratum Hein-
sius inveuerat. Puteanus etiam scribit *marsupia*. Nos or-
thographiam communiorē sequimur. Aldus, men-
dose, *cinctis*, pro *tinea*. Idem Ald., Gis., Weitzius,
etiam, neque dissentit Hein-
sius. Fortasse verior est
lectio Vienn. et aliorum, *tinea* et *jam marsupia*;
sæpe in codicibus veteribus dictiones conjunguntur,
ut non facile appareat quandoque, sitne una, an
duplex.

601. Fuld., Widm. supra, *subducta ærugine*.

604. Bong., Sich., *multum exultantem*, nullo sensu.
Ex Fuld., tum pro tunc notat Weitzius.

606. Rat., *iusti discedite sine et*.

607. Codex Barthii mendosus hoc loco *causa mili-*
tanti.

608. Mar., Sich., Bong., *illuvie*; rectius, *ingluvie*.

609. Weitz., *supra quam*. Ald., Gis., Ang., alii,
postulat. Vide Columbanum carmine contra Avari-
tiam. Sententia aurea est, sed pervulgata, magisque
in ore hominum quam in vita conspicua.

610. Ald., et simplex. Votum hoc est Pauli epist. I
ad Timoth. vi, 8 : *Habentes autem alimenta, etc. Ves-*
tis una etiam exprimitur ex consilio evangelico
Matthæi x, 9 et 10.

612. In Fuld., *non trahat ultra*. In edit. Colo-
niensi ad marginem lego *Ald. naturam*. Explicari po-
test, *non trahat extra naturam*. Sed Aldus meus ha-
bet *naturæ*. Rursus duplex editio Aldina conjici
potest.

615. Erf., *non tollito*. Fuld., *nec tollito*, non ita
bene. Expressa sententia est ex Evangelio Matth. loc.
cit.; Marc. vi, 8 et 9; Luc. ix, 3; et xxii, 35.

Defuerit : redeunt *esæ* cum sole diurnæ.

Nonne vides, ut nulla avium cras cogitet, ac se
Pascendam, præstante Deo, non anxia credat?
Confidunt volucres victum non desore viles,

- 620 Passeribusque subest modico venalibus asse
Indubitata fides, Dominum curare potentem,
Ne pereant: tu cura Dei, facies quoque Christi,
An dubitas, ne te tuus unquam deserat auctor?
Ne trepidate, homines: vitæ dator, et dator
[*esæ* est.

625 Quærite luciferum cælesti dogmate postum,

641 Qui spem multiplicans alat invitiabilis ævi,
Corporis immemores: memor est, qui condidit
[illud,

Suppeditare cibos, atque indiga membra fovere.
Illi dictis curæ emolæ, metus, et labor, et vis,

- 630 Et scelus, et placitæ fidei fraus inficiatrix,
Depulsæ vertere solum. Pax inde fugatis
Hostibus alma abigit bellum, discingitur omnis

617. Ut, *quomodo*, l.

622. Facies, *imago*, l.

625. Luciferum, *luciferum*, Iso.

626. Invitiabilis, *inviolabilis vitæ*, Iso.

628. Suppeditare, *dare*. — Indiga, *egentia*. — Fo-
vere, *resocillare*, l.

630. Inficiatrix, *negatrix, corruptrix*, l.

631. Depulsæ, *omnes*. — Solum, *pulverem terræ*, Iso.

632. Discingitur, *discessit*, l.

614. Hein-
sius, et nostri præcipui, *ito*, cum Sich.,
Weitz. et aliis. Ald., Gis. in textu, *esto*, quod est
glossema in Erfurt. Weitzius excudidit *tonicæ*, quia ita
legit in Bong., quod ridiculum est.

615. *Emulatus* est nostrum Columbanus: *Nec te
sollicitet circumflua copia rerum*. Albertus. Eyb non
bene, *ne te sollicitet*, pejus vero vers. seq. *deserit
pro defuerit*.

616. Egm., Erf., Palat., Barthius, *cum sole diurno*.

619. Oxon., *non desore vitæ*. Vide Matth. vi, 26,
et x, 29.

625. Tres vetustiores Hein-
sius, Pal., Weitz.,
Barthius, Vat. H., *addubitas*. Ald., Gis., Ang., Valt.
C, F, G, O, et Albertus Eyb., *an dubitas*. Mar., Rat.,
Alex., Sich., Bong., Widm., *at dubitas*. Fuld., *an
dubitas*. Vienn., *nec te, male*, pro *ne te*. Idem *deseret
pro deserat*.

624. Ald., Bong., *vitæ dator est dator esæ*. Ita
Eyb in Margarita poetica. In Aldo male interpungit-
ur *vitæ dator, est dator esæ*. In Vat. C, *vitæ dator,*
et dator *esæ* deest verbum substantivum est.

D 625. Weitzius cum solo Widm. a prima manu,
quærite luciferum. Glossa Isonis diversa est lectio.
626. Erfurt., Ald., alii. Mar., Rat., Alex., Vat. H.,
Barthius, Pat., Weitzius, Hein-
sius, Widm. a prima ma-
nu *invitiabilis*. Rott. prior. Vienn., Sich., *insatiabilis*.
Heinsius plerique, Ald., Erfurt., Widm. supra, Ang.,
Vat. G., Eybelius; Torn. *inviolabilis*. In Vat. BB, *in-
violabilis orbis*, supra *aliter avi*. Sententia horum ver-
sum ex Matth. vi, 33 : *Quærite ergo primum regnum
Dei, et hæc omnia adjicientur vobis*.

630. Hein-
sius meliores, Alex., Mar., Weitz. alii-
que, *placitæ*. Aldus, Gis., Vat. C alii-
que, *placida*.
631. Fuld., *cætera solum*. Legendum *vertere*. Iso-
nis glossa est *pulverem* pro *solum*. Vide quæ notavi
ad Cathem. hymnum 5, vers. 129.

632. A. d., Vat., C, Fabr., Bong. a secunda manu
discinditur. Ita etiam in vet. lib. legit Gfianius : Sed
ex versu sequenti patet preferendum *discingitur*.

- Terror, et avulsis exhibulat ilia zonis,
Vestis ad usque pedes descendens defluit imos,
653 Temperat et rapidum privata modestia gressum.
Cornicinum curva æra silent : placabilis implet
Vaginum gladius : sedato et pulvere campi
Suda redit facies liquida sine nube diei,
Purpuream videas cœli clarescere lucem.
640 **642** Agmina casta super vultum sensere To-
[nantis
Arridere hilares, pulso certamine, turmæ,
Et Christum gaudere suis victoribus arce
Ætheris, ac patrium famulis aperire profundum.
Dat signum felix Concordia, reddere castris
645 Victrices aquilas, atque in tentoria cogi.
Nunquam tanta fuit species, nec par decus ulli
Militiæ, cum dispositis bifida agmina longe
Duceret ordinibus, peditum psallente caterva,
Asi alia de parte equitum resonantibus hymnis.
650 Non aliter cecinit respectans victor hiantem
Israel rabiem ponti post terga minacis,
Cum jam progrediens calcaret litorea siccio
Uteriora pede, stridensque per extima calcis

- A** Mons rueret pendens aque, nigrosque relapso
655 Gurgite Nilicolas fundo deprnderet imo,
643 Ac refluxente sinu jam redderet unda na-
[tatum
Piscibus, et nudas præceps operiret arenas.
Pulsavit resono modulanti tympana plectro
Turba Dei, celebrans mirum, ac memorabile
[arcelis
660 Omnipotentis opus, liquidas inter freta ripas
Fluctibus incisus, et subsistente procella
Crescere, suspensosque globos poluisse teneri.
Sic, expugnata vitiorum gente, resultant
Mystica dulcimodis virtutum carmina psalmis.
665 Ventum erat ad fauces portæ castrensis, ubi ar-
[etum
B Liminis introitum bifori donat cardine claustra.
Nascitur hic inopina mali lacrymabilis astu
Tempestas, placide turbatrix invisâ Pagis,
Quæ tantum subita vexaret clade triumphum.
670 Inter confertos cuneos Concordia forte,
Dum stipata pedem jam totis membris infert,
Excepit occultum villi latitantis ab ietu

GLOSSÆ VETERES.

653. Ilia, intestina. — Zonis, cingulis, l.
655. Privata, specialis, l.
656. Cornicinum, tubæ silent : gladii reconduntur
in vaginas, l.
658. Suda, serena. — Sine nube diei, perturbatio-
nis : sine vindicta : dies diei cruciat verbum, l.
659. Purpuream, virtutum legio gaudet, victo certa-
mine, l.
643. Profundum, altitudinem, l. Sublimitatem,
Mar.
644. Dat, concordia jubet reducere vexilla in ca-
stra, l.
645. Aquilas, vexilla. — Cogi, congregari, l.

646. Nunquam, turmæ psallentium equitum, ac pe-
destrium, l.
647. Bifida, bina, l.
651. Ponti, maris. — Minacis, perturbationem sem-
per imminentem significat, l.
653. Extima, exteriora, l.
655. Nilicolas, Egyptiacos, qui Nilum colunt. Egi-
ptii significant diaboli instigationes, l.
656. Unda, gratia divina, per quam evaserant, lso.
663. Resultant, exsultant, l.
667. Astu, ferro, vel astutia, l.
668. Tempestas, persecutio, l.
671. Stipata, circumdata, l.

COMMENTARIUS.

653. Pro exhibulare solum Prudentium laudat For-
cellinus. Otium indicatur.
651. Weitzius cum Gifanio, vestis et usque non ve-
stis ad usque. Gifanium verbo Discimmo affirmat, usque
pro ad usque eleganter diei : et verbo Vestræ asserit,
veteres ita usurpasse ejus ignorantio mendum in Pru-
dentio pepererit. Displectit id Heinsius, nec mihi sane
placet.
655. Erfurt., temperat et rabidum.
657. Giselinus, sedato pulvere sine et.
658. In Erf., nuda : ad marg., suda.
640. In nonnullis vulg. agmina casta simul, cum Egm.
642. Apocalypse III, 21 : Qui rixerit dabo ei sedere
mecum in throno meo : sicut et ego vici, et sedi cum
Patre meo in throno ejus. In Mar. et Alex., arce, cum
tribus veteribus Heinsianis, quod placet : hoc est,
in arce ætheris. Heinsius nescio cur suspicatur arces,
cum habeat arcem in perisque. Barthius, lib. v, cap.
12, legit arcem, et affert glossam, id est imperium.
645. Ald., Fabr., portum ; et Nebrissa interpreta-
tur pro regno coelesti, quia portus : quo profundior, eo
securior. Vera lectio patrium profundum, ejus glossa
in Mar., id est sublimitatem. Vide Gifanium Ind. Lu-
cret., verbo Profundum. Post hunc versum in Mar.
inscriptio Concordia.
646. Aldus excederat spes ; emendavit recte species.
Idem, Deus ulli. Ang., decus unquam. Verior lectio
nec par decus ulli.
649. In Vat. H, mendose Duceret hordinibus pedi-
tum stupere catervas.

650. Giselinus monet hunc versum non esse sen-
tentie superiori annexendum, ut alii ineptie fecerant.
Historiam sacram habes cap. XIV Esodi.
651. In nonnullis vulg., minantis.
653. Erfurt., callis ; supra, calcis.
654. Weitzius cum Erf., Widm., repulso, supra
relapso tam in Erf. quam in Widm. Cæteri, relapso ;
Put., relaxo.
655. Erf., Nilicolas ; idem et Barthius, dependeret
imo.
656. Natalis nomine usus est Apoth. vers. 684.
Eodem nomine substantive utitur Statius Silv. lib. 1,
silv. 3 et 5.
662. Actum hac de re hymno 5 Cath., vers. 65 et
segg.
664. Piccarti codex, multimodis.
665. Ang., ad belli fauces castrensis. Ex his carmi-
nibus colligit Barthius, militem fuisse Prudentium,
vel certe ab eo scite describi portam castrensem ali-
qua in castris militaverat. Confer vitam Prudentii
in prolegom. Plures erant portæ in castris ; de quibus
Turnebus lib. xxx Advers., cap. 24, Lipsius de
Militia Rom. lib. v, dial. 5. Post hunc versum in Mar.
titulus Discordia, et caractere minuto cognomento
hæresis. Ita etiam in Rat.
667. In quibusdam vulg., hinc pro hic.
669. Ald., vexavit ; alii, vexaret. Apud Aldum et
alios hoc loco titulus Concordia et discordia pugna.
670. Erf., non bene, inter consertos

- Mucronem lævo in latere, squalentia quamvis A
644 Texta catenato ferri subteimine corpus
 675 Ambirent, sutis et acumen vulneris hamis
 Respuerent, rigidis nec fila tenacia nodis
 Impactum sinerent penetrare in viscera telum.
 Hæra tamen chalybem tenui transmittere puncto
 Commissura dedit, qua sese extrema politæ
 680 Squama ligat tunicæ, sinus et sibi cõserit oras.
 Intulit hoc vulnus pugnatrix subdola victæ
 Partis, et incautis victoribus insidiata est.
 Nam, pulsa culparum acie, Discordia nostros
 Intrarat cuneos, sociam mentita figuram.
 685 Scissa procul palla, structum et serpente fla-
 [gellum
 Multiplici, media camporum in strage jacebant.
 Ipsa redimitis olea frondente capillos
 Ostentans, festis respondet læta choreis:
645 Sed sicam sub veste tegit, te, maxima
 [virtus,
 690 Te solam tanto e numero, Concordia, tristi
 Fraude petens, sed non vitalia rumpere sacri
 Corporis est licitum: summo tenus extima tactu

- Læsa cutis, tenuem signavit sanguine rivum.
 Exclamat virtus subito turbata: Quid hoc est?
 695 Quæ manus hic inimica latet? quæ prospera
 [nostra
 Vulnerat, et ferrum tanta inter gaudia vibrat?
 Quid juvat indomitos bello sedasse furores,
 Et sanctum vitilis pereuntibus omne receptum,
 Si virtus sub Pace cadit? Trepida agmina mæstos
 700 Convertere oculos: stillabat vulneris index
 Ferrata de veste cruor, mox et pavor hostem
 Cominus astantem prodit: nam pallor in ore,
 Conscius audacis facti, dat signa reatus,
 Et deprensa tremunt languens manus, et color
 [albens.
 705 Circumstat propere strictis mucronibus omnis
 Virtutum legio, exquirens fervente tumultu
 Et genus, et nomen, patriam, sectamque,
 [Deumque,
646 Quem colat, et missu cûctis veperit. Illa
 Exsanguis, turbante metu, Discordia dicor,
 710 Cognomento Heresis: Deus est mihi discolor,
 [inquit.

GLOSSÆ VETERES.

675. Mucronem, sicut sicarii habent breves gladios.
 — Squalentia, nitentia, Iso. Splendentia, Mar.
 675. Hamis, circulis, I.
 676. Tenacia, firma, I.
 678. Rara, parva, vel tenuis, I.
 679. Commissura, conjunctura, vel flexura, Iso.
 689. Sicam, gladius est, in medio caputulum habens,
 et hinc inde acutus, I.

691. Vitalia, viscera, I.
 692. Extima, extrema, I.
 697. Bello, ferro, I.
 702. Cominus, juxta, vel proprius. — Ore, in facie, I.
 706. Exquirens, interrogans, Iso.
 707. Sectam, doctrinam, dogma, I.
 708. Cujatis, de qua gente missa esset; vel cujus
 gentis, I.

COMMENTARIUS.

675. In Rat. corrector poetices ignarus pro lævo in latere posuit latere in lævo, non advertens, postremum e recte in latere produci posse ob duas consonantes dictionis sequentis, quod familiare est Prudentio.

674. Alii, subteimine; alii, subteimine. Vide scriptiores rei orthographicæ, sive lexicographos.

675. In Erf., mendum ambirent.

679. In edit. Colon. ad oram, Ald. conjunctura. Aldus meus, commissura.

681. Mar. a secunda manu, intulit huc vulnus, a prima manu hoc vulnus.

685. Fabr., lætos; melius nostros. Gifanius Fabricio consonat Indio. Lucr.

684. Innuit Prudentius, latenter irrepere interdum discordiam sub amicitie simulatione. Observat Weitzius, poetam attingere morem militiæ, ut diversa diversi milites veste uterentur; uti alios non paucos militiæ mores hoc carmine exposuit.

685. Virgilius lib. viii. *Æneid.*, vers. 702: *Et scissa gaudens vadit discordia palla, Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.* Petronius in Satyrico: *Et mærens lacera concordia palla.* Heinsianus, Alex., Vatt. G. O. Ald., Rat. a prima manu structum et serpente, quasi instructum a struo. Usus etiam est in hymno S. Laurentii, vers. 176: *Structos talentis ordines.* Mar., Rat. a secunda manu, Ang., Weitz., strictum et serpente. Vat. C, palla structum serpente. Vat. BB, et structum serpente. Gifanius apud Heinsium, et structum.

686. Mar., medio, perperam. Vetustiores Heinsiani, Alex., Vienn., Rat., Mar., Gis., Weitz., alique, jacebant. Aldus, Fuld., Vat. C, jacebat.

687. Widm., oleo; supra olea. Pacis insigne olea est, qua discordia præcingitur sociam mentita figuram. Se-

cunda in redimitis producit, raro, et haud scio, an unico hoc exemplo. Posset legi coronatos, nam sæpe alias Prudentius corripit secundam in redimere. Sed nihil mutandum.

688. Ald., Fabr., Widm., Ang., respondit.

690. Ald., tanto in numero. Mar., tanto ex numero. Rat., et solam tanto e numero. Vienn., te solam e tanto numero. Plerique, te solam tanto e numero.

695. Giselinus in vetustis omnibus, quos vidit, invenit prospera nostra. Idem Heinsianus, et nostri. Ald. et alii vulg., pectora. Barthius quoque legit prospera nostra vulnerat, et observat. vulnerare ad res etiam inanimas trahi, ex Eutropio lib. x de Juliano: *Fuerunt nonnulli, qui vulnera ejus gloria inferrent, et Symmacho lib. ii, epist. 30: Siciliense negotium vulneratum.* Similia exempla quisvis poterit invenire.

697. Mar., ferro sedasse fortasse melius, quam bello. Intelligo tamen idem esse ferro sedasse ac bello sedasse; alioquin bene est bello, præsertim cum sequatur pace.

699. Widm. supra, castos pro mæstos. Arator lib. ii: *Sed et acrior hostis Intus erit, graviusque malum discordia portat, Quæ vulnus sub pace creat.*

704. Vienn., et deprensa fuit. Ald., Gis., Wei z., Ang., Vat. C, Rat., et deprensa tremit. Mar., Ang. cum tribus vetustioribus Heinsii, et deprensa tremuit. Id tenent recentiores.

705. Ald., et jussu. In Vat. C abrasum est unum verbum, sive jussu, sive potius missu, quod existat in omnibus aliis. Ang., venerat ipsa; Mar., Rat., a prima manu, venerat illa. Cæteri, venerit illa.

709. Vienn., male, discordia discors.

710. In Rat. corrector, de quo sæpe, a Sygge duco genus, prioribus abrasis, ne scilicet prima in heresis corripatur, quam toties noster corripit.

Nunc minor, aut major: modo duplex, et modo A

[simplex:

Cum placet, aerius, et de phantasmate visus,
Aut innata anima est, quoties volo ludere, nu-

[men,

Præceptor Belia mihi, domus, et plaga mundus.

715 Non tulit ulterius capti blasphemia monstri

Virtutum regina Fides: sed verba loquentis

Impedit, et vocis claudit spiramina pilo,

647 Pollutam rigida transfigens cuspidem lin-

[guam.

GLOSSÆ VETERES.

711. Nunc, interdum. — Modo, interdum, Iso.

717. Pilo, macrone, Iso.

718. Cuspide, hasta, I.

722. Cœno, luto. — Exhalante, fetente. — Cloacis,

Carpitur innumeris feralis bestia dextris:

720 Frustatim sibi quisque rapit, quod spargat in
[auras.

Quod canibus donet, corvis quod edacibus ultro

Offerat, immundis cœno exhalante cloacis

Quod tradat, monstros quod mandet habere

[marinis.

Discissum fœdis animalibus omne cadaver

725 Dividitur: ruptis Heresis perit horrida mem-

[bris.

Compositis igitur rerum, morumque secundis

fossis, lacubus vel latrinis; lacus, excipiens sordes in
medio civitatis, cloaca dicitur, Iso.

726. Secundis, prosperis, I.

COMMENTARIUS.

712. Vat. L et Fuld., complacet, male; nec melius
Vat. D. Cum placet aerius est, et de phantasmate visus.

715. Vienn., Fuld., haut innata; alii, aut innata.
Apud Heinsum Thuan. a manu secunda, animam,
nullo sensu; Rott., haut innata. Mar., Rat. a prima
manu, nomen, minus bene. Discordia argute ait, sibi
deum esse numen, hoc est, verum Deum, quoties
vult ludere, non cum serio agit. Alii distinguunt lu-
dere numen.

714. Ita Mar., Barthius, Put., et Thuan. cum tri-
bus Weitzii, Egmontii, Erfurti, et Widm., quos ipse se-
quitur. Aldus, Ang., Vat. C, G, L. Præceptor Belial
mihi est, domus est plaga mundi. In priore Rott.,
Præceptor Belial mihi est, domus, et plaga mundi.
In altero, Præceptor Belial mihi adest, domus, et
plaga mundi. Vat. D cum priore Rott. facit. Vat. F,
O, Præceptor Belial mihi, domus, et plaga mundi. In
quibusdam vulg., Præceptor Belial mihi fit, domus est
plaga mundi; in aliis, Est mihi præceptor Belial, do-
mus est plaga mundi. Chamillardus edidit, repugnante
metro, Præceptor Belial mihi, domus et plaga mundi.
Idem a Gallandio exscriptum, cui tamen magis pla-
cebat telestichium Aldi in hoc versu, Præceptor Be-
lial mihi est: domus est plaga mundi. At vitium ear-
minis in principio versus, quom exculit, deprehen-
ditur. In Rat. corrector improbus, Est mihi præcep-
tor Belial, abrais prioribus: tum prisca manu,
domus et plaga mundi. Giselinus 2 edit, primum ex-
culit, Est mihi præceptor Belial, domus est plaga
mundi; postea in emendatis ex unico ms. optimum
putavit, Præceptor mihi Belial, domus et plaga mundi.

715. Fabr., blasphemica monstri. Certe blasphemia
in plurali numero est: formandum ergo erit nomen
blasphemium. Commodianus dixit etiam blasphemium,
ignominium, infamium.

716. Fidei laudes egregias habes toto cap. xii
Pauli ad Hebræos. Intellige nihilominus, majorem
esse charitatem.

719. Weitzius cum solo Fuld., furialis bestia. Ha-
bebat hoc omnino Weitzius, ut sæpe lectionem deteri-
orem eligeret, ex unico codice desumptam.

721. Aldus, corvisque edacibus. Alii melius, corvis
quod edacibus. Barthius, ultor pro ultor; non placet.

723. Mar. et Widm., quod tradat, in Mar. supra
charact. minu', tradat. In Put. et cæteris Heinssia-
nis, tradat, excepto Thuan., ubi tradat, quod in ple-
risque mss. et editis reinetur, nisi quod Teolius
quatuor Vat. pro tradat allegat.

724. Vienn., contra metrum, discissum feris; in
Rat. idem, sed additum recent manu, que; Weitzius
temere amplexus est discissum feris, nostra lectione
prætermisssa, aut hæc alia non mala discissumque feris
cum Mar., Rott., Ang. In Vat. C error metri, discis-
sumque fœdis.

725. Aldus ediderat ruptis hæresis perit horrida

PATROL. LX.

B membris, recte, nisi quod hæresis cum diphthongo seri-
psit. Correxerat male secundis curis ruptis perit hæresis
horrida membris: quæ correctio Gallandium alios.
que fugit, qui contendunt Aldum legisse hæresis perit.
In Rat. eadem correctio recent manu Giselinus poe-
tam defendit contra Nebrissam, qui eum accusave-
rat, quod eandem syllabam nunc longam, nunc faciat
breve: quippe Nebrissa cum Aldo legerat perit hæ-
resis. Præposterum verborum ordinem esse cum Gi-
selino consentio ex mss., non ea ratione quam ad-
ducit, casum nominandi suo verbo debuisse præponi.
Iost hunc versum Mar. et Rat. pro titulo, De fide et
concordia.

726. Inter tot varias lectiones quæ hic occurrunt
difficile est quenam prior sit definire. Lectionem
quam damus tenent Heinss., Gis., Chamillardus, alii-
que vulgati, et magna ex parte consentiant libri ve-
teres. Aldus, Compositis igitur rerum, morumque se-
cundis In commune bonis tranquillæ plebis ad unum
Contigit hac statione frui, valloque foveri Pacificos
sensus, et in otia solvere curas. Exstruitur. Vienn. cum
Aldo, sed postquam intra tuta morari pro tranquillæ
plebis ad unum Mar., Ang., Compositis... in commune
bonis tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tuta valli
statione locatis, Contigit hac statione frui, valloque fo-
veri. Exstruitur. Ratishonensis, Composito tandem
postquam requiescere tumultu, quod est ab inepto cor-
rectore, prioribus erasis, ita tamen, ut appareat
fuisse prius compositis; aliorum nullum vestigium.
In commune bonis postquam intra tuta morari (cor-
rector hunc versum induxit, non erasi) Contigit ac
statione frui, valloque teneri (totus versus est a vetere
librario, excepta voce teneri, quæ est recent manu),
Pacificos virtutum acies, quas pestis iniqua Turbarat
meditata dolos, et solvere curas In commune datum
tranquillæ plebis ad unum, omnia ab inepto cor-
rectore, prioribus erasis, præter partem primæ dictio-
nis pacific. Nihil aliud notat Mariottus ex hoc codice
Rat., in quo, ut puto, sequitur exstruitur. etc. Put.,
Rott., In commune bonis tranquillæ plebis ad unum
Sensibus in tuta valli statione locatis, Exstruitur.
Egmondanus cum Giselino, sed a manu interpolatrice,
tum in margine, Alius liber habet, In commune bonis.
etc. (ut in Put.). Thuan. et Oxon. cum Giselino, sed
post solvere curas addunt Sensibus in tuta valli sta-
tione locatis. Weitzius Giselino adhæret, sed ait, val-
loque fovere pro valloque foveri. Heinssio placet Græ-
cismus valloque foveri pacificos sensus. Widm., Com-
positis... In commune bonis tranquillæ plebis ad unum
In commune bonis, postquam intra tuta morari Conti-
git, ac statione frui, valloque fovere Pacificos sensus,
et in otia solvere curas Sensibus in tuta valli statione
locatis, Exstruitur. Versus Sensibus in tuta in Fuldensi
ad oram notatus est. In Erfurth., In commune bonis
postquam intra tuta morari Contigit, ac statione frui,

648 In commune bonis, postquam intra tuta A

[morari

Contigit, ac statione frui, valloque foveri
Pacificos sensus, et in otia solvere curas :

730 Exstruitur media castrorum sede tribunal

649 Editore loco : tumulus quem vertice

[acuto

Excitat in speculam, subjecta unde omnia late

Liber inoffenso circumspicit aere visus.

Hunc sincera Fides, simul et Concordia, sacro

735 Fœdere juratæ Christi sub amore sorores,

Conscendunt apicem : mox et sublime tribunal

Par sanctum, carumque sibi supereminet

[æquo

Jure potestatis : consistunt aggere summo

Conspiciæ, populosque jubent astare fre-

[quentes.

740 Concurrunt alacres castris ex omnibus omnes,

727. Ad unum, ad unitatem, I.

731. Editore, excelso, vel altiore, I.

732. Excitat, extollit, I.

744. Carbasa, pallia, I.

745. Stertens, dormiens, Iso.

746. Anribus, caritis virtutum turmas alloquitur.—

GLOSSÆ VETERES.

Concio, congregatio.—Quidnam, cur, Iso.

753. Barbaries, gentilitas, I.

754. Premebat, ira et libido, I.

755. Privatis, specialibus.—Rure, foroque, in villis et civitatibus, I.

COMMENTARIUS.

valloque fovere Pacificos sensus, et in otia solvere curas, Compositis igitur rernm, morumque secundis, Exstruitur. Context Piccarti, In commune bonis tranquilla et pace solutis Sensibus ut tuta valli statione locari Contigit, ac statione frui, valloque foveri, Exstruitur. Vat. C. In commune bonis tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tuta valli statione localis In commune bonis postquam intra tuta morari. Reliqua, ut in Gisellino. Vatic. D. In commune bonis tranquillæ plebis ad unum (quod est a secunda manu; sequitur a prima): Contigit, ac statione frui, valloque foveri Pacificos sensus, et in omnia solvere curas Sensibus localis valli in tuta statione (qui ordo verborum præposterus est, et contra metrum) Exstruitur. Vat. F. Compositis.... In commune bonis tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tuta valli statione localis Contigit, ac statione frui, valloque foveri Pacificos sensus, et in otia solvere curas, Exstruitur. Vat. G cum Aldo, sed inserit verum Sensibus in tuta valli statione localis inter versus Pacificos, et Exstruitur. Vat. L ut Vat. F, sed hac statione, et curam pro curas, et mendose sensus in otia. Vat. BB ut Vat. F, sed curam pro curas. Vat. O cum Gisellino, addito versu Sensibus, etc., ante Exstruitur. Bonon., tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tota vallis statione localis, Exstruitur, etc. Quis tantam in codicibus varietatem crederet? Heinsius duplicem editionem operum a Prudentio factam ex hoc loco suspiciatur.

727. Glossa aliam lectionem respicit.

730. Fuld., constructo media, perperam. Mos Romanorum exprimitur extruendi in castris tribunal imperatoris cespitiū: de quo Lipsius de Milit. Rom., Tacitus Annal. 1: Simul congerunt cespites, extruunt tribunal. Confer Vopiscum in Probo. Alii aggerem vocant, et poeta noster infra vers. 738. Pal. pro castrorum habet camperum, non ita bene.

731. Vienn., quod, id est, tribunal; alii, quem locum.

732. Mar., Angel., in speculam, non probo. Uterque, inde omnia, non male.

733. Heinsius probat circumspicit ex Pat. Sequor reliquos, qui bene referunt circumspicit cum Alex., Vat. C, Prag., Rat., Vienn. Teolius ait mss. habere circumspicit, sed non explicat quinam sint, et an omnes ita habeant.

Nulla latet pars mentis iners, quæ corporis ullo
Intercepta sinu per conceptacula sese
Degeneri languore tegat: tentoria apertis
Cuncta patent velis: reserantur carbasa, ne

[quis

745 Marceat obscuro stertens habitator aperto.
Auribus intentis expectat concio, quidnam
Victores post bella vocet Concordia princeps,

650 Quam velit atque Fides virtutibus ad-

[dere legem.

Erumpit prima in vocem Concordia tali

750 Alloquio: Cumulata quidem jam gloria vobis,
O Patris, o Domini fidissima pignora Christi,

Contigit, extincta est multo certamine sæva
Barbaries, sanctæ quæ circumseperat urbis
Indigenas, ferroque viros, flammaque preme-

[bat.

753 Publica sed requies privatis rure, foroque

754. In Pat. et Egm., huc; in Oxon., hinc: neutrum ardebat Heinsio. Barthius etiam legebat in suo ms. huc, sed sincerius putabat hunc, quod tenent nostri cum Aldo et aliis. Erfurt., tunc.

757. Cham., mendose, per sanctum.

758. Dictum ad vers. 730 de aggere, et tribunali respicit. Hujusmodi tribunalium imagines exhibet Montfauconius tom. IV Antiq., pag. 103, qui aliquando pro opportunitate fuisse lapide existimat.

759. In Vat. O deest que in populosque. In Fuldensi, conspiciæque jubent populos, quod Weitzio placuit.

740. Rat., alacres e castris omnibus.

743. Weitzius, unum Fuldensem secutus, degenerem.

746. Heinsius cum Pat. et Thuan. prætulit expectant, qualia multa e restituisse ait apud priscos auctores ope membranarum. Sed cum utrumque recto dicatur, et nostri omnes Mar., Rat., Vienn., Alex., Ang., Vatt. C, F, G cum aliis mss. et editis ante Heinsium habeant expectat, nihil mutandum est.

748. Vienn., victoribus adde-re.

749. Vienn., erupit. Ald., Fabr., erumpit in vocem. Ang., prima se voce, contra carminis rationem, et insolita phrasi.

750. In priore Boher., sat gloria; alii, jam gloria.

752. Heinsius Weitzium arguit, quod pro contigit intempestive huc revocaverit hoc habet, de quo ad vers. 53. At Weitzius præter Widm. a prima manu, quem allegat, et nostris habet sibi consentientes Mar., Vienn., Rat. Gifanius Ind. Lucr. pag. 436, de incisione, sive inciso ex vet. lib. legit, Contigit extincta multo certamine sæva. Cum Gifanio facit Vat. C. Non placet.

755. In editione Aldi, qua utor, nota est Marietti, ut opinor, quod urbs sancta videtur hic intelligi Roma, ex qua fugatam poeta dicit universam barbariem, seu gentilitatem. Confer initium lib. II adversus Symmach., Credebam vitis, etc., et proleg. num. 69 et seqq.

755. Fuld., publica jam requies. Præclara sententia, quippe evangelica, ex Matth. xii, 25: Omne regnum divinum contra se desolabitur: et omnis civis vel domus divisa contra se non stabit.

Constat amicitia: scissura domestica turbat A
Rem populi, turbatque foris, quod dissidet intus.
Ergo cavete, viri, ne sit sententia discors
Sensibus in nostris, ne secta exotica tectis

760 Nascatur conflata odiis: quia fissa voluntas
Confundit variis arcana biforma fibris.

651 Quod sapimus, conjungat amor: quod
[vivimus, uno

Conspiret studio: nil dissociabile firmum est.
Utque homini, atque Deo medius intervenit

[Iesus.

765 Qui sociat mortale Patri, ne carnea distent
Spiritus æterno, sitque ut Deus unus utrumque:
Sic, quidquid gerimus mentisque, et corporis

[actu,

Spiritus unimodis textat compagibus unus.

Pax plenum virtutis opus, pax summa labo-
[rum,

770 Pax belli exacti pretium est, pretiumque peri-
[cli.

Sidera pace vigent, consistunt terrea pace:

GLOSSÆ VETERES.

756. Domestica, civilis, I.

757. Rem, statum, I.

759. Exotica, mortifera.—Tectis, coopertis, I.

760. Fissa, divisa vel separata, I.

761. Arcana, secreta.—Biformia, divisa.—Fibris,
nervis, cogitationibus, I.

765. Conspiret, confirmet, I.

775. Probat, placet, I.

776. Servans, habens contra fratrem.—Votum, vo-

COMMENTARIUS.

759. Ald., Gis., in vestris. Heinsiani et nostri cum Weitzianis, in nostris. In Mar., nec secta; alii, ne secta. Vox exotica Plautina est, ab aliis revocata.

760. Alex., Mar., Valt. F. G. Giselinus ad marg., Heinsiani, fissa, excepto Thuan., in quo a manu prima, fusa, et Rott. priore, ubi fra. Barthius quoque et Weitzius, fissa. Valt. C. scisa. Erfurt., Angel., Ald., Gis. a prima manu, scissa. Fissum appellatur jecur cæcæ victimæ, quo fortasse respicit vox fibris.

761. Widm. ad oram, infundit variis, minus bene. 762. Weitz. cum solo Erfurt., conjunctet. Cur non potius cum aliis conjungat?

764. Ald., medium intervenit. Legendum medius intervenit. Corrector ridiculus codicis Rat. fecit genus intervenit: siquidem arbitrabatur carmen non alio modo constare. Fuld., atque homini. atque Deo medius: non displicet. Ex hujuscemodi loquendi formula, atque sententia natum est vocabulum mediator de Christo. Vide Cath. hymn. 11, vers. 16.

765. Carneus nomine usus etiam est in Apoth. 771. Boetius imitatus videtur Prudentium lib. iv, metro 6: Si vis celsi jura tonantis Pura solers cernere mente, Aspicere summi culmina celi. Illic iusto sedere rerum Veterem servant sidera pacem.... Hæc concordia temperat æquis Elementa modis, etc.

775. Testis hujus rei Matthæus, cap. v, vers. 25. Plerique, probat. Heinsius cum Thuan. rectus putat, et tenet probet.

775. Ald., flammicomis. Melius flammicomis cum scriptis. Sic Marius Victor lib. II in Genesim: Crinita incendia late Extendens. Et Juvenecus lib. iv: Ignicomæque ruent stellæ, et paulo post: Ornata accinctæ tædardum flammicomantium. In editione Parmensi mendum est flammicolia, quod in nota repetitur.

777. Bilis obliqua est perfida, dolosa, ut carmen obliquum. Consule lexica. Sententiam vide apud Paulum, I ad Corinth. xiii. 5. In Ald., Fabr. et Rat

Nil placitum sine pace Deo, non munus, ad aram Cum cupias offerre, probat, si turbida fratrem Mens impacati sub pectoris oderit antro:

775 Nec si flammicomis Christi pro nomine martyrum Ignibus insilias, servans inamabile votum Bile sub obliqua, pretiosam proderit Iesu

652 Impendisse animam: meriti quia clau-
[sula pax est.

Non inflata tumet, non invidet armula fratri,
Omnia perpetitur patiens, atque omnia credit.

780 Nunquam lasa dolet, cuncta offensuscula donat.
Occasum lucis venia præcurrere gessit

Anxia, ne stabilem linquat sol conscius iram.
Quisque litare Deo inactatis vult holocaustis.

Offerat imprimis pacem: nulla hostia Christo Dulcior: hoc solo sancta ad donaria vul

B 785 Munere convertens, liquido oblectatur odore.
Sed tamen et niveis tradit Deus ipse columbis

Pennatum tenera plumarum veste colubrum
Rimante ingenio docte internoscere, mixtum

790 Innocuis avibus: latet et lupus ore cruenta

luntatem, Iso.

777. Bile sub obliqua, felle sub obscuro, I.

778. Impendisse, dare, I.

781. Donat, dimittit, I.

782. Præcurrere gessit, prævenire festinat, I.

788. Tradit, docuit.—Columbis, Christianis, I.

789. Colubrum, diabolum, I.

790. Innocuis, virtutibus, vel columbis, I.

C manu correctoris improbi, prosit Iesu. In not. ad vers. 764 observavi correctoris Ratisbonensis audaciam, qui genus pro medius iniecit, ut Iesus esset trisyllabum.

779. Pergit poeta sententiam Apostoli ex eodem capite complecti.

781. Egm. et Pal., contra offensacula. Barthius, qui ita in suis membranis reperit, Non puto, inquit, CONTRA a librariis excogitatum.

782. Rursus Apostoli expositionem vides ex cap. iv Ephes. vers. 26.

785. Fuld., concitus; rectius, conscius.

784. Giselinus hoc loco monet, particulam quisquæ, ut ipse scribit, facilius intelligentia causa ita a se fuisse positam, quamvis putet, Prudentium scriptum reliquisse quisque. Sane præstitisset non mutare, quod Prudentium scripsisse fatetur Giselinus: et mihi quidem difficilius intellectu videtur quisquæ, quam quisque. Adisis not. ad hymn. vii Cathem., vers. 216.

D 786. Giselinus edit. 1 ad oram, facta ad donaria: et advertit in Commentariis edit. 2, donaria esse vel munera Deo consecrata, vel loca his muneribus destinata: loca dici posse sancta, dona vero non item, quod commendari debeant ab integritate et innocentia offerentis, adeoque hoc sensu facta ad donaria legi posse. Nihil moveor ea distinctione: etiam dona sancta dici valent non per se, sed quia Deo dicata.

787. Put., puro pro liquido.

789. Gifanins Ind. Lucr., verbo Vestis, observat Lucretium dixisse vestis araneæ, vestis anguis, ut Virgilius mira venustate exuvie anguis, et non minore elegantia Prudentius hoc loco vestis plumarum: quam tribuit draconis, sive serpenti aligero, hoc est dæmoni.

790. Illoc etiam ex Matth. vii, 45: Attendite a fal-

- 653** Lacteolam mentitus ovem sub vellere A
[molli,
Cruda per agninos exerceas funera rictus.
Hac sese occultant Photinus, et Arrius arte,
795 Immanes feritate lupi : discrimina produnt
Nostra, recensque cruor, quamvis de corpore
[summo,
Quid possit fortiva manus. Gemitum dedit
[omnis
Virtutum populus, casu concussus acerbo.
Tum generosa Fides hæc subdidit : Imo se-
[cundis
800 In rebus cesset gemitus : Concordia læsa est,

Sed defensa Fides : quin et Concordia sospes,
Germanam comitata Fidem, sua vulnera
[ridet.

- 654** Hæc mea sola salus : nihil hæc mihi
[triste recepta.
Unum opus egregio restat post bella labori,
805 O proceres : regni quod tandem pacifer hæres
Belligeri, armate successor inermus et aula
Instituit Salomon : quoniam genitoris anhelii
Fumante calido regum de sanguine dextra.
Sanguine nam terso, templum fundatur, et ara
810 Ponitur, auratis Christi domus ardua tectis.
Tunc Jerusalem templo illustrata, quietum

GLOSSÆ VETERES.

- 795.** Produnt, ostendunt, I.
796. Recensque, factus a discordia, I.
797. Furtiva, occulta ; hoc ideo dixit, quia discordia
latenter cum vulnerabat, I.
798. Ca-u, concordia, I.
799. Secundis, prosperis, I.
800. Cesset, nunc, I.

- B** **802.** Sua, propria, I.
804. Opus, domus. — Restat, nobis faciendum, I.
805. Proceres, virtutes. — Tandem, olim, I.
806. Belligeri, David, I.
807. Instituit, carnaliter. — Genitoris, David, I.
808. Regum, gentium, I.

COMMENTARIUS.

sis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Vide etiam cap. x, 46 : Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, etc. Quod autem Pal. legit ovibus pro avibus, falso id legit : nam illud pertinet ad sententiam priorem de avibus innocuis, et dracone.

795. Vienn., anguineos ; Anz. a prima manu, anguinos. Legendum agninos ab agno ; qua voce utuntur Horatius, Plautus et alii. Barthius observat, furra esse cades, latrocinia et pestilentiam apud L. Septimium de Bello Trojano. Lactantius, sive alius de Passione dominica : Sum factus homo, atque horrentia passus Funera.

794. In Rat., sese ostentant : quæ lectio Marietto non displicebat, quia supra etiam vers. 688 de discordia ostentans, etc., cum tamen se occultaret. Argutius ista quam verius dicuntur, nisi fallor. Discordia ostentabat capillos olea frondente redimios, quamvis falsam virtutis speciem induerit. Arius et Photinus hac arte feritatem suam occultabant.

798. Virgilius lib. v, vers. 700 : Casu concussus acerbo, et vers. 869 : Casuque animum concussus amici. Ut autem ego puto, poeta Hieronymi verba legerat dialog. adv. Lucif. num. 49 : Ingenuit totus orbis, et Arianum se esse miratus est. Ponitur a Prudentio scite populus pro quacunque multitudine. Exempla vile in Lexicis.

799. Vienn. cum generosa ; Aldus, tunc cum aliis. In nonnullis, tum.

801. Ex Heinsianis solus Thuan., sed defensa fide ; cæteri, fides. Non intelligo cur recentiores, Chamillardus alique vulg. amplexi fuerint fide : nam concinnior est sententia Concordia læsa est, sed defensa fides ; quin et concordia sospes germanam comitata fidem sua vulnera ridet. Et fides quidem legitur in Mar., Alex., Weitzio cum suis, Sich., Rat., quamvis non ita clare, aliisque. In Vatt. C. G. fide, quod exstat in Vat. F a manu secunda. Giselinus, Aldum et Nebrissensem secutus, legit fide, etsi alii haberent sed defensa fides, quia, inquit, fides jam victrix defensione hic non indigebat, quam rationem arripuit etiam Teolius, putans probatores Vatt. habere fide. Sed nihil inde coniciunt : nam asseritur, defensam ab omni vulnere esse fidem, læsa concordia ; ideoque sequitur quin et concordia, etc.

805. Amulatus est Maronem lib. ix, vers. 262 : Nihil illo triste recepto.

801. Præstantiores Heins., Rat. a prima manu,

Fabr., Vat. G. Picc., Alex., egregio, cum Gis. et aliis, Rat. supra, Mar., Vienn., Ald., Weitz., Vatt. C. F, et alii egregium. Utrumlibet teneas, licet, sive opus egregium, sive egregio labori.

805. Vienn., tantum : melius, tandem.

806. Vienn., belliger, mendose. Sermo est de Salomone pacifero hærede regni sub Davide belligeri. In duobus veterrimis Heins., in Egm. et Pal., quos Weitzius est secutus, inermus. Idem in Vatt. F, L, et Alex., ubi exaratur inermus : et in codice Barthii, qui inermus scribitur esse dicit quam inermis. Equidem inermus libenter ego, ut apud Virgilium vulgus et pectus inermum, non tamen improbaverim inermis in Ald., Mar., Rat., Vienn., plurimis Heinsianis, Gis., Vatt. C, BB.

807. In nonnullis vulg. ad marg., instruxit Salomôn.
809. Erf., jam terso. Vat. C, trajecit verba ; metrumque evertit, fundatur templum, et ara.

C **811.** Alii scribunt Jerusalem, alii Jerusalem, alii Hierusalem, sive Hierusalem. Cauchius ex suo codice annotat Jerusalem, quod robare videbatur ; Aldus, tunc hic Jerusalem. Giselinus, tunc et Jerusalem. Olymii et plerique sine et, et sine hic. Aldus, illustrata pro illustrata ; Alex., Vat. O, Mar., Rat., Heinsianis, quietum, cum Weitzio et Giselinus. Alii, quieto. Giselinus 1 edit, et ad oram 2 ed., Hierusalem templo tunc illustrata quieto. De quantitate syllabarum in Jerusalem non disputo. Barthius singularem lectionem ex suis membranis profert, Tunc templo Hierusalem illustrata quieto Suscepit jam diva Deum. Fridericus Besselius, Miscellan. syntagm. pag. 31, legit quietum, et recte explicat de arca, quæ a Salomone primitus illata templo est, ut sedem ibi fixam haberet, lib. i Reg., cap. 4, vers. 7 : Timuerant Philisthiim dicentes : Venit Deus in castra. Arcam, a Jeremia sepultam, nondum inventam esse, neque in secundo templo fuisse, neque a Tito in triumpho portatam, plerique interpretes affirmant. Eam intra arcum Tui esse expressam non solum aliqui interpretes Prudentii docuerunt ad vers. 538 Apoth., sed multi etiam scriptores antiquitatum Romanarum, ut alios omittam. Sed diligentissimus Villalpandus, re accuratius inspecta, deprehendit, arcam in arcu Tui non exhiberi : eos, qui aliter scripserunt, deceptos fuisse aut falsis aliorum narrationibus, aut quia ipsi arcum videntes mensam, quæ ibi ceritur, putarunt esse arcam. Nonnulli non in parte, in qua est mensa, sed in parte ad-versa arcam e illocant. Nihilominus Villalpando as-

655 Susce. it jam diva Deum, circumvaga A

[postquam

Sedit marmoreis fundata altaribus arca.

Surgat et in nostris templum venerabile castris :

815 Omnipotens cujus sanctorum sancta revisat.

Nam quid terrigenis ferro pepulisse phalangas

Culpartum prodest, hominis si filius arce

Ætheris illapsus, purgati corporis urbem

Intret inornatam, templi splendentis egenus?

820 Hactenus alternis sudatum est cominus armis :

Munia nunc agitet lætæ toga candida pacis,

Atque sacris sedem properet discincta juvenus.

656 Hæc ubi dicta dedit, gradibus regina su-

[perbis

Desiluit, tantique operis Concordia consors,

825 Metatura novum jacto fundamine tempum.

Aurea planitiem spatiis percurrit arundo

Dimen-sis, quadrent ut quatuor undique frontes,

Ne commissuris distantibus angulus impar

Argutam mutilet per di sona semetra normam.

830 Aurora de parte tribus plaga lucida portis

Illustrata patet : triplex aperitur ad austrum

Portarum numerus : tres occiduales offert

657 Janna trina fores, toties aquilonis ad

[axem

Panditur alta domus : nullum illic structile

[saxum ;

835 Sed cava per solidum, multoque forata dolatu

GLOSSÆ VETERES.

812. Diva, divino, I.

813. Arca, quæ signat carnem Christi, I.

815. Cujus, templi. — Sancta, sanctas animas, I.

816. Phalangas, vitia, multitudines, I.

817. Filius, Christus, I.

818. Purgati, in baptismo, I.

819. Egenus, carens, I.

820. Sudatum, dmicatum est. — Cominus, juxta, I.

821. Munia, cantica, officia domus. — Agitet, jaciât.

— Tacite, tranquillâ, I.

822. Sacris, Christi. — Properet, acceleret. — Dis-

incta, a bello, I.

823. Regina, fides. — Superbis, gloriosis, vel pul-

chris, I.

824. Desiluit, a solo, I.

B 825. Fundamine, aliud fundamentum nemo ponere potest, etc., I.

826. Planitiem, campum templi, I.

827. Frontes, quatuor anguli, I.

828. Commissuris, conjunctionibus. — Distantibus, imparibus mensuris, I.

829. Argutam, subtilem, angustam. — Mutilet, cor-

rumpat. — Semetra, senis mensura ; pendens lapillus, I.

— Dissona, dissonantia. — Semetra, mensuras, Val. T.

830. Aurora, oriens significat pueros, auster juve-

nes, occidens maturitatem, aquilo decrepam, I.

831. Austrum, meridiem, I.

835. Solidum, soliditatem. — Multo, in alto. — Do-

latu, foramine, I.

COMMENTARIUS.

sentior : nam in recentioribus imaginibus arcus Titi arca nusquam describitur. Vide Riberam in Hægæum, cap. I, num. 15 et seqq., qui ipse videns arcum, aliquando deceptus est.

815. Post hunc versum in Erf. collocatur vers. 820 : *Hactenus alternis*, etc., postea *Nam quid terri-* *genas*.

816. Rat. a prima manu, Egm., *nunquid*. Giselinus ediderat *nunquid*, sed in Emendatis repositum *nam quid*, quod non videtur advertisse Heinsius. Plerique veteres habent *phalangas*. Nihilominus lego *phalan-* *gas* in Alex., Vatt. C, F et aliis. Fuld., *phalanga*.

818. Mendose Vienn., *illapsum*.

819. Rat., *intrat* ; alii, *intret*. Lactantius in Epit. divinar. institut., cap. 8 : *Evacuetur omni labe pectus, ut templum Dei esse possit, quod non auri, nec eboris nitor, sed fidei et castitatis fulgor illustrat*. Confer hymnum S. Romani, vers. 341. Hæretici locis hujusmodi abutuntur, ut ornatum templorum refellant : ineptissime, non enim quia melior est ornatu cordis quam templi, continuo colligas rejiciendum ornatum templi, quem Prudentius noster sæpius laudat.

820. In vulg. nonnullis, *hactenus alterius*.

821. Gifanius Ind. Lucr., pag. 362, in verbo *Mœ-* *nera*, asserit, studiosissimum fuisse antiquitatis Prudentium : et ex quodam vet. lib. legit *mœnia nunc agitet* pro *munia*, ut in Lucretio *mœnera* pro *munera*. Alii melius *munia*. In Vat. F, *Menia nunc agitet*. Egm., *munia nunc agit en*, quod Barthius, in suo ms. reperit, putabat optimum.

822. Ald., Alex., Mar., Rat., Vienn., Vat. F, Ang., Widm., Weitz., duo veterimi ex Heinsianis, *atque sacris sedem*. Sieh., *atque sacri sedem*. Pal., *atque sacris sedem*. Oxon., *atque sacri sedem*. Gis., *atque sacris ædem* ; qui Giselinus asserit, antea legi *atque sacri sedem*. *Ridicule* (inquit). *Sedes enim nondum erat delecta : eoquo igitur properaretur ? Pro discincta multi veteres apud Heinsium non bene distin-* *cta*. Barthius legit *properat*. *discincta juvenus* ; Pru-

dentius, ait, *felicitem suorum temporum alludit, et indicat..... ipse nullo non nomine, tempore, loco, studio commendabilis*. Intellige felicitatem, de qua mentio recurrit i contra Symmach., vers. 545 et seqq. Post hunc versum titulus in Mar. et Rat., *Ædificium fidei et concordia* : de quo vide prolog. num. 65. Weitzius eandem inscriptionem apposuit.

824. Heinsiani, Aldus, Gifanius Ind. Lucret., v. rbo Dissiluit. Mar., Weitz., *desiluit* vel *dissiluit*. Giselinus, Rat., CeHar., Teol., *desiliit*. Mar., *concors* pro *consors*, quod postremum verius est.

825. Vienn., *male, meditatura novum*. Rat., *non melius, metitura*. Thuan., *lato* pro *jacto*. Mihi hæc lectio non aridet ; et *lato fundamine* suspicatur Heinsius. Quanto melius *jacto*, quod est in reliquis omnibus ? Vide Apocalyp. cap. xii.

827. Vat. D, *ridicula trajectione, frontes undique*.

829. Vienn. et Rat., *mutilet argutam*. Magis congruit metro *argutam mutilet*. Giselinus et Aldus, *symmetra*, quod sequi maluit Gallandius et Fabricius explicat *distantiam eandem habentia*. Heinsiani *fideliores semetra* : et, ut observat Heinsius, *semetra* videtur poeta symmetris contraria facere. Vocabulum est dimidia ex parte Latinum, ut *primoplastus*. In Fuld., *semeta* ; in Rat., *semetra* ; in Ang., *argutam normam mutilet per dissona*, ubi aliquid desideratur. Mar., Alex., Vatt. C a secunda manu, D, F, L, O, BB, *Argutam mutilet per dissona semetra normam*. Nebrissa docet normam Hispanis esse et cartabon, non carbuton, ut alicubi mendose editum est.

832. In Rat. imperitissimus corrector pro *occidua-* *libus* posuit *qua sol occidit*.

833. Fabr., *toidemque aquilonis*.

834. In Egm., *strictile saxum, crediderim mendum*. Thuan., *nullum hic cum hiatu*.

835. Chamillardus nomen *dolatus*, *dolatus*, apud veteres inauditum asserit. Sed audivite ipse omnes veteres ? legitime omnia quæ scripserunt ? Apuleius dixit *dolamen* eadem significatione. In Esfurt., *dolata*

- Gemma relucenti limen complectitur arcu,
Vestibulumque lapis penetrabile concepit unus.
Portarum summis inscripta in postibus auro
Nomina apostolici fulgent bis sena senatus.
810 Spiritus his titulis arcana recondita mentis
Ambit, et electos vocat in præcordia sensus,
Quaque hominis natura viget, quam corpore
[toto
658 Quadrua vis animæ, trinis ingressibus
[aram
Cordis adit, castisque colit sacra via votis :
845 Seu pueros sol primus agat, seu fervor ephēbos

- A Incendat nimius, seu consummabilis ævi
Perficiat lux plena viros, sive algida boræ
Ætas decrepitam vocet ad pia sacra senectam :
Occurrit trinum quadrim ad compita nomen,
850 Quod bene discipulis disponit rex duodenis.
Quin etiam totidem gemmarum insignia textis
Parietibus distincta micant, animasque colorum
Viventes liquido lux evomit alta profundo.
659 Ingens chrysolithus, nativo interlitus auro,
853 Hinc sibi sapphirum sociaverat, inde beryllum,
Distantesque nitior medius variabat honores,
Hic chalcedon hebes perfunditur ex hyacinthi

GLOSSÆ VETERES.

836. Limen, introitum. — Arcu, fornice, l.
839. Senatus, nominibus apostolorum; per quorum prædicationem Spiritus sanctus amplectitur arcana cordis, lso.
840. Titulis, nominibus apostolorum. — Recondita, occulta hominum, l.
841. Ambit, circumdat, intrat. — Præcordia, in anima, l.
842. Natura, hominis, l.
843. Quadrua, quatuor elementa, quæ animant hominem, ignis, aer, terra, aqua : quatuor partes mundi. — Vis animæ, status vitæ. — Trinis, sancta Trinitas, vel triplicis naturæ est, id est, rationalis, concupiscibilis, irascibilis. — Aram, sedem. lso.

845. Agat, nutriat : qui in pueritia sunt. — Ephēbos, juvenes, qui in juventute sunt, l.
846. Ævi, qui in senectute sunt, l.
849. Occurrit, his singulis. — Numen, trinus Deus, per quatuor latera domus, l.
850. Disponit, ordinavit. — Duodenis, quos in quadratum orbem misit, l.
851. Insignia, ornamenta, l.
852. Animasque, splendor, qui figurant animas. — Colorum, diversorum, l.
853. Evomit, emittit, lso.
855. Hinc, ex uno latere, l.
856. Honores, sapphiri et berylli, l.
857. Hebes, in splendorem, l.

COMMENTARIUS.

foratu pro forata dolatu. In Vat. G a secunda manu, forata dolatu, prioribus abrais.

836. Mar., lumen; supra characterē minori, limen. Apocalyps. xxi, 11, dicitur : Et lumen ejus simile lapidi pretioso, tanquam lapidi jaspidi, sicut crystal- lum : Giselinus ait, videri poetam legisse : Et limen ejus simile lapidi pretiosissimo, tanquam jaspidi, crystallizanti; ceteroquin de suo januæ descriptionem affluisse. Præmiserat vero Giselinus, vix esse, qui hanc allegoriam rectius et venustius accommodavit. Pro arcu Put. actu. Non placet relucenti actu; et arcu habent Mar., Rat., Vienn., Alex., Vatt. C, D, F, alique præter editiones veteres. Sermo est de duodecim portis cælestis Hierusalem Apocal. loc. cit., vers. 21 : Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per singulas, et singulæ portæ erant ex singulis margaritis. Itaque singulæ portæ ex singulis margaritis ingentibus constabant, quæ margaritæ perforatæ adiutū præbebant. Iluc respexit Prudentius, non ad vers. 11, ut putavit Giselinus. Vide comment. Ludovici ab Alcazar.

838. In quibusdam vulg., summus; legendum sum- mis.

840. Illic locus ex Pauli verbis intelligitur ad Ephes. ii, 18 et seqq. : Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad Patrem. Ergo jam non estis hospites, et advenæ; sed estis cives sanctorum, et domestici Dei : superedificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu. In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. In quo et vos coedificamini in habitaculum Dei in spiritu.

841. Prior B reh., intrat, et electos.

842. Erf., qua hominis. Weitzius, qua corpore, cum Mar. et Rat.

843. Mar., Rat., Sich., vis animæ : ita Weitzius, qui propterea legit qua corpore toto. Tunc quadrua vis animæ aram cordis adit. Nebrissa quadruam hanc vim interpretatur quatuor hominis ætates.

845. Egm., mendose, seu pueros sub primus agat.

847. Erf. a prima manu, lux alta, non absurde. Duo vetustiores Heinsiani, Alex. a prima manu, Ald., Mar., Weitz., boræ : idem fere est boræ in Gis.

boræ in Vat. L et Ang. Alii, boreæ, ut Erf., Fabr., Egm., tres Heinsiani, Vatt. C, F, et alii. In Widm., boræ et boreæ; in Vat. D, boræ; in Vienn. et Rat., boreæ; in Mar. algida boræ; supra bene correctum algida. Gronovius, Observat. eccles. cap. 5, plorare jubet nescio quem codicem, ex quo ostentatur boreæ algida sive; Græci et ὁψίπας et ὁψίας dicunt. In Teo- lio mendum puti seu pro sive algida boræ. Idem Teo- lius videtur sensisse, in nullo ms. Vat. exstare boræ, quod falsum est. Carmini magis consonat boræ : et ita legitur apud Paulinum in oda ad Nicetam : Te patrem dicit plaga tota boræ.

C 848. Vienn., fovei pro vocet.

849. Potiores ex Heinsianis cum Aldo, Vatt. F, L, G, a prima manu, nomen. Gis., Weitz., Mar., Rat., Vienn., Alex., Vat. C, numen, quod lso amplectitur. Heinsio rectius videtur nomen, quod mihi etiam placet. In Vat. O, Occurrit numen quadrim ad compita trinum.

852. Nove et mire dictum anima colorum viventes pro vivis coloribus.

853. Gifaninus Ind. Lucr. ait Prudentium sine dubio Virgilii locum ex lib. ii Georg. imitatum : Si non ingentem foribus domus alta superbis Mane salutantum totis vomit adibus undam. Sic lux evomit.

854. Weitzius scribit chrysolitus, quia ita reperit in Widm. Sed nonne fuisset melius chrysolithus cum cæteris?

855. Corrector audacissimus in Rat., abrais prioribus, substituit et beryllum, ne prima in beryllum corripereetur. Eam corripuit Fortunatus, et Frigidus in Vita S. Wilfridi num. 46, Protinus admissio micuit syntagma beryllo.

856. Fuld., Pal., variat, pro variabat. Heinsius edidit variat, sed varias lectiones non adnotavit, ut solet, cum a vet. edd. recedit. Heinsium Chamillardus, et Teolius secuti sunt; Cellarius et Gallandius restituerunt variabat.

857. Ratisbonensis corrector de quo unper, iterum insectam suam prodit Chalcedon hebes hinc perfundit. Weitz., scripti Heinsiani, Pal., Alex., hic chalcedon. Ald., Gis., Mar., Rat., Vienn., Vat. F, Gall. et alii, hinc chalcedon. De his gemmis vide interpretes.

Lumine vicino : nam forte cyanea propter
Stagna lapis cobibens ostro fulgebat aquoso.

860 Sardonychen pingunt amethystina : pingit iaspis
Sardonium juxta appositum, pulchreque to-
pazon.

Has inter species smaragdina gramine verno
Prata virent, volvitque vagos lux herbida fluctus.
Te quoque conspicuum structura interserit,

865 660 Chrysopraxe, et sidus saxis stellantibus
addit.

GLOSSÆ VETERES.

858. Propter, juxta cyaneum stagnum, in quo iste lapis invenitur, l.

859. Stagna, aquas. — Lapis, hyacinthus. — Cohibens, coagulans. — Ostro, nam purpureum colorem habet, l.

862. Species, colores. — Smaragdina, smaragdus tinct, l.

863. Voluit, facit. — Fluctus, splendores, l.

COMMENTARIUS.

861. Egm., Pal., Alex., Pnt., Sardonium, quod vix hoc loco ferri posse pronuntiat Heinsius, qui præfert Sardoum cum Thuan., nam a Sardinia sardous lapis, et Sardoia herba dicuntur. Heinsium ex cod. Regio edidisse Sardoum affirmat Teolius; sed animadvertendum, regii codicis nomine apud Heinsium intelligi Puteanum, ubi est Sardonium. In Ang., Sardonium. Ald., Gis., Weitz. cum Mar., Rat., Vienn. et aliis, Sardonium. In altero Rott., Sardon ibi appositum. Pro appositum Gis. et Fabr. appositus. Gifaninus ex vet. lib. tuetur topazon, per epixynalepham; posse id stare non nego, sed male in aliis legi topazon, non asentior. Apud Venantium Fortunatum lib. 1 de partu Virg., Quando pavimentis alba topaz inest. Fortasse Prudentius dixerit masculino genere topazus, vel topazos.

862. Hic quoque Weitzius singularem unius codicis Egm. lectionem voluit tenere, scilicet smaragdina. 863. Ang., vomitque vagos. Metrum rejicit vomit. Herbidus pro colore herbeo, seu viridi apud Ovidium, Columellam, Plinium, Plautum, Sardonium, Paulinum et alios.

865. Pal., Vat., C. et nonnulli ex vetustioribus Heinsianis, saxis stillantibus, quos audiendus non esse, monet Heinsius. Alii chrysopraxe, alii chrysopraxe scribunt. Venantius Fortunatus lib. in Vita S. Martini ait: Quæ palla ex humeris mixto chryso prasoberyllis. In Glossario Cangii, aucto et illustrato opera Maurinorum, dubitatur an mixto auro, seu chryso cum prasoberyllis, an vero unica vox chrysoprasoberyllis. In codice ms. S. Germani Parisiensis ita legitur: Quæ palla ex humeris mixto chrysophara beryllis: quo pacto obscurior est versus. Ego opinor, Venantium loqui de chrysopraso, sed ita ut inflectat chrysoprasus, is: adeoque verba ita sunt separanda mixto chrysopraxe beryllis. In quantitate syllabarum discrepant Prudentius et Fortunatus, quod in hujusmodi nominibus Græcis minime est mirandum. In postrema editione Fortunati Romæ procurata legitur mixto chrysopraso beryllis. Sed o in auferendi casu a Venantio corripit, quis credat?

866. Post hunc versum nihil est aliud in exemplari bibliothecæ Viennensis, quorum Mariettus superiora contulit: qui asserit, hoc Psychomachia: fragmentum satis corruptum, et negligenter scriptum, neque alia Prudentii carmina in eo codice inveniri.

868. Virgilius Æn., vers. 641: At domus interior, etc. Cap. ix Proverbi., vers. 1: Sapientia edificavit sibi domum; excidit columnas septem.

869. Weitzius ridicule, ut solet, cristalli edidit, solum Widm. auctoritate permotus, cum in aliis acri-

A Stridebat gravidis funalis machina vinclis,
Immen-as rapiens alta ad fastigia gemmas.
At domus interior septem subnixta columnis
Crystalli argentis, vitrea de rupe reclusa,

870 Construitur, quarum tegit edita calculus al-
bens

In conum cæsus capitis, et sinuamine subter

661 Subductus conchæ in speciem, quod mille
[talentis]

Margaritum ingens, opibusque, et censibus
[hastæ]

864. Structura, lapidum, l.

866. Funalis, in fune pendens. — Machina, domus, l.

867. Fastigia, ad cælum: nam edificatam domum
aa cælum trahebant, l.

869. Recisis, sectis, l.

870. Quarum, columnarum. — Calculus, corona, l.

871. Capita, summities, l.

873. Margaritum, calculus, l.

batur crystalli. In Mar., Rat., Palat., Widm., Egm. supra albensia. Aldus cum aliis argentis: quod magis placet, nam statim versus proximo calculus albens. Crystallus algens, quia ex gelu concrecere dicitur. Vide Cath. hymn. 2, in not. ad vers. 71.

870. Heinsius cum Egm., et Pal., quadrum pro quarum, scilicet quadrum in conum, uti etiam in cod. vet. legisse Barthium Heinsius affirmat. Barthii locum non invenio: et quamvis Heinsius ex Paschasio Radberto proferat quadro sub cardine cæli, et ex Herico Altiassiodorensi lib. ii de Vita S. Germani, quadrum lignum, quadrum orbis, nihilominus sequor codices optimos, Heinsianos, omnes, Mar., Rat., Alex., Vat. C, F, G, Ald., Gis., Weitz. aliosque, quarum tegit, etc. Sensus vero optimus est quarum (columnarum) edita capita tegit calculus albens in conum cæsus. Iso nobiscum facit: Quarum, columnarum. Recentiores, Cham., Cell., Teol. Heinsium ducem sunt secuti. Gallandius vero mendum pulavit in Chamillardo quadrum.

871. Pal. scribit in quonum. Conus est cæcum, sive capitellum mavis dicere, cum scilicet ex peripheria in unum punctum plures lineæ assurgunt. Ald. et Vat. C, sinuamina.

872. Ald., subductum conchæ in speciem; alter Rott., ducto concharum in speciem, Weitzius, ductus concharum in speciem, cum Erfuriensi. Communior et verior lectio, subductus conchæ in speciem; in Vat. C, in specie.

873. In Aldo error margaritarum pro margaritum. Margaritum neutro genere recte dici ex Servio, Varro, fragmento epistolæ Augusti, aliisque probat Burmannus tom. I Antholog., pag. 413. S. Hieronymus sæpe ita locutus est. Giselinus et duobus Polmanni apographis restituit opibusque, et censibus hastæ Addictis, neque rejiciendam censet aliam lectionem in suo opibusque, et viribus arcæ Adductis. Prius illud approbat Heinsius cum Put. et Egm. In cæteris ejus erat opibusque, et viribus hastæ, vel arte, vel haustæ: unde conjiciebat Cauchius opibusque, et jure sub hastæ Addictis, merito improbane Heinsio. Weitzius in Egm. legitur hastæ, non haustæ. Fuld. et Widm., viribus haustæ; ita etiam Erf., supra haustæ, quod exstat in Palat. Fabr., arte adductis. Ald., opibus et viribus arte adductis. In quibusdam apud Weitz., arcæ adductis. Mar. et Rat., opibusque, et viribus haustæ addictis. Alex., opibusque, et viribus haustæ addictis, cum glossa Junius, hoc est belli, vel victoriæ; Hastæ, scilicet renditioni, vel captioni. Vat. C, opibusque, et viribus arte adductis: idem subobscurum in Vat. D. Notandum enim est, in codicibus mss. veteribus

Addictis, animosâ fides mercata parat.
 875 Hoc residet solio pollens Sapientia, et omne
 Consilium regni celsa disponit ab aula,
 Tutandique hominis leges sub corde retractat.
 In manibus dominæ sceptrum, non arte poli-

tum :
 662 Sed ligno vivum viridi est, quod stippe
 [recisum,

880 Quamvis nullus alat terreni cespitis humor,
 Fronde tamen viret incolumi : tum sanguine

[tinctis
 Intertexta rosis candentia lilia miscet,
 Nescia marcenti florem submittere collo.

Hujus forma fuit sceptri gestamen Aaron

885 Floriferum : sicco quod germina cortice trudens,
 Explicuit tenerum spe pubescente decorem,

GLOSSÆ VETERES.

875. Solio, calculo. — Sapientia, Deus, I.
 878. Dominæ, sapientiæ. — Non arte, non aureum
 fuit, I.

882. Miscet, huic scepro ad ornamentum affixit, I.
 883. Florem, proprium. — Collo, summitati, I.
 885. Trudens, emittens, I.

COMMENTARIUS.

sæpe non satis distingui, legendumne sit *juribus* an *viribus*. Vat. F. *opibusque*, et *juribus* arte *additis*; ita etiam Vat. G a prima manu. Vatt. L, BB, *opibusque*, et *viribus* arte *additis*. Ex his omnibus rejici certe debet *additis*, quod metro adveniat. Gifanius ex vet. lib. præfert *opibusque* et *viribus* hæstæ *addictis*, et *censibus* glossam sapere affirmat. Heinsius contra pulcherrimum putat *censibus*. Mihi non displicet *juribus*. Existimo præterea omnino legendum hæstæ: in Ang. erat *viribus*.....*additis*, et desiderabatur ea vox. In Bonon., *viribus* astu et *addictis*. De verbo *addicere* pro *vendere* vide comment. ad vers. 77 hymni 2 Perist.

874. Salmasius, qui in Jul. Capit. pag. 90 ex codice Put. legit etiam *opibusque*, et *censibus* hæstæ *addictis*, explicat deinde, quid sit *animosa fides*; scilicet quæ pretio non parci, et impensas minime veretur, ut *animosus homo* in cod. Theod., et *animose comparare* apud Suetonium. Weitz., Mar., Rat., parabat Prudentius attingit parabolam ex cap. xii Matth., vers. 45 et 46: *Simile est regnum celorum homini negotiatori, quærenti tonas margaritas. Inventa autem una pretiosa margarita abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam.* Hinc intelligitur quid sit *opibus*, et *censibus* hæstæ *addictis*, seu *venditis*, nimirum homo fide animosus vendidit omnia quæ habuit, et emit illud margaritum, sive regnum celorum.

876. In altero Rott., *concilium*.

878. Ang., nec arte; lege non arte. Paschalius, de Coronis cap. 8, lib. iii, notat, in sceptris apponi consuevisse lilia, aut rosas, aut utrumque.

879. Ita Heinsiani, Erfurt., Widm., Weitz., Alex., Vat. O. Mar., Rat. et Bononiensis. In Ald., Gis., Vatt. C. L, *Sed lignum virum est, viridi quod stirpe recisum*; quam lectionem admittendam negat Galandus, quia vers. 884 dicitur *Fronde tamen viret incolumi*. Fuld., Pal., *Sed lignum virum, viridi est quod stirpe recisum*. Vat. C. *Sed lignum virum viride est, quod stirpe recisum*. Vat. F, *Sed lignum virum viridi de stirpe recisum*. Ang., *Sed lignum virum, viridi quod stirpe recisum est*. In Put., mendose, *recisus*; in Thuan. et Oxon., *Sed lignum virum viridi est, quod stirpe reciso*. Salmasius, teste Heinsio, locum veteris grammatici codici Put. ascripserat, quem opinatur ad hæc ipsa Prudentii allusis: *Stirps in significatione sibilis feminino genere dicitur. Sed cum materiam significat, masculino modo stirpem recisum dixe-*

loque novos subito tumuit virga arida fetus.

663 Reddimus æternas, indulgentissime doctor,
 Grates, Christe, tibi, meritosque sacramus ho-

890 Ore pio : nam cor vitiorum stercore sordet.

Tu nos corporei latebrosa pericula operi,
 Luctantisque animæ voluisti agnoscere casus.
 Novimus, ancipites nebuloso in pectore sensus
 Sudare alternis conflictibus, et variato

895 Pugnarum eventu, nunc indole crescere dextra,
 Nunc inclinatis cervicibus ad juga vitæ
 Deteriora trahi, seseque addicere noxis
 Turpibus, et propriæ jacturam ferre salutis.

O quoties animam, vitiorum peste repulsa,
 900 Sensim incaluisse Deo : quoties tepefactum

B 886. Spe, *florendi*, I.

891. Pericula, *vitiæ*. — Operi, *occulti*, I

895. Ancipites, *humanos*. — Nebuloso, *obscuro*, I.

895. Indole, *spe vincendi*. — Dextram, *nostram*, Iso

896. Cervicibus, *virtutibus*, I.

900. Tepefactum, *defectum*, I

runt. Quod ego non puto. Quintilianus lib. i, cap. 6, ait poetas metri necessitatem excusare, nisi si quando varian', nihil impediende in utroque modulatione pedum, qualia sunt : *Imo de stirpe recisum*. Locus indicatur Virgilii xii vers. 298 : *Cum semel in silvis imo de stirpe recisum*. Virgilium, qui de scepro quoque loquitur, æmulatur Prudentius.

881. Ald., *tunc sanguine*; alii *tum*. Vat. C, *perperam, te*.
 882. In Widm. supra, *intertexta*, ut in cæteris; in textu, *intertexta*, quod nescio cur Weitzio ariserit.

884. Crucem Domini (nam hoc est sceptrum hactenus descriptum) virgæ Aaron comparat S. Augustinus serm. 31 append. : *Omnes ergo principes tribuum habebant necesse est virgas suas; sed unus est solus, sicut Scriptura dicit, verus pontifex ille, cujus Aaron sacerdos præferebat figuram. Hujus ergo virga germinavit. Sicut enim virga Aaron germinavit in populo Judeorum, ita crux Christi floruit in populo gentium.* Plura in eadem rem egregie Augustinus, sive potius Origenes. De virga Aaron vide Numeror. cap. xxii. In Aaron duas primas ex Hebræo idiomate corripit, plerique aiunt. Ricciolus credit secundam a Prudentio produci, quia Hebraice minus est brevis quam prima : siquidem secunda est *patach*, sive a breve, prima *chafes patach*, scilicet a brevissimum. De his uberius in Proleg.

885. Gis., Weitz., Vat. F, *florigerum*. Heinsiani et plerique nostri, *floriferum*. Pro *germina* habent *germen* Thuan., Oxon., Erf., Egm., Fuld.

887. Ald., *viruit virga*, cum nonnullis vulg. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus *Gratiarum actio*.

893. Ang., *nebuloso pectore sine in*.

895. Giselinus suspicabatur *dextra*, quamvis edidisset *dextram*; ac reipsa invenit *dextra* in cod. ce Pulmanni. Confirmant *dextra* Put., Thuan., duo Rott., Cauch., Egm. Sed nostri plerique cum Aldo et Weitzio, *dextram*; sic Mar., Ratt., Alex., Vat. C, F, Ang. Præfero *dextra*, scilicet indole. Iso mavult *dextram*, ut ex glossa colliges.

896. Put., Egm., Palat., Vatt. G. II, L a prima manu, *virtutibus*, quod supra est in Widm., et glossæ vicem sedit. Editi et plerique mss., *cervicibus*.

897. Fuld., *flumini*; cæteri, *noxiæ*.

899. Weitz., *reclusa*, non male; sed plerique alii, *repulsa*, melius.

900. Egm., mendose, *inclausisse Deo*. Fabr., *tepefactus*, male

Cæleste ingenium post gaudia candida tetro
Cessisse stomacho! fervent bella horrida, fervent
Ossibus inclusa: fremit et discordibus armis

664 Non simplex natura hominis: nam vi-
[scera limo

905 Effugiata premunt animum: contra ille, sereno
Editus afflatu, nigrantis carcere cordis
Æstuat, et sordes arcta inter vincla recusat.

GLOSSÆ VETERES.

902. Bella, virtutum et vitiorum, Iso.

903. Ossibus, humana, I.

906. Editus, emissus vel factus; spiritus hominis.—
Cordis, carnis, I.

908. Lux, atque tenebræ, spiritus et vitia, I.

910. Præsidio, ad præsidium, I.

912. Ubi, prius, I.

De 12 lapidibus. — In jaspide ergo fidei viriditas,
in sapphiro spei cælestis altitudo, in chalcone flamma
charitatis internæ figuratur. In smaragdo autem ejusdem
fidei fortis inter adversa confessio, in sardonio sancto-
rum inter virtutes humilitas, in sardio reverendus marty-
rum cruor exprimitur. In chrysolitho vox spiritualis inter

Spiritibus pignant variis lux, atque tenebræ.
Distantesque animat duplex substantia vires:
910 Donec præsidio Christus Deus adsit, et omnes
Virtutum gemmas componat sede piata.
Atque, ubi peccatum regnaverat, aurea templi
Atria constituens, texat spectamine morum
Ornamenta animæ: quibus oblectata decoro
913 Æternum solio dives Sapiencia regnet.

miracula, in beryllo prædicantium perfecta operatio,
in topazio eorumdem ardens contemplatio monstratur.
Porro in chrysopraso beatorum martyrum opus pariter
et præmium, in hyacintho doctorum cælestis ad alta
sublevatio et propter infirmos humilis ad humana di-
scensio, in amethysto cælestis semper regni in humilium
animo memoria designatur. Singulique lapides pretiosi
singulis sunt fundamentis deputati; qui licet omnia
perfecti, quibus civitas Dei nostri in monte sancto ejus
ornatur atque fundatur, spiritualis gratiæ sunt luce
fulgentes: alii tamen per spiritum datur sermo sapien-
tiæ, alii sermo scientiæ, alii gratia sanitatum, alii ge-
nera linguarum, alii fides in eodem spiritu, etc., Iso.

COMMENTARIUS.

901. Weitzius et ms. Piccarti notat post gaudia can-
dida retro.

902. Ald. et nonnulli vulgati cum Picc., cessisse e
stomacho. Vera lectio est cessisse stomacho, neque
ullum codicem dissentientem reperimus.

903. Simili ratione Ald., Giselin. et alii, ossibus,
atque inclusa fremit. Heinsiani, Erf., Egm., Widm.,
Pal., Mar., Rat., Ang., Alex., Vatt. F, G. H. I., Ossibus
inclusa; fremit et discordibus armis. Fuld. et Palat.
distingunt, Ossibus, inclusa fremit et discordibus armis.

905. De verbo effugio vide hymnum 10 Cathem.,
vers. 4, circa exsequias. Put., animam, cui adheret
Vat. C. Alii, animum.

905. Ang., male, nigrantis in carcere cordis. Vat. C,

migranti carcere cordis. Alii, nigrantis carcere cordis.

909. Erf., distantes animo. In Vatt. L, O, distantes
animat. In Vat. D est locus vacuus duobus versibus
post hunc idoneus; tum sequitur Donec præsidio.

910. Paschalius, de Coronis pag. 124, lib. II, cap.
15, intelligit flores mystico sensu esse has gemmas
virtutum.

911. Picc., Gis. ad oram, sede beata. Vat. O, male,
sede privata. Confer pulcherrimum hymnum, Cælestis
urbs Hierusalem.

915. In Vatt. F, L, regnat; alii, regnet. In Marietti
codice, Explicit liber Prudentii de Psychomachia. In Vat.
C, Explicit liber Prudentii. In Vat. F, Explicit liber
Prudentii de Sichomachia. In Vat. D, Explicit liber.

DITTOCHÆUM.

TESTAMENTUM VETUS.

665 1. Adm et Eva.

Eva columba fuit tum candida, nigra deinde

C

666 Facta, per anguinum malesuada fraude
[venenum,

GLOSSÆ VETERES

1. Eva columba, sunt tetrasticha.—Tum, primo, I.

COMMENTARIUS.

1 et 2. Hoc opus Aldus vocat Dittochæum; et non
video cur alii titulum mutaverint, et de novo inve-
niendo cogitaverint. In Frag. inscriptio est Dicia
Prudentii Aurelii: versus omnes sunt continuati
absque ullo titulo. In Mar., Incipiunt tituli historiarum
per Adam et Adam (legendum per Adam et Evam).
In cod. Vat. A nullus titulus, et negligentissime
omnia scripta. In Vat. B, Tituli historiarum per Adam
et Evam; ita etiam in Rat. In Alex., Incipiunt tituli
historiarum; ad marginem caractere veteri, sed
minutiore, Iste liber Dittochæum vocatur, id est duplex
reflectio. In Urbinatæ cod., Incipit liber Dittochæus,
qui continetur in titulis historiarum. In Vat. I, Inci-
piunt tituli historiarum per Adam et Evam. In Vat. Q
desunt tituli. Alia vide proleg. cap. 5, 4 et 5, ubi de
operibus Prudentii agitur. In Mar. ponitur Ditto-
chæum post odem Immolet Deo Patri, quæ est epi-
logus in Aldo et in nostra editione. In Vat. B ponitur
post librum Peristephanon. Chamillardus cum aliis
Enchiridion inscribit, et addit nonnullos cum Fa-
bricio hoc poemation tribuere Amœno cuidam ignoto

præcis poetæ, alios cum Scharido Sedulio, quia scilicet
cultius hoc poema est cæteris carminibus Pru-
dentii. Ante Chamillardum Philippus Labbeus asse-
rnerat, hoc carmen cæteris Prudentii præstare, ideo-
que Prudentio a multis abjudicari. Idem affirmat
Bailletus in Judiciis Sapientum de Prudentio. Aldus
in Vita Prudentii contrarium testatur: διττοχαιον,
duplex cibus, διττός duplex, et ὄχι cibus. Sunt enim
tituli historiarum Veteris et Novi Testamenti, atque
hinc puto Dittochæum, hoc est, duplicem cibum appel-
latum hunc librum a Prudentio. Sed quoniam non sic
excultus est et elaboratus hic liber, ut cæteri a poeta
compositi, sunt qui non esse Prudentii dicunt. Ego
vero ipsam a cæteris separare non sum ausus, tum quia
Gennadius, qui post divum Hieronymum scripsit de
viris illustribus, Dittochæum a Prudentio compositum
dicit, tum etiam quia in antiquissimo codice cæteris
Prudentii operibus insertus et hic erat libellus, et pro
DITTOCHÆUM, DIROCHÆUM titulus, scriptorum culpa,
quod conjicio facile, quia interpretatum mihi est anti-
quissimis characteribus, DUPLEX REFLECTO PRO DUPLEX

667 Tinxit et innocuum maculis sordentibus A

[Adam.

Dat nudis scilicet draco mox tegmina victor.

2. Abel et Cain.

5 Fratrum sacra Deus nutu distante duorum

Æstimat, accipiens viva, et terrena refu-
[tans.

Rusticus invidia pastorem sternit. In Abel
Forma animæ exprimitur: caro nostra in mu-
[nere Cain.

GLOSSÆ VETERES.

3. Tinxit, infect. — Maculis, peccatis, I.

4. Tegmina, alias perizonata, I.

5. Nutu distante, discretiva potestate, I.

6. Refutans, respuens, I.

7. In Abel, moraliter, I.

COMMENTARIUS.

caus. De hoc titulo antiquissimo in codd. et interpretatione vide proleg., præsertim toto capite quarto. Heinsius ex suis notat: In glossa Oxon., *Iste liber proprie Dirocheum vocatur*: in Oxonio altero codice, *Incipiunt tituli historiarum Aurelii Prudentii Hispaniensis, quod Dirocheum de utroque Testamento vocatur*. In Thuan. sub titulo *Historiarum* citatur initio operis, ubi index poematum Prudentianum exhibetur. Et sub finem hujus poematis, *Explicit Tituli historiarum*. In Cauch., *Tetrasticha de Veteri et Novo Testamento*. Heinsius *Diptychon* inseribit ex conjectura Gifanii, negatque fetum Prudentii esse: sed quod Aldum idem censuisse affirmat, fallitur, ut ex verbis Aldi patet. Ex Thuan. cod. lemmata tetrastichorum expressit Heinsius, quo vetustius aliud exemplar non viderat. Srichardus ait, se inscriptionem vulgatam hujus libri mutasse, nixum exemplaribus veteribus, quæ non habent *Dittocheum*, sed *Enchiridion*: fuitur vetustissima quæque exemplaria in eo mire conveniunt, ut Prudentio adjudicent hoc opus, sed suspicatur esse Sedulii, aut Amæni cujusdam, cujus nomen præhsum viderat in vetusto codice Argentoratensi. Hunc codicem fuisse Wernerii Wolflii Argentoratensis refert ipse Srichardus in præfatione ad omnia opera. Fabricius non recte ait, Srichardum in ea esse opinione, ut opus sit Sedulii: nam dubius est Srichardus. Quod autem Fabricius in hesitatione putat sequendum, quod libro antiquo teste probaretur, adeoque carmen Amæno adjudicandum, non satis sibi constat, nam versus *Dittochei* passim laudat sub nomine Sedulii, et aliunde fatente Srichardo vetustissima quæque exemplaria Prudentio illud attribunt. Verum exemplaria nostra vetusta ab exemplaribus Srichardi dissident, nam *Dittocheum* habent, non *Enchiridion*. Existimo etiam, Prudentio nomen Amæni adhæsisse ex ipso opere, quod *amænum* ab aliquo dictum fuerit. Weitzius ex codice, ut videtur, Goldasti *Dittocharum* hac inscriptione, et versibus antiquis decoravit: Prudentii Amæni *Diptychon, sive Tituli historiarum Veteris et Novi Testamenti*. Incipiunt *Tituli libri manualis amæni*. Reliquis versus habes in proleg. num. 244. Non dubito quin auctor vetus horum versuum *Manuale amænum* vocaverit, sive librum manuales amænum. Aliquis intellexit *Manuale Amæni*, ut *Facetus* quidam poeta nunc nominatur, quia in principio carminis anonymi vox *facetus* occurrit. Ex Gennadio quidem elogium petitum est, ut cernere licet proleg. cap. 3, ubi eadem sunt verba *Exceptis personis*. Eadem fere ratione *Enchiridii* appellatio est conficta, quod liber facile manu gestari posset, sive esset manualis; et cum eo lemmata, seu tituli historiarum contineantur, *tituli historiarum* est vocatus. Minus mirum est vocabulum *tetrastichorum*, quod ex genere carminis petitur: solet enim in antiquis codicibus Prudentii genus metri singulis carminibus affigi. In Rat. cod. elogium Prudentii ex Gennadio refertur, et cum in Gennadio plerique *Dittocheum*, nonnulli *Dirocheum* legant, Rat. habet *υποζυγιον*, addita glossa, *i. e. manuales librum*. Itaque dubius hæsi aliquandiu, an *Chirocheum* a Prudentio scriptura crederem: sed *Dittocheum* non mutandum decrevi. Hoc opusculum sæpius est seorsum editum, et in Bibliotheca Patrum inter opera Prudentii, et sub

Amæni nomine, ubi carmina esse interpolata, monuit Heinsius. Prisca manu in scriptis nusquam reperi inscriptionem *Diptychon*, seu *Diptychion*, ut restituendum suspicatus est Gifanius Indic. Lucr. pag. 359, verbi *MARE MAGNUM*, quia in jure occurrit multa mentio *Diptychi* et *Diptychii*, non quod in veteribus membranis hanc lectionem seu ejus vestigium inveniunt, ut Cellarius asseruit: ait enim Gifanius, in vet. lib., et in Gennadii Vita Prudentii esse *Dittocheum*, *Dirocheum*, *Chirocheum*. Giselinus etiam agnovit la quibusdam vocari *Chirocheum*, quod *manuale* vertebant; sed auctoritate sui cod. et alterius Buslid. prætulit titulum *Tetrasticha de Veteri et Novo Testamento*; cujus similes sunt inscriptiones in Ausonio et aliis. Glossas hujus opusculi deprompsi ex Manuali biblico sacræ Scripture edito anno 1610, de quo vide proleg. cap. 4. Quamvis enim Joannes Fabricius Biblioth. Lat. vet. lib. III, cap. 2, num. 20 affirmet, eas glossas in Weitzii Prudentio obvias esse, falsum tamen id est, nam Weitzius ignorans eas glossas, quæ ante prodierant, ex cod. ms. pauculas sumpsit, ut conferenti utrasque stet manifestum. Labbeus, in Nov. Biblioth. mss. pag. 64, codicem ms. hujus operis Prudentiani laudat, qui emendatior erat *Tetrastichis Manualis biblici Goldasti*. Imagines rerum, quas Prudentius describit, exstare plures depictas in antiquorum Christianorum sepulchris observare potes tom. III Antiq. Christ. doctissimi viri P. Thomæ Mariae Mamachii, pag. 50 et seqq. ubi explanationes et significationes adducit. Barthius, cap. 12 lib. viii *Adversar.* ex multis locis similibus arguit, auctorem *Dittochei* esse Prudentium, ex quo nos proficiemus, plura alia addentes. Eva primum candida columba, tum nigra dicitur, ut Psych. vers. 787, *Niveis tradit Deus ipse columbis*: nam quod ait Barthius, alibi Prudentium dixisse de Paulo, *Corros mutare columbis*, hoc in ipso *Dittocheo* exstat vers. 192. Vide cap. 2 Genes. Plurimi vers. 2 scribunt *anguinum*, alii *anguineum*. Non semel hoc vocabulo usus est Prudentius. Pro *malesuada* habent *malesuada* Vatt. N, Y, Z, AA, BB, CC, quos minime sequar.

4. In uno Vat. reperit Teolius *Mox draco dat nudis scilicet tegmina victor*. In Vall. exstat dat nudis *scilicet mox draco tegmina victor*. Barthius observat non esse ex textu sacri libri, sed ex interpretatione Judæorum, quod draco, seu Satanas Adamo et Evæ texuerit velamina scilicet. At pro nostro poeta responderi potest ejus verba esse *dat victor draco tegmina*, non quod texuerit, sed quia causa fuit peccati, ex quo tegmina scilicet consecuta sunt.

Titulus 2 abest a Vat. B, I, Mar., Rat., et Thuan., *Abel et Cain*. In Mar., Rat., Vat. I, *Cain et Abel*. Ald. et Thuan. *De Abel et Cain*. In Vallicellano nulli sunt tituli tetrastichis præfixi. Vide Genes. IV.

6. Gold., *accipiens*, mendum puto, pro *accipiens*. De hac historia Prudentius in præfat. Hamartigenæ, ubi vers. 5: *Hic terrulentis, ille viris fungitur*. In hymno Exsequiarum caro terrea, spiritus vivus dicitur, et in Hamartigena caro exemplo Caini exprimitur et exponitur.

Titulus 3 in Vatt. B, I, Mar., Rat., et Thuan., *Arca Noe*. In Vat. A Ald., *De Noe et diluvio*, cum Alex. in Vat. D, *De arca Noe et diluvio*. Vide Genes. cap. viii.

3. Arca Noë.

Nuntia diluvii jam decrescientis ad arcem

10 Ore columba refert ramum viridantis olivæ :

668 Corvus enim ingluvie per fœda cadavera

[captus]

Hæserat : illa datæ revelit nova gaudia pacis.

4. Ad ilicem Mambre.

Hospitium hoc Domini est, illex ubi frondea

[Mambre]

Armentale senis pertexit culmen : in ista

15 Risit Sara casa, sobolis sibi gaudia sera

Ferri, et decrepitum sic credere posse mari-

[tum.]

5. Monumentum Saræ.

Abraham mercatus agrum, quo conderet ossa

A

Conjugis : in terris quoniam peregrina moratur

669 Justitia, atque fides : hoc illud millibus

[emptum]

20 Spelæum, sanctæ requies ubi parva favilla est.

6. Somnium Pharaonis.

Bis septem spicæ, vaccæ totidem Pharaoni

Per somnum visæ portendunt dispare forma

Uberis, atque famis duo per septennia tempus

Instare : hoc solvit patriarcha, interprete Chri-

[sto.]

7. Joseph a fratribus agnitus.

25 Venditis insidiis fratrum puer : ipse vicissim

Cratera in farris sacco clam præcipit abdi,

Utque reos furii Joseph tenet, auctio fallax

GLOSSÆ VETERES.

14. Pertexit, vel protexit, I.

16. Ferri, dari, I.

17. Quo, ut, I.

19. Hoc illud, scilicet est, I.

20. Spelæum, spelunca, I.

22. Portendunt, significant, I.

23. Uberis, ubertatis, I.

26. Cratera, scyphum, I.

COMMENTARIUS.

12. Heinsius lib. 1 Advers. posth., cap. 6, corrigi vult ratæ pro datæ. Nihil opus est correctione. Teolius in verbi hæserat notat, Prudeuium legisse juxta LXX, Qui (corvus) egrediebatur, et non revertebatur. Sed cur non juxta Vulgata, quæ eodem modo legit?

Titulus 4 in Gisel. et Thuan., *Illex Mambre*. Vatt. B. I, Rat., Mar., Weitz., *Ad ilicem Mambre*. Alex., *De Abraham et hospitio ejus*. Vat. D., *De hospitio Saræ*. Aldus, *De Abraham et hospitio*. Vide Genes. cap. xviii.

13. Vat. A, hæc pro hoc, male. In uno Vat. desiderari hoc advertit Teolius, quod pariter abest a Vallie. Interpretes plures putant Abrahamum dominum ipsum, non angelos, hospitio excepisse, et SS. Trinitatis mysterium agnoscunt. In eadem sententia est Prudentius Atotheos. vers. 28 et seqq., ubi Abraham hospes Christi, hoc est Verbi dicitur.

14. Vat. A, mendose, *armentalis enim*. Rat., Weitz., Gold. apud Weitzium supra, *prætexit*. Prag., *prætexit*. Mar., *perexit*. Ald., Gis., Urb., *protexit*. Goldastus in Manuali biblico, *perexit*, quod ex eodem Goldasto in textu indicavit Weitzius. Alexandr. quoque *perexit*, ut alios omitam. *Culmen* aliquando sumitur pro vili casa, ut apud Virgilium ecloga 1, *Pauperis est tuguri congestum cespite culmen*. Confer not. hymn. 1 Cath., vers. 14, *Stantes sub ipso culmine*.

15. In Vall., *gaudia tarda*, et pro diversa scriptura sera.

Titulus 5. Plerique optimi, *Monumentum Saræ* pro titulo 5, nisi quod nonnulli scribunt *Saræ*. Vat. D., *De Abraham et agro empto*. Aldus, *Abraham agrum emisse*. Gene., xiiii.

17. Weitz., Gis., *mercur*, cum Pal. et Goldasto Weitzii. Scripti fere omnes *mercatus*, sed in nonnullis mendose additur verbum substantivum *est*, nam *mercatus agrum* dicitur per epexegetim. Contra metrum vero est *mercatus est agrum*, quod in uno Vat. invenit Teolius. Heinsius cum Thuan., Egm. et nonnullis aliis, *cui conderet*, quod Aldus expresse rat. Nosri plerique *quo*, ut Mar., Rat., Prag., Vall., Vatt. I et Y. In Vat. D, in *quo*. In aliis tamen est *cui*, ut Alex. et Vat. A. Etiam in nonnullis nostris est *mercatur* a secunda manu, scilicet in Mar. et Rat. Teolius edidit *quo*, sed in notis ad hunc versum et ad vers. 105 Psychomachizæ videtur præferre *cui*.

B

18. Vat. A et Palat., *moratus*, *perperam*.

19. In uno Vat. apud Teol., *hoc illi millibus emptum*.

20. Vall. contra metrum, *sepulcrum pro spelæum*. *Favilla* pro defunctorum, quorum corpora non comburuntur, reliquias alibi etiam a poeta accipitur. Vide Cath. hymnum *Omni ora*, vers. 100, et hymn. *Exsequiar.*, vers. 142.

Titulus 6 est *Somnium Pharaonis* in plerisque. Aldus, *Pharus somnium vidisse*. Vat. D., *De somno Pharaonis*. Adisis Genesis cap. lxi et hymnum 6 Cath., vers. 57.

21. In Rat., Prag., Goldasto apud Weitzium, Vat. uno apud Teol., *spicæ et vaccæ*, quod tenuit Weitzius. In reliquis *spicæ, vaccæ*. Vall., *spicæ et totidem vaccæ*.

22. Giselinus ad oram, *portendunt visæ per somnum*. Ita Sichardus.

23. In Bong. et Vat. I, *tum pro duo*. In Mar. etiam *dum*, vel *tum*, supra duo. Pro *uberis* Vat. A *verberis*, mendose.

24. Hoc etiam sæpissime a Prodentio unitatum, ut Christum pro Deo, et Verbo divino ponat. Vide Cath. hymn. 4, vers. 68.

Tituli 7 lemma in plerisque, *A fratribus agnitus Joseph*, vel *Joseph a fratribus agnitus*; hoc secundo modo habent Vatt. B, I, Alex., Mar., Rat. In Vat. D., *De Josephi venditione a fratribus*. Consule Genes. cap. lxiv.

25. Vat. B, *renditur*.

26. Vat. A, male, *in terris sacco*. Fabr., Pal., *Cratera in fratribus sacco*. Weitzius *crateram* cum Urb. Giselinus cum Goldasto in Manuali biblico et multis mss. vet., *cratera*. Aldus quoque *cratera*, et a Weitzio allegatur pro *fratris sacco*; apud me habet in *farris sacco*. Codices Vatt. recentiores, ut D., N., AA et alii, in *fratris sacco*. Alii, *farris sacco*, ut I., Q. In Vat. D, et Vallie., in *sacco fratris*. Vat. B, Mar., Rat., Prag., *Crateram in farris sacco*.

D

27. Heinsiani, Mar. a prima manu, Urb., Alex., Vatt. A, I, Weitzius, Gisel. ad oram, Vallie., *auctio fallax*, quam lectionem probant verba sequentia versus *veniaque padescunt*, nempe *venia* a Josepho data ob auctionem seu venditionem ipsius, quæ tunc prodita fuit et manifestata. Legunt *actio fallax* Vatt. B, D, N., Q., Mar. a secunda manu, Rat., Prag., Widm. et alii, qui intelligunt *actionem*, quæ Josephus frater, rei gesta ignaros, aliquid vendidit.

670 Proditur, agnoscunt fratrem, veniaque A
[pudescunt.

8. *Ignis in rubo.*

Sentibus involitans Deus igneus ore cornusco

50 Compellat juvenem, pecoris tunc forte magi-
[strum.

Ille capit jussus virgam : sit vipera virga.

Solvit vincla pedum : properat Pharaonis ad
[arcem.

9. *Iter per mare.*

Tutus agit vir justus iter, vel per mare ma-
[gnum.

Ecce Dei fanulis scissim freta Rubra debi-
[reunt,

53 Cum peccatores rabidos eadem freta mergant.
Obruitur Pharaon : patuit via libera Mosi. B

10. *Moses accipit legem.*

Fumat montis apex divinis ignibus : in quo

GLOSSÆ VETERES.

33. Tutus agit, protectus agit. — Vel per mare,
vel etiam, l.

37. Montis apex, Sinai, l.

38. Saxorum pagina, tabula, l.

COMMENTARIUS.

28. Gis. ad marg., *veniaque pudescunt* cum plerisque; in textu *vanique pudescunt*. Hoc verbo usus est Prudentius Cath. hymn. 2, vers. 26, et Apoth. vers. 776. Teolius ex uno Vat. notat *veniamque petiscunt* pro *petiscunt*, vel *petessunt* cum glossa *poscunt*. In Vall., male, *veniamque poscunt*, cuius glossa *petunt* cum pudore videtur facta pro *pudescunt*.

Titulus 8 in *ferre omnibus ignis in rubo*. Aldus *Mosem rubum vidisse ardentem*. Res narratur cap. in et iv Exodi.

29. *Deus igneus* Prudentianum est, ut hymn. Cath. Circa exsequias, *Deus, ignee fons animarum*, et sapit alias. Confer not. in vers. 1 ejus hymni. Hanc eandem historiam poeta noster complexus est hymno 5 Cath., vers. 31 et seqq., ubi similes phrasas. Vide etiam Apotheos. vers. 55 et seqq., *Sed tamen et sentiam*, etc.

Titulus 9, *Iter per mare*, ex scriptis et editis. Aldus, *Pharaonem in mari submersum*. Legi potest cap. xiv Exodi.

33. Idem poeta Cath. hymno 4, vers. 46, *O semper pietas, fidesque tuta*. Cyprianus in epistola ad Donatum extrema laudat *mentem in Deum solidam, fidem tutam*, quem locum frustra sollicitat Gronovius *Observat. eccles. cap. 3*, nam rectissime *fides tuta* dicitur. *Mare magnum* passim apud poetas, e Græco sumptum; de quo Gifanius Indic. Lucr., verbo *MARE MAGNUM*. Celebris est hic titulus cuiusdam veteris bullæ, et nunc Romæ recentis poematis Italici. In Vall. legitur *vel per mare Rubrum*, quod est glossema.

34. Vat. A, mendose, *scissum* pro *scissim*. Bong., *aensim*. In hymno S. Vincentii, vers. 842, *Rubrum salum dehiscere*.

35. Ald., Prag., Alex., Vallic., *rapidos*; in aliis, *rabidos*.

In 10 titulo lemma *Moses accepit legem* cum Alex., Vatt. B, l. Mar., Rat., et Weitzio; in Giselinio et aliis, *accipit*. Aldus, *Mosi legem datam*. Relege cap. Exodi xix et xx, et Cath. hymnum 7, vers. 36 et seqq.

37. Vall., *Montis fumat apex*.

39. Error Vat. A, *rejusit pro revisit*.

40. Egm., Vat. A, *vitulis*, male, nam forma vituli Deus erat Hebræis.

Titulus 11. *Manna et coturnices*. Aldus, *Manna*

671 Scripta decem verbis saxorum pagina
[Mosi

Traditur, ille suos suscepta lege revisit :

40 Forma sed his vituli solus Deus, et Deus aurum.

11. *Manna et coturnices.*

Panibus angelicis alben tentoria patrum.

Certa fides facti : tenet urceus aureus exin

Servatum manna; ingratis venit altera nubes,

Atque avidos carnis saturat congesta coturnix.

12. *Serpens æneus in eremo.*

45 Fervebat via sicca eremi serpentibus atris,

Jamque venenati per livida vulnera morus

Carpebant populum : sed prudens ære politum

Dux cruce suspendit, qui virus temperet, an-

[quem

13. *Lacus myrrhæ in eremo.*

Aspera gustatu populo sitiante lacuna

50 **672** Tristificos lauces stagnanti felle tenebat.

48. Cruce suspendit, propter figuram mysticam, l.

49. Lacuna, fossa aquæ, l.

50. Tristificos, amarus, l.

in deserto datum. Habes historiam Exodi cap. xvi, et Psychom. vers. 374, ubi occurrunt eadem fere verba angelicus cibus et tentoria.

44. Torn., *conjecta co'turnix*. Hymno 5 Cath. multi ex his titulis comprehenduntur. In eo hymno, vers. 101 et seqq., de nube coturnicum, quam hic iterum refert.

C Lemma tituli 12, *Serpens æneus in eremo*. Alii, *æreus*. Ita in Rat., sed recenti manu, prioribus abrais. Aldus corrigendus est in *remo* pro *in eremo*. Consule cap. xxi Numerorum.

45. Aldus, *Aspide sicca malo via deferrebat eremi*; eodem prorsus modo Rat. recenti manu, prioribus erasis. Emendationes hujusmodi ineptis illis correctioribus debentur, qui ea quæ non intelligunt, audacter corrigunt. Nolebant, secundam in *eremi* corripit, et eam ob rem novum versum invexerunt. In Vat. B recenti manu factum est *acris pro atris*, et interpungitur versus *Fervebat via sicca eremi serpentibus; acris, Jamque venenati*.

46. In Urb., Pal. ac nonnullis aliis, *per vulnera livida*.

48. In Vat. A, *virus qui temperet*. In Vat., B, qui verus, sed factum qui virus. Vat. I, Weitz., *virus ut temperet*. Communior lectio, qui virus temperet.

D Titulus 15, *Lacus myrrhæ in eremo* in Vat. B, Mar., Rat., Weitz., Thuan. In quibusdam scribitur *heremo*, ut in Vat. I. Giselinus habet *Lacus deserti amarus*. Aldus, *Moses aquas amaras per lignum in dulcedinem vertit*. Alex., *Lacus amara in eremo*. Videndum caput xv Exodi, et hymnus 5 Cath. de novo lumine vers. 95. Loco cit. Exod., vers. 25, id habetur : *Et venerunt in Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quod essent amarae : unde et congruum loco nomen imposuit, vocans illum Mara, id est, amaritudinem*. Hinc Alexandrini inscriptio : *Lacus amara, fortasse Lacus mara*; in aliis, *myrrha*, quod ea sit amara. S. Paulinus epist. 27 ad Victoricum : *Quibus (epistolis) mentem nostram de peccatis amaram, quasi myrrham illam in manu Moysi per lignum mysterii, etc.* Et Natali 8 : *Quo myrrham tr stem sacri dulcedine ligni In populi potus crucis immutavit imago; et innox, Quasi tristia myrrhæ Pocta hominem mutat*. Prudentius cum hic, tum alibi usurpat *tristificos*, contristare, ut amarus significet. Vide Roswedyum in not. ad Paulin., pag. 869.

Moses sanctus ait : Lignum date, gurgitem in A
[istum]

Conjicite : in dulcem venturum amara saporem.

14. *Elim lucus in eremo.*

Devenere viri, Mose duce, sex ubi fontes,
Et sex forte alii vires de rore rigabant

55 Septenas decies palmas : qui mysticus Elim
Lucus apostolicum numerum libri quoque
[pinxit.

673 15. *Duodecim lapides in Jordane.*

In fontem refluus Jordani gurgite fertur,
Dum calcauda Dei populis vada sicca reliquit.

GLOSSÆ VETERES.

53. Moysi, pro *Moysē*, Iso.

54. Vitreo, *lucido*, Iso.

55. Septenas decies, *septuaginta*, Iso.

56. Pinxit, *figuravit*, I.

B 62. Meretrix, *al. meretrix*. — Tanta fidei vis, *est*,
vel erat, I.

64. Offert, *scilicet seipsum*, I.

COMMENTARIUS.

51. Vat. u. us apud Teol., *gurgite in isto*, quod reperitur etiam in Vallis.

52. Plerique veteres scribunt *conicite*, non *conjicite*; quæ tamen nunc est orthographia communior. Vat. I, *conicite*, et supra et, ut sit *conicite*, et in dulcem. Bongars., *Conicite*, et in dulces venturum amara sapores. Legendum *conjicite*. Fabr., *Conjicite*, in dulces venturum amara sapores.

Titulus 14 in Vat. B, *Helim locus in eremo*. Ita Alex., Mar., et Vat. I cum Weitzio et aliis. Rat. et Thuan., *Helim lucus in eremo*. Aldus, *De XII fontibus et LXXX palmis* (legendum LXX). Giselinus, *Fontes duodecim, et palmæ septuaginta*. Vide cap. xv Exodi.

53. Aldus, *Mosi duce*; alii, *Mose duce*, aut *Moysē*. Teol., *Moysi duce*, nescio an data opera.

55. Aldus ediderat qui *mysticus elim*; correxit qui *mysticus olim* : præstitisset non emendare. Scribendum quidem est *Helim* : sed Egm. habet *elim*; alii *Elim*, quod amplector cum Vulg. edit. sacræ Scripturæ.

56. Egm., *locus*. Ratio metri postulat *lucus*. Apostolicus numerus in duodecim fontibus signatus; numerus discipulorum, qui quodammodo apostolicus potest appellari, in palmis septuaginta. In Vulgata quidem legitur, septuaginta duos fuisse discipulos : sed in textu græco solum est *εβδομήκοντα*, septuaginta : de qua controversia vide Brugensem ad cap. x Luca, vers. 1, et criticos sacros. Nos Vulgate lectionem præferimus, et a Prudentio aliusque minorem numerum negligi defendimus. S. Ildelfonsus cap. 9 de itinere deserti, tomo I PP. Toletanorum, p. 256, *Inde venit ad duodecim fontes aquarum dulcium, et septuaginta palmarum, quæ nobis ostendunt duodecim apostolos, et septuaginta discipulos*, etc. Alia habet Ildelfonsus, quibus Dittochæum possi illustrare. Confer Isidorum, Quæst. in Exod. cap. 21, et quæ ex eo exscribit S. Martinus Legionensis, serm. 2 de Natali Domini, § 20, pag. 297 et seq., t. m. I operum, quæ ex autographo notis illustrata publicavit Segoviz 1782 eminentissimus D. D. Franciscus Antonius de Lorenzana, archiepiscopus Toletanus, primas Hispaniæ, suis aliorumque scriptis editus de Ecclesia benemerentissimus, nunc ipsum, dum hæc edimus, merito suo ac summo omnium plausu in sacrum cardinalum collegium cooptatus.

In titulo 15 lemma *Duodecim lapides in Jordane*, quod exstat in Vatt. B et I, Alex., Mar., Rat., Thuan. et aliis. Giselinus, *Lapides duodecim in Jordane*. Aldus, *Filii Israel Jordanem transeunt, et ex eo lapides colligunt*. Vide cap. iv Josue, et Cath. hymn. 12, vers. 177, ubi *refluens amnis* dicitur, et Hamartig. vers. 482, *Si ripis refuit Jordanis*.

58. Wid., *populus*, non bene, pro *p. pulis*. Vat. B, Rat., Mar., Prag., Weitz., Urb., Vat. I, *reliquit*.

Testes bis seni lapides, quos flumine in ipso

60 Constituerunt patres, in formam discipulorum.

16. *Domus Raab meretricis.*

Procubuit Jericho : sola stant atria Raab.

Hospita sanctorum meretrix (tanta est fidei vis)

Incolumis secunda domus spectabile coccum

674 Ignibus adversis in signum sanguinis
[offert.

17. *Samson.*

65 Invictum virtute comæ leo frangere Samson

Aggreditur; necat ille feram : sed ab ore leonis

Mella fluunt : maxilla asini fontem vomit ultro.

Aldus, Alex., Gis. et alii, *relinquit*.

60. Sieb., Gisel. ad oram, Fabr., Egm., Bong. supra, ad formam. Vall., in forma.

Titulus 16, *Domus Raab meretricis*, Thuan., *Raab meretrix*. Giselinus, *Domus Rahab*. Aldus, *Raab in Hierico speculatores recepit*. Cap. ii Josue.

61. Ald., Fabr., Gisel. ad marg., *sola stant*; melius reliqui *sola stant*. Giselinus simile hoc putat licentia illi via sicca eremi supra vers. 45, sed fallitur; nam ob st. dictionis sequentis vocalis brevis saepe producit.

62. Nonnulli antiqui scribunt *meretrix*. Giselinus putat, posse hunc versum contra omnium codicum fidem ita inverti, *vis tanta fidei est*, quamvis Prudentius aliis in locis semper secundam corripuerit. Scripti constanter, *tanta est fidei vis*, excepto Goldasto, qui in manuali biblico legit *tanta fidei vis*. Paulinus non semel secundam produxit, et in re simillima eam. de S. Joanne Bapt. habet : *Ausculat nato genitrix (vis tanta fidei)*. Ita legerem in Prudentio, si aliquando is *e in fidei* produxisset, aut si membranza paterentur. Carolus Cangius Adnotat. in offic. Cicer. laudat hemistichium Prudentii *levisque fidei*, et reprehendit sciolos, qui ausi sint ita mutare *fidei quoque plenus*. In operibus quæ exstant Prudentii huiusmodi hemistichium non comparere. Parrhasius vers. 428 Passionis Romani legit *Aliter præcor, quam fidei ut militent* : sed scripti et alii edui quos vidi habent *fidele*. Iso apud Goldastum in glossis legit *tanta fidei vis*, aut *vis tanta fidei*, nam addit *est*, *vel erat* pro glossa.

63. Weitz., Ald., Gis., Vall., et alii vulg., *incolumi secunda domo*, cum Alex. a prima manu, Goldastus, a Weitzio laudatus, Vat. B, Urb., Rat., Mar. a prima manu, *incolumis secunda domus*, et in Vat. B glossa *domus esse genitivum*, ut intelligamus, Raab esse securam domus incolumis, vel quod domus incolumis esset servanda. In Prag., *Incolumis, secunda domo*, quod habet Mar. a secunda manu. *Spectabile coccum* vocat poeta funiculum coccineum, quo speculatores e fenestra suspensi fuerunt : de quo cap. cit. Josue.

Titulus 17. Ald., Vat. B, Mar., Rat., *Samson*. In Thuan., *Samson leonem necat*. Gis., Weitz., *Samson's l.o.* In Vat. A desideratur hoc tetrasichon, uti etiam in Vat. I. Deerat quoque in Alex., sed subjectum est in fine paginæ. Barthius Prudentio adjudicandum censet, quamvis in suo codice illud non invenerit. Abest præterea ab Egm. et Palat. apud Weitzium. Historia exposita patet cap. xiv et xv Judicum.

67. Ald., Weitz., Hains., Te-l., *asinæ*; alii, *asini*, quod verius est : nam saepe in hoc loco sacra pagina *asinum*, non *asinam* vocat.

Stultitia exundat lymphis, dulcedine virtus. A

18. Item Samson.

Ter centum vulpes Samson capit, ignibus ar-
[mat,

70 Pone faces caudis circumligat, in sâta mittit
Allophylum, segetesque cremat. Sic callida

[vulpes

Nunc heresis flammâ vitiorum spargit in agros.

19. David.

David parvus erat, fratrum ultimus, et modo
[Jesse

675 Cura gregis, citharam formans ad ovile
[paternum:

75 Inde ad delicias regis; mox horrida bella
Conserit, et funda sternit stridente Goliath.

20. Regnum David.

Regia mitifici fulgent insignia David:

Sceptrum, oleum, cornu, diadema, et purpura,
[et ara.

Omnia conveniunt Christo: chlamys, atque
[corona,

GLOSSÆ VETERES.

70. Pone faces, post, juxta, 1.

71. Vulpis pro vulpes, 1.

72. Nunc heresis, scilicet, quæ. — In agros, id est, Ecclesiæ, 1.

75. Et modo, et tantum, 1.

75. Inde ad delicias, scilicet formans, id est addu-

COMMENTARIUS.

68. Asino stultitiam indicari notum est.

Lemma tetrastichi 18. Item Samson in Vat. B, Mar. et Rat. Aldus, De Samson. Giselinus Samsonis vulpes. Thuan., Samson vulpes capit. Alex., Samson. Leges caput xv Judicum.

69. Egm., mendose, trecentum.

71. Hac voce allophylus usus est Prudentius Hamartig. vers. 500. Vide notas. Illic pro Philistæis ponitur. Aldus, ut prima in heresis non esset brevis, ita hos versus reformavit: Allophylum, segetesque cremat, nunc heresis ignes, Callida quæ vulpes, vitiorum spargit in agros. Reclamant scripti, et consuetudo Prudentii, qui primam in heresis semper corripuit. Pro vulpes alii vulpis, ut sæpe dictum est. Fabr., quæ callida vulpes.

Titulus 19. David in Rat., Mar., Vatt. B et I, Weitzio et aliis. Aldus, David pastor ovium in regem evadit. Thuan., David Goliath sternit. Giselinus, David pastor. Lege lib. I Regum xvi et xvii.

75. Vat. A, Jesse; melius Jesse.

74. Weitzius ex Egm. notat hanc lectionem variantem olive; ego voce mendum pro ovile.

76. Alii Goliath, alii Goliath scribunt. Pugnam Davidis poeta descripsit Psychoin. vers. 291 et seqq., ubi ait fundali stridore, quod nunc dicit funda stridente.

Tetrastichon 20. Regnum David in Mar., Rat., Vat. B, I, Weitzio et aliis. Aldus, David rex unguitur. Thuan., De regno David. Giselinus, David rex. In Alex. hoc lemma et nonnulla alia sequentia desiderantur.

77. Egm., Vatt. A et Q, Alex., Heinsiani, mitifici. Pierique nostri, mirifici, ut Vat. B, Q, Mar., Prag., Rat., Urb., Vall., cum Ald., Weitz., Giselinus aliisque multis. Itaque id retineri posset, libet non negem, verbo mitificus poetam usum aliquando. Paschalius, de Coronis pag. 47, lib. 1, cap. 15, hos versus laudat.

78. Mar., Vat. I, oleum, et cornu; alii, oleum, cornu, sine et.

80. Hoc quoque vocabulum Prudentianum est altar

80 Virga potestatis, cornu crucis, altar olivum.

21. Ædificatio templi.

Ædificat templum sapientia per Salomonis
Obsequium: regina Austri grave congerit au-
[rum.

Tempus adest, quo templum hominibus pec-
[tore Christus

Ædificet, quod Graia colant, quod barbara
[ditent.

676 22. Filii prophetarum.

85 Forte prophetarum nati dum ligna recidunt
Fluminis in ripa, cecidit discussa bipennis.
Gurgite submersum est ferrum: sed mox leve
[lignum

B Injectum stagulis, ferrum revocabile fecit.

23. Captivitas Israel.

Gens Hebræorum peccamine capta frequenti,

90 Fleverat exsilium diræ Babylonis ad amnes:
Tum patrios cantare modos præcepta recusat,

ctus, 1.

80. Altar, crucis, 1.

84. Gaza, bona operatio. — Barbara, inculti mores, 1.

90. Exsilium, scilicet suum, 1.

pro altäre, hymn. S. Cassiani vers. 100, et hymno S. Eulalie vers. 212. In Glossario nomine Isidori est altar et altare. Utuntur hac voce Alcuinus, Beda et alii.

C Titulus 21 est Ædificatio templi in Vatt. B, I, Mar., Rat., Gis., Thuan., Weitz. Aldus, Salomon templum ædificat, et regina austri munera offert. Vide lib. III Regum vi et x.

85. Egm., sub tempore Christum. Vat. A, sub pectore Christum. Vera lectio, sub pectore Christus.

84. Aldus, Gis. in textu, Palat., Alex., quod Graia colant, quod barbara ditent, et in Alex. glossa GRAIA, id est Græca. Ex Egmondiano citat Weitzius, quod Ia, fortasse quod dia, nam in Vat. A est quod dia colant, quo barbara ditent, nescio quo sensu. In Vat. N. Quo Gaza colat, quo barbara ditent, et glossa Quo, id est templo. Urb., Vatt. B, I, Q, Iso et alii cum Weitz., Quod Gaza colat, quod barbara ditent. Consonant Mar. et Rat. In Prag. quod Gaza colat, quod barbara ditent. Gis. ad marg., Goldastus in Manuali biblico, quod Gaza colentum barbara ditent. Ille ipsum in Aldo esse Weitzius refert; non tamen sic existat in mea editione. Sichardus habet quod Gaza colant, quod barbara ditent. In Vall., quod Gaza colat, quod barbara dicet, cum glossa sanctificet. Sed dicet a verbo dico, dicas, repugnat carmini. Gallandius Gaza mendum esse putabat.

Tetrastichon 22. Aldus, De filiis prophetarum ligna cadentibus. Weitzius, Filii prophetarum ligna cadunt; ceteri, Filii prophetarum. De quibus agitur lib. IV Regum vi.

Titulus 23. Captivitas Israel in plerisque. Aldus, De captivitate Hebræorum. Confer lib. IV Regum xx, et psalmum cxxxvi.

89. Hac quoque vox peccamine Prudentium rædolet.

90. Teollus observavit in uno Vat., ad arces. Sed nil amnes verum est ex psalmo laudato. De hoc hemistichio diræ Babylonis ad amnes vide proleg. num. 74, in nota.

91. Sichardus, dum patrios. Goldastus apud Weitzium, Tum patrios cantare modos præcepta, recusat

Organaque n ramis salicis suspendit amaræ. A

24. *Domus Ezechie.*

Hic bonus Ezechias meruit ter quinque per
[annos

Præscriptum proferre diem, legemque obeundi

95 Tendere : quod gradibus, quos vespera tlexerat
[umbra,

677 Lumine perfusus docuit sol versus in or-
[tum.

TESTAMENTUM NOVUM.

25. *Gabriel ad Mariam.*

Adventante Deo descendit nuntius alto

Gabriel Patris ex solio, sedemque repente

Intrat virginem. Sanctus te Spiritus, inquit,

100 Implebit Maria : Christum paries, sacra virgo.

26. *Civitas Bethlehem.*

Sancta Bethleem caput est orbis : quæ protulit
[Iesum,

Orbis principium, caput ipsum principiorum.

GLOSSÆ VETERES.

95. Hic, in hac domo, l.

94. Præscriptum, ætatis, l.

95. Tendere, prolongare. — Gradibus, lineis. —

COMMENTARIUS.

Organa, quæ in ramis salicis suspendit amaræ. Idem habet Vat. l. Melius alii distinguunt præcepta recusat, *Organaque.*

92. In uno Vat. apud Teolium amaris exstat pro amaræ. De salice amara vide quæ notat Savaro ad Sidonium pag. 119 ex Virgilio, *salices carpentis amaras*, ex Vitruvio, Plinio et Columella.

Titulus 24. Weitz., Mar., Vatt. B, l. *Domus Ezechie.* Giselinus, *Domus Ezechie regis.* Aldus, *De Ezechia rege.* Thuan., *De rege Ezechia.* In Rat. nullus titulus. In Urbinatæ tractata sunt hæc duo tetrasticha, primo loco ponitur *Domus Ezechie*, secundo *Capivitas Israel.* Lege lib. IV Regum xx.

95. Aldus, Alex., Egm., Gis., quod gradibus, quos vespera tlexerat umbra. Et Giselinus quidem advertit, antea legi tot gradibus quot, quasi ipse primus restituisse, quod jam Aldus excuderat. Vatt. B, N, Urb., Mar., Prag., Rat. aliique, tot gradibus quot. Alex. cum Gisellino facit. Heins., umbram : secuti sunt alii.

96. Prag., lumine profusus, vel præfusus. Alii, perfusus. Vall., lumine perfuso.

Post hoc tetrastichum in Vat. B, et Mar., *Incipit de Novo Testamento.* Vat. l, Weitz., Rat., *Finit Vetus Testamentum.* *Incipit Novum Testamentum.* Maria et angelus Gabriel. In Aldo solum id est *Adventatio Domini.* In Thuan., *Testamentum Novum.* *Annuntiatio dominica.* Giselinus, *Testamentum Novum.* *Gabriel ad Mariam.* Alii aliter. Ea quæ sequuntur, usque ad titulum 39, exposita sunt Cath. hymn. 9, 11, 12, et Apoth. vers. 650 et seqq. Capita Evangeliorum tantum indicabo. Annuntiatio dominica Lucæ cap. l narratur.

100. Etiam hæc eadem quantitate Prudentius Maria dixit Apoth. vers. 645, et Psych. vers. 88. Pro implebit habent implevit Ald., Egm., Pal., Thuan., Oxon., Heins., Teol. et alii. Implebit magis congruit verbis Evangelii. In Rat. aliena et recenti manu, prioribus erasis, *O Maria, implebit*, ineptissime. Prudentius in verbis Lucæ videtur accipere Spiritum sanctum pro Verbo, ut fusius dicam ad vers. 266 lib. II in Symmach.

Titulus 26 *Civitas Bethleem*, seu *Bethleem*, seu *Bethlehem* in Mar., Vat. B, Rat., Gis., Thuan., Weitz. aliisque. Aldus, *Bethleem caput orbis.* In Vat. l, *Civitas Bethel* a prima manu. recte emendatum a secunda

Urbis hominem Christum genuit : qui Christus
[agebat

Ante Deus, quam sol fieret, quam lucifer esset.

678 27. *Magorum munera.*

105 Illic pretiosa magi sub virginis ubere Christo
Dona ferunt puero, myrrhæque, et thuris, et
[auri.

Miratur genitrix tot casti ventris honores.

Seque Deum genuisse hominem, regem quoque
[summum.

28. *Ab angelis pastores admoniti.*

Pervigiles pastorum oculos vis luminis implet

110 Angelis, natum celebrans ex virgine Christum.

Inveniunt tectum pannis, præsepe jacenti

Cuna erat, exsultant alacres, et numen ado-
[rant.

29. *Occiduntur infantes in Bethlehem.*

Impius innumeris infantum cædibus hostis

Vespera, vel vespere, l.

101. Bethleem, hec liquida, l.

105. Agebat, vivebat, l. Mar

manu. Consule cap. II Matth., ubi *Bethlehem* scribitur, sed poetis contractione uti licet.

101. Aldus probe eliderat *Sancta Bethleem caput est orbis, quæ protulit Iesum*: secundis curis improbe correxit quæ protulit ipsum. Prudentius non semel ex duabus primis Iesus unam longam fecit. Pro *Bethleem* alii scribunt *Bethlehem*, quod non reprehendo: nam synæresis fieri potest.

105. Mar., Rat., hominem Iesum.

104. Prag., Mar. a prima manu, Gold. in textu, ante Deum, male.

Tetrastichon 27. *Magorum munera.* Aldus, *Magi dona ferunt.* In Epiphaniæ hymno et Apotheusi hæc de magis historia simillimis verbis exponitur ex cap. II Matth.

108. Ald., Gis. in textu. *regemque supremum.* Scripti nostri, Heinsiani et Weitziani, *regem quoque summum.*

Titulus 28. *Ab angelis pastores admoniti* in scriptis cum Weitzio. Aldus, *Nuntiat pastoribus natum Christum.* Giselinus, *Angeli a pastores.* Vide Lucæ cap. II.

110. Ald., Pal. et alii, *De virgine.* Mar., Rat., Vat. l, Weitz. aliique, *Ex virgine.* Giselinus, *E virgine.*

112. Barthius observat, adeo tenacem phrasens esse Prudentium, ut *cuna* in singulari numero repetiverit ex Cath. hymno 11. Sed in eo hymno, vers.

98, legi solet *Et virgo feta, et cunula*, ut in notis docuimus.

Lemma tetrastichi 29, *Occiduntur infantes in Bethlehem.* Ita Rat., Ald., Alex., Thuan. In Vat. l et Gold. Manuali biblico, *Occiduntur in Bethlehem infantes.* Giselinus, *Infantium in Bethlehem cades.* Vat. B et Mar., *Occisio infantum in Bethlehem.* Weitzius, *Occiduntur in Bethlehem pueri.* Historiam habes Matth. cap. II.

115. In Thuan., *cædibus noctis*, emendatum actis. Alii, *hostis.* Herodes impius hostis dicitur etiam a Sedulio in hymno abecedario, *A solis ortus cardine*, scilicet, *Hostis Herodes impie*, pro quo nunc recitamus, *Crudelis Herodes, Deum Regem venire quid timet?* ut metri ratio constet. Sed ut alias in Hymnodia Hispanica monui, doleus rectius posset, *Herodes hostis impie*: atque ita fortasse Sedulius scripserit; ita certe edidit Fabricius in poetis Christianis, sed, ut puto, ex conjectura Erasmi, non ex fide codicum.

Perfurit Herodes, dum Christum querit in illis, A

115 Fumant lacteolo parvorum sanguine cunæ,

679 Vulneribusque madent calidis pia pe-
[ctora matrum

30. Baptizatur Christus.

Perfundit fluvio pastus Baptista locustis,

Silvarumque favis, et amictus veste cameli,

Tinxerat et Christum: sed Spiritus æthere

[missus

120 Testatur tinctum, qui tinctis crimina donat.

117. Perfudit fluvio, subaudi populum, I.

121. Pinna, sancta Ecclesia, vel penna, sicut Maxi-
mus, posito exemplo, qui ambulat super pennas, I.

31. Pinna templi.

Excidio templi veteris stat pinna superstes.

680 Structus enim lapide ex illo manet an-
[gulus, usque

In sæculum sæcli, quem spererunt ædificantes;

Nunc caput est templi, et lapidum compago

[novorum.

32. Ex aqua vinum.

125 Fœdera conjugii celebrabant auspice cœlu

Fortè Galilæi: jam deerant vina ministris

GLOSSÆ VETERES.

122. Angulus, spiritalis sensus; ipsa Ecclesiâ, quia
in Ecclesia Golgotha, vel potius Christus, I.

123. Auspice, felici, I.

COMMENTARIUS.

115. Sæpe voce lacteolo utitur Prudentius; in re eadem vers. 699 Passionis Romani: *Tenerumque duris ictibus tergum secet, Plus unde lactis, quam cruoris, defluat.* Juvenalis de hædulo satira 11, *Qui plus lactis habet, quam sanguinis.* Ausonius de Ostreis epist. 7, *Carnem lacteoli sanguinis indicat.* Hartmannus Sangallensis 1.1 festivitatem Innocentium poetam nostrum æmulatus est: *Salve, lacteolo decoratum sanguine festum.*

116. Prag., *adis pro calidis.*

Titulus 30, *Baptizatur Christus*, ex Vatt. B. I, Mar., Rat., Alex. In Aldo, *Christus in Jordane baptizatur.* Idem in Giselino. Thuan., *Christus baptizatur.* Lege in caput Matthæi.

117. Mar., Rat., Vallic., Vatt. I, Alex. a prima manu, Thuan., *perfudit*, quod ex suis amplexus est Weitzii. Alii, *perfundit.* Et syllabam et rem imitatum esse Prudentium ex hymno Jejunantium, monet Barthius ad hæc verba *pastus Baptista locustis.* Certe; sed cur alia quantitate locustis efferre debuit? Juvenecus pariter lib. 1, *Arvis qui solitus ruralibus esse locustas.* In Copa Incerti, sive Virgilit legebatur: *Nunc vero in gelida sede locusta sedet.* Burmannus, tom. I Anthol., pag. 716, cum aliis vult legi *laceria*, sed rationem non afferunt cur debeat o in locusta esse longum. Fabricius Comment. in poet. Christ., ait eos qui locustas putant esse Hispanorum *ragustas*, nondum probasse. Fabricius fortasse voluit dicere *langostas*, nam Hispanis nihil est *ragustas*.

118. Goldastus in Manuali biblico, *silvarum favis*, sine conjunctione que, quam exigit carmen. Male etiam Aldus, *amictu pro amictus*, et ridicule Vatt. A, *cameli pro cameli.*

119. Teolius ex uno Vat. indicavit *tinxit pro tinxerat.* At metrum non patitur *tinxit*.

120. Vat. unus apud Teol., *qui cunctis*, quod ego invenio in Vallic.

Titulus 31, *Pinna templi*, magno codicum scriptorum et editorum consensu. Confer Matth. cap. xxi, et psalmum cxvii, vers. 22: *Lapidem, quem reproba- verunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

131. In nonnullis vulg. prima mensura pro pinna. Barthius late exponit vulgarem traditionem veterum de pinna templi. Christiani quemdam lapidem, qui templi pinna olim fuit, sepositum habebant pro lapide illo angulari, cuius similitudine dixerit de se Dominus, se nimirum ex seposito lapidem factum esse angularem. Unde religio, an superstitio, velut dicti quoddam testimonium lapidem quemdam angulis conspicuum demonstrabat. Quod Barthius colligit ex hoc Prudentii loco, et ex itinere vetustissimo Burdigalensi, quod Petrus Pithæus edidit, ubi hæc legere licet: *Ibi est et lapis angularis magnus, de quo dictum est: Lapidem, quem reproba- verunt ædificantes. Item ad caput anguli et sub pinna turris ipsius sunt cubacula plurima, ubi Salomon palatium habebat.*

Fragmenta ejusdem lapidis, quem *revolutum* dicebant, cum sanctis reliquiis pari veneratione colebantur, referente Gunthero monacho apud Canisium tom. V Antiqui. Eadem traditio usque ad recentiora tempora duravit, ut liquet ex Petro Bellonio, Observat. lib. II, cap. 83. Illud Barthio ultro concedo, verba sacræ pagine, quibus Christus dicitur lapis angularis, de ipso esse intelligenda, ut *ornamentum domus, vivus lapis*, et similia per figuram dicuntur. Et Prudentius quidem videtur ita de Christo sacræ testimonia explicare, ut traditionem illam agnoscat. Cæterum nihil aliunde obstat, quominus Dominus similitudine ejus lapidis, quem Christiani veteres ostendebant, dixerit Matth. xxi, 42: *Lapidem, quem reproba- verunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*; et vers. 44: *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem vero ceciderit, contret eum*; cuius rei fama ad posteros permanerit. Cæterum si quis malit affirmare, Prudentium in hoc versu minime agnoscere traditionem illam vulgarem de lapide angulari superstitie, neque, me invito, id affirmabit, neque facile revincetur.

123. Aliqui vulg., Vatt., N, Y, Z, AA, *spernunt*; vetustiores, *sperunt*. Giselinus ad oram 2 ed., *quem Judæi reprobarunt.* Alii scripti.

124. Sich., Ald., Rat., Prag. a secunda manu, Mar., Alex., Vatt. A, B, I, Q, Weitz. cum suis mss., et *l-pidum compago novorum.* In Prag. a prima manu, et *l-pidum compago priorum.* Gisel. in textu, et *lateralium compago duorum.* Heinsiani et Gis. ad marg., et *l-pidum compago duorum*, quod exstat in Vall., Vatt. N, Y, Z, AA, BB. Barthius præfert *lateralium compago duorum.* *Faciet enim*, inquit, *protuberantem angulum duobus sibi junctis eminentior, unde et lapis offensio- nis dicitur.* Sed recte procedit *l-pidum compago novorum*, nam Christus caput est novi templi (Ecclesiæ) et *compago lapidum novorum*, ex quibus templum hoc consurgit, tanquam ex vivis et electis lapidibus. Ad Ephes. II, 19 et seq.: *Estis cives sanctorum, et domestici Dei: super-ædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu.*

Titulus 32, *Ex aqua vinum* in Alex., Thuan., Ald., Weitz. In Rat., Vatt. I, *Aqua vinum.* Vatt. B, Mar., *Aqua in vinum conversa.* Giselinus, *Vinum: ex aqua factum.* Vide Joann. cap. II. Angelus M. Bandinius edidit Florentiæ anno 1746 Observationes in antiquam tabulam eburneam sacræ quædam D. N. J. C. mysteria anaglyphico opere exhibentem. Anterior tabulæ hujus facies miraculum exhibet, quo Christus aquam sex hydris contentam in vinum convertit.

126. Vatt. B, I, Rat., Weitz., *forte Galilæis jam deerant*; cæteri, ut edidimus. Prag., *deerant jam.* Gifanici ex vet. cod., pag. 438 Iud. Lucr. in *synecphoræ* seu *episyntapha communem lectionem tenuit.*

Christus vasa jubet properanter aquaria lym- A
[phis]

681 Impleri; inde meri veteris diffunditur
[unda.

33. Piscina Siloa.

Morborem medicina latex, quem spiritus horis

150 Eructat variis, fusum ratione latenti,
Siloam vocitant: sputis ubi collita cæci
Lumina Salvator jussit de fonte lavari.

34. Passio Joannis.

Præmia saltatrix poscit funebria virgo

Joannis caput, abscissum quod lance reportet
155 Inceste ad gremium matris: fert regia donum
Psaltria, respersis manibus de sanguine justo.

682 35. *Per mare ambulat Christus.*

It mare per medium Dominus, fluctusque li- B
[quentes]

GLOSSÆ VETERES.

127. Vasa aquaria, hydrias, l.

128. Inde, vel unde.—Meri veteris, vini nobilis, l.

129. Latex, scilicet erat.—Spiritus, scilicet ventus,
vel flatus, l.

131. Siloam, id est missum, l.

134. Lance, disco, l.

127. *Vas aquarium* Varro dixit. Vide Lexicon For-
cellini.

128. Gifan. loc. cit., verbo UNDA, legit unde meri
veteris defunditur unda, et notat, doctum hunc poe-
tam vini undam dixisse, ut Psych. vers. 370 rorem
vocat vinum. Glossa Rat. interpretatur undam co-
piam magnam. Plerique habent inde meri; Giselinus
unde. Fabr., perfunditur, pro quo alii defunditur,
alii diffunditur, alii difunditur. In Vat. A mendum in-
signe ordo pro unda.

Titulus 33, *Piscina Siloa*, consentientibus pleris-
que scriptis, et editis. In cod. Vat. I, *Piscina Syloa*.
Legendum cap. ix Joann., et Apoth. vers. 680.

129. Ald., Egm., latet, quam. Pal. et Vat. A, latet,
quem, cum Heinsianis. In Vat. B, I, Mar., Prag.,
Rat., Alex., Weitz., Gis. et aliis, latex, quem. Teol.
in uno Vat. invenit latet, quem correctum per latet,
quam. Aliqui habent oris, sed legendum horis.

130. Fabr., Ald., fusam, scilicet medicinam, quod
ex correctione exstat in uno Vat. apud Teol.

132. Alex. a prima manu, jussi; Egm., jussis,
mendose.

Tetrastichon 34, *Passio Joannis* in plerisque. Gi-
selinus, *Cædes Joannis*. Weitzius *Passio Joannis*
Baptistæ. Consule cap. xiv Matth.

133. Diligentiam Gisellini in secundis curis effugit
hoc mendum saltatrix corrigendum per saltatrix.
Prag., posuit, male, pro poscit.

134. Aldus ita interpungit, *Joannis caput abscis-
sum quod lance reportat. Inceste gremium ad matris
fert regia donum Psaltria*. Giselinus, Alex., Vat. A,
reportet. Vat. B, Mar., Prag., Rat., reportat.

135. Fabr., Gis., in gremium.

136. Rat., Sichardus, Mar., Weitz., Urb., Vat.
B, I, Q, CC, saltaria. Prag., Gis., psaltria. Alex.,
psalteria, correctum psaltria. Aldus, psaltria. Vat.
D, N, saltatrix sparsis; Vall., salta, et supra saltaria.
Præfere psaltria, Macrobius lib. ii Saturn., cap. 1:
Non defuere qui psaltriam intromitti paterent, ut puella
ex industria supra naturam mollior, canora dulcedine,
et saltationis lubrico exerceat illecebris philosophantes.
Ita etiam vocant Livius et Quintilianus. Vide Bule-
gerum, de Conviviis.

Titulus 35, *Per mare ambulat Christus*. Aldus, *Per
mare ambulasse Christum*. Gis., *Christus per mare
ambulat*. Ex Matth. cap. xiv.

PATROL. LX.

Calce terens, jubet instabili descendere cymba.
Discipulum: sed mortalis trepidatio plantas

140 Mergit, at ille manum regit, et vestigia firmat.
36. *Dæmon missus in porcos.*

Vincla sepulchrali sub carcere ferrea dæmon
Fregerat: erumpit, pedibusque advolvitur Iesu.
Ast hominem Dominus sibi vindicat, et jubet
[hostem]

Porcorum furiare greges, ac per freta mergi.

37. *Quinque panes et duo pisces.*

145 Quinque Deus panes fregit, piscesque gemellos:
Illi hominum large saturavit millia quinque.

683 Implentur nimio micarum fragmine
[corbes]

Bis seni: æternæ tanta est opulentia mensæ.

38. *Lazarus suscitatus a mortuis.*

Conscius insignis facti locus in Bethania

135. Inceste, maculatæ, vel stupratæ, l.

136. Saltaria, saltatrix, l.

133. Calce, pede.—Instabili, vento jactata.—Cymba,
navis, aliter cymba, Iso.

139. Discipulum, Petrum.—Plantas, scilicet ejus, l.

144. Furiare, in furias agere, l.

COMMENTARIUS.

138. Pro cymba alii cumba, alii cimba habent.

139. Apud Weitzium Giselinus, mortales; sed alium
Weitzius voluit indicare, nam Giselinus habet mor-
talia. In Oxon., plantis. Vide not. vers. seq.

140. Gifan. Ind. Lucr., verbo MARE MAGNUM,
legit mergit, non mergit, at. Giselinus, mersitat. In
Egm., plantas mergitur eleganti Græcismo, ut putat
Heinsius. In Oxon., plantis mergitur. Apud Weit-
zium in unis Gold., mergit; in Pal., mergitur. Al-
dus, Weitz., Mar., Rat., Prag., Alex., multaque
Vat., mergit, at. Aldus, manum tegit; alii, manum
regit; nonnulli, manu regit, ut Vat. D, Z, AA, et
Rott., quod Heinsius non audet damnare: nam in si-
mili versu Virgilii in *Aeneid.*, *Trunca manum pinna
regit, et vestigia firmat*, in pervetustis exemplaribus
non paucis invenerat manu: et Prudentius Virgilium
imitatus est.

Tetrastichon 36, *Dæmon missus in porcos*, ex scrip-
tis et editis, Aldus, *Dæmonium missum in porcos*.
Vide Matth. viii, Marci v, Lucæ viii.

142. In Rat. recenti manu, prioribus erasis, *pedi-
bus revolutus Iesu*: de quo corrigendi vel corrumpen-
di potius genere sæpius locuti sumus.

144. Vat. B, I, Mar., Rat. a prima manu, Sich.,
Gis. in textu, Weitz., furiare: quod æmulatus vide-
tur Theodulfus de eadem re, *Das pecorum furiare
greges, justissime iudex* apud Heinsium. Horatius lib.
i, od. 25. *Quæ solet matres furiare equorum*. Heins-
ianus, Ald., Pal., Vall., Alex., Urb., Vat. D, Q,
Z, raptare. Vat. N, captare, Vat. A, reputare, quæ
duo postrema penitus sunt rejicienda. In Mar. glos-
a GREGES, id est, per greges.

Titulus 37, *Quinque panes, et duo pisces*, consen-
tientibus omnibus editis et scriptis quos vidi.

147. Fabr., Gis., minimo. Alii, etiam Gifan. Ind.
Lucr. verbo Visu, pag. 450, nimio. Dicit autem ni-
mium fragmen, quod superfluisset, quasi superfluum,
ut notat Marietus. Hæc et alia de Christi miraculis
simillimis verbis in hymno *Omni hora* et in Apoth.
explicari, ante monui.

148. Egm., mendose, opulentia pro opulencia.

Titulus 38, *Lazarus suscitatus a mortuis*, ex præ-
stantioribus mss., Aldo, Weitzio, et aliis. Gis., *Laza-
rus suscitatus*. Lege Joann. xi. Cætera desunt in
Vat. A, qui corruptissimus est in aliis quæ adsunt.

150 Vidit ab inferna te, Lazare, sede reversum. A
Apparet scissum fractis foribus monumentum,
Unde putrescentis redierunt membra sepulti.

39. *Ager sanguinis.*

Campus Hacheldemach sceleris mercede nefandi
Venditus, exsequias recipit tumulosus humandas.

155 Sanguinis hoc pretium est Christi. Juda emi-
[nus arctat
Infelix collum laqueo pro crimine tanto.

684 40. *Domus Caiphæ.*

Impia blasphemi cecidit domus alta Caiphæ:
In qua pulsata est alapis facies sacra Christi.
Hic peccatores manet exitus: obruta quorum

160 Vita ruinosus tumulis sine fine jacebit.

41. *Columna ad quam flagellatus est Christus*
Vinctus in his Dominus stetit ædibus, atque
[columnæ
Annexus tergum dedit, ut servile, flagellis.
Perstat adhuc, templumque gerit veneranda
[columna,
Nosque docet cunctis immunes vivere flagris.

42. *Passio Salvatoris.*

165 Trajectus per utrumque latus, laticem, atque
[crurem

685 Christus agit. Sanguis victoria: lymphæ
[lavacrum est.

Tunc duo discordant crucibus hinc inde latrones
Contiguis: negat ille Deum, fert isto coronam.

43. *Sepulcrum Christi.*

Christum non tenuit saxum, non claustra se-
[pulcri:

GLOSSÆ VETERES.

153. Acheldemach, aliter Acheldama, nomen agri,
id est, ager sanguinis, iso.

154. Exsequias, corpora, 1.

159. Hic peccatores, hic, id est talis, 1.

COMMENTARIUS.

Titulus 39, *Ager sanguinis*. Aldus, *Ager Acheldemach*. Factum narrat Matthæus cap. xxvii.

153. Aldus, *Acheldemach*. Mar., *Acheldema*, sed additum *ch*, ut sit *Acheldemach*, quod exstat etiam in Prag. In Rat., *Acheldemac*; in Gis., *Hacheldema*. Weitzius, *Hacheldemach*. In Vulgata, *Hacheldoma*, quod in textum posset induci. Mazochius vol. III Spicileg. Bibl., pag. 53, probat, adhuc medio sæculo xii hunc campum retinuisse nomen *Hacheldama*, in eoque peregrinos fuisse tumulatos.

155. Aldus perperam, *Judæ manus arctat Infelix collum laqueo*. Vat. Q, Gis. ad oram, *Judæ nimis arctat Infelix collum laqueus*. Gis. ad marg. pro diversa lectione, Gifanius in *MARE MAGNUM* Ind. Lucr., *Juda nimis arctat Infelix collum laqueo*. In Nomsio, *Judæ nimis arctat Infelix collum laqueus*. Vatt. D, O, N, *Judas eminus arctat Infelix collum laqueus*. Vatt. Y, AA, C, C, BB, *Judas eminus arctat Infelix collum laqueo*. In editione Parmensi male interpungitur: *Juda eminus arctat Infelix collum laqueo, pro crimine tanto*. Vera lectio sit *Juda eminus arctat Infelix collum laqueo*, quam tenent Alex. (in quo supra est *laqueus*), Mar., Rat., Prag., Vatt. B, I, Z, Urb., Gis., Weitz., Vall. et alii. Frustra conjicit Heinsius *Judæ manus arctat Infelix collum laqueo*. Frustra Gifanius putat, Prudentium non ita locutum *Juda*; ut enim dicit *Helia, Belia*, et similia, sic *Juda* dicere potuit. Eleganter *eminus* ponitur ad significandum, *Judam* suspensum periisse. In passione Romani vers. 169, *Evicerandum corpus oculooeminus Pendere*. Caithem. hymno 9, vers. 109: *Hunc eminus acre ab alto*. Mariettus *pro eminus* suspicabatur *munus*, id est pretium. Sed repugnat metrum.

Titulus 40, *Domus Caiphæ*. Consule Matth. xxvi.

157. Ald., Urb., Alex. a secunda manu, Heins., Teol., ecce; alii, *alta*, cum Mar., Vatt. B, I, Rat., Prag.

159. Aldus, mendose, *peccatores*.

Tetrastichon 41. Giselinus, *Columna, ad quam Christus flagellatus est*. Alii ut posui in textu. Vide Marci xv.

161. Vatt. B, D, I, Prag., Rat., Mar., Weitz., atque columnis. Alex., Urb., Gis., A. d. Pal. et alii, *columnæ*, quod magis placet: nam infra *veneranda columna*.

162. Vat. I, Rat. a prima manu, Mar. a prima manu, Weitz., *annexum tergum*. Pro *servile* in Mar.

161. Stetit, aliter stitit. — Atque columnis, scilicet his, 1.

165. Per utrumque latus, poetica exaggeratione rei, 1.

erat *servire*, et glossa scilicet *poluisset*; postea factum *servile*.

163. De templo venerandæ Columnæ lego apud S. Hieronymum epist. 27, de Locis Hierosolymit.: *Ostendebatur illic columna, ECCLESIE PORTICUM SUSTINENS, infecta crure Domini, ad quam vinctus dicitur et flagellatus*. Hinc intelligis, quid sit templumque gerit. Beda in medio ecclesiæ suo tempore fuisse testatur. Meminit quoque columnæ hujus et miraculorum Gregorius Turonensis in lib. de Gloria martyrum. Vide Lipsium lib. ii de Cruce cap. 4, ubi probat, *solitos ad columnam verberari*. Ea sacra columna nunc Romæ exstat in templo S. Prædix. Quippe facile hæc memoria inter pios Christianos ad nos usque potuit et debuit conservari.

161. Egm., *immuneres*, male, pro *immunes*.

Titulus 42 idem in omnibus quos vidi, *Passio Salvatoris*.

163. In aliis, *transjectus*; in aliis, *trajectus*. Conjectura quorundam, legendum *Trajectusque latus dextrum*, ne scilicet utrumque latus dicatur trajectum, explosa est in not. ad hymn. Cath. 9, vers. 86, ubi hanc singularem sententiam expendimus. Vel ex hoc solo tetrasticho asseri potest, Prudentium Dittochæi esse auctorem, sibi ubique constantem. In edit. Colon. ad marg. ex vet. lib. notatum est, *laticemque crurem* pro diversa scriptura, sed *laticem*, atque *crurem* vera est scriptura. Gaspar Sagittarius edidit dissertationem de lancea, qua perforatum est latus Jesu Christi; de qua locutus sum in comment. loc. cit. Nonnulli eum vocant *Carolus Sagittarius*, quod nominis ejus sola prima littera exprimi soleat. C. Sed ea littera indicat Casparem, pro quo nos frequentius Casparem dicimus.

166. In Gold. glossa Agit, *fudit*. Aldus, *victoria sanguis*. Alii plerique, *sanguis victoria*. In Aldo deest verbum substantivum *est* post *lavacrum*. Per sanguinem, qui e latere Salvatoris fluxit, martyrium, per aquam baptismum indicari multi aiunt. Orientius apud Martenium tom. V Anecd., *Martyrium sanguis sibi vindicat, unda lavacrum*.

Tetrastichon 43 deest in Aldo, Torn. et in multis codd. mss. Vide Matth. xxviii; et de resurrectione sanctorum qui dormierant, cap. xxvii, vers. 53. Versus hi non videntur Prudentiani; sed constat nihilominus ex antiquis monumentis, sepulcrum et resurrectionem pingi et sculpti olim consuevisse. Exemplo

- 170 **686** Mors illi devicta jacet : calcavit abyssum. **A**
Sanctorum populus superas simul ivit ad oras,
Seque dedit multis taciue oculisque pro-
bandum.

44. *Mons Oliveti.*

Montis Oliviferi Christus de vertice sursum
Ad Patrem rediit, signans vestigia pacis.

- 175 Frondibus æternis præpinguis liquitur humor :
Qui probat infusum terris de chrismate donum.

45. *Passio Stephani.*

Primus init Stephanus mercedem sanguinis,
[imbri

175. Frondibus æternis, *semper virentibus*, l.

176. Probat, *confirmat*, l.

177. Imbri, *grandine*, Iso.

179. Fraudis, *crimini*, Iso.

- Afflictus lapidum : Christum tamen ille eruentus
Inter saxa rogat, ne sit lapidatio fraudi
180 Hostibus. O primæ pietas miranda coronæ!

687 46. *Porta speciosa.*

Porta manet templi, Speciosam quam vocita-
[runt,

Egregium Salomonis opus : sed majus in illa
Christi opus emicuit : nam claudus, surgere
[jussus

Ore Petri, stupuit laxatos currere gressus.

47. *Visio Petri.*

- 185 Somniat illapsus Petrus alto ex anthere discum

GLOSSÆ VETERES.

181. *Damnatos currere gressus, debilitatis sibi pe-*
diibus. — *Damnatos, debiles*, Iso, Vat. l. *Laxatos*,
Prag.

COMMENTARIUS.

sit nummus vetus cum Græca epigraphæ *Anastasis*, sive resurrectio, sepulcro, militibus exterritis, etc., quem beneficio eminentissimi Stephani Borgie, antiquitatum omnium studiosissimi et peritissimi, hoc ipso tempore in sacrum cardinalium collegium ascripti, delineatum hoc loco represento, ut judicium facilius ferri possit.

Ex ære Vilitris in Museo Borgiano.

De simili nummo diu litigant Joannes Tristanus a S. Amante et Jacobus Sirmondus. Eundem expendit Franciscus Vavassor us cap. 2 de Forma Christi, et parum exacte delineatum e suo museo cl. Victorius exhibuit in comment. de Nummo æreo, ubi de antiquis imaginibus Christi disputat, et templum rotundum vocat quod nos sepulcrum Christi diximus. Sirmondus enim existimat, esse templum *Anastasin* a veteribus dictum, et in loco resurrectionis erectum.

Titulus 44, *Mons Oliveti*. In Aldo, *Mons Olivetum*. Lege cap. 1 Actuum apost.

173. Egm. et Gis. ad *oliveti* pro *oliviferi*. Latinius recte *oliviferi* : osuit pro *oliviferi*, quod reperit in Torn.

174. Heins., Gif. ex vet. lib. ita interpungunt, *signans vestigia pacis Frondibus æternis : præpinguis liquitur humor*. Non placet : nam poeta videtur intelligere vestigia quæ Christus, ad Patrem ascendens, dicitur impressa reliquisse : quæ *pacis* vocat, ad montem *oliviferum* alludens, et effectum ascensionis considerans. Postea frondibus *oliviarum* manasse humorem ait, qui donum *chrismatis* significaverit. Appellat autem *frondes æternas olivæ*, ut Virgilius lib. II Georgicæ, *Palladia gaudent silva vivacis olivæ*, ut mysticum sensum prætereant. Sic hymno 12 Peristeph., vers. 34 : *Frondem perennem chrismatis feracem de olivæ*, melius quam alii *fontem*. De vestigiis in vertice montis *oliveti* impressis plura exstant Patrum testimonia, Augustini, Paulini, Severi Sulpicii, Optati, Bedæ, quorum loca indicat Calmetus in Dict. Bibl.

175. In Rat. a prima manu, *inquitur*, recte emendatum per *liquitur*.

Titulus 45, *Passio Stephani*. In Vat. D, l, Mar., Rat., Weitzio, *Passio S. Stephani*. Vide cap. vi et vii Act. apostolorum.

177. Vatt. B, l, Mar., Prag., Rat., *imbri*. Ald., Gis., Alex., Urb. et alii, *imbri*, more Lucretti et antiquiorum. Omitto Weitzium, qui, nescio ex quo codice, *ymbre* edidit. In hymno S. Laurentii, vers. 374, *Stephanus per imbrem sazum*.

178. Mar. a prima manu, *cruento*.

180. Mar., Sich., Vatt. B, l a prima manu, Q, AA, Rat., Weitz., Vall., Gold. a prima manu, *miseranda*. Multo magis probo *miranda* cum Ald., Gis., Alex., Prag. et aliis. *Primam coronam* vocat protomartyrem *Stephanum*, pulchre alludens ad ejus nomen. Bembus in hymn. ad S. Stephanum falso ait, minores nomen *Stephano* ex martyrii corona fecisse : nam ante martyrium *Stephanus* vocabatur.

Tetrastichon 46, *Porta speciosa*. Ex cap. III Act. apost.

181. Prag., minus bene, *speciosa*.

182. Manebat superstes pars atrii gentium a Salomone constructi. Vide Villalpandum lib. III de Templo, cap. 9. Porta vero illa *Speciosa* ex ære Corinthio fuisse a Josepho dicitur.

183. In multis antiquis mss., *clodus* ex usu veteri pro *claudus*.

184. Ald., Gis. in textu, Alex., Torn., Gall., Rat. pro diversa scriptura, Prag. pro glossa, *laxatos*. Vatt. B, l, Q, AA, Urb., Mar., Prag., Rat. a prima manu, Thuan., Weitz., Torn. in margine, Heinsius et alii, *damnatos*. In Vat. l glossa, *debiles*. Confer glossam Isonis. Heinsius ex *laxatos*, et apud Egm., *laxatus*, conjicit *laxatos* : quæquam putat, eleganter et poetice omnino dici posse *damnatos gressus*, ut Hamartig. vers. 650 : *Danna aures, Pater alme, meas*. Teolius conjecturæ Heinsii adhesit, advertens tantum duos Vatt. habere *damnatos*.

Lemma tituli 47, *Visio Petri*. In Mar. et Rat., *Somnium Petri*. Lege cap. x Act. apost.

185. Solent mystici visionem etiam claram, in mentis excessu a Deo infusam, *somnium* appellare. Prudentius, semper sui similis, de Apocalypsi Joannis evangelistæ hymn. 6 Cath., vers. 113 : *Tali sopore justus Mentem relaxat heros*. Cum enim visiones fere contingant in ecstasi seu alienatione mentis a sensibus corporis, congruenti vocabulo visiones per similitudinem *somnia* dicuntur. *Somnium* Epimenidis Cretensis philosophi ad annos 57 aut 50, ut alii dicunt, necnon cujusdam pueri apud Plinium lib. VII, cap. 57, ad annos 57 per mentis excessum explicant, qui eas historias credunt : ac similiter dicunt, qui tuentur, septem sanctos Dormientes somno captos in spelunca ad ducentos fere annos revera dormisse, quod cl. Joseph Simonius Assemanius tom. I Bibl. Orient.,

Confertum omnigenis animalibus. Ille recusat A
Mandere : sed Dominus jubet omnia munda
[putare.]

Surgit, et immundas vocat ad mysteria gentes.

688 48. *Vas electionis.*

Hic lupus ante rapax vestitur vellere molli :

190 Saulus qui fuerat, fit adempto lumine Paulus.

188. Surgit, e somno, I.

192. Et ore potens, scilicet fit, Iso.

GLOSSÆ VETERES.

195. Qui evolvere, vel quia volvere, Iso.

COMMENTARIUS.

pag. 335 et seqq., multis rationibus conatus est persuadere. Vide hymanum 10 Cath., not. ad vers. 56. S. Bernardus de sublimi animæ contemplatione explicat somnum sponsæ in Canticis cantic., ut dixi in comment. ad vers. 77 hymn. 6 Cathem.

Titulus 48. *Vas electionis.* Giselinus, *Paulus vas electionis.* Adisis cap. ix Act. apost.

189. Prag. et Rat., *vestitus.* Nomina et adverbia locum præsentem demonstrantia, ut hic, in his ædibus, et similia, ostendunt hos titulos pro picturis quæ in templis exhiberi solebant fuisse compositos, ut dictum est num. 66 proleg. S. Paulinus de huiusmodi pictura Nat. 9 : *Quæ super exprimitur titulis, ut littera monstret Quod manus explicuit.* Ex eodem Paulino intelligitur cur duplicis Testamenti pictura duplex cibus, sive Dittochæum possit appellari : *Qui videt hæc vacuus agnoscens vera figuris, Non vacua fidam tibi pascit imagine mentem.*

190. Prag., fit dempto.

Mox recipit visum, fit apostolus, ac populorum Doctor, et ore potens corvos mutare columbis.

49. *Apocalypsis Joannis.*

Bis duodena senum sedes pateris, citharisque, Totque coronarum fulgens insignibus, agnum

195 Cæde cruentatum laudat : qui evolvere librum, Et septem potuit signacula pandere solus.

191. Vatt. AA, BB, fit apostolus apostolorum, perperam et contra metrum. Paulus doctor populorum dicitur, ut in hymn. SS. Apostolor. Petri et Paul gentium magister.

Tetrastichon 49. *Apocalypsis Joannis.* Visio expōnitur ex Apocalypsi cap. iv et v.

195. Ald., Mar., Rat., Prag., Vat. B, I, Gis. in textu. Weitz. et alii, qui *evolvere.* Alex., Thuan., Urb., Vat. Q, Egm., qui *volvere.* Gisel. ad mar., quia *volvere.* Diversa lectio in Vall. et Vatt. Y, Z, AA, BB, CC, qui *solvere.* Et placet hæc lectio, quæ propius accedit ad Apocalypsis verba : *Aperire librum, et solvere signacula ejus.* Cæterum gravior est auctoritas codicum, in quibus est *evolvere* : et *evolvere* pro *aperire* recte de volumine dicitur. In Vat. I, post ultimum versum, *Explicunt tituli historiarum.* In Goldasti Manuali biblico hoc ipsum, et postea, *Sequuntur glossæ Isonis.*

PRÆFATIO LIBRI PRIMI CONTRA SYMMACHUM.

689 Paulus præco Dei, qui fera gentium
Primus corda sacro perdomuit stylo,
Christum per populos, ritibus asperis

C Immanes, placido dogmate seminans,
5 Immansueta suas ut ceremonias
Gens pagana Deo sperneret agnito,

GLOSSÆ VETERES.

1. Paulus, quia grande negotium est vincere vipeream linguam tanti oratoris, premissis exemplo Pauli apostoli, quem vipera momordit, sed non læsit, etiam ipse invocat divinum auxilium contra vipereum documen-

tum, Prag.

2. Stylo, prædicatione, Iso.

4. Immanes, feroces, vel crudeles. — Seminans, docens, I.

COMMENTARIUS.

Inscriptionem apposui quam habet Mar. In Vat. A, nullus est titulus. In Alex., *Incipit contra orationem Symmachi liber I.* Ald., *contra Symmachum liber I.* Egm., *Contra Symmacon.* Boher. prior, *Contra orationem Symmachi.* In Vat. T, qui glossesmata continet, *Contra Symmachum lib. I. Nunc de præfatione.* Alicubi a primo verbo hic liber vocatur *Paulus.* Vide alia cap. 4 proleg. Juretus et Grangæus peculiaribus commentariis hos libros illustrarunt. Ansalduus sermone Italico convertit, de quibus a nobis dictum cap. 3 proleg. Juretus elegantissimos hos libros dicit, eisque Symmachi rationes accurate refelli, atque convelli affirmat. Usus est vetustissimo codice, ex cujus collatione varietates Scripturæ exhibet.

V. 1. Nomen præco Dei apostolis a primis Ecclesiæ sæculis tribuebatur, ut cernere licet in Vita S. Petri, quæ S. Clementi attribui solet. Sæculo iv videtur fuisse in nonnullis Ecclesiis præco, qui fideles ad ecclesiam convocaret. B. Eusebius episcopus Alexandrinus in oratione de Die dominico : *Vocat ad ecclesiam præco* (ὁ κήρυξ), omnes somnum obtendunt et inermitem, Prudentius Paulum præconem Dei nominat,

Petrum vero in præfatione lib. ii, *summum discipulum Dei*, ut unicum Ecclesiæ caput innuat.

4. Oxon., *placito dogmate.*

5. Egm., et, male, pro ut. Ald. et Teol. scribunt *cærimonias*; melius *ceremonias*, aut *cerimonias*, ut metro consulatur. Heinsio non displicet jam *mansueti* a in priori Rott. Potest etiam accipi *immansueta* pro *mansueta*, ut *infractus* pro *fractus*. Giselinus ait, in excusis duo esse verba in *mansueta*, quod vitium putat contigisse ex inepto illo et aspero scribendi modo *immansueta*, *inlustri*, *inludo*, *inradio*, et auctoritate Virgilii, Ciceronis, M. Scauri, Prisciani, Servii contrariam scribendi rationem tueri conatur. Nunc plerique aliter sentiunt, et *appellare*, aliæque asperiora me non rivali libenter scribunt.

6. Mar., *mens pagana.* Melius *gens*, agitur enim de apostolo gentium. *Paganus* pro ethnico et gentili, sive idolorum cultore, accipitur a Christianis scriptoribus. Orosius lib. i, cap. 1 : *Præceperas mihi uti adversus vaniloquam agrestium eorum qui alieni a civitate Dei, ex locorum agrestium compitiis, et pagis pagani vocantur, nec gentiles, etc.* Alii alias rationes hujus signifi-

- 690** Actus turbinibus forte nigerrimis,
Hibernum pelagus jam rate debili
Et vim navifragi perulera notis.
- 10 Sed cum cærulei prælia gurgitis
Jussisset Domini dextra quiescere,
Ad portum fluitans cymba relabitur,
Exponitque solo litoris uvidi
Contractos pluvio frigore remiges.
- 15 Tunc de littoreis sepius algidi
Arentum propere brachia palmitum
Convectant, rapidos unde focos struant.
Fascem quisque suum congerit ignibus,
Expectans calidi luxuriam rogi.
- 20 Paulus, dum fragiles cogere surculos,
691 Et densere foci congeriem studet.
Incantam cumulis inseruit manum,
Torpebat glacie pigra ubi vipera,
Sorrentis laqueos corporis implicans,
- 25 Quæ postquam intepuit fomite fumeo,
Laxavitque ferox colla rigentia,

- A** Jam flecti facilis, rettulit ad manum
Vibrato capite spicula dentium.
Hærentem digiti vulnere mordicus.
30 Pendentemque gerens Paulus inhorruit.
Exclamant alii, quod cute livida
Virus mortiferum serpere crederent.
At non intrepidum terret apostolum
Tristis tam subiti forma periculi.
- 35 Attollens oculos, sidera suspicit,
Christum sub tacito pectore murmurans.
692 Excussumque procal decutit aspitem.
Abiectus coluber verberat aera,
Atque oris patuli solvit acumina.
- 40 Mox omnis sanies deserit, et dolor,
Ceu nullo laceram vulnere, dexteram
B Siccatusque perit vipereus liquor
Hydrum præcipitem dum rotat impetus,
Arsurum mediis intulit ignibus.
- 45 Sic nunc post hiemem, vimque truci freti,
Quo jactata ratis tunc sapientia est,

GLOSSÆ VETERES.

7. Actus, auctus. — Turbinibus, tempestatibus, l.
8. Hibernum, tempestuosum. — Debili, infirma, l.
9. Navifragi, naufragium facientis. — Pertulerat, passus est. — Noti, venti, l.
10. Prælia, tempestatem, l.
11. Dextra, potestas, l.
12. Cymba, cumba Latine, Græce CYMBA, l.
13. Contractos, fatigatos. — Pluvio, pluviali, l.
14. Algidi, frigidi, l.
15. Propere, festinanter. — Brachia, sarmenta, l.
16. Congerit, comportat, l.
17. Luxuriam, abundantiam, l.
18. Congeriem, palmitum, l.
19. Laqueos implicans, involvens, l.
20. Intepuit, incoluit. — Fomite, igne, l.
21. Laxavit, erexit. — Rigentia, ante rigentia frigore, l.

27. Facilis, post calorem, l.
28. Spicula, acumina, l.
29. Mordicus, mordaciter, id est in mordendo; ad verbum, l.
31. Quod, eo quod. — Livida, nigra, livore plena, l.
32. Mortiferum, trahendo. — Serpere, crescere, inde serpens, l.
36. Murmurans, orans, l.
37. Aspitem, aspides vocamus omnes serpentes minores, l.
45. Hiemem, post persecutionem, Vat. A. Post persecutionem regum et imperatorum gravissimam: figura mystica. — Truci freti, asperi mundi, lso.
C 46. Ratis, Ecclesia, vel fides sanctæ Ecclesiæ: allegorizat, quid significaverit illa tempestas, quid dextera manus Pauli, quid morsus serpentis. — Sapientia, Christi, l.

COMMENTARIUS.

cationis investigant, et tradunt. Vide comment. ad vers. 448 hujus lib. i, et Gothofredum ad tit. cod. Theod. de Paganis. Quod ait Prudentius *Deo agnito*, fortasse respicit DEUM ignotum Atheniensium, de quo in Actis apostolorum.

7. Historia hæc refertur cap. xxvii et xxviii Act. apost. Virgili est *Tempestatibus actus*, et xi *Æn.*, *Nigro circumdata turbine corpus*.

9. Prag., Urb. male *navifragi*. In nonnullis vulg., *navifragi*, contra metrum.

10. Poetice venti in mari *certare*, et *præliari* dicuntur, quod multis exemplis patet.

12. Nonnulli scribunt *cumba*. Portus hic indicatus est insulæ Melitensis.

13. Vat. A, male, *litoris solo*. Nec melius Urb., *exponit solo*.

14. Heinsius sine idonea ratione mavult *contactos*, uti apud Virgilium et Phædrum. Agnovit postea apud Phædrum etiam legi *Musca contracta frigore*. Teol. ex conjectura Heinsii edidit *contactos*. Præcesserat Cellarius. *Pluvium frigus* Maronis est in Georg.

15. Cat., Prag., Mar., e *littoreis*.

16. Brachia vitibus attribuit Virgil. ii Georg., *Tunc brachia tende*.

19. Pal., *expectant*, minus bene.

20. Egm., *congere*, corrupte.

21. Ald., Widm. supra, Bong., Urb., vulg., *densare*.

23. Grægæus notat, proprie viperam feminam hic

vocari, quæ incuriosius postea *coluber*, *aspis*, *hydrus*, dicitur. Auctor Act. apost. vocat *ἑχιδνα*, scilicet viperam feminam.

24. Vat. A a prima manu, *laqueis*, male.

34. Cell. et Teolius, *jam subiti*. Teol. ad marg., *tam subiti*, quod habent plerique edd. et mss.

35. Rat., *at tollens*. Mos hic attollendi lumina in cælum communis etiam erat ethnicis. Virg. iv *Æn.*, *oculos attollere*.

36. Vat. A, *perperam*, *substracto pectore*. Chamillardus hanc phrasin *Christum murmurans* ferre non potest. Hæc phrasin, ait, *tam insolens mihi videtur, tam dura et barbara, ut vix credam alium ea usum*. At vero insolens non est accipi verbum *murmuro* hæc significatione, scilicet loquendi submissa voce, ita ut sonus aliquis audiatur, non autem verba intelligantur. Ovidius vi *Metamorph.*, *Quodque licet, tacito venerantur murmuræ numen*; et lib. xi, *Flexibile lingua Murmurat exanimis*. Vide Peristeph. hymn. i, vers. 17. *Voce murmur fuderit*.

37. Vat. A, Egm., Palat., *discutit*. Heinsius mallet *depulit*, vel *dispulit*, quia præcessit jam *excussum*.

38. Vat. A, *objectus coluber*.

41. Mar., contra metrum, *draxtram*.

42. Vat. A, vitiose, *vipereus liquor*.

46. Ald., Mar. a prima manu, Rat. pro diversa lect., *sapientia*. Alii, *sapientia*; sed Heins. nullam varietatem animadvertit.

- Cum sub sacricolis territa regibus,
Vix panso poterat currere carbaso,
Afflictosque suos turbine saeculi
50 Vectarat, rabidis fluctibus innatans,
Morsum vulnificum lex pia pertulit.
Occultabat enim se prius abditum
693 Virus, nec gravidum protulerat caput,
Contentum involucris, atque cubilibus
55 Subter comprimere clausa silentia.
Sed dum forte latens impietas riget,
Dextram iustitia pigra momorderat,
Succensi stomacho fellis inæstuans.
Heu, quain catholicam nil prope profuit
60 Puppim nasse sacri remigio styli,
Quem Paulus variis gentibus edidit
Vix portu placido tuta quieverat
Victrix, edomitis mille furoribus:
Vix astricta suis jam retinaculis
65 Vectores stabili condiderat solo:

47. Sacricolis, *sacrilegis*, l.
48. Carbaso, *doctrina apostolorum*, l.
51. Morsum, *haereticam doctrinam*. — Pia, *Christiana*. — Pertulit, *passa est*, l.
52. Abditum, *sub Constantino*, l.
54. Involucris, *involuntionibus*, l.
56. Impietas, *que intelligitur per viperam*, l.
58. Succensi, *invidi*. — Stomacho, *iracundia*, l.
60. Nasse, *natare*. — Styli, *sacra prædicationis*, l.
61. Edidit, *scripsit*, l.
62. Tuta, *puppis*, l.
63. Condiderat, *commendaverat*. — Solo, *firmæ aëdi*, lso.
67. Igniculos, *caritatis*, l.
68. Adolent, *incendant*. — Schlo, *mundi, id est*

- A Erumpit subito triste periculum.
Nam, dum præcalidos igniculos sibi
Solvendis adolent et senio, et gelu,
694 Dum virgas steriles, atque superfluas
70 Flammas de fidei palmitè concremant,
Ut concreta vagis vinea crinibus
Silvosi illuvem poneret idoli,
Palpavit nimius perniciem tepor.
Seps insueta subit serpere flexibus,
75 Et vibrare sagax eloquii caput.
Sed dextra impatiens vulneris irritos
Oris rhetorici depulit halitus,
Effusum ingenii virus inaniter
Summa Christicolis in cute substitit.
80 Salvator generis Romulei, precor,
B Qui cunctis veniam das pereuntibus,
Qui nullum statuis non operis tui
Mortalem, facili quem relevas manu,
Hujus, si potis est, jam miseresco

GLOSSÆ VETERES.

- adolorum. — Gelu, *sine caritatis ardore*, l.
69. Superfluas, *frigore infidelitatis*, lso.
71. Concreta, *nata*. — Crinibus, *virgis*, l.
72. Poneret, *deponeret*, l. — Idoli, *pro idoli, Mor*
73. Palpavit, *invenit*. — Perniciem, *errorem*. —
Tepor, *calor, vel negligentia*, l.
74. Serpere, *cæpit*, l.
75. Eloquii, *haereticorum*, l.
76. Dextra, *iustitia*. — Irritos, *vacuos*, l.
77. Rhetorici, *eloquentia*, l.
82. Qui nullum, *qui nullum fecisti, qui non egeat tua gratia*, l.
83. Relevas, *a peccatis*, l.
84. Hujus, *Symmachi, si est prædestinatus ad vitam*,
Vat. A. — Si potis, *si possibile est*, l.

COMMENTARIUS.

47. Juretus in suo cod. reperit *sacricolis*, sed addit, C
defendi posse, quod in quibusdam vulg. est *sacrilegis*.
48. In nonnullis vulg., *vix passio*, quod non est ubi-
que rejciendum. Gifaninus contra A. Gellium verbo
DISPANSUS contendit, a pando non semper dici passum,
sed vel id, vel pansum.
50. Mar. et Rat. pro div. script., minus bene, *vec-*
arar pro *vectarat*. Prag., Rat., Mar., Weitz., Fabr.,
Widm., Gis., *rapidis*; melius videtur *rabidis*, quod
habent alii.
52. Ait Prudentius fidem Christianam sub impe-
ratoribus ethnicis jactatam, et territam fuisse, et post
illam tempestatem periculis morsum vulnificum.
Etsi enim occultabat se virus abditum idololatriæ sub
principibus Christianis, tamen erupit iterum, vide-
licet in oratione Symmachi. In Rat. abrasis prioribus,
hic et seq. versus ita legebantur, *se prius abditia*.
Viro nec nec gravidum protulerat caput, quod totum
ineptum est.
54. Vat. A. erasis quæ prius fuerant, Contentum im-
plicitis viperæ nexibus. Id ideo factum, ne tertia in
involucris corripatur: de quo vide proleg. Alex. a
secunda manu involucris.
55. Mar., Rat., Ald., Tornæs., Widm. supra, quo
premeret: Palat., cum premeret. Alii, subter compri-
mere, stylo Prudentiano, ait Heinsius, scilicet pro-
ducto et postremo in comprimere ratione cæsura.
59. Vat. A. catholica, male. Egm., quam propero
fuit. Pal., quam properum fuit.
60. Alii puppem, alii puppim scribunt. Gis., enasse;
Heins. suspicatur innasse.
61. Rat. a prima manu quam, minus bene.
63. Rat., *laboribus*; eadem manu pro div. lect.,
furoribus. Mar., male, *domitis*. Fortasse legendum et
domitis.
64. Retinacula pro fune navis Propertius, Virgilius
et alii.
65. Vector dicitur tam qui vehit quam qui vehi-
tur. Heins. conjicit *crediderat solo*.
66. Ald. *erupit subito*.
69. Vat. A., cum virgas.
70. Joann. cap. xv. de palmitè qui non manet in
vite, et in ignem mittitur.
71. Crines, *ut comæ de vineis poetica*. Vat. A. male,
et concreta.
72. In Rat. audax corrector, abrasis prioribus,
idoli illuvem poneret impij.
73. Rat., Weitz. scribunt *perniciem*.
74. De emendatione hujus versus scilicet *seps* pro
apes multa a nobis dicta sunt cap. 22 proleg. Cha-
millardus interpretatur SEPS INSUETA SEPS nova. Cel-
larius exscribit Isonis glossam SERPERE *cæpit*. Puto
intelligi posse *insueta* pro *assueta*: nam Prudentius
non semel usurpavit *insuessere* pro *assuessere*.
84. Heins. edidit *si potis est*, sed magis probare
videtur *si potis es*, quod videt in altero Rott., et ex-
stat etiam in Vat. A. Sed plerique habent *si potis est*,
quod defendit Gifaninus in Ind. Lucr. verbo *viridans*,
et intelligi potest, *si potis est Symmachus relevari, v. l*
miseri cordiam consequi. Gifaninus explicat *si potis est*,
ut in Terentio et antiquis, *si potest, si poterit* pro *si*
feri potest. Heinsius putat tunc dicendum *si pote*
est, non *si potis est*. At posse etiam dici *si potis est*
pro *si fieri potest*, ostendit Forcellinus in Dict.

85. **695** Præruptam in foveam præcipitis viri. A
Spirat sacrilegis flatibus inscius,
Erroresque suos indocilis fovet.

Obtestor, iuvenas, ne citus impetus
Arsurum mediis inferat ignibus.

GLOSSÆ VETERES.

85. Præcipitis, *cadentis*, l.
86. Spirat, *pugnat*, l.

87. Fovet, *nutrit*, l.

88. Obtestor, *rogo*, w, l. *Preco*, Rat.

COMMENTARIUS.

87. Vat. A a prima manu corrupte, *indocibilis*. Diversam vel potius contrariam significationem videtur habere *indocilis* hymn. 3 Cath., vers. 411.

89. Redit ad vers. 44, *Arsurum*, etc. In Mar., *Explicit præfatio*. De causa vero cur Prudentius hos duos libros contra Symmachum scripserit, quanquam animus est uberius olim disserendi, pauca nunc dicam. Augustus post Aciacam pugnam curiam Juliam in honorem Julii Caesaris extruxit, in eaque collocavit statuam et aram Victoriæ, ut senatores illuc convenientes thure ac mero supplicarent. Primus Constantius Constantini Magni filius eam aram diruit: non ita multo post reposuit Julianus Apostata, nec Jovianus et Valentinianus Senior, Christiani imperatores, removerunt. Gratianus, Valentiniani Senioris Filius, non solum ejusmodi aram diruit, verum etiam sacerdotibus gentilibus Romanis ac virginibus Vestalibus emolumenta præstari solita negavit. Symmachus anno 382 gentilium senatorum nomine aram Victoriæ et emolumenta sacerdotum restitui a Gratiano postulavit; sed Damasus pontifex Romanus ad Ambrosium Mediolanensem episcopum libellum plurimum senatorum Christianorum misit, qui nihil se tale mandare affirmabant. Itaque, agente Ambrosio,

Symmachus ne auditis quidem fuit. Sed post Gratiani obitum Symmachus Valentiniano Juniori, Gratiani fratri, Relationem suam pro ara Victoriæ sacerdotumque privilegiis obtulit; quam Ambrosius, *memor legationis*, biennio ante sibi a Damaso mandata, duplici libello refutavit. Valentinianus Ambrosii consilium secutus est, neque aliter profecto fecit Theodosius, cui postea *intimata fuit senatus legatio hujusmodi*, oblata, ut ex his verbis Ambrosii colligitur, eadem Relatione Symmachi vel summa rationum quibus innitebatur. Iterum Valentiniano legatio missa in Gallias, nihil extorquere potuit, etiam absente Ambrosio. Postea vero Eugenius tyrannus, cum gentilium petitioni semel et iterum restitisset, tamen tertio postulanti bus annuit. Theodosius, Eugenio anno 394 profligato, ejus acta pro superstitione pagana rescidit. Sub Honorio sæculo v ineunte cum Gothi Italiam invasisent, Symmachus, occasione hinc arrepta, iisdem rationibus quibus prius usus fuerat, de ara Victoriæ repetenda agere cepit, cujus conatus Prudentius penitus repressit. Colligitur autem ex Prudentio, statuam Victoriæ tanquam Urbis ornamentum diutius permansisse: quod confirmat Claudianus in Panegyri. de vi consulatu Honorii.

CONTRA SYMMACHUM

LIBER PRIMUS.

- 696** Credebam vitilis ægram gentilibus Urbem C
Jam satis antiqui pepulisse pericula morbi,
Nec quidquam restare mali, postquam medicina
Principis immodicos sedarat in arce dolores.
Sed, quoniam renovata læsæ turbare salutem
Tentat Romulidum, Patris imploranda medela
(est,

Ne sinat antiquo Rómam aqualere veterno,
Neve togas procerum fumoque, et sanguine
[tingi.

Inclutus ergo parens patriæ, moderator et orbis.

- 10 Nil egit, prohibendo, vagas ne pristinus error
Crederet esse deum migrante sub ære formas:
Aut elementorum naturam, quæ Patris ars est

GLOSSÆ VETERES.

1. *Ægram*, dicit propter idola. Urbem, *Romam*, l.
2. Principis, *Constantini*. — Immodicos, *magnos*.
— In arce, in principatu, in Roma, l. Roma, Vat. A.
6. Patris, *omnipotentis Dei*. — Medela, *auxilium*, l. o.

7. Squalere, *sordescere*. — Veterno, morbo, veter-

nis morbus est qui et intercus, l.

8. Tingi, *polui*, l.

9. Parens, *Constantinus*, Rat. *Constantinus*, propter nimiam pietatem vocat eum parentem, l.

10. Egit, *proluit*. — Error, *cultura deorum*, l.

11. Formas, *idola, demones*, l.

COMMENTARIUS.

In Mar. et Rat. exstat titulus quem ascripsi. In Urb., *Explicit prologus. Incipit liber I*. Prudentius libro primo idololatriam impugnat, altero Symmachi rationes diluit.

3. Prag. scribit *nec quicquam*, et sic semper. Alii, *nec quicquam*.

4. Cellarius cum Isonne intelligit Constantinum. Ex tota carminis serie clare colligitur hunc principem esse Theodosium. Vide vers. 529 et seq. hujus libri.

5. Innuit-poeta, post Theodosium novos existisse conatus pro idololatria.

6. Patrem hic intelligo Deum cum Isonne.

7. Veternus sumi solet pro summo nimio, sive impugnabili fere dormiendi necessitate. A vetus sit veternus, et argute ait Prudentius antiquum veternum,

D arguens veteres errores. Isoni non assentior, quamquam aquam intercutem veternosam recte dixit Arnobius lib. 1, id est veterem.

9. Iterum redit sermo de Theodosio non de Constantino.

10. Vat. A., Egm., Pal., *vagus*, minus bene. Vocat formas *vagas*. Ritus gentilitius vocatur *error veterum* leg. 17, tit. 40, lib. xv de Paganis cod. Theod.

11. Egm., Pal., *credent*, male.

12. Aldus, mendose, *natura*. Recte dictum *Patris ars est*, quia etsi Deus arti alligandus non sit, tamen mirabili artificio operatur. Paulinus Nat. 7, *Arte creatoris, qua totum perficit orbem*. Hinc Deus *artifex* mundi solet vocari.

- 697 Omnigeni, summa pro maiestate sacraret? A
Vir solus, cui cura fuit, ne publica morum
15 Plaga cicatricem summa leviter cute clausam
Duceret, et latebram tabentis vulneris alte
Impressam, penitusque putri de pure peresam,
Juncta superficies, medico fallente, foveret.
Sed studuit, quo pars hominis generosior intus
20 Viveret, atque animam lethali peste pialam
Nosset ab interno tutam servare veneno.
Illa tyrannorum fuerat medicina, videre,
Qui status ante oculos praesentibus, ac perituris
Competeret rebus, nec curam adhibere futuris.
25 Heu, male de populo meriti, male patribus
[ipsis
Blanditi! quos praecipites in tartara mergi
Cum Jove siverunt, multa et cum plebe deorum. B
Aet hic imperium protendit latius aeo
698 Posteriore, suis cupiens sancire salutem.
30 Nimirum pulchre quidam doctissimus, Esset

14. Solus, *primus*, I.
17. Pore, *putredine*, I.
19. Studuit, *Constantinus*. — Quo, *ut*. — Generosior, *robior*, I.
20. Lethali, *mortali*, I.
22. Tyrannorum, *antiquorum regum*. — Videre, *ut videretur*, I.
24. Competeret, *conveniret*. — Futuris, *animae*, I.
28. Hic, *Constantinus*, I.
29. Suis, *Romanis*. — Sancire, *constituere*, I.
30. Quidam, *Plato*, I.
32. Sapientes, *scilicet reges*, I.

GLOSSÆ VETERES.

- Publica res, inquit, tunc fortunata satis, si
Vel reges saperent, vel regnarent sapientes.
Estne ille e numero paucorum, qui diadema
Sortiti, aetheriae coluerunt dogma sophiae?
35 Contigit ecce hominum generi, gentique togatae
Dux sapiens; felix nostrae res publica Romae
Iustitia regnante viget: parete magistro
Sceptra gubernanti: monet, ut deterrimus
[error,
Utque superstitio veterum procul absit avorum,
40 Nec putet esse deum, nisi qui super omnia sum-
[mus
Emineat, magnique immensa creaverit orbis.
Num melius Saturnus avos rexisse Latinos
699 Creditur, edictis qui talibus informavit
Agrestes animos, et barbara corda virorum?
45 Sum deus, advenio fugiens, praebete latebras,
Occultate senem, nati feritate tyranni
Dejectum solio: placet, hic fugitivus, et exsul

33. Ille, *Constantinus*, I, Rat. — Diadema, *regiam potestatem*.
34. Sortiti, *consecuti*. — Aetheriae, *caelestis*, I.
35. Togatae, *pacificatae*, I. Prudentius *contemporaneus fuit Theodosii et Valentiniani. Potest autem credi, durasse usque ad mortem Theodosii, cuius duo filii, Honorius et Arcadius, successerunt in imperio: incertum quem horum nominet ubi ait, Contigit, Vat. A.*
39. Avorum, *Arianorum*, I.
43. Informavit, *instruxit*, I.
46. Tyranni, *Jovis*, I

COMMENTARIUS.

15. Perstat in eadem metaphora morbi et medicinae, qua eo tempore auctores frequenter utebantur.
18. Egm., Pal. contra metrum, *medico favente*. Laudat Theodosium, quod radicitus idololatriam extirpare studuerit.
21. Vat. A, *Possit ab. Rat., servare veterano*. Barthius lib. xii Advers., cap. 8, hunc Prudentii locum confert cum simili alio Claudiani lib. ii in Eutropium, *Ulcer a possessis alte suffusa medullis*, etc.
22. Chamillardus tyrannos interpretatur esse Constantium, Julianum, Valentem, Valentinianum Seniorem, ritum veterum fautorem. Teolius addit Magnentium. Sed probabilius Prudentius tantum loquitur de tyrannis quos Theodosius superavit, Maximo et Eugenio, et quos iterum tyrannos appellat vers. 410 et 463. Et Constantii quidem plures ac gravissimae leges exstant cod. Theod. De paganis contra ethnicorum sacrificia, templa et simulacrorum cultum. Facilius credam Magnentium hoc loco una cum Eugenio et Maximo tyrannum appellari.
23. Egm., Pal., *quis status*.
25. Vat. A, *cum male*; melius *heu*.
27. Capella lib. v, *Vulgusque minorum Caecicolum trepidat*.
28. Videtur loqui de vita aeterna. Prag., minus bene, *praetendit*.
30. Celeberrima Platonis sententia, de qua vide Barthium lib. xx, cap. 18. Sed caute Prudentius loquitur de his qui aetheriae coluerunt dogma sophiae.
31. Post hunc versum in Prag. deest una pagina usque ad vers. 116.
34. Vat. A, *aetheria*, minus bene.
35. Sich. et Gs. i ed. ad oram, *est operae pretium pro contigit ecce hominum*.
36. Romam vocat nostram, quia patria erat communis. Sed potest id trahi ad eludendas rationes pro C. Caesar Augusta, vel Calagurri, de Prudentii patria certantibus.
37. In Rat., *fidet*, sed videtur fuisse *fet*. Manu recentiori, *viget*.
38. Bong. a prima manu, Rat., *deterrimus*. Ald. alique edd. et mss., etiam tres codd. Gifanii, et unus Jureti, *deterrimus*, quod rectius putat Gifanius. Gis. 1 ed. etiam *deterrimus*, sed in ed. 2, *terribimus*, quod expresserunt Fabr. et Heins., quamvis hic ex mss. nihil adnotaverit. Idololatria dicitur deterrima superstitio leg. 20 cod. Theod. de Paganis.
39. Vat. A, *atque superstitio*. Isonis glossa non placet. Avos aio esse Romanos veteres, vel Italos, idolorum cultores. Infra vers. 180. *Hec Italos induxit avos*.
41. Post hunc versum inscriptio est in Mar., Rat. et aliis, *De Saturno*. Deest in Vat. A. Alii ad marg. notant Saturnus, sive *De Saturno*, et ita in titulis seqq.
42. Egm., *avos pro avos*. De hac fabula aliisque quas Prudentius memorat et gentilibus objicit, videri possunt praeter poetas et poetarum interpretes antiqui mythologi Hyginus, Palaeaphatus, Fulgentius Placidas, Phornutus, Albricus philosophus, Aratus, Apollodorus. E recentioribus in hoc argumento elaborarunt Lilius Gyraldus, Natalis Comes, Joannes Seldenus, Joannes Gerardus Vossius, Banierus in opere Gallice edito Parisiis 1758, alique innumeri. Isonis explicationes minime sunt commendandae. Discrepant saepe auctores in eadem fabula exponenda: quod mirum videri non debet, cum in narrationibus historicis hoc ipsum frequenter accidat. Saturni schemata pauca supersunt. Ejus imaginem integram exhibet Montfauconius lib. i tom. II Antiq., pag. 30. In nummis quoque consularibus senili capite conspicitur cum falce a tergo posita.
45. Vat. A, *cum Drus*, non bene,

Ut lateam : genti, atque loco Latium dabo no-
[men.] A 55

Vitibus incurvum, si qua est ea cura, putandis
50 Procudam chalybem, necnon et mœnia vestri
Fluminis in ripa statuum Saturnia vobis.

Vos nemus, appositasque meo sub honore sa-
[crantes]

(Sum quia nam cœlo genitus) celebrabitis aras.
Inde deos, quorum patrias, peccata, sepulcra

GLOSSÆ VETERES.

49. Putandis, amputandis, Iso.
50. Procudam, excudam, fabrico falcem. — Chaly-
bem, falculam ad secandas vites, l.

52. Nemus, scilicet meum, l.

53. Cœlo genitus, cœli filius, l.

55. Minores, poster, Vat. A.

56. Profugus, Saturnum dicit. — Equina libido,
Saturnus concubuit cum Philyra nympha; quibus Opis
supervenit, qui, ne deprehenderetur, convertit se in
equum : ideo dicitur Tuscia adhinire puellis, l.

59. Olympi, Olympus, quasi Ololampus, totus in-

700 Scimus, in ære hebetes informare mi-
[nores :

Advena quos profugus gignens, et equina libido
Intulit Italiæ. Tuscia namque ille puellis

Primus adhinnivit simulato numine mœchus.

Mox patre deterior silvosi habitator Olympi

60 701 Jupiter incesta spureavit labe lacenas :

Nunc bove subvectam rapiens ad crimen ama-
[tam :

census, l.

60. Spureavit, stupravit. — Lacenas, Græcas mu-
lieres. Lacena civitas est Græciæ, ex qua fuit Leda.
Jovis, versus in cygnum, vitavit Ledam matrem Hele-
næ, quæ ovum peperit, unde nati sunt Pollux et Castor
et Helena, l.

61. Nunc bove, Jovis voluit concumbere cum En-
ropa; ideo convertit se in bovem pulchrum; et sic vi-
tavit eam. — Subvectam, Europam, quæ uxor Phœ-
nicis. — Crimen, stuprum, Iso.

COMMENTARIUS.

48. Virgilius lib. vii totam hanc fabulam enarrat :
Latiumque vocari Maluit, his quoniam latuisset tutus
in oris. Minucius in Octavio : Itaque latebram suam,
quod tuto latuisset, vocari maluit Latium, et urbem
Saturniam de suo nomine. Arnobius lib. iv, Lactan-
tius lib. i, cap. 14, Tertullianus Apologet. cap. 10
hoc ipsum gentilibus exprobrant.

49. Egm., Pal., male, cura potandis.

51. Oxon., perperam, Saturnia nobis.

53. Vat. A, tum quia; lege sum quia. Gallandius
notat, quoniam interrogative usurpari apud veteres.
Ita quidem plerumque accidit; sed sine interrogatione
per pleonasmum recte dicitur quia nam : Sic Plautus
Amph. act. ii, sc. 2, vers. 34 : Quia enim sero
advenimus. Saturnus Cœli et Terræ filius potabatur.
Hinc veteres dicebant, cœlo eos descendisse, qui im-
provisi apparebant, et terræ filios vocabant ignotos
homines. Auctor est Minucius. Terræ enim et cœli fi-
lius, quod apud Italos esset ignotis parentibus prodi-
tus : ut in hodiernum inopinato visos cœlo missos, igno-
biles et ignotos terræ filios nominamus. Vide Muretum
lib. xiii Var., cap. 7; Tertullianum Apologet. cap. 10,
cum notis Herald; et Lactantium lib. i, cap. 2.

54. Heinsius ait, potiores habere patria spectata
sepulcra, quod alii perperam interpolaverunt, nec recte
Cauchium in patria. Juretus in suo libro invenit quo-
rum patrias, peccata, sepulcra, quam lectionem veram
esse defendit, quia Prudentius ridiculos deos esse
arguit, de quorum patria, sive ortu, vita scelerata et
obito, sive sepulcris constat, ut arguit etiam Lactan-
tius lib. i Divin. instit. Weitzius legit quorum patrias
spectare sepulcra. Mar., patrias, spectata sepulcra.
Rat., patriam, spectata sepulcra. Urb., patria spectare
sepulcra, quod videtur fuisse in Egm. et Palat. In
Widm. et Bong., patrias, sed non explicat Weitzius
an sequatur spectare, an aliud. Lectio codicis Jureti
mihi videtur præferenda. Pro inde Vat. A unde. A
Saturno origo deorum in Italia repetitur. Tertullianus
Apologet. cap. 10 : Ante Saturnum deus penes vos
nemo, ab illo census totius vel potioris vel notioris di-
vinitatis.

55. In ora codicis Jureti pro div. lect., minore,
quod vitiosum est. Minores pro posteris accipiunt
Lucretius, Plinius et alii. In re nostra Arnobius
lib. v : Falciferum vetustas edidit prisca, et minorum
transmisit ætati. De usu æris in statuis fuisse Juretus
ex Plinio, Isidoro, Cassiodorio et aliis. Adde Bule-
gerum, de Pictur. et Statuar. lib. ii, cap. 11, quod
est De statuæ æreis fusis.

56. Equinam libidinem et adhinire de immodica li-

bidine usurpari observant Barthius, Turnebus alique
critici. Sed præterea Prudentius respicit fabulam, de
qua Iso et Hyginus fabul. 138 : Saturnus... in Thracia
cum Philyra Oceani filia in equum conversus concubuit,
quæ ex eo peperit Chironem centaurum. Propius ad
Prudentium Virgilius in Georg. : Talis et ipse jadam
cervice effudit equina Conjugis adventu pernix Saturnus,
et altum Pelion hinnitu fugiens implevit acuto. Vale-
rius Flaccus lib. v, vers. 152 : Philyræque a nomine
dicta Littora, quæ cornu pepulit Saturnus equino.

58. Egm., minus bene, simulate nomine mæchus.
C His quæ de Saturno narrantur contrarium videtur
esse quod ait Juvenalis sat. 6 : Credo pudicitiam, Sa-
turno rege, moratam in terris, visamque diu. Certe pa-
rum sibi constant poetas in sæculi aurei felicitate de-
scribenda. Ovidius i Fast. : Vix ego Saturno quem-
quam regnante videbam, Cujus non animo dulcia furta
forent. Post hunc versum in Rat., Mar. et aliis titulus
est De Jove.

59. Heinsius ait, pessimo exemplo Weitzium Be-
emani conjecturam sinuosi admisisse in contextum
pro sitiosi, quod de Olympo recte dicitur, ut fron-
dosus et opacus. Hoc monitum sequi debuerunt, qui
Heinsii conjecturas nonnunquam sibi alla causa ado-
ptarunt. Ex glossa Isonis emendari potest Isidorus
lib. xiv, cap. 8 : Dictus autem Olympus, quasi olo-
lampus, id est, quasi cælum. Melius glossa, id est,
tus incensus, vel potius lucidus aut splendidus. Isidorus
ex Virgilio citat nubes excedit Olympus, quod in Vir-
gilio non reperiri notat Grialius. In Lucano hoc he-
mistichium invenio lib. ii Jovem in monte Olympo
habitas, docet historia hinc fabula de Jove in
cælo regnante. Vide Lactantium lib. i Divin. instit.,
cap. 11.

60. Heinsius in Gis. Improbatur incestas, quia potio-
res habent incesta. Ald. et Urb., incestas. In Rat. est
incesta, sed glossa pollutas. In glossa pro Lacena ci-
vitas est Græciæ lege vel intellige Lacedæmon, vel, ut
in nonnullis dictionariis hæc urbs nominatur Læon,
nam lacena est mulier Spartana. Leda, Helena, Her-
mione, femine Lacedæmoniae, infamia impudiciæ
laborarunt.

61. Vat. A, tunc pro nunc. Pro bove scribunt bæ
Rat., Mar. a prima manu, Widm. a prima manu.
Weitzius expressit etiam boe, quia Colerius ad Valer.
Max. pag. 568 in suis membranis ita scribi affirmat.
Adverte, has membranas easdem esse quas sub Mar.
nomine laudamus. Pro subvectam habent subjectam
Widm., Bong., Mar., Rat., Gis. 1 ed. ad marg. In
editione Parmensi mendum est ad crinem pro ad cri-

Nunc tenera pluma levior, blandosque susurros A
In morem recinens suave immorientis oloris:
Capta quibus volucrum virguncula ferret amo-

[rem.]

65 Nunc foribus surdis, sera quas, vel pessulus
[arctis]

702 Firmarat cuneis, per tectum dives amator
Imbricibus ruptis, undantis desuper auri
Infundens pluviam gremio excipientis amicae:
Armigero modo sordidulam curante rapinam,

70 Compressu immundo miserum afficiens cata-

[mitum,

Pellice jam puero magis indignante sorore.

GLOSSÆ VETERES.

62. Tenera, cygnea, l.

63. Immorientis, olor, dum moritur, dulces dat sonos; vel perpetui et immortalis, quia sidus in caelo est, l.

64. Capta, decrepta. — Quibus, susurris. — Virguncula, Leda uxor Theaei, l.

65. Surdis, clausis. — Pessulus, vectis, l.

66. Dives amator, Jovis, l.

67. Imbricibus, tectis, l.

68. Amicae, Danae azoris Acrisii, l.

69. Modo, nunc, l.

70. Miserum, stupratum. — Afficiens, comprimens. — Catamitum, Ganymedem: catamitus et succuba virum sunt, l.

71. Pellice, concubina. — Indignante sorore, indignabatur Juno, soror Jovis, Heben sororem suam de

Haec causa est, et origo mali, quod saecula vetusto
Hospite regnante crudus stupor aurea finxit,
Quodque novo ingenio versutus Juppiter, astus
Multiplices, variosque dolos texebat, ut illum,
Vertere cum vellet pellem, faciemque, putarent
Esse bovem, pradari aquilam, concumbere

[cygnum,

703 Et nummos fieri, et gremium penetrare
[puellæ.

Nam quid rusticitas non crederet indomitorem
Stulta virum, pecudes inter, ritusque ferinos
Dedere sueta animum, diæ rationis egenum?

In quacunque fidem nebulonis callida traxit

B ministerio depositam, et Ganymedem loco ejus suscepisse, l.

73. Hospite, Saturno. — Crudus, incultus, novus, indigestus. — Stupor, stultitia. — Finxit, sub Saturno aurea saecula fuerunt, quia pax optima fuit, l.

76. Pellem, suam transferendo. — Faciemque, suam, l.

77. Esse bovem, cum vitiauit Europam. — Pradari, cum rapuit Ganymedem. — Concumbere, Alce-nam. — Cygnum, per cygnum, l.

78. Et nummos, imbre aureum nummos vocat, vel pecuniam quam dedit custodibus, l.

81. Dedere, sponte sua tradere. — Diæ, divinæ: diæ, nobilitas, engenes unum sunt, l.

82. Nebulonis, deceptoris, l.

COMMENTARIUS.

men. Jovis imagines, quibus hæc fabula, aliaque representantur, exhibet Montfauconius lib. II Antiquit. tom. I.

62. Heinsius cum suis scriptis, codex Jureti, Egm., Palai., nunc tener, ac pluma levior. Ald., Mar., Rat., Gis., Weitz., Fabr. et alii, nunc tenera pluma levior. Val. A., tunc tener, ac. Arnobius lib. IV, Juppiter ipse rex mundi nonne a vobis infamis est esse pro innumeras species, et petulantia amoris flammis scrotilibus obumbravisse fallacis? Nunquid a nobis aliquando conscriptus est, libidinosus ut perficeret furta, modo esse in aurum versum, modo in satyrum ludicrum, in draconem, in alitem, in taurum? Vide quæ notat Eumeniorhorius ad Arnobium pag. 91. Tertullianus in Apolog. Jovem vocat plumatum amatorem, quia in cygnum conversus ob amorem Ledæ, et in aquilam, ut Ganymedem raperet. Alia est sententia (Chamillardo, qui hunc versum referri mavult ad Jovem conversum in cuculum, et Junone poliretur, aut in aquilam, ut Asteriem comprimeret. Quod plerique de Ledæ narrant, alii de Nemesis referant. Nonnulli Ledam post mortem nomen Nemesis accepisse tradunt.

64. Val. A., minus bene, rapta pro capta. Fabr., volucrum, quod merito rejicit Heinsius. Gronovius conjiciebat volucrum amantem. Gis. 2 ed., volucrum, sed correxit volucrum de solo oloro, ut explicat.

65. Val. A., Tunc foribus surdis aura quas ve, perperam.

66. Thuan., Val. A., codex Jureti firmarat, quod tenuit Heinsius. Ald. et nostri alii, firmarat. Tertullianus in Apolog. hanc etiam fabulam tangit. Julius Firmicus de Erroribus prof. relig.: Adulterio delectatur aliquis, Jovem respicit, et inde cupiditatis suæ fomenta conquiri, probat, imitatur, et laudat, quod deus suus in cygno falsus, in tauro rapit, ludit in satyro, et ut liberalis in flagitiis esse consuecat, quod inclusam auro largiter fluentem corruerit. Hinc nata fabula est. Quod custodes Danaes auro corrupti fuerint, in imbre aures conversum Jovem poete fluxerunt.

68. Egm., Pal., Val. A., causante rapinam. Notum est, armigerum Jovis esse aquilam.

C 70. Rat., cod. Val. A., Mar., meliores Heinssiani, Sieh., Gis., Fabr., Widm., Pal., Bong., afficiens, Ald., Gis. in contextu 1 ed., cupiens. Gifanius, verbo Afficere sive Adficere, ex optimo vet. lib. afficiens, quod placuit Weitzio. Val. A. scribit Catamitum; idem nomen in Julio Firmico legebatur corrupte Catamitus. Ald., Catamytum; plerique Catamitum; aliqui Catamithum. Cicero Philip. 2 Ego ut te catamitum ostenderem, etc. De catamitis sive mollibus plura Barhius lib. XIII Advers., cap. 7.

71. Val. A., mendose, quam puero. Rat. scribit pellice cum uno l.

74. Val. A., male, quoque novo.

75. In Cell. edit. 2, illam, mendose.

77. Val. A., Weitz., concumbere. Heinsius cum recentioribus hoc ipsum, sed non explicat quorum codicum auctoritate. Gis., Fabr., Mar., Coterus hoc. cit., Rat., concingere; in Rat. Glossa addita, pro concinere causa metri, quod ridiculum est, supra pro div. Scriptura, concumbere. Mariettus retinendum putat concingere, hoc est, quasi alis complecti. Ovidius lib. VI Metamorph.: Fecit olorinis Ledam recubare sub alis. Aldus a Weitzio laudatur pro concingere; sed ego in Aldo, Gis. 1 ed., aliisque vulg. invenio confingere, quæ non est spernenda lectio.

78. Mar., apud Heinssium alter Rottend., Rat. a prima manu, Weitz., Gifanius verbo mungere ex tribus vet. lib., serere, quod elegantissime dictum, a Gifanio. Male fieri cum aliis.

79. Rat., vitiose, rusticitans.

80. Heinsius cum Thuan., ritusque, quod perperam in ritus mutasse Gifanium affirmat. Juretus quoque in suo cod. reperit ritus. Exstat nihilominus ritus in Mar., Rat., Urb., et, ut videtur, in Alex. a secunda manu, et in vulgatis exstabat ante Gifanum. Imo Gifanius referens hunc versum ait: pecudes inter ritusque (hic in 2 vers. legi ritusque).

81. Gif., verbo diva, legit degere, et divæ. Ald., Mar., Weitz., Toru, et alii, diæ rationis. Codex Jureti pro div. tect., diæ, quod tenent plerique.

82. Val. A., Pal., inepte, callida struxit.

Nequitia, infelix facilis gens præbuit aures. A

Successit Jovis imperio corruptior ætas :

85 Quæ docuit rigidos vitibus servire colonos,
Expertes furandi homines : hæc imbuat arte
Mercurius, Maia genitus : nunc magnus habetur
Ille deus, cujus dedit experientia fures :

Nec non Thessalicæ doctissimus ille magiæ

90 704 Traditur exstinctas sumptæ moderamine
[virgæ

In lucem revocasse animas, Cocytia lethi

Jura resignasse, sursum revolantibus umbris.

Ast alias damnassee neci, penitusque latenti

Immersisse chaos : facit hoc, ad utrumque pe-

[ritus

95 Ut fuerit, geminoque armarit crimine vitam : B

85. Rigidos, stultos, fortes, l.

87. Mercurius, magus fuit astutissimus ; qui magicos thesauros inveniebat ; propter thesauros enim homines fures sunt. — Maia, mater Mercurii. Maia et Electra sorores fuerunt filię Atlantis : ex Maia Græci venerunt, ex Electra Trojani, l.

89. Thessalicæ, quia ibi magica ars abundabat in qua iste valde peritus. — Magiæ, magicæ artis, l.

90. Virgæ, caduceo : per virgam et serpentem homines magicis artibus suis resuscitasse dicitur, atque necasse, l.

91. Lucem, hanc vitam. — Cocytia, infernalia, l.

92. Resignasse, resoluisse. — Umbris, animabus l.

94. Ad utrumque, ad vitam et mortem, l.

95. Gemino, mortificandi et vivificandi, l.

GLOSSÆ VETERES.

96. Excir., huc vocare, l.

97. Scite, docte, vel sapienter, l.

101. Aligeris, quia pennas in pedibus habere dicitur, quæ petasi nomine vocantur : petasum est volatile, nam peto volo dicitur. — Leves, veloces, l.

103. Graius, Græcus enim fuit. — Augusta, pulchra, l.

104. Strenuus, de Priapo dicit, qui fuit Deus hortorum ; qui ob nimiam magnitudinem viribus membri de numero deorum est ejectus. — Fuit, scilicet ille, l.

105. Hortorum, dicitur Priapus præesse hortis ob eorum fecunditatem, cum enim alia terra aliquid ferat in anno, horti nunquam sine fructu sunt, l.

107. Lupas, meretrices, l.

C

COMMENTARIUS.

83. Post hunc versum Mar., Rat. et alii pro titulo *De Mercurio*.

86. Lact. lib. i Divin. Instit., cap. 10, *Fur ac nebulo Mercurius quid ad famam sui reliquit, nisi memoriam fraudum suarum?* Confer Elmenhorstium in Arnobium pag. 89 et 98.

89. In Rat. sciolorum aliqui, abrasit prioribus, *Thessalicæ magiæ doctissimus ille*. Heinsius edidit *Thessalicæ*, sed notavit in Thuan. esse *Thessaliæ*, ut Arcadius pro *Arcadicus*, et talia complura. Cellar. et Teol. tenuerunt *Thessaliæ*. Liberius a Jesu tom. i Posthum., col. 761, affirmat, necromantie artem apud Hispanos in pretio fuisse ob clarum auctoris nomen, Mercurii scilicet Trismegisti, teste Prudentio lib. i contra Symmachum. Arbitror, non alium locum, nisi hunc, a Liberio indicari. At Prudentius hoc loco nihil de Hispanis, nihil de Mercurio Trismegisto. S. Isidorus lib. viii Etym., cap. 9 : *Prudentius quoque de Mercurio sic ait : Traditur exstinctas, etc.* Eosdem versus ex Isidoro desumit S. Martinus Legionensis tom. II, pag. 23. Sed in hoc mendum est *Traditur* hinc *exstinctas* assumpto *moderamine*. In Abraxæis a superstitionis hæreticis sæculi n exhibebatur Mercurius cum inscriptione *Michael*. Vide Montfauconium tom. II Antiq., pag. 366.

92. Ratione cæsurae et postremum in *resignasse* pro ducitur. De his legendus Virgilius iv *Æneid.*, et Horat. od. 10 lib. i.

93. Pal., Egm., alia, male, pro alias. Editor operum S. Martini Legionensis notavit, in ms. esse alios.

94. Vat. A, ad utrumque paratus ; et fortasse imitatio est Virgilii ii *Æneid.* Atque in utrumque paratus.

96. In S. Martino Legionensi mendum *excitare* pro *excire* ; quod proprie de re magica dici, notatum alibi est, ac multis constat exemplis. Juretus recte rejicit *murmure nam magno* in quodam cod. De murmure magico vide Apoth. vers. 477. Consule etiam Lactantium, lib. vii, cap. 13, et quæ multa ejus adnotatores

Murmure nam magico tenues excire figuras,

Atque sepulcrales scite incantare favillas,

Vita iidem spoliare alios, ars noxia novit.

Artificem scelorum simplex mirata vetustas

100 *Supra hominem coluit, simulans per nubila ferri,*
Aligerisque leves pedibus transcurrere ventos.

705 *Ecce deum in numero formatos, et*
[æneus astat

Graius homo, augustaque Numæ præfulget in
[arce.

Sireneus exculi dominus quidam fuit agri,

105 *Hortorumque opibus memorabilis ; hic tamen*
[idem

Scortator nimius, multaque libidine suetus

Rusticulas vexare lupos, interque salicta,

congerunt. Nimium essem longus, si vel nominare tantum vellem criticos omnes qui hoc Prudentii versus laudant.

98. Vat. A, Pal., *vita idem, male.*

101. Vat. A, mendose, *aligeres*. Post hunc versum titulus *De Priapo* in Rat., Mar. aliisque.

102. Oxon., corrupte, *foratus pro formatus*. Heinsius inde arguit fortasse scribendum *tornatus*, ut ita conjungantur æneus et ligneus, sive saxæus. Tornari enim non ligna tantum, sed etiam saxa dicebantur. Chamillardo placet conjectura. Non video cur lectio codicum debeat sollicitari. Nam in Oxoniæ *foratus* error est ex *formatus*, non ex *tornatus*. Nos versus et historiam de Priapo illustrat Vulpius ad carm. 18 Catulli.

103. Vat. A et codex Jureti, *angusta pro angusta*, quod verum est. Inter hujusmodi affinia nomina sæpe mutatio accidit. Chamillardus Numæ arcem intelligit Janiculum, ubi Numa sepultus est, vel domum Numæ, quæ in Vestæ templum mutata fuit. Malo accipere de Roma ipsa ; ac docte mentio facta Numæ, qui, ut ait Lactantius lib. i Divin. Instit., cap. 22, *harum vanitatum apud Romanos auctor et constitutor fuit*. Cæterum interpretationi de templo Vestæ favet, quod fascinus a Vestalibus colebatur.

104. Ald. et nonnulli vulg., *quondam pro quidam*. Juretus *quidam* dictum ait quasi in contemptum. Veteres in summum odium alicujus ne nominandum quidem censebant. De Hellepontico Priapo videndus Arnobius, lib. iii.

107. Barthius, lib. x Adv., cap. 2, legit ex aliquo codice *rusticolas*, sed cum in antiquioribus invenisset *rusticolas*, conjecit *lustricolas* : nam lustra densa et obscura ferarum latibula sunt, ubi scorta inivis habitabant, dicta propterea lupæ. Postea urbanæ earundem speluncæ appellatæ etiam sunt *lustra*. Heinsius non videtur legisse aut intellexisse Barthium : ait enim, Barthio arridere *rusticolas* Juretus etiam alicubi invenit *rusticolas*, sed ex suo codice emendavit

Et densas sepes obscena cubilia inire :

706 Indomitum intendens animum, semper-
[que paratum

110 Ad facinus, nunquam calidis dabat otia venis.

Hic deus e patrio prænobilis Hellesponto

Venit adusque Italos sacris cum turpibus hor-
[tos :

Sinum lactis, et hæc votorum liba quotannis

Accipit, ac ruris servat vineta Sabini,

115 Turpiter affixo pudeat quem visere ramo

Herculeus mollis pueri famosus amore

GLOSSÆ VETERES.

110. Otia, securitatem, l.

111. Hic, talis : per ironiam dicit. — Hellesponto, Hellespontus est civitas in Lampsaco insula, l.

113. Sinum, vas in quo mulgetur. — Quotannis, B
singulis, l.

114. Vigeta, a vinea, viteta a vite, dumeta a dumis.
— Sabini, Italici, oppidum Italici, l.

115. Turpiter, ramum enim gerit in manu, unde videtur vineas defendere et hortos sibi commissos. — Pudeat, unumquemque, l.

116. Mollis, stuprati, l.

117. Ardor, amor, minna. — Jactata, pro in jactatione fatigata ; naufragio. — Efferebuit, arsit. — Argo, nave, l.

118. Maris, masculini. — Nemea sub pelle, Colchida : nam Nemea, filia regis Colchorum, quam illa Herculi dedit. Hercules cum Pallantea, Evandri filia, concubuit sub pelle leonis, qui in Nemea silva captus

rusticulas. In nonnullis vulg. est rusticolas, et erat etiam in Aldo, sed is correxit rusticulas. Ex editis solum invenio ruricolas in Fabricio. Codd. mss. alii, rusticolas, ut Alex. et Urb. ; alii rusticulas, quod præferendum videtur, et exstat etiam in Cicerone, Martiali, Ausonio, quasi diminutivum a rusticus. Teolius edidit rusticolas, et existimat, a Prudentio rusticolas lupas fortasse accipit pro puellis quæ pecorum pastui invigilant. Lactantius lib. i Divin. Instit., cap. 20, de Lupa nutrice Romuli : Fuit Faustulus uxor, et propter vulgati corporis villitatem Lupa inter pastores, id est meretrix, nuncupata est, unde etiam lupanar, dicitur. Vat. A, male, salictas.

108. S. Paulus formicem seu lupanar videtur appellare simpliciter cubilia ad Rom. xiii, 13 : Non in cubilibus, et impudiciis, etc.

109. Cum recte procedat sensus, nescio cur Hein-
sius lectionem codd. sollicitare voluerit, conjiciens Indomito intendens animo, semperque parato. Gronovius nervum pro animum reponi malebat.

111. Sich., Mar., Weitz., et patrio. Lampsacus urbs est sita e regione Callipolis in Chersoneso Thraciæ ad Hellespontum fretum, quo Chersonesus ab Asia sejungitur. Glossa plane corrupta est, ut fere in omnibus aliis descriptionibus geographicis.

112. Vat. A, sacros, a prima manu. Codex Jureti, Egm., Pal., Vat. A, cultoribus pro cum turpibus, quod postremum retineri debet. Sacra turpia sunt Priapæ, de quibus Meursius lib. v de Festis Græcorum, et Montfauconius lib. i Antiquit. tomo I, part. 2.

113. Weitzius scribit quodannis, quia ita invenit in Egm. Cur non quotannis, cum ita alii scribant ? Versus hic Virgili est eclog. 7 : Sinum lactis, et hæc te liba, Priape, quotannis Exspectare sat est, custos es pauperis horti.

114. Intelligo rus Sabinum Horatii.

115. Egm., Pal., vitiose, puderat pro pudeat. Grangæus et Heinisius ramum intelligunt partem obscenam. Iso de ramo, quem gerit in manu, exponit. Horatius lib. i, satira 8, de Priapo sui ruris : Nam fures dextra coerces . . . . . Ast importunas volucres

A Ardor, et in transtris jactata efferebuit Argo.

707 Nec maris erubuit Nemea sub pelle fo-
[vere

Concubitus, et Hylan pereuntem quæreret cæ-
[lebs.

120 Nunc Saliis, cantuque domus Pinaria templum
Collis Aventini convexa in sede frequentat.

Thebanus juvenis superatis fit dens Indis,

Successu dum victor ovans lascivit, et aurum

Captivæ gentis revehit, spoliisque superbus

125 Diffuit in luxum cum semiviro comitatu,

GLOSSÆ VETERES.

est, Iso.

119. Hylan, nec erubuit ille cælebs, id est cælestem (forte cælibem) vitam ducens. — cælebs, abstinens, l.

120. Saliis, saltationibus : salii dicuntur, qui tripudiantes aram circumcunt Herculis : require fabulam in Virgilio : dicti ab exsiliendo. — Domus, familia. — Pinaria, Pinarius et Potitius sacerdotes Herculis fuerunt, l. — Saliis, saltationibus, Rat.

121. — Aventini, mons dictus ab adventu avium : nam ex Tiberi Quirio emergentes, excelsa ipsius montis perfunt, l.

122. Thebanus juvenis, Liber pater, l.

123. Successu, prosperitate. — Lascivit, luxuriosus egit, l.

125. Diffuit, dissolvitur in luxuriam. — Semiviro, castrato : nam castratum habuit secum quendam, mollem et enervem, l.

COMMENTARIUS.

in vertice arundo Terret fixa. Virgilius lib. iv Georg. : Et custos furum, atque avium cum falce saligna. Huic versui in Rat. et Mar. subjicitur inscriptio De Hercule.

116. Barthius, lib. xxi, cap. 15, Adv., ait, pulchre Prudentium Herculis Græcum nomen Latinitate donasse, ut Horatius Ulyseum, Virgilius Achilleum. At hoc loco Hercules adjectivum esse debet, scilicet ardor Hercules, nisi pro ardor legatur arsit. Sensus est : Ardor Hercules fuit famosus amore mollis pueri. Horatius lib. i, od. 3, Hercules labor.

117. Thuan., jactata ferbuit Argo. Vat. A, jacta, mendose, et efferebuit Argo. Mar., Prag., Rat. a prima manu, jactata efferebuit Argo. Alii, jactatæ efferebuit, vel ferbuit Argo. Heinisius opinatur jactatæ efferebuit Argus ; Barthius contendit, legendum jactatæ efferebuit Argo, ita ut Argo non declina verit. Urb., male, ardor in transtris. In glossa nescio quid sit minna, nisi forte intelligatur migma, aut mimax, hoc est, mixtura ignea adeo violenta, ut etiam sub aqua arderet. Vide Macri Hierolex.

118. Vat. A, corrupte, nec mea suppellex. Ald. et Vulg., Nemea pelle. Mar., Nemea sub pelle. Rat., Prag., Jureti codex, Nemea sub pelle, ut castigaverunt Gifanius et Heinisius. Sic viii Æneid., Nemea sub rupe, ex codd. emendatis. In Vat. A error metri efferebuit pro erubuit.

119. Nonnulli scribunt Hylan, et cælebs. Arnobius lib. iv, Hylan nescio quis diligit. Firmicus de Error. prof. relig., Valerius Flaccus lib. iii Argon., Hyginus fab. 207.

120. Salii sacerdotes erant Herculis et Martis. Virg. viii Æneid. : Tum Salii ad cantus incensa altaria circum Populeis adsunt evincti tempora ramis. De domo Pinaria idem Virg. : Et domus Herculei custos Pinaria sacri. Vide Macrobius, Servium, et alios.

121. Post hunc versum in Mar. et Rat. inscriptio De Libero, qui et Bacchus. Deest in Aldo et nonnullis aliis.

125. Rat., defuit. Codex Jureti, in luxum, ex veteri more scribendi. Lactantius lib. i, cap. 10 : De-

Atque avidus vini, multo se proluit haustu,
 Gemmantis pateræ spumis, mustoque Falerno
708 Perfundens bijugum rorantia terga ferarum.
 His nunc pro meritis Baccho caper omnibus aris
 Cæditur, et virides discindunt ore chelydros,
 150 Qui Bromium placare volunt: quod et ebria
 [jam tunc
 Ante oculos regis satyrorum insania fecit,
 Et fecisse reor stimulis furialibus ipsas
 Mænadas, inflammante mero in scelus omne
 |rotatas.

GLOSSÆ VETERES.

127. Musto, novo. — Falerno, mons vini optimi ferax, l.
 128. Perfundens, jactabat vinum in equos. — Fera-
 rum, nam tigrides in curru ejus esse feruntur, l.
 129. Caper, quia contrarius est vitibus, l.
 130. Discindunt, mordent. — Chelydros, serpen-
 tes, l.
 131. Bromium, Bromius minister fuit Liberi. Brom-
 ius, id est Bacchus, a bromo, id est cellario; vel a
 bruma, in qua multum comeditur; cui etiam caper im-
 molatur, quia vineis valde nocet, l.
 132. Satyrorum; satyri rustici sunt, eo quod satu-
 rari libidine nequeunt; vel poetæ, qui nunquam sapien-
 tia saturantur, l.
 134. Mænadas, feminas, quæ et Bacchæ, id est in-
 sanientes. — Rotatas, præcipitatas, l.
 135. Temulentus, a temelo, id est vino antiquo. l.

COMMENTARIUS.

latus enim Cretæ cum semiviro comitatu, nactus est
 impudicam mulierem in litore. Imitatio Maronis IV
 Æneid. : At nunc ille Paris cum semiviro comitatu.

126. Vat. A a prima manu, hastum, corrupte.
 127. Becmanus, in Manuduct. ad ling. Lat. cap. 6,
 corripit pateræ pro patere, quod in nonnullis vulg.
 exstabat. Ald., Bong., Torn., Widm., et alii veteres,
 multo. Sed verius videtur musto Heinso cum Egm.,
 Cauch., quia præcesserat multo haustu. In Alex.
 etiam et Jureti codice est musto, et in Widm. supra
 novo, ut musto respondeat. Mihi non displicet multo,
 nam sæpe Prudentius hujusmodi repetitionibus utitur.
 Imitatio Virgilii lib. I : Ille impiger hausit Spuman-
 tem pateram, et pleno se proluit auro.

128. Rat. a prima manu, male, injugum pro bija-
 gum. Tigrides et lynces curru Bacchi tribui solent.

130. Prag., minus probe, cæditur pro cæditur.
 Prag., Widm. supra, Rat. a secunda manu, chelind-
 dros. Bong., Widm., celindros. Rat. a prima manu,
 chelidris. Legendum cum aliis chelydros. Ita etiam
 habet Mar., sed supra chelyndros cum glossa pilos.
 Martinus Roa lib. II Sing., part. 2, cap. 40, ostendit
 vini et colubri similitudinem, et explicat Proverbiorum
 locum : Vinum mordebit, ut coluber. Hinc Baccho di-
 catus est draco; caper vero illi cædebatur, quia nocet
 vitibus. Virgilius lib. II Georg. : Non aliam ob cul-
 pam Baccho caper omnibus aris cæditur, et veteres
 inveniunt proscenia Iudi. Arnobius lib. V : Bacchanalia
 etiam pretermittamus immania, quibus nomen ompha-
 giis Græcum est : in quibus furore mentito, et seque-
 strata pectoris sanitatē, circumspicatis vos anguibus,
 atque, ut vos plenos dei numine ac majestate doceatis,
 caprorum reclamantium viscera cruentatis oris dissipatis.
 Vide etiam S. Augustinum de Civit. Dei lib. VII,
 cap. 21, et Julium Firmicum de Error. prof. relig.
 Prudentius hoc peculiare narrat, quod mænades non
 solum colubris coronarentur, verum etiam eos ore
 comprimerent : hoc enim est discindunt, sive, ut in
 codice Jureti legitur, descendunt, quasi colubros la-
 cerarent dentibus. Barthius lib. XI Advers., cap. 15,
 putat legendum in Arnobio ophiophagiis, uti etiam
 in Clemente Alexandrino, cujus verba traduxit Ar-

A 135 709 Illoc circumsaltante choro, temulentus
 [adulter

Invenit expositum secreti in littoris acta
 Corporis egregii scortum : quod perfidus illic
 Liquerat incesto juvenis satiatus amore.

Hanc jubet assumptam fervens post vina Neæ-
 [ram

140 Secum in deliciis fluitantis stare triumphī,
 Regalemque decus capitis gestare coronam.
 Mox Ariadneus stellis cælestibus ignis
 Additur : hoc pretium noctis persolvit honore

136. Acta, in viriditate; amenitas littorum; acta,
 loca arenosa, vel amœna: nam ACTE Græci dicunt litus, l.
 amenitas, Rat.
 137. Scortum, Neæram, l. Ariadnem, filiam Mi-
 nois, quam Theseus reliquerat, Vat. A.
 138. Incesto, illicito, vel polluto, lso.
 139. Neæram, pellicem vel concubinam, l. Neæram
 dixit, quasi communem amicam, Rat.
 142. Ariadnæus, Ariadnem, natam Minois regis
 Cretæ, Liber pater in conjugium accepit; propter cujus
 honorem inter astra locata est, vel uxor Liberi fuit;
 quam cum accepisset, attulit Vulcanus coronam, in
 qua erant septem lapides: quam Liber ob amorem
 Ariadnæ in celo collocavit: quam modo cor nam di-
 cunt.—Ignis, amor, minna, l.
 143. Honore, propter honorem, l.

nobis. Sic Prudentius recte ait ore discindunt, nam
 ophiophagia sonant dilacerationes seu devorationes
 serpentium: qualia non pauca hodie quoque a præ-
 stigiatoribus fieri videmus. Etsi autem chelydri viri-
 des dicantur etiam racemi in speciem serpentium
 circumpendentes, aliud tamen arguunt verba Pru-
 dentii.

131. Mar. a prima manu, itemque Rat. a prima
 manu, placere; recte emendatum placare, quod me-
 trum et Latinitas exposcit.

134. Nonnulli scribunt mænadas. Pal., mendose,
 rotatus. De his vide Catulli carmen Nupt. Pelei et
 Thetidos.

135. Prag., hic pro hoc. Ricciolius in Indice syl-
 lab. controvers. multis probat, primam et secundam
 in temulentus esse communem. Barthius loc. cit. con-
 tendit legendum merulentus, quod mihi non persuasit.

136. Juretus rejicit arca pro acta; nescio autem
 ubi invenerit arca. Notat, actam esse secretum et
 amœnum litus, et olim lupanaria in littoribus fuisse
 constituta, unde videri potest defluxisse nomen Gal-
 licum, bordeau.

137. Vat. A, vitiose, cortum et illis pro scortum et
 illic. Perfidus hic juvenis fuit Theseus.

138. Egm., liquerat ingesto.

139. Vat. A, male, Neæram. Bong., men-
 dose, Neætram. Antonius Delrius Comm. in Hercu-
 lem Oct. Senecæ observat, hoc loco Ariadnem a Pru-
 dentio vocari Neæram, quia meretrices bene habitas,
 et succi plenas, quas Attici pugiles, Romani vocabant
 Neæras. Tibullus, Horatius alique passim hoc appel-
 lant nomine meretrices, aut suas amicas.

142. Rat. scribit Ariadneus; Prag. ariagneus. De
 corona Ariadnes plura ac varia Hyginus Poetic. Astro-
 nom. lib. II, cap. 5. Paschalius de Coronis cap. 9,
 lib. I, de hac ipsa corona Ariadnes astris addita fuisse
 disserit. De voce minna in glossa vide comment. ad
 vers. 117.

143. Heinsius conjicit honora, scilicet noctis; Gro-
 novius, hunc... honorem per epexegesin, persolvit
 hunc honorem, pretium noctis. Mihi clarior videtur
 lectio codicum, hoc honore persolvit pretium noctis.

- Liber, ut ætherium meretrix illuminet axem. A
 143 Tantum posse omnes illo sub tempore reges,
710 Indocilis fatui ducebat ineptia vulgi,
 Ut transire suis cum sordibus induperator
 Posset in æternum cæli super ardua regnum.
 Regia tunc omnis vim maiestatis, et omnis,
 150 Parva licet, cæli imperium retinere potestas
 Credita; thure etiam ducibus, parvoque sacello
 Impertitus bonos: quem dum metus, aut amor,
 [aut spes
 Accumulant, longum miseris processit in ævum
 Mos patrius. Cæpit falsæ pietatis imago
 153 Ire per ignaros nebuloso errore nepotes.
 Tum quoque, quæ vivis veneratio regibus ante
 Contigerat, functis eadem jam munere lucis
 Cessit, et ad nigras altaria transtulit urnas.
 Inde puellarum ludibria, pignora, partus,
 160 Et furivus amor juvenum, et deprensa jugalis

GLOSSÆ VETERES.

146. Ducebat, æstimabat. — Ineptia, stultitia, l.
 149. Regia, aula, l.
 154. Mos patrius, fuit, cum dicebant: Hos colue-
 runt patres nostri, et ideo nos similiter, l.
 155. Nebuloso, mendaci, l.
 157. Lucis, vitæ, l.
 158. Cessit, contigit, l. — Urnas, sepulcra, l. Rat.
 159. Ludibria, erant: puellæ, cum audissent ita
 egisse, ludebant, et ad libidinem magis excitabantur, l.
 160. Furivus, stuprum. — Jugalis, matrimonialis,
 vel legalis, l.
 163. Meminisse, scilicet solita est, Iso.
 166. Præstringam, commemorabo. — Gradivum,

711 Corruptela tori: quoniam regalibus aut a
 Fervere tunc vitis solita est, nec perditæ luxu
 Divorum soboles sancti meminisse pudoris.

Atque ut, Roma, tuos cælesti ex sede pa-
 [rentes,

- 165 Queis te semideam jactant auctoribus ortam,
 Præstringam breviter, Gradivum, vel Cytheream,
 Ille sacerdotem violat: contra illa marito
 Succubuit Phrygio: coitus fuit impar utrique.
 Nec terrestre deam decuit mortale subire
 170 Conjugium, nec cœlicolam descendere ephœbum
 Virginis ad vitium, furtivoque igne calere.

712 Sed Venus, Augusto de sanguine femina, vili,
 Privatoque viro venitum per dedecus hæsit.

- Et, si Rheæ sacram lascivi Martia amore
 B 175 Lusa pudicitiam fluviali amisit in ulva,
 Crediderim generosæ aliquem stirpis, sed eum.
 [dem

Martem. — Cytheream, Venerem, l.

167. Ille, Mars. — Sacerdotem, Rheam Silriam,
 sacerdotem Palladis, de qua nati sunt Remus et Romu-
 lus. — Illa, Venus, l.

168. Phrygio, Anchisæ, l. Trojano Anchisæ,
 Vat. A, l.

169. Deam, Venerem, l.

170. Cœlicolam, Martem, l.

172. Augusto, nobili. — Sanguine, Jovis, l.

173. Privato, pauperi, Anchisæ, l.

175. Ulva, herba, l.

176. Crediderim, ego Prudentius. — Generosæ,
 nobilis, l.

COMMENTARIUS.

144. Prag., non male, arcem pro axem.
 145. Thuan., illo sed tempore.
 146. Prag., dicebat ineptia; Palat., fatuique doce-
 bat. Utrumque potest defendi. Muretus lib. xviii Var.
 Lect., cap. 9, laudat ineptia, ineptiæ ex Terentio et
 Prudentio contra grammaticos, qui inepte ineptiam
 dici vetant, ineptias jubent.
 147. Induperator pro imperator Ennius, Lucretius,
 Juvenalis alique.
 148. Rat., possit; melius posset.
 151. Urb., thura; Egm., Widm. supra, tura; ali-
 cubi tura, et cura et ducibus, vitiose. Egm., Pal.,
 Widm. supra, Rottend. prior, parvusque. Opinatur
 Heinsius parilisque. Jureti codex, thura, et ducibus
 parvusque.
 152. In nonnullis vulg. mendose, imperitus honor.
 Vat. A et Jureti codex, non bene, aut honor pro
 aut amor.
 156. Ald., Bong., Gis., Heins. et recentiores, tum
 quia. Weitzius cum plerisque suis, Mar. a secunda
 manu, Rat., tum quoque. Prag. hoc ipsum voluit in tu
 quoque. Rector videtur sensus tum quoque. Senten-
 tia est Lactantii lib. i, cap. 15.
 159. Gronovius volebat pignora, raptas: quæ con-
 jungi ita po-sunt (ait Heinsius), ut raptus sit secun-
 dus casus. Prudentius intelligit filios et partus puel-
 larum non nuptiarum. In plurimis vet. codd. scribi-
 tur pignora, cum sermo est de liberis et affectibus:
 quod Juretus confirmat his Agrati verbis: Pignora
 rerum, pignora liberorum et affectionum.
 160. Gronovius conjiciebat defensa jugalis. Sed me-
 lius est deprensa. Alii scribunt deprehensa.
 162. Barthius, lib. lvi, cap. 9, ait, fervere vitis
 summa elegantia a Prudentio dici, quæ parum tamen
 attenditur a plerisque, quia frequentissime usurpa-
 tur. Utuntur ferve, is Propertius, Valerius Flaccus,
 Petronius et alii. Illa differentia statuitur inter ferveit

et ferveit, quod ferveit est quod nunc æstuat, ferveit
 quod diu tenet fervorem. Lucilius apud Quintilianum
 lib. i, cap. 6, al. 10: Ferveit aqua, et ferveit, ferveit nunc,
 C ferveit ad annum

163. Huic versui in Rat., Mar. et aliis subjicitur
 inscriptio De Marte, et Venera, Junone, et Cybele, aut
 Cybelle, ut in quibusdam scribitur.

164. Mar. a prima manu, ut Romanos; recte emen-
 datum ut, Roma, tuos.

165. Weitz., Widm. supra, Gifanius loc. cit.,
 verbo Auctus, ex vet. lib. emendatissimo auctam pro
 ortam.

166. Ald., Gis., Alex., Urb., et alii, præstringam.
 Weitz., Heins. cum suis, codex Jureti, Mar., præ-
 stringam, quod Heinsius putat esse Prudentianum.
 Alii Cytheream, alii Cytheream, alii Citheream scribunt.

168. Ald., Gis., Widm. supra, Bong., Mar. et
 alii, succumbit.

169. Duo Rottendorph., Widm. supra, Bong. a
 secunda manu, codex Jureti, mortalis obire, quod
 tenuit Heinsius, quia terrestre et mortale idem sonant.
 Cham., Cell. et Teol. cum Heinsio faciunt. Gis. et
 nonnulli vulg., mortalis inire. Ald., Sich., Weitz.
 cum suis, Fabr., Urb., Mar., Thuan. alique Heins-
 iani et nostri, mortale subire. Gifanius loc. cit., verbo
 EPIPHETA GEMINATA, ex vet. lib. legit mortale subire,
 et Servium aliosque grammaticos reprehendit quod
 vitiosum in versu esse docuerint, duo uni nomini at-
 tribui epitheta, cum sæpe Virgilius et Lucretius id fe-
 cerint, Ennius et antiquissimi sæpiissime, quod ta-
 men non est probandum. Exempla ipse congerit, et
 videri alia possunt apud Vulpium in Comment. Catu-
 lli vers. 1 præfat., ut alios omitam.

171. Mar., Prag., furtivæ igne.

174. Prag., male, Citherea sacram.

175. Widm. supra, mendose, nisa pro lusa. Vat.
 A, minus bene, misit, et a prima manu, in ulvam.

- Moribus infamem, compressa virgine per vim, A
Se dixisse deum, ne stuprum numidis ullus
Objicere auderet turpi, miseræque puellæ.
180 Hæc Italos induxit avos vel fama, vel error,
Marta Romuleo celebrarent ut sacra campo,
Utque Palatinis Capitolia condita saxis
Signarent titulo proavi Jovis, atque Pelasgæ
713 Palladis, et Libyca Junonem ex arce vo-
[carent,
185 Cognatos de Marte deos, Veneris quoque nudum
Accirent proceres Erycino e vertice signum.
Utque deum mater Phrygia veberetur ab Ida,

GLOSSÆ VETERES.

180. Induxit, *decepit*, I.
181. Martia, *campus Martia Romæ*. — Sacra, *sacrificia*, I.
182. Capitolia, *templa*. — Condita, *constructa*, Iso.
183. Titulo, *memoria*. — Pelasgæ, *græcensis*, *græcæ*. Pelasgi dicuntur Græci, a Pelasgo ductore Græco nominati, I.
184. Palladis, *Minervæ*. — Libyca, *Africana*, I.
185. Cognatos, *parentes Martis*. — Nudum, *clarum*, *per purum*, quia nuda Venus pingebatur, I.
186. Accirent, *vocarent*. — Erycino, *Eryx mons*.

- Bacchica de viridi peterentur ut orgia Naxo :
Facta est terrigenæ domus unica majestatis,
190 Et tot templa deum Romæ, quot in orbe sepulcra
714 Heroum, numerare licet : quos fabula
[Manes
Nobilitat, noster populus veneratus adorat.
Hos habuere deos Ancus, Numitor, Numa,
[Tullus.
Talla Pergameas fugerunt numina flammæ.
195 Sic Vesta est, sic Palladium, sic umbra Pena-
[tum.
Talis et antiquum servavit terror asylum.

- Vertice, *de vertice*, I.
187. Mater, *Opis, quæ in Ida monte colebatur*, I.
188. Viridi, *quia viret olivis, vel vitibus*. — Orgia, *B sacrificia*. — Naxo, *mons, vel insula, ubi Bacchus colebatur*, I.
191. Manes, *deos inferni*, I.
193. Ancus, etc., *hi fuerunt principes Romanorum*, I.
195. Sic Vesta, *talis*. — Sic Palladium, *tale est templum Minervæ*, I.
196. Terror, *divinitas*. — Asylum, *domum refugii*, I.

COMMENTARIUS.

180. Tertullianus cap. 4 de Idolol. : *Omnia igitur colit humanus error præter ipsum omnium conditorem. Minucius pariter tradit Romanos omnia omnium falsa numina coluisse, quem ad locum plura disserunt Elmenhorstius, Ouzelius, Wowerus, Rigaltius. Sententia hæc erat Romanorum, omnes deos colendos esse sapienter : idcirco verum Deum et religionem Christianam aversabantur, quod hic cultus cultui falsorum deorum esset contrarius. Hinc intelliges, imbecillum esse argumentum nonnullorum qui putant exaggeratis esse persecutiones Romanorum in Christianos, quia Romanorum religio omnes religiones admittebat. Siquidem aliæ gentes ita deos suos venerabantur, ut non negarent alios coli debere. Contra Christiana religio bellum omnibus idolis indixit. Accedebat implacabile Judæorum in Christianos odium, quo sæpe ethnicos instigatos compertum est.*

181. Hæc sacra *equiria* dicebantur, quæ erant ludii in honorem Martis, in campo Martio per cursum eorum celebrati. Ovidius in Fastis lib. III.

182. Cellar. et Teol. notant, montem Palatinum diversum esse a Capitolino, adeoque laxè sumi pro quolibet colle Romano. Pro Jove Capitolino sumi Capitolia observatum est vers. 444 Apoth. Chamillardus ait accipi Capitolia pro quovis templo sublimi et insigni, maxime Jovi dicato. Sed recte addit templum Jovis Capitolini posse dici conditum saxis Palatinis, quia montis Palatini saxis fuerit constructum. In templo Capitolino tria erant delubra, medium Jovis, dextrum Minervæ, lævum Junonis, ut comprobatur Donatus lib. II de Urbe Roma, cap. 4.

183. Juppiter pater Martis fuit : hinc proavus Romanorum. Chamillardus proavum vocari ait, quia Veneris fuit parens. Sed sermo hic est de diis cognatis ex Marte, ut vers. 185.

184. Juno a Carthaginiensibus maxime culta. Virgilius lib. I Æneid.

185. Dispicit Heinsius quod Barthius curis secundis ad Claudianum castigare voluerit *cognatos dei Sparta deos*. Giselinus explicat, deos contingentes sese mutuo, quod sorte bellica victi similiter Romam traducti essent. Sed suspicatur legendum *cognatos de matre deos*, hoc est Castorem et Pollucem, natos ex eodem ovo, quod Leda, a Jove compressa, peperit. Hæc conjectura multum aridit Chamillardo. Ego puto, a Prudentio clare vocari Jovem, Palladem et Junonem deos Romanorum cognatos de Marte, sive

ex parte Martis.

186. Celeberrimum Veneris templum erat in monte Eryce in Sicilia.

187. Vide Ovidium lib. IV Fastor.

188. Alter Rott., *Bacchia*. Vat. A, mendose, *Bacchida*. Naxus insula Baccho dicata.

189. S. Leo in serm. I de SS. Petro et Paulo : *Diligentissima superstitione habebatur collectum (Romæ) quidquid usquam fuerat vanis erroribus institutum.*

190. Weitzius cum suis, Thuan., alter Rott., Prag., Rat., Gif., verbo *Auctus*, ex vet. lib., *quot in orbe sepulcra* : quod omnino verum esse ait Heinsius. Ald., Gis., Mar., Vat. A, Urb., Teol. et alii, in urbe. Juretus approbat in urbe sepulcra Heroum. Sed falso putat omnes libros et vulgatos et veteres ita habere, excepto quodam deterioris notæ, ubi legit *quot in urbe sepultos Heroes*. Advertit, templa paganorum primum fuisse sepulcra, ut docent Clemens Alexandrinus, S. Cyrillus Alexandrinus, Julius Firmicus, Arnobius et alii. Kirchmannus lib. II, cap. 16 de Funer. Rom., hinc confirmat plurima olim sepulcra intra Urbem exstitisse, præsertim clarissimorum virorum et virginum Vestalium. Entropius fortasse de sepulcris imperatorum loquitur, cum ait de Trajano : *Solus omnium intra Urbem sepultus est. Ossa collata in urnam auream in foro quod ædificavit sub columna sita sunt*. Inanis quorundam opinio est urnam illam auream supra columnam fuisse collocatam; neque dubito quin adhuc sub columna sit. Cæterum mihi multo magis placet in orbe. Id enim objicit poeta Romanis, quod heroes omnes, quorum in orbe exstarent sepulcra, templis venerarentur.

191. In Prag. pro *manes* videtur esse *inanes*; Egm., *manens*, lege *manes*. Conjectio *quot fabula mones* : ita enim procedit sententia Romanos colere quoniam quot fabula jam mortuos nobilitaverat. Horatius lib. I, Od. 4 : *Jam te premet nox, fabulaque manes*.

192. Prudentius populum Romanum vocat nostrum populum, quamvis Romæ natus non fuerit. Non ergo ratio hæc satis est efficax, ut Cæsar Augustanus, aut Calagurritanus censeatur.

193. Vat., corrupte, *Tellus*, pro *Tullus*.

194. Prag., vitiose, *fugerunt*.

195. De Palladio vide vers. 544 lib. II; de Penatibus vers. 965 ejusdem lib. II in Symmach.

196. Ald. et nonnulli alii, *terra asseravit asylum*. Heinsius aliquando putabat *reservavit terror* : Grono-

- Ut semel obsedit gentilia pectora patrum
Vana superstitio, non interrupta cucurrit
Etatam per mille gradus. Tener horruit hæres,
200 Et coluit, quidquid sibi tem venerabile cani
Monstrarant atavi: puerorum infantia primo
Errorem cum lacte bibit: gustaverat inter
Vagitus de farre molæ: saxa illita ceris
Viderat, unguentoque Lares humescere nigros.
205 **715** Formatum fortunæ habitum cum divite
[cornu,
Sacratumque domi lapidem consistere parvus
Spectarat, matremque illic pallere precantem.
Mox, humeris positus nutricis, trivit et ipse

GLOSSÆ VETERES.

203. Molæ, mola genus sacrificii de farre et sale. — B
illita, polita, l.
204. Unguento, cum oleo. — Lares, ignes, l.
205. Fortunæ, deæ. — Divite cornu, id est aureo.
*Fortuna fertur habere in dextra manu cornu, quod
nymphæ omnibus bonis repleverint, l.*
208. Trivit, osculatus est, Rat.
211. Persuasum, certum, speratum, l.
213. Insulsum, stultum, imprudentem, l.

- Impressis silicem labris, puerilia vota
210 Fudit, opesque sibi cæca de rupe poposcit,
Persuasumque habuit, quod quis velit, inde
[petendum.
716 Nunquam oculos, animumque levans ra-
[tionis ad arcem
Reituit: insulsum tenuit sed credulus usum
Privatos celebrans agnorum sanguine divos.
215 Jamque domo egrediens, ut publica festa, diesque
Et ludos stupuit, celsa et Capitolia vidit,
Laurigerosque deum templis astare ministros,
Ac Sacram resonare viam mugitibus ante
Delubrum Romæ (colitur nam sanguine et ipsa

COMMENTARIUS.

vius, sacravit terror. Non est sollicitanda lectio communis antiquum servavit terror asylum: in Oxon. antiquum, minus bene. Virgilius lib. viii: *Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum Reituit*. Post hunc versum Mar., Rat. et alii pro titulo: *Unde error invaluit*.

198. Vat. A et Prag., una superstitio.

199. Juretus notat, passim ab optimis scriptoribus horrorem et venerationem simul conjungi.

201. Rat., monstrarant. Ald., Weitz., Palat., Gis., Heins. et alii, primo. Mar., Prag., Rat. et alii Weitziani, prima.

204. Mar. scribit *ungento*. De consuetudine veterum ungendi terminos, sive lapides qui pro terminis erant, dicam ad lib. ii. Hoc eodem sensu explicari valet *saxa illita ceris* vers. super., ut alibi ostendi: quanquam intelligi etiam potest, statuas ipsas ceris versicoloribus, quod ab antiquis usitatum est, fuisse pictas. Janus Rutgersius Var. Lect. lib. v, cap. 4, multa affert, quibus suadet, *genua incrare deorum* nihil aliud esse nisi vota affigere cera in femore, ex Apuleio et Juvenali, satira 9: *Quando ego figam aliquid?* Satis in hanc rem evidentiæ sunt verba Luciani in Philopseude de quadam statua: *Multi ante pedes ejus oboli jacebant, ac alia quoque numismata, nonnulla argentea cera ejus cruri affixa; laminæque ex argento, vota alicujus*. Potest igitur ita etiam exponi hic locus, præsertim quia sæpe vota votis superadebantur. Lucretius lib. vi, *Nec votisnectere vota*. Olearius ad Philostrati Heroica, cap. 2, not. 13, pag. 673, hunc Prudentii locum explicat, et distinguit eos qui deos inungebant honoris causa, et qui genua deorum incrabant, sive saxa ceris illinebant, scilicet cera tabulam affigebant quæ vota contineret. Philostrati verba de statua hæc sunt: *Aterendoque eam et tempus, et illi, ita me amet Juppiter, qui inungere solent, aut vota cera affigunt, speciem immutant ejusdem*.

205. Arnobius lib. vi sæpe habitum usurpat de forma statuarum: *Mulciber fabrilis cum habitu: aut fortuna cum cornu, pomis, fisis, aut frugibus autumnalibus pleno*.

206. Lapidem pro simulacro Arnobius, Minucius, etiam Livius accipiunt. Primis temporibus lapides et stipites pro simulacris deorum habitos, multi opinantur. Sed stipites, lapides et columnæ, quæ pro diis colebantur, ut ego quidem existimo, plerumque aliqua rudia lineamenta humanæ formæ præferebant

214. Privatos, pauperes, l.

216. Capitolia, templa, l.

218. Sacram viam, Sacra via est Romæ, sicut et Latina: in ea via reconciliati sunt Sabini et Romani.

— Mugilibus, a mugitibus scilicet boum vel ovium. — Ante, coram se, l.

219. Delubrum, templum Veneris et Romæ deæ pari altitudine se extollebant. — Et ipsa, ironia. l.

209. Egm., Pal., Vat. A, codex Jureti, impressit: quæ lectio defendi potest simili loco Propertii lib. i, eleg. 16: *Osculaque impressis niza dedi genibus*. Pro alia lectione facit S. Hieronymus epist. 3. ad Rutilium: *Quam illud os, quod mecum vel erravit aliquando, vel sapuit impressis figerem labiis?* Confer notationes Woweri, Elmenhorstii, Heraldii, Rizzaltii et Ouzelii ad hæc Minucii verba: *Manum ori admoveas, osculum labiis pressit*.

210. Heinsius conjecit *cæsa* pro *cæca*. Hanc conjecturam secutus est Cellarius. Teolius etiam cæca expressit, et utrumque in Vatt. esse confirmavit. Mariettus solum vidit *cæca* in suis, et id mihi magis placeat; quia scilicet cæca et surda simulacra solent dici. Rat. et Weitz. cum suis, *opemque*, non male.

211. Fabr. Bong., quid quis. Egrege probat Prudentius, ethnicos ex errore cœpisse deos colere, ex præjudicatis, et præconcepitis a tenera ætate opinionibus in eodem cultu perstitisse. Simili arguendi ratione nonnulli impii homines veritatem religionis Christianæ infirmare conantur: sed ineptissime. Nam Prudentius prius ostendit cultum deorum aperto mendacio et errore cœpisse: tum addit vers. seqq., gentiles nunquam rationes sui cultus ad trutinam revocasse, sed solum ob usum et consuetudinem in superstitione perstitisse. At religio Christiana illico qualis esset, patuit, neque erroribus invalescentibus aucta est. Eam, quamvis multa obscura tradentem et difficilia præcipientem, homines jam adulti aliisque religionibus innutriti susceperunt. Nunc quidem plerique in ea nati educatique sunt; sed nihilominus argumenta quibus ejus veritas demonstratur obvia passim sunt, et omnem dubitationem valent expellere.

212. Ald., Torn., mendose, non qui, pro nunquam. Egm., Palat., Vat. A, codex Jureti, *animamque*.

215. Mar. a prima manu, namque domo.

216. Virgilius, Cassiodorus et alii, *Capitolia celsa*. Confer glossas.

217. Rat. a secunda manu, *lanigeros*. Retine *laurigeros*.

218. Ald., at Sacram; alii, ac Sacram. In Mar. et Rat. post hunc versum lemma *De simulacro Romæ, et variis simulacris*. Alii solum, *De simulacro Romæ*.

219. Smyrnei primi templum urbis Romæ tanquam deæ statuerunt. Alabandenses secuti sunt exemplum, et ludos anniversarios addiderunt. Adrianus in Urbe ipsa struxit Veneris et Romæ templum. Vide Lip-

920 **717** More deæ, nomenque loci, cum numen, A

[habetur,

Atque Urbis, Venerisque pari se culmine tollunt
Templa : simul geminis adolentur thura dea-

[bus),

Vera ratus, quæcumque fiant auctore senatu,
Contulit ad simulacra fidem, dominosque pu-

[iavit

GLOSSÆ VETERES.

922. Deabus, Romæ et Veneri, I.

925. Vera ratus, infantia puerorum, vel omnis pa-
ganus, I. Scilicet puer, de quo supra, Vat. A.

926. Illic, in templo Romæ. — Alcides, Hercules.
ab Alceo patre. — Gadibus, Gades sunt insule juxta
Britanniam, quas Hercules spoliavit, ibique Geryonem
interfecit. — Hospes, Evandri, I.

927. Riget, illic stat. — Gemini, Castor et Pollux,
scilicet stant, I.

225 Ætheris, horrida qui stant ex ordine vuln.

Illic Alcides, spoliatis Gadibus, hospes

Arcadiæ fulvo ære riget : gemini quoque fra-
[tres

Corrupta de matre nothi, Ledeia proles,

Nocturnique equites, celsa: duo numina Romæ,

230 **718** Impendent, retinente veru, magnique
[triumphi

COMMENTARIUS.

sium lib. iii de Mignit. Rom. imp., cap. 6, et Pati-
num imper. Roman., numism. pag. 3, ubi exhibet
numismata cum inscriptione ΘΕΑ ΠΑΜΗ, et plura ad-
dit de cultu Romæ exhibito a Synnadsensibus, Teme-
nothuritanis, Amorianis, Ancyranis. Prudentius lo-
quitur de templo quod Adrianus Veneri, Æneadum
matri; et Romæ, quasi ejus proli, statuit. Donatus,
de Urbe Roma lib. iii, cap. 5, putat idem fuisse tem-
plum cum duabus ædificiis : Teolus cum Ciampino
tenet fuisse duo diversa, sed simul juncta, et postea
in ecclesiâ SS. Cosmæ et Damiani conversa. Clau-
dianus alio in loco templum Romæ videtur collocare
lib. ii Silic., videlicet in monte Palat. : *Conveniunt
ad tecta deæ, quæ candida luet Monte Palatino*. Ser-
mo est de Romæ templo. In hortis S. Mariæ Novæ,
sive monasterii S. Franciscæ Romanæ exstant adhuc
nuri duorum templorum quæ inter se unita erant,
quæ alii putarunt esse Isidis et Serapidis, alii Solis et
Lunæ. Famianus Nardinus lib. iii, cap. 12, Romæ an-
tiquæ, pro certo habuit hæc esse templa Veneris et
Romæ. Cl. Carolus Fea, qui in eadem erat opinione,
cum mihi commonstravit, remque ita se habere
plane persuasit. Ut enim adhuc apparet, pari culmi-
ne hæc duo templa se tollebant, et ita inter se postica
parte adhuc conspiciuntur unita, ut in ipso medio
muro quo conjunguntur magnum pateat ostium ar-
cualium; ac fortasse in hoc ostio ara communis cre-
cta erat, quæ geminis simul deabus thura adolebantur.
Exstant hæc duo templa in monte Palatino, unde in
viam Sacram prospectus erat : non enim via Sacra
arcum Titi intercurrebat, ut nonnulli putant, sed eo
fere loco procedebat quo nunc est ecclesia S. Mariæ
Novæ : qui locus olim multo erat humilior et de-
pressior, nunc ruderibus ædificiorum congestis sub-
limis apparet. Clare igitur jam intelligitur cur dicat
Prudentius : *Sacram resonare viam multibus ante
delubrum Romæ*. Huic vero sententiæ comprobandæ
maxime favent verba Xiphilini et Dione Cassio in
Adriano, de quo ait : *Furnam templi Veneris, quod
Romæ fecit, ad eum (Apollodorum architectum) mi-
sit, ut magnum opus usque opera ejus fieri posse os-
tenderet : tum quæsit ex eo, num id templum bene et
ratione ædificatum esse videretur. Is rescripsit altius
ampliusque multo fieri oportuisse, quo magis et propter
amplitudinem suam in viam Sacram emerget, et propter
amplitudinem machinas reciperet, quæ clam in eo com-
pactæ de improviso in theatrum perducerentur. Porro
simulacra majora esse dicebat, quam ratio altitudinis
amplitudinisque templi pateretur. Etenim, inquit, si
deæ surgere atque inde exire voluerint, non poterunt.
Confer comment. ad vers. 765 lib. ii. In nummis plu-
rimum imperatorum re-nere licet templum sex colum-
narum-cum inscriptione Romæ Æternæ : de qua ap-
pellatione fuscè disserit Jurens ad lib. ii Symmach.*

PATROL. I. X.

B epist. 55. Consuli possunt de Romæ templo Ammi-
nus Marcellinus, Spartianus, Tacitus, Cassiodorus,
Xiphilinus.

225. Ald., Torn., Gall., *Vera ratus quæcumque sena-
tu auctore probentur*. Ita Vat. A, sed *probantur*, non
probentur. Cum Vat. A faciunt Alx., Egm., Pa.,
Widm. supra, codex Jureti. Heinsius ait, Thuan. et
alios tam suos quam Weitzios os habere *quæcumque
senatu auctore probentur*. Sed Weitzius habet *proban-
tur*; quoniam affirmat, ita Aldum edidisse, in quo
ego solum invenio *probentur*. Idem Weitzius innuit
in Widm. a prima manu esse *quæcumque fiant aucto-
re senatu*; ad oram, *suant*. Colerus etiam invenit
suant, Cauchius *cluant*, et ita emendandum censet
quoties in Prudentio occurrit *fiat*, prima correpta.
Prag., Mar., unus Rott., Weitz., Gis. alique recen-
tiores, *quæcumque fiant auctore senatu*. Rat., recenti
manu, *fiant quæcumque*, abrasit prioribus. In Mar.,
mendum est *sanatu*. Notum est, senatum Romanum
de religionibus judicasse. Tertullianus, cap. 5 Apol-
log., *Vetus erat decretum, ne qui deus ab imperatore
consecraretur, nisi a senatu probatus*.

226. Vat. A error est putabit.

226. Vat. A, Rat. a prima manu, Mar. a prima
manu, Urb. vitiose, *spoliatis gradibus*. Existimat
Grangæus, Prudentium loqui de foro quod construxit
Augustus, in cujus altera porticu erant statuae regum
Latinorum, in altera Romanorum. Hercules dictus
est Alcides ab Alceo avo, non patre, ut ait Iso; qui
male Gades exponit.

227. Ald., Weitz., Widm., Bong., scribunt *Archadia*.
Rat., Mar., *Arcadia*. Prag., *Archadio*. Heinsio
videtur durus et insolens loquendi modus *hospes Arca-
diæ pro hospes Arcadis*, hoc est Evandri. Grono-
vius opinabatur *Arcadii*, Heinsius *Arcadis e fulvo*.
Fortasse Prudentius vult, Alcidis statuum ex ære
Arcadiæ esse, quasi ab Evandro jam olim positam.
Scilicet *riget ære Arcadiæ*.

228. Prag. pro *nothi* habet *riget*, et supra glossa
D in *statuis aureis*. Imitatur illud *Supposita de matre
nothos* lib. vii Æn.

229. Vat. A, depravate, æro pro duo. Laetantius,
lib. ii, cap. 8 : *Deinde illud, quod Castor et Pollux
bello Latino apud lacum Juturnæ visi sunt eorum
sudorem abinere, cum ædes eorum, quæ juncta fonti
erat, sua sponte patuisset, iidem bello Macedonico equis
albis insidentes P. Varinio Romam nocte venient, et
obtulisse dicuntur, nuntiantes, eo die regem Persem vic-
tum atque captum*. Iso aliter explicat nocturni equites.

230. Fabr., Gis., Weitz. cum suis, Mar., Rat.,
Prag., alter Rott., vulg., *retinente veru*, et Prag.
addit glossam *hastam*, quam lectionem et explicatio-
nem approbat Mariettes. Ald., Vat. A, Jureti ms.,
impendent retinente solo; unus Rott., *dependent reti*.

Nuntia suffuso figunt vestigia plumbo.

Assistunt etiam priscorum insignia regum.

719 Dux Italus, Janusque bifrons, genitorque

[Sabinus,

Saturnusque senex, maculoso et corpore Picus,

255 Conjugis epotum sparsus per membra venenum.

Omnibus ante pedes posita est sua cuique sordens

Arula. Jano etiam celebri de mense litatur

Auspiciis, epulisque sacris, quas inveterato,

Hec! miseri sub honore agitant, et gaudia ducunt

A 240 Festa Calendarum. Sic observatio crevit,

Ex atavis quoddam male coepta: deinde se-

[cuis

Tradita temporibus, serisque nepotibus aucta.

Traxerunt longam corda inconsulta catenam,

720 Mosque tenebrosos vitiosa in secula fluxit.

245 Hunc morem veterum docili jam ætate secuta

Posteritas, mense, atque adytis, et flamine; et

[aris

Augustum coluit, vitulo piacuit, et agno.

GLOSSÆ VETERES.

239. Insignia, statuae, l.

234. Picus, filius Saturni, de quo Virgilius: *Fecit avem Circe, sparsisque coloribus alas*, l.

235. Epotum, syncope pro epotatum: datum a con-
fuge. — Sparsus, sparsum habens, l.

237. Mense, Januario, l.

238. Auspiciis, omniibus, auguriis, lso.

239. Agitant, frequentant, l.

240. Calendarum, vocationum, l.

243. Catenam, malam consuetudinem quæ ligat hominem, l.

246. Mense, quia in honorem ejus octavus mensis appellatus est. — Adytis, templis, sacrificiis. — Flamine, sacerdote, l.

247. Augustum, Octavianum, l.

COMMENTARIUS.

nente solo. Thuan., Oxon., Alex., Urb., Heins. et recentiores, impendunt retinente veru. Sed Chamillardus et Heinsius putant, veru esse hastam sive instrumentum bellicum, ut veru sabellum apud Virgilium, et ita vertit versu Italico Ausaldus: *Sono appoggiate alle lor' aste, e fatti Di fuso piombo arrestano i lor passi*. Holstenius in epist. de Fulcris seu Verubus Diana Ephesiæ, ex glossario Latino optimæ notæ, in tribus codicibus Vatt. tradit, verua esse virgas aut virgulas ferreas. Exponit autem Prudentium de hujusmodi fulmentis ferreis oblongis, quibus statuæ solent retineri, ac putat errorem vulgi notari, eas status impendentes, et jam jam casuras admirantis. Hac lectione, quam Holstenius in codice Urbinæ viderat, tuetur aliam similem lectionem editionis principis Romana: Minucii: *Diana interim est alte succincta venatrix; et Ephesia maninis multis, et verubus exstructa; et Trivia trinis capitibus, et multis mambus horrida*. Scilicet verubus tota mammo si pectoris moles sustinebatur: nam illud signum instar Ægyptiorum simulacrorum pedibus erat arcu compressis. Holstenius affirmat, Georgium Fabricium, cum in suis exemplaribus constanter reperisset retinente veru, perperam correxisse retinenteque veru. Nescio quo loco Fabricius id fassus fuerit, nisi quod in Comment. in poetas Christ. verbo GEMINI FRATRES affirmat lectionem hactenus depravatam fuisse; sed constat in veteribus edd. et mss. varias fuisse lectiones. Lectio et explicatio Holstenii mihi admodum placet; sed alia etiam defendi potest. Etsi enim legas retinente veru, adhuc intelligere licebit retinente ipsa hasta, cui inniuntur.

231. Vat. A, vitiose, suffusa. Egm. et Pal., suffuso. Antiquus est mos infundendi plumbum basi, ut statuæ firmitus hæreant. Christiani scriptores occasionem inde sumebant irridendi numina gentilium. Arnobius, lib. vi: *Jam dudum istos videretis deos.... a ruinariis casibus et dissolutionibus meis, subcudibus et catenis, unxis, atque anulis retentari: interque omnes sinus, commissurarumque juncturas plumbum ire suffusum, et salutaris moras signorum divinitatibus commodare*. Et postea: *Si permanendi necessitatem patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, quam si eos in basibus ita unci retinent et plumbeæ unctiões?* Jurctus multis probat ethnicos solitos aliquando vincula status injicere, ne dei aufugerent. Arguit etiam imperitiam scioi ejusdam, qui ad oram sui codicis adjecerat, Prudentii verba designare statuas fusiles et plumbeas. Tertullianus, c. p. 12 Apolog., meminit p.umbi in statu: *Ante plum-*

B bum, et glutinum, et gomphos sine capite sunt dii restri.

233. Gis., Rat., Egm., Couch., Widm. supra, *Tros Italus*: quod etiam volunt Oxon., *Dros Italus*, et Vat. A, *Ros Italus*, corrupte; vel quia in Vat. A. primæ litteræ versuum nonnulli quam desiderant. Mar. et Widm. iterum supra, *dux Salina*. Alii, *dux Italus*. Heinsius ita legit et distinguit *Tros, Italus*, ut *Tros* significet Æneam. De Italo, Sabino, Jano, Saturno vide Virgilium lib. vii, ad quem respicere videtur Prudentius. Itaque assentor Gifanio verbo *strata riarum*, qui ex v lib. legit *dux Italus*, quem ducem appellat, quia princeps auctor fuit nomini Italianæ.

236. Rat. ex correctione alicujus scioi sua *sordida cuique*. Ald., Mar. a secunda manu, Gis. et alii, *sua cuique vetusta*. Vat. A, *sua cuique vetusto*. Egm., Palat., *sua cuique vetustas*. Agna Jano etiam. Prag., Mar a prima manu, Oxon., Widm., Fabr., *sua cuique sordens*, ut cuique sit dactylus: de quo jam dixi. Molineus, in tractatu de Altaribus, putat multitudinem altarium, quam gentilibus exprobat Prudentius, catholicos a paganis hausisse: at impudenter. Nam poeta irridet arulas sanguine sordidas, ante pedes hominum monstris ubique locorum consecratas. Quid isthæ cum altaribus catholicorum?

237. Vat. A, male a prima manu, *de mense ligatur*. Celebrerrimæ erant calendæ Januariæ, contra quas sermo exstat S. Maximi. Vide Binghamum, Orig. Christ. tom. IX, lib. xx, cap. 1, § 5, qui has ferias sine ritibus idololatricis sub imperatoribus Christianis continuatas docet, sed ita ut concilia et Patres adversus eas invehentur.

240. Ald. male legit ac interpungit *gaudia ducunt*.

Festa Calendarum sic observantia crevit. In collect. Canonum S. Martini Brachar., cap. 73 ita habet: *Non liceat iniquas observationes agere calendarum, et otios vacare gentilibus, neque lauro aut viriditate arborum cingere domos. Omnis hæc observatio paganismi est*.

244. Huc versui in Mar., Rat. et aliis succedit Dilemma de simulacro Augusti.

246. Prag., Pal. et nonnulli alii, *mense*, quod probat Cauchius, quia mensæ in sacrificiis pro aris erant. Heinsius ait in vetustioribus esse *mense*; s d ipse scripserit *mense*, nam id edidit in contextu, et ita legitur perique. Hic mensis est sextilis, Augustus nuncupatus in honorem Augusti. De honoribus Augusto etiam virenti exhibitis, passim scriptores. Vide Horatium lib. ii, ep. 4. Ejus caput in nummis radiis coronatum cernitur. Constat etiam feminas fuisse ejus flamines seu sacerdotes.

- Strata ad pulvinar jacuit, responsa poposcit.
 Testantur tituli, produnt consulta senatus.
 250 Casareum Jovis ad speciem statuientia templum.
 Adjecere sacrum, fieret quo Livia Juno,
 Non minus infamis Italiam sortita cubile,
 Quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.
 Nondum maternam partu vacuaverat alvum,
 255 **721** Conceptamque viri sobolem paritura ge-
 rebat
 Pronuba; jam gravidæ fulcrum geniale pa-
 ratur,
 Jam sponsus, saliente utero nubentis, amicos
 Advocat, haud sterilem certus fore jam sibi
 pactam.

GLOSSÆ VETERES.

248. Strata, posteritas. — Pulvinar, lectus deorum, B
 lectisternium altare, I.
 249. Tituli, inscriptiones, honores, I.
 250. Casareum, Octavianum, I.
 251. Quo, ut. — Livia, uxor Octaviani, I.
 255. Viri, alterius, quam Octaviani, Iso.
 256. Geniale, nuptiale, I.
 257. Sponsus, adhuc, I.

COMMENTARIUS.

250. Tacitus lib. 1 Annal. : *Ceterum sepultura more perfecta, templum et carlestis religiones decernuntur*: Quod ait poeta Jovis ad speciem, intelligo templum Augusto decretum, perinde ac Jovi solebant templa erigi. Chamillardus aliique probabili ratione putant, imaginem Augusti specie Jovis fuisse exhibitam. Post hunc versum in Mar., Rat. et aliis, *De simulacro Livie, uxoris Augusti*.

251. Ald., mendose, *adjacere*. Onzellius ad verba Minucii, *Et dici ceteri reges, qui consecrantur*, plura disputat de apotheosi Livie, quam habitu et nomine Junonis consecratam fuisse, ex his versibus colligit. Accedit Chamillardus. Mihi id non clare liquet. Nam verba poetae solum innuere videntur, Liviam deam esse factam more gentiliū, et honores consecratam qui Junoni tribuebantur. Livia etiam vivens per adulationem vocabatur Juno, ut Augustus Jupiter. Grangerus affirmat veteres libros habere *quo Julia Juno*, et bene, si adoptionem spectas. Nam Livia ab Augusto marito fuit adoptata, adeoque nomen Juliae obtinuit. Exstant nummi in quibus *diva Julia Augusti filia* vocatur. Nescio autem quinam illi sint libri veteres. Giselinus quidem conjiciebat legendum *Julia pro Liria*, quia Augustus Juliam filiam Agrippæ obtrusit, a se, ut suspicio erat, corruptam. Sed dubium non est quin de Livia sit sermo.

254. Suetonius de Augusto cap. 62: *Liviam Drusillam matrimonio Tiberii Neronis, et quidem gravidam abduxit*.

256. Ald. legit et distinguit *gerabat*, Pronuba jam gravidæ fulcrum, et geniale parantur. Ita etiam videtur legisse Mariettus in suis, excepto Prag., ubi est *paratur*. Adhæret Weitzius cum suis, sed in Bong. deest et post *fulcrum*. In Oxon., Alex., Urb., *fulcrum et geniale parantur*. Vera videtur lectio Giselini et aliorum, *gerabat*. Pronuba: jam gravidæ fulcrum geniale paratur. Sic *lectus genialis* apud Horatium; et lib. II in Sym., vers. 615, *genitalia sulca*; vers. 1083, *sulca jugalia*. Pro jam Widm. tam, minus bene. Colerus, pag. 568 ad cap. I lib. VI Valerii Maximi, putat, Prudentium dehiscere in lectum genialem, de quo Valerius: *Sanctissimumque Julia geniale torum*. Liviam hic intelligi Lipsius docuit. Colerus hoc loco laudat suum codicem ms. Prudentii, quem nos sub Marietti nomine allegamus: i sum vero Prudentium vocat ardentem, et piissimi sibi plenum poetam.

257. Juvenalis satir. 6, vers. 599: *Et vexare ute-*

- Vitricus antevenit tardum præservidus ortum
 250 Privigni nondum geniti; mox editur inter
 Fescennina novo proles aliena marito.
 Idque deum sortes, id Apollinis antra dede-
 runt
 722 Consilium: nunquam melius nam cedere
 tædas
 Responsum est, quam cum prægnans nova
 nupta jugatur.
 255 Hanc tibi, Roma, deam titulis, et honore sa-
 cratam
 Perpetuo Floras inter, Veneresque creasti.
 Nec mirum: quis enim sapiens dubitaverat,
 illas

258. Pactam, conjunctam, sponsam; Iso.

259. Ortum, natiuitatem, I.

261. Fescennina. nuptialia carmina dicta ab urbe Fescenna; sive quia fascinum pellunt. Item Fescenninus dens nuptiarum dicitur, Iso. Nuptialia carmina, Mar.

262. Deum sortes, deorum responsa, I.

263. Tædas, nuptias, I.

266. Floras, inde floralia. — Creasti, deputasti, I.

rum pueris salientibus.

259. Augustus est vitricus, Drusus privignus; quia Livia erat uxor Augusti, mater Drusi.

261. Livia intra tertium mensem peperit: adeoque quodammodo inter nuptialia carmina. Giselinus objicit Liviam ex adulterio cum Augusto concepis-
 se, et Suetonium testem allegat. Verum Suetonius solum ait suspicionem ejus rei fuisse. A Fescennio Etrurie oppido versus nuptiales, obscenitate pleni, Romam allati dicuntur. Hinc Fescenninus licentia apud Horatium. Fescennia minus bene in nonnullis vulg.

262. Gifanius, verbo Fac, contendit legendum *Utque deum sortes, sic Apollinis antra dederunt*, ex vet. libris, in quibus tamen erat *atque deum*, et in uno cum *litura idque deum*. Heinsio displicet quod Gifanius pessimo exemplo ita castigare voluerit, nihil legem metricam moratus. Verum ipse Heinsius sæpe ita peccat. Weitz., ut videtur, cum suis, Thuan., alter Rott., Mar., Prag., Rat., Alex., et Apollinis. Ald., Gis., Urb., et Apollinis. Balthus, de Silentio oraculorum part. 2, cap. 5, hos versus intelligit de responsis haruspicum, non de oraculis, quæ jam cessaverant; negat vero ex his versibus argui, vetera oracula ineras fuisse sacerdotum imposturas, etiamsi intelligantur de oraculis. Revera Dio non Apollinem, sed pontifices consultos narrat. Id tamen non prohibet quominus etiam Apollinis aliquod oraculum aut verum, aut confictum fuerit divulgatum. Juvenalis, sat. 6, vers. 553: *Quidquid Dixerit astrologus, credent a fronte relatum Ammonis, quoniam Delphis oracula cessant, Et genus humanum damnat caligo futuri*. Van Daleus, dissert. 2 de Oraculis, ex toto hoc Prudentii loco arguit Augustum post mortem reddidisse oracula (conficta scilicet), et dum viveret oracula in vulgus fuisse sparsa, sive per ipsum, sive per ipsius et Tiberii adulatores.

263. Ald., *perperam, cederet tædas*. Pal., Vat. A., *credere tædas*. Mar., Prag., *cederet tædas*. Egm., Widm. supra, *credere tædas*. Alii probe, *cedere tædas*.

264. Mar., Widm. supra, *nuptia vocatur*, Mar., *aliena manu, jugatur*.

256. Ald., Mar., *flores inter, Veneresque*, minus bene. Prag., *Veneremque*. Circus, et templum Floræ inter Quirinale, et Pincium montem collocantur.

267. In Vat. A. desideratur *sapiens*. Prag., contra

- Mortali de stirpe satas vixisse, et eandem
Laude venustatis claras, in amoribus usque
270 Ad famæ excidium formæ nituisse decore?
Quid loquar Antinuum cælesti in sede loca-
[tum?
Illum delicias nunc divi principis, illum
723 Purpureo in gremio spoliatum sorte vi-
[rili,
Hadrianique dei Ganymedem, non cyathos diis
275 Porgere: sed medio recubantem cum Jove
[fulcro,
Nectaris ambrosii sacrum potare lyæum,
Cumque suo in templis vota exaudire marito?
Ergo his auspiciis, Trajanus, Nerva, Severus,
Et Titus, et fortes gesserunt bella Neronis:

- A 280 Quos terrena viros illustres gloria fecit,
Et virtus fragilis provexit in ardua famæ
Ascita e terris sub religione jacentes.
724 Quam pudet, hoc illis persuasum, tali-
[bus ut se,
Romanasque acies censerent Martis amore
285 Posse regi, dum se Paphiæ male blandus
[adulter
Venditat, Æneadasque suos successibus augeat?
Felices, si cuncta Deo sua prospera Christo
Principe disposita scissent, qui currere regna
Certis ducta modis, Romanorumque trium-
[phos
290 Crescere, et impletis voluit se infundere sæ-
[clis.

GLOSSÆ VETERES.

272. Divi, omnes imperatores Romanorum divi vo-
cantur. — Principis, Hadriani, l.
275. Gremio, lecto, lectulo. — Spoliatum, castra-
tum, l.
274. Hadrianique, bonus propter hoc tantum. —
Ganymedem, amasium. — Cyathos, vascula, l.
275. Porgere, pro porrigere. — Jove, Hadriano, l.
276. Ambrosii, liquidi, divini. — Lyæum, vinum,
quia leniter intrat, l.
277. Vota, preces. — Marito, Antinuum, quia sic
propter turpitudinem maritum dicit, Ganymedes fuit

- B amasius Jovis; ita Antinous Hadriani, l.
279. Neronis, reges, l.
282. Ascitæ, evocata, l.
285. Persuasum, placitum, l.
285. Paphiæ, Veneri, a Papho insula, ubi coleba-
tur. — Adulter, Vulcanus, l.
286. Successibus, prosperitatibus, felicitatibus. —
Suos, suos dicit Æneadas, quia ex genere Veneris Ro-
mani venerunt per Æneam, l.
290. Impletis, quando venit plenitudo temporis, l.

COMMENTARIUS.

metrum, nec mirum, si quis enim sapiens. Cauch.,
Urb., bini Rott., dubitaverit, quod tenuit Hein-
sius.

270. Cauch., Weitz., entuisse. Sed Weitzius nul-
lam discrepantem scripturam advertit, cum plerique
habeant nituisse. Post hunc versum in Mar., Rat.
aliisque multis exstat hæc inscriptio: *De cultu Ha-*
driani, et Catamiti ejus.

271. Jureti codex, Weitz., Mar., Prag., Rat. et
alii, in sede. Gis. in contextu, et plures vulg. cum
Ald., cælesti sede. Hunc locum explicat Picens Miran-
dulanus, lib. iv de rerum Prænotione, cap. 4: *Nec*
Hadriani Caesaris exemplum longe abest, quando (ædo
est Antinoi captus amore; ob idque mortuo illi et di-
vinis honores designati, et cognomina urbs parata, com-
positis etiam, et ementitis oraculis, ut Spartianus, et
ex nostris Athanasius, Aur. Prudentius, Eusebius, alii
prodiderunt. Sed et in ipso lunæ circulo emenita sedes
excogitata, ut scribit Tatianus Adversus gentes, et in-
venit Prudentius quando ait illum CÆLESTI SEDE LO-
CATUM. Athenagoras scribit Græcos novum sidus
Antinum inter cælestes imagines confinxisse. De
Antinoi videri etiam possunt Pausanias, Aurelius
Victor, Tertullianus in Apolog., Casaubonus ad Spar-
tianum, Bulengerus de Rom. Imp., Pignorius de
Servis pag. 223, Baronius tom. II Annal. pag. 81, et
Franciscus Mediobarbus Biragus Imper. Roman. nu-
*mism. pag. 187, ubi multa affert de Antinoi statu-
per universum orbem terrarum, templo apud Man-*
tineam et numismatibus.

272. Romani pueros procaces et quibus ad nefa-
riam impudicitiam uterentur, delicias et de ica ap-
pellabant, ut ex Virgilio et Statio colligi potest. Cat-
ullus idem nomen transtulit ad passerem et amicas,
Martialis ad columbam. Vide Pignorium loc. cit., pag.
95 et 96.

273. Fabr., morte virili; mendum puto.

274. Ald., non erat os dis Pergere. Legendum *cy-*
athos diis Porgere.

275. Medio in lecto amici discumbebant in con-
vivio, ut facile amatoris gremio incumberent, ut no-
tat Chamillardus. Alioquin si tres in eodem lecto
accumberent, in medio erat dignissimus. Feminae

per initia assidebant, post etiam in sinu aut gremio
virosum accubuerunt. Illic opinor respexisse Pruden-
tium; quasi Antinous uxor fuerit Hadriani. Consule
Bulengerum, de Conviviis lib. 1, cap. 32.

276. Ald. et vulg. nonnulli, portare; melius po-
tare. Ganymedes Jovi pocula ministrabat, Antinous
cum Hadriano simul potabat. Quamvis ambrosia fue-
rit deorum cibus, nectar potus, recte poeta nectar
vocat ambrosium, quia ambrosius sonat immorta-
lem. Vide vers. 22 et seqq. hymn. 5 Cath.

277. In glossa, Marito, Antinuum, corrigendum
est Hadriano.

281. Thuan., fragiles pro fragilis. Nonnemo ad
hunc locum id adducit: Paganorum virtutes veras
virtutes non fuisse, ostendit S. Augustinus contra Pe-
lag. innumeris locis. Nihil magis invitatus ago quam ut
odiosis hujusmodi questionibus respondeam. Itaque
solum dicam, S. Augustinum quovis alio sensu po-
tius exponendum esse, quam ut videatur docuisse
theses in Ratio damnatas, scilicet 22: *Cum Pelagio*
sentiant qui textum Apostoli ad Rom. ii, Gentes quæ
legem non habent, etc., intelligant de gentibus fidei gra-
tiam non habentibus. 25: Omnia infidelium opera sunt
peccata, et philosophorum virtutes sunt vitia. 27: Libe-
rum arbitrium sine gratiæ adjutorio non nisi ad pec-
candum valet. Prudentio virtus fragilis est, quæ nihil
conducit ad gratiam et gloriam eternam.

282. Mar., Egm., Widm., Weitz., jacentis. Hein-
sius conjiciebat *Ascita terris sub religione jacentes.*
Secutus id est Teolius cum uno Vat. probatissimo.
Fortasse intelligit Alex., ubi tamen est *Ascita e terris*
sub religione jacentes, cum glossa illis. Alii, *ascitæ*,
scilicet famæ, quod fortasse factum est ex *ascita e*
terris.

284. Alicubi, censerunt, et vers. seq., blandes adul-
ter, vitio-e.

285. Rat., Weitz., Beng., cum se. In glossa legen-
dum Mars, non Vulcanus.

289. Ald., Prag., Gis., triumphis.

290. In Vat. A desideratur æ. Apostolus vocat ple-
nitudinem temporis ad Galat. iv, 4.

Sed caligantes animas, et luce carentes,
In Jovis, Augustique a Lytiis, templisque dua-
[rum
Junonum, Martisque etiam, Venerisque sa-
[cellis
Mactatas, te ro lethi immergere barathro,
295 Supremum regimen crassis in partibus orbis
Esse rati, mersoque poli consistere fundo.
Quidquid humus, quidquid pelagus mirabile
[gignit.
725 Id duxere deos : colles, freta, flumin-,
[flammas,
Hæc sibi per varias formata elementa figuras
300 Constituere patri s, hominumque vocabula mutis
Scripserunt statuis, vel Neptunum vocitantes
Oceānum, vel Cyaneas cava flumina nymphas, B
Vel silvas Dryadas, vel devia rura Napæas.
Ipse ignis, nostrum factus qui servit ad usum,

291. Luce, sapientia, l.
292. Adytis, templis, l.
293. Junonum, Junonis et Livie, l.
294. Crassis, stultis, l.
295. Id duxere, Romani in religionem suam, l.
296. Figuras, deorum, l.
301. Statuis, imaginibus vel columnis. — Neptunum, deum maris, l.
302. Cyaneas, aquosas, l. Val. A.
303. Dryadas, deas sylvarum. — Napæas, deas montium, l.
305. Perhibetur, vocatur, l.
307. Regnare, dominari, l.

A 303 Vulcanus perhibetur, et in virtute superna
Fingitur, ac delubra deus et nomine, et ore
Assimulatus habet, necnon regnare caminis
Fertur, et Æoliz summus faber esse, vel
[Ætnæ.
Est, qui conspicuis superos quæsit in astris,
310 Ausus habere deum solem : cui tramite certo
726 Conditiō imposita est, vigilem tolerare
[laborem,
Visibus obiectum mortalibus, orbe rotundo
Præcipitem, teretique globo per inane volan-
[tem,
Et quod nemo negat, mundo, cælæque minore.
315 Area major enim, quam qui percurrit in illa,
Et longe campi spatium diffusius, in quo
Emicat, ac volucris fervens rota volvitur axe.
Quamvis nonnullis placeat, terram breviorē
Dicere circuitu, quam sit pulcherrimus ille

GLOSSÆ VETERES.

308. Æoliz, octo insulæ sunt Siciliæ, Vulcano propter ignis emissionem deputatæ. — Ætnæ, montis Siciliæ, qui semper ardet, l.
309. Conspicuis, claris, lucidis. — Superos, cælestes deos, l.
311. Conditiō, lex. — Vigilem, continuum, l.
312. Orbe, circuitu, l.
313. Præcipitem, velocem. — Per inane, quia nec sol, neque planetæ cæleri septem fixi sunt in firmamento; sed per inane discurrent, l.
315. Area, spatium campi, l.
316. Diffusius, latius, l. Latius est, Mar.
317. Emicat, salit, l.

COMMENTARIUS.

292. Vat. A, male, angustique adytis.
293. Gifelinus alteram Junonem intelligit Proserpinam. Alii Liviam : quo confirmatur conjectura, Liviam specie Junonis consecratam fuisse, ut ali impetores et eorum uxores forma deorum dearumque primebantur.
294. Prag., barathri, perperam.
295. Ald., mediose, orbem.
296. Mar., hæserat, eadem manu correctum esse rati. Idem Mar., immerso. Scilicet ex esse rati, mersoque factum est hæserat, immerso. Post hunc versum, Rat., Mar., De cultiva elementorum sub specie quorundam non deorum, sed demonum.
297. Ald., Gis. in contextu, et nonnulli vulg. : Quidquid humus, pelagus, cælum mirabile gignunt. Alii, Quidquid humus, quidquid pelagus mirabile gignit. Codex Jureti, gignunt, cum Widm. supra, Pal., Bong., Alex. a prima manu. Gallandius Aldi lectionem improbat, quia agit poeta de cultu elementorum, neque cælum quis dixerit gignere; et mox in seqq. de sole et luna sermo instituitur. Ego puto, in Aldi scriptura cælum pro aere recte accipi posse.
298. Weitz. cum suis, Rott. alter, Ox., Prag., Rat., Colerus ad Valerium Maximum pag. 568, inducere deos. Vat. A, Mar., adduxere deos. Rottend. prior, id duxere deos. Potiores Heinsiani, id duxere deos. Suspicatur Heinsius inducere deo, vel deis. Cassiodorius, lib. x Tripart. Hist., cap. 50, id dixit deificare elementa. Hanc insaniam exagitant S. Athanasius in orat. advers. gentes, et Lactantius lib. ii, cap. 5 et 6.
299. Ald., Jureti codex, Pal., Egm., Widm. supra, formant elementa.
302. Cyane in fluvium conversa fingitur a poetis.
303. Ald., sileam. Aliqui scribunt Napæas, alii

C. Napæas, alii Napæas.

305. Ald., perhibetur qui virtute. Pal., qui in virtute.
306. Heinsius conjicit deis et nomine, et ore Assimulatus : idque in nonnullis editionibus exstat. Alex., deus nomine, supra recte et nomin.
307. Prag., Mar., Bong., Gis., Heins., assimulatus. Ald., Weitz., Teol. cum aliis, assimilatus. Weitz., Prag., Mar. a prima manu, Rat. a veteri manu, nec jam regnare. Melius necnon.
308. Huic versui subjicitur lemma De cultura solis, quem putant Apollinem.
309. Vat. A, minus bene, conspicuis. Illic versus et duo sequentes leguntur lib. iv Astron. poet. Hygini, cap. 13 de Sole, in fine, ab impudenti sciolo inserti, quod multi non adverterunt, etiam præmonente Delrio Comment. in Med. Seneca, pag. 72 et 73, qui notat priores duos citari a Calpurnio Basso Comment. in Germanici Phainon. simili flagitio, nisi Bassus hic ignobilis quispiam, et tanto recentior Prudentio sit, aut imponant qui eos Commentarios illi imputant. Vide infra notanda ad vers. 365. Romani solem præcipuo honore colebant. Templum Solis et Lunæ exstabat prope amphitheatrum. Augustus soli obeliscum horarium in campo Martio dedicavit, qui nunc augustæ Pii VI P. M. munificentia ante curiam Innocentianam erigitur. De hoc obelisco exstat integer liber Angeli Bandinii.
315. Heinsius suspicatur procurrit
317. Prag., male, hic volucris.
318. Heins. cum Thuan., Mar., Prag., Weitz., Gis. in contextu, breviorē. Alii breviorē. Nunc quidem omnibus placet terram breviorē sole dicere. Olim dissentiebant Sticci, Lucretius, Lactantius, alii.

- 320 Circulus, et flammæ immensi sideris ultra
Telluris normam porrecto extendere gyro.
Numne etiam cæli minor, et contractior orbis,
Cujus planitiem longo transmittere tractu
Circinus excurrens meta interiore laborat?
- 325 Ille Deus verus, quo non est grandior ulla
Materies, qui sine caret, qui præsidet omni
Naturæ, qui cuncta simul concludit, et implet.
Solem certa tenet regio, plaga tertia coercescit.
727 Temporibus variis distinguitur : aut subito
[ortu,
- 330 Aut ruit occasu, latet aut sub nocte recurrens :
Nec torquere facem potis est ad signa trionum,
Orbe nec obliquo portas aquilonis adire,
Nec solitum conversus iter revocare retrorsum.
Illic erit ergo Deus, præscriptis lege sub una
- 335 Deditus officiis ? Libertas laxior ipsi
Concessa est homini : formam cui flectere vitæ,
Atque voluntatis licitum est, seu tramite dextro
Scandere, seu lævo malit decurrere campo,

- A Sumere seu requiem, seu continuare laborem,
340 Seu parere Deo, sive in contraria verum.
Ista ministranti regimen solemne dierum
Haudquaquam Soli datur a factore potestas :
Sed famulus subjectus agit, quodcumque ne-
[cesse est.
- Hoc sidus currum, rapidasque agitare quadrigas
345 Commentis, et radios capitis, et verbera dextræ.
728 Et frenos, phalerasque, et equorum pe-
[tora anhele
- Aeris inaurati, vel marmoris, aut orichalci,
Jusserunt nitido fulgere polita metallo.
Post trabeas, et eburnam aquilam, sellamque
[curulem
- 350 Cernuat ora senex barbatus, et oscula figit
Cruribus ænipedum, si fas est credere, equorum :
Immotasque rotas, et flecti nescia lora
Aut ornat redimita rosis, aut thure vaporat.
Hoc tamen utcumque est tolerabile, quid, quod
[et ipsæ

GLOSSÆ VETERES.

320. Sideris, solis, l.
322. Contractior, brevior. — Orbis, circulus, l.
324. Circinus, circulus solis, sol. — Meta, fine, l.
329. Subito ortu, ascendit, crescit, surgit, l.
331. Facem, splendorem. — Trionum, septentrio-
num ad septentrionalem plagam, l.
334. Illic erit, ironice, l.
341. Solemne, solitum, Vat. A.
342. Haudquaquam, nequaquam, l.
343. Agit, facit, l.
344. Agitare, ducere, l.
345. Commentis, arbitrantur. — Radios, coronam
auream. — Verbera, flagello utitur, l.
346. Anhele, fatigabunda, l.

347. Inaurati, deaurati. — Orichalci, aurichalcum
dicitur quasi auri æs, nam calchos Græce, æs vocatur
Latine. Vel si dicas orichalcus, montis æs interpreta-
bitur; ori enim mons, l.
348. Jusserunt, iudendo pinxerunt, Iso.
349. Trabeas, genus vestimenti, vel vestem regalem.
— Curulem, sedem curulem, sedes curialis, l.
350. Cernuat, humiliat, inclinat, l.
351. Ænipedum, quia æneus pedes habent. — Equo-
rum, tanta stultitia, ut homo crura equorum oscula-
retur, Iso.
354. Hoc tamen utcumque, quod solem et lunam et
stellas adorabant, utcumque dicit tolerabile; quod tamen
deos inferorum colebant, hoc pejus multo iudicat, Iso.

COMMENTARIUS.

320. Pal. a prima manu, circinus. Legendum cir-
culus.
322. Vat. A, nonne. Cauch., cælo minor.
325. Rat., cursu. Pro div. lect. supra minuto cha-
ractere tractu.
324. Vat. A, mendose, interiora. Prag., labore,
minus bene.
328. Vat. A, corrupte, molem pro solem. Aldi error
regio pro regio. Vide quæ Elmenhorstius et Ouzelius
notant ad Minucii verba pag. 238 : Sol demergit et
nascitur.
329. Prag. minus bene, ortus.
331. Ald., non torquere.
334. Prag. Ergo erit ille deus, præscriptis lege sub
una. Non probat.
335. Petavius, tom. I, lib. v, cap. 3, de libertate
agendi et non agendi disputans, Hoc, inquit, veterum
illa omnia persuadent testimonia, quæ hactenus adduxi-
mus : quæque nos disertissimis ad idem institutum ver-
sibus concludemus. Tum profert hunc versum et
seque, Libertas laxior ipsi, etc. Confer vers. 693
Ilamari.
338. Juvenalis sat. 4 : Cur tamen hoc potius libeat
decurrere campo.
342. Prudentium imitatus videtur Corippus vers.
344 : Sed factor solis, postquam sub sole rideri se
voluit.
343. Ald., non bene, subjectus ait.
344. De curru solis aliisque adjunctis Ovidius lib.
II Metamorph., soli quadrigæ, luncæ bigæ attribui
solent.
345. Vat. A, vitiose, rapidos capitis, Urb., Gis., et
cavitis radios; id factum ab his qui vim cæsurae in pro-

- ducenda syllaba, et consuetudinem Prudentii ignora-
bant. Juretus fuse hic disserit de radiis quibus ornari
solabant capita, ex Velleio, Suetonio et aliis; arguit-
que morem formandi in templis simulacra sanctorum
ex simili consuetudine in statuis Cæsarium videri pro-
fluxisse. Consule de hoc cœlitum nimbo Comment.
Antonii Francisci Gorii de Mitrato Jesu Christi Ca-
pite. In Aldo mendum est verbera.
346. Vat. A, ut frenos.
347. Vat. A, Ald., inaurata, minus bene.
349. Inter insignia con-ulatus erat scipio eburneus,
cui insidebat aquila. Juvenalis sat. 10 : Da et solu-
crem, sceptro quæ surgit eburno. Vide Hymnum S.
Romani, vers. 148 et seqq. Grangæus solos eos putat
designari qui triumphum adepti fuerant. Trabea est
toga virgis purpureis instar trabium distincta. Sella
curulis propria erat dictatoris, consulis, censoris,
ædilis curulis.
350. Ald., Mar. a prima manu, Gis., cernuque ora.
Plerique, cernuat, etiam Gifan, et Jur. codd.
351. Ald., codex Jureti et Gis. ad oram, ænipedum,
quod malebat Cauchius, et rectissimum dicit Gifa-
nius ex vet. lib., improbathe Heinio.
353. Vat. A, depravate, tura pro thure. Virg. ix
Æn., Et templum thure vaporat, Paschalius, de Co-
ronis lib. III, cap. 6, lora currus quo sol vehitur, rosis
opeita ex hoc loco notat, et pluribus confirmat ro-
seum colorem a poetis in cœlum invecum. Post hunc
versum inscriptio in Rat. et Mar. hæc existat : De
lunc cultura, quam et Dianam dicunt.
354. Lib. XIII Sapient., vers. 6, de his qui ele-
menta, solem et lunam deos putaverunt : Sed tamen
adhuc in his minor est querela. In Mar. a prima manu,

355 Dant tibi, Roma, deos inferni gurgitis umbræ? A Eumenidum domina Stygio caput exerit antro,

729 Rapta ad tartarei thalamum Proserpina
[regis,

Et, siquando suos dignatur adire Quirites,
Placatur vacca sterilis cervice resecta,

560 Et regnare simul cœloque, Ereboque putatur :
Nunc bigas frenare boves, nunc sæva sororum
Agmina vipereo superis immittere flagro,
Nunc etiam volucres capere eorum in terga sagittas
Spargere, terque suas eadem variare figuras.

565 Denique cum Luna est, sublustri splendet ami-
[ctu :

Cum succincta jacet calamos, Latonia virgo est :
Cum subnixâ sedet solio, Plutonia conjux

730 Imperitat furis, et dictat jura Megææ. B
Si verum queris : Trivix sub nomine demon

Tartareus colitur : qui te modo rapiat ad
[celibram,

Sidereoque deum venerandum suadet in astro :
Per silvas modo mortiferi discurrere mundi,

Erroresque sequi subigit, nemorumque putare
Esse deam, quæ corda hominum pavilantia figat,

375 Quæque feras perimat lethali vulnere mentes :
Depressos modo subter humum formidine sensus
Obruit, implorent ut numina lucis egeant,
Seque potestati committant noctis opertæ.

Respice terrifici scelerata sacraria Diis,

380 Cui cadit infausta fusus gladiator arena,
Ileu ! male lustratæ Phlegethontia victima

[Romæ.

731 Nam quid vesani sibi vult ars impia ludi?

Quid mortes juvenum? quid sanguine pasta
[voluptas?

GLOSSÆ VETERES.

555. Eumenidum, furiarum. — Stygio, infernal'. —
Exerit, el'eat, l.

558. Adire, cum responso. — Quirites, Romanos, l.

564. Spargere, quia venatrix erat, l.

565. Sublustrî, sub lucido, parum lucenti, l.

566. Calamos, sagittas. — Latonia, a Latona mat'e.
Lucina vel Luna in cælo, Diana vel Latonia in terris,
Proserpina vel Hecate apud inferos, id est centum po-
testatum, l.

567. Solio, barathro, l.

568. Megææ, illius furie : nomen furie, l.

569. Trivix, tribus viis, l.

575. Subigit, compellit, Mar. Compellit ipse da-
mon, l.

574. Figat, sagittat, l.

579. Sacraria, templa. — Diis, Plutonis, l.

580. Infausta, infelici. — Fusus, intersectus. —
Arena, metonymia, id est in theatro, l-o.

581. Lustratæ, purgatæ. — Phlegethontia, inferna-
lis. — Romæ, homines diis infernalibus immolabantur, l.

COMMENTARIUS.

est colorabile, mendose. Ald., Torn., quid? quod et
istos, Pal., Rat., et ipse, quod defendi nequit. Apud
Gall. aliqui, tolerabile quidquid et istos, perperam.

556. In Rat., prioribus abrais, inepte subrogat-
um est *Regina Eumenidum Stygio* ab scolo, qui mo-
ritica legis ignarus metrum voluit reformare. De
Proserpina et ejus cultu Minucius Felix : *Diana inter-*
rim est alte succincta venatrix, etc. Ubi commentato-
res ex Prudentio alisque rem totam illustrent.

559. Virgilius, lib. vi, *Sterilemque tibi Proserpina*
raccam.

5 U. Ibid. Virgilius, *Voce vocans Hecatem cœloque,*
Ereboque potentem.

564. Gis., nunc bigas. Alii constanter bigas. Au-
sonius et Claudianus juvencos et juvenas tribunt
lunæ. Ovidius et vetera anaglypta Capitolina et musei
Pio-Clementini equos, Festus mulas. Hic etiam imi-
tator Virgilium, lib. vi, *Vocat agmina sæva sororum*.

562. Oxon., super his, ut boves œstratos, quos
vocat Columella, designet. Id notat Heinusus. Lectio
vulgata unice vera est.

565. Egm., *sp'endit*. Hic versus cum duobus seqq.
ab inepto aliquo solo insertus est libro iv Astron.
Ilygini, cap. de Luna : qui propterea in editionibus
recentioribus Ilygini omissi sunt. Delirius jam olim id
observavit. Vide supra comment. ad vers. 509. In
Commentariis in Arati Phænomena sub nomine Cæs-
aris Germanici in'eritur hic et vers. seq. in prognos-
ticiis, ubi de Luna. *Luna eadem Diana, cad in Pro-*
serpina vocata, id est celestis, terrestris et infernalis.
De qua quidam : Denique, etc. In vers. seq. male,
jacet calamis. Meursius, lib. iv, cap. 3, Crit. Anob.,
suspiciatur librarium festinantem omisisse, vers. 567,
Cum subnixâ sedet, etc.

566. Palat., *calamis*, perperam. *Succinctæ crux*
Dianæ in statuis veteribus adhuc cernere licet. Hæc
de causa *Æneæ*, cum se illi conspiciendam præbuis-
set *Venus Nuda genu, notioque sinus collecta fluentes*,
dubitavit An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis
una esset. Virgil. lib. i *Æn*.

567. Prag., *dum subnixâ*. Ald. alique scribunt con-

junx. Post hunc versum Weitz., Widm., Bong., Mar.
a prima manu, Prag., Rat., Urb. et alii inserunt hunc
alium, *Cum rapitur, furia est, et torri Plutonis uxor*.
In Prag., *Dum rapitur*. Deest in Alex., optimis Hein-
sianis aliisque. Heinusus ait, alibi quæque a Pruden-
tio corripit secundum in Plutonis. Falsum pnto. Non
enim invenio in Prudentio Plutonis, aut alium casum
obliquum, nisi infra vers. 598, *Plutonis fera vota sui*,
ubi secunda producit. Ita etiam o in Plutonia longa
effertur. Quod autem vers. 99 hymni 5 Peristeph.
Weitzius legit *Illos reorum Plutones*, al ter esse le-
gendum ostendit ad eum locum. Versus aperte su-
perfluous est : posset autem ad rationem metri legi
Cum rapitur, furia est, torri Plutonis et uxor.

569. Mar., Weitz. cum suis, Prag., *quæras*.

575. Egm., *erroremque*.

575. Prag., *lethali funere*, minus bene.

576. Mar. a prisca manu, *depressos*; Prag., *depres-*
sas, male.

577. Prag., *obruat*.

578. Huic versui in Mar. et Rat. succedit titulus
Quod venerabatur in spectaculo.

579. Lipsius Saturnal. serm. lib. i, cap. 3, osten-
dit gladiatores Marti vel Saturno potius fuisse d'ca-
tos : et hæc Prudentii verba intelligi posse ait de
Saturno, ut poeta D item pro Saturno posuerit, aut
etiam gladiatores Diis sacros fuisse, quia Manibus
placandis dabantur. Tertullianus et Salvianus affir-
mant gladiatorum spectacula sacra fuisse Marti ; La-
ctantius, Ausonius et Plutarchus Saturno. Prudentius
ita explicari potest, ut hæc spectacula *sacraria Diis*
appellet, quia his homines preunt, et ad inferos d-
truduntur. Eadem difficultas iterum occurrit vers.
597 seq. *Ad aram Plutonis*.

581. Prag., *lustrante*, perperam.

582. In Vat. A videtur esse *sed quid*, ut revera est
in Egm. et Pal.

585. Ald., minus bene. *quid mores juvenum*. In
plurali numero alii etiam dixerunt *mortes*, ut Mani-
lius, Seneca. sive quii alius in lib. Controvers., et
Lactantius, qui librum edidit *de Moribus persecuto-*

- Quid pulvis caveæ semper funebri, et illa
 385 Amphitheatralis spectacula tristia pompæ?
 Ne upe Charon, jugulis miserorum se luce dignas
 Accipit inferias, placatus crimine sacro.
 Illa sunt delicia Jovis infernalis: in istis
 Arbiter obsuri placidus requiescit Avernî.
 390 Nonne pudet regem populum, sceptrisque po-
 [tentiem,
 Talia pro patriæ censere litanda salute?
 Religionis opem subternis poscere ab antris?
 Evocat, heu! pœnis tenebrosa ex sede mini-
 [strum.
 Interitus, speciosa hominum cui funera solvat.

GLOSSÆ VETERES.

384. Caveæ, arenæ, theatri, Mar. — Funebris, mortalis, l.
 385. Amphitheatralis, circulus; vel luxuriose amphitheatrum, muro circumdatus locus theatri: theatrum est spectaculum ubicunque positum, Iso.
 386. Charon, diabolus, l.
 387. Inferias, exequias mortuorum. — Sacro, exacerabili, ut auri sacra fames; vel secundum eos qui ita putabant, l.
 388. Jovis infernalis, orci, l.
 389. Arbiter, index, iudex, Iso.
 390. Regem, regnantem, l.
 391. Censere, construere. — Litanda, sacrificia, l.
 392. Religionis, divinitatis. — Subternis, subter-

COMMENTARIUS.

rum. Lipsius, loc. cit., cap. 14, refert Prudentii verba *pasta voluptas*, et ad marginem addit *Malo pasta*. In Vat. A est *pasta*. Prudentius dixit *sanguine pasta* de aquila hymn. 3 Cath. vers. 167. Grangæus ait alios legere *pasta*. Frequenter de hoc spectaculo *voluptas* usurpatur. Vide quæ Brossius concessit ad lib. v Cassiodori, ep. 42, *Voluptatem præstat sanguine suo*.

387. Prior Rott. pro div. script., Cauch., *munere sacro*, ut ad munera arenæ alludat. Vat. A, *sanguine sacro*.

389. Ald., prior Rott., *obsuro placidus requiescit Avernî*. Et distinguit Ald. in istis. *Arbiter*. Non placet.

390. Gifanius, verbo *PROMEXITA* in vet. lib. observavit regem populum, cum antea in vulg. legeretur *regem populum*. Sententia non cadit in imperatorem vel imperatores, quos Prudentius alloquitur in hoc opere, imitatio Virgilii est i. Æn., *Hinc populum late regem, belloque superbum*. Exstat etiam *populum* in Thuan. Urb., Alex. a prima manu. Intellige populum Romanum.

392. Weitz. pro div. script., *sub terris*. Vide comment. ad vers. 922 Hamart., et vers. 445 hujus libri.

394. Vat. A. Cauch., Jureti codex, *funera donet*, cum Egm., Pal.

395. Prag., *manutaurica, corrupto*, pro *jam Taurica*. Mar. a prisca manu, *jam turica*; male. Nonnulli, qui hunc versum allegant, trahunt ita verba *Arguere incassum jam Taurica sacra solemus*. Legendum cum mss. *Incassum arguere jam*. Produciitur et postremum in *arguere* ratione casuræ. Colerius, ad Valer. Max. pag. 568, sacra Taurica intelligit esse suovitaurilia. Weitzius exponit de sacrificiis quæ Plutoni tauris et nigra pecude fiebant. Nullus est dubitandi locus, quin sermo sit de sacrificiis Tauricæ insulæ, sive, ut frequentius et verius loquimur, penisulæ. Ilyginus fabula 120: *Quorum (Tauricorum) fuit institutum, ut qui intra fines eorum hospes venisset, templo Dianæ immolaretur*. De Diana Taurica et victimis humanis illi cæcis agunt Tertullianus, Athanasius, Augustinus, Lactantius, Cassiodorus, Eusebius Cæsariensis, ut plures ethnicos præteream. In glossa pro Junoni legam libentius *Dianæ*.

- A 395 732 Incassum arguere jam Taurica sacra so-
 [lemus:
 Funditur humanus Latiari in munere sanguis,
 Concessusque ille spectantium solvit ad aram
 Plutonis fera vota sui. Quid sanctius ara,
 Quæ bibit egestum per mystica tela cruorem?
 400 Anne fides dubia est tibi, sub caligine cæca
 Esse deum, quem tu tacitis rimeris in umbris?
 Ecce deos Manes cur inficiaris haberi?
 Ipsa patrum monumenta probant: Dis Manibus
 [illic
 733 Marmora secta lego, quacunque Latina
 [vetustos

GLOSSÆ VETERES.

- B nis infernalibus, l.
 395. Ministrum, diabolum, l.
 395. Taurica sacra, Taurica regio, in qua Junoni peregrini immolabantur, quod Romani reprehendebant; quod tamen ipsi novissime fecerunt, l.
 396. Latiari, Romano a Latio, l.
 398. Quid sanctius, ironice, l. Vat. A.
 399. Egestum, effusum, l.
 401. Rimeris, scruteris, l.
 402. Inficiaris, negas, l.
 403. Manibus, infernalibus, l.
 404. Marmora secta, scripta, Vat. A. In quibus scriptum erat Dis MANIBUS. — Lego, vid. o. — Latina, via, l.

396. Ald., *Latiari*; Vat. A. *Laciari*; P'erieque, *Latiari*. Prag., *Funditur humanum Latiari in sanguine munus*. Prudentius loquitur de ludo gladiatorio in honorem Jovis Latiaris. Lipsius, de Amphitheatro, monet *Latiari* esse in dandi casu, scilicet *Latiari Jovi*. Ex hoc ac similibus locis nonnulli arguunt victimas humanas Jovi Latiari solitas immolari. Verum intelligendum est, Jovem sanguine humano eorum coli, qui aut in certamine gladiatorio occidebantur, aut damnati ad bestias peribant. Tertullianus, cap. 9 Apolog.: *Remitto Tauricas fabulas theatris suis*. Ecce in illa religiosissima urbe *Æneadum piorum* est *Juppiter quidam, quem ludis suis humano proluit sanguine*. Sed *bestiarum, inquit, Hoc, opinor, minus quam hominis*. Videri possunt notæ Pamelii, Minucius, Julius Firmicus, Lactantius, Tatianus et alii, qui hujusmodi immanitatem Romanis exprobrabant. Eam a religione Christiana tandem abolitam, inter maxima beneficia hominibus a Christo collata reponimus.

397. Ineptus corrector in Rat., abrais prioribus, supposuit *Illeque concessus spectantium*. Pal., *concessusque*. Egm. a prima manu, *concessosque*, male. In ed. 2 Cell. mendum puto *concessus ille*. De concessu in amphitheatro vide comment. ad vers. 372 Hamart.

404. Mar. a prima manu et Weitz. cum suis, *quacunque*. Longe melius est *quacunque*. In viis publicis sepulcra olim Romani collocabant, et, ut videtur, etiam Judæi. Genes. xxxv, 19: *Mortua est ergo Rachel, et sepulta est in via quæ ducit Ephratam*. De via Latina Juvenalis satir. 4: *Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina*. Et sat. 5: *Clivosa veteris dum per monumenta Latine*. In via Salaria monumentum erat pretitos operis Licinii tonsoris et liberi Augusti, ut tradit Cornutus sat. 2 in Persium. Viæ alie sepulcris celebres fuerunt Appia, Aurelia, Lavicana, Laurentina, Ostiensis, Prænestina, Tiburtina. Dissertationem de Viis publicis anno 1786 Romæ edidit et Vincentinus Bartolæus, primi subsellii jureconsultus. An autem hæc sigla D. M. aut D. M.A., quæ in sepulcris Christianis nonnunquam apparent, significet *Dis Manibus*, an aliud, inter Fabretum et Mabillonium certatum est, quorum hic inscriptionem illam semper profanam esse contendebat, ille negabat.

- 405 Custodit cineres, densisque Salaria bustis. A
Dic, quibus hunc scribis titulum : nisi quod
[trucis Orci
Imperium, veræ ceu majestatis, adoras?
En quibus implicita squalabat regiæ summi
Imperii, tractis majorum ab origine sacris.
- 410 Cum princeps, gemini bis victor cæde tyranni,
734 Pulchra triumphali respexit mœnia vultu:
Nubibus obsessam nigrantibus aspicit Urbem,
Noctis obumbrate caligine : turbidus aer
Arcebat liquidum septena ex arce serenum.
- 415 Ingenuit miserans, et sic ait : Exne tristes,
Fida parens, habitus : equidem prævidere cultu
Illustrata cluis, spoliisque insigne superbis
Attollis caput, et multo circumfluis auro.
Sed nebulis propter volitantibus obsius alti
- 420 Verticis horret apex : ipsas quoque livida gem-
[nas
Lux hebetat, spissusque dies, et fumus ob ora

GLOSSÆ VETERES.

405. Salaria, via : salarium est cibus qui sepulcra
mortuorum custodientibus datur : sed pro omni præ-
benda ponitur, l. — Bustis, sepulcris, Vat. A.
406. Orci, Orco juro : inde Orcus, eo quod jurat,
neminem se sine morte dimittere, l.
408. Regia, aula, l.
410. Princeps, Constantinus. — Gemini tyranni,
Maxentii et Licinii, l.
414. Arcebat, expellebat. — Septena ex arce, ex
septem collibus qui sunt in Roma. Septenam arcem di-
cit quia in septem colliculis constat Roma, l.
415. Ingenuit, Constantinus, l.
416. Equidem, certe, lso.
417. Cluis, abundas, præcelles, l.

COMMENTARIUS.

Lupinus, in dissert. de Baptisteriis, num. 158 et 159, C
inscriptionem profert, quam Christianam esse cen-
set, et *Diis Manibus* ab ignaro aliquo neophyto po-
situm, et a presbytero qui eum erio præerat non
animadvertum : quod interdum accidisse satis est
verisimile. Inscriptio est hujusmodi :

DIS MANIBVS PRINCI
PIO FILIO DYACISSIMO SVO PO
SVIT QVI VIXIT ANNIS VI DIE
XXVII. IN PACAE

Cl. Cajetani Migli re creditæ de Diis Manibus exstat
dissertatio, de qua rursus pag. 1172.

405. Cornutus in Persium ait : alarium proprie
esse victum unius diei, cui sal imprimis inseruit. Iso
minus placet. Post hunc versum Rat. et Mar. appo-
nunt lemma *Romam alloquitur*.

406. Prag., hic quibus hunc titulum scribis. Ald.,
dic, quibus hinc scribis titulum. Vat. A. et nonnulli
Heins., dic, quibus inscribis titulum. Pierique, dic,
quibus hunc scribis titulum.

407. Vat. A. vitiose, verito ceu.

410. Pal., Vat. A. gemini victor de cæde. Egm.,
male, gemini victor cæde : a secunda manu, gemini
victor de cæde, aut gemini devictor cæde : non enim
clare explicat Weitzsus lectionem hanc Egm. et Pal.
Principem hunc esse Theodosium, certum est. Ty-
rannos intellige Maximum et Eugenium. Grangæus
objicit Prudentio, quod in hac historia enarranda
pauculum a vero deflectit : suum Theodosium, victo
Maximo, triumphavit anno 389, nec, devicto multis
annis postea Eugenio, Romam rediit. At vero etsi
concederem ordinem narrationis aliquatenus esse
turbatum, non tamen esset propterea falsitatis arguen-
dus poeta, qui non ait aperte Theodosium trium-

Suffusus rutilum frontis diadema retundit.
Obscuras video tibi circumferrier umbras,
Cæruleasque animas, atque idola nigra volare.

425 Censeo, sublimem tollas super aera vultum,
Sub pedibusque tuis nimbose elementa relin-
[quas.

Omne, quod ex mundo est, tibi subjacet, hoc
[deus ipse

Constituit : cujus nutu dominaris, et orbi
Imperitas, et cuncta potens mortalia calcas.

430 **735** Non decet, ut submissa oculos regina
[caducum
Contemplere solum, majestatemque requiras
Circa humiles rerum partes, quibus ipsa su-
[perstas.

Non patiar, veteres teneas ut me duce nugas,
Ut cariosorum venereris monstra deorum.

435 Si lapis est, senio dissolvitur, aut crepat ictu
Percussus tenui : mollis si bractea gypsum

418. Circumfluis, abundas, l.

419. Propter, juxta, lso.

420. Livida, obscura, lso.

421. Hebetat, obumbrat. — Ob, circum, l.

424. Cæruleas, nigras, l.

425. Tollas, ut, l.

426. Nimbose, tenebrosa, lso.

430. Submissa, inclinata. — Regina, Roma, l.

432. Superstas, superior es, Vat. A.

433. Nugas, ineptias, l.

434. Cariosorum, putridorum, deficientium : caries,
putredo, quam teredines faciunt in ligno, l.

436. Bractea, lamina auri. — Gypsum, genus terra
est, de qua imagines faciunt, l.

phasae, postquam duos tyrannos vicerat. Cæterum in
ipsa quæ sequitur oratione Theodosii mentio iterum
fit gemini tyranni a Theodosio victi.

415. Ald., noctis adumbrata.

414. Vat. A. mendose, arcebit. De hac loquendi
ratione liquidum serenum, superum serenum et simi-
libus, Dausqueius in Comment. ad Silium, lib. xii,
vers. 4.

417. Egm., Jureti membranae, cluis. Mar. a prima
manu, superbus.

421. Heins., Cham., Teol., mendose, ab ora. Egm.
scribit hebitat. Prag., obumbrat pro ob ora, Rutilius,
lib. i liti., vers. 493, puritatem cæli Romani lau-
dans, ait : Nec locus ille mihi cognoscitur indice fumo.

425. Prag., obscuras video. Wilm. et Bong. a prima
manu scribunt circumferrier.

424. Ald., et nigra idola volare, Rat., prioribus
erasis, idolaque nigra volare. Nentrum est ab auctoris
manu. Grangæus Aldo adhasit.

430. Scriptores Prudentii æquales passim Romam
reginam appellant.

432. Rat., superstes, lege superstas.

433. Nugas vocat idolorum cultum et fabellas
aniles a Numa inventas. Aliqui ipsa idola nugas vo-
cari dicunt, ut neniae alibi.

431. Prudentius non semel monstra, et portenta
deos g nitiium vocat. Minucius : Tot sunt Jovis
monstra quot nomina. Virgilius viii Æn., Omnige-
næ inque dium monstra, et latrator Anabæ.

435. In cod. Theod., tit. de Paganis, leg. 12,
quæ lex a Theodosio lata est anno 392 : Si quis vero
mortali opere facta, et æreum passura simulacra im-
posito thure venerabitur, etc.

436. In Rat. ex gypsum factum gypsum. Prag., male,
anipsea. De gypseis veterum imaginibus Arnobius lib.

Texerat, infido rarescit glutine sensim.

Si formam statuæ lamnis commisit aenis

Luna terens, aut in partem cava membra gra-
[rato]

440 **736** Pondere curvantur, scabra aut arugo per-

[esam]
Conficit effigiem, crebroque foramine rumpit :

Nec tibi terra deus, cæli nec sit deus astrum,

Nec deus oceanus, nec vis, quæ subter operta

[est],
Infernis triste ob meritum damnata tenebris.

445 Sed nec virtutes hominum deus, aut ani-

[marum],

Spiritumve vagæ tenui sub imagine formæ.

Absit ut umbra deus tibi sit, geniusve, lo-
[cusve],

Aut deus aereas volitans phantasma per auras.

Sint hæc barbaricis gentilia numina pagis :

GLOSSÆ VETERES.

457. Rarescit, deficit. — Sensim, paulatim, iso.

459. Terens, planans, l.

441. Conficit, corrumpit. — Crebro, multiplici, l.

442. Astrum, sol, vel luna, l.

447. Geniusve, deus loci, l.

449. Pagis, villaticis : Pige Græce fons : inde pa-
gani, villani, quia circa fontes antiqui villas ponebant,
et ideo villani dicuntur, quia longe remoti sunt a civitate
Dei, l.

COMMENTARIUS.

vi, Firmicus, Capitolinus in Gordiano. Imagines gy-
psee nonnunquam bracteis metalli inducebantur.
Confer versionem italicam operis Joannis Winkel-
mann, *Storia delle arti del disegno*, cum eruditiss ad-
notationibus Caroli Fea l. C. lib. vii, cap. 1.

457. Vat. A, Mar., Rat., Prag., Egm., Pal., Bong.,
Weitz, alique, *texerat*. Ald., Gis., vulg. nonnulli, *te-
xerit*, quod nescio an sit melius. Alicubi *texeris*, men-
dase. Notanda est efficacia verbi *rarescit*.

458. Ald., Bong., Widm., Mar., *laminis*. Rat.,
laminis. Vat. A, Weitz., Gifanuis ex vet. cod.,
laminis. Egm., *laminis commisit aenis*, male. Verior
est lectio *laminis* tam in Prudentio quam in Ilioratio,
lib. ii, oda 2. Gifanuis contendit veteres extulisse
laminas pro *laminis*.

459. Vat. A, in *parte*. Egm., corrupte, *impartit*,
apud Weitzium. Heinsius in eodem Egm. invenit in
parte, et a secunda manu, *impacta*. Ald., Torn., *gra-
rata*. Weitz. cum Bong. et Widm. a prima manu, *ca-
ra* o. Mariettus innuit ex his verbis *luna terens* corrigi
posse *l-idorum* in *scobina*. Puto, indicari caput 19 lib.
xiv : *Taratrum quasi teratrum. Scofina dicta, quod hæren-
do scophen faciat*; ubi fortasse legendum *quod terendo*.

441. Codex Jureti, Vat. A, Oxon., *contegit*. Pal.,
Egm. a secunda manu, *contingam effigiem*. Egm. a
prima manu *contigiem*, *effigiem*. Heinsius hinc con-
jicit *contigit effigiem*. Merique, *conficit effigiem*.

445. Supra vers. 592, *subteritis antris* de inferis, et
hæc vi quæ subter operta est.

444. Prag., Widm. a prima manu, *inferni*, minus
bene.

445. Aldus eliderat *Sed nec virtutes Deus hominum*,
aut *animarum*. Emendavit *Sed nec virtutes Deus aut ho-
minum, aut animarum*. Alii habent *Sed nec virtutes homi-
num Deus, aut animarum*. Prag., aut *tenebrarum*. Sen-
tentia est, Deum non esse virtutes hominum, ut padi-
citiam, fidem, neque vagas formas animarum et spi-
rituum, ut demonum et angelorum, tenui sub imagine.

446. Ald., mendose, *vagi*. Virgilius vi : *Et ni docta
comes tenues sine corpore vitas Admonent volitare cava
sub imagine formæ*.

A 450 **737** Quos penes omne sacrum est, quidquid
[formido] tremendum

Suasert : horridos quos prodigialia cogunt
Credere monstra deos, quos sanguinolentus

[edendi]

Mos juvat, ut pinguis lupo lanietur in alto

Victima, vi-ceribus multa inter vina vorandis.

455 At te, quæ domitis leges, ac jura dedisti

Gentibus, instituens, magnus qui tenditor or-

[bis],

Armorum morumque feros mansuescere ritus,

Indignum, ac miserum est, in religione te-

[nenda]

Hoc sapere, immanes populi de more ferino.

460 Quod sapiunt, nullaque rudes ratione sequun-

[tur].

Seu nos prociuctus maneat, seu pace quieta

Dictemus leges, seu debellata duorum

450. Penes, juxta, l.

455. Lanietur, sacrificetur, l.

455. Te, o Roma, l.

459. Immanes, crudeles, l.

460. Rudes, stulti, l.

461. Prociuctus, apparatus bellicus, vel bellica præ-
paratio, l.

462. Dictemus, constituamus, l.

447. Juretus advertit, alias legi tibi sit lucus, *ge-
niusve*, et defendi posse hanc scripturam, cum maxi-
mam religionem pagani lucis tribuerint. Prudentius
idola sæpe vocat umbras : sic supra vers. 195, *Um-
bra Penatum*.

449. Cur ethnici a pagis dicti fuerint pagani, plu-
res afferri solet causa, ut indicavi ad vers. 6 præ-
fationis hujus libri. Vide etiam infra ad vers. 621.
Mibi vera hæc esse videt-ur, quæ ex his versibus de-
promitur, quæ scilicet in pagis superstitione maxime
vigeat, adeoque illi omnes qui superstitione ido-
lorum cultui post religionem Christianam ubique dis-
seminatam adhaeserunt, jure pagani vocati sunt. He-
ralsdus, in Arnobium pag. 4, intelligit paganos idolo-
latrias dictos, quia non amplius terrarum orbem occu-
pabant, sed in angustum coarctati et quasi pagis
quibusdam conclusi erant. Putat, obscuram fuisse
etiam olim originem hujus appellationis, sicut nec
nos adhuc satis liquido scimus unde *Huguenoti* ap-
pellati fuerint. Gothofredus ad leg. 15 de Paganis
cod. Theod. appellationem paganorum sub Christia-
nis imperatoribus coepisse affirmat, cujus antiquis-
sima, quæ ipsi occurreret, mentio exstat in leg. 48
de Episcopis anno 565 : *Gentiles, quos vulgo paganos
appellant*. Existimat autem vulgus Christianorum,
qui variis olim dictis gentilibus fuerant appellati,
nomen paganorum gentilibus reposuisse, quasi sim-
plices, rusticos et agrestes dicerent.

450. Mar. a prima manu, *quis penes*, perperam.
Aldi etiam error est *penes omnes*.

451. Mar. a prima manu contra metrum et sen-
su, *honorificos quos*.

452. De monstris diis j-m dixi. Vide Heraldum ad
Tertullianum, cap. 22 Apolog., et ad Minucii verba :
Ut nidore altarium vel hostiis pendum aginanti.

453. Egm. scribit *lucu* pro *lucu*.

455. Prag., et *jura*.

458. Prag., *tenendum*, non ita bene.

459. Aldus, id *sapere*.

460. Prag., nulla *fidei ratione*.

461. Ald. seu vos, lege seu nos.

- Colla tyrannorum media calcemus in Urbe : A
 Agnoscas, regina, libens mea signa, necesse
 [est : 475
 465 In quibus effigies crucis aut gemmata refulget,
738 Aut longis solido ex auro præfetur in
 [bastis.
 Hoc signo invictus transmissis Alpibus ultor
 Servitium solvit miserabile Constantinus.
 Cum te pestifera premeret Maxentius aula,
 470 Lugebas longo damnatos carcere centum,
 Ut scis ipsa, patres : aut sponsus fœdera pa-
 [ctæ
 Intercepta gemens, diroque satellite raptâ, 485
 Immersus tenebris dura inter vincula flebat :
 Aut si nupta, torum regis condescendere jussa :
 Cœperat impurum domini oblectare furorem ,
739 Morte maritalis dabat indignatio pœnas.
 Plena puellarum patribus ergastula sævi
 Principis : abducta genitor si virgine müssans
 Tristius ingemuit : non ille impune dolorem
 480 Prodidit, aut confessa animis suspiria traxit
 Vini libertatis nimis, patriumque dolorem.
 Testis Christicolæ ducis adventantis ad Urbem
 Milvius, exceptum Tiberina in stagna tyrannum
 Præcipitans, quamam victricia viderit arma
 485 Majestate regi, quod signum dextera vindex

GLOSSÆ VETERES.

465. Tyrannorum, Maxentii et Licinii, I.
 467. Signo, crucis, I.
 469. Te, o Roma, I.
 471. Pactæ, sponsæ, I.
 472. Intercepta, ablata, I.
 473. Tenebris, carcereis, Iso.
 474. Nupta, virum habens. — Regis, regem dicit
 quemcumque dominum, I.
 475. Furorem, amorem, I.
 476. Dabat, susinebat, I.
 477. Ergastula, ergastron operatorium ; ergon enim
 B opus, vel erga pluraliter, unde synergus coopera-
 tor, I.
 478. Müssans, murmurans, Iso.
 480. Prodidit, manifestavit. — Convexa, curva, I.
 482. Christicolæ, Christicolam ducem se vocat Co-
 nstantinus, I. Constantini, Vat. A.
 485. Milvius, pons dicitur in Tiberi, ubi Constanti-
 nus Maxentium interfecit, I.
 Tyrannum, Maxentium, Vat. A.
 484. Quanam, cur. — Victricia, ita crucem Christi
 vocat, quam in vexillis gerebant, I.

COMMENTARIUS.

465. Vide Demsterum, pag. 68 ad vers. Corippi :
Regnaque sub vestris venient fortissima plantis. Pru-
 dentius poetice loquitur : non enim Theodosius trium-
 phavit aut Romam venit post victum Eugenium.
 464. Prag., agnoscat. Retine agnosce.
 465. Mureus lib. xii Var. Lect., cap. 8, Petrum
 Crinitum egregie refellit quod Theodosio hanc impiam
 legem assignere non dubitaverit lib. ix de Honestâ
 Disciplina, cap. 9 : Cum sit nobis cura diligens in rebus
 omnibus superni numinis religionem tueri, signum Sal-
 vatoris Christi nemini quidem concedimus coloribus,
 lapide, aliæ materia fingere, insculpere, aut pingere.
 Sed quodcumque reperitur, tolli jubemus, gravissima
 pœna eos multando, qui contrarium decreitis nostris et
 imperio quidquam tentaverint. Verba legis cod. Justin.
 lib. i, tit. 8 sunt : Signum Salvatoris Christi nemini
 licere vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi
 posita insculpere vel pingere : sed quodcumque reperi-
 tur, tolli, gravissima pœna multando eo qui contrarium
 stantius nostris tentaverit, specialiter imperamus. In
 versibus Prudentii cruz gemmata intelligi potest
 in vexillorum purpura, geminis intexta, solido et
 auro in vertice hastarum. Confer Baronium ad an-
 num 312, ac plures alios qui triumphos crucis præ-
 dicant.
 466. Post hunc versum in Aldo, Mar., Rat. et aliis
 titulus est *De potentia crucis*. In Urb., *De laudibus*
 crucis, et ejus potentia. Hujusmodi lemmata in multis
 desunt.
 467. Vat. A, mendose, vinctus pro inriens. Ald.,
 Egm., Pal., ultro, minus bene, pro ultor. Theodosius
 exemplum Constantini allegat, ut Romanis potentiam
 crucis persuaideat. Non ergo loquitur Constantinus,
 ut vult Chamillardus et cum eo nonnulli recentiores.
 Nam qui loquitur vers. 422 ait, Obscuras video, etc.,
 postea Censeo... Non patiar... Me duce... Dicemus...
 Calcemus. Et post expositum exemplum Constantini,
 Ergo cave, egregium caput orbis.... Deponas jam festa
 velim, etc. Et Constantini quidem victoria, ut jam an-
 tiqua, narratur : Scis ipsa... Meminit clarissimus ordo,
 qui tunc, etc. Historiam narrat Eusebius in Vita Con-
 stantini.
 468. Egm., solvit mirabile. Non probro.
 469. Prag., male, pestiferam.
 471. Vat. A, mendose, ut sis.
 472. Mar. scribit dyroque. Gallandius malebat
 raptâ, ut ad pactæ referatur. Sed bene est raptâ, hoc
 est fœdera intercepta et raptâ.
 475. Heins. cum Thuan., inter vincula flebat ; se-
 genti eum sunt recentiores. Prag., inter vincla geme-
 bat. Mar., lugebat, repugnante metro. Plerique, inter
 vincla luebat. Constructio est : Sponsus immersus
 tenebris dura inter vincula luebat fœdera sponsæ in-
 tercepta, diroque satellite raptâ. Sed non satis con-
 veniunt est luere fœdera intercepta, et sponsus melius
 dicitur gemens fœdera intercepta.
 475. Mar. a prima manu, domino, male.
 476. Hæc non esse a Prudentio exaggerata, ex Eu-
 sebio aliisque antiquis historicis constat. In Mar. a
 prima manu, Bong. a prima manu, maritales ; mel-
 lius maritalis.
 477. Ald., Gis., puellarum, patrumque. Scripti ple-
 rique, puellarum patribus. Pal., mæc, patribusque.
 480. Mar., Weitz., Prag., Rat., Colerius ad Vale-
 rium Max. pag. 568. Widm., convexa animis. Potiores
 Heinsiani, Ald., Gis., Heinsius, confessa nimis. It.
 Alex. cum glossa publicata. Alii, convexa animis. Opi-
 natur Heinsius confessa animos suspiria.
 481. Abest hic versus ab Egm., Boherio veterrimo,
 priore Rou., Vat. A, Pal. Adst in aliis. Aldus habet
 nimiam pro nimia, et distinguit traxit. Vim, cum in-
 telligi potius debeant suspiria confessa vim libertatis.
 Gallandio placet nimiam : cum Aldo, non nimia cum
 Chamillardo. Ego in Chamillardo lego nimia, rempe
 libertatis, quod melius est.
 482. Vat. A a prima manu, Christicola, male. Non
 loquitur Constantinus, ut vult Iso, sed Theodosius.
 Emulatur Horatium lib. iv, od. 4 : Testis Metaurum
 flumen, et Asdrubal Devictus.
 485. Heinsius contendit legendum Multius, non
 Molvius, aut Milvius. Alii præterea scribunt Multius,
 alii Molvius. Aldus ediderat Multius, et correxit Mi-
 lvius, quod etiam observavit Gallandius, ut intelligas,
 non aliam præ manibus ipsum habuisse Aldinam edi-
 tionem, nisi eam qua ego uto et unicam credo. Nunc
 Milvii nomen est Ponte Mole. Maxentius simpliciter
 tyrannus dicitur ter in panegyri Nazarii ad Constans-
 tium et in aliis monumentis et scriptoribus antiquis.

Prætulit, quali radiavit stemmate pila. A

Christus purpureum gemmanti textus in auro

740 Signabat labarum, clypeorum insignia
[Christus]

Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.

490 Ipse senatorum meminit clarissimus ordo :

Qui tunc concreto processit crine, catenis

Squalens carcereis, aut nexu compede vasta,

Complexusque pedes victoris, ad inelyta flendo

Procurbuit vexilla jarens ; tunc ille senatus

495 Militiæ ultricis titulum, Christi que verendum

GLOSSÆ VETERES.

486. Stemmate, figura. — Pila, lancea, l. Hasta, Vat. A.

487. Gemmanti, pro gemmato, Rat.

488. Labrum, vexillum, vel frenum. — Insignia, ornamenta, l.

489. Ardebat, fulgebat, l. Splendebat. — Cristis, galeis, Vat. A.

494. Jarens, prosternens, Iso.

741 Nomen adoravit, quod collucebat in
[armis.]

Ergo cave, egregium caput orbis, inania post hæc

Prodigia, et larvas stolido tibi fingere cultu,

Atque experta Dei virtutem spernere veri.

500 Deponas jam testa velin puerilia, ritus

Ridiculos, tantoque indigna sarcaria regno.

Marmora tabenti respergine tineta lavate,

O proceres : liceat statuas consistere puras,

Artificum magnorum opera, hæc pulcherrima,

[malum,

495. Titulum, cruce[m], l.

497. Caput, o Roma, Vat. A.

499. Spernere, cave, spernas, l.

500. Deponas, ut, l.

501. Sarcaria, templa, l.

502. Marmora, marmoreas statuas. — Tabenti, sordida. — Respergine, sanguinis, l.

B

COMMENTARIUS.

486. Mar. a prima manu, perperam, radiavit. Prag., radiavit.

487. Egm., corrupte, gemmati.

488. Egm., Pal., lavacrum male pro labarum. Turnebus, Advers. num. 459, testatur in vetusto lexico dici labarum pro labarum. Gyraldus dialog. 25 gloriatur, se primum aperuisse hunc Prudentii versum, et explicat labarum esse signum bellicum pretiosissimum, quod Constantinus in cruce signum convertit. Utuntur hac voce labarum Tertullianus, Ambrosius et alii. Rabanus Maurus in carmine de Cruce mutavit quantitatem: Hinc signant cherubin hæc labara sancta triumphum. Nonnulli affirmant id nomen sub Constantino demum inventum, et in Tertulliano legunt cantabra, uti etiam in Minucio: Nam et signa ipsa, et cantabra, et vexilla castrorum. Rigaltius ad hunc locum ait cantabra fuisse quoddam genus vexillorum, quæ carmine inscripta aliquid grati et jucundi militibus significabant. Aliqui originem ex Cantabria repetunt, nescio an meliori ore. Bulegerus, de Rom. Imper. lib. v, cap. 5, plura habet de labaro. Innumeri sunt critici alique auctores qui hos Prudentii versus laudant. Descriptionem labari vide apud Aringhium, Rom. Subterr. lib. vi, cap. 25.

489. S. Hieronymus, epist. 107 ad Lactam, Vexilla militum crucis in ignia sunt. Regum purpuras et ardentis diadematum gemmas patibuli salutaris pictura condecorat. S. Augustinus in psalmum xxxvi: Finita est (crux) in pena, manet in gloria. A locis suppliciorum fecit transitum ad frontes imperatorum.

491. Dicit concreto crine ex more reorum apud Romanos. Eadem proprietate hymno 11 Peristeph.: Carcereo crinita situ stare aquina contra Jusserrat.

495. Antea dixit ultor, vindez, nunc militiæ ultricis. Hoc ipsum exprimit inscriptio arcus triumphalis Constantini.

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO. MAXIMO

P. F. AVGUSTO. S. P. Q. R.

QVOD. INSTINCTV. DIVINITATIS. MENTIS

MAGNITVDINE. CVM. EXERCITV. SVQ

TAM. DE. TYRANNO. QVAM. DE. OMNI. EIVS

FACTIONE. VNO. TEMPORE. IVSTIS

REMPVLICAM. VLTVS. EST. ARMIS

ARCVIM. TRIVMPHIS. INSIGNEM. DICA VIT

Inscriptio ex ipso archetypo descripta est: nam exemplaria edita aliquantum variant. Intra arcum majorem ad latera leguntur:

FVNDATORI QVIETIS

LIBERATORI VRBIS

Supra minores utrinque arcus :

VOTIS X

VOTIS XX

Et in aversa parte supra eosdem arcus minores :

SIC X

SIC XX

Constat ex Prudentio, non solum crucem in labaro fuisse expressam, verum etiam Christi nomen, scilicet monogramma Christi χ , quæ sunt duæ litteræ Græce nominis Christi X et P. neque significant pro Christo, ut multi putant, martyrii signum esse credentes. Itaque cum Christi nomen esset labaro impressum, et mos esset ut labarum a militibus adoraretur, quod semper imperatorem antecederet, recte ait Prudentius, senatum adorasse nomen Christi, quod collucebat in armis.

497. Ald., Gis., Heins., posthac. Weitziani, et plerique nostri post hæc.

498. Heinsius Weitzium rejicit, quod legerit Prodigiasse deos stolido tibi fingere cultu. Atqui ita legunt Rat., Mar., Prag., Urb. et alii. Ald., Tornæs., solito pro stolido. Thuan., olido. Alii cum Vat. A., Gis., probante Heinsio, Prodigia, et larvas solito tibi fingere cultu. Apud Weitzium Ald., Gis., Palat., Prodigia, et larvas stolido confingere cultu. Verum Ald. et Gis. legunt ut modo exposui.

500. Egm., vitiose, vel in puerilia.

502. Ald., Egm., Palat., lavare, melius lavate. Ex Festo respersum vinum dicebatur, quia sacris novendialibus mortui sepulcrum vino spargebatur. Sed Prudentius potius loquitur de tabo et sanguine victimarum quibus simulacra deorum erant resper-sa. Cl. Fea tom. III oper. Winkelm., pag. 279, apposite refellit Bandinium, qui id de statuis virorum illustrium, non deorum, accipi volebat.

503. Lib. xvi cod. Theod., l. t. 10 de Pag., permittunt simulacra artis pretio, non divinitate metienda, ut colligitur ex leg. 8 cum commentariis Gothofredi. Ea lex 5 a Theodosio Magno lata est anno 382. Postea Honorius anno 399 tulit legem 15 ejusdem tituli : Sicut sacrificia prohibemus, ita volumus publicorum operum ornamenta servari. Hoc loco atque adeo apud Prudentium ornamenta sunt simulacra deorum publicis operibus affixa, ut lavacris, foro, plateis, compitis, porticibus, de quibus Tertullianus cap. 8 de Spectaculis, et Ambrosius adversus Symmach. Hæc ipsa publica ornamenta ab Honorio prohibita fuerunt per Africanum anno 399 leg. 18, et unverse anno 408 et 415 leg. 19 et 20 : Ne illecebram errantibus præstent.

504. Mar., Rat., Prag., pulcherrima, malum, quod placet, quamvis in edd. omnibus sit pulcherrima no-

- 505 **742** Ornamenta fiant patriæ nec decolor usus A
In vitium versæ monumenta coinquinet artis.
Talibus edictis Urbs informata refugit
Errores veteres, et turbida ab ore vieto
Nubila discussit, jam nobilitate parata
510 Aeternas tentare vias, Christumque vocantem
Magnanimo ductore sequi, et spem mittere in
[ævum.
Tunc primum senio docilis sua sæcula Roma
Erubuit: pudet exacti jam temporis, odit
Præteritos fœdis cum religionibus annos.
515 **743** Mox, ubi, contiguos fossis muralibus
[agros
Sanguine justorum innocuo maduisse recordans,
Invidiosa videt tumulorum millia circum:
Tristis iudicii mage pœnitet, ac ditionis
Effrenis, nimique sacris pro turpibus iræ.

- 520 Compensare cupit teterrima vulnera læsæ
Iustitiæ sero-obsequio, veniaque petenda,
Ne tanto imperio maneat pietate repulsa
Crimen sævitæ, monstrata piacula quærit,
Inque fidem Christi pleno transferitur amore.
525 Laurea victoris Marii minus utilis Urbi,
Cum traheret Numidam populo plaudente Ju-
[guriham,
Nec tantum Arpinas consul tibi, Roma, medela
Contulit, extincto justa inter vincula Cethego.
Quantum præcipuus nostro sub tempore prin-
[ceps
530 Prospexit, tribuitque boni; multos Catilinas
744 Ille domo pepulit, non sæva incendia
[tectis,
Aut sicas patribus, sed tartara nigra animabus,
Internoque hominum statui tormenta parantes.

GLOSSÆ VETERES.

507. In'ornata, docta vel instructa, I.
508. Viato, senili, veteri, I. *Vigetum dicitur corpus humanum, dum vis et ætus in eo valet: sic Roma hic valida dicit, cum imperante Constantino idololatriam refutavit, Vat. A.*
509. Nobilitate, ex nobilitate, I.
512. Senio, in senectute, I.
514. Religionibus, dæmonibus, I.
515. Contiguos, vicinos, propinquos, I.
519. Nimie, intemperate, I.
520. Compensare, restaurare, I. *Emendare, Mar.*
521. Petenda, quæ erat ad petendum, I.
522. Imperio, in Roma. — Pietate, sanctitate, I.

523. Piacula, purgationes, Iso.
525. Laurea, corona, victoria; lauro enim coronabantur victores, I.
527. Arpinas, ex oppido Cicero Arpinas dicitur, I.
528. Cethego, Cethegus, et Lentulus et alii conjuratores fuerunt: ut exurgerent Romam et senatores interficerent, I.
529. Præcipuus, maximus. — Princeps, Constantinus, Iso.
530. Catilinas, dæmones, hostes, perversos, ut fuit Catilina, qui hostis fuit Romanorum, I.
532. Sicas, prælia, I.
533. Interno, animæ, quæ est interior homo, I.

COMMENTARIUS.

stræ. Heinsius cum Thuan., hæc pro hæc, et ad statuas refert. Recentiores Heinsium sequuntur. Plerique veteres, hæc ornamenta, æque bene.

505. Codex Jureti, Ald., Mar., Rat., Weitz., Widm. supra, Egm., Coleri codex et alii, *suant*, quod non displicet Gallando. Vat. A., Prag., Widm. iterum a secunda manu, Thuan., Cauch., Urb., *fiant*. Bong., Gis., Widm., *cluant*, quod placuit Heinsio et recentioribus. In Egm. interpre amentum verbi *suant* est *erunt*. Hæc omnes lectiones admitti possunt, non vero *suant* in Ox., et *suant* in priore Rott. In Alex., *fiant* a prima manu, *suant* a manu secunda.

506. Gis. ad oram, arcis, minus bene. Vera lectio artis. Ex hac postrema orationis parte colligo, post everam Victoriæ aram adhuc in curia Julia statuam ejusdem diæ permansisse, sed sine ullo cultu et solum ornatus gratia. De hac statua intelligo Clautianum in vi consulatu Honorii: *Jure paludatæ jam curia militat aulæ*. Adfuit ipsa suis al. s. Victoria templis, Romanæ tutela togæ, quæ divite penna Patricii reverenda foret sacraria cælis. Vide comment. ad vers. 28 et 29 lib. II.

508. Multi, etiam veteres et probati, scribunt *rigeto* pro *vieto*. Glossa Vat. A. videtur accipere *vieto* pro *vegeto*. At *vietus* hic significat languidum, rugosum: neque sermo est de Constantino, sed de Theodosio, ejusque edictis jam olim promulgatis, et post superatum Maximum confirmatis et ampliat. Non autem negat Prudentius, ante Theodosi edicta fuisse plures servatores Romanos Christianæ religioni addictos, sed affirmat eorum Theodosii exemplo et persuasione factum ut Roma in fidem Christi pleno transferretur amore, ut ait vers. 324. Ac notandum, a Prudentio vari etiam edicta vers. 41 orationem qua Saturnus idololatriam antiquis Latinis persuasit.

510. Ald. et plerique mss., *vocante*. Bong. a prima manu, et nonnulli vulg., *vocantem*.

511. In Ald. mendum puto magnanimo ductore;

C legendam ductore.

512. Aldi error *prima* n pro *primum*.

514. Barthius, lib. XI. Advers., cap. 7, cum his versibus confert Lucretii verba: *Quod contra sapius olim Religio peperit scelerosa atque impia facta*.

515. In Mar. erat hæc scriptura, *Mox ubi contigit fossis muralibus, agros, etc.*, quæ sane depravata est.

517. Notandum est hic locus adversus eos qui jactant, exiguum fuisse martyrum numerum.

518. Vat. A., *corrupte, magne pœnitet, ac editionis*.

520. Vat. A., *mendose, vulnere*.

521. Vat. A., Egm., *petendæ, male, nec melius Alex., venia quæ petenda*.

523. Egm. apud Weitz., *solvit*, pro *quærit*. Heinsius nihil tale reperit in Egm., sed expressum id ait a Gis. ex suis. In prima quidem Giselini editione exstat *solvit*, at in secunda clare *quærit*.

524. Mar., *veri transferitur amore*; supra pro div. script., *pleto transferitur amore*. Marietus primam lectionem præfert: sensus enim est *transferitur in fidem Christi amore veritatis*, quod confirmat glossula Ratisbonensis ad marg., *id est, pro veritatis, quæ apposita certe est nomini veri, non pleno*.

528. Ald., *contigit*; corrigi *contulit*. In Rat. glossa est ineptissima: *Cethego rege quodam*.

530. Ald., Gis. I ed. in textu, *præscripsit* pro *prospexit*. Sermo est de Theodosio, non de Constantino, qui anno 357 obiit. Hinc colligitur Prudentium illa Theodosii oratione comprehendere omnia ejus acta contra paganismum, etiam ad diversa tempora pertinere.

533. Prag., *Internaue hominum strage tormenta parantes*, et glossa, secundum aliquos produci *ge* in ablativo. Mar. a secunda manu, Weitz., *Interoque hominum stravit*: scilicet *stravit parantes tormenta interno hominum*. Mar. a prima manu, *internaue hominum stravit*. Rat. a secunda manu, *internaue ho-*

Errabant hostes per templa, per atria passim, A
535 Romanunque forum, et Capitolia celsa tene-
[bant :

Qui conjoratas ipsa ad vitalia plebis
Moliti insidias, intus serpente veneno,
Consuerant tacitis pestem miscere medullis.
Ergo triumphator latitanti ex hoste togatus

540 Clara tropæa refert sine sanguine, remque

[Quirini

Assuescit supero pollere in sæcula regno.

Denique nec metas statuit, nec tempora

[ponit :

GLOSSÆ VETERES.

534. Hostes, *dæmones*. — Passim, *ubique*, l.
536. *Vitalia, animas*, Iso.
537. *Serpente, nato*, Iso.
539. *Triumphator, Constantinus*, l.
540. *Tropæa, victoriam*. — Quirini, *Romani*, l.
544. *Anus, senex*, l.
545. *Videas, o Symmache*, l.
546. *Gestire, gaudere*. — Catonum, *principum Romanorum, consiliorum*, l. — *Sapientum Romanorum propter Catonis sapientiam*, Vat. A.
547. *Toga, consiliorum*, Vat. A. — *Pietatis*,

Imperium sine fide docet, ne Romula virtus
Jam sit anus, norit ne gloria parta senectam :

545 745 Exsultare patres videas, pulcherrima
[mundi

Lumina, conciliumque senum gestire Catonum,
Candidiore toga niveum pietatis amictum
Sumere, et exuvias deponere pontificales.

Jamque ruit, paucis Tarpeia in rupe relictis,

550 Ad sincera virum penetralia Nazareorum,

Atque ad apostolicos Evandria curia fontes,

Anniadum seboles, et pignora clara Proborum :

Fertur enim ante alios generosus Anicius Urbis

sanctitatis, l.

548. *Pontificales, idolis consecratas*, Vat. A.

549. *Ruit, festinat*, l.

B 550. *Nazareorum, Christianorum*, l.

551. *Evandria, ab Evandro, qui primus fertur stru-*

xisse curiam, l.

552. *Proborum, electorum*, l.

553. *Generosus, nobilis*. — Anicius, *nobilissimus fuit, de cujus genere Boetius fuit, et a quo familia Anniadum dicitur*, l.

COMMENTARIUS.

minum statui : sic interna refertur ad tormenta. Communior lectio, *Internoque hominum statui tormenta parantes*.

535. Supra, vers. 216, *celsa ad Capitolia*.

536. Egm. a secunda manu, *quin conjoratas*. Idem, *vitalia, plebes*, male.

539. Mar., Rat., latitante. Egm., *cogator*, supra negatur ; corrige *togatus*. Triumphator vocabulum est Apulei, Cypriani, et in inscriptionibus ævi inferioris frequens.

540. Egm. supra, *resque Quirini*.

541. Assuescit pollere, ut hymno 9 Cath., vers. 95, *redire insuesceret mortuos*.

542. Ex Virgilio i *Æneid.*, *His ego nec metas rerum, nec tempora pono, Imperium sine fine dedi*. Nescio qua ratione Heinssius contra idem codd. velit conjicere *Denique nec metas statui, nec tempora poni*. Et illico addit : docet nimirum, quod sequitur. Chamillardus ita intelligit conjecturam Heinssii, ut *statui et poni* referatur ad *docet*. Lectio codd. clara est, nec sollicitari debet.

544. Post hunc versum in Rat., Mar., titulus *De senatus conversione*, qui exstat in Alex. ad marg. in Urb., *De conversione senatus*. Aldus habet *Romanorum senatum conversum ad Christum*.

545. De hujusmodi elogiis senatus Romani testimonia veterum plena manu affert Juretus ad verba Symmachi epist. 46, lib. 1 : *Pars melior humani generis senatus*.

547. Alter Rott., *candidiora togæ*, quod haud inelegans visum est Heinssio. Ego nihil aliud hic video nisi mendum *candidiora pro candidiore*. De toga candida ac de his ipsis versibus Prudentii, critici et antiquarii innumeri agunt. Accipe summam. Toga Romanorum semper erat alba ; sed cum diebus festis vestibus recentibus, et non sordidis, uterentur, *albatu* peculiari ratione his in diebus dicebantur et erant. Præterea candidi togas creta candidiores reddebant : unde illis *candidatorum* nomen hæsit. Intelligitur ergo quid velit Prudentius, scilicet Romanos tanquam in die festo candidiorem togam sumere. Sic hymno 11 Peristeph., vers. 205 : *Nec minus Albanis acies se candida portis Explicat, et longus ducitur ordinibus*. Videtur autem Prudentius hoc loco etiam significationem mysticam denotare, videlicet pietatis et innocentie candorem. Nec mihi displicet quod ait Dominicus Macrus in Hierolex., verbo Baptismus,

alludere Prudentium ad vestes albas recens baptizatum.

549. Ald., *in rupe relectis* : intelligi *latentibus* sive *tectis*.

550. In codice Jureti hic versus ita erat interpolatus, *penetralia noxa reorum*, nullo sensu aut contrario. In Egm. erat *noxa virorum*, ex quo factum *noxa reorum*.

552. Fabr., Widm., Bong. a secunda manu, Mar., Rat., *Æneadum* mendose. Vat. A, Prag., *Amniadum* : in hoc versu due familie, quæ in unam coalescerint, memorantur, *Annii et Probi*. Tertia hi addita, scilicet *Anicii*, ut ex vers. seq. liquet. Glossa *electorum* inepta est.

553. Conjectat recte aliquis legendum *orbis Illustre caput*. Supra vers. 497, *Ergo cave, egregium caput orbis*. Sed Prudentius senatum fortasse vocat *caput Urbis*. Illic Anicius Anniorum et Proborum soboles erat. Nonnulli hæc nomina quærunt sub Constantino. At Prudentius clare loquitur de his qui post edicta Theodisii, vel certe sub ejus imperio, ejurata superstitione pagana, fidem catholicam amplexi sunt. Non ergo audiendus est Baronius, qui putat hunc Anicium esse Anicium Julianum, qui consul fuit cum Petronio Probianus anno Domini 322. Chamillardus putat esse Sextum Petronium Probum, præfectum prætorio Valentiniani principis, consulem cum Gratiano anno 371. Is certe dicitur *Anicianæ domus culmen* in inscriptione cujusdam monimenti, quod filius ejus Anicius Hermogenianus Olybrius, consul ordinarius, et Anicia Juliana dedicarunt. Ego vero non video cur non potius filius Sexti Petronii Probi, qui in ea inscriptione Anicius Hermogenianus vocatur, sit is Anicius qui primus Christo nomen dederit post leges de religione Christiana et everione idolorum a Theodosio promulgatas. De his familiis, earumque nobilitate legi possunt Claudianus, Marcellinus, Zosimus, Ausonius et alii. S. Hieronymus epist. ad Demetriadem : *Scilicet non mihi Proborum et Olybriorum clara repetenda sunt nomina, et illustre Anicii sanguinis genus* .... Aut proferendus Olybrius virginis nostræ pater, quem immatura morte subtrahit Roma congemuit. In nois dicitur hunc Olybrium consulatum egisse anno 305 ; sed legendum fortasse 395. In fisis consulum hos reperio descriptos, qui ad has familias possint pertinere : Anno 322, Petronius Probianus et Anicius Julianus. Anno 311 : Probinus cum Marcellino.

746 Illustrasse caput : sic se Roma inclyta A
[]jac'at.

553 Quin et Olybriaci generisque et nominis hæres
Adjectus fastis, palmata insignis abolla,

747 Martyris ante fores Bruii submittere fa-
[]sce

Ambit, et Ausoniam Christo inclinare securim.
Non Paulinorum, non Bassorum dubitavit

GLOSSE VETERES.

556. Fastis, libris, quod fecit libros potestatibus. —
Palmata, victrici, l.

557. Martyris, cujuscunque. — Fasces, dignitates

quas habuit Brutus consul, Iso.

558. Ambit, desiderat. — Ausoniam, Italicam. —
Christo, propter Christum. — Securim, potestatem, l.

COMMENTARIUS.

Anno 571 : Sextus Anicius Probus cum Gratiano.
Anno 579 : Hermogenianus Olybrius cum Ausonio.
Anno 595 : Sex. Anicius Olybrius et Sex. Anicius
Probinus. Anno 406 : Sex. Anicius Petronius Probus
cum Arcadio. Anno 408 : Anicius Bassus cum Phi-
lippo.

555. Weitz. in Var. Lect. ait *numinis Pal. nomi-
nis*; sed in contextu edidit *numinis*, quod unice ve-
rum est. Becmanus videtur legisse in aliquo vulg.
numinis hæres; nam corrigi ex suo ms. *numinis*. Duo
fuere Prudentii tempore Olybrii celeberrimi : alter
Olybrius præfectus Urbis, Valentiniano et Valente
iterum coss.; alter ejus filius Olybrius, qui cum fratre
Probin consulum gessit. De filio libentius intelligo
Prudentium, qui certo est *Olybriaci generisque et
nominis hæres*. Olybrius pater uxorem duxerat Pro-
biam filiam Sexti Petronii Probi, de quo paulo ante
dixi. De his nobilibus Romanis plura affert Gothe-
fredus ad cod. Theod.

556. Siehl., Widm., Bong., Weitz., Rat., Mar., ab
aula, Prag., ab olla, quod perinde est, nam au in o
sepe commutabatur. Ald., Gis., abolla : id exscripsit
Heinsius, et secuti sunt recentiores, nulla tamen in-
dicata varietate lecti num. Atqui lectio illa prima
sustineri posset. Nam vestes consulum *palmate* dice-
bantur, quin aliud adderetur. Cassiodorus, lib. vi,
epist. 1 : *Nos habemus labores consulum, et vos gaudia
dignitatum : palmata siquidem vestra nostra pro-
bantur esse victoria .... Pingite vastos humeros vario
colore palmate*. Olybrius igitur adjectus fastis consul-
um, palmata insignis, ambibat ab aula submittere
fasces consulares ante fores martyris, ut puto, prin-
cipis apostolorum. Ita etiam Grangæus *martyrem* in-
terpretatur. Fabricius *abolla* in Aldino exemplari recte
legi comprobatur, quia abolla vestis senatorum, ut toga
equitum, fuit : et utraque *palmata* dicebatur. Abolla
imperatorum fortasse dicta fuit *palmata a palma*, seu
victoria. Abolla consulum et toga equitum *palmata*
videtur dicta a latitudine clavi, hoc est a *palmæ*. *Pal-
mata* nomen ad ecclesiasticam vestem translatum
notat Teolius cum Hugone Menardo : nam in Missa,
ab Illyrico edita, fit mentio vestis quæ *palmatica* di-
citur, et in epist. 66, lib. 1, S. Gregorii Magni memo-
rantur vestes *palmatiane*. Illud vellem clarioribus
testimoniis a Teolio confirmatum, quod Christiani ejus
temporis simul ac præturam et consulatum erant
adepti, ad ædes apostolorum accurrere solebant, ac
pauperibus pecuniam ac vestes largiri. Quod enim
(ut putat Teolius) a gentilibus id postremum facili-
tatum docet Ammianus lib. xxvii de Symmacho, hujus
quem Prudentius impugnat patre, scilicet : *Accitos e
Vaticano quosdam egentes opibus ditaverat magnis*;
non liquet id accipiendum de ædibus apostolorum
aut de pauperibus Christianis. Ammianus ita refert,
non de Symmacho, sed de Lampadio : *Hic cum ma-
gnifico prætor ederet ludos, et uberrime largiretur,
plebis nequius tolerare tumultum, indignis multa do-
nari sæpe urgentis, ut liberale se, et multitudinis osten-
deret contemptorem, accitos a Vaticano quosdam egentes
opibus ditaverat magnis*. Valerius, qui ad hunc locum
opinionem Teolii expresserat, quædam in eandem
sententiam expromit, sed verbis Prudentii obscuriora.
Ammianus videtur pauperes qui in Vaticano ha-
bitabant. Ut enim probat Olaus Borrichius cap. 16

Dissert. Compend. de antiqua Urbis facie, contem-
ptus olim erat Quiritibus Vaticanus ob gravius ibi
cælum, aquas otiosas et stagnantes, halitus impuros,
fetorem et cadaveribus. Prudentium simplicius ita in-
telligi, ut Olybrius consul seipsum, suamque adeo
dignitatem Christo subjecerit; non repugnabo tamen,
si quis addat ritum aliquem jam tum invecum sub-
mittendi fasces et inclinandi securim, dum consul
Christianus ecclesiam ingrederetur : qualia veneran-
dissimi signa in militibus ad sacra stantibus cernere
licet.

558. Heinsio magis Prudentianum videtur *securim*
quam *securim*.

559. Laudatur hoc loco S. Paulinus, Nolanus epi-
scopus, de cujus conversione et sanctis moribus plura
Ambrosius, Augustinus, Hieronymus et alii a piales.
Gesta enarrant Saechius, Le Brunius et Muratorius.
E nobilissima fam lia Romana in Aquitania ortus est :
maximis honoribus, etiam consulu auctus, Hispan-
iam adiit, ubi uxorem duxit Therasiam, ut videtur,
Hispanam, ex qua Compluti suscepit filium, ibique
defunctum ad sepulcrum SS. martyrum Justi et Pas-
toris sepelivit. A Delphino Burdigalensi antistite
baptizatus est, a Lampio episcopo Barcinonensi pres-
byter ordinatus, in sacerdotium, ut ipse ait, *tantum
domini, non etiam in locum ecclesie dedicatus*. Con-
versio Paulini ascribitur anno circiter 580. An aut
Bassus, cujus mentio hic occurrit, sit Junius Bas-
sus qui præfectus Urbis ac neophytus decessit anno 558,
ut constat ex inscriptione apud Sirmundum in notis
ad Ennodium, dubitari potest. Plerique affirmant,
quibus adhæret Philippus Laurentius Dionysius Vati-
cæ, basilicæ Monument. tab. lxxxv. Sed cum Pruden-
tius videatur eos tantum recensere præceteros qui sub
Theodosio Christi fidem amplexi sunt, alium intelli-
go. Ad hanc Bassorum familiam pertinere puto Bas-
sulum, piam feminam, Severi Sulpicii socrum, cujus
mentio exstat in epistolis Paulini et Severi. Anicius
Bassus consulatum egit anno 408, ut paulo ante dixi.
Nonnulli negant Bassum familiæ nomen esse. Parum
id nostra interest, neque ipsi, quod volunt, probant.
Tom. I Musei Pio-Clementini exstat inscriptio vetus,
repetita ex præfatione cl. Peiri Francisci Foggini
ad Fastos Romanos Verrii Flacci, quæ ad hunc Anici-
um Bassum spectat, adeoque hoc loco omittenda
non est.

B A S S I
ANICIO AVCHENO
BASSO VC. PROCONS
CAMP. PROVVISORI EIVS
DEM PROVINCIÆ RES
TITVTORI GENERIS
ANCIORVM
OB MERITA
EIVS INLVSTRIA
ORDO PPVPLVSQVE CIVITA
TIS PRÆNESTINAE
PON. CENS

Reperta fuit hæc inscriptio Præneste anno circiter
4779, ex eaque colligi ait Fogginius cur Bassus ap-
pellatus fuerit Anicii nomine : quod vellem enuclea-
tius explicuisset.

- 560 **748** Prompta fides dare se Christo, stirpem- A
[que superbam
Gentis patriciæ venturo attollere sæclo.
Jam quid plebicolas percurram carmine Grac-
[chos.
Jure potestatis fulios, et in arce s'nalos
Præcipuos, simulacra deum jussisse revelli,
563 Cumque suis pariter lictoribus omnipotenti
749 Suppliciter Christo se consecrasse regen-
[dos?
Sexcentas numerare domos de sanguine prisco
Nobilitum licet ad Christi signacula versas;
Turpis ab idollis vasto emersisse profundo.
570 Si persona aliqua est, aut si status Urbis in his est,

- Si formam patriciæ facit excellentior ordo,
Illi faciunt, juncta est quoties sententia plebis,
Atque unum sapiunt plures, simul ac potiores.
Respice ad illustrem, lux est ubi publica, cel-
[lam,
575 Vix pauca invenies gentilibus obsita nugis
Ingenia, obtritros agere reitinentia cultus,
Et quibus exactas placeat servare tenebras.
750 Splendentemque die medio non cernere
[solem.

Post hinc ad populum converte oculos, quota
[pars est.

- 580 Quæ Jovis infectam sanie non despuat aram?
Omnis qui celsa scandit cernacula vulgus,

GLOSSÆ VETÈRES.

560. Superbam, nobilem, I.
561. Patriciæ, patricii erant consules qui more pa-
trum populum regebant, I.
562. Plebicolas, plebem amantes, I.
564. Præcipuos, principes, I. Vat. A.
565. Lictoribus, ministris vel militibus, I.
567. Domos, familias, I.
568. Placet, licet, I.
569. Idollis, paganis. Idolum est locus in quo ido-
lis immolabatur. Idolothytum sacrificium; idolum, res
ipsa cui immolatur. — Emerisse, exisse, I.
570. Si persona, id est, si dignitas temporalis ali-

B quid valet apud Deum, I.

571. Formam, pulchritudinem, I.
575. Potiores, excellentiores, meliores, I.
574. Cellam, ecclesiam, templum, ubi congregaban-
tur nobiles Romanorum, I. Ecclesiam S. Petri, Rat.
576. Obtritros, consumptos. — Agre, difficile, I.
577. Exactas, præteritas, Iso.
578. Solem, Christum, I.
579. Quota, quam magna, I.
580. Infectam, pollutam. — Sanie, putredine, I.
581. Cernacula, Capitolia, I.

COMMENTARIUS.

562. Jureti codex, vitiose, Græcos pro Gracchos, sive, ut nonnulli scribere volunt, Gracos. In ora ejusdem codicis negator quispiam magistellus interpretationis causa ascripserat, Græcos, utpote viciniore Romanis, jurgi solitos nuptiarum et dignitatum pignoribus. In nonnullis vulg., poplicolas, quod non male prætulit Weitzius auctoritate codicis Egm., in quo tamen Heinsius invenit *plebicolas*. Vocat *plebicolas* Gracchos, quia eorum majores C. et Tib. Gracchi plebi in lege agraria propugnanda consuluerant. Gracchus vero, quem Prudentius innuit, fuit Lætæ consanguineus, quem laudat S. Hieronymus epist. 107: Ante paucos annos propinquus vester Gracchus nobilitatem patriciam nomine sonans, cum præfecturam gereret Urbanam, nonne specum Mithræ, et omnia portentosa simulacra quibus corax, nympha, miles, leo, perses, helios, Bromius pater (al. Dromo pater) imitantur, subvertit, fregit, exussit, et his quasi obsidibus ante præmissis, impetravit baptismum Christi? Id accidisse anno Domini 583 vult Baronius, Gothofredus et Papius anno 376, probabiliter Philippus a Turre de Mithræ cap. ultim. non ante annum 378 a Graccho præfecturam Urbanam initam existimat. In intro Mithræ celebrantur symbola astrorum et planetarum, quorum aliqua recenset Hieronymus. Vide notas Valarsii.

564. Bong. a prima manu, jussisse repelli.
566. Ald., Egm., Pal., se congregasse, contra rationem metri.
567. Mar., Prag., Rat., domus.
568. Glossa contrario modo legenda est: Licet, placet, nisi placet sit diversa scriptura apud Isonem.
569. Ald., idoli, contra consuetudinem Prudentii, qui corripit secundum. Vat. A. Egm., Pal., profano pro profundo, quod postremum retineri debet. Prag., male, meruisse.
572. Prag. semper scribit hii pro hi. Alter Rott., juncta quoties, quod Prudentiano more factum putat Heinsius.
574. In Mar. desiderabatur est. Glossæ cellam explicant ecclesiam; malum curi m. Sic supra lumina mundi senatores vocavit. Senatus in templis aliunde in locis consecratis congregari solebat; et in templis diversæ erant cellæ, sive adiculæ, et sacellæ. Pru-

dentius ergo cellam, in qua habebatur senatus intelligit. Cl. Antoninus Valsechius ord. Præd., scriptis præ religione Christiana editis laudatissimus, hos versus Prudentii, ut alios aliis in locis, carmine Italico reddidit in opere *la Religione vincitrice*, part. 2, cap. 2, contra inanem et sophisticam philosophiam Frereti, qui verbis Symmachi, nec satis fideliter descriptis, permotus, in suo Critico Examine contendit illustriorem senatus partem cum Symmacho sensisse. Valsechius eum refutat auctoritate Ambrosii et Prudentii: Poeta, addit argute, ben degno d'essere udito ed apprezzato anche da un segretario perpetuo dell'accademia reale delle iscrizioni e belle lettere.

576. Jurem membrana obstrictos cum Ald. et Gis. ad oram. Plerique, etiam Gifanius et Colerus ad Val. Max., obtritros, id est rejectos et omnino contemptos.
578. Aldus, nec cernere; alii, non cernere: ex proverbio id sumptum. Post hunc versum titulus in Mar. et Rat., *De credulitate plebis*, qui etiam existat in Urb. et Alex. ad marginem. Aldus habet *Plebem Romanam in Christum credidisse*.

579. Ald. et Gis. in contextu 1 ed., quæ in Urbæ est, Qui. Alii, quota pars est, Quæ. In Vat. A desideratur est.

580. Egm., Thuan., Pal., corrupte, disputat; Weitz., disputat. Rat., Gis., despuat. Plerique, despuat. Tertullianus lib. de idololatr. cap. 11: Quo ore Christianus thurarius, si per templa transibit, quo ore fumantes aras despuat et exsufflabit, quibus ipse prospexit? et cap. 15 de Spectac. — Nec minus templa quam monumenta despinimus. Minneius in Octavio: Templa ut busta despicunt, deos despuunt, rident sacra; etc. Vide quæ notant ad hunc locum Heraldus, Elmenhorstius, Womersley, Ouzelius, Origenes, lib. viii contra Celsum, id in Christianis videretur improbare. Quis, inquit, nostrum adeo stultus est ut hæc dicat, nec rideat nihil ejusmodi valere ad tollendam de diis persuasionem? Distinguenda autem sunt tempora. Nam sub imperatoribus gentilibus id sive peculiari aliquo instinctu a Deo immisso palam fieri non posset nisi imprudenter; sub imperatoribus Christianis jam licebat. Confer comment. ad hymni S. Eulalie vers. 128.

581. Prag., celso: lege celsa. Heinsius putat vulgus ex glossemate irrepisse: nam vulgus manifeste de-

Quique terit s licem variis discursibus atram. A

Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis :

751 Aut Vaticano tumulum sup[er] monte fre-
[quentat,

585 Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses :

Cœtibus aut magnis Lateranas currit ad ædes,

Unde sacrum referat regali chrismate signum.

Et dubitamus adhuc, Romam tibi, Christe, di-
[catam]

In leges transisse tuas? omnique volentem

590 Cum populo, et summis cum civibus ardua ma-
[gni]

Jam super asira poli terrenum extendere re-
[gnum?

Nec moveor, quod pars hominum rarissima
[clusos B

Non aperit sub luce oculos, et gressibus errat.

582. Terit, pedites, I.

585. Et quem, pauperes. — Dispensus, dispensa-
tus, I.

584. Vaticano, ubi requiescit corpus S. Petri. —
Tumulum, sepulcrum, Ito.

585. Quo, ubi. — Genitoris, Petri. — Obses, dicitur,
qui loco pacis datur, et obses B, Petrus fuit Romanus,
qui pacem eis attulit, I.

586. Lateranas, ad basilicam S. Joannis baptizantis,
ubi ecclesia est in honore duodecim apostolorum, I.

591. Extendere, protelare, I.

GLOSSÆ VETERES.

583. Luce, fide Evangelii, I.

594. Meritis, be'llorum virtutibus. — Sanguine, genere,
nobilitate, I.

595. Tuulis, inscriptionibus, I.

596. Fastorum, annorum librorum, I.

598. Veteres, principes. — Cera, quia statuas cereas
et areas antiqui nobilissimi faciebant. — Are, areis
tabulis, I.

599. Cœterva, multitudine, I.

604. Si consulta, non aliter licitum servare fidem Christi,
quam Patres constituerunt, quam eam quam trecenti constituerunt, I.

COMMENTARIUS.

signatur per hanc circumscriptionem, et conjicit, a manu Prudentii fuisse Omnis qui celsa scandit cœnacula scalis, vel Omnis qui scandit cœnacula celsa domorum. Mibi non videtur superfluum esse vulgus. Nam vulgus nominatur, simulque ejus descriptio poetice exprimitur, quod haud inconcinnum est. In cœnaculis pauperes habitabant, ut ex Juvenali, Martiali et aliis ostenditur.

582. Ald., Egm., variis d' accusibus. Silicis Romanæ color ater est. Juvenalis sat. 6 : Nec melior, pedibus silicem quæ conterit atrum. Anno 1784 Romæ prodit dissertatio Italica Del selce Romano, auctore Joanne Hieronymo Lapiro, qui negat silicem Romanum e massa incendiis antiquis montium liquefacta et postea in lapideum congelata fuisse formatum, contra quam multi opinantur.

583. Gifanius verbo VERTERE, monet, veteres originis et non junctis verbis usos sæpenumero, ut vertere pro evertere. Tale, inquit, est illud Prudentii admirabile sane DISPENSUS pro DISPENSATUS. Titulus est lib. xlv cod. Theod. De annonis civis et pane gradili. Panis civibus distribui solebat e gradibus, ne qui distribuabant a populo premerentur. Hinc gradilis dictus. Alii aiunt, in gradibus distribui panem solum. Lib. II in Symm., vers. 498 : Quæ regio gradibus vacuis jejunia dira Sustinet? Lipsius, Elect. lib. I, cap. 8, ex Prudentio colligit, videri in singulis regionibus Urbis gradus erectos fuisse, ubi hæc divisio fieret.

584. S. Hieronymus epist. 107 ad Lætiam anno 403 : Auratum squalet Capitolium. Fuligine et avanearum telis omnia Romæ templa cooperta sunt. Movebatur Urbs sedibus suis, et inundans populus ante delubra semiruta accurrit ad martyrum tumulos. . . . Solitudinem patitur et in Urte gentilitas.

586. Ald., Gis., Egm., Pal., Alex., Urb., Laterani accurrit. Vat. A, magni Laterani accurrit. Optimè plerique, magnis Lateranas currit ad ædes. Nonnulli his

PATROL. I.X.

Quamlibet illustres meritis, et sanguine clari
Præmia virtutum titulis, et honoribus aucti

Ardua retulerint, fastorumque arce politi

Annales proprio signarint nomine chartas,

Atque inter veteres cera numerentur et ære :

752 Atamen in paucis, jam deficiente ca-
[terva,

Nec persona sita est patriæ, nec curia constat,

Et quodcumque fovet studii privata voluntas,

Hoc jam rara tenet : sed publica vota recla-
[mant,

Dissensu celebri trepidum damnantis murmur.

Si consulta Patrum subsistere conscriptorum,

603 Non aliter licitum prisco sub tempore, quam si

Tercentum sensisse senes legerentur in unum :

Servemus leges patrias : infirma minoris

Vox cedat numeri, parvaque in parte silascat.

versibus confirmant, jam Prudentii ætate in ædibus Lateranis exstitisse baptisterium a Constantino scilicet constructum.

587. Vat. A, regale.

588. Virgili imitatio vi lib. : Et dubitamus adhuc
virtutem extendere factis?

593. Oxon., non aperit sublimem oculos. Teofilius ita etiam edidit, et ita edidisse Heinisium innuit. At Heinisius in contextu edidit sub luce oculos, et in notis solum refert discrepantiam lectionis in Oxonio, et quædam similia exempla profert.

594. Ald., quamvis illustres.

596. Fasti nominibus consulum signabantur, ut notum est.

597. Rat., signarent, minus bene.

598. Widm. supra, charta; lege cera.

600. Rat., nec curia conflat, male.

604. Ald., a prima manu, Thuan., Egm., Ox., Pal., Alex., a prima manu, Urb., fovet. Tum ita est distinguendum, et quodcumque fovet (pauci illi) studii privata voluntas, Ac jam rara tenet.

602. Ald., ac publica. In aliis, sed publica. Prag., Mar. ad marg., Rat., hoc jam rara tenet. Alii, ac jam. Si legatur fovet, tunc melius est hoc jam rara tenet.

604. Ald., Weitz., Heinis., sic consulta Patrum. Heinisio consonant de more recentiores. At Heinisius contra morem a Giselinio recessit, quin varietatem lectionis indicaret. Gis., Rat., Prag., Mar. et alii, si consulta, quod magis probò.

606. Prag., tunc centum; lege tercentum,

608. Rat., numeri, et partita in parte; supra, et parva. Retine parvaque. Symmachus huic argumento nihil objicere poterat : qui lib. IV, epist. 27, ait : Facit autem lex curiæ nostræ, ut majoris apud me numeri antistes auctoritates. Hinc formula hæc erat in curia : Numera senatum. Post hunc versum lemma Mar., Rat., Alex., Symmachum alloquitur. In Urb., De senatus fide sequitur.

Aspice, quam pleno subsellia nostra senatu
 610 Decernant infame Jovis pulvinar, et omne
753 Idolum longe purgata ex Urbe fugandum.
 Qua vocat egregii sententia principis, illic
 Libera cum pedibus, tum corde frequentia transit.
 Nec locus invidiæ est, nullum vis aspera terret.
 615 Ante oculos sic velle patet, cunctique probatum,
 Non jussum, sola capti ratione sequuntur.
 Denique pro meritis terrestribus æqua repen-
 dens
 Munera, sacricolis summos impertit honores
 Dux bonus, et certare sinit cum laudis suorum :

GLOSSÆ VETERES.

609. Subsellia, judicia, Iso.
 610. Infame, detestabile. — Pulvinar, templum; a
 pulvinariis, id est lectisterniis quæ in templis deorum
 faciebant, ubi responsa accipiebant a diis, l.
 612. Principis, Theodosii, l.
 613. Frequentia, multitudo, l.
 614. Terret, ut in Christum cogeret credere : unus-
 quæque sua sponte Christum credebat, l.
 616. Ratione, prædicatione, l.
 618. Sacricolis, paganis, l.
 620. Pago, paganismo, Vat. A.

609. Mar. a prima manu, plena, perperam. Erro-
 rem Fabricii, qui ex his versibus collegerat plures
 fuisse senatores gentiles, cum hæc scriberet Pruden-
 tius, notavi in proleg. num. 70, in nota c (Col. 615 Patrol.
 tom. LIX, n. a). Prudentio concinit Paulinus Nata-
 lii: *Tota pio Christi censetur nomine Roma. Cæterum*
nonnulli viri principes adhuc Romæ paganismum re-
linebant, ut ex carmine ejusdem Paulini ad Licentium
manifesto liquet: Nec tibi nobilitas videatur libera,
quam nunc Sublimem attonita conspicias Urbe vehi, Quam
cernis tanta sibi libertate videri, Ut dedignetur flectere
corda Deo.

610. Ald., Egm., Pal., discernant; longe melius est
 decernant.

611. Ald., Rat., non bene, idolum pro idolum;
 pejus Vat. A., furandum pro fugandum.

612. Prag., Rat. a secunda manu, quo vocat. Vat.
 A., male, qui vocat. Hoc loco recte procedit glossa de
 Theodosio principe, sed non satis sibi constat aliis in
 locis, ubi intelligit Constantinum pro Theodosio.

613. Vat. A., corrupte, libera compedibus. Ald.,
 Tepl., tum pedibus; alii, cum pedibus. Freretus in
 Examine Critico (ut vocat ipse) auctorum qui apolo-
 gias pro religione Christiana scripserunt, impudenter
 affirmat Christianorum imperatorum violentia fa-
 ctum ut religio Christiana propagaretur. His Pru-
 dentii versibus et facto ipso quod narrat ea calumnia
 refellitur. Et religionem Christianam martyrum san-
 guine crevisse quis ignorat?

615. Ald., cunctique probata, Non jussu.

616. In Rat. videtur esse capiti ratione, quod men-
 dum est, uti in Palat., capitis ratione.

617. Rat., promeritis, atque ita semper in Prudentio
 legi jubet Gifanius verbo ΠΡΟΜΕΡΙΤΑ, quia Pruden-
 tius, etsi recentior, libenter antiquiores imitatur. Ita
 autem distinguendum est et hunc locum: Denique
 pro meritis terrestribus æqua rependens Munera, sacri-
 colis summos impertit honores Dux bonus. Alii inter-
 ponebant munera sacricolis, summos, etc.

620. Vat. A., mendose, nec pago illicitos. Baribius,
 lib. xvii, cap. i, notat, pagum apud Prudentium
 in Romano et hoc loco idololatriam sonare, quia
 stupidiore gens habitans pagos, ineptiores deos, et
 cruda ligna colebat. Severus Sulpicius gentiles vo-
 cat rusticos et Aldhelmus de Laude Virg., *Rurico-*
las mutans ad celi regna phalanges. Vide supra ad
 vers. 449.

Nec pago implicitos per debita culmina mundi
 Ire viros prohibet: quoniam cælestia nunquam
 Terrenis solum per iter gradientibus obstant.
 Ipse magistratum tibi consulis, ipse tribunal
 Contulit, auratumque togæ donavit amictum,
 625 **754** Cujus religio tibi displicet, o pereuntum
 Assertor divum: solus qui restituendos
 Vulcani, Martisque dolos, Venerisque peroras,
 Saturnique senis lapides, Phœbique furores:
 Iliacæ matris Megalesia, Bacchica Nisi,
 630 Isidis, amissum semper plangentis Osirin,
 Mimica, ridendaque suis solemnia calvis,

B 622. Obstant, cogendo, l.

623. Ipse, deus, imperator, l. — Tibi, o Symmache,
 Vat. A.

626. Assertor, o Symmache, l.

628. Furores, minna, l.

629. Iliacæ, Opis. — Megalesia, sacrificia solemnina.
 — Bacchica, sacra Liberi patris. — Nisi, a cirita a
 Nisa, in qua colebatur Liber, l.

631. Mimica, stulta, scurrilia. — Calvis, deceptorii-
 bus, l.

COMMENTARIUS.

626. Ald., male, assertor regum. In Romano vers. 1,
Romane, Christi fortis assertor Dei. Egm., solis pro
 solu. Mihi non displicet hæc scriptura, quamvis
 postea sequatur Phœbique furores: nam poeta videtur
 notare Veneris et Martis adulterium, quod Sol mani-
 festavit, Vulcanus vindicavit.

627. Virgilius lib. iv Georg., *Vulcani, Martisque*
dolos, et dulcia furtiva.

C 628. Egm., *Fybique furores.* Saturnus cum filium
 suum Jovem comedere vellet, Opis conjux pro Jove
 obtrusit lapidem, quem protinus ille devoravit, cre-
 dens suum esse filium. Phœbi furores indicant insa-
 niam quam vates Apollinis agebantur, dum aliquid
 prænuuntiabant. Virgilius lib. vi de Sibylla: *Ea frena*
furanti Concutit, et stimulos pro pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor, et rabida ora quierant. Iso
 exponit minna; de quo vocabulo vide supra comment.
 ad vers. 117.

629. Alter Rott., *Bacchia Nisi.* Heinsius lib. i Ad-
 vers. posth., cap. 19, legendum putat *Nisci* vel *Nise*,
 non *Nisi*. Niseus est Bacchus: alii scribunt *Nysæus*.
 Nisus fuit nutritius Bacchi. Igitur quolibet ex his
 modis festa Bacchi intelliguntur. Prag. pro *Megalesia*
 habet *Megalesia*. Megalesia sunt ludii in honorem
 Cybeles, quæ Iliacæ dicitur ab Ilio, ubi præcipue co-
 lebatur. De his vide Livium lib. ii, et Ovidium iv
 Fast., *Protinus incipit Bercynthia tibia cornu*, etc.
 D Adde quæ notat Fogginius in Fastos Verrii Flacci,
 par. 42 et seqq. Verum de his ludis iterum nos in
 Romano.

630. Mar. scribit Osirin. De his sacris Minucius:
Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis
sacerdotibus lug. i, plangit, inquit, et Isiaci miseri
cedunt perora, et dolorem inscississime matris imi-
tantur: mox invento parvulo, gaudet Isis, exsultant
sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur: nec desi-
nunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel
invenire quod perdunt. Nonne ridiculum est vel lugere
quod colas, vel colere quod lugeas? Eadem fere repe-
rent Lactantius lib. i, cap. 21, Athanasius Adv. gen-
tes, Firmicus de Error. prof. relig., Origenes, Cy-
prianus, Eusebius, Augustinus, Paulinus, aliique
Christiani scriptores, et de gentilibus tacemus.

631. Gis. et nonnulli vulg., *mimicæque et ridenda*
suis. Ita etiam Rat., sed abrais prioribus. Codd.
 mss., Ald., Weitz. alique, *mimica, ridendaque suis*,
 probe. In *ridenda* a produciunt, non ea ratione qua

Et, quascunque solent Capitolia claudere, larvas. A
O linguam miro verborum fonte fluentem,

- 755** Romani decus eloqui, cui cedat et ipse
655 Tullius, has fundit dives facundia gemmas!
Os dignum, aeterno tinctum quod fulgeat auro,
Si mallet laudare Deum: cui sordida monstra
Prætulit, et liquidam temeravit crimine vocem.
Haud aliter, quam si rastris quis tentet eburnis
640 Cœnosum versare solum, limoque madentes
Excolere aureolis si forte ligonibus ulvas,
Splendorem dentis nitidi scrobis inquinat atra,
Et pretiosa acies squalenti sordet in arvo.
Non vereor, ne me nimium confidere quisquam
645 Arguat, ingenique patet luctamen inire.

GLOSSÆ VETERES.

638. Liqui 'am, *nitidam, pulchram*, Iso.
645. Pretiosa acies, *splendor auri*. — Acies, *acumen*, I.
646. Frivola, *ineptias*, Iso.

COMMENTARIUS.

ait Gifanius in A, quia scilicet a a veteribus contra vulgatos grammaticos canones sæpe produciuntur: sed potius ob encliticam que: facit enim hæc dictio enclitica, ut accentus in a collocetur. Vide proleg., ubi ejusmodi regulam explicuimus.

636. Nisi opera Symmachi ad nos pervenissent, ex laudibus quas Prudentius, Ambrosius, Ausonius, Prosper Aquilanicus, Macrobius alique veteres in eum contulerunt, divina quadam eloquentia viguisse hominem, judicandum esset. Nunc quoniam aliud dicendi genus placet, ejus epistolæ tantum non despicuntur.

638. Prag, *liquido*; melius *liquidam*.

639. Vat. A, mendose, ut aliter. Ald., *quam cum rastris quis tentat*. Ita etiam quatuor vetustiores apud Heinsum, Alex., Urb. Heinso magis placet quam si rastris quis tentet. Sed lib. i Advers. posth. conjicit rastris pro rastris, quia rastrum est species ligonis. At vero rastra inter instrumenta rustica ab Isidoro lib. xx, cap. 44, recensentur, ita dicta, ut ait ex Servio, aut a radendo terram, aut a raritate dentium. Pro instrumento fossorio accipi dicam etiam ad vers. 283 lib. n. Clemens Alexandrinus, notante Chamillardo, tale aliquid dixit: *Nemo ligonem argenteum facit, nemo sulcem auream; nam utendum apta materia ad agriculturam, non divite*. Et Tertullianus lib. de Habitu muliebri: *Certe nec ager auri opere paratur, nec naris argenti vigore conlextitur. Nullus bident aurum demergit in terram*. Inter adagia recensentur: *Eburnis rastris solum vertere, Ligonibus aureis terram fodere, Aureo hamo piscari pro re insigni et preclara*

Sum memor ipse mei, satis et mea frivola novi:

756 Non ausim conferre pedem, nec spicula
[tantum]

Indocilis fandi conjecta lacescere lingue.

Illasus maneat liber, excellensque volumen

- 650 Obtineat partam dicendi fulmine famam:
Sed liceat tectum servare a vulnere pectus,
Oppositaque volans jaculum depellere parma.
Nam si nostra fides, sæclo jam tuta quieto,
Viribus infestis, hostilique arte petita est:
655 Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
Ludere ventosas jactu pereunte sagittas?
Sed jam tempus iter longi cobibere libelli,
Ne tractum sine fine ferat fastidia carmen.

- B 648. Indocilis, *ego*. — Lacescere, *provocare*, I.
649. Liber, *Symmachi*, I.
650. Partam, *paralam*. — Fulmine, *cum tonitru*, Iso.

male abuti. Judæi vero cum sub Juliano Apostata templum instaurare vellent, ligones, palas et corbes ex argento consecrunt. Vide Theodoret. lib. ix hist., cap. 20.

640. Egm., corrupte, *errare solum*.

642. Posset etiam scribi *scrobes*, ut *lues, fames, Joannes*, correpta ultima.

646. Aldus distinguit *Sum memor ipse mei satis, et mea frivola novi*. Symposius: *Sed frivola multa locuta*. Ausonius: *Misi itaque ad te frivola gerris Siculis vaniora*. Juvenalis sat. 3: *Jam frivola transfert Urcalagon*. Sidonius lib. iv, epist. 3, imitari videtur Prudentium.

649. Aldi error manet pro manent.

655. Ald., *cur mi fas*. Cicero in Catullum: *Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari nullo modo possent, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore excessi?* Catullus carm. 114: *Contra nos tela ista tua evitamus amictu*. Vide Comment. Vulpii.

C 656. Lipsius Saturn. lib. ii, cap. 20, conjicit *sarissas* pro *sagittas*, quia hæc jaciuntur, non *sagittas*. Heinso non placet hæc conjectura. *Sagittæ ventosæ dicuntur ob eloquentiam ventosam, ut in præf. lib. ii: Ventisque eloqui tumet*. Petronius dixit *ventosæ loquacitas*.

657. Imitatio Virgilii eclog. 1: *Et jam summa procul*; et ii Georg.: *Et jam tempus equum fumantia solvere colla*.

658. Ald., *Finit contra Symmachum liber primus*. Alex., *Explicit contra Symmachum lib. ii Urb.*, *Explicit lib. i contra Symmachum*.

PRÆFATIO LIBRI SECUNDI CONTRA SYMMACHUM.

757 Simon, quem vocitant P-trum,

Summus discipulus Dei,

COMMENTARIUS.

In Vat. A nullus est titulus. In Rat. et Mar., *Præfatio libri n adversus eundem*. In Alex., *Incipit liber ii facitque amen*. In Urb. *Incipit prologus in librum ii*.

1. Ex phrasi sacræ pag. næ Matth. iv, 18: *Simonem, qui vocatur Petrus*; et x, 2: *Simon, qui dicitur Petrus*.
2. Barthius, lib. xliii Advers., cap. 8 hunc locum

D illustrat, et post plures SS. Patrum similes auctoritates addit: *Infinita alia sunt a disceptationibus evoluta, quibus infinita totidem alia addi possunt quam auctoritatem Petri inter apostolos vel primatum astruani*. Vide vers. 4 præf. lib. i.

- Lucis forte sub exitu,
Cum vesper croceus rubet,
5 Curvam avulserat anchoram,
Captans flamina linteis,
Et transnare volens fretum.
Nox ventum movet obvium,
Fundo qui mare misceat,
10 Jactatam quatit ratem.
Clamor nauticus æthera
Plangens, atque ululans ferit
Cum stridore rudentium?
Nec quidquam suberat spei
15 758 Morgendis prope naufragis,
Cum Christum procul aspicit
Pallens turba periculis,
Calcantem pedibus mare,
Ac si per solidam viam
20 Siccum litus obambulet.
Hæc miracula cæteri
Vectores pavidi stupent.
Solut non trepidus Petrus
Agnoscit Dominum poli,
25 Terræque, et maris invii:
Cujus omnipotentis est
Plantis æquora subdere.
Tendit suppliciter manus,
Notum subsidium rogat.

3. Exitu, *recedente die*, l.
6. Flamina, *ventos*, l.
10. Jactatam, *fatigatam*, l.
19. Ac si, *quasi*, l.
20. Obambulet, *circumambulet*, lso.
36. Pessum, *deorsum, perditioni, pessime, vel male*, l.

- A 30 Ast ille placide annuens,
Puppi ut desiliat, jubet.
Jussis obsequitur Petrus:
Sed vestigia fluctibus
Summis tingere cœperat.
35 Et lapsante gradu pedes
Pessum mergere lubricos.
759 Mortalem Deus increpat,
Quod sit non stabili fide,
Nec calcare fluentia,
40 Nec Christum valeat sequi.
Tum dextra famulum levat,
Sistitque, et docet ingredi
Tergum per tumidum freti.
Sic me, tuta silentia
B 45 Egressum, dubiis loquax
Infert lingua periculis:
Non ut discipulum Petrum
Fidentem et merito, et fide,
Sed quem culpa frequens levem
50 Volvat per freta naufragum.
Sum plane temerarius,
Qui noctis mihi conscius,
760 Quam vitæ in tenebris ago
Puppim credere fluctibus
55 Tanti non timeam viri:
Quo nunc nemo disertior

GLOSSE VETERES.

40. Nec, *scilicet ideo*, l.
44. Sic me, *figura mystica*, l.
49. Quem, *me*, l.
51. Plane, *certe*. — Temerarius, *presumptor*, l.
52. Noctis, *ignorantia, peccati*, l.
53. Ago, *duco*, l.
56. Disertior, *doctior, eloquentior*, l.

COMMENTARIUS.

4. Virgilius lib. 1 Georg.: Illic sera rubens accendit C
flumina vesper.
5. Weitz., Ald., Heinsius cum suis codd., *vulserat*.
Mar., Rat., Prag., Gis. alique, *avulserat*.
6. Hæc historia narratur cap. xiv Matth. et ab aliis
evangelistis.
8. Mar., *moz*; bene correctum *nox*. In Rat. pro
div. script. Prag. *moz ventum videt*. In Rat., *ix obvium*
eadem manu factum *obvium*.
9. Ald., contra metrum, *qui misceat mare*.
11. Virg. v. Æneid.: *Ferit æthera clamor Nauticus*,
et 1. Æn.: *Insequitur clamorque virum, stridorque ru-*
dentium.
14. Rat., Prag., *nec quidquam superat*, quod omnino
secum Marietto visum est.
17. Prag., *spallens turba, male*.
18. Hujus miraculi sæpius meminit Prudentius.
20. Rat., *obambulat*; supra, *obambulet*.
26. Gis. 1 ed., *Cujusque omnipotentis est*; 2 ed.,
Cujus cunctipotentis est. Metuebat ne pes primus esset
choreus. Sed exemplum exstat apud Horatium lib. 1,
od. 15, *Ignis Iliacas domos*. Catullus ita fere semper.
Apud Ducangium occurrit *cunctipotentis* ex prologo
Vitæ S. Turiani.
50. Jureti codex, *ast illi*.
53. *Vestigia* pro pedibus passim apud poetas; ut
etiam *vestigia tingere*, sive malis scribere *tingere*.
56. *Pessum* est adverbium, aut adverbii simile,
scilicet in profundum. Silius lib. viii, *Labi mergente*
sinistro Congule res, pessumque dori. Plautus in Tru-
culetio 1, 4, 15: *Quando abiit rete pessum, tum od-*
ducit sistrum. Vide Barthium cap. 12. Advers. lib. xxxiii.

38. Ald., Gis., *qui sit*; plerique, *quod sit*. Egm.,
Pal., *quid sit*, quod elegans et Prudentianum censet
Heinsius. In Egm. ait Heinsius esse interpretamentum
cur; in Pal. Weitzius affirmat supra esse *cur*, quæ
non tam est glossa quam diversa lectio: et hæc qui-
dem elegans, et Prudentiana mihi videtur. Vide com-
ment. ad vers. 81 hymni 4 Cath., *Cur te, summe*
Deus, precemur unum.
41. Mar., *dum*; a secunda manu, *tum*: probe.
42. Prag., *perperam, sisit et, docetque*.
45. Poetis frequens est *tergum æquoria* dicere, ut
Græcis *πῶτα θαλάσσης*. Adisis Wowerum, Elmenhor-
stium, Ouzelium in Comment. ad verba Minucii *Vel*
dorsum maris raderet, atque iterum Elmenhorstium
ad Arnobium lib. 1, pag. 27: *Calcabat* (Christus) *ponti*
terga undis ipsis stupentibus.
48. Ald., Prag., Gis., Weitz. et alii, *fidentem*
merito sine et; Mar., alter Rott., Ox., Bong., Fabr.,
Heins. et alii, *et merito*.
49. En rursus præclaram animi demissionem qua
Prudentius se peccatorem fatetur eo etiam tempore
quo inter omnes constat vitam illum Christianis mo-
ribus præditam egisse: quo defensio in prolegomenis
a nobis suscepta confirmatur, scilicet ex præfatione
operum humilitatem ipsius potius argui quam ante
actæ vitæ gravissima scelera quæ illi vulgo imputan-
tur.
50. Prag., *mendose, solvat per freta naufragium*.
53. Prag., *vitæ tenebris sine in*.
54. Alii *puppem*, alii *puppim* scribunt: Simili me-
taphora vel potius allegoria utitur Sidonius lib. 12,
epist. 16: *Jam per alternam: pelagus loquendi, etc*

Exsultat, fremit, intonat,
Ventisque eloquii tumet:
Cui mersare facillimum est
60 Tractandæ indocilem ratis:
Ni tu, Christe potens, inanum

A' Dextro numine porrigas,
Facundi oris ut impetus
Non me fluctibus obruat:
65 Sed sensim gradiens, vadis
Insistam fluitantibus.

GLOSSÆ VETERES.

57. Exsultat, suadendo. — Fremit, indignando. —
Intonat, minando, Vat. A.

60. Tractandæ, gubernandæ. — Indocilem, me, I.
55. Sensim, paulatim, I.

COMMENTARIUS.

57. Tonare de eloquentibus dicunt Cicero, Propertius et alii.

58. Vat. A, ventis eloquii sine que.

59. Ald., cui versare; lege mersare.

63. In Prag. videtur esse ni impetus, quod nec metro nec sententiæ congruit.

64. Vat. A, vitiose, nomine pro non me. Imitatur id Avator lib. II: Sed non ego linguam Tam fragilem

committo vadis, rapidasque procellas Ausugiam tentare diu, ne forte canenti Obruat exiguum violentior unda loquelam.

65. Vat. A, depravate, sed sim gradiens.

66. Animadverit Grangæus ex Virgilio insistere esse firmo gradu inherere. In Aldo, Finit præfatio; in Alex., Explicit præfatio.

CONTRA SYMMACHUM

LIBER SECUNDUS.

761 Hactenus et veterum cunabula prima deo- B 5
[rum,
Et causas, quibus error hebes conflatus in orbe
[est,
Diximus, et nostro Romam jam credere Christi-
sto.
Nunc objecta legam, nunc dictis dicta refel-
lam.

Unde igitur cœpisse ferunt, aut ex quibus or-
[sum,
Quo mage sancta ducum corda illice flecteret
[arte?
Armorum dominos, vernantes flore juventæ,
762 Inter castra patris genitos, sub imagine
[avita
Eductos, exempla domi congesta calentes,

GLOSSÆ VETERES.

1. Cunabula, initia, Iso, Vat. A.

2. Hebes, stultus, I.

4. Objecta, mihi a Symmacho. — Legam, colligam, I.

5. Unde, dicam, Vat. A. — Cœpisse, hanc hæresim colere. — Quibus, causis. — Orsum, inceptum, I. Scilicet esse, Vat. A.

6. Quo, ut. — Illice, suavioris artis, deceptibili, deceptrice, I.

7. Armorum, prætorum. — Dominos, Romanos, I.

8. Patris, patrum. — Genitos, nutritos. — Imago filio, qui est imago patris. — Avita, antiqua, I.

9. Exempla, per. — Congesta, cumulata, I.

COMMENTARIUS.

In Rat. est titulus *Adversus Symmachum liber II incipit*. In Mar., *Aurelii Prudentii Clementis*; nihil prætere. In aliis nulla inscriptio.

3. Jureti codex, *cedere Christo*, quod nescio, cur a Cellario præferatur, tanquam dignius poeta.

5. Widm. ad oram, inde; melius unde.

6. Vat. A scribit *inlice*. Post hunc versum inseruntur in multis codicibus verba hæc ex Symmachi relatione. *Quis ita familiaris est barbaris, ut aram Victoriæ non requirat? Cauti in posterum simus; et talium rerum ostenta vitemus. Reddatur saltem nomini honor, qui numini denegatus est. Multa Victoriæ debet eternitas vestra, et adhuc plura debet. Aversentur hanc potestatem, quibus nihil profuit. Vos amicam triumphis patrocinium nolite deserere. Cunctis potentia ista votiva est. Nemo colendam neget, quam proficitur optandam. Nonnullæ occurrunt varietates lectionum in codicibus. In Vat. A, arma Victoriæ pro aram Victoriæ. In Aldo, non querat non requirat. Vat. A, mendose, aut in posterum pro cauti in posterum. Plerique, etiam Heinsius, sumus, et postea vitamus: mihi magis placet cum Aldo simus, vitemus. Vat. A, ostentavimus; Mar. a prima manu, ostentamus; Prag., ostenta videmus; alii recte, ostenta vitemus aut vitamus. In Mar., abrais prioribus, dignitas vestra. Etiam Rat. a prima manu, et Sich., dignitas pro eternitas. Mar., arcant hanc. Prag., corrupte, nociva pro rotiva, cujus glossa in Vat. A est *chara*. Ante verba Symmachi nonnulli*

C inscribunt *Symmachum*, et post ea *Prudentius*.

7. In Prag. et Ald. mendum *venerantes pro vernantes*: Heinsius mallet *vernantis*. Beermanus in *Manuduct*. ad ling. Lat. correxit etiam hunc errorem *venerantes*, et ex suo ms. reposuit *vernantes*. Putarunt aliqui armorum hos dominos esse Constantini filios; alii Valentianum II et Arcadium, qui fratres postea dicantur, quod Theodosius Valentinianum loco patris fuerit. At dubium non est quin de Arcadio et Honorio Prudentius loquatur. Quod enim vers. 10 ait, *Orator catus instigat*, id intelligi potest, vel quia Symmachus fortasse obtulerat his imperatoribus suam relationem, vel quia ex ea relatione, ad alios imperatores habita, juvenum imperatorum animi, aliis instigantibus, permoveri poterant, nisi valida responsione refelleretur.

8. Mar., *patres*, a prima manu; Prag., *patrum*: legendum *patris*. Vat. A, Prag. et Rat. a secunda manu, *vita* male, pro *avita*. Mariettus hoc loco querendum ait quoniam uxores maritos sequerentur in castra, et ibi susciperent liberos. Ego puto, *inter castra patris* intelligi posse, dum pater militaret, non ita ut in ipsis castris nati fuerint. Vide etiam glossam, ubi *patrum* diversa est lectio, sed non bona.

9. Vat. A. Weitz cum suis, *eductos*; sed in Bong. supra erat *eductos*, quod habent reliqui et recte pro *educatos*, uti apud Plautum, Terentium, Juvenalem et alios. Mar., Alex., Urb., Weitz., Sich., Oa.,

- 10 Orator catus instigat, ceu classica belli
Clangeret, exacutique animos, et talia jactat.
Si vobis vel paria, viri, Victoria cordi est,
Vel parienda debine, templum dea virgo sacra-
[tum
Obtineat, vobis regnantibus. Et quis amicus
15 Hostibus hanc vestro sancte negat esse colen-
[dam
763 Imperio, cui semper adest, quod laudi-
[bus implet?
Hæc ubi legatus : reddunt placidissima fra-
[trum
Ora ducum : Scimus, quam ait victoria dulcis

GLOSSÆ VETERES.

10. Catus, doctus : Symmachus, I.
11. Jactat, ad senatum dicit, I.
15. Sancte, religiose, I.
17. Reddunt, respondent, I.
19. Ausonia, Romanæ. — Vir, Symmachus, I.

- A Fortibus, Ausonia vir sacundissime linguae :
20 Sed quibus illa modis, qua sit ratione vocanda,
Novimus : hac primum pueros pater imbui
[arte ;
Hanc genitore suo didicit puer ipse magistro.
Non aris, non farre molæ victoria felix
Exorata venit : labor impiger, aspera virtus,
25 Vis animi, excellens ardor, violentia, cura,
764 Hanc tribuunt, durum tractandis robur
[in armis :
Quæ si defuerint bellantibus, aurea quamvis
Marmoreo in templo rutilas Victoria pennas
Explicet, et multis surgat formata talentis :

- B 21. Pater, Romulus, I.
22. Hanc, artem, victoriam, I.
25. Aris, sacris. — Farre, sacrificio faris, I.
26. Hanc, victoriam, I.
29. Explicet, expandat. — Talentis, metallis, I.

COMMENTARIUS.

Cauch., et a manu prima Thuan., Rat. a secunda manu, Torn. ad oram, calentes. Pal., Widm. supra. Prag., Rat. a prima manu, Ald., Torn. in textu, Gis., tenentes. Gis. ad marg., colantes. Heinsius et recentiores, calentes, quod Prudentianum Heinsio videtur, cum amet Prudentius verba cum quarto casu conjuncta, ut *astuare, sudare, flere, vivere, anhelare, arietare, currere, suspirare, credere, sitiare, spirare, pluvare, prurire, ludere, mendicare, glorificare, resutare, rueri, spumare, sufflare, insurrare, sapere, timere, triumphare, strepere, cogitare, ardere.*

10. Egm. supra, orator catus, hoc est, hortator. Retine orator.

15. Dionysius Halicarnassensis lib. 1 de monte Palatino agens : *In vertice vero tumuli Victoriae fano exstructo, rem divinam ei alternis annis fieri instituerunt (Arcades), quod et nostra ætate Romani faciunt.* Cicero vero, lib. 2 de Nat. deorum, cap. 61, et Livius, lib. xxx, testantur, in Palatino fuisse templum ejusdem deæ. Dio lib. xlv memorat templum Victoriae in quo erat colla sive ædicula Jovis Capitolini. P. Victor in descriptione Urbis regione octava recenset templum Victoriae in Foro. Livius lib. xxxv, cap. 9 : *Isdem diebus ædiculam Victoriae Virginis prope ædem Victoriae M. Porcius Cato dedicavit.*

14. Fabr., Gis., *ecquis* ; alii, *et quis*. Ald., *et quis magnus* : melius *et quis amicus*.

15. Vat. A, *hanc vestro sancto*. Ald. et alii, *hanc sancte vestro*. Prag., *neget*. Hoc ipsum est quod alebat Cæcina lib. vi Ep. fam. Ciceron. : *Nemo nostrum est, ut opinor, quin rota Victoriae suæ fecerit : nemo quin, etiam cum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, ut quamprimum Cæsar superaretur, operaret.*

16. Vat. A, *quid* ; legendum *quod*.

17. Ald., Gis. ad oram 1 ed., *hæc ubi dicta dedit*, quod passim a Virgilio usurpari observat Grangeus. Idem notat recte reddunt pro respondent adhiberi, quoniam dare aliquando est dicere.

18. Mar. a prima manu, victoria ducis, male.

19. Ald., fortibus Ausonia, vir sacundissime lingua, minus bene.

22. Teolius in not. ad vers. 8 colligit ex hoc versu 25, avum Arcadii et Honorii fuisse religioni Christianæ addictum, quod clare liquere non puto : nam ratio parandi victoriam, quæ subijcitur, etiam in ethnicis valet. Illud constat ex Orosio, eorum avum, antequam occideretur, baptizari voluisse. Post hunc versum cætera in Pragensi codice desiderabatur.

25. Ald., *non farre sale*. Lege *non farre molæ*. Barthius ex charta, manu veteri probeque exarata, diversas scripturas ad hunc et seqq. versus adnotat lib.

xx, cap. 8. Hic versus ita ibi legebatur, *Non aris, non farre, mola Victoria relax. Mendose aris. Al farre, mola, optime disjungi arbitratu Barthius, ut copia major sit poetice eloquentie. Velox non illi displicet : cui enim non ales Victoria ?*

24. In ms. Barthii, *labor, impigra et aspera virtus*, quæ lectio ab eo negligitur.

25. Teolius ait, pene omnes Vaticanos et Heinsii plerosque habere *violentia, cura* ; sed Heinsio in notis magis aridior lectionem *vigilantia, cura*, quæ Chamillardo unice probatur. Nescio quinam codices habeant *vigilantia, cura*. Heinsius ad verba *violentia, cura*, id tantum notat : *Ita codices : VIGILANTIA CURÆ nihilominus videtur castigandum*. Neque aliud addit Chamillardus, qui edidit *violentia, cura*, et in nota solum ait : *Ita codices, inquit Heinsius, nihilominus VIGILANTIA videtur castigandum*. Heinsius conjecturam fortasseumpsit ex Barthio, qui in suo ms. legit. *Vis animi excellens, ardens violentia, cura, et præferendum putat curæ ; tum existimat, violentia commutandum in vigilantia*. Verum, dissentientibus codl. mss., nihil mutandum, cum *violentia* hic etiam locum habeat pro audacia ; aut eo sensu qui in sacra pagina dicitur, *violentos rapere regnum Dei*. Catullus in carm. Nupt. ait : *Amat victoria curam*.

26. In ms. B. rithii legitur *Hanc tribuunt, durum et tractandis robur in armis*. Sed Barthius mavult *durum tractandis robur in armis sine et*, ut hæc verba sint definitio quædam victoriæ, quæ nihil aliud est, nisi invictum robur, inscium cedere in armis. Mihi id non placet : nam potius accipio *durum robur* in nominativo, ut etiam robur intelligatur tribuere victoriam. Tota hæc sententia expressa est apud Sallustium in Catilina, et Arnobium lib. vii, quod notavit Chamillardus.

28. Turnebus, num. 390 Advers., rutilas Victoria pennas explicat Ciceronis verbis in de Natura deorum, ubi *Victoriosas aureas* memorat, quod scilicet ex auro eas facere solerent. Claudianus, Panegyrr. de sexto consulatu Honorii de Victoria in curia Julia : *Romanæ tutela toga, quæ divite penna Patricii reverenda sovet sacra cæcis*. Apud Romanos plerumque ales effingebatur Victoria : in quodam tamen nummo Titi sine alis exhibetur. Lacedæmonii et Athenienses Victoriam involucrem representabant, tanquam semper apud eos mensuram.

29. Ald., Tornæus. in textu, Galland., Gis. in textu ed., et ad marg. 2 ed., *formata metallis*. Apud hominem *metallis* videtur diversa lectio, non glossa. Prudentius videtur potissimum loqui de Victoria quæ in curia Julia exstabat, vere formata multis talentis. Dio lib. 21 de Augusto post victoriam Actiætam : *Hic per-*

- 30 Non aderit, versisque offensa videbitur hastis. A
 Quid, miles, propriis diffusis viribus, aptas
765 Irrita femineæ tibimet solatia formæ?
 Nunquam pennigeram legio ferrata puellam
 Vidit, anhelantum regeter quæ tela virorum.

- 31 Vin endi quæris dominam? sua cuique dextra
 [est,

GLOSSÆ VETERES.

30. Versis, Cum in fugam vertuntur homines, l.
 32. Formæ, Victoriae deæ, quæ formam femineæ habet, l.
 31. Anhelantum, sudantium bello, l.
 36. Pexo, ornato. — Virago, fortis femina, Victoria, l.

COMMENTARIUS.

actis, Minervæ templum, et quod Chalcidicum vocatur, tum curiam Juliam, in honorem patris sui factam, dedicavit: in eaque imaginem Victoriæ posuit, quæ hodie quoque exstat, Tarento olim Romam advecta, ac a Cæsarum tum in curia posita et spoliis Ægyptiis decorata: quo Cæsar nimirum ostendebat imperium se ex Victoria esse adeptum. In veteri Romano Maffeiurum Calendario Ara Victoriæ in curia dedicata legitur v. cal. Sept. De hac Victoria aurea pondo 320 ab Hierone missa vide Livium lib. xii, cap. 37 qui refert in Capitolio et in templo Jovis fuisse locatam. De Victoriarum aureis simulacris, Valentiniano a Tripolitanis oblatis, agit Ammianus lib. xxviii.

30. Pal., non aderit, male. Juretus testatur, in quibusdam schedis pro hostis legi alis, et utrumque ait rectissime dici: nam Victoria ales fingitur, et hastas vertit, cum vim omnem alio convertit: adeoque putat, a vetere et recepta lectione non temere discedendum, quæ suas habet venerationes.

31. Ald., Pal., Mar. a prima manu, codices Heins. præter alterum Rott., et nostri plerique, aptas, et in Alex. glossa id est, associas. Jureto etiam concinnius videtur aptas, quod in suo ms. exstabat. Urb., Weitz., Gis., optas. Barthius ita legi et distingui in suo ms. affirmat: Quid miles propriis diffusis viribus; optas Irrita femineæ tibimet solatia formæ? ut videatur abruptus quidam sensus velut indignantis esse Victoriæ.

34. Ald., Mar. a prima manu Vidit anhelantem, regeter quæ tela virorum, minus bene.

35. Ald., Mar., Weitz., Gis., sua dextera cuique est. Vat. A, Egm., Jureti codex, Pal., Widm. supra, sua dextera forti est, quod præfert Juretus, quia non conjusvis, sed fortium virorum est victoriam adipisci: idque exstat in Alex. pro diversa scriptura. Fabr., Gifan. in e breve, Thuan., Urb., Alex., sua cuique dextera est, quod placet Heinsio, quia superiora satis evincunt hoc ipsum de fortibus esse accipiendum. Heinsius pro hac ipsa lectione allegat codicem Pal., qui a Weitzio assertur pro alia, ut vidimus. Confer Comment. ad vers. 105 Hamartignæ sua cuique jura. Barthius legit sua dextera cuique est, et hoc versu vult confirmare, victoriam esse durum tractandis robur in armis, de quo vers. 26, sed non persuadet: nam libi mentio erat de victoria tanquam jam obventa, hic de causa ipsa victoriæ, quam deam fingeant veteres. Arnobius lib. iv: Victoria, pax, æquitas, et cætera quæ in superioribus dicta sunt, quamam ratione, qua via, intelligi possunt dii esse, nique ad superiorum concilium pertinere: nos enim nihil horum sentimus et certum habere vim numinis, neque in aliqua contineri sui forma, sed esse virtutem viri, salutem salvi, victoris victoriam.

36. Schulzius, in dissertatione de Ara Victoriæ, ex hac descriptione et monumentis Græcis Latinisque colligit, his signis simulacrum Victoriæ cognosci posse: Figura muliebris stans, rarius sedens, capite nudo vel operto, revincta strophio et tunica muliebris usque ad talos dependente, vel stricta magis, vel laxiore et fluente, pedibus nudis insitens terræ, vel globo,

Et Deus omnipotens: non pexo crine virgo,
 Nec nudo suspensa pede, strophioque revincta,
766 Nec tumidas fluitante sinu vestita papillas.
 Aut vos pictorum docuit manus assimulatis
 40 Jure poetarum numen componere monstis:
 Aut lepida ex vestro sumpsit pictura sacello,
 Quod variis imitata notis, cæraque liqueu

37. Suspensa, elevata. — Strophio, cingulo, l.
 38. Tumidas, per tumidas, l.
 40. Jure, hoc hoc lex poetarum est, l.
 41. Lepida, aperta, eloquens, pulchra. — Sacello, templo, l.
 42. Notis, figuris, coloribus, l.

vel galeæ, vel proræ navis, alas binas humeris affixas gerens, mox ad terram dependentes, mox explicatas ad utrumque latus, aliquando sursum sublatis, dextra coronam oleaginam, quercinam vel ex lauro confectam tenens, sinistra vero palmam vel tropæum; sapius ambobus manibus arma ad tropæum suspendens, vel clypeo litteras inscribens.

37. Ald., Rat. a prima manu, Mar., Vat. A, Bong., Alex., Urb., Gis., Cell., Teol., Galland, cum Tornæs., revincta. Heinsius cum Cauchiano, Weitzio et plerisque Weitzianis, revincta, quod præstare ait Heinsius, quia aliud quid designat recingi, et Cauchius confirmat in veteribus nummis Victoriæ exprimi strophio revinctam. Cellarius contra ait, Prudentii quoque esse revincta veste in Romano vers. 236, ex Æn. iv, vers. 518. Fortasse poterit intelligi, strophio revincta idem esse ac corona, seu strophio cincta caput. Alio sensu recingi est discingi. Sic etiam revincio duplicem contrariam significationem habet. Victoria suspensa pede interdum effingebatur, ut instabilem eam esse constaret.

38. Bong., Widm., fluitantes investita supra fluitante sinu vestita, quod tennit Weitzius. Alii, fluitante sinu vestita. In museo Pio-Clementino statua marmorea Victoriæ asservatur, ubi prorsus undæ ostenduntur papillæ. Fortasse si legatur investita, verbum hoc vim negandi habebit. Investis Terulliano nudus est de Pallio cap. 3, Nudus et investis (Adamus) figulo suo constitit. Pueri imberbes dicebantur etiam investes.

39. Ald., Mar. a prima manu, at vos. Ald., Weitz., assimilatis, quod Heinsio non placet pro assimulatis.

40. Egm., Pal., Bong. supra, nomen pro numen, minus bene. Weitz., Mar., Widm. a prima manu, Bong. a prima manu, numen imponere. In Barthii codice manus, assimilatis Jure poetarum monstis, componere numen.

41. Barthii codex a prima manu, ex vestro prompsit. Giselinus putat libros poetarum a Prudentio vocari ironice sacellum, sive sacrarium gentilium. Ego intelligo sacellum esse fanum, templum, et superstitionem gentilium, quam pictura socii poematis arte auxerit. Ut enim ex tota serie orationis patet, in habitu Victoriæ confingendo poesin; picturam et superstitionem suas habuisse partes Prudentios confirmat. De pictura egregius est locus Sap. xv, 4: Non enim in errorem induxit nos hominum malæ artis exco-gitatio, nec umbra pictura, labor sine fructu, effigies sculpta per varios colores.

42. Veteres solebant ceris pingere et picturam cera liquenti inorare, ut docet Plinius lib. xxxv, cap. 11, et lib. xxi, cap. 14. Eam ob causam antiqui scriptores, tum profani tum ecclesiastici, cum de pictura verba faciunt, passim ceram simul commemorant. S. Paulinus epist. 8 ad Severum: Non in tabulis putribilibus, neque ceris liquentibus, sed in tabulis carnalibus cordis tui pinxit. Vide notam Frontonis Duclæ ad hæc Paulini verba. Ut alios omittam qui de veterum pingendi ratione scripserunt, Joannes de Fonseca et.

767 Duceret in faciem, sociique poematis arte A
Aucta, coloratis auderet ludere fucis.

45 Sic unum sectantur iter, et inania rerum
Somnia concipiunt et Homerus, et acer Apelles,

Et Numa, cognatumque malum, pigmenta, ca-
[mæne.]

768 Idola, convaluit fallendi trina potestas.
Hæc si non ita sunt, edatur, cur sacra vobis

GLOSSE VETERES.

44. Ludere, pingere. — Fucis, mendaciis, l.
46. Homerus, poeta magister. — Acer, fortis, sa-
guz. — Apelles, pictor, l.
47. Numa, cultor idolorum, et edificator templo-
rum. — Cognatum, cognatum vocat rem, ex his tribus
scilicet, pictore, poeta et mago condunatum. — Ca-

mæne, poetarum, lso.

48. Idola, id est magorum. — Docta, in pictura et
in poemate, l.

49. Edatur, dicatur, proferatur a vobis. — Cur sa-
cra, verba senatus, l.

COMMENTARIUS.

Figueron librum ms. de veteri Pictura reliquit, quem
laudat Nic. Antonius. Cl. Requens non multis ante
annis veterem pingendi rationem, et cera pro oleo
utendi, jam pridem deperditam, feliciter invenit, aut
aliam novam similem excogitavit; quam Petrus Gar-
cia de la Huerta, multis adhibitis experimentis et
doctis observationibus, quas in vulgus edere cogitat,
feliciter promovit. Id oportuit monere volui, ut
melius intelligantur cl. Stephani Antonii Morcelli
verba in commentariis elegantissimis ad caled. Con-
stantinop. tom. I, pag. 446: *Tabulas encausto pictas
aqua non laedit, ut nuper encaustica rursum inventa,
pictores in Urbe verissimum experimento deprehende-
runt. Recte ostendit Morcellus ex concilio Nicæno II,
adhuc sæculo vii hanc pingendi rationem pictoribus
fuisse familiarem: Non tabulam cera perfusam hono-
rantes, sed regem... Quanquam imago nihil aliud est
quam lignum, et colores cera commixti et temperati.* In
Ephemeridibus Romanis anni 1781, pag. 119, ex-
ponitur opusculum Anglicum domini R. E. Raspe, Lon-
dini 1780, quo probat verisimile esse, apud Ægyptios,
Græcos et Romanos consuetudinem oleo pingendi
fuisse; aut veteres pictores proxime ad eam acces-
sisse: certum esse aut sæculo x aut xi eam consue-
tudinem viguisse. Inserit duos tractatus sæculi x aut
ciciter, alterum Theophrasti presbyteri, alterum Hera-
clii *De coloribus et artibus Romanorum*. Carmen Hi-
spanicum de Pictura cum notis Segovizæ editum, au-
ctore D. Didaco Antonio Rejon de Silva, in eisdem
Ephemeridibus Romanis anno 1786, num. 47, summis
laudibus commendatur; cum novis edendis libris ad
liberales artes illustrandas egregie incumbere, com-
pertum nobis est.

43. Heinsius cum altero Rott., Fabr., Widm.,
Bong., Teol., Cham., Gis. ad marg., Sich., Vat. A,
Rat., Torn. ad oram, Mar. sic *cassa figuris*. Urb., sic
seguia rerum. Alex. a prima manu, Weitz., Widm.
ad oram, Bongars. ad oram, Gifanuis ex tribus vet.
libris, Oxon., Thuan., Egm., sic *inania rerum*. Con-
tendit Gifanuis, sic posse corripri, ut *fac*. Repugnat
Heinsius, qui non bene Aldum citat pro hac lectione
sic inania: nam Aldus ita quidem ediderat, sed emen-
davit et *inania rerum*, quæ lectio mihi probatur, et
exstat in Alex. pro div. script., et in textu Gisellini
recepta est. Gallandius ait, in Tornæs. esse cum Aldo
inania rerum in textu; sed non explicat an sit et *ina-
nia*, an *sic inania*. Sæpe accidit ut in Prudentio veram
lectionem corripit inepti correctores, qui syllabam
breve ratione cæsura ab eo frequenter pro-
duci ignorabant.

46. Gifanuis, qui verbo *Fac totum hunc locum la-
borat explicare, acrem sonare ingeniosum advertit.*
In Vat. A mendum est *acer Apellas*. Indicatur poesis
in Homero, pictura in Apelle, et superstitio in
Numa.

47. Ald., Gifanuis loc. cit., Weitz., Widm. supra,
Alex., Urb., Gis. ad oram, Thuan., Boher. vetustior,
cognatumque voluit. Vat. A, codex Jureti et Thuan.
a secunda manu, *cognatumque vocant*. Mar., Rat., al-
ter Rott., Ox., Fabr., Gis., Bong., Widm., Heins.,
Teol., *cognatumque malum* per exegesein, ut pigmen-
ta, camæne, idola sint cognatum malum. Pro pig-

menta Bong., Widm. a prima manu, Gifanuis, *figmen-
ta*. Retine pigmenta, et intellige picturam. Heinsius
præterea scribit et scribendum ait *camænas*, repu-
gnantibus membranis; quem tamen secutus est taci-
tus Teolius. Mihi certe non displicet lectio Heinsii, et
in mentem etiam antea venerat: sed videndum est an
lectio codicum defendi valeat. Gifanuis legit *cogna-
tumque voluit pigmenta camæne*, et explicat acri cog-
natum voluit, hoc est, idem voluit pigmenta camæ-
ne Egeriæ. Scilicet Egeriam *camænam* vocari putat,
quia grata fuit camænis, ut ait Ovidius in Fastorum.
Eodem ergo, inquit, pertinet *figmentum illud Numa
de Egeria*. Quæ explicatio mihi non probatur. Puto
ergo legendum *cognatumque malum, pigmenta, camæ-
ne, idola, convaluit fallendi trina potestas*: ut cogna-
tum malum convaluerit, scilicet pigmenta, camæne,
idola, quod malum est trina fallendi potestas: et fa-
vet huic lectioni, quod in nonnullis post idola est
comma. Vide vers. seq.

48. In Rat. pro idola aciolus apposerat *spectra-
que*. Aldus quoque cum edidisset *Idola convaluit fal-
lendi trina potestas*, inepte voluit emendare *Trina-
que convaluit fallendi idola potestas*, ne scilicet o in
idolum, corripere. Ald., Gis., Heins., *conflavit*.
Plerique scripti, *convaluit*, ut Vat. A, Mar., Rat.,
Urb., Gifanii et Jureti codices, Weitzius cum suis.
Alex., *conflavit* a prima manu, *conflavit* a manu se-
cunda. Heinsius r-jecit *docta potestas*, quod hacten-
us, inquit, circumferebatur. At jam ante Heinsium
trina potestas ediderat Aldus et Weitzius, neque
contemnendum est *docta potestas*, quod reperitur in
Mar., Rat., Bong., Gifanii codicibus, Fabr., Gis. Bar-
thius quoque lib. vi, cap. 26 Advers., legit *docta
potestas*, et id referendum putat ad eloquentiam eor-
um qui idola invexerunt: ubi notat, Prudentium
eodem verbo usum quod in Yarronis satyra *Nosce
teipsam* Nonius explanat. *Nihil sunt musæ? Poesis
vestra quas artifices duxit*. Sic enim legit verba illa:
Nihil sunt musæ pollicis vestre quas ærifice duxit, quæ
Janus Rutgers aliter, aliter Lipsius emaculant.
Sensus tunc erit, Cognatum malum conflavit idola;
hoc autem cognatum malum sunt pigmenta (pictura,
Apelles), camæne (musæ, Homerus), fallendi docta
potestas (superstitio, Numa). Melius tamen est *trina
potestas*, ut pictura, poesis et superstitio compre-
hendantur. Poesin autem cum pictura quamdam in-
ter se cognitionem et similitudinem habere nihil est
cur probemus, cum satis patet. Hoc proprium est
Prudentii, quod superstitionem bis fingendi artibus
ingeniose conjunxit. Heinsii explicatio est quod
trina fallendi potestas conflavit (ita enim legit) pig-
menta, camænas et idola, quæ sunt cognatum ma-
lum. Nostra magis ad redd. mss. et ad mentem Pru-
dentii accedit, quod cognatum malum, trina fallendi
potestas, videlicet pigmenta, camæne, idola, conva-
luit, hoc est simul valuit, viresque mutua ope acce-
pit: hoc enim pugnat Prudentius.

49. Hæc si negant gentiles, respondeant, inquit
Prudentius, rationemque reddant cur sacra ipsi su-
mant ex pictura fabulisque poeticis? Exempli loco
cur sacerdos Cybeles seipsum castrant, nisi quia fa-
bula poetica Attin fingit exsectum sive castratum,

- 50 Ex tabulis, cerisque poetica fabula praeſtat? A
Cur Bercynthiacus perdit truncata sacerdos
769 Inguina, cum pulchrum poeſis caſtrave-
[rit Attia?
Cur etiam templo Triviae, lucisque ſacraſtis
Cornipedes arcentur equi, cum muſa pudicum
55 Raptarit juvenem volucris per littora curru,

Idque etiam paries tibi veſſicolorus adumbret?
Deſine, ſi pudor eſt, gentilis ineptia, tandem
Res incorporeas ſimulatis ſingere membris.

770 Deſine, terga hominis plumis obducere: fru-

- 60 Fertur avis mulier, magnusque eadem dea vul-
[tur.

GLOSSÆ VETERES.

50. Tabulis, imaginibus, ex pictura. — Præſtet, an-
teſtet, l.
51. Bercynthiacus, a Bercyntho, Opis monte. —
Perdit, adhuc, l.
52. Inguina, virilia. — Poëſis, fictio poetica: poeſis
eſt materia uniſcujuſque carminis. — Caſtraverit, ca-
ſtratam narraverit, l.
53. Triviae, Dianae, vel Proſerpinæ, l.

55. Raptarit, raptatum dixerit. — Juvenem, Hippo-
lytum, l.
56. Adumbret, figurat, imaginet, l.
57. Si, pro ſiquidem. — Ineptia, ſtultiſſima, l.
58. Simulatis, in, l.
59. Plumis, cum, Iſo.
60. Fertur avis, multos et viros, et mulieres legi-
mus in fabulis verſos in aves, unde commemorat, l.

COMMENTARIUS.

Idque etiam pictura exhibent? Simile eſt in aliis ſa-
ceris, quibus equi a templo Dianae arcentur. Quid,
inquam, hæc innunt, niſi quod poeſi et pictura ido-
lorum cultus coaluerit?

50. Vat. A, mendose, ex fabulis. Rat., Weitz.,
Widm., Bong., praeſtet; alii præſtat, ut poſtea perdit.
51. Mar. a ſecondâ manu, perdat. Imitatur Pru-
dentius Minuciuſ in Octavio: *Cybele Diadyma pu-
det dicere, quæ adulterum ſuum inſeliciter placitum,
quoniam et ipſa deformis et vetula, ut multorum dco-
rum mater, ad ſtuprum illicitum non poterat, excecuit,
ut deum ſcilicet ſaceret eunuchum. Propter hanc fa-
bulam Galli eam, et ſemiviri ſui corporis ſupplicio
colunt.* Catullus et Arnobius narrat Attidem ſibi
genitalia deſecuiſſe. Qui plura de his velti, legere po-
terit commentatores Minucii, ut mythologos præter-
eam.

52. Ald., Gis., cum pulcher ſeſe caſtraverit Attia.
Plerique et potiores, cum pulchrum poeſis caſtraverit
Attin. Teoſius ait locum antea corruptum ita reſti-
tuiſſe Heinſium. At Weitzius cum ſuis omnibus mſs.
jam ediderat cum pulchrum poeſis caſtraverit Attin;
et ita antea reſtituerant Sich. et Giſanius, et legerat
in ſuo codice Juretus, et in margine vet. edd. exiſtare
confirmat Gallandius. Hic præterea invenit cur pul-
chrum; ſed alii habent conſtanter cum, et Giſanius
monet obſervandum uſum particulae cum: Cur Galli
Cybeles ſe excidunt, cum ex fabulis poeticiſ cognos-
cat Attin fuiſſe caſtratam: hoc eſt, cur ſe exci-
dunt, niſi quia cognoscitur, etc. Cur a templo Dianæ
arcentur equi, niſi quod muſa, ſeu poeſis Hippo-
lytum raptatum faciat, etc. Nonnulli ſcribunt Atys;
ſed hoc loco melius eſt Attis, ut prima producat,ur,
qua: corripit ſolet in Atys.

53. Ex Virgilio lib. vii: Unde etiam templo Tri-
viae, lucisque ſacraſtis Cornipedes arcentur equi.

54. Ald., Widm. ſupra. Pal., Vat. A, Gis., Alex.
a ſecondâ manu, et apud Gallandium vet. edd.,
cum Phædra pudicum. Jureti codex cur Phædra.
Grangæus interpretatur Phædræ fuiſſe cauſam cur
raptaretur Hippolytus, ut narrat Hyginus fabula 47.
In Egm. mendum eſt pudicam. Veſtor et communior
lectio cum muſa pudicum, de qua Gronovius in Dia-
tribe Statiæ, quem adendum ſuadet Heinſius.

55. Giſanius, Gis. ad oram, littora curat.

58. Rat., ſimulatis, minus bene, pro ſimulatis.
Codworthus System. intellect. cap. 4 obſervat Pru-
dentium, Græcos imitatum, vocare res incorporeas
rerum affectiones, et eventus, qualis erat victoria;
et ex verſ. 236 huius libri et verſ. 191 Apoth. colli-
git, Symmachum et alios gentiles credidiſſe, multa
veterum numina fuiſſe perfectiones unius Dei, no-
mine perſonarum indutas, neque aliud fuiſſe Victo-
riam deam niſi virtutem unam et multis unius Dei.
Verum fruſtra laborat Codworthus: eſi enim certum
ſit, gentiles in ſuorum numinum vi et poteſtate

B explicanda non ſatis ſibi conſtituiſſe, tamen ex Pru-
dentii verſibus mox afferendis ſolum conſtat Divi-
nitatem a Symmacho in varias partes fuiſſe diviſam:
quem ideo arguit Prudentius, quod cum Deus unus
ſit neque dividi poſſit, ipſe numina mille inducere
voluerit. Vide Comm. ad eum verſ. 236. Valsecchius
ad Codworthii interpretationem accedere videtur:
nam ex Apotheoſis loc. cit. colligit lib. i de Funda-
mentis relig., cap. 9, idololatrias unum Deum credi-
diſſe, diverſa verò numina aut unius Dei perfectio-
nes, aut virtutes homine ſuperiores, ſed miniſtras
Dei fuiſſe.

59. Aldus aliiſque male diſtinguunt plumis obdu-
cere fruſtra. Heinſius monuit interpungendum obdu-
cere: fruſtra Fertur avis.

60. Mar., ab his; ſupra eadem manu avis cum
reliquis. Marietus primam ſui codicis lectionem
approbat, et avis ait eſſe glosſam imperite transla-
tam a verbo vultur ad verba ab his; exponit autem:
C Fertur eadem victoria ab his plumis, dum fingitur vo-
lare, et mulier, et vultur magnus; id eſt, monſtrum
ridiculum eam efficit, dum illam et mulierem ſimul
et avem facit. Heinſius opinabatur magicæque: nam
id vocabulum ſæpe in magnus degenerare ob cogna-
tionem litterarum ad Naſonem compluribus exemplis
pervicerat: quanquam vel ſic verſus hic cum
proxime præcedenti ſuſpectus illi eſt. Iſo interpreta-
tur de fabula qua mulier in avem, exempli loco, in
vulturum converſa dicitur. Chamillordus ait Victo-
riam magnum vulturum dici, vel quod alata vulturum
more exercitus ſupervolet, vel quod omnis avis ma-
gna dici poſſit vultur. Grangæus notat Ægyptios
vultoris imagine matrem, et cælum, quod feminam
putant, Pallada etiam et Junonem repræſentare,
quod nullum marem credant eſſe inter vultures, una
vento concipere dicuntur. Addit, forſaſſe per vultu-
rem hic intelligi Iſidem. Baronius enim tom. III
Annal. in vita Juliani numiſmatis meminiſſe, cujus
prima parte Deus eſt Serapis vultu Juliani excuſſus,
D altera duæ Iſides cum aſpidem ſerſis in capite, gla-
diis in manibus, vulturum alis in dorſo: adeoque
avis illa mulier vultur deæ Iſidi ſacra eſt. Federicus
Morellus a Grangæo hac de re conſultus ſic reſcripſit.
Confirmari id poſſet, quia Aſianus lib. x de Anima-
libus, cap. 22. refert Ægyptios Iſidis ſtatuum pen-
nis vulturinis ornare; et multi putant ab Ægyptiis
coli vultures. Sed ut verum fatear, magis placeat inter-
pretatio Chamillardi, quod fruſtra ſingatur Victoria
mulier, dea et vultur, ſive magnis alis tanquam
vultur inſtructa. Iluc trahi poteſt, quod vultures
Marii erant ſacri, et quod veteres imperatores accu-
rate explorare ſoliti eſſent in quam belli partem
ſpectarent vultures, inde victoriam ſperantes, vel
proſpiciationem: de quibus Aſiſis Rhodiginum Lect.
antiq. lib. viii, cap. 18, Ægyptios, Perſas, Græcos
Victoriam ſibi imagine accipitris repræſentariſſe litte-

- Vis decorare tuum, ditissima Roma, senatum? A
Suspende exuvias, armis, et sanguine captas,
Congere casorum victrix diademata regum,
Frangere repulsorum sœda ornamenta deorum:
65 **771** Tunc tibi non teris tantum victoria
[parta,
Sed super astra etiam media servabitur sede.
Talia principibus dicta interfantibus, ille
Prosequitur, magnisque tubam concentibus in-
[flat:
Allegat morem veterum: nil dulcius esse
70 Affirmat solitis, populosque, hominesque teneri
Legē suā. Sicut variz nascentibus, inquit,
Contingunt pueris animæ: sic urbibus affert
Hora, diesque suum, cum primum mœnia sur-
[gunt, B
Aut fatum, aut genium, cujus moderamine re-
[gnent,
75 Addit et arcanum rerum, verique latebras
Prosperitate aliqua deprendi posse secundi

- Per documenta boni: si sint felicia, quæ quis
Experiendo probet: cœcisque parentibus omnes
Idolium semper feliciter, et pede dextro.
80 **772** Enumerat longi vim temporis: exiat
[ipsam
Crinibus alentem niveis, et fronte vietam,
Ore reposcentem querulo sua nomina Romam.
Liberā sum, liceat proprio mihi vivere more:
Et quis erit qui mille meos reprehenderit annos?
85 Uno omnes sub sole siti, vegetamur eodem
Aere: communis cunctis viventibus aura.
Sed, qui sit, qualisque deus, diversa secuti,
Querimus, atque viis longe distantibus, unum
Imus ad occultum. Suis est mos cuique genti:
90 Per quod iter properans eat ad tam grande
[profundum.
His tam magnificis, tantaque fluentibus arte,
Respondet vel sola fides, doctissima primum
Pandere vestibulum veræ ad penetralia sectæ.
Nam, cum divinis agimus de rebus, et illum,

GLOSSÆ VETERES.

62. Exuvias, spolia.—Armis, cum, I.
63. Congere, collige tu.—Victrix, Roma.—Diade-
mata, coronas, I.
64. Repulsorum, abjectorum, I.
66. Fœde, in celo, I.
68. Prosequitur, Symmachus respondet.—Tubam,
guttur, voc. m, I.
69. Allegat, nuntiat, ratiocinabatur, vel instruat.
—Dulcius, bentius, I.
70. Solitis, legibus, I.
74. Genium, naturalem loci genium, I.
75. Addit, ille, Symmachus.—Arcanum rerum,
arcanus est, arcanum rerum, et latebras varii boni posse G
deprehendi aliqua prosperitate, I.

76. Secundi, prosperi, I.
79. Idolium, gentilitatem.—Dextro, secundo, I.
81. Vietam, antiquam, I.
83. Libera, Roma dicit: vox Romæ, I.
85. Siti, scilicet sumus.—Eodem, uno, I.
87. Diversa, idola, I.
88. Distantibus, dissimilibus, Iso.
89. Occultum, Deum, omnipotentem.—Suis, pro-
pris, I.
90. Grande, quod Deus est summus, I.
92. Respondet, fides Symmacho.—Vel, etiam.—
Fides, fideles homines, I.
93. Penetralia, secreta.—Sectæ, doctrinæ,
fidei, I.

COMMENTARIUS.

ris traditum est. Ægypti vero accipitem et aquilam
videntur coluisse, tantum numina, a quibus victo-
riam orarent. Fortasse inde ales Victoria pingitur.

62. Egm., Gis. ad ram, sanguine raptas.
64. Cauchius malebat vetera ornamenta deorum.
Nihil est causæ cur sollicitetur lectio codicum sœda
ornamenta, quamvis Juvena is dixerit vetera orna-
menta deorum, et alibi Prudentius veteres dei. Illoc
enim loco concinnus est sœda ornamenta deorum,
cum præcesserit descriptio ridiculorum numinum,
sive monstrorum.

65. In editione Parmen-i videntur pato nunc tibi
pro tunc tibi, quod exigit sensus.

67. Ald., in te fantibus, Alex. a prima manu men-
doso, interfantibus.

68. Thuan., persequitur, quod Heinio et Teolio
placuit. De eloquentia tubam Sidonias, Claudianus
Mamertus alique dixerunt.

69. Mar. a prisca manu, Pal., more, male. Thuan.,
Egm., Boher. antiquior, Heins. et re: utiores, no-
rem veterem. Alii veteres mss. ei eodd., morem ve erum.

73. Ald., Egm., Pal., Heiniani p'rique, Jurei
codex, suis; Thuan., suis, quod placuit Heinio;
sed præstat suum, scilicet fatum, aut genium, cum
Mar., Rat., Weitz., Gis. et aliis. Mania surgunt ex
Virg. i. Æn.

74. Vat. A, regunt. Weitzius pro regnet allegat
Ald. et Egm., sed Aldus meus habet regnent.

76. Egm. et Pal., secundis Per documenta bonis.
Weitzius Aldum etiam allegat pro hac scriptura: et
si quidem secundis in Ald., sed postea boni; quod
utrumque sinu defendi nequit.

79. Aldus idolum, ne videat e corripitur. Rat.
etiam idolum, sed, ut coniecit, a recenti manu.

81. Ald., fronte vietā. Wilm., rigetam.

82. Mar. a prima manu, queruloso: correctum
querulo sua.

84. Nonnulli conjungunt æquis: utroque modo
dicitur. Vide Gifanum, verbo et quantis.

86. Heinio edidit communis cunctis viventibus
aura, sed in notis monuit omnino scribendum com-
muni aura, quidquid obviatur membrana, et ad
præcedens proxime vegetamur referendum. Sed non
video cur non ita possit scriptura vetus explicari:
Vegetamur eodem aere, communis est cunctis viventibus
aura: nam Prudentius sæpe omittit verbum substan-
tivum est, ut Heinio ipse notavit ad vers. 26 hymni
i Cath.

87. Vat. A, Urb., sed quis sit.

89. Gis. in e breve, Mar., Weitz., Sich., Alex. a
prima manu, Heiniani fere omnes, suis est mos cui-
que genti, quod pato fuisse in Rat., ubi, abrais pri-
oribus, nunc legitur nam genti est cuique suis mos.
Egm., Alex. a secunda manu, Ald., Gis., Pal., Vat.
A, proprius genti cuique est mos. Giselinus facietur, in
plerisque antiquis casæ suis est mos cuique genti: sed
fallitur, quod affirmat alibi semper primam in cuique
a Prudentio corripit ex fide mss. Vide Comment. ad
vers. 105 Ilamart., sua cuique jura.

94. Apposite contra Baillium hos versus profert
Valsecchius lib. ii de Fundam. relig., cap. 6. Cum
enim Deus, quippe infinitus a nobis comprehendi
nequeat, non est exigendum ut clare natura ejus ex-
plicetur.

- 95 **773** Qui vel principio caruit, vel fine carebit, A
 Quicquid chaos anterior fuerit, mundumque
 [creavit,
 Conjectare animo contendimus, exigua est vis
 Humani ingenii, tantoque angusta labori :
 Quippe minor natura aciem si intendere tentat
 100 Acrius, ac penetrare Dei secreta supremi,
 Quis dubitet victo fragilem lascescere visu,
 Vimque fatigatae mentis sub pectore parvo
 Turbari, invalidisque habitum succumbere
 [curis?
 Sed facilis fidei via provocat Omnipotentem
 105 Credere : qui bona non tantum praesentia donat,
 Sed ventura etiam, longisque intermina sacris
 Promittit, ne totus eam resolutus inane
 In nihilum, pereamque brevem post luminis B
 [usum.
 Muneris auctores ipso de munere pendas,
 110 Aeterna aeternus tribuit, mortalia confert
774 Mortalis : divina Deus, peritura caducus.
 Omnia, quae tempus peragit, quaeque exitus
 [aufert,
 Villa sunt brevitate sui, nec digna perenni
 Largitore : cui propria est opulencia, nunquam

Desinere, idque homini dare, quod non desin-
 [nat unquam.

Nam si corruptum, corrupendumque Deus quid
 Praestat, habetque nihil, quod sit pretiosius
 [istis :

Pauper, et infirmus, et summo indignus honore,
 Et non omnipotens, sed inanis numinis umbra
 [est.

120 Hac ratione fides sapienter conjicit, imo
 Non dubitat, verum esse Deum : qui, quod su-
 [mit, et quod

Vivimus, illasum semper fore, si mereamur,
 Nos sperare jubet. Coelestia si placet, inquit,
 Scandere, terrenas animo depellite curas.

125 Nam quantum subjecta polo tellus jacet infra,
 Dividiturque ab humo convexi regia caeli,
 Tantum vestra meis distant mundana futuris,
 Dira bonis, scelerata piis, tenebrosa serenis.

775 Quidquid obire potest, fugiatis, censeo :
 [quidquid

130 Naturae ratione capit vitium, atque senescit,
 Pro nihilo, in nihilum quia sunt reditura, potetis.
 Cuncta quidem, quae gignit humus, quae continet,
 [ipso

GLOSSÆ VETERES.

96. Chaos, mundo, initio, l.
 99. Natura, homines, l.
 100. Supremi, altissimi, l.
 101. Visum, mentem, acumen intellectus, l.
 103. Hebetem, pigram, l.
 106. Intermina, interminabilia, infinita in aeter-
 nitate, l.
 107. Eam, transeam, l.
 108. Luminis, istius vitae, lso.
 109. Pendas, aestimes, lso.

110. Aeternus, Deus, lso.
 111. Mortalia, mundas, homo, l.
 115. Desinere, finire, l.
 116. Quid, aliquid, lso.
 117. Istis, praesentibus bonis, l.
 120. Conjicit, narrat, l.
 123. Inquit, Deus, lso.
 129. Obire, transire, vel finire : verba Dei. — Censeo,
 judico, praecipio, l.

COMMENTARIUS.

96. Hymno 12 Cath., vers. 40, Antiquis caelo, et
 chaos.
 97. Vat. A, animo concedimus, non bene. Sententia
 ex sacris Litteris petita est, Proverb. xxv, 27; Ec-
 cles. iii, 22, et aliis in locis.
 98. Mar. a prima manu, ingeni, male.
 99. Mar. a prima manu, naturae : legendum na-
 tura.
 101. In editione Parmensi error contra metram et
 sensum, lacessere visu. Ald. et Oxon. lassescere visum
 pro visu.
 102. Thuan., sub tempore parvo, quod Salmasio
 placebit, quamvis sub recludet; nam alibi etiam
 Prudentius, Alcimus Avitus et Dracontius sub tem-
 pore simili modo dixerunt. Prafero communem le-
 ctionem sub pectore parvo.
 106. Non semel Prudentius utitur voce intermi-
 nus : usus ea est Ausonius epist. 16 : Felicitate inter-
 mina. Avienus in Periergesi : Musis intermina vita.
 Sidonius et Salvianus etiam interminabilia dixerunt.
 107. Ald., nec totus, non bene.
 109. Ald., Weitz., Gif., praestantiores Heinsiani,
 Egm., Pal., Alex., auctorem, quod sequuntur Heins.
 et Cham. Teneo auctores cum Mar., Rat., Urb.,
 Widm., Bong., Fabr., Gis., allis. Gifanius praefert
 auctorem, quia sequitur aeternus, mortalis, et ibi est
 muneris. Non satis intelligo quid sibi velit. Cur enim
 non recte dicatur, Pende auctores muneris ipsa de
 munere. Aeterna aeternus tribuit, mortalia confert mor-
 talis, ubi auctores diversorum munerum inter se
 conferuntur.
 114. Vat. A, mendose, largitor. Alter Rott., cui

- proprium est opulencia.
 115. Aldi error desinere. Gis. ad oram, atque ho-
 mini. Weitz., Gis., Mar., non desinet. Rat., desinit.
 Codex Jureti, Alex., Urb., Vat. A, Ald., Egm., Pal.,
 potiores Heinsiani, desinat unquam.
 116. Weitzius cum nonnullis, corrupendumque
 Deus quid.
 117. Vat. A, praestet; alii, praestat.
 118. Fabr., summoque. Gis. 1 ed., et summo : 2 ed.,
 summoque. Codices potiores, infirmus et summo :
 nam familiare est Prudentio brevem ratione causa-
 ra producere. Vide Gifanium verbo incisio.
 119. Alex. a prima manu, Urb., Mar., et inanis,
 non male. Rat., nominis umbra est, minus bene.
 121. Eadem sententia lisdem fere verbis hymni 4,
 Cath. vers. 13.
 125. Mar., Rat., Weitz. cum suis, Sich., Gis., al-
 ter Rott., subjecta polo. Heinsiani plerique, Gis. 1
 ed. in textu, Ald., Urb., Alex., Vat. A, subjecta situ.
 Teolius ita edidit, sed non bene allegat Aldum pro
 polo : nam Aldus Weitzio, Heinsio, et mihi dat situ,
 quod tenuit Heinsius. Sententia desumpta est ex
 Isaia, cap. lv, vers. 9 : Quia sicut exaltantur caeli a
 terra, sic exaltatae sunt viae meae a viis vestris, et cogi-
 tationes meae a cogitationibus vestris.
 126. Lucetius lib. iv : A terris quantum caeli patet
 altus hiatus.
 131. Widm. supra, Mar., quae sunt.
 132. Heinsius cum suis praestantioribus, cuncta
 equidem, et continet ipsa cum lisdem, Ald., Vat. A,
 Alex. a secunda manu. Alii plerique nostri mss., et
 edd., cuncta quidem, et continet, ipse Principio insti-

- Principio institui, nitidoque insignia mundo
Ornamenta dedi, speciosaque semina finxi.
135 Sed tamen esse modum volui, parciisque fruenda
Moribus indulsī, quantum moribundus, et æger
Corporis, ac vitæ volucris sibi posceret usu:
Non ut captus homo studiis, et inaniter ardens,
Duceret omne bonum positum in dulcedine
[rerum,
140 Et specie tenui, quas currere tempore jussi,
776 Atque ævum statui, sub quo generosa
[probarem
Pectora, ne torpens, et non exercita virtus,
Robur enervatum gereret sine laude palæstræ.
Illecebrosus enim sapor est, et pestifer horum,
145 Quæ, dum prætereunt, miro oblectamine mentes

GLOSSÆ VETERES.

135. Parcis moribus, frugalitibus, l.
137. Volucris, quæ cito transit, l.
138. Non, non ideo distribuit, Iso.
139. Duceret, astimaret, l.
145. Enervatum, infirmum. — Palæstræ, certaminis, luctaminis, l.
141. Illecebrosus, illicitus. — Horum, delectamentorum, l.
147. Constantia, figata a diabolo, Iso.

COMMENTARIUS.

tus, teolius cum Heinsio facit, sed non bene distinguit quæ continet, ipsa Principio institui, nisi fortasse Theolius intelligat ipsa cuncta quæ gignit humus. Heinsius intelligit, quæ continet ipsa humus. Alii, ipse ego, institui.

134. Nonnulli vulg., male, *patiosaque semina*.
135. Vat. A, vitiose, *parciq.* In theinsio difficultatem parit depravata hoc loco scribendi ratio *volui pro ecclui*. Chamillardus quoque edidit *volui*.

136. Ald., *ægri*; melius *æger*. Alex. a prima manu vitiose, *æger*.

138. Gis. in quodam codice invenit *captus humo*. Thuan., *inaniter usus*.

140. Gis., Bong. in textu, Mar. a prima manu, Gis. in textu, et *species tennes*. Jureti codex, Sichi., Alex., Vat. A, Weitzius cum plerisque suis, Thuan., Egm., Boher. et Rott. priores, et *specie tenui*. Urb. legit et distinguit et *specie, tenui* quas currere tempore jussi. Gifanlius, verbo Vis magna, cum alium locum Prudentii adduxisset, Egm. inquit, *poetam Christianum quia nunc, ut opinor, fere totum vindicavimus a mendis innumerabilibus, addamus et aliquot, ut ita dicam, manticas, et hanc imprimis e lib. ii in Symmachum: tum hos verus exseribit, et explicat. Sed opportune antea monebo, fortasse ex his verbis deceptos, qui Gifanlium notas mss. in Prudentium reliquissæ affirmant, Gifanlius quidem nihil aliud hoc loco ait, nisi Prudentium fere totum a se in illo ipso indice Lucretiano a mendis vindicatum. Explicatio autem Gifanii innititur verbis et *tenui specie*: et ait: *Vetat nos bonum omne collocare in voluptate, quæ ex rebus et earum tenui specie seu nitore capitur. Putat nullo sensu dici et species tennes*. Giselinus cum suo ms. legendum contendit et *species tennes*, quia respicit ad illud *speciosaque semina finxi*, quibus parce et certo modo utendum est. Mariellus etiam hanc lectionem approbat et confirmat ex vers. 755: *Exiguæ rerum species*. Tunc sensus erit: *Duceret, esse bonum omne positum in dulcedine rerum, et esse bonum species tennes, quas currere tempore jussi*. Verior mihi, et clarior videtur alia lectio, quæ etiam est Aldi, Heinsii et recentiorum.*

145. Post hunc versum Fab., Bong., alter Rott. inducunt alios duos, *Enervare suum corrupta per otia robur Posses, et in nullo luctamine pigra jaceret*. Alii omittunt hunc versum *Robur enervatum*, etc., et illos duos ejus loco apponunt, ut Jureti codex, prior Rott.,

Implicitas, vinctasque tenent: vineenda volupias,

Elaqueanda animi constantia, ne remanens
Mollibus, ac lentis nexa, et captiva preniatur.
Luctandum summis conatibus: inter acerba
150 Sectandum virtutis iter: ne suavia fluxæ
Conditionis amet, nimium nec congerat aurum,
777 Nec varios lapidum cupide spectare
[colores

Ambitiosa velit: nec se popularibus auris
Ostendet, pulchroque inflata tumescat honore.
155 Ne natale solum, patrii ne jugera ruris.
Tendat, et externos animum diffundat in agros,
Et ne corporeis addicat sensibus omne,
Quod vult, aut quod agit: ne præferat utile justo,

- B 148. Lentis, flexibilibus, l.
149. Acerba, supplicia, l.
153. Auris, favoribus, l.
154. Ostendet, gloriatur, jactet. — Pulchroque, sicut hominibus videtur, l.
156. Tendat, dilatat, ad se trahat, l.
157. Addicat, tribuat, l.
158. Utile justo, utilitatem justitiæ, vel terrenum, l.

Ox., Vat. A, prior Boher., Egm., ut se legisse affirmat Heinsius, quamvis Weitzius id neget. Alii solum agnoscunt versum *Robur enervatum*, ut Widm. et Mar. In Rat. videtur hic solus versus fuisse, et recenti manu additi sunt duo illi a Giselino et ab aliis merito omissi. In Urb. et Alex. exstant hi duo versus, sed pro diversa lectione, non ut tres illi simul recipi debeant. Weitzius putavit Aldum tribus his versibus locum dedisse: et ita quidem fecerat. sed monuit postea delendum primum versum *Robur enervatum gereret sine laude palæstræ*. Perspicuum est duos alios versus additos ab aliquo, qui primum e in *enervatum* nollet corripere: de quo dixi satis ad vers. 64 hymni 8 Cath. In Alex. scribitur *inervatum*, uti etiam in Thuan.

146. Scriptor cap. 23, lib. vi: *Cavenda sunt igitur oblectamenta ista, tanquam laquei, et plagæ, ne suavitatem mollitiæ capiti, sub ditionem mortis cum ipso corpore redigamur, cui nos mancipamus. Agit Lætantius de saporis et odoris voluptatibus*.

147. *Elaqueare laqueis exsolvere apud Sidonium; elaqueatus apud Ammianum*.

149. Ald., Gis., Jureti codex, Oxon., Egm., Vat. A, nitendum summis. Heinsius hanc lectionem prætulit in brevi indiculo erratorum aut mutandorum, ut dicam ad vers. 719 in Romano; in textu edidit *luctandum*, etc. Teolius Heinsio imputat *nitendum*; sed Heinsius clare edidit *luctandum* cum plerisque suis et nostris: neque aliud in notis advertit nisi *nitendum* habere Oxon., Egm. et Ald.

151. Ald., Pal., *ne congerat*. Gis. legit et distinguit *amet nimium: ne congerat aurum*: ita in textu, sed in indiculo de quo paulo ante, *amet; nimium ne congerat aurum*. Plerique *amet, nimium nec congerat aurum*. Mar. male, *nec congeret*. Fabricius, *ne congerere aurum, scilicet velit, quod mox sequitur*.

153. Virg. lib. vi. *Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris. De auris popularibus vide comment. ad vers. 22 hymni 1 Cath.*

154. Mar. a prima manu, *tumescit male*.

156. Salvianus lib. i ad Eccles. cath. adversus avaritiam: *Videtur, quas parari opes a parentibus filiis Deus jubet, non pecuniarios thesaurorum.... non fundos interminabiles, et notitiam possessoris sui excedentes, qui consortes pati indignum existunt, et vicinitatem injuriam putent. Eadem sententia passim ab ethnicis ipsis repetitur, Horatio, Juvenale et aliis.*

Spemque suam in me omnem statuat, nunquam A
[peritura,

160 Quæ dederò, longæque die mea dona trahenda.
Hæc igitur spontente Deo, quis fortis, et acer,
Virtutisque capax breve quidque perennibus in se
Prætulit? vel quis sapiens potiora putarit
Gaudia membrorum, quam vivæ præmia mentis?

163 Nonne hominem, ac pecudem distantia separat
[una,

Quod bona quadrupedum ante oculos sita sunt?

[ego contra

778 Spero, quod extra aciem longum servatur

[in ævum?

Nam, si tota mihi cum corpore vita peribit,
Nec poterit superesse meum post funera quid-

[quam,

170 Quis mihi regnator cæli? quis conditor orbis?

Quis Deus? aut quæ jam merito metuenda

[potestas?

GLOSSÆ VETERES.

159. Me, in Deum. — Peritura, scilicet sunt, Iso.

160. Trahenda, scilicet sunt, I.

161. Acer, ingeniosus, I.

162. Breve, transitorium aliquid, I.

163. Mentis, acuminis, animæ, I.

165. Nonne, affirmando, I.

166. Ante oculos, in præsentia, I.

167. Aciem, visum oculorum, invisibiliter. — Ser-

vatur, mihi, I.

169. Funera, mortem, I.

173. Incestabo, polluiam. — Toros, legitimos, I.

174. Inciabor, negabo, I.

175. Depositum, commendatum. — Tennes, pau-
peres. — Clientes, parentes, socios, servos, vel socios C

minores, I.

159. Ald., Mar., Pal., Widm., Gifanix ex vet. lib.,
Alex., Heinsius cum plerisque suis, Weitzius, Sich.
et alii, *spemque in me omnem statuat*, admissio hiatu,
quem Prudentio familiarem putat Heinsius. Confer
Gifanium verbo hiatu. Hunc hiatum cum hoc loco,
tum alibi nonnulli codices fugiunt. Alter Rott., Urb.,
spemque in me statuat omnem. Vat. A, Gis. in textu,
spemque suam in me omnem statuat; ad marg., *spem-*
que in me omnem. Fabr., *omnem spemque in me sta-*
tuat. Gis. 1 ed.; in *me spemque omnem statuat*.

160. Ald., Gis. 1 ed., sunt: æternum mea dona
manebunt. Alii plerique, *longoque die mea dona tra-*
henda. Fabr., Gis. 2 ed., *longoque die mea dona ma-*
nebunt.

161. Egm., qui fortis. Mar., et acris; supra, acer.

162. Rat., breve quidæ.

168. Vide Apost. 1 Cor. xv, 19 et 52. Cicero 4 De
legibus. Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil
timet, nisi testem et judicem? Vide quoque contra Bai-
lium disputat Valsecchius lib. iii de Fundamentis
relig., part. 1, cap. 3, ubi hos Prudentii versus car-
mine Italico reddit.

172. Mar., fluxus; Alex. a prima manu, luxos;
lege luxus.

174. Egm., habens aliquid.

175. Rat., avidis a prisca manu, male.

178. Weitzius et post eum Chamillardus citant
Bernardum alicubi de corrupto iudiciorum usu sui
temporis simili modo edisserentem. Incisæ sint leges
xii tabulis, et publico ære præfixo jura præscripta sint:
inter ipsa jura peccatur, etc.; qui locus quærenti mihi
non occurrit. Incidi postea in hæc ipsa verba, non
apud Bernardum, sed apud Cyprianum epist. 1 ad
Donatum, ubi ita ait: Incisæ sint leges duodecim ta-

blo per impuros fervente libid ne luxus:

Incestabo toros: sacrum calcabo pudorem:

Inciabor habens aliquid sine teste propinqui

175 Depositum: tennes avidus spoliabo clientes:

Longævam periniam magico cantamine matrem.

Tardat anus dominum dilata morte secundum.

Nec formido malum: falluntur publica jura.

Lex armata seilet, sed nescit crimen operari,

180 Aut, si res pateat, iudex corrumpitur auro.

779 Rara reos justa percellit pœna securi.

Sed quid ego hæc meditor? revocat Dens ecce

[severa

Majestate minax: negat interitura meorum

Per mortem momenta operum. Non occidet,

[inquit,

B 185 Interior, qui spirat, homo: luet ille perenne

Supplicium, quod subjectos male rexit artus.

Nec mihi difficile est liquidam circumdare

[flammis

176. Longævam, vetulam. — Magico, veneno, I.

177. Tardat, quoniam. — Anus, vetula mater. —
Dominum, hæredem, id est filium vel vitricum. — Di-
lata, divitendo, Iso.

178. Formido, timeo facere. — Falluntur, mea
frange, I.

179. Armata, ad puniendum, I.

180. Si, scilicet contigerit, ut, I.

181. Percellit, interficit, I.

182. Meditor, narro. — Revocat, ab hoc facto pro-
hibet me. — Severa, aspera, I.

184. Monumenta, memorias, I.

185. Luet, persolvit, I.

186. Quod, eo quod, I.

COMMENTARIUS.

bulis, et publice ære præfixo jura præscripta sint: inter
leges ipsas delinquitur, inter jura peccatur. Weitzius
pro Cyprianum Bernardum appellavit, quod non semel
illi accidit. Chamillardus Weitzium sine ullo examine
in hujusmodi auctoritatibus excrībendis sequi solet,
quæ mihi causa fuit, ut alias nunc omitam, cur
inopportuno judicaverim editionem ad usum Del-
phini recedere.

179. Barthius, lib. ii Advers., cap. 17, ad hunc
versum illustrandum notat, Trebellium Pollionem in
præfatione dixisse, Imperatoriam majestatem non so-
lum armis decoratam, sed et legibus oportet esse arma-
tam. Juretus, in notis ad epist. 15 lib. ii Symmachi,
multa in eandem sententiam congerit, quod minari
leges sæpe dicuntur, tanquam affectu moveantur.
Inde terrores legum, et apud Prudentium in Romano
vers. 203, *Laqueis minacis implicatus Julia*. Constan-
tinus in l. 51 ad leg. Juliam de Adult., *insurgere*
leges, et armari jura gladio ultore scripsit; Marius
Victor eodem respicit lib. ii Comm. in Genes., *Ar-*
mata leges gladiis, et vindice ferro.

184. Rat., Mar., Weitz., Gis. cum aliis, moni-
menta vel monumenta, quod in Tornæs. repertum
unice verum visum est Gallandio. Alex., Urb., Egm.,
Pal., Thuan., prior Bober., Ald. et Heins., *momenta*.
Ald., Weitz., Mar., Rat., Vat. A, *occidit*. Gis. et ple-
rique Heinsiani *occidet*.

185. Ald., Vat. A a prima manu mendose, qui spe-
rat. Mar. a prima manu luet, recte correctum per
luet. Vide Matth. iii et v.

187. Cur anima vocetur liquida et quo sensu, di-
ctum abunde in prolegom. cap. 15 contra nugas ca-
noras Baillii.

- Naturam, quamvis perflabilis illa feratur
More noti : capiam tamen, et tormenta adhi-
[bebo
190 Ipse incorporeus, ac spirituum sator unus.
Quin et corporibus parilis consortia pœnæ
Decernam : possum quoniam renovare favillas
Antiquam in faciem; nec desperanda potestas.
Qui potui formare novum, reparabo perem-
[ptum.
195 **780** Non desunt exempla meæ virtutis : in
[ipsis
Seminibus natura docet revirescere cuncta
Post obitum : siccantur enim pereunte vigore,
Quo vivere prius, tunc sicca, et mortua sulcis,
Aut foveis mandata latent, et more sepulcri
200 Obruta, de tumulis redivivo germine surgunt. B
Nunquid nosse potes, vel conjectare, quis istud
Tam solers opifex struat? aut quæ vis agat in-
[tus?
Nil vos, o miseri, physicorum dogmata fallant.
En ego signendi dominus, ac restituendi,
205 Quod perit, fluxitque, potens : ærentia quæque
In veteres formas aut flore, aut fronde reduco.
188. Naturam, animam, leo.
189. Noti, venti, I.
191. Peremptum, mortuum, I.
197. Siccantur, semina. — Vigore, humore, I.
198. Quo, vigore, I.
202. Solers, sapiens. — Agat, vivat, ducat, I.
203. Physicorum, naturas rerum tractantium, I.
209. Mihi, a me. — Rependat, persolvat, I.
211. Quæcunque, aut ad bonum, aut ad malum, I.
212. Viget, vivit. — Substantia, corporis et ani-

GLOSSÆ VETERES.

188. Naturam, animam, leo.
189. Noti, venti, I.
191. Peremptum, mortuum, I.
197. Siccantur, semina. — Vigore, humore, I.
198. Quo, vigore, I.
202. Solers, sapiens. — Agat, vivat, ducat, I.
203. Physicorum, naturas rerum tractantium, I.
209. Mihi, a me. — Rependat, persolvat, I.
211. Quæcunque, aut ad bonum, aut ad malum, I.
212. Viget, vivit. — Substantia, corporis et ani-
ma, I.
215. Halantis, spirantis, I.
216. Numerosa, multa, I.
218. Suppediat, subministrat, I.
219. Gravi, onerato, I.
221. Graia, Cræca. — Pallade, Minerva, I.
222. Lucinas, natales, a luce, in lucem venientes, I.
Lucidas, Mar.
224. Sobolem, filios, I.
188. Alicubi, perflabilis, perperam, pro perfla-
bilis.
189. In Rat. videtur fuisse adhibetur, recenti manu
factum adhibebo.
190. In Thuan., spiritus, quod Heinsius affir-
mat esse pro spiritibus. Ego puto mendum pro spiri-
tuum.
191. Ald., parilis consortia pœna.
192. Advertit Marietus sumi favillas pro cinere,
in quo permixtæ latere solent : nam infra ait poeta
surgat et ex cinere. Alibi a nobis notatum, cinerem
et favillam accipi pro quovis minuto pulvere, in
quem corpora defunctorum etiam non combusta re-
liguntur.
193. Mar. scribit desperanda.
194. Aldus male distinguit : Qui potui formare,
novum reparabo peremptum. De resurrectione con-
silia alii dixerunt. Lactantius lib. vii, cap. 23 : Si a
principio Deus hominem nescio quo inenarrabili modo
instituit : credamus, ab eodem restitui veterem posse,
qui novum fecit. Minucius in Octavio : Ceterum quis
tam stultus aut brutus est ut audeat repugnare, homi-
nem a Deo, ut primum potuisse fingi, ita posse denuo
reformari? nihil esse post obitum, et ante obitum nihil
fuisse : sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere
reparari? Exemplum etiam seminum, quæ non nisi
corrupta revirescunt, profert Minucius. Innumeri
alii idem argumentum versant. Vide Cath. hymn. 10,
vers. 121.
203. Ald., Alex., ne vos. Alii, nil vos. Egm. et
Pal., ad vos : opinatur Heinsius at vos. Teolius ita
distinguit, nil vos, o miseri; physicorum dogmata fal-
lant, nisi forte erravit typographus, quod libenter
credo. Barthius lib. xi Adv., cap. 21, admonuit a
- Idque ipsum quandoque homini facturus, inani
Surgat ut ex cinere, structuraque pristina con-
[stet :
Quæ mihi pro meritis vel per tormenta repen-
[dat
210 Crimina, vel summæ virtutis in arce coruscet,
Non peritura dehinc, quæcunque in sorte ma-
[nebit.
Interea, dum mixta viget substantia in unum,
Sit memor auctoris proprii, veneretur, et ore
781 Artificem submissa aum; non condidit
[alter
215 Halantis animæ sigmentum, et corporis alter :
Nec bona præsentis vitæ numerosa gubernant
Numina. Non alius segetes, et spicae feræ
Suppediat Deus : aut alius dat musta racemis,
Purpureumque gravi fundit de palmitis succum.
220 Ipse ego sum, virides oleas pinguescere baccis
Qui facio, Graia quas Pallade fingitis ortas,
Et qui lucinas tribuo nascentibus horas.
Duplex lege mea per mutua fœdera sexus
Gignere amat sobolem, generisque propagina
[gaudet :
- C Prudentio physicos vocari gnaros scientiæ natura-
lium rerum, medicos ad extremum hoc nomine vo-
catos.
205. Ald., Gis. 4 ed., Gall. cum vet. edd., sicci-
sima quæque.
206. Ald. contra metrum, aut flores.
209. Gifan. in Proserpita, ut jam dixi, Alex.,
Urb., promeritis, conjunctim. Egm. depravate, re-
pendat.
213. Sich. ita verba in hoc et seq. versu trajicit,
Sit memor artificis proprii, veneretur, et ore Auctorem
submissa suum.
216. Mar. perperam a prima manu, gubernat.
218. Mar., ast : ita Rat., sed pro div. script. aut.
Weitzius etiam ast, quod tenent Alex. et Urb.; sed
in Alex. videtur præterea esse aut. Gis., Heins. et
recentiores, aut. Ald., Torn. et alii vulgati, hand,
quod solum probat Gallandius.
220. Osee 11, 3 : Et hæc nescivit, quia ego dadi ei
frumentum, et vinum, et oleum, etc.
222 Juno Lucina dicebatur, quia partui præesse
credebatur, a luce vitali. Diana quoque Lucina simili
de causa vocabatur. Turnebus, Advers. num. 380,
horas lucis et vitæ a Prudentio lucinas appellatas ait
esse ipsa novitate admirandum et insigne. Salmasius,
pag. 66 in Aetium Spartianum, ait lucinas dici, ut
colosum pro colossum, aurum pro aureus, electrum
pro electrum, et similia. Sicut non Pallas, sed Deus
oleum hominibus præstat, sic Deus ipse, non Juno,
nascentibus horas lucis tribuit.
224. Rat., Mar. a prima manu, Widm. a prima
manu, Bong. a secunda manu, Weitz., gignere ha-
bet. Ald., Gis., Heinsianus, Alex., Urb., Vat. A., gi-
gnere amat.

COMMENTARIUS.

225 Quem vos lascivis violatis amoribus ignem, A
Et stupra vestra deæ Veneris prætextis umbra.
Unus ego hæc elementa rego, nec mole labo-

782 Ut miser, infirmusve aliquis fragilisve
[fatigor.]

Lux immensa mihi est, et non resolvable ætas,
230 Sensibus et vestris hand intellecta vetustas.
Inde ministerii ad tot moderamina mundi
Non ego, nec participes, sociosve requiro.
Porro autem angelicas legiones, quas mea fecit
Dextera, nosse meum est, et quæ natura crea-

235 Subsistat, qualesque mihi s'rvientur ad usus.
Tu, me præterito, meditaris numina mille,
Quæ simulæ parere meis virtutibus, ut me

225. Ignem, amorem; minna, I.

226. Umbra, adumbratione, I.

230. Vetustas, æternitas, I.

231. Inde, deinde, I.

234. Creatis, rebus, I.

236. Tu, o Symmache. — Præterito, neglecto, præ-
termisso, derelicto. — Numina mille, dicebant nam-
que hæretici, Symmachus et alii, unum tantum esse
summum Deum, qui imperat terræ, mari et cæteris
elementis, I.

225. De voce glossæ minna dictum ad vers. 117,
lib. I.

227. Alex., Egm., Widm., Bong., Weitz., scripti
Heinsiani, Sich., Vat. A., Mar., Rat., Unus ego ele-
menta. Gis. 1 ed., Urb., Cauch., Unus ego hæc ele-
menta. Gis. in textu 2 ed., Fabr. unus ego ipse ele-
menta. Weitzius non bene allegat Aldum pro sua
lectione: ediderat quidem Aldus unus ego elementa,
sed emendavit unus ego hæc elementa. Non placet
hiatum cum Heinsio et recentioribus toties admittere.

228. In vulg., aut miser, male.

229. Jureti codex, Ald., Egm., Pal., scripti apud
Heinsium, excepto altero Rott., Alex., Urb., Vat. A.,
et non resolvable ætas. Mar., Rat., Gis., Weitz., nec
morte solubilis ætas.

234. Ministeria pro ipsis ministris.

234. Oxon., et quam natura creatis.

235. Vat. A., servatur ad usus.

236. Jureti codex nomina mille minus bene. Iso-
nus interpretatio non placet: nam Prudentius ait,
a Symmacho unum verum Deum præteriri, et nu-
mina mille fingi, in quæ virtutes Dei divideret, adeo-
que Deum ipsum per varias partes minueret. Non
ergo Symmachus aiebat plura illa nomina uni Deo
esse subjecta, aut unius simplicis Dei esse virtutes,
quod putare videtur Cudworthus, de quo supra ad
vers. 58. Sed Prudentius arguit omnia illa commen-
ticia nomina non esse vere nomina, sed esse vir-
tutes unius Dei, qui simplex est, neque in varias
partes scindi potest. Virtutes autem Dei non sunt
reipsa plures, sed, ut cum theologis loquar, virtua-
liter tantum aut formaliter inter se distinguuntur.
Summa argumenti hæc est: Divinitas una est, sim-
plex, indivisibilis, non ergo plura sunt nomina inter
se divisa, adeoque virtutes illæ quas deas v. cant
gentiles non debent coli tanquam nomina diversa,
sed unus colendus est Deus, qui virtutum omnium
caput et fons est. Petavius tom. I, lib. II, cap. 2,
paulo aliter errorem gentiliū explicat, dum sim-
plicitatem divinæ naturæ ex hoc loco astruit: *Pru-
dentius hanc ipsam theologiam rationem poetico le-
pore condidit in secundo libro contra Symmachum, ubi
gentiliū castigat inscitiam, qui virtutes Dei varios*

783 Per varias partes minuas: cui nulla re-

[cidi]

Pars, aut forma potest: quia sum substantia
[simplex,

240 Nec pars esse queo. Solis divisio rebus
Compositis, factisque subest: me nemo creavit,
Ut scindi valeam, eunctorum Conditor unus.

Crede, quod ex nihilo formavi, pars mea non est,
Quare age, mortalis, soli mihi construe templum,

245 Meque unum venerare Deum, elementa remitto,
Et quæ saxa Paros secat, et quæ Ponice rupes,
Quæ viridis Lacedæmon habet, maculosaque

[Synna.

Nativum nemo scopuli mihi dedicet ostrum.
Templum mentis amo, non marmoris: aurea

[in illo]

GLOSSÆ VETERES.

237. Parere, splendere: pareo, ex quo ap. areo, I.

238. Cui, mihi, I.

244. Age, adverbium, o homo, I.

246. Paros, insula, ubi invenitur parius lapis condi-
dissimus. — Punica, Africana, I.

247. Lacedæmon, mons. — Synna, civitas, ubi na-
scitur marmor varii coloris, I.

248. Ostrum, purpuram, Iso.

249. Aurea, colorem auri habentia, I.

COMMENTARIUS.

minutatim ac separatim colebant, quasi partes illius:
Tu me præterito, etc.

237. Widm. supra, si nulas. Hoc loco parere non est
obedire, subjici, quæ secunda est significatio verbi
pareo. Iso ait splendere; sed proprie est inesse, adre-
scere, prætereque, ex qua prima significatione verbi
pareo oritur altera obedendi. Symmachus ergo simu-
labat seu fingebat, nomina inter se distincta virtuti-
bus divinis, quæ vere distinctæ non sunt, inesse, sive
eis divinitatem divisam inherere. Sed, ut dixi, va-
ria erat gentiliū theologia.

242. Rat. perperam, valeat, a prima manu.

243. In Rat. hic versus et tres alii seqq. recenti
manu sunt descripti.

245. Jureti codex camenta remitte.

246. Egm., Jureti codex, rupis, more antiquo, ut
alibi famis, ludi. De luxuria veterum in marmoribus
vide Savaronem ad Sidorium, pag. 109. Prudentius
quinque marmorum genera recenset, Parium cardi-
dum, Punicum flavum, Synnadicum maculis distin-
ctum, Lacedæmonium viride, et Egyptium purpureum,
quod poetice vocat nativum scopuli ostrum: quo in-
telligitur porphyrites, cuius nominis causa, quod
rubeat ut purpura, ait Sidorus lib. XVI Orig., cap. 3,
D quem vide, uti etiam Plinium lib. XXXVI, a cap. 5
usque ad 8. Diversa marmorum genera Statius in
Silvis passim describit. Easdem marmorum species
exstare adhuc in templorum ornamentis Romæ et Senis
jam pridem observavit Fabricius, et mirantur exteri.

247. Aldus, ne postrema in Lacedæmon brevis es-
set, verum licenter mutavit, Quæ maculosa
tenet Synna, et viridis Lacedæmon. In Urb., Et quæ
viridis Lacedæmon habet, abundat et. Rat., quæ viridis
Lacedæmon habes. Alii scribunt Synna, alii Sinna.
Heinsius ait, omnino scribendum Synnas, ut habet
cum Cauchio pro div. script. Thuan. Martialis qui-
dem, et Juvenalis Synnas dicunt, sed non video cur
non possit utroque modo dici, ut in aliis nominibus
propriis, præsertim et Græco petit, accidit. Iso ait
Lacedæmonem esse montem: cur non potius urbs
Peloponnesi, Menelai regia?

248. Vat. A., corrupte decidet ostrum.

249. Hæretici hæc atque similia verba avide ar-

- 250 **784** Fundamenta inaniens fidei: structura nivali A 265 Restituendus erat mihimet: submissus in illum
 Consurgit pietate nitens; tegit ardua culmen
 Spiritus ipse meus descendit, et edita limo
 Justitia interius: spargit sola picta rubenti
 Viscera divinis virtutibus informavit.
 Flore pudicitia: pudor almus et atria servat.
 Jamque hominem assumptum summus Deus in
 Hæc domus apta mihi est, hæc me pulcherrima
 [deitatem]
 Transtulit, ac nostro docuit recalescere cultu.
 255 Accipit, æterno, cœlestique hospite digna. 270 Scire velim, præcepta Patris quibus auribus
 Nec novus hic locus est: fluxit mea gloria in
 [artus,
 Accipias, Italæ censor doctissime gentis.
 Et lux vera Dei: Deus illustravit alumnam
 An veterem tantum morem ratione relicta
 Materiem, corpusque parens habitabile fecit
 Eligis, et dici id patitur sapientis acumen,
 Ipse sibi, placito ut posset requiescere templo.
 Ingeniumque viri? Potior mihi pristinus es
 260 Condideram perfectum hominem, spectare su-
 [perna
 Mandaram, totis conversum sensibus in me
 Quam via justitiæ; pietas quam prodita cœlo,
 Recto habitu, celsoque situ, et sublime tuentem: B
 Quamque fides veri, rectæ quam regula sectæ.
 Sed despexit humum, sequæ inclnavit ad orbis
786 Si, quidquid rudibus mundi nascentis
 [in annis
 Divitias, pepulitque meum de pectore
 Mos habuit, sancte colere, ac servare necesse
 [numen.
 | est,

GLOSSÆ VETERES.

251. Consurgit, in illo. — Pietate, sanctitate, I.
 252. Sola, pavimenta, I.
 253. Pudor, castitas, I.
 256. Gloria, divinitas, filius Mariæ virginis, I.
 257. Alumnam, nutricem, I.
 258. Parens, pater, creator, I.
 261. Viribus, sensibus, I.
 267. Informavit, docuit, I.
 270. Tu, apostrophe ad Symmachum, I.
 271. Censor, iudex, I.
 274. Potior, ex persona Symmachi, Rat.
 275. Pietas, deitas. — Proditæ, manifestata, I.
 277. Rudibus, novis, I.

COMMENTARIUS.

ripiunt, ut contra ornatum cultumque temporum declament. At quam inepte? Ex Prudentio enim potius arguitur, bene hæc duo coherere, quod præcuius templi mentis amet Deus, et quod nihilominus honestum sanctumque sit templa marmoribus auroque ornare, siquidem Prudentius idem sæpius meminit cum laude marmorum et divitiarum, quibus templa Christianorum splendebant, ut cernere licet in hymnis S. Eulalie, S. Hippolyti, et SS. Apostolorum Petri et Pauli.

252. Ald. male interpungit *Justitia: interius spargit: sola picta rubenti*, etc. Gifanius in e breve legit, et distinguit *interius spargit sola picta rubenti Flore pudicitia: pudor almus et atria servat* ex vet. cod. opt., quod elegantissimum dicit. Et in Alex. quidem est *pudicitia*, et Prudentianum est brevem sæpe ratione cæsura producere. Alii plerique legunt et distinguunt *interius spargit sola picta rubenti Flore pudicitia pudor almus, et atria servat*. Concinnior est lectio Gif. et Alex. Multi distinguunt *justitia: interius*.

257. Ald., Fabr. ut lux; melius et lux.

258. Ald., Vat. A, Mar. et, ut videtur, factum a secunda manu, Alex., *corpusque parens*. Vat. A, Egm., Widm. ad oram, dubi avile, minus bene pro habitabile.

259. Rat. a prima manu male, possit. Eodem supra, Alex., Urb., possit, quod Weitz., Heins. alique recentiores tenuerunt. Alii, etiam Gifelinus, possit, neque discrepantiam scripturæ Heinsius observavit. Quod Teolius placido pro placito ediderit, mendum puto, non lectionis varietatem.

260. Eandem sententiam præter Ovidium et Juvenalem Minucius in Octavio exponit.

261. Weitzius cum Widm. ad oram, Gis., Fabr., *viribus pro sensibus*, minus bene. Glossa potius est diversa lectio.

262. Widm. supra, *sublime tuendum*.

263. Fabr., *respexit humum*. Alii, *despexit vel dispexit*, ut scribunt Egm., Pal., Oxon. Illicusque habet Marietti exemplar, *Omnium*, inquit ipse, optimum, et correctissimum, quæ hucusque videri.

265. De homine loquitur, ad quem reparandum missus est Filius Dei.

266. Exprimit verba angeli a Mariam Lucæ i, 35: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Ido exponit: *informavit, docuit*. At hic sermo est de visceribus limo editis, seu de corpore, quod Filius Dei assumpsit; vel intelligi etiam potest poni a Prudentio pro illis verbis: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Verbum Dei a Prudentio alitque interdum Spiritum vocari, quia emanat a Patre, alibi a nobis notatum. Explicatio verborum Lucæ similis huic Prudentianæ a multis veteribus traditur, ut a Justinio martyre, Tertulliano, Ambrosio, Hilario, quos nonnulli recentiores sequuntur. Aiant hæc verba *Virtus Altissimi obumbrabit tibi* repetitionem esse præcedentium, et utrique significari, Spiritum, Dei Filium, in Virginem descendisse eamque obumbrasse. Consue Comment. Calmeti. Prudentius in Diutoch. vers. 99 simili modo: *Sanctus te Spiritus, inquit, Implebit, Maria: Christum paries, sacra virgo*.

268. Hanc locutionem hominem assumptum alibi defendimus.

270. In Vat. A desideratur vox Patris.

272. Ald., Alex., *veterum tantum morem*. Antea, vers. 69, similis occurrit varietas: *Allegat morem veterum seu veterem*. Bong. et Widm. a prima manu *tantummodo rem*, minus bene, pro *tantum morem*. In editione Basileensi 1540 lego etiam *tantummodo rem*, neque Richardus aliam scripturam margini apposuit, ut solet. Recmannus, cap. 6 Manuscript. ad ling. Lat. non videtur aliam lectionem in editis observasse: nam ex ms. suo verius corrigendum ait *un veteres tantum morem*.

275. Heinsius cum Thuan. omittit et omittendum ait id post dici. Mihi non videtur supervacaneum esse dici id patitur, quamvis recentior a Heinsio adhæreant.

276. Post hunc versum verba Symmachi hæc solent interseri: *Suus cuique mos, suus cuique ritus est. Jam si longa ætas auctori aatem religionibus faciat, servanda est tot sæculis fides, et sequenti sunt nobis parentes, qui feliciter secuti sunt suos*. Vat. A incipit *Jam si longa ætas*. Rat., *Suus cuique mos, suum cuique jus est*. Ita etiam Richardus. Vat. A, *sunt nobis feliciter parentes*. Rat., *sunt parentes*.

- Omne revolamus sua per vestigia sæclum
 280 Usque ad principium: placeat damnare gradatim,
 Quidquid posterius successor repperit usus.
 Orbe novo nulli subigebant arva coloni.
 Quid sibi aratra voluit? quid cura superflua
 [rastri?
 Ilignis melius saturator glandibus alvus.
 285 Primi homines cuneis scindebant fissile lignum:
 Decoquat in massam fervens strictura secures
 Rursus, et ad proprium restillet vena metallum.
 Induvias cæas pecudes, et frigida parvas

GLOSSÆ VETERES.

279. Vestigia, per singula, I.
 280. Damnare, derelinquere. — Gradatim, per ordinem, paulatim, Iso.
 281. Posterius, postea. — Repperit, usque huc, I. B
 282. Subigebant, fodiebant, arabant, I.
 284. Ilignis, quernis, ab ilice, I.
 286. Strictura, massa ferri calidi, I.
 287. Restillet, reliquetur, I.
 288. Induvias, indumenta. — Cæas pecudes, pelles, I.
 291. Immanes, feroces. — Feritate, populi. —

COMMENTARIUS.

279. Ex Virgilio Georg. II, vers. 402: Atque in se sua per vestigia vocatur annus.

281. Cicero I Acad. Quest., Recentissima quæque sunt correctæ et emendatæ maxime. Virgilius, II Georg., vers. 22, Ipse via sibi repperit usus.

282. Idem ex Virgilio I Georg., Ante Jovem nulli subigebant arva coloni. Vocat orbem novum, ut vers. 338 et seq., terras recentes, vacuum orbem.

283. Chamillardus advertit postea hoc vocabulo rasurum uti pro instrumento fossorio, imo Plinium et alios. Sic etiam Suetonius in Nerone: Primus rastello humum effodit. Vide comment. ad vers. 659 lib. I.

284. Glandes dicuntur quernæ a quercu, ilignæ ab ilice. De quernis Virgilius, de ilignis Horatius satira 4, lib. I, Umber et iligna nutritus glande. Glandibus primos homines vesci solitos, passim veteres narrant.

285. Hoc etiam ex Virgilio I Georg., Nam primi cuneis scindebant fissile lignum. Prudentius Symmachum coarguit adducta narratione moris veteris, qualem gentiles ipsi describebant; cum tamen constaret, prudentes homines ab illo recessisse.

286. Virgilius lib. VII, Strictura chalybum. Vide glossas. Vat. A et Jureti codex, securim pro secures.

288. Egm., indubias; corrige induvias. E Lucretio lib. V et Juvenali sat. 6 hæc repetita sunt. Lucretius: Sic odium cepit glandis, sic illa relicta Strata cubilia sunt herbis et frondibus aucta. Peltis item cecidit, vestis contempta serena est. Juvenalis: Cum frigida parvas Præberet spelunca domos. Arnobius contra gentiles hoc idem argumentum promovebat lib. II: Quid enim si hoc modo culpam velimus infligere prioribus illis, atque antiquissimis sæculis, quod inventis frugibus glandes spreverint et repudiaverint arbuta, quod corticibus contegi et amittere desierint pellibus, postquam vestis excolatæ est textilis, usu et commoditate succinctor, cui quod structis domibus et lautioribus succubitus institutis, non antiquas adamaverint casulas, nec sub rupibus et cavernis præoptaverint, ut bellæ, permanere? Vide Elmenhorstium ad hunc locum pag. 61.

290. Bong. hirsutis, sed adfuisse aliud, demonstrat rasura. Vat. A, hircos pro hirtos, mendose.

293. Vat. A, corrupte, immenores redeant.

294. Juretus monet lectionem ejusdam schedæ Scythica juvenis feritate deteriori esse: nam ironice pietas hic nominatur, ut in fine libri Vestalium pudor almus et expert sanguinis. Vat. A scribit Scythica, Rat. Scithica. Idem Rat. vigetum pro vietum, cum Bong., Widm., de quo alibi. Crudelitas Scythica

787 Præbebat spelunca domos: redeamus

[ad antra,

290 Pellibus insutis hirtos sumamus amictus.

Immanes quondam populi, feritate subacta

Edomiti, jam triste fremant, iterumque ferinos

In mores redeant, atque ad sua prisca recur-
 [rant.

Præcipitet Scythica juvenis pietate vietum.

295 788 Votivo de ponte patrem: sic mos fuit
 [olim.

Cædibus infantum fument Saturnia sacra,

Subacta, superata, I.

292. Triste, adverbium. — Ferinos, quia singuli sicut fera tunc habitabant, I.

293. Prisca, opera, I.

294. Scythica, Scythia regio est in qua filii patres de collibus vel de pontibus aliis in mare præcipitabant, præveniendo mortem illorum, puta (forte putando) pietatem esse: vel etiam comedebant, præstando eis tam pia sepulcra. — Vietum, senem unumquemque, viribus privatum, I.

295. Votivo, quia voluntas patris erat, I.

rum nota est: a parentibus vix, ac ne vix quidem abstinebant; eos certe jam defuncto devorabant. Duo hic queri possunt, an vere Scythæ patres suos senes e ponte præcipitarent, et an hic mos aliquando apud Romanos invaluerit. De Scythia affirmat Fortunatianus lib. II Artis rhetoriæ: Mos, ait, apud Scythas fuit, ut sexagenarii per pontem mitterentur. Scythia Athenis sexagenarium patrem per pontem deiecit: reus est parricidii. Hic enim se dicit gentis suæ more fecisse. Romanis proverbium erat Sexagenarios de ponte dejicere. Festus narrat ex Manilio, sexagenarios olim e ponte deieci, quod aborigines, qui primi Romam incoluerint, hominem sexagenarium immolare quotannis Diti patri soliti fuerint; postea institutum, ut scirpæ hominum effigies de ponte in Tiberim mitterentur. Addit ex aliis, post Urbem a Gallis captam ob inopiam cibatus, ceptos sexaginta annorum homines jaci in Tiberim. Sed exploratissimum, inquit, illud est cau. æ, quo tempore primum per pontem caperunt comitiis suffragium ferre, juniores conclamaverunt, ut de ponte deicerentur sexagenarii, qui jam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi quam illi deligerent imperatorem: cujus sententiæ est etiam Sinius Capito; vanam autem opinionem de ponte Tiberino confirmavit Afranius in Repudiato. Videtur Festus negare vere e ponte in flumen sexagenarios fui-se dejectos: quod confirmant alii ex Varrone apud Nonium Marcellum, Prudentium innuit sexagenarios e ponte, in quo ferebantur suffragia (nam ab ecclesiasticis scriptoribus suffragia vota dicuntur, unde pons votivus) in fluvium fuisse præcipitatos, et respicit ad illud Ovidii v. Fast.: Para putat, ut ferrent juvenes suffragia soli, Pontibus infirmos præcipitasse senes. Ovidius aliam refert et sequitur opinionem.

296. De infantibus, qui Saturno propter odium Jovis immolabantur, legendus est Lactantius lib. I, cap. 21, Tertullianus in Apolog., aliiq., atque Arnobius lib. II: Ante adventum in Italiam Hercules cum ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus supplicaretur, et hunc similiter morem non fraude callidula, et nominum ambiguitate mutastis? Hoc sacrificium in nonnullis Africæ partibus peragi solitum plerique tradunt, nominatim Minucius, cujus commentatores plura de eo congerunt. Idolum Moloch, de quo sæpe mentio occurrit in sacris Litteris, et cui Ammonitæ filios filiasque cremabant, idem est ac Saturnus, si Saturnus est sol, ut Servius et Macro-

Flebilibusque truces resonent vagitibus arr.
Ipsa casas fragili texat gens Romula culmo :
Sic tradunt habitasse Remum. Regalia feno
300 **789** Fulcra supersternant, aut pelle Libysti-
[dis ursæ
Compositam chlamydem villosa corpore gestent :
Vestis Trinacrius ductor, vel Tuscus habebant.
Roma antiqua sibi non constat versa per ævum,
Et mutata sacris, ornata, legibus, armis ;

GLOSSÆ VETERES.

298. Textat, tegat, i.
300. Fulcra, sedilia. — Libystidis, Africanæ, i.
301. Villosa, intonso, i.
302. Talia, scilicet indumenta. — Trinacrius, Sici-
liensis, vel Sicilius Acestes. — Tuscus, Evander, i.
303. Constat, non stabilis est. — Ævum, ætatem, i.

COMMENTARIUS.

bis docent : quanquam volunt aliqui, infantes in ho-
norem Moloch non combustos, sed per ignem tan-
tum traductos.

299. Prior Rott., habuisse Remum : et notat Hein-
sius habuisse esse pro habitasse. Potest etiam intelli-
gi, Sic tradunt Remum habuisse casam. Remus pro
Romulo ponitur, ut apud Propertium lib. ii, el. 4 :
Quo gradibus domus ista Remi se sustulit, olim Unus
erat fratrum maxima regna focus. Certe apud poetas
non raro Remus pro Romulo accipitur, et alii qui so-
luta oratione scribunt, non Remi, sed Romuli casam
dicunt. Veteres de hac Romuli casa sæpe mentionem
iniciunt. Valerius Max. lib. iv, cap. 4 : Per Romuli
casam, perque veteris Capitolii humilia tecta, et æter-
nos Vestæ focos, acilibus etiamnum vasis contentos,
juro, etc. In controversiis sub Senecæ Patris nomi-
ne lib. i, contr. 6 : Inter hæc tam effusa mœnia nihil
est humili casa nobilius. Gothofredus legendum putat
Romuli casa nobilius. Ejusdem meminerunt Ovidius
lib. iii Fast., Vitruvius lib. ii, Seneca filius in Consol.
ad Helvium cap. 9, Macrobius i Saturnal., Mar-
tialis lib. viii, Barbius lib. xxii Advers., cap. 4,
Prudentium ad Romuli casam alluisse confirmat, et
S. Hieronymi verba e præfatione ad libros Didymi
de Spiritu sancto profert : Illico ego velut postliminio
Herosolymam sum reversus, et post Romuli casam, et
vudorum Lupercalia diversorium Maria, et Salvatoris
speluncam aspezi. Allegat idem Barbius Tacitum
Annalium xv de eadem casa : Numque regia, et de-
tubrum Vestæ cum penatibus populi Romani exista.
Verum quæram a Barbio, quo pacto Romuli casa
tempore S. Hieronymi visebatur, si Neroniano in-
cendio fuit combusta ; nam penates populi Romani
explicat casam Romuli. Verius igitur puto, a Tacito
intelligi templum penatum deorum, quos aiunt ab
Aenea olim in Italiam advectos, nisi malis intelligere
ipsos deos penates in templo Vestæ asservatos. Ita-
licarnasseus lib. i de casa Romuli sic ait : Vita au-
tem erat eis (Remo et Romulo) pastoralis et operosa :
in montibus sæpe ex lignis et arundinibus tuguria fi-
gentes, seipsos contegebant ; quorum etiam etate mea
unum superat in angulo ex palatio ad circum divertente
casa ROMULI dictum : quod adhuc custodiunt sacrum
ii, quibus est horum cura, nihil illi magnificentius ad-
dentes, sed si laboret aliquid aut per hiemem, aut ve-
stusate, quod reliquum est, muniētes, et diruta, quan-
tum possint, similia prioribus restituentes.

300. Widm. scribit Lybistridis, Egm. Lybistidis,
Bong. Lybistidis. Virgilius lib. viii : Stratusque locavit
Effultum foliis, et pelle Libystidis ursæ ; et lib. v :
Horridus in jaculis, et pelle Libystidis ursæ. Plinius
lib. viii, cap. 36, in Africa gigni ursos negat ; multi,
etiam veteres, affirmant, sed nonnulli putant, uras
Libyco et Numidico dictas a Romanis leones. Vide
Ruxum ad lib. v Virgilii, vers. 37.

301. Ald., Pal., villosam. Egm., vestent, Pal.,

A 305 Multa colit, quæ non coluit sub rege Quirino :
790 Insituit quædam melius, nonnulla re-
[fugit,
Et morem variare suum non destitit, et, quæ
Pridem condiderat jura, in contraria vertit.
Quid mihi tu ritus solitos, Romane senstor,
310 Objectas, cum scita patrum, populeque fra-
[quenter
Instabilis placiti sententia flexa novaris ?

304. Sacris, cum sacris, i.

305. Quirino, Romulo, a Quirino monte, i.

306. Nonnulla, multa. — Refugit, vitavit, i.

309. Ritus, mores. — Senator, Symmachus, i.

310. Scita, constituta, vel constitutiones, i.

B vestant, mendose, pro gestent.

302. Rat., Gls., habebat ; pterique, habebant. Cella-
rius suspicatur hunc Tuscum esse Tyrrenum Ira-
trem Lydi, de quo Velleius cap. 1. Melius Iso Evan-
dram intelligit : videtur enim Prudentius duos illos
Virgili versus comprehendere voluisse, quorum alter
ad Evandrum, alter ad Acestem refertur. Cellarius
ait, Evandrum cis Tiberim condidisse Pallanteum.
Vere id quidem ; sed Tuscia vel Hetruria proxime
trans Tiberim extendebatur, et ipse Tiberis Tuscus
et Tyrrenus sæpe dicitur. Virgilius lib. x de militibus
quos Aeneas Evander dedit, ait : Quæ manus interea
Tuscos comitetur ab oris Aeneas, armetque rates, etc.
Evander inter alia Aeneas ostendit Janiculum lib. viii :
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem : Ja-
niculum huic, illi fuerat Saturnia nomen. Mons autem
Janiculus jam exstat in vetere Hetruria. Ex hujusce
rei ignorance doctissimi scriptores Historiæ litera-
riæ Hesp. fratres Mohamedani difficultatem, quam in
Vita Columellæ ipsi creaverant, non satis feliciter
explicuerunt. Tomo VIII, qui totus est de Columella,
pag. 40 et seqq., quaerant cur Columellæ prædium
Ceretanum in Hetruria, ubi nunc est oppidum Cervete-
re, possederit, cum ipse præscribat prædia debere
esse vicina. Respondent Columellam duorum aut
trium dierum itinere potuisse ad agrum Ceretanum
se conferre. Putabant scilicet Hetruriam olim ilisdem
terminis contineri, quibus nunc ditio magni Hetruria
ducis continetur. Alioquin Cere, sive sit Cervetere,
aut Cervetri, sive, quod probabilius puto, Ceri (nam
Cervetri Agyllam fuisse existimo), in Hetruria quidem
veteri situm est, sed ab Urbe tantum viginti quinque
millia passuum circiter distat.

303. Prior Rott., Roma sibi antiqua : suspicatur
Heinsius Roma sibi antiquum non constat versa per
ævum. Arnobius, lib. ii : Nam si mutare sententiam
culpa est ulla vel crimen, et a veteribus institutis in
alias res novus voluntatesque migrare, criminat ista
et ad vos spectat, qui toties vitam consuetudinemque
mutastis, qui in mores alios atque alios ritus priorum
condemnatione transistis.

307. Vat. A, male, morem servare.

311. Rat., Weltz., Gls. ad marg. 1 ed., et in textu 2
ed., Sich., in tabulis, quod secutus est Heinsius, quin
ullam variantem lectionem adnotaverit. Heinsio con-
sonant recentiores. Ast Jureti codex, Alex., Urb.,
Ald. alique, instabilis placiti, quod Jureto aridet :
exprimitur enim inconstantia senatus populi que Ro-
mani in retractandis legibus ac moribus. Simili modo
Tertullianus in Apolog. cap. 4 : Nonne et vos quotidie
experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis, totam
illam veterem et æqualem silvam legum novis princi-
palium rescriptorum et edictorum securibus truncatis et
cæditis ? Vide Theodestii novellam 2 de Invasoribus,
et A. Gell. lib. vii, c. 4. In Egm., et Pal. est novaris
pro novaris, in Alex. a prima manu mendose, nove-ri.

- Nunc etiam, quoties solitis decedere prodest, A
Præteritosque habitus cultu dānare recenti,
Gaudemus compertum aliquid, tandemque re-
[tectum],
315 Quod latuit. Tardis semper processibus aucta
Crescit vita hominis, et longo proficit usu.
Sic ævi mortalitatis habet se mobilis ordo :
Sic variat natura vices. Infantia repit,
Infirmus titubatur pueri gressusque, animusque :
320 Sanguine præcalido fervet nervosa juvenia :
Mox stabilita venit maturi roboris ætas :
791 Ultima consilii melior, sed viribus ægra,
Corpore succumbit mentem purgata senectus.
His genus humanum per dissona tempora duxit
325 Curriculis ævum mutabile : sic hebes inter
Primitias, mersumque solo, ceu quadrupes, B
[egit].
Mox tenerum docili ingenio, jamque artibus
[aptum]
Noscendis, varia rerum novitate colitur est.

GLOSSÆ VETERES.

314. Retectum, manifestum, I.
318. Repit, quia rectius non potest ambulare, I.
320. Nervosa, fortis, I.
321. Maturi, perfecti, I.
323. Purgata, purgatam habens mentem, I.
324. His, talibus, I.
325. Curriculis, evolutionibus. — Hebes, imprudens, I.
326. Primitias, initia, in infantia. — Ceu quadrupes, quando et manibus, et pedibus repit, non rectus incedere valens. — Eggit, ducit vivit, I.
327. Jamque, deinde, I.

COMMENTARIUS.

315. Juretus videtur non observasse emendationem Giselinii, qui ediderat quidem *dammare recenti*, sed in addendis correxit *dammare recenti*. Heinsius simili errore edidit *remiti*, nec correxit.

316. Elmenhorstius in Arnobium pag. 45 plura de his ad verba Arnobii *Pauperum necessitatis inventa* ex Columella, Virgilio, Lucretio.

318. Hæc omnia mutatus videtur Prudentius a Lucretio lib. III, vers. 446 et seqq.

322. Prior Rott., *consilii melior*, quod eleganter dictum ait Heinsius, quomodo saepe utitur Silius Italicus. Mihi elegantius videtur *consilii melior*, sed viribus ægra.

324. Rat., Gis. ad oram, Weitz., *fluxit*. Alex., Urb., Vat. A et plerique alii, *duxit*, scilicet ævum.

325. Ita Alex., Urb., Widm., Weitz., Gis., uterque Boher., Heins. et alii. Aldus, Vat. A, Bong. a prima manu, Fabr., Rat. a manu recenti, erasis prioribus, sic hebes inter Primitias, mersumque solo titubavit, et instar Quadrupedis pueri lactantia viscera traxit. In Aldo est *versumque pro mersumque*. Teolius ait Heinsum hæc ut superflua resecurisse; sed resecurerat antea Giselinus, et post Giselinum Weitzius. Giselinus vero prolixius, sed non omnino male in impressis ita legi monuit. Egmondanum pro nostra lectione stare affirmat Weitzius, negat Heinsius, qui melius inspexit.

326. Alludit ad ænigma Sphingis, quod solvit Œdipus. Vide Hyginum fab. 77, et Palæphatum lib. 1, cap. de Sphinge. Ænigma erat quodnam esset animal mane quadrupes, meridie bipes, vespere tripes. Œdipus hominem esse interpretatus est.

327. Ald., *perperam, artibus aptus*.

330. Virgilius II *Æneid.*, *Solidæque suo stant robore vires*.

333. Sich., Gis. ad oram in utraque editione, Widm. a prima manu, Bong., Weitz., Alex., Urb., Heinsius cum plerisque suis, si tantus amor est. Et

- Inde tumens vitibus, calidos adolevit in annos,
330 Donec decocto solidaret robore vires.
Tempus adest, ut jam sapiat divina serena
Mentis consilio, vivacius addita solers
Querere, et æternæ tandem invigilare salutis.
Quancum si tantus amor est, et cura vetusti
335 792 Moris, et a prisco placet haud discedere
[ritu],
Exstat in antiquis exemplum nobile libris,
Jam tunc diluvii sub tempore, vel prius, ani
Inseruisse Deo gentem, quæ prima recentes
Incoluit terras, vacuque habitavit in orbe.
340 Unde genus ducit nostræ porrecta propago
Stirpis, et indigenæ pietatis jura reformat.
Sed, quia Romanis loquimur de cultibus, ipsum
Sanguinis Hæctori populum probo tempore
[longo]
Non multos coluisse deos, rarisque sacellis
345 Contentum, paucas posuisse in collibus aras.
Innumeros post deinde deos. virtute subactis

328. Politum, nutritum, I.

329. Calidos, in juventute. — Adolevit, crevit, I.

330. Decocto, perfecto. — Robore, fortitudine, I.

332. Vivacius, perspicacius. — Solers, sagax, I.

334. Si tantus, tantum studium est, I.

339. Vacuo, lato, I.

340. Porrecta, extensa, I.

341. Stirpis, naturalis, I.

343. Hæctori, Romani, I.

344. Sacellis, templis, I.

346. Virtute, Romanorum, I.

C videtur ex Virgilio II *Æn.* sumptum, Sed si tantus amor casus cognoscere nostros. Ald., Torn., princeps Boher., prior Rott., Egm., si tantum studium est, quæ est Iasonis glossa. Gronovius, cap. 3 Ob-ervat. eccles. in mss., legi fatetur *quancum si tantus amor est*, sed suspicatur legendum si tibi tantus amor, quia aliud est vitium metri inexcusabile, et nonquam a Prudentio profectum. Verum jam observavi et aliis poetis frequens esse brevem syllabam obcausuram producere, et hoc ipsum Prudentio esse valde familiare : neque oportuit Gronovium hujus rei esse incertum.

335. Thuan., ut a prisco, male.

339. Virgilius I *Georg.*, vers. 62 : *Deuocation vacuum lapides jactavit in orbem*.

340. Ald., *nostræ ducit*.

341. In Rat. a prima manu, *indigæ*; sed glossa *inde gentis* indicat mendum.

343. Tertullianus Apolog. cap. 23 : *Nam etsi a Numa concepta est curiositas superstitiosa, nondum tamen aut simulacris, aut templis res divina apud Romanos constabat. Frugi religio, et pauperes ritus, et nulla Capitolia certantia celo, sed temeraria de cespite altaria, et vasa adhuc samia, et nidus ex illis, et deus ipse nusquam. Nondum enim tunc ingenia Græcorum atque Tuscorum fingendis simulacris Urbem inundaverant.* Adde S. Augustinum de Civit. Dei cap. 12, lib. III, et cap. 31, lib. IV.

345. Rat., *concentum*; recte supra, *contentum*. Gis. ad oram, paucis. Observat Chamillardus ex Melanthe et Apollonio veteres solitos suis numinibus, præsertim Jovi, templa in sublimibus locis extruere. Jovis Latiaris templum in monte Albano fuit collocatum : ejus rudera vidimus. Mazo-trius tom. I Spicil., pag. 67, *excelsa* in sacris Litteris idola appellari ait ab excelsa statura excelsoque loco, et originem repetit a turri Babel.

346. Ald., *post inde*. Minocius : *Inde adeo per uni-*

793 Urbibus, et claris peperit sibi Roma A
[triumphis,

Inter fumantes templorum armata ruinas
Dextera victoris simulacra hostilia cepit,
350 Et captiva domum, venerans ceu numina, vexit.
Hoc signum rapuit bimaris de strage Corinthi:
Illud ab incensis in prædam sumpsit Athenis.
Quasdam victa dedit capitis Cleopatra canini
Effligies: quasdam, domitis Ammonis arenis,
355 Syrtica cornutas facies habuere tropæa.
Roma triumphantis quoties ducis inelyta cur-
[rum
Plausibus excepit, toties altaria divum
Addidit, et spoliis sibi met nova numina fecit:

GLOSSÆ VETERES.

351. Signum, simulacrum. — Bimaris, propter duo maria, quibus cingitur. — De strage, sicut Numenius fecit, l.

352. Athenis, Græcis, l.

353. Canini, Anubis, Mercurii. Mercurius capite canino depingitur propter prudentiam sermonis, et cane

COMMENTARIUS.

versa imperia, provincias, oppida videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, et deos colere municipales, ut Eleusinos Cererem, Phrygias Martem, Epidaurios Æsculapium, Chaldaeos Belum, Astartem Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium, universa Romanos. Tertullianus cap. 10 Apolog.: Nec ego per singulos decurram, tot ac tantos, novos, veteres, barbaros, Græcos, Romanos, peregrinos, captivos, adoptivos, proprios; communes, masculos, feminas, rusticos, urbanos, nauticos, militares. Vide lib. i, vers. 180 seqq., et de iis qui texunt catalogos deorum municipalium, Sirmondum ad Sidonium pag. 138.

347. Egm., Widm. supra, viribus, non bene, pro urbibus. Ald., Egm., Widm. supra, Gis., Rat., ex claria; melius et claris.

351. Corinthum bimarem appellant Horatius, Ovidius, Sidonius et alii, quod inter duo maria, Ionium et Ægeum, sita sit: quod epitheton ex simili alio Græcorum Mureto in libris Var. lect. videtur factum. L. Mummius Corinthum evertit: de qua strage Florus lib. ii, cap. 26, ubi narrat, Corinthum esse inde avectum et nominatum: Quia incendio permixtis plurimis status atque simulacris, æris, auri, argentique venæ in commune fluxere. Isidorus lib. xvi Orig., cap. 20, id evenisse ait cum Corinthum Hannibal cepit: sed *μνημονίων ἀνάστροφά*, id est Hannibalem pro L. Mummiō posuit. In glossa Numenius mendum pro Mummius.

352. Sylla Athenas expugnavit, unde columnas templi Jovis Olympii Capitolinis ædibus advexit. Plinius lib. xxxvi, cap. 6, Plutarchus in ejus Vita.

353. De Nasamonibus, gente Syrtica, id intelligi vult Chamillardus, de quibus Curtius lib. iv, sect. 29: Incolæ memoris, quos Ammonios vocant, dispersis tuguriis habitant.

358. Hæc nova numina videntur esse dii novensiles ex Cincii sententia apud Arnobium lib. iii: Novensiles Piso deos esse credit novem in Sabinis..... Cincius numina peregrina NOVITATE EX IPSA appellata pronuntiat. Nam solere Romanos deos omnes urbium superatarum partim privatim per familias spargere, partim publice consecrare: ac ne aliquid deorum multitudine aut ignorantia præteriretur, brevitate et compendii causa uno pariter nomine cunctos Novensiles invocari. Alias aliorum de Novensilibus opiniones refert et irridet Arnobius. Tertullianus, laudatus ad vers. 346, etiam deos novos commemorat. Tullius lib. ii de Legibus ait: Separatim nemo habessit deos, neve novos, sed ne adenas, nisi publice ascitos, privatim colunt.

359. S. Augustinus lib. iii, cap. 12, de Civit. Dei, et lib. iv, cap. 31, hæc eadem ratione deorum genti-

794 Numina, quæ, patriis cum mœnibus eruta,
[nullum

360 Præsidium potuere suis asferre sacellis.
Cernis, ut antiqui semper vestigia moris
Gressibus incertis varie titubasse probentur,
Asciscendo deos majoribus incomptos,
Seque peregrina sub religione dicasse,

365 Nec ritus servasse suos? Quodcunque sacro-
[rum est,

Exsulat, externumque inimicam venit in Urbem.

795 Frustra igitur solitis, prava observatio,
[inhæres.

Non est mos patrius, quem diligis, improba: non est.
At solers orator ait, kataster Urbem

B nihil est sagacius, l.

354. Ammonis, Jovis, l.

355. Syrtica, arenosa. — Cornutas, propter Jovem, qui cornutus erat, l.

361. Ut, quomodo, l.

363. Majoribus, patribus. — Incomptos, ignotos, l.

lium impotentiam ostendit.

364. Notat hoc loco Marietius (neque a nobis omit-tendum est) in Rat. semper scribi religione duplici ll. Nonnulli putant non rite id fieri, etiamsi syllaba alioquin brevis producenda sit. Ego autem censeo veteres poetæ, ut syllabam brevem producerent, sæpe geminasse consonantem sequentem, et pronuntiasse atque scripsisse repperit, recidit, religio, et similia.

365. Tertullianus cap. 6 Apolog. Ubi religio? ubi veneratio majoribus debita a vobis? Habitu, victu, in-
stru tu, sensu, ipso dñique sermone proavis renuntia-
stis. Laudatis semper antiquitatem, et novæ de die vivitis.

368. Vat. A, prior Rott., Cauch., Gis. ad oram, Urb., externumque migrans devenit in orbem, ex quo conjicit Heinsius externamque migrans devenit in urbem; quanquam non illi displicet externum orbem, cum urbem paulo post habeant. Addit, Possis et ENIGRANS VENIT. Certe in Egmondano EXSULTAT, EX-
TERNUNQUE MIGRANS VENIT IN URBEM, in quo verè scripturæ manifesta apparent vestigia. Quod ego non satis in-
telligo. Weitzius citat Egmondanum pro externumque migrans devenit in orbem. Heinsius cum plerisque suis scriptis, Weitz., Widm., Bong., Alex., Rat., exter-
numque inimicam venit in urbem. Weitzius pro hæc scriptura citat Giselinum, qui tamen legit æternumque inimicam venit in urbem. Gifanius in verbo vestire ex
vet. lib. legendum ait externumque pro externorum. Fortasse simili figura Fabricius edidit externamque inimicam venit in urbem, hoc est, inimicum pro ini-
micorum. Gallandius sequitur communiorē lectio-
nem Heinsii, sed in Ald., Tornæs. laudat æternum-
que inimicam, tanquam satis apte ad mentem Prudentii, qui hæc omnia a Tertulliano cap. 25 Apolog. mutuatus est. Recte Tertullianus ibid.: Tot igitur sa-
cilegia Romanorum, quot tropæa; tot de diis, quot de gentibus triumph; tot manubiae, quot manent adhuc simulacra captivorum deorum, et ab hostibus ergo suis sustinent adorari, et illis imperium sine fine dederunt, quorum magis injurias quam adulationes remunerare debuerant. Sed qui nihil sentiunt, tam impune læduntur, quam frustra coluntur. Verrius Flaccus narrat in oppugnationibus ante omnia solitum a Romanis sacerdotibus evocari deum, cujus tutelæ ea urbs com-
missa esset, atque illi eundem aut majorem locum apud Romanos promitti, ut in ejus fragmentis legitur apud Plinium lib. xxviii, cap. 2.

369. Ald., Egm., Pal., Widm. supra, Jureti codex et Rat., sed solers. Alii, at solers. Heinsius edidit sed solers, nihil tamen animadvertens, quamvis a Gise-
lino discesserit.

- 570 Sortitam, quonam genio proprium exigit A
[seum.
Cunctis nam populis, seu mœnibus inditur, in-
[quit,
Aut fatum, aut genius, nostrarum more ani-
[marum,
Quæ sub disparili subeunt nova corpora sorte.
Jam primum, qui sit genius, vel qui status illi
575 Competat, ignoro: quid possit, et unde oriatur
Spiritus informis, sine corpore, formave, et
[ulla
Sit species, et quid sapiat, quæ munera curet.
Contra, animas hominum venis vitalibus intus
Sic interfusas intelligo, sanguis ut ex his
580 Accipiat motumque levem, tenerumque va-
[porem. B
Unde pererratis vegetet præcordia membris,
Frigida succendat, riget arida, dura relaxet.
796 Sic hominis vitam sibi temperat, atque
[gubernat
Vivida mens: quam tu ficto componere tentas
585 Membrorum genio, qui nusquam est, nec fuit
[unquam.
Quin et corporibus versat mens viva regendis

- Summum consilium, fida ut tutacula nudis,
Invalidisque pareat, metuenda pericula viciet,
Utile prospiciat, varias agitur ad artes,
590 Consultet, cui se domino submittat, et orbis
Quem putet auctorem, quem rerum summa
[sequatur.
At tuus hic Urbis genius, dicas, volo, quando
Cœpit adhuc parvæ primum se infundere Romæ,
Fluxit ab uberibus nemorosa in valle lupinis,
595 Infantesque aluit, dum nascitur ipse, gemellos?
An cum vulturibus volitans ignota per auras
Umbra, repentinan traxit de nube figuram?
Culminibus summis sedet, an penetralia servat
797 Instituit mores, et jura forensia condit?
400 An castrorum etiam fossis intervenit? acra
Cogit ad arma viros, lituis ciet, urget in bo-
[stem?
Quæ quis non videat sapientum digna cachinno?
Fingamus tamen, esse aliquam, quæ tali
[curet,
Umbram, sive animam: per quam respública
[fatum
405 Hauserit, et calidis animetur tota medullis.
Cur non hæc eadem de religione colenda

GLOSSÆ VETERES.

567. Solitis, moribus, rebus, I.
570. Sortitam, accipientem, I.
575. Competat, congruat, I.
576. Spiritus, utrum sit, an sit, I.
577. Munera, officia, I.
579. His, animabus, I.
581. Vegetet, confirmet, sustentet, roboret, I.
582. Succendat, calore, calefaciat. — Rigel, mobi-
litate infundat. — Relaxet, molliat, I.
584. Componere, regere, comparare, I.
587. Tutacula, defensacula. — Nudis, membris: nu-
dam rem digitimus, quæ omni parte consilio indiget, I.
589. Agitur, commoveatur, I.
590. Consultet, provideat, I.
595. Gemellos, nota fabula de vulturibus quos illi

- duo fratres Remus et Romulus in initio, cum regnare
cœpissent, de monte Aventino volare viderunt, et fugit
poeta, simul cum ipsis venire genium: deridendo dicit,
puto, tunc primum genium se parvæ Romæ infundere,
cum Remum et Romulum lupa nutrit cum illis, I.
C 598. Penetralia, interiora, habitacula, I.
599. Forensia, civilia, publica, I.
400. Acres, fortes, I.
401. Urget, compellit Romanos, I.
402. Digna, esse, I.
403. Fingamus, componamus, I.
405. Hauserit, sumpserit, acceperit. — Animetur,
firmetur, vel vivificetur. — Medullis, in interioribus, I.

COMMENTARIUS.

573. Post hunc versum ingeruntur in multis eodd.
hæc Symmachi verba: Varios custodes urbibus mens
divina distribuit. Ut animæ nascentibus ita populis fa-
tales genii dividuntur. Vat. A. Custodes urbibus mens
divina varios distribuit. Aldus, induntur pro dividuntur.
574. Vat. A, quid sit genius.
575. Ald., et possit. Gis. ita edidit, sed correxit
ignoro: quid possit, quod non videtur advertisse
Heinsius.
576. Ald., formave, an ulla. Gis., Weitz., formave,
an ulla. Vat. A, Rat., Alex., Urb., Jureti codex,
Heinsius cum suis formave, et ulla Sit species. Gallan-
dius minus rectum id iudicat, et cum Aldo præferit
formave, an ulla. Sed lectio communior codicum re-
tinennda est, scilicet hoc sensu, ignoro etiam, sit forma,
et ulla species. Elmenhorstius ad verba Arnobii lib. 1,
Civitatumque genios, rem his versibus exponit.
577. Vat. A, munere, minus recte.
578. Vat. A, inde pererratis; melius unde. Aldus
mendose, viget et pro vegetet.
584. Vat. A, mens ficto quam tu componere tentas.
585. Alex., Ald., Gis. et alii, membrorum. Plerique
marorum, quod genuinum Prudentii videtur Heinsio.
Nihilominus vers. 446. occurrit perque omnia mem-
bra, Urbis.
586. Vat. A, qui nec corporibus, male.

587. Bong., Wid., consilium fit, ut aut tutacula,
quod obscurum est.
590. Widm., Bong., Rat., Sich., consulat et cui.
Weitzius allegat Aldum pro consulte cui se; non ergo
advertit Aldi correctionem consulat cui se.
591. Ald., quem putat. Idem et Thuan. a prima
manu quæ rerum summa sequatur.
596. Vat. A, scribit innota. Romulus et Remus de
condenda urbe augurium cepisse dicuntur, quorum
hic sex vultures in Aventino monte vidit, ille duode-
cim in Palatino: Statur et arbitrium Romulus urbis
habet, ait Ovidius, qui lib. iv Fast. historiam narrat,
ut alios præteream. In numismatibus antiquis Roma
cum vulturibus interdum exhibetur.
597. Thuan., prior Boher., alter Rott., repentina
de nube. Egm. mendose, repentini. Alii mss. et edd.,
repentinam.
598. Alex., Ald., potiores Heins., servat, quod
placet. Rat., Torn., Gall., Weitz., servans. Gis., ser-
vat: ad marg., servans; et pro div. script., curans.
401. Prior Rott., Cauch., lituo ciet. Egm., Ox.,
Jureti codex, lituis ciet. Plerique lituis ciet.
405. Gis. ad oram, et calidas animet curata medul-
las.
406. Rat. Weitz. cum suis, excepto Bong., de re-
ligione tenenda.

- Consultat? cur non suspectat libera cælum? A
Cur sibi præscriptum non commutabile fatum,
Ut captiva, putat? genesis cur vincula fingit?
410 Cui jam nolle licet, quod tunc veluisse licebat,
Erroresque abolere suos, ac flectere sensus?
Sic septingentis erravit circiter annis,
Lubricaque, et semper dubitans, quæ forma
[placeret
Imperii, quæ regnandi foret æqua potestas.
415 798 Regius exortam jam tunc habuit status
[Urbem,
Non sing grandævis curarum in parte locatis.
Mox proceres de stirpe senum tractasse vide-
[mus
Clavum consilii : plebeias inde eatervas,
Collatas patribus mixtim diuionibus æquis,
420 Imperitasse diu, belloque, et pace regendis.
Consule nobilitas viguit : plebs Æsa tribuno est.
Displicet hic subito status, et bis quina creantur
Summorum procerum fastigia : quos duodeni

407. Consultat, providet interrogat, I.
409. Fingit, componit, I.
410. Licet, licitum est, Iso.
412. Erravit, pene, I.
413. Lubrica, instabilis, I.
414. Æqua, justa, I.
416. Grandævis, senatoribus, consulibus, I.
417. Proceres, juniores et nepotes, Iso.
418. Clavum, regimen, dignitatem, Iso.
419. Collatas, conjunctas, I.
421. Consule, sub consule, I.
422. Creantur, constituuntur, I.

407. Ald., Gis. in textu, Jureti codex, prospectat. Widm., Bong., Gis. ad oram, aspectat. Plerique alii, etiam Gis. ad oram pro div. lect., Gifanii et Beccmani codices, suspectat. Virgilius lib. I vers. 375 Georg. Bucula cælum Suspiciens, patulis captavit naribus auras.

408. Ald., cur tibi; alii cur sibi.

409. Juvenalis sat. 14, vers. 246, Nota mathematicis genesis tua.

410. Ald., Gis., cur jam. Plerique, cui jam, et glossa ad oram Widm., cui genio licet nolle. Tertullianus cap. 6 Apolog : Nunc religiosissimi legum, et paternorum institutorum protectores, et ultores respondeant, velim, de sua fide, et honore, et obsequio erga majorem consulta, si a nullo desciverunt?

412. Florus a rege Romulo in Cæsarem Augustum septingentos annos numerat; alii septingentos octo annos circiter recensent.

414. Ald. Gis., Weitz., imperii et quæ. Abest et a codd. Heinsianis et nostris.

416. Ald. mendose, curatum in parte. De his imperii Romani mutationibus lege Florum et Joannis Cameris annotationes, qui breviter alios historicos, aut consentientes aut dissidentes, indicat.

417. Reges anno Urbis conditæ 245 vel 254 exacti sunt, consulesque tunc creati.

418. Anno 387 lex lata est, ut alter consul e plebe crearetur, quæ anno 309 rogata fuerat. De primo consule, homine novo, L. Sextio id intelligit Grangæus; de tribuni plebis anno 259 ob secessionem plebis creatis Chamillardus, quod verius est ut ex seqq. patet, Displicet hic subito status, etc.

421. Hic versus a Vat. A, Egm., Oxon., Rottend. rejicitur post versum Publica res. Ald. male distinguat plebs, fisa.

422. Decemviri anno Urbis 301 circiter pro con-

Circumstant fasces, simul et sua quemque sec-
[uris.

- 423 Rursus se geminis reddit ductoribus omnis
Publica res, et consulibus dat condere fastos.
Ultima sanguineus turbavit sæcla triumvir.
Fluctibus his olim fatum, geniusve, animusve
799 Publicus erravit : tandem deprendere re-
[ctum

- 430 Doctus iter, caput augustum diademate cinxit,
Appellans patrem patriæ, populi, atque senatus
Rectorem, qui militiæ sit ductor, et idem
Dictator, censorque bonus, morumque magi-
[ster.

Tutor opum, vindex scelerum, largitor bo-
[norum.

- B 435 Quod si tot rerum gradibus, toties variatis
Consiliis, ægre tandem pervenit ad Mod,
Quod probet, se sancto reverentia publica
[servet

Fœdere : quid dubitat divina agnoscere jura.

GLOSSÆ VETERES.

423. Procerum, dictatorum, Iso.
424. Fasces, honores. — Sua, propria. — Securis, potestas, vindicta, I.
426. Fastos, libros, I.
428. Fluctibus, erroribus, instabilitatibus, I.
430. Augustum, nobile. — Diademate, corona, I.
433. Dictator, imperator. — Censor, judex, I.
434. Tutor, qui rempublicam tuebatur. — Largitor honorum, retributor dignitatum, I.
436. Ægre, diffculter, viz, I.
437. Probet, laudet, I.

COMMENTARIUS.

Consulibus legum ferendarum causa creati, qui sunt bis quina fastigia, etc. De insignibus, fascibus et securibus Livius lib. III, cap. 36 : Cum ita priores decemviri serensent, ut unus fasces haberet, et hoc insigni regium in orbem suum cuiusque vicem per omnes fratres subito omnes cum duodenis fascibus prodire. Centum viginti lictores forum impleverant, et fascibus secures illigatas præferbant.

425. Egm. corrupte, doctoris pro ductoribus. Anno Urbis 304 iterum duobus consulibus imperium mandatum est.

426. Post hunc versum a nonnullis collocatur versus 421, Consule nobilitas.

427. Triumviratus Cæsaris, Lepidi et Antonii, cuius atrocitas nihil in se minus habet quam numerum centum quadraginta senatorum (proscriptorum). Exitus fœdi, truces, miserabiles, etc. Florus lib. IV, cap. 5.

429. Prior Rott., reprehendere rectum.

430. Gis. ad marg., diademate textit. Item Gisellinus ita catalogum harum mutationum ordinavit : Primum reges regnarunt. Post eis capere consules anno ab Urbe condita CCXLV. Consules et senatores cum tribunis plebis CCCLII. Decemviri soli CCCLIII. Consules etiam e plebe CCCLV. Triumviri post Cæsaris necem CCCCLXII. Solus Octavius CCCCLXIII. Concludit, recte illum versum Consule nobilitas eo loco poni quo a nobis est insertus.

431. Suetonius cap. 58 in Augusto : Senatus te consentiens cum populo Romano consulat patriæ Patrem.

433. Augustus ob facta ingentia dictator perpetuus, et Pater patriæ dictus. Tractatus etiam in senatu, an quia condidisset imperium, Romulus vocaretur. Sed sanctius et reverentius visum est nomen Augusti, ut scilicet jam tum, dum colit terras, ipso nomine et titulo consecraretur. Vide Florum in fine libri.

436. Aldus, ægre; lege ægre.

Ignorata prius sibi met, tandemque reiecta? A

440 Gratemur, jam non dubitat: nam subdita
[Christo

Servit Roma Deo, cultus exosa priores.

800 Romam dico vires, quos mentem credi-
[mus Urbis

Non genium, cujus frustra simulatur imago.

Quamquam cur genium Romæ mihi fingitis
[unum?

445 Cum portis, domibus, thermis, stabulis soleatis
Assignare suos genios? perque omnia membra
Urbis, perque focos, geniorum millia multa
Fingere, ne propria vacet angulus ullus ab
[umbra?

Mostat, ut et fatum similis dementia cunctis

450 Adibus imponat: paries ut quisque sub astro

GLOSSÆ VETERES.

440. Gratemur. pro gratulemur, l.

445. Thermis, balneis. — Tabulis, tabernis, loca
tabularia, l.

446. Membra, mœnia, l.

452. Acceperit, quando natus fuit, Iso.

453. Lachesis, Lachesis, Cloto, Atropos, nomina
sunt Fatorum: una cœlum tenet, alia trahit, tertia rumpit, l.

Fundatus, structusque suo, qua sorte maneret,
801 Quando autem rueret, primis acceperit
[horis.

Ascribunt saxis Lachesis male fortis fide,

Tectorumque trabes fuis pendere rotatis

455 Credunt, atque ipsis tribuunt decreta tigillis:

Cœu distet, cujus stellæ sit fraxinus ortu

Eruta, quæ summum conscenderet ardua
[culmen.

Denique nulla hominum res est, nulla actio

[mundi,

Cui non fatalem memorent incumbere sortem.

460 Quæ quia constituunt, dicant, cur condita sit lex

Bis sex in tabulis: aut cur rubrica minetur,

Quæ prohibet peccare reos, quos ferrea fata

Cogunt ad facinus, et inevitabile mergunt.

B 457. Eruta, diruta, l.

460. Constituunt, docent, Iso.

461. Rubrica, nomen legis, lex, linea commentario-
rum, quibus aspicunt an sit recta ipsa macerica, an
non: sed pro lege ponitur, aut iudicio, l.

462. Ferrea, dura, l.

463. Inevitable, scilicet supplicium, l.

COMMENTARIUS.

441. Veteres sæpe hæc duo conjungebant *Christus Deus*, et sæpius id occurrit apud nostrum. Militare Christianorum sacramentum id refertur a Vegetio lib. II, cap. 5: *Juranti autem per Deum, et per Christum, et per Spiritum sanctum, et per majestatem imperatoriam, quæ secundum Deum generi humano diligenda et colenda est.* Quæ verba nonnulli male ita referunt: *Per Deum Christum, et Spiritum sanctum*, ut ad Prudentii verba accommodent. In inscriptionibus antiquis reperitur etiam hoc argumentum divinitatis Christi adversus Arianorum hæresim. Lupius epitaph. S. Severæ inscriptionem Græcam ex museo Kirkeriano profert, ubi legitur in *Deo Domino Christo*. Vide etiam Gasporem Aloysium Odericum Syllog. Inscript. pag. 265 et seq., ubi tamen non bene hæc trahit hunc titulum ex cœmeterio S. Saturnini: *PRIMA. VIVIS. IN. GLORIA. DEL. ET. IN. PACE. DOMINI. NOSTRI.* Nam hic *Christus* non conjungitur cum Deo. Opportuniores sunt alia inscriptiones apud Georgium de Monogramm. Christi Domini cap. 4 OLYMPIODORE VIVAS IN DEO X. — HILARI VIVAS IN DEO X. — HIC IACET PERPETVVS IN CHRISTO DEO SVO.

444. De genio veterum multi scripserunt: de quo argumento librum ab Emmanuele Navarro editum laudat Emmanuel Martinus lib. IV, epist. 10. Elmenhorstius in Arnobium pag. 14. Heraldus in Arnobium pag. 40. Lactantius lib. II, cap. 15, et ejus interpretes plura habent de genio. Barthius lib. III Adv., cap. 12 copiose disserit de genio veterum, de horum in iis colendis religione, cultu, superstitione, de geniorum etymo, frequentia, habitibus, de genio urbium, locorum, domorum, regionum, hominum, aliarum rerum. Affirmat gentium opinionem qui omnibus locis et operibus suos tales demonas inesse animabant, neminem scitius Prudentio confutasse luculento hoc carmine. Petavius tom. III, lib. II, cap. 6, theologice disserit de tutela et custodia, quam tum publice universorum, tum singulorum privatim suscipiunt angeli: quod de genio ethnici communis consensu prædicabant. Genius Romæ in nummis sæpe dicitur *genius populi Romani*, et apud Ammianum *genius publicus*. Martialis lib. VI, epigr. mihi 41, acute dixit: *Victurus genium debet habere liber*: nunc dicere possumus angelum custodem. Vide

Censorinum de Die natali.

445. Rat. et Iso minus bene, *tabulis soleatis*.

446. *Membra Urbis* etiam dixit Ammianus lib. XVI: *Deinde intra septem montium culmina per acclivitates, planitiemque posita urbis membra collustrans, etc.* Non autem sunt mœnia, ut ait Iso, sed partes Urbis.

447. Mariettes hoc loco advertit in Rat. semper scribi *millia uno I*, quæ recta est scribendi ratio, et multis magis placet quam *millia*.

449. Ald., non recte, *similis clementia*.

452. Pal. scribit *oris pro horis*.

453. In glossa hexametrum invenio, si verba recte legantur et trajiciantur: *Una cœlum retinet, trahit altera, tertia rumpit*.

454. Ald. non bene, *rector umque trabes*.

455. Tigillum, a *tego* et *tignum*, est traba cui tectum imponitur.

456. Vat. A, corrupte, *cujus stille*. Ald., Alex., *hortu*: scribendum *ortu*.

458. Petavius lib. III de Opif., cap. 7, optime a Prudentio his versibus expressum ait, quod fati necessitas libertati humanæ voluntatis adversetur, etsi hæc ad volendum adigat. Nam voluntatem ad volendum necessitate compelli, gentiles affirmabant.

461. *Leges rubricas* appellari, jam multi notarunt vel ex hoc Prudentii versu. Persius sat. 5, vers. 90: *Excepto si quid Maxuri rubrica notavit*. Juvenalis sat. 14, vers. 191: *Perlege rubras Majorum leges*. Scilicet rubrica, quæ herba est minio proxima, leges scribebantur. Hinc rubricarum nomen in libris ritualibus. Hermanus Hugo de prima Origine scribendi pag. 103, cap. 12, docet imperatoribus valde familiare fuisse encausto scribere, et ob hæc causam fere omnia juris capita fuisse minata, id quod fiebat cum majestatis tum etiam terroris causa, ut nempe legibus simpide, aut cinnabari notatis, et sanguineum quiddam æ cruentum minantibus majestas accresceret: quod his versibus insinuat Prudentius. Cur autem *minari* lex dicatur, vide comment. ad vers. 179, *Lex armata sedet*. De sanctione qua pena irrogatur, vide Ant. Augustinum de Legib.

463. Vat. A, Gis., *ad facinus cogunt*. Scripti Hein-
siani et nostri cum Weitzio et Aldo, *cogunt ad fa-
cinus*.

- 490 Europam, Libyamque tibi : dic nomina divum. A
Juppiter, ut Crete dominetur, Pallas, ut Argis,
Cynthius, ut Delphis, tribuerunt omne dextro.
Isis Nilicolas, Rhodios Cytherea reliquit.
Venatrix Ephesum virgo, Mars deditur Hebrum.
495 Destituit Thebas Bromius, concessit et ipsa
Juno suos Phrygiis servire nepotibus Afros.
Et quam subjectis dominam dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, jam tum tenditque, fovetque,
Jussit Romuleis addictam vivere frenis.

500 Perfidiane deum indigenum cecidere tot ur-
[bes?

Destructæque jacent, ipsis prodentibus, aræ?

805 O pietas, o sancta fides! traduxit alumnos

GLOSSÆ VETERES.

491. Crete, insulæ. — Pallas, Minerva. — Arg s, B
Græcis, I.
492. Cynthius, Apollo, a Cyntho monte, ubi nutritus
est. — Delphis, Delphos locus, ubi ara Apollinis fuit, I.
493. Isis, dea Egypti. — Nilicolas, Ægyptios. —
Rhodios, populos. — Cytherea, Venus, I.
494. Venatrix, Diana. — Ephesum, civitatem. —
Deditur, sponte dedit. — Hebrum, fluvium Thraciæ, I.
495. Destituit, dereliquit. — Thebas, populos. —
Bromius, Bacchus, I.
496. Phrygiis, Trojanis, Romanis, I.
497. Dominam, Africam, civitatem Carthaginem, I.
498. Fovetque, animo, I.
499. Romuleis, sub Romuleis. — Addictam, gentem.
— Frenis, legibus, I.
501. Prodentibus, concedentibus, tradentibus, I.

COMMENTARIUS.

versum 144 hymni 4 Per. SS. octodecim martyrum
Cæsaraugust., qui sic habet : *Ede Successum, cane
Martialem. Pro dic ponitur ede. Juvenalis sat. 3, vers.
296, Ede, ubi consistas.*

491. Pallas Argiva hæc est quæ Argis colebatur
Σάλπηξ dicta, de qua Eustathius lib. vi. Iliados. Vide
Priapeia : *Dodona est tibi, Juppiter, sacra, etc.*

493. Latinius videtur reperisse in Tornæs. *Nicolas*,
quod recte emendat per *Nilicolas*. Ald., *Nebr.*, *Venus
alma*; alii, *Cytherea*. Urb., vitiose, *Cithærea*.

494. Urb., Alex. a prima manu, *dedit*. Metri lex
postulat *deditur*. In Alex. perperam scribitur *Effesum*
pro *Ephesum*.

496. Vat. A, *suus*; corrige *suos*.

497. Virgilius i. *Æneid.*, *Hoc regnum dea gentibus
esse, Si qua fata sinant, jam tum tenditque, fovetque.*
Tertullianus cap. 25 *Apol.* hoc ipsum Romanis obji-
cit, ut dicam ad vers. 510.

500. Heinsius cum Cauchio censet, legendum indi-
getum vel sine auctoritate codicum. Sed defendi po-
test lectio codicum, *indigenum*, ut *omnigenumque
deum monstra*, et supra vers. 541. *Indigenæ pietatis
jura reformat. Significatio eadem est.*

501. Rat., *destructæque jacent.*

502. Virg. vi. *Heu pietas, heu prisca fides!*

504. Alex., scripti Heinsiani et Gifanii ex vet.
lib., qui *transfugio*. Perspicuum est unde manarit quæ,
scilicet quia præcessit *numinibus*, et exscriptores hanc
figuram, quæ mutatio generis dicitur, ignorabant.
Dei vi et notione conveniunt cum *numinibus*: itaque
mutatur genus *numinum* in genus *deorum*. Exempla
vide apud Gifanium verbo *generis mutatio*, et in ad-
dendis ejusdem Gifanii. Ludovicus Cavallus in opere
ms. contra correctionem hymnorum Breviarii Roma-
ni sub Urbano VIII, de quo egi in proleg. cap. 23, in
hymno ad Matut. dominicæ adventus, reprehendit
quod corrector hymni illius a genere neutro ad ma-
sculinum transierit : *Verbum supernum prodiens E
Paris æterni sinu, Qui natus orbi subvenis, etc.* Verum
hæc mutatione generis, quam veteres sæpe adhibe-

Majestas infida locos, et creditur istis

Numinibus, qui transfugio meruere sacrari?

505 An voluit servare suos, luctataque multum

Religio, infestas tentavit pellere turmas

Romanis obnisa globis, sed fortior illam

Virtus luctifico camporum in pulvere fregit?

Imo ita id est : armis et viribus indiga veri

510 Victa superstitio est, et inanem gloria fugit.

Sed nec difficilis fuit, aut satis ardua genti

Natæ ad procinctus victoria, frangere inertes,

806 Molliaque omnigenum colla inclinare

[deorum.

Nunc cum Dictæis bellum corybantibus asper

515 Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

512. Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

- Nunc Mastigophoris, oleoque, et gymnadiis arte A
 807 Uinctis pugilibus, miles pugnabat He-
 [truscus :
 Nec petaso insignis poterat, Lacedæmone capta,
 Mercurius servare suas de clade palæstras.
 520 Apenninicolam peditem Cybeleius hostis
 Congressu excipiens, Asiam defendere, et Idam

GLOSSÆ VETERES.

516. Marrucophoris, populis Asiæ. — Gymnadiis, exercitiis, Iso.
 517. Pugilibus, gladiis, brevibus armis. — Hetruscus, Latinus, Italicus, I.
 518. Petaso, petasum calceamentum Mercurii, quo volare solebat : et petasum volatile dicimus. Petasum a petendo sursum dictum est, videlicet talaria et calcaria Mercurii, Iso.
 519. Palæstras, luctationes, vel ludos suos, I.

COMMENTARIUS.

omissis, levi sudoris oleoque et gymnadiis arte, quod vitiosum est. Facile fuit Romano exercitui (ait Prudentius), qui Marsia, Samnitibus, Hetruscis constabat, Phrygios in Asia (quos ironice Corybantes seu Gallos, id est Cybeles sacerdotes, nominat) uti etiam Lacedæmonios, oleo tanquam pugiles mandantes et mastigophoros, seu pugilum ministros bello superare. Ita fere Giselinus, qui observat poni Samnitibus pro Samnis, ut in hymno S. Hippolyti, et in pugil primam produci, cum in pugillaris corripitur hymno 9 Peristeph., vers. 15, *quantum, ut addit, illud a pugno, hoc a pungere deducunt*. Verum in pugilibus prima produci poterit ob necessitatem illam quam dicunt cum tres quatuorve breves concurrunt, ut in catholicis, strigilibus, aliisque huius generis. In pugillar nescio cur nonnulli dicant, primam esse necessario longam. Quod autem ait Giselinus, *Dictæ corybantes vocari Phrygas, fortasse melius explicabitur de Cretensibus* : nam in Creta proprie erant corybantes Dictæ, ut diversi hi sint ab eis corybantibus, qui vers. 522 memorantur.

516. Ald., Weitz., Gis., Jureti codex et alii, *mastigophorus*, quo respicit Alex. *mastigophoris* : quod vocabulum sonat *flagriferus*. Rat., Sich., Widm., Bong., aller Roti., *marrucophoris*, sive *marrucosoris* ; Urb., *masucosoris* : utrumque videtur positum pro *mastucophoris*, quod, ait Heinsius, in margine unius Weitziani pro diversa occurrebat scriptura. Ne vero quem Heinsius fallat, monendum Heinsium sæpe editiones quas laudat Weitzius accipere, ut videtur, pro codicibus. Weitzianis ; ut hoc loco citatur G. ad oram, videlicet editio Giselini ad oram. Tunc *mastucophori* intelligi possunt qui crastibus pugnabant ; nam *mastuca* seu *masturga* est vestis scortæ, ut paulo post dicitur. Non dubito quia verum sit *mastigophoris*, quod verbum occurrit in lib. ult. Arcad. § 1 de Muner. et Honor. : *Mastigophori quoque, qui agonethetas in certaminibus conitantur, et scribæ magistratus personali muneri serviunt*. Quinam autem hoc nomine vocarentur, non una est omnium sententia. Alii interpretantur gymnasiarchas, qui pugilibus præerant, et exemplo Mercurii, palæstratrum dei, virgim in manu tenebant, quæ luctantium proceas gestus compescerent nexuque dissolverent ; alii *flagriferos* ad submovendum turbam ; alii gladiatores ipsos, quod verberari solerent ; alii eos qui præbant agonethetas seu athlothes. Videri potest Savaro pag. 109 ad Sidonium.

518. Pal. supra, *pegaso* ; lege *petaso*. Glossæ in hujus verbi explicatione a vero aberrant, ut in *pugilibus*. Petasus est a Græco πετάζω, quod est extendo, et est pileus ita extensus, ut solem defendat. Apuleius vocat pilei umbraculum, et Hispani ab umbra sombrero. Vide Beamanum de Orig.

519. Arnobius lib. iii, *Mercurius ceroma pugillatibus et luctationibus præstat*.

520. Rat., *Apenninicolæ*, minus bene.

- Qui potuit, eogente acies in prælia Gallo ?
 Idalias nisi forte rosas, laurum citharædi
 Vatis, silvicolæ calamos, arcumque puellæ
 525 Dedere servitio, calcataque sacra domare
 Difficilis operis fuit, immensique laboris.
 808 Fluctibus Actiacis signum symphonia
 [belli

520. Apenninicolam, Apennini montes sunt. — Peditem, exercitum, — Cybeleius, Asiaticus, I.
 521. Congressu, cum pugna, bello, I.
 522. Qui, quomodo. — Eogente, congregante. — Gallo, duce, I.
 523. Idalias, ab Ida. — Citharædi, Apollinis, Iso.
 524. Calamos, sagittas. — Puellæ, Dianæ, I.
 525. Calcataque, superata, Iso.
 527. Actiacis, acteis. — Symphonia, tuba, I.

B

521. Chamillardus non ad Asiam, tertiam orbis partem, id refert, sed ad regionem Trojanam, quæ Asia dicta fuit ab Asio philosopho : non enim Cybele per totam Asiam singulari honore colebatur. Maxonia, seu Lydia Asia etiam dicta fuit, unde *pulus Asia*. Troja in Asia Minore sita erat : et non procul mons Ida, ubi præcipue Cybele colebatur.

522. Sacerdotes Cybeles Galli sunt dicti, et eorum princeps Archigallus, a Gallo flumine Phrygiæ, vel a viro quodam nomine Gallo, qui primus fortasse sacerdos Cybeles fuit. Hieronymus, comment in Osee cap. iv, aliam addit causam : *Hi sunt, quos hodie Romæ matris non deorum, sed demoniorum servientes Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine in honorem Atys, quem eunuchum dea meretrix fecerat, sacerdotes illius manciparint : propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, ut qui urbem Romæ cepissent, hæc forsitan ignominia*. Quæ historia mihi falsa videtur, aliis etiam ridicula. Nec deest, qui hæc verba operibus S. Hieronymi assuta suspicetur.

523. *Idalias* non ab Ida monte intellige, ut exponit glossa, sed ab Idalio monte et nemore Cypri. Sermo enim est de Venere. Neque poete ab Ida delibant *Idalias*, sed *Idæus*, ut alibi etiam Prudentius dixit. Præterea magis consentaneum est, Idæio et Veneri tribuere rosas, quam Idæ et Cybele, aut Epheso et Dianæ. In lauro Apollinis intelligi possunt Delos et Delphi, in arce vero Dianæ Delos et Ephesus.

526. Urb., Gis., *difficilisque operis fuit*. Veteres et optimi codex, etiam Jureti et Gifanii cum Weitzio, *difficilis operis*. Gifanius verbo *Inciso* multa similia loca adducit, quæ fere depravata sunt in libris per vulgatis, propterea quod Correctores vim incisionis, seu casuræ, et poetarum consuetudinem non consideraverint sæpenumero.

527. Vat. A scribit *Actiacis*. Propertius et Virgilius sistro in bello Actiaco Antonium et Cleopatram usos aiunt. Prudentius vocat symphoniam, quod genus quoddam instrumenti musici est, et non bene tuba ab Isone dicitur. Isidorus lib. iii Orig., cap. 22 : *Symphonia vulgo appellatur lignum carum, ex utraque parte pelle extenta, quam virgulis hinc et inde musici feriunt. Fiquis in ea ex concordia gravis et acuti suavissimus cantus*. Hieronymus epist. 21, al. 146 ad Damas., ait, male quosdam Latinerum putare symphoniam esse genus organi, cum concors in Dei laudibus concensus hoc vocabulo significetur : *Symphonis quippe, ait, consonantia exprimitur in Latino*. Verum eisi hæc sit prima et propria symphoniz significatio, consuetudo tamen invaluit ut pro quodam instrumento musico acciperetur. Et hoc sensu explicandum puto locum Daniel. iii, 19 : *Qui audierit sonitum tubæ, fistulæ et citharæ, sambucæ et psalterii, et symphoniarum, et universi generis musicorum, Isidorus autem sistrom a symphonia distinguit, quamvis non explicet qualis*

D

Ægypto dederat: clangebat buccina contra.

Insisterant tenues cymbæ, fragilesque phaseli

550 *Inter turritas Memphitica rostra liburnas:*

803 *Nil potuit Serapis deus, et latrator Anubis.*

Stirpis Juleæ ductore exercitus ardens

Prævaluit, gelido quem miserat Algidus æx.

GLOSSÆ VETERES.

528. *Buccina, Romanorum, l.*

529. *Phaseli, navicula, lso.*

550. *Memphitica, Ægyptiaca. — Liburnas, hæ sunt maximæ naves, l.*

551. *Potuit, defendere. — Serapis, dii Ægyptio-*

COMMENTARIUS.

Instrumenti musici genus sit sistrum. Videri potest dissertatio Francisci Blaschii Veronensis de tribus Generibus instrumentorum musicæ veterum organica Romæ 1742, ubi cap. 3 de Genere instrumentorum musicorum pulsabilium, disserit ad quod genus symphonia et sistrum pertinent. Tabula viii, fig. 12, æreum crepitaculum quadrichorde, quæ est sistri species, describitur. Fig. 7, tab. vii, tympanum bellicum, quod symphonia Isidori videtur esse, exprimitur. Confer peculiarem dissertationem Benedicti Bacchini de Sistris eorumque figuris, ac differentia cum dissertatiuncula, et notulis adjectis Jacobi Tothi. *Ma-noebius* tom. I Specim. Bibl., pag. 308 et seqq., fuse disputat de symphonia in Danielis libro expressa, et contendit esse tibiam seu fistulam, quæ ambubaja etiam dicebatur. Probabile est eodem nomine diversa instrumenta diversis temporibus et locis fuisse significata.

528. Propertius de eadem pugna Actiaca lib. iii, eleg. 8, *Romanamque tubam crepitanti pellerè sistro.*

529. *Alc., Widm. ad oram, Jureti codex, Egm., Oxon., Urb., prior Rott., Insisterant tenues cymbæ, fragilesque phaseli, quod verum putat Heinsius, quia Prudentius per frontiam cymbas Ægyptiacas cum liburnis Romanis componit. Alex. ita habet, sed scribit tenuis, et a prima manu fragilis, tùm instabant ex correctione pro insisterant. Weitzius, Giselinus, Sichelardus et nonnulli alii, Instar erant tenuis cymbæ, fragilitque phaseli, quod eodem sensu exponi potest.*

550. Liburnæ seu liburnicæ erant genus navis velocissimæ, a Liburnis Illyrici populi nomen adeptæ. Augustum contra Antonium liburnis usum fuisse narrat Horatius, Propertius et Suetonius. Dio et Florus naves Antonii longe majores navibus Augusti fuisse commemorant. Cor autem Prudentius *turritas* vocat liburnas? Turnebus lib. xii Advers., cap. 14, querit, in his versibus Horatii oda 1 Epod., *Ibis liburnis inter alta navium, Amice, propugnacula*, utrumne inter alarum navium propugnacula et turrès Mæcenæs iret, an inter alta ipsarum liburnarum propugnacula et turrès moles. Respondet verba Horatii priorem sensum recipere ex Dione et Floro, qui magnitudinem navium Antonii celebrant, posteriorem vero ex hoc versu Prudentii, et aliis Propertii lib. iii, eleg. 9: *Ausa Jovi nostro latrantem opponere Anubin. Et Tiberim Nil cogere ferre minas: Romanamque tubam crepitanti pellerè sistro, Baridos et contis rostra liburna sequi.* At Grægens in versu Prudentii hypallagen agnoscit, quasi voluerit dicere Prudentius, naves turritas Memphiticas respectu liburnarum Augusti fuisse inter phaseli, vel levissimæ alicujus cymbæ. Eodem modo interpretatur Propertium, quasi omnia Antonii armamenta fuissent veluti conti exiguæ alicujus cymbæ. Ego opinor duplex fuisse liburnarum genus, alterum exigua mole, alterum magna, utrumque velocitate commendatum. In Horatio intelligo ipsarum liburnarum alta propugnacula, et in Prudentio easdem liburnas turritas fuisse. Non tamen propterea Antonii naves exiguæ erant: sed a Prudentio cymbis tenuibus, fragilibusque phaseli, et a Propertio baridibus, hoc est, navigioliis Ægyptiacis comparantur,

810 *Non armata Venus, non tunc elypeata*

[Minerva]

555 *Venero auxilio, non divum degener ordo,*

Et patria extorris, Romanis adfuit armis,

Victus et ipse prius, inimica nec agmina juit,

Si tamen antiquum morat retinere dolorem.

rum, l.

552. *Ductore, Octariano, l.*

556. *Patria, a patria. — Extorris, exsul. — Adfuit, ad auxilium fuit, l.*

quod maxima facilitate a classe Augusti fuerint dejectæ. Imo Dionis Floroque non invitus assentiar, Antonii naves fuisse majores. Virgilius tam naves Augusti quam Antonii turritas appellat lib. xvi: *Pelago credas innare revolutas Cycladas, aut montes concurrere montibus alca: Tanta mole viri turritis puppibus instant.* Verum ne quid dissimulem, Prudentius videtur affirmare Augusti liburnas majores fuisse navibus Ægyptiis Antonii: querit enim causas cur Augustus sine auxilio deorum Antonium vicerit, Consule Schøfferum de navium Variet., et Vossium de trirēm. et liburn. Construct.

531. Vide Propertium nuper laudatum, Virgilium loco indicato, et S. Augustinum lib. viii Confess., cap. 2: *Omnigenum deum monstra, et Anibem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum, et Venerem, contraque Minervam tela tenerant, et a se victis jam Romæ supplicabat, etc.* Agit eo loquens Augustinus de Victorino rhetore ad fidem in senectute converso, qui antea cum tota fere Romana nobilitate ea monstra defendenderat.

532. *Urb., Sich., nonnulli Heinsii duxtor exercitus ægyptiacus. Suspicatur Heinsius ductorem exercitus ardens, quod non proba.*

533. *Alex., miserat Alcidas: pro qua scriptura Weitzius Aldum appellat: quia scilicet non advenit, in emendatis Aldum substituisse Algidas. Heinsius Aldum habere ait gelido quem miserat Alcidas æx: ego in Aldo invenio quem miserat Algidus. Conchius in suis libris reperit gelido quem miserat ærcos ab æx, et de Maximo tyranno accepit, qui adversus Theodosium ex Occidente expeditionem infeliciter suscepit. At nemo non videt adhuc sermonem continuari de pugna Actiaca. Alter Rott., boreæ quem miserat algidus æx, quod secutus est Heinsius, quia de Alcido monte nugæ sunt. Eodem fortasse respicit Sich., gelido quem miserat algidus æx. Heinsio adherent Cham., Coll., Teol. Verum Rat., Urb., Ald., Weitz., Gis., alique, gelido quem miserat Algidus æx, ut intelligatur mons Algidus xx lapidibus ab Urbe distans: et Grægens conjecturam addit liburnas Augusti ex ligno hujus montis fuisse ædificatas: nam Horatius lib. iii, oda 25, ait: *Nam quæ nivali pascitur Alcido Devota, quercus inter et ilices.* Idem Horatius lib. i, oda 21: *Et nemorum coma Quæcumque aut gelido prominet Alcido.* Gronovius, cap. 5 Observat. eccles., lectionem Rottendorphii præfert, *boreæ quem miserat algidus æx*, quia Italia Ægypto opposita in septentrionem spectat. Mihi magis arridet communior codicum lectio, *gelido quem miserat Algidus æx.* Ut enim supra Samnites et Marsos nominavit, sic nunc Algidum, montem nivalem et gelidum appellat, ut gentem robustam significet, quam nulli exercitui Antonii opponat.*

534. Arnobius lib. vi: *Militari anthe galea puellula delitescens.* Lacedæmonios Venerem pluisse armatam refert Lactantius lib. i, cap. 20, schemata Veneris armatæ et victicis exhibet Montfauconius.

535. *Sich., Gis. ad oram, Weitz., vesere auxilium.*

Alii, venere auxilio.

536. *Vat. A, Pal., ex patria.*

- Sed dicis, legisse deos, ubi sanctior usus
 540 Templorum cultu celebri sine fine maneret,
Æneadumque ultro victricia signa virorum
Regis amore Numæ, nullo cogente, secutos.
Num Diomedis item tentoria, et acris Ulyssi
Castra volens Pallas, cæsis custodibus arcis,
 545 Legit, ubi humenti sudaret mœsta sigillo?
811 Aut quoties ductor Macedum fortissimus
 [altos
 Templorum cineres victis cumulavit Amyclis:
 Optarunt prædis domini se numina capta
 Misceri, Assyriaque vehi Babylonis ad arcem?
 550 Non fero, Romanum nomen, sudataque bella,
 Et titulos, tanto quæsitos sanguine, carpi.

GLOSSÆ VETERES.

550. Dicis, o *Symmache*, I.
 540. Celebri, venerabili, I.
 543. Numæ, imperator fuit Romanorum, qui primus
 culturam deorum invenit, ut populum revocaret ab
 amore belli, I.
 545. Diomedes, fabula nota est in Virgilio; cum
 Diomedes et Ulysses raperunt Palladium, ascendentes
 murum per funiculos, et detulerunt id in castris suis,
 ubi gutta sanguinis sudabat; quod erat signum tristi-
 tiæ, Iso.
 545. Legit, elegit.—Sigillo, simulacro, I.
 546. Ductor, Alexander.—Macedum, pro Macedo-
 num, I.
 548. Optarunt, obtulerunt, elegerunt, I.

COMMENTARIUS.

540. Rat., Fabr., cultu celebri.
 544. Jureti codex, Ald., Vat. A., Alex., Urb.,
 Cauch., Heinsiani plerique, Pal., custodibus arcis.
 Rat., custodibus ultro: Legit. Gis., Weitz., alter Rott.,
 et Boher. cæsis custodibus, ultro Legit. Primam le-
 ctionem confirmat locus, et versus Virgilii, quem Pruden-
 tius imitatur, lib. II *Æneid.*, *Palladium cæsis*
summæ custodibus arcis.
 545. Ald., Fab., Thuan. et vetustiores Heinsii,
 Alex., Urb., Vat. A., legit, ubi. Sich., Gis. ad oram
 1 ed., Rat., Weitz. cum suis legit, ut. Vat. A., vi-
 tiotiose, sigillo pro sigillo. Prudentius alibi etiam sigillo
 pro statua usus est; hic autem omnino proprie pro
 Palladio, de quo Apollodorus Biblioth. lib. III. A
 cælo hoc delapsum est, et Illo regi tradidit. Erat
 autem magnitudine tricubitale, habitu quasi ingre-
 dientis, dextra hastam sublatam præferebat, sinistra
 fuscum et colum; cuius historiam fuscus narrat Apollo-
 dorus. Prudentius respicit Virgilii locum cit.: Vix
 positum castris simulacrum, arsere coruscæ Luminibus
 flammæ arrectis, salusque per artus Sudor iit.
 546. Vat. A., altus, non bene, pro altos. Vetustio-
 res Heinsiani cum Oxon., Rott. priore, ductor Mace-
 tum, quod tenent recentiores, non male, quandoqui-
 dem Macedo et Maceta eadem gens est.
 547. Sich., Gis. 1 ed. ad oram, Fabr., Bong.,
 Cauch., cumulavit ab Indis. Heinsius suspicabatur
 Aphidnis, quæ Lacedæmonie ditionis; agit enim de
 bello quod Alexander Magnus cum Lacedæmoniensibus
 gessit. Agnovit autem, sic etiam Amyclis esse locum.
 Revera ita plerique legunt, et, ut Lacedæmon urbs
 est Peloponnesi regni Menelai, ita Amyclæ urbs etiam
 Peloponnesi. Tindari regia, Castoris et Pollucis pa-
 tria. Aphidnarum obscurius apud veteres scriptores
 est nomen.
 548. Egm., dominis, non ita bene.
 549. Fabr., Gis. ad marg., Assyriaque vehi Baby-
 lonis ab arc. Bong., Assyriaque vehi Babylonis ab
 arc. Melius ad arcem. Babylone exstinctus est Alexan-
 der.
 550. De hac phrasi sudataque bella vide hymn. 2
 Cath., vers. 76.

- A Detrahit invictis legionibus, et sua Romæ
 Præmia diminuit, qui, quidquid fortiter actum est,
 Ascribit Veneri: palmam victoribus auferit.
 555 Frustra igitur currus summo miramur in arcu
812 Quadrijugos, stantesque duces in curri-
 [bus altis,
 Fabricios, Curios, hinc Drusos, inde Camillos,
 Sub pedibusque ducum captivos poplite flexo
 Ad juga depressos, manibusque in terga re-
 [tortis,
 560 Et suspensa gravi telorum fragmina trunco:
 Si Brennum, Antiochum, Persen, Pyrrhum,
 [Mithridatem,
 Flora, Ceres, Matuta et Larentina subegit.

GLOSSÆ VETERES.

- B 550. Non fero, non sustineo, non patior.—Sudata,
 elaborata, I.
 551. Titulos, honores.—Carpi, viuperari, I.
 552. Detrahit, o *Symmache*.—Legionibus, Roma-
 norum, I.
 553. Diminuit, scilicet qui talia dicit, I.
 555. In arcu, in fornice, in cujus summitate quadri-
 jugos currus sculpebant, I.
 557. Fabricios, duces Romanorum nobilissimos
 commemorat hic, I.
 561. Brennum, ducem Gallorum.—Antiochum, re-
 gem Syriæ.—Persen, regem Macedonum.—Pyrrhum,
 regem Epiri.—Mithridatem, regem Ponti, I.
 562. Flora, dea, I.

553. Alii deminuit, alii diminui scribunt. Quærat
 aliquis annon eadem ratione præmia diminuunt, qui,
 quidquid fortiter actum est a Christianis militibus,
 ascribunt peculiari auxilio Dei. Verum Christiani,
 qui ultro fatentur nihil se habere quod a Deo non ac-
 ceperint, multo magis ejusdem beneficentiæ libenter
 attribuant quidquid peculiari ejus auxilio factum esse
 constituerit. Neque tamen idcirco bona hominum
 opera, quæ libere ab ipsis efficiuntur, gloria ac præ-
 mio carent.
 554. Quod ait de Venere, de aliis quoque diis in-
 tellige: quanquam Veneris victricis templum Romæ
 a Pompeio dedicatum fuit, et imperatores Veneri
 victrici suas victorias passim ascribebant, cujus rei
 memoria exstat in nummis veteribus.
 555. Rat., alter Rott., Weitz., summa miramur
 in arce. Plerique, summo miramur in arcu. Jureti co-
 dex, mirantur. Heinsius ait arce de Capitolio posse
 intelligi, arcu arcus triumphales designare. Vide
 etiam quæ de arcu et arce notavi ad vers. 525
 Apoth.
 556. Pal., Egm., quadrijugo, mendose. Juvenalis
 sat. 8, vers. 3: Et stantes in curribus *Æmilianos*.
 558. Statuæ triumphales fingeantur, hostibus ad
 pedes jacentibus, et prostratis, ut adhuc cernere li-
 cet. Statius in Equo Maximo: Vacuæ pro cespite ter-
 ræ *Ænea captivi crimem terit ungula Rheni*. Propertius
 lib. IV, eleg. ultima: Sub quorum titulis, Africa tonsa,
 jaces. Tituli sunt inscriptiones basis.
 559. Jureti codex, depressis, minus bene.
 560. Tropæa, proprie erant corpora trunca cum
 spoliis, qualia hodieque exstant Romæ ante Capito-
 lium, et Mario erecta dicuntur. Turres etiam, aras
 et columnas pro tropæis antiqui adhibebant, imo
 truncos rudes arborum, quibus spoliis suspendebant:
 quæ omnia fuscus explicata vide in notis Ouzelii ad
 Minucium, pag. 229, ubi explicat Minucii verba: Tot
 de diis spolia, quot de gentibus et tropæa.
 562. Vat. A., Flora, Ceres, Matuta. Alii, Flora,
 Matuta, Ceres. Egm., Alex. a prima manu, Laren-
 tina, quod melius Heinsius videtur quam Larentina.
 Weitzius Egmondano imputat Larentina; rectius

His tamen auspiciis successus dextra dederunt A
Omina lætificos, et felix affuit ales.

- 563 Quid sibi vult virtus, quid gloria, si Corvinum
813 Corvus Apollineus penna, vel gutture
[juvit?

Sed tamen hic corvus cur defuit exitiali

Forte die, infaustas legerent cum funera Can-
[nas,

Oppeteretque super congesta cada vera consul?

- 570 Cur Cremeræ in campis cornice, vel oscine
[parra
Nemo deum monuit perituros Marte sinistro
Tercentum Fabios, vix stirpe superstiti in
[uno?

GLOSSÆ VETERES.

563. His, o *Symmache*.—Successus, prosperitates, l. B
564. Lætificos, jucundos.—Ales, aquila, quia in au-
spicio [elix erat, Iso.

565. Si, pro non.—Corvinum, dux Romanorum fuit,
qui, cum hostibus premeretur, Apollo misit ei corvum
in adiutorium, quo liberatus est, l.

566. Apollineus, qui Appollini consecratus est. —
Penna, volatu. — Guttur, voce. — Juvit, in bello, l.

568. Cannas, ignobilis vicus Apulie, sed magnitu-
dine cladis famosus emersit, ubi famosissimum bellum
illud fuit, quando Hannibal nobilitatem Romanorum in-
terfecit, l.

569. Oppeteret, moretur. Cadavera, corpora. —
Consul, Paulus, l.

570. Cremeræ, civitas Italiae. — Oscine, augurio,
ab ore et cano; avis augurium querebat, quando cum
Hannibale pugnavit. — Parra, avis malo omine, l.

COMMENTARIUS.

Heinsius legerit *Larentina*. Hæc fuit uxor Faustuli,
nutrix Remi et Romuli, cujus in honorem *Larentalia*
sunt instituta. *Matuta* dea, quæ præ-ti temporis in-
stituto. Hæc lectio Vat. A magis accedit ad rationem
metri, ideoque a nobis præferenda est.

564. Meursius in nonnullis vulg. invenit omnia,
ac recte movit in notis ad Arnob. corrigendum
omina. Præveniat Aldus, quem secutus est Weitz-
zius. Omina confirmant nostri, meliores Heinsiani,
et codex Jureti.

566. Livius lib. vii, cap. 25, historiam hanc narrat.
Corvus pro Marco Valerio pugnans Gallum hostem
rostris, unguibus alisque turbabat: cur autem Pru-
dentius dicat vel gutture, ratio peti poterit ex cantu
augurioque corvi, quasi crocitant in Gallum insilue-
rit. Virgilius I Georg. vers. 410: *Corvi presso ter
gutturæ voces, Aut quater ingeminant*; et vers. 423: *Et
ovantes gutture corvi*.

568. Funera pro corporibus defunctorum non-
nunquam sumuntur.

569. Florus de hac strage lib. ii, cap. 6: *Paulum
puduit. Varro non desperavit*.

570. Rat., Urb., Widm., Bong., partha. Fabr.,
partha. Latinius etiam videtur invenisse partha in Tor-
næs., pro quo substituit parra, ut plerique scribunt.
Nonnulli habent partha, quod perinde est. Juretus,
nescio ubi invenerit, parca. Cantus parrae in iucundis-
simus est. Horatius lib. iii, od. 27: *Impios parra
recinentis omen Ducat*. Aves oscines dicuntur, quæ
ore augurium faciunt, ut alites, quæ alis. Glossa ait
Cremeram esse civitatem; fluvium Tusciæ plerique
dicunt esse, et fortasse et flumen et oppidum hujus
nominis fuerit. Fabios, qui perierant, alii tercentum
sex numerant: sed plerumque numerus rotundus
ponitur etiam ab iis qui diversitatem aliquam inesse
sciunt. Ovidius aliquando trecentos dixit, aliquando
trecentos sex. Poetarum in his major est licentia: ser-
viunt enim ipsi suis numeris. Juvenalis utramque

814 Nullane tristificis tritonia noctua Carris
Advolitans, præsto esse deam prænuntia
[Crasso

- 575 Prodidit? aut Paphiam niveæ vexere columbæ,
Cujus inauratum tremeret gens Persica lim-
[bum?

Sed video, quæ te moveant exempla vetustæ
Virtutis: dicis, domitum terraque, marique
Orbem: res lætas, et prospera quæque relexis:

- 580 Mille triumphorum memoras ex ordine pompas,
Ductaque per mediam spoliolorum fercula Ro-
[mam.

Vis dicam, quæ causa tuos, Romane, labores
In tantum extulerit? ovis gloria fotibus aucta

571. Sinistro, adverso, l.
572. Fabios, qui omnes interfecti sunt, uno tantum-
modo superstiti, qui postea magnus Fabius dictus est.
— Superstiti, remanente, Iso.
573. Tritonia, quia Minervæ est consecrata. — No-
ctua, ideo Palladi est consecrata, quia nocte videt; et
Pallas, quæ sapientia dicitur, nullis tenebris offusca-
tur. — Carris, populus, l.
574. Crasso, duci, consuli, l.
575. Paphiam, Venerem. — Columbæ, sub tutela
Veneris erant, l.
576. Tremeret, timeret. — Limbum, ora vestimenti, Iso.
578. Domitum, subjugatum, Iso.
581. Fercula, mensas, sustentacula, Iso.
582. Romane, o *Symmache*, l.
583. Fotibus, nutritis. — Fortibus, principi-
bus, nutritis, vel auxiliis, l.

C hanc cladem conjunxit sot. 2 lib. i: *Quid Cremeræ
legio, et Cannis consumpta juvenis? Romæ anno
1784 prodiit Lettera sopra l'uccisione dei 306 Fabj*.
Auctor anonymus conjecturis probat non omnes
fuisse e familia Fabiorum, sed plerosque ad eam tan-
tum pertinuisse aut ob consanguinitatem, aut ob
clientelam, aut quavis alia ratione.

571. Jureti codex, novit, Vat. A, juvit: lege mo-
nuit. Nullus deorum monuit, cornice vel parra oscine,
tercentum perituros. Aldus male interpungit parra.
Nemo deum. Notanda est phrasid nemo deum: de ho-
mine solet dici nemo, scilicet *na homo*. Prudentius
etiam dixit *nemo dies* in Romano vers. 744, quod non
reperio ab alio usurpatum. Virgilius lib. ix, vers. 6:
Turne, quod optanti diu promittere nemo Audeat.

575. Alex. scribit Carrhis, Urb. et Ald. Carris,
Rat. Charris. Ad Carras Crassus a Parthis disiectus
fugatusque est: de qua strage obvii sunt historico-
rum libri. Carræ vero non sunt populi, ut ait glossa,
sed urbs Mesopotamiæ a fluvio cognomine nuncu-
pata. Nonnulli Carras urbem Arabiæ esse dicunt.

576. Ald., Urb., lymbum, et Grangæus interpreta-
tur baltheum. Cauchius exponit de Veneris cæsto:
invenerat autem in suis membranis libum. Fabr. legit
nimbum, scilicet splendorem, qui cum naminibus
semper est, ut ait Servius. Vetustiores codices nostri,
et Heinsiani, lymbum. Rat. scribit lymbum. Pro Per-
sica fortasse legendum Parthica, quanquam Parthi eo
tempore Persarum imperio potiebantur.

578. Urb., Weitz., dicas; Rat., dicens; Alex. e
alii edd. et mss., dicis.

579. Rat. recenti manu, prioribus abasis, cuncta
pro quæque. Idem, relexit; supra, relexis.

581. Fercula solent dici missus carniarum; aliquando
pegmata, ubi feruntur spolia ad triumphum pompam.
Hæc eadem significatione fercula posuit Plinius in Pa-
negyrico Trajani, ubi triumphum graphice describit.

583. Ald., Alex., Gis. et alii, fortibus. Rat., Urb.,

- Sic cluat impositis, ut munum frenet habenis? A
 585 Discordes linguis populos, et dissona cultu
815 Regna volens sociare Deus, subjungier
 [uni
 Imperio, quidquid tractabile moribus esset,
 Concordique iugo retinacula molita ferre
 Constituit, quo corda hominum conjuncta te-
 [neret
 590 Religionis amor : nec enim fit copula Christo
 Digna, nisi implicitas societ mens unica gentes.
 Sola Deum novit concordia, sola benignum
 Rite colit tranquilla Patrem : placidissimus il-
 [lum
 Fœdatis humani consensus prosperat orbi,
 595 Seditione fugat, sævis exasperat armis,
 Munere pacis alit, retinet pietate quieta.
 Omnibus in terris, quas continet occidua
 Oceanus, roseoque aurora illuminat ortu,
 Miscebat Bellona furens mortalia cuncta,
 600 Armabatque feras in vulnera mutas dextras.

584. Habenis, *legibus*, l.

589. Quo, *ut*, l.

590. Copula, *amicitia*, l.

594. Prosperat, *placet*, l.

596. Am, *nutrit*, lso.

599. Bellona, *dea belli*, lso.

602. lisdem, *unis sciticit Romanorum*, l.

603. Ister, *Danubius*, l.

604. Tagus, *fluvius Thracie in quo aurum sumitur*.
 — Aurilius, *aureus arenas habens*. — Iberus, *fluvius*

Hanc frenaturus rabiem Deus, undique gentes
 Inclinare caput docuit sub legibus iisdem,
 Romanosque omnes fieri, quos Rhenus et Ister,
 Quos Tagus auribus, quos magnus inondat

- [Iberus,
 605 **816** Corniger Hesperidum quos interlabitur,
 [et quos
 Ganges alit, tepidique lavant septem ostia Nili.
 Jus fecit commune pares, et nomine eodem
 Nexuit, et domitos fraterna in vincula redegit.
 Vivitur omnigenis in portibus haud secus, ac si
 610 Cives congenitos concludat mœnibus unis
 Urbs patria, atque omnes tunc conciliemur avito.
 Distantes regione plagæ, divisaque ponto
 Littora conveniunt nunc per vadimonia ad
 [unum;

B

Et commune forum, nunc per commercia, et
 [fortes

- 615 Ad cœtum celebrem, nunc per genialia fulcra
 Externi ad jus connubii : nam sanguine mixta

GLOSSÆ VETERES.

Hispania, l.

605. Corniger, *Eridanus, vel Padus*, l.

609. Haud secus, *non aliter*. — Ac, *quam*, l.

610. Congenitos, *simul genitos*, l.

611. Lare, *igne, vel domo*. — Conciliemur, *congre-*

mur. — Avito, *patrio, antiquo*, l.

613. Vadimonia, *mercimonia*, l.

615. Genialia, *voluptuosa, vel nuptialia*. — Fulcris

lectos, l.

COMMENTARIUS.

Widm., alter Rott., duo Bober., *fontibus*, quod Weit-
 zius aliique postea in edd. secuti sunt. Iso utramque
 lectionem agnoscit. Rittershusius ad oram libri sui
 adiecerat *fontibus*; tum alius suspicetur *fontibus orta*.
 De phrasi in tantum dictum est ad vers. 153 Hamar-
 tig.

584. Rat., *sic cluat*. Bong. et Widm., *quis valet*;
 supra, *cluat*. Sich., *sic valet*.

591. Arator lib. i Hist. apost. : *Ecce tot egregias*
unum cor inesse ceteris Cernitis, utque animam popu-
lus nasciscitur unam. Eandem sententiam Prudentius
 promovet in hymno S. Laurentii, neque video quid
 melius possit excogitari ad religionis sub uno capite
 unitatem persuadendam.

593. Vat. A, mendose, *placidissimum*.

594. Widm. supra, Gis. 1 ed. ad oram, Urb., *semi-*
nis humani, non ita probe. Codex Jureti Vat. A, Egm.,
 Pat., *orbem*. Alii, *orbi*.

597. Rat. recenti manu, prioribus erasis, in *terris*,
occuso quas *vagus ambit*. Alex., Oxon., Thuan., prior
 Boher., *quas distinct occidua*. Ald., Vat. A, Rat.,
 Urb. et vett. edd., *quas continet occidua*. Hein-
 sius et recentiores, *destinet*.

598. In Vat. A, desideratur conjunctio *que post*
roseo.

600. Alex., Vat. A, Ald., Weitz. cum plerisque
 suis, *armabatque*. Bong., Gis., Urb., Fabr., *armat-*
que. Heinsius Ciselino adhaerit, sed varietatem lectio-
 nis non indicavit. Rat., *armatque ferens*; supra,
feras. Sed Marietto placebat *ferens*, ut ibi est sine ulla
 litura, non *feras*, quod aliena manu superpositum.

604. Iso Tagum accipit pro fluvio Thraciæ. For-
 tasse legendum *Lusitania*. Tagum auriuum Hispaniæ
 flumen esse omnes consueverunt, neque de alio Tago
 flumine quidquam audivi.

605. Rat., corrupte, *coniger Hesperidum*. In eodem
 sciolus recens, prioribus erasis, hæc e sua pen-
 ad

C jecit, *Hesperidum quos labitur inter aquarum Regnator*,
tepidique lavant septem ostia Nili. Quos alit et Ganges,
 solus qui tendit ad ortum Fontibus incertis patulum
 diffusus in anem. In Widm. male est et quas pro et
 quos. Videtur indicari Tiberis, de quo Virgilius lib.
 viii, *Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum*.
 Fluvii a poetis cornigeri dicuntur. Cornua fluminum
 apud Virgilium, Lucretium, Ovidium et alios sunt
 flexus et cursus obliqui. Alii aliter explicant, nec de-
 sunt qui opinentur vim aquarum cornibus indicari,
 ut potentiam in sacris Litteris.

606. Alex. scribit *Ganges*, alii *Gangis*, ut *Joannis*,
famis. Gis. in 2 ed., *trepidique* : rectius in 1, *tepidi-*
que, cum aliis edd. et mss., et Nilus quidem *tepidus*
 dicitur a Juvenale, Propertio et aliis, quia nivibus
 æstu dissolutis Ægyptum inundat.

611. Gis. in textu, *conciliemur*; ad oram, *concilie-*
mur, cum scriptis. Egm., *conciliamur*. Roma com-

D munis patria dicitur a Cicerone, Seneca Philosopho,
 Claudiano, Symmacho et aliis. Ita etiam appellatur lege
 35, D, ad municip., et lege 4, D, de exc. tut. : et
 hæc est ratio cur Ulpianus scribat in lege 7, D, de
 interd. et releg., constitutum fuisse eum cui patria
 interdictum erat etiam urbe abstinere debere. Clau-
 dianus, ni de Laudibus Stilicis, plura his versibus
 consona effert.

613. Geniales lecti proprie dicebantur, qui puellis
 nubentibus sternebantur.

616. Juretus in quadam scheda invenerat *atque ad*
jus connubii, quam lectionem merito rejicit. Ulpia-
 nus lib. Regularum, tit. 5, scribit cives Romanos
 cum civibus Romanis habere connubium, cum Latinis
 autem et peregrinis, si concessum esset. Idem anti-
 quus mos constat ex Seneca lib. iv de Benef., cap.
 35, *Promisi tibi filiam in matrimonium, postea pere-*
grinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo commu-
nium. Eadem me lex defendit, quæ vetat. Essant

817 Textitur alternis ex gentibus una propago. A
Hoc actum est tantis successibus atque trium-

Romani imperii : Christo jam tum venient,

620 Crede, parata via est : quam dudum publica
[nostra

Pacis amicitia struxit moderamine Romæ.

Nam locus esse Deo quis posset in orbe feroci,
Pectoribusque hominum discordibus, et sua

Dissimili ratione iuventibus, ut fuit olim?

625 Sic incompressos humano in pectore sensus.

Disiunctasque animi turbato federe partes

Nec liquida invisit sapientia, nec Deus intrat.

818 At si mentis apex, regnandi jure potitus,

Pugnacis stomachi pulsus, fibrasque rebelles

630 Frenet, et omne jecur ratione coerceat una,

Fit stabilis vitæ status, et sententia certa

Haurit corde Deum, domino et subjungitur uni.

GLOSSÆ VETERES.

621. Moderamine Romæ, Roma hoc moderante, l.

624. Ut fuit, præterito tempore, nam ante feroces homines erant, l.

625. Incompressos, turbatos, l.

628. Mentis apex, nus græca, lso.

632. Haurit, sumit, l.

633. En, invocat Christum, l.

634. Congrege, conjunctio, l.

En ades, Omnipotens, concordibus infuse terris:
Jam mundus te, Christe, capit, quem congrego
[nexu

635 Pax, et Roma tenent : capita hæc, et culmina
[rerum

Esse jubes, nec Roma tibi sine pace probatur.

Et pax ut placeat, facit excellentia Romæ,

Quæ motus varios simul et distione coerceat,

Et terrore premit : nec enim spoliata prioris

640 Robore virtutis sensit, nec sæcula sensit,
Nec tremulis, cum bella vocant, capit arma la-

[certis,

Nec tam degeneri venerandis supplicat ore

Principibus, quam vult prænobilis ille senator,

Orandi arte potens, et callida fingere doctus,

B 645 Mentitumque gravis personæ inducere pondus :

Ut tragicus cantor ligno tegit ora cavato,

Grande aliquod cujus per hiatum crimen an-
[helet.

COMMENTARIUS.

autem monumenta connubii civibus Romanis cum barbaris et exteris concessi : quæ concessio nunc dispensatio diceretur. E verbis Prudentii colligunt interpretes ætate Prudentii exolevisse priscum morem quo peregrini a jure connubii Romani arcebaatur, atque ita affirmat Jæretus ad hunc locum. Verum distinctione opus est : nam Macrobius, qui eodem ævo scribebat, tradit cum Romanis nullam peregrinos habere consuetudinem. Et in cod. Theod. lib. in, tit. 14, exstat constitutio Valentiniani qua statuit nulli provincialium, cujuscumque ordinis aut loci fuerit, cum barbara uxore esse conjugium, nec ulli gentiliū provinciales feminam copulari oportere : quod si tales nuptiæ exstiterint, capitæ minatur supplicium : quæ est lex omnia ejus tituli lata anno 570. Ubi gentiles non sunt infideles aut pagani, sed barbari et speciatim ii qui ex variis gentibus se ad Romanum imperium contulerant. Gothofredus rejicit opinionem eorum qui putant ex famosa Antonini constitutione, quæ memoratur in l. orbe Romano 17, D, de statu hom., barbaros omnes qui in exercitus Romanos recepti fuissent, civium Romanorum numero habendos fuisse. Prudentius externi juxta connubii, tanquam aliquid novum et Evangelii recepti fructum, commemorat. Post Valentinianum ejusmodi nuptiæ ex rescripto peti et indulgeri cœperunt : et lex ipsa Valentiniani, utpote abolita, a Tribonianis ommissa est.

621. In editione Parmensi paci pro pacis error est contra metri legem.

622. Heinisius edidit possit : sed cum alii edd. et mss. habeant posset et id magis sententiæ congruat, puto excidisse possit pro posset. Chamillardus, Heinisium secutus, edidit possit.

625. Aldus edidit rectoribusque hominum, quod cum esset metro repugnans, corripit principibusque. Vera lectio est pectoribusque.

627. Sapient. 1, 4 : Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.

628. Egm., Vat. A a prisca manu, ut si.

633. Ald., una ades. Alii, en ades.

635. Rat., pax, et Roma tenet.

641. Florus, lib. 1, cap. 1, de Roma : Inertia Cesarum quasi consensit, atque decessit, nisi quod sub Trajano principe moret lacertos.

646. Vat. A, mendose, ora caveto. Virgilius, lib. II Georg. : Oraque corticibus sumunt horrenda cavatos. Vide Bulengerum, de Theatro lib. 1, cap. 45. Tragicus cantor est histrio tragedus : cantor pro histrione ponitur, ut aliqui putant, ab Horatio in Arte poetica : Donec cantor, Vos plaudite, dicat. Æschylus primus introduxit personam in theatro, sive vultum fictum e ligno cavato, cujus per hiatum verba audiri possent. Vide Ficonum de Larvis scen.

647. Hiatus de tragædis a Juvenale, Persio et aliis dicitur, et proprie de h. atu personæ. Juvenalis sat. 3 : Cum personæ pallentis hiatu In gremio matris formidat rusticus infans. Personas et cetera bistrionum ornamenta describit Lucianus lib. de Saltat. Grangæus ait alios habere carmen anhelet : sed melius esse crimen, quia in tragædiis gentiliū quot crimina, tot sunt crimina, ita ut eleganter dixerit tragicos cantores non tam crimina quam crimina anhelasse. Ego libenter adoptarem carmen, si idoneos auctores haberem : et faveat Juvenalis similis locus sat. 6, vers. 635 : Grande Sophocles carmen bacchamus hiatu. Quod vetus scholiastes interpretatur, Tragædiam scribimus. Vide carmen, grande, hiatu, quæ voces in versu Prudentii videntur transscriptæ : nam pro bacchamus recte positum est anhelet. Neque video cur omnia tragædiarum gentiliū crimina dicenda sint crimina. Imo iuncta comuni lectione, crimen accipio non de crimine, sed materia ipsa tragædiæ, quæ plerumque in gradui aliquo crimine versatur. Post hunc versum verba succedunt Symmachi : Romam nunc putemus assistere, atque his ubi aciem agere sermonibus. Optimi principes, patres patriæ, reveremini annos meos, in quos me pius ritus adduxit. Utar caeremoniis avitis : neque enim pariet. Vivam more meo : quia libera sum. Hæc cultus in leges meas orbem redegit. Hæc sacra Annibalem a manibus, a Capitolio Senonum repulerunt. (Ad hoc ego servata sum, ut longæva reprehendar ? videam, quod instituendum

- 819** Si vocem simulare licet, nempe aptior A
[ista
Vox Romæ est, quam nunc ejus sub nomine
[promam.
650 Quæ, quia turpe putat templorum flere repul-
[sam,
Ægidaque in dubiis pro se pugnasse periclis
Dicere, seque gravem senio inclinante fateri,
Ductores complexa suos, sic læta profatur :
O clari salvet duces, generosa propago
653 Principis invicti, sub quo senium omne rena-
[scens
Deposui, vidique meam flavescere rursus
Canilem : nam cum mortalia cuncta vetustas
820 Imminuat, mihi longa dies aliud parit
[ævum. B
Quæ vivendo diu didici contemnere finem.
660 Nunc nunc justa meis reverentia competit an-
[nis :
Nunc merito dicor venerabilis, et caput orbis
Cum galeam sub fronde oleæ, cristasque rubentes

- Concutio, viridi velans fera cingula serio,
Atque armata Deum sine crimine cædis adora.
665 Crimen enim, piget heu ! crimen persuasera
[atrox
Juppiter, ut sacro justorum sanguine tincta,
Assuetum bellis scelerarem funere ferrum.
Illius instinctu primus Nero, matre perempta.
Sanguinem apostolicum bibit, ac me strage pio-
[rum
670 Polluit, et proprium facinus mihi sævus inus-
[sit.
Post hunc et Decius, jugulis bacchatus apertis,
Insanam pavit rabiem : mox et sitis arsit
821 Multorum similis, per vulnera tristia
[flagrans,
Extrahere insignes animas, ac ludere pœnis.
675 Undantesque meum in gremium diffunderent
[mortes,
Et sub jure fori non noxia colla secare.
Hæc me labe ream modo tempora vestra pia-
[runt.

GLOSSÆ VETERES.

649. Promam, proferam, l.
650. Repulsam, repulsionem, l.
651. Ægida, capra nutritrix Jovis, cujus pellem postea
pro scuto habuit brevi, l.
654. Generosa, nobilis, l.
655. Principis, Constantini. — Renascens, per ba-
ptismum, l.
656. Flavescere, juvenescere, albescere, l.
659. Finem, mortem, l.
662. Fronde oleæ, sub pace, l.
663. Fera, bellica. — Cingula, arma. — Serto, co-
rona, l.
664. Armata, signo crucis, l.
666. Tincta, maculata, l.

667. Scelerarem, polluerem. — Funere, morte, l.
668. Illius, Jovis. — Instinctu, suasionem, l.
669. Apostolicum, Petri et Pauli, l.
670. Inussit, in me convertit : inurere est culpam
propriam in alium transferere, l.
671. Hunc, Neronem. — Jugulis, intersectionibus
martyrum, l.
674. Ludere, id est ludebant. — Pœnis, Christiano-
rum, l.
C 675. Diffundere, diffundebant, l.
676. Jure, lege publica. — Non noxia, innoxia. —
Secare, secabant, l.
677. Piant, purgabant, l.

COMMENTARIUS.

putatur? Sera tamen et contumeliosa est emendatio senectutis. Ergo diis patriis, diis indigetibus pacem rogamus.) Verba uncis inclusa desunt in Aldo et aliis, exstant apud Giselinum et Heinsium. Codex Vat. A corruptissimus est in his aliisque Symmachi verbis. Scribit reverimini pro reveremini, et post in quos omittit me. Alter Rott. habet reveremini canos meos.

651. Jupiter ægida scutum suum Palladi donavit, cui illa caput Medusæ imposuit. Hic intellige Jovem et Pallada, vel potius deos omnes.

655. Vat. A, Rat. a prima manu, fatetur. Cauch., profetur; lege profatur.

655. Theodosius Magnus hic laudatur, non Constantinus : nam hujus filii non erant Honorius et Arcadius. Hinc etiam arguitur, principem qui libro i Romam alloquitur fuisse Theodosium.

658. Rat., aliud parat ævum.

659. Vat. A, quæ videndo, recenti manu recte factum vivendo.

661. S. Leo serm. i in natali SS. apostolorum Petri et Pauli : Per sacram beati Petri sedem caput orbis effecta, latius præderes religione divina quam dominatione terrena. Prosper Carm. de ingratis in princ. : Sedes Roma Petri quæ pastoralis honoris Facta caput mundo, quidquid non continet armis, Religione tenet.

665. Rat., persuaserit, non recte.

667. Ald., belli. Vat. A, scelerare. Pal., sceleraret. Alex. a prima manu, fenere; a secunda manu, junere. Ald., Gis. ad oram, in funere. Legendum bellis scelerarem funere. Ferri potest in junere et belli.

670. Fortasse Prudentius alludit ad incendium Neronianum.

671. Weitzius Aldum allegat pro post hæc : alium fortasse voluit indicare, nam in Aldo lego post hunc. Decius septimam persecutionem, ut vulgo numerant, excitavit, sed plane crudelem et Neronianæ simillimam. De persecutionibus Christianorum sub imperatoribus paganis acri judicio multaque doctrina disseruit cl. Franciscus Maria Luchinius in præfatione ad Acta martyrum Ruinartii Italice a se conversa. Undecim persecutiones distinguit et explicat, primam sub Nerone, secundam sub Domitiano, tertiam sub Trajano, quartam sub M. Aurelio, quintam sub Severo, sextam sub Maximino, septimam sub Decio, octavam sub Valeriano, nonam sub Aureliano, decimam sub Diocletiano, undecimam sub Juliano Apostata.

672. Ald., mox hæc sitis.
674. Egm., Gis. ad oram, et trahere. Giselinus in notis ait tolerari posse extrahere, se tamen malle lectionem sui codicis et editionis Daventriensis, ut per vulnera tristia animas trahere idem sit quod ludere pœnis. Vat. A, mendose, extraxere. Ludere pœnis quibusdam cruciatibus Christianorum satis apte congruit. Tacitus lib. xv Annal. cap. 44 : Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contexti laniatu canum interirerint, aut crucibus affixi, aut flammam, æque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urentur.

675. Alex. cum aliis, defundere. Urb. alique, diffundere. Virg. x Æneid. in fine : Undantique animam diffundit in arma cruore. Hic etiam locus est animadvertendi audaciam illorum qui magnum fuisse SS. martyrum numerum negant.

Vivo pie vobis auctoribus, impia pridem

Arte Jovis fateor : quid enim non ille cruentum

680 Tradidit, aut quid mite sibi, placidumve po-
[poscit ?

Qui, dum præmetuit cultus inolescere Christi,

Sæviti, ac miserum sædavit sanguine sæclum.

Et sunt, qui nobis bella exprobrare sinistra

Non dubitent, postquam templorum sprevimus

[aras,

685 Affirmantque Libyn Collinæ a cardine portæ

Annibalem Jovis imperio, Martisque repulsum :

822 Victores Senonas Capitoli ex arce fuga-

[tos,

Cum super excelso pugnarent numina saxo ?

Qui mihi præteritam cladem veteresque dolores

690 Inculcant iterum, videant, me tempore vestro

Jam nil tale pati : nullus mea barbarus hostis

GLOSSÆ VETERES.

680. Tradidit, docuit, l.

681. Inolescere, crescere dies festos, l.

685. Libyn, Africanum, l.

688. Saxo, in Capitolio, l.

690. Inculcant, imputant, l.

695. Geticus, Radagisus, vel Alaricus, l.

696. Istro, Danubio, l.

698. Mastrugis, mastruga quasi monstruosa vestis,

COMMENTARIUS.

678. Vat. A, Pal., Egm. vitiose, vobis aucta mihi impia.

682. Vat. A, sævit; lege sævit.

685. Ald., qui vobis. Hæc vetus fuit ethnicorum querela adversus Christianos. Arnobius, lib. 1 : *Nam quod nobis obiectare consuevit bellorum frequentiam, causas, vastationes urbium, Germanorum et Scythicas irruptiones, cum pace hoc vestra et cum bona venia dixerim, quale sit istud quod dicitis, calumniarum tibi- dine non videtis.* Etiam cum nulla jam ipsis supererat spes veterem idolorum cultum recuperandi, hujusmodi querimonias instaurabant, quas ut retunderet, S. Augustinus libris de Civit. Dei scripsit, Orosioque auctor fuit, ut libros historiarum conficeret, et calamitates quæ ante Christianismum obvenerant, singulatim notaret.

686. Prudentius Symmachi verba refellit. Annibalem fulminibus deterritum, cum Romanam oppugnaret, traditum est. *Seu cælum, seu Roma tonat*, ait Claudianus de Bello Getico.

688. Urb., Egm., Widm., Bong., scribunt *ecelso*, quod expressit Weitzius. Heinsius ait in scriptis esse *celso*. At Alex., Rat., *excelso*, cum Ald., Gis. et aliis, et hoc ipsum puto esse *ecelso*, quamvis etiam possit diviti *celso*. Virgil us lib. ix *Æn.*, *Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum Accolet.*

691. Vat. A, nullis; emenda nullus.

692. Virgilius et Juvenalis *claustra portarum* dicunt : ac fere simili modo Catullus, Ovidius, Seneca. Savaro ad epist. 2, lib. 1 Sidonii de Gothis hunc locum interpretatur. Grægius ait pro certo debere intelligi de Gallis, qui armis, veste cum aq̃ue erant Romanis dissimiles, cecidit, Nullus barbarus hostis, ut Annibal cuspidē claustra mea quatit; nullus armis, veste comisque ignotus, ut Brenni miles et Senonum exercitus, capta errat in urbe. Id magis probo.

695. Geticus tyrannus est Alaricus. Gothi *Getæ* dicebantur. Inscriptio poematis Claudiani est : *De Bello Getico, vel Pollentiano.*

696. Etsi Gothi o septentrione venerant, tamen diu apud Istrum condescenderant : hinc *patrium* Istrum vocat. Innot autem morem barbarorum, qui flumina jurabant. De eodem Alca ico Claudianus carm. de Bello Getico : *Patrii numen juraverat Istri. Fluvius*

PATROL. LX.

Cuspidē claustra quatit : non armis, veste, co-

[misque

Ignotus capta passim vagus errat in urbe,
Transalpina meam rapiens in vincula pubem.

695 Tentavit Geticus nuper delere tyrannus

Italiam, patrio veniens juratus ab Istro,

Has arces æquare solo, tecta aurea flammis

Solvere, mastrucis proceres vestire togatos.

823 Jamque ruens, Venetos turmis protriverat

[agros,

700 Et Ligurum vastarat opes, et amœna profundū

Rura Padi, Tuscumque solum vicio amne pre-

[mebat.

Depulit hos equitum nimbos non pervigil anser,

Proditor oculi tenebrosa nocte pericli :

Sed vis cruda virum, præfractaque congre-

[dientum

de pellibus facta : vocamus etiam mastrugas renones, quæ rustice crotina vocantur, l.

699. Venetos, Venetie, l.

700. Ligurum, Liguria regio maritima et amœna, l.

701. Vicio amne, transitu Tiberi, l.

704. Cruda, fortis. — Congredientum, pugnantium, l.

numen aliquod inesse Romani etiam ac Græci in fabulis tradunt.

698. Alex., *ostrucis*; supra, *mastrucis*. Rat., *mastrugis*, quod tenuit Weitzius; alii scribunt *mastrucis*, seu *mastrycis*. Mastruca vestis erat et pellibus ferarum, quam Sirdis tribuit Cicero. Quintilianus lib. 1, cap. 5 : *Mastruca, quod Sardum est, illudena Cicero ex industria dixit.* Ciceronis verba conservavit Isidorus. Hieronymus dialog. 1 contra Luciferian. : *Defendebat, non sine causa Christum mortuum fuisse, nec ob Sardorum tantum mastrucam Dei Filium descendisse.* Gothi hujusmodi vestibus induebantur, qui propterea *pelliti* appellantur a Rutilio et a S. Hieronymo. Turnebus, num. 312 Advers., ait mastrugam esse vestem scorteam gravissime et pessime olentem. Glossæ verbum huc trahi potest crotina. *Rhenones* in eadem glossa sunt vestis Germanorum propria, ut patet ex S. Isidoro, lib. xix Etymol., cap. 25. Quamvis autem mastruca dicatur vestis propria Sardorum, rhenones sive renones Germanorum, tamen cum utraque sit et pellibus, recte hoc loco a Prudentio mastruca usurpatur. Apud S. Isidorum nonnulli legunt *Mastruca vestis Germanica*; sed non est dubium quin sit legendum *vestis Sarda*, ut arguitur ex verbis subjunctis Ciceronis, et numero 1 cap. cit. Ut au em glossa Isonis intelligatur, addam etymologiam mastrucæ ex Isidoro : *Mastruca autem dicta, quia monstruosa.* De vestibus pellitis S. Paulinus carm. de Reditu Niceæ : *Et Getæ currunt, et uterque Decus : Qui colit terræ medio, vel ille Divitis multa bove pellentis Accola ripæ.* Ubi in notis multa Rosweyldus affert de hoc vetustissimo habitu primorum populorum.

699. Rat., Weitz., Bong., Widm., *prostraverat*. Alii, etiam Widm. supra, *protriverat*.

701. Iso Tiberim amnem intelligit : an recte, vide comment. ad vers. 719.

702. Ald., male, *hos equitum nimbos*. Alii, *hæc nimbos equitum*. Claudianus in prim. consul. Stilliconis vers. 352 : *Sed didicit... non suum crebris hastilibus imbrem, Non equitum nimbos latius obsistere pilis.* De anserē pervigi, i, cujus clangore excitati Romani Gallos, nocte subeuntes, dejecerunt, agunt fere omnes poætæ historice Romani.

704. Ald., scripti Heinsiani, Alex., Urb., Egm.,

703 Pectora, nec trepidans animus succumbere le A

Pro patria, et pulchram per vulnera querrere
[laudem.]

Nunquid et ille dies Jove contulit auspice tan-
[tum]

Virtutis pretium? Dux agminis, imperique

GLOSSÆ VETERES.

708. Dux, Constantinus, I.

709. Christipotens, Theodosius Arcadii filius, con-
sul et sacer Honorii. — Juvenis, qui juvenis erat
adhuc, I.

824 Christipotens nobis juvenis fuit, et co-

710 825 Atque parens Stilico: Deus unus Chri-
[stus utrique:]

Hujus adoratis altaribus, et cruce fronti
Inscripta, cecinere tubæ: primâ hasta dra-
[cones]

710. Utrique, Constantino et Stiliconi, I.

712. Draconis, crucis: vox illa Romana caput dra-
conis habens, I.

COMMENTARIUS.

Palat., Widm., Bong., *perfractaque*, Fabr., Gis.,
præfractaque. Rat., *perfectaque*. Videtur præfere-
ndum, *præfractaque*: nam ita Virgilius xi Aeneid.,
Præfractaque quadrupedantum Pectora pectoribus
rumpunt.

706. Rat. a prima manu, *querere mortem*. Virgi-
lius lib. ix: *Et pulchram properet per vulnera mor-
tem*; et lib. xi: *Pulchramque petunt per vulnera mor-
tem*.

708. Glossæ de Constantino, Theodosio Arcadii fi-
lio, Honorii socero, anachronismus et erroribus sca-
teat. Honorius dux agminis imperique dicitur, non
quod ipse præsens prælio Pollentium adjuverit, sed
quod ejus auspicio et imperio a Stilicone, vel potius
a Saule duce, ut dicam ad vers. 719, gestum fuerit.
Neque longe Honorius aberat, quippe degens Ra-
vennarum.

709. Stilico dicitur comes Honorii non tam ratione
illius dignitatis, quæ ævo medio *comitatus* nuncupa-
batur, quam ob munus tutoris Honorii, quod Theo-
dosius morti proximus Stiliconi commendavit, et
quia Stilico duas filias, quas ex Sereno Theodosii fra-
tre genita suscepit, Mariam primo, et subinde, et
mortuam, Thermantiam Honorio in matrimonium co-
pulaverat. His pariter de causis *parens* appellatur. S.
Ambrosius orat. in favore Theodosii: *De filiis enim*
nil habebat novum, quod conderet, quibus totum dederat,
nisi ut eos præsentem commendaret parenti. Claudius
de Tertio Consul. Honorii Theodosium morti
propinquum Stiliconi ita dixisse cecinit: *Ergo age,*
me quoniam caelestis gloria poscit, Tu curis succeda
meis, tu pignora solus Nostra fove, geminos dextra tu
protege fratres..... Indue nante patre. n. Giselinus ex
hoc loco conicit Prudentium non vixisse usque ad
Stiliconis proditorem et necem, quæ accidit circa
annum 413, ut ipse ait, vel potius 408, ut ex historia
constat. Alioquin nomen Stiliconis, quod postea e
marmoribus eradebatur, in suo opere induxisset,
quomodo pro *Nola* substituit ora Virgilii, Nolanis
iratus. At neque ex omnibus marmoribus nomen
Stiliconis eradi potuit, et longe difficilis est in ali-
quo scripto jam evulgato quidquam inducere aut mu-
tare. Virgilius Aeneidem nondum publicaverat cum
decessit, adeoque membranis intas positus delere illi
lucit quod non placuit. Teolius temporum rationem
turbat, hinc, ait, aperte patet, ante annum 405, quo
Stiliconis casus contigit, postquam hæc cecinisse. Rei ve-
ro rationem falsam allegat: nam Stiliconis casus ante
annum 408 non contigit. Quod autem dixi, Stiliconis
nomen non ex omnibus marmoribus erasum, ex hæc
inscriptione patet:

FL. STILICHONI. V. C.

FLAVIO STILICHONI INVSTRISSIMO VIRO
MAGISTRO EQVITVM PEDITVMQVE
COMITI DOMESTICORVM TRIBVNO PRAETORIANO
ET AB INEVNTE AETATE PER GRADVS CLARIS-
SIMAE MILITIAE AD CVMLEN GLORIAE
SEMPITERNAE ET REGIAE ADFINITATIS EVFECTO
PROGENERO DIVI THEODOSII COMITI DIVI

THEODOSII AVGVSTI IN OMNIBVS BELLIS
ADQVE VICTORIIS ET AB EO IN ADFINITATEM
REGIAM COOPTATO ITEMQVE SOCERO D N
HONORII AVGVSTI AFRICA CONSILIS EIVS
ET PROVISIONE LIBERATA EX S C

Exstat hæc inscriptio Romæ in area palatii posterioris
De la Valle, quam Smetius et Manutius viderunt,
et refert Gruterus pag. ccccxii. Smetius scribit *pro-
generi*, Gruterus *progenere*, ut revera est in marmore
quod vidi et contuli. Nunc abest primus versus, qui
fortasse olim fuit in capite basis. Quidam ad archy-
typum correcti; nonnulla erasa sunt, vix ut legi pos-
sint. Ad eundem Stiliconem pertinere videtur in-
scriptio Christiana apud Gruterum pag. mliii. quæ
incipit, C N V L A T V. M. F. STILICONIS SACRDO ET DE-
POSITVS PTER. Stilico quidem Christianum nomen
prohibebatur: sed ejus filius Eucherius, quem in im-
perio substituere conatus est pater, jam inde a pue-
ro, privatoque persecutionem Christianorum medita-
batur. Alias inscriptiones ubi Stiliconis mentio occur-
rit, vide apud Guascon tom. III Inscripti. Capitul.,
num. 1246, 1247, ubi nomen aliquando exaratur Sti-
lico, aliquando *Stilicho*, aliquando *Stiliko*. Adeo dif-
ficil: est e lapidibus veram orthographiam resti-
tuere.

712. Rat., Weitz., *draconis*: ita etiam Fabr., quem
male Weitzius appellat *pro dracones*. Plerique, *dra-
cones*; et Giselinus male *draconis*. in singulari non-
nullos habere ait: nam *prima hasta* labarum impera-
torum intelligitur, in quo erat Christi monogramma,
et nemo credet Christi apicem cum draconis effigie
conjunctum fuisse. Contra Grangæus defendit et ex-
plicat lectionem *draconis*, quia mos ferendi effigies dra-
conum in exercitu sub Christianis retentus est, sed
ita ut supra ipsos dracones Christi monogramma ex-
staret: et ideo subiungit Prudentius *quæ Christi api-
cem sublimior effert*. Utraque explicatio probabilis:
non autem probò rationem Gisellini: cur enim non
potuerit vexillis, in quibus draco esset pictus, Chris
i apex desuper imponi? Glossa Ieronis fortasse ita po-
terit emendari: *Vexilla Romana caput draconis habent*.
De militibus draconariis vide hymnum 1 Peristepha-
non. Præclarum argumentum pietatis veterum mili-
tium Christianorum ex his versibus eruitur: non enim
solum altaria adorabant, scilicet Deum coram altari-
bus, verum etiam pugnam iuturi cruce frontem si-
gnabant. S. Augustinus in psal. lxxii: *Quid times*
fronti tuæ, quam sig: crucis armasti? Fortasse eodem
respexit Sedulius lib. i: *Aurca perpetua capietis pra-
mia vite. Arma quibus domini tota virtute geruntur, Et*
*fixum est in fronte decus, decus, armaque portio, Mili-
tæque tur, bone rex, pars ultima restio.* Solius Chri-
stianus ab ipso nascentis Ecclesiæ initio os, pectus,
præcipue vero frontem sæpius crucis signo munire,
res nota est omnibus et alibi etiam a nobis exposita.
Tertullianus egregie dixit de Corona milit. cap. 3.
Frontem crucis signaculo terimus, ut frequentiam de-
notaret. Sagittarius, cap. 16 de Cruciat., hunc locum
intelligit vel de signo crucis, saltem digito in aerem
facto, vel de signaculo crucis quod Christiani veteres

826 Præcurrit, quæ Christi apicem sublimior A 720
[effert.]

- Illic ter denis gens exitiabilis annis
175 Pannoniæ poenas tandem deleta pependit.
Corpora famosis olim ditata rapinis
In cumulos congesta jacent. Mirabere seris,
Posteritas, sæclis inhumata cadavera late,
Quæ Pollentinos texerunt ossibus agros.

827 Si potui manibus Gallorum excisa levare
De cinerum squalore caput, redeunte Camillo
Signa residentis fumans si fronte recepi :
Si potui miseris sertis redimire ruinas
Et male pendentes lauro præcingere turres :
725 Quo te suscipiam gremio, fortissime princeps,
Quos spargam flores, quibus insertabo coronis
Atria, quæ festis suspendam pallia portis,

GLOSSÆ VETERES

713. Effert, elevat, I.
715. Pependit, persolvit. I.
717. Mirabere, apostrophe, I.
718. Inhumata, dispersa, I.
720. Manibus, de manibus. — Excisa, perempta, I.
721. Redeunte, Romam, I.

722. Fumans, adhuc, I.
725. Redimire, ornare, I.
724. Lauro, victoria, I.
725. Princeps, Theodosius, vel Stilico, vel Constantine, I.
726. Insertabo, ornabo, I.

COMMENTARIUS.

inscriptum frontibus circumferebant : ac multa undique colligit quibus utramque hanc consuetudinem confirmet. Quibus addere juvat verba Orosii lib. vii, cap. 35, ubi Theodosii contra Eugenium pugnam describit : *Sciens vero* (Theodosius) *se esse non solum s quo crucis tuendum, sed et victoriam adepturum, signo crucis se muniens, signum victoriæ dedit, ac signo crucis signum prælio dedit, ac se in bellum, etiam si nemo sequeretur, victor futurus immisit.*

713. Gis., sublimior offert, ad oram sublimiter effert. Alii, sublimior effert.

714. Claudianus de bello Getico, *Unoque die Romanarepedit Quidquid terdenis acies amissimus annis.* Gothi a Stilicone cæsi sunt anno 403, cum 50 ante annos imperium Romanum invasisent. Cassiodorius in Chronico perperam ad consulatum quintum Arcadii et Honorii, qui incidit in annum 402, bellum Pollentinum rejecit.

715. In Rat. hic versus postponitur sequenti *Corpora*. Sensus aliud poscit. Intelligitur *gens Pannonia*; erat autem duplex Pannonia, altera superior, ubi nunc pars orientalis Austriæ est, altera inferior, ubi nunc magna pars Hungariæ inferioris cum parte Sclavoniæ. Pannoniam Sirmianensem Gothorum sedem nominat Cassiodorius lib. iii Variarum ad Colosseum.

716. Rat., dicata rapinis, contra metrum.

717. Gis. ad oram, conjuncta jacent.

719. Claudianus loc. cit., *O celebranda mihi cunctis Pollentia sacris.* Pollentia Liguriæ urbs nunc Pollenzo apud Tanarum. Multi scribunt *Potentia*. Alia est Pollentia in Piceno, nunc *Monte Melone*. Omitto aliam Pollentiam in Baleari majori, nunc *Pollenza*. De Pollentia Liguriæ bellum Pollentinum intelligitur. Et Claudianus quidem de Bello Getico tradit Alaricum fuscum *Ligurum regione suprema*. Sed cur Prudentius vers. 701 dicit, *Tuscumque solum victo annæ premebat*? Puto Alaricum ad Tusciam et Tiberim pervenisse, et postquam inde excessisset, ad Pollentiam victum. Vide comment. ad vers. 729. Cassiodorius et Jornandes narrant Stiliconem cum exercitu Romano a Gothis Pollentiæ victum ingratum fuisse. Verum potius fides præstanda est scriptoribus aequalibus Prudentio, Claudiano et Orosio. Et Orosius quidem post Stiliconis scelus et obitum scribebat, neque gesta apud Pollentiam laudat, vicisse tamen Romanos concedit. Ita scribit lib. vii, cap. 37 de Rufino et Stilicone : *Gentes barbaras ille inmisit, hic fovit. Taceo de Alarico rege cum Gothis suis sæpe victo, sæpe concluso, semperque dimisso. Taceo de infelicibus illis apud Pollentiam gestis, cum barbaro et pagano duci, hoc est Sauli, summa belli commissa est : cujus improbitate reverendissimi dies et sanctum Pascha violatum est, cedentique hosti propter religionem, ut pugnaret, extortum est : cum quidem ostendente in brevi judicio Dei, et quid favor ejus videret, et quid ultio exigeret,*

*B pugnantes vicinus, victores victi sumus. Taceo de ipsorum inter se barbarorum dilacerationibus, cum se invicem Gothorum cuncti duo, deinde Alani atque Hunni variis cædibus populabantur. Rhadagaisus, etc. Pergit narrare stragem Rhadagaisi ejusque exercitus. Existimo Orosium in illis verbis victores victi sumus innuere, Romanos, sœventem Gothos Stilicone, ab ipso Alarico victos fuisse, cum Urbem obsedit et irrupit; nisi malis accipere de aliqua levi victoria, quam Gothi victi contra Romanos victores, et post prælium Pollentinum negligentes, obtinuerint, quod narrationi Claudiani minime consonat. Nam is in panegyrico de Sexto Consul. Honorii aliam victoriam post Pollentinum prælium a Stilicone prope Veronam partam commemorat : *Ubi Roma periculo jam procul, et belli medius Padus arbitri erat.* Cassiodorius et Jornandes sive, ut alii vocant, Jordanus fortasse decepti sunt, quod Orosium non bene intellexerint. Hi certe Prudentii versus aperte ostendunt ita fuisse Pollentiam Gothos disiectos, ut Roma jam secunda censeretur. Ex Orosio colligitur etiam non ipsum Stiliconem prælio Pollentino adfuisse, sed Saulem ducem, cui summa belli commissa fuit.*

721. Aldus inserit et post *caput*, quod tamen lex carminis respuit. Camillus Gallos Capitolium obsidentes eiecit.

722. Ald., Fab., signa residentis; reuuit metrum : *residentis est pro ridenti.*

723. Egm., misera; Val. A. miserans; alii, miseras.

724. Thuan., lauro pro lauro.

725. Ex hoc loco recte arguitur Prudentium hæc scripsisse antequam Honorius triumphasset, adeoque inter victoriam Pollentinam et triumphum Honorii, qui accidit anno 405 exeunte, ut ait Tilenmontius, Grægius ex Claudiano de Sexto Consul. Honorii arguit fuisse annum 404, cum Honorius et Aristenæ consulatum tenerent.

727. Colligit Prudentius ea omnia quæ in triumpho aliquo celebrando a populo fieri solebant, sertis redimere muros, lauro præcingere turres, spargere flores, atria coronis decorare, portis suspendere pallia. Quæ omnia multis possent confirmari; sed res est certa, nec minus obvia et clarissima aulicæ existant, Romæ præsertim, vestigia. Victorius in Dissert. philolog. probat, olim in usu fuisse vela ex serico et auro ad ornatum, cultum et decorem alicujus ædis sacræ, arubus, zophorisque accommodata ad modum encarpis : de quibus hoc loco Prudentius. At Prudentius de ornatu templorum nunc minime agit. Illum autem morem in ecclesiis servatum Paulinus non semel significavit, de quo videri possunt Claudianus in opere de Sacris ædificiis, et Buonarrotius in Observatione ad sacra diptycha. Grægius dubitat an tantum portæ triumphali, an cæteri Urbis portis pallia in triumpho suspenderentur. Conject tamen portas hic sumi pro januis, quod mihi exploratum

- 828** Immunis tanti belli, ac te stante suo ar- A
[mis
Libera, et aure tenus Geticos experta tumultus?
730 Scande triumphalem curram, spoliisque re-
[ceptis
Huc, Christo comitante, veni: date, vincula
[demam
Captivis gregibus: manicas deponite, longo
Tritas servitio, matrum, juvenumque catervæ.
Dediscat servire senex, laris exsul aviti,
735 Discat et ad patrium limen genitrice reversa
Ingenuum se nosse puer: timor omnis abesto.
Vicinus: exsultare libet. Quid tale, repulso
Pœnorum quondam duce, contigit? Ille petitæ
Postquam perculerat tremefacta repagula portæ,
740 Baianis resolutus aquis durissima luxu
829 Robora destituit, ferrumque libidine fre-
[git.
At noster Stilico congressus cominus, ipsa
Ex acie ferrata virum dare terga coegit.

- 728.** Immunis, *secura*, l.
731. Date, *permittite*. — Demam, ut tollam ego
Roma, l.
732. Manicas, *ligamina manuum*, Iso.
734. Laris, *domus*, l.
738. Pœnorum, *Africanorum*. — Duce, *Annibale*, l.
739. Repagula, *vectes, pessulos*, l.
740. Baianis, *campanis*. — Luxu, *luxuria*, l.
742. At, *longe postea*. — Stilico, *socius Constantini*.

GLOSSÆ VETERES.

videtur. Etiam hæc consuetudo adhuc permanet, ut diebus solemnioribus, ecclesiarum et domorum januæ et fenestras peristomatibus et pallis ornentur.

728. Vat. A, *corrupte, accitante sub armis*.

729. Rat., Egm., Widu. a prima manu, *Gis., Alpe ænus*. Ald., Alex., Urb., Vat. A, Weitz., Thuan., præstantiores Heinisiani, Jureti codex, *aure tenus*, quod longe melius est. Vat. A, *tumultus*: corrige *tumultus*. Alaricum non procul ab Urbe fuisse ex hoc versu colligitur, uti etiam ex versu 701, *Tuscumque solum victo anne premibat*. Et Claudianus refert, mœnia Romæ, auditu rumore, fuisse reparata, vi consul. Honor., *Addebant pulchrum nova mœnia vul-tum Auditio perfecta recens rumore Getarum*. Ac revera Jordanus de rebus Getic. narrat Alaricum ad pontem applicuisse Condi-niani, qui tertio milliario a Ravenna aberat, ubi debebat tunc Honorius: a quo cum Alaricus sibi suoque exercitui Gallias Hispaniasque obtinisset, Italia discessit, et in Alpibus Cottius apud Pollentiam pugnare coactus est: quod videtur confirmare Orosius ad vers. 719 laudatus. Fori-asse *Tuscum solum* recte intelligitur de Tuscia Circumpadana, ut ita Alaricus nulla ex parte Hetruriam ac Tiberim attigerit, et Roma aure tenus experta fuerit Geticos tumultus, quia Alaricus ad pontem Condi-niani applicuerat, non ultra progressus.

730. Rat., Weitz., *spoliisque repertis*.

731. Gis. et alii vulg., *data vincula demam*. Aldus cum scriptis jam ediderat *date*, monuitque Gifanium, verbo *vestire*, eleganter id dici *date*, *vincula demam*. Virgilius IV *Æn.*, *Date, vulnera lymphis Abluam*. Prudentius ipse *Apoth.* vers. 594, *Date, pandite librum*.

733. Egm. a manu prima, *caterva*.

736. Vat. A, *male ingenium se nosse*. Ex Virgilio XI *Æn.*, *timor omnis abesto*. Imitatus etiam id est juven-
cus lib. III, *Tum pavidis Christus loquitur. timor om-
nis abesto*.

739. Aldi error postquam pertulerat. Ante Pruden-
tius dixit *claustra*, quæ nunc *repagula porta*.

Ille Christus nobis Deus adfuit, et mera virtus:
Illic lascivum, Campania fertilis, hostem
Deliciæ vicere tuæ, non Juppiter acrem
Protegit Fabium: sed jovit amœna Tarentus,
Quæ dedit illecebris domitum calcare tyrann-

[num.

His ego pro meritis quæ præmia digna repen-

[dam,

750 Non habeo: membra statuis effingere vile e-t.
Virtutem nil vile decet: nam vile, quod ætas
Eripit: æra cadunt, aut fulvum deflohit aurum,
Aut candor perit argenti, si deficit usus:
Et fuscata situ corrumpit vena colorem.

753 Viva tibi, princeps, debetur gloria, vivum
Virtutis pretium, decus immortale secuto.

830 Regnator mundi Christo sociabere in

[ævum:

Quo ductore meum trahis ad cœlestia regnum.

Nil te permoveat magni vox rhetoris, oru:

760 Qui sub legati specie sacra mortua plorans,

— Cominus, *statim*, l.

745. Hostem, *Annibalem*, l.

746. Acrem, *fortem*, l.

747. Fabium, *unus ex tercentis*, l.

750. Statuis, *imaginibus*, l.

754. Situ, *negligentia vel vetustate*, l.

757. Regnator, *Constantine*, l.

758. Quo, *illo*, l.

759. Te, o *Symmache*, l.

COMMENTARIUS.

742. Heinisius cum suis scriptis, Rat., Weitz., Gis
ad oram, *congressus*. Ald. Vat. A, Urb., Alex. et alii
congressu. Melius *congressus*. — Quamvis prælii
Pollentino Stilico non adfuerit, dicitur tamen *con-
gressus cominus*, quia rursus consiliis et providentia om-
nia gerebantur, et prælio alteri trans Padum præsens
videtur ad-uisse.

745. Gis. in textu, *virum*; ad oram, *virtutem*. Clau-
dianus, vi Consul. Honorii: *Ut chalybe inducos equi-
tes, et in ære latentis Vidit cornipetes: Quamam de
gente, rogabat, Ferrati venerè viri?* Si versu superiori
legas *congressum*, constructio erit, *Coegit virum, con-
gressum cominus*, dare ex ipsa acie terga ferrata.
Non assequor quem sensum reddat *virum seu viro-
rum* ad marginem Gisellini, et in aliis edd.

746. Gis. 2 ed., *et mea virtus*. Melius in 1 ed. cum
scriptis et aliis edd., *et mera virtus*. De hac voce
mera iterum loqui nihil est necesse.

747. Rat., Alex., Urb. alique, *jovit amœna*, et
glossa Alex. scilicet *illum*. Ald., Weitz. *vicit*, nempe
Annibalem. Melius *jovit*, quod tenuit Heinisius, quam-
vis codicum discrepantiam non adverterit. Fabius h c
est Cunctator ille celeberrimus, *Unus qui nobis cun-
ctando restituit rem*.

749. Gifanium legere *promeritis* n n semel monuit
et ita quidem rep-itur in Alex. et Urb.

750. Vat. A, *statui*; lege *statuis*.

751. Vat. A, *nil tale decet*.

752. Heinisius ait in scriptis esse *eripit*, non *eruit*
Necio qui *eruit* ediderit.

755. Vat. A prima manu *definit usus*.

756. Ald., Gis., *secuto*, cum Alex., Urb. et aliis.
Id tenuit Heinisius, sed nihil ex mss. monuit. Weitzius
cum suis, Rat., *secutum*. Melius est *secuto*.

759. Vat. A, *rhetoris oris*. Alex., ore. Alii melius
rhetoris, oro. M-riettus hinc arguit Symmachi novam
hanc fuisse legationem ad Honorium, ob quam ut
responderet, hos libros ad Honorium scripsit Pru-
dentius.

Ingenii telis, et sandi viribus andet
 Ille! nostram tentare fidem: nec te videt, ac
 [me
 Devotos, Auguste, Deo: cui sordida templa
 Clausimus, et madidas sanie dejecimus aras.
 33 Unus nostra regat, servetque palatia Christus,

A Ne quis Romuleas darmon jam noverit arces:
 Sed soli pacis domino mea serviat aula.
 Sic affata pios Roma exoravit alumnos,
 Spernere legatum, non admittenda petentem:
 770 Legatum Jovis ex adytis ab haruspice missum,
 At non a patria: patriæ nam gloria Christus.

GLOSSÆ VETERES.

769. Non admittenda, non recipienda, l.
 770. Ab haruspice, ab Apolline, a magis, l.

771. Patria, Roma, l.

COMMENTARIUS.

765. Palatia dicta sunt domus superbae et amplexuales in monte Romæ Palatino primum structæ sunt. Ipse mons Palatium quoque vocatum est. Cæsar prudentium alludere ad templum Romæ dicitur, de quo legi ad vers. 219 lib. quod in monte Palatino fuit se ex Claudiano colligitur. De eodem templo accipio verba mox legenda, *Mea serviat aula*: nam aulam pro templo sumi fœsus atibi ostendi. Nihil tamen prohibet quominus de tota Roma ejusque ædibus intelligatur.

768. Rat., Gis., sic effata. Concinnius est *affata* cum aliis.

771. Aldus male distinguit a patria patriæ, nam. Oxon., patriæ sua gloria. Prudentius Symmachum legatum a patria in sum negat, quia plerique nobiles Romani jam ad fidem conversi erant cum ipse Symmachus respondebat, et quia etiam olim, cum Symmachus relationem suam Valentiniano secundo obtulit, multi Christiani senatores dissentiebant. Alioquin exploratum est ex ejus Relatione et ex Ambrosii Responsionibus, revera Symmachum hujusmodi legationibus pro restituenda ara Victoris functum fuisse, a senatu missum. Quo loco querendum et expendendum a nobis est an inscriptio quædam velis quæ circumferatur, ad eum pertineat: nam Weitzius et Chamillardus, qui eam proferunt atque huic Symmacho attribuunt, nul æm rationem dubitandi advertunt, quamvis jam olim Juretus contenderit ad Symmachum hunc epistolographum inscriptionem hunc non spectare. Prefecto de patre Symmachi epistolographi plerique accipiunt verba Ammiani lib. xxvii: *Multo tamen antequam hoc contingeret, Symmachus Apronianus successit (in Urbis præfectura) inter præcipua nominandus exempla doctrinarum atque modestiæ, quo instantie Urbis sacratissima et copiosius abundavit in eo ito fruebatur, et ambizioso ponte exultat, atque firmissimo, quem condidit ipse, et magna civium latitia dedicavit, ingratorum, ut res docuit apertissima: qui consumptis aliquot annis domum ejus in transiberino tractu pulcherrimam incendunt. Inscriptio vero hæc est:*

PHIOPHORII

I. AVR.... AVIAN.O. SYMMACHO. V. C.
 PRAEFECTO. VRBI. CONSULI. PROPRAEFECTIS
 PRAETORIO. IN. VRBE. ROMA. FINITIMISQUE
 PROVINCIIS. PRAEFECTO. ANNONAE. VR
 BIS. ROMAE. PONTIFICI. MAIORI. QVINDE
 CEMVIRO. S. F. MYLTIS. LEGATIONIBUS
 PRO. AMPLISSIMI. ORDINIS. DESIDERIIS
 APVD. DIVOS. PRINCEPES. FVNCTO. QVI
 PRIMVS. IN. SENATV. SENTENTIAM. ROGA
 RI. SOLITVS. AVCTORITATE. PRVDENTIA. ATQ
 ELOQVENTIA. PRO. DIGNITATE. TANTI. ORDI
 NIS. MAGNITVDINEM. LOCI. EIVS. IMPLEVE
 RIT. AVRO. INLYSTREM. STATVAM. QVAM
 A. DOMINIS. AVGVSTISQ. NOSTRIS. SENATVS
 AMPLISSIMVS. DECRETIS. FREQVENTIB. IN
 PETRABIT. IDEM. TRIVMFATORES. PRINCEPS
 NOSTRI. CONSTITVI. ADPOSITA. ORATIONE. IVS
 SERVNT. QVAE. MERITORVM. EIVS. ORDINEM
 AC SERIEM. CONTINERE. QVORVM. PERENNE

IVDICIVM. TANTO. MVNERI. HOC. QVOQVE. AD
 DIDIT. VT. ALTERAM. STATVAM. PARI. SPLEN
 DORE. ETIAM. APVD. CONSTANTINOPOLIM
 COLLOCARET

Hanc inscriptionem, cum conferre vellem, non reperi. Eam refert Gruterus pag. cccclxx. num. 3, ex Smeilio et Boissardo. In ea describenda Smetium potius secutus sum, qui testatur a se visam in basi sub Capitolio, sed certum locum non designat. Boissardus, 5 part. Antiq. monum., pag. 63, apud Franciscum Li-cæ exstare inscriptionem affirmat. A dextro latera basis legebatur:

DEDICATA. III. KAL. MAIAS

D. N. GRATIANO. IIII ET MEROBAUDE COS

Gratianus et Merobaudes consules fuerunt anno 377. Hinc ratio Jureti petitur, quia Symmachus auctor epistolarum consulatum non gessit ante annum 391, et præterea Symmachus, qui ea inscriptione laudatur, Lucius dicitur, Symmachus vero epistolographus Quinti prænomen in vet. codd. et apud Macrobiu et Sidorium habet. Cæterum cum omnia inscriptionis elogio optime in Symmachum epistolographum cadant, cum nullus alius tunc floruerit Symmachus quem tantam nominis celebritatem habuisse constet, cum in factis consularibus Lucii prænomen Symmacho epistolographo attribuitur, valde probabiliter iudico huic eidem Symmacho inscriptionem convenire. Prænomen Quinti fortasse illi in codd. hæsit, quia filius ejus Quintus epistolas post obitum patris edidit. Neque satis liquet an patrem an filium Macrobius nomen. Quod si titulus consulis in inscriptione expressus de consulatu ordinario intelligendus est, nullus in fastis consularibus apparet Symmachus cui statua adjudicari possit, nisi forte Symmachus ille qui cum Gallicano consul fuit anno 330 hoc est 47 annis antequam statua dedicaretur. Quid autem prohibet quominus Symmachus epistolographus consul affectus fuerit ante annum 377? Imo vestigia ejus dignitatis non obscura deprehendo in epist. 1, lib. 1, ubi de se ait: *Hos inter juvenile decus, sed honore senili Bis seno celsus, Symmachus, fasce claus.* Juretus id intelligit de consulatu ordinario Symmachi anno 391 atque inde arguit Symmachum juvenem consulem renuntiatum. At parum congruit ratio temporum. C. mperium est Symmachum jam anno 382 fuisse senatus legatum ad Gratianum pro repetenda ara Victoris. Præterea cum Symmachus præfecturam Urbis accepit, ita gratias Valentiniano juniori egit epist. 15, l. b. x: *Quieto mihi, et jam pridem a desideris honorum remoto præfecturam, multa capitam, sponte tribuisti;* et Theodosio epist. seq.: *Me dudum proconsularem virum, cedentem jam diu potentium moribus, ante capite magistratum quam expectari soluisti.* Minime ergo consentaneum est dicere hunc Symmachum adhuc anno 391 juvenem fuisse. Quia etiam hunc ipsum a Marcellino verbis quæ supra ascripsi laudatum fuisse suspicio. Majorem difficultatem creat alia inscriptio, quam proferam et expendam ad vers. 909, ubi de pontificatu Symmachi dixeram.

831 Persistit tamen affirmans, iter esse viandi A

832 Multitudum, variumque, Deus cum quæ-
[ritur unus.

Hinc alios, aut inde alios properare seorsum,

775 Quemque per anfractus proprios: sed compita
[eodem

833 Fine coarctari, simul et concurrere in
[unum.

Quin etiam cælum, atque solum, venos, mare,
[nubes

Omnibus in commune dari, vel qui colimus te,
Christe, vel exta litant sculptis qui tabida saxis.

780 Non nego communem cunctis viventibus usum
Aeris, astrorum, pelagi, telluris, et imbris.

Imo etiam injustus pariter, justusque sub uno
Axe habitant: unas capit impius, et pius auras: B

Castus, et incestus: meretrix, et nupta: nec
[alter

783 Ore sacerdotis, quam nirmillonis anhelat
Spiritus, aërio vitam qui temperat haurit.

Nubes verna pluit zephyro impellente: sed æque
Foris, et innocui fecundat rura coloni.

Gurgitis æstivi sic pura fluentia valent,

790 Ut lato fessus, adit: sic piratis mare servit,

772. Viandi. *ad veritatem*, l.

775. Compita, *competum dicitur, ubi multa viae com-*
petuntur, id est junguntur. — Eodem, *uno*, l.

779. Litant, *sacrificant*, l.

780. Cunctis, *esse*, l.

783. Axe, *cælo*, l.

784. Incestus, *pollutus*, l.

785. Ore, *de ore* — Nirmillonis, *scurra. Nirmillo*
gladiator fuit, et ponitur pro omni homicida, l.

GLOSSÆ VETERES.

787. Verna, *vernalis*, l.

790. Piratis, *marinis latronibus*, l.

793. Utriusque, *boni et mali*, l.

797. Servat, *in die iudicii*, l.

802. Promptaque, *quia servat omnibus*, lso.

804. Capitalis, *quo reus capite plecti debet*, l.

808. Garamans, *populi Siciliae*. — Galaulas, *populi*
in Oriente, l.

COMMENTARIUS.

772 et **775.** Vat. A, *esse vocandi*, minus bene. Videtur Prudentius agnoscere Symmachum unum Deum fateri. Non tamen ita est: nam argumentum Symmachi in eo versatur, quod multæ sunt viæ querendi divinitatem; nam æque eam querunt qui unum ac qui plures Deos astruunt. Vide vers. 879.

774. Ald., Alex., Urb., Weitz., *æcorum*. Heins., Gis., Rat., *æcorum*.

775. Alex., Rat., *anfractus*. Alii, *anfractus*. Vat. A, Rat., Widm. scribunt *competa*. Weitzius, qui Aldum allegat pro *competa*, non viderat hujus correctionem *compita*. Vide comment. ad. vers. 7 præf. 2 Apoth., ubi plura dixi de orthographia vocis *compitum*.

779. Huic versui verba Symmachi subjiciuntur: *Æquum est, quidquid omnes colunt, unum putari. Eadem spectamus astra: commune cælum est: idem nos mundus involvit. Quid interest, quæ quisque prudentia rerum requirit? Uno itinere non potest perveniri ad tam grande secretum.*

780. Ald., *commune cunctis viventibus ipsum*. perperam. In Torn. etiam erat ipsum, quod Latinius correxit.

786. Egm., Vat. A, *hausto*. Alex., *austu*; supra, *haustru*, quod verum est.

787. Nabis Vat. A, *more antiquo*.

789. *Æstiva* sunt loca umbrosa in quibus per æstatem pecora vitant calorem solis, ex Servio ad III Georg., ubi addit ex Statio, *Et umbrosi patere æstiva lycæi*. Prudentius gurgitem æstivum dicit non tam quod umbrosus esse possit, quam quia per æstatem ejus aqua vitatur calor.

Ut meretori: nec fluctus secius hosti

834 Obsequitur, quam cum licitæ fert transtra
[carinæ.

Ergo capax utriusque rei natura creandis

Se præbet populis, nec habet discernere dispar

795 Viventum meritum, quos tantum pascere jussa
[est.

Servit enim mundus, non iudicat: hoc sibi
[summus

Na uræ dominus præscripta in tempora servat.
Nunc adsunt homini data munera legibus

[iisdem,
Queis concessa semel: fons liquitur, amnis

[inundat,

800 Velivolum ratibus mare finditur, infuit imber,
Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer,

Et res naturæ sit publica, promptaque curtis,
Dum servant elementa suum famulantia cur-

[sum.

Sic probus, atque reus capitalis criminis iisdem

805 Sideribus, facilisque poli bonitate fruuntur.

Vivere commune est: sed non commune mereri.
Jenique Romanus, Daho, Sarmata, Vandalus,

[Hunus,

Gætulus, Garamans, Alamannus, Saxo, Galaulas,

835 Una omnes gradiuntur humo, cælum om-

[nibus unum est.]

Unus et oceanus, nostrum qui continet orbem.

Addo aliud, nostros potant animalia fontes.

Ipsa iore mihi seges est, quo gramen onagris.

Spurca sues nostro amne nata, nostra intrat

[et ipsos]

Aura canes, animatque levi fera corpora statu.

Sed tantum distant Romana, et barbara, quan-

[tum]

Quadrupes abijuncta est bipedi, vel muta lo-

[quenti:]

Quantum etiam qui rite Dei præcepta sequun-

[tur]

Cultibus a stolidis, et eorum erroribus absunt.

Non facit ergo pares in religione tenenda

836 Aeris, et cæli communio: corpora tantum

Gignit, alii, reparat, recidivaque semina servat;

Nec refert, cujus generis, cujusve figura,

Aut cujus meriti: modo sint, ut corpora terra

GLOSSÆ VETERES.

811. Nostros, quos nos potamus, l.

812. Onagris, onos asinus; inde onager, asinus agrestis, l.

813. Suis, nominativus. — Nostro, quo nos nata-

mus, l.

814. Fera, fortia, l.

815. Romana, et barbara, Christiana, et gentilia, l.

816. Bipedi, homini, l.

COMMENTARIUS.

dubi at n in transpositione dictum fuerit *Galaulas* pro *Gaululas*, cujus gentis meminuit Orosius. Suspiciatur etiam legendum *Galaulas*: nam in *Æthici Cosmographia* invenitur *A meridie gentes Autolum*, quas nunc *Galaulas vocant*, usque ad oceanum *Hesperum contingentes*. Verum hæc ipissima sunt Orosii verba, nisi quod *Galaulas* scribitur pro *Gaululas*. Hæc nominum propria facile ab exscriptoribus corrumpuntur, neque difficile est ut aut res alii alio modo ea enuntient. Cæterum in nonnullis Orosii editionibus revera legitur *Galaulas*.

812. *Gis. ad marg.*, Widm., Rat. a prima manu, a agris pro onagris. Glossa Widm. etiam stat pro onagris, et in Rat. aliena manu est onagris. Urbini scribit *honagris*.

813. Ald., Rat. aliena manu, Egm., Widm. supra, Fabr., *Gis. ad oram, sordida suis*. *Gis. in textu spurcaque suis*. Urb., Rat. a prima manu, Widm. a prima manu, duo Boher., *spurca suis*. Heins., Alex., Thuan., *spurca sues*, Rectus casus sues, vel suis, ut plebs, plebes, plebis, etiam in nominativo more antiquo. Thuan., et ipsas *Aura canes*. Canes femineo genere passim a poetis usurpari animadvertit Heinsius.

816. Rat. recenti manu, prioribus erasis, *Abijuncta est quadrupes*, sequitur deinde antiqua librarii manu *bipedi vel muta loquenti*. Ald., Fabr., Tornæs., *Quadrupes bipedi abijuncta, mutæ loquenti*, quod existat pariter in Egm. et Oxon., ne quis recentem correctionem esse putet. Heinsius non videtur notasse, mendum typographicum in textu 2 ed. G. elini adjuncta ab hoc fuisse correctum per *abijuncta*. Idem Giselinius in notis monet, numeri æqualitatem servandam esse ex mss. *quadrupes*, non *quadrupedes*. Gifanum quoque verbo INCEDERE legit ex vet. lib. *Quadrupes abijuncta est*, etc. In Hymno 2 Peristeph., *abijunctas plagas*. Ut supra distant, sic nunc eodem sensu *abijuncta est*. Apud Avitum *abijunctæ partes, abijuncta elementa*. Apud Hericum Altisiodorensium *abijuncto corpore*.

Edita, terrenis quibus est vigor ex elementis,

825 Artificis quia Patris opus discrimine nullo

Inluit in medium, nec ovaro munere currit,

Ante datum, quam primus homo sordesceret

[Adam.]

Nec vitio utentum restrictum deficit, aut se

Subtrahit indignis, nec fœda, aut turpia vitat.

830 Illud aliter solis radius colluminat omnes

Diffuso splendore locos: ferit aurea tecta:

Sed ferit et nigro sordentia culmina fumo.

Intrat marmoribus Capitolia clara: sed intrat

Carceris et rimas, et tetra foramina clausi

835 Stercoris, et spurcam redolenti fornice cellam.

Sed non illud erunt obscura ergastula, quod sunt

837 Regia geminato laquearia fulva metallo.

Nempe magis non illud erunt, qui numen in

[urnis]

Quærent, ac tumulis, et larvas sanguine placent.

840 Quod sunt, qui summum cæli dominum vene-

[rantur,

819. Tenenda, quæ est servanda, l.

822. Refert, distat, vel interest, nulla distantia est, l.

825. Terra, de terra, lso.

825. Discrimine, discretione, l.

826. In medium, in commune, l.

827. Sordesceret, peccaret, l.

838. Magis, dicam. — Erunt, vana res, l.

817. Ald., Alex., *Gis.*, Heins. et recentiores, *quantum etiam*. Rat., Weitzius cum suis scriptis, et Urb., *tantum etiam*.

818. Heinsius corrupte, *errotibus absunt*.

819. Vat. A male, *nos facit*. Rat., *In religione tuenda*. Heinsius id ex ressit, Weitzium secutus, nam *Gis.* et plerique alii, *In religione tenenda*.

821. Ald., Heinsius cum suis membranis, Weitz., Widm. supra, *recidivaque*. *Gis.*, Fabr., Widm. a prima manu, Rat., *recidivaque*. Præstat *recidivaque*, quod exs at etiam in Alex., Urb., Jureti codice, et Gifanli vet. lib. in verbo *VICTUS*.

826. Barthius lib. lx Adv., cap. 15, monet *in medium* venire dici, quod omnium usibus datur, ex hoc versu Prudentii, et Virgilii i Georg., *In medium quærebant, ipsaque tellus Omnia liberius, nullo possente, ferebat*. Ovidius lib. xv Metam., *In medium discenda dabat*.

828. Rat., *ac se*; alii, *ant se*.

830. Lat., Urb., Alex. a prima manu, *Gis.*, Weitz., *colluminat*. Ald., Rat., Tornæs., Vat. A, *cum luminat*. Magis sensus congrui *colluminat*. Alioqui verbum *Prudentianum* est *luminat*.

D 832. Tertullianus, de Sportaculis cap. xx: *Sol, imo ipse dens de cælo spectat, nec contaminatur. Plane sol et in cloncam radios suos desert, nec inquinatur*.

833. Vat. A, *vidiosæ, Capitoli ut lara*. Duo erant Capitoliæ Romæ, et alia alibi. Sed Prudentius ædes superbas intelligit.

835. Ald., Egm., Alex., Torn. memore, *redolent in fornice*. Urb., Rat., potiores Hein iam, Weitz., *redolenti fornice*. *Gis.* ad oram, *redolenti in fornice*.

836. Giselinius in emendatis monuit quod exs particulam referentem, ut infra etiam quod sunt, qui summum.

838. In glossa legerem una res.

840. Rat., Torn., *quot sunt, minus bene*. Mem., *qui cæli dominum venerantur Olympi*, sed duæ voces cæsi

Justitiamque litant, et templum pectoris ornant. A 853
 Secretum sed grande nequit rationis opertæ
 Quæri aliter, quam si sparsis viâ multiplicetur
 Tramitibus, et centenos terat orbita calles,
 815 Quæsiturâ Deum variata indage latentem.
 Longe aliud verum est: nam multa ambago
 [viarum
 Anfractus dubios habet, et perplexius errat:
 Sola errore caret simplex via, nescia flecti
 In diverticulum, bivis nec puribus ane-ps.
 850 Non tamen inficior, duplex occurrere nobis
 Semper iter, geminis mortalia partibus ire,
 838 Cum dubitant, quonam ferat ignorantia
 [gressum.
 Altera multifida est: at simplex altera, et una.
 Una Deum sequitur, divos colit altera plures, B

GLOSSÆ VETRES.

842. Nequit, non valet, I.
 843. Sparsis, divisis, I.
 845. Indage, investigatione. Utrumque facit: indago
 indaginis, et indago indagis: indagatio, I.
 846. Longe, valde, pro verius est quam tu dicis, I.
 847. Anfractus, circuitus, I.
 850. Inficior, nego, infiteus, negator rationis
 mee, I.
 851. Geminis, in bonum et malum, I.
 852. Dubitant, ipsi mali, I.
 857. Thyrsigeri, thyrsum gerentis. — Rapit, via. —

COMMENTARIUS.

dominum sunt a recenti manu, prioribus erasis, reli-
 quæ eadem manu veteris librarii.

841. Argumentum Symmach.

844. Vat. A, mendose, obita calles. Gis., Fabr.,
 tramitibus si centenos. Heinsius in notis, tramitibus si
 centenis correxit a suis prioribus per tramitibus et cen-
 tignis: puto excidi se mendum, ac levi in ejus notis
 debere tramitibus si centenos, tramitibus et centenos.
 Ita enim edidit tramitibus et centenos, quod habent
 alii edd., et mss. cum Jureti codice.

845. Rat., latentem; alii, latentem.

846. Heins., Cham. male, multa ambage. Hoc ip-
 sum Prudentii argumentum adversus eos hæreticos
 promoveri potest qui salutem æternam in qualibet
 secta esse jactant: quod egregie, his laudatis versi-
 bus, præstitit Joannes Hessels de Officio pii et Chri-
 stianæ pacis vere amantis viri, exurgente aut vigente
 hæresi, cap. 34.

847. Rat., anfractus; supra, anfractus.

848. Ex Proverb. x, 9: Qui ambulat simpliciter,
 ambulat confidenter.

849. Potiores Heinsiani, in diverticulum: quo re-
 spicit Alex. indeverticulum.

850. Egm., Widm. ad oram, infiteus: ex quo su-
 picatur Weitzius infiteor.

851. Lactantius lib. vi, cap. 3: Omnis ergo hæc de
 duobus viis disputatio ad fragilitatem ac luxuriam spec-
 tat. Dicunt enim humanæ vitæ cursum Y lit eræ esse
 similem, quod unusquisque hominum, cum primum
 adolescentia limen attingit et in eum locum venerit,
 partes ubi se via findit in ambas, hæreat utrobundus,
 ac nesciat in quam se partem potius inclinet. De hoc
 bivio virtutis et vitii vide comment. ad vers. 789
 Hamartionia.

853. Rat., multifidi; supra recte, multifida. Weit-
 zius cum suis, Gis. ad oram, et Heinsius cum altero
 Rot., altera et unum Una Deum quod concinnius vi-
 detur Heinsio quam altera et una, quod exstat in
 plerisque aliis. Mihi magis placet et una, ut versu
 seq. iterum occurrit una, quæ eadem simplex est.

854. Hinc liquet, plures deos a Symmacho affir-
 mari, non unum, cui plures virtutes obediant.

Et tot sunt ejus divortia, quot templorum
 Signa, quot aeris volitant phantasmata mon-
 [stris.

Aut hos thyrsigeri rapit ad Dionysia Bacchi,
 Illicit aut alios ad Saturnalia festa,
 Aut doret, ocellus quæ sacra Diespiter infans
 860 Inter tinnitus solvi sibi poscat adenos.
 Jamque lupercales ferule, nudique peccantur
 Discursus juvenum. Megalesius hinc spado, d ris
 Incensus furis, cæca ad responsa vocatur.
 Sunt, qui quadrivisi brevioribus ire parati

863 839 Villa Niliacis venerantur oluscula in hor-
 [is:

Porrum, et cepe deos imponere nubibus ausi,
 Alliaque, et Serapin cæli super astra locare.
 Isis enim, et Serapis, et grandi simia cauda.

Dionysia, ad servitia, sacrificia, vel festa; nam Dio-
 nysius est Bacchus, I.

858. Illicit, seducit. — Saturnalia, Saturni, I.

859. Diespiter, Juppiter ideo vocabatur, quia die-
 rum pater apud eos credebatur; pater dei, I.

861. Lupercales, festa Ponis, quæ ita celebrabantur,
 ut nudi per plateas ecurrissent homines, I.

862. Megalesius, sacerdos Opis a Megala civitate, in
 qua colebatur Berecynthia, I.

865. Cæca, occulta, I.

868. Isis, quæ et Inachi filia. — Serapis, deus

860. Rat., tinn'os; non bene. Minucius, Coryban-
 tum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus editur.
 Ovidius iv Fast., Ardua jam dudum resonat tinnitibus
 Ide, Tutus ut infanti vagiti ore puer. Scilicet Coryban-
 tes pulsabant æribus aera, ut ait Lucretius.

861. Hæ ferule lupercorum erant hircinæ pelles,
 quarum ictus catomus dicebatur, ut colligi videtur ex
 Juvenalis Scholiastæ ad vers. 142, sat. 2, Nec pro-
 dest agili palmas præbere luperco. Lupercorum iterum
 mentio recurrit in Laurentio vers. 518, et Romano
 vers. 162. De voce catomus vide comment. ad vers.
 697 in Romano.

862. Rat., magalesius; alii, megalesius. Nota hy-
 pallagen discursus nudi pro discursus nudorum ju-
 venum.

865. Oracula responsa dicebantur, ut responsa si-
 byllæ, responsa deorum.

865. Rat. scribit holuscula. Juvenalis sat. 15, O
 sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina.
 Ibidem Juvenalis plura de ridicula superstiti ne
 Egyptiorum, ut Porrum, et cepe nefas violare, et
 frangere morsu.

867. Vat. A et potiores Heinsiani, Serapen, non
 Serapin. Rat. etiam Serapen, quantum poterat vesti-
 giis veteris scripturæ conjici: nam corrector ineptus
 abrasit, et sic verum concinnavit, Alliaque, et cæli
 super a tra locare Serapin, et post hunc versum,
 abrais etiam prioribus, Et pastam colubris Ibin: re-
 deunt sed eodem. Deinde in margine, Ista, Serapis
 enim, et prægrati simia cauda. Omnino volebat se-
 cundum in Serapis produci. Intellige versum margini
 additum connecti versui præcedenti hoc sensu, redeunt
 sed eodem ista. Martialis quidem secundum in Serapis
 produxit, eandem tamen corripuit Martianns Capella
 lib. ii, Te Serapin Nilus, Memphis veneratur Osirim.
 In nominibus propriis, præsertim barbaris, permixta
 est hæc licentia poetis, ut ea quolibet intervallo ef-
 ferant. Advertendum Serapin fuisse in ritum Isidis,
 et hoc innuit glossa, ubi fortasse post maritus nomen
 Isidis interdicti.

868. Vat. A corrupte, et grandissima cauda. Juve-
 nalis loc. cit., Effigies sacri nitet aurea cærcopitheci.

Et crocodilus idem, quod Juno, Laverna, Pri- A
[pus.]

870 Illos tu, Nile, colis, illos tu, Tibris, adoras.
Una superstitio est, quamvis non concolor error.

840 Illic alia exoritur, tenebrosis secta fru-
[tetis.]

Semita : quam pecudes, et muta animalia ear-
[punt.]

Quæque latent silvis : operitur nescia cæli

875 Mens hominum, sævo vivens captiva tyranno.

Illic putat, esse deum nullum : namque omni a
[verti]

Casibus, et nullo sub præside sæcla rotari.

Hoc iter haudquaquam magno discrimine distat

Illice viis, quas vos teritis, qui numina multa,

880 Et portenta, Deum summum, numerosa putatis. B

Simplicis ergo viæ dux est Deus : ille per unam

Ire jubet mortale genus : quam dirigit ipse

Sublimem dextro celsa ad fastigia clivo.

Prima viæ facies inculta, subhorrida, tristis,
885 Difficilis : sed sine sui pulcherrima, et amplis
Prædita divitiis, et abundans luce perenni,
Et quæ præteritis possit pensare labores.

Multiplici dux dæmon adest, qui parte sinistra
Contiduum confundit iter, trahit inde sophistas.

890 841 Barbatos, trahit hinc opibus, vel honore
[potentes.]

Illicit et volucrum linguis, et haruspice fallit :

Instigat bacchantis annus ambage sibyllæ.

Involvit mathesi, magicis impellit in artes,

Omne sollicitat, capit augure, territat extis.

895 Cernit, ut una via est, multis anfractibus errana,

Talem passa duce, qui non sinat ire salutis

Ad dominum, sed mortis iter per devia mon-
[stret.]

Devia, picta bonis brevibus, sed sine sub ipsa

Tristitia, et in subitam præceps immer-a Cha-
[rybdim.]

GLOSSÆ VETERES.

*Egyptiorum ; maritus. — Grandi caula, quia genus simiorum est, qui magnas habent caudas, et ipsi cerco-
pitheci dicuntur ; et aliud genus spina dicitur, quod est
rillosum ; et tertium genus est sine cauda, l.*

869. Crocodilus, monstrum Ægypti. — Laverna, a
lavando. — Priapus, deus hortorum, l.

872. Illic, post hæc. — Fruetis, erroribus, l.

875. Carpunt, incedunt, l.

874. Cæli, veritatis, l.

875. Sævo, sub diabolo, l.

878. Discrimine, discretione, l.

881. Unam, viam, l.

883. Clivo, veritate, l.

884. Prima, quæ ducit ad vitam. — Facies, qualitas.

— Tristis, in præsentia, l.

887. Pensare, recompenare, l.

888. Multiplici, scilicet viæ, de via sinistra dicit, l.

890. Barbatos, fortes, l.

891. Illicit, scilicet illos decipit, l.

8 2. Ambage, circuitu, l.

894. Talem, id est diabolum, vel Symmachum, l.

899. Charybdim, voraginem, l.

COMMENTARIUS.

De cereopitheco Martialis lib. xiv. epigr. 202 : *Callidus C*
emissas eludere simius hastas, Si mihi cauda foret,
cercopithecus eram.

869. Widm. scribit crocodrillus, Alex. crocodillus,
alii, crocodilus. Oxon., Idem est. Thuan. et alii fere
omnes Heiniani, Alex., Urb. cum Aldo, idem, quod.
Weitz. cum suis, Gis., Rat., id est, quod. Ald. men-
dose, *Lavena*. Bernanus, Manud. ad ling. Lat.,
nescio ubi invenit *Laurena*, quod recte emendat per
Laverna, seu *Laberna*, quæ est dea furum.

870. Ald., Gis., *Illos tu, Nile, deos colis, et tu, Ti-*
bris, adoras. Rat., *Hos tu, Tibri, colis ; illos Nilus*
adorat. Sed hæc verba Tibri, deos colis, illos Nilus
sunt ab audaci correctore, prioribus erasis : Gifanius
recte ex vet. lib. l. git *Illos tu, Nile, colis, illos tu,*
Tibris, adoras, quod secutus est Weitzius cum suis,
et adherent nostri et Heiniani. In *colis* ultima pro-
ducitur ratione cæsura, quod familiare esse Prudentio
sæpe diximus.

871. Juretus monet, recte una superstitio esse in
omnibus, non vana superstitio, et eodem fere modo
locutus Honorium et Theodosium in lege 60 de Ha-
reticis, eod. Theod. lib. xvi : *Quorum sectas piissime*
injectioni tædet inserere, quibus cunctis diversa sunt
nomina, sed una perfidia.

874. Ald., Fabr., Alex., Rat., Vat. A. *Quæque*
latent silvis : operitur nescia cæli. Urb., laet. Gis.,
Weitz. cum Widm. a prima manu, *Quæque latens*
silvis operitur : nescia cæli. Heinsius nullam di-cre-
pantiam agnovit, Gisellum secutus. Fortasse legen-
dum erit, et distinguendum *Quæque latens silvis ope-*
ritur nescia cæli. Heinsius admirationis punctum
adiecit verbo tyranno versus seq. Scilicet *Quæque la-*
tens silvis operitur : nescia cæli Mens hominum, sævo
vivens captiva tyranno ?

880. Portenta, ut alibi monstra deum. Ille etiam
Prudentius numina multa, quibus inesset summa di-
vinitas, ab ethnicis agnosci confirmat.

883. Ald., *celsam*, minus bene ; nec melius Teolius
Sublime dextro celsam ad fastigia clivo. Lege *sublimem*
et celsa.

888. Ald., Fabr., *multiplici dæmon sed adest.* Gis.,
multiplicis dux dæmon at est. Rat., *Multiplicis dæmon*
dux est ; sed tria verba dæmon dux est sunt ab auda-
cissimo correctore, prioribus erasis. Widm., Weitz.,
multiplicis dux dæmon adest. Pal., codices Jureti, et
Gifanii verbo *Væritis*, Hein. cum priore Rott., Oxon.,
multiplici dux dæmon adest. Weitzius, Egmondanum
allegat pro *multiplici*, Heinsius pro *multiplici*. Cum
Heinsio faciunt Alex. et Urb., sed in Alex. scribitur
dæmon, non *dæmon*. Dicit autem potest *dux alicui*, et
alicujus. Ald. et Fabr., *morte sinister* ; alii, *parte sinistra*.

890. Juvenalis sat. 14, vers. 12. *Barbatos licet ad-*
moveas mille inde magistros. Vat. A, male, *barbatus*.

894. Gifanius verbo *Mare* ex vet. lib. optimo in-
licitat volucrum linguis. Non approbat Mariettus, quia
Prudentius intelligit cantus avium, sive augurium et
haruspicinam, quibus multi decipiebantur. Heinsius
vero eandem lectionem rejicit, quia illicet parum
Latinum est : dicendum enim esset *illicitat*. Mariettus
fortasse illa sua ratione refellebat *haruspide*, quod
legit in Gifanio, ac revera in eo existat. Sed *haruspide*
puto esse mendum pro *haruspice*.

892. Weitz. cum Widm. a prima manu, *bacchatus*.
Alii, *bacchantis*. Vat. A, male, *sibylla*.

895. Ald., Rat. ab ignaro correctore, qui priora
erasit, Fabr., vet. edd. apud Gall., *In magicas artes*
trahit, involvitque mathesi. Ita factum ab iis qui se-
cundum a mathesi produci seiebant, et veterem con-
suetudinem contrariam ignorabant.

897. Ald., Alex., Urb., Fabr., Egm., *monstrat*.
Vat. A, Rat., Weitz., Gis., Hein., *monstret*.

899. Vat. A, *tristitia et subita præceps.* Urb. *tristitia*,
et in subitam, quod non displicet. Alii *Charybdim*,
alii *Charybdem* scribunt. Sententia desumpta est ex
Matth. vii, Lucæ xiii, Eccles. xxi,

900 *Ille procul, gentes: consortia nulla viarum*
Sunt vobis cum plebe Dei: discedite longe,
Et vestrum penetrare chaos, quo vos vocat ille
Præviis infernæ perplexa per avia noctis.

842 At nobis, vitæ Dominum quærentibus,
[unum]

GLOSSÆ VETERES.

903. Perplexa, difficilia, iso.

909. Ultima, in novissimo, l.

COMMENTARIUS.

903. Rat., *præviis infelix.*

904. Rursus multitudinem deorum ab ethnicis asseriam indicat.

905. Rat., *lux est iter: non patitur metrum.*

906. Jureti codex, *spem sequimur, gradimurque fides.* Sed non tam recte ut videtur, ait Juretus. Imo *gradimurque fides* non recte dici puto. *Spe sequimur* etiam Paulinus ad Ausonium scribens dixit. Minucius in Octavio Securi *spe futuræ felicitatis, fide præsentis ejus majestatis amamur.* Ad quem locum Elmenhorstin laudat cum pluribus aliis SS. Patribus hunc versum Prudentii, et legit *Spem sequimur, gradimurque fide.*

908. Post hunc versum hæc solent apponi verba orationis Symmachi: *Quanto commodò ararii vestri Vestalium virginum prerogativa detracta est? Sub largissimis imperatoribus denegatur, quod parcissimi præstiterunt. Honor solus est in illo velut stipendio castitatis. Ut vitæ earum capiti decus faciant: ita insignie ducitur sacerdotii vacare muneribus. Nemo me putet tueri solum causam religionum. Ex hujusmodi facinoribus orta sunt cuncta Romani generis incommoda. Honoraverat lex parentum vestales virgines, ac ministros deorum victu modico, justisque privilegiis. Stetit munus hujus integritatis usque ad degeneres trapezitas, qui ad mercedem vilium bajulorum sacras castitatis alimenta venterunt. Secuta est hoc fames publica, et spem provinciarum omnium messis ægra decepit. Non sunt hæc vitia terrarum. Nihil imputemus astris. Nec rubigo segetibus obsidi, nec arena fruges necavit. Sacrilegio annus exaruit. Necesse enim fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur. Quid tale provincie pertulerunt, cum religionum ministros honor publicus pasceret? (Commendabat enim terrarum proventus victus antistitum, et remedium magis quam largitus erat. An dubium est, pro copia omnium datum, quod nunc inopia omnium vindicavit?) Heinsius legit sacri ararii. Aldus edidit prerogativa detracta est, sub largissimis. Correx. it detracta, sub. Rati-b., in illud velut stipendium. Ald. et Rat., ex ejusmodi facinoribus orta sunt cuncta humani generis. Aldus, privilegiis stetit, sine puncto. Idem, trapezetas. Idem, falcimenta, male, pro alimenta. Heinsius, austris: Rat., astris. Ald. edidit imputemus austria, emendavit astris. Rat., fruges necuit. Prior Rott., Egm. cum Aldo, quid tale proavi pertulerunt. Codices vetusti, etiam latente Heinsio, deficiunt post illa verba publicus pasceret. Igitur verba uncis inclusa ex Heinsio petita sunt.*

909. Val. A., *deleta dolore*, non recte. Agros, quos vestalibus et sacerdotibus Numa tribuerat, alii etiam privati auxerunt, sub Valentino et Theodosio anno 383 fisco occupavit: quo anno fames publica secuta est. Hinc Symmachus in Relatione anni 384 sacrilegio annum exaruisse Christianis exprobat. Ex hac ultima Symmachi querela arguitur eum pontificem fuisse, quod ex ejus etiam epistolis colligitur, ubi de vetustibus loquitur, tanquam si earum causa ad se pertineret. In inscriptione, quam retuli ad vers. 771 et hinc Symmacho convenire posse censui, L. Aur. Avianus Symmachus pontifex major dicitur. In hortis Cæliantonianis Casaliorum prope S. Stephanum Rotundum, ut vocant, exstant duo lapides a Q. Fab. Memmio Symmacho dicti, quorum inscriptiones juvat proferre. Exstat autem prima a manu dextra le-

A 905 *Lux iter est, et clara dies, et gratia simplex.*
Spe sequimur, gradimurque fide, fruimurque
[futuris:]

Ad quæ non veniunt præsentis gaudia vitæ,
Nec currunt pariter capta, et capiendæ voluptas.
Ultima legati defleta dolore querela est,

I.
EVSEBII
Q. AVR. SYMMACHO. VC.
QVAEST. PRAET. PONTIFICI
MAIORI . CORRECTORI
LYCANIAE ET BRITTIORVM
COMITI ORDINIS TERTII
PROCONS. AFRICAE. PRAEF.
VRB. CUS. ORDINARIO
ORATORI . DISERTISSIMO
Q. FAB. MEM. SYMMACHVS
VC. PATRI OPTIMO

I.
VIRIO NICHOMACHO FLAVIANO VC.
QVAEST. PRAET. PONTIF. MAIORI
CONSULARI . SICILIAE
VICARIO . AFRICAE
QVAESTORI. INTRA PALATIUM
PRAEF. PRAET. ITERVM CUS. ORD.
HISTORICO . DISERTISSIMO
Q. FAB. MEMMIVS. SYMMACHVS. VC.
PROSOCERO . OPTIMO.

Utramque hanc inscriptionem protulit Corsinius de præf. Urbis, primam ex >posio, alteram ex Reuasio. Eas ad archetypum emendavi. Q. Fabius Memmius Symmachus filius creditur esse Symmachi epistolographi, adeoque ejus pater Q. Aur. Symmachus is ipse est, quem oppugnat Prodenatius. Igitur diversus videtur fuisse L. Aur. Avianus Symmachus, de quo ad vers. 771, si fideliter descriptum est elogium ibi exhibitum ex marmore. Sirmundus in præfat. notarum ad Sidenium et in nota ad primam epistolam observat, post reipublice casum magnam fuisse in nominibus et prænominibus varietatem, et saepe unum eundem hominem quinque nominibus fuisse appellatum. In veteribus inscriptionibus non raro hæc duo nomina conjunguntur, *Lucius Quintus, aut Quintus Lucius.* Itaque adhuc dubitandi locus est an idem Symmachus in utraque inscriptione laudetur, qui scilicet vocatus fuerit Q. Luc. Aur. Avianus Symmachus. Corsinius ex cod. Theod. colligit Q. Aur. Symmachum anno 368 fuisse Lucaniam et Bruttiorum correctorem anno 370 sive 373 proconsulem Africae. Secunda inscriptio, hoc loco a nobis allata, ad nos etiam aliquatenus pertinet, non solum quia monumentum a Memmio Symmacho positum est, cujus prosocero erat Nicomachus, sed quia is ipse Nicomachus pro idolorum cultu reparando vehementissime laboravit, eaque de causa auctor fuit Eugenii, ut tyrannidem arripere. Nicephorus lib. xii, cap. 30, vocat eum virum in disciplinis præclarum: inscriptio eundem appellat consularem Siciliae, historicum disertissimum. Non ergo dubium est, quia ad hunc Nicomachum referenda sint subscriptiones, quæ in multis cod. mss. Titii Livii apparent, quarum plures e membranis Vaticanis cl. Giovenazzi us collegit, mihiq; exhibuit. Sed duo sunt Nicomachi, alter Nicomachus Dexter, qui codicem Titii Livii emendavit ad exemplum Clementiani parentis sui, alter Nicomachus Flavianus, cujus est hæc subscriptio in fine lib. vii cod. Vat. sign. to num. 1840: *Emendavi Nicomachus Flavianus Titii Livii ter præf. urbis apud Hannam ab urbe condita Victorian' VC emendabam dominis Symmachis. explicit liber septi-*

210 **843** Palladii quod farra focis, vel quod stipis A

[ipsis

844 Virginibus, castisque choris alimenta ne-

[gentur:

Vestales solitis fraudentur sumptibus ignes.

Hinc ait et steriles frugescere rarius agros,

845 Et tristem scire famem, totumque per

[orbem

915 Mortales pallere inopes, ac panis egenos.

GLOSSÆ VETERES.

910. Palladii, sacrificii Minervæ, 1.

913. Ait, legatus. — Rarius, minus, 1.

917. Triptolemi, inventor frugum. — Cereris, dea frumenti, 1.

918. Penn, stipem, 1.

Quæ tanta exsisterit præsentî tempore, tanque Invidiosa fames, quam Triptolemi, Cererisque Moverit ira penu pro virginis ulciscendo, Non memini: nec tale aliquid vel fama susurrat.

920 **846** Audio, per Pharios Nilum discurrere [campos

More suo, viridisque sata stagnare Canopi.

Aut veniat, sicco qui flumine nuntius affert

Jejunam squalere siti sub pulvere Memphis,

920. Pharios, Ægyptios, ..

921. Stagnare, irrigare. — Canopi, oppidum Ægypti, 1.

922. Affert, nuntiat, 1.

923. Memphis, Ægyptum, civitatem Ægypti, 1.

COMMENTARIUS.

mus. Hujusmodi subscriptiones a Sirmondo in notis ad Sidonium, a Petro Burmanno juniore in not. ad Critic. Valesii aliisque doctissimis hominibus ita exarantur, ut emendatio ab Urbe condita intelligatur facta; neque ipsi distinctionem norant, aut aliis notandam exponunt. Ita enim fere scribunt: *Emendavi Nicomachus Flavianus ab Urbe condita. Victorianus VC emendabam dominis Symmachis*. At correctores illi antiqui inter lines codicis suam subscriptionem inserebant; exscriptores vero posteriores omnia verba a se reperta uno ductu continuabant, ut a nobis in ea subscriptione factum est, quæ tamen ita legi distinguere debet: *Titi Livii ab Urbe condita explicit liber septimus*. Tum quæ supra, et inter lines: *Emendavi Nicomachus Flavianus ter præfeci*.

Urbis apud Hennam. Victorianus VC emendabam dominis Symmachis. Intelligitur autem iterum præfectus, non ter mendosum est pro iter. aut iterum. Hennæ civitas Siciliæ erat, ubi Nicomachus consularis fuit. Præfectura urbana Nicomachi subscriptionibus indicatis codicum Titi Livii a Corsinio potuisset illustrari.

910 et 911. Ald., vetusti codices Heinisiani, *stipis*, cum Alex., Urb., Rat. et aliis. Weitz. cum Widm., *stipes*. Utrouque modo dici potest in recto casu more veteri. *Stips* usus recentior poscit. In versu vero mox sequenti Rat., Vat. A, Jureti codex, Weitz., Widm., Egm., Pal., Heinisiani veteres codd., *Gis. ad oram*, Alex., Urb., *castisque choris*. Ald., *Gis. et alii vulg., castisque toris*, quod non displicet. Gifaninus tamen verbo *Vestris* ex suo vet. lib. præferendum ait *choris*.

913. Alex., Jureti codex, Ald., Egm., Fabr., Heinisiani, excepto altero Rot., *rarius agros*. Rat., Urb., Weitz., *Gis., parcius agros*. *Frugescere* Tertullianus etiam divit. De verbis in *escere* vide Hispaniolum in Apolog., ubi ait Furium Antiatem hujusmodi vocabulis delectatum, ut *lapidescere*, *serescere*, *diescere*, *noctescere*, *caulescere*, *virescere* (pro *vires assumere*) *opulescere*, *lutescere*.

914. Ald., Alex., Urb., Rat., Jureti codex, omnes Heinisiani, *scire famem*. *Gis. et alii Vulg., male, servire famem*.

917. Aldus omiserat hunc versum, et ita cum in emendatis adiecit *iridiosa fames, qua Triptolemi, Cererisque*. Cæteri, *fames, quam Triptolemi*; nonnulli scribunt *famis*. Vat. A contra metrum, *Treptolemique, Cererisque*. Triptolemus a Virgilio lib. 1 Georg. dicitur *Unique puer monstrator aratri*. A Cerere fruges serere dicitur.

918. Thuan. *penu pro penu*.

919. De fame quæ anno 383 contigerit mentio occurrit apud Ammianum, cujus verba ascripsi ad vers. 310 *Psychomachia* et apud S. Ambrosium lib. III Officior., cap. 7. De hac enim fama loqui videtur: *Quanto hoc utilius quam illud, quod proxime Romæ factum est, ejectos esse urbe umplissima, qui jam plurimum illic ætatem transegerant? ... et certe arriserat*

B anni fecunditas, investitio Urbs sola egobat frumento, etc. Symmachus lib. II, epist. 7 ad Flavianum fratrem: *Dii facite gratiam neglectorum sacrorum. Miserram famem pellite*. Cur igitur Prudentius negat hujusmodi famem? Responderi potest Prudentium oblitum fuisse quod jam plures anni ab illa fame effluisissent: addi potest quod probabiliter Prudentius ab Urbe tempore famis longe aberat, adeoque non est mirum si nihil resciverit. Profecto S. Ambrosius, qui famem anno 383 fuisse fatetur, addit in Responstone: *Et tamen etiam superiore anno plerasque novimus provincias redundasse fructibus*. De Galliis quid loquar solito ditioribus? Præterea existimo, orationem eandem Symmachii, quam anno 384 Valentinianus obtulit, vel a Symmacho vel ab aliis ejus amicis pagani Honorio traditam fuisse, ut eam legeret. Multa enim quæ Prudentius affert hujusmodi novum aliquem gentiliū conatum suadent, et cum Prudentius veterem orationem refellat, puto eandem a gentilibus avide retentam, denique fuisse in vulgus emissam et imperatori oblatam. Itaque Prudentius recte ex his quæ non tempore fieri videbat, argumenta Symmachii convellit. Symmachus ipse inania hæc argumenta fuisse alii quando fassus est: it enim interpretor ejus epistolam 82 ad Rufinum lib. III: *Tantum de ripa Tiberis (nam per fines meos fluvius elabitur) onusta specio navigia, non jam sollicitus, ut ante, de fame civium. Ex inopia namque publicus metus versus est in gaudium, postquam venerabilis pater patris Macedonici commemoratis Africa damna pensavit: quem nunc omnes ut auctorem generis humani deum diligunt. Nihil enim parius est austris contumacibus adversus Romam scire*. In relatione ait, *Nihil austris imputemus*.

920. Widm., *varios*, supra, *Pharios*, sive, ut nonnulli scribunt, *Farios*.

922. Giselinus invenerat aut *veniat sicco*, ex conjectura correxit *haud venit a sicco*, quod postea vidit a codice Buslidiano probatum. Id simplex est Heinisius, nihil peculiare ex suis animadvertens; et Heinisium secuti sunt recentiores. Weitzius cum Egm., Widm., Gifanio, legerat *aut veniat sicco*. Quod autem Weitzius Aldum pro se allegat, fallitur: nam Aldus ediderat quidem *aut veniat*, sed emendavit *haud veniat*, quod Fabricium non fugit. Certe si edidit *haud veniat sicco*. Nihilominus teneo lectionem Weitzii, quam confirmant Rat., Vat. A, Alex., Urb., et explicat Gifanius verbo *Vestris*. Legendum sine controversia ex vet. lib. ait *aut veniat sicco*, etc. Scilicet, si falsa commemoror, prodeat aliquis qui dicat, sicco jam Nilo Ægyptum fame perire.

923. Rat., Weitz. cum suis, *sitis*, Ald., Alex., Urb., *Gis. et alii, siti*.

- Nec Pelusiace limum sudare paludis.
 925 Num fons arcano naturæ tectus operto
 Aruit, et tenuem vix stillat vena liquorem?
 Num refugus nostras odit præstringere ripas
 Amnis, et exustus cursum deflectit ad Indos?
 Num tractu in medio bibulus vorat alveus un-
 [dam
 930 Fluminis, et subito stagna absorbentur hiato:
 Ne sulcos operire vadis, neve arida possint
 Ægypti per plana trahi, glebasque rigentes
 Infusus ad pingue lutum mollire fluentis:
 Unde seges late crinitis fluctuet agris,
 935 **847** Densius et gravidis se vestiat æquor
 [aristis?
 Respice, num Libyci desistat ruris arator
 Frumentis onerare rates, et ad ostia Tiberis

- A Mittere triticeos in pastum plebis acervos?
 Numne Leontini sulcator solvere campi
 940 Cesset frugiferas Lilybæo ex litore cymbas?
 Nec det vela fretis, Romana nec horrea rum-
 [pat
 Sardorum congesta vehens granaria classis?
 Ergo pyris mensas silvestribus imp'et arætor
 Pænus, et avulsas Siculus depascitur herbas?
 945 **848** Jamque Remi populo quernas Sardinia
 [g'andes
 Suppeditat, jam corna cibus lapidosa Quiri-
 [tum?
 Quis venit esuriens magni ad spectacula circi?
 Quæ regio gradibus vacuis jejunia dira
 Sustinet: aut quæ Janiculi mola multa quæ
 [scit?

GLOSSÆ VETERES.

924. Pelusiace, Pelusium promontorium Ægypti, l.
 925. Fons, Nilus, l.
 927. Nostras, proprias, l.
 935. Æquor, campos, l.
 936. Libyci, Africani, l.
 939. Acervos, cumulos, lso.
 939. Leontini, Siculi.—Sulcator, arator, l.
 940. Lilybæo, Siciliæ promontorium, ubi abundat
 plurima annona, l.
 941. Rumpat, dissipet pro multitudine frugum, l.

942. Sardorum, populorum, l.
 945. Ergo, ironice, l.
 944. Pænus, Africanus, l.
 945. Remi, Romano, l.
 946. Suppeditat, subministrat, lso.
 947. Circi, theatri, l.
 948. Regio, pars.—Gradibus, scenæ, l.
 949. Sustinet, patitur.—Janiculi, Janiculus mons
 est ubi templum Jani erat et mulæ molæ constructæ.
 —Mola, prius, l.

COMMENTARIUS.

924. De Pelasio Ammianus audiendus est potius quam lso, lib. xxii, cap. 16: In Augustamnica oppidum Pelusium est nobile, quod Pelus Achillis pater dicitur condidisse, lustrari deorum monitu jussus in lacu, qui ejusdem civitatis a alluit mœnia.

925. Fons Nili, ignotus olim, jam pridem detectus est in Lunæ montibus Goyami Abyssinorum regni.

926. Arnobius lib. i, Cum enim flumina cognoverimus ingruita limis inaruisse siccatis. Virgilius eclog. 7, Videas et flumina sicca, Aret ager. Plura Elmhorsius ad Arnobium.

927. Scripti potiores Heinsiani et nostri scribunt præstringere, non perstringere.

928. Egm., exustus; nullus exustus.

930. Rat., Urb., absorbentur.

931. Vat., A. Alex. a prima manu, Urb., nec sulcos; melius ne sulcos.

933. Vat. A. ad pingue solcm.

934. Seges fluctuat, phrasis poetica ex Virgilio et aliis. Sic crinitus agri, ut coma arborum. Salvianus, lib. vii de Gubern. Dei, Aquitaniam vocat circumdatam messibus.

935. Mire dictum ait Gifanius verbo Vestris Indic. Lucr., Æquor se restiat aristis. Sic Columella dixit ripas gramine vestitas, et Virgilius lib. vii, Tum mihi prima genus vestibat flore juvenas, ut legit Gifanius ex v lib., vel juvenas, ut alii. Cicerō in de Natura deor., vestita terra floribus, Ovidius iv Fast., vestitos messibus agros; Propertius lib. iii, vestitas frondis us rurs.

936. Horatius, Seneca in Thyeste, Claudianus, Lucanus, Peironius, Apollinaris, Juvenalis, Rutilius illique passim confirmant annonam frumentorum Romanæ et Africa potissimum advectam.

937. Notat Graugæus ad historiam id pertinere: nam Ægyptius Constantinopolin sua frumenta mittebat, Africa Romam. Claudianus de Bello Gildonico vers. 63, Ægyptia rura In partem cessare novam; spes unica nobis Restabat Libye. Frumentum ex Africa aliisque regionibus Romam per ostia Tiberis adveniebat. Symmachus lib. x, epist. 22 ad Theodosium et Arcadium Ægypti frumenti meminit: Mittetis etiam regiam classcm: quæ annonariis copiis auget

devotæ plebis alimoniam. Hauc ergo in Tiberinis ostiis mixtus populo senatus excipiet. Venerantur tanquam sacras puppes, quæ felicia onera Ægyptiæ frugum invexerint.

939. In re frumentaria Leontini agri laudantur a Cicerone, Plinio, Apollinari et aliis. Ita dicti sunt a Leonio Siciliæ civitate. Vide Lexic. Ferrarii.

940. Egm., frugiferas; alii, frugiferas.

944. Rat., horrea frangat; cæteri, rumpat. Virg. Georg., Illius immensæ superant horrea messes. Sidorius lib. i epist. 6, Esto, multiplicatis tibi spumantibus musta vineis, innumeros quoque cumulos fragum rupia congestis horrea dabunt. Teolius putat id, nisi sit hyperbole, ad horrea pensilia esse referendum. Ad hyperbolen magis refero.

942. Rat., Sardorum; lege Sardorum. E Sardinia etiam frumentum Romam deferrebat ex Sirabone, Horatio, Floro, Valesio, Salviano, Symmacho et aliis. Loca indicat Gothofredus ad lib. ix cod. Theod., tit. 40, leg. 3.

944. Virgilius in Æn., vers. 649, Victum infelicem, baccas, lapidosaque corna dant rami; et vulsus pascunt radices herbæ. S. Ambrosius, Symmacho responsum, similia habet.

945. In Rat. ineptus corrector recenti manu prioribus erasis substituit quernas, et aliam vocem quæ nec legi quidem potuit a Marietto; abstraserat vero quernas Sardinia, ne videlicet secunda in Sardinia producat, quæ corripit solt. Verum in hujusmodi nominibus propriis majori quadam licentia veteres poetæ utebantur, et quæ licet nobis eorum consuetudinem improbare.

946. Prior Rott., Heins., cibos, ut a superioribus hæc dependant. Virgilius in Georg., Prunis lapidosa rubescere corna.

948. De pane gradili vide comment. ad vers. 583 lib. i.

949. Ald., Gis., Fabr., Janiculo mola nota. Aid. ediderat mola, sed in emendatis posuit nota. Rat., Urb., Vat. A. Weitz. et plerique Heinsiani, Janiculi mola nota. Heinsius cum Thuan. priore Rott. et utroque Boher., Janiculi mola nota verum putat: cui accedit Alex. Procopius lib. i de Bello Goth. tradit, omnes

- 950 Quantos quæque ferat fructus provincia, quam- A
[que
Ubere fecundo large fluat orbis opimus,
Indicio est annona, tuæ quæ publica plebi,
Roma, datur, tantæque manus longa ota
[pascit.
Sit fortasse aliquis paulo infecundior annus:
555 849 Nil mirum, nec in orbe novum dilicere
[prioris,
Perpessi plerumque famem, si tabidus aer
Siccavit tenues ardenti sidere nubes,
Nec vernas infudit aquas creberrimus imber,
Fruge nova, et viridi si messis adulta, prius-
[quam
960 Conceptas tenero solidaret lacte medullas,
Afflatum calido succum contraxit ab Euro,
Jeunosque tulit calamos, atque irrita vota
Agricolæ sterilis stipularum silva fefellit.

953. Manus, multitudines, l.

956. Tabidus, corruptus, l.

957. Sidere, sole, l.

959. Adulta, nata, l.

962. Jeunos, steriles, l.

966. Lare Pergameo, domo Pergameo, Trojano, l.

967. Genitor. Laomedon pater Priami conduxit Neptunum, et ei priusum promissit, ut ei Trojam edificaret; sed non dato pretio, illius instinctu iterum

molæ ad Janiculi radices fuisse. Vide Lipsium, Elect. cap. 8, lib. 1, ubi hunc locum illustrat. Procopii verba sunt: *Ad ejus (Janiculi) radices et ipso in Tiberi citratis molæ omnes constructæ antiquitus fuerant, quia in angustum ibi primo aquarum ingens vis cogitur, et per canalem deinde in præceps deducta, ut in declivi violentissimo cursu defertur.*

952. In editione Parmensi mendum est *tua quæ pro tua quæ.*

953. Ald., Alex., Vat. A., Heinsiani, præter Thurn. et alterum Rott., Gis. in textu, *tantæque manus longa ota pascit.* Rat., Weitzius cum suis, Urb. et nonnulli alii, *tantæque manus longa ota pascunt.* Quo glossa respicit.

954. Heinsius suspicatur si fortasse, quod sequentia, ait, confirmant. Verum æque bene sequentibus cohæret sit fortasse. Fac, fortasse aliquem esse annum paulo infecundiorum. Nil mirum. Arnobius lib. 1: *Quod si ad credendum difficilis res esset, testimoniis grege possemus auctorum, quantæ, quoties et quæ gentes famem senserint horridam.* Fateri videtur Prudentius famem quæ anno 383 contigit.

955. Rat., Urb., Weitz., Gis. in Emendatis, Heinsiani scripti *nec in orbe novum*, quod verum puto. Ald. et nonnulli alii, *nec in orbe novo.* Alex., *nec orbe novum*; supra recte, *nec in orbe novum.*

959. Thuan., et viridi, recte, inquit Heinsius, si distinctione locus adjuvetur, scilicet *fruge nova, et viridi: si messis adulta*, quod tenuit ipse Heinsius. In Egm. omittitur si, quod tamen necessarium est merito. Urb. *Fruge nova, et viridis messis sed adulta.* Puto, distinguere debere, *Nec vernas infudit aquas creberrimus imber, Fruge nova, et viridi si messis adulta, etc.*

960. Virgilius l. Georg., vers. 345: *Frumenta in viridi stipula lactentia tugent.* Passim apud poetas lac per translationem de succo plantarum dicitur.

961. Statius, Silv. 1, lib. v: *Plena mal' gno Afflatur riveta noto.*

965. Plerique interpungunt *Vesta, Penates.* Palladium, Vestam et Penates conjunxit etiam poeta vers. 495 lib. 1: *Sic Vesta est, sic Palladium, sic umbra*

His, ni fallor, ager vitibus corruptus et ante

963 Subjacet, quam Palladium, quam Vesta Penates

Sub lare Pergameo servarent igne reposito,
Quam Priami genitor conductis mœnia fabris
Exstrueret, quam virgo suas fundaret Athenas

850 Pallas: in his quoniam vestalis origo
[favilla

970 Urbibus, ut memorant, primo de fomite sumpta
[est,

Sacraruntque focos aut Phryx; aut Graius
[alumnos.

Antiquis elementa labant erroribus, ac de
Legitimo discussa modo plerumque ferantur
In casus alios, quam lex habet, aut iter sinit.

B 975 Nunc consumit edax segetem rubigo maligna
Aeris ex vitio, nunc culpam vere tepenti

Post zephyros gelidi glacies æquilonis inurit,

GLOSSÆ VETERES.

Græcia destruxit. — Nœmia, Trojæ. — Fabris, Apolline et Neptuno, l.

971. Phryx, Trojanus. — Graius, Græcia, l.

972. Labant, vacillant. — Erroribus, de peccatis, l.

973. Legitimo, a recto. — Discussa, acta, compulsæ, l.

975. Maligni, corrupti, l.

976. Culpam, corruptionem. — Vere tepenti, si post ver tepens, et post zephyros glacies æquilonis venit, tunc sterilitas venit, l.

COMMENTARIUS.

Penatum. In foro Romano prope Vestæ templum erat templum Penatum, ubi, ut refert Halicarnassæus lib. 1 erant duo juvenes viri, sedentes, hastis armati, vectorique more sculpti. Hi erant Penates, quos secum advexisse dicitur Æneas. Idem Halicarnassæus narrat, in antiquis templis alias fuisse statuas eorumdem deorum, omnes militari cuncta. Nonnulli op nantur magnos deos, Jovem, Neptunum, Plutoni, Vestam, Apollinem, et alios Geniorum, Larum Penatumque loco fuisse.

966. Virgilius v. Æn., vers. 743: *Cinerem, et sopitos suscitât ignes, Pergameumque larem, et caræ penetralia Vestæ.*

969. Gis. ait, in quibusdam mss. esse quoniam, in aliis quomodo, inepte. Aldus habet quoniam. Vera lectio quoniam. Lipsius in Syntagm. de Vesta et Vestalibus cap. 2 ait, Athenis quidem ignem cultum, sed certiorum originem vestalis ignis a Trojanis et ab Alba sumi, ubi mansit sacrum. Pallas Adæra Græce dicitur, adeoque ab ea et fundatæ et nuncupatæ sunt Athenæ.

970. Disputat Chamillardus, utrum Vesta a terra, seu a vi stando, an ab igne vim suam et originem habeat. Utrumque ex antiquis scriptoribus, et numeris videtur colligi. Consule Lipsium, cap. 1 de Vesta, et Ovidium, lib. vi Fast. Putarunt etiam aliqui, Vestæ nullum fuisse simulacrum, quia, ut ait Ovidius, l. b. vi Fast., *Ignis inæxinctus templo celatur in illo; Effigiem nullam Vestæ, nec ignis habet.* Sed id intelligendum est de simulacro in templo Vestæ, ubi tantum erat ara ad sacrificandum. Vestæ imago passim in nummis, et statuis expressa est, ut videre licet apud Lipsium de Vesta.

971. Lipsius loc. cit. legit *aucravique.*

974. Vat. A., alias; lege alios. Legem vocat propensionem nature, quæ phrasim philosophis satis familiaris est. Minucius in Octavio: *Mari intende, lege litoris stringitur.*

975. Virgilius lib. iii Georg., *Nunc et frumenti labor addit, ut mala culmos Esset rubigo.* S-rvius: *linbigo est genus v. tii, quo culmi pereant... Ex nebula nasci solet.*

976. Rat., culpam in vere

- Ambustum* iue caput culmi fuligine tingit. A
Seminis aut teneri turgens dum germinat herba,
980 **851** Continuis, nimisque perit constricta
[pruinis,
Nec potis est tennem telluri affigere fibrâ:
Mox ejecta solo glacië sidente superflit,
Nudaque subducto radix avellitur arvo.
Ancipites tribuli subeunt, et carduus horrens.
985 Hos fert sicca sitis: hunc ebrius educat humor.
Temperies, effusa minus, vel plus, agit istos
Terrarum morbos, et mundum vulnerat agrum.
Non aliter nostri corruptus corporis usus
In vitium plerumque cadit, nec in ordine recto
990 Perstat, et excessu moderaminis afficit artus:
Unus enim status est mundique, et corporis

[hujus,

GLOSSÆ VETERES.

978. *Ambustum, exustum.*—Caput, apicem, pro B
initio ponitur.—Fuligine, nigredine, I.
981. *Fibrâ, radicem, I.*
982. *Residente, remanente, I.*
984. *Ancipites, acuti.*—Subeunt, crescunt, I.
985. *Educât, nutrit, I.*
986. *Temperies, scilicet acris, I.*
990. *Excessu, pravariatione, I.*
993. *Edita, prolata.*—Futura, sunt, I.

977. Virgilius Georg., vers. 93, Aut borea penetrabile frigus adurit. Frigus, gelu, nives, glaciem urere passim apud scriptores invenies. Id cur ita dicatur, nonnulli quaerunt, et rationem philosophicam invenire student. Vera illa est ratio, quod in corporis membris satis plures effectus aque a nimio frigore proveniunt, atque ab igne aut nimio calore.

978. Chama., Cell., Teol. post Heinsium, nescio quorum mss. fidem secuti, fuligine tingunt.

980. Vat. A, mss., continuus minus perit. Nec melius Aldus, continuus, nimisque parit.

981. Error Aldi offligere fibrâ.

982. Weitz., mox erecta solo; Ald., Gis., scripti Heinsian et nostri constanter mox ejecta. Rat., glacië residente: perperam autem scribit glacië.

984. Catheg. hlym. 8. Post jejunium vers. 44, Carduus horrens.

985. Prior Rotl., crebrior eaucat.

990. Egm., prastat. Alex. a prima manu, pestat, correctum per perstat.

993. Teolius monet commodam interpretationem adhibendam, ut nihilumque futura significet quaecunque dissolutionem; nam corpora etiam in æternum perveniant a libi Prudentius docuit. Certo ita docuit, corpora post resurrectionem æternam victura. Nunc autem comparatione mundi, et corporis instituta, morbus, senectutem, et obitum cum variis mundi casibus, et extremo excidio componit.

995. Egm., carit, corrupte, pro caret.

996. Egm., semper, credo, polus.

997. Ex hoc loco confirmatur, legendum vers. 71 Hamart., Texit sol unicus annum, a texo, textis, non rerit.

998. Iso videtur legisse austris, non astris. Confer verba Symmachi.

999. Rat., frustravit agrestem.

1000. Ald., vestalis: Alex. a prima manu, retules: lege vestales.

1002. Alter Rotl., Chriſtocolas. Et Heinsio concinnus omnino videtur Chriſtocolas agellos. Cæterum ipse edidit Chriſtocolam, quod ego quidem concinnus esse arbitror.

1003. Egm., statuta pro stata; sed non explicat Weitzus: an omittat dona, an legat vestris statuta ne-

Quod gerimus: natura eadem sustentat utrum-

[que,

Edita de nihilo crescunt, nihilumque futura

Aut titubant morbis, aut tempore victa sene-

[scunt.

- 995 Nec natura caret vitio, cui terminus instat,
Semper, crede, polus variis proventibus annos
Texit: hos multa ditavit fruge fluentes:

852 Quosdam infelice astris dampnavit iniquis,
Spe cassa, et sterili curam frustratus agrestem.

- 1000 Sed, si vestales ulciscitur ista puellas
Pestis ab infido quæ gignitur improba mundo,
Cur non Christicolam tantum populus agellos,
Per quos virginibus vestris stata dona negantur!

Utinam et ruris reditu, et ratione colendi:

1005 Exercere manus non cœnitet, et, lapis Illic

996. Proventibus, utilitatibus, fructibus, I.

997. Texu t., ordinavit.—Fluentes, abundantes, venientes, I.

998. Astris iniquis, auris nequis.—Dampnavit, claudii, I.

999. Cassa, inutili.—Frustratus, decipiens, scilicet populus, Iso.

1001. Infido, quia nunquam in uno statu permansit, I.

1004. Reditu, fructu, quia labor post laborem venit, I.

COMMENTARIUS.

gantur, an vestris statuta dona negantur. Utrumque metis legibus adversatur. Urb., vestris hæc dona.

1005. Plurimi critici hos Prudentii versus de Termino et ritibus, quibus cum pagani venerabatur, illustrant. Videri potest Petrus Pithæus parte 2 Advers. subsecivor., cap. 14. Qui ritus in terminis deligendis servarentur, Siculus Flaccus lib. de Condit. agrorum exponit: Cum terminos disponent, ipsam quidem lapides in solidam terram rectos collocabunt proxime ea loca quibus fossis factis defixuri eos erant, et unguento velaminibusque et coronis eos coronabunt. In fossis autem, in quibus posituri eos erant, sacrificio facto hostiæque immaculata casa, facibus ardentibus iniec is in fossa cooperti (al. cooperati) sanguinem instillabant, eoque thura et fruges jactabant: faros quoque et vinum, aliæque quibus consuetudo est terminis sacrum fieri, in fossa adiciebant, eorumque omniis dupibus igne, super calentes reliquias lapides collocabant, atque ita diligenti cura confirmabant, adfectis etiam quibusdam saxorum fragminibus, circumcælebant, qui firmius starent. Hæc, aliæque Siculus Flaccus. Aliquis vero temporibus Numa veterat, quidquam animarum sacrificari Termino, præsidi pacis, et amicitie custodi. Ex hoc Prudentii loco arguitur non solum, cum terminus primum deligebatur, sed etiam aliis debet, et fortasse quotannis die aliquo definitis terminalia festa celebrari, de quibus accipio Horatii verba Epod. 1, Vel agna fœsis cæsa terminalibus. Erat

D autem terminus vel lapis, vel stipes, aut arbor. Ovidius n Fast.: Termine, sive lapis, sive es desertus in agria Stipes, ab antiquis tu quoque nomen habes. Ubi desertus est quasi satius, defixus. Alii legunt defosus, nonnulli desectus: nam termini sive lapides, sive stipites plerumque effigiabantur. Minucius in Octavio: Ut tam luculento die in lapides cum patiaris impingere, effigatis sane, et unctos, et coronatos. Prudentius in Romano vers. 81, Desecato supplicare stipiti. Apuleius in Florid., Truncus dolamine effigatus. Puto autem nonnunquam arbores ipsas vicem terminorum supplivisse. Paulus l. C. lib. v Receptor. sent., tit. 22, dicit arbores terminales. Ita etiam in leg. l. § 5, D. de Term. moto, appellantur indiscriminatim arbores, lapideæ terminales. Aliquando etiam acervi lapidum pro terminis erant, qui Mercurii acervi dicebantur.

853 Si stetit antiquus, quem cingere sueve- A
[rat error

Fasciis, ve' gallinæ pu' mone rigare,
Frangitur, et nullis violatur terminus extis,
Et, quæ fumificas arbor vittata lucernas

1010 **854** Servabat, cadit ultrici succia bipenni.
Nec tamen idcirco minor est aut fructus ægelli,
Aut tempestatis clementia læta serenæ,
Temperet aut pluvius qui culta novalia ventus.
Sed nec magno opus est frugi viventibus, et cum

1015 Maxima proveniunt, non amplo in gaudia censu

1007. Rigare, placare, l.

1008. Terminus, limes. — Extis, in sacrificando, l.

1010. Bipenni, dolatura, l.

1012. Tempestatis, auræ. — Serenæ, puræ, lso.

1014. Magno, alimento, re. — Frugi, abstinenter,

GLOSSÆ VETERES.

vel parce, l.

1020. Utrisque, terrenis et celestibus, l.

1022. Assumptus, elec. in. — Colonis, apostolis, l.

1023. Cavete, vitate, l.

COMMENTARIUS.

ac fortasse sunt illi ipsi acervi de quibus Proverb. xxvi, 8: Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem. Nonnullum vestigium hujus superstitionis memini me videre in Hispania. Variam fuisse consuetudinem celebrandi terminalia, vel ex ipso Siculo Flacco patet: Favos quoque, et vinum, atque, quibus erat consuetudo terminis sacrum fieri, in fossa adiciebant. Solus Prudentius, quod sciam, meminit pulmonis gallinæ, quo videlicet Terminus rigabatur, sive ungebatur: nam rigare, non rogare censeo legendum vers. 1007. Terminis, aliosque omnes veterum deos, sertis et coronis fuisse decoratos, res nota est omnibus; quo fortasse pertinet illud Lucretii lib. v: Non pietas ulla est velatum scape videri Verti ad lapidem. Confer Paschaliū, de Coronis lib. iv, cap. 4.

1007. Ald., Alex., Thuan., Ox., fasciis; alii, fasciolis. Gifanius, verbo Lapis, putat legendum rigare, et Juretus affirmat nonnullos profiteri in suis veteribus membranis legi rigare. Weitz. cum plerisque suis, ut videtur, rigare. Id mihi apprime placet, et respondet versus sequens: et nullis violatur terminus extis, hoc est, nullis ungitur extis, quod ab ethnicis fieri solebat, ut ex Siculo Flacco et Minucio constat; quibus adde Arnobium lib. i: Si quando conspexerum lubricatum lapidem, et ex olei unguine sordidatum. Apuleius lib. i Florid: Neque enim justus religiosam moram victori objecerit aut ora floribus redimita, aut spelunca frondibus inumbrata, aut quereus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata; vel etiam colliculus sepimine consecratus, vel truncus dolamine effigatus, vel cespes libamine humigatus, vel lapis unguine delibutus. Non vero assentior Teolio, qui existimat, gallinæ pulmone rogare significare consuetum auspicia captandi ritum per avium et pecorum viscerum inspectionem. Victimarum intestina in sacrificium ab ethnicis offerri consuevisse exploratum est Persius sat. 2: Aut quidnam est, qua tu mercede deorum Emeris auriculas? pulmone et lactibus unctis?

1009. Lipsius, lib. i Elect., cap. 5, ex hoc loco notat arboribus sacris veteres appendisse lucernas: quia scilicet res sacra erat lucerna, adeoque sacrificiū et vasa lucernam et laurum præferbant ex Seneca de Vita beata cap. 27. Arborem vittatam dicit Prudentius, quia, ut paulo ante vidimus, arbores etiam coronabantur: de quo videri possunt hymnus 10 Peristeph., ve. s. 302, et quæ notat Winkelmanus tom. I laudati operis, pag. 57, ex Philostrato, Statio et Eliano, ubi vetus monumentum existens in villa Romana excellentissimæ domus Albanæ, et arborem tenuis ornatum, quæ in eo representatur, explicat. Existimo in singulis agris fuisse aliquam veterem et insignem arborem, quam possessores colerent, qualis

Solvimur, inque lucrum studio exsultamus: avaro, Nam quibus æternum spes informatur in ævum, Omne bonum tenue est, quod præsens ingerit [etas.

O felix nimium sapiens, et rusticus idem,

1020 Qui terras animumque colens, impendit utrisque Curam pervigil: quales, quos imbutit auctor

855 Christus, et assumptis dedit hæc præce- [pta colonis.

Semina cum sulcis committitis, arva cavete
Dura lapillorum macie, ne decidat illic

B illa est quereus a Lucano descripta, et cui Pompeius comparatur lib. i: Stat magni nominis umbra. Qualis frugifero quereus sublimis in agro Exuvias veteres populi, sacralaque gestans Dona ducum: nec jam validis radicibus hærens, Pondere fixa suo est: nudosque per aera ramos Effundens, iranco, non frondibus, efficit umbram: At quamvis primo nitet casura sub Euro, Tot circum silvæ firmo se robore tollant, Sola tamen colitur. Virgilius vii: Laurus erat... Sacra comam, multoque metu servata per annos. Ad consuetudinem appendendi lucernas arboribus referri potest Martialis lib. x, epiogr. 6: Quando erit ille dies quo campus, et arbor, et omnis Lucebit latia culta fenestra nurn? Tenuis seu vittas arboris, quas discoloram lanam vocat Prudentius loc. cit. Romani, exprimit Statius lib. ii Thebaid: Ab arbore casta Nectent purpureas niveo discrimine vittas. Arnobius lib. v: Quid compti violaciæ coronis, et redimiti arboris ramuli? In cod. Theod. tit. de Paganis, leg. 12, Redimita vittis arbore, ubi probat Gothofredus, hujusmodi superstitionem diu perseverasse.

1010. Widm., servebat: lege servebat.

1015. Ald., Weitz., Gis., temperat. Heinsianii scripti, Rat., Alex., Urb. et alii, temperet. Ald., Heins., Gis. in textu, Alex., Rat., Fabr., aut pluvius, rectius quam aut pluvius Weitz., Gis. ad oram.

1014. Widm., venientibus; ad oram recte positum viventibus.

1015. Gronovius cap. 5 Observat. eccles. conjectit censu pro sensu: quam conjecturam satis confirmat correcto alio loco S. Cypriani ex lib. de discipl. Cauchius etiam malebat censu, quod in Boher. priori repertum arripuit Heinsius, et cum eo recentiores Gallandius addit in vet. edd. mendose esse: censu pro censu. Mihi non displicet lectio codd. sensu: ut enim vers. seq. ait poeta, Christianos non exsultare studio avaro in lucrum, ita nunc affirmat eos non solum amp'o sensu in gaudia, Non tamen dissimulabo, epitheton a p'plo magis congruere censui quam sensui.

1021. Giselinus enallagen numeri agnoscit in quales, quos, ut in illo Terentii Phorm. act. v, sc. 41: Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum finit senes. Parabola Christi hic indicata existat Matth. xiii.

1023. Virgilius i Georg. vers. 223: Debita quam sulcis committas semina.

1024. Weitz. cum Vat. A, Egm., Fabr., Widm. supra dura lapillorum acie, minus bene. Alii macie, etiam Aldus, quem perperam Weitzius allegat pro aciem: nam id, quod primum posuerat, in emendatis mutavit in m. cie. Rat. scribit macie, mendose. Macies lapillorum est glarea tenuis, quæ occurrit vers. 1043. Vat. A, decidit, corrigendum decidat. Urb., nec decidat.

- 1025 Quod scriit r : primo quoniam praefertile ger- A
[men
Luxuriat; succo mox deficiente, sub aestu
Sideris igniferi sitiens torretur, et arot.
Neve in spinosos incurrant semina vepres :
Aspera nam segetem surgentem vincula texunt,
1030 Ac fragiles calamos nodis rubus arctat acutis.
Et ne facta vix spargantur in aggere grana :
Illic avibus quia nuda patent, pas-imque vo-
[rantur,
Immundisque jacent foeda ad ludibria corvis.
Ille Deus agricolam confirmat legibus; ille
1035 Jus coeleste Patris non summa intelligit aure :
Sed simul et cordis segetem disponit et agri,
Ne minus interno niteant praecordia cultu,
856 Quam cum laeta suas ostentant iugera B
[messes.
Exstirpamus enim sentos de pectore vepres,

1026. Luxuriat, abundat, l.
1027. Sideris, solis, l.
1028. Surgentem, crescentem, l.
1031. Aggere, itinere, l.
1032. Illic, praecordia dedit, l.
1036. Cordis segetem, verbum predicationis. —
Disparat, statuit, l.
1039. Exstirpamus, coelimus, l.
1043. Glarea, terra petrosa, vel arenosa, l.
1045. Effectis, infecundis, vacuatis. — Charis-

GLOSSÆ VETERES.

- 1040 Ne villosa necent germen vitale flagella,
Ne frugem, segetemque animæ spinosa malo-
[rum
Impediat sentis scelerum peccamine crebro.
Glarea ne tenuis jejunis siccet arenis
Marcentem sub corde fidem, ne pectoris aestus
1045 Flagret, et effectis urat charismata venis.
Denique ne jecoris detrita in parte relinquat
Villis cura Deum, ne spem, qua vescimur intus,
Deserat, obscenisque avibus permittat eden-
[dam,
Et projecta fides hosti sit praeda volucris.
1050 Talis nostrorum solertia centuplicatos
857 Agrorum redigit fructus : quibus aerius
[instat,
Nec metuit, ne congestum populetur acervum
Curculio, vel nigra cavis formica recondat.
Sunt et virginitus pulcherrima praemia nostris,

1046. Deitria, conculcata a daemonibus, l.
1047. Intus, quasi semine, l.
1048. Deserat, in vin, sed in bona terra, l.
1050. Solertia, studium, si ita studiose hanc facta
fuerint, l.
1051. Redigit, restituit. — Aerius, fortius vel for-
titer, l.
1052. Metuit, nostra fides, l.
1053. Curculio, vermis pro diabolo, l.

COMMENTARIUS.

1025. Urb., Rat., Weitz., primum. Ald., Alex.,
Widm. supra, Gis., Heins., primo.
1026. Vat. A. deficientis ab aestu non probe.
1029. Notanda est novitas phrasidis de spinis, Aspera
vincula texunt segetem surgentem.
1030. Vat. A contra metrum et sensum, robur
arctat.
1031. Vix publicæ, ut imber deflueret, aggeribus
manebantur. Illic agger pro via aliquando usurpat.
Agger vix frequenter dicitur. Virgilius v. Æn.
Qualis saepe vix depressus in agger serpens.
1034. Meursius lib. 1, cap. 10. Critic. Arnob. mal-
lot conformat pro confirmat.
1035. Thuan. pro div. script., non surda intelligit
aure. At summa aure Prudentianum est, ut summum
corpus, summus tactus in Psych. vers. 798, 692, et
Cicero summam aquam dixit de aquæ superficie.
1039. Rat., alter Rott., exstirpamus. Widm., Rat.,
nostro de pectore. Alii sentos, scilicet vepres. Non se-
mel Prudentius dixit sentos pro senticosus, Tere-
ntium imitatus.
1041. Hanc parabolam sil vitia animi, quæ spinis
significantur, passim SS. Patres et interpretes egre-
gie transferunt, ab ipso Christo edocti : et Pruden-
tius ipse idem argumentum versat Apoth. vers. 59
et seqq., ubi plures similes phrasides occurrunt. Ubi-
que enim sui similis est.
1042. Ald., Urb., Thuan., Gis., prior Rott., Heins.,
sentis. Alex., prioribus erasis, sentis. Ita etiam Rat.,
Egm., Widm., Weitzius. Gifanii in lateramina sit,
mire dixisse Prudentium sentis pro sentis, nam sen-
tires habebant tres viti. libri p'antissime, et in margine
adnotatum ut rarius verbum hac sentis : sic junia
pro jurena, dixit Plautus et Persius ; sic et pistris,
et pistris fortasse dixerunt veteres : sic curax, et
vigilax dixit Caius I. C. Marietius, qui exemplar Lu-
cretii viderat notis nuss. Gifanii illustratum, affirmat
Gifanium ad marginem hujus loci manu notavisse
sibi magis placere sentis, quod in meliori veteri libro
repperat. Gifanius observat Lucretium veteri verba

- hujusmodi lateramen, augmen, momen, vocamen,
conamen, glomeramen, duramen, et Prudentium hoc
versu peccamen.
1043. Virgilius in Georg., vers. 212 : Nam jejuna
quidem eliosi glare ruris, ubi Servius jejuna ex-
plicat siccam et sterilem terram ; unde vers. 1024,
macies lapillorum.
1045. Ald. affectis ; alii effectis. In charisma primam
produxit etiam præf. 1, Apoth. vers. 11.
1048. Ald., Urb., Alex. supra, edendum.
1050. Vide hymn. 7 Cath., vers. 220, Ditalque
fructus fenerantem centuplex.
1051. Ald. Urb., rediget. Rat., Alex., scripti Hein-
siani, Weitz., redigit, Fab., Gis., reddit ; Widm. an-
pra, reddit. Verius videtur redigit, ut vers. 1059, redi-
gantur in horrea fructus, Weitzius, acriter ; sed acrim
habent Ald., Gis. et nostri ser p i.
1052. Acervum simpliciter posuit pro tritici acervo
etiam Cath. 5, vers. 68, Clausis cavere acervis. Virg.
in Georg., Populatique ingentem farris acervum Curculio.
1054. E parabola fructus centuplicis in regno coe-
lorum transit ad virgines Christianas, quibus hoc
promissum est primum, ut exprimit vers. 1059,
Hinc decies dent. Luculentissimum vero hoc exstat
antiquitatis testimonium de perpetua castitate ac via
sanctissima nostrarum virginum, quas Prudentius
conferit, et longe præfert virginibus vestalibus. No-
stræ illæ virgines Deo devotæ dicebantur, et virginitas
Deo promissa devota pariter nuncupabatur. Auso-
nius, quamvis non Christianus, aut ex Christiano
iterum ethnicus, certe non valde pius, ut ex ejus
scriptis patet, tamen virgines Deo devotas laudat ; sic
Parent. 6, titulus : Emilia Hilaria matertera, virgo
Deo devota. Tum hoc epigramma : Femine secus
odium tibi semper, et inde Crevit devotæ virginitatis
amor. Quæ tibi septenos ovies est culta per annos :
Quique avi finis, ipse pudicitia. Hoc ipsum mox Pru-
dentius, Lexque pudicitia ritæ cum fine peracta. Auso-
nius vero iterum de Julia Cataphronia amita : In nubis
devotæ quæ virginitatis amorem Parcaque cunctos coluit.

1055 **858** Et pudor, et sancto tectus velamine vul-
[tus,
Et privatus honos, nec nota, et publica forma,
Et raræ tenuesque epulæ, et mens sobria sem-
Lexque pudicitiae vitæ cum fine peracta. [per,
Hinc decies deni rediguntur in horrea fructus,

A 1060 Horrea nocturno non unquam obnoxia furi.
Nam cælum sur nullus adit : cœlestia nunquam
Fraude resignantur : fraus terris volvitur imis.
Quæ nunc vestalis sit virginittis honestas,
Discutiam, qua lege regat decus omne pudoris.

1065 Ac primum parvæ teneris capiuntur in annis,

GLOSSÆ VETERES.

1055. Pudor, castitas, 1.
1057. Tenuis, viles vel parvæ, 1.
1059. Hinc, post hæc. — Decies, de viduis dicit
modo : decies seni sexaginta faciunt, et sex sexagena-

rius numerus viduis pertinet, Iso.

1060. Horrea, scilicet dico, 1.

1064. Pudoris, castitatis, 1.

COMMENTARIUS.

Ex his licet perspicere virginatam perpetuam Deo
olim fuisse promissam etiam in ætate non admodum
adultæ : imo ex argumento quo Prudentius vesta-
lium virginatam refellit, satis evincitur virgines
Christianas in juventute Deo fuisse consecratas, *Tan-*
dem virgineam fastidit Vesta senectam. Si virgines
Christianæ solum senectuti proximæ vovere virgini-
tatem potuissent, reponi contra Prudentium posset :
Vesta fastidit virgineam senectam, at religio vestra
fastidit virgineam juventutem. Adverte etiam, *Emi-*
liam, quam Ausonius laudat, virginatam devotam
coluisse septenos novies per annos. Quis autem satis
mirari valeat intolerandam Pawii, impii hominis,
impudentiam, qui declamationem Prudentii contra
vestales mox proferendam ad nostras moniales ita
accommodaverit, quasi Prudentius crimini vestalibus
verterit quod virginatam conservaverint ? En verba
ex opere *Recherches philosophiques sur les Américains*,
par M. de Pau, tome II, à Berlin, 1777, pag. 95 :
« Prudence a fait une satire chrétienne contre les *Ves-*
tales qui étaient encore à Rome de son temps, à qui il
fait un crime d'avoir conservé leur virginité : si ce pieux
déclamateur avait pu prévoir alors que la chrétienté
serait un jour surchargée de religieuses, il se serait tu. »
Si Pawius prævidisset aliquando hæc verba subi-
cienda fore elogio quo Prudentius perpetuam virgini-
tatem Christianam prosequitur, atque illi ipsi decla-
mationi qua tantum damnat coactam, temporariam,
ac mille vitis expositam virginatam vestalium, ne-
scio sane an sibi manus intulisset ; sed certe ex ho-
minum conspectu aufugere debui- set, si frontis quid-
quam habuisset. Qui enim fieri potuit ut Prudentius
virginatam conservatam crimen esse putaverit, cum
ex lege pudicitiae, vitæ cum fine peractæ, colligat,
Hinc decies deni rediguntur in horrea fructus ? Verum
de Pawio paulo post redibit sermo.

1055. Tertullianus, de Virginibus velandis præser-
tim cap. 16, probat Scripturam legem de velando
mulieris capite condidisse, naturam contestari, con-
suetudinem exigere, maxime in virgine, quæ Christo
nupsit. Tertulliano concinui Cyprrianus in lib. de Di-
sciplina et habitu virginum.

1059. Ald., Alex., Jurell codex, *decies seni*. Rat.,
Urb., Gis., Weitz., Heins., *decies deni* : quod magis
placet ; nam videtur Prudentius iterum commemorare
fructus centuplicatos, quanquam primum illud non
dispicit. Vide comm. ad vers. 121 hymn. S. Agnes.
Interpretationes de fructu tricesimo, sexagesimo,
centesimo diversæ proferuntur, et prout diversi vitæ
status inter se comparantur, ita alii aliter judicant.
Theodulfus Aurelianensis, lib. vi, carm. 7 : *Terdena* in
nupti, in viduis *sexdena cornuscat*. Ista duo superat
tertius ordo boni. Et data virginibus centeni gloria
fructus, Martyrioque sacer congruit hic numerus.
Glossa non placet.

1060. Alex. male, nonnunquam. Urb., *Orrea* non
nunquam nocturno obnoxia furi.

1065. Discat hinc Pawius quid in virginatate vesta-
lium Prudentius reprehendat : primum quod teneris
in annis capiuntur etiam invitæ et reluctantes. Tum
quod cæcum vulnus, et amissas suspirant tædas, non

solum quia in eam cætum coactæ sunt ingredi, ante-
quam libera secta voluntatis propriæ condemnaret
vincula justa maritandi sexu-, sed etiam quia non
totum spes salva interficit ignem, quandoquidem tem-
pore præscripto resides flammæ adolere licebit. Præ-
terea vestalibus exprobrat quod ad spectacula publi-
ca, etiam ad sanguinolentum gladiatorium ludum
convenirent, cædesque hominum non tantum viden-
rent, sed etiam imperarent, et voluptatem ex eis ca-
perent. Hæc clara sunt in Prudentio ; at Pawius fingit
quod ille vestalibus *fait un crime d'avoir conservé*
leur virginité. Juretus ait omnino legendum esse
ex veteri codice et melioribus excusis *capiuntur*, non
rapiuntur, quanquam et hoc postremum non sine co-
lore defendi possit, quia adhibita vi et extorta volun-
tate ut plurimum, virgines tenellæ sacris addiceban-
tur. Proprie autem capi vestales dicebantur. Ulpianus
lib. regularum tit. 10 : *In potestate parentum esse de-*
sunt et hi, qui flamines diales inaugurantur, et quæ
Vestæ virgines capiuntur. Aulus Gellius, lib. 1, cap.
12 : *Qui de vestali virgine capiendi scripserunt... mi-*
norem quam annos sex, majorem quam annos decem
natam negaverunt capi fas esse. Suetonius, cap. 31, in
Augusto : *Sacerdotum et numerum, et dignitatem, sed*
et commoda auxit, præcipue vestalium virginum. Cum-
que in demortuæ locum aliam capi oporteret, ambirent
que multi ne filias in sortem darent, adjuravit, si cu-
jusquam neptium suarum competere vellet, oblatum
se eam. Tacitus lib. xv Annual., *Defunctaque virgo ves-*
talis Lælia, in cujus locum Cornelia ex familia Coso-
rum capta est. Ita etiam loquitur S. Ambrosius, Sym-
macho respondens. A. Gellius loc. cit. rationem hu-
jus vocabuli tradit : *Capi virgo propterea dici videtur,*
quia pontificis maximi manu prehensa ab eo parente in
cujus potestate est, veluti bello capta abducur. Paulo
post Prudentius, *Captivus pudor ingratis addicitur*
aris. Hæc autem formula pontifex maximus utebatur :

SACERDOTEM. VESTALEM. QVAE. SACRA. FACIAT. QVAE.
IOVS. SIET. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE. PRO. PU-
POLO. ROMANO. QVIRITIBVS. Q. VTEL. QVAE. OPTVMA.
LEGE. FOVIT. ITA. TE. AMATA. CAPIO. Quibus in verbis
nonnulli cum A. Gellio lib. 1, cap. 12, putant *Amata*
virginem captam vocari, quia prima virgo vesta-
lis *Amata* dicta fuit. Addunt alii *Virgilium* ea de
causa matri Lavinia nomen *Amatae* fecisse. Mibi ve-
rius videtur *amata* hic significare electam. Quæ ita
a me fusè exposita sunt, id in discrimen inter nostras
moniales et virgines vestales evidenter pateat. Longe
enim a Teolio dissentio, qui ex his versibus recte
colligi affirmat, nonnisi matura ætate tum temporis
nostras virgines Deo sacri consensisse : quod enim
receptum apud nos e- set, id in gentibus damnae nun-
quam sibi noster sumpsisset. Et sane eodem quo Prun-
dentius ævo, ne virgines ante quadragesimum annum
consecrarentur veli susceptione, sancitum a S. Leone
Magno fuit. Dissentio, inquam, si intelligat Christianas
virgines nonnisi matura ætate virginatam suam
Deo vovisse : nam aliud erat velum consecrationis,
velut præmium virginittis probate tunc collatum.
Prudentius damnat in gentilibus quod puellæ ante
annum decimum, vel eo non majores, tanquam bello

859 Ante voluntatis propriæ quam libera secta A

860 Laude pudicitia: fervens, et amore deo-
[rum,

Iusta maritali condempnet vincula sexus.

Captivus pudor ingratis addicitur aris,

1070 Nec contempta perit miseris, sed adempta vo-
[luptas

Corporis intacti; non mens intacta tenetur,

Nec requies datur ulla toris : quibus innuba
[cæcum

Vulnus, et amissas suspirat femina tardas.

GLOSSÆ VETERES.

1068. Vincula, connubia, I.

1070. Contempta, despecta. — perit, sponte, I.

1072. Cæcum, occultum, I.

1074. Ignem, amorem, minna, I.

1075. Resides, pigra. — Facies, amoris. — Adolere,

Tum quia non totum spes salva interficit ignem:

1075 Nam resides quandoque faces adolere licebit,
Festaque decrepitis obtendere flammea canis.
Tempore præscripto membra intemperata requi-
[rens,

Tandem virgineam fastidit Vesta senectam.

Dum thalamis habilis tumuit vigor, irrita nullus

1080 Fecundavit amor materno viscera partu.

Nubit anus veterana, sacro perfuncta labore,

861 Desertisque focis, quibus est famulata
[juventas,

COMMENTARIUS.

capiantur, quin vel in ea ætate libera ipsis sit voluntas dampnandi matrimonii. Non ergo recte colligitur solum matura ætate virgines nostras Deo consuevisse consecrari, nisi maturam ætatem intelligas cum jam per ætatem virgines possent matrimonii vinculum aut eligere, aut respuere. S. Damasus de sorore sua Irene : *Voverat hæc sese Christo, cum vita maneret, Virginis ut meritum sanctus pudor ipse probaret, Bis denas hyemes necdum compleverat ætas; ubi plerique intelligunt mortuam Irenem anno vicesimo ætatis, alii eo anno virginitatem vovisse. De veli autem susceptione varia olim fuit disciplina. Concil. Carthagini. II, can. 4, Placuit ut ante viginti quinque annos ætatis nec diaconi ordinentur, nec virgines consecrentur. Concil. Agath. can. 19, Sanctimonialia, quamlibet vitæ earum et mores probati sint, ante annum ætatis suæ quadragesimum non vellentur. Concil. Cæsaraugust. anno 380, can. 8, Item lectum est, non velandas esse virgines quæ se Deo voverint, nisi quadraginta annorum probata ætate, quam sacerdotes comprobaverint. Basiliius epist. canonic. can. 18, ætatem supra sexdecim aut septemdecim annos postulat, ut in sacrarum virginum catalogum virgo referatur.*

1068. Ald., Fabr., Urb., Alex., a prima manu, condempnat, Gis. ad oram, contemnat; Rat., contemnet; Weitz., condempnet, quod ex Giselino sumpsit Heinsius, quin nihil ex suis scriptis notaverit. Concinnius aliis videtur condempnat, ut apud Virgilium II Æneid., *Ante, pudor, quam te fido, aut tua jura resolvers. Ita enim legendum esse, non violens, resolcam, multi jam monuerunt; sic etiam elegantem Antequam ea dico. Corradus, lib. VI de Ling. Lat., aliter sentit, et appositam adhibet distinctionem.*

1070. Ald., contenta : lege contempta.

1071. Imo neque oculi intacti erant : nam de fascino ait Plinius lib. XXVIII, cap. 4, *Qui deus inter sacra Romana a vestalibus colitur.*

1076. Flammeum pro velo quo novæ nuptæ velabantur accipe, quamvis aliter iso sentiat.

1079. Ald., Heinsiani scripti, Widm. ad oram, Alex., Urb., Rat., et alii, dum thalamia. Bong., Fabr., Gis., tum. Weitzius, eum. Aldus male, timuit vigor.

1081. Nonnulla difficultas hinc oritur, cur Prudentius anum veteranam vocet vestalem, quæ suo perfuncta labore nuberet : quam difficultatem mendacis exaggerat Pavius in nota loc. cit. *Après vingt-trois ans de service, elle étoit réputée émérite, et acquiesçait la liberté de se marier, comme on peut s'en convaincre en lisant dans les poésies de Prudence la satire qu'on vient de citer : il est assez surprenant que cet écrivain dise dans son libelle, que les ex-vestales qui entraient dans le lit conjugal n'y apportaient plus une seule étincelle du feu de l'amour, que les desirs et la vieillesse avaient éteint dans leur cœur usé. Une*

incendere, iso.

1076. Obtendere, operire. — Flammea, libidinosa, I.

1077. Præscripto, in quinquagesimo anno, in anno octogesimo. — Requires, Vesta, I.

B ex-vestale qui se mariat à trente ans n'enconrait certainement pas ce reproche. Quid ab hoc scriptore, cum de Americanis rebus loquitur, sperare possis, cum tam impudent commentitiam vestalium historiam repræsentet, Prudentique carmina in eandem rem alleget? Ait vestales post viginti tres annos ministerii emeritis censi et nubere potuisse, adeoque anno tricesimo ætatis licuisse vestalibus matrimonium contrahere. Verum ulinam id docuit Prudentius? Imo quis rem ita se habere tradidit? Dionysius lib. I aperte ait : *Tempus tricennale manere eas oportet castas, et a nuptiis vacuas, sacra ex more facientes. Quo tempore decem annos discere debent, decem sacris operari, decem docere.* Vides triginta annos sacerdotio vestalium destinatos, post quos nuptias celebrare poterant, scilicet anno ætatis trigesimo septimo, aut post eum annum, non ante. Neque item verum est Prudentium affirmare, penitus amoris ignem in vestalibus, quo anno nubere ipsis permissum erat, jam fuisse extinctum : addit enim, *Disceit et in gelido nova nupta tepescere lecto.* Cæterum si vestales anno circiter quadragesimo ætatis matrimonio poterant copulari, merito queri poterit, cur anus veterana vestalis tunc nupta dicatur. Puto id ita a Prudentio dictum, ut significet vestales in juventute, aut in meliore juventutis parte, cum thalamis magis habiles erant, a matrimonio fuisse repulsas, quod tandem ipsis concedebatur in senectute, aut in ætate proxima senectuti. Nemo enim negaverit feminam in ætate annorum circiter 40 minus jam esse aptam ad nuptias contrahendas. Certe Statius lib. II vestalem sacerdotem longævam vocat : *Pervigilemque focis ignem longæva sacerdos Nutriet.* Alii putant, Prudentium respexisse ad vestales Albanas, quæ quinquaginta annos serviebant, ut docet Dionysius lib. I, apud quem nonnulli male legerant *πενταετίας* pro *πενταχοστῆς*, nempe quinquennio pro quinquaginta annos, ut observavit Lipsius Syntagma de Vesta et Vestalib. Cæterum in verbis Prudentii nulla major inest difficultas quam in verbis Ambrosii cap. 4, lib. I de Virginib. : *Quis mihi pretendit Vestæ virgines, et Paladis sacerdotes? Qualis ista est non morum pudicitia, sed annorum, quæ non perpetuitate, sed ætate præscribitur? Petulantior est talis integritas, cujus corruptela seniori servatur ætati. Ipsi docent, virgines suas non debere perscrutari, nec posse, qui virginitati finem deriderunt. Qualis autem est illa religio, ubi pudice adolescententes jubentur esse impudice anus?*

C ex-vestale qui se mariat à trente ans n'enconrait certainement pas ce reproche. Quid ab hoc scriptore, cum de Americanis rebus loquitur, sperare possis, cum tam impudent commentitiam vestalium historiam repræsentet, Prudentique carmina in eandem rem alleget? Ait vestales post viginti tres annos ministerii emeritis censi et nubere potuisse, adeoque anno tricesimo ætatis licuisse vestalibus matrimonium contrahere. Verum ulinam id docuit Prudentius? Imo quis rem ita se habere tradidit? Dionysius lib. I aperte ait : *Tempus tricennale manere eas oportet castas, et a nuptiis vacuas, sacra ex more facientes. Quo tempore decem annos discere debent, decem sacris operari, decem docere.* Vides triginta annos sacerdotio vestalium destinatos, post quos nuptias celebrare poterant, scilicet anno ætatis trigesimo septimo, aut post eum annum, non ante. Neque item verum est Prudentium affirmare, penitus amoris ignem in vestalibus, quo anno nubere ipsis permissum erat, jam fuisse extinctum : addit enim, *Disceit et in gelido nova nupta tepescere lecto.* Cæterum si vestales anno circiter quadragesimo ætatis matrimonio poterant copulari, merito queri poterit, cur anus veterana vestalis tunc nupta dicatur. Puto id ita a Prudentio dictum, ut significet vestales in juventute, aut in meliore juventutis parte, cum thalamis magis habiles erant, a matrimonio fuisse repulsas, quod tandem ipsis concedebatur in senectute, aut in ætate proxima senectuti. Nemo enim negaverit feminam in ætate annorum circiter 40 minus jam esse aptam ad nuptias contrahendas. Certe Statius lib. II vestalem sacerdotem longævam vocat : *Pervigilemque focis ignem longæva sacerdos Nutriet.* Alii putant, Prudentium respexisse ad vestales Albanas, quæ quinquaginta annos serviebant, ut docet Dionysius lib. I, apud quem nonnulli male legerant *πενταετίας* pro *πενταχοστῆς*, nempe quinquennio pro quinquaginta annos, ut observavit Lipsius Syntagma de Vesta et Vestalib. Cæterum in verbis Prudentii nulla major inest difficultas quam in verbis Ambrosii cap. 4, lib. I de Virginib. : *Quis mihi pretendit Vestæ virgines, et Paladis sacerdotes? Qualis ista est non morum pudicitia, sed annorum, quæ non perpetuitate, sed ætate præscribitur? Petulantior est talis integritas, cujus corruptela seniori servatur ætati. Ipsi docent, virgines suas non debere perscrutari, nec posse, qui virginitati finem deriderunt. Qualis autem est illa religio, ubi pudice adolescententes jubentur esse impudice anus?*

1082. Alex., Egm., Fabr., unus Rott., Heins., Gis. in textu, juvenas. Weitz., Thuan., et alter Rott., juvenia. Heinsius pro juvenas citat priorem Rottendorphium, et iterum pro juvenia priorem Rottendorphium : fortasse voluit dicere alterum aut posteriorem, sed rem satis distinguere non valeo. Idem

Transfert emeritas ad fulera jugalia rugas, A

862 Discit et in gelido nova nupta tepescere

[lecto,

1085 Interea dum torta vagos ligat infula crines,

GLOSSÆ VETERES.

1085. Emeritas, *veteranas*, *senio plenas*. emeriti dicuntur milites, quia (fortasse qui) cessant mereri, id est militare, I.

1086. Adolet, incendit, I.

Fatalesque adolet pronas innupta sacerdos,

Fertur per medias, ut publica pompa, plateas,

863 Pileto residens molli, sequere ore relecto
Imputat attonitæ virgo spectabilis Urbi.

COMMENTARIUS.

Heinsius, et Weitzius Aldum allegant pro juvenas : adeoque non adverterunt, juvenas ab Aldo in emendatis mutatum fuisse in juvenas. Gis. ad oram, Widm., Bong. supra, Urb. legunt juvenas. Gifanius, verbo INVALIDUS, lezendum putat juvena, id est in juvena; cum esset puella. In vet. tamen fere invenerat juvenas, in aliis juvenas : Quod, inquit, nescio quid sibi velit. Atqui idem Gifanius, verbo VESTIRE, in Virgilio lib. viii legit : Tum mihi prima genas vestibat flore juvenas. Idem est juvenas ac juvenas; et etiam si legas juvena. non intelligo cum Gifanio et Jureto in juvena, sed juventam ipsam fuisse famulatam fociis.

1084. Gifanius, verbo INVALIDUS, ait se reperisse in quodam veteri ingelido pro valde gelido, ut indurvus pro valde duro, et apud Lucretium invalidus pro valde valido. De voce indocilis eadem significatione dixi ad hymnum 3 Cath., vers. 111. In alio vet. vidit Gifanius in gelido, quod, ait, fortasse sit rectius; et est certe rectius, quamquam etiam in Urb. et Alex. est ingelido. Sæpe tamen in cod. vet. et in Alex. sæpius verba inter se uniantur vitio exscriptorum : Jureto quoque in suo cod. legit conjunctum ingelido, sed non assessor interpretationem : id est, valde frigido et tepido. Nam illa paricula in auge vim dictionis. Sic Penelope Ulyssi : Non ego deserto jacuisssem frigida lecto. Fortasse in Jureto legendum valde frigido et gelido.

1085. Prudentius in vestalium ornatu describendo memorat infulam, vittas, tæniolas, licia crinibus addita. Hæc omnia sæpe pro eadem re sumuntur; sed distinguuntur tamen inter sese. De infula sacerdotum propria v. de comment. ad vers. 5 hymni 9 Cath. Vittæ erant redimiculum capitis magis commune, et erant vittæ virginæ, quibus scilicet utebantur virginæ a vittis matronarum distinctæ. Fabretus, de Columna Trajan. cap. 6, putat vittas ab infula ita fuisse distinctas, ut vittæ fluitaverint, infula caput præcineret, quod ostendit in duabus virginum vestalium imaginibus, ubi vittæ ad infulas se habent, ut lemnisei ad corollas, de quibus Festus : Lemnisci, id est fasciæ coloris dependentes ex coronis. Iso infra ait tæniolas esse summam in vittæ. Vittarum simul et infule meminit S. Ambrosius in responsione ad Symmachum : Infule vittati capitis, purpuratarum vestium murices. Dionysius vittas potius nominavit : Licet nubere post annos impletos, sed depositis vittis, et quæ alia sunt sacerdotii insignia. Ovidius, ut significaret lliam, virginitate amissa, dignam jam non esse sacerdotalibus insignibus, dixit lib. iii Fast. : Ignibus lliacis aderam, cum lapsa capillis Decidit ante sacros lincea vittâ focos. Contra Juvenalis, ut scelus vestalis apertius indicaret sat. 4 : Cum quo nuper vittata jacebat Sanguine adhuc vivo terram subitura sacerdos. Nam incesti rea vestalis ex instituto Numæ terra vitæ obrui deberet.

1086. Credebant Romani, igne Vestæ extincto, mali aliquid imperio portendit. Livius lib. xvi, cap. 27.

1087. Vat. A, ut publica pompa sacerdos. Corrige pompa plateas, Barthius lib. xlii, cap. 17, censet Prudentium respexisse ad morem deducendi mulierculas ad lupanar cum symphoniis, turba et pompa. Melius tamen idem Barthius lib. xxv, cap. 14, exponit de pompa qua statuas deorum circumferebantur. Sic Plautus in Milite : Ut te hodie quasi pompam illic præterducerem, hoc est velut deum ministris

suis et mundo omni instructum. Horat. 1, serm. 3, Persæpe velut qui Junonis sacra ferret. Iluc spectant verba Isidori vers. seq. afferenda : Ferre sacra, et ducere sacra, ut ait Virgilius, est supellectilem ad sacrificia necessariam portare.

1088. Lipsius, syntagm. de Vesta cap. 12, docet vestales lectica ferri solitas, etiam pileto ex hac loca Prudentii et Tacito Annal. xii. Prudentius expressit illud Virgilio lib. viii : Castæ ducebant sacra per urbem Pileitis matres in molibus. Servius piletum molle interpretatur pensile : fortasse dictum est piletum a πῖλος lana coacta, quæ adhibebatur, ut mollius sederent. Chamillardus improprie S. Ambrosium et Prudentium locutos ait, quorum alter lecticæ vehi vestales, alter pileto scripsit, siquidem constat ex Tacito lib. xii, carpento usas fuisse : Summ quoque fastigium Agrippina altius tollere, carpento Capitolium ingredi : qui mos sacerdotibus et sacris antiquitus concessus, venerationem augebat feminæ. Verum ex versu Virgilii patet sacra pileitis etiam duci. Deinde etsi mos sacerdotibus concessus fuerit carpento Capitolium ingredi, tamen id non prohibet, quoniam per plateas vestales lectica aut pileto veherentur. Lipsius ex eodem Taciti libro pileto usas fuisse vestales concludit. Isidorus lib. xx, cap. 12, carpentum definit esse pompaticum vehiculū genus quasi carrum pompaticum. Itaque piletum, ad pompam ornatum et instructum, vocari potest carpentum. Pyrrhus Ligorius, de Vehiculis cap. 25, docet piletum, carpentum et vehiculum unum pro altero accipi posse, quia omnia hæc matronæ usurpabant ad deambulationes et sacrificia. Joannes Schefferus in notis affirmat auctores, si accurati sint, distinguere : sed in opere de Vehiculis cap. 25 probat piletum carpento honoratius fuisse, et pileto matronas ad ludos et sacrificia vehi solitas, ac simili modo vestales, quibus juræ omnia, matronarum propria, erant concessa. Livius lib. v, cap. 25, de auro a matronis in ærarium collato, ait : Grata ea res, ut quæ maxime fuit, honoremque ob eam magnificentiam servant matronis habitum, ut pileto ad sacra ludosque uterentur.

1089. Barthius lib. xlii, cap. 17, legit spectabilis, neque consulte agere criticos ait, qui expectabilis reponunt. Legunt etiam spectabilis Ald., Gis. et alii vulg. cum Heinsio. Alex., Urb. At Weitzius cum suis et Rat. reposuerat expectabilis, quod exstabat etiam in Sich. et Gis. 1 ed. ad oram. Pro imputat Giselinum margini apposuit implicat ex codice Pulmanni; sed non approbavit. Quoniam enim modo se vestalis implicat, et immiscet urbi, si pileto molli residet, si spectabilis est, ut publica pompa, si in meliore positi parte sedet? Explicat ergo Giselinus IMPUTAT, obijci, ostenditque ignominiosæ, et quasi eo ipso urbem impensæ perditæ coarguens. Verbo imputandi eodem sensu usus est Suetonius in Tiberio cap. 55. Teolius ex cod. Vat. Alex. adjicit glossam IMPUTAT, exprobrat, sibi, suæque virginitati reipublicæ salutem debere. Fortasse nihil aliud voluerit Prudentius, nisi quod vestalis se ostendat spectabilis ore relecto. Nam antea in nostris virginibus laudaverat sancto tectum velamine cultum, et vestales velamine capitis non fuisse usas ex nummis veteribus perspicitur. Quamvis autem piletum superne esset tectum, et in camera modum constructum, tamen ex hoc versu colligitur paluisse ad latera, quibus sese conspiciendas vestales præbe-

1090 Inde ad consessum caveæ pudor almus, et expers A

864 Sanguinis it pietas, hominum visura

[cruentos

Congressus, mortesque, et vulnera vendita pastu

Spectatura sacris oculis: sedet illa verendis

Vittarum insignis phaleris, fruiturque lanistis.

1095 O tenerum, mitemque animum! consurgit ad

[ictus,

Et, quoties victor ferrum jugulo inserit, illa

GLOSSÆ VETERES.

1090. Caveæ, theatri, I.

1091. Sanguinis, generationis, I.

1092. Congressus, certamina. — Vendita, empta, quia ad hoc visebantur, ut in theatro ludis interficerentur, I.

1094. Phaleris, muliebribus ornamentis; phalera proprie ornamenta equorum, et phalarum sermonem vocamus valde ornatum. — Lanistis, gladiatoribus, Iso.

Delicias ait esse suas, pectusque jacentis

Virgo modesta jubet converso pollice rumpi:

865 Ne lateat pars ulla animæ vitalibus imis,

1100 Alius impresso dum palpitat ense secutor.

Hoc illud meritum est, quod continuare feruntur

Excubias Latii pro majestate palati, [utem?

Quod redimunt vitam populi, procerumque sa-

Perfundunt quia colla comis bene, vel bene

[cingunt

1095. O, ironice, Iso.

1097. Ait, dicit, I.

1099. Vitalibus, præcordiis, I.

1100. Secutor, gladiator, I.

1102. Latii, Italici, I.

1104. Bene, male, vel bene dicit, quia aliquando B ornate cingebant, aliquando turpiter, I.

COMMENTARIUS.

bant. Aldus nullo sensu interrogationis notam post hunc versum afflixit.

1090. Heraldus in Arnobium pag. 274, et Elmenhorstius in eundem pag. 54, hos versus illustrant. Cyprianus ep. 2 ad Donatum: *Paratur gladiatoris ludus, ut libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, et arvine toris membrorum moles robusta pinguescit, ut saginata in penam carius pereat: homo occiditur in hominis voluptatem, et, ut quis possit occidere, peritiam est; scelus non tantum geritur, sed et docetur. Quid potest inhumanius, quid acerbius dici?... Quid illud, oro te, ubi se feris obiciunt, quos nemo damnavit?*

1092. Gladiatores suam artem exercebant, ut alerentur: hinc vulnera vendita pastu vocat. Propertius eleg. 8 lib. IV: *Qui dabit immunda venalia satu saginæ.* Vide notas Vulpii.

1093. Ald., Tornæz., sed et; lege sedet. Verbum sedet videtur proprium ad exprimendum arrogantiam femine. Sic Juvenalis sat. 10, *Sedet illa parato Flammæ.*

1094. De vittis paulo ante. Lipsius lib. I Saturn. serm., cap. 15, Prudentium quasi barulum aliquem nostri ævi hominem, aut puerum de schola traducit, et tantum non vapulare jubet. Lanista, ait, carnificem designat ex Isidoro. Pro gladiatoribus Prudentius usurpat: parum proprie, imo imperite. Primum a Lipsio queram cur Prudentium Isidoro non præferat, si forte de vocis alicujus significatione inter se dissident? Præterea apud Isidorum lib. X Etym., lit. L, ita lego: *Lanista gladiator, id est cornifex Tusca lingua appellatus, a laniando scilicet corpora.* Donatus in Eunuchio act. II, scen. 2, *lanios* ait esse qui laniant pecora, unde et lanistas dictos qui laniandis præsumt gladiatoribus. Janus Gruterus ad Senecæ lib. VI de Benef., cap. 12, fuse exponit quinam fuerint lanistæ. Aliqui docent fuisse magistros et institutores gladiatorum. Juvenalis sat. 5, vers. 157: *Hic plaudat nitidi præconis filius infræ Pinnirapi cultos juvenes, juvenesque lanistæ.* Ubi alii exponunt filios principis gladiatorum quos gladiatores instruebant, alii filios magistris gladiatorum qui artem armorum tractandum docebat. Prudentius primæ significationi vocis laniare inhæret.

1095. In editione Parmensi mendose, *adictus*, conjunctum.

1097. Rat., *agit esse cum glossa estimat.*

1098. Jureus testatur, in quibusdam codd. legi *virgo molesta facili lapsu. Modesta ironice vera est lectio: ut antea pudor almus, et expers sanguinis.* Veteres pollicem vertebant cum favore denegabant, et in spectaculis, cum mortem imperabant. Juvenalis sat. 5, vers. 36, *Verso pollice vulgi, Quemlibet occidunt populariter.* Contra pollices, cum faveamus, premere etiam proverbio jubemur, aiebat Plinius lib. XXVIII,

cap. 2. Hunc ritum illustrat Angelus Politianus Miscel. syllog. cap. 42. Romani puerumque gladiatores qui vitam in certamine impetrare cupiebant occidi imperabant, illisque favebant, qui libenter morerentur, aut ferociter gladium insererent jugulo. Ejus rei testimonia sunt apud Senecam lib. I de Tranquillitate cap. 11, et lib. I de Ira, cap. 2. Nostri hanc crudelitatem gentilibus exprobrabant, ut Tertullianus in lib. de Spectat., et Lactantius lib. VI, cap. 20: *Quæro nunc an pii possint et justi homines esse, qui constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, sed efflagitant, feruntque ad mortem crudelia et inhumana suffragia, nec vulneribus satiati, nec cruore contenti: quin etiam percussos jacentesque repeti jubent, et cadavera ictibus dissipari, ne quis illos simulata morte deludat.* Ab hujusmodi cruentis spectaculis semper abhorruisse Christianos, multo vero magis eos qui inter Christianos sacrorum ministerio vacarent, notum est.

1100. De secutore hæc Isidorus lib. XVIII Etym., cap. 55. *Secutor ab insequendo retiarum dictus. Gestabat enim cuspidem, et massam plumbeam, quæ adversarii jaculum impediret, ut antequam ille feriret reti, hic exsuperaret. Hæc armatura sacra erat Vulcano: ignis enim semper aquam insequitur; ideoque cum retiarum componebatur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt. De retiarum autem idem Isidorus cap. præced.: Retiarum ab armaturæ genere in gladiatorio ludo contra alterum pugnantem occulte ferebat rete (quod jaculum appellatur) ut adversarium cuspe insequente (forte insequentem) operiret, implicitumque viribus superaret. Quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.*

1102. Vat. A corrupte *alatii* pro *latii*. Ald. minus bene, *palatii*. Intelligo palatium ipsam Romam, ut ante vers. 765 *palatia*; aut etiam imperii pignus, de quo Livius lib. XXVI, cap. 27, *Vestæ ad rem petitam, et æternos ignes, et conditum in penebris fatale pignus Imperii Romani.* Quod pignus esse Palladium, nonnulli putant.

1103. Vestales dicebantur vitam populi redimere, vel quia sacra pro eo faciebant, vel quia, ut tradit Plutarchus in Numa, *Si reo ad supplicium qui ducitur fortuito factæ sint obvia, is pœna liberatur. Oportet autem jurare, a casu, non a consilio, fuisse hunc occursum.* Rualdus in Animadvers. opponit verba prætoris ex edicto perpetuo apud A. Gellium lib. X, cap. 15: *Sacerdotem vestalem, et flammam dialem in omni mea jurisdictione jurare non cogam.*

1104. Iso videtur legisse *bene, vel male*; sed verum est bene, vel bene. Plinius, lib. XVI, cap. 44, ita scribit: *Antiquior illa es (lotos), sed incerta ejus ætas, quæ capillata dicitur, quoniam vestalium virginum capillus ad eam defertur.* Fabretus, de Column. Trajan. cap. 6, vestalibus comam attorsam et strictam fuisse con-

1105 **866** Tempora tæniolis, et licia crinibus ad-
[dunt ?

Et quia subter humum lustrales testibus umbris
In flammam jugulant pecudes, et murmura
[miscent ?

An quoniam podii meliore in parte sedentes

GLOSSÆ VETERES.

1105. Tæniolis, summis vittæ, sed hic pro tota tunica, l.

1106. Lustrales, quæ lustrant, id est, purgant, l.

1108. Podii, circi, vel theatri, l.

1109. Faciem, gladiatoris, l.

A 867 Spectant, æratam faciem quam crebratridenti
1110 Impacto quatiant hastilia, saucius et quam

Vulneribus patulis partem perfundat arenæ,
Cum fugit, et quanto vestigia sanguine signet?
Quod genus ut sceleris jam nesciat aurea Roma,
Te precor, Ausonii dux augustissime regni,

COMMENTARIUS.

tendit. Melius Lipsius distinguit, et in ingressu religionis semel tonsas fuisse, postea comam aluisse tradit, quam etiam ad colla diffusam hic Prudentii locus evidenter convincit; quod contra Fabretum confirmat Montfauconius tom. III Antiquit. pag. 217. Nam ex Festo novæ nupte senis crinibus caput ornabant, quo ornatu vestales utebantur. Ovidius, lib. III Fast. de Sylvia vestali, matre Remi et Romuli: *Fessa resedit humo, ventosque accepit aperto Pectore, turbatas restituitque comas; et mox: Cum lapsa capillis Decidit ante sacros lænea vitta focos.*

1115. Aldus scribit *fita*. In glossa legam libenter pro tota vitta, non pro tota tunica.

1106. Fabr., et Gis. ad oram, tristibus umbris. Urb. male, testibus umbris. Subter humum sacra faciebant Vestæ, quia eam terram esse credebant. Fortasse eam ob causam testibus umbris ait Prudentius: vel, ut putat Chamillardus, quia veteres credebant manes aris et foris adesse.

1107. Murmur sæpe a Prudentio adhibetur pro voce submissa orantium. Vide præf. lib. I, vers. 36.

1108. Suetonius cap. 44 in Augusto: *Virginibus vestalibus locum in theatro separatim, et contra prætoris tribunal dedit.* Meminit etiam podii Juvenalis sat. 2: *Omnibus ad podium spectantibus.* Est autem podium in amphitheatro mœniam supra zonam muri, qui campum ambibat, quod simul ornatus, simul spondee obtinebat locum, eratque aliquanto capacius cæteris gradibus. In podio considebant senatores, aliique dignitate præstantes. Jos. Emmanuel Miniana, vir laudatissimus, in dialog. de theatro Saguntino querit quia ratione in theatro podium in fronte scenæ esse potuerit, cum constet ex Suetonio et Prudentio, vestalibus concessum fuisse locum in podio contra prætoris tribunal. Qua de re cum Emmanuel Martinum consulisset, is nodum non aliter dissolvit, nisi correcto Suetonio, ut legatur in amphitheatro pro in theatro, aut juxta prætoris tribunal pro contra prætoris tribunal. Sed, ut ego puto, podium in theatro contra scenam quidem erat, sed hemicyclum ita formabat, ut locus vestalibus assignatus contra prætoris tribunal esse potuerit, si scilicet ex una parte hemicyclus ab hoc tribunali inciperet, et ex alia in vestalium sedem desineret. Miniana acute observat, recte Prudentium dixisse podii meliore in parte, quia Tiberius decrevit ut quoties Augusta theatrum introisset, sedes inter restalium consideret, ex Tacito IV Annal. Fortasse lux aliqua major huic rei accedet ex verbis Balengeri lib. I de Theatro, cap. 9: *Theatrum non constituisse solo hemicyclo figura ejus, quod Romæ est, M. Marcelli ostendit. Cum enim flexis post semicirculum lineis uteretur, ex integro circuli ambitu quartam partem adimentes, quod reliquum erat, theatro dabant.* Arnobius lib. IV pariter objicit gentilibus quod sacerdotes et vestales sederent in spectaculis publicis. *Sedent in spectaculis publicis sacerdotum omnium magistratuumque collegia, pontifices maximi, et maximi curiones; sedent quindecimviri laureati, et diales cum apicibus flamini; sedent augures interpretes divinæ mentis et voluntatis; necnon et castæ virgines, perpetui nutrices et conservatrices ignis.* Illud animadverto,

videri jam ævo Prudentii cessasse ludum athletarum: nam Nero, ut in ejus Vita refert Suetonius cap. 12, ad athletarum spectaculum invitavit et vestales: quia Olympice quoque Ceresis sacerdotibus spectare conceditur. Si autem Prudentii ætate vestales athletarum ludo adfuissent, Prudentius non prætermisisset argumentum inde petere contra eorumdem pudicitiam.

1109. Ald., Gis., tridente. Alii, tridentii. Ald. male distinguit spectant æratam faciem? Mirmillo ferro faciem tegebat: hic est secutor, de quo ante dixi, qui cum retiario componebatur. Retiarius tridenti, seu fuscina, et reti armatus erat.

1110. Widm., quatiant. Ald. male distinguit hastilia saucius, et quam.

1111. Vat. A perperam, arenis. Urb. et Alex. scribunt harenis.

1112. Rut., quando, supra recte, quanto. Ex his versibus Prudentii colligitur vestales suo tempore nondum abolitas fuisse. Lipsius querit quo tempore desierint, et respondet sub Theodosio seniore id accidisse, et hoc ipsum plerique affirmant. Verum solum constat a Theodosio aliisque antiquioribus imperatoribus Christianis redditus et privilegia vestalibus negata fuisse: sed permanebant ipsæ nihilominus post hujusmodi edicta, et privilegia etiam nonnulla aut conservabant, aut connivente magistratu, iterum sibi arrogabant. Sic per Orientem anno 396 privilegia sacerdotum penitus ab Arcadio abolita sunt lege 14 cod. Theod. de pag. *Nec gratulentur, ait, se privilegio esse munitos, quorum professio per legem cognoscitur esse damnata.* Tamen nonnulla privilegia remansisse observat Gothofredus, puta, Alytarchæ urbis Antiochenæ privilegium, eupressi videlicet unius ex loco Daphnensi exscindendæ, quod tandem a Justiniano abolitum fuit. Igitur vestales virgines, subtractis redditibus, et diminutis aut abolitis privilegiis, sensim evanuerunt, ut conjicere licet. Ac fortasse huc respicit epistola Symmachi 99, lib. IX, ad virginem vestalem: *Dicis ante annos legibus definitis vestali secreto velle decedere. Nondum credo rumor, sed assertionem tuæ voci exspecto.* In inscriptionibus quas ad vers. 909 exaravi, Symmachus et Nicomachus pontifices majores multo post abolita privilegia vestalium appellati sunt.

D 1114. Honorum intelligi dubium non est, quidquid glossæ dicunt, quæ inter se contrariæ sunt, neque ulla ex parte verum attingunt. Lipsius, lib. I Saturn. serm., cap. 12, de ludo gladiatorio hæc fere refert: *Nervam sumptus numerumque gladiatorum minuisse, non penitus sustulisse, quod falso dixit Zonaras; Constantinum ex Sozomeno, Eusebio, Callisto lib. VII, eos ludos vetuisse; sub Constantio iterum ludos irrupisse, ut colligitur ex cod. Theod., Augustino, et Prudentio.* Lex Constantini hæc est lib. XI, tit. 43 cod. Just.: *Cruenta spectacula in otio civili et domestica quiete non placent: quapropter omnino gladiatores esse prohibemus: quæ lata fuit Paulino et Juliano cons., anno Christi 325. Guillelmus Pyrrho in notis Claudiani ad usum Delphini Paneg. Mallii Theodori ait, inter alios ludos a Claudiano non*

1115 **868** Et tam triste sacrum jubeas, ut cætera, A
[tolli.

Perspice, nonne vacat meriti locus iste paterni,
Quem tibi supplendum Deus, et genitoris amica
Servavit pietas? solus ne præmia tante
Virtutis caperet, Partem tibi, nate, reservo,

1120 Dixit, et integrum decus intactumque reliquit.
Arripe dilatam tua, dux, in tempora famam,
Quodque patri superest, successor laudis habeto.

GLOSSÆ VETERES.

1116. Vacat, residuus est. — Paterni, Arcadii, I.

1121. Dux, o Theodosi, I.

1123. Tingi, maculari, immolari, I.

1124. Litari, sacrificari, I.

Ille Urbem vetuit taurorum sanguine tingi:
Tu mortes miserorum hominum prohibeto litari.

1125 Nullus in Urbe cadat, cujus sit poena volu-
Nec sua virginitas oblectet cælibus ora. [ptas;
Jam solis contenta feris infamis arena,
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.

869 Sit devota Deo, sit tanto principe digna,

1130 Et virtute potens, et criminis inscia Roma,
Quemque ducem bellis sequitur, pietate sequatur.

1125. Voluptas, delectatio aliorum, I.

1126. Cædibus, miserorum, I.

1127. Arena, theatrum, I.

B

COMMENTARIUS.

recenseri gladiatorios, quia sublati erant a Constan-
tino. Melius dixisset ab Honorio.

1115. Lipsius loc. cit. notat bene sacrum dici,
quia diis inferis placandis ludus gladiatorius erat sacer. Arma ipsa diis erant sacra. Vide comment. ad
vers. 1100. Isidorus, de Spectaculis lib. xviii, cap. 16:
Igitur in Hetruria inter cæteros ritus superstitionum
suorum spectacula quoque religionis nomine (Lydi) insti-
tuerunt. Inde Romani accersitos artifices mutuati sunt.

1118. Ald. mendose, servabit pietas.

1122. Fabr., Bong., Gis., Alex. a prima manu, pa-
tris. Alii, patri, melius.

1125. Scriptores veteres passim spectacula vo-
cant voluptates; et Isidorus loco citato ait: Specta-
cula, ut opinor, generaliter nominantur voluptates,
quæ non per semetipsa inquantur; sed per ea quæ illic
geruntur. Symmachus ad Theodosium et Arcadium
scribens ep. 19, lib. x, de Populo Romano, ait: Orati-
o-

tur clementiam vestram, ut post illa subsidia quæ victui
nostro largitus vestra præstabit, etiam cures, ac sceni-
cas voluptates circo et Pompeiana cavea suggeratis. Apud
Cassiodorum aliquoties mentio fit tribunum voluptatum.

1128. Recte homicidia ludat, quia ut notat Gran-
geus, ars ipsa gladiatorum ludus dicitur.

1131. Ald., Urb., Weitz., Gis. et alii, belli. Oxon.,
prior Rott., Heins., Alex., a prima manu, recentio-
res, etiam Gallandius, bellis. Heinsius præterea lau-
dat pro bellis nonnullos Weitzianos; sed Weitzius
edidit belli, neque ullam discrepantem scripturam
adnotavit. Concinnius certe et congruentius est bellis
sequitur, ut illico pietate sequatur.

Aldus post versum ultimum addit Finit contra Sym-
machum; Rat., Explicit liber secundus; Vat. A nihil;
quem codicem in secundo libro contra Symmachum
esse corruptissimum, nec in priori valde bonum mo-
nuit hoc loco Mariettus.

LIBER PERISTEPHANON.

870 I. HYMNUS IN HONOREM SS. MARTYRUM HEMETERII ET CELEDONII.

Scripta sunt cælo duorum martyrum vocabula.

COMMENTARIUS.

Libro Peristephanon plerique odam Immolat Deo
Patri tanquam præstationem apponunt, quam aucto-
ritate optimorum codicum ad finem operum nos re-
ficiamus. Titulus in fere omnibus est Liber Periste-
phanon, aut Incipit liber Peristephanon, ut habet
Vat. A, et Egm. In Vat. S. inscriptio De coronatis.
Melius S. Gregorius Turonens., lib. 1 de Gloria mar-
tyrum, cap. 95. Præbet hujus rei testimonium Aure-
lius Clemens in libro Coronarum his versibus dicens:
Illa laus occulta non est, etc. Nam liber Peristepha-
non Latine inscribendus esset de Coronis, scilicet
SS. martyrum. Etsi autem hic liber commendatione
non eget, tamen juvat audire Petrum Crinitum lib.
v de Poetis Lat. Præcipuam laudem consecutus est
(Prudentius) judicio doctiorum ex eo poemate, quo
prosequitur illorum probitatem atque constantiam qui
seipsos decesserunt pro Christiana religione. Giselinus
observat, eorum maxime SS. martyrum laudes ce-
lebrari qui in Hispaniæ regno oppetierunt, tum ut
haberent posteri quorum vestigia insistere firmiterque
persequi possent, tum ut eadem opera scirent quibus
auctoribus summum illud fidei donum acceptum seren-
dum esset. Non dissimili studio lo. Ignatius de Lar-
ralde S. J. an. 1749 Matriti edidit in-8° opus inscrip-
tum: Annus sanctus poetice concinnatus: quod ante
a me questum, ut in Hymnodia Hispanica ejus
mentionem facerem, postea indicavit cl. Raymundus
Diosdado a se repertum, dum librorum cogni-

tionem ad bibliothecam Hispanam, quam aliquando
edere optamus, diligenter comparat undecunque.

Vers. 1. Inscriptio primi hymni apud Aldum est
Hymnus SS. martyrum Hemeterii, et Celedonii Cala-
gurritanorum. Ita enim correxit, cum prius edidisset
Emiterii et Chelodonii; correctionem non vidit Hein-
sius, qui Aldum scripsisse affirmat Emeterii et Chel-
donii. Codex Ambrosianus, Incipit Aur. Prudentii
Clementis hymnus in laudem SS. martyrum Emeteri,
et Chelidoni Calagurritanorum. In quo codice Ambr.,
ut in Aldo, hic hymnus proxime subsequitur marty-
rium Romani, quod libro separato in multis codd.
continetur. Thuan. scribit Ematerii et Chelodoni Ca-
legurritanorum. Rot., Passio Hemeterii et Celedonii.
Metram trochaicum. Alt., Hymnus in honorem SS.
martyrum Hemeterii, etc. Egm., Hymnus SS. ma-
tyrum Emeteri et Chelodoni Calagurritanorum. Heinsius
cum Put., Hymnus in honorem SS. martyrum Em-
eterii et Chelidonii Calagurritanorum. Vat. A, Hym-
nus SS. martyrum Emeteri et Chelidoni Casaraugu-
tanorum [lege Calagurritanorum]. Vat. B, Hymnus
in honorem martyrum.... (lacera est pagina hoc loco,
et Celedonii Calagurritanorum. Alex., Hymnus in ho-
nore SS. Emeterii, et Chelidonii, a secunda manu)
in honorem. In alijs codicibus nullus est titulus. Equi-
dem hæc nomina in tanta veterum codicum varietate
ita scribo, ut in breviori nostris invenio: quamvis
antiquitatem redolere videatur Chelidonius. Lesleus

871 Aureisque Christus illic adnotavit litteris, A
Sanguinis notis eadem scripta terris tradidit.

Pollet hoc felix per orbem terra Ibera

[stemmate.

872 Hic locus dignus tenendis ossibus visus Deo,
Qui beatorum pudicus esset hospes corporum.
Hic calentes hausit undas crede tinctus duplici.

GLOSSÆ VETERES.

Vers. 3. Notis, *characteribus*, Iso.

4. Pollet, *splendet*. — Ibera, *Hispanica*, I.

8. Arenas, *sepulcra*, I.

Illitas cruore sancto nunc arenas incolae

Conrequentant obsecrantes voce, votis, munere.

Exteri nec non et orbis huc colonus advenit:

Famanas terras in omnes percurrit proditrix:

Hic patronos esse mundi, quos precantes ambiant,

873 Nemo parat hic rogando frustra con-

[gessit preces :

10. Exteri orbis, *alienae provinciae*, I.

12. Ambiant, *desiderant*, I.

13. Congessit, *cumularit*, Iso.

COMMENTARIUS.

in not. ad Missale mozarab. advertit, Acta horum martyrum antiquissima, quæ olim in Hispania legabantur, omnino consentire cum Missali mozarabico et hymno Prudentii. An autem fuerint Calagurritani hi duo martyres, dicam in fine hymni. Nam in lemmate Calagurritani martyres dicuntur, quia Calagurri passi sunt; nec constat a Prudentii manu ita scriptum. Hi versus in codice Marietti terni, et terni distinguuntur per characteres majusculos et rubros. Aldus hanc distinctionem neglexit. Alii ita singulos versus dividunt. *Scripta sunt caelo duorum Martyrum vocabula*. Giselinus in comment. ad hymnum Cathem. *Omni hora* hic versus omnino per integros trochaicos scribendos esse contendit, et Jacobum Meyerum laudat, quod elegantissimè illum hymnum et hunc primum Peristephanon mutata carminis forma restituerit, cum antea essent secti in Alamanios et Euripidios. Revera Alamanius et Euripidius integrum versum tetrametrum catalecticum faciunt. Verum non solum in multis veteribus membranis, sed etiam in editis ante Meyerum integri trochaici horum hymnorum descripti reperiuntur. Initium hujus hymni venustissime petiit est ex Lucae x, 20: *Gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in caelis*. Neque semel Prudentius de hoc libro vitæ locutus est. *Caelo pro in caelo Paulinus* Nat. 11.

2. Egm., *aureisque*, minus bene.

3. *Gis.*, *notis et idem*: Bollandiani etiam ita ediderunt; necio an ex suis codd., an quia ita in Gisellino invenerunt. Giselinus metro consulere voluit: sed scripti habent *eadem*, et hæc erat tunc consuetudo ut in accusativo et nominativo plurali *utraque*, *eadem* secunda produceretur. Etiam in breviario mozarabico legitur *eadem*. Exstat autem hic hymnus in eo breviario ad diem 3 Martii, ex quo lectiones discrepantes adnotabo. Becmanus, in *Manuductione* ad ling. Lat., cap. 11, affirmat, in hoc hymno. ut tunc vulgo imprimelatur, vices, aut ultra, sententiam pendere, et implexam esse, quod distinctiones per comata, cola, puncta vel omitterentur, vel non suo loco figerentur. Initium ejusdem hymni ex ms. Palatino emendavit et distinxit. Hunc autem versum ita legit, *Sanguinis notis ea idem scripta terris tradidit*. Recte quod attinet ad metrum; sed, ut puto, non ex fide veterum mss. Weitzius, qui codicem hunc ipsum Palatinum, ut ego arbitror, consuluerat, hanc varietatem non indicavit. In Urb. reperi *notis eorum*. Ut autem in caelo aureis litteris nomina adnotata dicit Prudentius, ita eadem in terris scripta ait notis sanguinis per martyrium fusi. Sunt enim notæ velut compendia litterarum, ut ad hymnum S. Cassiani explicabimus.

4. Hoc loco *terra Ibera* pro regione peculiari Hispaniæ Iberia dicta, congruentius accipitur quam pro tota Hispania. Barthius, lib. xi. *Advers.*, cap. 7, notat *stemma* scriptoribus ævi cadentis esse pro corona: qua voce Ennodius uti amavit, sed a Sirmondo et Schotto, qui Ennodio vindices uno eodemque anno conigerunt, *stemma* in *schemata* mutata sunt: quod Barthio displicet, quia *stemma* pro ornamentis sequior ætas mille locis dixit. Ego puto Prudentium ad inscriptionem ipsam sui libri respexisse: inscripsit

librum *Peristephanon*, et statim canit, *hoc stemmate* pollere terram Iberam. Qui Græce sciat, *stemma* et *stephanos* eadem esse origine et significatione, facile norit. Hiericus Altiisiodorensis verba hujus versus expressit lib. ii, *Virgineo plane polli bit stemmate felix*. Pro corona etiam videtur accipere Paulinus de Obitu Celsi: *At quos celesti pietas eversit actus Participata gerent stemmata rege deo*. Vide Comment. ad vers. 81, hymn. 7. Cathem. Giselinus verbo *POLLERE* miratur hoc verbum vix hodie notum esse, quod antiquioribus hominibus tam fuit familiaris, ipsi etiam Ciceroni, pro *valere*.

7. Egm. vitiose *hicalentes* pro *hic calentes*. Brev. Moz. corrupte *hausit undas cædit ictu*.

8. Vat. A male, *arenæ*. Gretzerus, de Saer. Peregrin. lib. i, cap. 13, egregie hoc versus ad suum argumentum comprobandum producit. Baronius in martyri. Rom. ad diem 3 Martii eosdem versus laudat ad pium fidelium cultum ostendendum. Perversus prudenter observat quanta veneratione primi Christiani sanguinem SS. martyrum persecuti fuerint, quandoquidem *illitas cruore arenas conrequentantur obsecrantes*. Posthinc notis mss. doctissimi hominis commodum, suisque in locis utar, quas a el. Antonio Polop singulari studio ac diligentia descripsit, atque a Ferraria missas penes me habeo.

10. Brev. Moz., *Exter hic nec non et urbis ac colonus*, quod indiget correctione. Notandum est concursus non solum Hispanorum, sed aliarum etiam gentium ad sepulcra martyrum. Hospiusianus, de Orig. fest. Christ. pag. 12 et 13, agens de memoris martyrum, innuit solum post S. Augustinum peregrinationes ad sepulcra martyrum originem sumpsisse: quod non solum Prudentii carminibus, sed innumeris etiam Augustini locis refellitur.

11. Fabr., *Gis.*, *Ald.*, Brev. Moz., *percurrit*. Plerique, etiam Bollandiani, *percurrit*. Giselinus in Pra legi ex vet. lib. *percurrit*, et affirmat vocabula articulo per juncta apud veteres fuisse plurima, quæ hodie vel in *præ* vel aliter sunt commutata; ut *perdurat teneras* in *Psychomachia*. Petavius, tom. IV, lib. xiv, cap. 11, ex hoc aliisque locis Prudentii observat, eum in triumphis martyrum elegantiori carmine describendis sæpius eorumdem reliquias et sepulcra, ac tam his cultum et honorem tributum quam indidem repensa beneficia commemorare. Patres Latinos Græcosque consentientes adducit Petavius.

12. Brev. Moz., *ambiant*. Cellarius, non infelix grammaticus, hoc loco theologum infeliciter agit. PATRONOS MUNDI. *At hic*, inquit, *unus est Christus*. Ne sutor ultra crepidam. Pace non solum grammatici heterodoxi, verum etiam omnium theologorum reformatorum liceat Prudentio, liceat nobis SS. martyres patronos mundi dicere ea phrasi ac significatione, quam jam ætate Prudentii fama proditrix in omnes terras percurrere annuntiavit, *Hic patronos esse mundi, quos precantes ambiant*. S. Augustinus non semel martyres patronos, et martyrum patrocinium dixit, præsertim in lib. de Cura pro mortuis.

13. Cellarius ait, ultimam in frustra insolenter correptam esse. Dubium mihi non est, quin ultima in

Lætus hinc terrens revertit supplicator fletibus, A
15 Omne, quod justum poposcit, impetratum sen-
[tiens.

Tanta pro nostris periculis cura suffragan-
[tium est,
Non sinunt, inane ut ullus voce murmur fuderit:
Audiunt, statimque ad aurem regis æterni ferunt.
Inde larga fonte ab ipso dona terris influunt:
20 Supplicum causas petitis quæ medelis irrigant.
874 Nil suis bonus negavit Christus unquam
[testibus:
Testibus, quos nec catenæ, dura nec mors terruit

GLOSSÆ VETERES.

17. Murmur, precem, I.
21. Testibus, martyribus, nam martyres testes inter-
pretantur, I.
23. Dispendio, in dispendio, I.

Unicum Deum fateri sanguinis dispendio:
Sanguinis sed tale damnum lux rependit lon-
[gior.

25 Hoc genus mortis decorum est: hoc probis
[dignum viris,
Membra morbis exedenda, texta venis lan-
[guidis,
Hostico donare ferro, morte et hostem vincere.
Pulchra res ictum sub ense persecutoris pati:
875 Nobilis per vulnus amplum porta iusti
[panditur:
30 Lota mens in fonte rubro sede cordis exsilit.

COMMENTARIUS.

frustra communis sit, quamvis sæpius producta inve-
niatur. Avienus in Arateis corripuit.

15. Egm., *justum est poposcit, male.*

16. Ald., Brev. Moz., *suffragantium*: lege *suffra-
gantium*.

17. Ald., Gis., Noms., Rott., Bollandiani, *sinunt*;
alii, *sinunt*. Nebrissensis legit *sinant*, et ait ordinem
esse, *Audiunt, et statim ferunt preces ad Deum, ut non
sinant inane murmur, (subaudi quod) fuderit ullus
voce*. Obscura sane constructio. Lege *non sinunt*, et
sententia clare procedet. Cham. mendose, *murmure
pro murmur*. De hac voce vide præf. lib. 1 contra
Symm. vers. 36, quæ hoc loco Chamillardo displicere
non videtur. Hic iterum Cellarius notulam impiam
apponit: *NON SINUNT . . . AUDIUNT: Ex mysterio in-
iquitatis operari tum incipiente. Quid ineptius? Pruden-
tius sancte affirmat hanc persuasionem et consuetu-
dinem in omnes terras permanasse, et Cellarius docere
nos vult mysterium id esse iniquitatis, deinde
id mysterium jam tum incipere. Verius possumus
dicere religionem et pietatem; quia sanctos colere et
invocare decet, primis Ecclesiæ sæculis viguisse,
nunc refrigerare. Vide proleg. cap. 7.*

18. Vide, non mysterium iniquitatis, sed catholi-
cam doctrinam de invocatione sanctorum: *Ad aurem
Regis æterni ferunt. Inde larga fonte ab ipso dona
terris influunt*. Deus igitur, fons bonorum omnium,
terris dona immittit intercedentibus sanctis; quos
proinde æquum est rogare et venerari.

19. Gis. ad oram, *unde larga*. Brev. Moz. corrupte,
inde largo fonte abyssi. Deum fontem esse omnium
bonorum, noster sæpissime proficitur.

20. Vat. A mendose, *supplicium*. Nebrissa acute
animadvertit *causas* hic esse morbos; unde *causarii*
dicuntur valetudinarii, et *causaria missio* quæ pro-
pter valetudinem laboribus militiæ solvit. Ciselinus
in libris suis, hoc esse medicis, hanc significationem
non videtur invenisse: exponit enim; *Efficiunt, ut
quarumcunque rerum causa venere, exoratores abeant*.
Prudentius verbo jurisconsultorum et militum usus
est ad morbos indicandos: quamquam jureconsulti
Dig. lib. XLIX, tit. 16, leg. 15, definiunt, missionem
causariam esse, cum quis *vitiò animi, vel corporis* mi-
nus idoneus militiæ renuntiatur. Simili significatione
valetudinarius, sive infirma valetudine utentem Itali
dicunt *cagionevole*, et Hispani *achacos*. Etsi enim in
Diction. academ. Hisp. primi significatio vocis *acha-*
que dicatur esse infirma valetudo, unde postea acci-
pitur pro prætextu sive excusatione, diligentius tamen
quaerendum esset an res contrario modo se habeat.

21. Hailsbr., Widm. supra, *suis bonis*. Melius bo-
na. Martyres Latine sunt testes: hinc *suis testibus*.

22. Brev. Moz. contra metrum, *isti sunt, quos*.
Rat. et Brev. Moz. non male, *quos nec catena dura,*

B 23. Probis, probatis, boyis; et dicitur probus, quas
probitate, vel bonitate probatus, I.

27. Hostico, hosticus, et hostilis unum sunt, I.

30. In fonte rubro, sanguinis, I.

nec mors terruit. Alii, quos *nec catenæ, dura nec
mors terruit*. Pro dura multi habent *dira* cum Bol-
land., Ald., Weitz., Gis., Vat. A et B. Verum Gila-
nius cum veteri lib. *dura* omnino legendum conten-
dit: nam de horrore mortis agitur, ideoque *dura*
dicit, non de genere mortis, quod *dira* postulare. Ex-
stat *dura* in Alex., Put., Thuan., duobus Torren-
tianis, Heinsio, et aliis. Catenas, quibus martyres
vinciri solebant, sæpe memorat Prudentius, ut paulo
post in hoc hymno, in S. Fructuoso, in Cypriano,
Augustinus in psalmum cxxxvi: *Caudet iniquus in
pompa, gaudet martyr in catena*. Plura ex Tertul-
liano, Lactantio, Cypriano, Hieronymo, et Actis mar-
tyrum profertur Gallonius cap. 3 de Cruciatibus SS.
martyrum, et Gaspar Sagittarius in opere de eodem
C argumento cap. 2.

23. Ald. male distinguit *fateri, sanguinis dispendio
Sanguinis sed*. Nec bene Teolius, *sanguinis dispendio:
Sanguinis; sed tale*.

24. Gis. ad oram utriusque editionis, *rependit lar-
gior* non male; ceteri, *longior*.

25. In Vat. A, Egm., Palat., Alt., Rott., Noms.
omittitur *est post decorum*. Melius addetur, ne hujus-
modi hiatus magis familiares Prudentio faciamus
quam Prudentius ipse voluerit. Cauch. pro *probis* in
cod. vet. invenit *probum*, ex quo conjiciebat *probrum*
non inconcinne, ut putat Heinsius.

26. Vat. A, *membra mortis*: emenda *nobis*. Ita
in Brev. Moz. pro *excidenda* legendum *excedenda*. Hic
etiam membra *texta* dicuntur, ut in hymno Exseq.,
Et dissona texta retexi. Alibi *crates lutea corporis*.

27. Egm. corrupte, *histico* pro *hostico*. Vat. B,
Prag., Rat., Weitz., Gis., Bollandiani *domare*. Ald.,
Alex., scripti Heinsiani *donare*, quod elegantius e-
se Heinsius existimat: et ita etiam legitur in Brev.
Moz. Teolius cum ait, non aliter habere Vaticanos
codices, non omnes, puto, intelligit. Weitz., Egm.,
Widm., *mortem, et hostem*. Burmannus in Anthologia
testatur, in Egm. ita legi, quamvis ab Heinsio hæc
varietas animadverta non fuerit. Heinsiani cum Brev.
Moz., Bollandiani legunt *morte et hostem vincere*.
Sed Alex., Vati. A et B, Rat., *mortem, et hostem*.
Aliud magis placet.

28. Brev. Moz. contra metrum et sensum, *patitur*.
Arnobius lib. 1 adversus gentes: *Nemo unquam inno-
cens male interceptus, infamis est: nec turpitudinis
alicujus comminatur nota, qui non suo merito pœnas
graves, sed cruciatoris perpetitur sævitiam*.

29. Hymno 10 Cathem., vers. 90: *Quod per cru-
ciamina lethi Via panditur ardua iustis*.

30. Brev. Moz. mendose, *rubrosi decoris* pro *rubro
sede cordis*. Martyrium dicitur *baptismus sanguinis*,
et baptisterium appellatur fons. Hinc ethnici S. Pa-
dentem sanguine perfusum irridebant: *Salem lotum,*

Nec rudem crudi laboris ante vitam duxerant A
Milites, quos ad perenne cingulum Christus vocat,
Sæta virtus bello, et armis, militat sacrariis.

Cæsaris vexilla linquunt, eligunt signum crucis,

35 Proque ventosis draconum, quos gerebant, palliis,
876 Præferunt insigne lignum, quod draconem

[subdidit.

GLOSSÆ VETERES.

31. Rudem, inconsuetam. — Laboris, qui antea bene
vixerant, sed excocti diversis suppliciis, l.

32. Perenne, militis cingulo utebantur. — Cingu-
lum, coronam, l.

33. Sæta, antea, quondam. — Militat, nunc, gladio
spiritus. — Sacrariis, Christi templis, l.

COMMENTARIUS.

solum lotum, ut in Actis S. Perpetuæ legitur. Adisis B
Ruinarium.

31. Ald. contra metrum, ante viam.

32. Ald. probe ediderat Milites, quos ad perenne
cingulum Christus vocat. Nescio, cur male correxerit
Milites, quos ad perenne cinguli Christus vocat. Iso
cingulum exponit coronam: melius diceret militiam,
qua perennis corona acquiritur.

33. Brev. Moz. corrupte, bello ense armis militat
sacratis. In Put., nunc fidei militat pro militat sacra-
riis. Tunc producenda esset secunda in fidei, ut re-
vera producit a Lucretio, et sæpius a Paulino. Sed
cum Prudentius sæpissime eam corripuerit, Puteani
lectionem non admitto. Vide comment. ad vers. 62
Dittochæi. Dubitare aliquis posset an hi SS. marty-
res, relicta militia Cæsaris, inter clericos militave-
rint ex his verbis militant sacrariis. Et trahi hoc
possent voces infra referendæ, orarium et annulus,
quæ ornamenta etiam erant ad clericos spectantia.
Sacrarium plerumque accipiebatur pro altari. Vide
hymn. S. Vincentii vers. 517, Subjecta nam sacrario,
et hymn. S. Laurentii vers. 51, Talenta sub sacra-
riis. Cæterum cum Prudentius clare locutus non fue-
rit, eos inter clericos recensens, solum intelligitur
eos Christianam fuisse amplexos, ut ex versu
seq. liquet.

34. Brev. Moz. trajicit verba et metrum corrup-
pit, signum crucis eligunt. Christiani interdum mili-
tiam Cæsaris abiciebant, quia, ut ait Ruinarium de
Maximiliano martyre, sub imperatoribus ethnicis, qui
milites sæpius sacrificare diis jubebant, frequentes
erant militibus occasiones peccandi. Itaque Dioni
interroganti, Qui militat, quæ mala faciunt? respon-
dit Maximilianus: Tu enim scis quæ faciunt. Vide ejus
et S. Marcelli Acta.

35. Vat. A mendose, draconem. Fabr. male, quod
gerebant. Coniici potest quæ gerebant. Lipsius de
Milit. Rom. lib. iv, dialogismo 5, multa disserit de
draconibus, signis militaribus, et quærit an in velo
sic depicti fuerint, aut acu texti, an potius totum
corpus solidum fuerit e pannis. Putat autem Pru-
dentium in primam sententiam inducere. Grangæus
in Comment. ad lib. ii Symmach., vers. 713, censet
Prudentium his duobus versibus respexisse ad effi-
giem Constantini, quæ picta erat in tabula ante vesti-
bulum palatii, in qua erat draco medio ventre cruce
transfixus, ut docet Eusebius in Vita Constantini,
lib. iii, cap. 3. Accipe Eusebii verba: Quin etiam in
sublimi quadam tabula ante vestibulum palatii posita,
cunctis spectandum proposuit salutare quidem signum
capiti suo superpositum: in ira vero hostem illum et
inimicum, qui impiorum tyrannorum opera Ecclesiam
Dei oppugnaverant, sub draconis forma in præceps
ruentem... Idcirco imperator draconem telis per me-
dium ventrem confixum, et in profundis maris gurgites
projectum, sub suis suorumque liberorum pedibus cera
igne resoluta depingi, proponique omnibus voluit. Ubi
notanda est ratio pingendi cera igne resoluta δὴ τῆς
καροχύτου γροφῆς. Hæc quidem tabula nummis plu-

Vile censent expeditis ferre dextris spicula,
Machinis murum ferire, castra fossis cingere.

Impiæ manus cruentis inquinare stragibus.

40 877 Forte tunc atrox secundos Israelis posteros
Ductor auxæ mundialis ire ad aram jusserat,
Idolis litare nigris, esse Christi defugas.

Liberam succincta ferro pestis urgebat fidem:

35. Draconum, quia vexilla regum erant in modum
draconum, vento in se recepto, Iso.

37. Vile, scilicet esse. — Expeditis, in paratis, vel
porrectis, l.

42. Defugas, defuga, vel refuga, vel perfuga vocatur
qui unum reliquit, et ad alium confugit, l.

ribus expressa fuit, quorum figuram exhibet Baronius
tom. III Annal., ad an. 325, num. 206. Hoc ait Pru-
dentius, duos hos martyres, cum antea fuissent dra-
conarii, prætulisse crucem, quæ draconem subdidit:
sive quia respexit ad effigiem Constantini, ut non
immerito suspicatur Grangæus, sive quia vere draco,
hoc est dæmon, virtute crucis subactus est. Ammianus
signorum quibus draco exhibebatur, vivam imaginem
ob oculos ponit lib. xvi: Alternumque potestatis gres-
sus multiplices alios purpureis subiegmibus texti cir-
cundedere dracones, hastarum aureis, gemmatique
summitatibus illigati, hidu vasto perflatibus, et ideo
velut ira percitii sibilantes, caudarumque volumina re-
linquentes in ventum. Quod autem Chamillardus cum
Nebrissensi ventosa pallia interpretatur vana et su-
perba potius quam vento agitata vel tumenda, non
assentior. Peveratus explicat ventosis ita textis dra-
conibus per rotunditatem et inanitatem, ut vento tur-
gescerent, quem per guttur admittebant. Postea vero
ad verbum PALLIIS colligit, ex mente Prudentii dra-
cones solum fuisse depictos, aut acu textos in velo,
non ut vento per guttur concepto sibilarent, quod non-
nulli affirmant ex Claudiani versibus. Ego polo pal-
lia dici ventosa, quia vento agitata tumescunt, et dra-
cones eodem sensu sibilasse, quod pallia vento im-
pulsæ sonum sibilis similem edunt. Claudiani versus
sunt de tertio consul. Honorii: Hi volucres tollunt
aquilas, hi picta draconum Colla levant, multaque
tument per nubila serpens Iratus, stimulantem noto, vivit-
que receptis Flatibus, et vario mentitur sibila tractu.
Dracones per singulas cohortes a draconariis fere-
bantur ad bellum, aquilæ per legiones: adeoque
aquila erat militiæ princeps signum.

36. Thuan. male, in signo lignum. Suspiciabatur
Heinsius insigne ligni.

37. Brev. Moz., spiculum. Vegetius lib. i: Quid
ipsi draconarii atque signiferi, qui sinistra manu hastas
gubernant. Quæ verba a Chamillardo adnotata sunt
et exstant cap. 20 ejus lib. i. Sed cur Prudentius ait
dextra? Opinor, quia Prudentius enumerat ea fere
omnia quæ milites solent facere, etiam draconarii, si
res postulet, depositis interea signis.

38. Brev. Moz., castra forte, male.

39. In Vat. A erat hæc vox manus addita supra
minutioribus characteribus.

40. Christianos vocat secundos Israelis posteros,
quia, primis Israelitis rejectis, illi successerunt.

41. Brev. Moz. minus bene, auctor auxæ.

42. Brev. Moz., Fabr., refugas, non ita bene ac
defugas. Latinus, perfugas. In Alex. est defugas, sed
videtur factum recentiori manu. Hoc vocabulum
defuga etiam reperitur lib. xii cod. Theod. tit. et
lege ult., Carie vel collegii defugas. Barthius, lib. xii.
Advers. cap. 15, asseruit refugas esse mendum, et
in vet. codd. et edd. legi transfugas; quod ego
nusquam vidi. Existimat autem Barthius utrumque
esse vitiosum, et apostatas olim fuisse: quod minime
persuadet. Nebrissa ait litare esse sacrificare improp-
rie; nam proprie est sacrificio impetrare. Giselinus

illa virgas, et secures, et bisulcas ungulas A
45 878 Ultra fortis expetebat, Christi amore in-

Carcer illigata duris colla bovis impedit,

[territa.

GLOSSÆ VETERES.

44. Illa, fides. — Ungulas, genus tormenti quo corium martyribus detrahebatur, 1.

45. Expetebat, desiderabat, 1.

46. Bovis, boia et бага unum sunt; bacæ in plurali sunt calæna, 1. — Bogis, id est bouga, Vat. S.

COMMENTARIUS.

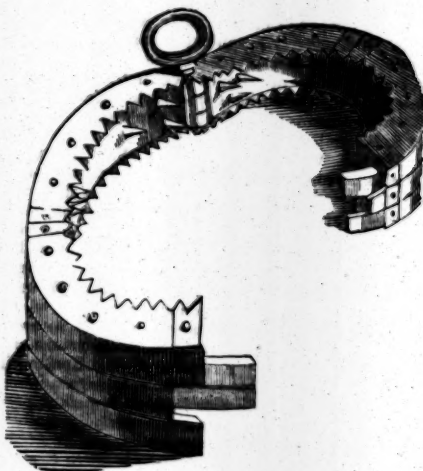
hanc differentiam perpetuam et constantem esse negat, et aliquando litare sumi pro sacrificare contendit. Non autem probat id proprie fieri. Ceterum aliorum consuetudo in ea significatione adhibenda Prudentium loquitur, sive propria illa dicatur, sive impropria. Nescio tamen cur Giselinus fidenter affirmet, nostri poetæ auctoritatem nullam esse: nam quod addit præsertim in quo illum critici uno ore damnant, videndum id est, quinam hi sint critici, et cur damnent.

44. Brev. Moz. male scribit *bisulcas*. SS. martyres interdum securi, sæpius gladio fuisse percussos, quia gladio occidi major erat ignominia, probat Gallonius cap. ult. de Cruciat., ubi etiam confirmat gladio percutiendos virgis primum cædi consuevisse. S. Ambrosius de securi pulchre class. 4, epist. 25: Scio plebsque gentium gloriari solites, quod incruentam de administratione provinciali securim revescerint. Aringhus dubitat an artis, an martyrii insigne fuerit securis in duobus lapidibus sepulcralibus insculpta, quam exhibet tom. II Romæ Subterr., lib. vi. cap. 50. In imagine SS. septem Dormitionum, quam ex vetusto monumento exhibui tom. I, pag. 356, cernere licet duas secures, alteram prope S. Maleum, alteram prope S. Martinianum, quæ martyrii eorum sunt instrumenta, ut clavæ nodosæ prope Maximianum et Joannem, clavi prope Constantinum et Danesium, fax ardens prope Sarapionem, et uncus ad ejusdem prædes quo scilicet corpora defunctorum martyrum ad scalas Gemonias, aut ad cloacas publicas, aut ad flumina trahi solebant. Diversa alia forma erat uncus quo martyrum corpora disceperantur, de quo agam ad vers. 175 hymni S. Vincentii. Ungulæ erant forcipes ferreæ quibus disceperantur et aulebantur corpora martyrum. S. Hieronymus, S. Augustinus, alique, ungulis sulcare corpora tradiderunt: *bisulcas* vocat Prudentius hoc aliisque locis, quia duplices sulcos imprimebant, ut figuram ungarum tabula 45 cruciatum SS. martyrum lit. A consideranti patebit. Descriptæ autem sunt a Gallonio ex ungulis asservatis in basilica Vaticana, et sub Paulo III inventis, quæ scorpiones fuisse male aliqui opinabantur. Scorpiones expressi sunt tabula 9, lit. D. Comprehenduntur scorpiones virgorum nomine, et erant virgæ nodosæ et aculeatæ, scorpiones dictæ, quod arcuato vulnere in corpus indigerentur, ut ait Isidorus. Virgæ erant aut ex ulmo, aut ex betula arbore Gallica, aut ex quercu, aut ex fraxino, aut ex salice, aut ex vite. Virgæ quæ non erant nodosæ, lenes dicebantur. Aliæ virgæ fiebant ex ferro, quod interdum ignitum corpori applicabatur, aut ex plumbo. De modis quibus SS. martyres cedebantur, vide tab. 10 et 11. Forma scorpionum, quam Sagittarius cap. 17 exhibet, Galloniæ imagini similis est. Magis differt ectypum ungulæ bisulcæ, quod ibidem Sagittarius præfert, ab ectypo Gallonii: nam in ectypo Sagittarii tres ferrei mucrones tantum capiti affiguntur; in ectypo Gallonii tum hi, tum alii tres in medietate; et fortasse ob hanc rationem bisulcæ dicuntur, quod mucrones capitis duo adversus unum sulcum imprimebant, ac similiter mucrones medietatis alterum sulcum. Fallitur autem Sagittarius, quod ait ungulas quas Gallonius describit, suam ingenio scriptoris magis quam antiquis monumentis formam debere: nam vere ungulæ quales Gallonius describit, in basilica Vaticana exstant, ut tradit etiam Aringhus pluribus in locis, qui non semel ectypum

earum præfert. Aliud genus est ungulæ instar chirothecæ ferreæ tribus digitis, quæ reperta fuit in cimiterio Calepodii. Vide tabulam 26, et Aringhum tom. II, pag. 687. An autem fiduciatæ sint idem quod ungulæ, disputatum est inter viros doctos, quorum aliqui putarunt esse vincula nervæ, quibus membra reorum equuleo adhærebant: plerique ungulas ferreas esse confirmant, quibus clare favent Isidorus et Prudentius in Romano. Dicebantur autem *fiduciatæ* a *findendo*, vel *fodicando*, ut nonnullis placet; *ungula* vero, quod imitarentur ungulas ferarum, quæ propterea in cod. Theod. ix, lit. 12, lege 1, diserte nominantur *vestigia ferarum, ungulæ ferarum*. Vide vers. 481, in Romano.

45. Brev. Moz., *fortis expectabat*, rennente metro.

46. De carceribus antiquis vide comment. ad lib. II contra Symmach., vers. 468, et tab. 23. Rat. pro duris habet *fursis*. In Brev. Moz. mendum est *baccis* impedit. De diversa scriptura vocis *bovis* dictum ad præfat. Psychomachia, vers. 33. Eadem hic occurrit varietas. Vat. A, Alex., Ald., Egm., Torrentianus unus et Heinsiani, *bacis*, sive *baccis*. Id fere placuit recentioribus. Hailsbr., Vat. B, *bagis*. Item Hailsbr. supra, Prag., Rat., *bogis*. Fabr., *baïs*. Weitz., Giv., Bellandiani, nonnulli alii, *bois*, ut legendum esse suspicatus est Nebrisensis. Iso videtur agnovisse *boia*, *bagia* et *baca*. Mihi placet scriptura hæc *boia* pro instrumento quo martyrum colla illigabantur, dum carceri inclusi erant: quale postea Prudentius describit, *Et chalybs atria colla gravibus ambit circulis*. Insigne antiquitatis monumentum ab eminentissimo cardinale Stephano Borgia et celeberrimo suo museo Velutris nobiscum liberaliter communicatum exhibemus æri incisum.

Ex ære Velutris in Museo Borgiano.

879 Barbaras forum per omne tortor exercet A 55

[manus :

Veritas crimen putatur : vox fidelis plectitur.

Tunc et ense cæsa virtus triste percussit

[solum,

50 Et rogis ingesta mœstis, ore flammæ sorbuit :

Dulce tunc justis cremari, dulce ferrum perpeti.

Illic duorum cara fratrum concalescunt

[pectora :

Fida quos per omne tempus junxerat sodalitas.

Stant parati ferre quidquid sors tulisset ultima.

GLOSSÆ VETERES.

48. Plectitur, punitur, condemnatur, Iso.

50. Ingesta, facie, I.

51. Dulce, dulcis res fuit, I.

55. Sodalitas, sodales dicuntur, quasi simul edales, id est, simul comedentes, I, Vat. A.

Seu foret præbenda cervix ad bipennem pu-

[blicam :

Verberum post vim crepantum, post catastas

[igneas,

880 Sive pardis offerendum pectus, aut leo-

[nibus.

Nosne Christo procreati mammonæ dicabimur,
Et Dei formam gerentes serviemus sæculo?

60 Absit ut cœlestis ignis se tenebris misceat.

Sit satis quod capta primo vita sub chiro-

[grapho,

COMMENTARIUS.

Videri etiam possunt vincula S. Petri, quæ in ecclesia hujus nominis religiose a-servantur, et a cl. cancel-herio in suo erudito opere de Carcere Mamertino, ejusdem eminentissimi cardinalis Borgie cura pariter delineata, æri incisa præfuerunt, in quorum extremitate boam, sive circulum ferreum observare licet. Ad majorem cruciatum in parte interna circuli interdum acumina ferrea rminebant, ut colla aut im-mota permanerent, aut, si flecterentur, in aculeos impingerent, ut apparet in boia quam nos exhibemus. De boia agunt Gallonius cap. 3, Sagittarius cap. 2, ubi de variis vinculorum generibus disserunt.

47. Weitz., barbaras, qui solum agnovit, in Vulg. et Widm. supra esse barbaras. Plerique tamen legunt barbaras. Notandum est ex Actis martyrum, in foro hujusmodi carnificinas exerceri solitas. Interdum autem fiebant extra urbem, et carnifices ipsos extra urbem habitasse probat Kirchmannus de Funer. Rom., cap. 24, libr. II, cujus consuetudinis nonnullum Romæ ex-stat vetigium.

49. Gis. ad oram percussit solum. Ense martyrem casum exprimit tabula 21, lit. D.

50. Diversos modos quibus martyres igni trade-bantur, vide in tab. 16 et 17.

51. In Thuan. et Boher. priore, vetustis-imis co-dicibus, jussit pro justis. Conjectit Heinsius jus fit. Melior est scriptura pervulgata, Dulce tunc justis cre-mari; et in Heinsii notis legendum est dulce tunc, non dulce nunc.

52. Ald., Fabr., Weitz., Bollandiani, convalescunt pro concalescunt, quod magis est Prudentianum. Gi-faniani a Weitzio et Heinsio citatur pro convalescunt. Vat. A, Rat., corpora quod alicubi invenit Weitzius. Retine pectora.

55. Prag., vinxerat sodalitas.

55. Bipennis est securis, ita dicta a duobus pinnis seu pennis, hoc est fastigiis, quæ utrinque acuta erant. Peveratus est Baronio ad martyr. Rom. IX cal. Aprilis dubitat an eo tempore securis in usu fuerit. Verum etsi credibile sit majorem Christianorum par-tem gladio potius quam securi fuisse percussam, ut nuper ex Gallonio aiebam, dubitandum minime est quin aliquando securi cæsi fuerint, ut vel ex solo Prudentio demonstratur, et pluribus confirmat Sagit-tarius cap. 7 de Crucia. Savaro ad Sidonium, pag. 88, hanc phrasin notat, præbere cervices, ex Apolli-nari et ex Adone Trevirensi : Ita ut sponte cervices suas securibus darent. Martyres ultro præbuisse cer-vices carnifici scandas, sexcentis exemplis in eorum actis et martyrologiis constat.

56. Vat. A, crepantem, minus bene. Nebrissa pro igneas conjiciebat ligneas; neque hæc conjectura Sagittario, cap. 10, displicebat : qui addit, de pe-

B gmate editorii in quo rogos accenderetur, per tropum dici posse catastas igneas, scilicet multo igne radiam-tes. Advertit nihilominus apud Isonem et vetus aliud glossarium catastam esse lectum ferreum. Giselinus ligneas reperit in ed. Davenr.; sed, ut ipse observat, eum in hymno S. Laurentii vers. 399, crates ferrea, quæ jam ignita erat, catasta datur, nihil est causæ quomobrem igneas mutetur in ligneas. Apud Chri-stianos scriptores sæpe catasta significat locum emi-nentiorum ubi de reis sumebatur supplicium. Putant aliqui inde dictum Hispanis cadahalso, et Italis cata-falco.

57. Vulgaris erat gentiliū acclimatio : Christia-nos ad leonem, ut Tertullianus, Cyprianus, et alii referunt. Nonnunquam : Christianus ad bestias, Hieronymus utrumque conjungit lib. vi in Isaiam, cap. 48. De pardis, quorum lanati exponebantur Chri-stiani, meminit Eusebius lib. I Hist., cap. 46. In martyrio S. Ignatii pro leonibus nonnulli leopardos memorant.

C 58. Ex Matth. vi, 24 : Non potestis Deo servire et mammonæ. Barthius lib. IV, cap. 4, Advers., ait Iso-nem non debuisse disjungere diabolo, vel divitiis mun-danis. Mammon enim non aliter idolum est opum et divitiarum, quam belli Mars. Alius glossator apud eundem Barthium exponit, mammonem idem, pec-uniosam, sæcularem, avaram. Plura ibi Barthius, et cap. seq. de mammona pro dæmone, pro avaritia, pro divitiis. Scripsit autem hunc versum : Nosne Christo procreati serviemus mammonæ? puto, errore memorie.

59. Cauchius malebat serviemus idolo. Nihil est necesse, ait Heinsius.

60. Aldus recte ediderat absit ut. Non intelligo quid sibi voluerit, cum, renuente metro, correxit absit ne. Probe emendavit ignis pro igni. Sententia petita est ex II Cor. vi, 14 : Quæ societas luci ad tenebras?

61. In Aldo error capra pro capta. Nebriss. suspi-catur capta. Chirographum esse militare sacramen-tum, inutile sit monere. Ex Ambrosio Morales Pe-veratus notavit ecclesiam Toletanam codicem Pe-veratum habere quo vita martyrum continetur, ubi verba ab Eulogio de his martyribus adducta habentur, scilicet tanquam prolata a Celedonio Hemete-rium hortante. Addit magnopere esse animadverten-dum quam ea historia sit antiqua, quæ tempore Eu-logii fuerit conscripta. Verum Eulogio longe antiquior est Prudentius. Eulogius lib. I Memor. mart. ita ha-bet : Sic nigrum beati martyres Hemeterius et Cele-donius, cum tradere pro Domino animas anhelerent, tali esse invicem ad passionem astantes hortati impel-lunt : Ferunt ubique hostem missilibus suis vibrare

881 Debitum persolvit omne foneta rebus A 70

[Cæsaris.

Tempus est Deo rependi quidquid est proprium
[Dei.

Ite, signorum magistri: et vos, tribuni, absistite.

65 Aureos auferte torques, sauciorum præmia:

Clara nos hinc angelorum jam vocant stipendia.

Christus illic candidatis præsidet cohortibus.

Et throno regnans ab alto, damnat infames deos,

Vosque, qui ridenda vobis monstra divos fingitis.

Hæc loquentes obruuntur mille pœnis mar-

[tyres,

Nexibus manus utrasque flexus involvit rigor,
Et chalybs attrita colla gravibus ambit circulis.

882 O vetustatis silentis obsoleta oblivio!

Invidentur ista nobis, fama et ipsa exstinguitur.

75 Chartulas blasphemus olim nam satelles abstulit:

Ne tenacibus libellis erudita sæcula

Ordinem, tempus, modumque passionis pro-
[ditum

GLOSSÆ VETERES.

64. Tribuni, *super mille*. — Absistite, *discedite*, l.

65. Torques, *circulos*. — Sauciorum, *infirmorum*.
— Præmia, *quæ sunt*, l.

68. Infames, *sine bona fama*, *ingloriosos*, l.

71. Rigor, *duritia*, l.

72. Chalybs, *ferrum*, *chalybs Græce sideros*, l.

75. Obsoleta, *inveterala*, l.

COMMENTARIUS.

confessio, et latentem fidei inimicum ubicunque fuerit inquiramus. Eminentissimus archiepiscopus Toletanus Franc. Lorenzana in pereruditis notis tom. II SS. Patrum Toletanorum ait, in Actis martyrum a Joanne Tamaio Salazar primum editis, postea ab Antuerpiensibus ad diem 3 Martii, ac postremo ab Emmanuele Risco tom. XXXIII. Hisp. Sacr., Append. 2, videri, esse verba unius e duobus martyribus, *Feriat ubique hostem missilibus suis vibrata confessio*, et juxta nonnullos mss. *codd. Hemeterii*, reliqua vero alterius, nempe *Celedonii*.

62. Matth. xxii, 21: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*.

63. Rat. et duo Heinsiani contra legem metri, *quidquid proprium est Dei*. Vat. B, Weitz., Cauch., Widm. a prima manu, *quidquid est suum Dei*. Alii bene, *quidquid est proprium Dei*.

64. Brev. Moz. mendose, *adsistite*. Bollandiani, *assistite*. Scripti Heinsiani, Ald., Weitziani, nostri, et vos. Giselinus omisit et. Sermo est de tribunis militum, sive præfectis legionum, non de tribunis plebis. Confer glossam Isonis.

65. Aldus ediderat *aureos auferte torques*; in emendatis novo errore posuit *aureos auferte torques*. Vat. A, *afferte*, recte emendatum supra, *auferte*. Idem Vat. A, *aureas*; alii, *aureos*. Brev. Moz. *perperam, aureos offerre*. Vegetius lib. ii, cap. 7, *Torquarii duplæ, torquarii simplæ, quibus torques aureus solidæ virtutis præmium fuit*. Stewechius in Comment. ait, *auxiliaries milites aureis torquibus a Romanis donatos, at cives non nisi argentis*. Iso *saucriorum* explicat *infirmorum*: melius intelliges eos indicari qui vulnera bello acceperunt.

66. Brev. Moz. male, *clara vox angelorum vocant stipendia*.

67. Exercitus martyrum *candidatus* dicitur in hymno *Te Deum laudamus*. Vide Comment. ad vers. 457 hymn. 3 Cath.

69. Brev. Moz. non male, *Quæque deridenda nobis monstra divos fingitis*.

71. Rigor pro duritie ponitur, ut rigor ferri apud Virgilium i Georg., rigor auri apud Lucretium, in cuius indice vide notata a Gifanio in nicon auri. Paulinus Natali 4, *Stat manibus colloque chalybs*.

72. Ald. recte impresserat *circulis*, quod non recte mutavit in *cyclis*. Vide quæ disserui in notis ad Hymnodium Hispanicam die 3 Martii de hoc eodem versu, et intelliges contra metri rationem esse *gravis ambit circulis*, ut edidit Weitzius cum Hailsbr. et Widm. Nec melius Vat. Q, *gravis ambit circulus*. Male etiam Vat. P, *circuit pro circulis*. Weitz. cum Hailsbr. scribit *calyps*; Alex. et Widm., *calyps*. Gruterus volebat *arita*, quod secutus est Weitzius. Hailsbr. *attrita*. Widm. ad oram, Vatt. A, B, Prag., Rat., *astrieta*; alii *attrita*, quod unice probat Heinsius ex

suis scriptis. Confer præfat. Psychomachie vers. 33, *Attrita bovis colla liber erigit*. In Brev. Moz. hæc est discrepantia, *colla duriter ambit pro gravibus*.

75. Arnobius lib. iv, prope finem: *Quod si haberes vos aliqua vestris pro religionibus indignatio, has potius litteras, hos exurere debuistis olim libros, istos demoliri . . . Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerint damnari? cur conventicula dirui? Eusebius lib. viii, cap. 2 meminit edicti quo Diocletianus sacros Christianæ religionis codices cremari, et ecclesias ad solum usque dirui jussit. Ejusmodi rei mentio exstat apud Optatum, S. Augustinum, et plurima Acta SS. martyrum. Id anno 303 circiter contigit. S. Hieronymus, lib. ii. Comment. in Zachariam, cap. 8, *Hæc persecutionis tempore in Ecclesia Christi expleta conspeximus, quando in tantam rabiem persecutorum feritas excitata est, ut etiam conciliabula nostra destruerent, dirinos libros ignibus traderent*. Adis Ruarium præfat. in Act. marty. De hac consuetudine comburendi scripta, ejusque origine apud Romanos non satis inter se conveniunt Tacitus, et auctor Controversiarum et Suasoriarum sub nomine Senecæ Patris. Hic in proemio lib. v, *Contravers., de Labieno loquens ait: In hunc primum excogitata est nova pœna. Effectum est enim per inimicos, ut omnes ejus libri incenderentur. Res nova et insueta, supplicia de studiis sumi. Bono hercule publico ista in pœnas ingeniosa crudelitas post Ciceronem inventa est . . . Ejus qui hanc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea videntis scripta combusta sunt: jact non malo exemplo, quia suo . . . Cassii Severi, hominis Labieno junctissimi belle dicta res ferebatur. Illo tempore quo libri Labieni ex senatusconsulto urebantur: Nunc me, inquit, rivum uri oportet, qui illos edidici. Audi nunc Tacitum lib. iv. Annal., cap. 5, ubi causam de Annalibus Cordi Cremutii in senatu anno Urbis 778, imperii Tiberii 10, ita exponit: Cornelio Cosso, Asinio Agrippa coss., Cremutius Cordus postulatur novo; ac tunc primum audito crimine, quod editis Annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium Romanorum ultimum dixisset . . . Cremutius relinquenda vitæ certus, in hunc modum exorsus est: Verba mea, patres conscripti, arguuntur, adeo factorum innocens, sum . . . Antonii epistolæ, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum, sed multum cum acerbitate habent carmina Bibaculi et Catulli referta contumeliis Cæsarium (forte Cæsaris) leguntur, sed ipse dirus Julius, ipse dirus Augustus et tulere ista, et reliquere. Alia addit Tacitus, e quibus colligas tunc primum libros ex senatusconsulto combustos fuisse. Equidem magis Tacito assentior; nodum fortasse alio tempore dissolvam.**

77. Hos SS. martyres sæculo iv ineunte, aut paulo ante martyrium subisse, multi recentiores affirmant. Sed melius est cum Prudentio et auctore Actorum apud Bollandianos, fateri tempus passionis ignorari.

863 Dulcibus linguis per aures posteriorum A
[spargent.

Hoc tamen solum vetusta subtrahunt silentia,
80 Jugibus longum catenis an capillum paverint :
Quo viros dolore tortor, quæve pœna ornaverit.
Illa laus occulta non est, nec senescit tempore,
Missa quod sursum per auras evolarunt mu-

[nera,

Quæ viam patere cœli præmicando ostendunt.
85 Illius fidem figurans, nube fertur annulus :
Illic sui dat pignus oris, ut ferunt, orarium :

884 Quæ superno rapta flatu lucis intrant in-
[timum.

GLOSSÆ VETERES.

84. Patere, illis, I.

85. Annulus, qui signat fidem sine fine figurans, I.

86. Orarium, ab ore, id est sudarium, I.

87. Intimum, secretum, I.

80. Brev. Moz. corrupte, catenis ad capillum tracti. Nebrissensis id notat : Non constat quo mortis genere sint affecti ; mortui sint in catenis, et nutrierint longum capillum et barbam : restitutum autem ordinem versuum, qui erant confusi, et turbabant sensum. Ita autem disponit : Dulcibus, Quo viros, Jugibus, Hoc tamen, Illa laus. Verum ordo quem codices præferunt, rectum sensum efficit. Apud Romanos rei comam nutriebant, adeoque juges catenæ, sive longum carceris tempus ex longo capillo dignosci poterant. Vide vers. 53 hymni 11 Peristeph. ubi crinita agmina vocantur martyres carceribus detenti.

81. Hailsbr., Widm. supra, Brev. Moz., Gis. ad marg., Vatt. A, P, Q, quare pompa, quod placet Hein-
sio, tanquam de victimis agatur. Gallandius putabat contextum respuere pompa, et pro pœna allegat præstantem Aldinam editionem anni 1501, nimirum hanc ipsam qua nos utimur. Thuan., Alex., quæve pompa. Vatt. B, Urb., Weitz., Bollandiani, alique, quæve pœna. Mihi id non displicet, nam præcedit dolore tortor ; pro ornaverit autem mallem affecerit, aut aliud similis significationis. Verum poetice et figurate recte id dicitur.

85. Aldi error nubæ. Teolius, cum fateatur quæcunque de his duobus martyribus scimus ea nos debere Prudentio, nihilominus affirmat post Chamillardum, annulum esse Hemeterii, orarium Celedonii : quod ita distinctum in Prudentio non invenio. Bene tamen ex hoc loco arguit Teolius consuevisse veteres Christianos annulos gestare, quorum aliqui asservantur in museo Vaticano ab equite Victorio illustrati. Cur autem annulus fidem figuret, si quærat aliquis, dicam etiam ab sponso sponsæ annulum dari ad fidem conjugalem significandam. Itaque Innocentius III, annulum Fulconi abbati Corbeiensi concedens, his verbis scripsit : Inter ceteros ornatus prælati Ecclesiarum conceditur annulus, qui est s. quacuq. fidei, juxta quod pater filio revertenti dare annulum in manu præcepit, ut videlicet Ecclesiam sibi commissam prælati ipsius intemerata fide custodiat, ad quam fideliter observandam per visibilem speciem jugiter admonetur. Vide Macrum in Hierolex. verbo annulus, ubi Innocentii verba exponit.

86. Orarium usu ecclesiastico olim sumebatur pro stola, ut notum est. Hæc appellatio aliquatenus conservata apparet in Latinitate corrupta sæculi x c. juxdam instrumenti donationis, quod exstat tom. XXXIV Hispaniæ sacræ, pag. 455, ubi Oveus episcopus legionensis circa annum 951 inter alia donabat albas cum eadem amictis 10, orales 10, quod scripturas dicant stolas. Hæc significatione orarium hic accipitur non puto. Pro sudario, quo os abstergitur, orarium dixerunt Ambrosius et alii ; et in glossa le-

Per poli liquentis axem fulgor auriahscenditur,
Ac diu visum sequacem textilis candor fugit :
90 Subvehuntur usque in astra, nec videntur am-
[plius.

Vidit hoc conventus astans : ipse vidit carnifex,
Et manum repressit hærens, ac stupore oppal-
[luit :

Sed tamen peregit ictum, ne periret gloria.
Jamne credis, bruta quondam Vasconum gen-
[tilitas,

95 **885** Quam sacrum crudelis error immolarit
[sanguinem?

Credis, in Deum relatos hostiarum spiritus?

B 88. Lipientis, liquidi, vel sereni, I.

89. Visum, hominum, I.

92. Hærens, dubitans, I.

96. In, pro ad. — Spiritus, animas, I.

COMMENTARIUS.

gam a tergend. sudore oris, vel a tergend. ore. Chamillardus existimat orarium ab os oris posse accipi pro operculo capitis quo utebantur antiqui dum invocabant Deum : quo s. nsu orarium erit signum pietatis Celedonii. Sed nullum illius significationis adducit testem. Itaque adhæreo glossæ. Peculiarem etymologiam orarii ab aurariis et auris explicui ad hymn. 1 Cath., vers. 22. Animadvertendum etiam est, nonnunquam oculos martyrum qui gladio erant feriendi, linteo sive oratio fuisse ligatos. Ado., vi cal. Junii : Sic accepto orario, ligans (S. Julius) sibi oculos martyrii palmani gladio cadente percepit. Et vi cal. Decembris : Beatus Alexander cum duceretur, obviavit ei quedam vidua, quam beatus martyr rogavit dicens : Commoda mihi orarium. At illa præstitit ei. Officiales autem dixerunt mulieri : Perdidisti orarium tuum. Facto itaque signo crucis, expoliavit se beatus martyr tunica, et in linea stans, texit sibi de oratio oculos, dein positis genibus suscepit gladium.

88. In Prag. desideratur per ante poli.

89. Vatt. A a prima manu, visus ; a secunda manu, visu. Lege visum.

92. Vatt. A, et manus. Gis. ad oram, palluit, et pro alia scriptura, expalluit. Vatt. P, Q, Urb. scribunt obpalluit, Alex. oppalluit.

93. Nebrissensis peregit ictum exponit percussit truncavitque martyres : sed addit id contrarium esse ei quod supra dixerat. Mihi non videtur contrarium, non solum si attendantur tormenta citra mortem, ut Nebrissensis interpretatur, sed etiam si præ oculis habeatur mortis genus. Prudentius ante dixit, satellitem chartulas abstulisse, ne posterius modum passionis, ordinem, tempus scirent, et ignorari qua pœna fuerint affecti. Nunc ait, carnificem peregissem ictum, ex quo nec modus passionis, nec pœna liquido perspicitur. Hæc ratio ne periret gloria ab aliis etiam adhibetur in martyrum passionibus enarrandis. Thomas Hurtado, in opere de Vero martyrio resolut. 35, digress. 2, ubi fuse agit de aliquibus instrumentis quibus tyranni martyres torquebant, sect. 10 querit, cur martyres fere semper gladio cesserunt, gladius vero raro martyribus cessit, et rejectis aliis rationibus cum Delrio respondet, rationem esse, quia gladius est præcipuum et maxime legitimæ ordinariæque justitiæ ulticis instrumentum. Censeo addi posse martyres cessisse mitissimo mortis generi, interdum vero superstitibus fuisse aliis, in quibus tormenta doloresque incredibiles sustineri debent, ut eorum constantia soli virtuti divinæ ascriberetur.

95. Rat., immolaret. Brev. Moz., herorum pro error, male.

96. Brev. Moz., relatum hostiarum spiritum.

Cerne, quam palam feroces hic domentur A

[dæmones:

Qui lupino capta rictu devorant præcordia,
Strangulant mentes et ipsas, seque miscent
[sensibus.

100 Tunc suo jam plenus hoste sistitur forens
[homo,

Spumeas efflans salivas, cruda torquens lumina,
Expiandus quæstione non suorum criminum.

Audias, nec tortor astat, ejulatus flebiles:
Scinditur per flagra corpus, nec flagellum cer-
[nitur,

105 886 Crescit et suspensus ipse vinculis laten-
[tibus.

His modis spurcum latronem martyrur vir-
[tus quatit; B

Hæc coerces, torquet, urit; hæc catenas incutit;
Prædo vexatus relictis se medullis exiit.

GLOSSÆ VETERES.

102. Quæstione, examinatione, Iso.

105. Crescit, tumescit, l.

113. Algidus, febris, l.

Linquit illæsam rapinam: faucibus siccis

[fugit:

110 Ungue ab imo usque ad capillum salva reddit
[omnia,

Conflens, ardere sese: nam gehennæ est incolæ.

Quid loquar purgata longis alba morbis cor-
[pora?

Algidus cum decoloros horror artus concutit:

Hic tumor vultum relinquit, hic color versus
[redit.

115 Hoc bonum Salvator ipse, quo fruamur,
[præstitit,

Martyrum cum membra nostro consecravit
[oppido:

887 Sospitant quæ nunc colonos, quos Ibe-
[ra alluit.

Siate nunc, hymnite, matres, pro recep-
[parvulis:

117. Iberos, fluvius Hispania. — Alluit, influit, l.

118. Hymnite, canite, l. Hymnizantes, Vat. A.

COMMENTARIUS.

97. Ald., Vat. B, Alex., Urb., Bollandiani, domantur. Vatt. A, P, et plerique edd., domentur. Vat. Q mendose, domantur. De miraculis ad sepulchra martyrum patris superfluum est dicere: plena enim sunt Acta SS. martyrum.

98. Vatt. A, B, P, Alex. a secunda manu, Hailsbr., Widm. supra, Bollandiani, rictu. Vat. Q, Urb. et plerique edd., ritu. Pro decorant perperam Breviar. Mozarab., deformant.

99. Vat. A. corrupte, atragulant.

100. Gis. ad oram, nunc suo nam. Fabricius verbo pæna ait: Pæna Christianorum persecutoribus Dei iudicio sæpe horrenda sunt inflicta, ut de Hispano quodam Steph. primo scribit Prudentius, qui in furorem actus, et a Satana flagellis cæsus, ligatus, atque suspensus est. Prudentium Fabricius non intellexit: non enim hic qui a dæmone torquetur, persecutor Christianorum a Prudentio dicitur.

101. Breviar. Mozarab., spumans, contra metrum.

102. Nebrissa, non suorum criminum interpretatur, quia illud crimen non est hominis, sed dæmonis. Chamillardus ait posse fieri ut homines innocentes a dæmone vexentur; addique dæmoniacos non peccare dum verba proferunt, aut turpia facinora patiantur in viti. Teolius plane Chamillardo consonat. Existimo Prudentium quæstionem non suorum criminum; osuisse pro formula exorcismi, quæ jam tum in usu erat, et videri potest quodammodo descripta in Apoth. vers. 406. Fuge, callide serpens, etc., ubi multa a Prudentio et a nobis dicta sunt quæ totum hunc locum de demoniacis et exorcismis possint illustrare.

103. Brev. Moz. versum hunc vitiose exhibet Audiens hæc tortor adeat, ejulatus flebili. Teolius edidit nec tortor inat; nescio an suorum iudicium auctoritate permutos, an quia in notis Heinssii legerit, existat esse in Nonsio et sched. a Cauchianis, et astat jam præcessisse. Cellarius etiam hac nota Heinssii impulsus edidit instat. Cæterum Heinssius in textu posuit astat, et quod ait, jam præcessisse astat, falsum est, nisi intelligat astans, quod legitur vers. 91. Nonnulli scribunt hejulatatus.

104. Brev. Moz. male, latentibus est.

106. Cellarius reponit in notis: Vis divina torquet diabolum. Videtur improbare phrasim virtus martyrur. At SS. Patres ita locuti sunt, et theologi nostri scite distinguunt inter virtutem propriam faciendi miracula, quæ Deo soli convenit, et virtutem seu facultatem

patranda eadem miracula, a Deo communicatam, de qua Matth. x, 8: Infirmos curate, mortuos suscite, leprosos mundate, dæmones ejicite.

107. Vat. A male, cohercit. Ab hoc versu incipit codex Marietti.

108. Brev. Moz. non inepte, e medullis exiit.

109. Imitatio Virgilii u. Æn., Catulique relictis Faucibus expectant siccis. Nebrissa ait translationem esse sumptam ex lupis qui relinquunt prædam incruentam, et abeunt faucibus siccis. At Virgilius loquitur de catulis qui expectant: nam de lupis præmiserat, Lupi cævi Raptores atra in nebula, quos improba vultus Exegit cæcos rabies, catulique relictis, etc.

110. Cum ait ungue ab imo, satis exprimit unguem pedum.

111. Brev. Moz., nec gehennæ, quod aliqua ratione defendi posset.

113. Ald., Mar., Weitz., vetustiores Heinssiani, decoloros, pro qua scriptura Heinssius allegat Egmondanum Weitzii, qui a Weitzio videtur mihi citatus pro decoloros. Habent etiam decoloros Vatt. B, P, Q, Urb., et Alex. a secunda manu. Brev. Moz. in Prag., Vat. A, Bollandiani et alii, decoloros. Giselinus magis placet decoloros, quia alibi Prudentius usus est decolor; neque hæc ratio non placet Chamillardo. Verum huiusmodi vocabula unicolor, multicolor, decolor, ad secundam declinationem etiam inflecti possunt; et Prudentius ipse alibi dixit multicolor fucus, alibi multicolora prata, et tam hoc quam illud a metro illis in locis exigitur. Aliis in locis discrepantia non obest, sive decoloros sive decoloros dicatur. Algidum horrorem vocat horripilum sive frigus quod febrium præcedit.

114. Egm., Vatt. A, Q, reliquit; alii, relinquit. Widm. supra, color versus. Brev. Moz., hinc tumor... hinc color.

116. Brev. Moz., quod membra.

117. Mar., sospitansque, et ad oram pro div. scripti sospitantque. Alex., sospitantque; melius sospitant quæ.

118. Vat. B mendose, martyres pro matres. Bat., Vatt. B, Q, Mar., Prag., Weitz., præstantiores Heinssiani, Alex., Urb., Bollandiani, et alii, hymnite. Ald., Nebr., Fabr., Sich., Egm., Gis. ad oram, Gall., hymnistæ. Pal. et, ut videtur, Vat. Q, hymnitæ. Cauchius conjiciebat Clara nunc hymnistiarum pro recep-
[parvulis. Brev. Moz., invictæ matres. Vera lectio est hymnite a Græco ὑμνισταί. Vossius de Vitis ser-

Conjugum salute laeta vox maritarum strepat: A II HYMNUS. INCIPIT PASSIO S. LAURENTII.

120 Sit dies hæc festa nobis, sit sacramtum gaudium.

888 Antiqua fanorum parens,

GLOSSÆ VETERES.

Vers. 1. Fanorum, idolorum. Fana dicta templa ab eo, quod est fano, id est vox, id est a responsis. — Pa-

rens, mater, I.

COMMENTARIUS.

monis Latini lib. III, cap. 14, contendit legendum *hymnistæ*, quia, ut ait, *ævo Prudentii æ sonabat ut e*, neque tamen ullum simile exemplum e Prudentio profert. Imo ipse affirmat, *hymnistam tantum generis esse virilis, neque de hymnoscanente hymnistam*, sed *hymnetum recte dici*. Cur igitur lectionem optimorum codicum *hymnie* rejicit? Atqui in miss. glossarii sui antiqui idem Wossius invenit *imnio* pro *hymno* *cano*, ut refert lib. IV, cap. 10. Neque Teolius recte asserit verbum hoc *hymnio* singulare esse Prudentio, et apud alium Latinum scriptorem non inveniri. In veteri hymno S. Emiliani officii Mozar. ad diem 12 Novembr. legitur, *Hymnie mecum consonante carmine*. Vide quæ animadvertit ad diem 3 Martii in Hymnodia Hispanica. Cur autem Prudentius dicat *state*, et quæ hinc colligatur hymnos a stantibus cani solitos, merito querat aliquis. Arbitror Prudentium respexisse ad vocabulum *stationis*, quæ in vigiliis sabbati diei dominicæ, et anniversariis martyrum solemnitatibus habebatur, Chrysostomus, hom. 1 de verbis Isaie in principio: *Unde perspicio sermones ad opus proficere? Nimirum ex hoc concursu... ex hac pernoctæ perpetuæ statione, ex eo quod angelicorum ordinum stationem imitantes, sine cessatione laudes et hymnos offertis Conditori*. De stationibus dixi ad hymn. 8 Calhem., vers. 9.

119. Ald., Mar. a prima manu, *gis*. in textu, Weitz., Alex., Bollandiani, Heinsius, *maritarum*. Prag., Rat., Widm. et alii, *maritorum*. Ald., Fabr., Sich., *gis*. prima ed., *strepet*. *gis*. ad oram utriusque ed., *crepet*. Melius *strepit*.

120. Brev. Moz. non male, *sit sacra gaudia*. Post hunc hymnum in Vatt. A. B. Mar., sequitur passio S. Vincentii martyris; in Aldo et aliis hymnus S. Laurentii. De patria horum martyrum dissident eruditi scriptores. Ex hoc hymno Prudentii tantum colligitur eos martyrum sui fuisse in oppido Vasconum, quod Iberus aluit. Ex alio vero hymno SS. octodecim martyrum Cæsaraugustanorum arguitur hoc oppidum esse Calagurrim: *Nosra gestabit Calagurris ambos, Quos veneratur*. Dubium non est quin in utroque hymno sermo sit de SS. Ilemeterio et Celedonio, quamvis eorum nomina non exprimentur. In huius hymni inscriptione diserte statuitur hymnum esse in laudem horum martyrum qui in multis antiquissimis codicibus dicuntur Calagurritani. Non autem constat an hæc appellatio a Prudentii manu sit, et an ea tantum indicet martyres Calagurri passos. Traditio et sententia communis est eos fuisse e civitate Legionæ in Hispania, filios S. Marcelli centurionis, cuius duodecim filii martyres recensentur. Riscus, tom. XXXIV Hispan. sacr., pag. 315, refert in quodam codice ecclesiæ Legionensis ab Aria, viro erudito, notam anno 1669 ascriptam fuisse, quæ filii S. Marcelli Legionensis nominantur: *Hæc sunt nomina sanctorum quæ in archiepo Toletano reperta sunt. Emeterio et Celedonio Calagurritana ecclesia suscepit*, etc. Videri etiam idem potest tom. XXXIII, pag. 276. Nebrissa eosdem SS. martyres Calagurritanos fuisse, confirmare vult ex hymno 18 martyrum Cæsaraugustanorum; et putat dictos fuisse e Legionæ, quia milites legionarii fuerunt, scilicet ex quadam legione imperatoria; sed non persuadet. Teolius tamen pro certo tradit fuisse Calagurritanos; sed contra faciunt Acta antiqua apud Bollandianos ad diem 3 Martii, et martyrologium Romanum, Usuardi, et plerique alia, in quibus hi martyres Legionenses, et clarius ex civitate Legionæ in Hispania fuisse dicuntur. Ex Actis quidem anti-

quis nonnulli solum colligunt eos in hac urbe Legionæ militasse; sed aperte mihi Legionarii dici videntur quia in ea nati sunt. Illud tamen nobis liceat observare, patriam eorum a Prudentio non fuisse expressam, ut jam rationem et Perezii de Hayer illustrare incipiamus, qui in dissertatione de S. Laurentio Hispanis asserto et vindicato, negat Prudentium solitum SS. martyrum patriam designare. Teolius fidenter reponit, *id demum esse lectorum credulitate nimis abuti, cum ex quatuordecim SS. MM. hymnis quibus hic Peristephanon liber constat, tribus vel quatuor demptis, ceteri omnes martyris patriam disertis verbis produnt, imo et prædicent*. In hoc primo hymno vidimus neque Calagurrim, quæ a Teolio patria SS. horum martyrum creditur, esse proditam aut prædicatam tanquam patriam, neque Legionem, quæ verius fuit eorumdem patria. Sermo autem est de Calagurri Vasconum, quæ nunc Calahorra dicitur, non de alia veteri Calagurri prope Oream, ubi nunc est Loharre. Olim plerique Calagurrim, quæ nunc existit, et vocatur Calahorra, putabant a Romanis dictam fuisse *Fitulariam* sive *Fibularem*; aliam Calagurrim prope Oream *Nassicam*. Cl. Riscus, tom. XXXIII Hispan. sacr., tract. 69, cap. 3, eruditè opinionem Mareæ, Cellarii, et Wesselingii confirmat, quod Calagurris Vasconum sit ipsa *Julia Nassica*, cuius jures antiquos nummos profert Florezius in opere de Nummis ant. Hisp.; altera vero Calagurris Oream vicina fuit Fibularia: quæ sententia satis est probabilis, ut ad hymn. 4, vers. 13, comprobabo. Bartholomæus Leonardus de Argensola, in epistola ad Joannem Marianam, quam laudavi cap. 2 Prolegom., dubitat etiam an Calagurri, an Tudela, an in oppido Tauste, aut in alio Cæsaraugustæ viciniori, SS. martyres martyrium subierint. Verum hæc dubitatio satis refellitur antiqua et constanti traditione, ac certissimis monumentis, quæ Prudentium de Calagurri esse intelligendum omnino confirmant. Quod autem opponit, Calagurrim fuisse coloniam nobilissimam, et *oppidum* inferius esse urbe aut civitate, neque apposite de Calagurri dici posse, id plane falsum esse demonstrabo ad vers. 33 hymni S. Vincentii, *Coire toto ex oppido*. Obiter notabo ejusdem Bartholomæi alium errorem esse, quod Aldus Romæ Prudentii opera ediderit.

Vers. 1. Titulum excripsi ex Vatt. B, ubi ponitur hic hymnus post hymnum S. Vincentii, ut etiam in codice Marietti. In Vatt. A, *Passio beatissimi Laurentii*, et ponitur post hymnum S. Agnetis, quod notandum est, ne quis firmum argumentum ex ordine hymnorum confici putet ad S. Laurentium Hispanis asserendum, et vindicandum. Variant enim codices in hoc ordine statuendo, neque facile demonstrari potest ordo a Prudentio observatus. Alex., Thuan., *Incipit passio Laurentii beatissimi martyris*. Ald., Pat., Ox., *Hymnus in honorem passionis Laurentii beatissimi martyris*. Janus Parrhasius, *Passio beatissimi martyris Laurentii*, hac editione Parrhasii mihi antea ignota, neque ab aliis indicata, nunc uti incipiam. Libellus est in-8, ita inscriptus: *Sedulii atheniense paschale, Aurelii Prudentii poemata*. Absoluto carmine paschali Sedulii, ponitur elogium Prudentii a Gennadio conscriptum, quod falso S. Hieronymo ascribitur: *Divus Hieronymus de viris illustribus*: ubi hæc peculiaris lectio animalverenda est, agnoscitur palatinus simul fuisse pro miles fuisse. Post elogium, Aurelii Prudentii Clementis Christiani poetæ *πρωτότυπος*, id est, de coronis liber. Solum autem hoc libello conti-

- 889** Jam Roma Christo dedita,
Laurentio vietrix duce
890 Ritum triumphas barbarum.
5 Reges superbos vicerat,
Populosque Irenis presseras:
Nunc monstruosis idolis
Imponis imperii jugum.
Hæc sola deerat gloria
10 Urbis togatæ insignibus,
Feritate capta gentium,
Domaret ut spurcum Jovem.

- A Non turbulentis viribus,
Cossi, Camilli, aut Cæsaris:
15 Sed martyris Laurentii
Non incruento prælio.
Armata pugnavit fides.
891 Proprii cruoris prodiga:
Nam morte mortem diruit,
20 Ac semet impendit sibi.
Fore hoc sacerdos dixerat
Jam Xystus affixus cruci,

GLOSSÆ VETERES.

2. Roma, tu. — Dedita, tradita, I.
4. Triumphas, vincis. — Barbarum, gentilem, I.
6. Irenis, legibus, I.
7. Monstruosis, terribilibus, I.
10. Togatæ, nobili, pacificatæ. — Insignibus, ornamentis, cum absolutum est; cum adjectivum, gloriosus, I.
14. Cossi, Camilli, duorum ducum. Cossus Asrorum lingua rugosus, Camillus ingenuus. Cossi ducis, Camilli consulis, I.
18. Prodiga, perditrix; prodigus, qui porro adiens,

id est, porro distribuens, I.

21. Fore, futurum esse, I.

22. Cruci, Gesta non habent, Xystum crucifixum, B sed gladio jugulatum: quia crucem suam bajulat, quisquis pro Christo animam ponit, quamlibet Xysti passionem vocamus crucifixionem. In hoc sensu potest accipi, quod hic dicitur: Jam Xystus affixus cruci: item crucis sub ipso stipite, id est, imminenti passionis agone, Prag.

COMMENTARIUS.

nentur hymni S. Romani, SS. Petri et Pauli, S. Laurentii, S. Hippolyti, S. Cassiani, S. Agnetis, SS. octodecim martyrum Cæsaraugustanorum, SS. Fructuosi et sociorum, et ex libro Cathemerinon Hymnus divi Prudentii sumpto cibo, sic enim inscribitur, et Hymnus divi Prudentii post jejunium. Post hymnos exstat epistola Jani Parrhasii ad Franciscum Medullam Atellanum, Mediolanensem Vicarium: in qua Sedulium et Prudentium multis in locis illustrat, et exponit, et nonnullas emendationes adjicit. In fine: Impressum Mediolani, sumptibus Jani, et Castelliani Cottæ, dexteritate Guillemorum de Siquerre fratrum. Annus editionis colligitur ex privilegio Ludovici Francorum regis, ac Mediolani ducis die 1 Julii 1501, ex quo constat, Sedulium atque Prudentium præstantissimos religionis nostræ portas suis impensis (Jani) et industria nuper in lucem datos, ubi etiam Janus dicitur de vero Dei cultu benemeritis. Hanc editionem ignorasse videtur Argelatus, qui in bibliotheca Mediolanensi editiones ante annum 1501 factas aggressus recensere, alias antiquæ anni incerti, et editionem Claudiani anno 1501, opera Parrhasii procuratam, commemoravit, hanc Sedulii et Prudentii penitus omisit. Cum rarissima hac editione, casu inventa, uti jam cœpisssem, humanissimis litteris el. Jacobi Morelli, custodis selectissimæ bibliothecæ S. Marci Venetiæ, ad me datis accepi, eandem editionem nuper bibliothecam S. Marci acquisivisse. Parrhasius codicem veterem videtur nactus, quo Sedulii carmen, et pauci hi hymni Prudentii tantum continebantur: in quo tamen sunt non pauca discrepantes lectiones minime penitendæ, et fama ipsa celeberrimi editoris magnopere commendandæ, quas accurate tanquam ex vet. cod. describam. Unum e præclaris Brichinini argumentis pro Romano natali S. Laurentii est, quod Roma a Prudentio versu primo vocatur sanorum parens. Vim conclusionis ipse viderit. Nisi codicem illum suum vetustum Sacramentarii in tabulario Capituli Veronensis invenisset, ubi hæc nova opinio tot sæculis quot ipse malit, conscripta jacuerat, opinor, etiam isthæc arguendi ratio periisset. Certe Rupertus Tuitiensis non tam fuit acutus, qui lib. vi de Oper. Spiritus S., cap. 18, initium hujus hymni excerpit, et id collegit quod mox proferam. In Breviario Moz. festum S. Laurentii celebratur paucis strophis ex hoc hymno desumptis, quod propterea minus frequenter laudabimus.

2. Aldus contra metrum, Christo dedita.

4. Ald., Put., Ambr., Heinsius, Vat. A, Gis.,

Bong., Fabr., triumphas. Vatt. B, P, Q, Urb., Alex., Mar., Weitz. et alii, triumphans. Rupertus legit Ritum triumphas barbaros.

6. Ald. et Rupertus mendose, populos frenis.

9. Weitz. cum Hailsbr., derrat. Alex. aberat; ad oram, deerat.

10. Virgilius gentem togatam dixerat.

12. Infra vers. 248, spurca stupra.

13. Vat. A dividit et scribit turbo lentis. Weitz. cum Hailsbr., Widm., Vat. B, Mar. edidit turbolentis.

14. De his duobus ejusque victoriis passim historici Romani. In codice Marietti supra caractere minuto additur diversa scriptura, sed inepta Classica militia ut Cæsaris. Merenda, § 3 de Damasi Operib., evidenter hinc colligi ait Laurentium non minus Romæ natum quam Cossus, Camillum et Cæsarem. Contra Rupertus Tuitiensis loc. cit. cum hos ipsos versus retulisset, Et quidem (ait) hoc de omnibus dici potuisset sanctæ Romanæ Ecclesiæ martyribus, quia duobus illis rite Roma triumphavit barbaros, sed hic triumphus illius dux præcipuus est, quippe cujus mors insolita, sive inusitata, quasi totius belli tuba maxima universo mundo audita est, et jugiter personal. Error vero metri est apud Rupertum Camilli, atque Cæsaris.

16. Gifanius in vet. lib. invenit incruente, quasi Prudentius dixerit incruens, ut opulens, suavitelocens. Vide indicem Lucretii verbo suavitelocens. Facile ex incruento, quod alii omnes habent, exscriptor aliquis errans posuerit incruente: quanquam in Alex. etiam D est incruente.

17. Ald., Brev. Moz., pugnabat fides.

18. Egm., Hailsbr. male, cruoris prodita. Horatius lib. i. ode 12, Animæque magnæ Prodigum Paulum. 21. Fabr., Bong., Hailsbr. supra, Gis. fore hæc, Alii, fore hoc.

22. Alii scribunt Xistus, alii Xystus, alii Sixtus. Nebrissa scribendum ait Xistus, non, ut vulgus scribit litteris inversis, Sixtus. Fortasse alii homines Sixti, alii Xysti dicebantur, aut idem nomen utroque modo efferebatur. Xystus Græce est porticus, in qua athletæ per hiemem exercebantur. Sichardus alii que putarunt hunc Xystum esse Xystum primum, qui Alexandro successit tempore Adriani Cæsaris anno 116. Verum Xystus de quo in hoc hymno agitur est Xystus secundus, qui post Stephanum I pontificatum tenuit anno 257 sub Valeriano imperatore. Plerique affirmant Xystum capite truncatum fuisse.

- Laurentium flentem videns
Crucis sub ipso stipite.
- 25 Desiste discessu meo
892 Fletum dolenter fundere :
Præcedo, frater, tu quoque
Post hoc sequeris triduum.
- 30 Extrema vox episcopi
Prænantiatrix gloriæ
Nihil fefellit : nam dies
Prædicta palmam præstitit.
Qua voce, quantis laudibus
Celebraho mortis ordinem ?
- 33 Quo passionem carne

A

- Digne relexens concinam ?
Illic primus e septemviris,
Qui stant ad aram proximi,
Levita sublimis gradu,
40 Et cæteris præstantior,
Clausuris sacrorum præerat,
893 Cælestis arcanum domus
Fidis gubernans clavibus,
Votasque dispensans opes.
- 43 Versat famem pecunia
Præfectus Urbi regie,
Minister insani ducis,
Exactor auri, et sanguinis.

GLOSSÆ VETERES.

32. Palmam, coronam, l.
39. Levita, levita interpretatur assumptus, sicut diaconus minister. — Gradus, in ministerio, l.
40. Præstantior, nobilior, sublimior, quia præstat, l.
44. Votasque, oblatas, Mar. D. votas, votivas, obla-

B las. l.

45. Versat, cogitabat. — Famem, cupiditatem, desiderium, l.
48. Exactor, quæsitior, l.

COMMENTARIUS.

Cyprianus epist. 82, al. 80, in cæmætero animadvertens ait, non vero gladio animadvertens, in multi jactant : quanquam gladii mentio in martyrologiis fit, ubi mors S. Xysti annuntiatur. Paveius in notis ad Cyprian. Prudentii hunc locum exponit de cruce in genere pro quovis cruciati, aut cujuslibet generis supplicio, et ita quidem explicat glossa Pragensis. Mariæus hanc ipsam interpretationem comprobat, quia Prudentius in hymno S. Vincentii vocat Vincentium collegam propriæ crucis Christi, cum constet Vincentium non fuisse cruci affixum. Favet etiam versus 254 in eodem hymno Vincentii, *Crucis peritus artifex*. Gallonius, de Cruciat. SS. marty. pag. 65 et 66 probat equuleum et alia torquendi instrumenta crucis olim fuisse appellata. Cæterum, etsi interpretes communi consensu tradant solum Prudentium narrasse Xystum sui se crucifixum, tamen in Hymnario Ven. Thomasi exstat hymnus in honorem S. Laurentii sine auctoris nomine ubi hæc lego : *Pontifex Xystus monuit ministrum Fixus in ligno crucis, Exsequeris Me cito*. Exstat in eodem Hymnario alius hymnus in honorem S. Laurentii sub S. Ambrosii nomine, et alius ex hoc Prudentii hymno confectus. Bollandiani non audent temeritatis notam et inurere, qui verbum Cypriani animadvertens cum Prudentio determinat ad mortem crucis.

25. Recte notavit Barbinius lib. xli. Advers., cap. 11, discessum et discedere a veteribus Christianis pro morte et mori usurpari, ex Prudentio et Cypriano. In editione Weitzii ad hunc versum nota hæc Nebrisse apponitur discessu meo, quo a te divellor per mortem. Quia voce poeta dicit se imparem a describendam tam grandem materiam. Quid hæc sibi vult ? Disjunge hæc verba, et ad vers. 33 differ notam, qua vocat, Poeta dicit, etc. Ita enim in editione Hispana hæc nota disjunguntur.

26. Weitzius, fletus ; alii, fl. tum.
30. Hymn. ven. Thom., pronuntiatrix.
32. Val. A. perperam, prædictam. Thom. palmam, repugnante metro. Put., Noms., prætulit, hoc est præ se tulit, ut Heinsius explicat.
34. Parrhasius, celebraho, nescio an consulto, nihil enim in hoc versu correxit, ut fecit in aliis. Metri lex celebraho admittit.
37. Parrhasius scribit bene septemviris. Sozomenus lib. vii, cap. 19 : *Apud Romanos diaconi non plures sunt hæcenus quam septem instar eorum qui ab apostolis primum ordinati sunt. Apud alios vero haudquam definitus est diaconorum numerus. Adhuc in Ecclesia Romana idem numerus constitit in septem*

diaconis cardinalibus. Officia primi diaconi sive archidiaconi egregie a Prudentio describuntur. Alii edunt septem vris.

39. Ald. distinguit *Levita sublimis gradu* et *cæteris præstantior*. Dicitur sublimis gradu, quia primus erat et cæteris præstantior, et fortasse, dum diaconi ad aram proximi stabant, primus diaconus sublimiori gradu eminebat. Isidorus lib. ii de Eccles. Offic., cap. 8 : *Ex hinc jam decreverunt apostoli, vel successores apostolorum per omnes Ecclesias septem diaconos, qui sublimiori gradu cæteris proximis circa aram Christi, quasi columen altaris assisterent*.

41. Thesaurus ecclesiarum, ubi sacra suppellex aservabatur, præerat primus diaconus. In S. Laurentio id agnoscunt Ambrosius, Augustinus, Maximus, Leo, Petrus Chrysologus. De diaconorum cardinalium origine vide Pavlinium in libro, qui est de Septem Urbis ecclesiis, cap. 5.

44. Chamillardus ait id esse ex sententia eorum dictum qui affirmant veteres Christianos etiam conjugatos pauperum vitam vivere. Opes de quibus Prudentius rant certe oblatæ a Christianis. Verum etiamsi credamus, per votum paupertatis fuisse oblatas, nondum consequitur, omnes Christianos etiam conjugatos vivere paupertatem.

45. Famem pecunie, ut apud Virgilium *Auri sacra fames*, et mox *Aurum, quod ardentem sitis*.

46. Ald., Weiz., Heinsius minus antiqui, Vat. P., Q. Urb. et alii, *Urbis*. Duo vetustiores Heinsius, Alex., Gis., Fabr., Parrh. et alii *Urbi*. De præfecto Urbis videri possunt Contelorius et Gorsinius. Anno 238, quo B. Laurentius martyrii palmam adeptus est, præfectus Urbi dicitur fuisse Cornelius Secularis sub Valeriano imperatore. Error Chronici Eusebiani, qui asserit Laurentium sub Decio imperatore passum multos decepti. Simul cum præfecto Urbis imperatorem martyrio presentem adfuisse, sine idoneis testimoniis Ignatius Comus affirmavit.

48. Aldus ediderat *Exactor haurit sanguinis*, in emendatis correxit *Exactor auri, et sanguinis*. Nebrissensis correctionem non vidit, et censuit legendum *Exactor haurit sanguinis*. Neque Giselinus ad Aldi correctionem advertisse videtur, nam ex mss. emendatum locum exhibet. Parrhasius quoque jam ediderat *auri, et sanguinis*. In nonnullis vet. edd. legitur *Exactors haurit sanguinis*. Hoc minus eisdem verbis expressum *exactor auri* reperitur in antiquis inscriptionibus, in apud Miratorum class. 9, pag. 1029, num. 8 : *Ex actor auri et argenti trium propinæ arum*. Unde apparet acumen Prudentii *Exactor auri*,

- Quia vi latentes eruat
 50 Nummos, opera existimans
 894 Talenta sub saccharis,
 Cumulosque congestos tegi.
 Laurentium sisci iubet:
 Exquirat a eam ditibus
 55 Massis refertam, et fulgidæ
 Montes monetæ conditos.
 Soletis, inquit, conqueri,
 Scire nos justo amplius,
 Cum Christiana corpora
 60 Plusquam cruenta scindimus.

- A Abest atrocioribus
 Censura fervens motibus:
 Blande, et quiete efflagito,
 Quod sponte obire debeas.
 65 Hunc esse vestris orgiis
 Moremque, et artem proditum est:
 895 Hanc disciplinam fuderis,
 Libent ut auro antistites.
 Argenteis scyphis ferunt
 70 Fumare sacrum sanguinem,
 Auroque nocturnis sacris
 896 Astare fixos cereos.

GLOSSÆ VETERES.

50. Nummos, a Numa Cæsare (Lege rege), l.
 51. Arcam, ab arcendo visum. — Ditibus, aureis, l.
 55. Refertam, plenam, l.
 56. Monetæ, moneta dicitur, eo quod monet mentem
 inscriptione nominis regis ne paracarazimi, id est falsi
 nummi fiant. — Conditos, absconditos, l.
 57. Conqueri, causari, deplorare, l.
 61. Abest, absit, l.
 65. Orgiis, officiis, orgia ministeria; minis'eria: vel

- B sacrificiis, l. Orgia dicebantur sacrificia Baccho dicata:
 translato itaque nomine a sacrificiis ad sacrificia deri-
 det impius iudex Christi mysteria, in quibus vinum of-
 ferri prodiderat jam fama, Prag.
 66. Proditum est, dictum est, l.
 68. Libent, sacrificent, l.
 69. Scyphis, vasculis. — Ferunt, dicunt homines, l.
 71. Sacris, officiis, l.

COMMENTARIUS.

et sanguinis. In museo Pio Clementino inscriptionem
 his verbis conceptam, *Exactor auri*, in quadam basi
 memini me olim legere.

50. Etymologia nummi vel, ut alii malunt scribere,
 numi, a Numa, quæ a glossa asseritur, ridicula qui-
 dem videtur, sed auctorem habet Suetonium; quod
 tamen ineptum videtur Scaligeri in Conject., et Bee-
 rmanno de Orig. ling. Lat., qui Græcam originem repe-
 tunt a νόμος, a quo est nomisma, de quo paulo post.
 Alii cum Varrone verem Siculam asserunt esse.

55. Sisci proprie de reo, qui ad tribunal iudicis
 trahitur, quod notavit Peveratus ex Actis maritum,
 Apuleio, et veteris inscriptionis versiculo. SISTI. QVÆ
 LVSXCTO. IYBET. AD. VADIMONIA. MORTI.

56. Nebrissa montes monetæ Hispanice explicuit
 montones. Respicit fortasse Prudentius ad prover-
 bium aureos montes polliceri.

60. Weitz. cum solo Hailsbr., scindimus. Retine
 scindimus.

65. Rat., Vat. B, afflagito.

66. Ald., quos; Egin., quo. Verum est quod. In
 Vat. A abest obire. Vat. B, Prag., adire; Mar., obire,
 ad oram obedire, vel adire; sed obedire non congruit
 metro.

68. Orgia peculiari significatione ea sacra sunt in
 quibus mysteria et sacramenta peragebantur: et hac
 de causa nocturna Christianorum sacra orgiis com-
 parantur ab ethnicis, qui sæpius suis in orgiis ad ne-
 fanda facinora initiabantur. Si de vino, quod in Chri-
 sti sanguinem convertitur, ethnicis aliquid suboluerat,
 hac ratione nocturna Christianorum sacra orgia for-
 tasse appe habant, tanquam sacra bacchi seu Liberi.
 Cum autem orgia simpliciter accipiuntur pro quibus-
 v's emereionis, ut auctor est Servius ad iv. Aeneid.,
 etiam hoc sensu orgia hic locum habent. Etymologia
 ab aliis dicitur ἀπό τῆς ὀργῆς, id est turore vel ira;
 ab aliis ἀπό τῶν ὀργῶν, id est montibus, quod in mon-
 tibus fierent. Virgilius lib. iv, vers. 303: *Ubi audito
 stimulant trietERICA Baccho Orgia*, nocturnusque vocat
 clamor Cithæron. Ab aliis ἀπό τῶν ὑπ' ἡδονῶν, scilicet a
 loris deo alicui consecratis.

67. Rat., Hanc esse disciplinam fuderis: sed esse ex
 glossa aliqua contra metrum immis-um est.

68. In Mar. codice abest ut, recte additum supra.
 Calices aliquando ligneos, vitreos, marmoreos, cor-
 neos fuisse in nonnullis ecclesiis, vel ob penuriam ear-
 um, vel ob incantiam ministrorum, vel quod genti-
 lium cupiditatem et avaritiam vellet Christiani ei-

luge-re, satis certum videtur. Fuisse autem plerum-
 que ejusmodi vasa sacra aurea et argentea non ob-
 scure ex hoc loco colligitur; quod confirmat S. Am-
 brosius, lib. ii de Officiis, cap. 28: *Nunquid dictum
 est S. Laurentio: Non debuisti erogare thesauros Ec-
 clesie; vasa sacramentorum vendere?...* In his tribus
 generibus vasa ecclesie etiam initiata confringere, con-
 flare, vendere licet. Tempore S. Augustini qualis esset
 hic de re fidelium persuasio, luculenter comprobatur
 paucis ejus verbis, in alium usum prolatis, epist. 25:
*Si calicem aureum invenias in terra, donare illum
 ecclesie Dei. Confer prolegom. cap. 15.*

C 69. Weitz. scribit scyphis cum Hailsbronnensi. In
 Widm. est scyphis.

70. Vat. A, libare sacrum. Alludit præfectus ad
 fabulam de qua Minucius in Octavio: *Jam de initiati-
 dia tyrannidis fabula tam detestanda quam nota est. In-
 fans sarre contactus, ut decipiat incautos, apponitur ei
 qui sacris imbutur. Is infans a tyrannulo farris super-
 ficie, quasi ad innoxios incitus provocato, eccia, occul-
 tiusque vulneribus occiditur: hujus proli nefas! silentes
 sanguinem lambunt, hujus certatim membra disperdunt,
 hac foderantur hostia, hac conscientia sceleris ad si-
 lentium mutum pignerantur.* Huic calumnie Simon
 Magus, Menander, Carpoerates, Nicolaïtae et Gnostici
 occasionem præbuisse dicuntur, quod similia flagi-
 tia-a facta in suis sacris perpetrarent. Heraldus in
 notis ad Minucium ait calumniam istam omnibus
 Christianorum apologis confutatam, neque inven-
 tum esse aliquem, qui ejus immanitatis sciam ullam
 hæreticorum vel levissima suspitione asper-erit,
 adeoque existimat quæ de Gnosticis et Quintilianis
 Epiphanius, et nonnulli alii postea tradiderunt, ea
 omnia falsæ esse et conficta. Confer etiam Elmeh-
 horstium in notis ad eundem Minucium. Gis. ait,
 ethnicos nonnullos teste August. Cereris et Bacchi
 adorationes Christianis malitiose impetisse. Fortasse
 hoc intelligit præfectus fumare sacrum sanguinem,
 scilicet vinum conversum in sanguinem. In Giselinio
 teste August. explicandum est teste Augustino. Cha-
 millardus teste Augusto scrip-it.

D 71. Cum tyranni in Christianos sævirent, non alio
 tempore hi poterant convenire ad sacra celebranda,
 nisi nocte. Tertullianus lib. de Fuga, cap. 14: *Sed
 quomodo colligemus, inquit, quomodo dominica solemnia
 celebrabimus?...* Si colligere interdiu non potes, habes
 noctem.

72. De cereorum usu in ecclesia lege pro'eg. cap. 11.

- Tum summa cura est fratribus,
Ut sermo testatur loquax,
75 Offerre fundis venditis
Sestertiorum millia.
Addicta avorum praeda
897 Fœdis sub auctionibus
Successor exhaeres gemit,
80 Sanctis egens parentibus.
Hæc oculantur abditis
Ecclesiarum in angulis,
Et summa pietas crebitur
Nudare dulces liberos.
85 Deprome thesauros, in illis
Suadendo quos præstigiis

A

Exaggeratos obtines :
Nigrante quos claudis specu.
Hoc poscit usus publicus,
90 Hoc fuscus, hoc ararium,
Ut dedita stipendiis
Ducem juvet pecunia.
Sic dogma vestrum est, audio.
Suum quibusque reddito.
95 En Cæsar agnoscit suum
898 Nomisma nummis inditum.
Quod Cæsaris scis, Cæsari
Da : nempe justum postulo.
Ni fallor, haud ullam tuus

GLOSSÆ VETERES.

75. Tum, insuper. — Fratribus, vobis, iso.
75. Fundis, possessionibus, agris, i.
76. Sestertiorum, talentorum : sestertium quinque sextarii, id est duo acrupuli et semis. i. Sestertius, ut quidam aiunt, quinque stateres valet, stater autem 2 didragmas, didragma autem 2 dragmas, una autem dragma 3 denarios facit, Mar.
77. Addicta, assignata, id est ab avis addicta hæreditas, vel deputata, iradita, iso.
78. Fœdis, quibus vobis fœde augetis. — Auctionibus, venditionibus, i.
79. Exhaeres, carens hæreditate, i.
80. Sanctis, ironice, i.

B

81. Oculantur, absconduntur, occultantur, i.
86. Præstigiis, maleficiis, doctrinis, præstigia dicuntur a præstringendo, eo quod præmoneant hominem, et constringant timere eius demonstrationibus, i.
87. Exaggeratos, accumulatos, i.
89. Poscit indiget, i.
90. Fiscus, sacculus in quo publica pecunia portabatur. — Ararium, gazophylacium, i.
91. Dedita, tradita. — Stipendiis, publicis, i.
94. Suum, proprium, i.
96. Nomisma, imaginem, i.
98. Nempe, quippe, i.

COMMENTARIUS.

73. Weitzius ineptissime edidit Tum summa est cura fratribus, cum notaverit in Bong. esse Tum summa cura est fratribus, quod et metrum poscit et alii habent. Nam Aldus etsi ediderit Tum summa est cura, id in emendatis correxit. Notandum olim passim omnes Christianos vocatos fuisse fratres, ut etiam Cæsaris Litteris constat. Hinc gentile nostris illudebant. Minucius: Ac se promissæ appellant fratres et sorores. Animalvertendum sacra hæc nomina gentilibus sui se ante lasciva et amatoria: hoc ergo per calumniam innuere volebant gentiles apud Minucium.

75. Ex prima Ecclesiæ disciplina Act. apost. iv, 34, 35: Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum qua vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum. Qui nostro ævo antiquæ Ecclesiæ pauperatam vulgo prætant, si ad hanc consuetudinem revocarentur, potius nostros amores laudarent, quibus ecclesiasticis ministris non tam nova dona offeruntur, quam vetera auferuntur.

76. Sestertius appellatus fuit quasi semistertius, quia valebat asses tres dempto semisse. Sestertium neutro genere valebat mille sestertius. In veteribus libris pro sestertius scribitur HS., vel IIS., quia duæ lineolæ asses binos notant, S. vero semissem. Vossius in Etymologico ait sestertium genere virili esse nummum argenteum quatuor assium, sive quartam partem denarii, qui sexdecim valebat assibus. Prudentius speciem pro genere ponit.

77. Rat. male a prima manu, addita pro addicta. Pro vendita apud jurisconsultos addicta usurpatur: exstatque titulus in D. de in diem Additione, ubi Paulus: In diem additio ita fit: Ille fundus centum esto tibi emptus, nisi si quis intra calendis Januariis proximam meliorem conditionem fecerit, quo res a domino abeat. Weitzius ex Rudolpho Forner. lib. v Rer. quotid., cap. 23, observat juris auctores non facile permitendum credidisse, ut quis majorum prædiis, laribus, sepulcris carere cogeretur. Inde prædium paternum, vel avita obalienare minus honestum, contraque distracta recuperare laudabile semper habitum est. Id tamen ita est accipiendum, ut honesta præsentim religionis causa interveniente laudabile sit abalienare,

quod nulla lege debet retineri, aut ad posterum transmitti. Calumniam vero est, quod parentes Christiani liberos exhaereditare consueverint, ut objicit præfatus.

78. In glossa non satis liquet an quibus, an aliud legi debeat.

80. Vat. A, Prag., satis: lege sanctis. Ironice loquitur præfatus, et ut vocabulum Christianorum ipsis exprobet: nam sancti hi dicebantur, ut liquet in epistolis S. Pauli: Dilecti Dei, vocati sancti.

86. Scribunt præstigia Weitzius, Wi Im., Parrhasius, Put., et nonnulli alii. Vide Comment. ad vers. 140 hymn. 4 Cath. In præstringere est etiam quædam scribendi varietas: nam aliqui malunt exarare præstringere.

87. Vat. A, exaggerandos, minus bene.

90. Nebrissa recte ita distinguit, ut fiscus sit principis ærarium reipublicæ.

91. Heinsius cum Put., ut dedita, quomodo Canachium restituisse innuebat Torrentius, Schedæ Cauhii et Parrhasius, debita. Alii, dedita. Vat. Q. mendose, suspendiis pro stipendiis.

94. Hailsh. supra, reddite.

96. Ald. Weitz., alique edd. et mss. constanter nomisma, nisi quod in Alex. scribitur numisma, in editione Parrhasii numisma, in Vat. Q. videtur esse nomisma, in nonnullis Vulg. numisma. Heinsius ait non esse audiendum Wowerum, qui ad Minucium castigabat Ænigma nummis inditum, qui ad Minucium habuerit Joannem Gerardum Vossium. Wowerus quidem dicit fortasse rectius esse ænigma. Sed (ad dit) νόμισμα et χάρῃς et nummum notat. De nomismate vide supra comment. ad vers. 50, et Glossarium Ducangii.

97. Matth. xxii, 19, et seqq.: Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Jesus: Cujus est imago hæc et superscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo.

98. Parrhas., Da. Nempe justum postulo?

99. Hailsh., aut, ex quorundam veterum scribendi ratione, pro haud vel haut, ut scribit Weitz. Itinerarius edidit aut.

- 400 Signat Deus pecuniam.
Nec cum veniret, aureos
Secum Philippos detulit:
Præcepta sed verbis dedit,
Inanis a marsupio.
- 405 Implete dictorum fidem.
Quam vos per orlem venditis:
899 Nummos libenter reddite:
Estote verbis divi es.
- Nil asperum Laurentius
110 Refert ad ista, aut turbidum.
Sed ut paratus obsequi,
Obtemperanter annuit.
Est dives, inquit, non nepo

- A
115 Habetque nostra ecclesia
Opumque et auri plurimum.
Nec quisquam in orbe est ditior.
Is ipse tantum non habet
Argenteorum ænigmatum
Augustus, arcem possidens,
120 900 Cui nummus omnis scribitur.
Sed nec recuso prodere
Locupletis arcem Numinis:
Vulgabo cuncta, et proferam
Pretiosa quæ Christus tenet.
- 125 Unum sed orans flagito,
Induciarum paululum,

GLOSSÆ VETÈRES.

400. Signat, vindicat, curat, l. — Nomen illius non B
scribitur in nummis. Vat. A.
401. Aureos, Mancusa, Philippii Mancosi; sed hic
Philippos metri causa. Mancusa Philippii est civitas
de qua in Evangelio: Venit Jesus in partes Cæsareæ
Philippi, l. — Philipeos, id est, Bizantieos, vel Man-
cosos, alio modo Mancosus, vel denarios aureos. Vat. A.
406. Venditis, spargitis, l.
410. Refert ad ista, respondet, l.
412. Annuit, consentit, l.
417. Tantum, tam multum, l.
418. Enigmatum, figuras, denariorum. *Enigma*
obscura parabola; inde ænigma dicit nummorum; nam
metallis insensat s. obscuris, nomen regis capitur et im-
ponitur, l. — Denariorum, Mar.
419. Augustus, Octavianus, l.
422. Locupletis, divitis, locuples talentis. — Arcem
Numinis thesaurum Dei, l. — Numinis, id est D. i.
Vat. A.

COMMENTARIUS.

400. Tertullianus cap. 10 Apolog., Ab ipso Satur-
no primum tabulæ, et imagine signatus nummus. Minu-
cius Jano attribuit, quod Italos decerneret nummos si-
gnare. Id Lampridius in Alexandro Severo dixit
nummos figurare. Ducangius alique putant Justinia-
num anno 685 circiter Christi signo nummos primum
figurasse. Illi quidem Prudentii versus probare pos-
sunt tempore S. Laurentii non fuisse nummos Chri-
sti imagine aut nomine signatos; non autem recte
allegantur ad probandum id ætate Prudentii non ac-
cidisse. Nam Prudentius ex persona præfecti accom-
modate ad hujus tempora loquitur.
402. Egm., Hallsbronnen., Vat. P. male, *Philippus*.
Vat. A. Urb., *Philippeos*, Alex. *Filippos*; lege *Phi-*
lippos a Philippo rege ita dictos. Horatius regale nu-
mismata *Philippos*. Glossæ exponunt *Bizantieos*, seu
Mancosos. Glossa de Mancosa civitate Philippi aut
corrupta est, aut iuepta, aut utrumque.
401. Parrhasius scribit *marsuppio*.
406. Ald., Vat. A. a prima manu, Oxon., Gis. in
textu, Vat. Q. Urb., *quæ vos*, scilicet *dicta*: plerique
quam, nempe *fidem*. Put., *qua*; etiam Alex., *qua*; sed
supra, *quæ cum* Vat. P. et aliis.
413. Gis. ad marg., *Prædices, inquit*.
415. Gis. ad oram, *opesque et auri*.
116. Ald., Mar. a prima manu, Bong., omittunt est
post orbe.
418. Nebrissa legendum ait *emblema* um, et intel-
ligit vasa emblematis insignita. Revera ita legit Par-
rhasius, et Weitzius testatur quedam exemplaria ha-
bere *emblemata* um. Vera tamen est lectio *ænigmatum*.
Gieselius ex Huberto Goltzio observavit aversas nu-
mismatum epigraphas, quæ summorum virorum of-
ficia et munera, sæpe etiam propria symbola certis
signis ostendebant, vulgo, exteris posterisque vera
ænigmata fuisse. Argumento sunt in eum usum scri-
pta a Joanne Pierio hieroglyphica. In glossariis La-
tino-Barbaris ænigma moneta dicitur. Gothofredus,
lib. ix. cod. Theod., tit. 22, lege 1, opinatur Prudentium
ænigmata vocare numismata Cæsarum effigie cusa,
et in veteri glossario *ænigma* monetam exponi confir-
mat. Addit Arabes numismata Christianorum quæ
caput humanum præferunt, vocare *methalia*, quod
verbum proprie significat *εἰκόνας*. Hinc Hispani et Itali
vocant *medallas* et *in daglie*, vel potius a metallo.
419. I o ridicule Augustum exponit Octavianum
Omnes imperat res Augusti appellabantur. Suspica-
bar legendum Augustus, arcem possidens, Cui num-
mus omnis scribitur. Neque refert quod paulo post
occurrit Locupletis arcem Numinis, nam Prudentius
sæpe idem verbum in brevi orationis periodo repetit,
et hoc loco concinnum est comparare locupletis Nu-
minis arcem arcæ, cui nummus omnis scribitur, sive
in qua nummi undique congerantur. Veteres arcem
fisci, publicam, vel populi pro ærario interdum usur-
parunt, ut ex inscriptionibus veteribus patet. Erant
etiam arcæ pontificum, collegiorum, privatorum:
unde arcarii dicti qui eas administrabant. Erant præ-
terea arcæ vinaria, olearia, frumentaria, quæstoria, de
quibus vide Gothofredum lib. xii. cod. Theod., tit. 6,
lege 11, et Salsamium not. in *Ælium* Lampridium;
et de arcis ecclesiarum Ducangium. Si legatur *arcem*,
simpliciter arx ponitur pro imperio, ut notavit Bar-
thius lib. v. Adv., cap. 12, ex glossa veteri in codice
prisce ad vers. Prudentii in *Psychomachia*, *Et Chri-*
stum gaudere suis vicioribus arcem.
420. Nebrissa et alii interpretantur imaginem Au-
gusti in omni nummo scribi. Sic Juvenalis dixit sat.
6, vers. 204: *Scripto radint Germanicus auro*. Potest
etiam intelligi qui Augusto, sive arci, aut arcæ nummus
omnis scribitur, sive penditur. Scribere nummos alicui
dicitur, qui pro iis in certam diem solvendis creditori
cavet chirographo. Vide Plautum *Asin.* 2, 4, 34, et
Horatium *it.* sat. 3, vers. 69.
422. Vat. B. Prag., Mar. a prima manu, *minis*,
ma'e, pro *numinis*. Tertullianus et Augustinus vocant
etiam arcem, Paulinus mensam, Cyprianus corbo-
nam, alii gazophylacium, secretarium, sacrarium,
ubi scilicet opes ecclesie servabantur. Prudentius
ante vers. 42, *calest s. arcanum domus*. Vide Roswey-
dum ad Paulini epist. 34, et Binghamum tom. I. pag.
333, lib. ii. cap. 21, ubi probat archidiaconum vo-
cari *arcæ custodem*. Paulinus Petricordius, lib. iv. de
Vita S. Martini, *Protinus astanti diacono, quem more*
priorum Antistes sanctæ custodem leverat arcæ.
423. Prag. scribit *polyabo*.
424. Ald., *quæ Christi*, minus bene.
426. Nebrissa recte notat vocem *induciarum*: quia
scilicet Laurentius post triduum bellum cum præfe-
cto gesturus erat.

- Quo fungar efficacius
Promissionis munere.
Dum tota digestim mihi
120 Christi supellex scribitur :
Nam calculanda primitus,
901 Tum subnotanda est summula.
Lætus tumescit gaudio
Præfectus, ac spe deoratur
125 Aurum, velut jam conditum
Domi maneret, gestiens.
Pepigere tempus tridui :
Laudatus inde absolvitur
Laurentius, sponsor sui,
140 Et sponsor ingentis lucri.
Tribus per Urbem cursitat
Diebus : infirma agmina,
Omnesque qui poscunt stipem,
Cogens in unum et congregans.

- A 145 Illic utrisque obtutibus
Orbes cavatos præferens
Baculo regebat prævio
Errore nutantem gradum.
Et claudus infracto genu,
150 **902** Vel crure trunco semipes,
Præviore planta ex altera,
Gressum trahebat imparem
Est ulcerosis artubus
Qui tæbe corrupta sunt ;
155 Est ejus arens dextera
Nervos in ulnam contrahat.
Tales plateis omnibus
Exquirat, assuetos ali
Ecclesiæ matris peni,
B 160 Quos ipse promus noværat.
Recenset exin singulos,
903 Scribens virium nomina,

GLOSSÆ VETERES.

127. Fungar, utar. — Efficacius, operosius, melius, perfectius, l.
128. Mun' re, officio, l.
129. Digestim, ordinatim, ordinabiliter, rationabiliter, l.
130. Supellex, substantia, thesaurus, l.
131. Calculanda, numeranda, ordinanda, l.
132. Summula, numerus. Stipendium dicitur summa a sumendo, l.
136. Gestiens, gaudens, exsultans, lso.
139. Sponsor, promissor, l.
145. Stipem, elemosynam, l.
144. Cogens, colligens, l.

143. Illic, scilicet fuit. — Obtutibus, visibus, l.
146. Orbes, orbis dicunt vestigia aratri, sed non hic, nam scilicet sunt curati oculi, l.
149. Infracto, valde fracto : genua habens, sed non ulitur, l.
150. Trunco, syncope, l.
153. Est, scilicet illic, lso.
154. Tæbe, a tæbe, lso.
155. Arens, arida, lso.
159. Peni, arario, cellario, l.
161. Exin, mox, deinde, unde, exinde, l.
162. Virium, si nullat m, per singulos, ordinatim, singulariter, per singulos viros, l.

COMMENTARIUS.

130. In editione secunda Cellarii et in Parmensi scribitur *supellex*, quod non patitur lex carminis.
131. Parrhasius, Nam calculandum primitus. Calculare occurrit apud Sidorium et alios non veteres; calculator apud Martialem, Ulpianum et vet. inscriptiones.

132. Alii habent *tum*, alii *tunc*.
134. Ald., Mar., Rat., Ambr., et alii antiquissimi Heinzi ani, Parrhasius, Gis., *spem decorat*. Weitz. cum Pal. restituit *spe deoratur*, ut legitur in Vat. A, B, Alex., Rott., et conjectaverat Cauchius. Poveratus etiam legerat *spe deoratur*, ac similem phrasim ex Cicerone pro Flacco allegaverat : *Amisum enim est præter spem, quod erat spe deoratum*. Veteres legebant et distinguebant *ac spem deoratur*, Aurum, etc.

136. Fortasse præ oculis habuit locum Cicronis in Pisonem : *Nummus interea mihi, Caesar, neglectis scæculis triumphalibus, domi manet, et manebit*.

138. Rat., *Laudatur, inde absolvitur*.
141. Hailsbr. inepte, *per orbem*.
143. Nonnulli scribunt *omnisque*.

144. Ald., Parrhasius, Gis. ad oram, Weitz. scripti Heinzi ani et nostri, *Cogens in unum, et congregans*. Fabr., Gis. in contextu, *Cogens in unum congregat*.

149. Parrhasius, *est claudus pro et*. Vat. B, *gradu*; supra, *genu*.

150. Mar., *truncus semipes*, supra *trunco*. Rat., *truncus, semipes*.

151. Tria claudorum genera decribit, *fractio genu, trunco crure, brevior planta altera*.

156. Rott., *in unum contrahat*. Egmont., *in ulnam contrahit*. Una est os brachii.

158. Weitz. scribit *assuetos*, quia ita invenit in Widm. Sæpe dixi ineptissimum esse ex unius vel alterius codicis errore certam scribendi rationem sequi.

159. Laudabilis olim hæc erat consuetudo, ut ec-

cliarum pauperes alerentur; quæ maxime viguit in Ecclesiâ Romana omnium Ecclesiarum matre ac magistra, quævis quævis Ecclesia mater eorum qui in ea educantur recte etiam dicatur. Ante fores ecclesiæ pauperes consistebant, ut elemosynas acciperent. Vide vers. 178.

160. Omnes vet. edd., etiam Parrhasius, ediderant *ipse primus*. He usque ex Pat. restituit *promus*, quod in Boher. per vetusto confirmatum reperit. Teolius in uno Vat. invenit *promus*, qui fortasse est Alex., ubi id videtur esse pro div. lect. In Vat. P est *primus*. Recentiores omnes sine ulla dubitatione arripiunt *promus*. Et sane *promus* convenienter dicitur, quia præcessit *peni*, et diaconi arcæ ecclesiæ præerant, ut notat Heinzi ani. Addo ex S. Paulino epist. 12 ad Severum inscripti-nem a dextra apsidis : *Hic locus est, veneranda penus qua conditur, et qua Promittitur alma sacri pompa ministerii*. Itaque primus diaconus, qui penum *fidis gubernabat clavibus*, ut ante dicebat Prudentius (nam ecclesiæ arcanum domus est hæc penus) non immerito *promus*, et *promus condus* vocabitur. Nihilominus non penitus damno communem tot codicum lectionem *primus*, quæ etiam exstabat in antiquissimo codice Bollandianorum sæculi viii aut ix. Potest enim intelligi Laurentium novise pauperem, quia primus erat et septemviris seu diaconibus, ut vers. 37 expressum est, et ad primum diaconum cura pauperum spectabat, ut ex vers. 44 patet. Voluntasque dispensans *opes*, et colligitur ex concil. iv Carth. can. 17 : *Ut episcopus gubernationem viduarum, pupillarum, ac peregrinorum non per se ipsum, sed per archiepiscopum, aut per archidiaconum agat*. In comment. Ez-chiel. cap. 48, Hieronymus ait : *Qui primus fuerit ministrorum, quia per singula concionatur in populos, et a pontificis latere non recedit, injuriam putat, si presbyter ordinatur*.

- Longo et locatos ordine
Astarte pro templo jubet.
163 Præscriptus et jam fluxerat
Dies : furebat fervido
Judeus avarus spiritus,
Promissa solvi efflagitans.
Tum martyr : Assistas velim,
170 904 Coramque dispostas opes
Mirare, quas noster Deus
Prædices in sanctis habet.
Videbis ingens atrium
Fulgere vasis aureis,
175 Et per patentes porticus
Structos talentis ordines.
Ii ille, nec pudet sequi.
Ventum ad sacramentum januam :
Stabant catervæ pauperum,

- A 180 Inculta visu examina.
Fragor rogantium tollitur :
Præfectus horrescit stupens
Conversus in Laurentium,
Oculisque turbatis minax.
185 Contra ille, Quid frendens, ait,
Minitaris ? aut quid displicet ?
Num sordida hæc, aut vilis ?
Num despuenda existimas ?
905 Aurum, quod ardens astita,
190 Effossa gignunt rudera
Et de metallis squalidia
Pænalis excedit labor.
Torrens vel amnis turbidis
Volvens arenis implicat,
195 Quod terrulentum ac sordidum
Flammis necesse est decoqui.

GLOSSÆ VETERES.

164. Pro templo, *coram*, l.
165. Præscriptus, a iudice, deputatus. — Fluxerat, *generat*, præterit, l.
168. Efflagitans, postulans. l.
169. Tum martyr, a. t. — Assistas, ut, l.
170. Coramque, *palam*, l.
175. Patentes, amplas, l.
176. Structos, cumlatos, Mar.
181. Frigor, clamor, l.

183. In Laurentium, *contra Laurentium*, l.
188. Despuenda, *contemnenda*, l.
189. Sitis, desideras, l.
190. Rudera, arizai, vel stercora. Rudera dicuntur maceriam ruinæ, l.
192. Pænalis, durus. — Excedit, fabricat, excoquit, l.
194. Arenis, sicut Partolus et alii, l.

COMMENTARIUS.

163. Teolius Ignatium Comum impugnat, quod affirmaverit Prudentium in his rerum adjunctis enarrandis paulo aliter ac in Actis referuntur, aut poetica licentia abusum, aut longe ab Urbe binis remotum Alpibus rem, uti accidit, non bene didicisse. Etsi autem descriptiones poetice ameniores narrationibus historicis esse debeant, tamen si qua sit in re ipsa varietas, fides potius adhibenda est Prudentio quam Actis anonymis. Nam quod ait Comus, Prudentium hunc huiusmodi scisse juvenem, et antequam Romam venisset, et poeta palatium fuisse renuntiatus, nugæ hæc sunt sine ulla idoneo auctore prolata.

164. Nunc ait pro templo, postea vers. 175, ingens atrium; vers. 175, per patentes porticus; vers. 178, sacramentum januam : quæ omnia probant Romæ domum amplam fuisse in quam Christiani ætate S. Laurentii conveniebant; et quæ tunc saltem a præfecto Urbis fuerit cognita. Huiusmodi aedes sacræ a primis Christianis non appellabantur templum, quod hæc vox versale quid consecrationis paganæ indicaret. De re plane constat. Ad æreulum pertinet quod auctor Recognition. in fin. refert : Theophilus, qui erat cunctis potentibus in civitate sublimior, domus suæ ingentem basilicam ecclesiæ nomine consecravit. Eusebius, lib. viii, cap. 1, narrat Christianorum numerum inter Valeriani et Diocletiani persecutionem adeo crevisse, ut præcis ædificiis jam non contenti, in singulis urbibus spatiosas ab ipsis fundamentis construerent ecclesias. Optatus Milevitanus lib. i testatur ante persecutionem Diocletiani basilicas plures fuisse quæ Christianis abbatæ sunt, postea resituta. De ecclesiis in ultima persecutione Diocletiana solo æquatis passim loquantur Arnobius, Lactantius, Eusebius, Hieronymus, Augustinus, Theodoretus, Gildas, et alii.

165. Gis. en jam : in prima ed., et jam, quod reliqui habent.

166. Ald., Put., Oxon., fervidus Judeus avaro : plerique, etiam Heinsius, et Parrhasius, fervido Judeus avarus.

170. Ald., Sich., Mar., et nonnulli alii cum Gis., Weitz., dispostas. Castigatores Heinsiani, Alex., di-

spositas, quod a metro minime respicitur. Parrhasius edidit dispostas, in emendationibus subrogavit dispostas, quod aures magis probant.

172. Utitur Laurentius voce ambigua sanctis, quæ intelligi possent sacraria et secretaria ecclesiæ, seu arca, vel etiam ipsum templum, et simul significatur pauperes Christiani : nam, ut constitit ad vers. 80, sanctorum appellatio Christianis omnibus tribuebatur : Sanctum pro templo non est vox solum ad Latinitatem Inscriptionum referenda, quod nonnulli putarunt. Persius pro templo posuit sanctum sat. 2, vers. 69 : D cile, pontifices, in sancto quid facit aurum.

181. Hail-br., fragor, supra clamor.

183. Prag., conversus ad.

184. In Mar., Vatt. A, B, Rat. desideratur quæ post oculis.

185. Mar. a prima manu, Widm., quid farena.

186. Parrhasius emendavit minaris : sed probum est minitaris.

188. Parrhasius scribit despuenda.

189. De siti auri vide vers. 45.

190. Sich. stercora. Retine rudera, Codex Ambr. scribit offossa, quod damnare non audent Heinsius; nam in veteribus Maronis exemplaribus occurrunt offugere, offulgere, offore, obvolvi aris, et similia. Vide Comment. ad vers. 410. Psychomachia. In glossa arizai vocabulum est quod solum lisonem habet auctorem apud Ducangium.

192. Mar. a prima manu, Prag., Rott., excludit. Vox pænalis Paulini, Prosperi, Sedulii, Aviti et similia est. Tertullianus etiam de eadem re cap. 27 Apolog. : Itaque cum vice rebellantium ergastulorum, sive carcerum, vel metallorum, et hoc genus pænalis servitutis erum, aut odorens nos. De quo genere pænæ agunt Gallonius et Sagittarius.

193. Rat., Bong., Widm., et amnis pro vel amnis. Vat. A, Egm., Hailbr. a prima manu, turbidus.

195. Hac voce terrulentus usus etiam est in præf. Hamart., vers. 5.

196. Weitzius scribit dequoqui cum Hailbr. A. ii recte, decoqui.

- Pudor per aurum solvitur,
Violatur auro integritas,
Pax occidit, fides perit.
200 Leges et ipse intercidunt.
Quid tu venenum gloriæ
Extollis et magni putas?
Si quæris aurum verius,
906 Lux est, et humanum genus.
205 Illi sunt alumni luminis,
Quos corpus aretat debile,
Ne per salutem viscerum
Mens insolescat turgida.
Cum membra morbus disjicit,
210 An' mus viget robustior:
Membris vicissim fortibus
Vis sauciatur sensuum.
Nam sanguis in culpa calens
Minus ministrat virum,
215 **907** Si fervor effectus malis

- A** Elumbe virus contrahat.
Si forte detur optio,
Malim dolore asperissimo
Fragments membrorum pati,
220 Et pulcher intus vivere.
Committite formas pestium
Et confer alternas lues,
Carnis morbus foedior,
An mentis et morum ulcera?
225 Nostri per artus debiles,
Intus decoris integri,
Sensum venusti innoxium
Langnoris experies gerunt.
Vestros valentes corpore
230 Interna corrumpit lepra,
Errorque mancum claudicat,
Et circa fraus nihil videt.
B Quemvis tuorum divitum,
Qui veste et ore prænitent,

GLOSSÆ VETERES.

197. Pudor, castitas, verecund'a, I.
198. Integritas, virginitas, I.
199. Occidit, deficit, Iso.
201. Quid, quare. — Venenum, avaris. — Gloriæ, aurum dicit, I.
202. Magni, pretii esse, I.
204. Et, etiam. — Humanum, scilicet aurum, I.
205. Illi, mendici. — Alumni, socii, vel filii. — Luminis, regni cælorum, I.
206. Aretat, affligit, I.
208. Insolescat, superbiat, sine consuetudine vivat, intumescat. — Turgida, superba, I.
209. Cum, quando. — Disjicit, secat, consumit, lacerat; disperdo, disjicio, I.
210. Viget, interius, I.

211. Vicissim, mutuarum, Iso.
212. Sensuum, mentium, I.
213. Nam, quoniam. — In, ad, I.
215. Effusus, infructuosus, vacuus, I.
216. Elumbe, infirmam libidinem, quia sine viribus facit, infirmum, debile, infirmam libidinem. — Contrahat, colligat, I.
221. Committite, compara. — Pestium, vitiorum, I.
225. Carnis, utrum, Iso.
227. Venusti, pulchri, I.
229. Valentes, robustos, I.
231. Mancum, curvæ, I. Adverbium. Prag.
235. Quemvis, quemcumque asser, I.
234. Ore, facie, I.

COMMENTARIUS.

200. Lucanus lib. III, vers. 418: Usque adeo solus ferrum mortemque timere Auri nescit amor: percunt discrimine nullo Amisæ leges. Virgilius, lib. VI, vers. 652, Finit leges pretio, atque refinit. Verum de avaritia, radice omnium malorum, huiusmodi sententia passim sese offerunt.

201. Nebrissa explicat aurum esse venenum gloriæ, quia eo vera gloria perit, aut quia more christiano gloria accipitur pro vita æterna. Prima interpretatio magis placet: sic pudor per aurum solvitur, violatur auro integritas, etc.

204. Teolius ita hunc versum exponi posse arbitratur: Si quæris aurum, illius splendore raptus, scias humanum genus esse lucem, et pauperes esse alumnos seu participes lucis. Verius et simplicius Nebrissensis: Christus, qui est lux mundi, et homines ab eo redempti. Unde subdit: Illi sunt alumni luminis; de quo lumine Joannes præbuit testimonium cap. I. Sane Laurentius occasione auri, quod præfectus cupiebat, Christum verum aurum et lucem opportune illi prædicavit. Tollebat in cap. I Joannis, Magno consilio utraque locutione Joannes in presenti usus est: dixit enim: In ipso vita erat, ubi vita pro ea quam Verbum efficit et dat nobis, ponitur. Postea subiungit: Et vita erat lux, ubi vita pro ipso Verbo, quod est causa vite, accipitur.

209. De hoc verbo disjicit, aut dissecat, ut plerique eodd. scribunt, aut uno s disjicit, ut habet Rat., dictum jam est ad hymn. I Cath., vers. 97. Ald., Fabr., Gis. in contextu, dissecat. Parrhasius, Gis. ad oram, Sich. et alii, disjicit. Gifanius in Protreptice ait se in Ovidii et Prudentii mss. invenisse disjicit, et in quodam vet. Prudentii disjicit; et apud Virgilium in vet. l.b. disjice constanter exaratum, monuisse Pierium. Cæterum (ad II) ut ingenue dicam quod sentio, de his

C locis mihi non liquere profiteor, sed mutationes edidi. Querendum ergo amplius. Weitzus et Heinsius amplexi sunt disjicit.

210. Ep. II ad Cor., cap. XII, v. 10: Cum enim infirmor, tunc potens sum. Ludovicus a Ponte egrægiū librum edidit de Thesauro aggritudinum corporis.

214. Ald., mentis. Sich. cum id invenisset, re in restituit membra. Parrhasius jam ediderat membra.

215. Parrhasius in culpam cordis, quod metri l'ri non patitur.

215. Mar. scribit servos. Hailsbr., effectus malis. Lege effectus.

222. Parrhasius primum scripsit lues; quod meto adversatur, correxit vices: sed melius est lues. Hailsbr., alteras lues.

228. Ald., Vat. A supra, Pot., Oxon. et alii edid. atque mss., laboris. Urb., Valt. B.Q., Weitz., Mar., Rat., Sich., languoris, quod rectius est. Al. x., Parrhasius scribunt languoris. Vat. Q., mendose, langores experti. Weitzius edidit languoris experti. Lege experti.

D 234. Parrhasius, errorque moncus. Mar. pro div. scripti, mance.

235. Ald., Vat. A supra, Wiem. supra, Fabr., Gis. prima ed., principum. Melius alii, divitum, ut respondet mos pauperum.

234. Vat. A. prænitent, quod pro diversa scriptura a Weitzio indicatur, et exstat in Fabricio. Giselinius mendose edidit prænitent, et correxit prænitent; Heinsius et Chamillardus mendose etiam prænitent. Ruinartius ex mss. S. Michælis restituit prænitent. Verum prænitent jam olim exstabat in editione Ablina, et Tornæsiana ap. 1553, Parrhasiana aliisque. Suspiciatur Ruinartius legendum et auro: quo fortasse alludit Alex., Qui veste et oro prænitent.

235 **908** Magis probabo debilem,
Quam quis meorum est pauperum.

Hunc, qui superbit serico,

909 Quem currus inflatum vehit,
Hydrops aquosus lucido

2.0 Tendit veneno intrinsecu.

Ast h'c avarus contrahit

Manus recurvas in volam,

236. Pauperum, scilicet sit, l.

237. Serico, purpura, l.

239. Hydrops, hunc, l.

242. Volam, in mediam palmam, medietas pal-
mae, lso.

243. Uncis unguibus, ungulis curreis, l.

246. Scortia, scortum, quasi sortum. Sortum est so-

A Plicans et uncis unguibus,
Laxare nervos non valet.

245 Istum lib do seida

Per scortia tractum publica

Luto, et cloacis inquinat,

Dum spu ex mendicat stupra.

Quid ille fervens ambitu,

250 **910** Sitimque honoris astuans,

GLOSSÆ VETERES.

lea: sicut enim solea maceratur in manu aitoris, sic
pellicula meretricis ab adulteris, l.

247. Cloacis, lacubus, sordibus. Cloacæ sunt loca in
quibus adnatast stercore civitatis, l.

249. Fervens, ardens desiderio. — Ambitum, cupi-
ditatem, honorem, lso.

250. Astuans, desiderans, l.

COMMENTARIUS.

236. Ald., Bong., meorum pauperum, sine est.

237. Teolius ex Mazochio tom. I Specim. Biblic.,
dissert. 8, part. 2, etymon serici refert ad arborem
sorek, cuius mentio fit Genes. xlix, 11. De eadem
origine jam disseruerat Bemanus de Orig. Lat. ling.
verbo Sen ex Buxtorffio et Kimchio, qui tamen sorek
proprie interpretantur surculus. Accipitur plerumque
sorek pro vinea. Communis opinio etiam antiquissi-
morum scriptorum etymologiam repetit a scribis,
quod nomen est animalium nentium metavam, sive
rude sericum, et populorum ubi hæc animalia nutri-
untur. Nonnulli ex arboribus sericum sine bomby-
cum opere fieri putant: sed verius videtur, antiquos
scriptores arborum mentionem facere, quod in arbo-
ribus vermiculi serres lanam, sive sericum texunt.
De comparationibus morborum corporis cum vitis
animi videri possunt Chrysostomus, Basiliius alique
SS. Patres, qui in eis explicandas frequentes sunt.
Giselinus, quoniam medicum agebat, diligenti, et
peritus, quantum quidem ad rem medicam pertinet,
hos versus illustrat, cuius explanationem juvat pro-
ferre. Elatos homines ac superbos hydropicis similes
facit Prudentius, quibus crudorum humorum copia
vilitatis sanguinis massæ affusa, cutim prætumidam
reddidit. Ambitiosos, et honorum cupidos *ῥαῖσιν* la-
borantibus; his enim, cum a curis, vigiliis intensis-
que cogitationibus morbus oriatur, perpetua frigida
sitis, ampla et frequens exspiratio, bilis vomitus, im-
mensus ac mordicans totius corporis calor fere ad-
sunt. Avaros, et *ἄσχετους*, quod iis manus tenaces
sint, et ad rapiendum paratæ, ebiragricis comparat:
tales, ne dolo em ab humore magno in digitorum
vincula, et articulos impaccio excitatum augeant, ne-
que manus adducunt omnino, neque etiam explicant:
sed in medio quodam situ continent, qui et maxime
doloris sit exers, et naturæ consentaneus. Sic etiam
malevolos obrectatores, h' patris seu splenetici:
fortasse quod cum his omnia membra sint arida et
præ inedia consumpta, tamen cibum fastidiant, bilis
vomitione prorumpat, unguis denique a scalpendo
non continet: quæ omnia ad calumniatores non
illeptis quis traduxerit. Invidos præterea cum stru-
mosis, seu *χοιρῶδες* confert, nec male, quoniam
hujusmodi morbi genus adipem corni circumsumit,
ipsamque adeo cutim exedit, et ulcus in dies serpendo
ulterius reddit malignius. Postremo idololatrias regio
morbo laborantibus non dissimiles esse ait: quod
quemadmodum isti, ut valetudinem recuperent, lectis
mollioribus, ludis, lasciviaque demulceri debent: ita
infelices daemonum cultores, cum religio iis pro ludò
et inani plebeculæ terrentamento sit, ex impotenti
fere mollietate, insolentia, et dissolusione cæcitatatis
abripiantur. Rude et incultum quid iis Deus sonat.
Dii immortales dicendi sunt eis sua fata, cæi cur-
sus, orbiumque celestium genios affligunt, idque

B animi causa, cæteroquin *ἄσχετοι*, et nihil minus, quam
immortalitatem somniantes. Quod ad ganeones atti-
net, qui se ad putidissima usque scortia complectenda
abijciunt, eos non agrotis, sed infimæ sortis hominibus
sordicis, latrinæ, et cloacæ everrentibus pares facit.

239. Ald., Heinisiani omnes, Fabr., Weitzius, nos-
tri, Sich., lucido, et notat Nebr. ex Horatio, Tur-
gescit vitrea bilis; ex Persio, splendida bilis; Heinisius
vero ex Horatio, Aquosus albo corpore languor. Gis.
ad oram, lurido, quod Heinisio non displicebat. Par-
rhasius, livido. Teolius ait lucido habere mss. omnes,
livido editiones. At pleræque editiones clare lucido
præferunt.

240. Heraldus in Arnobium lib. II, pag. 149, plura
de avarorum moribus habet, et hos ipsos versus ex
Prudentio, quos tamen ex martyrio Vincentii desump-
tos per memoriam errorem dicit.

242. Gronovius, cap. 5 Observat. eccles., ex Widm.
Weitzii lexit Manus recurvas in volam, et cum in
vulg. sit Manus recurvas, et volam, ipse restituit
vult Manus recurvas in volam, et Plicans. Heinisius
cum vulg. facit, et cum Heinisio Teolius, qui Heinisio
favere melioris notæ codices Vaticanos affirmat. Celi-
rius secutus est codicem Widmantianum, cui revera
astipulantur Vat. B, Mar., Rat., Prag. Recte dicitur
contrahere manus recurvas in volam, ut ver. 156, Ner-
vos in ulnam contrahat. De avaris Psyc. om. vers. 463,
Spoliisque unguis exercet avaros.

245. Quod Gronovius volat in volam, et plicans
aduncis unguibus, concinnius ex nostris codicibus
Mar., Rat., Prag., Vat. B, restituitur, scilicet Pli-
cans et uncis unguibus, non plicans aduncis, ut hac-
tenus editum est. Egm., Pal., Widman. supra minus
recte, ungulis pro unguibus. Ungula dici solet de ani-
malibus, quæ digitos non habent. In Isone ungulis
fortasse est diversa lectio.

246. In glossa corrigendum videtur corium pro sor-
tum: nam etymon scorti trahitur a corio; et scortum
proprie est pellis crassior.

D 248. Plautus Amph. act. IV, sc. 2, vers. 12: Quia
senectia ætate a me mendicis malum.

249. Widm., Bong., Sich., Mar., Vat. B, Rat., am-
bitum, Sitimque, quod tenuit Teolius, quia ab Hein-
sio hæc lectio commendatur. Ipse Heinisius edidit
ambitu, Sitimque, ut exstat in Ald. et multis mss.
Miratur Teolius Chamillardum adhuc habere cum
vett. edd. ambitu, Sitique. At in Chamillardo idem
lego quod in Heinisio, ambitu, sitimque, nisi quod
Heinisius scribit sitem cum Egm. Bemanus verbo ex
Pal. ns. legit ambitu, et mendosum ambitum in
aliis esse putat. Notat vero ambitum pro ambitione
poni. De hac phrasi astuare sitim vide comment. ad
vers. 9, lib. I contra Symmachum.

250. Parrhasius cum aliis vett. edd., ut dictum est
vers. sup., legit ambitu, Sitique.

- Mersisne anhelat febris,
Atque igne venarum furit?
Quisquis tacendi intemperans
Silenda prurit prodere,
253 Vexatur, et scalpit jecur,
Scabiemque cordis sustinet.
Quid invidorum pectorum
Strumas retexam turgidas?
Quid purulenta et livida
260 Malignitatum vulnera?
Tute ipse, qui Romam regis,
Contemptor aeterni Dei,
Dum daemonum sordes colis,
Morbo laboras regio.
265 Illi, quos superbus despicias,
911 Quos execrandos iudicas,
Brevi ulcerosos exuent
Artus, et incolumes erunt.
Cum carne corruptissima
270 Tandem soluti ac liberi,
Pulcherrimo vitæ statu
In arce lucebunt Patris:

- A Non sordidati, aut debiles,
Sicut videntur interim;
275 Sed purpurantibus stolis
Clari, et coronis aureis.
Tum si facultas suppetat,
Coram tuis obtutibus
Istos potentes sæculi
280 Velim recensendos dari.
Pannis videres obsitos,
Et muculentis naribus,
Mentum salivis nvidum,
Lipposque palpebra putri.
285 Percante nil est tetricius.
912 Nil tam leprosum aut putridum:
Cruda est cicatrix criminum,
Oletque ut antrum tartari.
B Animabus inversa vice
290 Corrupta forma infligitur,
Quas pulcher aspectus prius
In corpore oblectaverat.
En ergo nummos aureos,
Quos proxime sponderam,

GLOSSÆ VETERES.

251. Mersis, occultis, in mentem mersis, l.
254. Prurit, quasi perurit, ardet. Prurigo ex ardore nimio venit, l.
255. Vexatur, se cedit. — Scalpit, scabit, l.
258. Strumas, tumores, chelen. — Retexam, referam, l.
259. Purulenta, putrida, venenosa, a pus, puris, l.
261. Morbo regio, elephantico. Regis morbus, et arcuatus, et ictericus, et elephanticus. Regius ideo dicitur, quia non potest curari nisi regis cibis; aut quod revicem mortis pandat; elephantinus, eo quod elephantino osse curetur; arcuatus, eo quod colorem arcus caelestis habet, l., Vat. A.

267. Brevi tempore, statim, l.
271. Interim, nunc usque dum, hic est, l.
277. Facultas, possibilitas. — Suppetat, abundat, l.
280. Recensendos, numerandos, lso.
282. Muculentis, sordidis. Marcus, qui præcisum habet nasum, l.
284. Lipposque, scilicet oculos. — Putri, humida, l.
285. Tetricius, nigrinus, l.
286. Leprosum, leprosus a laterum pruritu, l.
289. Animabus, vacat. — Inversa vice, una pars, l.
290. Forma, imago, l.
293. En ergo, scilicet habes, præsentatim, l.
294. Proxime, nuperrime, l.

COMMENTARIUS.

251. Parrhasius, mersusne, quod melius fortasse est quam mersisne. Hailsbr., habebat, male, pro anhelat.

256. Vat. A, sordis, supra recte cordis.

261. Ald., Pal., Parrhasius, Heinsius, cum aliis ed., tute ipse. Weitzius, tu et ipse, quod confirmant Vat. A, B, Mar., Rat., Prag.

265. Heinsius cum Put., colis. Alii edd. et mss., coles, nisi quod Cellarius et Chamillardus Heinsio adherent.

269. Weitz., quin carne. Alii, cum.

273. Mar., Rat., ac debiles.

276. Weitzius explicat coronas aureas martyribus donari ad similitudinem militum. Verum hic sermo est de Christianis propteribus, qui in arce lucebunt Patris, si recte vixerint, sive martyres fuerint, sive scus. Omnes igitur qui vitam æternam consequuntur, coronis aureis, quas vers. 926 Hamartigeniz rutilas Prudentius vocat, donabuntur. Paschalius, de Coronis lib. viii, cap. 5, ostendit ex Prudentio martyres Christi ad similitudinem militum, sicuti triumphatores tyrannicæ impetatis, coronis aureis insigniri.

277. Ald. et alii scribunt tunc si.

281. Terentius Heaut. ii, 5, 53, Pannis obsita, neglecta, immunda illuvie.

285. Ald., nihil; ita edidit Parrhasius, sed emendavit nil. Posset retineri nihil mono-yllabum, aut recepto triachy secundo loco.

286. Pro aut, Mar., Rat., Vat. P, habent ac. Egm.,

Hailsbr., Palat., Vat. A. Heinsio potiores, putidum Ald., vult. edd., etiam Parrhasius, Vat. P. Q. Alex. Urb., Mar., Rat., alique multi, putridum; neque video cur Teolius Vaticanos pene omnes pro putidum allegaverit. Heinsius quidem legit putidum, sed duabus manibus rationibus permotus, quia putri jam præcessit, et quia Prudentius primam in putris solet corripere. Nolle id ab Heinsio dictum. Nam præcessit putris, non putridus, et sensu nonnihil diverso. Quod autem Prudentius primam in putris corripere solitus sit, quid velat quominus syllabam certo communem vel in putris, vel in putridus aliquando produxerit? Imo produxit in putris hyn. 7 Cath., vers. 9. Arvina putrem ne resudans erupulam.

288. Virgilius vi Æn., Quam super haud ulla poterant impune volantes Tendere iter pennis: talis sese oblitus atris Fancibus effundens spera ad convexa ferebat. Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum. Illic fauces graevolentis Averi.

289. Scriptores posterioris ætatis ita sæpe sunt locuti; et præponebant quidem participium versa vice, non vice versa: Prudentius metri causa inversa vice. In glossa vocat mendum cubare videtur. Prudentius ait, animabus quas olim pulcher aspectus oblectaverat in corpore, e contrario corruptam formam infligi, quod explicat Nebrissa verbis Aristotelis in Ethic.: Πάντα μετρίαν καὶ ἀντιστρεφόμενα, ut quæ per contraria fieri debent, ut qui dum viverent erant ornatus studiosi, in morte sint deformati.

- 295 Quos nec favillis obruat
Ruina, nec fur subtrahat.
Nunc addo gemmas nobiles.
Ne pauperem Christum putes:
Gemmas corusci luminis,
300 **913** Ornatur hoc templum quibus.
Cernis sacratas virgines,
Miraris intactas anus,
Primique post damnum tori
Ignis secundi nescias.
305 Hoc est monile Ecclesiae:
His illa gemmis comitur,
Dotata sic Christo placet,
Sic ornat altum verticem.

303. Damnum, amissionem, l.
304. Ignis, amoris. — Nescias, viduas, l.
305. Monile, ornamentum, l.
306. Comitur, ornatur, l.
307. Dotata, ornata, l.
309. Ecce, l.
317. Furcifer, exclamative, succensor ignis, l.
318. Strophas, versutias, fraudes; versus, strophas
fraus quae techna vocatur, unde strophosus fraudulen-
tus vocatur. — Cavillo, derisione, vel deceptione. Ca-

GLOSSÆ VETERES.

- A Ecceum talenta suscipe,
310 **914** Ornabis urbem Romulam,
Ditabis et rem principis,
Fies et ipse ditior.
Ridemur, exclamat fremens:
Præfectus, ac miris modis
315 Per tot figuras ludimur,
Et vivit insanum caput!
Impune tantas, furcifer,
Strophas cavillo mimico
Te nexuisse existimas,
320 Dum scurra saltas fabulam?
Concinna vi-a urbanitas
915 Tractare nosmet ludicris?

B *ritum convivium cum joco; illusione vel deceptioni
derisoria. — Mimico, scurrili, l.*
319. Nexuisse, involuisse, l.
320. Saltas, saltare facis, vel saltando dicis, l.
321. Concinna, composita. — Visa, scilicet est. —
Urbanitas, eloquentia. Conventient urbanitas, id est
pulchritudo. Cinnam genus potionis ex diversis mixtu-
ris compositæ; inde concinna res, ex diversis composita
sententiis, lso.

COMMENTARIUS.

295. Hailsbr., quod nec. Ex Luc. xii, 35: Facite
vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non de-
ficientem in cælis: qui sur non appropriat, neque linea
corrumpit.

299. Ald., Gis. prima ed. in textu, numinis; me-
lius alii luminis. Sic vers. 203, *Illi sunt alumni lumi-
nis*: quanquam hoc loco gemmarum splendor intelli-
gi poterit.

300. Singulare hoc notandum, quod relativo qui-
bus absolvat strophæ, raro trajectionis exemplo.

301. Mar., a prima manu, Prag., Widm., cerne;
Hailsbr., cernes. Alti, cernis.

302. Bong., Fabr., Pal., Gis. prima ed., *miris*, alii,
miraris. Nebrissensis et Chamillardus anus intactas in-
telligentes viduas ignis secundi nescias post damnum
primi tori, quanvis alias a Virgilio intacta virgo di-
catur. Existimo hic etiam ipsas sacratas virgines vo-
cari intactas anus, quod virginitatem ad senectutem
concreverint; tum his addi viduas ignis secundi
nescias. Scilicet alie sunt intactæ, alie ignis secundi
nescie. Aldus quidem et Parrhasius ita distinguunt,
ut interrogationis notam post intactas anus apponant,
et lso glossam viduas apponit post nescias. Gothofre-
dus, in lege 2 cod. Theod., lib. ix, tit. 25, suspicatur
legendum *invitas*, quæ inviviras, seu viduas pro vel
invitas, quia a Prudentio hoc loco aliisque Patribus
viduæ et virgines junguntur, raptusque earum exequan-
tur. Verba ejus legis, a Joviano latæ anno 364,
ita habent: *Si quis non dicam rapere, sed vel atten-
tate matrimonii jungendi causa sacratas virgines, vel
invitas anus furit, capituli sententiæ seruetur*. Confi-
et præterea legi posse vel non invitas. Sed mihi sen-
tentia legis recte procedere videtur; scilicet prohibe-
tur attentari matrimonii jungendi causa virgines
sacratas, etiam non invitas, aliasque non sacratas in-
vitas: quod pluribus confirmare possem, sed non
vacat.

305. Hoc elogium virginum et viduarum addi po-
terit innumeris aliis quibus Christiana castitas merito
celebratur. S. Cyprianus in libr. de Disciplina et Ha-
bitu virginum: *Flos est ille ecclesiastici germinis, de-
cus atque ornamentum gratiæ spiritualis, læta in dolos,
laudis et honoris opus integrum atque incorruptum, Dei
imago respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior
portio gregis Christi. Gaudet per illas, atque in illis
largiter floret Ecclesiæ matris gloriosa secunditas*:

quantoque pius copiosa virginitas numero suo addi,
tanto plus gaudium matris augeat.

307. Ecclesiæ comparatur sponsæ ornata viro suo
Apocalypsis. cap. xxi. In hymno Dedicationis ecclesiæ
ad vespas, Sponsæque ritu cingeris... *Dotata Patris
gloria*.

C 309. Siehardus, *talentum*. Alex., *alenta*, supra ta-
lenta. Parrhasius, *Hæc tu talenta suscipe*, quod Latini
est. Alioquin ecceum erit purum adverbium.

311. Horat., ep. 1, lib. 1, *Ut rem facias, rem Si
possis recte, si non, quocunque mo o rem*. Patrimo-
nium res significat.

313. Parrhasius, Rat. a prima manu, Vat. A a pri-
ma manu, Mar., Vat. B, Egm., Pal., Hailsbr., Ambr.,
Thuan., Alt., Rott., tres Torrent., Heinisius, Gis. ad
oram, *fremens*. Weitzium cum aliis, *furens*

314. Ald., et *miris*; alii, ac *miris*.

317. Isonis glossam non intelligo. Notum est furci-
ferum vocatum servum qui ignominie magis quam
supplicii causa furcam circa viciniam, aut per mitem
ferre cogebatur. De furca tam veteri quam nova Li-
psius lib. iii de Croer.

318. Thuan., *capillo*, male. Apud Sedulium lib. v
perperam circumterri *labellis*, et *favillis* pro *capillis*,
notavit Heinisius: *Jam jamque volant mendacia mille
In Dominum vanis hominum constata cavillis*. Mimis
ab imitatione rerum vilium et personarum dicitur:
hinc pantomimus omnium rerum imitator. Solebant
autem mimi jocos et sententias in illa sua represen-
tatione miscere, ac celebres sunt sententiæ Publii
Mimi. Laetantius, lib. vii, cap. 12. *Sententia deliri
hominis ridicula mimo dignior quam schola fuit* quod
sumpsisse videtur ex Minucio: *Non philosophi sane
studio, sed mimic vitio digna ista sententia visa est*.
Alii legunt *mimico officio*, alii *mimi convivio*. Heraldus
vero suspicatur legendum *mimi cavillo*, vel *cavillatio*,
vel *mimico cavillatio*, quia cavillari proprium est mi-
morum.

319. Recte strophas *nectere* dicitur. Ammianus lib.
xv, Et Paulo quidem CATENE inditum est cognomen,
eo quod in complicandis calumniarum nexibus erat in-
dissolubilis.

320. Saltas habent etiam fabule et carmina, hoc
est, saltu representabantur, de quo plura ad Roma-
num. Ovidius, lib. v Trist., eleg. 7: *Carmina quod
pleno saltari nostra theatro*.

- Egon' cachinnis venditus
Acroma festivum sui?
325 Adeone nulla austeritas,
Censura nulla est fascibus?
Adeon' securim publicam
Mollis retundit lenitas?
Dicis: Libenter oppetam:
330 Votiva mors est martyri.
Est ista vobis, novimus,
Persuasionis vanitas.
916 Sed non volenti impertiam,
Præstetur ut mortis cito
335 Compendiosus exitus:
Perire raptim non dabo.
Vitam tenebo, et differam

- A Pœnis morarum jugibus,
Et mors inextricabilis
340 Longos dolores protrahet.
Prunas tepentes sternite,
Ne fervor ignitus nimis
Os contumacis occupet,
Et cordis intret abdita.
345 **917** Vapor senescens langueat,
Qui fusus afflatu levi
Tormenta sensim temperet
Semustulati corporis.
Bene est, quod ipse ex omnibus
350 Mysteriarum heres incidit:
Hic solus exemplum dabit,
Quid mox timere debeant.

GLOSSÆ VETERES.

324. Acroma, gloriosus ludus. Acroma proprie ly-
rarum auditio; hic autem locus accipitur, vel carmen
scenicum, l.
325. Adeone, nonne adeo, l. — Austeritas, severi-
tas, Mar. — Severitas, asperitas, l.
326. Fascibus, honoribus, l.
327. Adeon', in tantum, l.
329. Oppetam, moriar. Oppetere quasi terram pe-
tere; nam viri fortes, dum moriuntur, terram more
(forte mortu) petunt, ne vox audiatur, l.
330. Votiva, desiderabilia, l. — Cara, Mar.
333. Impertiam, sinam, Mar.

- B 355. Compendiosus, brevis, difficilior, l.
359. Inextricabilis, infiniabilis, vel insolubilis, indis-
solubilis, l. — Infimalis, indissolubilis, Mar.
341. Abditu, occultu, secreta, l.
345. Senescens, deficiens, l.
347. Sensim, leniter.
348. Semustulati, semusti: semustulatus et semus-
tulus unus sunt, l.
350. Mysteriarum heres, princeps mysteriorum, Mar.
— Princeps minister, mysticæ princeps; et Græcam est.
— Incidit, scilicet in penam, l.
352. Debeant, scilicet alii, l.

COMMENTARIUS.

325. Parrhasius, Heinsius cum Ambr., Ruinartius, *ergon' cachinnis*; Hailsbron., *ego*; alii. etiam codex Bolland., *egon' cachinnis*. Bong. male, *chachinnus*.
324. Vat. A, Parrhasius, ac Romæ festum, re-
nunte metro et sensu. Heinsiani scripti, Ald., Vat. B, Mar., *acroma*; alii, *acroama*, quod defendi potest. *Acroama*, sive malis scribere *acroma*, Latine est audi-
tio, sed accipitur pro festiva jucundaque narratio-
ne, et interdum pro homine qui eam recitat. Pruden-
tius fortasse imitatus est Ciceronem 6 in Verrem: *Hic quasi festivum acroam, ne sine corollario disce-
deret*; et pro Sextio: *Ille ipse ludus non solum specu-
latur, sed etiam actor et acroama*. Ruinartius auditi-
onem seu auditorem etiam ejusmodi narrationis
acroamatis nomine aliquando designari putat, quod
ego dubium esse de auditore judico.
325. Parrhasius, adeo nulla; Ald., *adeone* nulla.
Utrumque male.

326. Heinsius non assentitur Salmasio, qui hoc loco
censuram caput pro dignitate: sic censura oris, ut
ait, et vir censorius sumitur pro pulchro. Chamillar-
dus favet Salmasio. Melius tamen intelligitur censu-
ram esse severitatem, cui mox respondet lenitas.
Nihil enim obest quod præcesserit austeritas; nam
eandem sententia amplificatur.

327. Mar., *adeone securim*, quod non ausim dam-
nare. Vocat *securim publicam*, ut hymn. super. vers.
55, *bipennem publicam*. Parrhasius scribit *securum*.

328. Ald., Parrhas., *retundit*, male.

329. Glossæ etymon non accipio. *Oppetere* dicitur
qui rem sibi contrariam petit: sic *oppetere mortem*,
et simpliciter *oppetere* dicitur de viro forti qui mor-
tem petit, quamvis contra naturam sit.

332. Vanum et ineptum credebant ethnici in Chri-
stianis velle mori pro futura vite. Minucius: *Proh!*
mira stultitia et incredibili audacia spernunt tormenta
præsentia, dum incerta metuant et futura; et dum mori
propter mortem timent, interim mori non timent. Lactantius,
lib. vii, cap. 5: *Ita necesse est sapientem pro stulto haberi,*
qui dum appetit bona quæ non cernuntur, dimittit e-
manibus quæ videntur.... Quod accidit nobis cum neque
cruciatum neque mortem pro fide recusamus. Nota vo-

cem *persuasionis*, quæ pro opinatiōne vana et inepta
sumisolebat, et præsumptio etiam dicebatur. Minucius:
Audis eos turpissimæ pecunie caput asini consecratum
inepta nescio qua persuasione venerari. Ammianus,
quamvis ethnicus, hæc constantiam in Christianis
laudare videtur lib. xxi: *Qui deviare a religionis com-
pulsu, periculose cruciabiles poenis adnasque gloriosam*
*mortem ineluctata fide progressi, et nunc martyras ap-
pellantur*.

333. Parrhasius *perperam*, sed jam.

336. Arnobius lib. ii, in fine: *Idem et vos flam-
mis, exiliis, cruciatibus, bellis, quibus corpora lan-
cinatis et diu vexatis nostra*. Alii paulo aliter legunt.

337. S. Augustinus, tract. 27 in Joann., de S. Lau-
rentio: *Non enim occisus est cito, sed cruciatus est in*
*igne. Diu vivere permixtus est: imo non diu vivere per-
missus est, sed tarde mori compulsus est*. S. Cyprianus
ad Demetrianum: *Nec saltem contentus es dolorum*
nostrorum compendio, et simplici, ac veloci brevitate
pœnarum: admoveas laniandis corporibus longa tormenta,
multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia.

338. Petrus Faber, lib. iii Semestrium, cap. 8 mal-
les *moriamur*. Sed nihil est necesse, ut monet Heinsius.

339. Prag., Mar. a prima manu, ut videtur, ut
mors; alii, et mors. *Mors inextricabilis* similis pro
morte lenta, et quæ lineam invenire nesciat, ut no-
tavit Mariettus.

340. Mar., Prag., Rat., Widm. supra, Urb. a pri-
ma manu protrahat. Sic melius, ut... mors protrahat.
Alii, protrahet.

345. Vapor pro calore apud optimos quoque scri-
ptores, Lucretium, Virgilium, Horatium, etc., sæpe
ponitur. Virgilius lib. v, *Lentiusque corinas Est vapor*.
Vide Gifanium verbo Varon indic. Lucr.

348. Ald., et codex Bolland., *semustulati*: Par-
thasius et alii, *semustulati*.

350. Mysteriarum dicitur, quia primus et prin-
ceps erat diaconorum, quibus cura incumbet erudi-
endi fideles de mysteriis fidei. Vide comment. ad
vers. 160.

352. Weitz., Gis. ad oram, quod mox; ita etiam
Mar., Prag.

- Conscende constratum rogam;
Decumbe digno lectulo:
353 Tunc, si libebit, disputa,
Nil esse Vulcanum meum.
918 Illic fante praefecto, t uces
Hinc inde tortores parant
Nudare amictu martyrem,
360 Vincire membra, et tendere.
Nili os decore splenduit,
Fulgorque circumfusus est.
Talem revertens legifer
De monte vultum detulit:
365 Judæa quem plebs, aureo
Bove inquinata, et decolor
Expavit, et faciem retro
Detorsit impatiens Dei.
Talemque et ille praetulit
370 Oris corusci gloriam

- A** Stephanus, per imbrem saxenum
Caelos apertos intuens.
Illuminatum hoc eminuis
Recens piatis fratribus,
373 **919** Baptisma quos nuper d'ctum
Christi capaces fecerat:
Ast impiorum caecitas,
Os oblitum noctis situ
Nigrante sub velamine
380 Obducta, clarum non videt.
Ægyptiæ plagæ in modum,
Quæ, cum tenebris barbaros
Damnaret, Hebræis diem
Sudo exhibebat lumine.
385 Quin ipsa odoris qualitas,
Adusta quam reddit cutis,
Diversa utrosque permovet:
Illis nidor, illis nectar est.

GLOSSÆ VETERES.

356. Vulcanum, ignem, l.
359. Nudare, despoliare, l.
360. Vincire, ligare, l.
361. O., facies, l.
363. Legifer, Moyses, l.
368. Impatiens, non suavis, l.
371. Per imbrem, per densitatem, l.
373. Illuminatum, manifestatum, manifestum.
—Hoc, genus suit.—Eminuis, elonga, l.
374. Recens, recenter.—Piatis, baptizatis, l.

378. Os, faciem.—Oblitum, circumdatum. — Situ tenebris, l.
379. Nigrante, nigro, l.
380. Clarum, claritatem, l.
384. Sudo, sereno. Sudum dicimus, quasi sub udum serenitas quæ post pluvias fit, l.
385. Quin, insuper.—Qualitas, scilicet Laurentii, l.
388. Nidor, fetor.—Nectar, dulcedo. Omnis suavis odoris dicitur nectar, odor suavis, l.

COMMENTARIUS.

353. Gis. ad oram, Weitzius cum plerisque suis, constructum. Mel us, constratum, ut supra, Prunas tepentes æternite.

354. Gallonius, cap. 7, tabula 17, describit craticulam ferream qua assatus est S. Laurentius, quæ religiose asservatur partim in ecclesiâ S. Laurentii in Lucina, partim in Paneperna. Sagittarius descriptionem Gallonianam in dubium vertit cap. 10, cum non possumus, ut ait, Laurentianæ craticule Romæ asservatæ reliquiis tuto præstare fidem. At præter venerabilem antiquitatem, eo majorem fidem his reliquiis præstare possumus, quod tribus costis cratis illa constet. Ado ita lectulum sive cratem ferream describit: *Allatus est autem lectus cum tribus costis, et exspoliatus Laurentius vestimentis suis, extensus est in cratem ferream: et allati sunt batuli cum prunis, et miserant sub cratem ferream. Qui cum furcis ferreis constrictaretur desuper, dixit, etc.* A batulo, qui est pala ferrea, fit diminutivum batillus. Hi panis, badil. Gallonius inter cratem et lectum ferreum distinguit, quod lectus ferreus esset instar veri strati, craticula pluribus costis ad longum inter se distantibus esset fabricata. Vide tabulam 17. Sagittarius de hac distinctione dubitat. Ille quidem loco lectulus pro crate ferrea ponitur. De veneratione qua S. Laurentii craticula jam a Justiniani imperatoris et a S. Gregorii Magni temporibus colebatur, videri possunt Bollandiani.

355. Rat., Vat. B, Mar., Prag., tunc si libebit. Alii, libebit.

356. Prag. scribit Vulcanum. Intelligitur de deo et de igne. Nam Laurentius deos irritebat: sic vers. 403: *Et fac periculum, quid tuus Vulcanus ardens egerit.*

358. Hallsbr. male, torrentes parant.

359. Mar., Parrhasius, Rat., amictum. Melius amictu.
360. Alex. a prima manu, vincere; Vat. A, vinciri. Utroque corrigendum.

363. Vide Exod. xxxii et xxxiv

366. Male nonnulli vulg., et die color pro et decolor
369. Vide Act. apost. vi et vii.

372. Caelos numero plurali Lucretius dixit, vii alius e profanis. Apud Christianos usitatissimum id est e sacris litteris et Hebraico stylo.

373. Nebrissa suspicatus est aliter esse legendum; exponit autem *illumina um* de fulgore, quem videbant baptizati, et non pagani: sed hæret dubius an sermo sit de fulgore Stephani an de Laurentii; nam huic etiam *os decore splenduit*. Giselinus Ægyptiis cæciores esse pronuntiat, qui medium subesse putant, eosque affirmat in media luce crescere: rem tamen sibi claram cæteris non explicuit. Cellarius autem sensum esse Christianos omnes qui a tabant, cælum apertum videri: non autem paganos, indignos tanta luce. Videtur ergo id accipere de cælo aperto, dum Stephanus lapidibus obrueretur. Certum tamen mihi est Prudentium de fulgore S. Laurentii loqui: de cuius odore simile miraculum pergit narrare vers. 385, *Quin ipsa odoris qualitas*.

375. Heinsius, lib. 1 Adv., cap. 6, conjicit *baptisma ratum*. Nihil est necesse mutare. Hi videntur esse Patres, qui postea laudantur vers. 490.

D 379. Cath. hymn. 7, vers. 154, *Nigrante vultum coniecit velamine*.

386. Virgilius lib. xii: *Nidoremque ambusta dedit*. Vide Elmenhorstium ad Arnobium lib. vii, pag. 416.

387. Rat., dicerse, non male.

388. De n dore vide comment. ad vers. 759 Apoth. *Nectar* sumitur pro odore ex nectare effluente. Ovidius Metam. lib. iv: *Nectare odorato spargit corpusque locumque*. Lucretius lib. ii: *Et nardi florum, nectar qui naribus halat*. Prudentius, hymn. S. Vincentii, vers. 280, *Redolente nectar carcere*. Gifanuis advertit translationes ex uno sensu in alium sumi solere, ideoque poni nectar pro odore suavissimo. Sed melius diceret causam poni pro effectu: ut si quis vinum pro odore vini suavissimo usurpet.

Idemque sensus, di-pari
 390 variatus aura, aut afficit
 Horrore nares vindice,
920 Aut mulcet oblectamine.
 Sic ignis æternus Deus:
 Nam Christus ignis verus est:
 395 Is ipse complet lumine
 Justos, et urit noxios.
 Postquam vapor diutinus
 Decoxit exustum latus,
 Ultro e catasta judicem
 400 Compellat affatu brevi.
 Convertite partem corporis
 Satis crematam jugiter,
 Et fac periculum quid tuus
 Vulcanus ardens egerit.
 405 Præfectus inverti jubet.
 Tunc ille: Coctum est, oevora,
 Et experimentum cape,
 Sit crudum an assum suavius.
 Hæc ludibundus dixerat:
 410 **921** Cælum deinde suspicit,
 Et congemiscens obsecrat,
 Miseratu urbem Romulam.
 O Christe, Numen unicum,

A
 O splendor, o virtus Patris,
 415 O factor orbis et poli,
 Atque auctor horum mœnium,
 Qui sceptrâ Romæ in vertice
 Rerum locasti, sanciens
 Mundum Quirinali togæ
 420 Servire, et armis cedere:
 Ut discrepantum gentium
 Mores, et observantiam,
 Li- quasque, et ingenia, et sacra,
 Unis domares legibus.
 425 En omne sub regnum Remi
 Mortale concessit genus:
 Idem loquuntur dissoni
922 Ritus, id ipsum sentiunt.
 B
 Hoc destinatum, quo magis
 430 Jus Christiani nominis,
 Quodcumque terrarum jacet,
 Uno illigaret vinculo.
 Da, Christe, Romanis tuis,
 Sit Christiana ut civitas:
 435 Per quam dedisti ut cæteris
 Mens una sacrorum foret.
 Confœderentur omnia

GLOSSÆ VETERES.

390. Aura, odore. — Afficit, affligit, afficit, l.
 391. Vindice, vindicante, l.
 392. Oblectamine, delectatione, l.
 397. Diutinus, longus, l.
 399. Ultro, sponte. — E catasta, e craticula: qui
 in catasta erat, l. E craticula, Mar.
 403. Periculum, inquisitionem, separationem, l.
 404. Vulcanus, dicitur ignis, l.
 406. Tunc ille, scilicet ait, l.

409. Ludibundus, similis ludenti, l.
 419. Quirinali, Romanæ, l.
 425. Remi, imperatoris Romanorum, l.
 426. Concessit, convenit, scilicet Dominus, l.
 430. Jus, lex, Mar.
 435. Cæteris, gentibus, l.
 436. Mens, fides, l.
 437. Confœderentur, conjungantur, l.

COMMENTARIUS.

390. *Ajrus, variatur: melius variatus.*
 392. *Rupertus Tuitientis, lib. viii de Divin. Offic.,*
cap. 10, de S. Laurentio: Cujus assatura suavit in
loca Christi fragrat Ecclesia.
 393. *Cur Deus vocatur ignis, vide Hamartig. vers. 74.*
 396. *Egm., Palat., uret; alii, urit.*
 399. *Parrhasius scribit cathasta. Josephus lib. de*
Machab. memorat catastas fraxorias, et ait igni in ca-
tasta martyrem objici. Suspicio a Prudentio hoc loco
catastam sumi pro crato terrea. Vide comment. ad
vers. 56 hymni. I Peristeph. Sagittarius cap. 10 ait
id explicari posse de editiori pegmate, in quo excru-
ciatum esse Laurentium verisimile e- l.
 400. *Hailsbr., affectu brevi; supra affatu, probe.*
 407. *Bong., experimento non ita bene. Antepenul-*
tima in experimentum brevis solet indicari; a Pru-
dentio producit per diastolen vel necessitate metri.
 408. *Hailsbr., sic crudum: lego sit.*
 409. *Quærat aliquis an hic locus in martyre Lau-*
rentio debeat laudari. Quæstionem resolvunt SS.
Patres, qui laudant. Augustinus serm. 303, alias
423 de Diversis: Quid pluribus? Craticula admota
est, et tostus est. Et cum ex uno latere arsisset, dicitur
tanta tranquillitate illa tormenta tolerasse, ut imple-
retur in eo quod modo in Evangelio audimus: In pa-
tientia vestra possidebitis animas vestras. Denique
flamma ustus, sed patientia tranquillus: Jam, inquit,
coctum est: quod superest, versate me, et manducate.
Tule duxit martyrium, ista gloria coronatus est.
 413. *Put., Ambr., nomen unicum, quam lectionem*
Heinsius fulcire conatur, quia vers. 159 hymni seq.
legitur: Nomen et ipsa sacrum loquitur purpura san-

guinis elicit. Verum longe diversum est cruorem
quodammodo loqui nomen Christi, ac Christum vo-
cari nomen unicum, dum invocatur. Melius fortasse
allusio fieret ad nomen super omne nomen.
 414. *In Romano vers. 468, Christus pæternæ gloriæ*
splendor. Ep. ad Hebr., cap. i, v. 3: Qui cum sit
splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus.
 419. *Mar. perperam, et mundum.*
 421. *Vide Prolegom. cap. 8.*
 423. *S. Augustinus, lib. xix de Civit. Dei, cap. 7:*
At enim opera data est, ut imperiosa civitas non solum
jugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus per
pacem societatis imponeret; per quam non deesset, imo
et abundaret etiam interpretum copia.
 428. *Ald., ad ipsum: melius id ipsum.*
 429. *Ald. Weitz., Parrhasius et alii, quo magis.*
Nonnulli quod.
 431. *Giis. ad oram, Rat. a secunda manu quocun-*
que: Oxon., quacunque; præstantiores, quodcumque.
 432. *Bong., Fabr., Rat., Giis. ad oram, Teol. ad*
oram, illigares.
 431. *Ald. mendose, Christiani.*
 437. *Ald., Parrhasius, Put., Oxon., Heins., confæ-*
derantur; et postea manusceit. Itaque etiam Cellarius,
qui pro hac lectione mss. codd. citat; et Teolius, qui
probatores pro eadem allegat. Nihilominus confæde-
rentur exstat in Vat. A, Mar., Prag., R. t., Weitzia-
nis, plerisque Heinsianis, cod. Bolland., et aliis. Gal-
laudius prætulit confæderentur, et manusceit cur
emendatissima editione Torrensiana, S. Leo Magnus
serm. 88 non solum sententiam hanc expressit, sed
etiam verba ipsa Prudentii sumpsisse videtur: Ois

- Hinc inde membra in symbolum :
 Mansuescat orbis subditus,
 440 Mansuescat et summum caput.
 Advertat adjunctas plagas
 923 Coire in unam gratiam :
 Fiat fidelis Romulus,
 Et ipse jam credat Numa.
 445 Confundit error Troicus
 Adhuc Catonum curiam,
 Veneratus occultis focis
 Phrygum penates exsules.
 Janum bifrontem, et Sterculum
 450 Colit senatus (horreo
 Tot monstra patrum dicere),
 Et festa Saturni senis.
 Absterge, Christe, hoc dedecus.

- A
 924 Emitte Gabriel tuum,
 455 Agnoscat ut verum Deum
 Errans Iuli cecitas.
 Et jam tenemus obsides
 Fidissimos hujus spei :
 Hic nempe jam regnant duo
 460 Apostolorum principes.
 Alter vocator gentium,
 Alter cathedram possidens
 Primam, recludit creditas
 Aeternitatis januas.
 465 Discede, adulter Juplter,
 Stupro sororis oblite,
 Relinque Romam liberam
 Plebemque jam Christi fug .
- B
 925 Te Paulus hinc exterminat,

GLOSSÆ VETERES.

458. In symbolum, unitatem, fidem catholicam, concilium, unam fidem, I. — In unitatem, Mar.
 459. Mansuescat, mitis fiat, I.
 441. Advertat, sentiat, intelligat. — Abjunctas, separatas, I.
 443. Fidelis, credulus, I.
 444. Numa, cōsul, id est Sabini, I.
 446. Catonum, consulum, consiliorum, vel sapientum, legis doctorum. — Curiam, familiam, Iso.
 448. Phrygum, Trojanorum, I.

449. Sterculum, adjectivum, id est cloacinum, Iso.
 451. Gabriel, fortitudinem tuam, I. &.
 456. Errans Iuli cecitas, Roma, Romana Ascanii, I — Ascanii, Mar.
 461. Alter, unus. — Vocator, prædicator, I.
 463. Recludit, aperit. — Creditas, scilicet sibi, IsoP
 466. Oblite, vocativi casus, I.
 468. Plebemque, Christianitatem, I.
 469. Exterminat, depellit, extra terminum minat, I.

COMMENTARIUS.

posito namque divinitus operi maxime congruebat, ut multa regna uno confederarentur imperio, et cito pervios haberet populos prædicatio generalis, quos unus teneret regimen civitatis. In eandem sententiam disserunt Hieronymus in Isaiam; Eusebius lib. 1, cap. 4, Præpar. evang.; Origenes lib. II contra Celsum, Ambrosius in psalm. xiv. Verbo confederare utuntur Hieronymus, Orosius, et Tertullianus Apologet. cap. 2: ubi tamen alii legunt ad conferendam.

458. Ald., hic inde membra, vitiose.
 459. Vat. A, mansuescat et orbi non bene. Marietti codex mansuescit, quamvis vers. 457 habeat confederetur.

440. In Romano vers. 167 Roma vocatur sæculi summum caput; ad Orosio lib. II, c. 12, caput gentium.

441. Heinsiani omni, Ald., Mar., Parrhasius, Sich., Weitz., Gis. ad marg., Vat. Q et alii, adjunctas, quod ex vel. lib. probavit Gifanius in INCEDERE. Vat. A, B, P, Fabr., Egm., Pal., Hailsbr., Bong., et Widm. a secunda manu, adjunctas, non ita bene. De verbo adjunctus pro diviso, disjuncto, vide vers. 816 lib. II in Symmachum.

445. Parrhasius, Antiquæ fidelis, quod sustineri potest.
 445. Troius Æneas deos suos Latio intulit, ut ait Virgilius init. Æneid.

446. Libr. I in Symm., vers. 516, Conciliumque senum gestire Catonum. Duo præcipue Catones Romæ sapientes habiti sunt. Juvenalis sat. 2, vers. 40, Tertius ex cælo cecidit Cato. Vide Ruæum ad vers. 811 Æn. lib. VI.

447. Vat. B, P, Mar., Bong., Parrhasius, veneratur. Plerique, veneratus. Sermo est de igne vestalium, qui in locis abditis ardebat. Virgilius, u. Æn., vers. 296 : Sic ait : et manibus vittas Vestanque potentem, Eternamque adytis offert penetralibus ignem.

448. Weitzius maluit scribere Frigum cum Widm., et Bong., quam cum aliis optimis codd., Phrygum. Penates exsules secum Æneam advenisse notum est ex Virgilio. De eorum templo egi in comment. ad vers. 965 lib. II in Symm.

449. Iso non videtur agnovisse deum Sterculum, si is fuerit ipse Saturnus, ut explicat Macrobius, aut quispiam Fæuni filius, Italix rex, stercorationis

inventor. Sterculium vocat Plinius, alii Sterculium : eum irridet Lactantius lib. 1, cap. 10; Tertullianus Apologet. cap. 23.

451. Apud Teolium Vat. unus, referens, minuc bene, pro dicere. De monstis portensisque deum gentium, ac de festis Saturnalibus, dictum jam est in libris contra Symmach.

452. Ruinartius, lenis; Bollandiani hoc ipsum cum Ruinartio, sed ad marg. notant in ms. eorum esse sens. Addere potuissent lenis esse contra metrum, neque Saturno congruere.

454. Barthius, lib. VIII Adv., cap. 12, ait Prudentium, alibi constantem, eandem syllabarum quantitatem in Gabriel secutum hoc loco, et vers. 98 dittocheiz, ubi ait : Gabriel Patris ex solio, sedemque repente. At secunda in eo versu dittocheiz necessario est longa in Gabriel : in hoc vero Emitte Gabriel tuum brevis esse posset, facto iambo in tertia sede.

456. Ald., Parrhasius, Palat., plerique nostri, et Heinsiani, Gis. in contextu, et quidam ms. quem is vidit, Iuli. Gis. primo ed., unus Rott., Bong., Iulica, male; neque melius Weitz. cum Widm., Iulia. Gis. ad oram ex suo ms., unus Rott., Iula, quod placuit Cauchio. In Vat. P. Iulii valet Iuli. Virgilius 1 Æn. Iulius, a magno demissum nomen Iulo. Widm. supra, civitas pro cecitas.

460. De his versibus egi in Proleg.

465. Sive primus legatur, sive primam, eadem est sententia de principatu Petri apostoli, rejecto errore Ecclesie bicipitis. Hæc vero sunt sectionis varietates. Ald., Widm. supra Put., Thuan., Oxon., Rott., Nons., Gis. in textu, Fabr., Rat. a prima manu, Vat. B a secunda manu, Mar. a prima manu, et clare ad marginem, primam. Weitz., codex Bolland., tres Torr. Alt., Palat., Hailsbr., Parrhasius, Sich., primus. In Ambr. videtur esse primas, et in codem creditas.

465. Baronius, tom. I Annal. ad annum 69, his Prudentius versibus de religionis in melius mutatione explicat quædam oracula et prodigia quæ finem Romani imperii imminere portendebant.

466. Juno Jovis et soror, et conjux.

468. Aliqui interpungunt Plebemque jam Christi : fuge.

470 Te sanguis extorbat Petri.
Tibi id, quod ipse armaveras
Factum Neronis offici.

Video futurum principem
Quandoque, qui servus Dei

475 Tetrus sacrorum sordibus
Servire Romam non sinat.

Qui templa claudat rectibus,

926 Valvas eburnas obstruit,
Nefanda damnet limina,

480 Obdens aenos pessulos.

Tunc pura ab omni sanguine

A Tandem nitebunt marmora,
Stabant et ara innoxia,
Quæ nunc habentur idola.

485 Illic finis orandi fuit,
Et finis idem vinculi
Carnalis; erupit volens
Vocem secutus spiritus.

Vexere corpus subditis

490 Cervicibus quidam patres,

927 Quos mira libertas viri
Ambire Christum suaserat.
Repens medullas indoles

GLOSSÆ VETERES.

472. Officit, valde nocet, obest, l.

475. Principem, Constantinum, Mar. Constantinum
vult dicere, l.

476. Sinat, non consentit, l.

478. Valvas, fenestras, aeras, l.

479. Damnet, claudat Constantinus, l.

480. Obdens, opponens, contra dens. — pessulos,
seces, l.

481. Pura, Deo dicata. — Sanguine, inquin-

mento, l.

485. Ara, idola, l.

485. Illic, tunc. — Orandi, scilicet S. Laurentii.

486. Vinculi, corporis, l.

491. Libertas, fiducia Laurentii, l.

B 492. Ambire, desiderare, l.

495. Recens, repentina. — Medullas, viros. — In-
doles, nobilitas, l.

COMMENTARIUS.

471. In Vat. B. ex armaveras, factum est amaveras,
non ita bene.

472. Tertullianus cap. 50 Apologet.: *Nec quid-
quam tamen proficit exquisitor quæque crudelitas ve-
stra, illicebra tibi magis sectæ. Plures effimur, quoties
velimur a vobis. Semen est sanguis Christianorum....
Inde est quod ibidem sententiis vestris gratias agimus,
at est emulatio divinæ rei et humanæ.*

475. Interpretes omnes, cum veteres tum recen-
tes, hunc principem affirmant esse Constantinum.
Equidem magis credo, a Prudentio suum vel potius
nostrum Theodosium laudari. Theodosius enim vere
ille fuit qui Romam servire idolis veluit, templa
clausit vectibus, et fecit ut ara innoxia starent, quæ
olim habebantur idola, dum permisit, stare simulacra
artis pretio, non divinitate metuenda. Vide lib. I in
Symm., vers. 505. De eodem Theodosio post Pruden-
tium ita scribit Orosius lib. VII, cap. 34: *Cum affli-
ctum ac pene collapsum reipublicæ statum videret (Gra-
tianus), eadem provisione qua quondam legerat Nerva
Hispanum virum Trajanum, per quem respublica repa-
rata est, legit et ipse Theodosium, æque Hispanum
virum et restituendæ reipublicæ necessitate apud Sym-
mum purpuram induit, Orientisque et Thraciæ simul
præfexit imperio, in hoc perfectiore iudicio; quia cum
in omnibus humanæ vitæ virtutibus iste par fuerit, in
fidei sacramento religionisque cultu sine ulla compa-
ratione præcessit: siquidem ille persecutor, hic propaga-
tor Ecclesiæ. Animadvertendum est, usque ad Theo-
dosium imperium præcipuum nobilitatem Romanam ido-
lorum cultu fuisse addiectam. Augustinus Co. fess.
lib. VII, cap. 2, de Victorino loquens ait: *Statuum
in Romano foro mervorat et accepterat usque ad illam
etatem venerat idolorum sacrorumque sacrilegorum
porticeps, quibus tunc tota fere Romana nobilitas avi-
rabat.**

474. Ald., Mar. supra aliena manu, nonnulli vulg.,
servos. Large servus. Idem Theodosius princeps bonus
vocat hymn. 12 Peristephan., vers. 47.

477. Illic loco templa accipit pro fanis idolorum,
quæ a primis Christianis proprio templa dicebantur.
Hieronymus ad Riparium ep. 109, al. 55, de Vigilanti-
o: *Et cum Iuliano persecutore sanctorum basilicas
aut destrueret, aut in templa converteret. Zeno Vero-
nensis serm. de continent. lib. I tract. 5: Tibi eccle-
sia, illi adoranda sunt templa. Prudentius Prudentius,
vers. 164, basilicam sive conventiculum. Christiano-
rum, ut appellant Arnobius, Lactantius, Orosius,
Ammianus, templum dixit. Vide ver. 107 Psycho-*

mach. Theodosius anno 391 legem tulit eod. Theod.,
de Paganis l. XI: *Nulli sacrificandi tribuatur potestas,
nemo templa circumveniat, nemo delubra suscipiat, inter-
clusos sibi nostræ legis obstaculo profanos aditus reco-
gnoscat. Quod uberius confirmavit anno et leg. seq.*
479. Ald., Parrhasias, Pal., omnes Heinsiani, et
nonnulli alii, nefasta. Vat. B, Mariettus, Rat., Prag.,
Weitz., Gis. et alii nefanda.

480. Gis. 2 ed., aeno, in prima ed., aenos cum con-
teris, excepto Parrhasio, qui habet aenis pessulis, Alii
aenos, alii aenos scribunt. Alex. mendose, aenis.

485. Ald., Stabant et vera innoxia; Parrhasius. Et
stabant ara innoxia: utrumque contra metrum. Alt.,
Noms., Rott., Stabant ut ara innoxia. Vera lectio,
stabant et ara innoxia. Theodosius lib. I in Symm.
ita Romanos alloquitur: *Marmora tabent respergine
tincta lavate, O proceres; licet statum consistere pu-
ras, Artificum magnorum opera.*

C 486. Sich., et finis ista: repugnat lex metri. In
Ald. pro vinculo lege vinculi.

487. Gallandus cum Ruinartio rescripsit volans pro
volens. At volens verum est ex fide mss. et concinnum
hoc loco: sic vers. 320, *Dicis, Libenter appetam.* Vide
comment. ad vers. 22 præfat. carminum. Non tamen
spemendum est volans. Et ita legit Latinus.

489. A loco martyrii, scilicet a colle Viminali, ut
fama refert, ubi nunc ecclesia est S. Laurentii in Pa-
nisperna, corpus delatum fuit in alium locum, nempe
in prædium Cyriacæ in agro Verano, via Tiburtina,
ubi alia est ecclesia S. Laurentii, quam fuisse de-
scribit Montfauconius in Diario Italico, et Ciampinius de *Edifice.*

490. In Actis vulgaris S. Laurentii et apud Ado-
nem, Patres qui corpus S. Laurentii vexerunt dicuntur
Justinus et Hippolytus. Verum hi jam pridem erant
Christiani, et Prudentius nominat Patres, quo no-
mine senatores videntur designari, recens ad fidem
conversi ob admirabilem libertatem et constantiam
martyris. Igitur præter Hippolytum et Justinum, quo-
rum mentio fit apud Adonem, alii ad deferendum
corpus conveniunt, Teolus Comum redarguit, quod
per Patres a Prudentio indicatos Justinum et Hippo-
lytum intelligi commode posse affirmaverit, Bollandi-
ani eosdem Justinum et Hippolytum intelligi cen-
suerunt. Fortasse quod mox ait Prudentius, *Ambro
Christum*, explicari poterit de desiderio martyrii. Sed
aliud suadet versus seqq. et 375.

D 495. Ambro., tres Torrentiani, Rottendorphius,
Cauchianus, replens, quod exstat etiam in Parrhasio,
ubi mendose indole, Cellario placuit replens; plerique

- 493 Affarat, et coegerat
Amore sublimis Dei
Odisse nugas pristinas.
Refrixit ex illo die
Cultus deorum turpium :
Plebs in sacellis rarior ;
500 Christi ad tribunal curritur.
928 Sic dimicans Laurentius ,
Non ense præcinxit latus :

496. Nugas, idola, l.
497. Refrixit, gelavit, l.
499. Sacellis, templis deorum, l.
500. Tribunal, ad ecclesiam, l.
501. Dimicans, pugnans, l.
502. Ense, gladio, l.

- A Hostile sed ferrum retro
Torquens in auctorem tulit.
505 Tum daemon invictum Dei
Testem lacescit prælio,
Perfossus ipse concidit,
Et stratus æternum jacet.
Mors illa sancti martyris
510 Mors vera templorum fuit :
Tunc Vesta Palladios lares

GLOSSÆ VETERES.

501. Auctorem, diabolum, l.
505. Tum, usque, l.
506. Lacescit, provocat cum prælio, l.
508. Æternum, æterna iter, in æternum, l.
511. Vesta, dea ignis, l. — Larres, ignes, l. Mc.

COMMENTARIUS.

legunt *repens*, hoc est repentina indoles, quæ a Gise-
lino exponitur *libera quadam, et nobilis generositas*.
Poterit etiam intelligi *repens* tanquam adverbium pro
repente ut in Eulalia vers. 161, *Emicat inde columba*
repens.

496. Nugas pristinæ sunt aniles fabulæ de cultu
deorum. Aliqui putant *nugas, nanius*, accipi etiam
pro larvis et idolis. Hes in idem recidit, sive idola
intelligas, sive fabulosam doctrinam de idolis. Vide
comment. ad vers. 34 hymni 11 Cath., *Venerans*
iuvenes nanius.

497. Huc faciunt quæ de multitudine Christiano-
rum, ante Diocletianeam persecutionem crescente,
dixi ad vers. 164. Plinius etiam ante S. Laurentii
martyrium epist. 97, lib. x, querebatur *prope jam*
desolata templa fuisse, quod multi ex omni ordine
Christiani ferent. Cicero simili significatione dixit
ep. 1 lib. 1 ad Atticum : *Cum Romæ a iudiciis forum*
refrizerit. Vulpius ad carmen Catulli 62 putat id imi-
tatum Prudentium, *recreum*, ut ait, *elegantiarum stu-*
diosissimum, et eodem sensu accipit Catulli verba :
Tepida limina.

500. Cauchius conjiciebat *cursitat* : sed bene est
curritur. Hos duos versus ita legit Latinus, cum in
Torn. invenisset *Plebs ad tribunal curritur Christi in*
sacellis rarior. Ad tribunalia basilicarum respiciet a
poeta, monet idem Cauchius. De hoc tribunali Pru-
dentius hymn. 11 Perist. vers. 225 : *Fronte sub ad-*
versa gradibus sublime tribunal Toliitur, antistes præ-
dicant unde dum. P. Franciscus a Puteo ex recen-
ti nostra loquendi ratione rem voluit explicare : *Nempe*
ad sacra baptisteria, et ad ecclesiarum tribunalia, in
quibus Christiani sacerdotes resident, ut reos a peccatis
abluant, absolvantque juxta ritus a Christo institutos, et
potestatem sibi divinitus collatam. Videtur intelligere
confessionalia, ut nunc loquimur, quæ tribunalia pœ-
nitentiæ solent appellari. Vereor ne id irrideant hæ-
retici.

505. In Mar. videtur esse *tum demum* ; male.

511. Vat. A, *Palladis* ; Egm., *Pallidios* ; Vat. B,
Palladeos ; Weitz., *Pallidios*. Verum est *Palladios*.
Quid autem sibi volunt *Palladii lares* ? Nebrissa ait
templum, ubi erat Palladium. Chamillardus vult in-
telligi lares seu deos domesticos, Palladios dicto-
rum Palladium, illam scilicet Palladis statuam quæ urbem
in qua erat inexpugnabilem reddere dicebatur. In in-
terpretatione vero ait nec Vestam nec Palladium jam
a Romanis adorari. Cellarius ex Herodiano lib. 1,
cap. 11, notat in Vestæ templo Palladium custodi-
tum. Marietti Glossa cum *lone lares* interpretatur
ignes : quod recentes interpretes an advertisse non
videntur. Aliorum interpretatio mihi non placet :
hand scio, an mea al is placebit. Sermo hic est de
igne vestalium, de quo vers. 447 : *Veneratus oculi-*
bus foci Phrygum penates exules. Postea narrat ves-
tales ad Christum conversas, vers. 527, *Vestalis in-*

trat Claudia. Ait, *impune desui ignem vestalem*, quia
flagris verberari debebant virginis vestales, quarum
negligentia ille ignis exstinguere ur. Ignis autem Ve-
stæ Palladius dicitur, tum quia apud vestales Palla-
dium conservabatur, tum quia Athenis, urbe a Pal-
lade condita, hic ignis aut originem habuit aut sin-
gulari honore colebatur. Prudentius lib. 11 in Symm.,
vers. 164 et seqq. : *Hic, ni fullor, ager ritibus corru-*
psum, et ante Subjacent, quam Palladium, quam
Vesta Penates Sublare Pergameo servarent igne repo-
sito, Quam Priami genitor conductis mœna subris
Exstruxit, quam virgo suas fundaret Athenas Pallas :
in his quoniam Vestalis origo Jovis Urbibus, ut me-
morant. Etsi autem Prudentius dicat, *Tum Vesta*,
tamen de suo tempore loquitur, ut ex versibus seqq.
liquido patet. Denique Lares esse ignes, aut pro eis
accipi, docent glossæ Isonis et Marietti. Ignis sacer
erat Laribus : et ut ego puto, instrumenta ipsa fœra
quæ ad ignem alendum, conservandum, et ad ejusdem
usum et fœra locum erant, quibusdam imaginibus
erant ornata, quæ pro diis Laribus colebantur. De
his Laribus sive diis, sive instrumentis in deorum
formam effictis, accipio illud Horatii Epod. 2, *Poi-*
tosque vernas, Ditis examen domus, Circum residentes
Lares ; et vers. 204 lib. 11 in Symm., *Unquentoque La-*
res humescere nigros. Prudentius, qui Lares irridet,
vocat eos *nigros* ob fumum culinæ ; Horatius *residen-*
tes, ut significet curam eos expoliendi, nisi mavis
residentes explere oleo quo ungebantur nitentes. Imo
quod ait Isidorus lib. xx in Symm., cap. 2, *lardum* di-
ctum quia in laribus, hoc est domibus conservatur,
non ita videtur probabile, ac *lardum* dictum a Lar-
ibus, a quibus pendebat, vel prope qui conservabatur,
vel quod eo Lares religionis causa ungerentur. His-
pani *lares* vocant catenam ferream ex qua ad ignem
lebetes pendunt : eam vocem ex Laribus trahere ori-
ginem, verum fortasse non erit, sed est certe verissi-
mum : quod etiam Covarrubia nostro placuisse video.
Recte enim Barthius de Hispano sermone, qui *ro-*
manze dicitur, mihi proponi videtur libr. xlvj A
Adv., cap. 15 : *Romane vero lingue titulum sibi vin-*
dicant hodieque Hispani, et certe puto nullum idio-
tismum illi propiorem esse, nec ullus magis integra
seruetur verba ; itaque magna nos delectatione cepit
Castilianensis hodiernus. Quod eo vel maxime confir-
mare posset, quia in Hispanorum lingua tot sunt verba
Latina simul et Hispanica, ut et oratione soluta, et
metro Hispano plura exstant opuscula verbis Hispano
Latinis composita a Joanne de Mena Ferdinando Pe-
rez de Oliva, Ambrosio Morales, Ludovico Gonzalez,
Francisco de Castilla, Joanne de Gusman, Magistro
Martinez, Didaco de Aguir, Joanne Rodriguez de
Leon, Joana Agnete de la Cruz, aliisque multi-
Sed, ut ad Lares redeam, non est omittendum La-
rium mentionem, uti etiam statum sæpe occurrere
in describendo igne vestali. Virgilius lib. v, vers.

929 Impune sensit deseri.

Quidquid Quiritum suserat
Orare simpvium Numæ,

930 Christi frequentans atria,
Hymnis resultat martyrem.

Ipsa et senatus lumina,
Quondam Iuperci, aut flamines,
Apostolorum et martyrum

A 520

Exosculantur limina.

931 Videmus illustres domos

Sexu ex utroque nobiles

Offerre votis pignora

Clarissimorum liberum.

925

Vittatus olim pontifex

Ascitur in signum crucis,

Ædemque, Laurenti, tuam

GLOSSÆ VETERES.

513. Quiritum, Romanorum, I.

514. Simpivium, comburbationem; nam simulacrum illius barbatus fuit. Barbati in pictura. — Numæ, consulis, Cæsaris, I. — Vas cum quo sacrificabatur Numæ. Vat. A. — Simbuvium, id est barbatus simulacrum, Vat. S.

516. Resultat, laudat, I.

517. Lumina, principes, principia,

518. Iuperci, idoli. Sacerdotes Panis dicti, quod lupos ab ovibus arceant. Hi vere pastores sunt. Iupercal vero templum Panis, ita appellatum, quod ei so-

lemnia ludicra celebrantur, unde Iupercalia prostibula dicuntur. — Flamines, sacerdotes eorum. Flamen est dictum, quasi flamen, eo quod filo caput cingebant antiqui, I.

521. Domos, familias, I.

522. Sexu ex utroque, virorum, et mulierum, Iso.

523. Pignora, pueros, I.

524. Liberum, hominum, I.

525. Pontifex, sacerdos, I.

526. Ascitur, acquiritur, I.

527. Ædem, ecclesiam, I.

COMMENTARIUS.

744. Pergameumque larem, et canæ penetralia Vestæ. De Prudentio in hoc eodem hymno, et lib. II contra Symmachum jam vidimus. Nec mirum: nam ipsam Vestam Macrobius lib. III Saturnal., cap. 4, inter deos penates, aut certe eorum comitem recenset.

512. Hailsbroon., deleri: corrige deseri.

514. Put., Noms., Torrentiani duo, Oxon. a secunda manu, Thuan., Widm., Weitz., Vat. A a secunda manu, Vat. Q, Alex., a prima manu, Rat., Mar. a prima manu, Prag., Orare simpvium Numæ. Ruinartius, Gallandius cum ms. S. Michaelis in Periculo maris, Hailsbr. supra, Egm. ad oram, Gifanivus verbo MœNERA, ex vet. lib., Ornare simpvium Numæ. Ald., Torn., Fabr., Sich., Ornare res vanas Numæ. Vat. A, a prima manu, Hailsbr. a prima manu, Egm. a prima manu, Oxon. a prima manu, Alex. ad oram pro div. script., Vat. P., Ornare res impias Numæ; quam lectionem Aldo non jure affligit Teolius Urb. Ornare res Numæ impias. Gis. ex ms., Hailsbr. ad oram, Ornare nœnias Numæ; quam lectionem confirmat Giselinus ex vers. 34 hymni 41 Cath.: Venerans inanes nœnias. Affirmat Giselinus in aliis esse, ornare res sacras Numæ. Parrhasius legit, Orare in pulvinar Numæ: non patitur metrum. Sustineri posset Ornare pulvinar Numæ. Sic Horatius lib. I, oda 37, Ornare pulvinar deorum. Verum Weitzius, alique recentiores editores Prudentii merito præferunt Orare simpvium Numæ, quod placebat etiam Cauchio. Alii scribunt simpvium, alii simpvium, alii simpvium, alii simpvium. Id erat vas sacrificiis aptum, quia omnes sacerdotes simul inde bibebant, sive a sumendo ita dictum, sive aliam originem id vocabulum habuerit. Simpivium quo Numa usus fuerat, posterius summo in honore habebant. Cicero Paradoxo 1, Quid autem. Numa Pompilius? minusne grates diis immortalibus capedines ac fideles urnulas fuisse, quam delicatas aliorum pateras arbitramur? Persius sat. 2, Aurum, vasa Numæ. Apuleius in apol. I eodem respicit: Pauperas etiam populo Romano imperium a primordio fundavit proque eo in hodiernum diis immortalibus simpulo et catino sacrificat. Juven. sat. 6, Simpivium ridere Numæ, nigrumque catinum. Quod expressit Prudentius. Ait autem orare simpvium, quia pagani illud venerabantur, et ad illud orabant. Quam interpretationem ex lib. I in Sym. confirmari, movit Mariettus, sed locum non indicavit. Plura de simpvivo vide apud Meursium in lib. IV Arnobii, c. 9.

516. Nonnulli Vulg. vit. grum; quod fortasse verius. 517. Senatores Iupercal. senatus, curiæ passim dicunt Cicero, Lactantius et alii.

518. Ald., Torn., Gall., Parrhasius, aut flamines. Ita etiam in multis mss. Sed Heinsius mutavit in et flamines cum Geselino. Tria erant Romæ Iupercorum collegia, duo antiquissima Fabianorum et Quintilia-

PATROL. LX.

norum; tertium Julianorum a C. Julio Cæsare additum. 519. Parrhasius, aut martyrum.

520. Exstat de Limibis apostolorum disquisitis historica habita a Petro Salomoni Romæ 1777. Auctor dissertationis est Petrus Lazzeri, qui nuper Romæ obiit, cum magna singularis doctrinæ opinione diu florisset: probat limina hæc in basilica Vaticana fuisse non limina exterioris ambitus, sed confessionis, quam vocant; quæ scilicet est solium sive locus ubi recondita sunt corpora SS. apostolorum Petri et Pauli. Etsi autem id verum sit, ritus tamen osculandi limina in ipsis januis templorum videtur hic indicari: sane antiquissimus ille ritus est, S. Paulinus Natali 6: Ingressusque sacram magnis cum fletibus aulam, Sternitur ante fores, et postibus oscula figit, Et lacrymis rigat omne solum, pro limine sancto Fusus humi. Chrysostomus homil. 30 in Epist. II ad Corinth.: Templum Christi sumus. Itaque templi vestibula et aditum osculamur cum alii alios osculamur. An non cernitis quotnam homines etiam hujusce templi vestibulis osculum figunt, partim inclinato capite, partim manu tenentes, atque ori manum admoventes. Ac per has portas et januas ingressus est Christus; et ad nos ingreditur, cum communicamus. Etiam nunc pia hæc consuetudo a multis religiose observatur. V. plura ad hunc ritum pertinentia apud Rosw. in not. ad carn. 18 et 21 Paulini, et apud Murator. in not. ad Nat. 12, ubi minus bene dubitat an Chrysostomi verba de templo Dei mysico, quod nos sumus, liceat interpretari: nam exploratum est Chrysostomum e veneratione, quæ templorum vestibulis exhibebatur, argumentum ad nos petere. Opus Martini Kempfi de Osculis, ubi de osculis Christianorum agit, multa indiget correctione.

521. Parrhasius, illustres domo.

523. Hanc consuetudinem offerendi liberos Deo confirmat Paulinus Natali 13, vers. 64: Et simul Eunomia æternis jam pacta virago. — In cælo thalamis, quam matris ab ubere raptam Festino placitam sibi Christus amore dicavit. Et vers. 261, de Asterio: Quem simul munimes vera pietate parentes Infantem Christo constituere sacrum. Muratorius in notis ad hunc versum heterodoxos recte redarguit, quod in monachismum, et religiosorum vota invehantur, cum veteres Christiani ad ipsos incunabulis Deo liberos consecrarent. Vide comm. ad vers. 184 lib. II in Sym.

524. Lactantius legit Clarissimorum, quod omnino præferendum videtur, præsertim si faveant mss.

526. Vat. A scribit ascitur. Nescio cur moneat Giselinus ascitur esse in libris calamo exaratis: nam ita etiam est in Aldo aliisque libris impressis, quamquam alii scribunt ascitur. Tractam metaphoram ab iis qui in aliquod collegium sive societatem asciscuntur, non immerito opinatur Gis. Cham. edidit accitur.

527, 528. Mar. non bene, Eademque ad Lauren-

932 Vestalis intrat Claudia.

A 933 O ter, quaterque, et septies

GLOSSÆ VETERES.

528. Vestalis, quæ fuit sacra in vestibus. — Claudia, virgo Vestæ. Quædam famula Vestæ Claudii filia

fuit; familia, 1.

COMMENTARIUS.

tium: quanquam aliquo pacto defendi posset. Pro quavis virgine vestali nominat Claudiam, quia familia Claudia erat nobilissima, de qua uberrime agit Suetonius in Tiberio cap. 1, ex qua virgo vestalis fratrem in iussu populi triumphantem, ascenso simul curru, usque in Capitolium prosecuta est, ne vetare aut intercedere fas cuicumque tribunorum esset. Eiusdem etiam gentis Claudia fuit quæ navem cum sacris matris deum deæ obhærentem Tiberino vado extraxit, precata propalam, ut ita demum se sequeretur, si sibi pudicitia constaret. Montfauconius in Antiq. Explic. tom. I, lib. II, imagines exhibet Bellicæ, Modestæ, Neratiæ, et Tucciæ vestalium. De Tuccia Valerius Max. lib. VIII, cap. 2. Lipsius e memoriis priscis plures inscriptiones de vestalibus in Syntagm. de Vest. exscribit. Ex hoc loco conjicit Victorius Prudentium loqui de S. Laurentii nuncupata Palis perna, seu Panis perna, quæ a monialibus Franciscanis nunc tenetur. Verum hæc ratio exigui roboris est: nam quod vestales ædem S. Laurentii ingrederentur, probat eas ex vestalibus factas Christianas, ut antea ait Prudentius, senatores quondam Lupercos aut flamines, exosculari limina apostolorum. Nullum autem vel levissimum argumentum petitur ex hoc versu, Vestalis intrat Claudiam, jam tempore Prudentii eam ecclesiam annexam fuisse monasterio sanctimonialium. Gravior conjectura pro æde S. Laurentii in Palisperna duci potest ex consuetudine adhuc permanente, quod populi Romani Conservatores quotannis S. Laurentio ad ejus ædem Palisperne argenteum calicem et patenam argenteam cum cereis fonalibus quatuor offerunt. Oblatio cerei ad altare S. Laurentii exprimitur in antiqua Victorii lamina ex plumbo, cujus hoc est ectypum:

Prodiit in lucem *Dissertatio philologica, qua nonnulla monumenta sacre vetustatis ex museo Victorio deprompta æri incisa tabula vulgantur, expenduntur, illustrantur Romæ, 1751, in-4, ex typ. Palladis.* Auctor est ipse Victorius. Quod attinet ad S. Laurentium, explicat gemmam annularis moduli, in qua visitur S. Laurentius super craticulam. Haec gemmam exhibe-

bimus ad vers. 563, simul cum aliis quinque monumentis veteribus, quibus antiquus cultus S. Laurentii Romæ præstitus illustratur. Deinde Victorius exponit antiquam, ut dicebam, ex plumbo laminam rotundam, quæ ab aliquo Christiano, ut credere æquum est, deferabatur collo appensa, veluti sacrum amuletum ad ejusdem apud Deum obtinendam intercessionem, de quibus sacris amuleis multa ibi Victorius. In ea lamina seu numismate post martyrem stare videtur femina, vel in aera non nihil sublata, vel loco a terra edito cælum oculis respiciens, ad mamillas succincta, manibusque orantis in modum apertis elatisque; quæ fortasse Laurentii animam designat. Apud ethnicos etiam animæ forma feminea effingi consueverunt. De anima Laurentii Prudentius vers. 487. *Erupti volens Cælum secutus spiritus.* In altera numismatis parte cælum est altare quatuor columnis teretibus, cui nomen vetus est *confessio*; et in Cæreniensi episcoporum lib. I, cap. 12, § 4, legitur: *Locus qui in plerisque ecclesiis sub altari majori esse solet, ubi SS. martyrum corpora requiescunt, martyrium seu confessio appellatur.* Anastasius Bibliothecarius in vita Sixti III loquitur de confessione, transenna, altari S. Laurentii, ut videtur, in basilica agri Verani, ac deinde de alia basilica S. Laurentii, quæ probabiliter est ecclesia S. Laurentii in Lucina. Plura addit Victorius de templis S. Laurentii quæ Romæ exstant, et de ejusdem martyris cultu. Ignatius Como in opere de S. Laurentio, ubi agit de gloria posthuma, decem præcipuas ejus ecclesias Romæ existentes ita enumerat, ut prima ab eo ponatur basilica in agro Verano, de qua Prudentium locutum existimat, cum in ea jaceat corpus S. martyris, secunda ecclesia S. Laurentii in Lucina, tertia in Damaso, quarta in Panisperna, quinta in fonte ad radices Exquilini montis, sexta parochia, ubi ad montem Capitolinum ascenditur ab orientali parte, septima in Miranda apud antiquum forum Romanum, octava in Burgo, aliter in Piscibus, nona SS. Benedicti et Laurentii in Piscicula, decima Lateranense pontificium oratorium, sive Sancta Sanctorum. De hoc sacello pontificio vide libellum eruditum delly *Oratorio di S. Lorenzo nel Laterano, hoggi detto Sancta Sanctorum, discorso di Benedetto Milino.* Romæ 1666. De aliis celeberrimis templis S. Laurentii, præsertim Fiorentino et Scorialensi agunt Bollandiani § 4 de Gloria posthuma S. Laurentii, et idem Ignatius Como, ubi cap. 3 cramben ab exteris centies repetitam, ac milies ab Hispanis rejectam, profert, scilicet Foxio architecto Parisiensi constructionem ejus fabricæ debere. Monumentis certissimis constat primum architectum fuisse Joann. Baptistam de Toledo, Joannem Herrera ejus discipulum magnam operis partem perfecisse. De aliis vero ecclesiis S. Laurentii, quæ olim Romæ exstant, videri potest Martineffius. Excepta enim Deipara, nullus videtur fuisse sanctus cui tot Romæ consecrata fuerint templa.

529. Fabr., Gis., quaterque o septies. Virgilius i *Æn. O terque quaterque beati.* Hujusmodi invocationum pleni sunt hymni Prudentii, uti etiam carmina Damasi, Paulini et aliorum. Neque vero hæc parvi sunt faciendæ, quasi a poetis dicantur; sed potius in exemplum adduci debent, quod in cæstibus publicis ecclesiarum cani solerent. Pæponso hæreticorum quam sit inepta et impudens collige ex Sagittarii verbis de Martyrum Natalitiis cap. 5, num. 42; siquidem non erubescit affirmare, quod *His sæculis nulli essent qui superstitiones illas et erroneas invocationes cum auctoritate corrigere vel reprimerent.* Quasi vero tot sanctissimis ac doctissimis viris, qui sæculo IV floruerunt, ad superstitiones et errores corrigenda

- 530 Beatus Urbis incolae:
Qui te ac tuorum cominus
Sedem celebrat ossuum.
934 Cui propter advoli licet,
Qui fletibus spargit locum,
535 Qui pectus in terram premit,
Qui vota fundit murmure.
Nos Vasco Iberus dividit
Binis remotos Alpibus,
Trans Cottianorum juga,
540 **935** Trans et Pyrenas ninguidos.
Vix fama nota est, additis
Quam plena sanctis Roma sit,

- A Quam dives urbanum solum
Sacris sepulcris florebat.
545 Sed qui caremus his bonis,
Nec sanguinis vestigia
Videre coram possumus,
Cælum intuemur eminus.
Sic, sancte Laurenti, tuam
550 Nos passionem querimus:
Est aula nam duplex tibi,
Hic corporis, mentis polo.
Illic inenarrabili
Allectus urbi municeps,
555 **936** Æternæ in arce curiæ
Gestas coronam civicam.

GLOSSÆ VETERES.

530. Incola, *Romani cives*, l.
531. Cominus, *prope*, l.
532. Sedem ossuum, *sepulcrum*, l.
533. Propter, *juxta*.—Advoli, *prostrernere*, l.
534. Fletibus spargit, *plorat*, l.
536. Marmure, *oratione, susurratone*, l.
537. Iberus, *fluvius Hispanicus*, l.
538. Alpibus, *montibus*, l.
539. Cottianorum, *Alpium. Duæ Alpes, Cottianæ, et Pirenæ. Cottianorum, Scottorum*, l.

COMMENTARIUS.

dos auctoritas aut voluntas defuerit: imo ipsi ejusmodi corruptelas foverent.

531. Vat. A a prima manu, Egm., Pal. a prima manu, cod. Bolland., *qui te præsentem*, contra metrum.
532. Egm., *vetustiores Heins.*, Vat. A, Bong., Hailsb. *ossuum*, quod placet Heinsio; et certe ossua pro ossa sæpe in antiquis inscript. occurrit. Hailsb. male, *sede*.
533. Veterum fuit hic mos complectendi tumulos eorum quos sibi caros haberent. Leo, novella 53, *Quorum dolori atque orbitati magnam sane solatium est, si amici sui sepulcrum amplexari ac in id lacrymas profundere possint. At Christiani religionis et venerationis causa tumulis martyrum adolvebantur. Testis est Prudentius multis in locis, testes alii scriptores ecclesiastici*.
534. Hailsbr., *spargat*, minus recte.
535. Vat. A, *aspectus*: supra, *qui pectus*, quod est retinendum.

536. In Put. *murmura*, mendose. Heinsius contra fidem mss. legit *murmura*: sic supra, ut ait, *Volasque dispensat opes*, quod et ibi perperam immutavit. Ignoro quinam illum versum 44 immutavit, nisi quod ibi omnes legunt *Volasque dispensans opes*, Heinsius in hac nota *Volasque dispensat opes* errore typographico. Teolius Heinsium secutus est, et addit in nonnullis editionibus legi *murmure*, sed hic esse *murmura vota*, hoc est votiva, sive S. Laurentio nuncupata. Idem Gallandio cum Chamillardo placuerat. At ante Heinsium omnes editiones habebant *murmure*, neque ullus ms. citatur pro *murmura*. Nihil ergo muto. Imo si inter se codices mss. dissiderent, præferrem *murmure*. Prudentius enim ait vota fundi submissa voce, quod sæpius explicat hoc vocabulo *murmure*. Atque ita exponit Iso. Quod si mutationi locus esset, rescriberem potius *Qui voce fundit murmura*: nam simili phrasi usus est Prudentius hymno 1, vers. 17, *Voce murmur fuderit*.
537. ALT., Vulg. nonnulli, Cauch. ex conjectura, *Iberos*: melius *Iberus*, sive *Hiberus*, qui fluvius Vasco dicitur, quod Vascones alluit, non quod in Vasconia ortum ducat, ut affirmavit Nebrissensis. Vide Prolegom. num. 35 et 36, et confer Wesselingium ad Vet. Rom. Itin. pag. 393. Teolius exponit *nos Hispanos fluvius Iber separat*. At non omnes Hispanos Iber separat a Roma, sed eos tantum qui trans flumen siti sunt. Virgil. ecl. 4, *Toto divisos orbe Britannos*. Ovid. eleg. 9 Pont., lib. 1, *Atque tuis toto dividor orbe regis*.

540. Ninguidos, *a nive*, l.
543. Urbanum, *civile*, l.
547. Coram, *præsentialiter, manifeste*, l.
548. Cælum, *ad Deum*.—Intuemur, *operibus propinquamus*.—Eminus, *longius*, l.
550. Passionem, *passionis diem*, l.
554. Allectus, *electus, advocatus*.—Municeps, *telonearius minister, vel civis*, l.
556. Civicam, *angelicam, vel domesticam, cælestium civium, cælestem*, l.

538. In editione Teolii peccat metrum *Nos Minia remotos Alpibus*: dele nos. Binas has Alpes esse Cottianas et Pyrenæas, monuit Nebrissa. Gellius de Catone loquens ita ait: *cum de Hispanis Alpibus scriberet, qui circa Iberum colunt. Et Ausonius ad Paulinum in Hispania degentem Nunc tibi trans Alpes et marmoream Pyrenen*: quod Scaliger, lib. II Auson. lect., cap. 16, intelligit de Pyrenæis montibus, qui Alpes dicantur. Isidor. lib. XIV Orig. cap. 8, *Gallorum lingua Alpes montes alii vocantur*. De Alpibus Cottianis vide comm. ad v. 216 Apoth. Ald. scribit *Cottianorum*. In glossa *Scottorum* mendose vel imperite scriptum est.

540. In nonnullis vulg. scribitur *ningidos*. Bollandiani et Frauciscus a Puteo post Ruinartium pro diversa scriptura, aut pro glossa ad oram adjecerunt *nividos*, quod neque Latinum est, et metro adversatur. *Ninguidus* ab antiquo *ninguis*, a quo etiam *ninguere*. Utitur *ninguidus* Ausonius epist. 22, *Barcino, me binaris juga ninguida Pyrenæ*.
541. De multitudine SS. martyrum dicam ad vers. 1 hymni S. Hippolyti.

544. Servius ait Ennium, Lucretium, Virgilium verbo *florendi* usos variis omnino in rebus. Lucretius dixit: *Florent flumina flammis, Florent urbes pueris, Floret mare navibus*. Sed elegantissimum est hoc Prudentii, *Solum urbanum floret sepulcris martyrum*. Quod aperte imitatus est Isidorus lib. XV Etym., cap. 1, *Cæsaraugusta . . . florens SS. martyrum sepulchris*. Fortasse Isidorus scripserit *sepulcris*: nam phrasim desumit ex Prudentio.

545. Parrhasius, *sed quia*, non bene.
546. In vasis, in linteolis, in spongiis sanguinem SS. martyrum accurate conservatum, vel ex hoc loco discas. Confer in Hippolyto vers. 140 et seqq.

548. Parrhasius, *cælum tuetur*.
551. Bayerius, in dissert. de S. Laurentii patria, cap. 4, argute excogitavit Prudentium hanc sententiam ex Cicerone expressisse, qui de M. Porcio Catone Tusculi nato loquens, ait lib. II de Legib., sub initium: *Ego mehercule et illi, et omnibus municipibus duas esse censeo patrias, unam naturæ, alteram civitatis*.
554. De cælesti Jerusalem Apocalypsis. cap. XXI.
555. Weitz. cum Egm., Hailsbr., Widm., *æternæ*. Alii, *æterna*, probe.

556. Weitz., Egm., *gestis pro gestas*. Mariettus glossam vel suam, vel alterius apponit: *Civicam, cælium*, quod Laurentius *cives* ab idolis liberaverit. Civica enim

Videor videre illustribus
Gemmis coruscantem virum,
Quem Roma cœlestis sibi
Legit perennem consulem.
Quæ sit potestas credita,
Et muneris quantum datum,

560

557. Videor videre, mihi cernitur, I.
558. Virum, Laurentium, I.
559. Roma cœlestis, Hierusalem, I.
560. Legit, elegit, I.
561. Credita, scilicet tibi illi, I.

dabatur ei qui civem liberasset. Teolius vult civicam dici, quod Laurentius civis suos liberaverit: scilicet præludit suæ opinioni de Roma, natali solo S. Laurentii. At quis unquam somniavit eum qui civica corona donaretur intelligi natum Romæ? Aulus Gellius, lib. v, cap. 6: *Civica corona appellatur, quam civis civi a quo servatus est in prælio, testem vitæ, salutisque percepit dat. Ea fit e fronde quærna. Hac corona civica L. Gellius, vir censorius, in senatu Ciceronem consulem donari e republica censuit.* Paschalius, de Coronis lib. vii, cap. 8, putat Prudentium ex omnibus coronis elegerisse civicam, qua Laurentium donaret in cœlo degentem, ob solam hujus præmii dignitatem.

557. Vulpius ad carmen 60 Catulli ex hoc loco Prudentii conjicit in Catullo legendum *Flammeum videor videre, non venire.*

561. Weitzius hoc loco allegat Lessium de Justitia et jure lib. II, cap. 36, et Chemnitium in Exam. part. 3, pag. 352. Verum, ut Lessii doctrinam de veneratione sanctorum ambabus ulnis excipimus, sic Chemnitii aliorumque novatorum hæreses auctoritate Prudentii ac SS. Patrum unanimi suffragio abominamur.

563. S. Augustinus serm. 304, alias de diversis 37, *Quam gloriosa enim, et quanta virtutum multitudine, quasi florum varietate, distincta Laurentii martyris sit corona, universa testis est Roma.* Ac revera præter ea quæ ad vers. 528 attuli, ex pluribus antiquissimis monumentis liquet quam singulari cultu Romani S. Laurentium prosecuti sint. In tabula ærea annexa

A Probant Quiritum gaudia,
937 Quibus rogatus annuis.
565 Quod quisque supplex postulat.
Fert impetratum prospere:
Poscunt, litantur, indicant,
938 Et tristis haud ullus redit.

GLOSSÆ VETERES.

562. Datum, scilicet illi, I.
563. Quiritum, militum, I.
564. Annuis, subvenis, vel consentis, adjuvas, I.
565. Postulat, orat, I.
568. Ullus, scilicet hominum, I.

COMMENTARIUS.

ostenduntur quatuor hujusmodi monumenta e vitro in cœmeteriis Romanis reperta, ac quatuor primis numeris distincta; quæ omnia Constantini ætatem videntur præcessisse, ut ex præfatione Buonarrotii ad opus de Vitris cœmet. colligitur. Sex autem hæc monumenta, quæ representamus, exstant etiam simul collecta apud virum pium doctumque Franciscum a Puteo in opusculo anonymo: *Memorie della vita, del martirio, de' miracoli, del culto, etc.*, di S. Lorenzo. Romæ 1766. Primo numero exhibetur fragmentum vitri quod asservatur in museo Vallicellano, jam ab Aringho et Victorio editum. Laurentii nomen litteris aureis inscriptum est: in capite apparet monogramma Christi, et ex uno latere o mega, cui ex altero respondebat, ut recte arguitur, alpha. Circum hæc verba tantum supersunt ANE VIVAS IN CR. Crux quæ tergo S. Laurentii supereminet, indicat S. mariyrem crucem Domini ad martyrium usque portasse, vel etiam fuisse diaconum, cujus munus erat proprium crucem in sacris officiis portare: quæ fortasse est causa cur S. Laurentius in antiquissimis picturis musivis crucem manu ferens exhibeatur. In altero vitro num. 2, inter SS. apostolos Petrum et Paulum S. Laurentius depingitur, tanquam si ab ipsis in cœlesti solio fuerit collocatus. Manu sinistra Evangelium Laurentius tenet, quod ad diaconum legere Evangelium pertineat: adeoque similes Laurentii imagines antiquæ plures exstant apud Aringum, Ciampinium, Bolland. Propyl. pag. 918. In vitro num. 3 volumen Evangelii aliquantum explicatum S. Laurentius ostendit; circum autem inscriptum est litteris aureis: VICTOR VIVAS IN NOMINE LAURENTII. Ubi in nomine Laurentii litera N ommissa est ex veterum Græcorum et Latinorum usu, aut fortasse ex imperitia vel incuria artificis. In vitro num. 4 Christus duos sanctos, qui nominati non sunt, coronat; circum autem representantur Petrus, Paulus, Laurentius, Sustus (Sixtus), Ciprianus (Cyprianus), Epulitus (Hippolytus). Num. 5 ejusdem tabulæ S. Laurentius in craticula, igne supposito, torquetur: duo carnifices ignem palis admovent, tertius carbonem in sacco videtur afferre, quibus ignem augeat. In 6 num. martyrium etiam S. Laurentii in vitro expressum est, visis flammis subjectis: in S. Laurentio limbum cœlestem, et tonsuram clericorum propriam licet observare. Hoc postremum monumentum Panormi in museo Martiniano exstabat. Joannes Felius, qui in not. ad epist. 80 Cypriani affirmat, ad passionem Laurentii confirmandam auctorem aliquem martyrologiis vulgatis fide digniorem desiderari, parum legerat: siquidem non solum tot veterrima monumenta, verum etiam innumera Patrum antiquissimorum testimonia, quibus martyrium idem comprobatur, ignorabat, aut martyrologiis recentiora censebat.

567. Heinsiani plerique, etiam Ambr., et tres Torrent., Parrhasius, Bong., Vat. B., Alex., Prag., Rat., Sich., poscunt, jocantur: neque ausus est obniti Heinsius, et ad oram expressit id ipsum Giselinus, quamvis in contextu cum Ald. ediderit litantur. Id tenuit Nebrissensis, qui exponit litantur pro litant,

Ceu presto semper adsies,

A 570 Tuosque alumnos urbicos

GLOSSÆ VETERES.

569. Adsies, pro adsis, I.

570. Alumnos, filios, I.

COMMENTARIUS.

scilicet impetrant quod poscunt. Vat. A, Alt., Egm., Palat., *latantur*, contra metrum. Widm., *jocanter*; supra, *latantur*. Hallsbr., *latenter*, quod non est absurdum, ut murmura et vota occulta indicentur; supra *latantur*. Weitzii scripsit *licenter* ex Fabricio, qui habet *licenter*, quod pariter Giselinus pro diversa scriptura margini apposuit. Heinsius putavit a Weitzio allegari codicem Fuldensem, deceptus nota F, quæ me etiam semel aut bis decepti in primis hymnis libri Cathemerinon. Sed certum est hac littera Fabricium a Weitzio indicari: nam Fuldensi codice solum in Psychomachia usus est Weitzius; quem codicem solet appellare Fuld. Chamillardus Weitzii conjecturam fidenter secutus est: *Nec litantur, nec jocantur legendum esse, quis non videt?* Ita ille: cujus opinioni adhasit etiam Gallandius. At si a codd. mss. licet recedere, restituendum putarem *Poscunt, litant et indicant*.

569. Ald. scribit *assies*, Vat. A, *adsias*, alii *adsies*, quod pro *adsis* a Terentio etiam positum est. Pro *ceu* suspicor tu *presto*.

570. Sicut Roma antonomastice *Urbs* dicitur, ita Romani *Urbici*. Simili modo Ambrosius in epist. ad Valentinianum contra Symmachum *Urbicorum sacerdotum dispendia*, quod de sacerdotibus ethnicis Romanis intelligitur. Paulinus papam *Urbicum* Siricium vocavit ep. 1 ad Severum. Quia vero Romanis tanquam patronus favet Laurentius, illi alumni vocantur. Sic in inscriptionibus veteribus reperitur: *Patronus alumno posuit*. Sensus horum versuum nemo ignoraret, nisi studio partium abriperetur. Tu, o *Laurenti*, complexus lactante sinu Romanos, qui tui sunt alumni, eos tanquam pater, sive amore paterno nutri. Quis contra hiscere ausit? At quoniam ea nunc libido invaluit, ut argumenta undique conquirantur quibus suadeatur S. Laurentium natum Romæ, etiam ex his versibus hanc opinionem recentiores quidam Itali confirmare laborant. Possem illico eludere eorum conatus, si cum præstantissimo codice Alexandrino a prisca et prima manu legerem orbicos: quasi omnes, qui per totum orbem Laurentii opem implorant et sentiunt, intelligantur. In eandem rem adducerem vers. 573, nos inter, o *Christi decus*, *Audi et poetam rusticum*. Sed legamus *urbicos*. S. Leo serm. 2 in nat. SS. Apost. Romanos vocat *alumnos* S. Petri. In Prudentio tuos *cines* interpretatur Teolius, Quos, nisi Romanos?.... Hoc unum dicam, qui in ea adhuc sententia permanent, ut S. levitam Hispanis accensendum velint, eos ad argumentum ex Prudentii silentio petunt, nihil habere quod respondeant; nam regerere, uti faciunt P. Perez et novus auctor de Sanctitate S. Laurentii, Prudentium solum non esse martyrum patriam designare, id demum est lectorum credulitate nimis abuti, cum ex quatuordecim SS. martyrum hymnis quibus hic *Peristephanon* liber constat, tribus vel quatuor demptis, cæteri omnes martyris patriam disertis verbis prodant, imo et prædicant. Qui-nam sit is P. Perez, quem pro diabolari aliquo fratre aut monacho Teolius traducere videtur, dixi cap. 5 Proleg., num. 406, in nota. Hymnus Prudentii quid probet, Pinus in comment. prævio § 4 declarat: *De patria* (S. Laurentii) ac parentibus nihil novi memoriam proditum a Patribus, uti nec a Prudentio in hymno quem is de Sancto panxit. Et 11: *Ad urbem Romanam quod attinet, quasi in ea natales hauserit Prudentius, adeo omni probabilitatis specie videtur destitui opinio quæ hoc asserit, ut ne proponi quidem, nedum refutari mereatur*. Neque silentium Prudentii obstitit quominus

Bollandiani Prudentium Hispanis adjudicarent. Bre-viter nunc rationes doctissimi et laudatissimi viri Perezii de Bayer, bibliothecæ Hisp. reg. præfecti, contra Teolium exponam. Ait Perezius Prudentium solum non esse martyrum patriam designare. Id verissimum est, ac clarius intelligitur, si idonea distinctio adhibeatur et explicetur. Ut duplex est martyrum natalis, alter quo terris, alter quo cælo nascuntur, ita duplex est patria huic duplici natali respondens, altera ubi huic mortali vitæ, altera ubi æternæ vitæ nascuntur. Simili ratione sicut in martyribus aliisque sanctis ille natalis præcipue celebratur, quo vitam æternam consecuti sunt, ita non tam eorum patria qua in hanc miseram lucem prodierunt, prædicari solet, quam locus ille (sive patriam alteram voces, sive id nomen dare renuas) quo ad cælum evolarunt, et quo eorum cineres conservantur. Prudentius hunc secutus est morem: laudat sæpe urbes in quibus martyres coronati sunt, et in quibus eorum ossa requiescent; de loco ubi nati sunt, in plerisque hymnis nihil sollicitus. Vide vers. 476 hymni 4 Perist. Exemplo sit hic ipse hymnus quem præ manibus habemus. Nusquam dicit Romæ natum Laurentium, aut Romam hoc alumno et germine gloriari posse. Quid enim ait Romanos celebrare? *Beatus Urbis incolæ, Qui te ac tuorum communis Sedem celebrat ossum*. Locus hic erat indicandi Romæ etiam primam lucem vidisse Laurentium. Quid ergo est quod Teolius affirmat in plerisque Prudentii hymnis patriam martyrum disertis verbis prodi, imo et prædicari? In primo hymno adeo non proditur patria SS. martyrum, ut Teolius putaverit eos fuisse Calagurritanos, cum potius fuerint Legionenses. In Eulalia Emeritam ejus patriam prædicari facile concedo, quamvis nonnulli dubitent. Vide comment. ad vers. 4. De octodecim martyribus Cæsaraugustanis vide vers. 145, 107, 113, hymni 4. Neque Paulus, qui in eo hymno Narboni tribuitur, patria fuit Narbonensis, neque de aliis ibidem laudatis constat an in eis urbibus nati fuerint quæ eorum reliquiis aut patrocinio gloriantur. Succedit hymnus 5 de S. Vincentio, ubi patria ejus nullo modo memoratur, ut dicam ad hymni inscriptionem. Pariter ad titulum hymni 6 observabo, de patria S. Fructuosi et sociorum non constare ex hymno Prudentii. Sequitur hymnus 7 S. Quirini, ubi ad vers. 5 dicam dubium esse an hæc verba, *Complexu patrio fovet*, Siciam patriam ejus fuisse indicent. In hymno autem 8 versus ad ornatum baptisterii alicujus proferuntur, quin resciri possit ubinam exstiterit illud baptisterium, et quinam fuerint illi duo sancti martyres qui eo loco passi dicuntur. Neque ex hymno 9 constat S. Cassianum, qui eo laudatur, in Foro Cornelii natum fuisse, ut ad titulum ejus hymni notabo. In hymno 10 nihil est ex quo argui possit S. Romanum genere fuisse Palestinum. Vide comment. ad inscriptionem hymni. Quænam fuerit S. Hippolyti patria, neque Prudentius hymno 11 indicavit, neque aliunde nobis liquido constat. In hymno 12 patria SS. apostolorum Petri et Pauli nullo modo memorata est, nedum prædicata. Punicam terram S. Cyprianum tulisse, ex hymno 15 scimus, nihil aliud ex eo certo exsculpimus. Sepulcrum S. Agnes Romæ esse hymnus 14 expresse declarat; de natali solo hujus virginis nihil in eo exprimitur. Quo ergo jure Teolius infert, ex quatuordecim his hymnis, tribus vel quatuor demptis, cæteros omnes martyris patriam disertis verbis prodere, imo et prædicare? Argumenta Blanchini Bayerius

939 Lactante complexus sinu

940 Paterno amore nutrias.

Hos inter, o Christi decus,

Audi et poetam rusticum,

575 Cordis fatentem crimina,

Et facta prodentem sua.

Indignus agnosco et scio

Quem Christus ipse exaudiat :

Sed per patronos martyres

A 580 Potest medelam consequi.

Audi, benignus, supplicem

Christi reum Prudentium :

Et servientem corpori

Absolve vinculis sæculi.

III HYMNUS. IN HONOREM B. EULALIAE MARTYRIS.

941 Germine nobilis Eulalia,

GLOSSÆ VETERES.

571. Lactante, *saliente*, l.

583. Corpori, *peccato*, l.

† Germine, *generatione*. — Eulalia, *interpretatur*

boniloqua. B. Eulalia, *boniloqua*. Eusebia *bona, cultura*. Theosebia, *Dei cultura*, l.

COMMENTARIUS.

egregie refellit, præsertim verba petita ex Sacramentario veteri sub S. Leonis nomine commoda explanatione excipit. Sane periodus illa, si mendosa non est, obscura certe est; ita enim habet: *Quamvis enim Sanctorum tuorum, propagante te. Domine, toto orbe clara sit gloria, de beati tamen solemnitate Laurentii peculiariter præ cæteris Roma letatur, cujus nascendo civis, sacer minister, et dicatum nomini tuo munus est proprium.*

571. Vat. A, B, P, Q, Alex. Mar. pro div. script., Prag. pro div. script., Parrhasius, Rat., Gis., Weitz., Heins., *lactante*, neque ullam codicum discrepantiam Weitzius et Heinsius notant. Ald., Prag. a prima manu, *lactante*, quod prætulit Gallandius, quia *lactare* sumitur pro in aliquem se corpore inclinare. Ego vero de huiusmodi significatione valde dubito, nisi *factor* passivè, aut *lactare* se dicatur. Mar. a prima manu, *lactante*. Alex. a prima manu, *lactente*. Prag. pro complexus non bene, complexus cum Mar. a prima manu.

573. P. Franciscus a Puteo luculentissimum hoc, ut vocat, iv sæculi auctoris docti, maximeque orthodoxi testimonium de Invocatione sanctorum multis aliis allatis testimoniis eruditissime confirmat. Qua de re nos plura diximus cap. 7 Prolegom. Weitzius lectorem remittit ad Camerarium in lib. de plis Precibus. At noverint tandem heterodoxi Camerario nos auctore uti ad Plautum explanandum, minime vero ad fidei Christianæ doctrinam explicandam.

574. Ald., Weitz., Parrhasius, Heins. et alii, *audi poetam*. Mar., Prag., Rat., Bong., *audi et poetam*.

579. Heinsius, Parrhasius, Alex., et alii, *martyras*. Ald. cum aliis, *martyres*. Martyres patronos Prudentis sæpe dicit, quod nos sæpius, invitis hæreticis, repetere juvat. Ambrosius, ep. 22, class. 1, de SS. Gervasio et Protasio: *Patronos habebamus, et nesciebamus*.

580. Vatt. A, B, Mar., Rat., Prag., *medela*. Melius *medelam*.

582. Reus Christi dicitur, ut apud Ciceronem Clodius reus *Milonis*, quia a Milone accusatus est.

583. Abiit error Aldi est, ab ipso emendatus, quod non videtur advertisse Becmanus cap. 6 Manuduct. Correxit enim *absolve* ex ms. Pal. Sæculum ab ecclesiasticis scriptoribus sumit pro mundo rebusque mundanis. Sic Hieronymus ep. 22 dixit *codices sacculares*. In Vat. B, post hunc hymnum sequitur hymnus S. Hippolyti, uti etiam in Parrhasio.

1. In Vat. B. est hic titulus, Aurelii Prudentii Clementis V. C. hymnus in honore Eulaliae martyris. Ita etiam Mar., sed addit *Incipit hymnus in honore beatæ Eulaliae*, etc. Rat., *Incipit hymnus in honore Eulaliae B. martyris*. Vat. A, *Hymnus in honore passionis Eulaliae beatissima virginis*. Aldus, *Ode in laudem Eulaliae martyris*. Heinsius, qui Put. et Oxon. sequitur in titulis hymnorum huius libri adnotandis, *In honorem passionis Eulaliae beatissima martyris*. Nostri co-

B dices hic, et alibi sæpius scribunt *in honore*, non *in honorem*, perinde quasi *in festo* dicerent. Osiander, Epitom. hist. eccles. cent. 4, lib. 1, cap. 9, martyrium Eulaliae a Prudentio eleganti carmine descriptum observat. Ruinartius hymnum hunc Prudentii afixis actis vulgatis merito prætulit, martyrium S. Eulaliae ad annum 304 revocandum censuit. Ad Prudentii fidem in huius martyrii narratione vindicandam plura disserui in Hymnodia Hispanica ad diem 9 Decembris. Putarunt nonnulli Prudentium acta S. Eulaliae Barcinonensis ad S. Eulalam Emeritensem per errorem transtulisse. Cæterum cum Prudentius eodem sæculo vixerit quo Eulalia Emeritensis martyrium subiit, cum in provincia Tarraconensi scripserit, ubi potius Eulaliae Barcinonensis laudes rescire et prædicare potuit, quam Eulaliae Emeritensis, cum de Eulalia Emeritensi lurulenta proferant testimonia Idatius, Isidorus, auctor vitæ S. Fructuosi Braecensis antistitis sæculo vii, codex Veronensis officii Gothici plusquam millenarius a Josepho Blanchinio editus, Gregorius Turonensis, Fortunatus, alique veteres: contra ex antiquis primus certus auctor Eulogius sæculo ix clare mentionem fecerit, ut dubium Quirici hymnum et acta anonyma prætermittam, quæ certe non majoris sunt ponderis quam acta Eulaliae Emeritensis; cum, inquam, hæc omnia ita se habeant, jure verba Lucii Andreae Resendii repetere hoc loco possum ex epistola ad Bartholomæum Quevedo: *De Emeritis existant et acta, et sacer ille Prudentius. De altera viderint civis Barcinonenses, et solertius investigent. In martyrologio ecclesiæ Germanicæ, quod per septingentos annos latuerat, et in publicum prodit et bibliotheca Friderici Beckii anno 1687, mense Decembris iv id., sit mentio Eulaliae virg. Melciadis papæ. Mense vero Februario nulla Eulalia nominatur. Nuper magno animorum æstu huiusmodi controversia in Hispania agitabatur, ut vel ex inscriptione huius operis arguere poteris. Justa repulsa del argumento negativo, y equivocaciones, en que cimentaba la defensa de su censura, que dio a luz el M. R. P. M. Fr. Agustín Sala a fin de impugnar algunos hechos del martirio de la inaigne virgen y p. otomartir S. Eulalia Barcelonesa. Por D. Josef Pedrés y Riera. In 4 pp. 256. Madrid por Hilario Santos Alonso 1787. Vidi opuscula quadam, quæ præcesserant, tum Borjæ, tum Salæ, quorum hic ut suas opiniones tueretur, Prudentii fidem debilitare, ille corroborare studet. Et Sala quidem eo usque progressus est, ut affirmaverit, ipsi etiam Prudentio suos errores fuisse cognitos, siquidem fasus est acta martyrii SS. Hemeterii et Cæledonii perisse. Cujus argumenti vim plane non percipio. Quod autem addit, Prudentium in Romano, in Hippolyto, in Cypriano errasse, id cuiusmodi sit, suis in locis videbimus. Neque vero si viro cuiquam docto errasse aliquando Prudentius visus est, ita etiam judicare Salæ licebit, levioribus rationum momentis permoto.*

C

- 942** Mortis et indole nobilior,
Emeritam sacra virgo suam,
Cujus ab ubere progenita est,
5 Ossibus ornat, amore colit.
Proximus occiduo locus est,
943 Qui tulit hoc decus egregium,
Urbē potens, populis locuples:
Sed mage sanguine martyrii,
10 Virgineoque potens titulo.
Curriculis tribus atque novem

2. Indole, ingeniosa, vel bona spe : spe, vel virtute.
Indoles est imago quædam propriæ virtutis, 1.
3. Emeritam, Emerita, civitas Hispaniæ dicta, quod ibi emeriti, id est veterani milites erant, 1.
6. Occiduo, in fine, 1.
7. Tulit, genuit, detulit, 1.
10. Titulo, sepulcro, 1.
11. Curriculis, annis, 1.
13. Crepitante, sonante.—Pyra, pyra ignis dicitur genus qui antequam succendatur rogi vocatur, 1.
14. Aspera, fortis, Vat. A.
15. Rata, arbitrata, 1.
17. Patris, omnipotentis, k.
18. Toro, conjugio, 1.

Multo vero minus ei liceat affirmare, sæculo iv, quo doctrina et religio Christiana maxime floruit, exactam judicandi rationem defuisse. Omissa vellem hæc ejus verba, Prudentium sæpius in rebus historicis sanctorum errasse per ser. aquellos tiempos tan calamitosos, las memorias, y actas de los martires muy raras y escasas, la critica poco exacta, y la credulidad sobrada. S. Eulaliæ Barcinonensis acta quovis modo defendantur, per me licet : dummodo sua fides Prudentio ejusque æqualibus constet.

2. Indoles vocari solet spes quam ex vultu colligimus, future virtutis in pueris, et a Græcis dicitur χαραξερ. Hic ergo sumitur pro caractere, aut genere mortis. Nebrissenis exponit virtute ut ponatur effectus pro causa; quia indoles præcedit virtutem. Heinsius monet in scriptis esse mortis et, non mortis at, aut mentis et pro mortis et. Gis. et Weitz. ediderant mortis at. Cauchius conjiciebat mortis at : sed ex Statio observat Heinsius Ingenium crudele necis. In Romano vers. 665, Lactentis oris indolem. Cath. 12, 68, Puer o cui trinom Pater Prædestinavit indolem.

4. Patriam S. Eulaliæ Emeritam hic declarari, nullus dubito. Riscus, tom. XXX Hisp. Sacr. cap. 10, modeste rejicit virum clarissimum Hispanum, qui affirmaverat Prudentium nunquam designasse patriam martyrum quos celebravit. Certe Bayerius in dissert. de S. Laurent. aperte profitetur Prudentium dixisse, sed obiter tantum, Emeritæ in lucem editam fuisse Eulaliam. Ego non video qui possit intelligi, Cujus ab ubere progenita est, nisi dicamus Emeritæ monet S. Eulaliam. Giselinus tamen, de hac nostra Eulalia loquens, in civitate Barcinonensi a Donato presbytero catechizatam puellam dicit; quod narrationi Prudentianæ parum congruit. Florezius tom. XIII Hisp. Sacr., tract. 61, cap. 6, plures alias opiniones de patria S. Eulaliæ in examen vocat, meritoque rejicit, Prudentii auctoritate fretus. At notandum est etiam hoc loco Prudentium illud præcipue in Emeritæ laudem vertere, quod martyrio et sepulcro S. Eulaliæ claruerit, ut in fine hymni superioris monebam, et ex versibus 186 et seqq. hujus hymni manifestius patet. De Emerita ad eos versus nonnihil commentabor. Illud nunc præmonebo, Schellstratum in append. ad opus geographic. antiq. Eccles. parum caute affirmasse Emeritæ civitatis nihil modo nisi ruinas superesse.

5. Brev. Mozarabicum totum hunc hymnum in of-

- A** Tres hyemes quater attigerat,
Cum crepitante pyra trepidos
Terruit aspera carnifices,
15 Supplicium sibi dulce rata.
Jam dederat prius indicium,
Tendere se Patris ad solium,
Nec sua membra dicata toro :
944 Ipsa crepundia reppulerat,
20 Ludere nescia pusiola.
Spernere succina, flare rosas,

GLOSSÆ VETERES.

19. Crepundia, monilia, ornamenta, gemmas, insignia, vel indicia, quæ expositis infantibus adhibentur : jocalia ornamenta, 1.—Lusus, pueriles jocos, Mar.
20. Pusiola, parvula, juvenula puella. Diminutivum a pusione, qui est communis generis, et significat puerum vel puellam fortiorē jam : inde pusiolus et pusiola diminutiva pusiola, pusilla. Pusio dicitur
B primus natus, 1.
21. Sperrere, scilicet caput. Sperrēbat, id est abominabatur.—Succina, gemmæ fulvicolores, quæ ex lacrymis arborum fluunt, et in lapidem durescunt. Et sunt succina a succo dicta. Oscula in ore infantum.—Flare, flabat.—Rosas, jucunditates mundanas, 1.

COMMENTARIUS.

ficio S. Eulaliæ inserit. Ex quo lectiones variantes ascribam. Hoc loco male ibi legitur amoreque colit.

6. Barthius, lib. v Advers. cap. 21, ex scheda ms. in qua hymnus Eulaliæ erat descriptus, nonnullos versus illustrat, et scripturam diversam adnotat. Ait occiduum non addito solis nomine plagam occidentalem designare, ut apud Calpurnium : Dicitur occiduas impellere Batis arenas. Addi vel præferri possunt Ovidius, Claudianus, et alii. Hoc autem peculiare est Prudentio, quod occiduum sine sole, sine orbe, sine aqua aut simili aliquo substantivo ponat pro occidenti.

7. Prag., qui attulit. Scheda Barthii, Qui tulit egregium decus hoc. Etiam ex hoc versu liquet Eulaliam Emeritæ progenitam. Nam idem locus qui tulit Eulaliam, martyrio hujus et sepulcro illustrior dicitur.

8. Brev. Moz. perperam, urbs potens. Idem scribit minus bene locuples. Chamillardus in contextu et in nota legit orbe potens. Nescio an consulto; non enim monet se ab aliis omnibus recedere. Si lectio cod. esset deserenda, libentius legerem arce potens. Sic Auson. in epigr., quod mox in examen vocabo: Corduba non, non arce potens tibi Tarraco certant.

9. Prag. contra metrum, martyris.

10. Titulus pro sepulcro, ut sæpe Prudentius uti solet, quandoque hic etiam basilica cum sepulcro intelligi potest.

11. Annorum duodecim ætas his duobus versibus exprimitur. Monuit id Barthius, ne quis annos viginti quatuor intelligeret. Siquidem postea puellula, e thalamo proxima dicitur.

13. Mox vers. 156, Flamma crepans volat in faciem. Virg. i Georg. 85, Crepitantibus urere flammis.

14. Nebrissa et Teolius exponunt aspera in semetipsam. Magis probo glossam fortis. Et voces trepidos terruit aliquo sensu in carnifices asperam, sive eis terribilem innunt. Adde orationem martyris ad tyrannum, et vers. 127 et seqq., Infremit, inque tyranni oculos Spata jacit.

15. Brev. Moz. perperam, subit pro sibi.

18. Brev. Moz., et sua : lege nec sua. Prag., dicare toro.

19. Plerique codices nostri unico p scribunt reppulerat : sed cum prima sit longa, hoc loco recte scribetur reppulerat.

20. Brev. Moz., pusilla : corrige pusiola.

21. Succina unico e scribunt aliqui codices. Sieh., Weitz., Bong., Iso, flare, quod Salmasio placebat, et

- Fulva monilia respuere ;
Ore severa, modesta gradu,
Moribus et nimium teneris
25 Canitiem meditata senum.
Ast ubi se furiata lues
945 Excitat in famulos Domini,
Christicolasque cruenta jubet
Thura cremare, jecur pecudis
30 Mortiferis adolere deis,
Infremuit sacer Eulaliæ
Spiritus, ingenique ferox
Turbida frangere bella parat,
Et, rude pectus anhela deo,
35 Femina provocat arma virum.
Sed pia cura parentis agit,
Virgo animosa domi ut lateat,
Abdita rure, et ab urbe procul :
Ne fera sanguinis in pretium
40 Mortis amore puella ruat.
Illa perosa quietis opem

- A Degeneri tolerare mora,
Nocte fores sine teste movet,
946 Septaque claustra fugax aperit,
Inde per invia carpit iter.
45 Ingreditur pedibus laceris
Per loca senta situ, et vepribus,
Angelico comitata choro :
Et licet horrida nox sileat,
50 Lucis habet tamen illa ducem.
Sic habuit generosa patrum
Turba columniferum radium :
Scindere qui tenebrosa potens
Nocte viam face perspicua
55 Præstitit, intereunte chaos.
Non aliter pia virgo, viam
Nocte secuta, diem meruit,
Nec tenebris adopena fuit,
Regna Canopica cum fugeret,
60 Et super astra pararet iter.
Illa gradu cita pervigili,

GLOSSÆ VETERES.

22. Fulva, aurea.—Monilia, splendida ornamenta in vertice mulierum.—Respuere, respuebat, l.
23. Ore severa, facie stricta, sobria.—Modesta, quieta, l.
25. Canitiem meditata, morem imitata est, l.
26. Furiata lues, persecutio, mortalitas, vel morbus, l.
30. Adolere, incendere; aliter crescere, l.
32. Ferox, fertilis, l.
34. Anhela, spirans, l.
35. Virum, syncope pro virorum, l.
36. Parentis, matris.—Agit, operatur, l.

38. Rure, in pago, l.
43. Teste, vidente.—Movet, aperit, l.
45. Invia, loca sine via, l.
46. Laceris, laceratis, l.
53. Qui, radius, l.
54. Face, luce, l.
55. Chaos, chaos, confusio rerum, l. Confusione noctis, Vat. A.
57. Secuta, dum sequebatur, l.
59. Canopica, Ægyptiaca, id est mundana, l.
61. Cita, velox, l.

COMMENTARIUS.

verum putavit Heinsius in notis, et ita demum correxit. Cellarius quoque expressit *flare*, et confirmavit auctoritate Suetonii Calig. cap. 38: *Julii et Augusti diplomata, ut vetera, et obsoleta deflabat*. Apud scriptores ecclesiasticos *exsufflare* pro indicio spernendi passim sumitur: sic etiam *insufflare* in Romano vers. 920, *Insufflat, ipsos ceu videret daemones*. Ambr. et Oxon., *flore rosas*, quod Chamillardo placebat, id est, nascentes in flore rosas. In Brev. Moz. legitur *succina flores rosas*; sed id metro repugnat. Quod autem miratur Chamillardus, quod nullus *hujus loci mendum tollere ausus fuerit*, et putat legendum *flare* aut *flore*, parum diligenter Heinsium legisse arguitur, a quo discere potuit Weitzium ex Bongarsiano edidisse *flare*, præter Sichardum, qui ad marginem idem ascripsit. Cæterum nostri codices, et Heinsiani plerique legunt *flere rosas*, quod explicat Nebrissensis *cum statu abjicere*. Et Gallandio aptius contextui visum est *flere*, scilicet *spernere, flere, respuere*. Mihi verius videtur *flare*, et contextui aptius: nam *flare* et *respuere* simili fere ratione contemptum indicant. Editor postremæ editionis Parisiensis Patrum idem judicium tulit ac Chamillardus.

23. Nonnulli Vulg., *serena*: corrige *severa*. Noms., Rott., *modesta gradum* quod tenuit Heins., noto, ut ait, Græcismo. Sed perpendendum an contra auctoritatem optimorum eodd. tot Græcismos liceat admittere quot vult Heins. Ego quidem non faciam.

25. Barthius interpretatur *Fovens canitiem proximam declarationi*. De significatione hujus verbi *meditor* plura dixi ad vers. 124 hymn. 10 Cath.

26. Vat. B, Mar., Prag., Rat., a prisca manu, *furiata dies*.

28. Rat., *Christicolas cruenta*, a prima manu; sed a secunda manu recte *Christicolasque*.

29. Jecur in sacrificiis adhiberi solitum fuisse, no-

tum est. Symm. ii, vers. 1007, *Callinæ pulmone rigare*. Et hymno S. Cypriani, vers. 82, *Salis aut micam, jecur aut suis litarent*.

30. Alii *deis*, alii *diis*, scribunt.

32. In Barthii scheda *ingenique ferox* cum glossa *fertilis*. Idem videtur legisse Iso, cujus eadem est glossa. Thuan., Ruinartii ms., nisi fortasse est idem Thuan., *ingeniumque ferox*; non placet Heinsio. *Ferox* pro *forti, terribili*, recte. Nebrissa ita verba ordinat ad constructionem: *Et rude pectus, et ferox ingenio parat frangere, id est superare*, etc. At non male procedit hic ordo: *Spiritus ingenio ferox parat frangere bella, et rudi pectore ipsa scilicet semina anhela deo, provocat arma virum*.

34. *Pectus rude* pro inexperto. *Rudis* pro novo, recenti, sæpe a Prudentio usurpatur.

38. An rus, ubi virgo Eulalia latebat, fuerit *Porceiana*, an alius locus, inutili labore a nonnullis quaeritur, cum vetera desint monumenta.

39. *Efferata amore martyrii*, ait Nebr. ad voc., *fera*.

41. Prudentius non jungit *perosus* cum gignendi casu, ut affirmit Cellarius et Teolius, sed ait Eulaliam perosam tolerare opem quietis.

47. Ex Virg. vi Æn. vid. com. ad v. 43 hym. 1 Cath.

48. Prag., contra metri legem, *comitatu*, pro *comitata*.

50. Ruinartius, *lucis tamen habet*, male.

51. Exod. xiii. Vide hymn. 5 Cath., ubi fuse historia hæc narratur.

56. Manifestam versuum trajectionem ex suo ms. corrigere voluit Barthius. Dixi jam proleg. cap. 22.

58. Ipsa virgo Eulalia non tenebris adopena fuit, cum mundum, per regna Ægyptiaca significatum, fugeret. Hanc difficultatem ope suæ schedæ vitare voluit Barthius.

59. Vat. A perperam trajicit voces *Regna cum fu-*

- Millia multa prius peragit,
Quam plaga pandat eoa polum :
947 Mane superba tribunal adit,
Fascibus astat et in mediis.
Vociferans : Rogo, quis furor est
Perdere præcipites animas,
Et male prodiga corda sui
Sternere rasilibus scopulis,
70 Omnipatremque negare deum?
Quæritis, o miseranda manus,
Christicolum genus? En ego sum
948 Dæmonicis inimica sacris :
Idola protero sub pedibus :

62. Peragit, percurrit, I.
63. Eoa, orientalis, I.
64. Superba, nobilis, I.
65. Fascibus, honoribus, potestatibus, vel pompis, I.
66. Rogo, interrogo : ad paganos dicit, I.
69. Sternere, flectere ad orationem. — Rasilibus
scopulis, rasis lapidibus, id est dolatis per imagines, I.
Idolis dolatis in lapidibus, Rat.
71. Manus, multitudo, I.

geret Canopica. Thuan., Mar. a prima manu Canopica. S. Damasus de sorore sua Irene : Cum fuget mundum, dederat mihi pignus honestum, Quam sibi cum raperet melior tum regia celi. Alii legunt, quem sibi.

64. Breviar. Moz., tribunalia. Metrum poscit tribunal. Sæpius superbus in malam partem accipitur, nonnunquam in bonam, ut a Prudentio hoc et aliis in locis. In censura hymnorum Santolii Victorini scripsi mihi non placere de S. Barbara dici Christo superba conjugæ. Posset hoc exemplum Prudentii allegari. Responderem, non tamen dedecere hoc epitheton in S. Eulalia forti et intrepido animo adversus tyrannum pugnatura, quam in S. Barbara, quæ ea solum ratione superba videtur appellari, quod Christum haberet sponsum. Sala, in opusculo de S. Eulalia Barcinonensi, ait, pag. 129, S. Eulogium lib. i Mem. SS. negare, Eulalam Emeritensem non quesitam se iudici obtulisse. Verum neque Eulogius id negat, neque, si negaret, maior est fides quam Prudentio, fere æquali Eulaliæ, esset præstanda. Ac fortasse ea jam tum opinio irrepserat, eandem esse S. Eulalam Barcinonensem et Emeritensem. Illud constat ex operibus Eulogii, maximam tunc fuisse Cordubæ librorum ecclesiasticæ inopiam, quod advertit etiam Amb. Morales. Certe si Eulogius Prudentii librum Perist. legisset in Memoriali martyrum ejus auctoritate usus fuisset.

65. Lictores fasces et securim magistratibus præferebant, fasces ad quendam leviora supplicia, securim ad mortem irrogandam.

66. Breviar. Moz., Vociferans ita : Quis pudor est. Ald., Urb., Vociferans : Rogo, quis pudor est. Alex., quid furor est.

67. Animas paganorum intelligit.
68. Breviar. Moz., omittit sui.
69. Nebrissa rasilibus excipit viscera vestra radentibus. Videtur id totum accipere de morte paganorum, qui ad inferos detruduntur. At sermo certe est de cultu idolorum, quæ vocat scopulos rasilites. Consule glossas. Ex hoc loco posset confirmari scriptura nonnullorum v. 210 lib. i in Sym., Casa deru poposcit.
70. Helpidius in carmine de Christo omniparis voce usus est : Illic omniparis succrevit gloria Verbi. Prudentius non semel omniparens dixit. Fortasse hic etiam præstaret omniparemque. Cunctipater exstat apud Teodulfum carm. 1, vers. 69 : Cui tria cunctipater voluit superaddere, lustra.

72. Teolius Christicolum genus : metri lex obstat. Alia apud hunc prætereo, quæ etiamsi metro

- A 75 Pectore, et ore Deum fateor.
Isis, Apollo, Venus nihil est,
Maximianus et ipse nihil :
Illa nihil, quia facta manu :
Hic, manuum quia facta colit :
80 Frivola utraque, et utraque nihil.
Maximianus opum dominus,
Et tamen ipse cliens lapidum,
Prostituat, voveatque suis
Numinibus caput ipse suum :
85 Pectora cur generosa quatit?
949 Dux bonus, arbiter egregius
Sanguine pascitur innocuo :

GLOSSÆ VETERES.

- B 72. Christicolum, Christicolum, I.
76. Isis, dea Ægyptiorum, I.
80. Frivola, vana, vel mendacia, I.
82. Cliens, servus, vel socius, servitor, amicus minor, I. Servus, vel amicus, Mar.
83. Prostituat, tradat, vel turpiter se inclinet, I.
85. Generosa, Christiana. — Quatit, persequitur, I.
86. Dux bonus, per ironiam, I.

COMMENTARIUS.

repugnare videantur, tamen vitium tollitur, si recta scribendi ratio adhibeatur, ut ante vers. 59, sanguinis in prætium, et vers. 42, tollere mora. Nam cuius in promptu est legere prætium et tolerare, et tunc recte procedit metrum. Post hunc vers. 72 in Aldo irrepserunt duo alii, qui sunt ordine vers. 110 et 111 : Proxima dotibus, et thalamo. Non movet aurea pompa tori : qui suo loco iterum ab Aldo immittuntur.

73. Tertullianus, et Sedulius utuntur etiam vocabulo dæmonicus.

74. Rat., abrais prioribus, et simulacra terens pedibus, scilicet manu recentis correctoris, qui secundam in idola corripit volebat.

77. Estne hic Maximianus Hercules an Galerius Maximianus? Gifanius Iulius potius jussu Eulalam mortuam ait verbo viridans. Cellarius intelligit Maximianum Herculeum, qui anno 303 imperator erat, quamvis fax et concitator fuerit Galerius Maximianus tunc Cæsar. In eadem sententia est Ruinartius : quia anno 304 in Hispania, quæ Maximiano Herculeo parebat, Datianum sævisse certum est. Actis, quæ Eulalam sub Calpurniano præside passam referunt, auctoritatem Prudentii merito præfert.

78. Sapient. xv, 16 et 17 : Homo enim fecit illos... Cum enim sit mortalis, mortuum fugit manibus iniquis. Mellor enim est ipse his, quos colit, quia ipse quidem vixit, cum esset mortalis, illi autem nunquam.

80. Rat., prioribus abrais, recenti manu, utraque frivola pro frivola utraque. Cauchius malebat Frivolum utrumque, et utrumque nihil. Nihil est necesse. Alibi etiam in utraque nominandi casu a produxit Prudentius.

82. Christiani scriptores idola per contemptum vocant lapides. Arnobius lib. 1, Si quando conspexeram lubricatum lapidem. Minucius, lapides... effigios sane, unctos, et coronatos. Nebrissa notat, clientem esse cultorem, quia cliens a colendo dicitur.

87. Inscript. Hispaniensem Gruterus pag. 280 profert ex Schotti aliorumque schedis, si tamen vera est.

DIOCLETIANVS. IOVIVS. ET
MAXIMIAN. HERCVLEVS
CAES. AVGG.
AMPLIFICATO. PER. ORIEN
TEM. ET. OCCIDENTEM
IMP. ROM
ET
NOMINE. CHRISTIANORVM
DELETO. QVI. REM. EVER
TEBANT

- Corporiosque piis inhians,
Viscera sobria dilacerat,
90 Gaudet et excruciare fidem.
Ergo age, tortor, adure, seca,
Divide membra coacta futo.
Solvere rem fragilem facile est:
Non penetrabitur interior
95 Exagitante dolore animus.
Talibus exitus in furias
Prætor, ait: Rape præcipitem,
Lictor, et obrue supplicis:
Sentiat, esse deos patrios,
100 Nec leve principis imperium.
Quam cuperem tamen ante necem,
950 Si potis est, revocare tuam,
Torva puellula, nequitiam!

88. Inhians, *appetens, vel nimis cupiens*, l.
90. Excruciare, *extorquere*, l.
92. Coacta, *conjuncta*, l.
94. Penetrabitur, *interficetur*, l.
95. Exagitante, *fatigante*, l.
96. Talibus, *verbis*. — Exitus, *commotus*. Exitiabilis, l.
98. Lictor, *carnifex a ligando*, l.
101. Quam, *in quantum*, l.

Quæ inscriptio Clunæ in Hispania exstabat in pulchra columna. Ibidem ex schedis Schottii similis hæc inscriptio Cluniae.

DIOCLETIAN. CAES
AVG. GALERIO. IN ORI
ENTE. ADOPT. SVPERST
TITIONE. CHRIST.
VBIO. DELETA. ET CYL
TV. DEOR. PROPAGATO

Vide Baronium ad an. 304, n. 9 et 10.

88. Prag. omittit *que*, quod desideratur ad metri rationem.

95. Ovidius in Trist., eleg. 11, *Et minimæ vires frangere quædam solent*.

99. Caligula illud traditur fuisse præceptum: *Ita feri, ut se mori sentiat*.

100. Breviar. Moz., *ne temneat*: emenda nec leve.

102. Ald., Breviar. Moz., Heinsius cum suis vettustioribus, Fabr., Hailsbr., Bong., Ruinartius alique, *si potis es*. Urb., Vatt. P. Q. Weitz., Egm., Widm., *si potis est*, quod videtur exstare in Alex., et ex vet. lib. defenditur a Gifanio in *viridans*, quod veniste dici putat, ut apud Terentium, et antiquos si potest, si poterit. Id non placet Heinsio, quia ex antiquorum imitatione dici deberet si pote est, non si potis est. Vide comment. ad vers. 84 præf. lib. I in Symmach. Etsi autem Gifanius hoc carmen de S. Eulalia vocet elegantissimum, tamen satis sordide protulisse Prudentium ait *revocare nequitiam*. Fortasse hoc vitare voluit Giselinus, qui in contextu edidit *Si potis es, revocare viam Torva puellula, nequitia*: quod eodem fere tempore expressit Fabricius. Repugnant scripti codices. Et Ovidius simili sensu dixit in Met.: *Si facta mihi revocare liceret*; et Seneca de Benef. lib. IV: *Revocare promissum*. Sic etiam *revocare se pro mutare sententiam* apud Ciceronem.

103. Quod Eulalia duodecennis puellula non immerito vocetur, ostendi in Hymnodia Hispanica in nota ad hymnum S. Eulaliæ et pluribus aliis exemplis posset confirmari.

104. Vatt. B, *petas*: melius *metas*.

105. *Genialis honor* pro nuptiis a Genio deo generationis: hinc lectus *genialis*.

- A** Respice, gaudia quanta metas,
105 Quæ tibi fert genialis honor.
Te lacrymis labefacta domus
Prosequitur, generisque tui
Ingemit anxia nobilitas.
Flore quod occidis in tenero,
410 Proxima dotibus, et thalamo.
Non movet aurea pompa tori,
Non pietas veneranda senum,
Quos temeraria debilitas?
951 Ecce parata ministeria
415 Excruciabilis exitii.
Aut gladio feriere caput,
Aut laniabere membra feris,
Aut facibus data fumificis,

GLOSSÆ VETERES.

- B** 102. Si potis est, *si possibile est*, l.
103. Torva, *aspera vel minax, vel contumax*, l.
105. Genialis, *nuptialis, lectus nuptialis, vel honor gratus*, l.
410. Thalamo, *conjugio*, l.
413. Temeraria, *presumptiva*. — Debilitas, *deludis, excrucias, sedas; infirmitas (forte infirmas)*, l.
414. Ecce, *aspice*. — Parata, *accitet sunt*, l.
415. Exitii, *periculi vel mortis*, lso.

COMMENTARIUS.

109. Put. *sole pro flore*, quod non esse ex nihilo, ait Heinsius: siquidem Salmasius similem ex Hamartigenia ascripserat locum, *Ut pueros sol primus agit*. Verum epitheton tenero exigit *flore*, et locus ex Psychomachia (non ex Hamartigenia), vers. 845: *Sen pueros sol primus agit, seu fervor ephebos incendat nimis*, etc., non valde similis est huic phrasi occidere in sole tenero. Heinsius cum Put. et Oxon., *thalamis*, ex quo suspicatur *thalamis*. Alii probe, *thalamo*. Recentiores, *thalamis*, cum Heinsio.

114. Ministeria pro ministris et instrumentis supplicii. Apuleius in Met.: *Tunc me per proscenium medium velut quamdam victimam publice ministeria perducunt*. Adde utrumque Plinium, Tacitum, alios.

115. Oxon., *Excruciatilis exitii*, minus bene: sed pejus Breviar. Moz., *Excruciabilibus exitiis*.

116. Notat Peveratus gladio feriatu esse formulam qua interdum rei damnabantur, ut in eos gladio animadverteretur. Pontius diaconus in Vita S. Cypriani: *Sententia ex tabella recitata est in hæc verba: Cyprianus gladio feriatu*. Plura alia addit Sagittarius cap. 7 de Cruciat. de hac formula *feriatur, gladio feriatu, securi feriatu*, ex jure civili, SS. Patribus, Martyrologiis. Vide tabulam XXI.

117. Intelligi potest de supplicio crucis, in qua relinquebantur rei dilandi a canibus et rapacibus volucribus; de quo Horatius, *Non pascet in cruce corvos*. Vide Lipsium de Cruce lib. III, cap. 11, et tabulam I et II, ubi martyres in crucem ætæ exprimuntur. Gifanius tamen putat, accipi posse *feros* pro equis, ut accipiuntur in hymno S. Hippolyti, qui ab equis distractus est.

118. Barthius affirmat id elegantissime dictum, quod vulgo aliqui diceret: *In usum facula accensa*. Catullus, *Et non pistrino trāderis, atque asino*: hoc est ad molam vice asini. Vide comment. ad præfat. Psych., vers. 5. Hujus generis supplicii in Christianos Tacitus meminit xv Annalium: *Percutibus addita libidria, ut ferarum tergis contexti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammam: atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur*. Quod fere totidem verbis narrat Sulpicius Hist. sacr. lib. II. Vide tabulam XVII. Cellarius consuetam com-

- 120 Flebiliterque ulnanda tuis
In cineres resoluta fues.
Hæc, rogo, quis labor est fugere?
952 Si modicum salis eminulis
Thuris et exiguum digitis
Tangere, virgo, benigna velis,
125 Poena gravis procul abfuerit.
Martyr ad ista nihil : sed enim
Infremit, inque tyranni oculos

121. Rogo, interrogo, I.
122. Eminulis, longe præminentibus, ab eminus diminutivum, I. Valde parvis, Mar.
126. Nihil, respondit, I.
129. Mola, mola est quoddam genus sacrificii ex sarre et sale, quo hostia et cultri, atque ipsi ignes aspergebantur, Vat. A.

GLOSSÆ VETERES.

- A Sputa jacit : simulacra debine
953 Dissipat, impositamque molam
130 Thuribus pede prosubigit.
Nec mora, carnifices gemini
Juncea pectora dilacerant,
Et latus ungula virgineum
Pulsat utrinque, et ad ossa secat,
135 Eulalia numerante notas.
Scriberis ecce mihi, Domine,

COMMENTARIUS.

bustionem tantum intelligit. Sagittarius, cap. 10, credibile putat Prudentium respexisse ad supplicii genus quo Nero Christianos affect, sed posse etiam explicari de facibus quibus martyres nonnunquam ustulati sunt. Vestem, qua martyres comprehendi involvebantur, vocabant tunicam molestam et ardentem : de qua Seneca epist. 14 : *Cogita hoc loco carcerem, et cruces, et cuculos, et uncum, et adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitem, et distracta in diversum actis curribus membra, illam tunicam alimentis ignem et illam, et intexam, et quidquid aliud præter hæc commenta savitia est.* Barthius legit *Aut facibus data funificis* : nescio an ex sua scheda, an *funificis* extenderit pro *funificis* : nam *funificis* exstat in aliis.

121. Videtur iudex verbis S. Eulaliæ vers. 66 : *Rogo, quis furor est?* aliis similibus respondere.
122. Ald. non bene disjungit *e minulis*. *Digitis eminulis* est summis digitis, quasi prominentibus sive eminentibus. Lactantius lib. 1, cap. 20 : *Colum thuris, ac summis digitis, quæ sensibus intimis horrere debebant.* Et lib. v, cap. 19 : *Docui, ut opinor, cur populus noster apud stultos stultus habeatur. Nam cruciari dique interfecti malle quam thuri tribus digitis comprehensum in facis iactare tam ineptum videtur, quam in periculo vite, alterius animam magis curare quam suam. Nesciunt enim quantum sit nefas adorare aliud, præterquam Deum.* Hieronymus epist. ad Heliador. *Non est in eo tantum servitus idoli, si quis duobus digitulis thuri compressa in bustum aræ jaciatur.* Hinc mica thuris apud Ovidium, Columellam, Plinium. Confer Brissonium de Formulæ lib. 1, et vers. 82 hymni S. Cypriani. Voce *eminulus* utuntur Varro et Apuleius. Peveratus observat locupletés solitos foris acervos thuris ingerere, pauperes vero grana aliquot summis digitis injicere. Fit autem salis mentio ob salsam molam, de qua paulo post. Teolius probabiliter censet, usum salis in sacrificiis ex Hebræis ad ethnicos permanasse. Calmetus autem ad cap. II Levit., vers. 15, tradit temporibus herolicis sal in sacrificiis minime fuisse adhibitum. Recentiores vero Græci et Latini nulla sacrificia consuebant sine salsa mola.

125. Breviar. Moz., corrupte, *pœnam gravem procul aufugeris*. Urb., Vat. P. Albus et alii, *abfuerit*, quod magis placet quam *affuerit*, cum Vat. Q., aut *afuerit*, ut scribunt Alex., Weitz., Egm., Hallsbr., Bong., Heinsius, qui pro hac lectione allegat duos veterimos codices, et sic legi affirmat apud Maronem, Gellium, alios passim in antiquissimis exemplaribus. Teolius Heinsium sequitur, quamvis fateatur, in uno tantum Vat. codice esse *afuerit*, in cæteris *abfuerit*. Sed excipendus est Vat. Q., ut dixi.

126. Baronius in Annal., pag. 734, ad ann. 503, censet hinc permotos Patres concilii Eliberitani, ut statuerent, in numerum martyrum non recipi qui

B idola frerit et ibidem fuerit occisus. At Gabriel Vasquez tom. 1, in 3 part., quæst. 25, art. 3, disp. 405, cap. 2, id probabile non putat, quia Eulaliam non solum laudare, sed et imitari quisque deberet, cum ea tempestate Christiani ad sacrificandum idola cogerentur : qua occasione concubare idola non solum licet, sed gloriosum quoque est. Damnat tamen temeritatem nonnullorum qui intempestive martyrio se objecerunt.

128. Benedictus pontifex XIV, lib. III de Beatific., cap. 16 et 17, late hanc questionem agitat, an liceat se ultro offerre ad martyrium, tyrannum provocare ad mortem inferendam, idola despuere et confringere, ex quo mors certo sit secutura. Summa omnium est, hujusmodi actiones sæpius non licere, nisi peculiari impulsu Spiritus sancti exerceantur. Vide comment. ad vers. 580 lib. I contra Symmach. In Eulalia hunc impulsu fuisse ex ejus constantia in perfrendis tormentis et ex miraculis consecutus aperte colligitur. Putabam legi posse inque tyranni oculis, quasi coram tyranno desperet idola. Certe exemplum simile non legi : quamvis multa alia sint in Actis martyrum de his qui idola conspuerunt aut simulacra statu contempnerunt. Neque tamen aliud ab Eulalia factum intelligi, nisi ut hunc contemptum suffians, vel leviter expurns indicaret. Videndus loc. cit. Gabriel Vasquez.

130. Breviar. Moz., *pede prosiluit*. Rectum est *prosubigit*, sumptum ex in Georgic. : *et pede prosubigit terram.*

132. Breviar. Moz., vitiose, *lancea pro juncea*. Borgia in opusculo de S. Eulalia barcinonensi deceptus est, existimans *juncea* esse in ablative, et significare instrumentum quo pectora dilacerata sunt. Explicat Hispanice *con juncos*. Prudentius pectora vocat *juncea*. Terentius, Eunucli. act. II, scen. 3, de tenui femina : *Deducunt cibum, tametsi bona est natura, reddunt curatura juncea*. Huc respexit Prudentius. Catullus simili metaphorâ lanæum latuoculum pro molli dixit, et idem atque Lucretius contraria significatione feminas arido et exsiccato corpore vocant *lineas*. Quod Chamillardus opinatur, Prudentiam intelligere pulchre deducta et composita membra, ut sunt opera ex junco facta, id mihi non persuasit, quamvis Netherlensem videatur secutus, qui pectora *juncea* exponit pulchre deducta et composita. Magis mihi probatur Isonis glossa. Terentii verba a Donato ita exponuntur : *Bona, plena, magna et pinguis. JUNCEAS, tennes et pallidas.*

134. Breviar. Moz., et nonnulli vulg., *pulsat ut unquæ.*

135. Proprie notæ erant compendia literarum, ut fusiùs dicam ad hymnum Cassiani. Ex hac significatione sequitur in strophâ seip., *scriberis, apicis*, etc.

- Quam juvat hos apices legere,
Qui tua, Christe, tropea notant!
954 Nomen et ipsa sacrum loquitur
140 Purpura sanguinis elicit.
Hæc sine fletibus et gemitu
Læta canebat, et intrepida.
Dirus abest dolor ex animo,
Membraque picta cruore novo
145 Fonte cutem recalente lavant.
Ultima carnificina dehinc,
Non laceratio vulnifica,
Cratæ tenus nec arata cutis :
Flamma sed undique lampadibus
150 In latera stomachumque furit.
Crisinis odor et in jugulos
Fluxerat, involitans humeris,
955 Quo pudibunda pudicitia,
Virgineusque lateret honos,

- A 155** Tegmine verticis opposito.
Flamma crepans volat in faciem,
Perque comas vegetata, caput
Occupat, exsuperatque apicem :
Virgo, citum cupiens obitum,
160 Appetit et bibit ore rogam.
Emicat inde columba repens,
Martyris os nive candidior
Visa relinquere, et astra sequi :
Spiritus hic erat Eulaliæ
165 Lacteolus, celer, innocuus.
Colla fluunt, abeunte anima,
Et rogos igneus emoritur :
956 Pax datur artibus exanimis,
Flatus in æthere plaudit ovans,
B 170 Templaque celsa petit volucer.
Vidit et ipse satellites, avem
Femine ab ore meare palam,

GLOSSÆ VETERES.

137. Quam juvat, in quantum jucundum est. — Hos, martyrii, l.
140. Eliciti, expressi vel extracti, Iso.
146. Carnificina, locus vel excruciat, l.
151. In jugulos, in pectora. Mar.

161. Emicat, salit. — Repens, subita, l.
165. Innocuus, sicut columba est, l.
169. Plaudit, ludit, jocatur, l.
171. Satellites, minister ; vel sequax, l.

COMMENTARIUS.

144. Breviar. Moz., tincta, fortasse melius quam picta : nam sequitur lavant.

145. Widm., recalente lavant ; supra, lavant, probe.

148. Vat. A, Hailsbr., Egm., Pal., Bong. a prima manu, ore tenus. Alii melius *cratætenus* vel *crate tenus*. Breviar. Moz., male, *cratis tenus*. Non semel Prudentius *cratem* pro *costis* usurpavit, uti Virgilius alique poetæ. Boria loc. cit., *cratem* videtur accepisse pro ecaleo, quod defendi nequit.

149. De hoc supplicio inspicere tabulam ix et xiv. An alia supplicia quæ de Emeritensi Eulalia in ejus actis referuntur, pro certis habenda sint, disputant nonnulli. Narratio Prudentii certa mihi est ; alia, quæ adduntur, aut falsa aut minus certa sunt.

151. Breviar. Moz., corrupte, *Crisinis et odor ut in jugulos*. Ald., Put., Thuan., Alt., Rott., *Crisinis odor ut in jugulos* : neque id immutari debuisset, ait Heinsius. Nihilominus Vat. B, Mar., Rat., Prag., Weitz. et alii habent *et in jugulos*. Giselinus etiam *et*, sed in emendandis monuit in plerisque libris legi *ut pro et*, et orationem esse suspendendam usque ad alterum quinionem sive stropham. *Crinem odorum* vocat, quod divino miraculo suaviter fragraverit, ut Virgilius ait i. Æneid. vers. 405, *Ambrosiæque coma divinum vertice odorem spirare*. Nebrissa hunc versum Virgilii laudat ; sed odorum explicat non tunc, sed qui solebat odoribus suffiri. Recte ab aliis interpretibus rejicitur. Suspiciabar *crinis honoris*. Puto autem *crinem odorum* odorum dici, quia cum per comas vegetaretur flamma, ut postea narrat, *crinis fetorem* emitteere debebat, sed odorem suavem emittebat. Simile miraculum in odore qui e corpore S. Laurentii emanabat, expositum fuit vers. 385 et seqq. Adde *odorum* posse capi pro bene vel male olente.

152. Palat., *humeros*, non male. Alex. scribit *umeris*.

153. In passione Agnetis, vers. 42, vocat *verendum locum*.

154. Breviar. Moz., *lateat* : legendum *lateret* ad regulas metri.

158. Mar. a prima manu, *exsuperat apicem*.

159. Nonnulli vulg., *cito cupiens*.

161. Mar. ad marg. pro diversa lect., *columba re-*

cens. Breviar. Moz., *replens*. Latinius ex ingenio, u puto, sed acute, *columba tepens*. Petrus Lazzeri, in dissertat. de regulis criticis, § 6, affirmat in actis S. Polycarpi verba illa, *Egressa est columba*, solum significare animam exivisse : nam, ut ex Aringho aliisque constat, in cœmeterialibus Christianorum monumentis, certe in sepulchralibus eorumdem titulis frequenter deprehenditur columba ad indicandas animas iustorum. Recenset alias historias quibus egressa columba dicitur, ut hanc S. Eulaliæ in Prudentio et in missali Mozarabico de utraque Eulalia Emeritensi et Barcinonensi, S. Potitii, S. Quintini, S. Reparati, S. Devoti, S. Spei abbatis, S. Felicis Trevirensis, S. Meningi Fullonis, S. Blasii Armentarii, SS. Viti, Modesti, et Crescentiæ, S. Olivæ, S. Amatoris, S. Scholasticæ. Lazzerus suspicatur aliquos ex simpliciori phrasi, *Egressa est columba*, miraculum adornasse. Quidquid autem sit de aliis historiis, Prudentius clarissime narrat columbam emicuisse nive candidiorem, quæ os martyris visa fuit relinquere, et astra sequi : quam spiritum esse Eulaliæ interpretatur. Vide infra vers. 171. De columbis earumque significatione confer comment. ad hymn. 3 Cathem., vers. 165.

165. Barthius, lib. vi, cap. 28, *Advers.*, ait *lactem* a Latinis dici, quod est ab omni labe alienum atque remotum, ut *lacteolus* a Prudentio hoc loco, et a Chalcidio in Empedoclis versuum interpretatione, *Et tali sexu inde animal, tum lactea virgo*.

168. Pax datur corpori, tanquam si bellum cum tyranno et tormentis gesserit.

170. In Vat. A desideratur *que post templa*. Prudentium credidisse puras animas hinc decedentes ad cœlum evolare, quia in secreta aliqua sede detineantur, resurrectionis diem expectantes, manifeste ex hoc loco atque aliis similibus in hoc libro de Coronis ostenditur.

171. Heinsius edidit *vidit et ipse* ; sed in notis videtur velle *vidit ut ipse*, nisi mendum irrepserit. Teolius etiam *vidit ut ipse*, nescio quorum mss. fide : nam plerique cum editi tum mss. habent *vidit et ipse*.

172. Aldus mendose, *femina*.

- Obstupefactus, et attonitus
 Prosiluit, et sua gesta fugit,
 175 Lictor et ipse fugit pavidus.
 Ecce nivem glacialis hyems
 Ingerit, et tegit omne forum:
 179 Membra tegit simul Eulaliae,
 Axe jacentia sub gelido,
 180 Pallioli vice linteoli.

- A Cedat amor lacrymantum hominum,
 Qui celebrare suprema solent,
 Flebile cedat et officium:
 Ipsa elementa, jubente Deo,
 185 Exsequias tibi, virgo, serunt.
 Nunc locus Emerita est tumulo
 957 Clara colonia Vettoniae:
 958 Quam memorabilis annis Ana

GLOSSÆ VETERES.

180. Vice, in similitudine, l.
 187. Vettoniae, provincia Hispaniae, l.

188. Ana, fluvius, l.

COMMENTARIUS.

174. Mar., et Rat. pro divers. lectione, sua facta.
 177. In comment. ad vers. 47 hymni 1 observatum est plerumque in foro martyres martyrium passos.

178. Breviar. Moz., *membra tegit contra metrum*.

179. Breviar. Moz. corrupte, *ossa jacent sub gelido*.

182. Prag., *suprema solet*.

186. Prag., *hunc locum*, mendose. Vat. P male, non locus. Ald., Heins., Mar. a secunda manu, Alex., Vat. Q, Urb., Weitz. et alii, *nunc locus*. Rat., Widm., hic locus. Florezius, tom. XIII Hisp. sacr., tract. 41, cap. 6, putavit voce *tumulo* declarari locum eminentem ubi sita est Emerita. Mihi exploratum est, credo etiam aliis, sermonem esse de sepulcro Eulaliae, quod suo tempore Emerita esse ait Prudentius. Ubi autem nunc sint reliquiae hujus sanctae virginis, erudit edisserit Florezius.

187. Lucanus lib. IV producit o in Vettones, aut Vectones; Vettonesque leves, profugique a gente vetusta Gallorum. Vettonia, non Vectonia scribunt vetustiores Heinsiani et nostri; in Alex. tamen Vectonia, in Vat. Q Vettonia. Prudentius corripit secundam in Vettonia licentia in nominibus propriis valde communi. Vettones a Ruinarthio, Chamifardo et Teolio locantur inter Durium et Tagum. At tunc Emerita extra Vettoniam esset, cum inter Durium et Tagum sita non sit, sed potius ejus moenia praeferuat et lavet Anas. Cellarius Vettoniam collocat inter Durium et Anam, praesertim posteriori aeo, et veterem inscriptionem producit ex Grutero pag. 383.

PROC. PROVINCIAE LUSITANAE ET VETTONIAE

Quam inscriptionem Gruterus exstare ait in Hispali nova e Fabricio et Morali. Similem inscriptionem e Resendio adducit Gruterus pag. 591, quae Emerita in domo Petri Mexiae visebatur. A Prudentio hymno seq., vers. 37, Emerita dicitur *Lusitanorum caput oppidorum*: adeoque Vettonia ad Lusitaniam pertinere videtur. Non ergo satis intelligitur qua ratione in veteri inscriptione Lusitania et Vettonia distinguantur: nisi dicas Emeritam coloniam Vettoniae fuisse, et simul caput Lusitaniae, quod rationi communi loquendi non satis congruit. Nebrissa etiam putat Vettones populos esse Lusitaniae. Florezius, ut quaestionem solvat, loc. cit. advertit Emeritam a Prudentio in Vettonia collocari, a Strabone in Turdulis, a Mela, Dione Cassio, Aggeno, in Lusitania, ab Hygino in Bæturia. Rem ita explicat, ut alii provinciam intellexerint, alii regiones: scilicet Emerita caput erat provinciae Lusitaniae, exstabat in regione Turdulorum, et in confinibus Vettonum et Bæturiae. Scaliger, in Lection. Auson. cap. 30, ex Prudentii verbis colligit Emeritam dici *Emeritam Augustam Vettonicam*, ubi intelligendum *Vettonicam*, id est civitatis: nam Vectones sunt populi Lusitaniae: in quibus Emerita fuit princeps ac matrix totius provinciae Lusitaniae. At vero cum Prudentius dicat Emeritam esse claram coloniam Vettoniae, magis videtur cor-

sentaneum judicare Vettoniam esse regionem populorum Vettonum, quam esse aliud nomen Emeritae Augustae. Contendit etiam Scaliger epigramma Ausonii 8 de urbibus Emeritae convenire, ut lectio vulgata habebat, non Hispali, cujus nomen exstat in mss. vett. Sic enim olim legebatur: *Jure mihi posthac memorabere, nomen Iberum, Hispalis aequoreus quam praeferlabitur annis. Summittit cui tota snos Hispania fasces, Corduba non, non arce potens tibi Tarraco certan', Quaeque sinu pelagi jactat se Bracara dives*. Scaliger legit Emerita pro Hispalis, quia Hispalim non praeferluit aequoreus annis, sed Emeritam, testemque producit Prudentium. Ana enim fluvius hanc alluit: quod disertissime, ut ait, a Prudentio his versibus explicatur. Contra ego existimo aequoreum amnem Hispalim praeferlabi, non Emeritam. Scaliger explicat aequoreos amnes dici quorum ostia, quia in Oceanum exonerantur, æstus Oceani patiuntur. Ego addo aequoreum amnem, qui aliquam alluit urbem, intelligi de amne qui in ea parte ubi æstus Oceani patitur, urbem praeferlabitur: nam alioquin de omnibus fluvii qui in Oceanum se exonerant id promiscue dici posset. Jam Bætis Hispalim praeferluit, et, ubi eam alluit, æstus maris percipitur. Emerita vero ita amni Anæ apposita est, ut ab æstu maris longe sit remota. Accedit nomen Iberum, quod ait Ausonius, de Hispali recte dici, minus recte de Emerita, quae potius est nomen Latinum sive Italum, ut de suo nomine dixit Ausonius epist. 16: *Apologos in misit tibi Ab usque Rheni limite Ausonius, nomen Italum, Praeceptor Augusti tui*. Et erat quidem etiam tum celeberrima urbs Hispalis, Colonia Romula, apud Florezium tab. 29 in veteribus nummis dicta. Hæc cum ita ego cogitasset de Ausonii loco restituendo, incidi postea in commentarios Gothofredi ad cod. Theod. lege 5, tit. de sponsal., ubi Constantini lex exponitur ad Tiberianum vicarium Hispaniarum data et accepta Hispali anno Christi 536. Ait Gothofredus ex hac lege colligi sedem vicarii Hispaniarum fuisse Hispalim, et in Ausonii epigrammate legi Hispalis in veter. libro, et Hispali congruere laudes quas ibi tribuit Ausonius. Addit Ausonii verbis, *Summittit cui tota suos Hispania fasces*, non innui in ea urbe fuisse proconsulis tribunal, qui eo tempore nullus erat, sed eam primam urbem totius Hispaniae esse.

188. Teolius scribit Anas, plerique Ana: utrolibet modo licet. Marietti codex conjungit, et scribit Amnisana: ita prorsus ediderat Aldus, sed correxit amnis Ana. Neque ratione caret Amnisana, ut civitates quaedam ex communi civitatis nomine, et alio peculiari simul conjunctis appellantur. Nunc flumen hoc vocatur Guadiana composito nomine ex *guad*, lingua Arabica amnis, et Ana veteri nomine Latino fluminis: ut aliae similes appellationes ex Arabico idiomate sunt in Hispania Guadalquivir (Bætis), Guadalupe (Aquæ Lupiae). Heinsius ex Vossiano codice corrigendum monet in epistola Ausonii ad Paulinum quae incipit *Excitatus*, etc., versum illum, *Emeritaque amnes, lataque fluenta Garumnae*, ac legendum, *Emeritensis Ana, lataque fluenta Garumnae*.

- Præterit, et viridante rapax
 190 Gurgite mœnia pulchra lavit.
 Hic, ubi marmore perspicuo
 Atria luminat alma nitior
 959 Et peregrinus, et indigena;
 Reliquias cineresque sacros
 195 Servat homus veneranda sinu.
 Tecta corusca super rutilant
 De laquearibus aureolis,
 Saxaque cæsa solum variant,
 Floribus ut rosulenta pulēs
 200 Prata rubescere multimodis.
 Carpite purpureas violas,

- A Sanguineosque crocos metite :
 Non caret his genialis hyems,
 Laxat et æræ tepens glacies,
 203 Floribus ut cumulēt calathos.
 Ista comantibus e follis
 Munera, virgo, puerque, date :
 Ast ego seria choro in medio
 960 Texta feram pede dactylico,
 210 Villia, marcida, festa tamen.
 Sic venerarier, ossa fidei,
 Ossibus altari et impositum
 Illa Dei sita sub pedibus

GLOSSÆ VETERES.

189. Viridante, irrigante. — Rapax, velox turbiter, l. B
 190. Luit, lavit, l.
 192. Nitior, scilicet marmorum, Mar.
 196. Super, desuper, l.
 198. Solum, pavimentum, l., Vat. A.
 199. Rosulenta, a rosa, sicut rosulenta a rore, l.
 205. Non caret, quia et in hyeme ibi sunt. — Genialis, nobilis, l.
 206. Comantibus, constantibus, l.
 210. Festa, festiva, l.
 213. Sita, posita, l.

COMMENTARIUS.

189. Gurgitem Anæ vocat viridantem propter arborem, ait Nebrissa, vel herbas adjacentes, quod illius summis est proprium. Herbe scilicet in pratis Anæ celeberrime sunt, ad quas hyeme depascendas pecora e montibus Astorum longissimo quamvis itinere aguntur. Quod autem ait Nebrissa, Anam dividere Beticam a Lusitania, recenti more ita est explendum, ut Anas Extremaduram interficiat, tum Portugalliam extremo Algarviorum a Bætica dividat.

190. Ald., Urb., Vat. P. et alii, lavat. Mar., Rat., Weitz., Widm. a secunda manu, luit. Vat. B, Q, Hilsbr. supra, Alex. a prima manu, Heinisius cum Noms., et duobus vetustissimis suis, luit ab antiquo lato, lavit, ut Virgilius, Horatius et alii utantur. Breviar. Mozar., pluit, non recte.

191. Vat. A. præspicio.

192. Vat. B, Sich., Fabr., Bong., Gis., in contextu, alta, quod ex conjectura placebat Gallandio, Perique et vetustiores cum Aldo, alma. Breviar. Mozar. corrupte, Atria luminat alma viator Et peregrinus, etc. Notandi sunt hi et sequentes versus ad ornatam cultumque templorum, de quo in prolegom. cap. 13.

193. Pavimenta marmoribus sectis vermiculata, arte musiva distincta, in templis Emeritæ etiam nunc conspici, testis est Nebrissa. De Romanis antiquissimis templis res nota est.

199. Breviar. Moz., rosulenta : lege rosulenta a rosis et floribus in pavimento formatis. Rosulenta dixit per analogiam, ut rosulenta hymni 7, vers. 168. Rosulatus et rosulatus voces sunt sequioris ævi apud Du-cangium.

201. De floribus quibus sepulcra ornari solebant, dictum cap. 14 prolegom.

202. Rat., sanguineos; recenti manu, sanguineosque, quod metrum poscit.

203. Breviar. Moz., gemellis : corrige genialis. Apud Virgilium lib. 1 Georg., vers. 362, Immitat genialis hyems. Ait Prudentius Emeritam propter aeris elementum flores provenire; aut etiam innuit ante diem florere annum, ut sepulcrum Eulalie decoretur. Paulinus Natali 3, Purpureum ver spirat hyems, sit florens hinc ante diem, sancto cedat natura diei. Martiris da tumulum debes et terra, coronas.

203. Prag. a prima manu, ultra tepens, quod mihi non displicet, ut glacies sit in accusativo plurali. Breviar. Moz. male laxat et arcit tepens glacies.

208. Breviar. Moz. mendose, choro et in medio. Poeta sua carmina seria et coronas vulgo appellant quibus caput illius quem laudant aiunt ornari.

209. Exprimi metri genus quo utitur carmen dactylicum, ut sæpe alias. Blanchinum male correxisse dactylo pro dactylico, notavi proleg. num. 217.

211. Breviar. Moz. contra metrum venerari pro venerarier, ut vers. seq., altare pro altari. Vide vers. 80 Dittochei.

212. Consuetudo hæc vetus fuit, ut ossa martyrum sub altari recondentur, vel potius, ut ubi corpora martyrum sepulta jacebant, ibi altaria superextenderentur. Hoc ipsum iterum docet Prudentius hymn. seq., vers. 189 : Hæc sub altari sita sempiterno; in passione Vincentii vers. 517, Subjecta nam sacrario; et in Hippolyto vers. 169, Talibus Hippolyti corpus mandatur operis, Propter ubi apposita est ara dicata Deo. Etiam nunc hæc consuetudo in multis altariis observatur, ut corpus alicujus sancti sub altari positum sit : et quoniam olim altaria erigi non solebant, nisi reliquie sanctorum supponerentur, adhuc sacerdos ad altare accedens orat sanctos quorum reliquie, inquit, hic sunt. Advertendum tamen est consuetudinem recentem non valde a veteri differre. Non enim nunc licet arcam ubi corpus alicujus sancti reconditum est, super altare collocare, et venerationi fidelium exponere; quamvis partes aliquæ corporis hierothecis cunctibus incluse supra altare exponi possint. Vide cap. 2 prolegom., num. 27. Cardinalis Baronius, ex verbis, quæ ibi exscribit, Eunapii, religionis Christianæ sub Juliano Apostata acerrimi hostis, ad an. 389, num. 82, id vere colligit : Sed et ille veteris observantia usum attendendus ex verbis Eunapii, non solum sub altaribus claudi martyrum reliquias, sed et foris relinqui præcipua eorumdem membra certis diebus cunctis perspicua et adoranda.

213. Prudentius Eulalie Dei sub pedibus sitam ait, quia supra erat eucharistia sacramentum, aut sacrificium missæ peragebatur, ut apertius explicat in Hippolyto loc. cit. S. Felix Romanus pontifex, qui anno 274 decessit, apud Anastasium Bibliothecarium constituisse dicitur supra sepulcra martyrum missas celebrari. Hieronymus, adversus Vigilantium tom. II operum, pag. 395 : Male facit ergo Romanus episcopus, qui super mortuorum hominum Petri et Pauli secundum nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum, offert Domino sacrificia, et tumulos eorum Christi arbitratu altaria? Et non totum unius Urbis, sed totius orbis errant episcopi, etc. Ambrosius, epist. 22, tom. II operum, de reliquiis SS. Gervasii et Protasii : Succedant, inquit, victime triumphales in locum ubi Christus hostia est : sed ille super altare, qui pro omnibus passus est; isti sub altari, qui

961 Prospicit hæc, populosque suos

215. Carmine propitiata fovet.

IV HYMNUS. IN HONOREM XVIII MARTYRUM
CÆSARAUGUSTANORUM.

Bis novem noster populus sub uno

A 962 Martyrum servat cineres sepulcro

Cæsaraugustam vocitamus urbem,

Res cui tanta est.

5 Plena magnorum domus angelorum

Non timet mundi fragilis ruinam,

GLOSSÆ VETERES.

245. Propitiata, placata. — Foyet, nutrit, 1.

3. Cæsaraugustam, una civitas à Cæsare Augusto

ipsius conditore, 1.

4. Res cui, scilicet credita, 1.

COMMENTARIUS.

illius redempti sunt passione. Nonnulli putant, ethnicis interrogantibus cur Christiani nullas aras, nulla templa haberent, Origenem, Clementem Alexandrinum, Arnobium, Lactantium ideo respondisse, aram nullam animæ justî gratiorem Deo posse dicari, quia tabulae sive opercula sub quibus condita erant martyrum corpora, primis Christianis pro aris erant. Quod ego subtiliter magis quam vere excogitatum censeo. Profecto ethnici quærebant de aris et templis quælia ipsi habebant: et talia apud se esse Christiani negabant, quamvis et ecclesias haberent et sacra peragerent. Nullum pura animæ sanctius templum, nullam aram gratiorem esse addebant, ut inuenerent religionem internam præcipue esse laudandam. An vero corpora sanctorum non solum sub altari, sed etiam sub ara olim collocarentur, quandoquidem inter aram et altare nonnulli distinguunt, dicam ad hymnum S. Hippolyti loc. cit. Alia quæstio hinc etiam oritur, an Prudentius existimaverit animas martyrum et sanctorum sub altari requiescere, expectantes lætam spem resurrectionis. Prudentius quidem minime in ea fuit sententia: nam vers. 169 diserte affirmavit: *Flatus in æthere plaudit ovans*. Et in Vincentio cum de ossibus sacrario subjectis esset locus, vers. 521 ait: *Sic corpus: ast ipsum Dei Sedes receptum continet*. Syxtus Senensis Biblioth. sanct. lib. vi adducit plurimum Patrum opiniones, qui verba Apocalypsis vi: *Vidi sub altari Dei animas interfectorum*, ita videntur interpretari, ut negent animas sanctorum ante resurrectionem corporis divinæ visionis gloria frui, Prudentiumque recenset, quasi hymn. seq., *Hæc sub altari sita sempiterno*, animas martyrum sub altari collocaverit. Sed ut de aliis taceam, Prudentius quidem ad verba Apocalypsis alludit, sed ita ut sententiam catholicam de animabus justis in cælum ante corporis resurrectionem recipiendis sapienter expresserit. Neque aliud innuit, nisi cineres sanctorum sub altari terreno esse, eamque consuetudinem tumulandi ossa martyrum sub altari ex verbis Apocalypsis permanasse: quæ multorum est probabilis opinio. Respicit etiam thronum Dei in cælis, sub quo sunt animæ sanctæ.

215. Breviar. Moz. corrupte, *Carmine propitio tali foreat*. Mendose pariter Ruinartius, *propitiata foret*. Post hunc hymnum in Vat. B et Mar. ponitur hymnus Fructuosi episcopi, etc. In Vat. A, *Liber de beato Romano martyre*. In Alex. sequitur hymnus S. Vincentii, et post hunc hymnus, SS. octodecim martyrum. Weitzius cum Vat. B et Mar. facit: reliqui editi cum Aldo hunc, quem sequimur, ordinem tenent. Equidem tantæ varietatis codicum in hymnis Peristeph. collocandis nullam satis idoneam causam invenio.

4. Inscriptionem exhibui quæ exstat in Vat. A, nisi quod in eo, ut in plerisque aliis, legitur in honore, ut dixi ad hymnum præcedentem. Vat. B, *Incipit hymnus in honore martyrum Cæsaraugustanorum*. Mar., *Incipit hymnus in honore xiiii martyrum Cæsaraugustanorum*. Rat., *Incipit hymnus in honore xviii martyrum Cæsaraugustanorum*. Ald. *Ode in laudem SS. xviii martyrum Cæsaraugustanorum*. Heinsius, *Hymnus in honorem SS. xviii martyrum Cæsaraugustanorum*. In Vat. A ponitur post passionem S. Vincentii; in Vat. B et Mar. post passionem SS. apostolorum Petri et Pauli. Verior videtur titulus *In honorem xviii martyrum Cæsaraugustanorum*: nam alii mar-

tyres qui recensentur videntur huc tanquam in episodio adducti, scilicet Vincentius, Eucralis, Caius, Crementius, qui cum xviii sunt xxii; adeoque nescio cur Marietti codex habeat *In honore xiiii*. De martyribus octodecim Cæsaraugustanis martyrologium Romanum ad diem 16 Aprilis: *Cæsaraugusta in Hispania natalis SS. decem et octo martyrum, Oplati, Luperi, Successi, Martialis, Urbani, Julæ, Quinciliani, Publii, Frontonis, Felici, Cæciliani, Erentii, Primitivi, Apodemii et aliorum quatuor, qui Saturnini vocati esse referuntur*. Hi omnes sub Datiano Hispaniarum præside simul penis affecti atque interempti sunt: quorum illustre martyrium Prudentius versibus exornavit. Ordo ipse nominum ex Prudentio petitus est, non ex aliis actis antiquioribus: nam Prudentius, ut metro consuleret, ita ea disponere debuit; neque facile quis dicet ita casu in vetustioribus actis fuisse collocata. Martyrium horum SS. martyrum contigit circa annum 304, in Maximiani persecutione sub Datiano præside. Eorum festum alii diei 15 Aprilis, alii diei 16 ejusdem mensis consignant. Hymnum Prudentii inter Acta sincera Ruinartius proferi pag. 516 edit. Parisin. 1689. Eundem exscriperant Bollandiani ad diem 16 Aprilis.

2. Rodriguez, de Castro in Biblioth. Hisp. ait Prudentii sepulcri unius nomine fortasse comprehendasse omnia sepulcra SS. martyrum qui in conventu Cæsaraugustano exstabant: siquidem scopos Prudentii fuit de aliis etiam martyribus qui Cæsaraugustæ sepulti non erant loqui. Sic Lucretius terram *commune sepulcrum* dixit. Ego vero puto Prudentium clare loqui de uno sepulcro Cæsaraugustæ existente, cum addat, *Cæsaraugustam vocitamus urbem, res cui tanta est*. Intelligo autem hos octodecim martyres sub uno altari conditos, quod jure a Prudentio vocatur sepulcrum, ut ab aliis *confessio, martyrium, memoria martyrum*. Confer vers. 189 et seqq., *Hæc sub altari sita sempiterno*. Advertendum etiam sæpe Prudentium verbum *servare* de reliquiis martyrum usurpare, ut hymn. sup., *Servat humus veneranda sinu*, et rursus in hoc hymno vers. 191, *Turba quam servat procerum creatrix Purpureorum*. In Hippolyto vers. 175, *Servat ad æterni spem judicis ossa sepulcro*. Ex initio autem et fine hymni liquido constat scopum Prudentii esse laudare octodecim martyres Cæsaraugustanos, quamvis in laudem Cæsaraugustæ occasione ex hoc magno numero sumpta alios martyres adjungat.

4. Latinius, *res ubi; bene et vere est res cui*. Parrhasius ait ignoscendum quidem Prudentio, sed ferendum non esse, quod cui fiat dissyllabum, et ultima consonans veliatur in vocalem. Quæ ego de voce dixi proleg. num. 209, 212, in nota, Martialis simili prorsus modo cui dissyllabum protulit.

6. Chamillardus ex hoc alii-que locis Prudentii colligit poemam nostrum in ea fuisse opinione, terram in fine mundi penitus destructum iri. Mihi non ita clarum videtur id sensisse Prudentium: nam ejus verba, sicut alia similia sacre Scripturæ, de magna mundi commutatione apte possunt intelligi. Porro post resurrectionem cælum et terram, et elementa omnino alia ab his quæ nunc existunt esse instituenda, multi opinantur. Plerique mundum non prorsus in nihilum esse redigendum, sed in melius commutandum, defendunt. Vide dissert. Calmeti de fine et mundi statu post judicium, ante epist. Pauli ad Galat.

- 963** Tot sinu gestans simul offerenda
Munera Christo.
Cum Deus dextram quatiens coruscam
10 Nube subnixus veniet rubente,
Gentibus iustam positurus æquo
Pondere libram:
Orbe de magno caput excitata

- A Obviam Christo propter anther ibit
15 Civitas quæque pretiosa portans
964 Dona canistris.
Afra Carthago tua promit ossa,
Ore facundo Cypriane doctor;
Corduba Acisculum dabit, et Zoellum,
20 **965** Tresque coronas.

GLOSSÆ VETERES

7. Gestans, dum gestat, l.
9. Cum, quando, l.
10. Nube, in nube enim in qua cælum ascendit, credimus venire ad iudicium. — Rubente, ignea, l., Mar.
15. Excitata, elevata, erigens caput, l. — Caput, per caput, Mar.

14. Properanter, celeriter, l.
16. Canistris, sarcophagis, l., Mar.
17. Afra, Africana, l.
20. Tresque coronas, scilicet aliorum martyrum. Tres martyres, id est, Faustum, Januarium, Martialem, l. — Tres martyres, Mar.

COMMENTARIUS.

9. Breviar. Moz. corrupte, quem Dei dextram.
10. Breviar. Moz. mendose, rubentem. Vide hymn. 11. Calhem., vers. 401 et seqq., cum comment.
11. Breviar. Moz., posituros, male. Quod Deus describitur extremi iudicii die altera lance bona opera, altera mala appendens, originem trahere potest ex Job vi, 2: *Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, et calamitas quam patior in statera: et ex Danielis v, 27: Appensus es in statera, et inventus es minus habens.* Vide Mazochium Spicileg. Biblic., vol. II, pag. 285. Cæterum ut unicuique æquo pondere jus veluti appendatur, Græci veteri proverbio dicunt *libram tenere*, cuius meminit Eustathius ad lib. vii Iliad., *Ζυγοῦ πρὸς δίχην εὐθύστερος*. Consule notata ab Elmenhoratio et Heraldio ad Minucii verba, *Ut libram teneas æquissimi iudicis, nec in alteram partem propensus incumbas.* Homerum imitatus est Virgilius lib. xii, vers. 725, *Jupiter ipse duas æquato examine lances sustinet.*

13. In Alex. cod. omissa erat tota hæc strophæ, quæ a veteri manu ad marginem est addita. Aberat etiam a cod. Thuan. Ait Prudentius caput excitatas civitates, sive earum caput excitari, ut in hymno Fructuosi de Tarracone: *Attollit caput ignibus coruscum, et Quo nostræ caput excitatur urbis.*

15. Ald., Tornæs. et nonnulli vulgat., civitas omnis, quod non satis Latinum esse ait Gifanium in *E longum*. Scripti civitas quæque, ut e postremum sit longum ob prædictionis sequentis; quod familiare est Prudentio, et nullo modo reprehendendum. Breviar. Moz., civitas quoque, vitiose. Teolius, pretiosa dona explicat martyres indignos, quos decem et octo offert Christo Cæsaraugusta. Teolius adhuc cogitat de patria S. Laurentii. Prudentius certe hoc loco intelligit martyres qui in singulis civitatibus sunt sepulti, ac præcipue qui earum civitatum sunt patroni, sive indigenæ sint, sive secus. Neque vero evidens est omnes et singulos martyres octodecim Cæsaraugustanos Cæsaraugustæ natos esse. Contra constat Felicem, quem Gerundæ ascribit, et Cucufatem, quem Barcinoni tribuit, in Hispania natos non fuisse.

16. Glossæ canistris exponunt sarcophagis. Prudentius fortasse hoc resperxit, quod et dona canistris ferri soleant, et marmora sepulcrorum nonnulla sint in canistrorum formam scalpta.

17. Weitzius cum Widm. scribit *Kariago*, et ex Hallsbr. notat *Chartago*. Dicit *Afra Carthago*, ut discernat a Carthagine nova, quæ Spartariæ etiam nomen habet, nunc *Cartagena* in Hispania, cuius nominis alia recentior in America condita est. Nebrisensis ait solam Carthaginem Africa ex uribus peregrinis a Prudentio poni, cum cæteræ omnes sint in Hispania. Non video quâ ratione dici possit in Hispania esse Arelatem et Narbonem, quo tempore scribebat Prudentius, neque adhuc Gallia Narbonensis a Gothis erat occupata.

18. De S. Cypriano hymnus exstat in hoc libro decimus tertius: id Prudentius cum amore nostrum, id

- B est Hispanum vocat. In Vat. B hi versus ita leguntur, *Afra Carthago, Cypriane doctor Ore facundo, tua promit ossa.*

19. Vat. A, Rat., *Aciscum*. Prag., *Acisculum*. Widm., *Ascliscum*; Egm., Pål., *Aciscum*. Alii, *Aciscum* cum Aldo et nonnullis martyrologiis. Vetustiores Heinsiani, *Aciscum*, vel *Aciscum*, nisi quod Put., *Aciscum*. In Ox., *Aciscum* pro *Aciscum*, quomodo in martyrologio Adonis. Heinsio *Aciscus* genuinum martyris nomen videtur: ex *Acisculo* fit per contractionem *Aciscus*, et in familia Valeria nonnulli *Acisculi* dicti sunt ab instrumento latomico. Philippus a Turri, in Monum. vet. Antii, cap. 2, fuse de *Acisculo* cognomine gentis Valeriæ disserit ex nummis ejusdem gentis: et hunc nostrum martyrem genti Valeriæ ascribi posse monet. Mazochius de Dedicatione sub ascia id minime posse colligi confirmat. Pro Zoellum Vat. A *Zoellum*, supra minutiore characterē *Zolium*; Rat., *Zoellum*, Mar. a prima manu, Vat. A, *Encellum*, Prag. *Enetellum*. De *Acisculo* martyrologium Rom. die 17 Nov. de Zoello, sive Zoilo idem martyrologium die 27 Junii: *Cordubæ sanctorum martyrum Zoili et aliorum decem et octo.* Ecclesiam ab eo denominatam S. Eulogius in Memor. sanct. libr. II, cap. 6, refert. In Breviario Mozarabico die 17 Novembris fit officium S. *Acisculi et comitum ejus*. In orationibus plerumque nominantur *Aciscus et Victoria*, nonnunquam *Aciscus et socii ejus*. In eodem Breviario die 27 Junii fit officium S. Zoili cum hymno proprio, versibus ex præsentī hymno Prudentii hinc inde sumptis ac male consuli. Sepulcrum *Acisculi* Cordubæ existisse constat etiam ex S. Isidoro in Chronico ad æram 587, ubi de Agila: *Iste adversus Cordubensem urbem prælium movens, dum in contemptum catholice religionis, beatissimi martyris *Acisculi* injuriam inferret, hostiumque ac juvenum cruore sacrum sepulcri ejus locum ut profanator pollueret, inito adversus Cordubenses cives certamine, penas dignas, sanctis inferentibus, meruit.*

- D 20. Chamillardus quærit cur tres coronas dicat Prudentius, cum ex Martyrologio Romano constet alios undeviginti cum Zoilo fuisse martyrii palma donatos. Respondet, apud Surium in vita S. Anastasiæ, corpus Chrysogoni martyris fluctibus delatum fuisse ad litus maris, ubi Zoilus, vir pius, et presbyter, diversabatur apud Agapen, Chioniam et Irenem sorores: cui Chrysogonus in somnis apparens prædixit illum brevi pro Christo vitam finitum, ac pateriter tres illas Christi ancillas. Has igitur colligit Chamillardus esse tres coronas a Prudentio indicatas. Bollandiani vero putant per tres coronas intelligi Victoriæ, quæ totidem coronas cælo delabi vidit, ideoque duobus istis tertiam se adjunxit. Iso autem verius ait esse tres martyres *Faustum, Januarium et Martialem*. Horum trium festus dies agitur in officio Mozarabico die 13 Octobris. Gallandius cum Ruinartio de his intelligit Prudentium, cum hi Cordubæ passi fuerint ac monet Ruinartius, in codice,

Tu tribus gemmis diadema pulchrum
Offeres Christo genitrix piorum.
Tarraco: intexti cui Fructuosus

966 Sutile vinclum.

25 Nomen hoc gemmæ strophio illigatum est:
Emicant juxta lapides gemelli,

25. Strophio, Ornamento, cingu'o. Strophium cingulum ab eo quod est strophæ, id est contere, l.
26. Gemelli, duo diaconi, l., Mar.

GLOSSÆ VETERES.

31. Ambos, duos, l.
32. Quos veneramur, scilicet martyres quos supra dixit, Hemeterium et Celedonium, l.

COMMENTARIUS.

Regio annorum 800 glossam esse martyres. Horum trium martyrum Cordubensium missa habetur in missali Mozarab. Leslei pag. 387, iv cal. Octobr. Acta ex quatuor codd. mss. Ruinartius protulit. Martyrologia in eorum die festo designando dissentient.

21. Weitzius censet Prudentium alludere ad morem eo ævo usitatum, quo virgines nomina sua monilibus intexta gestabant: de quo Aristenæus lib. i, epist. 1, et Meursius Exercit. crit. part. 2, lib. ii, cap. 16. Paschalius, de Coronis lib. ix, cap. 11, observat Prudentium in diademate agnovisse tres gemmas, non quod ibi solæ sint, sed quod oculis primæ feriant. Intelligit autem esse gemmas de quibus Capilla: *Quippe tres fuerant a fronte gemmæ, tychinis, astrites et ceranos*: quod non puto cogitasse Prudentium. S. Leo Magnus, cum aliis in locis, tum in hoc satis clare imitatus videtur Prudentium serm. 1 SS. apostolorum Petri et Pauli: *Non minuitur persecutioibus Ecclesia, sed augetur; et semper dominicus ager segete ditiori vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur. Unde duo ista præclara divini germina seminis* (SS. Petrus et Paulus) *in quantum sobolem germinarint, beatorum millia martyrum protestantur, qui apostolicorum ætuli triumphorum urbem nostram purpuratis et longe lateque rutilantibus populis ambiunt, et quasi ex multarum honore gemmarum consortio uno diademate coronantur.*

25. Tarraco a Ptolomæo et veteribus monumentis in Cosetanis collocatur, ad oram maris Mediterrani. Vide Cellarium Geogr. ant. lib. ii, cap. 1. Chamillardus movet vina Tarracensis olim in pretio habita ex Mariali lib. xiii, *Tarraco Campano tantum cessura lyrao*. Idem confirmant Plinius et Silius Italicus. Addi potest etiamnum ea vina in pretio esse: nisi quod nunc tot sunt diversi generis vina in Hispania, quæ ubique maximo in pretio habentur, ut multa alia Tarracensis videant præferri. Ac mirari subit cur aut Romani olim ea vina ignoraverint, aut contempnerint, aut quod magis credo, Hispani suas vineas diligentius excolere non curaverint. Non enim apud veteres vini Hispani tam frequens occurrit mentio quam aliorum. Video tamen, ejus usum ab Ovidio præscribi ad cæstodes aut fallendos, aut delinendos, aut consopendos: *Fallitur et multo custodis cura lyrao: Illa vel Hispano lecta sit una jugo*. De Fructuoso et sociis hymnum 6 hujus libri habemus.

24. Paschalius ait *sutile vinclum* esse gemmam laminæ assutam, qua diadema clauditur et subnectitur sicuti fibula. Quod Virgilio est aurea fibula in hoc versu: *Aurea purpuream subnectit fibula vestem*, Prudentius est in diademate *fibula g-nmea* sive *sutile vinclum*. Prudentius *lappulos sutiles Cathem*, 7, v. s. 158; et *hyacinthos sutiles* dixit Hamart. vers. 268, qui in coronam consueunt, vel diademati assueunt.

25. Ald. contra metrum, *hoc nomen gemmæ*. Aldus, Weitzius, Geselinus, edd. vett., *illigatum* est, quod exstat in plerique codicibus nostris, Thuan., Noms., Ambr., Put., Parrhasius, *illigatæ*, quod tenent recentiores, et recte us putat Heinsius. Verum S. Isidorus jam legerat *illigatum* est lib. xix Etym., cap. 35. *Strophium est cingulum aureum cum gemmis, de quo ait Cinna: Strophio lucentes cincta pupillas. Et Pru-*

A Ardet et splendor parilis duorum
Igne corusco
Parva Felicis decus exhibebit

30 **967** Artubus sanctis locuples Gerunda,
Nostra gestabit Calagurris ambos,
Quos veneramur.

dentius: Nomen hoc gemmæ strophio illigatum est. Hemistichium primum Catulli est in Nuptiis Pelei, sed potuit illi esse commune cum Cinna, ut observat annotator Isidori. Paschalius suspicabatur Nomen hoc gemma est strophio illigata. Nebrissensis conjiciebat Hoc novæ gemmæ strophio illigatum est.

B At recte procedit lectio codicum, sive quam Heinsius sequitur, sive quam nos upote antiquiorem cum S. Isidoro retinimus.

27. Theolius, *ardet splendor: corruptum est metrum omisso et.*

29. Martyrologium Rom. 1 Augusti: *Gerundæ in Hispania natalis S. Felicis martyris; qui post dixerat tormentorum genera a Datiano tandem jussu est laicari, donec invictum Christo spiritum redderet. In Breviario Mozarabico ad diem 1 Augusti ejus festum celebratur, exstatque hymnus trochaicus, quem facile Prudentio adjudicarem, nisi quod nonnulli verus injuria temporum et negligentia exscriptorum corrupti apparent, ut factum esse constat in aliis hymnis eidem breviario insertis, qui certo sunt Prudentii. De nonnullis aliis hymnis Breviarii Mozarabici idem judicium fero: fortasse aliquando eos ex mss. et conjecturis suo auctori suoque nitore restitui. Ita incipit hymnus S. Felicis: *Fons Deus vitæ perennis, lux origo luminis, Aspice plebem canentem festa summi martyris. Vides stylium Prudentianum, exactæque metri legem: hæc turbatur vers. seq. Excipe vota precantum, sume laudum cantica: quamquam sustineri id potest ratione cæsura. Auctor fortasse Sume vo a tæprecantum, sume laudum cantica. Felix Cæsarea Mauritanie Gerundam usque martyri cupidus perrexit, ut ex hymno cit., et S. Eulogio colligitur lib. i Memorial. martyrum: Sic namque et felicissimus Felix, cum fidei relatu persecutionem catholicorum quæ apud Gerundam, Hispaniæ urbem confinem Galliæ, gerebatur, comperiret, crudeliterque Ecclesiam Dei ibidem a paganis infestari cognosceret, exemplo litteraturæ liberalis studium derelinquens, quod in Cæsarea Mauritanie positus excolebat, præpeti navigatione æquore transmissio, prædictum oppidum adiit, ibique martyrium, quod patriæ suæ deerat, devotus miles Christi triumphabiliter consummavit. De hoc S. Felice S. Gregorius Turonensis lib. i, cap. 92. Ruinartius acta S. Felicis in nonnullis mss. viderat, sed aliquatenus, ut putabat, depravata.**

C 30. Gerunda, nunc Girona, dicitur urbs in Ausoniam, olim conventus Tarracensis.

31. Vat. A, Mar. scribunt *Calagurris*: Cis. in contextu, Cellarius, *præstabit*. Scripti nostri et Heinsiani cum Aldo, *gestabit*. Weitzius in nonnullis suis videtur legisse *præstabit*. Gregorius Turonensis, lib. i de Gloria martyrum, cap. 95: *Calagurris urbs Hispaniæ Hemeterium Celedoniumque martyres gestat, etc.* Alludit ad hos versus Prudentii, ex quo elogium eorum martyrum sumit. Parrhasius scribit *Calagurris*, atque ita etiam in aliis monumentis legitur, ut in fragmento anecdoto Titi Livii, quod e pervetustis membranis rescriptis, ut vocant, bibliothecæ Vaticanæ primus publicavit.

32. Alicubi legi *veneratur*. Sed scripti et editi plerique *veneramur*.

Barcion claro Cucufate freta

968 Surget, et Paulo speciosa Narbo,

35 Teque præpollens Arelas habebit,
Sancte Genesi.

Lusitanorum caput oppidorum

Urbs adorata cineres puellæ

Obviam Christo rapiens, ad aram

A 40

Porrigit ipsam.

Sanguinem Justi, cui Pastor hæret,

Ferculum duplex, geminumque donum

Ferre Complutum gremio juvabit

969 Membra duorum.

43 Ingeret Tingis sua Cassianum,

Festa Massylorum monumenta regum:

GLOSSÆ VETERES.

33. Barcion, civitas. — Cucufate, martyre. — Fre-
ta, confusa, l.

34. Narbo, civitas, l.

35. Arelas, civitas, l.

37. Lusitanorum, Lusitania regio est Indiæ, dicta a
Iasibus faunorum et satyrorum, qui Libero patri sal-
tantes occurrerunt, Val. A. — A patr. a Lusitania pro-

vincia. — apud, quæ est caput, l.

42. Ferculum, sarcophagum, Mar.

43. Complutum, civitas, oppidum. — Juvabit, de-
lectat, forte, l.

44. Duorum, martyrum, l.

45. Tingis, civitas Cœtiæ. — Sua, propria, l.

46. Monumenta, recordationes, l.

COMMENTARIUS.

publicavit, scholiisque illustravit cl. Vitus M. Giove-
nazius. Quæ Livii verba ad Calagurris situm inve-
stigandum plurimum conferunt. *Profectus* (Sertorius)
inde in Bursanum, et Casuntinorum (leg. *Casanti-*
norum) *et Graccuritanorum fines, evasatis omnibus,*
proculcatisque segetibus, ad Calagurim Nasicam socio-
rum urbem venit; transgressusque annum propinquum
urbi, ponte facto, castra posuit. Ex quo loco Giove-
nazius sententiam de Calagurri Vasconum, quæ ead-
em sit Nascica, sive Nassica, ut alii scribunt, egregie
confirmavit. Cum enim Livius dicat Sertorium ex
Graccuritanorum finibus ad Calagurim venisse, tum
ponte facio, annum propinquum urbi fuisse trans-
gressum, id certe efficitur, Calagurim cognomento
Nasicam ultra Iberum fuisse sitam. Quare quæ cis
flumen erat, quid relinquitur, nisi ut Fibulariensis et
esset, et cognominaretur? Graccuris Vasconicæ etiam
urbis est ex Ptolomeo.

33. Vat. B, Mar., Prag., Weitz., Widm., Hailsbr.,
Bong., Sieh., *Barcion*. Rat., *Parcion*. Fabr., *Barci-*
non. Vetusiores Heiniansi cum Aldo, *Barchion*.
Unus Torrent., *freta pro freta*. In breviario Mozara-
bico die 50 Julii hymnus incipit *Barchion læto Cucu-*
fate vernans. Corpus S. Cucufatis olim Barcinone, aut
non procul in monasterio S. Cucufatis *Santi Colgat del*
Valles exstabat, nuxte in Parisiensi monasterio S.
Dionysii asservari dicitur. Baronius, martyr. Rom.
pag. 309, ad diem 25 Julii, hymnum qui in breviario
Toletano canitur, aliis actis vulgaris hujus martyris
præfert: intelligit, opinor, hymnum breviarii Moza-
rabici, ubi ex urbe Scillitana Hispaniam venisse nar-
ratur. Plura de eo Bollandiani ad diem 25 Julii.

34. *Narbo* masculino etiam genere solet efferrî. De
S. Paulo Martyrologium Romanum 22 Martii: *Nar-*
bonæ in Gallia natalis sancti Pauli episcopi, apostolo-
rum discipuli, quem tradunt fuisse Sergium Paulum
proconsulem, qui a beato apostolo Paulo baptizatus, et
cum in Hispaniam pergeret, apud Narbonam relictus,
ibidem episcopali dignitate donatus est. Ubi prædicationis
officio non segniter expleto, clarus miraculis migra-
vit in cælum. Confer Bollandianos.

35. Arelas, nobis *Arles*, civitas est in Gallia Nar-
bonensi sita.

36. Diversus est hic Genesius ab alio ejusdem no-
minis, nimo, et postea martyre. Vide Baronium ad
Martyr. Rom. viii cal. Septem., et Rosweydm in no-
tis ad homiliam martyrii Genesii Arelatensis sub Pau-
lini Nolani nomine vulgatam.

37. Glossa Vat. A contemnenda est.

38. Ald., *Urbs adorata et cin res puellæ*. Widm.,
Urbs adorata et cineres piorum. Urb., *Urbs adorata: et*
cineres puellæ. Vat. Q, Rat., *Urbs adorata cineres*
puellæ. Mar., *Urbs adoratas cineres puellæ*; recentiori
manu, *adoratos*, quod non displicet. Verior est lectio
Vat. A, B, Rat., Parrhasii, Alex., Gis., Weitz.,
Heins. et aliorum, *Urbs adorata cineres puellæ*. Ser-

mo est de Eulalia, quam Emerita caput Lusitania
colebat, ut vidimus hymn. 3.

39. Heiniansi conjicit *obvia Christo*. Rat., Mar. a
prima manu, *radians*. Melius *rapiens*.

40. Prag., *porrigit*, non ita bene.

41. SS. martyrum Complutensium Justi et Pasto-
ris festum celebratur die 6 Augusti in officio Mozara-
bico cum hymno de quo disserui in Hymnodia Hispa-
nica: quem ab Asturio antistite Toletano, qui corpora
reperit, compositum aiunt. Paulinus Nolanus in pa-
negyri de obitu Celsi, Justum et Pastorem intelligit
cum de filiolo suo loquens ait: *Quem Complutensi*
mandavimus urbe, propinquis Coniunctum tumuli sæ-
dere martyribus: Ut de vicino sanctorum sanguine du-
cant. Quo nostras illo purget in igne animas.

43. Nebrissensis ait Complutum civitatem esse His-
paniæ Tarraconensis, fortasse *Alcala*; nam id omnes
opinantur. Cellarius in Geograph. ant. ait neminem
dubitare quin Complutum sit *Alcala de Henares*. N-
hilominus nonnulli graves scriptores id negant, quo-
rum rationes videri possunt in Historia oppidi Gua-
dalaxara, cap. 5 et 6, auctore Alfonso Nunez de
Castro. Nescio an aliquid huic opinioni communi ad-
versetur, quia Complutum *Alcala de Henares* esse
dicitur.

45. Prag., *ingerit*: melius *ingeret*. Iso Tingim vocat
civitatem Cœtiæ, fortasse quia in Mauritania, ubi Tin-
gis (*Tanger*) sita est, mons est dictus eo nomine. Vide
comment. ad vers. 216 Apoth. Alius est Cassianus,
quem peculiari hymno hujus libri ix laudat Pruden-
tius. Martyrologium Romanum: *Tingi in Mauritania*
passio sancti Cassiani martyris, qui exceptoris diu ge-
rens officium, tandem cælus inspiratus, execrabile
duo neci Christianorum deservire: unde renuntians
eidem officio sub Christiana confessione triumphum me-
ruit obtinere martyrii, tertio nonas Decembris anno
Christi 303. Ejus acta sincera profert Ruinartius. Ado
ad diem 3 Decembris Tingim vocat metropolim.

46. Weitz. scribit *Massilum*, Hailsbr. *Massellum*,
supra *Masilum*. Alii *Massylum*, scilicet pro *Massylo-*
rum. De his Virgilius lib. iv, *Massylque ruunt equites*.
Ubiam hæc gens sita esset, non omnium eadem est
opinio. Ab aliis prope Barceos, ab aliis apud Getulos,
ab aliis ad occidentem in Numidia collocatur. His fa-
vet Prudentius. Papebrochius, tom. II, Aprilis die 16,
pag. 409, conjicit legendum *Fessa*, seu *Fezza pro*
 festa, et intelligit Fezcam (*Fez*) urbem nobilissimam
Mauritanie Tingitanæ. Wesselingus, ad Vet. Rom.
Itiner., pag. 58, ait optimum esse *festa*, *Et quis in-*
quit, veterem Fessæ, seu potius Fezæ meministi? Ber-
nardus Aldrete, lib. in Antiquit. Hisp., cap. 7 et 8,
ostendit a-Saracenis primum eam urbem conditam.
Poterit autem hic esse sensus: Tingis ingeret suum
Cassianum, qui est festum monumentum Massylorum
regum, quod in Massylia ejus memoria celebratur:
quo alludit Teolius. Aut cum Chamillardo: Tingis,

- Qui cinis gentes domitas coegit
Ad juga Christi.
Singulis paucae, tribus, aut duobus,
50 Forsan et quinis aliquae placebunt
Testibus Christi, prius hostiarum
Pignore functae.
970 Tu decem sanctos revehes, et octo,
Caesaraugusta studiosa Christi,
55 Verticem flavis oleis revincta
Pacis honore.
Sola in occursum numerosiores
Martyrum turbas Domino parasti:
Sola praedives pietate multa
60 Luce frueris.
Vix parens orbis populoſa Poeni,
Ipsa vix Roma in solo locata,
Te, decus nostrum, superare in isto

- A** Munere digna est
65 Omnibus portis sacer immolatus
Sanguis exclusit genus invidorum
Dæmonum, et nigras pepulit tenebras
971 Urbe piata.
Nullus umbrarum latet intus horror:
70 Pulsa nam pestis populum refugit.
Christus in totis habitat plateis:
Christus ubique est.
Martyrum credas patriam coronis
Debitam sacris, chorus unde surgens
75 Tendit in eorum niveus togata
Nobilitatis
Iude, Vincenti, tua palma nata est,
B Clerus hic tantum peperit triumphum:
Hic sacerdotum domus infulata

GLOSSÆ VETERES.

48. Juga, *fidem*, i.
49. Paucae, *urbes, civitates*, i. — *Scilli et urbes*. Mar.
52. Functae, *usae*, i.
53. Revehes, *referes*, i.
57. Numerosiores, *pluriores*, i.
61. Parens orbis, *Carthago*, Vat. A. — *Carthago*,

- mater*. — *Poeni, Africani*, i.
69. Umbrarum, *dæmonum*, i.
77. Iude, *scilicet Caesaraugusta*, i.
78. Clerus, *cohors clericorum, id est Caesaraugusta*, i.
79. Infulata, *ornata*, i.

COMMENTARIUS.

ubi Massylorum reges mandant sepulturae, ingeret suum Cassianum, qui nunc cinis est, sed olim gentes domitas ad juga Christi coegit. Ruinartius ait incertum esse quid *Massylum* nomine intelligi debeat, et in ms. S. Michaelis leg. *Maxillm.* Mibi locus nonnulli obcurus est: sed poetae mens satis intelligitur.

47. Ex urbibus quas memoravit Prudentius, Calagurris duos martyres, Tarraco tres, Corduba quinque offert. Caesaraugustam numero martyrum preferendam ait.

51. Vat. B, *Chris'o*; alii *Christi*, quod tenendum est. Saepe Prudentius *testes* pro martyribus ponit. Paulinus, Natali 13, vers. 85 et 86: *Hinc ergo sanctis sive confessoribus, Seu consecratis passione testibus*. Muratorius male, *sive consecratis*.

53. R. t., *Wilm.*, *revehes*.

54. Vat. A, Pal., Pu., Oxon., Alt., ties Torrentiani, *Christo*.

55. Ald., *vertice*: melius *verticem*. Caesaraugusta caput oleis redimita describitur, quia oleis abundat, quae sunt pacis insigne et honor. Vide epigramma Nebrissensis ad suam Prudentii editionem proleg. num. 107, in nota.

56. Heinsius cum scriptis edidit *honore*; sed suspicatur legendum *honore*. Teolius in textu *honore*, sed in nota habet: *Sic Heinsius; nostri pene omnes honore: nec aliter Ruinartius*.

57. Haec numerosiores turbae martyrum intelliguntur esse innumerabiles martyres Caesaraugustani, quorum festum agitur die 3 Novembris. In breviario Mozarabico non fit eorum mentio. De Prudentio dubitare aliquis possit an ipsos octodecim martyres Caesaraugustanos vocet turbas numerosiores, quam sint martyres ab aliis urbibus Christo offerendi. At ea quae sequuntur rem distinctam, et innumerabiles martyres satis demonstrant. Martyrologium Romanum, Flori, Usuardi, Galesini, sub innumerabilium martyrum nomine eos celebrant. Massam candidam appellari, quia eorum cineres ab alienis candore discreti, ac simul congesti reperti sunt, plurimi confirmant. Ruinartius ait id miraculum in mss. vetustioribus desiderari.

61. Breviar. Moz. male, *Penis* pro *Poeni*. Vocem *populosus* nonnulli suspectam habuerunt: ea usi sunt

Apuleius, Solinus, Ammianus, Vegetius, et alii, quorum verba in lexicis indicantur.

66. Mar., *excludit*, ut videtur.

68. Mar., *orbe pia'o*. sed supra *orbe glossa*, id est *urbe*. Aliquis etiam ibidem correxit *urbe piata*.

69. Parrhasius mendose, et contra metrum, *luta tinctus horror*.

72. Mar., *ubique sine est*, quod recentiori manu est additum.

73. Nebrissensis recte explicat *martyrum patriam*, ubi *martyres nimia fertilitate proveniunt*.

75. Martyres candidatos vocat ob stolas albas, de quibus Apocalyps. vii. *Nobilitatem togatam* eodem sensu accipio potius quam ut gens togata, id est Romana, intelligatur. Infra vers. 191 eosdem martyres vocat purpureos proceres ob fuscum sanguinem.

77. Riscus tom. XXX. Hisp. sac. hinc colligit Vincentium Caesaraugustanum fuisse, ac jure refutat Doddwellum in di. ser. 19 Cyprianica, et Joannem Morinum lib. ix, cap. 19, de Administr. sacram. poenitent., qui negant persecutionem Diocletiani et Maximiani ad Hispanos pervenisse. Existimant nonnulli primum martyrio coronatum Vincentium, tum octodecim martyres, ac postremo innumerabiles. At contrarius est Prudentius vers. 105, *Noverat templo celebres in isto Octies portas, deciesque palmas*.

D 78. Vat. A, Fabr., Bong., Gis., *clerus hinc*, ut vers. seq. iidem *hinc sacerdotum*. Heinsius a Giselinio recessit, et edidit utrobique *hic*, neque tamen varietatem lectionis advertit. Heinsio concinit Teolius, quamvis ex duobus Vatt. melius fortasse dicat *hinc*. In plerisque est *hic*, etiam in Parrhasio.

79. Prag., *sic sacerdotum*. Peveratus putat unum eundemque fuisse Valerium Caesaraugustanum episcopum, qui interfuit concilio Eliberitano, et cujus diaconus fuit S. Vincentius, quamvis Prudentius numero plurali Valerios nominet: quam sententiam tenuit Baronius ad ann. 305. Chamillardus ad hunc locum ait: *Quia Ecclesia Caesaraugustana unum tantum agnoscit Valerium episcopum, hanc sequor opinionem, licet Prudentius alia esse videatur*. Sed cum Ecclesia Caesaraugustana exactum et perpetuum catalogum suorum episcoporum non habeat, potuerunt duo vel plures esse Valerii episcopi, quin eos nunc agno-

80

972 Valeriorum.

Servus antiquis quoties procellis
Turbo vexatum tremefecit orbem,
Tristior templum rabies in istud
Intulit iras.

15

Nec furor quisquam sine laude nostrum
Cessit, aut clari vacuus cruoris.
Martyrum semper numerus sub omni
Grandine crevit.

Nonne, Vincenti, peregre necandus

50

973 Martyr, his terris tenui notasti

80. Valeriorum, episcopi erant, l.
85. Nostrum, pro nostrorum, l.
88. Grandine, per-e-ctione, l.
89. Peregre, in per-grinatione, l.
91. Futuri, temporis, l.

A

Sanguinis rore speciem luturi

Morte propinqua?

Hoc colunt cives, velut ipsa membra
Cespes includat suos, et paternum

95

Servet amplectens tunculo beati
Martyris ossa.

Noster est, quamvis procul hinc in urbe
Passus ignota dederit sepulcri
Gloriam victor prope litus alta

100

974 Forte Saguntii.

Noster, et nostra puer in palæstra

GLOSSÆ VETERES.

99. Prope litus, promontorium maris, l.
100. Saguntii, civitatis Hispaniæ, civitas Hispaniæ,
fida Romanis, et est generis feminini, l.
B 101. Palæstra, luctatione, l. Certamine, Mar.

COMMENTARIUS.

scat; adeoque imbecilla est isthæc ratio, ut Prudentii opinionem, imo historicam narrationem deseramus. An autem ex Prudentii verbis certo argui valeat ipsum plures Valerios episcopos agnovisse, affirmare non ausim; sed certe id innuit, in familia Valeria plures floruisse episcopos. Vide proleg. num. 51, 52, 58, et Baron. ad Martyrol. Rom. 28 Januarii. Posit dubitari an Prudentius domum infulatam Valeriorum vocet etiam quia in ea familia sæpe erat unus aliquis flamen apud Romanos: in cuius nummis insigne cernitur apex sacerdotalis in egregia collectione nummorum republicæ Romanæ apud cl. baronem Alminusæ Alexandrum Recuperum Catanensem, qui novum de æsse Romano systema proferet in lucem.

80. Parrhasius scribit Valleriorum. Apud Florezium Valerium nomine multi nummi Cæsaraugustani et Calaguritani inscripti apparent tab. 4 et tab. 9. Bollandiani ad diem 23 Januarii hæc verba breviarum Cæsaraugust. ed. an. 1572 proferunt: *Et pietate et doctrina insignis Valerius ex consulari Valeriorum turba, teste Prudentio, Cæsaraugustæ ortus est.*

83. Nebrissensis intelligit Christianos, qui templum Dei sunt. Melius intelliges ecclesiam, sive urbem Cæsaraugustanam, ut infra vers. 105, *Noceat templo celebres in isto.*

85. Heinschenius legerat *Nec furor quis sine laude nostrum*; sed postea in appendice tom. II Aprilis correxit *Nec furor quisquam sine laude nostrum*. Sensus est, Cæsaraugustæ in omnibus persecutionibus plurimos martyrium subisse.

87. Numerum Christianorum crevisse, quo plures martyrio coronabantur, certum est, et id voluisse Prudentium plerique interpretes affirmant. Sed fortasse Prudentius hoc loco solum innuit Cæsaraugustæ numerum martyrum in singulis persecutionibus fuisse semper majorem, ac plures passos in extrema persecutione quam in præcedentibus.

88. Grandinem pro adversa fortuna sumi monuit Barhius lib. IV Adv., cap. 9, ut apud Ovidium, *Cum Deus innotuit.*

89. Ald., Vat. P., Urb., Gis. ad oram, necatus; alii necandus. Alex. supra, Vat. P., Urb., Ald., Gis., alique edd., et scripti, peregre. Gifanius ex vet. lib. in indice Lucr. verbo Colla restituit peregre, quod ex suis scriptis amplexus est Heinsius, et cum Heinsio Teolius; qui nihilominus omnes Vatt. allegat pro peregre. Ego in Vat. Q et Alex. a prima manu reperi peregre. Versus cum peregre etiam recte procedit. Parrhasii lectio peculiaris est, peregre quamvis.

90. Nebrissensis ad verba *tenui rore sanguinis* hoc notat: *Forte propterea dicit, quod ibi didicit, quo pacto deberet esse martyr, cum videret cives suos martyrium pati.* Chamillardus interpretatur: *Nonne, o Vincenti, qui altera in regione morti debebas occumbere, hic tenui quidem cruoris tui effusione notasti, quam*

dum mors immineret, dolores patereris toleranter? Rem proferam, quæ levis fortasse videatur, sed cuius habeo auctorem gravissimum S. Eugenium, Toletanum episcopum. Antequam S. Vincentius Cæsaraugusta ad martyrium educeretur, sanguis ex ejus naribus effluxit, qui Cæsaraugustæ religiose asservabatur. Huc respicit Prudentius. Audi epigramma Eugenii *De Basilica S. Vincentii in Cæsaraugusta*, ubi dicitur *cruor ejus effluxisse*, tom. I Operum PP. Toletanorum, pag. 25: *Macie decus proprium, Vincenti martyr alumne, Unica spes nobis, macie decus proprium. Purpureus nunc meruisti sanguine cælum, Et sequeris Agnum purpureum niveum. Passio sacra tuum. prorexit ad æthera nomen, Consercet populum passio sacra tuum. Hic jacet ille cruor, quem das pro corpore pignus, Nare fluente, tuus hic jacet ille cruor. Hic tua nunc tunica, quod Christi fimbria præstat, Tactu nam salvat hic tua nunc tunica. Hic veniam culpe mereantur, vota favorem; Gaudia summa ferat, qui peti hic veniam. Incertum mihi, an sponte ille sanguis fluxerit, an sive a Vincéntio ipso evocatus, sive ab aliquo percudente.*

91. Bayerius in dissert. de S. Laur. acute suspicatus est legendum *specimen futuri*. Pronum est conjicere hoc specimen esse stolam S. Vincentii Cæsaraugustæ asservatam, cuius portionem Childebertus rex Galliæ Parisios detulit, de qua Ado in Chron. ad annum 527, Gregorius Turonensis lib. III Hist. Franc., cap. 20, et alii.

95. Nebrissensis ait legi posse *hunc colunt cives*. Exponit autem hoc, scilicet quod Cæsaraugustæ natus et institutus est ad fidem. Mihi videtur hoc esse specimen, de quo paulo ante dixi, scilicet cruorem e naribus ejus effusum, sive tunica, sive stola, sive linteolo exceptum. Ruinartius mendasse, velut ipso.

94. Breviar. Moz. in festo S. Zoili contra metrum legit, *suos et paternos.*

98. Gis. in contextu, Fabr., Bong. a prima manu *D sepulcro.*

99. Vat. A, gloria: lege gloriam.

100. Vat. A, Saginti; Egm., Saginti, Saguntus, nunc *Novæ edro*, condita fuit, ut dicitur, a Zacynthiis, et fortasse hoc sensu *alta* sive antiqua vocatur. A Valentia, ubi passus est Vincentius, non procul distat. Forte ejus litus dicitur, quod cives Hannibali acriter resisterint, a quo demum urbs deleta est. Opinionem nonnullius, qui forte adverbium esse putat, quasi Prudentius de loco martyrii dubitaverit, non probō. Vocat autem Prudentius Valentiam urbem ignotam ipsi Vincéntio, hoc est extinctam. Livius scripsit, Saguntum a mari distare passus mille ferme, Plinius tria millia passuum; nunc magis distat, quod mare recessisse arguit. Vide Florezium tom. VIII Hisp. sacr., tract. 25, cap. 4.

101. Petrus Mantuanus nostra in palæstra inter-

- Arte virtutis, fideique olivo
Unctus horrendum didicit domare
Viribus hostem.
- 105 Noverat templo celebres in isto
Octies partas, deciesque palmas
Laureis doctus patriis, eadem
Laude cucurrit.
- 975 Ille et, Enerate, recubant tuarum
110 Ossa virtutum : quibus efferati
Spiritus mundi violenta virgo

- A Dedecorasti.
Martyrum nulli remanente vita
Contigit terris habitare nostris :
113 Sola tu morti proprie superstes
Vivis in orbe.
- 976 Vivis, ac pœnæ seriem relexis,
Carnis et cæcæ spoliū reitensans,
Tetra quam sulcos habeant amaro
120 Vulneri, narras.
Barbarus tortor latus omne carpsit,

GLOSSÆ VETERES.

105. Templo, scilicet Vincentis, I.
106. Partas, syncope. — Palmas, martyres, Iso.
107. Laureis, coronis, Iso.
108. Cucurrit, coronatus est, I.
109. Enerate, proprium nomen mulieris. Enerates
abstinens Græce dicitur. Hinc Eneratici hæretici vocan-
tur, qui creaturas Dei damnant. Dicunt non esse bonum
manuticare carnem et bibere vinum, I. — Enerates La-
tine abstinentes. Hinc Eneratici hæretici, qui a cibis
quos Deus creavit abstinere, Vat. A. — Enerate Græ-
cum nomen positum in vocativo : sic Socrate alicubi,

- Prag.
110. Ossa virtutum, id est fortia opera : nam vi a
erat quando hæc fuerunt scripta. — Quibus efferati,
ossibus ævi, I.
112. Dedecorasti, deturbasti — (forte de'urpasti), I.
113. Tu morti, tu sola post martyrium viva
fuisti, I.
117. Seriem, or'inem, I.
118. Carnis et cæcæ, abscisa carne, frustra est, I.
121. Barbarus, durus, I.

COMMENTARIUS.

pretatur de Valentia prope Saguntum; quod absur-
dum esse jam multi observarunt. Palæstra hic est
Christiana religio vel militia, ut explicat Nebrissa,
vel locus certaminis, ut innuit glossa. Hymn. seq.
vers. 213 : *Ventum ad palæstram gloriæ, Spes certa,
et crudelitas*. Quod autem dicitur nostra, aperte id
significat esse palæstram Cæsaraugustanam. In Bre-
viario Mozarabico hæc strophæ applicatur etiam S.
Zoiilo.

102. Ille et tres seqq. versus absunt in Put. co-
dice. In brevior. Moz. ad festum S. Zoili corrupte le-
gitur *fidei collybo pro fideique olivo*. Cum poeta nomi-
naverit palæstram, apposite addit *fidei olivo* : nam
et o'ium chrismatibus innuitur, et athletarum mos in-
datur, qui oleo inu gebantur. Observat Peveratus,
hinc olei nomine impensam significari sunt piumve,
qui fit ad scientiam, artemve aliquam perdicendam,
unde natum proverbium, *Oleum et operam pe didi*,
ducta scilicet metaphora ab athletis, quos aliptæ et
pædottibæ inungere solebant.

103. Pal. male, *vinctus pro unctus*. Breviar. Moz.
in festo S. Zoili, *cunctis*, repugnante metro.

107. Ald., Weitz., Egm., Oxon., *doctas*, quod non
autet damnare Heinsius ; scilicet *cucurrit palmas*
doctas. Confer comment. ad vers. 53 hymni 12. Ri-
scus ex his verbis *laureis patriis*, et ex vers. 191,
Turba, quam servat procerum creatrix Purpureorum,
arguit, hos octodecim martyres patria fuisse Cæsa-
raugustanos, et satis quidem probabiliter. Bollan-
diani etiam ita opinantur, adeoque sententiam Lus-
tanis martyres illos octodecim adjudicantem reji-
ciunt. Non tamen propterea certo affirmabo, omnes
et singulos tam ex octodecim martyribus quam ex
innumerabilibus Cæsaraugustæ fuisse natos, cum Pr-
udentio satis sit, quod plerique in ea urbe ortum ha-
buerint, et cæteri in ea vixerint, palmamque mar-
tyrii obtulerint. Eapropter vers. 175 et seq. alii octo-
decim martyres *Urbis unius regimen tenere jure sepul-
cri*. Hic ipse conatus quo multis rationibus persuadet
Vincentium annumerari debere Cæsaraugustanæ,
probat a Prudentio in aliis civitatibus præcipue lau-
dari gloriam sepulcri et martyrii.

109. Ald. edidit *Encrati* : emendavit *Encratis*,
quo Heinsius non animadvertit, qui Put., Ambr.
cum Aldo pro *Encrati* allegat. Mar., Rat., Prag.,
Rot., Weitz., et alii, *Encrate* ; Gis., *Encrates* ;
Parrhasius, *Encrate* ; Oxon., *Encratis* ; brevior.
Moz., *Engrati*. Nunc Hispanice hæc sancta virgo En-

gracia nuncupatur. Heinsius et recentiores habent
Encrati, quod exstat etiam in Alex. codice. Martyro-
logium Romanum xvi, ca'. Maii : *Ibidem* (Cæsaraug-
ustæ) natalis S. Enkratidis virginis et martyris, qua
laniato corpore, mamilla abscissa, et jecore avulso,
adhuc superstes, in carcere inclusa est, donec ulcerat-
um corpus patresceret. Quod ex hymno Prudentii vide-
tur esse d'romptum.

110. Isoni non assentior, quod vivam Enerati-
dem dicit cum hæc sunt scripta. Confer comment.
vers. 137.

111. Breviar. Moz., *spiritu* : lege *spiritum*. Hailsbr.,
violata ; supra recte, *violenta*. Ex Evangelii verbis
videtur id sumptum Matth. xi, 12 : *Regnum cælorum
vim patitur, et violenti rapiunt illud*.

113. Breviar. Moz., *remeante vita*, et ita etiam le-
gitur ibidem in festo S. Zoili, cui hæc strophæ canit-
ur. Ex hoc et seq. versu probat V. C. Bayerius pa-
triam octodecim martyrum Cæsaraugustanorum non
fuisse Cæsaraugustam, quasi martyrum nullus, dum
viveret, Cæsaraugustæ habitasset. Dissentit Riscus,
quia Prudentius solum refert S. Encratidem post tor-
menta superstitem, Cæsaraugustæ vixisse, quod aliis
martyribus Cæsaraugustanis non contigit. Ita prorsus
existimo.

115. Breviar. Moz., vitiose, *solus*, et *subprestes*. In
festo S. Zoili etiam *solus*, sed *superses* ; et de S.
Zoiilo *solus* non quidem metrico, sed grammatico
recte dicitur ; de S. Enkratide neque metrico, neque
grammatico.

116. Breviar. Moz., *Vivis in orbem*. Vat. A., *Vivis
in urbe*, quod non abhorret.

117. *Retexere* proprie est quod textum, infectum
reddere. Sic Prudentius hymno 10 Cath., vers. 16, *Et
dissona texta relexi*. Aliis est remanere, ut hic, et
vers. 84 hymni 5 Cath. : *Quæ tandem poterit lingua re-
texere Landæ, Christe, tuas?*

118. Ald., *recentans*, quod interpretatur Nebrissa
renovans, et quasi *exulcerans*, quod jam in cicatricem
coierat. Alii, *reitensans*. Breviar. Moz. scribit *retem-
tans*. Mihi non displicet *recentans* : nam *recento* est
recens facio, ut observare licet apud Nonium et A.
Gellium. Fortas et etiam trahi poterit a *canto*, quasi
recanto, s. v. recino. Isonis glossa videtur corrupta.
Fortasse legendum *frustata est a verbo frusto*, in
frusta concido, quod nonnulli Floro tribuunt.

119. Breviar. Moz. male, *Terra quam sulcos habet
amaros vulnera narras*.

Sanguis impensus, lacerata membra ;
Pectus abscesa patuit papilla
Corde sub ipso.

123 Jam minus mortis pretium peractum est :
Quæ venenatos abolens dolores,
Conciliam membris tribuit quietem
977 Fine soporo.

Cruda te longum tenuit cicatrix,
130 Et diu venis dolor hæsit ardens,
Dum putrescentes tenuat medullas
Tabidus humor.

122. Impensus, effusus est, redditus, I.
125. Minus, id est non, I.
126. Abolens, delens, I.
128. So oro, soporifero, I.
129. Cruda, recens. — Longum, diu, longe, I.

GLOSSÆ VETERES.

A Invidus quamvis obitum supremum
Persecutoris gladius negarit :
135 Plena te, martyr, tamen, ut peremptam,
Pena coronat.
Vidimus, partem jecoris revulsam
Ungulis longe jacuisse pressis,
Mors habet pallens aliquid tuorum,
140 978 Te quoque viva.
Hunc novum nostræ titulum fruendum
Cæsaraugustæ dedit ipse Christus,
Juge viventis domus ut dicata

140. Viva, vivente, Mar.
141. Titulum, hoc decus. — Fruendum, habendum
Iso.
B 143. Juge, diu, I.

COMMENTARIUS.

122. Gifanius docet *impensus* veteribus idem sonare quod magnus, ingens ; quod Lucretii et Cæsaribus auctoritate confirmat, adducitque hunc Prudentii versum. Verum *sanguis impensus* hic significat sanguinem effusum, et quia *impensus* sonat effusus, profusus, ideo nonnunquam idem valet ac magnus, ingens : ut *impensa libido*, *impensus pretium*.

123. Nonnulli scribunt *abscesa* cum duplici s, vetustiores *abscesa* cum uno. Martyrologium Romanum fortasse ex Prudentio sumpsit, *Mamilla abscesa, et jecore avulso*. In basilica SS. octodecim martyrum a servabatur papilla abscesa, ut constat ex epigrammate S. Eugenii, quod exscribam ad vers. 145.

125. Ald., Oxon., Urb., *peracta* sine est. Ambr., vetusti Heinisiani, Mar., Rat., Prag., Bong., *peracta* est. Valt. A, B, P, Q, Widman, a prima manu, *peractum* est. In Alex. est *pa*, et reliqua obscura. Weitzus citat Fabricium pro *per actum* : sed alium voluit dicere, nam Fabricius legit *peractum* est. Breviar. Moz. mendose *peractu* est. Nebrissensis explicat, *Non multi estimandum. Præteritum namque aliquando passim significat*. Certe hoc loco non significat, nam Prudentius ait minori laude videri dignos martyres qui occubuerunt, quam Enekratidem, quæ martyrio fuit superstes.

127. Breviar. Mozar. vitiose, *concita membra*.

128. Ald., Breviar. Moz., *sine supremo*. Plerique et vetustiores, *soporo*. Utrumque agnoscunt Gis., Prag., Palat., Widm., Sich. et alii.

129. Hailsbr., *te longe*. Alicubi *tenuat*, male, pro *tenuit*.

131. Vat. B, Rat. supra, Weitz., *tenuit*; melius est *tenuat*.

133. S. Cyprianus epist. 55 de iis qui per tormenta superantur : *Cum cupientibus mori non permittebatur occidi, sed tandiu fessos tormenta laniarent, quandiu non fidem, quæ inlicita est, vincerent, sed carnem, quæ infirma est, fatigarent*.

134. Egm., Hailsbr., Vat. A a secunda manu, *negaret*. Vat. A a prima manu, *neca. et*; Prag., *necarit* : utrumque male.

135. Breviar. Moz. *perperam, perempta*.

137. Hinc fortasse nonnulli putarunt Prudentium martyrio Enekratidis præsentem adfuisse. Sed Prudentium illud videre per ætatem non licuit. Lupercius Leonardus in epist. ad Marianam impugnat Ambrosium Morales quod ex hoc versu collegerit Prudentium affirmare se partem jecoris Enekratidis vidisse. Reponit Lupercius Prudentium poetice loqui quasi præsens martyrio fuisset. Bartholomæus Leonardus in altera epist. ad Marianam idem argumentum confirmat : sed videtur esse mendum, quod Enekrates tres minimum annos ante Prudentium passa fuerit. Nebrissa in hunc fere modum interpretatur, *Videre*

potuimus, si adfuissemus. Accedit, in hujuscemodii hymnis multa a Prudentio dici ex persona civitatis, seu populi, qui præsens fuerit aut esse potuerit, quasi non multo post mortem hæc laudes canerentur a populo. Opinor, partem illam jecoris Prudentii ætate conservatam fuisse, et ejus mentem esse, videri et ostendi partem jecoris quæ longe jacuerat. Confer epigramma S. Eugenii infra ad vers. 145.

138. Vat. A pro diversa lect., *late jacuisse*. Breviar. Moz. contra sensum et metrum, *jacuisset*. Nebrissa pressis explicat in ipsa thoracis penetralia impressis : ut scilicet simplex *premo* accipiat pro composito *imprimo*. Sic recto pro *everso* poetæ usurpat.

139. Breviar. Moz., Sichardus et nonnulli alii vulg., *pellens*. Legendum *pallens* epitheto proprio mortis : *Pallida mors* passim occurrit. In tuorum interpretes subaudiunt *membrorum*. Sed poterit sumi *tuorum* pro *tuarum rerum* neutro genere, et quasi substantive. Sententia est, partem jecoris avulsam mortuam fuisse, dum adhuc Enekrates esset superstes.

140. Mariettus notavit quoque videri valere *adhuc*.

141. Cum martyrium sepulchra ab epitaphiis inscriptis, quibus nomen est titulus, tituli dicuntur, acute dixit poeta hunc novum titulum Cæsaraugustæ Christum dedisse, ut esset domus dicata, ac veluti sacellum, et martyrium martyris Enekratidis adhuc viventis.

143. Ald., Parrhasius, Rat., Weitz., omnes Heinisiani, et plerique alii, *juge viventis*. Ita Gis. 1 ed., sed in ed. 2, in contextu, *tumba*, cum Fabr., Bong. supra, Vat. B, Sich., et obscure Mar. In Vat. A est *jure*, Vat. B pro divers. script. *juge* : vera lectio *juge*. Bivarius condecit episcopos olim nonnunquam templa consecrasse in honorem martyrum, qui supplicii superstitibus vivebant, et adducit vers. 113, *Martyrum nulli, etc.*, et hanc stropham. Eum jure refellit Riccus, quippe cum Prudentii versus non ita debeant intelligi, neque ullum sit in tota antiquitate vestigium tam absurde consuetudinis. Apud commentitium Marcum Maximum exstat hic de S. Enekratide versiculus : *Templa dicata sibi vidit hæc in corpore degens*. Verum nemo non videt, hujusmodi versum a recenti aliquo sycofanta confictum, ut sinistra interpretatio versum Prudentii corroboraretur. Prudentius, ut supra Cæsaraugustam appellavit *domum plenam angelorum, et templum*, sic nunc vocat domum dicatam martyris *juge viventis*. Non tamen vehementer repugnabo, si quis ex epigrammate S. Eugenii mox exhibendo colligat, reliquias S. Enekratidis adhuc viventis, scilicet *pallam crnore rubentem, papillam fibris sectam* in aliqua basilica fuisse custoditas, aut etiam post Enekratidis obitum domum ejus in ecclesiâ fuisse consecratam.

Martyris esset.

- 115 Ergo ter senis sacra candidatis,
979 Dives Optato, simul et Luperco,
 Perge conscriptum tibi senatum
 Pangere psalmis.
 Ede Successum, cane Mart alem,
 120 Mors et Urbani tibi concina ur,
 Julium cantus resonet, simulque
 Quintilianum.
 Publium pangat chorus, et revolvat,

- A** **980** Quale Frontonis fuerit tropæum,
 135 Quid bonus Felix tulerit, quid acer
 Cæcilianus.
 Quantus, Eventi, tua bella sanguis
 Tinxerit; quantus tua, Primitivæ,
 Tum tuos vivax recolat triumphos
 160 Laus, Apodemi.
 Quatuor posthinc superest virorum
 Nomen extolli, renuente metro:
 Quos Saturninos memorat vocatos

GLOSSÆ VETERES.

145. Sacra, civitas. — Candidatis, martyrizatis, l.
 147. Conscriptum, deputatum, l.
 148. Pangere, laudare, l.
 149. Ede, profer, compone, vel canta, l.
 150. Tibi, a te. — Concinaur, canatur, l.
 155. Tulerit, susceperit, l.

157. Bella, scilicet martyrium, l.
 158. Quantus tua, scilicet sanguis bella, l.
 161. Posthinc, postea, l.
 162. Renuente, respuente, l.
 163. Saturninos, nam barbara nomina erant; idem in metro vonere nequibat, l.

COMMENTARIUS.

145. Ter seni candidati sunt octodecim martyres, quos supra vers. 74 vocavit *chorum niveum togatæ nobilitatis*. Eorum nomina, ait Teolius, singulatim recenset, præter quatuor Saturninos, quos simul conjungit, quia, ut ait vers. 162, respuerat eos metrum, cum prima in his syllaba producat. Non satis intelligo an ex mente Teolii prima syllaba in nominibus quæ Prudentius omisit producat, et cur id metrum respuat, an in nomine Saturninos ea dicatur a Teolio produci. Si hoc tantum velit, Saturninos, quæ amvis renuente metro, tandem nominavit Prudentius. Explicanda ergo est ratio cur peculiaria nomina quatuor Saturninorum, si alia nomina hi habuerunt, tacerit. Nonnulli negarunt quatuor Saturninos propriis suis nominibus singulos fuisse insignitos: habuerunt tamen sua nomina, et ea exprimit S. Eugenius epigrammato de Basilica sanctorum decem et octo, tom. I operum PP. Toletanorum, pag. 22, quod hoc loco exhibebo: *Incolit hoc templum sat felix turba piorum, Quorum promeruit sors benedicta polum. Hic montes sacros virtutum culmine celos, Unica ter senos continet urna viros. Funce cænosi liquerunt gaudia mundi, Proque fide Domini membra dedere neci. Hic etiam compar meritis Encratia martyr. Sorte sepulchrali dissociata jacet. Hujus inexhaustum testantur sancta triumphum Palla cruore rubens, secia papilla fibris. Nomina sanctorum si maris nosse virorum, Edicet cursim subdita summa tibi. Sed quia cuncta simul metrum non suscipit unum, Accipe diversis hæc variata metris. Quintilianus adest, Eventius, atque Cassianus, Felix, Luperus, Januariusque, Julius, Urbanus, Apodemius, inde Primitivus, Optatus, Publius, Cæcilianus. Hic Successus inest, hic Matutinus habetur. Ecce Faustus, ecce Fronto, postque Marialis. Hæc tibi turba potens concedat prospera, lector, Et veniam præstet hæc tibi turba potens. Ad marginem diversæ hæ scripturæ indicantur nomina magnorum pro sanctorum, et Evotius pro Eventius. Nomina Saturninorum a Prudentius non expressa hæc sunt Cassianus, Januarius, Matutinus, Faustus. Ex his Faustus metro sapphico nomen aptissimum est, Cassianus non minus quam Marialis, et Primitivus, eodem metro alligari potest. Januarius et Matutinus non ita facile, sed aliquo tamen modo in eodem carminis genere sonare possunt.*

146. Aldus scribit *optato et luperco*, perinde quasi nomina propria non essent. Error clarus est glossæ Mar., *luperco, sacerdote*. Ambr. scribit et *Tapecco*, Pal. *Oblato*. Parrhasius et Nepæo. In nummis Cæsaraugustanis apud Florentium non semel mentio fit Luperi. Perveratius notat ex Baronio Luperum passum fuisse in Novempopulonia, ex Scaligero in Ausonium, passum sub Decio. Citat Scaliger vitas quasdam veteres martyrum Aquilanorum. Verum Luperus ille

B a nostro diversus esse debet, ut probant Bollandiani ad diem 28 Junii.

147. Martyres Cæsaraugustanos antea vers. 75 vocavit *togatam nobilitatem*, nunc senatum conscriptum. Sic Laurentium in ejus hymno vers. 360, *consulem perennem* appellavit.

151. In edd. et plerisque mss., etiam martyrologium Romano legitur *Julium*: sed restituere oportet *Julium* ex monumentis pervetustis domesticis, videlicet epigrammate Eugenii, Actis S. Braulionis ascriptis, et breviario Mozarabico. Consentiant Usuardus, Ado, codex ms. S. Michaelis apud Ruinartium, et unus Vat. apud Teolium. Widm., *resonat, pro resonet*.

152. Prag., *Quintilianam*.

153. Prag., Breviar. Moz., Fabr., Gis., Vatt. A, B, et alii, *pangat*, Heinsius cum tribus scriptis, Aldum secutus, *pondat*, ut apud Valerium Flaccum initio operis: *Versa proles tua pondat, Idume, Namque potest. Solymo nigrante pulvere fratrem*. Marietti, etiam, et Rat. a prisca manu, *pondat*.

C 157. Breviar. Moz., Rat., Vat. B, Widm. a prima manu, Mar., Thuan., Noms., Evotii. Vat. A, Prag., Evanti. Put., Evotii. Alt., Weitz., codex S. Michaelis apud Ruinartium, *Evedanti*; Ambr., *Eanoti*; Bong., Sich., *Hevanti*. Ald., plerique martyrologia, et multi scripti, *Eventi*. Parrhasius, *Eugori*. Rott., et unus Torrent., *Enoti*: quod aliis præferendum acriter pugnat Heinsius adducto testimonio ex martyrologio Usuardi libro pervetusto, et ad ipsius Usuardi ætatem propius accedente, quod scilicet Lutetie Parisiorum ad S. Germani asservabatur, ubi recensentur nomina octodecim martyrum eo modo quo ab Eugenio describi diximus, nisi quod *Enoti* nomen, non *Eventii* profertur. Allegat iidem martyrologium Adonis vetustissimum ejusdem bibliothecæ, ejusdem Adonis martyrologium a Rosweydo editum, Usuardi martyrologium in bibliotheca ligotiana, pervetusta manu exaratum, et editionem ejusdem Usuardi Lutetie per Joannem Capellam collegii Navarrii concentorem anno 1490 procuratam. Quibus propositis, Heinsius Eventium posthac e martyrologiis exulare jubet. Huic sententiæ nondum acquiesco, cum tot veterissima sententia monumenta. Recentiores, etiam Gallandius cum Ruinartio et Papebrochio, reddunt *Enoti*.

159. Aldus, Sichardus, et nonnulli Volg., *cum tuos*.

163. Cur metrum renuat *Saturninorum* nomen carmine sapphico exprimi dixi in proleg. num. 211. Iam etiam putavit barbara illa nomina fuisse, quod falsum esse constat ex epigrammate S. Eugenii supra ad vers. 145, et Actis nomine S. Braulionis. In opere Hispanico eruditissimi Florenti de Nummis mentio Saturnini occurrit inter nummos Calagurritanos. Notandum est in martyrologio Romano id referri ex

981 *Prisca vetustas.*

- 165 Carminis leges amor aureorum
Nominum parvi facit, et loquendi
Cura de sanctis vitiosa non est,
Nec rudis unquam.
Plenus est artis modus, adnotatas
170 Nominum formas recitare Christo:
Quas tenet cœli liber, explicandus
Tempore justo.
Octo tunc sanctos recolet decemque
Angelus coram Patre, Filioque,
175 Urbis unius regimen tenentes
Jure sepulcri.
Quin ad antiquum numerum trahentur

166. Parvi facit, *contemnit*, l.
168. Rudis, *nova*, l. — *Indocta*, Mar.
171. Explicandus, *pronuntiandus*, l.
173. Recidet, *numeret*, l.
176. Jure, *leg*, l.
177. Ad antiquum numerum, *decem et septem*
(*forte et octo*), l.
178. Specimen poellæ, *pulchritudinem Encrate*, l.

GLOSSÆ VETERES.

- A **982** Viva post pœnæ specimen puella,
Morsuque Vincenti, cui sanguis hinc est,
180 Fons et honoris.
Additis Caio (nec enim silendi).
Teque, Crementi: quibus incruentum
Ferre provenit derus ex secundo
Laudis agone.
185 Ambo confessi Dominum, steterunt
Acrius contra fremitum latronum:
Ambo gustarunt leviter saporem
Martyriorum.
983 Ifac sub altari sita sempiterno,
190 Lapsibus nostris veniam precatur
Turba, quam servat procerum creatrix

- B 179. Sanguis, *genus*, Mar.
180. Fons, *origo*, l.
181. Silendi, *scilicet estis*, l.
183. Secundo, *prospero*, l.
184. Agone, *certamine*, l.
189. Sub altari, *sub secreto Dei*, Mar.
191. Creatrix, *parens*, l., Mar.

COMMENTARIUS.

Prudentio, *Et aliorum quatuor, qui Saturnini vocati esse referuntur*. Usuardus quatuor propria nomina ex Eugenio aut Braulione videtur hausisse. Quæram tamen cur Prudentius *priscam* vetustatem ad commune Saturninorum nomen proferendum testem advocet, siquidem sæculo iv ineunte hi martyres coronam adepti sunt? Alibi etiam eodem fere modo loquitur: nimirum tempus ante actum, quamvis non longissime distans, vocat vetustatem.

165. Illic patet nullum omissum fuisse a Prudentio nomen martyrum quia ille metro adversaretur: sed contra carminis leges positum vocabulum *Saturninos*. Dicitur nomina aurea, ut initio hymni. 4 Peristeph., *Aureis quæ Christi illic adnotavit litteris*.

167. Aldus, *otiosa*. Richardus restituit *vitiosa* ad fidem codicis, et carminis leges, quod jam ediderat Parrhasius.

168. Ald., *hæc rudis*: lege *nec rudis*.

169. Egm., *modus adnotator*.

171. Mar., Prag., Rat., Heinsius cum suis, prætor Oxon., Sch., Gis. Parrhasius alique, *explicandus*. Ald., Oxon., et nonnulli alii scripti, *explicandas*. Egm., Hailsbr., *explicandas* apud Weitzium. De hoc vitæ libro vide Apocalypsin Joannis cap. in, xx et xxi. Fortunatus, lib. viii, carm. 4, *Felices, quarum Christi contingit amore Vivere perpetuo nomina fixa libro*.

174. Prudentius de extremo die iudicii loquitur, et de angelis qui separabunt malos de medio iustorum. Chauillardus intelligit angelum custodem ecclesiæ Cæsaraugustanæ: nam SS. Patres angelos adesse tradunt non solum populis et nationibus, sed multo magis ecclesiis et oratoriis, ubi sacra Christiana celebrantur. Non repugno; et fortasse hæc de causa Prudentius vers. 5 Cæsaraugustam dixit plenam magnorum domum angelorum.

176. Prudentius clare præfert in martyribus ius sepulcri iuri patriæ.

177. Ald., Parrhasius, Vat. B, Mar., Weitz., trahentur. Vat. A a secunda manu, *tracentur*, vitiose. Giselinus edidit *trahetur*; adhæsit Heinsius, quin varietates scripturæ notaret. Heinsium recentiores plerumque sine ullo examine exscribunt. Riscus ex hoc versu arguit martyrium S. Eucratidis fuisse posterius martyrio SS. octodecim martyrum Cæsaraugustanorum: sed cum Prudentius simul adjungat Vincentium, cujus martyrium in Actis Braulionis prius enarratur quam Eucratidis passio, probabile quidem

est quod ex hoc hymno petatur argumentum, sed non omnino certum. Acta vero Braulionis ascripta quantam merantur fidem, alii iudicent.

179. Put et Ox. pro div. scripti, *Tuque, Vincenti* Vat. P mendose, *morse Vincenti*.

180. Parrhasius, *Pons et honoris*: in emendatis pro div. scripti, *fons*.

181. Ald. scribit *Gagio*, Weitz., Rat., *Caio*. Plerique *Caio*. Hi octo versus sequentes absunt a Put. Idem de Tiliano codice testatur Salmasius. Martyrologium Romanum xvi cal. Maii ex his Prudentii versibus, ut clarum est: *Caius et Crementius secundo confessi, et in fide perseverantes, martyrii calicem gustaverant xvi cal. Maii anno 303*. Bollandiani suspicantur primum agonem fuisse sub Ruffino præside, secundum sub Datiano.

182. Nonnulli Vulg. contra metrum et sensum, *quibus incruentum*.

183. Id est, quod ait martyrologium Romanum, *secundo confessi*. Dubito autem an non potius *secundus agon laudis* a Prudentio dicatur confessio: nam primus et præcipuus martyrium est. Scilicet et Caius et Crementius incruentum decus tulerunt ex confessione, quæ est secundus, minusque gloriosus agon, sive certamen laudis.

185. Confessores olim vocabantur qui coram tyrannis Christum confessi sunt, non tamen palmam martyrii obtinuerunt. S. Paulinus, Natali 13, de S. Felice, vers. 94: *Confessionis ante functus prælia, Sed incruento consecratus exitu*.

187. Ald., *leniter*: metrum poscit *leviter*. Riscus opinatur hos versus non excludere martyrium, sed indicare mortem minus fuisse acerbam. Non ita quidem iudico: nam *incruentum decus* et *ambo confessi* verba sunt quæ confessores, non martyres, significant. Eodem, ut ego opinor, pertinet *secundus laudis agon*.

189. De corporibus martyrum, sub altari conditis, sæpius occurrit mentio. Sed hoc loco observanda est glossa Marietti. Altare sempiternum dicitur, ut apud S. Paulinum epist. 12 ad Severum: *Sancta sub æternis altariibus ossa quiescent*. Scilicet quia Christus sacerdos est in æternum, neque unquam nostra altaria deficient.

190. Breviar. Moz. mendose, *lapsisque nostris*. Ambr., Parrhasius, *precantur*.

191. An ex hoc loco certo colligatur, omnium oc-

Purpureorum.

Nos pio fletu, date, perluamus
Marmorum sulcos, quibus est operta

193 Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincta meorum.

Sterne te totam generosa sanctis
Civitas mecum tumulis : deinde
Mox resurgentes animas, et artus

200 Tota sequeris.

192. Purpureorum, pro purpuratorum, l.

193. Date, sinite, ut, l.

194. Sulcos, litteras; epitaphia, Mar.

197. Generosa, nobilis, l.

1. Prospera, prospectum age, l.

A V HYMNUS. PASSIO S. VINCENTII MARTYRIS.

984 Beate martyr, prospera

985 Diem triumphalem tuum,

Quo sanguinis merces tibi

Corona, Vincenti, datur.

5 Hic te ex tenebris sæculi,
Tortore victo, et iudice,
Evexit ad cælum dies,
Christoque avantem reddidi.

Nunc angelorum particeps,

10 Collucis insigni stola :

GLOSSÆ VETERES.

10. Collucis insigni stola. Quando sanctus a presenti vita transit, quasi una stola lucet : cum vero dies iudicii venerit, et animo et corpore remunerabitur, tunc duabus stolis collucet, l.

COMMENTARIUS.

duodecim martyrum natale solum fuisse Cæsaraugustam, vide comment. ad vers. 107.

193. Pal., hos pio. De verbo date consule comment. ad vers. 594 Apoth. Idem sonat ac age.

194. Nebrissa et Cellarius interpretantur, in cineribus spem resurgendi operam esse. Planius est quod etiam Teolio visum, intercessione martyrum, quorum cineres illis marmoribus tegebantur, veniam peccatorum sperasse Prudentium.

195. Breviar. Moz., Parrhasius, ut ahaebat, scilicet spes, non ita bene.

196. Alex. a prima manu, vincta eorum, male.

197. Breviar. Moz. perperam, te toga. Parrhasius corrupte, Sternet et o tam generosa sanctis Civitas mecum : tumulis deinde Mox resurgentes animas, et artus Tota sequestris.

199. Breviar. Moz., resurgentis : lege resurgentes animas.

200. Prag. pro hoc versiculo Tota sequeris habet hæc verba Tot si quæris, inter dispersas reperies. Mariettus ad hæc, Quid sit, ait, nescio. Neque ego quidem aliud cogito esse, nisi exscriptoris alicujus aut ignari, aut inepti errorem. In Vat. A, post hunc hymnum sequitur Hymnus in honore beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi, Augurii et Eulogii. In Vat. B et Mar., Passio S. Agnetis.

In hoc titulo plerique codices consentiunt : in quorum nonnullis hic hymnus ponitur post hymnum 1, ut ad finem ejus dixi. Fabricius habet Hymnus v Divo Vincentio martyri Cæsaraugustano. Aldus, Ode in laudem S. Vincentii martyris. In codice pervetusto ecclesiæ Veliternæ, de quo dixi in Proleg. num. 212, in nota, exstat hymnus de S. Vincentio, quem, quoniam nondum editum puto, hoc loco transcribere non pigebit : *Præclæsa sæclis colitur dies omnibus fidelibus clara, In honore martyris Christi Vincentii rite dicata, In cujus hodie natali solvimus laudes debitas. Insignis olim fulsisit, levita, gemina sub Valerio gliscens dogmata. Flagrans amore divino calcasti lumbica mundi gaudia fortis athleta. Tempisisti sæva penarum genera, risisti sereno corde plurima, vincta, verbera, furias, saculas, catenas, ungulas, ac craticulam. Carcer te teter nil terruit, aut ulla tortoris crudelitas, nec torrida ferri machina.... Flammas testularum aspera fragmina ulro subisti impavidus. Sæpius cuneis mox sideris gymnias mystica lætus carmina. Sonant organa permirifica modulatis vocibus concrepantia. Victis victor hostibus victorem cernebas comminus angelorum psaltebas caterva voce tinnula.... Eya, miles invictæ, posita caduca sarcina arce poli florida nectæris nos. Post tot tormentorum supplicia feliciter peracta, atque devicta penetrasti cœli sidera. Stola laureatus perspicua agnum sequens fulgida inter lilia agenista jam triundins. Jam jam sancta*

B anima funde pia præcamina pro nostro sædo facinore prece sedula. Fove, o martyr, immeritos famulos tuos noxa pellens, et commoda præbens omnia. Conterna una tecum in gloria jocundemur cantantes alleluia. Ubi puncta sunt addita, annotatur in codice, tanquam diversa lectio, primo loco *terribima trusus pœlea*, secundo *ter collega*, quæ duo equidem non intelligo. Aliis in locis facilius intelligitur mendum cubire, quam vera lectio reperitur : nec tanti est eam investigare. Epigramma S. Eugenii de Basilica S. Vincentii exhibui hymn. super. ad vers. 90. In Prudentii hymno nulla fit mentio patris S. Vincentii, neque oppidum, in quo passus est, nominatur : quamvis nomine populi, ut sæpe in aliis, loquatur vers. 556. *Exosculamur lectulum*, et 565, *Si sub tuorum gaudia Vestigiorum sternimur*. Locum, ubi passus est, vocat oppidum vers. 555. *Cœre toto ex oppido* : quod fuisse Valentiam prope litus Saguntæ, ex Actis apud Ruinartium et Hollandianos constat. Esse autem hunc hymnum factum, ut die emortuali S. Vincentii caneretur, prima et secunda strophæ aperte ostendunt. Ruinartius putat Prudentium ex Actis antiquis, quæ ipse profert, hymnum maxime ex parte concinuisse. Id satis est verisimile, cum Prudentii hymnus interdum etiam in verbis cum Actis consentiat, et Acta videantur esse antiquiora et fortasse statim post Diocletiani persecutionem confecta : quæ in ecclesiis lecta fuisse ex S. Augustini sermonibus perspicitur. Cæterum nonnullæ sunt conjecturæ, ut Acta quæ nunc exstant post Prudentium concinnata fuisse credamus. Ruinartius plura habet de cultu S. Vincentii, præsertim in Gallia, et quædam nos quoque animadvertimus in notis ad Hymnodium Hispanicam. Vide etiam tom. V Actor. SS. ordin. Benedict., et Florezium tom. VIII. Hisp. sacr., tract. 25, cap. 7. Nicolaus Antonius, Bibl. Hisp. tom. II, pag. 109, laudat ineditam dissertationem Michaelis Joannis Vimbodini, et Queralt de S. Vincentii levitæ Hispani martyris sacri corporis translatione. Apud Boldettum lib. 1, cap. 59, observ. exstat monumentum vetus expressum et cœmeterio Callisti, quo SS. martyres Vincentius, Agnes, Poltus (Hippolytus) in vitro representantur.

4. Sententia desumpta est ex II ad Timoth. II, 5 : *Nam et qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit*. Etsi autem poeta fortasse id non cogitaverit, notandum est dici posse tibi *vincenti*, et tibi, o *vincenti*. Non dubito quin Prudentius nomen Vincentii ad coronam quæ *vincenti* datur ulro applicuerit. Paschalius, lib. 1 de Coronis, cap. 6, pag. 19, de corona quæ præmium est martyrii copiose disserit.

10. Ald., Weitz. cum suis, scripti plerique Heinisiani, Vatt. omnes, excepto Alex., *colluces*, vel *conlucet*. Put., Alex. a prima manu, Cauch. codex, *sebe-*

- Quam testis indomabilis
Rivis cruoris laveras.
Cum te satelles idoli,
Præcinctus atris legibus,
15 **986** Litare divis gentium
Ferro et catenis cogeret.
Ac verba primum mollia
Suadendo blande effuderat:
Captator ut vitulum lupæ
20 Rapturus, alludit prius.
Rex, inquit, orbis maximus,
Qui sceptrâ gestat Romula,
Servire sanxit omnia
Præcis deorum cultibus.
25 Vos, Nazareni, assistite,

- A Rudemque ritum spernite,
Hæc saxa, quæ princeps colit,
Placate fumo, et victima.
Exclamat hic Vincentius,
50 **987** Levita de tribu sacra,
Minister altaris Dei,
Septem e columnis lacteis.
Tibi ista præsent numina;
Tu saxa, tu lignum colas:
55 Tu mortuorum mortuus
Fias deorum pontifex.
Nos lucis auctorem Patrem,
Ejusque Christum Filium,
Qui solus, ac verus Deus,
40 Datæque, confitebimur.

GLOSSÆ VETERES.

11. Quam, scilicet tu, I.
13. Idoli, species doli ab idea, I.
21. Maximus, ille, I.
25. Sanxit, decrevit, I.
24. Præcis, prioribus, Mar.
25. Nazareni, Nazareni vocabantur prius quàm nunc Christiani, quod nomen prius repertum est apud Alexandriam, ubi beatus Petrus episcopus factus est,

- B Vat. A.
26. Rudem, novum, Mar.
28. Fumo, thuris, Mar.
50. Levita, in templo additus, I. — Sacra, Ecclesia, I. De sancta Ecclesia, Mar.
52. Columnis, septem donis Spiritus sancti, I. — Columnas septem appellat septem ministros Ecclesiarum: to enim prius ab apostolis fuerant ordinati, Vat. A.

COMMENTARIUS.

dæ Græviæ, collucis. Gifanius legit colluces, et a t Prudentium es sæpe corrumpere, ut in famæ. Barthius, lib. iv Advers., cap. 9, putat colluces crasius omnino erratum esse, quam ut poetæ tanto concedi possit: adeoque ex conjectura corrigit *Luces* coisignis stola, Giselinus pariter, ut idem vitium effugeret, edidit *Luces* in insigni stola, quod cur non observavit Barthius, in commentariis Giselini alias versatus? At vero cum multi nobiles codices habeant collucis, et plurima sint hujusmodi verba quæ ad secundam et tertiam conjugationem spectant, de quibus agit Priscianus lib. x, et cum Prudentius id etiam observaverit in percenseo, extorqueo, omnino legendum est collucis.

13. Glossa de idolo contemnenda est: vel lege species. Idololum ab idea.

14. Conjiat aliquis artibus pro atris.

15. Thuan., *divis gentibus*: fortasse fuerit *dis gentilibus*, ut conjicit Heinsius.

18. Vat. A, effuderet, male.

20. Vat. A, prius; supra, prius.

23. Put., et pro diversa script. Oxon., publica pro Romula, quod non displicet Heinsio. Weitz. cum Hailsbr., et Widm. a prima manu, gestit pro gestat, minus bene.

25. Put., Nazareni. Pro assistite conjici posset assistite, quasi desistite a vestra religione. Sic absistere bello, incepto, et simpliciter Virgilius lib. i Æn., 196. Nec prius abastit. Christiani olim a gentilibus et Judæis contumeliose vulgo Nazareni, seu Nazareni vocabantur, quo de nomine plura scriptores antiquitatum Christianarum, Mamachius, Binghamus, alii. In glossa legendum Antiochiam, non Alexandriam. Fortasse etiam legendum erit receptum, non repertum: nam scriptura ambigua est. Sed bene est repertum. In aliis verbis factus est intellige, vel corrige fuit.

26. Vat. B, corrupte, rudemque.

27. Giselinus fatetur omnes libros formis editos habere hæc saxa: nihil dicit de mss., in quibus idem observatur. Nihilominus legit hæc saxa, ut infra vers. 105 et seq., Tibi ergo soli, contumax, Tarpeia calcetur sacra? Non enim, addit, Datianus fateretur saxa a se coli pro numinibus quæ saxis representabantur. Vera tamen lectio est saxa, quibus divinitatem inesse putabant gentiles, ut ex responsione Vin-

centii colligitur, et fusius ostendi in comment. ad hymn. 11 Cath., vers. 35. Neque apposite diceretur sacra placare fumo, et victima. Colebant autem gentiles saxa, quia intus habitare spiritus credebant. Vide vers. 77.

50 Ad rem S. Isidorus lib. vii Etym., cap. 12: *Levita ex nomine auctoris vocati: de Levi enim levita exorti sunt, a quibus in templo Dei mystici sacramenti ministeria explebantur. Hi Græce diaconi, Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio, ita in diacono mysterii dispensatio habetur.*

52. Apud Hispanos videtur viguisse eadem consuetudo quæ in Ecclesia Romana de septem diaconorum numero, quem apostoli statuerunt, dum diaconos eligerent Act. cap. vi. Cur autem dicantur *columnæ lacteis*, Iso septem dona Spiritus sancti commemorat, Chamillardus innocentem et castitatem qua prædici esse debebant, et quod tunc Ecclesiam veluti sustentarent. Existimo Prudentium alludere ad stolam, cujus supra meminit, et ad morem standi ante altare. Canon 4 concilii Barcinonensis: *Ut diaconus in consensu presbyteri non sedeat.* Et cap. 60 collect. Martini Bracar.: *Non licet diaconum ante presbyterum sedere, nisi cum jussione presbyteri.* Vide vers. 38 hymni S. Laurentii: *Qui stant ad aram proximi.*

55. Acta: *Nam quos jubet deos confiteri, idola sunt lignea et lapidea. Tu illorum testis, tuque mortuorum fas mortuus pontifex.* Ubi clare perspicitur conventientia inter acta et Prudentium.

57. In proleg. cap. 22, exposui conjecturam V. C. Giovenazzii legendum Nos lucis auctorem Patrem, Qui solus, ac verus Deus, Ejusque Christum Filium, Datianæ, confitebimur. Quam ille multis gravissimisque rationibus ex theologia et antiquitate ecclesiastica petitis corroboratam servat in suo ms. commentario in Ilynnum S. Hilarii, Hymnum dicat turba fratrum, quod jam diu votis et utilitati litteratorum hominum debet.

39. Rat., qui est solus. In Actis: *Profiemur nos Christianæ religionis esse cultores, et unius ac veri Dei permanentes in sæcula famulos ac testes.*

40. Rat., fatebimur, contra metrum. Hujus Daiani memoria existat in inscriptione Hispanica apud Gruterum, pag. cxcix. Scilicet Datianus præses Hispaniarum lapidem poni curavit terminum inter Elouenses et Pacenses, imperantibus Diocletiano et Maxi-

988 Ille ille jam commotior :

Audesne, non felix, ai,
Jus hoc deorum, et principum
Violare verbis asperis?

45 Jus et sacratum, et publicum,
Cui cedit humanum genus?

Nec te juvenæ fervidae
Instans periculum permovet?

Hoc namque decretum cape :

59 Aut ara thure, et cespite

989 Precanda jam nunc est tibi,
Aut mors luenda est sanguine.

Respndit ille altrinsecus :

Age ergo, quidquid virum,

55 Quidquid potestatis tibi est,
Palam reluctor, exere.

Vox nostra quæ sit accipe :

Est Christus, et Pater Deus :

A

Servi hujus ac testes sumus :

60

Extorque, si potes, fidem.

Tormenta, carcer, ungula,
Stridensque flammis lamina,
Atque ipsa pœnarum ultima,
Mors Christianis ludus est.

65

O vestra inanis vanitas,
Scitumque brutum Cæsaris!

Condigna vestris sensibus

Coli jubetis numina :

Excisa fabrilis manu,

70

990 Cavis recocta et foliibus :

Quæ voce, quæ gressu carent,
Immota, caeca, elingua.

His sumptuosa splendido

B

Delubra crescent marmore

75

His colla rougientium

Percussa taurorum cadunt.

GLOSSÆ VETERES.

41. Hic ille, *tunc ipse*.

42. Non felix, *infelix*, l.

43. Jus, *conditio*, vel *imperium*, l.

47. Juvenæ fervidae, *tuæ juventutis*, l.

49. Cap, *intellige*, l.

50. Cespit, *sicut tunc mos erat*, l.

52. Luenda, *persolvenda*, l.

53. Altrinsecus, *acontra*, l., Mar.

56. Reluctor, *ego*, l.

66. Scitumque brutum, *imprudens*, Mar. — *Decra-*

tum stultum, l.

72. Elingua, *sine lingua*, l.

75. His, *talibus diis*, l.

COMMENTARIUS.

miano Herculeo, ut initio inscriptionis fusiis declaratur. Tum legitur :

TERMINVS. INTER
PACENS. ET. EBORENS
CVRANTE. P. DATIANO
V. P. PRAESIDE. H. H.

41. Prag., *hic*; supra, *hic*.

47. Ald. et alii vet., *Nec te jubente fervide*. Giselinus restituit *Nec te juvenæ fervidae*, faventibus mss. Beemans in Manuduct. ad ling. Lat. ex cod. Pal. restituebat *Nec te juvena fervide*, quam scripturam ex eodem, ut puto, Pal. allegat Weitzius, qui tamen præfert *juvenæ fervide*.

48. Aldi error *periculum*.

50. Barthius, lib. xxv, cap. 7, Advers., ita legit hos versus : *Aut ara thure e cespit Precanda jam nunc est tibi. Aut mora luenda est sanguine*. Intelligit aram e cespit. Burmanno in Anthologia pag. 734, tom. I, duplicet hæc emendatio, quam Sagittarius cap. 40 de Cruciat. non solum adoptavit, verum etiam affirmavit hunc locum vulgo parum emendate legi. Barthius suæ correctioni hæc addiderat : *Talia multa in divino poeta a nobis observata sunt : a cujus spiritu etiam poetico reliqui Christiani vates longe ab-* sunt. PRAECOR ita etiam usurpat Ausonius Ephemer. : *Deus precandus est mihi, Ac Filius summi Dei*. De ara cespitiis, quæ graminea a Virgilio dicitur, videndus est Petrus Berthaldus, de Ara, edit. 1636, in-8, pag. 57 et 58, cap. 6. Veteres non solum aras cespitiis ex tempore et in castris extruebant, sed etiam saepe alias cespit ad aram extruendam utebantur, vel in ea jam extructa cespit ad sacrificium utebantur. Cur Prudentius thus cum cespit conjungat, fortasse patet ex Horatio lib. iii, od. 8 : *Quid velint flores et acerra thuris, Plena miravis, positusque carbo in Cespit vivo*, et lib. i, od. 19 : *Hic vivum mihi cespitem, hic Verbenas, pueri, ponite, thuraque*. Accedit Ausonius in Ephemer. : *Nec liba crusti mellis. Foculunque vini cespitis Vanis relinquo altaribus*. Teolius observat

Mazochium Specim. Biblæ. tom. II, dissert. 3 de Mosaico altari cespitiis, plura hæc de re habere et juniores castigare, quod *carpes* cum diphthongo scribant. Cellarius cum Festo, et aliis *carpes* a *cadendo* dictum, et cum diphthongo scribendum contendit. In hujusmodi controversiis orthographicis nihil fere firmum stabiliri potest : nam plerumque veteres ipsi inter se dissentiant.

51. Placanda malebat Cauchius : sed recte *precanda*. Vide vers. superiorem.

52. Ald., *tuenda*, male. Ab Hailsbr. et Rott. abest verbum est. Vide vers. 50.

53. Nonnulli vulg., *respondet*. Plautus etiam usurpavit *altrinsecus*.

56. Gifanius Ind. Luer. verbo CONATA PATRARE fortasse hunc locum Prudentii intelligit cum ait eum dicere *exerere* pro *instituta perficere*, *conata patrare*. Idem verbum legitur in Actis : *Siquid malignitatis viribus potueris, exere*.

57. In Vat. A a prima manu abest *nostra*.

60. Extorque in tercia conjugatione.

62. De laminis ardentibus Horatius, Plantus, Cicerone aliique profani, et passim scriptores Christiani. Vide Gallonium cap. 6, Sagittarium cap. 10, et Baronium ad diem 18 Maii de S. Dioscuro, qui *novissime laminis ardentibus adustus, martyrium consummavit*.

63. Put., *quæque ipsa*. Thuan., *aut ipsa*.

66. Vat. B corrupte, *socrumque brutum*.

68. Gis. in contextu, *juventis*, scilicet Cæsaris : sed monet in notis *jubetis* esse in aliis, et sic orationem vehementer esse et concitatam magis.

69. Confer quæ notat Elmenhorstius ad Minucii verba de Deo gentium : *Funditur, fabricatur, sculpiuntur, tunditur malleis*; et Arnob. lib. vi, *Simulacra ista, quæ vos terrent, quæque templis in omnibus prostrati atque humiles adoratis, ossa, lapides, æro sunt*, etc.

70. Barthius loc. cit. distinguit *Cavis recocta*, et *foliibus*, et intelligit *cavum* fornacem. Sed videtur *cavis* epitheton esse pro ventosis seu inanibus, et ventum recipientibus; quamvis certum sit *cavum* substantive etiam dici.

- Adsunt et illic spiritus :
Sunt sed magistri criminum,
Vestrae salutis aucupes,
80 Vagi, impotentes, sordidi :
991 Qui vos latenter incitos
In omne compellunt nefas,
Vastare justos cædibus,
Plebem piorum carpere.
85 Norunt et ipsi, ac sentiunt,
Pollere Christum, et vivere,
Ejusque jam jamque affore
Regnum tremendum perfidis.
Clamant fatentes denique,
10 Pulsi e latebris corporum
Virtute Christi et nomine,
Divique, et iidem dæmones.
Iis intonantem martyrem

79. Aucupes, venatores, vel captiores, l.
87. Affore, futurum esse, l.
93. Intonantem, loquentem, l.
95. Obtrudite, claudite, l.
98. Lictores, carnes, l.
101. Faxo, facere volo. — Jus prætorium, regalem

77. Put., at sunt pro adsunt, quod ab aliis scriptis confirmari ait Heinsius, in quibus est vers. seq. *Sunt; sed magistri criminum*, quasi hic versus respondeat primo. At sunt et illic spiritus, quod aiunt gentiles. Eam lectionem amplexus est Heinsius, et cum eo plerique recentiores, etiam Ruinartius. Gallandius scripserat veterem retinuit, neque sibi aliam probari ostendit. Sententia eadem est, in statuis idolorum latere dæmones, qui dii esse non possunt, cum magistri sint criminum, ad quæ, impuram religionem docentes, provocant. Alludit Prudentius ad deos gentilium, qui erant ipsi dæmones; et cum ex statuis aut corporibus obsessorum expellebantur, nomina illa se habere affirmabant sub quibus in templis colebantur. Vide comment. ad vers. 402 Apoth. li autem divique, et iidem dæmones, ut ait vers. 92, etiam exemplo suo magistri erant criminum.

78. Gis., sed sunt. Plerique sunt sed.

79. Rat., Vat. B, Mar., Prag., Alex. a secunda manu, Gis., aucupes. Alex. a prima manu, et vetustiores Heinsiani scribunt aucipes. Ald., Fabr., Egm., auspices. Hailsbr., aucupes; supra, auspices; infra, capaces, quod neque metro, neque sensui convenit.

80. Minucius de oraculis gentilium loquens, ait: Spiritus sunt insinceri, vagi, a celesti vigore terrenis labibus et cupiditatibus degravati. Isti igitur spiritus, posteaquam simplicitatem substantiæ suæ, onusti, et immersi vitiis, perdidit, etc. Chamillardus ait ex his quæ de dæmonibus scripsit Prudentius, facile colligi eos meros esse spiritus, ac corporis expertes existimasse. Addit Chamillardus: Constat tamen possent corporibus æthereis ac subtilibus, quæ nihil quominus spiritus appellarentur prohiberent. Nescio an id ex Prudentii sententia disserat, ex qua nihil huiusmodi certe colligitur. Barthius, lib. iv, cap. 9 Advers., notat, sordidi apud Christianos epitheton esse proprium diaboli.

81. Vat. A mendose, latentes. Incitus significat percitum, incitatum. Catullus in G. Iliambo, sive carmine in Atyn: Alios age incitato, alios age rabidos.

82. Vat. A, compellant, et pro div. script., compellant.

86. Vat. B et Mar., ac pro et.

87. Vat. B, ejus jam, sine que, quod necessarium

- A
Judex profanus non tulit,
95 Conclamat: Os obtrudite,
Ne plura jactet improbus.
Vocem loquentis claudite,
Raptimque lictores date,
992 Illos reorum carnibus
100 Pastos, manumque exercios.
Jam faxo, jus prætorium
Conviciator sentiat,
Impune ne nostris sibi
Diis destruendis luserit.
105 Tibi ergo soli, contumax,
Tarpeia calcetur sacra?
Tu porro solus obteras
B
Romam, senatum, Cæsarem?
Vinetum retortis brachiis,

GLOSSÆ VETERES.

- potestatem, l.
103. Tibi, a te, l.
106. Tarpeia, Romana, ubi idolorum maxima pars fuit, quod in Tarpeio monte cuncta idola congregata fuerunt, l.
107. Obteras, contemnis, l.

COMMENTARIUS.

est. Rott., jam, jam affore, ut hictus r-linguatur, qui tamen minime tam solemnem est Prudentio quam vult Heinsius. Fabr. et Gis. in contextu, jam mox affore. Elegantius est jam jamque.

88. Perfidus pro infideli, vox a scriptoribus Christianis usurpata.

89. De his clamoribus dæmonum dictum ad vers. 413 Apoth. Hæc strophæ deerat in ms. S. Michaelis.

90. Vat. A, Q, Hailsbr., pulsi ex. Pro corporum habent viscerum Pat. et Oxon., non male. Ita edidit Heinsius.

92. Peveratus nescio ubi invenerit denique pro divique; neque denique cohæret metro. Alii scribunt idem, alii iidem.

95. Nebrissa oblitus est quid metrum exigeret, cum affirmavit puriorem esse lectionem obstruite quam obtrudite, aut, ut scribit Weitz. cum Widm., obstrudis. Melius tamen obtrudite.

99. Egm., Widm. ad oram, Put., Illos reorum Plutones, Pastos resectis carnibus. Hanc lectionem præ oculis habuit Heinsius ad vers. 362 lib. i contra Symmachum, ut ibi diximus. Cellarius notat, lucrum ex reorum suppliciis facere carnifices, qui plerumque laceratosi sunt, tanquam carnibus pasti.

105. Heinsius cum Put., Ne impune, ne nostris sibi: putat enim Heinsius hanc repetitionem vim egregiam addere orationi. Recentiores Heinsio adhærent, Gallandio excepto.

D 407. Egm., Hailsbr., Vat. A, tu modo. Non constat ratio metri.

409. Describitur tormentum eculei, de quo vide tabulam ix, et Gallonium de Cruciat. SS. mart. cap. 3. et Sagittarium, qui cap. 17 non dissimilem imaginem eculei exhibet, et eculeum definit esse ligneam machinam ad equi similitudinem fabricatam, in quam levati homines eisdemque alligati sursum ac deorsum tendebantur ac variis modis torquebantur. Illic phrasæ illæ, levare in eculeo, suspendi in eculeo. Corrigit autem Sagittarius locum lib. v Etym. S. Isidori cap. 27, Eculeus autem dictus, quod extendatur; et hoc modo suppleri posse existimat: Eculeus autem dictus, quod et tanquam equo reus impositus extendatur. Verum in editi- ne postrema Matritensi ita legitur. Eculeus autem dictus quod extendat, et pro diversa scriptura quod extendatur. S. Hieronymus exist. ad

110 Sursum ac deorsum extendite,
993 Compago donec ossuum
 Divulsa membratim crepet.

Posthinc hiuleis ictibus

Nudate costarum abdita,
 115 Ut per lacunas vulnere
 Jecur resectum palpitet.

Ridebat hæc miles Dei,
 Manus cruentas increpans,
 Quod fixa non profundius

120 Intraret artus ungula.
 Ac jam omne robur fortium
 Eviscerando cesserat,
 Nisusque anhelus solverat
 Fessos laceratorum toros

125 Ast ille tanto lator

112. Membratim, per singula membra, Mar.

113. Hiuleis, aperti, fissis. — Ictibus, ungulis, I

122. Eviscerando, lacerando, I.

126. Nubilo, caligine, I.

A

994 Omni vacantem nubilo
 Frontem serenam luminat,
 Te, Christe, præsentem videns.

Quis vultus iste? pro pudor!

130 Datianus aiebat furens:
 Gaudet, renidet, provocat
 Tortore tortus acrior.

Nil illa vis exercita

Tot noxiorum mortibus
 135 Agone in isto proficit,
 Ars et dolorum vincitur.

Sed vos, alumni carceris,

995 Par semper invictum mihi,
 Cohibete paulum dexterarum,

140 Respiret ut lassus vigor.

B

Præcæca rursus ulcera,

GLOSSÆ VETERES.

129. Proh pudor! cum pudore loquor, I.

131. Renidet, splendet lætitia, a nidore renidet, I.

137. Alumni, ministri, Mar.

138. Par, consortium, vel sodalitas, I.

COMMENTARIUS.

Innocentium I, al. 49, At vero mulier.... cum eculeus corpus extenderet et sordidas fetore carceris manus post tergum vincula cohiberent, oculis, quos tantum tortor alligare non poterat, suspexit in cælum. Vide etiam in Romano, vers. 110, ubi aliam Barthii opinionem de eculeo exponam. In eculeo corpus extendebatur, dum ipse eculeus cochleis extenderetur. Præterea jacentes in eculeo torquebantur ungulis, sive fiducias, ut strophæ seq. explicat Prudentius, et nonnumquam etiam lampadibus accensis. S. Cyprianus de Lapsis: Nunc eculeus extenderet, nunc ungula effoderet, nunc flamma torreret.

110. Extensio corporis eculeo tribuitur, tanquam vis propria hujus tormenti. Cyprianus ep. 1 ad Donatum: Et carnifex præsto est, ungula effodiens, eculeus extendens, ignis exurens. Cæterum hæc descriptio convenire etiam potest tormento frequentatæ elevationis corporis trochleis factæ, quam Hispani *trato de cuerda*, Itali similiter *trato di corda* appellant. De hoc supplicio Victor Vitensis lib. III de Pers. c. Vand.: Qui post cædes innumerebilibus fustium trochleis frequentibus elevatus dum tota præ urbe penderet, nunc in sublime ictu se tollente celeri, dimissis iterum cannabini, super silices platearum pondere corporis veniens, ut lapis super lapide corruerat. Sed et sæpius tractum, et lapidibus acutissimis defricatum, et cutibus separatis, pelles corporis lateribus, dorsoque videres, et ventre pendere. Vide tabulam VIII, et Nicolaum Agnellum de Pœna funis, seu de funis ictuum atrocitate, Ferrariz, 1786. Sed notandum, in Actis S. Vincentii mentionem eculei fieri; et plerique ita explicant Prudentium.

111. Plerique libri veti., ossuum.

113. Alex., iuleis ictibus, quod expressit Teolius in contextu, nescio an consulto, nam in notis habet *hiuleis*. Ox., *bisuleis*, non male, nam de ungulis est sermo, quas *bisulcas* dixit vers. 44 hymni I Peristeph. De eisdem ungulis in Romano vers. 452, *Mucrone hiuleo*, ut multi interpretantur.

115. Put., Ox., *latebras vulnerum*. Apotheos. vers. 221 etiam dixit *lacunas*, loquens de Jesu Christi vulneribus.

117. Prag., *ridebat h'c*, minus bene.

119. Rat., *quo*; recenti manu, quod.

121. Vatt. A, *sic jam*. In editione I Gisellini, Coloniæ repeti, ad marg. est *satellitum*, veluti glossa verbi fortium.

125. Ald., *anhelos*: lege *anhelus*. Hæc fere omnia similiter in Actis: *Defatigata lictorum manus, dum*

per sancti latera pendet, victa deficit.... fortium robur emarcuit.... anhelum pectus fessis intremuit.... Rimetur acrior ungula intima costarum.... Tunc denuo subridens Vincentius, etc.

126. *Mæroris nubilum, dolorum, mentis nubila* apud Sidonium, Cassiodorum et alios æquales passim. Tempora nubila apud Ovidium et alios. Nubem pro tristitia ipse Ovidius posuit vers. Trist., el. 5: *Paras vitæ tristi cætera nube vacet*; et alibi sæpius.

127. Fabr., Gis., Widm. supra, *illuminat*. Hein-sius ait suos habere constanter et vere *luminat*, quia ita etiam dixit in hymno S. Eulaliæ, vers. 192, *Atria luminat alma nitior*. Chamillardus ulterius addidit Fabricium et Giselinum cum Weitzio (cum uno Weitzii dicere debuit, ut Hein-sius dixit, intelligens codicem Widmanni) habere *illuminat*, sed male. Mihi placet *luminat*; sed non auiam damnare *illuminat*, quod exstat in pervetustis membranarum Vat. B, Rat. et Mar. Sæpius etiam Prudentius dixit *illuminat* quam *luminat*. Vossius in notis ad Velleium Patereculum lib. II, cap. 35, confirmat legendum in Velleio *In altissimo luminari*, quia *luminat* legerat hoc loco in suo codice Prudentii; sed melius allegasset vers. cit. hymn. S. Eulaliæ: nam illic metro necessarium est *luminat*, nec variant codices. Hic stare etiam potest *illuminat*. Calius Aurelianus sæpius usus est hoc verbo *luminat*. Dicit autem Prudentius *frontem serenam*, ut opponat *nubilo*.

131. Hailsbronn. *perperam, gaudet, renidet*. *Renidere* est ridere, ut apud Catullum et alios; supra Prudentius ait *ridebat*.

D

132. Aldus, *Tortor, et tortus*; Vat. A, *Tortorem tortor*: utrumque mendose. S. Cyprianus epist. 8, *Steterunt torti torquentibus fortiores*. Et de Laude martyrii: *Nam prædurantibus licet guttis resultans ungula recurat in vulnus, exeuntibus flagellis cum arula corporis parte rediens habena ducatur, stat immobilis tamen pœnis suis fortior*, etc. Inter opera Cypriani a scripta id opus collocatur.

131. Prag., *noxiarum*; lege *noxiorum*.

138. Vat. Q, Ald., Sich., *Par semper invictam mihi*. Urb., Widm. ad oram, *Invicta pars semper mihi*. Fabr., *Par semper, invictam mihi Cohibete paulum dexteram*. Giselinus fortasse primus veram lectionem restituit.

139. In Actis: *Sed vos continete paulisper dexterarum, vires resuavite, ut improbum hostem innovatus miles ad pœnam durius coequeat*.

- Dum se cicatrix colligit
Refrigerati sanguinis,
Manus resulcans diruet.
145 Illis contra Levites refert;
Si jam tuorum perspicis
Languere virtutem canum:
Age ipse, major carnifex.
Ostende, quo pacto queant
150 Imos recessus scindere,
996 Manus et ipse intersere,
Rivosque ferventes bibe.
Erras, cruento, si meam
Te rere pœnam sumere
155 Cum membra morti obnoxia
Dilancinata interficis.
Est alter, est intrinsecus,

GLOSSÆ VETERES.

149. Quo pacto, quomodo, quemadmodum, qua
ratione, qua virtute, l.
150. Recessus, profunditates, l.
154. Rere, reris, arbitrare, l.
156. Dilancinata, laniata, dilaniata, dilacerata, l.

COMMENTARIUS.

142. Hic deficit codex Puteanus.
144. Noms. et schedæ Græviannæ, diluet. Vat. A,
diruat; alii, diruet.
146. Ald., Weitz., suam tuorum, quod parum Latinum
Becmano videbatur. Cauchus conjiciebat *satin'*
tuorum. Plerique scripti, etiam Pal. apud Becmanum,
si jam, pro qua lectione non bene Weitzius allegat
Aldum. Pro perspicis Vat. A, præspicis.
147. Paulinus, Natali 5, de satellitibus quærentibus
S. Felicem: *Illudente canes Domino frustratus hian-*
tes. Barthius lib. viii, cap. 14 Advers., notat hoc lo-
co satellites vocari canes, quod convicium hodieque
acerrimum est apud Turcas, Ungaros, Polonos,
alios: addo ego nominatim Hispanos, Italos, et, ut
ex Veteri Testamento liquet, Hebræos. Æschylus in
Promethæo victo Jovis aequat, quæ hujus imperatis
præsto erat, vocat canem. Apud Homerum et
Quintum Calabrum valde usitatum convicium id est.
Furias et Harpyas nominatas etiam canes ex Æschylo
et Hygino tradit idem Barthius lib. xi, cap. 4, qui
rursus lib. xli, cap. 9, advertit proverbium esse
Cane pejor, et vers. 216 Apoth. allegat *Semifer et*
Gothus sentit cane militie pejor: ita enim legit et col-
ligit, canes a Gothis in aciem ductos. Existimo pec-
culiare fuisse satellites canes appellare, ut ex hoc
versu Prudentii et loc. cit. Paulini colligi potest,
quibus mirifice consonat Cicero 1 in Verr.: *Debere cum*
alebæ (Verres) suam quoque rationem ducere: multa
sibi opus esse, multa canibus suis, quos circa se ha-
beret.
149. Vat. A, ostendo, non ita bene.
153. Sumere pœnam meam pro de me durum, et
plane insolens videtur Giselino aliisque post eum.
Sed quid facias, addit Giselinus, ubi aliena sunt in
manibus, non nostra. Non intelligo quid sibi hæc ve-
lunt. Hailsbr. legit, si noxam pro si meam. Falsus ani-
mi fuit Chamillardus, cum affirmavit, omnes ad unum
habere si meam, et Weitzius jam Hailsbronnensem
allegaverat. Possessivum meus vim eandem habet ac
de me, sive a me: est enim mius, ac varius ejus
usus.

154. Widm., vitam pro pœnam.—Latinus in Torn.
recte emendavit te rere pro terere.

156. Seneca eadem significatione usurpat *lanrino*.
Arnobius lib. ii, *Corpora lacinatis, et diu vexatis*
nostra. Catullus dixit *bona lacinata*, et Plinius *aures*
lancinare, metaphorice.

157. Vat. B, Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis. alique,

- A Violare quem nullus potest,
Liber, quietus, integer,
160 Exsors dolorum tristium.
Hoc, quod laboras perdere
Tantis furoris viribus,
Vas est solum, ac fœtile,
Quocunque frangendum modo
165 Quin imo nunc enitere
Illum secare, ac plectere:
997 Qui perstat intus, qui tuam
Calcat, tyranne, insaniam.
Hunc hunc lacesse, hunc discute
170 Invictum, et insuperabilem,
Nullis procellis subditum,
Solique subjectum Deo.
Hæc satur, et stridentibus

- B 160. Exsors, *expers*, l.
165. Quin imo, *quin potius*. — Enitere, *stude*, l.
169. Lacesse, *irrita*. — Discute, *perquire*, l.
171. Procellis, *laboribus*, l.

Est alter, est intrinsecus. Gis. 4 ed., Est alter hic in-
trinsecus. Fabr., Homo alter est intrinsecus. Ald.,
Torn., Gallaud., Est alter homo intrinsecus. Hæc
prætulit Cellarius, et inter vitia metrica Prudentii
objecit homo prima longa. Vide quæ contra di-putavi
proleg. num. 208 in nota. Heinsius Giselino adhæsit,
nullamque discrepantiam codicum ascriptis, Pruden-
tius respicit illud Apostoli II Corinth. iv. 16: Pro-
pter quod non deficimus: sed licet is qui foris est no-
ster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renova-
tur de die in diem.

159. Vat. A, *lectus* pro *lifer*.
160. Rat., *expers*, et quidem sine litura, supra pro
div. script., *exsors*.
165. Ex Apostolo corpus vas dicitur. Vide com-
ment. vers. 190 hymni 7 Cath.
164. Ap. stolus loc. cit. vers. 7: *Habemus inessu-*
rum istum in rasis fœtibus.
169. Widm., hunc lacesse, pro quo Weitzius Al-
dum appellat; sed Aldus emendavit hunc tu lacesse.
Alii, hunc, hunc lacesse.

170. Ald., Weitz., Vat. P, *Invictum, insuperabi-*
lem, quod cum hiatu defendi posset: adeoque non
tam apertus est hic error, quam vult Chamillardus,
qui hiatum in Prudentio alias agnoscit. Heinsius etiam,
qui sæpe testatur, hiatum Prudentio esse fami-
liarem, immerito nunc pronuntiat, versum hoc mo-
do claudicare. Thuan. et tres Torr., Alex., Urb. *In-*
vincitum inexasabilem. Heinsius hinc jubet legi *In-*
vincitum, inexasabilem, quas contractiones littera-
rum Prudentium amare ait. Heinsio concinit Teolius.
Sed cur hujusmodi contractionem (qualem vix aliam
in Prudentio invenias) contra codicum fidem admi-
temus? Nam versu recto stat talo *Invictum, et in-*
superabilem, recepto anapæsto tertia sede, quod et
licet, et Prudentio solemne est. Chamillardus jure
lectionem Heinsii *inexasabilem* (non *inexasuperabi-*
lem, ut ait Gallandius) rejecit. Idem Chamillardus
legit *Invictum, et insuperabilem*, quod exstat in Fa-
bricio. Giselinus ita in contextu, sed ad oram *In-*
victum, et inexpugnabilem.

175. Egm., et tridentibus, quod non displicet, ut
unci fuerint tridentes, ut patet in monumento veteri
SS. septem Dormientium exhibitio tom. I, pag. 356,
de quo dixi etiam ad vers. 44 hymni 1 Peristeph.
Cæterum alii unci, quibus martyrum corpora lania-
bantur, erant clavi incurvi, ut eos representat ta-
bula xiii Gallonii, et tabula xxvi a nobis addita, in

- Laniatur unciis denuo :
 175 Cui prætor ore subdol
 Anguina verba exsibilat.
993 Si tanta callum pectoris
 Prædurat obstinatio,
 Pulvinar ut nostrum manu
 180 Abomineris tangere :
 Saltem latentes paginas,
 Librosque opertos detege,
 Quo secta pravum seminans
 Justis cremetur ignibus.
 185 Illis martyr auditis, ait,
 Quem tu, maligne, mysticis
 Minitaris ignem litteris,
 Flagrabis ipse hoc justius.
 Romphæa nam cœlestium
 190 Vindex erit voluminum,

174. Denuo, iterum, iso.
 175. Prætor, præses, iso.
 176. Anguina, serpentina, l.
 177. Callum, du itia in pedibus rusticis, l.
 179. Pulvinar, lectum decorum, res divina, cœremo-
 nie, sacra, l.
 185. Secta, dogma, l.

GLOSSÆ VETERES.

COMMENTARIUS.

qua exhibetur uncus, olim repertus in cœmeterio S. Agnetis, ejusdem martyris capiti affixus. Figuram ejus exhibet Sagittarius cap. 17, num. 48; quæ similitudo est unce tabulæ xii Gallonii lit. B. Cl. Mama-chius in opere *De costumi de primitivi Christiani*, cap. 6, pag. 306, formam ejusdem unci aliquantulum diversam repræsentat. Aringhus tom. II Romæ subterr. lib. ult., cap. 1, ita unicum in cœmeterio S. Agnetis repertum delineavit, ut a nobis tabula xxvi producit. Erant autem unci tam ad suspendendum quam ad trahendum, discerpendum et laniandum apti. Horatius lib. 1, ode 35, *Nec severus uncus abest, liquidumque plumbum*. Ammianus lib. vii, *Intendebantur eculei, uncusque parabat carnifex*. Elmenhorstius ad lib. 1 Arnobii, pag. 58, de unciis carnificum agit. Vide vers. 65 Peristeph. 11.

176. Mox vers. 197 Prætor vocatur *serpens*. Nunc recte *anguina verba exsibilat*.

177. Illic metaphora *calli* de animo occupata a Cicerone alisque est.

179. Arnobius lib. vii adversus gentes: *Lectisternium Cereris erit idibus proximis: habent enim dii lectos, atque ut stratis possint mollioribus incubare, pulvinorum tollitur, atque excitatur impressio*.

180. Mar. scribit, *abomineris*.

181. Rat., *saltim*. Ethnicos diligenter quæsisse libros Christianorum, ut eos igni traderent, expositum est hymn. 1 Peristeph. In persecutione Diocletiani hic furor maxime viguit, unde traditorum nomen his inhesit, qui libros tradiderunt. Vide Optatum lib. 1. Elmenhorstius in Arnobium, pag. 69 libri iii, plura habet de more in bene constitutis rebus publicis libros, qui religionibus derogabant, igne comburendi. In Actis S. Vincentii hujus rei mentio non exstat.

187. Mar., Rat., Widm., Weitz., *minaris* pro *minutaris*.

189. Alex., Hailsbr. scribunt *rompha*; Weitz., Hleins., *romphæa*; alii, *romphæa*. Gis. ad oram jam pro nam.

195. Vat. B, Widm. a prima manu, Rat., Mar. a veteri manu, *Sodomæ nec*. Vat. Q, *Sodomite*. Schar-
 dus, *Sodomus*. Latinius, *Sodomus*. Recte *Sodomita* cinis: nam sicut Sodomita de civitate Sodomæ dicitur, cur de cinere Sodomæ dici non possit? In Psychoma-

- A Tanti veneni interpretem
 Linguum perurens fulmine.
 Vides favillas indices
 Gomorrhœorum criminum.
 195 Sodomita nec latet cinis,
999 Testis perennis funeris.
 Exemplar hoc, serpens, tuum est:
 Fuligo quem mox sulfuris,
 Bitumen et mixtum pice
 200 Imo implicabunt tartaro.
 Illis persecutor sancius
 Pallet, rubescit, æstuat,
 Insana torquens lumina,
 Spumasque frondens egerit.
 205 Tum deinde cunctatus diu,
 Decernit, extrema omnium
 B Igni, grabato, et laminis

189. Romphæa, ultio divina, igneus gladius, l.
 193. Quem mox, te cito, l.
 201. Hs, cum, l.
 204. Egerit, exportat, l.
 205. Cunctatus, dubitans, vel moratus, l.
 206. Extrema, supplicia, l.
 207. Grabato, craticula, l., Mar

chia etiam dixit *Sodomita libido*. Hoc loco etiam intelligi potest Sodomita in cinerem conversus. In hymno octodecim martyrum de S. Cassiano: *Qua cinis gentes domias coegit ad juga Christi*.

197. Egm., Palat., Hailsbr. a prima manu semper pro *serpens*; quod postremum probum est. Vide ante vers. 176, *Anguina verba exsibilat*.

198. Weitz., *sulphoris*, et Aldum pro hac scriptura allegat, apud quem invenio *sulphuris*.

202. Elmenhorstius in notis ad Arnobium, pag. 9 libri 1, verba similia Arnobii illustrat: *Flammæ æstuent, anhelum pectus spiritum jaciunt ex ore: et lib. v: Ardescit...., spumat, anhelat, exæstuat*.

204. Egmoid. apud Burmannum tom. 1 Anthol., pag. 756, pro div. lectione, *digerit*, quod non probat Burmannus pro *egerit*. Illic varietas lectionis in Egmondano codice, a Burmanno notata, Weitzium, Hleinsiumque fugerat.

205. Heraldus ad Arnobium, pag. 57 libri 1, adverte recte ab Arnobio ignem ultimum tormentum numerari, *Torquetis, dilaceratis, exurit*, ut in his etiam Prudentii verbis observare licet. Seneca lib. 1 de Ira, cap. 19: *Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fideiculis, tabularibus, eculeo, igni, vultu suo*. Apuleius Miles. x: *Nec rota, vel eculeus more Græcorum tormentis ejus apparatus jam deerant. Sed obfirmatus mira præsumptione, nullis verberibus, ac ne ipsi quidem succubuit igni. Post ignem extremus agon feræ, aut gladius sequebantur*.

206. Pal., *discernit*: legendum est *decernit*. Ita interpunxi. Alii, *Decernit extrema omnium: Igni, etc.*

207. Fabr., *ignis grabato*. Ox., *igni ut grabato*. Rott., *ligno, grabato*. Gifanius in *remens* pro *vehemens* præfert *laminis*, et ita in vet. lib. scribi ait, quoties ea voce Prudentius utitur. In aliis est *laminis*. An lectus ferreus a craticula ferrea fuerit distinctus, inter Gallonium et Sagittarium disputari, dixi ad vers. 354 in Laurentio. S. Vincentium in crate ferrea usulatum in Martyrologio Romano traditur. Prudentius, Ado, Beda lectum et grabatum ferreum vocant. Existimo craticulam sæpe vocatam lectum, quia in ea martyres recumbant; sed fuisse nihilominus lectos ferreos, qui craticulæ formam non referrent: nam in martyrologiis hæc distinctio sæpe clare exprimitur. Beda xiv cal. Maii: *Eleutherius primum vicit lectum*

- 1000** Exerceatur quæstio.
Hæc ille sese ad munera
210 Gradu citato proripit,
Ipsosque pernix gaudio
Pœnæ ministros prævenit.
Ventum ad palæstram gloriæ:
Spes certat, et crudelitas
215 Luctamen anceps conserunt
Hinc martyr, illinc carnifex.
Serrata lectum regula
Dente in frequenti exasperat:
Cui multa carbonum strues
220 Vivum vaporat halitum.
Huc sponte conscendit rogam
1001 Vir sanctus ore interrito:
Ceum jam coronæ conscius
Celsum tribunal scanderet.

- A 225** Subter crepante aspergine
Scintillat excussus salis,
Punctisque fervens stridulis
Sparsim per artus figitur
Arvina posthinc igneum
230 Impressa cauterem lavit.
Vis unde roris fumidi
In membra sensim liquitur.
Hæc inter immotus manet
1002 Tanquam dolorum nescius,
235 Tenditque in altum lumina:
Nam vincula palmas presserant.
Sublatus inde fortior,
Lugubre in antrum traditur:
Ne liber usus luminis
B 240 Animaret altum spiritum
Est intus imo ergastulo

GLOSSÆ VETERES.

- 208.** Exerceatur, imperiticus. — Quæstio, pœna, examinatio, l.
209. Munera, officia, l.
211. Pernix, velox, l.
213. Palæstram, ad certamen, l.
214. Spes, in Vincentio. — Crudelitas, in tyranno, l.
215. Anceps, duplex, l.
217. Serrata, serra vocatur l'ima, l.
222. Ore, facie, l.
226. Excussus, excussio, l., Rat.
227. Punctis, guttis, Vat. A.

- 229.** Igneum, ignitum, l.
230. Cauterem, lectum ferreum, Vat. A. Torrem Mar. Cauter et cauterium dictum, quod urat; quod interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, ut vis morbi ignis ardore siccat. Cauteriat caro; id est incensa cauterio. Inde Paulus: Cauteriatam conscientiam habentes, id est corruptam; quia sicut caro cauterio, ita mens prava doctrina corrumpitur. — Lavit, humectavit, l.
238. Lugubre, flebile, l.

COMMENTARIUS.

ferreum, deinde eraticulam, et ignem suppositum, postea sartagine cum pice, et adipè ferventem. Vide etiam Martyr. Rom. ad diem 18 Aprilis.

- 209.** Vat. B, illi: corrige ille.
211. In editione Teolii erratum est pernox pro pernix.
212. Alex., Widm., pœne: lege pœna.
214. In glossa mendum erat in Laurentio pro in Vincentio.
216. Ald., hic martyr: lege hinc.
217. Nebrissa ait commodius dici potuisse lamina pro regula, ut apud Virgilium l Georg., vers. 143: Arguta lamina serræ. Acta habent: Jam enim trunculentus minister proferri lectum cum ferreis jusserrat costis, et addita subter carbonum congerie exurendum Dei martyrem applicare.
218. Ald., Weitz. cum Vat. Q, Urb. et plerisque aliis mss., dente infrequenti, quod Nebrissa exponit valde frequenti, nam in sæpe augeat. Giselinus testatur in nonnullis esse dente frequenti, quod amplexi sunt Cauchius, Salmasius, Heinsius et recentiores, producta ultima in dente ob mutam et liquidam dictionis sequentis, quod defendi quidem potest. Giselinus edidit dente in frequenti, quod revera confirmatum reperit in Vat. P, et satis clare in Alex. Errores hujusmodi ex dictionum diversarum conjunctione sæpe in Prudentio occurrunt, ut infra vers. 557, plerique legebant obis pro o bis.
224. Putat Peveratus alludere Prudentium ad primum morem quo victores coronas ipsi assumerent, sed non aliter quam interposito prius Hell modicorum iudicio, ad quorum tribunal athletæ post peractum certamen accedebant. Paschalius, lib. vi de Coron., cap. 23, ostendit coronam ipsis iudicum manibus illius capiti imponi consuevisse, quem præco victorem renuntiasset.

226. Mariettus ex suo codice notat pro diversa lectione excussio, quæ est glossa, ut puto, tum in eo codice, tum in Rat. Heinsius accipit salis in nominativo. Id displicet Chamillardo, qui suspicatur, excus-

sum sale, quo nominativo usus est Eonius, Gallandius conjicit rogus excussus aspergine salis, ut ex vers. 221 subintelligitur togus. Quod addit Punctisque fervens stridulis, arguit intelligi excussum salem. Nebrissa recte putat cum auctoribus glossarum, excussus esse substantivum pro excussione. Sic hymno 5 Cath., vers. 7, Incussus silicia Giselinus, editionem Daven- triensem secutus, edidit excussus civis, aliamque lectionem ineptam putat. In Actis id ita explicatur: Salis ignibus sparsi crepitantia minutim per membra dissiliunt. In sermone olim S. Augustino et S. Leoni ascripto, qui verius est S. Leandri, ut probat Florentius tom. VIII Hisp. sacr. append. 1, Strepentis in patentibus visceribus salis injectio. Non invenio apud Gallonium et Sagittarium distinctam hujus tormenti mentionem.

- 227.** Puncta Mariettus explicat guttas salis, ex glossa veteri, opinor.
228. Cauchius conjiciebat, frigitur: sed melius figitur, scilicet sal.
229. Gis. prima ed., post hæc; alii, posthinc.
230. Widm. scribit chauterem.
231. Vat. B, vis inde; alii, vis unde.
232. Rat., Widm. supra, Mar. ad oram, immersa; melius in membra.
235. Virgilius in Æneid., Ad cælum tendens arden in lumina frustra: Lumina, nam teneras arcebat vincula palmas. S. Hieronymus: Oculis, quos tantum tortor alligare non poterat, suspexit in cælum. Vide alia in Comment. ad vers. 109.
238. Pal., traditur, Egm., Lugubre in antrum traditur. Vat. A, Lugubre in antra traditur. Peveratus ait, describi hoc loco carcerem Tullianum: fortasse intelligi carcerem similem Tulliano; non enim Vincentius Romæ carceri inclusus fuit.
241. Augustinus in Joann., Et in ipso carcere non omnes, sed pro meritis causarum in una carceris detrahuntur. De carcere differentis consule Sagittarium de Cruciat. cap. 5.

Locus tenebris nigrior,
Quem saxa mersi fornicis
Angusta clausum strangulant'.

215 *Aeterna* nox illic latet,
Expers diurni sideris :
Illic carcer horrendus suos
Habere fertur inferos.

In hoc barathrum conjicit
220 Truculentus hostis martyrem.
1003 Lignoque plantas inscribit,
Divaricatis cruribus.
Quin addit et pœnam novam
Crucis peritus artifex,
225 Nulli tyranno cognitam,
Nec fando compertam retro.

241 *Strangulant', claudant'*, Vat. A.
246. Diurni sideris, solis, l.
249. Barathrum, nomen immensa profunditatis, l.
252. Divaricatis, separatis, disjunctis, vel commun-
tatis, l.
254. Crucis, supplicii, l.
265. Vafra, calida, l.

247. Hailshbr., horrendus. Concinne hoc dictum, ut
suos inferos, hoc est, interiorum tutioremque custo-
diam subter humani carcer habere intelligatur. In
Actis SS. Chrysanthi et Darie : Erat ita custodia in
carcere Tulliano, unde puto horribilis ascendebat, quia
locorum cuniculis digesta domorum sterora illic
jugiter decurrerant. Et in hoc decursorio erat ima, et
lutea, et tenebrosa custodia, ut penitus lucifluus aer nec
signum ibi diei, nec vestigium aliquod lucis ostenderet.
In martyrio S. Ignatii : Tollite eum, immonite ei ferrea
vincula, et in ligno pedes ejus concludite, et custodite
eum in iwo carceris, et nemo eum neque per foramen
videat. Vide comment. ad vers. 468 lib. II in Symma-
chum.

251. De hoc supplicio Eusebius, lib. v, cap. 4.
Illi. eccles., Cum in carcere n coniecti in locis horrida
caligine obstiti, et plenis mol silarum ja erent, et illo-
rum pedes in crassas compedes impositi dis inerentur,
et ad quantum usque foramen longa intercapedine in-
terposita distenderentur. S. Paulinus Natal 4. Nervo-
que rigescunt Diduciente pedes : Roffius etiam hanc
lineam compedem nervum vocavit : puto, nomine
tracto a nervis, quibus pedes in foramina tanquam
in ocras, inserti astringebantur. Sed nervus accipi-
tur etiam pro quovis vinculo quo pedes aut colla vin-
ciuntur. In Actis SS. martyrum sæpe lignea illa com-
pes cippus appellatur, mansitque nomen apud Hispanos
cepo. Cap. XVI Act. apost., vers. 24, lignum dicitur :
Misit eos in interiorum carcerem, et pedes eorum
strinxit ligno. Graeci xat' εζονον vix aut etiam lignum,
εζονον. Henricus Valesius ad loc. et Eusebii it. illud
describit : Truncus fuit ligneus, qui ex hinc, et inde
foraminibus certo invicem : patio diris excavatus. In
hac foramina, tanquam in ocreas quasdam, pedes in-
seriebantur noxiarum, et vinculis seu nervis astringe-
bantur. Vide plura apud Sagittarium cap. 2.

252. In Actis : Divaricatis praeterea, et distentis cru-
cibus, ligno pedes ejus constringite.

256. Fando dicitur vel passive, vel active. Virgi-
lius in Aeneid., Fando aliquid si forte tuas perent ad
anres. Idem lib. cit., Quis talia fando. Querat aliquis
an ante S. Vincenti uti alii fragmentis testarum sup-
positis cruciati fuerint. De S. Felice hoc ipsum tradi-
dit S. Paulinus Natal. 4. Sternantur fragmina tes-
tar, Aereat ut somnum perennis acumine lectus. Pari
supplicio affectus est Eustratus apud Nicephorum
lib. vii, cap. 14 : quantum Nephorum polius in-

A Fragmenta testarum jubet
Ilrita impolitis angulis.
1004 Acuminata, inform'a
260 Tergo jacentis sternere.
Totum cubile spiculis
Armant dolores anxii :
Insomne qui subter latens
Mucrone pulsant obvio.
265 Ille ille versutus, vafra
Meditatus arte, struxerat :
Sed Belzebulis callida
Commenta Christus destruit.
Nam carceralis caecitas
270 Splendore lucis fulgurat,
Duplexque morsus stiptis

GLOSSÆ VETERES.

B 268. Commenta, commentor excoigilo. Commentum
liber, qui ab aliquo doctore excoigilatur, sicut commentum
Servi liber, quem excoigilavit super Virgilium; et facit
praeteritum commentus sum, non commentulus, Iso.
270. Fulgurat, splendet, l.
271. Morsus, punctos dicit, id est foramina nerri,
quae appellantur in Scriptura puncti, l.

COMMENTARIUS.

nuit fragmentis testarum corpus Eustrati fuisse con-
fricatum. S. Damasus de Eusebio martyre : Testa-
rum fragmenta parant, ne somnus adiret. Novam pœ-
nam vocavit etiam S. Damasus : Carceris illuciem
sequitur nova pœna per artus. Prudentius fortasse so-
lum intelligit novam hanc, et inauditam sui se pœ-
nam in oppido aut provincia ubi Vincentius torque-
batur. Sagittarius cap. 2. Hunc cruciatum expendit,
neque solum in carcere, sed etiam extra eum hanc
voluntatem in tenetis aliisque rebus deus locum
habuisse ostendit. Constat praeterea testaceis huius-
modi fragmentis corpora martyrum defricasse tor-
tores, ex Eusebio Caesariensi, Socrate et Martyrolo-
giis.

C 257. Vat. A scribit, fragmenta. Mar. male pro div.
script., testarum praebet.

258. Hailshbr. scribit hehta. Mar., in illis; supra
recenti manu pro div. lect., angulis, quod verum est.

259. Acuminare verbum est Pili et Lactantii.
260. Tornare, nonnulli Weitziani, jacenti. Rott.,
Gis. ad oram, sternere. Conject Heausius juvenis
sternier. Sed non male procedit lectio vulgata.

261. Cellarius ait interpretes non attigisse hunc
locum, quia aliquid dissonum est a sententia, nisi
forte legendum, Totum cubile spiculis Armant dolores
anxios. At Prudentius videtur, metonymia usus, po-
nere dolores anxii pro fragmentis ipsis testularum,
quibus dolores anxii efficiuntur.

265. Prag. mendose, insomne. Widm. supra,
Prag., subter latens.

266. Vat. B, Rat., Mar. supra, Weitz., mediator.
Melius meditatus.

D 267. Weitz. rum. Egm., Hailshbr., Belzebulis.
Widm., Belzeb. Alex. a prima manu, Belzebulis.
Vide comment. ad vers. 78 hymni 12 Cath. ubi dixi
Diusium praefere Belzebulis.

268. Weitz. scribere maluit commenta cum Hailshbr.
Glossa a vero longe aberrat, nam commentus est
praeteritum verbi comminiscor. Praeterea commentor
facit commentatus.

269. Carceralis, carceris, vocabula sunt vix ab
antiquioribus Prudentio usitata.

270. Ald., Vat. A a prima manu, Weitz., Hailshbr.,
Widm., Gifanuis ex vet. lib., in fulgere legunt ful-
gorat.

271. Morsus stiptis non sunt ligni foramina, quasi
lignum panis mordet, sed est morsus ille quo

1005 Raptis cavernis dissili.

Agnoscat hic Vincentius

Adesse, quod speraverat,

275 Tanti laboris præmium,
Christum datorem luminis.

Cernit deinde, fragmina

Jam testularum mollibus

Vestire se net floribus,

280 Redolente nectar carcere.

Quin et frequenter angelis

Stant ac loquuntur cominus :

Quorum unus ore augustior

Compellat his dictis virum.

285 Exsurge, martyr inelyte,

Exsurge securus tui,

Exsurge, et almis cœtibus

Noster sodalis addere.

Decursa jam satis tibi

290 Pœnæ minacis monia,

Pulchroque mortis exitu

Omnis peracta est passio.

1006 O miles invictissime,

Fortissimorum fortior,

295 Jam te ipsa seiva, et aspera

Tormenta victorem trement.

Spectator hæc Christus Deus

A Compensat ævo intermino,
Proprieque collegam crucis

300 Larga coronat dextera.

Pone hoc caducum vasculum,

Compage textum terrea,

Quod dissipatum solvitur,

Et liber in cœlum veni.

305 Hæc ille, sed clausas fores

Interna rumpunt lumina,

Tenuisque per rimas nitior

Lucis latentis præditur.

Hoc cum superet territis

310 Ob-essor atri liminis,

1007 Quem cura pernox manserat

Servare feralem domum :

B Psallentis audit insuper

Prædulce carmen martyris,

315 Cui vocis instat æmula

Conclave reddit eoneavum.

Pavens deinde intraspicit,

Admota quantum postibus

Acies per arcas cardinum

320 Intrare juncturas potest.

Vernare multis floribus.

Stramenta testarum videt,

GLOSSÆ VETERES.

275. Illic, tunc, l.

280. Nectar, omnem suavitatem, l.

283. Cominus, prope, l.

285. Augustior, excellentior, nobilior, l.

284. Compellat, nominat, l.

290. Munia, ministeria, vel officia, l.

298. Compensat, retributionem reddit. — Inter-

mino, interminato, infinito, lso.

299. Collegam, collega : lego, legas, legatione fun-

gor : inde collega, qui simul legatione fungitur ; et

collega, socius crucis. Potest appellari omnis passio

que in martyribus potest inferri, l.

301. Pone, pro deponere, l.

305. Hæc ille, aiebat angelus, l.

309. Hoc, lumen, l.

310. Ob-essor, custos, l.

312. Feralem, asperam, l.

314. Prædulce valde dulce, l.

315. Æmula, imitatrix, lso.

316. Reddit, imitatrix per echo respondit ; nam æ-

mula vox imitatrix dicitur, lso.

318. Admota, adjuncia, l.

C

COMMENTARIUS.

duo ligna compedis incastrantur. Ducangius docet apud scriptores infima ætatis præsertim puncta dici ea que in singularum linearum initio et fine describuntur, vel subula panguntur, intra quæ exarantur ipsarum linearum ductus quos sulcos vocant, quod maxime in codicibus e pergamenis confectis observatum. Id Ducangius verbis Isonis in glossa confirmat.

372. Giselghus in suo ms. et editione Darentiensis invenit raptis catenis, et intelligit ferrea vincula quibus ligna quædam certis locis excavat ; committebantur, arcæque vincebantur, adeoque existimat sententiæ auctoris magis convenire catenis quam cavernis ; sed ad marg. apposuit catenis. Foraminis ipsa clipei intelliguntur esse cavernæ, si cavernis legatur, ut habent plerique.

275. Rat. contra metrum, agnoscat tunc.

279. Widm., vestiri, porperam.

280. Nebrissa ait nectar poni pro ambrosia, quæ divinam spirat odorem. Verum etiam nectar divinum spirat odorem. Vide comment. ad vers. 388 hymni 2 Peristephanon.

284. Egm., Hailsbr., hic : lege his.

289. Ald. mendoze, decussa jam.

294. Ahl., Torn., Gall., Fortissimisque fortior. Vera lectio Fortissimorum fortior, de qua loquendi ratione dictum ad vers. 77 hymni 12 Cath. In Rat. recens corrector, abrais prioribus, scripserat Et fortium fortissime.

299. Ald., proprieus, minus recte. In glossa for

tasse legendum collega crucis socius crucis. Crux potest appellari.

301. Abest hoc a Rat. et Mar., quod tamen addi necesse est. Vas pro corpore mire et nove a Lucretio, et hoc loco venustissime a Prudentio dictum, observat Gifanius : de quo nos plura alibi. Prudentius in conclusione operum vers. 26, Ut obsoletum vasculum caduca Christus aptat us bus.

301. Animas ab omni labe puras statim post obitum in cœlum abire, rursus latet Prudentius.

308. Hailsbr., proditor, quod Heinio non displiceret, si alii colices a-sentirentur. Melius tamen est proditor, quod in plerisque codd. legitur.

310. In Rat. videtur fuisse luminis ; sed recte factum est liminis.

D

315. Psalmos hymnosque sacros inter tormenta sæpe martyres concinebant. Vide Romanum vers. 837 et seq., et Agnoem vers. 53 et seq.

315. Instar loco nominis ponitur.

316. Conclave pro cubiculo secretiori Terentius et Plautus posuerunt.

318. Heumannus in Præc. tom. II, lib. III, pag. 364, movet legendum admota pro admonita. At admonita, ut observat Gallandius, jam legebatur : neque ego scio quis legerit admonita.

321. Chamillardus vernare exponit splendere, sicut Plinius lib. VII, cap. 27, ait de angue, Nitidusque vernat. Melius tamen propria significatione tam apud Plinium quam apud Prudentium vernare accipere, ut pro novo quasi cœre revidere, et pullulare.

- Ipsūque vulūs nexibus
Obambulātem pangere.
325 Implentur aures turbidi
Prætoris hoc miraculo:
Flet victus, et volvit gemitus
Iram, dolorem, dedecus.
Exemptus, inquit, carceri,
330 Paulum benignis fœtibus
1008 Recreatur, ut pastum novum
Pœnis reffectus præbeat.
Coire toto ex oppido
Turbam fidelem cernerēs,
335 Mollire præfultum torum,
Siccare cruda vulnera.
Ille ungularum duplices
Sulcos pererrat oculis:
Illic purpurantem corporis
340 Gaudet eruorem lambere.

327. Volvit, cogitat, l.
330. Benignis fœtibus, blandis, mītibz nutrimentis, l.
334. Cernerēs, si adesset, l.
335. Præfultum, stratum, l.
336. Siccare, tergere, l.

GLOSSÆ VETERES.

- A
Plerique vestem linteam
1009 Stillante tingunt sanguine,
Tutamen ut sacrum suis
Domi reseruent posteris.
315 Tunc ipse manceps carceris,
Et vinculorum janitor,
Ut fert vetustas consensio,
Reperit Christum credidit.
Illic obseratis vectibus
350 Densæ specum caliginis
Splen.dore lucis advenæ
Niciuisse clausum viderat.
At vero postquam lectuli
Martyr quietem contigit:
355 Ager morarum tædio,
Et mortis incensus siti:
Si mors habenda ejusmodi est,
1010 Quæ corporali ergastulo

341. Linteum, a reliquiis faciendus, l.
343. Tutamen, firmamentum, protectionem, l.
345. Manceps, custos, manu capiens; manceps, qui mancipat, et qui mancipatur, servus inde emancipatus liber a servitio nec mancipi, id est, liber, indeclinabilis, l.

COMMENTARIUS.

329. Duo Heinsiani cum Thuan., Vat. Q, Alex. recentiores, exemptus carceri; alii, carcere.

333. Cellarius ex oppido interpretatur Saguntum. At certum est ex Actis esse Valentiam. Hymn. I Per Calagurris dicta est oppidum, et quævis urbs recte oppidum dicitur. Cod. Theod., leg. 2 de Monachis, civitas et op idem pro eodem ponuntur. Diaconi præcipue ad visitandos martyres in carceribus detentos videntur fuisse destinati. Sed dubium non est quin alii etiam Christiani viri et femine id fecerint, ut et historici Actisque martyrum liquet.

335. Gis., præfultum; alii, præfultum. Giselinus et Chamillardus explicant dorum et asperum quomodo solent esse distenta et farta: a quibus longe dissentio. Nam cum fulcrum sumatur pro lecto, quod fulcris lectus erigatur et fulcrum, et fulcrum dictum sit a fultum, hinc præfultum torum vocat ab ipsis fulcris, quasi bene erectum et fultum. In sermone S. Leandri, de quo supra: Jubeat invida mens, lentioris strati fulcra substitui.

337. Duplices enei dicuntur, quia ungulis bisuleis excarnificatus martyr fuerat. Vide hymn. I Per., vers. 44.

338. Notanda est consuetudo veterum Christianorum, qui catenas et vulnera martyrum religiose doculaban ur. Tertullianus lib. II ad Uxorē: Quis (paganus) ad osculanda vincula martyris reptare (uxorem Christianam) patietur? Confer Martyrologium Adonis nonis Junii, vi idus Septembris, et Martyrologium Romanum ix cal. Julii. Constantinum cicatricibus eorum qui Christum confessi fuerant et tormenta subierant, labra admoisse refert Theodoretus lib. I, cap. 2. Optatus lib. I contra Parmenianum ad hanc consuetudinem recipere videtur: *Os nescio ejus martyris, si tamen martyris, libere dicebatur: quod ait de Luella Bonatistarum patrona.*

341. Ald., Gis., linteum; potiores, linteum. Mirabile fuit veterum Christianorum studium in reliquiis martyrum conservandis, præsertim in sanguine colligendo, quod a nomine clarius quam a Prodentio descriptum est: cui aperte concinunt Acta: *Videres circumstantium frequentiam sancti vestigia certatim deosculando prolambere, vulnera totius laceri corporis pia*

curiositate palpasse, sanguinem, linteis excipere, sacra veneratione posteris profuturum. Hæretici, qui venerationem sacrarum reliquiarum insectantur, vellem, adverterent, hæc ipsa Acta in ecclesia S. Augustini tempore legi consuevisse, et sæpius a S. Augustino laudari.

C 345. Chamillardus mancipem intelligit præfectum carceris, ut in cod. Theod. dicitur manceps thermarum, manceps adinarum; quia necessarium sit ut manceps carceris illi ministerio fuerit mancipatus, quod vult Nebrissenis. Proprie autem manceps est qui manu capit. Turnebus Adversar. lib. I, cap. 13, mancipem in Prodentio explicat custodem carceris, quem optionem carceris ab Ambrosio appellari observat.

347. Illic etiam Prodentius vetustatem coactionem appellat ut in hymno octodecim martyrum, vers. 164, præcam vetustatem. Atqui sæculo IV rem istam accidit.

348. Prag., Christo. Ald., reddidit; proprii, credidit, quod retineri debet.

350. Rat., Vat. B a prima manu, densum. Mar., densæ, sed sæ factum, abrasit prioribus litteris.

354. Mar., contulit; ad marg., contigit, cum aliis. Nebrissenis quietem explicat, quia obdormiuit post lectulum. Acta ita habent: *Delatus nempe Dei martyr ad lectulum, ac piis sanctorum manibus in strati mollior repositus, mox pretiosam respirans in mortem celo spiritum reddidit.*

356. Gis. I ed., est mortis; in 2 ed., et mortis, sed emendavit est mortis, quod non displicet. Alii plerique et, ut suspendatur oratio usque ad vers. 367. Et tunc victor spiritus est oppositio: quasi dicatur, Vincentius, hoc est victor ejus spiritus cælum expavit.

357. Ald., Weitz., Gis. in contextu, hujusmodi. Plerique, ejusmodi.

358. S. Fulgentius in sermone de S. Stephano: *Modis multis egressus est de ergastulo carnis. Cum ergastulum sit penarum locus in quo vineti operantur, bello id corpori convenire observat Chamillardus, cui tamen barbarum et insolens verbum videtur corporalis. At Seneca ep. 58 et 78 non semel eo usus est, etiam composito incorporalis.*

302. Mentem resolvit liberam,
 300. Et reddit auctori Deo :
 Mentem piatam sanguine,
 Mortis lavacris erutam,
 Quæ semet, ac vitam suam
 Christo immolandum præbuit :
 365. Ergo, ut recline molibus
 Rejecit aulæis caput,
 Victor relictiis artubus
 Cælum capessit spiritus :
 Cui recta cælo tramite
 370. Reseratur ad Patrem via,
 Quam fratre cæsus impio
 Abel beatus scamlerat.
 Stipant euntem candidi
 1011. Hinc inde sanctorum chori,
 375. Parique missus carcere

- A
 Baptista Joannes vocat.
 At Christiani nominis
 Hostem coquebant irrita
 Fellis venena, et lividum
 380. Cor efferata exusserant.
 Sævire inermem crederes
 Fractis draconem dentibus.
 Evasis exsultans, ait,
 Rebellis, et palmam tulit ?
 385. Sed restat illud ultimum,
 Inferre penam mortuo :
 Feris cadaver tradere,
 Canibusque carpendum dare.
 Jam nunc et ossa exstinxero,
 390. Ne sit sepulcrum funeris,
 B
 Quod p'eb' gregalis excolat,
 1012. Titulumque figat martyri.

GLOSSÆ VETERES.

302. Eruta n. ablutam, v.
 366. Rejecit, degit. — Aulæis, palliis lævæ : aulæa proprie ab aula Atali regis dicta proprie cortina ; sed hic pro vestimentis lectuli ponitur, l.
 369. Trámite, a transmittendo, l.
 373. Stipant, circumstant, l.
 378. Irrita, provocata, l.
 379. Lividum, invidum, l.
 380. Efferata, ferina, l.
 391. Gregalis, collee a : plebs est rustica, et propria gregales vel gregarii vocantur qui equitum greges proficiscentium in hostem minant, l.
 392. Titulumque, epitaphium, memoriam. — Fígat, scribat, l.

COMMENTARIUS.

302. Ald., Toraxs., Gis., et nonnulli vulg., in-
 clyptam. Egm., Pal., Ambr., Thuan., Alin., Oxon.,
 Rott., elutam, quod tenent recentiores, etiam Rui-
 nartius cum Heinio; et id placebat Gallandio ob vocem
 lævæ is, quamvis eiderit in clyptam. Exstat etiam e' n-
 ta in Vat. A. P. Alex., ubi glossa ab'ntam, in Urb.
 ablutam in contextu. Weitz. cum nonnullis suis,
 Vat. B. et Q. Mar., Prag., Rat., erutam, et in Mar.
 supra lacris, recentiori manu pro div. lect. periculis.
 Cum tot veterissimi sint codices pro erutam, et id me-
 tri-lex postulare videatur, prefero erutam, nam in-
 clyptam in mss. non reperitur, et ex Aldi ingenio pro-
 fluxisse jure existimat Heinio. Quod si elutam le-
 gas, tunc secunda corripienda erit, et vel solius Pru-
 dentii auctoritate id fieri posse sustinebo. Posset
 conjici elutam ab elino, purgo, quod verbum Lucilio
 tribuitur.

365. Aldus miderat recline, probe : correxit recli-
 ne : nihil erat necesse mutare. Vile comment. ad
 vers. 150 hymni & Cath., Jaceat recline.

366. Rat., Mar., a prisca manu, redegit : melius
 reject. In glossa legam redegit.

370. Vat. A., reseratur : lege reseratur.

374. Prag., cæsus ab impio, non male.

375. Vat. A., et a secunda manu B., Mar. ad oram,
 Pal., omnes Heiniani, et alii, missum. Ald., Weitz.,
 Gis. cum multis mss., missus, quod mihi magis arri-
 det. Cellarius et Toolius aiant mss. habere missum,
 non missus. At mss. variant, et vet. edd. nobiscum
 faciunt.

385. Ald. male distinguit exsultans ait Rebellis.

390. Romani sceleratos homines morte affectos
 honore sepulcri privabant, eorumque corpora aut in
 Tiberim inco protrahabant, aut avibus et canibus
 dissepanda relinquebant. Christiani vero hac igno-
 minia afflictebant, ne fideles ad eorum sepulcra con-
 fluerent. Eleganter Lactantius, libr. v, cap. 11, de
 crudelitate adversus Christianos : Nemo hujus tantæ
 bellæ immunitatem potest pro merito describere, quæ
 uno loco recubans, tamen per totum orbem ferreis den-
 tibus sevit, et non tantum artus hominum dissipat, sed
 et ossa ipsa comminuit, et in cineres furit, ne quis exstet
 sepulture locus. Quasi vero id afficeret q' i Deum con-
 tentur, ut ad eorum sepulcra veniant, ac non ut ipsi

ad Deum perveniant ? Plura ex historiis et Martyrolo-
 giis congesta Gal'lonius et Sagittarius profereunt.

391. Gregalia de contubernaliis, aut sociis, præ-
 sertim vilibus hominibus, quasi per contemptum dici
 solei.

392. Vat. A. P. Alex., Oxon., Alt., Thuan.,
 duo Torr-ent., scripti Cuchiani, Heinio, singul.
 Ald., Vat. B. Q. Mar., Weitz., Gis., figat : quod ma-
 gis placeat. Sermo est de sepulcri epitaphio, quod ti-
 tulus dicebatur : et a titulo seu inscriptione sepul-
 cri ipsam dictum est titulus. Chamillardus affirmat
 Nebrisensem non intellexisse hunc locum, quia de
 epitaphio explicuit, et provocat ad vers. 45 hymni
 12 Perist., Parte alia titulum Pauli via servat Ostiensis.
 Verum hoc ipso loco quid prohibet intelligi sepulcri
 inscriptionem, quæ portæ ponitur pro ipso sepul-
 cro ? Præterea ab inscriptione sepulcrum dictum est
 titulus, ut dixi, et poterit titulus pro epitaphio hic
 sumi, alibi pro sepulcro. Martinus Roa, de Die natali
 sacro et pro'a a, cap. 21, de titulis erudite disserit.
 At vela ol in ante aras fuisse posita, interdum pura,
 interdum picta, quæ tituli dicebantur : quæ cortinas
 regias appellavit Ambrosius ad Marcellinam scribens.
 Ad id titulum etiam accipi pro ecclesia, quod in loco
 ubi erat erigenda, crux in titulum poneretur, et ita
 explicat Pru lenius versum, Titulumque figat martyris,
 id est titulum in crucem statuit, ut sacer locus signi-
 ficetur ecclesie designatus. Sed reddit iterum ad vela :
 nam hæc cum depictis martyrum imaginibus, aut
 sola nominis inscriptione tituli martyrum dicebantur.
 Conjectatur etiam ex Paulino, et consuetudine Ro-
 manæ etiamnum vigente, eos titulos pro foribus ec-
 clesie collocari solitos. Nunc enim Romæ fæsus
 adhibetur ornatus, id est ramorum ac frondium seria,
 quæ festones vocant. In his orbis, aut quadra ex in-
 tervallo relicta, quibus tituli sive vela depictis sancto-
 rum imaginibus includuntur. Paulinus : Sanctaque
 præfixis obducant limina lammis. De quibus titulis Roa
 Prudentium accipit in Hippolyto vers. 185, Ipa, illas
 animæ exuvias quæ continet inus, Edicula argento
 fulgurat ex solido. Veram ut rem ad sua principia re-
 vocemus, a titulo sive epitaphio sepulcri, ut auctam,
 nomen tituli translatum est ad sepulcrum, memo-
 riam, confessionem, basilicam martyrum, ac, si vis,

- 1013** Sic frendit, et corpus sacrum
 Profanus, ah! dirum nefas
 395 Nudum, negato tegmine,
 Exponit inter carices.
 Sed nulla dirarum fames
 Aut bestiarum, aut altum
 Audet tropæum gloriæ
 400 Fœdare tactu squalido.
 Quin si qua clangens improbe
 Circumvolaret eminus,
 Trucis volueris impetu
 Depulsa vertebat fugam.
 405 Nam corvus, Eliæ datus
 Olim, ciborum portitor,
 Hoc munus implet sedulo,
1014 Et irremotus excubat.
 Hic ex frutetis proximis
 410 Infestus alarum sono,
 Oculosque prius verberans,
 Exegit immanem lupum.
 Quis perfidorum credere

- A** Ausit, rapacem belluam
 415 Tauris paratam congre-
 Cessisse plumis mollibus?
 Hbat malignum murmurans,
 Levi volatu exterritus:
 Prædantque visam fugerat
 420 Custodis imbellis minis.
 Quis audienti talia,
 Datiane, tunc sensus tibi?
 Quantis gemenem spiculis
 Figebat occultus dolor?
 425 Cum te perempti corporis
 Virtute victum cerneret,
 Ipsi et impar ossibus,
 Vacnisque jam membris minor?
B Sed quis, tyrannus pertinax,
 430 Hunc impotentem spiritum
1015 Determinabit exitus?
 Nullusne te franget modus?
 Nullus: nec unquam desinam.
 Nam, si ferina immanitas

GLOSSÆ VETERES.

394. Ah! *interjectio*, I.
 396. Exponit, *proiecit*. — Carices, *carectum locus*, ubi carices nascuntur; carix vero herba simili citario crescens in locis palustribus; unde etiam carex herba vilissima similis cibaria; que liza dicitur, I.
 401. Clangens, *ales canens*, I.
 403. Impetu, *de*, I.
 404. Excubat, *vigilat*, I.
 410. Infestus, *non sessus*, I.
 411. Oculosque, *scilicet lupi*, I.

413. Exegit, *pellit corrus*, I.
 414. Ausit, *possit*, I.
 417. M lignum, *adverbium*, I. Maligne, Mar.
 425. Spiculis, *angustis*, I.
 424. Figebat, *perdrat*, I.
 428. Vacnisque, *ab anima, id est mortuis*, I.
 430. Hunc, *trum*, I.
 433. Nullus, *respondet ille*, I.
 431. Immanitas, *feritas*, I.

COMMENTARIUS.

ad illa vela de quibus Roa describitur, et quibus, ut ego conjicio, imagines, quæ nunc alaribus imponuntur, originem debent suam. Consuetudo vero illa erigendi crucem in titulum antiquissima est, ut videri potest in notis Baronii ad Martyrologium Romanum, et in libro Sagittarii de marty. Natal. cap. 3. Ac notandum, sapientius occurrere plurimam crucem figere, ut in Prudentio, Titulumque figat martyris: adeoque probabile est Prudentium eam consuetudinem innere. In Ecclesia Romana antonomastice tituli appellatio hæsit iis ecclesiis quæ cardinalibus in titulum conceduntur. Verisimile etiam est titulum qui pro quolibet sacerdote ordinando requiritur, inde traxisse nomen; quod olim plerumque non admitterentur ad sacros ordines, nisi alicui titulo, sive basilicæ, aut ecclesiæ addicti essent. Quod autem Roa alique aiant, quoties ecclesia olim esset erigenda, crucem erectam in titulum, id inde profluxisse opinor, quod cum primis temporibus ecclesiæ erigi consuevisset ubi titulus sive sepulcrum martyrum esset, postea erectæ etiam fuerunt ubi nullum erat hujusmodi sepulcrum, et crux erigebatur, quæ pro titulo esset. Mazochius ex cap. xxviii Genes., vers. 18. originem repetit: Surgens ergo Jacob mane, tulit lapidem quem superposuerat capiti suo, et erexit in titulum, etc. Ait Mazochius titulum esse quemvis etiam mutum lapidem, modo ad transmittendam memoriam valeat.
 393. Widm., *frendet*; supra, *frendit*.
 394. Vat. A, *addirum*. Vat. B, *ac dirum*. Mar., Rat., *a dirum*. Alex., *addirum*; supra, *ah! dirum*, quod verum est.
 397. Ambr., Thuan., Vat. A scribunt *famis*; alii, etiam veteres, *fames*.
 400. Halsbr., *tractu*; melius *tactu*.
 401. Chamillardus ad solam aquilam id refert,

quia clangere proprie aquilarum est. Sed cum iis Artibus dicatur: Cum addecentes aera reliquas, ac pernicibus metuendas alis quodam impetu eminus fugaret, et aquile non nominentur, nihil prohibet quominus si qua clangens d. quavis ave accipitur. Et clangor non minus ad grues aliasque aves, quam ad aquilas referri potest, quamvis auctor carminis Philonem aquili clangorem tribuat. Est enim clangor verbum expressum ad similitudinem soni. Itaque clangor ab antiquis ascribitur fulcra, accipitri, anseri, gruibus, passeri, phœnici, gallinis. Exempla exhibent lexicographi. Etiam de latratu canum clangor dicitur.
 402. Alex., Ambr., Thuan., *circumvolat*, quod ille nō rectius videtur. Plerique *circumvolaret*.
 404. Halsbr., *fuga*; legendum *fugam*.
 405. Vide lib. III Regum, cap. xvi.
 406. Notat Teolius portitor muneris occurrere apud Arnobium, et portitores apud Silonium: addere potest Virgilium, Stationi et alios qui ea voce utuntur.
D 407. Plerique Heinssian., Vat. A., Halsbr., a prima manu, Alex. et alii, *sedale*, quod minus obvium est quam *sedulo*. Ald., Mar., Weiz., et alii, *sedulo*. Egm. *perperam, sedulo*.
 408. Irremotus pro non remotus ex solo Prudentio a F. recellit recentior.
 410. Iso fortasse legit *infessus*, aut exposuit *non sessus*.
 413. *Perfid* pro infidelibus sumitur a scriptoribus ecclesiasticis, ut dicitur est.
 415. Virg. i Æn., *Impar congressus Achilli*. Estyllus in Epithal., *Pugnare duobus*.
 416. Vat. A corrupte, *cessiæ*.
 421. Ald. mendose, *audiendi*. Virgilius lib. iv Æneid., *Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia, sensus?*
 432. Weiz. cum suis, Rat., *frangit*.

- 435 Mansuescit, et clementia
Corvos voraces mitigat,
Mergam cadaver fluctibus:
Insana nunquam naufragis
Ignoscit unda, et spumeum
440 Nescit profundum parcere.
Aut semper illie mobilis
Incerta per ludibria
Vagis feretur statibus,
Squamosa paserna agmina:
445 Aut sub fragosis rupibus
Scabri petrarum murices
1016 Inter recessus scrupens
Discissa rumpent visera.
Equis virorum strenuus
450 Cymbam peritus peltare
Remo, rudente, et carbaso,
Secare qui pontum queas?
Rapias palustri e cespite
Corpus, quod intactum jacet,

- A 455 Levisque vectum lembulo
Amplum per aquor aufeas,
Sed complicatum spartens
Claudat cadaver colles.
Quem lunc connexus lapsi
460 Præceps in alium deprimit.
At in per undas emices
Rorante præpes palmula,
1017 Donec relictum hough
Abscondat aspectus solum.
465 Hæc jussa quidam militum
(Eumorphio nomen fuit),
Violentus, audax, barbarus,
Furore fervens arripit.
Funale textum conserit,
B 470 Suto quod implet corpore.
Emensus est multum freti
Inter procellas exculit.
O præpotens virtus Dei,
Virtus creatrix omnium:

GLOSSÆ VETERES.

439. Ignoscit, mitescit, parcit, l.
446. Scabri, sævi. — Murices, Petrarum summitates, l. — Murices sunt summitates altissima petra; aliter murex ponitur pro purpura, Vat. A.
447. Recessus, secreta. — Scrupens, asperos, id est lapideos, l.
450. Cymbam, naris, l.
455. Lembulo: lembus navicula piratica, vel extrema pars inaurata vestis, l.
457. Spartens, spartus est frutex spinosa, vel junrus, Mar. De sparto foliis, id est de palma; unde et sportulana: et Romani parricidas cum gallo, et simia, et serpente in culleum, id est in tergum bovis undique

- constitutum in mare præcipitabant, l.
458. Culleus, fasciola assuta intrinsecus, culleus tunica ex sparto: spartus est frutex siue foliis ab asperitate vocatus; culleus sacculus in quo rei inclusi mittebantur in mare, l. Culleus est corbis ex viminibus contextus, sive foliis ex corio factus, Mar.
461. Emices, vadis, calbas, l.
462. Præpes, velox. — Palmula, remo, l.
466. Nomen, scilicet cui, l.
467. Barbarus, rusticus, l.
469. Funale, funerale, l.
471. Emensus, navigans, l.

COMMENTARIUS.

457. Ammianus, lib. xxii, de Georgio et sociis sub Juliano: Quo non contenta multitudo immanis dilaniata cadavera peremptorum camelis imposita vexit ad laqueos: ita demum subito igne crematis, cineres projecit in mare, id metuens, ut clamabant, ne collectis supremis, odes illis exsternerentur, ut reliquis qui, deviare a religione compulsi, perire cruciabiles pœnis adusque gloriosam mortem intemerata fide progressi, et nunc martyres appellantur. Rittershusius in comment. ad epist. Philo. de Christianis legit rexit ad litus, et subito ignis. Epiphanius hæresi 76 cineres Georgii in ventos dispersos narrat: negat autem inter martyres recipi debere, quia non ob Christiani nominis professionem, sed ob violentiam qua civitatem et populum oppresserat, a gentilibus fuerat peremptus. Erat autem Georgius episcopus Arianus intrusus, exturbato Athanasio.

441. Hailsbr., mobile, non male.
442. De motu in aqua Virgilius, lib. i Georg. vers. 369, Aut summa naves in aqua colludere plumas. Idem Virgilius de agitatione ventorum lib. vi Æneid., Folia ne carmina manda, Ne turbata volent rapidis turbidiora ventis. Floratius de Navi lib. i oda 14, Ventis debet ludibrium.
443. Ald., Tornætes, et nonnulli vulg., Austria feretur statibus, ex quo conjiciebat Canebius Austria feretur statibus, vel Austri feretur statibus. Plerique, Vagis feretur statibus, nisi quod in Thuan., Gis. ad oram, et Fabr. est fluctibus pro statibus.
446. Widm. villosæ, aut asprugosæ.
447. Virgilius lib. vi, Splunca alta fuit, rasioque ammanis Alata Scrupes.
449. Ald., Mar. a prima manu, Weitz., et quis.

C Eadem varietas alibi occurrit.

450. Mar., paratus, et loco glossæ, peritus. Plerique scribunt cumbam. Equidem nescio quo pacto scripserit Prudentius, et communior est scriptura cymba.
453. Widm., Mar., palustri cespite.
458. Uxoricide in Ili-pania post strangulationem, in vase ligneo cum gallo, angue, cane, felle inclusi in flumen projiciuntur, idque Hispanice dicitur *exenbar*. Confer Hurdadum de Martyr. res. 35, digr. 2, qui id ita refert; ard, ut audio, gallus, anguis, canis, felis non vivi cum occisi rei corpore includuntur, sed solum supra culleum, sive dolium humanitatis simul, et infamiae causa depinguntur. Fortasse temporum et locorum varia fuit, et est consuetudo. In Actis: *Invenitur, inquit, complicitum cadaver in calleo parricide*.
459. Weitz. cum Widm. et Hailsbr. scribere voluit connexus.
461. Virgilius lib. vi Æn., Juvenum manus emicant ardens.
462. Giselinus indicat rotante tanquam diversam lectionem pro rorante. Vat. A pro div. script. præces pro præceps. Heinsius prætulit præpes cum Anabr., Thuan., Hot., tribus Torr., præsertim cum paulo ante præpes præcesserit. Certe sententiæ magis convenit præpes.
469. Mar., funalem, recte supra correctam per funale. Glossa lœonis ridicula est, quasi funalis sit a funere, et non potius a fuge. De texto substantivo vñle exempla apud Gifanum, et comment. ad vers. 16 hymni 10 Cathemerimion.
470. Vat. A, suto, cum aliis, sed supra pro div. lect., sancto. Prag., acuto, mæc.

- 75 Quæ turgidum quondam mare
Gradiente Christo straverat,
Ut terga calcans æquoris
Siccis mearet passibus,
Plan'as nec undis tingeret
480 Vasti viator gurgitis.
Ipsc ipsa virtus jusserat,
Rubrum salum dehiscere,
Patente dum fundo aridum
1018 Secura plebs iter legit.
485 Nec non et ipsa nunc jubet,
Servire sancto corpori
Pontum quietis lapsibus
Ad curva prouum litorea,
Saxum molaris ponderis,
490 Ut spuma cadens, innatat,
Tantique custos pignoris
Fiscella fertur fluctibus.
Cernunt stupentes navita:
Vectam remenso marinor:

- A 493 Labi retrorsum leniter
Æstu secundo, et flamine.
Certant et ipsi cocção
Pontum phaselo scindere:
Longe sed artus prævoluti
500 1019 Telluris ad mollem sinum.
Prius relatos denique
Humus quieta suscipit,
Quam pul'a summis nisibus
Carina portum tangeret.
505 Felix amoeni litoris
Secessus ille, qui sacra
Foveus arenis viscera
Vicem sepulcri præbuit:
Dum cura sanctorum pia
B 510 Deffens adornat aggerem,
Tumuloque corpus creditum
Vitæ reservat posteræ.
Sed mox subactis hostibus,

GLOSSÆ VETERES.

476. Straverat *compræcuerat*, l.
480. Vasti, *ampli*, l.
482. Dehiscere, *dividi*, l.
485. Dum, *usque dum*, l.
485. Ipsa, *virtus*, l.

491. Pignoris, *commendationis*, l.
494. Vectam, *scilicet fiscellam*, a Marmore, *mari*, l.
498. Phaselo scindere, *navi sulcare*, l.
501. Relatos, *artus*, l.
504. Carina, *intra navis*, l.

COMMENTARIUS.

475. Narrat id Matthæus cap. xiv.
478. Virgilius in fine lib. vii: *Celerea nec tingeret æquore plantas*.

483. Ald., Sich., et alii ante Giselinum contra metrum, dum *profundo aridum*. Vat. A, Hailbr. a prima manu, dum *fundo arido*, quod non displicet. Hamantig. vers. 474, *Arui et medio sitiens sub gurgite limus*. Vide comment. ad hunc versum.

484. Ald., Torna s., Galland., Sich., *Secura plebs incesserit*. Mar. a prima manu, Rat. a prima manu, Vat. B, Alex., nonnulli Heinzius, Weitz., Hailbr. supra, *iter terit*, quod etiam inveni Giselinus in quodam codice emendatissime exarato canonico-rum B. Catharinæ Noviomagensium. Ipse præfert *iter legit* cum suo ms., et alii Busldiensis, utpote mollius et poeticum magis. Thuan., *Secunda plebs iter legit*. Unus Torr., *Secura plebs iter terat*; Rat., *iter gerat*. Mar. a secunda manu, Egm., Pal., Vat. A, *iter gerit*. Rat. alieva manu, *iter talit*. Plerique recentiores cum Gisellino, *iter legit*.

485. Vat. A pro div. scripti, et ipse. De S. Quirino in ejus hymno eodem fere commemorantur.

487. Prag., Vat. Q. Urb., *passibus*. Alex. cum aliis, *lapsibus*; supra, *cursis*.

490. Vat. A, *spuma cadens*, male.

494. Virgilius lib. ii Aen., *Pelagoque remenso*. Pro mari marmor apud Virgilium, aliosque passim.

496. Æstus maris hic intelligi potest pro agitatione ex vento orta, et non pro fluxu, ut hic refluxui opponitur. Nebrissa de fluxu id accepit, quod, ut opinor, voluit Teolius, qui tamen scripsit, *Undarum refluxu sequente, et vento*. Chamillardus sententiam viri peritissimi et, ut ait, mathematicum facile principis, profert, qui putabat in profundo maris fieri eodem modo quo in corporibus febriculorum, fermentationem ejusdamm materiæ, qua fermentatione inflatur mare ut massæ dum fermentescit. Adhæbat æstus periculosus non esse magis supra caput intelligentiæ nostram, quam periculosus febris tertianæ aut quartanæ.

501. Vat. A, *delatos*: corrige *relatos*.

506. Mar. a prima manu, *successus*, sed factum

cum plerisque *secessus*. Aldus et nonnulli vulg., *recessus*.

509. Widm., Mar., tam cura Victorius, Diageri, philolog., pag. 16, hinc ostendit difficultatem qua persecutionum tempore erat sepeliendi corpora SS. martyrum, adducitque hæc verba ex epitaphio S. Alexandri martyris sub Antonino Pio: *O tempora infasta, quibus inter sacra et vota ne in cavernis quidem salvari possimus. Quid miseris vita? Sed quid mirius in morte, cum ab amicis et parentibus sepeliri nequeant?* Vide Aringhium Rom. subterr. lib. i, c. p. 3 et seqq., ubi certior ad eam difficultatem commendandi invenies monumenta: nam inscriptionem S. Alexandri non esse confictam frustra nonnulli laborant persuadere. Pietas vero Christianorum in corporibus defunctorum, etiam non martyrum, sepeliendis insignis erat, ut ex hymno Exsequium liquet; neque civibus ignota: eam enim laudat Julianus Apostata, etiam cum impium religionem Christianam vocat, epist. 49 ad Arsacium pontificem: *Convertamus oculos ad ea quibus impia Christianorum religio crederet, id est, ad benignitatem in peregrinos, ad curam ab illis in mortuis sepeliendis præstitam, et ad sanctimoniam vitam quam simulant*.

512. Horatius, lib. iii, oda 30, disti. *laudem postera*. Nebrissa vitam postera intelligit diem iudicii satis apposite, quod confirmari potest hymn. S. Eucherii vers. 136, *Sed ne reliquias resuscitandas, Et mox cum Domino simul futuras, Discretis loca dividant sepulchra*, etc. Sed fortasse Prudentius intelligit corpus S. Vincentii a fidelibus fuisse reservatum posteris, sive in posterorum beneficium. Sic ante vers. 513, de ejusdem martyris cruore: *Tulamen ut sacrum quis Domi reseret posteris*.

513. Steph. Antonius Morellus, in elegantibus et pereruditis commentariis ad calendarium Ecclesie Constantinopolitanæ, tom. I, pag. 134 et seqq., his versibus confirmare nititur veterem fuisse consuetudinem, quod olim Christiani solemnem martyrum cultum a translatione navis suspensam fuerint: Quippe putat apud nostrates idem plane finis *legere corpora martyrum*, atque honores celestes martiri-

- 1020** Jam pace iustis reddita,
515 Altar quietem debitam
 Præstat beatiss ossibus.
 Subjecta nam sacrario,
 Imamque ad aram condita,
 Cælestis auram inuneris
520 **1021** Perfusa subius hauriunt.
 Sic corpus: ast ipsum Dei
 Sedes receptum continet,
 Cum Machabæis fratribus,
 Sectoque Isaie proximum.

- 515.** Altar, recessus, I.
517. Subjecta, membra, I.
519. Auram, gratiam, I.
520. Perfusa, scilicet cælesti gratia, I.
521. Corpus, locus, I.
525. Ihs, Machabæis, I.

- A 525** Simplex sed illis contigit
 Corona pœnarum: quibus
 Finem malorum præstitit
 Mortis supremus exitus.
 Quid tale sector ausus est?
530 Truncata nunquid corporis
1022 Segmenta post terram feris
 Obiecit, aut undis dedit?
 Num Machabæi martyris
 Linguam tyrannus eruit,
535 Raptamve pellem verticis

GLOSSÆ VETERES.

- 527.** Malorum, laborum, I.
528. Supremus, norissimus, I.
529. Sector, Isaia, I.
531. Segmenta, partes: proprie sunt vestes mulie-
 bres, sed non in hoc loco, I., Val. A.

COMMENTARIUS.

bus vite decernere. Advertit sic a Prudentio utramque sepulcrum memorari, ut priore iusta mortuo persolvat, posteriore summum honorem martyri habitum facile intelligatur. Quam interpretationem libens exposui, ut eam teneant quibus probetur: acute enim excogitata ea est. Sed Prudentius nihil, ut puto, aliud vult, nisi S. Vincentio non potuisse honoris erigi altare persecutionis tempore, quod, pace reddita, erectum fuerit: cum interea eum Christiani pro martyre haberent et colerent, cuius reliquias, etiam dum viveret, reservarunt, ut suis posteris essent tutamen. In Actis id luculenter expressum est: Itaque propter gentium furorem non valentes cum digno reuerentia tumulare cultu, ad quandam parietem deulerunt basilicum sepeliendum. Tandem autem cessante perfidiorum crudelitate, ac fidelium crescente devotione, beatissimus martyr ad sepulcrum honorificentiam inde levatus, digna cum reverentia deportatur, et sub sacro altari extra muros ejusdem civitatis Valentie ad quietem reponitur. In actis S. Saturnini: Tumulariam (al. tumultuariam) eo tempore meruit sepulcrum, scilicet propter furorem gentilium. S. Valerium, qui non diu post S. Vincentium obit, templum S. Vincentii sui diaconi nomine erigi in oppidulo Aneto curasse lectiones officii proprii Hispanici referunt: quod monumentis antiquis non confirmatur.

515. Rat., quietam, sed correctum quietem. Ald., debitum, videlicet altar debitum. Giselinus ita ediderat, sed correxit debitam, quod habent codd. vetustiores nostri et Heinsiani.

517. Chamillardus ait Prudentium accepisse sacrarium pro pastophorio seu secretario, nempe illa templi parte ubi sacra reponuntur, et ubi sunt sancta sanctorum. Sed cum sacrarium significet etiam altare, de altari potius id accipio, de quo paulo ante Prudentius, et cui ossa SS. martyrum subijci, testatur in fine Eulalie et octodecim martyrum Cæsaraugustanorum.

518. Vatt. A, B, Mar., Rat., Prag., jam jamque ad aram. Mellius imamque ad aram. Alex. a prima manu, tumumque ad aram, minus apposite. Videtur innuere Prudentius distinctionem inter aram et altare, et corpora sanctorum fuisse condita sub altari, et non sub ara, sed ad aram subter humum. Vide comment. ad vers. 170 Passionis Hippolyti.

519. Nebrissensis, Chamillardus, Cellarius explicant ossa martyrum integra manere conservata divino munere. Teofilius multo melius intelligit de sacramento eucharistie, quod in altari et super ossa martyrum peragelatur. Vide comment. ad hymn. S. Eulalie vers. 215. Existimo etiam Prudentium a ludere ad foramen vel foramina quæ in superiore parte sepulcrorum SS. martyrum aperiebantur, per quæ

oraria, nardus, et oleum immittebantur, ut per contactum tumuli virtus miraculorum manifestior redderetur: quasi vellet Prudentius eam virtutem e cælestis muneris, sive eucharistie aura effluere. S. Paulinus in fragm. Natalis incerti, sive 9: Et fecit a veteri tumulus absconditus ævo, Vinea tamen, vegetante Deo, membrisque superstitis Gratia divinum spirantia martyris ossa Clarificat populus, merito vivente sepulti; et Natali 15, de sepulcro S. Felicis: Ista superficies tabule gemino patet ore, Præbens infusæ subjecta foramina nardo: Quæ cineris sancti veniens a sede reposita Sanctificat medicans arcana spiritus aura. In hymno S. Hippolyti de ejus sepulcro, Balsama diffundunt, fletibus ora rigant.

520. Ald., Gis., subter. Weitz. cum plerisque mss., subtus. Cellarius ad vocem PERFUSA allegat vers. 151 Fructuosus, Et perfusa mero leguntur ossa: quod jam indicaverat Barthius lib. LXI, cap. 9 Ald. A. in eo hymno sermo est de ossibus nondum sepultis: nunc de ossibus sacrario subjectis.

525. Lib. II Machab., cap. VII, historia, et mors septem horum fratrum describitur qui Machabæi dicii sunt, quod in eo libro narratio de eorum tormentis et obitu continetur. Confer in Romanus vers. 751 et seqq.

524. Alex. scribit Isaia cum Weitzio et aliis. Ald., Gis. prima ed., Fabr., secto sine que. Isaia propheta serra lignea dissectum fuisse, constantissima est Judæorum traditio, quæ pluribus auctoritatibus Justinus, Origenes, Lactantius, Basilii, Hilarii, Ambrosii, Hieronymi, et aliorum Patrum confirmatur. Adis interpretes ad vers. 57 cap. XI. Epist. Apostoli ad Hebræos: *Lapidati sunt, recti sunt*, etc. Hoc notatur discrimen inter proximum et vicinum, quod proximus is dicitur quo nemo est vicinior, vicinus vero potest non esse proximus, si alius sit vicinior. Plautus, Terentius, Cicero, et alii eleganter conjungunt vicinus proximus; potest enim aliquis esse proximus, et non vicinus, ut apud Virgilium lib. V. *Proximus huic, longo sed proximus intervallo*. Interdum hoc discrimen non observatur, et proximus ponitur pro vicino proximo.

525. Ald. vitiose, contingit.

522. Giselinus ait receptam scripturam esse aut rinclis dedit, sed non sine gravi mendo: fortasse ita erat in editione Daveniensis, quam non vidimus: ita certe est in Sich. et Fabr., sed in Aldo clare legitur aut undis dedit.

535. Ald., Gis. prima ed., nam pro num. Weitzius pro nam citat Fabricium, qui tamen legit num. Id unice verum est.

535. Wiom. supra, Gis. ad oram, raptamve. Mellius raptamve. Pellis rapta proprie est viventi adlu-

- Avibus cruentis obtulit?
Tu solus, o bis inclyte,
Solutus brabii duplicis
Palmam tulisti: tu duas
510 Simul parasti laureas.
In morte victor aspera.
Tum deinde post mortem pari
Victor triumpho proteris
Solo latronem cor, ore.
515 Adesto nunc, et percipe
1023 Voces precantum supplices,
Nostri reatus efficax
Orator ad thronum Patris.
Per te, per illum carcerem,
550 Honoris augmentum tui,
Per vincula, flammam, ungulas,
Per carceralem stipitem.
Per fragmen illud testium,
Quo parta crevit gloria,

558. Brabii, muneris vel mercedis, l.
540. Laureas, coronas, vel victorias; laurus enim pro corona ponitur, l.
541. Victor, scilicet tu,
552. Stipitem, per nervum, cippum, l.
555. Te-teum, teste enim confringebantur subitus martyrem, ut durius jaceret, l.

- A 555 Per quem tremientes posteri
Exosculamur, lectulum:
Miserere nostram precum,
Placatus ut Christus suis
Inclinet aurem prosperam,
560 Noxas nec omnes imputet.
Si rite solemnem diem
1024 Veneramur ore et pectore:
Si sub tuorum gaudio
Vestigiorum sternimur:
565 Paulisper huc illabere,
Christi favorem deferens,
Sensus gravati ut sentiant
Levamen indulgentiae
Sic nulla jam restet mora,
B 570 Quin excitatam nobilis
Carnem resumat spiritu,
Virtute perfunctam pari.
Ut, quæ laborum particeps

GLOSSÆ VETERES

554. Parta, syncope, l.
561. Diem, suum diem, l.
562. Ore et rectore, laude et voto, l.
566. Favorem, auxilium, l.
572. Perfunctam, servilem, l.
575. Quæ, caro, l.

COMMENTARIUS.

detracta, ut apud Senecam, *Fibra vivis rapta pectoribus*; apud Virgilium, *Viscera visis eripuit*. Vide Brissonium de Formulis pag. 23, qui plura veterum exempla profert, et monet ideo rapi exta, ut exspirant adhuc ei palp tanta consuli possent.

557. In nonnullis vulg. irrepsit error obis pro o bis: ansam debet Aldus, qui aut sic edidit, aut non satis clare divisit. Nebrissensis jam legit o bis, et legerant etiam alii ante Barthum, qui hujus correctionis ignarus aliam aggressus est lib. lxi, cap. 9 Advers. Sic ergo legit: *Solutus tu obis bis inclyte*. Lectio codicum retinenda est.

558. *Brabium* est victorie præmium. *Bracium* malunt recentiores, et Chamillardus ait corrupte dici *bracium*: ita tamen in vulgata legitur, neque tam corrupte quam videtur Chamillardo. Alii scribunt *brabium*, alii *bravium*, sed a Græcis, a quibus ad ecclesiastico scriptores ea vox devenit, scribitur *βραβειον*.

544. *Latronem* intelligo Datanum potius quam dæmonem, ut nonnulli interpretantur. In hymno octodecimo martyrum, vers. 186, *Ambo conf-ssi Dominum steterunt Aerier contra frem tu latronum.*

548. Cellarius opponit, soli Christo id convenire. Verum doctrina et intercessio sanctiorum non a grammaticis, non a Cellario et usque gregalibus petenda est, sed a Prudentio ejusque aequalibus SS. Patribus, qui omnes ita loquuntur.

549. Precandi formula poetis oratoribusque valde familiaris.

552. Cifanius verbo Robur putat carceris stipitem a Prudentio vocari ecculeum. Sed ex epitheto *carceralis*, et ordine narrandi supplicia constat, carceralem stipitem esse lignum vel cippum, ut ait glossa, cui pedes fuerunt inserti. Vide supra comment. ad ver. 251.

555. Heinsius cum Ald., Oxon., Sich., per quem: quod a Weitzio non debuisse mutari, desinit Heinsius. At Weitzius fidem potiorum codicum secutus est: nam legunt et quem Vatt. A., B., P., Q., Alex., Mar., Rat., Prag., alique; neque Heinsius codicem ullum us. allegat, excepto Oxonio. Elegantius tamen est per quem, magisque superioribus coherens.

556. Lectulum in quo S. Vincentius jacuit, religionis causa conservatum fuisse, non leve argumentum est curæ veterum Christianorum in reliquiis martyrum comparandis et caute custodiendis. Ex quo facile respondetur querentibus qui fieri potuit ut tot et ex tam prietis temporibus reliquiae martyrum ad nos et nunc successione devenerint.

561. Formula similis precandi apud Græcos Latinosque sæpe occurrit. Terentius in prolog. *Hecyr.*, *Si nunquam avaræ stultit præmium arti meæ.... Sinite imperare me.*

562. Brevior. Moz., *veneremur*: lege *veneramur*, ut postea sternimur.

565. Vat. A., Mar., Rat., Weitz., *gaudia*. Plerique, et a veteres, *gaudio*.

565. Fabr., Sich., Gis., *huc tu illabere*. Concinnius Aldus et mss., *huc illabere*.

567. Vat. B., Rat., Mar., a prima manu, et nonnulli apud Weitz., *sensu*.

568. Mar. pro div. script., *solumen indulgentiæ*.

569. Mar., Rat., Weitz. cum suis, *restat*. Ald., Gis., et plerique scripti, *restet*, quod probum est. Nam particula *sic*, cum post preces ponitur, optativum modum importat. Idem Prudentius in Hippolyto, postquam Valerianum episcopum rogaverat ut festum Hippolyti diem in sua diocesi celebraret, vers. 259 et seqq. ait: *Sic te pro populo, cujus tibi credita vita est Orantem Christus audiat omnipotens*. Ac vide felicissimam poetæ venam, et nota quid Valeriano optet, quid Vincentio. Nam ex unione corporis cum anima in die iudicii completam hominis gloriam consurgere certum est, et ipsi animæ gloria aliqua accidentalit, ut theologi loquuntur, in resurrectione corporis accedet. Mariæ, qui in suo codice legerat *restat*, colligebat Prudentium in ea fuisse opinione, in qua multi alii Patres, adventum Domini et diem extremi iudicii proximum esse.

570. Brevior. Moz., *cum excitatam*.

571. Pragensis trajicit hos versus, primum ponit *Virtute*, tum *Carnem*.

572. Nonnulli vulg. male, *perfuncta*.

575. De resurrectione corporis vide hymnum Ex-

- Commune discrimen tulit,
575 Sit et coheres gloria
Cunctis in ævum sæculis.

VI HYMNUS.

BEATISSIMORUM MARTYRUM FRUCTUOSI EPISCOPI ECCLESIE TARRACONENSIS, ET AUGURII, EULOGII QUE DIACONORUM.

1025 Felix Tarraco, Fructuose, vestris

1026 Attollit caput ignibus coruscum

Levitis geminis procul relucens.

Hispanos Deus aspicit benignus,

8 Arcem quandoquidem potens Iberam

Trino martyre Trinitas coronat.

574. Tulit, passa est, l.

1. Tarraco, civitas. — Fructuose, vocativus, l.

5. Quandoquidem, quia, quoniam, l.

7. Æthram, cælum, l.

8. Superbum, nobile, l.

GLOSSÆ VETERES.

- B 10. Præcius, ostendens viam, l.
15. Accitus, vocatus, l.
14. Forum, concilium : pro loco judiciali posuit, l.
18. Ultro, sponte, l.
19. Quis, aliquis, l.

COMMENTARIUS.

requiarum. Post hunc S. Vincentii hymnum in Vat. A sequitur hymnus in honorem decem et octo martyrum Cæsaraugustanorum, in Vat. B. Passio S. Laurentii.

Inscriptio desumpta est ex Mar. et Rat., in quibus hic hymnus ponitur post hymnum S. Eulalie. In Vat. A Hymnus in honore beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi, Augurii, et Eulogii : ubi ponitur post hymnum octodecim martyrum. Aldus, Ode in laudem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi Ecclesie Tarracensis, et Augurii, et Eulogii diaconi. Aldus scribit Tarracensis, et mox vers. 4. Tarraco. Heinssius, Hymnus in honorem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi Ecclesie Tarracensis, et Augurii, et Eulogii diaconorum, et notat pro Augurio in Ambr. legi Augurii, in Ox. Auctorii. Weitzius nobiscum fere facit. In Alex., post passionem Agnetis, Finit Passio Agnetis. Incipit hymnus in honorem, etc., ut in Heinssio. Parrhasius, Hymnus in laudem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi Tarracensis, et Augurii, et Eulogii diaconorum. Et deinde etiam scribit Augurii; sed in emendatis alii quosdam legere Auguri. Heinssius monet in martyrologio xxi cal. Septembr. celebrari natalem SS. Julii, Juliani, Vincentii, Auguri, et Eulodii ex codice vetustissimo, teste Holstenio in annotationibus ad eum locum. Verum hi diversi videntur esse a S. Fructuoso et sociis, quorum festum agitur die 21 Januarii. Acta ad eum diem a Bollandianis exscripta pro authenticis habuit Ruinartius, et S. Augustini Prudentique auctoritate confirmavit. Ruinartius ea edidit aliquanto auctiora ex codd. mss. Neque ista sunt martyrum Hispanorum antiquiora aut sinceriora Acta. Martyrium eorum refertur ad ann. 259 diem 21 Januarii, quæ in soliam 6 incidit. De his sanctis eorumque reliquiis dixi in Hymnodia Hispanica ad diem 21 Januarii. Eos Tarraconenses fuisse Nebrissa et Chamillardus affirmant; sed neque ex hymno Prudentii id colligitur, neque ex Actis sinceris constat. Florezius, tom. XXV Hisp. sacr., tract. 65, cap. 2, arguit eos fuisse Tarraconenses ex quibusdam verbis officii Gothici, ubi satis clare id exprimitur; et quia Prudentius hymn. 4 Perist. dixit: Tu tribus geminis ciuitatem pulchram Offers Christo, gentrix porum Tarraco, etc. Certe hi sancti inter illos recensendi sunt quorum patriam Prudentius in eorum hymno non expressit: neque alia de causa Tarraconem celebrat, nisi ob martyrium, ut ex primis versibus liquet. In Breviario Mozarabico die 21 Januarii totus hic hymnus legitur, ubi versus quaterni, et quaterni per strophas distinguuntur. Prima strophæ quam sit depravata facile perspicies, si cum Prudentio conlitas; ita enim in eo breviario est de-

A Ardens Augurius enpessit æthram :
Nec non Eulogius simul supernum
Christi lucidus ad sedile tendit.

40 Dux et præcius, et magister illis
Ad tantum decus ex episcopali
Clarus nomine Fructuosus ibat.

Accitus quia præsidis repente
Jussu venerat ad forum sacerdos

15 Levitis comitantibus duobus.

Inde ad carceream viros catenam
Passus sanguine carnifex trahabat :

1027 Gaudet currere Fructuosus ultro.

Ac ne quis socios timor feriret,

scripta : Felix Tarraco, Fructuose vestris, Adiolit caput ignibus chorus Cum levitis geminis procul relucens. His piis nos Deos adaspicit benignus. Viles upani dictionem coruscum corruptam esse, et divisam in duos versus chorus Cum et ex Hispanos tres voces socias His piis nos, ut alia omittam.

1. Egm. vitiose centris pro vestris.

2. Egm. mendose, coruscum. Urbes caput habere a poetis dicuntur. Virgilius Ecloga 1, Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes. Vide infra vers. 145, Quo nostræ caput exultatur urbis. Pulchre autem caput coruscum ignibus, et relucens geminis levitis, quandoque dem de martyrio per ignem agitur.

7. Ald. et Brevior. Moz., capescit. Videtur innuere Prudentius, Augurium veluti vi ignis capessere æthram; quoniam ea virtus olim igni tribuebatur, ut in æthram tenderet.

8. Parrhasius, Thuan., Egm., Heinss., Weitz., Pal., Hailsbr., Bong., Alex., Vatt. A, P, Q, superbum, quod approbant recentiores, quia apud Virgilium exstat fores, et sedes superba, et apud eundem Prudentium vers. 825 Psych., Gradibus regina superbis decorata. Ald. magis et re videtur esse tendere ad supernum sedile. Et supernum quidem legunt Vat. B., Urb., Mar., Ald., Breviar. Mozar., Gis., Fabr. et alii. Mox vers. 26, Ad superna cæli; et ver. 97, Celsa scandere contigit Tonantis.

10. Mar., minister, ad oram pro div. script., magister: sed utraque vox præcius et minister facta recentiori manu, abrais prioribus.

12. Tria epitheta ex igne desumpsit ardens Augurius, lucidus Eulogius, clarus Fructuosus.

15. Weitzius cum aliis, ascitus. Vat. A, qui a: legendum quia.

16. Ald., inde et carceream, male.

17. Ald. corrupte, carnis extrahabat. Hymno super., vers. 99 et 100, lictores dicuntur reorum carnisbus pasti; hymn. 4 Cath., vers. 167, de aquila, Sanguis pasta cui cedit avis; lib. 1 in Sym. vers. 383, Sanguis pasta voluptas. Claudianus, lib. 1 Stilic. vers. 14, Panis hominum, vel sanguine pasti. Cicero in Phil., Versatus in bello est, saturavit se sanguine. Chamillardus nomina carnicum recenset ex Martyrologio Hispano. In Actis hi recensentur beneficiarii, sive ap-piores, in exponunt Bollandiani : Aurelius, Festus, Elin., Pollentius, Donatus, et Maximus. Beneficiarii ex ses o dicebantur milites qui vacabant muneris beneficio, ex aliis imperiales ministri, ex aliis satellites prætoris, qui a munere illos plebis vacabant.

19. Ald. mendose, socio. Vat. A supra pro div. script., socios audiret. Sed melius est feriret, ut cum dicitur, Magno percussus timore. Bernmann in intro-

- 20 Præceptor venemens eundo firmat,
Incenditque fidem calore Christi.
Mecum state, viri, vocal eruentus
Ad pœnam coluber Dei ministros:
Ne mors torreat, est parata palma.
- 25 Carcer Christicolis gradus coronæ est,
Carcer provehit ad superna cœli,
Carcer conciliat Deum beatiss.
His dictis, adeunt specum reorum.
Exercent ibi mysticum lavacrum,
Et purgamen aquæ stupent tenebræ.
- 1028 Sex hic continuis latent diebus,
Tandem stant trucis ad tribunal hostis,
Fratres tergeminos tremunt catastæ.
Iudex Æmilianus imminet,
- 35 Atror, turbidus, insolens, profanus,

- A Aras dæmoniæ coli jubebat.
Tu, qui doctor, ait, seris novellum
Commenti genus, ut leves puellas
Lucos destituant, Jovem relinquant.
- 40 Damnes, si sapias, anile dogma.
Jussum est Cæsaris ore Gallieni,
Quod princeps colit, ut colamus omnes.
- 1029 Hæc sœnti placidis refert sacerdos:
Æternum colo principem, diernum
45 Faciorem, dominumque Gallieni:
Et Christum Patre prosumat perenni,
Cujus sum famulus, gregisque pastor.
Subridens ait ille: Jam fuisti.
Nec differt furor, aut refrenat iram.
- 50 Sævis destinat ignibus cremandos:
Exsultant, prohibentque flere vulgum.

GLOSSÆ VETERES.

20. Præceptor, magister. — Vehemens, savus contra vitia, l.
21. Calore, amore, l.
24. Palma, remuneratio, l.
25. Coronæ, decoris, l.
28. Specum, Ubi fures et alii mali includebantur, Rat,
29. Exercent, populos baptizant, l.
30. Purgamen, peccatorum, l.

35. Catastæ, eculei ardentes, lectus ferreus, l.
35. Insolens, superbus, l.
40. Damnes, necesse est: pro damna, id est, desere
— Si sapias, si aliquid sapias. — Anile, vetus, inane, l.
45. Refert, respondet, Mar.
46. Prosumat, natum, l.
50. Destinatus, adjudicatus, deputatus: destinatus est repellit: sed destinatus, deputatus, l.

COMMENTARIUS.

dict. ad liug. Lat., pro minor feriret ex cod. Pal. timor feriret. Torn., Sich. habebant minor: Latinius corrigebat minis.

21. Vat. A. Egm., Hailsbr., Pal., nec mors. Plei que ne mora. Breviar. Mozar., en pro est, non inconcinne.

25. Carcerem martyres lato et alacri animo adibant. Damasus de S. Agatha, Delicie cui carcer erat.

30. Ald., Hailsbr., Vat. Q., et, ut videtur, Alex., et purgamen aquæ cum Nomis. Ox., Alt., Thuan., Gis., Heins., Brev. Moz., et aliis. Vat. P. repetit mendose et purgamen aquæ aque. Urb., Parrhasius, Vat. B. Mar., Rat., Weitz., et purgamina quæ. Egm., Pal., Vat. A. cæpurgamen aquæ. De baptismo et sacramento penitentiæ id intelligit Chamillardus. Rogationum in carcere baptizatum Acta referunt: de sacramento alio penitentiæ non nisi divinando quis conjiciet. De carceris tenebris aniea Prudentius in Vincentio vers. 237 et seqq., et in Cypriano vers. 51 et seqq. Vide Sagittarium de Cruciatibus, cap. 2, ubi ostendit a tenebris dici consuevisse carceres antra, specum, barathrum.

35. Christiani olim fratres vocabantur, ut dixi ad vers. 75 hymni S. Laurentii. Aliæ conjecturæ ut hi tres martyres fratres dicantur, inanes sunt. Hoc etiam loco *catasta* sumitur pro patibulo in quo martyres erant comburendi, ut hymno I Peristeph. vers. 56, *Post catastas igneus*.

36. Vat. A a prima manu, et Rat. scribunt *Emelianus*. Alii *Emilianus*, alii *Æmilianus*. Hic Æmilianus præfecturam in Hispania gerebat anno 259, adeoque diversus est ab imperatore Æmiliano, qui anno 253 aut 254 occisus est.

36. Breviar. Moz. male, *dæmoniæcas*.

37. Gentiles id Christianis objiciebant et exprobrabant, quod mulieres et imperitos ad religionem Christianam pellicerent. Minucius: Qui de ultima sæce collectis imperitiis et mulieribus credulis, sexus sui facilitate labentibus, plebem profane conjurationis instituit. Vide quæ ad hunc locum notant Heraldus, Elmenhorstius, Wowerus.

39. Weitz. cum Hailsbr. scribit *distituant*. Lucos et montes præcipue ad deos suos adorandos ethnicis eligebant; idque innuitur Deuter. 12: 2: *Subvertite omnia loca in quibus coluerunt gentes quas possessori*

estis, deos suos super montes excelsos, et colles, et subter omne lignum frondosum.

40. Rat. a prima manu. Mar. supra pro div. scripti., Parthasius, damna, quod coniecerat Bigotius ex damnis in Ambros., quomodo etiam in Rat. supra. Plerique, damnes. Breviar. Moz. corrupte, Augusti dogma pro anile dogma. Lactantius, l. b. i. cap. 13: *Si enim feminæ sexus infirmitate labuntur (nam interdum isti muliebrem et anilem superstitionem vocant), viri certe sapiunt.* Et cap. 20: *Jam profecto ab anciculis, quas contemnant, et a pueris nostratibus error illorum, ac stultitia irridebitur.*

42. Vat. A, P. Alex., Egm., Hailsbr., Pal., Widm. supra, Gis., ut colamus, quod tenuit Heinsius cum Giselinio, nihil ex suis scriptis advertens. Vat. D, Q, Urb., Mar., Ald., Torn., Galland., Weitz., hoc colamus. Weitzius ait Aldum habere omne pro omnes. Mihi Aldus cum aliis omnes. Fabricius a Weitzio etiam citatur pro ut. Fabricius utrumque asserti ut et hoc: videlicet *Jussum est Cæsaris ore Gallieni, ut Quod princeps colit, hoc colamus omnes.*

44. Nebrissensis nihil mutandum censuit, sed suspicabatur *deorum* pro *dierum*, quod Chamillardo non displicebat, quasi diceret *deum deorum*.

46. Prag., Parrhasius, satim, contra metrum.

48. Ex Actis: *Æmilianus præces Fructuoso episcopo dixit: Episcopus es? Fructuosus episcopus dixit: Sum. Æmilianus dixit: Fuisti. Verbum energiam fuisti, ut apud Virgilium Fuitus Troes, scis Divum, et ingens Gloria Tencrorum. Vixi, vivimus. Prodentius in præfatione carminum Per quinquennia jam decem, Ni fallor, sumus. Plutarchus in Alexandro refert veterem gymnosophistam Alexandro interroganti, vivine an mortui plures essent, respondisse, Vivos: nam mortui ne sunt quidem. Hic gymnosophista irrideret phrasin abiit ad plures pro mortuis est. His loquendi modis fuisti, vivimus, sumus, sinem vitæ in-tare significatur. Hericus Allisiodorensis, lib. v, Vivimus, et jussus avi decurrimus horas.*

49. Rat., Parrhasius, repugnantio metro, furor pro furor. Prag., ut refrenet, non male.

51. Rat., vulgus. Acta narrat ab ipsis quoque ethnicis amatum fuisse Fructuosum: Quia talem amorem habebat non tantum a fratribus, sed etiam ab ethnicis.

- Quosdam de populo videt sacerdos
 Libandum sibi poculum offerentes:
 Jejunamus, ait; recuso potum.
 15 **1030** Nondum nona diem resignat hora:
 Nunquam convulsabo jus dicatum,
 Nec mors ipsa meum sacrum resolvet:
 Sic Christus sitiens crucis sub hora
 Oblatum sibi poculum recusans,
 60 Nec libare volens, sitim peregit.

- A Intrant interea locum rotunda-
1031 Conclusum cavea: madeis ferarum
 Multo sanguine quem furor frequentat:
 Cum spectacula perstrepuunt cruenta,
 65 Ac villis gladiatori ense duro
 Percussus cadit, et fremit voluptas.
 Illic flamman te pyra niger minister
 Ardens supplicium parare jussus,
 Construxit facibus rogam supremis.

GLOSSÆ VETERES.

55. Libandum, gustandum, l.
 55. Resignat, aperit, l.
 56. Jus dicatum, jejunium, l.
 57. Sacrum, jejunium, l., Mar.
 58. Crucis, passionis, l.
 61. Locum, amphitheatrum, Mar.

62. Cavea, amphitheatro, l.
 64. Perstrepuunt, personant, l.
 66. Fremit, gaudet. — Voluptas, aspiciendo, delectatio
 videntium talia, l.
 69. Supremis, altis, l. Maximis, Mar.

COMMENTARIUS.

55. Mar., Weitz. cum nonnullis satis, poculum ferentes. Baronius i Annal. ann. 34 ostendit veteres consuevisse eis qui ad mortem damnati erant, potum aliquem exhibere, quo a mente alienati sensu doloris carerent, ubi de myrrhato vino Salvatori olato agit, et hos versus allegat. Plura de hoc eodem argumento Joannes Tamaus de Salazar in Martyrologio Hispano.

54. Cum hi SS. Martyres die 21 Januarii passi fuerint, non aliud jejunium tunc occurrere potuit, nisi id quod veteres Christiani observabant feria 4, 6 et sabbato, ut dixi ad hymnum Jejunantium, et Post jejunium. Et erat certe jejunium, quod hora nona solvi poterat, ut vers. seq. exprimitur. Notandum est etiam veteres Christianos, dum jejunabant, abstinent se a potu vini.

55. De emijejuniu, quod in die stationis celebrabatur, hoc loco agi satis constat ex hora nona, quæ nominatur, tanquam tempus aptum ad solvendum jejunium. Ille enim erat mos catholicorum, cum Montanista stationem protraherent ad vesperam usque, de quibus Tertullianus, lib. de Jejunis, sive adversus Psychicos (ita erat Catholicos), cap. 10: *Eque stationes nostras, ut indignas, quasdam vero et in se verum constitutos nobis aliis nomine incusant, hoc quoque minus et ex arbitrio obsecundum esse dicentes, et non ultra nonam detinendum, de suo scilicet more. . . . De ipsa prima expostulandum unde hanc formam nona dirimendis stationibus præscribant. Rigatius legendum putat stationes nostras, ut indicatas: Priorius existimat Montanistas hoc loco impugnari a Tertulliano, non catholicos: quod nulla ratione confirmat. De hora nona, qui statio solvi poterat, plura habet Binghamus lib. xxi, cap. 5, § 3. Cassianus collatione 2, cap. 26: *Commodum satis et utile hora nona refectionis tempus indultum est.* Alardus Gazeus in notis advertit hoc refectionis tempus quasi ex gratia et indulgentia quadam fuisse indultum, eo quod primi monachi ad vesperam usque jejunarent. Hoc ipsum innuit Prudentius Cathem. 8, vers. 65: *Laxus ac liber modus abstinenti Ponitur cunctis.* SS. Basilii et Benedicti horam etiam nonam solvendi jejunii præscribunt.*

56. Baronius ad ann. 262, num. 65, putat Fructuosum hi verbi non innere consuetum jejunium, sed arcius et diuturnius nempe a feria 4 ad feriam 6; quia, ut constat ex Tertuliano, eo scopi persecutionum tempore, et urgente aliqua gravi necessitate, jejunia strictiora indicabant. Verum Prudentius satis clare jejunium stationis describit, et SS. martyres jejunium servasse non tam ex voto aliquo quam ex lege consuetudinis ecclesiastica, ostenditur ex nominibus quibus jejunium appellat, scilicet *jus dicatum, sacrum*: similiter in hymno Jejunantium, et Post jejunium vocavit *festum, victimum*. Idem confirmant Acta: *Cumque multi lex fraternæ caritatis eis of-*

B ferrent, uti conditi permixti poculum sumerent, ait: *Nondum est hora solvendi jejunii.* Agebatur enim hora diei quarta. Siquidem in carcere quatuor feri sollemniter celebraverant. Igitur sexta feria letus atque securus festinabat, ut cum martyribus et prophetis in paradiso, quem Dominus præparavit amantibus se, solveret stationem.

57. Sic hymno 3 Cath. Post jejunium: *Nona submissum rotas hora solem. . . . Solvimus festum.*

58. Prag., crucis sub ara.

61. Amphitheatrum describitur, quod veluti a duobus theatris constabat; et ea de causa dicitur locus rotunda cavea conclusus. Cavea dicebatur res quæ etiam arena appellari solebat, quod arena spargere, ut gladiatores facile laberentur. Cavea etiam nomen habebat carcer, ubi feræ detinebantur, et in circo gradus, unde populus spectabat, in quibus gradibus erat summa, media, et infima cavea. Cavea prima, seu ima, senatui et equilibus; media plebi; summa et ultima, feminis attributa, ut colligitur ex Seneca lib. xi de Tranquil. Antiquiores caveam de theatro dicebant. Lipsius lib. de Amphitheatro, cap. 2, auctoritatibus Tertullianus, Prudentii et similitum, probat de amphitheatro etiam caveam dici. Ruina amphitheatri Tarraconensis adhuc exstant, sed tunc tantum.

64. Chamillaridus notat spectacula gladiatorum a rege Theodorico omnino prohibita. At prohibita multo ante ab Honorio constat, ut dixi in comment. ad Hymn. lib. i contra Symm.

65. Latinus, ense duro.

66. Voluptatem peculiari significatione de spectaculis dici, notatum est in comm. ad lib. ii in Symm. vers. 1125. Illud nunc occurrit, Horatii versum in arte poetica, *Ficta voluptatis causa sint proxima veris*, intelligi posse de his quæ finguntur, ut in theatro representantur: nam de poemata theatralibus eo loci agit Horatius.

67. Aliam descriptionem pyrae ad martyres comburendos vile in Romano ver. 816 et seqq. Celeriter hujusmodi rogi extruebantur: ut enim refert Eusebius lib. iv, cap. 11, ex epistola Smyrnenium de S. Polyarpi martyrio: *Populus confestim ligna et sarmenta partim ex officinis, partim ex balneis incredibili celeritate comportabant; præcipue vero Judæis lacri animo, ut solent, operam suam in id conferentibus.*

69. Breviar. Moz., fascibus metri lex postulat facibus. Nebrissensis facies supremas intelligit ultimas in ordine apparandi. Cellarius ait posse supremis sumi pro feralibus, funestis. In rogo facies, quæ corpori cremando proximiores erant, et ultimæ cum corpore ardebant, dici poterant ultimæ, et quia pyra in altum erigebatur, summæ, et supremæ. Sed hoc loco Cellarii interpretatio magis aridet.

- 70 Qui dum corpora concremenda solvit.
1032 Ferventes animos amore lucis
 Fracto carceris expellere intro.
 Certant officii pii sodales:
 Plantis calceamenta dissolutis,
 75 Pronus deirahere studebat unus:
 Sed sanctus velat ora Fructuosus
 Inclinata premi. Facessite, inquit,
 Ne nostram gravet obsequela mortem.
 Atquin ipse meos pedes resolvam,
 80 Ne vestigia præpedita vinclis
 Tardis gressibus irruant in ignem.
 Cur lamenta rigant genas madentes?
 Cur vestri memor ut fiam, rogatis?
1033 Cunctis pro populis rogabo Christum.
 85 Vix hæc ediderat, relaxat ipse

- A
 Indumenta pedum: velut Moyses
 Quondam fecerat ad rubrum propinquans.
 Non calcare sacram cremationem,
 Aut astare Deo prius licebat,
 90 Quam vestigia pura fingerentur.
 Stabat calce mera, resultat ecce
 Caelo spiritus, et serit loquelam,
 Quæ cunctos tremefecit audientes.
 Non est, credite, pænna, quam videtis,
 95 Quæ puncto tenui citata transit:
 Nec vitæ rapit illa, sed reformat.
 Felices animæ: quibus pro ignem
 Celas scandere contigit Tonantis,
1034 Quas olim fugiet perennis ignis!
 100 Hæc inter rapidis focos crepantes
 Intrant passibus, et minantur ipsis

GLOSSÆ VETERES.

70. Qui, rogus. — Solvit, destruxit: per ignem in
 famillas, l.
 71. Lucis, cæli, l.
 72. Carceris, corporis. — Antro, corpore, l.
 73. Sodales, scilicet sui, l.
 77. Facessite, recessite, l.
 78. Gravet, impediatur. — Obsequela, hoc obsequium
 dicimus et hæc obsequela semina genere, sicut suasio
 et suadela sub una significatione, l.

• COMMENTARIUS.

70. Ald. mendose, *concremenda solvi*. Vat. B, Alex.,
 Mar., Parrhasius, *concremata solvit*. Heinsius ita etiam
 edidit cum Oxon., Thuan., Ambr. Recentiores Heins-
 ium sequuntur, excepto Gallandio, cui non placet
concremata. Legunt *concremenda* Vat. A, P, Q, Urb.,
 Breviar. Moz., Weitz. cum suis, Prag., alique vet.
 In Rat. ex *concremenda* correctum *concremenda*.
 Prag., *solum pro solvit*, sed nullus est sensus.

72. Vat. A, B, Alex. a prima manu, Mar., Prag. a
 prima manu, Rat., Widm., Hailsbr., Bong. a pri-
 ma manu, Thuan., Heins., *expediret*. Vat. P, Q,
 Urb., plerique Heinsiani, Ald., Parrhasius, Breviar.
 Moz., Weitz. alique, *expeditit*, quod tenuit Gallan-
 dius, quamvis non ei displiceret *expediret*.

73. Alex., Vat. Q, Mar., Prag., Rat., pii cum ple-
 ri-que edd. Aldus, Breviar. Moz., Parrhasius, Vat.
 P, Urb. aliq. e. *piis*.

74. Ald., Parrhasius, Breviar. Moz. scribunt *cal-
 cimenta*.

75. Is in Actis Augustalis dicitur Lector Fructuosi.
 76. In Mar. videtur prius fuisse *ora*, sed factum
 deinde *ore*, et in margine pro div. script., *ora*, quod
 solum verum est.

77. Ald. mendose, *premit*. Parrhasius corrupte,
ant est, si te, inquit, et ita quidem in plurimis exem-
 plaribus legi affirmavit in emendatis, sed scribendum
 censuit, *facessite, inquit*.

78. Mar., Prag., Vat. A, *ne nostram*.

79. Breviar. Moz. non recte separat *at quin*. Iudei
 ad adorationem nudis pedibus incedere solebant. Ea-
 dem fuit aliarum gentium consuetudo. Vido Brove-
 rium de Adorat. cap. 16, ubi probare contendit nu li-
 pedalia Hebræorum proprium festum non fuisse; et
 Christianos nonnullos in processionibus et crucis ad-
 oratione nudis pedibus incedere consuevisse ostendit. Vi-
 detur Fructuosus non coactus, sed libere id fecisse, for-
 tasse exemplo Moysis permotus, quod postea refertur.

83. Ald., ut *siem*. In Alex. videtur fuisse ut *fiam*.
 Vera lectio, certe communior codicum, est ut *fiam*,
 correpta prima in *fiam*. Alibi etiam corripuit Pruden-
 tius: ne simili modo fecerunt Arator, Tertullianus et
 alii. Gis. in 1 ed. posuit *siem*, quod in 2 ed. mutavit
 in *fiam*, scilicet scilicet arguens quod codicum

lectionem pervertissent. Cellarius notat quod *superati-
 tem*, et *victum* rogant, non mortuum.... Necdum illo ævo
 mortuorum invocatio invaluerat. Quis non rideat plum-
 beum hominis acumen? Semel occurrit quod vivum
 rogaverint, et inepè colligit, necdum illo ævo mor-
 tuorum invocationem invaluisse. Centies ait Pruden-
 tius rogari martyres vita functos a provinciis integris,
 et non propterea crevit, invaluisse illo ævo invocatio-
 nem mortuorum, ac vix fatetur, tunc coepisse. In hoc
 ipso hymno, vers. 145, præclara sunt hæc verba,
*Exsultare tribus libet pharisæis, Quorum præsidio fore-
 mur omnes Terrarum populi Pyreneorum*. Invalue-
 ratne illo ævo invocatio mortuorum? Erat quidem
 tunc in usu, ut nunc etiam es, ut Christiani sese pe-
 cibus viventium commendarent. Sed invocatio hæc
 viventium, sicut nostro ævo invocationi mortuorum
 non opponitur, ita neque ævo Prudentii, aut ante il-
 lud opponebatur.

87. Egm., *rubrum*: emenda *rubum*. Adisis com-
 ment. ad hymn. 3 Cath.

91. Ald., Gis., Urb., Alex. supra, Parrhasius,
 Breviar. Moz., *mero*. Plerique *mera*. Juvenalis satyr.
 6: *Observant ubi festa mero pede sabbata reges*. Bro-
 verius loc. cit. ait Juvenalem nugæ de Judæis pro-
 dere, qui potius quam ut nudipedes incederent omni-
 bus vestibus sabbatinis se inducunt, ut sabbatum
 vestium luxu honorarent. De hac voce merus vide
 comment. ad vers. 26 Apoth.

91. In Thuan., *credita pænna*.

95. Mariettus movet videndum an legi debeat *punc-
 ta*: nam in suo codice ita legitur discrete sine litura,
 in R. d. puncto, sed sub litura, et omnino videbatur
 fuisse puncta.

99. *Olim* de futuro tempore Virgilius lib. iv. Æn.:
Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore viret. Et lib.
 1: *Hunc tu olim cælo spoliis Orientis onustum Accipies*.

100. Prag. mendose, *nec inter*. Mar., *cremantem*,
 et ad oram eadem manu, *crepantes*, pro div. script.

101. Mar., Gis., Alex., ipsi. Plerique, ipsi: ut
 supra *tremunt catastæ*, sic nunc *minuantur* caminis ad
 robur animi demonstrandum: quod, ut Prudentius
 poetice, ita oratorie describit Ilarius in psalmum
 lxxv, num. 21: *Alii enim in vinculis carcerum gloriân-*

- Flammarum trepidantibus caminis.
Nexus denique, qui manus retrorsus
In tergum revocaverant rovinetas,
103 Intacta cute decident adusti.
Non ausa est colibere pœna palmas,
In morem crucis ad Patrem levandas:
1035 Solvit brachia, quæ Deum præcentur.
Priscorum specimen trium putares:
110 Quos olim Babylonienus per ignem
Cantantes stupuit tremens tyrannus.
Illis sed pia flamma tum pepercit,
Nondum temporis passionis apto,
Nec mortis decus inchoante Christo.
113 Illos cum delugerei vaporis ardor,

GLOSSÆ VETERES.

105. Notus, *ignamina*, l.
106. Cohibere, *constringere*, l.
109. Specimen, *figuram*, l.
111. Stupuit, *obstupuit*, l.
115. Vaporus, *calidus*, l.
116. Orant, *sancti*, l.

COMMENTARIUS.

tur, alii *caeli* in verberibus gratulantur, alii potestate irreligiosorum descenda felicium colla submitunt, plures in extractos rogos currunt, et, trepidantibus pœna ministris, ignem saltu devotæ festinationis insiliunt; alii in profundum demergendi non in aqua necaturus, sed in refrigerium æternæ beatitudinis decidunt, in Actis dicitur stipites, quibus martyres ligati fuerant, permansisse: adeoque Florentius poëtica locutione Prudentium censet, cum eos in ignem insiliisse narrat. Verum Acta exponi possunt de furea, quæ hæpe collo inserebatur, retortis in tergum brachiis enormi, qui in rogam insiliendi erant. Vido commentum ad vers. 851 in Romano.

102. Hailsbr., Bong. a prima manu, Gis. ad oram, crepantibus: melius *trepidantibus*.

103. Breviar. Moz., Teof., *retorsum*. Martyres comburendi stipiti, vel fustibus affligantur, vel clavis affligantur. Hinc Christiani dicti *semazzi* ab *aze*, vel stipite. Licet namque *armentarios*, et *semparios* appelleret, qui ad stipitem dimidii axis revincti armentorum ambitu excurrimus, ut ait Tertullianus in Apolog. cap. 30. Vide tabulam xvi. Hoc loco intelliguntur brachia in tergum retortis, antequam pyram ingrederentur.

104. Brev. Moz. male, *revocaverant*.

106. Vatt. B. Q. Prag., *pœna cohibere*, sed lex metri potest cohibere *pœna palmas*.

107. Veteres Christiani, dum orarent, brachia levabant et extendebant in morem crucis. Usitatum id quoque fuit ab Hebræis, ut ipse Prudentius cernit hymno 52 Cath. vers. 170, de Moyse: *Pansis in altum brachia*. ... Crucis quod instat tunc fuit. Vide vitam vers. 52 hymni 4 Cath. Victorius edidit Romæ 1760 veteris gemmæ ad Christianorum usum exscalptæ explanationem, ubi exhibet Despairæ imaginem, quæ a non penitendo artificis sæculi ix exscalpta Victorio videtur in sardoniche bicoloribus manibus, ita ut dixi, in formam crucis expansis, in speciem orantis, seu Deum deprecantis. Plures vetustissimas similes picturas, et marmorea toreumata Bosius, Aringhus, Ciampinius, Buonarrotius, Boldettus, Blanchinus, Bottarius, Broverius aliique illis rant.

110. Parrhasius *Babylonienus* minus bene. De hac historia trium puerorum dictum in Apoth.

114. Ald. scribit *inchoante*.

115. Breviar. Moz. contra metrum, *vapores*. Gis. 1 ed. *vaporis*. Chamillardus durum et barbarum esse pronuntiat *vaporis ardor*, neque apud alium occurrere *vaporis* pro *vaporifero*, nisi apud Prudentium. Verum ante Prudentium *vaporis* dixit Arnobius lib.

- A Orant, ut celer ignis advolarot,
Et finem daret anxii periculi.
Exorata suos obire tandem
Majestas famulos jubet, caducis
120 Missos corporibus, sibi que reddi.
Vidit præsidis ex domo satellites
1036 Cælum martyribus patere apertum,
Insignesque viros per astra ferri.
Quin et filiolæ monens herili
125 Ostendit aereis notam paterni:
Cælo vivere, quos forum peremit.
Hæc tunc virginibus palam videre
Per sudum meruit, parente cæco,

- B 120. Missos, pro *dimissos*, l.
121. *Domus*, familia, Mar.
125. Insignesque, *gloriosos*, l.
125. Notam, *signum*, lso.
126. Forum, *concilium*, lso.
128. Sudum, *serenitatem*, l.

vi, *Illud in rigoribus algidum, hæc vaporum*, ut aliqui minus bene legunt *vaporem*. Nemesianus clare eclog. 3. vers. 63: *Ter vitis, ter fronde sacra, ter thure vaporo Lustravit*. Et vapor pro calore apud optimos scriptores fuit, jam monui in hymn. S. Laurentii ad v. 515.

116. Vatt. A. B., *orant sancti* ut: non patitur metrum. Vat. Q. *advocaret*: supra recte, *advolare*.

117. Brev. M. x., *periculis*, contra metrum.

120. Prag., Gis. ad orant, Bong., Fabr., *missis*: alii, *missos*. Nelrissensis ex omni sibi, hoc est sibi ipsis. Mullus tamen sibi, scilicet ipsi Deo. Confer hymnum Exsequiarum.

C 121. Egm. scribit *satellis*. Hinc etiam patet animas piorum ex Prudentii sententia ad cælum erebi, cum nihil purgandum remanet. Chamillardus ait, hoc in loco nonnulla mutasse Prudentiam, quia in Actis legitur, Babylonium et Mydonium videri cælum apertum, præconem ex familia Emiliani filiam, quæ matri suæ Fructuosum et sororis in cælum emisse ostendebat. Verum optime Prudentia convenit cum Actis, quæ ita habent: *Apertumque est cælum, videntibus Babylon et Mydonio fratribus nostris ex familia Emiliani præsidis, qui etiam filie ejusdem Emiliani, dominæ eorum carnali, ostendebant sanctum Fructuosum episcopum cum diaconibus, adhuc stipitibus, quibus ligati fuerant, permanentibus, in cælum ascendentes coronatos. Cumque Emilianum vocarent, dcentes, Veni, et vide.... Cum Emilianus venisset, videre eos non potuit*.

126. Ambr., *quo foro*, ex quo Heinsius conjiciebat *quos foro*. Hoc loco forum accipi potest pro loco in quo rei supplicis afficiuntur: quod solebat fieri in foro ipso, in amphitheatris, in circis.

127. Mar. a prima manu, Prag., *hæc dum*, rursus recte. Virginibus pro virgine, ut apud Claudianum, carn. 18, lib. 1 in Eutrop., *Virginis ævolutis adit*.

128. Ald., Vatt. B. Q. Urb., Mar., Prag., Rat., Hailsbr. a secunda manu, Sirh., Gis., Ald., Widm. a prima manu, Weitz., *patente cælo*. Ambr., Alt., Thuan., Vat. A a prima manu, Vat. P. Hailsbr. a prima manu, *parente cæco*. Alex., Widm. supra, *parente cælo*. Vat. A supra, *patendo cælo*. Breviar. Moz. corrupte, *Perfidum meruit parentem cæcum*. In Actis legitur: *Emilianus veniens videre eos non fuit dignus*. Si Acta hæc Prudentium certe præcessissent, non dubium esset, quin hæc Prudentius respexisset. Alioquin *patente cælo* non est lectio contemnenda. *Per sudum* Virgilianum est lib. vii, *Per sudum rutilare vident*.

Ut crimen domini domus timeret.

- 130 Tum de corporibus sacris favilla
Et perfusa mero leguntur ossa,
1037 Quæ raptim sibi quisque vindica-

[bat.

Fratrum tantus amor domum referre
Sanctorum cinerum dicata dona,

- 135 Aut gestare sinu fidele pignus.

129. Domus, familia, l.

131. Mero, puro vino, l.

132. Raptim, velociter. — Vindicabat, acquirebat, l.

GLOSSÆ VETERES.

139. Cernuntur, quidam viri, l.

142. Honor, martyrum, l.

143. Excitatur, erigitur, l.

COMMENTARIUS.

129. Tibullus lib. iii, eleg. 7: *Felix, quicumque dolore Alterius discas posse carere tuo.*

130. In Breviar. Moz. desideratur de.

131. In proleg. num. 159 de hoc versu egi. In Actis: *Superveniente autem nocte ad amphitheatrum cum vino festinanter pervenerunt, quo semiusta corpora exstinguere. Vetere: reliquias corporum crematum vino lavant.* Virgilius lib. vi, *Reliquias vino, et bibulas lavere favillas.* Rogus ipse exstinguetur vino, et tunc amici aut propinqui ossa et cineres legebant. Vino veteri nonnullis usus probat versus Tibulli lib. iii, eleg. 2, de suis ossibus post obitum. *Et primum amoso spargant collecta Lyco. Legere ossa phrasia propria in funere: hinc oss. legum; et Martialis sensu ambiguo: Edent hæredes, inquit, mea carmina: quando? Tempus erit jam te, Sosibiane, legi.* Confer Tibullum lib. iii, eleg. 2. Ut autem cineres corporis combusti cum aliis rogi cineribus non permiscerentur, ita corpus in pheretra componebatur, ut extincto rogo reliquie illius discrete essent ab aliis cineribus. Constat etiam, adhibuit in funeribus nobilium genus lini quod non absutebatur, de quo Plinius lib. xix, cap. 1: *Regum inde funebres tunica corporis favillam a reliquo separant cinere.* Desiderius Heraldus Advers. 1, cap. 7, Kirchmannus lib. iii, cap. 6, la Cerdà, Comment. in Virg., aliique plura de hoc ritu congerunt. Exstat Joann. Ciampinii Dissertatio de incombustibili lino, sive de lapide amiano, deque illius illandi modo. Romæ 1691. Kirchmannus lib. iii, cap. 7, usum ejus lini non credit fuisse, et nugis similiora putat, quæ ali de amiano lapide narrat. Ad certum est, Romæ adhuc in vna quæ in Bibliotheca Vaticana exstat, hujusmodi sindonem amianti miræ magnitudinis asservari. Autè hos quinque annos Romæ etiam ad portam Capenam e regione monumenti Scipionum reperta est sindon asbestina, ossa humana continens.

132. Parthasius ita distinguit quique vindicabat Fratrum: *tantus amor.* Agobardus in carmine post obitum Caroli et Leidradi Prudentium imitatur: *Nec non Pantaleonis ossa raptim Tollunt cuncta simul, ligantque pannis.* In Martyrologiis rapere corpora martyrum sæpe occurrit: quo festinantium fidelium sedulitas declaratur. In Actis nostris, *festinanter*, et *mox, Eorumdem martyrum cineres collectos, prout quisque potuit, sibi vindicavit.*

131. Glis. 1 ed., *cinerem, perperam.*

135. De hac consuetudine colligendi ossa sæpius in sinum vide Heraldum et Kirchmannum locis cit. lino unum, quia ossa clauderantur, ad tunulum sinu exportabant. Tacitus de Agrippina in funere Germanici lib. ii, *Tunc ferates reliquias sinu ferret.*

136. Breviar. Moz. male, *sed et.*

137. Idem, *futuros; melius futuras.*

138. Idem, loco; *corrigere loca.*

139. Vat. A contra metrum, *stolis niveis.* Breviar. Moz. corrupte, *cernui pro cernuntur.* Chamillardus probabiliter putat ipsos tres martyres apparuisse. Prudentius sæpe martyres *candidatos* vocat. In Actis ita legitur: *Apparuit (Fructuosus) fratribus, et monuit*

Sed ne reliquias resuscitandas,
Et mox cum Domino simul futuras,
Discretis loca dividant sepulchris,
Cernuntur niveis stolis sinieti,

- 140 **1038** Mandant resitui, cavoque claudi
Mixtim marmore pulverem sacrandum.

O triplex honor, o trifforme culmen,
Quo nostræ caput excitatur urbis,

139. Cernuntur, quidam viri, l.

142. Honor, martyrum, l.

143. Excitatur, erigitur, l.

ut quod unusquisque per charitatem de cineribus usurpaverat restituerent sine mora, unoquoque (forte unoquoque) in loco simul condendos curarent. Amiliano etiam, qui eos damnaverat, Fructuosus pariter cum diaconibus suis ostendit se in stolis repromissionis, incipiens, etc. In codd. nonnullis mss. hæc adduntur: *Et mane factio mox Christiani omnes, qui reliquias sanctorum abstergerant, deferentes cum magno metu, ut summa testitia singuli narrantes visionem similem, in introitu ecclesie ad altari sancto, exsultantes in Domino honorifice sepelirentur.*

140. Breviar. Moz. male, *cadaveraque pro cavoque claudi.* Florezius id dictum putat per prolepsin, quia eo ipso di: martyrii vix fieri poterat, ut marmor adoraretur. Verum hujusmodi urnæ sepulchrales apud artifices scilicet paratæque in promptu erant, ut qui vellent, eas emerent. Hinc interdum occidit, ut in Chistianorum sepulchris signa ethnicorum propria appareant.

141. Brev. Moz. mendose, *Mixto marmori pulvere sa randa.* Vat. B, *mixtum* pro *mixtim*. In sepulchrorum monumentis occurrit interdum mixtis cineribus. De reliquiis copiose agit Florezius.

142. In Vat. A desideratur o post honor. Parthasius *lumen pro culmen;* et notanda est hæc varietas scripturæ, nam in principio ad Prudentium, attolli caput Tarraconis coruscum ignibus horum martyrum, nunc idem caput hoc lumine triforini excitari. Itaque, si mss. faveant, legat libenter *lumen.*

143. In hymno octodecim martyrum de quavis civitate, quæ martyre patrono gaudeat, vers. 13, *Obte da magno caput excitata.* Chamillardus nostræ urbis intelligit Casaraugustam, quia Casaraugusta erat in provincia Tarraconensi, cujus caput erat Tarraco. Hoc ipsum volnerat Barhiolomæus Leonardus Argensola in epist. ad Marianam. Non placeat hæc interpretatio, neque placuit N-brissensi, Cellario, Peverato, Teulio, innumerisque aliis, qui Tarraconem a Prudentio urbem nostram vocari dicunt, quamvis negent Tarraconem fuisse Prudentii patriam. Et Prudentius quidem redit ad sententiam primæ strophæ, et caput Tarraconis excitari intelligit. Paulinus ep. 4 ad Ausonium, *Et capite insigni despectans Tarraco pontum.* Et quamvis Tarraco fuerit caput provincie Tarraconensis, dubito an apposite dicatur caput uniuscujuslibet urbis in ea provincia contentæ, puta, Casaraugustæ, Calagurris. Nam caput dicitur caput corporis, non caput pedis aut brachii. Ab his qui aliter sentiunt exempla proferri desidero quibus Roma dicta fuerit caput Bononiæ vel Ferrariæ, aut Matritim caput Casaraugustæ vel Calagurris. Mozzius in versione Italica libri Peristeph. veram sententiam assecutus, ita reddidit: *O triplicato onor, trifforme cima, Per cui la città nostra erge la fronte Sublime più d'ogni città d'Iberia!* Hujus versionis memini in proleg. num. 121. Postea nactus sum exemplar ms. editioni peratum, ubi præmittitur Vita Mozzii, et de hoc opere id enuntiatur: *Come persona ecclesiastica gli cinque di tradurre in verso sciolto nella più forbita Toscana favella gl'anni intitolati di Leone di Prudentio insigne poeta cristia-*

- Cunctis urbibus emanens liberis!
- 145 Exsultare tribus libet patronis:
1039 Quorum praesidio foremur omnes
 Terrarum populi Pyrenearum.
 Circumstet chorus ex utroque sexu,
 Heros, virgo, puer, senex, ancila:
 150 Vestrum psallite rite Fructuosum.
 Laudans Augurium resultat hymnus,
 Mixtis Eulogium modis corequans;
 Reddamus prius pater camœnas.
 Illic aurata sonent in arce tecta:
 155 Blandum litoris exsistit inde murmur.

- A** Et carmen freta seriatâ pangan!
 Olim tempus erit, ruente mundo,
 Cum te, Tarraco, Fructuosus acri
 Solvet supplicio legens ab igni.
 160 Fors dignabitur et meis modelam
1040 Tormentis dare, prosperante Christo,
 Dulces hendecasyllabos revolvens.

VII HYMNUS.

IN HONOREM QUIRINI BEATISSIMI MARTYRIS EPISCOPI
 ECCLESIAE SISCIANÆ.

Insignem meriti virom

GLOSSÆ VETERES.

144. Iberis, *Hispanicis*, l.
 155. Camœnas, *laudes*, l.
 151. Illic, *ex una parte*, l.—Arce, *templo*, Vat. A.
 155. Illic, *ex altera parte*, l.
 156. Freta, *mare*.—Feriata, *otiosa*, *repercutsa*, l.

157. Olim, *quandoque*, l.
 160. For, *forte*, l.
 161. Prosperante, *propitiante*, l.
 162. Revolvens, *relegens*, l.

COMMENTARIUS.

no, che si danno ora alle stampe, i quali avea non poche volte fatti udire nelle accademie della sua patria con universale soddisfazione; e se morte non si fosse interposta, avea pensiero di continuarne la traduzione degli altri libri.

145. Bartholomæus Argensola loc. cit. videtur legisse *liber* pro *libet*, et ex verbo activo infinitivi modi *exsultare* verbum deponens modi imperativi: ita enim vertit Hispanice, *Alegrate pues, o ciudad libre, por tres patronos*; quoniam non video cui substantivo voluerit applicare adjectivum *liber*: nam si intelligatur civitas, deberet offerri *libera*.

146. Galland., Toræus., Bong., Fabr., *forentur*. Sed plerique mss. et edd. *foremur*, quod præferendum est.

147. Parrhasius male, *Pyrenæa per arva* pro *Pyrenearum*.

149. Weitzius alicubi invenit *heres* pro *heros*. Widm., Bong., Vat. B. Mar., Prag., Rat., Thuan., *ancila*. Parrhasius, Heinsius, Ambr., Teol., *ancilla*, quod in alio etiam codice reperit Heinsius. Schedæ Græviæ *ancila* mendose. Ab antiquis fieri *ancila* et *ancilla*. Sed usitatus et melius est *ancila* ab *ancula*; et *ancilla* habent Vat. A. Alex., Breviar. Moz., Ald., Weitz., Gis. et alii plurimi.

151. Mar., *hymnis*; supra recte, *hymnus*.

153. Alex., *amœnas*; supra, *camœnas*, probe. Non enim audiendus est Weitzius, qui cum Widm. a prima manu edidit *canenas*. Pro versibus camœnæ ponuntur.

154. Mar. a prima manu, in *acta*. Parrhasius corrupte, *inarchitecta*. Olim templorum tecta inaurata esse solebant: etiamnum Romæ præsertim hæc consuetudo obtinet.

156. De imagine vocis id accipitur. Cellarius advocat hoc illud Ciceronis, *Parietes gratias agere gestiunt*. Prudentius nauticæ genus cantus videtur innuere.

158. In Prag. ex *acri* non bene factum *acris*.

159. *Verius*, ait Cellarius, hoc Christo tribuisset. At hæretici nonnumquam advertere ad explicationem, et monent catholicorum. Prudentius addit, *Prosperante Christo*.

161. Parrhasius inter verba Prudentii propria numerat *prosperare* pro *favere*: sed ita locuti sunt Livius, Plautus, Tacitus et alii.

162. Nonnulli vulg., *hendecasyllabas*. Illi versus phalæuci per antonomasiam vocantur hendecasyllabi. De sententiâ hujus conclusiois vide p. olegom. cap. 19. Breviarium Mozarabicum alios versus addit, qui minime sunt Prudentiani.

Inscriptionem exhibui quam habet Alex. In Vat. A. eodem modo, sed in *honore*, et *Ecclesie Sescianæ*.

B Mar., *Incipit hymnus in honore sancti Quirini martyris, et episcopi Ecclesie Siscianæ*. Rat. ita, sed *Ecclesie Siscianæ*. Aldus, *Ode in laudem Quirini martyris episcopi Ecclesie Siscianæ*. Weitzius in honorem Quirini martyris et episcopi Ecclesie Siscianæ. Fabr., *Quirino martyri et episcopo Sisciano Illyrico*. Heinsius facit cum Alex. 3. In Egm., Rot., Ox., Torr., duobus et Alt. scribitur *Sescia* pro *Siscia*. In Vat. Q. Scitia. In Widm., *Suscia*, Prag., *Sescia*; Vat. A. B. Rat., *Suscia*; Mar., *Siscia*. Nomen *Siscia* aut *Syscia* confirmatur ex Ptolemæo, Strabone, Patereulo, Plinio, Antonini itinerario. Ambrosius in codice, cum seculi chronico, et ex martyrologiis multis in locis, *Siscia* civitas erat Pannoniæ superioris ad Colapis, et Savi confluentem, de qua Plinius lib. III, cap. 27. Nunc vicus est *Sisek* sive *Sissek* dictus prope Zagrabiam sedem episcopalem. Vide Geograph. ant. Cellarii. De Quirino ita Martyrologium Romanum die 4 Junii ex Prudentii hymno: *Siscia in Illyrico S. Quirini episcopi, qui sub Galerio præside pro fide Christi, ut Prudentius scribit, molari saxo ad collum ligato, in flum. n. precipitatus est; sed lapide supernatante, cum circumstantes Christianos, ne ejus terrentur supplicio, nece titubarent in fide, diu fuisset hortatus, ipse ut martyrii gloriam assequeretur, precibus a Deo, ut mergeretur, obtinuit. Idem ferè in Chronico Eusebii narratur a S. Hieronymo ad annum 310: Quirinus, episcopus Siscianus pro Christo gloriose interfecit. Nam manuali mola ad collum ligata, e ponte precipitatus in fluvium, diutissime supernatavit, et cum spectantibus collocutus, de suo terrentur exemplo, rix orans ut mergeretur, obtinuit. Vide notas Vallarsii et aliorum. Gregorius Thronensis. Beda, Usuardus, Ado, idem martyrum referunt, sed narratione et fide Prudentii nituntur. Bollandianæ ad diem 4 Junii memorant compendium Actorum, ex Prudentio fere acceptum, trium lectionum vicem præbens in die festo S. Quirini pro basilica S. Mariæ Traus Tiberim. Quisnam sit Galerius, sub quo dicit Quirinus martyrii pernam consecutus a Prudentio dicitur, querunt atque inter sedissent auctores. Acta quædam exstant apud Mombrinium in quibus narratur Quirinum a Maximo præside fustibus caesum, ad Aquantium Pannoniæ præsidem missum, a quo capitalis pœnæ sententiam subiit. Hinc Baronius et Chamillardus Galerium Prudentii intelligunt esse Galerium Maximinum cæsarem, qui Maximinus Daza est appellatus, et a Galerio Maximiano imperatore Orienti erat præfectus. Ruinartius opponit Maximinum in Actis memoratum non fuisse cæsarem: misit enim martyrem ad Amaratum, quod ipse jus gladii non haberet. Cellarius et T. oliv. addunt Maximinum illum Dazam nullo præditi insignem fuisse, cum cæsar, quod omnes mi-*

- 1041 Quirinum placitum Deo,
 Urbis mœnia Siscie
 Concessum sibi martyrem
 5 1042 Complexu patrio sovent.
 Illic sub Galerio duce,
 Qui tunc Illyricos sinus
 Urgebat dittonibus,
 Fertur catholicam fidem
 10 Illustrasse per exitum.
 Non illum gladii rigor,
 Non incendia, non feræ
 Crudeli interitu necant :

5. Fovent, colligunt, l.
 10. Exitum, mortem, l.
 15. Abluit, penitus, l.
 16. Refert, distat, vel differt, l.

- A Sed lymphis fluvialibus
 15 Gurges dum rapit, abluit.
 Nil refert vitreo æquore,
 An de flumine sanguinis
 Tingat passio martyrem.
 20 Æque gloria provenit
 1043 Fluctu quolibet nvida.
 Summo pontis ab ardui
 Sanctæ plebis episcopus
 In præceps fluvio datur,
 Suspensum laqueo gerens
 25 Ingentis lapidem mole.

GLOSSÆ VETERES.

17. An, utrum, l.
 20. Quolibet, utroque, l.
 21. Summo, summitate, l.
 23. Datur, jacitur, l.

COMMENTARIUS.

rabantur, renuntiatus est, neque Illyricum post, sed Orientem rexisse. Sed notandum Chamillardum statuer, sub Maximino Daza jam Cæsare passum Quirinum, non antequam Cæsar fieret. Mihi placet sententia Giselini, qui a Prudentio ait designari Galerium Maximianum, qui in Diocletiani locum allectus, Illyricum, Asiam et Orientem oblinchbat, tabulisque æreis de interitu Christianorum edicta proponebat. Maximus autem ille et Amandus de quibus Acta, præsidēs fuerunt sub Galerio Maximiano, ut aperte innuunt Acta a Bollandianis ad cod. ms. correctā : *Prementibus itaque Maximiani imperatoris legibus, Christianus infestabatur exercitus : per Illyricum vero Diocletianus sacrilegis præceptis in Christi populum hostiliter sæviebat, addito tyrannidi suæ alio Maximiano, in regno particeps, qui et suam rabiem, et Diocletiani per omnem Illyricum ostenderet. Fere tamen ad omnes provinciarum iudices nefandorum principum sacrilegi apices mittebantur, ut in templis demonum immolare cogerent Christianos.* . . . . . B. Quirinus episcopus Siscianus a Maximo præside jussus est comprehendendi. . . . . Post triduum autem Maximus Quirinum episcopum jussit ad Ananiam præsidem ad primam Pannoniam duci. Antea legebatur addito tyrannidi suæ Maximiano : Bollandiani ex ms. Vat. restituerunt alio Maximiano, quo Maximianus Galerius certo intelligitur. Ruinartius et Bollandiani ea acta pro sinceris habent; sed tam hi quam ille hymnum Prudentii addunt. In martyrologio Romano verba illa sub Galerio præside fortasse melius in hæc mutarentur sub Galer o imperatore, nam Prudentius ducem appellavit, ut imperatorem designaret, ut Honorium lib. ii in Sym., vers. 1114, *Te precor, Ausonii dux augustissime regni*, et duos fratres imperatores Honorium et Arcadium ibid. vers. 14, *Hæc ubi legatus : Reddunt placidissima fratrum Ora ducum*. Et in Romano de eodem Galerio vers. 31, *Galerius orbis forte Romani statum Ductor regebat*. Ruinartius, quem alii sequuntur, existimat Maximum præsidem vocari potuisse Galerium Maximum, adeoque apte coherere, quod Quirinus sub Galerio duce, ut ait Prudentius, et sub Maximo præside passus fuerit, ut Acta referunt. Id mihi minus probatur, Versu 1. Ald., Alex., Vatt. B. Q. Hailsbr., Thuan., Noms., Kat., Prag., Heins. et recentiores, meriti, ut cum secundo casu conjungatur adjectivum insignis. Alii, meritis, et nescio an melius, ut insignis pietate vel armis.

2. Mar., Widm., Vat. B., Prag., placidum : melius placitum.

3. Vat. B mendose, mania. De diversa ratione scribendi nomen Siscie dictum jam est ad vers. 4.

4. Alicubi inveni notatum confessum ex vet. cod.

5. An hæc verba complexu patrio innuunt Sisciam patriam esse Quirini, merito dubitari potest. Ex Actis

nihil constat. Ejus corpus, ut referunt Acta, in basilica ad [Scarabetsensem portam] fuit depositum. Sed cum Acta narrent non Siscie, sed in civitate Sabariensi passum Quirinum, hæc porta Scarabetsensis ad Sabariam videtur pertinere. Chamillardus narrat, postea, cum barbari Pannonias devastarent, Romam translatum fuisse, et inde Mediolanum per Angilbertum Mediolanensem episcopum. Ruinartius, ex Rudolpho scholastico in vita B. Rabani sæculo iv Benedict., part. ii, pag. 12, affirmat Roma in Germaniam translatum, et in celebri Fuldensi monasterio reconditum. Plura addunt Bollandiani.

7. Ex Virgilio i Æneid., Illyricos penetrare sinus.

11. Sagittarius cap. 6, de Cruciat. curiose observat sæpius conjungi a SS. Patribus in martyriis recensendis gladium, crucem, bestias, ignem, aliquando tamen unum, vel alterum ex hoc quaternario numero omitti, ut crucem a multis aliis, et hoc loco a Prudentio. Plures ipse auctoritates complentur.

C 15. Ablutus est Quirinus tanquam lavacro martyrii, quod baptismus sanguinis dici solet, et, ut explicat Prudentius, nihil refert, si vero flumine sanguinis quis abluatur, effuso scilicet sanguine pro Christo, siue alio modo mortem subeat. In officio ecclesiastico Martyrum sæpe fit mentio effusionis sanguinis, quanvis vere non fuerit effusus : quia perinde est, dummodo vitam pro fide martyri impenderit.

16. Vat. A, nihil.

20. Glossa unius Vat. apud Teolium, *Sanguine, an aqua humefacta*.

25. In editione Veronensi Ruinartii ex cod. Germanico ad oram *ingenti lapidum mole*, quod depravatum est. De hoc martyrio Lactantius, cap. 15 de Mortibus persecut. de Diocletiano : *D-mestici, alligatis ad collum molaribus lapidibus, mari merg-bantur*. Gallonius cap. 1 agit de ponderibus quibus martyres cruciabantur, et advertit Romæ adhuc asservari in basilicis SS. Apostolorum, atque Apostolicarum et Anastasii ad Aquas Salvias maximi ponderis lapides, nigricque coloris, rotundos, vel oblongos, ferream anulum saxo impactum habentes, quo funiculus ad ligandum et suspendendum ad pedes vel manus sublimē penduntium immittebatur : qui lapides orbicularia dicuntur a Josepho lib. de Machab. ad Polyblum. Eorum forma exprimitur tabula 5, lit. D. Probat etiam Gallonius post Baronium in notis ad martyrologium, hujusmodi globos lapideos inventos fuisse inferendorum crucientorum causa, non æstimandorum onerum gratia, ac diversos etiam fuisse ab illis ponderibus quæ lege 12 tabul. debitoribus exhibebantur. Ut autem vera hæc omnia esse concedam, illud querendum superest an hæc ipsa

- Dejectum placidissimo
 Amnis vortice suscipit,
 Nec mergi patitur sibi,
 Miris vasta nataibus
 50 Saxi pondera sustinens.
 Spectant eminus e solo
 Doctorem pavidı greges :
 Nam Christi populus frequens
1044 Riparum sinuamina
 35 Stipato agmine sepe-
 rat.
 Sed Quirinus, ut eminens
 Os circumtulit, heu ! suos
 Exemplo trepidos videt,
 Nil ipse proprii memor
 40 Inter stagna periculi.
 Confirmat pia pectora,
 Verbis mitificis rogans,
 Ne quem talia terreant,
 Neu constans titubet fides,
 45 Aut pœnam putet emori.
 Dicentem fluitantibus
 Amnis terga vehunt vadis :

- A
 Nec substrata profunditas
 Saxoque, et laqueo, et viro
 50 Audet sponte debiscere.
1045 Sensit martyr episcopus,
 Jam partam sibi præripi
 Palmam mortis, et exitus,
 Ascensumque negarier
 55 Æterni ad solium Patris.
 Jesu cunctipotens, ait,
 Haudququam tibi gloria
 Hæc est insolita, aut nova,
 Calcarea fremitum maris,
 60 Prona et flumina sistere.
 Scimus discipulum Petrum
 Cum vestigia tingeret
 Mortali trepidus pede,
 B Dextræ subsidio tuæ
 65 Subjecisse salum solo.
 Jordanem quoque novimus,
 Tortis vorticibus vagum,
1046 Dum fertur rapido impetu,
 Ad fontem refluus retro

GLOSSÆ VETERES.

46. Dicentem, scilicet hæc, prædicantem, I.
 52. Partam, paratam, I.
 59. Fremitum, sonitum, I.

60. Prona, currentia. — Sistere, retro fluere, I.
 65. Salum, mare. — Solo, pede, I.
 67. Vagum, velocem, I.

COMMENTARIUS.

pondera quæ nunc in basilicis Romæ, aliisque in partibus asservantur, instrumenta martyrii reipsa olim fuerint. Neque tamen inficior argumentum non leve peti vel ex hoc solo, quod cum epigraphæ id indicante ea pondera asservantur : præsertim si ostendatur hujusmodi inscriptiones idoneo antiquitatis testimonio fuisse appositas.

27. Aldus edidit *vertice*, sed correxit *vortice*. Hein- sius notat in suis esse *vertice*, et infra vers. 67 *verticibus*.

31. Teolius contra metri rationem, *suspectant*.

32. Roit., *ductorem*, quod non displicebat Gallan- dio, cum sequatur *greges*.

34. Sinuamen vox Prudentii propria, ut peccamen, et alia nomina similia, de quibus alibi.

36. Ald. minus bene, *ut eminus*.

37. Ald., Bong., Widm., Vatt. B, P, Q. Alex., Mar., Prag., Rat., Thuan., *suos exemplo*. Cellarius et Teolius affirmant mss. habere *suo exemplo*, non *suos exemplo* : de exemplo pro exemplo assentior ipsis. Heinsius solum ait magnam Scaligerum ad Eusebii Chronicon legisse *suo exemplo*, nam in Chronico dicitur *ne suo terreantur exemplo* ; in Aldo et Ambrosiano esse *tuos exemplo* (Aldus mutavit tuos in suos), ac veram scripturam in margine editionis Giselini- næ comparere. Giselinus certe edidit *suos exemplo*, et ad oram *suo exemplo*. Non video cur lectio codd. mss. deserenda sit *suos exemplo*, quæ plus dicit quam *suo exemplo* : exemplum enim intelligitur Quirini, etiamsi non exprimitur, et suos energice indi- cat *pavidos greges* Quirini. Itaque Gallandius retinuit *suos exemplo* trepidos. Alia lectio *suo exstat* in Vat. A. Chamillardus mendose edidit *hos pro os*, quem incaute secutus est Ruinartius.

42. Vett. edd., et multi mss. habent *mirificis*. Hein- sius ex suis scriptis, et in his Ambrosiano restituit *mitificis*, quo vocabulo alibi etiam utitur Prudentius. Ex optimis membranis idem Heinsius in Silio Italico lib. xii legit *mitificus* pro *horrificus*. In hoc hymno *mitificis* confirmant duo codd. quos Ruinartius, et quinque quos Teolius consuluit.

41. Nonnulli vulg., *ne constans*.

55. In martyrologiis et apud quosvis ecclesiasti- cos scriptores sæpissime palma tribuitur martyribus : quia apud Græcos et Romanos palma erat victoriæ insigne, et cap. vii Apocal., vers. 9, describuntur martyres *amicti stolis albis, et palmæ in manibus eorum*. Sacra congregatio indulgentiis et sacris reliquiis præposita, anno 1668 decrevit, *palmam et vas illorum (martyrum) sanguine tinctum pro signis cer- tissimis (martyrii) habenda esse*. Disputatum diu est an sola palma sit idoneum martyrii signum : nunc vero fere pro certo habetur solam palmam non consti- tuere certum martyrii indicium.

57. Nonnulli vulg., *gloriæ*, mendose.

59. Gis., *calcare et fremitum*. Alii, etiam ipse Gis. prima ed. sine et. Ultima in *calcare* producitur ra- tione cesuræ, et ob fr dictionis sequentiæ.

65. Nebrissa ait, *In quo posset ingredi, quasi in solo*. At solum hic accipitur pro solea seu planta pedis. Vide Catthem. 3 hymn. vers. 129.

67. Teolius explicat, *Instabilem ob frequentes vorti- ces*, et ita putat accipi posse Ammiani Marcellini verba de Druentia flumine, *vorticibus vagis intortum* lib. xv, cap. 10, quin necesse sit cum Valesio hanc lectionem sollicitare. Quæ quidem acute excogitata esse, non diffiteor. Sed puto Prudentium ex Horatii imitatione

vortices tortos dixisse undas repulsas a loco in quem feruntur, ut fluentem Jordanem describat. Horatius, lib. i, oia 2, de Tiberis inundatione : *Vidimus fluvium Tiberim, rectoris Littore Hetrusco violentæ undis, ire dejectum monumenta regis, Templeque Vestæ*. Bene *fluvium Tiberim*, nunquam enim magis est arena flavus et turbidus Tiberis (quanquam semper est tur- bidus) quam cum hujuscemodi inundat ones contin- gunt : quæ tum solent accidere cum, plurimis collec- tis aquis ex imbribus aut nivibus resolutis, præterea ventus ita ostiis fluminis est oppositus, ut undæ ejus repellat ac retorqueat. Hinc intelligitur quid sit *tortis littore* Hærusco violentæ undis, et in Prudentio *tortis vorticibus*.

- 70 Confugisse meatibus.
Hæc miracula sunt tuæ
Virtutis, Domine, ut modo
Suspendor, leve prænatans,
Summo gurgite fluminis,
75 Cum collo scopulum traham.
Jam plenus titulus tui est,
Et vis prodita nominis,
Quam gentilis habet stupor.
Absolvas, precor, optime,
80 Hujus nunc animæ moras.
Quid possis probat amnicus
1047 Qui vectat silicem liquor.
Hoc jam, quod superest, cedo,

- A Quo nil est pretiosius,
85 Pro te, Christe Deus, mori.
Orantem simul halitus,
Et vox deserit, et calor;
Scandit spiritus ardua;
Fit pondus grave saxum:
90 Corpus suscipiunt aquæ.

VIII HYMNUS

DE LOCO IN QUO MARTYRES PASSI SUNT, NUNC BAPTISTERIUM EST.

Electus Christo locus est ubi corda probata

1048 Provehat ad cœum sanguine, purgi
[aqua.]

GLOSSÆ VETERES.

70. Meatibus, transitibus, vel viis, Iso.
73. Leve, leviter, I.
76. Titulus, gloria, I.

- B 78. Hebet, stupet, timet, vel mollescit, ut non audeant, sicut prius, I.
83. Cedo, da, precor, I.

COMMENTARIUS.

72. Heinsius distinguit Domine. Ut modo, et post, vers. 75, traham! cum admirationis nota. Melius intelligitur ut significare sicut, scilicet sicut miraculum est hoc, quod modo, etc.

73. Rat., Mar., Vatt. B., Q. Gis., Weitz., suspendar. Vat. A., Alex., Thuan., Noms., Ambr., Heins., suspendor.

75. Mariett. mendose scopum traham. Acta habent: Jussit, sancto Dei sacerdoti, vel famulo molam ad collum alligari. Usuardus: Qui pro fide Christi (ut Prudentius scribit) ligato ad manum molari saxo in flumen præcipitatus, etc., quod alii etiam expresserunt. Fortasse hic error ex verbis S. Hieronymi natus est, qui manulem molam ad collum ligatam scribit. Nam ad manum molari saxo factum videtur ex manuali mola, sive, ut alii loquuntur, manuaris.

76. Mar., cum; supra, jam.

77. Oxon., jam vis pro et vis.

78. Vat. A., Rat., Mar., Sich., Iso., Weitz., Gis., hebet stupor. Scripti omnes Heinssiani, et alii nostri, habet. Tcolius solum vidit unum Vat. ubi est Quæ gentilis hebet stupor, quod fecit suum Weitzius. In Vat. Q est habet, et supra glossa id est, debet. Heinssii glossa facta est pro hebet.

81. Amnicus vox Plinii, Apuleii et aliorum.

83. Terentius, Plautus, Persius et alii usurpant cedo pro da.

84. Aliqui codd. nihil pro nil scribunt. Vat. P., quod nil est; Vat. Q., quo nil pretiosius: utrumque mendose. Post hymnum S. Quirini in Alex., Vat. B. et Mar. sequitur passio Cassiani, et post hanc De loco Baptisterii.

4. Ascripsi titulum ex Mar. et Rat. Ita etiam Vat. A., sed post est addit Calagoræ. Aldus, Locus ubi martyres passi sunt, quod nunc baptisterium appellatur. Alex., Incipit de loco, et alia, ut in Mar. Heinssius etiam consonat Marietto, sed post est adjungit Calagurri ex Oxonio. Egm. addit Calagorra, Hailshr. Calagurra. Fabricius, Hymnus imperfectus de loco duorum martyrum ubi nunc baptisterium est. Mihi perfectum videtur hoc poemation: sunt enim versus facti ut in aliquo baptisterio affigerentur, ut ego quidem puto, et inuit inscriptio in codice Florentino de quo dixi prolegom. num. 85 et seqq., Versus in laudem baptisterii duorum martyrum sanguine illustrati, vel, ut legitur in Urb., illustris. Quodnam fuerit hoc baptisterium quærunt interpretes. Giselinus, Weitzius, Chamillardus putant esse baptisterium in carcere Mamertino ubi SS. Processus et Martinianus baptizati sunt. Parum tamen id probabile videtur: nam Prudentius diserit ait eo ipso in loco duos martyrium tulisse, et in carcere Mamertino neque apostoli Petrus et Paulus, neque

Processus et Martinianus occisi sunt. Præterea in hoc carmine sermo est de baptisterio quod omnibus esset apertum dum scribat Prudentius. At Romæ baptisterium publicum erat ad S. Joannis in Laterano, in carcere Mamertino fuisse non constat. Weitzius ignorabat quam longe a Vaticano custodia Mamertina distet, cum affirmet baptisterium hoc fuisse locum Romæ in Vaticano prope custodiam Mamertinam. Fortasse voluit scribere in Capitolio. Cancellarius in dissertatione Italica de hoc carcere, jam ante a me laudata, cap. 17 testatur se carceris Mamertini, ad ecclesie usum consecrati, mentionem non invenisse antiquiorem ea quæ sit a Maphæo Veggio in historia antiquæ basilicæ Vaticanæ Eugenio IV dicata, ubi ait: E regione adicula B. Petri in carceribus sub arce Capitolii. C. Riscus affirmat nullum dubitanti locum jam esse quin de Calagurri sit sermo, postquam Heinssius ex Oxon. Calagurrim in lemmate posuit, adeoque opinatur hos versus statim post hymnum SS. Hemeterii et Celedonii esse reponendos. Verum jam ante Heinssium similem titulum in Egm. et Hailshr. Weitzius notaverat; neque satis firmum est quod ex hujusmodi inscriptionibus petitur argumentum, præsertim ubi variant codices veteres. Non enim liquet quæ et qualia lemmata Prudentius ascripserit. Adde in nullo codice hos versus cum hymno SS. Hemeterii et Celedonii conjungi. Baptisterium igitur quod laudat Prudentius, existisse Calagurri veterum codicum inscriptiones audent, sed non persuadent, siquidem non ab auctoris manu, sed ex alterius opinionione, qui ita existimaverit, videntur esse appositæ. Neque exploratum habeo an Calagurri eo ipso in loco ubi SS. Hemeterius et Celedonium passi sunt, baptisterium fuerit erectum: Itaque illud tantum affirmari potest hos versus factos in laudem baptisterii alicujus sive Romæ, sive Calagurri, sive quovis alio in oppido erecti ubi prius duo martyres pro Christo passi fuerant. Hujusmodi epigrammata ad ornanda baptisteria fieri solebant. Apud Ennodium lib. II, epigr. 20, In baptisterio Agello, ubi picti sunt martyres quorum reliquia condita sunt. S. Paulinus epist. 12 mittit ad Severum tria epigrammata quæ possent apponi baptisterio, a Severo duabus basilicis interposito, duo scilicet de picturis baptisterii, et tertium de ipso baptisterio, quod cum hoc nostro Prudentii conferri potest: est enim simillimum. Jam in 1 versu Egm. et Palat., Vat. P., Weitz., locus hic, ubi. Weitzius nullas glossas et suis codicibus huic hymno adjecit. Deant etiam in Vatt. plerisque glossæ veteres. Mariettus et suo codice adnotavit ad vers. 2, provehat -- id est, Christus.

Hic duo purpureum, Domini pro nomine cæsi, A
Martyrium pulchra morte tulere viri.

5 **1049** Illic etiam liquidus fuit indulgentia fonte,
Ac veteres maculas diluit amne novo.

Qui cupit æternum cæli conscendere regnum,
Huc veniat sitiens: ecce parata via est.

Ante coronati scandeant ardua testes

10 Atria, nunc lotæ celsa petunt animæ.

Spiritus ætherio solitus descendere lapsu,

Ut dederat palmam, sic tribuit veniam.

Haurit terra sacros aut fonte, aut sanguine ro-
[res,

1. Forum, civitas.—Hoc, forum, 1.

GLOSSÆ VETERES.

COMMENTARIUS.

5. In Aldo desideratur hic versus, quem se resti-
tuisse gloriatur Fabricius; sed jam exstabat in præ-
cedentibus multis editionibus. Gis. et Fabr. legunt
Christi pro Domini.

4. Liqueat in loco baptisterii martyres fuisse pas-
sos. Barthius in aliam interpretationem abiit, cui
Cellarius videtur adhaerere: scilicet lib. xlv, cap.
2, tradit veteres Christianos baptisterii reliquias
supposuisse, et hanc putat esse interpretationem
Apostoli I Corinth., cap. xv, vers. 29: *Alioquin quid
faciunt qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui
non resurgunt? ut quid et baptizantur pro illis?* Af-
fertque hos Prudentii versus, et epigramma, quod
nuper dixi, Ennodii. Et versus quidem Ennodii clare
affirmant in baptisteriis condita corpora martyrum:
*Conditor Armenius, superum qui dignus honore est,
Hic peperit fontem vivificantis aquæ. Rapta sepulturis
cunavit corpora pictor. Funera viva videns mors eat
in tunculum. Ilorum tamen iste locus complectitur ortus.
Quas paries facies, mens tenet alma fide. Addit
Barthius: Multa alia huc cumulari possint; sed nos
contenti sumus ex solis poetis illustrare locum Apostoli,
quos aliqui spernunt non pauci theologosophista, pri-
mum quia non intelligunt, deinde quia talia scire non
querunt, etc., concludit, ex hoc divino scriptore (Pru-
dentio) plurima ad Ecclesiæ veteris mores observari
posse. Duo tamen contra Barthium dici possunt;
primum, quo tempore Apostolos de baptismo pro
mortuis ea verba protulit, nondum videri fuisse ba-
ptisteria quibus reliquiae seu corpora martyrum fuis-
sent supposita. Alterum, in Prudentii his versibus
nihil omnino exprimi ex quo arguatur corpora duo-
rum martyrum certo esse in eo baptisterio condita:
nam Prudentius solum ait eo in loco martyrium tu-
lisse. Et, ut ego arbitror, sic corpora etiam ibi fuis-
sent sepulta, non id tacuisset Prudentius.*

6. Fortunatus æmulatus est Prudentium in hymno
de Resurrectione Domini: *Candidus egreditur nitidis
exercitiis undis, Atque vetus ritum purgat in amne
novo. Notavit jam pridem Giselinus, et post Giseli-
num alii. Dicitur amne novo, ut opponatur veteribus
maculis, et quia baptismus hominem renovat. Sic de
gratia baptismatis Apoth. vers. 880, *Christique inopem
nova gratia mundat: nam Christi gratiam veteres Chri-
stiani interdum antonomastice pro baptismo dicebant,
quod breviter inveni in comment. ad eum vers., et
veteribus inscriptionibus atque Actis martyrum uber-
rime posset confirmari.**

10. Hailsbr. a prima manu, tunc lotæ; melius
nunc lotæ.

11. Ald., Mar. a prima manu, Vatt. A, P, Alex.,
Urb., Gis., plures Heinisiani, æterno. Vatt. B, Rat.,
Prag., Weitz., nonnulli Heinisiani, æthero vel ætherio,
quod Giselinus etiam in nonnullis viderat, et rectius
putavit Heinisius. Defendi potest æterno, quia postea
eodem sensu dicitur *jugiter*.

Exundatque suo jugiter unda Deo.

15 Ipse loci est dominus, laterum cui vulnere utro-
[que

1050 Hinc cruor effusus fluxit, et inde la-
[tex.

Ibitis hinc, ut quisque potest, per vulnera Chri-
[sti,

Erectus gladiis alter, et alter a iuis.

IX HYMNUS.

PASSIO S. CASSIANI FORCORNELIENSIS.

Sylla forum statuit Cornelius: hoc Itali urbem

B 12. Mar. a prima manu, Rat., Vat., tribuat. Melius
est tribuat.

13. Rat., Mar. a prima manu, contra metrum, alit.
Mar. supra, haurit; ad oram, hausit. Alex. scribit
aurit.

14. Heinisius ex Thuan. restituit unda pro unda. Fa-
vet Alex., ubi etiam est unda. Sic etiam Cathem.
v, vers. 116, de humo, *Fundit fonticulis unda fugaci-
bus, rectius et concinnius quam unda*. Miratur aliquis
Chamillardum dixisse *Hactenus jugiter unda Deo*, cum
præcessisset Heinisius. Al Chamillardus sæpe ita loquitur,
verba Heinisii transcribens, quem in lectionibus
variantibus indicandis se secutum, in præfatione clare
monuit.

15. De duplici vulnere lateris abunde disseruimus
ad vers. 86 hymni ix Cath. Addere juvat locum a
Teolio indicatum, ex Actis S. Genesii inter opera S.
Paulini: *Cui unius baptismatis duplex gratia ex utroque
scilicet Christi latere et aqua, et sanguis parabatur*.
Rosweydhus suspiciat hanc hominim esse Paulini
Biterrensis episcopi, qui Paulino Nolano aliquanto
anterior. Papyrius Massonus in descriptione flumi-
nis Gall. eam tribuit Paulino Lugdunensi epi-
copo. Ab eadem opinione de duplici vulnere abhorre-
re non videtur Thomas Hurtado de Vero Martyr. reso-
lut. 35, digress. 2, sect. 8, ubi ait S. Augustinum
innuere utrumque Christi latus lancea perforatum
fuisse, de Temp. Barbar. cap. 8, *Per has angustias
portas pene jam totus mundus intravit*.

17. Weitz., prout quisque: plerique alii, ut quisque.

18. Ald., Galland., Torn., delectus. Alii, erectus.
Gis. prima ed., delectus; secunda ed., enectus mendo
typographico, quod correxit in emendatis, sed non
observavit Heinisius, qui contra sensum edidit enectus.
Agitur enim de martyribus qui gladiis evehuntur in
cælum, et de baptizatis qui aquis atria celsa petunt.
De baptisteriis Christianorum præter alios videri
possunt Lupinus alias laudatus, et Annibal Jegli ab-
bati Olivier-Giordani, *Dell' antico battistero della S.
Chiesa Pesarese. In Pesaro 1777*. Post hos versus in
Rat. et Mar. sequitur passio S. Romani.

1. Ita inscribitur hic hymnus apud Parrhasium.
Alex. similiter, *Finit Passio Quirini*. Incipit passio,
etc. Vat. A addit ad Valerianum episcopum, quod
mendose ex hymno Hippolyti ad hunc est translatum.
Rat. *Passio S. Cassiani martyris a Forcorneliensis*. Vat.
B, Mar. *Passio S. Cassiani Forcorneliensis* (sic). Al-
dus, *Passio Cassiani martyris*. Heinisius cum Alex. fa-
cit. In Mar., Alex. et alius hac passio ponitur statim
post hymnum S. Quirini. Duas hujus hymni versio-
nes carmine Italico factas et editas recensui in pro-
leg. num. 124 ubi indicavi episcopatum Forcorneliensem
S. Cassiani mihi non probari: neque nunc
aliter sentio, quamvis sciam apud Forum Cornelli et
traditionem vigere, et picturam exstare, qua hic epi-
scopus exhibetur: nam utramque recentem putō,

1051 Vocant ab ipso confessoris nomine. A 10
 Ille mihi, cum peterem te, rerum maxima Roma,
 Spes est oborta, prosperum Christum fore.
 5 Stratus humi, tumulo adolvebar, quem sacer
 [ornat

Martyr dicato Cassianus corpore.
 Dum lacrymans tecum reputo mea vulnera,
 [et omnes

1052 Vitæ labores, ac dolorum acumina,
 Erexì ad cælum faciem; stetit obvia contra

Fœcis colorum picta imago martyris,
 Plagas mille gerens, totos lacerata per artus,
 Ruptam minutis præferens punctis cutem.

Innumeri circum pueri, miserabile visu,
 Confossa parvis membra sigeabant stylis:

15 Unde pugillares soliti percurrere ceras,
 Scholæ murmure adnotantes scriperant.
 Æditus consulus ait: Quod prospicias, hoc

[pes,

1053 Non est iuavis aut anilis fabula.

GLOSSE VETERES.

4. Prosperum, propitium. Vat. A.
 7. Reputo, pro reputavi. I.
 10. Fœcis, nigris coloribus, aromatibus. I.
 14. Stylis, graphiis. I.

15. Pugillares, tabulas. — Percurrere, scribere. I.
 — Ceras, cereas tabulas. Vat. A.
 17. Consulatus, interrogatus. I.

COMMENTARIUS.

nullisque antiquis monumentis confirmatam. Cassiani patri in fuisse Forum Corneli innotuit nonnullæ inscriptiones hymni; sed Prudentius minime id affirmat, et inscriptiones, ipse ab aliis additæ, exiguum habent robur ad persuadendum, ut dixi ad hymnum SS. Hemei. et Celed. De hoc martyre alia certa non sunt præter id quod tradit Prudentius, ex quo alii Acta concinnarunt. Dubia sunt, et, ut ego opinor, falsa alia Acta, in quibus Cassianus episcopus Brixianensis dicitur a qua diocesi pulsus Imolam advenit. Antonium Roschmannum, qui episcopatum Brivianensem, seu S. bionensem S. Cassiani asserere conatus est, Hieronymus Tartarottus confutavit in epist. ad eundem, edita Venetiis 1720. Corpus S. Cassiani Imolæ (sic enim nunc Forum Corneli appellamus) sub ara principe ecclesiæ cathedralis asservatur. Videri possunt Bollandiani ad diem 15 Augusti. De legenda hujus martyris, quæ in codice Vat. x existat, dixi cap. 4 prolegom., num. 79. Ad hujus hymni explanationem conferunt epistola 8. lib. v. Bembi, et epistola Lipsii 32, cent. 1, ad Belgas. Uterque artem veterem notariorum restitui desiderant, Bembi etiam librum antiquum Hygini de sideribus his notis scriptum vidit. Joann. Clericus de Stylis veterum, varisque chartarum generibus, Hermannus Hugo de Origine scribendi, pluresque alii multa ad hunc hymnum spectantia exponunt. In catalogo codicum mss. bibliothecæ Bernensis I. R. Sinner meminit codicis Bongarsiani, quo usus est Weitzius, de quo vide proleg. num. 99 et not. b (col. 638 not. d). Sinnerus cum codice distinctius describit, et in præfatione sui catalogi narrat ad hunc hymnum exhiberi pictam historiam S. Cassiani, duabus tabulis carmini appositis, quarum prima Cassianus ad pulpitem sedens pueros docet: hi scammis insidentes stylis una manu, altera libros gestant; in secunda tabula pueri Cassianum stylis confodiunt. Forma librorum quos pueri gestant nostris est similis: ex quo arguit Sinnerus, jam Cassiani sæculo hunc morem in locum voluminum obtinuisse. Non assentior: pictor sæculo ix, quo codex exaratus dicitur, sui sæculi, non sæculi Cassiani, morem videtur effluxisse. Sæculo v libros nostris similes cepisse verius est sententia.

2. Heinsius cum Ambr., *vocitant*, quod rectius e-ssè ait quam *vocant*. Adhæret Parrhasius, qui ita pariter legit; et Prudentius, hymn. 48 martyr., vers. 3, etiam dixit: *Cæsaraugustam vocitamus urbem*. Sed illic metrum exigebat *vocitamus*, hic sive *vocant*, sive *vocitant* dicitur, constat versus. Gallandius prætulit *vocant*: *Et recte, inquit, quia est versus senarius iambicus*. Hæc ratio non minus recte dicitur *vocitant*. Cum hoc Prudentii hymno conferri possunt vetera Acta, sed ex hoc eodem hymno desumpta: de quibus Beda in prologo ad Vitam S. Felicis apud Bollandianos tom. I Januar. ad diem 14, ubi ait placuisse sibi ex

B carminibus S. Paulini Vitam S. Felicis presbyteri Nolani concinnare, ejusque imitari industriam qui martyrium B. Cassiani de metrico opere Prudentii in commune apertumque omnibus eloquium protulit. Exstant ea Cassiani Acta apud Mombritium. Fide etiam et auctoritate Prudentii nituntur quotquot veteres de Cassiano scripserunt, Gregorius Turonensis lib. 1 de Glor. mart., Ado, Eusebius, Notkerus, Petrus Damiani et alii.

4. Gis. prima edit., *propitium*, quæ est glossa pro *prosperum*.

5. In Eulalia vers. 5, *Oasis* ornata.

7. *Vulnera*. Cellarius et Teolius crimina, peccata exponunt. Non abano; sed intelligi etiam possunt adversæ fortunæ casus. Vide vers. 101 et seqq.

9. Mar. prod. script., *obiciam*. Retinebris. Imaginem Cassiani in ipso altari positam fuisse perspicuum est: neque tam clare exempla hæretici habent quid opponant, nisi gerras et nugas. Jam enim tunc ad eam imaginem Christiani preces fundebant: vers. 97. *Audit, crede, preces martyr prosperrimus omnes, Ratasque reddit quas videt probabiles*. Exemplum hoc imaginis in altari collocatæ, et aliud Romæ in ecclesiâ S. Hippolyti, ejusmodi erant quæ neque a multis sanctissimis episcopis ignorari poterant, neque tolerari si hæc eis inesset idololatria quam sibi fingunt heterodoxi, aliisque volunt persuadere.

10. *Fucus* in pictura passim dicebatur. In cod. Theod. lege 17, de pœnis: *Omnia simulacra (Eutropii) tam ex ære quam ex marmore, seu ex facie, quam ex quacunque materia quæ apta est effigendis... precipimus aboleri*. Vide Gothofredum ad hunc locum.

14. Thuan., concessa pro confossa, quod mallet amplecti Chamillardus, et Teolius ex nonnullorum codd. fide fortasse rectum dicit. Casaubonus, in Julii Cæsare, pag. 42, ad verba Suetonii, *Arreptum graphio trajecit*, de martyribus aliisque agit qui stylis vel calamis confosi obierunt.

15. Ald., *percurrere*. Bollandiani notant unde sumi pro *qui* us, scilicet stylis. Chamillardus ait tabellas cereas dictas *pugillares*, quia stylo in eis pungendo scribebatur; Teolius a pugno seu pugillo, quo circumferri solebant assidue. Putant enim aliqui pugillaresse quod ad pugillum pertinet, seu pugillum impet. In hymno 10 Cath., ad vers. 144, dixi pugnum et pugillum genus esse mensuræ apud coquos et medicos; et apud coquos quidem id significari videtur quod pugno potest comprehendere; apud medicos vero pugillum esse quantum quinque summis digitis pugni levare aut apprehendere potest, monuit me cl. Franciscus Petraglia, non solum artis suæ medicæ cognitionibus instructus, scriptisque notus, verum etiam amentioribus litteris ornatus.

16. Vat. A. mendose, *annotante*. Mar., *scripserunt*; supra rectius, *scripserant*. Chamillardus interpretatur: *Scholæ pensum annotarant, scripserant*.

Historiam pictura refert; quæ tradita libris,
 20 Veram vetusti temporis monstrat fidem.
 Præfuerat studiis puerilibus, et grege multo
 Septus magister litterarum sederat.

Verba notis brevibus comprehendere cuncta pe-
 [ritus,

1054 Raptimque punctis dicta præpetibus
 [sequi.

GLOSSÆ VETERES.

24. Præpetibus, velocibus, l.
 27. Ephēbo, imberbi juveni, l.

A 25 Aspera nonnunquam præcepta, et tristia visa
 Impube vulgus moverant ira et metu.
 Doctor amarus enim discendi semper ephēbo,
 Nec dulcis ulli disciplina infantiae est.
 Ecce, fidem quatiens tempestas sæva, preme-
 [bat

30 Plebem d'etam Christianæ gloriæ.
 Extrahitur cœtu e medio moderator alumni

29. Tempestas, persecutio, l., Mar.
 31. Moderator, magister. — Alumni, juvenilis, Mar.

COMMENTARIUS.

19. Hæc advertant velim, qui putant Prudentium ex solis picturis non bene intellectis Acta martyrum interdum adornasse. Imo ego existimo, præter peritiorum narrationem, ipsum Acta sincera quæ tunc erant consuluisse, sed ad poeticum quemdam gustum res exposuisse, tanquam ex alterius referentis ore, aut quia audita primum ab ædituo postea ipse diligenter perlegit. Non erat autem hic æditus, quod aliqui putant, homo aliquis illiteratus: nam portebat illum esse clericum ordinatum, ut colligitur ex epistola S. Cornelii papæ. Vide Thomassinum tom. I, lib. II, cap. 30, de Discipul. eccles.

20. Est tempus vetustum Prudentius appellat, tamen res potuit eodem sæculo IV contigisse. Sic in Romano vers. 32, *Ut refert antiquitas*, et tamen de Galerio imperatore loquitur. Verum etiam si hæc antiquitas, et vetustas commodè possit referri ad initium sæculi IV, tamen inopportunitas est eam exponere de tempore Juliani Apostatæ, qui anno 363, post breve imperium, extinctus est. Vide vers. 31.

22. Sessio plerumque auctoritatem indicat. S. c. jurisconsulti apud Ciceronem sæpius sedentes, aut in solio consulentibus respondere dicuntur. Judices etiam sedebant, cum sententiam proferebant. Notum est de Pilato, pro tribunali sedente. Jos. Ant. Gon- sales de Salas ad Petronii verba, *Atque eques, in causa qui sedet*, pag. 36 alia exempla profert. Magistri litterarum, quibus res erat cum parvulis, sellæ non nimis altæ insidebant. Plautus in Bacchid. III, 3, 28, *In sella apud magistrum assideres*. Docebant vero Christiani etiam ethnicorum filios, ut ex hoc hymno liquet, et colligitur ex Actis SS. Montani, Lucii, Flavianii et aliorum apud Ruinartium, ubi Flavianum discipuli hortabantur ut sacrificaret, quod dicerent, *ultimū furoris esse magis mala mortis timere, quam vivere*: quæ verba alii aliter legunt. Sed paulo ante § 12, *Cum Flavianii adjutorium reclamaret amore perverso*, recte cl. Giovenazzus corrigendum censet *adjutorium pro adjutorium*, cum sermo sit de discipulis.

23. Locus hic postulat ut de notariis quædam explicemus, quorum artem docebat Cassianus. Dominicus Aulsius, lib. I *delle Scuole sacre*, cap. 17 et 18, hæc de re disputat. Ex Cosma monacho Ægyptio circa annum 540 refert scribas templi Hierosolymitani ex munere scripisse sermones prophetarum, prout eos ab ipsis excipiebant, unde in prophetis apparet quædam confusio, de qua videri potest Daniel Huetius in Præpar. evang., propos. 4, cap. 14, et S. Hieronymus in prologo ad prophetiam Hieremie. Cum notari in foro Romano similes scribis templi Hierosolymitani fuerint, colligi potest hinc natam confusionem nonnullam in Actis SS. martyrum. Celeritatem scribendi in notariis vetres ipsi, qui ei rei inspiciebat assueti erant, valde mirantur. Martialis, lib. XIV, epigr. 208, *Currant verba licet, manus est velocior illis*: *Nondum lingua suum, dextra peregit opus*. Legi etiam potest epigramma Ausonii 457 ad notarium velocissime excipientem: *Puer notarum præpetum*, etc. Videtur autem fuisse nonnulli exceptores qui tanta velocitate scriberent, ut verba omnia redderent. Nam in homilia de martyrio S. Genesii inter

opera S. Paulini ita legitur: *Sanctus itaque Genesius in juvenutis flore primævo, provincialis militie tirocinium suscepit, eam officii partem studio et arte complexus, quæ patronorum verba vel nova signorum velocitate, vel dexteræ sonum vocis æquaret*. De notis Isidorus, lib. I Etym., cap. 22, *Notarum usus erat, ut quidquid pro concione aut in judiciis diceretur, librarii scriberent complures simul astantes, divitis inter se partibus, quot quisque verba, et quo ordine exiperent*. Romæ primus Tullius Tiro Ciceronis libertus commentatus est notas... *Notæ autem dictæ eo quod verba vel syllabas præfixis characteribus notent, et ad notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt, p'oprie jam notarii appellantur*. Pervertus aiebat apud se exstare notas mss. Tironis, et censet supposititias esse notas quas Gruterus Tironi ascripsit. Hinc colliges aliud fuisse litteris, aliud notis scribere. Notæ erant puncta, seu signa, seu singula in parvis et brevibus figuris vi multarum litterarum contentientia, aliquantulum similia compendiis litterarum, quæ nunc abbreviaturæ et cifras dicimus, sed magis simplicia, ut videtur. Confer epigramma de ludimagistro, et, notas Burmanni Antholog. pag. 453 tom. I.

24. Puncta sunt notæ, ut diximus. Ausonius loc. cit., *Punctis peracta singulis* *Ut una vox absoluitur*: conjunxit utrumque nomen *puncta singula*. Barthius, lib. XVII, cap. 9, advertit Prudentium elegantem usum verbo *sequi*, quod notat facilitatem in cera facili flexu. Plinius junior lib. VII, epist. 9, *Ut laus est cere, mollis, cedensque sequatur* *Si doctos digitos, jussaque fiat opus*. Lucanus lib. IX, *Solem cera sequitur*.

25. Mar., Rat., Weitz., Bong. a secunda manu, Vatt. B, P, X, Gifanius Ind. Lucr. verbo Jussa ex vet. lib., Parrhasius, plerique Heinsianii, jussa. Ald., Bong. a prima manu, Fabr., Ambr., Nouns., Heins., Ruinartius ex codice S. Michaelis, *visa*, scilicet præcepta, quæ aspera et tristia discipulis videbantur. Giselinus edidit *visa*, sed in aliis invenit *jussa*: quod, inquit, adeo alludescit, ut, quid debeam præferre non videam.

26. Mar., *moverat*; supra, *moverant*.

27. His similia S. Ambrosius lib. VI Hexæm. cap. D 6: *Nam quæ ignavis, aut infirmis, aut impiis plerumque offensivis atque terrori sunt, aliis usui ita sunt hæc, ut pædagogis parvulis. Amari videntur, acerbi et molesti, formidabiles verberare, libertatem lasciviendi negant, necessitatem disciplinæ exigunt, pueriles animos, ne luxu diffuant, terrore constringunt*. Nec dissimilia alii passim.

28. Teolius, *ulla*, mendose, ut puto.

31. Nonnulli ex his versibus colligunt Cassianum sub Juliano Apostata passum; perinde quasi Prudentius dicat eum comprehensum fuisse, quod pueros doceret, cum idolis sacrificare nollet, quod Juliani edicto vetitum erat; sed vetustius tempus videtur indicare Prudentius vers. 20, et causam martyrii clare innuit fuisse, quod Christianum nomen prolietetur, minime vero quod pueros doceret. Consule Bollandianos. Neque vero laudabilis Cassianus videretur, si contra imperatoris edictum pueros docere perceret. Sic de Victorino Augustinus lib. VII Confess., cap. 5,

1055 Gregis, quod aris supplicare spreverat. A

Poenarum artificis querenti, quod genus artis

Vir nosset, alto tam rebellis spiritus;

35 Respondent : Agmen tenerum, ac puerile quibernet,

Fictis notare verba signis imbuens.

Ducite, conclamat, captivum : ducite, et ultro
Donetur ipsis verberator parvulus.

Ut libet, illudant, lacerent impune, manusque

40 Tingant magistri feriatas sanguine.

Ludum discipulis, volupe est, ut præbeat ipse

GLOSSÆ VETERES.

36. Fictis, formatis. — Imbuens, docens, Mar.

37. Ultro, cito, statim, I.

40. Feriatas, armatas, vel otium habentes, I.

42. Coercuit, strinxit, I.

Doctor severus, quos nimis coercuit.

Vincitur post terga manus, spoliatus amietu,

Adest acutis agmen armatum stylis.

45 **1056** Quantum quisque odii tacita conceperat
[ira,

Effundit ardens felle tandem libero.

Conjiciunt alii fragiles inque ora tabellas

Frangunt : relisa fronte lignum dissilit.

Buxa crepant cerata, genis impacta cruentis,

50 Rubetque ab ictu curva, et humens pagina.

1057 Inde alii stimulos, et acumina ferrea vi-
brant,

43. Vincitur, ligatur, I. — Manns, per manus, Mar.

46. Felle, furore, Iso.

49. Impacta, immissa, ingesta, I.

51. Vibrant, quatunt, I.

COMMENTARIUS.

narrat eum Juliani legem amplexum, loquacem scholam deserere maluisse quam verbum Domini : idem refert de Musonio Eunapius, et de Prozeresio Hieronymus in Chronico : Prozeresius, sophista Atheniensis, lege data, ne Christiani liberalium artium doctores essent, cum sibi scilicet Julianus concederet, ut Christianos doceret, scholam sponte deseruit.

34. Parrhasius, rebellis, non recte.

35. Parrhasius, respondit, male.

36. Rott., tres Torr., strictis, pro fictis, nec male, aiebat Chamillardus. Ficta signa sunt notæ, de quibus supra.

38. Scriptor, Prudentio antiquior, non occurrat qui dixerit verberator. Apud Ciceronem exstat verberatio.

40. Feriatas est ferias celebrantes. Postea vers. 75 : Non petimus toties te præceptore negatas, Arare doctor, jam scholarum ferias.

41. Vat. B, Weitz., volo esse. Hailsbr., Bong., Widm. ad oram, volo per se. Probum est volupe est pro jucundum est, auctoribus Terentio et Plauto.

42. Ald., Cellar., Thuan., Gis. ad oram, minis : alii plerique, nimis.

43. Rat., amictum minus bene. In non ulla vulg., spoliatur : melius spoliatus.

44. Simile martyrium refertur de S. Felice in Pincis, qui Romæ passus est xix c. l. Febr., quod tamen merito rejiciunt Bollandiani die 14 Jan. in comm. prævio ad Vitam S. Felicis Nolani, § 6. Nicephorus, lib. xv, cap. 48, narrat Stephanum Antiochiæ episcopum a pueris interfectum calami instar telorum præcutis. Theodoretus lib. iii Histor., Sozomenus l. b. v, et ante hos S. Gregorius Nazianzenus orat. in Julian, Marcum Arethuserum episcopum cultris pennariis a pueris vexatum commemorant : de cujus recta fide et cultu apud catholicos videri possunt Bollandiani ad diem 21 Martii.

46. Ald., Weitz., effudit. Ald., Vat. X, tantum : alii, tandem.

47. Multi scribunt coniciunt. Ald., vetus codex ad marg. edit. Weitz. apud cl. præsulem Reggium, Torr. in contextu, lapides pro fragiles, quod exstat in plerisque. Pro ora habent ore Vat. A, Bong., Weitzius. Sed concinnius est in ora. S. Gregorius Turonensis de Gloria martyrum lib. i, cap. 43, ex Prudentio, ut puto, idem fere exprimit : Ceratas in caput illidunt tabellas. Plautus Bacchid. iii, 3, 36 : At nunc, priusquam septuennis est, si attingas eum manu, Extemplo puer perdagogo tabula dirumpit caput.

48. Scribebant veteres in corticibus, papyro, pergamento corio, frondibus arboreis, sed præcipue in tabulis ceratis. Fieri autem solebant pugillares, sive hujusmodi tabulæ ceratæ de ligno, fago, acere, citro, ebore, aliquando crystallo et onyche, plerumque e buxo. S. Ambrosius lib. iii Hexæm., cap. 13 : Buxus

B quoque elementorum apicibus utilis exprimendis, levi materia, usum manus puerilis informat. Unde ait Scriptura : Scribe in buxo. Locus exstat cap. ii Habacuc, vers. 2, ubi Vulgata habet : Scribe visum, et ex plana cum super tabulas, ut percurrat, qui legerit eum. S. Ambrosius cum LXX verit in buxo, aut super buxum. Dicitur autem buxus, buxi, et buxum, buxi. Pulchra est elegia Propertii lib. iii de Amicis Pugillaribus, ubi inter alia ait : Non illas fixum curas effecerat aurum, Vulgari buxo sordida cera fuit.

50. Vat. B, Mar., Rat., Weitzius, curva tumens. Ald., Widman. supra, plerique Heinsianus, Vat. P, Q, codex unus Bolland., curva tumens. Vat. X, curvo tumens. Hailsbr., curva tumens. Pal., cuncte tumens. Cauchius curva, et humens. Ambr., charæ et humens. Parrhasius, Rubentque ab ictu charæ, et hâmens pagina. Gronovius, cap. 5 Observat. eccles., conjecerat curva, et humens pagina. Scilicet curva mutilata, truncata, recisa : humens, cruento martyris. Ita etiam castigaverat Heinsius ad Claudianum, et in textum admisit cum Thuan. Giselinus agnovit varietates lectionum, in pervulgatis curva tumens, in Gandavensi curva tumens, in Daventriensi curva turgens, in alio curva tundens (ita edidit Fabricius). Sed suam lectionem curva humens in plerisque antiquis exstare affirmat, eamque defendit auctoritate Bedæ, qui docet in poetarum arbitrio olim fuisse, utrum h aspiratio instar forium consonantium synalephem arceret, an pro modo suæ fragilitatis nihil valeret; adducitque exemplum Fortunati, quem tamen Prudentio pene æqualem perperam dicit. Fatetur vero Giselinus mollius esse curva et humens. Quod attinet ad legem metri, Heinsius non deberet recusare curva humens; admissio illo hiato, quem toties in Prudentio agnoscit. Teolius ait lectionem curva tumens commodam admittere interpretationem, et omnium codicum Vaticanorum esse. Verum etsi concedam aliquam excogitari posse commodam interpretationem, tamen ea lectio metro refragatur, neque vero est omnium codicum Vaticanorum, ut vidimus. Inno Alex. et Urb. diserite habent curva, et humens, quod proinde videtur præferendum. Heumannus in Pœcil. tom. II, lib. iii, pag. 364, putat Prudentium scripsisse rida, et humens.

51. Althelmus in ænigmatæ de pugillaribus : Nunc ferri stimulus faciem proscindit anæmiam Flexibus, et sulcis obliquat ad instar aratri. In stylo stimulus et acumen est pars acuta ferri aut aeris quæ scribebant. Cicero de Orat. : Omnia sub styli acumen subeant, necesse est. Altera erat styli pars plana qua scripta delabantur. Hinc stylum vertere, stylo depascere pro corrigere, mutare. S. Hieronymus ep. 50 vel 51 ad Dominianem : Stultus ego, qui me putaverim hæc absque philosphis scire non posse; qui meliorem styli partem eam legerim, quæ deleret, quam quæ scriberet.

- Qua parte aratis cera sulcis scribitur :
Et qua secti apices abolerentur, et æquis hirti
Rursus nitescens innovatur arena.
35 Hinc foditur Christi confessor, et inde secatur :
1058 Pars viscus intrat molle, pars scin-
[dit eutem.
Omnia membra manus pariter fixere docentæ,
Totidemque guttæ vulnere stillant simul.
Major tortor erat, qui summa pupugerat, infans,
30 Quam qui profunda perforarat viscera.
Ille levis, quoniam percussor morte negata
Sævire solis scit dolorum spiculis.
Hic quanto interior vitalia condita pulsant,
Plus dat medellæ, dum necem prope applicat.
45 Este, preceor, fortes, et vincite viribus annos :

- A Quod desit ævo, suppleat crudelitas.
Sed male conatus tener, infirmusque laborat :
T tormenta crescant, dum faciscit carnifex.
Quid gemis ? exclamat quidam, tute ipse magi-
[ster
70 Istud dedisti ferrum, et armasti manus.
Reddimus ecce tibi tam millia multa notarum,
Quam stando, flendo, te docente, excepimus.
1059 Non potes irasci, quod scribimus :
[ipse jubebas,
Nonquam quietum dextera ut ferret stylum.
75 Non petimus toties te præceptore negatas,
Avare docter, jam scholarum serias.
Pangere puncta libet, sulcisque intexere sul-
[cos,

GLOSSÆ VETERES.

83. Æquoris, planities, l.
84. Arena, planities, l.
86. Viscus, viscera, l.
89. Summa pupugerat, extrema, scilicet cutis ; id est, parum læserat, l.

- B 63. Condita, abscondi a, l.
65. Este, estote, l.
76. Ferias, cessationes, l.
77. Pangere, infigere, l.

COMMENTAR US.

Symposium in enigmate de graphio sive stylo : De summo planus, sed non ego planus in imo, Versor utrinque manu, diverso et munere fungor. Altera pars revocat quidquid pars altera fecit. Verum hæc omnia a nullo clarius quam a nostro poeta explicantur, quod plures jam notarunt. Formam styli veteris exhibet Pignorius de Servis, pag. 112, ubi præmittit Prudentium antiquum scribendi rationem adamussim explicuisse. Similem imaginem styli profert Hermannus Hugo cap. 9, ubi stylum ferreum in Vulgata editione cap. xxi Job ce'tem vel cæstem vocari affirmat. Quam lectionem, inquit, omnium accuratissime defendit et explicavit Ludovicus Molina in prima parte S. Thomæ, q. 26, art. 1, disp. 2, ubi probat ex Lexicis et Orthographia Manutii, cæstem esse ferrum sculptorium, sic dictum a cædo, vel antiquo verbo cædo, quod significat cædo. In Orthographia Manutii verbo cloaca inscriptio sepulchralis Servii aut Sergii Polensis legitur, ubi hæc sunt verba : Mallole, et cæte litteratus silex. Plurimos hoc monumentum decepit, quod sæculo xv confectum inter eruditiores constat.

52. In nonnullis vulg. male, cerea. In Torn. deest cerea. Latinius ascripsit charta. Hoc versu acumen styli describitur.

53. Hæc est planities sive latitudo styli qua characteres scripti delebantur, et innovabatur cerea tabula, ut iterum scribi posset. Ausonius tabulam æquor dixit loc. cit. : Et nota parce dextera Volat per æquor cereum. De hac voce æquor rursus in hymno S. Ippolyti.

55. Acumine styli foditur, secatur vero planities seu parte lata. Hinc dicimus, ita planitiem styli aut semper aut interdum lui-se factam, ut ad secandum ea utilis esset. Gregorius Turonensi loc. cit. : Secantes latitudinibus stylosum, punctisque minutis transverberantes membra magistri, dignum Deo martyrem effecerunt : quod a Prudentio mutuatur.

56. Ex Servio notat Giselinius, viscus non tantum intestina, sed quidquid sub corio est, significare. Ab initio hujus hymni buccusque desideratur in Prag.

57. Ald., Sich., et Gall., cruenta pro ducentæ, quæ est codicum lectio, et confirmatur adverbio pariter, et tollidem.

58. Prag., per vulnera ; melius vulnereum.

59. Secunda in pupugerat producit. Vide proleg. num. 205.

60. In nonnullis vulg., perforata, male. Vat. B,

Mar. a veteri manu, perfoderat, Prag., perfoderit. Legendum perforarat.

61. Bong., præcursor, non bene.

62. Vat. B, Mar., Rat., Prævens., Widm., Bong., Hailsbr. supra, Sich., solescit : melius solis scit.

63. Cellarius et Teo'tius hæc voces martyris esse dicunt. Sed possunt etiam esse narrantis, qui, quasi præsens adesset, in eas voces eruperit. Parrhasius edidit esto, et in notis ait, esto hic non esse verbum, aut affirmandi particulam, sed hortandi adverbium. Ceterum merito censet legendum este.

66. Vulg. nonnulli, desit pro desit.

69. Vat. B, Rat., Mar. a prisca manu, Ut quid jam gemis, exclamant, tute ipse magister.

71. Ald., tibi nunc, et vers. seq. quæ. Fabr., tibi jam, et postea quæ. Gall. cum Torn. et ed. Paris. Patr. im. adhaeret Fabricio. Plerique, etiam Parrhasius, habent ut edidimus.

72. Parrhasius, quam stando, et flendo. Mar., excidimus : supra rectius, excepimus.

73. Prag., scripsimus : melius scribimus. Ms. codex S. Michaelis apud Ruinartium, ritebas, vitiose, pro jubebas.

74. Vat. A, Pal., Alt., Cauch., dextera ferro stylum. Ambr., dextera fere. Heinsius suspicabatur dextera ferri stylum, quamvis agnoscatur etiam in ferre e postremum posse produci ob si dictionis sequentis. Verum lectio communis codicum non est sollicitanda. Apud Ruinartium meorum vitiatum est quietum ut dextera ferret. Jubeo cum ut sapit Prudentius, sæpe alii usurpant. Notatum a nobis jam alibi est.

D 77. Ald., Gis. in textu, codex Busliensis apud Giselinum, pangere, quod Gise'ino placet ob elegantem agnominationem pangere puncta, quæ durat etiam in phrasi sequenti, ut eisque intexere sulcos. Ad marginem apposuit pangere, et agnovit alios legere pangere, sed neutrum tam venustum ipsi videbatur quam pangere. Plerique nostri legunt pingere Vat. A, B, Alex., Mar., Rat., Prag. cum Weitz., Widm. a prima manu, et aliis. Parrhasius, Ambrus., tres Heinsiani, Widm. supra, Pal., pangere, quod etiam habent Bong., Fabr., et sequuntur recentiores. Siquidem pangere Festo est figere, sic pangere clauum, pangere plantam, hoc est, in terram deligere. His addo, Columellam eodem verbo in eadem resæpius esse usum, et eadem metaphora, lib. x, Cui littera proxima prima Pangitur in cera docti mucrone magistri. Pro intexere Hailsbr. minus recte intendere.

- Flexas catenis impedire virgulas.
Emendes licet inspectos longo ordine versus,
80 Mendosa forte siquid erravit manus.
1060 Exerce imperium : jus est tibi plectere
[culpam,
Siquis tuorum te notavit segnius.
Talia ludebant pueri per membra magistri :
Nec longa sessorum pœna solvebat virum.
85 Tandem luctantis miseratus ab æthere Christus,
Jubet resolvi pectoris ligamina :
Difficilesque moras animæ, ac retinacula vitæ
Relaxat, arcas et latebras expedit.
Sanguis, ab interno venarum fonte patentes
90 Vias secutus, deserit præcordia,
Totque foraminibus penetrati corporis exit

A

- Fibrarum anhelans ille vitalis calor.
Hæc sunt quæ liquidis expressa coloribus,
[hospes,
Miraris : ista est Cassiani gloria.
95 Suggere, siquid habes justum vel amabile votum,
Tibi siqua spes est, siquid intus æstuas.
Audit, crede, preces martyrum prosperrimus
[omnes,
1061 Ratasque reddit quas videt probabiles.
Pareo, complector tumulum, lacrymas quoque
Altar tepescit ore, saxum pectore. [fundo :
Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris :
Tunc, quod petebam, quod timebam, mur-
[muro,
Et post terga domum dubia sub sorte relictam,

GLOSSÆ VETERES.

78. Impedire, *volvere*, I.
80. Quid, *aliquid*, I.
82. Qnis, *aliquis discipulorum*, I.
88. Expedit, *exolvit, vacuavit*, I.
95. Expressa, *imaginata*, I.
95. Suggere, *indica illi, pete*. — Quod, *aliquid*. —

B Votum, *precem*, I.

96. *Æstuas, cupias*, I.
99. Pareo, *obedio*. — Fundo, *abtempero*, I.
100. Saxum, *pavimentum*, I., Mar.
101. Percenseo, *præteritum pro præsentis*, I.
103. Domum, *uxorem*, I.

COMMENTARIUS.

Notandum in Eulalia plagas et verbera vocari *notas*, et *scriptionem* metaphorice vers. 35, *Eulalia numerante notas*, *Scriberis ecce mihi, Domine*. Hac eadem metaphora Plautus aliique usi sunt, et nunc pueri illudentes magistro Cassiano. Catullus carm. 25 : *Ne laneum latus utum, nateque mollicellas Inusta turpiter tibi flagella conscribissent*. Ubi obiter noto corripit a Catullo primum i in conscribissent : quod peccatum si admisisset Prudentius, quot grammatici in eum insurrexissent? Cæterum hæc ipsa metaphora adhuc sermone Italico celebratur *graffiare*, quod est ungulis conscribillare, et dicitur a *graphio*, ut advertit Vulpius ad Catulli carmen 25. Vide in Romano vers. 557, *Charaxat ambas ungulis scribentibus Genas*.

78. Camillardus id intelligi ait aut de notis quas diximus, aut de scriptura Runica, qua Gotbi utebantur antequam Ulfilas litteras eis invenisset, aut de scribendi ratione singulari qua Galli usi sunt usque ad Chlodovei tempora. Specimina illarum veterum scripturarum Mabillonius in prælo opere de Re diplomatica exhibuit, ubi observare licet flexas virgulas catenis colligatas, sive impeditas. Vide lib. I, cap. 9, et lib. V, tab. II. Cæterum Prudentius de notis Romanorum, quas docebat Cassianus, non de aliis barbarorum litteris loquitur.

85. Genitivum verbomiserand junctum alibi Bollundiani non legerant : sed ita eo verbo uti sunt Silii lib. XI, vers. 381, Minucius, Accius apud Nonium, et alii.

87. Mar. a prima manu, *difficilisque*.

88. Ald., *Gis*. prima ed., *Relaxat artus, et latebras expedit*. Pal., *istas pro arcias*.

89. Mariettus, *patescens*; supra, *pitentes*, melius
93. Horatius, lib. IV, ode 8, *Liquidis ille coloribus Solers nunc hominem ponere, nunc Deum*.

94. Vat. B, *ita* : corrigi *ista*.

95. Prag., *Rat*, a prima manu, *Mar*, a prima manu *siquid habes*, nou ita bene.

96. Scripti constanter cum Aldo et Parrasio, *spes siqua tibi est*, quod cum hiatu sustineri potest. Gellinus, fortasse ut id vitaret, *tibi siqua spes est*. Fabricius, *spes si tibi est qua*. Weitzius conjiciebat *siqua tibi spes, siquid*.

97. Alex., *audi*; supra, *audit*, probe. Vat. B, *credo* : retinendum *crede*. Cellarius rursus, e grammatico theologus factus, hujusmodi invocationem labem fidei vocat, quæ a Prudentii fuit, aut esse cepit. *Nec enim, ait, omnium ejusdem ætatis hæc opinio, vel ætor fuit*. Allegatque Ambrosium in Roman. I comm.

C

21, et Hieronymum epist. 53 ad Riparium. Verum auctor Commentariorum in Epist. ad Roman. (neque enim Ambrosius verus est auctor) nihil eo loco affect, quod Prudentio, quod vero Ambrosio, quod doctrinæ catholicæ de invocatione sanctorum opponatur. Hieronymus ad Riparium scribit contra Vigilantium, qui ausus est os fatidum aperire, et pulcrem spurcissimum contra sanctorum martyrum reliquias, et nos, qui eas suscipimus, appellare cinerarios, et idololatrias, qui mortuorum hominum ossa veneremur.... Honoramus autem reliquias martyrum, ut enim cujus sunt martyres adoremus. Honoramus servos, ut honor servorum redeunt ad Dominum. Quid hæc contra invocationem sanctorum? Negat quidem Hieronymus reliquias sanctorum martyrum colendas et adorandas esse. Sed elegant etiam catholici, qui solum hujusmodi vocabula, a multis SS. Patribus usurpata, adhiberi posse concedunt, exposita commoda distinctione de cultu aut adoratione latræ et dulciæ.

98. Prag., *redde, perperam*. Mar., *Rat*, *Wetiz*, *reddet*, minus bene. Haisbr., *videt*. Metrum exiguit videt. Vat. X mendose, *ratasque Deo reddet*.

99. Glossa Isonis fundo, *abtempero*, videtur applicanda verbo *pareo*, scilicet *parco, obedio, obtempero*.

100. Latinus corripit altare : prohum est altar. Vat. X corrupte, *Altare posco ore*. Alex., *tepescit*, correctum per *tepescit*. Hujusmodi pietatis exemplum præcesserat in S. Gregorio Nysseno orat. 3 in Quadraginta martyres : *Ipsamque sacrarum reliquiarum thecam lacrymis amaris aspersi*. Lacrymæ gentiliū ad aras deorum de quibus Broverius cap. 23 de Adorat., a piis Christianorum lacrymis, pœnitentiæ causa fusis, immane quantum differunt.

D

102. Latinus in Torn. corripit *timebam pro timebo*. Parrasii singularis est lectio, *Tum quod petebam, quodque avebam, murmuro*. De significatione hujus vocis murmuro dixi ad vers. 36 præfat. lib. I in Symmach. Adde Broverium de Adorat. cap. 8, qui precantes solitos murmurare, seu voce submissa loqui, multis exemplis probat.

103. Iso domum intelligit uxorem, et postea futuri, filios. Fortasse hæc duæ glossæ pertinent ad domum, uxorem, filios : perinde quasi domus totum id significet. Ex hoc loco, ut puto, aliqui collegerunt Prudentium fuisse conjugatum, ut legitur in codice Vat. F, num. 77 proleg., in nota. Verum etiam uxorem non duxerit, recte rithilominus domum vel familiam habuisse dicitur. Siquidem domus et familia, cum

Et spem futuri forte nutantem boni.

A

X HYMNUS.

105 1062 Auditor, Urbem adeo, dextris successi-
[bus utor :

INCIPIT PASSIO S. ROMANI MARTYRIS.
Romane, Christi fortis assertor Dei,

Domum revertor, Casianum prædico.

1063 Elinguis oris organum fautor move :

GLOSSÆ VETERES.

104. Futuri, scilicet filii, l.

105. Urbem, Romam, Mar.

1. Assertor, sicut Nazarene, l.

2. Elinguis, infacundus. — Organum, sonum, l. — Fau-
tor, adjutor, Mar., l.

COMMENTARIUS.

ad personas refertur, accipitur pro corpore persona-
rum, quod jure proprio ipsarum, aut communi co-
gnationis nomine continetur.

104. Mar., Prag., Gis. secunda ed., sorte. Ald.,
Weitz., et plerique codd., sorte. Heinsius notavit in
scriptis esse sorte, sed elidit sorte, fortas-e nolens,
aut quia typographus vocem Giselinii sumpsit. Re-
centiores textum Heinzii exscribunt.

105. Rotend., urbe adeo, ex quo conjicit Hein-
sius urbe abeo, Foro Cornelli. Verum lectio aliorum
omnium codicum longe melior est. Nam Prudentius
urbem Romam petebat, ubi dextris successibus usus
est. Relege vers. 3. Post hunc hymnum in Mar., et
Rat. sequitur. De loco in quo martyres passi sunt.

Hæc est inscriptio in codice Marietti, ubi hic hy-
mnus ponitur post versus De loco in quo martyres
passi sunt. In Vat. A, Liber de beato Romano mar-
tyre, et ponitur post hymnum S. Eulalie. Aldus sta-
tum post Hamartigeniam, Romanus martyr. Alex.,
Aurelii Prudentii Clementis V. C. Finit contra Sym-
machum liber II. Incipit ejusdem Romanus contra ge-
ntiles. Parrhasius, De Coronis liber, et sine alio titulo
incipit primus versus Romane. In Ambr. cod., San-
cti Romani martyris contra gentiles dicta. Opuscula
Aurelii Prudentii Clementis, metro iambico senario. Et
in fine, Finit sancti Romani liber Peristephanon. In-
cipit Aurelii Prudentii Clementis hymnus in laudem
SS. martyrum Emeterii, etc. In Thuan. post libros
adversus Symmachum legitur cum titulo Incipit ejus-
dem Romanus contra gentiles : qui locus fortasse etiam
in Puteano huic hymno obligerat. Ambrosianus co-
dex huic hymnum fere integrum habet, et versus 30
primos præfationis loco notat. In Oxon. sub titulo
Passionis Romani inter Hamartigeniam et Psychoma-
chiam inseritur. Et in vita Prudentii, quam is codex
exhibebat, novem ejus recensentur libri, Cathemerim-
on, Apotheosis, Psychomachia, Hamartigenia, con-
tra Symmachum, item contra Symmachum, Roma-
nus, Peristephanon. In Rott. hoc poema ultimum est
inter hinc Peristephanon. In Egm., Incipit Roma-
nus. Fabr. Hymnus D. Romano martyri Antiocheno.
In editione Lotteri anno 1515, Aurelii Prudentii liber,
in quo scribitur passio beati Romani martyris, et in
eodem contra omnes gentilium deos, sectasque, et sacra
disputatur. Weitzius, qui post versus de loco bap-
tisterii hoc carmen collocat, inscribit, Incipit Romanus
Prudentii Cl. contra gentiles. Fabricius in commenta-
rio peculiari ad hunc hymnum tradit a Nehrissensi
inscribi, Agon Romani, ab Aldo Manutio Tragedia
ex versu 1113, Seriemque tante digerens tragediæ.
Addi potest carmen et materiam esse tragica. Cæte-
rum Aldus apud me solum ait Romanus, et Nehrissi-
ensis Romani martyris supplicium. Fortasse Fabri-
cius voluit dicere Murellium.

1. Nonnulli putarunt hunc Romanum esse illum
ipsum quem S. Laurentius ad fidem convertit. Ne-
brissensis narrat Romanum fuisse monachum Antio-
cheum. Chamillardus censet duos fuisse Romanos
martyres Antiochiæ passos anno 303, eodem die xiv.
cal. Decembris, Prudentium vero utrumque per-
miscuisse, unum eundemque esse putavisse. Cel-
sius hac de re dubitat; etsi enim Eusebius cum
Prudentio non omnino consentiat (qua ratione duc-
tus est Chamillardus post Baronium, ut duos Roma-

ni astrueret), tamen unus potuit esse Romanus, in
cujus passionis circumstantiis quibusdam vel Euse-
bius, vel Prudentius decepti fuerint. Martyrologium
Rom. plane sequitur Prudentium : de eodem Ro-
mano agunt Beda, Usuardus, Ado; et Græci in me-
nologio iisdem pene verbis, ut fateatur Baronius ad
diem 18. Nov., quamvis Græci hunc Romanum dis-
tinguant a Romano diacono ecclesiæ Cæsariensis,
quem laudat Eusebius. Ruinartius Acta S. Romani
apud Mombrithum pro sinceris non habuit, et ea tan-
tum profert quæ Eusebius narrat lib. II de Resurrec-
tione et Ascensione Domini : ex quibus et ex aliis
quæ idem Eusebius tradit lib. de Martyr. Palest.,
cap. 2, colligit Romanum genere Palestinum fuisse,
Cæsariensis ecclesiæ diaconum et exorcistam, et ex-
tra patriam Antiochiæ passum anno 303. Ex Pru-
dentio vero ea assumit quæ ad infantis martyrium
pertinent, de quo Eusebius non meminit. Hoc Euse-
bii silentium ratio nulla est ut duo Romani eodem
die eodemque in loco martyres admittantur. Quod
autem Eusebius innuit, martyrium contigisse sub
Diocletiano imperatore, Prudentius vero nominat Ga-
lerium, id nihil refert : nam Galerius Cæsar eodem
tempore erat, et persecutionem adversus Christianos
ipse maxime urgebat. Fronto Duceus, in not. ad I
homil. Chrysostomi de S. Romano, prudentissime
judicat unum eundemque esse Romanum quem Eu-
sebius, Prudentius et Chrysostomus celebrant :
Non video tamen, inquit, quid obstat quominus utrum-
que contigisse dicamus... Sape enim fit ut dum
eandem pugnam duo narrant historici, quedam ejus
partes ab uno attingantur, quedam ab alio prætermi-
tantur. Profecto cum Eusebius martyrium Romani
in lib. de Martyr. Palest., et in lib. de Resurrect.
enarraverit, magis sibi ipsi adversari videtur Euse-
bius, quam Eusebio adversetur Prudentius, ut postea
explicabo. Baronius alique veteres illud Eusebii
de Resurrect., a Sirmondio primum editum, non vi-
derant, adeoque facilius duos Romanos distingue-
bant : quia Prudentius quedam de Romano dixit quæ
Eusebius in lib. de Martyr. Palest. omisit. Quod si Ba-
ronius vidisset, multa alia ab Eusebio in lib. de Re-
surrect. in martyrio Romani enarrando proferri, quæ
penitus in lib. de Mart. Palest. tacuerat, fortasse
aliam sententiam tulisset. Recentiores, quia illam
distinctionem Romanorum a Baronio admissam le-
gunt, fere sine alio examine a Prudentio Romanos
confusos fuisse pronuntiant. In hoc hymno ita magni-
fice plerique exponi ait Fabricius, ut solos Christianos
sapere, solos facundos esse dixeris. Ejusdem elo-
gium ex Barthio lege proleg. num 216. De commen-
tario Murellii vide ibid. num. 103. Fabricius nihil
in hoc hymno alii desiderari posse, nisi quod parum
pia est invocatio et conclusio. At quanto magis id
est pium quam si Phœbeum aut musas more aliorum
poetarum invocaret? Dixi jam sæpe quam inaniter
hæretici invocationem Sanctorum evterere conentur.
Glossam Isonis in hoc versu non intelligo.

2. Elinguis dici solet qui non est eloquens, ut paulo
post lingua sumitur pro eloquentia, et contra infantia
opponitur facundia. Exempla concessit similia Bar-
thius lib. I Adv., cap. 14, lib. XI, cap. 20; lib. XIII.
cap. 16, ut hæc ipsa Prudentii loca illustraret.

Largire comptum carmen infantissimo : A

1064 Fac ut tuarum mira laudum concinam :

5 Nam scis et ipse posse mutos eloqui.

Plectrum palati, et faucium sævus tibi

Tortor revulsit, nec tamen silentium

Indixit ori, quo fatebaris Deum.

10 Vox veritatis testis extingui nequit,

Nec si recisis palpitet meatibus.

Sic noster hærens sermo lingua debili

Balbutit, et modis laborat absonis :

Sed si superno rore respargas jecur,

Et spiritali lacte pectus irriges,

15 Vox impeditos rauca laxabit sonos.

1065 Evangelista scripsit, ipsum talia

Præcepta Messian dedisse apostolis :

Nolite vrbæ, cum sacramentum meum

Erit canendum, providenter querere :

20 Ego imparatis, quæ loquantur, suggeram.

Som mutus ipse, sed potens facundia

Mea lingua Christus loculenter disseret :

Ipse explicabit, quos supremo spiritu

Dæmon tumultus, dum domatur, moverit,

25 Furor pestis pejor in novissimo.

Sic vulneratus anguis lectu spiculi

1066 Ferrum remordet, et dolore sævior

Quassando pressis immoratur dentibus :

GLOSSÆ VETERES.

3. Comptum, ornatum.—Infantissimo, ineloquentissimo, l.

4. Mira, pro miracula, l.

5. Nam, quia. — Mutos, alatos, Græce mutus, l.

8. Indixit, imposuit, l.

10. Palpitet, vacillet. — Meatibus, transitivus vel

vis, l.

11. Hærens, tardans, l.

12. Absonis, turpibus, inhonestis, l.

15. Laxabit, solvet, l.

17. Messian, Christum, l.

20. Sngeram, sumministrando, ministrabo, summi-

nistro, l.

22. Luculente, manifeste, aperte loquetur, l.

23. Explicabit, solvet scilicet illos, l.

24. Moverit, dederit, l.

26. Ictu, percussione, l.

COMMENTARIUS.

3. In officio Mozarabico colitur S. Romanus die 18 Novembris, et nonnullæ strophæ ex hoc hymno desumuntur. Illic versus ita in eo breviario legitur : *Largire comptum carmen, et faustissimum.*

5. Breviar. Moz., *Qui scis et ipse. Parrhasius, nam scis ipse, desideratur et. In emendatis aut Parrhasius, ut versus bene servari possit, rectius fortasse esse scribere Nam tu scis ipse posse mutos eloqui. Verum neque ita recte præcedit metrum. Pro mutos Widm. supra, Vat. B, Mar. a prima manu, Prag., mutum, fortasse ut intelligatur non duos martyres, quos hic celebrat, sed unum S. Romanum, ex-cleta lingua, sum locutum. In Rat. erat mutos, sed apparebat indicium lituræ Mariæ et conjiciebat mutum os. Advertendum est, eloqui esse eleganter loqui, ut explicat Isidorus in Differentiis; et hoc ipsum vult Prudentius, mutos, volente Deo, non solum loqui, sed etiam eloqui.*

6. Cicero, de Natura deorum cap. 59, *Plectri similes linguam nostri solent dicere, chordarum dentes. Infra iterum Prudentius vers. 988, Titubante plectro fatus esset debilis. Suetonium multi allegant, quasi dixerit in Claud. cap. 30, plectra linguæ titubantia, sed legendum est præterea, non plectra.*

7. Revellit, seu revulsit, est a revello.

10. Mar., Vat. A, Rat., etsi recisis; alii, nec si recisis.

11. Teolius hic, nescio an data opera, nam alii habent sic. Linguam adharere faucibus phrasis est e Psalmis petita. Virgilianum est *Vox faucibus hæsit. Pro lingua* Ald., Fabr., Egm., Bong., Hail-br., et nonnulli alii, lingua.

12. Parrhasius contra metrum, balbutit modis et. Heinsius mallet et laborat absonis modis, si per mss. liceret, quia id concinnius est. Mihi lectio codicum non videtur sollicitanda.

13. Egm. mendose, respersas. Weitzio placuit cum Hailbr. scribere respargas. Pro gratia celesti ros superius ponitur ex stylo sacre Scripturæ.

15. Parrhasius, balabit, minus bene, pro laxabit. Eandem varietatem lectionis ex Ambros. ascripsit Heinsius, et in nonnullis quidem peculiaribus scripturis Parrhasius cum Ambrosiano consentit, et fortasse Parrhasius Ambrosianum consulerat; alioquin diverso codice usus est Parrhasius, nam in aliis differt ab Ambrosiano.

16. Parrhasius, Ambr., Rott. tres Torrentiani,

scribit; alii, scripsit. Matthæi locus exstat cap. x, vers. 19.

19. Vat. B, Mar., Rat., Prag., providentes querere.

21. Rat., facundia.

22. Vat. A, male, me lingua. Mem. luculente disserit. Mar., Rat., luculenter; plerique, luculente. Vat. P, Q, Alex. a secunda manu, disserit; alii, disseret. Nebrissensis aut. non posse legi Christus, sed Christo, quia mea lingua est nominandi casus. Murnellius vult me signa Christus, id est, mei animi sensa : quamvis fateatur in quibusdam exemplaribus esse mea lingua; quod metricæ rationi non quadrare perperam affirmat. Non videntur hi auctores assecuti Prudentii mentem, et venustam appositionem Christus, qui est mea lingua.

23. In his verbis supremo spiritu intelligi potest Romanum in ultima persecutione passum, quæ persecutio cæteris fuerit atrocior. Giselinus simpliciter id intelligendum ait quomodo illa in Laurentio vers. 505, *Dum daemon invictum Dei Testem lacecessit prælio, Perfossus ipse concidit.* Iridet autem Murnellium, quod totam hanc periodum ad historiam quæ est Matth. xvii, Lucæ ix, conatur detorquere : ubi scilicet narratio de puero lunatico exponitur.

24. Vat. A, demonum, sed factum demon. Vat B, dederit, recte etiam correctum per moverit, quod est in margine pro div. script.

26. In margine Vat. A notatur ad hunc versum *Æsopi fabula de lima et serpente. Fortasse indicatur fabula 7 lib. vii Phædri : Mordaciorem qui improbo dente appetit. Hoc argumento se describi sentiat. In officinam fabri venit vipera. Hæc cum iratoris signa res esset cibi, Limam momordit. Illa contra continuat : Quid me, inquit, nulla, dente capias lacerare. Omnia assuevi ferrum quæ errodere? Similem de inusta fabellam Æsops et Camerarius conscripserunt.*

27. Florus, lib. ii, cap. 15, *Quam maxime mortiferi morsus esse solent morientium bestiarum.* Lib. ix Controv. Senec., 6, *Concitatissima est rabies in desperatione, et morte ultima in furorem animus impellitur. Quædam seræ ipsa tela commordent, et in mortis auctorem per vulnera ruunt.*

28. Scilicet fera quassans ferrum compressis dentibus immoratur spiculo, adeoque vulnus reddit gravius. Dicit immoratur, ut postea vers. 852, *Nec immorata fletibus.*

- 30 Hastile fixum sed manet profundius,
Nec cassa sentit morsuum pericula.
Galerius orbis forte Romani statum
Ductor regebat, ut refert antiquitas.
Immitis, atrox, asper, implacabilis:
Edicta late mundum in omnem miserat,
35 Christum negaret, quisque mallet vivere.
Hæc ille serpens ore dictat regio,
1067 Qui mortuorum de sepulcris exiens,
Clamat: Quid ante tempus adventu cito
Mea regna solvis? Parce, fili Altissimi,

- A 40 Vel possidere corda porcorum jube.
Præfector isitis imminens negotiis
Asclepiades, ire mandat milites
Ecclesia tenus, atque de sacrariis
Raptare plebem, mancipandam v'nculis,
45 Ni disciplinam Nazarenam respuat
Mox ipso, templum cogitans irrumpere,
1068 Et dissipare sancta sanctorum stu-
[dens,
Armis profanus præparabat impiis
Altaris aram funditus pessumdare,

GLOSSÆ VETERES.

29. Hastile, gladius, I.
30. Cassa, inania, I.
32. Refert, narrat, I.
36. Legio, quæ sic vocatur, Mar. — De legione dæmonum nunc dicit, quæ invaserat homines duos, qui non in domibus, sed in sepulcris morabantur. Alia illud dæmonium, quod vocatur Legio, Vat. A.
40. Vel, saltem, I.

- B 43. Ecclesia tenus, usque ad ecclesiam, I.
44. Mancipandam, ligandam, I.
45. Nazarenam, Christianam, I., Mar.
46. Ipse, præfector, I.
49. Altaris, sacramenti. — Pessumdare, perditum tradere, vel perdere, una pars est sicut circumdare: pessumdo, id est perdo, vel dissipo, I.

COMMENTARIUS.

29. Parrhasius, manat. Metrum exigit manet.
30. Prag., hæc cassa; melius nec. Virgilius XII Æn., Non cassa in vota vocavit. Elmenhorstius, pag. 38 in Arnobium lib. I, similia profert ut illustret Arnobii verba: Periculi nihil est, si, quod dicitur imminere, casum fiat et vacuum.
31. Prag., Valerius: Egm., Galerius. Legendum Galerius, qui tunc Cæsar erat. Vide hymnum S. Quirini vers. 6. Aldus edidit Galerius urbis forte Romanæ statum: ita etiam Teolius, quin discrepantiam lectionum adnotaverit. Pierique, orbis Romani: et hic sensus est Prudentii, qui comprobatur vers. 34, Edicta late mundum in omnem miserat. Apud Gruterum pag. 280, de Galerio exstat inscriptio, quam retuli ad hymn. S. Eulalie vers. 87. In Rat. ad hunc versum Explicit præfatio: Incipit passio: qui titulus ante eundem versum in Ambr. exstat, et simili modo apud Parrhasium Passio S. Romani.
34. Galerii edictum est illud ipsum de quo Eusebius lib. VII Hist., cap. 2: Mandabantur ut omnes ubicunque Ecclesiarum antistites primum quidem conicerentur in vincula, deinde vero diis sacrificare omnibus modis cogerentur. Et lib. II Vitæ Const., cap. 51: Sanguinolenta edicta cruentis, ut ita dixerim, mucronibus scriptis; et iudicibus præcepit ut ingemi solentiam sibi a natura insitiam ad acerbiora supplicia excogitanda intenderent.
36. Teolius mendose, dicta pro dictat. Widm., Bong. a prima manu, Mar., Vat. B, Prag., Rat., legio: de qua voce vide glossas. Lex metri non patitur legio. Os regium intelligitur os imperatoris, aut Cæsaris, et fortasse Prudentius respicit etiam ad vocem basilicus, quæ sonat regulum.
37. Vide cap. V Marci, et hymnum 9 Cathemerinon.
38. Aldus contra metrum, clamabat. Vatt. A, B, advento: lege adventu.
41. Imminere conatum quendam et efficaciam indicat.
42. Prag., iudices; supra, milites.
43. Alh., Torn., Ecclesiastenus quæ de sacrariis. Vat. A, Hallsbr., duo vel tres apud Heinsium, Ecclesiastenus, ac de. Rat., Ecclesiastenusque, ac de. Vat. B, Weitz., Mar., Ecclesiastenusque de. Prag., Ecclesia tenus usque de. Egm., Pal., Ecclesiam tenus, ac de. Ambr., Thuan., Ecclesiastenusque de. Editio Melchioris Lotteri anno 1515, curante Hermanno Tulicho, Ecclesia tenusque de sacrificiis. Heinsius suo periculo scribi jubet Ecclesiasten usque de sacrariis Rapture plebem: quia ecclesiastes apud Græcos est, tam qui audit conciones, quam qui concionatur, atque ita exstat in Thuanæo ex schedis Salmasianis

didicit. Fortasse alius est hic codex Thuanæus; nam aliam lectionem ex Thuanæo Heinsius jam indicaverat. Heinsio recentiores adherent, etiam Gallandius. Parrhasius ita legerat, et distinxerat, ire mandat milites Ecclesiis per, usque de sacrariis Raptare plebem. Giselinus cum Murmellio ediderat Ecclesiastenusque de sacrariis: sed in notis monuit malle se legere Ecclesia tenus, atque de sacrariis, ut sententia sit iussos fuisse milites in ipsam usque ecclesiam irrumpere, atque raptare plebem de sacrariis. Hæc mihi lectio præ cæteris placet, et exstat in Alt., et in Vat. P. Phrasia est Prudentiana Ecclesia tenus, ut crate tenus Perist. 3, vers. 148; aure tenus Symm. 2, vers. 729; fundo tenus Peristeph. 13, vers. 85; summo tenus extrema tactu Psych. vers. 692; et fortasse ex aliqua glossa usque ad pro tenus postea turbata est vera lectio, admissa glossa in textu. In Alex. tamen videtur fuisse Ecclesiasten usque de sacrariis, sed factum postea Ecclesiastenusque de, quod in Urb. est ita unitum Ecclesiastenusque. Tenus pro usque ad cum verbis motus ab aliis etiam usurpatum est. Vide lexica.

45. Judæi contumeliose Christianos Nazarenos vocabant, a quibus fortasse gentiles id vocabulum contra Christianos mutati sunt. Vide vers. 25 Vincentii. Nihilominus Prudentius ipse ita loquitur I in Symm. vers. 550, Ad sincera virum penetrat Nazarenorum: nisi etiam tum intelligit hoc nomen per contumeliam olim Christianis datum.

47. Sancta sanctorum ex phrasi Hebræa pro sacratio. Psychom. vers. 815, Sanctorum sancta verisat. Eusebius lib. de Martyr. Palest. ait comprehensum Romanum, quia quosdam Christianos templa deorum adeuntes increpabat: et lib. II de Resurr. narrat eum ad iudicem oburgandum aggressum. Vera hæc omnia esse potuerunt.

48. Ald., profanis, minus recte.
49. Thuan., arcam: lege aram. Distinguit Prudentius aram ab altari, ut hymn. 7 Cath., vers. 205, Altaris aram quod facit placabilem. Murmellius summam altaris partem aram vocat. Alii altare divis erigi, aram Deo poni docent. Nonnulli altare dictum quasi aram altam existimant. Giselinus simpliciter locum oblationibus dicatum, sive in summo altari positum, sive alibi, aram vocari censet. Altare vero ait esse ædificium e terra exaltatum, hominibusque convenientibus ad martyrum tumulos recipiendis destinatum. Nunc certe ara ab altari ita distinguitur, ut ara sit pars sacratio altaris, et in qua sacramentum eucharistiæ perficitur et collocatur. Hæc nostra consuetudo cum Prudentii verbis cohæret. ut in Hippolyto iterum dicimus. Bertholdus, de Ara cap. 2,

- 50 Foresque et ipsa in ruinam solvere.
Præcurrit index his repente cognitis
Romanus, acris heros excellentiæ,
Venire in armis perduelles nuntiat,
1069 Animos paventum præstruens horta-
[tibus,
55 Stent ut parati, neve cedant turbini.
Conspirat uno fœderatus spiritu
Grex Christianus, agmen imperterritum
Matrum, virorum, parvulorum, virginum :
Fixa et statuta est omnibus sententia
60 Fidem tueri, vel libenter emori.
Refert repulsus miles ad subsellia,
Plebis rebellis esse Romanum ducem,
Flagrare cunctos pervicaci audacia,
Jugulos relectos obstinate opponere,

- A 65 Quo gloriosa morte fortes oppetant.
Præceps jubetur inde Romanus rapti,
Solusque, ut incitator, et fax omnium.
Pro contumaci plebe causam dicere.
It non resistens, seque vinciri petit,
70 Flexas et ultro torquet in tergum manus.
1070 Amor coronæ pene prævenit truce-
Lictoris artem, sponte nudas offerens
Costas, bisulcis exsecandas ungulis.
Irrumpit altum limen, et præconibus
75 Siupore mutis, ipse tortorem trahit.
Astanti ob ora sic tyrannus incipit :
Infame monstrum, miles, intestabilis,
Tu ventilator nobis, et vulgi levis
Procella, mentes inquietas mobiles,
80 Ne se imperita turba dedat legibus.

GLOSSÆ VETRES.

50. Solvere, *vertere*, l.
52. Acri, *fortis, prudens*. — Excellentia, *constan-*
tia, l.
53. Perduelles, *pugnaces: duelles, id est rebellis*.
Duellio et duellis est homo rebellis: duellum et duel-
litium res ipsa, id est, rixa. Pugnantes, l.
54. Præstruens, *præmonens*, l.
55. Turbini, *tentationi, l. Persecutioni, Mar.*
60. Libenter emori, *sponte mori*, l.
61. Refert, *renuntiat*. — Ad subsellia, *ad tribunalia,*
ad senatum, ad loca judicii, l.
63. Pervicaci, *perlinaci*. — Audacia, *duritia*, l.
64. Jugulos, *colla*. — Obstinate, *perseveranter*,

- B *dure*, l.
65. Quo, *ut*. — Oppetant, *moriantur*, l.
66. Præceps, *velox*, l.
67. Fax, *incensor ad hoc*, l.
68. Contumaci, *perlinaci, vel pervicaci*, l.
69. Vinciri petit, *ligari desiderat*, l.
71. Pene, *vel pone, id est iuxta*, l.
76. Astanti, *martyri*. — Ob ora, *contra faciem*, l.
Contra ora, Mar.
77. Intestabilis, *indignus testimonio, sine teste boni-*
tatis, vel detestabilis, l.
79. Inquietas, *commoves*, l.
80. Dedat, *sponte tradat*, l.

COMMENTARIUS.

monet Prudentium ea imprimis calluisse quæ ethnico-
rum erant, et hoc loco declarare altare aræ im-
positum fuisse, aramque ipsius altaris penitus disiectam
ac dirutam, velut eversum aliquod fundamentum.
In hac significatione altaris ara erit fundamentum
altaris. Sed cum Berthaldus ipse ex hymno S. Hippo-
lyti colligat aram ab altari distingui, quia reliquæ
mariarum altari supponebantur, et propter aram ap-
ponebantur, non satis intelligitur quo pacto ara sit
fundamentum altaris.

50. Vat. B, Prag., *vertere pro solvere*.
51. Hailsbr., *præcurrit, perperam*. In nonnullis
vulg. mendum est *iudex pro index*.
52. Ald., Hailsbr., *Romanus sacræ heros excellen-*
tia; in marg. Vat. A pro div. lect., *Romanæ sacræ*
heros excellentia. Fabricius, *Romanus heros excel-*
lentia sacræ: quæ omnia sunt contra metrum, uti
etiam *Romanus sacræ heros excellentia* in quibusdam
minus vetustis. Cauchius conjiciebat *Heros sacræ*
Romanus excellentia, atque ita habet Vat. P; neque
mulum bludit Urbinas, *Sacræ Romanus heros excel-*
lentia. Sed verior et communior scriptura est *Ro-*
manus, acris heros excellentia, quæ etiam exstat in
veteri editione Lotteri, in Thuan. vero *acræ* a manu
prima. Ex postrema littera *Romanus*, et *acris* factum
sacris in nonnullis. In *heros* postrema corripitur a
Prudentio, ut in *dæmon*: quod in catalogis syllabarum
quæ male ab eo vel producuntur, vel corripuntur,
a Chamillardo, Cellario et Teolio animadversum non
est. In hoc eodem hymno vers. 457, *Cum sit quietus*
heros in quem savimus.

54. Prag. mendo-e, *præstruens hostibus*.
60. Vat. A corrupte, *ut p. o. vel. Parrhasius, fidem*
tenere.
61. *Subsellia* sunt iudicum tribunalia, et pro ipsis
iudicibus a Martiali ponuntur lib. i, epigr. 27. *Sexi-*
liane, bibis quantum subsellia quinque.
63. Vat. B, Prag., *perlinaci audacia*.
64. Id Cicero ita dicit, *Jugulum ostentare*.

65. Ammianus lib. xxi, *Pertulere cruciabiles paucas*
adusque gloriosam mortem intemerata fide progressi,
et nunc martyres appellantur. Ita homo ethnicus
de Christianis, ut fusiis exposui in Vincentio ad
vers. 407.

67. Hailsbr., *solus ut. Ald., solusque et: lege so-*
lusque, ut.

71. Parrhasius male, *penas*. In Mar. videtur esse
pone. Retine pene.

73. Cis. in textu, Lotteri ed., *exarandas pro exae-*
candas. Marmellius etiam *exarandas*: sed monet alios
habere *exsecandas*. De ungulis bisulcis vide hymn. i
Peristeph. ad vers. 44. Baronius in not. ad Martyr.
Rom. ad diem 16 Martii, pag. 122, multis collatis
Prudentii locis, ungulas ferreas describit.

74. Fabricius ait denotari templi magnificentiam a
liminis sublimitate. Nescio an Christianorum an pa-
ganorum intelligat templum. Melius Nebrisensis,
prætorium judicis exponit.

75. Statius 12 Theb., 463, *Et ad regem qui depren-*
dere trahuntur. Ubi alii legunt *trahunt*. Juvenalis
sat. 3, *Tunc te sacra ad delubra vocantem Præcedit,*
trahere imo ultro, ac vexare paratus.

77. *Intestabiles* dicebantur qui vel testimonium
perhibere non poterant, vel testamentum condere. In
notis mss. editionis Lotteri falso dicitur hoc vocabu-
lum raro apud auctores reperiri. *Intestabilis* pro sce-
lerato legitur apud Horatium, Sallustium, Tacitum
aliosque.

78. Egm. vitiose, *ventilator*, et editio Lotteri, *tu*
ventilator pro tu ventilator. Id gentiles vulgo Chri-
stiani exprobrabant. Dictum jam ad passionem
Fructuosi.

79. In nonnullis vulg. male distinguit *mentes in-*
quietas, mobiles: nam *inquietas* est verbum quo Colum-
mella multique alii uti sunt.

80. Imperitia passim obiecta Christianis, ut constat
ex Minucio, Arnobio, Tertulliano, Luciano, Theodo-
reto, Justino.

- Populare quiddam sub colore gloriæ
 Illitterata credidit frequentia,
 Ut se per ævum consecrandos autument,
 Si bella divis, ceu gigantes, inferant,
 85 **1071** Victique flammis obruantur montium.
 Hoc tu parasti, perditæ, spectaculum
 Cladis cruentæ de necandis civibus:
 Quos ut profanos, impiati et sæculi
 Reos, necesse est te magistro interfici:
 90 Tu causa mortis, tu malorum signifer.
 Ni fallor, æquum est, ut, quod auctor improbus
 Tolerare multos compulsi, carnifex,
 In te recurat, proque tantis cadibus,
 Quæ mox futuræ, primus exitum luas,
 95 Feras et ipse, quod ferendum suaseras.
 His ille contra reddit ore libero:

GLOSSÆ VETERES.

81. Populare, venerabile, vel gloriosum, l.
 82. Illitterata, indocta. — Frequentia, agmen, multitudo, l.
 83. Autument, æsiment, l.
 85. Flammis, flammis montibus, Mar. — Montium, principum; nam dii, in montibus stantes, fulmina mittebant, l.
 88. Impiati, corrupti, l.
 91. Equum est, justum est, l.
 94. Futuræ, scilicet crunt. — Exitum luas, periculum persolvas, l.
 96. His, verbis, l.

COMMENTARIUS.

83. Ald., Alex. supra, autumans.
 85. Iso montium interpretatur principum. Præfatus alludit ad fabulam de gigantibus, adversus quos Jupiter montes jaculatus est.
 86. Prag., o perditæ.
 88. Pat., Egm., Vatt. A, P, Q, quatuor Heinsiani, impiati sæculi sine et. In Vat. B est factum impiati, abrais quibusdam characteribus. Hoc etiam convicium Christianis illatum, profanos, impios, sacrilegos eos esse. Suetonius in Nerone: Christiani, genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ. Id demonstratur etiam ex Arnobio, Tertulliano, Justino aliisque. Vide notas Heraldi et Woweri ad Minucii verba: Plebem profana conjurationis instituant; ubi plura his Prudentianis similia invenies.
 92. In Prag., Vat. P, Rott. deest ut ante carnifex; et in Alex. deletum est, quod secutus est Heinsius, et cum eo recentiores. Gallandius cum antiquis edidit, ut carnifex. Sed melius ut omittetur.
 94. Prag. a prima manu male, primo pro primus. Aldus, exitum: melius exitum.
 96. Egm. corrupte, redduntur e lib. ro. Reddere pro respondere poetis usitatum.
 99. Prag. contra metrum, dignus sum subire. Mnr. a prima manu, Rat., nonnulli Vulg., si me consulas.
 101. Recens corrector in Rat. pro idolorum, quod videtur erasum, posuit pessimorum, quod non est ferendum. Servus idolorum et demonum phrasi ecclesiastica pro Dei hoste ponitur. Infidelibus olim non licebat in ecclesiam ingredi; sed i. in narthece interiori consistebant, non ultra progressi, ut liquet ex concil. Carthag. iv, Chrysostomo, Augustino, aliisque. Vide Jul. Laur. Selvaggius Antiq. Christ. instit. tom. III, lib. II, part. 1, § 5.
 102. Ecclesia inter alia nomina vocabatur etiam oratorium, domus orationis, et, ut patet ex hoc versu, domus salutis: quanquam fortasse hæc non erat peculiaris appellatio ecclesiarum; sed ita a Prudentio ecclesia circumscribitur. Non enim nunc occurrit similis ab aliis usitata appellatio.
 104. Ald., Mar., Widm., Pal., Urb., et scripti ple-

- A Amplector, o præfate, nec me subtraho,
 Ut pro fideli plebe solus immoler,
 Dignus subire cuncta, si me consulis,
 100 Quæcunque vestra jusserit crudelitas.
1072 Intrare servis idolorum ac demonum
 Sanctam salutis non licet nostræ domum,
 Ne polluat purus orandi locus:
 Confido sancto in Spiritu, nunquam tibi
 105 Dandum, ut beatum limen attingas pede.
 Ni forte noster factus, in nostrum gregem
 Mereare sumi: quod Pater faxit Deus.
 Incensus his Asclepiades jusserat,
 Eviscerandum corpus eculeo eminus
 110 Pendere, et uncis, vinculisque crescere.
1073 Apparitores sed furenti suggerunt,
 Illam vetusta nobilem prosapia,

B

97. Amplector, tua jussa libens suscipio, l.
 99. Cuncta, tormenta. — Consulis, scilicet respondebo, l.
 100. Crudelitas, scilicet patiari, l.
 106. Gregem, consortium, l.
 107. Faxit, faciat: optanda, dicit, l.
 109. Eculeo, patibulo. — Eminus, longe, l. Alt., Mar.
 110. Crescere, tumescere, l., Mar.
 111. Apparitores, tortores. — Suggestunt, indicant, l.
 112. Prosapia, in suo genere, l.

- rique apud Heinsium, confido in sancto Spiritu. Vatt. B, Q, confido in Spiritu sancto. Ambr., Thuan., Alex., editio Lotteri, Parrhasius ad metri rationem, confido sancto in Spiritu. Giselinus confido in almo spiritu, ad marginem cum Aldo. Nonnulli vulg., confido sancto Spiritu.
 106. Ald. et nonnulli vet. codd., nisi forte. Virgil us lib. II, Noster eris.
 107. Egm. depravate, merearis uni. Rat. perperam, merearis sumi. Vat. B. corrupte, faciat Deus.
 110. Weitz., Fabr., Hailsbr., Bong., unguis que crescere, minus bene. Parrhasius, Pendere; et uncis, ungulis decrescere. Vera lectio vinculisque crescere. Sermo est de uncis quibus vincula alligabantur, et de his ipsis vinculis quibus torquendi in eculeo extendebantur, adeoque crescebant. Seneca epist. 66 a Sagittario laudatus: Aut eculeo longior factus. Silius, lib. I, vers. 175, Per artem Savitia exstanti, quantum tormenta jubebant, Creverunt artus. De eculeo egi in Vincentio ad vers. 109. Thomas Ilurtdo, de Vero Martyrio, resolut. 35, digress. 2, sect. 3, existimat eculeum esse tormentum illud quod Hispani vocant potro, quæ vox significat eculeum, sive equuleum, aut parvum equum: quo scilicet membra fidibus utque ad sulcos contringuntur, et usque ad ossium fracturam, si nimis fidiculae intorqueantur. Approbat enim explicationem Cælepi, fidiculas Hispanis esse trato de cuerda. Verum Hispani hoc nomine vocant elevationem illam corporis per trochleas, de qua dixi in Vincentio ad vers. 110, ut ipse Ilurtdus videtur a novisse in Anacephalæosi. Ibidem amplector Barthii sententiam lib. XII, cap. 27 Advers., qui tenet, omne tormentorum genus, cui impositi rei extenderebantur, a similitudine ascensionis equestri eculeum suis esse appellatum, neque ab hoc nomine abhorre caballum, quod Thomas Sigeus Mirandula superesse scripsit. Italis cavalletti vox hoc ipsum quodammodo indicat: quæ Latine eculeus est.
 112. Weitzius cum solo Widm. edidit genitum prosapia, repugnante metro lib. VII, cap. de Maleic.: Excepta tormentis sunt corpora honoribus prædiorum;

- Meritisque multis esse primum civium.
 115 Jabet amoveri noxialem stipitem,
 Plebeia clarum pœna ne damnet virum.
 Tundatur, inquit, terga crebris ictibus,
 Plumboque cervix verberata extuberet:
1074 Persona quæque competenter ple-
 [ctitur.
 Magnique refert, vilis, an sit nobilis:
 120 Gradu reorum forma tormentis datur.
 Pulsatus ergo martyr illa grandine,
 Postquam inter ictus dixit hymnum plumbeos,

C LOSSÆ VETERES.

113. Primum, principem, l.
 115. Plebeia, rustica; vilis. — Clarum, nobilem, l.
 116. Tergum, per tergum, lso.
 117. Extuberet, tumescat, vel crescat, strumosa fiat; inflatur, l.
 118. Persona quæque, omnis homo. — Competen-
 ter, secundum suam naturam — Plectitur, punitur, l.
 119. Magnique, preti; magni distantia, l.
 120. Gradu, natura. — Datur, competenter, l.
 121. Grandine, persecutōne, vel ictuum, l.
 124. Præstet, faciat; sublimem faciat, l.

- A Erectus insit: Absit, ut me nobilem
 Sanguis parentum præstet, aut lex curiæ:
 125 Generosa Christi secta nobilitat viros.
 Si prima nostris quæ sit incunabulis
 Origo, textu stemmatis recen-eas,
 Dei parentis esse ab ore cœpimus:
1075 Cui quisque servit, ille vere est
 [nobilis:
 130 Patri rebellis, invenitur degener.
 Honos deinde stemmati accedit novus,
 Et splendor ingens, ut magistratus, venit:

125. Secta, doctrina, l.
 126. Incunabulis, incunabula, cunæ, crepundia et
 crepitacula idem sunt, l.
 127. Textu, ordine. — Stemmatibus, generis, nobili-
 tatis, generationis, l.
 B 128. Parentis, patris. — Ab ore, quando primo
 parenti insufflavit spiritum vitæ, l.
 130. Degener, dicitur, qui factis depravatis non
 respondet nobilitati parentum, l.
 131. Stemmati, nobilitati, l.
 132. Ut magistratus, sicut dignitas, l.

COMMENTARIUS.

præter illa videlicet crimina quæ legibus demonstrantur.
 Cod. Theod. de Quæst. lib. ix, tit. 35, leg. 1, agitur
 etiam de exemptione nobilitum a quæstione sive tor-
 mentis: ubi plura explicat Gothofredus, qui obser-
 vat, in hac lege tantum sermonem esse de fidiculis.

116. Ald., Mar., Rat., Vatt. B. Q. Urb., Weitz.,
 Bong., Widm., Gis. in contextu, Sich., tandatur,
 inquit, tergum. Alex., Vat. P., Alt., Rott., Thuan.,
 Ald., aliique recte, tundatur, inquit, terga, ut sit græ-
 cismus. Monuit Gifanius in ras. ita habere veit. lib.
 et metri rationem postulare: Namque in eo carmine
 præstantissimus Clemens hoc servavit perpetuo, ut
 quarta sedes haberet iambum. Comparem tribrachyum
 quarto loco nonnunquam Prudentius admisit: non au-
 tem spondarum, qualis esset si legeretur tergum crebris.
 Parrhasius et Lotterus non ita concinne, Tundantur,
 inquit, terga crebris ictibus. In Ambr., tandatur, inquit
 terga, ex quo Heinsius conjicit Tendatur, inquit:
 terga crebris ictibus, Plumboque cervix verberata extu-
 beret. Baronius in notis ad Martyr. 14 Junii ex le-
 gibus cod. Theod. colligit, plumbatarum verberibus
 viles tantum personas fuisse vexatas. Sed illæ leges
 potius Prudentio favent, cum inde pateat plumbata-
 rum ictus ante eas leges latas supplicium fuisse per-
 sonarum etiam non vilium. Gothofredus ad leg. 2
 loc. cit. docet hac lege curiales a fidiculis immunes
 esse, non item a plumbatis.

117. Hallsbr. mendose, exuberet pro extuberet. Per
 synecdochen plumbum ab Hilario, Ambrosio, et hoc
 loco a Prudentio usurpat pro plumbatis, quæ, ut
 multi explicant, erant flagella ex funiculis aut loris,
 in quorum summitatibus glandes plumbæ alligaban-
 tur: quæ descriptio parum placet. Alii aiunt plum-
 batas fuisse pilas plumbeas corio consutas. Doctissi-
 mus Lupius in Dissert. 12 agit de plumbatis quæ
 Romæ in sepulcro ejusdem martyris repertæ fue-
 rant, Benedicto XIII pontifice. Erant autem illæ
 glandes ex ære, non ex plumbo, et catenuli, non fu-
 niculi aut loris, alligatæ. Suspiciatur Lupius, initio
 ex plumbo factas fuisse glandes, unde plumbatarum
 nomen manserit: neque enim audierat usquam as-
 servari plumbatas ex plumbo. Ex ære etiam sunt
 plumbatæ, quarum ectypum exhibemus tab. xxvi.
 Exstant in museo sacro Vaticano, et catenulis ferreis
 vel æneis, ut mihi insipienti visum est, glandes sunt
 colligatæ.

121. Parrhasius, ille; rectius, illa. Plumbatarum

mentio sæpè fit in cod. Theod. diversis formulis,
 plumbatarum ictus, cruciatus, verbera, plumbi verbera,
 plumbo affici, plumbo coerceri, plumbo contundi,
 plumbatis coerceri: quas omnes comprehendit Pru-
 dentius: Tundatur ictibus, plumbo verberata, pulsatus
 grandine, ictus plumbeos. Libanius etiam orat. 7 pro
 Aristoph. plumbatarum verbera vocavit grandinem.

124. Suspicio legendum lex Curia. Nota ms. in
 editione Lotteri exponit lex Portia. Sed leges curiæ,
 et curiatæ dictæ sunt, quas Romulus, postquam in
 triginta curias populum Romanum divisit, ad repu-
 blicæ regimen tulit. Alii etiam reges leges curiatas
 tulerunt. S. Ambrosius in cap. in Lucæ similia
 quædam habet de curiis.

125. Vide Ouzelium ad Minucii verba: Nobilitate
 generosus es? parentes tuos laudas? Omnes tamen pari
 sorte nascimur, sola virtute distinguimur.

126. Parrhasius, Si prima nostris quæ sit incunabu-
 lis. Widm., Si prima quæ sit nostris in cunabulis, con-
 tra metrum. Pierique, Si prima nostris quæ sit. Sed
 Urb., Vat. Q., Alex., incunabulis; alii, in cunabulis.
 Heinsius cum Ambr. prætulit nostris quæ sit in cunabu-
 lis, sed conjiciebat nostris quæ sit incunabulis, quod
 reipsa in emendatis ediderat Giselinius.

128. Chrysostomus egregie probat, æque homines
 esse nobiles, qui Deum Patrem vocant in oratione
 dominica Pater noster, homil. in Matth. 19, al. 20:
 Omnibus quippe unam largitus est nobilitatem cum om-
 nium similiter Pater vocari dignatus sit.

129. Parrhasius et Lotterus, quisquis: metrum
 exigit quisque. Dixi jam alibi de hac voce quisque
 pro quisquis, et plura videri possunt in Anthologia
 Burnanni, pag. 356. Aliquis volebat scribi quisque pro
 quisque, aut quisquis: nihil mutaverim, invitis codi-
 cibus.

131. Parrhasius, dein: metrum vult deinde.

132. Fabricius censet, magistratum hic poni pro
 magisterio, sive magistri officio, ut contrario modo
 potestas pro prætore apud Ciceronem, et Juvenalem.
 Exponit scilicet, ut magistratus venit, id est, postquam
 fidei periculum faciendum est. Mihi id obscurum
 videtur: neque puto, Prudentium aliud voluisse, nisi
 splendorem ingentem, qualis e magistratibus prove-
 nit, Christianis accedere e martyrio: perinde quasi
 dicat omnes Christianos esse nobiles, martyres vero
 veluti honoribus magistratum gaudere. Sic in hymno
 S. Laurentii hunc perennem consulem vocavit.

- Si constendi nominis testem probum
Signent inusta ferri, et ignis vulnera,
135 Et vim dolorum mors sequatur inclyta.
Cave, benignus esse perverse velis,
Nec mi remissus leniter pepercit:
Incumbe membris, tortor, ut sim nobilis.
1076 His ampliatus si fruar successibus,
140 Genus patris, matrisque flocci fecero.

A

Haec ipsa vestra dignitatum culmina
Quid esse censes? nonne cursim transeunt
Fasces, secures, sella, praetextae togae,
Lictor, tribunal, et trecenta insignia,
145 Quibus metis, moxque detumescitis?
Cum consulatum initis, ut vernae solent,
1077 Pudet fateri, farre pullos pascitis:
Aquila ex eburna sumit arrogantiam

-GLOSSÆ VETERES.

133. Probum, bonum, l.
134. Inusta, valde usta, l.
136. Cave, care, velis simul jungendum: cave enim abnegativum est nec eget aliqua abnegatione, sicut Cave, facias debemus dicere; non Cave, ne facias, l.
137. Mi, pro milii. — Remissus, ad misericordiam, mollefactus, l.
139. Ampliatus, dilatatus, prosperitatis, ductus, l.
140. Flocci fecero, pro nihilo duco, parvipendam, parvipendo; ductus sermo a flocco, quod homines, in re vilissima utentes, a vestimentis extrahunt et projiciunt, quasi pro nihilo reputantes, l.
142. Cursim, velociter, l.
143. Fasces, honores, summæ dignitates. — Sellæ,

COMMENTARIUS

133. Nomen Christianum, nomen Christi, et simpliciter nomen pro eadem re veteres Christiani passim usurpabant. Mazochius Spicil. Bibl. part. 2, pag. 90, putat Christianos veteres imitatores religionem Judæorum in nomine tetragrammato, adeoque nomen simpliciter dixisse, cum nomen Christi vellent indicare. Certe acpe videtur nomen Christi significari, ut apud Cyprianum de Laude martyrii: *Per hoc et testimonium nomini redditur, et majestas nominis redamplatur.* Sed interdum clarum est, sermonem esse de nomine Christiano, ob cuius solius confessionem vel professionem sine alio crimine supplicio Christiani affliciebantur: quia scilicet illud nomen erat nota religionis.

135. Prag. mendose et inde dolorum. Rat., Vat. B, Mar., a prisca manu, finem dolorum.

136. Vat. B, Mar., Rat., Sicul., Weitz., Hailsbr., Bong., Widm., a prima manu, perversibilis, quod metro non coheret. Alii, perversæ velis. Fabricius, perversæ ut velis.

138. Vat. B a veteri manu, tortor jam tum nobilis, contra metum et sententiam. In Prag. etiam mendose jam tamen; supra jam tum, vel jam sum.

139. Ampliari ad nobilitatem refertur, ut amplitudo. Exempla vide in lexicis.

143. Mar., Rat., Prag. non bene, sellæ pro sella: nam quarto loco spondæus esse nequit, adeoque Weitzius erravit, cum edidit sellæ. Aldus, Vat. B, praetexta, toga. Ox., praetexta toga. Fabr., praetextæ, toga. Hailsbr., praetexta toga. Ambr.: praetexta et toga, et sic etiam Parrhasius. Heinsius vult praetexta et toga. Weitzius, Gifaninus in fere ex vet. lib., Vat. A, Alex., praetexta toga, quod probum est. Toga communis erat omnibus, praetexta toga propria magistratuum. Heinsius recentiores consonant: Gallandius vero edidit praetexta et toga, et ex aliis adnotat sellæ, praetextæ, toga. Fasces et secures consulum erant insignia, sellæ ædium, praetextæ togæ imperatorum. Lictor ad consules etiam pertinebat, tribunal ad iudices. Juvenalis sat. 10: *Praetexta, et trabæ, fasces, lectica, tribunal.*

144. Egm., Hailsbr., tribunal, hæc trecenta. Gis. ad oram, et cruenta.

145. Detumescere legitur etiam apud Petronium et Statium. Tumoris nomine Christiani scriptores passim superbiam significant, quod ex Euripidis Hecuba et Horatio sumptum censet Barthius lib. xxx Adv. cap. 19: ego ex ipsa rei natura magis credo. Wipertus, Prudentii amator et imitator, lib. 1, cap. 11: *Ingenii*

quæ in curia ponebantur. — Praetextæ togæ, genus vestimenti: praetexta vestis est qua utebantur pueri usque ad sextum decimum annum, et dicta praetexta eo quod latior purpura ei intexebatur in capitis; postea toga utebantur, l.

144. Lictor, virgifer. — Trecenta, finium pro insigniis. — Insignia, ornamenta, l.

146. Inuitis, intratis. — Vernæ, juvenes, servi; vernaculus, ut di. it. Isidorus, dictus est, quasi bonus hæreditarius natus; qui et domigena dicitur, id est domi natus, l.

148. Ex eburna, eburnæ aquilæ ferebantur in vestibus Romanorum propter aquilam, quæ armiger Jovis est, l.

excellentia, quæ solent cornales super modum tumescere, moxque detumescere.

146. Vat. B, ut vermes solent, quod Colerus in suis membranis exstare ait ad Valerium Maximum, pag. 548. Codex Marietti, de quo loquitur Colerus, habet certe vermes, et supra pro diversa scriptura verres, demum ad oram vernæ. In eodem Mar. videtur esse dum pro cum. Interpretatio horum versuum hæc circumfertur, Romanos, cum consulatum inibant; farre pullos pascere (quod minus est servorum), quoniam ominosum habebatur, si pulli farre abstinerent, et Romani nihil inauspicato agere solebant. Pignorius, de Servis pag. 270, agit de aviario, altiliario, qui ab Horatio sartor appellatur, cuius officium, inquit, erat aves opimare et obesare in gratiam lautarum epularum. Et hinc arripuit occasionem apud Prudentium Romanus martyr deridendi præfectum Asclepiadem. Itaque existimo ipsos qui consulatum inibant pullos per se pascere, ut auspicia caperent; et idcirco ait Prudentius: *ut vernæ solent, farre pullos pascitis.* Giselinus ait, id factum per pullarios, quia Romani, teste Iulio Cæsare, nec magistratus, nec magni aliquid inchoabant, priusquam eos consulerent. Parum hæc explicatio Prudentio congruit. Salvianus, lib. vi de Gubern., eam superstitionem in Christianis merito reprehendit: *Quid enim nunquid non in consulibus designandis et pulli adhuc sacrilegiorum more pascuntur, et volantis pennæ auguria queruntur, ac pene omnia sunt, quæ etiam illi quondam pagani veteres frivola et irridenda duxerunt? Et cum hæc omnia ipsi agant, qui annis nomina tribuunt, etc.*

148. Vat. B mendose, sumpti pro sumit. De h. e. aquila eburna dictum jam ad vers. 319 lib. 1 contra Symmachum. Chamillardus ait, aut erras Prudentium, aut diversum morem fuisse temporibus Livii: nam hic affirmat scipionem eburnam cum aquila exstante in summitate ex eadem materia triumphanthibus fuisse prælatum. Verum hoc nihili est: siquidem scipio gestabat nomine triumphantis, et erat sceptrum, sive gestamen consulare. Valerius Maximus lib. iv, cap. 4 de C. Atilio Serrano: *Sed illa rustico opere attrita manus salutem publicam stabilierunt: ingentes hostium copias pessumdederunt; quæque modo arantium bovm jugum rezerant, triumphalis currus habenas retinuerunt: nec fuit illi robori, eburneo scipione deposito, agrestem stivam aratri repetere.* Fabricius narrat talem aquilam eburneam crista rubea insignem repertam Romæ, et talem exculpam esse in fornice arcus Vespasiani, in quo manu eam tenebat

- Gestator ejus, ac superbit belluæ
 150 Inflatus osse, cui figura est alitis
 Jam si sub aris ad sigillorum pedes
 Jaceatis, infra sectilem quercum siti,
 Quid esse vobis æstimem projectus?
 Nudare plantas ante carpentum scio
 155 **1078** Proceres togatos metris Idææ sa-
 [cris.
 Lapis nigellus evchendus essedo

GLOSSÆ VETERES.

149. Ejus, aquilæ. — Belluæ, elephantis, I.
 150. Cui, ossi. — Alitis, aquilæ, I.
 151. Sigillorum, simulacrorum, vel signorum; idolorum, I.
 152. Siti, positi, I.
 153. Projectus, despectus, I.
 154. Carpentum, vehiculum, currum, I.
 155. Proceres, nobiles: proceres proprie mutuli trahunt eminentes e muceris; inde proceres dicuntur eminentiores in populis, I.
 156. Lapis, gagaithes, in quo pingebatur, Vat. A.

COMMENTARIUS.

Vespasianus. In delineatione arcus et in ipso arcu solum invenio Titum aquilæ insidentem in cœlum ferri, veteri superstitione inter divos relatum, in arcus fornice. In quatuor angulis aquilæ cum fulmine triumphum exornant.

150. Ebur dentem elephantis esse norunt omnes. Prudentius *os belluæ* vocat.

151. Ald. *perperam, suberis pro sub aris*. De sigillis pro statuis vide comment. ad vers. 545 lib. ii contra Symmachum.

152. Vat. B, Mar., Widm., *infra*; alii, *infra*. Vocat sectilem quercum statuum; adeoque *infra* legendum est.

154. Balduinus, de Calceo antiquo cap. 3 et 33, agit de hoc ritu antiquorum nudandi plantas in quibusdam sacris functionibus. Eques Victorius dissertationem edidit anno 1753, qua illustravit exiguum Cybelis statuam quæ nunc in museo Victorio Vaticano asservatur, ut Teolius notavit.

155. Etymologiam glossæ, quod proceres sint capita trahunt, docet etiam Servius ad i. Æn. ex Varro. Alii proceres a primis derivant.

156. Vat. B, Prag., Mar. a prima manu, *gemellus*; alii, *nigellus*. Ald., Alex. a secunda manu, Vatt. P, Q, Urb., *essedo*; plerique melius *essedo*, Murnellius et Lotterus, *evchendus*. Arnobius, lib. vi: *Videtis, Arabas in formam lapidem coluisse, tignum indolatum Carios pro Diana, Pessinuntium s. tigem de celo lapsum pro deum Matre*. Gisbertus Cuperus in notis ad Lactantium, cap. 41 de Mori. persequitur, ait vel hunc lapidem lineamenta faciei muliebris habuisse, vel inclusam fuisse capsam argenteam faciei muliebris: quod tamen aliis examinandum relinquat. Mihi vix dubium est quin ipse lapis lineamenta muliebris oris habuerit: et id ex verbo *sedet* confirmari potest. Nihilominus Bulengerus, lib. i, cap. 18, de Piet., probare contendit, columnas per initia pro statu fuisse, et stipites, et lapides. In glossis *lapis nigellus* dicitur *gagaithes*; posset intelligi achates, nam achates lapis est nigellus, ut ex Plinio, Solino et Isidoro patet, quamquam gagaithes celebratur etiam a Plinio et Engenio Toletano. Verior scriptura est *gagates* ex Greco vocabulo. Joannes Fridericus Hervartius, de Admirandis theologicæ ethnicæ Mysteriis cap. 52, ostendere conatur primum simulacrum, e Pessinunte Romam advectum, fuisse e magnæ, et aciem illam decantatam Magnæ deorum Matris, qua Romanum imperium sustentatum Servius prodit, fuisse aciem magneticam, cujus notus jam esset usus. Joannes Winckelmannus in opere de Monumentis antiquis ineditis, tom. II:

- A Muliebris oris clausus argento seget:
 Quem dum ad lavacrum præcundo ducitis
1079 Pedes remotis atterentes calcæia,
 160 Almonis usque perventis rivulum.
 Quid illa turpis pompa? nempe ignobiles
 Vos esse monstrat, cum Iuperci curritis.
 Quem servulorum non reat v. flammum,
 Nudus platas si per omnes cursians,
 165 Pulset puellas verbere ictus ludicro?

Gagaithes, I. — *Gemellus*, ideo potest dici *gemellus*, quia in vehiculo ipsa cum filio suo Cupidine solebat sculpi vel pingi, Prag. — *Essedo*, *essedum* genus vehiculi Gallicani, id est, quasi *assedum* ab *assidendo* dictum; genus *vehiculi*, I.

160. Almonis, fluvius, I.

B 162. Iuperci, nudi: Iuperci dicebantur qui Iupercalia celebrabant, id est festa Panis dei, in quibus omnia immunda fiebant, I.

165. Verbere, percutiendo nates illarum, I.

sect. 2, cap. 4, de Cybelis statuis agit. In Calendarjo Romano Maffrino ita indicantur Iudi Megalenses die 4 Aprilis: *Iudi Matr. Mag.* In Vindobonensi: *Iudi Megalesini*. In Prænestino: *LVDI. M. D. M. I. MEGALENSIA*. VOCANTUR. QVOD. EA. DEAL. MCALE. APPELLATUR. NOBILIUM. INVITATIONES. LENARVM. SOLITAR. SVNT. FREQUENTER. FIERI. QVOD. MATER. MAGNA. EX. LABRIS. SIBV. LINIS. ARCESSIT. LOCVM. MVTAUIT. EX. PHRYGIA. ROMAN. Vide notis Petri Franc. Foggiani.

157. Arnobius lib. vii de eodem lapide coloris fulvi atque atri, angulis prominentibus inæqualis, quem omnes hodie illo ipso videmus in signo oris (forte insigniori) loco positum, indolatum, et asperum, et simulacro faciem minus expressam simulatione præbente.

158. Prima in præcundo hoc loco intervallo longè æstetur, vimque diaphanæ relineat. Anno autem lxxiii de Juliano Apostata: *Ubi ad diem vi cal. (Aprilis) quo Romæ Matri decorum pompe celebrantur annales, et carpentum quo vehitur simulacrum, Almonis undis oblii perhibetur, sacrorum solemnitate præmore completa, somno per omnia capio, exultant pernoctavit, et lætus*. Confer S. Ambrosium, lib. iii, ep. 48; Augustinum, lib. ii de Civit. Dei, cap. 4; Arnobium, Ovidium, Valerium Flaccum, Lucanum, et alios.

160. Thuan. contra metrum *perventuri*, Hailabr. *perventis*. Rivulus Almo extra portam Capenam, sive S. S. bastiani via Appia fluit: ejus nomen nunc *Acquataccio*, quasi aqua corrupta, ut puto. Origo ejus est fons aquæ salutaris, qua multi Romæ ad curandos morbos utuntur. Ea vocatur *aqua sana* Italice, et ad capitulum S. Lateranensis basilicæ spectat, exstatque prope viam Latinam.

161. De hujusmodi superstitionibus ethnicorum abunde dictum est ad libros contra Symmachum et ad hymnum S. Laurentii, quod indicasse semel sufficiat.

162. Baronius ad annum 496 refert S. Gelasium Iupercalia prohibuisse, et Andromachum senectorem, qui ea defendebat, scripto refutasse. Epistola Gelasii inter alias pontificum. Andromachus imaginem quamdam Iupercalium retinendam contendebat. Gelasius neque ita quidem a Christianis celebrari posse Iupercalia demonstrat.

161. Servorum erat proprium currere et festinare. In prologo Heautont. Tervinius: *Ne semper servus currere, iratus senex... assidue agendi sint mihi*.

165. Parthianus, *pulset*, quod in notis confirmat, dum probat, Prudentium tentasse fastidit gratiam

- Miseret tuorum me sacrorum, et principum,
 Morumque, Roma, sæculi summum caput.
1080 Age explicemus, si placeat, mysteria,
 Præfecte, vestra : jam necesse est, audias,
 170 Nolis velisne, quid colatis sordium.
 Nec terret ista qua tumes vesania,
 Quod vultuosus, quod supinus, quod rigens,
 Tormenta lethi comminaris asperi :
 Si me movere rebus ullis niteris,
 175 Ratione mecum, non furore, dimica.
 Jubes, relictis Patris, et Christi sacris,

- A Ut tecum adorem teminas mille, ac mares,
1081 Deos, deasque, deque sexu duplici
 Natos, nepot's, abnepotes editos,
 180 Et tot stuprorum sordidam prosapiam.
 Nubunt puellæ, sæpe luduntur dolis,
 Amasionum comprimuntur fraudibus.
 Incesta servant : furta mœchorum calant :
 Fallit maritus : odit uxor pellicem :
 185 Deos catenæ colligant adulteros.
 Ostende, quæso, quas ad aras præcipis,
 Vervece casso fumet ut cespes meus?

GLOSSÆ VETERES.

166. Sacrorum, idolorum, 1.
 172. Vultuosus, terribilis, vel tristis, 1.
 177. Mares, masculos, 1.
 178. Sexu duplici, de mare et femina, 1.
 179. Abnepotes, natos de nepotibus. — Editos, pro-
 natos, 1.
 181. Luduntur, decipiuntur, 1.
 182. Amasionum, amatorum : amasii et amasiones
 unum sunt. — Comprimuntur, stuprantur, 1.
 185. Incesta, stupra, non casta. Distat inter forni-
 cationem, et adulterium, et incestum; nam fornicatio
 cum puellis et viduis; adulterium cum uxoribus alio-

- rum, incestum cum sororibus et sanctimonialibus; et
 dicitur incestum, quasi non castum, 1. Jovis et Juna-
 nis, Mar. — Mœchorum, Martis et Veneris, Mar.
 B 181. Fallit, uxorem. — Maritus, Saturnus Opim,
 Mar. Vulcanus, 1. — Pellicem, pellæ dicitur quasi
 pelle illiciens, id est decipiens; nam pulchritudine depu-
 tantur homines. Concubinam, 1.
 185. Deos, Martem et Venerem, quos Vulcanus al-
 ligavit, 1.
 187. Vervece, verris vocatur a verme quem habet
 in fronte, qui commovens incitat eum ad prælium, 1.

COMMENTARIUS.

reddere; scilicet dixisse volupe est ex Ennio et Plauto, *ninguidus* ex Lucretio, *pulset pro pulset*. Ald., Torn. et nonnulli vulg., *actas pro ictas*. Luperici scutica, virgæ et pelle hircina mulieres obvias feriebant, quæ manus ultro præbebant, quasi ita feliciores, puerperæ essent futurae, ut ex Ovidio, Juvenali et aliis colligitur. Vide lib. ii in Symm., vers. 861. Ise nates verberare ictas docet, quod ex Chonlio fusius refert Joan. Saubertus de Sacr. vet. cap. 6. Sed, ut hic ritus perageretur, mulieres ipsæ ad lupercos se conferebant.

166. Rat., Vat. B., Mar. a pr. in. et pro me non ita probe.

167. Vat. B., Mar., *secl'i*: metrum postulat *seculi*. Roma dicitur summum sæculi caput, ut imperii domina Apoth. vers. 507. *Sæculum* pro mundo, aut orbe accipitur, ut in hymno Sedulii: *Beatus auctor seculi*, et S. Petrus Chrysologus serm. cxi., *Universo sæculo non capacem concludi corpore perpusillo*. Vide vers. 584. In Laurentio.

170. Mar., *velis, nolisne*. Rat., *velis, no'isne*: strumque contra metri regulam. Nec melius Partholus, *nolis velis, nequid*. Gis., Lotterus, *nolis velisne*. Scripti plerique, *nolis velisne*. Pro idolis sordes posuit. In Laurentio, vers. 265, *Dum demonum sordes colis*. Sic Ennodius in Natali Epiphaniæ, *Namina salaci fixerunt sordida cantu*.

171. Vat. A., *ne terret*.

172. Vultuosus et vultuose usurpant Apuleius, Donatus, Capella, Quintilianus, Sidonius. Innuitur vultus asper, terribilis. Supinus pro superbo Juvenalis sat. 4, *Et multum referens de Mæcenate supino*: nunquam hic pro molli potius accipitur. Pro arroganti vero Persius sat. 1, *Seque aliquem credens, Italos quod honore supinus Fregerit heminas Areti adilis ini-
 quas*.

175. Vat. B et Mar. non bene scribunt *lati* pro *lethi* aut *let'i*.

174. Hallsbr., *moveri*; Egm., *ullus*.

175. Ad hanc sententiam pertinet illud Minucii: *Cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur*. Ubi interpretes plura similia adnotant.

177. Aldus, Vat. Q., *feminas, ac mille mares*. Ita Vat. B a secunda manu, nam a priori manu videtur fuisse, ut est in Mar., *matres pro mares*. Vat. A, Alex., Giselinus in emendatis. Heinsius et alii, *feminas mille*,

ac mares, quod magis metro et consuetudini Prudentii congruit. Besselius, pag. 24 Miscellan. syn-
 tagm., legendum conjicit *Ut tecum adorem feminas, molles mares*, ut Ganymedes, Hebe, alique molles mares intelligantur. At vero lectio codicum recte procedit: neque Hebe inter mares recensenda est, dea scilicet juvenutis, non deus. Sexum deorum diversum gentilibus Lactantius, Arnobius, multique alii Christiani scriptores exprobrarunt. Arnobius, lib. iii: *Adduci enim primum hoc ut credamus non possumus, immortalem illam præstantissimamque naturam divisam esse per sexus, et esse partem unam mares, partem esse alteram feminas*..... Nam consensit in præcipibus, *Sive, tu Deus es, sive tu dea, dicere : quæ dubitationis exceptio dare vos diis sexum disjunctione ex ipsa declarat*. Preces quas Arnobius indicat legi possunt apud Macrobius lib. iii Saturn., cap. 9: *Si deus, si dea est, cui populus civitasque Carthaginensis est in tutela*, etc. A. Gellius lib. 1, cap. 28: *Eus ferias si quis poluisset, piaculoque ob hanc rem opus esset, hostiam si. nro. si. deæ. immolabat. Idque ex decreto pontificum observatum esse, M. Varro dicit : quoniam et qua vi, et per quem deorum earumve terra tremaret, incertum esset. In veteribus inscriptionibus eadem formula occurrit Sive deo, sive deæ. Si deus, si dea est. Ille spectat quod in præcipibus interdum dicebatur, Quisquis es deus. Vide Broverium, de Adorat. cap. 7, præter Catonem et alios.*

C 180. Ald., Weitz., et plerique scripti, *et tot*. Gis., *ac tot*. Heinsius cum Thuan., *ut tot*, quod habet etiam Alex. In Ald. et Oxon., *prosapiam*.

181. Exempla habes in Proserpina, quæ Plutoni; Hebe, quæ Herculi; Minerva, quæ Vulcano nupta est. Deceptæ sunt a Jove Europa, Ægina, Leda, Danae et aliae.
 182. Utitur vocè amasionum Apuleius lib. vii d. Asino aureo.
 185. Furta concubitus illicitos poeta libenter vocant.

184. In Jove hæc omnia crimina in promptu est reperire. Ejus stupra novem recenset Ovidius vi Metamorphos., filios illegitimos supra viginti enumerat Hyginus fab. 155.

185. Prag., duos pro deos, minus bene.

186. Vat. A., *adoras*: lege *ad aras*.

187. Weitzius, nihil metrum curans, edidit *verbecæ* cum Widm. et Bong. In Vat. B ex *verbece* fac-

1082 Delphosne pergant? sed vetat palas- A

[trici

Corrupta ephebi fama, quem vester deus

190 Effeminavit gymnadiis licentia.

Mox flevit impuratus occisum gravi

Disco, et dicavit florulentum succubam.

Conductus idem pavit alienum pecus :

Furem deinde perdit passus gregis

195 Segnis bubulcus, tela et ipsa perdidit.

GLOSSÆ VETERES

188. Palestrici, *palestrici*, qui, in theatro saltantes, turpia deorum canebant, l.

189. Ephebi, imberbis, l.

190. Effeminavit, castravit. — Gymnadiis, nuditatis, vel exercitii licentia rustici, l.

191. Impuratus, commaculatus : impuratus et impurus ita distinguuntur, quod impurus in seipso immundus; impuratus autem ab alio contaminatus dicitur, l.

192. Disco, discus genus ludi qui super discum agebatur, quem ille ephebus ludentes a Borea vento occisus est. — Florulentum, in florem sui nominis, Mar. — Subeubam, vel succubam. Succuba dicitur qui alii in patientia libidine succumbit, a succumbendo dictus : a succumbendo ad turpes usus, qui et amasio, l. — Cucubam, cucuba herba est dicata ab Apolline Hyacintho, cujus flos hyacinthus est secundum nomen pueri, Prag.

194. Furem, latronem. — Passus, sustinens, l.

195. Tela, arcum et pharetram, l.

C MMENTARIUS.

tum recentiori manu *verbece*. Mar. a prima manu, *verbece*. Rat., et Prag. a prima manu, ut videtur, *verbece*; alii scribunt *vervece*. *Verbece*, seu *vervece*, est mas inter oves, sed castratus : de quo Isidorus lib. xii Etym., cap. 1, consentit glossæ : *Vervece*, vel a viribus dictus, quod ceteris ovibus sit fortior; vel quod sit vir, id est masculus; vel quod vermes in capite habent : quorum excitati pruritus, invicem se concutiant, et pugnant cum magno impetu feriant. Varro a natura versa vervecem dictum existimat. De ara cespititia vide hymnum S. Eulalie.

188. Vati. A, Q, *vetant*, quod videtur etiam fuisse in Alex. Indicatur fabula Hyacinthi, de qua Ovidius lib. x Metamorph.

189. Mar. a prima manu, *quam*, male.

190. In palæstra nudi luctabantur : hinc apud veteres gymnasiis licentia in proverbium abiit.

192. In Vat. A recentior corrector, prioribus erasis, fecit *florulentum*, et *sucubam*. Videtur fuisse *cucubam*; ad oram legitur *cucubum*, et *sucubum* pro diversis lectionibus. Vat. B., Widm., *florulentam cucubam*. Prag., Mar., *florulentum cucubam*; sed in Mar. recenti manu factum *florulentam*. Alex., Ald., Weitz., Vat. Q. Urb., Lotter., Heinsius et alii, *florulentum succubam*, vel *sucubam*. Bong., *florulentum subcubum*; supra, *florulentam succubam*. *Florulentus* vox est auctoris Pervigilii Veneris et Solini.

193. Fabula Apollinis, qui armenta regis Admeti pavit, a quo boves et arma furatus est Mercurius. Videtur quarta sede tribrachys collocari. Posset aliquo pacto id negari; sed vers. 978 sine ulla controversia per quartus tribrachys est.

195. Horatius, lib. i, oda 10, *Viduis pharetra Rist Apollo*.

196. Ald., Torn., Gall., *Cybellis*, Mar., *Cibiles*; Vat. A, Q, Urb., *Cybellis*; alii *Cybaris*; Hailsbr., *Cibelis*; Alex., *Cybelis*; Parrhasius, *Cybelles*; Thuan., Egm., Alt., *Cybeles*. Heinsius scrip. it *Cybeles*, alii-que scribendum persuasit ex vet. exemplaribus Virgilii, Phædri, Lucani, et ex antiquis marmoribus. Grace *Cybele* et *Cybebe* dicitur. Nihilominus Chamillardus edidit *Cybeles*. Sacra Cybeles in montibus

An ad Cybeles ibo lucem pineum?

1083 Puer sed obstat Gallus ob libidinem

Per triste vulnus, perque sectum dederis

Ab impudice tutus amplexu dem :

200 Per multa Matri sacra plorandus spado.

Sed, credo, magni limen amplectar Jovis :

Qui si citetur legibus vestris reus,

Laqueis minacis implicatus Juliz,

Luat severam victus et Scantiniam,

196. Cybeles, *Cybele*, et *Cubele*, quæ Mater deorum dicebatur, quæ et *Berecynthia*, l.

197. Puer, *Alys*, Mar. — Gallus, scilicet castratus. *Alys* omnes eviratos Gallos vocabant, postquam Galli Senones Romanos ceperunt, et postea quicumque Gallum ceperunt, evirabant, ne illud semen cresceret; et Gallos castratos omnes vocabant. — Ob, propter, l.

199. Impudice, inverecunde, l.

200. Matri, *Cybellæ*. — Spado, *enuchus*, l.

201. Credo, *irrevere*, l.

202. Citetur, *jud* caretur, vel commoveatur; *judicatur* secundum scita, l.

203. Implicatus, *damnatus*. — Juliz, *Romana leges*; Julia lex a Julia reperiit, quæ adulteras damnabat, l.

204. Scantiniam, a Scantinia inventore, quæ utique judicabat adultero : legem Romanorum, id est, iram; ea est nomen deæ, l.

ubi lucus pinens erat celebrari solebant : et pinus ipsa arbor est Cybele sacra; ejusque imago corona e duobus ramis pineis insignita in nummis pangebatur. Monfauconus tom. I Ant. plures imagines Cybeles exhibet, ac de ejus gestis sive fabulis copiose disserit cap. 1 et seq.

197. De Gallis vide lib. ii in Symm. vers. 322.

200. Vat. B, Mar., Prag., Weitz., Ambr., Thuan., Oxon., *matri*, quod exstat etiam in Alex., Gis. in textu, Heinsio. In aliis, *matri*. In Rott. supra sacra pro div. script. erat *æra*. Ex quo Heinsius et Chamillardus suspicantur a manu Prudentii esse per multa matris æra plorandus spado. Referunt videlicet ad corymbatit æra.

201. Juvenalis, sat. 6, vers. 47, *Turpe iumen adora*. Ex Arnobio, Ovidio, Tibullo et aliis patet hunc fuisse ethnicorum morem, ut templorum limina exoscularentur. Neque propterea accusandi sunt Christiani quod eadem venerationis signa suis templis exhibeant. Adisis prolegom. cap. 14.

202. Widm. corrupte, *scitetur* pro *citetur*. Idem error est in Mar. et Prag. In Vat. B, qui *scitetur*. Latinus in Torn. correxit vestris pro vestri. In rationem cur Prudentius, qui tumultus martyrum amplectebatur, negat licere amplecti limen Jovis.

203. Lege Julia mæchi puniebantur. Juvenalis, sat. 2, vers. 37, *Ubi nunc lex Julia? dormis?* De hac lege Cujacius observat. 2, cap. 18 et 19. Ab Angusto lata ea lex est : neque glossæ aliter dissensient habenda est ratio. Leges minari, dictum ad vers. 179 lib. ii contra Symmachum. Hoc argumento deos gentilium Athanasius exagitat : Num dignum est ut is (Jupiter) qui designat talia, quique ejusmodi flagitia famosus est, quæ ne communes quidem leges Romanorum in mere hominibus impunita velint, pro numine habeatur? Quis ipsam non vituperet? quis non tantum mortis pudet?

204. Ald., Fabr. et nonnulli, *luat* pro *luat*. Vat. B, Mar., Prag., Rat., *Luat severam victus, et Scantiniam*. Vat. A, *Luat severam victus et Scantiniam*. Thuan., Alt., *Luat*, Rott., *Luat severam victus et Scantiniam*, quod tenent Alex., Heins., et alii. Latini

205 108½ Te cognitore dignus ire in carcerem. A 215

Quid aureorum conditorem temporum

Censes colendum? quem fugacem non ne-

[834

Latusse furtim, dum reformidat manum:

Quem si beate vivere audit Jupiter,

210 Plectat necesse est occulendi conscios.

Quid inter aras dis-identum numinum

Putas agendum? Martis indignabitur

Offensa virtus, si colatur Lemnius,

Junonis iram sentiet quisque, ut deum

1085 Signo aut sacello consecrari Her-

[cultum.

Dicis licenter hæc poetas fingere:

Sed sunt et ipsi talibus mysteriis

Tecum dicati: quodque describunt colunt.

Tu cur piaculum tam libenter lectitas?

220 Cor in theatris, te vidente, id plauditur?

Cygnus stuprator peccat inter pulpita,

Salutat tonantem tauricornem Lydius:

1086 Spectator horum pontifex summus

[sedes,

GLOSSÆ VETERES.

205. Cognitore, te sciente, vel iudice: cognitor, qui causas cognoscit iudici, l.

206. Conditorem, constitutorem, id est Saturnum, l.

207. Censes, iudicas, l.

208. Reformidat, reformido et formido unum sunt, l.

210. Occulendi, occulta di, l.

211. Dissidentum, discordantium, l.

215. Lemnius, Vulcanus a Lemno insula: quia Vulcanus prodidit adulterium Veneris et Martis, ideo inter se dissident; et dicitur Lemnius Vulcanus, quasi intonsus, a Græco quidem l'nos, id est lutum: nam sortidatio luxurie ex colore fit, qui est Vulcanus, quia

ex pellice natus fuit, l.

215. Signo, imagine, sigillo, l.

219. Piaculum, facinus. lvo. Peccatum, Mār.

221. Cygnus, Jovis in forma. Jovis in cygnum conversus stupravit Dianam. — Stuprator, de Jove et Leda, vel de Jove et Pasiphae. — Pulpita, lectus deorum, gradus scænar, l.

222. Salutat, canit. — Tauricornem, proprium nomen, in illoquos quidam qui cœntabat Jovem versum in taurum fuisse Europam. — Lydius, Jovis, vel nomen toni musici: musicus, l.

COMMENTARIUS.

nus in Torn. invenit Cantiniam, correxit Scantiniam. Parrhasius videtur duas in hoc versu leges distinguere: ita enim habet, *Luat severam victus, et Scantiniam*. Utrius tamen lex Scantinia nominatur, quæ erat de impudicis, a Scantinio Aricino lata contra eos qui muliebra patiebantur, ut ait scholiastes ad Juvenalis sat. 3, vers 45. Citari Ante omnes debet Scantinia. Nonnulli putarunt nomen eam legem accepisse a C. Scantinio, qui M. Claudii Marcelli filium de stupro appellavit, et accusante patre condemnatus est, ut refert Valerius Maximus lib. vi, cap. 1. Easi enim leges pleramque nomen ab iis qui eas tulerant accipiebant, non raro tamen a damnatis, ut Laia a Laio.

205. In Ambrosiano multa hæc desiderabantur usque ad vers. 454. Ileinus, post carcerem interrogatus notam adjecit.

206. Prag, male, quod aureorum. Sermo est de Saturno, aurei sæculi conditore, in cuius templo propterea Romani ærarium esse voluerunt.

208. Thuan., furem: melius furtim. Gis. ad oram, dum paveret malum: quod in aliis exemplaribus esse ait Murnellius.

209. Pol., audet; recte supra, audit.

210. Mar. a prima manu, colendi conscios; supra, occulendi conscios. Prag., oculendi conscios. Legendum occulendi conscios.

211. Widm., dissidentium. Alex., disidentum. Vat. Q., dissidentum. Vera lectio dissidentum. Bella deorum inter se pugnantium gentilibus plures et nostris objecerunt, Athanasius, Augustinus et alii. Arnobius, lib. iv, Vulnerari, vexari, bella inter se gerere furiantium memorantur ardore discriminum. Lactantius, lib. 1, cap. 5, *Homerus bellantes inter se deos finxit*.

215. Peveratus ait plurimis in locis a Prudentio quique usurpari pro quicunque, seu quisquis, quod hodie fere contra fidem vet. lib. et Prudentii consuetudinem in quisque mutatum est. Sed fallitur: nam vet. codices habent quique, non quique, et consuetudo æqualium Prudentii fuit, ut quique pro quicunque usurparent. Vide comment. ad vers. 216 hymn. 7 Catem. Illud vero facilius mutarem, si per membranas liceret ut deum: nam legendum puto Junonis iram sentiet, quique aut deum Sgno aut sacello consecrari Herculem. Porro Hercules Jovis filius, Junonis privignus fuit ex Alcmena pellice.

215. Latinus in Torn. emendavit aut pro et.

216. Ald., Urb., Gis., Oxon., dices; plerique, dicis. Hanc responsionem simili arguendi ratione rejecerant Augustinus, Theodoretus et alii. Arnobius, lib. iv, *Sed poetæ tantummodo licere voluistis indignas de diis fabulas, et flagitiosa ludibria comminisci. Quid pantomimi vestri, quid histriones, quid illa mimorum, atque exoleti generis multitudo? Nonne ad usum quæstus sui abutuntur diis vestris, et lenocinia voluptatum ex injuriis attrahunt, contumeliisque divinis? Sedent et in spectaculis publicis sacerdotum omnium magistratumque collegia, etc.*

219. Vat. A, in turpia dum. Vat. B, Mar., Lotteri editio, tu cur piaculum, male.

221. Alii scribunt cygnus, alii cygnus. Martinus Roa, lib. i Singularium, part. 1, cap. 16, agens de cynedica saltatione in theatro vulgo zarabanda, hos versus in medium proferit ut rem illustret. Saltabatur fabula Jovis, qui in cygnum conversus Ledam compressit. In theatris nostri sæculi non absimilia scelera, vel hæc ipsa saltatione representantur. De saltatione cygni stupratoris intelligendus est etiam Juvenalis sat. 6 vers. 63, *Ledum molli saltante Bathyllo*. Spureitiam veterum pantomimorum exagitant Clemens Alexandrinus lib. ii Prædga., cap. 10, et Cyprianus epist. 103: *Superinducitur homo fractus omnibus membris, et vir ultra muliebrem molliem dissolutus, cui ars sit verba manibus expedire, ut desalientur fabulose antiquitas libidines*. Plura affert eruditus Bulengerus lib. 1 de Theatro, cap. 42 et 43, et Meursius in Orchestra, sive de Saltationibus veterum.

222. Vat. B, Rat., Prag., Mar. a prima manu, Widm., Bong. supra, canentem pro tonantem, quod unice verum est. Ald., Urb., Gis., Ileinus, et alii Lydius; quæ scribendi ratio placuit Murnellio, quia istiusmodi altandi ars ex Hetruria Romam delata est, et Hetrusci a Lydis originem ducunt. Alii scribunt ludius, alii ludius. Glo-sa Isonis quæ verbo tauricornem appo-ita est, polius convenit voci Lydiæ. Lydium pro hisirione saltante Ovidius aliique posuerunt. Ornatum quo Plancus Glaucum saltavit, describit Velleius lib. ii, *Cum carvatus et nudus, caputque redimitus arundine, et crandam trahens, genibus innixus Glaucum saltasset*.

225. Cuperus, ad Lactantium cap. 76 de Mortibus persecut., censet hæc loco pontificum quantum vocat

- Rilesque et ipse, nec negando diluis,
 215 Cum fama tanti polluat numinis.
 Cur tu, sacræ, per carbinos solveris,
 Cum se maritum fingit Alcmenæ deus?
 Meretrix Adonin vulneratum scenica
 Libidinoso plangit affectu palam,
 250 Nec te lupanar Cypridis sancta: movet?
 Quid, quod sub ipsis veritas signis patet,
 1087 Forma a in æ: e criminum vestigiis?
 Quid vult sigillum semper affixum Jovi
 Avis ministræ? nempè velox armiger
 255 Leno, exoleum qui tyranno pertulit.

GLOSSÆ VETERES.

224. Diluis, purgas talia convicia: deluo, purgo: diluo, permisco: inde diluvium, eo quod omnia permiscat, l.
 227. Alcmenæ, Leda: dicitur Alcmenæ uxor Amphitryonis, quam vitiauit Jovis, vertens se in faciem illius dum ipse expugnabat quamdam civitatem. — Deus, Jovis, l.
 228. Meretrix, Venus. — Adonin, Ado amasijs Veneris, quem aper interfecit: unde nimium flevit Venus. Hoc ideo fingitur, quia Ado est sol, aper hiems, et aper interfecit Adonem, id est, veniente hieme, sol a calore deficit, et moritur; et flet Venus, id est terra, quia tunc terra nihil parit, obnubilata hieme. Priapum eunuchum. — Scenica, theatralis, l.
 230. Cypridis, Veneris a Cypro insula, ubi colitur, l.
 231. Quid, scilicet est, l.
 232. Sigillum, idolum, vexillum, l.
 233. Leno, machinator stupri: qui conciliat stu-

- A Fecem recincta: este prætendit Ceres.
 Cur, si deorum nemo rapuit virginem.
 Quam nocte quærens mater errat pervigil?
 Fusos rotantem cernimus Tirythium
 240 Cur, si Næxæ non fuit ludibrio?
 1088 Quid rusticorum monstra detes'er deum?
 Faunos, Priapos, fistularum præsidēs,
 Nymphas natantes, incolasque aquatiles
 Sitas sub alto, more ranarum, lacu.
 245 Divinitatis jus in algis vilibus?
 Ad hæc colenda me vocas, censor bone?
 Potesne quidquam tale, si sanum sapi-

- prum. — Exoletum, juvenem Ganymedem: exoletum, quod jam adolescere, id est crescere, desit. Adultum, obsoletum, et exoletus sordidus; sed exoletus excretum aliquando significat, sicut excretum pullum dicimus, id est adultum. — Qui, qualiter, l.
 236. Ceres, quærens Proserpinam: raptam, l.
 237. Virgineum, Proserpinam, l.
 239. Tirythium, Herculem, quem Umfa'a (Omphalo) faciebat, ut fusos rotaret. Umfala concubina ejus erat: umphala umbilicus, in umbilico enim est luxuria. Per Herculem fortes et sapientes, quin luxuria etiam sapientes decit et deludit, l.
 240. Cur, fecit hoc? Mar
 241. Deum, deorum, l.
 242. Priapos, deos horiorum, l.
 243. Jus, scilicet est. — Algis, herbis marinis, l.
 246. Censor, judicator: ironicos dixit; judex, l.

COMMENTARIUS.

pontificem provinciae. Cellarius ait intelligi Galerium sive præsentem, ut sentit Eusebius, sive absentem per apostrophem. Hoc postremum satis est probabile, quamvis Romanus alias Asclepiadem alloquatur.

224. Thuan., ridensque. Ald., Heins., Cham., Gall., Alex. a secunda manu, Urb., Gis., deluis; plerique diluis, etiam Teolius. De hoc plausu vide notata ex Arnobio ad vers. 1108 lib. II contra Symm.

226. Vat. B, mendose, sacræ. Alcmenæ fabulam scripserunt apud Latinos Actius, Cæcilius, Plautus; apud Græcos Æschylus et Archippus, ut notat Fabricius.

228. Rat. scribit meretrix. Vat. A, Weit., Heins., et Alex., Adonem; alii, Adonin; pro quo Vat. B, M. r., Prag., Rat. sine ulla litura, Parrhasius, habent spadonem. Arnobius lib. vii, Oblit rabit offensam Venus, si Adonis in habitu gestum agere viderit saltatoris in motibus pantomimum. Adon n scripsisse dicuntur Aratus tragicus et Plato comicus. De Adoni dente apri vulnerato Ovidius lib. I Metamorph., Lactantius lib. I de Falsa Religione, cap. 7. Exstat etiam idyllium Theocriti de eodem argumento, quod simul cum aliis ejusdem auctoris idylliis amicus noster Joannes Franciscus Sandoval e Græco in sermonem Hispanum plane venusto et eleganti carmine convertit, typisque paratum habet.

231. Ald., et, ut videtur, Alex., quidquid. Alii apud Gallandium, quia quod; plerique, quid quod.

234. Pilius, lib. x, cap. 5, Negant unquam solam hanc alitem (aquilam) fulmine exanimatum: ideo armigeram Jovis consuetudo indicavit. Alia significatione armiger accipitur pro sipatore, et corporis regis custode, ut dixi ad vers. 495 Apoth.

235. Mar. a secunda manu, quod tyranno. Jupiter inter alia cognomina regis nomen habuit, et merito a Prudentio ty annus dicitur.

236. Egm., mendose, prætendit. Peveratus cum Nebrissensi malebat præcincta quam recincta, quia recincta est soluta, ut apud Virgilium lib. IV Æneid.,

C In veste recincta, et Ceres quærebat Aliam Proserpinam a Plutone raptam. Verum metrum non patitur præcincta; et Fabricius recte explicat recincta, id est fluxa, ut tunc vestem forte gerebat; sic enim induratur summopere turbatam deam fuisse. Cæterum hujusmodi plerique vocabula duas contrarias habent significationes, ut revincio. Notatum jam id est ad vers. 37 lib. II in Symm. Ruæus ad vers. cit. Virgili vestem recinctam interpretatur succinctam et collectam, quia re in plerisque verbis non negat, sed auget, in aliis vero utramque vim habet, ut in recanto, et recino.

237. Parrhasius male, quod si deorum.
 239. Fabula Herculis cum servivit Ioh.

240. Ald., Mar., Alex., Lotterüs, cur sine aere: sed in nota Alex. est Næxæ. Prag., cur si enereide. Vat. Q, cur sineore. Rat., cur si neere. Parrhasius, cur sibi nere. Marmellius legit, cur sine aere, sed ait legendum quare, vel cur hic sine aere, id est sine statua ex aere deformata. Vera lectio cur si Næxæ.

D Næxæ commune nomen est meretricularum formosarum, ut apud Tibullum, Horatium, Virgilium et plures alios. De Næxæ meretrice, quæ plures amicos habuit, Athenæus lib. XIII Deipnosoph. Pausanias Autolyce uxorem, quæ Metra proprio nomine dicebatur, vocavit Næxam, quia aliis se prostituat. Næxam scripsit Licinius Imbrex. Vide comment. ad vers. 159 lib. I contra Symmach.

241. Vat. B, Bong., Fabr., Gis., delector; plerique, delector.

242. Nonnulli Faunos etiam et Priapos vocari putant fistularum præsidēs. Melius alii intelligunt Pana, qui fistularum creditus est inventor.

245. Parrhasius, in ultis, male. Ald. et plerique scripti, jus. Fabr., Lotterüs, Gis., ris, quod verius est e conatur persuadere Giselinus contra Marmellium. Neque ego negaverim dei posse vim divinitatis, ut vim majestatis apud eundem Prudentium, et alia similia. Sed præferenda est eodiem auctoritas.

- Sanctum putare? nonne pulmonem movet A
Derisus, istas intuens ineptias,
250 Quas vinolentæ somniis fingunt anus?
Aut, siquod usquam vanitatis mysticæ
Nobis colendum est, ipse primus incipe:
Promisce adora, quidquid in terris sacri est:
1069 Deos Latinos, et deos Egyptios,
255 Quis Roma libat, quis Canopus supplicat.
Venerem precaris? comprecare et simiam.

- Placet sacraius asp's Æsculapii?
Crocodilus, ibis, et canis cur displicent?
Appone porris religiosas arulas,
260 Venerare acerbum cepe, mordax allium.
Fulginosi thure placentur lares,
1090 Et respuuntur consecrata oluscula?
Aut unde major esse majestas focis,
Quam nata in hortis sarculatis creditur?
265 Si numen ollis, numen et porris inest.

GLOSSÆ VETERES.

18. Pulmonem, pulmo enim concipit ventum et emittit, cum ridet homo et loquitur, l.

249. Derisus, derisio. — Ineptias, vanitates, l.

250. Vinolentæ, vino plenæ. Lentum dicimus plenum: inde vinolentus dicitur vino plenus, temulentus temeto plenus, l.

251. Mysticæ, secretæ, vel figuratæ, l.

255. Promisce, metri causa, vel promiscue, l.

255. Canopus, Egyptus a stella sic dicta, l.

256. Comprecare, similiter. — Simiam, dea Egyptia, l.

257. Aspis, serpens quem venerabatur Æsculapius medicus, l.

258. Crocodilus, deus Egyptiorum: animal et in aquis, et in arboribus ascendens. — Ibis, ciconia Egyptia: genus avis, l. Meridiana pars ibices aves vocat, qua Nili fluentis inhabitant. Orientalis vero occidenta-

liæque plaga parva quadrupedia ibices nominat quibus est moris in petris parere, quæ neque sciunt nisi in petris habitare. Cod. Biblioth. Bernens.

260. Cepe, cephal Græce caput; inde cephe accepit nomen, quia tantum caput utile est; ceterum corpus fulciens, l.

262. Oluscula, multiplex ista idololatria qua colebantur etiam olera, ex hac occasione cepit in Egypto, quod cum exiret Pharaon cum curribus et equitibus suis persequendo filios Israel, et mersus fuisset in mari Rubro cum toto exercitu, ceteri Egyptii qui domi remanserant occupati circa varia negotia, sibi postea formabant simulacra, tanquam liberati essent per illa: verbi gratia, qui porrum eo tempore plantavit, p. rum deinceps quasi liberatorem suum coluit, ut in cæteris fecerunt, colendo ea per quæ se liberatos putaverant, Prag.

COMMENTARIUS.

248. Juvenalis sat. 10, Perpetuo risu pulmonem agitare solebat Democritus.

250. Ald. mendose, vino lentæ. Mar., et Rat. scribunt vinolentæ.

251. Aldus, aut siquid; multi, aut siquod. Ita veteres interdum locutos pro siquid ostendit Gifaninus verbo Quod: scribit at. Heinsius, at siquid cum Gisselino. Nontri plerique, aut siquod.

252. Ald., et Urb., primum: lege primus, ut metri ratio constet.

253. Alex., Vat. Q. Alt., Thuan., promisce adora, quod bene e-se ait Heinsius: puto, promisce, adora. Weitzius adverbii more edidit promisce adora cum Egm., Widm. supra, Fabr., Hailsbr., Palat., Bong., Widm. At Sich., Gis. in textu, Vat. B, Mar., Prag., Rat., promiscue adora. Ald., G. s. ad oram, pronusque adora, quod Heinsius in contextu edidit, et recentiores tenuerunt. In Urb., permisce, adora.

254. In deos Egyptios comici et satirici Romani luserunt. Narrat Terullianus Apolog. cap. 7, Serapius, Isidem, Ilarpocratem cum suo Cynocephalo esse Capitolio prohibitos, id est curia deorum pulsos, et ipsorum aras apud Romanos fuisse eversas, postea vero restitutum eorum cultum. De diis Egyptiis vide lib. II adversum Symmach., vers. 864 et seqq., et Apoth. vers. 194.

256. Vide interpretes Minucii de diis Egyptiis, ubi hæc aliaque Prudentii loca expenduntur.

257. Mar. scribit Æsculapii.

258. Weitz. cum Widm., Bong., scribit Ybis. Ald., Gis., canes; plerique, et castigationes scripti Heinsiani et nostri, canis, probe, quia de Anubi est sermo. Juvenalis sat. 15, vers. 8, ubi hæc nomina irridet, Oppida tota canem venerantur. Glossam de ibice deumpsi ex codice bibliothecæ Bernensis, quem Sinnerus describit in catalogo pag. 170 et seqq., et ad sæculum IX refert. Ordo librorum Prudentii idem fere ac in Weitzio: hymni Natalis et Epiphaniæ ponuntur post librum Peristephanon. Titulus est, Incipit proœmium Aurelij Prudentii Clementis viri liberali peritia disertissimi. Prima littera versus primi Per quinquentium exhibet effigiem Prudentii, cujus capiti nimbus cærulei coloris impositus est. Hunc catalogum cl.

Fea J. C. mecum voluit communicatum, in quo certe gavisus sum hæc legere. In eodem catalogo ceteruntur nonnulli hymni Prudentii pag. 160.

259. Pal., portis, mendose. Juvenalis Porrum, et cepe nefas violare, et frangere moram.

260. Mar. a prima manu. acervum; recte supra, acervum. Gisselinus hoc loco mendosus est, cepe, et mordax halium. Pro allium nonnulli scribunt allium unien l.

261. Juvenalis sat. 9, vers. 157, O parvi, nostrique lares, quos thure minuto, Aut sarre, et tenui soleo exornare corona. Et sat. 12, vers. 89, Laribusque paternis Thuru dabo, atque omnes violæ jactabo colores.

Lar's a Prudentio fuliginosus dici aiant, quia illis sacrificabatur ex rebus fumum exhalantibus. Veriorem illam rationem puto quod Lares essent prope focum. Vide comment. ad vers. 511 Passionis S. Laurentii.

262. Ald., Mar., Rat., Cham. scribunt holuscula.

263. Egm., at unde. Gisselinus edidit aut unde, sed in notis prætulit at. Merique, et potiores, aut.

264. Fabr., quam plantæ. Vera lectio nata, et ex illo Juvenalis sat. 15, O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina.

265. Aldus edidit Si numen ignivus ovis numen et porris inest. Correxit non melius Si numen ignibus, ollis, et porris inest. Murmellius ex exemplaribus in Germania impressis recte prætulit Si numen ollis, numen et porris inest. Non placet multis explicatio glossæ Rat. ollis pro illis. Illic possunt intelligi ollæ, quibus numen tribuitur, quia, ut ait Cellarius, ollæ in focis sunt, et focī erant sacri, vel potius, ut ego arbitror, quia in ipsis ollis erant quedam expressæ imaginæ quibus Lares colebantur, ut de aliis rebus que erant prope focum dixi in comment. ad cit. hymn. S. Laurentii. Et Prudentii quidem ratio hanc mihi esse videtur: Si ollæ quibus porri coquebantur divinitate gaudent, cur eam porris ipsis negabitur?

Ex responsione quæ sequitur conjicitur formam aliquam in ollis æreis sculptam pro deo habitam. Ceterum explicatio glossæ fortasse verior est. Cicero, de diis loquens lib. II de Legibus: Et ollas, quos in cælum merita vocaberint, Herculem, etc. Et mos, Olla numina, pro illos, illa.

- Sed pulchra res est torma in ære sculptilis. A
 Quid imprecabor officinis Græciæ,
 Quæ condiderunt gentibus stultis deos?
 Forceps Myronis, malleus Polycleti
 270 **1091** Natura vestrum est, atque origo
 [cœlitum.
 Ars seminandis efficax erroribus,
 Barbam rigentem dum Jovis circumplicat,
 Dum defluentem leniter flectens comam,
 Limat capillos, et corymbos Liberi,
 275 Et dum Minervæ pectus hydris asperat:
 Iniecit atram territis formidinem,
 Ut fulmen æris, ceu Tonantis, horreant
 Tremant venenum sibilantis Gorgonæ;
 Putent ephebum post triumphos Indicos
 280 Ferire thyrsos posse, cum sit ebrius.

- Tum quod Dianam molle succinctam vident,
 Venantis arcum pertimescunt virginis:
1092 Si forte vultum tristioris Herculis,
 Liquore crispo massa finxit fusilis,
 Clavam pavinari, ni colatur, creditur.
 285 Jam quis paventum chorda terror occupat?
 Junonis iram si polite expresserit,
 Velut retortis intuens obtutibus,
 Avertat ora de litantis hostia,
 290 Lapis severa fronte mentitur minas.
 Miror quod ipsum non sacraestis Mentorem,
 Nec templum et aras ipse Phidias habet,
 Fabri deorum, vel parentes numinum:
 Qui si caminis institissent segnius,
 295 Non esset ullus Juppiter conflatis.

GLOSSÆ VETERES.

267. Quid imprecabor, in quantum maledicam. —
 Officinis. vel templis. I.
 270. Vestrum, vestrorum. — Cœlitum, deorum, I.
 271. Efficax, potens, I.
 272. Circumplicat, deflectit, I.
 274. Corymbos, racemos, annulos, circulos, I.
 275. Hydris, serpentibus. — Asperat, asperum facit, I.
 279. Ephebum, juvenem, id est Bacchum: Liberum
 patrem, I.
 280. Thyrsos, trunco vitis, I.

281. Molle, adverbium pro molliter, delicate, I.
 285. Clava, lancea hasta Herculis, baculus Hercu-
 lis, I.
 287. Polite, ornate, I.
 289. Litantis, sacrificantis, I.
 290. Mentitur, fugit, I.
 291. Mentorem, dei mentacem, I.
 292. Phidias, fidis chorda, unde fidius, qui fidibus
 canit, I.

COMMENTARIUS.

266. Mar., inneris; supra, inære: Prag., in ære.
 Lege in ære.

267. Vat.: A. gratiæ. Vat. B. Gretiæ. Corrige Græciæ.

268. Weitz., stultos; melius stultis.

269. Giselinus Marmellium arguit quod ordinem
 verborum immutaverit *Polycleti malleus* pro *malleus*
Polycleti. At ante Marmellium immutaverat jam Al-
 dus, qui scribit *Polycleti*. Penultima in *Polycleti* longa
 est, sed a Prudentio ratione accentus Græci corripit-
 tur, ut in *Paracitus*. Rat. et Heinsius cum suis scri-
 bunt *Polycleti*. Myron et Polycleius celeberrimi statu-
 arii, æquales et condiscipuli.

270. Ald., mendose, rerorum est. Scripti, vestrum
 est. Gifantius in *Echthipsis*, et dem non extrita, pag.
 457, alias 464, vellet tolli verbum substantivum est
 ex vet. lib. Sed obviuntur codices Heinsiani et nostri.

272. Arnobius lib. vi, *Ricinatus Juppiter*, atque
 barbatus, etc. In rigentem exprimitur rigor barbæ,
 qua parte adheret mento, in circumplicat extrema
 pars barbæ circumplicata, mox in defluentem leniter
 majestas et artificium, ut Horatius in *Arte poet.*, *Et*
molles imitabitur ære capillos.

273. Palat.; defluentes, scilicet capillos.

274. Bacchi, ut Apollinis, comæ laudari solent a
 poetis.

275. Refert ad ægida Minervæ, in qua erat caput
 Medusæ, sive Gorgonæ, connexique angues, de quibus
 Virgilius lib. viii, et Servius in *Comm.* Cicero 6
 in *Verrem*: *Gorgonis os pulcherrimum crinitum angui-*
bus. Jupiter ægida, scutum suum, dono dederat Palladi.
 De his plura poetæ et mythologi. Utitur verbo *asperat*,
 ut serpentem naturam et artificis curam exprimat.

277. Alicubi editum est *æris*: at non *æer*, sed *æa*
 materia fulminis effecti indicatur.

278. Gis. ad marg., *Gorgonis*. Hæc ipsa est Medusa
 quæ Gorgon et Gorgona dicitur.

279. Alii *ephebum*, alii *ephebum*, alii *ephibum* scri-
 bunt. Baccho a poetis inconsumpta juvenus ascribitur.

280. Thyrsus multi aiunt fuisse telum cujus mu-
 ero hedera tegebatur. Iso aliter. Thyrsos percussos
 in furem rapi putabant gentiles.

281. Alii *tum*, alii *tunc* habent. Egm. scribit suc-

cinctam. De Diana alte succincta adisis comment. ad
 vers. 366 lib. i contra Symmach.

282. Egm., *virgines*: melius *virginis*.

283. Rat. a prima manu, *tristiores*, male.

284. Hercules in nummis apparet enim cæsarie
 crispa fusus.

285. Ald., Vat. Q. Egm., Hailsbr., Heins., Fabr.,
 Cham., *clavam*. Alii et Nebris. pro div. script., *cla-*
ra. Latinius in *Torn.* pro *clavam* substituit *clava*.

287. Thuan., *iras*. Junonis ira in proverbium
 abiit apud Græcos et Romanos. Virgilius lib. v, vers.
 781, *Junonis gravis ira, et inexsaturabile pectus*.

288. Weitzio cum Hailsbr. placuit scribere *velad*.
 Vat. B. vel ut. Idem. Mar. a prima manu, Prag., *de-*
tortus. Repugnat metrum. Oculis retortus est obli-
 quus, ut *irretortus* apud Horatium rectus.

289. Vat. B. Mar., *avertit*. Weitzius conjunxit verba
delitantis, et ex Egm. indicat *dilutantis*. Corrige *de li-*
tantis, ut correxit etiam Aldus, qui ediderat *delitantis*.

290. In Cellarii editione 2, minus pro *minas* mendum
 puto, ut plura alia in ea editione quæ ultro prætereo.

291. Ald., Widm., Bong., et nonnulli alii, *sacraestis*.
 Weitz., Heins. cum cæteris, *sacraestis*. Mentor cæ-
 laudo argento clarus.

292. Vatic. B. Mar., Rat., Prag., Hailsbr., Widm.,
 D *Fidius*. Lege *Phidias*. Alex., Urh., Vat. Q. scribunt
Fidias, quod Weitzius edidit. Phidias fuit pictor,
 statuarius, sculptor nobilissimus. Iso longe aberrat.

293. De hoc versu dicam ad vers. seq.

294. Post hunc versum in Vat. B. Urb., Mar., Ald.,
 inseritur hic *Cum condiderunt gentibus stultis deos*,
 quem in *Torn.* et ed. Paris. Patrum exstare ait Gal-
 landius, repetitum ex vers. 268, sed, ut ipse putat,
 mendose. Fortasse a manu Prudentii non est iste ver-
 sus sic repetitus: aliqui sine ullo incommodo posset
 retineri. Fabricius ait hunc versum poni in nonnullis
 exemplaribus, in quibus deest versus 293 *Fabri*
deorum: qui merito præfertur.

295. Vide Minucium et commentatores ad illius
 verba, *Deus enim . . . confatur, tuditur malleis*,
 et *incudibus figuratur*.

- 1093** Non erubescis, stulte, pago dedite, A
Te tanta semper perdidisse obsonia :
Quæ diis ineptus obtulisti talibus,
Quos trulla, pelvis, cantharus, sartagine,
300 1094 Fracta, et liquata contulerunt vas-
[cula?]

- Ignosco fatuis hæc tamen vulgaribus :
Quos lana terret discoloro in stipite,
Quos sæpe falsus circulator decipit :
Quibus omne sanctum est, quod pavendum
[raucidae]
305 1095 Edentularum canitum suaserunt

GLOSSÆ VETERES.

296. Pago, vico, vel paganismo. Pagi, ut Isidorus dicit, sunt apta ædificia loca inter agros habitantibus : unde pago dedite, sine urbium disciplina. Villa. Page tirace villa; inde villanos paganos, quasi a civitate Dei remotos, dicimus, l. Pagus hic ponitur pro stultitia, Val. A.

297. Obsonia, negotia, viles res, id est carnes, et similia ad esum pertinentia, ad operandum proposita; servitia, prandia; obsonor, prandeo; inde obsonium,

prandium, l.

299. Pelvis, vas pedum. — Cantharus, ansatus calix, vas vinarium, l.

303. Circulator, deceptor, quia alios quodam circulo erroris involvit et decipit, l.

304. Raucidae, rauce canentes : raucidum iratum ex vitio nuncupatum, quod raneos efficiat, l.

305. Edentularum, anuum, quasi sine dentibus, l

COMMENTARIUS

296. Locus Isidori ab Isone indicatus exstat lib. xv Etym., cap. 2. De hac voce pagus, et cur idololatricæ pago dediti et imphieiti a Prudentio dicantur, vide comment. ad vers. 449 lib. i contra Symmachum. Weitzius advertit in pagis et villis cultum superstitionis fuisse frequentem, ut liquet ex Cicerone lib. ii de Legib.; ex quo pagania festa et serice paganica ortum duxerunt. Satorinus lib. i de Natali Dio tradit gentiles in suis agris habuisse parvam aliquam diis sacrum ubi eos colerent. Invalenscripte Christiana religione, cum publice in urbibus idola venerari non liceret, ad pagos secedebant, ut i bere cultum suis numinibus exhiberent. S. Augustinus, serm. 62, olim 6, de verbis Domini : Multi pagani habent istas abominationes in fundis suis. Nunquid accedimus et confringimus? Præsumimus enim agimus ut idola in ipsorum cordibus confringamus. Mazochius, tom. III Spic. bibl., pag. 295, in huius vocabuli Paganus etymologia investiganda elaborat. Videri etiam potest Baronius in notis ad Martyr. Rom. die 31 Januarii. Nonnulli Prudentium reprehendunt quod hoc loco et ver. 1009 paganism præfatum a Romano vocatum dixerit, cum ea vox ad idololatram significandum solum post Constantii tempora adhibita fuerit. Verum, ut alia nunc omittam, ex his ipsis versibus colligi potest etiam ante Constantinum vocabulum paganus adhibitum fuisse ad hominem denotandum superstitioni ac ridiculis ritibus, et diis, quales in pagis colebantur, deditum.

297. Nebræsensis obsonia intelligit liba quæ offerebantur diis Manibus. Sed Prudentius loquitur de omnibus oblationibus et epulis quæ in honorem quorumcumque deorum fieri solent. Et liba quidem in aliis sacris etiam offerebantur, aliquando cruda, aliquando cocta. Obsonium vero proprie est quicquid præter panem et vinum paratur et coquitur cibi gratia.

298. Alii diis, alii diis scribunt.

299. Mar. scribit cantharus. In hoc eodem argumento plurimi versantur. Minucius : Deus enim ligneus, rogi fortasse, vel infelicitis portio .... et deus aureus vel argenteus de immundo vasculo, etc. Tertullianus, Apologet. cap. 12 : Quantum autem de simulacris ipsi, nihil aliud apprehendo quam materias sorores esse vasculorum instrumentorumque communium vel ex iisdem vasculis et instrumentis, etc. Arnobius lib. vi : Simulacra ista, quæ vos terrent, ... ossa, lapides, æra sunt, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypso : ex ornatibus fortasse meretriciis, aut ex muliebri mundo, camelinis ex ovis, aut ex Indici animalis dente, ex cacatulis, ollulis, ex candellabris, ex lucernis, aut ex aliis obscenioribus vasculis congesta. Adisio Joann. Ludovicum de la Cerda in not. ad loc. cit. Tertulliani.

302. In Egm., Pal., Hailsbr., Alt., Noms., Watt. A, l. Q. Alex., ita legitur hic versus, Quo rerum

latet, qui fidunt in stipite. Ita etiam in Bong ad oram, et in Rat. ad marg. inter duos versus quos lana, et quos sæpe, sed aliena manu, neque omnino antiqua Teolius in tribus Vat. esse hunc versum testatur, et a Prudentio potius esse censet; non tamen Adenda Heinsii hoc loco consulit, cum affirmet nec verbum quidem de hoc versu habere Heinsium; qui in tribus suis codicibus exstare eum aperte dicit. Cæterum nemo qui senarii iambici regulas noverit, et consuetudinem Prudentii animadverterit, tam exlegem versus Prudentio affinget. Ald., Urb., Thuan., Oxon., tres Torr., Heins., et alii, discolora a nomine discolorum, discolora, discolorum, ut multicolorum, versicolorum. Vide comment. ad vers. 821. Hamartig. Weitz., Mar., Vat. B, Prag., Parrhasius, Torn., Rat., discolor, mihi bene. Egm., Gis., discolor. Fabr., discolori. Latinius, discolor. Alt., discolos. Non placet. Gitanius, ubi agit de desinentibus in r, ex vet. lib. prætulit discolor, quia putat veteres interdum desinentia in r longa fecisse : sed non persuadet. Nebrissensis existimat præstigiis circulatoris a cuius ex colorum mutatione significari. Neque ab hac interpretatione longe dissideo; sed vellem eam veteri aliquo testimonio de huiusmodi præstigiis corroborari. Bulegerus, qui in lib. de Theatro artes veterum præstigiatorum et fallacias diligenter exposuit, nihil tale reulit. Gislinus affert versus Virgilii et Phamæacuti : Terna tibi hæc primum triplici diversa colore Licia circumdo. Aliam explicat onem de arboribus vitatis vide ad vers. 1009 lib. ii in Symmach., cui Arnobius lib. i maxime favet : Venerabar elephantor ossa, picturatas viternosis in arboribus tænas. Simulacra ex ebore vocat ossa elephantorum. Dicitur vero lana terrere ob metum et horrorem illum qui religionum omnium quodammodo proprius est. W. r. ziti addit stemma, teste Sophoclis interprete in Oedipode tyranno, fuisse lanam ramo (sive stipiti) circumvolutam, quo stemmate simulacra cornu consuevisse colligunt ex Julio Obsequente. Affirmat item Weitzius olim circulatorum lanam in picto scipione gestasse, ut pueris et fatuis imponerent : sed ejus rei testum non profert. Itaque congruentius hic locus accipitur de arbore vitata, de qua supra ad vers. cit. lib. ii in Symm. Plinius, lib. xii, cap. 1, de arboribus : Hæc fuerunt numinum templa, priscoque ritu simplicia rara etiamnum deo præcellente arborem dicant : nec magis auro fulgentia, atque ebore simulacra, quam lucos et in iis silentia ipsa adoramus.

303. Weitz. cum Egm., falsos. Heinsius cum Thuan. et Ali., falsus, ut passim apud scriptores homo falsus pro ridiculo, Mihi hoc loco falsus probum videtur, quamvis Heinsio recentiores adhareant.

304. Ald., Urb., Hailsb. a prima manu, Bong, supra, rancida; vetustiores, rancida; Alex. rancida. Heinsius minime probat rancida, quia apud Martialem rancido ore l. qui, et apud Persium rancidulum

- Vos eruditos miror et doctos viros
 Perpendite vitam quos gubernat regula,
 Nescire vel divina, vel mortalia
 Quo jure constent: quanta majestas regat.
 310 Quidquid creatum est, quæ creavit omnia.
 Deus perennis, res inestimabilis,
 Non cogitando, non videndo clauditur:
 Excedit omnem mentis humanæ modum,
 Nec comprehendere visibus nostris valet,
 315 Extraque et intus implet, ac superfluit.
1096 Intemporalis ante, quam primus dies:
 Esse et fuisse semper unus obinet:
 Lux ipse vera, veri et auctor luminis
 Cum lumen esset, lumen effudit suum:
 320 Ex luce fulgor natus hic est Filius.
 Vis una Patris, vis et una est Filii,
 Unusque ab uno lumine splendor satus,
 Pleno refulsit claritatis lumine.

- A** Natura simplex pollet unius Dei,
 325 Et quidquid usquam est, una virtus condidit.
 Cælum solumque, vim marini gurgitis,
 Globos, dierum nocturnumque præsidet,
 Ventos, procellas, fulgura, imbres, nubila,
 Septentriones, hesperos, æstus, nives,
 330 Fontes, pruinas, et metalla, et flumina:
 Prærupta, plana, montium convallia,
 Feras, volucres, reptiles, natatiles,
 Jumenta, pecudes, subjugales belluas,
1097 Flores, fruteta, germina, herbas, ar
 [bores,
 335 Quæ sunt odori, quæque vernant esui.
 Hæc non labore et arte molitus Deus,
 Sed jussione, quam potestas protulit,
 Mandavit esse, facta sunt quæ non erant.
 Verbo creavit omniformem machinam:
 340 Virtus paterna semper in Verbo fuit:

GLOSSÆ VETERES.

307. Perpendite, temperata: perpendite res, id est æquæ
 ponderis et repensæ; æquæ redditæ. l.
 324. Pollet, pollere proprie exercere; sed hic pro
 excellit, l.
 327. Globos, stellas: unam et stellas dicit, l.
 329. Septentriones, urai, l.
 331. Prærupta, aspera, l.

333. Subjugales, equos, boves, et quidquid sub iugo
 mittitur, l.
 334. Fruteta, virgulta humilia, l.
 335. Vernant, florescunt, virescunt, l.
 336. Molitus, conatus, l.
 339. Verbo, Filio, l.
 340. In Verbo, in Filio, l.

COMMENTARIUS.

patra de nare loqui dicitur. Nonnulli veteres habent
 raucide, et id tenet Iso. Gis. prima ed., vanula, ad
 oram raucida. Parrhasius, q. is omne, scilicet quis.

306. Christianos ethnici imperitos et ignaros voca-
 bant: et Christiani per derisum ethnicos peritos et
 doctos. Sic Arnobius l. b. ii: Vos soli sapientia con-
 didit, atque intelligentiæ vi mera, nescio quid aliud vi-
 deatis, et profundum... Dicite, o festivi, et meraco sa-
 pientie tincti et saturi potu. Respondet Romanus con-
 gruentem ad ea quæ præfatus objecerat: Populare
 quiddam sub colore gloriæ illitterata credidit fruen-
 tia. Verum de his plura Heraldis, Wowerus, Elmen-
 horstius, Rigaltius, et præcipue Ouzelius ad verba
 Minucii, Studiorum rudes, litterarum profanos, exper-
 tes, etc. Adde Elmenhorstius ad Arnobium pag. 58.
 Nobis enim longiores esse non licet, et digitum in
 fontes intendere satis fuerit.

308. Ald., moralis: lege mortalia.
 309. Egm., quod. Vat. A, qui. Alii, quo. Ald., edat.,
 male, pro regat.
 310. Ald., creatum, quæ, sine est. Vat. B, Alex.
 Mar., Rat., Prag., et alii, creatum est, quæ, quod ex-
 pressit Heinsius. Weitz., Sich., Egm., Hailsbr., Pal.,
 creatum est, qui.

311. Joannes Filesæus, cap. 4, lib. i Select.,
 hunc locum illustrat aliis similibus Ambrosii, Cle-
 mentis Alexandrini, Paulini et aliorum. Elmenhor-
 stius pag. 17 ad Arnobium similiter in hoc argumento
 versatur. Inestimabilis est pretium omne excedens
 apud Livium et Valerium Maximum. Cicero dixit
 inestimabile quod nullius est pretii.

312. Sich., vivendo. Metrum exigit videndo.
 315. Gis. ad oram, extraque, et intra complet. Hila-
 rius, de Trinit. iii, Ipse extra omnia, in omnibusque.
 Paschalius, de Spiritu sancto: Quem præsto esse per
 omnia, id est intra, extraque, non ambigo. Petavius,
 tom. I, lib. iii, cap. 9, multæ allatis testimoniis, eam-
 dem sententiam confirmat.

316. Intemporalis vox est Cælii Aureliani, Apuleii,
 quamquam ab Aureliano pro inopportuno sumitur.
 317. Significatur æternitas Dei, quæ in ejus no-
 mine, Ego sum qui sum, indicata est. Circumscribi

solet æternitas hac explicatione: Interminabilis vitam
 tota simul et perfecta possessio: quæ est definitio Boe-
 ti lib. v de Cons. pros. 6, communis omnium con-
 sensu probata. Hinc Deus esse et fuisse semper unus
 obinet: et idem est in eo esse, fuisse, ac futurum
 esse.

318. Filius Dei est, et dicitur lumen de lumine.
 Vide Apoth. vers. 278.

320. Gis, huic; ad oram, hic. Hoc retinendum cum
 scriptis.

321. Noms., una Filii sine est.

325. Alex., Pal., Vat. B, claritatis numine. Alii,
 lumine.

327. Globus lunæ apud Virgilium, globus solis paulo
 post vers. 537. Respicit ad illud Genes. i, 16, lu-
 minare majus, ut præcesset diei; et luminare minus, ut
 præcesset nocti.

335. Vat. B, Widm. a secunda manu, Mar., Rat.,
 Prag., Gis. in textu secundæ ed., pecudes. Parrha-
 sius, Ald., Sich., et alii plures, pecua, quo voca-
 bulo uti sunt Cicero, Livius, Plinius et aut quiores.
 Vide Nonium in pecua. Fabr. edidit, pecora.

D 334. Alex., Parrhasius, fructeta. Giselinus ita
 etiam edidit, sed emendavit fructea: quod miror ab
 Heinsio non esse animadvertum, nam error typogra-
 phicus Giselini in Heinsii editione receptus est. At-
 qui neque versus constat cum fructeta, et frutetum,
 aut fructum, ut alii scribunt; a frutex originem tra-
 hit, non a fructus. Chamillardus ab Heinsii errore
 non cavet.

335. Lectio Parrhasii, ab aliis multum dissidet,
 Quæ sunt odora: quæque vernantes comæ. Aldus con-
 tra metrum, Quæ sunt odori, quæque vernantes esui.

336. Parrhasius molitur. Theodoretus, Græcor.
 affect. lib. iv: His itaque verbis manifeste ostendit
 Deum non ex subjecta materia res omnes procreasse....
 At rerum omnium Deus opifex nec instrumentalis, nec
 materia indiget, etc.

338. Vide hymn. Cath. 9. Omni hora.

339. De hujusmodi vocabulis omniformis vide hymn.
 3 Cath., vers. 1 et 2.

- Cognostis ipsum, nunc colendi agnoscite
Ritum modumque : quale sit templi genus,
Quæ dedicari sanxerit donaria,
Quæ vota poscat, quos sacerdotes velit,
315 Quod mandet illic nectar immolari.
Ædem sibi ipse mente in hominis condidit
1086 Vivam, sereneam, sensualem, stabilem,
Sævi incipacem posse, nec destructilem :
Pulchram, venustam, præminentem culmine,
330 Discriminatis illitam coloribus.
Ille sacerdos stat sacro in limine,
Foresque primas virgo custodit Fides,
Innexa crines vinculis regalibus,
Poscit litari victimas Christo, et Patri,
333 Quas scit placere, candidatas, simplices :
Frontis pudorem, cordis innocentiam,
Pacis quietem, castitatem corporis,
1089 Dei timorem, regulam scientiæ,

- A
360 Jejuniorum parcatem sobriam,
Speciem non jacentem, semper et largam ma-
trum.
Ex his amœnus hostiis surgit vapor,
Vincens odorem balsami, thuris, croci.
Auras madentes Persicorum aromatum :
Sublatus inde cœlum adusque tollitur,
365 Et prosperatum dulce delectat Deum.
Hanc disciplinam quisquis infensus vetat,
Vetat probatum vivere, et sanctum sequi.
Vetat vigorem mentis alie intendere,
Nostrique acumen ignis ad terram vocat,
370 Nec excitari vim sinit prudentiæ.
O mersa limo cæcitas gentilium !
O carnulenta nationum pectora !
O spissus error ! o tenebrosus genus,
Terris amicum, deditum cadaveri,
375 Subjecta semper intuens, nunquam supra !

GLOSSÆ VETERES.

311. Cognostis, noscitis, pro cognovistis, I.
313. Sanxerit, statuerit. — Donaria, dona, I.
316. Ipse, Deus, I.
348. Incapacem, qui non capit solutionem, I.
350. Discriminatis, discretis, divinis, separatis, va-
riis. — Illitam, pictam. — Coloribus, scilicet virtu-
tum, I.
351. Litari, sacrificari, I.
353. Placere, scilicet illi, I.
359. Parcatem, abstinenciam, I.
360. Speciem, spem non debet jacere : sed se erigit, I.

361. Amœnus, delectabilis. — Vapor, fumus, I.
362. Croci, genus pigmenti, I.
363. Persicorum, Persia regio est ubi abundant ara-
mata, I.
365. Prosperatum, benignum, I. Propitium, Val. A.
366. Infensus, molestus, I.
367. Probatum, probabiliter, nomen pro a verbo, I.
369. Ignis, animæ, quæ est ignis naturæ, I.
374. Cadaveri, corpori, quod resolvendum est in ca-
daver, I.
375. Supra, cælestia, Val. A.

COMMENTARIUS

341. Hallsb., cognoscis : melius cognostis.
342. Prag. perperam, tempus genus.
343. Mar, quæ dicari, Val. A. dedicari sanxerit. Egm.,
quæ dedicari sanxerit. Depravata sunt hæc omnia.
345. Val. B, Mar., Rat., mandat : melius mandet, ut
poscat, velit.
346. Giselinus in suo codice invenit sedem pro
ædem. Marmellio magis placet Ædem sibi ipse men-
tem hominis condidit, ut consona non absorbeatur.
Neque id displicet Giselino, qui hanc etiam lectionem
e veteribus libris depromptam esse testatur. Ita certe
edidit Lotterus. Cæterum hanc sententiam de templo
mystico in corde hominis sæpius Prudentius noster
adornavit, sed hoc in loco elegantissime. Quam rem,
inquit Barthius lib. LV, cap. 5, nemo unquam gratius
et suavis quam..... suavisimus augur, et olor Christi
Prudentius in Romano : Ædem sibi ipse, etc. In Epi-
t. Petri, II, 5, Et ipsi tanquam lapides vivi superædifi-
camini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre
spirituales hostias, acceptatiles Deo per Jesum Chri-
stum. Non solum sacrarum Litterarum sanctorumque
Patrum testimoniis eadem sententia comprobatur,
verum etiam ethnicorum dictis. Plinius, Panegy. ad
Trajan., Animadverto enim etiam deos ipsos non tam
accuratis adorantium precibus quam innocentia et casti-
tate lactari ; gratioreque existimari qui delubris eorum
puram castamque mentem, quam qui præmeditatum
carmen intulerit. De templo et ara in corde vide etiam
Berthaldum de Ara cap. 29.
347. Parrhasius, Ald., stabilem ; alii, stabilem. Ne-
brissensis recte stabilem exponit spiritalem. Sed cum
rogat, Quid si legas STABLEM? ad carminis hujus le-
ges non attendit. Natura animæ nostræ his versibus
declaratur.
350. Per colores discriminatos virtutes intelligo,
quæ naturales sunt animi : nam supernaturales
postea refert. Lactantius, lib. de Ira Dei, sub finem,
etiam utitur voce destructilis : ubi tamen alii legunt
destructibilibus, non destructilibus

- C
351. Parrhasius, Alex. a secunda manu. Hallsb.,
sacra in limine. Val. A, Alex. a prima manu, sacra
limine. Alii sacro in limine, sed in Thuan. deest in.
352. Fabricius id explicat, quia sola fides victimis
gratas et legitimas adducit : hæretice, quasi sola fides
placeat Deo. Primas ergo fores custodit fides, quia
sine fide impossibile est placere Deo, et quia acceden-
tem ad Deum oportet credere, quia est, etc. Eadem sen-
tentia existat lib. II in Symmach., vers. 92, Respondet
vel sola fides, doctissima primum Pandere vestibulum
vere ad penetralia sæctæ.
353. Victimæ candidatæ sunt immaculatæ, ut præ-
scribit Moyses cap. I. Levitici.
357. Fabricius et Giselinus, oris quietem. Scripti
Heinsiani, Weitz aut et nostri, pacis quietem. Fabri-
cius in jejuniis, flagellationes, vota religiosa impor-
tune invehitur. Nam si tantum velit sine fide has vi-
ctimas Deo non placere, nobiscum facit ; sed ille
aperite vult tum unius fidei virtutem ultra quam por-
est extollere, tum aliorum honorum operum utilita-
tem imminuere : quam hæresim sæpiissime in com-
mentariis inculcat.
361. Val. B, vitiose, hostiis pro hostiis, uti ibi
correctum est. Prag., amœnis hostiis.
363. E Persia aromata asferri solent. Nebrissensis
madentes interpretatur sparsas, scilicet per quas aro-
mata sparguntur. Sed bene etiam madentes pro
madidis : nam auræ aromatis madefiunt.
367. Alicubi, probate : quæ est glossa ad probatum
adverbii more.
369. Ignem de animi vigore, uti etiam de Deo
sæpe Prudentius dixit, et nos explicuimus.
372. Nationes pro gentibus et gentilibus. Carnu-
lentus dixit Solinus.
375. Lotterus, mendose, nunquam summa. Fabri-
cius ait supra esse enallagen pro superna, ut constet
sermonis ordo. Posset conjici superna, et eo alludit
glossa. Sed supra probum est.

Furorū summus, ultima et dementia est,

1100 Deos putare qui creantur nuptiis?

Rem spiritalem terrenter querere:

Elementa mundi consecrare altaribus:

540 Id, quod creatum est, conditiorem credere?

Deasciato supplicare stipiti:

Verris cruore scripta saxa spargere:

Aras ofellis obsecrare bubulis,

Homines fuisse cum scias, quos consecras,

585 Urnas reorum morticinas lambere?

1101 Desiste, iudex sæculi, tantum nefas

Viris jubere fortibusque et liberis;

Nil est amore veritatis celsius.

GLOSSÆ VETERES.

578. Terrulenter, in terra, l.

581. Deasciato, cum ascia inciso: ascia planato, vel formato. Ascia genus instrumenti quo formantur res, l. 543. Ofellis, diminutivum ab offa, quod fructum significat, l. Particulis præcisus, Mar..

585. Urnas, sepulcra, Mar.

587. Liberis, a servitio diaboli, l.

589. Asserentibus, affirmantibus, l.

590. Est, scilicet illis, l.

A Dei perennis numen asserentibus

390 Nihil est pavori, mors et ipsa subjacet.

Dudum coquebat, disserente martyre,

Asclepiades intus iram subilolam,

Stomachatus alto felle, dum longum silet,

Bilemque treis concipit præcordiis,

595 Tandem latentis viis furoris eromit

Pro Juppiter, quid est quod ex hoc audio!

Stat inter aras, et deorum imagines,

Et, quod fateri cogor, in medio foro,

1102 Tacente memet, hic perorat perditus,

400 Quidquid sacrorum est, ore scedans impio?

O fas priorum, moris o prisci status,

B 591. Coquebat, præbat. — Dissereute, hæc dicente, l.

592. Subdolam, fraudulentam, l.

593. Stomachatus, iratus: stomachor, irascor, l.

594. Bilemque, fel, invidiam, vel iram bilis; nigredo fellis, unde ira procedit, l.

596. Pro: exclamative: ah Deus! l.]

599. Perorat, loquitur, l.

401. Fas, lex, l.

COMMENTARIUS.

578. Vat. A a prima manu, Gis., Parrhasius, Vat. J. Alex., plerique Heinsiani, Bong., Widm. a secunda manu, terrulente. Ald., Weitz., Mar., Rat., terrulenter. Antiquior Prudentio scriptor qui terrulente et terrulenter dixerit, nullus occurrit.

579. Contra elementorum consecrationem disputavit etiam lib. i contra Simmach., vers. 297 et seqq.

581. Ald., Mar. a prima manu, Alex., Vat. Q. scribunt deasceato. Urb., mendose, dissecato. Deascio est ascia lævigio. Exstat hæc vox in Plan o et in vet. inscriptionibus. Ascia proprie est instrumentum ferreum quo fabri lignarii ad poliendam ligna utuntur: li-panis hacha, ut ego puto: nam runcina videtur esse cepillo, scobina genus limæ ad abradendum. Vide epistolam Mazochii de dedicatione sub ascia. Tertullianus, Apologetic. cap. 12: In deos vestros per omnia membra incumbunt ascie, et runcina, et scobi-
væ. Minucius: Deus enim ligneus, rogi fortasse, vel infelicitis stipitis portio, suspenditur, carditur, dolatur, runcinatur. Barthius hunc Prudentii versum confert lib. iv, cap. 12, cum versu Tibulli eleg. iv lib. ii, Scu-
vipes habet desectus in agris. Ita enim legit pro desertus ex uno codicum Palatinorum. Nam utcumque rudis stipes, aliquo tamen modo cultus erat, ut qui numen aliquod inter cæteros crederetur habere solus. Qua de re dixi ad vers. 1005 lib. ii in Symm., in simili Ovidii versu. Sed verior videtur lectio quam ibi indicavi, desertus a desero, a quo est deservi et deservni, desitus et desertus, hoc est plantatus. Alii scribunt dissero, disseri, disserui, dissertus, dissitus, eadem significatione. Macrobius, lib. iii Sat., cap. 18, hos Sævius versus ex-cribit: Hoc genus arboris in prælatiis finibus. Gratis Disserere, novos fructus mortalibus lantus.

582. Simulacra olim in basi inscribi solebant: hinc saxa inscripta. Sues immolabantur Cereri, Cybele, Bonæ Deæ, Marti, Termino. Eos sues non fuisse proprie verres, sed maiales, aut, ut Varro appellat, urfrendes, notat Fabricius. Dissert autem a verre maialis, ut ab ariete vervex, ab equo cantherius, et ab hircu caper.

585. Ald., Widm., Bong., Vat. Q. scribunt offellis; sed ab offa fieri offellam extrito uno f, probat quantitas primæ vocalis, quæ est brevis. In glossa pro fructum fortasse legendum frustum.

585. Nebrissensis legit deorum, non male. In his versibus sermo est ut ego opinor, de imperatoribus in deos reatus, quorum urnas Romani osculabantur. Morticinus proprie est ab se mortuus, non ab alio occisus. Vocantur ergo urnæ morticinas sepulcra in quibus corpora de-unctorum jacebant. Nonnulli interpungunt Urnas reorum morticinas lambere, hoc est sepulcra et carnes morticinas. Fabricius hanc suppositionem, ut vocat, Italici objicit, quod urnas in quibus corpora sanctorum jacent exosculentur. Verum hæc religionis veræque pietatis, non superstitionis, signa, apud omnes catholicos vigent, et viguerunt semper, ut ex ipso Prudentio liquet. Quid ergo Prudentius ethnicis exprobat? Quod homines et sceleratos quidem, pro deis colerent. Non enim ea venerationis obsequia illis exhibebant, tanquam hominibus sanctis, verique Dei amicis, sed tanquam propria divinitate præditis.

587. Weitz., cum nonnullis suis, fortibus, et liberis. Metrum præstat fortibus-que et. Jubeo tibi Græcismus est posterioris ævi, quam aurei sæculi scriptoribus familiarior. Scrippius tanquam maxime Latium id defendebat ex Cicero, Livio et aliis.

588. Aliqui habent nihil. In Vat. B. ita hi versus disponuntur: 1. Nihil pavori; 2. Nil est amore; 3. Dei perennis.

589. Vat. A, B, Q. Weitz., Widm. supra, et alii vel a prima, vel a secunda manu, numen. Alex., Urb., Mar. a prima manu, Rat. a veteri manu, Ald., Parrhasius, nomen.

590. Vat. B., Mar., Rat., nil pavori est. Non constat versus Fabr., Gis., Heins., nihil est pavori. Parrhasius, Ald., Hailstr., Alex., et alii, nihil pavori est. Ald., repugnante carminis lege, trajecit verba est, et mors pro est, mors et.

598. Ald., mendose, phoro pro foro.

599. Ald., Mar., Prag., Weitz., Rat., Parrhasius, Tornæs, et alii, hic perorat. Gallandius servitus id est, ac præavit mendum esse in Chamillardo ac perorat. At Heinsius prætulit ac perorat cum Egm., Pal., Thuan., Noms., Vat. A, Alex. et aliis. Pro perditus, Prag. habet perditos cum hæc glossa, id est orando suadet perditos sibi credere. Verum parum Latine id diceretur.

401. Ald., Hailstr., O fas priorum. Melius priorum. In nonnullis vulg., moris, perperam, pro moris. Nebrissensis, qui cum Aldu legit o fas priorum, exponit, heu pietas, o fas! Dicit autem solet fas de his quæ per religionem licent.

- Inventa regum pro salu e publica
 Pompiliorum nostra carpunt sæcula.
 Quis hos sophistas error invexit novus,
 403 Qui non colendos esse d. vos disputent?
 Nunc dogma nobis Christianum nascitur
 Post evolutos mille demum consules
 Ab urbe Roma, ne retexam Nestoras.
 Quidquid novellum surgit, olim non fuit.
 410 Vis summa rerum nosse? Pyrrham con-
 [sule.
 1103 Ubi iste vester tunc erat summus
 [Deus,
 Divum favore cum puer Mavortius
 Fundaret arcem septicollem Romulus?
 Quod Roma pollet auspicio condit,

- A 415 Jovi Statori debet, et diis cæteris.
 Hoc sanctum ab ævo est, hoc ab atavis tradi-
 [tum.
 r lacanda nobis pro triumphis principis
 Delubra, faustus ut secundet gloriam
 Procinctu, utque subjugatis hostibus
 42.) 1104 Ductor quietum frenet orbem legi-
 [bus
 Accingere ergo, quisquis es, nequissime,
 Pro principali rite nobiscum deos
 Orare vita: vel, quod hostem publicum
 Pati necesse est, solve penam sanguine.
 425 Sprevisse templa, respuisse est principem.
 Tunc ille: Nunquam pro salute, et maximis,
 Fortissimisque principis cohortibus

GLOSSÆ VETERES

403. Pompiliorum, patronymicum. Pompilius pri-
 mus invenit cultum deorum, ut populum a furore
 belli revocaret. Pompilius Numa, qui ferociam populi
 ad sacra convertit. — Carpunt, dirumpunt: carpere
 est minuatim rem distrahi; inde carpunt, id est dir-
 rumpunt et vituperant. — Sæcula, tempora, l.
 404. Sophistas, id est callidos: sophos sapiens, so-
 phista callidus et ingeniosus argumentator; falsos con-
 clusores, l.
 407. Consules, qui sacros colere deos, l.
 408. Retexam, ne computem proferam. — Nestoras,
 antiquos reges. Nestor rex Græcorum antiquissimus
 qui coluit deos; et inde exercebat illa nefanda consue-
 tudo, l.
 410. Pyrrham, uxor fuit Deucalionis, l.
 412. Divum favore, in honore deum. — Mavortius,

- B bellicosus, vel filius Martis, l.
 413. Septicollem, quia septem monticulos Roma
 cingit, l.
 414. Auspicato, adverbum pro auspicio, l.
 415. Statori, Romulus etiam, cum quadam vice
 insequeretur ab hostibus, fugiente exercitu, vocavit Ju-
 vem; tunc stetit exercitus fugiens; unde Jovis Stator
 dicitur, l.
 416. Ab ævo, ab ini eo, l.
 418. Delubra, templa. — Faustus, felix, beatus. —
 Secundet, prosperet. — Gloriam, principis, l.
 419. Procinctus, paratus, apparatus bellicus, l.
 420. Frenet, regat, l.
 421. Accingere, preparare, l.
 422. Rite, recte, l.
 426. Tunc ille, scilicet ait, l.

COMMENTARIUS.

403. Intelligit superstitiones nugas Numæ Pompilii.
 404. Christiani ab ethnicis sophistæ dicebantur;
 etiam Salvator noster a Luciano crucifixus sophista,
 scilicet hoc vocabulo sumpto pro homine qui captio-
 sis argumentationibus alios deciperet. Rationem ad-
 didi Prudentius, quia deos colendos esse negabant.
 Hinc pariter athei, impii, profani, sacrilegi nuncupati.
 407. Mille consules sunt mille anni.
 408. Per Nestoras intelligit tempora heroica. Sæpe
 Prudentius plurali num. ro offert nomina singularis
 alicujus hominis, ut Pompilios, Deucaliones, Nesto-
 ras, et inter numina Junones, Cythereas, Priapos.
 409. De novitate religionis, Christianis objecta,
 vide lib. II contra Symmach., Lactantium de Mort.
 persecut. cap. 2, Arnobium lib. I et II.
 410. Ald., Vat. Q. Vis summam rerum nosse? Pyr-
 rham consule. Non patitur lex carminis. In Mar. vide-
 tur fuisse summa, sed factum postea summam, et
 deinde consulem; sed inducitur erat m. Rat., Vat. B.
 consulem, hoc videlicet sensu, Vis summa rerum,
 nosse Pyrrham consulem. In Alex. deest interroga-
 tionis nota post nosse. Vera tamen lectio est ea quam
 exhibui, et tenent perique.
 414. Vat. B mendose, pollet auspicio.
 415. Rat. contra metrum, debetur. Nonnulli scri-
 bunt dis. pro diis. Jovis Statoris imago exstat apud
 Montfauconium, Antiquit. Rom. explic. tom. I, pag.
 39, cum epigraphe JOVI STATORI. Cicero contra Cati-
 linam ad equites Romanos: Jupiter Stator, quem
 vere hujus imperii Statorem majores nostri nominave-
 runt: cujus templum a Remulo, victis Sabinis, in Pa-
 ludi radice cum Victoria est collocatum. Dictum ita
 voluit, quod milites Romanos adversus Sabinos
 pugnantes stare fecerit. Seneca vero aliam rationem
 affert, quod ejus beneficio starent omnia. Vide lib.

- C IV de Benef., cap. 7. In vet. inscript. legitur: I. J.
 M. STATORI.
 416. Ald., Parrhasius et nonnulli vulg., ob avis.
 Repone ab atavis ad metricam rationem. Apud Minu-
 cium: Quanto venerabilis ac melius antistitem veri-
 tatis majorum excipere disciplinam? religiones traditas
 colere? Deos, quos a parentibus ante imbutus es, timere,
 quam nosse familiares, adorare? Similia Symmachus,
 ut in libris contra eum potes observare.
 418. Delubra notat Fabricius esse e lignis dea-
 sciatis sacella, in quibus plures dii sub uno coluntur
 tecto. Alii aliam significationem tradunt, et delu-
 brum esse dicunt fustem delibratum, sive dedolatum,
 quem venerantur pro deo. De omni sacra æde de-
 lubrum passim et sine ullo discrimine dicitur.
 419. Rat. vitiose, utique pro utque. Barthius hinc
 colligit lib. XII Adv., cap. 12, procinctum Christiano
 etiam ævo exercitum significare. Proprie procinctus
 est apparatus militaris ad pugnam ineundam, sive
 D exercitus ipse expeditus ac paratus ad bellum.
 420. Virgilius I. Æn. 527, Gentes frenare superbas.
 421. Virgilius lib. II: Quisquis es, amissos hinc jam
 obliviscere Gratos. Fabricius advertit superbum esse,
 et de ignotis vulgo dici, Quisquis es. Confer
 comment. ad vers. 31 præfationis Carminum: Dicendum
 mihi: Quisquis es.
 422. Prag., ritu: emenda rite. Imperatoria vitam
 vocat principalem.
 425. Egm. male, principum pro principem. Codex
 Marietti sic legit, et distinguit Sprevisse templa, re-
 spuisse principem: quod melius videtur Marietto, ut
 sensus sit, Solve penam quod templa spreveris
 et respueris principem. Mihi minus id placeat. In eodem
 Mar. vide ut fuisse pro div. script. templum pro prin-
 cipem; sed resistit metrum.

- Ante precabor, quam fidele ut militent,
Christique lymphis ut reascantur Patri,
450 Capiant et ipsum cœlitus Paraclitum :
1105 Ut idolorum respuant caliginem,
Cernant ut illud lumen æternæ spei,
Non succulentis influens obtutibus,
Nec corporales per fenestras emicans,
453 Puris sed intus quod reluet mentibus.
Pupilla carnis crassa crassum perspicit,
Et res caduca, quod resolvendum est, vi-
[det :
Liquidis videndis aptus est animæ liquor :
Natura fervens sola ferventissimæ
440 Divinitatis vim coruscantem capit.
Hoc, opto, lumen imperator noverit
Tuus, meusque, si velit fieri meus
Nam si resistit Christiano nomini,
Meus ille talis imperator non erit :
445 Scelus jubenti, crede, nunquam serviam.

- A Stas, ministri, clamitans iudex ait,
Stas, manusque continetis vindicæ ?
Non rupta sulcis dissecatis viscera ?
Animam nec intus abditam rimamini,
450 Erumpit unde vox profana in principem ?
1106 Scindunt utrumque milites terribili
Mucrone huius pensilis latus viri,
Sulcant per artus longa tractim vulnera,
Obliqua rectis, recta transversis secant,
455 Et jam reiectis pectus albet ossibus.
Nitendo anhelant, diffuunt sudoribus,
Cum sit quietus heros in quem serviunt.
Hæc intus addit sponte Romanus loqui,
Si queris, o præfecte, verum noscere,
460 Hoc omne quidquid lancinamur non dolet :
Dolet quod error pectori insedit tuo,
Populos quod istos perditus tecum trahis :
Currunt frequentes undique ad spectaculum
Gentile vulgus, heu ! gemenda corpora :

GLOSSÆ VETERES.

428. Fidele, fideliter, l.
433. Succulentis, udis fletibus, nebulosis. — Influens, scilicet illud lumen, l.
436. Crassum, pro crasse, l.
438. Liquidis, puris. — Liquor, puritas, l.
439. Natura fervens, anima. — Ferventissimæ, aviasimæ, l.
442. Si, si tamen, l.
445. Crede, mihi, l.

447. Vindices, quæ debent vindicare nos a talibus, l.
449. Abditam rimamini, absconditam scrutamini, l.
450. In principem, contra, l.
452. Huius, fissili, eraginato. — Pensilis, pendens, l.
453. Tractim, trahendo, ut major esset cruciatus, adeo tractim secabant, l. Continuatim, Vat. A.
456. Nitendo, insistendo, vel incumbendo, l.

COMMENTARIUS.

428. Parrhasius legit quam fidei ut militent, ut longa sit secunda in fidei. Contra consuetudinem Prudentii id est, et membrana obnituntur. Vide comment. ad. vers. 62 Dittochæi. In allocutionibus imperatorum ad exercitum præcipue laudabatur fides militum : et in nummis vet. occurrunt huiusmodi verba, *Fides militum, fides exercitus, fides exercituum*. Vide Anselmum Bandurium de Numism. Similiter in vet. inscriptionibus, *Legiones fideles*. De hac fide sermo nunc est ; in vers. seq. de fide Christiana. Justinus ad Antoninum Pium, ut notat Chamillardus : *Nos solum Deum adoramus, et vobis in rebus aliis tantum præstamus obsequium, imperatores ac duces hominum esse fatentes, et simul rogantes ut cum imperii potestate sanam quoque mentem obtinere comperiamini*. Arnobius, lib. iv, sub finem : *Nostra quidem scripta cur ignibus meruerunt dari ? cur immaniter conventicula dirui ? In quibus summus oratur Deus, pax cunctis, et venia postulatur magistratibus, exercitibus, regibus, ubi Athenagoras in fine Apologiæ similia habet, ubi videri possunt notæ Maurinorum*.

450. In Rot. scriolus aliquis propter vocem Paraclitum, et idolorum, ita mutavit hos versus, et. is prioribus, *Ipsamque flamen cœlitus cap ait sacrum, Cocodæmonumque respuant caliginem*. Satis intelligitur ineptum hunc correctorem artem metricam ita percepisse, ut ipse versus faceret, non ut Prudentius versus emendaret. In Mar., *Paraclitum*, minus bene, pro *Paraclitum*.

451. Aldus videtur data opera edidisse uti dolum, ne secunda in idolorum corripere. At nulla opus est correctione, et scripti jubent legi ut idolum.

452. Ald., mendose, *illum* pro *illud*. Gis., Weitz., cernant et ; plerique alii cernant ut.

453. Oculos succulentos dicit ob humorem et succum immodicum quo hebetes sunt. Simili significatione in præf. Hamart. *furor succulentos*, et Paulinus ad Cyther. *succulentii corporis*. Utilitur etiam hac

voce Apuleius.

458. In nonnullis vulg., *liquidus*, male, pro *liquidus*. De hoc vocabulo *liquidus* pro spiritali consule proleg. cap. 15.

445. Ald., Urb., Caneh., Oxon., Rot., non Torrent., et alii, resistat. Plerique, resistit. Hallsbr., resistis.

445. Canehini malebat nunquam intersiam. Cur, invitis scriptis ?

450. Thuan., Heins., erupit pro erumpit.

451., Vat. B, Mar. supra, duo Torrentiani, Gis. ad oram, utrinque pro utrumque. Pro *terribili* Prug., Mar. a prima manu, *deterrimi*. Viva imago horrendi tormenti his versibus exprimitur. Sagittarius cap. 5 censet hos versus capiendos esse de scorpionibus, quod genus erat flagelli a scorpionis canda d. celi, quia arcuato vultu e. rpori infligebatur. Vide cap. 4 Ga lonii, et tabulam ix. An autem in ecelo Romanus mar yr ita cæsus fuerit, dicam ad vers. 491.

451. Mar., transversis, et pro div. script. transversis.

455. Fabricius hypallagen agnoscit pro *ossa attem relecto pectore*.

457. In heros corripitur o, quamvis sit o mega, quod neque a Chamillardo, neque a Cellario, neque a Teolio in suis indicibus est animadversum, ut ostendi ad vers. 53.

458. Nonnulli vulg., *audet sponte*.

460. Weitz. cum fgm., Hallsbr. scripsit *lancinamur*. Re inendum *lancinamur*. In Vat. A est *lancinamur* ; in Vat. B *lancinamur*.

461. Ald., Gis., *insidet*. Se ipsi potiores, *insedit*. Galland. cum Ald., Torn., et Paris. ed. Patrum, *insidet*.

462. Ald., Torn., Galland., Widm., Bong., contra metr. rationem, *Populos quod istos tecum trahis perditos*. Ambr., Thuan., a manu secunda, Parrhasius, *perditus tecum trahis*. Thuan. a manu prima, *perditum*, quod verum putat Heinsius. Sic apud Terentium, *Cur te is perditum ? Teolius in uno Vat. eandem scri-*

463 **1107** Crudumque nostræ sortis exemplum A
[tremunt.

Audite, cuncti, clamo longe, ac prædico :

Emitto vocem de catasta celsior :

Christus paternæ gloriæ splendor, Deus

Rerum creator, noster idem particeps,

470 Spondet salutem perpetem credentibus ;

Animæ salutem, sola quæ non occidit,

Sed iuge durans, dispares casus subit,

Aut luce fulget, aut tenebris mergitur.

Christum secuta, Patris intrat gloriam :

475 Disiuncta Christo mancipatur tartaro.

Curanda merces qualitas, quam mihi

Contingat olim perpetis substantiæ :

Nam membra parvipendo quo pacto cadant,

1108 Casura certe lege naturæ suæ.

480 Instat ruina : quod resolvendum est ruat.

Nec distat, ignis et fidiculæ sæviant,

An corpus ægrum languor asper torqueat,

Cum sæpe inorbus major armet sævitas.

Non ungularum tanta vis latus fodit,

485 Mucrose quanto dira pulsatur pleurisi.

Nec sic iniusta laminis ardet cutis,

1109 Ut febris atro felle venas exedit,

Vel summa pellis ignis obductus coquit,

Papulasque fervor æstuosus excitat :

GLOSSÆ VETERES.

465. Crudum, crudele, 1.

470. Perpetem, perpes, perpetis, permanens, 1.

472. Iuge, diu, pro jugiter, 1.

475. Disiuncta, separata. — Mancipatur. capitur, 1.

477. Olim, in futuro, 1.

478. Pacto, lege, 1.

481. Fidiculæ, funes ad flagellandum. Quamvis fidicula a fidibus dicitur, in hoc tamen loco significat ungulas, vel genus tormenti quo rei in eculeo suspensi

B torquentur, ut fides et veritas inveniantur. Fidicula genus tormenti, vel ferri subtilissimi, quo incidebantur martyres, 1.

485. Pleurisi, morbus, vel dolor laterum, 1.

486. Iniusta, valde usta, 1.

488. Summa pellis, summitatem papularum, 1. —

Ignis, sacer ignis, Mar. — Obductus, latens, 1.

489. Papulas, pustulas, Vat. A.

COMMENTARIUS.

pluram invenit; sed non bene ait majoris momenti codices apud Heinsum habere perditum. Fab., Populos trahis tecum quod istos perditos. Gis., Populos quod istos perditos tecum trahis. Hæc placet scriptura; nec displicet Populos quod istos perditos tecum trahis. Illud Terentii, Cur te is perditum? dissimile est, n. m. aliud est trahere, aliud ire.

465. Parrhasius, crudum quæ: corrige crudumque. Vat. B, Mar., Rat. a prima manu, Widm., Bong., exemplum trahunt; rectius alii tremunt.

467. De catasta dictum ad vers. 56 hymni I Peristeph. Apud exteros scriptores catasta est pæga ligneum quo servi venales prostabant. Hic denotat locum eminentiorem ubi de reis supplicium sumebatur. S. Cyriacus epist. 58, alias 55; sive epist. 5, libr. II de Aurelio, qui in catasta Christum confessus fuerat, ait eum de catasta in pulpitem venisse, quod dector ab ipso fuerat ordinatus. De catasta videri possunt Gallionis et Sagittarius, qui aliorum errores corrigunt. In homilia 2 S. Chrysostomi, sive alterius Chrysostomi aequalis, de S. Romano mentio fit eculei: Suspendentes in eculeo lacerabant; ille vero tanquam citra arborem eculeum amplexabatur. Sed Græce solum est τὸ ἔϋλον, lignum, nec certum puto Romanum in eculeo suspensum, ut postmodum dicam.

468. Parrhasius ita legit hos versus, Christus paternæ gloriæ splendor: Deus Rerum creator: nostri et idem particeps. Christus splendor gloriæ Patris dicitur in Epist. ad Hebræos, 1, 3.

469. Prag., Lotterus, nostri idem: fortasse nostri et idem, ut Parrhasius.

470. Hailsbr., perpetim.

474. Nonnulli vulg., intret.

476. Mar. pro div. script., curandum. Sed metrum et sensus exigunt curanda, Cauchius castigabat Curanda merces qualis, et quam mihi; addidit Heinsum propius ad vulgatam accedere qualis, ac quam mihi.

478. Lucifer Calaritanus in libro, Moriendum esse pro Dei Filio: Quantum ad exitum, nihil interest, clavo per te, an lancea moriar, restrictis post terga manibus, an porrectis sparsisque, etc.

479. Weitz. cum suis, certa. Alii concinnus, certe.

480. Sieh., Bong. a prim. manu, vadit pro ruat.

481. Vat. B, Urb., Prag., Mar. supra, Weitz., Gis., ignes. Probationes cum Ald., ignis. Pro et Fabr. an. Ald., Weitz., Gis., Parrhasius. Alex., Vat. Q, Urb.,

Lotterus, et alii, fidiculæ. Prag., fidiculæ, quod expressit Heinsum, quamvis varietatem lectionis non indicaverit. Multi putant fidiculas esse flagella; alii instrumenta quibus rei aligantur ut veritas ab eis extorqueatur; alii ungulas ferreas, ut dictum est ad vers. 44 Per. 1. Minus probabilis est sententia Magii, idem tormenti genus fuisse ac eculeum; aut Laurentii Valke, qui instrumentum ex duobus obliquis lignis fuisse opinatur. Pro ungulis Isidorus, lib. V Orig., cap. 27, clare fidiculas accipit: Ungulæ dicuntur, quod effodiunt. Hæc et fidiculæ, quia his rei in eculeo torquentur, ut fides inveniantur. Eodem sensu fidiculas usurpare videtur Prudentius vers. 559 huius hymni. Nihilominus alii fidiculas pro nervis seu funiculis quibus rei aligabantur et distendebantur, sumunt, auctoritate præsertim Suetonii et Valerii Maximi. Nihil prohibet quominus eadem vox duplicem significationem, aut aliam alio tempore habuerit.

482. Nonnulli scribunt languor.

483. Weitz. cum Egm., sævitas: id coniecerat Cauchius, et tenuit Heinsum cum aliis. Giselinus e iam in emendatis monuit ad marginem ascribendum sævitas pro div. scripti. Plerique habent sævitas. Sed Marmellius notat in sexta regione huius carminis vix alium poemam inveniri quam iambum; adeoque mavult sævitas, quod verbum reperitur apud Gellium. Alii tamen in Gellio legunt sævitas, uti etiam in Apuleio. Certius hoc vocabulo usus est Firmicus. Parrhasius legit Cum sæpe morbus major, ac sævitas. Sed deest sensus, et metrum obstat. Fabricius in Poetis Christianis edidit sævitas, sed in comment. peculiari ad hunc hymn. observat sævitas esse vocem antiquam pro savitia.

484. Egm., fodel, non bene.

485. Weitz., Vat. A, B, Q, Mar., Alex., pleurisia, quam veram scripturam esse affirmat Heinsum. Multi tamen, etiam veteres, habent pleuresia. Nonnulli vulg., male, quanta pro quanto; nec melius alii distinguunt fodel Mucrone, quanto. De pleurisi recte mucro dicitur: qui morbus Italice puntura appellatur.

486. De laminis quibus corpora martyrum inurebantur, vide Gallonium cap. 6.

488. Ald. mendose, summam.

489. Virgilius, in Georg., in fine: Ardentes papula, atque immundus olentia sudor Membra sequebatur.

- 490 Credas cremari stridulis cauteribus.
Miserum putatis, quod retortis pendeo
Extensus ulnis, quod revelluntur pedes,
Compago nervis quod sonat crepantibus :
Sic ejulantes ossa clamant dividi,
495 Nodosa torquet quos podagra et arthrisis.
1110 Horreitis omnes hasce carnicum ma-
nus.
Num mitiores sunt manus medentium,
Laniena quando sœvit Hippocratica?

- A Vivum secatur viscus, et recens error
500 Scalpella tingit, dum putredo abraditur.
Putate, ferrum triste chirurgus meis
1111 Inferre costis, quod sceat salubriter.
Non est amarum quo reformatur salus.
Videntur isti carpere artus tabidos :
505 Sed dant medelam rebus intus vividis.
Quis nescit autem quanta corruptela sit
Contaminata carnis, et solubilis ?
Sordet, tumescit, liquitur, letet, dolet,

GLOSSÆ VETERES.

490. Cauteribus, hic, et hæc cauterium facit sub secunda et tertia declinatione; et dictum cauterium a caute tenendum ne se homo coquat, l.

495. Nodosa, quæ nodis inest. — Arthrisis, arthrosis, vel artis dentium dolor, vel communiter omnium articulorum; et sumpsit nomen a passione articulorum, l.

498. Laniena, ferrum medicabile, vel locus ubi animalia mactantur, vel ipse pectus laniator et hominum carnisæ a laniatura dictus. Laniola locus ubi medici faciunt medicinas, et laniant carnes infirmorum. — Hippocratica, Hippocrates medicus; inde Hippocratica dicitur medicina, a principe medicorum dicta. Hippo-

cras summus medicus; inde adjectivum Hippocraticus, l.

499. Viscus, caro, l.

500. Scalpella, id est ferrum, quibus abraditur putredo ab ossibus, l.

501. Chirurgus, medicus dicitur, qui homines incidere solet; chirurgus a manu operatione dictus: xēip enim Græce manus dicitur. Chirugi medici manu medicinam operantes; chira enim Græce manus: empirici vero, tantum intellectu morbum cognoscentes, salutem corporum tantum voce indicant, manibus nihil operantes, l.

504. Isti, chirurgi, l.

COMMENTARIUS

90. Widm. supra, cremari ut stridulis. Ald. ediderat cauteribus, correxit cauteris. Sed cauteribus verum est: quo vocabulo alias etiam utitur Prudentius. Glossa ridicula est. Quamquam omnes hujusmodi glossarum ineptias notare non fuit animus: quod si ante non monui, nunc moneo.

491. Neminem vidi qui non hos versus de supplicio eculei accipiat. Ac revera in Vincentio vers. 109 et seqq. eodem modo describi videtur eculeus. Verum in Romano id obstat, quod iudex iusserat quidem Romanum eculeo torqueri, sed admonitus nobilem esse virum, jubet amoveri noxiam stipitem, Plebeia clarum poena ne damnet virum. Vide vers. 108 et seqq. Præterea certum est martyres extra eculeum suspensos, interdum fuisse ungulis excarnificatos: nam suspendebantur, ut carniæ com nodis ungulis corpora exararent. Itaque probabile est Romanum suspensum fuisse brachiis post tergum revinctis, atque ejus pedibus gravia pondera alligata fuisse. Vide tabulam i, lit. B, et tabulam xiii, lit. A. Fulvius Cardulus in not. ad hist. SS. martyrum Abundii et soc. tradit a nonnullis definiri eculeum, genus tormenti quo vincitis superne manibus, et appensis utriusque pedi gravissimis ponderibus, homo pendens immaniter torquetur. Sed ipse in aliam videtur abire sententiam, et Prudentius eculeum noxiam stipitem vocavit.

492. P.ag., extensus ulnis.

495. Weitzius Aldo affligit crepantibus; et ita quidem Aldus edidit, sed in emendatis mutavit in crepantibus. Fulvius Cardulus loc. cit. intelligit nervas fones quibus membra divincta erant, crepare. At Prudentius clare loquitur de nervis corporis, qui crepabant, dum nimium membra extenderentur.

494. Vat. A scribit ejulantes.

495. Arthrisis vera scriptura ab Heinsio dicitur; quam tamen vix invenias in codicibus. Ald., Fabr., Gis., arthresis. Alex., Prag., arthesis. Urb., Vat. B, Mar., Rat., arthesis. Vat. Q, atresis. Pal., arthesis. Parrhasius, arthesis, et id vocabulum Prudentii proprium esse ait pro morbo articuli quem chiragram Græci vocant. Nescio quis, vulgata hujus loci scriptura nixus, arthesin Latini lexicis invenit. Eum reffellit Giselinus, quia cum hic morbus articulorum Græcis dicitur ἀρθρις, tempore Prudentii cum arthresin nuncuparunt. Sic ex pleuritide pleuresin, ex phrenitide phrenesin fecerunt. Inaniter vero G. selinus

laborat ut persuadest incerta Græce lingue usus, modi verbis ita formatis usum fuisse Prudentium, et mediū in eis corripuisse. Nam primum jam concedit tertiam Latinis esse sic satis notam; sed ita ut (addit) Juvenalis, Martialis et alii Græce docili ejus mediam prodixerint, solus Prudentius corripuerit. Deinde cum Prudentius jam sua ætate videret eas voces in usu esse, et ita vulgo pronuntiari (quis enim hoc neget?) ut ab ipso efferuntur, cur, quamvis Græce esset doctissimus, contra ecclesiasticum usum et sui temporis consuetudinem agere deberet? Præterea constat ante ipsum mediam in phrenesis a Sereno fuisse correptam. Denique Ausonius Græce peritus fuisse nequit veri in dubium; et tamen hæc ipsa quæ in Prudentio reprehenduntur, vel alia prorsus similia, aut explicatu difficiliora, in Ausonio passim occurrere compertum est. Verum de his uberius diximus in prolegom. Podagra et arthrisis conjunguntur etiam a Lucilio apud Nonium pag. 166. Quod deformis senex, arthriticus ex podagrosus. Alii legunt pedidus, alii perditus pro arthriticus.

496. Parrhasius, has: lege hære.

498. Mar. a prima manu, Vat. B, Prag., lamina, vel lamina; Lotterus lamina pro laniena, sed corrupte. In Rat. recens corrector, abasis prioribus, At quando sœvit lamina accensa Hippocraticis. Hoc ultimum verbum prius ita erat. In Hippocratica antepenultima producit eadem licentia quæ in idiosm corripitur, ratione accensus Græci in Hippocrates. Laniena Hippocratica est pars medicinz quæ chirurgice dicitur; aut tota medicina appellatur laniena ab ea parte.

499. Boher. prior, exsecatur. Quid sit viscus, vide ad hymn. S. Cassiani vers. 56. Visceratio dicta, cum carnes distribuuntur viritum. Livius, lib. viii, cap. 22. Populo visceratio data a M. Flavio in funere matris.

500. Ald. vitiose, scalpellam.

501. In nonnullis vulg., putatur, male et contra metrum. Torn., chirurgos, mendose.

506. Ex Epist. ad Galat., v, 17, Caro concupiscit adversus spiritum.

508. Giselinus, de intervallis vocalium rarioribus in Ind. Lucr., ex vet. cod. legit torde tumescit, eleganter, ut putat; neque probat sorder, tumescit. Notat vero ex Prisciano lib. vii, in quibusdam Latinis quæ nominativum in es productum terminant, paresque enim genitivo habent syllabas, in tertia declinatione s lere

Inflatur ira, solvitur landine :

510 Pierumque felle tincta livores trahit.

Aurum regestum nonne carni acquiritur ?

Illusa vestis, gemma, bombyx, purpura

In carnis usum mille quærentur dolis.

Luxus vorandi carnis arvinam fovet.

515 Carnis voluptas omne per nefas ruit.

Medere, quæso, carnifex, tantis malis :

Concide, carpe fomitem peccaminum.

1113 Fac ut, resecto debilis carnis situ,

Dolore ab omni mens super sit libera,

520 Nec gestet ultra quod tyrannus amputet.

Nec terreari, turba circumstantium :

Hoc perdo solum quod peribit omnibus,

Regi, clienti, pauperique, et diviti.

Sic vernularum, sic senatorum caro

A 525 Tabescit, imo cum sepuero condita est

Jactura vilis mordet, et damnum leve ;

Si quo carendum est perdere extimescimus :

Cur quod necesse est non voluntas occupat ?

Natura cur non vertit in rem gloriæ ?

550 Legale damnum deputemus præmiis.

Sed præmiorum forma quæ sit fortibus

1113 Videamus : illa nempe quæ nunquam perit.

Cælo refusus subvolabit spiritus,

Dei parentis perfunderet lumine,

555 Regnante Christo stans in arce regia.

Quandoque cælum, ceu liber, plicabitur,

Cadet rotati solis in terram globus,

Sphæram ruina menstrualen destruet :

Deus superstes solus, et justus simul

GLOSSÆ VETERES.

510. Livores, colores pallidos de nigra cholera dicit, l.

511. Rege-tum, absconditum, a terra abstractum, l.

512. Illusa, picta. — Bombyx, sericum : vermis de cuius sanguine purpura tingitur, l.

514. Luxus, dulcedo, superfluitas. — Arvinam, pinguedinem, l.

515. Voluptas, delectatio, l.

517. Fomitem, incendium, l.

518. Situ, situs hic ponitur pro vetustate, Val. A.

519. Supersit, ut remaneat, l.

521. Turba, o mea, l.

523. Cli-ni, minori, rasso, vassallo, servi-enti, l.

524. Vernularum, servorum, l.

526. Jactura, perditio, damnum, proprie est damnum quod navigantes in mari pavuntur ; sed ponitur pro omni damno. — Mordet, punit, constringit, l.

528. Occupat, scilicet mori, l.

529. Natura, naturalis res est mors. — Vertit pro vertitur, l.

550. Damnum, mortem. — Præmiis, sempiternis, l.

551. Fortibus, martyribus, l.

553. Subvolabit, ascendet, l.

556. Plicabitur, involvetur, cum non cadet, sed pro nimio timore ita videbitur, l.

558. Sphæram, lunam. — Menstrualem, quæ singulis mensibus crescit, l.

COMMENTARIUS.

produci ablativum, ut a more, fame, tabe, sorde. Weitzius id secutus est cum Egm. et Hailsbr. Scripti nostri et Heinsiani habent sordet, quod non debet displicere. Mar. a prima manu, liquitur, supra liquatur, contra metrum. Parrhasius, fedit : retine fedit. Nebrissensis sordet avaritiam referri posse opinatur, quia sordes pro avaritia legimus. Horatius, lib. II sat. 5, Sepulcrum Permissum arbitrio sine sordibus exstrue.

509. De libidine proprie dicitur solvi et diffuere. Vide comment. ad vers. 87 hymni 7 Cath.

510. Weitzius, Ald., inuncta pro tincta. Parrhasius, felle tincta, minus bene. Mar., labores ; supra, recte, livores.

512. Virgilius II Georg., Illusasque auro vestes.

514. Carnes pro carnis in Teolio error est metri.

517. Prag., rape, ad marg., probe, carpe.

518. Parrhasius corruptum metrum carnis usu pro carnis situ.

520. Ald., Weitz., alii, ne gestet. Ald., tyrannos, mendose.

522. Egm., Pal., et codex Beccmani, si diversus est a Palatino Weitzii, hoc perditiosum. Val. A., hoc perditiosum. Lege hoc perdo solum. In Aldo et nonnullis vulg. error irrepit prædo pro perdo.

527. Egm., Pal., quod carendum est : atque ita legendum esse asseverat Giffanius in Utor quarto casui junctum, etsi etiam in libris vet. hic locus es et in litura partim demersus. Pro extimescimus Val. B., Rat., Mar. a prima manu, exgemiscimus. Prag., minus recte, perimescimus.

529. In Rat., perperam, naturam a recenti manu. Fabricius aut Prudentium loqui admirantis animo, quia hoc a natura præstari non potest : munus enim Dei est, siquis mortem iudicat esse gloriam. Ceterum natura sumitur pro ipso homine, seu natura humana, quæ gratiæ munere mortem pro Christo iudicat

C gloriosam. Potest etiam sumi verti pro vertitur, scilicet cur natura, sive necessitas moriendi non vertitur in rem gloriæ ? Justinus martyr ad Romanos : Nec propter occideremur, nec potentiores nobis essent iniqui homines, nisi omnino cuiuslibet homini genito etiam mori constitutum esset. Id igitur debitum (mortis) nos persolventes, gratias agimus.

550. Cauch., Rott., legale damnum. Rectius legale, quia sermo est de lege moriendi.

552. Vat. A., qui : emenda quæ.

553. Cauch. et Ambr., cælo refusus. Parrhasius edidit cælo revulsus. Neutrum probò.

554. Prag., Dei perennis.

555. Ald., regente ; alii, regnante.

556. Weitzio libuit exarare plicabitur, quia ita invenit in Egm. Isaie xxxiv. 4, Et tabescet omnis militum castrorum et complicabuntur sicut liber cæli. Justinus, sive quis alius, in respons. ad quæst. 91 : Quomodo modum cæli creationem divina litteræ per similitudinem conferunt aliquando cum pellis extensione, dicentes, Qui extendit cælum sicut pellis ; aliquando cum firmamento fumo, Cælum, inquit, æqui sumus, firmatum est ; aliquando cum rotunditate cameræ, Qui extendit, inquit, cælum velut cameram ; sic e diverso cæli dissolutionem per comparisonem conferunt cum aliis rebus, ut cum volumine involvendo et implicando. In Apocalypsis. phrasii simili eadem sententia exponitur cap. vi, vers. 13 et 14, Et stellæ de cælo ceciderunt... Et cælum recessit, sicut liber involutus. Vide Ludovicum Alcazar ad loc. cit. Apocalypsis.

557. Parrhasius, rotatus.

558. Alii spherum, alii speram, alii speram, alii spheram scribunt. Ille loco potest sære spheram. Alibi cum prima corripitur, scribendum est sphaera.

559. Egm., Hailsbr., superstes. In nonnullis vulg. mendose soles pro solus. Quod autem Deus solus dicitur, intelligitur Deum cum iustis et angelis perma-

540 Cum sempiternis permanebunt angelis.

Contemne præsens utile, o prudens homo,
Quod terminandum, quod relinquendum est
[tibi :

Omitte corpus, rem sepulcri et funeris :
Tende ad futuram gloriam : perge ad Deum :

545 **1114** Agnosce qui sis, vince mundum et
[saeculum.

Vixdum elocutus martyr hanc peregerat
Orationem, cum furens interserit
Asclepiades : Vertat ictum carnifex
In os loquentis, inque maxillas manum,

550 Sulcosque acutos, et fiducias transferat

Verborum ipse rumpatur locus,
Scaturientes perdat ut loquacitas

A

Sermonis auras, perforatis foliis,
Quibus sonandi nulla lex ponit modum,
555 Ipsa et loquentis verba torqueri volo.

Implet iubentis dicta licitor improbus,
Charaxat ambas ungulis scribentibus

1115 Genas, cruentis et secat faciem notis,
Hirsuta barbis solvitur carptim cutis,

560 Et mentum adusque vultus omnis scinditur.

Martyr fluentem satur inter sanguinem :

Grates tibi, o praefecte, magnas debeo,
Quod multa pandens ora, jam Christum lo-
[quor.

Arcebat ampli nominis praeconium

565 Meatus unus, impar ad laudes Dei.

B

Rimas patentes invenit vox edita,

GLOSSÆ VETERES.

541. Contemne, respue. — Præsens, præsentem
utilitatem, l.

546. Dum, adjectio syllabica, l.

547. Interseuerit, interrumpit sermonem, l.

552. Scaturientes, ebullientes, l.

553. Folibus, faucibus, Vat. A.

555. Verba, labra, l.

557. Charaxat, scribit : charaxo Graece est scribere ;
inde charaxavit, id est scripsit, l. Charaxare dicimus
scribere : inde character, Vat. A.

559. Carptim, minutim, l.

564. Nominis, scilicet Dei. — Praeconium, laudem, l.

COMMENTARIUS.

nere, exclusis damnatis, et in ignem aeternum rejec-
tis. Nam damnatos aeternum puniendos, in fine Ha-
martigeniae Prudentius laetatur. Sed id non est perma-
nere simul cum Deo.

540. Prag., permanebit, non bene.

541. Parrhasius, vile o prudens, quod ratione aliqua
sustineri posset, admissio hiati, quem multi volunt
familiarem esse Prudentio.

545. Gis. ad oram, quid sis. Vide comment. ad vers.
419 Apoth.

546. Vat. B, Mar., vix tum.

549. Ald., Mar. a secunda manu, manus : Parrha-
sius malleum et maxillas mutavit in malas in emen-
datis. Legit ergo inque malas malleum.

550. Heinsius, fiducias. Scripti et edd. vet., fidi-
culas. Vide vers. 481. Ex hoc loco patet fiducias po-
tius esse ungulas quibus fodiebatur martyr, quam
funes quibus eculeo alligatus erat. Nebrissensis vo-
lebat speciem sumi pro genere. Quid enim, inquit,
fiducula ori nocere poterant ? Poterant certe ungulae.
Mox vers. 557, Charaxat ambas ungulis scribentibus
Genas, etc. Verba Suetonii in Tiberii Vita, et Valerii
Maximi lib. iii, cap. 3, non magis clara sunt pro opi-
nione affirmante fiducias esse funiculos nerveos
quibus fontes eculeo torquebantur, quam hic Pru-
dentii locus pro explicatione quam exhibui. Nemo
autem veterum tam clare dixit fiducias esse funes,
quam Isidorus esse ungulas. Cl. Zacharias, in Histor.
litter. Ital. tom. V, pag. 596, et tom. IX, pag. 325,
multa dixit, ut probaret fiducias esse nerveas
funes

551. Prag. depravate., interrumpatur ; Vat. A, ipse
transformat non male si bacchium quinto loco admit-
tere velis. Verborum pro enormi loquacitate non
sine felle poni, monet Peveratus.

552. Heinsius scribit scaturientes. Cauchius con-
jectabat ebullientes, non probante Heinsio. Arno-
bius, lib. v, prope finem : Scaturiginem istam vocis,
et strepitum fœda loquacitatis amittere.

554. Prag., modum tenet. Melius retinebitur ponit
modum.

555. Hailsbr., labia, supra : retine verba.

556. Heinsiani, Parrhasius, Vat. A, Alex., Egm.,
Hailsbr., Gis. ad oram, impius. Athbr., licor impius.
Recentiores cum Heinsio, licitor impius. Verius vide-
tur licitor improbus ea significatione qua dicitur labor

improbus. Et ita habent Ald., Weitz., Gis., Vat B,
Mar., Prag.

557. Vat. A, Egm., Hailsbr. scribunt caraxat.
Fabr. charassat. Murmellius carattat. Illoc verbo pro
scribere utuntur Anianus corrector sententiarum Julii
Pauli, Isidorus in glossis, Gregorius Turonensis,
Marcellus monachus, Adamannus Scotus, Aldhelmus,
Eckherardus Junior, Hincmarus, Barthius, lib. xlv,
cap. 19, observat ætatem sequiorem a Prudentio
auctoritatem sumpsisse. Sic Wipertus, lib. i, cap. 2,
Totum ejus corpus invenitur charaxatum quasi crucicu-
larum stigmatibus. Wipertus clare Prudentium æmu-
latur, ut vers. 145 observavi. Giselinus diversam ali-
quam lectionem indicat : nam cum minus bene
dixisset Prudentium charaxo derivasse a χαράξω, fu-
turo verbi χαράττω, quod valet sculperē, arare,
scarificare, addit : Quæ huc ab aliis afferuntur, et scri-
ptis libris adversantur, et poetæ nostri genio. Parrha-
sius inter alienigena quæ Prudentius usurpavit, re-
fert charaxat ; et charaxat explicat, Calamorum, su-
diumque fastigatis, atque subtilibus spiculis corpus in-
figit : quod pœne genus adhuc Hispani retinent. Verum
Prudentio charaxat solum est conscribilit. De hac
metaphora ungulae charaxant, scribunt, vide comm. ad
vers. 77 hymni S. Cassiani.

558. Prag., siccit pro secat, et suspicatur Mar. sic-
nat pro signat. Sed obstat lex metri. In nonnullis
vulg., faciem rotis, minus bene, pro notis.

559. Vat. A et Pal., captim. Legendum carptim. In
Mar. corrumpitur metrum, verbis ita transpositis,
Hirsuta barbis carptim solvitur cutis.

562. Notanda est consuetudo veterum Christiano-
rum, qui ab impiis iudiciis condemnati, gratias
illis agebant. Justinus, apolog. 1 et 2 ; Eusebius, lib.
iv Hist., cap. 17 : Quo audito, Lucius illi gratias egit,
quod hac ratione a malis dominis liberaretur, et ad bo-
num Patrem regemque Deum proficeretur. Tertullia-
nus in fine Apologet. : Inde est quod ibidem sententias
vestris gratias agimus, ut est æmulatio divina rei et
humanæ ; cum damnatur a vobis, a Deo absolvimur.
Alia ex Actis martyrum profert Sagittarius, cap. 7.
Philosopho Senecæ ignotum id erat : Neminem, ait
epist. 66, adhuc scio eo nomine rotum solvisse, quod
flagellis cæcus esset, aut podagra distortus, aut ex illo
longior factus.

564. Mar. scribit arcebat pro arcebat.

565. Prag. ad laudem Dei.

- Multisque fusa rictibus reddit sonos
Hinc inde plures, et profatur undique
1116 Christi Patriusque sempiternam glo-
[riam.
570 Tot ecce laudant ora quot sunt vulnera.
Tali repressus cognitor constantia,
Cessare penam præcipit : tunc sic ait
Per solis ignem juro, qui nostros dies
Reciprocatis administrat circulis :
575 Cujus recursu lux et annus ducitur,
Ignes parandos jam tibi tristic rogi,
Qui sine digno corpus istud devorent,
Quod perseverans tam resistit nequiter
Sacris vetustis, nec dolorum spiculis
580 Victum fatiscit, atque poenis fortius.
Quis hunc rigorem pectori iniecit stupor?
Mens obstinata est : corpus omne occalluit.
Tantus novelli dogmatis regnat furor!
Hic nempe vester Christus haud olim fuit,
585 Quem tu fateris ipse suffixum cruci.

- A** Hæc illa crux est omnium nostrum salus,
Romanus inquit : hominis hæc redemptio est.
1117 Scio incapacem te sacramenti, impie,
Non posse caecis sensibus mysterium
590 Haurire nostrum : nil diurnum nox capit :
Tamen in tenebris proferam claram facem.
Sanus videbit, lippus oculos obteget.
Removete lumen, dicet insanabilis :
Injuriosa est nil videnti claritas.
595 Audi, profane, quod gravatus oderis.
Regem perennem rex perennis protulit,
In se manentem, nec minorem tempore,
Quia tempus illum non tenet : nam fons retro
Exordiorum est, et dierum, et temporum,
Ex Patre Christus : hoc Pater quod Filius.
600 **1118** Hic se videndum præstitit mortalibus :
Mortale corpus sumpsit immortalitas,
Ut dum caducum portat æternus Deus,
Transire nostrum posset ad cœlestia :
605 Homo est peremptus, et resurrexit Deus.

GLOSSÆ VETERES.

567. Rictibus, *apertionibus*. Ringo, os aperio; inde rictus, apertio, l.
574. Reciprocatis, *revocatis, iteratis*, l.
578. Nequiter, *crudeliter*, l.
580. Victum, *corpus*, l.
584. Rigorem, *fortitudinem*, l.

582. Obstinata, *dura*. — Occalluit, *obduruit, obduravit*, l.
590. Diurnum, *Christum*. — Nox, *peccatores*, l.
595. Gravatus, *iratus*, l.
598. Retro, *ante*, l.
604. Nostrum, *corpus*, l.

COMMENTARIUS.

567. Marietus e suo codice notaverat multis fusa, et conjecerat multis refusa.
570. Egm., Haisbr., quod : lege quot. In homitia 3 Chrysostomi sive Flaviani de S. Romano : *Illa vero quasi plura tum ira receperat, orationem habebat*.
573. Fabricius advertit veteri verbo juis penam carnifices ipsos significare. Apud poetas certe poenæ vocantur Furæ, quia scelorum sunt vindicæ.
575. Vat. B, Mar., Prag., Ald., Weitz., ignes. Alii venustus, ignem. Javenalis, sat. 45, vers. 73, *Per solis radios, Turpinique fulmina jurat*. Virgilius, lib. vi, *Per sidera juro*. Per superos.
574. Virgilius, lib. ii Georg., *Atque in se sua per vestigia volitat annus*.
575. Prag., et annus reduciunt. Resistit metrum.
576. Rat. vitiat metrum, trajectis verbis, tibi jam. Weitz., Gis., Orb., Rat., ignis parandus. Vat. A, B, ignis parandos. Plerique ignes parandos, et vers. seq., devorent.
577. Ald., Gis., Weitz. et alii, devoret : intelligi potest rogius.
583. Suetonius in Nerone, cap. 16, *Afflicti supplicii Christiani, genus hominum superstitionis novæ et maleficæ*.
584. Mar., jam fuit : recte supra haud.
586. Parrhasius perperam omittit est, et vers. seq. hæc.
588. I ad Corinth. ii, 14 : *Animas autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei : stultiia enim est illi, et non potest intelligere*.
590. Ex cap. i Joannis, vers. 5 et seq., *Et lux in tenebris ducta, et tenebræ eam non comprehenderunt*.
594. Rat., Vat. Q, Torn., Mar., omittunt in, quod aliena manu in codice Mar. est appicuum.
592. In quibusdam add. lippus, male, pro lippus. Weitz. cum Aldo, oculos, ut sit iambus quarta sede : et Nebrissensis advertit esse synopam. Lotterus, Giselinus, Heinsius, et recentiores, excepto Gallandio, oculos, quia, ut ait Teolius, duæ breves unam longam faciunt. Hac eadem ratione, et hoc exemplo

- supra vers. 481 et 550 cum scriptis reponendum erit *fidicula* et *fidiculas*, non *fidicla* et *fidiclas*. Quarta sede Prudentius alique in senariis nonnunquam tribrachyn, pedem tribus brevibus constattem, admittunt. Latinius etiam, qui in Torn. invenit *lippus oculos*, emendavit *lippus oculos*. Pro *obteget* Prag. *obtegit*. Nebrissensis exponit, *Qui credit, statim intelliget, juxta illud : Nisi credideritis, non intelligetis*. Addit Fabricius non aliter hunc locum citare Prosperum Aquitanicum, qui solet in suis operibus Græcorum Septuaginta versionem sequi.
593. Alex. a prima manu, Vat. Q, Prag., Egm., Pal., Haisbr., *dicit*; alii, *dicet*. In Parrhasio error est metri remove pro remove, uti vers. seq., *videntibus claritas pro videnti*.
594. Lotterus, *Invidiosa est nil videnti claritas*. Repone *injuriosa*.
595. Parrhasius probe ediderat *gravatus*; correxit contra metricam rationem *ingratus*.
599. In nonnullis vulg. mendose *exordiorum*. Vat. B non recte omittit est. Vat. Q a prima manu vitiose, *est et temporum, et dierum*.
600. Hoc est Pater quod Filius significat eandem esse naturam. Non autem recte diceretur : Hic est Pater, qui Filius, quia id innuit eandem esse personam. Sic Pater, et Filius, sunt alius et alius, non aliud et aliud; hæc enim est theologorum regula, quod masculina nomina vel pronomina distincte proferamus de singulis personis : neutra vero non plura, sed unum commune accommodemus tribus personis : quia scilicet masculina personas, neutra essentiam indicant.
602. La eandem sententiam Fabricius hos Prosperi versus profert : *Sed mortale meum subit, ut quia vita teneri Morte nequit, pereat mihi mors : et non ego jam in me Vivam, sed Christum, qui se mihi miscuit in se*.
604. Ald., Vat. Q, Heins., possit.
605. Vat. B, Prag., *surrexit*, male.

- Congressa mors est membra gestanti Deo :
 Dum nostra tentat, cessit immortalibus.
 Stultum putatis hoc, sophistæ sæculi :
 Sed stulta mundi summus elegit Pater,
 610 Ut stultus esset sæculi, prudens Dei.
 Antiquitatem Romuli, et Mavortiam
 Lupam renarras, primum et omen vulturum.
1119 Si res novellas respuis, nil tam re-
 [cens.
 Vix mille fastis implet hanc ætatum
 615 Cursus dierum conditore ab augure.
 Sexcenta possum regna pridem condia

- A** Proferre toto in orbe, si sit otium,
 Multo ante clara, quam capellam Gnossiam
 Susxasse fertur Juppiter, Martis pater,
 620 Sed illa non sunt, hæc et olim non erunt.
 Crux ista Christi, quam novellam dicitis,
 Nascente mundo factus ut primum est homo,
 Expressa signis, expedita est litteris :
 Adventus ejus mille per miracula
 625 **1120** Prænuntiatus ore vatum consono.
 Reges, prophete, iudices, et principes
 Virtute, bellis, cultibus, sacris, style
 Non destiterunt pingere figuram crucis

GLOSSÆ VETERES.

606. Congressa, pugnavit. Congredior tibi, id est
 pugno contra te, I.
 608. Sophistæ, sapientes, I.
 614. Fastia, libra, vel consulibus, I.
 617. Otium, tempus, I.

618. Capellam, Amalthæam capram, quæ fertur nu-
 trisse Jovem. — Gnossiam, Creticam, I.
 620. Olim, in futuro, futuro tempore; quæ colitis, I.
 625. Expedita, prodita, I.
 625. Consono, convenienti, I.

COMMENTARIUS

606. Ald. corrupte, membra gestant ideo.
 607. In Rat. fuit tentant non bene. Vat. B, cessat;
 supra, cessit, probe. Murellius edidit cessat, quod
 exstat etiam in Lotteri editione. Nebrissensis suspi-
 catur immortalitas pro immortalibus, ut sit sensus,
 quod immortalitas cessit morti, quia dicimus ex
 communicatione idiomatum, quod Deus passus est.
 Heinssius scribit hic et alibi temptat pro tentat. Teo-
 lius expressit etiam temptat, sed putavit esse frequen-
 tativum a temno, atque ita exponit: Dum mors Chris-
 tum carne nostra indutum contemnit, divine postmo-
 dum cedere debuit virtuti. Manet in edd. plerisque
 esse tentat sensu non admodum diverso. Verum sive
 temptat, sive tentat scribatur, non est verbum fre-
 quentativum a temno. Sententia satis percipitur: Dum
 mors membra Christi mortalia qualia sunt nostra,
 tentat, aggreditur, seu perimit, cessit Deo resurgenti,
 sive membris immortalitate in resurrectione donatis.
 609. Ald., Fabr., Lotterus, Torn., eligit: melius
 elegit. Ex Epist. I ad Corinth. cap. 1, quem locum
 similis modo Paulinus in carmine ad Cytherium ver-
 sibus complexus est.
 614. Peveratus censet Prudentium innere veram
 belluam Romuli nutricem fuisse. Mihi non satis id
 liquet. Nam Prudentius feminas prostitutas vocavit
 etiam fupus lib. 1 in Symm. vers. 107. Vide comment.
 in eum locum.
 612. Ald. ita distinguit Lupam renarras primum, et
 omen vulturum. De hoc omne vide comment. ad vers.
 306 lib. II contra Symmach.
 613. Hallsbr., Pal., respues. In Rat. fuit tamen,
 recte emendatam tam.
 614. Diminutivum ætatis in Vita Urbani III, apud
 Muratorium tom. III, pag. 476, est ætatuncula. Apud
 Ciceronem, Suetonium et Plautum ætatula. Asclepias
 dixerat vers. 407, Post evolutos mille denum con-
 sules. Scilicet ab Urbe condita mille quinquaginta
 anni circiter numerantur ab initium sæculi IV, quo
 passus est Romanus. Fabricius male numerat annos
 mille et ducentos circiter. Neque id congruit verbis
 Asclepiadis et Romani. Etsi enim ante consules Ro-
 mæ reges annos circiter 244 regnaverint, tamen ab
 eo tempore ad annum Christi 305 non fuerunt mill
 consules, sed ab Asclepiade et Romano mille con-
 sules, et mille fasti dicuntur, ut totidem anni intelli-
 gantur.
 615. Ald. male, conditore ab augure.
 616. Egm., Widm. a seconda manu, Mar. a prima
 manu, Vat. B, cognita: melius condita. Prag., prius,
 errore metri, pro pridem: imitatio est Plauti in Au-

- lul. II, 4, 41, Sexcenta sunt quæ memorem, si sit otium.
 618. Minucius, Et quæ Jovis sacra sunt? Nutrix
 capella est, etc. Vide quæ Eimenhorstus et Ouzellus
 in hunc locum commentantur. Obvii præterea sunt
 mythologici libri.
 620. Parrhasius non sine venustate, Sed illa nunc
 sunt? Hæc et olim non erant. Negat quippe interro-
 gatio. Sed erunt rectius, quam erant. In emendatis
 ait Parrhasius quosdam legere, Nunc ista sed sunt:
 hæc et olim non erant.
 622. Prag., primus: corrige primum.
 623. Crux expressa fuit in ligno vite, et multis
 aliis figuris in Veteri Testamento expositis, quæ enu-
 merat Greterus lib. 1 de Cruce, cap. 42 et seq. Per
 sibyllas etiam prænuntiata fuit. Cellarius ita distin-
 guit, ut signa crucis intelligat Prudentius sacrificia
 veteris legis, vel potius signa naturalia, de quibus
 Minucius, Signum sane crucis naturaliter visum in
 navi, etc. Litteras vero quibus crux expedita dicitur,
 idem Cellarius exponit vaticinia sacre Scripturæ.
 De signis naturalibus crucis videri potest Tertullia-
 nus in Apologet., et Heraldus in notis, præter Justi-
 num et alios.
 625. Vat. B, Mar., Alex., prænuntiatur ore.
 626. Fabr., iudices et principes cum plerisque.
 Ald. cum aliis, iudicesque, et principes.
 628. Ald., Weitz., Widm., Hallsbr., Egm., Hein-
 ssius cum suis, Non destiterunt pingere formam crucis;
 f.vent huic lectioni plerique nostri. Fabr., Gis. se-
 cunda ed., Non destiterunt pingere hanc formam cru-
 cis, quod propius accedit ad rationem carminis, ita
 etiam legebat Latinus, quamvis in vet. cod. invenie-
 rit Non destiterunt crucis umbram pingere. Gis. prima
 ed. non male, Formam crucis non destiterunt pingere.
 Urb., Boog., Non destiterunt formam pingere crucis,
 quæ lectio, cum aperte sit mendosa ei metro repug-
 naes, forsasse errore typographico in editione Parme-
 nsi admissa est. Teolius enim nullam lectionum
 diversitatem indicat. Equidem suspicor Giselinum et
 Fabricium non tam fidem codicum secutos, quam
 metro consulere voluisse. Non autem video qui de-
 fendi possit lectio fere omnium codicum, et Heinssii:
 neque enim in quarta sede pyrrichius locum habet,
 imo neque in toto senario. Itaque amplector pingere
 figuram crucis, quod invenio in veteri editione Lot-
 teri: nam tribrachy quarta regione non semel posuit
 Prudentius. Figura mystica crucis et nominis Jesu
 vocantur 318 vernaculi Abrahami in præf. Poyeh.;
 qua de re plura eo loco.

- 631 Cruces prænotata, crux adumbrata est prius, A
Crucem vetusta combiberunt sæcula.
Tandem reiectis vocibus propheticiis,
Ætate nostra comprobata antiquitas
Coram refulsit ore conspicabili,
Ne fluctuaret veritas dubia fide,
635 Si non pateret teste visus cominus.
Hinc nos et ipsum non perire credimus
1121 Corpus, sepulcro quod vorandum
[traditur :
Quia Christus in se mortuum corpus cruc
Secum excitatum vexit ad solium Patris',
640 Viamque cunctis ad resurgendum dedit.
Cruce illa nostra est, nos patibulum ascendi-
[mus :
Nobis peremptus Christus, et nobis Deus B
Christus reversus, ipse qui moriens homo
[est ;
Natura duplex : moritur, et mortem domat,
645 Reditque in illud, quod perire nesciat.
Dixisse pauca sit satis de mysticis

- Nostræ salutis, deque processu spei.
Jam jam silebo : margarita spargere
Christi velamur inter immundos suos,
650 Lutulenta sanctum ne terant animalia.
Sed, quia profunda non licet luctarier
1122 Ratione tecum, consulamus proxima :
Interrogetur ipsa naturalium
Simplex sine arte sensuum sententia :
655 Fuci imperitus fac ut adsit arbiter.
Da septuennem circiter puerum, aut mious,
Qui sit favoris liber, et non oderit
Quemquam, nec ullum mentis in vitium ca-
[dat :
Periclitemur quid recens infantia
Dicat sequendum, quid novus sapiat vigor.
Hanc ille sancti martyris vocem libens
Amplexus, unum de caterva infantium
Parvum, nec olim lacte depulsum, capi,
Captumque adesse præcipit. Quidvis roga,
665 Inquit, sequamur, quod probarit pusio.
Romanus ardens experiri innoxiam

GLOSSÆ VETERES.

629. Prænotata, præscripta. — Adumbrata, figura-
rata, I.
630. Combiberunt, graviter senserunt, percep-
erunt, I.
633. Coram, manifeste. — Conspicabili, veneranti,
vel lucido, I.
634. Fluctuaret, titubaret, I.
635. Cominus, præsentialiter, vel prope, I.
636. Nos, nostra caro, I.

647. Processu, incremento, I.
651. Luctarier, pro luctari, I.
655. Fuci, mendacii, vel fraudis : nigredine peccati,
vel mendacii : omnes enim qui in iudicio labuntur, aut
labentur odio, aut timore, aut amore, I.
657. Favoris, tumoris, vel adulationis : jactantur, I.
659. Periclitemur, probemus : periclitari est pro-
bare, I.
C 665. Nec olim, nuper, I.

COMMENTARIUS.

630. Peveratus venustam hanc esse expressionem dicit : nam ardenti quadam siti et cupiditate ferebantur in crucem, ut qui vehementi siti æstuant, avidè feruntur in aquam.

633. Vigilus Tapsensis, lib. vi, de Trinitate, utitur hac voce conspicabilis. Quod multifarie a patribus in conspicabili materia visum fuit. Eadem vox legitur in oratione pro martyribus inter opera Cypriano ascripta.

634. Thuan., nec fluctuaret.

636. Vide epist. I ad Corinth. xiv, 13 et seqq. Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit, etc. Confer finem Apoth., Nosco meum in Christo corpus consurgere, etc.

641. Sic aiebat Apostolus ad Gal. ii, 19, Christo confixus sum cruci. Lipsius, lib. ii de Cruce, cap. 6, ex Plauto, Nonno, Nazianzeno confirmat hanc phrasin excurrere, ascendere, salire in crucem, scilicet erectam. Quarta sede hujus versus recipitur tribrachys.

644. Bong. a prima manu, Sich., natura simplex. Rat. perperam, in natura duplex. Heinsius ita distinguit, Et nobis Deus Christus reversus, ipse qui moriens homo est : Natura duplex moritur, et mortem domat. Et hanc distinctionem Ambrosiano codici deberi pro-
fiteatur. Sed non male distingues cum Parrhasio Natura duplex : moritur, et mortem domat : ut intelligatur in Christo esse duas naturas, quarum una moritur, altera mortem domat. Alioquin ex communicatione idiomatum Deus etiam mortuus dicitur.

648. Gisellinus conjecterat margarita spargere, quia in Psychomachia dicitur margaritum ingens. Revera in Hailsbr. exstat margarita spargere, et Burmannus, Antholog. tom. I, pag. 413, testatur, in Egm. pro margarita spargere esse margaritas, sed a secunda manu. Heinsius edidit margarita, cui consonant recentiores. In Psychomachia vers. 875 producit a secundum in margaritum necessitate metri ; hic cor-

ripitur, quamvis in antiquioribus fortasse desint exempla. Præceptum hoc exstat Matth. vii, 6.

650. In Parrhasio turbatur metrum e traiectione verborum animalia ne terant. Nec melius correxit in emendatis Animalia sanctum lutulenta ne terant.

651. Ad marginem Vat. A notatur Passio S. Bararæ pueri ; ad marg. Vat. I, Passio S. Barari pueri. Mombrilius in Actis S. Romani puerum vocat Baralam ; ita etiam Iso ad vers. 671. Eucherius, sive Eusebius Emissenus, aut, ut alii volunt, Gallicanus in homilia de S. Romano martyrium pueri narrat, sed nomen non profert. Supprimitur etiam nomen in secunda homilia S. Chrysostomi, sive Flaviani. In orationibus officii Mozarabici hic puer vocatur parvus Theodulus. Fortasse cum ignoraretur nomen, Theoduli nomen Græcum, quod servus Dei esset, impositum illi est. Nam in officio Mozarabico S. Romani ex solo Prudentii hymno historia videtur desumpta. In Egm. et Hailsbr., luctuarier, mendum. Cicero, de Oratore, Non luctabor tecum ; ac simili modo alibi.

652. Supra vers. 475, Ratione tecum, non furoris, dimica.

654. Fabr., Gis., sensuum scientia.

655. Plures censent fac semper corripit : Prudentius produci.

656. Vat. A, Prag., Torn., Ruinartius, septennem. Corrige septuennem ratione metri.

665. Horatius, lib. iv, ode 4, Jam lacte depulsum leonem.

664. Hailsbr., Alex., Urb., Vat. B, præcepit, quod vitiosum in metro est. Vat. B, quodvis roga. Prag., quidvis rogo.

665. Vat. B, in quo recentiori manu, et fortasse fuit inque a prima manu, ut putat Mariettus, id est, dic. Mar. a prisca manu, in quo. Lege inquit. Apud Ciceronem Socrates pusionem etiam interrogat in Tuscul

Lactent's oris indolem, Filiole, ait,

1123 Dic, quid videtur esse verum et congruens,

Unumne Christum colere, et in Christo Patrem,

670 An comprecari mille formarum deos?

Arrisit infans, nec moratus retulit;

Est quidquid illud, quod ferunt homines Deum,
Unum esse oportet, et quod uni est unicum.

Cum Christus hoc sit, Christus est verus Deus.

675 Genera deorum multa nec pueri putant.

Stupuit tyrannus, sub pudore fluctuans,

Nec vim decebat innocenti ætatlæ

Inferre leges, nec loquenti talia

Furor sinebat efferatus parcere.

680 Quis auctor, inquit, vocis est hujus tibi?

A

1124 Respondit ille: Mater, et matri Deus.

Ille ex parente Spiritu docta imbibit,

Quo me inter ipsa pasceret cunabula:

Ego, ut gemellis uberum de fontibus

685 Lac parvus hausi, Christum et hausi credere.

Ergo ipsa mater adsit, exclamat, cedo,

Asclepiades, disciplinæ et exitum

Tristem suæ magistra spectet impia,

Male eruditū torqueatur funere

690 Infantis orba, quemque corrumpit, fleat.

Abest, ministros vilis ut muliercula

Nostros fatiget; quantulos autem dolor

1125 Vexabit artus, mortis auxilio brevis!

Oculi parentis punientur acris,

695 Quam si cruentæ membra carpant ungulæ

Vix hæc profatus, pusionem præcipit

GLOSSÆ VETERES.

671. Arrisit, consentit. — Infans, Barulas. — Retulit, respondit, I.

676. Sub pudore, sub verecundia; dubitans quid faceret, I

685. Hausi, potavi, I.

686. Cedo, consentio; impero, I.

690. Orba, vidua. — Corrupti, sua doctrina, I.

692. Quantus, quam parvus, Mar.

695. Mortis, quia cito moritur infans, I

694. Acris, videndo dolorem filii, I.

COMMENTARIUS.

667. Ald., Mar., Vat. Q., Alex., lactantis. Giselinus edidit *lactantis*, sed in emendatis correxit *lactentis*, quod non videtur observasse Heinsius.

668. Prag., verum, et congruum.

670. Minucius: *Quid formæ ipsæ et habitus? nonne arguunt ludibria, et dedecora deorum vestrorum? Vulcanus claudus deus et debilis; Apollo tot ætatibus lævis; Esculapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius; Neptunus glaucis oculis, etc.* Fabricius ex Prospero id addit: *Ille per innumeros vultus, et mille per aras, Barbatos, lavesque deos, juvenesque, senesque, ut quondam fecere, colunt.*

675. Ald., Tornæs., omittunt et, quod metro necessarium est. Cauchius conjiciebat *quod cuique est unicum*, forte sine et, hoc pacto, *Unum esse oportet, quod cuique est unicum*. Sententia est eadem quæ exprimitur Hamartig. vers. 39, *Cui filius unicus uni est*. Itaque etsi vulgo distinguant et quod uni, est unicum, tamen potius ita debere distinguere et quod uni est unicum, quasi dicat Deum esse unum, qui est Pater, et Filius, qui uni est unicus: et ita clare legit Lotterus. Parrhasius edidit *Unum esse oportet: quod uni est unicum*. Emendavit *Unum esse oportet, quod unius est unicum*. Neutrum lex metri patitur. Latinus in vet. cod. invenit *Unum esse oportet undequaque quod unicum est*. Sed undequaque pro undecunave parum Latinum est.

674. Scilicet Christus est id, quod est uni unicum.

675. Parrhasius *milia*, emenda *multa*. Proverbium est *nec pueri putant*. Juvenalis sat. 2, *Nec pueri credunt, nisi qui nondum ære lavantur*. Prudentius arguit e persona pueri.

677. Parrhasius, docebant, scilicet leges. Puero- rum ætatem innoxiam dixit Tacitus lib. in Hist., *Minucius annos innocentes; Lactantius, lib. 1, cap. 21, innocentes animas; Tertullianus, adversus Marcionem lib. IV, cap. 25, innocentem ætatem*. Ita alii et olim locuti sunt, et nostris temporibus loquuntur.

678. Rat., Torn., Prag., Weitz., legis. Lotterus Gis., lege. Gis. in marg., leges.

680. Vat. B., Quis, inquit, auctor.

682. Pal., Hailsbr., spiritus, male.

683. Parrh., quom pro quo. Retine quo.

684. Utera, quæ: aliquando sororiantia dicuntur, concinne vocat *gemellos fontes*.

685. Itaurire cum lacte proverbiale esse, notat

Fabricius. Cicero 3. Tusculan.: *Ut penecum lacte nostris errorem suxisse videamur*. Barthius, lib. XXXI Adv. cap. 21, advertit *Christum credere pro credere in Christum non barbæ a Prudentio dici*.

686. Prag. semper scribit *assit*.

687. Egm. alia manu, ut *exitum*.

688. *In magistra brevis manet postrema, quamvis sp sequatur*. Vide Proleg. num. 215, in nota.

689. Matres æque, vel magis torqueri in liberis quam in seipsis, docent jureconsulti, alii que consentiunt. Vide P. Fabrum 3 semestr. cap. 8.

690. Ald., corrumpit: rectius, *corrumpit*.

691. Nebrissensis legit *adsit*, et hanc esse veram lectionem, non absit, asseverat. Longissime ab eo dissentio: id et codicum lectio est *absit*.

692. Ald., Prag., Torn., Parrhasius, Egm., Hailsbr., Bong., Widm., Alex., Vat. Q., *quantulus autem dolor*. Mar., *quantus autem dolor*. Fabr., *quantulus est autem dolor? Vexabit artus, mortis auxilio brevis*. Gis. cum suo ms., *tantulus at si dolor Vexabit artus*, Marmellinus, Lotterus *tantulus autem dolor*. Codex Latinus, *Nostros fatiget tantulos, at si dolor Vexabit*. Thuan., Rott., Urb., *quantulos autem dolor Vexabit artus*, quod Heinsius secutus est. Teolius cum Weitzio, et Ruinartio et plerisque Vat. codd., *quantulus autem dolor*. Heinsius notarat id esse contra metrum. Respondere posset Teolius non magis contra metrum esse quam *Non destiterunt pingere formam crucis* vers. 628, prout Heinsius expressit. Mihi placeat Heinsii lectio, quia et metro congruit, neque a sententia albulit, imo magis cum ea coheret: non enim dolor erat parvus, sed artus erant parvi, ideoque brevi morte erant afflicti. Fabricius in commentario peculiari videtur edidisse *tantulos at si dolor*, nam vocem *tantulos* exponit *tam teneros, et adhuc lactentes*. Fortasse melius intelligitur, sermonem esse de matris artubus, ut ex versibus sequentibus arguitur.

695. Ald. et nonnulli vulg., *vexabat*. Cauchius reponerat *vexarit*. Fabr. suspicatur *mortis aspectu*. Nihil mutuo.

594. Alex. a prima manu, Egm., *parentes*. Widm. a prima manu, Mar., *parentum*. Prag. *puniantur*. Rectius *parentis punientur*.

696. Torn., *profanus*, mendose. Prag., *profatur*, minus bene. Alex. a prima manu, *præcepit*, male.

- Sublime tollant, et manu pulsant nates,
Mox et remota veste virgis verberent,
Tenerumque duris ictibus tergum secent,
700 Plus unde laetis quam cruoris defluat.
Quae cautes illud perpeti spectaculum,
Quis ferre possit teris, aut ferri rigor?
Impacta quoties corpus attigerat salix,
705 1126 Tenui rubebant sanguine uda vimina,
Quem plaga flectat roscidis livoribus.
Ferunt minaces verberantium genas
Ilacrymasse, sponte demanantibus
Guttis per ora barbarum frementia,
Scribas et ipsos, et coronam plebium,
710 Procerasque sicis non stetiisse vias.

- A At sola mater hisce lamentis caret,
Soli sereno frons renidet gaudio :
Siat in piorum corde pietas fortior,
Amore Christi, contumax doloribus,
715 Firmatque sensum mollis indulgentia.
Sistite sese parvus exclamaverat :
1127 Animæ æstuantis ardor in crucialibus
Hoc exigebat, lymphæ ut haustum posceret :
Quem torva mater eminus tristi intuens
720 Vultu, et severis vocibus sic increpat :
Puto, imbecillo, nate, turbaris metu,
Et te doloris horror afflictum domat :
Non hanc meorum viscerum stirpem fore
Deo spopondi, non in hanc spem gloriæ

GLOSSÆ VETERES

705. Impacta, immissa. Impingo, id est mitto; inde impacta, I.
707. Ilacrymasse, valde lacrymasse. — Demanantibus, effluentibus, I.
709. Scribas, exceptores, qui dicta iudicis et re-
sponso martyris excipiebant. — Coronam, multitudinem, I.
711. Hisce, pro his, I.
712. Soli, illi. — Renidet, resplendet, I.

COMMENTARIUS.

697. Sublime pro in sublime. Lucretius, Virgilius, Nemesianus et alii. Puero solebant virgis cædi. Beda et Ado de hoc puero aiunt xix cal. Decembris : Cumque puer unum Deum solum credendum dixisset, indignatus Asclepiades, catomus suspendi eum, ac verberari iussit. Saepe in martyrologiis et Actis martyrum occurrunt catomus, sine catomus suspendi, catomus cædi, in catomus levare, ex quo verbum catomidiare apud Spartianum in Adriano. Quid autem hæc phrasæ significant, diversæ sunt auctorum sententiæ. Alii aiunt catomum fuisse flagrum quo martyres cædebantur; alii catomus cædi esse virgis aut plumbatis in vertice, aut in humeris cædi. Plerique probabilius affirmant, alieuius humeris suspendi, et verberari more puero-
rum hoc ipsum esse catomus cædi aut suspendi, ex Græcis xaxé et Euxos humerus. Plura de his Gallonius, Sagittarius, et Ducangius in Dict. Vide tabulam in Græcist.

699. Weitz., Egm., Vat. A a prima manu, ductus ictibus.

700. Vat. B, Prag., Rat., Mar. a prima manu, Widm., plus inde. Iuvenalis Sat. 11, de hædo, Qui plus laetis habet quam sanguinis. In Dittochæo de innocentibus martyribus, Fumant lacteolo parvorum sanguine cunæ.

701. Rat., Prag., Vat. B a secunda manu, Q. Alex., Weitz., Widm., Egm., Hailsbr., Parrhasius, cautis. Ald., Gis., Urb., et alii, cautes.

702. Vat. A, qui ferre possit. Vat. B, Mar., Alex., posset.

705. Weitzius cum Egm. scribit alex. Alii salix. De virgis quibus rei cædi solebant, vide commun., ad vers. 44 hymn. 1 Perist., Gallonium de Cruciat. SS. mart. cap. 4, et tabulam x et xi.

705. Egm., Hailsbr., Pal., plaga flectat; Prag., flectat et roscidis. Bong., Wid., Rat., feret. Fabr., Marmellius. Lotterus, feret. Mar., Torn., Vat. B, feret. Parrhasius, flectat; que vera est lectio, aut propius accedit ad veram lectionem flectat, quam exhibent Ald., Gis., Alex., et tunc Gifanios in FIERE pro stillare, rorare. Lucretius lib. 1, In saxis ac spe-
lancis permanat aquarum. Liquidus humor, et uberibus flent omnia guttis. Vide hymn. 5 Cath. vers. 24. Giselinus ait hanc esse tepidissimam translationem : summa enim cute perstricta stillatim cruor, non conserit effunditur.

707. Mar., demanantibus; supra pro div. script., demanantibus. Rat., denantibus. Nonnulli dividunt de manantibus.

711. Valsecchius, pro religione Christiana contra Freretur part. 2, cap. 8, his versibus utitur, in carmen italicum conversis.

712. Ald., Prag., Widm., frons renidet, quod metro repugnat.

715. Ald., Egm., Fabr., Hailsbr., Widm., Bong., et alii, stat impiorum, quod in editione Lotteri nota ms. explicatur, scilicet tortorum. Sed non dubium est quin separanda sint verba stat in piorum : sermo enim est de matre, in cuius corde pietas stabat fortior. Fabricius hoc ipsum tenuit in commentario peculiari. In secunda ed. Giselini errore typographico scriptum est impiorum quem in emendatis Giselinus correxit. Id non animadvertit Heinsius, adeoque edidit impiorum, quod incaute recentiores secuti sunt Cell., Teol., Cham. Sed Chamillardus, cum in textu apparet impiorum, in nota legit in piorum, et Cypriani verba adducit quæ hanc ipsam lectionem videntur confirmare.

716. Nebrissensis id explicat, quia tristitia et dolor exsiccant ossa : quo affectu nec Salvator noster caruit, dicens in cruce Joan. cap. xix, Sitio. Quamquam illud sitio aliud significabat. Fabricius ait, æstuante sanguine, et corde laborante, hominem querere refrigerium.

719. Ambr., Ox., Noms., Bong., Egm., Hailsbr., Widm. supra, Alex. a prima manu, Mar. a secunda manu, Parrhasius, Vat. Q, Urb., Bohr. vetustus, triste intuens, Roit., tres Torr., tristem intuens. Canchius Prag., Lotterus, et nonnulli alii cum Gis., tristi. Teolius hoc ipsum edidit, sed non vere ait, omnes ita habere, excepto uno cod. Vat., ubi a manu posteriori est triste, nisi si forte intelligit omnes editiones. Heinsius in textu tristi, sed in notis, sive potius in addendis, et in erratis, aut mutandis in contextu præfert triste, et distinguit triste intuens, Vultu et seceris. In hoc brevi indiculo erratorum Heinsius mutavit in lib. II contra Symm. vers. 148 et 149, prematur. Luctandum in prematur, Nitendum, et vers. 151 distinxit Conditionis amet; nimium ne congerat aurum. Quod tunc ego non adverti.

720. Ald. omittit et post vultu.

721. Rat., imbecilli, non male.

722. Vat. A, Et te doloribus horror afflictum domat. Ad marg., et te doloris.

725. Vat. A omittit hanc, quod supra appictum exstat.

724. In Vat. A desideratur vox spem.

- 725 Te procreavi, cedere ut letho scias
 Aquam bibendam postulas, cum sit tibi
 Fons ille vivus præsio, qui semper fluit,
 Et cuncta solus irrigat viventia,
 Intus, forisque, spiritum, et corpus simul,
 730 Æternitatem largiens potantibus.
 Venies ad illud mox fluentum, si mode
 Animo ac medullis solus ardor æstuet
1128 Videre Christum : quod semel potum
 [affatim
 Sic sedat omnem pectoris flagrantiam,
 735 Vita ut beata jam sitire nesciat.
 Hic hic bibendus, nate, nunc tibi est calix,
 Mille in Bethlehem quem biberunt parvuli :
 Oblita lactis, et papillarum immemor
 Ætas amaris, mox deinde dulcibus
 740 Refecta poclis, mella sumpsit sanguinis.
 Exemplum ad istud nitere, o fortis puer,
 Generosa proles, matris et potentia,
 Omnes capaces esse virtutum Pater

734. Sedat, quiescat, l.

740. Mella, dulcedines, l.

741. Nitere, conare, l.

745. Vagitibus, adhuc vagientibus, l.

- A**
 745 Mandavit annos; neminem excepit diem,
 Ipsi triumphos annuens vagitibus.
 Scis, sæpe dixi, cum docenti alluderet,
 Et garrulorum signa verborum dares,
 Isaac fuisse parvulum patri unicum :
1129 Qui, cum immolandus, aram, et en-
 [sem cerneret,
 750 Ultro sacranti colla præbuerit seni.
 Narravi et illud nobile ac memorabile
 Certamen, una matre quod septem editi
 Gessere pueri, sed tamen factis viri,
 Hortante eadem matre in ancipiti exitu
 755 Pœnæ et coronæ, sanguini ut ne parcerent
 Videbat ipsos apparatus funerum
 Præsens suorum, nec movebatur parens,
 Lætata quoties aut olivo stridula
 Sartago frixum torruisset puberem,
B
 760 Dira aut cremasset laminarum impressio.
 Comam, cutemque verticis revulsarat
 A fronte tortor, nuda testa ut tegmine

GLOSSÆ VETERES.

752. Editi, formati, l.

759. Puberem, puerum. Pubis et puber, puberis fa-
 cit de puero, l.

COMMENTARIUS.

726. In quibusdam Vulg., *bibendum*, non recte. Nebrissensis vult interrogative scribi *postulas*? Neque id mihi displicet. Ac revera interrogative edidit etiam Parrhasius.

727. Parrhasius *Fons ille vivus præsio qui cum perfuit*. Psalm. xxxv. *Apud te est fons vite*. Joan. iv. 14. *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aque salientis in vitam æternam*.

734. Vat. A corrupte, *fluetem*, et supra, *fluentem*. Lege *fluentum*.

732. Vat. A, Hailsbr., *solis*. Parrhasius, *amor*. Corripit *solus ardor*. In Psalmis et in Apocypsi fit mentio hujus fontis, quem sinit anima.

734. Vox Gellii est *flagrantia* pro ardore. Cicero etiam non dissimili significatione dixit *flagrantia oculorum*.

736. Matth. xx, 22, *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?*

737. Ald., Parrhasius. *Bethlem*. Non constat versus. Mariet., *Bethleem*. Eos qui de hac historia dubitant, Ansaldus rejectit edito libro tituli ambigui, *Herodiani infanticidii vindiciæ*.

739. Vat. A, *ætus prius amaris*, sed recte *abrasum* est prius, quod adhuc apparet. Mar., *amara*; melius *amaris*.

740. Rat., Weitz., *referta poclis*. Lotterus male *refecta poculis*: Gis. ad oram, *sanguine pro sanguinis*.

741. Virgilius, *Æneid.* xii. *Disce, puer*.

742. Virgilius, lib. i *Æneid.*, *Nate, mee vires, mea magna potentia solus*. Genes. xlix, 3, *Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea*.

744. *Neminem diem pro nullum* Teolius licentia poetica dictum putat. Certe vix exemplum simile reperies, et nemo est quasi *ne homo*. Cicero dixit *nemo hominum*, Virgilius *Nemo diu*.

746. Weitz., *dum, pro cum*. In nonnullis vulg., *sic sæpe dixi*. Servius illud Virgilii vii *Æneid.* *Nec plura alludens*, exponit: *Aut vacat ad, et tudentem significat*; aut certe *alludens*, ad responsi fidem verba componens.

747. Ita vocat dimidiata verba pueri balbutientis, et acute: nam ut in scriptione signa non sunt litteræ, sed notæ quibus litteræ significantur, ita in locutione

pueri balbutientes non tam verba proferunt quam signa verborum.

748. Nonnulli scribunt *Isaac*.

750. Teolius cum interrogationis nota *seni? nescio an consulto*.

752. Prag., *una cum matre*. Vitiatur rheum. De his septem fratribus Machabæis vulgo nuncupatis vide comment. ad vers. 525 Passionis Vincentii.

756. Bong. a prima manu. *ridebat*: supra, *videbat* Prag., *videbat et ipsos*. De tormentis quibus Machabæi fratres vexati sunt videri possunt Vctorinus Afer et Jason Cyrenæus. His quæ sacra Scriptura narrat alia addunt, et Prudentius adjungit laminarum impressionem.

758. Lotterus, *autem*: corrige aut. Mar., *oliva*: supra *olivo*, recte.

760. Vat. A, Pal., Hailsbr. supra, Bong. supra, Gis. in textu ed. 2, Heinsius, Teol., *crepasset*, quod explicat Cellarius *crepitum edidisset*. Gallandius cum Ald., et vet. edd., *cremasset*, qui in Cham. *crepasset* mendum putavit. Cellarius tuetur *crepasset*, quia verba primæ formæ, quæ in vi præteritum habent, sæpe etiam antiquum casum resumunt, quod Vossius, iii de Analogia, cap. 20, exemplis *cubo, domo, frico, seco, veto* probavit. Cæterum *cremasset* existat in Vat. B, Mar., Prag., Parrhasio, ac pluribus aliis, quod non displicet, et a Marmello editum est.

761. Hoc supplicii genere Christianos etiam ethnici affecerunt, ac peculiari ratione permoti, quod non aliter crucis signum quo frons Christianorum in baptismo et confirmationis sacramento notabatur, eripere se posse existimabant. Julianus Apostata, cum fidem Christianam ejuravit, impuro et nefario sanguine signum crucis in fronte sibi inscriptum eluere conatus est, ut colligitur ex Gregorio Nazianzeno orat. 4 in Julianum.

762. Parrhasius, *A fronte tortor: quem nudatum tegmine*. Non patitur metrum. Ald. non bene interpungit *A fronte tortor nuda testa, ut tegmine*. Barthius, lib. xxxix, cap. 1, et lib. xlv, cap. 12, observat, *elegantem testam sphaeram cranii sonare*. Dicitur enim a medicis et poetis *testa cavum*, convexumque os quo

- 1130** Cervicem adusque debonestaret caput. **A** 780
Clamabat illa : Patere, gemmis vestiet
765 Apicem hunc corona regio ex diademate.
Linguam tyrannus amputari jusserat
Uni ex ephebis. Mater aiebat : Satis
Jam parta nobis gloria est : pars optima
Deo immolatur ecce nostri corporis :
770 Digna est fidelis lingua quæ sit hostia.
Interpres animi, enuntiatrix sensuum,
Cordis ministra, præco operi pectoris,
Prima offeratur in sacramentum necis,
Et sit redemptrix prima membrorum omnium,
775 Ducem dicatam mox sequentur cætera.
Illi Machabæos incitans stimulis parens,
Hostem subegit subjugatum septies.
1131 Quot feta natis, tot triumphis inclyta :
Me partus unus ut feracem gloriæ,

- Mea vita, præset, in tua est situm manu.
Per hujus alvi fida conceptacula,
Per hospitalem mense bis quino larem,
Si dulce nostri pectoris nectar tibi,
Si molle gremium, grata si crepundia,
785 Persiste, et horum munerum auctorem
[assere.
Quanam arte nobis vivere intus cæperis,
Nihilumque et illud, unde corpus, nescio :
Novit animator solus, et factor tui.
Impendere ipsi, cujus ortus munere es :
790 **1132** Bene in datorem, quod dedit, refu-
[deris.
Talia canente matre, jam lætus puer
Virgas strepentes, et dolorem vulnerum
Ridebat. Illic tum cognitor pronuntiat :
Claudatur infans carcere, et tanti mali

GLOSSÆ VETERES.

765. Debonestaret, deturparet, I.
765. Hunc, decoratum, I.
767. Satis, multum, I.
775. Dicata, consecrata, I.
777. Septies, pro martyrio septem filiorum, I.
779. Feracem, secundam et portatricem, I.

785. Assere, affirmare, I.
787. Nihilumque, quia ex nihilo Deus corpus for-
mat, I.
790. Refunderis, pro refunde, I.
795. Ridebat, deridebat. — Cognitor, iudex, qui res
cognoscendo dijudicat, I.

COMMENTARIUS.

cerebrum continetur. Hinc Gallis Italique testa pro capite. Sic cara Hispanis ex II lib. Corippi vers. 415. Postquam venere verendam Cæsaris ante caram : quod est Græcum vocabulum. Imo testa pro capite ignotum non est Hispanis.

765. Debonestare usurparunt Tacitus, Suetonius, Trebellius Pollio in Gallieno. Prima longa remanet ob aspirationem.

764. Mar., Rat., Sich., pater. Prag., pateret. Corrigendum patere.

765. Alex., Vatt. A, B, Mar., Heinsiani, Gis., apicem hunc. Ald., Urb., Prag., Parrhasius, Weitzius, apicem corona sine hunc. Vat. Q, mendose, aspice hunc corona, Egm., et pro ex.

768. Parrhasius corrupte, Jam paratum nobis gloria pars optima. Mariettus glossam adjicit sive suam, sive alicujus codicis : Pars optima boni viri, contra mali pessima. Juvenalis, sat. 19, Nam lingua mali pars pessima servi.

771. Enunciatrix dixerunt interpretes Theodori Gadarei apud Quintilianum lib. II, cap. 15.

772. Utitur vocabulo præco, tanquam si esset generis communis, masculini et feminini.

774. Ald., primo : cæteri, prima.

775. Mar., dicata mox sequentur corpora. in marg. : Al. cætera. In Rat., corpora, supra aliena manu, cætera. Iso, dicata.

776. Heinsius in addendis ait in Egm. ac aliis nonnullis scribi Machabæos, recte, quia Græcis sunt Μακκαβαῖοι, quæ tamen non est ratio efficax.

777. Subjugare verbum Asconii Pediani, de quo Collarius in Cur. Poster. Utuntur eodem Arnobius, Claudianus, Lactantius et alii.

779. In Aldo claudicat versus Me partus ut feracem gloria. Vat. A, Egm., unus et, non ita bene.

781. Thuan. a prima manu, contentacula, id est contentacula. Quo respicit Alex. a manu prima contentacula.

782. Pragense. contra legem metricam, menses bis quinos. In sacris litteris noyem menses nominantur : sed decem menses inchoati dici possunt et decem, et novem. Sic Virgilius eclog. 4. Matri longa decem tulerunt fastidia menses. A. Gellius, lib. III, cap. 16, medicorum et philosophorum opiniones exponit :

Gigni hominem septimo rarerent, nunquam octavo, sæpe nono, sæpius numero decimo mense : eumque esse hominem gignendi summum finem, decem menses non inceptos, sed exactos.

783. Ovidius de ovibus Met. 15, Pleno quæ fertis in ubere nectar.

784. Parrhasius, data si crepundia, quod metro adversatur. Virgilius lib. IV, Si bene quid de te merni, fuit aut tibi quidquam Dulce meum : quanquam non materno id amore dictum.

785. Asserere Deum pro testari, fateri, aut tueri, vindicare.

786. Digna hæc sunt quæ cum verbis ipsis sacre Scripturæ conferantur, lib. II Mach., cap. VII, vers. 22 : Dixit ad eos (mater) : Nescio qualiter in utero meo apparuisti ; neque enim ego spiritum et animam donavi vobis, et vitam, et singulorum membra non ego ipsa compegi. Sed enim mundi creator, qui formavit hominis nativitatem, quique omnium invenit originem, et spiritum vobis iterum cum misericordia reddet et vitam, sicut nunc vosmetipsos depiciitis propter leges ejus.

787. Nebrissa ait non esse nihilum, unde est corpus. Heumannus in Poecil. t. II, pag. 364, lib. II, sine ulla dubitatione reponit animusque, et illud : quod Gallandio placebat. Verum proba est lectio codicum : sumit enim poeta nihilum pro exiguo, quod hoc ipsum in rerum initio ex nihilo creatum est.

788. Vatt. B, Q, Mar., Prag. a prima manu, Widm., amator, male, pro animator.

789. Weitzius ex Fabricio citat impende et ipsi. At Fabricius in Poetis Christianis cum cæteris legit impendere ipsi. Fortasse in comment. peculiari scripsit impende et ipsi. Nebrissensis subaudit decet. Sed hoc loco impendere potius est imperativus modus vocis passivæ.

792. Parrhasius minus bene virgas stupentes. Weitz., Widm., Bong., Hailsbr. supra, Vat. A, Rat., Sich., Mar., Prag., Gis. ad oram, vulnere. Ald., Parrh., Heinsiani, Alex., verberum. Nonnulli, dolores.

793. Rat., Mar., Widm., Bong., actum. Vat. B, actum, quod coniecerat Weitzius in actum. Ita in Egm. Hailsbr., Pal., ictum factum ex hic tum, quæ verior est lectio, et exstat in plurisque. Prag., actum, postea divisum ac tum.

- 795 Romanus auctor torqueatur acrius.
 Illum recentes per cicatricum vias
 Denuo exarabant, quaque acutum traxerant
 Paulo ante ferrum, mox recrudescuntibus
 Plagis apertas persequabantur notas,
 800 Quos jam superbus victor ignavos vocat.
 O non virile robur, o molles manus!
 Unam labantis dissipare tandiu
 Vos non potes fabricam corpusculi!
 Vix jam cohæret; nec tamen penitus cadit
 Vincens lacertos dexterarum inertium.
 805 Citius cadaver dentibus carpunt canes,
 Longeque morsus vulturum efficacior
1133 Ad devorandas carnis offas mortuæ.
 Languetis imbelli fame, ac fatiscitis:
 810 Gula est ferina, sed socors edacitas.
 Exarsit istis turbida ira iudicis,
 Seque in supremam concitat sententiam.
 Si te morarum pœnitet, finem citum
 Subeas licebit, ignibus vorabere
 815 Damnatu, et favilla jam tenuis fiet.

A

- Abiens at ille, cum foro abriperent virum
 Truces ministri, pone respectans ait
 Appello ab ista, perfide, ad Christum meum
 Crudelitate, non metu mortis tremens,
 820 Sed ut probetur esse nil quod iudicas.
1134 Quid differo, inquit ille, utrosque per-
 [dere,
 Puerum, ac magistrum, complices sectæ im-
 [piæ?
 Gladius recidat vile vix hominis caput
 Infantis : istum flamma vindex concremet.
 825 Sit his sub uno fine dispar exitus.
 Perventum ad ipsum cædis implendæ locum,
 Natum gerebat mater amplexu et sinu,
 Ut primitivum crederes setum geri,
 Deo offerendum sancti Abelis ferculo,
 830 Lectum ex ovili, puriorem cæteris.
 Puerum poposcit carnifex : mater dedit,
 Nec immorata est fletibus : tantum osculum
 Impressit unum. Vale, ait, dulcissime,
 Et cum beatus regna Christi intraveris

B

GLOSSÆ VETERES.

800. Superbus victor, fortis Romanus. — Ignavos, pigros, l.
 805. Lacertos, brachia, l.
 807. Efficacior, valentior, l.
 808. Offas, morsus, l.
 809. Fatiscitis, lassatis, l.
 810. Socors, socordia dicitur pigritia. — Edacitas, voluntas edendi, l.
 811. Istis, verbis, l.

812. Concitat, commovet, l.

815. Damnatu, morte scilicet, ut cum morti traderet, l.

817. Pone, retro, l.

818. Appello, voco : homines in iudicio positi, quibus violentia infertur, solent dicere, Appello sedem apostolicam, vel regem, l.

821. Differo, moror, l

C

COMMENTARIUS.

799. Parrhasius, Vatt. A, B, *prosequabantur notas*.
 802. Hailsbr., *labentis*. Rat., *labentem*, supra aliena manu, *labentis*. Legendum omnino *labantis*.
 803. Parrhasius, potuisse; ita etiam Alex., et accedit Urb. potuisse. Verum Parrhasius in emendatis monet vos pronomen redundare. Vatt. A, B a secunda manu, Q, Prag., Sich., Hailsbr., Palat., Bong., Gis. ad oram, potestis. Ald., Vat. B supra Weitz., Gis., Heins. et alii, potesse : quod probum est pro posse antique apud Lucretium, Lucilium, Arnobium.
 807. Parrhasius, morsus est vulturum; redundat et metro officit est.
 809. Vat. A, in belli fame. Prag., Rat., imbecilli fame. Parrhasius, atque, nonnulli vulg., at pro ac. Legendum ut hic editum est, aut cum Widm., Languetis imbelli fame fatiscitis; aut cum Lottero, et fatiscitis.
 810. Torn., ferina, socors : Latinius corripbat ferina, et socors, non ita bene. Prima in socors alibi etiam a Prudentio corrigitur.
 814. Vat. B, Rat., Mar. a prima manu, comburere. Rectine vorabere.
 815. Rat., ut pro ei, sed a recenti correctore videtur factum. Parrhasius corrupte, et favillæ jam termes fiet. Pro fiet legunt eris Vat. A, Egm., Pal. apud Weitzium et Becmanum, Hailsbr. supra, Widm. ad oram, Alt., Rott., Cauch., quod approbat Becmanus, quia extremo loco iambus poni debet. Sed cum Prudentius alibi priorem corripuerit in fiet, hæc videtur vera lectio quæ in plerisque vetustioribus mss. reperitur. In nonnullis videtur esse sies, ut editum est a Lottero, quod non displicet pro sis. In Vat. Q, et favilla jam fumans, et desideratur postrema vox. In aliis etiam, in quibus est eris, est fumans pro tenuis.
 816. Vat. B, Sich., arriperent.
 817. Nebrissensis ait pone superfluum, quia respecto significat retro aspicio. Sed plura sunt huius-

modi quæ per pleonasmum dicuntur, ut quia nam, quia enim.

818. In Vat. A abest ad, et abesse quidem potest : nam veteres dicebant, Appello Casarem sine præpositione : posteriores sæpius cum ea.

819. Vat. B, Mar., Widm., metum.

820. Vat. A, nihil esse quod, vitiose. In Vat. B deletum est nil, et charact. minuto additum nihil; similiter videtur factum in Mar. Utrumlibet stare potest.

822. Heraldus in Arnobium pag. 221, et Elmenhorstius ibid. pag. 12, de convicio agunt, quo gentiles impios vocabant Christianos. Arnobius lib. iv, Quoniam nos impios, irreligiosos vocatis. Tertullianus, Eusebius, Lactantius, Justinus martyr, aliique similia proferunt.

823. Minucius : Ut quisquam illum rudem sanguinem novelli, et vix dum hominis cadat : ubi etiam sermo est de infante.

824. Mar., infamis; bene ad oram, infantis

828. Conjeceram gregis pro gregi, quod etiam ex gregi in Thuan. Heinsius putabat.

829. Vat. B a prima manu, Mar. in textu depravate, sanctiali pro sancti Abelis.

830. Vat. A, et puriorem. Vide cap. iv Gen. Etiam gentiliu mos erat grege de intacto, ut ait Virgilius lib. vi, vers. 38, hostias offerre, ubi de juvenis loquitur.

831. Vat. A, poscit : metrum exigit poposcit.

832. Minucius : Osculum labiis impressit, al. pressit. Vide vers. 209 lib. i in Symmachum.

833. Rott., tres Torr., Cauchii excerpta, udum pro unum. Sic apud Martialem lib. viii, epigr. 44, Osculis udus. Cellarius edidit udum, alii unum. Certe aliud est osculis udus, et aliud osculum udum. Fabr., vale, vale, dulcissime, et affectuosam repetitionem hanc vocat. Reiecit autem verbum ait ad vers. 835. Pra-

- 835 Memento matris, jam patrone ex filio,
Dixit: deinde, dum ferit cerviculam
1135 Percussor ense, docta mulier psallere,
Hymnum canebat carminis Davidici:
Pretiosa sancti mors sub aspectu Dei;
840 Tuus ille servus, proles ancillæ tuæ.
Talia retexens explicabat pallium,
Manusque tendebat sub ictu et sanguine,
Venarum ut undam profluam manantium,
Et palpitantis oris exciperet globum.
845 Excepit, et caro applicavit pectori.
At parte campi ex altera, immanem pyram
Texebat ustor fumidus pinu arida,

- A Sarmenta mixtum subdita, et feni struem
1136 Spargens, liquato rore ferventis picis,
850 Quo flamma pastu creseceret ferocius.
Et jam retortis brachiis furca eminens
Romanus actus ingerebatur rogo.
Scio, inquit ille, non futurum ut concremer,
Nec passionis hoc genus datum est mihi:
855 Sed restat ingens, quod fiat, miraculum;
Hæc ejus orsa sequitur immensus fragor
1137 Nubis ruentis, nimbus undatim nigræ
Præceps aquarum flumine ignes obruit.
Alunt olivo semicombustas faces,
860 Sed vincit imber jam madentem fomitem.

GLOSSÆ VETERES.

837. Psallere, Deo laudes, I.
841. Explicabat, resolvebat, I.
842. Sub ictu, ictu et sanguine, I.
844. Globum, quasi spiritum volens recipere filii, I.

- B 850. Ferocius, acrius, I
852. Ingerebatur, immittebatur, I.
860. Fomitem, nutrimentum quo ignis incende-
tur, I.

COMMENTARIUS

dentius imitatur phrasin et natiū Virgilii eclog. 5,
Vale, vale, inquit, Iola.

835. Fabr., ait pro jam. Raynaudus in lib. de Ti-
tulis cultus specialis sanctorum, tom. XVIII oper.,
puncto 9, multis probat communionem sanguinis,
nationis, patriæ idoneum titulum esse specialis cultus
quo sanctos venerari debeamus.

838. Ald. scribit Davidici. Psalmus est ordine cxv ubi
v. 15, Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.

840. Vat. A, tuus ergo servus. Pal. mendose, tuus
ego servus pro ergo, quod legitur etiam in Alex., et
Vat. Q. Pro proles scribunt proles A'lex., Ambr.,
Thuan. cum aliis. Nihilominus Heinsius edidit pro-
les, quamvis ultima debeat corripri. Sententia videtur
deprompta ex psalmo cxii, v. 2 et 3: Ecce sicut oculi
servorum in manibus dominorum suorum. Sicut oculi
ancillæ in manibus domine sue.

841. Vat. A pro div. script., et plicabat.

842. Glis. ad oram, Vat. A, Alex. in marg., sub
ictum vulneris. Vat. Q mendose subiectam vulneris.
Egm. non melius, tenebat sub ictum. Pal., sanguine;
supra, vulneris. Latinus, partim ex conjectura, ut
videatur; partim ex vet. cod., legit Manusque subten-
debat ictu vulneris.

843. Undam pro copia et affluentia posuit, ut alibi
unda meri.

844. Egm., Hallsbr. in textu, orbis pro oris. Ne-
brisensis interpretatur sanguinis undam congloba-
tam; adnotator editionis Loueri, et Teolius, abscis-
sum infantis caput, quod magis placet: vide vers. seq.
Weitzius glossam Isonis cum glossa versus 242 con-
tinuavit. Non dubito quin due sint glossæ, atque inter
se separandæ. Itaque separavi. Prima est diversa lectio.

845. Parrhasius contra metrum, excipit. Weitzius
apposite conjicit, more quodam peculiari matrem ap-
plicuisse pectori filii caput. Et fortasse Prudentius
præ oculis habuit illud Valerii Maximi libr. iv, cap.
7, in T. Voluminio, qui Marci Luculli, ab Antonio in-
terempti, caput, quod abscissum jacebat, sublevatum
corpori suo applicavit. Post hunc versum in margine
Vat. A et I erat ascriptum Explicit, scilicet marty-
rium infantis.

846. De ratione qua hujusmodi pyre celeriter ex-
sruerentur, vide comment. ad vers. 67 Peristeph.
6, et tabulam xvii.

847. Hallsbr., fumida; puto fumida pro fumidus.

848. Urb., corrupto metro, et struem feni. A sar-
mentis quibus arcensis vivi comburebantur, Christia-
nos dictos fuisse sarmentitios notare potes in verbis
Tertulliani ad vers. 103 Perist. 6.

849. Ald., liquata; alii, liquato. Parrhasius, li-
quato rore: frumentis spicas.

850. Egm. mendose, quæ et ferocius pro quo et
ferocius.

851. Ald., Nebr., Torn., etiam pro et jam, quod
præstat, in Mar. ex minis videbatur factum eminens,
Parrhasius, furca nimis Romanus aptus, quod existit
etiam in Mar., ubi legitur a prima manu et nimis, a
secunda manu, eminens. Teolius furcam interpretatur
fascinulam. Verum Scaliger, in Manil., pag. 462, ad
vers. Accensisque rogis, lib. v, docet patibulatos, ut
Plautus loquitur, hoc est brachiis districtis ad furcam
per urbem circumlatos, ita tandem in rogem con-
jectos, aut retortis in tergum brachiis, furca collo in-
serta: ita quod respicit Prudentius. Et idcirco, ut opinor,
ait eminens, quasi furca et collo eminebat. Hac ratione
in hymno S. Fructuosi conciliari potest quod marty-
res in rogem insulerint, ut refert Prudentius, et sil-
pites quibus illi erant alligati remanserint, ut narrat
Acta. Romanus quidem, ut memorat Eusebius, vivus
in ignem jam accensum conjectus est portans in
humeris crucem, quod de furea potest exponi.

853. Thuan., ut nunc cremet.

854. Ald., Oxon., dictum est mihi. Vocabulum pas-
sionis theologis usitatum pro quovis supplicii genere,
neque aliud esse in hac significatione expressius S.
Augustini sententia, movit Fabricius. Usus ea voce
fuit Tertullianus, et Cornelius Gallus, sive quis alius
auctor elegiarum sub ejus nomine.

855. Vat. A, Q. Parrhasius, Ambr., Thuan., duo
Torrent., Alex., Egm., Pal., et alii, et restat, quod
tenent recentiores, excepto Gallandio, qui cum Ald.,
Torn. edidit sed. Plerique edd. et scripti, sed restat.
In Rat., fiat ut, sed a recenti correctore, ne si legatur
quod fiat, prima in fiat corripitur. Lotterus etiam,
fiat ut. Eusebius lib. de Martyr. Palest. ita rem nar-
rat: Cum ministri qui rogem accensuri erant imperato-
ris tum forte præsentis judicium expectarent: Ubinam,
inquit, mihi ignis? Quibus dictis accitus coram imperato-
re sistitur novo quodam supplicii genere plectendus.
lingua scilicet abscissione. Tacet miraculum ignis qui
non potuit accendi. Atqui ipse Eusebius idem mira-
culum fuisse exponit in lib. de Resurr. Vide ergo quam
parum fusum argumento neganti.

856. Torn. mendose, ossa sequitur. Fragorem nim-
bi ruentis ita descriptum cataractam a nonnullis exis-
timari, notat Fabricius. Sed cataracta proprie est in
fluminibus locus præruptus, angustus, et præceps, ubi
aqua magno impetu et fragore ruit. Fabricius fortasse
loquitur de cataractis cæli, de quibus in Genesi.

858. Vat. A, fulmine ignes. Alex. corrupte, flumina
ignes. Parrhasius, Præceps aquarum flumine: et ignis
obruit.

Trepidare teter carnifex rebus novis
Turbatus, et, qua posset, arte insistere,
Versare torres cum favillis humidis,
Prunas manipulis confovere stuppeis,

865 Et semen ignis inter undas querere.

Quod cum tumentis nuntiatum iudici
Movisset iram fellis implacabilis,
Quousque tandem summus hic nobis magus
Illudit, inquit, Thessalorum carmine,

870 **1138** Pœnam peritus vertere in ludibrium?

Fortasse cervix, si secandam jussero

Flecti sub ense, non patebit vulnere:

Vel amputatum plaga collum dividens

A

Rursus coibit, ac reglutinabitur,
Humisque vertex eminebit additus.

875

Tentemus igitur ante partem quampiam

Truncare ferro corporis superstitis,

Ne morte simpla criminosus multiplex

Cadat, vel una perfidus corde oppetat:

880

Quot membra gestat, tot modis pereat,
[volo.]

Libet experiri, Lerna sicut traditur,

1139 Utrum renatis pullulascat artubus,

Ac se imminuti corporis damnis novum

Instauret: ipse præsto erit tunc Hercules,

885

Hydrina suetus utuere vulnera.

GLOSSÆ VETERES

861. Trepidare, *trepidabat*, l.

863. Versare, *versabat*, l.

865. Semen, *scintillam*, l.

869. Thessalorum. *Thessalia abundans est venenis et herbis quibus magicam faciunt magici; et ibi multi sunt magici et incantatores, e quibus Erichtho fuit, ut*

B refert Lucanus, l.

870. Peritus, *doctus*, l.

874. Coibit, *coadunatur*, l.

875. Vertex, *caput*, l.

876. Quampiam, *aliquam*, l.

879. Oppetat, *morietur*, l.

COMMENTARIUS

861. Vat. B, *trepidabat ether*, sed aliud avertat prius. Rat., *trepidabat ether*, sed inductum *ether*, et factum supra *teter*. Prag., *trepidabat ater*. Mar., *trepidat ether*: supra tamen recentiori manu factum *trepidare teter*, quod unice verum est, scilicet *trepidare capiti*, noto schemate.

862. Egm., *Hailsbr.*, *possit*.

863. Mar., *humidis*; supra: Al. *aridis*.

865. Homericum est semen ignis, *σπικυατα πυρός*. Notat etiam Fabricius proverbiale esse *ignem in undis querere* de re quæ frustra tentatur. In ea nostra aptissime cadit proverbium.

866. Ambr., Thuan., Cauch., duo Torr., Rat., Vat. B, Parrhasius, Mar., *Quod cum tumentis nuntiatum iudici Movisset iram*, quod amplexus est Heinsius, et cum eo recentiores; non tamen Gallandius, qui lectionem Aldi, Torn., et aliorum secutus, e ignorare ait unde Chamillardus aliud hauserit. Prag., *nuntiatum est iudici, Movisset*, et glossa in margine, *more* esse verbum desiderativum a *more*, ut *capasso a capio*. Urb., Vatt. A, Q, Aldus, Lotterus et alii, *nuntiatum est iudici Commoritur iram*. Alex., *nuntiatum est iudici, Movisset*, et ad marg., *commoritur*.

868. Cum Christiani olim divino auxilio a tormentis interdum liberarentur, conviciis illis obiectum id est, ut magi appellarentur. Relege ad vers. 583 verba Suetonii de Christianis sub Nerone.

869. Vat. A, Hailsbr., Pal., Alex., duo vetustiores Heinsiani, Heinsius, *illudet*. Ald. cum plerisque, *illudit*. Heinsius cum Ambr., *Thessalorum*, quia Thessalides ob artem magicam erant infames. Infames etiam erant Thessali, et plerique habent *Thessalorum*, etiam Parrhasius, qui cum Ambrosiano solet consentire. Cellarius inepte pro Thessalide saga adducit Horatii odam 27 lib. 1, *Quæ saga, quis te solvere Thessalis Magus venenis . . . poterit*. Nam hic venena ipsa vocantur Thessala. Alii sane Thessalides veneficas discrete et frequenter nominant: neque est cur Gallandius putet *Thessalorum* in Chamillardo typothetæ errorem fuisse. Erichtho, cuius meminit glossa, est saga Thessalis apud Lucanum lib. vi. Idem nomen sive huic ipsi, sive cuivis alteri sagæ tribuit Ovidius.

872. Vat. A, Pal., Hailsbr., *ense*; alii *ensem*. Alex. scribit *hensem*.

875. In Vat. B, *amputatu*; sed fuit *amputatum* a prima manu.

874. Barthius, lib. xiv Advers., cap. 1, ex hoc aliisque locis ostendit vulnera coire dici, cum summa

cute conglutinantur. Videtur indicare Barthius coire semper dici de vulneribus quæ intus non sanantur: quod non puto verum, nisi addatur male coeunt vulnera, aut aliquid simile.

876. Pagani, ut sæpe dictum, Christianos diutius torquebant, ut miserabiliter perirent, ac mori se sentirent.

877. Ald., *truncate*, minus recte.

878. Ethnici volebant Christianos simpla, vel simpliciter morte perire. Vide notata in Laurentio ad vers. 536 et 537. Adjectivo *simplus* usus est Plantius, Fabricius ait *simplum* referri ad quantitatem, et esse numeri; *simpler* vero ad qualitatem, et esse habitus. Alii hoc discrimen non agnoscunt.

879. Ambr., *cadat velat una*, ex quo Heinsius coniectat *cadatque et una*.

880. Chamillardus mendose, *quod membra*. Alii nescio qui apud Gallandium quin: lege *quot*.

884. Parrhasius vitiose, *Libet experiri, Lerna sicut traditur Hydra, an renatis pullulet hic artubus*. Giselinus affirmat locum hunc ab aliis fuisse corruptum, et perperam explicatum. Aldus vero, et alii jam legerant, ut legit Giselinus. Neque difficilis est aut obscura explicatio. Ait Asclepiades se experiri velle an, amputata parte aliqui Romani, alius renascantur, ut in Hydra Lerneæ capite accidebat. Quod si id fiat, addit, non deerit aliquis Hercules qui hanc hydræ interficiat.

882. Ald., *pullulescat pro pullulascat*, ut habent multi; sed plerique *pullulascat*, ut Rat., Mar., Urb., Vatt. B, Q, Alex. a prima manu, Lotterus.

883. Ald., Mar., *imminutis*: lege *imminuti*. Nebrisensis corrigebat *imminutus*: Nihil est necesse.

884. Rat., *tunc erit*, quod edidit Gis. et Weitz. Melius *erit tunc*. Apud Anselmum Bandurium, tom. II, pag. 55, exprimitur numisma Maximiani Herculei, in cuius aversa parte Hercules representatur clava Hydram oppugnans, cum epigraphæ: *HERCULI DEBELLATIONI*. Id viri docti existimant innuere, Maximianum sibi arrogasse, quod Christianorum nomen delevisset, ut constat ex veteri inscriptione, quam vide in Eulalia ad vers. 400.

885. Ald., Teol., Urb., Vat. Q, Weitz., et alii, *ustum ire*, admissio hiatus. Pal., Egm., Hailsbr., Sich., Alex., Ambr., Thuan., *ustuire*, ut *hymnare* et *ignire*, et Heinsius putat *es* pro *ustuire*, ut *circuire* pro *circumire*. Duo Torrent., Ali., Fabr., Parrhasius, *ustulare*, quod Cauchio arrisit ex conjectura. Salma-

- Jam nunc secandi doctus adsit artifex :
 Qui cuncta norit viscerum confinia
 Vel nexa nervis disparare vincula.
 Date hunc, revulsis qui medetur ossibus,
 890 **1140** Aut fracta nodis sarcienis compaginat.
 Linguam priorem detrahit radicitus,
 Quæ corpore omni sola vivit nequior.
 Illa et procaci pessima in nostros deos
 Invecta motu, fas profanavit vetus,
 895 Audax et ipsi non pepercit principi.
 Aristot quidam medicus accitus venit,
 Proferre linguam præcipit : profert statim
 Martyr resectam, pandit ima et faucium.

- A Ille et palatum tractat, et digito exitum
 900 Vocis pèrerrans, vulneri explorat locum.
 Linguam deinde longe ab ore protrahens,
1141 Scalpellum in usque guttur insertans
 [agit].
 Illo secante fila sensim singula,
 Nunquam momordit martyr, aut os den-
 [tibus]
 905 Compressit arcetis, nec cruorem sorbuit.
 Immutos et patente rictu constitit,
 Dum sanguis extra defluit scaturiens :
 Perfusa pulcher menta russo stemmate
 Fert, et cruenti pectoris spectat decus,

GLOSSÆ VETERES

888. Disparare, *separare*, Vat. A.
 889. Hunc, *talem*, Vat. A.
 894. Fas, *legem*, Vat. A. — Prophanavit, *cor-
 rumpit*, I.
 896. Accitus, *advocatus*, I.
 902. Scalpellum, *genus ferri quo medici utuntur*. —
 Insertans, *immitens* : *insertare est immittere cum ali-*

- B *qua violentia*, I.
 905. Sensim, *tractim*, I.
 906. Rictu, *rictus apertio oris*, I.
 907. Scaturiens, *ebulliens*, I.
 908. Russo stemmate, *rubeo sanguine*, I.
 909. Fert, *suffert*, I.

COMMENTARIUS.

sus *usturrire*, vel *ustulare*. Hailsbr. supra, *usturare*. Lotterus, Latinus, Gis. prima ed., *ire inustum*; se-
 cunda ed., *ustulare*, ad oram *ire inustum*. Gifaninus in
 iudice Lucrelli, ubi de ECTHULSI agit, legit *ustum*
ire pro urere, ex vet. lib., et ex alio vet. *ustuire*, re-
 ctius, ut in jure civili *credituri, debituri*, etc., de
 quibus Antonius Augustinus lib. II Emendat., cap. 2.
 Existimat Gifaninus *ustulare* irrepsisse ex glossa. Hen-
 mannus in Poecil., tom. II, lib. III, pag. 364, corri-
 gebat *Hydrina suetus is coire vulnera*. Galland præ-
 fert *ustuire*. Hydriam ab Alcide ustam tradunt vete-
 res. Vide Burmannum Antholog. pag. 569. Albricus
 de Deorum Imaginibus ita rem narrat : *Fuit autem*
hydra juxta subulam in Lerna palude, cui uno capite
capite, duo excrecebant; igne circa eam appposito illam
exussit. Prudentius innuit Herculeum exussisse vulnera
 capitum quæ abscondebat, ne ex eo vulnere alia pul-
 lularent : quod Apollodorus lib. III narrat : *Qui cum*
proxima silva partem succendisset, igitis torribus re-
nascentia hydræ capita inurens, eum in modum rena-
scantium capitum ortus suboriri prohibebat.

886. Giselinus perite observat elegantissimam hanc
 esse veri chirurgi periphrasin, desumptam a proxi-
 mis adjunctis, peritis scilicet anatomicæ artis, et
 proba luxationum ac vulnerum curatione. Dolet autem
 partes nobilissimæ artis pessimo exemplo ab eo usque
 tempore discerpi, ac laniari cœpisse. Ille enim Aristo
 chirurgus tantum fuisse videtur.

888. Widm., Bong., Vat. B, Mar., Prag., Rat.,
 discrepare. Sich., Bong. supra, *dissipare*, quo alludit
 in textu Hailsbr., *dissipare*. Plerique, *disparare*.

890. Vat. B, Mar. pro div. script., *novis*, contra me-
 trum, pro *nodis*. Mar., Widm., *compagina* : lege *com-*
paginat. In Thuan. erat *Sarcians*, ex quo Heinsius conji-
 ciebat *sarcinans*, quod Salmasio quoque visum fuerat.
 Sed non facile mutaverim *sarcienis* cum *sarcinans*.

891. Ovidius lib. VI Metamorph., *Comprensam for-*
cipe linguam Abtulit ense fero; radix micat ultima lin-
guæ. Plautus Aulul. II, 3, 72, *Si hercle ego te non*
elinguandam dederò usque ab radicibus. Contrà im-
 mane istiusmodi supplicium gravissime declamavit
 Cicero pro A. Cluentio num. 66 : *Nam Stratonem*
quidem, iudices, in crucem actum esse essectæ sciote
lingua : quod nemo est Latinum qui nesciat. Timuit
 mulier amens non suam conscientiam, non odium mu-
 nicipium, non sanam omnium : sed quasi non omnes
 ejus sceleris testes essent futuri, s'c metuit, ne condem-
 naretur extrema servuli voce morientis. Quod hoc por-
 tentum, dii immortales? quod tantum monstrum in ullis

locis? quod tam infestum scelus et immane, aut undi
 natum esse dicamus?

892. Vat. B, *corpori*, minus recte. Vide quæ contra
 linguam, nempe malam, habentur in epist. cathol.
 Jacobi cap. III, et supra comment. ad vers. 768.

895. Ald., Mar. a prima manu, Vat. B, *illa pro-*
caci, quod videtur Prudentianum, ut producat *a* in
 illa ob pr dictionis sequentis, ut alibi ex probabili
 plurium scriptura : *Dente frequenti exasperat*. Prag.
 corrupte, *illa pessima et procaci*.

894. Pal., *motus*, male. *Fas* ad Deum et religio-
 nem pertinere, jura ad homines, notavit Servius I
 Georgic., *Quin etiam festis quadam exercere diebus*
Fas et jura sinunt.

896. Ambr., *quondam medicus*. Weitzius scribit
ascius. Chirurgi medici vulnorum dicebantur, aut
 medici chirurgi.

898. Ald. distinguit *Martyr resectam pandit, ima et*
faucium. Fabr., Gis., et *pandit ima faucium*. Alii
pandit ima et faucium. Teolius omnino omisit et, nescio
 an consulto. In nonnullis vulg. male, *ima et pandit*
faucium.

901. Alex., *ab ore protrahat*, supra *protrahet*. Lege
protrahens; Prag. corruptissime, *trahens ab ore*.

902. *Inusque*, aut in *usque* divisim pro *usque* in
 usurpatur a Statio et Avieno. Simile est *inante*.

904. Arnobius lib. VI dixit simili phrasi, *Malam*
dentibus comprimens.

905. Hailsbr. a prima manu, Egm., *ictis*. Weit-
 zius scribit *artis*. Sich., Gis. in textu, Fabr., aut
cruorem. Alii, *nec*.

907. Weitz., Egm., Widm., Heins., scribunt *scat-*
urriens. In Rott. et Cauchiano, *defluit* pro *defluit*.
 Cauchius coniecerat *defluens ebullit*, merito impro-
 bante Heinsio.

908. Lotterus et Parrhasius, *ruffo*. Gis. prima ed.,
ruffo, Fabr., *rubro*. Cellarius rejicit glossam Isonis,
 et censet verius ex Seneca et Plinio describi signa
 generis et nobilitatis, imaginibus per lineam succes-
 sionis alligatis, quæ et ipsæ parvæ imaguncule. At
 dubium yix est quin sermo hoc loco sit de sanguine,
 qui russo stemma dicitur, quia eo fuso martyres vere
 nobilitantur. Salmasius in not. ad Lampridium in vita
 Hellogabali affirmat, legendum *stammate* pro *stagnate*,
 ut apud Lampridium *simma* pro *sigma*, apud Juvena-
 lem *stemma* pro *stigma*. Est autem Græce *stigma*
 gutta, stilla, aut liquor. Acuta est hæc conjectura.

910 Fruiturque et ostro vesalis ut jam regæ. A

Ergo ratus præfectus, elinguem virum

Cogi ad sacrandum posse, cum verbis carens

Nil in deorum obblateraret dedecus:

1142 Jubet reduci jam tacentem, ac de-
|bilem,

915 Multo loquentis turbine olim territus.

Reponit aras ad tribunal denuo,

Et thus, et ignem vividum in carbonibus,

Taurina et exta, vel suilla abdomina:

Ingressus ille, ut hos paratus perspicit,

920 Insufflat, ipsos ceu videret dæmonas.

Irridet hoc Asclepiades lætior:

Addit deinde: Nunquid inclementius,

Sicut solebas, es paratus dicere?

Effare, quod vis, ac perora, et dissere.

925 **1143** Permitto vocem libere ut exerceas.

Romanus alto corde suspirans diu,

Gemitu querelam traxit, et sic orsus est:

Christum loquenti lingua nunquam deficit:

Nec verba quæras quo regantur organo,

930 Cum prædicatur ipse verborum dator.

Qui fecit ut vis vocis expressa intimo

Pulmone, et oris tortis sub testudine,

Nunc ex palato det repercussos sonos,

Nunc temperetur dentium de pectine,

935 Sitque his agendis lingua plectrum mo-
|bile:

GLOSSÆ VETERES.

913. Oblateraret, latraret, I.

916. Reponit, repromittit. — Ad, ante, I.

918. Abdomina, pinguedines, de folliculo suis, I.

919. Hos, tales, I.

922. Inclementius, durius, furiosius, I.

B 932. Testudine, *Curvatura: testudo curvatura. Sub testudine ideo dicitur, quia uranon Græce, Latine palatum dicitur, eo quod curvum est in similitudine cæli, cui et uranon dicitur. Caritate, I.*

COMMENTARIUS.

910. Vat. A, Rat. a secunda manu, *fruiturque ostro*: melius *fruiturque et ostro*. Parrhasius, *fucatus ostro*.

911. Scripti et vet. edd., ut Ald., Parrhasius et alii, constanter *præfectus ergo ratus*, obnitente metro; in Alex. mendose *erga pro ergo*. Giselinus ausus est ordinem verborum mutare *Ergo ratus præfectus*, aliis exemplis adductus in quibus Prudentius corripit primam in *ratus*. Secutus est Heinsius et alii. Vossius, de Arte grammat. lib. II, cap. 22, pronuntiat a Prudentio a in *ratus* produci, nec mutari debere ordinem verborum. Vide proleg. num. 216.

912. *Sacrare* hic et alibi est sacrificiis colere, ac deos venerari.

913. Alex., Vat. A, Thuan., Rott., tres Torr., Alt., Pal., *blateraret*, quod probat Heinsius, quia primam in *blaterat* produxit etiam auctor Philomela. Ald., Fabr., Lotterus, *oblacteraret*. Plerique *oblateraret*, quod tuetur Gifaninus in indice de Echthipsi ex tribus vet. lib. Giselinus in textu, *oblacteraret*; ad oram, Nil *oblateraret* in deorum dedecus. Potest scribi *oblacteraret* a blatero: nam et *deblacterare* apud Festum scribitur pro *deblaterare*. Et Prudentius quidem amat huiusmodi verba composita ab ob. Hoc vult Nebrissensis, qui ex Festo notat, *blaterare* esse stulte, et percipide loqui. Ex *oblacteraret* factum puto *oblateraret*, quod cum hiatu retineri posset. Fabricius *oblacterare* explicat ovis in morem contra *blacterare*, ut in cognata significatione obganinire.

914. Ald., et; alii, ac.

915. Parrhasius, *multo loquentis*: lege *multo loquentis*.

919. Teolius apponit punctum post *perspicit*, nisi D erravit typographus.

920. Aldus interpungit *Insufflat ipsos, ceu videret dæmonas*. Barthius, lib. IV, cap. 7, ostendit, *exsufflare* usitatum Christianis scriptoribus verbum significare per contemptum stando abominari, et detestari, atque adeo irridere, ex Severo: *Vidit post tergum ipsius dæmonem miræ magnitudinis assidentem, quem eminus, ut verbo, quia ita necesse est, parum Latino loquamur, exsufflans, etc.* Barthius addit: *Utitur eadem voce Tertullianus, de Idololatr., et, nisi fallor, Prudentius. S. Hieronymus, cap. 17 Vitæ Pachomii: Qui signo crucis frontem suam muniens exsufflavit in eum (dæmonem), moxque fugatus est. Intelligebat enim cunctas inimici versutias; et timore divino præditus illusiones ejus pro nihilo computabat. Vide Onomasticon Rosweydi. Certe non aliud in Prudentio legerat Barthius, nisi hoc *insufflat*, quod ejusdem est significationis. Vide comment. ad vers. 21 hymni S. Eulaliæ.*

921. Sich., Bong., *aridet hoc*.

922. In quibusdam vulg., *nunquid insolentius*, quod sententiæ congruit.

924. Pal., Vat. A, Heinssiani, et alii, *quidvis*. Ald. cum aliis, *quod vis*. Ald., Weitz., Gis. prima ed., *ac per ora edissere*. Parrhasius, Lotterus, Gis. secunda ed., Heinssiani, et nonnulli Vatt., *perora, et dissere*. Gallandius cum Torn., *Effare quod vis, ac per ora edissere*.

925. Vat. A, *liber ut*, minus recte. Fabr., Gis., *libere exercere te*. Scripti aliter. Tribrachys est quarto loco, admissio hiatus.

C 927. Vat. B, Rat., *sic exorsus* Widm., Mar., *sic exorsus est*. Metrum exigit et *sic orans est*.

928. Breviar. Moz., *loquendi* non ita bene. Fabricius præclaram hanc sententiā dicit, et miraculis confirmatam: nam Christianos homines quibus Vandali linguas exciderant, locutos circa annum 530 tradit Gemblacensis. Exstat hujus rei testimonium minime dubium imperatoris Justiniani lib. I, tit. 27, cod., lege 1: *Vidimus venerabiles viros qui, abscissis radicibus linguis, pænas suas mirabiliter (forte mirabiliter) loquebantur*. Alia exempla plena manu congerit Sagittarius cap. 16. De Romano idem miraculum confirmant Chrysostomus et Eusebius, qui tradit Romanum, dum linguam carneam haberet, balbum fuisse, postea ea abscissa, rectissime locutum. Fuse id exaggerat Eusebius in lib. de Resurr., qui tamen idem in lib. de Martyr. Palæst. nullum de tanto miraculo fecit verbum. Imbecillum est igitur argumentum negans.

929. Nonnulli vulg., *quæ*. Rectius, *quo*.

932. Glossam confirmat Isidorus lib. XI, cap. 1: *Palatum nostrum sicut cælum est positum, et inde palatum a polo per derivationem; sed et Græci similiter palatum ὀψαπὴν appellant, eo quod pro sui concavitate cæli similitudinem habeat*. Ubi Griales locum Ciceronis de Epicuro adnotat: *Sed dum palato quid sit optimum judicat, cæli palatum, ut ait Ennius, non suspexit*. Hispani similiter palatum vocant el cielo de la boca: quam linguæ nostræ proprietatem vellem illustratam in Diction. Acad. Hisp., origine ex Græco Latinoque sermone indicatam.

933. Ald., Ox., *repercusso*. Nebrissensis etiam *repercusso*, et palato *repercusso*, exponit *sic testudine oris*. Non autem probo ejus conjecturam, legendum *nec ex palato*, et vers. seq., *nec temperetur*: quasi Romanus de se, abscissa lingua, hæc intelligat.

934. Inter linguam et dentes plures litteræ formantur, ut notum est.

935. Ald. mendose, *his augendis*. De plectro lin-

- 1144 Si mandet idem, faucium sic fistulas
Spirare flatu concinentes consono,
Ut verba in ipsis explicent meatibus,
Vel exitu oris cymbalis profarier,
940 Nunc pressa parce labra, nunc hiantia :
Dubitasne verti posse naturæ statum,
Cui facta forma est, qualis esset primitus?
Hanc nempe factor vertere, ut libet, potest,
Positasque leges texere, ac retexere,
945 Linguam loquela ne ministram postulet.
Vis scire nostri numinis potentiam?
Fluctus liquentis æquoris pressit pede,
Naturæ fluxa ac tenuis in solidum coit,
Quam dispar illis legibus, queis condita est!
950 1145 Solet natus ferre; fert vestigia.
Habet usitatum munus hoc Divinitas,
Que vera nobis collitur in Christo, et Patre,
Mutis loquelam, percitum claudis gradum.
Surdus fruendam reddere audientiam,

- A 955 Donare cecis lucis insæta diem.
Hæc si quis amens fabulosa existimat,
Vel ipse tute si parum fidelia
Rebare pridem, vera cognoscas heet :
Habes loquentem, cujus amputaveras
960 Linguam : probatis cede jam miraculis
Horror stupentem persecutorem subit :
Timorque, et ira pectus in caliginem
Vertere : nescit, vigilet, anne somniat :
Miratur herrens, quod sit ostenti genus.
965 Formido frangit, armat indignatio.
Nec vim domare mentis effrenam potest,
Nec, quo furoris tela vertat, inventi.
Postremo medicum scrovis insontem jubet
Reum citari; nundinatum hunc arguit
B 970 1146 Mercede carta pactus ut colla-
[deret.

Aut ferrum in ore nil agens, et irritum
Versasse frustra se retensis tacitibus

GLOSSÆ VETERES.

956. Idem, Deus. — *Fistulas, sicut lingua, l. Aræ-
rias, Vat. A.*
957. Consono, convenienti, l.
959. Exitum, sonitum. — *Profarier, loqui, l. —
Cymbalis, labris, Mar.*
940. Parce, moderate, l.
942. Cui, a quo, l.
943. Nempe, certe, l.
944. Texere, ordinare, l.
945. Postulet, indegat, l.
948. Coit, coadunatur, l.

949. Dispar, multum. — *Queis, quibus, l.*
950. Solet, mare, l.
955. Percitum, percitus dicitur veloc. — *Gradum,
gressum, l.*
958. Rebare, pro rebaris, l.
964. Herrens, stupens, dubitans. — *Ostenti, monstri,
miraculi, l.*
966. Effrenæ, indomitæ, l.
969. Citari, vocari, l. — *Nundinatum, mercede con-
ductum, Mar. Mercatum, locum pretio, nundinar,
mercer. — Arguit, nunc, l.*

COMMENTARIUS.

que dictum initio hujus hymni. Chrysostomus ho-
mil. 1 de S. Romano: *Os enim erat cithara, lingua
plectrum: artifex anima, ars vero confessio: plectro
tamen ablato, lingua, inquam, neque artifex, neque
ars, neque instrumentum inutile evasit. Et in homil.
2: Velut enim cithara quondam plectro destituta Crea-
torem colludat.*

936. Parrhasius, fœces, sicut fistulas, qui error
est in metro. Nebrissenis interpretatur Romanum
loqui, ut, si Deus vellet, loqueretur fistula et cym-
balum, quævis hæc non habeant voces articulatas.
Non hæc poetæ mens est; describit enim vocis or-
gana, et formationem in his qui lingua bene valent,
ut concludat, Deum, qui hæc omnia fecit, pariter
posse facere et sine his vox formetur. Vocat autem
faucium fistulas, et cymbalum oris, quia fauces in
fistularum formam, os in cymbali similitudinem fac-
tum est.

937. Rat., continentes, recte emendatum pro con-
cinentes.

939. Mar. pro div. lect., exitum, Ox., vel in exitu.

940. Rat. contra metrum transponit pressa labra
parce.

944. In Vat. A abest hic versus, sed in fine pagi-
næ est ascriptus cum hujusmodi nota, qui indicetur
hoc loco esse reponendum. Virgilius vi Æn., *Leges
fixit pretio, atque refixit.*

945. Vat. B, Mar., Rat. a prisca manu, loquela.
Widm., postules; supra, postulat. Lege postulet, et
loquela potius quam loquela.

948. Natura pro creatura ponitur, et apud Arno-
bium et alios. Vide Meursium lib. 1 Critic. Arnob.
cap. 11.

949. Ald., Vat. A ad oram, quæ dispar. Fabr.,
Sich., qui dispar. Alii, quæ dispar. Parrhasius de-
pravate, quæ disparitis legibus.

951. Prag., usatum, recte supra alieno quamvis
charactere usitatum.

- C 953. Prag., concitum pro percitum.
954. Meursius, in Critico Arnobii cap. 10, lib. 1,
ex Cicerone, Plauto, Arnobio, Tertulliano, Cypriano et
aliis, probat audientiam esse probam vocem Lati-
nam. Sed notandum hic poni pro auditu, apud alios
alia gaudere significatione; neque pro auditu alium
scriptorem Forcellinus allegat, nisi Prudentium.
955. Weitz., Urb., Vat. A, B, Mar., Rat., insuetam.
Alex., Vat. Q, Ald., Bong., Gis., insuetam. Quod tenuit
Heinsius, quamvis discrepantiam lectionum non ad-
verterit.
957. Meursius, loc. cit. cap. 3, lib. 11, *fidelia pro
fide digna, et credibilia recte accipit. Alia significa-
tione fidelis est Christianus.*
960. Prag., linguam: et probatis. Meursius loc. cit.
mendum putat cede, et scribit crede. At concinnius
videtur cede, et nulla est causa cur mendum id di-
catur.

963. Rat., Mar., Parrhasius, Widm., an somniat.
Ratio metri poscit anne.

D 969. Torn. corrupte, nunc arguit. Weitz. cum Bong.,
nundinatum argui: quod non placeat. Nundinari, ait
Fabricius, est opera quæ in nundinis fiunt exercere,
ut licitari, indicare, vendere, poscere, emere, ad-
dicere.

970. Vat. A a prima manu, concluderet, s. d. factum
colluderet, vel, ut alii scribunt, conluderet.

971. Parrhasius, Aut ferrum in os nihil agens irri-
tum, vitiat meiro.

972. Parrhasius, seu retensis tacitibus. Vat. A, se
retensis tacitibus. Alex., se retensis acibus, et pro div.
script., tacitibus. Vat. Q, retensis tacitibus. Urb., Weitz.,
seu retensis tacitibus. Ita Vat. B, Mar. a prima manu,

Prag., ubi est ac pro seu. Fabricium et Aldum citat
Weitzius pro seu retensis acibus, sed illi habent ta-
cibus. Haisbr., seu retensis tacitibus. Egm., Thuan. a
manu prima, Heinsius in notis, se retensis acibus.
Widm., seu retensis tacitibus. Gis., seu retensis acibus.

- Aut arte quadam vulnus illatum breve,
 Quod sauciata parte linguam læderet,
 975. Nervos nec omnes usquequaque abscideret.
 Manere salvam vocis harmoniam probe,
 Non posse inani concavo verba exprimi,
 Quæ concrepare lingua moderatrix facit.
 1147 Esto, ut resultet spiritus vacuo specu:
 980. Echo sed exstat inde, non oratio.
 Veris refutat medicus hanc calumniam,
 Scrutare vel tu nunc latebras faucium,
 Intraque dentes curiosum pollicem
 Circumfer, haustus vel patentes inspicere,
 985. Lateatne quidquam, quod regat spiramina.
 Quanquam forassem forte si puncto leve,

- A Tenuve linguam contigissem vulnere
 Titubante plectro fatus esset debilis.
 Nam cum magistra vocis in vitium cadit,
 990. Usus, necesse est, et loquendi intercidit.
 Fiat periculum, si placet, ejusmodi
 Edat querelam quadropes, lingua eruta,
 1148 Elinguis et quem porca grunnitum
 [strepit,
 Cui vox fragosa, clamor est inconditus:
 995. Probabo, mutam nil sonare stridulum.
 Testor salutem principis, me simplici
 Functum secantis arte, iudex optime,
 Servisse jussis absque fraude publicis.
 Sciat hic, quis illi verba suggillet Deus:

GLOSSÆ VETERES.

975. Usquequaque, omnimodis, ex omni parte. — B
 Abscideret, occideret, I.
 976. Harmoniam, consonantiam. — Probæ, bonæ, I.
 977. Non, scilicet putabat ille, I.
 978. Concrepare, sonare, I.
 979. Specu antro, eo quod ibi lateat lingua, veluti
 in specu, I.
 981. Veris, verbis: probantibus. — Refutat, abnegat, I.
 982. Scrutare, o judex, I.
 984. Haustus, hiatus oris. Vat. A.
 985. Lateatne, utrum, I.

986. Quanquam, quamvis, I.
 989. Magistra, lingua, I., Mar. — In vitium cadit,
 læsa fuerit. Vat. A.
 991. Periculum, inquisitio, fac probamentum, I.
 992. Edat, proferat, I.
 994. Cui, a qua. — Fragosa, scilicet clamat. — In-
 conditus, inarticulatus, I.
 995. Stridulum, pro stridule, I.
 996. Salutem, per salutem, Mar.
 999. Suggillet, pro subminiaret, I. Suggestat, Mar.

COMMENTARIUS.

Lotterus, seu retusis ictibus. Alt., Heinsius in textu, Pal., se retusis tactibus. Mar. pro div. script., seu retusis ictibus. Gfianius in DISPASSUS ex tribus mss. præfert se retusis actibus, ubi se pro eum ponitur. Latinius, seu retusis ictibus, et pro div. lect., seu retusum tactibus.

975. Suspiciatur aliquis leve pro breve: sed breve vulnus recte dicitur.

974. Hailsbr., sauciata, minus recte.

975. Vat. A., Egm., Wid. ad marginem, occideret. Ald., Cell., abscideret. Vat. Q., occideret. Plerique abscideret, pro qua scriptura tres alios eodd. laudat Gfianius in *vitæla rerum*.

976. Ambr., Ald., Hailsbr., Bong., Widm., armoniam. Egm. corrupte, arimoniam. Mar., Iso. probe pro probe.

978. Vatt. A., Q., Alex. supra, Weitz., Hailsbr., Pal., *lingula*. Heinsius cum Ambr. et Thuan., *lingula*, quia diminutivum a lingua est *lingula* et *figula*. Alex., *lingula* a prima manu. Teolius tres Vatt. pro eadem scriptura indicat, et notat *lingulam* a Sidonio vocari etiam *legulam*, et apud Josue vii, 21. pro *regula* reponendum *legula*, ut animadvertit Sidonii commentator Savaro: nam Hebraica vox non *regulam*, sed linguam sonat. Verum etiam vox Hebraica linguam significet, tamen multi adhuc exponunt *regulam*, sive laminam auream in lingue formam cusam; adeoque reineri potest vox *regula*. Præterea apposite multi legunt *lingua*, ut Ald., Urb., Vat. B., Mar., Gis., et alii. Quarta sede hujus versus tribrachys recipitur. Hoc, aliisque similibus exemplis communis lectio vers. 481 et 550, *fidicula*, et *fidiculas* sustineri debet.

980. Ald., Hailsbr., Gis. ad oram, Heinsius cum suis mss., *exstat*, quod amplexus est Teolius. Sed quod hic addit, in probatoribus mss. non esse exit, non omnino verum est: nam exit habent Vat. B., Mar., Rat., Prag. et alii, præter edd. Weitz., Gis.

981. Eusebius lib. de Resurr. tradit medicum hunc fuisse Christianum, sed infirmitate carnis, non proposito, cecidisse: adeoque linguam abscissa ad sanitatem illius delicti quod admiserat abnegando, domi recondidisse, ut conserunt infirmiores, *fidei*

tamen, honorare, si quid a martyribus sumperint. Addit Eusebius medicum produxisse coram iudice linguam quam inciderat, et facto simili experimento in quodam damnatorum, hunc statim obisse.

985. Parrhasius, lateatne. Widm., quidquid; ad oram, quidquam, probe.

987. Vat. A. perperam, tenni vel linguam comigissem.

988. Mar. factu, supra factus, Parrhasius, Weitz., factus. Melius fatus, scilicet loquela.

989. Prag., ministra vocis.

990. Mar., obnitente metro, necesse est loquendi, Potiores, est et loquendi. Vat. A., Weitz., Hailsbr., Pal., Alt., est, eloquendi: id conjiciebat Chamillardus, mendosum judicabat Teolius in non paucis mss. Certo rectius est est, et loquendi cum Ald., Parrhasio, et aliis. Gis., necesse est, ut loquendi.

991. Prag., fac pro fiat, et hujusmodi pro ejusmodi; utrumque male. Parrhasius bene edidit periculum, correxit perperam periculum.

992. Prag., edat loquelam, minus bene.

993. Ald. scribit grunnitum.

995. Parrhasius, probabo mutum.

996. Sichert., nec: retine me. Veteres jurare solebant salutem vel genium principis. Vide legem 33 D. de iurejurando, et interpretes, et Tertullianum lib. ad Scapulam, et Apolog., cap. 28 et 33: Sed et juramus, sicut non per genios Caesarum, ita per salutem eorum, quæ est augustior omnibus genis. Eiusdem Joseph cap. xlii Genes. v. 15. Per salutem Pharaonis non egrediuntur hinc, donec veniat frater vester minimus. Vide notas Cordæ ad cit. loc. Tertulliani.

999. Vat. A., sciat, et supra scit pro div. scriptura. Ambr., Gis. ad oram, Parrhasius, Nebrissensis, et Cauchius ex conjectura, suggerat; quæ est glossa. Chamillardus ignota significatione suggillo a Prudentio poni affirmat. Joseph Scaliger apud Beermanum de Orig. ling. Lat. ait ex Verrii opinione suggillare dictum a gula. Teolius exponit gulam arcuando extorqueat verba. Prudentius pro suggerat verbum hoc adhibet, et fortasse a suggero deducit. In sacris Litteris suggillo est strangulo.

- 1000 Ego, unde mutus sit disertus, nescio.
His sese Aristo purgat. At contra impium
Nil hæc latronem Christianorum movent :
Magis, magisque fertur in vesaniam ;
Querit, alienus sanguis ille asperserit
1005 Virum, suone fluxerit de vulnere.
1149 Respondit his Romanus : Ecceum ,
[præsto sum :
Meus iste sanguis verus est, non bubulus :

- A Agnoscis illum, quem loquor, miserime
Pagane, vestri sanguinem sacrum bovis,
1010 Cujus litata cæde permadescitis ?
Summus sacerdos nempe sub terram
[scrobe
1150 Acta, in profundum consecrandum
[mergitur,
Mire infulatus, festa vitis tempora
Nectens, corona tum repexus aurea,

GLOSSÆ VETERES.

1000. Disertus, *distincte loquens*, l.
1001. His se, *scilicet ubi*, l.
1005. Vesaniam, *pertinaciam*, l.
1006. Ecceum, *pro ecce*, l.

1010. Permadescitis, *humefactatis*, ..
1013. Infulatus, *insula est proprie redimiculum co-*
ronæ sacerdotalis, sed abusive pro omni vestimento sa-
cerdotali ponitur, Vat. A.

COMMENTARIUS.

1000. Vat. B, Mar., *ergo unde*, melius ego : Vat. A B
male. sit hic disertus.

1001. Ald., Mar. a prisca mann, Torn., Sich., Bong.,
Widm., *his se Aristo*, quod Weitzius edere non de-
buit, siquidem metro consilere voluit.

1002. Sæpe persecutores Christianorum latrones
vocat Prudentius.

1004. Ambr., Parrh., Thuan., Alt., Cauch., Rott.,
Heins., *querit, alienus* cum Vat. A, Alex., Rat., Egm.,
Hailsbr. Sed Ald., Fabr., Gis., Galland., et alii vulg.,
querit num alienus. Weitz., Vat. B, Mar., Prag., Rat.
aliena manu, *querit an alienus*. Ald., Hailsbr., Heins-
sius cum Ambr., Thuan., Alt., Cauch., Rott., ille.
Weitz., Fabr., Vat. B, Mar., Prag., illum. Parrhasius
omittit utrumque, et legit *sanguis an asperserit*.

1005. Gis., Fabr., *effluxerit*.

1006. Gis., Fabr., *ecce* ; alii, *ecceum*. Simili modo
in Laurentio vers. 309, *Ecceum talenta, suscipe* : quan-
quam hoc loco recte procedit *ecceum, præsto sum* :
scilicet *ecce me*. In Laurentio *ecceum* pro *ecce* simplici-
ter positum est, nisi etiam ibi intelligas *ecce me, ta-*
lenta suscipe.

1007. Hailsbr., *bubuli* : ita Vat. A. Præferendum
bubulus.

1010. In Thuan., *promadescitis*. Heinsius putat
scribendum *pro madescitis* : nam veteres *pro*, non
proh scribebant.

1011. Vix jam dubium est quin de taurobolio lo-
quatur Prudentius. Veteres interpretes aliud sacrifici-
um intelligebant. Nebrissensis existimabat describi
Terentina sacra, quæ fiebant Romæ in campo Martio,
in loco qui dicebatur Terentos, in quo erat ara Diti
patri sacra, pedibus viginti sub terra defossa : et sa-
crificabatur bos nigræ. Ita fere Giselinus et Fabricius,
qui addit hæc sacra facta mensibus Septembri, Octo-
bri, Novembri, singulis semel, sed noctibus tribus
continuis. Nebrissensi et Fabricio accedit Weitzius :
nec dissentit Chamillardus, qui tamen hæc ipsa sacra
Terentina *Tauropolia* dicta affirmat. Peveratus putat
describi sacrificium, et ritus profanos, ac risu dignos,
quibus Julianus Apostata, ut more majorum impera-
torum una cum imperio summum pontificatum acci-
peret, ut baptismatis chrisma deleteret, et Christi si-
gnum abstergeret, tauri sanguine proliui voluit. Sed,
ut dixi, de taurobolio sermo est. Antonius Van Dale,
de Antiquit., in prima dissertat. de origine ac ritibus
hujus sacrificii agit. Præmittit gentiles quædam e
Christianis ad sua sacra sumpsisse ; inter hæc tauro-
bolium, quo æmulabantur veram per Christi sangui-
nem expiationem. Cœpit taurobolium anno Christi
175, aut paulo ante : deletum est Valentiano IV et
Neoterico coss. Van Dalius ritus explicat ex Pruden-
tius, quos Baronius, Bulengerus, et alii de consecra-
tione pontificis maximi intellexerunt. Distinguebantur
in hoc sacrificio *vires tauri exceptæ, consecratæ, con-*
ditæ. Vires exceptæ erant sanguis, consecratæ cor-

nuæ, conditæ testiculi. Alii aliter explicant. Et, ut
inter Christianos corruptela invaluit, ut alii pro aliis
baptizarentur, ita etiam gentiles pro aliis etiam tau-
robolabantur : nam hoc quoque verbum invexerunt.
Gisbertus Cuperus epist. 4 ad Van Dalius confir-
mat, ethnics imitatos fuisse cæremonias Christiano-
rum et formulas loquendi. Apuleius ait, *per sacra re-*
nasci homines, et exstat inscriptio vetustissima *RENA-*
TUS TAUROBOLIO IN AETERNUM. De taurobolio videri
potest V. C. Zacharias in utilissima sua Institutione
Lapidaria pag. 42., ex Montfauconio, Grutero, Sal-
masio in Vita Heliogabali pag. 804., et inscriptione
Ulpii Egnatii Faventini : *Iterato viginti annis ex per-*
ceptis taurobolii aram constituit, quo significabatur
tauroboliatos per annos 20 puros manere, neque
posse tauroboliar, nisi exacto eo tempore. De tauro-
bolio etiam agit Julius Firmicus : *Tauribolium, vel*
criobolium accelerata te sanguinis labe perfundit. La-
ventur itaque sordes istæ, quas colligis. *Quære fontes*
ingenuos, quære puros liquores, ut illic te post multas
maculas cum Spiritu sancto Christi sanguis incandidei.
Wowerius in notis duas veteres inscriptiones profert
ex quarum altera colligi posse videtur taurobolia
instituta fuisse in honorem Cybelis et Attidis. Itaque
summus sacerdos intelligitur esse sacerdos Cybelis,
qui fortasse pro aliis tauroboliar solebat Philippi a
Turre episc. Adriensis dissertatio de Taurobolio Lug-
dunensi exstat tom. III Thes. antiq. Sallengre. In
præfatione ad Vitas pontificum Anastasii plures
inscriptiones de taurobolio, criobolique Blanchinus
profert, explicationemque nonnullam addit ex com-
mentario Dominici de Colonia S. I. de hoc argu-
mento. Exstant hujusmodi inscriptiones in hortis
Burghesianis via Salaria, in quibus occurrit Lucius
Ragonius Venustus *pontifex major* ; et Q. Clodius
Flavianus anno 383, *pontifex major..... pontifex dei*
Solis ; et eodem anno 383 V. C. T. *sacerdos*
maxima..... taurobolio, criobolique repetito. Anno
vero 374 Clodius Hermogenianus Casarius V. C.
proconsul Africae, præfectus Urbis, *taurobolio, criobo-*
lique percepto. Consule Montfauconium tom. II
Antiq., pag. 171.

1013. Gis. ad oram, tres Torrent., Cauch., Rott.,
mitra infulatus, quod amplectitur Heinsius, impro-
bante Teolio, quia Romani mitra non utebantur,
multo vero minus pontifices. Gallandius mendum
putabat in vet. edd. *mire* pro *mitra*. Paschalius, de
Coronis lib. IV, cap. 15 et 22, hos versus exscribit,
et multa addit de sacerdotibus coronatis, vittatis,
infulatis ; et cap. 21 ostendit sacerdotes gentilium
mitratos fuisse : nam mitra genus erat pileus sacer-
dotalis, sive apex, et flamen, aut filamen. Commu-
niori usui mitra est diadema episcopale et pontifi-
cium Christianorum.

1014. Gis. ad oram, *nexus*, et *replexus* pro *nectens*,
et *repexus*. Mar., Vat. B, Prag., Rat., Sich., Weitz.,

1015 Cinctu gabino sericam fulvis togam.

1151 Tabulis superne strata texunt pul-
pita,

Rimosa rari pegmatis compagibus :

Scindunt subinde, vel terebant aream.

Crebroque lignum perforant acumine,

1020 Pateat minutis ut frequens hiatus.

Huc taurusingens fronte torva, et hispida,

Seris revinctus aut per armos floreis,

Aut im, editus cornibus deducitur :

Nec non et auro frons coruscat hostiae,

A 1025 **1152** Setaeque fulgor bractealis inficit.

Hic, ut statuta est immolanda bellus,

Pectus sacro divido t venabulo,

Eruet amplum vulnus undam sanguinis

Ferventis, inque texta pontis subditi

1030 Fundit vaporum flumen, et late arsuat.

Tum per frequentes mille rimarum vias.

Illapsus imber, tabidum rorem pluit,

Defos-us intus quem sacerdos excipit,

Guttas aut omnes turpe subjectans caput,

1035 Et veste, et omni putrefactus corpore.

GLOSSÆ VETERES.

1015. Gabino, *Gabis civitas est cujus sacerdotes seminudis corporibus immolare solebant. Ergo sacrificantibus eis, affuere lupi, et tulere carnes quas ipsi immolabant; hinc ipsi, sicut erant impediti, capere eos persequi, et revocare prædam. Proinde consuetudo venit ut ibi homines nudis litarent corporibus*, Vat. A. Genus vestimenti. Gabini Romanis vicini fuerunt, a quibus magnam partem caeremoniarum sumperunt. — Fulvis, sultam habens, l.

1016. Super, desuper. — Pulpita, gradus scenæ: sedes, vel lectuli deorum, l.

1017. Pegmatis, juncturis. *Pegma hoc loco pro*

junctura; alias ferrum rotundum quo scenici ludunt, id est theatrales. Conglutinationis et compaginationis. Pegma genus machinamenti quo luditur in theatris, l.

B 1018. Subinde, deinde. — Aream, planitiem tabularum, l.

1023. Impeditus, coronatus, l.

1025. Bractealis, laminis aureis. — Inficit, miscet, l.

1027. Pectus, scilicet tauro. — Venabulo, ferrum quo dividitur pectus, aptum venatoribus, id est minor se visis lancea, l.

1035. Putrefactus, sordidus, l.

COMMENTARIUS.

Widm., Bong., Hailsbr., supr., *nexus*. Weitz., Egm., Hailsbr., Pal., Bong., Gifanum in PLEXUS ex tribus mss., et alii, *replexus*. Vat. Q mendose, *coronatum pro corona tum*. Ambr., *coronatum replexus auream*, ex quo Heinsius in notis scribi jubet *coronam tum replexus auream*, ut sit Græcismus. De corona aurea vide Burmannum Anthol. pag. 34 tom. I. Nebrissensis *replexus* exponit aut nimium pectus, aut ita *deplexus*, ut turbarentur capilli. Sed in Oxon. bene explicatur, *id est, bene ornatus*, ut refert Heinsius.

1015. Vat. A. scribit *sericam*. Codex Latinus, Gis. in textu, *russeam*; ad oram melius *sericam*. In quibusdam vulg. mendose *seriam*. Cinctus gabinus est, cum toga ex tero brachio dextro s'e in tergum reicitur, ut ima ejus lacinia a tergo in pectus sinistrorsus revocata hominem cingit. In columna Trajana imperator, ejusque milites hoc more induti conspiciuntur. Sed non propterea Falbreto in ejus explanatione licuit inferre, hunc habitum militarium virorum et magistratus tantum proprium fuisse, et Prudentium poetica licentia illum summo sacerdoti attribuisse, uti Lucanum aliis lib. I Pharsal., *Turba minor ritu graditur succincta gabino*. Etiam vel alii etiam hujusmodi habitu utebantur, ut multi docent, vel Prudentius taurobolium describit ab ipso imperatore, aut a viro primario perfectum, ut sacrificium magis ritu dignum ostendat. Origo verior cinctus gabini inde petitur, quod incur-ione repentina hostium Gabii, cum non esset spatium sumendi saga, togas subductas ei retro rejectas circa corpus compliceverunt.

1017. Egm., Alex. a prima manu, *pigmatis*: scribe pegmatis.

1022. Boves in sacrificiis coronari solitos constat etiam ex Act. apost. xiv. 12: *Sacerdos quoque Jovis, qui erat ante civitatem, tauros et coronas ante januas affrens, cum populis volebat sacrificare*. Delrius comment. in Œdip. Seneca docet cornua victimarum auro quasi jugari et vinciri consuevisse, item coronari. Trebellius Pollio in Vita Calenorum pag. 178: *Processerunt etiam alitrinsecus contenti albi boves, cornibus auro jugatis, et dorsualibus sericis discoloribus præfulgentes*. In antiquo lapide Romæ insculptum est de voto vicennali: *Vota Favonijus bis deni suscipit orbis, Ut mactet repetens auram frons bicornes*. Utrumque morem his Prudentii versibus confirmari notat

PATROL. LX.

Delrius. Advertendum est illa Faventini vita de taurobolio esse intelligenda. *Auratum frontem* Virgilius dixit, *inaurato cornu* Tibullus: quod multi explicant de cornibus auro li is. Sed aliud præterea in Prudentio indicat versus 1025, *Setaeque fulgor bractealis inficit*.

1025. Weitz., Iso, Gis., *impediens*. Aldus., Parrhasius et scripti Heinsiani, *impe. it. s.* E nostris Vat. B, Mar., Prag., Rat., *impeditus*. In Egm. mendum perspicuum, *impendiens*.

1024. Parrhasius vitiose *nec non et tauro*. De hoc more Plinius, lib. xxxiii, cap. 3: *Deorum vero honori in sacris nihil aliud excoquatum est quam ut auratis cornibus hostiae, majores duntaxat, immolarentur*.

1025. Alii scribit *bractealis*; alii *brattealis*, alii *bractealis*. In Mar., et, ut videtur, in Rat. erat prius *bratteolis*. A ex. etiam scribit *brattealis*.

1026. Vat. B, *stimulando*; supra aliena et recentiori manu, *est immolanda*. In Mar. pariter, *stimulando*; ad oram vera lectio descripta est.

1027. Ald., Alex., Urb., Parrhasius, Mar. supra, Gis., Weitz., et alii, *sacro dividunt venabulo*. Vat. B, Q, Mar. a prima manu, Rat., Prag., Thuan., Noms., Heins., *sacra dividunt venabula*. Heinsius in duobus invenit *sacratum dividunt venabula*: scilicet *pectus sacratum*.

1029. Rat., su' d'ia. Substantive *tertium* ponitur apud Catullum, Lucretium et alios. Vide Gifanum.

1030. Mar. in textu, Widm. supra, Hailsbr., *vaporem*: lege *vaporum*. Chamillardus in indice notat esse substantivum. Sed poterit etiam esse adjectivum a *vaporus*, ut in hymno S. Fructuosi vers. 115, *Vaporum ardor*.

1031. Prag., *sequentes*: rectius *frequentes*. Imo id unice verum videtur.

1034. Vat. A, Q, Hailsbr., Pal., Egm., *turpe obiectans*. In Alex. videtur factum *turpes obiectans*. Retinendum *tur, et subjectans*. Fabr. turpe adverbium esse putat, et in parenthesi per indignationem legi mallet.

1035. Ald. mendose, *omne pro omni*. Heinsius cum solo Thuan., *putrefactus*: quia apud Prudentium, inquit, prima in *putrefactus*, et *putris* semper occurrit brevis. Ineptam hanc et falsam esse rationem, liquet ex vers. 9 hymni 7 Cathem., *Arria putrem ne residans crapulam*. Teolius et Cellarius Heinsio

- Quin os supinat, obvias offert genas,
1153 Supponit aures, labra, nares objicit,
 Oculos et ipsos perluit liquoribus:
 Nec jam palato parcat, et linguam rigat,
1040 Donec cruorem totum atrum combibat.
 Postquam cadaver sanguine egesto rigens
 Compage ab illa flammis retraxerint,
 Proccedit inde pontifex, visu horridus,
 Ostentat udum verticem, barbam gravem,
1015 Vitis madentes, atque amictus ebrios.
 Hunc inquinatum talibus contagiis,
 Tabo recentis sordidum piaculi,
 Omnes salutant atque adorant eminus:
 Vilis quod illum sanguis, et bos mortuus
1050 Fœdis latentem sub cavernis laverint.

- 1011.** Egesto, emissio, l.
1012. Compage, tabula, l.
1047. Piaculi, purgationis, l.
1051. Hecatomben, centum; inde hecatontem, id est centum potestates habentem; et ideo centum hostiæ ei immolabantur, l.
1056. Pulvinarium, lectisternium vocat pulvinarium qui in templo ponebatur quando augurium quærebant per sacrificium, l.
1058. Crudos, rusticos, pingues, l.

GLOSSÆ VETERES.

a thærent: sed scripti et vet. edd. constanter et probe habent *putrefactus*. Chamillardus in textu, *putrefactus*, in indice solum adnotat *putrefactus*.

1036. Ald., Torn., qui nos. Meliores libri nostri, et Heinsiani cum Canchio, Latinus, Parrhasius, Gis., quæ os. Weitzus, quinos. Scalger, lib. II, cap. 1, Lect. Auson., cum invenisset alicubi quinos, correxit cimos, vel cinos. Glosarium cinnu *εὐκρινος*. Cinnus *εὐκρινος*. Et Italica lingua, et vetus Gallica usurpant cenno, accennare, accener. Scalgero accedit Gattackerus ad Antonium de Vita sua. Heinsio tamen minime id placet, neque aliis debet placere.

1046. Egm., Palat., Hailsbr. in textu, hinc pro hunc. Pro contagiis alius legere contactibus testis est Fabricius. Salmasius pag. 180 in *Ælium Lampridium* inuentam hanc descriptionem tauroboli dicit, et multa profert de taurobolio ac tauroboliatid ad hunc gentiliū ritum illustrandum aptissima.

1047. In Prag. hic versus rejicitur post verum **1050**, *Fœdis*, etc.

1050. Egm., Lat., Hailsbr., Vat. A, *laverit*, non male.

1051. Vat. A, corrupte, *illam vis hæc ad opem tuam*. Vat. B, Mar., Prag. scribunt *hecatontem tuam*. Egm., Widm., *eccatontem*. Plerique *hecatombem*, aut *hecatomben*. Cauchus conjiciebat *si vis hecatombem*, ut metro consular. At Prudentius nunquam quarto loco daetylum immisit. Proddicit secundam in *hecatombem* necessitate quadam metrica: non enim alio modo facile hoc vocabulum adhibere potuisset, nec prudens ab eo abstinere debuit. Isonis glos a ita emendari potest: *hecaton centum, inde hecatombem*, etc. Hecatombe est sacrificium centum boum; a-Laconibus primum institutum dicitur, qui cum olim centum præessent urbibus, centenos quotannis boves pro centum civitatibus immolabant. Alii alia. Vide Eustathium in Homeri Iliad.

1052. Vat. A, *ferre*; supra videtur esse *ferro*. Prag., *ferre*. Rott., Prag., Hailsbr., Vat. B, Mar. supra, Gis. ad oram, Sich., *cui cadunt*. Alii, *cum cadunt*. Widm. et Parrhasius omittunt *cum*, vel *cui*: sed corrumpitur metrum.

1055. Ald., Vat. B in textu, Mar., Bong., Widm.,

- A Addamus illam, vis, hecatomben tuam?
 Centena ferro cum cadunt animalia,
1154 Variæque abundans cæde restagnat
 [cruor,
 Vix ut cruens angures natotibus
1055 Possint meare per profundum sanguinis.
 Sed quid macellum pingue pulvinarium,
 Quid maximorum lancinatos gregum,
 Fviscerata carne crudos, criminor?
 Sunt sacra, quando vosmet ipsi exciditis,
1060 Votivus et cum membra destruncat dolor.
 Cultrum in lacertos exerit fanaticus,
 Sectisq; matrem brachiis placat deam.
 Furere, ac rotari jus putatur mysticum:
1155 Parca ad secundum dextra fertur impia:

- B **1059.** Quando, *siquidem*, l.
1060. Votivus, qui per votum venit, l. *Voluntarium*, Vat. A.
1061. Fanaticus, sacerdos qui in fano moratur, l.
1062. Deam, *Berecynthiam*, l.
1063. Rotari, scilicet objectans caput.—Mysticum, figuratum, l.
1064. Parca, quæ parcat, non se incidendo.—Fertur, dicitur esse, l.

COMMENTARIUS.

Sich., Gis. prima ed., *profundum sanguinem*. Alex., Urb., Vatt. A, B, supra, Q. Hailsbr., Pal., Fat r., Gis. secunda ed., Heins., *profundum sanguinis*. Weitz., Egm., *profunda sanguinis*.

1056. In Vat. B videtur fuisse *pulvinarium*, aut certe *plumarium*, sed male. Vocat autem pulvinarium deorum macellum pingue, quia cruore hostiarum templa redundabant.

1059. Vat. A, *vosmetipsos*. Prag., *cum vosmetipsos*, supra quando. Lex carminis poscit quando vosmet ipsi. Recuset nunc poeta ritus gentiliū quibus in deorum honorem sibi vulnera inferebant.

1061. Prag., *cultores*, repugnante metro. Mar. l. certis, supra lacertos rectius. Bellonæ sacerdotes lacertos sibi et brachia cruentabant, et fanatici dicebantur. Lactantius, lib. 1, cap. 21; *Bellonæ sacerdotes non alieno, sed suo cruore sacrificant. Sectis namque humeris, et utraque manu districos gladios exerentes currunt, efferantur, insaniant*. De his fanaticis Horatius, Lucanus, Juvenalis et alii. Sub Commodi tempora consuetudo invaluerat ut cruentationem fanatici simularent, non vere lacertos exsecarent. Nam Lampridius in ejus Vita ait: *Bellonæ servientes vere exsecare brachium præcepit studio crudelitatis*. Apud Mont'auconium, tom. I Antiq., lib. IV, pag. 262, repræsentatur Fanaticus Bellonæ, Isidis, et Serapidis duos cultros manibus tenens.

1062. N.brisensis vult legi *deum pro deam*, ut intelligatur Cybele mater deorum ex sententia Apuleii, qui Bellonam, Cybeleam; Isidem idem numen esse putat. Ac revera deum legitur in editione Lotte i. In Actis S. Symphoriani sæpe Cybele mater dea dicitur. Sed fortasse tam in his Actis quam in Prudentio præstabat legere *mater deum*, ut in veteribus inscriptionibus pa sion occurrat.

1063. Ald., *ac rotare*. Melius *ac rotari*. Rat., et rotari. Lotte-us mendose *ejus pro jura*. Minucius: *His sunt et furentes quos in publicum videtis concurrere, rates et ipsi absque templo, sic insaniant, sic bacchantur, sic rotantur*, etc. Confer notas Heraldæ et aliorum ad Minucium, et Elmenhorstii ad lib. 1 Arnobii, pag. 1.

1064. Ald., Vat. B in contextu, Torn., Mar.,

- 1065 Cœlum meretur vulnere crudelitas.
Ast hic metenda dedicat genitalia,
Numen reciso mitigans ab inguine:
Offert pudendum semivir donum deæ:
Illam revulsa masculini germinis
1070 Vena effluentis pascit auctam sanguine.
Uterque sexus sanctitati displicet.
Medum retentat inter alterum genus:
Mas esse cessat ille, nec sit femina.
Felix deorum mater imberbes sibi
1075 Parat ministros lenibus novaculis.
Quid, cum sacrandus accipit sphragitidas?

GLOSSÆ VETERES.

1066. Metenda, abscedenda, 1.
1070. Auctam, accumulata, vel placatam, 1.
1071. Uterque, ironicos dicit. — Sanctitati, illi. —
Displicet, utratque utrumque genus displicet, et masculinum, et femininum, 1.
1076. Fragitidas, fragis Græce dicitur missile: hinc fragitidæ spicula, vel acus majores, Vat. A. No-

- A 1156 Acus minutas ingerunt fornacibus.
Illi membra pergunt urere, utque ignive.
[rint:
Quamennque partem corporis fervens nota
1080 Stigmatit, hanc sic consecratam prædi-
[cunt.
Functum deinde cum reliquit spiritus,
Et ad sepulcrum pompa fertur funeris:
Partes per ipsas imprimuntur bractes,
Insignis auri lamina obducit entem,
1083 1157 Tegitur metallo, quod perustum est
[ignibus.

COMMENTARIUS.

Weitz., *parta*. Meliores Heinsiani, et nostri cum Parrhasio, Latinio, *parca*. Neque aliter Giselinius: etsi enim ediderit *parta*, tamen in emendatis correxit *parca* cum explanatione scilicet: *Impius est qui parce secat, pius qui crudeliter*. Nebrissensis exponit *parata*, quia legit *parta*; sed id est contra sententiam poetæ, nec pro *parata* recte dicitur *parta*.

1066. Parrhasii error in metro dicat pro *dedicat*. Nunc arguunt sacerdotes Cybelis, de quibus non semel dictum.

1070. *Prag.*, *vena defluentis*, contra metrum. Thuan. pro *effluentis* scribit *effluentis*, ex quo Heinsius us conjicit *vena et fluentis*. Samasius, *vena fluentis*, Parrhasius corruptissimè edidit hos duos versus: *Illam revulsum masculini germinis Venam: effluentis Pasithææ sanguine*. In emendatis monuit quosdam codices habere *Venam effluentis pascens auctam sanguine*.

1075. Ald., Parrhasius, et nonnulli vulg., *levibus*, seu *lævibus*. Scripti plerique, *lenibus*. Heinsius edidit *levibus*.

1076. Vat. A, *sacrandos*: lege *sacrandus*. Parrhasius ita legit hunc versum: *Quid cum sacrandus occidit Phryx Aidi?* Nescio quo sensu. Ald., Giss. scribunt *sphragitidas*, et Giselinius deducit a *sphragis*, signare, et insignire. Inde *sphragis*, et *sphragis*. Derivativum *sphragis* pro stigmatibus et punctationibus vix alibi legi putat Giselinius. In scriptis Weitzianis, Heinsianis et nostris legitur *fragitidas*. Nihilominus Heinsius edidit *sphragitidas*. Nebrissensis *sphragitidas* exponit *medicamenta e terra sphragitide*, seu *sigillata*, quæ valet ad cicatricanda vulnera. Ex Celso lib. v, cap. 20 et 26, pastillus ad glutinandum vulnus sphragis nuncupatur. Melius Fabricius interpretatur signa aut notas impressas, vel memorie causa, ut sit annuus; vel religionis, ut sit ferro ignito. Et etiam qui nomen militiæ dabant, ignito ferro pungi et stigmati solebant: unde sacramentum militare dictum, quia milites quasi sacraabantur. Lipsius, de Militiâ Romanâ, lib. i dialogismo 9, agit de militibus in cute punctis. Raynaudus, de Stigmatismo sacro et profano, sect. 2, cap. 7, de hoc ritu copiose disserit: non autem probat quod Primasius locum Apostoli ad Rom. i ita explicet, ut intelligatur ethnos contumeliosis affectis corpora sua, dum sibi characteres et unctiones insunt in consecrationibus idolorum; nam Apostolus clare agit de contumeliis per libidines et impudiciam.

1077. *Prag.*, *ingegit*, fortasse *ingerit*.

1078. *Prag.*, *mendose, pergunt perurere*, cum *igniverint*. Egm., corrupte, *verantur aere*. Ald., Parrha-

tas a frangendo, Mar.

1078. Igniverint, pixerint, 1.

1081. *Functum, defunctum*. *Fungi deimus officium implere; defungi ab officio cessare; defunctus dicitur ab officio vitæ cessans*, 1.

1083. Bractes, laminae auri

sins, scripti Heinsiani, Gifaniani, nostri, *pergunt urere, ut igniverint*. Id secuti sunt Weitzius, Heinsius et alii. Et Heinsius agnoscit quarta sede tribrachyn admitti cum biatu. Giss. et nonnulli vulg., *utque igniverint*; ita enim postrema in *urere* eliditur, et sit iambus. Gifaniani legit quidem *urere, ut igniverint*, sed quarta sede iambum, non tribrachyn, agnoscit. Desendit enim ex Martiani sententia, ea quæ in i sinuuntur antiphi intervallo habita esse: itaque producit ut, Hermannus. Hugo, cap. 19, de Prim. scrib. Rot., ubi probat non solum servis et reis, sed etiam militibus aliquando et saceris hominibus notas et litteras fuisse innotas, legit etiam, *urere, utque igniverint*. Vossius de Vitiis sermonis inter barbara reject verbum *ignio*, quod Hinemaro tribuit. Paulinus epist. 4 ad Ausonium usus est *ignitus*, quam vocem usurpat etiam Gellius. Barthius, lib. ix, cap. 18, notat Arnulsum *ignire* a Prudentio sumpsisse. Arnulfus ait: *Sublimis oculos. Et acuti luminis igit Excellens sensus, ingenique vigor*.

1079. Egm., *Quocunque partem corporis ferrens nota Stigmatit*.

1080. In Vat. A aliena manu videtur factum *stigmatit*, ad marg. *stigmatit*: incertum quid prius in contextu fuerit. Ald., Rot., *hanc si consecratam*. Egm., Vat. A, *hanc sacratam*, claudicantem versu. Hinc Heinsius conjectabat *hanc sic sacratam*, vel *hanc consecratam*. Parrhasius *hanc consecratam*; sed neque ita versus constat. Plerique, *hanc sic consecratam*.

1081. Ald., Bong., *relinquit spiritus*.

1084. *Prag.*, *insignis auro lamina*.

1085. Fabricius ait eam partem auro aut argento includi, et quasi sacram post mortem asservari. Prudentius solum innot partes quæ peruste et notatæ sunt ignibus, obduci lamina auri impressa, atque adeo tegi. Hujus ritus quis alius meminert, non occurrit. Raynaudus loc. cit. Fabricium impugnat quod crediderit ex hoc gentiliu ritu morem pervasisse in Ecclesiam, ut digiti, brachia, articuli sanctorum includerentur vasis, et osculanda exhiberentur. Prudentii mentem esse ait Raynaudus, *inter offerendum sumus honestata ad modum prædictum fuisse membra stigmatata notata, sive conscripta, sive post funera pompam detractis ante illationem in tumulum hujusmodi ornamenta*. Puto autem sermonem esse non de solis sacerdotibus Cybelis, neque de solis sacerdotibus Isis, sed de quovis sacerdote, qui se nunquam alieni notis corpori innotis consecraret. An autem omnes sacerdotes id facere deberent, an solum aliquis nu-

- illas ferre pœnas cogitur gentilitas.
 Ilac dñi coercent lege cultores suos :
 Sic dæmon ipse ludit hos quos cepit,
 Docet execrandas ferre contumelias,
 4090 Tormenta inuri mandat infelicibus.
 At noster iste sanguis ex vestra fluit
 Crudelitate : vos tyrannide impia
 Exulceratis innocentum corpora.
 Si vos sinatis, incruente vivimus :
 4095 At si cruento puniamur, vincimus.
 Sed jam silebo : finis instat debitus,
 Finis malorum, passionis gloria :
 Jam non licebit, improbe, ut licuit modo,
 Torquere nostra, vel secare viscera :
 4100 Cedas, necesse est, victus, et jam desinas.
 1158 Cessabit equidem tortor, et sector de-
 [hinc :
 Judex minatur : sed peremptoris manus
 Succedet illis strangulatrix faucium :
 Aliter silere nescit oris garruli
 4105 Vox inquieta, quam tubam si fr-gero.

- A Dixit, foroquē protrahi jussit virum,
 Trudi in tenebras noxialis carceris :
 Elidit illic fune collum martyris
 Lictor nefandus. Sic peracta est passio :
 4110 Anima absoluta vinculis cælum petit.
 Grata intimasse cuncta fertur principi
 Præfecius, addens ordinem voluminum,
 Seriemque tantæ digerens tragœdiæ :
 Lætatus omne crimen in fascēs refert
 4115 1159 Suum tyrannus chartulis vivaci-
 [bus.
 Illas sed ætas conficit diutina,
 Fulgo fuscatur, pulvis obducit situ,
 Carpit senectus, aut ruinis obruit :
 Inscripta Christo pagina immortalis est,
 Nec obsolescit ullus in cælis apex.
 Excepti astans angelus coram Deo,
 Et quæ locutus martyr, et quæ pertulit :
 Nec verba solum disserentis condidit ;
 Sed ipsa pingens vulnera expressit stylē
 4125 Latèrum genarum, pectorisque, et faucium

GLOSSÆ VETERES.

4089. Contumelias, contumeliæ proprie sunt verba
 et illarum alicui injuriarum, l.
 4103. Illis, tortoribus et sectoribus.
 4105. Quam, nisi, Vat. A.
 4114. Fasces, potestates, Mar.

4115. Vivacibus, diu durantibus, l.
 4116. Diutina, longeva, l.
 4117. Situ, vetustate, l.
 4120. Obsolescit, deletur. — Apex, littera, l.

COMMENTARIUS.

minis sacerdotes, et cujus numinis, nondum satis mihi
 liquet. Raynaudus loc. cit. recenset sacerdotes Cy-
 belis, Bellonæ, Dianæ, Deæ Syriæ, Mithriacis, et
 diversos singulorum ritus magno doctrinæ apparatu

exponit. C

4086. Minucius recte de Cybelilustrio : Hæc jam
 non sunt sacra, tormenta sunt.

4087. Parrhasius corrupte, coherant lege : quam-
 vis ipse contendat coherant esse proprium Prudentii
 vocabulum pro adducit ab ære, interjecit a aspira-
 tione hiatus causa. Longe enim melius dicitur coer-
 cere lege, quam addicere lege.

4092. Prag. male, tyrannidæ cum impia.

4096. Prag. minus bene, debitis.

4100. Vat. A. desinas. Aldus non bene interpungit,
 desinas, Cessabit equidem tortor, et sector dehinc. Ju-
 dex minatur. Verba cessabit equidem tortor non Ru-
 mani, sed judicis sunt.

4101. Adverbium equidem Latinissime adhiberi
 posse etiam cum tertia aut secunda persona, multi
 jam docuerunt, nonnullis reclamantibus.

4103. Parrhasius, Egm., Rat., Hallsbr., Ambr.,
 succedit. Ox., Rott., Urb., Vat. Q, Pal., succedat,
 Gis. ad oram, succedat illi. Plerique edd. et mss.,
 succedet illis. Eusebius, cap. 2 de Martyr. Palæst.,
 ita factum narrat : Cum imperatoris vicennalia jam
 adessent, et ex solenni more universi qui in custodia
 tenebantur indulgentia publice per præconem annun-
 tiata esset, solus ad quatuor usque puncta distentus
 habens pedes, in ipso jacens nervo, fractis laqueo fau-
 cibus, martyrio, sicut optaverat, exornatur. Igitur Eo-
 seabius refert Romanum diu superstitem in carcere
 fuisse, et, cum vicennalia imperatoris adessent, a ran-
 gularum in carcere, scilicet ad publicos rumores
 vitandos.

4105. Supra dixit faucium fistulas, cymbolum oris, ple-
 trum linguarum : nunc tubam vocat instrumentum vocis.

4107. Vat. A. Egm., mendose, nox illis pro noxialis.

4108. Strangulari in carcere infame mortis genus
 putat Teolius. Non assentiar, nisi testem veterem
 addidero.

4111. Intimare pro indicare verbum est Cypriani,
 Vopiscii, Spartiani, Symmachii, non Livii, ut Fabri-
 cius putavit, mendosa aliqua editione deceptus : nam
 lib. iv, cap. 46, non intimasse filio, sed instituisse filio
 legendum est.

4112. Ex veteri consuetudine id factum observat
 Teolius auctoritate Eusebii in Chronico, qui ait ve-
 terem hanc fuisse consuetudinem provinciarum re-
 cioribus, ut quidquid novi apud ipsos contigisset, im-
 peratori nuntiarent, ne quid ipsam lateret.

4114. Prag., tyrannus omne, et vers. seq., suum
 lætatus : sed hoc postremum metro non congruit.
 Cauchius ex conjectura, et Latinus in fasces refert
 suos tyrannus : quod tenet G. elinus, et cum eo
 Helmsius : sed uterque suum, non suos : et ita edide-
 rant olim Murmellius et Hoverns. Refragantur ple-
 rique edd., et mss. Fabricius fasces interpretatur
 scythalas et laticula quæ in aulis imperatorum sole-
 bant convoluta aut deposita asservari. Nebrissus in-
 telligit fasces librorum, aut potius annales, qui a con-
 sultibus nomen accipiebant, quorum insignia erant
 fascies.

4116. In nonnullis vulg., male, illa sed ætas pro illas.

4117. Cauch., Thuan., Parrhasius, Sich., Vatt. A,
 B, Mar., Rat., Weiz., et alii, uligo. Plerique cum
 Aldo, fuligo.

4119. Mar., inscripto : supra inscripta, probe.
 Isaïas XLIX, 16 : Ecce in manibus meis descripsi te.
 Vide vers. 1 hymni 4 Per., Scripta sunt calo duorum
 martyrum vocabula, et hymn. 4, vers. 171

4120. Ald., obsolescet.

4121. Ex Evangelio Mauh. xviii, 10, Angeli eorum
 in cælis semper vident faciem Patris mei, qui in cæli
 est. Fabricius, quamvis heterodoxus, tamen fatetur
 non poetice id fictum, sed veram esse narrationem
 viri rerum divinarum scientissimi. Nam angelos Dei
 nobis adesse tanquam custodes, comites, defenso-
 res, spectatores, sacræ historiæ testantur et expe-
 riuntur pii homines.

4124. In Vat. A supra pingens erat additum u, ut
 esset pingens, inepte.

Omnis notata est sanguinis dimensio,
Ut quamque plagam sulcus exaraverit,
Altam, patentem, proximam, longam, brevem:
Quæ vis doloris, quive segmenti modus,

1130 Guttam cruoris ille nullam perdidit.

Hic in regestis est liber cœlestibus,

1160 Monumenta servans laudis indelebilis,
Relegendus olim sempiterno iudici:

Libramine æquo qui malorum pondera,

1135 Et præmiorum comparabit copias.

A

Vellem, sinister inter hædorum greges

Ut sum futurus, eminus dignoscerer,

1161 Atque, hoc precante, diceret rex op-
[timus:

Romanus orat: transfer hunc hædum mihi:

1140 Sit dexter agnus, induatur vellere.

XI HYMNUS.

INCIPIT AD VALERIANUM EPISCOPUM DE PASSIONE S. HIP-

POLYTI M.

Innumeros ciucres sanctorum Romula in urbe

GLOSSÆ VETERES.

1131. *Regestis, occutis. Regestum vocatur liber continens memorias aliorum librorum, et epistolas in unum collectas; et dictum regestum, quasi iterum gestum. Joannes Scotus registron dicebat, l.*

1132. *Monumenta, monumentum, et monimentum, B et monimen, sed uno sensu semper ponuntur, l.*

1133. *Olim, in futuro tempore, l.*

1134. *Libramine, pondere, l.*

1138. *Rex, Christus, l.*

1140. *Vellere, innocentia, l.*

1. *Romula, debuisset dicere in Romulea; sed propter metrum Romula dicitur, l.*

COMMENTARIUS.

1131. Aldus edidit male hic *intregeſtis*, nec melius correxit hic *iter geſtis*. Scripti hic in *regestia*. *Regesta* etiam dixit Vopiscus in Probo. Joannes Scotus, qui, ut ait glossa, *registron* dicebat, videtur esse Joannes Scotus Erigena, qui floruit primum in Anglia, deinde in Gallia sub Carolo Calvo, qui regnavit ab anno 840 ad annum 877. Aequalis fuit Isoni, qui obiit anno 871, ut confirmatur ex Mabillonio in observationibus præviis ad vitam S. Othmari. De hujus S. Othmari miraculis Iso libros duos scripsit, qui exstant etiam tom. I Scriptorum rerum Alamannicarum, ubi tom. II aliud opus ejusdem Isonis inseritur quod inscriptum est *Formulæ chartarum*.

1132. *Plerique monumenta; a'ii monumenta* scribunt.

1133. *Weitz.* cum Egm. et Hailsbr. maluit scribere *relegendus*.

1135. *Egm., Hailsbr. male, comparavit.*

1136. Totum hunc locum abunde explicuimus cap. 19 prolegom. Dudo Decanus S. Quintini, lib. III de Moribus Norman. Prudentium æmulus, ut captus erat illorum temporum, ita lusi: *Et ne olidis vin-cum cum spezeris eminus hædis, Hic mihi nam spon-dunt hœc monumenta mei. Candidulos metet quamprimum transfer in agnos, Coagnus dexter eam velleris almiflusi.* In simili loco Herici Alti-eiodorensis locut. proleg., *vinculum diversa est scri-tura pro junctum.*

1137. Latinus ex conjectura, opinor, si sum futurus. Non male Cellarius, *Ut sum futurus*, id est ut omnino merui peccatis meis, qui inter hædos statuar. Fabricius in Comm. Poet. Christ., pag. 118, *Quid est, ait, Prudenti Clemens, quod inter hædos te futurum dicis? an oblitus tui es, qui ante scripsisti: Crux nostra Christi est, nos patibulum ascendimus, Nobis peremptus Christus? Tum in Romani invocationem invehitur. Ita homines isti, heretico ac pravo judicio superbi, non solum veterum Patrum sententias licenter spernunt, verum etiam eosdem tanquam ineptos scriptores, et in eodem opere sibi ipsis aperte contrarios objurant. Hunc Fabricii locum, uti alia plura quæ nos identidem notavimus, deleri jussit index expurgatorius Belgii, ubi post censuram in Christianos poetas G. Fabricii Chemnicensis excusos Basileæ, per Joannem Oporinum, anno 1564, illico additur: *Atqui editiones illæ, sive Germanicæ, ut Basileæ, aut Francofurti, aut alibi excusæ, sive Parisiensis apud eundem Jacobum du Puy anno circiter 1560, quæ additas habent præterea præfationes, seu additiones Lutheri, aut Melancthonis, multo magis suspectæ sunt; habent et appendices suspectissimas. Quod restat, et hæc, et reliquæ editiones tam Latine quam Germanicæ, Gallicæ, et Theutonicæ, interdiciantur in universum omnes. Quæ verba, non satis intelligo an plures alias editiones Poetarum Christianorum, an aliud innuunt. De hoc indice plures tragædias hæretici**

C

excitarunt, et quasi ab auctoribus in ipso initio compressus fuisset, eundem ipsi anno 1599 recuderunt. Schelhornius, tom. II Amœnit. lit., pag. 371, eum inter libros rariore recenset. Exemplar primæ editionis Antuerpiæ 1571 exstat in bibliotheca Collegii Romani, hoc titulo: *Index expurgatorius librorum qui hoc sæculo prodierunt, vel doctrinæ non sanæ erroribus inspersis, vel inutilis, et offensivæ maledicentiarum, felibus permixtis juxta sacri concilii Tridentini decretum, Philippi II regis catholici jussu et auctoritate, atque Albani ducis consilio ac ministerio in Belgia (sic) concinnatus anno 1571 Antwerpæ ex officina Christophori Plantini prototypographi regii. 1571. Præfatur Arias Montanus.*

C

1138. In Vat. B desideratur hoc: Vat. B a prima manu, *precanti*, non bene.

1139. Teulius et Chamillardus secuti sunt Heinsium, qui cum solo Rott. ediderat *huc hædum*. Sed cum Heinsius in Addendis aliter sentire videatur, et eodd. plerique habeant *huc hædum*, retinendum id est. Confer proleg. num. 186. Post hoc carmen in Vat. A sequitur hymnus Natalis Domini. In Vat. B, Mar., *Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis. Incipit hymnus VIII cal. Januarii. In Aldo Finit Romanus. Aurelii Prudentii Clementis Peristephanon.* Et illico ponitur hymnus SS. Hemeterii et Celedonii. In codice Bongarsiano, de quo egi in comment. ad hymn. Cassiani in titulo, post Passionem Romani hæc leguntur: *Finit Kathemerinon Prudentii Aurelii Clementis. Hoc est liber Ymnorum in honorem martyrum.* Hinc colligit Sinnerus, videri hymnos martyrum olim non sub Peristephanon nomine venisse. Rectius insectiam exscriptoris collegisset. Idem Sinnerus notat in eo codice ad Romani martyrium picturas fuisse additas, Codex iste fuit olim ecclesiæ Argentinensis, tum Friderici Casimiri comitis palatini ad Rhenum Bipontini, dein ex hujus dono Jacobi Bongarsii, deum bibliothecæ Bernensis.

D

1. Ita hic hymnus inscribitur in Vat. B., Mar., Rat. In Heinsio, *De passione sancti Hippolyti beatis-simi martyris. Ad Valerianum episcopum.* In Aldo, *Passio Hippolyti martyris ad Valerianum episcopum.* In Alex., *Ad Valerianum episcopum. De passione Hippolyti beatis-simi martyris.* In Vat. A, *Passio Hippolyti beatis-simi martyris*; ubi omittitur Ad Valerianum episcopum, quod præposuere titulo hymni S. Cassiani appositum est. Weitzius cum Aldo facit, nisi quod scribit *Yppoliti*, ut in quibusdam vet. cod. legitur. Jo. Alberius Fabricius duobus tomis in-fol. edidit *Opera S. Hippolyti episcopi et martyris cum titulum doctorum notis et dissertationibus. Hamburgi 1716*, ubi hymnus hic Prudentii, et plura testimonia de Hippolytis exstant. Eadem opera majori apparatu doctrinæ et Simon de Magistris edere jam pridem

1162 Vidimus, o Christe Valeriane sacer. A

1163 lucisus tumulis titulos, et singula quæ-
ris

Nomina? difficile est ut replicare queam.

Tantos iustorum populos furor impius hausit,
Cum coleret patrios Troja Roma deos.

GLOSSÆ VETERES.

2. Sacer, sacerdos, I.

3. lucisus, septisus vidimus. — Singula, scilicet si, I.

4. Replicare, explanare, numerare originem, I.

5. Hausit, consumpsit, quasi devoravit, I.

6. Cum, quando, — Coleret, colebat, I. Troja, a
Trojanis exstructa, Vat. A. Quia a Trojanis ducunt
originem, I.

COMMENTARIUS.

meditatur, qui controversiæ de Hippolyti novam lu-
rem addet: et jam in præfat. ad Daniele secundum
LXX, etc., num. 7, de eodem S. Hippolyto quæ-
dam nova atque ab aliis non observata protulit. Ho-
spinianus de Festis, in festo S. Hippolyti, Reinoldum
pariter heterodoxum lib. 1, cap. 1. de Ecclesiæ Ro-
mæ idolo atria secutus, censet talem Hippolytum
sanctum neminem existisse. Prudentius enim, ait,
antiquus, atque haud scio an primus auctor hujus mar-
tyris videtur poetico more luisse. Videtur, inquam,
figmentum Ovidii lib. xv Metamorphoseos ex nominis
etymologia ad Hippolytum martyrem accommodasse.
Quæ ego verba ita retuli, ut hymnus cum eis collatus
impudentissimi hominis temeritatem coarguat.
Quippe Prudentius non solum cultum S. Hippolyti
celeberrimum fuisse testatur, sed etiam ad ejus se-
pulcrum se sæpius orasse, et picturam in qua mar-
tyrium erat descriptum, vidisse asseverat, et ejus
martyrium se cognovisse affirmat, dum rerum apices
veterum per monumenta sequitur. Quisnam ergo la-
cus fictioni poetice esse potest? Alia nota est con-
troverfia cum catholicis, qui dicunt Prudentium tres
martyres Hippolytos in unum confudisse, scilicet
Hippolytum militem, qui ab equis dæscriptus est; Hip-
polytum presbyterum Antiochæ, qui schisma Novati
amplexus est, et Hippolytum episcopum: contra
quos auctores ubi us disputare esset animus, sed
non est otium. Breviter dicam Prudentii narrationem
præfationem esse narratam omnibus illorum, quæ longe
post Prudentium scriptis constat, neque tantam
diligentiam in actis hujus martyris investigandis adhi-
buisse, quantam a Prudentio adhibita vel ex hoc
hymno liquet. Constantinus Ruggerius, infausta
morte præteritæ dissertationem imperfectam reliquit
de Portuensi S. Hippolyti episcopi et martyris sede,
quam absolutam et multis adductionibus antea
Achilles Ruschius Romæ 1771 publicavit. Ruggerius
Prudentium de Hippolyto episcopo Portuensi, atque
insigni scriptore, locutum contendit, sed ita ut gesta
martyrii Hippolyti militis, et hæresin Novatianam
Hippolyti presbyteri simul confundat. Quoniam
vero auctores qui Prudentii fidem tuerentur, va-
rias addunt conjecturas de Hippolyto unico, quem
Prudentius celebrat, Ruggerius multis rationibus hu-
jusmodi conjecturas oppugnat: sed rem ac non tan-
git. Nam Prudentius sua auctoritate sustinetur, do-
nec contraria monumento æqualis ponderis non pro-
ferantur. Illud autem ex Prudentio liquet, Hippolytum
presbyterum, olim sectæ Novatiæ fautorem, mar-
tyrium subisse, ab equis dæscriptum, ejusque reli-
quias ad cimiterium Romanum fuisse translatas.
An autem idem fuerit episcopus, non ita clare patet,
minus vero, an fuerit auctor operum quæ sub Hip-
polyti nomine exstant. Martyrologia, in quæ us pluri-
mum errores et correcti jam sunt, et, nisi fallor, adhuc
corriguntur, ad fidem Prudentii, qui certe multo
ante scripsit quam hæc martyrologia, ut ad nos qui-
dem pervenerunt, concinnata sunt, revocari debent,
et cum Prudentio, si fieri possit, conciliari, ubi au-
tem id non possit, rejici. In re præsentis de martyrio
S. Hippolyti auctoritatem Prudentii tuerentur Rui-
nartius, Tillemontius, Ceillierius, Basnagius, Fronto Du-
cæus, Plinius, Petrus Lazzeri in Thesibus de histo-
ria ecclesiastica Romæ 1747, et recens interpres
Prudentii cl. Teolius, qui tamen Ruggerium pro ea-

dem sententia immerito allegat.

2. Gis. et nonnulli vulg., Christo. Sic Alex. a se-
cunda manu. Plerique scripti cum Aldo, Torn., Chri-
sti, elegantius ut aliis similibus exemplis probat
Heinsius, Ciceronis Verrina 3, *illa insula horum deo-
rum sacra putatur*; Plinii lib. viii, cap. 21, *Feram
nomine azim sacram Liberi patris*; Nasonis, *Jase
sacros Martis sub juga panda boves*. Harduinus in notis
ad loc. cit. Plinii non probat dici sacer cum genitivo.
Sed multæ elegantie sermonis Latini perirent, si
Harduini judicium in pretio haberetur. Itaque sacer
hoc loco non tam est sacerdos, ut ait Iso, et putavit
etiam Parrhasius, qui id Prudentii proprium esse
dixit, quam Christo consecratus. Adis proleg. num.
31 et 52, de hoc Valeriano, in cuius diæcesi satis
probabiliter conjicitur natum Prudentium. Fontani-
nus, Hist. Aquileiens, pag. 125, recte Magdeburgen-
ses coarguit quod cent. 4, cap. 10, p. 974, Valeria-
num Aquileiensem cum ejusdem nominis antistite,
quem laudat Prudentius, male conflexerint. Nostrom
hunc Valerianum Fontanius Calagurritanum dicit.
Parrhasius scribit *Valeriane*. Castus Innocens An-
saldus edidit opusculum in-8°, de Causis inopie ve-
terum monumentorum pro copia martyrum digno-
scentia adversus Dodwellum disertat. Mediolani
1747. Solus Prudentius, quem impudentissime pro se
allegat Dodwellus, ad ejus refellendam temerariam
opinionem sufficeret. Testis enim est oculatus, qui
ex scriptis tradebat, quæ palam nota erant; et, ut ex
libris adversus Symmachum patet, crudelitatem gen-
tilibus objiciebat, qui innumeros martyres occidis-
sent: quod minime auderet, nisi tantum crimen in
comperito esset. Primis æto distichis hujus hymni
hanc martyrii multitudinem Prudentius prædicat.
A versu 43 ad versum 77 idem argumentum fuisse per-
sequitur. In hymno S. Laurentii legitur vers. 511,
*Vix fama nota est, abditis Quam plena sanctis Roma
sit: Quam dives urbanum solum Sacris sepulcris flo-
reat*. Lib. 1 contra Symmach. vers. 671: *Post hunc
et Decius jugulis lacchatus apertis Insanam pavit ra-
biem. Mox hæc sitis arsit Multorum similis per vulnera
tristia flagans Extrahere in ignes animas, ac ludere
pœnis, Undantesque neum in gremium diffundere mor-
tes*. Et lib. 1. vers. 315, pariter de Roma: *Mox ubi
contiguos fossis muralibus agros Sanguine iustorum
innocuo maduisse recordans, Invidiosa videt tumulorum
millia circum. Tristis iudicii wage pavit*. Prudentio
concinat Paulinus Nat. 15: *Hic Perus, hic Paulus
proceres, hic martyres omnes, Quos simul innumeros
magna tenet ambitus Urbis*.

3. Hinc patet titulum quod sæpe dixi, sumi pro
elogio sepulcrali. Coligo præterea Prudentium vi-
disse etiam titulum Hippolyti, ad quem non ex sola
pictura acta ejus enarrasse. Giselinus in emendatis
pro tu correctit et singula, quod Heinsius non animad-
vertit. De inscriptionibus tumulorum consulendus
Kirckmannus lib. iii, cap. 19 et 20 de Funer. Roman.
4. Populus quamvis multitudinem significat. Ob-
servavit id Barthius, qui lib. iv Advers., cap. 13, et
lib. xli, cap. 3, fere totum hunc hymnum notis illu-
strat. Item Prudentius Cath. hymn. v. vers. 135,
Umbrarum populus. Psychom. vers. 798, *Virtutum
populus*. Apuleius lib. v Metam., *Sive illa de nympharum
populo*.

6. Parrhasius, maxima Roma.

Plurima litterulis signata sepulcra loquuntur A

1164 Martyris aut nomen, aut epigramma
[aliquid.

Sunt et muta tamen tacitas claudentia tumbas

10 Marmora, quæ solum significant numerum.

Quanta virum jaceant congestis corpora acervis,

Nosse licet, quorum nomina nulli legas?

Sexaginta illic, defossas mole sub una,

Reliquias memini me didicisse hominum :

15 Quorum solus habet comperta vocabula Chri-

[stus.

Utpote quos propriæ junxit amicitiae.

Illic dum lustro oculis, et sicubi forte latentes
Rerum apices veterum per monumenta sequor,

1165 Invenio Hippolytum, qui quondam schi-

[sma Novati

20 Presbyteri attigerat, nostra sequenda negans,

Usque ad martyrii propectum insigne, tulisse

Lucida sanguinei præmia supplicii.

Nec mirere senem, perversi dogmatis olim,

Munere ditatum catholicæ fidei.

25 Cum jam vesano victor raperetur ab hoste,

GLOSSÆ VETERES.

7. Signata, clausa, I.

8. Epigramma, superscriptio, I.

9. Tumbas, sepulcra, I.

10. Significant, indicant, I.

11. Virum, virorum, I.

15. Comperta, recitata, I.

17. Sicubi, ubique, I.

18. Rerum, martyrii, I.

19. Schisma, dogma, discussio, hæresim. — Novati. Novatus iste schismaticus, nam distat inter schismaticum et hereticum. Schisma, id est scissio; inde schismaticus, qui a corpore Ecclesiæ aliqua novitate, sicut iste, qui dicebat hominem semel prolapsus criminali

peccato, nunquam posse resurgere. Hæreticus namque qui sectam suam colit; hæresis enim secta, videlicet non credens unum Deum esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, sicut Arius, I. Novatus iste monachus fuit et episcopus, qui dicebat hominem baptizatum, si semel peccasset, non posse postea veniam mereri. Vat. A.

20. Nostra, dogmata, Mar. Ecclesiastica, catholica Ecclesiæ, I.

21. Propectum, scilicet inveni. — Insigne, ornamentum. — Tulisse, accepisse, I.

27. Mirere, mireris. — Senem, Hippolytum, I.

24. Ditatum, scilicet esse, I.

25. Victor, ipse, I.

COMMENTARIUS.

7. Weitz. cum Widm. scribit locuntur.

8. Parrhasius, aliquid : lego aliquid.

9. Gis. in contextu, Sunt et multa tamen tacitas claudentia turbas. Ad oram, muta, et tumbas. Scripti castigatiores, muta; perique tumbas. Parrhasius, Vat. A, a secunda manu, B, Egm., Pal., Widm., supra, multa. Valsecchius, qui lib. II, cap. 2, de Fundam. Relig. pro copia martyrum auctoritate Prudentii pugnat, existimat, veriore esse lectionem turbas. Parrhasius, qui legit tumbas, id verbum numerat inter alienigena quibus usus est Prudentius. Græcum est τῦπος, bustum, tumulus; unde factum opinor catacumbas euphoniae gratia pro catacumbas, ut revera apud nonnullos veteres legitur. Alii catacumbas a cumbis, vel cym'is, navibus, et alia significatione calvariis deducunt. Vocabulo tumba pro sepulcro utuntur Hieronymus, Alcuinus, Rathbertus, alique plures Christiani scriptores. In inscriptionibus Christianis eadem significatione legitur tumbus. Vide Dueangium.

11. M. r. male, acerbis pro acervis. Torn., minus bene, conjectis pro congestis.

15. Alieubi, defossa, perperam. Moles de sepulcro apte dicitur : sive moles Hadriani.

15. In officio ecclesiastico canitur, Quorum nomina nota sunt in caelis. Vide vers. 1 hymni I Per., et vers. 1119 hymn. 10.

16. Gis. ad marg., quos propriæ junxit amicitia. Istos amicos vocari, et esse Dei, notum est ex sacris litteris.

17. Notanda diligentia Prudentii, qui inscriptiones investigabat, ut de actis martyrum certus fieret. Et quod addit Invenio, Hippolytum, etc., aperte innuit et certis monumentis inscriptis historiam compertisse; neque enim ex sola pictura cujus postea meminit, tam accuratam narrationem haurire potuit; neque credibile est historiam veram S. Hippolyti in tam magnifico ejus templo aut ignoratam, aut falso fuisse descriptam. Qui affirmant Prudentium, vulgari narratione deceptum, et tribus Hippolyti unum fecisse, advertere debent neque esse verisimile, ut Romæ historia S. Hippolyti eo tempore in ejusdem ecclesiæ ignoraretur, neque Prudentium eum esse qui aures vulgo facile præberet, cum in promptu illi esset doctiores interrogare, et vetera monumenta inspi-

cere. Quod si ejus rei veritas tunc Prudentio non patuit, cur credemus eam martyrologiorum auctoribus multa post sæcula patuisse?

19. Mar., Rat., inveni; plerique, invenio. Videtur innuere Prudentius se in titulo sive epitaphio Hippolyti legisse id quod de hæresi Novati refert. Certe ex sola pictura, ut dixi, narrationem adornare non potuit. Novatus presbyter fuit Carthaginensis, qui potestatem in Ecclesiâ esse negabat veniam concedendi gravioribus criminibus, quamvis lapsi poenitentiam egissent. Novatus Romam veniens Novatianus antipapæ, qui schisma adversus Cornelium pontificem Romanum conflavit, sese adjunxit, et in suam hæresim Hippolytum aut solum presbyterum, aut etiam episcopum pertraxit, ut ex Prudentio constat. In martyrologio Romano post Baronii recensionem ad III cal. Febr. refertur Hippolytum presbyterum Antiochenum Novati doctrinæ prius faventem, postea ad fidem catholicam regressum pro Christo jugulum præbuisse. Sed diversus videtur fuisse hic Hippolytus, qui vere etiam Novato faverit, aut cui afflictum fuerit quod de Hippolyto suo narrat Prudentius. Solerius, Act. sanct. tom. VI Junii, in not. ad martyrologium Usuardi die 30 Jan., censet rem solum implicuisse Adonem, qui elogium illud Antiocheni Hippolyti adjunxit, quod inde cæteri transcripserunt.

D Martyrologos nostros, addit, maximi sane facimus, non tanti tamen ubique Prudentio tot sæculis anteriori præferendos putamus. In glossa supplendum est qui discessit a corpore.

20. Egm., Hailsbr. supra, sequere, perperam, pro sequenda. Ald. et alii edii, presbyter. Widman. corrupte, presbyter. Mihi verius videtur presbyteri cum Vat. B, Prag. et Mar., ubi aliena manu ex presbyter factum presbyteri. Et fortasse Prudentius Novatianum antipapam vocat Novatum : fuit autem Novatianus presbyter Romanus, a tribus episcopis postea schismaticis episcopum consecratus : Novatus autem hæreticus presbyter Carthaginensis, qui a Baronio et Cusanillardo male creditur episcopus Afer fuisse.

25. Ald., ne mirere. Quod hic ait Prudentius de Hippolyti senectute, et replicat vers. 78, 109, 137, arguit diversum hunc esse Hippolytum ab Hippolyto milite, ut clarius postea patebit.

- 1166** Exultante anima carnis ad exitium, A
Plebis amore suæ multis comitantibus ibat:
Consultus, quænam secta foret melior,
Respondit: Fugite, o miseri, execranda Novati
30 Schismata: catholicis reddite vos populis.
Una fides vigeat, prisco quæ condita templo est:
Quam Paulus retinet, quamque cathedra Petri.
Quæ do-cti, docuisse piget: venerabile martyr
Cerno, quod a cultu rebar abesse Dei.
35 His ubi detorsit lævo de tramite plebem,
Monstravitque sequi, qua via dextra vocat,

- Seque ducem recti, spretis anfractibus, idem
1167 Præbuit, erroris qui prius auctor
[erat:
Sistitur insano rectori, Christicolæ tunc
40 Ostia vexanti per Tiberina viros.
Illo namque die Roma secesserat, ipsos
Peste suburbanos ut quateret populos.
Non contentus humum celsæ intra mœnia Romæ
Tingere iustorum cædibus assiduus.
45 Janiculum cum jam madidum, fora, Rostro,
Suburram

GLOSSÆ VETERES.

26. Exitium, periculum, l.
28. Consultus, interrogatus. — Secta, fides, l.
29. Execranda, odiosa, respuenda, l.
31. Vigeat, crescat in vobis. — Prisco, Christi. — B
Templo, familia, l.
32. Cathedra, doctrinæ, l.
33. Docui, antea. — Piget, pudet. — Venerabile,
dignum esse. — Martyr, scilicet ego, reciprocum, l.
34. Cerno, scilicet modo. — Cultu, religione. — Re-
bar, aestimabam, sperabam, vel dicebam, l.
35. His, scilicet verbis. — Detorsit lævo, avertit si-
nistro, l.
36. Dextra, recta, l.
37. Spretis, contemptis. — Anfractibus, dubietates
errorum, l.
39. Sistitur, præsentatur ipse Hippolytus. — Insa-
no, contra insanum rectorem, l.

40. Tiberina, ubi mare intrat Tiberis, l.
42. Peste, persecutione. — Quateret, puniret, l.
44. Tingere, fluere, l.
45. Janiculum, illum montem. Domum, id est mon-
tem. — Fora, loca: fora, fori, forum, et fores ita di-
singuntur: fora, exercendarum litium locus, a fendo
dicta: forum, mercatorum, quod foris habeatur: fori,
latera navium concava, a ferendis oneribus dicta: vel
fori, loca ubi vasa calcatur: fores, januæ quæ foras re-
volvuntur, sicut valvæ quæ intus. — Rostro, loca ubi
rostra de ære Antoniarum navium Romæ posita sunt:
dicta quod bello Punico capta navibus Carthaginiensium
rostra ablata sunt, et in foro Romano præfixa, ut es-
sent: hujus insigne. — Suburram, loci nomen in Roma
ubi nova coria parantur: vel Suburra, regio Romæ ubi
publicus conventus fieri solebat, l. Suburra, proprium
nomen loci Romæ ubi nunc coria parantur, Vat. S.

COMMENTARIUS.

27. Rat. a prima manu, comitantibus. Teolius cum
Ruinarthio ex his verbis negat colligi posse Hippoly-
tum fuisse episcopum, sed tantum presbyterum cujus
curæ aliqua plebis pars fuerit commissa, quales sunt
no-tri parochi, sive curiones, quos olim quoque ob-
tinuisse post Sozomenum tradunt Petavius et Mabil-
lonius. Mihi verius videtur hic describi episcopum
sive Portuensem, sive Hostensem: utrumlibet enim
ex Prudentio argui potest. Infra, vers. 80. *Ipsam
Christicolis esse caput populi.* Rugerius Ruinarthii
sententiam convellere conatur, sed non tam valdis
rationibus quam ipse putat. In martyrologio Romano
hæc notantur: *In Portu Romano S. Hippolyti epi-
scopi, eruditione clarissimi, qui sub Alexandro impe-
ratore ob præclaram fidei confessionem, manibus pedi-
busque ligatus, in altam siveam aquis plenam præcipi-
tatus martyrii palmam accepit.* Diversum martyrii
genus narrat Prudentius: sed vel fides Prudentio
potius est adhibenda, vel tenendum duos fuisse Hip-
polyto martyres episcopos, alterum operum quæ
Hippolyti nomine circumferuntur, auctorem: alte-
rum de quo Prudentius in hoc hymno: quod factum
facilius est quam quod Prudentius, in ecclesia ipsa S.
Hippolyti gesta hujus investigans, hallucinatus fuerit.

28. Multi sunt Hippolytum tunc primum hæresin,
vel schisma Novati ejurasse. Sed id ex Prudentio non
colligitur. Potuit enim Hippolytus jam antea ab schi-
smate rece-ssisse, et martyrio proximum suam sen-
tentiam de recta fide consulentibus exponere.

30. De his versibus vide proleg. cap. 21.

33. Ruinarthius legit piget et venerabile cerno, repu-
gnante metro. Exponit autem, *Testis sum hæc esse
operanda: vel, Nunc ego martyr,* etc.

35. Ald. mendose, his ubi detorsit.

37. In Vat. A e rectis factum recti probe. Scilicet
ducem recti.

39. Cellarius ait Alexandrum imperatorem prin-
cipem mitem fuisse et causæ Christianæ faventem,
adeoque solum per tumultum plebis Hippolytum pati
potuisse. Addit Prudentium, qui diversos Hippolytos
commisisset, etiam alium hoc loco principem fixis e.
Chamillardus putat Prudentium loqui de Ulpiano,

qui Christianis infensi-ssimus erat, cui præfecturam
prætorii Alexander contulera, et quem scriniorum
magistrum creaverat. Ili auctores pro vero ponunt
id quod falsum est, aut quod in questione esset po-
nendum. Iterum dico, vel duos esse Hippolytos, vel
narrationem martyrologii Romani narratione Pru-
dentii debilitatam vacillare, non contra. Hippolytum
quem Prudentius celebrat, martyrio coronatum in
acerbissima persecutione Decii, aut Galli, aut postea
Valeriani, probabilissimum mihi est. Et cum Pru-
dentius de Hippolyto schismatis Novatiani fautore
sermone habet, intolerandus anachorismus es-
set ejus martyrium imperio Alexandri Severi adju-
dicare. Difficultas ergo a Cellario excitata contra
martyrologium Romanum, ubi Alexandri Severi sit
mentio, valere fortasse poterit, Prudentium certe
minime tangit. Ceterum sub Alexandro plures mar-
tyres vel Ulpiani J. C., vel aliorum adversus Chri-
stianis odio passos fuisse, ex martyrologiis et historia
ecclesiastica perspicuum est.

40. Duo sunt ostia per quæ Tiberis in mare influit.
Ducit urbes hinc inde conditæ olim exstabant, *Ostia
Tiberina* altera dicta, in orientali parte, altera *Por-
tus Romanus*, sive *Portus Augusti*, in occidentali. Ur-
bes fuerunt: et adhuc celebrantur illustrata nomina,
titulis duorum cardinalium insignita, quorum Ostien-
sis decanus est sacri collegii. Ex hoc versu colligi
potest Hippolytum Prudentii fuisse episcopum Ostien-
sem: nam *Ostia Tiberina* nomen proprium erat civi-
tatis quæ simpliciter *Ostia* nominata est. Fabricius
et Weizsäcker hanc tenent sententiam; quæ confirma-
tur ex vers. 151, *Ostia linguunt*, quod vix de Portu
Romano dici possit. Nomen Ostiæ femininum genere
antiquissimum est. De martyribus Ostiensibus præ-
sertim sub Alexandro Severo, instigante Ulpiano, agit
Piazza Hier. Card. pag. 16.

41. Cauchius conjiciebat ipso pro ipsos, scilicet
secesserat illo ipso die.

43. Ald., Rat. a prima manu, Hailbr., Heins. cum
suis castigatioribus, celsæ. Parrhasius, Vatt. A, B,
Mar., Prag., Weitz., Gis., et alii, celsæ.

45. In Glossa ad vocem rostra ordo Antoniarum lege

- 1168** Ceneret eluvie sanguinis affluere : A
Protulerat rabiem Tyrreni ad littoris oram,
Quæque loca æquoreus proxima portus habet.
Inter carnifices, et constipata sedebat
50 Officia, exstructo celsior in sollo.
Discipulos fidei, detestandique rebelles
Idolii, ardebat dedere perfidie.

- Carcereo crinita sitn stare agmina contra
Jusserat, horrendis extrucunda modis.
55 Inde catenarum tractus, hinc lora flagra
1169 Stridere, virgarum concrepidare
[fragor].
Ungula fixa eavis costarum cralibus altis
1170 Pandere secensus, et lacerare jecur.

GLOSSÆ VETERES.

46. Eluvie, sorde, vel putredine. — Affluere, abundare, l.
47. Tyrreni, Tuscani, Tiberini. — Oram, finem, l.
52. Idolii, idolum est templum idolis consecratum, idolothyum vero sacrificium idolis immolatum, Vat. A. Servitus idolorum : officium idolorum. — Ardebat, furebat. — Perfidia, idolicæ, l.
53. Situ, aqualore, l.
54. Excrucianda, vexanda, l.

55. Inde, postea. — Lora, ex loris facta. — Flagra, flagella, l.
56. Stridere, pro stridebant. — Concrepidare pro concrepidabat, l.
57. Ungula, genus tormentorum. — Costarum cralibus, costis, vel juncturis, l.
58. Pandere, pro pandebat : scilicet cepit. — Lacerare, pro lacerabat, l.

B

COMMENTARIUS.

Antiatium. Parrhasius scribit Suburam cum Rat., Mar. et aliis.

46. Ald., Vatt. A, P, Alex., G's., Heins. cum suis castigatioribus, *affluere*. Vatt. B, Q, Urb., Parrhasius, Mar., Rat., Prag., Weitz cum suis scriptis, *effluere*.

47. Widm., *horam* : lege *oram*.

48. Portum Romanum hic indicari probabile est. Sed cum supra *Ostia Tiberina* nominata fuerint, semper dubitandi locus relinquatur an in Portu Romano, qui minus proprie *Ostia Tiberina* dictus antea fuerit, an in Ostiis Tiberinis, quæ nunc *Æquorea Portus* appellentur, Hippolytus martyrio fuerit coronatus. Verius tamen vide ut *Ostia Tiberina* etiam hoc loco intelligi : nam infra vers. 151 simpliciter dicitur de loco martyrii : *Ostia linguunt*.

50. Parrhasius, *structo* ; Egm., *modose, extratto*. Ut *ministra* pro *ministris*, hæc officia pro illis qui officio funguntur, et apud Suetonium, Plinium Juniorem, jureconsultos veteres pro prætoribus, pro apparitoribus, pro comitatu prætoris.

51. *Rebelles* cum patrio casu notabat Barthius, u't *perfidiam* pro vitio fidei opposito vers. seq. In hymno S. Quirini vers. 1, *Insignis* cum patrio casu occurrit, et quamvis variant codices, elegantius multis videtur dicere Quirinum *insignem meritis*, quam *meritis*. *Perfidus* pro infidelibus alibi quoque usurpavit Prudentius.

52. Parrhasius, minus bene, *idoli*.

53. Ald., *crinata* : lege *crinita*. Dictum ad vers. 80 hymni 1 Peristeph., reos comam apud Romanos nutrire consuevisse : hinc *crinita agmina*.

54. Rott., *horrificis*. Parrhasius, *excruciata*, non ita recte.

55. De diversis instrumentis et modis quibus SS. martyres cedebantur, vide tabulas cruciatuum x et xi.

57. Instrumenta quibus corpora martyrum discerpebantur, tria numerat Ruinartius, ungulas, uncus, pectines : quæ in Gallonii figuris melius exponi affirmat. Confer tabulam xxv et nobis additam, et ex veris instrumentis expressam : ubi Num. 1 exhibetur chirotheca ferrea digitis incurvis, et extrema parte acutis, quæ unguarum species est, in cœmeterio Calledodii reperta. Vide Aringhium tom. II Rom. subterr., pag. 687, et Mamachium *De Costumi de primi. Crist.*, tom. II., pag. 506. Num. 2 representatur uncus ferreus qui in cœmeterio S. Agnetis repertus est capiti ejusdem martyris infixus : de quo Mamachius loc. cit. Num. 3 describitur pecten ferreus qui exstat inter sacras reliquias monasterii sanciminnialium ordinis Dominici S. M. Magdalene in monte Quirinali, de quo agunt Boldettus pag. 319 et Mamachius loc. cit., et

pag. 309, et tom. III Antiq., pag. 205. Num. 4 et 8 ex museo sacro Vaticano duo instrumenta deprompsi quibus corpora martyrum lacerabantur, et videntur inter ungulas vel ungues esse referenda : nam sunt similia unguibz avium rapacium. Num. 5 exhibentur ungule bisulcæ quæ asservantur in basilica S. Petri, de quibus agit Gallonius, et nos jam antea locuti sumus. Num. 6 expressæ sunt plumbatæ ex museo sacro Vaticano, de quibus vide comment. ad vers. 117 in Romano. Num. 7 et 9 representantur duo lebetes quæ'es insculpti sunt in sepulchris Victorinæ, et Exuperantiæ, et a Mamachio inter alia martyrii instrumenta descripti tom. II *de Costumi* pag. 506. V. de etiam tom. III Ant. Christ. pag. 206. Hæc omnia martyrii instrumenta addere visum est tabulis Galloniani, quas cum P. Pergrinus Chiesa editioni quam meditabatur, operum Prudentii paratas expeditasque haberet, liberaliter concessit, ut in usum cui destinatæ erant cederent. Diversæ sunt, neque ita accurate descriptæ imagines martyriorum quas Gallonius in opere suo de Cruciatibus SS. martyrum excederat. Differunt etiam a nostris picturæ quæ, jubente Gregorio XIII, hortante ac consilio præbente Michæle Lauretano S. J., Poincarantius et Matthæus Senensis in ecclesia S. Stephani Cæli montis, sive, ut vocant, Rotundi expresserunt, æriq; Tempesta incidit. Libellum vidi inscriptionem : *Triumphus martyrum in templo D. Stephani Cæli montis expressus. Julio Roscio Hortino auctore. Opera et industria Joannis Baptistæ de Cavalleriis. Romæ, ut puto, editus est hic libellus : ejus nonnullæ tabulæ ad martyres libri Peristephanon spectant, scilicet tabula in, SS. apostoli Petrus et Paulus ; tabula xviii, S. Laurentius cum Hippolyto equis raptato ; tabula xxii, S. Agnes ; tabula xxiv, S. Vincentius in craticula. Consule etiam Marc. Ant. Boldettum lib. 1, cap. 60, qui de his picturis agit, et quædam instrumenta martyrii a se visa representat, ut cultros ferreos, lanceam, forcipem ferreum, præter pectinem ferreum cœmeterii Calledodii, quem exhibemus, et lebetes insculptos in sepulchris S. Victorinæ et S. Exuperantiæ : rationesque affert cur existimandum sit his lebetibus significari instrumenta martyrii. De hujusmodi instrumentis insignis exstat locus S. Leonis in natali S. Laurentii : *Servasti, persecutor, in martyrem ; servasti, et anxisti palmam, dum aggeras penam. Nam quid non ad victoris gloriam ingenium tuum reperit, quando in honorem transierunt triumphi etiam instrumenta martyrii ? Ubi censeo sermonem potissimum esse de craticula S. Laurentii, quæ religiose Romæ asservatur, semperque magno in honore habita est, ut dixi ad hymnum S. Laurentii contra Sagittarium.**

D

- Ac jam las-catis iudex tortoribus hat
60 In furias, cassa cognitione fremens.
Nullus enim Christi ex famulis per tanta re-
[pertus
Supplicia, auderet qui vitare animam.
Inde furens quæstor ait : Jam, tortor, ab unco
Desine : si vana est quæstio, morte agito.
65 Huic abscede caput, crux istum tollat in auras,
Viventesque oculos offerat alitibus.
1171 Illos rape præcípites, et vinctos conjice
[in ignem :
Sit pyra, quæ multos devoret una reos.
En tibi, quos properes rimosæ impingere
[cymbæ,

A 70

- Pellere et in mediis stagna profunda freti.
Quos ubi susceptos rabidum male sutæ per
[æquor
Vexerit, et tumidis cæsa labarit aquis,
Dissociata putrem laxent tabulata carinam,
Conceptumque bibant undique naufragium.
75 Squamea cænosæ præstabit ventre sepulcrum
Bellua, consumptis cruda cadaveribus.
Hæc persultanti celsum subito ante tribunal
1172 Offeritur senior nexibus implici-
[tus.
Stipati circum juvenes clamore ferebant,
Ipsam Christicolis esse caput po. ulis :
Si foret extinctum propere caput, omnia vulgi

80

GLOSSÆ VETERES.

60. Cassa, in vanum. — Cognitione, pæna, l.
63. Quæstor, iudex. — Unco, ungula, l.
64. Quæstio, tormentum : hinc quæstionarii dicuntur
tortores, Vat. A. pæna, iudicium, castigatio. —
Agito, facito, imperativus, l.
65. Tollat, elevet, l.
66. Viventesque, operos (forte apertos), l.
67. Conjice, profice, l.

B

68. Pyra, rognis, l.
69. En tibi, scilicet sint, l.
71. Male sutæ, carina : male vincta, l.
72. Vexerit, navigator. — Cæsa, percussa. — La-
barit, natat, l.
77. Persultanti, cum quadam arrogantia dicenti, l.
78. Senior, Hippolytus. — Nexibus implicitus, li-
gaminibus ligatus, l.

COMMENTARIUS.

60. Sic., et in nonnullis vulg. ad oram, conditione :
melius cognitione.

61. Ald. omittit ex porperam.

62. Parrhasius, vitare animum.

63. Ald., Alex., Vatt. A, P. Q. Urb., Egm., ab
uno. Alii, ab unco. Heinsius hoc expressit ex Giselino,
sed varietatem lectionum non adnotavit. Uncis ferreis
laniabantur martyres, eucleo etiam, et uncinis sus-
pensebantur. Vide comment. ad vers. 173 Peris-
teph. 5, Arnobium lib. II, Gallonium, Sagittarium,
et tabulam XII et XXVI.

64. Noms., morte agita, minus bene. Quæstio
præcedebat (rimen) : sed sumitur etiam p o tor-
mentis, quia inter ipsa tormenta continuabatur.
S. Cyprianus epist. 69 ad Florentinum : Tot confes-
siones quæstionati, et torti, et insignium vulnerum et
cæcæque memoria gloriosi. Ubi Rigaltius notat, co-
gnitione data, haberi quæstionem primum, dein adhi-
beri tormenta. Sed gentilium hæc erat insania, ut
Christianos quæstione et tormentis cogere vellent ad
fidem Christianam negandam, non ad veritatem pro-
ferendam.

65. Ald., Gis., absconde. Heinsius cum aliis,
absconde, Parrhasius, Vat. B, Prag., Mar., Rat., excide.
Perveratius putat Prudentium in his verbis crux
istum tollat in auras respexisse ad etym. non vocabuli
Græci σταυρός, crux, de quo Hesychius : Σταυρί
defrui stipites sunt, ralla, et omnia ligna recte stantia :
ab eo quod stent, stanri, vel quod ad auram consistant.

66. Vat. A, viventesque. Cathen. hymn. 6, vers. 65.
Ast alæum rapuces Fixum vorant volucres. Horatius,
lib. I, epist. 16, Non pascas in cruce corvos, Juvenalis
sat. 14, Vni ut, iumento, et canibus, crucibusque re-
lictis, Ad setas properat, pariemine cadaveris affert.
Apuleius lib. VI de Asino, Patibuli cruciatum, cum
canes et vulturæ intima protrahunt viscera. Ex quo
notat Lipsius lib. II de Cruce, cap. 15, cruces non
semper fuisse præaltas, quandoque dem canes viscera
cruci affixorum protrahere poterant. Vide tabul.
cruciat. I, II. Nonnulli SS. martyres in cruce plures
dies vitam duxerunt, ut constat ex Eusebio lib. VII
Hist., cap. 8, et martyrologio Romano, De marty-
ribus quorum corpora avium et bestiarum laniati
relicta fuerunt, Sagittarius cap. 8.

67. Ald. cum nonnullis, hos cape. De more ligandi
martyres, qui rogo injiciebantur, vide vers. 103
Perist. 6, et tabulam XVII.

C

69. Eusebius, lib. VII, cap. 6, plurimos martyres
ita extinctos narrat. Confer Gallonium de Cruciat.
SS. martyrum, cap. 9, et Sagittarium cap. 11, qui plura
exempla præfert. Supplicium hoc veteribus Romanis
non fuisse inauditem, colligitur ex verbis Cæsaris
apud Suetonium cap. 66 : Vetusissima navi impos-
itos, quæcumque vento, in quacunque terras jubebo
arehi.

71. Ald., Pal., Thuan., Ox., Rot., Gis., Heins.,
rapidum, Vatt. A, B, Alex., Prag., Rat., Sich.,
Weitz., rabidum. Parrhasius, Mar. a prima manu
gravidum : in Mar. aliena manu factum rabidum pro
div. scripti. Gifaninus in VICTIS, et VINCIS, ex vet.
lib. legit, Quos ubi susceptos rabidum male sutæ per
æquor Vexerit, et tumidis cæsa labarit aquis, et expli-
cat : Tractatio a re militari : navis icta a tumidis undis
(tum autem rabidum est mare) labat : ut Virgilius, la-
bat ariete crebro Jænna. Labat ergo, deficit, dissolvitur.
Cæsa etiam tecta ibi coasimili fere modo dixit.
Barthius notat Prudentium dixisse male sutam cym-
bam, ut Virgilius sulm-m.

72. Gis., cæsa labarit : ad oram, cæsa labarit, al.
levarit. Parrhasius corrupte, cæsa libarit. Vat. Q,
equis : supra recte, aquis. Cauchii codex, Hailsbr., a
prima manu, cæsa levarit. Fabr., cæsa lavarit. Pal.,
cæsa leva it. Bong., Sich., cæsa lavarit. Potiores,
cæsa labarit cum Aldo, cui tamen Weitzius affligit
cæsa labarit. Barthius ait, eleganter cymbam dici cæ-
sam, quia videntur hiatus velut ferro facti. Vetus
poeta : Cæsaque abra tument, hoc est, velut incisa.
Vide Nonium.

75. Parrhasius, cæso pro cænosæ, magis acute
quam vere. Cænosæ mendum est in nonnullis vulg.

77. Vat. A, Hæc presul : stanti. Non placet. Con-
sistimili significatione vers. 10 præfat. Ilamart., Vox
ecce summo missa persultat throno : et vers. 86, hymn.
5 Cath., persultare pontum. Apuleius et Ammianus
ita sæpe locuti sunt.

78. Egm., Pal., Vat. A, a prima manu, implicitus :
verius implicitus.

79. Prag., Widm., supra, Mar., supra, aliena manu,
Gis., Cham., Heins., fremebant, Plerique, ferebunt.

80. Ruggierius alique evidentissimum putant Hip-
polytum Prudentii fuisse episcopum, quia ethnicus
ipsum Christianorum caput esse dicebant. Quæ ratio
probabilis quidem est, sed non plane efficax. Quid
enim prohibet ethnicus caput Christianorum vocasse

- Pectora Romanis sponte sacrauda deis. A
 Insolitum lethi poscunt genus, et nova pœna
 Inventa, exemplo quo trepident alii.
 85 Ille supinata residens cervice, Quis, inquit,
 Diciur? affirmant, diciur Hippolytum.
 Ergo sit Hippolytus, quatiat, turbelque jugales,
 Intereatque feris dilaceratus equis.
1173 Vix hæc ille: duo coquunt animalia,
 [freni
 90 Ignara, insueto subdere colla iuga:
 Non stabulis, blandive manu palpat magistri,
 Imperiumque equitis ante subacta poti:
 Sed campestre vago nuper pecus e grege ca-
 [ptum,
 Quod pavor indomito corde ferinus agit.
 95 Jamque reluctantes sociarant vincula bigas,
 Oraque di-cordi fœd-re nexuerant.

- Tenionis vice funis inest, qui terga duorum
 Dividit, et medius tangit utrumque latus,
 Deque iugo in longum se post vestigia retro
 100 Protendens trahitur, transit et ima pedum.
 Hujus ad extremum, sequitur qua pulvere
 [summo
 Cornipedum refugas orbita tria vias,
 Crura viri innectit laqueus, nodoque tenaci
 Astringit plantas, cumque rudente ligat.
 105 **1174** Postquam composito satis instruxere
 [paratu
 Martyris ad pœnam verbera, vincla, feros;
 Instigant subitis clamoribus, atque flagellis,
 Illicque infestis perfodiunt stimulis.
 Ultima vox audita senis venerabilis hæc est:
 B 110 Illi rapiant artus, tu rape, Christe, animam.
 Prærupunt alacres, cæco et terrore feruntur,

GLOSSÆ VETERES.

86. Affirmant, respondent, I.
 87. Hippolytus, id est equinus. — Jugales, equos, I.
 95. Bigas, equos, I., Vat. A.
 96. Nexuerant, ligaverant, I.
 99. Jugo, fune, I.
 100. Ima pedum, summitatem pedum, I.
 101. Hujus, scilicet funis. — Ad extremum, ad ex-
 mitatem, I.

102. Orbita, rota, I.
 104. Plantas, pedes. — Rudente, fune novo, I.
 106. Feros, equos, I.
 107. Illicque, latera, I.
 109. Senis, Hippolyti, I.
 110. Illi, scilicet equi, I.
 111. Alacres, acti, I.

COMMENTARIUS.

presbyterum cujus auctoritas plurimum apud Christianos valeret? Confer Cajetani Migliore commentarium in Neophyti presbyteri titulum.

82. Parrhasius non ita bene, *Romani*.

83. Ald., Alex., Urb., Vatt. P. Q. Mar., et nova C
 pœna inventa. Gis., Weitzius, Vat. B. Prag., et nova
 pœna est inventa. Heinsius cum duobus Torrent., et
 nova pœna inventa, quod jam ediderat Parrhasius. Id
 magis sententia congruit.

84. Parrhasius, repedent. Widm. a prima manu,
 trepidant.

86. Hymn. 10 Peristeph. vers. 172, Quod vultuo-
 sus, quod supinus, quod rigens.

87. Vat. R. Widm. ad marg., Mar., Prag., Hippo-
 lytus fiat: e go agitet, quod editum est a Weitzio,
 Parrhasius, Hippolytus fiat ergo; agitet. Rat. ita
 etiam. In Prag. eadem manu erat in margine scrip-
 tum, superfluum esse ergo, cum fiat habeat primam
 longam. Additur, alios e-dices habere Ergo sic Hip-
 polytus agitet: quam lectionem vidi in Urb., sed in
 hoc quatiat, non agitet. Heinsius cum suis castigatio-
 ribus, Ald., Bong., Hallsbr., Gis., Vatt. A. P. Q.
 Mar. a recenti manu, Ergo sit Hippolytus: quatiat.
 Alex., Ergo Hippolytus: quatiat; supra recte, Ergo
 sit. Widm. in textu, Hippolytus sit ergo: agitet. Gi-
 fanus ex vet. lib., Ergo sit Hippolytus: agitet; ne-
 que putat satis Latine dici quatiat. Vide indicem Lu-
 cretii pag. 436, ubi de incisione agit. Fabula Hippo-
 lyti ab equis discepti, quod ejus nomen Græce
 indicat, nota est ex Metamorphos. Ovidii et aliis my-
 thologis. Glossæ etymologia im-erecta est.

88. Ex Actis mss. Vallicellani et Vaticanis id
 pro est Peveratus: Jussit ergo Valerianus in conspectu
 Hippolyti, ut omnes capite truncare tur, et decollati
 sunt promissui sexus decem et novem. B. vero Hippo-
 lytum jussit ut pedes ejus ligarentur ad colla equorum
 indomitiorum, et sic per cardeta et tribulos trahi; qui,
 cum traheretur, emisit spiritum. Verum hæc, opinor,
 acta sunt S. Hippolyti militis, quæ nullo in pretio
 apud eruditos habentur.

89. Animal ait Barthius significare equum, jumen-
 tum in sacris litteris, quas imitatur Prudentius. De

hoc supplicii genere suæ Gallonius cap. 9, et Sagit-
 tarius cap. 12.

90. Hallsbr., Vat. A. Mar., Prag., Rat., Gis. ad
 oram, insueta.

91. Cauch., blandive manu. Barthius pro non sta-
 bulis legit non stabilis, et addit, equum aut blanda
 palpatione, aut pertinacia regi.

95. Vat. B. Mar., Rat., Prag., Hallsbr., Widm.,
 Bong., sociarant.

97. Barthius censet styum Prudentii, cum annexio
 martyris describitur, d-Melliozem esse, nisi, inquit,
 est et aliqua commaculatio.

100. Widm., corrupte, trahitur. Transire ima pedum
 dicitur funis, quod fuerit longior, et in terra tractus,
 qui, antequam innecteretur crura Hippolyti, proce-
 debat largius. Ita explicabat Barthius.

101. Mar., cujus ad extremum. Vat. A, quia; alii,
 qua.

102. Sulcus quem currus rota imprimit dicitur
 orbita. Illic exorbitare verbum Terulliani, Firmici et
 aliorum. Refugæ viæ sunt contrariæ.

104. Ald., G s. prima ed., atque rudente.

106. Ald., Rat., a secunda manu, Bong., Hallsbr.,
 Gis., Alex., a prima manu, Urb., Vat. P. Gall., Torn.,
 feros. Melius feros cum quinque Heinsianis scriptis,
 Vat. B. Mar., Rat. a prima manu, Prag., Weitz.,
 Widm. et aliis. Vat. Q, mendose, feros pro feros.
 Gifanuis in Vitruvius ex vet. lib. amplexus est feros,
 quia ferarum nomen est nimis generale, et quia se-
 quitur Hi rapiant. Parrhasius jam olim ediderat feros,
 sed aliter distinxerat, neque male, verbera, vincla:
 feros instigant. Feros non addito alio nomine pro
 equis accipi, auctoritate Catulli, Horatii, Virgilii,
 confirmatur. Peveratus observat hæc de causa Hippo-
 centauros semiferos dictos, quasi semiequos: nam
 equos dimidiata sui forma assimilasse dicuntur.

108. In quibusdam vulg., infectis: legendum in-
 festis.

110. Ald., Mar. aliena manu, Heins., Prag., ra-
 piunt; alii, rapiant.

111. Alex., Vat. Q, Hallsbr., Bong., Fabr., cæco
 et terrore. Vetusiores Heinsiani ita prorsus. Pœna-

- Qua sonus, atque tremor, qua furor exagitant.
Incendit feritas, rapit impetus, et fragor urget:
Nec cursus volucer mobile sentit onus.
115 Per silvas, per saxa ruunt: non ripa retardat
Fluminis, aut torrens oppositus cohibet.
Præsternunt sæpes, et cuncta obstacula rumpunt:
Prona, fragosa petunt, ardua transiliunt.
Scissa minutatim labefacto corpore frusta
120 1175 Carpit spinigeris stirpibus hirtus
ager.
Pars summis pendet scopulis, pars sentibus hæret:
Parte rubent frondes, parte madescit humus. B

GLOSSÆ VETERES.

112. Exagitant, agunt, l.
113. Incendit, scilicet eos, l.
114. Mobile onus, corpus martyris, l.
118. Prona, humilia. — Fragosa, aspera. — Ardua, montes, l.
119. Minutatim, particulatim. — Frusta, particulas, l.
120. Hirtus horridus, l.
122. Parte, sanguis illius, l.
123. Exemplar, depictum. — Habet, retinet. — Illius, pictus, l.
124. Fucus, malitia, color, hic pictura. Fucus herba unde tinguntur vestes: unde in omnibus rebus ubi rei veritas obducitur, fucus dici potest. Pictura. — Digerit, ordinat, componit, l.

COMMENTARIUS.

nus rectius putabat cum suo ms. Pal. *cæcæque errore*, C quod exstat in Ald., Egm., Pal. apud Weitzium. Urb., Val. P. Gis. ad oram: hic in contextu habet *cæco et terrore*. Gifaninus, ex vet. cod., ubi agit de desinentibus in t, legit *cæco et errore*, et rejicit *terrore*, quia error est cæcus, non terror. Verum etiam terror cæcus recte dicitur ab effectu. Weitzium cum Widm., et *cæco errore*; ita Prag., sed *alacris pro alacres*. Parrhasius quique *alacris*, sed *cæcæque errore*.

112. Parrhasius ita legit, *Qua sonus, atque timor, qua furor exagitat*.

116. Rat., *oppositos*, supra correctum.

121. Cham. *mendose*, per *sentibus hæret*.

123. Existimant nonnulli Prudentium martyrium Hippolyti militis quod Romæ pictura expressum vidit, alteri Hippolyto affinxisse. Sed primum quæram quis, nisi multa post Prudentium sæcula, Hippolytum militem hujusmodi martyrium subissiæ affirmavit? Deinde ecclesiarum picturæ appositis versibus et inscriptionibus solebant illustrari, ut ex operibus Damasci et Paulini colligitur. Præterea Prudentius non erat ita rusticus ut in pictura aliud pro alio acciperet, neque ita imprudens ut rei veritatem ex doctioribus non exquireret. Postremo præter picturam aliis monumentis Prudentium inivit, totus ejus hymnus ostendit.

124. Fucus illo æro pigmentum et colorem designabat. Testes Paulinus, Anonius, alii.

125. Sub imperatoribus Romanis, ut notat Peveratus, pictores nativis coloribus, non per umbram acceperunt, sed in clarissima luce delinearunt; sed interdum umbras addiderunt ut ex hoc loco colligitur. Barthius tamen *liquidæ umbras* interpretatur perspicuas assimulationes et expressiones veritatis. Vide hymn. 9 Peristeph. vers. 95.

- Exemplar sceleris paries habet illius, in quo Multicolor fucus digerit omne nefas.
125 Picta super tumulum species liquidis viget umbris,
Effigians tracci membra cruenta viri.
Rorantes saxorum apices vidi, optime papa, Purpureasque notas vepribus impositas.
Docta manus virides imitando effingere dumos,
130 1176 Luserat e minio russeolam sanien.
Cernere erat, ruptis compagibus, ordine nulla Membra per incertos sparsa jacere situs.
Addiderat caros, gressu, lacrymisque sequentes,
Devia qua fractum semita monstrat iter.
135 Mærore attoniti, atque oculis rimantibus ibant, Implebantque sinus visceribus laceris.

126. Effigians, significans, conformans. — Viri, Hippolyti, l.
127. Rorantes, scilicet quasi; laus picturæ. — Apices, summitates. — Saxorum, in pictura, l.
129. Manus, pictoris. — Effingere dumos, depingere spinas, l.
130. Luserat, ludendo depinxerat, pinxerat. — Russeolam, rubicundam, l.
131. Cernere erat, cerni poterat scilicet in pictura, l.
132. Situs, loca aspera, l.
133. Addiderat, pictura. — Caros, propinquos, l.
134. Fractum, curvum, l.
135. Rimantibus, investigantibus, l.
136. Laceris, laceratis, l.

126. M r. aliena manu, Parrhasius, Rat. a prima manu, *tracitum*: rectius *tracit*.

127. Olim omnes episcopos papas appellatos fuisse constat ex Cypriano, Hieronymo, Augustino, Rufino, Sulpicio Ne et o et aliis. Cæpit postea id nomen peculiariter Romano pontifici attribui; at huc autem apud Venantium Fortunatum, et Eulogium Cordubensem, qui sæculo ix floruit, alii episcopi papæ dicuntur. Gregorius VII, anno 1073, in quodam Romana statuit nemini licere seipsum vel alium nomine papæ appellare, quod proprium esset Romani pontificis. De quo nomine fuse agit Baronius in not. mart. Rom. ad diem 10 Januar.

129. Aliqui putant fide non esse dignum quod hic narrat Prudentius, quia pictor potuit prout magis ipsi libuit fabulam effingere. Verum quis crederet aut aliis persuadere poterit, historiam martyrii quod post dimidium sæculum in accidit, paulo post indocti alicujus pictoris s licentia, videntibus et tacentibus cæteris, fuisse fabulis deformatam?

130. Parrhasius, male, et nimio russeolam sanien. Thuan., e nimio russeolam. Val. P., ex minio roseolam. Mar. a prisca manu, Rat., Prag., Bong., Val. Q, Urb., et nimio roseolam. Fabr., russeolam. Alex., Ald., Mar. a correctoris manu, Ald., Weitz., Gis., et plerique editi, russeolam. Russeolus est a rusus: verbum vetus et egregium, ait Gifaninus, pro *ruber*. B rth us, lib. xxxv Adv., cap. 13, contendit legendum *roseolam*, quia *rosenm* prima extenta Christiani poetæ non raro usurpat. At Prudentius *rosa* et *rosus* a *rosa* semper corripuit.

133. Caros substantive pro amicis. Pro liberis posuit Lactantius lib. vi, cap. 12, *Cum sciat se caros suos Deo relinquere*.

134. Ald., Alex., Val. P, Urb., Egm., Alt., duo Torr., quo. Alii plures, qua.

135. Torrentiani bini cum Cauchiano, *lacryman-*

Ille caput niveum complectitur, ac reverentiam

1177 Canitiem molli confovet in gremio.

Hic humeros, truncasque manus, et brachia et
[ulnas,

140 Et genua, et crurum fragmina nuda legit.

Palliolis etiam bibulæ siccan:ur arenæ,

Nequis in infecto pulvere ros maneat.

Siquis et in sudibus recalenti aspergine sanguis

Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.

GLOSSÆ VETERES.

157. Ille, scilicet sinus. — Reverendam, venerabilem, l.

158. Confovet, nutrit, vel protegit, l.

159. Hic, alter, l.

140. Legit, colligit, l.

141. Bibulæ, a bibendo — Arenæ, ab aridit' a'e, l.

142. Infecto, corrupto, sordido, mixto, intereo — R-s. sanguis, l.

145. Quis, aliquis — Sudibus, spinis, palis, l.

144. Omnem, sanguinem, l.

A 115 Nec jam densa sacro quidquam de corpore silva

Obtinet, aut plenis fraudat ab exsequiis.

Cumque recensitis constaret partibus ille

Corporis integri qui fuerat numerus :

Nec purgata aliquid deberent avia toto

150 **1178** Ex hominæ, extersis frondibus et sco-
[pulis :

Metando eligitur tumultu locus ; Ostia linquunt :

Roma placet, sanctos quæ teneat cineres.

COMMENTARIUS.

tibus, non rimantibus. Veterum Christianorum præcipuum studium fuit in SS. martyrum membris diligenter conquirendis, atque inter sese officiose et perite componendis et coaptandis, ut in his Prudentii versibus perspicue cernitur. Adhuc Romæ corpora SS. martyrum eo colectis ossibus simili arte et industria rite coaptantur, ut publicæ venerationi exponantur. Blanchinus in præf. ad Ana. t. Biblioth. num. 26, ex narratione sacerdotis præpositi ecclesiæ S. Paulini Nolensis refert reperta ibi fuisse ossa integra S. Justæ virginis, deposita manibus cancellarii. At Romæ corpora martyrum quæ reperiuntur, ita solent esse composita, ut brachia et manus ad latera dorsum protendantur. Incertum ergo est an sacerdos ille rem liquido sibi competentem narraverit. Illud mihi certius est, inscriptiones ejus ecclesiæ, quas Blanchinus profert, non esse satis fideliter exaratas.

157. Pictura exhibebat (et vidit Prudentius) caput niveum et reverendam canitiem. Quis id m. liti Hippolyto tribuit, cujus nutrix Concordia simul cum ipso martyrio est coronata? Notum est aviam militarem a decimo septimo ad quadragessimum quintum aut quadragessimum sextum annum fuisse computatam, et solum periculosis temporibus ad annum quinquagesimum. Paulinus epistolæ in Julianum episcopum. Memori juniori canitiem apostolicam pectore, ut ait, ascribit : *Posterior natus, senior ; quia sepe sacerdos. Gestat apostolicam pectore canitiem* : perinde quasi reverenda, sive apostolica canities propria sit episcopi senioris.

158. Ret., molle ; corrige molli.

159. Ulne sunt cubiti.

141. Palliola intelligit Barthius esse tenues institas, tenero, ut putat, lino factas.

142. Ald., duo Torr., Ox., Cauch., Gall., in infecto. Vat. B., Mar. a prima manu, Prag., Parrh., Rz. in contextu, in intacto. Plerique, in infecto. Alex., res maneat ; supra ros. In nonnullis vulg. editum est in intacto.

144. Pal., insidet : lege insidet. De hac cura ac diligentia Christianorum in colligendo sanguine martyrum præclarum est hoc testimonium Prudentii : de quo plura Boldettus in Observationibus de cœmeteriis, Aringhus, Marangonus, Muratorius, Lupius, Fabrettus et alii. Exstant adhuc plura vasa in quibus sanguis concretus cernitur, et fragmenta spongiæ qua colligebatur apparent. Plura ejusmodi vasa exhibet Boldettus.

146. Vat. A., hant pro aut ex diversa scribendi ratione. Sæpe Prudentius docet quanta sedulitate Chris-

tiani veteres corpora defunctorum sepelienda curarent, his scilicet rationibus permoti, quas in hymno Exsequiarum uberius explicat. Prefecto pervulgata illa Lucani sententia, *Cælo tegitur, qui non habet urnam*, non magis prudens mihi solet videri, quam aliquis hominem nudum solareur, quia *Cælo tegitur qui non habet vestem*.

147. Ald., Urb., Parrhasius, Gls., recensitis. Weitz., Heins. cum plerisque seriis, recensitis. Mariettus notat, recensere facere recensitis, vel recensus : recensitis nihil esse. Dissentient alii.

148. Numerus perfectum opus et omnibus partibus integrum designat.

149. Parrhasius, retinerent invia. Plerique deberent avia eadem significatione. Rat., Weitz., invia pro avia. 151. Weitz. cum Egm., elegitur.

153. Egm., Hailsbr., cultu ; lege culta ; Rat., pomaria a prisca manu, quod vult una ex glossis. Binghamus, lib. xiii. cap. 1, tom. X. probare contendit tribus primis Ecclesiæ sæculis ex legibus Romanis nulla loca sepulture in oppidis fuisse, neque per subsequuta aliquot sæcula per leges Christianorum imperatorum intra civitates et ecclesias sepelire licuisse. Si legatur pomaria, potest intelligi esse idem ac pomaria, sive locum pomis constium. Alioquin pomaria est locus pone muros, qui antiquitus mæri dicebantur, et multi pomaria post mœnia interpretantur. Igitur extra civitates cœmeteria, sive catacumbæ martyrum erant : sed in ipsis catacumbis fuit se altaria sub quibus corpora martyrum quiescebant, ex hoc hymno satis liquet. Quod autem aiunt aliqui, non in cœmeteria sepultos martyres, quod isthæc revera ecclesiæ essent, sed potius in cœmeteria fideles convenisse, quod reliquiis martyrum sacra essent, et ab hominum frequentia remota, id rei veritatem non debilitat, scilicet martyres, imo alios in ecclesiis cœmeterialibus tribus primis Ecclesiæ sæculis fuisse sepultos. Et ex veteri quidem consuetudine id ita usitatum puto, ut vicissim, ubi corpora martyrum essent, ibi sacra peragerentur, et ubi altare ad sacrificandum erigeretur, ibi corpora sive reliquiæ martyrum supponerentur. Itaque quod in ecclesiis post tria prima sæcula mortuos sepeliri non liceret, non inde originem traxit, quod consuetudini ecclesiastica id repugnaret, sed quia leges Romanæ vetabant intra Urbem loca esse sepulchris, et ecclesiæ tunc intra Urbem erigebantur. In quibusdam autem locis earum legum nonnullæ erant exceptiones sive ob leges municipales, sive ratione personarum scilicet nobilium et episcoporum. Quod attinet ad hanc descriptionem

flaud procul extremo culta ad pomeria valla A

1179 Mersa latebrosis crypta patet foveis.

1153 Illius in oculum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.

Primas namque fores summo tenns intrat hiatu,
Illustratque dies limina vestibuli.

Inde, ubi progressu facili nigrescere visa est

1160 Nox obscura, loci per specus ambiguum,

Occurrunt caesis immissa foramina tectis,

Quae jaciunt claros antra super radios.

1155. Hujus, crypta, l.

1156. Anfractus, cochleas, l.

1157. Summo tenns, a summo. — Intrat, lux. —
Hiatu, apertura, l.

1158. Limina vestibuli, introitum porticus, vel
crypta, l.

1159. Inde, deinde. — Ubi, scilicet iter, l.

1160. Nox obscura, tenebrae, l.

GLOSSÆ VETERES

1163. Quamlibet, quamvis. — Ancipites, dubi, l.

1166. Crebra, multa. — Tebeurato fornice, perforata
crypta, l.

1167. Sic datur, tali modo permittitur; estave lana
pictura, l.

B 1169. Mandatur, commendatur — Opertis, secretis,
claustris, l.

1170. Propter, juxta illum locum, l.

COMMENTARIUS.

crypta, Barthius affirmat elegantissimam esse, et
quavis summo poeta dignissimam, numeros etiam
esse aptissimos, Baronius ad annum 226 recenset
circiter quadraginta hujusmodi cœmeteria in Roma
suburbana. Neapolitana catacumbas Romanis no-
lidiores et spatiosiores esse multi tradunt. Apud et
Mamarchum tom. III Orig. Christ., et tom. XI de Cos-
tumi de primitiis Christiani, videri potest schemagra-
pha unius e cœmeteriis Romanis. S. Hieronym. in
Ezech. cap. LX. : *Dum essem Roma puer, et libera-
libus studiis erudirer, solebam cum ceteris juxta
mutis et propositi diebus dominicis sepulcra apostolo-
rum et martyrum circuire : crebroque cryptas ingredi,
que in terrarum profunda defossae erant utraque parte
ingredientium per parietes habent corpora sepulorum*
et ita obscura sunt omnia, ut propemodum illud pro-
pheticon compleretur : *Descendant ad infernum viven-
tes : et raro desuper lumen admissum horrorem tem-
peret tenebrarum, ut non tam fenestram quam foramen
demissis luminis puteis : rursusque potestatem acceditur*
et circa nocte circumdatus illud Virgilianum pro-
ponitur : *Horror ubique hominis, simul ipsa silentia ter-
rent. De cœmeteriis Romanis præter Aringhion, Bol-
dettum et alios, videri potest Marianus Parthenius,
sive vero nomine Joseph Mazzolarius in opusculis
piis quae paula ante mortem conscripsit.*

1154. Ald., Parrhasius et plerique scripti, patet,
quod rectum putat Heinsius, cum mox subsequatur
luce latente. Infra, ampla, fovea licet patet. Nec male
Rott., cavernosis crypta patet foveis. Giss., lolet; ad
ocum, patet. Egmont., patet. Bong., fovea, minus recte.
Pinus Act. Sanct. ad diem 15 Augusti suspicatur cœ-
meterium S. Hippolyti existasse ad Tiberinum Urbis
bactum, non in agro Verano, ut plerique opinantur.
Rationem petit ex versu 1174, *Pascit item sanctis Ti-
bricolis dapibus.* Ratio suspicandi imbecilla certe est.
Verum cum ipse prope S. Laurentium in agro Verano
cœmeterium Hippolyti militis collocaet, si falsitas
ostendi non potest. Nam quod ait Prudentius, *Culta
ad pomeria, et Excisi subter cava viscera montis*, con-
gruentius quidem cœmeterio in agro Verano id con-
venit, sed aliquo tamen pacto applicari etiam potest
cœmeterio via Ostiensi, si in eo Hippolytus, a Pru-
dentio laudatus, fuisset sepultus. Aringhion tom. II
Prudentiam explicat de cœmeterio Cynace in agro
Verano. Baronius tom. II Annal. ad ann. 226 eandem
sententiam tenuerat. Fabricius verbo cryptæ profert
opistolam Cornelii papæ, qui sub Decio viri, ad Lu-
picinum Viennensem, ubi ait : *Unde neque publice,
neque in cryptis notioribus missas agere Christianis li-
cet.* Supposita hæc epistola est.

1155. Mar., enjus, a correctore factum hujus. Prag.,
hujus ad occultum.

1180 Quamlibet ancipites texant hinc inde re-
cessus

Arcta sub ombrosis atria porticibus :

1165 Attamen excisi subter cava viscera montis

Crebra tebeurato fornice lux penetrat.

Sic datur absentes per subterranea solis

Cernere fulgorem, luminibusque frui.

Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis,

1170 Propter ubi apposita est ara dicata Deo.

1156. Iso anfractus exponit cochleas, et Teolius
magis explicat scalas cochleas, quæ ita dicuntur, quod
anfractuose sint in modum cochleas testæ. Verum an-
fractus, scilicet flexus, circuitus, et ambages etiam
sine scalis intelliguntur.

1157. Prag., *Primas namque fores imi summo tenns
intrat Illustratque, quod non intelligo.*

1161. Ald., Vat. B., Widm. a prima manu, decur-
rant pro occurrunt. Ald., Rat., Pal., Bong., Torn., eod.
S. Mich. apud Ruinarium, et nonnulli vulg., celsis,
Mar., cæcis, supra cæcis, quod exstat in plerisque. Heins-
ius suspicatus fuerat cæcis, sed recte se habere cæcis
fissus est. Ald., Pal., Torn. in contextu, immensa; alii,
immissa. Parrhasius, *Decurrunt celsis immissa fora-
mina tectis.*

1162. Pal., Bong., Var. A, Thuan., Alt., Noms.,
Cauch., Ox., jac ant. Heinsius amplexus est jaciant,
et cum eo recentiores; sed Gallandius cum aliis, et
veti. odd. retinuit jaciant. In cryptis erant quædam
loca majori lumine desuper immisso illustrata. In
Libro pontificali : *Marcellus presbyter noctu collegit
corpora* (SS. Marcellini papæ et aliorum) ... *et sepe-
livit ea in v. a Salaria in cœmeterio Priscille in cubi-
culo clauo, quod patet usque in hodiernum diem...* in
crypta juxta corpus S. Crescentii vis.

1163. Parrh., ancipitis : lege ancipites

1165. Mar., Parrhasius, *cava subter viscera.* Virgilius
in Æneid. *Interdum scopulis, aculeaque viscera montis.*

1167. Mar., *subter terranea* : ita etiam Rat., sed
abraham est aliquid ante subter. Plerique, *per subter-
ranea.* Postrema pars glossæ ex versibus superioribus,
ubi pictura describitur, in hunc locum videtur
esse trajecta.

D 1169. *Operta pro locis tenebrosis.* Pryncom. vers. 745.
Marceat obscuro stertens habitator operto. Paulinus
fragm. Natal. inerti : *Q. a mortalis erat, latuit tellu-
ris operto.* Pro mysteriis etiam sumi solent operta.
Gretzerus, lib. II. cap. 18, de Sar. Perrgr., argu-
mentum suum confirmat his versibus : *Hæc, ait,
pulcherrime doctissimus vates Prudentius.*

1170. De consuetudine veteri exstruendi aras super
martyrum sepulcra vide hymnum S. Eulalie in fine.
Alium, distinguens altare ab ara, dicunt corpora
sanctorum sub altari fuisse recondita, sed ad aram,
sive prope aram, non sub ara, et hunc versum Pruden-
tium laudant ubi ara dicitur apposita corpori B. Hippolyti,
non imposita. Berthaldus de Ara cap. 2 ait hanc rem mul-
torum ingenia exercuisse et torsisse; per aram nonnul-
los summam altaris partem intelligere, alios infimam,
et quasi fundamentum ac basim totius ædificii, alios lo-
cum oblationibus dicatum, sive in summo ædificii loco,
sive alibi fuerit. Hæc postrema sententia probabilior
ceteris mihi videtur : præsertim quia noster usus lo-

1161 Illa sacramenti donatrix mensa, eadem- A
[que

- Custos si la sui martyris apposita,
Servat ad æterni spem judicis ossa sepulcro,
Pascit item sanctis Tibricolas dapibus.
175 Mira loci pietas, et prompta precantibus ara
Spes hominum placida prosperitate juvat.
Hic corruptelis animique et corporis æger
Oravi quoties stratus, opem niervi
Quod lætor reditu, quod te, venerande sacerdos,
180 Complecti licitum est, scribo quod hæc eadem.
Hippolyto scio me debere : Deus cui Christus

171. Sacramenti, corporis vel sanguinis Domini. —
Donatrix, scilicet est, l.
174. Tibricolas, Romanos, l., Mar.
176. Spes, æstimationes. — Juvat, adjuvat, l.
177. Corruptelis, pestibus, l.
178. Opem, auxilium, l.
179. Reditu, reversione, l.
182. Quis, aliquis. — Annuere, adjuvare, tribuere,
concedere, l.
183. Exuvias, de corpore dicit, l.

GLOSSÆ VETERES.

- Posse dedit, quod quis postulet, annuere.
Ipsa, illas animæ exuvias quæ continet intus,
Ædícula, argento fulgurat ex solido.
185 **1182** Præfixit tabulas dives manns æquore
[lævi
Candentes, rerarum quale nitet speculum,
Nec Paris contenta aditus obducere sævis,
Addidit ornando clara talenta operi.
Mane salutatum concurrebat : omnia adorat
190 Pubes : eunt, redeunt solis adisque obitum.
Conglobat in cuneum Latios simul ac peregrinos
Permixtum populos religionis amor.

COMMENTARIUS.

quendi ex veteri consuetudine facile originem duxerit. Cæterum Rosweydis in Addendis ad notas S. Paulini ex his versibus tradit corporibus SS. martyrum altaria imponi vel apponi consuevisse. S. Paulinus epist. 12 ad Severum corpus Clari sub ara positum in clare docet : *Casta tunc digne relant altaria Christi, ut templum Christi contegat ara Dei.* Tom. XXXIV Hisp. sacr., pag. 445, exhibebit instrumentum Fromini li. episcopi Legionensis, ubi hæc de S. Christophoro : *Cujus reliquie recondite sunt in civitate Leone juxta porta (sic) Dni episcopi, sub ara S. Cypriani et S. Mariæ ante al. ares sedis antique.*

171. Oxon. pro div. scripti., *et a dicamenti.* Idem, mensa sub antro. Egm., *mens eademque* : retinendum mensa. Cauchius in S. Paulino Natal. 9 melius conjecit mensa Petri pro mensaque Petri, ut apud eundem Paulinum paulo post *Mensa domusque Dei.* Etiam est mei mensam pro altari usurparunt, ut Ovidius, Virgilius et alii plures. Similiter Græcis Christianis repensæ est ara.

172. Mensa custos martyris dicitur, quia servat ossa, etc. Martyrarii seu cubicularii appellantur etiam in antiquis monumentis cu. todes martyrum. Sepulera i. ea martyrum cubícula vocari solebant : unde natum nomen cubiculariorum, qui cubícula martyrum in Domino dormientium custodiebant. Vide comment. ad hymnum 10 Cathem. vers. 56. De cubiculariis loquitur Juvenalis sat. 5, *Sed quis custodiet ipsos Custodes* ; et verbum servandi adhibet Ovidius lib. II Amor., eleg. 2, *Quem penes est dominam servandi cura Bagoe* ; et eleg. 3, *Hei mihi quod dominam nec vir, nec femina servas.*

173. Alex. Urb., Pal., Ald., Vat. P., Oxon., Cauch., Alt., *spem vindicis.* Alii *spem judicis* cum plerisque edd.

177. Vat. A, *corruptibilis* ; supra *corruptelis* pro tiv. lect.

178. Iterum consuetudo orandi ad martyram sepulcra confirmatur. Adisis Dungalii librum contra Claudium Taurinensem. Cellarius impudentissimè ait : *Poeta morem suum aut errorem sequitur de invocatione.* Poeta est suum, et Ecclesia catholice morem suo tempore vigentem exposcit.

181. Mar., Prag., et præ ex. Martinus Folz. de Die natali sacr. et prol., cap. 21, *ædicolam fulgurare argento ex solido* intelligit de his orbibus sive quadris in quibus tituli sive vela depictis sanctorum imagini-

184. Fulgurat, splendet, l.
185. Dives, docta : artificis. — *Æquore, planitie* : *æquor omnis æqualitas dicitur.* — *lævi, plano, l.*
187. Paris, candidis. Paris, insula abundans candido marmore. — *Contenta, sufficiens.* — *Aditus, fores cooperire, l.*
188. Ornando, ad ornandum, l.
189. Salutatum, ad salutandum, id est adorandum ; ad salutem. — *Adorat, ipsum martyrem, l.*
191. Latios, Latinos vel Romanos, l.

bus includuntur, cum his ramorum et frondium seris quæ pro foribus templorum in præcipuis diebus festis Romæ ostentantur, et festones dicuntur, ubi nunc cernere licet bracteolas o. ichalci fulgurantes. Ego potius id accipio de argento solido quo altaria ornaretur, aut etiam arca sepulcri contaret. Nam id innunt tabule et talenta de quibus ; oeta pergit dicere. Et vers. 193, *Oscula perspic. o signat impressa metallo.*

C 185. Barthius al. tabulas scriptoribus rusticis. esse æquas planities, ut in hoc versu Prudentii. Intelligi autem tabulas sive laminas argenteas aquore lævi expositas. *Æquor proprie est ubi omnia æqua, plana, in confirmat Beccanus verbis Liceronis 2 de academ. quæst., Quid tam planum quam mare, ex quo et æquor illud postea vocant ?* Lucræti, lib. IV, *Rejete reddunt sp. culorum ex æquore visum.* Hinc allusit Prudentius. Vide vers. 33 hyuni S. Cassiani. Teolius Muratorii lapsus notavit, qui in Paulini vers. 557, *Seque latere putans exstabat in æquore clavo*, mendum exscrip oria esse dixit, et positum pro *athere*, aut *ære clavo*. Paulinus intellexit planitiem apertam.

186. Macrus in Hieronymo *recarum* hoc loco exponit cælatum, incisum ; et inde Italice ricamo dictam opinatur acus picturam quæ a fundo elevatur : quæ omnino absurdæ est explicatio. Nam Prudentius *recarum apertum* dicit, ut *recarum palatum* Psych. vers. 422. A voce Hebræa *recam* Hispanice *re amo* dici putat Covarruvias.

D 188. Talentum ponitur pro materia ipsa argentea ex qua fit talentum.

189. Veteres solebant deos salutando compellere, ut in multis scriptoribus antiquis passim cernitur. Martialis, lib. XII, epigr. 78, *Natus dum precibus Jovem salutat.* Salutatio hujusmodi prole et matutinis horis exercebatur ; et a Romana salutandi patrum consuetudine nomen habet. Marti lis, lib. II, epigr. 18, *Mane salutatum venio.* Sic Virgilius mox laudandus. Vide Mathæum Broverium de Veter. ac recent. Adorat., cap. 6 et 9, qui multa veterum testimonia profert.

190. Parrhasius, *puppis*, mendose, pro *pubis* vel *pubes*. Heliosius inavult *pubis* cum Theop., Alt., Egm., Pal., ut *culpis* et *gruis* in veteribus Phædri exemplaribus. Multi, etiam veteres, scribunt *pubes* ut Mar., Prag., Vat. B. In duobus Torrent., *plebia*. Widum non bene distinguit omnis *adorat* : *Pubes eunt.*

1163 Oscula perspicuo figunt impressa me- A

[talio

Balsama diffundunt : fletibus ora rigant.

195 Jam cum se renovat decursis mensibus annus,

Natalemque diem passio festa refert,

Quanta putas studiis certantibus agmina cogi,

Quave celebrando vota coire Deo?

Urbs Augusta suos vomit effunditque Quirites,

500 **1164** Una et patricios ambitione par

193. Perspicuo, nitido, præclaro, l.

198. Celebrando, ad celebrandum, l.

199. Augusta, Roma, nobilis. — Quirites, Romanos. — Romanos principes, l.

200. Ambitione, cupiditate, l. Desiderio, Mar.

201. Plebeia, rustica, vilis exercitus, plebei milites. — Umbonibus humeris, l.

Confundit plebeia phalanx umbonibus æquis

Discrimen procerum, præcipitante fide.

Nec minus albanis acies se candida portis

Explicat, et longis ducitur ordinibus.

205 Exsultant gemitus variarum hinc inde viarum,

Ind gena, et Picenis, plebs et Hetrusca venit.

Concurrit Samnitis atrox, habitator et alta

1185 Campanus Capuæ, jamque Nolanus

[adest.

GLOSSÆ VETERES.

202. Discrimen, discretionem. — Præcipitante, incitante, impellente ad hoc, l.

2 6. Picenis, gentile nomen, sicut Romanus, a Piceno urbe. — Hetrusca, Italia. l.

207. Samnitis, civis, a Samnia provincia, l.

208. Nolanus, a Nola civitate, l.

B

COMMENTARIUS.

193. Barthius querit cur Prudentius dixerit perspicuum metallum, cum supra dixerit argento ex solido? nam argenti in perspicuis laminis duci nequaquam potest, non magis quam ebur, de quo Macrobius in Somnium memorat. Facilis est et expedita responsio. Tabulæ argenteæ ita erant expositæ, ut æquore lævi niterent, quale recavum nitet speculum. Id significat perspicuum metallum, hoc est nitidum, et in quo tanquam in speculo homo se possit inspicere : nam perspicuum non solum pro diaphano, verum etiam pro nitido et lucido accipitur, ut exponunt glossæ.

194. Alt., balsama desudant. Hein. cum aliis scribit desudant. Ita Alex. a prima manu supra, desudant, quod reperitur in multis. Weitzius, desudant. Mos tunc erat afferendi unguenta ad sepulchra martyrum. S. Gregorius scribens ad Secundinum indicit. 2. lib. vii. epist. 54: Aloem, thymiana, styracem et balsamum, sanctorum martyrum corporibus offerenda, latore præsentium deferente, transmissimus. Vide comment. ad vers. 519 hymni S. Vincentii.

195. Prag., nam cum se. Parrhasius divisim, et in emendatis divisim pro decursis, non ita bene.

196. Diem quo SS. martyres martyrio coronati sunt, stylo ecclesiastico natalem dici res est notissima. Videri potest Martinus Hæa de D e natali sacro et profano. Imperatores imperii sui ortum seu natalem celebrabant. Ad natalem cathedræ sive episcopatus Romani pontificis celebrandum plures episcopi congregari solebant, ut constat ex epistola Xysti pontificis ad Cyrillum episcopum Alexandrinum Theodosio xiii et Maximo coss., ut in actis concilii Ephesini legitur; sed legendum videtur Theodosio xiv, scilicet anno 433, et ex alia ejusdem Xysti ad Joannem episcopum Antiochenum. Hilarius papa in epistola ad episcopos Tarraconensis provincie: Lectis ergo in conventu fratrum quos natalis mei festivitas conregarat, litteris vestris. Anastasius Bibliothecarius in Vita Hadriani I: Denique ejus beatitudo fecit et pharum majorem in eadem B. Petri ecclesia in typum crucis qui pendet ante presbyterium, habentem candelas mille trecentas et septuaginta. Et constituit ut quatuor vicibus in anno ipsum pharum accenderent, id est in nativitate Domini, in Pascha, in natali Apostolorum, et in natali Pontificis. Hujusmodi phari in typum crucis vestigia existant in cruce quæ in basilica Vaticana S. Petri plurimis lucernis ardentibus ornata ostenditur nocte feriæ 3 majoris hebdomadæ. Natalem sui episcopatus etiam alii privati episcopi celebrabant: de quo legi potest Binghamus lib. iv. cap. 6. vol. II. pag. 188.

199. Parrhasius, urbs angusta: legendum Augusta: qui titulus Romæ tribuitur in cod. Theod., item apud Paulinum, Apollonium, Ammianum et alios. Vomere de magna copia. Virgilius II Georg. vers. 462, Mane salutarum totis vomit ædibus undam.

201. Isonis glossam vides: accipe Barthii explanationem. Pari cultu, pari festinatione. Proceres habebant vestitum quo dignoscerentur, sed omnis tum vestitus æqualis habebatur festinatione nimia. Idem dicit Papius in Violantilla: Omnis plebeio teritur prætexta tumultu. Cellarius addit: Studio pietatis et festinatione inornati exibant proceres et plebei. Chamillardus, umbones æquos putat esse scuta pura et alba: nam nobiles insignia familie suæ, aut factorum suorum præferabant descripta in clypeis. Mens Prudenti hæc mihi esse videtur. Ut Quirites Urbe effusi, et ambitione patrii patricii properabant, ita plebei æque fide armati præcipientes ibant, neque hac in re ullum erat discrimen. Dixit vero poeta umbonibus æquis pro æqualibus armis allegorice, quoniam agmina et plebeiam phalangem dixerat, et mox acies.

203. Fabricius primum id explicat de porta Romæ Albana, nunc Equilina, vulgo Taurina, quam Propicius Prænestinam, antiquissimi Metium nomen verunt. Masu't tamen intelligere portas Romanas ducentes ex oppido Alba. Ac revera ita est intelligendum. Alba vetus, sive Alba Longa anno Urbis 86 eversa est. Sæculo iv Romæ exsente, in loco non procul distante Alba, aliud oppidum veteri nomine florere cepit, ubi nunc est Albanum. Via Appia, regina viarum dicta, hoc oppidum intercorrebat: hinc via Appia, sive Albanæ portæ præsens a Prudentio memorantur. Romæ anno 1787 prodierunt Memorie storiche di Alba Longa, e del' Albano moderno, auctore Joanne Antonio Ricci. Acies candida significat toga recenti ornatas. Vide comment. ad vers. 547 lib. I in Symmachum, Candidiore toga. Ut infans et tristia atra dicimus, siccata, fausta et festiva, candida. Horatius od. 7 lib. III favonius dixit candidos, quia Romæ præsertim hic est præ cæteris lætus placidusque ventus. Virgilius eclog. 5: Candidus inusuetum miratur limen Olympi.

204. Prag., perperam, longis dulci'er. Egm., Hallsbr., dicitur, non melius.

206. Parrhasius edidit Peltiga, et picens, non male.

207. Plerique ita distinguunt, Concurrit Samnitis atrox habitator, et alta, etc. Cellarius ac Teolius aunt in Samnitis intelligi terræ, regionis in patrio casu. Parrhasius recte distinguit, Concurrit Samnitis atrox, habitator et alta Campanus Capuæ. In nominandi casu est Samnitis, ut lib. II in Symm. vers. 515, Samnitis, Marsuæque; et apud Catonem ex Prisciano lib. vii. Ager Gallicus, Samnitis, Apulus, Brutius. Plerique efferunt Samnis. Dicuntur autem atroces, quia erant belliciosissimi, aut quia ludo gladiatorio ita erant dediti, ut eorum nomen pro gladiatoribus ipsis accipitur. Vide Ciceronem pro Sextio.

208. Prima syllaba produci solet in Nolanus: hic corripitur, quod in Indicibus Chamillardi, Cellarii et Teolii notatum non est. Parrhasius refert nonnullos

Quisque sua lætus cum conjuge, dulcibus et A

[cum

- 210 Pignoribus rapidum carpere gestit iter.
 Vix capiunt patuli populorum gaudia campi,
 Hæret et in magnis densa cohors spatiis.
 Angustum tantis illud specus esse catervis,
 Haud dubium est, ampla fauce licet pateat.
 215 Stat sed juxta aliud, quod tanta frequentia tem-
 [plum
 Tunc adeat, cultu nobile regifico,
 Parietibus celsum sublimibus, atque superba
 Majestate potens, muneribusque opulens.

GLOSSÆ VETERES.

210. Pignoribus, hoc interest: pignora rerum, pignera
 filiorum. — Gestit, gaudet, cupit, I.
 216. Nobile, regale, I.
 217. Superba, nobili, I.
 218. Opulens, dives, pro opulentum, I.
 220. Auratis, auro pictis, I.
 221. Breviore, strictiore, I.

Ordo columnarum geminus laquearia tecti

220 Sustinet, auratis suppositus trabibus:

Adduntur graciles tecto brevior recessus,
 Qui laterum seriem jugiter exsinent.

1186 At medios aperit traciis via latior alti
 Culminis exsurgens editiore apice.

225 Fronte sub adversa gradibus sublime tribunal

1187 Tollitur, antistes prædicat unde Deum.

Plena laborantes ægre domus accipit undas,

Arctaque confertis æstuat in furibus,

Maternum pandens gremium, quo condant alu-
 [mnos,

B

224. Editiore apice, altiore celsitudine, I.

226. Tollitur, elevatur, I.

227. Ægre, vix. — Undas, catervas, frequentias
 populorum, I.

228. Confertis, plenis, I.

229. Alumnos, filios, I.

COMMENTARIUS.

confuso locorum ordine scribere janicotanus pro jam-
 que Nolanus. Cauchio arridebat jamque bolanus.

212. Præclare dictum ad immensam multitudinem
 hominum significandam.

214. Præg. semper scribit haut.

215. Multi pro certo ponunt hoc templum eidem
 S. Hippolyto fuisse consecratum. Sed Ruggerius loc.
 cit. num. 18 existimat cum aliis Prudentium his ver-
 sibus basilicam S. Laurentii in agro Verano descri-
 psisse, quæ vere juxta S. Hippolyti cœmeterium et
 ædiculam apposita erat, et in quam Prudentii de-
 scriptio optime cadit. Anastasius Bibliothecarius de
 Hadriano I ait: Simul et cœmeterium B. Hippolyti
 martyris juxta S. Laurentium, quod a priscis marcue-
 rat temporibus, renovavit. Vide Aringhium lib. iv,
 cap. 16, ubi de templo S. Laurentii agit.

220. Parrhasius, mendose, suppositus. Veteres inau-
 rabant trabes ædificiorum. De templis Christianis
 confer hymnum seq. et hymn. S. Fructuosi.

221. Hæc forma ædificiorum in ecclesiis pervetu-
 stis adhuc cernitur.

222. Teolius apud Vat. unum, et alterum invenit
 extenuent pro exsinent. Putat Teolius extenuent esse
 glossemam verbi exsinent. Sed Giselinus aliter expli-
 cat Exsinent: Sinuum seu lacinarum in morem ex-
 plicent, latiusque extendant. Addit Giselinus nostra
 templa hodie non aliter exædificari. In duobus autem
 mss. invenit æque novum vocabulum eximient, et
 lectori optionem præbet. Fabricius legit exinient, et
 in comment. ait exinire esse in spatium brevius con-
 trahere, ut in ordinibus fit columnarum, cum primum
 latæ porticus, deinde contractiores fiunt. Verum
 proba lectio est exsinent: quo verbo utitur Ausonius
 idyll. 14, vers. 29, Collectosque illa exsinnabat amictus;
 et Paulinus epist. 56 ad Macarium, al. 49, Cum velum
 videret jam exsinnatum, id est expansum, sive e
 sinu quasi emissum et explicatum. Hoc vult Pru-
 dentius.

225. Hanc cathedræ descriptionem elegantissimam
 esse Barthius pronuntiat. Idem, lib. xxxii, cap. 2,
 ex his versibus colligit, in medietullio sacrarum do-
 mum fuisse cathedras unde mysteria sacerdotes
 profitebantur. Dominicus Aulsius, lib. ii delle Scuole
 sacre, cap. 6, diversum morem ab hoc quem Pruden-
 tius describit, fuisse in Gallia arguit ex versibus
 Sidonii ad Faustum episcopum: Seu te conspicuis
 gradibus venerabilis aræ Concionaturum plebs sedula
 circumstetit. Sirmondus ad Sidonium pag. 151 nul-
 lum discrimen agnoscit: Inde enim, ait, sedentes
 in cathedra tribunali concionari solebant; adducitque hæc
 ipsa Prudentii verba. Distinguit scilicet Sirmondus

tribunal sive cathedram pro gradibus aræ intra can-
 cellos exstantem, ab ambone in quem consedis-
 se Chrysostomum, ut a pluribus audiretur, Socrates,
 alique, ut peculiare narrant. Sozomenus, lib. vii,
 cap. 19, refert ætate sua nullum Romæ verba in
 ecclesia fecisse ad populum: In eadem urbe neque
 episcopus, neque alius quisquam in ecclesia populum
 docet. Valesius Sozomeno assentitur in notis, præ-
 sertim quia Cassiodorus verba Sozomeni repetit.
 Sed cum Cassiodorus eo tempore verba Sozomeni
 transcripserit quo apud omnes constat Romanos
 pontifices homilias ad populum habere consuevisse,
 Cassiodori testimonio parum aut nihil juvatur Sozo-
 menus. Quidquid autem sit de tempore Sozomeni,
 Prudentio testi oculato omnino fides est præstanda.
 Gradibus sublime tribunal non erant ipsi gradus alia-
 ris, ut nonnulli contendunt, sed pulpitu, aut etiam
 cathedra ipsa episcopalis. Concionabantur similiter
 Græci intra cancellos quibus sacrarium a capso,
 quod illi ναός appellabant, dirimebatur. Ambo autem
 non in sacrario, sed in navi ecclesiæ erat constitu-
 tum, in quem episcopi aliquando, ut facilius ab
 omnibus audirentur, ascendebant. In sacrorum be-
 matis, sive sanctarii, aut presbyterii parte intra
 cancellos erigebatur cathedra, sive thrōnus, ac sedes
 episcopi, juxta quem presbyteri utrinque demissio-
 ribus subselliis sedebant. Etsi autem totum sanctua-
 rium, quia gradibus in illud ascendebatur, bema aut
 tribunal dici posset, et interdum diceretur, tamen
 gradibus sublime tribunal de quo Prudentius, sedem
 episcopalem denotat ex peculiari expresso munere
 prædicandi Deum. Et sanctuarium quidem hujus
 ecclesiæ non in hoc templo magnifico, sed in ædi-
 cula supra descripta collocatum videtur, ubi scilicet
 erat mensa sacramenti donatrix. Sed advertendum
 illud est, ex unius vel alterius ecclesiæ more non
 statim esse arguendum eam consuetudinem in omni-
 bus ecclesiis viguisse; quia in re sæpe decipiuntur
 aut decipiunt qui antiquitates ecclesiasticas expla-
 nant: nam olim usurpatum in ecclesia simpliciter
 affirmant, quod fortasse in una tantum aut in paucis
 ecclesiis obtinuerit, neque tamen constat an omni
 tempore hujusmodi consuetudo vigerit.

228. Vat. B, consertis; lege confertis. Ex Lucretio
 lib. vi, Omnia complebant loca lectaque, quo magis
 æstus confertis ita accervatim mors accumulabat. Bar-
 thius, lib. i, cap. 9, recte observat in libris legi æstu,
 ex quo Lambinus eos tam fecit invitis musis. Alii le-
 gunt in eodem Lucretio confectos pro confertos.

229. Parrhasius, condit.

- 230 Ac foveat fetus accumulata sinus. A
Si bene commemini, colit hunc pulcherrima
[Roma]
Idibus Augusti mensis, ut ipsa vocat
Prisco more diem, quem te quoque, sancte ma-
[gister,
Annua festa inter dinumerare velim.
- 235 Crede, salutigeros feret hic venerantibus ortus,
Lucis honoratæ præmia restituens.
Inter solemnes Cypriani, vel Celedoni,
1188 Eulaliæque dies currat et iste tibi.
Sic te pro populo cujus tibi credita vita est,
Orantem Christus audiat omnipotens.
240 Sic tibi de pleno lupus excludatur ovili,
Aгна nec ulla tuum capta gregem minuat.

GLOSSÆ VETERES.

230. Fetus, impletos, I.
235. Crede, scilicet mihi, I.
236. Lucis, diei, I. — Festi diei celebrati, Mar.
241. Sic tibi, optando, I.
244. Sedulus, studiosus, I.
245. Lacteolis, candidis. — Compleveris, pro com-
pleas, I.

COMMENTARIUS.

230. Gis. ad oram, fetus accumulata suos cum
Vat. A a secunda manu. In Mar., Urb., Prag, Vat. B
a prima manu, fetus. Alex., fetus; supra, fetus.

231. Quod ait Prudentius, Si bene commemini, non
dubitat, sed considerate loquitur, et caute affirmat.
Sic vers. 1 præf. carminum, Per quinquennia jam
fecem, Ni fallor, fuimus. Cicero pro M. Fonteio:
Qui primum illud verbum consideratissimum nostræ
consuetudinis Arbitror, quo nos etiam tunc utimur,
cum ea dicimus jurati, quæ comperta habemus, quæ
psi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit atque
omnia se scire dixit. Nonnulli putant Hippolytum,
quem idibus Augusti celebrari ait Prudentius, esse
solum Hippolytum militem. Sed cum Prudentius de
ilio Hippolyto certissime loquatur, hujus Hippolyti,
quem laudat Prudentius, diem festum olim in idus
Augusti incidisse judicandum est.

232. Rat. ex ipse recte ipsa. Ald., non bene, pun-
tium post vocat adhibet.

235. Gis. ad marg., annos pro ortus.

236. Præmia diei festi celebrati videntur esse sa-
lutigeri ortus, sive anni. Barthius addit præmia de
cælo; nec repugno.

237. Alex., Ald., Chelidoni. Vat. B, Mar., Celedoni.
Parrhasius, corrupte, Celeboni. Notandum festum diem
S. Cypriani jam tum in Hispania celebratum.

239. Ald., tradita vita est. Teolius glossam unius
Vat. ascribit: Adjurantis est, id est, si hoc feceris,
tunc te Christus audiet. Minime dubito quin sit legen-
dum adjurantis est.

242. Barthius scribendum putat rapta pro capta.
Sed membræ constantè habent capta, et paulo
post occurrat raptus. Neque male est capta, ut bello
captus, dolis captus, pisces jaculo aut hamo capti.
Torn., mendose, captum.

245. Psych. vers. 792, Lacteolam mentitus ovem.
Vide comment. ad vers. 165 hymni S. Eulaliæ. Sta-
bula ovium vocantur cæulæ ex Græco nomine, c de-
tracto: nam Græci αἰλὰς dicunt. Fortasse Paulinus
hoc etymon respexit de Reditu Nicetæ: Nunc oves
facti duce te gregantur Pacis in aulam.

246. Hæc valida mihi videtur conjectura ut creda-
mus Hippolytum fuisse episcopum, quod scilicet
Valerianus, Christi sacer, sacro Hippolyto esset fu-
turus comes in cælo, sacerdotii sive episcopatus, ut
ego puto, ratione. Raptus pro defunctus verbum est

Sic me gramineo remanentem denique campo
Sedulus ægrotam pastor ovem referas.

- 245 Sic, cum lacteolis caulas compleveris agnis,
Raptus et ipse sacro sis comes Hippolyto.

XII HYMNUS.

INCIPIT PASSIO APOSTOLORUM PETRI ET PAULI.

Plus solito coeunt ad gaudia: dic, amice, quid
[sit.

1189 Romam per omnem cursitant, ovant-
[que.

Festus apostolici nobis redit hic dies triumphi,
Pauli atque Petri nobilis cruore.

- 5 Unus utrumque dies, pleno tamen innovatus
[anno,

- B 1. Coeunt, scilicet quid, I.
2. Ovantque, lætantur; nam tractum est a trium-
phantibus, qui albam ovem immolabant, I.
3. Festus, quasi respondet interrogatus, I.
5. Innovatus, veraciora gesta habent, quod non anno
revolut, sed prorsus uno eodemque die sunt ambo isti
principes apostolorum passi, Prag.

sacræ paginæ, ut denotetur aliquem e periculis hujus
mundi in cælum eripi. Post hunc hymnum in Vat. B
et Mar. ponitur passio S. Cypriani.

Exscripsi titulum ex Mar. et Rat. In Vat. A et
Weitzio, Passio apostolorum Petri et Pauli. Ald. et
Heins. addunt beatorum apostolorum. Hæc passio in
Mar. et Vat. B sequitur post passionem S. Cypriani,
ut in Weitzio.

1. Heinsius conjectabat, quid sic Romam per omnem
cursitant, ovantque? Cellarius secutus est hanc con-
jecturam: quæ mihi etiam placet, quamvis lectio
codicum recte procedat, neque careat elegantia. Ad
festum diem apostolorum celebrandum multi olim
undique conveniebant, etiam episcopi. Vide ep. Pau-
lini 13 ad Severum, et 46 ad Delphinum.

2. Etymologiam verbi ovare, a glossa indicatam,
comprobat Servius et Plutarchus. Alii cum Festo
ovare deducunt a clamore quem edere solent victo-
res, geminata littera o; alii ab eroe, bacchantium voce.
Adisib. Becmanum de Origin.

5. Hæc Prudentii aliorumque opinio fuit, SS. Pe-
trum et Paulum eodem anni die, sed non eodem anno
martyrium subisse. Prudentius hanc suam opinio-
nem clarius explicat vers. 21, Ut teres orbis iter, etc.
Joannes M. Brassichellensis in Indice librorum ex-
purgandorum, quem num. 184 in not. proleg. lau-
davi, hanc sententiam censura perstringit, quod con-
traria sit communiori opinioni, quamvis fateatur
illam defendi ab Augustino et Aratore. Vide pag. 257

D et 262 ejus Indicis. Eminentissimus card. Stephanus
Borgia in celeberrimo suo opere, Vaticana Confessio
beati Petri, multa afferit quibus tum aliæ antiquitates
ecclesiasticæ illustrari possint, tum fere totus hic
Prudentii hymnus facilius intelligi. Hanc ipsam quæ-
sitionem ad examen revocat, et fatetur S. Augustinum
idem sensisse ac Prudentium, serm. 295 in natali
apostolorum Petri et Pauli, et serm. 381 de eod.
natali, ubi ait: Natalitio ergo Petri passus est Paulus.
Neminem alium ex antiquis Latinis scriptoribus ejus-
dem sententiæ assertorem reperit, excepto Aratore
subdiacono, qui sæculo vi floruit, et lib. ii Hist. Apost.
ita cecinit: Geminus, quos edidit astra, Non eadem,
tamen una dies, antequè voluto Tempore sacravit
repetitam passio lucem. E Græcis Photius in Biblioth. cod.
276 locum S. Nili discipuli S. Joannis Chrysostomi
profert ubi affirmatur Petrum ante Paulum occu-

1190 Vidit superba morte laureatum.

Scit Tiberina palus, quæ flumine lambitur propinquo,

GLOSSÆ VETERES.

6. Superba, nobili. — Laureatum, coronatum, I.

9. Crucis et gladii, Petri et Pauli. — Testis, Tibe-

COMMENTARIUS.

buisse. Justinum martyrem et Irenæum memorie mandasse Paulum quinque post Petrum annis martyrio coronatum, refert Metaphrastes, approbantibus Colomesio et Junio in notis ad epist. 1 S. Clem. ad Cor. Rupertus Tuitiensis, qui anno 1124 sub Lotario in obitu, lib. vi de Operib. Spiritus sancti, cap. 10, ita habet: *Creditur ambos* (SS. Petrum et Paulum), *uno eodemque unius ejusdemque diei anno inclyto celos decorasse martyrio; non tamen desunt qui putent eodem quidem die, sed non eodem martyrium complevisse anno. Unde idem, qui supra, Unus utrumque dies, etc.* Communiore sententia de eodem anno et die martyrii SS. apostolorum magnum pondus adiecit celebre Gelasii I decretum de libris apocryphis in concilio Romano anni 494, quod sub Damaso celebratum falso dixit Chamillardus, et, ut opinor, voluit dicere sub Gelasio: Cui data est etiam societas beatissimi Pauli apostoli, hanc electionis, qui non diverso, sicut hæretici (al. hæresi) garrunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosam mortem cum Petro in urbe Roma sub Cæsare Nerone agonizans coronatus est. Nihilominus anno 544 Arator subdiaconus Ecclesie Romanæ eamdem sententiam, ut vidimus, expressit, cujus carmina ut publice recitari juberet, Vigiliam papam litterati omnes doctissimique rogaverunt, ac revera summo plausu in ecclesia S. Petri ad Vincula recitata sunt. Eodem Aratore recitante, distinctis diebus ambo libri septem vicibus sunt auditi, cum unius medietas libri tantummodo legeretur propter repetitiones assiduas, quas cum favore multiplici postulabant. Vide Labbeum tom. I Biblioth. mss. pag. 668. Igitur sententia Prudentii non tam male audiebat tunc Romæ quam videri possit, si solum decretum Gelasii consideretur. Accedit S. Gregorius Turonensis de Gloria martyrum cap. 29 lib. 1: *Paulus vero apostolus post revolutum anni circulum ipsa die qua Petrus apostolus passus est, apud urbem Romam gladio percussus occubuit.* Ruinartius in notis ait deesse hæc verba post revolutum anni circulum in quodam codice: quæ lectio, etsi conformior veritati videatur, incertum tamen illi est an sit sincerior.

6. Prag., mente: lege morte. Paschalius, de Coronis lib. viii, cap. 10, probat laureatum significare victorem, et interdum pro triumphante poni, ut hoc loco a Prudentio.

7. In editione Parmensi vitium est metrum, transpositis ita verbis, *quæ lambitur flumine*; in nota recte *quæ flumine lambitur*. Teolius ait in omnibus mss. Vatt. esse *lambitur*, non *labitur*. Sed dubium non est quin in Vatt. Q et aliis sit *labitur*; quod legit Marietus in Vatt. A, B, Rat., Prag. In Vat. P, Oxon., Thuan. a manu prima, Egm., Pal., Fabr., Parrh., *lambitur*. Heinsius edidit *labitur*, sed putat castigandum Scit Tiberina palus, qui flumine lambitur propinquo, Binis diatum cespitem tropæis. Scilicet cespes lambitur, non palus, ut infra de eodem Tiberi: *Qua stringit annis cespitem sinistrum*. Addi potest similis loquendi ratio ex Ammiano lib. xxvii, *Ister, qua Romanum cespitem lambit*. Mihi non displicet conjectura, quamvis Teolio nimis dura et coacta hæc videatur constructio. Cæterum nihil mutaverim, repugnanti-bus mss. Cellarius in-iguitur allucinatus est, qui non solum edidit *qui lambitur*, verum etiam falsissimam notam subiecit: *Ita mss. Vulgo, quæ labitur*. Giselinus affirmat in quodam ms. esse *quæ lambitur*, in Baventriensi *quæ lambit ex propinquo*. Sed addit utrumque de Rhodano Lemanum allambente, similibusque fluminibus recte dici posse; de paludibus

1191 Binis dicatum cespitem tropæis,

Et crucis, et gladii testis: quibus irrigans eas-

(dem

ris. — Quibus, tropæis, I.

autem ad montium radices scaturientibus, ac in vicinos amnes perenniter sese exonerantibus, non item. Nihilominus mihi aridet *quæ lambitur*, ita ut palus Tiberina intelligatur esse campus Tiberi proximus, quem idcirco paludem vocat, quia stagnantibus aquis vel ob pluvias immodicas, vel ob fluminis inundationes frequenter operiebatur, ut egregie explicat laudatus Em. card. Borgia. Ex quibus verbis recte colligit locum in quo S. Petrus martyrium subiit non fuisse montem Janiculum, ut recentiorum tenet opinio, sed planitiem cam quæ Tiberim inter et montis Vaticani radices excurrit: quod allatis aliis antiquitatis monumentis uberius confirmat. Hanc sententiam ita explicatam non satis intellexisse videtur Teolius, nisi fortasse novam aliquam ipse excogitavit. Ita enim ait in admonitione ad hunc hymnum: *De loco autem paratio non est.* Quantumvis enim speciosa sint recentiorum conjectura, qui sanctos apostolos diversis in locis animadversos fuisse contendunt, conjectura tamen sunt, quibus nemo prudens rerum estimator testem antiquum sane, ac sinceritate, et eruditione ubique commendatum præferendum esse non fateatur. Cum itaque Prudentius aperte dicat vers. 9 eandem paludem, quæcunque illa fuerit, utrorumque apostolorum sanguine imbutam fuisse, uno eodemque loco sanctos apostolos martyrium complevisse in dubium revocare non audeamus: uti nec, certis deficientibus monumentis, quisnam fuerit locus ille definire. Rem totam accurate discussam, ac summa eruditione pertractatam vide apud illustriss. præf. Stephanum Borgia, etc. Verum aperte doctissimus card. Borgia pag. 84 et 85 assertionem Petri Comestoris tuetur, Paulum gladio occisum in catacumbis versus occidentem, Petrum crucifixum in Vaticano, in vico scilicet qui est extra civitatem, ubi fiebant dolia; et pag. 89 ait: *Locum ubi doctor gentium gladio percussus occubuit, nemo clarius quam S. Gregorius Magnus expressit, cum basilicæ S. Pauli massam ad Aquas Salvias donaret.* De qua massa sive possessione ad Aquas Salvias ait S. Gregorius: *In qua palmam sumens martyr capite est truncatus, ut videri potest apud cl. præsulæm Gallettium antiquitatis cultiorem eximium, Inscription. Rom. infimi xvi, t. I, p. 5.*

8. Per cespitem intellige gramen, campum. Infra vers. 46, *Qua stringit annis cespitem sinistrum*. Weitzius ad vers. 50 hymni S. Vincentii putaverat cespitem hoc loco sumi pro ara. Cespes campi Tiberini binis tropæis dicatus dicitur. Caius, sive Gaius presbyter Romanæ Ecclesie sub Zephyrino Romano pontifice sæculo II, apud Eusebium Hist. eccles. lib. II, cap. 25: *Ego autem apostolorum tropæa possum ostendere. Nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam pergere velis, invenies tropæa eorum qui ecclesiam hanc fundaverunt.* Tropæa apud Prudentium et Caium sunt sepulcra martyrum qui palmam martyrii consecuti sunt. S. Hieronymus epist. ad Marcellam: *Est ibi (Romæ) sancta ecclesia, sunt tropæa apostolorum, ad hæc et tituli.* Fortasse tropæi nomen inagis proprie apostolorum Petri et Pauli sepulcris tribuebatur; utili etiam alia sepulcra, eisque inadfectæ ecclesie vocari solebant. Fortunatus hæc tropæa propugnacula appellavit lib. III, carm. 7. *A facie hostili duo propugnacula præstant, Quos fidei turres Urbis caput orbis habet.* Supra, vers. 2, occurrit triumphus apostolicus. S. Ambrosius similiter de SS. Gervasio et Protasio epist. 22: *Ervuntur nobiles reliquie et sepulcro ignobili, ostenduntur celo tropæa.*

9. Egm., et crucis, et gladii testes. Heinsius parum hic vidit; ait enim ita in Egm. legi, ut ad herbas, non

10. 1192 Bis fluxit imber sanguinis per herbas. A

Prima Petrum rapuit sententia, legis Neronis
Pendere jussum præminente ligno.

Ille tamen veritus celsæ decus æmulando
[mortis

Ambire tanti gleriam magistri,

15 Exigit ut pedibus mersum caput imprimant su-
[pinis,

Quo spectet imum stipitem cerebro.

Figitur ergo manus subter, sola versus in ca-
[cumen :

GLOSSÆ VETERES.

12. Præminente, *emunente, atto patibulo*, l.

13. Veritus, *timens*. — Celsæ, *quæ est illa gloria*.

— Æmulando, *imitando*, l.

14. Ambire, *desiderare*, l.

15. Exigit, *rogat, exegit, petiit*. — Supinis, *eleva-
tis*, l.

16. Quo, *ut*, l.

1193 Hoc mente major, quod minor figura,

Noverat ex humili cælum citius solere adiri :

20 Dejecit ora, spiritum daturus.

Ut teres orbis iter flexi rota percucurrit anni,

Diemque eundem sol reduxit ortus,

Evomit in jugulum Pauli Nero servidum furo-
[rem,

Jubet ferri gentium magistrum.

25 Ipse prius sibimet finem cito dixerat futurum,

Ad Christum eundum est, jam resolvor,
[inquit.

27. Subter, *aa terram*. — Sola, *plantas*, l.

8. Mente major, *humilior*. — Minor, *despectior*.

— Figura, *honore*, l.

B 21. Ut teres, *sicut rotunda*; *circulus*, l.

23. Evomit, *emittit*, l.

24. Ferri, *puniri*, l.

26. Eundum, *contendendum*, l.

COMMENTARIUS.

ad imbrem sanguinis referatur testes. Vera lectio est testis, et refertur ad Tiberinam paludem, non ad imbrem sanguinis. Sententia est : Scit Tiberina palus testis crucis et gladii, quibus, scilicet cruce et gladio imber irrigans sanguinis bis fluxit per eandem herbas. Teolius ex hoc versu arguit eodem in loco Petrum et Paulum passos. At Prudentii mens est in eisdem campis Tiberinis utrumque martyrium contigisse, non in eodem omnino loco paludis Tiberinæ : designat enim locum martyrii, sed non locum loci, ut cum jureconsultis loquar. Sic ait, Tiberinam paludem scire, cespitem dicatum binis sepulcris ; et postea clare distinguit et separat hæc ipsa sepulcra : *Dividit ossa duum Tiberis*. Sic etiam ait, *eandem per herbas*, cum non eodem anno martyrium astruat : et *bis fluxisse sanguinem*, cum Petrum affirmet cruci affixum. Hæc enim omnia aliud sonant, aliud significant : quanquam fortasse etiam sanguis Petri fluxit. Hieronymus epist. 25 ad Castrutium plus dixit : *Quid Petro, quid Paulo sublimius? Neronianum gladium cruenturunt*. Sagittarius cap. 6 de Cruciat. plures Patres allegat qui gemitum hoc mortis genus de Petro et Paulo sub Nerone confirmant.

11. Weitzius ait a nonnullis dubitari Romæ an apud Hierosolymam Petrus cruci sit affixus. Scio a nonnullis dubitari, sed hæreticis. At quid respondent toti antiquitati, in qua tot sunt qui affirmant Petrum Romæ martyrium subiisse, nullus qui neget? Videri possunt testimonia apud em. cardinalem Borgiam collecta.

13. Egm., Widm., supra, Vat. P. *æmulandæ* : metrum *æmulando* poscit. Cur Petrus inversis vestigiis cruci affligi postulaverit, hanc eandem rationem reddunt Egesippus, Hieronymus, Chrysostomus, Augustinus, Eutychius Ægyptius, Maximus et alii. De hac inversa Petri crucifixione concinnum exstat Petri Labbei elogium, quod Sagittarius cap. 8 de Cruciat. excerptis.

14. Hailsbr., *tantum*. Egm., *tangi*, male, pro *tanti*.

15. Gis. ad oram, *pedibus versum*. Ald. *imprimat* : melius *imprimant*.

17. Parrhasius male, *solo pro sola* : quod est a *solum soli*, non a *solea*, sublatum e, ut ait glossa. Diversa crucifigendi genera exponit Seneca in Consolat. ad Marciam cap. 20 : *Video isthic cruce, non unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas*. Alii capite conversos in terram suspendere ; alii per obscena stipitem egerunt ; alii patibulo brachia explicuerunt. S. Petrum capite deorsum demisso fuisse affixum cruci Origenes narrat apud Eusebium lib. III Hist. eccles., cap. 1 : *Qui ad extremum Romam veniens, cruci suf-*

fixus est capite deorsum demisso : sic enim ut in cruce collocaretur oraverat. Consentient Egesippus de Excidio Hierosolym. cap. 2, lib. III ; Abdias (quisquis est) auctor Historiæ Apostolorum, quamvis apocrypha ; Palladius in dialogo de Vita Chrysostomi ; Augustinus serm. 28 et 29 de Sanctis ; Eutychius Ægyptius patriarcha Alexandrinus in Originibus Ecclesiæ suæ ; S. Maximus serm. 1 Natal. apostolorum Petri et Pauli ; Hieronymus cap. 1 de Script. eccles. ; S. Ambrosius lib. 1 de Interpellat. Job et David., cap. 4 : S. Gaudentius episcopus Brixienus in serm. de SS. apost. Petro et Paulo ; S. Joannes Chrysostomus homil. in princip. apost. ; S. Gregorius Nyssenus in orat. 8 de beatit., alique innumeri : ut temere nonnulli hæc de re dubitare visi sint. In Breviar. Mozarab. exstat hymnus qui S. Ambrosio tribuitur, ubi id clare affirmatur : *Verso crucis vestigio*, etc., et in orationibus ad matutinum : *Cum et Paulus dissolvi cupiens gladio necatus interit, et Petrus inversis se poscit vestigiis crucifigi*. Rapertus Tuitiensis, lib. VI de Operib. Spiritus sancti, cap. 10, hos ipsos Prudentii versus allegat : *Super hoc quidam fidelis, et in fide laudabilis metricæ canens ita dixit : Figitur ergo manus, etc.*

20. In nonnullis vulg., *defecit* ; in aliis, *hora*. Corrige *dejecit ora*.

21. Vat. B, Q, Mar., Prag., Rat., Weitz. cum suis, Thuan., Ox. pro div. script., Parrhasius, *retro*. Ald., Vat. P. et alii, *rota*. In Alex. hic et sequens versus desiderantur.

23. Vat. A, *cruiorem* ; supra, *furorem*.

24. Intellige *ferri gladio*, quod supra indicavit. S. Augustinus sæpe *ferri simpliciter* dixit, ut epist. 260 : *Si non solum subito ferri juberentur, verum etiam in loco proximo ferrentur*. Vide Sagittarium cap. 7 de hac formula *gladio ferri*. Cum gladius communis esset omni populo, securis vero propria Romanorum, gladio quam securi ferri magis erat ignominiosum. Victimæ immolandæ securi cadebantur. Vide Baronium ad annum 226, num. 3. Chamillardus hoc discrimen non advertit, cum non semel affirmet Paulum securi percussum, quod nemini ignotum esse dicit. Prudentius, ut potestatem primam Petro libens concedit, ita præcipuam laudem docendi gentes Paulo. Hanc distinctionem recte exprimit Breviarium Mozarabicum in capitulis ad Benedictus in hoc festo : *Cum potius tendentes ad regna cælestia, quod Pauli docentis adduxerit pietas, intromittat Petri potestas*.

25. Prag., inepte, Cato, et supra glossa, *sapiens*. Lege *cito*.

26. Parrhasius distinguit *Ad Christum eundum est*

Nec mora: protrahitur, pœne datur, immola- A
[tur ense,

Non hora vatem, non dies fefellit.

1194 Dividit ossa duum Tibris, sacer ex utra-
[que ripa,

30 Inter sacra dum fluit sepulcra.

Dextra Petrum regio tectis tenet aureis rece-
[ptum,

Canens oliva, murmurans fluento.

Namque supercilio saxi liquor ortus excitavit
1195 Frondem perennem chrismatis fera-
[cem,

GLOSSÆ VETERES.

31. Dextra regio, aquilonaris plagu. — Aureis, nobilibus, l.

32. Canens, albescens, candens, a canitie dicta, albens et venit a caneo canes. — Fluento, orta aqua, l.

34. Fontem, baptisterium. — Chrismatis, unctionis oleo baptizati unguuntur, Vat. A. — Fontem, baptisterium perpetuum. — Feracem, fertilem, l.

COMMENTARIUS.

jam, resolvor, inquit. Epist. II ad Tim. II. 6: Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meae instat. Confer etiam epist. ad Philipp. I. 25; Desiderium habens dissolvi.

27. Parrhasius, depravate, Hæc mora quæ trahitur, pœne datur. Immolatur ense. Ald. et nonnulli vulg. male distinguunt nec mora protrahitur.

28. Vat. A, autem. Emenda vatem.

29. S. Petrum sepultum fuisse in Vaticano, et S. Paulum in via Ostiensis certior est sententia. Nonnulli e catacumbis eorum corpora in hæc loca ubi nunc sunt, a Cornelio pontifice Romano translata fuisse non satis idoneis auctoribus affirmant. Vide S. Isidorum de Vita et Morte sanctorum cap. 68 et 69. Negari tamen nequit aliquandiu corpora beatorum apostolorum in catacumbis occultata fuisse: quod S. Damasi et S. Gregorii Magni testimoniis demonstratur.

31. Prag., perceptum: corrigendum receptum. Hic etiam tecta aurea templi Vaticani memorantur, ut infra de basilica S. Pauli. Peveratus ad hunc versum exscribit hæc verba Pomp. Ugonii ex scheda ms. quam apud se habebat: Aug. Constantinus basilicam B. Petro apostolo ex rogatu Silvestri episcopi in templo Apollinis inclusit in loculo corpus S. Petri. Ipsum loculum undique ære Cypro conclusit, quod est immobile. Ornavit supra ex columnis porphyriticis. Hæc columna steterunt sub ciborio usque ad tempora nostra, nunc sunt in altaribus S. .... et alias columnas vitineas, quas de Græcia perduxerat, et exstant hodie. Fecit auream crucem lib. 150. Quæ verba mendis inquinata esse facile intelliges: sed tanti non est ea emendare.

32. Mar., canans; supra, recte, canens. Prag., Weitz., Vat. B, Q, olivo. Rat., oliva. Ald., oliva, et murmurans. Plerique, ut editum est. Etiamnum olive in Vaticano virescunt. Weitzius ait prope templum Vaticanum ortum fontem ex quo S. Petrus sui carceris custodes baptizaverit, de quo loquitur Prudentius. Hunc errorem animadverti et correxì ad hymn. De loco in quo martyres passi sunt, etc. A Gi-elino errorem hausit Weitzius.

33. Baronius ad an. 384, num. 24, in his Prudentii versibus baptismalem ecclesiæ Vaticanæ fontem agnoscit. Eodem respiciunt glossæ veteres. At ego existimo a Prudentio describi fontem magnifice exstructum ante fores templi Vaticani, quo ora manusque lavarent fideles antequam ecclesiam ingrederentur. De hoc fonte Paulinus epist. 33 ad Alethium, sive 13 ad Pamachium ed. post., qui epulum præbuerat omnibus Romæ pauperibus in basilica apostolorum principis: Quanto ipsum apostolum attollebas gaudium cum totam ejus basilicam densis inopum cæstibus stipavisses, vel qua sub alto sui culminis mediis ampla laquearibus longum patet, et apostolico eminens solio coruscans ingredientium lumina stringit, et corda latificat; vel qua sub eadem mole tectorum geminis utrinque porticibus latera diffundit; quæ præterito nitens atrio fusa vestibulo est, ubi cantharum ministra manibus, et oribus nostris fluentem ructantem fastigiatu solidò ære tholus ornat, et inumbrat, non sine mystica

specie quatuor columnis salientes aquas ambiens. Decet enim ingressum ecclesiæ talis ornatus, ut quod intus mysterio salutari geritur, spectabili pro foribus opera signetur. Similem fontem postea Leo Magnus ante Ostiensem S. Pauli basilicam condidit, quem Ennodius celebrat: Unda lavat carnis maculas, sed crimina purgat Purificatque animas mundior amne fides. Quisquæ suis meritis veneranda sacraria Pauli Ingrederis, supplex ablue fonte manus. Perdiderat laticum longæva incuria cursus, Quos tibi nunc pleno cantharus ore vomit. Provida prioris per totum cura Leonis. Hæc ovibus Christi larga fluenda dedit. Hunc morem veterum Christianorum lavandi manus et ora ante fores ecclesiæ, aut interius sacrarium, confirmat Eusebius lib. x, cap. 4, et indicat Tertullianus lib. de Oratione, cap. 11: Quæ ratio est, manibus quidem ablutis, spiritu vero sordente orationem obire? Apud ethnicos eadem fuit consuetudo. In Christianorum ecclesiis vas aquæ lustralis ad expianda peccata venialia, quod nunc cernitur, his quos dixi fontibus successit. Et fortasse sacratoriis diebus majoris hebdomadæ Christiani veteres ecclesiam ingressuri manus et ora non lavabant, ad doloris ingressum de passione Domini indicandum: unde originem traxerit consuetudo non adhibendi aquam lustralem feria 5 et 6 ejus hebdomadis. Matriti anno 1786 profudit opusculum quo hæc consuetudo improbat. Jam anno 1782 editum fuerat Persiæ volumen in 8 quo quatuor opuscula Italice scripta continentur, quorum primo auctore G. C. hujusmodi usus refellitur, tribus aliis prorsus anonymis defenditur. Jam si Prudentii versus cum veteri illa consuetudine, cum Paulini et Ennodii verbis conferantur, planum fiet non de fonte baptismali illum locutum, sed de fonte ante fores templi collocato. Ait igitur Prudentius regionem in qua sepultus erat S. Petrus aureis sub tectis, olivis et fluento esse conspicuam: nam aqua in monte scaturiens frondem (ita enim lego) oleæ excitat et alit: inde per marmora et clium ad viridem natationem sive receptaculum confluit. In interiori parte tumuli sive ædificii e cantharo labuntur aquæ, et in stagno volvuntur. Pictura tholi tingit undas, et vicissim musci ab auro relucunt, et aurum a muscis virescit; aqua cærulea a rubro colore supernæ picturæ trahit umbram sive imaginem, et lacunar fluctibus videtur moveri. Pastor sive pontifex Romanus suis ovibus exhibet hæc fluenta.

34. Dixi vers. sup. legendum esse frondem; et ita revera legunt Vat. B, Alex., Mar., Prag., Rat. Weitz. cum plerisque suis, Gis. ad marg., Sieh., Thuan., duo Torrent., Heins., Cham. Et, ut Prudentius dicit nunc frondem perennem, ita vers. 175 Dittochei de monte Oliveti, Frondibus æternis præpinguis liquitur humor. Janningus tom. VII Junii etiam legit frondem perennem, et interpretatur oleam. Nihilominus Parrhasius, Ald. ac multi mss. legunt fontem, quod expresserunt Cellarius et Teolius; quanquam hic non vere affirmat omnes Vat. præter unum habere fontem. Chamillardus etsi legat frondem, tamen in liquora orto, de quo vers. super., intelligit ex mente Prudentii erupisse aique fontem in morte S. Petri, ubi

35 1196 Nunc pretiosa ruit per marmora, lubri- A 40
[catque clivum,

Donec virenti fluctuet colymbo.

Interior tumuli pars est, ubi lapsibus sonoris

Stagnum nivali volvitur profundo.

1197 Omnicolor vitreas pictura superne tin-
[git undas,

GLOSSÆ VETERES.

35. Ruit, oleum. — Lubricatque, flectit. — Clivum, devexitas montis, l.

36. Colymbo, natatu, Mar. Prag., natatu; nam Græce colymbin natare dicitur. Natatu : fructu olivæ. Corymbi racemi hederarum; colymbi tubi per quos currit aqua per loca occulta, l. Colymbi tubi dicuntur, Vat. A.

38. Nivali, candido, l.

39. Superne, desuper, adverbium. — Tingit, colorat; pictura, l.

40. Musci, viriditates, Vat. A. Qui ibi picti erant. — Relucent, ex auro, l. — Aurum, ex musco, l. La-

Musci relucent, et virescit aurum.

Cyaneusque latex umbram trahit imminens
[ostri :

Credas moveri fluctibus lacunar.

Pastor oves alit ipse illic gelidi rigore fontis,

Videt sitire quas fluentia Christi.

45 Parte alia titulum Pauli via servat Ostiensis,

minæ aureæ affixæ laquearibus, Vat. A.

41. Cyaneusque, viridis, vitreus; viridis, Cyane gemma est Scythiæ corsicans; interdum nitore pura est, et punctalis; interdum micantibus auratis variis punctulis. — Ostri, rubei coloris : ostrum purpura liquor ab ostrea, quæ Græce testa dicitur. Genus muricis bene olentis, l. Lazureus, vel purpureus, Vat. A. Albus lapis, Mar. — Umbram, imaginem, Vat. A.

43. Pastor, Petrus, l., Vat. A. — Rigore, algore, l.

44. Fluenta, doctrinam, l.

45. Ostiensis, Portuensis, ab Ostia : proprium nomen loci, l.

COMMENTARIUS.

tres erupisse in morte S. Pauli memoriam proditum est. At Prudentius loquitur de fonte qui in monte vicino scaturiebat. Peveratus, qui cum Baronio putat sermonem esse de fonte baptismali, legit fontem, et putat eum cum ipso cœmeterio omnino destructum, ita ut nullæ superant reliquie, nisi forte quod circa posterioris crepidinem apsidis, et sub aræ Vaticanæ porticibus etiamnum aquarum scaturigines conspiciuntur quarum aliquot in limpidissimum fontem corrivavit Urbanus VIII, versibusque exornavit, et postea fons Liberii papæ, ac Damasi in arcam Vaticani palatii ab Innocentio X deductus ac instauratus est, qui historiam Liberii pontificis sacro populum abluentis baptismate marmori exsculpendam curavit. Verum hic ipse fons Liberii et Damasi, et non alius baptismalis a Prudentio est descriptus. Versus Damasi legi possunt in ejus operibus et apud Baronium; nihil enim habent ex quo argui possit ad fontem baptismalem describendum fuisse compositos. Baronius ipse assentitur a Paulino Nolano descriptum fuisse fontem atrii basilicæ Vaticanæ. Paulinus autem cum Prudentio mire consentit. Addit Baronius aliam inscriptionem Damasi, ubi clarius fit mentio baptismatis; sed minime constat eam ad basilicam Vaticanam pertinere. Imo existimo tempore Damasi non aliud existisse Romæ publicum baptisterium nisi ad S. Joannem Lateranum, quod unum nominat Prudentius lib. i contra Symm., vers. 586 et seq.

35. Ald., Mar. a prima manu, murmura : lege marmora. Ox., lubricatque clivo; id est liquor fuit lubricus per clivum. Aliud lubricat clivum significat, scilicet ab humore clivum lubricum reddi.

36. Urb., mendose, fluctu et colymbo. Alex. a prima manu, Thuan., Gis. ad oram, corymbo. In notis ait Giselinus se expressisse Daventriensem his de causis. Primum quod *κολυμβος* inter vocabula ecclesiastica usitata non sit numerandum, deinde quod natus inepte rivulo affligatur; postremo quod paulo ante regionem ubi sepeliebatur B. Petrus, dixerit canere olivæ. Hic igitur idem repetens ait, rivulum ubi per pretiosa marmora ruerit, clivumque lubricarit, fluctuare virentibus corymbis, id est ramulis et foliis olearum. Heinsio non arridet corymbo, quia id ad olivam referri posse non videtur; et colymbades olivæ apud Plinium, Columellam, alios occurrunt : quæ ita dicebantur, quod muræ, quæ erant conditæ innatarent. Multi alii colymbades olivas in colymbo cogitant; sed non video quia ratione colymbus poni possit pro oleis, quamvis olivæ a colymbo, sive natatione colymbades dicantur. Parrhasius scribit colymbo, et ait colymbum esse labrum quo defluens unda excipitur. Janningus colymbum explicat cana-

lem sive aquæductum. Ugutioni colymbus est herba crescens in aqua, vel thyrsus virens, vel aquæductus. Mihi videtur colymbus esse natatio, sive locus aut stagnum natationi aptum; et consentiunt glossæ Isidori : *Colymbus, Locus ubi vestes mundantur*. Lamprius in Vita Heliogabali : *Marinæ aquæ colymbos exhibuit in mediterraneis locis* : hoc est piscinam et natationem, ut explicat Salmasius. Lupius in dissertatione de baptisteriis Christianis, etsi Prudentii verba intelligat de baptisterio Vaticano, tamen multa affert ex quibus arguit colymbos et colymbethras, seu natatorias promiscue de lavacris sacris et profanis dici consuevisse. Pro colymbus nonnulli scribunt colymbus.

37. In medio illo stagno, seu concha, et colymbo erigebatur moles cum cantharo, ex quo aquæ labebantur in stagnum ipsum : nisi si forte cantharus de quo loquitur Paulinus, in aliquo angulo ad usum lavandi manus erat expositus. Coniciebam interior tubuli pars est.

38. Mar. a prima manu, Hailsbr., Prag., Rat., Parrhasius, nivale : melius nivali. Teolius nivali interpretatur candido. Verius, ut puto, gelido, ut mox gelidi rigore fontis.

39. Cauchius perperam, pictura superba. In superne postrema rite corripitur, ut ostendit Gifaninus in e breve.

41. Paulinus aiebat Fastigiatum solido ære tholus ornatus et imbratus.

43. Nonnulli vulg., adit : lege alit. Glossæ pastorem intelligunt S. Petrum in verbis pastor alit, fortasse ex veteri nomenclatura qua S. Petrus nutritor in antiquis monumentis appellatur, ut ex lib. Pontificali constat. Prudentius lib. i in Symm. vers. 585, Quo cinis ille latet genitoris amabilis obse. Ita vocat S. Petrum. Eminentissimus cardinalis Garampus singulari doctrina et eruditione ubique notus, dum nuntium apostolicum ad Cæsarem ageret, in diplomate dato Varsaviæ 14 Februarii 1774, antiquitatem imitatus, principem apostolorum pastorem ac nutritorem nostrum opportune nuncupavit. Prudentius autem hoc in loco Romanum pontificem designat, et probabiliter ipsum Damasum, qui fontem construxit. Ennodius in versibus quos ante retuli, Prudentium æmulatus videtur : *Provida pastoris per totum curæ Leonis Hæc ovis Christi larga fuenta dedit*. In Prudentio gelidi rigore fontis accipitur rigor pro magno frigore.

44. Parrhasius, Vatt. B, Q, Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis., Heins., videt. Alex., Urb., Egm., Vat. Q, Ald., vidit.

45. Ald., Pauli titulum : lege titulum Pauli. Pru-

Qua stringit amnis cespitem sinistram.

1198 Regia pompa loci est : princeps bonus

[has sacravit arces,

Lusitque magnis ambitum talentis.

Bracteolas trabibus sublevit, ut omnis auro-

[lenta

GLOSSÆ VETERES.

46. Cespitem sinistram, meridianum, versa vice ad occidentem civitatis. Sinistram ripam dicit, id est meridianum, versa vice ad occidentem, l.

47. Princeps, Constantinus, l., Vat. A. — Arces, templa Petri et Pauli, Vat. A.

48. Lusitque, ornavit, quasi ludendo fecit. — Ambitum, circuitum, l.

49. Bracteolas, trabes cum bracteolis, laminas. — Sublevit, circumdedit, junxit, a liniendo. — Aurlenta, auro plena. l.

A 50 Lux esset intus, ceu jubar sub ortu.

1199 Subdidit et parias fulvis laquearibus
[columnas,

Distinguit illic quas quaternus ordo.

Tum camuros hyalo insigni varie cucurrit
[arcus :

COMMENTARIUS.

dentius tertium pedem semper facit spondæum, duos primos et quartum dactylos. Cellarius titulum exponit inscriptionem sepulcri, plerique basilicam ipsam Ostiensem S. Pauli. Proprie Prudentius titulum hic vocat sepulcrum, et peculiaris ossa sepulcro condita, utitur enim verbo sibi familiari ad significandum ossa in via Ostiensi esse condita, servat, quo denotatur corpora sanctorum expectare resurrectionem. In Hippolyto, vers. 175, Servat ad æterni spem judicii ossa sepulcro; quod pluribus prosequitur in hymno Exsequiarum, vers. 125 et seqq. Nunc suscipe, terra, fovendum, etc. Vide alia ad vers. 2 hymni 18 martyrum.

47. Egm. male, hac pro has. Describitur basilica Ostiensis S. Pauli; neque enim arces sunt templa Petri et Pauli, ut in glossa dicitur, sed solum templum Pauli: siquidem templum Ostiense soli S. Paulo consecratum est, templum Vaticanum soli S. Petro. Nonnulli viri, aliquo doctissimi, et qui Romæ scribebant, affirmarunt templum Vaticanum in honorem SS. apostolorum Petri et Pauli esse erectum; qui inscriptione ipsa, quæ litteris enormibus ante fores templi Vaticani patet, satis refellunt. Sacrare arces de imperatore qui templum construxit recte dicitur, ut apud S. Damasum de Constantina: Sacravit templum victricis virginis Agnes. De quo autem imperatore Prudentius sit intelligendus, non convenit inter auctores. Plerique Constantinum putant esse; alii Valentinianum. At ex veteri inscriptione quæ etiamnum exstat in arcu majori basilicæ, de Theodosio id explicandum esse aperte demonstratur: Theodosius cepit, perfecit Onorius aulam Doctioris mundi sacramentum corpore Pauli Placidie pia mens operis decus homine paterni Gaudet pontificis studio splendere Leonis. Edita olim hæc fuit inscriptio in opere Inscriptiones antiquæ basilicæ S. Pauli Romæ 1654 in-fol., et in multis aliis operibus repetita est. Theodosius Sallustio præfecto Urbis præcepit ut curam basilicæ S. Pauli apostoli magnifice construendæ susciperet; Baronius ad ann. 386 litteras Valentiniani, Theodosii et Arcadii nomine ad Sallustium datas ex cod. Vaticano descripsit, ex quibus compertum est veterem basilicam a Constantino erectam debuisse destrui, novamque ampliorem construi.

48. Vat. A, mendose, elusit. Fabr., Gis., clausitque. Sed Giselinus in nota ait lusitque, et explicat, adeo liberaliter erexit, ut sumptibus pepercisse non videatur. Et in prima quidem editione Giselinus amplexus fuerat lusitque; sed ejus explicatio inepta est. Ludere pro pingere a Prudentio dicitur lib. II in Symm. vers. 44, Aucta coloratis auderet ludere fucis. In Hippol. vers. 150, Luserat e minio russolam saniem. Melius fortasse leges elusit pro clausit: quo spectat glossa ad sublevit, quæ transposita videtur, et favet Vat. A, et in ceteris lusit.

51. Parias, candidas, marmoreas. — Fulvis, rubeis, auratis, l.

53. Camuros, curreos, Vat. A. Recurreos, Prag. Curvos, intorsum respicientes; curvos. Camurum Græce curvum; inde camerata domus cujus testudo curva est; inde camelum animal tortuosum. — Hyalo, vitro. Hyalum Latine vitrum dicitur. — Cucurrit, orlando; pinxit. — Arcus, fornices, l. — Hyalo, vitro, Vat. A., Rat. — Cucurrit, pinxit, Rat.

B 49. Widm., Vatt. A, Q, Mar., Prag., Rat., supplevit pro sublevit. Teolius glossam in duobus Vatt. invenit substravit, quasi laqueare non tantum auro illitum fuisset, sed etiam laminis solidis substratum. In Egm. glossa est apud Burmannum in Anthol., pag. 517, Bracteolas, laminas tenuissimas auri. Pro aurlenta Aldus cum Urb. scribit aurlenta. Dicit aurlenta, ut alibi rorulenta et rosulenta. Pro aurlentus solum Prudentium allegat Forcellinus. De hac consuetudine inaurandi trabes tectorum Lipsius de Magnit. Rom. lib. III, cap. 14. Arnobius lib. VI: Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis structa, LAQUEARIIS AUT RENIDEANT AUREIS; splendeant hic gemmæ et sidereos evomant variata intermissione (alut. interstinctione) fulgore: terra hæc sunt omnia.

50. Browerus ad Fortunat. pag. 60 ait Fortunatum, quod a radiis solaribus infusus, bonoque lumine templa sæpe collaudat, Sidonii exemplo id fecisse. Sed uterque Prudentium auctorem habet. Sidonius, lib. II, epist. 10: Intus lux micat, atque bracteatum sol sic sollicitatur ad lacunar. Fulvo ut concolor erret in metallo. Fortunatus, lib. III, carm. 7: Ire, redite vides, radio crispante, figuras, Atque lacunar agit, quod maris unda solet.

51. Adhuc exstat in basilica S. Pauli quaternus ordo columnarum. Non esse parias, ut eas vocat Prudentius, recte notavit cl. Fea ad Vink. lib. I, cap. 2, qui opinatur eas in aliis antiquioribus ædificiis prius fuisse collocatas, non vero in mole Hadriani, ut vulgi fert opinio. Dicuntur vero paria a Prudentio per metonymiam, quia una species pro alia ponitur, vel quia parium in sacris Litteris sumitur pro marmore pretioso. Paralip. I, xxix, 2, Et marmor parium abundantissime, ubi textus Hebraicus habet lapides de Sais.

53. Ald., Mar. a prima manu, Alex., Widm., camyros. Mar. a secunda manu, Hallbr., cameros. Vat. A, Rat., Prag., Parrhasius, camiros. Vat. Q, Urb., mendose, carros. Weitz., Gis., Heins., Vat. P et alij, camuros. Pro hyalo, Prag. hiala; pro varie, Ald. varie; pro cucurrit, Mar., Rat., percucurrit: quæ omnia mendose sunt scripta. Cauchius pro cucurrit malebat recurvat; sed cucurrit verum est. Salmasius et aliquando Heinsius putabant camurus cucurrit arcus, ut arcus ipse cucurrit, atque ita ediderat Fabricius. Sed princeps bonus est qui cucurrit camuros arcus, id est continenter ornavit hyalo insigni. Currere pro percurrere cum accusandi casu exstat apud S. Damasum de S. Agatha. Veteres verbis simplicibus sæpe pro compositis utebantur, ut vertere pro evertere. Camuros esse curvos glossæ docent, et confirmat Servius ad vers. 55 lib. III Georg.: Camuris hirtæ sub cornibus aures, id est curvis, unde et camera appellatur. Quid autem significet quod imperator curvos arcus hyalo insigni varie percucurrit, non satis adhuc

1200 Sic prata vernis floribus renident.

53 Ecce duas fidei summo Patre conferente dotes,
Urbi colendas quas dedit togatæ.

Aspice, per bifidas plebs Romula funditur pla-
teas,

Lux in duobus fervet una festis.

Nos ad utrumque tamen gressu properemus
[incitato,

GLOSSÆ VETERES.

54. Sic, si vi. — Vernis, vernalibus. — Renident, splendunt, vel refragant (forte refragant), l.

55. Conferente, tribuente. — Dotes, ornamenta ; dos potest dici quidquid honorifice datur, l. Obsides, Mar.

56. Togatæ, ornata, nobili, pacificata, l.

58. Lux, lætitia, gloria. — Una, communis, l.

A 60

Et his et illis perfruamur hymnis.

1201 Ibmus ulterius, qua fert via pontis Ha-
[driani,

Lævam deinde fluminis petemus.

Transiberina prius solvit sacra pervigil sa-
[cerdos.

Mox huc recurrit, duplicatque vota.

59. Incitato, veloci, l.

61. Pontis Hadriani, Hadrianus fuit rex qui pontem edificavit in Roma ad ecclesiam Pauli, l.

62. Lævam, Petri, l.

63. Solvit sacra, ad ecclesiam Petri. — Sacerdos, apostolicus, l.

COMMENTARIUS.

explicatum est. Giselinus ait : Nunc vitreas fenestras intelligit, quæ fornicatus arcubus includi solent ? an potius arcus illos camuros columnis parvis innixos vitreo colore, seu lumine fuisse perfusos ? Sententiam de vitreis fenestris, quæ fornicatus arcubus includi solent, amplexus est Fea in notis ad Winkelmannum lib. xii, cap. 3, et rursus tom. III, pag. 208, 209, qui Janningi explicationem ab em. card. Borgia adoptatam rejicit. Janningus ait in notis mss. veteribus sui codicis esse glossam pinxit pro cucurrit, et ita verum exponit : Princeps bonus Constantinus, qui utriusque basilicæ ambitum magnis luit, illudit, seu pinxit talentis .... ita etiam arcus camuros, id est curvos aut curvatos, varie cucurrit, percurrit, distinxit, aut pinxit hyalo, seu vitro insignit. Peveratus solum adnotat, in arcu triumphali exculpi solitas varias rerum imagines in triumphali pompam, ferculorum ordinem, cæteraque id genus in marmore exprimi hyalo distincta. Vera explicatio desumenda est ex his quæ adhuc in quibusdam veteribus templis videmus, ubi cameræ et arcus musivo opere ornati apparent. De pictura musivæ Plinius lib. xxxvi, cap. 25 : Pulsa deinde ex humo parimenta in cameras transiere e vitro : novitium et hoc inventum. Agrippa certe in thermis quas Romæ fecit, figulum opus encausto pinxit ; in reliquis albaria adornavit : non dubie vitreas facturus cameras, si prius inventum id fuisset, aut a parietibus scenæ, ut diximus, Scavri pervenisset in cameras. Seneca, epist. 86, Vitro absconditur camera. Statius, lib. i, silv. 5, vers. 42, Effulgent camera, vario fastigia vitro. In species, animosque nitent. Symmachus, lib. viii epist. 41, Novum quippe musici genus, et intentatum superioribus reperisti, quod etiam nostra rusticitas ornandis cameris tentabit offigere, si vel in tabulis, vel in tegulis exemplum de te præmeditati operis sumpserimus. Consule Bulengerum de Pictura lib. i, cap. 8, et laudatum Fea lib. i, cap. 2. Hyalus, sive, ut alii scribunt, hialus est vitrum aut crystallum : hoc autem loco sumitur pro tessellis vitreis, et quibus picturæ veteres musivæ fiebant. Hadrianus I in epist. data anno 787 ad Carolum regem, qua cultum sacrarum imaginum tuetur, sic ait cap. 19 : Itemque de sancto quarto concilio egregie atque mirificus prædicator S. Leo papa et ipse fecit ecclesias, quas in musico et diversis historiis seu imaginibus pingens decoravit. Magis autem in basilica B. Pauli apostoli arcum ibidem majorem faciendi, et musivo depingens, Salvatorem D. N. J. C. seu viginti quatuor seniores nom ne suo versibus decoravit. Confer Ciampinum tom. I Vel. Monum. cap. 24. S. Paulinus de basilica S. Felicis a se condita in epist. 12, ad Severum : Absidem solo et parietibus marmoreatam camera musivo illius clarificat. Gregorius Turonensis lib. v Hist., cap. 45, Ecclesiam fabricavit, quam columnis fulcivit, variavit marmore, musico depinxit. Hinc musivarii, de quibus cod. Theod. lege 2, de excusationib. artific., et Ciampinus loc. cit., ubi cap.

B 10 explicat musivum opus ex vitro colorato, quod parietibus ecclesiarum Urbis accommodabatur.

54. Prag., renitent ; corrigere renident. Horatius, lib. ii, oda 8, Neque aureum Mea renidet in domo lacunar.

57. Ald. mendose, funditus. Parrhasius, per fidas : lege per bifidas.

58. S. Gregorius Magnus commemorationem S. Pauli apostoli invexit, cum antea non nisi uno eodemque die festum SS. apostolorum Petri et Pauli celebraretur.

60. Mar. et Prag., his, et illis ; metrum poscit et his, et illis. Egm., profuamur.

61. Pons juxta molem sive sepulcrum Hadriani Aelius dicitur a Dione, quod Aelius Hadrianus imperator hic vocaretur. Cellarius, Ubi, inquit, Paulum apostolum tradunt sepulcrum esse in via Ostiensi. Fallitur egregie. Nam via Ostiensis non in ponte Aelio, aut ultra eum exstat, neque hoc in loco Paulus sepultus est. Cellarius fortasse deceptus glossa, paucis verbis multos errores comprehendens. Prudentius prius festum Vaticanum memorat, tum alterum via Ostiensis vers. seq.

64. Ald., hic ; alii, huc. Testimonium hoc antiquissimum est de duabus missis in uno die ab eodem sacerdote celebratis. Revera in sacramentario Gelasiano duæ missæ peculiare in festo SS. apostolorum Petri et Pauli describuntur, altera In natali S. Petri proprie, altera In natali S. Pauli proprie. Tertia est missa communis, ut extra basilicas SS. Apostolorum celebraretur. Hi dies in quibus plures missæ dicebantur, ut nunc in die Nativitatis Domini, polyturgici appellari solebant : de quibus videri potest Walafridus Strabo cap. 21 de Reb. Eccles. Olim plures hujusmodi polyturgici dies erant : nunc tantum in die Natalis Domini tres missæ celebrantur, et in Hispania tres in die Commemorationis omnium fidelium defunctorum. S. Ambrosius in hymno SS. apostolorum Petri et Pauli tribus in locis diversis eorum festum celebratum indicat : Tantæ per urbis ambitum Stipata tendunt agmina : Trinis celebratur viis Festum sacrorum martyrum. Fortasse missa quæ in sacramentario Gelasiano nocte celebranda præscribitur, in alia ecclesia peragebatur. Cancellierius, in opere de Carcere Tulliano, cap. 17, Torrigium et Constantium rejicit, qui in laudato hymno indicari putarunt locum carceris Tulliani ; existimat enim tertiam ecclesiam, sive locum quo fideles in die festo SS. apostolorum Petri et Pauli confluebant, fuisse Vaticanum, sive sepulcrum S. Petri : nam duas alias ecclesias fuisse affirmat Aquas Salvias, ubi gladio cæsus fuit Paulus ; et Janiculum, ubi opinio erat Petrum cruci fuisse affixum. Negat autem Cancellierius hymnum illum inter opera S. Ambrosii se reperit. At de antiquitate ejus hymni dubitari nequit : exstat enim in Breviario Mozarabico. Et quavis Maurini inter hymnos Ambrosianos hymnum de apostolo Petro et Paulo non

65. Hæc didicisse sat est Romæ tibi : tu domum A
Diem bifestum sic colas memento. [reversus,

XIII HYMNUS.

PASSIO S. CYPRIANI MARTYRIS.

1202 Punica terra tulit, quo splendeat omne
[quidquid usquam est :

GLOSSÆ VETERES.

65. Hæc didicisse, nam interrogavit, Dic, amice, quid
sit concursus populi? modo respondet, I.

1. Punica, Africana. — Tulit, genuit. — Quo, unde, I.

1203 Inde domo Cyprianum, sed decus orbis
[et magistrum.

Est proprius patriæ martyr, sed amore et ore
[noster,

COMMENTARIUS.

recenseant, ut multos alios omiserunt, qui certo
sunt Ambrosiani, tamen hic hymnus legitur in edi-
tione Parisina operum Ambrosii 1661, tom. V, col.
558. Depravata vero est lectio hujus strophæ : *Tanta
per orbis ambitum Stipata pendet agmina, Trinis ce-
lebrantur viis Festa sanctorum martyrum*. Emenda-
tione legitur in Hymnario V. Thomasi, ubi etiam hic
hymnus S. Ambrosio adjudicatur.

66. Ald., Parrhasius, *bis festum* contra metri leges.
In nonnullis vulg., *si colas : legendum sic colas*. In
Var. B et Mar., post hunc hymnum sequitur hymnus
martyrum Cæsaraugustanorum.

1. Ita inscribitur hic hymnus in Alex., Mar.,
Var. B. in Aldo, *Passio Cypriani martyris*. Heins.,
Passio beati Cypriani martyris. Weitz., *Passio beati
Cypriani martyris et episcopi Carthaginensis*. In
Var. A bini junguntur *bis* versus, ut superiores. In
Mar. metrum ita describitur : *Metrum Archiloicum
constans tetrametro bucolico, et tribus trocheis*. De
vita Cypriani ante baptismum, quamvis taceat Pon-
tius, credamus Augustino, qui serm. 311 ait : *Ipsæ
(Cyprianus) scribit, ipsæ testatur, cujus vitæ fuerit ali-
quando, quam nefaria, quam impia, quam improban-
dæ ac detestandæ*. Prudentius affirmat S. Cyprianum
magicis artibus deditum fuisse, antequam nomen
Christo dedisset. Plerique putant Prudentium ambi-
guitate nominis deceptum, id de Cypriano Carthagi-
nensi episcopo narrasse, quod de altero Cypriano
mago, qui postea etiam episcopus passus est cum
Justina virgine refertur. Hanc proferunt rationem
quod de hujusmodi magia Cypriani Africani tacent
et ejus acta, et Pontius diaconus, qui hujus vitam
litteris consignavit. Si reponas etiam S. Gregorium
Nazianzenum, Metaphrastem et alios de S. Cypriani
magia testimonium perhibuisse, eadem facilitate re-
spondent hos etiam fuisse deceptos. Ego, ut ingenue
dicam quod sentio, argumentum negas contra plu-
rium et gravissimorum scriptorum auctoritatem cum
aliis in rebus, tum præcipue in hac ipsa questione
nullius esse roboris existimo. Cypriani Africani no-
men in Hispania præsertim celeberrimum erat, neque
ejus acta sincera ignorari poterant a Prudentio, qui
ejus elogium texere voluit. Quippe notandum valde
est Prudentium in hymnis S. Vincentii et SS. Fru-
ctuosi et sociorum, omnino consonare actis eorum,
et ita ut verba ipsa interdum in Prudentio et in actis
legantur. Vix autem alia acta SS. martyrum magis
aut aequè sincera ad nos pergenerunt. Quamobrem
judicium idem de hymnis aliorum martyrum ferre
æquum est, videlicet eos ad fidem actorum quæ tunc
sincera legebantur, a Prudentio fuisse compositos,
quamvis acta aut perierint, aut interpolata nunc sint.
In præsentii hymno peculiaris militat ratio : nam in
diocesi Valeriani festus dies S. Cypriani agebatur,
ut testis et Prudentius in hymno S. Hippolyti vers.
257, *Inter solennes Cypriani, vel Celedoni, Eulalia-
que dies currat et iste tibi*. Minime ergo probabile vi-
detur ut res gestas Cypriani e falsis monumentis de-
scripserit. Pontius diaconus ita Cypriani vitam con-
cinnavit, ut ea quæ ante baptismum gessit, potius
silently præterire quam enarrare velle videatur. Unde
igitur, ait, incipiam? Unde exordium bonorum ejus
aggrediar, nisi a principio fidei et natiuitate cælesti?

*siquidem hominis Dei facta non debent aliunde nume-
rari, nisi ex quo Deo natus est*. Elogium ergo Cypriani,
non vitam scribit Pontius. Non autem probo quod
nonnulli dubitant an Vita Cypriani quæ nunc existat,

Pontium diaconum habeat auctorem, quia non est
tam egregium volumen, ac de Pontii opere prædica-
vit Hieronymus. In actis quæ nunc de ejus martyrio
circumferuntur, ea tantum quæ ad gloriosum ejus
obitum pertinent commemorantur, Cyprianus ipse in
epist. 1 ad Donatum multa de suis ante baptismum
erroribus et peccatis commemorat, quæ ego libens
prætereo, quod de paganismo possint intelligi, et ad
Christianam Cypriani humilitatem referri. Hanc ma-
gicam artem plurimum olim valuisse etiam apud viros
aliis scientiis instructos, colligitur ex Isidoro lib. viii
Etymol., cap. 9 de Magis; Lactantio lib. ii, cap. 17;
Tertulliano in Apologetic., et in lib. de Anima cap.
57: *Publica jam literatura est, quæ animas etiam
justa ætate sopitas, etiam proba morte disjunctas, etiam
prompta humatione dispunctas evocaturam se ab infer-
rum incolatu pollicetur*. Xiphilinus ex Dione tradit
Caracallam magis et præstigiatoribus adeo delectari
solutum, ut Apollonium honoribus et monumento
etiam, qualia consecrantur heroibus, coluerit. S. Gre-
gorius Nazianzenus, qui Cypriani scientiam ac nobi-
lilitatem omnino maxime commendat, minime absur-
dum putavit credere eundem magicis artibus fuisse
deditum. Alloquebatur autem Constantinopolitanos
vel, ut alii putant, Nazianzenos, qui *annis honoribus
festisque* Cyprianum celebrabant : apud quos proinde
simile veri non est rumorem falsum de illius magia
fuisse divulgatum. Cl. Aug. Ant. Georgius in appro-
batione dissertationis Bayeianæ pro patria SS. Lau-
rentii et Damasi, qua *jura Hispaniæ redintegrata, im-
mota, et firma consistere*, ingenue fassus est, affirmat
S. Gregorium Nazianzenum in eo fuisse errore, ut
Cyprianum, in proxima Orientis regione sub ejusdem
 sæculi initium insigni martyrio functum, generè fe-
cerit Carthaginensem, a quo errore, addit, *nec sanctus
ipse Prudentius sese alienum exhibuit*. Annume-
randus ergo est Georgius iis quos sancti titulo ab-
surdum Prudentium ornasse tradidit num. 56 proleg.
in nota *. Res vera ipso explicatione indiget : non
enim Gregorius Nazianzenus et Prudentius Cypria-
num, qui in Oriente martyrium subiit, genere Car-
thaginensem faciunt, sed Cyprianum doctorem, qui
genere Afer fuit, ante conversionem magicis artibus
deditum narrant, quod unice alteri Cypriano Antio-
cheno convenire plerique nunc opinantur. Et for-
tasse uterque Cyprianus magus fuit : sed de Antio-
cheno minus id constat.

2. In nonnullis vulg., *inde domum*, male. S. Cy-
prianum Carthaginæ ortum affirmant multi ; sed dis-
sentiant Maurini in Vita ejusdem præfixa operibus.
Prudentius Maran ejus vite auctor affirmat Pruden-
tium et Suidam Carthaginem patriam Cypriani di-
cere, sed probabilius esse, quod Cyprianus alibi natus
fuerit. Bollandiani ad diem 14 Sept. opinantur Cypria-
num patriam esse Carthaginensem, sed negant id colligi
ex hymno Prudentii. Phrasis *Inde domo* respondet
alteri communiori qua interrogatur, *Unde domo?*

3. Cyprianum ore et amore nostrum, hoc est His-
panum vocat, quia in Hispania peculiaris est memo-

Incubat in Lybia sanguis, sed ubique lingua A
[pollet: 15
5 **1204** Sola superstes agit de corpore, sola
[obire nescit.
Dum genus esse hominum Christus sinet et vi-
[gere mundum,
Dum liber ullus erit, dum scrinia sacra litte-
[rarum,
Te leget omnis amans Christum, tua, Cypriane,
[discet.
Spiritus ille Dei qui fluxerat auctor in prophetas,
10 Fontibus eloqui te cœlitus actus irrigavit.
O nive candidius linguæ genus, o novum sapo-
[rem!
Ut liquor ambrosius cor mitigat, imbuit pa-
[latum, B
Sedem animæ penetrat, mentem fovet, et per-
[errat artus:

Sic Deus interius sentitur, et inditur medullis.
15 Unde bonum subitum terris dederis, Pater,
[revela.
Deerat apostolicis scriptis opulentus exsecutor;
1205 Eligitur locuples facundia quæ doce-
[ret orbem,
Quæque voluminibus Pauli famulata disputaret;
Quo mage cruda hominum præcordia perpolita
[nosset
20 Sive timoris opus, seu mystica, vel profunda
[Christi.
Unus erat juvenum doctissimus artibus sini-
[stris,
Fraude pudicitiam perfringere, nil sacrum pu-
[tare:
Sæpe etiam magicum cantamen inire per se-
[pulcra,
Quo geniale tori jus solveret, æstuante nupta.

GLOSSÆ VETERES.

4. Lybia, Africa, I.
5. Agit, disputat, loquitur, I. Viri, Mar.
10. Actus, missus, I., Mar., Vat. A.
11. Novum, mirabilem, I.
12. Ut, quasi. — Ambrosius, divinus, fidelis, vel purus, I.
16. Opulentus, dives, I. — Exsecutor, assertor, Vat. B., Tractor, Mar., Expositor vel tractor, assertor, vel predicator apostolicus, I.
19. Quo mage, ut magis. — Cruda, stulta, I.

21. Unus, Cyprianus. — Sinistris, malignis, magicis, I. Hic fallitur Prudentius æquivocatione nominis Cypriani: non enim iste Cyprianus, sed alius artibus magicis deditus erat. Sic etiam de Hippolyto æquivocatione nominis deceptus est, putans Romanum Hippolytum in hæresim lapsum, cum non ille, sed alius fuerit, Prag.
23. Cantamen, carmen. — Inire, scilicet consueverat, inibat, I.

24. Quo, ut. — Geniale, nuptiale; voluptuosum; naturale: hic pro nuptia (forte nuptiale), I.

COMMENTARIUS.

ria S. Cypriani ob celeberrimam epistolam ad Legionem Asturicam et Emeritam. Ecclesia et sedes episcopalis Legionensis titulo S. Mariæ et S. Cypriani jam olim erat insignita. Vide comment. ad vers. 170 hymni S. Hippolyti, et tom. XXXIV. Hisp. sacr. pag. 89. In officio Mozarabico celebratur etiam festum S. Cypriani: sed alius recitatur hymnus ab hoc Prudentii diversus: et observatur jejunium dictum calendarum Novembrium tribus diebus aut festum S. Cypriani. Confer hymnum S. Hippolyti vers. 237.

4. Duplex basilica sub nomine Cypriani prope Carthaginem ædificata fuit: una, ubi martyrio coronatus est, de qua S. Augustinus serm. 310; altera ubi sacrum ejus corpus sepultum erat, in loco qui Mappalia dicebatur. S. Cypriani ossa postea translata sunt ad monasterium Compendiense, de qua translatione agit Ado Viennensis. Adisid Bollandianus die 14 Sept., et Ruinartius in præf. ad Acta S. Cypriani, qui de utraque basilica et de translatione disserit.

5. Vat. A., Alex., Egm., Pal., Hailsbr., Widm., supra, uterque Boher., Alt., illa superstes. Alii, sola.

6. Widm., sinit: melius sinet. Vat. B., Mar., ac pro D et. In Rat. desideratur et, vel ac. Codex Cauchii, eingere mundo, non male.

7. Vat. B., scripturarum: supra, recte, litterarum.

8. Mar., Rat., legit: melius leget.

10. Ald., Hailsbr., actus pro actus. De eloquentia Cypriani tam multa alii dixerunt, ut superæcaneum sit quidquam addere. Confer comment. ad vers. 16.

11. Linguam pro eloquentia summi notum est. Vide comment. ad vers. 2 Romani, Elinquus oris.

12. Ald., Pal., Thuan., Alt., o liquor. Heinsius suspicatur quo liquor. Vat. B., Mar., Rat., duo Torr., Cauch., Bong., Widm. a manu prima, irrigat. Alii, imbuit.

15. Vat. A. semper scribit penitrat.

16. Widm., opulenter: supra, opulentus. Barthius, lib. xii, cap. 20, quædam hujus hymni explicat, et exsecutor exponit explanator. Glossæ veteres non sunt

contemnendæ. In quodam Vat. Teolius invenit prædicator. Opulentus exsecutor est copiosus, eloquens assertor. Lactantius, lib. v, cap. 1: Et siqui forte litteratorum se ad eam (sapientiam) contulerunt, defensionem ejus nos suffecerunt... Unus igitur præcipuus et clarus Cyprianus exstitit, quoniam et magnam sibi gloriam ex artis oratoriae professione quæserat, et admodum multa conscripsit in suo genere miranda. Chamillardus non recte interpretatur hunc versum, Deerat aliquis, qui redigeret ad praxim Evangelium. Quamvis enim exsecutor apud veteres Latinos, Velleium, Suetonium is solum sit qui exsequitur, tamen aperta Prudentii mens est, deesse doctorem qui opulenta et locuplete facundia doceret orbem: quod ante Prudentium dixerat Lactantius.

17. In Vat. A videtur prius fuisse urbem, recentiori manu factum orbem.

20. Teolius putat timoris opus vocari Vetus Testamentum: sub quo Judæi sæpius timore ducti legem exsequebantur. Giselinus aut intelligi posse eorum affectus quos suorum criminum poenitere incipit, cum metu divini judicii et gehennæ ad meliorem mentem revocantur, vel constantem sui abjectionem, vel sanctum et filiis dignum timorem Dei, qui sapientie initium statuitur. Mihi non displicet interpretatio Chamillardii, qui opera salutis et scientiam mysteriorum hoc versu comprehendit innuit. Scilicet ut homines nosset cum timore et tremore salutem suam operari, et religionis mysteria intelligerent.

21. Mar., ditissimus, recte correctum doctissimus recenti manu.

25. Vat. B corrupte, cantamen pro cantamen, quod vocari etiam solet cantus magicus, potentia carminum, murmur magicum. Genus autem incantationis valde usitatum erat e sepulchris manes excire. Lib. i in Symmach., vers. 96, Murmure nam magico tenues excire figuras, Atque sepulchrales scite incantare favillas.

24. Prag., Rat., quo geniale: melius geniale. Ald., jussu lueret: corrige jus solveret.

- 25 Luxuriæ rabiem tantæ cohibetrepente Christus, A
Discutit et tenebras de pectore, pellit et fu-
[rorem :
Implet amore sui, dat credere, dat pudere
[facti,
Jamque figura alia est quam quæ fuit, oris, et
[nitoris :
Exiit tenui vultus cute, transit in severam,
30 **1206** Desflua cæsaries compescitur ad breves
[capillos,
Ipse modesta loqui, spem querere, regulam
[tenere,
Vivere justitiam Christi, penetrare dogma no-
[strum.
His igitur meritis dignissimus usque episcopale
Provehitur solum doctor, capit et sedile sum- B 45
[mum.
35 Valerianus opum princeps erat, atque Gal-
[lienus;

GLOSSÆ VETERES.

28. Oris, faciei. — Nitoris, habitus, I., Mar.
30. Compescitur, tondetur, I.
31. Modesta, modeste. — Loqui, loquebatur. —
Querere, querebat, I.
32. Vivere, vivebat; penetrabat, I.
33. Gallienus, ejus filius, I.
36. Fatenti, Cypriano, I.
37. Terrigenum, gentium, vel idolorum, I.

COMMENTARIUS.

29. Vat. B, Mar., Rat., Gis., Weitz, *severum*. Alex., Urb., Vatt. P, Q, Rott., Noms., *severam*, quod placuit Heinsio et aliis. Eo alludit Ox., in quo *severa*. Aldus male scribit *severam*.

30. Inducitur vetus consuetudo, cujus adhuc vestigia restant in nomine et ritu quo prima tonsura clericis confertur. Canon 44 concilii iv Carthaginensis præscribit: *Clericus nec comam nutriat, nec barbam: ubi aliqui addunt radat, vel tondet; alii id omittunt, ut canonis sensus sit, nec comam nec barbam nutriendam*. In cod. canon. Eccles. Hisp. apud Lopezium, de cujus auctoritate nihil definio, canon 66: *Non oportet clericos comam nutrire, et sic ministrare, sed attonso capite, patentibus auribus: et secundum Aaron talarem vestem induere, ut sint in habitu ordinato*. Huc, opinor, spectat quod Marcellinus lib. xiii narrat, Diodorum quemdam Christianum ab ethnicis Alexandriae sub Juliano Apostata occisum, quod, dum edificandæ præset ecclesiæ, cirros puero- rum licentius detondebat, id quoque ad deorum cultum existimans pertinere. Consule Sirmondum in notis ad Sidonium pag. 52, ad verba Sidonii: *Coma brevis, barba proluxa*. In barba radenda vel promittenda varia fuit consuetudo. In concilio Barcinonensi anno circiter 540 clerici barbam radere prohibentur; in concilio Cojacenti in Hispania anno 1050 presbyteri et diacones semper coronas apertas habere, et barbam radere jubentur.

32. Alex., *Vivere justitiam Christi, penetrare dogma nostrum*: quod Heinsius coniecerat, et Teolius addit probatores Vatt. hoc ipsum confirmare. Sed Urb., Vat. P habent *justitia*, neque lectionem discrepantem ex Vatt. A, B, Prag., ac suo cod. notavit Mariettus, Vat. Q, Rat., Wei z., Gis. ad oram, *vivere justitiæ Christi*. Ald., Hailsbr., Ox., Alb., Rott., tres Torr., *vivere justitia Christi*. In Egm., *ubere justitiam bibere Christi*. Thuan., *bibere justitiam Christi*. Gis. edidit *justitiam bibere Christi*. Hein. sus suspicabatur *justitiam imbibere Christi*; sed verus putat *vivere justitiam Christi*, hoc est, legem divinam vita et moribus exprimere, ut Cath. 2, vers. 35, *vivere se-*

1207 Constituire simul pœnam capitis Deum
[fatenti.

Millia terrigenum spurcissima jusserant sacrari.
Contra animos populi doctor Cyprianus incita-
[bat,

Nequis ab egregiæ virtutis honore discreparet,
Neu fidei pretium quis sumere degener timeret,
Esse levem cruciatum, si modo conferas fu-
[tura

Quæ Deus ipse viris intermina fortibus spono-
[dit :

Merce doloris emi spem luminis, et diem pe-
[rennem :

Omne malum volucrum cum tempore transvolare
[cursim.

Nil grave quod peragi finis facit et quiete do-
[nat:

Se fore principium pulchræ necis, et ducem
[cruoris,

39. Quis, aliquis. — Ab egregiæ, a Christianitæ, I.
40. Neu, ne. — Pretium, mortem, martyrium, I.
41. Modo, tantum, tantummodo. — Conferat, com-
putet, vel comparet, I.
44. Cursim, velociter, I.
45. Grave, scilicet est. — Quiete donat, dat re-
quiem, I.
46. Necis, mortis. — Furoris, cruoris, martyrii, I.

verum. Apud Tertullianum *vivere mortem*, apud Paulinum *vivere pabula mortis*, apud Juvenalem *vivere bacchanalia*, apud Solinum *vivere hominem*. Ald., Gis., et plures scripti habent et post Christi; Alex., Weitz., Mar., Rat. et alii omittunt. In Bong. *nostrum* est contra metrum pro *nostrum*.

31. Sedes episcopi in sacratori bemati seu sanctuarii parte altior erat cæteris sedibus presbyterio- rum. Gregorius Nazianzenus carm. Insonnii de Anastasiæ templo: *Sede alta hand alta consistere mente videbar: Nam neque per somnum mens superbus eram*. Presbyterique graves sellis utrinque sedebant. Demissis, *alas lecta, ducesque gregis*. Vestibus in niveis asiabat turba ministra. Splendorem referens agminis angelici.

33. Ald. scribit *Gallienus*. Imperavit Gallienus ab anno Christi 254 septem circiter annos cum patre Valeriano, deinde solus. Similis phrasis in Eutalia vers. 81, *Maximianus opum dominus*.

36. Ald., male, *pœna capitis dominum fatenti*. Weitz., Vat. A, capiti, quod etiam exstat in Prag. et Rat. cum glosa *omni*; ut pœna constituta sit capiti fatenti Deum. Sed proba est lectio *pœnam capitis*.

37. *Sacrari*, coli, ut in Romano vers. 912, *Cogi ad sacrandum*. Idola vocat spurcissima millia terrigenum, ut alibi *sordes* et *spurcum Jovem*.

40. Ald., qui sumere; lege quis.

41. Ald., Alb., Oxon., Thuan., Heins., Sieh., Vatt. A, P, Alex., Urb., conferas. Vat. B, Q, Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis., conferat. Concinnius est conferas. Sententia Apo toli est ad Rom. viii, 18. Cyprianus ipse, lib. iii ad Quirin., cap. 17: *Minora esse quæ in saculo patimur, quam sit præmium quod promissum est*.

44. Aldus edidit volucrum tempore: correxit volucrum dat tempore; sed legendum volucrum cum tempore. In nonnullis vulg., nam tempore pro cum.

45. Widm., Bong., Vatt. B, Q, Mar., Prag., Rat., quietem. Metrum poscit quiete.

46. Widm. a prima manu, Iso, Mar. ad oram, Rat. supra, furoris pro cruoris, quod postremum unico verum est.

- Seque caput gladio submittere, sanguinem dica- A
[re :
Qui sociare animam Christo velit, ut comes
sequatur.
His ubi corda virum Christo calefacta præpara-
[vit,
50 Ducitur ante alios, proconsole perfurente, vin-
[ctus.
1208 Antra latent Tyriæ Carthaginis, altius
[reposita,
Conscia tartaræ caliginis, abdicata soli.
Clausus in his specubus sanctus Cyprianus, et
[catena
Nexus utramque manum, nomen Patris invo-
[cat supremi :
55 Omnipotens genitor Christi, Deus et creator B
[orbis,
Christe, parens hominis, quem diligis, et velas
[perire :
Ille ego, vipereis quem tu bonus oblitum vene-
[nis,
Criminalibus variis tinctum, miseratus abluisti,
Jamque tuum fieri mandas, flo Cyrianus alter,
60 Et novus ex veteri, nec jam reus, aut nocens,
[ut ante,

- Si luteum facili charismate pectus expiasti.
Vise libens tenebris ergastula carca dissipatis :
Eripe corporeo de carcere, vinculisque mundi
Hanc animam ; liceat fuso tibi sanguine immo-
[lari, .
65 **1209** Nequa serum reprimat clementia judi-
[cem, tyranni
Neu sciat invidia mitescere, gloriam negare.
Da quoque, nequis iners sit de grege quem
[tuum regebam :
Ne cadat impatiens pœnæ, titubetve quis tuo.
[rum,
Incolumen ut numerum reddam tibi, debitum-
[que solvam.
70 Vocibus his Dominum permoverat : influebat
[inde
Spiritus in populum Carthaginis, auctor acrio-
[ris
Ingenii, stimulis ut pectora subditis calerent
Ad decus egregium discrimine sanguinis peten-
[dum,
Non trepidare docens, nec cedere, nec dolore
[vinci,
75 Laudis amore rapi, Christum sapere, et fidem
[tueri.

GLOSSÆ VETERES.

47. Dicare, offerre, l.
49. His, scilicet dictis. — Virum, virorum. — Cale-
facta, amore Christi accensa, l.
50. Proconsole, proconsul est qui vice consulis ju-
dicat, sicut vicarius, qui vice comitis judicat, l.
52. Abdicata, a luce separata, vel semota. Semota.
— Soli, luci, l.
53. Specubus, speluncis, l.
54. Supremi, altissimi, summi. Supremus, quando
venit a supremo, significat ultimum ; quando a supra
propositione, vel adverbio, primum, l.
58. Tinctum, fucatum, l.

61. Si luteum, si quid est. — Charismate, gratia
Spiritus sancti, gratia vel dono. — Expiasti, purgasti, l.
62. Vise, visita, invise, l.
64. Liceat, licitum sit, l.
65. Nequa, aliqua, l.
67. Iners, infidelis, l.
68. Titubetve, scilicet in fide sua, l.
70. Permoverat, ad hoc quod petebat, l.
71. Acrioris, firmioris, l.
73. Discrimine, discrimen hic pro periculo ; aliam
pro separatione, l.
75. Rapi, ut rapiantur, l.

COMMENTARIUS.

47. Teolius, mendose et contra metrum, seque gla-
dio caput submittere. Prag., sanguine : retine sangui-
nem.
48. Ald., non bene, quis pro qui.
49. Pal., is ubi corda. Alii, bis.
51. Vat. A., Egm., Rott., Pal., Bong., Sich., Gis.,
altius. Weitz., Ald. et plerique scripti, additis.
52. Vati. A, B, mendose, addita soli pro abdicata D
soli.
54. Vat. B, Mar. a prisca manu. Rat., Prag.,
Widm., Bong., Teol., utraque manu. Elegantius alii
utramque manum. Vat. B, Mar. in contextu, Prag.,
Rat., perperam, invocabat summi. Alex., invocat
summi ; secunda manu, supremi, quod verum est :
nam aliud rationi metricæ repugnat. Rott., invocat
superni.
55. Ald., Vat. P, Widm., supra, Egm. a manu prima,
Gis. ad oram, Christi decus. Vat. Q, depravate, Christi
deceat. Vat. B, Mar., Widm., Christe Deus. Plerique,
genitor Christi, Deus, et Weitzius cum Bong., Christus
Deus. Ita etiam Sichardus.
56. Barthius, lib. cit. xli, cap. 20, vellet Christiparens
hominis, ob alteram, inquit, generationem. Sed cum
sequatur quem diligis, et velas perire, retinendum est
Christe, parens hominis. Ep. II Petri, III, 9, Nolens
aliquos perire.
57. Ald., mendose, quæ pro quem.

59. In editione Teolii error est jamque tuus ; et in
Prag. fit pro fio.
60. Ald., Alex., Vat. Q, at novus. Alii, et novus ex
veteri.
61. Vat. B mendose, chrismate, ut chrismate in
quibusdam vulgatis. Rat. scribit carismate. Widm.
supra, Pal., Alex., Vat. P, Ox., tres Torrent., Rott.,
corpus ; plerique, pectus.
63. Prag., eripe carcereo de corpore.
64. Hanc animam, ait Barthius loc. cit., sponte offe-
rentis magnanima vox : quod multis Virgilianis exem-
plis probat, ut i. Æn., Non potuisse, tuæque animam
hanc effundere dextra ; III Æn., Vos potius quocunque
animam hanc absumite letho.
66. Postrema in invidia producit ratione solius
incisi.
68. Vat. A, Mar. a prima manu, Rat., titubetve,
non recte, quod in Egm., Pal., Bong. invenit Weit-
zius ; sive malis legere titubet nequis tuorum. Ex Ald.
et Hailsb. citat Weitz. titubetque nequis ; sed Aldus
meus habet titubetque quis. Alii titubetve. Heinsius
cum Oxon., Rott., tribus Torr., neu cadat pro ne
cadat.
69. Ald. mendose, incolumen. Apud Adonem : Et
cum duceretur, populus fratrum plangens dicebat : Et
nos cum eo decollentur : quod ex Actis petitum est.
75. Egm., Hailsbr., at : lege ad.

Fama refert, foveam campi in medio patere A
 |jussam,
 Calce vaporifera summos prope margines re-
 |fertam.
 Saxa recocta vomunt ignem, niveusque pulvis
 |ardet.
 Urere tacta potens, et mortifer ex odore flatus.
 80 Appositam memorant aram fovea stetisse sum-
 |ma
 Lege sub hac, salis aut micam, jecur aut suis
 |litarent
1210 Christicolæ, aut mediæ sponte irru-
 |rent in ima fossæ.
 Prosiluere alacres cursu rapido simul trecenti,

Gurgite pulvereo mersos liquor aridos voravit,
 85 Præcipitemque globum fundo tenus implicavit
 |imo.
 Corpora candor habet, candor vehit ad superna
 |mentes.
 Candida massa dehinc dici meruit per omne
 |sæculum.
 Lætior interea jam Thascius ob diem suorum
1211 Sistitur indomiti proconsulis eminuit
 |furori.
 90 Edere jussus erat quid viveret: Unicultor, inquit,
 Servo salutiferi mysteria consecrata Christi.
 Ille sub hæc: Satis est jam criminis, ipse con-
 |fletur

GLOSSÆ VETERES.

77. Prope, juxta. — Margines, fines. — Refertam, B
 repletam, I.
 79. Mortifer, ex odore calcis mortuus est Hadrianus
 imperator, Vat. A.
 87. Candida massa, id est trecenti martyres massa
 Cypriani dicuntur, I.

88. Thascius, Cyprianus a loco, I. Cyprianus a loco
 sic dictus, Vat. A, Mar.
 89. Indomiti furori, contra indomitum furorem. —
 Eminuit, elonga, I.
 90. Jussus, interrogatus, Mar.
 92. Ille, imperator ad hæc ait, I.

COMMENTARIUS.

76. Jure hi versus, quibus graphice tercentum
 martyrum triumphus describitur, lectissimi visi sunt
 Sagittario, cap. 10, ubi agit de martyrum constantia
 in igne.

78. Gis. ad oram, et vetus codex in editione Weit-
 ziana apud cl. præsulem Reggium, exit pro ardet.

79. Flatum calcis mortiferum vocat ex odore, quia
 aura calcis etiam conclavibus tectorio inductis solet
 esse lethalis, ut accidit Joviniano. Ita Barthius et
 glossæ, ubi Hadrianus pro Joviniano ponitur.

80. Egm. scribit stitisse.

81. Rat. a secunda manu, salis ut micam. Egm., C
 Gis, Heins., aut suis. Weitz., Ald. cum aliis, et suis.
 Legesis vers. 112 Eulaliæ: Si modicum salis emi-
 nulus; et ibid. vers. 29, Thura cremare, jecur pecudis.

82. Ald., sponte ruerent. Mar., corruerent; supra
 cum plerisque, sponte irruerent. Hæc historia ita ab
 Adone refertur: Nono cal. Septembris apud Cartha-
 ginem natalis sanctorum martyrum massæ candidæ
 qui passi sunt tempore Valeriani et Gallieni. Ferunt
 enim, inter alia supplicia tunc a præside clibanum calcis
 accensum, et in ora illius prunas cum thure exhibi-
 tas, et dixisse præsidem Christianis: Elijete et duo-
 bus unum, aut thura super his carbonibus offerte Jovi,
 aut in calcem demergimini. Tunc trecenti viri fide ar-
 mati se ictu rapidissimo, Christum Dei Filium Deum
 fatentes, jecerunt in ignem, et inter vapores calcis pul-
 verem sunt demersi. De eisdem martyribus agitur
 in martyrologiis Romano, Bedæ, et Usuardi. Ruinartius
 in præfat. ad Acta S. Cypriani verius putat hos mar-
 tyres Uticæ fuisse passos, quamvis martyrologia
 quibus favere videtur Prudentius, prope Carthagi-
 nem eos martyrium consummasse narrent. Auctor
 sermonis 317 Append. Augustin. eosdem gladio per-
 cussos affirmat. Sed Prudentii aliorumque auctoritas
 longe prævalet.

85. Vat. A., prosiliere.

84. Barthius acutum dicit, quod calcem instar
 aquæ suffocantem Prudentius aridum liquorem vocet.
 Et lib. lvi, cap. 12, confert hoc ipsum cum versu 78,
 ubi calx viva eleganter niveus pulvis dicitur.

86. Vat. B, Mar., Prag., candor venit ad superna
 mentis. Rat., candor venit ad superna mentes. In
 Prag., Mar., vehit, pro diversa scriptura; in Rat.,
 vehit factum ex venit. Vat. Q, vehit ad superna men-
 tis. Hailsbr., vehat. Egm. apud Weitzium, ardor veat su-
 perna; apud Heinsium idem Egm. a manu secunda,
 ardor vehit. In Alex. desideratur ad, quod in Vat. A
 additum est recentiori manu.

87. Barthius suspicatur hunc versum ab aliquo
 monacho intrusum. Et cupiam, inquit, doceri quid
 sibi velit, aut quid isthic sit loci? Verum et locus ido-
 neus illi est, et massæ candidæ nomenclatura ab an-
 tiquis non ignorata opportune eo exprimitur. S. Au-
 gustinus in honorem horum martyrum sermonem
 306, al. 112 de Diversis, habuit, ubi ait: Massa enim
 dicta est de numeri multitudine; candida de causæ ful-
 gore. Et serm. 311 appellat etiam massam candidam
 Uticensem. De numero eorum tract. in psalm. xliix
 ait fuisse plus quam cenam quinquaginta tres marty-
 res. Plerique trecentos numerant. In Actis innume-
 rabiliū martyrum Cæsaraugustanorum mentio etiam
 occurrit massæ candidæ, ut ad hymnum octodecim
 martyrum Cæsaraugust. adverti.

88. Cauchius volebat ob fidem suorum; sed probum
 est ob diem. Valerius Flaccus, Dies simul et suas ad-
 monet omnes. Tale et illud est, Hic meus est, dixere,
 dies. De prænomine Thascius vide notas Pamelii ad
 epist. 69: Cyprianus, qui et Thascius, Florentio, cui
 et Papiano, fratri salutem. Dubitant aliqui Tatiū an
 Thascius scribendum sit. Pro Thascius facit, quod in
 Tatiū prima corripitur. In glossis Cyprianum Tha-
 scium a loco dictum affirmatur. Adhæret hymnus
 Breviarū Mozarabici: Urbis magister Thascie. Verum
 libentius legam: Orbis magister Thascie, in vocativo,
 ut egregie.

90. Ald., Dogmatis, atque loci jussus genus edere:
 Christianus, inquit. Longior est versus uno pede; ita-
 que in Mar., Vat. B, Rat., Alt., Fabr., Gis. prima
 ed., Widm., Bong., abest vox edere: sed carminis ra-
 tio non constat. In Urb. abest vox jussus; sed senten-
 tiæ deest hoc verbum, ut aliud simile. In Oxon.,
 tribus Torr., Dogmatis, atque loci jussus genus edere
 Cyprianus, omisso inquit. In Rou., jussus genus Cy-
 prianus, inquit. Giselinus et pervetusto codice et Da-
 ventriensi editione restituit Edere jussus erat, quid
 viveret: Unicultor, inquit; quod secutus est Weitz.,
 Heins. et alii; et exstat in Egm., Pal., Alex., Vat.
 A, P, Q, Alt., ubi hic versus alteri Dogmatis subjun-
 gitur, in Rat. ad marg. recenti manu. Eo respicit
 Thuan., Tradere jussus erat quid viveret: Unicultor,
 inquit. Teolius Aldo attribuit Cyprianus, inquit, sed
 mihi Aldus exhibet Christianus, inquit.

91. Ald., Alex., Thuan., trado pro servo. Vat. P,
 mendose, tradere.

92. Vetus codex in Weitziana editione apud cl.
 præsulem Reggium non male, sat, ait, jam criminis.

Thascius : ipse Jovis fulmen negat. Expedite A
[ferrum,
Carnifices; gladio ptenam luat hostis idolo-
[rum.
95 Ille Deo meritas grates agit, et canit trium-
[phans.
Flevit obire virum mœsta Africa : quo docente,
[facta est
1212 Cultior, eloquio cujus sibi docta gloria-
[tur.
Mox tumulum lacrymans struxit, cineresque
[consecravit.
Desine flere bonum tantum. Tenet ille regna
[cœli.
100 Nec minus involitat terris, nec ab hoc recedit
[orbe : B

Disserit, eloquitur, tractat, docet, instruit, pro-
[phetat.
Nec Lybiæ populos tantum regit, exit usque in
[ortum
Solis, et usque obitum. Gallos fovet, imbuit
[Britannos,
Præsidet Hesperia, Christum serit ultimis lbe-
[ris.
105 Denique doctor humi est, idem quoque martyr
[in supernis.
Instruit hic homines, illinc pia dona dat patro-
[nus.

XIV HYMNUS.

PASSIO S. AGNETIS VIRGINIS.

1213 Agnes sepulcrum est Romulea in domo,
Fortis puellæ, martyris inclityæ.

GLOSSÆ VETERES.

95. Fulmen, potestatem. — Expedite, proferte,
evaginate, l.

97. Cultior, pulchrior,
105. Imbuit, edocet, l.

COMMENTARIUS.

94. Egm., Pal., Fab., Vat. P. Gis., *carnificis gladio*. Ald., Weitz., Heins. cum plerisque scriptis, *carnifices; gladio*. Sagittarius cap. 7 de Cruciat. plures laudat Patres qui Cyprianum gladio occisum tradunt: ubi expendit formulam qua iudices utebantur in reis manu carnificis tradendis, *Gladio animadverti placet, nunc gladio feriatur*.

95. Ado ex Actis : *Et his dictis, decretum ex tabella recitavit. Thascium Cyprianum gladio animadverti placet. S. Cyprianus hoc audiens, dixit : Deo gratias ago. Eadem formula exstat in Augustini sermone de S. Cypriano; ac multis confirmat Sagittarius cap. 7 de Cruciat., martyres, audita capitali sententia, solitos fuisse dicere : Deo gratias. Apud Ruinartium in actis S. Crispinae : Crispina respondit : Christo laudes ago, etc.*

96. Editio Parmensis mendose contra metrum et sententiam, *abire Christum pro abire virum*. Ald., Egm., Pal., Urb., Vatt. P. Q. Heins. et alii, *abire virum*, non male. Alex., *abire*, corrupte.

97. Vat. B, Mar., Prag., Rat., Weitz., Widm. a prima manu, *dogma*. Alex., Urb., Vatt. A, P, Q, Feinsian, *docta*, quod Heinsio concinnius videtur.

99. Heinsius *boni tantum* mallet, si per libros liceret. Vide Baronium tom. II Annal. ad ann. 265, qui hoc utitur elogio ad scripta Cypriani commendanda. Prudentius videtur legisse Gregorii Nazianzeni verba : *Neque enim Carthaginensi tantum Ecclesiae, nec Africae, ab eo et propter eum etiamnum clara et celebri, præficiuntur, verum etiam occiduis omnibus regionibus, ac prope etiam orientali omni, atque australi et septentrionali oræ, quocunque illius fama et admiratio pervagata est. Sic Cyprianus noster efficitur*.

101. Barthius prophetæ verbum aptum esse ait ad exprimenda dona Spiritus sancti, quæ a Paulo apostolo memorantur, nec Latinis ut accedat indignum : quo etiam utuntur Hieronymus, Adamannus Scotus, Julianus lib. 1 contra Judæos, et alii. Ante hos usus est Juvenens lib. IV, *Christe, prophetabis, cujus te palma cecidit*. Addit Barthius hunc Prudentii versum attentiore speculatione dignum esse : plurimum enim ecclesiasticæ Latinitatis habet. *Disserere est persuadere, vel argumentis uti. Eloqui eleganter loqui. Tractare episcopale verbum est, quorum sermones tractatus peculiariter vocantur. Docet ad nationes pertinet, instruit ad discipulos, ut habemus Eucherii libros Instructionum, etc.*

102. Ald., Vat. Q, *exitusque*. Alex., *exitque* : lego exit usque.

103. Chamillardus cum interrogationis puncto *Gallos fovet ? Crediderim esse mendum*.

104. Plerique, *Hesperiam* hic intelligunt It liam, et *Iberos* Hispanos. Auctor hymni S. Cypriani in Breviario Mozarabico, qui, ut puto, hunc Prudentii hymnum legerat, sic ait : *Ditans cruore Africam Verbo docens Hesperiam*, ubi Hispaniam certo intelligit. Vide vers. 5, supra.

106. Ald., Urb., *illic* pro *illinc*. Vat. A, *ma'e*, *patronis*. In Vat. B et Mar. sequitur passio SS. apostolorum Petri et Pauli, quem ordinem in sua editione tenuit Weitzius.

In Vat. A et Weitz. est inscriptio quam exhibui. In Aldo, *Passio Agnetis martyris*. In Heinsio, *Passio Agnetis virginis*. In Ambr., *Incipit passio Agnes*. In Thuan., *Passio Agnes. Parrh., Passio beata Agnetis. Alex., Finit passio SS. xviii. Incipit passio Agnes*. In Vat. B ponitur post passionem martyrum Caesar Augustanorum, ut in Mar. et Weitz. In Vat. A hi versus junguntur bini et bini : in Mar. terni et terni. S. Agnetem maximis laudibus celebraverunt S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Damasus, S. Martinus apud Severum Sulpicium, S. Maximus episcopus Taurinensis, S. Gregorius Magnus, martyrologia Latina, menææ Græcæ, de quibus vide Bollandianos et Ruinartium. In Breviario Mozarabico legitur hymnus Prudentii, sed multis in locis depravatus. In Hymnario Ven. Thomasi exstat hymnus in honorem S. Agnetis a S. Ambrosio compositus. Hildebertus martyr unum illius descripsit versu elegiaco. Poema vetus de eadem edidit Barthius lib. xxxi, cap. 13 Advers. Nonnulli putant martyrium B. Agnetis subisse circa annum 310, cum præfectus Urbis esset Symphronius, vel Symphorianus, vel Semprianus, de quo vide Corsinum de Præf. Urbis. Ruinartius explodit Acta vulgata, et Ambrosio ascripta, ubi dicitur eandem virginem in ignem præcipitaram, Aspasio vicario iubente, sub Valeriano et Gallieno; et verosimilius censet martyrium contigisse anno circiter 304.

1. Vat. A, Breviar. Moz., Oxon., Cell., Cham., Agnæ. Ald., Heins., Weitz., Agnes, cum plerisque scriptis. Gis., *Agnis*, quod Stephanus Claverius volebat, et exstat in cod. S. Michaelis apud Ruinartium. Ego non dubito quin quolibet ex his modis dici possit *Agnæ* ab *Agna*, æ, ut allusio sit in nomine, et ad originem Græcam, qua castitas virginis designatur. *Agnæ* ab *Agne*, es, ut *grammaticæ*, es; *Agnis* ab *Agnes*, is; *Agnetis* ab *Agnes*, etis. In antiquis inscriptionibus reperitur *Hagnes*, cum aspiratione, et ita scribi debere, si origo Græca attenderetur, nonnulli opinantur; sed aliud jubet usus, quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi, nec minus scribendi. Et

Conspectu in ipso condita turrium

1214 Servat salutem virgo Quiritium :

5 Nec non et ipsos protegit advenas,
Puro ac fideli pectore supplices.

Duplex corona est præstita martyri,
Intactum ab omni crimine virginal,

1215 Mortis deinde gloria liberæ.

10 Aiant, jugali vix habilem toro

A

Primis in annis forte puellulam,
Christo calentem, fortiter impiis
Jussis renisam, quo minus idolis
Addicta, sacram desereret fidem.

15 Tentata multis nam prius artibus,
Nunc ore blandi iudicis illice,
Nunc sævientis carnificis minis,
Stabat feroci robore pertinax,

GLOSSÆ VETERES.

5. Condita, sepulta, abscondita, 1.

4. Quiritium, Romanorum. Quirites dicebantur Romani a Quirino, id est Romulo, qui semper hasta utebatur; nam quiris lingua Sabinorum hasta dicitur, 1.

6. Supplices, humiles, 1.

8. Virginal, locus in quo devirginantur virgines, 1.

Virginitas, Prag.

9. Liberæ, gloriosæ, 1.

13. Renisam, resistentem, 1.

16. Illice, decipiente, 1.

18. Pertinax, dura, 1.

COMMENTARIUS.

fortasse hic usus cœpit eum in aliis vocibus aspiratio omittitur, ut in *ymnus*, *Ippolytus*, et similibus. In Vat. Q et Egm. mendum est *Agnem*, ut in Aldo Romuli Barthius, lib. iv, cap. 15 Advers., advertit, *Romulea in domo dici pro Romæ*, ut apud Horatium, domus *Albunæ resonantis* pro fonte nymphæ *Albunæ*, et ex emendatione ejusdem Barthii, *Nec domus exilii Plutonia*. Itaque etsi concedendum sit ex aliis monumentis S. Agnetem fuisse Romæ natam, tamen ex hymno Prudentii id non colligitur; multo vero minus Roma tanquam illius patria in hoc hymno prædicatur, eum solum affirmetur Romæ esse sepulcrum Agnetis. Correctionem vero Barthii in Horatii versu exilii pro exilis, non facile admittit qui curiose observarunt Horatium hujusmodi patrios casus semper unico i extulisse, ut *favoni*.

5. Peveratus ait poetam meminisse turrium quarum nomen adhuc viget, et sanguineas turres Romani indignant fortasse a gladiatorum sanguine. Addit sepulcrum S. Agnetis nunc esse ubi quondam circus agonalis erat, et Ciceronem turres istas orat. 5 in Catil. memorasse: *Profecto memoria tenetis, Cotta et Torquato coss., complures in Capitolio turres de celo esse percussas*. Verum hæc explanatione et correctione indigent. Romæ prope circum agonalem exstat locus *Tor sanguina*, Turris sanguinea nuncupatus. Hic locus a Capitolio longe distat. Alia similia sunt nomina Romæ a turribus dicta, ut *Tor di specchio*, *Tor di Nona*, et in agro Romano 45 loca enumerat Eshinardus quibus a turri nomen est inditum. In circo agionali, nunc *Piazza Navona*, celebris ecclesia est S. Agnetis, quæ locus lupanaris creditur fuisse ubi Agnes prostituta fuit. Sepulcrum ejus visitur in alia ecclesia sub ipsius nomine in via Nomentana non longe ab Urbe. De hac ecclesia intelligo Prudentium: quæ quidem posita est in conspectu turrium et palatiorum Romæ. Domus altæ turres a poetis vocantur: hinc *urbes turriteræ*, *turrita mœnia*. Notat vero Peveratus S. Agnetem in via Nomentana a parentibus sepultam, ubi cœmeterium Agnetis dictum: puellas Romanas hanc basilicam frequentasse: duos agnos candidos duci solitos ad aram, ut benedicerentur, ex quorum vellere creditur texta fuisse pallii novi pontificis: fortasse Christianos hunc morem inveniisse, ut alium superstitiosum abolerent cuius meminit Festus verbo *ADROGALERUS*, qui erat pileus ex hostia alba Jovi casa factus, cui affigebatur apex virgule oleagine. Hoc abrogaleo flammis diales, id est sacerdos Jovis utebantur. Cæterum vera historia hæc est, quod pallium archiepiscopale conficitur et lana agnorum candidorum, qui a canonicis regularibus Sancti Salvatoris nuncupatis, in die festo S. Agnetis, in ejus ecclesia via Nomentana pro capone (duo quotannis) basilicæ Lateranensi contribuntur. Hos benedicit summus pontifex, et sanctionum alium alicui monasterio arbitrato suo nutriendos mittit. Plura de

B pallio et de hac consuetudine vide apud Macrum in Hierolex., et doctissimum Zachariam in Onomastico rituali selecto.

5. In universa Ecclesia celeberrimum erat nomen S. Agnetis, de qua Hieronymus epist. 8 ad Demetriadem, et ex eo martyrologium Romanum: *Omnium gentium litteris atque linguis præcipue in ecclesiis Agnes vita laudata est, quæ et aetatem vicil, et tyrannum, et titulum castitatis martyrio consecravil*.

6. Gregorius de Valentia, Comment. theolog., disp. 6, quæst. 2, punct. 7, valide confirmat sanctos in cœlo Deum nobis precantibus reddere propitium ex miraculis, et gratiis quas obtinent, et hos Prudentii versus similesque alios Paulini in medium profert.

7. Hic accipi videtur corona non tam pro præmio quam pro ipso martyrio et virginitate. Hanc distinctionem explicat Paschalius lib. 1 de Coronis, cap. 6.

8. In nonnullis vulg., mendose, *virginali pro virginali*. Barthius, lib. xxvi, cap. 12, elegantissime id dictum C affirmat. Quam vocem, inquit, pessime interpretati sunt, Iso pro loco ubi femine devirginantur, et Georgius Fabricius pro eo ubi virgines versantur. Prudentius posuit pro parte verenda virginei corporis, uti Solinus, Apuleius, et ex correctione Barthii glossæ Isidori. In Macri Hierolexico *virginal* exp. nitur virginitas, et ex sententia Caroli Widmani *lupanar*, omnino male. Giselinus explicat *ovum*, seu virgineum vinculum, de quo Joannes Wyerus medicus. Aucus est, addit Giselinus, Prudeptius, quod Augustinus atque alii efferunt in plurali numero, efferre in singulari, quomodo antea nomen *altar*. Idem Giselinus plane rejicit ut spurium, neque cum sequentibus coherens *Intactum ab omni crimine corpus est*, quod in quibusdam legerat, sed aliena manu, ut videbatur, scriptum. Quod autem Giselinus *virginal* tanquam Prudentii proprium in singulari notat, facile refellitur auctoritate Apuleii, Solini et aliorum. Apuleius u Metam. etiam dixit *feminal*.

10. Brev. Moz., *maritali: lege jugali*. Vat. B, Mar. a prima manu. Rat. in contextu, *habitam*, minus bene, pro *habilem*. Rat., supra, *habilem*, vel *aptam*, quod postremum est glossa.

12. Rat. recentiori manu pro *impia* habet *improvis*. Brev. Moz., *impia*.

13. Rat. recentiori manu, quo minus *impiis*. Recte *idolis*.

14. Vat. B, contra metrum, *addita*. In Rat. corrector idem ineptus, *addicta sacris*, ut sit *impia addicta sacris*.

15. Breviar. Moz., *binis*, pro multis.

16. Parrhasius, mendose, *judices*. Brev. Moz., *illius*: melius *illice*. Non solum in epis: ola pseudo-Ambrosii, sed etiam a S. Maximo Taurinensi narratur, a filio præfecti Agnen in uxorem expellam. Hinc judex illam illecebris tentabat.

Corpusque duris excruciatibus

20 Ultro offerebat, non renuens mori.

Tum trux tyrannus : Si facile est, ait,

1216 Pœnam subactis ferrè doloribus,

Et vita vilis spernitur : at pudor

Carus dicatæ virginitatis est.

25 Hanc in lupanar trudere publicum

Certum est, ad aram ni caput applicat,

Ac de Minerva jam veniam rogat,

Quam virgo pergit temnere virginem.

Omnis juvenus irruat, et novum

30 Ludibriorum mancipium petat.

Haud, inquit Agnes, immemor est ita

19. Excruciatibus, pœnis, l.

21. Trux, severus, l.

22. Subactis, superatis, l.

24. Dicatæ, scilicet Deo, l.

25. Lupanar, dicitur a lupis, id est, meretricibus ; quia sicut lupi devorant prædam, sic illæ avidissime devorant amatores suos. — Trudere, pro trudi, l.

26. Applicat, inclinat, l.

28. Temnere, despiciere, l.

29. Irruat, cum impetu veniat, l.

30. Mancipium, mancipium, quasi manu captum, l.

GLOSSÆ VETERES.

B 32. Aureum, nobilem, l.

35. Integritatis, virginitatis, l.

36. Impiabis, maculabis, l.

38. Publicitus, publice, manifeste, l.

39. Flexu, in plateæ, in via ; in biviis. — Sistere, præsentare, l.

40. Frequentia, multitudo, l.

42. Verendum, pudibundum, Rat.

45. Forte, casu. — Procaciter, irreverenter, luxuriose, l.

44. Os, faciem, l.

COMMENTARIUS.

19. In quibusdam vulg., *exercitibus* : in aliis *excruciantibus*. Corrigendum omnino est *excruciatibus*.

21. Brev. Moz., tunc atrox tyrannus : lege tum trux.

25. Nonnulli vulg., aut pudor, non recte. Breviar. Moz., corrupte, at pudor ejus Dicatæ virginitatis impetendus est.

24. Prag., clarus : lege carus. Parrhasius, minus bene, dicatæ virginitati erit. Olim virgines Christianas a teneris annis virginitatem Deo consecrasse, tum ex hoc hymno, tum ex aliis monumentis liquido patet. Tertullianus egregie Apoget. cap. 50 : Proxime ad lenonem damuando Christianam potius quam ad leonem, confessi estis, labem pudicitiae apud nos atrociorē omni pœna et omni morte reputari.

25. In hoc lupanari erectam nunc S. Agnetis esse ecclesiam, dixi ad vers. 5. Cl. Cancellierius in suo opere de Sacello pontificio, pag. 152, pollicetur aliud ita inscriptum : *Descrizione del circo agonale, e della chiesa di S. Agnese ivi eretta con un appendice di documenti degli Atti del martirio, e delle omilie de' SS. Padri in onore della medesima V. e M.*

26. In Mar. desideratur est. Fabr., Gis., Prag., Rat., Brev. Moz., applicet, ut vers. seq. roget. Plerique cum Aldo, applicat, rogat. Ethnici deorum suorum statuas amplexari et osculari solebant.

27. Weitzius mendum Egmondani exprimere voluit *Minerva*. Idem Weitzius Fabricio et Giselino affingit regit, in quibus est roget pro rogat.

29. Vatt. B, P, Weitz., Gis., Torn., irruat. Parrhasius, Brev. Moz., Alex. a prima manu, Cham., irruet. Plurimi alii habent *irruit* cum Aldo.

30. Eadem occurrit varietas petat, petet, et petit.

36. Brev. Moz., corrupte, Ferro, impii soboles, potes servire.

38. Ambr., jubent : melius jubet. Innoitur mos, quem pseudo-Ambrosius explicat : *Adhæc insanus iudex jussit eam exspoliari, et nudam ad lupanar duci sub voce præconis dicentis : Agnetem sacrilegam virginem, diis blasphemiam inferentem, scortum lupanari-bus datam*. Vide ep. 1 inter segregatas a Maurinis.

39. Burmannus secundus in Addend. ad Claud., pag. 1012, e duobus antiquis libris Leodiensibus legit *flexu in plateæ*, et interpretatur confluum populi per plateas. Vide Gronov. ad Liv., pag. 345. In Mar. et Rat.

A Christus suorum, perdat ut aureum Nobis pudorem, nos quoque deserat.

Præsto est pudicis, nec patitur sacræ

35 Integritatis munera pollui.

Ferrum impiabis sanguine, si voles :

Non inquinabis membra libidine.

1217 Si olocutam publicitus jubet

Flexu in plateæ sistere virginem.

40 Stantem refugit mœsta frequentia,

Aversa vultus, ne petulantius

Quisquam verendum conspiceret locum.

Intendit unus forte procaciter

1218 Os in puellam, nec trepidat sacran

ex flexus factum flexu. Prag., Vat. Q, male *fletus* in plateæ. Ald., vetus codex in editione Weitz. apud cl. præsulem Reggium, flexu in plateas. Brev., Moz., flexam in plateas. Verior lectio flexu in plateæ. Iso interpretatur in hivio, in quo lupanaria construi mos erat. Miratur Peveratus cur non dixerit flexu in theatri : siquidem fornice illi erant in circo agonali. Constat publica scorta in fornicibus spectaculorum nunc consuevisse, S. Cyprianus, sive quis alius vetus scriptor, lib. de Spectac. : Si rursum perrogem, quo ad illud spectaculum itinere pervenerit, confitebitur per lupanarium, per prostitutarum nuda corpora,.... qui festinans ad spectaculum, dimissus et adhuc gerens secum, ut assolet, eucharistiam inter corpora obscena meretricum tulit. Cum autem postea occurrit etiam plateæ vers. 49, retinendum est flexu in plateæ ; et, ut ego puto, flexus plateæ solum indicat angiportum, aut vicum angustum et flexuosum, ad quem e platea ingressus esset. Petronius de Lupanari : Per anfractus deinde obscurissimos egressus in hunc locum me perduxit.

40. Vat. B, Mar., stantum, minus bene; Hailsbr., male, statum. Verbum proprium est stare de feminis prostitutis, quæ ante fornice quæstus gratia stabant. Hinc meritorium ipsum stabulum dicebatur, et a Tertulliano appellatur lib. II ad Uxorem consistorium libidinum publicarum : ipsæ meretrices prostituta, et prostibula audiebant. Horatius, sat. I, Nullam nisi olenti in fornice stantem. In II Controvers. Seneca, Meretrix vocata es, in communi loco stetit.

41. Vat. A, Egum., Pal., adversa ; alii, aversa, quod retinendum est.

42. Peveratus exponit, hoc est templum. Ita quidem ait Damasus in versibus quos post hymnum proferam : sed alia explicatione opus est. Barthius notat lib. viii, cap. 19, locos mulierum in libris medicorum genitalia membra designare, uti etiam sæpe apud Columellam. Quod autem cap. 5 lib. cit. ex hoc loco inferi, quod dum publicitus nudæ mulieres prostabant (sive Christianæ, sive aliæ), avertabant oculos qui aderant, morum pristinorum reverentia, non puto universe verum : nam id in Agnete veluti ex peculiari Dei providentia narratur. Quod de locis mulierum dicit, graviore Lucretii testimonio posset confirmari. Vide Gifanii indicem in Loca et Loc.

- 45 Spectare formam lumine lubrico.
En ales ignis fulminis in modum
Vibratur ardens, atque oculos ferit :
Cæcus corusco lumine corrui,
Atque in plateæ pulvere palpitat.
- 50 Tollunt sodales seminecem solo,
Verbisque deflent exsequialibus.
Ibat triumphans virgo, Deum Patrem,
Christumque sacro carmine concinens,
Quod sub profani lahe periculi
- 55 Castum lupanar, nec violabile
Experta victrix virginitas foret.
Sunt qui rogatam retulerint preces
Fadisse Christo, redderet ut reo
- 1219** Lucem jacenti : tum juveni halitum
60 Vitæ innovatum visibus integris.

- A Primus sed Agnes hunc habuit gradum
Cœlestis aulae, mox alius datur.
Accensus iram nam furor incitat
Hostis cruenti. Vincor, ait gemens,
65 I, stringe ferrum, miles, et exere
Præcepta summi regia principis.
Ut vidit Agnes stare trucem virum
Mucrone nudo, latior hæc ait :
Exsulto, talis quod potius venit
- 70 **1220** Vesanus, atrox, turbidus, armiger,
Quam si veniret languidus, ac tener,
Mollisque ephēbus tinctus aromate,
Qui me pudoris funere perderet.
Hic, hic amator jam, fateor, placet :
75 Ibo irruentis gressibus obviam,

GLOSSÆ VETERES.

46. En ales, ecce velox, I.
50. Tollunt, elevant. — Sodales. Sodales dicuntur,
quasi simul edales, id est, simul manducantes, I.
51. Exsequialibus, qui in exsequiis conveniunt, I.
54. Quod, eo quod, I.
60. Innovatum, scilicet referunt. — Visibus inte-
gris, virginittatis custodia, I.
61. Gradum, miraculum, I.

65. Ascensus, martyrii gradus, I.
65. Astringe, evagina. — Exere, perfice, profer, et
exerce, I.
70. Vesanus, transvectus a sanitate, I.
72. Ephēbus, juvenis, imberbis. — Tinctus aromate,
unctus unguento, I.
73. Funere, morte, luctu, I.
74. Hic, hic, talis, I.

COMMENTARIUS.

45. Ald. male, *expectare formam*; nec melius vetus
codex in editione Weitziana, *formam expectare*; aut
Torn., *expectans formam*; aut Latinius, *despectas for-*
mam. Dicit lumine lubrico, ut in hymn. 2 Cath.,
vers. 105, *Oculi peccent lubrici*. Cicero, lib. II de
Nat. deor., *Sed lubricos oculos fecit (natura) et mobiles*.

46. Breviar. Moz. depravate, *gehennalis ignis fla-*
minis in modum. Angelum sub alitis specie vibratum
intelligi posse, censet Ruinartius, Certe Agneti ade-
rat angelus qui ejus virginitatem defenderet : sed
nihil prohibet ignem volucrum, sive celerem (non
avem) de cœlo missum, qui oculos impudici juvenis
perstringeret. Ita enim ego hunc locum accipio; et
hæc explicatio confirmatur vers. 48, *Cæcus corusco*
lumine corrui : nam lumen coruscum est hic ipse
ignis ales et ardens quo cæcus corrui juvenis. Juve-
nis, inquam : etenim filium hunc fuisse prefecti Ur-
bis Acta docent, et vers. 29 ait iudex : *Omnia juven-*
tus irruat, etc.

50. Imitatio Virgilii lib. V, *At illum fidi æquales*
genus ægra trahentem, etc.

52. Videtur e lupanari virgo extracta, ut per vias
duceretur; vel ibat triumphans ponitur pro trium-
phabat.

54. Vat. B, *pericli* : emenda *periculi*.

55. Prag., *ne violabile*, et supra glossa ne pro non.
Melius nec.

56. Brev., Moz. *aspectu* : lege *experta*.

57. Vat. A, *precem pro preces*. Alii *retulerint*, alii
retulerint scribunt : utrisque sua adest ratio, Preci-
bus S. Agnetis hunc juvenem ad vitam revocatum
narratur etiam in sermone 48 inter sermones S. Am-
brosio ascriptos, quem e tribus mss. Maurini edide-
runt.

59. Ald., Brev. Moz., *tum invenit*. Legendum *tum*
juveni.

60. Brev. Moz., *visibus*. Cauchii codex *juvisibus*,
unde ille conjiciebat *sensibus*. Sed bene est *visibus*.
Glossa non placeat.

61. Brev. Moz. ita distinguit, *visibus integris Pri-*
mi; sed *Agnes*, non probe.

63. Sich., Vatt. A, Q, Alex., Prag., Rat., Weitz.
cum suis, Gall. cum Torn., editione Parisiensi
Biblioth. Patrum, ms. S. Michaelis apud Ruinartium,

mox alius datur Ascensus : iram nam furor incitat.
Heinsius nullam lectionis varietatem advertit, sed
Giselinum secutus, edidit mox alius datur. Accensus
iram nam furor incitat, quod tenent Ald., Parrhasius,
Vatt. B, P, Urb., recentiores : quanquam Teolin
altera lectio magis videtur aridior. Nonnulli tradunt
C Symphorianum, ne in odium Romanorum incurreret,
substituisse alium judicem Aspasium nomine, qui
virginem Agnetem primum igni tradi, tum igne illa-
sam gladio percuti jussit. In comment. ad I hymn.
Perist., vers. 95, questionem agitavi, cur martyres
alia tormenta interdum superarent, gladio vero vix
unquam cederent. Postea vidi dissertationem Baruf-
faldi : *Del colpo di spada, o di qualunque ferro ta-*
gliante, non mai vano, o fallace nel decapitare, o dar
la morte ai martiri di Christo, tom. III Nov. Col-
lect. Calogera. Venet. 1757. Baruffaldus iisdem
rationibus questionem resolvit. Nam quod addit,
ictum gladii insuperabilem fuisse, quia Deus marty-
rium hoc mortis genere complere, et per ictum gla-
dii martyres coronare decreverat, hoc ipsum est,
quod quaeritur, cur Deus id potius quam aliud decre-
verit. Negat præterea Baruffaldus gladium martyribus
unquam cecidisse, ac veteres historias quibus id affir-
matur, aut in dubium revocat, aut sine miraculo rem
evenisse contendit.

65. Vat. B, Mar., Rat., Weitz., *astringe ferrum*.
Rott., Thuan., Ald., Brev. Moz., Alex., Vatt. Q,
stringe. Ita in Vat. P, sed deest prima littera. Hein-
sius restituit *i*, *stringe* cum Ambr., tribus Torr.,
Cauchiano. Adhaeret Vat. A., et in Vat. B videtur
id indicari ad oram. Parrhasius olim jam ediderat *i*,
stringe, sed mendose illico miles exsequere. Urb.
habet jam *stringe*, quod fuit a Gisellino editum. Vide
comment. ad vers. 199 hymn. 11 Cath.

72. Weitz. cum Widm. scribit *ephebus*. In Egm.,
Hailsbr., *efybus*. Chamillardus existimabat *aromata*
tantum plurale apud Latinos reperiri, quamvis apud
Græcos etiam in singulari dicatur *ἀρώμα*. Verum
Marcianus *aroma Indicum* dixit D. lib. XXXIX tit. 4,
leg. ult. Prudentius *aroma* in singulari dixit etiam
Cath. 3, vers. 22, Apoth. vers. 758.

74. Parrh., *hic amor*, contra *meum*.

75. Alex., Vatt. A P, *obvia*

- Nec demorabor vota calentia :
 Ferrum in papillas omne recepero,
 Pectusque ad inum vim gradii traham.
 Sic nupta Christo transillam poli
 80 Omnes tenebras æthere celsior.
 Æterne rector, divide januas
 Cæli, obseratas terrigenis prius,
 Ac te sequentem, Christe, animam voca,
 Cum virginalem, tum Patris hostiam.
 85 Sic fata, Christum vertice cernuo
 Supplex adorat, vulnus ut imminens
 Cervix subiret prona paratus.
1221 Ast ille tantam spem peragit manu :
 Uno sub ictu nam caput amputat.
 90 Sensus doloris mors cita prævenit.
 Exutus inde spiritus emicat,
 Liberque in auras exilit; angeli
 Sepserunt euntem tramite candido.
 Miratur orbem sub pedibus situm,
 95 Spectat tenebras ardua subditas,
 Ridetque, solis quod rota circuit,
 Quod mundus omnis volvit et implicat,
 Rerum quod atro turbine vivitur,

- A**
 100 Quod vana sæcli mobilitas rapit :
 Reges, tyrannos, imperia, et gradus,
 Pompasque honorum stulta tomentum.
 Argenti et auri vim, rabida siti
 Cunctis petitam per varium nefas,
 Splendore multo structa habitacula,
 105 **1222** Illusa pietæ vestis inania,
 Iram, timorem, votâ, pericula :
 Nunc triste longum, nunc breve gaudium,
 Livoris atrî fumificas faces,
 Nigrescit unde spes hominum et decus,
 110 Et, quod malorum tetrius omnium est,
 Gentilitatis sordida nubila.
 Hæc caleat Agnes, hæc pede proterit,
 Sians, et draconis calce prebens caput :
B
 115 Terrena mundi qui ferus omnia
 Spargit venenis, mergit et inferis,
 Nunc virginali perdomitus solo,
 Cristas cerebri deprimit ignei,
 Nec victus audent tollere verticem
 Cingit coronis interea Deus
 120 Frontem duabus martyris innubæ :

GLOSSÆ VETERES.

76. Demorabor, *detineam*. — Vota, *que habent me ad interficiendum*. — Calentia, *iracunda, furentia*, l.
 77. Recepero, *recipiam*, l.
 79. Sic, *taliter*. — Poli, *aeris*, l.
 81. Divide, *aperi*, l., Mar.
 82. Prius, *in primo patente*, l.
 84. Cum, *pridem, vel modo, quando*. — Tum, *deinde*. — Hostiam, *martyrium*, l.
 85. Vertice cernuo, *inclinato capite*, l.
 86. Vulnus imminens, *imminentem gladium*, l.
 87. Subiret, *sufferret*, l.
 88. Ille, *carnifex*, l.
 91. Spiritus emicat, *anima splendet, salit*, l.
 94. Situm, *positum*, l.

95. Ardua, *excelsa*, l.
 97. Implicat, *colligit*, l.
 100. Gradus, *honores*, l.
 101. Stulta, *stulte*, l., Mar.
 102. Siti, *cupiditatis*, l.
 103. Cunctis, *populis*. — Petitam, *quæsitam, ipsam rabiem cupiditatis*, l.
C
 106. Vota, *optiones*, l.
 110. Tetrius, *pessimus*, l.
 113. Calce, *pede*, l.
 114. Terrena, *scilicet corpora*. — Ferus, *sævus*, l.
 116. Solo, *planta*, l.
 117. Cerebri, *capitis*, Mar. — Deprimit, *deponit*, l.
 118. Verticem, *caput*, l., Mar.

COMMENTARIUS.

78. Vat. A non bene omittit quæ. Brev. Moz., *Pectusque adinuit vim, gladii traham, quod reformandum est*.
 80. Vel intelligit poli æthere celsior, vel tenebras poli vocat, ut vers. 95, *Spectat tenebras ardua subditas* : quia tenebræ sunt omnia quæ sub pedibus cælitum jacent, quamvis clara videantur.
 81. Ald. mendose, *æternæ*.
 82. Parrhasius, *terriginis, male*.
 84. Brev. Moz., *Cum virginali tunc Patris hostia*, minus recte.
 88. Prag., *peregit manu* : metrum poscit *peragit*.
 89. Ald., *unum sub ictu*. Plerique, *uno sub ictu*. In Bong. reperitur conjuncte *subicuto*; et Gifanivs ita legendum contendit ex vet. suo lib., ut alibi dixit Prudentius *sublaciatus*, et Lucretius *subcavus* : in vulg., *uno sub ictu*, male et barbare scribi affirmat; sed hactenus viris doctis qui Prudentium ediderunt, id non persuasit.
 91. In Eulalia vers. 161, *Emicat inde columba repens*.
 94. Æmulatur Virgilium ecloga 5, vers. 56, *Candidus innatatum miratur limen Olympi; Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis*.
 96. Alex., Ald., *videtque solis*. Vatt. A, Q, *rota circumit*, non male.
 98. In hymno superiori S. Cypriani vers. 90, *Quid viveret*.
 99. Vat. B, Mar., *nobilitas*, non absurde, nam dicitur *vana*, et sermo est de regibus et honoribus.

101. Brev. Moz., *stulte* : lege *stulta*.
 102. In Vatt. A, P, desideratur *vim*. Aldus, Vatt. A, P, Q, Hailsbr., Pal., *rabidam sitim*. Widm. in contextu, *vim rabidam sitis*. Weitz., Widm. supra, Alex., Parrib., Prag., Gis., Heins., *vim rabida siti* : adherent Rat. et recentiores Mar., Vat. B, *vim rabidam siti*. Urb. minus bene, *et aurum* : *vim rabidam sitim*.
 105. Ex Virgilio II Georg. vers. 464, *Illusaque d'antro vestes*. Vide comment. ad vers. 48 hymn. 12 Peristeph.
 106. In Brev. Moz., *irati, mortem*; corrige *iram, timorem*.
 107. Seneca in Thyeste act. IV, *Nulla sors longa est; dolor et voluptas invicem cedunt* : *brevior voluptas*.
 110. Vat. A perperam omittit *quod*. Tetrius *malorum omnium pro malis omnibus*. Vide comment. ad vers. 77 et 78 hymni 12 Cath.
 112. Concinnius est *hæc pede cum Mar., Prag., Rat.*; quam ac cum aliis edd. et mss. In Brev. Moz. mendum proculcat pro *proterit*. In nonnullis edd. ad oram excusum est *crepasset* : quod non intelligo quid sit, aut quo pertineat.
 116. Sæpius dictum solum pro imo pede accipi. Confer Frontonem Duceum ad Paulinum pag. 766, *Sola sancta tergere epist. 2 ad Severum et Sirmondum ad Sidonium pag. 115*.
 118. Vat. B, *vinctus* : melius *victus*.

Unam decemplex edita sexies

1223 Merces perenni lumine conficit :

Cenurus exstat fructus in altera.

O virgo felix, o nova gloria,

125 Coelestis arcis nobilis incola,

Intende nostris colluvionibus

Vultum gemello cum diademate :

A

Cui posse soli Cunctiparens dedit

Castum vel ipsum reddere fornicem.

150

Purgabor oris propitiabilis

1224 Fulgore, nostrum si jecur impleas.

Nil non pudicum est, quod pia visere

Dignaris, almo vel pede tangere.

GLOSSÆ VETERES.

121. Unam, coronam. — Edita, de martyrio, oblita de martyrio dedit. — Sexies, sexies decies sunt sexaginta; et sexagenarius numerus significat continentiam virginitatis : quæ una corona illi erat propter laborem quem sustinent viduæ; nam laborem sustinent maximum, quod ipsa complexa digitorum significat, 1.

125. In altera, de virginitate, 1. Mar.

126. Colluvionibus maculis, pollutionibus, immunditiis, 1. Pollutionibus, mar.

127. Diademate, corona, 1

128. Cui, id est tibi, 1.

129. Vel, etiam. — Fornicem,upanar : locum sicut in theatro ubi devirgantur virgines, 1.

150. Purgabor, ego. — Oris, vultus, 1

152. Pia, pia visitatione. — Visere, videre, visitare, 1.

COMMENTARIUS.

121. Vat. A male, una. Alii scribunt decimplex, alii decemplex. Æmulatur Cyprianum epist. 70 : Cujus numero nec virgines desunt, quibus ad sexagenarium fructum centenarius accessit, quasque ad celestem coronam gloria geminata provexit. Plerique fructum sexagesimum virginitati, fructum centesimum martyrio in parabola Matth. xii, 8, promissum esse autumant. Et cum hoc loco Prudentius ipse virginitati fructum sexagesimum assignare videatur, in lib. ii. adv. Symmach., vers. 1059, legi poterit *Hinc decies seni* : ubi etiam de præmio virginitatis disseritur. In glossis diversæ sunt opiniones; apud Isonem quid sit, Quod ipsa complexa digitorum significat, intelliges ex Hieronymi verbis lib. i in Jovinianum sub initium : Centesimus, et sexagesimus, et tricesimus fructus, quamquam de una terra et de una semente nascatur, tamen multum differunt in numero. Triginta referuntur ad nuptias : nam et ipsa digitorum conjunctio, quasi molli se complexans osculo, et federans, maritum pingit et conjugem. Sexaginta vero ad viduas, eo quod in angustia et tribulatione sunt positæ. Unde et superiori digito deprimentur, quantoque major est difficultas expertæ quondam voluptatis illecebris abstinere, tanto majus est præmium. Porro centesimus numerus (diligenter, quæso, lector, attende) de sinistra transfertur ad dexteram, et eisdem quidem digitis, sed non eadem manu, quibus in læva nuptiæ significantur et viduæ, circumflexa faciens exprimit virginitatis coronam. Veterem hanc consuetudinem numerandi per digitos explicatius tradit Beda in lib. de Computo, vel Loquela per gestum digitorum. Vide etiam Gazaum in not. ad Cassian. collat. 24, cap. ult., qui rem hanc enucleatè exponit.

122. Egm., Pal., mercis pro merces.

124. Sic in versibus nunc exscribendis S. Damasi O felix virgo.

128. Prag., solus Cunctiparens pro soli.

129. Brev. Moz. male, redde fornicem. Fornices erant arcuata domus ubi prostabant meretrices : loca subdita et occulta quæ ab Apostolo cubilia vocantur : Non in cubilibus, etc. Vide comment. ad vers. 108 lib. i in Symm.

150. Ald., Vat. P, et nonnulli vulg. corrupte, purgabo roris. Brev. Moz. non leviori mendo, Purga jam corda propitiabili. Parrhasius recte jam olim eliderat purgabor oris. Giselinus observat errata pleraque quæ Prudentium miserrime fœdarunt, librorum inscitia contigisse, qui modo in unam dictionem diversissima conglutinarunt, modo cohererentia separarunt : et hæc exempla proferi. Scernere scriptum erat vers. 55 Apothi., pro se cernere. Consulet et vers. 590, lib. ii in Symm., pro consulet. In acie ib. vers. 1024, pro macie. Sed et ib. vers. 195, pro sedet. Suam in hymno S. Vincentii vers. 146, pro si jam. Obis ibid. vers. 557, pro o bis. Quinos in Romano vers. 1056, pro

B quin os. Fluctu et in passione SS. apostolorum Petri et Pauli vers. 36, pro fluctet. Exitusque in Cypriano vers. 102, pro exit uaque. Purgabo roris hoc loco, pro purgabor oris. Quibus alia similia addi possent.

151. Christi et divini Spiritus hoc esse Cellarius opponit. Deberet ipsum pudere toties fateri Prudentium tam doctum, tam piam vatem, et in omni antiquitate tam venerandum, suæ hæresi tam aperte esse contrarium.

152. In Brev. Moz. mendum est quam pia visera pro quod pia visere. In eodem breviario adduntur quidam versus quos Prudentii non esse, ut nunc quidem leguntur, certo possum confirmare.

153. Barthius, lib. xxxvi, cap. 4 Advers., ait deorum tactum efficacem habitum, ut apud Horatium de Venere : Tange Chloen semel arrogantem. Id quod, inquit, allusit eruditissimus poeta Prudentius, Dignaris almo vel pede tangere. Sed Prudentius, ut ego existimo, nihil aliud vult nisi pudicum id omne esse quod Agnes ingreditur : ut castum reddidit ipsum fornicem. Post hunc hymnum in Vat. A sequitur passio beatissimi Laurentii. In aliis sunt versus S. Damasi in laudem S. Agnetis, in quibus sanctissimi hujus pontificis pietas non minus quam in cæteris ejus carminibus elucet. Apologiam pro Damaso alisque pontificibus Romanis iv sæculi contra apertas calumnias Ammiani Marcellini nondum edita opera confectam fuisse puto; neque operæ nullum esset pretium. Carmina ipsa Damasi, edente Merenda, typographi negligentia corruptissime impressa sunt, ut editoris nævos præteream. Versus quos dicebam in laudem S. Agnetis correctos nunc exhibebo. Igitur post hymnum S. Agnetis in Vat. B, Mar., Prag., Rat., in Widm. codice apud Weitz., in codice Florentino, de quo in proleg. num. 86, qui cum Urb. consentit, inseruntur versus sequentes. Versus Constantina,

Constantini filie, scripti in absida basilicæ quam condidit in honorem S. Agnæ virginis. Constantina Deum venerans, Christoque dicata, Omnibus impensis devota mente paratis, Numine divino multam, Christoque juvante, Sacratè templum victricis virginis Agnæ. Templorum quod vincit opus, terræque cuncta, Aurea quæ rutilant summis fastigia templi. Nomen enim Christi celebratur sedibus istis, Tartaream solus potuit qui vincere mortem. Invenctus celo solus inferre triumphum. Nomen Adæ referens retro ciet omnia membra, A mortis tenebris, et cæca nocte levata. Dignum igitur munus, martyri, devotaque Christo, Ex opibus nostris per sacula longa tenebis, O felix virgo memorandi nominis Agnæ. Plerique hanc Constantini vocant Constantiam ex actis non authenticis. Sed vel utrumque nomen habuit, vel vocanda potius est Constantina, ut ex primo versu liquet : Constantina Deam. Idemque nomen legitur in primis litteris versusum primorum undecim : est enim carmen acrostichum. Ac for-

EPILOGUS.

1225 Immolat Deo Patri

Pius, fidelis, innocens, pudicus,

1226 Dona conscientiae,

Quibus beata mens abundat intus.

COMMENTARIUS.

tasse legendum erit *Constantina Deo venerans, Christoque dicata*. Nam primæ litteræ trium versuum extrenorum faciunt *Deo*. De hac ecclesia S. Agnetis in via Nomentana agit Ciampinius de Sacr. Aedif. cap. 9. Lectiones variae codicum sunt. In titulo Widm. in honore S. Agnes virginis. Vers. 4 Vat. B, *Dei, pro Deum*. Vers. 5 Widm., *opes pro opus*. Merenda, *terrenaque juncta*. Vers. 6, Merenda in textu, *aurea nam*. Vers. 7, Merenda, *fastigia tecti*. Vers. 9, Widm., Prag., Mar. recenti manu, Merenda, *solutusque pro solus*. Urb., *solutus qui*. Rat. non bene pro diversa scriptura, *vectus*; supra, *infectus*. Vers. 10. Corrupta Vat. B, *Nomen ferens retorquet et omnia membra*. Rat., *Numina vera ferens retro ciet omnia membra*, quod videtur esse supra in Vat. B. In eod. Rat. characterem minuitur subscribitur: *Nomen Adæ referens detorquet et omnia membra*; et ita edidit Weitzius ex Widm. In Prag., *Numen ad æthra ferens post se ciet omnia membra cum glossa Ciet, id est vocabit*. In Mar. a correctore erat factum supra Numen ad æthra ferens retro ciet omnia membra. Merenda, Urb., *Nomen adhuc referens, et corpus, et omnia membra*. Ita etiam in Florentino codice. In nonnullis editionibus hi duo versus *Nomen*, et *A mortis desiderantur*. Vers. 11, Vat. B, *depravate, amo tenebris pro a mortis tenebris*. Vers. 13, Merenda in textu, *dignum Agnes munus*. Sequuntur versus S. Damasi hoc titulo in Mar. et Rat.: *Item Damasi Patris versus de eadem*: quos tamen ego exscribam ad ectypum æri incisum in dissertatione Bayeriana de S. Damaso ex archetypo in ecclesia S. Agnetis via Nomentana: *Fama refert sanctos dudum retulisse parentes Agnen, cum lugubres cantus tuba concrepisset. Nutricis gremium subito liquisse puellam, Sponte truci calcasse minas, rabiemque tyranni, Urere cum flammis voluisset nobile corpus, Viribus immensum parvis superasse timorem, Nudaque profusum crinem per membra dedisse. Ne Domini templum facies peritura videret. O veneranda mihi, sanctum decus, alma pudoris, Ut Damasi precibus saveas, precor, inclyta martyr*. Vers. 1, Prag., Widm., *flevisse pro retulisse*. Urb. male, *sanctos dudum regibus repa-* rantes. Vers. 2, Urb. mendose, *Agmen*, et *concrepavisset*. Vers. 4, Mar., *rabieque*. Mar. et alii, *truces*. Vers. 7, Widm., *diffusum pro profusum*. Merenda in operib. S. Damasi, *profusos crines*. Vers. 9, Prag. contra metrum, *Agnes tu decus*; Rat., *Agnes mihimet decus*, supra tu. Mar., *Agnes mihi decus*, supra mihi tu decus, et ad oram, *columenque, et palma pudoris*. Alii, *O venerandum Agnes mihi tu decus alma pudoris*. In Urb. hic versus corruptus est, *O veneranda mi Deus alma pudoris*. Merenda et alii, *inclyta virgo*. Porro vix dubium est quin versus superiores non minus quam hi auctorem habeant Damasum. De voce *lugubres*, primis duabus correptis, dixi in Comment. ad vers. 79 hymni 9 Cath. Apud profanos scriptores occurrit etiam *salubris* secunda correpta, ut videri potest in Anthologia Burnanni. In Vat. B, Mar., Weitz. post hos versus sequitur hymnus S. Eulalie. In aliis Epilogus.

Vers. 1. In Alexandr. titulus est, *Epilogus, id est clausula vel finis libri*. In Vat. B, *Incipit de opusculis, Patri Deo immolat. per trocheum et trimetrum endecasylabum*. Ponitur ante Dittocheum, sed tanquam conclusio libri Peristephanon, qui præcesserat, siquidem in fine legitur *Finit Peristephanon*. Incipiunt Tituli historiarum. In Mar., *Incipit de opusculis suis. Trocheum trimetrum endecasylabum*. Ponitur ante Dittocheum, et post hymnum de Epiphania: sed hymnus de Epiphania in hoc codice, ut in aliis, ultimus est in libro Peristephanon. Fortasse hinc occasionem ali-

qui sumpserunt ut hanc odam, quæ in nonnullis codicibus hymnum Epiphaniæ sequitur, tanquam præfationem libri Peristephanon huic libro præfigerent; sed notandum est hoc discrimen, quod hymnus de Epiphania in quibusdam codicibus claudit librum Cathemerinon, in aliis librum Peristephanon. Giselinus diserte affirmat in suo codice et in Daventriensi libro Peristephanon hos versus præfigi: quam collocationem probat, quia Prudentius ait trocheos et iambos se Christo consecrare, et liber Peristephanon ex trocheis et iambis maxime constat. Sed, ut dicam ad vers. 7, Prudentius versus quibus hæc oda constat nominat, non autem alios libri Peristephanon intelligit. Addit Giselinus nullum esse aliud opus cui præmium non dederit suum. Sed præterquam quod Dittocheo nullus est prologus, libro Cathemerinon non est alia præfatio nisi ea quæ reliquis operibus communis est. Et sicut liber ille primus prologo communi incipit, ita liber hic ultimus, qui est de Coronis, congruenter epologo communi concluditur. Heinsius fassus est nullum suorum codicum martyribus dicato libro hanc oden præponere, neque Putcanum, neque Ambrosianum, in quibus initium libri Peristephanon erat; sed hæc ode non comparebat. In Oxonio, uti apud Aldum, clauderat agmen poematum omnium. In Rottendorphio inter libros adversus Symmachum, et Dittocheum, legebatur: ex quo editiones nonnullæ, uti etiam vetus codex Nomsianus præfationem Dittochei faciunt hanc odem. In Addendis confirmavit Heinsius plerosque vetustos codices epilogum voluminis hanc ipsam odem facere, et ad pristinum locum, unde exulabat immerito, esse postliminii jure revocandam. Inscriptio in Egm. erat, *Incipit de opusculis suis Prudentius*. In Thuan. ac priore Boher., *De opusculis suis Prudentius*. In Rott., *Incipit de opusculis suis*. In Thuan. carmen dicitur iambicum mixtum. Ab Aldo inscribitur *Ode, in qua poeta de se loquitur*. In codice Florentino, ubi hi versus post librum Peristephanon collocantur, hic est titulus, *Immolat opuscula sua Deo Prudentius*, et primus versus est *Pius, fidelis*. De epilogis poetarum agit Scaliger lib. 1 Poetic., cap. 55. Ait clausiones sive epilogos separasse Horatium, *Exegi monumentum ære perennius*; et Ovidium, *Janque opus cægi*: non separasse Virgilium in Georg., *Illo Virgilium*. At inter Ovidium et Virgilium vix ullum discrimen agnoscerit. Aliud pii epilogi exemplum præbet Juvencus noster, quem libenter describerem, nisi jam ad finem ipse properarem. Nonnulli scriptores Hispani sæculi xiv, in operibus vulgari lingua conscriptis epilogum vocabant *ultilogum*, rationemque hanc reddebant, quia præfatio vocatur prologus: quam putidam elegantiam merito posterius non sunt imitati. In plerisque deest hic primus versus *Immolat Deo Patri*, ut in aliis postremus, *Quo regente vicimus*. Giselinus versus primum et ms. descripsit, quod ad sententiam omnino desiderari crederet, et necessum esset, carmen iambicum orationem semper finiens posteriore loco poni, ad illius Horatiani formam: *Non ebur, neque aureum Mea renidet in domo lucunar*. Ultimum versum exemplo Manutii, ut spurium, rejecit. Exstat versus ille primus in Rott., Weitz., et plerisque edd. Goldastus legit *Immolat Patri Deo*. Existimo in multis codicibus deesse, quia in titulum ipsum inductus est, ut in Vat. B, *Incipit de opusculis Patri Deo immolat*, etc. Fortunatus hos versus, ut puto, legerat post lib. Peristeph., et in his versum *Immolat Deo Patri*: hoc enim innuit, cum ait in præf. Vitæ S. Martini: *Martyribusque piis sacra hæc donaria mittens Prudens prudenter Prudentius immolat actus*.

- 5 **1227** Alter et pecuniam
Recidit, unde viciet egei :
Nos citos iambicos
Sacramus, et rotatiles trochæos,
Sanctitatis indigi,
80 Nec ad levamen pauperum potentes.
Approbat tamen Deus
Pedestre carmen, et benignus audit.
Multa divitis domo
Sita est per omnes angulos supellex.
15 Fulget aureus scyphus,
Nec ære defit expolita pelvis :
1228 Est et olla fictilis,
Gravisque, et ampla argentea est parapsis.
Sunt eburna quæpiam,
20 Nonnulla quercu sunt cavata, et ulmo.

A

- Omne vas fit utile
Quod est ad usum congruens herilem :
Instruit enim domum,
Ut empti magno, sic parata ligno.
25 Me paterno in atrio,
Ut obsoletum vasculum, caducis
Christus aptat usibus,
Sinique parte in anguli manere.
Munus ecce fictile
30 Inimus intra regiam salutis
Attamen vel infimam
Deo obsequelam præstitisse prodest.
1229 Quidquid illud accidit,
Juvabit ore personasse Christum,
35 Quo regente vivimus.

B

GLOSSÆ VETERES.

44. Approbat, laudat, l.
24. Magno, scilicet pretio, l.
25. In atrio, intra Ecclesiam. l.

26. Obsoletum, vitiis. — Caducis, vilibus, l.
31. Vel, etiam, l.

COMMENTARIUS.

7. Ald. contra metrum, iambos pro iambicos. In nonnullis editionibus scribitur iambicos cum j consono, quod carminis lex respuit. His duobus versibus explicat Prudentius, quo metri genere nunc scribat, ut hymno 5 Cath., vers. 28, *Seriatque mystica dactylico*; hymno S. Eulalie vers. 209, *Texta feram pede dactylico*; hymno S. Fructuosi in fine, *Dulces hendecasyllabos revolvens*. Vocat vero iambicos citos, ut Horatius in Arte poetica, *Syllaba longa, brevi subiecta, vocatur iambus, Pes citius*. Et ibidem, ut corrigat Barthius lib. xvii, cap. 4, *Archilochum propro rabies armavit iambo*. Alii legunt proprio. Ansonius epist. 21, *Iambe, Parthis, et Cydonum apiculis, lambe, pinnis alitum velocior, Padi ruentis impetu torrentior*. Magna sonore grandinis vi densior, *Flammis corusci fulminis vibratio*.

8. Trochæi recte dicuntur rotatiles, quia nomen habent a trocho, sive rota. Cicero lib. iii de Oratore: *Iambum et trocheum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester: qui natura tamen incurrit ipsi in orationem, sermonemque nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, et minuti pedes*.

10. Ex hoc versu colligunt aliqui Prudentium divitiis non abundasse: et satis verisimile est, eum, cum ad severiorem vitam animum applicuit, ut honoribus, ita etiam divitiis, si quas habebat, renuntiassse. Cæterum in hac oda imitari videtur Horatium lib. iv, oda 8, *Donarem pateras, grataque commodus, etc.*

11. Vat. B, approbet, non ita bene.

13. Ex Apostoli Epist. II ad Timoth. cap. ii, vers. 20, *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia; et quedam quidem in honorem, quedam autem in contumeliam*. Eadem Apostoli similitudine multi alii usi sunt. Walafridus Strabo Prudentium certe legerat: *Ditis heri locupletis caput aurea vasa supellex, Argenti species annumerans varias*. Hac eadem non ficta luto, non lignea spernit *Vascula, sed propriis mancipat officii*.

16. In Mar. prius erat, *Nec non ære fit expedita pelvis*, quod recte emendatum est supra. Goldastus pro div. script., *Nec edere fit expedita pelvis*; supra, *expolita*. Tene quod a nobis editum est. *Defit pro deest* usurpavit etiam Prudentius Cathem. 4, vers. 85, et Apoth. vers. 812.

17. Mar., *aula*; supra, *olla*, probe. Weitzius perperam excidit *aula*.

18. Vat. B, *paripsis*. Mar., Rat., Rott., *parapsis*. Plerique, *parapsis*, ut Ox., Thuan., Bong., Weitz., Heinsius, Giselinus, *paropsis*. Vide comment. ad vers.

532 Psych., *Dextramque parapside jungit*.

25. In Vat. B ex inferunt recte lacium *instruunt* quod verbum aptissimum est.

24. Vat. B mendose, *parato*.

25. Bivarius suspicari voluit me materno, inepte, et nescio quid meditans ngarum de Ecclesia Caesar augustana B. Virginis de Columna nuncupata, quar hoc loco a Prudentio laudari somniabat. Qua de re dixi num. 58 proleg.

26. Gis. et nonnulli vulg., *vasculis*, mendose. De humilitate Christiana Prudentii ex hoc aliisque locis satis in prolegomenis locuti sumus. Vide ibi num. 46 in not. a (*huj. ed. col. 597, n. a*), verba Barthii, qui hanc oden summis laudibus evehit.

27. Rat., *abdut* pro *aptat*; et vers. seq., *sinnatque* pro *sinnique*. Utrumque probat et præferebat Mariettus.

29. Fideles illustres caritate sunt vasa argentea et aurea; fragiles infirmique in fide et iustitia sunt vasa fictilia.

32. Obsequela, sive scribere malis obsequela, ponitur pro obsequium. Sic Lucretius carcerem vocavit *luelam sceleris* pro luitione. Vide Gifanum in indice, qui alia exempla exhibet in Costodela, Confugela, etc.

33. Heinsius prætulit cum Thuan., *Quidquid illud accidet pro accidit*, quod exstat in plerisque. Barthius loc. cit. non intelligit quid velit sibi *Quidquid illud accidit*, et legendum putat, *Quidquid illi ut accidat*: nam *quidquid* significat quodcumque. Nemesianus ecloga 1, *Te quidquid carminis Echo Respondent sileat*. Ita autem ordinat versus: *Inimus intra regiam salutis, Quidquid illi ut accidat, Juvabit ora personasse Christum, Quo regente vivimus: Attamen vel infimam Deo obsequelam præstitisse prodest*. Quocumque loco villitas nostrorum carminum in Ecclesia Dei collocabitur, nos tamen ipsos, nostra ora ea composuisse et cecinisse juvabit. Dubitat an melius legendum sit ora quam ore. Verum, ut tanta Scriptura varietas invenitur, nulla idonea causa ostenditur. Nam sententia hujus versus est, *Quidquid sit id, quod accidet, cum regiam salutis iniero*. De versu vero Nemesiani, qui obscurus est, et fortasse corruptus, vide notas Petri Burmanni in edit. Poetar. Latin. minorum, qui diversam explicationem affert.

34. Rat., *personare*; supra, *personasse*, quod probum est. Sic Horatius dixit *sonaturum*, Plinius Junior *juvaturi*. Vide comment. ad vers. 760 hymn. 40 P. ristoph., ubi aliqui legunt *crepasset*, alii *cremasset*.

35. Hunc versum omittunt Ald., Gis., Heins., Teol,

et alii. Sed cum exstet in Vat. B. Mar., Rat., Sich., Alex. et aliis, juvat illum proferre. In uno Vat. vidit Teolius *Quo regnante vivimus*; sed metrum poscit *regente*. Helmsius, cum in Rott. et Ox. hunc versum invenisset, putavit nonnulla hujus carminis deesse. Certum quidem est Horatianam hujus generis odam 8 lib. ita esse dispositam, ut a versu brevior incipiat, et desinat in longiorem. Sed cur alio modo versus ordinari non poterunt, si malit poeta? Barthius affirmat hunc versum plane Prudentio dignissimum esse. Sic alibi ait, ut sui perpetuo similis or-

A natissimus poeta, vers. 1 hymn. 8 Catheem., *Christe, servorum regimen tuorum*. Et est sensus, qui rex simul es et vita nostra. Denique animadvertendum est Prudentium carminibus suis fastigium imponere eadem fere sententia quam in praefatione expressit: *Haec dum scribo, vel eloquor, Vincula o minam corporis emicem Liber, quo tulerit lingua sono mobilis ultimo*. S. Hieronymus epist. ad Demetriad. in fine simili sententia ait: *Nihil aliud noverit lingua, nisi Christum. Nihil possit sonare, nisi quod sanctum est.*

ANNO DOMINI CCCCXI.

DRACONTIUS.

(Juxta editionem Arevali.)

Epistola dedicatoria.

Eminentissimo et reverendissimo principi, et D. D. Francisco Antonio de Lorenzana et Butron, S. R. E. presbytero cardinali, archiepiscopo Toletano, Hispaniarum primati, cancellario majori Castella, praefari regii ordinis Hispanici Caroli III magna cruce insignito, etc., Faustinus Arevalus.

I. Veterem Christianum poetam Dracontium, quem inter Patrum Toletanorum opera typis elegantissimis recusum a te, eminentissime princeps, superioribus annis acceperam, libens merito nunc tibi reddo ad codices manuscriptos bibliothecae Vaticanae, ut tibi morem gererem, diligenter recognitum. Percommodum vero, perque jucundum mihi accidit, ut hoc ipso tempore Gregorius Alfonsus Villagomez, et Lorenzana, tuus ex sorore nepos, archidiaconus Catalaevensis, Romam accesserit, vir ornatissimus, atque iis animi virtutibus, iis ingenii dotibus, et doctrinarum praesidiis instructus, quae ut tibi maxime carus sit efficiunt: in cujus ego manum Dracontium de manu trado, ut hac etiam ex parte meus qualiscunque in poetam doctum et ingeniosum labor gratus tibi adveniat, quem aliqui jure tuo a me posses repetere. Ac tametsi Dracontium ita, ut vides, a me recensitum tibi non deberem, ut multis equidem debeo nominibus, tamen cui alteri potius luce denuo publica donatum offerrem? Utinam ea opera quam in eximio poeta illustrando collocavi, ut tibi debita est, ita etiam te tuoque singulari merito, doctrina, integritate morum, digna esset!

II. Cum enim prisca illi avita Legionensi nobilitati quae Maurorum jugum ab Hispanorum cervicibus in primis excussit, reliquas virtutes amplissimae tuae dignitati consentaneas cumulatissime adjunxeris, divinarum Litterarum adeo diligens cultor, et munificus patronus existis, ut decessoribus tuis, Montanis, Helladiis, Eugenius, Ildefonsis, Julianis, Cisneriis, te vel conferre, vel praeferre etiam possimus, ceteris praesulibus qui sunt quique futuri sunt, ad imitandum, vel certe ad admirandum proponere. Longum profecto est, et in re perspicua non necessarium, immortalia tua merita in ecclesiasticae doctrinae studiosos commemorare, omnia vero de iis tacere, quando hic mihi locus opportunus oblatum est, nefas esse arbitror.

III. Etenim in praestantissimo sublimiorum disciplinarum curriculo eaeque pars est aliquanto illustrior quam tu, eminentissime princeps, non dico ingenii acumine, judicii gravitate, industriae constantia gloriose non decurreris, verum etiam monumentis edendis quae antiquis, quae recentibus, quae tuis, quae alienis, non nobilitaveris, provexeris, auxeris? Atque ut praeterea sacrarum Bibliorum studium, ad quod pertinet non solum Analogia Veteris et Novi Testamenti auctore Martino Becano, tuis sumptibus bono publico recusa, sed et multa alia ex iis quae indicabo prima mihi ante oculos obversatur Rerum Liturgicarum Scientia, quae fides catholica maxima ex parte continetur, consensu veterum Patrum, et ipsa non interrupta saeculorum successione stabilita, vel potius unanimi omnium Christianorum voce decantata.

IV. Magno exterarum etiam gentium plausu celebratur politicus ille, sed multo magis Christianus heros, cardinalis Franciscus Ximenez de Cisneros, quod Liturgiam Isidorianam, quum Gothicam alii, alii Mozarabicam vocitant, non tam typis quam aeternitati commiserit. Ejus tu vestigiis insistere dum voluisti, longius etiam progressus es; sive missae Mozarabicae Explicationem a te elaboratam, exemplarque absolutum totius missae et Horariorum precum hujuscemodi liturgiae Angelopoli typis expressa perpendamus, sive nitorem, elegantiam, magnificentiam Breviarii Mozarabici, quod Matruci recudendum curasti, tabularum praeterea eri incisarum artificium consideremus, sive, quod magis tuum est, prolegomena ad novam huius

Breviarii editionem inspicimus, quibus de veteri divino officio Ecclesiæ Hispanæ tam docte disseris, ut nihil supra.

V. Dicerem hoc quidem loco de academicis concessibus a te, princeps eminentissime, ad illustrandam liturgiam constitutis aut promotis, nisi properantem me ad sese vocaret sumptuosa et magnificentissima editio Patrum qui sedem tuam pontificalem antiquis temporibus obtinuerunt. Quorum scriptis singularem splendorem, et lumen non solum doctis et opportunis præfationibus attulisti, verum etiam subjectis adnotationibus ex intima theologia, ex multiplici antiquitatum ecclesiasticarum notitia, atque exquisita artium reconditorum intelligentia præfictis. Quo in genere studiorum silentio prætereundum mihi non est quod opera conterranei tui sancti Martini Legionensis, viri theodidacti, quorum editionem litterati homines jam diu expetebant, nonnulli incassum tentaverant, tu primus ad exemplar ex chirographo auctoris descriptum quatuor magnis voluminibus in publicam lucem emiseris.

VI. Neque vero prætermittere licet antiquissima novi orbis Concilia, quæ, dum archiepiscopatus Mexicani infulis ornatus esses, maxima diligentia summoque studio collecta, catalogis antistitum singularum ecclesiarum provincie Mexicane, aliisque insignibus monumentis illustrata, typis mandasti: neque illos egregios duos doctrinæ Christianæ populo explicanda libros, quos catechismos dicimus, jussu et auctoritate concilii IV Mexicani, cui etiam ipse præfuit, tua potissimum opera juvante, Mexici divulgatos. Nobiliora ubique sunt, multoque gravioris ponderis vetusta Ecclesiæ Hispanæ concilia, quæ modo in summam redacta, modo perinde disposita et distributa, ut corpus juris canonici digestum est, te nimirum præclaro auspice, in communem utilitatem prodierunt. Huc etiam referri potest quod tot tamque flagitiosis libris in vulgus contra religionis vel decora, vel fundamenta disseminatis sacrum Tridentinum concilium Hispanice conversum, tuoque patrocinio decoratum peropportune opposueris.

VII. Illis vero munificam tuam dexteram porrigere nunquam destitisti, qui tuta via ad graviora hæc studia adolescentium ingenta æmioribus politioris litteraturæ præceptis, aut philosophicis institutionibus deducunt. Quanquam hoc in argumento præcipuam laudem merentur illa ipsa quæ tu in volumine Epistolarum, aliorumque operum tuorum Toleti formis expresso prudentissime tradidisti, dum scilicet novam editionem Rhetorices sacræ incomparabilis viri Ludovici Granatensis commendas, aut de recta studiorum ratione verba facis, ad majorum utique normam, quoad ejus fieri possit, accommodanda.

VIII. His omnibus libenter adderem, princeps optime, singularem beneficentiam qua meas, quamvis exigui aut nullius pretii, lucubrationes largissime prosecutus es, si id nunc agerem, ut fidelem grati animi memoriam et testificationem, quæ sane a pectore aut ore meo nunquam aberit, ostentarem, ac non potius ut egregia tua in sacras Litteras merita aliqua tantum ex parte ostenderem. Verum hoc etiam esse bonitatis tuæ, quod in divinis his scientiis vel ipsos conatus proficiendi præmiis afficiendos esse censeas, nec modo scriptores re et maturitate commendatos, sed eos etiam qui spem et expectationem aliquam præ se ferunt, benignissime excipias.

IX. Illud vero neque tacere debeo, neque satis pro dignitate eloqui possum, te in ecclesiasticis studiis promovendis, in publicandis et per Europam liberaliter spargendis tot ecclesiasticæ doctrinæ monumentis, ut bibliothecam archiepiscopalem Toletanam insigniter a te auctam, aliamque privatam selectam et locupletem tibi comparatam omittam, sumptus et magnificentia in eum modum prodisse, ut siquis solum oculos in hæc tua benefacti conjecerit, facile sibi persuadeat tuam largitatem ultra hos terminos progredi non potuisse: cum tamen ea multo magis excelluerit in sustentanda multorum inopia, in calamitatibus populorum relevandis, in viis publicis muniendis, in pontibus ædificandis, in xenodochiis erigendis, in aliis ædibus constituendis, aut a fundamentis excitandis, quibus agri curentur, amentibus provideatur, uno verbo in publica hominum felicitate longe provehenda. In volumine tuorum operum, de quo paulo ante mentionem feci, plures sunt epistolæ, quibus vera ratio traditur prospiciendi salutis et commodis egenorum; sed illa maxime digna est quæ legatur ac palam celebretur epistola, qua germanum fratrem tuum Thomam, antistitem Gerundensem, eisdem quibus tu studiis gratificandi incensum, bene de multis meritum ac merentem, ad hospitalem caritatis domum atque publica pietatis opera absolvenda, quumvis currentem, impellis et gravissime cohortaris, allatis in medium exemplis episcoporum præsertim Hispaniæ qui non insanis et invidiosis substructionibus, multoque minus sumptibus effusis cum probro ac dedecore, sed ædificiis commodo publico construendis ac domibus piis fundandis quibus pauperibus utriusque sexus provideatur, pueri et puellæ, viri et feminae seorsum artibus vitæ hominum necessariis et opificiis exerceantur, sempiternam sibi nominis famam pepererunt.

X. His et similibus aliis tuis præceptis et cohortationibus, princeps eminentissime, expressam cernere licet tuæ benignitatis imaginem. Tot enim exstant tuæ piæ liberalitatis perennia monumenta in amplissima dioceseos tuæ provincia partim ab aliis inchoata, sed a te perfecta, partim a fundamentis ad fastigium ate ipso per nobilissimos architectos perducta et perducenda; tam effusa providentia cum annona ingrarescit, populis pastoralis tuæ curæ commissis prospici; sic artes liberales, earum etiam academica schola rite instituta, in melius provehis; sic alia quæcunque ad vitæ usum necessaria auges, ut te uno in exemplar proposito facile ostendatur quantum Christiani cultus disciplina, et clericali institutio inanibus impiorum quorundam hominum commentationibus præstet ad universæ reipublicæ commoda procuranda.

XI. *Intelligo, princeps optime, tantam dignitatem et magnificentiam in publicis pietatis operibus quæ summam perstrinxi, consistere non posse sine privata illa continentia cæterisque virtutum præsidiiis quibus episcopum instructum esse oportet, eum potissimum qui summum honoris gradum in Ecclesia Hispana tenet, et quem potentissimus rex catholicus Carolus IV, æquissimus meritorum æstimator, inter ipsa suscepti regni initia SS. D. N. Pio VI commendavit, ut in sacrum collegium eminentissimorum S. R. E. cardinalium cooptaretur. Verum tantarum laudum præconium, de quibus nec breviter dicere propositum mihi est, dum aliquis vigeat humanitatis sensus, Hispania celebrare non desistet, et per universum orbem Christianum, dum stabunt sacra Litteræ, tuum dulcissimum et immortale nomen personabit.*

XII. *Hoc unum a te, eminentissime princeps, dum ad sacra purpuræ osculum venerabundus accedo, pro tua mihi cognitissima humanitate non solum exspecto, verum etiam postulo, et, si pateris, omni studio contendo, ut in Dracontii tui gratiam ejus editorem in tuam fidem et clientelam velis recipere. Ex quo profecto fiet ut hic meus quantuluscunque conatus aliquando, si tantum sperare licet, inter argumenta singularis amoris tui, et benevolentiae erga ecclesiasticarum disciplinarum cultores, possit aliquem vel extremum locum nancisci.*

PROLEGOMENA IN CARMINA DRACONTII.

CAPUT PRIMUM.

Dracontii apud veteres prima memoria. S. Isidori de eo testimonium. S. Columbanus plures versus a Dracontio mutuatus est.

I. Excellentium operum scriptores in scriptis suis potissimum vivere, atque ex eis solis interdum in publicam hominum notitiam venire, multis exemplis ac diversis temporibus repetitis, est confirmatum. Hoc ipsum de Dracontio magna ex parte licet affirmare: de quo pauca, neque satis dilucide exposita, veteres nobis reliquerunt; recentiores conjecturis rem agentes alia quædam addiderunt, sed quæ ex mss. membranarum carminum Dracontii a me nuper repertis partim corrigi possint, partim illustrari. Dum enim carmina veterum poetarum Christianorum undique perquiri, diligenter perlustro, et ad veteres codices sedulo recenseo, forte fortuna incidi in Carmen de Deo sub Aurelii Augustini nomine in membranarum exaratum, ac tres in libros divisum, in quorum primo Hexæmeron Dracontii jam pridem editum continebatur: initium ejusdem libri primi, et duos reliquos libros Dracontium quoque habere auctorem pro certo nunc statuo, neque dubitabunt qui argumenta mox afferenda expendent, aut integrum opus legent. Ex 2 hoc poemate nonnulla lux vitæ ac conditioni Dracontii affulget; sed multo major splendor accedit ex epistola ad Guntharium regem Vandalorum, quam valde imminutam, et tanquam ad Theodosium Juniorem Augustum scriptam Sirmondus aliique typis evulgarunt.

2. Non patiar igitur, quantum in me est, ut tam insignia Dracontii carmina diutius jaceant in tenebris, gratum, ut opinor, facturus iis qui, religiosi antiquitatis amatores, veterum scriptorum, præsertim ecclesiasticorum, opera renovari et illustrari malunt, quam nova aliqua cudi et in lucem emitti. Profecto sæpe mecum animo cogitavi quid causæ esse possit cur tantopere priscos scriptores recentibus præferamus, cum tamen illi ipsi et sua ætate fuerint novi, et antiquiores alios unice amaverint. Pervulgatum illud est de comædiis quod Muretus lib. xvii, cap. 11 Var.

A lect. profert, ut veterum scriptorum lectionem commendet, ex prologo ad Casinam Plauti:

Vino qui utuntur veteri sapientes puto,
Et qui veteres spectant libenter fabulas.
Nunc novæ quæ sunt comædiæ
Multo sunt nequiores quam nummi novi.

Cæterum querela hæc fuit omnium ætatum, omnium nationum, quam Horatius, Martialis aliique egregie refutarunt.

3. Neque tamen propterea jure quisquam negabit maximo in honore et pretio habenda esse ea fere omnia monumenta quæ per longam sæculorum seriem ad nos transmissa pervenerunt. Cum enim antiquis temporibus scripta non sine magno exscriptorum labore divulgarentur, judicandum certe est eos codices, qui post multos ab auctorum obitu annos transcribebantur, aliquid præ se et in se ferre quod laudes posteritatis possit obtinere. Certe multa quæ nunc typis facile edita et magnificentissime quidem excusa, æternitati quodammodo commendantur, vereor ut post duodecim aut quindecim sæcula patienter quisquam legere sustineat, cum gratia et favor cessabit, cum judicare libere licebit. Huic autem præjudicio, quod antiquis omnibus scriptoribus quorum exstant opera favet, 3 ad Dracontium commendandum accedit præclara de eo existimatio ex imperfecto ejus poemate jam dudum concepta.

4. Cum vero ineunte sæculo v floruerit Dracontius, quo tempore et bonæ litteræ vigeant, et Latinitatis non contemnendæ peculiaris quidam gustus, præsertim in poetis, supererat, et doctrina ecclesiasticarum rerum summum apicem attingerat, non dubito quin tam sacræ quam profanæ litteraturæ studiosi ambabus ulnis meum excipiant Dracontium. De cujus laudibus plura non dicam, ne forte aliquis ex Lucilio apud A. Gellium lib. iii, cap. 14, opponat:

Quidni? et scruta quidem ut vendat scrutarius laudat,
Præfractam strigilem, solem improbus dimidiatam.

Quod in Dracontium multis locis adhuc mutilum, multis corruptum possit convenire. Qua in re si defensione opus sit, advocabo antiquarios, qui prolixas dissertationes, ac juxta volumina de semetis certo-

sæ alicujus inscriptionis veteris verbis consuevit; A storia Lausiaca Palladii cap. 40, et in Heraclidis Paradiso pag. 940, in Vitae Patrum Rosweydi. Sed neque hic monachus cum nostro Dracontio confundendus est. In epistolis S. Nili interprete Leone Alatio lib. 1, epistola 314, dicitur missa Dracontio; lib. 11, epistola 327, Dracontio Vindici; eodem lib. 11, epistola 94, Dracontio monacho; lib. 111, epistola 38, rursus Dracontio monacho. Hæc postrema epistola a Montfauconio in Catal. biblioth. Coislian. cod. 363 inscribitur **5** *Dracontio Diacono*. Nilus quidem, S. Joannis Chrysostomi discipulus, Theodosio Juniore imperatore vivebat; sed hos Dracontios a nostro diversos videri ex ejus carminibus ostenditur.

Veluti te
Judæi cogemus in hanc concedere turrim.

5. Sed, ut id quod in his prolegomenis explanandum suscepi exsequar, videndum est quid veteres olim de Dracontio scriptum reliquerint, quid recentes alii exegitaverint, ut ex scriptis ejus tandem concludam et ostendam quid in his narrationibus tenendum sit, quid rejiciendum. Qui Dracontium proprio nomine appellaverit, antiquiorem Isidoro reperi neminem. Exstat quidem Dracontii nomen in codice Theodosiano, ubi plures apparent leges ad eum directæ anno 364, 365, 367, cum vicarius Africæ esset, de quo videri potest commentarius Gothofredi ad leg. 16 de ann. et trib. Verum antiquior hic est quam ut illi carmina sub Dracontii nomine edenda tribui possent, nisi si forte in extrema senectute constitutus ea conscripserit. Quod tamen ut negem illa me impellit ratio, quod cum Dracontius **4** de ærumnis quas patiebatur multa dixerit, nihil de senio locutus est; quod minime oportuit omittere, ut ita facilius veniam a rege Vandalorum impetraret, et liber e carcere dimitteretur. Julianus archipresbyter in suppositio opere Advers. 498 Dracontium poetam, et Africæ vicarium eundem hominem facit: sed illius auctoritas nulla est, opinio omni probabili fundamento caret, ut dixi.

6. Alius certe a nostro est Dracontius monetæ præpositus sub Juliano imperatore, cujus meminit Ammianus lib. xxii, qui narrat eum a gentilibus Alexandriae fuisse occisum, quia aram in monetâ quam regebat, recens locatam evertit. Assentior etiam Fabricio, qui in Bibl. med. et inf. Lat. a poeta hoc Dracontio distinguit tum Dracontium episcopum ad quem data est epistola S. Athanasii tom. I, pag. 63, edit. Montfaucon, de quo confer infra num. 32; tum episcopum Dracontium ab Acacianis et Arianis in concilio Constantinopolitano depositum, de quo agunt Socrates lib. 11, cap. 42, et Sozomenus lib. iv, cap. 24. In epistola synodica concilii Alexandrini anno 362, quam Eusebio, Lucifero, etc., scripserunt Athanasius cæterique episcopi qui Alexandria ex Italia, Arabia, Ægypto et Libya aderant, inter eos qui cum Athanasio scribunt nominatur Dracontius. In Vita S. Hilariensis auctore S. Hieronymo cap. 25, mentio fit Dracontii episcopi et confessoris, qui jussu Constantii ad castrum Thebatum exsulabat. Ab his omnibus, si tamen omnes inter se sunt distincti, Dracontium nostrum et tempora, et rationes vitæ ab eo institutæ, quantum quidem ex poemate de Deo et ex Elegia colligitur, satis aperte discernunt. Propius ad Dracontii nostri ætatem accessit Dracontius discipulus Pambonis abbatis, qui vir admirabilis dicitur in hi-

storia Lausiaca Palladii cap. 40, et in Heraclidis Paradiso pag. 940, in Vitae Patrum Rosweydi. Sed neque hic monachus cum nostro Dracontio confundendus est. In epistolis S. Nili interprete Leone Alatio lib. 1, epistola 314, dicitur missa Dracontio; lib. 11, epistola 327, Dracontio Vindici; eodem lib. 11, epistola 94, Dracontio monacho; lib. 111, epistola 38, rursus Dracontio monacho. Hæc postrema epistola a Montfauconio in Catal. biblioth. Coislian. cod. 363 inscribitur **5** *Dracontio Diacono*. Nilus quidem, S. Joannis Chrysostomi discipulus, Theodosio Juniore imperatore vivebat; sed hos Dracontios a nostro diversos videri ex ejus carminibus ostenditur.

7. Igitur primus S. Isidorus Dracontii meminit, inter ecclesiasticos scriptores eum recensens cap. **B** 57, his verbis: *Dracontius composuit heroicis versibus Hexæmeron creationis mundi, et luculenter quidem composuit et scripsit*. Cum hæc scribebat Isidorus, non alia carmina Dracontii videtur agnovisse præter librum primum carminis de Deo, qui a reliquo corpore separatus jam tunc erat, et *Hexæmeron* inscriptus; et quidem valde corruptus, ut ex alio loco Isidori potest demonstrari. Siquidem lib. xii Etym., cap. 2, ita habet: *Ichneumon Græce vocatus eo quod odore suo et salubria ciborum, et venenosa prodantur. De quo Dracontius ait: Prædicat suillus vim cujuscuque veneni. Suillus autem a setis est nuncupatus*. Quo in loco adnotator Grialius observat aliter legi prædicat pro prædicat. Callandius in editione Dracontii veram scripturam esse prædicat ex contextu colligit; sed ex contextu ipso præferam prædicat. In suillus error manifestus est, quem neque Isidorus ipse deprehendit. Non enim de Ichneumone Dracontius, sed de Psyllis Africæ populis loquitur:

Inspecta tellure semel, sine flatibus ulla,
Sibila dum reticent, necdum serpente notato,
Prædicat Psyllus vim cujuscuque veneni.
Signa videt medicus mortis, etc.

Et postea concludit:

Ecce genus hominum ventura scire probatur.

8. Tacito Dracontii nomine verba ex ejus elegia protulit Isidorus lib. vi Etym., cap. 9: *Cera litterarum materies, parvulorum nutrices, Ipsæ dant ingenium pueris primordia sensus*. Grialius in notis animadvertit versum hunc esse Dracontii lib. n de Machina mundi: ita enim vocat ille elegiam Dracontii.

D Legit autem ex ms. cod. Dracontii:

Cera dat ingenium pueris primordia sensus,
Inde fit ut præstet littera vel noceat.

Atque ita postea editum fuit in editione Simondiana et Matritensi **6** Patrum Toletanorum. Nec displicet quidem præstet, sed præferam prosit cum membranis antiquissimis Vaticanis. Ex eadem elegia Dracontii plures versus reperio a S. Columbano, ante S. Isidorum nominando, acceptos, qui, ut a Prudentio, et ab Octaviano Romano (quod putat Goldastus), et ab aliis aliis, ita hos mutuatus est a Dracontio in epistola ad Hunaldum, quam nonnulli setho inscribunt:

Omnia tempus agit, cum tempore cuncta trahuntur.
Alternant elementa vices, et tempora mutant.

Accipiant augmenta dies, potesque vicissim.
Tempora sunt horum, retinet sua tempora messis.
Tempora gaudendi, sunt tempora ceria dolendi.
Ver, aestas, autumnus, hiems, redit agnus in annum.
Omnia cum redeant, homini sua non redit aetas.

Horum versiculorum nonnulli jam exstant typis editi in editione Matritensi elegiae Dracontii : alios leges in extrema ejusdem elegiae parte, quam ex veteri codice Vat. evanescentibus jam litteris exarato ab interitu vindicabo. Sirmondus quidem in sua Dracontii editione hos omnes versus omisit : imo cum ad primum versum pervenisset, *Omnia tempus agit*, locum penitus vacuum reliquit, et ad pentametrum scribendum progressus est, *Tempora sunt vitae*, etc. ; et cum quinque alia disticha addidisset, finem epistolae imposuit : sive quia in suo codice ita factum invenit, sive, ut ego magis credo, quia cum simul carmen S. Columbanum cum Dracontio et Eugenio ederet, versus quos in Columbano esse animadvertit, in Dracontio praetermittendos censuit. Quod autem Columbanus a Dracontio eos versus sumpserit, non vero Dracontius a Columbano, praeter rationem temporis quo uterque floruit, persuadet etiam ipse Columbanus, qui in editione Goldasti ante eam epistolam ita lectorem alloquitur :

Qua facere meliora ne quii, uxor pro meis,
Nam dicta vetera invertere impletas mera est.

Confer notam ad vers. 219 Elegiae, *Omnia tempus agit*, et ad lib. II, vers. 44; lib. III, vers. 526, 545, ubi alii sunt versus quos Columbanus ex carmine Dracontii de Deo sumpsit. Goldastus et 7 Patricius Flemingus, qui Columbanum carmina ediderunt, fatentur multos in eo versus et quidem integros priscorum poetarum reperiri.

9. Nihilominus Columbanum inter eos non numero qui Dracontium aperte laudaverint, uti neque episcopum Constantiensem Salomonem II, exscriptorem Papiae et Isidori, ut ait Rivinus ad vers. 57 epistolae Dracontii suae editionis : qui Salomon locum Isidori ubi exstant Dracontii versus de cera, transcripsit vocab. *cera*. Salomonem istum non vidi. Papias vocabularista verbo *Cera* solum affert ex Isidoro haec verba : *Cera materies fuit litterarum quae parvulorum nutrices fuerunt*. Rivinus in Isidoro conjiciebat *cerae litterarum matrices*. Nihil mutaverim. Alios etiam nunc praetereo qui eundem Dracontium imitati sunt aliquando, quos suis locis indicabo. Illud vero admo-neo, ipsum S. Isidorum videri ignorasse de Dracontio, an diaconus, an presbyter, an episcopus, an vir saecularis fuerit : nihil enim horum expressit, ut solet in aliis. Tacuit etiam hominis patriam, locum ubi scripserit, tempus in quo vixerit : nam quod nonnulli Dracontium ad saeculum VI rejiciunt, ut dicam num. 30, quia ab Isidoro inter Avitum et Victorem Tunnensem collocatus est, nae illi vehementer errant; neque enim Isidorus ordinem chronologicum servare potuit, ubi scriptorum aetates nescivit, neque reipsa voluit, ubi quo quisque tempore vixerit non ignorabat, nisi dicamus etiam ordinem capitulum libri de Vir. illustrib. librariorum negligentia

A aut aetate inversum in mss. eod. inveniri. Sed certe veteres auctores, qui catalogos scriptorum concinnarunt, de certo aetatis ordine servando solliciti non fuerunt.

CAPUT II.

S. Eugenius Toletanus Hexaameron Dracontii emendavit.

10. Post S. Isidorum memoria Dracontii exstat apud S. Eugenium Toletanum hujus nominis, ut plerique exteri vocant, secundum, ut nostri malunt, tertium; et est ille quidem 8 tertius, nam duobus Eugenii qui Gothorum tempore Ecclesiam Toletanam rexerunt, primus Eugenius adjungendus est a S. Dionysio Parisiis Toletum missus, cujus martyrium Ecclesia Toletana et Parisiensis celebrat, et de quo Ilduinus abbas, et auctor Vitae S. Gerardi meminerunt, quamvis, Gothi in Hispania regnantibus, ejus memoria et celebritas intermissa fuisse videatur. Eugenius igitur tertius Toletanus praesul Dracontii Hexaameron, fortasse ipsum quod Isidorus habuerat, vel ex eo exemplar descriptum emendare conatus est. Quanam vero ratione permotus id egerit, melius ex ejus epistola, quam subjicio, intelligi poterit.

EUGENII EPISTOLA AD CHINDASUINTHUM REGEM.

Inclyto, glorioso verum domino Chindasuintho, principi summo, et maximo regum, Eugenius vestrorum fidelium servulus.

Clementiae vestrae jussis, serenissime princeps, plus volendo deserviens quam valendo, Dracontii cujusdam libellos multis videns erroribus involutos, Christo Domino tribuente valorem pro tenuitate mei sensuli subcorrexisti. Hoc videlicet moderamine custodito, quo superflua demerem, semiplena supplere, fracta constabillire, et crebro repetita mutare. Versiculi sane, quos huic operi detrahendos esse putavi, et sensu tepidi, et verbis illepidi, et nulla probantur ratione subnixi : nec in eis aliquid reperitur quo lectoris animus animeretur, aut mulceatur doctus, aut doceatur indoctus. Et quoniam de die septimo praefatus auctor omnino relicui, sequum mihi opusculum videbatur, si non inde aliquid in hoc codiculis haberetur. Idcirco in fine libelli, quamvis pedestri sermone, sex dierum recapitulationem singulis versiculis quos olim condidi, denotare; de die vero septimo quae visa sunt dicenda subnectui; decretumque divale ac si non ut volui, velut valui, consummavi, implorans vestri solii praelargissimam pietatem, ut vile servuli fidelis oblatum vestra sibi gloria efficere dignetur acceptum, fiatque 9 mihi misero repensio fructuosa laboris placida respectus vestri contributio gratiae vel favoris.

11. Huic epistolae ita a Sirmondo in prima editione Parisiensis promulgatae plane consonat exemplar codicis Toletani, nisi quod in hoc non exprimitur nomen regis cujus jussu Eugenius correctionem Dracontii fuit aggressus. Duplex alia, eaque levis discrepantia notatur; nam in codice Toletano legitur multis hactenus videns, et paulo post et crebris repetita. In editione Lugdunensi Biblioth. Patrum 1677 posirema verba ita leguntur contribu....vel favoris,

In editione Parisiensi omnium operum Sirmondi *contributa gratia vel favoris*. In exemplari primæ editionis, quo utor, vitio typorum non clare verba hæc apparent. Rivinus, qui solum Sirmondi editionem vidit, edidit *contributio amoris vel favoris*. Henricus Florez, Hispaniæ sacræ egregius primusque auctor, qui excerptum eorum quæ eo codice Toletano continentur, manu Joannis Vazquez del Marmol descriptum penes se habebat, cum videret nomen regis initio epistolæ deesse, conjecti eum fuisse Reccevinthum, qui studio sacrarum litterarum delectabatur. Hanc conjecturam eminentissimus cardinalis Lorenzana, quem honoris causa nomino, ac sæpius in hoc opere nominare debeo, in eruditissimis adnotationibus ad Patres Toletanos præclare et nervose refellit: tum quia studium sacrarum litterarum Chindasvintho cum filio Reccevintho commune fuit, tum quia Sirmondus in ms. codice nomen Chindasvinthi reperit, quod proinde retinendum est. Equidem puto Florezium editionem Dracontii Sirmondianam aut non vidisse unquam, aut non expendisse, non solum quia non advertit Chindasvinthi nomen expressum in ea esse, verum etiam quia affirmat Dracontii opus quod a Sirmondo editum fuit, non esse Hexæmeron, ut ab Eugenio correctum est, sed aliud diversum ab illo carmine quod in codice Azagrensi existit; allegatque auctoritatem Joannis Baptistæ Perez in nota ad cap. 14 Ildefonsi de Vir. illustrib.

12. Sed primo loco queram a Florezio qui fieri potuit ut Perezius de editione Sirmondiana loqueretur, cum ille anno 1597 obierit, Sirmondus vero Dracontium anno tandem 1619 typis vulgaverit? 10 Deinde utramque editionem consideranti, Sirmondianam scilicet et eam quam ex cod. Azagrensi eminentissimus cardinalis Lorenzana procuravit, manifesto liquet Dracontium a Sirmondo editum vere fuisse, ut ab Eugenio fuerat correctus. Itaque cum Perezius ad caput 14 S. Ildefonsi de Vir. illustr., caput 37, Isidori de Dracontio laudasset, et addidisset: *Dracontius porra poeta, cujus hic fit mentio, jam diu fertur impressus, non tamen ut fuerat ab Eugenio emendatus; sed hanc Eugenii emendationem vidi in illo vetusto codice Ruizii Azagrii, cujus supra mentionem feci*; laudatus cardinalis Lorenzana subiecit: *Et hic Dracontius, ut ab Eugenio emendatus, editus scipinus est, primum a doctissimo Sirmondo, deinde in PP. Bibliothec., tandem a nobis hic inter cætera S. Eugenii opera supra recusus*. Florezius quidem fortasse ex eo deceptus est quod Nic. Antonius Bibl. vet. tom. I, lib. v, cap. 5, non satis clare explicuit, in editionibus quæ Sirmondianam præcesserant deesse epistolam, prologum metricum, et recapitulationem Eugenii ad opus Dracontii; et lib. iii, cap. 3, cum ex Ildefonso narrasset Dracontii Hexæmeron ab Eugenio correctum fuisse, et recapitulatione atque appendice septimi diei auctum, subjunxit: *Hoc ita curatum opus primum prodiiit Parisiis ex bibliotheca S. Victoris*. Ipse cardinalis Aguirrius, qui editionem Bibliothecæ veteris curavit, notam margini lib. v, cap.

A 5, apposuit, qua ait penes se esse ex ms. codice Toletano epistolam Eugenii ad regem (*Reccevinthum forsitan, inquit, aut Chindasvinthum*), prælationem ad idem opus versibus scriptam, et recapitulationem ad finem libri Dracontii appensam, quo satis innuit visam a se Sirmondi editionem non fuisse, in qua hæc omnia reperiuntur, et Chindasvinthi regis nomen epistolæ præmittitur. Quod attinet quidem ad temporum rationem, utrique regi epistola data esse potuit; sed de Chindasvinthi nomine, quod ex veteri cod. Sirmondi eruitur, dubium nullum esse debet; nisi forte dubium aliquod nascatur an vere illud nomen in aliquo codice antiquis litteris exaratum legatur.

13. Dicam hoc loco de Sirmondo quod de eo ac de multis aliis viris criticis sæculi proximi ac superioris sentio; sed dicam 11 prius me Sirmondum tanti facere quantum paucos alios; cui in judicii exactioritate, et hac sacra antiquiori doctrina neminem præfero. Vehementer etiam me oblectat placidum et æquabile dicendi genus etiam in contentione, ex quo, si aliunde nescirem, animo eum mihi et tranquillo fuisse comprehenderem. Sed non propterea sine examine illico recipiendum est quidquid ab eo ita profertur, ut ex aliquo veteri ms. videri possit desumptum. Multo oscitationes quasdam tolerabiles, quas omnino cavere humana natura non potest. Illud non probo, quod sæpe Sirmondus alique in lucem scripta vetera proferebant, quin explicitius traderent quid in membranis extaret, quid ab ipsis additum fuisset, sive ut corrigerent, sive ut supplerent, sive ut declararent; ac nonnunquam neque indicarent quo in loco codices asservarentur. Et illi quidem securi posteritatis bona fide agebant; at non sæpe in eas difficultates incidimus, a quibus expediri non possumus, quia illi, cum possent, viam non explanarunt. Itaque Ruinarum diligentia laudanda est, qui cum nactus fuisset codicem ms. quo Sirmondus in edenda Notitia provinciarum et civitatum Africae usus fuerat, non solum titulum veterem restituit, verum etiam scripturam codicis alicubi adhibuit, omitta interpretatione seu restitutione Sirmondi, quamvis probabilis ipsi videretur.

14. Nonnulli ass-runt Sirmondum eos scriptores edidisse ex cod. ms. bibliothecæ Parisiensis S. Victoris. Hoc ipsum innuere videtur Nic. Antonius loc. cit. Bibl. vet., vel saltem ausam errandi præbere potest. Andreas Rivinus in sua Dracontii editione dubius hæsit: *Sirmondus, ait, Dracontium.... haud dubie ex Azagrii istius Hispanico exemplari, nisi fortassis ipsius Vaticanæ.... publicavit*. Putabat, ut opinor, Rivinus Dracontium curis Michaelis Ruizii de Azagra typis editum fuisse. Ex Sirmondo ipso nihil horum colligitur; nam in indice operum quæ simul edebat anno 1619, post nomina Eugenii, Dracontii, Martini Dumienensis et Columbani, quos unde promat distincte non exprimit, solum addit: *Seterini episcopi doctrina ex bibliotheca regia et monasterii Theologiæ. Tironis Proxperi Aquitani confessio ex Vaticana*. Hoc ip-

sum ita repetitur in 12 editione Parisiensi omnium A operum Sirmondi cura Jacobi de la Baune anno 1697, tom. II, ac solum editor ad verbum Theologiensis notat: Nunc Tholeia, canobium ordinis S. Benedicti ad Sarram fluvium in finibus Lotharingæ, et diocesis Trevirensis. Nihil aliud expiscari potui aut ex Bibliotheca Patrum Lugdunensi anni 1677, ubi opera Dracontii ex editione Sirmondiana recuduntur, aut ex Veneta editione omnium operum Sirmondi anno 1728 publicata.

15. In bibliotheca Parisiensi S. Victoris Montfauconius recenset Dracontium, qui est noster Dracontius; sed cum ex ea bibliotheca prodierit Dracontius anno 1560 mutilus, et sine epistola, et prologo metrico, et recapitulatione Eugenii, illum codicem imperfectum in ea bibliotheca adhuc servari credendum est, non alium, ad quem Sirmondus suam editionem conformaverit. De bibliotheca monasterii Theologiensis nihil habeo quod in medium asseram. Magis exploratum mihi est Sirmondum editionem suam Eugenii et Dracontii adornasse ex codice bibliothecæ regię Parisiensis, quem num. 46 describam; hoc enim innuit, aut clare etiam affirmat auctor Catalogi codicum mss. ejus bibliothecæ. Sed adhuc quærendum superest an veteri caractere in eo codice scriptum fuerit, Eugenii epistola ad Chindasvinthum regem, an ex conjectura ab aliquo recentiori ita appositum, aut declarationis causa a Sirmondo adjunctum. Quippe animadvertendum est nullam in toto opere inveniri Sirmondi adnotationem qua sciri possit an aliquod verbum obscurum aut corruptum mutaverit aut correxerit. Quis autem sibi persuadeat codicem ita omnino esse scriptum, ut a Sirmondo editus est? Crediderim facile Sirmondum nihil autem nisi ex justa causa aut probabili conjectura. Sed nostra interest scire quid certo ex fide mss. tenendum sit, quid congruenter recipiendum ex conjecturis editorum. Quam multa passim proferimus tanquam explorata veteris alicujus scriptoris verba, quæ fortasse ejus non sunt, sed primi editoris, qui locum mutilum, difficilem, vitiatum suo Marte supplevit, declaravit, emendavit? Neque tamen plerique hujuscemodi editores cum Sirmondo sunt comparandi. Quæ a me ita sunt disputata, 13 non ut Chindasvinthi nomen rejiciam, sed ut illud caute, et donec aliud constet, retinendum esse concludam: tum ut ad codices Dracontii diligentius quærendos et conferendos, si qui alii adhuc sint, Hispanorum industriam excitem.

16. Ex epistola Eugenii patet quid in Dracontio emendando ab ipso præstitum fuerit. Putant enim nonnulli nihil aliud egisse Eugenium, nisi ut codicem, vetustate et librariorum negligentia vitiatum, corrigeret. Sed aliud sibi volunt ea verba: *Superflua demerem, semiplena supplerem, fracte stabilirem, et crebro repetita mutarem*: tum etiam quod addit de versiculis, quos subtraxit, quia et sensu tepidi, et verbis illepidi, et nulla probantur ratione subnixi, nec in eis aliquid reperiunt, quo lectoris animus animetur, aut

A mulceatur doctus, aut doceatur innoxius. Quod judicium Eugenii an ab omnibus fuerit probatum, paulo post videbimus. Non ignorabat ipse, in aliquorum reprehensione posse hanc agendi rationem incurere: adeoque in secunda præfatione, ut sese excuset, satagit. Solebant enim veteres duas præfationes libris interdum præponere, præsertim carminibus. In Martiali id cernere licet, ex quo ad Prudentium pag. 232 notavi, præfationem hujusmodi simpliciter epistolam appellari. Id confirmatur ex Statio, lib. II Silvar. in præfat. Inter poetas Christianos Prudentius Apotheosin duobus prologis carmine conscriptis ornavit. Juvencus cum uno tantum prologo editur: sed in veterrimo codice ms. Vaticano reg. Suec., num. 333, duas præfationes hexametris confectas, ac clare distinctas inveni. Ante primam legitur *Incipit præfatio*, etque absoluta item præfatio. Hunc codicem sequar in ea quam molior pontificem, et utraque sit pro epistola dedicatoria, existimo Aratorem unum exemplar Vigilio cum epistola ad eum dedisse, alterum Floriano cum epistola ad ipsum. Nunc certe nonnulli duabus epistolis dedicatorijs sua opera muniunt, vel morem veterum secuti, vel quilibet alia ratione permoti. Sedulio tres præfationes aliqui imputant; 14 primam oratione soluta ad Bonifacium, alteram versibus elegiacis, quibus de suo Opere Paschali loquitur, tertiam, quæ dicitur Dedicatio ad Theodosium Augustum. Verum hæc Dedicatio in nullo codicum Vaticanorum, qui Sedulii et de Sedulio non pauci sunt, a me reperta est, et Sedulius diversa ratione metri leges sequebatur.

17. His veterum poetarum exemplis ductus Eugenius primæ præfationi alteram subjunxit, quæ sese excusat quod Dracontii poema emendaverit. Ea autem ita habet in utraque editione Sirmondiana, et Matritensi sine ulla discrepantia, ut a nobis hoc loco representatur.

Principis insignem faciem visure, libelle,
Cujus ad imperium meruisti sordē cernere
Et capere nitidam longo post tempore pallam,
Caperis ut limen aula regalis adire,
Atque auro rutilo radiantem cernere sedem,
Lucepe quam primum largas persolvere grates,
Errorum quod nube carens correctus haberis.
Dein prostratus humi veniam deposce precam,
Latorisque tui solers patronus adesto;
Ignoscat placidus, ignoscat mente benignus,
Quod te sordidulum dum conor rite lavare,
Asperius impressa manus tenuando polivit.
At si de plebe quisquam livore perustus
Dixerit: Et quis est, veterum qui carmina mutas?
Scribit qui levibus epigrammata vana libellis?
Noverit hoc iræ, quod nusquam culpa putatur,
Quam non velle videt, sed major jussio cogit.
Denique jussa bona dum promulgantur agenda,
Qui complet, sapiens, qui vult contemnere, dicens.
Quod si Virgilius, et vetum summus Homerus
Censuram meruere novam post fata subire,
Quam dā Aristarchus, Tucca, Variusque, Probusque,
Cur dedignetur, quod jussus principe magno
Parvula præparui Draconti carmina libri
Parvulus Eugenius nugarum mole piavi?

18. 15 In versu 17 obscurum est quam non velle

videt; et fortasse Eugenius scripsit *velle meum*, aut *velle suum*, aut *velle jubet*. Poetae Christiani *velle* pro voluntate, *posse* pro potestate usurpant. Vide vers. 367 lib. I Dracontii, *Velle pares, et nolle pares*. Cætera commodè procedunt, nisi quod sæpius ratione solius cæsura brevem producit. Rivinus in emendatis, nescio cur vers. 3 correxerit *Et nitidum capere longo*, pro *Et capere nitidum longo*. Idem, ibid. vers. 14, pro *et quis est* posuit *et quisnam est*; sed in Eugenio mirum videri non debet quod produxerit *quis*, et frigidum est *quisnam est* hoc loco. In Rivino *nitidum* mendum videtur pro *nitidum*. Prima in Draconti corripienda esset, si ratio nominis inspicatur: sed poetæ Christiani in nominibus propriis magnam licentiam sibi arrogabant. Observanda est etiam phrasus *summus ratum*, ut apud Prudentium Psychom. vers. 530 *magnus discipulorum*, vel, ut multi legunt, *summus discipulorum*. Virgillii Æneidem Tuccam, et Varium jussu Augusti leviter correxisse, atque ita ut nihil addiderint, neque versus imperfectos compleverint, in Virgillii Vita, quæ auctore Donato circumfertur, traditum est. M. Valerius Probus notas in Bucolica et in Georgica Virgillii scripsit. Rivinus in emendatis pro *Tucca, Variusque, Probusque* corripit *Variusque et Tucca probusque*: videtur enim *velle, probus* accipi pro adjectivo, quod cum *Tucca* cohaereat. At quid sibi tunc vellent duæ illæ conjunctiones *et Tucca probusque*? Aristarchus ita Homeri versus corripbat, ut Homeri esse negaret quos non probabat. Apertius alii censuram in Homerum exercuerunt: nec desunt qui tot in eum aliorum emendationes confectas putent, ut opus multorum potius quam unius auctoris censendum sit. In percelebri controversia de veterum libris corruptis non levis difficultas ex hac parte creari potest, quod multi sibi licere putarent aliorum opera in meliorem formam redigere, hoc est, si loqui simpliciter volumus, corrumpere. Neque vero credendum est, omnes qui antiquorum scripta emendabant eo animo ingenio fuisse quo fuit Eugenius, nec tam probabili ratione permotos, ut ausum suum fateri non erubescerent. Verum ex hac ipsa præfatione recte arguitur, 16 etiam tunc vitio datum fuisse veterum scriptorum codices sine justa causa interpolare:

Et quis est veterum qui carmina mutat?

Intolerandum certe esset, si ita veterum scripta mutarentur, ut codex sub alicujus certi auctoris nomine proferretur, quin de correctione ab alio adhibita constaret.

19. Eugenius non solum poema Dracontii emendavit, verum etiam recapitulationem et supplementum de die septimo addidit, quoniam sine aliqua diei septimi commemoratione opus *semum*, ut ipse loquitur, vel *semiplenum*, ut ait Ildefonsus in Eugenii elogio, illi videbatur. Revera in Dracontii poemate integro, ut a me editur, nulla ratio diei septimi haberi debuit: cum enim Dracontii scopus esset bonitatem Dei erga homines et justitiam, scilicet bonitatem maxime,

A prædicare, in libro primo hominis creationem, atque ea omnia quæ propter homines sex illis primis diebus Deus fecit, diligenter exposuit, quoniam ex officio sex dierum argumentum suum insigniter illustrare poterat: tum duobus reliquis libris alia Dei opera ex Veteri Novoque Testamento in eandem sententiam persecutus est. In ipso libro primo, atque in ipsa hujus libri parte, quam Eugenius recensuit, ultra sextum diem Dracontius longe progressus fuit. Describit enim primos parentes in paradiso jam collocatos, eorumdem peccatum, sententiam Dei misericordia et justitia temperatam, quæ e paradiso sunt ejecti, sed simul in eorum usum natura jussa est opera sua exercere per miras ac varias rerum vicissitudines; qua occasione de resurrectione corporis humani B exemplis e natura petitis edisserit.

20. Recapitulationem Dracontii Eugenius sua sponte conscripserat, priusquam rex negotium Dracontii emendandi illi injunxisset. Hujusmodi recapitulationes poematum veterum plurimæ exstant, scilicet argumenta rerum paucis versibus comprehensa. Græci periochas vocant quales in Homeri Iliadem scripsit Ansonius, in Terentii comædiis Sulpicius Apollinaris, in Virgillii Georgica et Æneidem plures, ut videri potest in Collect. Pisaur. vet. Poet., tom. IV, pag. 472 seqq., et in Anthol. Burmanii. In poetis Christianis non sunt ita frequentes periochæ. 17 In bibliotheca Vaticana codex Palatinus num. 1717 habet Aratoris opera, quæ cum aliis mss. contuli, in quo leguntur duo versiculi rhythmi initio uniuscujusque capitis, quibus argumentum exponitur. Aurora etiam Petri Rigensis suas habet recapitulationes utriusque Testamenti, quæ ex mss. edidit Leyserus histor. Poet. med. ævi pag. 703. Is est Petrus ille de Riga ab opere Aurorarius dictus, qui magna ex parte adhuc ineditus est, quamvis plenam ejus editionem multi sint polliciti. Romæ ea egregie ad exitum perducere possent; sunt enim multi codices mss. ejus operis non solum in bibliotheca Vaticana, sed etiam in tabulario basilicæ Vaticanæ S. Petri. In aliisque Urbis bibliothecis. Ad meas manus, dum aliud quero, venit codex bibliothecæ Vaticanæ, quem multo auctoritatem deprehendi quam sint codices a Fabricio in Bibl. Lat. med. et inf. ævi laudati. Ex eo clare colligitur carmina in Novum Testamentum ejusdem Petri opus D esse, quod multi in dubium revocaverant.

21. Ignitur recapitulationem Eugenii cum supplemento ad Dracontium nunc adjiciam; decrevi enim omnia quæ de Dracontio Eugenius scripsit, in his prolegomenis producere, et his locus non videtur esse alienus, ac fortasse alius opportunior non occurreret. Nam diversæ lectiones quæ in opere Dracontii ab Eugenio emendato, et in membranæ Vaticanis observantur, melius sub ipsis versibus proferentur.

Primus in orbe dies lucis primordia sumpsit,
Alter splendifuit cælum firmavit in oris;
Tertius undivagum mare dat cum germine terræ,
Quartus habet Phœbum, lunamque, et sidera cæli;
Quintus plumigeras volucres, piscesque natantes;
Sextus quadrupedes, reptans, hominesque sagaces;
Septimus est Domino requies his rite peractis.

Non quia Cunctipotens humano more labore
 Actibus, aut fessus querat requiescere tandem,
 Qui semper requiescit agit, faciensque quiescit.
 Sed quod sacra quies typicis adopera figuris
 Multa gerat signis et pandat mystica nobis.
 Dicta Dei requies, quod rebus iure creandis.
 18 Ipsa modus fuerat, cunctis et maxima finis:
 Nam nova quæque fuit, jam tunc ordita probantur.
 Dicta Dei requies, quod nostra redemptio Christus
 In carne veniens, et carnis vincula resolvens,
 Hoc redeunte die, felici morte quievit.
 Dicta Dei requies, quod nos post mille labores
 Solus ubique fovens in se requiescere cogit:
 Nec datur ulla quies miseris, nisi nascipit ipse.
 Dicta quoque est requies, mundana quod actio præsens
 Post sex ætates quas mundus in ordine currit,
 Otia percipiens æterna pace quiescit.
 Dicta quoque est requies, quæ nobis ultima sors est.
 Nam vite cursus mundanae molis ad instar.
 Sex sunt ætates homini, sed septima mors est.
 Prima tenet ortum generis infantia simplex,
 Altera deinde loco pueritia mollis habetur,
 Tertia quæ sequitur, ipsa vocatur adulta,
 Quarta gerit virtutis opem speciosa iuventa,
 Quinta senecta gravis, et in ultima (tempora) vergens;
 Sexta venit senium, quod vite terminat ævum.
 Hæc tibi, rex summe, iussu compulsus herili
 Servulus Eugenius devota mente dicavit.

22. Sirmondus hos versus post epistolam Dracontii posuit, quibus hunc titulum præfixit: *Monosticha recapitulationis septimi diei, a B. Eugenio, in fine libri Dracontii adijcienda*. Prima verba *Monosticha recapitulationis septimi diei* ex codice sumpta sunt, ut colligi videtur ex catalogo biblioth. reg. Paris. In codice Azagreus pro *septimi diei* rectius legitur *septem dierum*, nisi forte legendum sit *Monosticha recapitulationis sex dierum, et supplementum septimi diei*. Huiusmodi inscriptiones pleræque librorum sunt, non auctorum. Eugenius ipse in epistola ad regem ita ait: *Sex dierum recapitulationem singulis versiculis, quos olim condidi, denotari, de die vero septimo qua rursus sunt dicenda subnexui*. Ex quibus hic titulus erui poterat: *Recapitulatio sex dierum, et appendix septimi*. Etsi autem Sirmondus, fortasse suum codicem secutus, recapitulationem epistolæ 19 Dracontii subiecit, tamen illius locus ab Eugenio designatus mihi videtur fuisse post finem Hexaemeri, sive libri primi carminis Dracontii de Deo: nam epistolam Dracontii cum poemate de opificio sex dierum non est dicendus confudisse, nisi forte in aliquem codicem valde corruptum et depravatum incidit. In codice bibliothecæ Parisiensis, quem num. 47 recensebo, indicatur solum Hexaemeron, sive liber primus versibus heroicis, cui accedit Eugenii supplementum sine illa epistolæ mentione. Epistola ipsa, ut edita est a Sirmondo et in Collectione Patrum Toletanorum, si attente inspicias, non obscure demonstrat nihil ipsi esse cum carmine de sex diebus. Certum illud est, recapitulationem ab Eugenio adjectam in fine libelli quo Dracontius Hexaemeron complexus est. Et hæc est ratio cur recapitulatio dicatur. Recapitulatio enim in sacris Litteris appellatur, cum scriptura redit ad illud cuius narratio jam transierat, ut post Ticonium et Augustinum explicat Isidorus lib. 1 Sentent., cap. 109, et hoc fere sensu verbo *recapitulandi* utitur Tertullianus lib. v advers. Marcion., cap. 17, et Commodianus carm. 41. Sed cum Eugenius dicat libellos Dracontii a se correctos, idque confirmet Ide-

A Ius, certum videtur non solum Hexaemeron, sed epistolam etiam Dracontii fuisse emendatam, servata tamen opportuna distinctione inter Hexaemeron et Elegiam. Imo quod ait Eugenius de versibus quibusdam detractis, magis in epistola quam in Hexaemero locum habet, ut conferenti constabit.

23. Affirmat Eugenius se olim versiculos quibus recapitulatio continetur composuisse; sed non constat an eos ad argumentum Dracontii indicandum conscripserit, an solum ad mundi creationem ex Genesi paucis versibus comprehendendam. Hoc postremum magis arridet: nam inter cætera Eugenii carmina lib. 1, num. 19, exstat *Heptametrum de primordio mundi*, videlicet primi septem versus recapitulationis. In codice Vaticano Alexandrino num. 2078, sæculi ix, post alia opera exscribuntur nonnulla carmina Eugenii hoc titulo: *Incipit opusculum B. Eugenii episcopi*. Sextum carmen est hoc ipsum *Heptametron de primordio mundi*. In catalogo eod. mss. bibliothecæ Florentinæ 20 Laurentianæ, tom. II, col. 752, inter miscellanea sæculo x aut xi, per scripta indicantur a Bandinio *Versus septem dierum, sive Monosticha de vii diebus hebdomadis*. Diversi hi sunt a versibus Eugenii, ut ex illorum primo patet, *Prima dies Phæbo sacris numine fulget*, et clarius hæc discrepantia animadvertitur in codice Vaticano Urbinate 584, olim 828, ubi post multos alios versus inserta sunt carmina diversorum de anno, mensibus, hebdomadibus, etc., et primum est *De vii diebus hebdomadis*, et primus versus correctior quam in codice Florentino, *Prima dies Phæbi sacro nomine fulget*. Sermo enim est de hebdomadis diebus, qui a gentiliis diis nomen retinent.

24. In versibus Eugenii hæc notanda occurrunt. Vers. 6, Sirmondus edidit *hominesque fugaces*. Sed *hominesque sagaces* ipse ediderat inter carmina Eugenii in heptametris de vii diebus et in codice Toletano, in Vaticano, et a Brideserto Ramesiensi ad Bedæ tom. II, pag. 70, ubi septem primos versus profert legitur *hominesque sagaces*, quæ vera est scriptura: nam *sagax* pro rationis participio et perspicaci sumitur. Helpidius in carmine de Jesu Christi Benef.:

Contentus nostrumque genus ratione sagaci,
 Et forti munisse manu.

Cicero ii de Finib., cap. 14, *Homines hoc a bestiis plurimum differunt, quod rationem habeant a natura datam, mentemque et acrem, et vigentem, celerissimeque multa agentem, et, ut ita dicam, sagacem*. Vers. 8 et 9, distinguendum puto laboret, Actibus aut fessis. Post vers. 12, *Multa gerat*, tres qui sequuntur desunt in Sirmondo, sed ex cod. Tolet. additi sunt in editione Matritensi. Vers. 24, in cod. Tolet., *otia præcipiens*. Vers. 26, Rivinus ex conjectura legit, *Nam vitæ cursum mundanæ molis ad instar, Sex sunt ætates*, etc. Sed lectio codicum retinenda est. Vers. 27, cod. Tolet., *ætates hominum*. Vers. 29, Sirmondus edidit, *Altera deinde pueritia mollis habetur*. Rivinus, *Altera deinde hominis pueritia mollis habetur*, sed in erratis correxit *Altera deinde ætas pueritia mollis habetur*,

quia, ut ait, deerat talis aliqua vocula. Codex Tolet. habet loco. Vers. 51, pro *opem* libentius legam *opus*. Dracontius lib. II, vers. 114, *Ut faceret 21 virtutis opus*, et lib. III, vers. 211, *Exegit virtutis opus*. Vers. 52, Sirmondus, *gravis ad ultima*; melius cod. Tolet., *gravis et in ultima*: posset etiam *gravis et ad ultima*. Vers. 53, recte Eugenius senium a senectute distinguit. Isidorus lib. I Different., *Senectus est gravior aetas post juventutem succedens. Senium autem ultima aetas post gravitatem veniens*. Nihilominus Isidorus lib. XI Origin., cap. 2, aliter sex aetates hominis enumerat: nam sextam statuit senectutem, cuius ultima pars est senium. Confer notam ad vers. 225 eleg. Ceterum comparatio sex dierum cum sex aetatibus mundi desumpta est ex S. Augustino lib. I de Genesi contra Manich. Versu ultimo mallem dicavi.

CAPUT III.

S. Ildefonsi iudicium de Dracontio opera S. Eugenii emendato. Dracontii opus in Catalogo librorum saeculi X indicatum.

25. Ad S. Ildefonsum nunc progredior, qui in elogio S. Eugenii emendationem Dracontii ab eo factam laudavit. Neque in iucundum erit totum elogium audire. Ita ergo habet cap. 14 de Vir. illustr.: *Item Eugenius alter post Eugenium pontifex subrogatur. Hic cum ecclesiae regiae clericus esset egregius, vita monachi defectus est. Qui sagaci fuga urbem Caesar-augustanam petens, illic martyrum sepulcris inhaesit, ibique studia sapientiae, et propositum monachi decenter incoluit: unde principali violentia reductus, atque in pontificatum ascitus, vitam plus virtutum meritis quam viribus egit. Fuit namque corpore tenuis, parvus robore, sed valide fervescens spiritus virtute, studiorum bonorum vim persequens, canis pessimis visibus vitiosae melodiae cognitione correxit, officiorum omissos ordines curamque discrevit. Scripsit de S. Trinitate libellum et eloquio nitidum, et rei veritate perspicuum, qui Libyae et Orientis partibus mitti quantocius poterat, nisi procellis resultantia freta incertum pavidis iter viatoribus distulissent. Scripsit et duos libellos, unum diversi carminis metro, alium diversi operis prosa 22 concretos, qui ad multorum industriam ejus ex hoc tenaciter sanctam valuerunt commendare memoriam. Libellos quoque Dracontii de Creatione mundi conscriptos, quos antiquitas protulerat vitiosos, ea quae inconvenientia reperit subtrahendo, immutando, vel meliora conjiciendo, ita in pulchritudinis formam coegit, ut pulchriores de artificio corrigentis, quam de manu processisse videantur auctoris. Et quia de die septimo idem Dracontius omnino reticendo semiplenum opus visus est reliquisse, iste et sex dierum recapitulationem singulis versiculis renovavit, et de die septimo, quae illi visa sunt eleganter dicta subjunxit. Clarus habitus fuit temporibus Chindasvinti, et Reccesvinti regum, fere duodecim, annis tenens dignitatem simul et gloriam sacerdotis, sicque post lucis mundialis occasum in basilica S. Leocadiae tenet habitatione sepulcrum.*

26. Huic elogio ad vitam Eugenii illustrandam multa addi possunt ex ejus Vita, quam eminentissi-

A mus Lorenzana opusculis illius praeposuit. De sepulcris martyrum Caesar-augustanorum dixi ad hymnum Prudentii Peristeph. 4, qui est de octodecim martyribus Caesar-augustanis. Quod aut Ildefonsus *principali violentia*, intelligit principis seu regis imperium; *decretum divale* dixit Eugenius, et in concilio Tolitano VIII verba legis editae a Reccesvinto sunt: *Decretum divalla observantiae promulgamus. Ita principalis accipiunt Velleius, Tacitus, Plinius, Prudentius, alii. Quaedam leves discrepantiae in editione Sirmondiana notari possunt, ut haec in fine tenet habitationem sepulcri. Nicol. Antonius suspiciatur legendum meliora conficiendo pro meliora conjiciendo. Iudicium vero Ildefonsi, quod libelli Dracontii pulchriores de artificio corrigentis, quam de manu processisse videan-*

B *tur auctoris, Nic. Antonio non placuit, qui tom. I Biblioth. vet., lib. V, cap. 5, de Ildefonso loquens, Cuius viri, inquit, sanctissimi iudicio de utroque poeta non parum detraxit adroix ipsa, quae docet assatum, quantum valuerit unusquisque eorum facultate pangenti carminis, aetatisque barbarie sub qua natus Eugenius fuit consideratio. Haec eadem totidem verbis lib. III, cap. 5, dixerat, sed quaedam addidit, scilicet aetatisque, et convictus barbarae gentis sub qua natus, etc. Nam 23 Dracontius felicioribus temporibus sub Romanorum imperio in lucem venerat. Liberiorem fortasse hanc censuram aliquis dixerit, nemo falsam. Barthius quidem, Advers. lib. IV, cap. 11, de Eugenii emendatione ita habet: *Utinam vero publicasset integros etiam ipsos (libellos Dracontii) Eugenius, ut posteritati constaret modo ratio mutationum ejus; quae enim ille tepida et illepida, et nulla ratione subnixae concitatur forte nunc nobis pulchra et amena, et docta videretur, licet non astricta, vitiosa, et exsangui, antea, et omnino nihil essent, nisi quod iniquum aestimator planiorum et facilius irrecuperabili nostro damno esse voluit et coegit. Facit etiam contra Ildefonsi iudicium quod S. Isidorus testatur, Dracontium Hexaemeron eleganter composuisse et scripsisse. Quis enim Isidori auctoritatem censuram Ildefonsi non praefera?* Mihi dubium minime est quid Dracontius longe sit Eugenio antefereendus, sive Hexaemeron inspicimus ab Eugenio interpolatum, sive Dracontii poema, ut in mss. Vaticanis legitur, multoque magis epistolam, quae minus est liberiorum negligentia corrupta, sedulo consideremus.*

D 27. Post S. Ildefonsum nullus veterum mihi venit in mentem qui Dracontii meminerit, uno excepto Honorio Augustodunensi, qui ex Isidoro, ut solet, cap. 28, lib. II, id descripsit: *Dracontius composuit heroicis versibus Hexaemeron creationis mundi. Hoc tamen pertinet, quod apud Muratorium tom. III Antiquit. Italic. med. aevi, pag. 818, exstat catalogus codicum mss. qui in monasterio Bobiensi asservabantur, saeculo X, ut videtur, descriptus. In hoc catalogo recensentur libri quos Dungalus alique beatissimo Columbano, hoc est monasterio ipsi Bobiensi, a S. Columbano fundato, donaverant. Sed ante hos alii codices memorantur, qui ad antiquiorem mona-*

sterii bibliothecam, et fortasse plerique ab eo tempore quo fundatum est, videntur pertinuisse. Inter hos vetustiores libros catalogus refert, *Librum Lucretii I*; *Librum Dracontii I*; *Librum Ennodii I*, in quo et alia continentur opuscula; *Libros Donati tres*, etc. Liber unus Dracontii, sicut liber unus Lucretii, est unus codex, sive carmina in plures sint libros divisa, sive uno comprehendantur. Sic etiam 24 tres libri Donati sunt tres codices operis Donati. Animadverti jam num. 8, S. Columbanum a Dracontio plures versus fuisse mutuatum, ac paulo post num. seq. referam, sæculo xv exeunte, Dracontii opus in monasterio Bobiensi fuisse repertum. Mire hæc cum antiquo codice bibliothecæ ejus monasterii conveniunt. Quid de Dracontio in Dextri, Maximi et Humberti chronicis, et in Adversariis Juliani archipresbyteri scriptum sit, hujus loci non est enarrare: nam etsi nomina sint antiqua, auctores tamen qui opera conflinxerunt sunt recentes, ac proinde ad caput seq. pertinent.

CAPUT IV.

Dracontii memoria apud recentes scriptores renovata, et diversæ de eo opiniones.

28. Sæculo xv, cum litteræ restitui cœpissent, undique libri veteres conquirebantur; atque ad hujus sæculi finem spectat id quod nuper indicavi de Dracontio, et refert Raphael Volaterranus lib. iv Commentar., ubi de Bobiensi monasterio, ad Apennini juga sito, a Theodelinda regina Longobardorum exstructo, ait: *Hic anno 1494 hujusmodi libri reperti sunt, Rutilius.... Dracontii varium opus. Prudentii hymni, etc., quorum bona pars his annis proximis a meo municipe Thoma Phædro (Inghirami) bonarum artium professore est advecta in Urbem.* Optandum maxime esset ut hoc Dracontii varium opus, si adhuc alicubi latet sive Mediolani, sive Romæ, in publicam lucem veniret; nam hic videtur esse antiquissimus ille codex cujus fit mentio in catalogo sæculi x bibliothecæ monasterii Bobiensis, et fortasse est ille ipse quo usus est S. Columbanus. Titulus innuit non esse solum Hexaameron ab Eugenio interpolatum; et inter versus quos ex Dracontio Columbanus sumpsit nonnulli sunt qui in codice Toletano desiderantur, et a nobis e membranis Vaticanis proferuntur.

29. Gulielmus Morelius, qui primus Hexaameron Dracontii edidit, in epistola dedicatoria hæc tantum habet: *Quæ 25 Hilarii, Cypriani, et Dracontii subequantur, ea nobis S. Victoris Parisiensis libraria suppeditavit... Exemplar quo usi sumus unico, multis suis partibus perturbatum atque confusum erat, ut haud mirum videri queat, si qui loci labe non careant; quo gererent autem, omnem, quam potui, diligentiam adhibui: malui tamen locos integros et quales liber habebat, aliis dijudicandos, quam mea emendatione ulla contaminatos exhibere.* Inscriptis autem Morelius: *Dracontii de opere sex dierum.* Deerat, ut videtur, in hoc codice charta aliqua: nam desiderantur omnino 58 versus, quibus describitur peccatum primorum parentum. Existisse autem hos versus ante S. Euge-

nium demonstratur ex S. Isidoro, qui lib. xii Etym., cap. 2, unum ex his in editione Parisiensi Morellii omissis laudat. Queritur autem an poema de Opere sex dierum, Parisiis a Morelio editum, sit illud ipsum quod interpolatum est ab Eugenio, an potius primigenium opus quale a Dracontio prodiit, cum solis his erroribus qui a librorum incuria accesserunt. Goldastus in epistola ad Weitzium Hexaameron hoc Morellii, quod ipse Weitzius editurus erat, putasse ipsum 'Αρχήγον Dracontii. Hac ille ratione permovetur, quod in eo Hexaemero de sex dierum anacephalæosi et septimi diei supplemento nec vola nec vestigium est. Censet hæc desiderari ante versum 449, *Vomere non tellus*, ubi incipit hortii Edeni descriptio: nam ceteri poetæ Hexaemeri, Cyprianus (quem nunc alii volunt Juvenum), Hilarius, Victor, Alcimus, Gregorius Magnus, Ambrosius Junior, Pisides, Theodulfus Aurelianensis, Nicephorus Callistus, Petrus Rigensis, alii de septimo die ad eandem faciem exsequuntur. (Confer notam ad vers. 416 lib. i). Dissentit Barthius Advers. lib. vii, cap. 20, qui ex stylo universi hujus libelli duos auctores arguit. Certe, ait, ταυτολογον hoc opusculum, et minime narrationibus detextendis sibi constans, extendit jam fini proximas, et abruptis aliis alias non suis locis inserit. Verum hæc aiebat Barthius, qui Dracontii libellos olim ab Eugenio reformatos noverat. Vellem scire quid alius sentiret ab hac præjudicata opinione omnino liber, et ignorans quid factum fuisset. Barthii opinionem tenuit etiam Nic. Antonius Bibl. vet. lib. v, cap. 5, et Gallandius tom. IX Bibl. Ut 26 hæc controversia definiatur inter se conferri debent variantes lectiones editionis Morelianæ, Sirmondianæ, et nostræ ex codice Vaticano. Mihi sane codicem Vaticanum, et omnia Dracontii opera consideranti Goldasti sententia placet; sed mirum simul accidit quod tam pauca ac leves mutationes inter opus Hexaemeri archetypum Dracontii, et idem opus ab Eugenio interpolatum appareant. Itaque censeo non solum Hexaameron, sed etiam Elegiam Dracontii fuisse ab Eugenio recognitam, in qua versus aliqui additi fuerunt ab Eugenio, plures detracti, ut ex editione nostra patebit. Goldastus, qui præfationem Eugenii non viderat, supplementum diei septimi ante paradisi descriptionem desiderari aiebat. Sed cum Eugenius ad libelli finem recapitulationem et supplementum adjicere voluerit, ratio Goldasti ita refingi debebit. In fine exemplaris Moreliani nulla est recapitulatio, nullum supplementum Eugenii; exemplar igitur hoc primigenium Dracontii opus existimandum est.

30. Editionem Morellii secutus est Fabricius in Collectione poetarum Christianorum, qui etsi alios poetas cum libris veteribus soleret conferre, tamen id in Dracontio, codicibus mss. destitutus, non præstitit. *Dracontius*, inquit in Comment. pag. 45, *poeta Christianus, qua gente aut patria fuerit, ignotum. Ejus carmen Hexaameron, id est, de Opere creationis sex dierum, eruditum atque insigne est: quod Parisiis editum a bibliotheca D. Victoris huic operi adjecimus, tribus*

quatuorve emendatis erroribus, quos typographus admis-
serat. Revera de patria et gente Dracontii altum apud
veteres silentium. Joannes Vasæus in Chronico ad
an. 651, ubi de S. Eugenio sermonem injicit, videri
ait Dracontium fuisse Hispanum, quantum ex S. Isi-
doro colligi potest, et floruisse temporibus Justiniani
imperatoris et Athanagildi regis Gothorum. Sed ex
Isidori verbis, quæ num. 7 habes, nescio qui colligi
possit, Dracontium fuisse Hispanum, aut floruisse sæ-
culo vi. Et cum ipse Vasæus confirmet, Eugenium
Hexaemeron Dracontii jam vetustate vitiatum suo ni-
tori restituisse, oporteret, ut aliquantulum antiquio-
rem crederet Dracontium: nam Eugenius sæculo vii,
anno circiter 645, Dracontium emendabat. Vasæi
opinionem multi alii amplexi sunt, etiam **27** Joannes
Grialius in editione Matritensi S. Isidori 1599 ad lib.
xii Etym. cap. 2, ubi diserte ait: *Dracontius opus sex
Dierum carmine composuit, Athanagildo regnante, quod
poema Eugenius III Tolet. antistes sub Chindasvintho
et Reccesvintho, et emendavit, et septimi diei versibus
auxit.* Quod vero ad tempus attinet quo Dracontius
vixit, insignis est error Gerardi Joannis Vossii cap. 9
libri de Poet. Lat., ubi inter poetas incertæ ætatis
Dracontium recenset, et post Carolum Magnum ad
annum 800 relegat: qui non solum operibus Dracon-
tii, verum etiam Isidori Ildelfonsique testimoniis evi-
denter refellitur. Funcius de Veget. Lat. ling. Senect.,
cap. 3, § 97, merito rejicit Matthiam Kœnig, qui in
Bibl. vet. et nov. Dracontium sub Justiniano floruisse
ait; sed nullo ipse fundamento certum annum 450
designat, quo Dracontius rebus humanis valedixit.

51. Dracontii patria non tantum G. Fabricio, verum
etiam Nic. Antonio incerta erat, qui tom. I Bibl.
vet., lib. v, cap. 5, ita pronuntiat: *Dracontium te-
mere aiunt gente Hispanum nonnulli auctoribus confictis
credentes.* Atque ille quidem partim silentio veterum
permotus ita judicabat, partim odio quodam suo ad-
versus auctores falsorum chronicorum incensus, ex
quo fortasse in contrariam partem nonnunquam ni-
mium se abripi passus est. Vidimus enim quid Va-
sæus, qui anno circiter 1562 decessit, et quem multi
secuti sunt, longe ante chronica conficta senserit,
quorum inventio ad annum 1594 refertur, prima edi-
tio anno 1619 peracta est. Eadem opinio etiam post
editam Bibliothecam Nic. Antonii valuit fere apud
omnes, quamvis nemo jam commentitiis chronicis
fidem præstet; sive rationem Vasæi inde roborent,
quod S. Eugenius jussu regis in Dracontii emendatio-
nem incubuerit, quod hunc auctorem Hispanum in-
dicare potest, sive, ut ego magis arbitror, ex aliqua
traditione aut ms. codice ortum hæc sententia duxe-
rit, quæ deinde ad reliquos permånaverit. Gallandius,
qui ex editione Sirmondiana Dracontium tom. IX
suz Biblioth. inseruit, hanc rationem probabilis hujus
sententiæ adjungit, quod illustrium virorum qui res
sacras carmine cecinerunt, Juvenici, Prudentii, Mero-
bandis, **28** aliorum ferax antea exstiterat natio
Hispana, ut propterea eos æmulatus suum Hexaemeron
panxerit quoque Dracontius.

PATROL. IX

A 32. Videamus nunc quod ait Nic. Antonius, aucto-
ribus confictis nonnullos credidisse Dracontium fuisse
gente Hispanum. Famosum imprimis est Dextri
Chronicon. In notis ad recentissimam editionem Ma-
tritensem Bibliothecæ veteris Hispanæ Nic. Antonii
lib. iii, cap. 3, doctissimus editor mirandum ait nihil
de Dracontio apud pseudo-Dextrum legi non solum
in Chronici fragmento, quod post Bibl. vet. Nic. An-
tonius protulit, sed neque in pleniori exemplo Regiæ
bibliothecæ. At minime dubium est quin in Dextri
Chronico cum Commentariis Bivarit typis edito aliqua
mentio Dracontii occurrat: ex qua tamen Hispanum
fuisse Dracontium nequaquam colligitur, imo contra-
rium collegit commentator Bivarius. Cum enim ad
annum 382 narretur in Chronico, Dracontium et
B Adelphum episcopos in Hispania exulasse, Bivarius
hunc affirmat esse Dracontium poetam, nec diversum
credit a Dracontio vel Dracontio, ad quem exstat
epistola Athanasii. Nec fuerat nemo cui hæc ipsa
opinio antea in mentem venisset, ut ex his verbis
Goldasti in epistola ad Weitziū intelliges: *Ad hunc
Dracontium, quæ ex Baronio suggesta sunt nihil attinent.*
*Ille enim Orientalis, hic Occidentalis; ille Asiaticus,
hic Europeus; ille Græcus, hic Hispanus; ille episco-
pus, hic palatinus; ille Constantino Magno, hic Justi-
niano Magno imperatoribus; ille a Christo nato 350,
hic 540 vigere.* Errat cum Vasæo in ætate Dracontii
Goldastus; sed mirari subit unde sumserit palatinum
fuisse Dracontium, nam plerique alii presbyterum
vocant. Goldasti viorem esse sententiam ex mem-
Cbris Vaticanis, num. 122, demonstrabo. Ex Baro-
nio vero hæc, opinor, Weitziō suggesta erant, quod
ad annum 328, num. 23, meminerit Dracontii mona-
chi, quem Athanasius per epistolam hortatus est ut
episcopatum non recusaret, et rursus ad annum 356,
num. 47, 48, 52, Dracontium episcopum in Ægypto
exsulem ex S. Athanasio de Fuga sua et ad Solitar.,
et ex Vita S. Hilarionis a S. Hieronymo conscripta
commemoraverit, quem unum eundemque esse putat
ac Dracontium monachum, ad quem Athanasius litte-
ras **29** dedit. De diversis Dracontii antea num. 5 et
6 a nobis disputatum est. Non omittenda sunt Goldasti
verba quibus Dracontium, aliorum opinionibus reje-
ctis, Hispaniæ adjudicavit: *In comperto est gente
fuisse litterarum alumna, studiorum nutrice, Musarum
colona, et ipsius Parnassi atque Heliconis æmula, gen-
tilesque habuisse ex prisca illis ethnicorum poetis Sexti-
lium Heminam, Senecam, Lucanum, Victorinum Sta-
torium, Columellam, Silium Italicum, Decianum, Lici-
nianum, Caninium Rufum, Martialem, Hadrianum
imperatorem, Festum Avenum, Aquilium Severum;
et, ex Christianorum grege, Metronianum, Tiberianum,
Juvenicum, Prudentium tuum, Damasum, Leandrum,
Fulgentium, Isidorum, et quem nuper nobilis et eleganti
ingenio adolescens Laurentius Ramiresius princeps vul-
gavit, Orontium.*

33. Proferi Nic. Antonius verba commentitii Hau-
berti Hispalensis ex chronico ad annum 433, num.
24, Sanctus vir Dracontius Osce Celtiberorum obit,

ubi erat presbyter. Sed præterquam quod Haubertus iste sæculo xvi elabente confectus fuit, neminem leges qui Dracontium presbyterum Oscensem faciat, ex his saltem qui inter viros criticos aliquo in loco habeantur. Multo vero ante hunc Haubertum reperio qui Dracontium poetam *divum* vocaverit. In Indice libr. expurg. per Joannem M. Braschiellensem, 1607, pag. 85, jubetur titulum divi Dracontii in Bibliotheca Patrum per Margarinum de la Bigne, edit. 1589, deleri, uti etiam pag. 256 titulum divi Belisarii poetæ, divi Liberii poetæ, D. Venantii, D. Dracontii, D. Theodulphi, et alibi divi Prudentii. Vide num. 55. Itigios, cap. 3 de Biblioth., affirmat rarissima esse exemplaria hujus Indicis, quem neque ipse viderat, quia scilicet Romana editio suppressa fuerat, et nova quæ in Belgio parabatur suffocata. Quod ait de Romanæ editionis suppressione, falsum puto, nisi intelligat alterum totum qui parabatur non fuisse editum. Animadvertendum est in eo Indice etiam iis qui pro sanctis habentur, vocem divi denegari ex eorum scilicet sententia qui hoc vocabulo divinitatem significari opinantur; neque enim omnes ita censent, aut usui contrariis plorum et doctorum hominum repugnandum **30** existimant. Dracontii vero memoria in nullo martyrologio exstat: imo nullum alium sanctum qui hoc nomine appellatus fuerit, in primis sex anni mensibus apud Bollandianos invenio.

34. Cæterum Nic. Antonius, etsi loc. cit. Bibl. vet. dum de S. Eugenio disserit, Dracontium a nonnullis Hispanum temere dici affirmaverit, tamen locum inter scriptores Hispanos eidem dedit tom. I, lib. III, cap. 3, ubi cautius loquitur. Ait enim se nescire unde Miræus in notis ad Isidorum, Labbeus dissert. ad Bellarm. de Script. eccles., Bigneus in Biblioth. Patrum, Dracontium Hispanum aperte vocaverint. Qua illi ratione permoti fuerint videri potest supra num. 31. Bigneus vero non ipse Hispanum vocat Dracontium, sed in aliqua posteriori editione Bibl. Patrum, ut in editione Lugdunensi 1677 conformata ad eam quam fecit Sirmondus, ab editore presbyter Hispanus vocatus est Dracontius. Addit Nic. Antonius notum sibi esse ad partes quis traxerit Bivarium, nempe pseudo-Maximus ad annum 450, *Dracontius presbyter moritur Osca*; et ad ann. 412, *Dracontius alter poeta Hispanus mirus habetur*: qui an duo sint, hariolari non audet Bivarius. De Bivarii opinione in comment. ad pseudo-Dextrum dixi num. 32. Nunc addo, in pseudo-Maximi chronico, quod Nic. Antonius in fine Biblioth. vet. adjecit, alium Dracontium recenseri ad annum 600, *Dracontius poeta Complutensis floret*; et ad ann. 605, *Dracontius poeta Caesar-augusta moritur*. Qui hoc chronicon confinxit, fortasse præ oculis sententiam illorum habuit qui Dracontium Athanagildi regnante vixisse tradiderant; nam ex Athanagildi tempore illius ætas ad annum 605 facile potuit prorogari. Illi vero qui deinde Maximi chronicon ex ingenio auxerunt, uti etiam auctor pseudo-Hauberti, cum intellexissent in Dracontii operibus prout a Sirmondo edita sunt, referri elegiam ad Theo-

A donium Juniorem, Dracontium anno 412 et 450 floruisse, anno 455 decessisse, scripserunt. Ex Sirmondo etiam, qui anno 1617 editionem libri Bellarmini de Script. eccles. curavit, ortum duxit, ut opinor, caput ejus libri de Dracontio, quod in prima editione deest, et in quo ætas Dracontii anno 440 adjudicatur.

31 35. Ex his colligere licet, in assignanda Dracontii patria et ætate non alios chronicis falsis, sed auctores hujusmodi chronicorum opinionibus aliorum qui præcesserant, adhæsisse, ut propterea sæpe variaverint; neque has varietates defensores conciliare poterant, nisi plures Dracontios comminiscerentur. Neque mihi videre hæcenus licuit quinam Dracontium presbyterum Oscensem, aut Complutensem, aut Cesaraugustanum, aut vicarium Africae, quod volebat pseudo-Julianus, nominent, cum a multis presbyter Toletanus, quod in falsis chronicis non reperitur, vocetur. Ita nimirum Dracontium appellant Joann. Gottfriedus Olearius in Bibl. eccles., auctor indicis mss. bibliothecæ regię Parisiensis, et alii. Nonnulli, non expresso presbyteri nomine, Toletanum appellant Dracontium, ut Weitzius in ejus editione, Rivinus pariter in ejus editione, Fabricius in Bibl. Lat. med. ævi. Multi presbyterum Hispanum eundem Dracontium nominant, quin oppidum natale, aut in quo commoratus fuerit, designent, ut Syxtus Senensis in Bibliotheca sancta edita anno 1575; Possevinus in Apparatu sacro tom. I, qui sæculi xvi initio scribebat; Miræus in not. ad S. Isidorum; Labbeus in dissert. ad Bellarm. de Script. eccles.; editor Biblioth. Patrum Lugd. 1677; Remigius Ceillierius tom. XV de Script. eccles., cap. 29; Joann. Nicolaus Funcius de Veget. Lat. ling. senect. cap. 3, num. 97; auctor catalogi bibliothecæ Casanatensis; Natalis Alexander Hist. Eccl. sæculo v. Verum quo loco natus aut vitam egerit Dracontius, aut quod munus obierit, nullo modo ex veteribus constât, ac solum probabiliter ex illis argui potest fuisse Hispanum, ut dixi num. 31.

36. Postquam Sirmondus Dracontium edidit, de ætate qua is vixit certius aliquid definitum fuit. Post carmen de opificio sex dierum addita est a Sirmondo Elegia ejusdem Dracontii ad Theodosium Juniorem Augustum: ita enim inscribitur, et in argumento rursus mentio Theodosii Junioris Augusti occurrit. Sic enim argumentum elegiæ explicatur: *Hoc sequenti libello auctoris satisfactio continetur, qua ab omnipotente Deo veniam petit ne præcedenti carmine aliquid incautus errasset. Dein Theodosio Juniori Augusto precem deferit cur de triumphis illius eodem opere tacuisset.* Hæc totidem verbis in editione Martiniensi Patrum **32** Toletanorum referuntur, et in lib. Bellarmini de Script. eccles. indicantur, sed, ut arbitror, et dixi num. 34, ex codice ms. Sirmondi. Et videtur quidem inscriptio ex codice ipso desumpta, cum verba antiquitatem redoleant; sed scire vellem an eadem veteri manu qua versus ipsi hæc inscriptio exarata sit. Nam eam falsam esse et elegiæ non convenire ex membranarum antiquis Vaticanis et ipsa

elegia postmodum ostendam. Interea illud monebo, mirum esse quod hæc inscriptio, siquidem in codice Azagreus exstat, a Grialio non fuerit observata: nam Grialius in not. ad lib. vi Etym. S. Isidori, cap. 9, duos ejus versus profert in codice Azagreus repertos, et in not. ad lib. xii, cap. 2, ejusdem codicis meminit, ac simul affirmat Dracontium opus sex dierum Athanagildo regnante composuisse. Igitur aut inscriptio Elegiæ ad Theodosium tunc in eo codice non erat, aut Grialius, cum hæc scripsit, animum ad eam non advertit. Neque vero negare est animus Dracontium Theodosio Juniore imperatore claruisse; sed id aliis rationibus probandum esse contendo, ac demum probabo, postquam de codicibus mss. Dracontii et de editionibus hactenus factis verba fecero.

CAPUT V.

Codices mss. Dracontii.

37. De codice Dracontii quem sæculo x circiter bibliotheca monasterii Bobiensis asservabat, deque alio codice, aut fortasse eodem, qui in laudato monasterio sæculo xv exeunte repertus est, dixi num. 27 et 28.

38. Exposui etiam num. 29 quo codice usus fuerit Morellus in editione prima Parisiensi Dracontii conficienda. Montfauconius in Bibl. biblioth. mss., pag. 1370, inter libros bibliothecæ S. Victoris Parisiensis, col. 2, sic refert: *Draconticus, de Opere sex dierum*. Hic est Dracontius, et hic, opinor, est codex ex quo primum prodit Dracontius.

39. Idem Montfauconius pag. 133 profert catalogum repertum in mss. D. Claudii Etienne, sive Stephanotii, quo 33 diversa opera recensentur tanquam in bibliotheca Vaticana existentia, et in hoc catalogo memoratur Dracontii *Hexameron*. Sed quibusdam operibus additur numerus sub quo, querenda sunt, quibusdam non additur: et fortasse ab Stephanotio adnotata in suo catalogo erant, ut ea inquireret. Dracontio in eo catalogo nullus certus numerus assignatur: neque ejus *Hexameron* in bibliotheca veteri Vaticana invenitur. In schedis mss. Laurentii Zaccagnii, bibliothecæ Vaticanæ olim præfeci, inter opera inedita, quæ ipse vulgare cogitabat, Dracontii nomen similiter exstat, non indicato codicis numero. Quod magis magisque confirmat suspicionem meam latere in bibliotheca Vaticana aliquem codicem Dracontii qui ex monasterio Bobiensi a Thoma Phædro Inghirami fuerit allatus, neque diversus sit ab illo ipso quo S. Columbanus utebatur. In indice Montfauconii hic Dracontius vocatur *Stratoniceus*; verum hoc cognomen proprium est Dracontis *Stratonicei*, cujus est codex Græcus *De metris poeticis* in biblioth. regia Parisiensi apud eundem Montfauconium, pag. 946, et cum titulo *De mensura carminum Græce in papyro* inter libros præsidis de Mesne, ibid., pag. 1326, col. 2.

40. In bibliotheca cathedralis Laudunensis a Montfauconio, pag. 1297 refertur hic codex num. 276. *Metrum S. Hilarii Pictaviensis. Alcimi Aviti de Orig-*

nali peccato, de Sententia Dei. EPISTOLA DRACONTII. Liber Questionum in Genesim ex Augustino, Hieronymo, Ambrosio, Hilario, Isidoro, Eucherio. Dicitur hic codex esse antiquissimus. Epistolam Dracontii existimo esse Elegiam ad Guntharium regem, de qua postea. Nihil aliud in Montfauconio reperio quod ad Dracontium nostrum pertinere possit.

41. De celeberrimo codice Michaelis Ruizii Azagragendum nunc e. t. Primam ejus mentionem invenio apud Ambrosium Morales lib. xi, cap. 34, deinde apud eundem Azagram in editione Corippi, quæ, quoniam rara est, hoc loco describitur. Corippi *Africani grammatici De laudibus Justinii Augusti minoris heroico carmine libri IV*, nunc primum e tenebris in lucem asserti: scholiis etiam et observationibus illustrati per Michaelem Ruizium Azagragium Celtiberum ad Albertum cardinalem archiducem 36 Austria. Antwerpia ex officina Christophori Plantini 1581, in-8. Epistola dedicatoria data erat Matrui 1579, in qua Azagra se olim servitio Ferdinandi imperatoris et Maximiliani Caesaris, tunc Rudolphi Caesaris, addictum commemorat. Post carmina Corippi additur votiva gratulatio heroico carmine per eundem Azagram ad Maximilianum II designatum imperatorem Francorundæ ad Mœnum cantata anno 1562. In observationibus igitur ad Corippum, panto post initium pag. 73, hæc habet Azagra: *In nostro exemplari, quod, ut alibi ad opus Dracontii poeta de Fabrica mundi et ad carmina simul D. Eugenio episcopi Tolani diffusæ præfati sumus, non ex conjecturis, sed fide plane certissima, constat ante septingentos et eo amplius annos fuisse descriptum, semper TOTIENS et QUOTIENS... leguntur. Descriptus ergo fuerat codex sæculo ix aut ante. Hoc codice, simul cum Dracontio et Eugenio, continebantur carmina Corippi mutila, multisque in locis corrupta, quæ ut suo nitore restituerentur, post Azagram multi viri critici operam contulerunt suam: nullas enim alius adhuc repertus est codex carminum Corippi, nisi quod idem Azagra pag. 89 notat, plures variantes lectiones, ad marginem lib. iii versus finem appositas, ex antiquissimo volumine Ovetensis Ecclesiæ esse collectas, ubi duæ orationes legati regis Avarum et Justinii imperatoris ex Corippo desumptæ cum aliis variis operibus legebantur: quibus adde 18 versus orationis Avarum, qui inter Sidonii aliorumque carmina pro Sidonianis editi sunt ab Elia Vineto anno 1552 ex codice Santonensi. Quo majores Azagra habendæ sunt gratiæ, qui cum scriptorem a tenebris vindicavit: nec deest certe Petrum Franciscum Foggini, qui cum notis Azagræ, aliorum ac suis, his editit Corippum, ærem hanc, nec veram, de Azagra ferre censuram in not. ad carmen panegyri. In laudem Athanasii: *Parcant mihi ejus manes: satis hinc patet quantum valeret in legendis et corrigendis mss. Magno sane ingenii acamine opus non erat, ut legeret trioncis [in triplicis], suppleret versibus. At Azagra mendum agnovit in triplicis, sed non tentavit corrigere verbum, quod nec Corippi est. Nec Foggini conjecturam omnibus placituram putò;**

quod si vacaret, ostenderem, **35** Fogginium sæpius A iudicio et ingenio editori primo Corippi cedere, ut cum lib. iv, vers. 286, *Imperium, Christoque votens sua vota dicarat*, restituit volens tum metri causa, ut ait, tum quia poeta exprimere intendebat, imperatorem consulto voluisse Sophiæ nomine Christum intelligi. Sed ut secunda ratio invalida est, ita aperte falsa est prima. Confer verba Barthii num. seq.

42. Laudatus quoque est codex Azagræ a doctissimo viro Joanne Baptista Perez, cujus sunt notæ ad lib. S. Isidori et S. Ildefonsi de Vir. illustrib., qui episcopus Segobricensis obiit ann. 1597. In not. ad cap. 14 S. Ildefonsi ita ait Perezius: *Hanc Eugenii emendationem vidi in illo vetusto codice Ruizii Azagrii, cujus supra mentionem feci. Intelligit notam ad caput 7 Isidori de Vir. illustr. de Verecundo: Vidi porro hujus Verecundi ipsum libellum de Pœnitentia hexametris scriptum, cujus hoc est initium: Quis mihi mœsta dabit lacrymosis imbris ora? Is liber, Gothicis litteris descriptus, fuit olim Ecclesiæ Ovetensis, postea apud Michaelē Ruizium Azagriū amicū meū. Meminit etiam in nota ad caput 47 libri S. Isidori de Vir. illustr., quo refertur prænotatio librorum S. Isidori a Braulione Cæsaraugustano episcopo scripta. Ibi Perezius ad vocem DESTINA ait: Utitur ea voce Corippus, poeta Afer, libro de Laudibus Justinī Junioris nuper edito a doctissimo Ruizio Azagrio. His inter se collatis liquido patet verba Azagræ ad Corippum, Ut alibi ad opus Dracontii.... præfati sumus, non esse ita intelligenda, ut Dracontium typis vulgaverit, sed solum editionem paratam habuerit. Barthius lib. lv Advers., cap. 11, hanc editionem videre summopere expetebat: Illud monere etiam doctos volumus.... etiam ante Jacobum Sirmondum, quem tam hujus quam plurium aliorum auctorum restitutionis gratia merito semper laudamus, Dracontium hunc ab Eugenio contractum et interpolatum, edidisse in Hispania Michaelē Ruizium Assagrium, cujus beneficio Corippum habemus: nos vero magnopere quæsitam eam editionem indipsi nulla diligentia valuisse; rogare autem, si qui sit qui usum ejus nobis facere possit, magno nos officio demeriturum. Adeo Barthius Azagræ operam et studium non contemnebat: qui lib. xxi, cap. 2, disertius de ejus notis in Corippum ait: Assagrio **36** non possumus non dare testimonium boni judicii, quod certe e singulis paginis apparet. Utinam Dracontius quoque ejus, et Eugenius, qui Dracontii epitomen fecit, in manus nostras venissent. Quid ad hæc reponeret Fogginius?*

43. Sed quam putabat Barthius, nulla typis ab Azagra facta fuerat Dracontii et Eugenii editio. Barthius enim, verbis Azagræ quæ nuper retuli deceptus, id affirmavit quod alii postea auctoritate Barthii confirmarunt: eaque opinio late pervagata est, quam Fabricius Bibl. vet. Lat. adoptavit, sed in Bibl. medii ævi cautius locutus ait, interpolatum Dracontium ab Eugenio Toletano edere instituisse Michaelē Ruiz de Azagra, sed hanc editionem nec Barthium nec Nic. Antonium vidisse. Nic. Antonius in

A Biblioth. vet. bis nec perfunctorie de Dracontio locutus est et ut in opere posthumo, neque ad limam revocato, interdum eadem verba, easdem repetit rationes, nonnunquam sibi ipsi contrarius est. Sirmondus, inquit lib. iii, cap. 3, *collectis versibus Eugenii Dracontium cum iis edidit, Dracontii nempe utrumque librum, cum secundum, seu posteriorem primum Michael Azagra publicaverit, ut ipse in notulis ad Corippum ait. Idem Nic. Antonius lib. v, cap. 5, verius scripsit: Michael Ruiz Azagra ex codice Gothico ante septingentos annos, ut ipse credebat, scripto carmina Eugenii et Dracontii idere parabat. Quæ carmina ita editioni parata cum epistola Azagræ ad decanum et capitulum Toletanæ Ecclesiæ cal. Aprilis 1577 data vidit ipse Nic. Antonius in mss. bibliothecæ B Vill-Umbrosanæ, tom. VII Miscellaneorum. Joseph Rodriguez de Castro, qui Hispanice scriptores Hispanos recensere cœpit, sed morte interceptus opus non absolvit, fortasse primum locum Nicolai Antonii, non secundum legit, cum scripsit, Hexaameron Dracontii ab Eugenio correctum exstare tom. IX Bibliothecæ Patrum Lugduni 1677 ex codice Petri Ruiz de Azagra, qui in notis ad Corippum se primum Dracontium edidisse affirmat: quæ editio, addit, antiquior censi debet editionibus Weitzii et Sirmondi eodem anno 1619 factis.*

44. Prætereo nunc editiones Sirmondi et Weitzii non eodem anno fuisse factas, ut mox constabit. In Bibliotheca Patrum Lugdunensi anni 1677, tom. IX, aperte expressum est Dracontii **37** carmina e Sirmondiana editione depromi. Et cum Rodriguezius solum verba Azagræ in notis ad Corippum alleget, quæ de editione parata, non ad exitum perducta intelliguntur, ejus testimonium nihil nos movere debet. Quod autem Michaelē nostrum vocat Petrum, non proprius ejus error est, sed communis cum aliis. In Indice librorum expurgandorum per Joannem M. Brassichellensem anno 1607, pag. 269, quædam de Dracontio exponuntur, ut in Bibliotheca Patrum adjungantur; ubi de emendatione a S. Eugenio facta hæc leguntur: *Quam emendationem vidisse se in pervetusto ms. codice Petri Ruizii Azagræ scholiasies S. Ildefonsi affirmat. Sermo est de Perezio, qui libro S. Ildefonsi de Script. eccles. notas adjecit. Verum Perezius ad cap. 14 S. Ildefonsi nomen Ruizii Azagræ tacuit, ad caput 7 Isidori de Vir. illustr. clare nominat Michaelē. Auctor illius notæ ad Dracontium in Bibliotheca Patrum addende fuit eruditissimus Thomas Malvenda, ut ex his colligi potest quæ de eo Indice dixi in prolegom. ad Prudentium, pag. 159. Verba illa Indicis in Bibliotheca Patrum Colonie Agrippinæ 1618, tom. VI, et Lugduni 1677, ascripta sunt; ex quo Petri nomen Michaeli nostro affictum apud alios scriptores legitur, ut apud Rivinum in editione Dracontii, apud Leysrum in Histor. poet. med. ævi. Nomen etiam Joannis a Nic. Antonio in Bibl. nov. eidem Michaeli datum fuerat; sed in emendatis agnovit Michaelē esse appellandum, cum bis eundem hominem recensuisset, primum Joannis no-*

mine ab Hieronymo Romano de la Higuera deceptus, deinde Michaelis vero vocabulo. In recentissima editione Matritensi Bibliothecæ Azagra sub solo Michaelis nomine laudatur; sed in Indice utrumque nomen quasi duorum scriptorum mansit. In Censura Historiarum fabulos., quam hoc sæculo publicavit Mayansius, errore quo Joannes Ruizius Azagra vocatus est, Nic. Antonius non deleverat, sed illum in Vita Nic. Antonii Censuræ premissa animadvertit Mayansius. Aliud nomen cognomenque Azagræ reperio in notis Grialis ad cap. 2 lib. xii Etym. S. Isidori, ubi de codice Azagrensi ait: *Hunc librum Gothicis characteribus scriptum bibliotheca Martini Roderici Azagræ nunc servat.* Quibus in verbis Rivinus ad Dracontium 38 eundem agnoscit Azagram, quem alii Petrum Ruizium, alii Michaellem Ruizium appellant. Sed fortasse Grialius hominem alium innuit, ad quem bibliotheca Michaelis Ruizii Azagræ, hæreditatis jure aut alia ratione, pervenisset.

45. At vero sive Grialius Michaellem intelligat, sive alium a Michaelle diversum, in re ipsa videtur falli. Ipse enim opera S. Isidori edebat anno 1599, et ante id tempus codicem Azagrensem in bibliotheca ecclesiæ Toletanæ asservatum fuisse testatur cl. Bayerius, qui in notis ad cap. 3 lib. iii Biblioth. vet. Nic. Antonii codicem Azagrensem exstare ait in bibliotheca Toletana Pluteo 15, num. 15, beneficio cl. viri Joannis Baptistæ Perezii.... *episcopi Segobricensis.* Cum ergo Perezius obierit anno 1597, aut bibliotheca Toletana non beneficio ejus librum possidet, aut anno 1599 bibliotheca Azagræ eum non servabat. Nunc certe exstat hic codex in bibliotheca Toletana, atque ita describitur in editione Matritensi Patrum Toletanorum post præfationem primi tom: *Codex Gothicus dictus de Azagra, continens præter alia aliorum opuscula, non solum epigrammata antea edita S. Eugenii III, una cum emendatione Dracontii et epistola ad regem Ervigium, sed etiam alia quamplurima carmina ejusdem, quæ a nobis nunc primum emittuntur in lucem.* Antiquissimus est codex, quantum ex scripturæ characteribus colligitur, sæculo x haud posteriori. Asservatur in bibliotheca Toletana Pluteo 31, num. 18. Facile mihi persuaserim, hunc codicem ante Maurorum in Hispaniam irruptionem fuisse descriptum, qui e communi illa Hispaniæ calamitate cum paucis aliis ereptus fuerit, et in Ecclesia Ovetensi conservatus. Sed cum codicem non viderim, nihil certi audeo definire, præsertim dissentiente Bayerio, qui ad sæculum xi ætatem illius differt, nisi error est in numeris. Sane pretiosissimus est non solum ob antiquitatem, sed etiam quia in eo solo quædam adhuc latent quæ lucem publicam merentur, ut libellus Verecundi de Penitentia, de quo num. 42. Carmina etiam Corippi diligentius cum hoc unico codice essent conferenda: nam Azagra nonnunquam hanc licentiam sibi arrogavit, ut versus corruptos ex ingenio suo restitueret, quin verba codicis aliis videnda ostenderet. *Illud 39 tamen notandum est,* ait Barthius cap. 1 lib. viii Advers., *Michaellem illum Assagrium impudentiscule*

A fecisse, quod suam nobis septem integrorum versuum correctionem obtulit, veteri lectione codicis, quem unum solumque exstare hactenus non ignorabat, dissimulata, cum se eos corruptissimos invenisse fateatur. Adisis num. 13.

46. Jam vero quo codice in sua editione usus fuerit Sirmondus, dubitari posset, ac revera in eo assignando nonnulli inter sese dissentiant, ut dixi num. 14. Sed omnem dubitationem plane tollit editor catalogi librorum mss. bibliothecæ regię Parisiensis, qui codicem 2832 membranaceum, olim Bigotianum, sæculo ix circiter exaratum, ita recenset: 1° *Eugenii Toletani poematia 31, eadem quæ a Sirmondo edita fuerunt;* 2° *Dracontii presbyteri carmen de Fabrica mundi, sive Hexameron: præmittitur Eugenii ad Chindasuinthum regem epistola, qua nonnulla in eo Dracontii opere suppressa, nonnulla aucta a se et perpolita testatur;* 3° *ejusdem ad Theodosium Juniores Augustum carmen elegiacum, cujus hic est titulus: Satisfactio, qua a Deo omnipotenti veniam petit, ne præcedenti carmine aliquid incautus errasset; dein Theodosio Juniori Augusto precem deseri, cur de triumphis illius in eodem opere tacuisset;* 4° *Eugenii Toletani monosticha recapitulationis septimi diei;* 5° *S. Cypriani versus ad quemdam senatorem, etc.* In codice Dracontium vocari presbyterum non credo, sed id explicationis gratia ex præjudicata opinione ab editore additum existimo. Ex codice ipso videtur deprompta inscriptio elegiæ Dracontii *Satisfactio*, etc., de qua vide num. 36, et dicenda num. 92 seq. Non omittendum in hoc codice inter alia opera loco 22 reponi *Eugenii episcopi hymnum de S. Dionysio.* Sirmondus hunc hymnum aut non vidit, aut ad S. Eugenium Toletanum non pertinere judicavit. Alii scriptores Galli acerrime pro hoc hymno pugnant, quem Eugenio Toletano adjudicandum contendunt. De qua controversia videri possunt Menardus in dissert. de unico Dionysio, Natalis Alexander dissert. 16 sæculi i, et, qui his resistit, Franciscus Pagius dissert. de S. Dionysio Paris. episcopo. Mihi exploratum est, versus, qui certo sunt Eugenii Toletani, 40 plane dissimiles esse iambicis dimetris hujus hymni, qui omnino abnormes sunt et exleges. Præcipue autem in iambicis et trochaicis peritiâ et elegantia Eugenii commendatur.

47. In eodem catalogo bibliothecæ regię Parisiensis codex 8093 membranaceus, partim sæculo ix, partim x, partim xiv, scriptus, qui olim Colbertinus fuit, inter alia continet 3° loco *Eugenii Toletani carmina;* 6° loco *Dracontii Toletani Hexameron liber primus versibus heroicis: accessit Eugenii III Toletani antistitis supplementum ad Hexameron Dracontii;* 7° loco *Martini Duniensis carmina.* Deest in hoc codice Elegia Dracontii, quæ ad Hexameron quidem minime pertinet. Supplementum Eugenii, etsi non est necessarium, tamen minus alieno loco ponitur. Nam post Elegiam, in qua nihil de fabrica mundi disseritur, quis locus esse potest supplemento septimi diei? Vide num. 22. Sirmondus, qui simul cum Eugenio et

Dracontio carmina Martini Dumiensis edidit, hoc eodem codice usus videtur.

48. Codex alius in eodem catalogo refertur num. 8521, partim membranaceus, partim chartaceus, olim Colbertinus, sæculo xv exaratus, in quo 6° loco ponitur *Dracontii Toletani carmen de Opere sex dierum*. Fortasse apographum est ex codice S. Victoris Parisiensis, aut illi simile: nam Inscriptio *de Opere sex dierum* eadem est utroque, et cum mentio Eugenii non occurrat, credendum est emendatum hoc exemplar ab Eugenio non fuisse. Vide num. 29.

49. Ex Philippo Labbeo Nov. Bibliot. mss., sive Specim. antiq. lect. in Coronide poetica, ubi plura veterum carmina suo tempore nondum edita commemorat, pag. 58 hæc profero: *Dracontii nonnulla carmina, nisi forte mentitur inscriptio, iis superaddemus que pridem emisi in publicum cum nonnullis aliis Eugenii Toletani Iacobus Sirmondus*. Codex, ut arbitror, apud ipsum Labbeum exstabat: nam alibi bibliothecam solet indicare, ubi codices asservantur. Cum autem in codice carmina Dracontio tribuantur, nisi idonea aliqua adsit dubitandi ratio, auctor Dracontius censeretur debet. Ex stylo id conjici posset; sed ubinam gentium eum codicem nunc latere existimem? si tamen latet, et non potius infortunio aliquo assumptus periiit.

50. Eidem eruditissimo Labbeo loc. cit., pag. 59, hanc Dracontii memoriam debeo: *Gisleberti Aureæ Vallis abbatis ordinis Cisterciensis versus in sanctissimam eucharistiam addi poterant ex Petaviano indice cum cantonibus de penitentia ex Dracontio, oratione ad Christum versibus Adonicis, de missæ significationibus elegiaco carmine, præceptis moralibus heroico, et pluribus aliis*. Scriptum erat *Dracontio*, sed legendum *Dracontius* constat ex indice, qui verbo DRACONTIUS eum locum demonstrat. Multa sunt in Dracontii poemate de Deo, potissimum vero in elegia ad regem Guntharium, ex quibus centones de penitentia confici possint: ut carmen S. Columbani, de quo confer num. 8, ex Dracontii aliorumque versibus magna ex parte conlescunt. Centones in rebus sacris ex poetis profanis a Falconia Proba Sedulique collecti exstant. In argumento profano poemata Hippodamia et Alcesta tom. IV Collect. Pisaur. sine auctorum nomine, centones sunt ex Virgilio, ut mihi quidem legenti videbatur. Poetarum sacrorum præter Dracontium nemo alius nunc occurrit ex cuius versibus centones fuerint confecti. Index Petavianus, a Labbeo laudatus, est catalogus bibliothecæ Alexandri Petavii, quæ ad reginam Sueciæ Christianam devenit, inde ad bibliothecam Vaticanam. Montfauconius, pag. 64 Biblioth. biblioth. mss., ex ea bibliotheca Alexandri Petavii refert inter mss. bibliothecæ Vaticanæ *Gisleberti Aureæ Vallis abbatis carmen de Eucharistia*. Sed id nunc non reperitur in bibliotheca Vaticana, uti plures alii Petaviani codices desiderantur.

51. Codices alios Dracontii, quamvis in multis catalogis codicum mss. diligenter quæsitos, invenire non potui. De notis mss. in Dracontium pauca super-

sunt dicenda. Nam de Azagræ brevibus notis plura dixi num. 41 seq. Nic. Antonius, lib. v Bibl. vet., cap. 3, putat editionem Sirmondianam Dracontii correctiorem esse quam fuisset illa ab Azagra promissa et parata, neque magni interesse quod Eugenii et Dracontii carmina post editionem Sirmondi ex mss. Azagræ publicentur. Dissentit Florezius tom. V Hisp. sacr., tract. 5, cap. 3, quia, ut putat, Hexæmeron Dracontii, prout ab Eugenio fuit emendatum, in mss. Azagræ exstat, non in editione Sirmondiana. Hæc ratio falsa est, 42 ut probavi num. 12. Alioquin etiam post Sirmondi editionem e re literaria publica esset, ut adnotationes et conjecturæ Azagræ in publicam lucem prodirent, quas Barthius maximopere videre cupiebat. Nam Sirmondus auda carmina typis vulgavit, quin ullam notationem subijceret; neque enim audiendus est Rodriguezus de Castro, qui in Bibl. Hisp. Sirmondo novas et eruditas notas in Dracontium ab aliquo deceptus affingit. Omitto codicem Azagresem aliquantum auctiorem esse codice Sirmondiano: certe auctor ex illo codice produxit Elegia Dracontii in editione Matritensi Toletanorum Patrum, additusque est liber carminum Eugenii non antea editorum. Ipsum Nicol. Antonium in opera Eugenii et Dracontii brevissimas notas seu lectiones variantes scripsisse auctor mihi est Mayansius, qui eas mss. penes se habebat, atque edere aliquando cogitabat, ut affirmat in Vita Nic. Antonii præmissa ad Censuram Histor. fabulos.; sed fortasse hæc sunt breves illæ notæ et lectiones variantes quas Azagra mss. reliquit, et se vidisse testatur Nic. Antonius, qui in huiusmodi veterum monumentis conquirendis, sibi comparandis curiosissimus erat, et diligentissimus. Mihi ignotum omnino est an Mayansius eas breves notas typis commiserit.

52. Andream Marcum Burriel editionem Sirmondi cum Azagresem codice contulisse, lectionisque discrepantiam adnotasse ex Bayerio didici. Et quamvis Burrielus communi omnium plausu celebretur, non ingratum erit tamen ejus laudes ab eruditissimo Bayerio audire in not. ad Biblioth. vet. Nic. Antonii lib. iii, cap. 3: *Dracontium Sirmondi cum Toletano Michaelis Ruizii Azagræ sæculi xi cod. ce. contulit, et variantes lectiones adnotavit Andreas Marcus Burriel Soc. Jesu presbyter, magno rei litterariæ damno ante annos aliquot præmatura morte abreptus: quas cum plurimis ejusdem stupendi plane laboris atque industriæ fetibus, in regiam bibliothecam Matritensem postea delatas autographasque ad manum habeo*. De codicis ætate confer dicta num. 45. De Burrieli quidem diligentia omnia mihi polliceri debet; sed si solum varietatem scripturæ inter codicem Azagresem et editionem Sirmondianam animadvertit, et peculiare suas conjecturas non adiecit, ejus lectiones variantes minus nunc sunt necessariae, 43 cum in editione Matritensi Dracontius prodierit cum Azagresem codice, et Sirmondiana editione diligentissime collatus. Animadverto præterea diversum a Dracontio esse Ceponium, cujus Hexæmeron ms. asservabat

Barthius, illud publicatorus lib. cix Advers., si vixisset. Hunc Ceponium monachum vocat Barthius, sed Nic. Antonius lib. in Bibl. vet., tom. I, cap. 4, putat fuisse episcopum Hispanum sæculi v, ad quem et ad Idacium exstat episcopi Turibii epistola. Barthius ad lib. II, Silv. 4 Statii, vers. 24: Vide, inquit, Ceponium in Hexaemero, quem nos auctorem Vitæ asserimus suo loco, hactenus nemini nec fando perceptum. Bayerius in notis ad Biblioth. vet. Nic. Antonii ad hæc Barthii verba reponit: At quis sit Vitæ auctor, aut quid sibi velit adjunctum VITÆ, plane non capio. Scilicet quod prima littera in vitæ apud Barthium majuscula sit, doctissimus vir in has ambages conjectus est. Barthius hoc tantum vult, quod Ceponium asserturus, sive restitutus vitæ erat, cum in tenebris jaceret. De Ceponio consule Fabricium Bibl. med. et inf. Lat.

CAPUT VI.

Editiones Dracontii.

53. Prima editio Dracontii anno 1560, sic inscripta est: *Cl. Marii Victoris ANΘΩΓΙΔΕΣ, seu Commentationum in Genesin lib. III; Epigrammata varia vetustius auctoris, inter quæ sunt et aliquot psalmi versibus reddit. Hilarii Pictaviensis episc. Genesin. Cypriani Genesin, et Sodoma. Dracontii de opere sex dierum. Omnia versibus nunc primum et vetustis codicibus expressa. Parisiis M. D. LX. Apud Guil. Morelium.* In-8. De codice ex quo extractum est opus Dracontii, vide num. 29 et 58. In fine sunt quædam breves notæ ad Victorem, qui in initio et fine lib. III Victorius appellatur. Genesin quæ Cypriani dicitur, est fragmentum poematis in Genesin quod ab aliis Tertulliano adjudicatur, ab aliis Juveneco; ego post sæculum v natum puto, invitis musis et Apolline: de quo p'ura dixi 44 in prolegom. ad Prudentium pag. 196, et quædam addam cum Juvenecum recognoscam, et publicæ luci committam.

54. Secunda editio anno 1564. Hæc est collectio poetarum Christianorum a Georg. Fabricio procurata Basileæ hoc anno in-4 majoris formæ: ex quo alii decepti in-fol. dicunt. Verum de hac editione disserui in proleg. ad Prudentium pag. 88 et seq. Quod attinet ad Dracontium, Fabricius in eo edendo exemplar a Morelio publicatum secutus est, tribus quatuorve emendatis erroribus, ut jam exposui num. 50. Joannes Albertus Fabricius in Biblioth. vet. Lat. cap. 4, lib. II, ait in hac collectione G. Fabricii solum librum primum Dracontii exstare, eumque in fine mutilum. Sed advertendum mutilum quidem esse librum hunc Dracontii in editione Moreliana et Fabriciana, sed non in fine: nam 58 versus qui desiderantur pertinent ad narrationem peccati primi parentis, post versum, *Nec circumscriptor.* In suis commentariis, qui posterior est tomus priorior rarior, rationem carminum Dracontii habet Fabricius. Titulus hujus secundæ partis est: *In poetarum veterum ecclesiasticorum Christiana opera, et operum reliquias, atque fragmenta Georgii Fabricii Chemnicensis com-*

mentarius: in quo non solum res et verba obacuriora explicantur, sed et historica quædam non vulgaria, ipsorumque auctorum vitæ, et ad carminum genera quædam spectantia singulari studio elaborata inseruntur. Basileæ per Joannem Oporinum. Hoc Fabricii opus ordine alphabetico concinnatum est, utile certe futurum, si post novam uberiores poetarum Christianorum collectionem auctius correctiusque edatur, notatis præsertim illis quæ censura perstricta sunt in indice expurgatorio Philippi II, jussu et auctoritate juxta sacri concilii Tridentini decretum Antuerpiæ 1571 promulgato.

55. Tertia editio anno 1589, tomus VIII secundæ editionis Bibliothecæ Patrum Parisiis per Margarinum de la Bigne; quæ cum aliis operibus ejusdem Bibliothecæ in indice expurgatorio anni 1607, per Joann. M. Brasichellensem recognita est; nihil vero a censoribus in Dracontii poemate de opere sex dierum notatur quod aut censura dignum, aut caute legendum dicatur, 45 ut in plurimis aliorum operibus factum fuit. Solum deleri jussum D, aut divi in his verbis *D. Dracontii Hexaemeron.* Quod in editione anni 1644 Parisiis præstitum non fuit, in qua tom. VIII, hæc ipsa verba adhuc leguntur initio in catalogo scriptorum. Thomas Itigius in lib. de Biblioth. in Bibliotheca Patrum et doctorum, Lipsiæ 1692, cura M. Joachimi Zehneri, inter alios scriptores veteres ecclesiasticos editos refert Dracontium; sed in ea Bibliotheca non integra Patrum opera, sed fragmenta quædam videntur inserta.

56. Quarta editio anno 1610, scilicet: *Dracontii Toletani Hispani Hexaemeron, seu de Opere sex dierum et creatione mundi liber singularis cum M. Joannis Weitzii indice glossario, et notis quæ juxta commentarii vicem esse possunt, collatis inter se veterum scriptorum maxime SS. Patrum de conditione rerum universalium sententiis. Francofurti typis Wolfgangi, sumptibus vero Petri Kopffii anno M. DC. X. In-8.* Fabricius in Bibl. vet. Lat., lib. IV, cap. 2, annum editionis Weitzianæ assignat 1619, a quo fortasse deceptus est Rodriguezius de Castro, qui in Bibl. Hisp. eodem anno 1619, editionem Sirmondianam et Weitzianam factas affirmat. Cæterum Fabricius in Bibl. mediæ ævi annum 1610, editioni Weitzianæ recte ascribit. Præmittit Weitzius epistolam Goldasti de Dracontio, quam nonnullis in locis laudavi. Rara est hæc editio Romæ, unumque solum exemplar in Bibliotheca Angelica servari scio. Index glossarius et notæ utiles sunt; post notas nonnullæ sunt correctiones versuum ex Weitzii aliorumque ingenio excogitata, quarum nonnullis mihi erit usus.

57. Quinta editio anno 1616 in Choro poetarum part. 2, in-4, Lugduni, studio Alexandri Fichetti, quod manu in quodam exemplari scriptum vidi: nam editoris nomen typis expressum non est.

58. Sexta editio anno 1618 in Bibliotheca Patrum Colonie Agrippinæ tom. IV, pag. 500.

59. Septima editio anno 1619, Sirmondi opera, hoc titulo: *Beati Eugenii episcopi Toletani opusculo,*

Quibus inserti sunt Dracontii libelli duo ab Eugenio eodem olim recogniti. Adjecta 46 iidem aliorum aliquot veterum scriptorum varia. Parisiis ex officina Niveliana apud Sebastianum Cramoisy m. DC. XIX. In-8. Jacobus Sirmondus opuscula hæc Henrico Borbono, regis filio, episcopo Metensi, dedicat. Præter Eugenium et Dracontium sunt Martini episcopi Dumiensis quædam, Columbani abbatis epistola parænetica ad Hunaldum, Severini episcopi Doctrina, Tironis Prosperi Aquitani Confessio. Michael a S. Josepho in Bibliograph. editionem Sirmondianam ad annum 1617 refert: qui fortasse error est typographicus, nisi hunc annum ille ex Dictionario Moreri, ubi pariter indicatur, exscripserit. De hac editione vide num. 46 et seq. Ante Sirmondum editionem Morellianam omnes secuti sunt, paucis emendatis. Sirmondus ex mss. Hexaemeron auctius et correctius edidit, et Elegiam Dracontii primus publicavit; quem mirifice ob huiusmodi veterum scriptorum editiones celebrat Barthius, cuius hæc sunt lib. XIX Advers., cap. 2: Plurimos inferioris ævi scriptores luci vitæque dedit hoc sæculo Jacobus Sirmondus, iudicii eximii, lectionis certæ homo, nec nisi bene de antiquitate meritis accensendus. Et proluxe lib. LI, cap. 4: Quanta in patientia hæc, et liberalissima studia merita exstent Jacobi Sirmondi, prædicavi hæcenus non semel, non potero autem satis extollere, aut æquare verbis, si sæpissime post etiam prædicaverit. Tot ille bonis proximis scriptores tenebris eruit, tot sagaci ingenio, judicio exquisito, certa lectione, industria fideli, monumenta tinea erepta meritis laudi posterorum restituit, ut cum nomen ejus hominis præferentes ego, quos quotannis bis accipimus, catalogos videam librariorum, non possim non exultare gaudio, et novam animo meo lætitiā de adhuc incogniti alicujus scriptoris lectione polliceri. Non turbent nos in laude et commendatione hujus viri ingenia malivola, quæ pueritiam aliquando nostram, cum ad præconia debuissent, detorquere voluerunt ad insectationes hominum, doctorum licet, non tamen id in religionis nostræ circumstantiis sentientium, quod ipsis videbatur defendendum; non deerimus nos mori candoris nostro, et virtutem clarissimam summis plausibus prosequamur, sic fiet, ut ad nos etiam de bonitate nostra fructus non contemnendus redeat, incitatis 47 nimirum illis præclaris viris ad persistendum in instituto suo, quod non frustrari meritis videant præconiis. Hæc, quamvis longiora, vel in Sirmondi gratiam, vel in nonnullam nostri laboris commendationem libens attuli.

60. Octava editio anno 1624, in appendice Bibliothecæ Patrum per Margarinum de la Bigne, Parisiis, pag. 837, quæ quamvis post Sirmondum facta, adhuc tamen Dracontium nullum ex editione Morelliana repræsentat. Eodem modo recusus est Dracontius in Bibliotheca Patrum Parisiis 1644, tom. VIII, et rursus ibid. 1654, tom. VIII, si tamen diversæ hæc sunt editiones, et non sola prima frons discrimen præfert. Primum exemplar vidi ego, alterum Lugd. lib. de Bibliothecis.

61. Nona editio anno 1651 per Andream Rivinum, qui longissimam hanc inscriptionem apposuit: Dracontii Hispani libellorum biga: quorum prior de opera sex dierum, et creatione mundi Hexaemeri titulo pridem, sed cxi versibus mutilus editus fuit, scriptus heroico metro; alter vero posterior elegiaco postfatio quasi quædam est, et præcedant illius pariter, atque suispius ad Deum, et ad regem Theodosium Juniorem Augustum excusatio primum vigesimo [corrigere trigesimo] abhinc anno Parisiis prodit, nusquam a'ibi excusus: nunc vero utrumque, et in primis Hexaemeron illud, sive de machina mundi post Eugenium Toletanum episcopum [cujus simul hic apposita est Septidui recapitulatio, ut et epigrammata reliqua, alique poemata subjuncta reperies], item post Georg. Fabricium, Joann. Weitsium, Jac. Sirmondum, Casp. Barthium, Sim. Toelmannum, Wolf. Seberum, etc., restitutum integre emendavit, in eoque confusa distinguit, et commodiorem, atque faciliorem ad sensum obscura redegit, notisque prioribus aliorum selectis, novis quoque auxilium et illustravit Andr. Rivinus D. et PP. Lipsie. Æra Dionysiana MDCCLI. In-8. Videtur esse error in numero versuum qui in primis editionibus deesse dicuntur: solum enim desiderantur 58 versus, cum Adami peccatum describitur, et unus versus cum formatio Eve narratur. Scilicet in editione Morelliana sunt versus 575, in Sirmondiana 634 præter Eugenii præfationem. Leyserus in Hist. poet. mediæ ævi 48 hunc errorem castigavit, qui simul notat admitti non posse quod in eadem fronte libri dicitur, anno vicesimo ab anno 1651 primum prodixisse Dracontium, opera Sirmondi posteriori libro auctum. Verum id ipse Rivinus animadvertit, et trigesimo pro vigesimo correxit in fine libri: melius correxisset trigesimo secundo. In libello exiguo multi nec leves huiusmodi typographici errores irrepserunt, quod libris in Germania editis satis frequens est. Editores quidem causam in mundanis proximis et bibliopolas urgentes solent rejicere; sed non sine magno emptorum damno morem venditoribus gerunt: ut enim recte ait Dracontius lib. I, vers. 613,

Damna aliena solent aliorum luera parare.

Rivinus tamen magna ex parte eos errores in fine libri emendavit. Sed in hac ipsa serie errorum quos corrigi, plures alii novi occurrunt, ut serio inspexerim an alius esset index qui de his erroribus moneret. Conjecturas Rivini in Dracontium suis locis indicabo; quas Interdum probabiles esse, sed plerumque non necessarias, facile quis animadvertet. Leyserus, qui collectionem poetarum mediæ ævi parabat, ut refert in hist. eorum, Dracontium quarto loco ex editione Rivini recudere constituerat. Sed effectum caruit ille apparatus.

62. Decima editio anno 1677, in Bibliotheca Patrum Lugdani tom. IX, ex ea quam Sirmondus adornaverat.

63. Undecima editio 1696, inter alia Sirmondi opera in-fol. tom. II, cura Jacobi de la Baune, qui in præfatione et ad marginem Dracontii quædam adnu-

tavit. Repetita est hæc editio Venetiis 1728 cum nonnullis notis ad Dracontium ex Adversariis Barthii typis Bartholomæi Gavarina; et rursus ibid. 1778, quod alicubi notatum legi.

64. Duodecima editio anno 1773, in Bibliotheca Patrum Gallandii cura et studio, Venetiis ab anno 1705 et seqq. publicata, tomo IX hoc anno 1773 excuso. Gallandius breves notationes addidit Dracontio ex Barthio, Baunio editore operum Sirmondi, et Heumanno.

65. Decima tertia editio anno 1782, inter opera Patrum Toletanorum ad codices mss. recognita, et nonnullis notis illustrata 49 opera, auctoritate, et expensis eminentissimi cardinalis Francisci de Lorenzana archiepiscopi Toletani, Hispaniarum primatis, Matriti, apud Joachimum Ibarra, in-fol. Tomo I, pag. 34, exstant Dracontii libelli ad codicem Azagresem recogniti, variantibus lectionibus margini ascriptis. Tomus II prodit ibidem anno 1785. Elegantissima est hæc editio Patrum Toletanorum, ex qua singularem editoris eminentissimi doctrinam, meritaque plane eximia in ecclesiasticas litteras facile possis agnoscere: qui nos etiam exemplo, ope, libris, quos plures ipse suos, aliorumque in publica commoda typis vulgavit, ac litteratis hominibus dono dedit, ad hæc veterum Patrum monumenta illustranda excitavit. Dracontii carmina edita simul sunt cum catminibus aliisque operibus B. Eugenii: utraque auctiora hic sunt, quam apud Sirmondum, præcipue Eugenii opera.

66. Bayerius in not. ad Bibl. vet. Nic. Antonii quædam indicat, quibus editio operum Eugenii adhuc augeri posset, inter quæ refert, recenseri in Historia bibliothecæ Cottonianæ, pag. 33, col. 2, codicem Psalterii Davidici ante mille et amplius annos exaratum, cui assutus quinternio satis antiquus cum epigraphe, *Oratio Eugenii Toletani versibus*: quæ incipit, *Rex Deus immense, quæ constat machina mundi, Quod miser imploro, tu Christe perfee clemens*. Addit Bayerius hæc non abluere ab Eugenii Toletani genio. Vere judicat, nisi quod Eugenius potius dixisset, *Christe tu perfee clemens*, vel alio modo, ne ultimam in *Christe* nulla ratione produceret. Sed Bayerius observare potuit hanc ipsam orationem legi inter carmina Eugenii tam in editione hac Matritensi, quam in Sirmondiana; imo esse primum Eugenii carmen post præfationem. Hæc tamen est discrepantia, quod primus versus in his editionibus ita habet: *Rex Deus, immensi quo constat machina mundi*: secundus versus: *Quod miser Eugenius posco, tu perfee clemens*. Quod reformatum opinor ad usum ecclesiarum, in quibus ea oratio caneatur, neque oportebat Eugenium nominari, cum alius pro se oraret. Aliter reformatum est apud Browerum in fine notarum ad Venantium Fortunatum, *Quod miser imploro, per Christum perfee mitis*. Quasdam alias varietates in reliqua oratione 50 observare licet apud Browerum. In primo versus verius puto *Rex Deus immense, quo*. Epistola Dracontii, ut in mss. Vaticanis legitur, incipit, *Rex*

immense Deus: in editis nunc legitur, *Rex æternus Deus*. Illa ipsa oratio Eugenii episcopi Toletani in catalogo mss. bibliothecæ regie Parisiensis indicatur codice 528, cod. 2085, cod. 5371. In codice Vaticano Alexandrino 1360 aut 2078 exstant quædam Eugenii carmina, et inter alia *Oratio ejusdem Eugenii*, quæ in nonnullis verbis discrepat ab editione Matritensi, sed in duobus primis versibus cum ea consentit. Ven. cardinalis Thomasius in suo Hymnario eandem orationem edidit sub Eugenii Toletani nomine, cui ab Aleuino in officiis per ferias ascribi animadvertit: legit autem, *Rex Deus, immensi quo constat machina mundi, Quod miser imploro, tu Christe perfee clemens*.

CAPUT VII.

B *Dracontii duo codices mss. bibliothecæ Vaticanæ, cæteris auctiores, quorum nulla mentio apud alios.*

67. Hactenus de Dracontio quæ alii docuerunt exposui: sequitur ut codices duos Vaticanos, a nemine antea collatos, nunc describam. Primus est bibliothecæ Urbinalis num. 352, membranaceus in-fol. maximo, elegantissime et multis versicoloribus litteris exaratus. Opera in eo varia continentur, quæ in pulcherrimo circulo initio libri præfixo circum undique indicata sunt. In fine ætas codicis et nomen exscriptoris adnotatur his verbis: *Federicus Veteranus Urbinas transcripsit anno salutis mccccxxxi id. Aug.* Pulcherrime litteras formabat Veteranus: neque tamen ejus nomen video inter exscriptores codicum bibliothecæ Laurentianæ a Bandinio diligenter recensitos. Opærum quæ codex complectitur non tantum ordinem referam, verum etiam notitiam aliquam exhibebo.

68. Primo loco occurrit *Anticlaudianus de beato Puero*, nullo auctoris indicato nomine in codice; sed constat esse Alanum Magnum, de quo agunt Bailletus in libro de Scriptis 51 Anti, et Fabricius in Bibl. med. et inf. Lat. Novem sunt libri, quos sub hoc titulo de *beato Puero* a nemine laudatos vidi. Esi autem alii aliter putant, tamen assentior his qui affirmant carmen ab auctore *Anticlaudianus* fuisse inscriptum, quia Claudianum imitari, ejus scilicet stylum exprimere conatus est, ut vel ex primis versibus colligi potest:

D Auctoris mendico stylum, phalerasque postea,
Ne mea segnitie Clio dejecta senescat.

Neque enim *anti* semper *contra* in compositiones significat: sic *antibaculus* non est contra regem, sed prorex, vel qui regis locum obtinet.

69. Anticlaudio succedit Arator. Sed cum hujus carmina cum hoc et aliis codicibus contulerim, de eo disserendi locus opportunior non deerit, ut spero. Tantum monebo duorum librorum distinctionem, quæ in aliis codicibus expressa est, in hoc codice non apparere.

70. Post Aratorem exstant *Æsopi apologi* hoc titulo: *Æsopi Phrygii Fabulae, dictæ apologi, traductæ in linguam Latinam incipiunt*. Laurentius Zaccagnius manu sua hanc notam margini adjecit: *Versio aucto-*

ria antiqui a Phædro diversi, quæ exstat etiam in codice Vaticano num. 3868, fol. 55. Neque id sane in dubium cadere poterat: nam versus hujus operis sunt elegiaci, versus Phædri iambici liberiores. Illud potius querendum fuisset, an auctor harum fabularum esset Avienus. Verum mihi utrasque conferenti discrimen illico patuit. Auctorem esse Christianum ex his prologi versibus colligo:

Ut mœsis pretium de vili surgat agello,
Verbula sicca, Deus, complue rore novo.

Neque enim poetæ ethnici ita loqui solebant. Obiter verbum unum in vers. seq. emendabo:

Verborum lenitas morum fert pondus honestum.

Pro lenitas legam levitas, ut metro consulam. Philippus Labbeus in Nov. Bibl. mss., sive Specim. antiq. lect., dum recenset poetæ quorum carmina nondum edita vulgare conabatur, pag. 66 memorat Æsopi Fabulas versibus elegiacis ex codice regio 893, quarum initium erat:

53 Ut joves, ut proci, conatur pagina præsens,
Dulcius arident seris picta joci.

Eæ sunt certe fabulæ quæ reperiuntur in hoc codice Vaticano: nam initium idem est utrobique. Labbeus nondum inquisierat, an fabulæ codicis regii eadem essent ac fabulæ codicis cujusdam Vigneriani inscripti *Liber Hæsiopi*, in quo erat fabula sat longa de lupo et opilione. In codice Vaticano postrema est fabula de lupo et pastore, sed satis longa non est. Inter Marbodi carmina col. 1169 legitur fabula de fraude a lupo opilioni facta, quæ ita quidem longa est, ut hæc ex parte eadem ipsa esse possit quam Labbeus laudat. Leyserus in Hist. poet. med. æv. ad ann. 1314, pag. 2007, profert fabulas cujusdam Adolphi contra mulieres, quæ distinctæ longeque diversæ sunt a fabulis codicis Vaticani.

71. Post fabulas in codice sunt *Epigrammata Prosperi ex S. Augustino*: quæ sæpius edita sunt, sed hæc cum editis conferri debent, et a me, si vacabit, conferentur. Præmittitur epigramma quod ab editis abest, sed a Mansio in Additionibus ad Bibl. med. et inf. ævi Fabricii productum fuit ex codice Francisci Mariæ Florentinii. Versus ultimus in Mansio mendosus est, *Si denum cæli cupiunt qui scandens regnum*. Noster codex habet, *Siderem cæli*, etc.

72. Sequitur carmen inscriptum *Evax rex Arabum, De virtutibus lapidum*, quod ineipit:

Evax rex Arabum fertur scripsisse Neroni,
Qui post Augustum regnavit in orbe secundus.

Auctor in codice non nominatur, sed est Marbodius; qui ait, se Evacis libros in compendium redegisse. Adis Fabricium in Bibl. med. et inf. Latin. et opera Hildeberti et Marbodi Parisiis 1708 edita.

73. Succedit poema de judicio extremo, cujus apud alios mentio nulla mihi occurrit. Inscriptio est *Crisias*. Libri sunt tres. Primo præmittitur titulus hic: *Incipit liber primus Crisidos de signis præcedentibus judicium*. Initium:

Huc age, Calliope, cætu comitata sororum,
Huc propere, plectrumque tene, citharamque sonantem.

A 53 Liber secundus est de Adventu Antichristi, quem Antitheon vocat poeta. Liber tertius de Morte Antichristi, resurrectione mortuorum, et forma judicii. In catalogis codicum mss. quidam indicantur carmina de *Judicio*; sed quæ ab hoc poemate diversa esse facile sit arguere. Montfauconius inter codices reginæ Sueviæ enumerat anonymi carmina de *signis judicii* num. 1360, simul cum Theodulfo, Avito et aliis. Vidi hunc codicem, qui nunc est Alexandrinus num. 2078. Versus illi de judicio solum sunt 25 hexametri, quorum mentio sit apud Saresberiensem de Nug. Ærial. lib. II, cap. 5, sed in hoc codice mutili et imperfecti sunt; primus ita habet:

Judicii signum, tellus sudore madescit.

Idem Montfauconius pag. 1136 ex bibliotheca

B Germanensi indicat Sibyllæ versus de *Die judicii* cod. 675, qui videntur esse versus de judicio codicis Vaticani nuper laudati. Nam Antonius Beaugendre congregationis S. Mauri in editione operum Hildeberti et Marbodi ante memorata col. 1630 inter carmina varia Marbodi edidit eos versus velut ineditos cum titulo, *Versus sibyllæ de Die judicii*. In primo versu recte habet *madescet*, in ultimo *Decidet et cælo ignisque et sulphureus amnis, mallem et cælis ignis, et sulphuris amnis*. Occurrunt hi versus inter opera Bedæ, tom. II, Basilee, 1563, pag. 353, et diversis verbis in libris Sibyllinis. Veteres Christiani hujusmodi sibyllinos versus ad judicium extremum probandum proferebant: ex quo in prosam, sive sequentiam De-functorum permanavit:

C Dies iræ, dies illa
Solvat sæculum in favilla,
Teste David cum sibylla.

Multo magis ab hoc poemate differunt quidam versus ametri, inscripti de *Extremo Judicio*, quos affert Leyserus in Hist. poet. med. æv., pag. 2004, sive ex correctione 1191. Initium est:

Quator de partes mundi sunt angeli missi.

Inter carmina Tertulliani legitur etiam liber unus de judicio Domini, diversus tamen a poemate hujus codicis Vaticani. Auctor antiquus mihi videtur multis de causis, quas exponere in aliud tempus differo. Conjicere autem licet auctorem esse Verecundum 54 Africanum episcopum, quem duos módicos brevesque libellos carmine dactylico edidisse, primum de resurrectione et judicio, alterum de poenitentia, Isidorus cap. 7 de Vir. illustrib. testatur. Liber Verecundi de poenitentia exstat Toleti in celebri illo codice Azagræ de quo dixi num. 41, cujus si nactus fuero apographum, tutius de re tota judicium proferre potero. Non desunt qui Verecundi carmen de Judicio illud ipsum dicant esse quod Tertulliano assignitur.

74. Ignotus alius poeta sequitur in eodem codice; sed peculiariora quædam de eo commemorantur, a nobis non omittenda, ex quibus alii fortasse verum auctorem deprehendent. Quidam Calaber de raptu Proserpinæ. Cujusdam nobilis viri militis et poetæ clarissimi liber incipit ad Vespasianum Surrentinum ejus

socium et amicum. Post hanc inscriptionem incipit A
elegia ad Vespasianum :

O custos animi Pylades nunc alter Oresti
Cognite saepe mihi Vespasiano vale.

Scribitur *Pilades et Orestis*. Post elegiam, quæ vices
prologi gerit, incipit carmen :

Ille ego, qui tenui modulatus carmina culmo,
Eurydiceis cecidi quondam grave vulvula, et iram,
Infernosque lacus linquens in iore cothurno
Punica bella simul, et mutua vulnera gentis
Ansoniæ, Pœniquè ducis cum dira paravit
Pessima Tesiphone bellorum semina : sed nunc
Immensos et stus Cereis, longosque labores...

Ita porro pergit argumentum proponens. In fine epi-
taphium hoc legitur :

Sicula me genuit tellus, nutritiv amica
Terra suis Calabris, Roma cadaver habet.
Exsulat a patria corpus, non exsulet, ora,
Lector, ab auctore spiritus ipse suo.
Spiritus in varias auras dum prosiliit umbras,
Tristitias liquit, hospita terra, tuas.
Sed repellit, lector, quod terris alidit arcto
Tempore, quo tutum me fore, quæso, roga.

55 Ita hos versiculos scripsi, quondam verba corri-
gens : nam scriptum erat vers. 3 non exsulat ora,
vers. 4 ab auctore, quod tamen retineri posset, vers.
5, Spiritus in auras varias dum profuit umbras, et vers.
7, arcto pro arcto.

75. Anonymo isti poetæ sive Siculo, sive Calabro
succedit in codice Bonini Mombrili ad sanctissimum
dominum Syxtum quartum summum pontificem de Do-
minica passione liber primus. Elegia ad pontificem
prologi loco est : sequitur carmen heroicum, con-
stans sex libris, de quo, uti de auctore ipso videri
potest Sassius Histor. typogr. Mediolan. pag. 146.
Carmen de passione dominica ad Xyxtum IV editum
fuit Mediolani anno 1481. Præcipuum Mombrili opus
sunt Vitæ sanctorum, ejus editio, ab ipso duobus
voluminibus in fol. vulgata, splendida est, rara, ma-
gnæque nunc opere quesita.

76. Postremum locum in hoc codice occupat Dra-
contius, sed sub alio nomine. Sic enim carmen ejus
inscribitur fol. 240 : *Augustini de Deo. Aurelii Augu-*
stini de Deo liber incipit feliciter. Et in fine : Finis.
A. Augustini de Deo. Et illic adnotatur excerptoris
nomen, ut dixi num. 67, neque aliud in hoc codice
occurrit. Cum totum hoc carmen de Deo Dracon-
tium auctorem certo habeat, ut mox ostendam, su-
pervacaneum sit querere cur nomen Augustini, non
Dracontii præferat. Passim enim in mss. codicibus
id evenit, ut unius opus alteri affingatur; cujus rei
illa sæpissime causa est, quod librarii antiqui multa
opera in unum volumen compingebant et commi-
scebant. Hinc factum fuit ut plerumque auctor, qui
primus apparebat, cætera sequentia omnia opera ab
aliis crederetur confecisse, præsertim quia interdum
auctoris nomen aut omni-sum fuerat, aut temporis in-
juria aliove casu deletum. Fortasse etiam Dracontio
nomen fuit Aurelius, quod ab aliquo librario solum
operi præfixum occasionem aliis dederit, ut Aure-
lium Augustinum esse existimarent. Quod enim Dra-
contius alia etiam nomina habuerit, ex more ejus
temporis arguitur, quo viros nobiles quatuor aut
quinque nominibus appellatos fuisse compertum est.

A Contingere etiam potuit ut carmen Dracontii, ex Hi-
spania in Africam delatum, inter Augustini 56 sche-
das repertum alicui causam inscribendi nominis Au-
gustini præbuerit. Ob similes casus plura opera Pa-
tribus, quorum vere non erant, attributa sæpe sunt.

77. Multo vero magis est mirandum, Dracontii
poema, sub Aurelii Augustini nomine descriptum,
diligentiam editorum S. Augustini, præsertim Mau-
rinorum ita fugisse, ut nullum de eo verbum fecer-
int. Oportebat enim moneri lectores, exstare qui-
dem hujuscemodi carmen sic inscriptum, sed Augu-
stinum auctorem non esse. Neque in ipsa Bibliotheca
bibliothecarum mss. Montfauconii, aut in aliis simi-
libus catalogis vestigium hujus poematis invenio aut
Dracontio, aut Aurelio Augustino ascripti. Montfau-
conius in bibliotheca Vaticana regine Suecie cod.

1356 commemorat *Versus Augustini et Hieronymi*, et
rursus cod. 1587, *Carmine nonnulla Augustini, Plato-*
nis, Aviti, Juvenci et Fortunati. Verum hi pauci qui-
dam versiculi videntur esse qui sub Augustini no-
mine in aliis etiam catalogis indicantur. Liber ejus-
dem S. Augustini de orando Deo ad Probam, Hexæ-
meron ejus, et excerpta ex hoc opere ad Dracontii
poema nullo modo attinent. In bibliotheca San-Ger-
manensi Montfauconius pag. 1125 codicem 128
enuniat, ubi sunt S. Ambrosii opus de *Sacramentis*,
S. Augustini quedam, *Hildeberti Cenomaneusis epi-*
scoopi versus de Deo. Neque in his versibus carmen
Dracontii intelligi debet : nam inter Hildeberti car-
mina edita multi sunt versus, qui eo titulo insigniri
possent. Istiusmodi inscriptiones de Deo apud poe-
tas Christianos plures invenies, ut versus Victorini
Pictaviensis, sive Fabii Marii Victorini Afri, cui ve-
tius tribuuntur, de *Jesu Christo Deo et homine*. Car-
men de *Deo homine* inscriptum edidit etiam Joannes
Baptista Mantuanus. Simili titulo Didaci Josephi
Abadii Mexicani Corone 1780 poema prodit de *Deo*,
Deoque homine *Heroica* : quæ tertia est editio operis
multorum laudibus celebrati.

78. Jam vero Dracontii carmen de Deo in tres
partes divisum est : etsi enim trium librorum aut par-
tium mentio non sit in codice expressa, quomodo-
dum in eodem Aratoris duo libri nullo modo distin-
guuntur, ut dixi num. 69, ea tamen distinctio et se-
paratio partium Dracontii adhibetur, litteris etiam
57 initio cujusque libri maximis descriptis, et pec-
culiari artificio elaboratis, ut tres libros distincte
enumerare opportunum visum fuerit : cui divisioni
series ipsius argumenti, et cujuslibet partis exor-
dium favet. In primo libro post versus 116 eodem
orationis filo connectitur narratio de opere sex die-
rum, *Prima dies nam lucis erat, etc.*, quæ edita pri-
dem est sub titulo *Hexæmeron Dracontii*, sive de
Opere sex dierum, hoc initio : *Prima dies lux est ter-*
ris, etc. Sic deinde liber progreditur usque ad ver-
sum 755, *Quo te promittis, etc.*, cui etiam adjungitur
hemistichium, *Omnipotens æterna Deus*, tanquam
versus extremus primi libri. Post hoc hemistichium,
intercapedine et distinctione quam dixi adhibita, lu-

cipit liber secundus, *Inventor, genitor*, etc. Verum satis per se liquet hemistichium *Omnipotens aeterna Deus* initium esse libri secundi, non finem libri primi: quod fortasse ab ignaro librario cum fine libri primi conjunctum est, ne versu, quem mutilum et imperfectum invenerat, librum secundum inchoaret, eoque modo initium hujus libri minus venustum atque elegans redderet. Liber secundus, comprehenso hoc hemistichio, procedit usque ad versum 808, *Agmina condemnant*, etc. Tum alia divisione interposita, liber tertius incipit, *Luminis aeterni*, etc., usque ad versum ultimum, *Additus insonti populo*, etc., qui est 682. Ubi animadvertendum est utrumque librum secundum et tertium a Dei invocatione exordium habere.

79. Et si autem codicis ætas recens sit, tamen ex antiquissimo volumine eum transcriptum esse, non levia sunt indicia. Hoc enim innunt lacunæ, quæ præsertim paulo post initium occurrunt, et versus inchoati, nonnunquam a prima sola littera, quod ideo factum apparet, quia temporis vetustate aliæ litteræ jam evanuerant. Fortasse hinc etiam frequentes errores qui in codice notantur profecti sunt, quod librarius characterum formam et vim non satis assequeretur. Locum autem vacuum relinquebat ubi versus aliquis aut verba deerant, ut ex alio codice, si alicubi compareret, possent suppleri. Quod si ea omnia vitia, quæ nunc in codice cernuntur, in antiquiore volumine exstabant, censendum est Augustini nomen, quod titulus præferebat, eruditum aliquem virum impulsisse ne hoc 58 poema penitus perire permitteret. Ac fortasse nunc hoc quaecunque Dracontii opere careremus, nisi falso titulo aliquando fuisset ornatum. Ratio scribendi in hoc codice hæc fere est, *heribus, hyatus, cohercens, cathena, caterva, temptator, totiens*. Cætera nihil aut non multum differunt a communi orthographia. Interpunctio nulla est, ac solum duo puncta aliquando apponuntur, sed temere, et ubi nihil illis opus erat, aut etiam ubi sensus ea omnino respuit.

80. Secundus Dracontii codex, quo uti sumus, multo majoris est pretii, si antiquitatem ejus diligentiamque qua exaratus est, sine mendis aut sane cum paucis consideremus: alioqui Dracontii in eo nihil est aliud, nisi Elegia, sive Satisfactio ad regem Wandalarum. Codex hic Vaticanus est bibliothecæ reginæ Sueciæ num. 508 aut 1267 membranaceus, quo varia opera continentur, ut Euclidis Elementorum libri sex, Boethii de Arithmetica 57 capita, Algebra incerto auctore, tractatus de Sphæra incerto auctore, Practica Quadrantis incerto auctore, Kalendarium Elucidatio, versus Marci poetæ de S. Benedicto, qui conferendi sunt cum editis a Mabillonio Act. SS. ord. S. Benedicti tom. I.

81. Post hos versus Marci legitur Elegia Dracontii, quod ultimum est in hoc codice opus. Titulus nullus præponitur, sed locus relictus est vacuus, quo posset ascribi. Elegia in hoc codice integra est, exceptis paucis verbis quæ desiderantur: constat disti-

chis 158. Apud Sirmondum solum sunt 99, post quæ Rivinus adnotavit: *Cætera desiderantur*. In editione Matritensi ex codice Azagræ addita sunt 11 disticha. In nostro codice finita elegia, eadem antiqua manu additur: *Explicit satisfactio Dracontii ad Guthamndum regem Guandalorum, dum esset in vinculis*, quod litteris majoribus scriptum est. Alia opera hujus codicis diversam manum atque ætatem præferunt. Versus Marci de S. Benedicto, et Satisfactio Dracontii eodem characterem sunt scripta, qui peculiaris est, multumque aliis, qui vulgo noti sunt dissimilis. Trombellius, in opusculo de Arte cognoscendi ætatem codicum, cap. 14, hujus characteris nonnullas litteras exhibet: cujus generis paucos codices in Italia 59 viderat, sed in bibliotheca Vallicellana Romæ plures asservari audierat, quos ex Hispania allatos Joseph Blanchinius ipsi asseruerat. Postea etiam rescivit hunc eundem esse characterem qui Italice dicitur *gothica cordellato*, et cujus adhuc usus est in quibusdam bullis pontificiis. Statuit Trombellius hunc characterem in codicibus proprium fuisse sæculi XI circiter. Equidem in bibliotheca Vallicellana nonnulla lectionaria ad usum ecclesiarum vidi hoc characterem exarata, quæ ad sæculum X aut XI videntur pertinere, et fortasse sunt illi ipsi codices quos ex Hispania huc advectos Blanchinius affirmabat. Membræ Vaticanæ quibus Satisfactio Dracontii descripta est, mihi certe sæculo XI posteriores non videntur. Exemplar simile hujus characteris habemus in præfatione commendatissimi cardinali Francisci Lorenzana ad Breviarium Isidorianum pag. 26, ex codicibus gothicis ejus Breviarii qui in bibliotheca Toletana asservantur. Interponendi ratio valde singularis est in hoc Dracontii codice: unum punctum apponitur in fine enjambet hexametri, unum punctum et aliud cum virgula in fine pentametri. Illud vero magis observandum interrogationis notam quandam verbo ubi incipit interrogatio semper affigi. Hispani nunc hunc morem invadere conantur, ut interrogationis consuetam notam relinquunt quidem post ultimum interrogationis verbum, sed eandem notam inversam verbo unde incipit interrogatio, præfigunt, quo legentium commodò consulant. Ex laudato codice Vaticano specimen characteris æri incisum exhibemus.

D

CAPUT VIII.

Dracontius carminis de Deo, et Satisfactionis auctor.

82. Cum in codice Vaticano poema de Deo Aurelio Augustino tribuatur, Dracontii vero nomen non compareat, quaeret fortasse aliquis primum, cur illud S. Augustino abjudicemus, deinde cur Dracontium auctorem 60 esse certo statuamus. De Satisfactione minor est dubitandi ratio: nam codex Vaticanus differt quidem a cæteris codicibus in exponendo argumento, sed de auctore Dracontio cum eis plane consentit. Nonnullus tamen scrupulus eximendus est, quod Barthius ad Claudianum pag. 507 dubitet, ut ait Rivinus, an eam epistolam correctori potius Dracontii quam ipsi Dracontio adjudicet: quanquam

Barthius non dubitat an Dracontius hanc elegiam scripserit, sed an versus quos ipse laudat ad vers. 87 in III consul. Honorii ex elegiâ, *Quod pereunt hostes*, etc., Dracontii sint, an potius Eugenii, qui Dracontii epistolam correxit. Eadem igitur opera conficiamus Dracontium, ac neminem alium, auctorem esse poematis de Deo et Satisfactionis, scilicet ex connexione partium poematis inter se, convenientia argumenti, sententiarum, phrasium, verborum carminis de Deo cum Elegia, et versuum qui nunc primum prodeunt, cum aliis jam editis, et quos Dracontii esse constat.

83. Versus *Hexaameron*, sive de opere sex dierum inscripti, qui saepius jam typis impressi, sub Dracontii nomine prodierunt, quin ejus sint nemo dubitat. Quod si quis nunc dubitaret, quia in codice Vaticano poemati quod Aurelio Augustino ascribitur inserti sunt, levi negotio revinci posset auctoritate Isidori, qui non solum *Hexaameron* Dracontio attribuit, verum etiam versum ex hoc opere, auctoris Dracontii nomine laudato, profert; Eugenii etiam et Ildefonsi, quorum ille Dracontii hoc quod exstat *Hexaameron* reformavit, hic emendationem Dracontii ab Eugenio factam in hujus elogio retulit, ut supra capitibus 1, 2 et 3, fuse explicuimus. Omitto Augustinum multis in locis docuisse mundum eodem temporis momento conditum fuisse, distinctionem sex dierum allegoricam esse, cum Dracontius contrariam magisque communem sententiam de opificio mundi revera sex dierum spatio peracto teneat et exponat. Quod autem epistolae auctor Dracontius sit, non Eugenius, colligitur ex Isidoro, qui multo ante Eugenium versum unum ex ea epistola, sine auctoris tamen nomine, excitavit, ut dixi num. 8. Et si, ut verum fatear, non tam efficax est haec ratio quam multis videri possit: nam si 61 poeta aliquis Isidoro antiquior, sive Dracontius si fuerit, sive alius, ejusmodi versum inter alios suos fecisset, potuit is versus ab Isidoro commemorari, et deinde ab Eugenio in epistolam inseri, ut solebant veteres Christiani poetae ab aliis antiquioribus hemistichia nonnulla versusque integros mutuari, quod in Dracontio etiam observabimus. Attamen dum aliud non constat, probabilis est per se haec ratio, ne Eugenium auctorem epistolae dicamus, multoque probabilior redditur, si cum codicibus miss. conferatur, qui mirifice consentiunt in auctore epistolae designando Dracontio. Quo pertinet supplementum Eugenii de die septimo non statim post *Hexaameron*, sed post epistolam collocari, ne lib. II Dracontii (ita enim vocatur in his codicibus epistola) a libro I separaretur, interposito Eugenii supplemento.

84. Sed quid opus est conjecturis? In codice nostro Vaticano epistola scripta dicitur ad regem Vandalarum, quod ita esse verum, ex versibus ipsis postea confirmabo. Non ergo eam composuit Eugenius, qui post excisum Vandalorum imperium floruit. Alia multa sunt in epistola quae Eugenio minime convenire possunt, ut postea patebit. Itaque Dracontius certus ejus auctor habendus est. Quo posito, inspi-

cienda nunc est connexio utriusque operis. Carmen de Deo in codice Vaticano cum versibus jam editis *Hexaemeri* adeo connexum est, ut hos partem ejusdem operis esse evidentissimum sit. Enimvero si hos versus de opere sex dierum attente consideres, facile percipies eos ab uno quodam longiori poemate esse avulsos. Primus versus in editis hic est:

Prima dies lux est terris, mors una tenebris.

Quis non videat hoc non esse exordium ejus qui de opificio sex dierum scribere instituit? Ineptum enim est, cum argumentum non sit propositum, exordiri, *Prima dies lux est terris*. Rivinus, etsi id non animadvertit, tamen mendum in hoc primo versu deprehendit. Non enim recte mentio terrae prima die fit, cum haec tertia die apparuerit aut creata fuerit, ut etiam ipse Dracontius exponit paulo post in tertia die vers. 150 lib. I:

Ipsa dies terram meruit de fluctibus aetam:

62 Eruiat tellus vasto demersa profundo.

Rivinus hoc mendum ita emendare voluit:

Prima dies lux est tetris mors una tenebris.

Sed vera lectio petitur ex conjunctione hujus versus cum his qui praecedunt in carmine de Deo vers. 113 lib. I:

Per tot facta Deus quod sexta luce creavit,
Prima dies nam lucis erat, mors una tenebris.

85. Ex fine etiam versuum de opere sex dierum simili modo colligitur poema nondum esse finitum. Ita ait Dracontius lib. I, vers. 747:

Aspice despectum, dejectum attolle parumper,
Confusumque juva, quia penitet esse nocentem,
Ut valeam memorare tuas hoc carmine laudes,
Quas potero.

Adhuc igitur Dracontius in laudibus Domini carmine hoc praedicandis vult immorari, quod libris duobus sequentibus egregie praestitit. Confer nunc versus 665 seq. libri III, prope finem:

Servatum reparare jube pietate sueta,
Ut merear cantare tuas per carmina laudes.

Agnoscat idem auctor utriusque libri, sed qui in primo libro laudes Dei celebrare eodem carmine ulterius procedente constituerat, in extremo libro gratiam sibi a Deo ad alia carmina et ad aliud tempus postulabat. Ac propterea addit vers. 670 lib. III:

Sed quis opus narrare tuum sermone valebit?
Suscepisse Deum s. tis est de corde trementer,
Et lacrymis precibusque piis veneranter adire.

86. Inscriptio ipsa *Hexaameron*, sive de Opere sex dierum, quamvis vetus sit, et S. Isidoro antiquior, tamen minus apte tribuitur collectioni versuum qui hoc titulo vulgati sunt. Maxima enim pars eorum ultra sex dies progreditur. Ut enim concedamus Evam die sexto fuisse conditam, solum 299 versus a versu 116, *Prima dies* usque ad versum 416, *Dixerat ista Deus*, in opificio sex dierum enarrando versantur; reliqui 338 usque ad finem lib. I, peccatum primorum parentum sententiamque Dei exponunt; et quoniam argumentum auctori propositum est Dei laudes ex rebus creatis prosequi, praecipue 63 vero ejus adversus homines benignitatem extollere, multa

in rem suam congerit de miti sententia qua pietas Dei non minus quam iustitia eluxit, de bonis quibus homines e paradiso ejectos frui permisit, et de resurrectione mortuorum, quam multis argumentis probat, ut magis magisque de misericordia Dei certos nos reddat: ita enim Deus hominem morte multavit, ut immortalitati ejus per resurrectionem corporum provideret. Imo vero etiam illis versibus quibus opus sex dierum Dracontius enarrat, id unum agit (quod Sirmondus quoque agnovit), ut Dei sapientiam et bonitatem erga homines commendat, in suo argumento semper insistens. Ita enim ad hanc narrationem aggreditur:

Quis genus humanum nescit avertere volentem
Auctorem dominumque Deum, cui contulit orbem,
Per tot facta Deus quod sexta luce creavit.
Prima dies nam lucis erat.

Post narrationem vero vers. 427 ita concludit:

Tot bona facta Deus non obliviscitur unquam,
Que propter homines fecit, sanxitque manere.

Et prius vers. 350 de animantibus dixerat:

Terrigenis factura cibos post cuncta creandis.

S. Eugenio opus Dracontii *sumum*, ut ipse loquitur, vel *semiplenum*, ut exponit Hedefensius, videbatur, quia de die septimo tacuerat. Sed vera ejus rei ratio est quod Dracontius carmen de opere sex dierum non texebat, sed nō ad amplioris argumenti de Deo, sive de Dei laudibus ex ejus operibus; adeoque opportunum non erat ut de otio diei septimi verba faceret, quod uberius num. 19 confirmavi.

87. Præterea multa alia sunt in versibus qui a me nunc primum eduntur et in aliis olim vulgatis inter sese partim simillima, partim connexa: quorum nonnulla nunc indicabo, alia in notis ad carmina animadvertam. Lib. I, vers. 2:

Agnoscent quod templa possi, quod mirra cæci
Auctorem confessa suum veneranter adorent:

hæc et alia quæ sequuntur, similibus verbis in Elegia pridem edita vers. 3 repetuntur:

64 Sidera, flamma, dies, quem, so', nox, luna fatentur
Auctorem, dominum sæcula cuncta probant.

Lib. II, vers. 256:

Vipera quid præstet, cauda et cervice recisa,
Quid serpens maculosa juvet, medicina futelet,
Aspidis, etc.

Lib. I respondent versus editi 288:

Et maculosa repti squamis per viscera serpens,
Atra venena nocens missura e flatibus oris.
Et subito sparsura graves per sibila mortes,
Atque eadem membris imperitura medelos.

Consonat etiam Elegia vers. 65:

Aspis habet mortes, habet et medicamina serpens,
Vipera sæpe juvat, vipera sæpe nocet.

Lib. II, vers. 610 et seqq., describuntur ossa arida quæ vitæ restituta sunt, de quibus Ezechiel cap. xxxvii, ubi eadem phrasæ occurrunt ac in narratione primi hominis conditi lib. I, vers. 356. Pietas Dei eisdem fere verbis ac sententiis commendatur lib. I, vers. 81, 100, 326, 544, 556, 690, 726, 751; lib. II, vers. 96, 670, 684, 695 seqq., 800; lib. III, vers.

A 185, 210, 533, 658, 665; Eleg. vers. 288 seqq. Ex libro II versus 216 scilicet,

Ver, æstas, autumnus, hiems, redeuntibus annis,
fere integer repetitur in Elegia vers. 253,

Ver, æstas, autumnus, hiems, redit annus in annum;
qui versus deest quidem in hactenus editis, sed existat in codice antiquissimo Vaticano, ex quo integram elegiam proferemus in lucem, a S. Columbano etiam usurpatus.

88. Et, ut omittam plures alias sententiæ in libris suis a Dracontio repetitas, uti etiam locutiones quasdam ejus peculiare, ut *ignis anhelus*, *virtute*, *pietate modestus*, *placidus pro clementi*, illud imprimis observandum est, eum, ut Deum placet, ita orare lib. III, vers. 597:

Aspice, queso satis, precibus ne cluseris aures
Nostris, sancte, tuas, qui das præcepta benignus;
Ira hominis cum sole cadat de corde furentis,
Et veniam nox ipsa ferat: qui præcipis ut sis,
65 Fac fieri quod et ipse jubes: miserere rogantis.

Ac paulo post vers. 646 hoc exemplum producit:

Persarum dominus timuit post regna babulcum
Inter præta pecus, qui post regnavit in arce:
Me, rogo, jam repara sub libertate solum.

In Elegia primum se regi Nabuchodonosor comparat vers. 31:

Persarum regem Babylonæ regna tenentem.
Post decus imperii quis neget esse bovem?
Et diadematem turparum coram fronte:
Mugitus pecudis verba fuere duci.
Agricolam timuit post Parthica regna babulcum,
Submissique præteris regia colla iugo.
Erravit per præta vagus mala graminis pæstus,
Et qui homo bos fuerat, de bove factus homo est.

Deinde, ut veniam a rege sibi offenso impetret, præceptum Christi proponit vers. 155:

Nonne Dei præcepta jubent ne sol cadat intrams,
Irascente alio, sed pius exstet homo?

Ex quo alia ratio oritur ad demonstrandum Dracontium totum carmen de Deo, non minus quam Elegiam composuisse, ut explicatius nunc ostendam.

CAPUT IX.

Dracontius carmen de Deo, et Satisfactionem ad regem Vandalorum composuit dum esset in vinculis.

89. Quod nemo hactenus suspicatus fuerat, Dracontium in vincula fuisse conjectum, et, dum carere detineretur, elegiam scripsisse ut sibi regem suum propitiū redderet, id in ipsa elegia, ut ab aliis antea vulgata est, non obscure innuitur, et nunc ex nostro codice Vaticano apertissime convincitur. Hic elegie titulus a Sirmondi tempore ubique fersur impressus: *Hoc sequenti libello auctoris Satisfactione continetur, qui ab omnipotente Deo veniam petit ne præcedenti carmine aliquid incautus errasset. Deia Theodosio Juniori Augusto 66 precem desert car de triumphis illius eod. opere laudasset. Persarum autem mihi est de hujus tituli falsitate neminem dubitationem aliquam excitasse. Atqui in ipsa epistola Sirmondiana multa sunt quæ demonstrant Dracontium de præcedenti carmine, hoc est de versibus Hexametri titulo editis minime sermonem habere. Alio*

enim diverso modo veniam a Deo petiisset Dracontius, ac fere ut petit Marius Victor in prolog. carminis in Genesis :

Ne damnes tantum, quod nunc reus audeo, munus;
Criminibusque meis comiue, et parce benignus;
Quod si lege metri quidquam peccaverit ordo,
Peccarit sermo improprius, sensusque vacillans,
Hinc nullum fidei subeat mensura periculum.

At Dracontius fatetur grave aliquod crimen a se reipsa commissum fuisse; neque id crimen in eo collocat quod in aliquo carmine de triumphis sui principis tacuerit, sed quod, cum laudes hujus potuisset celebrare, ex quo præmia fuisset consecutus, alium ignotum sibi et, ut ego opinor, principis sui hostem, celebrasset.

90. Ita apud Sirmondum loquitur Dracontius :

Sic me lingua, Deus, lingua patrans reatum
Noxia culpa ligans traxit ad illicita.

Ubi in editione Matritensi ex codice Azagræ legitur, *Sic mea corda Deus*. Pergit Dracontius :

Ut qui facta ducum possem narrare tuorum,
Unde mihi possent dona venire simul.

Melius in codice Azagr., *narrare meorum*. Addit illic Dracontius :

Præmia despicerem, tacitis tot regibus almis,
Et peterem subito certa pericla miser.

Minus bene codex Azagr., *tactis pro tacitis*. Iterum Dracontius culpam suam in linguam rejicit :

Heu me! quippe mihi vulnera lingua dedit.

Paulo post adjungit, *Ipse meis parcat erratis*, scilicet Deus, et *Culpa quidem gratis est*. Et clarius infra :

Culpa mihi fuerat dominos reticere modestos,

67 Ignotumque mihi scribere, nec dominum.

In codice Azagr. *perperam molestos pro modestos*. Culpam suam subinde Dracontius pulchro exemplo exponit :

Qualis et ingratos sequitur, qui mente profana,
Cum Dominum noriunt, idola vana colunt.
Israelitarum populum sic culpa tenebat,
Quando obliuia Deum plebs vitulum coluit.

Hic rogo, quo pacto ad poema sacrum de officio sex dierum hæc trahi possunt? Car culpa fuit in eo de principe non loqui? aut cur is irasci ob hoc silentium debuit? aut cur ille, qui Dei laudes canit, et de suo principe silet, comparatur ei qui, cum Dominum norit, idola vana colit? Non ergo de Dracontii poemate quod habemus, sed de alio, quo ejus rex offensus fuit, quia in laudem alicujus sui hostis erat compositum, intelligendi sunt versus seqq. :

Coram te primum me, carminis illius orsa
Quod male disposui, poenitet, en fateor.
Post te, summe Deus, regi dominoque reus sum,
Cujus ab imperio posco gemens veniam.

Quæ omnia, et plura alia quæ sequuntur, id efficiunt quod dixi, in hac epistola non illud agere Dracontium, ut a Deo veniam petat siquid carmine de opere sex dierum incantans errasset, et a Theodosio Juniore, quod eodem opere de illius triumphis tacuisset.

91. Revera cum codicem Vaticanum, ubi carmen de Deo exstat, perlustrassem, et in *mi* hujus poematis libro legissem quibus ærumnis oppressus Dracontius hoc opus composuit, sine ulla dubitatione collegi eam veniam a rege suo petere, quem ita graviter offenderat, ut in vincula fuisset conjectus, et

A metuebatur etiam ne vita privaretur. Sic enim ait Dracontius eo lib., vers. 576 seqq. :

Hei mihi! quod facinus non uno tempore gestum,
Ut mea facta luani, tempus convenit la arum.
..... Gravor undique pressus,
Vincula ligant, tormenta domant, consumit egestas,
Ludibrium generis, dolor omnibus, atque nimis
68 Factus, et exutus magna de parte honorum,
Crimibus intonsus, pannis squalentibus usus.
Notus et ignotus desant, abiire parentes,
Me quibus impendi, mox dedidicere propinqui,
Vel quicunque fuit, subito discessit amicus,
Agmina servorum fugiunt, tempore clientes,
Nec doluere meam tanta sub clade ruinam.
Irascente Deo, solatia cuncta negantur.
Hoc superest ut vita cadat, nisi parcere mitis
Jusseris afflictio, quem sic fregere dolores.

Hæc et alia ibi Dracontius, et catenas præsertim memorat vers. 648 :

B Me, rogo, jam repars sub libertate solutum,
Clade catenarum serrato ponderè pressum.

Quo fortasse respicit vers. 602 seqq.

Et lacrymas intende meas, quas fundo diurne
Tristis, et extenso prostratus corpore plango;

nisi hoc loco innuit lignum aut nervum quo reorum pedes includi solebant et crura extendi, aut, ut loquitur Prudentius in Vincentio, *divaricari*.

92. Clara hæc sunt, sed clariora quæ in alio codice Vaticano inveni, ubi elegia Dracontii legitur nondum ab Eugenio aut ab aliis interpolata. Quippe in elegia genuina ea ipsa quæ ex Sirmondo protuli, distinctius explicantur, et alia adduntur quæ res totam aperte declarant. Sic vers. 47 ait Dracontius :

Hoc una verba probant Moseo dicta propheta,
Quod duraturus cor Pharaonis eras.
Sic mea corda Deus, nostro peccante reatu
Temporis immodiici, pellit ad illicita.
Ut qui facta ducum possem narrare meorum,
Nominis Asdingui bella triumphigera,
Unde mihi merces posset cum laude salutis
Munere regnantis magna venire simul,
Præmia despicerem, etc.

Inde vers. 49 sic habet :

69 Ipse meo domino Deus imperat, atque jubebit
Ut me resiliat respiciatque pius.

Dominum vocat suum regem, de quo pergit dicere :
Servet, avi ut laudes dicam, patriasque, suasque,
Perque suas præfates regia vota canam.

Postea vero vers. 283 :

Si ipse ego peccavi, quænam est rogo, culpa meorum,
Quos simul exagitat frigus inopisque fames?

Et rursus vers. 311 :

Da veniam, miserere, precor, succurre roganti;
Pristina sufficiant verbera, vincula, fames.

D Quibus omnibus accedit nota in fine elegiæ eadem veteri manu addita : *Explicit Satisfactio Dracontii ad Guthamundum regem Guandalorum, dum esset in vinculis*.

93. Hinc etiam consiat, non ad Theodosium Juniorem Augustum, ut codex Sirmondi habet, sed ad regem Vandalarum, sive, ut alii scribunt, Wandalarum, directam fuisse Dracontii Satisfactionem. Quod autem rex Guandalorum in codice Vaticano dicitur, nihil refert: nam etsi hoc mendum esset, leve tamen esset. Sed reperio Wandalos olim vocatos etiam fuisse Guandalos : ita certe vocantur in glossis ad Aratorum cod. Vat. Regiæ num. 300, sæculi .i., ad vers. 2 præf. 2, ubi glossator ait : Tunc, id est quando

Roma obsessa fuit, et tempore quo Guandali obsederant Romam et devastabant totam regionem, oria est contentio de eligendo apostolico, sed postea electo papa Vigilio recesserunt hostes, et de hoc loquitur modo. Falsum quidem est Romam tunc fuisse obsessam a Vandalis, quorum opes in Africa paulo ante a Belisario fuerant penitus excisæ. Sed minime dubito quin glossator Vandalos in Guandalis intellexerit, aut saltem librarius pro Vandalis Guandalos scripserit. Neque deest ratio cur Vandalis dici possint Guandali: nam in eandem vim habet ac *gu* in multis nominibus, ut *Wipphilas*, et *Gulphilas*, *Wilielmus*, et *Gulielmus*; notatque Hugo Grotius in indice nominum Gothicorum, Vandalicorum, etc., post Jornandem et alios historicos a se editos, *in gu* frequenter ab Italis et Gallis mutari. Potuisset addere Hispanos: qui si ad hanc 70 aliasque huiusmodi observationes animam adverterent, facilius plurium vocum sui idiomatis originem invenirent. In Dictionario Academicæ Hisp. nihil definitur unde dictum sit *guante*, quæ est chirotheca, nisi quod refertur opinio Brocensis, qui censebat a civitate Gandavo, unde affert solebant chirotheca, appellatum *guante*. Stephanus Terreros, qui paucis ante annis Forolivi decessit, laboriosum et eruditum Dictionarium Hispanicum nominum artium et scientiarum ms. in Hispania reliquerat, quod post ejus obitum publicam lucem vidit Matrili: sed nulla inde lux vocabulo *guante* illustrando affulget. Vera nominis origo est a *Wanto*, et *in gu* mutato, *guanto*. Beda in Vita S. Columbani cap. 14, *Tegumenta manuum, quæ Galli wantos, id est chirothecas vocant*. Papias in vocabul., *Chirotheca, vanti, id est manus theca. Manica, quas vulgo wantos appellamus*. In Vita S. Philiberti abbatis lib. 1, cap. 12, *Latro quantos illius illicita presumptione furatus est*. Videsis Ducangium verbo *WANTUS*.

94. Aliud est in versibus elegiæ a nobis relatis nomen, ex quo omnino convincitur Dracontio rem fuisse cum rege Vandalorum. Cum enim duces suos nominasset, cujus gentis illi sint duces aperte declarat:

Ut qui facta ducum possem narrare meorum,
Nominis Asdingui bella triumphigera.

Ex gente igitur Asdinguorum illi duces erant. Quinam autem alii sunt Asdingui, nisi Vandali? Apud alios scriptores in hoc nomine exprimendo codices et edita exemplaria nonnihil variant: sed gens eadem est, sive *Asingi*, sive *Asdingi*, sive *Asdingi*. sive *Asdingui* vocentur. Primam hujus nationis mentionem apud Dionem Cassium invenio lib. LXXI, ubi agit de bello Marcomannico sub Antonino Philosopho: *Asdingui vero, qui Rhaum, Rharumque duces habebant, venerunt quidem et illi, ut Daciam incohererent*. Postea narrat eos pacem ab Antonino impetrasse hac conditione, si nationibus tunc bellum cum eo gerentibus cladem intulissent. Ac præstiterunt sane nonnihil eorum quæ pollicebantur. Tomo I Hist. Byzant., pag. 24 edit. Paris., in Excerptis de legation. Petri Patricii et Magistri, hoc 71 ipsum breviter narratur: *Venerunt et Asingi, et Lacoragi in auxilium Marci*. Pro hoc

A eodem nomine Asdinguorum Grotius excitat Priscum Patricium, sed fortasse voluit dicere Petrum Patricium. Jornandes, de Reb. Getic. cap. 16, de Ostrogotha rege Gothorum sub Philippo imperatore loquens ait: *Triginta milia virorum armata produxi ad prælium, adhibitis sibi Thaphilis et Astringis*. Bonaventura Vulcanius in notis pro diversa lectione scribit *Thaifalis* et *Asdingis*. Idem Jornandes, de Reb. Getic. cap. 22, de rege Gothorum Gebericho sub Constantino: *Gloriam generis sui factis illustribus exæquavit, primitias regni sui mox in Wandatica gente extendere cupiens contra Visimar eorum regem Asdingorum e stirpe, quæ inter eos cminet, genusque indicat bellicosissimum, Dexippo historico referente*. Itaque Grotius in præfatione ad Jornandem aliosque historicos, primos Vandalorum reges recenset Rhaum, Rhatum, Wisimarem, Crocum, Frididalum. Idem Grotius in indice verborum Gothicorum, Vandalicorum, etc., verbum *Asdingi* dicit esse ab *Haist-d'ing-n*, quod est *celer in judicio publico*. Jornandes alio modo explicat.

CAPUT X.

Sub Gunthario Vandalorum rege in Hispania scribebat Dracontius.

95. Nomen regis ad quem Satisfactio Dracontii scripta est, in codice Vaticano dicitur *Guthamndus*. Quærendum ergo superest cur hunc regem Guntharium fuisse pro certo habeamus, cum nomen illud corruptum ad aliud Vandalorum regem possit detorqueri. Hæc quæstio viam nobis aperit ad historiam regni Vandalici in Hispania explicandam, quæ contrariis scriptorum inter se dissidentium narrationibus mirum quantum implicata est et involuta. Et ex Dracontio quidem nonnullum lumen hæc historia accipiet, vicissim vero ea ex Dracontio aliisque monumentis illustrata magnopere juvabit, ut certa Dracontii ætas suis terminis definiatur. Alani, Suevi, Vandali aliique populi a Stilicone, qui Vandalus ipse erat, excitati 72 sunt ut Rhenum transirent imperiumque Romanum turbarent: qui per Gallias debacchati Pyreneum usque pervenerunt, cujus obice per Didymum et Verinianum ad tempus repulsi, mox anno 409 Hispanias ingressi sunt, ut narrat Orosius lib. VII, cap. 40, Idacius in Chronico olymp. 297, et Isidorus in Hist. Vandalorum, qui Didymum et Verinianum, ut ipse vocat, nobilissimos Romanos fratresque potentissimos ait fuisse. Quo duce tunc uterentur Vandali non satis certum est. Grotius in præfat. ad Historias Vandal. Godigisclum Vandalorum regem fuisse, dum hi Hispanias invaserunt, narrat, cui successit in Gallæcia Guntharius. Ruinartius, in Hist. Persecut. Vandal. cap. 1, refert Francos primos omnium conatibus Vandalorum obstitisse, Godigisclum eorum rege occiso, postea Vandalos simul cum Alanis conjunctos, substituto in Godigiscli locum Gunthario, Rhenum transiisse.

96. Verior videtur Grotii narratio, quæ Procopii verbis lib. 1, cap. 3, innititur: *Inde Godigisclum duce in Hispania consederunt (Vandali), quæ prima est ab*

Oceano Romanorum provincia. Cum hoc Godigiselo paciscitur Honorius, ut sine populorum damno eam sedem teneret. Hæc verba cum Ruinartius cap. 2 indicasset, censuit scribendum esse sub Gunderico duce pro sub Godigiselo duce: nam Guntharius a multis Gundericus dicitur, ut ab aliis alio modo nominatur. Sed Ruinartio aperte repugnat Procopius: nam paulo post repetit Vandalos sedem in Hispania prope Alricam posuisse, ubi, inquit, jam mortuo Godigiselo, dominatum susceperant ejus duo filii, Gonthis (hic est Guntharius sive Gundericus), ex justa ipsi uxore natus, et Gizericus nothus (hic a plerisque Gensericus vocatur). Verum ille adhuc puer, etc. Isidorus in Chronico de Gunthario hæc habet: *Primus autem in Hispania Gundericus rex Vandalorum successit regnans Gallæcie partibus annis xlii.* Quæ verba obscura sunt, sed ob vocem successit magis Procopii sententiam quam contrariam inquirere videntur. Idacius in Chronico non explicat ejus ductu Vandali Hispaniam invaserunt: sed cum narrasset quatuor plagas quibus Hispaniæ vastata fuerunt, ferri, famis, pestilentia, bestiarum, ita pergit: *Subversis 73 memorata plagarum grassatione Hispaniæ provinciis, barbari ad pacem ineundam, Domino miserante conversi, sorte ad habitandum sibi provinciarum dividunt regiones: Gallæciam Vandali occupant et Suevi, sitam in extremitate Oceani maris occidua; Alani Lusitaniam et Carthaginiensem provinciam, et Vandali cognomine Silingi Bæticam sortiuntur.* Isidorus in Histor. Goth. hos vocat Vandalos Silingos, ubi de Wallia rege Gunthorum ait: *Vandalos Silingos in Bætica omnes bello exstinxit;* non enim interpungendum est, ut aliqui faciunt, *Vandalos, Silingos.* In Historia vero Vandalorum idem Isidorus *Vandalos, Silingos* appellat: quamvis autem ex Idacio pleraque sumat, tamen rem hanc longo diverso modo exponit: *Gallæciam enim Vandali et Suevi occupant, Alani Lusitaniam et Carthaginiensem provinciam; Vandali autem cognomine Silingi, relicta Gallæcia, et postquam Tarraconensis provinciæ insulas devastarunt, Bæticam sortiuntur.* At major fides habenda est Idacio, qui præsens adfuit: sic vero ait olymp. 299: *Vandali Silingi in Bætica per Walliam regem omnes exstincti. Alani, qui Vandalis et Suevis potentabantur, adeo cæsi sunt a Gothis, ut . . . Gunderici regis Vandalorum, qui in Gallæcia resederat, se patrocinio subjugarent.* Postea refert Suevo a Vandalis obsessos fuisse; hos, relicta obsidione, instante Asterio Hispaniarum comite, dimissa Gallæcia ad Bæticam transiisse; Castinum magistrum militum, qui bellum in Bætica, adiuvantibus Gothis, intulerat, auxiliorum fraude deceptum, ad Tarraconem victum effugisse. Deinde olympiade 301 narrat Vandalos Balearicas insulas depredatos fuisse, et Carthaginiem Spartariam evertisse.

97. Natio igitur Vandalorum in duas tribus videtur sui se divisa cum Hispaniam ingressi sunt, sed ita ut tam Vandali simpliciter dicti, quam Vandali Silingi eodem Vandalorum nomine appellarentur: non enim in Silinguorum nominis distinctio apparet ante provinciarum divisionem. Siquidem vocabulum Asdingorum

A diversum est a Silingis: Dracontius enim, post extinctos Silingos, Guntharium, qui rex Vandalorum non Silinguorum erat, ex Asdingi nominis gloria commendat. Nec video quo jure Ambrosius Morales, lib. xi, cap. 22, post transitum 74 Vandalorum in Africam Silingos in Bætica permansisse asseruit. Quod autem Wolfgangus Ladius de Gent. aliq. Migration. lib. xi narrat, Godogesum Vandalos in Hispaniam duxisse, eos ibi Modogisclum gubernasse; hujus liberos fuisse Guntharium et Gensericum; fortasse in duobus illis nominibus corruptis duo diversi duces latere, quorum alter Silingus præfuerit, aliter reliquis Vandalis. Sed a quo auctore narrationem suam hauserit Wolfgangus, neque ipse explicat, neque ego invenio. Gestorum ergo series ex Idacio præsertim et Procopio ita ordinari potest. Vandali Godigiselo duce Hispanias invaserunt; hi qui Vandali Silingi nominabantur Bæticam incoluerunt; cæteri Vandali non Silingi in Gallæcia sedes fixerunt, ubi Guntharius, sive Gundericus, ut alii vocant, patri Godigiselo succedens pluribus annis regnavit, sororūque sibi ascivit fratrem Gensericum, qui præcipue rei bellicæ curam gereret. Post plura barbarorum inter se bella, post Vandalos Silingos a Wallia extinctos Guntharius cum suis ad Bæticam transiit, unde Vandali cum Romanis, cum aliis barbaris, terrarūque bella gesserunt. Hic erat rerum status anno circiter 425, cum Dracontius in Bætica sub Vandalorum ditione vivebat, et carmina quæ nunc habemus, dum vinculis detineretur conscribebat. In hoc tempore et in hunc regem Guntharium mire conveniunt omnia quæ Dracontius in epistola profert, neque alteri Vandalorum regi facile possunt accommodari.

98. Nomen regis quod in fine epistolæ expressum est, *Guthamndus*, vel unum est e multis nominibus quibus diverso modo appellari solet Guntharius, vel corrupte a librario positum est pro Gunthario: quamquam *Gonthis*, *Gunthis*, *Guntharius*, *Gundericus* non sunt vere distincta nomina ejusdem hominis, sed unum et idem diverso modo, ut in barbarorum nominibus fieri solet, ab scriptoribus usurpatum, ut Gensericus ejus frater ab aliis Gizericus, ab aliis Gisericus, ab aliis Gaizericus, ab aliis Gantzrichus nominatur. Sane e Vandalorum regibus qui post Guntharium regnarunt, qui fuerunt Gensericus, Hunericus, Guntabundus, sive, ut alii scribunt, Guntamundus, Trasamundus, Hildericus, Gelimer, solum ad 75 Guntabundum nomen *Guthamndus* ob aliquam similitudinem posset referri. Sed aliæ rationes præsto sunt, cur ad Guntharium, non ad Guntabundum epistola scripta esse dicatur. Dracontius enim, ut sui regis clementiam prædicet, canit vers. 211:

Te Deus aspiciens effundere nolle crorem,
Ut sine peccato, non sine laude daret,
Contulit absenti terræ pelagique triumphos:
Ansila testatur, Maurus ubique jacet.

Ex quo liquet regem quem laudat Dracontius, per alios bella gessisse et triumphos obtinuisse, quin ipse præsens assuerit.

99. Id autem in Guntharum optime cadere, ex Procopio lib. 1 Histor. Vandal. clare colligitur: *Boisfacius, cum nec resistere se posse imperatori videret, nec, si Romam peteret, salutis ulla spes oboriretur, statuit omni ope eniti ut societatem coiret cum Vandalis, quos supra dixi in Hispania prope Africam sedes fixisse, ubi jam mortuo Godigiselo dominatum susceperant ejus duo filii Guntharis ex iusta ipsi uxore natus, et Gizericus nothus: verum ille adhuc puer, et natura parum industrius; hic in armis optime exercitatus, ac mortalium omnium solertissimus. Igitur cum Guntharius ætate minor esset Genserico, ac natura parum industrius, contra Genserico solertissimus, et in armis exercitatus, non alteri aptius Dracontius versus convenire possunt quam Gunthario. Ac revera Dracontius dominos et duces suos bis dicit, quos scilicet ipse laudare potuisset, ut vers. 21:*

Ut qui facta ducum possem narrare meorum,
Et rursus vers. 95:

Culpa illi fuerat dominos reticere modestos.
Quo innuit ipsum re-em Guntharium, a quo in vincula erat coactus, et Genserico, qui, quod bellum administraret, alter veluti rex habebatur.

100. Ex triumphis terra marique reportatis certius argumentum peti posset, si clare constaret quinam et quales huiusmodi triumphi fuerint. Sed Dracontius solum ait:

Ansila testatur, Maurus ubique jacet.

In editione Parisiensi omnium operum Sirmondi ad oram hujus 76 versus hæc nota legitur: *Vir doctus suspicatur legendum ATILA, quem Thraciæ imminente pecunia Theodosius revertit. Theophanes in Chronogr. ad annum Theodosii Junioris postremum. Verum cum nobis jam patent ad Theodosium Juniorem hanc elegiam scriptam non fuisse, sed ad unum e Vandalorum regibus, nihil est causæ cur de Attila Thraciæ imminente cogitemus. Quod si mendum in Ansila esset, conjici posset Ansagha, quod nomen est ad littus Numidix, ut Mela et Plinius docent; alii scribunt Ampsaga, alii Ausaga, nunc Suffegmar ab aliis Rumel vocatur: quod, interjecta aliqua ex parte Numidia, Africam propriam a Mauriânia dividit. Hujus fluvii exstat etiam mentio apud Victorem Vite: sem lib. II Hist. persecut. Vandal., cap. 5, ubi Hunerici regis Vandalorum crudelitatem in suis narrans ait: Imitator existens Geiserici patris, qui sui fratris (Guntharii) uxorem ligato pondere lapidum, in Ampsagam fluvium Cirtens in famulum jactando demersit, et post necem matris etiam filios interfecit. Posset etiam conjici Antala, quem alii An'allam vocant. De hoc Procopius lib. II Histor. Vandal.: Antalas Maurorum solus Byzantium incoluit, solus per hæc tempora Romanis fidus, scilicet sub Gelimere; et lib. I. cap. 9, narrat a Mauris Byzacenis, qui parebant Antale, prælio fuso Vandalos, regnante Ilderico. Sed etiam si velimus legere Ampsaga testatur, aut Antala testatur, certum tamen tempus prælii a Dracontio indicari erui inde non posset. Genserico enim, antequam in Africam omnes suos Vandalos post obitum fratris*

A Guntharii transtulisset, bellum in Mauritania gessit, ut mox dicam; adeoque potuit victoriam aliquam ad Ampsagam obtinere, et contra Maurum aliquem Antalam dimicare, eumque vincere.

101. Verum cum codex Azagræ ac Vaticanus in hoc nomine Ansila exprimens cum codice Sirmondi omnino consentiant, retinendum id est; eoque etiam magis, quia Grotius in indice nominum propriorum Gothicorum, Vandalicorum, etc., recenset etiam ANSILA ab ansile, id est ad gratiam festinans: festinatione ilunge in dictione, et manet in usu festinare, ut ibidem observat. Quare probabillimum est Ansilam fuisse ducem aliquem e Gothis aut Suevis quibuscumque bella gerere. 77 Vandali in Hispania consueverant. Orosius, enim lib. VII, cap. 43, cum retulisset Gothos pro Romanis adversus ceteras gentes quæ per Hispanias consederant pugnasse, subjecit: *Quamvis et ceteri Alanorum, Vandalorum, Suevorumque reges eodem nobiscum placito depacti forent, mandantes imperatori Honorio: Tu cum omnibus pacem habe, omniumque obsides accipe; nos nobiscum configimus, nobis perimus. Neque vero absurdum erit affirmare Ansilam quem Dracontius memorat illum fuisse quem Gothi inter suos anses recensent: illi enim proceres quosdam suos vocabant anses, quasi semidos, ex qua voce Anseaticarum civitatum originem peti posse suspicatur Grotius. Inter alios autem anses, sive proceres Gothorum hos enumerat Jornandes de Reb. Getic. cap. 14: Ostrogotha genuit Unilt. Unilt genuit Athal. Athal genuit Achulf. Achulf genuit ANSILAM, et Edulf. Vuldulf, et Hermerie. Cum Ostrogotha floruerit sub Philippo imperatore, ratio temporum patitur ut Ansilam ætate Guntharii vixisse credamus. Idacius olymp. 506 meminit Aiulf, qui Hispali Censorium jugulavit. Nomen Aiulf videtur esse idem ac Achulf, qui Ansilam genuit. Prælium autem quo Ansila victus est navale fuisse inde colligi potest, quod Dracontius versus superiori triumphos pelagi et terræ conjungit, exemplumque in hoc versus profert in Ansila et in Mauris, qui ubique jacebant. Victoria contra Maurum terrestris videtur, prima igitur contra Ansilam navalis. Etiam id temporibus de quibus loquor et Gunthario apprime convenit: nam Gothos plures naves hoc tempore sibi comprasse ex Orosio aliisque constat, nec minus certum est Vandalos navibus usos fuisse. Idacius enim postquam retulit in Chronico Vandalos jam in Bætica sub Gunthario rege commorantes a Castino magistro militum victoriam reportasse, addit olympiade 501, eos Balearicas insulas depredatos fuisse; qua occasione contra Gothos mari pugnasse, vel ex his solis Dracontii versibus argui potest.*

102. De viribus maritimis Vandalorum dum in Bætica constiterunt loquitur Wolfgangus Lazius de G. nt. Migr. lib. VI, qui plures versus ex Sidonii panegyrico ad Anthemium Augustum, et alio ad soecrum ejusdem Sidonii in suam sententiam 78 allegat. At Sidonius clare Genserici in Africa potentiam maritimam describit:

Hinc Vandalus hostis
Urget, et in nostrum numerosa classe quotannis
Militat excidium, conversoque ordine fati
Torrida Caucaseos infert nili Byrsa furoris.

Ubi *Byssam* pro Carthagine ponit. Verius adduci poterit Prosper in Chronico, qui merito queritur ad ann. 427: *Exinde gentibus quæ uti naribus nesciebant, dum a concertantibus in auxilium vocantur, mare periculum factum est, bellique contra Bonifacium cepti in Sigisvultum comitem cura translata est. Gens Vandalorum ab Hispania ad Africam transit. Quod autem Vandali sub Gunthario triumphum de Mauris egerint, nonnullis fortasse probatu difficile videbitur. Ilæc enim est communis scriptorum opinio, Vandalos non transiisse in Africam nisi post obitum Guntharii; quod verum quidem est si id de omnium simul Vandalorum transitu, relicta penitus Hispania, intelligatur, non ita vero ut nullas fuisse antea Vandalorum ex Hispania in Africam incursiones credamus. Duobus autem modis explicari potest Mauros a Vandalis victos antequam tota Vandalorum natio Africam invaderet, scilicet vel ante initam societatem cum Bonifacio comite, vel post initam.*

103. Bonifacius hic, amicitia S. Augustini satis notus, Aetii fraude et proditione in offensionem imperatoris incurrens, et hostis publici dictus, cum imparem se imperatoris potentia sentiret, Vandalos socios sibi adiunxit, ut fuse narrat Procopius lib. 1 Histor. Vandal. Missis igitur, ait, in Hispaniam Bonifacius de amicorum numero potissimis, cum ambobus Godigisli filii æquam inivit fœdus, ut cuique ipsorum tertia pars Africæ cederet; quod si quis bello impetere ur, commune periculum esset. Hæc Pacii Vandali, fretum ad Gades transvecti in Africam venere. Alii ipsum Bonifacium Hispaniam adisse narrant, ut cum Gunthario et Genserico amicitiam contraheret. Vivebat igitur Guntharius cum Bonifacius Vandalos in auxilium sibi advocavit, neque simile vero est Vandalos auxilium distulisse. Atque hæc est ratio cur alii ab aliis in anno 79 transitus Vandalorum in Africam dissentiant, quia nonnulli incursionem aliquam eorum a transitu totius nationis non distinxerunt. Ruinartio cap. 3 Hist. Persecut. Vandal. certior videtur consilium nota in Prosperi Chronico, quod Gensericius ex Hispania in Africam transierit Hierio et Ardabure consulibus, scilicet anno 427. Cassiodorus etiam in Ch. unico scribit Vandalos a Gothis ex Hispania pulsos in Africam transmisisse Hierio et Ardabure consulibus. At vero cum Idacius hoc ipso tempore in Hispania vixerit, et totius gentis Vandalorum migrationem in Africam distinctius referat, et ad annum 429 differat, huius potius sententia tenenda est. Ita enim ait olympiade 302 anno 1, scilicet 429, ut Pagiinus supputat: *Gaisericus rex de Baticæ provincie littore cum Vandalis omnibus eorumque familiis mense Maio ad Mauritiam et Africam relictis transit Hispaniis. Qui, priusquam pertransiret, admonitus Hermigarii Suevum vicinas in transitu suo provincias depredari, recursu cum aliquantulis suis facto, prædantem in Lusitaniam consequitur. Qui haud procul de Emerita,*

A quam cum S. martyris Eululie injuria preverit, multis per Gaisericum cæsis ex his quos habebat arrepto, ut putavit, Euro velocius [fortasse arrepto equo, ut putavit, Euro velociori] fugæ subsidio, in flumine Ana divino brachio præcipitatus interit. Quo ita extincto, mox quo caperat Gaisericus enavigavit. Non ergo pulsæ a Gothis, quod Cassiodorus fidenter scribit, sed sponte, et, ut diximus, a Bonifacio invitati in Africam Vandali trajecerunt. Neque de anno 429 dubitare nos sin't Idacius, qui mensem etiam Maium designat, et peculiariter adjuncta narrat de recursu facto contra Suevos.

104. Itaque si Dracontium velimus exponere de triumphis quos Vandali e Mauris retulerint postquam a Bonifacio in societatem vocati fuerant, tenendum est Dracontium elegiam composuisse cum nondum Guntharius e vivis excessisset, neque Vandalorum natio Hispaniam reliquisset, quamvis jam bellum contra Mauros, et pro Bonifacio fuisset susceptum. Etenim defectionis Bonifacii initium Idacius ad annum 423 revocat, ubi ait: *Bonifacius palatinum deserens Africam 80 invadit, quamvis defectio annis sequentibus clarius eruperit, et societas inter Bonifacium et Vandalos stabilita fortasse ad annum 426 circiter referenda sit. Verum nihil est necesse pugnam inter Vandalos et Mauros differre ad tempus apertæ defectionis Bonifacii, et initæ inter hunc et Vandalos societatis. Idacius, quo in his rebus et temporibus locupletior alius testis nobis non est, anno 425 narrat: Vandali Balearicas insulas depredantur; C deinde Carthagine Spartaria et Hispaniæ cæsa, et Hispaniis depredatis, Mauritiam invadunt. Hæc omnia eodem anno 425, cui ab Idacio ascribuntur, contigisse cur negemus? Quam apte convenit Idacio cum Dracontio?*

Contulit absentis terræ pelagique triumphos,
Ausila testatur, Maurus ubique jacet.

Vandalos jam tum cum Hispanias ingressi fuissent, Africæ inhiisse, piraticamque in mari Atlantico Mediterraneoque exercuisse, ex Sidonio probare contendit Wolfgangus Lazius l. b. xi de Gent. Migrat. Sed Sidonius aperte loquitur de tempore quo Gensericius in Africa regnum Vandalicum obtinebat, ut paulo ante num. 102 observavi. Nobis perspicue favet satisque est Idacius.

CAPUT XI.

Nonnullæ rationes quibus Dracontius in Africa scripsisse dicatur, proponuntur et expenduntur.

105. Dracontius in sua elegia quoddam aliud factum indicat ex quo argumentum peti possit ad ejus ætatem inveniendam. Sic enim regem Vandalorum alloquitur vers. 299:

Inclutus arripotens, vestrae pietatis origo,
Et doctus, gentio prior ad veniam,
Non homini ignosco, dixit, sed lingua meretur.
Hic reus et doctus Vincomalus fuerat.

Quisnam fue it hic reus et doctus Vincomalus, si scire possemus, etiam regem ad quem Dracontius scribit, facile esset de gnare. Sed primum in codice ms. ipsum nomen *Vincomalus* 81 corrupte ita scri-

ptum est *vinco malos*. Posset igitur aliquis suspicari legendum *Victovalus* aut *Victoales*, quasi sermo esset de antiquioribus temporibus quibus Vandali cum Victo-
 valis fœdus iecerunt sub M. Aurelio et L. Vero. Alii fortasse conjicient *Winodamus*, qui sæculo v procedente gratia et amicitia apud Childericum Francorum regem plurimum valebat, de quo Petavius in *Rationar. tempor.* part. 1, lib. vi, cap. 13. Sed vera lectio est quam expressi, *Vincomalus*, aut, si vis, Græco more *Vincomalos*: cum enim constet hujus nominis homines circa hæc tempora vixisse, ex *vinco malos* recte *Vincomalus* eruitur. Anno enim 453 consules fuerunt *Vincomalus* et *Opilio*; et Marcellinus in *Chronico* refert caput S. Joannis Baptiste inventum *Vincomalo et Opilione consulibus, mense Februario*. In Notitia provinciarum et civitatum Africæ tempore persecutionis Vandali-
 cæ, inter episcopos Mauritanicæ Casariensis num. 93 ponitur *Vincematus Baparensis*, ubi notat Ruinartius in codice Laudunensi legi *Vincemalos Baparensis*. Concilio Toletano xiii, anno 683, sub-crispit *Vincomalus* diaconus, agens vicem Atilani episcopi Pam-
 pilonensis, in quo nomine levi duarum litterarum tractione *Vincomalus* fortasse erit legendum. Sed hic, sive *Vincomalus*, sive *Vincomalus*, ad consequentia tempora pertinet.

106. Quamvis autem alii *Vincomali* aut *Vincemali* mihi nunc non occurrant, plures tamen potuerunt esse ita appellati, et probabiliter fuerant. Ex his vero duobus si de *Vincomalo* consule intelligere *Dracontium* velimus, potuit res accidisse sub Godigiselo patre Guntharii, dum viam sibi ad Hispaniam per Pyrenæos montes contra Romanos repugnantes aperiret, aut postquam in Gallia cum Vandalis suis consedit: scilicet si *Vincomalo* adhuc juveni ignovit Godigisclus, et idem *Vincomalus* jam senex consulatum fuerit adeptus, siquidem ab ingressu Vandalorum in Hispaniam ad consulatum *Vincomali* solum anni 44 effluerunt. De *Vincomalo* aut *Vincemalo* episcopo in Africa si quis *Dracontium* explicare conetur, id certe vix intelligi poterit, nisi *Dracontium* in Africa vixisse et scripsisse teneamus. Atque hinc conjecturam petet aliquis ut *Dracontii* 82 Satisfactionem ad Guntabundum Vandalorum in Africa regem directam esse contendat. Nam nomen regis in codice Vaticano expressum *Guthamundus* æque facile ad Guntabundum vel Guntamundum detorqueri potest, ac ad Guntharium. Præterea ubi *Dracontius* ait:

Inelytus armij otens, vestræ pietatis origo,

Et doctus, genio prouior ad veniam,

innuit Gensericum conditorem imperii Vandali in Africa, et avum Guntabundi: nam hujus pater Genzo non regnavit. Et recte quidem Gensericus *armipotens* vocatur et *doctus*, qui magnum sibi nomen armis comparavit, et ingenio pollebat, doctrinæque laudem affectabat.

107. Aliud *Dracontii* distichon, quod illico subjicit, videlicet,

Non ignosco homini, dixit, sed lingua meretur:

Hic reus et doctus *Vincomalus* fuerat,

A egregie cadit in *Vincemalum* episcopum *Baparensem* in Mauritania Casariensi, qui unus ex episcopis catholicis fuit qui Carthaginem pro reddenda ratione fidei anno 8 regis Hunerici venerunt. Hunericus successerat Genserico, Hunerico successit Guntabundus. Optime igitur coheret quod *Vincemalus* reus fuerit habitus a Genserico, et doctrinæ causa, qua illum ut episcopum carere non oportuit, veniam dimissus: quod avi exemplum Guntabundo *Dracontius* veniam rogans in memoriam revocaverit. Nonnulli qui diversarum nationum et temporum etiam non valde inter se distantium stylos distinguere se posse arbitrantur, addent in *Dracontio* quamdam *Africanitatem* apparere, et phrasas ac verba inveniri quæ magis propria sæculi v exeuntis quam ineuntis esse videantur. De hac styli diversitate breviter dicam, difficile illimum esse inter duos scriptores qui eodem sæculo v vixerint, quorum alter Hispanus, alter Afer fuerit, discernimen invenire in ipsa sola dicendi ratione. Accedit *Dracontium* in carcerem conjectum æramnisque oppressum hæc carmina composuisse, et mirum non est si ejus sermo aliquando suat lutescentis, etsi multa ejusmodi quæ displicere 83 possint, librariis et interpolatoribus, a quibus male habitus est *Dracontius*, omnino tribuenda sunt.

108. Quod attinet ad alteram conjecturam de *Vincemalo* episcopo, haud equidem negaverim ordinem narrationis apposite procedere. Sed cum de *Vincemalo* consule aut de alio ejusdem nominis sub Gunthario *Dracontius* posuit exponi, argumentum quod inde petitur parum efficax est, ac plane refellitur ex triumphis terra marique reportatis quos memorat *Dracontius*. Etenim de Guntabundo hæc pauca narrat Procopius lib. 1 *Histor. Vandal.*: *Hic Guntamundus multis in Mauris præliis factis, tractatissima pessime Christianis, ægro corpore interit.* Quod prælia cum Mauris absens gesserit, nihil est unde colligi possit; multo vero minus quod ejus temporis navales pugnae confectæ fuerint, aut quod contra Gothos, quorum dux fuerit Ansila, Vandali pugnaverint. Ilis adde, Guntabundum Vandalorum in Africa regnum adeptum fuisse exeunte anno 484, interiisse vero anno 496 aut sequenti, ut alii volunt. Eugenius vero qui libellos *Dracontii* ante annum 650 corrigebat, majorem vetustatem illis tribuere videtur, dum eos ait *capere nitidam longo post tempore pallam*; ac rursus sibi objicit: *Et quis est veterum qui carmina mutat?* quod Hldefonsus in Eugenio elogio confirmat, ubi refert eum libellos *Dracontii* emendasse, quos antiquitas protulerat vitiatos. Hæc certe magis favent ætati *Dracontii* initio sæculi v consignandæ quam ejusdem sæculi fini. Columbanus etiam, qui sæculo v exeunte et vi ineunte claruit, *Dracontii* carmina inter vetera dicta referebat, ut dixi num. 8.

109. Ex laudibus quibus *Dracontius* regem prosequitur, conjectura etiam duci potest ne hunc Guntabundum fuisse existimemus. Guntabundus enim, etsi in catholicis Genserico et Hunerico indulgentior fuerit, nihilominus Arianus erat et catholicorum perse-

cutor, ut Procopius alique affirmant, vel certe Ariano in catholicos forentes non cohibebat. Dracontius autem catholicam de SS. Trinitate doctrinam tenebat, passimque in suo poemate de Deo proficitur: quod supervacaneum non est hoc loco ostendere. Lib. 1, vers. 562:

84 Sic lus in aeternum Deus est regnator et auctor,
Virtus trina Deus, triplex Deus omnis et unus,
De quo speratum conceditur omne benignum.

Sirmondus legit *Virtus una Deus, trinus Deus*. Sed unitas naturae satis exprimitur his vocibus *solus Deus, Deus omnis et unus*; aliae *virtus trina Deus, trinus Deus* ad trinitatem personarum explicandam a poetis Christianis antiquis adhiberi solent. Claudius Marius Victor, seu Victorinus initio lib. 1 in Genes. eisdem verbis usus est: *Virtus trina Deus*; neque in indice libror. expurg. Br. sic hellensis quidquam adversus eum notatur dum ejus opus recensetur. Sic apud alios reperitur *trina majestas, trina pietas, trina potestas, trinum specimen, trinum numen, trinum nomen*; quodque gravius videtur, *trina deitas* canitur in Ecclesia: de quibus phrasibus plura dixi comment. ad Prudent. pag. 250, 296, 587 (*Pat. ol. t. LIX, col. 797, comment. ad. vers. 20*; ejusd. tom. col. 915, comment. ad vers. 1; hujus tom. col. 19, comment. ad vers. 3 *Psychom.*). In carmine 4 S. Eugenii de Bono pacis Sirmondus edidit:

Pax pia summa Deus peccatis praeemia praestat,
Jurganti s. perimit pax pia summa Deus.

In editione Matritensi nulla discrepantia adnotatur ex codice Azagræ. In codice Vaticano Alexandrino, quem alibi laudavi, in utroque versu legitur, *Pax trina summa Deus*, quod verum videtur, et eodem modo dicitur ac *virtus trina Deus*, nisi malis metro consilire hoc pacto, *Pax tria summa Deus*, ut Prudentius vers. 1 Apoth., *Est tria summa Deus*.

110. Alia habet Dracontius de Trinitate catholico dogmati apprimè consentientia. Sic lib. II de Christo, quem *Deum* vocaverat, pergit dicere vers. 68:

Et consors cum Patre mens, et Spiritus unus,
Trina mente Deus, Deus auctor, temporis expers.

Eodem sensu quo lib. I dixit, *Virtus trina Deus*, nunc ait, *unus trina mente Deus*, et paulo ante vers. 65 dixerat de mente divina Patris:

Vivida, concupiens mens, innumerabilis, una.

Deinde vero vers. 80 de Filio:

Fitque Deus post templi poli sub carne figura
Passibilis, mortal s. homo sine fine pereurus.

85 Et rursus vers. 89:

Qualiter aure Deus, verbo fortante marito,
Virgineos intrasse sinus dignatur et alvum.

Pergit vers. 50:

Nam quicumque sapit, novit quia s. e tulit artus,
Et fuit in terris, ut ne coles e. tribuual
Liqueret Omnipotens; nunquam sine Patre probatus
Filius et Genitor nunquam sine pignore dictus,
Spiritus immensus, sanctus, bonus, arbiter, inlex,
Tertius unus idem, praeus, medius iue pereunis.

Eodem lib. de Filio Dei:

Solus ubique Deus, rerum fons, conditor et spes,
Idem semper eris quod et es, quod et ante fuisti...
(Cum te non capereat celi, terraeque, fretumque,
Aeris et spatium, modico te corde reponis

Pectoris humani, conceptus mente fideli.
Christus enim datus est nobis spes una salutis.

Similia plura habet de Christo Deo, aeterno, et uno cum Patre, quae aperte repugnant haeresi Arianorum, ac nominatim Gothorum, a quibus eam haeresim Vandali hausisse dicuntur. Tenebant enim Gothi, ut refert Isidorus in eorum Historia, *Filium Patri majestate esse minorem, et aeternitate posteritorem. Spiritum autem sanctum nec Deum esse, neque substantiam Patris existere, sed per Filium creatum esse, utriusque ministerio deditum, et amborum obsequio subditum*.

111. Itaque credibile non est Dracontium, qui Antiarianum se proficitur, et magna animi demissione peccatorum suorum veniam a Deo et in poemate de Deo, et in Elegia petit, Guntabundi regis Ariani, ac Gensericus catholicorum crudelissimi persecutoris, laudes tantopere celebrasse, imo petuisse ut vita sibi superesset ad Gensericum aliosque haereticos criminibus suis praedicandos. Ita enim orat in Elegia vers. 49:

Ipsa meo dom'no Deus imperat, atque jubebit
Ut me res sua respiciatque pius.
Servet avi ut ludes dicam, patriasque, suasque,
Perque suos proles regia vota canam.

86 Fortasse reponet aliquis Dracontium minime posse excusari, si in Africa, si in Hispania scriperit; nam Guntharius Arianus erat, adeoque non debuit a catholico viro tot ac talibus elogiis cumulari. Examine res haec digna est, an, et quando Vandali in Hispania Arianam haeresim amplexi fuerint. Mihi sane tempora et auctorum aequalium scripta expendenti Vandali in Hispania catholici fuisse videntur; qui fortasse solius sub extremo tempore Arianorum Gothorum fraude decepti fuerunt; si tamen in Hispania decepti fuerunt, et non potius in Africa, ubi Gothi Ariani quos Bonifacius secum duxerat, vivente adhuc S. Augustino, haeresim suam late spargere coeperant. Orosius in Africa quidem degeus, sed Hispanus ipse, et anno 416 circiter describens quae in Hispania gererentur, de barbarorum clementia et religione, exceptis Gothis, quos non nominat, hoc reddit testimonium: *Quoniam et post hoc quoque continuo barbari exercitii gladios suos ad aratra conversi sunt, residuosque Romanos ut socios modo et amicos forent, ut inveniantur jam inter eos quidam Romani qui malint inter barbaros pauperem libertatem, quam inter Romanos tributariam sollicitudinem sustinere. Quoniam si ob hoc solum barbari Romanis finibus immissi forent, quod vulgo per Orientem et Occidentem Ecclesiae Christi Hunnis, Suevis, Vandalis et Burgundionibus, diversisque et innumeris credentium populis replentur; laudanda et attollenda Dei misericordia videretur: quandoquidem etsi cum labefactione nostri tantae gentes agnitionem veritatis acciperent, quam invenire utique nisi hac occasione non possent. Id ita ab Orosio expositum catholicam fidem Vandalorum saltem maxima ex parte indicat.*

112. Eodem tempore in Hispania vivebat Idacius, et in Gallæcia quidem, ubi diu commemorati fuerunt Vandali sub Gunthario rege. Is cum Guntharii info-

hæc obitum narrasset, subinde Gensericum successisse retollit his verbis, olymp. 501: Cui Gaisericus frater succedit in regno: qui, ut aliquorum relatio habet, effectus apostata de fide catholica in Arianam dictus est transisse perfidiam. Quod ergo ait, Genserikum apostatam de fide catholica in Arianam transisse perfidiam, idque narrat 87 post obitum Guntharii, cui sectam Arianam non exprobrat, et ex aliquorum relatione tantum Genserico apostasiam a fide catholica imputat, evidenter arguit Vandalos in Hispania aut nunquam Arianis adhæsisse, aut solum paulo antequam in Africam trajicerent. Clarins hoc ipsum asseruit Isidorus in Historia Vandal.: Gaisericus frater Gunderici succedit in regnum annis 40, qui ex catholica effectus apostata in Arianam prius fertur transisse perfidiam. Albertus Krantzius in sua Vandalia lib. 1, cap. 27, tradit Gensericum, infelici exitu fratris Guntharii territum, in prius modestiorem apparuisse, post alium inventum. Fides sit penes ipsum, non enim ullo auctore se tuetur.

113. Opponet aliquis contra quod Bonifacius uxorem Vandalicam duxerat, quæ prius Ariana fuerat, sed illi nupsit post ejuratam Arianam hæresim, ut discimus ex S. Augustino epist. ad Bonifac. 220, al. 70. Ita v'go scriptores referunt, et diserte Ruinartius cap. 5 Histor. Persecut. Vandal. At apud S. Augustinum solum invenio: Navigasti, uxorem duxisti... Audivi te illam ducere noluisse, nisi prius catholica fuisset facta; et tamen hæresis eorum, qui verum Filium Dei negant, tunc prevaluit in domo tua, ut ibi ipsa filia tua baptizaretur. Non explicat Augustinus, quo Bonifacius navigaverit, mul o vero minus ex qua gente uxorem duxerit; quæ si Ariana hæresi infecta erat, ut v'ba Augustini innuunt, et ex Hispania ducta, potuit esse e Gothorum genere. Nam Bonifacius cum Castino et Gothis adversus Vandalos pugnaturus Hispaniam adierat, et Castini superbiam terre non valens, in Africam reversus est. Deinde Gothi in Africa sub Bonifacio militantes Arianum episcopum Maximum secum duxerunt, qui S. Augustinum ad certamen provocare ausus est: adeo enim jam tum Ariani in Africa invalescebant, ut etiam Pascensius comes, Auxentii Mediolanensis olim episcopi Ariani discipulus, cum eodem S. Augustino de fide disputationem inire voverit, et ex hujus operibus et Vita a Possidio scripta demonstratur. Quid si nuptiæ Bonifacii, ab Augustino reprehensæ ea epistola, quæ anno 427 exeunte missa creditur, eo tempore acciderint quo inter Vandalos errores Arianorum disseminari cæpisse non distemur? 88 Neque colligi potest regem Guntharium, aut maximam gentis Vandalorum partem jam tum hæresi Arianae adhæsisse, etiamsi femina aliqua Vandala a Bonifacio in matrimonium ducta Arianorum erroribus imbuta fuisse dicatur.

114. Gravissimam persecutionem eo tempore adversus catholicos in Hispania a Vandalis motam commemorat Ruinartius cap. 2 Hist. Vandal., auctoritate Gregorii Turonensis lib. II Histor. Francor., cap. 2.

A Quamvis enim Gregorius Turonensis Trasimundum regem hujus persecutionis auctorem dicat, tamen Ruinartius colligit, hoc nomine a Gregorio designari Gensericum. Nonnulli scriptores Hispani hujus persecutionis tempus assignant circa annum 424. Sed eos, præterquam quod suppositis chronice inniuntur, recte refellit Ruinartius ex ipsa ratione temporum: Gensericus enim regnavit post Guntharium, qui anno 427 aut 428 extinctus est. Quare si Gensericus religionis causa catholicos in Hispania unquam vexavit, id accidit paulo antequam cum Vandalis in Africam migraret. Similius tamen vero mihi videtur Gensericum non nisi post ingressum in Africam in orthodoxos sævire cæpisse. Prosper in Chronico ad ann. 437 eum in Africa catholicam fidem Ariana impietate subvertere voluisse narrat, additque: Per idem tempus quatuor Hispani viri Arcadius, Probus, Paschasius, et Eutychanus dudum apud Gensericum merito sapientie ac fidelis obsequii clari carique habebantur: quos rex ut copulatiores sibi faceret, in Arianam perfidiam transire præcepit... illustri martyrio mirabiliter occubuerunt. Gensericus Carthagine regnare cæpit ann. 430, et hac in urbe potissimum persecutio Vandalica vires suas exeruit. Quod si in Hispania nonnulli jussu Genserici regis martyrium subierunt, id potuit accidere dum Vandali jam in Africa commorantes, in Hispaniam navibus advecti, æquam irruptionem fecerunt, ut Idacius refert ad ann. 419: Vandali navibus Turonio in litore Galliciæ repente advecti familias capiunt plurimorum.

CAPUT XII.

Carmina Dracontii ab antiquis de industria interpolata. Conjectura de statua Dracontio Romæ erecta.

89 115. Guntharius quo tempore a Dracontio laudatus fuit, fortasse eas laudes meritis erat, aut his non indignus habebatur; certe nullum exstat monumentum quo cum in odio apud catholicos fuisse credamus. Post id tempus accidit quod narrat Idacius ad annum 428: Gundericus rex Vandalorum capta Hispali, cum impie elatus manus in ecclesiam civitatis ipsius extendisset, mox Dei judicio demone correptus interiit. Cui adheret Isidorus in Histor. Vanl., ubi de Gunderico sive Gunthario loquens, ait: Hispalim diruit, actaque cade in direptionem mittit. Qui cum auctoritate regie potestatis irreverenter manus in basilicam Vincentii martyris civitatis ipsius extendisset, mox Dei judicio in foribus templi demone correptus interiit. Ille locus maxime idoneus fuisset ut uterque, Idacius et Isidorus, de hæresi Ariana Guntharii loquerentur, quam illico fratri Genserico exprobrant. Itaque Guntharii nomen odiosum fuit non ob Arianismum, sed ob impietatem qua manus in basilicam S. Vincentii extendit, funestamque mortem inde consecutam. Procopius quidem, lib. I Hist. Vand., sanam fuisse ait Genserico mortis fratris Guntharii auctorem fuisse; se autem a Vandalis accepisse Guntharium in Hispania a Germanis captum in prælio fuisse crucique affixum. Verum auctoritas Idacii hac in re

longe major est, præscriptum a cedente Isidoro, qui A Idacio aliquid addit, ex aliis scilicet monumentis, aut ex traditione Hispali, ubi episcopus ipse erat vigente.

116. Infamiae Guntharii a da mone correpti, et infelicitate extincti accessit crudelitas Genserici in Africa catholicos vexantis, et plures alias provincias, Hispaniam etiam ac Romam ipsam deprædantis. His de causis Hispani Vandales abominari odioque prosequi debuerunt. Quamobrem mirari subit qui firmiter potuit ut nobilissima Hispaniæ provincia **Bætica** 90 cum aliquo nempe finium veterum et recentium disserimine a Vandalis nomen *Vandalusiæ* conservari: si tamen hoc nomen unquam habuit. Pervulgata est hæc opinio hominum etiam doctissimorum, Beticam nunc dici *Andaluzia*, quia olim a Vandalis *Vandalusiæ* nomen accepit: quanquam alii *Vanthaliam* eam appellant, alii *Vandalitiam*, alii *Vandalosiam*. Videri hac de re possunt Rodericus archiepiscopus Toletanus Hist. Vandal. cap. 12, et qui eum secuti videntur, Rodericus Sanctius de Arevalo Hist. Hisp. part. 1, cap. 7; Nebrissensis in prolegom. ad Decad. rer. gest. Ferdin. et Elisab.; Vasæus in Chron. cap. 8; Mariana lib. 1 Hist. Hisp., cap. 4; Ambrosius Morales lib. 11 Hist., cap. 15, ut Volfgangum Lazium, Grotium aliosque omittam. Equidem veteres scriptores dum perlustro qui a Vandalorum tempore ad plura deinceps consequentia sæcula vixerunt, semper invenio hanc provinciam Beticam ab eis vocari, nunquam *Vandalusiam*, aut alio nomine a Vandalis repetito. Scribebant illi quidem Latine, sed cum alia multa et vulgari sermone vocabula sumerent, difficile est ut nunquam *Vandalusiam* nominarent, siquidem ea appellatio usu recepta erat. Et Rodericus quidem archiepiscopus Toletanus loc. cit. a Vandalis Silinguis originem nominis re, et ita: *Quæ regio, inquit, a Silinguis Vandalis adhuc hodie Vandalia nuncupatur, quam Andaluziam corrupto vocabulo vulgariter appellamus*. Vocabulum ergo *Andaluzia* vulgare jam erat sæculo xiii, quo scribebat Rodericus, sumptum, ut non male conjicit Florezius tom. IX Hist. sacr., tract. 28, cap. 4, a voce Arabica *Andalos*, quæ rem occidentalem significat. Et, ut videtur, primum *Andaluzia* dicebatur tota Hispania, vel omnes illæ provinciæ quæ a Mauris tenebantur; deinde hoc nomen hæret illi provinciæ quæ olim fere Bætica erat, et in qua Mauri diutius constiterunt. Abunazarii extat *de Studiis populi Andalusiæ*, hoc est Hispaniæ Arabicæ, rarum et inventu difficile opus. Consule Nic. Antonium in præf. ad Bibl., et in Biblioth. Arabico-Hisp. verbo *ABU CRATIM ANDALUSIUS*, ubi plura de hoc nomine disputat, et opinionem vulgarem rejicit, quod *Andaluzia* a Vandalis dicta fuerit.

91 117. Ut ut id est, Hispanis Gothicisque, qui Vandalorum hostes fuerant, præsertim postquam hi impietatem Ariandam ejuraverant, minime placere poterant laudes quibus Guntharius a Dracontio fuerat cumulat. Et, nisi nimum fallor, hæc causa fuit nonnullis cur Dracontii poemata, potissimum vero

Satisfactionem, licentius corrigerent et interpolarent. Id an ab aliis aliqua ex parte factum fuerit ante Eugenium Toletanum, definire non ausim. Certe jam S. Isidori tempore pars primi libri, quæ de O, ere sex d'erum inscripta fuit, a reliquo corpore separata erat, et ab eodem Isidoro corruptissime legebatur versus quidam primi hujus libri, ut notari num. 7. Eugenius Chindasuinthi regis jussu libellos Dracontii de *Creatione mundi* conscriptos, ut loquitur S. Isidorus, suscepit emendandos. In versibus qui ad primum librum de Deo pertinent, nonnullæ mutationes factæ sunt, sed non admodum frequentes, neque ita magni momenti, ut nostrum codicem cum Sirmondiano conferenti patebit. In epistola præsertim Eugenius ea videtur fecisse quæ in sua præfatione ad B regem Chindasuinthum narrat, *superflua se dempsisse* (ut ipse putabat), *semiplena supplens, fracta constabulivisse, crebro repetita mutasse, versiculos detrazisse, qui et sensu tepidi, et verbis illepidi, et nulla erant ratione subnixi, in quibus nihil reperiebatur quo lectoris animus aut mulceretur doctus, aut doceretur indoctus*. Nihil autem prius habuit Eugenius, sive alius (nam fuisse ante vel post Eugenium alius fuit interpolator), quam ut memoriam omnem regis Vandalorum penitus aboleret, versusque illos omitteret ex quibus occasio qua scripta fuit Satisfactio percipi posset. Hinc prætermissi omnino sunt hi versus:

Nominis Asdingui bella triumphigera.
Serrvet, avi ut laudes dicam, patriasque, tuasque;
Perque suos proles regia vota canam.

C 118. Dedita etiam opera postremi Satisfactionis versus omisi videntur, quibus ærumnæ Dracontii clarius describuntur, factumque illud narratur ex quo veteres regem qui laudabatur possent agnoscere:

Inclutus armipotens, vestræ pietatis o'igo,
92 Et doctus, genio pronior ad veniam,
Non homini ignosco, dixit, sed lingua meretur:
Illic reus et doctus Vincomalus fuerat.

Non tamen Eugenio imputaverim quod titulum Satisfactionis, quasi ad Theodosium Juniorem scriptæ, ipse supposuerit, priori inscriptione deleta qua regis Vandalorum nomen expressum erat; neque enim credam virum probum veritatisque studiosum tantum sibi arrogasse. Aut igitur ipse ignoravit cuinam laudes epistolæ dicerentur, et ex temporum ratione conjecit Satisfactionem ad imperatorem Theodosium Juniorem referri, aut, quod verius puto, elegiam sine inscriptione ipse dimisit, cui alii postea eum quem nunc apud Sirmondum legimus, ex conjectura addiderunt titulum. Aliarum mutatum quæ in sententiis aliter ac ipse auctor voluit explicandis factæ sunt, unum vel alterum proferam exemplum.

119. Dracontius providentiam Dei de bonis, quæ donat, ac de malis, quæ permittit, hoc uno disticho complexus est vers. 15:

Quid nunc agunt homines, bona, tristia, prospera,
Hoc fieri admittunt ira favorque Dei.

Ut simili modo dixerat lib. 1, vers. 18, carm. de A
Deo :

Omnia quæ veniunt, bona, gaudia, trista, acerba
Descendunt ex arce Dei, de sede Tonantis.

Interpolatori sententia elegiæ dara visa est: hæc ergo
ille duo disticha supposuit :

Quicquid agunt homines, bona, prospera, sancta, mo-
[d.]stia,

Te faciente, sunt, quo bona cuncta sunt,
Econtra adversa, probrosa, maligna, inhonesta
Tu fieri pateris, qui mala nulla facis.

Et, ut apertius videas quid interpolatori in disticho
Dracontii displicerit, animadvertas, quæ-o, muta-
tionem distichi sequentis, quod Dracontius ita edi-
derat :

Hoc tua verba probant Moseo dicta prophætæ,
Quod duraturus cor Pharaonis eras.

Corrector noluit dictum quod Dominus cor Pharaonis
obduraverit : ita igitur ille :

93 Hæc tua lex do ut Moyses præscripta notante,
Cum perduratum cor Pharaonis ait.

Atqui Dracontius Exodi verba cap. vii, v. 3, expres-
sit. Sed hic locus non est ut Dracontium tucamur;
tantum nunc discrepantiam inter Dracontium ejusque
correctorem ostendimus, quæ in eadem fere sententia
paulo post rursus occurrit vers. 27 :

Quis nisi cælestis divi mens compulsus ab ira,
Aspera cuncta petat, prospera cuncta neget?

In codice Sirmondi hoc distichon ita effertur :

Quo nisi celestis Domini conspectus ad æthram
Aspera cuncta premunt, prospera nulla juvant

Codex Azagræ in editione Matritensi sic habet :

Quo nisi cælestis Domini conspectus ab æthra
Aspera cuncta premit, prospera nulla juvant.

Rivinus scripturam Sirmondi antea sollicitaverat, et
legerat :

Quem nisi salvasset Domini conspectus ab æthra,
Aspera cuncta premunt, prospera nulla juvant.

Mendum viderat, sed veram lectionem non vidit, quæ
exstat in elegia non interpolata. Absurdum putabat
corrector quod aliquis cælesti compulsus ab ira aspera
cuncta peteret, prospera cuncta negaret. At Dracon-
tius hoc voluit, hoc de seipso affirmavit, ut ex tota
orationis serie liquet. In levi unius verbi mutatione
studiosam correctoris diligentiam licet observare.
Dracontius ex persona Commodi Augusti hoc præcep-
tum posuit vers. 189 :

Nobile præceptum, rectores, discite post me :
Sit bonus in vita qui vult esse deus.

Hoc postremum verbum interpolator aut mendum
putavit esse, aut tolerari non posse. Igitur emen-
davit :

Sit bonus in vita qui vult esse deus.

At Commodus, qui hæc verba profert, intelligit apo-
theosin gentium, qua imperatores post obitum in
deorum numerum referebantur.

120. Plura alia nunc omitto, quæ melius patebunt
cum Elegia ex codice Vaticano edita cum variantibus
lectionibus 94 codicum Sirmondiani et Azagrensis
conferetur. Sed cum tantum studium adhibuit fuit
ut Dracontii carmina ad posteros interpolata per-
venirent, querat aliquis qua via extra Hispaniam et
in Italia hæc ipsa integra asservari potuerint ; nam

ea quæ in Gallia sunt, ex emendatione Eugenii vi-
dentur processisse, excepto codice Parisiensi S. Vi-
ctoris, quem ego puto exaratum ex aliquo antiquiori,
solos versus de Opere sex dierum continente, qualem
etiam ante Eugenium vidit Isidorus. Verum diffici-
le non fuit ut ante S. Isidori tempora codex aliquis ex
Hispania in Italiam adveheretur, qui integrum poema
de Deo, et Satisfactionem ad regem Guntharium com-
prehenderet : nisi velimus etiam suspicari ipsum
Dracontium, carcere tandem liberatum, in Italiam
venisse. Hanc enim habeo conjecturam, quam nunc
proponam.

121. Sidonius in Excusator. ad Felicem, carm. 9,
tres poetas laudat qui patribus suo et Felicis fuerant
sodales, quorum tertium non nominat, sed in Bætica
natum dicit, et alia de eo narrat his versibus :

Ne qui jam patribus fuere nostris
Primo tempore maximi sodales...
Sed nec tertius ille nunc legetur,
Bætim qui patrium semel reliquens
Unlosse petit situm Ravennæ,
Plausores cui fulgidam Quirites,
Et carus popularitate princeps
Trajano statuum foro locarunt.

Suspicitur Sirmondus in notis ad Sidonium hunc
poetam Hispanum esse Merobandem, de quo Idacius
ad annum 443 : Asturio magistro utriusque militiæ
gener ipsius successor ipsi mittitur (ad Hispanias)
Merobaudis, natu nobilis, et eloquentiæ merito vel
maxime in poematis studio veteribus comparandus,
testimonio etiam provehitur statuarum. Brevi tempore
potestatis suæ Aracelli-anorum frangit insolentiam Ba-
caudarum. Mox nonnullorum invidia perurgente, ad
urbem Romam sacra præceptione revocatur. Addit Sir-
mondus hunc esse Merobaudem cuius exstat carmen
de Deo. Acute hæc excogitata sunt. 95 Verum idem
Sirmondus observat eo tempore statuas in foro Tra-
jano multis fuisse collocatas, quod etiam antiquis
inscriptionibus probat. Locus igitur adhuc relinqui-
tur dubitandi an de alio Hispano poeta aptius intelligi
possit Sidonius. Notandum ergo est Sidonium natum
fuisse circa annum 428, et affirmare poetam illum
Bæticum sodalem fuisse sui patris primo tempore,
quod ego interpretor in ipsa sui patris juventute.
Ait præterea Sidonius eum poetam Bætim patrium
semel reliquisse, et Ravennam venisse : quo innuit
Ravennæ cum patre suo amicitiam contraxisse. In-
telligo etiam poetam Hispanum Sidonii Bætim in
perpetuum reliquisse ; id enim significat hoc loco
adverbium semel. His ita positis consequitur Sido-
nium minus congruenter exponi de Merobaude, qui
anno 443 dux sive magister utriusque militiæ missus
est in Hispanias, mox sacra præceptione Romam re-
vocatus. Contra Dracontio omnia Sidonii verba apte
conveniunt : nam et Bæticus erat, et circa annum 427
Ravennæ jam potuit commorari, postquam patrium
Bætim semel reliquisset. Huic conjecturæ favet quod
S. Columbanns Elegiam Dracontii integram legerat,
ut ex verbis illius num. 8 allatis arguitur, et quod
codex Dracontii in catalogo antiquissimo monasterii
Bobiensis ab eodem S. Columbano fundati reperitur

descriptus. Id enim simul cum Sidonii versibus nonnullam causam præbet suspicandi Dracontium in Italia vixisse.

122. Dracontius enim, si libertatem adeptus fuit, ut sibi consuleret ac se calamitatibus quibus vexabatur Hispania subtraheret, otium honestumque secessum amare debuit: imo hoc Deum precatus est lib. III de Deo, vers. 647:

Me, rogo, jam repara sub libertate solutum,
Clade catenarum ferratim pondere pressum.
Sit vitæ requies, animæ sicut otia fessæ,
Sit securâ quies, sit nox cum munere noctis.

Quod enim pergit, *Sit fortuna redus*, etc., ea tantum fortune bona videtur postulare quæ otio animæ fessæ, ac securæ quieti minime adverantur. Fuerat enim palatinus, ut conjici potest ex suis versibus, et plane affirmavit supra num. 32 Goldastus 96 nescio quo B auctore: ad minimum erat dives et nobilis, ut ex vers. 589 lib. III colligere licet:

Agmina servorum fugiunt, tempore clientes.

Id enim recenset inter alia molestias quibus affligebatur.

CAPUT XIII.

Confessio et penitentia Dracontii.

123. Hoc discrimen interest inter carmen de Deo et Elegiam, quod in Elegia Dracontius regem alloquens, ejusque gratiam demereri cupiens, petit vitam sibi prorogari ut laudes Vandalorum canat; in carmine post humillimam criminum suorum confessionem sic Deum precatur vers. 663 lib. III:

Servatum reparare jube pietate sueta,
Ut merear cantare tuas per carmina laudes.

124. Præterea animadvertendum est Dracontium in Elegia innuere crimen suum non aliud fuisse nisi quod hæc em aliquem regis Vandalorum carmine celebrasset. Et, ut conjecturis indulgeamus, fortasse Castinus fuit ille quem laudaverat Dracontius. Sic enim habet Idacius ad ann. 422: *Castinus magister militum cum magna manu et auxilio Gothorum bellum in Bætica Vandalis infert; quos cum ad inopiam vi obsidionis arclaret, adeo ut se tradere jam pararent, inconsulte publico certamine conficiens, auxiliorum fraude decipit, ad Tarraconam victus effugit. Dum Vandali vi obsidionis ad inopiam redacti erant, tempus potuit videri opportunum ut aliquis qui nondum corde societatem Romanorum expulerat, Castinum ducem versibus extolleret. Quamvis autem nullum vestigium carminis quod tunc Dracontius composuit ad nos pervenerit, ejus tamen testimonio certum est editum ab illo fuisse carmen quo rex offensus fuit. Nec mirandum est hoc non superasse carmen, quod Vandali, qui in Bætica tunc rerum potiebantur, suppresserint debuerint.*

125. Dracontius in carmine de Deo, ubi ex animi sententia peccata sua fatetur coram Deo, de hoc carmine omnino 97 silet, fortasse quia putabat alia sibi esse crimina graviora quæ ut puniret Deus, eum in has quas patiebatur calamitates incidere permiserat. In Elegia vers. 405 ait:

Te coram primum me carminis illius ausu,
Quod male disposui, ponit et fateor.

A In carmine vero lib. III, vers. 578, post multa alia:

Hei mihi! quod facinus non uno tempore gestum,
Ut mea facta luam, tempus convenit in unum.

Quot autem et qualia fuerint hæc scelera quorum se reum accusat Dracontius, non explicat distincte; sed innumera et horribilia fuisse, ex versibus qui præcedunt nonnulli colligent. Sic enim ait:

Quorum primus ego plusquam peccator habendus.
Quando fatebor enim scelorum numerum, atque reatus
Pectoris et carnis? non si mihi ferrea vox sit,
Ora tot exsurgant quot dentes ossibus alenti.
Aut mihi sint lingue quantos caput omne capillos
Pectinat, explebo numerum sine fraude fidelem.
Sed satis est dixisse reum sub crimine cuncto.
Quod tua jussa vetant, solus peccasse fatebor,
Omne quod horrescis non me fecisse negabo...
Ergo ego confiteor miseranda mente reatum
Plenum, grande malum non uno crimine partum.
Nam scelus omne meum numeros superabit aræne
Litoris, et pelagi vineant mala nostra liquores.
Non puto diluvium tantos punisse reos
Quantos ipse gero culpæ pondere pressus.
Flumina me scelorum rapiunt, quantunque procelle,
Et peccatorum torrens simul obruit unda.
Me delictorum meruerunt fluctibus amas,
Usque animam venit unda meam, gravis horror aquarum.

Hæc omnia nisi exaggerata a Dracontio esse censeamus, acclerationem eo neminem fuisse credemus.

126. In prolegomenis ad Prudentium cap. 2, num. 44 et seqq. probare conatus sum verba quibus sua crimina Prudentius in præfatione accusat, a modestia et humilitate 98 Christianis justis usitata posse intelligi profecta, neque innuere hominem insigniter accleratum et perditum, ut alii vulgo interpretabantur. Neque nunc quidem aliter sentio: imo hæc ipsa Dracontii verba, quæ graviora plerisque videbuntur, eodem sensu accipio. Sed quod de Prudentio tunc satis aperte indicavi, nunc clare profiteor, non ita me hanc causam agere, quasi aut de Prudentii aut de Dracontii innocentia liqueat, sed id unum asserere, ex humili eorum confessione argumentum potius non debere ad gravissima de eis scelera affirmandum. Luculentum exemplum nunc afferam ex S. Eugenii Toletani versibus in Lamento de adventu propriæ senectutis, lib. I, carm. 12:

Oppressi, rapui, nudavi, crimina finxi,
Pauperis ad vocem mens mea surda fuit.
Corrupti proprium lascivo vulnere corpus.
Hinc miser, hinc pavidus, hinc temulentus eo.
Nulla meras unquam veniam percipiscit ira,
Nec sine felle furens, nec sine cade fui.

Ac ne quis de auctore dubitet, nomen in postremo pentametro exprimit:

Eugenio misero sit, rogo, pœna levis.

Nemo negaverit difficilior esse hæc verba Eugenii benigne interpretari, quam quæ a Dracontio in genere tantum proferuntur: nam Eugenius ad species ipsas horrendæ ejusdem iniquitatis descendere videtur.

127. Profecto Barthius, qui lib. IV Advers., cap. 11, hoc carmen Eugenii interpretatur, conceptis verbis ait: *Corrupisse se proprium corpus scortationibus dici...* Fuisse autem ad hæc delicta priorem Eugenium ex epigrammate etiam tertio doceri possumus, ubi ait:

Nunc rectum sequimur, nunc prævum corde tenemus;
Nunc sancti castique sumus, nunc scorta fovimus.

Ei enim eo loco generatim loquatur de mentis apud A
omnes homines inconstanti et futilitate, sua tamen ex
propria conscientia et vitæ antea acta experientia ista
omnia recenset atque delectatur; fatetur autem eodem
12 carmine etiam cæde 99 se purum non fuisse. Non
anim aliter quam uti sonant, simpliciter ea verba sunt
intelligenda... Juventutem se per libidinum omnia ge-
nera decurrisse fassus est. Hæc Barthius, qui si vidis-
set alia carmina Eugenii ex codice Azagrænsi Matriti
edita, uberius opinionem suam confirmasset carmine
1 lib. II, quod incipit:

Mole culpæ graviter onustus,
Criminæ summus, illis abundans.

128. Barthio ex sola Eugenii confessione assentiri
non audeam, etiamsi alia deessent monumenta quæ
ejusmodi scelera ab Eugenio repellerent: nunc cum
hæc adsint, plane dissentio. Audi locupletissimum
testem Hldefonsum in Eugenii Vita: *Hic cum ecclesiæ
regiæ clericus esset egregius, vita monachi delectatus
est. Qui sagaci fuga urbem Cæsaraugustanam petens,
illic martyrum sepulcris inhæsit, ibique studia sapien-
tiæ et propositum monachi decenter incoluit: unde
principali violentia reductus atque in pontificatum ascen-
sus, vitam plus virtutum meritis quam viribus egit. Fuit
enim corpore tenuis, parvus robore, sed valide serve-
scens spiritus virtute. Caditne id elogium in eam ho-
minem qualem nobis describit Barthius? Neque op-
ponas Eugenium juventutis suæ crimina accusare;
nam Hldefonsi testimonium vitam in adolescentia
integre et pie actam confirmat, et ipse Eugenius in
epitaphio totum suæ vitæ tempus comprehendit, per-
inde quasi ad obitum usque sceleribus fuerit involu-
tus. Qu' id igitur restat, nisi ut dicamus Eug-
nium quodam sensu minus proprio, sed vero et humili
loqui, ut veritas in ejus dictis cum humilitate cohæ-
reat, neque verba ut sonant aut sonare videntur,
simpliciter intelligantur?*

129. Eugenius autem non se solum verbis ex hu-
militate Christiana profectis, verum etiam, quod
mireris, Chindasuinthum regem simili modo, tan-
quam improbum et nefarium hominem descripsit. In
libro II carminum Eugenii ex codice Azagræ, in edi-
tione Matritensi, carmen 75 est *Epitaphium Chinda-
suintho regi conscriptum*, ubi inter alia Eugenius hæc
ait:

100 Chindasuinthus ego noxarum semper amicus,
Patrator scelerum Chindasuinthus ego.
Impius, obscenus, probrosus, turpis, iniquus,
Optima nulla volens, pessima cuncta valens.
Quidquid agit, qui prava cepit, qui noxia querit,
Omnia commisi, pejor et inde fui.
Nulla fuit culpa quam non committere vellem,
Maximus in vitiis, et prior ipse fui.

Reverti pejor pro pejor, quod legitur in editione Ma-
tritensi. In his versibus primum agno, eo humilem
exaggerationem vitiorum Chindasuinthi; deinde ar-
gno, non ab Eugenio, sed ab ipso Chindasuintho
epitaphium fuisse compositum. Qui enim fieri potuit
ut Eugenius aut vivente Chindasuintho, aut post ejus
obitum tot tamque gravia crimina illi imputaret?

130. *Prælargissimam pietatem Chindasuinthi Euge-
nius* ipse in epistola qua Dracontium a se emenda-

tum mittit, celebrat; eundem Chindasuinthum reli-
gionis pietatisque laude floruisse constat, qui etiam
Taionem Romam legatum misit, ut varia S. Gregorii
opera, quæ in Hispania desiderabantur, asportaret,
et Eugenio mandatum dedit ut Dracontii libellos
corrigeret. Unum in eo vitium, cujus distincta men-
tio in epitaphio non est, Mariana lib. VI Hist. Hisp.,
cap. 8, notat, reliquam vitam laudat: *Regnum per
tyrannidem occupatum bene gessit, inaugurationis vi-
tium totius vitæ probitate atque constantia compensare
satagens*. Non ergo Eugenio, sed ipsi Chindasuintho
tribuendum est hoc epitaphium. Neque immerito so-
lertissimus editor cardinalis Lorenzana ante librum
secundum monuit non omnes versus qui in eo pro-
feruntur, representari tanquam germanos fetus Eu-
genii, quamvis in codice Azagrænsi omnes sub uno
Eugenii nomine ordine continuo reperiantur scripti,
et permixti illis quos jam ante Sirmondus ediderat.
Inter illos ipsos quos Sirmondus vulgaverat, plures
esse qui Eugenium non habent auctorem, facile esset
ostendere, ut carmen 21 de Inventoribus litterarum,
quod in Anthologia Latina reperitur. Et quoniam
epitaphium Chindasuinthi huic ascriptissimum, carmen
31 libri I de Morte 101 *conjugis Chindasuinthi regis*,
quò rex alloquitur reginam, nihil prohibet quominus
eidem regi adjudicemus. Quod si Chindasuinthus
auctor sui epitaphii creditur, pro uno exemplo Eu-
genii quod proposueram, jam duo erunt distinguen-
da: ex quo magis confirmabitur humilem peccatorum
confessionem Dracontii sine improbiæ vitæ infamia
stare posse, et cum exempla hæc humilitatis Chri-
stianæ ex Hispanis sint petita, nova conjectura acce-
det, si tamen res non obscura conjecturis compro-
banda est, ut ex simili modestia Hispanis potissimum
usitata Hispaniam Dracontii patriam esse confir-
memus.

CAPUT XIV.

Stylus, latinitas, et prosodia Dracontii.

131. Ut de aliis omnibus scriptoribus, ita de Dra-
contio diversa sunt inter se doctorum hominum ju-
dicia. Dupinius, Biblioth. Nov. tom. IV, pag. 216,
barbarum et inconditum dicendi genus in Dracontio
taxat. Ceillierius, tom. XV de Script. eccles., cap. 29,
nihil in Dracontii poemate consideratione dignum
esse arbitrat. Goldastus in epistola ad Weitzium
ait: *Dracontius probus auctor est, concinnus, et ipsa
brevitate commendabilis, sed ab ævo sequiori: in quo
tamen consimiliter ut in Prudentio elegantiarum flo-
sculi ceu purpure quædam insitæ interlucent ac scintil-
lant*. Fabricius, comm. in Poet. Christ., verbo Dra-
contius: *Ejus carmen eruditum atque insigne est*.
Conradus Rittershusius in oda ad Weitzium:

Huic jam it comes Dracontius,
Sublimique canit versu primordia rerum.
Multis diu ignorabilis,
Non bene qui latuit, tua donec cura sub oras
Ipsam reduxit luminis
Ex tenebris, monstrans clare quot via reperta
Pugno ille concludat brevi.

Mendum videtur quod v. a. forte Rittershusius scripsit
quot die reperta Barthius sæpe elegantiarum Dracon-

tii flosculos indicat, **102** ingenium vero prædicat A lib. vii Advers., cap. 20: *Plurimum ingenii fuit in Christianis veteribus viribus, et quidem sæpe adeo excellentis, ut dum illustrare volunt quædam, omnia confundant. Sane Dracontius Hispanus adeo acute et nerve de plerisque incidentibus loquitur, ut vix seipsum satis intellexisse videatur, tantum abest ut ab iis potuerit sententia ejus percipi qui nostra ætate in ea re studuerunt.* Nonnullis hoc laudandi genus obscurum et æmbricatum videri possit, sed quid voluerit Barthius dicere satis intelligitur: esse scilicet quoddam ingenii acumen, quod dum subtiliter in rebus versatur, nonnullam obscuritatem parit apud eos præsertim qui parum ingenio valent. Paulo post ait Barthius Dracontium acute conciseque loquendi artificem fuisse, et natura ævoque eo inclinasse.

132. Jure animadvertit idem Barthius loc. cit., omnino Dracontium mendis adhuc plurimis sectere, quæ nisi tollantur, frustra notha pro legitimis, supposita pro genuinis interpretari labores. *Et in acutis (addit) his concisique scriptoribus multa infercire præsumpturum transcriptores sequentium temporum, cum nemo non paulo litteris imbutior hoc genere scribendi delectaretur, usque adeo quidem improbe, ut universa tandem eloquentia his argutiis intercisat sit.* Quod autem idem Barthius, lib. lrv, cap. 9, Dracontium vocat poetam sensu et eruditione, quam eloquentia longe meliorem et instructiorem, atque alibi phrasin ejus intricatiorem dicit, id eodem pertinet, ut Dracontius partim natura, partim sui sæculi more, partim transcriptorum culpa nimium sit acutus et ingeniosus, atque hæc parte a vera eloquentia declinaverit. Minime autem dubito quin diverso modo judicasset Barthius, si Dracontium qualis a nobis exhibetur videret. Nam primum Barthius putabat Hexæmeron quod tunc exstabat, epitomen esse carminis Dracontii de Opere sex dierum, duosque auctores ex stylo colligebat, ut dixi num. 29. Cum vero nunc constet Dracontium non sibi proposuisse argumentum operis sex dierum, sed majestatis divinæ et rebus creatis laudandæ, ad **103** hujus scopi rationem de poemate judicandum est: et recte quidem in eo omnia procedunt.

133. Deinde etsi Dracontius nondum tam correptus prodeat quam esset optandum, tamen multa in eo jam apparent lumina eloquentiæ non vulgaris, in Elagia præsertim, ubi emendatiorem codicem nacti sumus. In carmine vero de Deo sæpe orationis tractus ita æquabilis fuit, ut evidentissimum sit in aliis locis ubi imitator est sermo, non auctoris, sed exscriptorum aut interpolatorum culpam esse. Non tamen iverim inficias e barbarorum commercio aliquam labeulam stylo Dracontii adhæsisse: sententias et sæpe verba eadem frequenter esse repetita, et fortasse rerum ordinem parum accurate dispositum. Sed recte aiebat Ovidius, etiam leviore ca'mitate oppressus, lib. i Trist. eleg. 4:

Hæc quoque quæ facio iudex mirabitur æquis,
Scripta pue cum venia quælibetque leget.

Da mihi Mæconidem, et toi circumspice casus,
Ingenium tantis excidet omne malis.

Dracontius in eatenis et vinculis scribebat. Quid ergo mirum si Dei benignitatem et clementiam passim imploret, etiam ubi res id non postulare videatur? aut si varietatem phrasium verborumque negligat? aut si perturbato nonnunquam argumenti ordine procedat? Interea negari nequit gravissimas et ad pietatem Christianam maxime conformatas sententias in ejus carminibus emicare, e sacris Litteris sanctisque Patribus petitas, ut vere Sirmondus, qui minimam partem eorum viderat, dixerit in epistola dedicatoria ad Henricum Borbonium regis filium, episc. Metens.: *Ad Dei laudes admirabilium ejus operum contemplationis subrehet Dracontius.* Omitto nunc singularem Dracontii doctrinam, et eruditionem non solum sacram, verum etiam profanam, quæ versus illius legentibus ipsa sine indice se prodit.

134. Quod attinet ad nitorem sermonis Latini, multa occurrunt in Dracontio pure et venuste dicta, multa etiam ex optimorum poetarum imitatione, quos ipse, ut patet, sedulo legerat, et Christiane loqui quodammodo cogit. Quædam tamen **104** sunt alia quæ non barbara quidem censenda sunt, sed minime proponenda ut ea imitentur ii qui ad auream ætatis gustum velint sermonem suum conformare. Sed habenda est etiam ratio argumenti, quod a veteribus profanis poetis intactum voces quasdam admittit ab eis non usurpatas, præsertim quæ ecclesiasticum quendam saporem habent, quod e sacris Litteris et usu Ecclesiæ profectæ sint. Sane qui sermonis Latini terminos qua late patent nosse velint, poetas æquales Dracontii minime ignorare debent, cum ii e pura Latinitate plurima vocabula nobis conservaverint, alia adjecerint quæ suo tempore erant in usu, neque indigna sunt ut etiam nostro usurpentur. Quamvis autem in notis animadvertimus quæ sint voces phrasæque propriæ Dracontii, aut paucis cum ipso communes, juvabit tamen nunc quædam observare.

135. Lib. i de Deo, vers. 4, usus est adverbio *veneranter*, atque iterum lib. iii, vers. 672, quo etiam Tertullianus, sive quicumque alius auctor carminum sub hujus nomine, et Sedulius, usi sunt. Alia similia adverbia formavit Dracontius, ut lib. i, vers. 94, *moderanter*; ibid. vers. 331, *dominanter*; ibid. vers. 609, *incessanter*. Lib. iii, vers. 225, *tonanter*; ibid. vers. 671, *trementer*.

136. Nomine *modestus* mirum quantum delectatus sit Dracontius. Lib. i, vers. 29, de pietate Dei *virtute modesta est*. Ibid. vers. 435, de Deo, *virtute modestus*. Lib. ii, vers. 70, de Deo, *pietate modestus*; ibid. vers. 308, *non jure modesto*; ibid. vers. 758, de Tabitha *modesta*. Lib. iii, vers. 379, *vultus modestos*. Eleg. vers. 93, *dominos reticere modestos*. De voce *placidus* vide num. 118.

137. Sæpe etiam Dracontius adjectivum *anhelus* igni aut soli tribuit, ut lib. i, vers. 26, *solis anhelus*; ibid. vers. 187, iterum *solis anhelus*; ibid. vers. 659,

ignis anhel; lib. II, vers. 91, ignis anhel; lib. III, A ut libet, modo correptis videlicet syllabis, modo productis. Inde illustre mendum video in eodem Dracontio, etc. An de hoc mendo vere judicaverit Barhius, suo loco dicam.

138. Weitzius in initio indicis sui in Dracontium monet hinc epitheta sive adjectiva ab eo uniri uni substantivo, ut vers. 180 lib. I, odoriferis nunquam marcentibus herbis, atque 105 alibi. Exemplum complosionis profert ex vers. 298 lib. I: *Omnia pulchra gerens, oculos, os.* Ad hyphen refert vers. cit. 180, *nunquam-marcentibus*, et similia, ut *male vivent, acmper-vestita*. Ad ὀξύμωρα, oxymora revocat *funera viva, vivax cadaver* lib. I, vers. 643, quibus verbis oxymoris, hoc est quasi acutistulis, quia stulta videntur primo aspectu, sed sunt acuta, plenus est Dracontius.

139. Denique ut de prosodia Dracontii nonnihil dicamus, raro a metri legibus quibus severiores poetæ optimi se obstrinxerunt, recedit. Quod *idolum* secunda brevi effert, commune hoc vitium illi est, si tamen est vitium, cum Prudentio aliisque multis poetis Christianis: ejus syllabæ corripiendæ rationem reddidi in prolegom. ad Prudentium cap. 24 et seqq. Peculiare Dracontio est, quod primam in thronos producat; sed etiam id defendi potest ex his quæ loc. cit. disserui: nisi fortasse codex corruptus est duobus in locis quibus hoc verbum adhibetur. In verbo *stant* varius est Dracontius: aliquando producit cum antiquis poetis, aliquando corripit cum Prudentio et aliis: quanquam mendum aliquod suspicari licet ubi a Dracontio corripitur. Vide notam ad vers. 82 lib. I, et 191 lib. II. Paucas alias voces, quas Dracontius diverso intervallo, atque alii, profert, suis locis adnotabo. Solemne quoque est Dracontio, ut aliis poetis sequior ævi, vocalem brevem ratione solius cæsuræ producere, ut lib. I, vers. 430, *Proficere nec plasma suum*. Alicubi etiam ob solam aspirationem brevis a Dracontio produci-tur, quod et ratione, et veterum exemplo susinieri potest.

140. In nominibus propriis magnam licentiam poetæ Christiani atque illi etiam profani qui eodem tempore scribebant, sibi sumebant. Dracontius, simili libertate usus, nomina propria ut collibitum illi est metro alligat, et idem nomen modo brevi intervallo, modo longo pronuntiat. Sic lib. II, vers. 572, primam rite corripit in *Stephanus*,

Martyrium Stephanus qui fecerat, inde recepit, in Elegia vero eandem producit vers. 171,

Stephanus ante alios Ipidum sub grandine martyr, 108 nisi contra auctoritatem codicum malis trajicere, Ante alios Stephanus lapidum, etc. Verum idem Dracontius in Isaac primam corripuit lib. III, vers. 159,

Quid pater Abraham, quid Isaac meruisse leguntur? et produxit paulo post vers. 155,

Omnia perpetuo generi manifestus Isaac.

Barthius, lib. IX Advers., cap. 7, ut quemdam versum Dracontii restituat, ita præfatur: *Poetarum Christianorum mos velut est, consuetudo certe, nominibus quæ propria appellantur grammatici, uti in versu*

ut libet, modo correptis videlicet syllabis, modo productis. Inde illustre mendum video in eodem Dracontio, etc. An de hoc mendo vere judicaverit Barhius, suo loco dicam.

141. Non est tamen silentio prætereundum ipsos etiam poetæ Christianos agnovisse nomina propria quantitate certa syllabarum gaudere, quam servare oportet. Multa sunt exempla poetarum Christianorum veterum qui nominibus his propriis contra metrum uti non audebant, aut veniam præstabantur, siquando aliter fieri non poterat. Sed adducam exemplum a sæculis barbaris. Galfridus de Vino Salvo, qui anno 1216 vivebat, in Poetria sic Innocentium summum pontificem alloquitur:

Papa, stupor mundi, si dixero, Papa Nocenti,
Acephalum nomen tribam tibi; si caput addam,
Hostis eris metri. Nomen tibi vult similari.
Nec nomen metro, nec vult tua maxima virtus
Claudi mensura. Nihil est, quo metior illam.
Transit mensuras hominum. Sed divide nomen.
..... Is præfer, et adde Nocenti,
Efficiturque comes metri: sic et tua virtus
Pluribus æquatur divisa, sed integra nulli.

Ita Galfridus delicias facit in nomine *Innocentii*, quod versu hexametro conludi nequit. Nihilominus pauci post in Gregorii nomine leges metri contempsit:

Desine; Gregori, subsiste; quid eloquar omnes!

Ei potuit tamen alio modo versum ordinare, ut secundam non 107 produceret. Concludam igitur Christianos poetas nominibus propriis, præsertim quæ ex alio idiomate originem trahunt, libere usui in versu, partim quod vulgarem consuetudinem ea elferendi sequerentur, partim quod facilius in his quam in aliis licentiam poeticam locum habere existimarent. Verum de his omnibus quæ ad peculiarem Christianæ veteris poeseos prosodiam pertinent, fuisse et dedita opera regi in prolegomenis ad Prudentium, quæ nunc repetere necesse non est; pluram autem alia illis addere, etiam si id fieri nullo labora possit, opportunum non videtur.

CAPUT XV.

Methodus in editione Dracontii observata.

142. Weitzius in prologo editionis Dracontii judicium hoc viri ejusdem clarissimi exponit: *Poëtis scriptori, quæ hic noster est, omnia jure meritoque integra esse debere, levissimumque etiam mendum ei molestiam exhibere.* Nihil igitur mihi magis elaborandum fuit, quam ut Dracontium integrum, et quoad ejus fieri posset, ab omni mendo purum repræsentarem. Vere enim Muretus dixit lib. VIII Var. lect., cap. 4: *Quo idie magis intelligo nullam esse mendam ita pusillam, quam non permagni intersit e veterum monumentis tolli ac corrigi; neque ullum hominum genus magis prodesse studiis, quam eos qui accurate et fideliter operam in illis purgandis et emendandis ponunt.* Unius enim litterulæ erratum interdum eas etiam hominibus eruditissimis offundit tenebras, ut tanquam in illius nocte errantes quovis potius perveniant, quam quo volunt. Idem i ruditus et elegans scriptor lib. I, cap. 16, affirmat vix ullum esse codicem tam imperite scriptum, ex quo eruditus proficere non possit.

143. His rationibus testimoniisque innixus e. mss. A codicibus præcipue versus Dracontii exhibeo. Sed quoniam alter e duobus codicibus Vaticanis mendis pluribus scatet, errata quæ talia mihi certo aut valde probabiliter visa sunt correxi, 108 et lectionem quam veram aut ad veram proxime accedentem putavi restitui. Nihilominus liberam facultatem aliter iudicandi et corrigendi aliis reliqui, subjectis verbis mendosis quæ in codice leguntur; qua in re nimia quidam, et quæ obscura videri possit, diligentia usus sum, eum errata librarii minime dubia passim ascripserim. Inutilis tamen non est hic labor censendus: primum quia sæpe accidit ut unum idemque verbum aliis clare mendosum, aliis contra verum videatur; tum quia aliquando e voce aliqua depravate scripti vera lectio eruitur, et forsasse quod a me restitutum est, aliis non placebit, et ex menda codicis ipsi aliud invenient; præterea quia prodest librarii manum quodammodo nosse, et ex erratis quæ solet admittere, veram scripturam in aliis locis obscuris conjectare.

144. In libro i carminis de Deo usque ad vers. 116, *Prima dies*, solus codex Vaticanus adhibetur. Ab hoc versu 116 usque ad ultimum libri versum 754, *Quo te promittis*, lectiones varietates et quatuor codicibus proferuntur, scilicet primo e codice S. Victor's Parisiensis, sive ex editione prima Dracontii Parisiis ad hunc codicem conformata; secundo e codice Parisiensis bibliothecæ Regiæ, sive ex editione Dracontii quam Sirmondus, eo codice usus, procuravit; tertio e codice Azagræ, sive ex editione Matritensi PP. Toletanorum, in qua ad marginem carminum Dracontii, aut in fine paginæ varietas scripturæ codicis Azagræ adnotatur; quarto denique e nostro Vaticano codice. Notæ quibus hos codices designamus faciles sunt intellectu: nam *Vic't.* significat primum codicem S. Victoris, *Sirm.* secundum codicem, quem Sirmondus adhibuit; *Azagr.* tertium codicem, qui fuit Azagræ; *Vat.* codicem quartum, qui est Vaticanus. In libro secundo et tertio carminis de Deo nullus alius nobis est allegandus codex, nisi Vaticanus. In Elegia sive Satisfactione tres codices laudantur, Sirmondianus, Azagreusis et Vaticanus. Cum autem primigenia Dracontii carmina propositum sit nobis promulgare, cæteris omnibus codices Vaticanos præferimus, quippe qui ab Eugenii emendatione vel interpolatione omnino 109 immunes sunt conservati. Maculas vero quæ exscriptorum negligentia et temporum injuria in codicibus Vaticanis irrepserunt, aliorum codicum ope, quotiescunque commodo id fieri potuit, deterimus.

145. Possent etiam inter variantes lectiones alix tres editiones annumerari, videlicet quas Georg. Fabricius, Weitzius et Rivinus adornarunt. Verum satius duxi ad notas quæ variantibus lectionibus subijciuntur, horum editorum conjecturas rejicere: conjecturas, inquam: cum enim illi nullum codicem manu exaratum præ oculis habuerint, ubi a veteribus editionibus discrepant, id tantum conjiciendo

A faciunt. Adnotationibus igitur in Dracontium non solum ea comprehendimus quæ ad historiam sacram et profanam, ad philosophiam, ad sacram Scripturam et theologiam spectant, verum etiam critica observationes de proprietate et significatione verborum, atque adeo conjecturas aliorum, et nostras de varia versuum lectione admittenda vel rejicienda. Nam interdum accidit ut scriptura quæ auctoritate codicis retinetur non valde placeat, quæ proinde conjectura aliqua sollicitatur; interdum, ut vox aliqua restituta sit ob mendam codicis perspicuum, sed forsasse alia vox melius, aut æque bene posset substitui, quod sine aliqua explicatione intelligi non posset. Ratio præterea reddenda est cur aliorum conjecturæ aliquando non placeant, quod in notis B opportune fiet.

146. Lacunas quæ in carmine de Deo occurrunt, satiusne fuerit ita ut sunt, relinquere, an aliquo pacto supplere, poterat in controversiam vocari. Equidem rationem aliorumque exemplum secutus, hujusmodi supplementa adijcere malui. Plurimum enim juvari potest lector, si eodem orationis filo sententiam non interruptam legat, atque ita præcedentia cum sequentibus conjungat. Etenim si deficienti versu aliquo aut hemistichio sensus omnino imperfectus relinquatur, immorari, et secum con'erere debet quid auctor dixerit, et cur alia quæ sequuntur addiderit. Provisum tamen est ut hæc supplementa a verbis Dracontii clare distinguantur: sic nemo queretur fucum sibi fieri. Non me præterit male audire 110 nonnullos grammaticos, qui versus quos Virgilius inchoatos reliquerat, supplere conati sunt. Sed præterquam quod discrimen est magnum inter versus Dracontii, qui vitio codicum imperiti sunt, et Virgilii versus, quos ipse nondum compleverat, neque a Vario et Tucca compleri voluerat, grammatici illi hac potissimum de causa reprehensi sunt, quod non solum audacter, sed etiam temere et inepte Virgilianæ purpuræ vilissimum suum pannum admiscuerunt, ut qui versum a Virgilio ita inchoatum, *Quem tibi jam Troja*, ita absolvit, *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creusa*. Nescio vero an n. agis risu dignum sit, quod nonnulli his veribus imperfecti Virgilii mysterium quoddam artis poeticæ inesse crediderint, quod etiam sibi imitandum proposuerint. Aonius Palearius, cujus opera minus fortasse quærerentur, si tam infami morte non obisset, in suo poemate de Inimortalitate animæ hoc etiam vitio delectatus est, ut quosdam versus tantum inchoatos ediderit, perinde quasi nihil in mentem venire potuisset quod præcedentium consequentiumque majestatem exæquaret. Prætermisum hoc caput est a Jo. Burch. Menckenio in suo libello de Charlataneria eruditum.

147. Aliorum plurium qui veterum scripta emacularunt industria a plerisque laudata est. Cicero, si fides habenda sit Chronico Eusebiano, Lucretii poema emendavit. Aristarchi, Leorgæ Syraeusani, et Zenodoti Ephesii, qui operam suam in versibus

Homeri corrigendis collocarunt, meminit Isidorus lib. 1 Orig., cap. 21. E recentioribus Franciscus Namsius commendatur a Lipsio cent. 2, epist. 60, quod Nonnum Panopolitanum a mendis purgaverit. Propius ad rem nostram pertinet quod in Corippo Azagra quædam loca plane corrupta ex ingenio restituit, Demsterus lacunas supplevit, suamque hanc agendi rationem inietur, ac postremo Fogginius novas conjecturas castigationesque apposuit. Joannis Freinshemii nota sunt supplementa ad Tacitum, Curtium, et Livium. In Miscellaneis Lipsiens. tom. I, ann. 1716, insertum est supplementum fabularum Phædri, auctore M. Christophoro Hauptio. Hujusmodi **111** conjecturæ et emendationes in his scriptoribus solent esse magis necessariae, quorum opera in uno tantum codice ms. reperta sunt, aut in pluribus quidem codicibus, sed qui omnes ex uno exemplari descripti sint: ut in Velleio Paterculo, quem beatas Rhenanus ex uno exemplari mutilo, prodigiose corrupto et fœdissime depravato, primus vulgavit, et in Catullo, cujus multi sunt codices mss., sed omnes a quodam exemplari in Galliis reperto propagati. Verum de his suum cuique judicium. Mihi satis fuerit iterum monuisse supplementa ita dispositum iri, ut nemo fucum sibi fac. unè jurè queri possit.

CAPUT XVI.

Argumentum et synopsis trium librorum de Deo.

148. Ad Dei laudes admirabilium ejus operum contemplatione subvehere Dracontium, recte pronuntiavit Sirmondus. Et id sane posset statui argumentum carminis de Deo, non dissimile titulo egregii libelli cardinalis Bellarmini qui inscribitur Ascensio mentis ad Deum. Hoc ipsum innuit inscriptio carminis in codice Vaticano *de Deo*. Explicatius vero argumentum poematis Dracontii comprehendit cognitionem et laudes Dei ex ejus operibus misericordiae et justitiae, sed præcipue misericordiae, clementiae, aut pietatis erga homines, quæ in toto carmine maxime emicat. A primo versu sic orditur Dracontius:

Qui cupiunt animis placidam rescire Tonantem,
Hoc carmen præ mente legant, etc.

Perquam familiare illi est vocabulum *placidus* pro miti, clementi, pio; quin etiam defunctionem hujus nominis quodammodo ipse nos docuit in Elegia vers. 287 et seqq.:

Sinon humani generis peccata fuissent,
Unle pium hominem posset habere Deus?
Sed quia dat ventum populis peccata relaxans,
Per p. etatis opus nomen habet placidum.

112 Quod autem opera etiam justitiæ divinæ velit Dracontius commemorare, ex procemio lib. 1, vers. 40 et seqq., colligitur:

Hoc agit, et sequitur variis sub casibus iras,
Et pia vota Dei miseris hinc, inde beatiss,
Pro meritis morum, pro certo tramite vitæ.

Justitiam vero iramque Dei ita Dracontius exponit, ut semper præ oculis habuerit quod de Deo ipse dixit lib. 1, vers. 691:

Et nulla virtute minor, nisi verberis ira.
Et clarius lib. II, vers. 693, *Plus pius es quam ju-*

Astus, ubi multa alia in eandem sententiam disputat. Ex ipsa adeo ira occasionem laudandæ pietatis sumit, ut lib. 1, vers. 556:

Magna Dei pietas, semper qui temperat iras.

Et in fine lib. III, vers. 658:

Quod vivus sum, mortis inops pietate reservor,
Non ira; nam si Domini gravis ira fuisset,
Non me differres, subita sed morte necares,
Ne peterem veniam, quam nunquam, saucte, negasti,
Aut ut non essem prorsus, cui parcere posses.
Servatum reparare jube pietate sueta,
Ut merear cantare tuas per carmina laudes.

Venio nunc ad singulos libros summatarum explicandos.

SYNOPSIS LIBRI I.

149. Res omnes creatæ Deum agnoscunt, laudant et prædicant. A Deo sunt omnia quæ accidunt, prospera et adversa; peccatores tamen non subito puniunt, sed portentis præmonet, ut veniam petant. Prognostica plura describuntur quibus homo læta et tristitia prænoscit. Deus dum terret, amat, veniamque roganti non denegat, nec nisi perseverantes in criminibus supplicio afficit. Deus quippe vult omnes homines salutem æternam consequi; idque ostenditur ex tribus propter homines creatis. Prima enim die lux creata est, ex qua plurima homini beneficia proveniunt. Altera die cælum, ignis, et aqua creantur; tertia die mare, terra, herba, arbores, flores, pigmenta. Paradisi terrestriis descriptio. Quarta **113** die cælum sol, luna et sideribus ornatur; quæ omnia lumina Deo obediunt et hominibus serviunt. Quinta die pisces in aquis producuntur, cili hominibus futuri, et ex eisdem aquis aves prodeunt. Sexta die animalia terrestria creantur, et diversa diversis terris addicuntur, ut munera alia per orbem dispersa sunt. His omnibus ut dominaretur, creatus est homo ad Dei imaginem; qui ne esset solus, particeps generis data illi est uxor, ex ejus costa formata, ut amor mutuos eorum perfectus esset. Arbitrio igitur eorum Deus omnia creata commisit, negotiumque illis dedit ut propagationi generis studerent. Cum paradisi deliciis fruerentur, serpens feminam decepit, ut fructum ex arbore quæ una tantum prohibita fuerat, comederet. Femina decipia virum deperit; qui tum demum pudore suffusi fugere cœperunt, quasi Deum increpantem latere possent. Sed cum homines tot habeant signa quibus res occultas scire valeant, quo pacto primi parentes crimen suum, ac seipsos Deo occultare potuissent? Post confessionem igitur Deus sententiam pietate temperatam tulit, qua mors ipsa pro pœna inflictæ illis est, simulque pro pœnæ quodam levamine, ne homines in ærumnis hujus vitæ perpetuo viverent. Memor autem Deus operis sui ita primos parentes et paradiso eiecit, ut dominium orbis rerumque quæ in orbe sunt, illis concesserit, decrevitque ut omnia ordine suo et constanti lege procederent, atque alia alia succederent, ut homini primo, et qui ex primo homine continua successione propagandi erant subiecta essent et servitium præstarent. Neque id solum Deus clemens providit, ut hominibus defunctis alii

denuo nati succederent, verum etiam, ut ii qui mortui sunt, vitæ post multa sæcula restituerentur. Hanc resurrectionem corporum natura ipsa probabilem reddit multis exemplis rerum, quæ quodammodo moriuntur et reviviscunt. Multo enim magis corpora hominum resurgent virtute Dei, quæ cuncta creata sunt et vigent, cum ejus clementia erga homines tanta sit, quanta decet Omnipotentem. Laudes Dei ab ejus infinita majestate, potentia, scientia ac præsertim benignitate. **114** Dracontius ad Dei laudes carmine celebrandas ejus opem implorat.

SYNOPSIS LIBRI II.

150. Deus auctor et rector omnium rerum: cui stellæ, luna, sol, omnia elementa obediunt. Dei immensitas. Ab ejus nutu omnia pendent, cujus verbo creata sunt. Trinitatis divinæ confessio. Verbum caro factum ut homines salvaret. Filius Patri consubstantialis, Spiritus sanctus idem quod Pater et Filius. Verum corpus Deus assumpsit. Christi miracula ut homines in eum credant. Discipuli ejus gratia miraculorum donati. Imperium Dei in res creatas. Transitus Israelitarum per mare Rubrum. Israelitis cibus et potus in desertis divina ope suppeditantur. Rursus Dei laudes e rebus creatis et concordia elementorum. Deum omnia fatentur et laudant, etiam animalia, quæ pernicio aliquando sunt. Cur Deus hæc creavit. Primum Adami peccatum. Posterorum ejus crimina quam gravia sint. Etiam pernicio a animalia nonnunquam prosunt. Homo feris pejor. Ejus audacia et perversitas. Cætera omnia divinis parent legibus. Homines neque ira, neque pietate Dei coercentur. Diluvium universale ad homines plectendos; qui post diluvium scelera resunt. Sodomitæ pœna incendio percunt. Clementia Dei in utroque supplicio. Loth ab igne liberatur, ut Noe a diluvio. Pœnas homines incurrunt, quia a Deo moniti non corripiuntur. Felicitas hominum, si non peccassent. Peccatum angelorum hominibus excusationi esse non potest, pœna terrori esse debet. Dei clementia erga homines, quos Christus redemit. Perfidia Judæorum. Christi passio, mors, resurrectio, ascensio in cælos, judicium futurum. Fructus passionis Christi, quæ etiam Judæ profuisset, nisi desperasset. Conversio Pauli. Fides in Deum multa obinet. Gratia Dei omnibus oblata. Exempla fidei in Abrahamo, Tobia, Davide, Ezechiel, Anna Samuelis matre. Precum apud Deum vis et efficacia. Zacharias pater S. Joannis Baptistæ punitus quod credere distulisset. Dei misericordia major **115** quam justitia. Cur Deus sceleratos homines ad senectutem non perducit, ut convertantur ad eum. Sacrificium Deo cor contritum. Eleemosyna commendata. Pauperum orationes plurimum apud Deum valent. Exemplum Tabithæ a morte revocate. Avari oburgantur. Dei justitia et misericordia in transitu Israelitarum per mare Rubrum Egyptiis submersis.

SYNOPSIS LIBRI III.

Dei laudes, infinita scientia, justitia, clementia,

bonitas, largitas, liberalitas in annona subministranda. Captatores annonæ et avari oburgantur. Exemplum divitis damnati, qui ex inferis refrigerium a Lazaro paupere postulabat. Multo magis damnandi qui aliena rapiunt. Nec divitiæ, nec quævis alia bona præferenda sunt Deo, omnium datori. Peritura contemnenda sunt, ut æterna acquirantur. Id exemplo suo nos docuit Abraham, qui filium suum jussus ad sacrificium duxit. Deus arietem pro Isaac subrogari voluit. At non ita Saturnus, salum numen, cui pueri quotannis immolabantur. Dens Abrahamum voluit cæteris exemplo esse, ut nihil quantumvis carum Domino præponatur. Præmium obedientiæ Abrahami posteritas ejus ad omnia tempora et regiones propagata. Aliud exemplum trium puerorum qui in fornace accensa illis permanserunt. Daniel inter leones. Descriptio venationis amphitheatralis ferarum. Hercules fabulosa virtus cedit Danieli. Crudelitas Dianæ Tauricæ. Petri apostolorum principis primatus. Ejus precibus Romæ Simon Magus præcipitatus est. Hæc aliæque hujusmodi ex fide, spe et orationibus ad Deum processerunt. Ethnici vero plura audaciæ facinora aggressi sunt non spe vitæ æternæ permoti, sed solo amore laudis aut patriæ. Menæceus, filius Creontis; ne pater regnum amitteret, ipsum occidit. Thebanorum regnum tragicum. Codrus pro patria ab hostibus volens interemptus est. Leonidæ cum paucis Lacædæmonis audax prælium ad Thermopylas. Phileni fratres Carthaginienses se vivos comburi passi sunt, ut patriæ fines latius extenderentur. Brutus læsæ pudicitie ultor, libertatis **116** assertor, liberos suos securi percussit. Virginus, ne Virginie filix libertatem et pudorem rapi cerneret, eam cultro confodit. Torquatus filium victorem, quod contra edictum pugnaverit, morti adjudicavit, ingemiscuntibus omnibus. Curtius in lacum se præcipitem dedidit. Regulus, ne fidem datam frangeret, ultro Carthaginem rediit ad sæva tormenta et crudelissimam mortem. Saguntii fides et constantia. Feminæ etiam, ut ad scelera audaces sunt, ita egregia facinora sæpe aggrediuntur. Judith, Holoferne occiso, patriam liberavit. Thomyris Cyrum subegit. Evadne rogum quo mariti corpus ardebat conscendit. Dido sibi ipsi pyram construxit. Lucretia sibi manus intulit. Plures aliæ scelera aut ardua facinora perfecerunt amore laudis, aut pro numine vano deorum, ex quibus nihil boni oriri potest, cum solus sit unus verus Deus, immensus, æternus, qui parens noster est, cujus nos filii sumus. Cui cum omnes res creatæ famuleantur, audax et sceleratus homo est, si ejus jussis parere negligat. Confessio et poenitentia Dracontii. Enumerat ærumnas in quas ob crimina inciderat. Petit veniam a Deo. Exemplum Jobi proponit, et resurrectionem aridorum ossuum apud Ezechielem, quam graphice depingit. Nabuchodonosoris poenitentia. Preces Dracontii ad Deum pro liberatione a vinculis, et pro bonis hujus atque æternæ vitæ consequendis.

DRACONTII CARMEN DE DEO.

LIBER PRIMUS.

117 Qui cupiunt animis placidum rescire To- A
nantem,

Hoc carmen præ mente legant, dum voce re- 5
censent.

118 Agnoscent quod templa poli, quod mœ-
nia cœli

Auctorem confessa suum veneranter ado-
rent,

5 Quinque plagæ, septemque poli, sol, lunaque,
[et astra.

119 Sidera, signa, noxi, nix, imber, grando,
[pruinæ,

VARIÆ LECTIONES.

Versu 1. Vat., Placidum nescire Tonantem.

2. Vat., Carmen præmente legant dum voce recenset.

3. Vat., forte quem templa poli, quem mœnia.

4. Vat., conversa suum venerantur adorent.

5. Vat., quemque plagæ septemque poli, sol, lumen
et omnis.

6. Vat., Signa, nothi, nix.

NOTÆ.

Versu 1. Pro nescire, quod mendum est clarum, restitui rescire. Posset etiam legi præscire, et fortasse melius sentire: nam hoc verbum apte et frequenter ad maiestatem divinam indicandam usurpatur. Sic Martialis ad Domitianum, qui se deum vocabat, lib. Spectacol., epigr. 16, al. 17, *Crede mihi, nomen sensit et ille tuum*. Marius Victor in præfat. vers. 100: *In quo te, Deus alma, precor, qui numin: prono Das sentire animis*. Dracontius infra lib. 1, vers. 225: *Concepta virtute Dei, quem sphaera polorum Sustinet, et sentit Dominum per cuncta tonantem*. Arator l. b. ii, vers. 252, *Quæ meruit sentire Deum*, ubi glossa eundem codicis Vaticanus habet: *Sentire, per fidem*. De voce placidus pro miti, elementi, dixi prolegom. num. 118. Prosper eadem significatione epigr. 12, *Nec scelerum vindex ira movet placidum*; et 103, *Iratu sineret, quod prohibet placidus*: quod utrumque de Deo dictum. Dracontius alique poetæ Christiani veterum imitatione Deum simpliciter Tonantem vocant. Arator, lib. 1, vers. 103, *Nec cessant elementa suo servire Tonanti*. Sed hoc loco fortasse aliquid amplius vult Dracontius, scilicet Dei etiam irati, et dum tonant, clementiam agnosci, ut lib. ii, vers. 693, *Et quoties commotus eris, placidissimus exstas*.

2. In præ mente legant agnosco imesin prælegant mente. Hæc figura familiaris fuit multis poetis Christianis, et nonnullis quidem usque ad nauseam vel risum; sicin Abbone notat Barthius lib. xxxvi Advers., cap. 7: *Inque sulas penetrant, Unque gulis facies secuerunt, Ocque cidens, Burgum adiere diones*; in Agobardo Febru migravit quinto ari ex orbe calendas. Sunt et apud antiquos similia quedam, ut illud Ennii *Cere comminuit brum*; Sempsoni Gracchi, *Medi spernere cinam*. Eugenius Toletanus epigramma composuit, quod est carmen 23 lib. 1, ad Joannem, verbis i a divisis refertum: *O Jo versiculos nexos quia despicias annes*, etc. Sed hoc ille fecit ut immoderatum huius figure usum irrideret, quod Rivinus in notis animadvertit. Revera Eugenius epigramma sic concludit: *Instar Lucili cogor disrumpere versus, quod ex Ansonio sumpsit epist. 5 ad Theonem: Villa Lucani mox poteris aco. Resciso disco componere nomine versum, Lucili vatis sic imitator eris*. Cæterum parvus usus ejus figure, et præsertim ubi duæ partes componentes unum verbum dividuntur, venustatem habet. Elegans etiam est mutatio verborum prælegendi, et recensendi

di: nam recensere magis proprie menti conveniret. Sensus porro est, attento animo legendum esse carmen, atque ita ut mens quodammodo verba præveniat.

3. Utrolibet modo legi potest in nexu vocis quem vel quod; hæc dissimili: erit sententia, sive quod, sive quem legas. Tertullianus de Iudicio: *Omnia nosse bonum quæ sint miracula rerum, Ut Dominum licent per cuncta agnoscere verum, Qui lucem, maria; et cælum, terramque paravit*. Dracontius utrumque hoc carmine exsequitur, ut agnoscamus quem res create adorant, et quod hæ Deum adorant, eique famulantur. *Templa, mœnia, atria, palatia, tecta cæli*, et huiusmodi alia passim occurrunt in Dracontio cæterisque poetis Christianis, quæ alii in ethnicis solent similibus exemplis illustrare: nobis satis sit eas elegantias indicare. Quod autem Dracontius rem eandem multis nominibus quæ videri possint synonyma amplificat, sacram Scripturam imitatur, in qua simili modo res create solent singillatim enumerari, dum Dei laudes ex eis repetuntur.

4. Non dubium quin legendum sit *confessa pro conversa*. Et i enim *conversa* aliquem sensum habet, tamen *confessa* et sententiæ et poetæ stylo maxime congruit. Sic lib. ii idem Dracontius vers. 203, 206, *Te signa et sidera laudant Auctorem confessa suum, te fulmen adorant, E'cg. vers 3, Sidera, flamma, dies, quem sol, nox, luna fatentur Auctorem, dominum sæcula cuncti probant*. Prosper epigr. 4, *Rectoremque suum condita quæque canunt*. Posset legi *venerantur, adorant, vel venerentur, adorent*; sed melius videtur *veneranter adorent*. Placet adverbium *veneranter*, quo etiam utitur Dracontius lib. iii, vers. 672, *Et lacrymis precibusque piis veneranter adire*. Vile prolegom. num. 135. Tertullianus lib. de Iudicio: *Summissique omnes genibus veneranter adorant*. Sedulius in fin. lib. v, *Veneranter adorant*. Quod res rationis expertes Deum adorant, phrasid est Ecclesie: usu consecrata. In officio B. Mariæ Virginis in sabbato ad matutinum: *Quem terra, pontus, sidera Colunt, adorant, prædicant*. Fortunatus auctor ejus hymni scripserat, *Quem terra, pontus, æthera, scilicet æthera æthera*, ex quo *æthera* magis in usu est. In neutro etiam genere *æther* non nemo usurpavit.

5. Si versu 3 legas quem, poteris etiam hic retinere quemque plagæ, videlicet quemque adorant pla-

Fulmina, nimbus, hiems, tonitrus, lux, flamma, A 10
[procellæ,
Cælum, terra, jubar, chaos, axis, flumina, pon-
tus,
Vel quidquid natura dedit præcepta creare.

Hoc agit, et sequitur variis sub casibus iras,
120 Et pia vota Dei miseris hinc, inde beatis
Pro meritis morum, pro certo tramite vitæ.
Paupertas, mors, vita, salus, opulentia, lan-
guor,

VARIE LECTIONES.

11. Vat., hinc atque beatis.

13. Vat., vita, scelus, opulentia.

NOTÆ.

gæ. Sed multo magis arridet *quinque plagæ*, quam simpliciter *plagæ*: nam postea sequitur *septemque poli*, et *quinque plagarum mentio* expressa apud poetas obvia est, quas *zonas* etiam vocant. Virgilius lib. vii, vers. 226, *Et siquem extenta plagarum Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui*, et Georg. lib. i, vers. 233 seqq., eas pulchre describit: *Quinque tenent cælum zona, etc.* ut Ovidius lib. i Met. vers. 45 seqq. Dracontius Eleg. vers. 89 seqq., *Temperies cæli medium nec possidet orbem, Nam de quinque plagis vix habet ipsa duas*. Veteres septem polos seu cœlos distinguebant, nonnulli plures, alii pauciores. Paulinus poem. ult., *Hoc etiam cælum, quod nos sublimè videmus, Sex aliis infra est spatio surgentibus æquo, Postque thronos septem*, etc. Alia protuli in comment. ad Prudentium hymn. 7 Cath., vers. 36, *Non ante cæli principem septemplex*. In mendo codicis ms. *lunaque* et *omnis*, vel *omnes* conjici potest *lunaque, et æther*, vel *et ignis*, nam sæpe de igne cœlesti mentio occurrit apud Dracontium; vel *et orbis*, vel *et omnia Sidera*, signa, per syneresin *omnia*, ut initio lib. vi Virgilio. *Quin protinus omnia Perlegerent oculis; vel lunaque, cæli Sidera*, vel aliquid hujusmodi. Præter autem *lunaque*, et *astra*: nam etiam lib. ii, vers. 205, simili enumeratione usus est: *Agmina te astrorum, te signa et sidera laudant*. Isidorus, Orig. lib. iii, cap. 60, *Stellæ, et sidera, et astra inter se differunt*. Nam *stella* est quilibet singularis. *Sidera* vero sunt stellis plurimis facta, ut *hyades*, *pleiades*. *Astra* autem sunt *stellæ grandes*, ut *Orion*, *Bootes*. Et in lib. i Differ. addit, *signum* esse quo *animantis imago* formatur, ut *taurus*, *scorpius*. *Stellas* vero hic dicit esse *multijuges*, ut *hyades*; *sidera* autem illa quibus *navigantes considerant*, quod ad cursum dirigant *consilium*, ubi forte legendum *quæ navigantes*.

8. Supra vers. 3 dicit *mœnia cæli*, dum singulas partes enumerat; nunc *cælum* totum intelligit. Repetitiones ejusdem vocabuli frequentes sunt Dracontio, ut aliis poetis Christianis. In Paulino Petrocorio id advertit Thomas Wopkensis in Advers. crit. ad Paulin. vers. 27 lib. iii. Inter res creatas quæ Deum laudant, recensetur *chaos*, ut vers. 5 Elegiæ, *Nox, luna fatentur*, et in Cantico trium puerorum *noctes et tenebræ*. Pro *axis* fortasse legere præstabit *ær* aut *ura*, quamvis jam supra notum occurrat.

9. Suspicio mendosum esse hunc versum. Si ita eum legas ut est in ms., intelliges, *præcepta creare* idem esse ac *jussa creare*; lib. i, vers. 402, *His datur omnis humus, et quidquid jussa creavit*: lib. ii, vers. 76, *Quidquid natura creavit*, et lib. vers. 260, *Et quodcumque malum vindex natura creavit*. Avitus, lib. i, vers. 26, *Accipere genus sine germine jussa creari*. Mar. Victor lib. i Gen. vers. 118, *Formavit natura modis, educere jussa E toto partes, formasque e corpore inani*; et post vers. 359, *Omne animal, quod adhuc tellus dare jussa creavit*. Verbo *creandi* utuntur hi auctores in sensu minus proprio pro *educere*, *producere* e materia jam existente: nam *producere* ex nihilo, quod proprie est *creare*, soli Deo convenit; quod tamen intellige ad usum scholasticum, ut dicam ad vers. 2 Elegiæ. Posset hic versus ita restitui, *dedit per cuncta creatrix*; paulo post, vers. 27, *occurrit natura creatrix*, et per cuncta dixit Tertullianus *laudatus* ad vers. 5, et Dracontius lib. i, vers. 226, *Domini per cuncta tonantem*; et vers. 292, *per cuncta*

fuissent. Poterit etiam hic versus connecti cum seq., *Vel quidquid natura dedit. Præcepta creandi hæc agit, et sequitur, etc.*

10. Intelligo carmen agere hoc, ut homines in rebus creatis Deum agnoscat, et præterea sequi, seu narrare opera iræ et clementiæ Dei: ut cum Juvenalis, sat. i, vers. 86, argumentum proponit: *Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas, Gaudia, discursus nostri est farrago libelli*. Non male sequor pro narro usurpatur: sic Seneca in Troad. vers. 256, *Inclytas laudes juvat, Et clara magni facia genitoris sequi*. Non vero mihi displiceat sic restituere, *Hæc etenim exsequitur, vel hæc namque*, aut quid simile, ut intelligatur natura, quæ exsequitur iras et pia vota Dei. In hanc sententiam Prosper epigr. 5, *Principium mundi Deus est, quæ cuncta moventur, Et quæ permittit, vel jubet auctor, agunt*. Hinc mutabilium rerum immutabilis ordo. *Eterni servit legibus artificis*. Inque suos fines procedit quæque voluntas, *Nec variis meritis arbiter æquus abest, Corda regens, vires tribuens, peccata remittens, Nitiis subjectis, implacidus tumidis*. Ut nec pena malum quemquam, nec gloria justum Suscipiat, nisi cum laude et honore Dei. Dracontius, Eleg. vers. 45, *Quidquid agunt homines, bona, trisita, prospera, prava, Hoc fieri admittunt ira favorque Dei*.

11. *Pia vota Dei* innuunt clementiam et favorem Dei. Lib. ii, vers. 609, iterum de Deo: *Oderunt pia vota moras*. Pietas Latinis antiquioribus plerumque dicebatur virtus justitiæ propria, quæ majores colimus; aut etiam religio, quæ Deum veneramus. Christiani scriptores pro clementia, lenitate, benignitate et misericordia, passim *pietatem* ponunt: quæ vox eodem sensu in precibus ecclesiasticis frequentissima est. Eandem significationem vocabulis *pius* et *pietas* tribuunt nonnulli ethnici, ut Suetonius, Claudianus, Statius, Justinus; neque aliter accipio Virgilium lib. v, vers. 687, *Juppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum Trojanos, siquid pietas antiqua labores Respicit humanos, da flammam evadere classi*. Notanda etiam est significatio vocis *miseris*, quæ certe opponitur *beatis*, de quo nomine vide notam ad vers. 150 lib. ii. Cicero in Partit. cap. 17, *Nihil est enim tam miserabile quam ex beato mi er*. Sed Christiani scriptores solent, ut homines sanctos *beatos*, sic improbos *miseros* vocare. Animadvertit id Wopkensis ad Paulinum Petrocorium lib. ii, vers. 195, *Dignantur iuges, miserorum incendia, flammæ*. Ejusdem Paulini est lib. iii, vers. 259, *Non hæc de miseris Domini sententia Christi*. Sic viri pii præ animi modestia se *miseros* et peccatores præsebebant. Vide epitaphium Eugenii Toletani lib. i, carm. 14, in quo primæ litteræ versuum efficiunt *Eugenius*, postremæ *misellus*.

12. Postea, lib. ii, vers. 418, *Segregat Omnipotens merita pro moribus orbis*. Et lib. iii, vers. 241, *Vivere quos libuit sub tali tramite vite*.

13. Pro *scelus* restitui *salus*: etsi enim *scelus* ab homine fiat permittente Deo, et hic enumerantur etiam *virtus* et *prudentia*, tamen nimis durum videretur dicere *scelus* descendere ex arce Dei, et post *vita* congruenter *salus* ponitur. Sic in epigrammate S. Damasi de Cognomento Salvatoris carm. 6 edit. postremæ Rom., *Spes, via, vita, salus, ratio, sapientia, lumen*: quo in versu male in hac editione omissum est *vita*, quod in præcedentibus clare legitur. Hi Damasi versus sub diverso nomine in nonnullis mss. reperiuntur,

- 121** *Tædia, tristitia, splendor, compendia.* A
[damnum,
15 *Gaudia, nobilitas, virtus, prudentia, laudes,*
Affectus, moeror, gemitus, successus, egestas,
Ira potestatum, trux indignatio regum,
Omnia quæ veniunt, bona, gaudia, tristia,
[acerba,
Descendunt ex arce Dei, de sede Tonantis,
20 **122** *Cui pietas æterna inanet, lux, spiritus,*
[ardor,

Et cui dicuntur laudes sine fine perennes;
Et merito, quia sine carens primordia nes-
[cit.
Rerum causa Deus tetrum chaos igne resol-
[vps.
Ignem creata fovet, nam totum flamma vapo-
[rat,
25 *Et flammæ pascuntur aquis, quibus omnia con-*
[stant,

VARIE LECTIONES.

17. Vat., *crux, indignatio.*
18. Vat., *gaudia, tristitia sed.*
20. Vat., *ut pietas.*

21. Vat., *arcem ubi dicuntur.*
24. Vat., *flamma vapore.*

NOTÆ.

14. Conjici posset *tædia, tristitia, splendor*, vel distinguere *tædia tristitia*, ut *tristitia* sit in gignendi casu singularis numeri. Sed melius videtur *tristitia* in plurali numero. Eodem modo interponit Rivinus in posteriori carmine Ralberti Corborensis: *Tædia, tristitia, cura, tormenta, ruina*, ubi Ralbertus Dracontium videtur imitari. *Compendium* proprie est lucrum ex paremonia, et opponitur *dispendio*; sed hic et alibi a Dracontio aliisque optimis scriptoribus pro quolibet lucro et questu ponitur.

15. Laudes proprie sunt præconium, commendatio virtutis; sed quandoque metonymice ponitur hoc vocabulum pro recte factis, quorum præmium est laus. Frequentissimus est hujus significationis usus in sacris litteris, ut observat Martinus Roa lib. i. Singul., cap. 15, qui exempla etiam ex Virgilio producit. Plura addunt lexicographi ex Cicerone ac probatis aliis scriptoribus. Dracontius hac voce laudes metonymice uti videtur.

16. *Affectus* significat quemlibet motum animi sive malum, sive bonum. Sed hoc loco fortasse sumitur pro aliquo corporis morbo, sive male affecta valetudine, ut apud Celsum lib. iii. cap. 18. *Superant vero alii corporis affectus, qui huic (febri, al. his, febribus) superveniunt*; et lib. ii. cap. 15. *In quibus affectibus ea quoque genera exercitationum necessaria sunt. Successus simpliciter usurpatur pro eventu felici: exemplorum plena sunt lexica. Ralbertus loc. cit. adhibuit casus in malam partem: Angor, paupertas, moeror, mors, casus, egestas. Cum Dracontius hunc versum versus præcedenti *Gaudia* videatur opponere, rectius *affectus* intelligitur de animi aegritudine; sed remanet dubium de *successus*, quod pro adverso casu nunquam vili positum. Suspicio *successus*.*

17. Conjiciat aliquis *Dira potestatum cruæ, indignatio regum*. Sed in hoc codice alibi etiam mutatum est *trux* in *cruæ*, ut lib. ii. vers. 422. *Eripitur de morte crucis sine crimine visus*; et lib. iii. vers. 106. *Exsiliū sine morte crucis*. Utroque legam *morte truci*. Vide etiam an sic distinguere possit *Ira, potestatum cruæ, indignatio regum*.

18. In mendo aperto codicis sententia clara est, sive legas *tristia, anara*, sive *tristia, acerba*, sive *tristia, prava*, sive *tristia, sava*. In Elegia vers. 15. *Bona, tristia, prospera, prava*, et vers. 55. *Nam Deus omnipotens potuit, dum conderet orbem, Tristibus anotis gaudia sola dare*. Et lib. ii. vers. 456. *Dulcia subducunt mores, et amara ministrant*.

19. Non male interrupteris *Descendunt ex arce, Dei de sede tonantis*. Sic lib. ii. vers. 894. *Misit ab arce pium cæli per sidera Christum, ubi arx absolute pro cælo ponitur, nam cæli refertur ad sidera, et arx proprie est locus excelsum. In distinctione vero quam sequor, ex arce Dei, de sede Tonantis intelligi potest opera clementiæ divini ex arce Dei, opera justitiæ de sede Tonantis descendere. Prosper hanc sententiam complectitur epig. 10: Omnibus in rebus gemit*

*B*um est opus Omnipotentis, Totum aut justitia est, quod gerit, aut pietas. Quæ simul in terras descendunt lucis ab arce. Ne cuiquam parti desit utrumque bonum. In editione Pisarenſi Collect. poet. in primo versu deest verbum opus, et in primo epigrammate Proſperi omnino desideratur quartus versus. Erroribus scatet ea editio, quod monendum est, ut alii caute ea utantur, ac ne mirentur tot in codicibus mss. maculas occurrere.

20. Alius corrigit *Qua pietas*, et vers. seq., *Atque ubi dicuntur*. Præfero *Cui pietas*. Deo tribuitur ardor, ut passim in sacris Litteris ignis. Vide comment. ad Prudentium hymn. 10 Cath., vers. 1, *Deus, ignis fons animarum*.

21. Non male esset. *Et cui debentur laudes*; sed probum est dicuntur. Avitus, lib. iv. vers. 191. *Angelicus sine fine chorus, qui laude perenni Conclamat, celebratque Deum*. Dracontius lib. ii. vers. 73. *Angelici de more præces sine fine canentes*. Phrasis hæc sine fine valde familiaris est Christianis scriptoribus, et sæpius occurrit apud Dracontium, ut lib. ii. vers. 81. *sine fine perennis*; quod alii dicant nullo fine, dempto fine. Martialis lib. iii. ep. 16. *Operam sine fine togatam*. Ovidius ep. 3 Heroid. Briseid., vers. 15. *At lacrymas sine fine dedi, rapique capillos*.

22. Sic etiam vers. 501. *Et merito, quia cuncta facit*. Paucis verbis æternitatem complectitur. *Fine carens primordia necit*.

23. Fortasse melius erit *terre chaos* quam *tetrum chaos*. Videtur aliquis versus hic deesse, vel hic et quinque alii sequentes alio pertinent. Eorum sedes non inopportuna esset post vers. 146 lib. i. *Nec dicere quidem, sed nec permixta morantur*. Dici etiam potest in laudis divini argumentum conjungi hoc loco creationem mundi cum Dei æternitate. Tribuit Dracontius igni, quod Deus ejus virtute tetrum chaos resolverit, quod, ut opinor, intelligi, cum Deus secundo die creationis mundi fecit firmamentum, divisitque aquas quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum. Ignis quidem virtus est propria solvere et resolvere. Exponi etiam id potest de tenebris noctis, quæ igne solis resurgens resolvuntur, quod ex versibus seqq. confirmatur.

24. Lib. i. vers. 224. *Qui foveit igne pio cælum, mare, sidera, terras*. Eleg. vers. 2. *Qui regis igne potum*, et vers. 82. *de sole, Cuncta creanda parans, cuncta creata fovens*. Horatius lib. i. epist. 16. vers. 6. *Veniens dextrum latus aspiciat sol, Latum decedens curra fugiente vaporet*. De igne Isidorus lib. ix Orig., cap. 10. *Focus, quia p̄s Græce, Latine ignis est*, unde juxta philosophos quosdam cuncta creantur. Et revera sine calore nihil nascitur, adeo ut de Septentrione poeta (Lucanus, lib. iv) dicat, *Sitili non quidquam frigore gigni*.

25. Forte *At flammæ*. Ad hanc sententiam pertinet quod lib. i. vers. 675. ait Draconius: *Cujus ab immensis languescunt sidera flammis, Ni gelidis animen-*

123 Nubibus, et radiis solis pascencia anhelat. A 33

Inde potens generare manet natura creatrix,
Inter se retinens, quidquid per sæcla refundit.

At pietas quia sancta Dei virtute modesta est,

124 Clade repentina nunquam punire nocentes

Assumit, cohibet poenam, poenamque minatur,
Conscia quo Dominum possit mens nostra pre-

Et peccatorum veniam non læsa mereri.

Sic impune reis licuit peccasse fatendo.

VARIÆ LECTIONES.

27. Vat., potens generata manet.

31. Vat., assumat, cohibet.

32. Vat., contrita quo.

35. Vat., dictis semere futura.

36. Vat., Sed postquam Christus.... Deest reliquum.

37. Vat., Dei solvens nostra futuri, et ne ignara natura.

40

Ante prophetarum dictis palnere futura,
Sed postquam Christus descendit ab æthere, con-

[pam]

125 Dissolvens nostram, ne esse: ignara, juxtat
Gens hominum, natura docet, quæcunque propi-

[quant,

Ne lateat mortale genus, quod cuncta pericla
Præmonet ante Deus pius, atque elementa fatigat,
Prodigiis, signisque creant ut monstra timorem.
Nam sibi dissimiles sæpe expavere vel ipse
Quadrupedes partus, steriles secundior artus

NOTÆ.

tur aquis per cæcula ponti. S. Ambrosius in hymn. ad diem secundum, Firmans locum cælestibus, Simulque terræ rivulis, Ut unda flammis temperet, Terræ solum ne dissipet. Forte dissipet; sed dissipet habent editi, etiam Hymnarium V. Thomasii. Et lib. II, cap. 3; Hexaem., Unde frequenter et solem videmus madidum atque rorantem: in quo evidens dat indicium quod alimentum sibi aquarum ad temperiem sui sumpserit. Quod ex Phenomenis Arati petittum est: Sol interea dum igneus sit, præ nimio motu conversationis suæ amplius incalcescit: cuius ignem dicunt philosophi aqua nutrir, et e contrario elemento virtutem luminis et caloris accipere: unde videmus eum sæpius madidum atque rorantem. Eodem spectat quod Glycas Scelus aquas in cælo positas censet ob ardentissimum solis motum et calorem (Annal. part. 1, die 2). Mar. Victor hanc rationem in medio relinquit lib. 1 Gen., vers. 71, Forsitan hic aliquis sic secum errore perito Disserat: æthereis ne desint popula flammis, Et nimius calor ima petens, alimenta sequendo, Exurat mortale genus, cœlumque coruscum Non possint terrena pati, subiecta deorsum est Machina firma poli: que dum nos protegit umbra, Interea super impositis frigescit ab undis. Numinis at vero divini querere causas Mens fuge nostra procul. Ita edidit Fabricius, sed in editione Paris. 1560 legitur: Quæ dum nos protegit umbra, Sed velatur aquis: tales sed querere causas, etc. Quod autem ait Draconius, Quibus omnia constant, aquam et ignem intelligit. De aqua Isidorus lib. XIII Orig., cap. 12, Aquarum elementum cæteris omnibus imperat. Aquæ enim cælum temperant, terram fecundant... Omnium in terra nascentium causa sunt. Fruges gignunt, arbores, frutices, herbasque producant. De utroque ibid., Duo autem sunt validissima vitæ humana elementa, ignis et aqua: unde graviter damnantur qui bus ignis (forte ign.) et aqua interdicitur.

26. Venustus esset et radiis pascencia solis anhelat. De hoc epitheto ignis, quo anhelus dicitur, vide Proleg. num. 137. Virgilius lib. VIII, vers. 420, Stridentque cavernis Stricturæ chalybum, et fornacibus ignis anhelat. In pascencia subintelligitur accusativus se: sic enim verbum pascio sæpe usurpatur præsertim in participio præsentis.

27. Ovidius, lib. XV Metam., vers. 252, Nec species sua cuique manet, rerumque noëatrix Ex aliis afflas reparat natura figuras.

28. Fortasse per sæcla refundit. Ut fundo accipitur pro gigno, et copiam significat, ita refundo pro iterum gignere, vel quasi reddere per generationem, quod acceptum est. Cicero, lib. II de Nat. deor., cap. 46, Quibus (vaporibus) aliæ, renovatque stellæ, ut-

B 38. Vat., jubetur gens hominum dare cunque propinquet.

40. Vat., Præmonet ante dies pius quam e. f.

41. Vat., Prodigiis, signisque creantur...

42. Vat., Namque recohitus similiter...

43. Vat., Partus quadrupedes, et steriles facundior aut.

que omnis æther refundunt eadem, et rursum trahunt indidem. Alii habent refundunt eodem.

29. De voce modestus adis prolegom. num. 156. Apud Plantam Trin. IV, 1. 12, modestus esse alicuius modeste se gerere parecendo aut adjuvando: Hoc diu dignum est, semper mendicis modesti sunt, vel, ut alii legant, sint, subintellecto ut, scilicet ut semper propitii sint indigentibus.

30. Hæc eadem sententia multis in locis occurrit, ut lib. II, vers. 689, Nescius irarum mollis, non clade coerces, etc.; lib. III, vers. 121, Non cupit insontium mortes, vitasque nocentium Non cito consimili, venia dum cuncta reservat; et lib. eod., vers. 655 seqq.

31. Forte Assumens, vel Assurgens pro assumat. Lib. II, vers. 486, Sed quia celestia pietas veniale minatur, etc. Salvianus lib. V de Gubern. Dei: Tanta est misericordia Dei, ut etsi nos pati cuncta aliqua de piaculis nostris, nolit tamen cuncta tolerare: quia castigat malos, non reddit mala, et agnoscere nos peccata mavult quam sustinere, scilicet ut piis ac salubribus flagellis ostendat nobis quæ ferre mereamur, sed tamen non inferat quæ meremur. Prudentius, Cath. 7, vers. 103, Sed nosset ille cum minucem iudicem Sæviora malle quam ferre ac plectere.

32. Emendari potest versus hic vel ita, Conscia quo Dominum, vel ita, Quo contrita Deum: et hoc secundum magis probatur. Nam eo spectant minæ Domini, ut corda conterantur. S. Gregorius, inilio hom. I in Evang., Ut si Deum metuere in tranquillitate nolumus, saltem vicinum ejus iudicium vel perculsionibus attriti timeamus. Sed prior lectio retinenda est, quia propius accedit ad scripturam codicis, et rectum sensum habet.

33. Sic de rege David lib. II, vers. 655, Sed scelus agnoscens culpas impune fatetur; ac rursus de eodem Eleg. vers. 159, Confessus facinus veniam pro clade meretur Noxius impune vel sine morte reus, Paulinus poem. ultim., Amplius hoc tribuit, majus dedit hoc quoque munus, Quod peccatorem quem penitet, antea lapsus Non facit in numero turbæ peccantis haberi. Quippe satis poena est, cum sit sua culpa dolori, Supplicium proprium timor est, tormenta reatus, Tum veluti patitur, qui se meruisse fatetur.

36. Explevi hanc lacunam ex mente, ut arbitror. Dracontii, qui innuit iram Dei in lege veteri prophetarum dictis fuisse prænuntiata, post adventum Christi prodigiis portentisque declarari. In exponendo vero monstris Dracontius fortasse imitatus est Javenalem, ejus v. rsus alibi exprimit, et ejus sunt hi sat. 15, vers. 63, Egregium, sanctumque virum si cerno, bimebris illic monstrum puero, et miranti jona

Accendit vapor, et paritura viscera mulas.

43 *Nec modo quadrupedes : mulier quæ protulit,*
[horret,

Et pavet infelix enixa puerpera partus.

Sic peccata parant casus inferre sinistros.

Quid jam peccantes vita mereantur iniqua,

Significat damnans hominis natura reatum.

50 *Quid fera, quid pecudes, quid peccavere*
[volucres?

Quid cælum, quid terra, polus, quid pontus

[et astra,

Quid solis radii, quid lunæ frigidus orbis?

126 *Nonne saigantur dantes per tempora si-*
[gna?

Nam ventura monet per tot præsentia corvus

55 *Proditor, et sit quid post tempora certa futu-*
[rum

Cornix effatur; pecudes volucresque loquun-
[tur,

Quod hominis mala lingua tacet, fera bellua;
[piscis

Prospiciunt proprii generis servare figuras,

VARIÆ LECTIONES.

41. In Vat. desunt omnino verba.

45. Vat., *Quomodo quæ protulit...*

46. Vat., *Et pavet infelix enixa pueri germania partus.*

47. Vat., *Sic peccata parant...*

48. Vat., *Quid jam peccata...*

49. Vat., *Sian reatum...*

54. Vat., *ventura movet per tot præsentia somnus.*

56. Vat., *cornipes et satur; pecudes.*

57. Vat., *quodque hominis.*

58. Vat., *despiciunt proprii generis.*

NOTÆ.

sub aratro Piscibus inventis, et fete comparo mulas Sollicitis, tanquam lapides effuderit imber, etc. Ita etiam Claudianus lib. 1 in Eutropium: *Semiferos partus, metnendaque pignora matri*, etc.

50. Fere etiam sunt pecudes: sed sæpe inter se distinguuntur, ut a Lucretio lib. 4, vers. 1190, *Nec ratione alia volucres, armenta feræque, et pecudes, et equæ*. Dracontius lib. 1, vers. 284, *Cignitur omne genus pecudum, genus omne ferarum*. Vide Gifanium Ind. Lucr.

52. Libr. 1, vers. 666, *Lux frigida, solis imago*. Lib. 2, vers. 10, *Quod calor est solis, quo splendet frigida luna*. Ut sol ardens dicitur, quia igneus aut calidus est, et proprio lumine splendens, ita luna frigida, quia lumine a sole accepto fulget, et lux inde ad nos reflexa nihil aut parum calefacit. Simili ratione Saturni stella frigida a Virgilio dicitur lib. 1 Georg., vers. 336, cui consonat Claudianus de Laud. Stil. lib. 1, vers. 178.

55. Genes. cap. 1, vers. 14, *Sini in signa et tempora*. Vide lib. 2, vers. 11.

54. Pro somnus, quod non patitur hic locus, ubi sermo est de signis quæ ex animantibus petuntur, posui corus. Postea vers. 527, *Bacula, rana, grues, formicæ, corvus, hirundo, Prædicunt pluvias, nec jam præsentia fallunt*. Et Virgilius lib. 1 Georg., vers. 531, *Et e pastu decedens agmine magno Corvorum increpuit densis exercitus alis, quod imbris signum e-se dicit*.

55. Proditor est index apud Ifforatum, Ovidium et alios. Non male pro sit quid legetur quid sit, aut siquid.

56. Fortasse Cornices fantur. De cornice Isidorus, lib. 22 Orig., cap. 7: *Hic inter multa auspicia tribuunt etiam pluvias portendere vocibus, unde est illud: Tunc cornix plena pluviam vocat improba voce*. Versus hic est Virgilii lib. cit. Georg. Similia passim habent alii poete. Cicero, ad Att. lib. 15, ep. 16, *Equidem etiam pluvias metuo, si prognostica nostra vera sunt: rana enim προορροῦσα, rhetorum more declamant, seu vociferantur*.

57. Lego Quod hominis, nam conjunctio quæ videtur intrusa ab aliquo, qui ita metro consulere voluit. Sed quod ob aspirationem sequentis vocis recte producit. Lingua mala hominis fera bellua dicitur: non enim puto distinguendum esse tacet. Fera bellua pisces. Mox hoc lib. 7, vers. 487, *Omniibus ex membris pars mundior ipsa putatur, Noxia sola magis fuerat quæ in corpore toto*, etc. Vide alia contra hominis linguam malam lib. 3, vers. 629 et seqq., et Eleg. vers. 44, et Prudentium hymn. 10 Perist., vers. 892, *Quæ corpore omni sola vivit nequior*. Linguam bonam partem optimam esse corporis idem Prudentius dixerat loc. cit. vers. 768.

58. Mar. Victor lib. 1 Gen., 141, *Pignora quæque*

sui generis sortita figuras. Quid autem sibi hoc loco velli Dracontius, non facile est hæriolari. Potest intelligi quod pisces despiciunt genus suum aut vitam conservare, dum turpia vel propria membra contra naturam rebellant, ut cum micat cometes, qui mortis et monstra creat, undam inscitæ errore, etc. Nam tota hæc narratio concludi potest vers. 79, *Piscibus Oceani proprias sitientibus undas*. Sed apud scriptores veteres nihil invenio quo hæc portenta confirmetur. Oppianus quidem lib. 1 Halieut. ait: *Quoniam præ aliis Pisculentia genera carum (alias) pertimescunt mare Fereus*. Nescio an id ad Dracontium trahi possit. Propius ad hujus verba accedit quod refert Isidorus de Natura rer. cap. 38, *In austrum venti mutatio est cum lulligines (lologines) hirundines volant, aut cum delphini totos se saltibus ostendunt, et caudis aquam feriunt*. Nam semper inde ventus oritur quo illi feruntur. Nec mirum est muta animalia divinare sub gurgite. Semper enim incipientis auræ motu aquæ inclinantur, quam permutationem maris primi undarum incolæ sentiunt. Itaque propter impetum pugnant, sive metu ne deferantur in littora, sive natura, ne aversorum cervicibus unde precipitet. Quid ergo? Delphini tantum hanc injuriam timeant? Imo et cæteri pisces. Sed hi tantum apparent, quia exsiliunt. Quod si velis sententiam et sensum concludi vers. 59, *Contra naturam*, etc., suspicio oriri poterit, an de piscium castitate sermo sit, de qua Ambrosius lib. 5 Hexæm., cap. 3: *Tum denique quam pura et inviolata successio! Nullus alteri, sed generi suo miscetur, thymallus thymallo, lupus lupo*. Scorpæna quoque castitatem immaculati connubii generi suo servat; itaque habet pudicitiam generis sui, sed venenum generis sui non habet: non enim percussit scorpæna, sed reficit. Nesciunt igitur alienigenarum genera piscium adulterina contagia, sicut sunt ea quæ coeunt asinorum, etc., quæ sunt vera adulterii naturæ...

Et homo ista procuras interpres adulterii jumentalis... spadonem efficit, ut quod negavit natura in hominibus, impleat audacia. Ex his aliqua commoda interpretatio versuum Dracontii erui potest, si tamen legatur prospiciunt pro despiciunt. Advertendum est autem non esse perpetuum, et communem castitatem illam piscium quam ait Ambrosius, ut observat Basiliius hom. 7 Hexæm., qui murexæ viperæque complexum vocat adulterium quoddam naturæ. Ex eodem Basilio certior alia explicatio Dracontii exprimitur: sic enim ait loc. cit.: *Si rationis expertia excogitare conservareque salutem suam soleant, atque piscis id sciat quid expetendum sit sibi, quid fugiendum, quid nos ipsi dixerimus, qui... res eas quæ ad nos pertinent, longe rudius et a ratione alienius quam ipsi pisces disponimus? si illi quidem de futuro prospiciant atque provideant, nos autem de spe*

127 Contra naturam dum turpia membra A
[rebellant.

60 Jam micat unde polo veniens quicunque co-
[metes,

Hinc mories et monstra creat, hinc unda cruorem

128 Infecit, et spumis rubicundior alveus exit,
Hinc calidas pluit imber aquas, et roscida tellus
Sanguine puniceas spicis producit aristas,

65 Et viola est mentita rosam pallore fugato,
crubor infelix et candida lilia tinxit.

Tertia sors erebi terræ prærupti hiatum,
Et discit perferre diem, violare serenum
Audet, et exsanguis cælo producere manes,
70 **129** Vivida funereis admiscens ora sepultis
Pestibus, Herculeo mundo mentita sorores;
Cum niger umbrarum veniens exercitus orbem
Appetit, invadens non humida tempora lunæ.
Auditum mugire solum, solisque tenebras
75 Quis neget, et stellas alieno tempore visas,
Cæruleum pallore diem, roseumve colore,

VARIE LECTIONES.

60. Vat., nam micat.

61. Vat., hinc mories et monstra creati.

66. Vat., ac rubor infelix.

67. In Vat. prius videtur fuisse hiatus.

72. Vat., exercitus orbe.

74. Vat., auditur mugire.

75. Vat., tempore visas.

B 76. Vat., roseumve colorem.

NOTÆ.

futurarum rerum vacui vitam nostram voluptati pecu-
dum accommodatæ deditam conficiamus ac consumamus?
Basilium sequitur Glycas lib. i Annal. die 5. Adde
Plinium lib. ix, cap. 49, sect. 35: *In stagna et amnes
transeundi plerisque (piscibus) evidens ratio est, ut
tutos fetus edant, quia non sint ibi qui (al. quæ) devo-
rent partus, fluctusque minus sæviant. Legam igitur
prospiciunt, et post vers. 60; Jam micat, vel Tum mi-
cat pro Nam micat. Est autem prospicio hoc loco pro-
video, ut apud Livium lib. iv, cap. 49, Qui vos urbe
agrisque donatos in colonias mittunt, qui sedem sene-
ciuti vestra prospiciunt. Pro accusativo ponitur infi-
nitivus servare.*

59. Vide an pro turpia legi debeat propria. Sensus
esse potest quod homines contra naturam rebellant,
dum pisces suum genus conservare satagunt: vel
quod pisces sibi pro-piciunt dum mare urbatur; vel
quod pisces negligunt (si legatur despiciunt) conser-
vare genus suum, dum natura commovetur his pro-
digis quæ versibus seq. referuntur.

60. Dixi modo præstare legere Jam micat pro Nam
micat. Sæpe in mss. confunduntur tam et jam, et tam
et tam; neque abhorret ab hoc loco tam.

61. Pro creati vel creat, ut correxi, fortasse melius
erit rumpi. Hæc fuit veterum opinio de cometis. Se-
neca, Natur. quæst. lib. vii, cap. 17, Cruenti quidam
(cometæ) minaces, qui omen post se futuri sanguinis
ferunt. Putabant cometam bella, pestilentias, aliaque
mala portendere, quæ Manilius recenset in fine lib. i:
Seu Deus instantis sati miseratus in orbem Signa per
effectus, cælique incendia mittit. Nunquam futilibus
excaudit ignibus æther, etc. Dracontius peculiaria
quædam monstra explicat. Virgilius in fine lib. i
Georg.: Nec tempore eodem... Aut puteis manare
crur cessavit... nec diri toties arseret cometæ.

65. Virgilius lib. v, vers. 695, Ruit æthere toto
Turbidus imber aquam; alii habent aqua. Sed pluo
cum accusativo probum est. De prodigiis imbribus
Cicero de Divin., cap. 45: Quid ortus androgyni?
nonne fatale quoddam monstrum fuit? Quid quod flu-
vius atratus sanguine fluxit? Quid cum sæpe lapidum,
sanguinis nonnunquam, terræ interdum, quondam etiam
lactis imber effluxit? Livius hæc prodigia passim me-
morat. Plinius lib. ii, cap. 56, carnis etiam, ferri,
lanæ, laterum coctorum pluviam refert. Dracontius
calidas aquas videtur intelligere pluviam sanguinis:
nam addit, Roscida tellus sanguine, scilicet humore
sanguineo perfusa. Virgilius lib. vii, vers. 685, Geli-
dumque Anienem, et roscida rivis Hernica saxa colunt.

65. Non omnes violæ sunt pallidæ, aut, ut ait Vir-
gilius, pallentes; sunt quædam purpureæ, quædam
albæ. Dracontius ergo ait violam quæ natura erat
lutea, pallore fugato, rosæ colorem induisse. Et vi-
dentur quidem frequentiores fuisse apud Romanos

violæ luteæ; nam Horatius etiam, lib. iii, od. 10, pal-
lorem violæ tribuit: *Nec tinctus viola pallor amantium.*

66. Ex imbrī sanguis quo tellus irrigata est, omnes
flores diversi coloris rubore illo infelici sunt tincti.

67. Lib. iii, vers. 404, Tertia sors, quæ lucis inops;
Erebus tertia sors dicitur, quia, ut fabulæ narrant,
imperium cæli Jovi obtigit, mari Neptuno, in-ero-
rum Plutoni fratri natu minori. Seneca, Hercul. fur.
act. iii, sc. 1, Et si placerent tertiæ sortis loca, Regnare
potui; et postea vers. 831, Deerat hoc solum numero
laborum, Tertiæ regem spoliare sortis. Tibullus lib. iii,
eleg. 5, Tertia regna dei. Claudianus de Raptu Pros.
lib. ii, vers. 167, Sic tertius heres Saturni. Manilius
lib. i, vers. 155 de mari, Tertia sors undas atravī
fluctusque nantes.

68. Serenum substantivè: vide notam ad vers. 586.

69. Avitus de tenebris Ægypti lib. v, vers. 203,
Squalentes pariter viventia milia credas Infernas intus assa
domos, aut forte revulso Obiice terrarum patriam sor-
dentis abyssi Migrasse in auperos, ac mundum luce
fugata Sub leges misisse suas.

70. Apud Claudianum lib. ii, de Raptu Pros., vers.
220, Pallas se Plutonem, dum Proserpinam raperet,
alloquitur: *Fratris linque domos, alienam desere sor-
tem, Nocte tua contentus abi: quid viva sepultis Ad-
misco?*

71. Hercules Alcestin ab inferis revocavit (Hygi-
nus fab. 51). Apollodorus lib. ii narrat Theseum ab
Herrule ex inferis exci-atum, ipsumque Cerberum
captum, et ad Enrystheum adductum. Ovidius, 7
Met., vers. 410, Titynthius heros Restantem, contra-
que diem radiosque micantes Obliquantem oculos, nexis
adamante catenis, Cerberon atravit.

75. Lib. ii, vers. 41, Partita cum fratre vices, sua
tempora lustrans. In plurali numero tempora accipitur
aliquando pro vultu et facie: et hoc sensu vultum
lunæ Dracontium intelligere, exponi posset, nisi locus
ex lib. ii indicatus tempus innueret quo luna suum
cursum peragit. Sed cur luna dicitur non humida?
Quia cum luna præcipue nocte sit, aut dicatur hu-
mida, et hic describuntur tenebræ diurnæ, et quasi
ex inferis erumpentes, consequens est lunam his in
tenebris non esse humidam. Poterit etiam legi non
lucida, quia postea globus lunæ fuscata lampade te-
tetur dicitur.

74. Virgilius, lib. vi, vers. 256, Sub pedibus mu-
gire solum, et juga coepa moveri Silvarum. Lucanus
lib. iii, vers. 418, Sæpe cavos te tremotu mugire ca-
vernæ.

76. Fort. roseore colore, ut dies sit cæruleus pal-
lore, seu roseo colore: nam color roseus non oppo-
nitur noctis tenebris, cum nocte solet in cælo appa-
rere, et color cæruleus potest ex ro-æo et luteo for-
mari.

Lunaremque globum fuscata lampade tec-
[tum,

Et mare purpureum nudato littore siccum,
130 Piscibus Oceani proprias sitientibus

80 Nescia mentiri rerum cognata fidelis
Conservat natura fidem pietate parentis,
Participans, quæcumque sient, mundoque mi-
[nentur,
Ostentis ventura monens, ut pectore lælo,

Si bona sunt ventura, bonis nos ante fruamur,
85 Si mala portendant, liceat pacare precando
131 Naturæ cœlique Deum post sæcla ma-
[nentem.
Nemo ferire volens se præmonet inde caven-
[dum :
Sed qui terret, amat. Sic indulgentia poenam
Prævenit, et nullos cupiunt tormenta reatus.
90 Non negat Omnipotens veniam cuiusque ro-
[gant,

VARIAE LECTIONES.

77. Vat., *lampade texuni.*

82. Vat., *quæcumque forem mundoque.*

88. Vat., *se qui terret.*

NOTÆ.

77. Lib. II, vers. 49, *Lunaresque amplexa globos.* B
Claudianus lib. II, de rapt. Proserp., vers. 298, *Lunari subjecta globis.* Plures alii *lunarem globum, lune globum, solis globum* dicunt.

78. Describit mare non omnino siccum, quod nunquam accedit, sed tantum aliqua ex parte, quod sæpe evenit. Si quæras cur mare vocet *purpureum*, responderi potest, ex roseo colore de quo paulo ante, mare purpureum etiam factum. Cæterum jam multi notant *purpureum* a poetis sumi pro quovis pulchro colore; sic olores dicti *purpurei*, nix *purpurea*. Roa, lib. IV, Singul., cap. 8, tenet, *mare purpureum* dici, quasi igneo nigrore collucens, quoniam et turbatum, et fluctuans, ventisque vehementius agitatum significare possit, si ad Græcæ vocis vim et potestatem spectemus. Huic postremæ interpretationi favet Dracontius, qui a Græcis hoc epitheton mutuatus est. A. Gellius, lib. XVIII, cap. 11, approbat in Furio, veteri poeta, quod dixerit, *spiritus purpurat undas*; sed explicat quod *ventus* mare *caruleum crispicans nitefacit*. Cicero in fragmentis apud Nonium cap. 2, num. 717, *Quid mare, nonne caruleum? aut ejus unda cum est pulsa renit, purpurascit? Et quidem aqua tinctum quodammodo et infectum.* Propertius, lib. II, eleg. 20, vers. 5, *Qualem purpureis agitatam fluctibus Hellen.* Ambrosius *purpurascens* colorem maris dicit, cujus verba leges ad vers. 149.

80. Eleg. vers. 61, *Littera doctiloquæ apibus cognata*, scilicet conveniens; et fortasse legendum est *rebus cognata*.

81. Claudianus, lib. I, vers. 42, de Raptu Pros., *Pene reluctatis iterum pugnantis rebus Raptissem elementa fidem.* Dracontius præterea innuit naturam non fallere in quibusdam suis prognosticis. Notanda est phrasis *pietate parentis*: sic mox vers. 726, *Qui patris, quodcumque creat, pietate parentis*. Mar. Victor lib. I, Genes., vers. 462, *Sed sancta parentis Desperare vetat pietas*. Hilarius, lib. I, Genes., vers. 53, *Condere quæ genitor patria pietate parabas*; et iterum vers. 142, *Impendens patria pignus pietate colendo.* Dracontius lib. III, vers. 519, *Qui cum sit dominus, se vult tamen esse parentem.* Hinc est quod ethnici nunquam eos qui liberalitate præstabant ac bene de aliis merebantur, parentes et deos vocabant, ut Cicero post reditum ad Quirites cap. 5, *P. Lentulus consul, parens, deus, salus* (al. *salutis*) *nostræ ritæ*, etc. Christiani vero, a Jesu Christo edocti orare, Deum præcipue patrem nostrum appellamus.

82. In forem legi potest forent pro erunt per enallagē. In nonnullis codicibus mss. in venio scriptum *forent* pro *forent*. Nec perperam legetur *quæcumque sient pro erunt*; nam olim dicebant *sies* pro *sint*. Lucretius, lib. II, vers. 1078, *Quin cujusque sient sæcli.* Tempus autem proprium rei esset futurum, ut *quæcumque sient*, quod sustineri potest ex dictis proleg. num. 139. Participare hoc loco est certos homines reddere, ut apud Plautum Stich. I, 1, 21: *Cum ipsi interea vivant, Valeant, ubi sint, quid agant, neque*

B *participant nos, neque redeunt.* Alioquin participo est *particeps* sive, interdum *partem* tribuo, aut *participem* facio.

83. Nescio an tolerari possit *portendant*, quasi imminant; melius certe est *portendant ipsa ostenta*. Placare etiam huic loco multo magis congruit quam *pacare*. Solent longe gravius afficere, quæ præter expectationem accidunt, ut ait Josephus lib. V Antiq., cap. ultim. Contra ex Seneca epist. 76, *Præcogitati mali mollis ictus venit.* De hac sententia vide S. Gregorium Magnum homilia 1 et 55 in Evang., et Alcuinum carm. 179. Hispano etiam proverbio dicitur, *Ni danó quando es previsto, Que no ayude a moderarse.* Alfonso Barros Proverb. moral. 26.

86. Lib. II, vers. 24, *Imperii per sæcla tui sine fine manentis.* Melius fortasse legetur hic *per sæcla manentem*. Sic etiam lib. II, vers. 97, de mundo, *Quem fecit sanxique, regens per sæcla manere.* In hoc codice non semel inter se mutata sunt *post* et *per*. Sed retinendum est *post sæcla*, quod innuit imperium Dei post mundi sæcula manere; lib. II, vers. 31, *Deus dicitur rerum princeps, mundique superstes.*

87. Confer lib. II, vers. 490, *Ut terrore domes potius quam clade profanos*, et vers. 689 seqq., et vers. 775 seqq.

88. Apocal. cap. III, vers. 19, *Ego quos amo, arguo et castigo.* Proverb. cap. III, vers. 11, 12. Epist. ad Hebr. cap. XII, vers. 6, Tertullianus de Jona: *At bonus, et nostri patiens, et plectere serus Omnipotens Dominus nullam jaculabitur iram, Ni prius admoneat, duratque pectora pulset.* Prosper epigr. 66, *Utile prudenti est mundana adversa cavere, Et quod vitandum prospiciat fugere*; et post alia in eandem sententiam: *Qui terret, parcat; qui percutit, ipse medetur. Vivere ris? illi subdere quem metuis.* Mar. Victor lib. I Genes., vers. 465, *Nec tam te voce severa Corripiens, ubi sis... Terret, quam recreat.* In editis est *me voce*, sed sensus postulat *te*, cum sermo referatur ad Adamum.

D 89. Lib. II, vers. 598, *Indulgentia prompta reatum Prævenit, et facinus venia præcedit iniquum.* In scriptura codicis aliquis subest sensus, quod scilicet Deus, qui tormenta immitit, nullos reatus invadere cupit. Non nemo conjiciet et *nulli capiunt tormenta reatus*, nempe *nulli reatus puniuntur*, aut *nulli incurrunt in tormenta reatus*. Probabile est *reatus* esse in gignendi casu, ut apud Paulinum poem. ult., *Tormenta reatus Tum veluti patitur qui se meruisse fatetur.* Sensus ergo hic erit, quod tormenta reatus neminem capiunt, hoc est assequuntur, quia poenitentia prævenit poenam. Sed prima explicatio in scriptura veteri magis placet, ut per metonymiam intelligatur Deum, qui tormenta immitit, cupere nullos esse reatos quos puniat.

90. Paulinus poem. 6 de S. Joanne Baptista: *Quot gradibus parcat pietas tua? quis pater unquam Sustinet errant toties ignoscere nato? ... Quoniam jam nimis longe processerit error, Desinat et redeat, cum se dum-*

Supplicium cum saepe neget, licet inde mineat A 105

132 Omnibus, et nullum seriat censura To-
[nantis,

Ni vitium peccantis agat perstando inaligne.

Et quemcunque ferit, moderanter temperat
[ictus,

95 Corrigit errantem, nec punit morte repente,
Si peccare diu pareat quicunque profanus.

Sed cum perstat homo semper delicta sequendo
Sentiet iratum poena pleetente furem.

Nemo Deum sentit, quoties irascitur ulli,

100 Indulget, cohibetque minas pietatis amore,
Donec ab excelsis veniat vindicta coercens :

Impete terribili gravis irruit ira repente,

Sensim rursus adest nullo terrore iuvante,

Et non agnoscit Dominum quicunque furentem; B

VARIAE LECTIONES.

91. Vat., saepe nil licet.

95. Vat., corrigat errantem.

96. Vat., diu parent quicunque prophanus.

100. Vat., Ni fulget preclare minas.

102. Vat., impetu terribili.

103. Vat., sensum rursus adest nullo terrore iuvantes.

Donec in extremos gemitus recidente ruina

133 Ingravat incautum graviore pondere fran-
[gens.

Sed non est omnis manus exstirpanda reorum;

Solos quippe necat, quos cernit nolle reverti,
Addere sed gravibus peccatis crimina dura.

110 Nam mox tempus adest veniens, quo vota re-
[currant

Ad meliora semel, sed non reditura secundo,

Ac scelus abjiciant lacrymis, et corde reatum.

Quis genus humanum nescit servare volen-
[tem

Auctorem, dominumque Deum? cui contulit
[orbem,

115 **134** Per tot facta Deus quod sexta luce crea-
[vit.

101. Vat., nec non agnoscit.

107. Vat., si non est.

110. Vat., vota recur'i.

112. Vat., Ad scelus adjectum lacrymis p-corde rea-
tum.

115. Vat., cui contulit index.

115. Vat., facta dies quem sexta.

NOTÆ.

naverit ipse. Absolvi meruit; si penitet, irrita culpa est. Vide etiam lib. II Dracontii, vers. 98 et seq.

91. Ex nil licet posset fieri videlicet; posset etiam legi nitet pro nitet, sed prima in vitet producitur. Coniugio neget, licet ipse minetur.

95. Lib. II, vers. 417, Nos nobis facimus peccando sponte maligne. Perstare est perseverare.

96. Prosper epigr. 8, Verbere nonnunquam castigans corde paterno, Ne cito consumant sava flagella reos. Sic lego. Fabricius edidit (epigr. 4 apud ipsum), Verbere nonnunquam castigans corda paterno. Editio Pissarens. Poetar., Verbere nonnunquam castigans corde paterno.

95. Lib. II, vers. 694, Errantes punis, sed mitis corrigis omnes.

96. S. Petrus Epist. II, cap. III, vers. 9, Patienter agit (Dominus) propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad penitentiam reverti. Vide Eleg. vers. 102.

97. Genes. XVIII, 21, Dominus de criminibus Sodomitum: Descendam, et videbo utrum clamorem qui venit ad me opere compleverint.

100. Satis commode restituitur Indulget pro Ni fulget; sed pro preclare forte legendum præsertique minas, aut aliquid aliud similis sententia.

101. Lib. II, vers. 475, Superum vindicta coercet. Excelsa pro cælo, ut dicam ad vers. 204 lib. II.

102. Impete occurrit etiam infra vers. 557, Subducitur impete mortis. Tertullianus de Jud. Domini habet: Impetu tartareo frendent incendia mundo; sed in hoc auctore ferri id potest, cum saepe spiritum dæmonum faciat.

103. Pro iuvantes vel iuvante aliud mallet. Fortasse nullo terrore minante vel monente.

103. Lib. II, vers. 156, Recidentibus evris, et lib., vers. 624, Spes generis recidens. Livius, lib. XXIV, cap. 29, Quo mox in graviores morbum recideret.

107. Lib. II, vers. 405, Rursus ne perderet orbem, Aut impune reos passim dimitteret omnes, Eligat e cunctis, quos plus peccare videbat.

109. Forte crimina dira.

110. Id pertinere videtur ad sententiam Apocal. III, 5, Penitentiam age. Si ergo non viglaveris, veniam ad te tanquam fur, que repetitur cap. XVI, vers. 15, et in II epist. Petri III, 40, et Pauli I ad Thess. V, 2.

Et clarius ad rem nostram Ecclesiastic. XIV, 12: Memor esto quoniam mors non tardat; et paulo post: Ante obitum tuum optare justitiam, quoniam non est apud inferos invenire cibum. Apostolus ad Galat. VI, 10, Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes. Joann. IX, 4, Venit nox, quando nemo potest operari. In nexu litterarum dubio lego recurrant, scilicet rei.

111. Redire secundo est pleonasmus a Dracontio aliisque usitatus, ut rursus redire apud eundem Dracontium, et lib. II, vers. 163, Rursus aquæ reduceas repetant loca prisca; rursus reddere, apud Terentium; rursus referre, apud Ovidium; rursus redire, apud Marcellinum; rursus repetere, apud Suetonium. De votis Dracontius, lib. I, vers. 694, mala vota reorum; et lib. II, vers. 405, hominum pessima vota.

112. Versus hic sanandus est; sed non alia occurrat medicina, nisi quam adhibui; aut si mavis lacrymis purgando reatum, vel lacrymis delendo reatum. Vide lib. I, vers. 694, Ut se penitenti sceleris, etc.

114. Abest sensus a codicis lectione cui contulit index. Non dedecet cui contulit orbem, vel cui condidit orbem. Sed a Dracontii manu videtur esse index, quo verbo usus est lib. I, vers. 434, Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter, index. Sic lux ab eodem dicitur temporis index, sol luminis index, Petros veri dogmatis index. Ut Deus vocatur dux, quia ad rectam viam nos ducit, sic idem appellatur index, quia nobis indicat quid agendum fugiendumve sit. Cornelius Valerius Vork Lectioni. Latin. lib. II, cap. 2, in Sedullo lib. II, vers. 232 (al. 236), pro iudexque benignus legit indexque benignus. Revera melius ita procedit sententia: Orandi præcepta dedit, indexque benignus Indulgenda peti breviter jubet, etc. Ab ethnicis celebratur Hercules index, quod furtum quoddam Sophocli in somniis indicasset: quo facto sanum illud Indici Herculis nominatum est; ut refert Cicero lib. I de Divina. Apud Statium in fin. lib. I Achilli, Partus index Lucina resolvit, innuitur Lucinam uterum diu occultatum indicare, vel pueros indicare et in lucem mittere. Ita ergo emendari potest Dracontii versus, cui consulti index, Post tot facta Deus quod sexta luce creavit; vel cui consulti index Per tot facta Deus, quod sexta luce creavit.

115. Pro dies certum videtur legendum Deus. Pro

Prima dies nam lucis erat, mors una tenebris: A 120
135 Lux datur ante polos, lux clari causa
 (diei,
 Lux jubar æthereum, lux noctis limes, et um-
 (bræ,
 Lux facies rebus cunctis, et lux elementis,

Lux genitis factisque calor, lux gratia solis,
136 Lux decus astrorum, lux aurea cornua
 (lunæ,
 Lux fulgor cœli, lux et primordia mundi,
 Lux splendor flammæ, lux magni temporis in-
 [dex,

VARIE LECTIONES.

116. Vat., *dies nam lucis erat mox una*; alii editi,
dies lux est terris mors una.
 117. Vat., *polos; alii, polum.* Parisiensis S. Victo-
 ris codex, *claræ*; alii, *clari.*

118. Vat., *Victi., et umbris.*

119. Vat., *Lux facies rerum, lux lux cunctisque tre-
 mentes.*

120. Vat., *Lux genus percuncta so ... lux gratia solis.*

NOTÆ.

per tot fortasse melius post tot, ut vers. 259, *Terri-
 genis factura cibos post cuncta creandis*, ubi tamen
 Vict. legit etiam *per cuncta*, forte ut significetur
 propter hominem cuncta creata, ut postea vers. 428.
 Confer proleg. num. 86. Etsi autem sermo sit de
 genere humano, retineri tamen posset *quem* scilicet
 per mutationem generis: nam intelligitur *quem ho-
 minem*. Vide Comment. ad Prudent. lib. II contra
 Symm., vers. 504, et Gifanium Indic. Lucr. verbo
 GENERIS MUTATIO. De connexionem vero hujus partis
 poematis cum reliquo corpore dixi loc. cit. Prolegom.

116. Ab hoc versu incipiunt editiones hactenus
 factæ cum titulo *Hexaemeron*, sive *de Opere sex die-
 rum*, et progrediuntur usque ad versum ultimum
 hujus libri; quarum varias lectiones nunc appono.
 Rivinus, cum primum versum mendosum agnovisset,
 emendavit: *Prima dies lux est, terris mors una tene-
 bris*, vel *mors ima*, id est prima; vel *mors viva*, vel *mors
 sana*. Barthius apud eundem Rivinum *Prima dies
 lux est terris, mors unde tenebris*. Sic auctor Moreti:
Et jam conceptu tenebræ splendore recedunt. Perspi-
 cuum est nullum hic esse locum voci *terris*. Etsi
 enim verba prima Genesis, *In principio creavit Deus
 cælum et terram*, ita intelligi possint, ut prima die
 cælum cum terra elementari productum fuerit, Dra-
 contius tamen aliam videtur sequi sententiam, quod
 scilicet his verbis Moyses creationem mundi in tem-
 pore factam complexus fuerit, quam postea per par-
 tes et dies explicat: de qua sententia videri potest
 Petavius De opific. sex dierum lib. I, cap. 2 qui huic
 opinioni adhæret, ac SS. Patrum testimonio eam,
 rejectis aliis explanationibus, confirmat. Itaque ut
 Dracontius vers. seq. ait, *Lux datur ante polos*, ita
 dicere potuit, *Lux datur ante solum*, vel *terras*. Adhuc
 autem conjecturæ locus est, an pro *mors una tenebris*
 legi debeat *nox unde tenebræ*: nam in codice Vati-
 cano est *mox*, quod pro *nox* alibi etiam positum in-
 venio; et poetæ alii qui opus sex dierum narrant,
 noctis meminerunt, ut diem unum compleant et
 Moysis sententiam exprimant. Ceterum lucem tene-
 brarum esse mortem metaphora est ab aliis etiam
 usurpata. Plautus Men. I, 2, 45: *Dies quidem jam
 ad umbilicum est dimidiatus mortuus*. Statius, lib. IV,
 silv. 6, vers. 3, *Jam moriente die rapuit me cæna*.
 Dracontius hoc lib., vers. 663, *Mortua nox sub luce
 cadit*: sic enim legunt editi; sed in Vatic. cod., *mor-
 tua lux*, ut mox dicam. Clarius vers. 672, *Ducit ubi-
 que diem, periturum noctis ab umbris*. Hæc autem
 omnia quæ Dracontius in opificio sex dierum expo-
 nendo commemorat, fuscè disputant theologi et inter-
 pretes, illi præsertim qui dedita opera de opere sex
 dierum scripserunt. Poetas nonnullos ex Goldasto
 recensitos vide num. 29 prolegom., ubi Gregorius
 Magnus et Ambrosius junior commemorantur; sed
 fortasse Goldastus solos hymnos Hexaemeri ab Am-
 brosio Mediolanensi conscriptos innuit, qui a non-
 nullis ascripti fuerint Gregorio, ab aliis Ambrosio
 juniori. Hippolyti Africani et Prudentii nostri Hexae-
 meron interdidit. Leyserus Histor. poet. med. æv.,
 pag. 391, ad ann. 1136, edidit Hexaemeron Hilde-
 berti Turonensis, sive Cenomanensis, quod in edi-

tionem Parisina hujus operum reperitur. Hexaemeron
 Ceponii Hispani episcopi sæculi V, versibus hexame-
 tris mss., asservabat Barthius, ut dixi num. 52 prole-
 gom. Alios scriptores sive interpretes in Hexaemeron
 refert Calmetus in Bibliotheca sacra ante Dictiona-
 rium Biblicæ.

117. Mar. Victor initio lib. I: *Ante polos, cœlique
 diem*: quo lectio codicis Vat. *ante polos* roboratur.
 Elogio hoc lucis nullum aliud legas locupletius: col-
 ligit enim Dracontius quidquid ab aliis in lucis com-
 mendationem dictum est. Augustinus, lib. I de Genesi
 ad litter., cap. 17, lucem spirituales, non corpo-
 ream, a Deo prima die conditam censuit: quam opi-
 nionem Rupertus abbas lib. I, in Genes., cap. 10,
 confirmat, quia *unus hic dies omnium dierum pauper-
 rumus esset*, si solum lux corporea in eo condita fuisset.
 Non ergo attendit Rupertus ad veras lucis laudes
 eminentemque naturam. S. Ambrosius, lib. I Hexaem.,
 cap. 9: *Erat quidem Deus ipse in lumine, etc., sed eam
 lucem fieri voluit quæ oculis corporalibus comprehen-
 deretur*. Qui ædificium aliquod dignum habitaculo pa-
 trisfamilias struere desiderat, antequam fundamenta
 ponat, unde lucem ei infundat explorat; et ea prima
 est gratia, quæ si desit, tota domus deformi horret in-
 cultu. Lux est quæ reliquos domus commendat ornatus.

118. Non male esset noctis limes et umbris; sed Dra-
 contius, lib. II, vers. 707, dixit etiam cum casu
 gignendi, *Criminis, et pœnæ limes*. Ambrosius, lib. I,
 cap. 9, Hexaem.: *Advertimus itaque quod lucis ortus,
 antequam sol, diem videatur aperire: principia enim
 diei noctis exitum claudunt finisque temporis, et status
 limes nocti et diei videatur esse præscriptus*. Sed adver-
 tendum quoque est ex Basilio homil. 2 Hexaem., quod
 Prior ille mundi status, nimirum ante primigeniam
 lucem exortum non nox dicebatur, sed tenebræ: nox
 enim ea temporis portio dicta est quæ distincte se habet
 et opposita ad diem, quæ quidem diei succedanea no-
 vam hanc appellationem indepta est. Dracontius igitur
 ait lucem esse limitem tenebrarum, quæ non erant
 nox, et harum quæ deinde nox vocatæ sunt.

119. Mendosus est codex Vaticanus: sed etiam in
 vulgata lectione suspicor inesse mendum.

120. Rivinus ex conjectura legit *factisque calor*, et
 laudat Drepanium Florum, Atque *dies varios distin-
 guens luce colores*. Nihil muto: nam lux etiam et
 factis calor, ut est gratia solis, et splendor flammæ,
 et versu superiori jam dictum est lux facies rebus
 cunctis, quod amplius est quam lux factis calor.

122. Rursus vers. 127, *mundi primordia*. Ambro-
 sius hymno ad diem primum, *Primordiis lucis novæ
 Mundi parans originem*. Eodem vocabulo in eadem
 re utuntur Tertullianus, Mar. Victor et alii. Paulinus
 poem. 49, *Nosse mores causas rerum et primordia
 mundi?* Rivino hic versus notus videtur, aut saltem
 superfluum, si cum versu 118, *Lux jubar æthereum*,
 et vers. 127, *mundi primordia lucent*, conferatur.
 Verum Dracontius alique poetæ Christi-anistiusmodi
 repetitionibus delectantur: quanquam discernim ali-
 quod inter *jubar æthereum* et *fulgorem cæli* reperitur,
 et diversa res est lucem esse primordia mundi, et
 reliqua omnia mundi primordia a luce splendorem

- Lux opus auctoris primum, lux cardo pudoris, A
 125 Lux honor agricolis, requies lux omnibus agris,
 Lux ævi meta, lux quæ dat tempora metis,
 Qua bene constructa mundi primordia lucent.
 Clarus ubique Deus, nunquam maculabilis au-
 [ctor,
 Quem non obscurant quacunque ex parte tene-
 [bræ,
 130 **137** Nec celantur ei quæcunque obscura ge-
 runtur.
 Initium factis lucem dat lucis origo.
 Quanta spes mundi præmissa est principe luce?

VARIÆ LECTIONES.

124. Vat., *primum lux cardo pudoris*. Sirmondianus codex et Vict., *candorque pudoris*. In Vict. *primum, Lux honor*; postea, *Lux opus*.

126. Vat., *Lux cui mediis est, lux quæ dat tempora metis*. Vict., *Lux ævi, mediis dat lux quoque tempora metis*.

127. Vat., *Et bene constituat mundi primordia lucem*.

128. Editi, *mutabilis*. Vat., *maculabilis*.

129, 130. Vat., *Quem non obscurant, quæcunque obscura geruntur*. E duobus versibus fit unus.

131. Sirin., *principium*. Vat., Vict., *initium*.

132. Sic Vat. in editis, *Qua mundo vita præmissa est principe luce*.

- Quæ totum præcessit opus quod continet orbis,
 Quæ solis prærexit iter, lumenque coruscum,
 135 Cujus jussit ope clarescere cuncta creata.
 Altera quippe dies cæli convexa meretur,
 Et supra cælos ingentia flumina dantur,
 Ac dominatur aqua glomeratis fontibus alma,
 136 Ignibus æthereis cælesti sede locatis.
 140 Unda beata nimis, meruit quæ tecta polorum,
 Celsa favore Dei, jussu suspensa Tonantis.
 Limitibus contenta suis elementa morantur,
 Nec flammæ restinguit aqua, glaciemque tepo-
 [rat

133. Vat., *totum præcessit opus*.

134. Vict., *iter lunamque coruscant*.

136. Vat., *de cælo conversa meretur*.

137. Vict., *ac supra*.

138. Vat., *dominatum*. Vict., *dominantur aquæ glomeratis fontibus almae*.

139. Vict., *æthereis*. Vat., *cælesti a sede*.

140. Vat., *quæ tecta polorum, supra polorum*. Vict., *Unde beata*.

141. Vict., *Celsa Dei, fabor, etc.*

142. Vat., *suis elementa serantur*.

143. Vat., *Nec flammæ restringit aqua glaciemque reponit*.

NOTÆ.

accipere. Weitzius legit *lux est primordia mundi*: quod fortasse mendum est, nam cæteri habent *lux et*.

124. Rivinus conjicit, *candorque prioris Lux ævi*: me- iis dat lux quoque tempora metis. *Lux honor agricolis*.

127. Hoc fere est quod ait Paulinus poem. ult., *Cosmon ab ornatu, mundum de lumine dixit*, ex Plinio lib. II, cap. 4, *Quem ἄστρον Græci nomine ornamentum appellavere*, eum nos a perfecta absolutaque elegantia mundum.

128. Præferenda omnino est scriptura codicis Vat. *maculabilis*, quam sensus exigit, licet ea vox desideretur in Lexicis Forcellini et aliorum.

129. Fortasse etiam a manu Dracontii est lectio codicis Vat., ubi ex duobus versibus fit unus; posset etiam legi *Quem non obscurant, quæcunque obscura geruntur*. *Nec celantur ei quæcunque ex parte tenebræ*. Verum lectio vulgata recto stat pede. Sententiam hanc ipsam multi exponunt, Basilicus hom. 2 Hexæm., Macarius hom. 16, Cyprianus, Clemens Alexandrinus, Isidorus Pelusiota, Minucius Felix, Justinus Martyr, alii. Vide comment. ad Prudentium hymno 2 Cath., vers. 105, *speculator astut desuper*.

130. Rivinus suspicatur *Nec celantur cum*. Nihil rutes: nam *celo* cum dativo personæ apud bonos auctores invenitur, Nepotem, Ovidium, Martium, Paulinum: quamquam apud Ovidium et Martium nonnulli accusativum reponunt.

131. Retineo *initium*, prima producta, quia tres breves concurrunt, quod a poetis probris in similibus verbis fieri solet. Dracontius iterum lib. II, vers. 516, *Nec fuit initium nasci*. Deus lucis origo dicitur ab eodem Dracontio lib. III, vers. 1. Vide ibi notanda.

132. Rivinus melius putat *Qua mundo vita promissa est*. Weitzius cum Parisiensis S. Victoris codice legit *Quæ mundo vita præmissa est*. Teneo scripturam codicis Vaticani. In quanta producitur ultima ob sp. dictionis sequentis, cuius rei ignoratio fortasse mutationem inexit.

135. Prudentius hymn. Cathem. 5, v. 151, *Lucem, qua tribus nil pretiosius, Lucem qua reliqua præmia cernimus*.

136. Rivinus conjicit *convexa tætur*, quod com-

probari posset scriptura Vat. vers. 232, *Vidit quinta dies, Cæli convexa* hoc loco sunt totum cælum; *meretur* idem est ac *consequitur*, obinet, ut *meruit vers. 140 et 150*. Mar. Victor, lib. I Gen., vers. 50, *Excelsi convexa poli, terræque jacentes Pars prima est oreris*. Quid autem proprie sint convexa cæli, explicat Isidorus lib. III Orig., cap. 39, quomodo lexicographi sunt conferendi: nam diversæ sunt scriptorum inter se opiniones de ea voce.

137. Rivinus legit *hac pro ac*, hoc est *hac die*. Notanda est vis verbi *dantur*, quod potest significare *existunt*; sed proprie hic accipi debet *pro locantur a Deo*. Aquas supra cælos esse, Moyses deserte affirmat, ac multis aliis in locis sacræ Litteræ confirmant. Negant autem nonnulli veras esse aquas, idque aut de angelis, aut de cælo crystallino interpretantur, aut aquas pluvias intelligunt. Aperte hujusmodi opiniones sacræ Scripturæ repugnant, et a SS. Patribus et interpretibus catholicis unanimi consensu refelluntur. Vide not. ad vers. 25.

138. Rivinus confidenter legit *Hæc donantur aquæ glomeratis fontibus almae*, scilicet *hæc die*. Sed non persuadet, ac vix admittam *Hæc dominantur aquæ*, vel *Hæc dominatur aqua*: nam *dominantur* videtur innuere rationem jam allatam vers. 25, quod aqua flammæ cæli temperat.

139. Sermo est de igne elementari. Rivinus recte Weitzium castigat, quod in indice hos ignes æthereos de stellis explicaverit: nam stellæ tertia die creatæ sunt, ut postea narratur.

140. Fabricius cum prima Dracontii editione, *unda*; Weitzius restituit *unda*.

141. Weitzius cum M. Wolff. Sehero correxit *Celsa Dei fabri jussu suspensa tonantis*, ut *suspensa* referatur ad *unda*, et post *tonantis* punctum sit, non comma: quæ correctio Rivino non displicet. Barthius lib. XXIII Advers., cap. 19, non dubitat quin legendum sit *Dei fabre jussu*, id est artificiose. Sed uice verum est quod ex mss. codicibus constat, *Celsa favore Dei, jussu*, etc. Sæpe favor mutatur in *fabor*, et universim v in b in veteribus monumentis.

143. Rivinus vult parenthesi concludi hæc verba (*Nec flammæ restinguit aqua, glaciemque teporat Flammeus ignis aquæ*); servant. Observat Rivinus inusitate

- Flammeus ignis aquæ. Servant sub lege teno-
[rem
145 Incorrupta suum, non impugnata vicissim :
Nec discreta quidem, sed nec permixta moran-
[tur.
139 Tertia cæruleum ponti lux edidit æquor,
Fluctibus immensis pelagi freta glauca lique-
[scunt,
Et mare navigerum quatitur spumantibus undis.

VARIAE LECTIONES.

144. Vict., ignis : aquæ servant. Vat., aquæ servat.
146. Vat., nec discreta, Editi, non discreta.
148. Vat., glauca reponunt : ad marg., liquecunt.
149. In Vat. hic versus. Et mare deest hoc loco, et
insoritur post vers. 162. Cingitur, et collas.
150. Editi, auctam. Vat., actam.
151. Vat., tellus. Sirm., Vict., terra. Vict., terra B

NOTÆ.

ponti teporat pro calefacit : quo tamen verbo usus sit Plinius lib. xxxvi, cap. 26, qui dixit teporatus. In teporatus verba Plinii protulit Forcellinus, sed verbum ipsum teporo penitus omisit. Reponit in Vat. non est contemnendum pro ausuri, deponit, aut efficit, ut aqua deponat glaciem. Rursus in eodem cod. Vat. vers. 148, reponunt.

144. Male Weitzius cum veteribus editionibus interpungit ignis : aquæ, vel ignis. Aquæ : nam aquæ referitur ad glaciem. Virgilius eodem sensu vocabulo tenor usus est Georg. lib. ii, vers. 556 : Non alios prima crescentis origine mundi Illuzis-e dies, aliumve habuisse tenorem Crediderim. Arnobius dixit tenor verum, Petronius tenor sensuum, Guntherus tenor veli, belli, legum. Commodianus eam. 80, Vertitur interea calum tenore mutato. Alia dabunt lexicographi.

145. Rivinus legit licet pro non. Utraque lectionem sensum habet : nam partim sese vicissim impugnant elementa, partim non impugnant.

146. Paulinus poem. ultim., Nexxit hæc diversa licet, discretaque iunxit, Juncataque discrevit, quæ nunc divisa coherant. Mar. Victor in præfat. ad Genes., Contraria nempe, Quæ pu'at humanæ solers ignavia mentis, Dum certant, plus pacis habent. Sic Fabricius. Alii solum hæc : Contraria quædam Si certent, plus pacis habent. Adeo variant poetarum Christianorum editiones. De hac discordia et concordia elementorum iterum Dracontius Eleg. vers. 59, Sic elementa potens contraria miscuit auctor, Humida cum siccis, ignea cum gelidis. Vide Isidorum de Natura rerum, cap. 11, ut innumeros alios profanos et ecclesiasticos scriptores omitam.

147. Æquor ponti non est tautologia : nam proprie æquor non est pontus, sed æqualitas. Cæruleum vero a colore dicitur, unde cæcula pro mari. Vide Wopkenskium ad vers. 192 lib. i Sedulii, ubi observat ex fertilitate sæpe poetas jungere mare, pelagus, æquor, marmor, etc.

148. Posset ex codice Vat. conjici freta glauca reponit, nempe tertia dies Valerius Flaccus, lib. i, vers. 652, Hæc ait, et pontum puter, et turbata reponit Littora, depellitque notos. Sic ponere freta apud Horatium lib. i, od. 5. Sed probum est liquecunt : sic mare dicitur campi liquentes.

149. Mare navigerum Lucretii est lib. i, vers. 3. Ambrosius, 3 Hexæm., cap. 5 : Etai pulchra sit species hujus elementi, vel cum surgentibus albescit cumulis acerticibus undarum, et cautes niveæ vorant aspergine : vel cum æquore crispanti elementioribus auris, et blando serenæ tranquillitatis purpurascentem præfert colorem, etc.

150. Rivinus legit Ipse dies terram cernit de fluctibus actam, ut vers. 156, convexa tuctur. Retine meruit, ut ibi meretur. Actam melius est quam auctam : nam mox tellus demersa dicitur et eruta. Aquæ enim

- 150 Ipsa dies terram meruit de fluctibus actam.
Eruiat tellus vasto demersa profundo,
Et solidante globo gravior per inane pependit,
140 Axe ferente solum, sunt pro radicibus
[undæ :
Quam molles portant, cœu fundamenta, liquores,
155 Arida materies rapitur de corde fluenti
Nondum mater humus, cujus pars solvit are-
[nas,

injusto demersa.

152. Vat., Et solidante globo gravior per mane pependit.

153. Ita Vat. In aliis editis, Sistentant solidam fluidis radicibus undæ.

154. Vat., portant seu fundamenta.

156. Editi, arenam, Vat., arenas.

operiebant terram, quibus in locum suum congregatis, illa apparuit. Ambrosius ad diem 5 : Telluris ingens Conditor, Mundi solum qui detegens, Pulsis aquæ molestiis, Terram dedisti immobilem.

151. Rivinus reffingit Eluitur terra infuso demersa profundo. Scriptura nostra vera est.

152. Tertullianus de Judic., Et solidam verbo potuit suspendere terram. Rivinus solidante globo exponit solidato globo, ut luna minuenta, anno vertente, et similia dicuntur. Nihil prohibet quin intelligas globo solidante ipsam terram, aut legas, si mavis, Et solidatâ globo. Inane pro spatio inani elegantia est veterum a Christianis adoptata. Mar. Victor, lib. i Genes., vers. 86 : Cum Deus, impulsis reliqui jam gurgitis undis, Aeris magnum spatium patefecit inane. Vide Barthium lib. xxxv Advers., cap. 16, qui etiam Dracontium cum pluribus aliis laudat.

153. Amplexor lectionem codicis Vat., quæ venusta est : quasi terra axe suo teneatur. Vel lege Sistentata solo : stant pro radicibus undæ. Hilarius Genes. vers. 42, Ac semet defixa, solo fundata, resedit. Pisides in Hexæmero, quod notat Weitzius, Fundamen undas tu rotundasti soli, Variabili at fulcro gravatum sustines. Alii mare terra altius dicunt, quod cum philosophis et astrologis rejiciendum docet Pererius ad Genes. cap. i, vers. 9.

154. Psalm. cxxxv, vers. 6, Qui firmavit terram super aquas.

155. Barthius, lib. xxi Advers., cap. 8, materiem exponit elementum terræ. Mar. Victor, lib. i Genes. vers. 88, Arida tunc primum mundi pars ima relectam Ostendit faciem. Isidorus, lib. xiv Orig., cap. 1 : Proprie autem terra ad distinctionem aquæ arida nuncupatur : sicut Scriptura ait, Quod vocaveris Arida terram ARIDAM. Naturalis enim proprietas siccitas est terræ. Mare dicitur cor fluens, vel etiam intelligitur cor fluenti, sive aquarum, ut viscera terræ, et sol ex physicorum sententia cor cæli apud Macrobius lib. i in Somn. Scip., cap. 20. Rivinus suspicatur Arida mater iis, scilicet liquoribus, quod vix sensum aliquem commodum habere potest.

156. Terra mater est communis, sed nondum mater erat cum rapta sine extracta est de corde fluenti. Plinius, lib. ii, cap. 65 : Sequitur terra, cui uni rerum naturæ partium, eximia propter merita, cognomen indidimus maternæ venerationis. .... Quæ coacta generat ? quæ sponte fundit ? quos odores, saporesque ? quos succos ? quæ bona fide creditum reddit ? quæ nostri causa alii ? Vide quæ notat Balthasar Corderius ad cap. i Job. vers. 21, Nudus egressus sum de utero matris meæ. In codice Vaticano legitur arenas, ut alibi etiam dixit Dracontius. Negarunt aliqui in plurali num. arenas inveniri : sed exstant exempla in Virgilio, Ovidio, Horatio, Valerio Flacco, Suetonio et aliis.

In glebas pars membra ligat, pars saxea tur- A
[get,

Et cautes stat montis apex, pars flumina mer-
[git,

141 Planitie pars tensa jacet, pars littora cur-
[vat,

160 Pars datur in tumulos, pars aspera rupibus
[horret,

In scopulos pars certa riget, pars valle pro-
[funda

Cingitur, et colles tumidi juga celsa supinant,

Atque humiles campos spatii aequalibus aptant.
Pars data dulcibus undantis fontibus agri.

163 Promittitur herba virens, ita sursus omnis in
[auras,

Et semper vestita comis frondescit oliva.

Omnia poma virens profert, nec parturit ar-
[bor,

142 Linguae laurus honos solvit donanda
[poetis.

Torta per obliquos ita vitis in orbe corymbos,

170 Verberat et palmas ramos fluitante flagello;

VARIE LECTIONES.

157. Vat., *In glebam pars membra ligat, pars saxa tumescunt.* Vict., *pars saxea tangit.*

158. Ita Vat. in Sirm., *Cautibus exstat montis, etc.* In Vict., *Cautibus exstat montis apex, pars flumina B*

159. Vat., *pars litorat curvat.*

160. Vat., *rupibus haeret.*

161, 162. Vat. ita Sirm., Vict., *Pars riget inculta, residet pars valle profunda; Et colles tumidi cumulis juga celsa supinant.* Vict. distinguit *riget, inculta residet.* Post vers. 162. *Cingitur, in Vat. ponitur vers.*

149. *Et mare navigerum.*

163. Vat., *aqualibus aptat.*

164. Vat., *undantes fontibus.*

165. Sic Sirm. In Vict. et pro it. Vat., *Herba virens prodest ferculis omnis in auras.*

167. Vat., *nec parturit. Editi, non parturit.*

168. Vat., *linguae laurus.*

169. Vict., *torta per. Vat., obliquos sit vitis.*

170. Vat. ita Sirm., *Verberat et palmas calamos fluitante flagello.* Sic Vict., sed non ante pro *fluitante.*

NOTÆ.

157. Confer Ovidium lib. 1 Met., vers. 43 seq. Rivinus advertit male antea legi *saxea tangit*, vel *tinget pro turget*, et suspicatur *saxea jungit*, et vers. seq. *pars flumina tangit.*

158. Ex Vat. recte scribes *Et cautes stat montis apex.* Rivinus malebat *Cautibus exstat apex montis*, quam *Cautibus exstat montis apex.* Prudentius quoque dixit *apicem montis Cath. 7, vers. 136.*

161. Rivinus restituebat *Pars riget inculta, residet.* Ita in Erratis. Lectio codicis S. Victoris cum interpunctione *Pars riget, inculta residet*, ut vallis inculta dicatur, minus est probabilis quam Sirmondi scriptura. Sed utraque melior est lectio codicis Vaticani. *Rigere in scopulos*, ut Tibullus dixit lib. iv, carm. 1, vers. 156. *Sed durata riget densam in glaciemque, nivemque, scilicet aqua.*

162. Post hunc versum in Vat. legitur versus 148, *Et mare navigerum.* Neque omnino alienus est hic locus, dummodo legatur *postea aptant*, non *aptant*; ac sensus erit quod mare montibus illiditur, et spatii aequalibus camporum aptatur.

163. Postea v. 218, *Cursibus aptavit, scilicet stellas.*

164. *Undantis* significat copiam et multitudinem, quod multis exemplis probat Weitzius in Indice. *Dulcibus* ad barbara rejectum est a Forcellino; sed immerito, cum agnoscat a Draconio usurpari, et verbum *auraresco* solius Adelhelmi auctoritate inter Latina collocaverit.

165. Ex lectione codicis Vatic. conjici posset et *flosculus.* In *prodest* lego *prodit*; sed non displicet scriptura Sirmondi. Rursus vers. 169, *it vitis*, ut hic apud Sirmundum, *it sursus.*

166. Lib. II, vers. 221. *Et nunquam caritura comis frondescit oliva.* Plinius, lib. xvi, cap. 19, *Arborum aliis decidunt folia, aliis semper eterna coma virent;* et cap. 20, *Harum generi non decidunt, olea, lauro, palma, myrto, cupresso, etc.* Glycas lib. 1 Annal., die 5: *Ex his quæ semper florent, quedam (arbores) abiciunt folia, quedam ea perpetuo retinent.* Abiciunt verbi gratia olea et pinus: nam lacis quasi ac latenter folia pro aliis aliis sic consequuntur, ut nunquam comis suis denudari videantur.

167. Barthius explicabat *profert*: Hoc est, sine labore; non parturit ob eandem rationem quia sine labore profert, et parturit laborem et nisum arguit. Rivinus castigandum censet *virens*, pro *semine parturit arbor*, ex Genes. 1, vers. 11 et 12,

et quia idem Draconius vers. 574 ait, *Quod apicet messis, quod ramia parturit arbor.* Verum ille versus jam loquitur de fructu arborum, postquam Adam ejectus est de paradiso, et Draconius tenere videtur facilius fructus in paradiso proditiis quam extra post peccatum Adami. Mar. Victor, lib. II de Adamo et Eva e paradiso ejectis, vers. 8: *Mirabile quali Ore rudes stupeant tam barbara rura coloni, Quæ non frugifera, distinctaque arbore vernant.* Sic Fabricius. In editione Parisiens. 1560, *Miserabile, quali . . . Quæ non frugifera distincta stipite vernant*, quod ex hîde m-s. est. Vel etiam Draconius loquitur de primo die quo illico prodierunt fructus ex Gen. 1, 4 seq.: *In die quo facit Dominus cælum et terram, et omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret.* Quod si retinere velis parturit, leviori mutatione possis profert, vel parturit arbor. Moyses ait: *Lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, cujus semen in semetipso sit super terram.* S. Augustinus lib. v, cap. 4, de Genes. ad litt., ita id explicat: *Causantur ergo tunc dictum est produxisse terram herbam et lignum, id est producenti accepisse virtutem.* Draconius cum plerisque Patribus et interpres assertit repleta herbas, et arbores, maturosque fructus, tertia die fuisse producta. Pomum de omni genere fructuum qui ex arboribus proveniunt dicitur. Præstaret hos versus transjicere, et prius legere *Omnia poma*, et deinde *Et semper vestita*, aut etiam rejicere hunc versum post *Linguae laurus honos.*

168. Conjectura probabilis est legendum *Linguae laurus honos surgit donanda poetis*; quia clarior est sententia et similibus verbis in productione altarum rerum enarranda utitur Draconius. In scriptura libri veteris solent donandi, intelligitur donanda esse in accusativo. Poeta lauro coronabantur. Horatius lib. iv, od. 2, de Pindaro: *Laurea donandus Apollinari.* Quod autem Cicero dixit et approbavit lib. 1 Offic. cap. 22, *Cedant arma togæ, concedat laurea lingue*, intelligebat de laurea quam triumphantes gestabant: quo resp. ait Plinius lib. vii, cap. 50, de eodem Cicerone loquens: *Salve primus in toga triumphum, lingueque lauream meritis; quod alii explicant principatum eloquentie meritis.*

169. Rivinus pro *torta* correxit *lata*; sed agnovit melius esse *torta*.

170. Christianus Daumius pro non ante in veteri-

143 Vinea pampineos subarundinat ebria A

[campos,

Munera lætitiae spondens pendentibus uvis,
Fructibus et variis redolent florentia rura.

Una parens tellus non unum fundit odorem,

175 Sed quot sunt herbæ, tot permiscuntur odores.India tunc primum generans pigmenta per her-
[bas

VARIÆ LECTIONES.

171. Vat., pampineos sub arundine tenebra campos.
172. Vat., munera lætis spondens. Ad marg., numera pro munera.**173. Codex Azagrensis,** fructibus ex variis.**174. Vat.,** unum fudit odorem.**175. Vat.,** Si quod sunt herbæ tot permiscuntur honores.**144** Eduxit sub sole novo, rudibusque race-
[mis.Est locus in terra diffundens quatuor amnes,
Floribus ambrosiis gemmato cespite pius.**180** Plenus odoriferis nunquam marcentibus her-
[bis,

Hortus in orbe Dei cunctis felicior hortis.

NOTÆ.

bus editionibus scripserat motante, Rivinus nutante, codices mss. habent stultante. Sed nemo hactenus advertit errorem et palmæ calamos; nam sine ulla dubitatione legendum est et palmes, ut exstat in Vat. lib. II, vers. 220, iterum Palmite gemmato, etc. Isidorus lib. XVII Orig., cap. 5: Summitates vitium, et fructum flagella nuncupantur, eo quod statim agitentur. Palmes vitis materia mollis, qui per novella brachia emissus fructum affert.... Corymbi sunt annuli qui proxima quæque ligant et comprehendunt, ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur. Melius etiam est ramos quam calamos: nam palmes ipse est ramus vitis, et intelligi potest de ramis arborum quibus vitis innecitur. Neque absurdum esset rescribere auras pro ramos aut calamos.

171. Inter barbara reposuit Forcellinus subarundinare, et explicat arundine fulcire: allegatque Dracontium. In codice Vat. depravatus est hic locus, neque aliorum scriptura plane mihi probatur. Auguror Vineam pampineas sub arundine porrigit umbras. Virgilius, eclog. 7, vers. 58, Liber pampineus invidit colitibus umbras. Et in Georg., vers. 410, Bis vitibus ingruit umbra, ex pampiniis scilicet. Ebria vinea elegans metaphora dicitur a Weitzio pro plena: sed poterit dici ebria ab effectu.

172. Vinum vocat lætitiae munera, ut Bacchus a Virgilio dicitur lætitiae dator. Juvenius, lib. 1, vers. 433, Cernis lætitiae jam defecisse liquorem? Obvia sunt quæ multa congerit Weitzius de lætitia ex vini haustu.

174. Fundero pro producere copiose et abundanter sæpe occurrit. Odor hic sumitur pro specie, sen re ipsa ex qua bonus odor emanat. Horatius, lib. II, epist. 1, in fine: Deferat in vicum vendentem thus et odores. Tertullianus de Jud., Dulciores, potus varios, pingues et odores. Mitto alios. Hic jam tellus parens dicitur, quæ vers. 156, nondum mater dicta est.

175. Mar. Victor., lib. I Gen., vers. 246, Unum ex diverso nectar permiscit odore.

176. Pigmenta quæ sint, ex versibus qui Isidoro tribuuntur tanquam ejus bibliothecæ inscripti, colligitur: nam in titulo Pigmentarii recenset auctior Cinnamomum, myrrham, folium, casiamque nitentem, Balsama, thus, calamum, Coryciumque crocum. Ili versus sub S. Isidori nom ne editi jam pridem fuerunt a Muratorio, et maxima ex parte multo ante Muratorium a Joanne Tamayo de Salazar, in Marit. Hisp., postea a Florezio auctiores in Hispania sacr. recusi sunt, et post Florezium in editiōne Matritensi operum S. Isidori anno 1778, tom. II, pag. 67, append. In prolegom. ad Prudentium num. 242, aliquantulum dubitavi an vere Isidorus auctor esset horum versuum. Nuper Eugenius de Levis, tom. I Anecd., pag. 48, primos sex versus oro ineditis vulgavit tanquam a S. Damaso ineptistas Pauli conscriptos. Sed non pro solis episto-

B lis Pauli, sed pro aliqua bibliotheca exarati illi sunt, ut legenti liquido patet, et ab ætate Damasi longissime distant, ut duo alia carmina, quæ eidem Damaso Levisius affingit. Læyserus in Hist. Poet. med. æv. ad sæculum V observat Dracontium paradisum in India quævisisse, quod, inquit, iis opponi potest qui hanc sententiam nimis habent paradoxam. Verum hanc ipsam sententiam amplexus est Malvenda, qui de paradiso diligentissime scripsit; eique favent Hieronymus, Alcimus Avitus, Anastasius Nicænus, et Moses Bar-Cepha. Auctor Quæstionum ad Antiochum, quæ sub S. Athanasii nomine editæ sunt, quæst. 47 hanc rationem addit: Quod hujus rei gratia omnia aromata suavissimi odoris circa orientaliora loca, seu Indię fines proveniunt, utpote quæ sint vicina paradiso.

177. Rivinus suspicatur sub sole novo mendum esse, ac legendum Eduxit fulgore novo; nondum enim sol erat conditus. Sed ego opinor Dracontium sub sole novo dixisse per prolepsin, ut orientem explicaret. Sic Avitus, lib. I de Initio mundi, vers. 496: Est locus Eoo mundi servatus in axe Secretis, natura, tuis, ubi solis ab ortu Vicinos nascens aurora repercutit Indos. Si correctio aliqua sit adhibenda, pro ferum sub vere novo. Vide vers. 197 et 230, Ostentat sub vere novo. Conjeciebam melius sub flore novo. Rudes racemi sunt fructus novi cujuslibet arboris, similes racemis uværum; ac fortasse Dracontius racemos accipit pro granis et fructu cujuslibet herbæ ex qua unguenta et pigmenta proveniunt. Nonnullæ arbores aromaticæ fructum seu semen botrosorum habent, ut amomum, de quo Plinius lib. XII, cap. 13; Dioscorides lib. I, cap. 14; et Isidorus lib. XVII Orig., cap. 8, ubi scribitur botrosorum semen. Etiam autem Harduinus in Plinio legat frutice myrtillo, non botroso, sententia tamen eadem ex Plinio colligitur, qui ait: Anomum ara in usu est, Indica vite labrusca.

178. Conjectura est Rivini, legendum in terra pro interea, quæ nostro codice confirmatur.

179. Rivinus ait quosdam legisse gemmato vertice pictus. Mar. Victor., lib. I, Genes., vers. 235: Hic fragiles solvunt calamos animata vigore Muneris ambrosii spirantia cinnama odores. Ita Fabricius; alii, Quæque arida tegmine sicco, Jam fragiles solvunt calamos animata vigore, Muneris ambrosii spirantia cinnama fundunt. Pingere terram floribus pro ornare, variare, distinguere invenies apud Lucretium, Virgilium et optimos quosque auctores. Vide Gifanium Ind. Lucr. Cespes dicitur gemmatus, quia flores ipsi sunt tanquam gemmæ. Lucretius, lib. II, vers. 319, Invitant herbæ gemmantis rore recenti; Manilius lib. V, vers. 256, Ille colit nidiis gemmantem floribus hortum.

180. Putat Rivinus respexisse Dracontium ad Gen. XXVII, 27, Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus.

181. Rivinus legit Hortus ab ora Dei. Conjeciat

145 Fructus inest anni, cum tempora nesciat A

[anni.

Illic floret humus semper sub vere perenni,

Arboreis hinc inde comis vestitur amœne,

185 Frondibus intextis ramorum murus opacus

Stringitur, atque omni pendent ex arbore fru-

ctus,

Et passim per prata jacent : non solis anhelis

Flammatur radiis, quatitur nec flatibus ullis,

Nec conjuratis furit illic turbo procellis.

190 Non glacies districta domat, non grandinis ictus

Verberat, aut gelidis canescunt prata pruinis.

182. Vict., f. in annos est, cum.

184. Vat., Arboreus hinc inde choris vestitur amœne. Editi, Arboreis hinc inde comis vestitur amœnis.

185. Vict., f. intortis r. In Vat. desideratur hic versus Frondibus.

186. Vict., arbore poma.

187. Vict., non fructus anhelis. Sirm., non solis anhelis. Vat., non solis anhelis.

188. Vat., flatibus illic.

190. Editi, domat, non. Vat., nec.

192. Azagr., Vict., sed placidi fructus. Sirm., sed

Sunt ibi sed placidi status, quos mollior aura

146 Edidit exurgens nitidis de fontibus hori.

Arboribus movet illa comas, de flamine molli

195 Frondibus impulsis, immobilis umbra vagatur;

Fluctuat omne nemus, et nutant pendula poma.

Ver ibi perpetuum communes temperat auras,

Ne lædat flores, et ut omnia poma coquantur.

Non apibus labor est ceris formare cicutas :

200 147 Nectaris ætherei sudant ex arbore mella,

Et pendent foliis jam pocula blanda futura,

Pendet et optatæ vivax medicina salutis :

Cætera depingit variis natura figuris.

VARIE LECTIONES.

placidi fructus. Vat., sed placidi status.

195. Vict., addidit exurgens.

B 194. Sirm. distinguit comas de flamine molli, Frondibus impulsis immobilis n. v.

196. Sirm. ita. In Vat., F. omnia honos, et mutat p. p. In Vict., F. hic onus omne, et nutant p. p.

198. Vat., n. l. frondes et.

202. Vat., pendet exoptatæ v.

203. Vict., v. pictura f. Vat., Litora dependent solera pictura figuris.

NOTÆ.

aliquis in orbe datus, quia non consitus, vel *Hortus in ora Eden*, vel *Hortus Eden orbis cunctis*. Lectio codicum comprobatur ex Isidoro l. 1, 5, *Ponet desertum ejus quasi delicias, et solitudinem ejus quasi hortum Domini*, id est paradisum.

181. Rivinus pro *amœnis* conjiciebat *amœne*, quod noster codex exhibet. Vestiri comas de arboribus metaphorâ usitata : sic vers. 166 : *Et semper vestita comis frondescit oliva* : sic terra gramine vestiri dicitur, aves pennis.

186. Rivinus melius putat *fructus* quam *poma*, quia illud latius patet. Dracontius v. 167, 196 et 198, *pomum* de quolibet fructu arboris dicere videtur ; ac sane vix certa, et clara distinctio poterit inveniri.

189. Claudianus de III Consul. Honorii v. 98, *Et conjurati veniunt ad classica venti*, et de Bello Getico v. 49, *Aut conjuratum querimus splendere serenum*.

190. Fabricius mendose edidit *grandinis ictu*, quod expressit etiam Weitzius. In prima editione jam legabatur *ictus*, quod restituit Sirmondus. *Districta* proprie est valde stricta : sed aliud latet ; dicitur enim glacies districta, ut *ensis districtus*, vel potius *destrixtus*, quia scilicet glacies etiam secat. Virgilius, eclog. 10, v. 49, *Ah ! libi ne teneras glacies secet aspera plantas*.

191. *Grandinem verberare* pervulgata metaphorâ est. Vide notam Broukusii ad Tibull. l. 1, el. 2, v. 7, *Te verberet imber*. Weitzius elegantissimam translationem vocat *canescunt prata pruinis*. Avitus l. 1, v. 225, *Vel densante gelu canescunt arva pruinis*. Contra canities ab Horatio et Prudentio ita exprimitur, ut *nix capitis* dicatur. Rivinus animadvertit male alios legere *calescunt*, vel *calvescunt pro canescunt*. Quinam hi sint, non novi : nam in Weitzio *calescunt* mendum est, cum in Indice *canescunt* clare legat.

192. Vera est scriptura *placidi status*. Nam de fructibus dictum jam supra est, et hoc loco de aura suavi et placidis flatibus sermo instituitur contra procellas, glaciem, grandinem, gelu. Etsi autem vers. 188 dixerit, *hortum non quasi flatibus ullis*, tamen hoc intelligendum est de vehementibus flatibus, ut innuit verbum *quatitur*, et ex vers. seq. *Nec conjuratis colligitur*.

194. De sæpe superfluum est, ut multi jam monuerunt. In Pervigilio Veneris *De favoni spiritu*. Non placet interpunctio Sirmondi, neque antiquiorum edi-

tionum. Nam de *flamine molli Frondibus impulsis* est veluti ratio, cur immobilis umbra vagetur, ut nunc ad vers. seq. explicabo.

195. Umbra est immobilis, quia in nemore semper est umbra : vagatur vero, quia frondes arborum moventur. Fortasse scripsit Dracontius *impulsis*, et *mobilis umbra vagatur*.

C 196. Scriptura codicis S. Victoris *Fluctuat hic onus omne*, et facit, ut suspicer, primigeniam esse lectionem codicis Vat. *Fluctuat omnis honos*, et. Siquidem fructus honor est arboris.

197. Boetius carm. 2 lib. 1, *Quis veris placidas temperet horas Ut terras roseis floribus ornet*. Fortasse innuit Dracontius, mundum vere primo conditum fuisse, quod clarius v. 250 asserit. Alii autumnio mundum creatum docent, et multis rationibus confirmant.

198. Non displicet *frondes* in Vat. Sed *flores* scilicet arborum melius videtur. Rivinus corrigit *Ne lædat*, hoc est auram, quod in Indice videtur agnovisse Weitzius. Scriptura codicum sustineri potest, nempe *Ver temperat, ne lædat*, quod perinde est, ac *Ut illasos servet flores*. Poma seu fructus coqui dicuntur, dum maturescunt. Vide Plin. l. xv, c. 24, Senec. Trag. Varionem, Virgilium, Martialem.

199. Weitzius *cicutas* exponit cellas apium, seu cannas, ac quasi fistulas, quibus mel continetur. Haud equidem repugno. Sed videndum an ex Isidoro l. xvii Orig., cap. 7, num. 61, alia interpretatio erui possit : *Cicuta*, ait, est, quod est inter cannarum nodos, dicta, quod laeet. In Indicis stagnis nasci arundines, calamique dicuntur, ex quorum radicibus expressum suarissimum succum bibunt, unde et Varro ait : *Indica non magnum in arbore crescit arundo, Illius et lentis premitur radicibus humor, Dulcia cui nequeant succo concedere mella*. Primus horum trium versuum corruptus est in editionibus Isidori, quas vidi. Lege *Indica non magna nimis arbore crescit arundo*. In secundo etiam melius leges *Illius e lentis*.

202. Loquitur, ut puto, de ligno vitæ in medio paradisi ex Gen. ii, 9, quamquam et de aliis foliis, ex quibus medicina paratur, explicari valet.

203. Rivinus in veteribus editionibus conjungebat et legebat ita hos versus : *Cætera depingit variis natura figuris, Auroræ cum quarta dies emerasset undis*, ut in vers. 202 absolvatur tertia dies, et a vers. 203 inci-

- Auroram jam quarta dies præmiserat undis, A
 203 Et rutilante polo compresserat astra rubore.
 Mox solis radiare globum jubet igne salutis :
 Flamma salutaris perfundit lumine mundum ,
 148 Cuncta salutaris rident elementa vapore,
 Cujus ab igne sup lunam jubet ire secun-
 [dam ;
 210 Nigra tenebrarum corrumpere tempora noctis,
 Et trepidum proferre diem comitante quiete :
 Candida somnigeris collustrat cornibus axes ,

Quæ numero est crescente brevis, sed plena
 [minore.

Flammeus ornatus cœli per sidera fulsit :

- 215 149 Officia et stellis, numeros, et nomina jus-
 [sit,

Tempora distribuit, loca contulit, ignibus (gi,
 Limitibus fluxit, jubar induit, axe rotavit,

Cursibus aptavit, cœli regionibus addit.

Agminis innumeri nec flammea sidera cœlum

- 220 Destituunt quæcunque die, sed luce premuntur

VARIE LECTIONES.

204. Vict., *Aurora i. q. d. permanserat u.* In Vat. Jeest hic versus, sed locus vacuus relictus est.

205. Vat., *Et r. die c. ora r.*

207. Vict., *salutari perfundi.*

208. Vat., *c. salutaris.*

211. Vict., *tepidam.* Sirm., *trepidam.* Vat., *trepidam.* Vict., *minante q.*

212. Vict., *c. somniferis.* Vat., *c. somnigerunt collustrans c.*

213. Ita Vat. In aliis, *Quæ numero est majore brevis, et plena minore.*

215. Sirm., *officia stellis.* Vict., Vat., *officia et stellis.*

B 218. Vat., *curribus aptavit.* Vict. distinguit addit *Agminis innumeri, nec.*

220. Sic Vat. in Sirm., *destituunt quocunque die, sed.* Vict., *destituunt, quocunque dies et l.*

NOTÆ.

piat quarta. *Depingere* pro ornare, variare, ut supra v. 179 dictum.

204. Ex vers. sequent. colligitur, diversam fuisse lectionem in codicibus antiquis ab ea quæ nunc exstat : nam codex Vat. v. seq. habet *compresserat ora rubore.* Etenim de astris postea occurrit mentio. Dicitur autem *Aurora quarta dies*, ut prima dies lucis. Poterit etiam legi *Aurora jam quarta dies præmiserat ortum*, Et *rutilante polo compresserat ora rubore.* Sed dum clarior lumen non affulget, Sirmondi scripturam retineamus.

205. Ambrosius hymn. ad diem 4. *Qui lucidum centrum poli Candore pingis igneo.*

206. Globus solis et lune passim a poetis et non semel a Dracontio dicitur Mar., Victor lib. i, Gen. v. 97. *In flammis, ignisque globum se cogere jussa est, Solis prima dies.* De igne salutari solis quo cuncta foventur vide v. 24 seq., et Eleg. v. 81 seqq.

207. Rivinus existimat hunc versum esse Eugenii Toletani, aut alius ejusvis, et, ut sit sensus, pro *perfundit legit perfundit* cum Sirmondo et Weitzio in Indier. Al Weitzius in textu etiam ediderat *perfundit*. Fabricius quidem habet *perfundit* cum prima editione. Esse autem Eugenio antiquiorem hunc versum ex codicibus Vict. et Vatic. satis colligitur. Neque hujusmodi repetitiones, quod sæpe dicendum est, a Dracontii stylo sunt alienæ, scilicet ignis salutis, flamma salutaris, vapor salutaris. *Perfundere lumine mundum* pulchra metaphora, de qua Giffanius Ind. Lucr. verbo *fundo*. Vict. non male, *salutari*.

208. *Salutaris* dicunt Ovidius, Statius, Martialis, salutaris Ausonius, Prudentius. Transtatio quoque *venus a est rident elementa*, de qua idem Giffanius verbo *ridere*. Rivinus suspicatur *elementa* tempore, sed approbat vapore pro calore. Sæpe Dracontius, sæpe alii vaporem pro calore usurpant.

209. Rivinus conjicit *Cujus ab igne suam* : sed vix locum habet hic suam. Aut querendum est aliud, aut retinendum duo per pleonasmum non inusitatum. Forte pio pro suo, ut v. 224, *Qui fovei igne pio cœlum, mare, sidera, terras.*

210. Rivinus mallet *Nigra tenebrarum corrumpere tempora noctis*.

211. Rivinus rejicit in Weitzio *minitante quiete*, et in Sirmondo *comitante quiete*. Legit autem et distinguit *Et tepidam proferre diem* : invitante quiete *Candida*, etc. Fabricius edidit (et cum Fabricio Weitzius)

Et tepidam proferre diem minitante quiete. Sirm. et Vat. consentiunt, ac solum in *trepidam*, et *trepidam* variant. Sed quid est *dies trepidus*? dubius, opinor, et incertus, quia nec *verus dies*, cum luna ipsa solum sit solis imago. *Trepidum* hac significatione gaudere notum est, ut in *rebus trepidis*, et aliis similibus locutionibus quæ notæ sunt.

212. Veteres fere dicebant *somnifer non somniger*, ut Ovidius, Plinius, Lucanus. Etsi autem exemplum in antiquioribus non occurrat, tamen improbandum non est *somniger* in Dracontio, nisi malis sequi codicem Vict. Ex mendo codicis Vat. *somnigeris* colligitur.

C 215. Weitzius plures qui de luna agunt scriptores laudat, ut solet; sed non explicat quid hoc loco velit Dracontius, ut observat Rivinus, qui ait, numero majore et minore forte intelligi numerum majorem et minorem dierum. Nos cum Vat. legimus *crecente* pro majore. Plin. lib. xxxvii, cap. 9, sect. 65, *Selenitis . . . imaginem lune continens, reddidit eam in dies singulos, crescentis, minuentisque numeris.* Certe luna primo die est parva et incipiens, die decimo quinto est plena: sed iterum decrescit eodem ordine usque ad extremum diem. Sed id non satis, aut non bene explicatur Dracontii versu : nam luna est major die 15 quam die primo. Dicitur ergo luna brevis numero crescente, considerata diebus extremis, et comparata ad diem decimum quintum, aut circiter.

214. Prudentius Cath. hymn. 5, v. 145, *Credas, stelligeram desuper aream Ornata geminis stare trionibus.*

D 215. Virgilius i Georg. 137, *Navita tum stellis numeros, et nomina fecit.* Rivinus pro *jussit* corrigi cessit. Melius est *jussit*. Statius lib. vii Thebaid., vers. 32, *Jus erit, aspiciam terras, pacemque jubebo Omnibus.* Tacitus iv Annal., cap. 72, *Tributum in Drusus juserat.*

217. Præfert Rivinus *jubar induit*. Sed usitatus est *inducere* cum accusativo, et ut in loca contulit intelligitur *stellis*, ita in *jubar induit*.

218. Lib. iii, vers. 5, *Nomina dans astra, et stellis cursibus aptans.* Rivinus conjicit *auxit* pro *addit*.

219. Lib. iii, vers. 4, *Sideris innumeri numerum quem non latet omnis.* Fabricius interpunctionem editionis primæ Vict., secutus est, quam ante Sirmondem Seberus et Weitzius emendarunt.

220. Fabricius edidit *Destituunt, quacunque dies et luce premuntur.* Weitzius *Destituunt quacunque die, sed luce premuntur.* Teneo lectionem Vat., ut quæcunque referatur ad sidera, nempe quævis sidera. Vide vers. 607.

Luminis immensi radiato vertice fusi.

Nec mirum, si clara latent sub sole corusco

Sidera, quo mundum monstrat mensura mino-
[rem,

150 Qui sovet igne pio cœlum, mare, sidera,
[terras,

225 Concepta virtute Dei, quem sphaera polorum
Sustinet, et sentit dominum per cuncta tonan-

[tem,

Cujus ab imperio veniunt, quæcunque mini-
[strant,

VARIAE LECTIONES.

221. Vat., *vertice fusi*. Alii, *r. phœbi*.

222. Vat., *nec murum si*.

223. Vat., *s. quæ mundum*.

225. Vat., *concepta v. Alii, conceptum v.*

227. Vict., *quæcunque ministrant*, Omnia : jussus
agit totum, sub lege laborant. Vat., Sirm., ministrat
Omnia j. a.

229. Vat., *cum lunæ et sidera cuncto Ostentans s.*

A Omnia : jussus agit totum, sub lege laborat
Miles et ipse Dei, cum lunam, et sidera cuncta

230 Ostentat, sub vere novo, sub tempore primo,
Sub tirone die veterana in sæcla paratus.

Vidit quinta dies animalia cuncta profundi.

151 In corpus solidantur aquæ, nervique li-
[gantur.

Musculus humor erat, fluctus durescit in ossa,

235 Atque oculi gemmantur aquis humore gelato :
Et quot sunt fluctus, tot forsitan in æquore pisces
Luserunt fluido per cæcula vasta nataiu.

NOTÆ.

221. Magis placet fusi quam phœbi. Vertex radiatus pro sole hic accipitur. Ennius apud Ciceronem in de Orat., cap. 40, Oculis postremum lumen radiatum rapt. Solis verticem, sive caput radiis ornatum veteres fingeant, ut notum est. Clarius legam fusa, scilicet luce fusa vertice radiato luminis immensi. Lib. III, vers. 1, Luminis æterni, lunæ lux, lucis origo.

225. Videtur rationem assignare cur lateant sidera sub sole. Sed quænam est hæc ratio? Aut si ratio nulla hic exhibetur præter immensum lumen solis, quid sibi vult. Quod mundum monstrat mensura minorum? In Vat. est quæ pro quo : sed eadem remanet difficultas. Legam igitur Sidera; quem mundo monstrat. Prudentius lib. I Symm., vers. 314, de sole: Et quod nemo negat mundo, celoque minorem. Area major enim, quam qui percurrit in illa. Si ita legere velis, supra rescribes Non mirum, aut in nec intelliges non, ut apud Sedulium in præfat. ad Carm. paschale, Quorum multiplices nec numerantur opes: de qua significatione adverbii nec pro non vide ibi Wopkensium. Quod si retineatur lectio vulgata, in mundum intellige terram solum, non universalem hanc rerum; nam mundum pro terra, et mortalibus dixerant etiam ethnici scriptores, et Dracontius vers. 705 hujus libri. Si hæc videtur reddi ratio, non mirum esse si sub sole sidera lateant, cum sol major sit terra. Alia explicatio ex astronomia posita hæc est, eo magis latere sub sole corusco sidera quo sol nostro conspectui minor apparet: scilicet diametris solis quo magis ad zenith accedit, eo magis decrescere nobis videtur.

224. Confer versum 24 et seq. Incertum est an Dracontius teneat stellas etiam quæ fixæ dicuntur a sole lumen accipere, quod indicat hic versus an solum planetas intelligat. Res isthæc olim valde obscura erat, neque nunc quidem satis liquet, ac vix affirmare possumus, nullam ostendi rationem quæ stellas fixas suam a sole lucem mutuari asseramus.

225. Fortasse melior est lectio Vat., Concepta virtute Dei, quem, vel legendum Conceptus virtute Dei, quem. Sirmondus non solum ipsum solem conceptum intelligit, sed eundem agnoscit esse quem sphaera sustinet, non Deum. Sed quo pacto sol vocari potest dominus per cuncta tonans? Conjeci licet Conceptum virtute Dei quem sphaera polorum Sustinet, et sentit dominum per signa volantem. Sed præstat retinere scripturam Vat.

227. Cujus, scilicet Dei. Hinc rectius ministrant quam ministrat cum Vat. et Sirm. Nec placet dista-

232. Editi, addit quinta. Vat., vidit q. Vict., interpungit cuncto, profundi in corpus.

233. Vat., solidantur que n.

234. Vat., masculus humor.

235. Vict., o. gemmantur a.

236. Vat., f. tot forsitan æquore. Vict., f. quot forsitan in æquore pisces Incedunt fluido.

237. Vat., notato; ad marg., nataiu.

etio Sirmondi ministrat. Omnia jussus agit, totum sub lege laborat. Miles et ipse Dei: quænam post laborat virgula non obest. Sententia Dracontii est ab imperio Dei venire omnia quæcunque ministrant sive inserviunt. Propertius lib. II, el. 18, Aspicit, uti cælo modo sol, modo luna, ministrat.

238. Mallem agit cursum, quæ phrasis est Plinii lib. V, cap. 24. Prudentius i contra Symm., vers. 534 de sole: Præscriptis lege sub una Deditus officii.

239. Lib. II, vers. 25, Miliria famulante sua serviro fidelis: vide notam.

230. Dracontius innuit sententiam quorundam veterum, qui stellas lumine a sole accepto fulgere assererebant, de qua Isidorus cap. 24 de Natur. rer. Vide etiam vers. 224. Poteris etiam explicare: cum Deus lunam et sidera cuncta ostentat: nam vers. 216 et 217 ignes, et jubar proprium stellis conceduntur.

231. Tiro adjective etiam dicitur, ut tiro exercitus, tiro miles. Tirone opponitur veteranus, quod militibus convenit, sed aliis quoque rebus veteribus tribuitur.

232. Interpunctio Victi. inepta est. Vidit an addit leges, perinde est. Vide vers. 156.

235. Forte nervisque ligantur. Lib. III, vers. 614, Jam nervis membra ligantur.

236. Scribendum potius gemmantur quam gemmantur, quamvis hoc non sit prorsus contemnendum, cum oculi sint gemini. Versu 345 utrumque expressum est, Orbe micant gemino gemmantia lumina visus. Vide lib. III, vers. 618. Gemmant oculi, quia in modum gemmæ splendent: iidem gemmantur, cum sunt instar gemmæ: et quamvis active plerumque hoc verbum usurpetur, ex participio gemmatus patet posse etiam dici gemmari. Rivinus pro gelato conjicit palatum: cui minime subscribam. Nam oculi gemmantur aquis, dum humor gelatur, sive astringitur iustar gelu. Mar. Victor. lib. III Genes., Herba virens, flans cum duravisset aristis, Solis ob ardorem in frugem lacte gelato. Quod in aliis editionibus vers. 66 aliter proferitur; Herba sibi, et calamis in frugem lacte gelato.

236. Editiones veteres distinguunt pisces Incedunt, etc. Sirmondus pisces. Luserunt, etc., quod fortasse ab eo factum, ut luserunt referatur ad animalia vers. 232, et factura vers. 239, sint eadem animalia. Posset versus 239 statim post versum 232 poni, et sic hæc difficultas evanesceret. Verum etiam si nullum s t comma vel punctum post pisces, ut ipsi sint, qui luserunt, tamen factura r-ferri debet ad animalia, vel ad pisces, qui sunt animalia profundi.

237. Concinnius est Luserunt quam Incedunt. Lib.

- Et crispante freto perflabant naribus undas, A
Terrigenis factura cibos post cuncta creandis.
240 **152** Exsiliit inde volans gens plumea læta
[per auras,
Aera concutiens pennis crepitante volatu:
Ac varias fundit voces modulamine blando,
Et, puto, collaudant Dominum meruisse creari.
Illa niveo candore nitent, has purpura vestit,
245 His croceus plumæ color est, has aureus ornat,
Albentes aliis pennæ solidantur ocellis,
Atque hyacinthus adest per colla et pectora
[fulgens.

VARIE LECTIONES.

238. Vict., f. perflabant n.
239. Vict., per cuncta.
242. Hic versus sic exstat in Vat. et Vict. In Sirm. B
deest omnino.
245, 246. Vat., Est croceus (supra croceus) hic
pluma color, has aureus ornat Lalbanus: aut aliis
plumæ solidantur ocellis.
247. Vat., pectora fulgor.

- 153** Eminent his cristatus apex, has lingua de-
[corat,
Et brevis formæ pensatur voce canora.
250 Has virides pennæ reddunt, has discolor ornat
Pluma, per innumeras currens pictura volu-
[cres:
Et rudibus tenuem subtexunt aera pennis.
Ipsa dies folium ramis, et floribus herbas
Evomit, et spicis acuit seges omnis aristas.
255 Silva comis vestita viret, nidosque loquaces
154 Exhibet, et varias decantat garrula voces,

249. Abest hic versus ab editis, exstat in Vat.
250. Vat., E studiis his pluma color, h. d. o.
251. Vat., pluma per. Alii, multa per.
252. Sirm., et levibus f. Sirm., Vict., plumis. Vat.,
pennis.
253. Vat., sexta dies f.
254. Vat., et spicans a.

NOTÆ.

ii, v. 158, *Ludant super æquora pisces*. Terentius Adelphi. iii, 5, 23, *Congrum istum maximum in aqua sinito ludere*. Pro mari cærulea dicunt Virgilius, Statius et alii.

238. Vers. 578, *Murmure quod venti flantes vaga marmora crispant*. Valer. Flaccus, l. i, v. 511, *Alma novo crispans pelagus Tithonia phebæ*. Hic crispante ponitur absolute, ut luna minnente, et potest subintelligi se. Persius sat. 3, v. 87, *Ingeminat tremulos naso crispante cachinnos*. Plinius Senior non semel. Rivius mallet proflabant naribus, quod mihi etiam magis arridet.

239. Terrigenæ sunt homines e limo terræ facti. Lucretius primos homines terrigenas vocat l. v. 1425, *Frigus enim nudos sine pelibus excruciat Terrigenas*. Ita alii pariter usurpant. Vide not. ad v. 115 et 236.

240. Mar. Victor l. i, v. 126, *Hinc volucres quoque molle genus trahere vigorem*: qui descriptionem volucrum concludit, *Ergo materies avibusque et piscibus una est*; sed hic versus a Fabricio allatus abest ab aliis editionibus. Prætereo Basilium, Ambrosium et alios.

242. Cum hic versus exstet in Vict. et Vat., desit vero in Sirm. et, ut videtur, in Azagr., colligere licet eum ab Eugenio Toletano omissum fuisse.

243. Nota Græcismum collaudant meruisse creari pro quod meruerint creari. Ambrosius lib. v Hexæm., cap. 12 et seqq. avium creationem et genera late prosequitur. Rivinus laudans a laude Domini ex quorundam opinione dici refert. Melius alii vocabulum Gallicum esse sinit.

245. Color croceus et aureus non multum inter se differunt, sed differunt tamen nonnihil.

246. Rivinus pro solidantur conjicit stellantur, et advertit Barthium legere hyalis pro aliis. Utramque conjecturam respuo. Vers. 233 etiam est solidantur, et cum præcedat *his et has*, non male est nunc aliis, quamvis libentius legerem aliis. Explicandum solum superest, quid sint ocelli, quos nonnulli de diversis pennarum coloribus interpretantur. Sed, ut ego puto, ocelli hoc loco sunt radices pennarum, sive calami, quibus infixæ sunt pennæ. Sic in arboribus Oculi nodi sunt, ex quibus frondes exeunt, ut exponit Isidorus lib. xvii Orig., cap. 6, nu. 13. Sic in radicibus arundinum est oculus, qui bulbis etiam dicitur, et a Plinio ocellus lib. xxi, cap. 4. Scriptura codicis Vaticani ansam conjecturis præbet, an legendum sit *has aureus ornat Galbanus*, aut aliis pennæ solidantur ocellis: nam galbanum et galbanus erat vestis delicatioris coloris viridis, et glauci, aut flavi, et lutei, et nonnunquam aurei, ut apud Vopiscum in Aureliano cap. 31 tunica galbana imperatoris. Vide

Salmasium ad hunc locum, et ad Lampridium in Alexandro Severo cap. 41, qui tamen contendit, galbinum legendum: notat etiam galbeam, galbinam et galbulam genus esse avis viridis. Si legas has aureus ornat Galbanus, opportunior erit conjectura Rivini, aut aliis pennæ stellantur ocellis, vel variantur ocellis.

248. Decorat media producta rarum est. Silios lib. xii, vers. 743, *Tarpeii clamant Jovis, ac delubra decorant*, ubi multi legunt coronant, fortasse quia decorant media brevi solet efferrī. Exstat etiam inscriptio incertæ ætatis tom. I Inscript. Muratorii pag. 54, num. 4, ubi produciunt: *Exuviasque ejus te ipsam, templumque decoro*. Auctoritas Dracontii certa est, eaque lectio Silii confirmatur non minus quam inscriptione Muratoriana. Et favet ratio: nam a decus decoris est decoro decoras penultima correpta, a decor decoris eadem producta. Marialis lib. xiv epigr. ult. gallos gallinaceos vocat cristatas lucis aves; Ovidius l. i Fast. vers. 455, *cristatum alitem*, Plinius lib. xi, c. 37, *cristas in capite avium apices*.

250. Tertullianus lib. i de Pallio sic de pavone ait cap. 3: *Quoniam et pavo pluma vestis . . . multicolor, et discolor, et versicolor*, etc. Adisius notas Cerdæ in hunc loc. Ave, diversorum colorum dicuntur discolors a Plinio et aliis. Alia significatione discolor est diversi coloris, seu colore differens, ut apud Ovidium v Trist., el. 16, vers. 8, *Sumatur fatis discolor alba meis*.

252. Iterum vers. 264 repetit, ut solet, rudibus pennis pro novis, recentibus. Subtexere pro operire, D et subtexere aera de avibus Statius, alii que dicunt.

253. Die tertia arbores et herbe cum ramis, foliis et floribus productæ fuerant. Sed cum hic mentio fiat volucrum, repetitur ea narratio, perinde quasi die qua volucres create sunt, majori copia folia et flores prodierint, quibus scilicet aves uterentur.

254. Evomit, ut undare et similia abundantiam significant. Scriptura codicis Vat. probabilis est, aut ex ea legendum et spicis acuit seges omnis aristis. Confer vers. 23 l. iii, *Sic calamos nutrita seges stans a: nat aristis*. De verbo spicare alibi.

255. Frequens usus apud Dracontium hujusmodi metaphorarum, *Vestita comis, pennis*, etc. Lib. iii, vers. 24, *Sic plumis vestitur avis, sic frondibus herbe*. Vide vers. 166, lib. i, *Et semper vestita comis*. Virgilius lib. xii, vers. 475, *Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas*; quod Dracontius imitatur.

256. Ut nidi loquaces, sic silva garrula decantare dicitur. Decanto significat recitare et repetere ab alio dictata. Sed hic sumi etiam potest pro cuncto sim-

Cum vagabunda volat commotis plausibus ales, A
Frondebis insidens vento cum fronde movetur,
Unguibus ad ramos infixâ tenacibus hærens.

260 Pennigerum vernare nemus vapor urget in
[usus

Pignoris, et molli durescunt ova tepore:
Pennantur membrata globis, animantur, anhe-
[lant,

155 Rumpuntur, contracta sonant, aurita
[volatus

Tentant, et rudibus librantur in aerâ pennis.

265 Sed cum discordent inter se elementa coacta,

VARIÆ LECTIONES.

257. Vat., Cum natabunda volat nec mox q'plausibus
ales. Vict., Cum vacuanda r. e. p. a.

259. Vat., tenacibus erret.

260. Vat., P. venerare n. v. unget i. u.

261. Vat., molli curescunt o.

262. Sic Vat. in Sirm., Pennantur tunc membra
globis, animantur, anhelant. Vict., Pennantur tum
membra, globis animataque anhelant.

264. Vat., aera plunius.

Fetibus eductis concordant un'a, vel ignis.
Unda creat volucres, producit flamma velu-
[eres.

Pabul. montis erant, sed non qui paceret
[herbas,

Affuit: intactæ senuissent floribus herbæ,
270 Ni pascenda daret tellus jumenta per agros.

Sexta dies phœbi rutilo processerat ortu,
Cum natura parens g'gnit animantia terris.
Cornibus erumpunt armata fronte juveni.

156 Et per prata vagum sequitur sua bucula
[taurum.

NOTÆ.

plieiter, et quamvis levi mutatione scribi posset et
voria decantat garrula voce, tamen elegantius est et
vories decantat garrula voces, ut vivo vitam infelicem,
et similia.

257. Rivinus cum veteribus editionibus tuetur
Cum vacuanda volat, et affirmat Sirmundum pro
vacuanda posuisse vitium manifestum vagabunda,
cum in vagabunda, quod est a vagari, secunda sit
longa. Explicat autem vacuanda volat, per vacuum
volat. Obscurum id est, et Dracontius potius dixisset,
Cum per inane volat. Neque vero facile proferentur
exempla, quibus constet, secundam in vagabunda ne-
cessario esse corripendam. Lectio Vat., natabunda,
non est spernenda: etsi enim verbum novum sit na-
tabunda, tamen ex analogia defendi potest, et eleganter
de avibus diceretur, quæ habent hoc etiam ab
aquis, ex quibus sunt ortæ, ut instar natantium
piscium aera secent pennis. Quod si scripturam solli-
citate velis, non inepte rescribes Cum ragat, atque
volat a verbo vago, vagas, quo multi usi sunt. De
plausivum, dum volant, supervacaneum est dicere.
Supra vers. 241, Aera concutens pennis crepitante volatu.

258. Insidens media producta ab insido, quod mag-
no est in usu præcipue apud poetas pro insideo. Ac
forte legendum erit Floribus insidit, vento cum fronde
movetur.

259. Ad ramos infixa, ut l. II, vers. 261, ad colla
pendit.

260. Rivinus pessimum esse dicit nemus pro genus.
Sed cum omnes codices habeant nemus, non facile
id mutaverim in genus, primum quia proprie de ne-
more videtur esse sermo, quod vernat in usus pigno-
ris avium, tum quia etiamsi velis intelligere aves in
nemus pennigerum, poteris sane per metonymiam,
qua continens ponitur pro contento. Simili lere mo-
do vers. 256 silva varias decantat garrula voces.

261. Notandum est molli durescunt, qualia oxymora
passim occurrunt apud Dracontium. Fovenitur autem
ova, ut pulli formentur. Ovidius Fast. I, vers. 413,
Quæ facitis nidos, quæ p'vnis ova foretis. De hoc
tepore sermo est, qui mollis dicitur, quia in molli
ovo fit et molle ovum efficit.

262. Non dubium quin scriptura Vat. vera sit, re-
liquæ falsæ. Ipsa ova quæ durescunt pennantur mem-
brata globis, animantur, anhelant, rumpuntur, con-
tracta sonant. Columella l. VIII, c. 5, Luna crescat
diebus, quibus animantur ova, et in speciem volucrum
conformantur. De verbo membrare iterum fiet mentio

B

266. Vict., facibus eductis.

268. Vat., parvula mundus erat, sed.

269. Vat., Affuit intactis.

270. Illic et duo seqq. versus desunt in Vat.

272. Vict., n. parit, gignitque a.

274. Vat. ita, sed scribit bucula. Sirm., E. p. p.
vagos s. s. b. tauros. Azagr. ita, sed vacula pro bu-
cula. Vict., E. p. p. vagus s. s. vincula taurum.

C

ad vers. 336, Membratur in artus. Novum est ver-
bum penno, pennas, sed pennatus in usu est. Pen-
nesco Cassiodori est l. I, ep. 38, Donac parlatim a
molli pluma recedentes adulta eviate pennescant. Pen-
nantur est quod Columella ait, in speciem volucrum
conformantur, seu pennis vestiuntur.

263. Confracta sonant pro confringuntur cum avia.

264. Librari in aere, et in aera passim dicuntur
aves a poetis aliisque scriptoribus.

265. Elementa coacta sunt elementa connexa, et
compulsa, ut duas significationes habeat verbum
coacta.

266. Vel pro et, ut Virgilius Pietate, vel armis;
Livium, aliosque veteres omitto, nam scriptores se-
quioris ævi hac loquendi ratione nimium abutuntur.
Concordant vero unda et ignis in educendis fetibus
volucrum, tum quia volucres ex aquis ortum ducunt,
et earum fetus tepentibus ovīs producantur, tum
quia ex aqua et igne maxime omnia constant, ut di-
ctum est vers. 24 et 25, et ex humore ovi et calore
volucres animantur. Weitzium cum prima editione
legit facibus eductis, et in Indice exponit feces ele-
mentorum educere: merito cum rejicit Rivinus.

269. Non errabit qui legat intactis, cum variant
codices. Plinius l. XVII, c. 25, Sene cuncti præa. Sic
Ovidius et alii senium agri et herbarum dicunt.

270. Jumerca, species pro genere.

275. Arma ferarum sunt cornua, ungues, dentes.

D Mar. Victor l. I Gen., vers. 353, Armaturque manu,
cornu, pede, dente, veneno, Alique aliis. Ergam aliis,
quamvis diversæ editiones referant aliis.

274. Paulo post vers. 285, Inter prata vagum.
Eleg. vers. 37, Erravit per prata vagus. Weitzius se-
quitur primam editionem vagus sequitur sua vincula
taurus, et interpretatur de vinculis amatoriis. Rivi-
nus ait quod legit Sirmundus vagos sequitur sua bucula
tauros, inversum videri, non enim bucula tauros, sed
taurus buculas sequitur. Non tamen illi displicet Sir-
mundi scriptura, quia vers. precedenti Dracontius
juvenco dixit. Aliquanto venustior videtur lectio
Vat. Potest autem intelligi, quod bucula taurum tan-
quam ducem et patrem gregis sequatur, vel etiam
amoris causa. Est enim vitula symbolum impudiciæ:
adeoque cum Oseas propheta cap. II Israel meretrici
comparasset, vers. 5, Quia dixit: Vadam post amato-
res meos, qui dant panes mihi, etc., iterum cap. 3,
Ephraim vitula doli doliare tritum, ut exponit Roa Sing. lib. III, cap. 15,

- 275 Cervus in arva fugax palmatis cornibus errat, A
Et velox prorumpit equus, pecus utile bellis.
Impia terribiles producit terra leones.
Simplicitas ovium fraudes passura luporum,
137 Et rancos timuit discurrens dama mo-
[lossos].
280 Spumat aper, mortes lunato dente minatus,
Et latus obliquans meditatür praelia torvus.
Nec massyla fames duos descendat in armos,

- Aut aper alter eat spumantia bella movere.
Gignitur omne genus pecudum, genus omne
[ferarum]
285 Inter prata vagum nullo custode per herbas.
158 Instar montis habens incedit bestia mole.
Promitur anguis hians, quatiens sub dente ve-
[nenum],
Et maculosa repit squamis per viscera ser-
[pens]

VARIELECTIONES.

276. Vat., *E. v. prurumpit e. p. u. belli.*
278. Vict., *fraudem passura laborum.*
280. Vict., *mortem limato dente.* Vat., *minatus;*
alii, *minatur.*
281. Vat., *p. turbus.*
282. Sic Vat., sed scribit *marssyla*. Sirm. Vict.,
Ac maxilla ferox duos descendit in armos. Ita Azagr., B
sed destituit pro *descendit*.

283. Ita Vat.; in aliis, *Audacter certans a. b. m.*
284. Vat., *Promitur o. g. p. g. esse f.*
285. Abest hic versus a. Vat.
286. Vat., *Instar montis habet intendit bestia moles.*
Vict. interpungit *Instar montis habens, incedit bestia,*
mole Promitur, anguis.
287. Vat., *h. quatitur a.*
288. Vict. *racit sanamas.*

NOTÆ.

qui plura in eandem rem profert. Verbum, quod a libet Dracontius, huic explanationi favet; nam femina quæ amoris causa viros sectabantur *secutuleias* antiqui dicebant a verbo *sequi*, quod eadem in re frequenter adhibebant, ut Virgilius, Propertius, Valerius Flaccus, Sabinus, alii. Ovidius Heroid. ep. 16 Parid., vers. 323, *Si pudeat, et metuis, ne me videre secuta*, etc. Dracontius præ oculis fortasse habuit Horatium, qui l. ii, od. 5, cum Lalagen juvenem comparasset, addidit: *Jam te sequetur. . . . jam proterea Fronæ petet Lalage maritum.* Adde Catonem in *li is*: *Vacula*, etc.

275. Ovidius in Trist., el. 11, vers. 11, *Utque fugax avidis cervus deprensus ab ursis.* Weitzius *palmata cornua* explicat in indice insignia, *et erecta*, quibus cervi ornantur, ut victores palma. Vera interpretatio petitur ex Plinio l. xi, cap. 37, sect. 45, *Nec alibi major naturæ lascivia. Lussit animalium armis. Sparsit hæc in ramos, ut cervorum. . . . Aliorum (cornua) finxit in palmas, digitosque emisit ex iis: unde platycrotus vocant.* Capitolinus in Gordiano cap. 3 ad fin. *palmatos cervos* memorat. Dracontius rursus vers. 640 *cornua palmata* dixit. Cornua cervi palmata in effigie exhibet Aldrovandus lib. i de Quadrup. binoic., cap. 28.

276. Ut vers. 275, erumpunt de juvenis, sic nunc prorumpunt de equis: et utrobique significatur, creati animalia, quæ vi et impetu feruntur et irruunt. Equus propter usum belli Marti dicatus erat, bellator a Virgili, Valerio Flacco, aliis dicitur.

277. *Impia* pro *immitis*, ut *pius* pro *miti*. Et dicitur impia terra, quia leones, quos producit, sunt impii.

278. *Simplex et simplicitas* pro *innocens et innocentia* sæpe a Dracontius usurpantur. Weitzius cum prima editione vel potius cum Fabricio, *fraudem passura laborum*, in indice vero *passura luporum* recte edidit. Rivinus neque errorem correxit, neque veram scripturam *luporum* in Sirmondo advertit. Ut oves placidum, et simplex genus est, ita lupi ovili insidiari passim dicuntur.

279. Ovidius, *Sic damæ sugunt, pugnant virtute leones.* Virgilius, ecl. 8, vers. 28, *Cum canibus timidi venient ad pocula damæ;* et Georg. iii, v. 559, *Timidi dæmæ, cervique fugaces.* Sic *imbelles et pavide* dici solent damæ, nam et a Græca voce, quæ timorem significat, nomen habent. Adverte etiam epitheton *rancos* de molossis, qui latratores a Martiali dicuntur lib. xii, ep. 1, et verbum *discurrens*, huic illuc currens, quod irrepantibus e regie congruit. Constructi ipsi figurata est pro *discurrit timens*.

280. Rivinus cum editionibus antiquis præfert *mortem limato dente.* Sirm., Vat., *mortes lunato d.* Recte *limato* dicitur, quia apri acunt dentes, ut Vir-

gilius, Horatius, Seneca et alii loquuntur. Verum bene etiam est *lunato*, instar lunæ, cujus figuram dentes apri referunt. Auctor carminis de laudibus Herculis inter Claudiani opera: *Indomitus regnabat aper, soloque tremendus Corpore lunatis fundebat dentibus ornos.* Statius etiam de apro lib. xi, v. 552, *Ignem tremant oculi, lunataque dentibus unci traionant.* Paulo post Dracontius v. 285, *spumantia bella* de apro, de quo *spumare* apte dicitur, ut a Claudiano l. ii de rept. Pros. 242, *Securus ubique Spumet aper, sævique fremant impune leones.*

281. Oblique ruere etiam convenit apro. Ovidius Metam. lib. viii, fab. 4, v. 344, *Et oblique latrantes dissipat ictu.*

C 282. Scriptu a codicis Vat. vulgatæ lectioni longe præstat. *Massyla fames* pro *feris Mauritanis*, quas simulat fames. Statius l. ii Achill., v. 188, de leone domito, iras colligente: *Ejurata fides, dormitorque inimicus, in illum Prima fames, timidoque pudet servisse magistro.* Et Dracontius in eleg. v. 269, *Quando fames rabidi quamvis jejuna leonis.* Duri armii sunt ipsorum aporum, nisi malis legere duri descendat in armis. Ovidius l. cit., v. 419, de apro: *Splendideq; aduersos renubula condit in armos.* De voce *Massyla* vide lib. iii, v. 189.

285. Sententia est, Apro meditantis prælia neque aliter, neque alius aper sese opponant.

284. Fortasse melius est *promitur* cum Vat. quam *gignitur* cum aliis, quamvis v. 287 rursus occurrat *promitur*.

286. Weitzius edidit *bestia*, sed in indice posuit *bellua*, quod Rivinus videtur præferre. Ex Vat. suspicari possis *Instar montis habens intendit bestia mole.* Isidorus l. xii Orig., cap. 2, n. 9, *Elephantum Græci a magnitudine corporis vocalum putant, quod formam montis præerat.* Græce enim mons *lópos* dicitur. Joannes Lud. de la Ceida, Advers. sacr. cap. 417, num. 21, huic locum Isidori illustrat.

287. Versu 638, *Repat hians anguis.* Oppianus, Halient. libr. i, sic de serpente: *In quo exitale virus evomit, omnemque e dentibus Expuit funestam vehementem bilem, thesaurum interitus.* Apuleius Apol., *Viperæ ritu niveo denticulo atrum venenum inspirare.* Lucanus l. ix, v. 628, *Morsu virus habent, et satum dente minantur, alii satum in dente minantur.* Quaters venenum pro ejicere cum violentia. Terentius Eun. ii, 3, 66, *Homo quatiatur certe cum dono foras.*

288. Libr. ii, v. 257, *Quid s. repens maculosa juvet, medicina faletur.* In editione prima ex codice Vict. consultum est metro *repat squamas*: nam prima in *repat* producit. Barthius malebat *redt*, quod acutissimum ait Rivinus. Sed genuina lectio videtur *repat*. Isidorus l. xii Orig., c. 4, *Serpens autem vocem*

Atra venena nocens missura e flatibus oris, A
290 Et subito sparsura graves per sibila mortes,
Atque eadem membris impertitura medelas.

159 Sed ne cuncta simul passim per cuncta
[fuissent,

Distribuit loca certa Deus, et tempora fixit.
Tempore non uno veniunt, quæ sæva vocantur.

295 Non semper movet arma leo, nec scorpius ictus
Semper habet, nec semper agit fera vipera
[morsus,

Nec semper tollunt ad vulnera colla cerastæ.

Nec semper furit unda maris, nec semper adurit
160 Solis ubique calor, pro tempore tempe-
[rat ignes

300 Pro regione plagæ, pro tempore temperat undas,
Et modo bellantes fluctus freta pigra jacebunt.
Ipse polus, qui grande tonat, sine nube se-
[renus

Jam tacet, et puro redeunt sua lumina cælus.
Multa locis data sunt variis dispersa per or-
[bem.

305 Arida vipereos angues suscepit arena,

VARIÆ LECTIONES.

289. Val., missuraque flatibus. Vict., missura affla-
tibus.

290. Val., e. subitas passura gravis p.

291. Val., Atque eadem membris vitæ peritura me-
dullis.

292. Val., s. pars impar cuncta f. Azagr., s. pas-
sim per prata f. Vict., s. passim per cuncta f.

294. Val., veniunt quo s.

295. Val. Vict., ictus. Sirm., ictum.

296. Val., vipera mortes.

298. Sirm., non semper adurit. Sic Vict. in Val.;
B et Azagr., nec s. a.

300. Editi, Pro regione plagæ contemperat undas
vaporem. Val., Pro regione plagæ pro .... temperat un-
das. Ex conjectura pro tempore.

305. Azagr., Vict., et pura.

NOTÆ.

occepit, quia occultis accessibus serpit: non enim aper-
tis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus reptit
.... Serpentes autem reptilia sunt, quia ventre et pectore
reptant. Posset legi per gramina; sed ventre et pec-
tore reptare hoc ait Dracontius per viscera. Quod
autem primam in repti corripit, mirum videri non
debet: siquidem ejus tempore quædam vocabula
non eodem intervallo efferebantur, ac apud veteres
quædam etiam communem quantitatem habebant.
Accedit verbum repo, si ejus origo inspicitur, pri-
mam brevem habere: est enim a verbo Græco ἔπειω
per metathesim, in quo prima natura est brevis.

289. Libr. III, v. 303, Aut si vipereis non esset noxia
tellus flatibus et nullas mandarent sibila mortes. Con-
fer etiam l. II, vers. 223 seq., et El. v. 65 seq. Forte
legendum missura flatibus producta a in missura ob fl
voci sequentis.

291. Intellige membrorum de parte sua, ut ait Libr.
II, v. 255. Isidorus l. XII Orig., cap. 4, Ex vipera pa-
stilli sunt, qui θηροκώϊ vocantur a Græcis. De hac
medicina e serpentibus extracta rursus l. II, v. 257 et
loc. cit. Elegiæ. Cum Isidoro conferendus est Sares-
beriensis, qui l. VI, cap. 10, legit qui θηροκώϊ vocan-
tur a Græcis. Plinius l. XXIX, cap. 4, sect. 21, ita
habet: Fiunt ex vipera pastilli, qui theriaci vocantur
a Græcis, ternis digitis utrimque amputatis, etc. Sci-
liet a capite, et a cauda ternis digitis amputatis. Alia
remedia e serpentibus contra ipsa venena ro cap.
refert Plinius.

292. Ita editio princeps ex codice Vict., cui favet
Val., nam pars impar corruptum est ex passim per.
Fabricius mendum putavit Sed ne cuncta simul, cum
sequatur passim per cuncta, et correxit Sed ne mixta
simul passim per cuncta fuissent. Weitzius Fabricium
transcripsit; Sirmondus retinuit Sed ne cuncta simul,
sed ex suo codice, ut æquum est credere, mutavit
sequentia verba in passim permixta fuissent. Azagren-
sis codex, Sed ne cuncta simul passim per prata suis-
sent. Primigenia lectio venustissima est, ac sensus
est, Ne omnia simul essent in omnibus. Nam fuissent
pomi pro essent, tempus pro tempore, ex more sæcu-
li v observavit Barthius ad Rigor lum. Per cuncta
dixit Dracontius v. 226, et Tertullianus, ut a lverti
ad v. 9. Vide infra v. 348.

293. Consule notam ad v. 315.

294. Ea quæ sæva sunt, aut non omni tempore
veniunt, aut non semper nocent. In hoc eodem ar-
gumento versatur Dracontius in Eleg. a vers. 55 ad
vers. 92.

295. Virgilius l. XII, v. 6, Tum demum movet arma

leo. Scorpius non semper certe ferit, sed ad ferien-
dum semper paratus e. t. Plinius lib. XI, cap. 25, sect.
30, Semper cauda in ictu est: nulloque momento me-
disari cessa, nequanda desit occasione. Observandum
tamen scorpius extra Africam non esse venenosus,
quod multis experimentis a recentioribus dicitur
comprobatum.

296. Alio sensu habere ictum est esse percussum.
Sed habere etiam sumitur pro facere, asserit, ut ha-
bere dialogum, sermonem, iter. Cicero de Provinciis.
Consul. cap. 4, Equitatus habuit interitum, hoc est
tulit, ut nonnulli interpretantur; sed ita distinguen-
dam videtur. Deinde aduentus in Syriam primus equi-
tatus habuit interitum, ut equitatus s. i. in gignendi
casu.

298. Vide Lucanum Paneg. ad Pison. Ipsa vices
natura subit, etc., et Ovidium l. IV, eleg. 4 de Ponto,
v. 4, Nulla dies adeo est australibus humida nimbis,
etc., et Alcuinum carm. 178, Nil manet æternum
celso sub vertice colli, Omnia vertuntur temporibus
variis, etc.

300. Ex Val. ita lego: quia sententia videtur esse,
solem temperare ignes, et undas pro diverso tem-
pore, et pro diversis regionibus. Epist. v. 81, Sol
dat temperies species gra iissima mundi.

301. Rivinus scribendum ait bellantis fluctus, sive
bullantis, hoc est, ebullientis. Plinius lib. IX, c. 7,
Bullantium aquarum sufflatio. Verum de mari quod
tranquillum redditur hic sermo est. Sic Horatius l.
IV, od. 12, v. 1, Jam veris comites, quæ mare tem-
perant. Aut ergo Dracontius fluctus qui modo inquieti
erant et veluti bellantes, placidus reddi, et quodam-
modo jacere. Vide Prudentium præf. I contra Symm.
v. 10, Sed cum cærulei prælia gurgitis. Weitzius ex
Statio in Theb. producit, Imbelli recubant ubi littora
somno, et Jacent exhausti solibus amnes. Prior loc s
magis ad Dracontium pertinet.

302. Grande adverbium loco Statius l. XII, v. 685.
Sed bella ciet, bellumque minatur, Grande fremens.
Ovidius l. II, Trist., v. 35, Nunc ubi detonuit, stre-
pitique exterruit orbem, Parum discussis æera reddit
aquis.

305. Vipereos angues, viperas, species pro genere.
Rivinus corrigendum censet Africa vipereos, et vers.
seq. Numida sortitur tellus. Sed, ut omitam, primam
in Numida corripere debere, ipsa Africa leonibus abun-
dat. Solinus, cap. 40, de Africa Minoris agens ait:
Interna ejus plurimar quidam bestiarum, sed principaliter
leones tenent. Præterea multo majorem venustatem
habet Arida arena suscepti angues, humida tellus leo-

- Humida sortitur tenuis fera colla leonum,
India cum gemmis et eburnea monstra minatur.
161 Bellua divinos inter generatur odores,
Ambrosiasque rapit male frangens bestia messes,
310 Incertusque color tigris per mille colores
Montibus Hyrcanis venit, atque effeta marito
Mittitur, ut vincat currens orbata procelas.

- 307.** Vat., gemmis eburnea.
309. Vat., Ambrosiasque rapit male flagrans bestia messes. Vict. et Sirm., ut editum est; sed Sirm., sapit pro rapit; Vict., mensas pro messes.
310. Vat., inceptusque color.
311. Azagr., venit ac e. Vat., M. II: judeo (vel iudeo) sectata marito. Vict., M. archanis v.

VARIE LECTIONES.

- 162** Cornibus erectis sortita est Africa damas,
Concava suscipiunt per montes saxa dracones.
315 Cactera distribuit diversis semina terris,
Plurima conjunxit, sed cespite multa diremit.
Munera præterea funduntur divitis auri,
Protulit eximias et ditior India gemmas,
Producunt niveos et littora rubra lapillos;

- 314.** Vict., per montem.
315. Vat., C. distribuit distribuit diversis.
316. Vat., s. c. mente d.
317. Vat., divitis agri.
318. Vat., eximias et ditior I. Azagr., eximias industrius I. Sirm., Vict., eximias illustris I.

NOTÆ

nes. Ac revera feræ præcipue educantur in silvis, in quibus certe humida est tellus. Solinus cap. 39, al. 26, de Numidia ait: *Qua parte silvestris est, feræ educat, qua jugis ardua, equos alit*. Lucanus, libr. ix; postquam narravit exercitum Catonis arenas Africæ serpentibus plenas peragrasse, addidit v. 945: *Jamque illis magis atque magis durescere pulvis cepit, et in terram Libya spissata redire: Jamque procul nemorum raræ se attollere frondes. Surge et congesto non culta mapalia culmo. Quanta dedit miseris melioris gaudium terræ, Cum primum sævo contra videre leones!*

306. Nota fera colla leonum pro leones, ut vers. sup. viperæos angues pro viperas.

307. Vers. 286, *Instar montis habens de elephant. Tertullianus de jud. Domini, Et genus æquoreum, et deformia monstra natantur*. Alcimus Avitus lib. i, v. 40, *Et quæ monstra solet rarus producere pontus, de balenis et aliis belluis marinis*. Virgilius l. i Georg., v. 56, *Nonne vides, croceos ut Tmolus odores, India mittit ebur?*

308. Rivinus opinatur loqui Dracontium de animalibus venenatis quæ ex corruptis odoribus producuntur. Sed vix dubium est quin de ephanto loquatur, qui frequenter bellua vocari solet, ut bellua Getula, bellua Indica, quod notatum a Weitzio est in indice. Et sententia ipsa id exigit. Cum enim dixisset Dracontius, Indiam cum gemmis etiam elephantos producere, addidit illico elephantos inter divinos odores generari. Nam Indici odores Dracontius ubi v. 176 seqq., ut gemmas v. sup. et v. 318. Dicuntur vero divini odores, quia ad Dei cultum destinantur.

309. Fortas e sapit male frangens bestia messes. Ex Vat. conjecturæ locus est, an legendum sit frangens balsama, nam balsamum est arbor, ex qua succus, balsamum etiam dictus, prodit. Ambrosia est etiam quidam herba, sed hoc loco ambrosiæ messes sunt herbarum odoriferæ, suaves, jucundæ, ut ambrosii succi apud Columellam et Silium, et paulo post v. 325 hæc eadem in re: *Et nimis ambrosium lacrymæ dant minus odoris*.

310. Figurata constructio pro *Tigris incerti ac varii coloris*, quæ proinde varia et maculosa dicitur. Suspiciabar incertoque colore tigris.

311. Fabricius errorem editionis primæ Vict. expressit *Montibus arcanis*, quem recte emendavit Weitzius *Montibus Hyrcanis*. Virgilius l. iv Æn., *Hyrcanæque admorunt ubera tigres*. Plura de tigrinibus Hyrcanis ex hoc loco Dracontii et aliis concessit Barthius ad Statium Theb. l. iv, v. 678. Suspicio esse mendum in *effeta marito*, nam effeta tigris est, quæ scitum edidit; sed quid sibi vult verbum, quod additur marito? An mittitur a marito? Non puto. At codex Vat. clare habet *marito*, in præcedentibus verbis corruptus est. Fortasse pro *effeta* aliud scribere oportet, ut *venit*, ac sectante marito, adeoque effeta, seu feta, nam feta pro effeta ponitur aliquando.

B Lucanus l. v, v. 405, *Ociore et cæli flammis, et tigris feta Transcurrit*. Ovidius xiii Met., v. 677, *Feta trullatur urso*. Sed velocitatis tigridis propria est quæ a sagitta lingua Persarum nomen habere dicitur. Solinus cap. 27, *Ac maxime eorum potentia probatur, cum maternis curis incitantur, cum catulorum insistant raptoribus: succedant sibi equites licet, et astu quantolibet amoliri prædâ relint, nisi in præsidio marini fuerint, frustra est ausum omne*. Tentabam lotum hunc locum ita restituere *Incertoque colore tigris per mille color. s* Montibus Hyrcanis vario sectata marito Mittitur. Passiva significacione sectata, quæ usus est Varro libr. ii de Re rust., c. 9, *Qui v. illet, se a cane sectari*; vel si mavis validè sectante marito. Recte vincat procellas. Horatius l. ii, od. 16, *Ociore cervis, et agente nimtos Ociore euro*.

314. Rivinus in verbis per montes, ut legitur in Vat., seu per montem, ut habent veteres editiones, aliquid latere putat, fortasse suscipiunt Garamantum saxa. Sed Dracontius loquitur potius de monte Æthiopiz, in quo dracones gignuntur. Solinus cap. 45 de Æthiopia: *A meridiana parte mons editus mari imminet, ingenio igne per æternum fervidus, et iniquis jugis flagrantibus, inter quæ incendia jugis æstus draconum magna copia est*. Postea loquitur de foveis draconum. Confer Isidorum, qui e iam speluncas draconum memorat l. xii Orig., c. 4, et addit: *Gignitur autem in Æthiopia et India in ipso incendio jugis æstus: ubi fortasse legendum erit in Æthiopia, et inter ipsa incendia jugis æstus*; exscribit enim Solinum. Verum etiam l. xiv, c. 3, de India loquens ait: *Ibi sunt et montes aurei, quos adire propter dracones, et gryphas, et immensorum hominum monstra impossibile est: quod fabulum sapit, vel certe fabulosum est*.

315. Distribuit leus ex v. 295. Virgilius l. i Georg. cum explicuit et, *Et quid quæque ferat regio, et quid quæque recuset*, subiunxit v. 60, *Continuo hæc leges æternæque fœdera certis Imposuit natura locis*.

316. Rivinus ex Avieno et Barthio cespitem multa diremit explicat interposita spatiosa terra. Avienus cespitem pro regione usurpat in Perieg. v. 227, *Cespitem Paphiaco prodit saxosa Charambis*; et v. 388, *Istius extenti sola cespitis undique sulcanti Innumera gentes*. Alii legunt *salâ cespitis*. Nihilominus mallei Plurima conjunxit, sed semina multa diremit, aut et semina; amat enim Dracontius similes repetitiones, quæ elegantia non carant.

317. Fortasse melius videatur *divitis agri* quam *auri*, ut comprehendantur omnes divitiæ, quæ postea referuntur. Sed cum nulla mentio alibi occurrat auri, retineo *divitis auri*. Brouksius ad l. i Tibulli eleg. 10, v. 51, *Nal o te divitis auri Pondere pulchrum epitheton ait esse divitis auri*, alibi etiam a Tibullo usitatum, et hoc loco a Dracontio.

318. Versu 307, *India cum gemmis*. Vide Isidorum l. xiv Or., c. 3.

319. De gemmis maris Rubri Plinius, Solinus innu-

320 **163** Flammanes, viridesque tulit Babylonia A

[crustas,

Persica nobilitant pretiosis litora gemmis,
Frigidus et roseo carbunculus ardet honore;
Seres fila trahunt nullo sub pollice ducta,

VARIE LECTIONES.

321. Ed'ti, *Persida*. Vat., *Persica*. Sirm., *Vict.*,
Wat., *nobilitat*.

323. Vat., *Seres fila trahit n. s. polluce d.*

324, 325. Sic Azagr., Vat., Sirm.; sed Sirm., *munus odores*. Vict., *Et nimis ambrosia plorant virgulta*

Balsama Casareos plorant virgulta per agros,

325 **164** Et nimis ambrosium lacrymæ dant munus
[nus odoris.

Cinnamon interior profert sub Phœnice tellus,
Solis amica nimis : nam non de sole perusta

per agros Balsama, Casareos lacrymæ dant munus
odores.

326. Sic Azagr.; in Vat. i. *profert sub fine tellus*.
Sirm., *Vict.*, *profert Phœnicia tellus*.

327. Hic versus et sequens, *Hæc nardi, desunt in*
Vat., pro non *Vict. nunc*.

NOTÆ.

merique alii scribunt. *Nivei lapis* i sunt margaritæ,
virides smaragdi. Seneca in Hippol. v. 388, act. II,
sc. 1, *Nec niveus lapis Deducit aures, Indici donum*
maris.

320. Babylonia pro parte Mesopotamiæ, cujus caput
fuit Babylon, et pro ipsa urbe Babylone accipi solet.
Barbibus *flammanes viridesque crustas* intelligit
laminas marmoreas quæ ædificiis aliisque magnis
molibus inducebantur. Sed de gemmis adhuc sermo
est; suspicari quis posset legendum *baccas*, aut *conchas*
pro *crustas*, nisi etiam de gemmis *crusta* diceretur,
ut apud Sidorium a Barthio ipso allegatum ex
epist. 7, libr. IX, *Crystallinas*, aut *onychinas crustas*,
quod Barthius Advers. libr. IX, cap. 7, exponit de
crustis, quæ fiebant ex lapidibus pretiosis. Adde Plin-
ium l. XXXVII, c. 4, *Adamas in tam parvas frangitur*
crustas, ut cerni vix possint. De Chaldaïs, quorum
regia erat Babylon, Solinus cap. 50, *Quæcunque Euphratem*
bibunt gentes, diverso nitent lapide.... Sagda a Chaldaïs
ad nos usque profuxit.... jucundissime vi-
rens. Plinius libr. XXXVII, c. 10, sect. 67, *Sagdam*
Chaldaei adhaerentem navibus inveniunt prasini colo-
ris.

321. Fabricius correxit *nobilitant pro nobilitat* in
Vict. Sirmundus edidit *nobilitat*; sed vix commodus
sensus erui potest. Legebat, si per mss. liceret, *Persica*
nobilitant pretiosa litora gemmae, quo Vat. ducit.
Sed retinendum est *Persida*. Claudianus de III Cons.
Hon., v. 204, *Gemmatosque humilem dispergere*
Persida cultus, etc.

322. Mar. Victor l. i. Genes., v. 282, *Hic ubi sul-*
mineo rutilans carbunculus igne; alii, Fulmineo ruti-
lans carbunculus igne coruscat. Tertullianus de Judic.
Dom., *Inde nitet prasinus, illic carbunculus ardet*.
Cyprianus in Genes., *Prasinus huic nomen, illi est*
carbunculus ardens. Drepanius carm. ult., *Sic rutilus*
rutilum romit et carbunculus ignem, ubi alii legunt
romitat carbunculus. Cur igitur frigidus a Dracontio
dicitur? quia etsi ardere videatur, non urit tamen, et
frigidus manet. Quid si pro frigidus legas *Et Phry-*
gius roseo, seu *rutilo*? aut *Et Libycus rutilo*? Isidorus
l. XVI, c. 14, *Omnium ardentium gemmarum principa-*
rum Carbunculus habet.... Cignitur in Libya.

323. Rivinus pro nullo sub pollice coniecit *molli de*
stipite, ut apud Claudianum consul. Prob. et Olybr.
v. 179, *Stamine*, quod *molli tondent de stipite Seres*.
Verum acutius multo est nullo sub pollice ducta, ut
indicetur, fila trahi non eo modo quo apud nos, sed
nullo sub pollice ducta. Loquitur nimirum Dracon-
tius de suo tempore quo opificum sericum peculiare
Seribus aut paucis commune erat. Filum autem pro-
prie id dicebatur quod ex lino, aut lana, aut simili
materia sub pollice trahebatur. De Seribus Plinius,
Solinus, Isidorus, alii.

324. Barthius l. XXXIV, cap. 10, cum Vict. legit
hunc et seq. versum, sed in seq. pro *Casareo* legit
casa sacros, quia arbor balsami testa inciditur ad no-
bilissimum illum liquorem provocandum. *Quid enim*,
ait, *Casareos odores potius quam regio aut alios dixit*?
Sed oblitus erat suam ipsius correctionis l. IX, cap. 7,

scilicet *Idumæ Ambrosia plorant virgulta per agros*
Balsama Casareos. *Lacrymæ dant munus odores*.
Idumæ est Judæa princeps balsamiferarum regionum,
et vel sola. Casarei agri sunt prope Casæam civi-
tatem Palæstinæ, cujus civilis mentio non uno loco
apud Josephum, Stephanum, Plinium, alios. *Idumæ*
Casareos ad differentiam plurium ejusdem nominis
urbium. Hæc fere Barthius, qui addit, solere Dra-
contium conferunt, ut maxime potest, multa paucis
verbis dicere. Ex his interpretatio vocis *Casareos* per
agros eruitur.

325. Posses ex Barthii conjectura scribere per
agros *Idumæ Ambrosium*, etc., aut per agros : *Idumæ*
ambrosium, etc. Possis etiam alia conjectura *Eminus*
ambrosium, aut *Nec minus ambrosium*. Pro humore
qui e plantis remittitur *lacrymæ* ponuntur ut plantæ
ipsæ humore manantes *plorare* et *lacrymari* dicuntur :
atque ita loqui solent non tantum poëtæ, verum etiam
Plinius, Columella in oratione soluta, et alii plurimi.

326. Rivinus, lectionem vulgatam secutus, ait,
Phœnicia tellus dici, ut nix *Gallia*. Vat. non obscure
consentit cum Azagr. sub *Phœnice*, quam scripturam,
ut videtur, non nemo invertit, ut metri rationem ha-
beret : nam media in *Phœnice* produci debet. Sed
syllabarum quantitatem etiam in incrementis nomi-
num propriorum parum curarunt poëtæ Christiani :
et rursus v. 635 occurrit *Phœnicia* corrupta secunda,
Phœnicis exactam, vel *exhaustam*, ut etiam Sirmun-
dus legit, quamvis alii ediderint *Phœnicis exactam*.
Nomen proprium regionis est *Phœnice*, *Phœnices*, et
in ablativo *Phœnice*. Eadem *Phœnicia*, sed rarius di-
citur. *Phœnicus* est adjectivum ad *Phœnicem* perti-
nens : neque erat causa, cur Rivinus excogitaret,
Phœnicia tellus dici, ut *Gallia nix*, nam *Phœnicia*
adjectivum esse potest coharrens cum *tellus*. Avem
Phœnicem ex surculis cinnami rogam sibi struere
narrant Solinus, Ovidius, Statius, Claudianus. Cinnam-
um veterum esse hoc ipsum cinnamomum, quod
nunc *cannella*, seu *conela* dicimus, colligitur ex de-
scriptione cinnamomi, quam affert Isidorus l. XVII,
cap. 8, *Interior sub Phœnice tellus* innuit partem Phœ-
nices quæ Arabiæ proxima est, aut etiam Arabiam
ipsam, ut solent poëtæ regiones conterminas alias
pro aliis nominare. De Arabia Solinus cap. 33, al.
46, *Cinnamolgus perinde Arabiæ avis in excellentissi-*
mis lucis texti nidos e fructibus cinnamorum, ad quos
quoniam non est pervenire propter ramorum altitudi-
nem et fragilitatem, accolat illas congeries plumbatis
p. tui jaculis, dejectasque pretis vendunt amplioribus
quod hoc cinnamum magis quam alia mercatores probrunt.
In nonnullis ex insulis Philippinis, ut Mindanæo, Xolo
et aliis, quæ cinnami sunt feracissimæ, nidi a qua-
dam ave texuntur, qui in Europam advecti prin-
cipum raræ et pretiosæ sunt epulæ. Nonnumquam liquet
ex quibus fructibus texantur, sed non videntur mul-
tum dissimiles iis quos Solinus describit.

327. Sententia est, partem inferiorem Phœnices
solis ardori magis obnoxiam cinnamum proferre, alias
partes magis ab æstu solis remotas nardum et anno-
mum. Hæc autem ita intelligi, si vera sit scriptura :

165 Hæc nardi flores, hæc portio fundit amo- A
[mum.

- Omnibus his genitis, animal rationis amicum
530 Formatur virtute Dei, linatur in artus,
Ut dominanter eat moderator omnibus unus,
Naturæ jussu quæ protulit omnia princeps.
Ast hominem non terra parit, non pontus ab
[undis,
Non cælum, non astra creant, non purior aer :
335 Sed dominaturum cunctis do linatur, et auctor
Plasmavit per membra virum de pulvere factum.

166 Limus adhuc deformis erat, membratur
[in artus

- Corporeos species hominis, cælestis imago.
Cons. icitur nova forma viri, sine mente pa-
[rumper.
340 Spiritus infusus subito per membra cucurrit,
Et calefacta rubens tenuit præcordia sanguis.
Mox rubuere genæ, totos rubor inficit artus,
Jam cæcis est, qui pulvis erat, jam terra me-
[dullas
Jussibus includit, surgunt in mæsse capilli,

VARIE LECTIONES.

330. Vat., *Forma Dei virtute Dei linatur in artus.*
331. Vict., *Ut dominator eat moderant. or omnibus*
ietis. Sirm., Vat., Azagr., Ut dominanter eat moderat-
ior omnibus unus; sed in Sirm. dominator, in Azagr. B
dominanter, in Vat. dominatur.
332. Sirm., *Naturæ jussu quæ. Azagr., Natura*
jussit quæ. Vat., Naturæ ac jussit quæ.
333. Vat., *i. prodiit n.*
334. Vat., *purior ver.*
335. Editi. *Sed dominatorum dominator summus, et*

- auctor. Vat. ut hic editur*
336. Vat., *plasmatur per; cæteri, limari per; ex*
mendo Vat. per conjecturam, plasmavit.
338. Sic Vat. et Vict.; in Sirm., *corporea species.*
339. Vat., *Conspicit unda sine forma viri mente pa-*
rumper.
340. Abest hic versus a Vat.
343. Vict., *medullam.*
344. Vict., *s. immensa c. Vat., s. immerse c. Sirm.,*
s. in mæsse c.

NOTÆ.

nam in Vat. hi duo versus desunt, neque certe valde sunt necessarii: alii codices variant: adeoque libentius legam *Solis amica nimis*, necnon de sole perusta *Hæc nardi flores*, etc., ut intelligatur, vel ipsam Phœnicen, vel quamvis aliam regionem de sole perustam nardum et amomum producere. Rivinus in erratis legit *Solis amica nimis, nondum de sole perusta*.

328. De amomo Plinius l. xii, c. 13. Virgilius, eel. 4, *Assyrium vocat amomum*, quia in Assyria vel solum vel imprimis nascitur.

329. Ovidius Met. lib. i, vers. 76, *Sanctius his animal, mentisque capacius altæ Deerat adhuc, et quod dominari in cætera posset*.

330. *Linatur* denotat hominem perfecte conditum, veluti lima politum.

331. Eligo *dominanter*, quia similibus adverbis delectatur Dracontius. Vide proleg. n. 135. *Moderatior* hoc loco est perfectior, meliori modo conditus.

332. Rivinus distinguit et legit *moderator omnibus ietis Naturæ, jussu quæ protulit omnia princeps*, hoc est Deus. Barthius l. xxii, cap. 21, legit cum Vict., *sed explicat princeps pro primus* nullo sensu. Varietas codicum innuit mendum subesse. Vide num legendum sit *Naturæ jussu nam protulit omnia princeps. Ast hominem, etc.* In scriptura Sirmondi potest intelligi, *Naturæ princeps jussu protulit*, etc. Lib. ii, v. 31, *Spes hominum, rerum princeps*.

333. Lib. ii, v. 250 et seqq., eandem sententiam pluribus persequitur. Prudentius Apotheos. v. 1032, *Omnia jussu Imperitante novus traxerunt edita formas. Solus homo emersi Domini formidabile dextra Os capere*.

336. R. tineri posset *Linari*, ut supra v. 330, *Linatur in artus*, Rivinus observat *linari* posse deduci a *limo*, sed melius a *lima*. Hanc originem a *lima* magis probo. Verbum *plasmare* in creatione hominis referenda frequenter adhibent SS. Patres. Dracontius l. ii, v. 87, ubi formationem corporis Christi refert, *Et caro plasmatur*. Confer etiam lib. iii, v. 620 et seqq., et Dracontium sui similem ubique invenies.

337. Censorius de Die Natali cap. 11, num. 7, *Quinque et triginta diebus infans membratur*. Supra v. 262, *Pennatur membrata globis*, et lib. ii, v. 78, *Qui nasci dignatus homo membratur in alveum*, vel, ut legam potius, *in artus*. Jac. Mosantus Briosius inter vocabula Censorino soli u. r. ata recenset *membrari*.

338. Lib. ii, v. 98, *Ergo ubi corporeos artus domi-*

nator, et auctor Induit: et v. 236 de homine, *Ingratus, quia factus erat cælestis imago*, et l. iii, v. 532, *Factoris imago*.

339. Rivinus ait hoc esse vitium expressum: cum enim jam homo *cælestis imago* esset, mente carere non poterat. Corrigit viri, *cum mente suprema* (scilicet Deo) *Spiritus infusus*, etc. Nihil muto, neque vitium ullum agnosco. Etsi enim homo secundum animam, non secundum corpus, sit factus ad imaginem Dei, tamen totus homo dicitur in sacris litteris factus ad imaginem Dei, et Dracontius v. præced. narrat in artus corporeos forma'um fuisse hominem, qui cælestis imago est. Homo autem non ex solo corpore constat, sed ex anima etiam, cujus creationem nunc refert. Relucet autem quodammodo in corpore imago Dei, cum corpus ipsum dicatur imago animæ. Sic Tertullianus, qui imaginem Dei corpore hominis non circumscribebat, tamen cap. 6 de Resurr. ait: *Ita limus ille jam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum Dei opus erat, sed etiam pignus*.

342. Vers. 395 de Eva: *gena pulchra rubore*. Lib. iii, v. 624, *Et geminæ rubuere genæ*.

344. Veteres editiones cum Vict., *surgunt immensa capilli*, et Weitzius in indice notat esse adverbium *immensa*, ut *transversa*, *sera*, et similia, quæ more adverbii ponuntur. Rivinus *immensa* accipit pro *immenso* numero capillorum: mallem pro capillis, qui sine mensura certa, ut reliquæ partes corporis, crescunt. Neque repugnarem, si quis legeret *immense* postrema brevi, ut *inferne*, *superne*. In editione Poet. Christian. Fabricii penes cl. præsulem Reggium ad marg. invenio ms. hanc lectionem in *summa* pro *immensa*. Scriptura Sirmondi probabilis est, sed non nihil obscura, scilicet *pro surgit messis capillorum*, potest conjici *surgunt in vertice crines*, vel *surgunt in fronte capilli*, aut a *fronte*: sic lib. iii, v. 620, dum resurrectio corporis describitur, *Scena capillorum fundens a fronte coronam*; vel *surgunt in veste capilli*. Ambrosius de Noe et Arca cap. 7, num. 21, *Capilli capiti quam grato amictu caput vestiunt*, et lib. vi Illesem., c. 9, n. 73, de ossibus capitis, *capillis densioribus vestiuntur*, et Dracontius loc. cit. v. 621, *Tempus et omne caput vestit de crine decorum*. Addo aliam conjecturam, *surgunt in merce capilli*, hoc est venales. Plinius l. xii, cap. 25, *Sarmenta quoque in merce sunt*. Ovidius l. iii de Art., v. 165, *Femina procedit densissima criminibus emptis, Proque suis alios efficit are suos*. Nec rubor est esse palam

345 167 Orbe micant gemino gemmantia lumina A

[visus,

Et vocem compago dedit, nova machina surgens
Auctorem laudare suum, gavisa, quod esset.

Tunc oculos per cuncta jactit, miratur amœ-
[num

Sic florere locum, sic puros fontibus amnes

350 Quatuor undisonas stringenti gurgite ripas

Ire per arboreos saltus, camposque virentes

Miratur: sed quid sit homo, quos factus ad usus,

168 Scire cupit simplex, et non habet unde
requirat:

VARIÆ LECTIONES.

345. Editi, ri. u. Vat., *visus*.

348. Vat., *atque oculos*.

350. Sic Vat.; ceteri, Q. undifluo stringentes g. r.

352. Vat., *miratur*: sed quid. Editi, *miratur se*:
quid.

353. Vict., *simplex est*, non. Sirm. *distinguit cupit*,
simplex et.

354. Vat., q. meritos s. Sirm., p. mundi. Vict.,
Azagr., Vat., p. mundus.

355. Ita Vat.: in Azagr., *Atque domus alterna nemus*
per florea rura. Sirm., Vict., *Atque æterna domus*

345. Vide v. 235, et l. ii, v. 652, et l. iii, v. 618,
Iude duces oculi gemmato lumine vibrant. Oculos ultimi
formari ex Plinio notat Rivinus; sed Dracontius
postremo loco linguam commemorat.

346. Rivinus melius putat, *Et vocem compage dedit*
nova machina, surgens Auctorem laudare suum. Huic
conjecturæ favet lib. ii, versus 81, *Induitur compage*
Deus, structura ligatur. Confer l. iii, v. 644. Post
surgens non bene virgula in editis ponitur: intel-
ligitur enim *surgens ad laudandum*.

347. Vers. 245 de avibus, *Et, puto, collaudant Do-*
minum meruisse creari.

348. Mar., Victor l. i Genes., v. 155, *Nec spectator*
adest, quem tanta gloria molis Impleat, atque oculis
avidam per singula ducat. Fabricius hunc locum, ut
pleraque alia Victoris, longe aliter edidit. Dracontius
per per omnia solet dicere per cuncta. Vide v. 292
cum nota. Virgilius l. ii, v. 570, *Passimque oculos*
per cuncta ferenti. Alii dicunt *conferre, trajicere ocu-*
los. Rivinus suspicatur *miratur amonnis*, quo nomine
in plurali usus est Persius. Sed *amanum* adeo bene
est, ut nihil melius.

350. *Stringere ripas de fluminibus, ut mordere*,
lamb. ita, elegantie notæ. Undisonus l'opertii, Val.
Flaccii, Statii verbum est.

351. *Ire de aqua poeticum est*: nam et pedes aquæ
a poetis tribuuntur. Vide notam Broukusii ad Tibul-
lum l. i, elez. 10, v. 56, *Et puras fluminis isse rias*.

352. Scriptura Vat. venusta est et verior videtur.

354. Lectio Sirmondi defendi potest; sed melius
videtur mundus, ut v. seq., *Et domus alma nemus*.

355. Cyprianus in Genes., *Ædibus in mediis de*
paradiso. Domus, ades pro mansione et quacunque
sele, ut domus avium, pecorum.

356. Vers. 270, *Jumen'a per agros*. Pro *expectat*
substitui posset *aspectat*; sed *expecto* pro simplici
spectro adhibetur a Plauto Anul. iv, 8, 7, Petronio
in Satyr. c. 17, Paulo in Digest. l. xli, tit. 1, l. g.
26. Et quamvis his in locis lectionem nonnulli sollici-
tent, tamen ea pro'a est: nam hi mutant, quia cen-
sent *expecto* significationem spectandi non habere,
quæ ratio idonea non est, et in probatis editionibus
inveni: *expecto*, non *specto*. Præterea Statius l. v,
si v. 2, v. 22, *Expectatur equus*. Ovidius l. xiv Met.,
v. 418, *Expectatus erat*. Uterque pro *specto* compo-
situm *expecto* usurpat. Scriptura vulgata tolerabilis

Quo merito sibi met data sit possessio mundus,

355 Et domus alma nemus per florea regna paratum;

Ac procul expectat virides jumenta per agros,

Et de se tacitus, quæ sint hæc cuncta requirit,

Et quare secum non sint hæc ipsa, volutat

169 Nam consorte carens, cum quo conferret,
[agebat.

360 Viderat Omnipotens hæc illum corde moven-
[tem,

Et mi-eratus sit: Demus adjutoria facto,

Participem generis: tanquam si diceret auctor,

Non solum decet esse virum, consortia b'anda

nemoris per florea rura.

356. Sic Vat.; in aliis *Parva procul spectat v. j. p.*
B a.; sed Vict., *vineta pro jumenta*.

357. Ita Vat.; ceteri, *Hæc de re tactus voluitque, et*
corde requirit; sed Azagr., *angit*, et Vict., *cogitatque*
pro voluitque.

358. Sirm., *vel quare*. Vat., *Et quare non secum*
quæ sint hæc cuncta requirit. Vict. ut hic editur.

361. Sirm., Vict., *demus solatia facto*. Vat., *demus*
adjutoria f. Azagr., d. adjutorio f.

NOTÆ.

non est. Quid enim est *parva jumenta*? Neque scri-
ptura Vict., *parva vineta*, huic loco congruit.

357. Forte quid sint. In lectione Vict. est *cogitat-*
que, quod metro adversatur. Fabricius correxit ex
ingenio *voluitque*. Hoc ipsum edidit Sirmondus, sed
cum codex Azagr. variet, merito dubitare possis an
ex codice suo Sirmondus ita scripserit an ex Fabricii
correctione. *Requirit de se pro a se, vel ex se*: neque
magno opere obstabo, si velis rescribere *Et a se*, nam
hujusmodi monosyllaba sæpe vidi producta, præcipue
in principio versus; ut *It eques*. Alio loco ostendam
sit etiam esse commune.

358. Weitzius, non sint hæc, ipse volutat, quod mi-
nus probat Rivinus. Huic etiam suspicor Sirmondum
ex Fabricio magis quam ex suo ms. edidisse *Vel*
quare: cum enim editio prima Vict. habeat *Et quare*,
cui consentit Vat., Fabricius vel casu, vel de indu-
stria edidit *Vel quare*. Non erant animantia cætera
cum Adamo in paradiso ex v. 356, *Ac procul expec-*
tat, et v. 451, *Præterea solis datus est locus ille duo-*
bus. Atque ita qui lem sentiunt nonnulli cum Dama-
sceno l. ii de Fide orth., cap. 11, neque sane in sacris
litteris liquido affirmatur animalia fuisse in paradiso,
cum mentio solum arborum et fluminum fiat. Pere-
rius in comment. ad Genes. cap. ii, v. 9, similis
vero existimari fuisse animalia in paradiso, rationes-
que et scriptor-æ ita sentientes producit.

D 359. Fortas-e Nec, consorte carens, cum quo con-
ferret, habebat. Huic conferre est colloqui, communi-
care consilia.

361. Sic Vat., cui favet Azagr. Ceteri editores
fortasse ex ingenio, ut metro consulenter, po-nerunt
solatia pro adjutoria. Genes. cap. ii, v. 18, *Non est*
bonum esse hominem solum: faciamus ei adjutorium
simile sibi. Cap. xvii Ecclesiasticæ, v. 3, *Creavit ex*
ipso adjutorium simile sibi. Columella l. xii, c. 1, in
præfat. ex (Econom. Ciceronis: *Ut ex hac radem*
societate mortalibus adjutoria senectutis, nec minus
propugnacula præpararentur. Quod autem prima in
demus hoc loco corripatur, nihil obest: nam etiam
l. iii, v. 678, corripitur: *Judicio, Deus alma, tuo*
detur inde triumphus. Aut ergo ea syllaba communis
erat, aut Dracontii tempore mutata fuit ejus quantitas.
Tertullianus l. i contra Marcionem: *Dum spatium*
detur, et patiens pietate perennis nisi hic etiam legat
datur.

365. Ex loc. cit. Genes.

- Noverit, uxor erit, cum sit tamen ille maritus, A
 365 Conjugium se quisque vocet, dulcedo recurat
 Cordibus innocuis, et sit sibi pignus uterque,
 Velle pares, et nolle pares, stans una voluntas,
 Par animi concors, paribus concurrere votis,
 170 Ambosibi requies cordissint, ambo fideles,
 170 Et quicunque datur casus, sit causa duorum.
 Nec mora, jam venit alta quies, oculosque
 [supinat
 Somnus, et in dulcem solvuntur membra so-
 [porem.

- Sed cum jure Deus, nullo prohibente, valeret
 Demere particulam, de qua pius ipse pararat,
 375 Ne vi ablata daret juveni sua costa dolorem,
 Redderet et tristem subito, quem laedere nollet,
 Fur opifex vult esse suus : nam posset et illam
 171 Pulvere de simili princeps formare
 [puellam.
 Sed quo plenus amor toto de corde veniret,
 380 Noscere in uxore voluit sua membra maritum.
 Dividitur contexta cutis, subducitur una
 Sensim costa viro, sed mox reditura marito.

VARIÆ LECTIONES.

364. Vat. ita Sirm., uxor erit cujus tamen. Deest hic versus in Vict.
 366. Sic. Vat., alii, et sint sibi.
 368. Vict., par animi; alii, pars animi. Vat., paribus concurrere voces. Editi, p. decurrere votis.
 370. Vat., fit pro sit.
 374. Sic. Vat.; in Sirm., Vict. p. de quo prius i. Azagr., p. de quo pius i.
 375. Sirm., Attamen ablata juveni ne costa dolet.

- Vict., ablato. Vat., Sed si ablata daret juveni sua costa dolorem
 B 376. Vict., et testem, subito.
 377. Vict., Cur. o. v. e. suus? Vat., posset et illam. Alii, posset alumnam.
 379. Vat., sed quia plenus.
 380. Sirm., in uxore. Libr., Vict., in uxorem.
 381. Azagr., d. contexta c.
 382. Vat., censim costa. In Vict. desideratur hic ver-us.

NOTÆ.

361. Hic versus omissus fuerat a Vict., Fabricio, Wei zio. Rivinus, ut sensum veteri lectioni redderet, scribebat *conso tia blanda Conjugium sed quosque vocet*. Verus sensus ex Sirm. et Vat. constat. Pro uxor erit forte melius *Noverit uxoris, cum sit*, vel *Noverit uxo is, cujus*.

367. Ovidius iv Trist., el. 4, *Qui duo corporibus, mentibus unus erant*. Corippus l. ii, v. 39, *Velle tuum fac posse meum*. Rivinus ex Persio, Capella, Juvenco, Eugenio illustrat, quod velle pro voluntate dicatur. Par cum infinitivo Virgilii est eclog. 7. *Et cantare pares*. Pro conjuge par et compar al quando usurpantur. Ovidius iv Fast., v. 97, *Ille rudis animos hominum conjunxit in unum*. Et docuit jungi cum pare quemque sua. Alii, contraxit in unum.

368. Par est duo, ut par fratrum, gladiatorum, columbarum. Fortasse *Par animus concors*, vel *Par animis concors*. In Vat. concurrere melius est quam decurrere in aliis.

369. Sic distinguit Fabricius cum Vict. Sirmondus, *cordis, sint ambo*. V-nustus esset hiatus, *Ambo sibi requies cordis, sibi a nobis fideles*.

370. Cur non Et quicunque datur? Vide notam ad v. 361.

371. Somni per varias phrases descriptio. Somnus supinat oculos, quia supini jacent qui alte dormiunt et stertunt.

372. Membra in soporem solvuntur, quia sopor ea solvit, seu reddit languida.

373. Intelligi potest de qua particula, aut subintelligi de qua costa.

375. Ex Vat. elici potest hæc lectio, *Sed ne ablata daret juveni sua costa dolorem, vel At ne ablata, vel, ut edidi, Ne vi ablata*, quod comprobatur ex v. 377, *Fur opifex vult esse suus*. Mar. Victor l. i Genes., v. 361, *Ergo opus aggre-ditur notum Deus, ictaque raptim Corda riri, tanto dissolvit languida somno, Mentis ut experti costam subduceret unam; vel ut alii habent, Mentis ut experti pollens subducere costam... Illæsis raperet membris*. Alcimus l. i Genes., Cui pater omnipotens pressum per corda soporem Misit, et immenso tardavit pondere sensus, Vis ut nulla queat sopitas so'vere men es; Non si forte fragor securas verberet aures, Nec si commoto cælum tunc intonet axe. Quin nec pressa manu rupsissen membra quietem. Quos versus alii aliter legunt. Opinio Cajetani, ad metaphoricum et parabolium sensum formationem Evæ ex Adami costa deoquentis, a theologis jure merito juxta exploditur.

Ratio vero quæ a Dracontio redditur, cur Deus Adamo soporem immiserit, S. Augustino non placet, qui somnum illum Adami internam quamdam animi contemplationem et quasi raptum aut ecstasin fuisse existimat libr. ix de Genes. ad lit., c. 29, et Enarrat. in psalm. lvi, num. 11. S. Joan. Chrysostomus, hom. 15 in Genes., non solum corporalem somnum in Adamo agnoscit, sed etiam rationem asserit ne ablata costa dolorem afferret. Notat vero Suarius in tract. de Opér. sex dier., libr. iii, cap. 2, Chrysostomum revelationem Adamo factam non negare, sed differre ad tempus quo e somno jam excitatus erat. Dracontius v. 392 in ipso somno spiritualem contemplationem evenisse non obscure tradit.

377. Forte suus. At posset et illam, vel et ille. Rivinus commentationibus antiquis *Cur opifex*, sed addit : *Sirmondus mire Cur opifex* : scribere, opinor, voluit *Fur opifex*. Conjicere libet *Fur operis vult esse sui* : nam p.

378. Rursus v. 397, *formare*. Etsi recte Deus simpliciter *princeps* dicatur, tamen suspicor scriptum *primum*.

379. Barthius libr. xxi Advers., cap. 2, *plenus amor* exponit *perfectus*, nactusque *florem suum*, ut plena quies apud Corippum.

380. Barthius loc. cit. legit in uxoris, fortasse intelligit, maritum noscere sua membra in membris uxoris. Scriptura Sirm. clarior est. In Vat. sensus erit, maritum noscere, sua membra in uxorem transiisse aut esse destinata.

381. Rivinus scripturam veterem Vict., ubi deest versus seq., ita reformabat : *Dividitur cortex, costis subducitur una. Nam juvenis*.

382. Rivinus advenit hunc versum coincidere cum vers. 400, *Et re neat sua costa viro, sua membra recepit*. Sed non propterea rejiciendus est : nam faciendum nunc proponitur quod factum postea narratur. Mar. Victor hanc ipsam rationem complectitur lib. i Genes., *Hoc nunc turba loco stolidissima desine tandem Quæsitis animum vanis torquere, nec isthic Quæ-rere, cur hominis confecta est femina membris. Cum jam a principio molli de pulvere fingi Posset et ex nihilo. Causas desiste latentes Scrutari : quanquam si conjectare licebit, Ex homine effecta est mulier, cognatio quædam Mutuum, et alternum inter se ut misceret amor m, Semet in alternis cogens agnoscere membris*. Scio diverso modo hos versus ab aliis editos; sed ratio eadem utrobique ostenditur, neque vacat nunc in

Nam juvenis de parte brevi formatur adulta A
Virgo, decora, rudis, matura tumentibus annis,
385 172 Conjugii, sobolisque capax, quibus apta
[probat,]
Et sine lacte pio crescit infantia pubes.
Excutitur somno juvenis, videt ipse puellam
Ante oculos astare suos, pater, inde maritus,
Non tamen ex coitu genitor, sed conjugis auctor.
390 Somnus erat partus, conceptus semine nullo,
Materiem sopita quies produxit amoris
Affectusque novos blandi genuere sopore.
Const tit ante oculos nullo velamine tecta,

Corpore nuda simul niveo, quasi nympha pro-
[fundi.
395 173 Casaries intonsa comis, gena pulchra
[rubore,
Omnia pulchra gerens, oculos, os, colla ma-
[nisque,
Vel qualem possent digiti formare Tonantis.
Nescia mens illis, fieri quæ causa fuisset:
Tunc Deus et princeps am'os conjunxit in
[unum,
400 Et remeat sua costa viro; sua membra recepit,
Accipit et senus, cum non sit debitor ullus.

VARIE LECTIONES.

385. Vat., capax quod na'a p.
386. Vict., crescit jam infantia. Vat., pio secti mox
infantia. Sirm., crescit infantia.
387. Vat., ipse puellas.
388. Vat., an oculos tunc stare suos. Vict., suos
patet inter.
389. Vat., Azagr., non tamen. Sirm., Vict., non
tantum.

390. Vict., erat parvus.
391. Vict., materiem i.
394. Vat., nireo quasi n. Sirm., nireo ceu n. Vict.,
nirei ceu n.
397. Vat. vel qua'em. alii ut q.
399. Azagr. a. conjungit i.

NOTÆ.

hujusmodi varietatibus, quæ in poetis Christianis
plurimæ occurrunt, inter se conferendis diutius im-
morari.

383. Fabricius et Weitzius cum prima editione
Vict. n. ale distinguunt formatur adulta. Adulta virgo
a Cicerone, aliisque dicitur virgo in flore ætatis, ut
nubere possit. Hæc significatione ep. 1 ad Cor., c. vii,
v. 36, Si quis antem tempem se vaderi existimat super
virgine sua, quod sit superadulta, et ita oportet fieri,
quod vult facia: non peccat, si nubat. Græce pro super-
adulta est υπεραυτος, superans tempus opportunum.

384. Oppositio in rudis, matura: erat enim recens
nata, simulque matura. Anni tumentes sunt ætas qua
virgoes tument ac conjugio aptæ sunt. Cypranus
de Sodoma: Sunt intus natæ bijuges mihi, nubilis
ætas, Virginitas in flore tuncet, jam dedita messi. Forte
jam debita messi. Virgilius l. vii, v. 53, jam matura
viro, jam plenis nubilis annis. Statius lib. i Achill.,
v. 292: Virginitas matura toris, annique tumentes, et
l. ii Theb., v. 202, Deiphilen tumida jam virginitate
jugari. Claudianus Epithal. Pall. et Celer., v. 125,
Deiatrix matris gremio: matura tumescit Virginitas.

386. Rivinus melius ait esse cum Weitzio, infantia
pubis quam cum Fabricio infantia pubes. In editione
principe Vict. legitur infantia, pubes. Weitzius in textu
edidit pubis, in indice pubes; in emendationibus con-
jicit pubis. An autem pubes scribi etiam possit per
pubis, quæstio orthographica est. Barthius libr. xxiii
Advers., cap. 19, nihil mutandum censet, quia infantia
jam pubes acumen affectat, nam modo nata jam
pubes una erat. Legit autem crevit, non crescit, quia
non aucta u lque corpore, sed velut jam excrevisset,
justa statura condita est. Melius ex Vat. restituitur
hic locus fit mox infantia pubes, hoc est, statim pu-
bescit infantia, sive prima ætas Evæ. Idem erit sen-
sus, si legas fecit infantia pubem. Notandum etiam est
lacte pio, ut v. 224, Qui foret igne pio.

388. Vide num rectius legatur pater ipse maritus.
389. Barthius loc. cit. emendavit Non tamen ex
coitu, cum antea legeretur Non tantum ex coitu. Ri-
vinus quidem affirmat, Barthium post Sirmondum ita
legisse, sed in Sirmondo solum invenio Non tantum ex
coitu. Barthii restitutionem Vat. et Azagr. confirmant.

390. Barthius loc. cit. explicat: Somnus erat instar
puerperæ, conceptio seminis nullius. Sed legendum
putat conceptum est semine nullo: ac subiungit: Quod
repetit mox mire placens sibi constipatione acuminum;
scilicet in v. seq. Rivinus edidit erat parvus, in Er-

ratis correxit erat parvus: nisi hoc ipsum mendum
est pro partus. Vide l. ii, v. 316.

391. Barthius loc. cit. legit concepit; sed cum va-
rietatem lectionis non animadvertat, fortasse concepit
excidit pro produxit, quod cæteri habent.

394. Weitzius cum Vict., simul, nivei ceu nympha
profundi, et intelligit Venerem, quæ orta mari est.
Profundum pro mari, ut Lucetius l. v dixit, Fundarit
calum, ac terram, pontique profunda. Dicitur mare
niveum, ut canum, spumans, spumosum, quod mollius
confirmat Weitzius. Lectio Vat. retineri posset simul,
niveo quasi nympha profundo. Vox simul redundare
videtur, nisi significet omnino, qua significatione melius
legam gemel. Cicero pro Dejotaro, cap. 3, Cum
facile exoratur, Cæsar, tum semel exorari soles, id est
penitus. Roderus ad spectacula Martialis p. 63, epigr.
24, al. 26, ait a Dracontio pulchritudine Evæ com-
parari Nereidi, et legendum Corpore nuda simul,
nivei ceu nympha profunda, non Corpora nuda, quod
nescio ubi invenerit.

395. Barthius ad Claudianum rapt. Proserpinæ
demonstravit contra Julium Scaligerum, casariam a
Virgilio et aliis recte de muliebri coma dici, et libr.
xxi Advers., cap. 8, hoc ipsum confirmat exemplum-
que Dracontii profert, et Apuleii libr. de Mundo post
med., ubi humum casariam esse dicit viridantibus
comis. Servius l. Æn., 594, aliter censet.

397. Potest vel accipi pro et: sed elegantius est
disjunctive, scilicet Evam ita fuisse conditam, ut
descripta est, vel qualem divina manus potuit for-
mare, nec lingua valet dicere.

398. Rivinus censet hunc versum cum sequenti
combinandum esse, nec a posteriori novam perio-
dum auspicandum. Sirmondus omnino eos separavit,
et hunc versum cum precedenti conjunxit Ut qua-
lem digiti possent formare Tonantis, Nescia mens illis
fieri quæ causa fuisset. Non placet. Barthius libr. xxiii
Advers., cap. 19, vellet mens illi est fieri, quia,
inquit, de solo Adamo loquitur. Fortasse voluit
dicere de sola Eva: nihil enim est cur de solo Adamo
sermonem hoc loco haberi dicamus, cum verbis
precedentibus, a versu 395. Evæ pulchritudo tantum
exprimatur.

399. Ovidius ad vers. 567 laudatus: Illa rudes
animos hominum conjunxit in unum, Rivinus edidit
Deus ut princeps, nescio an casu: nam alii habent et.

401. Deus quamvis debitor non esset, reddidit ta-
men cum sænere costam Adamo, scilicet uxorem
ipsam, participium generis, quam illi subdidit.

His datur omnis humus, et quidquid iussa crea- A
[vit,
Arri, et pelagi fœtus, elementa duorum
Arbitrio commissa manent. His, Crescite, dixit
405 **174** Omnipotens, replete solum de semine
[vestro,
Sanguinis ingenti natis nutrite nepotes,
Et de prole novos iterum copulate jugales,
Et dum terra fretum, dum cœlum subleuat
[aer,
Dum solis micat axe jubar, dum luna tenebras
410 Dissipat, et puro lucent mea sidera cœlo,
Sumere, quidquid habent pomaria nostra,
[licebit :
Nam totum quod terra creat, quod pontus, et
[aer B
175 Protulit, addictum vestro suo jure ma-
[nebit,

Deliciaeque lucent vobis, et honesta voluptas :
415 Arboris unius tantum nescite saporem.
Dixerat ista Deus : sanxit natura, quod in-
[quit
Omnipotens. Mirata diem, discedere solem,
Nec lumen rea eare putat terrena propago;
Solanturque graves lunari luce tenebras,
420 Sidera cuncta notant cœlo radiare sereno.
Ast ubi purpureum surgentem ex æquore cer-
[nunt
Luciferum vibrare jubar, flammæque ciere,
Et reducem super astra diem de sole ruben-
[tem,
Mox revocata fovet hesterna in gaudia mentes,
425 Temporis esse vices noscentes, luce diurna
Cæperunt sperare dies, ridere tenebras.
176 Tot bona facta Deus non obliviscitur
[unquam,

VARIE LECTIONES.

402. Vat., *humos cum quidquid creat.*
404. Vat., *m. hic. c.*
405. Vat., *Et replete solum omnipotens de semine vestro.*
406. Editi, *natos. Vat., natis.*
407. Sirm., *reparate. Vat., Vict., Azagr., copulate.*
408. Sirm., *Dumque fretum terra, dum cœlum s. a. Vict., D. f. terra. et dum cœlum s. a. Vat., Et dum terra fretum, dum terram s. a.*
412. Illi duo versus, *Nam totum et Protulit*, desiderantur in editis, exstant in Vat.
415. Vat., *t. nescire s.*
417. Sirm., *Vict., O. migrare d. Vat., O. mirata d.*

418. Vat., *lumen*; alii, *lucem.*
419. Vat. ita, sed *globes* pro *graves*. Sirm., *Vict., Subductisque nigris collucet luna tenebris. Azagr., Subductisque nigris lunari luce tenebris.*
421. Vat., *p. fugientem e. ac. gemunt.*
422. Vat., *f. tiere.*
423. Vat., *r. rubente.*
424. Vat., *nox revocata fovet h.*
425. Sic Vat., sed *divina* pro *diurna*; alii, *Temporis et requiem noscentes, luce diurna.*
426. Vat., *dies ridere.* Sirm., *Vict., diem ridere.* Azagr., *diem redire.*

NOTE.

402. Vide notam ad v. 9, *Vel quidquid.*
405. Fortasse melius *Et replete solum omnipotens de semine vestro* cum Vat., ubi est *omnipotens pro omniparens*. Virgilius libr. vi, v. 595, *Terre omniparentis alumnus*. Lucretius l. ii, v. 705, *Per terras omniparentes*. Apuleius de mundo, *Omniparentis mundi amantiss.* Neque vero necessaria est vox *Omnipotens* : Deus enim et princeps, qui ambos conjunxit in unum, his dixit, *Crescite, et replete solum*, etc.
406. Weitzius ingenti explicat non generati, s. d. a Deo creati. Rivinus scribit *Sanguinis in geniti natos*, et explicat in consanguineam posteritatem. Lectio vulgata *natos nutrite nepotes* vix commodum sensum accipere potest. In Vat. recte præcedit sententia : Na is vestris ex eodem sanguine nutrite nepotes, et novas deinde generationes reparate. Exponitur enim verbum Moysi *Multiplacimini*.
407. Hoc etiam loco Sirmondus Fabricium secutus videtur, non suum exemplar ms., nam Fabricius deseruit editionem Vict., ubi est *copulate*, ut metro consuleret per *reparate*. Vat. et Azagr. habent etiam *copulate*. Sirmondus edidit *reparate*. *Copula* primam habet longam apud veteres poetas; sed Licentius aequalis S. Augustini eam corripuit, *Arceat amor, copulamque tenet communis honesti*. Exstat ejus carmen inter opera Augustini in hujus ad illum epistola 26, al. 59. Erat autem Licentius ethnicus, ne hujusmodi vitia Christianorum poetarum propria esse credamus, sed ætatis potius, aut etiam ut ne vitium quidem scriptorum probabilius consuetudinem appellemus.

408. In editione Matritensi *Dumque fretum terra, dum cœlo subleuat aer*; sed cum discrepantia editionis Sirmondianæ non animadvertatur, par est credere, cœlo pro cœlum excidisse. Rivinus vult *Dumque fretum terras, dum cœlum subleuat aer* ex vers. 155 et

C seq., ubi aqua sustinere terram dicitur. Ex Vat. conjicio *Et dum terra fretum, dum terram subleuat aer*. Interea dic, terram partim a freto su tineri, partim sustinere ipsum. Lucanus l. i, v. 81, *Dum terra fretum, terraque levabit Aer, et longi volent Tivana labores* : quod ita exponitur, ut terra inferior aquas subleuat, aer undique contineat, et coerceat terram quasi centrum. Hunc locum fortasse respexit Dracontius.

416. Exprimit verba Moysi, *Dixit Deus, Fiat lux, et facta est*. Statius l. i Theb., v. 215. *Et vocem facta sequuntur*. Sanxit hic est firmavit, effectu ipso confirmavit.

418. *Terrena propago* homines, qui v. 239 terrena dicuntur. In paradiso primi parentes ante peccatum nonnullis diebus commorati sunt, ut Pererius et alii conjiciunt. Putant alii, paucis horis paradisu habitasse. Vide Suarium de oper. sex dier. l. iv, c. 8, qui probat Evam plus quam per unum diem naturalem fuisse in paradiso.

D 420. Imitatio Virgilii l. iii Æn., v. 515, *Sid. ra cuncta notat tacito labentia cœlo* : et l. eod., v. 518, *Postquam cuncta videt cœlo constare sereno*.

425. Etsi fortasse bono sensu procedat scriptura, tamen juvat nonnullas conjecturas diversæ lectionis proponere. *Temporis esse vices noscentes, lucis, et umbræ, Cæperunt ridere die, sperare tenebris*. Vel *luce diurna Cæperunt ridere, diem sperare tenebris*. Vel *lucis, et umbræ, Cæperunt sperare dies, ridere tenebras*. Certe obscurum est, quod luce diurna cæperint sperare dies.

426. Ridere pro temnere, non curare. Tibullus l. iii, el. 6, v. 49, *Perjuria ridet amantum Jupiter*. Paulinus Petrocorius l. ii, v. 45 *Ridentes gaudenda sibi*.

- Quæ propter hominem sec't, anxique manere. A
Huic Dominus pietatis opem subducere non vult,
430 Projicere nec plasma suum. Scit conditor ævi,
Esse nihil prorsus se præter ubique rogandum;
Et nisi subveniat, succurrens non erit ullus.
Inde malo bonus est homini Deus, omnibus
[auct. r.
Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter,
[index,
435 Continua bonitate pius, virtute modestus.
Simplicitate bonus, et culmine celsior omni.
Ibant per flores, et tota rosaria bini
Inter odoratas messes lucosque virentes

- Simpliciter pecudum ritu, vel more ferarum,
440 Corporibus nudis, sed nescia corda ruboris,
177 Quæ pars membrorum secretior esset
[habenda.
Unde rudes scirent, quid moribus esset hone-
[stum?
Quod digitos, oculosque putant, hoc quæque
[pendenda.
Publica jungebant affectibus oscula passim,
445 Nec rubor ullus erat, cum staret origo pudoris.
Illicitamque sibi prorsus nihil esse putabant.
Et bene credebant, quibus omnia jussit ad
[usum,

VARIÆ LECTIONES.

428. Sirm., homines. Vat., hominem. Vict., Qua- B
propter scilicet homines, sanzique manere.
429. Sirm., his. Vict., Azagr., hic. Vat., hinc.
430. Sirm., Vict., vult. Azagr., scit c. Vat., Addi-
cēt ne plasma suum sit conditor ævi.
431. Vat., p. præter se u.
432. Vat., subveniat succurrens n. : videtur prius
fuisse subveniet.
434. Sirm., Vict., ipse opifex, d. Azagr., spes,
opifex, d. Vat., spes opis, et d.
435. Vat., c. pietate bonus, v.
436. Vat., b. sed c. Vict., b. qui c.
437. Vict., f. per t. Vat., bini. Alij, r. latii.
438. Vat., lucusque v.
440. Sic Vat.; in Sirm. n. et nescia c. pudoris. Quæ
p. Azagr., n. et n. c. livoris. Ita Vict., sed livoris?
cum interrogatōnis nota.
441. Vat., quid pars.
443. Sic Vat.; in alijs, hoc membra p.
444. Vat., j. arrectibus o.
447. Vict., jussit ad unum.

NOTÆ.

428. Scriptura Vict. ab iis invec'a est, qui metro obesse putaverint *Quæ propter hominem*, cum tamen ultima in *propter* tum ratione cæsuræ, tum ob aspirationem sequentis dictionis recte produci possit. Tertullianus l. iii. contra Marcionem, *Hæc homini Deus ante oculos revocata reformat, Propter quem locuples primus large omnia fecit. Lege primum. Vide notam ad v. 115.*

429. Rivinus cum Weitzio et alijs edidit *pietatis opem*; sed in nota scriptis *opus pro opem*, forte per errorem.

430. In editis nullus est sensus *Projicere nec plasma suum vult conditor ævi, Esse nihil prorsus*, etc. Ex Vat. et Azagr. sumo *scit pro vult*.

431. Deus index, ut dixi ad vers. 114.

435. Libr. ii, v. 695, Deus dicitur sub pietate bonus, et posset etiam hic legi cum Vat. *Continua pietate bonus*, ut in oratione dominicæ 21 post Pentecosten, *Continua pietate custodi*. Sed cum vers. seq. occurrat *Simplicitate bonus*, non mutò hic *bonitate pius*.

436. Libr. iii, v. 17, *Celsior excelais*.

437. *Fortè et læta rosaria bini*. Elegans est *ibant bini*, scilicet duo conjuncti.

440. Rivinus vult scribi *Corporibus nudis, ut nescia corda pudoris. Quæ pars*, etc. Videlicet unde scirent, quæ pars membrorum secre-ior esset habenda, quid moribus esset honestum? Possis etiam conjecturæ sed nescia corda, rubore *Quæ pars membrorum secretior esset habenda*. Sive autem legas ruboris, sive pudoris, eadem res inquitur. Candor, ut Rivinus notat, sapit divinitatem, pudor, et rubor opera tenebrarum consequitur.

441. Scriptura Vat., *Quid pars*, potest habere hunc sensum, cur pars aliqua corporis secretior esset habenda.

441. Lectio Vat., *arrectibus*, confirmare potest explicationem Weitzii ad v. seq. Sed supra v. 392 legitur, *Affectusque novos blandi gennerè spores*. Avitus l. ii, vers. 258, *Adam diffusi lætus per gramina campi Conjugis amplexus atque oscula casta petebat*.

445. Rivinus suspicatur *Nec rubor ullus erat, cessabat origo pudoris*, Facilius esset erat, cum deesset origo pudoris. Weitzius cum staret origo pudoris ex-ponit de motibus corporis, qui post culpam obsceni

sunt, antea non erant. Barthius libr. vii. *Advers.*, cap. 20, ita explicat: *Staret origo traductione a fontibus dixit, quorum origine stante nullus fluor, quæ explicatio, nisi aliud addas, obscura est. Dracontius solum videtur voluisse comprehendere sententiam Moysis Genes. cap. ii, v. 25, Erat autem uterque nudus, Adam scilicet et uxor ejus, et non erubescerant. Itaque cum staret origo pudoris recte interpretaberis, cum essent nudi: quæ nuditas nunc origo essi pudoris. Vel dicam potius honestatem ipsam vocari originem pudoris: nam pudor, ut impudentiæ opponitur, bonus est, et ab honestate proficiscitur, quæ tamen pudorem non produxisset, nisi culpa præcessisset. Alcimus v. 24 libr. ii, *Corpora nuda videre, et mutua cernere membra Non pudent, aliter nudis scdum nil sentit honestas. Non natura hominis, vitium sed causa pudori est*. Et postea v. 274, *Nam culpa rebellis Fulsit, et obscenos senserunt corpora motus. Tunc primum nudos, dubium, quid dicere possim, Exstinctus, natumne pudor circumspicit artus. Erubuit propriæ jam mens sibi conscia culpæ*. De modo autem quo in statu integræ naturæ propagarentur homines, theologi inter se dissentiunt: et nonnulli quidem Patres docuerunt, in statu innocentie propagationem hominum futuram per creationem, non per naturalem generationis viam. Sed scholastici cum S. Thoma pro certo ponunt, futuras fuisse etiam in eo statu nuptias, et conjunctionem maris et femine. Addunt, defuturam motuum corporis inordinationem, non vero jucunditatem et delectationem. Pudor autem ex inordinatione oritur. Ita fere plerique Patres.*

447. Barthius l. vii. *Advers.*, cap. 20, affirmat, Dracontium citra controversiam scripsisse quibus omnia jussit Adonai, quia in scriptura vulgata abest ille qui jussit. Ad marginem vero notaverat Barthius *jus dat ad unum*. Neutrum Rivino placet, etiamsi legas *jussit unus*, vel *unum*, hoc est Deus. Præfert cum Sirmondo *jussit ad usum*, sed pro *jussit* melius putat *cessit*. Certe si mutatio invehenda est, malum quibus omnia cessa fuerunt, vel quibus omnia cessera auctor: nam revera a versu 457, *Ibant per flores*, nulla mentio Dei occurrit. Cedere pro concedere multi Christiani poetæ dixerunt, quod etiam apud Ciceronem et alios veteres scriptores reperies. De hac si

- 178** Arboris unius fructu sub lege negato. Vomere non tellus, non rastro iussa domari,
450 Quærere nec sudor fructus quocunque labore
 Cogitur, aut campos aliquo de fonte rigare,
 Imbriferis semper pluviis absentibus uber
 Cespes, et arbitrio crescit fetura marito.
179 Præterea solis datus est locus ille duobus,
453 Deliciis hominum tantum constructus opacis.
 Non placidas sustentat aves, non ore cruentas,
 Unguibus armatas nescit perferre volucres,
 Omne genus pecudum nescit, genus omne ferarum.
 Solus ibi irrepsit squamoso corpore serpens,

- A 460** Fraudibus imbutus mortis, caput omne matorum,
 Pectore vipereo mellitum ex ore venenum
 Fumero sub dente parans spumante palato.
180 Ergo ibi livor edax contusum dente venenum
 Iuvidae mordacis habens sub fronte modesta,
465 Quærit opem sceleri, per quam fallatur honestas,
 Simplicitasque cadat, vel credula corda reatum
 Incurrant non fraude sua, sed clade perenni.
 Fortia corda viri non expugnanda per anguem
 Præsens pietatis inops, et conjugis aures

VARIE LECTIONES.

449. Vat., rastro; alii, rastris.
 450. Vat., nec sudor fructos.
 452. Vict., a. imber Cespes et. Vat., Imbre ferat
 in illo pluviis absentibus aer Cespes arbitrio.
 453. Vict., c. fortuna m.
 454. Vat., l. iste d.
 455. Vat., d. onium l.
 456. Vat., Nec placidas sustentata naves non ore
 cruentas.
 457. Vat., n. ferire v.

- B 460.** Vat., f. indutus m.
 461. Vict., v. mollitum ex.
 462. Vict., munera jam sub d. Azagr., fundere sub d.
 463. Omnes, ubi; ex conjectura, ib. Vat., edax
 cactum d.
 465. Sirm., sceleris. Vat., Vict., sceleri.
 466. Vat., cadit. Sirm., Vict., reatus. Azagr. et,
 ut videtur, Vat., reatum.
 469. Sirm., i. sed c. Vict., i. at c. Vat., i. et c.

NOTÆ.

significatione verbi *cedo* videri potest Schroderus: Ob-
 servat. jur. civil. 3, 4, et Arntzenius in Miscellan.
 cap. 5. Sed cum codices mss. consenserit exhibeant
jussit, tentari potest quibus omnia *jus erat uti*, cum
 accusativo *ut*, ut apud Ciceronem, Lucetium, Cato-
 nem, vel *jus erat esse*, hoc est comedere, vel quibus
 omni *jus erat unum*, vel *jussa subesse*, vel *jure lice-
 bant*: sic enim hic versus respondet superiori, *Illici-
 tumque sibi*.

448. Supra v. 415, *Arboris unius tantum nescite
 caporem*.

449. Lectio Vat. confirmatur simili Ovidii versu
Met., v. 401, *Ipsa quoque immunit, rastroque intacta,
 nec ullis saucia vomeribus per se dabat omnia tellus*.
 Virgilium vero *I. ix*, v. 608, dixit *terram domare
 rastris*.

452. Weitzius in emendationibus refert, Hæschel-
 dum secum communicasse conjecturam Simonis Tæl-
 mani, qui legbat et interpungebat ita: *Imbriferis sem-
 per pluviis absentibus: imber Cespes, et arbitrio crescit
 fetura marito*. Scilicet in paradiso pluvie non ceci-
 derant: loco pluvie ipse cespes suo succo imber sibi
 erat, ejusque velut mari i arbitrio crecebat fortuna,
 hoc est feronia, ut Varro loquitur, aut fertilitas terræ,
 unde insule Fortunatæ dicte, quod fertiles suapte
 natura ac feraces sint. Verum scriptura Sirmondi
 proba est, quæ etiam ante editionem Sirmondi Bar-
 thio se probaverat. *Imbriferæ pluvie* dicitur per hæn-
 diadyn, unum per duo, ut *I. iii*, v. 21. Sententia de-
 sumpta est ex Genes. cap. ii, v. 5: *Non enim pluerat
 Dominus Deus super terram*. Alcimus *I. i*, v. 227,
*Nec poscit natura loci, quos non habet, imbres, Sed
 contenta suo dotantur germina rore*.

453. Rivinus conjicit *uber Cespes, et a genio crecit
 natura marito*. Sed bene est et arbitrio crescit *fetura
 marito*, quod Barthius *I. vii*, cap. 20, exponit: *Ar-
 bitrio marito, lubentia naturali, voluptate nativa*. Fa-
 cere aliquid arbitrio est facere sponte, non jussu aut
 coacte. *Fetura* pro fetu, qui non solum est partus
 animalium, verum etiam fructus arborum et planta-
 rum. Pinius *I. xvii*, c. 22, *Vitis in macro (solo)
 etiam vires habebit, recisa intra jugum moretur, om-
 nis fetura sub eo exeat*. Iterum v. 616 occurrit *fetura*,
Nec carnale genus minuit fetura creando. Dicit autem
 Dracontius arbitrio marito, quia alii solent dicere,
 terram producere germina maris imbribus, seu imbre

marito. Vide Pervig. Vener., *De maritis imbribus*.
 Mar. Victor, lib. ii Gen., v. 166: *Tum se decoctis tel-
 lus pinguissum glebis In fetu movit varios, quos imbre
 marito Parturiens putri dissolvit rura meatu*. Alii,
putrido.

454. Quod solis Adamo et Evæ paradiso datus
 fuerit, exclusi aliis animantibus, ostensum est supra
 v. 358 ex sententia scilicet nonnullorum: nam ple-
 rique aliter sentiunt.

456. Rivinus in erratis pro *placidas* substituit *ra-
 pidas*, inepte: excluduntur enim aves tam placide
 quam ore cruentæ. Libr. ii, v. 735, *Qui placidis
 sacrisque juvet*, etc.

458. Supra v. 281, *Gignitur omne genus pecudum,
 genus omne ferarum*.

460. Mar. Victor, lib. ii, *Ille caput scelerum, mundi
 insensissimus hostis, quem verum repetit lib. iii Pruden-
 tius Hamart. v. 205, Hinc natale caput vitiorum:
 principe ob illo Fluxit origo mali*. Deum caput virtu-
 tum antea dixerat Prudentius.

461. Tertullianus *l. i* contra Marcionem: *Circum-
 fert miseris mixtum cum melle venenum*. Rivinus reji-
 cit *mollitum* in Weitzio pro *mellitum*, et addit Bar-
 thium pag. 353 Advers. *malle exire pro ex ore*, quod
 non probat. In Barthio id non invenio. Fortasse Ri-
 vinus notam illius ms. vidit, quæ ea conjectura con-
 tineretur.

462. Barthius loc. cit. certo certius legendum ait
Funera jam sub dente parans, quod Rivino placet.
Munera in veteribus editionibus aperte falsum est.
 Ex Azagr. plausibilis scriptura erui potest *Fundere
 de sub dente parans*. Non adeo insolens est Latinis
 duas propositiones conjungere. Exempla de sub pro-
 fert Cælius in Dict. ex veteribus Act. martyr.,
 Gregorio Magno, aliisque. Similia habet verb. *deposuit
 aut de post*. Nec dissimile est in ante et ex ante. Con-
 sule Holstenium ad acta S. Perpetuæ. De veneno sub
 dente vide v. 287. Spumat palatum serpentis, quia
 venenum sanienque vomit.

463. Ut sensus constet, legendum est *Ergo ibi
 livor, aut v. seq. habet pro habens*, aut periodus con-
 tinuanda est usque ad vers. 469. *Præsensit*, etc. Pro
contusum fortasse melius est *concussum*, ut v. 287,
Promittit anguis hians quatiens sub dente venenum.

469. Libr. iii, v. 401, *Tertia sors, quæ lucis inops*.
 Hilarius Genes. de l'eo: *Qui naturalis inops*. Mar.

- 470 Aggreditur sub voce pia, sermone maligno
Insidiosus adit heu! mollia corda puella,
Ingerit ore cibos crudeli funere penos.
His semel assumptis reserantur lumina cordis,
Ac permixta bonis patuit doctrina malorum.
- 475 Pœnituit nescisse dapes, et damna putantur
Temporis exacta spatia: procedere pejus
181 Ausum quippe nefas. Tentat seducta ma-
[ritum,
Et capit insontem jam noxia femina victum.
Circumventa perit, sed circumscripta fefellit,

- A 480 Nec circumscriptor serpens impune trium
[phat.
Nam postquam juvenis violata mente comedit
Funereos sine lege cibos in morte futuros,
182 Mox capit infelix, quid pravum, quid sit
[honestum:
Cognita simplicitas, sed mox est corde fu-
[gata.
485 Membra pudenda putat partem, quæ est proli-
[origo,
Et qua ventris erat digestio, turpis habetur.

VARIÆ LECTIONES.

471. Vict. interpungit corda: puella Ingerit o
473. Vat., Vict., Azagr., semel. Sirm., simul.
475. Vict., p. rescisse d.
476. Sic Sirm.; in Vat., e. spa.... procedere pejus
Ausum quippe nefas tentat s. m.
477. Vat., aut sum quippe.
478. Vat., f. rinctum. Vict. distinguit insontem jam
h. f. victum Circumventa perit.
480. Vat. sic.; Vict., circumscriptum s. Sirm., cir-

cumscripta s.

481. Illic versus et seqq. usque ad v. 839 Ad ace-
lus desunt in Vict., sunt autem versus 58, qui repo-
nuntur apud Sirm., Vat., Azagr.
482. Vat., m. futuros.
484. Sirm., s. et m. Vat., sed m.
485. Vat., putant patremque et proliis o.
486. Sic Vat., ubi digesti pro digestio. Sirm., Et
qua ventris erat pridem digestio turpis.

NOTÆ

Victor l. i. Genes., Casus mentis inops. Sic inops ra-
tionis, consilii, humanitatis.

470. Pos. et cum Silio l. vii, v. 260, dici Fran-
disque veneno Aggreditur mentes.

471. Barthius l. vii Advers., cap. 20, a'it accipit,
ut adire manum apud Plautum. Sed hoc loco pro con-
venire, aggredi recte adire u. rputur. Legit autem et
interpungit Barthius Insidiosus adit heu! mollia corda:
puella Ingerit ore cibos.

475. Weitzius cum Vict. Pœnituit rescisse (hoc est
gustasse, gustando cognovisse) dapes, et damna putan-
tunt Temporis exacti spatio procedere pejus. Ausa
quippe nefas tentat seducta maritum. Ubi quippe tri-
syllabum est ex Barthii opinione, qui hoc et nonnullis
aliis locis versus trajectos esse affirmat, quorum
restitutio peculiaries notas desiderat. Rivinus lectio-
nem nostram præfert, et explicat Nefas ausum est
procedere pejus. Sed non exponit quid sit damna putan-
tant Temporis exacta spatia. Fortasse Draconii sen-
tentia est, Evam damnum putasse, quod antea absti-
nuerat, adeoque ultro in pejus processisse.

477. Mar. Victor l. i, v. 415 Genes., Experti jam
docta mali consortia culpæ Quarit, et incantum frau-
dis male quara maritum, Qua perit prior, arte petit.

478. Prudentius [Ditloch. v. 3, Tinxit et innocuum
maculis sordentibus Adam. Barthius legit victum, Cir-
cumventa premi, spe circumscripta fefellit. Putabat
enim Eva, si conjugem invitasset ad peccatum, suum
ipsius allevaturam. Rivinus notam ms. ad marginem
vidit, qua Barthius conjecerat femina victum Circum-
venta aperit. Ipse autem Rivinus distinguit et legit
Et capit insontem. Jam noxia femina victum Circum-
venta petit, sed circumscripta fefellit. Sed minus bene
dicitur petit victum, non enim victus erat, cum illum
petiit.

479. Pro sed melius esset et. Libenter etiam le-
gerem Circumscripta perit, circumscribensque fefellit:
aut Circumventa perit, circumscribensque fefellit. Oren-
tius v. 340 de Eva: Tu cito decepta, tu cito decipiens.
Hujus Orentii, sive Orientii, sive Orontii poetæ pariter
Hispani Communitiorum carmen est eruditum et corruptum.
Hispanicus versus illud reddidit Emmanuel Joseph
Fernandez Vinjoy, Matrili, in-4, anno 1790, qui
Orentium in fronte operis sanctum appellat, nescio
quo jure. Sententia Orentii et Draconii quod Eva
Adamum deceiverit, insontem reperit, fefel erit, non
adversatur Apostolo ep. i ad Timoth. , cap. ii, vers.
14: Et Adam non est seductus, mulier autem seducta
in prævaricatione fuit. Plerique enim Patres et inter-

pretes fatentur Adamum aliquo sensu ab Eva fuisse
deceptum, quamvis non uno modo verba Apostoli
interpretentur, ne huic deceptioni Adami contraria
videantur. Probabile mihi est S. Paulum ostendere
Adamum minus deceptionibus fuisse obnoxium quam
Evam, quia hæc prior a serpente decepta fuit, ille a
femina jam decepta. Ambrosius lib. iv de paradiso:
Mulier prior decepta est, et virum ipsa decepit.

480. Tertullianus l. ii adversus Marcion., cap. 7,
Denique puta, intercessisse (Deum), puta rescidisse
illum arbitrii libertatem, dum revocat ab arbore, dum
ipsum circumscriptorem colubrum a congressu femine
arceat. Rivinus in vulgata lectione hærebat, quia hi
versus-uli male et inter sese et cum seqq. coherent:
scribebat ergo Jam noxia femina victum, Ac circum-
scriptum serpens impune triumphat, passivè triumpho,
et omnino prætermisso versus præcedenti Circumventa.
Sed scriptura a nobis restituta plana est ac facilis.
Solum objici posset, quod vers. seq. redditur ratio,
cur serpens impune non triumphet, et nihil postea
de serpente dicitur. Hæc difficultas utriusque scripturæ
obest, adeoque potius versus hic, ubi sermo est de
serpente, loco movendus esset, quam versus præce-
dens Circumventa perit. Cæterum versus sequens Nam
postquam narrationem pœnæ Adamo et Evæ inflicta
inchoat, de quibus serpens non impune triumphavit,
quia Deus iram veniam temperavit et resurrectionem
etiam eorum post mortem decrevit.

483. Sapit sumitur pro scit; exponitur enim quid
in Adamo arbor scientiæ boni et mali effecerit. Bar-
thius l. xvi Advers., cap. 5, notat sapere pro sentire,
scire, existimare proprium esse scriptorum Romæ
inclinatis, et Augustinum in eam rem allegat. Ve-
rum idem verbum sapere nonnunquam a veteribus
ita usurpatur, ut, si sciendi significationem non habet,
certe non longe ab ea sit. Nunc quædam vulgares
linguæ a sapere dicunt scire, ut Hispana saber, Itala
sapere.

484. Simplicitas pro innocentia occurrit l. ii, v.
801. In eo temporis puncto, quo Adamus simplicita-
tem sive bonitatem et honestum cognovit, gratia exci-
dit, bonumque amisit. Sed quid? Ignorabatne antea
quid esset honestum? Non ignorabat certe; sed per
peccatum experimento cognovit bonum quod amisit,
et malum in quod incidit, ut plerique Patres et theo-
logi exponunt. De cognitione etiam, qua præditus
fuit Adamus, mysteriorum supernaturalium, non le-
vis est quæstio: quam veram fidem supernaturalem
fuisse probabilis est.

486. Scripturam Sirimondi falsam esse agnovit

- Omnibus ex membris pars mundior illa puta-
[tur,
Noxia sola magis fuerat quæ in corpore toto,
Os, aditus mortis, quam protulit, atque recepit,
490 **183** Lingua suada mali: sed et aures limina
[mortis.
Viderat Omnipotens, homines didicisse puto-
[rum,
Perdiderant quem fraude truci, dapibusque
[comedis,
Errantes per prata reos, foliisque tegentes
Fecundos artus: dant agnita membra reatum.
495 Illicitum fas ante putant, licitumque profecto
Creditur esse nefas. Hos increpat ore tonanti
Sacrilogos, qui jura Dei calcando profanant,

VARIE LECTIONES.

487. Sirm., ipsa. Vat., illa.
489. Sic Vat., sed nos pro os. Sirm., Os aditum
mortis tunc protulit atque recepit. In Azagr. est adi-
tus. Cætera cum Sirm. consentiunt, ut videtur.
493. Ita Vat., sed lumina pro limina. Sirm., Lin-
gua malisuada, s. e. a. limina mortis.
494. Sirm., omnem. Azagr., hominem; sic Vat.
Ex conjectura homines.
492. Azagr., perdididerat. Sirm., Vat., perdidit. l.
Vat., comessit.
494. Sirm., jam sædos artus. Vat., Azagr., fe-
cundos artus.
495. Sic Vat.; in Azagr., illicitum justum reputant
l. Sirm., illicitum licitum reputant, l.
497. Vat., s. quos j.
- B 499. Vat., Tunc m. o., cum quærant p. l. Sirm.,
Hinc m. o., quod credunt p. l.
500. Ita Vat., sed tuum quocunque pro suum quod-
cunque. Sirm., Tunc quodcunque Deum, cui cuncta
creata patescunt.
501. Vat., Et merito quia cuncta facit... deest re-
liquum.
502. Sirm., a. calidos q. m. Vat., a. calybs quem
m. Hinc chalybis quæ.
503. Sirm. ita; Azagr. r. labens quæ. Vat., r. la-
tens quod v.
504. Vat., excedat quod missa.
505. Azagr., hinc non.
506. Sirm., promittens, Vat., promittit.
509. Sirm., v. spondet s. Vat., v. sperat tibi.

NOTÆ.

- Rivinus, qui ex ingenio restituebat *Et partem, quæ
ventris erat egestio, turpem*. Ac revera egestio proprie
huius loci conveniret. Cælius Aurelianus l. v Tardar.,
c. 10, al. 8, egestionem per ventrem pro emissionem
ponit. Sed digestio ventris pro ipsa egestionem, quæ
effectus illius est, non inepte usurpatur. Macrobius
l. vii Saturnalium, c. 4, *Ergo in ventre fit prima di-
gestio, virtute allata in succum vertente quidquid
acceptum est, cuius sex retrimenta sunt, quæ per in-
testina inferiore orificio tradente labuntur, et officio
quære virtutis, cui ἀπορριξιῶν nomen est, procuratur
egregio*
488. De lingua mala vide notam ad v. 57, *Quod
hominis mala lingua tacet*.
489. Rivinus in scriptura Sirmondi suspicabatur
Os aditum mortis tunc protulit, atque recepit. Lectio
Vat. verior est: intelligo autem partem noxiam esse
os, aditum mortis, quam mortem os protulit atque
recepit, necnon linguam et aures: vel etiam partem
noxiam esse linguam, quam os (quod ipsum est
aditus mortis) protulit atque recepit. Peccatum enim
primum ore magis quam lingua perpetratum fuit:
aures autem fuerunt limina mortis, quia Eva vocem
serpentis auscultavit, Adamus Evæ persuasionem de-
cepit est.
490. Melius consulimus metro cum Vat., *Lingua
suada mali*, quam cum Sirm., *Lingua malisuada*.
Fortasse Sirmondus dividere voluit *mali suada*. Ut
auctus non semel trisyllabum fecit Dracontius, sic
nunc *suada*. Apuleius sub fin. l. vi *Metam.*, *Divini
somnia suada majestas*.
492. Pecca o Adami pudor quodam sensu natus,
quodam extinctus dicitur. Vide notam ad v. 445.
Perdiderant igitur virtutem, quæ electrix est pudor-
is, et nihilominus pudore naturali afficiebantur, qui
tamen bonus non est, nisi a virtute pudicitie procedat.
Perdiderunt fraude truci, quia v. 467 dixit, *In-
currant non fraude sua*.
494. Lectio Sirmondi non displicet. Sed *Fecundos
artus pro secundantes*, ut antea dixit proliis origo,
verior est scriptura. *Dant agnita membra reatum*, hoc
est reatus est, et culpa agnoscere, videre membra
nuda.
495. Quod fas antea erat, illicitum putant, et quod
revera licitum esset, nisi culpa præcessisset, cre-
dunt esse nefas, ut est nuditas. Insaniebant Adamitæ,
qui pro nuditate exemplum Adami proferebant.
497. Confer l. iii, v. 561, *Sacriloga quasi mente
putant non omnia nosse*.
499. Sententia eadem est in utraque scriptura:
sed ex lectione Vat. aliud eruo quod multo magis
mihi placet, scilicet *Tunc magis ostensi, cum credunt
posse latere Obtenit quocunque Deum*. De obtentu
Virgilius l. xi, v. 66, *Exstructosque toros obtentu fron-
dis inumbrant*. De ostensus Lucanus l. ii, v. 192, *Ut
scelus hoc Syllæ, cæde quæ ostensa placeret*. M. r.
Victor lib. i Gen., *Tunc potes Dominum fugiens eva-
dere? tunc Omnia cernentem sperasti posse latere? Ut
rastis jaceas tenebris, celabere nunquam*. Vide Alci-
mum l. iii Genes.
501. Sirmondus interpungit *jubendo, Non fugit*.
Rivinus notat in *jubendo* sensum omnino absolutum
e-se. Hæc ratio infinitæ scientiæ divinæ redditur
etiam l. iii, v. 10.
504. Ex Vat. conjicio *Exedat, et quæ massa semel,
vel quæ missa semel fornace liquescant*.
505. De his est sermo qui cognoscunt ubi sint me-
talli ante defossam terram, et gemmas in rupibus
quarunt.
507. Statius l. iii silv. 1, v. 84, *Fluctivagos nau-
tas, scrutatoresque profundi*. Piscatores vocat *scruta-
tores profundi*.
509. *Sperare* accipitur etiam pro metuere mala
quæ cogitamus, vel etiam pro credere futurum id
quod volumus. *Spondet*, quod habet Sirmondus, di-
citur etiam de vaticinantibus et oraculis: sed non

- 610 Si plevis hiems, aut saxens urgeat imber, A
Non et agricolam. Sub terris providus undæ
Præcitat fontes designans ante saporem,
185 Inspecta tellure semel. Sine flatibus ullis,
Sibila dum reticent, necdum serpente notata,
615 Prædicat Psyllus vim cuiuscunque veneni.
Signa videt mortis medicus, reducisque salutis,
Et negat aut spondet victurum iudice visu,
Tædia lætitiæ, vel gaudia luctibus indens,
Cur exempla damus homines præscire futura,
620 Cum, testante Deo, doceantur nosse, quod in-
[stat?]

VARIAE LECTIONIS.

610. In Vat. desunt verba aut saxens urgeat imber.
611. In Vat., undæ; obscure.
612. Vat., Azagr., ante. Sirm., arte.
613. Hi duo versus *Inspecta et Sibila* non leguntur in Vat.
615. Vat., præd' x't sibilis vime;
616. Ita Vat.; in Sirm., s. v. medicus mortis, r.
618. Vat., Tædia læti vel gaudia fluctibus indens.
619. Sic Vat.; in Sirm., populi pro homines.
621. Ita Vat., sed nate pro natio. Sirm., Natio v.

invenio exempla in r. bis malis futuris quæ prædicuntur.

612. Cum in Azagr. et Vat. sit ante, hoc retineo: et fortasse vers. super. legendum est undas, nam obscurum est id verbum in nexu litterarum codicis Vaticanis. Sensus erit: Providus promittit undas designans fontes ante saporem, vel in scriptura vulgata undæ, providus undæ promittit fontes, designans antea saporem aquarum. Editi distinguunt saporem. *Inspecta tellure semel sine flatibus*, etc. Sed melius distinguendum videtur designans ante saporem, *Inspecta tellure semel. Sine flatibus ullis*, ut inspecta tellure semel referatur ad providum undæ, et nova periodus inchoetur a vocibus *Sine flatibus*: quæ distinctio Rivino in erratis etiam placuit. Providus undæ, sive peritus scrutandi venas aquarum dicebatur aquilex. Plinius xxvi, c. 6, *Tussilago silvestris ubi nascitur, subesse aquas credunt: et hoc habent signum aquileges*.

615. De hoc versu vide num. 7 prolegom., ubi Isidori locus de eo expenditur. Ex toto contextu liquet legendum *Prædicat*, non *Præcidit*, ut volebat Galadius: nam exempla proferuntur eorum qui virtute prædicendi pollent, tum in præcedentibus versibus quum in sequentibus. De Psyllis multa affert Lucanus l. ix, a. v. 895, et de hac arte prædicendi solum id habet: *Tum superincumbens potentia vulnera lambit, Ore venena trahens, et siccit dentibus artus, Extractamque tenens gelido de corpore mortem Exspuit: et cuius morsus superaverit anguis, Jam promptum Psyllus libi gustu nosse veneni. Alii nosse venenum. Plinius l. vii, c. 2, præter Psyllos tradit fuisse etiam in Hellesponto circa Parium genus hominum qui serpentium ictus contactu levare solebant et manu imposita venena extrahere corpori. Nonnulli putant Psyllorum non vim propriam aut scientiam, sed audaciam fuisse, quoniam venenum serpentum non gustu, sed in vulnere nocet, quod jam olim docuit Celsus libr. v, cap. 27, et recentes medici pluribus confirmant. Psyllis comparantur Marsi, de quibus Alcimus l. ii, *Hinc est, laudato quod possunt carmine Marsi, Cum tacita sævos producant arte dracones Absentes*, e. c. Adde Plinium loc. cit.*

620. Matthæi cap. xvi, v. 2 seqq.

621. Natio viperea desumptum est ex Matth. c. xii, v. 34, *progenies viperarum*.

Natio viperea, clamans, mortalibus loquitur, Signa poli nostis, prædicitis: Imminet imber, Et veniet, nec fallit hiems, nec tardat adesse.

186 Ecce genus hominum ventura scire probatur.

625 Nec mirum, Christi si sentit imago futurum, Cum nos venturum moneant animalia multa. Bucula, rana, grues, formicæ, curvus, hirundo Prædicunt p'uvias, nec jam præsentia fallunt. Quid res exanimæ? testis ardente loqueri

650 187 Scintillare oleum, fungis crescentibus [humore]

clamat, m. inquit.

- B 622. Vat., poli nosis, et obscure prædicitis.
623. Vat., adesset, correctum per adesse.
624. Vat., probatum. Sirm., probatur.
626. Vat., quam nos.
627. Vat., bucula, rana, sues, s. d. scribit bucula, Si m. ardea, rana, sues. Ex conjectura græcæ.
628. Vat., Prædicant p. n. j. præsentia f.
629, 650. Sic ex conjectura: ins., Quid res exanimæ testas ardente lucerna Scintillare oleum fungis crescentibus ignem.

NOTÆ.

624. Posset cum Vat. legi probatum, scilicet probatum est, homines scire ventura. Sed probatur videtur magis Dracontianum, ut v. 385, *Quibus apta probatur*. Vide notam ad v. 26 libr. ii.

625. Rivinus rectius putat, si legatur *Nec mirum, Christi si sentit imago futurum Nibum*, cum moneant venturum animalia multa: nihil enim hic de adventu Christi. At vero in scriptura vulgata sententia sibi constat, quin de adventu Christi quidquam cogitemus. Dracontius ait: homo ventura prædicat, nec mirum si homo, qui est imago Christi, prævideat quod futurum est, cum animi multa moneant nos quid sit venturum. Homo Christi imago, ut v. 538, *cælestis imago*.

627. Præstat legere *Bucula, rana* cum Vat. quam cum Sirm. et ceteris, *Ardea, rana*. Virgilius libr. i Georg. v. 363, ex ardea signa venturum surguntur peti docet: *Notasque paludes Deserit, atque altam supra volas ardea nubem*. Sed paulo post de prognosticis imbris, de quibus agit etiam Dracontius, ita Virgilius: *Nunquam imprudentibus imber Obsuit; aut illum surgentem vallibus imis Aeris fugere grues, aut bucula cælum Suspiciens, palulis captavit naribus annas, Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo, Et veterem in limo rana cecinare que clam, Sæpius et lectis penetratibus ex ulit ova Angustum formica terens iter, et bibit ingens Arcus, et e pastu decedens agmine magno Corvorum increpuit densis exercitus alis*. Hæc omnia mihi hoc versu complexus est Dracontius: itaque *sues*, quod in omnibus editis et mss. reperitur, confidenter mutavi in *grues*, quas primo loco Virgilius memorat. Habebat autem præ oculis Dracontius totam Virgilii de prognosticis doctrinam, ut ex versibus, qui præcedunt, quique consequuntur, liquido patet. Nam etiamsi Christi nomine signa priora enuntiet, quædam tamen à Virgilio mutuatur, ut quod ait Virgilius v. 424, *Si vero solem ad rapidum, lunasque sequentes Ordine respicias, nunquam te crastina fallit Hora*, etc. Dracontius *Nec fallit hiems*. De bucula consentit etiam Cicero in prognosticis l. i de Div. nat., *Mollipedesque boves spectantes lumina cæli Naribus humiferum duxere ex aere succum*. Confer notas ad v. 54 et seqq. hujus libr. i.

629. Quidam apud Rivinum attentaverat *Quid res exanimæ testor, ardente lucerna Scintillare viden fungis crescentibus ignem?* Et ita sententia planior Ri-

An Deus omnipotens posset ne cire latebras
Rupis, et ex foliis vestis contexta caducis
Aspectanti obstare Deo? Tunc voce retractus
Crimine femineo semet peccasse se fatetur

535 Infelix conjux, in conjugē facta redundat,

188 Et reus accusat, sed non purgandus agebat.

Et sic participem propter solatia cladis
Conscius ascivit socius; cœu femina possit,
Ad scelus horrendum, vel sæva piacula mortis

540 Supplicio sociante duos, relevare reatum.

Creddidit infelix : sed par sententia damnat,

Quos par culpa tenet : gradus illic temporis inter
Est tantum, nam causa ligat communis utrumque.

Exsurgit censura Dei pietate severa,

545 Et vite, mortisque simul sententia fertor.

Supplicium infelix, quo mors datur, atque negatur,

189 Ultio vitalis cohibetur limine mortis.
Pœna mori crudelis erat, sed vivere pejus.

Otia, delicias perdunt, discuntque labores,

550 Qui cultore Deo fructum telluris habebant,

VARIE LECTIONES.

531. Vat., *Audens omnipotens p. n. tenebras.*

532. Vat., *Rupis et ex foliis...* contexta caducis : lacuna relinquitur ad vocem *vestis*, aut aliam.

533. Vat. et alii, *aspectus obstare Vat., Deo. Sirm., Dei. Vat., Voce reatus. Sirm., v. reatum, ex conjectura aspectanti.*

536. Sic Vat.; in Azagr., *Et reus excusat se, non et p. Sirm., Et r. excusat, sed non p.*

537. Vat., *s. cordis; ad marg. cladis.*

538. Vat., *seu pro cœu.*

539. In Vict. hic versus proxime succedit versui 480, sed in eo legitur *ad scelus.*

540. Vat., *reatum; alii, reatu.*

541. Vat., *si pro sed*

542. Sirm., *Vict. et in nexu litterarum obscura Vat., inter. Azagr., index.*

543. Vict., *ac vite. Vat., Et vita est, morsque simul sententia.... deest reliquum.*

546. Vict., *mors de utroque negatur.*

547. Vat., *Ulla r. c. lumine m., supra limine. Alii, limite.*

548. Vat., *v. pœnis; ad marg., pejus.*

549. Vat., *ora delicia.*

550. Vat., *t. habebat.*

NOTÆ.

vino videbatur, qui tamen hoc modo restituebat *Quin res exanimis* (scilicet prædicunt pluvias) cum testa ardente lucerna Scintillat oleum fungis crescentibus imbre. Dracontius imitatur Virgilium l. i Georg., v. 390, *Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ Nesciere hiemem, testa cum ardente viderent Scintillare oleum, et putres concrevere fungos.* Ex his versibus collatis cum mss. elici lectiorem, quam edidi. Cum aer humidus esse cœperit, favilla, quæ cum fumo solet egredi, prohibita aeris crassitie residet in lœcerna et fungorum imaginem reddit, ut Virgili interpretes explicant. Vide etiam Apuleium l. ii Metam. ante mod.

532. Redit ad id quod dixerat v. 498. Rivinus conjicit *Rupis; an ex foliis vestis contexta caducis Aspectus cohibere Dei?* Recte esset *an*, sed sensus idem est; intelligitur enim *an ex*, etc.

535. Sirmondus edidit *Aspectus obstare Dei; sed parum Latine id diceretur; Rivinus ex ingenio Aspectu cohibere Dei. Ex Vat. conjunctio Aspectanti obstare Deo. Posset etiam Aspectus obstare Dei : nam olim aspectus, aspecti, declinabatur ex Nonio c. 8, n. 15, qui duo Accu exempla allegat. Reliqua sic legit Rivinus, Tum voce cretum, Crimine femineo se sed peccasse, fatetur Infelix conjux, in conjugē facta redundat, Et reus excusat, sed non purgandus habetur. At s c participem, etc. Sirmondus legit et interpungit Tunc voce reatum, Crimine femineo semet peccasse fatetur. Infelix conjux in conjugē facta redundat, Et reus excusat, sed non purgandus agebat. Et sic participem, etc. Multo clariora hæc sunt, ut a nobis restituantur, Tum voce ret actus, Adam, infelix conjux, voce Dei retractus, quod eleganter dicitur de illo qui unde fagerat eo vi reducit. Fatetur Adam semet peccasse inductum a femina, adeoque in conjugē facta redundat, hoc est peccatum partim in conjugem rejicit. Redundo cum accusativo, ut Statius l. iv silv. 3, v. 71, de fluvio ait : *Pandis talia faucibus redunda.* Elegantius esset in conjugem, s d poetice non male est in conjugē. Lucretius l. vi, v. 712, *Nilus in æstate crescit, campisque redundat.* Vide Gifanium in Indice. Venusta est lectio Vat., *Et reus accusat, sed non purgandus agebat*, quam librarii non intelligentes perverierunt. Adam non solum se excusavit, verum etiam accusabat uxorem, cum ipse esset reus. Additur *se'* non*

purgandus agebat, et melius esset *sed non purgatus agebat.* Verbum *agere* proprie eis convenit, qui res suas jure persequuntur, et actionem adversus alios intentant : quo sensu actor opponitur reo. Adam ergo, qui reus erat quique purgari non poterat, partes actoris sibi arrogavit.

537. Forte legendum *cladi Conscius ascivit socius, vel cladis Conscius ascivit socium.* Nec male est *cordia*.

538. Conscius ai solute pro reo a Plauto Seneca in tragœd. aliisque adhibetur. Rivinus legit *cœu femina posset* : aliæ editiones et mss., *possit.*

539. Libr. n, v. 401, *Ad sæva piacula.* Libr. iii, v. 263, *Tam sæva piacula.*

540. In Fabricio mentum est *revelare*, quod jam emendaverat Weitzius per *relevare*. Prima editio Vict. habet etiam *relevare*. Significat autem *relevare* minuire, levem facere. Pininus in Paneg. c. 19, *Ut studium omnium, laboremque et tanquam exactor intendere, et tanquam participes sociusque relevare.*

541. Libr. ii, v. 467, *Scelus omne peractum Respicit auctorem, socios cunctosque ministros Implicat.* Confer etiam l. ii, v. 419, *Non sociant pœnæ, quos non junxere reatus.* Lucanus l. v, v. 289, *Illi mihi Cæsar in undis Dux erat, hic socius.* Facinus quos inquinat, æquat. Arator l. i, v. 472, de Saphira : *Cadit impia conjux Supplicio percussa pari, quia crimine ab uno Fit commune nefas, quoties scelus ante peractum Consensus facit esse suum.*

543. Weitzius affirmat se restituisse nam pro non. In editione prima Vict. et in secunda Fabricii invenio nam. Fortasse exemplaria Fabricii variant.

545. Libr. ii, v. 697, *Levis est sententia cæli.*

546. Legendum puto *Supplicium felix* : nam in omnibus his versibus est acumen et quædam oppositio : *Censura pietate severa, vite mortisque simul sententia, supplicium felix quo mors datur atque negatur ultio vitalis cohibita limine mortis.*

547. Legi etiam potest *limite mortis.* Intelligitur autem ultio in vitam hominis, cui tot arumnis obnoxio felicitatis genus est mori, ut vers. seq. declaratur, et explicatius vers. 555, *Et vite mors meta datur cum fine malorum.* Eodem recidit, si dicatur, ultionem cohiberi limite mortis vitalis, quod magis mihi probatur.

548. Forte, *vivere pejus*, videlicet cœna.

Agricola dominus quam nondum verterat un- A
[quam.

Ipse rigator erat, sator, altor, messor, arator.

Offendunt hunc ambo pium : triduntur ab horto,
Perpetui flores nec sunt sub jure reorum,

555 Et vitæ mors meta datur cum fine malorum.

Magna Dei pietas, venia qui temperat iras.

Vita gravis hominum subducitur impete mortis,
190 Quæ recidiva magis conversis corde
[re urgit.

Mors mundanorum requies est certa laborum,

560 191 Et male viventi præstatur fine salutis.

Continuus quodcumque nocet prævumque bo-
[numque.

VARIE LECTIONES.

551. Sirm. ita; Vat., *Agricolam Dominum q. non
diviserat unquam* : forte est *quæ non*.

552. Vat., *sator alter messor*; alii, *s. auctor, m.*

553. Vat., *o. hunc a. Sirm., o. nunc. a. Azagr.,
o. tunc a. Vict., o. hæc a. In Vat., ortu pro horto.*

554. Azagr. ita; Sirm., *p. floris, non est s. Vict.,
p. floris, nec est s. Vat., perpetui floris, nec habet s.*

556. Sic Vat.; in aliis, *p. æmper qui.*

558. Ita Vat.; cæteri, *m. rivaci corde r.*

559. Vat., *r. vel certa.*

NOTÆ.

551. Vict. facit cum Sirm., sed Fabricius pro *quam*
edidit cum per errorem, in quem Weitzius etiam in-
cidit. Rivinus suspiciatur *Agricolæ vomis cum nondum
verteret agrum*. Barthius, lib. vii Advers., cap. 20,
spurium hunc versum putat, quo dempto clarissima
est sententia. Ex Vat. conjici potest *Agricolam domi-
num quæ nondum viderat unquam*. Verba Genes. ii, 5,
hæc sunt : *Et homo non erat, qui operaretur terram.*

552. Ex mendo Vat. alter, lego altor potius quam
auctor cum editis. Vide lib. iii, vers. 315, cum nota.
Cicero lib. ii de Natur. deor., c. 34, *Omnium rerum,
quæ natura administrantur, seminatur, et sator, et pa-
rens, ut ita dicam, atque educator, et altor est mundus.*

553. Rivinus conjicit *Offendunt hæc ambo pium
vel Deum*, ut hæc ponatur pro hi. Sententia Vat.
recte procedit.

554. Scriptura Vat. reformari ita potest *triduntur
ab horto Perpetui floris, nec adest sub jure reorum.*
Pro est scriptores sequioris ætatis, ut Commodianus,
Sedulius et alii, usurpant *adest*.

555. Prudentius hymn. v Per., vers. 527, *Finem
malorum præstitit Mortis supremus exitus.*

558. Barthius lib. xxxv Advers., cap. 10, *recidivus*
exponit *vitæ restitutus, et velut excisa stirpe repullulans*,
quod hoc exemplo Dracontii confirmat et alio Paulini
ad Nicetam de Christo : *Recidivus Abel pascit effusi
pretio redemptos Sanguinis agnos*. Barthio opponit
Rivinus, quod hoc Dracontii loco *recidiva* est a *recido*,
non a *cædo*. Verum dubium non est quin *recidivus*
pro renascenti sumatur, sive a *cædo* trahat originem,
ut multi putant, sive a *recido* pro recurrere : nam
recidere dicuntur quæ redeunt seu recurrunt. Vir-
gilius lib. x, vers. 58, *Deum Latium Teucri, recidiva
quæ mænia quærant* : ubi Servius interpretatur *rena-
scentia*, et a *cædo* videtur deducere *recidivus*. Alii
minus apte *mænia quæ bis ceciderunt* exponunt. De-
beret quidem secunda in *recidivus* esse longa, si a
cædo *recidivus* diceretur, sed in derivatis sæpe variat
quantitas. Charisius hoc discrimen inter *recidivus*, et
redivivus agnoscit, quod *REDIVIVA* dicimus *quæ post
interitum redeunt*, *RECIDIVA* *quæ ex suo casu restitun-
tur*. Si hoc discrimen semper servaretur, hoc loco
potius legendum esset *Quæ rediviva magis*. In editis
est *rivaci corde resurgit*, quod de anima post obitum
corporis superstitie intelligi potest. In Vat. *conversis
corde accipio* de resurrectione etiam corporum, quæ
iustis hominibus ad æternam felicitatem conceditur :
de qua resurrectione postea multis argumentis agit
Dracontius a vers. 621.

559. Rivinus putat hunc versum esse Eugenii To-
letani, qui epigramm. 4 de bono pacis ait : *Pax fessis
requies, pax denique certa laboris*, ubi ego mallem *meta
laboris*. Imo cum in Dracontii versu Vat. habeat *re-
quies vel certa*, non absolum esset legere *requies vel
meta*, sumpto vel pro et, intelligitur enim est, etiamsi
non exprimitur. Sic vers. 555, *Et vitæ mors meta
datur cum fine malorum*. Quod autem hic versus Eu-
genii sit, non assentior Rivino : exstat enim in Vict.
et Vat., in quibus nullam esse opinor Eugenii corre-

ctionem. Imitatus ergo est Dracontium Eugenius epi-
grammate illo suo. Quod attinet ad explicationem
hujus et duorum sequentium versuum, audiendus est
Barthius lib. liv Advers., cap. 9, *Ita enim crasset
Michael Glycas lib. i Annal. cum aliis priscis Patribus,
sine mortis auxilio post lapsum primum parentem in
perpetuis hujus, quas meritis erat, vitæ miseris victu-
rum fuisse : Deum autem miserum infirmularum æramna-
rum pro pœna simul, et solatio mortem introduxisse.*
*Producit autem Glycas testes, et fundamenta hujus sibi
assertionis Basilium, Chrysostomum, Gregorium Na-
zianzenum et Anastasium Sinaitam.... Sed his admissis
sciendum est, nos minime terminum malis imponere,
cum post vitam insolentem mortui fuerimus, sed crimina
nostra simul, et eorum pœnam in aliam mortem, quæ
nunquam moritura est, continuare : qua de re sic optime
scribit Joannes Saresburiensis lib. xi de Nugis curia-
lium, c. 27, ex vetustiore quodam scriptore ecclesias-
tico : Unum est, inquit, quod totis mentis et corporis
viribus fugiendum est : quid illud sit, quæris? turpitude
et totius spec'es inhonesti. Hæc enim faciunt, mortem
non esse terminum malorum, sed antecedentium et suc-
cedentium copulam. Quam eandem sententiam nobis
proposuit etiam Dracontius.... Mors mundanorum, etc.*
Idem Barthius, lib. vii, cap. 20, explicans versum,
Et male viventi præstatur fine salutis, ait : *Præstare est
beneficio quem aliquo officere. Mors eo fine beneficii
instar datur mortalibus, ut salutis tandem sint compotes.*
Alio vero loco, ut animadvertit Rivinus, vel fortasse
ad hunc locum manu scripsit Barthius, legendum
esse, *Et male viventi præstat finire salutis*, quod rejicit
Rivinus exponens *fine salutis*, hoc est salutis causa.
Equidem sententiam obscuram adhuc permanere
puto : nam si mors est requies laborum iis tantum
qui bene vivunt, quo pacto præstatur male viventi
fine salutis, nempe salutis causa, vel ut compotes
salutis sint? Et quid, rogo, est mortem continuare
quodcumque nocet prævumque bonumque? Nam bo-
num cui nocet? Et si continuatur mors quodcumque
nocet, male viventi cur datur salutis causa vel fine?
Rivinus mallet *Continuus quodcumque necat prævum-
que bonumque*. Sed difficultas eadem est, sive *necat*
sive *nocet* legas. Existimo igitur hanc esse Dracontii
mentem, quod mors est requies laborum hujus vitæ,
et homini male, hoc est in ærumnis et miseris vi-
venti præstatur beneficii et gratiæ loco, quia morte
molestiæ hujus vitæ finiuntur. Versus *Continuus
quodcumque nocet* cum versu sequenti conjungi posset,
ut Deus sit continuans vitas hominum et quodcumque
eis nocet, adversa et prospera. Nisi mavis ita legere
Continuum quodcumque nocet prævumque bonumque,
vel *Continuus neutrorum more*, hoc est quodcumque
continuans vel continuum, sive prævum sive bonum
sit, nocet, quod demum mihi vice placet : ut sensus
sit, etiam bona hujus vitæ, si perpetua essent, fasti-
dium allatura, cum nec vere bona sint. Tum vers.
seq. legere poteris *Solus in æternum bonus est regna-
tor, et auctor Virtus tring Deus*. Math. xix, 17, *Quid
me interrogas de bono? Unus est bonus Deus.*

Solus in æternum Deus est regnator, et auctor, A
 Virtus trina Deus, triplex Deus omnis et unus,
 De quo speratum conceditur omne benignum,
 565 Et quæcunque jubet, præsumptio nulla sefellit,
 Nec deest effectus faciendi tempore eodem :
 192 Quem penes et sensu præcordia muta lo-
 [quuntur,
 Et lingua reticente, sonat super æthera sermo,
 Ac mens pura Deum potius quam lingua præ-
 [catur.
 570 Ergo operis memor ipse sui Deus imperat am-
 [bos

Sedibus egressos placidis, dominantur ut orbi,
 Ac totum, quod mundus habet, sub jure tene-
 [rent;
 Et quod floret humus, viridis quod germinat
 [berba,
 Quod spicat messis, quod ramis parturit arbor,
 575 193 Quod gemmant vites, quod amœna co-
 [mantia frondent,
 Flumina quod mittunt fontes, quod fluctuat æ-
 [quor,
 Quod pelagi trahit unda, fretum quod littora
 [tundit,

VARIÆ LECTIONES.

563. Ita Vat.; alii, Virtus una Deus, trinus Deus omnis et unus.

565. Azagr., nulla sefellit. Vat., Nec quemcunque mens præsumpsit pura sefellit. Sirm., præsumptio nulla sefellit.

566. Vat., Victurum effectus non desini tempore eodem.

567. Azagr., Vict., Penes quem sensum primordia multa loquuntur. Sirm., Quem penes et sensus primordia multa loquuntur. Vat., Penes quem sensu præcordia muta loquuntur.

568. Sirm., Et voce reticente sonat super æthera sermo. Vict., Et sermo retinente sonat super æthera voce. Vat., Et lingua reticente sonat sub terra sereno; ad marg., sermo pro sereno.

569. Vict., hac mens.

570. Sirm., Vict., i. sui tunc i. Azagr., i. Deus tunc i. sui Deus i.

571. Vat., dominantur in orbe.

572. Vict., jure tenetur.

575. Vat., At q. f. h. v. q. germinet h.

574. Vat., Quod spicant messes, quod ramos p. arbo.

575. Vat., quod gemmant v.

576. Vat., Flumina quod mutant fontes, quod fluctuat æquor. Sirm., Flumina, quod mittunt fontes, quod fluctuat amnis. Azagr. Ita, sed æquor pro amnis; sic etiam Vict., sed fundit et æquor pro fluctuat æquor.

577. Sirm. cum Vict. distinguit unda freti, quod. Vat., tundat pro tundunt. Omnes, freti.

NOTÆ.

563. De hoc versu dictum in proleg. num. 109 et seq., ubi de orthodoxa Dracontii doctrina contra Ariannam impietatem verba feci. Legesis not. lib. vi. vers. 69.

564. Epist. Cath. Jacobi cap. i, vers. 17. Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a patre luminum.

565. Præsumptio pro audacia, nimia confidentia, obstinata animi præparatione a Tertulliano, Severo Sulpicio et similibus scriptoribus sumitur. Nonnunquam tamen in bonam partem accipitur pro fiducia.

566. Ex Vat. conjectura oritur sefellit Victurum, effectus nec desunt tempore eodem, vel Victorem, etc.

567. Rivinus putat scriptum Quem mens, et sensus primordia muta loquuntur. Barthius lib. vii, cap. 20, legit quem penes et sensus primordia muta loquuntur, et explicat de elementis rerum omnium a Deo conditis. Rivinus contra censet hoc loco preces tacitas, ab animo profectas, lingue et sermoni claro opponi: cui explanationi non obscure scriptura nostra favet.

568. Weitzius legit cum Vict., et retinente voce exponit retenta. Rivino nec Weitzius, nec Sirmondus placet: quomodo enim ait, sermo, sonat, voce, si reticente? Spernit vero, quod Weitzius ait retinente pro retenta. Ipse autem conjectat Et sermo recinente sonat super æthera voce. Facile refellitur Rivinus si nostram quoque scripturam oppugnet: nam acumen Dracontii in eo est quod preces internas animi sonare lingua reticente dicat, ut vers. præc. præcordia muta loquuntur simili oxymoro, et, vers. seq. mens potius quam lingua præcatur, quo præcedentia declarantur. Paulinus Petrocorius saepe hujusmodi clamores cordis, reticente lingua, commemorat, Dracontium, ut puto, imitatus, ut lib. i, vers. 380, Ad Dominum rureus fletus, suspiria sursum, Et gemitus, clamor cordis, vox magna tacentis; lib. iii, vers. 354, Cor clamat, si lingua tacet; lib. v, vers. 425, Corde humilis, celus merito, sine murmure clamans; lib. vi, vers. 9, Clamantia corda Allegant proprias sine voce et murmure causas. Dracontius rureus lib. ii, vers. 592 Exandis,

quod lingua tacet sub coros loquaci; et vers. 605, Largitur peccata reis sine voce rogatus Pectoris affectu, secreta mente, fide, spe. Vide etiam vers. 751, lib. i.

571. Legendum arbitror Sedibus egressos placidis dominari orbi, et vers. seq. sub jure tenere, aut Sedibus exire placidis, dominantur ut orbi, etc. Sed prius illud magis placet.

572. Barthius, lib. vii, cap. 20, legit sub jure tenetur. Rivinus, Si i. q. m. h. s. i. tenetur.

574. Spicare est spicas emittere, translate acnere, ut inspicio. De eo verbo videndos Barthius lib. xxi Advers., cap. 41; Turnebus lib. xxi, cap. 25. Dracontius iterum vers. 587, Ventus spicat aristas.

575. Gemmare de vitibus dicunt Columella, Varro, et alii pro gemmant, sive oculum emittere. Alibi etiam Dracontius ita loquitur, ut l. ii, v. 220, Palmite gemmato post pampinus admovent vites. Confer v. 749 l. i. Weitzius explicat amœna comantia, amœne comantia, ut amœna positum sit adverbialiter, vel duo adjectiva amœna comantia ait esse. Sirmondus distinguit (quod videtur etiam velle Weitzius) amœna comantia frondent Flumina, quasi flumina amœna comantia frondeant propter arbores quæ circa flumina solent frondere, ut Weitzius in indice clare affirmat. Verum amœna comantia sunt loca amœna, quæ ipsa frondeant: humus enim, arbores et silvæ comantes dicuntur. Amœna absolute ponitur pro locis amœnis. Tacitus in Annal., c. 7, Per amœna Asiæ et Achæiæ.

576. Barthius loc. cit. legit Flumina quod mittunt, fontes quod fundit et æquor. Rivinus intelligit flumina a fontibus mitti et ab æquore fundi, sed suspicatur Flumina quod mittunt, quod fontes, fundit et æquor. In nostra scriptura sententia est quod flumina a fontibus mittuntur, quod æquor fluctibus valet, hæc omnia data sunt usibus humanis, ut quod spicat messis, quod gemmant vites, quod floret humus, etc.

577. Distinctio, sive interpanctio Sirmondi et veterum editionum merito rejicitur a Rivino, qui legit freti quod littora tundunt cum Barthio et Weitzio, et freti sumit pro nominativo plurali exemplo Lucretii, qui dixit fretus pro mari. Verum Lucretius, ut alii

Murmure quod venti flantes vaga marmora A

[crispant,

Quod generant terræ, quod flumina, pontus,

[et aer,

580 **194** Usibus humanis data sunt hæc cuncta

[venire.

Ut similis qui factus erat de pulvere Christo,

His dominaretur cunctis sub carne creatis;

Corpora corporibus servirent cuncta subacta.

Spiritus interea servit sine corpore ven-

[tus,

585 Ventus agit nubes, in nubila crassior aer

VARIÆ LECTIONES.

579. Vat., *generant terra, quod flamma p. Vict.*,
p. et æther.

581. Vict., *similis qua f.*

582. Vict., *is dominaretur.*

585. Vat., *n. crassius aer.*

586. Azagr., *hoc pro hinc. Vict., placidumque se-*
renum. Vat., C. huc imbres v. placidumque serenum.
Sirm., *hinc i. v. placidoque serenus Ventus.* Sic
Azagr.

587. Vat., Vict., Azagr., *fluctus. Sirm., fructus.*

588. Vict., *quæ pro quas. Vat., Veni ille æ. quas f.*

B

m. aura, sed videtur correctum per aura.

589. Vict., *f. atque excutit a.*

591. Vat., *f. alterius v. commercia vitæ; editi, alter-*
nis r. comitantia vitæ.

592. Vat., *spiritus austrus.*

595. Sirm., *et duci vento; reliqui, et reduci vento.*

594. Vat., *excurrrens et n.; alii, e. in n.*

595. Ita Vict. Sirm., *v. recreat. p. Azagr., vita læta*
animat p. Vat., Vitales anime per m. repenti s

596. Vat., *et modo quæ g.*

NOTÆ.

multi veteres, non *fretus freti* dixerunt, sed *fretus, fretus*, ut facile esset probare. Ex Vatic. igitur lego *fretum quod littora tundit*: possis etiam *freta* quod *littora tundunt*, producto a in *freta* ratione cæsuræ. Catullus carm. 41 ad Fur. et Aurel., v. 3, *Litus..... tunditur unda.* Horatius Epod. xvii, v. 55, *Saxa..... Neptunus alto tundit hibernis salo.*

578. Barthius, l. vii, c. 20, putat legendum *flantes ragum in æthera crispant*, vel *vaga in æra* ut aer sit neutrum. Melius l. xxii, cap. 49, lectionem vulgatam retinet, multisque exemplis probat marmor interdum sonare æquor. Acumen Dracontii in eo situm est, ut *vaga cum marmora conjungat*. Ambrosius dixit etiam *æquore crispanti*. Ejus verba ascripsi ad v. 149. Consule etiam notam ad vers. 238, *Et crispante fretis*

581. Rivinus exponens versum 571, *Seditus egres-*
sus plecidis dominentur ut orbi, obiter emendat hunc
versum et legit *Et similis, qua factus erat de pulvere,*
Christo Is dominaretur cunctis. Nunc vero ait egregie
Sirmondum legere *Ut similis qui factus erat de pul-*
vere Christo, scilicet Verbo; sed deesse quis fuerit
qui dominari deberet, homo scilicet, qui Salvatori
suo quoad carnem excepto peccato similis conditus
fuerat. Cum editio Rivini erroribus typographicis
referta sit, vix veram ejus mentem multis in locis
assequi possumus. Existimo eum scripturam Sir-
mondi approbare ac solum mutare vers. seq., *His*
dominaretur in Is dominaretur, ut intelligatur homo,
qui dominaturus erat. Sed cum dicatur *qui factus*
erat de pulvere similis Christo, satis intelligitur hunc
ipsum hominem esse, qui dominari deberet. De simi-
litudine hominis cum Christo vide notam ad v. 559.

582. Forte *sub carne creatus.*

584. Cum dixerit corpora omnia homini servire,
addit ventum etiam eidem servire, etiamsi non ha-
beat corpus. Sumit autem corpus pro eo quod oculis
videri et percipi clare potest. Hinc aer spiritus
etiam dicitur et spiritus ad animum significandum
transfertur.

585. Virgilius, l. 1 Georg., v. 462, *Ventus agit nu-*
bres. Cicero de Natur. deor. l. ii, c. 39, *Aer concretus*
in nubes cogitur. Virgilius, l. v, v. 21, *In nubem co-*
gitur aer. Etiam in Vulgata eadem est phrasid cap.
xxxv Job, v. 21, *Subito aer cogetur in nubes, et*
ventus transiens fugabit eas.

Cogitur: hinc imbres veniunt, placidumque se-
renum.

Ventus aut fructus, et ventus spicat aristas,

195 Ventilat æstivo quas statu mollior aura,

Deslorat fructus, et decuit arbore flores,

590 Flatibus accendit flammæ, et temperat æstus,

Flatibus alternis redeunt commercia vitæ.

Itque, reditque suos repetendo spiritus haustus.

Et reduci vento fibræ pulmonis anhelant,

Faucibus excurrrens et naribus aëra vicissim

595 Vitales animat per membra tepentia sensus,

Atque modo gelidis, calidis nunc flatibus ora

C

586. Sirmondus hinc *imbres veniunt, placidoque*
serenus Ventus alit fructus. Melius videtur *placidum-*
que serenum, ut tranquillum serenum. Libr. ii, v. 801,
Splendente sereno, et hoc l. i, v. 68, *Violare sera-*
num. Ex vento enim non solum imbres veniunt, sed
etiam serenitas: nam vento nubes fugantur, ut ex
cap. cit. Job patet, quem locum Dracontius expri-
mere videtur. *Serenum* absolute pro serenitate adhi-
betur non modo a poetis, verum etiam a Catone,
Livio, Plinio, Suetonio.

587. In hoc versu et in vers. 589 Fabricius et
Weitzius cum Vict. legant *fluctus: Sirm., fructus*,
quod præferendum est.

588. Rivinus cum veteribus editionibus *quæ*, Sir-
mondus *quos*, ut referat ad *fructus* in vers. seq. In
Vat. *quas* refertur ad *aristas*.

589. *Deslorare et deslorans* legitur apud Livium,
Quintilianum et Gellium: etsi enim varient lectiones,
tamen hoc Dracontii loco confirmatur usus verbi *de-*
floro pro *florem adimo*, vel *arbore flores excutio*.
Weitzius ait, *deslorare* in Symmacho esse seligere.
Tertullianus *deslorationem* dixit. Tentari etiam posset
in Dracontio *Dat flores ventus, vel dat flori fructus*.

D

591. Scripturam Vat. *commercio vitæ* facile proba-
bis præ altera vulgata *comitantia vitæ*. Vocabuli *com-*
mercium mirus est usus apud scriptores. Alcimus, l.
i, v. 99, *Spina rigens crebris inter commercia nodis*
Diffundit duplicem costarum ex ordine cratem. Desunt
hi versus in nonnullis editionibus. Pulmonis officium
describit idem Alcimus l. i, v. 105, *Additur et tenui*
pascendus ab cere pulmo, Qui concepta trahens lenti
spiramina status, Accipiat reddens, reddit, quas sum-
perat auras, Inque vicem crebro pellatur anhelus
haustus. Barthius, l. xxxii Advers., cap. 8, cum Fa-
bricio legit in Alcimo *Ut concepta et Perque ricca*
crebro: et notat illud accipiat reddens pulchre a Dra-
contio expressum *reducis* vocabulo *Et reduci*, etc., v.
593.

595. In Sirm. *duci* videtur mendum typographicum.
Vide notam ad v. 591.

596. Prudentius, Apoth. v. 837, *Perspicce, quam*
varios fundamus ab ore vapores, Spiramus quoties animæ
sufflabilis auras. Nunc statim tepidum calor exhalatus
anhelat, Rorantes nebulas adis de faucibus efflans, Cum
libet, in gelidum flabrati frigore ventum Spiritus esi-
stit tenuis, et sibilat aer.

Illustrata vigent, et tangunt flabra palatum. A

196 Non hæc humanis tantum spiramina mem-

[bris

Sunt data, sed cunctis animantibus aura re-
[currit.

600 Spiritus ille Dei, quo corpora cuncta moventur,
Omnia complectens agitat, fovet, inserit, urget,
Unde genus diversa trahunt et semina rerum,
Moles et immensa, mittenda e fonte perenni.
Artificis formata manu digesta vomuntur

605 **197** Ordine cuncta suo : manet irrevocabile,
[munus,

Nec tamen intereunt pereuntia lege diurna.

Quis neget undiffusus procedere fontibus amnes

Quorum jam reditus non unquam sperat origo?

Incessanter aquas licet evomat impete pleno,

610 Jacturam tamen unda negat sentire fluenti,

Omnibus hic mos est de flammis tollere flam-
[mas,

Nec minuit quidquam detractus ab ignibus ignis.

Damna aliena solent aliorum lucra parare.

Illi quæstus cui damna parant? in fomite flammæ

615 **198** Detractæ cui forte jubar succiditur igni?

Nec carnale genus minuit setura creando.

Eccæ dedit homini plusquam sibi rex Deus au-
[ctor.

Formantur virtute Dei mas unus, et una,

Et multos creat unus homo, mansura propago

VARIÆ LECTIONES.

597. Vat., *tangunt labra p. Vict.*, *tangit flabra p.*

598. Vat., *hæc brumantis l.*

603. Vat., *Mollis ab immenso mittenda fonte perenni.*
Sirm., *Mobilis immenso veniens e fonte perenni* : sic
Vict., *sed nobilis pro mobilis.*

601. Vat., *vomuntur* ; alii, *moventur.*

607. Vat., *p. montibus a.*

608. Ita Vat. Sirm., *r. nunquam speravit o. Vict.*,
r. nunquam sperabit o.

609. Vict., *Quas incessanter licet evomit i. p.*

611. Azagr., *hominibus pro omnibus.* Vat., *his pro*
hic, aut is. Vict., t. flammam.

B 612. Azagr., *N. m. unquam detractis ab ignibus*
ignis.

614. Sirm., *Hic quæstus non damna parant : in fo-*
mite flammis Detractis auferte jubar, succiditur ignis :
sic Vict., *sed his pro hic, et succiditur pro succidi-*
tur. Azagr., *In quæstus non damna parant in fomite*
flammis Detractæ cui forte jubar subducitur ignis. Vat.
ut edidi.

616. Vict., *m. fortuna c.*

617. Vat., *homini linguam sibi.*

618. Vat., *formantur* ; alii, *formatur.*

NOTÆ.

597. Pro *Illustrata* fortasse aliud scripsit Dracon-
tius, vel certe *illustrata* significat perillustrata, ut di-
cam ad v. 43 lib. II. *Flabra a statu* vox poetica est.

598. Prædientius II contra Symm., v. 811, *Addo*
aliud, nostros potant animalia fontes... nostra intrat
et ipsos Aura canes, animalque levi fera corpora statu.
Malta habet Prudentius a vers. 780 l. II contra Symm.,
Non nego communem cunctis viventibus usum Aeris,
astorum, pelagi, etc., quæ simillima sunt his quæ
Dracontius edisserit et quæ fortasse is legerit.

600. De spiritu divino nunc agit, de quo iterum
lib. II, v. 32 seqq., simillimis verbis et sententiis.

602. Barthius conjicit *Unde genus diversa trahunt*
et semina rerum Nubilia : immenso venit ens e fonte.
Perenni Artificis formata manu, digesta moventur Or-
dine cuncta suo. Explicat vero : Suprema illa et sub-
stantiarum omnium fons ens dicitur ex sacra etiam
Scriptura, ubi Dominus Deus loquitur : *Qui est, etc....*
Omne ergo ens ab immenso illo omniumque summo
fonte proficiscitur. Nubilia autem, quia vitæ ex alto
venientes nubunt velut corporibus, etc. Addit autem,
conjecturas has esse, et vix invenire apud auctorem
suum fidem. Difficile quidem est veram scripturam
invenire. In lectione Vat. hic est sensus : A Deo genus
trahunt semina rerum et diversa, et molis immensæ,
mittenda e fonte perenni. Vel lege *Unde genus diversa*
trahunt, et semina rerum Mobilium immenso veniunt e
fonte perenni. Res mobiles erunt res, quæ moventur,
aut moveri possunt, aut res mutabiles, quarum alie
alii succedunt : nam de his incipit loqui, et hoc sensu
videtur accipiendum moventur v. 600, hoc est mu-
tantur, et vers. 601 *urget*, videlicet impellit, propellit.
Verum cum lib. II, v. 33, *moles immensa* hoc eodem
in argumento de mundo dicatur, lectio et interpun-
ctio hæc probabilis occurrit, quæ nonnullis certa visa
est, *Unde genus diversa trahunt et semina rerum, Moles*
et immensa mittenda e fonte perenni, etc. Nempe moles
immensa correpto e in moles, ut in *fanes* et simili-
bus fecit Prudentius, sive malis scribere moles in no-
minativo. Huc etiam facit Virgilii versus l. VI, *Spiritus*
intus alit, totamque infusa per artus Mens agitat molem.

601. Aptius videtur comuntur quam moventur : nam
præcedit mittenda e fonte perenni, ac fortasse scri-

ptum fuit *Artificis formante manu digesta vomuntur.*
Vomere, ut effundere, est large emittere. Virgilius
II Georg., v. 462, *Mane salutantum totis vomit adibus*
undam. Vide v. 609, *Licet evomat.*

605. Quærat aliquis cur munus hoc dicat irrevoca-
bile, cum versus seq. fateatur eas res perire lege
diurna. Dracontius de rerum perenni successione hic
agit. Omnia igitur ordine suo producantur, adeoque
alia aliis succedunt : hoc ergo est irrevocabile munus,
ut series rerum non interrumpatur.

606. Oxymorum et oppositio : *pereuntia* non inte-
reunt, quia etsi pereant, alia tamen ejusdem generis
continua serie subrogantur. Exemplis, quæ adducun-
tur, res manifesta fit.

607. Ecclesiastes cap. I, v. 7, *Ad locum, unde*
exerunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant. Origo
igitur non sperat reditus, quia occultum est, qua via
flumina ad locum, unde exerunt, redeant. *Undiffusus*
pro *undosis* vix ante Dracontii sæculum invenietur.

609. Hieronymus dixit *inaccessabiliter*, Zeno impera-
tor et Apollinaris Sidonius *incessanter.*

610. *Unda fluenti* seu fluminis non sentit jacturam.
Non male esset *Jacturam tamen inde negat sentire*
fluentem. Inde et unda sæpe confunduntur in mss.

613. Barthius l. II Advers., cap. 19, hanc regulam
in universa natura dominari ait, et eleganter hoc
versu a Dracontio exprimi.

614. In tam variis lectionibus scriptura Vat. præ-
ferenda videtur, cujus hic est sensus. Cum ex alio-
rum lucris damna aliorum solcant evenire, quæstus,
quibus ignis ex igne accenditur, cui damna inferunt?
Cui igitur succiditur jubar ex eo quod inde flamma de-
trahatur? Hæc autem sententia clarior erit si legatur
in fomite flammis Detractis, cui forte jubar subducitur
igni? Jubar pro quovis splendore poni solet : sic v.
639, *Jubar ignis anhel* ; lib. III, v. 2, *Jubar ætheris.*
Succiditur est subsecatur ; subducitur erit detrahitur,
subripitur, ut v. 557, *Vita gravis hominum subducitur*
impete mortis ; et v. 668, *Nuntius auroræ subducitur*
morte diurna. In fomite flammæ detractæ intelligitur
in ipsa materia arida flammæ, quæ ex alio igne exci-
pitur.

616. De setura vide v. 453

620 Maxima sit generis, quam parvula fudit origo. A
Parva Deo fuerant succedere nata peremptis,
Ni consumpta daret post sæcla resurgere vitæ.

Sed ne sit fixum, reditus non esse sepultis,
Cordibus illorum, qui legis sancta profanant,

625 Annua conspiciant agris frumenta renasci

199 Mortua per sulcos terram fidentis aratri.

Major et ex truncis surgit radicibus arbor,
Et foliis vestita viret redeuntibus annis.

Pampinus uviferæ vitis sarmata revestit,

630 Et gemmata rosis redeunt virgulta ruboris.

Ambrosio reduces rumpuntur cortice fructus,
Queis est vita fugax, et par cum flore senectus.
Fit rediviva virens et crinibus herba renatis.

Ligna renascentur reduci sub germine cuncta :
635 200 Quæ nunc herba fuit, lignum jacet, herba
[futura.

Squameus exiit stellato tegmine serpens
Pelle renascenti, rursus redeunte juvena,
Reptat hians anguis per sibila guttura pan-
dens.

Frontibus arboreis amittunt cornua cervi,

VARIE LECTIONES.

620. Vict., *g. queis p. Vat., fudit; alii, fundit.*
621. Vict., *Parvula divini fuerat succedere cura*
parentis. Sirm., Parva Deo fuerat succedere cura per-
emptis. Vat. ut hic editur, sed scribit parentis.

622. Vict., *ne consumpta.*

623. Vat., *Sed.... fixum r. n. e. s., deest ne sit.*

625. Sirm., *conspiciunt. Vat., Vict., conspiciant.*

627. Vict., *ex trunci s.*

629. Azagr., *pampinus uvifera. Vat., pampinus uvi-*
fere v., ex quo uvifera. Idem Vat., armenta pro sar-
menta. Sirm., Vict., pampinus uvifera v. s. r.

630. Ita Vat. in Sirm., *et geminata aji r. Azagr.,*
et templa rosei r. Vict., et geminata rosei r.

631. Vat., *rumpunt de cortice.*

632. Vat., *Quis est vita fugax et pari flore senectus.*

Sirm., Vict., *Et cui vita fugax, et par cum flore se-*
nectus.

633. Vat., *Fit rediviva florens et c. h. r.*

634. Vat., *sub tegmine c.*

635. Vat., *quæ non herba f.*

636. Vat., *s. exutus s.*

638. Vat., *per singula g. pendens; ad marg., per*
sibila.

639. Ita Sirm. et Vict.; in Azagr., *frontibus a. Vat.,*
Fontibus a. a. c. corvi, sed forte fuit cervi

NOTÆ.

620. Barthius ex ingenio quis parvula fundus origo.

621. In Vict. longior est uno pede hic versus: quod
vitium ut effugeret Fabricius, edidit *Parvula divini*
succedere cura perennis, Ne consumpta daret. Barthius
ad marginem alleverat *Par vult divini succedere cura*
perennis, Ne consumpta racet. Rivinus explicat: Minor
cura fuisset facere ut nova succrescerent, quam ut in
nihilum redacta resurgerent. Vera est hæc explica-
tio, sed quæ in nostra scriptura maxime eminet.
C *Parva Deo fuerant pro parvum, vel parum Deo fuerat,*
ut lib. ii, v. 286, Parva putant homines fluctus transi-
re nocentes. Cæterum a Dracontio scriptum censeo
Parva Deo cura succedere nata peremptis, vel Parva
Dei cura succedere, etc. Ovidius, l. i Met., v. 47, *Nu-*
mero distinguit eodem Cura Dei. Id ut multo magis ele-
gans est, subintellecto erat, vel fuisset, ita facilius
exscriptorum capium superabat, qui propterea, omisso
cura, fuerant intruserunt.

622. Post sæcla, post mundi sæcula. Vide notam
ad v. 86.

624. *Legis sancta* pro legem sanctam, ut *tana ru-*
morum, et similia. Psal. lxxxvi, v. 52, *Si iustitias*
meas profanaverint. Fabricius perperam interpungit
reditus non esse sepultis *Cordibus illorum qui legis*
sancta profanant.

625. Tertullianus de Iudicio: *Arida sic vacuis red-*
duntur semina terris, Et penitus fixis putrescunt mor-
tua sulcis. Nonne animatur et hinc reparatis culmus
aristis, Atque iterum vivis flavescent fortia granis. *Con-*
surguntque novæ vario cum fenore messes? Et lib. ii
contra Marcionem: *In grano latet arbor, et hoc nisi*
terra sepulchrum putrescat, non dat decoratos arbore
fructus. Vide, si placet, quæ adnotavi ad Prudentium
l. ii contra Symm., v. 194.

627. [Melius est truncis, hoc est truncatis radicibus,
quam trunci, quod cum Vict. Fabricius aliæque ve-
teres editiones exhibent.

629. Ex Vat. expromitur *uvifera*, quod jam Bar-
thius excogitaverat. *Uvifer* usurpatur a Silio et Sta-
tio, revocato a Tertulliano.

630. Mirum videtur Rivino, nec Fabricium, nec
Weitziū, nec Sirmondum emendasse *Et gemmata*
pro Et geminata. Rejicit etiam conjecturam Barthii
legentis *rubetis pro ruboris.* Certe gemmata habemus
in Vat., quæ lectio comprobatur v. 479, *Floribus am-*
brosius gemmato cespite victus. Sed adhuc querenda

est syntaxis hujus versus. Quid enim est *virgulta sui*
ruboris, aut gemmata rosis virgulta ruboris? Mihi pla-
ceret *Et gemmata roseo redeunt virgulta rubore, ut*
roseo sit dissyllabum, et significet pulchro, florido; sic
enim accipitur roseus, ut dicam ad vers. 717. Posset
etiam conjectari *Et gemmata rosei redeunt virgulta*
ruboris, aut Gemmata roseo redeunt virgulta rubore:
supervacanea est enim conjunctio *et*, cum postrema
in *gemmata* ratione cæsura produci possit.

632. Rivinus legebat *Est cui vita fugax: qui testa-*
tur, Barthium divinos hosce duos dilaudasse versi-
culos. Scriptura Vat. bona est et melior fortasse si
legas *Queis et vita fugax, et par cum flore senectus.*
Verbum substantivum est sæpe eleganter omittitur.

633. In editione Matricensi *Sit rediviva: sed cum*
non indicetur diversa alia lectio, credam, sit excidisse
typographo pro *fit.* Crines et comæ herbarum a poetis
passim celebrantur, ut aliis in locis jam notavi.

634. Rivinus censet, legendum *grana pro ligna, et*
v. seq. granum pro lignum. Sic Tertullianus dixit, *In*
grano latet arbor, cuius verba vide in nota ad v. 625.

635. Barthius ex conjectura *lignum jacit*, hoc est
subjicit: clarius esset *lignum facit.* Sed ego existimo
D *Dracontium neque a Rivino neque a Barthio intel-*
lectum: sumit enim Dracontius lignum hoc vers., et
ligna vers. sup. pro materia arborum, vel virgulto-
rum separata a radice, et igni, aut operi alicui apta:
hinc Italici Hispanisque *legna* et *lena.* At ergo Dracon-
tius cuncta hujusmodi ligna jam mortua reduci sub
germine renasci, et illud quod prius herba et germen
fuit postea jacere lignum in terra, ex quo ligno in
stercus converso fecundatur ager, et mutua succe-
ssione herba renascitur.

636. Plinius, l. x, cap. 67, sect. 86, *Salamandra,*
animal lacerti figura, stellatum. Ovidius de stellione
l. v Met., v. 460, *Aptumque colori Nomen habet, variis*
stellatus corpora guttis. De re vero ipsa Plinius, l. viii,
c. 27, sect. 41, ut Tertullianum, Isidorum, Lucre-
tium, Ovidium innumerosque alios omittam.

639. Hildebertus in Physiolog. carm. de cervo: *Sa*
juvenemque facit, cornua quando jacit. Plinius, l. viii,
c. 32, sect. 50, *Cornua mares (cervi) habent, solique*
animalium omnibus annis stato veris tempore amit-
tunt, etc. Virgilius, l. i Æn., v. 193, *Capita alta fo-*
rentes Cornibus arboreis sternit.

640 Anguilbus assumptis sed mox palmata resur-
[gunt.

Aereas enudat aves jam penna vetusta,
Et nova subvestit reparatas pluma volucres.

201 Mortua praterea caecorum lumina du-
[dum,

Nube tenebrarum discussa, luce recepta,

645 Ad visus rediere suos, vultusque sepulti

Nocturnos perpressa dies oculatur imago.

Mortua pars hominis quoties, pars viva jacebat,

Funera viva gerens, vivax in morte cadaver,

Ac sine morte tamen vitali in morte perem-
[pta ?

650 Et rediviva salus reduci per membra vapore
Nascitur, et calidus repetit vitalia sensus,

Ossa tenens, venasque clens, udansque ma-
[dullas.

Phoenicis exactam renovat Deus igne juven-
[tam,

202 Combustusque senex tumulto procedit
[adultus.

655 Consumens dat membra rogos sine sorte se-
[pulcri,

Ignibus extinctis jam mortua flamma resurgit,

Redditur ignis edax redivivo lumine candens,

Et scintilla volens incendia vasta reducit :

Et quod fumus erat, stridet jubar ignis anhel.

660 Igne vago rutilatur apex, fax caetera lambit,

Et cinis exstinctus gelida moriente favilla

Tollitur alta petens erecto crine vagatus.

VARIÆ LECTIONES.

640. Vict., a. adsumptis s. Vat., unguibus absum-
ptis s.

641. Vat. ita; Sirm., Vict., Aeria nudantur aves,
cum penna vetusta: sic Azagrens., sed cum pinna ve-
tusta est.

645. Azagr., v. redire s.

646. Vat., d. oculatur s.

647. Ita Vat. et Azagr.; in Sirm. et Vict., pars una
iacebat.

648. Vat., gemens; alii, gerens.

649. Vat., v. in morte; alii, v. m.

650. Vat., rediviva; sed videtur correctum per re-
diviva.

651. Vat., intata pro vitalia.

652. Ita Vat.; in Sirm. et Vict., c. sudansque me-
dullas. Azagr., c. gignensque m.

653. Vict. Phoenicis exactam. Sirm., Phoenicis ex-
haustam. Azagr., Phoenicis exactam v. Vat., Fentis
exacta me renovat.

654. Vat. incipit Ex.... et nihil aliud hujus versus
habet.

657. Vat., e divino l.

658. Vict., vorax; alii, volans.

661. Hic versus abest ab editis; exstat in Vat., ubi
cinis legitur pro cinis.

662. Ita Vat.; in aliis, Et caelum repetens erectis
crine vagatur.

NOTA.

640. Vide Eleg. Dracontii v. 67. Isidorus, ex Plinio
loc. cit., Origene homil. 2 in Cant., et Servio ad
eclog. 8 Virgilii, docet l. xii Orig., cap. 1, cervos in-
firmos esse serpentium, qui cum se gravatos in infir-
mitate pertransierint, spiritus narium eos extrahunt de
causula, et superata perniciem veneni eorum pabulo re-
parantur. Fortasse praestiterit cum Vat. legere ab-
sumptis. Cur palmata corvus cervorum dicantur, vide
notam ad v. 275.

641. Plinius, l. x, c. 24, avium quaedam genera re-
censet quae pennas amittunt et mutant. In aliorum
lectione cum penna vetusta intelligitur, cum penna
vetusta est: non enim penna in auferendi casu esse
potest.

642. Forcellinus verbum subvestio praetermisit, cui
nec inter barbara quidem locum dedit.

643. Miracula referuntur ex evangelica historia:
quibus tamen locus opportunior esset post alia na-
tura mirabilia opera, quae deinde enumerantur, scilicet
post v. 652. Mane resurgentem.

646. Oxymorum nocturnos dies. Tertulliani verbum
est oculare.

647. Lib. ii, v. 124, Mortua pars hominis, pars al-
tera viva jacebat.

648. Oxymora Funera viva, cadaver vivax in morte.
Lib. iii, v. 398. Cum vivum terra cadaver Sorbuit; et
v. 505, Funere vivo.

649. Item oxymora perempta sine morte (scilicet
pars hominis), vitali in morte. Eadem est sententia.

652. Rivinus lectionem veterum editionum sudans-
que medullas exponit irrigans, perfundens medullas,
sed praefere videtur sudansque medullis, ut in Iusu
Gallieni, Totis sudate medullis. Scriptura Vat. proba
est, sed praefendum videtur udansque medullas, hoc
est, madefaciens: quo verbo Macrobius et Augustinus
utuntur; et a ciens udansque facile potuit fieri su-
dansque. Humorem medullis Dracontius etiam l. iii,
v. 615, attribuit, Humor ut absumptas intraverit ante
medullas.

653. De syllaba media in Phoenicis vide notam ad
v. 326. Phoenicis historiam, sive fabulam tot scripto-
res praeterita poetae memorant, ut infinitum esset
eorum catalogum conficere. Videri imprimis possunt
carmen Claudiani de Phoenice et elegia sub Lactantii
nomine de eodem argumento. Scriptura Sirm. ex-
haustam rectum habet sensum: sed melius videtur
exactam cum Vat., ut apud Ciceroem in Tuscul.,
cap. 39, Eorum autem, qui exacta aetate moriuntur,
fortuna laudatur.

654. Barthius, ad Claudianum p. 985 edit. 2 et
988 in notis ad carmen de Phoenice, hos Dracontii
versus laudat, quibus non ipse Phoenix, sed ejus se-
nex, seu senecta comburi dicitur, et sine sorte sepul-
cri, ut Claudianus ait, falsisque sepulchris.

656. Mortua flamma quae resurgit est ipse phoenix
qui hic describitur ex imitatione Claudiani: Arcanum
radiant oculi jubar, igneus ora Cingit honos, rutilo co-
gnatum vertice sidus Attollit cristatus apex, tenebras-
que serena Luce secat. Dracontius potius videtur as-
serere, post ignem quo combustus est phoenix, ex-
stinctum, iterum novas flammam erumpere, ex qui-
bus novus phoenix prodit.

657. Phoenix, qui renascitur, primum est verm s
lactei coloris. Lactantius de Phoenice: Hinc animal
primum sine membris fertur oriri, Sed fertur vernis
lacteus esse color.

658. Rivinus praetulit etiam Et scintilla volans; sed
non male est vorax.

660. Rutilatur passive Plinius, Martianus Capella,
alii. Barthius conjicit fax cerea lambit. Sed clarior est
fax caetera lambit. Nimirum sensus est: Apex capitis
igni quasi ardet, caeteras partes corporis flamma le-
viter tangit, quia non tam rutilo ignis colore splen-
dent. Lambere de flamma leviter tangente, neque
comburentem Virgilius in Aeneid., v. 683, Tactaque in-
noctia molli Lambere flamma comas, et circum tempora
pasci.

Mortua lux sub luce cadit, perit aërea luna, A
Atque per ascensus, et cornua colligit ignes,
665 **203** Et dum cæca latet, reparato lumine ful-
get,
Mentiturque diem lux frigida, solis imago.
Lucifero redeunte polo moriuntur et astra.
Nuntius auroræ subductus morte diurna
Lucifer extinctas reficit per sidera flammæ,
670 Et nocturnus eques jubar emicat igne corusco.

Roscida puniceum spargens aurora ruborem
204 Ducit ubique diem, periturum noctis ab
[umbris :
Et tamen hæc de sole perit, quo missa rube-
[bat.
Sol oculus cæli, famulus super astra tonantis,
675 Cujus ab immensis languescunt sidera flam-
[mis,
Ni gelidis animetur aquis per cæcula ponti.

VARIE LECTIONES.

663. Ita Vat.; cæteri, m. nox s.
664. Vat., per assensus et.
665. Vict., latent. Vat., dum cælo latet r.
670. Sirm., Viet., exhinc nocturnis i. Azagr. ita,
sed nocturnus. Vat., Et nocet unus eques i. e. i. c.
673. Vat., Sole premit commissæ rubeat; ad marg., B

obscure, perit. Vict., petit.
674. Vat., sola cujus cæli.
675. Vict., ab aspectu l. s. cæli.
676. Vict., ne g. animetur a. Sirm., ni g. animetur
a. Vat., ni g. animantur a.; supra, animentur.

NOTÆ.

663. Hactenus omnes legerant *Mortua nox sub luce* cadit, quod confirmant similis sententia ex v. 116, *Prima dies nam lucis erat, mors una tenebris*. Sed scriptura Vat. huic loco maxime convenit: exempla enim apponuntur luminum, quæ sub majori luce moriuntur, et postea rursus comparent. Luna aurea dicitur a Virgilio l. i. Georg., v. 43f, et ab Ovidio l. x. Metam., v. 448.

664. Virgilius, l. i. Georg., v. 427, *Luna revertentes cum primum colligit ignes*. Ascensus siderum apud Plinium l. xxix, c. 4, significat eorum elevationem supra horizontem, ut nonnulli explicant. Dracontius ascensus lunæ sumit pro incremento et tempore quo crescit. Sed vix dubito quin legendum sit *accessus*. Macrobius l. i. in Somn. Scip., cap. 11, *Nec dubium est quin ipsa (luna) sit mortalium corporum et auctor, et conditrix, adeo ut nonnulla corpora sub luminis ejus accessu patiantur augmenta, et hac decrescente minuantur*. Fortasse etiam in Plinio legendum est *accessu siderum*; nam de incremento lunæ loquitur loc. cit.

666. Drepenius in hymno trium puerorum: *Hunc gelido fulgens collaudet lumine luna*. Supra, vers. 52, *Quid lunæ frigidus orbis*, ubi dixi, cur frigida luna dicatur.

668. Supra, vers. 557, *Subducitur impete mortis, et l. iii, vers. 114, Puerosque neci subduceret*. Mors diurna est mors quam lucifero dies inferit.

669. Lucifer per sidera, nempe noctis tempore, reficit suas flammæ, sive clare lucet. Vide not. ad vers. 682.

670. Barthius legebat *Exit nocturnis* (hoc est tenebris), *jubar emicat igne corusco*. Sane scriptura vulgata obscura est *Ex hinc nocturnis jubar emicat igne corusco*, quæ facilius reformari posset *Exhinc nocturnum jubar*. Ex Vat. lumen aliquod accipimus, ex quo hic focus restituitur, scilicet *Et nocturnus eques jubar emicat igne corusco*. Pavet etiam Azagr., *Exhinc nocturnus jubar*: ex hoc igitur codice et ex depravata lectione Vat., *Et nocet unus eques*, conficitur *Et nocturnus eques*. Adeo nulla est tam corrupta scriptura ex qua interdum fructus aliquis non percipitur. Notandum etiam est, reconditam Dracontii doctrinam imperitis librariorum occasionem corrupendi ejus carmina dedisse. Poetæ, ut lunæ bigas, soli quadrigas, sic lucifero equum tribuebant. Statius, lib. vi. Thebaid., vers. 237, *Roscida jam novies cælo dimiserat astra Lucifer, et totidem lunæ prævenerat ignes*. Mutato nocturnus equo. Claudianus, lib. ii. de Raptu Proserp., vers. 121, *Dum meus humectat flavescentes lucifer agros Roranti prospectus equo*. Ovidius, i. Fast., vers. 314, *Hesperus et fusco rosclus ibat equo*, et Met. lib. xv, vers. 489, *Cumque albo lucifer exit Clarus equo*. Dicitur nocturnus eques jubar per appositionem, nisi malis legere *Et nocturnus equo jubar emi-*

cat. In masculino genere *jubar aureus* dixit Severus in carmine de Ætna, et Ennius apud Priscianum, lib. v, *Interea fugit albus jubar Hyperionis cursum*: quod de lucifero accipio, qui oriente sole fugit. Alii legunt *Hyperionis cursu*.

671. *Aurora rosida* dicitur ab Ovidio, Seneca in trag., et Corippo. Virgilius, lib. xii, vers. 77, *Cum primum crastina cælo Puniceis innecta rotis aurora rubebit*.

673. Barthius legit *quo missa*. Quo missa est a quo missa, quia auroræ splendor solem nuntiat et a sole oritur. Fabricius et Weitzius cum Viet. ediderunt *de sola petit*, neque adverterunt errorem, qui clarus esse videtur: nam sensus est, auroræ splendore solis obrotam perire.

674. Ambrosius Hexæmer. lib. iv, cap. 1, *Sol oculus est mundi, jucunditas dei, etc.*; et de arca et Noe, cap. 7, *Ipsi (sol et luna) sunt quidam mundi oculi*. Dracontius in Elog. vers. 243, *Sol oculus cæli*. Ovidius iv. Met., vers. 227, *Omnia qui video, per quem videt omnia tellus, Mundi oculus*. Alii legunt *Mundi oculis, mihi crede, places*, eodem sensu ut *sol oculus mundi dicatur*. Capella in hymno solis, lib. ii, *Mundanusque oculus, fulgor splendentis Olympi*. Egyptii insculpebant sceptrum, in eoque speciem oculi exprimebant, quo signo Osirim monstrabant, significantes eum solem esse, quia *solem Jovis oculum appellat antiquitas*, ait Macrobius lib. i. Saturn., cap. 24. Vide Barthium lib. xi. Advers., cap. 3, et Roam lib. i. Singular., cap. 13. Solem famulum Dei dixit etiam Prudentius lib. i. contra Symm., vers. 343.

675. Forte *languescant*, ut cohercat cum vers. seq. *Ni gelidis animetur aquis*.

676. Rivinus lectionem Sirmonti videtur approbare *Ni gelidis animetur aquis*, quia sidera in altero hemisphærio quasi reviviscunt refrigeratione marina. In Sirmonte *animetur* Rivino fortasse videtur inendum typographicum: sed in edit. Matritensi idem verbum profertur, neque ex cod. Azagr. discrepantia notatur. Barthius aliquid aliud latere credens pro *animetur* substituebat vel *vanantur*, vel *pascantur*. Vannere est Vanno seu cribro fruges movere, ventilare, cribrare. Sed tamni sidera quid sit non assequor. *Pascantur* vero non alium sensum habet quam *animetur*. In Sirm. et Azagr. scriptura *animetur* poterit intelligi sol. Ad vers. 24 et 25 probavi flammæ et ignes celestes ex contrario elemento, aqua scilicet nutriri, ut veterum quidem erat opinio: cui aniam præbet experientia, quæ cernimus stellas tunc maxime scintillare, cum viciniores sunt horizonti, aut cum frigidus et gelidus est aer. Sententia ergo Dracontii hæc esse poterit: *Sidera ob immensum ardorem solis deficient, nisi aquis ponti alimentur*. Sed cum Dracontius docere videatur vers. 224, *stellis solis lumine non minus quam lunam fulgere*,

- 205** Occidit ipse dies, super æquora sole ca- A
[dente,
Æquoremersus obit, novus æquore mane re-
[surgit.
Vespere nocturno radiata luce rubentem
680 Purpureis abscondit aquis, reddittque diurne
Depositum natura suum sub nocte sepultum,
Mane resurgentem, de fluctibus orbe reflecto.
Tot simul exemplis moniti, defuncta renasci
Credamus virtute Dei, qua cuncta creavit,
685 Et generata vigent sub nutritore Tonante :

- 206** Qui cum regna poli teneat stillantis, et
[alti,
Aera concludit, terram levat, æquora solvit;
Et totum capit una manus, quod sermo creavit.
Unus ubique Deus, dum jussio rumpere una,
690 Qui tantum pius est, quantum decet omnipo-
[tentem,
Et nulla virtute minor, nisi verberis ira,
Et voto, nam sponte bonus pietatis amore.
207 Quem mens pura juvat hominum, non
[victima supplex,

VARIÆ LECTIONES.

677. Vat., *occidet ipse*.
678. Ita Azagr. et Vat., sed Vat. *abit* pro *obit*.
Sirm., et quo *demersus* n. Vict., et quo *conversus* n.
679. Sirm., *nocturno hunc radiata*. Vict., *hac* pro B
hunc. Vat., *nocturno radiat ulix rubentem*.
680. Vat., *P. attollit aquis*. Vict., Vat., *diurnæ*.
681. Vict. *dispositum* n.
682. Ita Vat.; in Azagr., *f. ore recepto*. Sirm.,
Vict., *f. orbe recepto*.
684. Vict., *qua*. Sirm., *quæ*. In Vat. *deest* hic

- versus.
685. Azagr., *tonanti*. Vat., *tonantem*; ex corre-
ctione *tonante*.
686. Azagr., *teneat stillantis et*. Vict., *s. et aptum*.
Aera c.
689. Vict., *dum jussu r. ima*. Vat., *Unus ubique....*
dum jussio r. una. *Deest Deus*.
692. Editi, *Sed votis, et sponte bonus, pietate et*
amore. Vat., *Sed voto nam sponte bonus pietatis amore*.
Hinc *Et voto*, etc., ut editum est.

NOTÆ.

preferenda est lectio Sirmondi *Ni gelidis animetur aquis*, scilicet nisi sol aquis pascetur, tantus ejus esset ardor, ut sidera deficerent, et ab immenso splendore solis obscurarentur. Nisi dicamus Dracontium modo ex quorundam, modo ex aliorum diversa sententia loqui.

677. Simili modo id explicat Tertullianus de Jud. Dom. *Sidera cuncta cadunt, iterumque renata nite-
scent, Et dies in densa moritur cum lumine nocte, Oc-
cidit et jam nox rebus mox luce relectis, Jamque suis
alia atque alia dies surgit ab astris, Solque cadit, C
splendorifero qui lumine clarus, Lux perit umbrato ven-
ienti vespere mundo*: quæ omnia ad resurrectionem
corporum comprobendam profert. Barthius duo he-
mistichia transposita hoc loco censebat: sed in no-
stra lectione omnia recte se habent.

679. Ex Vat. bene omittitur *hunc* vel *hac* post
nocturno; sed addi posset post *radiata*, scilicet *ra-
diata hunc luce*.

680. Weitzius *purpureas aquas* intelligit propter
radiatorum solis fulgorem. Mare *purpureum* dicitur
vers. 78, ubi plura de hoc epitheto disputavi. Bar-
thius lib. xxxiii Advers., cap. 16, legit *reddittque
diurnæ*, et intelligit luci. Rivinus existimat apponen-
dam esse parenthesis *aquis (reddittque diurne Depo-
situm natura suum sub nocte sepultum) Mane*, etc.
Sirm., *diurnæ*, adverbium, a *diurnus*, quod placet,
etiamsi non occurrat exemplum. Ponitur pro die vel
singulis diebus. Lib. iii, vers. 602, *Et lacrymas in-
tende meas, quas fundo diurnæ*.

681. Barthius loc. cit. eleganter *depositum nature
solem* a Dracontio appellari ait, quod similibus
exemplis confirmat. Sed hic advertendum est, de-
positum rei veluti mortuæ dici: quo etiam respicit
Lactantius in carmine de Phœnice: *Depositi tanti
nec timet illa fidem*. Hinc depositum a Christianis se-
pulchrum dictum: et depositus pro mortuus, vel po-
tius humo mandatus in veteribus inscriptionibus Chri-
stianis sæpius reperitur.

682. Rivinus scribendum opinatur *orbe reducit*, ut
sensus constet. Verum egregie constat sensus, si
cum Vat. scribatur *orbe reflecto*, scilicet orbe solis
reflecto fluctibus. Vide notam ad vers. 25 et 676,
Reficere flammæ, supra, vers. 669.

684. Forte *qua cuncta creata, Et generata vi-
gent*.

686. Weitzius legit et aptum Aera, et in indice
exponit *conignum, connexum*.

688. Lactantius, sive Fortunatus, sive quis alius

auctor carminis de Resurrectione Domini: *Cujus
clauduntur cuncta pugillo, Venantius Fortunatus* in
hymno de B. Virgine: *Mundum pugillo continens Ven-
tris sub arca clausus est*. Pulchre ait Dracontius om-
nia quæ sermone seu voce Dei creata sent una ejus
manu contineri.

689. Cum in Vat. desit vox *Deus*, conjectura duci
potest an legendum sit quod sermo creavit *Unus ubi-
que Dei, dum jussio rumpere una, vel sermo creavit
Unus, ubique chaos dum jussio rumpere una. Qui tan-
tum*, etc., ut vers. 685, *Qui cum*; vers. 693, *Quem
mens*, etc., ubi intelligitur Deus. Obscurum est *Deus,
dum jussio rumpere una, vel dum jussu rumpere
ima*. Barthius *rumpere* explicat, dum *rumpere* pos-
set. Sed rei obscuritas non tollitur. Clarum erit, si
legas *dum vox erumperet una*, vel si accipias *rumpere
pro erumperet*, scilicet dum jussio rumpere una,
quasi erumperet, ut *verbo pro eerto* ponitur, et si-
milia alia sunt exempla. Sed mihi verosimilius vi-
detur a Dracontio scriptum *dum jussu rumpere
unum*: libenter enim Dracontius veterum peculiare
quasdam phrases imitatur. *Rumpere vocem* pro aperire
viam voci dixerant Virgilius, Ovidius, Silius et alii.
Rumpere questus pro queri Virgilius iv *Æn.*, vers.
553, *Tantos illa suo rumpebat pectore questus*. Clau-
dianus, lib. ii de Rapt. Proserp., vers. 249, *Et questus
ad nubila rupt inanes*. Sic melius quam alii *fundit
inanes*. Silius lib. iv, vers. 458, *Gemitumque ad sidera
rupit*. Hinc *rumpere jussu* pro jubere. Legendum
igitur, ut ego arbitror, quod sermo creavit, *Unus ubi-
que Deus dum jussu rumpere unum, vel quod sermo
creavit Unus, ubique Deus dum jussu rumpere unum*:
et venustatem habet *una manus, unus sermo, unum
jussu*.

690. Vide notam ad vers. 30 et seqq., et ad vers.
88.

692. Lib. iii, vers. 16, *Justitiæ monitor, sed plus
pietatis amator*. Lego autem *Et voto*, videlicet et vo-
luntate puniendi. Sententiam eandem versibus per-
sequitur Mar. Victor. lib. i Genes., vers. 462, *Sed
sancta parentis Desperare vetat pietas, clementia cujus
(Fas dixisse mihi, fas sit quoque dicta probasse) Justiti-
am excedit*, etc. Apud Rivinum quidam tentabat
Sed totus est sponte bonus, quod Rivino non arri-
debat.

693. Vide comment. ad Prudentium hymn. 40
Perist., vers. 346. Intellige victimam sine mento
pura Deo non placere.

- Ut se poeniteant sceleris mala vota reorum,
 695 Et nova succedant animorum corda piorum.
 Ille etenim Deus est, quem nulla retardat
 [origo,
 Cujus ab aspectu montes, et saxa fluescunt
 In cineres, et pulvis erit, quæ dura rigeat :
 Qui, visa tellure simul, mox pondera mundi
 700 Concutit, et subitum monstrat vaga terra tre-
 [morem,

VARIE LECTIONES.

695. Sirm., Vict., succedant. Vat., succedant.
 Azagr., succedunt.
 696. Vat., I. enim d. q. n. retraxit o.
 697. Sirm., Vict., fluescunt. Azagr., fluescunt.
 Vat., fluuntur; ad marg., fluescunt.
 698. Sic Vat., Sirm., erit; quem dura ligabant.
 Vict., quod.
 699. Vat., semel; alii, simul mox.

- A 208 Ac formidatos ostendit pendula motus.
 Alveus expavit violento vertice torrens,
 Dum reduces sentiret aquas, et sистерet am-
 [nem
 Visa Dei facies, et marmora glauca fugaret
 705 Gurgitis æquorei, quo mundus cingitur omnis
 Et pelago spatiente fretis, ac litoris æstu.
 209 Qui de thesauris ventorum flamina mit-
 [tit,

NOTÆ.

694. Mirum videtur Rivino, et est quidem mirum active poeniteant se sceleris. Suspiciatur Aut si poeniteat sceleris, id est, nisi mens pura adsit (ut vers. præc. dixit), saltem cor accedat contritum. Leviori mutatione restituatur Ut si poeniteant sceleris mala vota reorum, aut Ut sic poeniteant, aut Ausi poeniteant, etc. In Elegia, v. 100, Si sceleris facti mens rea poeniteat, et v. 304, Ni peccata dolens poeniteat sceleris. Cum simili nominativo rarum est poeniteo, sed ita tamen usurpatur a Pacuvio, Justino et Livio : etsi apud hunc varia est lectio.

695. Cur Rivino magis placeat cum Weitzio voce piorum quam cum cæteris corda piorum, causam non video. Quid quod in Weitzio mendum typographicum puto voce piorum? Nam Weitzius Fabricium sequitur ducem, neque ab eo discedit unquam, quin rationem emendationis proferat : hoc autem loco penitus silet.

696. Sensus verborum obvis est. Deum verum esse, qui sine principio est : sed ex verbis seqq. colligi potest, quem nulla retardat origo significare potestatem Dei in rebus illicio creandis. Eodem respicit Vat., retraxit.

697. Isaïas, cap. LXIV, v. 1, A facie tua montes defluerunt; v. 3, A facie tua montes defluerunt. Augustinus etiam verbo fluesco usus est. Guntherus imitari videtur Draconium in præf. l. x, Urbs fluit in cinerem; et l. x, v. 470, Castrensibus oppida flammis In cineres collapsa fluunt. Rivinus scribit fluescunt in erratis. Vide notam ad v. 443, l. III.

698. Fabricius et Weitzius cum Vict., quod dura ligabant. Rivinus conjicit pulvis erit, quem gleba ligabat, vel quem rura ligabant. Verum hic sermo adhuc est de saxis in cinerem et pulverem redactis. Retinenda igitur est lectio Vat. pulvis erit, quæ dura rigeat, hoc est quæ antea saxum erat. Pulvis in genere feminino, quod minus usitatum est, librarios ad corrumpendum locum movit.

699. Psal. XVII, v. 8; Psal. LXXVI, v. 19; et ciii, v. 32, Qui respicit terram, et facit eam tremere. Majus id est quam quod de Jove ethnici dicunt : Nutu tremefecit Olympum. Vide notam ad v. 704. Scriptura Vat. sustineri posset : nam semel pro simul interdum ponitur.

704. Intellige montes ipsos quasi pendulos videri. Verba cap. ix, v. 5 et 6 Jobi sunt : Qui transtulit montes, et nescierunt hi quos subvertit in furore suo. Qui commovit terram de loco suo, et columnæ ejus concutiantur. Quæ de terræ violento motu Draconius exponit, ut plerique interpretes. At Didacus Stunica (Zuniga) Augustinianus, sæculi xvi politus auctor, in Comment. in Jobum existimat hunc locum explicari posse ex sententia Pythagoricorum opinantium ter-

ram moveri natura sua. Denique, ait, nullus dubitat Scripturæ sacrosanctæ locus, qui tam aperte dicat terram non moveri, quam hic moveri dicit. Hanc opinionem acriter refellit Pineda ad loc. cit. Job.

702. Alveus violato vertice turgens in Sirm. lectione est alveus aquis ad originem retortis tumidus. In nostra scriptura est alveus exestuans, inundans et impetu fluens, qui dum ita fluere, expavit, quod reduces sentiret aquas. Refertur miraculum aquarum Jordanis, quæ steterunt, ut illac populus Israel transiret. Josue cap. III, v. 15, Jordanis autem ripas alvei sui tempore messis impleverat. Id nostra lectione indicatur : quod sequitur vers. 16 scripturam Simonis confirmat : Steterunt aquæ descendentes in loco uno, et ad instar montis intumescerent apparebant procul.

C 703. Prudentius hymn. 12 Cath., vers. 178, Re-fluentis amnis alveo.

704. Sic v. 697, Cujus ab aspectu, et v. 699, Qui visa tellure. Psal. LXXVI, v. 17, Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt. Alibi in sacris litteris a facie Dei, a facie tua. Ponitur facies pro præsentia, unde a scriptoribus ecclesiasticis frequenter usurpatum est in facie mundi, in facie Ecclesiæ, in facie publica, et simpliciter in facie pro palam. Ludovicus Legionensis de nominib. Christi nomen hoc Christi proprium esse ait faciem Dei, aut faciem (Hispanice fazes), quia sæpe in sacra Scriptura facies Dei Christus esse intelligitur. Postrema verba hujus versus pertinent ad miraculum maris Rubri, quod interruptum iter populo Israel præbuit, ut fusius narratur lib. II, v. 160 seqq. Planior esset sententia, si legeretur Visa Dei facies : hæc marmora glauca fugavit. Sed aliud magis poeticum est. Vide Exod. c. xiv.

D 705. Prudentius l. I contra Symm., præf. v. 10, Cærulei prælia gurgitis. Virgilius, Ovidius, Statius alique simili modo gurgis pro mari usurpant. Lib. II, v. 485, iterum Gurgitis æquorei. Pro terra ponitur mundus. Mela in princ. oper., Terra sublimis cingitur undique mari. Nonnulli universam terram insulam appellarunt.

706. Obscurus versus est, nisi fallor, corruptus. Vide nunc restituendum sit Et pelago spatiente fretis fit litus in æstu. Spatiari est diffundi, crescere, ut in his verbis Plinii l. v, c. 9, sect. 10, Nilus certis diebus aucto magno per totam spatiatum Egyptum. Fit ergo litus, quod est terra mari adjacens, in ipso æstu maris agitati, et undas glomerantis, dum sese in alia freta diffundit. De eodem prodigio Prudentius hymn. 5 Cath., v. 65, Præbent rupta locum stagna viantibus Riparum in faciem percia.

707. Job cap. XVIII, v. 25 et 26; Psal. CXXXIV, v. 7, Educens nubes ab extremo terre : fulgura in plu-

Et frenat rapidas in tempestate procellas
Grandinis, atque nivis, qui novit, quæ sit
[origo.]

- 710 Qui das fulmineos collis nubibus ignes,
Qui laxas abscondit aquas, et continet imbres,
Qui scit, quo nitidus crystallus ventre crea-
[tur];

VARIÆ LECTIONES

708. Vat., Vict., *rapidas*. Sirm., *rabidas*.
709. Vat., *nivis venientis quæ*.
710. Hic versus deest in Vat.
711. Vat., *Qui saxis abscondit aquas et condidit ignes*. Sirm., Vict., *Qui laxas abscondit aquas, et continet imbres*: sic Azagr., nisi quod *laxas* habet pro *laxas*.

viam fecit. Qui proaudivit ventos de thesauris suis. Vide notam ad v. 711, et Corderium ad loc. cit. Job. Sirmonti lectio *flumina mittit* tolerari nequit.

708. Melius videtur *rapidas* quam *rabidas*. Vide notam ad v. 312. *Mittitur*, ut vincat *currrens orbata procellas*. Libe. u., v. 154, *Præcipis*, ut *rapida* perturbent cuncta *procellæ*.

709. Job cap. xxxviii, v. 22, *Nunquid ingressus es thesauros nivis, aut thesauros grandinis asperxisti?* Ovidius libr. xv Met., v. 69, *Quid Deus, unde nives, quas fulminis exset origo*.

710. Job cap. xxxvii, v. 2 et seqq., cum expositione laudati Corderii. Observandum vero est Deum ibi dici *tonare mirabiliter*, *lumen ejus esse super terminos terræ*, sed discretis verbis non exprimi, ab eo missi fulmina, quod tamen in his verbis interpretis intelligunt.

711. In Vat. scriptura excogitari potest an sermo sit de grandine, quæ est aqua quodammodo saxo abscondita: qua de causa Hispanis *pieira* dicitur: Claudianus de Consul. Mallii Theod., v. 108, *Qui trahit imbriferas nubes, quo saxa creantur Grandinis, ante rigor nivibus*. Verba ejusdem Vat., *condidit ignes*, intelligi etiam possent de igne qui latet in saxis, et emicat dum colliduntur. Sed lectio vulgata est præferenda: Dracontius enim ex Jobi libro præcipue divinam majestatem commendat. Cap. xxviii, v. 28. Jobi: *Quis est pluvie pater? vel quis genuit stillas rores?* et cap. xxviii, v. 25 et 30, *Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura. Quando ponebat pluviam legem, et viam procellis sonantibus*. Et cap. xxvi, v. 8, *Qui ligat aquas in nubibus suis*. Hebræi quatuor claves Deo attribuebant, quas ille nec ulli quidem Seraphino dedisset, quarum primam clavem pluvie vocabant.

712. Crystallus gen. masc. rarum. Job cap. xxviii, v. 29 seqq., *De cujus utero egressa est glacies? et gelu de celo quis genuit? In similitudinem lapidis aquæ durantur, et superficies abyssi constringitur*. Primo versiculo interrogatur, ex cujus utero glacies prodeat: altero commemoratur aquæ congelatio, ex qua crystallus fit, ut exponit Corderius, quamvis plerique de solo gelu id explicant. Gaspar Sanctius Comment. in Job opinionis Corderii nonnihil favet. Dracontius de crystallo accipere videtur interrogationem cui respondet alter versiculus, quo asseritur in similitudinem lapidis aquas durari. Hoc ipsum explicat Dracontius vera, seq.

713. Weitzius *candidam materiem* ait esse margaritam aut unionem. Rivinus conjiciebat *glacies imitatas nivales*, quia crystallus imitari nives dicitur a Cinna. Barthius ad marginem adnotaverat *glacies imitatur lberas*, nempe lberas, sed ad Claudian. pag. 1031 legit *glacies meditari hibernas*. Weitzius cum Vict., *glacies imitatur hibernas*. Prima in hibernis ab hieme productur, ab *Hierna* corripitur. Omnes hæ lectiones facile ex eo rejiciuntur quod Dracontius

A 210 Candida materies, glacies duratur aqua-
[rum].

- Qui noctes hiemis producit sole minore,
715 Et solis protendit iter flammantibus horis:
Qui lunæ saltus statuit, solisque labores;

211 Qui roseis stellare nemus, vel floribus
[agros]

712. Azagr., *creatus*; alii, *creatur*.
713. Vat., *mutatur*; alii, *imitatur*. Vict., *hiberna pro aquarum*.
716. Editi, *Qui phæbi saltus statuit, lunæque labores*. Vat., *Qua lunæ saltus statuit, solisque labores*.
717. Vat., *roseis*. Vict., *roseis*. Sirm., *rosulis*. Vat., *stillare pro stellare*.

NOTÆ

B libri Jobi sententiam complecti, et de crystallo exponere voluit. Ex *mutatur* in Vat. conficio hanc lectionem *glacies duratur aquarum*. Verba libri Jobi sunt *aquæ durantur*. Sed non omni tam alias conjecturas, quæ sin minus probentur, certe non displicebunt. Jobi liber habet: *Superficies abyssi constringitur*. Hoc recte exprimitur per *facies duratur aquarum*. Suspicio etiam legendum *Candida mater ei glacie durata per annos*, aut *Candida mater nix glacie d. p. a.*, aut *C. mater ei glacies d. p. a.*, quod etsi remorum videatur, tamen ex Isidoro, qui fortasse hanc verum allegare voluerit, confirmari potest. Itaque ergo Isidorus l. xvi, c. 13, *Crystallus resplendens, et agnosus colore traditur, quod nix sit glacie durata per annos*. *Candida mater*, seu *candida materies* est *nix*. Ut autem legi possit *Candida mater ei*, ratio illa suadet, quod apud Jobum primum agitur de patre pluvie, deinde de matre glacie, sive crystalli, et Dracontius vers. sup. ait: *Quo nitidus crystallus ventre creatur*. Cui apposite respondet, *Candida mater ei glacie durata per annos*. Claudiani duo (alii tria) existant epigrammata de crystallo, in cuius medio aqua resoluta cernebatur: *Nec potuit toto mentiri corpore gemmam, Sed medio mansit proditor orbe latex*. Marbodius in libro Evacis de gemmis Isidorum et fortasse Dracontium respicit cap. 41, *Crystallus glacies multos durata per annos, Ut placuit doctis, qui sic scribere, quibusdam, Grandinis antiquæ frigus tenet, atque colorem. Pars negat, etc. Negat scilicet Solinus*. Harduinus ad Plinium l. xxxvii, sect. 9, *glaciem, ex qua crystallus fit, ait esse succum in terræ visceribus, atque inter cautes frigoribus vi congelatam et coactum*.

714. Ut longi soles dicuntur de diebus longis, sic soles minores de diebus brevibus. Adisis Barithum ad Statium l. v Theb., v. 460.

715. Non semel verbo *flammo* usus est Dracontius, ut Statius alique. Exempla more suo concessit Barthius in not. ad argumentum libr. iii Thebaid., v. 5.

D 716. Intelligo, inquit Weitzius, declinationem solis a partibus australibus ad septentrionales, et vice versa recursum ab istis ad illas: ne quis ad anilem hæc trahat fabulam qua sol in festo Resurrectionis dominicæ saltum efficere perhibetur. Alii vero in die festo Nativitatis S. Joannis Baptiste solem saltare pueriliter fabulantur: quod tamen jam nunc, ut opinor, nec pueri credunt. Luna laborare dicitur a poetis, dum deficit, ejusque defectus labores vocantur. Hæc ratione nititur scriptura vulgata. Sed præferenda est lectio Vat. Dracontius enim Virgilium l. i Æn. in fine, imitatur: *Hic canit errantem lunam, solisque labores*. Errores lunæ saltus a Dracontio dicuntur. Idem Virgilius l. ii Georg. vers. 478, *Defectus solis varios, lunæque labores*: quo in loco de eclipsi solis, et lunæ loquitur; sed in altero de utriusque cursu.

717. Primigenia videtur lectio *roseis*. Sirmundus fortasse ex ingenio restituit *rosulis*: quoniam l. ii,

Imperat; autumnus qui dulcia poma saporat,

Et fragiles gemmis variat in vitibus uvas,

720 Ut cibis, et potus sint ubera dulcia musti;

212 Qui dat corvorum pullis alimenta, facit-
[que,

Noverit ut vultur, qua sit regione cadaver,

Dux odor, atque sagax quem mos invitat ad
[escam,

VARIÆ LECTIONES.

718. Vat., poma saporant.

719. Vict., f. hiemis variat sub v. Vat. cum Sirm.,
sed uvas pro uvas.

721. Abest hic versus a Vat.

722. Vat. noverat et vultur.

723. Sirm., Dux odor usque sagax quem mos i.

Vat., dux odor atque sagax quem mos i. Vict., dux,
rectorque sagax quem.

Præpetis aut aquilæ senio renovare juventam,

725 **213** Quæ rostro crescente famem tolerabat
[obunco:

Qui pascit, quodcumque creat, pietate paren-
[tis,

Vitæ certa salus per mille pericula mortis,

Debilibus virtus, opulenta major egenis,

B.

NOTÆ.

v. 441, occurrit, *Et rosulas proferret hiems*. Sed *rosæ* flores, hoc est pulchri a multis dicuntur, ut a Claudiano de magnete v. 29, qui tamen versu mox allegando *stellata rosæ* dixit. Boethius l. i, cærm. 2, fortasse imitatione Draconitii: *Quis veris placidas temperet horas, ut l. rras rosæis floribus ornæ*. Tertullianus de Iudicio Domini versus med., *Et rosæis nivea crispantur floribus arva*: ex quod obiter corrigam secundum versum huius poematis, quem in pluribus editionibus ita invenio scriptum: *Et verni rosæas titulabit floribus auras*. Lego: *Et vernas rosæis titulabit floribus auras*. Ager eleganter *stellare* floribus dicitur, ut cælum florere sideribus. Vide Gifanium Ind. Lucr. verbo *floreo*. Claudianus l. ii de Raptu Pros., vers. 130, *Hæc graditur stellata rosas*. Mar. Victor l. i Genes., *Sideræus hic ter a vibrot distincta colores*, lego colores. Prius dixerat: *Astræque distinctis cælum pingentia zonis*. Floribus æthereis varios vibrare colores.

718. Sirmundus distinguit *Imperat autumnum*, qui. Non probō. Autumnus fructus tribuuntur, non flores: cuius symbolum est cornu copie uvis, et pomis repletum. Forcellinus ad barbaram rejicit saporē, saporas, quo usos indicat Dracontium et Petrum Chrysologum. Admittit vero adjectivum *sapo atus*, quod certe magis usitatum est.

719. Rivinus excogitaverat *plenis*, sed agnovit mollius esse in Sirm. *gemmis*. De gemmis vitis dictum jam supra ad v. 575. Propertius, l. iv, eleg. 2, vers. 13, *Prima mihi variat libentibus uva racemis*. Dicuntur uvas fragiles, quia vitis ipsæ fragiles sunt, vel quia vitæ sunt, et vitreus in *fragilis* pro eodem sumi solent. Publius Syrus in Mim. *Fortuna vitrea est, tum cum splendet, frangitur*. Vel denique quia uvas quodammodo franguntur et facile rumpuntur.

720. Ut matrum ubera cibum, et potum filiis præbent, sic uvas, quæ sunt veluti ubera vitis, hominibus cibum et potum ministrant. Pulchra hæc metaphora usus etiam est Columella, l. iii, al. iv, c. 21, *Quibus (vitibus) alma tellus annua vice, velut æterno quodam puerperio lacta, mortalibus distenta multo demittit ubera*: quæ verba corruptissime olim legebantur in antiquis editionibus, sed feliciter postea restituta sunt; neque aliter ea exhibet codex mss. Columellæ in Bibliotheca Altierana. Alioquin uber significat etiam fertilitatem, ubertatem, ut *uber agri, ubi glebe*, et de vitibus Virgilius in Georg. v. 275, *In densa non signior ubere Bacchus*; Claudianus, Columella et alii.

721. Psal. cxlvi, v. 9, *Qui dat iumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum*. Jobi c. xxxviii, v. 44. Lucæ cap. xii, v. 24. Pullos corvorum a parentibus derelinqui multi narrant. Confer Pinedam et Corderium ad loc. cit. Job, ut alios omitam.

724. Ita Sirm. et Vat.; in Vict., *præcipit aut Azagr., a. senium renovare juvenia*.

725. Vat., f. tolerabit ab unco.

726. Sirm., Quæcumque. Azagr., Vict., Vat., quodcumque.

727. Vat., vita certa.

728. Vat., v. opulenta m.

722. Jobi c. xxxix, v. 30, Proverb. cap. xxi, v. 47, Matth. c. xxiv, v. 28, Lucæ cap. xvii, v. 37. Quibus in locis aquila cadaveribus pasci dicitur. Dracontius cum Septuaginta, Hieronymo et aliis vulturem nominat, quia aquilæ, quæ corpora exanimæ sectantur, speciem referunt vulturis: nam aliæ aquilæ cadavera non tanguit. Ad commune aquilarum genus vultur et milvus a plerisque reducuntur.

723. Isidorus, l. xii Orig., c. 7, *Vulture autem, sicut et aquilæ, etiam ultra maria cadavera sentiunt: alius quippe volantes multa quæ montium obscuritate celantur, ex alto illa conspiciunt*. Ubi non eximia odorandi facultas commendatur, quod putat Forcellinus verbo *Vultur*, sed oculorum acumen. Quod attinet ad scripturam huius versus, cum prius legeretur, *Dux, rectorque sagax quem mos*, Sirmundus restituit *Dux odor usque sagax quem mos* invit ad escam. Nihil potuit Sirmundus, neque Dracontius melius, ait Rivinus, Nihilominus præfero lectionem quam ex Vat. promo, et pro *mos* restituo *mos*, nempe natura ipsa, et instinctus vulturis.

724. Rivino commodius ad sensum videtur *Præcipit aut aquilar*. Aliud mallem pro *præcipit* aut *præpetis*; forte *Præsciat aut aquila*, vel potius *Perpetis aut aquila*, quæ scilicet perpes dicatur, quia, cum ad senectutem devenit juvenescit. Lectio Azagr. probabilis est. Arator, l. ii, v. 528 sequi, fuscæ narrat quæ ratione aquila senium deponat. Barthius, l. xxxii, c. 3, eos versus cum retulisset, addidit eam de aquila historiam seu fabulam alio loco quantum quidem memineral, se non legisse quam. Sed Aldhelmum in libro *Enigmatum*, qui forte hanc rem expresserit. Verum longe antiquior Aratori est hæc historia, et ipse Barthius ad Claudianum præf. tertii consul. Honorii ex Hieronymo epist. ad Præsidium (quam ita vulgo abjudicant), Aratorem et Aldhelmum eam narrationem sumpsisse existimat, et ex Paulino aquilæ juventutem alio modo renovari ostendit. Ansam huiusmodi narrationibus præbuerunt verba psalmi cii, v. 5, *Renovabitur, ut aquila, juvenis tua*. Certum ex his est juventutem aquilæ quodammodo renovari: de qua tamen re-novatione alii alia dicunt. Dracontius secutus est Augustinum in psal. cit., et Epiphanius in Physiolog., qui tradunt senescentem aquilam rostrum, quod nimis aduncum factum comestionem impedit, ad lapidem allidere, quo rupto cibum sumit ac juvenescit, et fit in ea quædam resurrectio, ait Augustinus. Consule Petavium in Animadvers. ad Epiph. Physiolog. cap. 4. Adde Hildbertum Cenomanensem in Physiologo carm. de aquila. Nonnulli de mutatione pennarum quæ aves quodammodo juvenescunt, verba psalmi exponunt.

725. In Vat. *tolerabit*, forte est pro *toleravit*. Rostrum aduncum et obuncum dicitur, et utriusque vo-

Auxilium miseris, spes, et defensio pressis, A
 730 Fessorum virtus, dans nutrimenta salutis.
 Qui facit, æternam mortalia lege latent
 Membra tegant animam vento spirante loquaci.
 Qui lunæ crescente globo jubet æquora cre-
 [scant
 214 Fluctibus adjectis, crescant cum fonti-
 [bus amnes,
 735 Crescat et inclusum capite genus omne cere-
 [bri,
 Et minuantur aquæ, luna minuente, liquentes,

Ac decrescente decrescant lege perenni.
 215 Qui reges et regna domat, sternitque
 [potentes;
 Deiecit elatos, et mergit ab arce superbos,
 740 Atque oppressores Deus opprimit, et pius
 [ultor
 Elevat elisos, et consolatur adactos
 Luctibus et damnis, et vulnera sæva do-
 [lentes.
 Est nobis vexata salus? pietate medelam
 Impendis tu, sancte, tuam medicamine nullo,

VARIE LECTIONES.

731. Vat., qui facit æterna mortalia. Alii, q. f. æternam ut mortalia.

732. Vat., animum v.

733. Viet., jubet, ut mare crescat.

734. Vat., Sirm., abjectis. Azagr., Viet., adjectis.

735. Viet. i. capiti q. Vat. i. capitur g.

736. Ita Vat., sed videtur scriptum minuente pro minuente. Sirm. l. m. liquores. Viet. Et minuat aqua, luna minuente, minore, ac decrescenti decrescant lege perenni.

737. Vat. Ut decrescente decrescunt l. p. Sirm. Ac decrescenti decrescant l. p.

741. Vat., consolatur abactos; editi, c. adactos.

B 742. Viet., ictibus et d.

743. Sirm., Viet., Tu nobis, invictè Deus p. m.; sic Azagr., sed tunc pro tu. Vat., Et novis vexata salus p. m., ex quo locum restitui.

744. Sirm., Impendis, cui cuncta salus medicamine nullo est; sic Viet., sed tu pro cui, et nullo Quod sine est. Vat. ut hic editum est, sed cui pro tu.

NOTÆ.

cabuli sunt proba exempla. In Vat. ab unco est pro obunco; nisi malis retinere ab unco, scilicet famem tolerabat a rostro unco crescente, vel, rostro crescente, famem a rostri unco tolerabat.

729. Libr. ii, v. 685, Major defensio pressis. Plura alia similia loc. cit.

730. Paulo ante dixit v. 728, Debilibus virtus: nempe libens eadem verba sæpe repetit. Alioquin legi posset Fessorum vires aut Fessorum robur. Rivinus ex conjectura dans nutrimenta solutis, videlicet solutis morbo aut ætate. Melior est lectio codicum.

731. Eleganter omittitur ut post facio, ut in Vat. et v. 735, Jubet, æquora crescant. Perspice tamen additur, atque hoc loco addi potest. Mortalia membra æternam animam tegunt, quia caro est veluti amictus, carcer, vinculum animæ. Hæc animæ cum corpore unio lege latet i fît: non enim quidquam recentes philosophi profecerunt, qui proluxos commentarios de re hac, necessario mortalibus obscura, conscripserunt.

733. Rivinus Sirmondo affligit, quod legat jubet, æthera crescant, vel potius hic est unus e multis erroribus typographicis Rivini; nam in Sirmondo invenio jubet, æquora crescant. Æstus maris reciprocus cum motu lunæ tam certam habet connexionem, ut illum ex hoc pendere non immerito multi philosophi opinentur. Sed Dracontius loquitur de motu quo, crescente luna, crescit mare, et, decrescente, decrescit. Isidorus de Natur. rer., c. 18, Dracontium videtur describere: Luna crescente, crescant omnes fluctus, atque ea minuente, minuantur. Ita enim legendum est, non, ut in editione recentiori Matritensi video, crescant omnes fluctus. Revera Dracontius non solum mare crescere ait, sed etiam amnes cum fontibus. De euriporum motibus consentit Basilii Hexaem. homil. 6. Seneca, l. iii Quæst. nat., c. 26, disserit cur flumina quædam ætate augeantur, et unam ex rationibus a sideribus peti observat. Luna crescente et decrescente humores omnes crescere et minui, in nota ad v. 735 constabit.

734. Præferendum est Adjectis fluctibus, quia mare crescit, dum fluctus augentur, et quasi adjiciuntur. Isidorus loc. cit., Crescunt omnes fluctus.

735. Utrovic modo dici potest inclusum capite, postrema producta ob cæsuram, vel inclusum capiti. Totam hanc sententiam Dracontius in elegia rursus illustrat v. 235 seqq., ubi v. 241, Ipsa medulla latens observat cornua lunæ, Observant lunæ tecta cerebra globos. Hinc lunatici. Vide Macrobiani verba in not.

ad v. 661. Isidorus, l. xii Orig., cap. 6, num. 48, ex Palladio lib. ult. cap. 6, Omnium enim clausorum maris animalium atque concharum incremento lunæ membra turgent, defectu evanescunt. Luna enim cum in augmento fuerit, auget humorem; cum vero in defectum venerit, humores minuantur. Plinius, l. ii, cap. 99, Accedensque (luna) corpora impleat, abscedens inaniat. Vide Palladium l. xiii, tit. 1, de Medullis. Alcimus l. i de Cerebris, Fulgentius Placides l. ii Myth. versus finem. Confer Apuleium Met. l. xi initio, Manilium Proem. l. ii, v. 93, C Oppianum l. v Halieut., v. 589 seqq., Aulum Gellium l. xx, c. 8, De iis quæ habere corpora videntur cum luna augecente ac senescente, Nonnum Dionys. 5, v. 162, Basilium Hexaem. hom. 6, versus finem, Ambrosium Hexaem. l. iv, c. 7, num. 29, dissertationes Rivini de Venilia et Salacia, quas ipse indicat.

736. Rivinus Sirmondo attribuit Et minuantur aqua, luna minuente liquores, et ipse ex conjectura melius putat Et minuantur aqua, luna minuente, liquores. At in Sirmondo ita plane lego Et minuantur aquæ luna minuente liquores, ac solum diversa interpretatio est in Rivino, ex qua clarior redditur sententia. Luna minuente pro imminuta dixit etiam Isidorus laudatus ad v. 735, et Dracontius in Elegia v. 238, qui minno neutrorum more ponit v. 240, Hæc eadem minnuunt, Cynthia dum minuit. A. Gellius l. i, c. 3, Famæ minuentes dixit, quamquam alii legunt famæ imminuentis. Corippus v. 31 præfation., Suspiciens minuentis cornua lunæ. Palladius, l. iii, tit. 24, Si minuente luna seratur. Cæsar l. iii de Bell. Gall., cap. 12, Rursus minuente æstu. Sic augere pro augeri dicunt Sallustius, Cato, Lucretius.

738. Ex cantico B. Virginis Lucæ cap. i.
 740. Forte et pius ultor. Ceterum bene est pius ultor. Prudentius Cath. hymn. 6, v. 93, Idem tamen benignus Ultor retundit iram.

741. Libr. ii, vers. 741, habet pænis adactos. Abactos, vel adactos videtur significare subactos. Ac dici posset consolaturque subactos. Statius etiam dixit adactum pro subactum l. i Theb., v. 19, Bisque iugo Rhenum, bis adactum legibus Istrum.

744. Pro Impendis Rivinus conjicit Impertis. Sed impendere pro conferre etiam in usu est, et occurrit l. iii, v. 248, Impendat, etc. Lectionem Sirmondi cui cuncta salus medicamine nullo est, exponit Rivinus, quem alias nec ipsa quidem salus, si maxime velit, servare posset (ut Comicus ait), tu Deus medelam impertis. Præfero scripturam Vat. Poetæ Christiani libenter sancte usurpant, cum Deum alloquuntur. Libr.

745 Quod species terrena parat languoris ad æstus. A 750

Spes hominum intendens, et vota precantia
[complens,

Aspice despectum, dejectum attolle parumper,

216 Confusumque juva, quia pœnitet esse
[nocentem,

Ut valeam memorare tuas hoc carmine laudes,

VARIÆ LECTIONES.

745. Vict., languoris adepti. Sirm., l. ad æstus.
Vat., p. sermonis l. ad æstu.

746. Editi, cernens; Vat., intendens.

747. Vat., Aspice dejectum, despectum attolle parumper, sic Vict., sed tolle pro attolle. Sirm., Aspice despectum, dejectum tolle parumper.

748. Ita Vat.; alii, confessumque juva, quem p.

749. Vat., memorare; alii, narrare.

u. v. 597, Ante videns primum medicinam, sancte, parasti, Quam faceres hominem, et libr. iii, v. 598, Nostris, sancte, tuas, etc.

745. Species sumitur pro condimentis, aromaticis, medicamentis: idemque vocabulum, aut aliud ex eo ductum, in linguas vulgares, in Germanicam etiam manavit. Serenus in fine, sive Vindicianus, sive Marcellus in carmine de Medic. Adde et aromaticas species, quas mittit Eous. Vide Martian. Dig. l. xxxix, tit. 4. leg. ult., Languor de quovis morbo recte dicitur.

746. Barthius volebat Spes hominum curans. Scriptura Vat. vera est, quasi intendens in spes hominum omisso in. Libr. iii, v. 602, Et lacrymas intende meas, quas fundo diurne. In orationibus ecclesiasticis Deus preces hominum intendere dicitur. Hoc loco poterit etiam exponi, spes, et fiduciam hominum augens.

747. Pro parumper conjectura Barthii est per impar, quod non intelligo. Rivinus mallet per auram, vel per umbras, scilicet dejectum. Non video cur parumper displicere debeat. Hoc loco parumper significare potest cito, velociter, ut apud Ennium i. Annal., Te nunc, sancta precor Venus, et genetrix patris nostri,

Quas potero: nam nemo valet narrare creatus
Vel modicum facientis opus: quo mens mea
[clamat

Pectore contuso lacrymans, et voce fideli.

Obses sermo tuus nostro nam corde tenetur,
Quo te promittis nimia pietate parentem.

NOTÆ.

Ut me de cælo visas cognata parumper. Vide notam ad v. 4 libr. ii.

748. Non male est Confessumque, sed Confusumque iura magis huic loco congruit post despectum, dejectum. Confusus pro perturbato aliqua animi affectione, mœore, metu, terrore ab ethnicis etiam usurpatur; apud ecclesiasticos scriptores obvia est ea vox de iis quos criminum pœnitet, et podet uti etiam confuso.

749. Vide prolegomena, num. 85.

751. Forte Vel minimum factoris opus. Verum hic modicus pro exiguo sumitur. Cicero Paradox. 6, Mea pecunia est ad vulgi opinionem mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica. Rivino magis probatur scriptura Sirmondi quod mens rea clamat, quam Barthii conjectura quod mente celebret. Mihi placet lectio Vat. De clamore mentis ad Deum dixi ad v. 568.

752. Pectora confundere in gemitu et lacrymis solemne etiam fuit ethnicis. Seneca, Thyest. vers. 1046: Pectora illis sonent Contusa placent. Petronius, Satir. c. 81, Verberabam agrum placentibus pectus. Adde vers. 377 libr. iii et seqq. cum notis, ubi plura proferam.

LIBER SECUNDUS.

217 Omnipotens æterne Deus, spes unica
[mundi,

Inventor, genitor, nutritor, rector, amator
[tor

Cunctorum, quæ mundus habet, quæ celsa
[polorum,

SCRIPTURA COD. VAT.

Hoc hemistichium, ut modo dixi, sic mutilum finem claudit libri i in cod. Vat.

3. Cunctorum quæ.

1. Postrema verba supplavi ex Sedulio, cujus integer est hic versus paulo post initium libr. i, Omnipotens æterne Deus, spes unica mundi. Et Dracontius quidem phrasi sacræ Scripturæ persæpe Deum spem appellat, ut paulo post v. 31, Spes hominum, et v. 584, Conditor et spes, et libr. i, vers. 434, Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter, index, et Eleg. v. 1, Rex immense Deus, cunctorum conditor, et spes.

2. Nutritor Deus, ut l. i, v. 685, Sub nutritore Tonante, et vers. 552, Ipse rigator erat, sator, altor, messor, arator. Deus etiam est amator cunctorum, quæ condidit. Sapient. cap. xi, v. 25, Diligis enim omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti.

3. Celsa polorum, ut dulcia rerum, et similia, nisi mavis legere tecta polorum, vel templa polorum. Sed l. iii, v. 542, similiter Celsa poli.

4. Mox. v. 47, Nec cæli secreta vacant. Claudianus initio lib. i de Raptu Proserp., Et vestri secreta poli,

Quæ cæli secreta tegunt, produuntque pa-
[rumper,

5218 Sidereus quod ab axe globus super astra
[rotatur,

Pendula quod tremula vibrant face sidera
[flammas,

NOTÆ.

quod is de inferis dicit. Auctor incertus de laudibus Domini sub Constantino: Ad summi secreta poli, qua lucidus æther Pigra velat proprio succedere nubila cælo. Legam succedere. Parumper est interim, paulisper, parvo tempore, aliquando paulatim, ut Servius putat, vel cito, velociter, ut Nonius, c. 4, interpretatur illud Virgilii l. vi Æn., vers. 382, Pulsasque parumper Corde dolor, ubi Servius advertit ex aliorum sententia parumper esse valde parum. Hoc loco videtur significare aliquantulum, aliqua ex parte. Nam cæli secreta ita latent, ut tamen sese hominibus aliqua ex parte manifesta reddant, quantum quidem satis est ad Dei potentiam agnoscendam et prædicandam.

6. Sidera pendula sunt, quia cælo fixa quasi pendunt. Cogitabam an oporteret legere Splendida quod tremula. Vibrare pro splendere, micare poni solet sine accusativo, sed semper hic subintelligitur, ut vi-

Et stellæ sub luce latent, sub nocte refulgent, A 15
Nuntius auroræ quod lucifer emicat ardens,
Ut fuget astra poli, fugiturus lucis habenas,
10 Quod calor est solis, quo splendet frigida
[luna,
Partita cum fratre vices, sua tempora lustrans,
Ne simul invadant mundum sine luce tenebræ,
Credaturque chaos spatium sub noctis adesse,
Quod tu, cum faceres mundum, virtute ne-
[casti.

7. Et belle s. l. l. s. n. refulget.

9. Ut fugat a.

11. Partica cum parte v.

219 Tu Deus inspiras, ut sol auriga vocetur,
Non quia vectus equis est quattuor axe rotato,
Sed quia perfectus sol quattuor ex elementis
Quattuor alternat solers auriga colores,

220 Permutat jussus sol tempora quattuor
[anni,

20 Non ausus transire vices sub lege perenni
Præfixas ditione tua, non ille vapores
Auget sponte sua, medios nec temperat ignes,
Aut gelidum dat forte jubar, nisi præduce jussu

SCRIPTURA COD. VAT.

13. Duos correctum per chaos; postea noctis
abesse.

14. Quo tua cum faceres mundum virtute nec astu.

17. Sed qui perfectus.

NOTÆ.

brare flammæ, lumen: vibrare enim est projicere, B
concutere.

7. Vide l. 1, v. 220, Sed luce premuntur, etc., et
v. 675. Cujus ab immensis languescunt sidera flam-
mis, etc.

8. Libr. 1, v. 668, Nuntius auroræ, etc.

9. Forte Et fugat astra. Horatius, l. iii, od. 21,
in fin., Dum rediens fugat astra Phæbus. Ovidius,
Heroid. ep. 2, v. 47: Remigiumque dedi, quo me fu-
giturus abires. Sic etiam fugiturus dixerunt Plinius,
Petronius, Statius. Habentæ lucis sunt auroræ vel so-
lis: nam etiam auroram quadrigis aut saltem bigis
vehi poetæ fluxerunt.

10. Redditur ratio cur luna frigida dicatur, l. 1,
v. 52 et 666, quia scilicet lumen a sole accipit. Frigi-
da etiam vocatur luna, quia rosida est, et passim
dicitur, et quia nocti frigida præsidet. Posset con-
jici Quod calor est solis, quod splendet frigida luna
Partita cum fratre vices.

11. Partita a partior, partiris postrema producta
ob casuram. Sedulius, l. 1, v. 255, ait de sole: Par-
titur cum nocte vices, nec semper ubique est. Tentari
potest Partica cum fratre vice. In ms. est parte, et
fortasse scribendum est patre, quasi sol pater sit
lunæ, quod lumen suum illi impertitur. Sed nimis
frequens est apud poetam lunam sororem solis, solem
fratrem lunæ dicere, adeoque hoc potius censeo vo-
luisse Dracontium. Tempora lunæ legitur etiam l. 1,
v. 75. Ovidius de Remedio amor. v. 585, tempora
Phæbi dixit: Tristior idcirco nox est, quam tempora
Phæbi. Ac revera tempora aliud non sunt nisi motus
ipse solis, lunæ et stellarum, Genes. cap. 1, v. 14,
Fiant luminaria... et sint in signa, et tempora, et dies
et annos. Vide v. 52 et seq. libr. 1. Lustrare est obire,
peragere. Cicero, l. ii, cap. 20, de Nat. deor., Mer-
curii stella anno fere vertente signiferum lustral orbem.

14. Ita restitui versum corruptissimum. Sententia
clara est: Si tenebræ noctis sine ulla luce lunæ et
siderum mundum invaderent, chaos illud adesse vi-
deretur, quod Deus destruxit cum mundum condidit.
Libr. 1, v. 116, Prima dies nam lucis erat, mors una
tenebris. Vide notam ad v. 197 hujus l. u. Translate
necare pro expellere, destruere. Seneca, in Hippol.
v. 454, Quid te coerece, et necas rectam indolem?

15. Ovidius, l. ii Met., v. 327, Hic situs est Phaeton,
curtus auriga potens. Inspirare pro lumen internum
immittere verbum in Ecclesiæ usu inopem, sed quod
ab optimis Latinis scriptoribus profectum est. Virgi-
lius, vi Æn., v. 14, Magnam cui mentem, animumque
Deus inspirat vates. Quintilianus, lib. ii, cap. 5, Qui-
bus viribus inspirat, qua jucunditate permulceat. Justini-
us, lib. v, cap. 4, Qui inspirari solent, fatuari di-
cuntur.

17. Capella, l. ii in hymno solis: Quatuor alipedes
dicunt te flectere habenis, Quod solus domites, quam
dant elementa, quadrigam. Dracontius originem fabu-

læ de curru solis querit et explicat. Aratus in Phæ-
nom., Huic quoque illam ob causam, quod aut quadri-
partitis temporum varietatibus anni circulum peragat,
id est, verni, æstatis, autumnii, et hiemis: aut quod
quadrupartito limite diei metiatur spatium. Qui torus ex
Fulgentio libr. i Mythol. suppletur, Huic quoque qua-
drigam ascribitur illam ob causam, quod aut quadripar-
titis temporum varietatibus anni circulum peragat, aut
quod quadrifido limite diei metiatur spatium. Princi-
pia rerum omnium quæ sensibus percipiuntur esse
quatuor elementa Empedocles, Hippocrates alique
philosophi statuerunt, qui a-serebant omnia elementa
omnibus inesse, sed unumquodque eorum ex eo quod
amplius habet, accepisse vocabulum, ut hanc opinionem
explicat Isidorus l. xiii Orig., c. 3. Solem ex igne et
aqua maxime constare inuait Dracontius l. 1, v. 25.
Sed elementa omnia mutuum inter se habent con-
nexionem, et, ut explicat Ambrosius l. iii Hexaem.,
c. 4, aqua quasi duobus brachiis, frigoris, atque hu-
moris, altero terram, altero aerem videtur complecti,
frigidò quidem terram, aerem humido. Ignis calidus
et siccas calore aeri annectitur, siccitate terræ. Ita
etiam alii.

18. Facile esset calores pro colores legere: nam
paulo post quatuor calores solis distinguuntur, æsta-
tis, autumnii, hiemis, veris: qui etiam in diversis
horis cujuslibet diei notari possunt, et Ovidius l. ii
Met., v. 134, ait: Utque ferant æquos et calum, et
terra calores, Nec preme, nec summum molire per
æthera currum. Sed scriptura vetus sustineri debet:
nam solis colores quatuor in quatuor partibus
diversi notantur. Aratus in Phænom.: Unde et ipsis
equis condigna nomina posuerunt, id est, Erythræus,
Actæon, Lampros, et Philogæus. Erythræus Græce
ruber dicitur, quod a matutino lumine rubicundus
exurgat. Actæon lucidus dicitur, quod tertio hora
instans et lucidior fulgeat. Lampros vero lucens vel or-
dens dicitur, quod sit, dum ad umbilicum diei contra
arcticum conscenderit ei culum. Philogæus Græce ter-
ram amans dicitur, quod hora nona proclivior vergens
occidui pronus incumbat. Eisdem tere verbis Fulgen-
tius l. i Myth., sed contrarium pro contra arcticum. Alii
autem nonnibus equos solis appellant. Vide Hyg. num.
fab. 185, et Ovidium ii Met., vers. 153, Interea vo-
lucres Pyrois, Eous et Aethon, Solis equi, quatuorque
Phlegon.

20. Libr. 1, v. 757, similiter Decrescant lege pe-
renni.

21. Ditione pro imperio. Cicero, libr. ii Leg., c. 7,
Sic igitur hoc a principio persuasum civibus, dominos
esse omnium rerum ac moderatores deos, eaque quæ
gerantur, eorum gerere, ditione ac numine. Pro calores
ponitur vapores.

25. Gelidum dicitur jubar solis hiemis tempore,
quia minus calefacit, nec gelu prohibet. Scribi posset
præduce jussu. Sed prædux etiam solo Dracontio au-

Imperii per sæcla tui sine fine manentis. A
 25 Militia famulante sua servire fidelis
 Oceano, mundo, vel cælo teste probatur.
 Sic opus omne tuum visum est et non latet or-

[hem.

Te, Deus, auctorem, te norunt omnia pa-
 [trem,

Te pariter dominum, qui das exordia rebus,
 30 Et finem sine fine paras, exordia nescis :

221 Spes hominum, rerum princeps, mundi-
 [que superstes

Sanctus ubique tuus complectitur omnia prin-
 [ceps

Spiritus immensam penetrans per sæcula molem :
 Ut fusus aer, sic omnia contegit implens,

35 Singula per partes, generaliter omnia nutrit, B

SCRIPTURA COD. VAT.

25. Suas s.

27. S. o. o. t. visibile n. l. o.

28. Te nominis omnia; sed nominis, obscure.

30. Fine parans e. nescit.

31. Nam quasi fusus aer, sic.

Totus ubique juvens, et totus ubique ministrans;
 Que vibrans natura dedit, quæcunque creantur,
 Aut generata valent, hæc spiritus ingerit alius,
 Corporeos artus fovet, erigit, urget, et auget.
 40 Continuanda manent, et succidenda labascunt.

222 Montibus insidit, penetrat caput, ossa,
 [medullas.

Pectora, cor, sensus, animam, præcordia, men-
 [tem.

Illustrat venas, oculos, et viscera replet.

Quid lædat, quem cuncta gerunt, quo cuncta
 [reguntur,

45 Temporis, et spatii quem spiritus omnis, et
 [ignis

Laudat, et æternum venerantur cuncta paren-
 [tem?

NOTÆ.

ctore mihi probatur : sic alii præduco dixerunt. Non male esset *perpetue jussu*.

24. Libr. 1, v. 86, *Deum post sæcla manentem*. Hic etiam bene esset *post sæcla*.

25. Libr. hoc, v. 353, *Militia præclara poli*. Sophonias, c. 1, v. 6, *Et eos, qui adorant super tecta militiam cæli, scilicet solem, lunam et stellas*. De solis militia Dracontius l. 1, v. 229, *Miles et ipse Dei*. Quod Dominus dicitur Deus Sabaoth sive exercituum, nonnulli interpretantur de astris quæ, veluti acies sub armis ad nutum Dei stantes, exhibentur. Vide Calmetum, Diction. Bib., verbo *Sabaoth*.

26. *Mundus* pro terra, ut l. 1, v. 705, *Gurgitis æquorei, quo mundus cingitur omnis*. Simili loquendi ratione probatur occurrit libr. 1, v. 385, *Quibus ap' a probatur*, et in Eleg. v. 187 et 295, quamquam nonnullis in locis variant codices. Ovidius ii Met., v. 92, *Et patrio poter casu metu probor*.

27. Non constat ratio metri, si legatur *tuum visibile non latet*. Restitui visum est, et non : scilicet visum est per solem. De luce libr. 1, v. 135, *Cujus jussit ope clarescere cuncta creata*.

30. Forte sine fine parans : vel qui das exordia rebus, *Et finem; qui sine carens exordia nescis*. Libr. 1, vers. 22, *Et merito, quia sine carens primordia nescit*.

31. *Spes Deus*, ut dictum v. 1 hujus libri. Princeps usurpatur pro inventore et auctore a Cicerone et aliis. De Deo Dracontius l. 1, v. 352 et 399, et l. iii, vers. 154. *Superstes* cum genitivo in Cicerone aliisque probatissimis scriptoribus invenitur. Hic locum habere potest prima et propria significatio vocis *superstes*, hoc est, qui super stat, et præsens adest mundo.

32. Genes. cap. 1, v. 2, *Et spiritus Dei ferebatur super aquas*. Spiritum sanctum multi interpretantur. De hoc Dei spiritu loquitur Dracontius, ut libr. 1, v. 600 et seqq., *Spiritus ille Dei, quo corpora cuncta moventur, Omnia complectens*, etc. Poterit intelligi ipsa natura et virtus divina : nam Deus a, ritus sanctus est, ut spiritus substantiam incorpoream significat.

35. Virgilius, vi Æn., v. 726, *Spiritus intus alit, totamque infusa per artus Mens agit molem*. Dracontius, l. 1, v. 605, de mundo, *Moles et immensa*.

34. Non puto Dracontium corripuisse primam in aer, quamvis fieri id posse nonnulli dicant. *Ut fusus aer* magis Dracontium videtur.

35. Singula non partim g.

37. Que vibrat n.

40. S. labuntur.

41. M. insidet p.

44. Quid leiui quem.

35. Scriptura codicis vix sensum verum habere potest, nec dubio quia Dracontius scripserit *per partes* : nam ut nomen omnia opposuit nomini singula, ita adverbium generaliter verbis per partes, quæ stant adverbii loco quasi singillatim. Columella l. 1, c. 4, *Quod etsi per partes nonnunquam damnosum est, in summa tamen fit compendiosum* : et l. iv, c. 24, paulo post init., *Hæc in universum, illa per partes custodienda sunt*. Vide, infra, v. 185 hujus libr. Post hanc conjecturam ita expositam incidi in verba S. Isidori, lib. i Sentent., cap. 2 : *Nec particula Deus implet omnia, sed cum sit idem unus, ubique tamen est totus*. Quo sensu explicari ac retineri poterit scriptura vetus.

36. *Ministrans*, ut ad v. 227 libr. i explicatum est, pro inserviens ponitur.

37. *Vibrans natura*, ut v. 64, de mente Dei : *Simplex, celsa, levis, vibrans, immensa, serena*. Natura vibrans est celerrime agitata, aut etiam micans.

39. Libr. 1, vers. 337, *In artus Corporeos, et vera*. 601. *Agitat, fovet, inserit, urget*. Melior erit ordo, si prius legatur *Continuanda, tum Corporeos*.

40. Magis videtur e Dracontii acumine, et stylo esse *Succidenda manent, et continuanda labascunt*. Verbo succido usus etiam est l. 1, v. 615. Prima in labuntur producit : idcirco labascunt substitui. Verbum labor sequiori loco communem videtur habuisse primam. Victorinus de Machabeis : *San locus est melior, quam regna labentia regis, et paulo ante, Regnaque, quam parvo labitantia tempore dantur*. Hæc quidem exempla profert Fabricius in l. od. poet. Chris. Sed in primo legi potest *labantia*, in secundo *labitantia* est frequentativum a *labo labas*.

41. Libr. 1, v. 258, *Frondibus insidens ab insido*. Metro adversatur insidet.

45. *Illustrare* quandoque est lustrare, perlustrare, qua significatione occurrit idem verbum l. 1, v. 597. Cicero, in Somn. Scipion. cap. 4, *Sol., tanta magnitudine, ut cuncta sua luce illustret, et compleat* : etsi enim id vulgo exponatur pro splendorem cunctis afferat, tamen verbum compleat, quod sequitur, aliam significationem inferi. Frustra aliqui reponunt *sua luce lustrat* : nulla enim est ratio cur verbo illustro significatio lustrandi aut collustrandi denegetur.

45. Tentabam quo cuncta reguntur Tempora, vel spatia, quem. Nihil tamen muto : potest enim intelligi spiritus temporis, et spatii omnis.

- Nec cœli secreta vacant, quæ spiritus auctor
Non habeat virtute tua, quæ solis in orbem,
Lunaresque amplexa globos dominatur, agitque,
50 Quidquid habet pietatis opus, simul æthera
[complens.
Qui nihil est, nisi lege tua servetur in ævum,
Circulus hærebit, nisi jusseris ire meantem :
Et stellatus honos mox sphaera volubilis hæret.
223 Ac mutant elementa vices per circula mo-
[rantes,
55 Et cadat ante diem sublimis machina rerum :
Sed tu lege tua retines, qua cuncta coerces.

- Nam quis stare queat contra tua jussa rehu-
[ctans ?
Aut tibi quis reputet, si perdere jusseris or-
[bem ?
Quem ipse repente jubens solo sermone creasti,
60 224 Quo libuit gennisse Deum ante hæc om-
[nia Christum ?
Semine quem verbo conceptum corde ferebas,
Quo sine non unquam fuerat mens sancta pa-
[rentis,
Multa, profunda, potens, solers, pia, provida,
[perpes,

SCRIPTURA COD. VAT.

48. Quæ solus in orbem.
49. Dominantur, ut videtur.
50. Quidquid habet pietatis opus simul... desunt alia.
55. Mox fera volubilis.
56. Sed te lege.

- B 58. Reputet quis perdere.
60. D. ante omnia C.
61. V. conceptu c.
62. Quo sine nonnunquam f.

NOTÆ.

47. Confer vers. 4, Quæ cœli secreta tegunt. Vacant est vacua, aut etiam immunia sunt, et libera.

48. Vide num melius Non adeat virtute sua vel tua. Bene etiam est habeat, ut vers. 44, Quem cuncta gerunt, quo cuncta reguntur.

49. Lib. 1, vers. 77, Lunaremque globum.

50. Mox vers. 114, Ut faceret virtutis opus; et in Eleg., vers. 290 et 298, pietatis opus. Hoc loco pietatis opus est influxus beneficis solis, lunæ et astrorum in terras. Lib. 1, vers. 224, Qui sovet igne pio cælum, mare, sidera, terras.

51. Locus hic videtur corruptus. Fortasse trajiciendi sunt versus, prius Circulus hærebit, deinde Qui nihil est.

55. Forte hæreat dissyllabum per synæresin: vel vers. seq. legendum mutant, et postea cadit. Sententia est: Circulus hærebit, nisi jusseris, ire meantem; qui nihil est, nisi lege tua servetur in ævum. Nisi enim servetur, illico sphaera volubilis, stellatus honos, seu decus, hærebit, mutantur elementa vices, et ante diem cadet machina rerum.

54. In Eleg. vers. 247, Alternant elementa vices. Contrarium est mutant. Rusticus Heliadius de Jesu Christi benef., Etiam discordia fidas Conservant elementa vices. Infra vers. 335, Per sæcula mille morantur, ex quo conjici posset per sæcla morantes. Sed Dracontius voluisse videtur circula a circulum neutro genere, cujus non habeo exemplum. Syncope circula auctoritate Virgilii comprobatur l. iii Georg., vers. 166, Laxos tenui de vimine circulos. Multa sunt vocabula a veteribus per syncopen contracta, quæ a librariis commutata sunt, quod mendosa crederent. In elegia paraceteria, seu repercussoria, ut in mss. codd. vocatur, qua Sedulius facta Salvatoris nostri describit, ultimus versus est, Cum sancto Spiritu gloria magna Patri. Nonnulli mutantur Spiritui, et Nato gloria magna Patri; sed jam tempore Bedæ legebatur Cum sancto Spiritu, qui in lib. de Arte metrica ait Sedulium neglexisse regulam grammaticæ dispositionis, ut gloriam sanctæ et individue Trinitatis clara voce decantaret. At potuit Sedulius dixisse Flamine cum sancto, aut Pneumate cum sancto. Itaque censeo a Sedulio scriptum Cum sancto Spiritu, aut Spiritu. Ita etiam lego in Victorino de Jesu Christo Deo et homine: Tempus erat spiritum Patri solvisse Tonantem. In secundo lib. Carminum Eugenii Tole-tani, carm. 75, postremus hic est versus: Pacis et amplexus pariter convertat adulteros. Diligentissimus Editor cardinalis Lorenzana adnotavit: ADULTERIS ferri non potest, sed sive legamus ADULTOS, nullus sensus elici valet. Legam igitur adulteros per syncopen ab

adulteros; sic et metro et sensui consulitur.

55. Ante diem est contra naturæ ordinem, ante tempus a natura stabilitum, ante diem suum, quia, ut ait Virgilius l. x, vers. 487, Stat sua cuique dies. Sic obire diem est obire diem suum seumori. Ovidius lib. 1 Met. vers. 148, Filius ante diem patrios inquiri in annos. Cicero alique ante tempus solent dicere.

58. Forte si perdi jusseris. Reputare pro imputare quasi computationem ineundo. Papinianus l. xi, tit. 7, leg. 47, Sed si nondum pater dolem recuperaverit, vir solus convenietur, reputaturus patri, quod eo nomine præstitit. Interpr. tatur Dracontius versiculum 10 cap. xi Job: Si subverterit omnia, vel in unum coarctaverit, quis contradicet ei? Scilicet quis rationem a Deo exiget, si mundum subverterit? Eadem sententia exstat Sapient. cap. xii, vers. 12, Quis enim dicit tibi: Quid fecisti? aut quis statit contra judicium tuum?.... Aut quis tibi imputabit, si perierint nationes, quas fecisti?

60. Posset cum aliquo hiato retineri Deum ante omnia Christum. Vide Broukium ad el. 12 Propert., vers. 1. Rusticus Heliadius de Christi Jesu beneficiis, Hoc verbo, quo tanta sator sibi regna paravit, Te quoque regnorum socium, natumque probavit. Dracontius eandem loquendi rationem in generatione Filii explicanda tenet quam Prudentius hymn. 3 Cathem., vers. 2, et hymn. 11, vers. 17, ubi ait: Ex ore quamlibet Patris Sis ortus, et verbo editus, Tamen paterno in pectore Sophia callebas prius. Quæ prompta cælum condidit, Cælum, diemque, et cætera. Virtute Verbi effecta sunt Hæc cuncta: nam Verbum Deus. Sed ordinatis sæculis, Rerumque digesto statu, Fundator ipse, et artifex Permansit in Patris sinu. Et Apoth. vers. 524, Sed Verbo factum Domini, non voce sonora, Sed Verbo, quod semper erat, Verbum caro factum est. Verbo igitur seu sermone Deus fecit omnia, et verbo etiam genuit Filium suum seu Verbum quod etiamsi caro factum sit, ipsum tamen genitum est, non factum. Cum autem Dracontius dicat Quo libuit, et Deum Christum, de generatione secunda et temporali eum loqui certum videtur, sed ita ut statim vers. seq. æternam generationem explicet, in qua etiam agnoscit, Verbum Verbo conceptum et genitum. Christus vero ante omnia genitus est, quia ante omnia præfinitus et prædestinatus est. Psal. cix, v. 3, Ex utero ante luciferum genui te. Adisis notas ad loc. cit. Prudentii.

62. Omnino legendum est non unquam nam nonnunquam catholice doctrinæ et orationis totius sententia opponitur. Vide prolegom. num. 109 et seq.

65. Multa est magna. Cicero Famil. ii, ep. 10: Nomen nostrum multum est in his locis.

Simplex, celsa, levis, vibrans, immensa, se- A

[rena,

65 Vivida, cunctipatens, mens innumerabilis, una.

Ergo Deo Deus est natus, de lumine lumen.

225 Corde sacer genitus mox constituit ipse

[parenti,

Et consors cum Patre manens, et Spiritus

[unus,

Trina mente Deus, Deus auctor, temporis ex-

[pers,

70 Multiplici virtute potens, pietate modestus

Innumera, cœlis, elementis, fluctibus, astris

Impendens, ut stare queant, famulentur, ado-

[rent,

Angelico de more preces sine fine canentes.

Omnibus his præstat dilato sine fine manere, B

75 Ut vigeant homines, pisces, armenta, volucres,

Et pecus, atque feræ, quidquid natura creavit.

SCRIPTURA COD. VAT.

66. Ergo Deum Deus ovans .... deest reliquum.

73. Angelica des ne preces s. f. carentes.

74. F. carere; ad marg., manere.

75. Et vigeant.

76. Quod pecus, atque.

77. Numquid ad innumeros d. s. ortus.

78. Membratur in alvum.

Quidquid et innumerus diversi sanguinis ortus.

Qui nasci dignatus homo, membratur in artus

Sanguine femineo concretus spiritus almus,

80 Fitque Deus post templa poli sub carne, figura

226 Passibilis, mortalis homo sine fine pe-

[rennis :

Et tenuis per cuncta vapor, jam mollior ignis

Irrepsit, tenerumque parat per viscera cor-

[pus.

Induitur compage Deus, structura ligatur

85 Ossibus, et nervis, pinguescunt intro medullæ,

Hinc cruor, hinc humor, solidatur musculus

[omnis,

Et caro olasmatur. Quid sanctus spiritus illic

Egerit, ipse potens novit, qui cuncta creavit;

Qualiter aure Deus, verbo fetante marito,

90 Virgineos intrasse sinus dignatur, et alvum,

Terrarum, cœlique capax, atque ignis anbeli,

NOTÆ.

divinis virtutibus informavit. Verbum vocatur spiritus almus.

80. Post templa poli est hoc ipsum, quod in symbolo fidei dicitur, *Descendit de cœlis*. Augustinus serm. 187, al. 27, de tempore: *Quanto magis hoc tantum, et tale Verbum potuit matris uterum, assumpto corpore, secundare, et de sinu Patris non emigrare? hinc ad oculos humanos exire, inde mentes angelicas illustrare? hinc ad terras procedere, inde cœlos extendere?* Adde S. Leonem laudandum ad v. 99.

82. Forte *It tenuis*.

85. Forte *Irrepsit*.

84. Libr. i vers. 346, de Adamo creato: *Et vocem compago dedit nova machina surgens sive ex conjectura, Et vocem compage dedit*. Avitus l. ii, v. 96, *Cœlum terra tenet, vili compage levata Regnat humus*. De structura corporis et ossibus manus ait Celsus l. viii, c. 1, *Oblonga omnia et triangula, structura quadam inter se connectuntur*. Dracontius l. iii, vers. 643, *Ædificant hominem longæ fragmenta ruinæ, Ante tamen quam membra forent compage ligata*, etc.

85. Libr. iii, ubi agitur de ossibus aridis vitæ restitutis vers. 614, *Jam nervis membra ligantur*. Fortasse legendum *pinguescunt intra medullas* *Hinc cruor, hinc humor*. Loc cit. v. 612, *Cruoris humor ut assumptas intraverit ante medullas*. Medulla est pinguedo subtilior.

87. De verbo plasmato libr. i, v. 336, *Plasmavit per membra virum*.

89. B. Virgo concepit, quia credidit. Fides autem ex auditu. Confer vers. 591. Augustinus serm. 13 de Temp., al. 128, in append., *Viri nesciam sermo Dei maritat*. Sedulius in hymno abecedario: *Intacta nesciens virum Verbo concepit filium*. Ennodius Tici-nensis libr. ii, hymno 10, *Concepit aure filium* .... *Quod lingua fecit, semen est*. Sedulius etiam fortasse scripsit *Concepit aure filium*. Vide notam ad vers. 60. Verbo fetare utitur Dracontius vers. 217 et Eleg. v. 83. Significat hoc loco secundare, ut apud S. Augustinum et alios. Columellæ feto est fetum edere.

91. Ignis anbeli, ut l. i, v. 26, *solis anbeli*. Vide proleg. num. 157.

64. *Levis* est placida, lenis, grata: contraria ratione *gravis* de ingrato et molesto dicitur. Poterit etiam intelligi *spiritualis* in *levis*, hoc est sine pondere. De *vibrans* vide notam ad vers. 37. Mens *serena* est læta, felix, prospera: qua de causa ethnici Jovem peculiari titulo *Serenum* et *Serenatorem* appellabant: inde imperatores dicti *serenissimi*.

65. Fortasse melius *cunctipatens*, quo verbo usus est Prudentius, ut *cunctipater* Theodulfus Aurelianus. *Cunctipotens* etiam dixit Prudentius. Sed cum Virgilius usurpaverit *Omnipotens*, non facile rejiciendum est *cunctipatens*. Mens *innumerabilis* dici poterit ab effectis, ut una in natura ipsa. Sed legendum suspicor *cunctipatens*, *immensurabilis*, una. Salvianus alique scriptores Christiani vocabulo *immensurabilis* usi sunt, et supra jam dictum est *mens sancta parentis*.

67. Adverbium mox significat hoc loco ipsam æternitatem, ut hodie psal. ii, vers. 7, *Filius meus est tu: ego hodie genui te*. Ad Hebr. c. i, vers. 5.

68. Filius consors seu consubstantialis Patri ostenditur. Vide v. 103 et seqq.

69. De trina mente Dei vide dicta proleg. num. 109 et seq. Dracontius l. i, vers. 563, dixit, *Virtus trina Deus*, ut Paulinus poem. 26, natal. 11, *Nam Deus unus Virtus trina Deus*. Sic trina mens.

70. Vide l. i, vers. 29. Censeo distinguendum esse pietate modestus *Innumera*, cœlis, ut multiplici virtute.

73. *Canentes* in genere cohæret cum cœlis et fluctibus.

77. Mendosus est hic locus, neque satis liquet an cum præcedentibus an cum sequentibus connecti debeat. Fortasse *quidquid natura creatrix Nutrit ad innumeros diversi sanguinis ortus*.

78. Libr. i, vers. 357, *Membratur in artus Corporis*. Hic forte in alvo.

79. Vide quæ notavi ad Prudentium l. ii, contra Symm., v. 263 et seq. Nam Prudentius etiam simili modo locutus est, qui de homine Deum loquentem inducit: *Restituendum erat mihimet: submissus in il-lum Spiritus ipse meus descendit, et edita limo Viscera*

- Aeris, et pelagi, sed non capiendus ab isdem, A
227 Claustro puerperii passus sub lege
 [creandi,
 Vel quæcunque subit diversi temporis ætas.
 95 Hæc fragilis natura jacens humana meretur
 De pietate sua, qua non vult perdere mundum,
 Quem fecit, sanxitque regens per secula manere.
 Ergo ubi corporeos artus dominator, et auctor
 Induit, haud cælum Patri servire reliquit.
 100 Nam quicumque sapit, novit, quia sic tulit ar-
 [tus,
 Et fuit in terris, ut ne cæleste tribunal
 Linqueret omnipotens: nunquam sine Patre
 [probatus
 Filius, et genitor nunquam sine pignore dictus,
 Spiritus immensus, sanctus, bonus, arbiter, B
 [index,
 105 Tertius unus idem, primus, mediusque pe-
 [rennis.

SCRIPTURA COD. VAT.

94. Temporis ætas.
 96. De p. tua.
 99. Induit et cælum.
 102. Patre obscure.
 103. Nam pius et genitor.

NOTÆ

92. Canit id Ecclesia: Sancta et immaculata virginitas, quibus te laudibus efferam, nescio: quia quem cæli capere non poterant, tuo gremio contulisti. Eandem sententiam repetit Dracontius v. 589.

93. Sedulius l. ii, vers. 38, Rerumque creator Nascendi sub lege fuit. Ad Galat. c. iv, vers. 4, Factum ex muliere, factum sub lege. Puerperium est tempus proxime ante partum et post partum, et dicitur etiam de prole ipsa.

94. Vel est et. Infra, v. 336, Diversi temporis ætas.

95. Meretur est idem ac obinet, consequitur, ut l. i, v. 136 et alibi.

96. Vide l. i, vers. 50 et seq., et v. 90 et seqq. De pietate sua, hoc est Dei.

97. Libr. i, vers. 427, Tot bona facta Deus non obli-
 viscitur unquam, Quæ propter hominem fecit, sanxit-
 que manere.

98. Corporeos artus, ut v. 39.

99. Depravatus est hic versus, sed sine ulla dubitatione sententia hæc est, Filium sic corporeos artus induisse, ut tamen cælum non reliquerit. Sequentia verba clara sunt, et sine ullo errore sic expressa in codice. Posset etiam corrigi haud cælum Patri sublime reliquit. Heliadius de Beneficiis J. C. Nil Patris virtute minor, nunquam ætheris absens. S. Leo serm. 2 de Nativit. Domini: Ingreditur hæc infima Jesus Christus Dominus noster, de cælesti sede descendens, et a paternâ gloria non recedens.

103. Sic ex conjectura: nisi mavis nunquam sine Patre probatus, Nam pius, et genitor, etc.

104. Eadem natura divina cum suis omnibus attributis agnoscitur in Patre, Filio, et Spiritu sancto. Libr. i, v. 434, Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter, index. Qua ratione Deus dicatur index dixi ad v. 114, l. i.

105. Idem est in neutro genere: nam in masculino producit prima. Id autem ex theologica loquendi ratione factum. Non enim recte dices Spiritum sanctum esse eundem ac Patrem et Filium: id enim sonat eandem esse personam Patris, Filii et Spiritus sancti. Vere tamen asseres Spiritum sanctum esse idem ac Patrem et Filium: quod significat eandem esse naturam in tribus personis. Paulinus poem. 26,

228 Ast ubi terrenum sumpsit cum corpore
 [pondus

Immortale genus, mortalia dura subivit:
 Non nisi corpoream hæc possent spectare figu-
 [ram.

- Nam quæcunque daret princeps miracula carni,
 110 Sanctis hæc homines eventibus acta putarent.
 Adde, quod humanis vitium est generale ca-
 [tervis,
 Hoc credant, quod visus habet, spernantque
 [relata.

Credimus inde, Deum mundo venisse viden-
 [dum,

Ut faceret virtutis opus. Per mille catenas

- Mentibus obsessis insana clade furoris,
 115 **229** Spiritus impatiens animas quascunque
 [gravabat,
 Tabe fluens quæcunque cutis madefacta rube-
 [bat,

108. C. posset s. vel possent.

110. Sanctus h. h. e. a. putaret.

111. C. catheis, hoc est catenis.

117. Q. curis m.

natal. 11, Sola Dei natura Deus; quod Filius, et quod Spiritus, et Pater est: Arator l. i, vers. 972, Arii et Sabellii contrarias hæreses sic explicat: Hinc fidei pugna cadit Arrius, unum Personas tres esse negans. Sabellius unum, Sed Patrem confessus ait, qui deinde vicissim Filius, et sanctus dicitur Spiritus idem, Sed totum sit ipse Pater. In ms. quodam, Sed totus sit ipse Pater. Masculina nomina personas indicant, neutra essentiam. Vide comment. ad Prudentium, v. 600 hymn. 10 Perist., Ex Patre Christus: nec Pater, quod Filius. Ac fortasse præstiterit legere Tertius unum, et idem, primus, mediusque perennis.

108. Mortalia dura, quæ Jesus Christus subivit, non nisi ad veram corporis figuram possent spectare seu pertinere. Spectare pro pertinere plerumque poscit accusativum cum præpositione ad: sed invenitur etiam sine ea. Papinianus, Digest. libr. ii, tit. 14, leg. 42, Solvendi necessitas debitori spectaret.

109. Sensus hic est: Si in corpore Salvatoris miracula quedam apparuissent, quibus a laboribus hujus vite immunis videretur, homines non veram passionem fuisse existimarent.

114. Supra vers. 50, Pietatis opus. Libr. iii, vers. 211, Exegit virtutis opus, miracula summa. Virgilius l. x, v. 468, Famam extendere factis, Hoc virtutis opus. Paulinus Petrocorius libr. iv, Et virtutis opus vitiet præsumptio cordis. Tertullianus l. v, contra Marcionem, Ut maneat virtutis opus cum laude perenni. Miracula vocantur virtutis opus. Matth. cap. xiii, vers. 58, Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem eorum. Hinc virtus miraculorum solet dici. Sedulius libr. iv (aliis v), vers. 1, Has inter virtutis opes jam proxima Paschæ Cæperat esse dies. In catenas conjici posset catervas, scilicet Ut faceret virtutis opus per mille catervas. Sed catenarum mentio fit ex Marci cap. v, vers. 3, de dæmoniaco: Qui domicilium habebat in monumentis, et neque catenis jam quisquam poterat eum ligare. Quoniam sarpe compedibus et catenis vinctus dirupit ei catenas.

115. Inducantur miracula Christi, ut de lunatico et dæmoniaco sanato.

117. Hi sunt leprosi, quorum caro maculis rubentibus aspergi et tabe fluere solet. Et fortasse legent-

- Ossibus, et nervis resoluta carne relectis
 Præstatur de clade salus : reparare sepultos
 120 Novit, et exanimis iterum revocare salutem.
 Ipse oculos sanat cæcorum : luminis usum,
 Ignotumque diem mirantur nosse tenebræ,
 Quem simul ex utero matris natura negavit.
 Mortua pars hominis, pars altera viva jacebat,
 125 Utque Deo visus, post sanus, et integer omnis
 Redditur, atque calor vitalis in ossa cucurrit.
 Quod de parte viri, fecit de corpore toto :
 Præstitit orba parens, fieret cum funera nati.
 230 Nec semel ista dedit, namque, ut sit vir-
 [go superstes,
 130 Imperat, exsurgit vel Lazarus ante sepultus,

SCRIPTURA COD. VAT

121. Ipse oculos. . . cætera desunt.
 125. Usque Dei visus.
 128. Præstitit orba parens lerecus sine renati.
 129. Ut sit virgo. Fuit iste, sed correctum est per
 ista.
 131. Q. exemptis t.

NOTÆ.

dum est tumefacta rubebat : nam tumores etiam indici-
 dum sunt lepræ.

118. Paralysis morbus describitur : nam paralysis
 græce est resolutio. Juvenius libr. II, vers. 76, Tor-
 pentia membra, Officium quorum morbus dissolverat
 acer.

119. De clade intelligo expulsa clade. Notandus est
 hic usus præpositionis de, quæ, cum ad tempus re-
 fertur, pro in aut post sumitur, ut media de nocte,
 de die, et similia.

122. Tenebras vocat oculos antea cæcos. Nosse
 ignotum diem oxymorum.

123. Redundat simul, ut apud Plautum Amph. II,
 1, 12, Nec potest fieri, uno tempore homo idem duobus
 locis ut simul sit. Vel simul est statim, aut omnino.

124. Libr. I, vers. 647, Mortua pars hominis quo-
 ties, pars viva jacebat.

125. Fortasse melius Atque Dei jussu post sanus.

128. E verbis corruptissimis, et re ipsa restitui
 hunc locum. Non muto Præstitit, nam potest retineri pro
 profuit, ut beneficium impetravit. Lucæ cap. VII,
 vers. 12, Cum autem appropinquaret portæ civitatis,
 ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ, et
 hæc vidua erat, et turba civitatis multa cum illa. Quam
 cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam,
 dixit illi : Noli flere. Verum a Dracontii manu puto
 esse, fecit de corpore toto, Præcox orba parens fletet
 cum funera nati, vel plangentibus orba parens, etc. Præcox
 est ante tempus maturescens, quod in filium matri
 præmortuum optime cadit. Lib. III, vers. 392, Non
 orbatu parens deflevit funera nati.

129. Filia archisynagogi Jairo, quæ annorum duo-
 decim erat, vitæ reddita est, Matth. cap. IX; Lucæ
 cap. VIII; Marc. cap. V.

130. Vel pro et, nisi malis positum pro etiam.

132. Oppositio, sive oxymorum in sanguinis inso-
 litum solutus fluxus : nam lectio codicis sanguis sangui-
 nis mendosa est; posset scribi decurrere rivus, sed
 vers. seq. recurrit amne cruoris. Decurrere melius
 videtur quam decurrere. Juvenius lib. II, vers. 389,
 de hoc sanguinis profluvio : Carpebat fluxus, lacerans
 sine fine, cruoris. Matth. cap. IX, vers. 20, Et ecce
 mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur.

133. Tertia in muliere brevis est, sed producitur,
 quia quatuor breves concurrunt, ut in multis simili-
 bus vocabulis. Eodem modo infra vers. 660, Ex ead-
 em muliere virum, ut in epist. V. 161, eadem muliere
 creatus. Vide etiam vers. 111, lib. III, Arietem subro-
 cut arietem.

- A Quattuor exemptus transacta luce dierum.
 Sanguinis insoliti solitus discurrere fluxus
 De muliere perit, dempto simul amne cruoris.
 Corripit hic febres, ventos compescit in undis,
 133 Per quas Christus iter (stringit natura liquorem,
 Cum miraretur), Petro veniente, peregit,
 Fluctibus æquoreis Domini sub pondere victis.
 Vertit aquas, ut vina fluant : mirabile donum,
 Pocula sunt latices, et fluminis ebriat unda.
 140 231 Copia panis abest, et copia panis abundat.
 Millia virtutum sunt admiranda; sed ut quid
 Miremur, dominum tantum potuisse polorum,
 Discipuli, famulique sui cum tanta per orbem
 Gentibus innumeris omnes fecisse legantur?

- B 132. Sanguinis insolitis solitus discurrere sanguis,
 exaratum est sanguinis nexu litterarum.
 133. Per quos Christus.
 137. Æ. domum sub.
 141. Sunt ad admiranda s.

135. Matth. c. XIV. Fortasse est trajectio, scilicet
 Cum miraretur, stringit natura liquorem, Per quem
 Christus iter, Petro veniente, peregit. Verum adhibita
 opportuna parenthesi, correctio alia opus non est.
 Prudentius Apoth. V. 670, Sustinuit gressum Domini
 famulus liquor, ac se Mobilitate carens solidos sub-
 strinxit ad usus. Acuta vero est sententia, quod na-
 tura præ admiratione strinxerit liquorem. Ea autem
 est aquæ natura, ut partes ejus, cum nimis stringun-
 tur, seu comprimuntur, consistent, et quodammodo
 solidæ fiant, ut accidit in gelu. Sic Gellius lib. XVII,
 c. 8, ait mare omne quod Scythicum dicitur gelu
 stringi et consistere.

137. Victi sunt fluctus, quia vim suam naturalem
 amiserunt. Conjectura non spernenda est vinctis pro
 victis ex vers. 135, stringit natura liquorem.

138. Joan. cap. II. Vertere hic est mutare. Proper-
 tius, eleg. 7, lib. II, v. 34, Omnia vertuntur, certe
 vertuntur amores. Cicero III, de Nat. deor., cap. 12,
 Terra in aquam se vertit.

139. Læx proprie est aqua, quamvis de vino et
 de quovis alio liquore soleat dici. Hic ergo in sensu
 proprio sumitur latices : contra poculum cuius vasi
 quo bibitur, applicatur, sed peculiari quadam signifi-
 catione ea vox interdum adhibetur ad vini computa-
 tionem declarandam. Cicero Philipp. 2, cap. 25, Si
 inter cenam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi
 accidisset. Florus lib. II, cap. 10, Epulantes, ac lu-
 dibundos plerosque, ac, ubi essent, præ poculis nescien-
 tes. Dracontius Virgilium imitatur lib. III Georg.,
 vers. 528, Frondibus et victu pascuntur simplicis
 herbæ, Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
 flumina. Sed Virgilii sententia est pro vini potione
 fuisse fontes liquidos, Dracontii verum vinum ex
 aqua fuisse factum : quod magis explicant sequentia
 verba : Et fluminis ebriat unda. Verbo ebriare usus est
 Macrobius.

140. Matth. cap. XV; Joan. c. VI.
 141. Virtutes pro miraculis, ut dictum ad V. 111.
 142. Forte miramur.
 143. Saus non semper reciprocum est, sed interdum
 pro ejus aut illius adhibetur, ut innumeris exemplis
 etiam optimorum scriptorum confirmatur.

144. Libr. III, vers. 218. Petrus apostolus dicitur
 dux Gentibus innumeris positus sub lege fidei. Pauli-
 nus poem. 26, natal. 11 de martyribus : Gentibus
 innumeris semen cælestie fuerunt.

- 145 Et simul indociles, doctosque audire moneret A
Supplicium post graude crucis, reditumque
[supernæ
Lucis ad æthereos tractus, thronumque pa-
rentis.
Cœlestis, veniens cum linguas funderet ignis
Spiritus, alme, tuus, nostro commercia mundo
150 **232** Consona dissimili infundens sermone
[beatis.
Tu Deus es, quem terra tremit, quem mundus
[adorat,
Te mandante, pluunt nubes, et abigne coruscant.
Surgere tu ventos, et crescere turbine facto
Præcipis, ut rapidæ perturbent cuncta procel-
[læ,
155 Et mare caruleum rapiant super æthera nimbi. B
Tu rursus reprimis flatus, recidentibus euris,
Et mare purpureum tranquillo marmore tendis,

Ut post uno f. eti ludant super æquora pisces,
Horrida monstra natent, et bellua gestiat in-
[gens.

- 160 **233** Hoc est nempe fretum, quod se divisit,
[et hæsit

In partes hinc inde duas : Hebræa propago
Impia regna fugit, Moseo principe gentis,
Rursus aquæ reduces repetunt loca prisca
[fluentes.

Cum fugitiva manus de fluctibus omnis ad-
[esset,

- 165 Tunc demersus obit populus, qui sæva parabat
Israëliitarum plebi, quæ facta superstes
Vindice naufragio : tali sub clade aboletur,
Qui fuit ante metus, mox libera turba Tonantis
Mutatum miratur iter : via prisca salutis

- 170 Semita mortis erat, nec servans membra se-
[pulcro.

SCRIPTURA COD. VAT.

145. Prius videtur fuisse moveret pro moneret.
146. Redditusque, vel redditumque pro reditum,
et superna pro supernæ.
147. Tractus thronumque p.
150. Cum sole dissimili infundens sermone beatis.
152. Et ab imbre c.

161. Partes in hinc duas; deest reliquum
165. Rursus atque reduces.
165. Dimersus.
166. Israëliitarum phæbi q.
167. Clade deletur.
169. Miratur mutatum inter via.

NOTÆ.

145. Fortasse *Hos simul*, vel *quos simul*. Pro *moneret* non male esset *moveret*. Ex codicis scriptura hic colligitur sensus, quod apostoli ab omnibus Judæis diversarum nationum qui erant Hierosolymis intelligerentur. Act. apost. cap. ii, vers. 6 et seqq., *Facta autem hac voce, convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes.... Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram?.... Audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei*.

146. Intelligi potest, post reditum Christi, qui est lux superna, ad æthereos tractus, vel, post reditum ad æthereos tractus lucis supernæ.

147. Qui metri rationem habere velit, facile corrigit tractus, soliumque parentis. Vide proleg. num. 139 et v. 204 hujus libri.

150. Forte *Quamvis dissimili*. Certe mendum est : *Cum sole dissimili*. Apostoli sunt ii qui dicuntur beati. Usitatum fuit a primis sæculis viros sanctis moribus præditos beatos appellare, ut contra *miseros* et *infelices* peccatores, et damnatos. Vide notam ad vers. 11 libr. i, *Et pia vota Dei miseris hinc, inde beatis*. Ad cœlestes, quorum cultus permissus est, nunc beati titulus referri solet : in Romano vero summo pontifice *Beatitudinis* et *Sanctitatis* appellatio promiscue adhibetur.

151. Eleg. vers. 2, *Quem timet omne solum*, vel *tremet*, ut alii legunt. Quod res creatæ adorant Deum, multis in locis expressum est, ut l. i, vers. 4, l. ii, vers. 72 et 206.

152. Libr. i, vers. 710, *Qui dat fulmineos collisis nubibus ignes*.

154. Procellæ *rapidæ*, ut libr. i, vers. 708, *expositum est*.

155. Libr. i, vers. 147, *Caruleum æquor ponti*.

156. Libr. i, v. 105, *Recidente ruina*. Ventus cadere sæpe dicitur, et eodem sensu *recidere* dicitur. Sed hoc loco fortasse legendum est *recidentibus euris*. Virgilius libr. vii, vers. 27, *cum venti posuere, omnisque repente resedit Flatus, et in lento luctantur marmore tonæ*. Coniungit quoque ventos et flatus.

157. Libr. i, vers. 78, *Et mare purpureum*. Vide

notam. *Tendere tranquillo marmore* est *æquare*, in planum extendere maris undas.

158. *Ludant pisces*, ut l. i, vers. 237, *Luserunt cum nota*. Simile est vers. seq., *Bellua gestiat ingens*. Si retineatur scriptura codicis, corripitur a in una adverbio, ut aliquando fit in frustra, contra, ultra. Verum libentius legerem, *Ut prostrata freti*, aut *Ut post strata freti*. Virgilius : libr. v, vers. 765, *Placidi straverunt æquora venti* : et eelog. 9, v. 57, *Et nunc onne tibi stratum silet æquor, et omnes (Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ*.

159. Ambrosius cap. 10, libr. v. Hexaem. post Basilium : *Cete, illa immensa genera piscium, æqualia montibus corpora*. Tertullianus de Iudicio Dom., *deformia monstra natantum*. Horatius l. i, od. 3, vers. 18, *Qui siccis oculis monstra natantia*, etc. Virgilius vi Æneid., v. 729, *Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus*. In *bellua ingens* intelligitur balæna, aut alia quævis immania cete, ut vocat Virgilius. Vide interpretes Jobi cap. xi, vers. 20 et seqq., et l. iæ cap. xvii, 1, ubi exponunt quod piscis genus sit Leviathan.

160. Indicatum hoc miraculum est libr. i, vers. 704. D Vide notam, et infra vers. 787 et seqq. hujus libri.

162. Eodem modo Moysis nomen effertur in Eleg. vers. 47, *Moseo dicta prophætæ*. Intellige sub.

163. Lib. i, vers. 705, *Dum reduces sentiret aquas*. Sed ibi *reduces aquæ* sunt aquæ retro fluentes, hic aquæ in suum locum revertentes : nam *redux* utramque significationem habet. *Rursus reduces repetunt* est pleonasmus, ut dictum et confirmatum exemplis est libr. i, vers. 111.

165. Latini scriptores plerumque dicunt *demersus*. Tertulliano tribuitur *dimersus*, nisi error hic est.

167. Potest alio etiam modo mendum codicis emendari *Vindice naufragio tali se clade tuctur*. *Que fuit ante timens, mox, etc.*, vel *Que fuerat metuens, vel quæ facta superstes* : *Vindice naufragio tali sub clade aboletur*, scilicet populus, qui sæva parabat. In *deletur* prima est longa, nec puto a Dracontio correptam.

170. *Servare membra sepulcro*, ut *servare ossa sepulcro*, et similia apud Prudentium, ut dixi in com-

Africus interea motus virtute iubentis

234 Illæsurus adest, nulla comitante procella,
Delicias portare parans novus ingruit imber,
Innumeras dat nimbus aves, datur esca polorum,

175 Angelica de parte cibus, sitientibus autem
Flumina petra dedit, nullo fodiente ligone.

Et ne plura loquar, tua sunt, quæcunque
[videntur,

Et quæ nemo videt: tibi debent omnia, quod sunt,
Tu tamen ipse, quod es, nulli debere probaris,

180 Et quasi qui debet, sic omnibus omnia reddis.

235 Est tibi cura, Deus, de quidquid ubique
[creasti,

Ne tantum succumbat onus: stat cura minorum, H

SCRIPTURA COD. VAT.

175. Deliciis portare.

176. Nimbus aquas d.

178. O. quot sunt.

180. Et quasi qui debes sic; sed quasi obscure: prius fuit reddes, postea factum reddis.

A

Et speciale jubes, tanquam generale, tueri.

Sic fit mater humus, qua germina cuncta
[creantur,

185 Sic mare velivolum mercator nauta vagatur,
Telluremque novam circumspicit impiger hospes,
Et complexus amat non cognitus advena cives.

Fœdere concordii, quia vis, elementa tenentur
Tam longa connexa mora, sic juncta ligantur,

190 Ut disjuncta tamen concordii lite probentur.

Si disjuncta fiant, solvetur machina rerum,

236 Si conjuncta forent, omnis natura peri-
[ret.

Tu, Deus omnipotens, nosti, quo feceris

[orbem

181. Cura de quidquid.

182. Nec tantum.

188. Concordii quia bis e., sed quia non clare.

195. Nosti quod feceris.

NOTÆ.

ment. ad hymn. 12 Perist., vers. 45. Qua via Israelitæ salutem invenerant, Ægyptii mortem invenerunt. Infamiz genus ducebant veteres, quod corpora defunctorum sepulcro privarentur. Vide comment. ad Prudent. hymn. 5 Perist. S. Vincentii, vers. 390. Gentiles inhumatorum animas nec in cymbalum quidem Charontis recipi posse credebant: Hebræi easdem non prius donari requie comminiscuntur, quam corpus sepulcro mandetur.

171. Ipse Deus, qui ventis imperat, virtutem illis dat, ut surgant. Numer. cap. xi, vers. 51, Ventus autem egrediens a Domino arreptas trans mare coturnices delulit. Psal. lxxvii, 26, 27, Transtulit Austrum de caelo, et induxit in virtute sua Africum. Et pluit super eos sicut pulverem carnes, etc. Vide vers. 153, Surgere tu ventos, et lib. i, vers. 707.

172. Tentabam Illæsurus adest: nam ventum placidum ludere dici potest. Sed retinendum est Illæsurus ab illædo, a quo est illæsus. Tertullianus et Lactantius etiam illæsisibilis usurparunt.

174. Restitui aves ex loc. cit. Scripturæ, et Exod. cap. xvi, vers. 4 et seqq., Ecce ego pluiam vobis panes de caelo... Ecce gloria Domini apparuit in nube... Factum est ergo vespere, et ascendens coturnix cooperuit castra, mane quoque ros jacuit per circuitum castrorum.

175. Psal. lxxvii, vers. 24, 25, Et pluit illis manna ad manducandum, et panem cæli dedit eis. Panem angelorum manducavit homo. Joan. c. vi, v. 34; Ep. I ad Cor. cap. x, v. 3, Angelica de parte, quasi de portione cibi, quæ angelis datur. Suetonius cap. 18 Vitæ Caligulæ: Equiti Romano contra se hilarius avidisque v. scienti partes suas misit. Petronius Satyr. c. 35, Ego quidem pene projecti partem meam: nam videbatur mihi jam in pulum coisse.

176. Vide Exod. cap. xvii, v. 6, Numeror. cap. xx, v. 41, Epist. I Corinth. cap. x, v. 4.

178. Cap. xli Job, v. 6, Quis ante dedit mihi, ut reddam ei? Omnia quæ sub caelo sunt, mea sunt. Epist. ad Roman. cap. xi, v. 35, 36, Quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.

179. De hac phrasi probaris antea dictum est ad v. 26.

180. Mar. Victor in præfat. v. 57, Ut fieres iustus meritis, meritisque piorum, Hoc quoque conferres præstando, ut debitor esses. Aliter, Ut fieret virtutis opus, meritisque piorum, etc. Idem lib. i Genes., v. 329, Dum quod non meritis, sed tantum sponte benigna Largitur famulis, nostri caput esse laboris, Et se, quod donat, mavult debere videri. Sic Fabricius alii: Nostræ laudis opus fieri, quod sponte benigna, etc. Etsi enim vita æterna bonis hominum operibus redditur tam-

quam merces, eadem tamen gratia Dei est ob electionem, quæ bona opera præcedit, ob gratiam prævenientem, et auxiliantem, et ob gratiam justificantem, qua homo præditus esse debet, ut ejus opera vitam æternam mereantur, ac denique ob perseverantiam finalem quam nemo potest mereri. Quod si de naturali rerum ordine sermo sit, quem Dracontius hoc loco potissimum, vel unice respicit, Deus sic reddit omnibus omnia, quasi qui debet, quia leges naturæ præscriptas servat.

181. Alio modo emenda, Et tibi cura, Deus, est quidquid, vel, Est tibi cura, Deus, et quidquid. Sapient. c. xii, v. 15, Non enim est alius Deus quam tu, cui cura est de omnibus.

182. Succumbat, subitus cadat. Aliud est succumbere oneri, nempe subire onus. Stat cura minorum, scilicet omnium cura est Deo. Epist. I Petri cap. v, v. 7, Omnem sollicitudinem vestram proficientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. Vide Psal. lxxv, v. 25; Matth. cap. vi, v. 25 seq.; Luc. cap. xxi, v. 16 seqq.

183. Supra v. 35, Singula per partes, generaliter omnia nutrit.

184. Lib. i, v. 156, Nondum mater humus. Vide notam.

185. Virgilius lib. i Æn., v. 228, Despicens mare velivolum. Vide Macrobinum lib. vi Saturn., cap. 5, de hoc epitheto. Naves magis proprie velivolæ dicuntur. Vagor cum accusativo apud Propertium lib. ii, eleg. 21, v. 21, Ino etiam prima terras ætate vagata est. Nonnulli legunt terras, sed terras præfert Broukusius, uti etiam ediderat Scaliger.

188. Forte quia vix. Mallet tamen Fœdere discordi quamvis elementa tenerent, scilicet fœdere, quamvis discordi, tenerentur. Postea disjuncta concordii lite: amat enim Dracontius huiusmodi oppositiones. De concordia discordi elementorum vide lib. i, v. 142 et seqq., 265, et Eleg. v. 59.

190. De hac constructione verbi probo relege notam ad v. 26.

191. Supra v. 35, Et cadat ante dæm sublimis machina rerum. Facile patiar, legi, Si disjuncta fuerint, vel sient, vel forent, idemque dicam v. 155 lib. iii. Si jactura fiat: nam l. ii, vers. 505, produciuntur prima in sunt. Lucretius, Virgilius, alique antiquiores suam pro sim, vel fuerim usurparunt ab antiquo suo, a quo adhuc est sui præteritum. In sunt et fiant variant poetæ Christiani: alii cum veteribus produciunt, alii corripiunt. Vide proleg. num. 159, et notam ad lib. i, v. 82.

195. Melior hæc lectio et interpunctio videtur quam ncti, quod feceris orbem Semine, quo cælum etc.

- Semine, quo cœlos, solem, lunamque creasti** A
 195 **Ex nihilo simul, esse tamen diversa putamus.**
 Ad nihilum reditura iterum sunt omnia, cum tu
 Jusseris esse chaos solus mansure superstes,
 Angelicis, hominumque piis venerande catervis.
 Qualiter ergo labor nullus fuit ante jubendo,
 200 Omnia cum fierent, sic nec labor ullus erit, jam
 Jusseris ut finem cum plurima sæcula norint.
 Te Seraphim, Cherubimque Deum, Dominum-
 [que precantur,
 Te chorus angelicus laudat, exercitus orat,
 Thronus in excelsis humili te voce precatur,
 205 **237 Agmina te astrorum, te signa, et sidera**
 [laudent
 Auctorem confessa suum, te fulmen adorat,
 Te tonitrus, hiemesque tremunt, te grando, B
 [procellæ,

SCRIPTURA COD. VAT.

198. *Angelicis, animasque suis adorande catervis.*
 201. *F. cum plurima s.*
 205. *Videtur scriptum laudant.*
 204. *Thronus inexcelsans h.*
 209. *Scribitur asta pro aura.*
 210. *Ut tellus f.*
 218. *Ordo horum versuum in ms. est hic: Fron-*
descunt Quod peccatorum-Illud præterea-Quod cælo-

- Te glacies, nimbique pavent, te spiritus omnis
 Personat, imber, hiems, pelagus, nix, frigus
 [et aura.
 210 Te tellus fecunda vocat, te suspicit aer,
 Unda super cœlos tibi supplicat, et polus om-
 [nis,
 Flumina te metuunt, et fontes, stagna, palu-
 [des
 Voce sua laudant, te nubila crassa coruscant,
 Te lux alba dies, te nox obscura tenebris
 215 Te bona temperies, te tempora cuncta precan-
 [tur,
 Ver, æstas, autumnus hiems redeuntibus an-
 [nis.
238 Per te fetat humus, per te, Deus,
 [herba virescit,
 Frondescunt silvæ, spirat flos, germinat arbor.

NOTÆ.

196. *Reditura iterum pleonasmus, de quo ad vers.*
 111, lib. 1, *Sed non reditura secundo.*

197. *Supra v. 15, Credaturque chaos, etc. Sumi solet chaos pro rudi, indigestaque materia, ex qua res postea educta sunt. Sed Dracontius chaos intelligit destructionem ipsam rerum omnium ac tenebras que mundi creationem præcesserunt, et quæ succederent, si eadem res ad nihilum redigerentur. Mansure superstes, ut v. 31. Mundique superstes.*

198. *Versus insigniter depravatus. Adorande metro non congruit. Venerande non repugnat. Seneca Herc. Fur. v. 1218, Perque venerandos piis Canos. Correxì ex simili sententia Prudentii hymn. 10 Perist., v. 556 et seqq., Quandoque cælum, ceu liber, plicabitur.... Deus superstes solus, et justis simul Cum sempiternis permanebunt angelis. Vide, quæ notavi in comment. ad Prudentium, ubi explicui quâ ratione dicatur Deus permanere solus superstes, simulque cum justis et angelis.*

200. *Clarius esset sic nec labor ullus erit, cum Jussuris, ut finem jam plurima sæcula norint. In scriptura codicis ordo est cum jam jusseris, ut plurima sæcula norint finem: quæ implicata constructio est, sed non absurda.*

201. *Ut nescire finem pro non finire ponitur, sic noscere finem pro facere, vel capere finem et finire.*

204. *Supra v. 147 thronus prima producta occurrit. Emendatio etiam hoc loco esset facilis, Excelsusque thronus humili te voce precatur. Sed magis genuinum videtur Thronus in excelsis. Excelsa pro cælo. Lib. III, v. 17, Celsior excelsis, lib. I, v. 101, Donec ab excelsis. Arator lib. I, v. 91, Cum rector Olympi Ecehnt excelsis, quiquid suscepit ab imis, ubi frustra Arntzenius tentat excelsi, repugnantibus libris editis, et mss., et sententia ipsa. In excelsis phrasìs ecclesiastica est, quæ a bonis Latinitatis auctoribus originem trahit, apud quos sæpe legitur, ab excelsis, in excelsis pro ab alto, et sublimi loco, in alto, et eminenti loco. Excelsa urbis dixit Plinius. Quinque ordines angelici a Dracontio recensentur, cherubim, seraphim, angel, virtutes, throni: nam Hebraice virtutes Sabaoth dicuntur, et Sabaoth exercitum sonat. Novem ordines sive chori angelici a plerisque distinguuntur,*

Ignibus-Est homo-Nam diversa-Illæ voce-Adde quod-Membrorum-Mæsis aristatas-Palmite-Et nunquam-Te fera-Turba-Sibilat-Ei tibi-Auctorem-Materialis-Non angues-Ut vitas-Sed nos-Fecerit-Quod præcepta-Nec modo-Olim primus-Ingratus-Jura-Et semper-Mox quam-Peccarit-Principio nostræ-Damnatur-Contigit-Nec similis-Una lege-Contemptis-Cur non-Vipera-Quid serpens, etc.

et fortasse Dracontius sub exercitus nomine virtutes, et potestates, sub angelici chori angelos et archangelos complexi voluit.

205. *Quodnam sit discrimen inter astra, signa et sidera, retuli ex Isodoro ad v. 5 libri I, Quinque plagæ.*

206. *Confer lib. I, v. 4, et lib. II, v. 15. E cantico trium puerorum et psalmis hæc omnia petita sunt. In hac enumeratione interdum eadem verba repetit, sæpe variat: Deum precari, orare, laudare, confiteri, adorare, tremere, pavere, meluere, personare, vocare, suspicere, supplicare.*

212. *Forte metuunt, te fontes.*

213. *Coruscare activum est, cum significat concutere, vibrare; sed hoc loco significat fulgurare, ut v. 152, Te mandante, pluunt nubes, et ab igne coruscant. Habet autem accusativum te ratione peculiaris significationis: sensus enim est: te laudant nubila, dum coruscant, ut v. 208, Te spiritus omnis, Personat, et clarius v. 223, Te.... genus omne veneni Sibilat ore fero. Nubila crassa sunt densa, spissa, ut aqua crassa, cœlum crassum, nebula crassa, paludes crassæ.*

214. *Melius Te luce alba dies, vel etiam Te lux alba dies.*

215. *Eleg. v. 81, Sol dat temperies. Cum neque nimium frigus neque immodicus calor est, temperies dicitur. Ovidius l. I Met., v. 51, Temperiemque dedit mixta cum frigore flamma.*

216. *Eleg. v. 255, Ver, æstas, autumnus, hiems, reddit annus in annum. Vide notam.*

217. *Fetat humus, mater fit, fecundatur, aut etiam fetus edit. Vide notam ad vers. 89.*

218. *Spirat flos, hoc est, odorem effundit. Claudianus lib. II de Raptu Pros., v. 81, Quidquid thuriferis spirat Panchæia silvis. Solet adjungi accusativus, ut spirare odorem, aut adverbium, ut spirare graviter, suaviter. Juvenalis tamen sat. 7, v. 208, simpliciter dixit: Spirantesque crocos. In versibus Bibliothecæ S. Isidori tituli. Pigmentarii: Illic spirant cinnama, thura.*

Messis aristatas acuit per culmina fruges,
220 Palmite gemmato post pampinus admovet
[ivas.

Et nunquam caritura comis frondescit oliva.
Te lera, te pisces, pecudes, armenta, volucres,
Turba cerastarum laudat, genus omne veneni
Sibilat ore fero, lingua vibrante trisulca,

225 Et tibi, quidquid habet, reputans debere fa-
[tetur.

Auctorem vitæ gaudet stridore minaci
Materies laudare necis, poterasque creator

239 Non angues, non omne nocens permittere
[nasci,

Ut vitas hominum tantum mors una tulisset.

250 Sed nos quæque rei cognoscimus omnia quare
Fecerit ista dari : data sunt per crimina no- B

[stra,
Quod præcepta Dei passim contemnimus om-
[nes,

Quod peccatorum retinent tot milia vincula.

Nec modo peccatum subrepat moribus, olim,

255 Olim primus homo transcendit jussa Tonantis.

A Ingratus, quia factus erat cælestis imago,
Jura potestatis retinens super omnia solus,
Et semper, nisi jussa Dei contemneret au-
[dax.

Mox quam factus erat nullo peccante creatus,

240 Peccavit. Quid nos miseri de crimine nati?

Principio nostræ peccator originis auctor

Damnatur sub lege necis, vel clade perenni.

240 Contigit, ut nobis similis, heu! pœna
[maneret,

Nec similis nos culpa tenet : semel incidit
[ille

245 Una lege reus, nos multis legibus error

Contemptis retinet captivos sorte reatus.

Illud prætereo, quod parvi pendimus om-
[nes,

Quod cælo, tellure, fretis, atque aere toto.

Ignibus æthereis, et lunæ dignior orbe

250 Est homo, quem libuit per se formare Tonan-
[tem.

Nam diversa Dei solo sermone creantur.

Illæc voce creat, nos autem operosius aptat.

SCRIPTURA COD. VAT

219. *M. aristatas a. p. fulmina f.*; ad marg., *ari-
statas.*

220. *P. gemmatum p.*

250. *Sed nos quoque r. c. o. quod res, pro nos aliud
videtur prius fuisse quod : obscurum est.*

252. *Præcepti Dei p. contemnunt omnes.*

253. *Quos peccatorum manent tot milia vinclos : ambi-
que manent.*

257. *Prius erat potestatis pro potestatis.*

259. *Mox quod factus.*

245. *Con.... nobis similis heu pœna manere.*

244. *Similis vos c.*

245. *Legibus heros.*

246. *Sorte reatis : prius erat sorte creatis.*

247. *I præterea q.*

249. *Dignior omni.*

252. *Illic uxor eat nos autem operarius aptat; prius
C optat; operarius dubie.*

NOTÆ.

219. Ordinem versuum, quem inversum judico,
mutavi. *Aristatas*, scilicet *aristam* habentes. Utitur
Festus ea voce in *Restibilibus* : *Furreo spico, id est ari-
stato.*

220. De palmite vide notam ad lib. i, v. 470. De
gemmis vitis eod. l. i, v. 575. Forte legendum est
Palmite gemmatas.

221. Vide notam ad l. i, v. 466, *Et semper vestita
comis frondescit oliva.*

225. Venuste *venenum* pro animalibus venenatis.

224. *Sibilare* aliquem est sibilis explodere, irri-
dere; sed hoc loco *sibilat* ponitur pro *laudat*, dum *si-
bilat*; ut dixi ad v. 215. Hoc verbo *sibilat* et aliis
lingua vibrante trisulca contrahitur genus omne vene-
ni ad serpentes in genere, quibus proprie sibilum, et
lingua vibrans seu micans, et trisulca tribuitur. Vir-
gilius lib. xi, v. 754, *Et sibilat ore*, et l. ii *Æn.*, v.
475, *Et lingua micat ore trisulcis.*

226. *Stridor* serpentibus tribuitur a Silio l. vi, v.
477, et Ovidio l. ix *Met.*, v. 65. *Pulchrum* epitheton
minaci stridore.

227. *Materies* necis, pro serpente figurate, ut v.
225. *venenum.*

229. *Tulisset*, pro abstulisset : simplex pro compo-
sito.

250. Forte *Sed nos quippe rei* : certe quoque men-
dum est.

251. Quod per crimina nostra animalia nocentia
data fuerint, hoc sensu est intelligendum, quod ani-
malia homini in statu innocentie non nocuissent, sed
eius potius imperio fuissent subjecta. Præterea con-
troversum est inter interpretes et theologos, an ea
animalia quæ nunc sunt ferocia et aliis nocent, in
statu innocentie mutuo inter se sævirent. Vide Pe-
rgerium in commentar. ad Genes. cap. i, v. 29.

255. Lucetius l. iii, v. 60, *Quæ miseros homines
cogunt transcendere fines Juris.* Tacitus iii *Annal.*, cap.
54, *Prohibita impune transcendere.* Venuste repel-
lunt olim ex v. præc. Virgilius l. vi, v. 495, *Lacerum
crudeliter ora, Ora, manusque ambas.*

256. Lib. i, v. 558, *Species hominis, cælestis
imago.*

257. Infra v. 750, *Jura potestatis retinens sub no-
mine vero.*

259. *Lego Mox quam*, vel *Mox quod* pro *Mox ut*.
Mox quam pro *statim ac* Paulus Dig. l. vii, tit. 4,
leg. 15, *Mox quam a solo separati sint* (fructus). Ad-
dis Vossium de Serm. constr. cap. 66.

240. Vers. 557, *Scelerata propago* Nascitur, ex
fonte sceleris genus omne meamus.

245. Claudianus lib. ii in Eutropium, v. 479, *Una-
que cuncto Pœna manet generi.* Forte *Condicta est no-
bis similis, heu! pœna manere*, vel *Contigit ut nobis
similis, heu! pœna maneret*, quod magis arripet.

246. Vide num. *melius captivos sorte creatos*, ut v.
240, *Miseri de crimine nati.*

249. Lib. i, v. 459, *Ignibus æthereis* significat
ignem elementarem : hoc loco et pro hoc igni, et
pro sole, et pro stellis sumi potest.

250. Vide l. i, v. 550 et seqq.

251. *Diversa*, scilicet homini vel ali homine.

252. Plautus, Terentius aliique illæc pro illa hæc
dicunt. *Operosius* a Plinio usurpatum. Tertullianus
lib. ii contra Marcionem cap. 4, *Quis denique dignus
incolere Dei opera, quam ipsius imago et similitudo?*
Eam quoque bonitas, et quidem operantior, operata est,
non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam verbo
blandiente præmisso, Faciamus hominem, etc. Et lib.
de Resurrect. carn., cap. 5, *Cur autem et sermone
Dei constitit propter formam.... et amplius manu pro-*

Cur non debuimus sotes pejora mereri? A
Addo, quod innumerae pestes, mortale minan-

tes,
255 Membrorum de parte sua dant saepe salutem.

241 Vipera quid praestet, cauda. et cervice
[recisa,

Quid serpens maculosa juvet, medicina fa-
[tetur.

Aspidis obliquae quid pingua membra me-
[dentur,

Informis ursus, fulvus leo, quid lupus au-
[dax;

260 Et quodcumque malum vindex natura creavit,
Miscuit optandam dira cum morte salutem.

Quid quod mortiferis animalibus induit
[auctor, B

Ut sentire queant, reddant sectantibus iras?
Et prorsus non sint non se vexantibus hostes?

265 242 Non pudet hoc homines: gens impor-
[tuna probamur,

Justitiam retinente fera; prohi! dedecus in-
[gens,

Anguis agit ira morsus, nos improba turba,
Quamvis justitiam noscentes, temnimus actu

Plectibili: et veniam ignorantia jure meretur.

270 Forte sit et nobis haec excusatio certa.

Ne furtim noceant, angues quaeruntur in her-
[bis,

Quaerimus immites et per deserta leones,
Ne gregibus pasti vastent cultoribus agros.

Sectatur venator aprum, cui retia figit,

275 Vineae ne pereat sub morsu dentis adunci.

SCRIPTURA COD. VAT.

253. D. sortes p.

257. M. jubet m.

258. Obliquae, ambiguae.

259. Informis visi f.

261. Cum mente s.

265. Sectantibus hircus.

264. Non sint non saevi dentibus hostes.

267. Anguis agit ramis opus n. i. i.

268. Quid vos justitiam noscentes terminus actu.

271. Nec f. n. augent quaeruntur in herbas; sed
quaeruntur non clarum est.

275. Gregibus passis v.

274. Neclator venator a.

NOTÆ.

pter praetationem, ne universitati compararetur. Pru-
dentius Apoth. v. 1032, cujus habes verba l. i, ad
v. 353.

255. Infra v. 329, Cur non graviora mereri Omnia
debuimus, qui sic peccamus inique?

254. Pestes de animalibus perniciosioris dixit etiam
Virgilius Georg., v. 181, et de serpentibus Lucanus
l. ix, v. 736, Mortale minantes, ut veniale minatur v.
486 hujus libri.

255. De parte sua, pro de parte suorum membrorum,
vel legendum de parte aliqua.

256. Lib. i, vers. 291; Eleg., vers. 65 seq. Vide
notam ad loc. cit. lib. i. Glycas lib. i. Annal., die 6,
pag. 59, docet similiter, ad theriacae confectionem
caput viperæ præcidit una cum cauda.

257. Maculosa serpens lib. i, vers. 288.

258. Obliquus commune epitheton aliis serpentibus,
quasi tortuosus. Aspidis pingua membra fortasse
dicit, quia, ut ait Lucanus lib. ix, vers. 714,
Plenior huic sanguis, et crassius gutta veneni Decidit.
Vulgatum est, ut ait Plinius lib. viii, cap. 25, sect.
35, colla aspidum intumescere, dum scilicet ictum
minantur, quod refert etiam Nicander in Theriac.,
Cum vero incanduit ira, Et lictum minitans, venientibus
obvia sævit, Squalida colla tument, et lato sibilat
ore. Aspidis usus in medicina asseritur etiam Eleg.
vers. 65, Aspis habet mortem, habet et medicamina
serpens. Plinius lib. xix, cap. 4, Præterea constat,
contra omnium serpentium ictus quamvis insanabiles,
ipsarum serpentium exta imposita auxiliari. Et lib. xxx,
cap. 4, ad strumas sanandas remedium esse ait
cinerem aspidum cum sevo taurino impositum.

259. Ursus, leo et lupus etiam aliqua ex parte
prosumt. Plinius lib. viii, cap. 36, sect. 54 de ursis:
Illi sunt adipēs medicaminibus apti. Hæc medicamina
plurimum in locis singillatim recenset. De remediis ex
lupo confectis consule eundem Plinium lib. xxviii,
sect. 49, aliisque in locis. Quæ remedia ex leone
conferri possint, docet Conradus Gesnerus Hist.
Quadrup. tom. I, pag. 589, qui eod. tom. de lupo et
urso agit, et medicamina quæ ex eis fieri solent explicat.

260. Supra vers. 76, Quidquid natura creavit. Na-
tura ipsa est vindex, aut malum vindex, quia hæc
mala data sunt per crimina nostra ex versu 251.

261. Lego cum morte, nam mente nec satis in ms.
clarum est et falsum videtur.

262. Forte indidit auctor. Sed induit defendi po-
test pro indidit, injectit, immisit. Petronius Satyr.
cap. 4. Eloquentiam pueris induunt adhuc nascentibus.
Gellius lib. xii, cap. 5. Natura... induit nobis... amo-
rem nostri, et charitatem.

263. Forte Ut scire queant. Pro hircus posui iras:
nam hira aut hilla intestinum hic locum minime vi-
detur habere. Iras reddere, ut evomere iram in ali-
quem apud Terentium Adelph. iii, 2, 14. Sectari
frequens verbum est in re venatoria.

265. Potest addi interrogatio, Non pudet hoc ho-
mines? De verbo probo dictum ad vers. 26 hujus
libri.

267. Cogitabam Anguis agit ignarus opus, vel agit
ignara malum, vel agit rancoris opus. Sed præstat le-
gere Anguis agit ira morsus. Lib. i, vers. 269, Nec
semper agit fera ripera morsus. Passim de serpentibus
morsus dicitur, quo scilicet venenum infundunt.
Comparat angues, qui non nisi vexati mordent, ho-
minibus, qui sæpe sine ulla causa nocent, et justitiam
scientes contemnunt. Vide supra vers. 252, et
lib. iii, vers. 549, Gens scelerata sumus, nil de pietate
merentes.

268. Forte Quod nos justitiam, aut Quod vos justitiam.

269. Mox vers. 455, Plectibiles mores. Exstat hæc
vox in Cod. Theodos. sæpe, et apud Mamertum,
aliosque æquales. Forte legendum Plectibili, at ve-
niam, etc. Avitus lib. ii, vers. 55, Nam crimen acer-
bat Auctor, in ignaro minor est peccante reatus. Minus
bene in nonnullis editis in ignoto. Ignorantia veniam
jure meretur, quia jure cautum est, ut ignorantes in
certis casibus excusentur. Ulpianus lib. iii Digest.
tit. 2, leg. 11, Notatur etiam (infamia) qui eam durit:
sed si sciens: ignorantia enim excusatur non juris, sed
facti. Vide Barbosa, de Axiomat. jur. axiomate
115. Apud theologos longa est questio, neque hujus
loci, quænam, et quando ignorantia excuset. Ille
certum poni debet, ignorantiam etiam juris, quæ
vere sit invincibilis, a peccato formali excusare.

273. Forte Ne gregibus sparsis.

274. Virgilius Eclog. iii, vers. 75, Si dum tu se-
ctaris apros, ego retia servo. Vide vers. 263

Cervus ut occumbat, quærit medicina medul- A
[las.

243 Quid nocuit passura lepus? quid dama,
[vel hircus?

Quos medicina jubet hæc ut capiantur ad
[usus?

Ut sub fraude cadant venantium, aut cuspide
[ferri?

280 Quid pisces nocuere freti? quid turba volu-
[crum?

Pervasis gens nostra fretum, pervaditur
[aer,

Ut capiantur aves ex nulla parte nocentes.
Quæ natura negat, per nos elementa petun-
[tur:

Per pelagus celebratur iter: sejunctus ab B
[undis

285 Navigat, audaces quatiens super æquora re-
[mos.

Parva putant homines fluctus transire no-
[centes,

Insuper armati medias grassantur in undas;
244 Sollicitat glaucumque fretum mucrone
[eruento,

Et bellum ignotis transfert manus hospita
[terrīs.

290 Non sat erat, terræ tolerant quod bella
[cruenta,

Ut vel finitimus tantum produceret hostes.
Impatiens armata manus cur tela propinquis
Implicitant, peraguntque (nefas) civilia bella.
Nec solum civile sat est, socerosque, patres-
[que,

295 Germanosque petunt sævo certamine fratres.
Nec modo tentatur noviter; primordia mundi
Horrendum doliere nefas, hominemque se-
[cundum
Consoxere pii perfusum sanguine fratris.

SCRIPTURA COD. VAT.

277. *N. pessura l.*

279. *Ut sub fraude cadant venantium... deest reli-
quum.*

280. *Pisces movere f.*

284. *Iter sed jussus ab undis.*

287. *Prius erat in urbes.*

290. *Sat erant terræ tolerant.*

291. *Ut vel... tantum vroduceret hostes: deest ali-
quid.*

293. *Implicitant p.*

296. *Obscure noviter, vel novitas.*

297. *Nec telum doliere n. hominumque s.*

NOTÆ

276. Eleg. vers. 67, *Cerva salubres pasto serpente medullas Conficit.* Solinus cap. 31 de Cervis: Patuit, nunquam eos febrescere: quam ob causam confecta ex medullis ipsorum unguenta sedant calores hominum languentium. Lucanus lib. vi. vers. 673, *Cervi pasti serpente medulla*, quæ usui magis etiam adhibebatur, ut idem Lucanus narrat. Vide alia apud Gesnerum Histor. Quadrup., et e recentioribus Bomarium in Diction.

277. Posset corrigi *Quid nocuit per rura lepus?* nam lepus, etiam cum serino est de femina. in maseulino genere effertur solet. Sed bene est passura, aut, si mavis, peritura: nam ex Prisciano lib. v constat, in utroque genere dici posse lepus. Cæterum etiam lepores aliquando nocent: Dracontius vero hominum auctoritatem et libidinem reprehendit, quod etiam ea animalia, quæ parum, aut nihil nocent, et quæ in medicina nullius, aut exigui sunt usus, aliis de causis sectantur et vexant.

278. Lepus, dama et hircus prosunt etiam medicinæ, ut veterum medicorum auctoritate confirmat Gesnerus Histor. Quadruped. Dracontius igitur solum hominibus exprobat, quod hæc animalia præcipue ob delicias et luxum veniunt.

280. Forte *Quid pisces meruere freti?*

281. Notandum est verbum *pervaditur* passive: etsi enim *pervado* cum accusativo sine præpositione interdum ponatur, ut *Pervasis gens nostra fretum*, tamen præpositio tunc omittitur, quia inest ipsi verbo.

284. *Celebratur iter*, scilicet frequentatur, ut *celebrare viam* aliquam apud Ciceronem et alios. Apertum est mendum sed jussus, nec certior alia emendatio occurrit, quam *sejunctus*, nempe homo natura sejunctus ab aqua, etc.

285. *Quatere remos* nove fortasse, sed pulchre dictum.

286. Lib. i, vers. 621, *Parva Deo fuerant pro parum.*

287. Eleganter *insuper* post *parva*, vel *parum*. *Parvulus* Merc. iv. 2. 1. *Parvum est male rei*, quod

amat hic Demipho, *Ni sumptuosus insuper etiam siet?* Livius lib. iii, cap. 67, *Si culpa in nobis est, auferta imperium indignis, et si id parum est, insuper pennis expetite.* Grassari in undas venustum etiam est, ut grassari in senatum, in homines.

288. Poterat mutari *Sollicitatque fretum glaucum*; sed non est inusitata hujusmodi constructio, et modo raro fiat, cum decore adhibetur. *Sollicitat* videlicet manus: si legas *Sollicitant*, connectetur hic versus cum præcedenti.

290. Forte *terræ tolerant quod.*

291. Forte *Et quod finitimus*, aut *vicinus*, aut *realis*.

293. *Implicitant* frequentativum ab *implico*, quo usus est Plinius Junior ep. 33, lib. ix, ubi tamen pro *implicitat* nonnulli legunt *implicitat*.

294. Fortasse ex imitatione Lucani, qui cecinit *Bella per Æmathios plus quam civilia campos*. Reprehendunt quidem nonnulli, quod *plus quam civilia* dixerit ea bella; sed immerito. Nam bellum civile est, cum cives inter se bellum gerunt: quod si bellum hujusmodi a cognatis ducebatur, ut a generis, soceris, patribus, filiis, fratribus inter se dissidentibus excitatum conflatumque fuerit, jure illud voces plus quam civile. Quæ interpretatio Ovidio quoque accommodari potest, qui lib. xii Met., vers. 582, de Neptuno ait: *Sævumque perosus Achillem, Exerce memores plus quam civiliter iras*. Nam Thetis, Achillis mater, erat neptis Neptuni ex Nereo.

295. Catullus in fine epithal. Pelei et Thetidis simili modo frequentiam et magnitudinem criminum describit: *Perfudere manus fraterno sanguine fratres*, etc.

296. *Noviter* pro *nove*, veluti prima vice. Exstat hoc adverbium apud Plantum et Fulgentium Mythologum, et in quadam inscriptione apud Gruterum, pag. 171, num. 7, quæ sæculi iv, et temporis Constantiniani esse creditur. Fortasse legendum est *Nec modo tentatur novitas, primordia mundi*.

297. Lucanus lib. i, vers. 95, *Fraterno vrimi maderunt sanguine muri*, scilicet Romæ

Gessit id impietas, cum primum conditur or- A

[bis,

300 **245** Et quasi lex fuerit, miserum sic venit in
[usum.

Faucibus obliis cadit a latrone viator.

Quid fur nocturnus pravo velatus in actu,
Ne capiatur, agat, ferro comitante per um-

[bras,

Multorum nos sæva docent exempla prio-
[rum.

305 Quid quod adulterium dulces male venit in
[usus?

Incestique nefas agit at plectenda libido?

Invadunt plures alieni cæspitis agros,

Et domibus junxere domos non jure modesto,

SCRIPTURA COD. VAT.

299. G. hoc i. et postea conditor o

301. *Faucibus obliis cadit alugrisne viator.*

302. *N. parvo velatur in actu.*

304. *M. vos sæva decet e.*

305. *Quidquid adulterium.*

306. *Prius erat agitas.*

308. *D. junxisse d.*

310. *P. decepti f.*

Ac promissa fides non custoditur amico.

310 Nobilium plures decepti fraude clientes,
Canities despecta senum, læsique parentes.

246 Jam genitos utinam tantum fera dextra
[feriret

Et tantum parvis fecisset culpa reatum.

Et necdum natos properant in ventre ferire;

315 Externos, pariterque suos furit impia mater
Conceptus damnare, sul nec cura periculi est.

Quæ bibit impietas truculenta impune vene-
[num?

Repperit hoc quis grande nefas, ut non sibi
[mortem

Hauriat hoc quæcunque bibit? Minus ecce no-
[verca

B 312. *Jam genitus utinam* : hic versus in ms. poni-
tur post versum seq.

313. *Namque tam parvis.*

314. *Et nec damnatos properant in*

316. *D. suos et cura.*

317. *Quæ vivit impietas.*

319. *H. hoc quodcumque vivit munus ecce nover-*
cam.

NOTÆ.

299. Cum sermo sit de Caino Abelem occidente mendum e re ipsa correxì, quamvis verba longe sint diversa.

301. Restitui obliis. Prudentius Psychom. vers. 535, obliis collo, et vers. 590, obliis gutture. Cadere a latrone, scilicet manu latronis. Ovidius lib. v Metam., vers. 191, *Magna feres tacitas solatia mortis ad umbras*. A tanto cecidisse viro. Suetonius in Othone cap. 5 et alii. Latrones dicti viarum obsessores. Juvenalis satyr. 10, vers. 22, *Cantabit vacuus coram latrone viator*. Cicero pro Milone cap. 21, *Non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur*. Hinc vera lectio cadit a latrone viator.

302. Forte parvo velatus amictu, ut magis expeditus sit. Cicero pro Milone cap. 5, *Duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt* : videlicet quia a fure nocturno difficilius cavere possumus.

304. Lib. iii, vers. 50, *Nos exempla docent damnati divitis*.

305. Paulò ante simili modo *Miserum sic venit in usum*.

308. De hac voce modestus vide prolegom. num. 136. Mar. Victor lib. ii, vers. 506 Genes., *Cum judice missa modesto, etc.* In cod. leg. Wisigoth. lib. ii, tit. 4, cap. 2, apud Lindenbrogium : *Damus modestas simul nobis et subditis leges*. Aliis in locis ejusdem codicis modesto eadem significatione usurpatur. In hujusmodi vitia similiter invehitur Juvenalis sat. 14, vers. 141 seqq., *Et proferre libet fines, etc. Sed quæ reverentia legum? Quis metus, aut pudor est unquam properantis avari? Exemplum insigne iugendi domibus domus habuerunt veteres in domo aurea Neronis, de qua hoc exstat distichum apud Suetonium cap. 5, *Roma domus fiet : Veios migrate, qui rites : Si non et Veios occupat ista domus*.*

310. Fortasse Nobilias plures decepti. Tertullianus de Judic. Domini : *Si raptor grassatus erat, si fraude clientes Distulerat, si mente parum versatus amica*. Virgilius lib. vi, vers. 609, *Pulsantive parens, aut frus innoxia clienti*. Studium et fidem erga clientes maxime laudabant veteres, ut contra turpe ducebant eos decipere, fallere, deserere. Suetonius in Cæsare cap. 71, *Studium et fides erga clientes ne juveni quidem defuerunt*.

312. Transposui hos versus, quia sententia id postulare videbatur. Juvenalis sat. 6, vers. 596, *Quæ steriles facit, atque homines in ventre necandos Con-*
ducit.

313. *Parvi et parvuli simpliciter pro pueris et infantibus a Cicerone, Statío, Suetonio aliisque usurpatum.*

315. An *Internos, pariterque suos?* Vel intellige *externos*, quia filii ad patrem etiam pertinent, aut innuitur, conceptus esse ex patre non legitimo. *Furit damnare* cum infinitivo probum est. Fortasse a *furit* melius nova periodus inchoabitur.

316. *Conceptus pro fetu*, ut lib. i, vers. 390, *Conceptus semine nullo*. Plinius lib. xxviii, cap. 19, *Conceptus leporis utero exemptus*. Suetonius in Domitiano cap. 22, *Ut etiam causa mortis exstiterit (fratris filix) coacte conceptum a se abigere*. *Damnare* est damnum inferre fetui, Hispanice *danar*. Vide Prudentium Hamartig. vers. 650, *Damna aures, Pater alme, meas*. Sedulius lib. iii, vers. 123, *Siccisque fluentis Damnavit patulas audax fiducia venat*.

317. *Venenum* vocat medicamentum, quo fetus excutitur et vita privatur. Hieronymus ad Eustoch. de Cust. virg., *Nonnullæ, cum se senserint concepisse, de scelere abortii venena medicantur*. In concilio Ilerdensi anno 546, can. 2, qui ejusmodi potiones conficiunt, *venefici* vocantur. Lege Augustini verba ad vers. 322.

D 318. Ordo et sensus est, *Ut quæcunque hoc (venenum) bibit, mortem hauriat non sibi, quia hujusmodi medicamentum mors est fetui, non matri* : quia tamen hujus vita in eo scelere nonnunquam periclitatur, supra dixit, *Sui nec cura periculi est* : Huc pertinent ironice laudes quibus Horatius Candidam prosequitur Epod. 17, in fine : *Tibi hospitale pectus, et puræ manus, Tusque venter partumeius, et tuo Cruore rubros obstetrix pannos lavit, Ut cunq; fortis exilis puerpera*. Quod alii alio modo exponunt. Minucius in Octavio de ethnicis mulieribus : *Sunt quæ in ipsis risceribus medicaminibus epotis originem futuri hominis exstinguant, et parricidium faciunt antequam pariant*. Confer notas Elmenhorstii, Ouzelii et aliorum.

319. Levis crimen ait esse quod committunt novercæ, cum liberos prioris uxoris veneno, aut alio modo occidunt, quam sit scelus matrum, quæ filios

520 **247** Audet in externos genitos, quam mater A
[agit rem.

Dextra novercalis jam natos mittit ad umbras,
Ante mori genitrix, quam nasci, pignora co-
[git.

Ne mala sufficerent, faciunt pejora nocentes.
Mortua quin etiam non relinquunt membra
[quieti,

323 Sollicitant animas mortis jam lege quietas
Cantibus infaustis, herbis, atque arte nefanda,

248 Et responsa petunt tenebris de voce se-
[pulcri,

ut cantavit agens animam in pythone pro-
[phetæ

Infelix Saul. Cur non graviora mereri

530 Omnia debuimus, qui sic peccamus inique? B

SCRIPTURA COD. VAT.

520. *Quam, dubie.*

321. *Dextra novercales i. n. m. a. umbras. Non clare scribitur dextra, et prius erat ad undas.*

322. *A. mortem g. quam n. scribitur quam nexu literaturus.*

323. *Nec mala.*

326. *C. infavistis h.*

Sol, lux, clara dies, luna, stellæque mi-
[cantes,

Vel quæcunque Deo famulantur sidera magno,
Militia præclara poli, vel pontus, et aer,
Et tellus accepta Dei præcepta reservant,

335 Ac devota pie per sæcula mille morantur;
Nec tam longa movet diversi temporis ætas,
Ut legem servare negent, aut tempora mutant
Contra jura Dei, contra præcepta Tonantis.

Splendet sole dies, illustrat Cynthia noctes,
Et quasi gemmatum distinguunt sidera cælum,

249 Æstuat undosum pelagus, ceu fluctibus
[astra

Impetat, et terram spumis operire minatur.

Nec tamen egreditur transgresso limite pun-
[ctum:

528, 329. *Et cantavit agens animam aoi n. et pro-
phetæ Fascibus et scelerum cur.*

335. *Militia per clara p.*

335. *Pie sæcula.*

337. *Legem serva negent,*

339. *l. quinta n.; prius quinta montes*

NOTÆ.

suos mori cogunt, antequam nascentur. Novercæ hac infamia laborant, quod filios prioris uxoris odio prosequantur, præsertim postquam suos ipsæ ediderint, superstitesque habeant. Ovidius lib. i Metam., vers. 147, *Lurida terribiles miscet aconita novercæ*: et Heroid. epist. 12, vers. 187, *Medea: Si tibi sum vilis, communes respice natos. Sciviet in partus sæva noverca meos.*

321. *Dextra novercalis, ut apud alios novercalia odit, novercales oculi, novercalis animus.*

322. Augustinus de Nuptiis et Concup. ad Valerium libr. i, cap. 15, *Aliquando eo usque pervenit hæc libidinosæ crudelitatis, vel libido crudelis, ut etiam sterilitatis venena procuret, et si nihil valuerit, conceptos fetus aliquo modo intra viscera exstinguat ac fundat, volendo suam prolem prius interire quam vivere, aut, si in utero jam vivebat, occidi antequam nasci.*

323. *Ne mala sufficerent, hoc est ne mala, quæ fecerunt, sola essent, aut ne mala alia succederent. Prior interpretatio magis placet: nam in canonibus conciliorum sæpe fit mentio adulterii, ex quo hi factus concepti sunt, quia plerumque abortus ex illicito concubitu procurantur. In concilio Eliberitano can. 65, Si qua mulier per adulterium, absente marito, conceperit, idque post facinus occiderit, placuit ei nec in fine dandum esse communionem, eo quod GEMINAVIT SÆGELUS.*

324. *Fortasse membra quieti; idem vero est linquit membra quieti, nec rarum est linquo cum simili dativo.*

325. *Forte jam lege solutas. In concilio Eliberitano canon exstat 54, Cereos per diem placuit in cæmeteriis non incendi: inquietandi enim sanctorum spiritus non sunt. Quæ verba de magiæ genere, quod mox explicabo, intelligenda esse egregie probat Mendoza in ejus concilii Defensione.*

326. *Herbarum usus magnus erat in magicis carminibus. Horatius contra Canidiam Epod. 5, vers. 21, Herbasque, quas Iolcos, atque Iberia Mittit, venenorum serax. Valer. Flaccus libr. vii, vers. 352 de Medea: Majora precatur Carmina, majores Hecaten immittere vires Nunc sibi, nec notis stabat contenta venenis. Cingiur inde sinus, et qua sibi fida magis vis Nulla, Prometheæ florem de sanguine fibræ Canca-seum, tonitru nutritaque gramina promit, Quæ sacer*

ille nives inter, tristesque prunus Durat, editque cruor, cum viscere vultur adeo Tollitur e scopulis, et rostra irrorat aperto. Idem nec longi languescit finibus ævi Immortale virens, idem stat fulmina contra Sanguis, et in mediis florescunt ignibus herbar. Adde Ovidium de Remed. amor. v. 261, 265.

327. *Fortè petunt tenebrosa voce sepulti, vel tenebrosa a voce sepulti.*

328. *Locus propemodum insanabilis, eni tamen nonnullam medicinam attuli ex historia Saulis, animam Samuelis, e mortuis evocantis, quam Dracontius indicat. Libr. i Reg., cap. xxviii, v. 7 et seqq., Dixitque Saul servis suis: Querite mihi mulierem habentem pythone... veneruntque ad mulierem nocte, et ait illi: Divina mihi in pythone, et suscita mihi, quem dixerò.... Dixit autem Samuel ad Saul: Quare inquietasti me, ut suscitarem? Posset etiam aliter emendari: Et cantavit agens animam sub nocte prophete. Cantavit sumitur pro incantavit magicis carminibus, ut v. 326, Cantibus infaustis: nisi malis legere Incantavit agens. De hac infami arte evocandi animas e sepulcris Ovidius de Remed. amor. v. 253, Me duce, non tumulto prodire jubebitur umbra, Non anus infami carneis rumpet humum.*

329. *Confer v. 255.*

331. *Potest etiam interpungi Sol, lux clara, dies.*

335. *Fortasse Dracontius voluit perclara, ut percarus, percantus. Sed præclarus magis est in usu. De astris, militia poli, vide notata ad v. 25, Militia famulante sua servire fidelis.*

334. *Reservant compositum pro simplici serrant.*

335. *Vide v. 54 et 348, et l. i, v. 142, de verbo morari.*

336. *Vide v. 94 et 388.*

339. *A Cynthia Deli monte Cynthius dictus Apollo, et Cynthia Diana. Pro luna Cynthiam ponunt Lucanus, Seneca in trag. et alii; ac rursus Dracontius in Eleg. v. 239.*

340. *Solinus in fragment. apud Pithæum pag. 267, Candidus æther Astrigeram faciem niido gemmavit Olympo.*

341. *Undosum æquor dicitur a Virgilio l. iv Æn., v. 315.*

345. *Fortè pontum pro punctum. Retineri potest punctum pro minima et individua lineæ parte. Clau-*

- In sua regna furens confringitur, et redit in se A
 345 *Æstus, et unda maris, validus licet excitet æquor*
Ventus, et insani feriant sub littora fluctus;
Pendula cæruleum non audent scindere tellus
 250 *Invasura fretum, tantum contenta mo-*
[ratur
Tramite juncta suo, ripis mirantibus æquor,
 350 *In cumulos, montesque videns insurgere fluctus:*
Nec pavet, invaditque, nec illa invaditur undis.
Est homo grande malum, legis transgressor,
[et audax,
Criminis inventor, scelusque repertor, et
[auctor,
Immemor auctoris, mortis dux, germinis Evæ,
 355 *Oblitusque sui patris, inimicus, et hostis* B

- Omnibus, atque suis, solus sub tempore parvo
 Transgreditur præcepta Dei : scelerala propago
 Nascitur, ex fonte sceleris genus omne meamus,
 Ex primo quicumque sumus nunc usque creati,
 360 Non pietas, non ira Dei nos ulla coerces.
 Sæcula quod fuerant transacta ad tempora Noe,
 Et scelus assiduum, vel sæva piacula mundus
 Adderet, et nullus hominum retineret honestum,
 Nec tamen ulla simul processit poena reorum,
 365 251 Inde gigantæa moles præsumpta rebellat,
 Sacrilega cervice tumens, quodcumque valebat,
 Aut poterat, stolido sibi demens arrogat ausu,
 Nil reputando Deo, per quem valet omne,
 [quod exstat.

Despexit Dominum velut insuperabilis audax

SCRIPTURA COD. VAT.

345. *Æstus, et unda maris....* alia desunt.
 351. *Nec pavet, invaditque nihil invadit ab undis.*
 354. *Dux terminis ævi.*
 355. *Oblitusque sui patrans i.*

362. *Et scelus ad sidum vel nova p.*
 365. *Inde gigantomum moles.*
 368. *Deo per quod v.*
 369. *D. sicut i.*

NOTÆ.

dianus lib. i in Rufinum, v. 5. *Præscriptosque mari fines unum ex argumentis hoc prædicat pro divina providentia, qua res creatæ reguntur.* Sedulius lib. i, vers. 62, *Qui maris undisonas fluctu surgente procellas Mergere vicine prohibes confinia terræ.* Aldhelmus in præmio libri de Virginit., *Sic quoque fluctivagi refrenas cæcula ponti, Mergere ne valeant terrarum littora lymphis, Sed tumidos frangant fluctus obstacula rupis.* Barthius lib. lvi Advers., cap. 1, recte notat, Aldhelmum hoc argumentum corrupisse : non enim jam miraculum est, rupibus obistentibus, mare non mergere terras : est vero plus quam miraculum, littoribus plano loco allutis, imo impellentibus tam immanibus fluctibus, non sequi unum plures, sed redire cum uno omnes in sese. Unde et per spirante animali oceanum habuerunt nonnulli philosophi. Hæc fere ille : ex quibus percipitur, quam apte Dracontius hoc in argumento versetur. Simili ratione auctor carminis de Laud. Dom. sub Constantino : *Cujus ad imperium certis mare constitit oris, Nec licet immenso terris excurrere ponto, Planaque montanos includunt littora fluctus.*

344. Cap. xxx Job, vers. 11, *Et dixi: Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumens fluctus tuos.* Vide Proverb. cap. viii, vers. 29. Basilius Seleuc. orat. 1, *Fertur illud (mare) quidem fluctibus alte elatum, ubi vero terminos attigerit, revertit, refugitque, et Domini vocem littoribus inscriptam eum intuitum fuerit, curvatis fluctibus termini positorem adorat, cumque terram violente feriat, referitur ac divini imperii memor refertur in frugem.* Tertullianus, sive potius Novatianus lib. de Trinit., cap. 1, *Quo cum fremens fluctus, et ex alto sinu spumans unda venisset, rursum in se rediret, nec terminos concessos excederet, servans jura præscripta : ut dicinas leges tanto magis homo custodiret, quanto illas etiam elementa servassent.* Corderius ad cap. 38 Job, vers. 8 seqq., *Clarius autem hæc maris obedientia ad divinum præceptum ostenditur, cum agitur ventis, et intumescunt fluctus ejus : aliquando enim ita erigit suos fluctus, ut ad cælum pertinere videantur, et tanta vi ac impetu in terram irruunt, ut eam penitus obruturum appareat : hoc tamen ipso quod arenæ pulveres infirmos et leves attingit, ita se continet, ut nullatenus illos transgrediar.*

346. *Forte feriant sua littora, et sic melius perindus incipiet Validus licet, etc.* Virgilius ecl. 9, v. 45, *Huc ades : insani feriant, sine, littora fluctus.*

347. *Scindere fretum :* sic navis scindit aquas, rectorum ictu freta scinduntur, fluxii natalu. Terra

vero non scindit mare, quia non prohibet quominus suos fines attingat, neque ipsa in illud irrumpit. Pendula vocatur terra, quia mari tanquam fundamento innixa a Dracontio, aliisque ponitur. Vide lib. i vers. 152, *Et, solidante globo, gravior per inane pendit.*

348. *Moratur, consistit, cohibetur.* Lib. i, vers. 142, *Limitibus contenta suis elementa morantur.* Sæpius hoc verbum *morari* eadem significatione Dracontius usurpat, ut hoc l. ii, vers. 54 et 335.

351. *Forte invaditve.*

352. Confer notata ad v. 344 ex Tertulliano et aliis.

354. *Forte terminus ævi :* sed hoc quid sibi velit, non intelligo. Nonneimo suspicatus est *mortis dux, terminis ævi*, ut Adamus fuerit dux mortis, quæ est terminus vitæ humanæ. *Termen* pro termino ab Actio dictum constat ex Varrone l. iv de Ling. Lat., c. 4.

355. *Patris, Adami, vel Dei :* nihil enim occurrit aliud melius pro *patrans*. Et Dracontius quidem sæpissime Deum patrem et parentem vocat.

356. Adamus primus fuit qui solus, cum elementa omnia Deo servirent, paulo postquam creatus fuit, Dei præceptum transgressus est. De ejus peccato v. 235. Adamum posteri imitantur.

358. *Fortasse Nascimur.* De peccato originali supra vers. 240. Hic clarius explicatur dogma catholicum.

362. Posset etiam pro *nova* poni *nota*. Sed *sæva piacula* dixit Dracontius lib. i, vers. 559, *Ad scelus horrendum, vel sæva piacula mortis, et hoc l. ii, vers. 401, Redeunt ad sæva piacula mores.*

365. *Gigantomum* in secunda declinatione non reperio exemplum : et facile aliquis *gigantæa* mutaverit in *gigantomum*, quod nesciret postremam produci ratione cæsuræ. *Præsumpta* pro *audax*, a quo etiam *præsumptuosus* sequiori ævo factum. Posset versus restitui, *Inde rebellavit moles præsumpta gigantum.* Desumptum id est ex Genes. cap. vi, vers. 4 seqq., *Gigantes erant super terram in diebus illis.... isti sunt potentes a sæculo viri famosi. Videns autem Deus, quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, penituit eum, quod fecisset hominem ; et tactus dolore cordis intrinsecus : Delebo, inquit, hominem, quem creavi, etc.* Hanc narrationem multi poetæ Græci, et Catullus in Epith. Pel., et Teth. cum fabulis interpolaverunt, ut observavit Grotius lib. i de Verit. Christ. relig., et post hunc alii.

368. Vers. 225, *Et tibi, quidquid habes, reputans debere fateatur, quod de serpente dictum.*

- 570 Terrigena proles, merulque infanda propago A
 Naufragium terrestre pati, dum littora nusquam
 Terra, licet distenta, daret, quod flumina pontus
 Obrueret, pontumque nocens absconderet
 [imber,
 Cum moribunda fretis silvestria cuncta natarent,
 575 Et genus æquoreum pascens in montibus altis,
 Ac pariter pelagus vastas gestiret in auras,
 252 Agmina cum volucrum, quæ protulit,
 [unda necaret.
 Cum grege nat per rura lupus, venator, et ursus
 Mergitur, et nullos metuunt armenta leones.
 580 Nam pavor unus erat, totum sors mortis ha-
 [bebat,
 Nec qui fletet, erat, cunctos mors una tenebat.

SCRIPTURA COD. VAT.

371. Naufragium terra est repati d.
 572. Quod, ambigue.
 575. Æa pascit in.
 576. Gestiret in undas.
 578. Cum greges fit tractura lupus v. e. v.
 582. Nec solum..... desunt alia.
 584. Conceptum p.

- B 388. Et quæ vosque facit.
 390. Pace quidem modica dilata de littore tenta;
 prius erat littore.
 391. Nam postquam.... desunt cætera.
 392. Nocens altus s.
 393. N. monte m.

NOTÆ.

570. Gigantes e terra natos veteres in fabulis finxerunt, et inde nomen Græcum est quasi terrigena. Dracontius l. i, v. 239, omnes homines terrigenas vocat, quæ alia est ejus vocabuli significatio.

572. Forte cum pro quod; sed librarius voluisse videtur quod, nam cum semper scribit, non quum.

375. Horatius diluvium simili modo describit l. i, od. 2. Omne cum Proteus pecus egit altos Visere montes. Piscium et summa genus hæsit ulmo. Na quæ sedes fuerat columbis, Et superjecto pavide natarunt. Equore damæ. Irriisset, opinor, Horatius censuram Senecæ contra Ovidium, de qua nunc dicam ad vers. 578.

576. Gestiret in auras (nam in undas mendum puto), scilicet auras quasi invaderet.

577. Pisces et pelagus gestiebant, cum auras impeterent; sed volucres necabat aqua, licet ex ea ortum duxerint. Vide lib. i, v. 240.

578. Ovidius l. i Metam., vers. 304, Nat lupus inter oves, fulvos vehit unda leones, Unda vehit tiges, etc. Seneca Natur. Quæst., cap. 27, l. iii, Ovidium hoc loco reprehendens ait: Non est res satis sobria lascivire devorato orbe terrarum. Senecæ Muretus Lipsiusque assentiuntur. Sed poetarum ingenia ad philosophorum normam non sunt exigenda. Vide not. ad v. 375.

579. Virgilius eclog. 4, Nec magnos metuunt armenta leones.

580. Mar. Victor l. ii in Genes, Cum quadraginta diebus Unius pluvie furor, et mors una fuisset.

583. Alcuius, carm. 199, ex Dracontio, ut puto, En natus in liquidis mundi cum civibus arca. Forte Enatus in.

584. Forte Conceptos paritura. Genes. cap. vii, v. 7, Et ingressus est Noe, et filii ejus, uxor ejus, et uxores filiorum ejus cum eo in arcam propter aquas diluvii.

585. Pueri sunt filii Noe Sem, Cham et Japheth, puella teneræ uxores eorum. Eadem d. ci. possunt piæ mætres, quia ex illis genus hominum propagandum erat post diluvium.

586. Quod eadem dies natos patresque produxerit, ut v. seq. dicitur, nullam habet difficultatem: at quod produxerit avum et nepotes, non intelligitur, nisi credamus, uxores filiorum Noe nepotes hujus fuisse: quæquam tunc dicendum fuisset seras nepotes, aut

Et solum emergens divino condita jussu

Enatus inter aquas cum mundi civibus arca,
 Conceptu paritura simul juvenesque, senesque,

- 585 Et pueros, matresque piæ, tenerasque puellas.
 Una dies produxit avum, serosque nepotes.

253 Excepit pariter tellus natosque, patresque,
 Equævosque facit diversi temporis ortus.

Non homines tantum fecundior arca refundit.

- 590 Pace quidem modico dilata est tempore terra:
 Nam postquam pelagi cecidit tumor, unda resedit,
 Diluviumque nocens alta suscepit abyssus,
 Littora nudantur, montes, mare, flumina, silvæ,
 Apparent fontes, paulatimque arida tellus

- 595 Redditur, et redeunt cunctis iræque, metusque
 Jam tecta tellure feris gregibusque, avibusque.

seras nepotes, nam nepos etiam femine aliquando applicatur. Seri nepotes apud Valerium Flacum lib. viii, vers. 394, sunt, qui multo post nascentur, ut sera posteritas apud alios. Sed quo sensu dici poterit, unam diem produxisse avum, et eos qui multo post erant nascituri? Equidem existimo, Dracontium putasse, aliquos filios filiorum Noe ex arca prodiasse, intra arcam scilicet natos: nam quod arcam soli octo homines ingressi fuerint, expressum est in ep. i. S. Petri, cap. iii, vers. 20, In qua (arca) pauci, id est octo animæ salvæ factæ sunt per aquam. Equæ certum mihi est non nisi octo homines ex arca egressos, neque venit in mentem an alii cum Dracontio opinati fuerint. Mahometus in Alcorano conflinxit familiam Noe, excepto Chanaan, aliosque ad 78 vel 80 homines in arcam fuisse introductos. Quod rex Basan nomine Og, arce tecto insidens diluvio se subtraxerit, ut tradunt nonnulli Hebræi, quod sibylla Babylonia in arca cum Noe fuerit, ut ipse refert, quod Philemon sacerdos Ægyptius cum familia sua receperit se in arcam, ut aliqui rabbini olim docuerunt, nugæ sunt et fabulæ. Pererius in cap. vi Genes., disput. 4, lib. x, communem Hebræorum et Christianorum doctorum sententiam esse affirmat, Noe atque filios ejus, quoad fuerunt in arca, non dedisse operam generationi. Quo difficilior redditur Dracontii opinio nunc explicata. Fortasse sibyllæ Babyloniæ fidem secutus est Dracontius: nam sibyllarum carmina in pretio apud nonnullos veteres fuerunt. Cum autem hæc sibylla retulerit, se cum viro in arca servatam fuisse, aliqui opinantur, eam diversam non esse ab uxore Noe.

584. Antea vers. 336, Diversi temporis ætas; et v. 67, Diversi sanguinis ortus.

589. Forte Nec homines, et refudit.

590. In tantis tenebris non video quid melius teneamus.

591. Supplevi ex Hilario in Genes., Postquam diluvii cecidit tumor, unda resedit.

592. Cum abyssus sit feminei generis, legi potest ac debet alia, producta ultima ob cæsuras. Avitus lib. iv, v. 553, Quæque prius vomuit lethali ex ora fluentia, Objicibus propriis constricta resorbet abyssus. Nam ex cap. vii Genes., v. 11, in diluvio rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ.

- Impia gens hominum scelerum mox vota re- A
[sumit,
Et facinus reparare cupit; ne perderet usum
254 Criminis illuvies, et tanquam damna su-
[biret,
400 Sic hærent delicta malis grassante reatu,
Sic passim redeunt ad sæva placula mores,
Pertulit et stadium princeps impune vagari,
Ut revocarentur sociati crimine multo.
Sed postquam in pejus hominum procedere
[vidit
405 Pessima vota Deus, rursus ne perceret orbem,
Aut impune reos passim dimitteret omnes,
Eligit e cunctis, quos plus peccare videbat,
Supplicio censura Dei super astra coacta.
Et quia diluvium jam non dabit unda secundum, B
410 Sulphureas his fundit aquas, nigrumque bitu-
[men

- Compluit, et flammis ultricibus imber adussit
Quinque cremans urbes, populos, et mœnia
[damnat,
255 Ignibus æthereis succiso cæspite cocto.
Pinguis et in cineres putrescit gleba soluta
415 Nos sumus auctores nostris, heu! cladibus
[omnes,
Pauperiem, gemitus, mortem, tormenta, do-
[lores
Nos nobis facimus peccando sponte maligne.
Segregat Omnipotens merita pro moribus orbis,
Non sociant pœnæ, quos non junxere reatus.
420 Loth justus, famulusque Dei, sine fraude, fi-
[delis,
Inter tot scelerum turbas pius unus, et insons-
Eripitur de morte truci sine crimine visus,
256 Et servatus ab vitæ melioris amator,
Qualiter ereptus Noe servatur in arca

SCRIPTURA COD. VAT.

397. Videtur scriptum v. resumit.
400. M. crassante reatu.
405. Vota rursus.
406. Omnes, non clare.
411. Et flammæ v.
414. Gleba solutas.

418. Moribus, obscurum est.
422. De morte crucis sine.
425. Et servator abijt.
424. Q. erectus N.; dubium an servatur, an serva-
tus sit scriptum.

NOTÆ.

397. Vota scelerum, ut vers. 405, Pessima vota, et lib. 1, vers. 694, Mala vota reorum. Cyprianus de Sodoma: Sed recidiva hominum pariter cum gente secunda Impietas, iterumque mali nova pullulat ætas: videlicet post diluvium. Resumere vota sceleris, ut Claudianus l. ii in Rufinum, vers. 441, Sed redit in faciem, scelerumque immane resumit Ingenium.

399. Tanquam damna subiret, scilicet gens hominum, si perderet usum criminis. Confer l. 1, vers. 475 seq.

401. Vide v. 362.

402. Obscurum id est. Sensus hic videtur esse: Permisit Deus homines impune vagari, ut crimine multo sociati revocarentur. Princeps pro Deo, ut dictum ad vers. 51. Vagari stadium cum accusativo, ut vers. 185, Sic mare velivolus mercator nauta vagatur. Eugenius Toletanus in oratione ad Deum ait: Et vitæ stadium placido percurrere passu. Vide num melius Pertuleratque diu Princeps i. v., aut Pertulit atque diu princeps i. v., aut Pertulit et stadium princeps i. v., aut Pertulit et stadium præceptus i. v., ut intelligatur Deus ex v. 405.

404. Lib. 1, vers. 476, Procedere pejus Ausum quippe nefas.

407. Suspicio trjectionem esse ac prius legendum Supplicio censura, etc., deinde Eligit e cunctis.

409. Genes. cap. ix, vers. 11.

410. His, nempe quos plus peccare videbat. Loquitur, ut vides, de Sodomitis. Genes. cap. xix.

411. Forte flammis ultricibus irrui imber, aut imber adurit. Compluo Varronis verbum.

412. Pentapolis, ut nomen præfert, est regio quinque urbibus constans. Sed non omnes illæ quinque urbes igni assumptæ sunt: nam Segor præcibus Loth ab incendio liberata est, reliquæ Sodoma, Gomorraha, Adama, Seboim cœlesti igne perierunt. Dracontius ergo nomen regionis Latinis verbis expressit, ut cap. x Sapient., vers. 6, Hac justum a pereuntibus impiis liberavit fugientem, descendente igne in Pentapolin. Traditum etiam est, quædam oppidula, quæ his urbibus subjecta erant, incendio simul perisse. Præter hanc Pentapolin Palæstinæ fuere plures aliæ in diversis orbis partibus Pentapoles nominatæ.

413. Mar. Victor lib. iii, vers. 778, Genes., de

eodem incendio, Depressisque caros consumpto cæspis campis Pandunt arva sinus.

414. Putrescit a putris ea significatione, qua putris est solubilis, solutus, flaccidus. Statius lib. vi Theb., vers. 254, dixit putres cineres. Vide Eleg. vers. 84, putris arena. Mar. Victor lib. cit., vers. 776, In cineres donec cantes, tellusque resultans Transeat, ac penitus mersæ solvantur arena. Intelligi etiam poterit de fructibus, de quibus Cyprianus Carmine Sodoma: Solvitur in cinerem, fit vana favillaque pomum.

415. Albinovannus Consol. ad Liviam, vers. 12, Fortior ut possis cladibus esse tuis.

417. Hæc omnia ex arce Dei descendere docuit Dracontius lib. 1, vers. 15 seqq. Sed etiam tunc peccatis hominum tribuit, quod Deus iram suam in eos exerceat. Mererent autem homines istiusmodi pœnas non solum ob peccatum originale, verum etiam ob alia, quæ quisque private committit, et a quibus nemo in hac vita liber est. Cæterum graviora quædam supplicia, quibus Deus urbes ac regna nonnunquam affligit, mores hominum palam corruptos et publica scelera plerumque puniunt.

418. Vide lib. 1, vers. 12 et 541 seqq., et lib. ii, vers. 467 seqq., et 808, quibus in locis eadem sententia repetitur. Hoc loco Dracontius Abrahami verba ad Deum exprimit, Genes. cap. xviii, vers. 25, Absit a te ut rem hanc facias, et occidas justum cum impio, fiatque justus, sicut impius: non est hoc tuum. Verum etsi Deus post hominum obitum merita pro moribus unicuiqueque certissime segregabit, et interdum etiam in hac vita innocentes homines liberet, ne cum impiis supplicio aliquo absorbeantur, tamen nonnunquam patitur illos eadem pœna, seu calamitate temporali involvi. Olim quidem hic cursus divinæ providentiæ erat, ut mala temporalia improbis, bona probis fere acciderent: ex quo amici Jobi decepti universum colligebant neminem innocentem in hac vita flagellari. Vide c. iv Job.

421. Turbas scelerum, scilicet sceleratorum metonymice, ut apud Terentium, et sæpe apud Plautum scelus pro scelerato ponitur.

422. Lego de morte truci, ut vers. 703. Et revocans a morte truci.

- 425 Nec generale malum sensit specialior hospes. A
Tot gens nostra malis nondum correpta vel
[audet
riminibus laxare fores sine fronte pudoris,
Supplicia et scelorum non damnat prava, sed
[auget.
Hinc obscena fames, morbi, mors, luctus, ege-
[stas,
430 Tædia, bella, lues, clades, jactura, labores.
Nam sic factus homo fuerat, primordia nostra,
Ut volucres; pascendus erat sine clade laboris,
Vomere non terram proscinderet, atque ligone,
Non peregrina vagus rapidis deposceret undis,
435 Committens animam ventis, et fluctibus audax,
257 Sponte parans fructum, vinum et de fon-
[tibus uvæ B

SCRIPTURA COD. VAT.

425. *Specialior hostis.*
426. *Malis non vel correpta.*
427. *Lazare frenos sic f.*
429. *morbi mox luctus.*

- In morem fluvialis aquæ; longæva liquores
Semper oliva virens, certo non tempore ferret,
Mella darent vepres, sentis sudaret amomum,
440 Omnis ager pigmenta daret vernantibus her-
[bis,
Et rosulas proferret hiems, servaret et æstas
Lilia purpurea, flos omnis staret odore,
Nec marceret honos violæ pallore decenti,
Non niger, aut albus tantum color esset in
[agnis,
445 Sed rubicunda daret pretiosus vellera sandix,
Lanigeras vestiret oves et muricis ostrum,
258 Fabula certa foret Phrixæi velleris aurum,
Famam scenarum verax narratio ferret
Per populos, certamque fidem sine crimine
[tanto.

435. *Atque ligones.*
436. *Innuitur fontibus in nexu litterarum.*
438. *Semper olivarum certo.*
448. *Famam scenæ verax ... deest reliquum.*

NOTÆ.

425. *Lego specialior hospes* : etsi enim olim *hostis* significaverit peregrinum, censeo tamen *Dracontium* ex sui temporis usu scripsisse *hospes*. Loth vero *hospes* erat, tum quia advena, tum etiam quia hospitio angelos exceperat. *Specialis* est peculiaris, cui oppositur *generalis*.

427. Fortasse *lazare jugum*, ut apud *Silium* libr. xi, vers. 17. Sic alii *lazare frenos*, *lazare habenas*; sed *frenos* non stat cum metro. *Plinius* libr. xxxii, c. 2, sect. 5, dixit *lazare fores*, quod ad metaphoram trahi valet. Coniici etiam potest nondum correpta, vel audax *Criminibus lazat frenos*.

428. Forte *Supplicia et scelera*. Augentur vero supplicia scelorum, cum augentur ipsa scelera. Hinc obscena fames, morbi, etc.

429. *Obscena fames*, infausta, apud *Virgilium* et alios.

431. Potest interpungi *Nam sic factus homo fuerat, primordia nostra; Ut volucres, pascendus erat*, etc.

432. *Lucretius* libr. v, vers. 570, *Cladem importare pericli*. De providentia Dei erga aves *Matth.* cap. vi, vers. 26, et cap. x, vers. 29. *Prudentius*, *Psych.* v. 617 seqq., idem argumentum exponit.

435. Confer l. i, v. 449 seqq.

435. *Committere* pro tradere in dubio eventu, ut *committere se navigationi, viæ, periculo*, et apud *Justinum* l. ii, cap. 12, *committere salutem navibus*. *Dracontius* *Juvenalem* imitatur sat. 12, vers. 157, *I nunc, et ventis animam committe dolato Confusus ligno*. *Clau- gilianus* in præfat. ad libr. i de *Raptu Proserp.* Qui dubiis ausus committere flatibus alnum. *Horatius* l. i, od. 3, vers. 9, *Illi robur, et æs triplex Circa pectus erat, qui fragilem truci Commisit pelago ratem Primus*. Veteres ethnici navigationis usum vehementer in suis scriptis improbant, et contra deorum voluntatem inventum asserbant. *Columella* in præfat. : *An bel- lum perosis maris, et negotiationis alea sit optabilior, ut rupto fœdere naturæ terrestræ animal homo vento- rum et maris objectus iræ se fluctibus audeat credere*. *Adisius Barthium* libr. xvii *Advers.*, cap. 9, et *Ovi- dium* l. Met., v. 94 seqq.

438. Libr. i, vers. 166, *Et semper vestita comis frondescit oliva*. *Sensus* est quod oliva quovis anni tempore fructus proferret.

439. Libr. i, vers. 199, *Non apibus labor est*, etc. *Virgilius* eclog. 4, v. 50, *Et duræ quercus sudabunt ruscida mella*. *Ovidius* l. Met., vers. 112, *Flavaque de viridi stillabant ilice mella*.

440. Libr. i, vers. 176, *Generans pigmenta per herbas*.

441. Libr. i, vers. 717, nonnulli legunt *Qui rosulis stellarè nemus*; alii aliter. Etiam hoc loco legi posset *Atque rosas proferret*.

442. *Staret*, permaneret, semper vigeret et odore sustineretur, ac constaret. *Virgilius* vi *Æn.*, vers. 300, *Stant lumina flamma*.

443. *Ovidius* l. i *Met.*, vers. 107, *Ver erat æternum, placidique tepentibus auris Mulcebant zephyri natos sine semine flores*.

445. *Virgilius* eclog. 4, vers. 45, *Sponte sua sandix pascentes vestiet agnos*. Ex quo versu nonnulli colligunt, sandicem herbam esse qua pastri agni colore sandicino tingentur : atque ita *Virgilium* intellexit *Servius*, et *Plinius* libr. xxxv, sect. 23, cap. 6, qui tamen ipse docet, sandicem genus esse rubri coloris fictitii, cuius conficiendi modum explicat. *Dracontius* innuit sandicem herbam non esse, sed agnos sandicis colorem habituros : etsi *Virgilius* quoque eodem sensu exponi valet, quod agni dum vulgo pascuntur, vellere se induerent coloris sandicini, ut de murice fere idem affirmat. Cum autem *Plinius* sandicem inter viliores colores recenset, quæri potest cur pretiosum *Dracontius* vocet. Non alia de causa, opinor, nisi quia vellera eo colore tincta pretiosa sunt, vel quod is color pretiosus est in vellerebus.

446. *Virgilius* eclog. 4, vers. 43, *Ipsæ sed in pratibus aries jam suave rubenti Murice, jam croceo mutabit vellera luto*.

447. *Phrixæi* recte habet ms., alii minus bene scribunt *Phryxæus*. *Ovidius* *Heroid.* epist. 6, vers. 104, *Aurea Phrixææ terga revellit ovis*, et epist. 18, vers. 105, *Invidio Phrixo, quem per freta tristia tutum Aurea lanigero vellere vexit ovis*. *Phrixus* arietem deaurato vectus *Colchus* pervenit, ubi arietem immolavit, et pellem inauratam in templo *Martis* posuit, quam *Jas- son* ope *Medææ* abstulit. Vide *Ilyginum* fabul. 3, *Ovi- dium* et alios mythologos.

448. Sic divinus reposui. De *Medææ* tragœdia agi puto, quæ passim in scenis veterum exponebatur. *Horatius* in *Arte* vers. 185, *Nec pueros coram populo Medæa trucidet*. *Famam* ergo *scenarum*, vel, si minus, *scenæ* more *Lucr.* tiano intelligi *famam* velleris aurei, quod prodidit *Medæa*. Tunc enim sine crimine *Medææ* vellera aurea homines viderent, et fidem narrationi de eis præstarent. *Scenæ* verbum sæpe adhibetur, cum scelera in tragœdiis exhibitâ indicantur. *Cicero*

- 450 Viscera non terræ tantum pretiosa metallum
Serauent abstrusa nimis, nec gemma lateret;
Omnia sed passim facies telluris haberet,
Omnibus in terris regio non indiga mercis,
Viliior illa foret populis, portantibus euris.
455 At nunc plectibiles humanæ mentis ubique
Dulcia subducunt mores, et amara ministrant.
Forsitan opponant homines delicta fatendo,
Angelicum peccasse genus, quod purior aer,
259 Et super astra polus, vel cœli regna tene-
bant.
460 Ante tribunal erant, ubi casta, et sancta vide-
rent
Corporis expertes terreni ponderis omnes:
Et sic error eos tenuit, crimenque nefandum.

- Quid homines miseri, fragili sub tegmine carnis
Captivos quos membra tenent, et corporis usus?
465 Sic vobis responsa dabo: Quid culpa aliena
Objicitur? purgare potest, quod gessit iniquus,
Alterius quodcunque nefas? scelus omne pera-
[ctum
Respicit auctorem, socios, cunctosque ministros
Implicat, et solos facinus, quos inquinat, urget.
470 Inde magis mens nostra rea est, quod pœnæ
[secuta est
Cœlestes famulos, his nec gravis ira pepercit.
260 Sideris innumeri cecidit pars tertia cœlo,
Cum duce pulsa suo; superum vindicta coercet
Agmina cœlicolum, pereuntia clade perenni.
475 Militiæ pars tanta poli districta sine usu

SCRIPTURA COD. VAT.

454. Populus peccantibus euros.
456. amara ministrans.
460. Ex castra correctum casta.
463. Et sic terror eos.
465. Obscure quid.

- B 469 I. e. solus f. quoa s. v.
470. Quod, dubie.
473 C. d. p. suos superans v. coercens.
474. C. perentia c. p.
475. Militia pars tanta poli distincta sine usu.

NOTÆ.

in de Natur. deor., cap. 27, *Nec vero scena solum referta est his sceleribus, sed multo vita communis pene majoribus.* Virgilius iv Æn., vers. 471, *Scenis agilitus Orestes.*

450. Ovidius i Met., vers. 458, *Itum est in viscera terræ, Quasque recondiderat, Stygiisque admovent umbræ, Effodiuntur opes.*

451. Vide l. i, v. 505 seq.

452. *Facies telluris est summa et extrema pars terræ: inde superficies dicta.* Virgilius eclog. 4, vers. 59, *Omnis feret omnia tellus.*

453. Virgilius loc. cit., vers. 38, *Cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus Mutabit merces.* Forte regio nulla indiga mercis.

454. *Lego portantibus euris, vel quod venti ipsi sine navibus merces portarent, vel quod euri iuvenirent, ut omnis ferret omnia tellus.* Vide libr. i, vers. 197.

455. *Plectibiles mores, ut vers. 269, plectibilis actus.* E solo peccato originali omnes hujus vitæ calamitates originem ducunt, sed ita ut peculiaribus hominum peccatis magnopere augeantur.

458. *Purior aer, ut l. i, vers. 354, Eleg. vers. 89.* Argumentum petiitum est ex cap. iv Jobi vers. 18, *Ecce qui serviunt ei, non sunt stabiles, et in angelis suis reperit pravitatem. Quanto magis hi qui habitant humos luteus, qui terrenum habent fundamentum, consumuntur velut a tineæ?*

460. *Solium Dei vers. 101, vocatur cœleste tribunal.*

461. *Expende num melius Corporis expertes, terreni et ponderis omnes.* Prudentius hymn. 5 Per., v. 165, sic etiam de corpore: *Vas est solum ac fictile, Quocunque frangendum modo, ex Apostolo II Cor., c. iv, vers. 7.* Dracontius ex libro Jobi sumit et explicat verba terrenum fundamentum. Sic etiam Apostolus II ad Cor., cap. v, vers. 1, *Si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur.* Sapient. cap. ix, vers. 45, *Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam; et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.* Nimirum corpus carcer est anime.

465. *Culpam alienam neminem excusare apertum est, et docet Epiphanius epist. ad Hieronym. inter Hieronymi epistolas 91, al. 73, Quasi multitudo peccantium scelus minuatur et non numerositate lignorum major gehennæ flamma succrescat: et Hieronymus initio libr. i contra Rufinum: Quasi culpam numerus peccantium minuatur.*

469. *Ex Lucano l. v, vers. 290, Facinus quos in-*

quinat, æquat. Arator libr. i, vers. 501, *Net pœna sequestrat, Quos par culpa ligat.* Vide notam ad l. i, vers. 541, et l. ii, vers. 418, et leg. 22 cod. de Pœnis, qua a pœna submoventur, quos reos sceleris societas non facit.... Peccata igitur suos teneant auctores, nec ulterius progrediatur metus, quam reperitur delictum.

470. Cicero de Harusp. respons. cap. 18, *Ut quisquam pœnam, quæ sequeretur illud scelus, scire posset.* Sic Horatius l. iii, od. 2, *Raro antecedentem scelestum Deservit pede pœna claudo.*

472. De numero angelorum auctor Cœlest. Hierarch. sub Dionysii Areopagitæ nomine ait cap. 14, *Eloquio- rum de angelis traditionem milites eorum esse militia dicere, summos illos quos adhibemus numeros, in seipso glomerando ac multiplicando, quo per hos aperte declararet cœlestium essentiarum ordines a nobis numerari non posse.* Isaïas cap. xiv, v. 12, *Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, etc., quod de diabolo plerique exponunt.* Cap. xii Apoc., vers. 4 sequ., *Et cauda ejus (draconis) trahēbat tertiam partem stellarum cœli, et misit eas in terram. Et factum est prælium magnum in cœlo: Michael et angeli ejus præliabantur cum dracōe.... et projectus est draco ille magnus.... et angeli ejus cum illo missi sunt.* Allegorice de angelis etiam intelliguntur verba illa cap. xxv Jobi, v. 5, *Ecce luna etiam non splendet, et stellæ non sunt mundæ in conspectu ejus. Quanto magis homo putredo, et filius hominis vermis?*

473. *Superum, scilicet Michaelis et angelorum ejus: vel lege superat vindicta coercens, aut superans vindicta coercet Agmina cœlicolum.*

474. *Clade perenni, ut l. i, vers. 467, Incurrant non fraude sua, sed clade perenni, et apud Tertullianum l. i contra Marcionem, Periturus morte perenni.*

475. *Militia poli dicta etiam sunt astra vers. 353.* De angelis cap. xxv Jobi, v. 5, *Nunquid est numerus militum ejus?* Genes. cap. xxxii, vers. 1, *Jacob quoque abiit itinere, quo cæperat: fueruntque ei obviam angeli Dei. Quos cum vidisset, ait: Castra Dei sunt hæc.* Lib. iii Reg., cap. xxii, vers. 49, *Vidi Dominum sedentem super solium suum, et omnem exercitum cœli assistentem ei a dextris et a sinistris.* Angeli phrasi ecclesiastica sæpe militia cœlestis dicuntur. E sacris Litteris multis in locis constat angelos sæpe habitu militari se conspiciendo præbuisse, modo in equis decoros, modo gladium evaginatum tenentes, modo loriceis igneis et hyacinthinis indutos, scilicet ad defensionem bonorum paratos, et quasi sospitatores in

Debuerat nostros ultro compe cere mores : A
Et tamen in nobis nullus timor exstitit unquam.

Quis canis allatret, vibices si ora leonis,
261 Colla, caputque ferant, et sanguine fulva
[rubescant?

480 An solis pereunte die, simul objice terra,
Sidera despiciant umbram, qua cuncta teguntur,
Et superare possunt crassas tenui igne tenebras?

Aut sitiente freto jactet se pellere rivus,
Quam nec magna sitim possunt sedare fluentia
485 Gorgitis æquorei, cunctos si fluctuet annis?
Sed quia cælestis pietas veniale minatur,
Plusque coruscantes flammæ, quam fulmina

[vibrat,
Aut si fulmen habet, montes, et culmina tangit,
Arboribusque caput, cedros, celsæque cupressus, B
[ses,

490 Ut terrore domet potius, quam cunctis profanos,
Est nobis contemptus atrox, animisque nocendi

262 Omnibus est nobis : pietas tamen alma
[Parentia

Indulgere volens cito, quum punire parata,
Misit ab arce pium cæli per sidera Christum,
495 Qui virtute sua serpentis frangeret arces,
Per vexilla crucis hostis populando cohortes,
Præcipiti jactu quas celsa palatia cæli
Ex illo trahere gravi sub perpetua culpa.

Expavit Judæa Deum post viscera matris
500 Maxima tot populis dantem miracula Christum.
Invida continuo, semet læsura, profanam
Sacrilega tenet arte viam livoris iniqui,
Et quærit peritura dolos, quibus improba perdat
Insontem, sanctum rea, noxia, callida, fallax.

505 Et pretium dat turba : Dei commercia sunt,
263 Discipulo vendente suo, funesta duobus.
Venditor infelix, sed non felicior emptor,
Pars pretium perdit, perdit pars altera mer-
cem.

SCRIPTURA COD. VAT.

476. N. ultra c.
478. Quia c. inlatret vivices si terga l.
479. Fulva rubescunt.
480. Aut solis.
482. S. putant c.
485. Aut siccante freto jactet... alia desunt.
484. Quam nec legandis possunt s. f.
487. Plusque, et quam in nexu litterarum.

489. Arboribusque caput cedros, celsasque cupressus.
491. Est nobis contemptus atrox, animique nocendi.
Omnibus et nobis p.
492. Alma nocentes.
493. Quam, ambigue.
497. Præcepit jactu quas.
501. I. c. semet læsura profana.

NOTÆ.

prælio. Pro districta, hoc est punita, vel constricta, et illigata, forte legendum *disjecta*. Mendum etiam videtur sine usu : sensus autem est, pariem tantam militie poli ab honore, quo gaudebat, et quasi usu et exercitio militari dejectam fuisse ; vel, si mavis, angelis peccantibus locum aut defensionis aut poenitentiae nullum fuisse relictum.

478. *Allatro* in usu est apud poetas aliosque. *Inlatro* non reperio alibi, ac proinde mendum pro *inlatret* pro *allatret*. Cum in vibices prima et secunda producantur, corrigendum censui *vibices si ora*, ac revera magis congruere videtur *ora quam terga*.

480. Descriptio noctis. Dies, qui a sole elicitur, perit nocte. Libr. i, v. 672, *Ducit ubique diem, periturnum noctis ob umbris*, et v. 677, *Occidit ipse dies super æquora soli cadente*. Noctis vero umbræ effluunt a terra soli objecta. Cicero libr. ii de Natur. deor., cap. 19, *Ipsa enim umbra terræ soli officiens noctem efficit*.

485. Sic restitui locum fere insanabilem. Sensus est : an rivulus jactet, se pellere posse sitim oceanum, quam nec magni fluvii sedare possunt, etiamsi omnes confluant in mare ? Fortasse legendum erit *siccant* pro *siccato*, ut *minuente* pro *minuto*, *crispante* pro *crispato*, *solidante* pro *solidato*.

485. Libr. i, vers. 705, *Gurgitis æquorei, quo mundus cingitur omnis*. Fortasse distinguendum *sedare fluentia*, *Gurgitis æquorei cunctos si fluctuet annis*, ut amnes æquorei sive in mare influentes indicentur.

486. Vide vers. 121 Eleg, *Veniale minaris*. Argumentum hoc fuisse pertractatum fuit libr. i, ver. 29 seqq., et sæpe alibi. Confer etiam *Pisidem* de mundi opificio vers. 137, *Tu intendis arcum sæpe*, etc.

487. Claudianus in ii consul. Stilic., al. l. iii, vers. 167, *Fulmina vibrat Jupiter*. Ovidius libr. ii de Ponto, el. 2, *Sed placidus, fucilisque parens, veniaque paratus*, et qui fulmineo sæpe sine igne tonat.

488. Horatius l. ii, od. 10, *Feruntque summus Fulmina montes*.

489. Forte *Arboreumque caput*.

PATROL. LX.

492. Fortasse pietas tamen alma nocenti *Indulgere volens*.

493. *Legerem Indulgere volens, cito nec punire parata*. Illic certe Draconitii sensus est. Libr. i, vers. 95, *Corripit errantem, nec punit morte repentem*.

494. *Ab arce pro a cælo*. *Sidera cæli* alibi Draconitius dixit. Prudentius Apoth. vers. 615, *Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri* : qua loquendi ratione non solum de ætæto puerum, aut a magis visum, sed Christi orum per sidus annuntiatum in comment. ad Prudentium ostendi loc. cit.

495. Dæmon serpentis nomine frequenter a Patribus indicatur, cui aries et aius tribuuntur, ut Christo virtus.

497. *Præcipiti jactu*, ut libr. iii, v. 597.

498. *Perpetua culpa*, quia locus et tempus poenitentiae angelis relicta non sunt, ac semper in eis prava voluntas perseverat. Libr. iii, vers. 65, *Sæva incendia mortis, Quæ sine fine manent, et atant sub perpetua nexu*; et v. 72, *sub perpetua pœna*. Severus sanctus, sive Endeclichius in carm. bucol. *Signum propositum perpetua sæculo*.

499. *Expaveo* in præterito, et cum accusativo frequenter occurrit apud poetas et alios.

501. *Fractæ læsura*. profana.

503. *Oppositio in peritura, et perdat venuste adhibita*.

505. Produciuntur prima in *fiant*, quod arguit, errorem fortasse esse hoc libr., vers. 491, *Si disjuncta fiant*, et l. iii, vers. 135, *Si jactura fiat*. Nam facilius credam in tam depravatis codicibus mendum irrepisisse, quam Draconitium in eadem syllabi variasse. De hoc crimine Judæa scriptus libr. iv, al. 5, *Nexibus astrictum Judas ut ridet iniquus, Dirigit, acclerisque sui commercia reddens Incassum, facti pretium, non facta reliquit*.

508. Magis e Draconitii genio videretur *Pars pretium perdit, perdit pars utraque mercem*, nam quod in emptione venditione emptor perdat pretium, venditor mercem, nihil mirum est. Sane verum etiam esset,

Proficit in nobis, qui non contraximus, em-

ptor :

510 Sanguine distracti maculatur venditor, emptor,
Quo mens nostra sacri mundabitur imbro
[crucis.

Ah scelus atque nefas! insontem turba reorum
Supplicio, quo digna fuit, cruce, verberare, ferro
Affligit, lethique vias, et limina mortis

515 Ingerit aeterno, cui lex ab origine mundi
Nec fuit initium nasci, nec finis obisse.

Ergo salutaris quod passio membra peremit,
Fecit abire diem, solis restantibus horis,

SCRIPTURA COD. VAT.

510. D. maculator v.

511. S. Maculabitur i.

518. D. soli restantibus b.

520. Sed sine moro s.

264 Et noctem sub luce dedit, rediere tene-
[brae,

520 Sed sine more suo, violata lege polorum,
Tum niger axis erat, quem lurida palla tege-
[bat,

Candida sanguineum monstravit luna ruborem,
Cardine sub gemino nox importuna pependit,
Et planxit natura Deum, monumenta piorum

525 Clausa patent, plures mundo rediere sepulti,
Et vitam mors ipsa dedit; dum vita perennis
Limina mortis adit, Stygii tremuere ministri,
Effugiunt tormenta reos, invita pepercit

521. Et placuit n.

525. M. redire s.

B

527. Lumina m. adit, ut tremuere,

NOTÆ

si diceretur *Utraque pars pretium, mercedem pars utraque perdit*. Sed fortasse Dracontius hoc ipsum innuit, nimirum *Pars pretium perdit*, scilicet emptor Judæus, perdit pars altera mercedem, nempe Judæi emptores.

510. *Distracti, venditi. Distrahere* pro vendere, alie-are verbum familiare jurisconsultis atque aliis etiam, ut Lucilio, Gelio, Suetonio, Justino, Tacito.

511. *Fortē mundabitur amne crucis*, ut infra vers. 601. Ad Hebræos cap. ix, vers. 11, *Quanto magis sanguis Christi... emundabit conscientiam nostram*, etc. Joann. Ep. 1, c. 1, vers. 7, *Et sanguis Jesu Christi filii ejus emundat nos ab omni peccato*. Apocal. c. 1, vers. 5; Epist. 1 Petri, c. 1, v. 19.

515. *Ingerere supplicia recte dicitur*: sic *ingerere vias lethi*, nam tormenta viæ lethi sunt. Fortasse mendum cubat in cui lex ab origine mundi. Sensus hic elici potest: cui lex fuit ab æternitate neque habere initium nascendo, neque finem moriendo. Vel ab origine mundi intelligi, quod ita prædestinatus est Christus ante mundi constitutionem, ut neque initium haberet nascendo, neque finem moriendo. Vide num oporteat legere *cui lex ab origine mundo Nec fuit initium nasci*, hoc est, lex ab origine ejus fuit nec initium nasci mundo, nec finis obisse.

516. *Initium prima producta*, ut dictum l. 1, v. 131.

518. *Supra vers. 480, dies solis dicitur*; sed hic melius videtur ita distinguere, ut solis horas restitisse intelligatur, ut vers. seq., *Et noctem sub luce dedit*. Vide Matth. cap. xxvii, vers. 45, ubi hæ tenebræ referuntur.

520. *Sine more suo*, quia ante tempus redierunt, et cum adhuc sol esset super terram.

521. *Palla vestis muliebris*, quæ, sicut et palium, eleganter nocti tribuitur. Vide exempla in comment. ad Prudentium, hymn. 5 Cathem., v. 27, 28.

525. *Cardine sub gemino*, quia ab altero sol aberat, in altero obscuratus erat. *Pependit nox*, quia quasi suspensa et dubia hærebat. Victorinus de J. C. Deo et homine: *Nox fuit illa dies: confusa nube premebat Arca, domosque chaos, fixus stetit impiger axis*.

525. Matth. cap. xxvii, vers. 52 seq.

528. De hac opinione, quia nonnulli Patres affirmant penas inferorum die resurrectionis dominicæ mitigatas fuisse, pluribus egi in prolegomenis ad Prudentium, cap. 18. Adde nunc Aratorem, qui libr. 1, vers. 232, sic loquentem inducit apostolum Petrum: *Pavidis resplenduit umbris Pallida regna petens, propria quem luce cornusum Non po nit fuscare chaos: fugere dolores, Infernus tunc esse timet, nullumque coercens In se pena redit, nova torior ad otia languet. Tartara mæsta gemunt, quia vincula cuncta quiescunt. Mors ibi quid faceret, quo vitæ portitor ibat? Aratoris auctoritas ponderis nonnullus esse debet, quod ejus*

carmen Vigilio papæ dicatum, ab eoque susceptum in ecclesia S. Petri ad vincula Romæ magnis acclamationibus fuit recitatum. Cujus rei historia ita a Labbeo refertur, et post Labbeum ab aliis passim, ut ambo Aratoris libri septem vicibus distinctis diebus dicantur auditi: quod ipsum ego in Hymnodia Hispanica, pag. 105 seq., num. 131, indicavi. et in comment. ad Prudentium hymn. 12 Per., v. 5, p. 1190, discrete affirmavi. Verum cum codicem ipsum Vaticanum, quem scriptores allegant, postea inspexerim, comperi rem in eo codice ita se habere, sed aliter narrari in vetustiori codice reginæ Succie, num. 598 scilicet: *Aque eo Arator recitavit, distinctis diebus ambo libri sui sunt vicibus auditi, cum vno die mediæ libri tantummodo legeretur propter repelitiones assiduas, quas cum favore multiplici postulabant. Ead. m. recitato facta est his diebus vidus Apr. 11, xv kal. Mai. 11, xvi idus Mai. Quarto vero die in kal. Jun. Mendum igitur est in Vaticano codice num. 1665, septem vicibus pro iii vicibus: non enim totum opus Aratoris sæpius est recitatum, sed distinctis quatuor diebus ita fuit perlectum, ut singulis diebus mediæ unus libri tantummodo legeretur, quod alio, ut spero, tempore locupletius confirmabo. Ut redeam ad opinionem quorundam veterum de penis damnatorum aliquando mitigatis, huic eidem sententiæ favet S. Ildesonsus, sive quisvis alius sit auctor serm. 5 de Assumptione Deiparæ pag. 364, tom. I edit. Matrit. Patrum Tolanor.: *Totus mundus hodie condigna jubilatione letatur, et gaudet: tartarus tantummodo ululat, fremit et submurmurat; quoniam gaudium, et lætitia hujus diei claustris infernalibus inclusis aliquod remedium et refrigerium præstat. Non audent, ut opinor, ministri tartari hodie attingere suos captivos quos recolunt redemptos illius sanguine qui pro mundi salute est dignatus nasci de virgine. In indice librorum expurgandorum Brasichellensis id notatur pag. 285 seq.: Videtur S. Ildesonsus in sermone 5 de Assumptione Deiparæ hyperbolice locutus, nisi forsitan opinionem Anreli Prudentii imitari voluit, qui nocte resurrectionis Christi inferis penarum ferias indulget. Cum tot sint veteres scriptores pro hac opinione, quibus nunc ex mss. accedit Dracontius, placet repetere sententiam Petavii tom. III, libr. iii de Angelis, cap. 7: Propterea non temere tanquam absurda est explodenda sanctissimorum Patrum hæc opinio, quamvis a communi sensu catholicorum hoc tempore sit aliena. Nec dissimile est judicium commendatissimi editoris Patrum T. letanorum eminentissimi cardinalis de Lorenzana in nota ad cit. serm. S. Ildesonsi: Quid? adeone absurdum est et inauditum aliquod vel his (damnatis) levamen sanarum penarum contingere posse, quæ tamen non ideo sint aliquando finem habituræ? In quam sententiam**

D

265 Tortorum metuenda manus, lux funditur A

[umbris,

550 Descensum comitata Dei, simul orbe fugata.

Tartarus infelix nunquam satiabilis umbris,

Et solitus gaudere neci, turbatur amare,

266 Et supplex augmenta dolet, nam damna

[futura

hæc augmenta dabant; animas, quis claustra

[tenebant

555 Carceris æterni, rediturus lucis ad usus

Infremit, et legem violari desset Averni.

Luminis impatiens, ut jam remearet ad auras

Æthereas, orat Dominum, regemque polo-

[rum,

Ne gravet omnem Hecaten jubar insupera-

[bile Christus;

540 267 Aut spoliēt toto nigris simul agmine mi-

[nes,

Ad superos revocans animas virtute parentis.

Tertius interea processit lucifer astris

SCRIPTURA COD. VAT.

550. D. commutata d.

554. C. tenebat.

558. A. optat d.

559. Hecatos omne gravat jubar.

541. Dubium parentis an parentis voluerit librariorum.

NOTÆ.

multa egregie disserit. Vide Joann. Baptistam Gener. tom. IV Theolog., part. 2, tract. 5, l. b. III, c. 2, qui observat ab Odilone abbate in serm. de Assumpt. Deiparæ Prudentium esse transcriptum. Verum sermo hic Odilonis diversus non est a sermone quem sub Ildelsoni nomine Generius ipse laudat: ex quo scilicet verba non protulimus. Confer Bibliothec. Cluniacensis. tom. I, col. 401.

550. Arator vers. 61 lib. I, *Ad manes ingressa dies, fugitiva relinquunt Astra polum, comitata Deum.* Fortasse imitari voluit Dracontium; sed longe melius Dracontius de luce, *Descensum comitata Dei, simul orbe fugata*, quoniam tenebræ factæ fuerant super universam terram; nam astra, nihil est causæ cur polum reliquisse dicantur ac conjungantur cum die ad manes ingressa.

551. *Satiabilis* ad barbaram rejectum est a Forcellino. Sed cum *insatiabilis* frequenter usurpetur, vel solius Dracontii auctoritate Latinis accensendum est *satiabilis*. Tartarus avidus, inexpectus, insatiabilis dici solet a poetis. Fortunatus in eleg. de Resurrectione Domini: *Inferus insaturabiliter cava guttura pandens, qui rapuit semper, sit tua præda, Deus.*

552. *Neci*, ablativus more usitato a Lucre in aliisque. Nec repugnabo si legas *nece*, producta postrema ratione casura.

555. Inferorum nomine vocatur locus quo iustum animæ Christi resurrectionem detinebantur: quo etiam nomine locus quo damnati æternis poenis torquentur, comprehenditur. Erat tamen sinus Abrahamæ a suppliciorum loco separatus, ut ex uno in alium iter non pateret, quod ex historia, sive parabola Lazari et divitis constat Lucæ cap. xvi. Hujus rei imitatione gentiles in inferis campos Elysios collocaerunt, qui ab impiorum sede muro impenetrabili et igneo flumine discreti erant. Virgilius l. vi, vers. 536, *Dextera, quæ Divitis magni sub mœnia tendit, Hæc iter Elysium nobis: at læva malorum Exercent poenas et ad impia tartara mittit. . . Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra Mœnia lata v. det, triplici circumdata muro, Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa. Porta adversa ingens, solidoque adamante columnæ, Vis ut nulla rirum, non ipsi excindere ferro Calicolas valeant: stat ferrea turris ad auras. Invenit autem Virgilius, impiorum gemitus ad beatorum sedes pervenire: Hinc exaudiri gemitus, et saxa sonare Verbera: tum stridor ferri, tractaque catenæ. De sinu Abrahamæ Tertullianus lib. III contra Marcionem: Sub corpore terræ In parte ignota quidam locus exstat apertus, Lucæ sua fretus, Abrahamæ sinus iste vocatur, Altor a tenebris, longe remotus ab igne, Sub terra tamen, etc. Dracontius ipsum sinum Abrahamæ carcerem æternum viletur vocare, quia neque inde quidem animæ liberatæ fuissent, nisi Christus illic descendens de morte ac de mortis lege, quæ mox *lex Aeterni* dicitur, triumphasset.*

B 556. Prudentius hymn. 9 Cath., v. 73, de his qui cum Christo resurrexerunt: *Lege versa limen atrum jam recalcandum patet.* Fortunatus in eleg. de Resurrectione: *Legibus inferni oppressis, etc. Deflecto cum infinitivo, ut fleo apud Valer. Flaccum l. I, v. 635.*

557. Fortunatus loc. cit., *Exparitque chaos luminis ore premi.* In missali Isidoriano feria 4 post Resurrectionem: *Judicem suum ipsa etiam poena contemnit: quia natura horribilitatem tenebrarum præsentia sui fulgoris et velata (hebetata) jam tunc timuit judicari.*

558. Quamvis opto pro *quæro, volo, peto* sumi possit, tamen hoc loco cum accusativo clarius est orat.

559. Hecate in caelo Luna dicta, in terris Lucina et Diana, in inferis Proserpina. Pro inferis ponitur.

Ovidius lib. xiv Metam., vers. 405, *Et magicis Hecaten ululatus orat.* Fortasse legendum *Ne gravet ora Hecates jubar*, etc., nam tria ora illi tribuebantur.

Virgilius l. IV Æn., vers. 511, *Tergeminæque Hecaten, tria virginis ora Diane.* Ovidius l. I Fastor., vers.

441, *Ora videt Hecates in tres vergentia partes.*

C Observandum vero est veteres Christianos in suis carminibus libere usos fuisse nominibus salubros, et sæpe fabulas ipsas repperisse, etiam cum de mysteriis sacratissimis religionis nostræ verba facerent, non quod fabulis assensum præberent, sed ut eas irriderent, vel saltem res veras fabulis adumbratas ostenderent. De Curtio, qui præcipiti factu in vastum telluris hiatus demersus est, multa habet Dracontius lib. III, vers. 599 seqq., quæ fabulas veterum olent; sed tunc magis excusari potest, quod argumentum profanum pertrahat: quædam tamen huc facientia notavi ad vers. 405. Nonnus in cap. XI Joann. dum exponit Lazarum a mortuis revocatum, pluribus versibus ad fabulas ethnicorum de inferis allud it, quasi Pluto sollicito circa fluvium Lethe animam Lazari quaesierit, neque invenerit. Heinsius in exercitationibus in Nonnum libertatem hanc commemorandi fabulas reprehendit, sed ea potissimum ratione quod Nonnus interpretem Evangelii Joannis agit, in quo certe nulum apparet fabularum vestigium. In aliis poetis Christianis minus id reprehendendum est.

D 540. Christus quidem animas damnatorum ex inferis non erat extrahurus: sed portice describitur pavor demonum, quasi id timeant. In poemate veteri sine auctoris nomine inscrip o *Triumphus Christi*, edito post Jovencum per Theodorum Poellmannum Basileæ, similia habentur: *Rex cæli ut Christus Phlegethonis regna subivit, Princeps regali Pluto prospexit ab aula, Ad sua dum sensit concurrere limina Christum. O socii, exclamat, jam tempus sumere tela, Quandoquidem hic sanie perfusus membra propinquat Prædaturus opes nostras, nimbisque, animasque, etc.* Hic etiam auctor adjungendus his est qui tormenta cessasse, dum Christus ad inferos descendit, existimabit: *Et quid multa? silent gemitus, tormenta, dolores.*

542. Christum resurrexisse, cum adhuc tenebatur

- Oceano splendente die, redit almus ab umbris A
Rex reduci vita, magna comitante caterva.
545 Discipuli reducem læti videre magistrum.
Inde reversus habere petit sua regna triumphans,
Dexter in arcesedens, consors genitoris amatus;
268 Judicio venturus erit post sæcla futuro
Reddere mercedem cunctis, quam quisque me-
[retur,
550 Ad dextram, lævamque jubens astare catervas,
Exigit ut meritum vitæ pravæque, bonæque.
Si scelus est, et grande nefas tempissem po-
[tentem,
Factorem temerasse suum quod crimen habetur?

543. S. diem r.

544. Rex reduci cum vita.

546. Reversus habitare petit: scriptum erat trium-
phus, correctum triumphans.

SCRIPTURA COD. VAT

B 548. Ex judicio correctum judicio.

550. Prius *catenas*, ex quo factum *catervas* pro
catervas.563. Prius erat *serere*

NOTÆ.

essent, ex Evangelio constat: media nocte resurrexisset, mulierum fuit opinio. Dracontius indicat resurrectionem contigisse cum lucifer exortus est, et oceano splendescere lux diei cœpit. Sic etiam Victorinus de J. C. Deo et homine: *Regia forte poli tum primum lumen agebat, Æternum testata diem, clarus usque per orbem Cuspide fulminea noctis dividerat umbram Stellifico temone jubat, Deus ultor ab umbris Ecce redit.* Hæc eadem sententia plurimum veterum et recentiorum est, et sacris Scripturis innititur, ut probant Maldonatus et Calmetus. Hæc de causa Christiani olim Romæ jejunium vigiliæ Paschatis ad auroram usque protraherant et in benedictione cerei paschalis canit Ecclesia: *Flammæ ejus lucifer matutinus invenit: ille, inquam, lucifer qui nescit occasum; ille qui, regressus ab inferis, humano generi serenus illuxit.*

546. Pro *habitare aliud* legendum est: *habere eadem fere gaudet significatione.*547. *Arx* simpliciter pro *cælo*, ut vers. 494. *In arce* valet etiam *in alto*, in *sublimi*. Supra vers. 68, *Et consors cum Pare manens*. Quod *Patrius consors* Patri dicitur, eadem natura Filii et Filii ostenditur. Drepanius de Cereis pasch., *Te colimus, natumque tuum, quem cuncta tuentem, Et tibi consortem verbo genitore creasti.*548. *Post sæcra* phrasis propria Dracontii, hoc est post mundi ætatem. Adisis notam ad v. 86 lib. 1.551. Forte *Exigit ut meritum vitæ pravæque, bonæque.*552. Forte *tempissem parentem.*556. *Donatque reatum* pro *remittit*, condonat, elegans phrasis. Ovidius l. II de Ponto, ep. 7, vers. 51, *Culpa gravis precibus donatur sæpe suorum*. Prudentius Psych. vers. 781, *Cuncta offensacula donat*. Tertullianus l. I contra Marcionem: *Facta per errorem miseris Deus omnia donat*. Dracontius infra vers. 605 simili verbo: *Largitur peccata reis sine voce rogatus*.557. Scilicet vel *Juda miser*, si sperasset, veniam a Deo habuisset. *Juda* ita etiam effertur a Prudentio Dittoch. vers. 155, ut contra G. sanium in comment. probavi: quod more Latinorum fit, et ut ul iuna cornipiat.558. Nomen jam habet *Deicidium*, seu *Christicidium*. Sed ante *Judam* certe non habuit. Vide l. III, vers. 263, ubi de suicidio loquens ait Dracontius: *Hoc facinus nec nomen habet*.559. *Nihil* per synæresin monosyllabum: vel scribe *nil*. *Veniale* vox Macrobii, Ammiani, Sidonii.560. Mihi placet lectio codicis *Judicioque suo*. Sed eum in mss. sæpe *judicium* et *indicium* confusa sint, non nemo suspicabitur legendum *Indicioque suo*. Arnzenius Miscellan. cap. 5 in Aratore præfert cum editione A'dl et Basilensi *Indicio tali*: quia, inquit,

Et tamen indultor mansit post fœnera carnis,
555 Ponticet si forte reos, clementius audit,
Datque repente plus veniam. donatque reatum.
Juda miser veniam si vel speraret, haberet:
Sed memor infandæ tamen et sine nomine culpæ
Credidit infelix nihil jam veniale mereri,
560 Judicioque suo veniæ subtractus abivit.

269 Redditur argentum, scelerata ad colla
[pendit,
Vix tandem justus, nam nec permansit avarus,
Suspensus obiit, se mox ultore severo.
Vincula rumpuntur, cecidit, crepuitque cadaver,

delator fuit Judas. Sed in Aratore etiam sensus postulatur *Judicio*: sic enim ait l. I, vers. 141 seq., *Crimenque retractans Judicio tali permisit membra jurori, Aeris ut medio communi poneret hosti Debita pœna locum*. Id autem Judas fecit *judicio suo*, non *indicio*, quo Salvatore detulit. Sedulius l. IV, al. 5, *Se quoque morte petit, tanquam tunc sanior esset, Cum scelus ulcisci præcurreret.... Lenior ira quidem tanto pro crimine culpæ, Cunctorum cui nulla foret par pœna malorum*. Dracontius simili modo lib. III, vers. 42, *Judicio punita suo mens semper avara Dat pœnas*. Ait ergo Dracontius *Judam* credidisse, nul um sibi locum esse veniæ, et hoc suo *judicio* veniæ subtractum manus sibi intulisse. Utitur verbo Matthæi cap. XXVII, vers. 5, *Et abiens laqueo se suspendit*, et Lucas Act. apost. cap. I, vers. 25, *De quo prævaricatus est Judas, ut abiret in locum suum*.

561. *Ad colla* *pendit* pro *e collo* vel *collo* *pendit*. Libr. I, vers. 259, *Ad ramos infixa*. Pro *redditur* *mallem reddidit*.562. *Vix tandem justus*, hoc est *vix tandem speciem aliquam justitiam præ se tulit*, non quod justus raverat fuerit, sed quod avarus esse desiit. *Vix tandem* refertur ad tempus. Cicero in Famil., init. ep. 9, *Vix tandem legi litteras dignas Appio*.

563. Non ægre seram, si legas ubi semel ultore, producta ultima in semel ratione cæsura.

564. Judas, ut ex Matthæo constat cap. XXVII, vers. 5, *Laqueo se suspendit*: Lucas I Act. ap., vers. 18, addit: *Et suspensus crepuit medius, et diffusa sunt omnia viscera ejus*. Patres et interpretes diversas inierunt rationes, ut id quo pacto acciderit explicarent. Alii narrant corporis pondere ramum cui hærebat inclinasse, et alicujus ope a more tunc liberatum, non multo post hydropisi correptum crepuisse. Alii referunt ex arbore qua pendebat opportune ad aliquo fuisse ereptum, et deinde et sublimi loco præcipitem se egisse, quo viscera diffusa sunt.

Alii consent, vita jam functum, in cloacam projectum crepuisse. Alii opinantur *Judam* desperatione adactum et quasi strangulatum cruuisse primum, et se præcipitasse et disruptum fuisse. Œcumenius in Acta tenet *Judam*, confractio laqueo, quo suspensus erat, medium crepuisse, quæ est hæc ipsa sententia Dracontii. Papias, ab Œcumenio allegatus, scripsit *Judam* ad impietatis exemplum tunc in hoc mundo permansisse: qui ita corpore inflatus fuit, ut progredi n. n. posset, et a curru denique compressus crepuit. Vide Gronovium Exercitat. academ. de perniciæ et casu Judæ; Calmetum in Diction. Biblic. verb. *Judas*, Dissertat. Andreae Austen de genere mortis Judæ, et Diatribam Joannis Warneccii de suspendio Judæ.

- 665 Viscera fusa fluunt, hinc cor crudele patescit, A
Funestatque diem de corpore tabe madenti.
Legimus, innumeras veniam meruisse ca-
[tervas
270 Judæa de gente reas, mortisque minis-
[tros
Optima perpetuæ sump-isse hæc munera vitæ,
670 Quorum Paulus erat caput exstans grande ma-
[lorum:
Et tamen ipse fuit legis post crimina doctor;
Martyrium Stephano qui fecerat, inde recepit,
Et meruit plenam, quam contulit ante, coro-
[nam,
In se vera Dei confirmans verba probavit:
775 Hoc patietur homo, quod quisquam fecerit ulli.
Sed bonus excepit, quod tunc male fecit ini- B
[quus,
Quod populos, gentesque docens convertit
[eundo

SCRIPTURA COD. VAT.

565. V. fusa huic cor c.
569. Sumpsisse munera.
580. Saturnus et aras.

- Per mare, per terras, ut Christi nomen ad-
[rent,
Gentilesque deos, et cordibus idola pellant,
580 271 Mars cadat ex animo, pereant Saturnus
[et Arcas
Juppiter, atque Venus, Titania, Juno, Cupido,
Vel quicunque dii fidei sermone vetusto
Credantur nil posse, simul nihil esse proben-
[tur.
Solus ubique Deus, rerum fons, conditor, et
[spes,
585 Idem semper eris, quod et es, quod et ante
[fuisti),
Nil addens, minuensve tibi crescentibus annis.
Tempora mutantur, te nunquam sæcula mutant,
Qualem prima dies, talem simul ultima noscet.
Cum te non caperent cæli, terræque, fretum-
[que,
590 Aeris et spatium, modico te corde reponis

582. D. Acto s.
585. Eris quod es, quod et a.
590. Ac is et spatium.

NOTÆ.

565. Alio modo corrigi potest mendum, videlicet
Viscera sudit humi cor et crudele patescit.

567. Certum videtur plures e Judæis qui mortem
Christi procuraverant, aliosque e gentilibus qui eam
intulerant, veniam a Deo fuisse consecutos, cum pro
eis Dominus in cruce pendens oraverit et exauditus
fuerit pro sua reverentia, ut ait Apostolus ad Hebr.
cap. v. vers. 7. Vide Arnoldi albatris Bonæ-Vallis
tractat. de Septem Verbis Domini in cruce in Bi-
blioth. Patrum.

569. Lib. III, vers. 455, *Quæ nos æternæ speramus
munera vitæ.* Sumpsisse munera non cohæret cum
metro: hinc sumpsisse hæc munera, aut venisse ad
munera, vel mortisque ministri Optima perpetuæ sum-
pserunt munera vitæ, vel sumpsisse præmia vitæ,
producta ultima in sumpsisse ob prae dictionis sequentis.
Sedulius, l. 1, vers. 540, *Aurea perpetuæ capietis
præmia vitæ.*

570. Exstans per pleonasmum, vel significat super-
eminens. Paulus caput eorum dicitur qui Ecclesiam
et Jesum Christum in membris suis perdere et exting-
guere conabantur. Vide epist. I ad Timoth., cap. 1,
vers. 15, et Act. apost. cap. VIII et XXII.

572. Recte prima in Stephano corripitur, quæ ta-
men eadem minus bene in Elegia producit vers.
171, nisi legendum sit, ut puto, *Ante alios Stephanus.*
Verbum *facere* amplissimæ significationis est, et pro
afferre cum dativo ponitur, ut *f. cere alicui medicinam,*
remedium, perniciem, mortem. Ex martyrio Stephani
Paulus martyrium recepit, quia illius precibus ad
fidem Jesu Christi conversus est, pro qua martyrio
coronatus est.

573. Fortasse alludit ad nomen Stephani, quod
Græce coronam significat.

575. Intelligo cap. VII Matth., vers. 2, *In quo enim
judicaveritis, judicabimini, et in qua mensura mensi-
 fueritis remetteur vobis.* Quæ sententia multis aliis
in locis sacræ paginæ refertur. Nec dissimile est
quod ait Apostolus ad Ephes. cap. VI, vers. 8, *Scien-
tes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum,
hoc recipiet a Domino.*

576. Martyrium quod iniquus intulerat Stephano,
excepit ipse bonus.

577. Paulus gentium doctor nuncupatur. Damasus
carm. 7, *Gentibus ac populis jussus prædicere vera.*

579. *Idola media correpta, ut in Eleg. vers. 96,*
Cum Dominum norint, idola vana colunt. Sic semper
idola efferunt Prudentius, Arator alique innumeri
Christiani poetæ. Rationem hujus consuetudinis red-
dit in prolegom. ad Prudentium num. 208.

580. Arcas fuit filius Jovis ex Callisto, quam postea
Ursam majorem in cælo fecerunt poetæ, ut Ar-
cada Arctophilaca seu Bootes. Hoc loco adjectivum
videtur Arcas, ut Juppiter Arcas dicatur, quia natus
est in Arcadia, ut multi asserunt; alii in Creta ma-
lunt. Poterit etiam accipi Arcas pro Mercurio, qui
natus est in Cyllene Arcadiæ monte, adeoque a mul-
tis Arcas et Arcadius dictus est. Statius absolute pro
Mercurio Arcada posuit l. V. silv. 4, vers. 107.

581. Titania est Diana, soror Solis, qui Titan di-
citur. Ovidius lib. III Met., vers. 175, *Dumque ibi
perluatur solita Titania lymphæ:* et l. IV. Fast. vers.
945, *Cum Phrygiæ Assaraci Titania fratre relicto:* ubi
aliqui legunt *Thithonia.*

582. Lib. III, vers. 514, *Conficti sermone Dei, etc.*

583. *Proben-tur, ut supra vers. 26 dixi.*

584. Deus spes, ut dictum in nota ad vers. 1 hu-
jus libri.

585. Lib. III, vers. 525, *Qui sæcula mutos, Nec
mutant hunc sæcla tamen, quia, quod fuit, hoc est,
Hoc erit æternus.* Eleg. vers. 8, *Idem semper eris,*
D qui es modo, vel fueras.

590. Hoc ipsum est quod enit Ecclesia de Dei-
para: *Quem cæli capere non poterant, tuo gremio con-
tulisti, ut animadvertis ad vers. 92, ubi similis est
sententia: Sed non capiendus ab eadem.* Inter car-
mina Damasi poem. 2, et post carmina Claudiani:
*Mortalia corda Artificem texere poli, mundique subime
Pectore: qui totum late complectitur orbem.* Et qui
non spatium terræ, non æquoris undis, Nec capitur cælo,
parvos confluit in artus. Vide etiam hymnum Fortu-
nati, *Quem terra, pontus, æthera, etc.* Quod autem
ait Dracontius, *Modico te corda reponis Pectoris hu-
mani, figurate loquitur cum multis Patribus, ut in-
nuat, B. Virginem prius mente quam utero conce-
pisse.* Notandum est multas hujusmodi locutiones
figuratas et poetis Christianis præsertim desumptas
in officio ecclesiastico reineri, ut in Responsorio
quinto Circumcisionis: *Confirmantur est cor Virginis,
in quo divina mysteria, angelo nuntiate, concepit:* et

272 Pectoris humani, conceptus mente fideli. A

Exaudis, quod lingua tacet sub corde loquaci,
Ante futura vides, penes et te nulla futura,
Sint licet, Omnipotens, præsenta cuncta vi-

595 Aut transacta magis nobis ventura creantur.

Sic peccatores homines tu Spiritus auctor
Antevidens primum medicinam, sancte, parasti,
Quam faceres hominem : indulgentia prompta

[reatum

593. *P. nes t. n.*

596. *Qui peccatores.*

598. *Quam faces h.; dubie prompta.*

273 Prævenit, et facinus venia præcedit ini-

600 Christus enim datus est nobis, spes una sa-

Qui nos ra hic peccata laet pios amne cruoris:

Et licet ipse ferat maculas et crimina nostra,
Immaculatus adest tamen agnus, et unicus

[hæres

274 Semper viventis, semper victurus et ipse.

605 Largitur peccata reis sine voce rogatus

SCRIPTURA COD. VAT.

599. *Perunit et f.*

601. *Nostra huic peccata.*

603. *Scriliur immaculatus, et obscure tamen.*

NOTE.

ibidem ex hymno abecedario Sedulii : *Domus pudici pectoris Templum repræsentat fit Dei, Intacta nesciens virum Verbo concepit filium. Contra errorem asserentium Deiparam corde, non utero, concepisse, consule quæ notavi ad Prudentii Apotheos. vers. 583, Virginitas, et prompta fides Christum bibit alvo Cordis, ubi nunc occurrit legendum ex conjectura bibit alto Cordis, quamvis bene etiam est alvo; nam sequitur : et intactis condit paritura latebris.*

591. S. Leo serm. 1 de Nativit. Domini, c. 1, *Virgo regia Davidica stirpis eligitur, quæ sacro gravidanda semine, divinam, humanamque prolem prius conciperet mente quam corpore.* Vide notam ad vers. 89 huius libri, ubi versibus seqq. declarat Dracontius veram Christi conceptionem in utero Deiparæ : *Virgineos intrasse sinus dignatur, et alvum Terrarum, cœlique caput.*

592. C' amor cordis tacente lingua explicatus est lib. 1, vers. 568.

593. Forte An' e futura fides, potius tibi nulla futura, Sint licet, Omnipotens.

594. Forte Scilicet, Omnipotens. Deo præsenta omnia sunt, etiam quæ nobis futura aut jam t'ausacta sunt. Solet scilicet æternitas comparari puncto seu centro, quod unum simul pluribus lineis ad peripheriam ductis coexistit. Potest tamen de Deo recte ad humanam mentis captum verbum præterit et futuri poni. Augustinus tractat. 99 in Joan. num. 5, *Quamvis enim natura illa immutabilis non recipiat fut et erit, sed tantum est...* tamen propter mutabilitatem temporum, in quibus versatur nostra mortalitas et nostra mutabilitas, non mendaciter dicimus et fuit, et erit, et est, etc. Vide Raynaudum Theolog. Natur., dist. 7, quæst. 1, art. 7, ubi fuse æternitatem explicat.

595. Infra vers. 732, *Vel cui cuncta patent, per quem sunt omnia quot vult, Et t'ausacta simul, quæ sunt quandoque futura.* V. detur esse sensus : Deo cuncta præsenta, aut potius transacta videntur, quæ nobis ventura sunt. Vel lege *Et transacta simul, et quæ ventura creantur.* Ponitur ventura creantur pro creabuntur, vel creantur. intelligitur de æterna rerum præd'initione et divina providentiâ.

597. Lib. 1, vers. 743, *Pietate medelam Impendis tu, sancte, tuam medicamine nullo.*

598. Libr. 1 vers. 88, *Sic indulgentia penam Prævenit.*

600. Sic Ecclesiæ in Nativitate Domini canit : *Christus natus est nobis.* Epist. 1 ad Thessalon. cap. v, vers. 9 seq. : *Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Jesum Christum, qui mortuus est pro nobis.* Theologi nonnulli docent Christum prædestinatum fuisse, ut finem omnium, quæ Deus creaturus erat, ante prævisum peccatum originale : alii post prævisum peccatum originale, sed ante prævisa peccata aliorum hominum actualia. Dracontius videtur docere, prius

(scilicet ratione et modo nostro concipiendi) prædestinatum fuisse Christum, quam decreta esse hominibus creatio. Sed verius puto Dracontium non tam subtili ratiocinatione hoc argumentum pertractasse, ac solum asserere Christum ab æterno prædestinatum fuisse antequam homo crearetur : adeoque indulgentia et venia in hac Christi prædestinatione reatum et facinus præcedunt.

601. Forte *Qui nostra peccata laet*, producta ulla in nostra ratione casura, nam hic, aut hæc, aut huic abundat. Vide vers. 511, *Quo mens nostra sacri munda dabitur imbre cruoris.*

602. Joann. cap. 1, vers. 29, *Vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait : Ecce Agnus Dei, ecce qui tollis peccatum mundi.* Recte Dracontius ferat maculas; hoc enim est tollit, scilicet fert, portat. Ep. 1 Petri cap. ii, v. 24, *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.* Cap. lxxi Isaiæ, vers. 4, *Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit...* Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.... Et quasi agnus coram torquente se obmutescet.... Et iniquitates eorum ipse portabit.... Et ipse peccata multorum tulit. S. Joannes Evangelista in ep. 1 eodem illo suo verbo usus est, cap. iii, vers. 5, *Et scitis quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, et peccatum in eo non est.* Christus igitur quodammodo peccata mundi ab hominibus abstulit, et supra se tulit, sive in corpore suo pertulit.

603. Sæpe in sacris Litteris Jesus Christus agnus vocatur; quod a veteribus Christianis in multis adhuc exstantibus monumentis et imaginibus expressum apparet. De hoc Salvatoris cognomine mira doctrina, et sublimi quadam theologia disputat Ludovicus de Leon, Augustiniani ordinis theologus in primis gravis et elegans in aureo opere Hispanico de nominibus Christi : quem, vehementer dolui, cum olim vidi in quibusdam mss. schedis pessime habitum, quasi monstra doceret, a theologo scilicet alicuius nominis, ut nostra sunt tempora, sed pretii sane exigui, nisi quod privata sua judicia theologica, nugis canoris refferat, magno pretio ipse æstimabat. Christus etiam dicitur unicus hæres Patris ex psal. ii, vers. 8. Prudentius hymn. 12 Cath., vers. 81, *Summo Patri Hæres creatur unicus.*

604. Deus vivens phrasi sacre Scripturæ dicitur, ut distinguatur a falsis diis gentilium, qui vere mortui sunt. Hieronymus l. iii Comment. in Matth., c. 16 : *Petrus ex persona omnium apostolorum proficitur : Tu es Christus Filius Dei vivi. Deum vivum appellat ad distinctionem eorum deorum qui putantur dii, sed mortui sunt.* Æternitas Filii declaratur, qui semper victurus ipse est, imo est ipsa vita.

605. *Largitur*, condonat, ut v. 536, *Donatque reatum.* Tacitus Annal. iii, cap. 70, *Injurias reipublicæ ne largiretur;* hoc est, ne condonaret injuriis reipublicæ illatas.

Pectoris affectu, secreta mente, fide, spe.
Cum sit ubique Deus, semper præstare pa-

A 615 Credidit Abraham, Dom'noque est factus ami-
[cus.]

[ratus,
Tardius accipimus heu! nostro corde morati.

Olerunt pia vota moras, festinus adoptat,

610 Ut præstet, si quæ nos purget causa morandi.

Arbitrio posuit clemens Deus omnia nostro,

275 Libera mens hominum est peccare, aut

[v' vere sancte,

Libera vota dedit, quando sperare velimus,

Credere si placeat, facile est nam posse mereri.

Confectus senio, memoris marcentibus ævo,

Inter avos atavosque fuit, sed proles egenus,

276 [Haud soboles Ismael erat] frustra que
[maritus]

Officii genitoris iners; argente vapore

620 Germinis exstinctus cecidit genitalibus ignis,

Et secundus amor, quem jam subduxerat ætas.

Nec solus steriles retinebat marcidus artus.

Femina deterius præmortua membra trahebat

SCRIPTURA COD. VAT

607. Cum sit ubique.

608. II. nostra corda m.

610. Ut præstet quam nos quo purget causa mereri, B
sed quam ambigue.

612. Vivere sanctæ.

616. M. remeantibus ævo.

618. At soboles impubes e.

622. M. astus.

623. D. pro mortua membra.

NOTÆ.

606. De oratione cordis vide libr. I, vers. 567
seq.

607. Præstare pro prodesse, vel potius pro præ-
stare beneficia.

609. S. Ambrosius libr. II Comment. in Luc., cap.
I, num. 19, *Nescit tarda molimina Spiritus sancti
gratia*. Dracontius lib. I, vers. 11, *Et pia vota Dei*.

610. Versus non solum obscurus, sed etiam men-
dosus. Puto, misericordiam Dei commendari, qua
etiam sero ad se conversos recipit.

611. Libertas indifferentiæ, qualis a SS. Patribus
explicatur. Et ut totum hunc locum simul sub oculis
ponamus, Dracontius gratiam Dei, libertatisque ar-
bitrium ita exponit. Deus semper præstare gratiam
paratus est. Apocal. cap. III, vers. 20, *Ecce sto ad*

*ostium et pulso: si quis audierit vocem meam, et ape-
ruerit mihi januam, intrabo ad illum*. Quod autem
homines gratiam hanc non recipiant, aut tardius ac-
cipiant, eorum culpa est, qui proprio corde, seu vo-
luntate morantur. S. Thomas quæst. 14 de Verit. art. 11,
ad primum: *Hoc enim ad divinam providentiam pertinet,*

*ut cuilibet provideat de necessariis ad salutem, dummodo
ex ejus parte non impediatur*. Ex quo patet quod qui ac-
cipiunt, donum Dei accipiunt: quamvis enim liberum
sit homini gratia prævenire vivere sancte, tamen si
sancte vivit, donum hoc Dei est, qui voluntatem
præparavit, ut bene viveret. Deus enim, cum stat ad
ostium et pulsat, primam gratiam confert, sine qua
voluntas sancte vivere non potest. Deus autem ita
gratia sua præveniens hominem, odio habet hujus
moras et resistentiam: sed cum nolit mortem pec-
catoris, expectat ut convertatur auxilio gratiæ præ-
venientis adjutus. Semper justificationis exordium in
adultis a Dei præveniente gratia per Christum Jesum,
qui datus est nobis spes una salutis, sumendum est,
sed ita ut homines libere cooperentur gratiæ, cum
peccare possint eam rejiciendo. Synodus Tridentina,
sess. 6, cap. 5: *Ut qui per peccata a Deo aversi erant
per ejus excitantem atque adjuvantem gratiam ad con-
vertendum se ad suam ipsorum justificationem eidem
gratiæ libere assentiendo, et cooperando disponantur,*

*ita ut, tangente Deo cor hominis per Spiritus sancti il-
luminatioem, neque homo ipse nihil omnino agat in-
spirationem illam recipiens, QUIPPE QUI ILLAM ET ANTI-
CIPARE POTEST, neque tamen sine gratia Dei movere se
ad justitiam coram illo libera sua voluntate possit: unde
in sacris Litteris cum dicitur: Convertimini ad me, et
ego convertar ad vos, libertatis nostræ admonemur.*

*Cum respondemus: Convertentos, Domine, ad te et conver-
temur, DEI NOS GRATIA PRÆVENIENS confitemur. Libera
ergo vota quæ habet homo, sperandi, quando velit,
credendi, si placeat, ut ait Dracontius, nihil sunt aliud
nisi ipsa voluntas hominis gratia Dei supernaturali*

excitata et præventa, quam potest abjicere, si velit,
aut ei assentiri, si placeat. Et hic quidem est acutus
primus, sive potentia voluntatis proxime expedita ad
credendum. In ipso vero actu secundo bonæ super-
naturalis operationis voluntas adjuvatur a Deo non
solum simultaneo generali concursu, sed et maxime
influxu physico gratiæ supernaturalis, sive hæc gratia
cooperans re distinguatur a gratia præveniente, ut
multi docent, sive non distinguatur, ut alii malunt.
Bona enim operatio ita homini libera est, ut simul
donum Dei sit ratione gratiæ excitantis et adju-
vantis.

614. Duplicem sensum habere possunt hæc verba:
facile est nam posse mereri; vel facilis est potentia
merendi, vel facile est mereri potentiam, scilicet cre-
dendi. Primus sensus huic loco congruit. Sumitur
vero mereri pro accipere, obtinere, ut sæpe alias a
Dracontio. Vide libr. I, vers. 156. Cum vers. 608
de bona voluntate, dixerit, *Tardius accipimus*, nunc
ait, facile esse mereri seu accipere dona Dei, quia
voluntas nostræ gratia præparata est consentire,
adeoque sic consentiendo penitentis donum acci-
pere. Quasi dicat, penitentia non res aliqua difficilis,
et extra nos posita est: eam enim dat nobis Deus
sine voce rogatus pectoris affectu, secreti mente, fide,
spe.

615. Ep. ad Roman. cap. IV, vers. 3, *Credidit
Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam*, ex
Genes. cap. XV, v. 6. Vide Prudentium in præfat.
Psych.

616. Lego membris marcentibus, ut v. 622, *Reti-
nebat marcidus artus*.

617. Abraham in ea ætate erat ut avus atavosque
esse potuisset: erat ergo quasi unus ex avis atavis-
que. Sic dicitur *esse inter mortuos, esse in senioribus*,
et Græco more *esse in sanctis* pro esse sanctum, scilicet
maius, mortuum.

618. Posset aliter restitui *Non hæres Ismael erat*.
Sed retineo soboles ex ep. ad Roman. cap. IX, vers.
7: *Neque qui semen sunt Abraham, omnes filii; sed in
Isaac vocabitur tibi semen*. Coniici posset *Ismael im-
pubes erat, correpta ultima in impubes, ut in famas,*
et similibus apud Prudentium: sed sensus minus
commodus redditur.

619. Iners cum genitivo Nævius libr. I Bell. Pun.
apud Macrobius l. VI Saturn., cap. 5. *Vapor* pro ca-
lore, ut passim apud alios, et infra v. 631, *Fecundus
per membra vapor discurret utrique*.

623. Lego præmortua, quo verbo utuntur Ovidius,
Livius, Suetonius, alii. Vel lege *emortua* ex ep. ad
Roman. cap. IV, vers. 19, *Nec consideravit corpus
suum emortuum, et emortuam vulvam Saræ: quo
vocabulo Plautus etiam, Pliniusque utuntur*.

Spes generis reducta, et vis materna peracta. A

225 Augebat spem sola fides, *presumptio simplex*.

Frigida progeniem senibus natura negarat.

Flebile conjugii portabant nomen inane,

277 Spes tantum juvenilis erat, crescentibus annis.

Affuit his prolem spondens cum gente nepotum.

630 Non hos certa fides, nec spes incerta fefellit.
Fecundus per membra vapor discurrit utrique,
Dulcior et gelidis irrepit flamma medullis,
Miranturque senes redivivo fomite venas
In sobolem caluisse suas: animatus anhelat.

635 Inter membra puer vinetus compagibus arctis.
Intumescere sinus regis pereuntibus alvi,

Dum tantum sit mater anus paritura propheta

[tam:

Et sterilis, secunda parens miratur, et hæret,

SCRIPTURA COD. VAT.

624. Prius erat *revidens*, factum *recidens*.

625. *Augebat spes sola fides presum* .... deest re-
rum.

626. *Natura negaret*.

630. *Nos hos certa*.

631. *Discurrit utrique*.

633. *Senes recidivo fomite v*.

634. *In sobole caluisse*.

635. *Arctis*, non *clare*.

624. De verbo *recido* vide l. i, v. 103, et l. ii, vers. 256. Cogitabam *vis materna perempta*, ut *membra premortua*. Sed *peracta* videtur probum, ut apud Statium l. xi, vers. 746, *Viresque peractas*, hoc est, consumptas, exhaustas.

625. Suppleo *presumptio simplex*, nam libr. iii, vers. 248, *fides presumptio simplex* dicitur: *Impendat quid pura fides*, *presumptio simplex*. Ponitur *presumptio* pro fiducia, et utroque loco de Abrahami fide sermo est. Judith cap. ix, vers. 17, *Exaudi me miseram deprecantem, et de tua misericordia presumementem*. Spartianus in Adriano cap. 2: *Habui autem presumptionem imperii mox futuri ex sano*, etc. Plinius l. ix, cp. 3, *Alius alium, ego beatissimum existimo, qui bonæ mansuraque famæ presumptione perfruitur, certusque posteritatis cum futura gloria vivit*. Posset legi *Augebat spes sola fidem, presumptio simplex*: verum tam fides quam spes *presumptio* recte dicitur.

626. Forte *negabat*.

627. Sterilitas dedecori erat apud Hebræos, ut notum est. Paulinus carm. de S. Joanne Baptista: *Sed quod in opprobrium matrum posuere priores, Prole carens, sterilem ducebat maesta senectam. Flebile inane duo adjectiva uni substantivo apposita, de quibus multa alii commentatores poetarum.*

629. Genes. cap. xvii, vers. 1 seqq., *Apparui ei Dominus, dixitque ad eum. . . Et ex illa (Sara) dabo tibi filium*, etc.

630. Certa fides erat, quia certo futurum id credit Abraham: spes vero incerta dicitur, quia contra spem in spem credidit, ut ait apostolus Paulus ad Rom. cap. iv, vers. 18.

632. Medullæ prius *gelidæ* erant. Sed, me non invito, leges *Dulcior egelidis*, hoc est quæ flamma ipsa amiserant. Catullus carm. 46 ad seipsum: *Jam ver egelidos refert tepores*.

633. Verius videtur *redivivo*, quam *recidivo*. Vide notam ad v. 558 lib. i. Esi autem grammatici veteres *recidivus* et *redivivus* eadem fere significatione agnoverint, tamen probabile est scriptores antiquiores semper dixisse *redivivum*, ex quo depravate factum

Sic utrum erevisse suum, tenerasque puellas

640 Consuli, et tripidans tanquam nova nupta requirit.

Sæpe verecundos faciunt nova gaudia vultus,
Fructus honestatis datus est de ventre pudoris.

278 Sic licet unius genitor post sæcla creati,
Gentibus et populis tamen est pater unus origo.

643 Omnis arena maris, vel flammea sidera cæli
Æquantur numero benedicti germinis apte.
Nam cui terra datur, et cæli sancta parantur,
Rectius æquatis geminis hinc inde elementis.

Sara, socerque simul Dominum petiere rogantibus,

B 650 Illa virum meruit stabilem post funera septem,
Ille visum, fugiunt cum paupertate tenebræ,

Et gemino capite orbe diem, reducesque sereno

636. *Pereuntibus ani*, prius *avi*.

637. *Dum tamen sit mater*.

638. *Et sterilis secunda*.

645. *Maris vel flumina s*.

646. *Æquatur numero*.

648. *R. æquatur g*.

650. *Post obscure scribitur*.

651. *Hinc etiam*.

652. *G. caput o*.

NOTÆ.

fuert *recidivus* pro *rena centi*, recurrenti ac redivivo.

634. Libr. i, vers. 262, *Animantur, anhelant*. Melius videtur *In sobolem* quam *in sobole*.

637. Forte *Cum tantum*, hoc est, tam magnum. Fuit Isaac patriarcha et propheta, cui scilicet Deus promissa posteritatis augendæ renovavit, Genes. cap. xxi, vers. 24, qui etiam propheta partes egit, cum Jacob benedixit, et post Jacob Esau.

639. *Puellas* vocat *puerperas* aut quæ jam pepererunt. Horatius l. iii, od. 22, *Quæ laborantes utero puellas*. Sexcenta alia sunt hujusmodi exempla, ex quibus id colligi potest, puellas dictas feminas in ætate qua liberis operam dare possunt.

643. Forte *Scilicet unius*. Bene tamen est *Sic licet*. Abraham licet genitor unius, post sæculum, vel longum temporis spatium generati, tamen pater est gentibus, et populis, etc. *Post sæcla* fortasse imitatione Virgilii lib. viii, v. 508, *Sed mihi tarda gelu, sæclisque effata senectus Invidet imperium*.

645. Genes. cap. xxii, v. 17.

646. Lib. iii, vers. 163, *Benedicti lata propago de eodem Isaac*. Forte *benedicti germinis Isaac*; sed apte est retinendum: nam ait apte æquata duo elementa numero bene licti germinis, cælum et terram quia, cui terra datur, cælum etiam paratur.

647. *Cæli sancta, ut legis sancta* l. i, v. 624. Sanctum ponitur etiam pro templo.

649. In codice scribitur *Sarra*. Eodem die orabant Sara Raguellis filia, et Tobias senior, postea socer Saræ, et ut refertur cap. iii Tob., vers. 24, *In illo tempore exaudiunt sunt preces amborum in conspectu gloria summi Dei*. Historia hæc toto eo libro narratur, et satis pervulgata est.

651. Tobias filius simul cum uxore divitias attulit.

652. *Orbes* simpliciter pro oculis, ut apud Prudentium ac plures alios veteres. Lib. i, vers. 345, *Orbes micant gemino*, etc., et rursus l. iii, vers. 262, *gemino orbi*. Ovidius l. i Amor., el. 8, *Et gemino lumen ab orbe venit*.

Lumine sunt acies post nubila crassa micantes. A
David adulterii facinus homicida peregit,
655 Sed scelus agnoscens culpas impune fatetur,
279 Sic reus et veniam sceleri sub voce me-
[retur
Credulus, et Domini famulus post, atque fide-
[lis,
Attestante Deo, cœlesti voce vocatus,
In tantum ut regem faceret post crimina natum
660 Ex eadem muliere virum, cui tempore partus
Omnia concessit merito genitoris amati.
Fleerat Ezechias: sub puncto temporis uno,
Et prece primori vitam, et tria lustra mere-
[tur.
Murmure sub tacito sterilem desseverat Anna
665 280 Materiem; secunda redit per vota priora, B
Et non est ultra vox exspectata secunda.
Illi solas fudere preces, jejuniâ nulla,

Nam nec tempus erat longum, quo vota pia-
[rent,
Cum nec plena fuit cunctis poscentibus hora,
670 Qua votum meruere suum pietatē Tonantis
Quod vetus, atque novum duo Testamenta lo-
[quuntur,
Millia tot subito veniam meruisse reorum,
Pro quibus una semel vox est, aut nulla pre-
[cata.
Exegit quid plena fides, et credula, dixi.
675 Quid non credentes mereantur, dicere cura
[est.
Incurrit culpam sancti pater ille Joannis,
281 Pontificis loca sacra tenens, magnusque
[sacerdos,
Credere cunctatus Domini promissa Tonantis,
Angelico senior monitus sermone repente.
680 Mox vindicta datur per longa silentia lingua,

SCRIPTURA COD. VAT.

655. *Lumina sunt.*
657. *F. post statque fidelis.*
665. *Et prece primo dicavit et t. l. m.*

667. *Hi sola fudere.*
675. *Dicere curæ.*

NOTÆ.

655. Eleg. vers. 159 de eodem David: *Confessus facinus veniam pro clade meretur Noxius impune*, etc. Vide l. i, vers. 31. Agnoscens David scelus, confesus illud est, quia fieri vix potest, ut homo serio gravitatem criminum perpenderit, quin ea detestetur.

656. Forte *veniam sceleris*. Sub voce, quia statim ac dixit, *Peccavi Domino*, Nathan reposuit, *Dominus quoque transtulit peccatum tuum*, ut narratur Reg: l. ii, cap. xii, vers. 13.

657. Interpungi potest *meretur*, *Credulus*. David Dei servus sæpius vocatus est post adulterii crimen remissum, ut in Veteri Testamento sacerdotes et prophetae famuli Dei appellari solent; ex quo ad Christianos, peculiari ratione Dei servitio addictos, eadem vox defluxit. Sed de David verbum *fidelis* pronuntiatum post id temporis in sacris Litteris non invenio; laudes vero quæ illi tribuuntur hoc ipsum sonant.

659. De hac phrasi *In tantum ut* vide comment. ad Prudentium vers. 153 Hamart. Reperitur ea quidem in Vulgata lib. I Reg., cap. i, vers. 6, *In tantum, ut exprobraret*; sed non idcirco minus a bonis lingue Latine scriptoribus cum decore adhibetur.

660. *Muliere* tertia producta, ut in epist. vers. 161, *Insper et Salomon eadem muliere creatus*. Sic v. 111, lib. iii, *arietem*, et *muliere* hoc l. ii, v. 153. Eadem est dissyllabum contractis per synæresin duabus primis, ut *Una eademque via* in ablativo apud Virgilium.

661. Arbitror, scribendum *merito genitoris amato*, scilicet Salomoni amato genitoris meritis. Reg. lib. ii, c. xii, vers. 24 seq., *Quæ genuit filium, et vocavit nomen ejus Salomon, et Dominus dilexit eum*. Misitque in manu Nathan propheta, et vocavit nomen ejus Amabilis Domino (Jeduthiah), eo quod diligeret eum Dominus.

662. Lib. IV Reg., cap. xx, vers. 4, *Et antequam egredereetur Isaias medium atriis*, etc. Hæc dicit Dominus... *Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas, et ecce sanavi te*... *Et addam diebus tuis quindecim annos*. Hinc versum depravatam restitui. Posset etiam legi *Et prece proferri vitam ad tria lustra meretur*. Sed melius est *Et prece primori*, ut v. 665, *Per vota priora*, et v. 675, *Pro quibus una semel vox est, aut nulla precata*. Eadem enim est sententia.

661. *Murmur* de oratione quæ submissa voce fit

sæpe dicitur. In officio Isidoriano sabbato sancto in oratione ad benedicendos diacones: *Ut in omnibus tuorum beneficiorum sentientes benedictionem lucernas cereique immurmurent*. Hoc loco clarior vox aut etiam cantus exprimitur. Vide comment. ad Prudent. præfat. l. i contra Symmach., vers. 36. De hac Anna, nistra Samuelis, l. I Reg., cap. i, vers. 15, *Porro Anna loquebatur in corde suo, tantumque labia illius movebantur, et vox penitus non audiebatur*.

665. Nonne melius *sterilem desseverat Anna Matricem*? Lib. I Reg., cap. i, v. 5, *Dominus autem concluserat vulvam ejus*. Pro receptaculo fetus in feminis matrix ponitur a Vegetio l. i Rei veter., cap. 5, et Plinio l. xvii, c. 10, ubi tamen Harduinus legit *arteriam pro matricem*.

668. Vota hic sunt preces: *piarent* est veluti *satisfacerent*. Propertius l. iii, el. 17, al. 18, vers. 17: *Nam quid Medæ, referam, quo tempore matris Iram natorum cæde placet amor?*

669. Cum pro *quandoquidem* cum indicativo apud Ciceronem aliosque bonos auctores occurrit.

670. *Votum* etiam sumitur pro re quæ desideratur, ut hoc loco. *Meruere*, obtinuerunt, ut sæpe alias.

671. Dracontius poetam agit qualem describit, si-bique optabat Claudianus Mamertus in Carm. contra poetas vanos ad collesam: *His precor, his potius studiumque, operamque legendis, Scribendisque rove: cane grandia cepta Tonantis, Scribe creatarum verbo primordia rerum, Et chaos ante diem, primæque crepuscula lucis. Quæque dehinc variis elementa per omnia sæcla Dicta, vel acta Deo per sancta volumina diceas, Quæ docuit tabulis legalibus indita Moses, Aut evangelici quæ lex Nova Testamenti Signat opera prius relegens mysteria Christum. Tunc te divinum vere memorabo poetam*. Vides poema Dracontii descriptum.

674. Forte Exegit quod plena fides: sed melius quid, ut vers. seq.

675. Forte dicere quæram, vel dicere curo, vel dicere cur est? vel dicere curæ est, aut cura est, ut loquitur Plautus. *Mereri* commune est ad præmium et ad pœnam.

676. Eleg., v. 59, *Liquit et antistes verus pater ille Joannis*, etc.

679. Fortasse distinguendum *sermone*: *repente* Mox vindicta datur, ut dicitur subito repente: vel repente refertur ad credere. Vide Lucæ cap. i.

Donec ventris onus bis quinis mensibus actis A
Fundatur de ventre puer sub sorte beata.

Tu, Deus omnipotens, rerum cælestis origo,
Tu pius, et clemens, et consolator haberis,

685 Tempore tristitia major defensio pressis.
Erigit elisos, relevat tua dextra jacentes,
Confovet abjectos, et semper pascit egentes,
Pocula larga parans sitientibus alma ministrat.
Nescius irarum monitis, non clade coerces

690 Peccatum, sine clade reos clementior audis
282 Ante præce, venia que juvas; non ira
[furorem]

Excitat, ut jubeas vel jâste occidere fontes.
Plus pius es quam justus: agis non ergo severus,

Errantes junis, sed mihi corrigis omnes
695 Sub pietate bonus, pænæ cessante flagello.
Et quoties commotus eris, placidissimus exstas,
Nil immitte jubens, levis est sententia cæli:
Rex pie, supplicium cunctis revocabile dictas,
283 Ut, si peccantes agnoscant corde rea-

tus,
700 Et damnent meliore animo delicta priora,
Sint, quibus ignoscas, sed non semel ista re-
[laxas,
Sæpius indulgens, ostendens limina mortis,
Et revocans a morte truci, quos culpa pre-
[mebat
Faucibus inferni raptas inducere formas.

SCRIPTURA COD. VAT.

682. Tundatur de.
684. Consolator herilis.
685. Pressis, dubie.
688. Scriptum est arva; ad marg., alma.
689. Videtur scriptum coerces.
691. Preces veniale jubens non.

B 692. Prius sortes; correctam fontes.
695. Bonus pene cessante.
697. Nil in mente jubens, lenis e. s. c.
700. Et damnet m.
702. Videtur correctum indulges ex indulgens.
704. Raptos; supra raptas.

NOTÆ.

681. A. G. Ilius l. iii, cap. 16, ex veterum medicorum et philosophorum sententia docet, gigni hominem septimo rarenter, nunquam octavo, sæpe nono, sæpius numero decimo mense, eumque esse hominem gignendi summum finem, decem menses, non inceptos, sed exactos. Aliquando tamen octavo mense, atque undecimo etiam natum hominem ex Varrone refert.

682. Fundi appo ite dicitur de partu facili, et non laborioso. Libr. ii, vers. ultim., Sub sorte piorum.

685. Libr. i, vers. 729, Spes, et defensio pressis. Pro oppressis ponitur pressis, quod verbum ad animum quoque transfertur, sed addi solet mærore, luctu, aut aliquid hujusmodi.

686. Libr. i, vers. 741, Elevat elisos, et l. ii, vers. 732, Erigit oppressos. Psal. cxlv, vers. 8, Dominus erigit elisos.

687. Psal. cit. cxlv, vers. 7, Dat escam esurientibus.

688. Alma fortasse est dextra, aut alma pocula: et intelligi id potest de manna et coturnicibus. Libentius tamen legam Pocula larga parans sitientibus, atque ministrans.

689. Libr. i, vers. 85, Ostentis ventura monens, etc. Libr. iii, vers. 18, Justitiæ monitor, sed plus pietatis amator. Libr. ii, vers. 490, Ut terrore domet potius quam clade profanos.

690. Supra vers. 555, Clementius audit. Paulinus carm. 6 de S. Joanne Baptista: Quanta Dei pietas, quamque exorabile numen! Penitusse sat est. Auctor carminis de Laudib. D. mini: Tu casti rectique terax, et flectere leges Post crimen facilis. Scribebat hic auctor sub Constantino, et ex tempore quo floruit et styli similitudine subit animum suspicari eum distinctum non esse a nostro Juvenco. Uterque Constantini laudibus carmen claudit. Sic ille: At nunc tu dominum meritis, pietate parentem, Imperio faciem, vivendi lege magistrum, Edicisque parem, quæ lex tibi condita nocet, Victor, m. latumque pares mihi Constantinum, Hoc meli a fetu terris nihil ante dedit, Nec dabis; exæquent utinam sua pignora patrem. Juveneco vero: Hæc mihi pax Christi tribuit, pax hæc mihi sæcli, Quam fovet indulgens terræ regnator aperta Constantinus, adest cui gratia digna merenti. Qui solus regum sacri sibi nominis horret Imponi pondus, quo justis dignior actis Aeternam capiat divina in sæcula vitam Per dominum luc's Christum, qui in sæcula regnat. Sic mss. Vat., alii paulo aliter.

691. Antea vers. 486, Veniale minatur: sed hoc

loco verius puto veniaque juvenas, quam veniale jubens.

693. Sæpe de hac sententia ætium. Paulinus poëm. ultim. fere iisdem verbis: Corripiensque tamen veniam dabit omnibus unam, Remque novam dicam, nec me dixisse pigebit. Plusque pius, quam justus erit: ubi superflua videtur conjunctio in plusque pius, de fortasse legendum: plus pius est quam justus erit. Victorinus de J. C. Deo et homine: Magis indulgentia semper, Quam vindicta placet.

694. Libr. i, vers. 95, Corrigit errantem, nec punit morte repente.

C 695. Libr. i, vers. 455, Continua bonitate pius. In Eleg. vers. 188, Commodus Augustus vir pietate bonus.

696. Placidissimus exstas pro es, ut vers. 751, Solus enim Dominus, Domini qui non habet, exstat. Sed potest etiam accipi pro eminere, prominere, quæ propria ejus verbi significatio. Sententia deprompta ex Habacuc cap. iii, vers. 2, Cum iratus fueris, misericordiam recordaberis. Pro irato commotus Virgilius l. i. Æn., vers. 426, Graviter commotus. Ita etiam Suetonius, Claudianus et alii.

697. Libr. i, vers. 544, Exurgit censura Dei pietate severa.

698. Vide l. i, vers. 31 et 91. Supplicium dicit revocabile, ut contra munus Dei irrevocabile. Libr. i, vers. 605, Manet irrevocabile munus: et Juveneco l. i, vers. 74, Quare promissis manet irrevocabile donum.

701. Sed pro imo ponitur, aut pro et, ut l. iii, vers. 47, Celsior excelsis specie sed pulchrior omni. Cum ponitur pro imo, sæpe additur etiam aut et. Cicero Attic. l. iii, epist. 15, Hic mihi primum meum consilium defuit, sed etiam obfuit, quanquam id aliter ab aliis editum est. Val. Flaccus lib. v, vers. 391, In te animos, sed et omnia nostra repono. Simpliciter Phædrus l. iv, fab. 17, Odore... sed multo replent.

702. Supra vers. 514, Lethique vias, et limina mortis. Libr. I Reg., cap. ii, vers. 6, Dominus mortificat, et vivificat, deducit ad inferos, et reducit. Deuteronom. c. xxxii, vers. 59; Tob. cap. xiii, v. 2.

703. Supra vers. 422, Eripitur de morte truci.

704. Sensus videtur esse, quos culpæ eo pertrahabant, ut animas suas faucibus inferni inducerent, sive inferrent. Exprimunt verba Sapient. cap. xvi, vers. 13: Tu es enim, Domine, qui vitæ et mortis habes potestatem, et deducis ad portas mortis, et reducis. Raptus usurpatur pro violenta et immatura morte præreptus, ut apud Statium Libr. ii, silva 1, vers. 208, Illic finis raptio. Potest etiam intelligi ra-

705 Hi soli pereunt, semper quos esse profanos
Constitit, sine fine mali peccare volentes.
Criminis et pœnæ limes semel unus habetur.
Et poteris servare malos plus usque senectam,

284 Ut damnare simul horrenda placula nos
[sent,

710 Et vnam sperare tuam, sed major habetur
Illic ratio, nam impune diu peccare nocent-

[tum

Si fuerit permissa manus, turbata repente
Mens insontis erit, mox pœnitet esse mode-

[stum,

Opataturque nefas, et plus pia turba nocetur.

SCRIPTURA COD. VAT.

712. Si fuerat permissa, et videtur scriptum præ-

missa.

pietas, seu tractas formas. Equidem formas pro ani-
mis non reperio quis dixerit. Suspicio Dracontium,
qui sæpe veterum verbis loquitur, respiciat ad Vir-
gilium l. vi, v. 614, *Inclusi pœnam expectant: ne
quare doceri, Quam pœnam, aut quæ forma viros, for-
tunave mersit.* Servius vero formam exponit regulam,
quod ad nos nihil attinet.

705. Vide l. i, vers. 93 seqq.

707. Libr. i, vers. 118, *Lux noctis limes, et umbra.*
Sententia hujus loci est, pœnam non sequi nisi eum,
qui in eodem crimine perseverare voluerit, aut dam-
nare scelera sua noluerit.

708. Usque sæpe præpositioni ad conjungitur, quæ
tamen nonnunquam omittitur, ut iterum l. iii, vers.
607, *Sit virtus usque senectam*, et alibi. Ex sacra Scri-
ptura colligitur impios plerumque ad senectutem
non pervenire. Psal. liv, vers. 24: *Viri sanguinum
et dolosi non dimidiabunt dies suos.* Psal. lvi, vers.
10: *Priusquam intelligerent spinæ vestræ rhamnūm,
sicut viventes, sic in ira absorbet eos.* Cap. xv Jobi,
vers. 32: *Ante quam dies ejus impleantur, peribit.*

712. Retineri poterit *Si fuerat*, tempus pro tem-
pore, ut in Eleg. vers. 324, *Quæ fuerat pietas?* Sed
verius est *Si fuerit*.

713. Nulla alia conjectura ad sanandum locum
corruptum opportunior occurrit, quam *mox pœnitet
esse modestum*. Hoc vocabulum *modestus* varia signi-
ficatione sæpe adhibere Dracontium, animadverti in
prolegom. num. 136. Quæstio proponi potest cur Deus
impios quosdam, antequam convertantur, vita privet,
alios diutius in criminibus vivere permittat, ut deni-
que convertantur antequam e vita decedant: cui
quæstioni aliud responderi nequit, nisi justa et in-
scrutabilia esse Dei judicia. Verum Dracontius im-
pios cum impiis non confert, sed de impiis qui ante
senectutem moriuntur, quaerit cur Deus eos, cum ad
senectam usque conservare possit, ut ad bonam
frugem se recipiant, ante id tempus de medio tollit.
Sunt certe scelerati aliqui homines, qui etiam cum
ad senectutem pervenerint, non proinde meliores
evadunt, imo gravioribus criminibus obruuntur. Sed
sunt alii qui, si diutius viverent, converterentur. De
his ergo respondet Dracontius primum oportere ut
improbi non d'u permittantur impune peccare, ne
malo sint exemplo bonis; deinde non brevem mo-
ram concedi peccatoribus, ut veniam obtineant, si
velint. Ecclesiastes cap. viii, vers. 41: *Etenim quia
non profertur cito contra malos sententia, absque ti-
more ullo filii hominum perpetrant mala.* Lege Lori-
num in comment. ad hunc loc. Eodem pertinet quod
dicitur psal. ix, vers. 2, *Dum superbit impius, incen-
ditur pauper*; et cap. xvii Jobi, vers. 8: *Stupebunt
iusti super hoc; et innocens contra hypocritas suscita-
bitur.* Etsi autem, ut vers. seq. additur, *tenebit justus
viam suam, et mundis manibus addet fortitudinem, ta-*

A 715 Improbam quam rabies, atque improba vota fa-
[ligant.

285 Quid quod et errant mora non brevis esse
[probatur,

Servaturque diu venire, si desinat audax
Illicitum tentare nefas? nam gaudia cœlo

Conversus dat quisque reus; sibi quisque me-
[delas

720 Arbitretur homo, culpas sub voce relinquit.

Vox tua cum sileat, tua sed sententia clamat.

Erigis oppressos humiles, sternisque superbos,

Tu captivorum rumpendo noxia vincula,

Colla levas attrita jugis cervice soluta,

SCRIPTURA COD. VAT.

713. *Mox pœnitens se moderatum.*

716. Videtur scriptum *quidquid*.

NOTÆ.

men negari nequit, aliquos prospera improborum
felicitate permoveri, ut viam virtutis deserant. Eu-
ripides in *Dicte*: *Jam sæpe vidi, sæpe et indigne tui
Bonos sequentes moris exemplum mali.* Sophocles in
Alete: *Malos profanis præstans genitoribus Florere
rebus prosperis visu grave, Stirpem bonorum rursus
ingenio probo Malis subactos cladibus mirros prem.*
Disponere aliter cura debuerat Deum Mortalium res:
nam pios decuit palam Bona largitate consequi cœle-
stium, Contra scelestos paria criminibus ausis Suspiciona
aperte luere diis auctoribus: Ita res secundas nemo jac-
claret malus. Claudianus vero in hac mentis agita-
tione pro divina providentia sic concludebat libr. i
contra Rufinum, initio: *Abstulit hunc tandem Rufini
pœna tumultum, Absolvitque deos. Jam non ad culmina
rerum Injustos crevisse queror; tolluntur in altum, Ut
lapsu graviore ruant.*

716. Usus hujus verbi probatur expositus est in
nota ad vers. 26.

C 718. Errantem veniam diu servari probat, quia
gaudia dat cœlo, quisque convertitur. Lucæ cap. xv,
vers. 10: *Ita dico vobis, gaudium erit coram angelis
Dei super uno peccatore pœnitentiam agente.*

719. Primum quisque summi potest pro unusquisque,
sed secundum sibi quisque medelas accipi debet pro
quisquis, quicunque; quam significationem ejus nomi-
nis confirmavi in comment. ad Prudentium hymn. 7
Cath., vers. 216. Hæc est altera ratio cur brevis cen-
senda non est mora, quæ erranti conceditur, quia fa-
cilis est pœnitentia, ac spatio temporis exiguo peragi
potest, scilicet cum supernaturalis gratiæ auxilio.

720. Arbitretur est arbitrando sibi quarat, *adjudicet*,
expendat. Pro requirit rectius puto relinquit: nam re-
quirimus quod abesse ægre ferimus. Sententia eadem
est ac vers. 636, *Sic reus et veniam sceleri sub voce
mereatur.* Confer etiam lib. iii, vers. 240 seq. Isaïæ
cap. xxx, vers. 19: *Plorans nequaquam plorabis: mi-
serans miserebitur tui: ad vocem clamoris tui, statim ut
audierit, respondebit tibi.* Fabricius in comment. poe-
tar. Christ. advertit Alciuum in arbitris secundam
produxisse: sed cum muta et liquida sequantur, jure
suo usus est Alciimus, quo eodem in arbitretur ultior
Dracontius.

721. Sed hoc loco pro tamen ponitur notanda signi-
ficatione.

722. Confer vers. 686. Tertullianus lib. i, *Oppressis
veniam dare promptius, solvere vinclos.* Psal. cxlvi, v.
6: *Suscipiens mansuetos Dominus, humilians autem
peccatores usque ad terram.* Vide etiam cant. cum Dei-
paræ Magnificat.

723. Psal. cxlv, v. 7: *Dominus solvit compeditos.*

724. Prudentius in præfat. Psych., *Attrita bovis
colla, et hymn. 4 Perist., Attrita colla gravibus cir-
culis.*

- 725 Et proceres servire facis, famulosque jubere, A
 Paupertate, jubes, opulentos turpis egestas
 Urgeat, et ditas opibus bene largus egentes.
286 Ina levas, et celsa premis, præsumpta
 [coercens
 Ateris, et tennes adjecto robore firmas, I
 750 Jura potestatis retinens sub nomine vero,
 Solus enim Dominus, Dominum qui non habet,
 [exstat;
 Vel cui cuncta patent, per quem sunt omnia,
 [quot sunt,
 Et transacta simul, quæ sunt quandoque su-
 [tura.
 Qui dedit elysios justis, et tartara pravis,
 755 Qui placidis, sævisque jubet procedere solem,
 Et lunam, stellæque vagas, et sidera cuncta, B
 Imperat et pluvias nullo discrimine fundi.

- Nec ratione caret pietas generaliter una,
 Mercedem justis, injustis munera nobis
 740 Prorogat, ut vel sic nos convertamur ad illum.
 Illectos donis, non pœnis mutat adactos.
287 Exspectat pia vota Deus, non thura re-
 [quirit,
 Victima sola placet purgatæ mentis honestas.
 Nec tamen expensis, sed puro corde litandus.
 745 Pectore contritos, genibus cum pectore flexos,
 Suppliciterque suos pendentes fletibus actus
 Exaudit: nam si quis erit miseratus egentis,
 Texerit et nudos, inopes defenderit, insons,
 Contentusque suis, alienis non inhiarit,
 750 Si impetrare velit, velut impetrare meretur,
 Effectus faciles oratio pura reportat,
 Quam non impugnât cujusque precatio tristis.
288 Et fortasse juvat pauper, peccata relaxat

SCRIPTURA COD. VAT.

727. Vestiat et ditet o.
 728. Præsumpta coactus, sed præsumpta ambigne.
 732. Cuncta parent: non clarum est quæ sunt, vel
 quot sunt, vel quod sunt.
 737. D. fundit.
 746. Suppliciterque suos pendentes fletibus... deest

- postremum verbum.
 750. Si impetrare velit velut imperet ita meretur; sed
 imperet obscurum est.
 751. Reportet, supra reportat.
 753. Scriptum est juvat: pauper p. et pauper in
 nexu litterarum.

NOTÆ.

726. Ex cantico B. Virginis, et alio Annæ lib. I
 Reg., cap. II.
 728. Præsumpta, hoc est superba, audacter confi-
 dentia, significatione ævi sequioris, ut præsumptor,
 præsumptio. Vide vers. 365.
 750. Supra vers. 257, Jura potestatis retinens super
 omnia solus.
 751. Exstare et constare a Lucretio pro esse inter-
 dum usurpari, notat Giffartus in Indice. Confer vers.
 696 hujus libri, et vers. 247 lib. III, et Elrg. vers. 158.
 753. Similia occurrunt supra v. 594 seq., ubi æter-
 nitas explicatur.
 754. Elysios, subaudi campos. Sic elysios simpliciter
 ponunt Martialis, Lucanus et alii. Frequentius
 elysium neutro genere dicitur, aut elysius adjective
 cum substantivo expresso.
 755. Ex Matth. cap. v, vers. 45. Plura in hanc
 sententiam Prudentius lib. II contra Symm., vers.
 780 seqq., Non nego communem cunctis viventibus
 usum Aeris, astrorum, etc. Adisis nostrum comment.
 in eum locum, et not. ad vers. 598, lib. I Dracontii.
 Lib. I, vers. 456, Placidus opponitur etiam cruento,
 aut sævo.
 757. Posset retineri fundit cum hac distinctione
 sidera cuncta Imperat, et pluvias. Imperare lunam,
 stellas, ut imperare naves, pecuniam, tributa, arma,
 præsertim si legas sidera cælo Imperat: aut intelli-
 gendum est imperat procedere. Sed planior et verior
 est lectio quam ascripsi.
 740. Gregorius Magnus lib. XVI Moral., cap. 42:
 Malorum domos Dominus bonis implet, quia etiam in-
 gratis sua dona non denegat, ut aut benignitatem con-
 ditoris erubescant, et ad bonitatem redeant, aut redire
 cuncti modo contententes, indei licet gravius puniantur, etc.
 741. Lib. I, vers. 741, Et consolatur adactos Lucib-
 us. Ita convertimur ad Deum, ut Deus nos mutet,
 seu convertat. Vide notam ad vers. 611.
 742. Isaïæ cap. xxx, vers. 18: Propterea exspectat
 Dominus, ut misereatur vestri, et ideo exaltabitur par-
 cas vobis.
 745. Ex psal. L, vers. 18: Quoniam si voluisses
 sacrificium, etc. Vide comment. ad Prudentium hymn.
 10 Per., vers. 346.

745. Ex psal. cit. vers. 19: Cor contritum et hu-
 miliatum, Deus, non despicies: et psal. cxlvi, vers. 3:
 Qui sanat contritos corde, etc. Forte legendum geni-
 bus cum pectore flexis.
 746. Forte suos plangentes fletibus actus. De hoc
 nomine actus, actus dixi in comment. ad Prudentium
 hymn. 2 Cath., vers. 407. Ponitur pro actione etiam
 a Cleone, Quintiliano, Lucano, Claudiano aliisque
 antiquis, et supra a Dracontio vers. 268, Temnimus
 actu Plectibili.
 747. Miseratus admittit genitivum, ut infra vers.
 762. Sed hoc loco bene esset miseratus egentes, ut
 postea nudos, inopes.
 750. Cogitabam Si impetrare velit, velut imperitara
 meretur. Verum neque id neque aliud quod edidi,
 penitus mihi placet.
 752. Tristis poterit referri ad cujusque, scilicet pre-
 catio alienius infelicitis aut mœrentis. Precatio vero
 hoc loco sonat imprecationem, quamvis sæpius pro
 simplici obsecratione ponatur: nisi malis intelligere
 precatorem tristem, ut ita clarius imprecationem sig-
 nificet. Imprecari aliis malum in vindictam damni
 ab ipsis illati nullo modo licet. Vide Susarium tom. II
 de Relig. lib. I, cap. 19. Deum vero nonnunquam
 istiusmodi imprecationes exaudire, colligitur ex hi-
 storia quam narrat S. Augustinus serm. 322, al. 31,
 de Diversis, et lib. XXI de Civit., cap. 8. Quin audi-
 mus Salvianum lib. VII de Providentia? Jam vero illud
 cujusmodi, aut quam grave, genere quidem dispar, sed
 iniquitate non dispar, nisi hoc dispar forte, quia ma-
 jus? Proscriptiones dico orphanorum, v. duarum affli-
 ctiones, pauperum cruces, qui ingemiscunt quotidie ad
 Deum, ac finem malorum imprecantes, et quod gravissi-
 mum est, interdum et nimia amaritudinis etiam ad-
 ventum hostium postulantes, aliquando a Deo impetra-
 runt, ut eversionem tandem a barbaris in commune
 tolerarent quam soli a Romanis antea toleraverant.
 753. Relaxare peccata dixit etiam Dracontius vers.
 505 Eleg. Interpungi etiam potest Quam non impu-
 gnât cujusque precatio tristis, Et fortasse juvat. Pau-
 per peccata relaxat Pastus, et indutus. Scilicet quam
 oratio oppressorum non impugnât, imo fortasse juvat.
 Tob. cap. IV, vers. 11: Quoniam elemosyna ab omni

Nam pia turba Dei sunt spiri us igneus omnis: A
Quamvis ipse Deus se prodidit igne loquaci,

291 Cum jubar ignitum Domini rubus asper
[haberet,

Et lacrymas populi pro libertate gementis

780 Diceret ante suum Deus ascendisse tribunal.

Se tamen asseruit sublimibus alma potestas

Descendisse polis, ut quæ captiva jacebat,

Libera turba foret, domini victura superstes.

Mox sua promissor perfecit verba fidelis,

785 Excussoque jugo deduxit per mare Rubrum,

Candida dux fuerat nubes, flammæque columna;

Fluctibus æquoreis gemina de par.e ligatis,

In scopulum pelagi jam non latrantibus undis,

Transierat salsos ponti sine remige fluctus,

790 Et pedibus siccis iter est navale peractum.

Laudavere Deum populus de morte natantum,

Sexus uterque Deo magnis in laude choreis

Certatim resonant, et palmis tympana pulsant,

292 Et celebrant, vincente Deo, saltando
[triumphum.

795 Non g'adiis, jaculisque datis, missivæ sagit-
[tis

Gens oppressa perit; sed tantum surgere jussa

Arma elementa Deo, nullum fusura cruorem;

Et tamen innumeras faciunt sine sanguine mor-
[tes.

Una eademque die populis datur ecce duobus

800 Ira furens, pietasque simul: sine nubibus ulis

Diluvio periere gravi, splendente sereno.

Omnibus ostendit homini sententia lata,

Quid peccata creent, quid justi vita meretur,

Quid bona simplicitas, quid noxia vota repor-
[tent,

B 805 Quid pius, aut humilis, quid et impius, atque
[superbus,

Quid ferus, aut mitis, quid clemens, quidve
[cruentus,

SCRIPTURA COD. VAT.

776. *Igneus omnes.*

777. *Quamvis et ipse Deus.*

778. *Dub.e asper haberet.*

781. *Asseruit merito sia alma.*

782. *Captiva jacebant.*

785. *Et uterque jugo d. p. m. r.*

789. *Transierat falsos p.*

796. *Sed tantum fugere jussa.*

799. *Datur exca duobus.*

802. *Ostendit domum sententia.*

806. *Mitis, qui iq id clemensve cruentus, sed quidquid
non clarum est.*

NOTÆ.

et Acanthio: In igne nec crepitat, nec exsilit. Sic
flamma crepitans et similia. Sed qua ratione crepitare
flamma possunt angeli, qui sunt Corporis expertes
terreni ponderis omnes, ut ait Dracontius vers. 461? C
Huc difficultati responderi potest ex vers. seqq.,
quod potestati Dei subjectus est ignis, quod scilicet
possit etiam spiritus puniri, et quod ipse Deus igne
crepitanti apparuit in rubo, quia igne uti potest ad
puniendum et ad bene faciendum. Ex vers. seq. ex-
plicatio alia verior eruitur, ut nunc dicam.

776. Videtur omnino legendum omnis pro omnes:
nam igneus potest omnis, et spiritus ratione metri in
singulari est. Ex hoc versu aperte colligitur sermo-
nem esse de bonis angelis, qui sunt pia turba Dei, et
igni comparantur. Psal. ciii, vers. 4: Qui facis ange-
los tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem. Quæ
verba in ep. ad Hebr. cap. i, v. 7, repetuntur, sed
ordo ignem urentem est flammam ignis, et additur vers.
14: Nunc omnes sunt administratorii spiritus in mi-
nisterium missi propter eos, qui hereditatem capiunt
salutis.

777. Fortasse Quid quod et ipse Deus. Ignem sym-
bolum esse divinitatis, ex multis sacre Scripturæ lo-
cis ostenditur. Igne loquaci, quia in igne loquebatur
Deus. Vide comment. ad Prudentii Dittochæum,
vers. 29. Sic enim inscripsi ex veteribus editis et mss.
opus quod alii Enchiridion aut Diptychon vocant: de
quo Dittochæi titulo etsi plura dixerim, tamen ad-
dendum est nonnullos putare Dittochæum appellari
a ditto et xotic, quia probatiss exempla ex duplici
Testamento complectitur. Auctor mihi est Nicolaus du
Rortier Etym. sacr.

778. Libr. i, vers. 615, jubar tribuitur igni. Exodi
cap. iii, vers. 2, verba sunt: Apparuitque ei Dominus
in flamma ignis de medio rubi, etc.

781. Posse scribi asseruit merito bis alma, vel me-
rito sic, sed quo sensu? pro sublimibus bene etiam
esse excelsis. Si legere velis merito sic alma, intelli-
gere poteris rationem reddi a Deo cur sic in rubo
apparuerit.

732. Ex d. cap. iii, vers. 8, Descendi ut liberarem,
etc.

783. Domini intel igo Pharaonis, cui Israel servie-
bat. Supra vers. 166 de eode prodigio: Israelita-
rum plebi, que facta superstes vindice nanfrago, etc.
Superstes cum genitivo vers. 51, Mundique superstes.
Alcimus l. v prope finem: Inspector cludis propriæ,
gentisque superstes.

785. Forte Erptosque jugo deduxit.

788. Latrantibus undis, frequens id poetis. Confer
vers. 160 et seqq. hujus libri.

789. Forte Transierant.

791. Exod. cap. xiv et xv, Sapient. cap. x, vers. 20:
Et decantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, et
victicem manum tuam laudare pariter.

795. Tympanorum diversa fuere genera, ut videri
potest in Antiq. explic. Montfauc. tom. III. Quædam
bacillo pulabantur, alia digitis, aut palmis. Ovidius
14 Fast., vers. 342, Et feriunt molles laurea terga ma-
nus. Lucretius l. ii, vers. 618, Tympana trenta tonant
palmis. Catullus carm. LXIII de Nupt. Pel. vers. 261,
Plangebant alii proceris tympana palmis.

D 794. Saltando, ut paulo ante choreis. Exodi cap. xv,
vers. 20: Cum tympanis et choris. Chorus est multi-
tudo canentium vel saltantium aut canentium simul
et saltantium.

798. Mortes in plurali usitatum ab aliis, sed notan-
dum præsertim cum verbo facio.

801. Claudianus de bello Getic., v. 49, Splendere
serenum. De hoc verbo serenum vide notam ad vers.
586, l. i.

804. Simplicitas pro innocentia, ut ex opposito
noxia vota. Vide vers. 69 Eleg. Cap. xx Genes., vers. 5:
In simplicitate cordis mei, et munditia manuum mearum
feci hoc. Sic simplex, simpliciter pro innocenti, inno-
center in sacris Literis.

805. Humilis, ut superbo opponitur, vox Christia-
norum scriptorum, ut Prudentii et equalium. Forte
atque humilis.

806. Forte quid clemens, quidque cruentus, aut
quidve cruentus.

Dapsilis, et largus, qu'd prædo, aut raptor ava- A
[rus.

Agmina condemnant mores, atque agmina pur-
[gant.]

SCRIPTURA COD. VAT.

07. Quid prædæ aut raptor.

NOTÆ.

807. *Dapsilis*, Græca vox, *largus*, *cepiotus*: ea utuntur Plautus, Columella, Apuleius, Dionysius Cato in Distic. moral., alii. *Lego prædo* pro *prædæ*, ut l. III,

vers. 75: *Aut qui aliena rapit prædo temerarius andax.*
808. *Redit a id quod dixit vers. 418, Segregat Omnipotens merita.*

LIBER TERTIUS.

293 Luminis æterni, lunc lux, lucis origo, B
Oris, et astrorum, jubar ætheris, aeris auctor,
Pax elementorum, nature conditor, et fons,
Sideris innumeri numerus quem non latet
[omnis,
5 Nomina dans astris, et stellis cursibus aptans,
Immotusque jubens septem constare triones:
294 Axe licet volvente polos, stant sidera
[pigna.
Qui num-ras cunctas, quas præfert litus, ære-
[nas,
Per freta cuncta maris totum quas continet
[aquor.
10 Omnia nosse Deum, quia condidit omnia solus,
Quis dubitet? Quod nosse jubes, celestia norunt,

Quod tu scire velas, ignorant omnia celo.
Missa cadunt, hiemesque cient comitante fra-
[gore,
Verberis ignoti volitant per inane flagella,
15 Et rutila radians crinitum missile flamma
Justitie monitor, sed plus pietatis amator,
Celsior ex ælisis, sperie sed pulchrior omni,
Virtutum virtus, dulcedine dulcior omni,
Lucidior luce, vel lumine clarior omni,
20 Editor omnipotens, sed non tamen editæ ab
[ullo,
Qui placidos pluviis das descendentes imbres.
295 Sic annena datur cunctis animantibus
[esca,
Et na ura parens per tempora cuncta ministrat,

SCRIPTURA COD. VAT.

6. Immobilesque jubes.
7. Poles stant s.
8. Quas præfert l.
9. Per freta cuncta maris totum factura quæ . . .
desunt litteræ extremæ.

C 11. N. Jubet c.
14. Ignoti violant per.
15. Et rutila ut radians.
19. Lucidus o. . . . vel l. c. o.
21. Das discedentibus imbres.

NOTÆ.

1. Sol lumen immensum dicitur libr. I, vers. 221. Hoc etiam loco sol intelligi potest in verbis *Luminis æterni*. Tertullianus de Deo l. IV, *Profundæ lucis origo Fons vitæ*, etc. Mar. Victor in præfat. ad Genes., *Tu vita, et genitor vitæ, luci que profunda, Tu lux vera, Deus, tu rerum causa, vigorque*. Dracontius l. I, vers. 151, *Initium factis lucem dat lucis origo*. Missale Isidorianum sabbato sancto in oratione ad benedicendum lucernam: *Domine Deus noster, unici luminis lumen, fons luminis lumen, auctor luminum*. Merobaudes de Christo: *Nunc genitus, qui semper eras, lucisque repertor*.

2. *Jubar ætheris*, ut l. I, vers. 615, igni tribuitur jubar, et l. II, vers. 778, *Jubar ignitum*.
3. De elementorum concordia vide l. I, vers. 142 et seqq.

4. Libr. II, vers. 472, *Sideris innumeri*, quod ibi de angelis dictum. Libr. I, vers. 219, de stellis, *Agminis innumeri*.

5. Libr. I, vers. 218, *Cursibus aptavit*, videlicet stellis. Fortasse legendum *das, aptas, jubes*. Sedulius initio libr. I, *Qui stellis numeras, quarum tu nomina solus, Signa, potestates, cursus, loca, tempora nosti*.

6. Virgilius l. III *Æn.*, vers. 518, *Postquam cuncta videt celo constare sereno*. Septem triones immoti dicuntur consare, quia semper videntur. *Pigri et innocidi* ab aliis poetis vocantur, ejus rei ratio ex vers. seq. intelligitur, *Immobilesque*, aut *immobilesque* metro adversatur.

9. Non satis percipitur quid velit Dracontius dicere: sed non longe videtur fuisse a sententia quam supplevi

10. Scientia divina eodem arguendi modo laudata etiam est l. I, vers. 500 seqq. *Cui cuncta patescunt, Et merito, quia cuncta facit, fecitque jubendo*.

11. *Celestia* pro angelis, vel pro omnibus quæ sunt in cælo, ut vers. seq. explicatur. Videatur id positum ex Mure. cap. XIV, vers. 52: *De die autem illo vel hora nemo scit neque angeli in cælo, neque Filius, nisi Pater*.

15. *Missa* flagella, ut arbitror.

14. *For e ignoti vacuum per inane*.

15. *Missilia* sunt quævis arma, quæ jaciuntur seu mittuntur. Sermo est, ut puto, de cometa quo homines terrentur. Confer v. 60 et seqq. l. I.

D 16. Repete dicta l. I, vers. 60, l. II, v. 689, aliaque in locis.

17. *Excelsa* libr. II, v. 204; l. I, v. 456, *Excelsamine celsior omni*. Fortasse legendum *specie vel pulchrior*, vel sed ponitur pro *et*. Vide notam ad vers. 7014 libr. II. Loc. cit. l. I in Vat. codice pariter legitur *Simplicitate bonus, sed culmine celsior omni*: quæ scriptura, collata cum aliis Dracontii locis, videtur anteferenda.

21. Fortasse *Qui placidas pluviis das discedentibus avras*. Sed retinendum potius pluviis et imbres per hendiadyn, unum per duo. Libr. I, vers. 452, *Imbriferis semper pluviis absentibus uter Cespes*. Sic Tertullianus de Jodic. *Tempora fecundant pulchris Dei munera donis*. Paulinus eodem modo poem. 52 natal. 16, *Multa mihi variis tribuisti munera donis*: quamvis enim aliqui inter munus et donum discrimen hoc ponant, quod munus est donum cum causa, tamen hoc discrimen a plerisque negligitur, nec curatur certe a Tertulliano et Paulino.

- Sic plumis vestitur avis, sic frondibus herbar, A 30
 25 Sic calamos nutrita seges stans armat aristis,
 Et tunicis vestita ceres pubescit adulta.
 Sic viridis flavescit ager sine semine facto :
 Creditor extorquet sub vomere fenus arator,
 Usura prastatur edax, centesima grandis

SCRIPTURA COD. VAT.

25. Armat aristas.
 28. C. subvenire fenus a.
 29. Prastator edax.

24. Vide not. ad vers. 253 l. 1.
 25. Vide not. ad vers. 254 l. 1. Forte legendum
Sic calamos nutrita seges stans armat aristas. Sed scrip-
 tura textus comprobatur ex eleg. vers. 251, *Segetes*
rior armat aristis.

26. Ceres pro grano ipso frumenti videtur poni.
Pubesco transferri eleganter solet ad herbas et plan-
 tas. Cicero de Natur. Deor. l. 1, c. 2 : *Cælique muta-*
tionibus, quibus omnia quæ terra pignat, maturata pube-
scant, et l. 11, c. 19 : Pubescunt, maturitateque asse-
quantur, quæ oriuntur e terra.

27. Posset conjici *Sic viridis florescit ager*. Sed
 Draconthus adhuc sermonem habere videtur de
 segete, qua ager primum virescit, postea flavescit, et
 Virgilium imitatur eel. 4 vers. 28, *Molli paulatim fla-*
vescet campus arista. *Sic flava ceres, flarum arvum,*
flaventia culta, flavae spicæ. Columella l. 2, vers. 311,
Sed cum maturis flavebit messis aristas, ubi aliqui le-
 gunt *flammebit* : sed libentius legerem *flavesceat* ex
 Virgilio. *Sine semine facto*, quia, cum a Deo seges
 educta est, nullum jactum fuit semen. Legi etiam
 posset *Sic viridis flavescit ager : sic semine jacto Credi-*
tor extorquet, etc. Quod magis cohereret cum versibus
 seqq. In scriptura codicis, quam retineo, sententia
 fortasse similis est ei quam explicat auctor incertus
 de laudibus Domini sub Constantino : *Uique humana*
salus securum duceret ævum, Sponte solutares de ces-
pite surgitis herbe : Has Pater ipse serit nutu, non
vomere dives.

28. Colonos comparatur creditori, qui fenus exi-
 git ab arvo. Ambrosius Hexaem. l. III, c. 8, num.
 35, *Feneratui terra restituit quod accepit, et usura-*
rum cumulo multiplicatum : et l. III de Offic., c. 6,
Fecunda terra multiplicatum reddit quod accepit,
fidelis ager feneratos solet restituere proventus. Cicero
 de Senect. cap. 15, *Terra nunquam recusat imp-*
rium, nec unquam sine usura reddit, quod accepit, sed alias
minore, plerumque majore cum feno-e. Vide notam
 Gronovii.

29. Sic restitui scripturam depravatam, ut sensus
 sit agram optare reddere maximam usuram. Luca-
 nus l. 1, vers. 181, *Hinc usura vorax, acidumque in*
tempora fenus; alii in tempore fenus. Sic usura edax.
 Centesima usura est in qua unum pro centum sin-
 gulis mensibus solvitur, hoc est singulis annis duo-
 decim pro centum. Hæc erat usura gravissima, aliæ
 erant minores. Seneca l. VII de Benef., c. 10, *sangui-*
nolentas vocat centesimas. De usuris centesimis
 existant observationes Jo. Frid. Gronovii.

30. Fortasse ex Virgilio procem. *Æn.*, *Ut quamvis*
arido parerent arva colono.

31. Cum hic debitor sit ager, dubium oritur cur
 dicatur exoptare reddere millesima lucra. Nam mil-
 lesima usura est in qua unum pro mille singulis
 mensibus penditur : quod exiguum sane fenus est,
 nempe duodecim pro mille singulis annis. Quod au-
 tem ager optet usuram magnam reddere ex v. 33
 colligitur : *Contraria vota duorum Conveniunt*. Existimo
 ergo, millesima hæc lucra esse ultra usuram cente-
 simam : nam erant apud Romanos, qui centesimis
 non erant contenti, et alia lucra majora expetebant.
 Cicero ad Attic. l. v, ep. ult. : *Clamare omnes qui*

296 Redditur, ac parens votis credentis avari
 Debitor exoptat millesima reddere lucra.
 Non exactorem pudor inficit, aut dolor ullus
 Afflicti exactum : contraria vota duorum
 Conveniunt, solusque dolet captator iniquus

35 297 Annonæ, pretiique vorax, inimicus amicis,

50. Redditur atque placet vota reddentis avarus.
 52. Pudor imprimit aut.

NOTÆ.

aderant, nihil impudentius Scaptio, qui centesimis cum
 anatocismo (usura usura) contentus non esset : alii,
 nihil stultius. Mihi autem impudens magis quam stul-
 tus videbatur. Nam aut bono nomine contentus centi-
 simis erat, aut non bono quaternas centesimas sperabat.

52. Pudor inficit, ut l. 1, vers. 342, *Totos rubor*
inficit artus : nisi malis legere pudor impedit.

53. Exactus pro eo, a quo exigitur pecunia, nove-
 dictum videtur, ac fortas e d' esset nunc exemplum
 veteris scriptoris, nisi A. Gellius illud nobis conser-
 visset l. xv, c. 14, ubi exserilit verba Q. Metelli
 Numidici : *Socios ad senatum questum flentes venisse,*
esse pecunias maximas exactos esse; et Cæcilius : Ego
illud minus nihilo exigor porcorum : quod A. Gellio
 Græca figura dictum videtur. Contraria vota coloni
 et agri sunt, qui a accipere et reddere et contraria inter
 se sunt, et plerumque creditor optat exigere, debi-
 tor renuit reddere. Conveniunt vero vota, quia ager
 optat reddere, et colonus accipere.

34. Opportune in eos invehitur, qui annonam com-
 primunt, ut carior fiat, et pretium eorum arbitratu
 crescat. Inestatori vocant Itali. Mirum caruisse, nisi
 fallor, Latinos veteres nomi et proprio quo pestife-
 ros hos homines appellarent. *Dardanarios* ignota
 vocis origine ab Ulpiano et Paulo in Digestis appella-
 tos invenio. Monopolium affine vitium est. Suetonius
 de Tiberio cap. 71 refert illum sermone Græco
 abstinnisse maxime in senatu, adeo quidem ut non-
 polium nominaturus, prius veniam postularet, quod
 sibi verbo peregrino utendum esset. Monopolia non
 omnia ejusdem generis sunt. Agunt de his theologi
 morales. Vide Molinæ de Just. et Jur. tract. 2, disp.
 345, ubi de recondentibus ac aservantibus merces
 in tempus caritatis disserit. Draconthus in tota hac
 disputatione contra captatores annonæ sententias et
 verba S. Ambrosii expromit. Sic enim Ambrosius l.
 III de Offic., c. 6 : *Et alius ait : Captans pretia fru-*
menti maledictus in plebe (Proverb. cap. 11). . . .

Cur ad fraudem convertis naturæ industriam et indul-
 gentiam? cur invades usus hominum publicos partus?
 cur populis minus abundantiam? cur affectas inopiam?
 cur optari facis a pauperibus sterilitatem? Cum enim
 non sentiant beneficia securitatis, te auctionante pre-
 tium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci,
 quam te de fame publica negotiari. Ambis frumento-
 rum indigentiam, alimentorum penuriam, uberis soli
 partus ingemiscis, fies publicam fertilitatem, horrea
 frugum plena deploras. . . . Latrocinium hæc, an fe-
 nus appellem? . . . Lucrum tuum damnus publicum
 est. . . . Legisti, quemadmodum hunc frumentarii
 pretii captatorem exponat in Evangelio Dominus Je-
 sus? . . . Nesciebat quid faceret, quasi ei alimentum
 de esset, hæcebat in ambiguo. Non capi-bant horrea
 annonam, et ille se egere credebant. Locutus ab Ambrosio
 allegatus Proverb. cap. xi, vers. 26, sic habet in Vul-
 gata : *Qui abscondit fragmenta, maledicetur in popu-*
lis : benedictio autem super caput reddentium.

35. Vorax, ut vers. 29, usura edax, et notandum
 vorax pretii cum gignendi casu, vel pretii captator est
 vorax, hac distinctione captator iniquus Annonæ pre-
 tiique vorax.

Omnibus adversus, populis insonantibus hostis. A 50
 Nam sua damna vocat mundi compendia pulchra,
 Nil opibus propriis quacunq[ue] ex parte minutis.
 Exstinctam dolet esse famem, bene dives egenus,
 40 Semper avarus inops, pauper sub divite nummo
 Æstuat, et custos alieni ruris, et auri,
 Iudicio punita suo mens semper avara
 Dat pœnas, animi quæ sedem nescit amare :
 298 Diligit hæredem, cui servat cuncta fidelis.
 45 Nec bona præsentis hic tantum perdere vitæ
 Contingit miseris : perdunt bona cuncta futura.
 Nunquid eris pius, alma Deus, jam morte per-
 [empto?
 Illi quippe, magis qui proditur impius in se,
 Et sibi, vel cunctis solatia tota negavit?

SCRIPTURA COD. VAT.

37. Vocat compendia pulchra inundi.
 39. Exstincta modulet esse.
 41. Æstuat et custos alieni thuris adoret : prius erat
 æstuat pro æstuat.
 43. P. animique sedem.
 44. Diligat h.

Nos exempla docent damnati divitis, ingens
 Pauperis et requies, qui post sua membra beatus
 Abrahæ portante sinu per sæcla quiescit.
 299 Divitis exstincti tormenta exspectat ege-
 [stas,
 Immitesque vias alterna sorte rependit.
 55 Serica quem tenuis, quem mollia lina gravabant,
 Qui solet æstivum membris sudantibus ostrum
 Poscere, deposito confractus murice denso,
 Cujus et in digitis non sedit crassius aurum,
 Et licet exiguae non ferret pondera gemmæ,
 60 Inter anhelantes tormenta ultricia flammæ
 Supplicium crudele luens exæstuat ardens,
 Et tolerat, poscitque rogans, ardente palato,
 Ut gelidum digito mereatur lingua liquorem.

NOTÆ.

39. Libr. II, vers. 770, *Jam modo dives eget, etc.*
 40. Sub divite nummo, ut l. I, v. 317, divitis auri :
 de quo epitheto dixi ad eum locum.
 41. Distingui potest sub divite nummo, Æstuat et
 custos. Juvenalis sat. 14, vers. 302 : *Tantis parta ma-*
lis cura majore, metuque Seroantur : misera est magni
custodia census. Ecclesiastes cap. vi, vers. 2, de avara :
Nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo,
sed homo extraneus vorabit illud. Plena est sacra Scrip-
 tura hujusmodi sententias contra avaros : pleni
 scriptorum gentilium et Christianorum libri.
 43. Sedem animi vocat corpus, quod amare nescit
 avarus, qui bona sua hæredi servat, cum ipse sor-
 dide vivat.
 44. Avarus, qui corpus suum non diligit, diligit
 hæredem. Columbanus in ep. ad Hunsaldum ex Dra-
 contio hæc : *Divitias cumulans, dum sese nescit amare,*
Plus amat hæredem, servat qui cuncta fidelis. In P.
 Syri Minis, vers. 60, Avarus, nisi cum moritur, nil
 recte facit.
 48. Impius, hoc est crudelis, non pius, seu non
 clemens. Libr. I, vers. 277, *Impia terribiles producit*
terra liones. Vide Eleg. vers. 70.
 50. Libr. II, vers. 304, *Multorum nos sæva docent*
exempla priorum. Hoc l. III, vers. 96, *Abrahæ doceant*
jam nos exempla parentis. Forte legendum divitis igni.
 51. Notanda phrasis post sua membra, post obitum,
 post membra relicta.
 52. Videtur accipere sinum pro gremio Abrahæ,
 ut multi explicant, delatum fuisse Lazarum in sinum
 Abrahæ, tanquam dilectum filium in ulnas et sinum
 patris. Paulinus poem. 17 ad Nicetam, vers. fin. :
Tunc, precor, nostri nimium memento, Et patris sancti
gremio recumbens, Roscido nobis digito furentem Dis-
cute flammam. Verba Lucæ vult cap. xvi, vers. 22 :
Et portaretur ab angelis in sinum Abrahæ. Maldonatus
 observat, eum qui in conviviis proximus cuique esset,
 in ejus recumbere sinum; ex qua consuetudine locum
 hunc exponit. Communi usu receptum est, ut sinus
 Abrahæ dicatur locus subterraneus, in quo Abraham
 cum aliis sanctis Patribus ante resurrectionem Chri-
 sti quiescebat : et hanc quoque sententiam et expli-
 cationem verba Dracontii admittunt. Julianus To-
 letanus l. II Prognost., cap. 3 : *Sinum Abrahæ requiem*
Patris, vel secretum quietis, seu etiam paradisum si-
gnificare, multiplicitum doctorum sententias definitum

- B 49. Tota negabit.
 50. Non exempla decent d.
 55. Serica que tenuis quod m.
 56. Membrique sudantibus.
 59. Inferret : correctum ferret.

- esse non ambigo. Paulo aliter id legitur in editione
 Matritensi, quam eminentissimus cardinalis Lorenzi-
 na, sæpe a me laudatus, nunquam tamen satis pro
 meritis laudandus, ad exemplar editionum Duacensæ
 et Lipsiensis adornavit. Secutus ego sum membranas
 veteres, quas ad manus habeo, sæculo XII non poste-
 riores, ut censeo : quibuscum editionem Matritensem
 contuli. Dolendum utique est, codicem ms. hujus
 operis, quem unum, ut videtur, habebat Hispania,
 in monasterio Cisterciensium nuncupato de la Espina,
 anno 1731 incendio o absorptum fuisse. Eum codicem
 viderat Ambrosius Morales.
 C 53. Manu Dracontii scriptum puto tormenta aspectas,
 producto a in tormenta ob ap dictionis sequentis. Sed
 retineri potest scriptura codicis : nam exspecto, vel
 expecto, pro spectro aliquando ponitur, ut exemplis
 probavi ad vers. 336 l. I, *Ac procul exspectat virides*
jumenta per agros. Hæc significatione nonnulli scri-
 bendum censent exspecto.
 54. Ad imitationem Virgilii libr. VI, vers. 121,
Alterna morte redimit.
 55. Fortasse Serica quem vestis, quem : vel in se-
 rica tenuis intelligendum est vestis.
 56. Imitatio et explicatio Juvenalis sat. I, vers. 28
 seqq. : *Crispinus, tygris humero revocante lucernas,*
Ventiles æstivum digitis sudantibus aurum, Nec sufferre
queat majoris pondera gemmæ.
 57. Confractus mollitiem divitis notat. Purpura
 densa et gravius deposita, poscebat æstate aliam te-
 nuem et leviorum. Ostrum et murex nonnulli distin-
 guuntur : sed a scriptoribus passim pro eadem re
 promiscue usurpantur.
 58. De æstate adhuc sermo est qua divites neque
 annulum aureum graviorem, nec pondus gemmæ licet
 exiguæ sufferre valent.
 60. Anhelantes et anhelus epitheton ignis a Dra-
 contio sæpe adhibitum. Vide prolegom. num. 137.
 61. Crudelis pœna dixit Ovidius l. II Met., vers.
 612. Crudelis supplicium hoc loco est durum, grave
 et nunquam finiendum. Libr. I, vers. 548, *Pœna mori*
crudelis erat.
 62. Fortasse Nec tolerat : nam tolerare est patien-
 ter ferre. Cum vero anxia dixerit non ferret pondera
 gemmæ, recte nunc ait et tolerat, hoc est perpessus,
 suffert.

Sed negat hoc immane chaos, crudele profun- A
dum.

65 300 Dividit inter aquas, et sæva incendia
[mortis,

Quæ sine fine manent, et stant sub perpete nexu.
Et miser hic, qui dives erat, non vixit eger,
Vestibus indutus Tyriis processit, ei ostro,
Delicias convexit edax, reus inde vocatus,

70 Pauperibus miseris quod trux alimenta negabat.
Nam sibi dives erat dapibus conviva repletus.

Si tales damnare decet sub perpete pœna,
Qui sibi, non aliis proprium defendere curant,
Quid passurus erit, qui nec sibi præstitit unquam,

75 Aut qui aliena rapit prædo temerarius audax,
Cujus facta gemens plangit spoliatus egenus?

Hi nam sunt, quos sola juvant convivia prædæ, B
Gutturis, et ventris curam sine laude ferentes,

301 Ignari, quia quisquis erit præsentis amator

80 Vitæ, animæque suæ, non diligit ille, sed odit.

Contemptor vitæ magis hic servator habetur.

Nil opus est præferre Deo : sententia prisca
[est,

Summum crede nefas animam præferre pudori,

Quam sit grande nefas animam præferre datori,

85 Demere dum liceat, quidquid dedit, et cui con-
[fert?

Ergo Deum si corda colant, et mens veneretur.

Nil opus est præferre Deo. Deus omnis amor sit

Ante animam, simul et vitæ præsentis amorem

Postponat mens pura Deo, totamque salutem

90 Rejiciat, contemnat opes, patrimonium damnet,

Et securus erit vitæ mellioris amator

Temporibus sine fine datis, sine limite perpes.

302 Quod spectat finem, fragile est, totumque
[caducum.

Quam sit insipiens contemnere velle pe-
[renne,

SCRIPTURA COD. VAT.

68. Scriptum videtur, processit.

75. P. defendere c.

76. Gemens plaudit s.

77. Conviva prædæ.

79. Ignaris quia.

86. Si vera colunt.

88. Ante animamque simul... desunt cætera.

90. Obscure patrimonium.

92. Dati sint limite perpes : dubie perpes.

NOTÆ.

64. Lucæ cap. xvi, vers. 26 : *Inter nos et vos chaos magnum firmatum est*. In hymno ad vespertas Ascensionis qui S. Ambrosio ascribitur, *Perrumpis infernum chaos*. Potest etiam interpungi *chaos, crudele, profundum*. Sed melius est *crudele profundum*, ut Lucretius alique *profundum* pro *profunditate*, seu altitudine usurpant.

65. *Aquas*, hoc est sinum Abrahæ, ex quo refrigerium dives postulabat.

66. *Æternitas pœnarum* clarioribus verbis asseri nequit. Vide l. ii, v. 498, *Sub perpete nexu*, hoc est carcere æterno, ut inferi vocantur l. ii, v. 555.

69. *Convexit*, undique ad se trahit a *convehio*. Seneca de Consol. ad Helviam cap. 9, *Undique convehunt : omnia nota fastidienti gula*. Plerumque divites delicias undique convehunt, quia, ut ait Juvenalis sat. 14, vers. ult., *Voluptates commendat rarior usus*.

70. S. Gregorius part. 2 Pastor., admonit. 22, de his avaris : *Tot enim quotidie perimunt, quot morientium pauperum apud se subsidia abscondunt.... Neque enim dives in Evangelio.... aliena rapuisse, sed infructuosos propriis usus fuisse perhibetur*.

71. Claudianus in Fescenn., sive od. 1 in nupt. Ho or., *Epu isque jam r. pleto*. Conviva est, qui convivium præbet : dives igitur hic sibi conviva dicitur.

75. Vix intelligi aut re te explicari potest *proprium defendere* curant. Restitui *defendere* aut *diffundere* : nam *diffundo* ei *diffundo* in mss. confusa sunt, et pro eodem accipi s. lent : adeoque ex *defundere* error manavit *defendere*. Libr. ii, v. 762, *Quis proprias fundat opes*.

75. Ambrosius l. iii de Offic., c. 3, *Quod si non licet non dare, quomodo detrahare licet?... Seravorum tamen occulte furta, divitum rapina publica*.

76. Nonne melius, *Cujus furta gemens plangit?*

77. Vide l. ii, vers. 769.

78. Forte sine laude gerentes. *Sine laude* dedecus innuit, ut ita datus apud Virgilium, de quo verbo videendus A. Gelius l. ii, cap. 6.

80. Ex Joann. cap. xii, vers. 25 : *Qui amat animam suam, perdet eam, et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam*. Quod Matthæus, Marcus et Lucas uno ore confirmant.

83. Ex Juvenali sat. 8, vers. 83, integer versus desumptus.

84. Iterum vers. 131 eadem sententia.

85. Forte et quod confert.

86. Forte Ergo Deum sic corda colant.

88. Supplevi ex vers. 79 seq. Si quid alii melius afferant, ultro accipiam. Synesius ex depravatis scriptorum veterum codicibus id commodi erui volebat, ut ingenia ad aliquod simile tentandum exercerentur. Cum enim in Dione sive de vitæ suæ iustotius versus finem commemorasset, codices Dionis quos habebat corruptos esse, addidit : *Ita cum id quod ad narrationis seriem deest, intelligentia supplere atque atterere cogitur, neque subiecta habet oculis omnia, ad simile aliquid audendum per sese fit exercitior, coque consuescit, ut ab aliis non pendat, sed intra seipsam continet. Etenim corrupti isti libri mentem, quæ oculis præsit, desiderare videntur. Hoc ipsi etiam adolescentibus Pythagoræ doctrina præcipiebat, partim ut uniuscujusque indolis periculum faceret, partim ut exercitioris id loco esset. Quantum vero ipse Synesius valeret ingenio in huiusmodi exercitationis genere, lege, si placet, in nota ad vers. 409. Inter ea animadvertere te velim, quam antiquum sit, codices corruptos inveniri, atque eorum supplementa excogitata fuisse. Utinam in his operibus quæ ad nos pervenerunt ea supplementa interoscere liceret!*

92. *Perpes*, scilicet perpetuus amator melioris vitæ.

93. *Spectat pro expectat*, vox Plauti est, et Ciceroni tribuitur, ut contrario modo *expecto pro spectro* supra ad vers. 53 expositum. Cæterum hoc loco *spectat* pro *aspicit, respicit, stare potest*.

94. Coniecit aliquis *Inspiciens quam sit*, ut ita melius metro consulat. Sed præterquam quod huiusmodi monosyllaba apud veteres communem quantitatem mihi videntur habuisse, in sit peculiaris est ratio, cur produci valeat : nam sit factum est ex *siet*. Cicero in Orat. cap. 47, *siet plenum est, siet imminutum, licet, utare utroque*. Lucretius, Terentius, Plautus possim siet et siet utantur. Vide Gifanium Indic. Luer tii. Arator l. i, vers. 976, in editis habet : *Sed totum sit ut ipse Pater*, sed in duobus codicibus bibliothecæ

- 95 Et modico quæsisse die peritura repente,
 Abrahæ doceant jam nos exempla parentis,
 Qui natum senior susceptum tardius unum
 Spe cito contempsit, jussus produxit ad aram,
 Aptavitque neci nimia pietate cruentus;
 100 Nudato mucrone pater, ferus ille sacerdos
 Stabat in officio jam jam feriturus amatum,
 Et pius immitis, non tristis fronte doloris,
 303 Non lacrymis undando genas, non ungui-
 [bus ora
 Dilacerans: lamenta silenti, et verbera cessant.
 105 Nato peccati pietas secura minatur
 Exitum: sine morte truci pro funere nati
 Sic solum exhibitio nata est immensa propago.
 Hostia grata jacens, et victima mente quieta

- A Displacuit, placuitque simul, quia corde fideli
 110 Et pater obiulerat, nec natus vota negabat.
 Mox pater omnipotens arietem subrogat aris
 Hostia præstatum non orbatura parentes.
 Si deus ullus erat Saturnus falcifer unquam,
 304 Hoc faceret, puerosque neci subduceret
 [omnes,
 115 Annua quos pietas flebat miseranda parentum.
 Heu! non orbaret dilecto pignore patres,
 Qui plancus, mortisque facit per vota rogatus.
 Num verus Deus est, munus qui majus ademit,
 Quam præstare potest? Cui natos præstitit un-
 [quam?
 120 Nam Deus omnipotens, verus Deus, omnia
 [præstans,

SCRIPTURA COD. VAT.

104. Dilatans lamenta: sicut cessant, correctum B apparet.

cessant.

105. Non dat peccatoribus pietas s. m.

106. Sine morte crucis pro.

107. Omnino desideratur hic versus: sed lacuna

116. Pignore natos.

117. P. montesque facit per vota rogatus.

118, 119. Nescio sed minus est a quo deplangit ad-
 mit Quam præstare potest.... deest reliquum.

NOTÆ.

Vaticane, altero Palatino num. 1716, altero Vaticano num. 1665 scriptum a prima manu invenio, Sed totum sit ipse Pater, supra vero, ut in edidit: sed prima lectio prior est. Capella cum observasset priores corripere solitos et et, et alia finit in t, censuit hæc omnia esse communia. Vide Ricciolum part. 4 P. os., reg. 6.

95. Modico pro brevi. Vide notam ad vers. 751, lib. I.

96. Confer v. 56 cum nota.

98. Contempsit, hoc est abiecit, deseruit. Infra v. 414, Natos contempsit, et Urbem, Sic Virgilius l. iv Georg., vers. 104 de apibus: Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt. Sic sperno pro abjicere post Ennium Prudentius Psych. v. rs. 149. Perfidia signa abicit, monumetaque tris in longe Spernit. In Dracontio distinguere poterit Spe, cito contempsit iussus, produxit ad aram.

99. Pietas pro clementia sæpe a Dracontio ponitur; sed hoc loco sonat religionem et obedientiam erga Deum, quæ nimia, scilicet magna, recte dicitur. Nihil pro multis, plurimus, hyperbole est etiam scriptoribus ethnis cis haud ignota, ut nimis pro valde. Hoc et seqq. veribus oppositiones sunt Dracontio familiares pietate cruentus, nudato mucrone pater, ferus sacerdos, feriturus amatum, pius immitis.

101. Stabat constantiam denotat, et dicitur hoc verbum de militibus qui in acie certamini se paratos exhibent. Grammaticorum regula est, ferio carere præterito, et supino. Servius tamen ad l. vii Æn., vers. 498, dixit feriturus, et Charisius l. iii in verbis defectivis præteritum ferii et supinum feritum verbo ferio adjudicat. In veterioribus scriptoribus exempla non comparent.

103. Undando ponitur cum accusativo pro inundando. Ita eo verbo utuntur Statius et alii.

104. Verbera, ut vers. præc. non unguibus ora Dilacerans. Ictus qui in lamentis et plancibus sunt verbera sæpe dicuntur. Vide notas ad vers. 377 seq.

105. Lego Noto peccati pietas secura: neque enim alia conjectura certior occurrit. Pietas secura peccati, hoc est, sine timore peccati. Ovidius l. xii Met., vers. 199, Sini tua vota, licet, dixit, s-cura repulse: Elige, quid voveas. Vide not. ad v. 164 et 458.

106. Lego sine morte truci, ut l. ii, vers. 703, Et revocans a morte truci.

108. Victima est major, ut vitulus, hostia minor, ut agnus. Sæpe tamen unum pro altero ponitur. Etiam

gentiles observant hostias quæ vehementius relictæ essent diis non placuisse: quæ autem stultius oblata, hæc volenti numini dari existimabant. Hinc nos (Virgilius), Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aras. Hæc Macrobius lib. iii Saturn., cap. 5, qui in videre juvabit.

109. Deo displicuit, placuitque, videlicet noluit Deus innocentem victimam immolari, et utriusque patris ac filii voluntatem approbavit. Hujusmodi oppositionibus, ut dixi, plenus est Dracontius. Corda fidei, ut Alcimus l. i, paulo post initum: Cui mens fidei Impendat famulam longævo in tempore vitæ.

C 111. Tertia in arietem brevis est, sed producit, quia tres breves concurrunt, ut in muliere sæpius factum a Dracontio. Vide notam ad vers. 153 et 660 lib. ii. Statius produxit etiam tertiam in arietibus lib. ii Theb., v. 492, al. 490: Apparet aut celum crebris arietibus urbis. Nonnulli dicunt tertiam cum secunda per synæresin conjungi, ut ita primæ produci possit. Sed ob solam synæresin prima produci non debet; aliud est, cum secunda tanquam consonans pronuntiatur: tunc enim prima producit, secunda vim habet consonantiæ, et tertia corripitur, ut in ariete pes dactylus fieri solet.

113. Commodianus instruct. 4, Saturnusque senex, si Deus, quando senescit? Aut si Deus erat, cur natos ille vorabat Terroribus actus? sed quia Deus non erat ille, Viscera naturæ et hic monstrum sumebat. Vide quæ notavi in comment. ad Prudent. l. ii contra Symmach., vers. 296, Credibus infantum fument Saturnia sacra. Commodianus de filiis Saturni loquitur, quos is devorabat; Prudentius et Dracontius de aliorum infantibus qui Saturnaliorum diebus festis ante adventum Herculis in Italia immolabantur, qui mos in Africa longo tempore invaluit. Falcifer cognomen proprium est Saturni, de quo Macrobius l. i Saturn., c. 7 et 8. Nonnemo falcigerum vocat. Falx Saturno tribuitur, quod agriculturam homines docuerit, aut quod tempus indicet, quæ omnia metuntur.

114. Neci subduceret, ut l. i, v. 668. Subductus morte, et vers. 557 ejusdem l. i, subducitur impetu mortis. Quare neci positum pro nece puto, ut v. 552, Et solitus gaudere neci.

116. Forte pignore matres. Verum patres pro patre et matre rectum est. Sic positum videtur ab Ovidio iv Met., vers. 61, Sed veterem patres, et plura sunt exempla in veteribus inscriptionibus, præsertim apud Gruterum, ut pag. 692, num. 1, M. Justinus Secundi-

- Non cupit insontum mortes, vitasque nocentum A
 Non cito consumit, veniæ dum cuncta res rvat.
 Nam quod Isac jussit collum submittere culto,
 Non crudelis erat concessum auferre parenti
 125 Per patris tam grande nefas, aut jura probare
305 Censuit amborum; non est tentator ha-
 [bendus,
 Aut ignarus erat, quem mens humana lateret.
 Cum ratione jubet fieri, quæcunque jubebit.
 Sed voluit monstrare Deus, qua mente rogetur,
 130 Qualiter omnipotens se vult, et jussit amari.
 Ostendit cunctis, ut nil præponer unquam
 Debeat æterno Domino, qui cuncta creavit,

Cujus amore pio sunt contemnenda pericla,
 Vel quæcunque placent animis, et quidquid
 [amatur.

- 135 **305** Si jactura fiat, præstat compendia
 [damnum,

Temporis exigui si sint dispendia vitæ,
 Semper at æternæ felicia lucra dabuntur.
 Nec nudo sermone decet promittere tanta.
 Quid pater Abraham, quid Isac meruisse le-
 [guntur?

- 140 Horum posteritas replevit gentibus orbem.
 Barbaries nec sola datur de germine justo,
 Et Romana manus hocce est de sanguine fusa.

SCRIPTURA COD. VAT.

123. Non quod Isaac jussit.... alia desunt, et quod B
 obscurum est.
 128. Fieri quacunque j.
 129. Deus qua mente; sed qua videtur esse quia.
 131. Nil præponeret unquam.
 132. Qui ambigue.
 133. Prius videtur fuisse pericula.

135. Sic jactura fiat.
 137. S. et æ.
 138. Videtur scriptum præmittere.
 139. Quid Isaac m.
 140. P. replebit g.
 142. Manus hoc deest de s.

NOTÆ.

nus, et Primania (al. Primana) Marcellina Patres am-
 missione ejus (filii) orbat.

121. Clementia Dei similibus verbis laudata est
 l. 1, vers. 30 seqq., ac passim alibi. Vide lib. III, v.
 657 seqq.

123. Primam in Isac corripuit etiam vers. 139, sed
 produxit v. 155.

124. Auferre, hoc est ad auferendum, vel ut aufer-
 ret, ut facilis cedere, et similia. Deus non decreverat
 Isaac, quem ipse concesserat, auferre parenti per
 parricidium ab hoc committendum: nec tamen vo-
 luit experiri et tentare utriusque voluntatem, quasi
 ignarus esset mentis humanæ. Ratione quidem per-
 motus jubet D us fieri quæcunque jubet. Qua ergo
 ratione jussit Isaac immolari? ut nobis exemplo
 Abraham monstraret, quo pacto velit amari, ut nihil
 ipsi unquam præponatur.

126. Genes. cap. XII, vers. 1, dicitur, Tentavit
 Deus Abraham, quod repeitur Judith cap. VIII, vers.
 22, et ad Hebr. cap. XI, vers. 17. Dracontius ergo hæc
 verba explicat ad sensum Ep. cath. Jacobi cap. 1,
 vers. 13: Nemo, cum tentatur, dicat quoniam a Deo
 tentatur: Deus enim intentator malorum est; ipse au-
 tem neminem tentat. Dupl. x tentatio distinguitur,
 altera que decipit, aut in fraudem inducit, altera quæ
 probat. Prima Deo nullo modo convenit, altera ita
 Deo convenit ut non probeat quasi voluntatis huma-
 næ inscius, sed ut homini occasiōnem merendi præ-
 beat, eum virtutibus exerceat, atque exemplo bono
 alios confirmet. S. Julianus antistes Tolitanus libr. 1
 Antikeimemon, num. 37, s. c. questionem proponit et
 resolvit: Quomodo in Deuteronomio (cap. XIII, vers.
 3) Moyses dicat: Tentat vos Dominus Deus vester: et e
 contra Jacobus apostolus prædicat: Deus neminem
 tentat? Responsio. Duas esse tentationes, in Scripturis
 sanctis solet intelligi: una quæ decipit, altera quæ pro-
 bat. Secundum eam quæ probat dictum est: Tentat vos
 Dominus Deus vester. Secundum eam vero quæ decipit,
 Jacobus apostolus prædicat: Deus neminem tentat. Hujus
 operis editionem vidi parum cognitam, Colonæ
 ex officina Eucharii Cervicorni 1. 40, in tres libros
 divisam, ex codice vetustissimo bibliothecæ Fuldensis,
 cui, ut in præfatione testatur Henricus Sachsus,
 est opus ipsum alicubi affictum est, quod anonymum
 prodierit. Andreas Schottus verum auctorem primum
 indicavit, quod in editione Matritensi eminentissi-
 mus cardinalis Lorenzana novis documentis confir-
 mavit. Hoc Juliani opus plerique in duos tantum li-
 bros partuntur.

131. Lego præponer usitata paragoge, sed libra-
 rio tamen ignota. Reddit ad sententiam vers. 82. Nil
 opus est præferre Deo.

134. Prudentius in præfat. Psychom., vers. 5:
 Senile pignus qui dicavit victimæ, Docens, ad aram
 cum litare quis velit. Quod dulce cordi, quod pium,
 quod unicuique, Deo libenter offerendum credito.

135. Forte Si jactura fiat, vel siet. Vide notam
 ad vers. 505 lib. II, Compendia et damna inter se
 confert etiam supra vers. 37.

137. Lego Semper at æternæ: nec superfluum est
 semper, nam semper æternæ idem est ac sempiternæ.

140. Rectius est repl vii: nam replebit eo vitio
 scriptum videtur quo b pro v, et contra in mss. sæpe
 reperitur.

141. Notum est a Romanis barbariem et barbariam
 dictam omnem regionem præter Italiam, et Græciam,
 et gentes quæ hujusmodi externas regiones incol-
 bant.

142. Forte hoc est. Germani justum, ex quo barba-
 ries et Romana manus pacis amatores et immites
 prodierunt, est Isaac. Ab ejus primo filio Esau gen-
 tile genus originem ducit, a filio mino et Jacob i-rae-
 litæ orti sunt. Sed verumne est, Romanos ex Esau
 originem trahere? Sententia quidem hæc est Dracon-
 tii, sed quam difficile sit probare, auctoribus confir-
 mare. Mahometani narrant Esau, quem Ais vocant,
 filium fuisse Romæ, ex quo Græci Romanique imper-
 atores prognati sunt. Orientalium traditio est, sub
 Abdone Hebræorum iudice Idumæos (qui sunt Esau
 poster) in Italiam coloniam duxisse, ex qua Latini
 et Romuli repentina est origo. Alii ex Tzaphu nepote
 Esau ex filio, comite Enee, ut fabulantur, proge-
 nitos Romanos fingunt. Fazellus lib. VIII Decad. prior.
 de reb. Sicul., cap. unc., duas inscriptiones Chal-
 dæas affert quæ olim Panormi legebantur. Earum
 altera marmorea saxo insculpta erat, et Gulielmo
 secundo rerum potiente ab Abramo genere Dama-
 sceno Latine sic versa est: Vivente Isaac filio Abrahe,
 et regnante in Idumæa, atque in valle Damascena Esau,
 filio Isaac, ingens Hebræorum manus, quibus adjuncti
 sunt multi Damasceni, atque Phænices, profecti in
 hanc triangularem insulam sedes perpetuas locaverunt
 in hoc amænissimo loco, quem Panorum nominave-
 runt. Altera inscriptio in vetustis quadratisque saxis
 insculpta, quibus veteris urbis porta quam Patitelli
 appellant est excitata, sic ab homine Syro anno 1470
 Latine reddita fuit: Non est alius Deus præter unum
 Deum. Non est alius potens præter eundem Deum.

- 307** Dat major gentile genus germanus, et A
[hostis,
Et minor eduxit, qui munera pacis amarent.
145 Subjiciat quisquam. Sanctorum vera propago
Pacis amatores merito, justeque creavit.
Nunquid et immites, qui gaudent sanguine fuso,
Debuerat proferre simul feritateꝝ cruentos?
Hæc illum responsa doment, faciantque silere,
150 Non agnoscit iners animi, rationis egenus,
Tempora quod mundi rebussunt capta duabus:
Aut pax est, aut bella fremunt, quodcunque
[duorum
Alterutrum mox tempus habet, nec fertia res
[est,
Tempora quæ teneat. Dedit ergo tempora prin-
[ceps B

155 **308** Omnia perpetuo generi manifestus Isac.

144. *Eduxit quod munera pacis amantes.*
148. *Proferre dubie.*
149. *R. domant f.*
151. *C. duobus.*
152. *Aut pax aut bella fremunt quodcunque duorum;*
sed quodcunque obscure.

- Ætatem mundi retinens descendit origo,
Continuans dominata manet per sæcula mundi.
Nec tempus retinet tantum, spatiat in orbem,
Qua profert, tollitque diem sol, luminis index,
160 Qua nescit lostrare polos, qua flammeus urit,
Imperat et pelago; cælum possedit origo
Sancta prophetarum, tenet et loca magna pio-
[rum
Omnia possedit benedicti lata propago.
Sed nec solus erat, quem spes secunda futuri
Egregie faceret præsentem temnere vitam.
165 Ignea tres pueros fornax exceperat ardens
Nomine pro Domini; sed mox tepere calores,
309 Frigidus ignis erat, gelidis incendia
[flammis
Mirantur cecidisse, simul non fervor anhelat
170 Torridus, aut adytum lambebat flamma camini.

SCRIPTURA COD. VAT.

154. *Tempora quæ teneant.*
155. *Perpetui generi.*
159. *Qui profert.*
160. *Polos quam flammeus.*
162. *Distinguitur tenet: et.*
170. *Torridus aut aditum.*

NOTÆ.

Neque est alius victor præter eundem, quem colimus Deum. Hujus turris præfectus est Saphu, filius Eliphar, filii Esau, fratris Jacob, filii Abraham, et turri quidem ipsi nomen est Baich: sed turri huic proximæ nomen est Pharat. Hinc etiam repeti posset origo Romanorum ex Esau. Videri potest Calmetus in Diction. Bibl. verbo Esau, qui hujusmodi fabulas a Judæis confictas affirmat, ut nomini Romano odium creent; quas tamen a nonnullis Christianis auctoribus adoptatas fuisse miratur.

144. Sic melius visum est restituere, quam scripturam codicis conservare.

145. Forte *Susciat quisquam.* Sensus idem est; reponat quisquam.

146. *Iuste pro jure, legitime, recte ponitur. Merito iusteque quasi merito jureque, merito et jure.*

147. Genes. cap. xvii, vers. 40, Isac ad Esau: *Erit benedictio tua: Vires in gladio.* Quamvis autem Israël ite bellorum etiam gloria claruerint, sed multo magis commercio atque artibus pacis. Esau, prout primogeniti jura vendidit et amisit, figuram refert Israelitarum, quibus Christum profiteri nolentibus in regni cælestis hæreditate successerunt gentiles ad fidem Jesu Christi conversi. Idem vero Esau, ut sanguinolentus erat, typus est gentilium, qui immites et feritate cruenti erant, ac fuso sanguine gaudebant.

149. *Illum, scilicet qui subjecit, et reposuit: Sanctorum vera propago, etc.*

150. *Iners cum genitivo, ut l. ii, vers. 619. Prudentius hymn. 10 Cath., vers. 82, Quam sit rationis egenus Mordax et amara medela.*

151. *Fortesunt opta duabus: sed retinendum capta pro occupata.*

155. Eleg. vers. 257, *Tempora sunt pacis, vel tempora certa ænoris. Otia tempus habent, militiæque labor.* Hinc supra legendum sunt capta, et vers. seq. *Tempora quæ teneat.* Sensus hoc loco est, quodcunque tempus habetur vel tenetur ab alterutro eorum, vel a pace, vel a bello.

154. *Princeps pro Deo, ut l. ii, v. 31. Vide notam.*

157. *Poterit interpungi descendit origo Continuans, dominata manet.* De verbo continuo vide notam ad vers. 559 l. i. *Dominata poterit esse passivum do-*

minata per sæcula, quod tamen minus probo. Sæcula mundi aliquando Dracontius vocat sæcula absolute, ut l. i, vers. 622, Post sæcula resurgere vitam.

159. *Profert orientem indicat, tollit occidentem, ut vers. seq. duo poli et zona torrida indicantur. De vocabulo index lege not. ad l. i, vers. 114.*

160. *Infra vers. 305. Qua flammeus axis. Prepatius de cereo paschali: Qua flammeus orbem Sol agit, occidui qua meta secunda diei est, Et qua prima patet reditura janua lucis.*

161. *Distinguit inter originem Esau et Jacob: hujus proli cælum et loca magna piorum, sinum scilicet Abrahamæ concedit, non vero alteri, nisi postquam gentiles in locum Israel successerunt, fidem Jesu Christi amplexi.*

165. *Benedicti, hoc est Isacæ, ut ex vers. seq. colligitur. Vide Genes. cap. xvii, vers. 48, et lib. ii, vers. 616, Equantur numero benedicti germinis apie.*

164. *Secura futuri, id est certa vitæ futuræ obtinendæ: nam securus cum genitivo varios habet usus. Aliquando securus est negligens, et is qui curam deposuit aliquando est certus rei obtinendæ, aliquando tutus et sine timore alicujus rei, Lucanus l. viii, vers. 784, Securus venio, ut hoc loco secunda futuri. Vide notam ad vers. 105 et 458 hujus libri.*

166. *Ignea ardens duo adjectiva uni substantivo apposita.*

167. *Nomen Domini sæpe in sacris Litteris ipsum Deum significat, et majestatem ejus denotat. Inde Christiani nomen Christi confiteri, et pro nomine Christi pati dicebantur in Actis veteribus. Tepere hoc loco est deserbuere, calorem remiserunt. Lucanus l. iv, vers. 284, Paulatim cadit ira ferox, mentesque tepescunt. Martialis l. ii, ep. 4, Te conviva leget mixto quicunque, sed ante, Incipiat positus quam tepuisse caliz. Congeruntur plures oppositiones, quales Dracontio familiares esse jam observavi, tepere calores, frigidus ignis, gelidis flammis, fervor torridus non anhelat.*

169. *De fervore anhelante vide notam ad l. i, vers. 26.*

170. *Fortè aut aditum pro aut: nam videtur indicari quod cum tres pueri illæsi essent in medio camino ignis ardentis, viros illos qui in fornacem eos*

- Crinibus ignis jejuna alimenta recusat
Fastidita fames, rejecto fomite pingui,
Non fuit ignis edax : quem roris spiritus afflans
Imbrifer exstinxit, mitissimus angelus intrans,
475 Cujus erat similis divinæ prolis imago.
Non vestis flammata viris, non crinis adustus,
Flamma nec extremæ læsit vestigia plantæ,
310 Conculeata licet toties gradientibus illis.
Illasos pueros expavit Persa tyrannus :
180 Egrediantur, ait dominum confessus eorum

- A Plenius, atque suum solum jubet omnis adoret
Parthicus, imperio subjectus regis, et aulæ.
Seva Daniele rabies, atque ora leonum
Non tetigere pium, cui destinat insuper escam
185 Magna Dei pietas, jejuno utroque leone.
Quis petit, et vixit venator inermis arenam?
311 Amphitheatrales qui non tremuere su-
[rrores,
Cum crepitante sono productus verberat auras,
Longius assistens Massylum ex arte lacessit,

SCRIPTURA COD. VAT.

171. A. recusant.
176. Non ventis flammata.
177. Prima nec.
178. Illis, pro diversa scriptura illis.
181. Plenus atque suum solum jubet omnis adoret;
sed omnis non clare.

185. Utrouque leonem.
186. J. harena.
187. Obscure qui.
188. S. productor verberet a.
189. A. mansilum ex.

NOTÆ.

miserant, interfecit flamma ignis, ut narratur cap. III Daniel., vers. 23 et vers. 47 : *Et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta novem, et erupit, et incendit quos reperit juxta fornacem de Chaldeis.* Ac conjecturæ locus est, legendum *Miranur cecidisse*, sinu non seror anhelat *Torridus*, ast aditum, etc. Nam apud Danielem legitur in *medium fornacis ignis ardentis, in medio camino ignis ardentis, in medio flammæ, in medio ignis*, quod sinu recte exprimitur. Non tamen dissimulabo lambo pro tactu læsi et innoxio flammæ interdum accipi : ex quo incerta redditur lectio et conjectura. aut aliud verbum querendum pro *lambat*.

171. Crines non solum comitis et stellis tribuuntur, verum etiam igni. Val. Flaccus l. 1, vers. 205. *Protulit ut crinem densis luctatus in æstis Ignis.* Sic coma ignis apud Senecam in *Œdip.* vers. 541, *Albinovanum* ad Livium vers. 256, Catullum *carm.* 60 nuptiali vers. 77 seq. cum nota Vulpii. Possit etiam intelligi de crinibus trium puerorum non igni combustis, sed splendidibus in morem ignis. Prima explicatio verior est. Infra enim sermo est de crinibus puerorum. De verbo *ignis*, et *ignitus* vide comment. ad Prudent. hymn. 40 Perist. vers. 4078.

172. Conjiciat aliquis *Fastiditque famem*, ut flamma jejuna recusaverit alimenta, et fastidierit famem. Lectio codicis eo pertinet, ut fames ignis jejuna recusaverit fastidita alimenta. Quadrat in hunc locum quod sanctus Basiliius homil. 1 de laudibus jejunii tres hos pueros in fornace ignis illasos amianto comparat.

175. Daniel. cap. III, vers. 50 : *Et fecit (angelus) medium fornacis quasi ventum roris flantem.*

175. Loc. cit. Daniel. vers. 92 : *Et species quarti similis Filio Dei.*

177. Loc. cit. vers. 50 : *Et non tetigit eos omnino* ignis. Mendum ergo clarum est prima pro flamma.

181. Plenius confessus est Dominum, quia antequam confessus illum fuerat, cum Daniel interpretatus illi fuit somnium, sed non ita plene, ac postea, cum tres pueros e fornace egredi jussit. Prins dixerat Daniel. cap. II, vers. 47 : *Verè Deus vester Deus deorum est, et Dominus regum, et revelans mysteria.* Postea vero Daniel. cap. III, vers. 96 seqq. ait : *A me ergo positum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus et lingua, quæcunque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sadrach, Misac, et Addenago, dispareat, et domus ejus vastetur : neque enim est alius deus qui possit ita salvare.... Nabuchodonosor rex omnibus populis, gentibus et linguis qui habitant in universa terra, pax vobis multiplicetur. Signa et mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi predicare signa ejus, quia magna sunt, et mirabilia ejus, quia fortia; et*

regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus in generationem et generationem. Quibus hi Dracontii versus dilucide explicantur. Atque suum pro atque ejus, videlicet Domini.

185. Prima in Danielem corripitur, dux sequentes producantur, quod in hujuscemodi nominibus propriis exterorum absurdum non est. Plerique duas primas corripunt, aut ex secunda et tertia synæresin faciunt.

185. Sic l. 1, vers. 556 : *Magna Dei pietas.* Sed quid est jejuno utroque leone? nam leones erant septem. Suspicio utrinque leone, vel jejuno ventre leonum. Non enim judico explicationem idoneam expropi posse ex cap. XIV Daniel., vers. 31 : *Porro in locu erant leones septem, et dabantur eis duo corpora quotidie, et due oves : et tunc non data sunt eis, ut devorarent Danielem, quasi Dracontius innuat leones utriusque cibi jejunos fuisse.* Forte respicit ad picturas veteres, quibus Daniel inter duos leones exhibetur. Suspicio cujusdam est legendum *Magna Dei pietas. Jejuno utroque leonem Quis petit et vixit venator inermis arena?*

186. Sensus est quis inermis venator cum feris luctatus est, qui non fuerit occisus? Simili phrasi Exod. cap. XXXIII, vers. 20 : *Non enim videbit me homo, et vivet.* Ut venatio dicitur non solum de ferarum per miora et agros persecutione, sed etiam de spectaculo venatorio, ita etiam venator sumitur pro bestiario, qui cum feris pugnare in amphitheatro. Bestiarii alii, qui mercede conducebantur aut ultro se offerebant, armati in arenam descendebant, alii ob scelera ad bestias damnati, his inermes obijciuntur.

187. Claudianus de Mallii consulatu vers. 298, *Perfossique ruant, populo pallente, leones.*

188. Productus venator, bestiarius. Lucanus l. IV, vers. 708, *Fatalis arena. Muneribus non ira vetus concurrere cogit Productos.* Sic etiam histiones in scenam produci dicuntur. Poterit tamen retineri productor pro magistro, qui producit feram, et sollicitat ad pugnam crepitante sono, aut flagello. Martialis de Spectac. ep. 21 : *Sollicitant pavidi dum rhinoceros magistri, etc.*

189. Massylum, videlicet leonem, vel melius pro Massylorum ex arte. Virgilius l. VI, vers. 59 : *Penitusque repostas Massylum gentes.* Statius l. II, silv. 5, *Occidis, altorum vastator docte ferarum, Non grege Massylo, curvæque indagine clausus.* Grex Massylus, grex venatorum gentis Massylæ sive in Numidia, sive in Libya prope Getulos. Pro Mauritanis passim ponuntur. Quod si vers. præced. legas productor, interrogatio eidem apponi poterit : et hoc versu incipiet nova periodus *Longius a sistens*, scilicet vena-

190 Lintea fluxa trahens : venabula longa tenen- **A**

[tur

Poplite subnixo, duro sub pelle lacerto,
Inguinibus strictis, nudato pectore sursum ?

312 Cum residens caveis inter spectacula festa
Vota facit populus, valido ne bestia morsu

195 Sanguinis humani sanie perfusa madescat.

SCRIPTURA COD. VAT.

190. Longa tenenti.

192. Inguinibus strictis mutato pectore visa; sed visa, an jusa, dubium est, nec clarum pectore.

195. Scriptum redens, correctum recidens.

194, 195. Vota facit populus, ne valida bestia nota

NOTÆ.

tor quem antea nominavit. Venatores longe stantes feras provocabant, ut cum impetu incurrerent et facilius eluderentur.

190. Cernere adhuc licet bestiarios in antiq. Explic. Montfauconii tom. III, part. 2, libr. IV, cap. 8, ubi e pictura Nasoniani sepulcri representatur venatio leonum in septe : venatores sunt inguinibus strictis, et ex zona lintea nonnihil demissa fluunt : brachia nuda ostenduntur. Sed nec venabula gerunt, nec sagittas, ac solum prægrandibus clypeis armati apparent. Diverse igitur erant venandi rationes. Et a Dracontio quidem venator ita exhiberi videtur, ut alia manu linteis fluitantibus feram laceaseret, alia venabula teneret. Venabulum proprium venatorum telum est. Vide Martialem l. XIV, epigr. 30 et 31, Si dejecta geres longo venabula rostro. Hic brevis in grandem cominus ibit aprum. De cultro venatorio loquitur. Scripsi tenentur, quod clarius videtur. Si retineas tenenti, id cohererebit cum lacerto.

191. Poplite submisso dixit Ovidius Metam. l. VII, vers. 191, et Valer. Flaccus l. VI, vers. 245. Sed melius hoc loco est subnixo, quia poples terræ nitiuntur, ut venator feram irruentem excipiat. Forte dura sub pelle; sed bene etiam est duro lacerto.

192. Forte scribendum nudato pectore supra, aut nudato pectore dextro. Idem usus exprimi videtur a Juvenali sat. 1, vers. 25, Cum tener uxorem ducat spado. Mævia Tuscum Figat aprum, et nuda tenet venabula mamma. Nam feminas in arenam descendisse constat, quod satyra dignum censet Juvenalis.

195. Caveis, quia triplex erat cavea, ima, media, summa.

194. Verum puto valido ne bestia morsu: nam morsus de bestiis passim dicitur. Lucretius l. V, v. 1321, Morsibus offixæ validis atque unguibus uncis. Exponit Dracontius vota populi precantis, ne venator a fera dilanietur, ut vers. 201, Morsibus illis ne bestia membra jacentis Vexet, et horrorem faciat dilecta voluptas. Ac negari nequit interdum hæc fuisse vota populi, ut homo victor contra feram evaderet. Sed scriptores veteres Christiani hanc crudelitatem Romanis objiciebant, quod ex miserabili et cruenta hominum morte voluptatem caperent. Vide quæ observavi ad Prudentium l. II, contra Symm. vers. 1098. Christianorum imperatorum ætate, cum gladiatorius ludus sublatus jam erat, sed perseverabat adhuc venatio ludicra, Cassiodorus l. V Variar., ep. 42, hunc ludum crudelem et sanguinariam voluptatem vocat, et de venatore seu bestiario ait: Voluptatem præstat sanguine suo, et infelici sorte constrictus festinat populo placere, qui eum non optat evadere.

197. Locus sane difficilis cui aliqua medicina, si fieri possit, succurrendum. Dracontius eo tendit ut ostendat in amphitheatro contra duos leones venatorem unum quamvis armatum stare non posse, nisi alius venator auxilium ferat. Hinc enim colligit Daniele inermem sola mirabili Dei virtute ad ore leonum fuisse liberatum. Difficulus solum hæc est, quænam consuetudo veterum in amphitheatrali ve-

Quando duos pariter suscepit arena leones,
Præsidio si porta fugæ spatiosior obstat
Clausa, patensque simul bisseño cardine verso,
313 Hinc vir adest, atque inde fera, stans.

[unus ad unum.

200 Hinc armata manus ferro, hinc dentibus ora.
Et tamen auxilio supra caput imminet alter,

Sanguinis ab o..... desiderantur cætera.

197. Præsidio si capta fugæ spatiosior orbis.

199. Hinc vir adest atque vir fera stans unus ad unum.

natione indicetur his versibus : Præsidio si capta fugæ spatiosior orbis Clausa patensque simul bisseño cardine verso. Primum lego si porta pro si capta : nam versus sequens ad portam aliquam refertur, quæ proinde in hoc versu nominari debet. Pro orbis lego obstat : nam aliquod verbum requiritur, ut cæteris vocabulis sensus reddatur, et obstat sententiæ congruit, scilicet si obstat præsidio fugæ. Sed porta spatiosior quæ ratione fugæ obstat potest? Id versu seq. explicatur.

198. De diversis ostiis quæ erant in amphitheatro sermo hic est. Cassiodorus libr. V Var., ep. 43, de amphitheatro Titi loquens ait : Alii tribus, ut ita dixerim, dispositis ostiis paratam in se rabiem provocare præsumunt, in patentem arcam cancellosis se postibus occultantes, modo facies, modo terga monstrantes, ut mirum sit, evadere, quos ita respicis per leonem angues, dentesque volitare. Hæc ostia ad nos pertinere non puto. Propius ad rem nostram faciunt, quæ libr. III Variar., ep. 51, de circæ Augusti et Iulio quadrigarum verba faciens habet : Bisseña quippe ostia ad duodecim signa posuerunt. Hæc ab hermetis funibus demissis subita æqualitate panduntur. Ex quibus verbis Scaliger Lect. Aulon. l. I, cap. 25, exponit versus Ausonii : Ostia quot pro parte aperit ardentia circus, Excepto medium quod patet ad s adium. Omnia illa duodecim ostia aperiebantur simul miro artificio, automata machinatione hermularum, sive sigilliariorum, ut explicat Scaliger. Lipsius cap. 8 de Amphitheatro censet parim subterraneos caveas fuisse in quibus feræ recondenter, partim depositas eas fuisse in caveis sub interiore porticu, e qua portulæ et aditus plures pertinent in arenam, quæ in Romano Titi amphitheatro non tam clare patent : omnia enim ruinis aggesta et obruta, sed clarissime Veronæ cernuntur. Ex his caveis feræ cum impetu in arenam emittebantur, et post pugnam iterum in eas immittebantur. Seneca de ira : Curriculi volarumque versata facies leonem redigit in caveam. Eandem portas intelligit Statius libr. II, silv. 5, de leone mansueti : Stat cardine aperto Infelix cavea, et clausis circum undique portis, Hoc licuisse nefas pavidis timere leones. Itaque Dracontius, hunc morem respiciens, ostia duodecim bisseño cardine expressa commemorat, quæ miro artificio simul omnia patenter, et feræ e caveis egredierentur, ac illico clausæ manerent, ne in caveas sese recipere.

199. In fera producitur a ob ut dictionis sequentis, Conjiciebant stant unus ad unum, vel stat unus ad unum, producto stat ob rationes quæ attuli ad vers. 94.

200. Ferro, hinc cum hiato, præsertim quia aspiratio vim consonantis apud veteres aliquando habebat. Venustus est istiusmodi hiatus in penthemimeri. Martialis de Spectac. epigr. 27, de Carpo-phora pugnante cum bestiis : Hæc armata manus Hydram mors una fuisse.

201. Plures in arenam venatores descendebant, ut mutuam opem sibi ferrent. Martialis loc. cit.

Morsibus illis ne bestia membra jacentis
Vexet, et horrorem faciat dilecta voluptas.

Quis, rogo, tam sævas rabies compescere
[vindex

203 **314** Armatus præsumpsit homo? clarissimus
[ille

Alcides, quem monstra ferunt domuisse ne-
[fanda,

Qui virtute polos meruisse est dictus, et astra,
Vix unum exstinxit captum per colla leo-
[nem,

Si tamen huic verax per sæcula fama locuta
[est.

210 Sed hic plena fides hominis pietate To-
[nantis

Exegit virtutis opus, miracula summa.

Ille Dei famulus fuerat, non sorie Dianæ,

315 Quæ solet insontum fuso gaudere
[cruore,

Sanguinis humani nunquam satiata, catervis

215 Hospitibus cæsis, humana tabe madescens

Taurica per Colchos crudelis virginis ara.

SCRIPTURA COD. VAT.

203. Et honorem faciat.

205. C. illo.

212. Non forte Dianæ.

NOTÆ.

epigr. 23, Hunc leo cum fugeret, præceps in tela cu-
currit. Tam certo icu venabula dirigebat Carpo-
phorus (ait Martialis), ut feræ illum fugerent, et ita
præcipites, ut in aliorum venatorum tela incurrer-
ent, quasi minus timerent ab aliis interficî quam a
Carpophoro.

202. Illis, ut Horatius l. ii, sat. 1, vers. 77 :
Fragili querens illidere dentem, Offendet solido, et
Lucretius l. iv, vers. 1073 : Dentis illidunt saepe
labellis.

205. Voluptas pecuniari quadam significatione
spectacula significat. Adisi comment. ad l. ii Pruden-
tium contra Symm. vers. 1125, et hymn. 6 Perist.
v. 66, et notas Petri Brossi ad Cassiodorum l. v
Variar., ep. 42.

204. Suspicio compescier unus. Id saltem intelligi
debet. Revertitur Dracontius ad Danielem, qui solus
inter septem leones rabida fame exagitatus victor
evasit, quamvis inermis. Sævas rabies pro leonibus
sævis quos fames fatigabat. Virgilius libr. ix, vers.
63, Collecta fatigat edendi Ex longo rabies, et libr. ii
Æn., vers. 356, Quos improba ventris Exegit cæcos
rabies. Daniel. cap. xiv, vers. 31 : Porro in lacu
erant leones septem, et dabantur eis duo corpora quo-
tidie, et duæ oves : et tunc non data sunt eis, ut devo-
rarent Danielem. Hinc tentari possit Quis, rogo, tam
sævas rabies compescere septem.

208. Auctor de laudibus Herculis inter Claudiani
opera de hoc Nemæo leone : Solisque laceratis Grandia
corripient eliso guttura morsu, Imbellem fractis pro-
sternis faucibus hostem. Quippe vulneribus leo ille
confici non poterat, ut mythologi tradunt. Hoc pri-
mum Herculis facinus ponit Apollodorus libr. ii de
deor. Orig.

209. Forte hæc, vel hoc pro huic.

210. Sed producitur ob aspirationem vocis se-
quentis. Vide vers. 200 et notam ad vers. 94 de
hujusmodi monosyllabis, quæ communi quantitate
esse prædita videntur. Fidei tribuitur hoc miraculum
Daniel. cap. vi, vers. 23 : Eductusque est Daniel de
lacu, et nulla læsio inventa est in eo, quia credidit
Deo suo.

211. Virtus de miraculis in sacris Litteris dicitur,
ut notavi ad libr. ii, v. 114, Ut faceret virtutis opus.
Hoc autem loco virtutis nomen recte etiam ponitur,
quia propria quadam significatione virtus athletis
tribuebatur. Prudentius hymn. 4 Per. vers. 101,
Noster, et nostra puer in palestra Arte virtutis, fidei-
que olivo, etc. Etsi autem diversi erant ludi athleta-
rum, gladiatorum et venatorum, nihilominus etiam
gladiatoribus et venatoribus virtus eodem sensu
ascribitur.

212. Sorte Dianæ, intelligo ministerio Dianæ,
phrasi ex sacris Litteris, et usu Israelitarum petita :
nam sacerdotes et levitæ munus serviendi templo
sortiebantur per vices. Juvencus l. i, vers. 45, Sed

B cum sorte adytis, arisque inferret odores Zacharias.
Nonnulli ediderunt sorte, sed sorte vera est lectio,
quæ duobus antiquissimis codicibus Vaticanis confir-
matur. Paulo ante ait Juvencus vers. 38, Zacharias,
vicibus cui templum cura tueri, quod eodem pertinet.
Confer Baribium l. xi Advers., cap. 12. Erat igitur
Daniel famulus Dei viventis, ut cum vocavit Darius,
non ministerio, aut tutelæ Dianæ addictus. Neque
sine certa ratione mentio Dianæ fit : non enim solum
venatio rustica, sed et ludicra in tutela Dianæ erat.
Martialis de Spectac. epigr. 12, Inter Cæsares discrimi-
nata sæva Diana : ita vocat venationem ludicram.
Claudianus de Consul. Mallii vers. 291, Amphithea-
trali faveat Latonia pompæ. Cassiodorus libr. v,
ep. 42, Spectaculum tantum fabricis clarum, sed ac-
tione deterrimum, in honore Scythicæ Dianæ reper-
tur, quæ sanguinis effusione gaudebat. Vide Maza-
chium Comment. in Campani amphitheatri titulum
cap. 5, et Petrum Tassinum de Anno sæcul., et Lud.
sæcul. part. 1, cap. 8.

C 214. Sic interpungo. Satiata cum genitivo. Silius
l. iv, vers. 437, Titanum bello satiatam sanguinis
hastam. Ovidius libr. vii Metam., vers. 808, Tutus
eram jaculo : sed cum satiata ferinæ Dextera cedis
erat, repelebam frigus et umbram. Postea catervis ho-
spitibus cæsis, ut Lucanus libr. v, vers. 11, Hospes in
externis audivit curia tectis. Multi alii hospes adjectivo
ponunt. Neque invitus legerem catervis Hospitium cæ-
sis in genitivo plurali pro hospitum, ut hereditarium,
civitatum. Severus in Ætna vers. 127, Quod si
diversa emittat terra canales Hospitium fluviorum :
ubi tamen nonnulli aiunt hospitium esse accusativum,
ut canales sint hospitium fluviorum.

216. Taurica, quia Diana in Taurica Chersoneso
(nunc la Crimea) colebatur, cui Tauri, populi
Scythiæ Europææ, hospites suos immolabant. Ovi-
dii l. iv Trist., eleg. 4, vers. 63, Nec procul a no-
bis locus est, ubi Taurica dux Cæde pharetræ pasci-
tur ara deæ. Juvenalis sat. 15, vers. 114, Mæot de
Sæviore ara Egyptus : quippe illa nefandi Taurica
sacri Inventrix homines (ut jam quæ carmina tradunt
Digna fide credas) tantum immolat. Scite etiam vir-
ginis mentio facta. Athanasius Contra gentes num.
25, Scythæ enim, qui Taurici dicuntur, virginis suæ sic
appellatæ (Dianæ) naufragos, et quoscunque ex Græcis
ceperunt pro hostiis jugulant. Per Colchos, qua re-
gio Colchorum patet. Colchis Mengrelia nunc dicta
inter Pontum Euxinum ad occidentem, et Iberiam
ad orientem. Olim omnes qui littora Ponti Euxini
incolebant hospites immolabant, atque idcirco ab
antiquis Pontus Axenus, inhospitalis, dictus fuit
postea Euxinus sive hospitalis. Crudelitas vero aræ
Dianæ in Taurica Chersoneso comprehendebat etiam
Colchos. Thoas enim rex fuit Tauricæ Chersonesi,
cui Colchi subjecti erant. Ovidius l. iii Ex Ponto
eleg. 2, vers. 59, Regna Thoas habuit Mæotide cla-

Petrus apostolico digne subnixus honore, A
Discipulus Domini, crucis almæ signifer et
[dux
Gentibus innumeris positus sub lege fideli,
220 316 Retia post pelagi vilissima piscis
[aquis
Præco Dei solers, et veri dogmatis index,
Janitor æthereus, vel primus in orbe sa
[cerdos,

SCRIPTURA COD. VAT.

221. *Prego Dei.*223. *Nostris; ad marg. placidis.*

Temporibus nostris Christo regnante tonan-
[ter,

317 Quanta, docens populos, turbis miracula
[fecit,

225 Impendens Asiæ nulla mercede saluam,
Europæque simul nixus virtute magistri?
Et ne Roma diu nesciret munera Christi,
Hanc, Paulo comitante, petit, pia jussa sequendo.
Exorans precibus Magum per celsa volentem

228. *Jussa secundo.*229. *Exorat precibus magnum per.*

NOTÆ.

rus in ora, Nec fuit Euzinis notior alter aquis. Hygi-
nus, fabul. 264, narrat Orestem cum Pylade Col-
chos petisse, ac captum ut Dianæ Tauricæ immo-
laretur, occiso Thoante, simulacrum Dæx sustulisse.

217. Petrus cæteris apostolis præfertur, ejusque
principatus clare astruitur. *Crucis almæ signifer, dux
gentibus innumeris positus sub lege fideli, præco dei
solers, veri dogmatis index, janitor æthereus, primus
in orbe sacerdos, Domini vices agens.*

219. Potestas regendi omnem Ecclesiam, Petro,
ejusque successoribus concessa, his verbis clare
exprimitur. Cum enim necessario agnoscendus sit
dux aliquis in terris, gentibus innumeris, scilicet
universæ Ecclesiæ positus ad fidei depositum custo-
diendum, quoniam alius hic dux esse potest, nisi
Petrus ejusque successor Romanus pontifex? Hoc
antiquitatis testimonium pro cathedra Petri et per-
petuæ Hispanorum erga sedem apostolicam Roma-
nam venerationis argumentum, denno prolatum e
tenebris, libenti animo innumeris aliis adjungimus,
parvam scilicet guttam Oceano, sed nonnullius tamen
pretii additamentum, neque prorsus indignum,
quod honori, meritis, incomparabili virtuti, immor-
tali nomini SS. D. N. PII VI Domini vices agentis
consecremus.

220. Post vilissima retia aquosi piscis pelagi.
Virgilius libr. iv Georg., v. 253, de Pleiade: *Aut
eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi Tristior hibernas
cælo descendit in undas.* A Dracontio piscis aquosus
dicitur, quia extra aquas vivere nequit.

221. Tertullianus de Judic. Dom., *Præconesque
Dei (horrendum sæpe fugasti. Nos præco justitiæ
appellatur a S. Petro Ep. ii. c. ii, vers. 5. Veri dog-
mat s index* elogium magis peculiare Petri est, ut
vers. 159, *Sol luminis index.* Vide notam ad l. i,
vers. 114.

222. Hilarius Comment. in cap. xvi Matth.,
num. 7: *O beatus cæli janitor, cujus arbitrio claves
æterni aditus traduntur.* In hymno SS. apostolorum
Petri et Pauli ad vesp., qui Elpidi uxori Boethii
tribuitur: *Mundi magister, atque cæli janitor.* Aleui-
nus earm. 81, *Piscator quondam, cæli nunc janitor
almus.* Victorinus de Jesu Christo Deo et homine:
*Petro sublime locutus: Claves sume poli, cujus tu
janitor esto.* Strabo Carmine de S. Petro: *Janitor
æthereæ recludens gemina vitæ.* Editor notat mendum
esse in *gemina*. Corrigan *limina*. Eadem ratione
claviger dicitur Petrus in hymno laudum omnium
sanctorum: *Summiq; cæli claviger.* Apud ethnicos
cæli janitor erat Janus.

223. Iniepe in ms. aliquis emendabat *Temporibus
placidis*. Probum est *Temporibus nostris*, nempe
temporibus nostræ Christianæ religionis. Hactenus
exempla credentium ex Veteri Testamento Dracon-
tius posuit, nunc ex historia ecclesiastica Petrum
princepem apostolorum miracula ex fiducia in Deum
operantem proponit. In Missali Mozarabico missa
celebratur de S. Martino, in cujus Oratione post
nomina sic legimus: *Hunc etiam virum quem celicolis*

*ammirandum martyribus adgregatum elatis nostræ
tempora protulerunt: jubeas auxilium nostris ferre
temporibus.* Lesleus in elegantibus doctisq; notis,
*Hinc patet, ait, quam vetustus fuerit in Hispania
cultus S. Martini, et quam vetusta sit hæc missa.* Sed
ut facile credam, vetustum esse in Hispania cultum
S. Martini, et vetustam missam, ita minime credo,
hanc orationem scriptam fuisse ea ætate, aut sæculo,
quo Martinus obiit. Nam *ætas nostra, tempora nostra*
opponunt antiquioribus temporibus, quibus multo-
rum sanguine martyrum Ecclesiæ nobilitabatur: quo
sensu etiam post unum et alterum sæculum apposite
ea oratio conscribi et recitari potuit, qua tempora
pacis Ecclesiæ *tempora nostra* dicuntur, nisi etiam
in hac oratione *tempora nostra* de temporibus reli-
gionis Christianæ malis accipere. In Dracontio expli-
catio patet ex sequentibus verbis, *Christo regnante
tonanter*: retineri enim potest *tonanter*, cum simi-
libus adverbis alibi utatur Dracontius, ut dixi pro-
legom. num. 135. Non tamen ægre feram, si legas
tonante.

C 226. *Simul pro similiter novum non est.* Cicero Verr.
2, al. act. 1, c. 4: *Cujus prætura urbana ædium sacra-
rum fuit, publicorumque operum depopulatio: simul in
jure dicendo bonorum, possessionumque contra omnium
instituta additio et condonatio.* Petrus nixus virtute
magistri ex Act. apost. c. 5 v. 12 et seqq. Aut nos
quid intuemini, quasi nostra virtute, aut potestate fecer-
imus hunc ambulare? etc.

228. Paulo comitante, non quod Romam eodem
tempore Petrus et Paulus advenerint, sed quia simul
in hac urbe commorati fuerunt, cum Petrus longo
ante Paulum venisset.

229. Primam in magis antiquiores corripuerunt.
Nihilominus restituo Magum, quod tanquam nomen
proprium Simoni attributum libere a Dracontio, et
more suo producta prima effertur. Accedit exemplum
Sedulii in dedicatione ad Theodosium Augustum, *In-
sidias regis, Magorum præmia doctos Discipulos.* Qui
versus auctoris veteris certe sunt, sed multi negant
Sedulii esse. Quod attinet ad historiam Simonis Magi
a Dracontio descriptam, ea quidem vulgo satis nota
est et ab idoneis auctoribus olim tradita: Arnobio
lib. ii contra Gentes, Constitutionum apostolorum
scriptore, Lucifero Calaritano aliisque legatis Libe-
ri pontificis ad Eusebium Vercellensem scribentibus,
Cyrillo Hierosolymitano catechesi 6 Illuminatorum,
Eusebio lib. ii Hist. eccles. c. 12, Epiphano hæresi 21,
Augustino lib. de Hæres., Theodoro lib. i Hæretic.
fabul. cap. 1, Maximo Taurinensi serm. 5, olim S.
Ambrosio ascripto, Dungalio in fine Responsion., Isi-
doris, Hispalensi, et Pelusiota, Sulpicio Severo, Basilio
Seleuciensi, Philastro, Paciano, Petro Chrysolo-
go, innumerisque aliis Christianis, ut ethnicos præ-
teream Suetonium et Dionem, qui non quidem aperte,
sed aliquo tamen modo idem factum innuunt. Non
omittam commune totius Ecclesiæ Gothicæ suffra-
gium, quæ in festo SS. apostolorum Petri et Pauli
hanc historiam commemorabat, ut legitur in Missali

350 316 Simona mendacem sternit, spectante Ne- A

[rone.

Ficta Dei proles nimia est collapsa ruina.

359 Sic imitatore sed non imitabilis ignis,
Fulmina mentium, percussum fulmine vero

Sacrilegum cecidisse ferunt Salmonæ regem.

235. Ecce, quid alma fides exagit ab arce Tonantis,
Ut vitas, mortesque daret sermone fideli.

Mors cito, vita redux, verbo mandante, recurrit.
Naturæ famulatus adest servire paratus,

SCRIPTURA COD. VAT.

232. Sic imitarem sea non.

235. P. culmine vero.

234. Salmonia regna.

235. Quid, vel quod.

238. N. famulatur adest.

NOTÆ.

Isidoriano post Sanctus : *Christa Fili Dei, qui nebula magice artis in Symonis presumptione prestigia apostolice concertationis veritate prodita destruxisti. Quem frustra celorum ascensum aeris mollitionibus appetentem decepta demonum infusione jactantia altius extulit gravius elidendum, etc.* Eidem sententiæ confirmandæ accedat nunc Dracontius. Verum opinioniones quædam historicæ, ut satis per se liquet, sua sidera habent sua tempora. Doctrinæ nunc exquisitum genus viget multa, olim stabilita, negandi, plura in dubium revocandi. Ac mecum sæpe querere soleo quid causæ sit cur nunc historicæ quædam tanquam aperte falsæ rejiciantur, quæ olim a majoribus nostris pro certis habebantur. An movet aliquæ rationes inventæ sunt, quæ eos lacerint ? Nullæ omnino in plerisque hujusmodi rebus. An acutius nos videmus ? Vellem, id ita esset, nisi eo jam impiorum quorundam hominum audacia processisset, ut sacrosancta omnia religionis christianæ dogmata licenter convellere conentur. Sed, ut ad Simonem Magum redeam, ejus volatum et easum nuper adversus criticas recentium quorundam observationes Cajetanus Golt brevi sed docta diatriba asseruit, quæ in *Diaris ecclesiastico Romano* anni 1787, num. 4 et 48, tota neque immerito inserta est. Hoc eod. m. in argumento eruditè etiam versatus est, et Cotelierum nervosè refutavit Lesleus in notis ad *Missale Mixtum*, sive *Isidorianum* pag. 578 et seq. Vide etiam Fogginiū de *lit. rom. S. Petri*, et Philippum Laurentium *Dionysium sacr. basil. Vatic. Monum.* pag. 498.

230. *Sedulius lib. iii. al. i. sv. vers. 113*, eadem quantitate *Simonis* nomen protulit : *Stagna petit parvæ sedens in Simonis alno.* Alii primam et secundam corripunt, alii utramque producant. Petrus Anserinus in *libris Machabeorum* cum Dracontio et *Sedulio* facit : *Simonis ut natos perimat cum patre, laborat.* Ex ms. Vat. id profero. In codice Dracontii scribitur *Symona*, ut in *Missali Isidoriano*.

231. Simon Magus Samaritanæ gentem magicis artibus et præstigiis adeo illuserat, ut pro virtute Dei haberetur. Act. apost. cap. viii, vers. 10 : *Cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes : Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna.* Attendebant autem eum, propter quod multo tempore magis suis demonstrasset eos. Deinde vero sacro baptismo suscepto eum potestatem conferendi Spiritum sanctum pecunia emere voluisset, repulsamque tulisset ab apostolo Petro, multis Orientis provinciis peragratis, Romam venit, ubi se Christum esse comminiscabatur, et ad Deum, quem patrem suum jactabat, se evolaturum palam edicebat. Estant adhuc ex quodam ejus libro verba apud S. Hieronymum in *Matth. xxiv*, quibus de se dicebat : *Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnia Dei.* His de causis a Dracontio appellatur *ficta Dei proles*. An autem a Romanis pro deo unquam habitus fuerit, non dum liquet. Ex S. Justino multi referunt, jussu senatorum honori Simonis Magi statuum in insula Tiberina erectum fuisse hac adjecta inscriptione : *SIMONI DEO SANCTO*, sive *SIMONI SANCTO ET DEO*. Justinum deceptum fuisse ex aliqua statua et inscriptione quæ *Semoni Sancio Deo Fidio* posita fuerit, simile vero non videtur : sed multi tamen viri critici verissimum

id esse arbitrantur. Huic controversiæ causam potissimum dedit lapis ad Tiberis ripam sæculo xvi effossus cum hac epigraphæ, quam ex epistola Julii Jacobonii ad Muretum anno 1574 data subijcio :

SEMONI
SANCIO
DEO . FIDIO
SACRUM
SEXTVS . POMPEIVS . S. P. F.
COL . MVSSIANVS
QVINQVENNALIS
DECVR
BIDENTALIS
DONVM . DEDIT.

Reperitus fuerat lapis paulo ante quam Jacobonius videret ad Muretum daret. Hanc inscriptionem non Simon Magus, sed Semoni Sancio, seu Sango deo Sabino positam fuisse, nunc omnes consentiunt : sed tum cum effossus est lapis, multi æcus sentiebant. « Vix me heri vespere (inquit Jacobonius) a quorundam hominum conventu honestè dissolvi, quibus obfirmato animo asseverantibus, lapidem nuper ad Tiberis ripam effossus, Semoni Sancio Deo Fidio inscriptum, Simonem illum Magum designare, cum omnino ipse adversarer, ludibrio omnibus ac despectui esse cepi. Cumque de quodam Fidio Sango vel Sancio legisse me aliquando affirmarem, Semonesque terrenos deos antiquius fuisse appellatos, tum magis a quibusdam iridebar, qui Sancum Sabina lingua Magum Semonemque, quam Simonem Hebraice dici malebant. » Sententiam Jacobonii multis confirmavit Muretus. Revera præter scriptores veteres, apud quos mentio Semonis Sanci sæpe occurrit, nonnulli sunt lapides eidem inscripti apud Gruterum et alios : sed nonnunquam legitur Sancto pro Sancio, et Sempatri aut Sempatri pro Semoni. Nihilominus statuum quam Simon Magus dedicatam se vidisse Romæ testatur Justinus, nunquam existitisse affirmare non auri. Justinus auctoritatem tueretur Calmetus in *dissert. de Simone Mago*, Fogginius de *Roman. S. Petri lit.*, Travassa, Grotius, Mazochius, alii.

232. Contrahit narrationem Virgilii l. vi, vers. 585 : *Vidi et crudeles dantem Salmonæ penas, Dum flammæ Jovis, et sonitus imitatur Olympi. Quatuor hic in vectus equis, et lampada quassans Per Graium populos, mediæque per Elidis urbem Ibat ovans, dirumque sibi poscebat honorem. Demens, qui nimbos, et non imitabile fulmen Ere, et cornipedum cursu simulat equorum. Ad pater omnipotens densa inter nubila telum contorsit (non ille facies, nec fumæ tardis Luminis) præcipienteque immani turbine adegit.* Vide Claudianum in *lin. i. ii* contra Rufinum.

236. *Vitas* ex versu 225 et seq. et *libr. ii, vers. 756* et seqq., ubi *Tabitæ* e mortuis resurrectio describitur. *Mortes* Simonis Magi, Ananias et Saphiræ Act. apost. cap. v.

238. *Lego Naturæ famulatus*. Cicero l. iii *Offic.*, cap. 33. *Quam miser virtutis famulatus servientis voluptati ! Famulatus et paratus sibi consonant, ut in versibus Leoninis, quod in multis versibus optimorum poetarum casu aliquando factum occurrit. Figurata vero ponitur. Naturæ famulatus pro natura famulans* Posset etiam legi *servire paratus*.

320 Obsequitur, Dominique vices cognoscit A

[agentem.

240 Exigit hoc simplex spes, vox pia, vota fidelis.
Omnia nam constat precibus cito posse mereri,
Vivere quos libuit sub tali tramite vitæ.

Quodsi cuncta velim miracula currere solers,
Non mihi sufficient mortalitatis tempora vitæ,

245 Multa licet maneant sub quovis limite longo.
Sed neforte legat hæc carmina nostra profanus,
Quem lateat lex sancta Dei, nec credulus ex-

[stet,

Impendat quid pura fides, præsumptio simplex;

Nec tamen æternum modico pro tempore querat.

250 **321** Et neget, Abraham tantum fecisse bea-
[tum,

Vel quoscunque docet sancta Scriptura fideles:
Historias currant Danaum, gentisque Quirinæ.

Qua pro laude sua, vel qua pro regno alieno,
Mentibus infectis animosæ cladis amore,

255 Ausi omnes scelerare manus de morte suo-
[rum,

Aut certe de strage sua. Menecæa Creontis

322 Statius ostendit, qui fuso sponte cruore,
Ut poter orbatus furiarum regna teneret,

SCRIPTURA COD. VAT.

240. Hoc semper spes vors pia.

241. Prius in codice, Vivere quos, postea Omnia nam.

243. Qui si cuncta.

245. M. sub quo vis milite longo: prius erat longe.

B

249. Dubium præ an pro; obscurum etiam querat.

255. Quid pro l. s. v. quid.

255. Aut si omnes.

257. Ambigue quia pro qui.

NOTE.

240. Sic ex conjectura. *Simplici spes*, ut vers. 248, *Præsumptio simplex*. Vide notam ad vers. 625 libr. II. Non deerit tamen, cui magis arideat scriptura edicis *Exigit hoc semper spes*. Pro *vota fidelis* recte aliquis conjecit *vita fide is*, hoc est ad Christianam fidem exacta. Non male. *Sors pia* sustineri posset ex nota ad vers. 212. Pro *vota fidelis* non male esset *sermo fidelis*, ut vers. 236. Suspicebar *bucca fidelis*. Mort alis l. i, epigr. 42. *Bucca loquax* dixit: et unde nam Itali Hispanique *bocæ*, et *bocæ* dicunt os, nisi a *bucca*? *Exigit* est perlicit, ut vers. 211, *Exegit virtutis opus*. Horatius l. III, od. ult., v. 4, *Exegi monumentum ære perennius*. Quanquam hoc versu *exigit* potius ponitur pro obtinet reposcendo et exigendo, ut vers. 235, *Ecce, quid alma fides exegit ab arce Tonantis*.

241. Vide notam ad vers. 720 l. II.

242. Libr. I, vers. 42, *Pro certo tramite vitæ*. Trajectio horum versuum visa fuit necessaria: nisi legas *vota fidelis*. *Vivere quem libuit sub tali tramite vitæ*. *Omnia nam constat precibus cito posse mereri*: passive mereri.

243. *Currere pro percurrere*, ut vers. 252, *Historias currant Danaum*. Dixi de hoc usu verbi *curro* ad Prudent. hymn. 12 Perist., vers. 52, *Currere stadium, mare curritur* apud antiquiores invenitur.

247. *Nec credulus exstet*. nec credat. *Exstat pro sit*. Vide notam ad v. 731 l. II.

248. *Impendat*, conferat, ut libr. I, vers. 744 et vers. 550 hujus libri, *Exhibet, impendit, præbet*. Hoc autem loco pro *insumat*, *ponat*, *laboret* poterit accipi: sed prima significatio confirmatur ex Eleg. vers. 465 et 491. *Præsumptio simplex* quid sit, explicui ad vers. 625 l. II.

249. *Nec tamen querat profanus*: vel corrige *Et* D tamen, nempe *pura fides æternum modico pro tempore querat*. *Modico pro exiguo*, ut alibi dictum. Ep. II ad Cor., c. IV, vers. 47: *Id enim, quod in præsentem est nomen æneæ et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis*.

250. *Tantum fecisse*. Cicero Verr. IV, al. lib. II, cap. 54: *Ne miremini qua ratione hic tantum apud istum libertus potuerit*.

252. *Quirinus* nomen Romuli non ignotum. Illud dubium an pro Romano adjective dici possit: nam in Horatio quidem, Propertio et Ovidio adjective invenitur, sed mutant nonnulli, et legunt *Quirini* in genitivo. Hic Dracontii locus confirmat, adjective poni posse *Quirinus*. Si repugnes, eadem facilitate qua in aliis hic quoque emendabis *gentisque Quirini*. Conjectura non mala est *currat*, scilicet *profanus*

Sed defendi potest *currant*, quasi ex uno ad omnes profanos oratio convertatur.

253. Secundum *quid obscurum est in nexu litterarum*. Putabam *Quid pro laude sua, vel quid pro regno alieno* *Mentibus infectis animosæ cladis amore*, *Nempe quid fecerant?* Aut ita, ut periodus continuaretur usque ad *ausi?* cum interrogatione, cui responderent sequentia *Omnes scelerare*, etc., videlicet *Quid ausi?* aut *Quid ausi omnes?* *Scelerare manus*, etc. *Præfero* scripturam quam edidi ex conjectura. *Qua, qua* geminatum significat *partim, partim*, vel *cum, tum*. Infinita sunt exempla. *Plautus Trin.* IV, 3, 35: *Leges mori seruiunt, mores autem rapere properant qua sacrum, qua publicum*. *Livius* lib. II, cap. 35. *Usque sunt qua avis quique, qua totius ordinis viribus*. *Legerom etiam libenter Qui pro laude sua, vel qui pro regno alieno*, scilicet *alii pro laude sua, alii pro regno alieno*. Nam idiotismus lingue italicæ et Hispanicæ similis est *Chi, chi, Quien, y quien, Alins, alius*: qui idiotismus ex phrasi Latina ortus videtur *Qui*. et qui, quem sequiori ævo invaluerit. *Dracontium vero scripsisse qui, vel qui*, inde etiam suadet quod *Virgilium* lib. VI imitatur, ubi crimina damnatorum recensens ait vers. 621: *Vendidit hic auro patriam.... hic thalamum invasit uxor, et postea subiungit, Ausi omnes inhumane nefas, et Dracontius vers. 255, Ausi omnes scelerare manus, etc.*

254. *Mentibus infectis amore, corruptis*, et quasi veneno imbutis.

255. *Suorum sine alio nomine* Cicero ad Attic. lib. XIV, epist. 12, *Octavius, quem quidem sui Casarem salutabant, Philippus non*. *Dracontius* suos consanguineos maxime intelligit, ut ex affatis exemplis colligitur. Infra vers. 527, *Oratricesque suorum*. Ille significatione *Livius* lib. I, cap. 58: *Lucretiam sedentem mætam in cubiculo inveniunt: adventu suorum lacrymæ oborta*.

256. *Certe videtur poni pro etiam, imo, ut ex vers. 262 colligitur*. *Stadius*, alique scribunt *Menecæa* prima correpta, secunda producta, tertia et quarta correptis lib. X, vers. 611, *Sentique Menecæa posci*. *Dracontius* licentia in his nominibus propriis sibi familiari utitur. *Menecæus*, *Creontis Thebanorum regis filius*, cum oraculum editum fuisset, *Cadat generis quicunque novissimus exstat Viperei: datur hoc tantum victoria pacto, se gladio percussit, et de muris urbis præcipitem dedit*. *Rem narrat Stadius* lib. X.

258. *Creon ad Menecæum: Ne perge meos orbare penates*. *Stadius* loc. cit. *Furiarum regna*, quia *Creon* frater *Jocastæ* erat, socrer *Oedipi*, et hujus regni hæres fuit, ut paulo post narratur.

Thebanos proprio perfudit sanguine muros. A
 260 Si consanguineos scelus est jugulare propin-
     [quos,
     Est furiale nefas in se convertere ferrum.
     Hoc facinus nec nomen habet, sed nemo pro-
     [fecto
     Miretur hominum tam sæva piacula gentis.
     Non aliter potuit sceptrum transire profanum
 265 Ad successores, quod gesserat Œdipus un-
     [quam.
     Jam ferus ipse Creon locastæ proximus hæres,
323 Et germanus erat: quasi lex est ipsius
     [aulæ
     Criminibus, lacrymisque ducum sua regna di-
     [care.

Codrus Apollinæ tripodis responsa requi-
     [rit:
 270 Accipit infelix, alieni causa triumphî;
     Vestibus indutus famuli petit armâ tyranni,
     Nam cui bella negant, fecerunt jurgia mortem:
     In dubiis mors est inopem simulare tyranno.
     Ausa Leonidæ, nocturnaque bella legantur.
 275 **324** Castra inimica petens invasit nocte si-
     [lenti,
     Et fuit una cohors tantum munita tenebris.
     Nox erat umbo viris, manus hæc confusa pe-
     [riclis,
     Spe mortis præsumpta suæ; qui luce repulsa
     Millenos petiere viros spernendo salutem.
 280 Invadunt populos, obscura strage cruentant,

SCRIPTURA COD. VAT.

259. S. mures.
 260. Vulgare pro jugulare.
 261. Et f. nefas visæ c. f.
 265. Gesserat hidipus u.
 268. Ambiguum dicari, an dicare sit scriptum.

- B 269. Responsa rescivit.
 271. Famuli post arma.
 273. Fecerunt viria mortem.
 278. Dubium qui, an quæ, an aliud sit legendum.

NOTÆ.

259. Statius loc. cit. *Sanguine tunc spargit turres, et mœnia lustrat.*

262. I. b. u, vers. 558, de Juda: *Sed memor infandæ tamen et sine nomine culpæ. Martialis furorem crimen hoc vocavit lib. II, epigr. 80, Hostem cum fugeret, se Fannius ipse peremit. Hic, rogo, non furor est, ne moriari, mori? Seneca epist. 58, Sic mori, vinci est. Constantiam non nemo desiderat in Seneca, quod nihilominus Catonem, qui seipsum occiderit, ne in manus Caesaris deveniret, laudaverit. Sed fortasse Seneca in diversa causa se occidendi discrimen aliquid reponeret. A Dracontio gravitas eriminis denotatur, quod nomine caret, quasi infandum, et quia raro committitur. At nostra ætate hoc facinus et *suicidii* nomen habet, et frequentissimum est; nec defuerunt impii, et amentes homines, qui tam immane nefas laudibus fuerint prosecuti.*

265. *Sæva piacula*, ut lib. I, vers. 539; lib. II, vers. 401. *Hominum* magis referendum est ad *nemo* quam ad *gentis*. Nemo hominum tam sæva piacula ejus gentis miretur.

265. Œdipus, filius Laii Thebanorum regis, et Jocastæ. Ignarus patrem interfecit, et matrem in matrimonium duxit; inde oculos sibi eruit, exsulque voluntarius Athenas concessit.

266. *Jocastæ* quadrisyllabum est. Hæc propter nefas, et quia Eteocles et Polynices, ejus ex Œdipo filii, multis se vulneribus confecerant, manus sibi intulit. Creon regnum, post Laii obitum a se occupatum, Œdipo, quod Sphingis ænigma solverat, simulque Jocastam in matrimonium tradiderat. Occisa Jocasta, tanquam hujus hæres successit Creon. Conferendus est cum aliis Hyginus fab. 66 et 67, nam implicata est apud veteres scriptores tota hæc narratio sive fabula.

269. Pro rescivit lego *requirit*, seu *petivit*. Horatius lib. III, od. 19, vers. 2: *Codrus, pro patria non timidis mori*. Justinus lib. II, cap. 6: *Atheniensium eo tempore rex Codrus erat, qui et responso Dei et præceptis hostium cognitis, permutato regis habitu pannosus, sarmenta collo gerens, castra hostium ingreditur. Ibi in turba obsistentium a milite, quem falce astu vulneraverat, interficitur. Cognito regis corpore, Dorienses sine prælio discedunt, Adde Valer. Maximum, lib. V, cap. 6 Alii Thraces, alii Laconas pro Doriensibus scribunt.*

270. Poterit etiam interpungi *Accipit: infelix, alieni causa triumphî*. Nominativus appositus est cau-

sa. Vide vers. 507 similem nominativum.

272. Forte *Et cui*, vel *Tum cui*. In *viria* lego *jurgia* ex Virgilio eclog. 5, vers. 11, *Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri*. Sic enim plerique Virgilium exponunt de rege Atheniensium: quanquam fortasse nomen pastoris Codrus apud eum est.

275. Forte *Indubia mors est*, aut *Indubie mors est*. Sententia est inopiam simulatam mortem attulisse, nisi malis explicare, inopiam regibus pro morte esse, vel mortem afferre.

274. Prælium Leonidæ ad Thermopylas contra Xerxis exercitum ab aliis alio modo narratur. Dracontius Diodorum Siculum lib. XI Histor. secutus ducem videtur qui refert universos Lacedæmonios, qui duce Leonida ad Thermopylas pugnauerunt et occubuerunt, numerum quingentorum non superasse. Tum addit: *Hi imperio obsequentes conferto sub noctem agmine in castra Persarum irrumpunt. Barbari, quibus improvisum hoc et repentinum, magno cum tumultu ac sine ordine et tabernaculis concursant, et quia copias Trachinio adjunctas periiisse, omnesque Græcorum exercitus sibi incumbere opinantur, consternati trepidant. Magna igitur a Leonidanis Persarum strages edita, majorque ab ipsis inter sese Persis, dum hostem ab amico non dignoscunt. Nam quia nulla per noctem veri cognitio, et pavor totis invalescebat castris, non mirum, sedam tunc hostium cædem fuisse commissam. Mutuis enim cæditibus grassantur, nec illa rerum conditio certi quid explorari sinit: propterea quod nec ducis imperium, nec tessera inquisitio, nec certus animorum status esset. Herodotus die prælium commissum tradit. Justinus lib. II narrat prælium a principio noctis in majorem diem partem tractum.*

278. Justinus loc. cit., *Ut qui sciunt se pugnare non spe victoriæ, sed in mortis ultionem. Præsumpta pro præsumptis*, ut vers. 728 lib. II. Verba hæc qui luce repulsa vix ullum idoneum sensum habere possunt, nisi intelligamus, Spartanos post solis occasum prælium aggressos. Eodem modo legi poterit *quæ* (cohors), *luce repulsa*, etc.

279. *Millenos* indefinite positum pro multis millibus virorum.

280. *Populos*, quia ex innumerabilibus gentibus Xerxis exercitus constabat. Justinus refert, Xerxem septingenta millia de regno armasse et trecenta millia de auxiliis. Diodorus lib. XI refert hunc titulum Lacedæmonius qui ad Thermopylas occubuerunt inscriptum; *Myriades quondam repulere hic Marte du-*

Dum nescit quem quisque ferit, cui quisque A

[repugnat,

Obruncat socium, carum prosternit amicum,
Amputat ignarus fratrem, jugulaturque propin-

[quum.

Dum pater obscura defensus nocte putatur,

285 Sic ibi procubuit nati pietate peremptus.

Viveret, et vitam longo produceret ævo,

Ni sobolem genitor nimis pietatis haberet:

325 Fœdere namque reus punitur crimine
[sancto.

SCRIPTURA COD. VAT.

281. Dum nescit quæcunque ferit quicunque repu-
gnat: obscure quicunque.

285. Fratrem jugulaturque p.

284. O. defensi n. p.

285. Sic ubi procubuit.

Nec reor, esse nefas Persis occidere patres,

290 Quos sua jura probant thalamis asciscere ma-
[tres.

Ara Philenorum Libycas possedit arenas.

326 Portio telluris fratrum concessa furori,

Solis adusta rotis, nigris infecta venenis,

Ignibus æthereis, gelidis obsessa cerastis,

295 Inter serpentum glacies, atque aeris æstus

Ignorat mutare vices per tempora tellus,

Puniceum retinens ingenti sole ruborem.

NOTÆ.

centas Mille quater Pelopis de regione viri. Omnes demum eodem loco post immensam illam Persarum stragem cecidisse, in alio elogio sepulchrali apud eundem Diodorum innuitur lib. cit. *Dic, hospes, Spartæ, quod nostra hic ossa quiescant, Dum patriæ leges fortiter exsequimur.*

281. Ex Diodori verbis ad vers. 274 ascriptis facile hæc intelliguntur.

284. Non invenio apud hujus belli historicos peculiare aliquod factum, quo pater a filio extinctus dicatur. Dracontius, ut opinor, ex verisimili narrat in ea rerum perturbatione, qualem Diodori verbis ad vers. 274 descripsimus, patrem aliquem a filio fortiter et pie, quippe pro patri, pugnante, imprudenter occisum; sed obscura mihi adhuc est hæc narratio, præsertim cum corruptus sit versus 288.

286. Similia verba lib. II, vers. 759.

287. Supra vers. 99 de Abraham filium immolatur: *Aptarique neci nimia pietate cruentus.*

288. Quid Dracontii manu scriptum fuisse non assequor: et tamen scribo *Fœdere namque reus*, scilicet pater, qui in eadem causa erat in qua filius, adeoque fœdere hoc reus, ut filius est parricidio reus, punitur crimine sancto, nempe crimine quod cum nimia pietate erat conjunctum. Vide I. II vers. 469, *Facinus quos inquinat, urget.* Prudentius in Hamartigenia de vipera quæ a catulis, intra uterum perfructibus laeta, occiditur, ait vers. 597, *Æstuat interno pietatis crimine mater, quia pietas est, quod fecit patrem, in coitu a matre peremptum, ulciscitur, crimen vero, quod matrem occidit.* Eodem sensu Dracontius, *Punitur crimine sancto.*

289. Ex historia Persarum id petitum. Herodotus lib. I, cap. 157: *Suum autem patrem, aut matrem aium neminem unquam occidisse: verum quotquot horum forte acciderunt, omni necessitate excussa, hos tandem deprehensos tradunt aut subditos, aut spurios. Quippe verisimile nequaquam videri aium, ut is qui verus parens sit a proprio filio interimatur.* Vide Barnabam Brissonium lib. II de Regno Persarum, pag. 197, qui accurate de his agit.

290. Brissonius loc. cit., pag. 213, probat jus fuisse apud Persas matres in matrimonium sibi asciscere ex Philone in lib. de Special. Leg., Tertuliano Apologet., Minucio, Catullo, Diogene Laertio, Strabone. Pura addunt Woverus et Elmenhorstius ad Minucium: *Jus est apud Persas misceri cum matribus.* Incestas hujusmodi nuptias Alexandrum, Dario victo, inhibuisse, auct' r est Plutarchus in lib. de ejus Fortuna. Sed Theodoretus, Contra Græcos orat. 9 de legibus, affirmat concubia matrum, sororum, filiarum, quæ apud Persas ex Zaradæ instituto permittebantur, audita, et accepta religione Christiana, abolita fuisse. c Persicæ, inquit, nationes, quæ jam pridem Zaradæ legibus utebantur, matrum, sororum,

filiarum connubiis susque deque commixtæ, remque justissimam arbitantes id quod erat facinus injustissimum, audita piscatorum lege, atque accepta, Zaradæ leges ut iniquitatem maximam conculcarant, evangelicamque temperantiam protinus amplexæ sunt. Fortasse Alexander inhibuit ejusmodi incesta matrimonia, et post Alexandrum Persæ veterem morem renovarunt. Eusebius lib. VI, c. 8, Præpar. evang., addit eos, etiamsi e Perside exierint, hanc consuetudinem incestorum connubiorum retinere.

291. Alii Phyleni scribunt, alii Phileni; alii, ut in codice Vat., *Phileni*. Historia multorum litteris consignata est. Valerius Maximus lib. V, cap. 6: *Cum inter Carthaginem et Cyrenas de margine agri pertinacissima contentio esset, ad ultimum placuit utrinque, eodem tempore juvenes mitti, et locum in quem ii convenissent, finem ambobus haberi populis.* Verum hoc pactum Carthaginensium duo fratres nomine Phileni perfidia præcurrere, citra constitutam horam maturato gressu in longius promotis terminis. Quod cum intellexissent Cyrenensium juvenes, de margine agri eorum questi, postremo acerbitate conditionis injuriarum discutere conati sunt. Dixerunt namque, s c eum finem ratum fore, si Phileni vivos se ibi obrui passi essent; sed consilio eventus non respondit: illi enim, nulla interposita mora, corpora sua his terra operienda tradiderunt. Hæc fere eadem Sallustius de Bello Jugurth., qui addit: *Carthaginenses in eo loco Phileni fratibus aras consecraverunt.* Nomen loco hæsit Ara Phileorum: de quo videndus Mela lib. I cap. 3, de Africa Minori. Intelligitur ergo quid velit Dracontius. Phileni fratres, eo facto quo aras de suo nomine dictas promeruerunt, Libycas arenas Carthaginensibus possidendas consecuti sunt.

295. Sallustius loc. cit., *Ager in medio arenosus erat, una specie: neque flumen, neque mons erat qui fines eorum discerneret.* Pro hoc agro pugnatum est.

296. Opponit ignes æthereos gelidis cerastis: quod repetit vers. seq. Isidorus I. XII Orig., cap. 4: *Omne autem venenum frigidum est, et ideo anima quæ ignea est, fugit venenum frigidum.* Hinc frigidus anguis, gelidum venenum, et similia. Lucanus lib. IX, v. 716, de aspidē: *Ipsa caloris egens gelidum non transit in orbem;* et v. 864, de serpentibus in genere: *Calidumque vapore Allicuius gelidas nocturno frigore pestes.*

296. Locum lib. IX de Libya, v. 455. *Tem. erias vitæ abest . . . et immotis annum non sentit arenis.* Inter humanæ vitæ commoda ponitur mutare vices. Alcimus initio I. I, *Temporibus sortita vices.* Auctor carminis de Laudibus Domini sub Constantino: *Et vice jucunda mor albus adire fructum.* Confer eleg. vers. 247, *Alternant elementa vices, et tempora mutant.* Lib. II, vers. 54, alia significatione dictum, *Ac mutant elementa vices, nempe inconstant.*

297. Forasse alludit ad nomen *Punicus, Pheni-*

Illic securi spatiantur ubique chelydri,
Defendit quos flamma nocens, quos terra per-

[usta]

300 **327** Tot desertorum, quorum sub jure tenen-
tur.

Quid facerent fratres, si florea rura petissent,
Si tellus secunda foret nimis ubere glebæ?
Aut si vipereis non esset noxia tellus
Flatibus, et nullas mandarent sibilis mortes?

305 Nonne pererrantes issent, qua flammeus axis,
Extendit qua zona polos rubicunda colore,
Aut hiemis glacies æterno frigore tristes

328 Semper anhelantis torpet. ignara vapo-
ris?

SCRIPTURA COD. VAT.

298. Scribitur *celidri*.
299. *Nocens quos nulla potestas*.
300. *Et sibi sortorum quorum*.
301. *Si florea jura p*.
302. *Foret minus ubere*.
305. *Nonne ver exinos i*

A Hæc plaga germanos nunquam prohiberet eun-
[ies,

310 Limite sed posito niveas mensura pruinas
Finderet, et Scythicas retineret tracta palu-
[des,

Quæ Romanus amor patres implere coegit,
Dicere, si valeam, vero sermone probabo.
Optima nam vindex exempla, ac pessima Bru-
[tus,

315 Horror amorque novus, elvis pius, impius an-
[ctor,
Jure pater patriæ, natis et regibus hostis,
Atque pudicitia læsæ castissimus ultor

NOTÆ.

ceus, et *Phanicius*: nam *Punicus* pro *Punico* seu rubicundo reperitur, et *Phanicius* color non procul abest a *punico*. Nomina vero sunt Carthaginiensium *Phanices*, *Pani*, *Punici*: incerti sole, ut *Lucanus* l. ix, vers. 452, *Sub nimio projecta die, vicina perusti Aetheris exurii messes*. Alii, *sub nimio porrecta die*.

299. Ita emendavi ex conjectura. Posset etiam *nocens*, et *arina perusta*. *Lucanus* l. ix, vers. 757, *Famam dipsas habet terris adjuta perustis*; et infra vers. 865, *Tu quisquis Superum commercia nostra perosus, Hinc torrente plaga, dubiis hinc syrtibus orbem Abrumpens, medio posuisti limite mortes, Per secreta tui bellum civile recessus Vadit, et arcani miles tibi concius orbis Clausura prelii mundi*. Ex quo alia conjectura oritur *nocens*, *terraque recessus*, *Et desertorum*.

300. *Sub jure tenerent* dixit *Dracontius* l. i, vers. 572.

301. Simile illud *Lucani* libr. i, v. 96, *Nec pretium tanti tellus, pontusque furoris Tunc erat: exiguum dominos commisit asylum*. *Virgilius* l. iv *Æn.*, vers. 511, *Quid, si non arva aliena, domosque Ignotas peteres?*

302. *Lego nimis pro minus*: nam hæc in mss. sæpe confunduntur. *Lucanus* vers. 869 libr. ix: *Impatiens ne solum cereris, cultore negato, Damnasit*.

304. *Lucanus* loc. cit., vers. 756, *Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes, Ante venena nocens, scilicet basiliscus*. *Dracontius* serpentes quaslibet intelligit. Libr. i, vers. 289, de serpente: *Attra venena nocens misura e flatibus oris, Et subito sparsura gravis per sibilis mortes*. Notanda etiam est phrasi: *mandarent sibilis mortes*, cuius simile exstat exemplum in *Juvenali* sat. 10, vers. 52: *Cum fortunæ ipse minaci Mandaret laqueum, et Mandare suspendium alicui in Ajacis libr. ix Metam.*, vers. fin.

305. Hoc etiam loco scriptura misere depravata multis conjecturis ansam præbet. Sententia est *Philenus*, si de ulteriori terra obvianda dissensio orta fuisset, libenter peragratos fuisse mundi partes quaslibet, sive quæ sub zona torrida solis æstus patientur, sive quæ perpetua glacie rigent sub utroque polo. Legat aliquis *Nonne per Euxinos issent*: sed quo sensu id explicabitur? Melius videretur *Nonne per extrema ivissent*, vel *Nonne peregrini ivissent*. Legere malo *pererrantes*, quia id clarius est, quamvis a scriptura cod. remotius. Quæ *flammeus axis* zonam torridam innuit, ut vers. 160 de sole, *Qua nascit lustrare polos, qua flammeus urit*.

- B 308. *A. torpens* i.
311. *Et squaticas r. tacta p*.
312. *Obscure patres*.
314. *Bruchus pro Brutus*.
315. *Honor amorque novus cujus pius impius auctor*.
317. *Castissimus auctor*.

306. Distinctius explicatur zona torrida. Supplebitur aliquis *Ostendit qua zona polos*, in sphaera scilicet recta. Sed *Dracontius* fortasse respicit *Virgilium* l. vii, vers. 226: *Et si quem extenta plagarum Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui: Plaga solis iniqui extenta in medio quatuor plagarum est zona torrida. Extenta vero in Virgilio est extensa, et in Dracontio extendit zona polos idem sonat ac zona extensa est cælo*. Poterit autem legi, *Extendit ubi zona polos*.

307. Pulchre explicatur perpetuum frigus quo sub polis tellus vel unda premitur. *Ovidius* ii, ex *Ponto*, epist. 7, vers. 65: *Tristior ista Terra sub ambobus non jacet ulla polis*.

308. *Anhelantis vaporis* phrasi *Dracontio* familiari, ut dixi prolegom. num. 157.

309. Quid facerent fratres, ait *Dracontius*, si florea rura petissent? I-sent etiam ad plagam, quæ septentrioni subjecta jacet, si opus esset. At, inquit, hæc plaga liberum ipsis cursum relinquere, ut sine rivali a pruina septentrionis mensura regi acquirendi ad *Scythicas* usque paludes protraheretur. Adeo regio tristis est, et nulli invidenda!

310. *Virgilius* libr. xii, vers. 898, *Limes agro positus, item ut discerneret arvis*.

311. Legi posset *tuta*, sed melius est *tracta* pro *proracta*, ut *tractum bellum*, *tracta comitia*. *Maotis* palus sinus est maris supra *Pontum Euxinum*, cui *Maotis*, *Scythica* *Europæ* populi, nomen fecerunt. *Columella* l. viii, cap. 8, *Scythica stagna Maotidis eluant*. *RETINERE*, occuparet. *Lucetius* l. iv, v. 445.

D *Terrarum millia multa, Quæ variæ retinent gentes, et sæcla ferarum*.

315. Duplex interpungendi ratio occurrit, *Dicere* si valeam, vero sermone probabo, ostendam, etc. vel *Dicere*, si valeam, vero sermone probabo, experiri dicere, si possim.

314. *Exempla pro exemplum*, ut *Sedulius* l. v, vers. 22, *Et grata suis exempla relinquens*: quam loquendi rationem illo travit *Woykensius* ad *Minuei* verba: *Cogitant imperia terrena, quibus exempla utique de cælo*.

315. Forte *Terror*, amorque novus, civis pius, impius altor. *Brutus* exemplum fuit horrores seu terroris in filios, et amoris erga patriam. Libr. i, v. 552, ex ms. Vat. restitui altor pro auctor, quod in editis legebatur. Hoc etiam loco melius videtur altor, sed retineri potest auctor, nempe auctor filiorum vitæ et mortis, ut vers. 529.

Post regale nefas, quon castæ gessit adulter, A

329 Invasor thalami genialis, prædo pudoris.

320 Quod scelus admisit, postquam fera regna tyranni
Expulsi, et gemino perstrinxit consule Romam,
Annua festivis disponens fascibus acta?

330 Regia bella gerens, naturæ bella peregit,
Membra cruore suo perfudit ab hoste reversus

325 Consul, et in sobolis vertit pia colla secures
Hostibus aptatas, funesta fraude profanas,

SCRIPTURA COD. VAT.

318. Scribitur *caste pro castæ*.

319. *Jam maritalis genialis prædo pudoris*.

320. *S. amisit, p.*

325. *Consulet et sobolis*.

Civibus hostiles, oratricesque suorum.

Ibat in exsequias juvenum esse secunda senectus,
Unus erat vitæ natorum, et funeris auctor.

330 Hoc scelus admissum tam saevo crimine non
[est.

Dulcis amor patriæ, qui patrem fecit amaram,
Aut fecit non esse patrem jam prole preempta.

Pro quibus arma tulit, hoc se qui pignore privat?

331 Alter erat senior, qui natam percussit ense,

NOTÆ.

318. Suspicio quod castæ ingressit, ut vers. 374, *Ingressit pietas inimica dolorem. Injuriam regiam, scelus regium* vocat Livius libr. 1. Post nefas quod gessit Tarquinius, filius Tarquinii Superbi, regis Romanorum, adulter castæ, scilicet Lucretiæ. Tacitus l. III Annal., cap. 24, *Adulterosque carum (filia ac nepotis) punivit*. Potest etiam intelligi quod castæ gessit adulter, hoc est castæ Lucretiæ ingressit. *Dux Romanus pudicitiae* Lucretia vocatur a Valerio Maximo l. VI, c. 1.

319. In *Jam maritalis genialis* lego *Invasor thalami genialis*. Infra vers. 484, *Invasit thalamos*, et de eodem violento stupro vers. 506, *Post maculam thalami*. Virgilius l. VI, vers. 625, *Hic thalamum invasit natae*. *Invasor* verbum est Aurelii Victoris, Constantini imperatoris, et æqualium. *Thalamus genialis*, qui in nuptiis in honorem Genii sternitur. Cicero pro Cluentio cap. 5: *Lectum illum genialem, quem biennio ante filius suus nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari, et sterni, expulsa atque exturbata filia jubet*. Vide comment. ad vers. 256 libr. 1 Prudentii contra Symmachum, *Jam gravida fulcrum geniale paratur*. Arnobius absolute libr. IV dixit, *Genialibus alienis insultare*; ubi alii legunt *genialibus alienis*. Paulo ante Arnobius dixerat *genialis lectuli expugnationem*. In Dracontio expende num melius sit *Jure maritalis genialis prædo pudoris*, hoc est quasi jure maritali, vel *Atque maritalis genialis prædo pudoris*, hoc est genialis prædo pudoris maritalis, vel *Jam matronalis genialis prædo pudoris*. Ovidius de eadem Lucretia libr. II Fast., vers. 828, *Et matronales erubuerunt genere*. Macrob. in re alia l. V, cap. 17: *Regina non solum de penatibus reverentiæ matronalis educitur, sed et per urbem medium cogitur sacre discursans*.

320. Orosius l. II, cap. 5: *Anno post Urbem conditam 24, Brutus, præsens apud Romanos consul, primum conditorem reipublice Romæ non solum exequare participio, sed et vincere studuit: quippe duos filios suos adolescentem, totidemque uxoris suæ fratres Vitellios juvenes, revocandum in Urbem regum placito insummatos, in concionem protraxit, virgines cecidit, securique percussit*. Sarisburiensis l. V, cap. 11 de Nugis curialium, rationes affert quibus Brutus a scelere possit excusari, sed concludit: *Brutum deliquisse consensum facile, eo quod excesserit medicina modum*.

321. *Perstrinxit*, valde strinxit, quia, ut refert Livius l. II, cap. 1, jurjurando adiecit, neminem Romæ passuros regnare. Eodem pertinet quod ibidem ait Livius: *Liberatis autem ex origine inde magis, quia annum imperium consulare factum est, quam quod deminutum quidquam sit ex regis potestate, numeres*.

322. Fascibus virgarum, quibus alligata erat securis, usi etiam erant Romæ reges. Idem bonos ad consules transit, et ad alios magistratus, sed præcipue ad consules, ita ut pro ipso consulatu sæpe fauces ponantur, atque hoc sensu festivi dici possunt. Acta

B sunt commentarii, quibus res gestæ perscribentur, notato nomine consulum sub quo acciderant.

323. *Naturæ bella*, quia filios contra naturam impulsit et jus occidit.

324. Ab hoste reversus, intelligo postquam Tarquinius expulserat: nam Livius, ante bellum quod a Tarquinio imminerebat, conjurationem aliorum Bruti aliorumque nobilium adolescentium pro Tarquinio rege confectam refert.

326. *Fraus legis* apud Jurisconsultos est cum sit, quod lex fieri noluit, sed non vetuit. Hoc autem loco melius *fraus* accipitur pro *damno*, ut apud Horatium carm. Sec., vel pro scelere. Cicero pro Rabirio cap. 9: *Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, etc.* Sic alibi *impiam et inexpiabilem fraudem* dixit.

327. *Oratrices*, ut Ovidius l. XIII Metam., vers. 500: *Exitum Trojæ nostrique orbator Achilles*.

328. *Essecunda senectus*, figuratè *essecunda senex*. Emphasis habet *Ibat in exsequias*, nam ire in aliquem est aggredi aliquem tanquam hostem. Virgilius l. IX, vers. 425: *Simulens recluso Ibat in Exequium*. Poetarum peculiaris est phrasia *ire exsequias* pro *ire ad exsequias*, prosequi exsequias. Terentius Phorm. V, 8, 37: *Exsequias Chremeti, quibus est commodum ire, hem, tempus est. Aliter jam tempus est*. Ovidius l. II Amor., et. 6, vers. 2: *Occidit, exsequias ite frequenter aves, ite, pie volucres*. Silius libr. XV, vers. 394: *Vos, ite superbes Exsequias animæ, et cinerem donate supremi Muneris officio*.

331. Virgilius libr. VI, vers. 822, de eodem Bruto: *Inelix, utique ferent ea fata minores: Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupidus*.

333. Quod hætenus dixit, *Hoc scelus admissum tam saevo crimine non est*, etc., videtur esse excusatio Bruti ab aliquo proposita, cui respondet Dracontius, *Pro quibus arma tulit, hoc se qui pignore privat?* vel *tulit hic, se qui pignore privat?* vel *Pro quibus arma tulit? hostes quos pignore privat?* Brutus, cum filios suos occidebat, pro quibus arma tulit? Cur non potius pro suis quam pro aliis? Quod si dicat pro patria ipsum arma tulisse, quos hostes filios privabat? Nam se, qui certe hostis non erat, privabat liberis. Hæc videtur esse ratiocinatio Dracontii, ut colligat, Brutum a scelere liberari non posse. Verum patriam nobismetipsis cariorum esse debere non propter negandum est. Peccavit igitur Brutus, sed quia, ut aiebat Sarisburiensis, medicina modum excessit.

334. Historiam Virginii, Virginiam filiam occidentis, pluribus persequitur Livius libr. II, cap. 44, sequens, panis Orosius libr. II, cap. 15: *Maxima Appii Claudii libido auxit invidiam, qui, ut Virginia virgini stuprum inferret, prius servitutis causam intulit: quamobrem adactus Virginis pater dolore libertatis, et pudore dedecoris, protractam ad servitutem filiam in conspectu populi pium parricida prostravit*. Hoc occasione joba

- 333 Quando dolens genitor planetus de pignore fecit. A 350 Mirantur populi; quia captus amore pudoris
Prævenit affectus, ne corde premenda libido
Tolleret ingenti cum libertate pudorem.
Causa pudicitiae naturæ jura diremit,
Libertatis amor vicit pietatis amorem.
- 340 Immemor hinc generis factus, non immemor
[Urbis,
Sanguinis oblitus fecit de patre novercam.
Virginis eximiae pater impius esse recusat,
Ne sit avus famuli, pondus ditionis honestas
- 332 Extimuit; formido fuit lasciva voluptas,
Illicitosque thoros obsceno crimine captos
Horruit iratus: gemitus, vincente dolore,
Fudit virginei truculentus funeris hæres.
Libertatis opus solatia planctibus egit.
Militis armati tantum potuisse dolorem,
- 355 Vulneribus dedit ille suis, quibus hoste perempto
333 Contigit exstingui, tanquam superata ju-
[ventus,
Quamvis nemo sua stravit post bella cohortes,
Reliquias cladis gladio feriente necavit.
Addo, quod invictum, dantemque ex hoste
[tropæa
- B 360 Mœnibus eripuit patriæ de clade duelli.

SCRIPTURA COD. VAT.

336. Perimit affectus ne corde: dubium premenda;
an probanda, an aliud.
339. Amor vincit p.
340. Non immemor orbis.
341. Patre ambigue.
343. Avus famulus p.
345. I. chorus o.
346. Horruit iratus gemitus virtute dolores Fundit
virginei.
348. Scribitur plantibus.
350. Miratur: obscure quia.
351. Sanguinis hostis.
358. R. gladiis gladio fervente necabit.
359. Videtur scriptum addo quod invictum.
360. Mœnibus ereptis p.

NOTÆ.

- Aventinum montem occupavit, et Appium Claudium, aliosque decemviros abdicare se magistratu coegit.
335. Planetus Virginii et querelas sceleris Appii Claudii ad milites exponit Livius loc. cit., cap. 50.
336. Forte Affectus perimit. Sed Prævenit affectus e re videtur esse. Nam Virginium, cum videret filiam in servitute M. Claudii et stuprum A. Claudii decemviri rapti, veniam ab hoc postulavit percontandi nutrice coram filia, verusne ipse pater esset: qua venia data, a lanio cultro arrepto, Hoc te uno quo possum, ait, modo, filia, in libertatem vindico. Prævenit ergo affectio paterni animi, ne Appii Claudii libido pudorem filiae cum libertate tolleret.
338. Supra vers. 325: Naturæ bella peregit. Posset accipi diremit pro rupit: sed melius pro divisit, nam Dracontius libertatem Virginiae, et patris amorem tanquam naturæ jura considerat, ut ex vers. seq. patet.
340. Lego immemor Urbis. Sic Livius libr. viii, cap. 7, de Manlio Torquato, eadem filii decernente: Meque in eam necessitatem adduxisti, ut aut republicæ mihi, aut mei, meorumque obliviscendum sit.
341. De infamia qua novercæ laborant, dictum ad vers. 341 lib. II.
343. Cum Appius Claudius inique decrevisset, Virginiam in servitutem sui clientis M. Claudii vindicandam esse, filii Virginiae etiam pro servis habiti fuisse. Honestas ergo Virginii extimuit pondus servitutis.
346. Alia conjectura hæc reformari possunt Horruit: iratus gemitus, nataque cruorem Fudit Virginiae truculentus funeris hæres, Libertatis honor solatia planctibus egit.
347. Su-picor virginiae: sed non malè est virginei, quia patri solatio erat quod filia corrupta non fuisset. Val. Maximus I. vi, cap. 1, Virginis... deductam in foram puellam occidit, pudicæque interemptor, quam corruptæ pater esse maluit.
348. Sensus est, Virginium solatium suis planctibus ex libertate, quæ consecuta est decemviratu abolito, cepit: vel Virginium solabatur, quod injuriam servitutis a filii repulisset. Poterit alio modo interpungi Fudit, virginei truculentus funeris hæres Libertatis opus, solatia planctibus, egit, ut solatia sit accusativus appositus. Vide vers. 114 lib. II, et vers. 211 libr. hujus, Exegit virtutis opus, infra vers. 415 occurrit Libertatis opem; sed hoc loco opus opportunius est.
350. Forte qui captus.
351. Bis hostis non placet. Lego igitur sanguinis haustor, nempe sanguinis sui in filia. Virgilius I. vi, vers. 855, Projice tela manu, sanguis meus. Ab haustor haustor dixit Lucanus. Haustore cruorem, sanguinem, usitatum est.
352. T. Manlius Torquatus consul, cum ejus filius contra edictum, quamvis prospere, adversus Metium provocantem pugnasset, illum securi feriri jussit. Livius I. viii, cap. 7; Orosius I. III, cap. 9, alique multi.
353. Paulo post vers. 451. Pro laude periculum Intulit. Utrobique periculum pro interitu. Arnobius I. I, paulo post initium: Terrarum validissimis motibus tremefactæ nutant usque ad periculum civitates.
355. Vulneribus suis, quæ i, se infixerat. Virgilius I. II Æn., vers. 436, Vulnera tardus Ulyssi.
356. Tanquam superata juvenis, perinde ac si juvenis hic filius Torquati superatus fuisset. Juvenis simili figura, ac vers. 328, Exsecranda senectus. Livius loc. cit. Præceps ad id certamen agitur, quo vinceret, an vinceretur, non multum interesset.
357. Forte, nemo suas.
358. Necavit. Quisnam? Torquatus pater, an nemo? Hoc secundum magis probò. Cum T. Manlius, consul filius, Geminum Metium, qui equibus Tusculanis præerat, singulari certamine vicisset, nemo tamen post hujus duellum cohortes Latinorum stravit, aut reliquias cladis necavit, adeoque edictum consulum maxima ex parte observatum est. Nihilominus Manlius pater filium morti addixit. For asse autem Dracontius intellexit Manlium filium vulnere aliquo fuisse a Metio affectum; nam vers. 355 ait, Vulneribus dedit ille suis. Hoc posito, reliquias cladis explicare possumus Manlium filium, quem pater necavit. Livius Manium vulnere non indicat. Vide notam ad vers. 360.
359. Livius loc. cit., Spoliisque lectis ad suos re-vecus, cum ovante gaudio turma in castra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit; ignarus facti futurique, laus an poena merita esset, Ut me omnes, inquit, pater, tuo sanguine ortum vere ferrent, provocatus equestris hæc spolia capta ex hoste caso po-
360. Lego eripuit. Sensus est: filium de clade duelli reversum occidit, patriamque eo privavit. Hæc comprobatur interpretatio, reliquias cladis esse ipsum

Quis, rogo, dux pœnas unquam est victoribus A
[ausus?

Aut quis adoratum, populo laudante per urbes,
Inter victrices audax post bella cohortes,

334 Atque triumphales post horrida prœlia
[currus

365 Percuteret sublime caput, lamenta triumphis
Jungeret, et letis misceret tristia rebus?

Oppressit votiva dolor, festiva recedunt,
Publica funereo turbantur gaudia luctu.

Pœnituit vicisse ducem, cui gloria mortem

370 Intulit, et miles bellorum prospera flevit.

Dum lueret victor pœnas virtutis honestæ.

Maxima justitium victoria grande paravit,
Vindicat hostiles gemitus fera dextra parentis,
Sanguinis ingessit pietas inimica dolorem.

375 **335** Barbara quem rabies hostili cuspidem
[missa.

Pullati procures, vadimonia nulla fuissent,
Crinibus effusis lacerasset pectora palmis
Illustris matrona dolens, plebeia lacerios,
Scinderet ungue secans vultus pia turba mo-

380 Ut quondam Iliades flevissent Heclores matres,
Nympharum ceu turba suum tunc planxit Achil-

[leam,

SCRIPTURA COD. VAT.

361. *Princeps inique est victoribus ausus* : ambigue B
inque scriptum.

362. *Aut quis adoratur p.*

367. *Votiva dolo f.*

369. *P. vicisse ducem.*

372. *M. justitiæ v. : dubie grande.*

375. *H. genitus f. d. parentis.*

374. *S. ingressit p.*

376. *Prius fuisset; supra fuissent.*

378. *Scribitur plebea.*

380. *Flevissent pectora matres.*

NOTÆ.

juvenem Manlium. Poterit etiam ex conjectura legi
*Addo, quod invictum, dantemque ex hoste trophæa (supple-
videlicet) quibus ornaretur patria, vel erecta patriæ.*

361. Forte scriptum est *principes unquam victoribus ausus*, sed nullus eruitur sensus, nisi corrigas *Quis, rogo, dux principis tale est victoribus ausus?* Audere talia Virgilii, Ovidii et aliorum est. Cum dativo audere vim dixit Tacitus l. xii. *Annal.*, cap. 55 : *Vim cultoribus ac oppidanis... audebant.* Idem l. ii, cap. 40 : *Nec Tiberius pœnam ejus palam ausus, in secreta palatii parte interfici jussit.* Poterit ergo restitui *Quis, rogo, dux pœnas unquam est victoribus ausus?* Quis unquam dux militum pœna affecit, quod vicisset?

367. *Votivus* significat id quod ad votum spectat, adeoque ea quæ ex voto in testimonium accepti beneficii sunt, votiva appellantur : quæ significatio ab hoc loco aliena non est. Sed posteriori ævo votivum sumebatur etiam pro jucundo, grato, et quod ex voto succedit. Prudentius hymn. 2 Per., vers. 350, *Votiva mors est maritri.* Adde Trebellium Pollionem, Apuleium et horum æquales.

368. Livius loc. cit. : *Tum libero conquestu coortæ voces sunt, ut neque lamentis neque execrationibus parceretur, spoliisque cunctum juvenis corpus, quantum militibus studiis funus ullum concelebrari potest, extructo extra vallum rogo cremaretur.*

370. Prudentius *Psych.* vers. 695 dixit *prospera nostra.* Lucanus l. v, vers. 781, *prospera belli*, et l. vii, vers. 107, *prospera rerum.*

372. *Lego justitium*, quod erat juris dicendi intermissio, et aliorum munus cessatio ob luctum publicum. Vide comment. ad Prudentium hymn. 5 Cath., vers. 80, *Arcis justitium triste tyrannicæ.* Ad totum hunc Dracontii locum illustrandum maxime facit descriptio justitii in Consolat. Albinovani ad Liviam : *Mœsta domus plangore sonat : cui figere letus Parta sua dominus voverat arma manu. Urbs gemit, et vultum miserabilis induit unum : Gentibus adversis forma sit illa, precor. Incerti clauduntque domos, strepitantque per urbem : Hic illic pavidi clamque palanque dolent. Jura silent, mutæque tacent sine vindice leges, Aspiciunt toto purpura nulla loco. Dique latent templis, etc.*

375. Hostes gemuerunt ob occisum Mætium : sed hos gemitus vindicavit, ultus est parens occisoris, extincto filio.

374. *Pietas inimica* sui sanguinis dolorem Romanis ingessit, quem ingessisset barbara rabies, hostili cuspidem missa. *Pietas* Manlii erga patriam inimica

fuit sui sanguinis in filio. Vide notam ad vers. 351.
375. Livius cuspidem etiam mentionem facit : *Cum infestis cuspidibus concurrissent*, etc.

376. Juvenalis sat. 3, vers. 215, *Pullati procures; differt vadimonia prætor.* Prudentius hymn. 7 Jejunant., vers. 151, *Squalent recincta veste pullati patres.* Procures in luctu publico lugubrem et atram vestem sumebant. Vadimonium est sponsio sistendi se iudicio ad certam diem; quod in iustitio et luctu publico differebatur. *Fuissent* mutatio temporis pro *fuissent*, ut vers. seq. *lacerasset pro laceravit*, vers. 379 *acinderet pro scidit.* Facilis esset restitutio *vadimonia nulla fuissent*, *Crinibus effusis laceravit pectora palmis*, *Considit ungue secans vultus pia turba modestos.* Sed temporum modos varie poetæ Christiani transponunt, ut ostendit Barthius lib. xli *Advers.*, c. 24, exemplo Prudentii, et lib. xlii, c. 6, exemplis scriptorum Christianorum eadentis ævi; lib. vero xxix, cap. 16, probat hunc fuisse modum, moremque loquendi antiquis bonis scriptoribus usitatum.

377. Doloris indicia in feminis plangentibus. Petronius Satyr. cap. 3, *Funus passis prosequi crinibus, aut nudatum pectus in conspectu frequenter plangere.* Confer. vers. 752 l. 1.

378. Brachia et lacertos etiam in fletu percutere frequens erat. Ovidius lib. ix *Met.*, vers. 635, *A peccatore vestem Deripuit, planxitque suos furibunda lacertos.* Lucanus l. ii, vers. 37 : *Scissas genas, plangunt liventes atra lacertos.* Claudianus lib. ii, de Rapt. Pros., vers. 248, *planguntque lacertos Verberat.* Quo loco Barthius plura similia colligit, et ab aliis antea hunc veterum morem non observatum existimat.

379. Antea vers. 103, *Non unguibus ora Dilacerans.* Ovidius l. iii *Trist.*, eleg. 3, vers. 51, *Parce tamen lacerare genas, nec recinde capillos.* Alibi Sauciat ungue genas. Dracontius videtur ita distinguere ad illustrum matronarum proprium fuerit lacerare pectora; plebeiarum, lacertos; gentis modestioris, vultum. Alii passim hæc omnia cuilibet hominum classi attribuant.

380. Homerus in fine Iliados. Albinovanus in Consolat. ad Liviam aliis quidem exemplis, sed simili forma, *Sic flevit Clymene, sic et Clymenides alia*, etc.

381. *Nympharum*, puto, virginum filiarum regis Lycomedes, cum inter eas habitu femineo Achilles delitescens, detectus ab Ulysse est, et ad bellum Trojanum ductus. Status in Achilleide unius Deidamiae planctus commemorat. Fortasse intelligendus est planctus Tethidis matris Achillis, aliarumque Nereidum; quibus vere congruit nympharum nomen.

336 Ut Brutum planxit mœsta cum plebe se-

[natus,
Non ætas, non sexus erat, qui funus scerbum
Non gerneret reputando suum : Torquata pro-
pago

385 Sic est plancta diu scelere prostrata parentis.
Scævola flammipotens dextram contemnere

[dignus
Constituit punire manum, licet ipse fefellit,
Non manus, audaces animos : plus præstitit
[error;

337 Ut sine morte ducis vir tantum laudis
[haberet.

390 Non Romana nurus doluit per bella maritum,

SCRIPTURA COD. VAT.

386. F. dextræ c.

387. Licet in se f.

389. Et sine.

Non genitor natum planxit, non nata parentem,
Non orbata parens desilevit funera nati,
Non Germanorum mortes flere sorores.

Nec bellum pax ulla ligat, pretiumve redemit :
395 Una manus bellum tantum compressit inermis.

Quid ? Romanus eques vasto telluris hiato
Præcipiti jactu demersus sponte per umbras
Curtius ingemuit, cum vivum terra cadaver
Sorboit, armato deterrens funere manes ?

400 Fortis, et incolmis populo mirante sepultus
Vir galeatus adhuc ferrato corpore visus

338 Inter tartareas sic descendisse tenebras.
Pallida gens Erebi, pœnarum portio tristis,
Tertia sors, quæ lucis inops damnata laborat.

B 397. I. dimersus s.
398. Quum vinum terra.
404. Sors qua lucis inops.

NOTE.

382. Intelligo Brutum, de quo dictum est vers. 314 seqq. Nescio vero an sermo sit de funere filiorum quos secari ferri iussit. Sic enim Livius lib. II, cap. 5 : *Stabant deligati ad palum nobilissimi juvenes, sed ab æteris, velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se averterent oculos, miærabatque non penæ magis homines quam sceleris quo penam meriti essent : illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Junia, patres, plebem, quidquid decorum hominumque Romanorum esset, induxisset in animum, ut Superbo quondam regi, tum infesto exsul proderent.*

385. Livius lib. VIII, cap. 12, *Ita bello gesto, præmiis, penaque pro cuiusque merito persolutis, T. Manlius Romanum rediit : cui venientes seniores tantum obvium exitisse constat : juventutem et tunc, et omni vita deinde averantem cum exaceratamque.* Clarius Orosius I, III, cap. 9, *Manlius quævis victor, occursum tamen nobilium juvenum Romanorum, qui legitime exhiberi solet, triumphans parvica non meruit.* Addit Val. Maximus lib. IX, c. 5, *Miæsti sunt æqualis nimis asperæ puniti.*

386. Arnobius lib. III, prope medium : *Flammipotens Vulcanus fabricatur his enses. Dracontio flammipotens esse flammam potens sustinere. Poetæ libere similia nomina, ut ignipotens, bellipotens, etc., usurpant.* Notatum tamen est Ovidium vix unquam tali genere nominum compositorum usum fuisse. *Dignus* cum infinitivo sæpe jungitur : hoc loco *dignus contemnere* idem est ac *dignus qui contemneret*, quoniam auctor et temerarius fuit : vel eo sensu quem Val. Maximus exprimit lib. III, cap. 5 : *Perosus enim, credo, dexteram suam, quod ejus ministerio in cæde regis uti nequisset, injectam foculo exuri passus est.*

387. Suspiciabitur aliquis licet ipse fefellit ; sed præstat legere licet ipse fefellit, Non manus. Mutius puniebat manum, quod in cæde regis errasset. Martialis lib. I, epigr. 22 : *Dum peteret regem decepta satellitis dextra, Injectis ænris se peritura focis... Major deceptæ famæ est et gloria dextræ, Si non errasset, fecerat illa minus.* Reponit Dracontius ; non dextra erravit, quæ revera percussit quem petivit, sed ipse Mutius, qui per errorem existimavit scribam regis esse ipsum regem, vel certe dubitans ictum peregit. Livius lib. II, cap. 12 : *Ibi cum stipendium forte militibus daretur, et scriba cum rege sedens pari fere ornatu multa ageret, cum milites vulgo adirent, timens (Mutius) sciscitari uter Persens esset, ne ignorando regem, semetipso aperiret quis esset, quod temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obruncat.*

389. Val. Maximus loc. cit., *Urbi se cum æternæ*

gloriæ cognomine scævola reddidit : sic dictum a manu sinistra qua una postea utebatur.

390. Persens Muti audacia et patientia, nec minus suo periculo permotus, ultro pacis conditiones tulit Romanis. *Narus* pro quavis femina præsertim conjugata satis usitatum. *Per bella*, propter bella, bello occisum, aut in periculo constitutum. *Per pro propter* Plantus, Plinius et alii usurpant.

396. Distingui etiam poterit *Quid Romanus eques ?* Vasto, etc., sine alia interrogatione.

397. Lib. II, vers. 497, *Præcipiti jactu quas, etc.* Tertullianus usus est verbo *dimersus*, sed frequentius est *demersus* : et in simili re Horatius lib. III, od. 16, vers. 14, *Concidit auguris Argivi domus ob lucrum Demersa excidia.* Vates Argivus est Amphiaræus, qui terræ hiato abortus est, ut mox dicam.

398. Forte Curtius insituit, scilicet si hæc dicantur sine interrogatione. Sed *ingemuit* sumptum videtur ex Statio lib. VI, in fine, de Amphiaræo : *Resperitque cadens cælum, campumque coire ingemuit.* Dracontius negat, ingemuisse Curtium, cum interrogat *Quid ?... Ingemuit ? Vivum cadaver* oppositio, de qua lib. I, vers. 648.

399. Ex conjectura legi poterit *deterret*, ut nova periodus incipiat in *Armato*. Si retineatur *deterrens*, id refertur ad *cadaver*. Imitatio est Statii initio lib. VII de Amphiaræo demerso : *Armato turbavit funere manes.*

401. Livius lib. VII, cap. 6, rem hanc sive fabulam (ipse enim dubitat) narrat. Cum oraculi responsum fuisset voraginem in medio foro apertam solum ea re qua plurimum populus valeret, expleri posse, Curtius interpretatus id arma virtutemque esse, equo quam poterat maxime exornato insidens, armatus se in specum immisit.

403. *Pœnarum portio*, quasi hæreditas, ut vers. seq. sors. Epitheton tristicum proprium est inferorum : ex quo *Acheron* quasi sine gaudio. Itaque in S. Augustino de Genes. ad lit. lib. XV, c. 34, num. 66, legendum est, originem nominis Græci inferorum sonare, quod nihil suave habeant, non vero quod nihil in se habeant. Julianus Toletanus lib. II Prognost., cap. 5, verba Augustini profert, et in codice ms., quem ego contuli, habet *nihil suave* ; quod etiam editio Lipsiensis expressit. Et sensus ipse id postulat : præcedunt enim hæc verba : *Inferiora sunt omnia tristiora. Unde et in Græca lingua origo nominis quo appellantur inferi, pro eo quod nihil suave habeant, resonare perhibetur.* Idem ferè sonat *adæq.*

404. Vide notam ad lib. I, vers. 67, *Tertia sors Erebi* ; et 469, *Præsensit pietatis inops.* Lucretius lib. III, vers. 1026, *Lucis egenus Tartarus.*

- 405 Credidit, Alcidem prædam repetisse secundam, A
Aut alium vatem casus revocasse sinistros,
Amphiaræ, tuos, quem perfida vendidit uxor.
Quid Romana fides? Legatio Punica misso
Consule testatur. Reditu promissa fideli
- 410 339 Regulus implevit, horrendæ mortis amator,
Otia contemnens, magnum cum plebe senatum
Compulsi infelix ad inexorabile pactum,
Capitis lege data, poenarum ut vincula ferrent.
Immemor uxoris natos contempsit, et Urbem,
- 415 Libertatis opem nec ferrea vincula tenebant.
Captivum tum forte ducem jam liber agebat
Inter patricos, prætores, atque tribunos

408. Quid Romana fides legatio Punica missus.
409. Hic versus incipit cum T, et nihil aliud habet.
411. Odia constituens m.
413. Captis lege data poenarum in viscera ferrum.

- 340 Plebis adorandæ, domuit quæ viribus
[orbem].
Instituit occidi, ne esset post bella superstes
Hostis Elisæus, quem par fortuna tenebat
Cum duce Trojugenum : qui pacta luce re-
[veraus],
In sua membra turens, tormentis intulit artus,
Pervigil exstingui gavisus lumine nudo,
Ut plus terreret Tyrios de morte minaci,
- 423 Quam gladiis, cum bella daret, pugnamque
[ciceret]:
Mox senis emeritum formidavere cadaver.
Intemerata fides ad quæ fera bella Sogantum

SCRIPTURA COD. VAT.

- B 414. Et urbes.
418. Obscure quæ : scribitur adorande.
420. Scribitur Elisæus.
421. T. qui tempora luce : dubie qui.

NOTÆ.

405. De Herculis descensu ad inferos dictum ad lib. 1, vers. 74. Eum describit Seneca in Hæcul. Fur. Confer etiam notam ad lib. II, vers. 539. Antonius de Escobar et Mendoza in Præloquio de stylo sacre Scripturæ observat, per imitationem Scripturæ citare fabulas gentilium, ut Titanum, Centaurorum, Coeyti, noctis Orci filix, Arturi et Orionis, non quod fabulas approbet sacer textus, sed ut modo loquendi vulgi sese accomodet. Relege notam ad lib. II, vers. 539.

407. Cum in satis esset, ut si vates Amphiaræus ad bellum Thebanum iret, non inde reverteretur, ab ejus uxore dono moniliis aurei corrupta proditus est, et ad bellum perductus, in quo dum fortiter pugnat, terræ biatu cum quadrigis absumptus est. Vide Hyginum fab. 73, et Statium in fin. lib. VII et init. lib. VIII Theb.

409. Synesio aliquo mihi nunc opus esset ad hunc locum restituendum. Nam Synesius in Dione, sive de vitæ suæ instituto utilitate, quæ ex libris depravatis supplendis percipi potest, exponit, et de se ita libere profitetur : Ego vero apud alium quemlibet neminem, sed apud te tamen ex rei veritate gloriabor. Sæpenumero libri calamitatem expectandam non esse censeo, ut mihi boni aliquid contingat : sed sublatis oculis me ad ipsum opus exerceo, ne momento quidem intermittens, sed pro re nata suggerens, et perinde ac si legerem, quidquid consequens esse videtur, a me excogitatum annectens. Deinde ea quæ dicuntur cum iis quæ scripta sunt confero, ac memini me sæpius eundem non modo sensum, verum etiam sermonem assecutum : alias sententiam ipsam solerter ita conjectatus sum, ut si quid verborum dissideret, id tamen mirifice ad operis coagmentationem esset excogitatum. Quod si sensus diversus esset, nihilominus libri illius auctori congruebat : et is erat, quem, si in animum incidisset, nequaquam contemneret. Ita mihi Deus animum indidit, tractabile quoddam expressorum in verbis ac moribus conceptaculum. Quod si in depravatis libris animi attentionem exercere contendissem, ad eam perfectionem tentantis habitum natura deduxisset. Ego quidem similiter tentavi, et locum, ut potui, supplervi ex conjectura. Possis etiam interpungere legatio Punica, misso Consule, testatur? Reditu, etc. Celeberrimum est hoc M. Attilii Reguli factum. Florus lib. II, cap. 2 : Virus in manus hostium venit fortissimus imperator. Sed ille quidem par tantæ calamitati fuit. Nam nec Punico carcere fractus est, nec legatione suscepta. Quippe diversa, quam hostes mandaverant, censui, ne pax fieret, nec commutatio captivorum reciperetur. Sed nec illa voluntario ad hostes suos rediit, nec ultimo ei e carce-

ris seu crucis supplicio deformata majestas. Carthaginiensibus juraverat, si captivi eorum redditi non forent, ad eos se redditurum. Val. Maximus lib. I, cap. 1, num. 14.

411. Censuerat Regulus, ne pax fieret, neu captivi commutarentur. Contempsit ergo otia sua, et patriæ. Otia pacem indicant, et bello opponuntur. Eleg. vers. 258, Otia tempus habent, militique labor. Virgilius lib. VI, vers. 813, Otia qui rumpet patriæ, etc.

413. Sic restituo ex verbis Flori

414. Supra vers. 340, Immemor hinc generis. Contemneret pro abicere, deserere, ut vers. 98 de Abrahamo, qui natum spe cito contempsit.

415. Suspiciatur aliquis legendum Libertatis opus, ut alibi, virtutis opus, pietatis opus, et hoc lib. vers. 348, libertatis opus. Sed bene hoc loco est opem pro auxilio, viribus, potentia et facultate juvenadi. In Eleg. vers. 167, Ipse inimicorum Salomon non colla poposcit, Dum peteret Dominum, sed sapientis opem.

416. Suspicio Captivum tum sorte ducem. Regulus jam liber, si captivos reddendos contempsisset, aut ei regredi noluisse, agebat ducem captivum, se pro duce captivo gerebat. Vel sensus hic est : dux qui captivus erat, jam libertate gaudebat Romæ, sed occidi voluit ne Carthaginienses captivi redderentur.

419. Insiato pro persisto cum infinitivo exemplo optimorum scriptorum Ciceronis, Nepotis, Livii.

420. Elisæus vel potius Elisæus pro Carthaginiensi sæpe a Silio ponitur. Infra vers. 300, Urbis Elisæus.

421. Par cum duce pro par ac ducem. Par cum ablative et præpositione cum bene Latinum est. Trojugena Romani a Trojanis ortum ducentes. Juvénalis sat. 1, vers. 100, Ipsos Trojugenas vocat nobiles Romanos. Livius lib. XII, cap. 12, ex vetori carmine : Annem Trojugena Cannam Romane fuge.

422. Tormentis intulit artus, dedit se in tormenta.

423. A. Gellius lib. VI, cap. 4, ex Tiberonis historiis sic narrat mortem Reguli : In atras et profundas tenebras cum clauderent : ac diu post, ubi erat visus sol ardentissimus, repente educerent, et adversus ictus solis oppositum continebant, atque intendere in caelum oculos cogebant, palpebras quoque ejus, ne connivere posset, sursum ac deorsum ductas inæbebant.

424. De superfluum est, ut apud alios. Vide notam ad vers. 409. Addit Florus loc. cit. Imo his omnibus admirabilior, quid aliud quam victus de victoribus, quia Carthago non cesserat, de fortuna triumphavit?

425. Dare bella pro inferre, facere, ut dare stragem, perniciem, dolorem.

426. Pulchre emeritum cadaver, quod plene suo munere functum fuerat.

- Compulit, atque iamem, vel sæva incendia A
[mortis?
Annibal inclusis, nullo surgente reatu,
450 Præter quod fuerant humanæ gentis amici,
341 Crimen amicitiam reputans, pro laude
[periculum
Intulit, et pœnas exegit ab urbe fideli,
Perfida quas lueret sub iusto vindice turba.
Intoleranda semel toleravit mensibus octo,
435 Quæ nec sponte fidem violat, nec clade coacta:
Victa caterva tamen, gladios ut vinceret hostis,
Incendit patriæ populum cum mœnibus urbis,
Et sibi dat cum morte faces, secura sepulcri
Poscit ab igne neces, hostis sua mira trium-
[pho
440 342 Subducens, et colla iugo: rogos omnibus B
[unus,

- Mœnia sunt patria, et tumulus, cinis omnibus
[idem,
Signorum vis magna, ducum monumenta soluta
In cineres jacuere suos cum mœnibus urbis.
Nec juga Romani fuerant metuenda senatus:
445 Parcere victor amat, sed debellare superbos
Urget, et hortatur veniam implorare, suetus
Pacis, et armorum similes portare triumphos:
Invenisse magis, cui dent post bella salutem,
Quam bellis punire volunt. Sic urbs tamen
[illa
450 Libera cuncta sua flammis civilibus ussit,
Non iram metuens clari post bella senatus,
Sed veniam: qui liber erat, servire recusat.
Et pavor est Afro dominanti subdere colla.
Mentibus ingenuis nec tunc promissa patebant,
455 343 Quæ nos æternæ speramus munera vitæ.

SCRIPTURA COD. VAT.

429. A. inclusos n.
431. Crimen amicitia r.
432. Impulit et.
433. Iusto iudice turba.
435. Qui nec sponte fidem violat n. c. c.
436. Victa catervæ a me gladios.
437. Incendit patriæ populus cum m. u.
438. Fuges pro faces.
441. Hæc mœnia sicut patria, et tumulus cinis omni-
bus ignis.

442. Signum... reliqua desiderantur.
446. H. venia indonare suævi.
448. Invenire magis.
449. Quam vellis p. v. sic tamen illa.
450. Libera conspirans flammis.
452. Qui ambigue.
453. Nec pavor est dominanti. alia desunt.
454. Mentibus ingenuis ne... hic etiam versus sic
mutuus est.

NOTÆ.

428. Vers. 65, Sæva incendia mortis.
429. Rursus vers. 508, Ut rea procebat, nullo
surgente reatu?
450. Facile ad communiorē Latine loquendi usum
hæc revocari possent Præter quam quod erant. Sed in
scriptoribus huius ævi nonnullæ phrasæ sunt reti-
nendæ etiam sine exemplo antiquiorum, quæ notam
bonæ Latinitatis præ se ferunt, et veriores inde magis
probantur, quia linguæ vulgares, a Latina profe-
ctæ, similem loquendi modum retinent. Præter quod
perinde est ac præter id quod. Non dissimili sensu
Plautus Pers. iii, 1, 87: Virgo atque mulier nulla
erit quin sit mala, Quæ præter sapient, quam placet pa-
rentibus; et Terentius Heaut. i, 1, 7: Quod mihi vi-
dere præter ætatem tuam Facere, et præter quam res te
adhortatur tua. In Dracontio scribi pariter posset
Præter quam fuerant. Sed Vossius, de Construct.
norm. cap. 26, ostendit recte dci præter quod. pro
præter illud quod exemplo Cæsaris de Bello Gall.
lib. 1: Frumentum omne, præter quod secum portaturi
erant, comburant, et Ciceronis epist. 5, lib. v, ad
Attic., Nullas enim (litteras) adhuc acceperam, præter
quæ binæ semel in Trebulano reddita sunt.
452. Ver-u 552, Nato pro laude periculum Intulit.
Illic ergo Intulit.
453. Malo sub iusto vindice. Iudex et vindex in mss.
sæpe confunduntur.
454. Semel pro omnino; quæ penitus intoleranda
erant, gens fidelis mensibus octo toleravit. Cicero
ad Attic. lib. xiv, epist. 15: Etenim ille (Antonius),
quoniam semel induxit animum, sibi licere quod vellet,
fecisset n hilominus me invito. Poterit etiam accipi
pro una vice, ut significetur, neque exiguo tempore
fuisse tolerabilia quæ octo mensibus Saguntus tol-
eravit.
456. Expende num melius Victa caterva tamen,
clades ut vinceret hostis: nam hæc duo verba in ms.
alibi etiam sunt inter se commutata.
457. Paulo post-vers. 443 iterum Cum mœnibus
urbis.

458. Putabam cum morte fugam; sed magis e re
videtur faces, quæ scilicet rogo deserviant. Secura
sepulcri, nil curans sepulcrum. Ovidius lib. i Trist.,
eleg. 4, vers. 49, Denique securus fama, liber, ire me-
mento, Nec tibi sit lecto displicuisse pudor. Statius
vero alia significatione lib. xii, vers. 780, Vade, atra
dature Supplicia, extremique tamen secure sepulcri,
hoc est deposita cura sepulcri, quod certo habebis.
Consule notam ad vers. 105 huius libri.
459. Sua mira, ut Plautus dixit nimia mira, tanta
mira.
440. Cyprianus in earm. Sodomæ: Tota rogos regio
est.
443. Lib. i, vers. 697: Et saxa fluescunt In cineres.
Horatius lib. iv, od. 15, vers. ult.: Dilapsam in cine-
res facem. Alcinius earm. 178 vet. ed. dixit In ci-
neres solvens mania.
444. Si Saguntini Annibali se subiecissent, non
propterea metuere debuissent juga, seu crudelitatem
Romanorum, cum iterum Saguntum recepissent, ut
vers. 451 enucleatius exponitur.
445. Ex Virgilio l. vi, vers. 855, Parcere subjectis,
D et debellare superbos.
446. Urget debellare. Horatius lib. ii, od. 18, vers.
20, Marisque Boiis obstrepentis urges Submovere lit-
tora. Suetus trisyllabum, ut vers. 663, sueta. For-
tasse legendum et hortatus veniam implorare suævi a
sueo.
448. Mutatio numeri non infrequens est scriptori-
bus: sed præcipue locum habet, cum ex numero sin-
gulari nominis, multitudinem comprehendens, ad
numerus pluralem fit progressus. Cui dent senatus,
senatores, Romani.
452. Sed veniam metuens, quia committere nol-
bat, ut venia digna censeretur. Neque immerito legas
quia libera erat, servire recusat.
453. Sic supplebam ex conjectura.
455. Vide l. ii, vers. 569. Tertullianus lib. de
Judic. Dom., vers. fin., Sic quoque cælestis capietis
munera vitæ.

Sed ne forte viris tantum data verba puten-
[tur,

Et quasi sexus iners fragili sub corpore mollis
Laudis opus metuens, ne sit sibi fama super-

[stes
Tormentis, sequitur quæ vita æterna, recu-
[set

460 Plurima dona Dei, laudis mala femina summæ
Materiem retinere potest; audacius illis
Deprensus nihil est, animos de crimine su-

[munt,
344 Datque nimis grandem mulieribus ira
[furorem.

Unde igitur furiale nefas assumere possunt,

465 Inde pios animi rapiant sub pectore motus,

SCRIPTURA COD. VAT.

456. V. putantur.

458. Laudis honos m. n. sit tibi fama s.

459. Tormentis quæsitam vita æterna recuset: du-
bium an quæsitam, an quæsitam.

460. Femina sume, supra summe.

462. Scribitur deprehensus.

463. Grandem vulneribus ira.

456. *Dare verba* interdum significat decipere, quasi inaniter promittere; sed aliquando tamen idem est ac verba facere. Arator l. ii, vers. 40, *Antiochi dictam de nomine visitat urbem Paulus, et exemplo propter dare verba cæteris*. Val. Flaccus l. vii, vers. 251, *Talia verba dabat*. Dracontius iterum in Eleg. vers. 48, *Ne mutilante sono verba ligata daret*. Sic Virgilius dicta dare, Ovidius sortem dare. Vide Barthium l. ix Advers., cap. 9, et Withovium Specim. Gunth., pag. 96.

457. Eleg. vers. 218, *Femina sexus iners*.

458. Ita locum insigniter depravatam corrigo, ut sensus hic sit: ne feminae metuentes, ne superstes sit earum fama tormentis, quibus succedit vita æterna, recusent plurima dona Dei, aut nullum bonum opus aggrediantur, sciendum est feminas multis Dei muneribus præditas esse, quibus ad summam laudem entis possunt. Ut enim audacius illis deprensus nihil est, ita, si velint, pios animi motus ad quævis ardua virtutum opera tentanda possunt concipere.

460. In mala femina cernere licet dona Dei, sive ingentis quasdam virtutes naturales, quæ materiem summæ laudis præbere possunt. Præterea affectionibus animi seu passionibus naturalibus, quæ ad malum inclinant, tam feminae quam viri bene et ad bonum uti possunt. Augustinus lib. xiv de Civit. Dei, cap. 9: *Apud nos juxta Scripturas sacras sanctamque doctrinam cives sanctæ civitatis Dei in hujus vite peregrinatione secundum Deum viventes, metuntur cupiuntque, dolent gaudentque. Et quia rectus est amor eorum, istas omnes affectiones rectas habent*. Vide Nic. Lancicium de Iudic. et gradib. Profect. in virt. cap. 4, num. 9.

461. Et Juvenali sat. 6, vers. 284: *Nihil est audacius illis Deprensus sat, atque animos a crimine sumunt: et vers. 97 de eisdem feminis: Fortem animum præstant rebus quas turpiter audent; et vers. 457: Nil non permittit mulier sibi, turpe putat nil, Cum virides gemmas collo circumdedit, et cum Auribus extensis magnos commisit elenchos. Intolerabilius nihil est quam femina dines*. P. Syrus in Mim. vers. 436, *Malo in consilio femina vincunt viros*.

463. Idem Juvenalis sat. 10, v. 328, *Mulier avvisima tunc est, Cum stimulus odio pudor admolet*. Mar. Victor in epist. ad Salmonem abbatem: *Ista quidem Salmon, sunt nostri crimina sexus. Sed levius est vestra vitiorum morbus in urbe, Si non feminei*

Et faciant, quod honesta decet, quod fama pu-
[doris

Exigit, et vitæ prodest sub laude futuræ.

Judith Holofernem castissima finxit amare,

Castra ducis metuenda viris ingressa virago.

470 Inter bellicosos fremitus, et tela cruenta,

Inter et ensiferas sævo sub Marte catervas

Ingrederitur vestita fide, vestita pudore,

Et quod tanta manus non est aggressa viro-
[rum,

Nocte sub obscura perfecit femina sola,

475 Et duce truncato viduavit castra tyranni.

345 Quæ caput apprensus proceris portavit
[ad urbem:

Civibus una dedit cum libertate triumphum.

B

464. I. furie n.

466. Et faciunt q.

468. Ludis Olofernem.

471. Ensiferæ s. s. m. catervæ.

476. Videitur scriptum caput ad patrem, sed patrem non clare: proceres pro proceris.

NOTÆ

magis exarsere furores. Ante diem, Salmon, tenebris nox humida condet, quam possim mores hujus percurrere turbæ. Legi mulieribus, tertia producta, ut l. ii, vers. 133 aliisque in locis.

464. *Lego furiale nefas, ut vers. 261, Est furiale nefas.*

465. Fortasse animi capiunt. Sed rapiunt majus aliquid innuit, quasi per vim, cito, festinanter sumunt, arripiunt. Cicero l. iii de Orat., c. 40, in verbis Ennii: *Vive, Ulysses, dum licet: Oculis postro- mum lumen radiatum rape, id expendit: Non dixit, cape, non, pete: haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum.*

466. *Lego faciunt, ut vers. præced. rapiant.* Feminas enim Dracontius ad virtutem hortatur. Conji- ciebam quod honos doceat, quod. At defendi potest quod honesta decet, scilicet quod decet honestatem. Honestum sumitur pro honestate. Cicero l. i Offic., cap. 5, *Facies honesti si oculis cernatur, mirabiles amores excitaret sapientia*. Lucanus l. ii, vers. 589, *Justitiæ cultor, rigidi servator honesti.*

467. *Vita sub laude futura est vita beata.*

471. Statius l. iv, vers. 321, *Et ensiferas inter po- tes ira catervas?*

472. Vide Alcimum de Virginit. v. 407: *Hinc pu- dor, inde fides, internis fortior armis, etc.*, et Pauli- num poem. 25, natal. 8, *Induit alma fides, etc.*

474. Cap. xiv Judith, vers. 16, *Una mulier Hebræa fecit confusionem in domo regis Nabuchodonosor.*

475. Virgilius l. viii, vers. 571, *Tam multis vi- duasset civibus urbem. Duce truncato ex libro Judith cap. xiii, vers. 10: Et evoluit corpus ejus truncum; et cap. xiv, vers. 4: Et inrenerint cum truncum, etc.* Paulinus carm. 25, natal. 8: *Barbara truncato victrix duce castra fugavit*. Apollinaris Sidonius in Eucharist. ad Faustum vers. 11: *Quique manum Judith ferien- tem colla Holofernis Juvisti, excoi jacuit cum gutture truncus.*

476. Sic melius, quam *apprehensus vel arripens*. In singulari proceris, ut Juvenalis sat. 8, vers. 26: *Agnosco procerem: salve, Getulice, seu tu Situlus*. In Capitolino cap. 2 Maximin. Cassaubonus et plerique legunt *procer*, dissentiente tamen Salmasio. Negarunt grammatici antiqui in singulari usurpari *procer*, sed potior mihi est auctoritas Juvenalis, imo et solius Dracontii.

- Femineo mucrone parit dux fortis et audax,**
Quem non bella domant, domuit promissa vo-
 [luptas,
 480 **Hæc sperata licet, non est perfecta libido:**
Et certæ noctis pœnas persolvit adulter,
Impollutus adhuc nullo sub crimine facti.
 Semiramis dulces, Nino viduata marito,
346 Invasit thalamos et regnum prolis ama-
 [tæ.
 485 **Exhibet infelix incesto pectore matrem,**
Et sibi socrus erat filii turpissima conjux:
Bella diu gessit juvenem mentita sub armis.
 Quis neget iratæ Tomyris crudelia bella
 Cum duce Persarum Cyro sub laude peracta?
 490 **Ultrix facta sui post tristia funera nati,**
Dum regale caput dimissum sanguine multo
 Clausit in utre cruor, quem mens furiosa dolore

SCRIPTURA COD. VAT.

485. *Femina prima ducum uno viduata marito.*
 488. *Neget exgrite Tamaris.*
 493. *Cervice recissa.*
 498. *Infernam c. c. venit ad urbem: pro urbem prius aliud fuerat.*
 499. *Prius uroem, correctum ultrix*
 501. *Contruxit ut aram.*
 503. *A. funera viva.*
 504. *Æneæ veniens aut terror*

NOTÆ.

479. *Promissa voluptas, quam sibi ipse promiserat, ambiguo responso Judithæ deceptus. Cap. xii, vers. 13: Quæ ego sum, ut contradicam Domino meo? Judith invitabatur aperte ad cœnam, occulte ad flagitium: apertum verborum sensum secuta, se Holofernis obsequio paratam ostendit: Holofernes tectum alium verborum sensum spectabat. Nonnulli putant Juditham Holoferni legitimum matrimonium promississe; quæ tamen interpretatio minus verbis et menti Dracontii congruere videtur.*
 481. *Certæ noctis, sibi constitutæ, quam certo sibi promiserat. Nox sæpe pro ipso velito concubitu ponitur. In Anthologia Latina tom. IV edit. Pisaur., pag. 502: Dum noctis pretium tuæ requiro, quod epigramma inter alia Martiali ascripta legitur. Prudentius l. i. contra Symmach., vers. 145: Hoc pretium noctis persolvit honore Liber. Sic passim loquuntur Cicero, Horatius, Ovidius, Statius, Plautus, Terentius, alii. In plurali num. Juvenalis sat. 1, vers. 37: Qui testamenta merentur Noctibus.*
 482. *Impollutus verbum Taciti et posterioris ævi.*
 483. *In scriptura codicis corrupta omnino legendum puto Semiramis et Nino, quorum certe sit mentio. Nec refert quod alii in Semiramis primam corripiant et secundam producant, et primam in Nino brevem faciant: nam Dracontius aliquæ ejus æquales in nominibus propriis liberiores erant. Prudentius in Ninivite a Nino primam similiter produxit vers. 134 hymni 7 Cath.: In Ninivite se coactus percito. Simili modo Theodulfus Aurelianensis in versibus præfixis fronti Bibliorum: Ninivis ei vitam nomine mundus habet... Alii in Ninive primam corripunt, secundam producant.*
 484. *Invasit thalamos, etc., vide notam ad vers. 319. Justinus l. 1, cap. 1, de Semiramide, Simulat se pro uxore Nini filium, pro femina puerum... Magnas deinde res gessit, quarum amplitudine, ubi invdiam superotam putat, quæ sit, fateatur... Ad postremum cum concubitu filii petisset, ab eodem interfecta est.*
 486. *Mater est socrus conjugis filii. Semiramis igitur, quæ filii conjugium affectabat, sibi erat socrus.*
 488. *Fortio Quis neget orbata Tomyris. Alii scribunt Thamaris. De ea Val. Maximus lib. x, cap. 9: Caput*
Cyri abscissum in utrem humano sanguine repletum dimitti jussit, exprobrans illi insatiabilem cruoris sitim, simulque pœnas occisi ab eo filii sui exigens. Herodotus l. 1, cap. 214, eandem historiam refert, quamvis multa alia de exitu Cyri narrari fateatur.
 489. *Alii primam in Cyrus producant.*
 491. *Putabam demersum; sed Val. Maximus verbo dimitti in eadem re usus est.*
 492. *Clausit in utre cruor, quod tantus fuerit cruor, ut caput cooperuerit et quasi clausurit.*
 494. *Hyginus, fabul. 256, inter castissimas numerat Evadnen conjugem Capanei. In Capanea lego Capanea conjux. Statius l. xii, vers. 545, Ausa ante alias Capanea conjux.*
 495. *Capaneus ad Thebas perisse dicitur fulmine percussus. Vide Statium in An. l. x. Jaculatus passivo in Lucano reperitur.*
 497. *Hyginus, fabul. 243, Statius in fine Thebaidos, Conscendit, ut vers. 502.*
 499. *Dido, Elissa etiam, seu Elisa vocata, cum Pygmalion ejus frater Sichæum conjugem obruncasset thesauris hujus inhians, Tyro clam aufugit, effossis et asportatis secum thesauris. Omnia ergo hujus versus verba notanda habent significationem: dives, fugax, ultrix conjugis extincti*
 501. *Scriptura codicis pyram construxit, ut aram, aliquo pacto defendi potest, sed non videtur vera. Contruxit pro construxit error clarus est.*
 502. *Supra vers. 497. Conscendit mox viva rogos. Virgilius l. iv, vers. 646, de Ixion: Conscendit furibunda rogos.*
 503. *Vivere vivo, ut vers. 398, vivum cadaver, l. 1, vers. 648, funera viva, et vers. seq. vitali in morte. Simile oxymoron est in Victorino de J. C., Vini patiens hominum vitali morte sepultus. Dido gladio seipsam occidit, sed in pyra, qua ejus corpus comburendum erat.*
 504. *Macrobius Saturn. l. v, cap. 17, commemorat, ita eleganter a Virgilio amores Didonis fuisse digestos, ut fabula lascivientis Didonis, quam falsam novit universitas, per tot tamen sæcula speciem veritatis obtineat, et pro vero per ora omnium volitet. Justinus, l. xviii, Hiarbam regem Mauritaniz sub belli denuntiatione nuptias Didus petisse refert. Regina vero, pyra in ultima parte urbis exstructa, velut placatura viri manes, inferiasque ante nuptias missura, mulus*

505 Quid formosa nurus, populo spectante, pu- A
[dica

Post maculam thalami Lucretia casta peregit,
Quam tulit infelix, alieni pœna pudoris?

348 Ut rea procubuit, nullo surgente reatu :
Concidit ense suo, mansitque superstes adulter,

510 Qui solus feriendus erat mercede pudoris.

Millia femineis numerantur ubique catervis
Exempla scelerum modicæ vel laudis amore :
Aut certe fecere pie pro numine vano

349 Conficit sermone Dei, quem fabula men-
[dax

515 Extulit, et miseros incassum orare coegit,
Unde nihil lucri, sed vitæ damna tulere,

Cum sit nemo Deus, nisi noster ubique tremen-
[dus;

Omnia præcepti solo sermone creantur
Ipsius imperio, per quem sunt cuncta per
[ævum.

52) Ecce Deus verus, de quo nil fingitur, in quem
Fabula nulla cadit, quem nunquam verba
[diserti

Exornant, aut sorde notant, cui tempora nil
[dant,

Aut relevant, currente die : qui sæcula mutat,
Nec mutant hunc sæcla tamen, quia, quod fuit,
[hoc est,

525 Hoc erit æternus : qui præsens constat ubique,

SCRIPTURA COD. VAT

514. Dei quos f.

515. Incassum adorare coegit.

516. Nihil Christi sed.

522. Aut forte rotant cui.

525. Aut recolunt c.

B 524. Sæcula nec tamen . . . . desunt alia, sed illico
integer versus ponitur Nec mutant hunc, etc., adeo-
que Sæcula nec tamen initium mendosum est versus
hujus Nec mutant

NOTÆ.

hostias cædit, et sumpto gladio pyram conscendit, at-
que ita ad populum respiciens, ituram se ad virum, sicut
præceperant, dixit, vitamque gladio finivit. Non desunt
tamen qui Virgilii narrationem testimonii veterum
velint confirmare : quam opinionem refellit Ræus
initio comment. l. iv. Æneid.

505. Livius l. i, cap. 57, de Lucretia : Tum forma,
tum spectata castitas incitat. Lucretia nuntium ad
patrem ei ad virum miserat, ut cum singulis fide-
libus amicis ad se venirent, quibus præsentibus Tar-
quinii facinus narravit, et cultro se confodit.

507. Tulit, abstulit. Virgilius cælog. 9, vers. 51 :
Omnia fert ætas, animum quoque. Vel tulit, supra se
tulit, ut pro ea mortem subiret, phrasi ecclesiastica,
ut dictum ad vers. 602 l. ii : Et licet ipse ferat macu-
las et crimina nostra. ALIENI PŒNA PUDORIS est casus
appositionis, ut vers. 270 : Accipit infelix, alieni causa
triumphi. Fuit ergo Lucretia sibi pœna alieni dede-
coris. Pudor metonymice ponitur pro dedecore,
præsertim ex illicito concubitu permanente. Ovidius
Heroid. ep. 11, vers. 79, Irruit, et nostram vulgat
clamore pudorem. Justinus l. iii, cap. 4, Ex his nati
ob notam materni pudoris Parthenii sunt vocati.

508. Vide supra vers. 429.

510. Mercede pudoris, ut vers. 507, pœna pudoris.
Pro pœna, aut supplicio merces. Livius l. xxxix, cap.
55, Debuisse gravem temeritatis mercedem statui.

511. Femineis catervis, in femineis catervis. For-
tasse femineæ catervæ legendum. Feminarum indo-
lem et ingenium simili elogio persecutus est Fride-
ricus Furius Cæriolanus in opere quod inscribitur
Bononia, lib. ii, pag. 281 seq., Quid enim si superiores D
et laudabiliores viris inveniuntur ? . . . . Lege omnes
omnium ætatum annales et historias, cognoscas feminas
castas, pudicas, etc., quæ ita in omni virtutum genere
eminuerunt, etc. Nolo recensere Semiramim, Lacre-
tiam, etc. Quid tibi multa millia virginum, conjugum
et viduarum memorem ? Hoc vero est discrimen inter
Cæriolanum et Draconium, quod hic feminas ad
veræ virtutis laudem adhortatur, ille ita ratiocinatur,
ut concludat lectionem versionis vulgaris sacrorum
librorum sine ullo discrimine omnibus esse con-
cedendam : ex quo intelligitur quam inepte in Catalogo
Bibliothecæ Hulsianæ tom. IV, pag. 357, hic liber
Cæriolani collocatus fuerit in classe eorum qui de
Roma et statu ecclesiastico, sive ditione Romani
pontificis agunt, perinde quasi descriptionem civita-
tis Bononiæ contineret, cum Bononia inscriptus fuerit,
quia dialogum explicat inter Cæriolanum et Bono-

niam Siculum, theologum et rectorem Lovaniensem.
En titulum operis rari : *Friderici Furti Cæriolani
Valentini Bononia, sive de Libris sacris in vernaculum
linguam convertendis libri duo ad Franciscum Bonadil-
lium Mendozium cardinalem Burgensem. Basileæ per
Joannem Oporinum. Ex officina Michaelis Martini
Stellæ, 1556, mense Martio, in-8.* Nescio vero an ma-
gis ridicula sit allucinatio hypercritici Baylii, qui in
Diction. verb. Furius affirmat Federicum Furium
nomine Cæriolani vocatum fuisse, quia natus fuerat
Valentiæ ; allegatque Nic. Antonium, quem ait scrip-
sisse incolas regni Valentini vulgo appellari *Serios*,
et hæc de causa Furium cognominatum *Seriolanum*.
Accipe verba Nic. Antonii, quæ exscripsit etiam
Baylius : « Federicus Furius Seriolanus (vulgari appella-
tione Valentiniæ gentis, ex cujus regni urbe prima-
ria oriundus erat, Særol dictus) non alio aptiori
potest elogio commendari, » etc. Illis, ut vides, solum
innuit Nic. Antonius, Federicum ex vulgari sno co-
gnomine *Seriol* sibi fecisse nomen *Seriolanus*. Cæte-
rum cognomina ejus hæc duo erant *Furio Cæriol*.
Quædam de ejus genere et familia ex Actis beatif.
et canoniz. B. Nicolai Factoris, alia de munere histo-
rici regii, quod gessit, ejusque scriptis historicis ex
præfatione Joannis Matallii ad libros Hieronymi Oso-
rii de rebus Emmanuelis Lusitanie regis adderem,
nisi hic locus alienus esset.

513. Pie, opus quod pietatis aliquam speciem præ-
se ferret : nam vera pietas pro numine vano nulla est.

514. Forte Conficto sermone Deum, quos, vel Fictio-
rum sermone Deum, quos. Lib. ii, vers. 582, Vel qui-
unque Dei ficti sermone vetusto.

516. Lego lucri pro Christi ; nullus enim est sensus
Unde nihil Christi.

518. Lib. ii, vers. 59, Quem ipse repente jubens solo
sermone creasti.

521. Forte verba diserta.

522. Sic ex conjectura legi potest, nisi malis aut
forte notant, aut sorte notant. Sed notare vano recte
dicitur. Cicero pro Quint., in fine : Ne is . . . . dede-
core, macula, turpissimaque ignominia notetur.

525. Forte Aut minuant, ut l. ii, vers. 586, Nil ad-
dens, minuensve tibi ; vel Aut demunt, ut Eleg. vers.
9 : Nil addit demitque tibi tam longa vetustas. Scribo
relevant, quia relevare ponitur etiam pro minnere. Pli-
nius in Paneg. cap. 49. Vide not. ad vers. 510, l. i.

524. Lib. ii, vers. 587, Tempora mutantur te nun-
quam sæcula mutant.

Omnia cum tollat, minuatque volatile tempus, A

350 Incrementa Deus. vel decrementa recu-
[sat;

Idem semper erit, nunquam mutabilis aëvo,
Qui cum sit dominus, se vult tamen esse pa-
[rentem.

530 Exhibet, impendit, præbet, testatur, adoptat
Nos genitos vocitare suos: nos ergo fideles
Vivere debuimus, tanquam factoris imago,
Quos deceat factura Dei pietate magistra.

Rex pie, bellantium comitata potentia supplex
535. Fit, quodcumque jubet: effectus jussa sequun-
[tur.

Stat famulans natura Deo, constructa elementis,
Nescia, quid jubeas, donec præcepta repente
Audiat, et Domino citius parere laborat,

Exsultans jussisse sibi, gavisa ministrat,
540 **351** Perficit injuncta placido sermone jubentis,
Et rerum natura parens famulata tremiscit
Per quem celsa poli, tellus, mare, sidera con-
[stanti,

Et gestit servire pavens. Quota portio rerum
Nos sumus audaces, ut contemnamus acerbe
545 Imperium cœleste truces? præcepta sequatur
Nostra, Deique simul, qui vult, sua vota venire.
Cum nos jussa Dei fieri contemnimus ultro,
Nec sumus ignari, quid sit fas, quidve nefastum,
Gens scelerata sumus, nil de pietate merentes.

550 **352** Quorum primus ego plus quam peccator
[habendus.

Quando fatebor enim, scelerum simul esset
[reatum

SCRIPTURA COD. VAT.

526. Omnia qui tollit, minuitque v. l.

536. Stans famulans.

539. E. virixisse s. g. ministra.

543. Et gessit servile pavens.

545. I. c. truces pacare loquatur: correctum loquatur.

546. Venire; ad marg. est mereri.

NOTÆ.

326. Minuitque volatile tempus in scriptura codicis, ut vers. 523, Qui sæcula mutat. Ovidius lib. x Met., vers. 519, Labitur occulte, fullitque volatilis ætas. Suspicio Omnia cum tollat, minuatque volatile tempus, Incrementa Deus, etc. Illud mihi certum, Columbanum in ep. ad Hunaldum hunc versum expressisse: Omnia dat, tollit, minuitque volatile tempus, quem versum aliis Dracontii immixtum refert: adeoque conjecturam meam sequi volo.

528. Eleg. vers. 7. Omnia permutans, nullo mutabilis aëvo, Idem semper eris.

529. De patris nomine quo Deus vult vocari, consule notam ad l. i, vers. 81.

530. De verbo impendo pro confero vide notam ad vers. 248. Adoptare peculiari significatione est aliquem in filii locum assumere, proprio nomine imposito. Hinc additur, Nos genitos vocitare suos. Deus enim nos in familiam suam nomenque filiorum suorum per gratiam adoptat. Fortasse etiam adoptat sumitur pro optat.

531. Genitus substantive pro filio. Vide comment. ad Prudentium hymn. 5 Cath., vers. 157. Joannis ep. 1, cap. iii, vers. 1: Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus. Chrysostomus hom. 14 in Matth., Patrem se magis quam Deum voluit dici, ut nobis magnam fiduciam daret ad petendum. Dracontius in flu. l. iii, Obses sermo tuus nostro nam corde tenetur, Quo te promittis nimia pietate parentem.

532. Vide lib. i, vers. 338, Species hominis, cœlestis imago.

533. Factura pro opere facto et creatura sæpe ponitur a scriptoribus Christianis. Confer comment. ad Prudentium Apoth. vers. 304. Hoc loco potius sonat ipsam actionem, sive compositionem, quo sensu Plinius et Gellius ea voce utuntur. Pietate magistra, ut luce magistra, ritu magistro, qualia multa in poetis reperire licet.

534. Lib. ii, vers. 698, eodem modo: Rex pie. Obscura sententia et fortasse mendosa scriptura. Tentabam Rex pie, bellantium cum tota potentia supplex, Fit, quodcumque jubet. Vel Rex pie, bellantium comitata potentia, semper Fit quodcumque jubet.

539. Ministrat eo sensu quo l. i, vers. 227: Quodcumque ministrant. Forte Exsultat jussisse sibi, gavisa ministrat Perficit. Sedulius l. i, vers. 222, al. 237: Nempe creator, cujus quodcumque videntur, Seu quodcumque latent, ei rerum machina serva est, Omne summi

famulatur opus, sequiturque jubentis Imperium, quodcumque trahit sententia nutus. Cellarius edidit et rerum machina sermo est. Sed Wopkensis in Miscell. crit. restituit ex aliis libris serva est, et mox conjicit sequiturque jubentis Imperii, quodcumque trahit sententia, nutum.

541. Tremisco cum accusativo Virgilius et alii. In multis veteribus libris scribitur tremesco, atque ita etiam legitur in codice Vat., sed communior scriptura est tremisco.

C 542. Celsa poli, ut l. ii, vers. 3, celsa polorum.

543. Sic restituo. Gestit servire pavens natura, nam eadem gavisa ministrat, et famulata tremiscit, quibus verborum oppositionibus sæpe utitur Dracontius. Cogitabam Cui gestit servire pecus. QUOTA PORTIO, quanta portio. Lucretius l. vi, vers. 630, Et videas, cælum summæ totius unum Quam sit parvula pars, ei quam multesima constet, Et quota pars homo sit terræ totius unus?

545. In mendo cubat hic locus. Hemistichium vers. seq. invenio apud Alcuinum, Dracontii sæpe imitatore, carm. 179, quod monasticis constat, et inter alia habet, Impleat ipse Dei, qui vult, sua vota venire, nempe impleat Dei vota, qui vult sua sibi vota succedere: quanquam mihi potius placeat opinio Canisii, qui in append. tom. I Var. lecti. hoc carmen S. Columbanus ex quodam ms. attribuit, cujus ex epistola ad Hunaldum nonnulli versus huc sunt allati. In recenti editione Alcuini inter opera dubia hoc carmen relatum est. Locum correxi, ut potui, non ut desideravi. Vellem, medicinam tulisset noster Petrus Chacon, de quo Nicius Erythræus in Pinacotheca: Omnino habebat hoc, ut in sanandis veterum librorum plagis nemo ipso melius medicinam faceret, adeo ut auctorum eorundem animi, ut somniiarii Pythagoras, immigrasse in ipsum, suamque eidem de iis rebus, quæ erant in questione, sententiam quodammodo aperuisse viderentur.

547. Nullum erit peccatum metri, si legas faceret contemnimus.

548. Libr. ii, vers. 267, Nos improba turba, Quamvis justitiam noscentes temnimus actu Plectibili.

550. Imitatio Apostoli I ad Tim., cap. i, vers. 15, Quorum (peccatorum) primus ego sum. Tota hæc confessio Dracontii quo pertineat, fuse disputatum fuit in prolegomenis cap. 15.

551. Forte scelera simul, atque reatum Pectoris, et carnis? vel scelerum numerum, atque reatum.

Pectoris, et carnis? non si mihi ferrea vox sit, A
Ora tot exsurgant, quot dentes ossibus albert,
Aut mihi sint linguæ, quantos caput omne
[capillos

555 Pectinat, explebo numerum sine fraude fidelem.
Sed satis est dixisse reum sub crimine cuncto.
Quod tua jussa vetant, solus peccasse fatebor,
Omne, quod horrescis, non me fecisse negabo.
Quid prodest cuicunque nefas celare peractum,
560 Cum iudex, et testis ades Deus unus, et idem?

Sacrilega quasi mente putem, non omnia nosse,
353 Aut aliquid nescire Deum. Sibi fraude
[nocebit
Mens mea quod reticet, cum, si confessio
[simplex

Indicet admissum, venia sperata sequetur. B

565 Qui negat, ipse sibi veniam jam sponte negavit.
Ergo ego confiteor miseranda mente reatum
Plenum, grande malum, non uno crimine
[partum.

Nam scelus omne meum numeros superabit
[arenæ

554. Q. capit o.

562. Deum cui fraude.

569. Scribitur lictoris.

552. Auctor incertus de Laudibus Domini sub Constantino: *Non ego ferrato legeret si viscera muro, Ferrea vox, linguaque forent mihi mille canenti*, etc. Virgilius lib. vi, vers. 625, *Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum, Ferrea vox*, etc. Sic passim poetæ ethnici et Christiani difficultatem singillatim explicandi rem aliquam solent exprimere. Quod autem Dracontius hunc versum, et non raro alios verbo monosyllabo concludit, rectene id fiat, controversum est inter aliquos. Labbeus in Nov. Bibl. mss., pag. 68, ex bibliotheca Gabrielis Naudæ citat anonymi dialogum, *An recte versus monosyllabis verbis claudatur, et quibusnam, adversus Thomam Corream*, qui Bononiæ libros de eloquentia, elegia et epigrammate scripserat. Præstantissimorum poetarum exempla patent omnibus.

555. Virgilius lib. xii, vers. 36, *Campique ingentes ossibus albert*.

554. *Quantos pro quot usitatum bonis Latinitatis auctoribus*, Senecæ, Propertio, Statio, Claudiano, aliis.

555. *Pectinare verbum* Plinii et Apuleii. David sec'era sua capillis capitis sui comparabat psalmô xxxix, vers. 13, *Comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui, ut viderem. Multiplicate sunt super capillos capitis mei*. Dracontius hyperbolem longius protrahit.

556. *Reum*, scilicet me. *Cunctus* in singulari apud Virgilium, Ciceronem ac plures alios occurrit, ut *cunctus orbis, a cuncto populo*.

558. *Horresco cum accusativo* Virgilius, Statius, Val. Flaccus.

560. Jerem. c. xlix, vers. 23.

561. Vide l. i, vers. 497 seqq., *Sacrilegos*, etc., et v. 551 seqq. ejusdem l. i.

562. *Lego sibi pro cui*: nam etiam cum interrogatione cui fraude nocebit *Mens mea quod reticet*? non satis expeditus est sensus. Joan. ep. I, c. i, vers. 8 seqq., *Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus.... Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et iustus, ut remittat nobis peccata nostra*. Lib. III Reg., c. viii, v. 46 seqq.

Littoris, et pelagi vincent mala nostra liquo-
[res.

570 Non puto diluvium tantos punisse reatus,
Quantos ipse gero culparum pondere pressus.
Flumina me scelorum rapiunt, quatuntque
[procellæ,

Et peccatorum torrens simul obruit unda;

354 Me delictorum merserunt fluctibus amnes,

575 Usque animam venit unda meam, gravis horror
[aquarem.

Hei mihi! quod facinus non uno tempore gestum,

Ut mea facta luam, tempus convenit in unum.

Nunc ubi sit pietas, ubi sit miseratio prisca,

Aut tua quo, Domine, clementia nota recessit?

580 Oblitus mei es? precor, obliviscere ne me,
Omnipotens, sed facta mea: gravor undique
[pressus,

Vincula ligant, tormenta domant, consumit

[egestas;

Ludibrium generis, dolor omnibus, atque ini-
[micus

Factos, et exutus magna de parte bonorum,

SCRIPTURA COD. VAT.

579. D. elementa n.

585. Obscure inimicus.

NOTÆ.

565. Forte quod si. In codice scriptum est cum si. Potest accipi cum pro quando adversative. Martialis l. vii, ep. 83, *Certior in nostro carmine vultus erit*. C. Casibus hic nullis, nullis debilibus annis Vinet, Apuleum cum morietur opus. Videlicet morietur imago picta Cæciliæ Secundæ, sed non vultus ejus in carmine meo expressus.

564. Admissum pro scelere Livius, Tacitus, alii. Non male esset venia sperata sequatur. Sed defendi potest sequetur cum quum, ut nunc dicebam.

565. Qui negat, nempe crimina, admissum scelus.

568. In codice est superabit, non superavit, ut vers. seq. vincent, videlicet si numerare velim scelera mea, superabunt arenam littoris, vincent undas pelagi. In sacris Litteris sæpe magna aliqua multitudo arenæ maris comparatur. Theodulfus Aurelianensis lib. iv, carm. 4, vers. 296: *Ipsæ Deo, fateor, peccamina multa peregi, Quæ superant numero lemæ, arena maris, Et pluvia guttas, maris undam, sidera cæli, Herbarum frutices, germina cuncta soli. Hæc sunt, aramnas ego cur sim missus in istas, Esse nec ut debent sunt mala tanta mihi*.

570. Verbis ex sacra Scriptura petitis exaggerato sua crimina Dracontius fatetur. Hermannus Hugo in Piis desideris lib. i, carm. 11, in hanc sententiam exponit verba psalmi lxxviii, v. 16, *Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum*, etc.

575. Psal. xvii, vers. 5: *Torrentes iniquitatis conturbaverunt me*; et psal. xxxvii, vers. 5: *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum*.

575. Ex citato psalmo lxxviii, vers. 2, *Intraverunt aquæ usque ad animam meam*. Ovidius Trist. lib. ii, vers. 101: *Nec mihi pars nocuit de gurgite parva, sed omnes Pressere hoc fluctus, oceanusque caput*.

581. Inter sententias P. Syri Nimi vers. 825: *Res optima est, non extirpare sceleratos, sed scelera*. Prospere epigr. 8: *Denique committunt homines mala crimina semper, Dat spatium, ut pereant crimina, non homines*. Et epigr. 44: *Legem spernentes odit cum legis amator, Non homines odit, sed reprobat quod agunt*.

584. Forte Fractus et exutus. Vers. 593, *Quem sis fregere dolores*.

583 Crinibus intonsus, pannis squalentibus usus; A
Notus et ignotus desunt, abiere parentes,
Me quibus impendi, mox dedicere propinqui,
Vel quicunque fuit, subito discessit amicus.
590 355 Agmina servorum fugiunt, tempere clientes,
[nam :
Irascente Deo, solatia cuncta negantur.
Hic superest, ut vita cadat, nisi parcere
[mitis
Jusseris afflicto, quem sic fregere dolores.
Punisti errantem, nunc jam miserere fatentis.

593 356 Ponit et peccasse nimis, jam parce
[flagello :
SCRIPTURA COD. VAT.

587. Et q. i. m. didicare p.

592. S. vita ut c.

594. M. fatenti.

596. Actis, supra actus.

597. Accipe q. e.

599. Corda fruuntis.

602. Fundo divine.

605. Supplicii scelereum peccans licet acrius uri.

585. Habitus reorum apud Romanos vulgo notus, coma intonsa, vestis obsoleta et squalens.

586. Similia sunt in psal. xxxvii. Parentes pro consanguineis accipio significatione jam tunc usitata, quæ ad vulgares linguas postea permanavit. Hieronymus lib. ii. contra Iulianum subinit., Nisi forte parentes militari, vulgarique sermone cognatos, et affines nominat. Hoc certe sermone locuti sunt Capitolinus, Lampridius, Curtius, Julius Firmicus, ut alios sequioris ævi omittam, nonnullos etiam antiquiores, quorum tamen non certa est sententia.

587. Sustineri potest Et quibus impendi : nam impendo pro conferre, præbere, ponitur a Dracontio vers. 550. Verius tamen puto Me quibus imprandi.

589. Euripides in Alceste vers. 208, Non enim omnes famuli bene volunt dominis, Ut benevoli accedant in mensas. Oportet ut magna fuerit Dracontio servorum copia. De origine servorum pulchre Alcimus ratiocinatur lib. iv, ubi agens de diluvii tempore ait : Nam servos nondum dederat natura vocari, Nec dominos famulis discernere noverat ordo, Nam primus maculam servili nomine censit Huius aeternum medium, qui forte cachinno Detectum perit misero spectamine patrem, Materiamque sui risu deformior ortus, Et plus jam turpis nudato simplice nequam. Quod postquam sanctus potuit cognoscere Noe, Natum germanis famulum dedit : inde repertum est Tale jugum, cuncti nam semine nascimur uno. Servitii causam certe scisse reatus Certitur, et liber peccans sit crimine servus. Si rursus nexu famulus stringatur honesti Natales faciens sibi met, jam nobilis hic est. Sic ex vet. edit. Moltheri, ubi legitur Distectum pro detectum, Romanorum divitiæ cum in aliis rebus, tum in magno servorum numero sitæ erant. C. Cæcilius Claudius Isidorus servorum quatuor millia sedecim testamento reliquisset dicitur, quamvis civili bello multas opes perdidisset. Crassus solos architectos et fabros in servis habebat ad quingentos. Seneca de Tranquillo. Animi cap. 8, Feliciorum tu, inquit, Demetrium Pompeianum vocas, quem non potuit locupletiorum esse Pompeio? Numerus illi quotidie servorum, velut imperatori exercitus, referebatur. Vide Lipsium in not. et lib. ii, cap. 15, de magnit. Rom. Quod ergo non solum servos, sed etiam agmina servorum Dracontius memorat, satis innuit, se fortunæ bonis abundasse, aut etiam e viris primariis unum aliquem fuisse. Id ipsum hoc loco verbum clientes indicat. Lib. ii, vers. 310, Nobilium plures decepti fraude clientes.

Nam nequeo tolerare miser tot cladibus actus.
Aspice, queso satis, præcibus ne clauderis
[aures

Nostreis, sancte, tuas, qui das præcepta benignus,

Ira hominis cum sole cadat de corde furentis,

600 Et veniam nox ipsa ferat : qui præcipis, ut sit,
Fac fieri, quod et ipse jubes, miserere rogantis,
Et lacrymas intende meas, quas fundo diurne :
Tristis, et extenso prostratus corpore plango.
Me miserum ! qui tanta fero, cui tanta parasti

605 Supplicia scelerum : merear licet acrius uri,
Munere percipiam Domini, redeunte favore,
Quidquid amara dies et tempora dura tulerunt.

B 606. Munera percipiam d. Scribitur percipiam.

607. Dies tempus quodcumque derisit. Post hunc versum in ms. ordo versuum hic est. Quidquid amara - Obasamque - Et sontem - Interpres mentis - Atque voluntatis - Verbere distinctas - Omne nefas - Dentibus adduntur - Lucem reddet, et alii, ut hic eduntur usque ad Ut bene verba, post quem sequitur Accedunt humeris, et alii, ut hic representantur.

NOTÆ.

590. Supra vers. 583 ait dolor omnibus : cur igitur nunc, Nec dolere, etc. Discrimen hoc est quod hoc versu Nec dolere ingratus animus servis, clientibus, amicis, propinquis obijciatur, quod non ita Dracontii sortem doluerint, ut remedium aliquod, quantum in ipsis esset, saltem consolatoriis verbis afferrent. At versu 583 affirmat se ludibrium generis factum, dolorem omnibus, atque inimicum, quia ex suo casu ut ludibrium, sic dolor in familiares redundare debuit. Doluerunt ergo non sortem Dracontii, sed suum damnum, vel si sortem Dracontii dolebant, se non dolere fingeant, pro inimicis se gerentes.

591. Eleg. vers. 29, Irascente Deo, mentes mutantur, et artus.

593. Ovidius l. iii Trist., eleg. ult., vers. 33, Ingenium fregere meum mala. Sic frangi dolore, molestia, cura, et similia.

594. Scripsum puto miserere fatentis, ut vers. 601, miserere rogantis, et alibi etiam cum genitivo. Defendi tamen potest miserere fatenti. Corippus l. ii, vers. 402, Dominus servus miseratus egenis. Diomedes l. i edit. Putsch., col. 294, ut Latinum agnoscat miserere tibi, ac sunt exempla in Hygino, Declamat. Quintiliani et aliis.

595. Parce flagello, abstinere a flagello, ut parce metu.

598. Sancte de Deo, ut vers. 661. Vide notam l. i, vers. 744. Sic Juvenecus, Prudentius, alii loquuntur.

D 599. Eleg. vers. 155, Ne sol cadat intrans, etc. Ex Apostolo ad Ephes. cap. iv, vers. 26 : Sol non occidat super iracundiam vestram.

600. Forte qui præcipis hoc sic.

602. Et lacrymas intende, ut l. i, vers. 746, Spes hominum intendens. Pro diu, aut omnibus diebus, aut diuturne positum diurne. Diurnum proprie est quod ad diem pertinet, ut nocturnum quod ad noctem. Sed pro diuturno usurpari posse diurnum, quibusdam Ciceronis locis ostenditur, quamvis nonnulli malint legere diuturnum.

603. Habitus supplicantium et orantium. Cicero pro Ligario cap. 5 : Quod nos domi petimus precibus et lacrymis prostrati ad pedes. Subit etiam animum conjectura de supplicio nervi, quo corpora extendebantur et prosternebantur : id tamen minus placet.

607. Tulerunt pro abstulerunt. Vide notam ad vers. 507 ; vel lege Quidquid amara dies, quodcumque et tempus ademil.

357 Lucem redde, precor, qui tempora sub- A

[trahis Iob

Aspera, restituens quidquid malus hostis ade-

[mit;

610 Arida qui reparas antiquis mortibus ossa,
Quæ membris rediere suis, clamante propheta,
Atque homines factura jubes reptare, cruoris
Humor ut assumptas intraverit ante medullas.
Nascuntur venæ, jam nervis membra ligantur,
615 Jam tegit ossa cutis, multos distenta per artus;
Quærant colla caput, constringit guttura cer-
[vix,
Verticis eximii replentur et ossa cerebro;

Inde duces oculi gemmato lumine vibrant,

358 Et palpebra tegunt lucem, mundantque
[fenestras:

620 Scena capillorum, fundens a fronte coronam,
Tempus, et omne caput vestit de crine deco-
[rum,

Atque supercilium gemino supereminet orbi.

Naribus abductis duplex data semita vento,

Et geminæ rubuere genæ, lanugine malæ

625 **359** Crispantur revirentis adhuc post ossa se-
[nectæ

Mortua temporibus multis, olimque sepulta.

Ordine muratum dentes cinxere palatum,

SCRIPTURA COD. VAT.

608. Lucio redde procul qui tempora subtra Hiob; B
ad marg. precor pro procul.

612. F. jubent reptante cruore.

613. Humor ad a.

615. C. multas distenta per artes.

616. G. cervis.

618. O geminato l.

619. Et palpebra tegunt lucis mandantque fenestras.

620. Scena capillorum funde a fronte coronam.

623. N. obductis duplex d.

624. G. rubere g.

625. Crispantur ventis adhuc p. o. s.

627. O. moratum d.

NOTÆ.

608. Hi versus in codice turbati et transpositi videntur. Eos ita collocaui, ut orationi et sententiæ congruere censui. Forte legendum *Lucida redde, precor*. Exemplo Jobi, quo utilis, multa se amisisse Dracontius inuit.

610. Visio Ezechielis cap. xxxvii : *Et dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus.... Erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer... Vaticinore de ossibus istis, et dices eis : Ossa arida, audite verbum Domini.*

612. Forte Atque homines factura juvant, reptante cruore, vel Atque homines factura jubes replere cruorem.

613. Humorem medullis tribuit, ut l. i, vers. 652, Venasque crens, udansque medullas. Isidorus l. xi Orig., cap. 4, Medullæ appellatæ, quod madesciant ossa, irrigant enim, et confortant. Ossa igitur arida, quæ factura homines erant, prius intus medullis instruantur.

614. Ezechielis cap. cit. : *Et ecce super ea nervi, et carnes ascenderunt, et extenta est in eis cutis desuper.* Cicero libr. ii de Natur. deor., cap. 55 : *Quid dicam de ossibus ? quæ subjecta corpori mirabiles commissuras habent.... Huc adde nervos, a quibus artus continentur.... qui sicut venæ et arteriæ a corde tractæ, et profectæ in corpus omne ducuntur.* Celsus l. ii, c. 10, *Iuncta enim est vena arteriis, his nervi.*

616. Ezechiel cap. cit. : *Factus est autem sonitus, prophetante me, et ecce commotio; et accesserunt ossa ad ossa, unumquodque ad juncturam suam.* Colli pars anterior est gula, posterior cervix.

617. Vertex est ea pars, qua capilli capitis colliguntur, et in qua cæsaries vertitur. Isidorus l. xi Orig., cap. 4.

618. Cicero l. ii de Natur. deor., *Oculi tanquam speculatores altissimum locum obtinent.* In codice est geminato minus recte. Vide l. i, vers. 235 et 345. Vibrant pro micant.

619. Cicero cap. 57, l. ii de Nat. deor., *Palpebræque, quæ sunt tegumenta oculorum.... aptissime factæ, et ad claudendas pupillas (al. pupulas), ne quid incidat, et, et ad aperiendas.... Muniatque sunt palpebræ tanquam vallo pilorum.... Latet præterea utiliter, et excelsis undique partibus æquuntur.* Confer Ambrosium l. vi Hexaem., cap. 9, et Isidorum l. xi Orig., cap. 4, cum notis Grialis. Coniciebam in Dracontio *Et palpebra tegit lucem, munitque fenestras.* Palpebra in singul. numero dixit Celsus l. v, cap. 26, sect. 25. In neutro genere palpebrum dici testatur Nonius cap. 3,

Palpebrum genere neutro consuevit dici vult, palpebræ femin. Ex quo retineri potest Et palpebra tegunt lucem : tum pro mandantque legendum est potius mundantque fenestras. Pro oculis ponit lucem, ut Ovidius, Statius, Rutilius et alii. Neque ab hac significatione longe abest Cicero in Arato vers. 96, Illæ quæ fulgent lucem ex ora cornuæ, quamvis proprie de stellis loquatur. Fenestras pro oculis pariter usurpavit Prudentius Hamari. vers. 876 : Impediantque vagas obducto humore fenestras. Vide comment. ad eum Prudentii locum. De oculis mystice exponunt nonnulli verba Jeronimi c. ix, vers. 21, Quia ascendit mors per fenestras nostras, et Isaie c. lx, vers. 8, Qui sunt isti qui, ut nubes volant et quasi columbæ ad fenestras suas ? Quod si legas mundantque fenestras, id ex Isidoro l. xi Orig., cap. 4, explicari potest : In summitatibus autem palpebrarum locis, quibus se utraque clausa contingunt, exstant adnati ordine serrato pili, tutelam oculis ministrantes, ne irruentes (al. irruente sorde) facile injurias excipiant, et ex eo nocentur, ut pulveris, vel cujuscunque crassioris materiei arceant contactum, nec ipsum quoque aerem coincidendo mitificent, quo tennem atque serenum faciunt viam.

620. Scena proprie significat tentorium, tabernaculum, umbraculum ex frondibus : hinc translate scena capillorum. Ovidius l. xiii Met., vers. 718 : *Coma plurima torvos Prominet in vultus, humerosaque, ut lucus, obumbrat.*

621. Sæpius in plurali dicitur tempora, et hoc etiam loco dici posset Tempora, et omne caput. Verum tempus in singulari significat etiam utrumque tempus. Omne caput pro totum caput, ut supra vers. 554, *Quantos caput omne capillos.* Capilli vestis capitis sunt, ut constat ex nota ad vers. 344, l. i, *Facti, ut et decorum præstent, et cerebrum adversus frigus muniant, atque a sole defendant, ut tradit Isidorus l. xi Orig., cap. 4.*

622. Libr. i, vers. 345, *Orbe micant gemino de oculis, et l. ii, vers. 652, Et gemino capiti orbe diem.* Vide notam.

623. Lego Naribus abductis, quasi separatis et recedentibus, ut duplex via pateat.

624. Vide l. i, vers. 342 et 395, quibus in locis ruber generis tribuitur. Plinius l. xi, c. 37, sect. 58, de generis : *Pudoris hæc sedes : ibi magis extenditur rubor.*

627. Lego muratum, quæ vox est Vegetii. Muratum nihil hoc loco significat, muratum apposite exhibet dentes tanquam muros quibus cingitur palatum.

- Ut bene verba sonent, ipsis modulantibus, ora : A
Obsessamque donant densata repagula linguam,
630 Et sontem factura latet, sermonibus oris
Interpres mentis, secreti pectoris index,
Atque voluntatis tacitæ, vel cordis imago
Verbere distinctas spargit per murmura voces,
Omne nefas, atque omne bonum dictura lo-
[quendo :
635 Dentibus adduntur rubicundo labra flabello.
360 Accedunt humeris remorum more lacerti,
Brachia junguntur, vola nascitur, et manus
[omnis.

SCRIPTURA COD. VAT.

628. Et bene.
629. R. lingua.
630. Et pontem factura jacet sermonibus oris.
632. E. . . . tantis tacitæ vel cordis imago : sic
mutilus est hic versus.

628. Eleg. vers. 47, Tacitæ modulamina linguæ.
Cicero libr. II de Nat. deor., cap. 59 : Deinde in ore
sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderate
profusam fugit et terminat : quæ sonos vocis distinctos
et pressos efficit, cum et ad dentes et ad alias partes
pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent
dicere, chordarum dentes, naves cornibus iis qui ad ner-
vos resonant in cantibus.

629. A. Gellius I. I, cap. 15 : Ulysses contra Ho-
merus, virum sapienti facundia præditum, vocem mi-
lere ait non ex ore, sed ex pectore. . . . petulantique
verborum coercendæ vallum esse oppositum dentium,
luculente dixerit, ut loquendi temeritas non cordis tan-
tum custodia, atque vigilia custodiatur, sed et quibus-
dam quasi excubitis in ore positæ sæpiatur. Homerica
de quibus supra dici hæc sunt : 'ΑΔ' ὅτε δὴ ῥ' ὄνα τε
μαγάλῃ ἐκ στήθεος ἐν, Τίχων ἰβύ. ποῖόν τε ἔπος φέρω
ἴπρος ὀδόντων. Ast ubi jam magnam fudit de pectore
vocem, Dentis claustra tui vox qualis, nata, reliquit.

630. Forte Et sontem factura latet secessibus oris.
Vide notam ad vers. 57 libr. I, ubi sermo est de lin-
gua mala.

632. Ambrosius I. VI Hexæm., cap. 9 : Quid est
igitur os hominis, nisi quoddam sermonis adytum, fons
disputationis, aula verborum, promptuarium volunta-
tis. Plura ibi Ambrosius de mirabili structura corpo-
ris humani.

633. Avitus libr. I, vers. 87 : Flexilis arctatur re-
cavo sic lingua palato, Pressus ut in camera pulsantis
verbere plectri Percusso resonet modulatus in aere
sermo.

635. Propertius, I. II, eleg. 18, v. 59, produxit
primam in flabellum. Et modo pavonis caudæ flabella
superbi; sed corripuit Ovidius in Amor., el. 2, Quos
faciant nostra mota flabella manu. Ubi tamen alii
legunt, Quos faciat nostra mota tabella manu; uti
etiam alio in loco flagello, vel tabella pro flabello,
ne in flabello corripatur prima. Sed plerumque
istius modi correctiones sunt non tam auctoritate ve-
terum exemplarium, quam præjudicata opinione
editorum. Labra, ut lingua, non male flabello, quo
scilicet ventus excitatur, comparari possunt. Cicero
pro Placco cap. 23 : Cujus lingua, quasi flabello sedi-
tionis, illa tum est egentium concio ventilata. Eugenius
Toletanus in præfat. ad sua carmina : Nec metuas
libris amula flabra tuis, qui versus in codice Vat.
Alexandr., num. 1360, sic legitur : Nec vereare li-
bris amula flabra tuis.

636. Ex Celso I. VIII, cap. 1 et 10, brachium est
membrum hominis a cubito ad manum. Reliqua pars
a cubito ad humerum a Celso dicitur os humeri, sive
humerus, ab aliis lacerti : nam humerus frequen-

Unguibus armantur digiti sub dispare forma,
Curvis spina latus complectitur aspera costis,
640 Pectora circumstant crates, jugulique ligantur.
Cætera membrorum currit propago per artus,
Usibus, officiis aptantur cuncta ministra,
Ædificant hominem longæ fragmenta ruinæ.

361 Ante tamen quam membra forent com-
[page ligata,

645 Jam prior auris erat, quæ audivit verba Tonantis.
Persarum dominus timuit post regna bubul-
[cum

Inter prata pecus, qui post regnavit in arce.

635. Dentibus aduritur r. I. f.
B 644. Compago ligata.
646. Persarum timuit post regna bubulcus : deest
dominus, aut simile verbum.
647. Pecus si post.

NOTÆ.

tius pars illa vocatur a qua lacerti et brachia depen-
dent.

637. Prudentius Apoth. v. 839 : Nunquid manus
articulatim Est digesta Dei? nunquid vola? nunquid et
ungues Claudere flexibiles?

639. Spina, series vertebrae in dorso, unde
Hispanis capinazo. Ovidius I. VIII Met., vers. 801,
Ossa sub incurvis exstabant arida lumbis, Ventris erat
pro ventre locus, pendere putares Pectus, et a spina
tantummodo crate teneri.

640. De crate vel cratibus pectoris vide comment.
ad Prudentium, v. 891 Apoth., et hymn. 3 Per.,
vers. 148. Juguli sunt duo ossa, clavicula dicta, quæ
sunt supra summas costas unde collum incipit : nec
male legeres jugulisque ligantur. Vide Heisterum
Comp. anatom. num. 144. Illic toti descriptioni cor-
poris humani plenius intelligendæ utile cum pr mis
est opus, quod paucis ante annis prodit : Tabula
anatomica ex archetypis egregii pictoris Petri Berretini
Cortonenensis expressæ, et in æs incisæ. Alteram hæc
editionem recensuit, nothas iconas expunxit, perpetuas
explicationes adjecit Franciscus Petraglia philosophia
et medicina professor. Romæ, 1788.

641. Propago translate est progenies, quo sensu
prima corpi solet : proprie est ramus vitis, aut
alterius arboris, qui in terram demittitur, ut reno-
vetur actis radicibus, qua significatione prima pro-
ducitur. Hanc significationem ad ossa hominis reno-
vata transfert Dracontius.

642. Forte cuncta ministrant, Ædificant. Cæterum
ministra adjective probum est exemplo Ciceronis,
Lucretii, Ovidii et aliorum.

644. Melius compage ligata, quam compago ligata.
D Vide lib. I, not., vers. 346 et lib. II, vers. 81, Indui-
tur compago Deus, structura ligatur Ossibus. Com-
pages, et compage apud poetas Christianos sæpe oc-
currit.

645. Pulchre : nam commotio ossium facta est
antequam membra singula formarentur, sed non po-
terant commoveri, ut voci Domini obedirent, nisi
eam audirent : quod perinde est ac si dicas audiri
Deum etiam sine aurium ministerio. J. ann. cap. v.
vers. 23 : Venit hora, et nunc est, quando mortui au-
dient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent.... Qui in
monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.

646. Supplevi dominus, ut constet versus et sen-
sus. Eadem historia non dissimilibus verbis renar-
ratur in Eleg. vers. 31 seqq., ex Daniel. cap. IV, vers.
30 seqq.

647. Pecus, bos : nan vers. præc. ait, Timuit post
regna bubulcum, et in Eleg. factum bovem aperte
dicit : Erravit per prata vagus.... Et qui homo bos

Me, rogo, jam repara sub libertate solum, A
Clade, catenarum ferrato pondere pressum.

650 Sit vite requies, animæ sint otia fessæ,
Sit secura quies, sit nox cum munere noctis,
Sit fortuna redux, sit virtus usque senectam,
Sit venerandus honos, et quidquid vita preca-

[tur,

Aut amissa dolet, totum pietate reforma.

655 **362** Nosco, quid iratus, vel quid mitissimus
[ipse

Des, pater: adverto, non est formido salutis,
Sed veniam sperare licet. Res ipsa probavit,
Quod vivus sum: mortis inops pietate reservor,
Non ira, nam si Domini gravis ira fuisset,

660 Non me differres, subita sed morte necares,
Ne peterem veniam, quam nunquam, sancte, B
[negasti,

SCRIPTURA COD. VAT.

650. A. sunt otia.

654. Aut amissa dolent i.

655. Dubium, quod, an quid.

657. Speraret licet.

659. Non iram nam.

fuerat. Nabuchodonosor post septem annos, sive tem-
pora bonæ menti redditus est, et regnavit in arce,
hoc est in aula Babylonis. Libr. 1, vers. 739: *De-
jicit elatos, et mergit ab arce superbos*. Vide comment.
ad Prudentium, hymn. 5 Cath. vers. 30: *Arcis ju-
stitium triste tyrannica*.

650. Suspicio hos quinque versus trajiciendos esse
post vers. 673, *Et lacrymis*.

651. *Munere noctis*, somno. In fabulis nox est
mater aut nutrix somni. Euripides in *Oreste* vers.
174, *O veneranda, veneranda nox, Dans somnos La-
boriosis hominibus*.

652. Fortunæ reducis templum Romæ erectum
erat: cui multi lapides nummique inscripti adhuc
exstant. Dracontius veteris sui status fortunam re-
ducem a Deo petebat et sperabat: ethnici numen
Fortunæ tribuebant, quod etiam Juvenalis in fine
sat. 10 reprehendit. *Usque senectam*, ut dixi ad vers.
708 lib. II.

653. *Forte et quidquid vota precantur, Aut quam
amissa dolent*.

654. Possit legere *Amissumve dolet*, ut melius
amissum cohæreat cum *quidquid*. At *quidquid* vim
pluralis numeri habet. Propertius lib. IV, eleg. 5, in
fine, *Quisquis amas, scabris hoc bustum cædite saxis*.
Dracontius in Eleg. vers. 15: *Quidquid agunt homi-
nes, bona, tristia, prospera, prava*.

656. *Formido* est metus vehementior, quique diu
permanet, et horrorem conjunctum habet: quo sensu
formido salutis amittendæ a spe veniæ removetur.

658. *Inops* hic rebus applicatur quibus egemus:
hoc loco *inops mortis* est a morte exemptus, nondum
mortuus. Nec perperam interpunges *Quod vivus sum
mortis inops, pietate reservor*.

660. Adis lib. I, vers. 29 seqq. Eodem enim iden-
titem revolvitur Dracontius, ut Dei clementiam
commendet.

661. *Sancte*, ut dixi ad vers. 598.

662. Vide num melius *prorsus, qui poscere possem*.

663. *Sueta* trisyllabum, ut vers. 446.

664. Confer lib. I, vers. 749, *Ut valeam memorare
tuas hoc carmine laudes*. Quod autem Dracontius nunc
petit, ut Deus servatum reparet ad divinas laudes
cantandas *per carmina*, non tam hoc carmen præsens
innuit quam alia. *Per* denotat modum; aut idem est
ac *carminibus cantare*.

Aut ut non essem prorsus, cui parcere posses.
Servatum reparare jube pietate sueta,
Ut merear cantare tuas per carmina laudes.

665 Quamvis nemo tua præconia congrua dixit,
Aut unquam dicturus erit: nam formula laudis
Temporibus tribus ire solet, tu temporis ex-

[pers,

Nunquid habes, Deus, ante tuum? vel post
[cedit in te?

363 Si landator abest, narrator plenus at
[esset:

670 Sed quis opus narrare tuum sermone valebit?
Suscepisse Deum satis est de corde trementer,
Et lacrymis, precibusque piis veneranter adire.
Sint reduces vires, mens sana in corpore sano,
Sit mihi longa dies felici tramite vite,

675 Sit secura domus, felix numerosa propago.

662. Pro cui videtur qui.

668. Dubium, nunquid, an nunquod.

669. Plenus adesset.

673. Sint reduces tenuis m.

675. Sit homo vel perlex felix.

NOTÆ.

665. Non male esset *nemo tibi præconia congrua*.
De hoc vocabulo *congruus* dixi ad Prudentium Cath.
hymn. 11, vers. 110. Latinus est *congruens*.

666. Tria tempora orandi Deum mane, vespere et
meridie explicui ad Prudentium hymn. 3 Cath., vers.
86.

667. Eleg. vers. 5, *Et temporis expertus*.

C 668. Ante et post more substantivi ponuntur. Vide
de hoc argumento lib. II, vers. 732 seq. Prosper
epigr. 41, *Nec serum aut properum sibi sentit in or-
dine rerum, Cui cuncta assistant acta et agenda simul*.
Quod epigramma est de providentia Dei et in aliis
editionibus septimo loco ponitur.

669. *Plenus at esset* melius ex conjectura mihi vi-
sum quam, *plenus adesset*.

671. *Trementer* posset mutari in *trementi*: sed reti-
nendum est etiam sine exemplo. Sic vers. seq. *vener-
anter adire*. Vide prolegom. num. 135.

672. *Veneranter*, dictum de hoc adverbio lib. I,
vers. 4. Adde Theodulfum Aurelianensem lib. 1,
carm. 13: *Annua sic etiam veneranter festa canamus*.

673. Mendum in codice aliis conjecturis ansam
præbet, ut *Sint reditus tenues*, vel *Sic victus tenuis*.
Præfero *Sint reduces vires*, quia vere fractæ erant
Dracontii vires, ut ex vers. 593 liquet. Eugenius
Toletanus in oratione ad Deum carm. 4, l. 1, *Sit comes
alma salus, et sufficientia victus, Absint divitiæ*, etc.

D Paulinus in precatone ad Deum carm. 5, *Sim tenui
victu..... Non animo doleam, non corpore*. Alia verba
Dracontii desumpta sunt ex Juvenali sat. 10, vers.
356, *Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano*.

674. Paulinus in precatone matutina ad Deum
poem. 4: *Exaudi, si justa precor, ne sit mihi tristis
Ulla dies, placidam nox rumpat nulla quietem*.

675. Ad hujus versus restitutionem alias con-
jecturas indicabo: *Sit domus, atque uxor felix, nume-
rosa propago. Sit sine labe domus, felix. Adsit læta
domus*, quod postremum henistichium Paulini est in
precatone matutina, qui pergit, *epulisque alludat
inemptis Verna satur, fidusque comes, nitidusque mi-
nister, Morigera et conjux, charaque ex conjuge nati*.
Ex eodem Paulino in precatone secunda conjiciat
in Dracontio *Sim genitor semper, felix*. Paulinus ha-
bet *Et semper genitor sine vulnere nominis hujus*. Ve-
teres felicitatis genus ducebant plures habere libe-
ros. Ovidius lib. 6 Metam., vers. 153, de Niobe: *Nes*

364 Sitsine tormentis post corpus vita futura, A
Et requies animæ, qua mox purgata quiescat.
Judicio, Deus alma, tuo detur inde triumphus,

SCRIPTURA COD. VAT.

677. *Qua nox purgata.*

679. *Adoratos, supra odoratos.*

genus amborum, magnique potentia regni Sic placuere illi, quamvis ea cuncta placerent. Ut sua progenies; et felicissima matrum Dicta foret Niobe, si non sibi visa fuisset. Contempsit enim Latonam, quia, ut aiebat, Huc natus adijce septem, Et totidem juvenes, et mox generosque, nurusque. Querite nunc, habent quam nostræ superbia causam.... Illa duobus Facta parens: utri pars est hæc septima nostri. Sum felix, quis enim neget? Hæc autem superbia causa fuit cur in saxum cum liberis converteretur, ut fingunt mythologi. Juvenalis non probat, hujusmodi vota fieri ab hominibus, ut secunda sit uxor, sat. 10, vers. 350, Nos animorum Impulsu, et cæca, magnaque cupidine ducti, Conjugium petimus partumque uxoris: et illis Notum, qui pueri, qualisque futura sit uxor. Nihilominus numerosa soboles in Veteri præsertim Testamento tanquam virtutis præmium representatur, ut in psal. cxxvii, vers. 3 seq., Uxor tua, sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ. Filii tui, sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. Præterea Dracontius non tam Deum rogare videtur, ut multitudinem liberorum ipsi concederet, quam ut numerosa proles, quam jam habebat, felix esset. Nam de ejus illis accipio quod ait Eleg. vers. 283, Si ipse ego peccavi, quamam est, rogo, culpa meorum, Quos simul exagitat frigus, inopsque famæ?

677. Ignis purgatorius non obscure innuitur. Egregia sunt quæ in hanc sententiam Julianus Toletanus lib. ii, c. 10 Prognost. ex Juliano Pomerio affert: Spiritus illi, qui nec tam perfecte sanctitatis hinc exeunt, ut ire in paradysum statim post depositionem ænorum corporum possint, nec tam criminosæ ac damnabiliter vivant, aut ita in suis criminibus perseverant, ut cum diabolo et angelis ejus damnari mereantur. Ecclesiæ pro eis hic efficaciter supplicante, ac penis medicamentibus expiati corpora sua cum beatæ immortalitate recipient, ac regni cælestis facti participes, in eo sine ullo defectu suæ beatitudinis permanebunt. Sequor membranas veteres alibi laudatas.

678. Intelligo judicium extremum, ut vers. 348, lib. ii, Judicio venturus erit post sæcla futuro. In deum prima corripitur, ut in demus lib. i, vers. 361. Vide notam et adde Ademarus in acrosticho apud Mabillonium in Analect. t. i, p. 418: *Xenia Ademarus dederim tibi talia cur mox Rite tuum scire est, unde reposco detur.*

679. Describitur paradysus cælestis imitatione rerum, quas sensu percipimus. Paninus poemat. 35 de Obitu Celsi vers. finem vocat æterna vireta. Tertullianus de Judicio Domini, Ire per antiquum semper florentia regna, Promissas per opes, per semper amœna vireta. Hælidius, Histor. Vet. et Nov. Test., Sacratæ memoris Domino per amœna vireta Felix latro dux, hospitium ritale meretur. In appendice 9 ad carmina Damasi, pag. 244: *Inde per eximios paradisi regnat odores, Tempore continuo vernant ubi gramina quævis.* Auctor incertus de Bebiani Baptismo: *Ætherii secreta poli, sedesque beatas.... Narrat et ætherii cælestis nemus paradisi.* Virgilius lib. vi, vers. 638, de campis Elysiis: *Devenere locos lætos, et amœna vireta Fortunatorum nemorum, sedesque beatas, quem locum, ut vides, imitatur Dracontius.*

680. Forte Ad nemus æternum. Paulinus poem. 57 ex ep. ad Severum ad picturam martyrum: *Inter floriferi cælestis nemus paradisi.* Hinc melius videtur Ad nemus ætherium. Libr. ii, vers. 147: *Lucis ad*

Inter odoratos flores et amœna vireta

680 Ad nemus æthereum veniam, sedesque beatas,

365 Et grates exceptusagam de fasce malorum,

680. *Quamvis ad æternum venit s. o.*

681. *Et gratias exceptus agam ex fasce malorum.*

NOTE.

ætherios tractus. Tertullianus de Indie. Dom.: *Et memora alta tenent florenti tempore cælum.*

681. Simili modo orationem suam concludit Eugenius: *Cumque suprema dies mortis patefecerit urnam. Concede veniam, cui tollit culpa coronam.* De hujusmodi precibus plura congesti in prolegum. ad Prudentium, cap. 19. Adde versus Eugemodii episcopi ad Rathbertum abbatem tom. ix Bibl. Patrum, part. 2, pag. 897, Colonie, 1618: *Cum rex altithronus mundum disaceret urna Judicii.... Sed tu, sancte, precor mediis te oppone periculis, Auxiliisque pio defendens*

rore misellum, Fumifcos penæ placidus compesce vapores. Forte Auxiliisque pio. Fascis malorum sunt demones et impii æterni igni damnati. Isaia c. xiv, vers. 22: *Et congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum et claudentur ibi in carcere.* Matth. cap. xiii, vers. 30: *Colligite primum zizaniam, et alligata ea in fasciculos ad comburendum: et vers. 40: Sicut ergo colliguntur zizaniam, et igni comburantur, scilicet in consummatione sæculi.* Hieronymus ad cap. cii. Isaie: *Hos igitur principes, qui sum non servaverunt gradum, congregabis Dominus in die judicii, quasi in uno fasce pariter colligatos, et mittet in lacum inferni.... juxta illud quod ait Dominus (Matth. cap. xxv):*

Ite in ignem æternum, etc. Putant aliqui damnatos pro varietate scelerum in varios fascies esse colligandos, ut avari colligantur cum avaris, luxuriosi cum luxuriosis, etc. Dicam hoc loco quod multis aliis dixisse potui, nec debet omnino omitti. Dracontius aliique primi Christiani poetas ita sæpe argumentum suum tractant, ut eum puro Latino sermone utantur, tamen phrases et sententias ipsas sacre Scripturæ venuste inserant et accumulent: quod iis qui gustu literaturæ ecclesiasticæ præditi sunt, valde jucundum accidit, aliis qui doctrinam sacram parum callent, aut ne callere quidem curant, vehementer displicet, quod non doctas fabulas et argumenta rerum, qualia in fabulatoribus ipsi legunt, poetæ nostri sectentur. At in Virgilio Gellius, Macrobius et alii, si quid ex veteri ænorum disciplina, aut jure pontificio inveniebant scite depromptum, summis laudibus efferebant. Cur igitur in poetis Christianis sublimem theologiaem et reconditam sacramum litterarum doctrinam non mirabimur? Utar exemplo quod hic locus offert. Dracontius extremum diem judicii ita representat, ut ex una parte, sinistra scilicet, consideret malos tanquam uno fasce colligatos, quia et inter se confusi et igni præparati sunt. Ab hoc fasce excipi, seu eximi rogat et addi insonti populo. S. meti sunt populus electus Dei psalmo cxxvii, vers. 14: *Hymnus omnibus sanctis ejus, filiis Israel, populo appropinquanti sibi.* Passim populum suum Deus Israel vocat, et in Israel electos ad vitam æternam quæ etiam sortis justorum dicitur. Psal. cxxiv, vers. 5: *Quia non relinquet Dominus virquam peccatorum super sortem justorum.* Et Dracontius l. ii, vers. 682, *Sub sorte beata.* Sors erat portio hereditatis: quæ cuique obtigerat apud Hebræos. Vide notam ad vers. 212. Justorum autem ipse Deus est hereditas. Psal. xv, vers. 5: *Dominus pars hereditatis meæ et calceus mei: tu es qui restitues hereditatem meam mihi.* Hæc restitutio fit justis, cum Deo post obitum fruuntur, sed plene tunc fiet cum post resurrectionem animo et corpore erant beati. Contrario modo se habet sortis impiorum. Ecclesiasticus cap. vi, vers. 4: *Animus enim nequam disperdet, qui se habet, et in gaudium inimicis dat illum, et deducet in sortem impiorum, videlicet in pœnas æternas impiis præpa-*

682 366 Additus insonat populo sub sorte niorum.

NOTÆ.

ratas. De eadem impiorum portione, seu sorte Jobus cap. xxiv, vers. 18: *Maledicta sit pars ejus in terra, nec ambulet per viam vinearum. Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, et usque ad inferos peccatum illius. Quem ad locum multa in hanc sententiam describit Corderius.*

682. Mentio populi in extremo judicio explicando scite, et ex eadem sacrarum Litterarum plena cognitione, quam proxime dicebam, facta est. Julianus Toletanus l. iii Progn., c. 54: *Ecce ait Psalmista: Advocabit cælum desursum et terram, ut discerneret*

A populum suum. Quid est quod dicit, discernere populum suum, nisi per judicium separare bonos et malos, tanquam oves ab hædis: nam oves tunc statuat a dextris, hædos autem a sinistris. Locus a Juliano allegatus est psalmi xlii, v. 4. Plura alia sub styli acumen subeunt: sed prætermittenda sunt, nam et ea quæ protuli fortasse abundant, et satietati lectorum modendum est, si fieri possit, cum plerique nunc sint, quibus jure versiculum Martialis lib. xi, initio, accommodes: *Libros non legit ille, sed libellos.*

DRACONTII SATISFACTIO

AD

GUNTARIUM REGEM WANDALORUM

DUM ESSET IN VINCULIS

367 Rex immense Deus, cunctorum conditor, B 5

[et spes,

Quem timet omne solum, qui regis igne po-

[lum :

Sidera, flamma, dies, quem, sol, nox, luna fa-

[tentur

368 Auctorem, dominum sæcula cuncta

[probant :

Principio, seu fine carens, et temporis expert,

Nescius alterni, nec vice functus agis

Omnia permittens, nullo mutabilis ævo,

Idem semper eris qui es modo, vel fueras.

Nil addit, demitque tibi tam longa vetustas :

10 Omnia tempus habent, nam tibi tempus abest.

Qui mentes hominum, qua vis, per singula ducis,
Et quocunque jubes, dirigis ingenio.

VARIE LECTIONES.

1. Sirm., *Rex æterne Deus, auctor, rectorque serenus.* Cum Sirmondiano codice consentit codex Azagrensis, ubi discrepantiam inter eos non exprimo. Textus scripturam codicis Vaticani representat.

2. Sirm., *quem tremis o.*

5. Hic versus et sequens desunt in Sirm.

8. Sirm., *Posthac s. e. q. e. m. v. fueris.* Azagr., *noster pro posthac.*

9. Sirm., *nil confert d. Azagrensis., nil addit d.*

11. Sirm., *Tu m. h. quamvis per s. d.*

12. Sirm., *Effingisque bonis candida corda virga.*

NOTÆ.

1. Hoc initium expressit Eugenius Toletanus in oratione ad Deum: *Rex Deus immense, quo constat machina mundi.* Sic enim potius legendum quam *Rex Deus, immensi quo constat machina mundi.* Videsis prolegom. num. 66. Dracontius sæpe phrases et sententias Carminis de Deo in hanc Elegiam transfert, quarum nonnullas indicabo. Lib. ii, vers. 584: *Solus ubique Deus, rerum fons, conditor, et spes.* Confer notam ad l. ii, v. 1.

2. Melius fortasse videatur *Quem tremis omne solum* eum Sirm. Sic lib. ii, vers. 151: *Tu Deus es quem terra tremis, et l. iii, vers. 541: Et rerum natura patens fumulata tremiscit.* Sed cum in codice Vat. legatur *timet*, hoc potius manu auctoris scriptum credendum est. *Qui regis igne polum*, ut l. i, vers. 224, *Qui fovet igne pio cælum*, etc. Vide notam ad vers. 25 l. i.

3. Rivinus ita ut editum est distinguendum ait. Sirmondus interpernerat *Sidera, flamma, dies, quem sol, nox.* Hoc argumentum in libris de Deo sæpius est pertractatum. Vide l. i, v. 3 seqq., cum notis.

5. Lib. iii, vers. 667: *Tu temporis expert.* Dudo Decanus S. Quintini in præfat. ad l. i Actor. Normannie ducum: *Exors principii et sine fine manens.* Fortasse legendum *Exors principii et, et sine fine manens.* In primo certe versu ejus poematis mendum est, quod obiter corrigam: *O trinum specimen, tria summa, virgo Deus unus: lege tria summa, vigor Deus unus.* Desumpta enim verba sunt ex primo versu præf. 4 Apoth. Prudentii: *Est tria summa Deus, trinum*

C specimen, vigor unus. Idem Dudo lib. iii, p. 102: *Qui tria summa manet, trinum specimen, vigor unus. Dracontius seu pro et usurpat. Vide Dig. lib. xxxiv, tit. 2, leg. 31.*

6. Alterni et vice varietatem et vicissitudinem denotant. Infra vers. 247: *Alternant elementa vices, et tempora mutant.*

7. Lib. iii, vers. 525: *Qui sæcula mutat, et vers. 528: Idem semper eris, nullo mutabilis ævo.*

8. Rivinus ex conjectura pro *fueris* legerat *fueras*, quod revera in nostrò codice exstat. Lib. ii, vers. 585: *Idem semper eris, quod et es, quod et ante fuisti.*

9. Lib. ii, vers. 586: *Nil addens, minuenne tibi.*

10. Nam pro vero, autem, aliquando ponitur, ut si dicas *Omnia tempus habent, sed tibi tempus abest.* De hoc usu particula nam Forcellinus, cui propemodum accedit Tursellinus de Partic., dum eam anteoccupationi inservire tradit.

11. *Quamvis* in Sirmondo ineptum est. Vat. recte, *qua vis.*

D 12. Non video cur interpolator, omisso egregio Dracontii versu, alium effluerit. *Dirigere ingenia* est hominum mores, indolem, dirigere, ducere. Amplificat enim, quod vers. præc. dixit. Dracontii sententia est, a Deo esse omnia quæ homini accidunt, prospera et adversa: homines esse bonos Deo adjuvante, malos permittente. Neque obest verbum *jubes*: nam etiamsi id accipere velis de jussu Dei ad actiones bonas et illicitas, eodem sensu proferri id potest quo lib. II Reg., cap. xvi, vers. 10, de Semei dici-

369 Qui facis igalus, homines contraria A

[velle,

Propitiusque jubes, ut bona cuncta gerant.

15 Quidquid agunt homines, bona, tristia, pro-
[spera, prava,

20.

Hoc fieri admittunt ira favorque Dei.

Hec tua verba probant Moseo dicta propheta,

370 Quod duraturus cor Pharaonis eras.

Sic mea corda Deus, nostro peccante reatu

Temporis immodici, pellit ad illicita.

VARIE LECTIOES.

13. Sirm., Qui facis iratus homini contraria bella.
Azagr., iratos homines.

14. Sirm., cuncta gerat. Azagr., cuncta regnent. In
Vat. est gerat, supra gerant.

15. Hoc distichum in duo dividitur a Sirm., Quid-
quid agunt homines, bona, prospera, sancta, modesta,
Te faciente, sunt quo bona cuncta fiunt. E contra ad-
versa, probrosa, maligna, inhonesta Tu fieri pateris;

qui mala nulla facis.

16. Scribitur in Vat. ammittunt, et labor.

17. Sirm., Hæc tua lex docuit Moyse prescripta
notante. Azagr., Mose.

18. Sirm., Cum perduratum cor Pharaonis nit.

19. Sirm., Sic me lingua, Deus lingua patrans ca-
tum. Azagr., sic mea corda Deus.

20. Sirm., Noxia culpa ligans trahit ad illicita.

NOTE.

tur: Dominus enim præcepit ei ut malediceret David. Dracontius enim non tantum sententias, sed et verba ipsa a sacris Litteris persæpe mutuatur.

13. Sirmondi scriptura, sive interpolatoris correctio longe abest a Dracontii acumine. Deus, ait Dracontius, cum iratus homini est ac vult illum punire, facit eum velle sibi contraria ac nocitura. Hæc autem voluntas hominis, qui rem sibi nocituram appetit, sæpe nullum habet admixtum crimen. Quod si hujusmodi actio seu voluntas scelere infecta sit, etiam tunc sit a Deo non volente, sed permittente peccatum; quo tamen ut ejus etiam effectus, utitur ad hominem qui iratus est puniendum.

14. In Sirm. gerat refertur ad hominem vers. præc. Sed cum in Vat. vers. præc. sit homines, necessum est gerant. Deus jubet homines, quibus propitius est, opera bona ipsisque profutura facere. Fortasse legendum est Propitiusque juvas. Primam in propitius produci posse, ostendi in prolegom. ad Prudentium, n. 305.

15. Juvenalis sat. 4, vers. 86: Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas. In hoc disticho patet quam mutatum Dracontium nobis ejus interpolator reddiderit. Dracontius affirmat; omnia regi divina providentia, bona, tristia, prospera, prava, quæ vel favore Dei, vel ira proveniunt: nempe bona, prospera favore, tristia, prava ira. Sibi ubique constans l. i, vers. 18, ait: Omnia quæ veniunt, bona, gaudia, tristia, acerba, Descendunt ex arce Dei, de sede Tonantis. Quod vero nunc ait prava, intelligit adversa, distorta. Vide l. i, vers. 561. Quamvis autem prava explicare velis scelerate facta, tamen Dracontius caute adhibet verbum admittunt, quod favori Dei volentis, et iræ ejusdem permittentis convenit. Interpolator distinctus voluit exponere ea quæ Deus tanquam auctor facit, et ea quæ solum permittit, et virtutes ac vitia, quod Dracontius omisit, diserite commemoravit. Rivinus in Sirmondi versibus legit Tu facis, ut fiant, qui bona cuncta facis, pro Te faciente, fiunt, quo bona cuncta fiunt. Absurdum certe non esset si Dracontius primam in fiunt cum Prudentio et aliis corripisset: imo aliquando corripuisse ex libris de Deo colligi potest. Vide notata ad l. iii, vers. 135. Verum ex hoc Elegiæ versu solum arguitur, interpolatorem Dracontii primam in fiunt brevem fecisse, quin Rivini correctio necessaria sit.

16. Libr. i, vers. 10, etiam memorat variis sub casibus iras, Et pia vota Dei, quibus adversa et prospera tribuit. Admitto significationem habet concedendi, approbandi ac permittendi, et hoc loco communem utrique rei.

17. Libr. ii, vers. 162, eodem modo Moseo principe gentis.

18. Hoc loco interpolator corrigere voluit Dracontium, qui verba Domini ad Moysem ita refert, Quod duraturus cor Pharaonis eras. Non placuit id interpolatori, qui propterea substituit, Cor induratum cum Pharaonis ait. Ac certe Exodi cap. vii, vers. 13, di-

citur, nauratum est cor Pharaonis. Sed cum antea Dominus Moysi dixerit cap. ix, vers. 21: Ego indurabo cor ejus, et non dimittet populum, Dracontius hæc ipsa verba respexit quæ argumento ejus magis congruunt. Ostendit enim Deum cor hominis indurare, quod exemplo suo confirmat. Sæpe in sacris Litteris hujusmodi locutiones occurrunt. Apostolus ad Roman. cap. ix, vers. 17 et seq.: Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra. Ergo ejus vult miseretur, et quem vult indurat. Isaia cap. lxiii, vers. 17: Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis; indurasti cor nostrum ne timeremus te. Omitto innumera alia quæ tamen ita intelligi debent, ut nullo modo Deus auctor peccati credatur, quod Calvinus impie assererat. Hieronymus ad loc. cit. Isaia col. 757 sic ait: Non quo Deus erroris causa sit, et duritia, sed quo illius patientia nostrum expectant's salutem, dum non corripi delinquentes, causa erroris duritiæque videatur. Augustinus epist. 194, al. 405, num. 14, col. 719: Nec obdurat Deus impietatem malitiam, sed non impietatem misericordiam, et tract. 53 in Joann. cap. xii, num. 6, col. 646: Sic enim excæcat, sic obdurat Deus, deserendo, et non adiuvando. S. Thomas in Epist. ad Romanos cap. ix, lect. 3, distincte ac præcise: Dicendum quod Deus non dicitur indurare aliquos directe, quasi in eis causet malitiam, sed indirecte, in quantum scilicet ex his quæ facit in homine intus vel extra, homo sumit occasionem peccati et hoc ipse Deus permittit. Unde non dicitur indurare quasi immittendo malitiam, sed non apponendo gratiam.

19. Rivinus scripturam Sirmondi sic emendabat: Sic me, sancte Deus, lingua patrans reatum, Noxia culpa ligans trahit ad illicita. Genuina lectio Vat. his quæ præcedunt ac sequuntur multo est congruentior, quam interpolator de industria mutavit, difficultate deterrius vers. seq. explicanda. Animadvertenda nunc est mutatio numeri mea corda, nostro reatu, quæ Christianis antiquis scriptoribus familiaris est. Victor Vitensis l. i, de Persecutione Vandalica, Nobis, ad quem custodia pertinebat. Plura exempla congerit Barthius l. xlii Advers., cap. 13, qui testatur optimis scriptoribus hanc mutationem numeri inusitatam non fuisse.

20. Suum temporis immodici reatum accusat Dracontius. Libr. iii, vers. 576: Hei mihi! quod facinus non uno tempore gestum, Ut mea facta luam, tempus convenit in unum. Ait se a Deo compulsus ad illicita in penam inveteratorum scelerum. Sed potestne dici quod Deus pellit ad illicita? Potest eodem sensu quo Deus excæcare, obdurare, tradere in passionem ignominie dicitur. Augustinus de Grat. et Liber. Arb. cap. 21, n. 45, col. 742: Satis, quantum existimo, manifestatur, operari Deum in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates, quocunque voluerit, sive ad bona pro sua misericordia, sive ad mala pro meritis eorum, judicio utique suo, aliquando aperto, aliquando

371 Ut qui facta ducum possem narrare meo-

[rum, 50

Nominis Asdingui bella triumphigera,
Unde mihi merces posset cum laude salutis
Munere regnantis magna venire simul,

25 Præmia despicerem, tacitis tot regibus almis,

372 Et peterem subito certa pericla miser.

Quis, nisi cælesti demens compulsus ab ira,
Aspera cuncta petat, prospera cuncta neget?

Irascente Deo, mentes mutantur, et artus,

Vertuntur sensus, veritur et species.

Persarum regem Babylonæ regna tenentem

Post decus imperii quis neget esse bovem?

Et diademalem turparunt cornua frontem.

373 Mugitus pecudis verba fuisse duci.

35 Agricolam timuit post Parthica regna bubul-

[cum,

Submisitque pavens regia colla iugo.

VARIE LECTIONES.

21. Sirm., n. tuorum. Azagr., meorum.
22. Pro hoc versu et duobus seqq. in Sirm. hic est
unicus: *Unde mihi possent dona venire simul. Præ-*
mia despicerem, etc.

25. Sirm., tacitis. Azagr., tacitis.

27. Sirm., Quo nisi cælestis Domini conspectus ad
æthram. Azagr., D. conceptus ab æthra.

28. Sirm., Aspera cuncta premunt, prospera nulla

juvant. Az., premat pro premunt. Val., negat pro neget.

29. Sirm., Irascente Deo, membra mutantur, et
artus. In Val. videtur potius actus quam artus.

31. Sirm., r. Babylonica r. Azagr., Babylonum.

32. Sirm., P. d. i. novimus e. b.

33. Sirm., tum diademalem.

34. Sirm., suere duci.

35. Illic versus cum seq. omnino deest in Sirm.

NOTÆ.

occulto, semper tamen justo. Cum autem ex Augustini dictis nonnulli tanquam absurdum colligerent, quod per potentiam Deus homines ad peccata compellat, Prosper Aquitanus pro Augustino respondit in Respons. ad capital. calumn. Gallor. xi: Nullus catholicorum dixit aut dicit quod Deus homines pie recteque viventes per potentiam in peccata compellat. Cum vero aliquos a Deo aut traditos desideris suis, aut obduratos legimus, aut relictos, magnis peccatis suis hoc ipsis meruisse profiteamur. Sed, ut distinctione S. Thomæ nuper exposita utamur, Deus pellit ad illicita in pœnam peccatorum præcedentium non directe, sed indirecte. Revera exemplum quod in se Dracontius exhibet ejusmodi est, ut explicationi S. Thomæ egregie respondeat. Dracontius enim carnem edidit in laudem nescio cuius quo animus regis Vandalorum vehementer offensus est; quo carmine se coram Deo etiam fateatur peccasse. Ait ergo: Deus, qui crimina mea vetera punire voluit, eo me adduxit ut despicerem præmia quæ ex regis laudibus possem sperare, et certa pericula, atio laudato, peterem. S. Thomas loc. citat. sic rem hanc potius explicat: Ad bona inclinat (Deus) hominum voluntates directe, et per se tanquam actor (al. auctor) bonorum; ad malum autem dicitur inclinare vel suscitare homines occasionaliter, in quantum scilicet Deus homini aliquid proponit vel interius vel exterius, quod, quantum est de se, est inductivum ad bonum, sed homo propter suam malitiam perverse utitur ad malum. Et hoc modo circa Pharaonem accidit, qui, cum a Deo excitaretur ad regni sui tutelam, abusus est hac excitatione in crudelitatem. Patres doctoresque Ecclesiæ ita semper exponunt Deum inclinare ad bonum vel ad malum voluntates hominum, ut libertas indifferentiæ sarta tecta homini relinquitur. Dracontius, qui hoc loco tradit Deum corda hominum quo vult inclinare, pellere ad illicita, indurare, de libero arbitrio quasi sentiret aperte declaravit libr. ii, vers. 611: Arbitrio possit clemens Deus omnia nostro, Libera mens hominum est peccare, aut vivere sancte.

22. Vandali Asdingui dicti, ut uberius disserui num. 94 prolegom. Triumphiger nomen vel sola Dracontii auctoritate Latinis accensendum, ut belliger et similia.

23. Intelligo cum laude salutis cum prospero vitæ statum.

25. Reges Vandalorum plures præcesserant antequam Hispaniam occupassent.

27. Primitiva scriptura hujus versus difficultatem interpolatori creaverat, quod eandem doctrinam repetat quæ in versibus præcedentibus declarata est, nempe Deum indirecte obdurare, excæcare, tra-

dere hominem suis desideriis, et ad illicita pellere in pœnam peccatorum. Rivinus, lectione Sirmondi minime contentus, tentabat Quem nisi salvasset Domini conspectus ab æthra, Aspera cuncta premunt, prospera nulla juvant. Adeo fallaces sæpius sunt conjecturæ, et a vero scripturam sensu aberrant.

28. Neget, recuset, neget sibi.

29. Libr. iii, vers. 591, Irascente Deo, solatia cuncta negantur.

30. Species, figura. Libr. i, v. 538, Species hominis. Illic melius videretur vers. præc. actus quam artus: nam si dixisset, mutantur et artus, inutile esset addere Vertuntur sensus, veritur et species. Non tamen male est artus, quia quod sequitur est explicatio ejusdem sententiæ, ut sensus respondeant mentibus, species artibus. Accedit Alcuinum carn. 178, quo Dracontium imitatur, ita habere, Sic ventura dies mentes mutabit et artus.

31. Facile est legere Babylonica, aut Babylonum, aut Babylonis. Sed non muto scripturam Val. Libr. i, vers. 320: Flammantes viridesque tulit Babylonica crustas. Similiter Babylonæ, Babylonæ, dici poterit. Historia hæc Nabuchodonosoris indicata est l. iii, v. 646.

33. Rivinus in textu legit Tum diademalem, in notis Tum diadematum, sed discrepantiam non animadvertit, ut dubitari possit, an in notis mendum sit diadematum. Sane diadematus magis Latinum est, cum a Plinio adhibitum fuerit; sed verius est in Dracontio diademalem, qua voce usus etiam est Theodulfus. Illud vero nimis acute objicit Rivinus Daniellem non referre Nabuchodonosori enata fuisse cornua. Aliis verbis hæc controversia solet proponi, an Nabuchodonosor vere figuram bovis induerit, an solum a mente alienatus ipse se bovem crediderit. Verba Danielis sunt cap. iv, vers. 50: Sermo completus est super Nabuchodonosor, et ex hominibus abjectus est, et fenum ut bos comedit, et rore cæli corpus ejus infectum est: donec capilli ejus in similitudinem aquilarum crescerent, et ungues ejus quasi avium. Calmetus in dissertatione præfixa ad Danielelem de metamorphosi Nabuchodonosoris varias hinc inde opiniones refert et refellit. Sententia fuit Bodini Nabuchodonosorem in verum taurum forma corporis et mente transiisse. Alii vulgo existimant non animam tauri, sed externam tantum speciem illum induisse. Communior magisque probata sententia est Nabuchodonosorem in phrenesin incidisse: quo morbo turbata phantasia se bovem esse rex sibi persuaserit.

35. Lib. iii, vers. 646, Timuit post regna bubulcum, Aratro etiam subiectum fuisse Nabuchodonosorem credere Dracontius videtur.

Erravit per prata vagus, mala gramina pastus, A
Et qui homo bos fuerat, de bove factus homo
[est.]

- 40 Liquit et antistes verus pater ille Joannis,
Elinguisque fuit voce tacente silens.
Ast ego peccando regi dominoque, Deoque,
Pejor sum factus, deteriorque cane.
374 Vulnera vexati curat sua lingua molossi,
Heu! mea quippe mihi vulnera lingua dedit.
45 Sed qui restituit pecudis post membra tyranni,
Ut fieret rediens ungula fissa manus,

Quique reformavit tacite modulamina lin-
[gua],

- Ne mutilante sono verba ligata daret,
Ipse meo domino Deus imperat, atque jubebit,
50 **375** Ut me restituit, respiciatque pius.
Servet, avi ut laudes dicam, patriasque, suas
[que],
Perque suas proles regia vota canam.
Culpa quidem gravis est, venia sed digna re a
[tus],
Quod sine peccati crimine nemo fuit.

VARIÆ LECTIONES.

38. Sirm., *Et qui bos fuerat, de bove factus homo est.*
41. Sirm. interpungit regi, dominoque Deoque.
43. Sirm., curat. Azagr., curant.
44. Sirm., heu me! quippe.
45. Sirm., membra tyrannum.
46. Sirm., *Ut fieret rediens in sua regna bonus.*
47. Sirm., *taciti m. verbi.*

48. Sirm., *Ut mutilata sonos lingua ligata daret.*
49. Sirm., *Ipse meis parceret erratis, atque jubebit.*
50. Sirm., *Ut me respiciat, restituitque pius. In B Azagr. videtur esse ut in Vat.*
51. Versus 51 et 52 absunt a Sirm.
53. In Vat. nota in *venia* innuit legendum *veniam*, aut esse in auferendi casu

NOTÆ.

37. Lib. iii, vers. 647, *Inter prata pecus*. Lib. i, vers. 274, *Et per prata vagum sequitur sua lucula taurum*. Virgilius l. ii *Æneid.*, vers. 471, *Coluber mala gramina pastus*.

39. Rivinus ex conjectura *Quid? quod et antistes, iterum pater ille Joannis Eloquentur, fuerat voce sed ante silens*. Sed retinenda est scriptura vetus, quæ etiam in exemplaribus interpolatis eadem conservatur. Lib. ii, vers. 676, *Incurrit culpam sancti pater ille Joannis*. Pro deliquit positum est liquit, nempe peccavit, incurrit culpam, defecit. Simplicitas pro compositis saepe sumuntur, ut verito pro evertito, fero pro aufero. Linqui dicitur is quem vires deficiunt, et Curtius active in partic. præv. usus eo verbo est lib. vi, cap. 4: *Linguentis spiritu, pariter ac sanguine, moribundus in arma procubuit*.

40. Rivinus notat tantologiam *elinguis, tacente, silens*. Verum in Dracontio saepe hujusmodi verborum repetitiones occurrunt.

41. Sirmondus ita interpungit, ut *Dens dominus* dicatur: sed superflua tunc esset conjunctio *que in dominoque*. Dracontius regem vocat dominum, ut v. 107: *Post te, summe Deus, regi dominoque reus sum*, et vers. 110: *Rex dominusque meus semper ubique pius*.

42. *Cane pejor* proverbii genus, de quo vide comment. ad Prudentium, hymn. 5 Perist., vers. 147, et Apoth., v. 216, *Cane milite pejor*: nam miles *canis* molossus est. Hæc de libidine Eugenii non esse capiendi, contra Barthium recte probat Rivinus. Sed ego pro Eugenio Dracontium verum Elegiæ auctorem intelligo: nam elegia, ut in ms. Vat. exstat, etiam a D correctione Eugenii omnino immunis est.

43. Lingua vexati molossi curat sua vulnera. Lectio Azagr. retineri nequit.

44. Lingua vulnera dedit Dracontio, quia recitaverat carmen, quod regi displicuit. Saepè lingua pro eloquentia, interdum pro carmine ponitur. Lib. i, vers. 168: *Lingua laurus honos solvit donanda poetis*. Paulinus poem. 15, natal. 4: *Annua vota mihi remeant, simul annua linguae debita*: et poem. 16, natal. 5: *Gaudia, quo famula rata debeo munera lingua*. Itaque etiam si Dracontius carmen illud non recitaverit, recte tamen culpam in linguam, nempe in carmen rejicit.

45. Clarior est lectio Sirmondi *tyrannum* quam *tyranni* in Vatic. Verum id ita explicari potest: qui post membra pecudis restituit, seu fecit, ut manus tyranni fieret ex fissa ungula: aut post est adverbium.

46. *Ungula* est calceus corneus eorum animalium quæ digitos non habent.

48. Rivinus confidenter legit *Ut mutata sonos lingua ligata daret*. Sirmondi lectio hunc sensum habet, ut lingua ante ligata et mutilata sonos ederet. Nostræ scripturæ sententia est: Deus reformavit linguam ne ederet verba ligata et truncata, hoc est ut clare loqueretur. Plinius l. vii, cap. 16: *Dentes serie structure atque magnitudine mutantis mollientesque, aut hebetantes verba*. Ponitur *mutilante sono* pro *mutilato sono*, nam huiusmodi participia significationem passivam habere solent. Possis etiam legere *Ne mutilata sono*. Ac fortasse Dracontius ætatem senis Zachariæ representat: in qua verba trunca et mutilata proferri solent, cum organa modulationis linguae servientia magna ex parte vitata sint. Lib. iii, v. 628, a t dentes cinxisse palatum, *Ut tene verba sonent, ipsis modulantibus, ora*. Deus igitur ita reformavit modulamina linguae Zachariæ, ut, quamvis esset senex, distincte tamen et perspicue loqueretur. *Dare verba* pro loqui cum aliis usurpat Dracontius l. iii, vers. 456.

49. Rivinus lectionem Sirmondi sic castigat: *Ipse meis parceret erratis, atque pudebit, Tum me respiciet, restituetque pius*. Vera lectio invenitur in codice nostro: Deus ipse, qui has mutationes effecit, regi domino meo imperat ac jubebit ut libertati me restituat.

50. Non displicet trajecti verborum in Sirmondo *Ut me respiciat, restituetque pius. Respiciet* in sacris profanisque Litteris accipitur pro *aspicere* *juvandi causa*, ut notum est. Fortuna respicientis sanum Romæ videtur fuisse, cui multi lapides inscripti exstant.

51. Quisnam sit is avus et pater regis, quorum laudes canere volebat Dracontius, disputatum est in prolegom. num. 106 et 111.

52. *Suas pro ejus*, ut saepè Dracontius ponit. Fortasse legendum *Postque suas proles, aut Proque sua prole*. Potest retineri per, ut vota regia sint per proles. Inservit enim præpositio per ad jurandum, adeoque trahi etiam poterit ad votendum et desiderandum.

53. Sirmondus interpungit *Culpa quidem gravis est, venia sed digna, reatus*. Malo *venia sed digna reatus*, digna, qui reatus venia concedatur.

54. Joann. ep. i, cap. i, vers. 10: *Si dixerimus quædam non peccavimus, mendacem facimus eum*. l. ii. III Reg., c. viii, vers. 46: *Non est enim homo qui non peccet*. In distichis Dionysii Catonis l. i, 1, *Nemo sine crimine vivit*.

- 65 Nam Deus omnipotens potuit, dum cōderet A 65 Aspis habet mortes, halet et medicamina ser-
[orbem, [pens,
Tristibus amotis gaudia sola dare.
Sed diversa creans, et discordantia, junxit
Et bona mixta malis, et mala mixta bonis.
Sic elementa potens contraria miscuit auctor,
60 376 Humida cum siccis, ignea cum gelidis. 70
Littera doctiloquax apibus cognata refertur,
Quis datur, ut habeant vulnera, castra, fa-
[vos.
Cerat dat ingenium pueris, primordia sensus,
Inde fit, ut prosit littera, vel noceat :

VARIAE LECTIONES.

56. Sirm., a. optima z.
57. Sirm., jussit. Azagr., jungit.
61. Sirm., cognata probatur.
62. Vat. scribit fabos. Sirm., vulnera mella simul.
64. Sirm., ut praestet l.
65. Sirm., mortem. Azagr., mortes.
67. Vat., medellas. Sirm., Cerva salutaris pasto ser-
B pente medela est.
64. Sirm., Conficiunt, pellunt i. v. n. Azagr., pel-
luntque i.
69. Sirm., Ma'eria f. s. e. n. constat.
74. In Vat. scribitur concula.

NOTÆ.

55. Rationem affert cur Deus peccata hominum permittat, cum possit impedire, nempe ut in peccati venia clementia Dei resplendeat. Ut enim in physico rerum ordine Deus ad majorem orbis pulchritudinem non solum bona et læta, sed adversa etiam et tristia creavit, ita in ordine morali bona præcipit et jubet, sed permittit mala, ut ex ipsis malis bona faciat, quæ sine malis fieri non possent. Augustinus Enchirid. cap. 11: *Illud quod malum dicitur bene ordinatum, et suo loco positum, eminentius commendat bona, ut magis placeant et laudabiliora sint, dum comparantur malis.* Vide etiam l. II de Ordone, c. 4.
56. Lib. I, vers. 18: *Omnia quæ veniunt, bona, gaudia, tristitia, acerba.*
58. Vide l. I, vers. 294 et seqq., cum notis. In Galdoni comœdia il *Moliere* legi hunc versum.
59. Discors elementorum concordia explicata est lib. I, vers. 142 aliisque in locis.
60. Ovidius l. I Met., vers. 19: *Frigida pugnabant calidis, humentia siccis.* Apuleius l. I de Mundo post med., *Uvidis arida, et glacialibus flammida (natura) confudit.* Aer est humidus, terra sicca, ignis calidus, aqua frigida.
61. Doctiloquus Ennius, Martianus Capella et alii dixerunt. Doctiloquax apud antiquiores Dracontio non invenitur. Lectio Sirmondi *cognata probatur* confirmari potest simili loquendi modo sæpe a Dracontio usitato, ut dixi ad l. II, vers. 26: *Cognata refertur* sapit etiam stylum Dracontii, ut vers. 69, *noxia fertur.* Litteræ cognitionem habent cum apibus, quia olim discebantur in tabellis cera illitis, et sicut apes spiculo nocent, melle et favis prosunt, sic etiam litteræ habent, unde prosint et noceant: nam litteras aliquando nocere expertus ipse Dracontius est. Nocent autem non solum iis qui imbuti illis sunt, sed etiam alii.
62. Ut producat ob aspirationem sequentis dictionis. Sirmondi scriptura probabilis est: sed verius videtur *vulnera, castra, faeos*; nam ut sua sunt bella apibus, sic etiam litteratis.
63. Hic versus a S. Isidoro allegatus est, ut dixi num. 8 prolegom. Primordia sensus sunt prima scientiarum elementa. Sensus pro intelligentia et cogitatione sæpe ponitur. Lib. I, vers. 567, nonnulli legunt *sensus primordia*, pro quo ego scripsi *sensu præcordia*. Lucretius l. IV, vers. 554, dixit *Primordia rerum.*
64. Rivinus in Sirmondi lectione præstet vidit nullo negotio scribi posse *prosit*. Sed nihil mutandum censui, quia *præstare* pro *prolesse*, aut saltem pro *be-*
neficium præstare accipi solet, ut probat Barthius l. XXIX Advers., c. p. 6. Verum cum in primigenia non interpolata elegia *prosit* legatur, hoc retinendum est.
65. Lib. II, vers. 258, *Aspidis oblique quid pingua membra medentur*, etc. Vide notam ad vers. 291 lib. I.
66. Vide lib. II, vers. 256.
67. Scriptura Sirmondi commodum sensum habet, quo spectat etiam in Vat. *Cerva salutaris pasto serpente medellas Conficit.* Sed vera lectio est *medullas*. Lib. II, vers. 276: *Cervus ut occumbat, quærit medicina medullas.* Confer notam ad eum locum, ex qua constat medullas cervi a medicis salutaris estimari. Cerva sæpe adhibetur a poetis nullo habito respectu generis, ut marem et feminam significant. Virgilius lib. IV Æn., vers. 69: *Qualis conjecta cerva sagitta.* Similia plura congestit Broucksius ad Tibullum, l. IV, carm. 3, vers. 13.
68. Anonius epigr. 10 in Enniam, vers. 12: *Et cum fata volunt, bina venena juvant.* Conjunctio que in Azagr. non est necessaria. Sic v. 246, *Damna, vel augmentum dant elementa, serunt.*
69. Materies sic Dracontius et alii poetæ frequentius quam *materia*. Pro innocua ponitur *simplex*, ut vers. 191, 225, et *simplicitas* vers. 175. Vide notam ad lib. II, vers. 801.
70. Ut pius Dracontio est clemens, mitis, ita impius crudelis, immitis. Rivinus de milite id dictum interpretatur, qui impius a Virgilio et Lucano dicitur.
D 71. Rivinus non male suspicatur *Ipsa parit gemmas, steriles et terra lapillos, Ipsa rosas, et dat, spinea ligna, vepres.* Interpolatori Sirmondi cum Dracontio convenit: quo magis vetus lectio confirmatur. Nec sane correctione indiget. Ipsa terra parit gemmas, pretiosos lapillos (accusativus appositionis), et ipsa dat vepres, spinea ligna, rosas.
72. Ovidius de Remed. amor. v. 45: *Terra salutaris herbas, eademque nocentes Nutrit, et urticae proxima sæpe rosa est.*
74. Diminutivum *conchula* utuntur Celsus et Valerius Maximus. In conchis piscium nascuntur margaritæ, de quibus Plinius lib. IX, cap. 35. Propertius lib. III, eleg. 11, vers. 6: *Et venit e rubro concha Erycina salo.*
75. Temperies sumi solet pro temperata cœli constitutione. Auris vitalibus, vitæ, spiritui, quo videlicet respiramus et aspiramus.

- Quæ corrupta dies eripit, atque animas. A 85 379; Corpora sol reficit radiis et corpora ve-
Aspera, vel facilis retinet natura volucres, [xat,
Blanda columba avis est, aspera vultur avis.
378 Nubibus aggestis pluviae, nix, grando, [cæli,
[pruina
80 Gignuntur vicibus, igne, vapore, gelu.
Sol dat temperies, species gratissima mundi,
Cuncta creanda parans, cuncta creata fo- 90
[vens.
Per quem fetat humus flores, et messis ari-
[stas,
Sole perustus ager putris arena jacet. Culpa mihi fuerat dominos reticere modestos,

VARIAE LECTIONES.

76. Sirm., Q. c. d. corripit, atque animos. Azagr., B rans et fovens.
ut in Vat., eripit atque animas.
77. Sirm., Diras vel placidas retinet n. v.
79. Azagr., grando pruina.
80. Sirm., Gignuntur vicibus, ordine, lege poli.
81. Sirm., Solis temperie species g. m. Azagr.,
sultat pro solis.
82. Sirm., parit, et foret. Azagr. cum Vat., pa-

NOTÆ.

76. Temperies corrupta eripit hominibus dies atque animas, hoc est breviorum hominum vitam efficit. Dies pro vita Statius libr. II Theb., vers. 657: Nunc arma, diemque Projice. Quid sequeris timide compendia vitæ?

77. Libr. I, vers. 456, distinguit inter aves placidas et ore cruentas.

78. Blanda columba Ovidius libr. II Amor., eleg. 6, vers. 56.

80. Interpolator penitus sensum hujus versus invenit. Vicibus est per vices, alternatim. Columella I. II, cap. 2 initio: Quæ qualitates inter s. mixtæ vicibus, et alternatæ plurimas efficiunt agrorum varietates. Altergo Dracontius pluviam, nivem, grandinem, pruina gigni igni, vapore, gelu, seu frigore vicissim, vel ita ut hæc per vices misceantur et alternentur. Isidorus de Natur. rer. cap. 33: Aquæ amarissimæ maris vapore subtili, calore aereo suspenduntur. Ibi igne solis decoctæ in dulcem pluviarum saporem vertuntur. Et cap. 34: Plerumque glacialibus ventorum flatibus rigentes aquæ solidantur in nivem. Et cap. 35: Aquæ nubium rigore ventorum stringuntur in glaciem, atque durescunt. Vide Ambrosium libr. II Hexæm., cap. 3 et 4, quem sæpe Dracontius et Isidorus sequuntur, ut ipse Basilium secutus est.

81. Capella libr. II in hymno solis: Nam medium tu curris iter, dans solus amicam Temperiem superis. TEMPERIES in plurali, intelligo varias anni temperies. Isidorus de Natur. rer. cap. 17: Cui (sol) ideo Deus diversa cursus constitui loca et tempora, ne dum semper in iisdem moraretur locis, quotidiano ea vapore consumeret. Sed ut Clemens ait (libr. VIII Recognit., cap. 22), diversos accipit cursus, quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensetur, et ordo vicissitudinum permutationumque servetur. Ausonius in Eclogar. 2: Omnia quæ vario rerum metimur in actu, Astrorum dominatus agit, terrenaque tantum Membra homini, et superis fortuna, et spiritus auris Septeno moderanda choro: sed præsidet ollis Sortitus regimen nitidæ sol aureus æthræ. Nec sola in nobis moderatur tempora vitæ, Dum breve solliciti spatium producimus ævi. Creditur oculosque satius, et tempora vitæ Materno ducenda utero formare videndo. Hæc caute.

82. Vide I. I, vers. 24 et seqq., et vers. 224: Qui foret igne pio cælum, etc. Libr. I, vers. 9, notavi, Dracontium cum aliis antiquis scriptoribus verbum creandi accipere pro educere, vel formare: quo

multi nunc utuntur ad significandam productionem ex nihilo. Animadvertit vero Mariana ad c. I Genes., v. 1, questionem esse ad theologos abigendam, an creatio sit ex nihilo productio: Id contendam, addit, ex vi vocis et proprietate sermonis id non significari. Peculiaris ergo significatio, qua creatio definitur a philosophis et theologis effectio rei ex nihilo, vetus quidem est, sed ad usum scholæ instituta.

83. Libr. II, vers. 217, Fetat humus, e. c. Confer C notam ad vers. 89 libr. II.

84. Isidorus de Natur. rer. cap. 17: Et cum sit iste minister bonus (sol) genitus ad vicissitudines temporum moderandas, tamen ubi secundum voluntatem Dei correptio mortalibus datur, incandescit acrius, et arit mundum vehementioribus flammis, et perturbatur aer, et plaga hominum, et corruptio terris injicitur, et lues animalibus, et pestilens per omnia mortalibus annus inducitur. Quod autem ait Dracontius putris arena, hoc est arida et sicca, veteres secutus est duces. Propertius libr. IV, eleg. 3, v. 39: Quæ tellus sit lenta gelu, quæ putris ab æstu. Statius libr. IV Theb., vers. 728: Tunc sole putris, tum pulvere tellus Exhalat calidam nubem, et silv. III, libr. IV, vers. 126: Qui sædum nemus et putres arenas. Lucretius simili significatione libr. VIII, v. 835: Totaque in Æthiopum putres solæris arenas.

86. It pro ab it. Lucretius libr. III, vers. 527: Denique sæpe hominem paulatim cernimus ire, Et membratim vitalem perdere sensum.

88. Rivinus, qui cum Sirmondo legit sidus et hoc docuit, interpretatur hoc sidus esse stellam Jacob, et luciferum Satanam. Dracontius aliud longe diversum cogitabat, qui de Sirio stella in ore caniculæ loquitur, cui luciferum opponit. Calores inmodici sunt, cum Sirius conjungitur cum sole, quo tempore corpora morbo affici solent, ex quo caniculam seu canem hoc sidus dictum aliqui affirmant.

89. Temperies cæli zona seu plaga temperata. Ovidius libr. I Met., vers. 50, de zonis: Nix tegit alta duas, totidem inter utramque locavit, Temperiemque dedit mixta cum frigore flamma.

91. Libr. I, vers. 354, Non purior aer.

92. Rivinus conficit Non meruere simul, hoc modo quartus habet. Aer nemque modo temperatus est ex humido et calido, cælum (id est ignis) siccum et calidum, terra sicca et frigida, aqua humida et frigida. Hæc ille totidem verbis. Sane mendosa illico

380 Ignotumque mihi scribere, nec domi- A 105
[num.

- 95 Qualis et ingratos sequitur, qui mente profana,
Cum Dominum norint, idola vana colunt.
Israelitarum populum sic culpa tenebat,
Quando Deum oblitus flans vitulum coluit.
Et tamen indulges veniam poscentibus, auctor,
100 Si sceleris facti mens rea poeniteat.
Te precor, Omnipotens, te, quem decet esse

[benignum,
Quem non ulla juvat ultio, sed venia,
381 Cujus sancta manus sustentat corda re-
[gentum,
Et pius inclinas mox, ubicunque jubes.

91. Sirm., *Scribere nec dominum*. Vat., *scribere vel* B
aominum.

97. In Vat. scribitur *Israelitarum*.

98. Sirm., *Quando oblita Deum plebs vitulum co-*
luit. In Vat. videtur esse *flens pro flans*.

99. Sirm., *indulges*. In Vat. etiam *indulges*. Ex
conjectura *indulges*.

100. Sirm., *Contulit, et legem post mala facta*
dedidit.

101. Sirm., *O, quem sat decet*.

102. Sirm., *Et quem nulla juvat v. s. r.*

105. Vat., *carminis ullius ausu*. Sirm., *Coram te*

apparet scriptura Sirmondi hoc modo quando habet.
Sed conjectura Rivini vix ullum sensum admittit. Le-
ctio Vat. confirmatur codice Azagr., ubi tamen men-
dum e-t habet pro habeat. Sententia Draconitii est:
cum in rebus omnibus creatis mixta sint bona malis,
quod aliquis erit homo, qui semper bonus et nu'lo
erimine maculatus sit? Vide notam ad l. II, v. 458,
et Synonyma S. Isidori, l. I.

91. Rivinus suspicatur legendum *Agnatumque mihi*
scribere nec dominum; sed neque ipse rationem su-
spicionis affert, neque ego video ullam. In Vat. est
vel pro nec: hoc secundum magis placet. Culpa fuit
Draconitii reticere suos dominos, atque alium laudare,
qui ignotus illi, nec dominus erat. Poterit explicari
scriptura Vat. hoc pacto: culpa fuit reticere domi-
nos modestos, aliumque ignotum laudare, etiamsi
fuisset dominus. De hac culpa Draconitii egi in pro-
legom, num. 90.

96. *Idola secunda correpta*, ut libr. II, vers. 579.

97. Ut in hoc codice scribitur *Israelitarum* cum
aspiratione post primum a, sic in alio codice Vati-
cano, ex quo tres libros de Deo extraxi, scribitur l.
II, v. 166, cum aspiratione in principio *Israelita-*
rum. Hæc scriptura antiqua est, ut cernitur in veteri
inscriptione basilicæ S. Clementis Romæ, quam vul-
gavit Eduardus Vitry in diatriba de tumulo T. Flavii
Clementis martyris.

98. Certum mihi est a manu Draconitii esse *flans*,
quod alii non intelligentes versum corruerunt. Cap.
xxxii Exod., vers. 4: *Quas cum ille (A) non inaures)*
accepisset, formavit opere fusorio, et fecit ex eis vitu-
lum consillem. Pro *consillem* seu *metalla* igne *mollire*
et fundere ponitur *flans*. Plinius libr. xxxvi, cap. 19:
Phrygiis lapis uritur ante vino perfusus, flaturque sol-
libus, donec rubescat. Sic *flata pecunia, as flatum, are*
flando, feriundo.

99. Forte *Et tamen indulget veniam poscentibus*
auctor.

100. In fine carminis ad senatorem apo tatam sub
Tertulliani nomine: *Sufficit peccare semel, desiste ve-*
neri. Non erit in culpa, quem poenitet ante fuisse. *Poe-*
niteat cum nominativo pro mentem ream caniteat.
Vide libr. I, vers. 694, et infra vers. 594.

Te coram primum me carminis illius, au-
Quod male disposui, poenitet, et fateor.

Post te, summe Deus, regi dominoque reus
[sum,

Cujus ab imperio posco gemens veniam.
Imperet armato pietas tua, prospera mandet

110 Rex dominusque meus; semper ubique pius.

Nec mihi dissimilis, quam quod solet esse ca-
[tervis,

Sit pietate tua, sit bonus, et placidus.

Nam tua sunt, quæcunque gerit, quæcunque ju-
[bebit,

Judiciumque Dei regia verba ferunt.

115 Exorent hæc pauca Deum, qui mentis opertæ

VARIÆ LECTIONES.

B *primum me, carminis illius orsa*.

106. Sirm., *poenitet, en fateor*.

109. Azagr., i. armata p. Sirm. distinguit *mandet*,
Rex.

110. Azagr., *Rex Deus omnipotens semper ubique*
pius.

111. Sirm., *solet omnibus esse*.

112. Sirm., *sit pietate sua, sit*.

115. In Sirm. pro hoc et aliis quatuor versibus
seqq. solus est hic: *Te nunc summe precor, magnorum*
maxime regum, Pectore, etc.

NOTÆ.

102. Ezechiel. cap. xviii, vers. 23: *Nunquid vol-*
untatis meæ est mors impij, dicit Dominus Deus, et
non ut convertatur a viis suis, et vivat? Vide l. I, vers.
29 et seqq., et vers. 96 cum notis.

105. Cor regis in manu Domini, quocunque voluerit,
inclinabit illud. Proverb. cap. xxi, vers. 1.

105. In nostro codice ullius pro illius retineri pos-
set, sed melius videtur illius.

109. Hic etiam legendum conjicit Rivinus *agnato*
pro armato, ut vers. 94 *agnatum pro ignotum*.

110. Octavianus Augustus, ut refert Suetonius cap.
55, *Domini appellationem, ut maledictum et oppro-*
brium semper exhorruit. Alii imperatores non solum
domini, sed *dei* etiam appellationem usurparunt. Inde
ad Christianos imperatores et reges *domini* titulus
permanavit. Procedente tempore hic honos sacerdoti-
bus et nobilibus delatus est, postea quibusvis aliis
hominibus sine ullo discrimine.

111. Adverte phrasim, *Dissimilis non sit mihi, quam*
quod solet, etc., videlicet non sit mihi alius quam qui
solet esse ceteris. Cicero l. II ad A. tic., ep. 3, *Quod*
non est dissimile, atque ire in Solonium. Iluc facit
vers. 151 cum nota.

114. Ad Roman. cap. xiii, vers. 4, de principe: *Dei*
enim minister est tibi in bonum. Si autem malum free-
ris, time: non enim sine causa gladium portat. *Dei eni*
minister est, vindex in iram ei qui malum agit.

115. Prosper epiqr. 95, *Linguantur secreta Deo,*
qui, si quid opertum est, Inspecit, et nullis indiget in-
dicibus. Anonymus in carmine apologetico Roman-
curiæ tom. IV Analæctor. Mabillonii v. 925: *Hic tibi*
nostra manus, cuiusmodi secreta licetbit Cernere corda
procul, non dabit artis opus. Solus habet secreta Deus
cognoscere mentis. Eru litum est hoc carmen, et supra
captum sæculi xiii, quo exaratum est, elegans, n' si
quod multis locis corruptum est, ut c. m. Aprilis Hi-
spanus, alter ex interlocutoribus, de efficacia mune-
rum loquens, ait: *Præterea video, quod si non jungit*
aris, Tardius inceptum continuatur iter. Lege si
non ungitur aris, ita enim habet adagium Irlum Ili-
soanorum.

- 382** Sensibus ætheriis condita vota videt. A
Ad te nunc, princeps, mea vela retorqueo sup-
plex,
Pectore, mente rogans, voce, manuque pe-
tens.
Da dextram misero, veniam concede precanti,
120 Tempore tam longo non decet ira pium.
Namque inimicorum culpis veniale minaris,
Captivosque tuos deliciis epulas.
Puniat, ut sit, quod Christus, tu parcis iniquis,
Vindice quo regnas, quo vigilante, viges.
125 Qui pereunt bello, soli moriuntur ut hostes,
Qui superest pugnae, vivat ut ipse, jubes.
Captivus securus agit, solusque rebellis
383 Formidat mortem, præda quieta se-
[det. B
Conservas animas, victum super ipse ministras,
150 Ne sit vita gravis, subripi-nte fame.
Nemo cadet sub jure tuo, sub morte cruenta,

VARIE LECTIONES.

119. Sirm., *concede fatenti*.
121. Illic alique novem versus seqq. omnino de-
sunt in Sirm. usque ad v. 151, *Nemo cadet*. In Vat.
namque, obscure.
125. Vat., *moriuntur in hostes*.
151. Sirm., *c. de jure tuo*. Azagr. cum Vat., *sub*
pure.
152. Azagr., *scit esse victurum*.

116. Conjiçiat aliquis *Sensibus internis*, nempe
hominis. Sed ætheriis positum est pro divinis, cœle-
stibus. Deus divina sua et infinita intelligentia videt
occulta vota hominum.

117. Vela orationis, carminis, allegoria oratoribus
ac maxime poetis frequens. *Retorquere vela* Ovidius
Trist. libr. i, eleg. 1, vers. 84 : *Semper ab Euboicis*
vela retorquet aquis.

121. Fortasse legendum *Nam qui inimicorum*, etc.,
ut protrahatur hæc periodus usque ad vers. 121.
Veniale adverbii more, ut l. ii, vers. 486, *Veniale*
minatur. Contrarium est *Mortale* minantes l. ii, vers.
154.

122. In usu communi est *epulor, epularis*; Priscia-
nus tamen lib. viii de Verbis communibus refert ve-
teres usurpas-e etiam *epulo, epulas*.

125. Implicata syntaxis est hujus versus, ita expli-
canda. Ut sit quod Christus puniat, tu parcis iniquis,
nimirum non omnia crimina punis, sed quædam Dei
judicio et vindictæ relinquis.

125. Non censeo scripsisse Dracontium *soli moriuntur*
ii hostes. Lego *moriuntur ut hostes*, nam in
hostes quid significet vix intelligi potest, nisi forte in
sumatur pro apud. Cicero in procem. Parad., *Cato*
autem perfectus mea sententia stoticus, et ea sentit quæ
non sane probantur in vulgus. Putabam *soli moriuntur*
in armis, vel in ense. Lucanus l. ii, vers. 265 : *Quis*
nolet in isto Ense mori? Sed alii legunt ab isto. Melior
erit lectio *soli moriuntur in armis*, imitatione Cicero-
nis pro Ligario, cap. 6 : *Cognita vero clementia tua,*
quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo
nisi armatus.

128. *Sedet*, scilicet captivi, qui quietem amant, tuti
sunt, otiosi et nullo labore vexati.

129. Paulo ante vers. 122, *Deliciis epulas*. Pro in-
super non raro usurpatur *super* a Virgilio, Horatio et
aliis.

150. *Subripi-nte*, paulatim consumente fame vitam.

153. Pro *foravit* nihil opportunius venit in mentem
quam *duravit* : verum neque id penitus placet, neque
hic et sequens versus satis inter se coherent.

- Scit se victurum qui volet esse tuus.
Turba rebellantum quoties duravit in armis,
Vinceret, aut certe præda fuisset iners.
155 Securus sine morte manus dat hostibus hostis,
Nam bene conservas colla subacta jugo.
Sic leo terribile fremit horridus ore cruento,
Unguibus excussis, dente minante neces :
Acrius iratus crispato lumine ferri,
140 Et mora si fuerit, acrius inde furit.
384 At si venator trepidans venabula ponat,
Territus et jaceat, mox perit ira cadens.
Tennit prædo cibos, quos non facit ipse cada-
[ver,
Ac ferus ignoscit, ceu satis accipiat.
145 Et dat prostrato veniam sine vulnere victo,
Ore verecundo dejiciens oculos.
Sic tua, regnator, non impia frangitur ira,
Cum confessus erit crimina gesta reus.
Ignoscendo pius nobis imitare Tonantem,
155. Ili quatuor versus usque ad vers. 157 desunt
in Sirm. In Vat. *foravit pro duravit*.
157. Sirm., *leo terribilis fremit*.
159. Sirm., *Acrius ardescit crispato l. f.*
144. Sirm., *ceu atis*. Azagr. cum Vat., *ceu satis*.
145. Sirm., *vulnere victor*.
146. In Vat. et Sirm. scribitur *dejiciens*.
149. In Vat., *non vis pro nobis*.

NOTÆ.

155. *Dat* est brevis ad regulas prosodiar, sed hoc
loco produciitur ob aspirationem vocis sequentis.

156. In prolegom. num. 111 ex Orosio ostendi
C barbaros, qui Hispaniam occuparunt, post primas
bellosum clades nonnullam clementiæ laudem obti-
nuisse.

157. *Terribile* adverbii more, ut vers. 121, *veniale*
minaris. Sic *dulce, suave*, et similia pa-sim occurrunt.
Virgilius libr. i Æn. vers. 500, de furore bellico :
Fremit horridus ore cruento.

158. *Excussis*, jactatis, edens-is. Virgilius l. xii,
vers. 6 : *Tum demum movet arma leo, gaudetque co-*
manentes cervicis toros.... et fremit ore cruento.

159. Servius ad loc. cit. Virgilio : *Hæc enim leonum*
natura est, ut nisi lacus itirasci nequeant. Lumen ferri
est splendor e ferro venabuli emicans. Val. Flaccus
l. iii, vers. 100 : *Seseque a lumine ferri Sustinuit præ-*
ceps. Statius libr. ix Theb., vers. 802 : *Sed ferri lu-*
mine diro Turbatus sonipes. Crispatur ferrum seu te-
lunt, cum quassatur, seu vibratur. Virgilius l. xii
Æn., vers. 165 : *Bina manu lato crispans hastilia*
ferro; qui versus ex libr. i repetitus est.

140. *Mora*, scilicet pugnae, sive in resistendo.
D Prudentius Hamart. v. 210, *Pugnae nodumque moram-*
que post Virgilium l. x, vers. 428. Similiter Lucanus,
Silius, alii.

142. Ovidius libr. iii Trist., eleg. 5, vers. 33 : *Cor-*
pora magnanimo satis est prostrasse leoni, Pugna suum
finem, cum jacet hostis, habet. Plinius libr. viii, cap.
16, *Leoni tantum ex feris clementia in supplices : pro-*
stratis parit.

145. Rivinus ex conjectura *Tennit prædo cibos, quos*
non facit ipse, cadaver Haud ferus agnoscit, hoc avis
accipiat; hoc est avis rapax.

146. *Dejicere oculos* Cicero, Quintilianus aliique
dixerunt.

147. Scilicet frangitur ira non impia, seu non cru-
delis.

149. Ovidius l. ii Trist., vers. 39 : *Tu quoque, cum*
patriæ rector dicare, paterque, Utere more Dei, nomen
habentis idem. Claudianus de iv cons. Honorii vers.

- 150 Qui indulget culpis. et veniam tribuit. A
Principis imperium simile est, ac regna polo-
[rum,
Ut canit ad populos pagina sancta Dei :
385 Sacrilegis referens cœlestia jura catervi ,
Cinctus apostolica discipulante manu.
155 Nonne Dei præcepta jubent, ne solcadat intrans,
Irascente alio, sed pius exstet homo ?
Rex inimicorum populis mucrone pepercit
David, et hic sceleris certus adulter inest.
Confessus facinus, veniam pro clade meretur ,
160 Noxius impune, vel sine morte reus.

- Insuper et Salomon eadem muliere creatus ,
Quæ scelus admisit, munus honoris habet.
386 Non fit Abessalon hæres de conjuge natus,
Sed sceleris fructus sceptrâ paterna tenet.
165 Ecce, quid impendit patris clementia parcens,
Ut sibi regna daret, ut daret et soboli.
Ipse inimicorum Salomon non colla poposuit,
Dum peteret Dominum, sed sapientis opem.
Exstitit hic prudens, quia noluit esse cruentus,
170 Pacificusque fuit, consiliiq; tenax.
Stephanus, ante alios lapidum sub grandine
[mariyr,

VARIE LECTIOES.

151. Vat., ad regna polorum. Sirm., ad regna su-
perna.
154. Sirm., Vincit apostolica, discipulaque manu.
Azagr., Vincit a. discipulante m.
156. Sirm., l. a. ne malus exstet homo.
158. Sirm., David et sceleris certus adulter erat.
160. In Vat. dicit vox ultima reus.

162. In Vat. scribitur ammisit.
163. Sirm., Non fuit hic Salomon casta de conjuge
natus.
166. Ita Sirm.; in Vat. desunt verba hæc ut daret
et soboli; versus incipit Ut sibi regna daret et sub. . .
In Azagr., Ut sibi regnaret, hæc daret et soboli.
168. Sirm., cum peteret.

NOTÆ.

276 : Sis pius in prius : nam cum vincamur in omni
Munere, sola deos æquat clementia nobis. Cicero pro
Ligario in fin., Homines enim ad deos nulla re propius
accedunt quam salutem hominibus dando.

151. Lego simile est, ac regna : quæ phras' simili
modo a Dracontio v. 111 usurpata, sed librariis
ignota, occasionem errori dedit. Cicero libr. v Tu-
scul., cap 3 : Pythagoram respondisse, similem sibi
rideri vitam hominum et mercatum. Livius libr. vi,
cap. 28 : Jactabant, similem parorem inde ac fugam
fore, ac bello Gallico fuerit. Columella libr. vii, cap. 5:
Orem pulmonariam similiter, ut suam, curare conve-
nit. Poterit etiam legi simile est, ut regna; simile est,
et regna.

152. Puto indicari parabolum quam affert Lucas
cap. xix, vers. 12 et seqq. : Homo quidam nobis s abiit
in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti,
etc. Ex Evangelio certe hanc sententiam Dracontius
simit, ut ex vers. seqq. manifestum est. Cle-
mentiam vir utem principum maxime propriam esse
ostendit Petrus Ribadeneyra libr. ii, cap. 18 egregii
operis de principe Christiano, quod paucis ante annis
Matriti recusus est.

153. Refrens est Deus, non pagina : nam vers.
seq. est cinctus. Perinde quasi dixisset ut canit Deus,
sic progreditur, quia pagina sancta Dei ponitur pro
Deus. Hæc figura vocatur mutatio, seu varietas ge-
neris, aut etiam relatio ad rem potius quam ad vo-
cem. Ennius lib. x Annal. apud Priscianum l. b. 1 :
Insignita fere tum milia militum octo Duxit delectos
bellum tolerare potentes. Consule Gifanium in Lucre-
tium verbo Generis mutatio, et Andreæ Schottum in
Vindiciis Ciceronis, cap. 8.

154. Latinius videtur discipulaque; sed non ausim
mutare discipulante, quod non solum exstat in Vat.,
sed et in Azagrens. conservatur : quod verbum ne-
scio quid sequioris antiquitatis præ se fert, ut prin-
cipiante, abbatiente, et similia. Isidorus in glossis in-
dicat discipulati pro edocti.

155. Libr. iii, vers. 199, idem præceptum expo-
nitur. Vide notam.

156. Pius exstet homo, pius et mitis sit homo, qui
iratus fuerit. Exstat pro sit, ut dixi ad l. ii, vers. 751.

157. Notanda est phrasid populis mucrone peper-
cit; ita populis veniam dedit, ut mucrone in eos non
interetur. Parcere mucrone est abstinere a mucrone,
parcere populis est condonare.

158. Sceleris certus adulter, certo scelere adulterii
inquinatus. Non male Sirmundus certus adulter erat;
sed retinco inest, ut vers. seq. meretur. Inest pro est.

159. Libr. ii, vers. 654 seqq. Davidis crimen, et
pœnitentia narratur.

160. Loc. cit. vers. 655, Culpas impune fatetur :
et l. i, vers. 34, Sic impune reis licuit peccasse latendo.

161. Lib. ii, v. 660, Ex eadem muliere virum, etc.
De quantitate tertiæ in muliere vide Abbonem l. IV
Annal. Bened. Mabillonii in append., num. 6.

163. Interpolator Sirmundi mutavit hunc versum,
fortasse quia videtur eo indicari Salomonem adulterio
genitum fuisse. Verum Dracontius satis mentem suam
declarat, quod Salomon genitus eadem muliere, quæ
scelus adulterii ante admiserat, adeoque hoc sensu
fructus sceleris, regnum adeptus est, non Absalom,
quamvis hic natus fuerit ex conjuge lavidis, quæ ad
huius conjugium non per adulterium pervenit : quod
clarius loc. cit. l. ii assertur, ubi Dracontius ait,
factum regem eum qui ex Bethsabæe, ex eadem mu-
liere post crimina natus fuerat. Absalom vocatur etiam
Abessalon aut Abessalom. In distichis, quæ de rebus
diversis utriusque Testamenti in basilica Ambrosiana
scripta sunt, tom V Collect. pœt. Pisaur., pag. 158 :
Pendet Absalon astrictus in arbore guttur. Melius scri-
bitur Abessalon aut Abessalom cum Prudentio Hamart.
vers. 577 et 580, ex LXX interpretibus, quia Græce
id nomen effrunt.

164. Sceleris per metonymiam pro sceleratæ fe-
minæ, vel feminæ quæ olim scelere adulterii inquini-
ta fuerat, ex quo tandem in conjugium Davidis
vocata est.

165. Impendit, confert, ut vers. 191 : Ecce, quid
impendit homini clementia simplex.

167. Colla, gladio secunda, vel quia dare collum
est victum se fateri : nam bello captorum colla pe-
dibus protrebantur, et vinculis constringebantur.
Propertius l. ii, el. 8, vers. 19 : India quin, Auguste,
tuo dat colla triumpho.

168. Peteret Dominum, ut apud Ovidium l. vii
Met., vers. 296, Petit hoc Ætida munus, ad quem
l. cum plura similia proferunt Heinsius et Burman-
nus, qui tamen putant dubia hæc omnia esse. Hoc
etiam loco reponi posset Dum petit a Domino. Rivi-
nus legit in corrigendis sed sapientiæ opem. Venustius
est sapientis opem, id est sapientiam.

170. Consiliiq; tenax. Sic tenacem propositi di-
cunt Horatius, Ovidius, alii.

171. Libr. ii, vers. 572, Martirium Stephano. Ea-
dem quantitate posset hoc loco Ante alios Stephanus,
quod fortasse verum est. Non tamen a ms. codice
recedam, cum poete Christiani in nominibus propriis
variare soleant.

- 387** Hostibus orabat sponte suis veniam. A
Hæc bona simplicitas præstat jejuna cruoris,
Vir sine morte furens nil habet ipse necis.
175 Cæsar ubique potens hosti post bella peperit,
Et quod erat pejus, civis et hostis erat.
Sponte f. cultatem redhibens reparavit honores
Inde vocatus abit dignus honore Dei.
Cujus ab imperio surgens et origine Cæsar
180 Augustus meruit tempus habere piom.
Tempore namque eodem est natus de virgine
[Christus,

- Cujus et emicuit stella per astra poli.
Dux princeps Romanus erat de principe Titus,
388 Si non præstaret, dicere sæpe solens;
185 Perdidimus hac luce diem, si nulla dedisset
Non exoratus præstita supplicibus.
Alter ait princeps modico sermone probatus
Commodus Augustus, vir pietate bonus:
Noble præceptum, rectores, discite, post me,
190 Sit bonus in vita, qui volet esse deus.
389 Ecce, quid impendit homini clementia
[simplex,

VARIE LECTIONES.

- 172.** Azagr., pro hostibus o.
174. In Vat., gerens pro furens.
177. Sirm., f. retinens reparavit h.; in Vat., redhibens paravit.
178. Sirm., honore pater. Azagr., honore puer.
181. Sirm., eodem natus sine est.
186. Sirm., mox exoratus.
187. Sirm., Alter item princeps modico sermone probatur. Azagr., A. item p. m. s. profatur. Vat., A. ait p. m. s. poeta.
190. Sirm., qui volet esse Dei.

NOTÆ.

173. *Jejuna* cum gignendi casu probum est, et a Cicerone usurpatum.

174. Vir qui non ita irascitur, ut inimicis mortem inferat, neque ipse ab aliis necabitur: quod tamen non semper accidere, exemplo Julii Cæsaris, quod sequitur, ostendi posset. In Vat. *gerens* fortasse positum est pro *regens*.

176. Venia minus dignus est civis, qui hostili animo erga alium se gerit.

177. In Sirm. *retinens* fortasse indicat, Cæsarem retinuisse imperium. Verius videtur *redhibens* hosti facultatem, vel potius facultates, id est restituens bona, patrimonium. Cicero ad Quintum Fratrem l. 1, ep. 3, post med., Quasi vero nunc me non tuæ facultates sustineant.

178. Abit pro obit. Vocatus dignus honore Dei, dignus a suis habitus, qui Deus vocaretur apotheosi ethnica: vel quem sui dignum honore Dei vocarunt, sive habuerunt.

180. Tempus piom propter pacem in universo orbe, et natum eo tempore Christum, ut vers. seq. explentur. De hoc tempore Virgilius libr. 1 *Æn.*, v. 295, *Asperatum positis nitescent sæcula bellis, Cæna fides*, etc.

181. Eodem dissyllabum per synæresin, ut eadem in ablativo. Quia mitis et pacificus fuit Augustus, ejus tempore nasci Jesum Christum voluisse colligit.

182. Cujus, Christi: nam quædam prodigia, et flammæ, quæ de Augusto referuntur, a Dracontio indicari non puto.

183. Ausonius in Cæsaribus corripit primam in Titus, Ad Titus orbis amor rapitur florentibus annis cum Ennio. Sed in Antholog. apud Boremannum, et tom. IV Collect. poet. Lat. Pisaur. legitur epigramma, in quo prima in Titus producit: Orbis delicias, et Titum, et Vespasianum Terrarum dominos hæc capit urna duos. Verba illa de principe videntur referenda ad dicere.

184. Præstasset pro præstitisset, ut præstatum pro præstitum, non esset inusitatum. Sensus est: si nihil præstitisset, si nullum beneficium contulisset, aut si non profuisset. Confer supra notam ad vers. 64.

186. Clarior est sententia in Sirm. script. Mox: sed in Vat. recte se habet Non; si non exoratus supplicibus nulla dedisset præstita aut dona: quamvis enim duæ sint negationes, tamen duo sunt verba quibus illæ commodè aptantur. Præstita substantive ponitur. Eutropius l. vii: Facilitatis tantæ fuit (Titus) et liberalitatis, ut nulli qui tyram negaret.... Præterea cum quadam die in cæna recordatus fuisset, nihil se illo die cuiquam præstitisse, dixerit: Amici, hodie diem perdidit.

187. In Vat. est sermone poeta, sed videtur legen-

dum sermone probatus, vel profatus. Lectio Sirmondi similibus exemplis indicatis lib. II ad vers. 26 comprobari potest.

188. L. Antoninus Commodus, qui Commodi nomine plerumque intelligitur, hostis humani generis judicabatur. Hujus pater fuit M. Aurelius Antoninus Philosophus nuncupatus, cujus clementia et bonitas summis laudibus ab ethnicis celebrata est. Vide ejus Vitam, auctore Geo. Stanhope, præmissam libris ejus duodecim de rebus suis, et lib. II ejusdem Antonini, num. 17, cum commentariis Thomæ Gatakeri. Hujus enim imperatoris a Dracontio laudatur sententia.

189. Rectores discite post me, qui post me regnaturi estis.

190. Int. polator Sirmondi mutavit esse Deus in esse Dei. Rivinus errorem agnovit et correxit esse Deum: talem scilicet post mortem. Idem est sensus in Vat., qui volet esse Deus. Hoc sane Dracontius ex persona imperatoris gentilis pronuntiat. Nam post obitum imperatoribus, si meriti bene essent, honores divini a senatu decernebantur. Supra de Cæsare vers. 178, Inde vocatus abit dignus honore Dei. Præceptum ergo est bonum in vita esse debere, cui in obitu cælestes honores jure merito tribuantur: neque istiusmodi honores, si decernantur, illis convenire, qui in vita boni non fuerint. Alio sensu Ausonius edyll. 15 aiebat: Quosdam Constat nolle deos fieri, ut ex sequentibus patet: Inturna reclamat: Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta est Conditio? Imperatores Christiani vanas et ridiculas ejuscemodi apotheoses sustulerunt. Quædam tamen vestigia in nonnullis vocabulis hæserunt, ut cum constitutiones Principum divales appellantur. In libris Caroli noni sæculo viii Constantinus et Irene irridentur, quod rescripta sua divalia appellarent. Sed in Hispania idem usus antea vigeat, ut observavi in proleg. num. 26. Decretum enim regis dicebatur decretum divale, et decretum divalis observantia. Et Justinianus de emendatione codicis et secunda ejus editione ait: Jussimus... enim (codicem) nostri nominis auctoritate nitentem in omnibus judiciis, solum quantum ad divales constitutiones pertinet, frequentari. Illud vero mirum, imperatores ethnicos, etiam si nullum Deum esse crederent, tamen divinos honores affectasse. Similis est dementia quorundam nunc hominum, qui, cum templa omnia cum religione funditus everti optent, tamen ægre ferunt, si sui gregales aut magistri, a quibus impietatem edocui sunt, post obitum honore sepulcri in templis priventur. Solemnirite peracta nunc ipsum est translatio ossium Volteri ad templum Parisiense S. Genevæ: quam ridiculam apotheosin aliquis hoc tetrasticho

- Ut præstet bona dans, conferat atque animæ. A
 Ne facias populum mendacem, qui tibi clamat
 Vocibus innumeris, Rex dominusque pius.
 195 Ut vox vera sonet dominus, sic vera pius sit:
 Orbis in ore volat publica merx procerum.
 Fama ducum merx est bellis collecta cruentis,
 Ex quibus occurrit sæpe reatus atrox.
 Gloria bellorum ducibus, populisque; triumphos
 201 **390** In commune datos dividit Armipotens.
 Nam ducibus solis præstat clementia laudem,
 Non habet hæc comitem, participemque negat

VARIE LECTIONES.

192. Sirm., *Ut præstet vitam, conferat atque animam*; sic Azagr., *sed animam*.
 193. Hi quatuor versus non exstant in Sirm. usque ad *Fama ducum*.
 196. Scribitur in Vat., *puplica*.
 197. Sirm., *mors*. Vat., *mos*.
 198. Azagr., *excurrit pro occurrit*.
 199. Sirm., *populique triumphus*.

- Dicit, In arma pares fuimus cum principe, miles:
 Me pugnante, comes, victor ab hoste rediis.
 203 Nunquid ut ignoscat rector, pars militis instat?
391 Soli, qui ignoscit, gloria laudis erit.
 Qui fovet adversus hostes certamina Martis
 Horrida concurrens, vincit in arma fremens.
 Rex, qui dat veniam subjecto, et temperat iras,
 210 Plus quam turba, facit, qui sua corda domat.
 Te Deus aspiciens effundere nolle cruorem,
 Ut sine peccato, non sine laude daret,
 Contulit absentī terræ, pelagique triumphos:

NOTÆ.

prosecutus est: Regia templa tenet Volterus, pellere reges qui solio studuit, qui supera arce Deum. Impia sic hominum sibi sæx extorquet honores, Quos nec principibus vult dare, nec superis.

192. Sententia in scriptura Sirmondi huic loco opportuna non est: in Vat. obscura est, sed ita explicatur. Homines qui boni mitesque sunt dum vivunt, post mortem digni sunt, qui honoribus decorentur etiam ex sententia imperatoris ethnici. Clementia igitur præstat et confert animæ bonæ. Præstat bona dans est idem ac præstat et dat bona.

195. Ut populi te vero cordis affectu dominum vocent, fac ut vere te piū vocare possint.

196. Merx procerum, intelligo famam principum. Merx est res quæ emitur et venditur. Sed de quavis re mala atque etiam de homine malo dicitur mala merx, quo sensu quævis res bona bona merx vocari potest, adeoque merx simpliciter hoc loco pro opinione bona vel mala sumi videtur, quæ scilicet in ore orbis volat, vel ab eo pendet. Hæc interpretatio ex sequentibus versibus evidenter redditur.

197. In Sirm. mors, et in Vat. mos nullam idoneam significationem habent. Lego igitur merx, ut idem verbum ex vers. super. repetatur.

199. Retineo scripturam Vat. Gloria bellorum ad duces et ad exercitum simul spectat. Posset interpungi Gloria bellorum ducibus, populisque triumphos In commune datos dividit armipotens, ut gloria armipotens dividat triumphos ducibus populisque. Prior explicatio magis arridet. Sententia expressa est ex Cicerone in oratione ad Cæsarem pro Marcello, ubi ait cap. 2: Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis (al. cum militibus), ne propria sint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum juvant: maximam vero partem quasi suo jure fortuna sibi vindicat, et quidquid est prospere gestum, id pene omne ducit suum. At vero hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem, etc. Et cap. 4: Hæc enim res unius est propria Cæsaris, ceteræ, duce te, gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo magnoque comitatu: hujus autem rei tu idem et dux es et comes. Loquitur, ut notum est, de clementia qua Cæsar Marcello pepercerat. Ovidius, ut alicubi notatum lego, hoc disticho eandem sententiam complexus est: Gloria vincendi juncta est cum milite, Cæsar; Cæsar, parcendi gloria tota tua est. Dracontius amplificationem Ciceronis imitatur, ut conferenti patebit.

200. Sirm., *In c. datum d. Omnipotens*.
 201. Sirm., *d. tantum p.*
 203. Sirm., *in arma simul fuimus*.
 204. Sirm., *ab hoste redit*.
 207. Hic versus et sequens desunt in Sirm. Pro foret in Vat. est fodiit.
 213. Vat., *consulit absentī*.

200. In commune phrasis bene Latina. Cicero lib. II de Invent., c. 3, Ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus. Adde Livium, Tacitum, Phædrum, alios. In Sirmondo est omnipotens; sed armipotens melius huic loco convenit: quod verbum rursus legitur vers. 299, Inclytus armipotens, hoc tamen discrimine quod hic pro Deo ponitur, ibi epitheton est regis cujusdam Vandalorum.

202. Negat, recusat. Supra vers. 28, Prospera cuncta neget.

203. In arma pares, hoc est ad pugnandum pares, certare pares. Latinum etiam est fuimus in arma, vel ad arma. Varro apud Nonium cap. 2, num. 499, Tum ad me fuerunt, qui libellionem easse sciebant. Cicero ad Attic. I. x, ep. 4, post med.: Curio fuit ad me sans diu; et ep. 18, Commodum ad te dederam litteras de pluribus rebus, cum ad me bene mane Dionysius fuit. Hispanum idioma, Latinitatis retinentissimum, pro iui, iuit, iuimus, etc., habet fui, fuit, fuimus.

204. Interpungendum videtur Me pugnante, comes, victor ab hoste rediis, et fortasse comitis dignitas innuitur. Sed potius comes innuit verba Ciceronis magno comitatu... dux es, et comes.

205. Libenter legerem intrat pro instat, et Hispanismum mihi videre videor, quo intrare is dicitur qui in re aliqua negotium suum gerit, aut vocatus accedit. Latine etiam intrare sumitur interdum pro se insinuare. Cicero pro Flacco cap. 10, Intrabo etiam magis. Qui gessit, non adest.

208. Fortasse distinguendum Martis, Horrida concurrens vincit in arma fremens, scilicet concurrens in horrida arma, vincit fremens.

210. Forte facit, cum sua corda domat. Proverbior. cap. xvi, vers. 32: Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. Hoc divinationem Plus quam turba facit, qui sua corda domat.

212. Etiam in bello justo occisio hominis nonnullam maculam occisori infert, quam peccatum vocat Dracontius, non eo sensu quo peccatum crimen est, sed prout peccatum est quævis labes et infamia, aut, ut dicunt theologi, defectus lenitatis, ex quo irregularitas contrahitur. Ecclesia enim semper a sanguinis effusione abhorruit, ut multis probat Gonzalez ad cap. Petitiio de Homicidio v Decret. Eadem erat ethnico-rum opinio. Aeneas apud Virgilium I. II, vers. 717: Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates. Me bello et tanto digressum, et cæde recenti, Attractare nefas, donec me flumine vivo Abluero. Vide Macrobiūm I. III Saturn., c. 1.

Ansila testatur, Maurus ubique jacet.

- 215 Quod pereunt hostes, regis fortuna vocatur,
Quod pereunt populi, temporis ordo regit.

392 Nam si debilitas faceret discurrere mor-
[tes,

Non caderent pueri, aut femina sexus iners.

Omnia tempus agit, cum tempore cuncta tra-
[huntur,

A 220 Tempora eunt vitæ, tempora mortis eunt.

Sex sunt ætates hominum procul usque ene-
[clani,

Hæ distincta tenent tempora quæque sua.
Nunquid adultorum strepitus infantia simplex

393 Vindicat, aut fremitus pigra senectus
[habet?

225 Non catulaster agit puerilia, non puer audet

VARIÆ LECTIONES.

215. In Vat. scribitur *Marus*.

216. Sirm., *ordo gerit*.

217. H-c distichum abest a Sirm.

219. Ille versus non erat in Sirm., aut legi non poterat: eum habet Azagr., ubi *cuncta creantur*.

220. Sirm., *T. sunt vitæ. t. m. erant*.

221. Sirm., *h. cunctis, ne senectæ*.

222. Sirm., *et distincta*.

223. Sirm., *nunquid adultorii strepitus*.

224. Sirm., *pigra senectæ gerit*.

225. Sirm., *non catulastra gerit puerilia*. In Vat. prius *catulaster*, non clare, ex quo videtur factum *catulaster*.

NOTÆ.

214. Quisnam fuerit hic Ansila, et quænam prælia eum Mauris indicentur hoc loco, quæsum est in prolegom. num. 100 et seqq.

215. Vide verba Ciceronis allata ad vers. 199 qui elementiam Cæsaris pergens laudare, ait cap. 2: *Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina fortuna in istius societatem gloriæ se non offert*. Victor a in bellis fortunæ imperatoris tribui solebat. Barithius ad Statium l. II Theb., vers. 497, plura exempla affert, et in his hunc Dracontii locum laudat, uti etiam in notis ad Claudianum pag. 507; ex Olibrio vero in Vita Henrici IV recitat *Regis tamen fortuna vicit*, quod imitatione veterum dictum putat. Plutarchus de fortuna Romanorum tractatum unum edidit, aliumque de fortuna et virtute A' Alexandri Magni.

216. Mutationes populorum et conversiones regnorum attribuit ordini temporis a Deo scilicet præfinito. Ecclesiastes cap. I, vers. 4: *Generatio præterit, et generat o advenit*. Franciscus Vallesius, Sacri Philos. cap. 62, putavit hoc loco significari generationum perpetuitatem per circulationem, quem Cornelius a Lapide in comment. refellit.

217. *Discurrere* sumi puto pro *alio abire*, nisi malis legere *cadere*. Sententia in id recidere videtur: si mors debilibus parceret, nec pueri, nec feminae obirent. Nimirum non est potentium regum virtus, quæ populos soli repugnantes evertit, sed ordo temporum a Deo stabilitus ejusmodi mutationes efficit ut exigit: pereunt enim etiam pueri debiles et sexus iners femineus, quibus bella non obsunt aut obesse non deberent. Hanc interpretationem ex loco aliquo difficili et fortasse corrupto eruere licet: sed aliam mallem.

218. Lib. III, vers. 457, *Et quasi sexus iners de feminis*.

219. Ecclesiastes cap. III, vers. 1: *Omnia tempus habent.... Tempus nascendi, et tempus moriendi*. Columbanus in ep. ad Hunaldum hunc Dracontii versum cum aliis ejusdem Dracontii inserit ac præmittit: *Pulchre veridici cecinit vox talia vatis, Tempora dimmerans ævi vitæque caduca, Omnia tempus agit, cum tempore cuncta trahuntur*. Quibus in verbis veridicum vatem Dracontium appellari, cujus alios versus in eandem sententiam Columbanus affert, probabiliter censeo. In Collectaneis sacris Patricii Flemingi notis ad versus Columbanii hæc est, *VATIS, quis iste vates, scire non liquet, nisi eo forte nomine Salomonem comprehendere voluerit, qui illam temporis partitionem, quam Sanctus hic commentat, tradidit*. Verum cum Columbanus septem Dracontii versus, eoque amplius illico proferat, in quibus quædam sunt a Salomone prætermissa, vix dubiandum quia Dracontium veridicum vatem vocaverit, neque dubitasset adnotator Columbanii, si, unde versus illi deprompti essent, intellexisset. Paul) ante dixerat idem Columbanus:

B *Sint tibi divitiæ divinæ dogmata legis, Sanctorumque patrum castæ moderamina vitæ, Omnia quæ dociles scripserunt carmine vates, ubi satis distinguit sacras Litteras, SS. Patres et poetas Christianos, quos vates appellat, et ex quibus multa promit.*

221. *Usque senectam sine ad occurrat etiam l. II, vers. 708, et lib. III, vers. 652*. Sed hominum ætates recenset Eugenius Toletanus in versibus recapitulationis Hexameri relictis in prolegom. num. 21, *Sex sunt ætates homini, etc.*

223. Eugenius loc. cit. dixit etiam *infantia simplex*. In Sirm. *adultorii mendum est*, aut correctio interpolatoris. Dracontius certe *adultorum* scripsit: opponit enim infantiam et senectutem juvenuti. Sex ætates hominis ita ab Isidoro distinguuntur l. XI Orig., cap. 2, *Infantia, pueritia, adolescentia, juvenus, gravitas, atque senectus*; infantia ad annum septimum, pueritia ad annum decimum quartum, adolescentia ad annum vigesimum octavum, juvenus ad annum quinquagesimum, gravitas, quæ est declinatio a juvenute in senectutem, ad septuagesimum annum, senectus deinde usque ad obitum. Ab Eugenio Toletano quinta ætas vocatur senectæ gravis, sexta senium. Idem tertiam ætatem appellat *adultam*; sed adultorum strepitus et fremitus, quos Dracontius memorat, juvenuti magis conveniunt. Vide prolegom. num. 24.

224. *Senectus*, postrema correpta, ut *palus* apud Horatium, et *servitus* apud Paulinum. In elegiis sub Corn. Galli sive Galli Maximiani nomine vulgaris, eleg. 1. *Continuos gemitus ægra senectus habet*.

225. *Catulastra gerit* in Sirm. mendum est, quod nonnullorum exercuit ingenia. Rivinus ait Barithum ad marginem (puto in notis ad Claudianum, pag. 507) ascripsisse *catulastra* esse crepundia, sed locum pro derelicto habuisse. Baunius in editione operum omnium Sirmondi, quam Parisiis procuravit, interpretatus fuerat, *catulastra* esse catulos ex charta, vel ligno, quilibet icunculis pueri oblectari consuverunt; sed in præfatione ad tom. II ait se postea in Philoxeni aliorumque veterum glossariis Latino-Græcis, a Carolo Labbeo collectis, invenisse *Catulastra* Boëtius, *Catulester* πῶλον, quod lectorum iudicio relinquit. Forcellinus in Lexico verbo *Catulaster* observat hanc vocem Vitruvio restitutam fuisse a Turnebo libr. XXIV Advers., cap. 7, pro eo quod legebatur *catulatos* l. VIII, c. 4, et *catulastri* formam, quam habet Charrivius libr. I, contractam esse ex *catulaster*, quod in diminutivis ex catulis ponit Priscianus libr. III. Forcellinus *catulaster* exponit *grandior puer, adolescentulus*, et inde formari ait *catulastra*, æ, puella jam grandis et viri patiens, atque ita intelligit hunc Dracontii locum, *Non catulastra gerit puerilia*. Verum Rivinus jam multo antea correxerat *Non catulaster agit puerilia*, qui animadverit Desiderium Hieraldum

Attrectare tener Martia tela manu.

A

Non furit in venerem nondum pubentibus annis,

394 Nec sub flore genæ marcidus est ju-
[venis.]

Maturus tractat, gemit et tremebunda senectus,

20 Nescia fervoris, vel levitatis inops.

Nonquid mox natas segetes viror armat aristas,

Floribus aut genitis fructus inest subito?

Novimus astra poli confectos perdere cursus,

Transactasque simul sic repetisse vias.

255 Tempore luna suo crescit vel deficit orbe,

Cujus ad ætatem plurima lege notant.

VARIÆ LECTIONES.

228. Pro hoc versu in Sirm. est hic alius : *Nec fetum partus femina reddit anus.*

250. Hic est postremus versus in elegia a Sirmondo edita. Alii 22 adduntur in editione Matritensi ex cod. Azagr.

251. Azagr., *Nunquid nata seges homines mox armat agrestes.*

256. Azagr., *plurima sæpe fiunt.*

257. Azagr., *f. incrementa r.*

258. Azagr., *m. poli est m. u. manus.*

B

259. In Vat. scribitur *Quintia* pro *Cynthia*.

240. Azagr., *Et minuantur item, Cynthia dum minuit.*

241. In Vat. *obscurat*; correctum manu s cunda *observat*.

242. Azagr., *Servant et lunæ t. c. g.*

245. Azagr., *Accipiunt facies crispas, lucemque resumunt.*

246. Azagr., *Ordine cuncta suo sidera fixa polo.* In Vat. sic scribitur hic versus : *Damnare lamentum dantque elementa ferunt.*

NOTÆ.

l. i. Advers. in glossis Græco-Latinis Stephani recte restituitur *Βούβαις*, *catulaster*, cum legeretur *carulaster*. *Βούβαις* est adulescens grandis et pinguis, quasi juvenens aut bovis filius : quod Latini *catulastri* nomine expriment. Hoc Dracontii versu pueritia et adolescentia inter se conferuntur.

226. Horatius l. iii, c. d. 24, *Nescit equo rudis hæverere ingenuus puer, Venarique timet, ludere doctior.* Modoinus episcopus in eleg. ad Theodulfum Aurelianensem : *Utiliter puer in primis non militat annis, Digna sed expartus præmia tiro rapit.*

227. Qui nondum pubes est non furit in venerem, nec juvenis, cum primum pubescit, marcidus est, quales sunt senes. Pueritia, juvenus et senectus hoc distinctio inter se comparantur. Ausonius edyll. 12 de membris : *Indicat in pueris septennia prima novus dens, Pubentes annos robustior anticipat vox.*

228. Libr. ii, vers. 622, de Abrahamo jam senex : *Nec solus steriles retinebat marcidus artus.* Valer. Maximus lib. vii, c. 7, num. 4, *Marcidam senectutem tuam*, etc. Perumque in numero plurali genæ, generum dicitur. Dracontius singulari numero usus etiam est l. i, vers. 342, *Gena pulchra rubore*, imitatus antiquiores Ennium et Suetonium.

229. Columbanus in ep. ad Hunaldum : *In mentemque tibi veniat tremebunda senectus.* Matura ætas est gravitas seu declinatio a juventute in senectutem : tremebunda senectus est extrema et decrepita senectus, sive senium. *Tractat*, intellige negotia, causas, res, republicam, quorum administratio ad viros jam graves potissimum pertinet.

250. Ad negotia gerenda necessaria sunt fervor, seu vigor animi, et levitas seu agilitas, quæ in senibus desiderantur. *Levitatis inops*, ut pietatis inops l. i, vers. 469.

251. Pro viror fortasse vigor legendum est. *Viror* vox Palladii, Apuleii, Vopisci. *Armat aristas*, ut l. iii, vers. 25. Ovidius de Remed. amor., vers. 189, *Temporibus certis maturam rusticus uream Deligit, et nudo sub pede musta fluunt.* Temporibus certis desectas aligat herbas, et tonsam raro pectine verrit humum.

255. Sic de sole Salomon Ecclesiastæ cap. i, vers. 5, *Oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur; ibique renascens, gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem : lustrans universa in circuitu pergit spiritus, et in circulos suos r. vertitur.* Quod ait perdere cursus, intellige quia vestigium cursus nullum superest postquam sol recessit; vel quia ita sol cursus conficit, ut

395 Nam, luna crescente, fretum crementa
[resumit,

Qua minuentis polis, est minor unda maris.

240 Cynthia dum crescit, fontes et flumina cresunt,

Hæc eadem minuant, Cynthia dum minuit.

Ipsa medulla latens observat cornua lunæ,

Observant lunæ tecta cerebra globos.

Sol, oculus cæli, radians fuscatur ab umbra,

Et tamen ad solitas itque reditque plagas.

245 Ac recipit facies prisceas, luceque resumit :

Damna, vel augmentum dant elementa, ferunt.

quasi non confecerit, sic transactas vias denno repetat. Similis est sententia v. 250, *Amitunt cursus perpete lege poli.*

255. *Vel deficit*, hoc est vel decrescit; non enim sermo est de eclipsi, quæ defectus solet dici, ut colligitur ex exemplis quæ subiiciuntur.

256. Lunæ cursus mensuans in ætates dividitur. Sic dicitur senium lunæ et luna senescens. Hinc ætas lunæ, nisi intelligas, quod magis placet, lege lunæ plurima notari ad humanæ vitæ usus, ut vers. 250, *Lege poli.*

257. *Crementum* ex Varrone apud Nonium c. 2, num. 767, verbo *Suctu*, et Plinio pro *incrementum* usurpant Juvencus l. ii, vers. 826, Arator et alii Christiani scriptores. De æstu maris, dum luna crescit vel minuitur, dictum abunde est ad l. i, vers. 753.

258. Vide notam ad l. i, vers. 756, *Et minuantur aquæ, luna minuente, liquentes.*

259. In codice Vat. est mendum *Quintia* pro *Cynthia*, quod pro Diana et luna ponitur, ut *Cynthia* pro Apolline. Vide notam ad l. ii, vers. 359, *Illustrat Cynthia noctes.* Incrementum et decrementum fontium et fluminum, crescente vel decresciente luna, affirmatur eodem modo l. i, vers. 754.

240. *Minuit, minuit*, neutrorum more. Vide notam ad l. i, vers. 756.

241. Quod medulla in ossibus latens et cerebrum observent cornua lunæ, explicatum et confirmatum est ad libr. ii, vers. 755.

242. Libr. ii, vers. 49, *Lunaresque amplexa globos.*

243. Libr. i, vers. 674, *Sol oculus cæli*, etc., cum nota. *Fuscatur ab umbra* intelligo occidit, seu interposita terra lucem non emittit, ac libenti animo legem fuscatur ab unda ex dicendis ad v. 245, sermo enim esse videtur non de eclipsi solis, sed de ejus occasu et ortu ex Ecclesiastæ loco allegato ad v. 253.

245. Scriptura codicis Azagr. clarior est; sed lectio primigenia exhibetur a nostro codice, quæ fortasse, quia obscurior est, ab interpolatore fuit mutata. Dracontius sententiam repetit, quam sæpe amplexus est, solem vires ab undis resumere; ex quo colligit ipsum elementum, aquam vitæ et, damnum et augmentum soli afferre, ut enim ait l. i, vers. 677 : *Occidit ipse dies, super aquora sole cadente, Aquoremersus obit, novus aquore mane resurgit.* Vide notam ad v. 676, l. ii.

246. *Dant, ferunt*, hoc est dant, auferunt : nam aqua maris soli dat damnum et augmentum, et ea-

396 Alternant elementa vices et tempora mu-

[tant,
Tempus habent noctes, tempus et ipse dies.

Accipiunt augmenta dies, noctesque vicissim,

250 Amittunt cursus perpète lege poli.

Tempora sunt florum, retinet sua tempora

[messis,

Tempus et autumnum, tempus habet hiemes.

397 Ver, æstas, autumnus, hiems, redit an-
[nus in annum,

Quatuor alternant tempora temporibus.

255 Omnia cum redeant, homini sua non redit ætas,
Sed velut acris avis, sic fugitiva volat.

Tempora sunt pacis, vel tempora certa cruoris,
Otia tempus habent, militiæque labor.

398 Tempora gaudendi, sunt tempora certa
[dolendi,

260 Tempora dant lucrum, tempora damna ferunt.
Nubila tempus habent, et tempora certa sere-
[num:

VARIE LECTIONES.

247. Azagr., *Damna vel augmenta rebus elementa dederunt.*

250. Azagr., *Et minuant cursus perpète lege poli.*

251. Azagr., *Tempora sic flores retinent, sic tempora menses.*

252. Azagr., *Et cum lege redit vitis amævus honor: hic est postremus versus in Azagrensi codice.*

253. Hic et sequentes versus usque ad finem Elegiæ exstant in solo codice Vaticano.

B 255. Vat., *hominis sua.*

NOTÆ.

dem auferit damnum et augmentum sensu explicato in nota præc. Fortasse legendum *Damna vel augmentum dant, quæ elementa ferunt*, sed ita ut eadem sit sententia. Dracontii stylum magis refert scriptura edita. Vide v. 68.

247. Ovidius l. xv Met., v. 409, *Alternare vices*. Vide l. ii Dracontii, v. 40 et 54, et l. iii, vers. 296, cum notis. Barthius l. lvi Advers., cap. 1, explicans versum Claudiani l. i in Rufinum, initio, *Et lucis noctisque vices*, elegantissime et eruditissime id dictum affirmat, quia sunt depensæ velut ex successiones, nec unquam non servatæ; quod multis similibus exemplis confirmat et adducit hunc versum ex Columbano, quem auctorem veterem ac probum etiam inter poetas vocat, nisi cum tanto auctori aut spuria ascribuntur, aut genuina male corruptuntur. Advertit perperam in vulgatis libris editam esse *augmenta vices pro elementa vices*. Cæterum hunc ipsum versum cum multis aliis Co'umbanum a Dracontio accepisse, probatum est in prolegom. num. 8. Et Dracontius quidem sæpe verbum *vices* adhibet ad successiones rerum et temporum declarandas. Arnulfus Luxoviensis de innovat. vern. ex Dracontio aut ex Columbano (nam Luxoviense monasterium a Columbano fundatum fuit), *Alternant et opus, et opes elementa vicissim*. Vide etiam auctorem Pænegryci ad Pisonem, vers. 132, *Ipsa subit natura vices, variatque cursus Ordinat*, etc.

249. Barthius libr. cit. Advers. lvi, c. 1, in versibus Columbani legit, *Accipiunt alimenta dies*, opinor, ex Lect. antiq. Canisii: sed Columbanus apud Sirmundum habet *augmenta*, quæ vera est lectio. Auctor carminis de laudibus Domini sub Constantino: *Sic annum placuit variis intexere formis, Et vice jucunda mortalibus addere fructum, Ne semper prolixa dies nimis ureret orbem, Neve brevis justum raperet nascentibus ignem: Ac ne perpetuo quateret labor omnia nris*. Dat requiem fessis hominum nox roscida curis.

250. Amittunt cursus, decrescunt. In Azagr. clarior est sententia, sed non propterea verior.

251. Scriptura genuina nostri codicis confirmatur versibus Columbani, in quibus ita hic versus legitur. Interpolator in Azagr. arbitrato su mutationem iniecit. Ovidius vers. 187 de Remed.: *Poma dat autumnus, formosa est messibus æstas, Ver præbet flores, igne levatur hiems*.

252. Posset legi *Tempus et autumnus, tempus habent hiemes*. Hactenus codicis Azagrensis ope usus sumus; ac locus ipse postulat ut eminentissimo cardinali Lorenzana gratias singulares agamus, quod non solum Patrum Toletanorum magnificentissimam editionem curaverit, verum etiam ex intimis bibliothecarum Hispaniæ recessibus vetera hujusmodi monumenta primus magno ecclesiasticæ literaturæ bono promulgaverit. Quid igitur causæ esse putem,

vel potius dicam (nam plures animo causæ subeunt) cur auctor Nuntiorum ecclesiasticorum Parisiensium anno 1788 in eximium præsulem invecus, rationem etiam et modum ei præscribere ausus fuerit, quo melius tempus collocaret? Ille quidem occasionem male dicendi sumpsit ex oratione anno 1778 (non 1787, ut legitur in Nuntiis Parisiensibus) ad Catholicum regem Carolum iii ab archiepiscopo edita nomine Regii Theologorum cœtus Matritensis, ad immaculatæ Virginis Mariæ Conceptionis mysterium promovendum instituti, in quo cœtu auctor Nuntiorum Academiam Complutensem intelligi debere inepte censuit et pronuntiavit, quia scilicet Matriti nulla est Universitas. Equidem non difficulter mihi persuaserim piam hanc et doctam, summoque plausu ubique receptam Orationem, *Super hoc erno hujus sancti mysterii (immaculatæ Conceptionis) cultu, piacque de illo sententia ad ulteriorem certitudinis gradum merito provehenda* stomachum scriptori Nuntiorum movisse: sed alias præterea subesse ejusmodi offensionis causas suspicor, in quas ne inquirere quidem lubet. Quærerem tamen ab eo an reprehensione etiam dignum existimet quod eminentissimus cardinalis, posthabitis ejus consiliis, hoc ipso anno 1791 Instructionem pastorem sui prædecessoris archiepiscopi Toletani Valero, anno vero superiori Praxin auxilia spiritualia illi præstandi qui extremo agone vexantur, auctore Ludovico de la Puente, communi populorum utilitati typis recudi jusserit?

253. Libr. ii, vers. 216. *Ver, æstas, autumnus, hiems redeuntibus annis*. Sic etiam Cujacius epigr. libr. iv, *Ver, æstas, autumnus, hiems sunt quatuor anni Tempora*, quod in notis ad Columbani carmina animadvertum est. Et Joannes Owen l. vii, epigr. 53 edit. expurg., *Ver, æstas, autumnus, hiems sunt integer annus*.

254. Alternant neutrorum more, scilicet variant. Ita Plinius, Virgilius et alii.

255. Non male hominis in codice Vat., sed cum Columbanus exscripserit homini, id præterendum videtur.

257. Ecclesiastes cap. iii, vers. 8, *Tempus belli, et tempus pacis*. Libr. iii, vers. 152, *Aut pax est, aut bella fremunt*, etc. Auctor Pænegryci ad Pisonem vers. 127, *Nec semper in armis Bellica turba manet*, etc.

258. Ovidius libr. i de Ponto, el. 6, v. 40, *Qua sinit officium, militiæque labor*.

259. Loc. cit. Ecclesiastes v. 4, *Tempus stendi, et tempus ridenti*. Sirmundus in epistola Columbani sic distinguit. Posset etiam *Tempora gaudendi sunt, tempora certa dolendi*.

260. Ecclesiastes loc. cit. vers. 6, *Tempus acquirendi, et tempus perdendi*.

261. Et tempora certa serenum habet, serenum substantive pro serenitas, ut l. i, vers. 580, *Placidumque*

- Tempora servare jussit et ipse Deus.
 Iloram quæsit faciens miracula Christus,
 Iloram speravit passio sancta crucis.
- 265 Cur irascaris mihi, cur sic dignior ira
 Tam magni regis judicer esse tua?
 Quando per ætherias aquila volitante rapinas
 Præda, cibusque fuit passer, hirundo, picus?
 Quando fames rabidi quamvis jejuna leonis,
 270 Ut sit, adoptavit, faucibus esca lepus?
 Devorat egregios ingenti corpore tauros,
399 Et rapiunt aquilæ nebrida membra
 [pedes.
 Dat semel iratus veniam post vulnera pardus,
 Nec reduces morsus dat feritate pia.
- 275 Despicit irasci pastoribus optima tigris,
 Despicit et talpas flammeus ore draco.
 Fulmina non feriunt reptantia gramina terris,
 Nec modicas salices flamma trisulca cremat.
 Sed feriunt celsas pulsantes nubila cedros,
 280 Et montes vastos, proxima saxa polo.
 Sontes peccantes tantum sua culpa fatigat,

A

- Ecce etiam insontes noxia pœna petit.
 Si ipse ego peccavi, quænam est, rogo, culpa
 [meorum,
 Quos simul exagitat frigus, inopsque fames?
 285 Diluvio periere rei sine clade piorum,
400 Loth bonus, et justus tollitur ex So-
 [domis.
 Si non humani generis peccata fuissent,
 Unde pium nomen posset habere Deus?
 Sed quia dat veniam populis, peccata relaxans,
 290 Per pietatis opus nomen habet placidum.
 Si veniam frater fratri donare jubetur,
 Quid rex subjectis, et dominus famulis?
 Si justis solem Dominus, p'viasque dedisset,
 Nec daret injustis, quæ fuerat pietas?
 B 295 Non quærit veniam, qui nil peccasse probatur,
 Nonne manus medici languida membra pe-
 [tunt?
 Materiem laudis præbet tibi culpa reorum,
 Et titulos famæ dat pietatis opus.
 Inclytus arripotens, vestræ pietatis origo,

VARIÆ LECTIONES.

265. Vat., *Ut mihi irascaris qui sim dignior ira.*
 272. Vat., *aquilæ membrida membra.*

277. Vat., *flumina non feriunt.*
 299. In Vat. *obscure vestræ.*

NOTÆ.

serenum. Horatius libr. ii, od. 9, *Non semper imbres nubibus hispidos Manant in agros*, etc. Auctor Panegyrici ad Pisonem vers. 134, *Non semper fluidis adpersus nubibus æther Aurea terrificis obæcat sidera nimbis. Cessat hiems, madidos et siccat vere capillos.*

262. *Serere* defendi potest: *serari* videretur melius. Accipi potest *pro observare* ex dictis ad vers. 520 seq. libr. i.

265. Joan. cap. ii, vers. 4, *Nondum venit hora mea*, quæ verba dixit Jesus cum a matre rogaretur ut aquam in vinum converteret, aut certe vinum, quod deerat in nuptiis, provideret.

264. Joann. cap. xiii, vers. 1, *Sciens Jesus, quia venisset hora ejus, ut transeat ex hoc mundo ad Patrem*, etc.

265. Sic restituo locum corruptum: Hactenus Dracontius rerum enumeratione probavit, conversiones regnorum tribuendas esse ordini temporis, quod omnia agit et quocum omnia trahuntur. Redit nunc ad argumentum: se venia dignum ait, non solum quia regem clementem decet reo prostrato parcere, sed quia ipse Dracontius is est qui tam magni regis ira dignus non sit judicandus.

268. Picus avis parva uncorum unguium. Vide Plinium l. x, cap. 18. Prima a veteribus productur.

269. *Fames leonis* proleone famelico. Vide notam ad l. i, v. 282.

270. Clarius esset *Optavit ut sit*. Sed non male est *adoptavit* pro *optavit*, elegit. Verbum compositum pro simplicio.

271. Virgilius iv Georg., 541, *Quatuor eximios præstanti corpore tauros*. Leo in tauros sævit, aquila in hinnulos et damas, ut vers. seq. exponitur.

272. *Lego nebrida membra*. *Nebros νεβρός* est pul-
 lus cervi, nec non dama. Hinc *nebris, nebridos*, vestis ex pelle hinnuli seu damæ, qua Bacchus, bacchantes et venatores utebantur. *Nebridus* adjective a *νεβρός* a Dracontio formatur. Conjeciebam *grandia membra*.

273. Quod pardus post vulnera prima iterum non mordeat, non invenio, quisnam scriptum reliquerit. Quædam tamen mansuetudinis exempla in pardis inveniri apud Gesnerum et Jonstonum in *Histor. Quadrup. legas*.

274. *Feritate pia* oppositio, qualis sæpe a Dracon-
 tio adhibetur.

275. Pro pastoribus reponendum censebam *balan-
 -tibus*: nam substantive *balantes* significat oves apud Virgilium, Lucretium et alios. Sed retineo *pastoribus* eo sensu quo Claudianus describens leonem, qui rabiem in armos juvenæ exigit, addit libr. ii de Rapt. Proserp., vers. 215, *Et v'les pastorum despicit iras*.

276. *Flammeus*, sic *flammea lumina*. Sunt autem dracones acutissimi visus, qui proinde a *δῖπρος*, *video*, sic appellantur. Probum esset et forte verum est *Despicit et talpis*, ut subaudiatur *irasci*.

279. Libr. ii, vers. 488, *Aut si fulmen habet, montes et culmina tangit, Arboribusque caput, cedros, cel-
 sasque cupressos*. Vide notam. Ovidius de Remell. amor., vers. 369, *Perflant altissima venti, Summa petunt dextra fulmina missa Jovis*.

280. Seneca Ilere. Oet., vers. 495, *Qua celsus astris inserit Pinus caput*. Silius l. vi, vers. 2, *Nubiferos montes et saxa minantia cælo*.

281. Vide l. ii, v. 419 seqq.

283. Liberos Dracontii intelligo ex l. iii, vers. 675, *Felix numerosa propago*, ut in nota explicui.

290. *Pietatis opus* iterum vers. 298. Libr. ii, vers. 50, *Quidquid habet pietatis opus*. Nomen placidum et nomen pium vers. 288 idem est, scilicet nomen clementis seu mitis.

D 291. Matth. cap. v, vers. 45 seqq.; cap. xviii, vers. 15 seqq.; Lucæ cap. xvii, vers. 5 seqq.

293. Ex Matth. cap. v, vers. 44 seqq.: *Benefa ite his qui oderunt vos... Ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt?*

295. *Probat* de hac phrasi vide notam ad vers. 26 l. ii.

296. Medicorum opem ægri implorant. Matth. cap. ix, vers. 12: *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus*.

297. Ovidius Trist. l. ii, vers. 51: *Sed, nisi peccassem, quid tu concedere posses? Materiem veniæ sors tibi nostra dedit*.

299. Pater aut avus aliquis Guntharii hoc loco laudatur. Relege cap. 11 prolegom. Quamvis ad solum regem referatur sermo, tamen nomen *vestræ* adhibe-

- 300 Et doctus, genio prouior ad veniam,
401 Non homini ignosco, dixit, sed lingua
 [meretur :
 Illic reus, et doctus Vincomalus fuerat.
 Non lædunt delicta Deum, sed læditur auctor,
 Ni peccata dolens pœniteat sceleris.
 305 Qui poscit hac lege Deum, ut peccata relaxet,
 Debet et ipse suo parcere ubique reo.
 Non semel ignosci dixit lex sancta reatum,

- A Sed quoties culpa est, sit toties venia.
 Dicam regnanti domino pia verba prophetæ:
 310 Etsi peccavi, sum tamen ipse tuus.
 Da veniam, miserere, precor, succurre roganti:
 Pristina sufficiant verbera, vincla, fames.
 Sessorem, dum carpit iter, si cornea pulsans
402 Ungula concutiat quadrupedantis equi,
 Verbere corrigitur culpa, plectente flagello,
 316 Non simul abscissi crura, pedesque jacent.

VARIE LECTIONES.

302. Vat., *Illic reus et doctus vinco malos fuerat.*
 313. Vat., *si cornea palpanis.*
 316. In Vat. videtur scriptum *abscisi* pro *abscissi*,

vel etiam *abscissa*. Hic ultimus est versus hujus Elegiæ in Vat. cod., cui adduntur verba *Explicit Satisfactio Dracontii*, etc.

NOTÆ

tur, quod jam tum usitari cœptum, ad linguas vulgares deinde transit. In versionibus vulgaribus sacris vetus mos diutius hæsit, qui etiam paulatim excidit. Vernetus novem edidit epigrammata de formula in versionibus præsertim sacris adhibenda, Tu aut Vos: illud eligit, quia antiquius et gravius.

300. Ovidius libr. i de Ponto, el. 6, vers. 5: *Non cadit in mores feritas inamabilis istos, Nec minus a studiis dissidet illa tuis. Artibus ingenuis, quarum tibi maxima cura est, Pectora mollescent, asperitasque fugit.* Et l. iii de Arte, vers. 543, *Scilicet ingenium placida molimur ab arte, Et studio mores convenienter eunt.* Eadem est sententia libr. ii de Ponto, eleg. 9, vers. 47 seqq. Bago de Verulamio l. i de Augm. scient. observat. tumultuariam cognitionem flectere potius in contrarium.

302. Vincomalus, qui cum Opilione postea fuit consul, aut alius aliquanto eo antiquior. Confer cit. cap. 11 prolegom.

303. Non lædunt delicta Deum, qui lædi nunquam potest, ut ait Hieronymus Comment. in Hierem. libr. ii, cap. 7. Quodam tamen sensu peccatum est offensæ Dei, affectu peccantis, non effectu, ut distinguunt theologi. Vide etiam interpretes ad Jobi cap. xxxv, vers. 6: *Si peccaveris, quid ei nocebis?*

304. Supra vers. 100 eadem syntaxis, *Si sceleris facti mens rea pœnitent.*

305. *Peccata relaxet*, ut vers. 289, *peccata relaxans pro remittens: Sic relaxare claustra, fores.* Potestas ecclesiastica ligandi et solvendi symbolo clavium exprimitur.

306. Ex oratione dominica sumptum.

307. Ex Matth. cap. xviii, v. 21 et 22; Lucæ cap. xvii, vers. 4. Sic enim interpretes sacri verba Salvatoris

B exponunt, ut numerus finitus pro infinito ponatur, et toties venia concedatur quoties culpa fuerit.

310. Fortasse ex Sapient. c. xv, v. 2: *Etenim si peccaverimus, tui sumus.* Sententia eadem eruitur ex pluribus aliis locis Scripturæ, ut psal. cxix, vers. 94: psal. cxxxviii, vers. 8 se iq.; Isaïæ cap. xlii, v. 5.

313. *Lego cornea palpanis*: nam palpanis vix ullo commodo sensu explicari potest. Silius libr. xvii, vers. 136: *Quadrupedem elatis pulsanter calcibus aures.* Ovidius l. vi Met., v. 218, *Campus Assiduus pulsatus equis.* Lucanus l. vi, v. 83, de equis: *Ungula frondentem discussit cornea capum.*

314. Ennius apud Macrobius l. vi Saturn., cap. 1, *Totam quatit ungula terram*; et alibi, *Summo sonita quatit ungula terram*; et alibi, *Plausu cava concutit ungula terram*; et Virgilius l. viii, vers. 596, *Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.* Uterque de equis loquitur. Plinius l. viii, c. 45, *Equo juxta quadrupedante.*

C 316. In codice, evanescentibus litteris, ut fere accidit in extremis veterum codicum paginis, vix legi potest *abscisi* aut *abscisa*. Sententia clara est: sessor culpam equi flagello corrigit, neque illi crura pedesque abscindit. Clare etiam legitur post hunc versum, *Explicit Satisfactio Dracontii*, etc., ea characteris forma quam ad pag. 59 aeri incisam exhibui. Itaque cum plane constet auctorem hujus elegiæ Dracontium esse, minime licet dubitare quin idem sit auctor trium librorum carminis de Deo. De utroque enim hoc poemate affirmare possumus, quod de comædiis Menandri Andria et Perinthia Terentius in prolog. Andriæ: *Qui utramvis recte norit, ambas noverit. Non ita dissimili sunt argumento. Addam oratione et stylo.*

INDICES IN PRUDENTIUM.

INDEX VERBORUM ET PHRASIVM.

A. designat Apotheosin, C. Cathemerinon, D. Dittochaum, H. Hamartigeniam, P. Peristephanson, Ps. Psychomachiam, S. i. Contra Symmachum lib. i, S. ii. Contra Symmachum lib. ii, Pr. Praefationem, Prolog. Prologum Carminum, Ep. Epilogum, Numerus romanus post C. numerum hynni Cathemerinon, post P. numerum hynni Peristephanson; numerus Arabicus, versum.

A

Abdi gremio, C. x, 133.
 Abdidit se mœrens, C. ix, 80.
 Abditus in angulis, P. ii, 81.
 Abdomina suilla, P. x, 918.
 Ab cit, abjicit, Ps. 149.
 Adjuncta quadrupes, S. ii, 816.
 Adjunctæ plagæ, P. ii, 441.
 Abjurare nomen, A. 223.
 Abioturus, A. 684.

Abolla palmata, S. i, 536.
 Abomineris tangere, P. v, 180.
 Abscidere, A. 950.
 Absistere, P. i, 64.
 Abyssus fervens, H. 833.
 Abyssus abde caput, Ps. 91.
 Acroma, acroma festivum, P. ii, 521.
 Acta litteræ secreti, S. i, 136.
 Actu, vel arcu aliquo completi, Ps. 836.
 Actu mundi, motu, C. iv, 77.
 Acuminatus, P. v, 259.

- Ad prociectus nata gens, S. u. 512.
 Ad usque pedes, Ps. 651.
 Adacto gladio, Ps. 49.
 Addere studiis partem noctis, C. i. 11.
 Addictis hastæ censibus, Ps. 874.
 Addicti amor, H. 551.
 Addubitare, Ps. 625.
 Adeso succo, C. x. 104.
 Adhuc in mœchis, S. i. 58.
 Adicere labori tempus, C. i. 12.
 Adolescere in annos calidos, P. u. 529.
 Adoperta tenebris, P. u. 58.
 Adorata puella, *Eulalia*, P. iv. 58.
 Adoptivus, H. 48.
 Adsies, P. u. 569.
 Adulta messis, S. u. 959.
 Adultera culta, *ager vitiosus*, H. 216.
 Advolat nuntius, C. iv. 35.
 Advolvi plantis, A. 457. Tumulo, P. ix. 5.
 Adicula, P. xi. 184.
 Aditus, P. ix. 17.
 Ager corruptelæ animi et corporis, P. xi. 177. Mora-
 rum tardio, P. v. 555.
 Ager virilis, S. u. 522.
 Aegis, *clypeus celestis*, S. u. 651.
 Amula lux diel, *lychnus*, C. v. 27.
 Amulæ avenæ, A. 2. Pr. 46.
 Amulator hostiæ, H. Pr. 51.
 Amigmata, *nummi*, P. u. 118. *Falrus*, C. x. 136.
 Anipes, S. i. 551.
 Equiparabile, H. 79.
 Equiparare laudibus, C. u. 85.
 Equor chartæ, *ceræ*, P. ix. 55.
 Equore, *plantæ*, P. xi. 185.
 Equoreus portus, P. xi. 48.
 Equoreæ procellæ, H. 109.
 Aerias per auras, S. i. 448.
 Aerio rore, C. u. 75.
 Erugo scabra, S. i. 440.
 Erugine obducta, Ps. 601.
 Estibus rapidis pontus invius, C. v. 85.
 Estu vitiorum fluctuat, H. 278.
 Estuante culpa, C. iv. 25.
 Estuosus fervor, P. x. 489.
 Etatula, P. x. 614. 677.
 Ethra, C. vi. 35; C. xii. 56; sidere, H. 816.
 Evo intermino, P. v. 298.
 Affatim plenus, C. vii. 15; reffectus, C. ix. 39.
 Affatu brevi, P. u. 400.
 Afficit nares horrore, P. u. 590.
 Affatu edita anima, Ps. 906.
 Agere triumphum ex aliquo, Ps. 550.
 Agere morte, P. xi. 61.
 Agit animalis homo vitam, *vixit more pecorum*, A. 159.
 Agitabile, vel vegetabile ingenium, H. 516.
 Agon, *certamen*, P. v. 135. Laus, P. i. 181.
 Agnus, Ps. 795.
 Albescit polus, *lucescit*, C. u. 3.
 Albidus color, C. x. 98.
 Ales diel nuntius, C. i. 1. Arundo, *agitta*, Ps. 325.
 Almonia picea, C. v. 19. Simplex, Ps. 610.
 Allambere, H. 155.
 Allophylus, H. 500.
 Almo jejunio, C. vii. 209.
 Altaris ara, C. vii. 205.
 Alternans se motibus suis, H. 722.
 Altius reposta antra, P. vii. 51.
 Altrix, C. xii. 81.
 Altrinsecus, P. v. 65.
 Alumna pacis oliva, C. iii. 55. Alumni carceris, P. v. 157.
 Luminis, P. u. 205.
 Alumnus grex, *schola*, P. ix. 51.
 Alvo bibit Christum virginitas, A. 585.
 Amasionum fraudes, P. x. 182.
 Amat fraud obtegi, C. u. 22. Amat sexus gignere sobo-
 rem, S. u. 224.
 Ambage fallere, C. vi. 48.
 Ambire Christum, P. u. 492.
 Ambrosius liquor, P. xii. 12.
 Amburi, H. 785.
 Amictus pellibus, C. vii. 62.
 Amœnus vapor, P. x. 51.
 Amicus liquor, P. vi. 81.
 Amor habendi, Ps. 478.
 Amphitheatralis pompa, S. i. 585.
 Ampliatis successibus, P. x. 159.
 Anathema, Ps. 549. Anathemata regni externi, H. 461.
 Ancipites recessus, P. xi. 165.
 Ancipiti exitu, P. x. 754.
 Anfractibus spretis, P. xi. 57.
 Angelicæ species, A. 47. Angelici cætes, A. 552.
 Angoribus excruciar, A. 86.
 Anguiferum caput, H. 151.
 Anguina verba, P. v. 176.
 Anguini crines, Ps. 560.
 Anguinus focus, H. 114.
 Anghela Deo rale pectus Eulalia, P. u. 54. Anghelat flu-
 ctum, A. 651. Anghelis forasibus, A. 152. Anghelus vul-
 nere, Ps. 165.
 Anghelus venti, C. v. 101.
 Anicla, *amicula*, P. vi. 149.
 Animalis, *belluinus*, A. 159.
 Animator et factor, P. x. 788.
 Animosa virgo, P. u. 57. Fides, Ps. 874.
 Annales chartæ, S. i. 597.
 Anterior chaos, S. u. 96. Numero, H. 58.
 Antiquitas refert, P. x. 52.
 Anstus prædicat Deum, P. xi. 226. Domini intonat, A.
 406.
 Antra Apollinis, S. i. 262.
 Antra sub pectoris, Ps. 774.
 Antrum pectoris, Ps. 6.
 Auxietas, Ps. 461.
 Apertius quid? A. 45.
 Aperto vultu, A. 555.
 Apex mentis, S. u. 628. Montis, C. vii. 156.
 Apice editore, P. xi. 224. Apices flammæ, H. 862.
 Saxorum, P. xi. 127. Apices, *litteræ*, P. ix. 55. Rerum,
 P. xi. 18.
 Apostoli fontes, S. i. 551. Apostolici, oris, H. 522.
 Apparatus funerum, P. x. 756.
 Appellare ad quem, P. x. 818.
 Applicat necem, P. ix. 64.
 Apta nox turpibus, C. u. 25.
 Aptare pro eligere, S. u. 51.
 Aquai, *archæmus*, A. 702.
 Aquilæ victrices, *legiones*, Ps. 645.
 Aquosus humor, C. vii. 62.
 Ara altaris, C. vii. 205.
 Arator C. u. 40. Ruris Liliei, S. u. 956.
 Arctoa sidera, C. xii. 15.
 Arcus triumphalis, S. u. 335.
 Ardenter silire quid, P. u. 189.
 Ardescit in iras, A. 518.
 Area chartæ in libro, P. ix. 51. Stelligera, C. v. 145.
 Arena amphitheatrali, S. u. 1111. Infamis, S. u. 1127.
 Arenæ dextera, P. u. 155.
 Argilla, H. 100.
 Arguit canities, Prol. 25. seq.
 Arietare arato rostro, H. 489.
 Aristifera seges, C. iii. 52.
 Armamenta, H. 560.
 Armare animos Prol. 11.
 Armaria scriptorum, A. 577.
 Armentalis vi, *pastor*, C. vii. 106.
 Armipotens ratio, Ps. 502.
 Aromate tinctus, P. xv. 72. Aromatis spiramen, A. 753.
 Arripere jussa, P. v. 468.
 Ars patris est, *opus*, S. i. 12.
 Arthritis, P. x. 495.
 Articulatam, A. 859.
 Artile peritus crucis, P. v. 254. Secandi, P. x. 894.
 Pœnarum, P. ix. 55.
 Artubus, *membris*, C. vii. 177. Ulcerosis, P. u. 155.
 Arvina, C. vii. 9. P. v. 229.
 Arula S. i. 257.
 Arundo aurea, *peritica*, Ps. 826.
 Arx ætheris, Ps. 642. Frontis, H. 208. Rationis, S. i. 212.
 Ascensus substantiæ, P. vii. 54.
 Ascitur in P. u. 526.
 Asperat sapor, Ps. 451. Pectus hydris, P. x. 275.
 Aspergine culparum, A. 957. Morum, H. 948. Salis, P.
 v. 225.
 Asperi casus, Prol. 15.
 Asperimus dolor, P. u. 218.
 Assertor divum, S. i. 626. Dei, P. x. 1.
 Assimilatus nomine, et ore S. i. 507. Assimilatus me-
 ritis, S. u. 59.
 Assuescit pollere regno, S. i. 511.
 Assuetus bello, Ps. 556.
 Assultus cassi, Ps. 144.
 Assus *pur.*, S. i. 74.
 Astutia versipellis, A. pr. u. 26.
 Astrologus pernoctans, A. 618.
 Asylum S. i. 196.
 Atomia, A. 954.

Atra socordia, A. 126. Formido, P. x, 276. Ambages, C. vi, 48.
 Sub suctionibus, P. ii, 78.
 Auctor luminis, P. x, 518. Moenium, P. ii, 416. Salutis, C. iv, 12.
 Avenæ vacuæ, H. 218.
 Auferte lectulos, C. i, 5.
 Augusta urbs, Roma, P. xi, 109.
 Augustior ore, P. v, 283.
 Augustissime dux, S. ii, 1114.
 Aula celestis, P. xiv, 62.
 Aulæa mollia, P. v, 366.
 Auræ madentes aromatum, P. x, 333. Populares, S. ii, 155.

Auratus amictus, S. i, 624.
 Aure ab dextra, *parte, latere*, Ps. 158.
 Aurea pompa tori, P. iii, 111.
 Aureolis laquearibus, P. iii, 197.
 Auris stolidæ, H. 657.
 Auritæ moris leges, A. 767.
 Aurlenta lux, P. xii, 49.
 Auspicato conditum, P. x, 414.
 Auspicious, S. i, 278.
 Austeritas fascibus est, P. ii, 325.
 Aversus vultum, P. xiv, 41.
 Avia longa, C. v, 40. Perplexa, S. ii, 903.
 Axe sub gelido, P. iii, 179.
 Axis ætherius, S. i, 144. Poli, P. i, 88.
 Azymon similaginis, A. 535.

B

Bacca pacis alumna, *oliva*, C. iii, 53.
 Bacce catenarum (*vide Bona*).
 Bacchantia gaudia mundi, H. 375.
 Bacchatus apertis jugulis, S. ii, 671.
 Balantis sanguine, A. 352.
 Balatibus querulis, H. 222.
 Balbutire, P. x, 12.
 Balsama diffundunt, P. xi, 194. Destillant. A. 482. Desudant surculo, C. v, 117.

Baptisma datum cui, P. ii, 375. Baptismate lotus, A. 697.
 Barathrum, P. v, 249.
 Barbara gens linguæ, A. 194.
 Barbaricæ habent, H. 436. Barbarici sinus, *vestes*, A. 145.

Barbaries fera, *barbari*, H. 100.
 Barbis hirsuta cutis solvitur, P. x, 530.
 Bardus, A. 296.
 Beatus o terque quaterque, et septies, P. ii, 529 *seq.*
 Bellatrix, Ps. 153. Roma, S. ii, 489.
 Belligerum regnum, Ps. 806.
 Belluina fauces, C. vii, 114.
 Bestiales villi, C. vii, 153.
 Bibere naufragium, P. xi, 74. Bibere illecebras, H. 514.
 Errorem cum lacte, S. ii, 302. Bibere ore rogam, P. iii, 160. Bibit alvo Christum virginitas, A. 585.

Bibulæ arenæ, P. xi, 141.
 Bifestus dies, P. xii, 66.
 Bifida lux, H. 3, 93.
 Bifido æquore C. v, 68.
 Bifori cardine, Ps. 666.
 Biformia arcana, Ps. 761.
 Biformis portentii errore, Ps. 569.
 Bifrons Janus, P. ii, 449.
 Bigas boves S. i, 561.
 Bimaris Corinthus S. ii, 531.
 Bipennis publica, P. i, 53.
 Bisulcæ ungulæ, P. i, 44. P. x, 73.
 Bitumæa, P. v, 199.
 Bivis pluribus anceps, S. ii, 819.
 Bivium biulcum, H. 790.
 Blasphemare Christum, A. 347.
 Blasphemia plural, Ps. 715.
 Blasphemus, P. i, 75.
 Botis atria colla, Ps. pr. 53.
 Bois illigata colla, P. i, 40.
 Bombus tumidus, A. 845.
 Bombyx, purpura P. x, 512.
 Borræ, boreæ, Ps. 847.
 Botryonis opima vallis, H. 477.
 Brabli palma, P. v, 538.
 Brachia arborum, C. iii, 54.
 Bractea tegit gypsum, S. i, 436.
 Bractæalis fulgor, P. x, 1025.
 Bractæolis crepitare, Ps. 553.
 Brut. gentilitas, P. i, 94. Brutum scitum Cæsaris, P. v, 66.
 Bubulæ ocellæ, P. x, 583.

Bubulcus, P. x, 193.
 Bucula, Ps. pr. 51.
 Buccina vasta signum dabit, C. xi, 103.
 Bullis fulgentia cingula, Ps. 475.
 Bustis prodire, C. ix, 99.
 Bustuali antro, C. ix, 52.
 Buxa cerata, P. ix, 49.

C

Cachinnos (per) solvi, P. x, 226.
 Cadit in faciem, A. 550. In vitium, P. x, 989.
 Cementum, vel cemento struere, A. 515.
 Carulæ noctis, C. v, 41.
 Cæruleas animas, S. i, 424.
 Cæsa, vel cæca rupes, S. i, 210.
 Cæsa ense virtus, P. i, 49.
 Cæsaries, C. iv, 61. Deffusa, P. xii, 50.
 Calami sulcus, *versus*, A. 896.
 Calamum piscis sequitur, C. iii, 48.
 Calamosque, tubasque, A. 144.
 Calathus, C. iii, 70. Calathi forum, P. iii, 203.
 Calcant pedibus, C. v, 124.
 Calcata morte, A. 1065.
 Calcatrix mundi, Ps. 547.
 Calce mera, *pède nudo*, P. vi, 91.
 Calculus reluctari, Ps. 596.
 Calculari, P. ii, 131.
 Calens in culpe sanguis, P. ii, 213.
 Calente sole, C. vii, 207.
 Calentem Christo puellulam, P. xiv, 12.
 Calentes exempla domi congesta, S. ii, 9.
 Calentia vota, P. xiv, 76.
 Calentis nequitie carmen, H. 517.
 Caligo scinditur, C. ii, 5. Solis spiculo percutitur, C. ii, 6.

Caligantes animæ, S. i, 591.
 Callus pectoris, P. v, 177.
 Calor laudis, Ps. 24.
 Caltha, C. v, 114.
 Calui, *rasi sacricolæ*, S. i, 631.
 Caminis coxerat, C. xii, 196.
 Camena, C. ii, 26. C. ix, 3.
 Camenas reddere, *hymnos*, P. vi, 133.
 Camurus, *curvus*, P. xii, 55.
 Candida gaudia, Ps. 901.
 Candidatæ cohortes, P. i, 67.
 Candidior toga, S. i, 547.
 Candidus nive lingue genus, P. xiii, 11.
 Candidulus grex, C. iii, 157.
 Candidus dies, C. ix, 77.
 Canioa facundia, H. 401.
 Canities irrepsit sent, Prol. 23.
 Caniformis Anubis, A. 193.
 Canis miles, *castrensia*, A. 216.
 Canistris portare, P. 17, 13.
 Cantamen magicum, S. ii, 176.
 Capax alvus, C. vii, 115.
 Capax Christi, P. ii, 376. Capax iusti, A. 8-3. Capax virtutis, S. ii, 162. Virtutum, P. x, 715.
 Capessere cælum, P. v, 568. Pugnare, Ps. 574.
 Capit auras unas pius et impius, S. ii, 785.
 Capit nil diurnum nox, P. x, 590.
 Capitalis criminis reus, S. ii, 801.
 Captator lupus, P. v, 19.
 Caput est Christicolis, P. xi, 80. Excitata, P. iv, 15. Natile vitiolum, H. 203. Seculi Roma, P. x, 167.
 Carbacea palla, Ps. 186.
 Carcere membrorum septæ animæ, H. 918.
 Carceralis cæcitas, P. v, 269. Stipes, P. v, 352.
 Carceræ catenæ, S. ii, 492.
 Cardine portæ, S. ii, 685.
 Cardio rotæ animum, Prol. 3.
 Cardio mundi, C. xi, 107.
 Carens sole quarto, *mortuus a quatuor diebus*, C. ix, 46.
 Carens vitis, C. iii, 140.
 Cariosa vetustas, C. x, 141.
 Cariosi dii, S. i, 454.
 Carmen nequitie, H. 518.
 Carnale vinculum, P. ii, 487.
 Carnalis stirpis genus, A. 983.
 Carnaliter, A. 768.
 Carneæ lex, A. 370.
 Carnificina, P. ii, 146.
 Carnulenta pectora, P. x, 372.
 Carpinus escas, C. vii, 76.
 Carpiunt semitam pecudes, S. ii, 875. Ungulæ membra, P. x, 693.
 Casa pudici cordis, Ps. pr. 62.

- Casas cunio texere, S. u. 298.
 Cassi ictus dentium, C. vii, 116.
 Castre parcimonie, C. vi, 3.
 Castrata animum recisum virginitas, H. 957.
 Castum sapere, *caste*, C. u, 52.
 Catemitus, S. i, 70.
 Catasta, P. u, 599. *Cataste plur.*, P. vi, 55.
 Castate ignee, P. i, 84.
 Catena mortis, C. xi, 47.
 Catenato subtemine, Ps. 674.
 Cathedra, P. u, 462.
 Catholica fides, Prol. 39. P. xi, 24. Catholicum tem-
 plum, Ps. 107.
 Caula, H. 225. P. xi, 245.
 Canter, P. v, 230. Canteribus cremari, P. x, 400.
 Cautis, *cautez*, P. x, 701.
 Cavernosi meatus aurium, H. 519.
 Cavillo mimico, P. u, 518.
 Cedit nox, C. i, 72.
 Censur patris, Ps. 581. Censibus hastæ addictis, Ps.
 875.
 Censura, *dignitas*, P. u, 526.
 Centifidum iter, S. u, 880.
 Centuplex fructus, C. vii, 220.
 Centuplicatos agrorum fructus radigere, S. u, 1030.
 Cerae pugillares, P. ix, 15.
 Cerata buxa, *pugillares*, P. ix, 49.
 Cerastæ virides, H. 135.
 Ceraquis filvis radiare, Ps. 470.
 Cerebrum ebrium, H. pr. 57.
 Ceremonie, *cerimoniz*, S. i pr., 5.
 Cernua vipera, C. u, 149. Cernuo ore, C. vii, 45.
 Cernuat ora senex, S. i, 330.
 Certeante voto, H. pr., 6.
 Certatum, C. v, 139. A. 695.
 Cervicula, P. x, 856.
 Cespes fumat vervece cæso, P. x, 187. Cespite ab im-
 C. x, 125. Cespite et thure, A. 187, P. v, 50.
 Cesserat omne robur, P. v, 122.
 Chalybs colla ambit, P. i, 72. Chalybem proeundere
 S. i, 50.
 Chaos noctis æternæ, C. ix, 81. Chao anterior, S. u, 96.
 Intereunte, P. u, 55.
 Charaxare, P. x, 557.
 Charisma, P. xii, 61.
 Chartæ annales, S. i, 597.
 Chartula, P. i, 75. Chartule vivaces, P. x, 1115.
 Charybdis sanguinis, C. vi, 107.
 Cheilydri virides, S. i, 150.
 Chelys casta, *musica*, A. 588.
 Chirographum, P. i, 61.
 Chirurgus, P. x, 501.
 Chlamydem gestare, S. u, 50.
 Choreæ fideles, C. ix, 1.
 Chrisma, A. 495. Pacificum, C. v, 156. Perenne, Ps.
 361. Chrismate innotatum, C. vi, 128.
 Christicolæ, C. u, 56. C. vii, 80. C. x, 57. Christico'm
 genus, P. u, 72.
 Christigena domus, H. 787.
 Christipotens, S. u, 709.
 Cicatrix criminum, P. u, 287.
 Cicatricum per vias, P. x, 796.
 Ciere quon vocibus, C. i, 81. Lituis, S. u, 401.
 Cinisculus, C. x, 143.
 Cinnama spirant, C. v, 118.
 Cippo devotus, A. 295.
 Circulator, P. x, 305.
 Circuli *catenarum*, P. i, 72.
 Circulis reciprocatis dies administrat sol. P. x, 574.
 Circumferri, S. i, 425.
 Circumflua copia, H. 535.
 Circumfluit auro, S. i, 418.
 Circumfermere, C. iv, 79.
 Circumligat alas, H. 811.
 Circumplicare, P. x, 272.
 Circumsepere, Ps. 735.
 Circumsaltare, S. i, 135.
 Circumvagus, Ps. 812.
 Ciri exstructi, Ps. 181.
 Cita gradu, P. iii, 61.
 Citi iambici, Ep. 7.
 Citharædus, S. i, 525.
 Claro candore, C. x, 49.
 Classicum clangere, C. v, 48. Triste, C. i, 42.
 Clava Hercules, H. 402.
 Claudere vocem loquentis, P. v, 97.
 Claustra, *locus clausus*, P. u, 41.
 Clausula meriti pax, Ps. 778. Opium rerum, C. ix, 11.
 Clementia tempestatis, S. u, 1012.
 Clerus, P. iv, 78.
 Clens lapidum, P. u, 82.
 Clivoso margine callis, H. 794.
 Cluo, cluis, Ps. u. Cluere virtutibus, C. ix, 107. Cluot glo-
 a, S. u, 584.
 Cluunt ornamenta, S. i, 505.
 Clypeata Minerva, S. u, 534.
 Coeternus, A. 795.
 Coevi sanguinis, C. xu, 157.
 Coagula (per) colli, C. u, 68.
 Coagula concreta, H. 669.
 Coaptare, Ps. 537.
 Cocile capot, A. 325.
 Colicula, S. i, 170.
 Coelipotens, A. 660.
 Colitus, C. xu, 79, Ps. 63.
 Cosmosum solum, S. i 640. Conoso sanguine, Ps. 31.
 Coercere lege, C. vii, 4.
 Cogen in unum, P. u, 144.
 Cognatum malum, S. u, 47.
 Cognitor, *index*, P. x, 205, 571.
 Cognominatus, C. ix, 11.
 Cohæres glorie, P. v, 575.
 Colbat palla sinu collecta, Ps. 186. Coire in un m gra-
 tiam, P. u, 412. Coit in solidum natura tennis æ fluxa,
 " x, 918.
 Coinquinatus viris, C. vi, 57.
 Colla vincis solidita solvi, H. 469. Fractus, C. ix, 90.
 Collaudabilis, H. 692.
 Collaudare, C. ix, 27.
 Collega crucis, P. v, 299. Collepis sensus alti, C. x, 56.
 Colligit se cicatrix, P. v, 112.
 Collinere ore signato, A. 351.
 Collitus melle, C. v, 16.
 Colliquefacta, Ps. 426.
 Collucis, *collucis conjugal*, P. v, 10.
 Colluctari cui, H. 521.
 Collumino, S. u, 850.
 Colluvionibus, P. xiv, 126.
 Color redit rebus, C. u, 7.
 Colorare inepta vultu serio, C. u, 56.
 Coloribus liquidis expressus, P. ix, 93.
 Columba sidere lapsa, C. u, 465.
 Columna lucis, C. xu, 168.
 Columnari luce, H. 476.
 Columnifer radius, P. u, 52.
 Colymbus, P. xu, 56.
 Coma herbarum, C. vii, 46. Oloris, C. u, 65. Comanti-
 bus foliis, P. u, 206.
 Combibere crucem, P. x, 630. Deum modulis, C. iv,
 18. Combiberunt secula vetusta crucem, P. x, 650.
 Cometa tristis, C. xii, 21.
 Commenti genus novellum, P. vi, 58.
 Cominus astanti, C. iv, 49.
 Commisuræ, Ps. 679, 828.
 Committere sulcis semina, S. i, 1025.
 Commorior, P. v, 41.
 Commune (in), Ps. 727.
 Commune est vivere, S. u, 806.
 Commutabile iter, H. 757. Tempus, 683.
 Commercia, Ps. 54. S. u, 614.
 Compaginare nodis, P. x, 899.
 Compago ossuum, P. v, 111.
 Compendia brevis summa, A. 175.
 Compendiosus exitus, P. u, 535.
 Compertum fandi retro, P. 5, 256.
 Comperpetuus, A. 271.
 Competenter plecti, P. x, 118.
 Compita peridorum, A. 2, pr. 7.
 Complexu fovere, P. vii, 5.
 Complices cujus sæcte, P. x, 822.
 Complices de semine, H. 614.
 Composuit digitis corpus, A. 839.
 Comprime arctis dentibus os, P. x, 905.
 Conatibus summis luctari, S. u, 149.
 Concalescunt pectora, P. i, 52.
 Concavo inani, P. x, 977.
 Concentibus inflat tubam, S. u, 68.
 Conceptacula alvi, P. x, 781.
 Concilia festa, C. v, 138.
 Conciliabula, A. 710.
 Concinnare mira laudum, P. x, 4.
 Concipere inaniam somnia, S. u, 46.
 Conciat se in supremam sententiam, P. x, 812.
 Concolor error, S. u, 871.
 Concordia conors, Ps. 824.
 Concrepitare fragor virgarum capiti, P. xi, 56.

- Concreta coagula, H. 869. Malarum rerum cupido, C. vi, 119.
 Concreto crine, S. i, 491.
 Concretas aer, H. 849. Auditis, A. 586.
 Conculcare sacra gentium, Prol. 40.
 Concussus acerbo casu, Ps. 798.
 Conculit horror artus, P. i, 115.
 Condere iura, C. x, 115. Vagine gladium, Ps. 105.
 Coadior orbis, C. xii, 154. Rerum, C. iv, 9. Temporum sureorum, P. x, 206.
 Condomare, C. vii, 98.
 Confectos artus tennare, C. viii, 54.
 Conferre pedem, *congregari*, S. i, 647.
 Confertos cuneos, Ps. 670.
 Confessor Christi, P. ix, 53.
 Confluit viscerum, P. x, 887.
 Confluit Juppiter, P. x, 295.
 Confluo gurgite, C. v, 78.
 Confulderantur, P. ii, 437.
 Confovet in gremio, P. xi, 138.
 Confragosa, C. vii, 53.
 Confrequentare, P. i, 9.
 Congeniscens, P. ii, 411.
 Congenitus, Ps. 221. S. ii, 610.
 Congerere vota prece, C. v, 159.
 Congeries, S. i pr., 21.
 Congeriem (ad) usque, C. iv, 30.
 Conglobat in cuneum, P. xi, 191.
 Conglobatus fumus, C. vii, 157.
 Congregare nexu tenere quem, S. ii, 634.
 Congressus est mors Deo, P. x, 606.
 Congrua meritis rependere, C. xi, 110.
 Congruens ad usum, Ep. 22.
 Conjectare animo, S. ii, 97.
 Coniugalit proles, Ps. pr. 11.
 Coniuratas insidias moliri S. i, 556.
 Connubium nexile, C. vii, 75.
 Conscripti patres, S. i, 604.
 Consecrare se cui regendam, S. i, 506.
 Concepto paradisi lumine, Ps. 224.
 Conserunt se viarum divertia, A. pr. secunda, 9.
 Consensus, H. 572.
 Consorti foedere, Ps. 77.
 Consortia viarum, S. ii, 900.
 Conspicabili ore, P. x, 635.
 Conspiciat officia, P. xi, 49.
 Constratus rogos, P. ii, 355.
 Consultor patriae, A. 452.
 Conuesso, *conuessio*, A. 735.
 Consummabile ævum, Ps. 846.
 Contactibus, A. 935.
 Contagio sordium, C. vii, 53.
 Contaminatis moribus, C. vii, 63.
 Contemptor Dei, P. ii, 262.
 Contenti venci, A. 711.
 Continuare dies hymnis, Prol. 37.
 Conto petere, Ps. 116.
 Contra refert his, P. v, 145.
 Contractor orbis, S. i, 522.
 Contractus vel contactus frigore, S. i pr., 11.
 Contractabilis, A. 959.
 Contristare amaro unguine, A. 545.
 Contumax fastidio, C. vii, 89. In tyrannum, C. xii, 180.
 Doloribus, P. x, 714.
 Convertibilis, A. 276.
 Convexa (ad) H. 852.
 Convexi regia cæli, S. ii, 126.
 Convolare, Ps. 596. P. vi, 56.
 Conviciator, P. v, 102.
 Convivale carmen, H. 547.
 Convolutis artibus, C. i, 83.
 Conum (in) cæsum, Ps. 871.
 Copinus, A. 719.
 Copie præmiorum, P. x, 1153.
 Coquebat venena hostium Christiani nominis, P. v, 578.
 Coquebat iram, P. x, 591.
 Corde alto suspirans, P. x, 926. Cordis scabiles P. ii, 235.
 Cornicium æra, Ps. 636.
 Corniger *fluvius*, S. ii, 605.
 Cornix stridula, A. 298.
 Cornuta facies, S. ii, 555.
 Cornare larga dextera, P. v, 500.
 Corporale ergastulum, P. v, 538.
 Corpusculum, P. x, 805.
 Corruptela tori, S. i, 161.
 Corruptissimus, A. 408; H. pr. 56.
 Cortice libri, *arbor*, A. 541.
 Corticeus, C. iii, 45.
 Corusca dextra Dei, P. iv, 9. Coruscum ignibus caput, P. vi, 2.
 Corvus Apollineus, S. ii, 566.
 Crassum perspicit, P. x, 436.
 Crales, *corpus humanum*, C. vii, 59. *Costa*, P. iii, 112.
 Costarum, P. xi, 57.
 Creamen, *creatura*, H. 505.
 Creatrix procerum urbis, P. iv, 491. Virtus, P. v, 471.
 Creatura, H. 506.
 Credere cum quarto casu, A. 580.
 Cremandus mundus, H. 735.
 Crematio, P. vi, 88.
 Crepans flamma, P. iii, 156.
 Crepidines litorum, C. ix, 112.
 Crepundia, P. iii, 19. Pueri, A. 845.
 Crimen pietatis, H. 597.
 Criminosus, P. x, 878.
 Crinalis acus, Ps. 448.
 Crinita agmina, P. xi, 65.
 Crispata hasta, Ps. 122.
 Crispo liquore, P. x, 284.
 Croceus vesper rubet, S. ii pr., 4.
 Crucis vexillum, A. 448. Figura, C. vi, 152.
 Crucl affixus, P. ii, 22. Sudixus, P. x, 585.
 Crucifer Christus, C. ii, 1.
 Cruciabiles iter, P. 446.
 Crucianalis lethi, C. x, 90.
 Cruciatibus densis, A. 70.
 Cruda vis virum, S. ii, 704. Præcordia hominum, P. xii, 19.
 Vulnere, P. v, 556. Crudum exemplum nostras sortis P. x, 465. Crudus stator, S. i, 75.
 Cruentatus, S. ii, 138.
 Crumenis infarcire, Ps. 459.
 Culpa morum, C. 6, 49.
 Culparum seges, C. vii, 208.
 Cumulatum, A. 717, 739.
 Cunabula decorum, S. ii, 1.
 Cunctiparens, H. 931; P. xiv, 128.
 Candipotes, P. vii, 56.
 Caecis in ævum sæculis, P. v, 576.
 Caneus *militaris*, H. 422. Adversus hostium, Ps. 197.
 Canes conferit, *militi*, Ps. 670.
 Canula, C. vii, 164; C. xi, 98.
 Cupidines frenare, C. vii, 21.
 Cupidineus, Ps. 61.
 Cupressus, A. 465.
 Cura Dei, *homo*, Ps. 622.
 Curam impendere rei, C. x, 43. Adhibere, S. i, 21.
 Curriculis, *vita annis*, P. iii, 11.
 Corvare caput sub, C. iv, 41. Ante pedes, A. 455.
 Curulis sella, S. i, 349.
 Curvi tramites viarum, C. vii, 48.
 Cute exiit vultus, P. xii, 29.
 Cyanea stagna, Ps. 858.
 Cyaneæ nymphæ, S. i, 502.
 Cymbia spumantia lacte, A. 472.
 D
 Dabit hic exemplum, P. ii, 531.
 Dactylicus pede, P. iii, 209. Strophio, C. iii, 29.
 Dæmonica ara, P. vi, 56. Dæmonica sacra, P. iii, 75.
 Dammare tehebris barbaros, P. ii, 585.
 Damnoosa vita, H. 951.
 Dapes inemptis, C. iv, 58.
 Dator luminis, P. v, 276. Animæ, H. 931. Verborum, P. x, 930.
 De hostia avertere ora, P. x, 289.
 Deasciat stipes, P. x, 581.
 Debeo tibi magnas grates, P. x, 562.
 Decedere solitis, S. ii, 512.
 Deciduum imber, C. iii, 79.
 Decidit sors in vatem, C. vii, 410.
 Declivia vite pondera, H. 847.
 Decoctor robur, S. ii, 550.
 Decolor, *niger*, C. v, 69. Decoloras, P. i, 113.
 Decrepto leoni, H. 559.
 Decurans mensibus, P. xi, 195.
 Decutit aspitem, S. i pr., 57.
 Dedeccare, P. iv, 112.
 Dedicare se caduco mysterio, H. pr., 43.
 Dedita Christo Roma, P. ii, 2.
 Dedituari census pulverem, H. 925.
 Defecare membra, *abhiere*, C. vii, 74.
 Desti medela, C. iv, 83. Quod ævo, P. ix, 66.
 Defluas caesaries, P. xii, 50.
 Defluens coma, *devissa*, P. x, 275.
 Defusa Christi, P. i, 42.

- Defundere *ve. diffundere*, P. xi, 191.
 Degener vini, atque somni, C. vii, 12.
 Degenerem trepidatio prodiit, P. 218.
 Delibescere, P. v, 482; P. vi, 50.
 Dehonestare caput, P. x, 765.
 Deitas, A. 1009. Deitatis fons, A. 76. Speculum homo, K5.
 Delibuta comas, Ps. 512.
 Deliquium fluidum, H. 751.
 Deliramenta Platonis, A. 200.
 Demionere, diminvere, A. 281.
 Demorari vota, P. xiv, 76.
 Demutabilis, A. 276.
 Dens frequens, P. v, 218.
 Densio, densere, C. v, 53. Densere congeriem, S. i, P. 21.
 Deponere supercilium, Ps. 287.
 Depositor patris, A. 179.
 Deprendere veri latebras, S. ii, 76.
 Depulsus lacte puer, P. x, 685.
 Deputemus premiis legale damnum, P. x, 550.
 Derogat, *denegat*, C. vii, 175.
 Descensus gradus, A. 1007.
 Desine ab unco, P. xi, 61.
 Desistere peccare, C. i, 64.
 Despectans fastu, Ps. 182.
 Destructilis, P. x, 548.
 Desudata balsama, C. v, 118.
 Detorsit retro faciem, P. v, 368.
 Detumesce, P. x, 145.
 Deverecundum vel divereculum, S. ii, 849.
 Devero ate, C. viii, 11.
 Devorare spe aerum, P. n, 154. *Oscula haurit*, H. 610.
 Devotus cippo Deuchonum, A. 203.
 Devovare carmen cui, C. pr., 42.
 Devium iter, A. pr. 2, 18. *Devia silva*, C. viii, 56.
 Dextra indeolis, Ps. 895.
 Dia, *caelestia*, C. xii, 90.
 Diademate posito, A. 491. *Diademum*, P. xi, 322.
 Diademum, P. iv, 21. *Diademum*, P. x, 707.
 Dialectica vox, H. 124.
 Dicata esca, *sacra*, C. viii, 75.
 Dicari mysteris, P. x, 218.
 Dictu scelus, A. 822.
 Didita vel dedita pecunia, P. n, 917.
 Diecula, C. vii, 96.
 Diem lucis insuetate donare, P. x, 955.
 Diffata in humum agmina, C. v, 165.
 Diffuso pulvere, H. 587.
 Diffusus potus et cibo, C. vii, 16.
 Diffuit in luxum, P. x, 125.
 Diffundit sudoribus, P. x, 356.
 Digestum, P. n, 129.
 Dignis emulibus, P. n, 122.
 Digladiabile discidium, C. iii, 148.
 Digna superare in isto munere, P. iv, 64.
 Diglossare, P. x, 1157.
 Dilancinata, P. v, 158.
 Dilaniata lingua, Ps. 424.
 Diluvii sub tempore, S. ii, 557.
 Dimensio sanguinis, P. x, 1120.
 Dinumerare, H. 56; P. xi, 254.
 Dirā relatu dogmata, A. 1.
 Dirigiti pernox astrologus, A. 617.
 Diruit mortem morte, P. ii, 19.
 Discincta juvenis, Ps. 822.
 Discludere, H. 618, 905.
 Discolorus, discolor, P. x, 502.
 Discordans linguis, S. ii, 585.
 Discretio carpit cumulum, H. 26.
 Discriminibus coloribus, P. x, 330.
 Discriminibus, H. 854.
 Discursibus terere silicem, S. i, 582.
 Discursus luperorum, S. n, 862.
 Diauit tenebras de pectore, P. xii, 36.
 Disijcit membra morbos, P. ii, 209.
 Disparare nexa nervis vincula, P. x, 888.
 Dispari sorte, S. ii, 375.
 Dispendia, *ambages*, C. xii, 174. *Flexuosae*, C. vii, 49.
 Dispendio sanguinis, P. x, 25.
 Dispensare opes, P. n, 44.
 Dispergi, A. 474.
 Dissecare fidem minutis ambagibus, A. pr. ii, 21.
 Dissertator, A. 782.
 Dissicit, disijcit membra, P. ii, 209.
 Dissipare vera, C. vi, 45.
 Dissipator triumpho hostici, Ps. pr., 31.
 Dissociabile nil firmum, Ps. 703.
 Dissociari, C. x, 13.
 Dissolubilis cardo, C. ix, 72.
 Dissona cultu regna, S. ii, 585.
 Dissoni ritus plur., P. ii, 427.
 Distenta uterum mater, H. 586.
 Distincta vice, A. 682.
 Ditio effrenis, *potestas effrenis*, S. i, 318. *Ditona eorum*, S. ii, 658. *Urgebat*, P. viii, 8. *Dittonibus aequa, pari potestate*, S. ii, 419.
 Ditiior, P. n, 116, 512.
 Ditissima tartara, Ps. 521.
 Diva caro, Ps. 76. *Hieroclymas*, Ps. 812. *Divi genium*, P. v, 92. *Divos fingere*, P. i, 80.
 Divaricatis cruribus, P. v, 252.
 Dividuos Deas, H. 7.
 Divinitas, P. x, 245, 440.
 Divisor deitatis, H. 2.
 Divortia duo, H. 4.
 Divortia obliqua, A. n pr., 9.
 Diurna nocte, A. 629.
 Diutina aetas, P. x, 1116.
 Docta psallere, P. x, 837.
 Dogma, P. n, 95. *Nemissum, la. viii, 8. Doctrina*, C. vii, 197. *Novellum, Chris.*, P. x, 583. *Sophia*, S. i, 31.
 Dolatu forata gemma, Ps. 853.
 Domina Ecclesia, C. vii, 187.
 Dominatibus, H. 515.
 Dominatio, H. 51, 510.
 Dominator, A. 448.
 Dominatrix rerum, A. 88.
 Dona conscientiae, Ep. 3.
 Donare aliquid hostico ferro, P. i, 27.
 Donaria, P. x, 545.
 Donatrix, P. xi, 171.
 Dracones, *pezilia*, C. vi, 16.
 Dubitable pectus, A. 581.
 Ducere vicem sortis humane, C. vii, 215.
 Ducere vitam, H. 955.
 Ducitur annus solis recurso, Ps. 573.
 Dulcia pro cibis dulcibus, Ps. 91.
 Dulcissimi psalmi, P. 634.
 Dumus, P. xi, 129.
 Duplicit vota, P. xii, 64.
 Dux ibat illis, P. vi, 10.
 Eam inane resolutus in nihilum, S. ii, 107.
 Eburnum, *nigrum*, C. n, 71.
 Eblanditis virtutibus, Ps. 528.
 Ebrum linteolum, *humectum*, C. v, 18. *Ebrui venenis*, C. xi, 92.
 Ecclesiarum anguli, P. n, 82.
 Ecclesia tenuis, P. x, 45.
 Eceum, *ecce*, P. x, 1006.
 Echo, P. x, 980.
 Ecquis, et quis erit, qui, S. ii, 84.
 Edeat, P. x, 810.
 Edax seminum, A. 1075.
 Edentula, P. x, 305.
 Editor, P. xi, 221.
 Editos de sexu duplici natos, P. x, 179.
 Eductus sub imagine astra, S. ii, 8.
 Efferatus mundus, P. iv, 110.
 Efferatis furoribus, C. ix, 55.
 Efferre se sideribus altius, S. ii, 479.
 Effetus malis, P. ii, 215.
 Efficax ars seminandis erroribus, P. x, 271.
 Effigie animam, A. 807. *Hominem*, C. x, 1.
 Effingere statuis membra, S. ii, 750.
 Efflans spumeas salivas, P. i, 101.
 Effrena mens, P. x, 966.
 Effudit signa Dominus, H. 168.
 Effundit se amaris dicis in rocem, Ps. 235.
 Effusus de senili partu, C. vii, 59.
 Effusa corpora, *nata*, C. xii, 111.
 Effuse iurges, Ps. 478.
 Egenus lucis, S. i, 377. *Rationis*, S. ii, 81.
 Egressus tuta silentia, S. n pr., 44.
 Ejecta solo herba, S. ii, 982.
 Ejolantes, C. vii, 145.
 Elaequare, S. n, 147.
 Elicitus sanguis, P. n, 140.
 Elinguis, P. x, 2. *Elinguis hominis*, P. v, 72.
 Eliquare metalla, H. 200.
 Eloquenti Romani decus, S. i, 651. *Eloquentis ventis tumet*, S. n pr., 58.
 Elumbe virus, P. n, 216. *Elumbis animas*, Ps. 514.
 Eluvies sanguinis, P. xi, 46.

- Emancipator, C. vii, 184.
 Emblemata in poculis, Ps. 537.
 Emicat, nascitur subito, C. ix, 27. Sol resurgens, C. u, 86.
 Emulsi digitis, P. u, 122.
 Enotus curæ, Ps. 629.
 Enervatum robur, S. u, 143.
 Enitit cum infinito, P. v, 163.
 Enuntiatrix sensuum lingua, P. x, 771.
 Eos plaga pandit potum, P. u, 65. Munera, C. xu, 62.
 Eous sidus, phosphorus, C. u, 67.
 Ephebus, C. ix, 43. Mollis, P. xiv, 72.
 Episcopalis, P. vi, 11; xii, 35.
 Episcopus, P. u, 29; vii, 22, 34.
 Equæ, et ex, C. u, 193; ix, 99.
 Erat cornere, P. xi, 131.
 Ergastulum, *carcer*, P. v, 241. *Corporale*, P. v, 338.
 Erigit ad celum supinas iacies, A. 501.
 Erubescit error, C. u, 118.
 Erumpit alloquio, Ps. 749.
 Esse azymon, *edere*, A. 353. *Exemplo*, A. 58.
 Ethicis (ex) præsumere, H. 381.
 Evangelicus libellus, A. 13.
 Evectus gradu militiæ, Prol. 20.
 Evicerandum corpus oculæ, P. x, 109.
 Eviscerata carne, P. x, 1088.
 Evolutos post mille consules, P. x, 407.
 Exactor auri et sanguinis, P. u, 48.
 Exaggerati thessauri, P. u, 87.
 Examina divum, H. 97. *Pauperum*, P. u, 180.
 Exarmatus, Ps. 49.
 Excellentius acris heros, P. x, 52.
 Excellentior ordo, *senatorius*, S. i, 571.
 Excessu moderaminis, S. u, 980.
 Excidere se, *castrare*, P. x, 1039.
 Excidit animis sitis eremi, Ps. 371.
 Excipere imperium alioquis, C. u, 124.
 Excitare faciem in celum, C. iv, 70.
 Excitata capot, P. iv, 15.
 Excitator mentium, C. i, 5.
 Excitus in furias, P. u, 96.
 Exeruciare fidem, P. u, 90.
 Exeruciabilis exitii, P. u, 115.
 Exeruciatus, P. xiv, 19.
 Excubat spiritus, C. i, 80.
 Excussus, *us, subst.*, P. v, 226.
 Exedenda morbis membra, P. i, 26.
 Exemplum dare, *puniri*, P. u, 351.
 Exerctus labore, C. i, 25.
 Exerere præcepta, *exsequi*, P. xiv, 63.
 Exfibulare, Ps. 655.
 Exhæres, P. u, 79.
 Exhibere ad cultum, C. viii, 50.
 Exinquare, exsinquare, P. xi, 232.
 Exitialis dies, S. u, 567.
 Exitium luas pro, P. x, 94.
 Exorabilis terror, C. vii, 99.
 Exotica secta, Ps. 739.
 Expedit arcas latebras, P. ix, 88.
 Expedita corda, C. iv, 51. *Litteris crux*, P. x, 625.
 Expiare, C. vii, 7; C. xii, 163; P. i, 102.
 Expollita ære pelvis, Ep. 16.
 Exportrecta cubili, H. 886.
 Expressa liquidis coloribus, P. ix, 93.
 Expresserat crimen urna voluta, C. vii, 112.
 Exprimere stylo, P. x, 1124.
 Exsecutor, P. xii, 16.
 Exsequialia verba, P. xiv, 51.
 Exsibilare, P. v, 176.
 Exsiliit liber in auras spiritus, P. xiv, 92.
 Exsors dolorum, P. v, 160.
 Extinctior, C. vi, 102.
 Extirpata procelis silva, H. 240.
 Exsul avili laris, S. u, 734.
 Exsultans gallus, C. i, 67.
 Extia litare, S. u, 779.
 Exterminat Paulus Jovem, P. u, 469.
 Extrema cutis, Ps. 692. *Extimum vestis*, C. ix, 46.
 Extorque, *ultim. brev.*, P. v, 69.
 Extuberat cervix plumbo, P. x, 117.
 Exuere stultitiam, Prol. 55.
 Exulcerare, P. x, 1093.
 Exuvias pontificales deponere, S. i, 518.
 Exusserant cor venena, P. v, 380.
- F
- Fabrica, *piscium*, C. xi, 44. *Fabrica corpusculi*, P. x, 803.
 Fabrili manu, P. v, 69.
 Fabriliter, A. 319.
 Fabro deitatis figmine, A. 1033.
 Fabula, *narratio rei veræ*, H. pr. 23. *Fabulam scurra saltas*, P. u, 330.
 Facies fumificæ livoris, P. xiv, 108.
 Facessat, *abeat*, C. u, 93; A. 639. *Facessite, hic*, P. vi, 77.
 Faciem (in) riparum, C. v, 66.
 Faciles rapi ad vincula, H. 429.
 Factor, *creator*, C. x, 130. *Aque*, A. 667. *Orbis*, P. u, 415.
 Factura Dei, *subst.*, A. 792, 836.
 Facundissimus, S. u, 19.
 Facundo ore doctor, P. iv, 18.
 Falernum, *vinum*, C. ix, 28; Ps. 568.
 Falsificatis spoliis, H. 549.
 Falsiloquus, A. 107.
 Fames implia, Ps. 479.
 Famosum tropæum, Ps. 61. *Famosus ardor, amores*, S. i, 116.
 Famula Deo mens, C. x, 166.
 Famulanta elementis, S. u, 803.
 Fanaticus, A. 440; P. x, 1061.
 Fanti, *dicenti*, P. vi, 43.
 Farra, S. u, 910. *Spices*, S. u, 217.
 Fases, *lictiores*, P. u, 65.
 Fascioli cingere, S. u, 1007.
 Fastidia prægnantis, C. xi, 54.
 Fastigia fame scandit, H. 457.
 Fastorum arce potiri, *consules fieri*, S. i, 596.
 Fastos condunt consules, S. u, 426.
 Fatales prunæ, *Vesit*, S. u, 1086. *Fatalis sors*, S. u, 439. *Fatalia nihil sunt*, S. u, 485. *Fataliter*, S. u, 569.
 Fato peccante, S. u, 469.
 Fatisce, C. ix, 51; C. x, 96. *Faliscens corpus*, C. vi, 149.
 Fatus debilis, *subst.*, P. x, 988. *Fatus secretos promere*, A. 591.
 Fauces poræ, Ps. 665.
 Fautrix fletum, C. vii, 173.
 Faville indices Gomorrhæorum criminum, P. v, 103. *De favillis coeunt membra*, C. ix, 100.
 Favus sudat, C. u, 72.
 Fax, et incitator, P. x, 67.
 Faxo, P. v, 101. *Ego, teratur*, Ps. 249.
 Felices anime, quibus, P. vi, 97.
 Felle alto stomachatus, P. x, 393.
 Felle libero effundit iram, P. ix, 46.
 Fenestras corporales, P. x, 454.
 Fera, *acili*. *Kulalia, eodem sensu quo ferox ingenii*, P. u, 59.
 Feralis bestia, Ps. 719. *Domus, carcer*, P. v, 312.
 Feralè monstrum, Ps. 565. *Regnum*, A. 561.
 Ferax glorie, P. x, 779.
 Ferula regalia, *magorum dona*, A. 609. *Sporiorum ducere*, S. u, 581.
 Feriæ scholarum, P. ix, 76.
 Feriata freta, P. vi, 158. *Feriatum somno pectus*, C. vi, 27.
 Ferini ritus, S. i, 80. *Ferino gutture*, C. vii, 122.
 Ferit æthera clamor nauticus, S. u pr., 12.
 Feritas gentium, P. u, 11. *Feritate tyranni*, S. i, 46.
 Fermentati mores criminis, A. 334.
 Ferox ingenii, *fortis*, P. u, 52.
 Ferrata legio, S. u, 55. *Ferrata acies*, C. v, 48.
 Ferre finem peccandi, C. i, 56. *Ferre gressum quo*, C. v, 41. *Ponam*, P. x, 1086.
 Ferrea fata cogunt ad facinus, S. u, 462.
 Ferri in vesaniam, P. x, 1003.
 Ferrugine lugubri, C. ix, 79.
 Ferrugineus, Ps. 335.
 Ferreae crepantes, Prol. 8.
 Festa vox, A. 149. *Festum, subst.*, C. viii, 14. *Festa, subst.*, P. u, 433; xi, 254.
 Fetida libido, P. u, 245.
 Fibula, C. vii, 157; Ps. 449.
 Fictilis Minerva, A. 433. *Olla*, Ep. 17. *Utra*, A. 764.
 Fictor, C. x, 133.
 Fidelis, *Christiansus*, P. u, 445. *Turba*, P. v, 534. *Fideles pagane*, C. ix, 26.
 Fidicula, *fidicla*, P. x, 481, 330.
 Fidissimus, C. vii, 78. *Fidissimi obsides*, P. u, 438.
 Figeat spiculis dolor gementem, P. v, 434. *Figere ocula*, S. i, 531.
 Figmen, A. 798. *Figmine fabro*, A. 1033.
 Figmentum anime, S. u, 215.
 Figurare, *typum cuius esse*, Ps. 67.

Fingere figuram, C. xii, 184.
 Finis exors, *mortis*, H. pr. 24. Fluctum, *litus*, C. vi,
 128. Sub fine ultimo, Prolog. 34.
 Fiscella, P. v, 491.
 Fiscus *principis*, P. u, 90.
 Fissile lignum, S. u, 283.
 Fissa voluntas, Ps. 780.
 Fixus supplicio, C. vi, 64. Fixis voltibus in, C. xii, 54.
 Flabillis res, A. 867.
 Flabralis frigus, A. 841.
 Flagellum, *sarculus*, C. vii, 159. Pro plaga, A. 560.
 Flagrantiam sedare, P. x, 754.
 Flagrare pervicaci audacia, P. x, 63.
 Flammicomis ignes, Ps. 775.
 Flammeolum, Ps. 149.
 Flore rosas, spernere, P. m, 21.
 Flatile virus, B. 531.
 Flatos, *anima*, P. m, 169.
 Flavescere, S. u, 639.
 Flavicomantes, A. 493.
 Flebile officium, P. m, 185. Flebilis hora, H. 943.
 Flebiliter, P. m, 119.
 Flectere in diverticulum, S. u, 848. Sensus, S. u, 411.
 Fletu perluere, P. iv, 195.
 Flexa sententia, S. u, 311.
 Flexu in platea, P. xiv, 39.
 Flexuosa fraudes, C. vi, 143. Flexuosa dispendia C.
 vii, 49.
 Flexura, *subst.*, H. 652.
 Flocci facere, P. x, 140.
 Floret fraude fertili, H. pr. 33.
 Fibrulentus, P. x, 192.
 Fluctivagi greges, C. m, 46.
 Fluctuans sub pudore, P. x, 876. Fluctuat veritas dubia
 fide, P. x, 634.
 Fluctus fragrant, C. vii, 128.
 Fluente pura, S. u, 789. Fluentis infusus, S. u, 935.
 Fluitantibus exsillis, A. 541.
 Fluit orbis large ubere secundo, S. u, 931. Fluxit labor
 dei, C. vi, 9.
 Folibus cavis recoqui, P. v, 70.
 Fomes peccati, A. 942.
 Fenticulus, C. v, 116.
 F ornabile os, A. 1034.
 Fornice (in) mundi, A. 624.
 Fortior fortissimorum, P. v, 294.
 Fossor, *agricola*, H. pr. 1.
 Forare, P. x, 986.
 Fotibus aucta gloria, S. u, 385. Benignis recreari,
 P. v, 530.
 Fovere quiete dulci fessum corpus, C. vi, 122.
 Fragile volum, H. 756.
 Fragmina generosa, C. x, 128.
 Fragar rogantium, P. u, 181.
 Fragosa vox, P. x, 994. Fragosa rupes, P. v, 443. Fra-
 gosi turbines, C. vii, 94.
 Fragrar nardo, C. xi, 68. Fragrans odor, C. xii, 70.
 Frangere bella, P. m, 53.
 Fraudare ab exsequis, P. xi, 146.
 Fraudari solitis suspitibus, S. u, 912.
 Frenare mundum habenis impositis, S. u, 384. Rabiem,
 S. u, 601. Frenarier, ora lupatis, Ps. 191.
 Frenos urbium regere, Prolog. 17.
 Frendit, P. v, 395.
 Frequentia criminum, C. vii, 29.
 Freta seculi, C. v, 109.
 Frivola fama vacuum, Ps. 231.
 Frixiis sartagine, P. x, 759.
 Frondicoma loca, C. iii, 102.
 Frugescent rarius agri, S. u, 913.
 Frugifera cymba, S. u, 940.
 Frustatum, Ps. 720.
 Frustrantia dona, A. 640.
 Frustrum, P. v, 409.
 Fucis colorum pictus, P. ix, 10. Illius, C. u, 39. Ludere,
 S. u, 44.
 Fuimus per quinquennia decem, rixi, Prolog. 1 et 2.
 Fulgida moneta, P. u, 53. Fulgidus sol, C. i, 9.
 Fulgurat argento ex solido, P. xi, 184. Splendore lucis
 caecitas, P. v, 270.
 Fuligo sulphuris, P. v, 198.
 Fuliginosi lares, P. x, 261.
 Fulmen dicendi, S. i, 630. Crucis, C. xi, 113.
 Fultus jure potestatis, S. i, 563. Togam, P. x, 1015.
 Fulvum minus aurum, H. 633.
 Fumat sanguis, P. v, 70.
 Fumeo fomite, S. i pr., 23.
 Fumilice faces, P. m, 118.

Fumosi lapides, H. 404. Fumosa numina, C. xii, 197.
 Funale textum, P. v, 469.
 Fundali stridore, Ps. 293.
 Fundamine facto, Ps. 823.
 Fundator, C. xi, 27.
 Fundit opes ager, *copiose profert*, C. m, 51.
 Fundus tenebrosus, Ps. 93.
 Funera tegebant infausta Cannas, S. u, 368.
 Funerabat natum supremis fletibus, C. ix, 44.
 Funereus horror, A. 735. Sarcophagus, C. m, 202.
 Furiaria arma, Ps. 530. Furiaribus dicitis, Ps. 510.
 Furiare greges, vel raptare, D. 114.
 Furiata lues, P. m, 26.
 Furiis incensus, S. u, 863.
 Furoris sedare, Ps. 697. Furoribus percitus, C. ix, 53.
 Furtivo igne calere, S. i, 171.
 Furva culpa, C. i, 74.
 Fusa vox multis ricibus, P. x, 567.
 Fuscet fuligo, P. x, 1117.
 Fuscum cogitare, C. u, 14.
 Fusile numen, C. iv, 40. Fusilis, P. x, 284.
 Futile et ridiculum, A. 248. Freniens, H. 569.

G

Galeatus vertex, Ps. 117.
 Garrula verba, P. x, 747.
 Gaudia (in) solis, S. u, 1013.
 Gaza dives, Ps. pr., 24.
 Gehenna, C. v, 111. Gehenna incolae, P. i, 111.
 Gemello numero, H. 96.
 Gemmans torus, Ps. 62. Gemmantia germina, H. 228.
 Genesalogus, A. 515.
 Geniale tori jus, P. xii, 21. Geniales illecebrae, C. m,
 144. Genialis hiems, P. m, 203. Honor, P. m, 105.
 Genitalis sedes, *paradiis*, C. x, 167. Sierpe, H. 573.
 Genitrix Dei, Ps. 581. Urbis plorum, P. iv, 22.
 Gentile vulgus, P. x, 464. Gentilis stupor, P. vii, 78.
 Gentiles nuga, S. i, 575.
 Gentilitas, P. i, 91; P. x, 1086.
 Gerens hominem Deus, C. m, 139.
 Germanitas, H. pr., 41.
 Germina, *stili*, C. xii, 46. Germinis nobilis, P. m, 1. Ger-
 minis masculini, P. x, 1069.
 Gestamen tunice, Ps. 614. Corporis, A. 4.
 Gestator innocui corporis, A. 933.
 Gigantes, H. 499. Giganteis laceris, H. 447.
 Gignenda ad secula, A. pr. 6.
 Glanco speculamine, A. 20.
 Glaucome (sub) vidit, H. 83.
 Ghscht, H. 561.
 Globi diurnum et nocturnum, *sol et luna*, P. x, 337. *Globi*
Romani, S. u, 507. Globus legionum, Ps. 172. Oris, P. x,
 844. Solis, P. x, 537. Globus solis, lunae, C. ix, 15.
 Glomerare fas nefas, C. m, 134.
 Glorificare, H. 966.
 Glutians carnem sermone deus, C. xi, 32. Glutinat osum
 carnis, Ps. 79.
 Glutine illitus, C. m, 43.
 Grabatus, P. v, 207.
 Gradus militie, Prolog. 19.
 Granaria Sardonum, S. u, 942.
 Grandævus, S. u, 416.
 Grande loqui, Ps. 283.
 Grandescere, A. 728.
 Grassarier usu longo, H. 519. Grassantia crimina, Ps.
 468.
 Grates reddere, C. iv, 75.
 Gratetur humus, C. xi, 10.
 Gratia ciborum, C. vii, 188.
 Gravis numine, C. m, 142.
 Gregalis plebs, P. v, 591.
 Gressum intendere, Ps. 276. Gressu reflectit percipio,
 C. vii, 131. Gressum qua tolerant, C. v, 41.
 Grex candidulus *de ovibus*, C. m, 157. Christianus, P. x,
 57. Immolatorum tener, C. xii, 130.
 Grunntibus, A. 416. Grunntium strepere, P. x, 993.
 Gula ferina, P. x, 810.
 Gurgus avaritie, H. 253. Gurgitibus Sisyx abdit, Ps. 530.
 Gustare saporem, P. iv, 187.
 Gustatus, *subst.*, Ps. 430.
 Guttatim, C. v, 22.
 Gymnadic licentia, P. x, 190.
 Gypsus, *simulacrum*, A. 458.
 Gyro porrecto, S. i, 321.

H

Habet, hoc habet, *vincens vox*, Ps. 53.
 Habilis thalamis, S. u, 1079.

Habitabile deo corpore, S. n. 268.
 Habitacra, C. x, 40.
 Habitatio, H. 932.
 Habitatator, Ps. 745.
 Hactenus exsul, Ps. 250.
 Halantis anime figmentum, S. n. 215.
 Halitus carbonum, P. v, 220.
 Harmonia vocis, P. x, 976.
 Haruspex, S. n. 770. Numa, A. 215.
 Hastæ additis censibus, Ps. 875.
 Haurire illecebras, Ps. 515. Mysterium circis sensibus,
 P. x, 590. Doloris vulnus, C. vii, 142.
 Haustibus orare, C. iv, 45.
 Hebdomadi sextæ, A. 987.
 Hebetat lux, S. i, 421.
 Hecatombe, P. x, 1031.
 Hendecasyllabi, P. vi, 462.
 Herilem ad usum, Ep. 22.
 Heros acris excellentior, P. x, 82.
 Heros, deus, A. 40 et 160.
 Hiantia labra, P. x, 940.
 Hiatus lupus, C. iii, 169.
 Hiatus minutis patet, P. x, 1020. Hiatus vacuo, H. 518.
 Hiatus aerios, H. 879.
 Hiems, tempestas, A. 665.
 Hircinum sidus, A. 631.
 Hircosus cynicus, A. 201.
 Hirsuti humeri, H. 154.
 Hirta fragmenta impolitis agnulis, P. v, 228. Hirtis pel-
 libus, C. vii, 63. Hirtis amictus, S. n. 290. Hirtum æquor,
 tabul. scrib., P. ix, 53. Hirtus ager, P. xi, 120.
 Hispidi et torva fronte, P. x, 1021.
 Hirci letus, P. v, 115. Hircum hyium, H. 789. Hircus
 macro, P. x, 452.
 Hoc habet, vox gladiatrix, Ps. 55.
 Holocaustis mactatis, Ps. 789.
 Honor capitulis paxos, C. vii, 24.
 Honora arte, A. 1057.
 Honores mactare, sacrificia, H. 400.
 Honoris sitim æstuans, P. ii, 250.
 Hora quietis, C. vi, 10.
 Horrificæ nubes, A. 635. Horrificæ angues, C. ii, 181.
 Horrificæ vultus, S. n. 225.
 Horror subit quem, P. x, 941.
 Hortatibus, P. x, 54.
 Hospita gurgitis gens, C. v, 59. Hospita viscera, C. x,
 51. Hospita aratro, Ps. 214.
 Hospitalis lar, P. x, 782.
 Hostica ergastula, H. 445. Hostico ferro, P. i, 27.
 Humecta terra, A. 676.
 Humescere, S. i, 204.
 Humilis mens, Ps. 199.
 Hysol, affrica, P. xv, 65.
 Hydris, ens, C. ix, 29.
 Hydrus puer, A. 623.
 Hydrina vulnera, P. x, 888.
 Hymante, P. i, 118.

I

I, imperativ., C. xu, 99; A. 581; P. xiv, 68.
 Iambici versus, Ep. 7.
 Ibit obvium Christo, P. v, 14. Vide fac.
 Ictum peregit, P. i, 93.
 Idololatriæ, idololatriæ, H. 404.
 Idolum, A. 186; S. n. 79.
 Igneæ fœs animarum, C. x, 4.
 Igneolus vigor, C. iii, 186.
 Igniculi, C. v, 12; S. i pr., 67.
 Igniferum sidus, S. n. 1027.
 Ignis secundus, nuptiar, P. ii, 504.
 Ignitum ingenium, H. 544. Igniverunt, P. x, 1078.
 Iligne glandes, S. n. 284.
 Illyrmasse, P. x, 707.
 Illusa rapina, P. i, 109.
 Illecebrosus, S. n. 114.
 Illex halli, A. Pa. 528. Illice arte corda spectare, S. n. 6.
 Illicere indocile capus ingenium, C. m, 112.
 Illicere oculos cæcos, A. 675.
 Illi am ædem coloribus discriminatis, P. x, 330.
 Illusa vestis, picta, P. xiv, 108.
 Illustrata templo, Ps. 811.
 Imagine (sub) cerni, A. 48.
 Imber saxeus Stephani, P. ii, 371. Imbres vulniferi telo-
 rum, Ps. 175.
 Imbricibus ruptis, S. i, 67.
 Imbrifer eurus, A. 661. Imbrifer ventus, C. v, 101.
 Imbuere arte, S. n. 21. Alloquio, A. 501. Imbuunt avor

Dei res, C. iii, 14.
 Immodicus dapes, C. iii, 474.
 Immolator, C. xu, 48. Immolator squalidas, H. pr. 49.
 Impacatus, Ps. 774.
 Impassibilis, A. 81.
 Impastus, non pastus, C. iv, 99.
 Impeditum onus corporis, C. iii, 5.
 Impendere curam, S. n. 1020.
 Impenetrabile tegmen, Ps. 363. Impenetrabilis, Ps.
 516.
 Imperator spiritus, C. vii, 200.
 Imperitus fuci, P. x, 638.
 Imperium excipere, C. iii, 124.
 Imperterritus, P. x, 57.
 Impexa virgo, C. vi, 153.
 Impliare sanguine ferrum, P. xiv, 56. Vitilis, C. vi, 51.
 Impiati sæculi reus, P. x, 88.
 Implacabilis, P. x, 867.
 Implet omnem spem Deus, C. x, 158. Implet dicta ju-
 bentis, P. x, 556.
 Impressu pectoris, Ps. 275.
 Impuratus, P. x, 191.
 Imputare opprobria, C. vii, 153.
 Inaccessæ turres, A. 555.
 Inadistis fratribus, A. 151.
 Inæstimabilis res, P. x, 511.
 Inæstuanus stomacho, S. i pr., 58.
 Inanis a marsupio, P. ii, 104.
 Inaniter ardens, S. n. 158. Inaniter fluit, S. i pr., 78.
 Incantare, S. i, 97.
 Incapax sacramenti, P. x, 588.
 Incassum, S. i, 398.
 Incensum sili mortis, P. v, 556.
 Incentiva luce, H. 249. Incentivum peccaminis, A. 929.
 Incutere lapides, H. 404.
 Incuator mortis, H. pr. 21.
 Incircumcisus, Ps. 390.
 Incircumscriptus, A. 803.
 Incitit iram furor accensus, P. xiv, 65.
 Incitato gressu, P. ii, 39.
 Incitator et lax, P. x, 67.
 Incomperita novitas, A. 570. Incomperiti dii, S. n. 305.
 Incompositi sensus, S. n. 625.
 Incompreusa virtus, A. 812.
 Inconcessa homini, A. 57.
 Inconditus clamor, P. x, 994. Inconditus ritus, C. ii, 194.
 Incorporatus, C. xi, 80.
 Incorporatus, S. n. 190.
 Incorruptus, A. 952; H. 556.
 Increpta fraude, C. vii, 193.
 Incruente, adverb., P. i, 1091.
 Incubant ingenio somnia, H. 59.
 Inculpabile numen, A. 947.
 Incussa silicis, C. v, 7.
 Indage variata, S. n. 849.
 Indelebilis laus, P. x, 1152.
 Indeprensa retinacula, H. 141.
 Index vulneris cruor, Ps. 700.
 Indigenæ dii, S. n. 500. Urbis, cres, Ps. 754.
 Indigenæ pietatis iura, S. n. 541.
 Indiscretus, H. 70; A. 256.
 Inditur medullis deus, P. iii, 14.
 Indocilis tractanda ratio, S. n. pr., 60.
 Indoles mortis, P. ii, 2.
 Indomabilis testis, P. v, 41.
 Indomiti leones, C. iv, 47.
 Indomitum tunet, Ps. 296.
 Indubitata fides, Ps. 621.
 Indulgentissime doctor, Ps. 888.
 Indumenta carnis, C. ix, 99. Pedum, P. vi, 86.
 Induperator, S. i, 147.
 Inducere, mora, P. ii, 126.
 Induvias cæse pecudes præbent, S. n. 288. Induvitis quo-
 datus, Ps. 578.
 Inemptæ dapes, C. iv, 58.
 Inenarrabilis urbs, celestis, P. ii, 555.
 Inermis virus, C. m, 484.
 Inexpleta ripa, A. 781.
 Inexplicatas, C. iii, 155.
 Inexpugnabile præsidium, H. 487.
 Insuperabilis, P. v, 170.
 Inextricabilis, P. n. 359.
 Infantissimus, P. x, 5.
 Infecit vitilis bona, H. 156.
 Infectus vitilis, Prol. 9.
 Infecundior, S. n. 934.
 Inficere, inficere crumenis lucrum, Ps. 439.

Inferia, S. i, 587.
 Infernalis Juppiter, S. i, 588.
 Inferna regna, A. 633. Infernus gurgies, S. i, 333.
 Indicere furo, H. 275.
 Indiciari, A. 128.
 Indiciatrix, Ps. 630.
 Indurare fidem, H. 181.
 Infit, P. x, 115.
 Inflant nos mala, C. i, 93.
 Inflatus superbit, P. x, 150.
 Infictos casus, A. 1084.
 Influentem succulentis obtutibus, P. x, 455. Influentem
 celo spiritum hauriens, C. ix, 6.
 Informata editis urbs, S. i, 307.
 Infracto genu claudus, P. u, 149.
 Infula, A. 486. Infulata domus, P. iv, 79. Infulatus, C.
 iv, 5. Infulatus mitra, P. x, 1013.
 Infusor fidei, C. iv, 11.
 Ingenium ignitum, H. 543.
 Ingerere lumen, C. i, 100. Virus cui, H. 532.
 Ingloria virtus, H. 694.
 Ingratissima gens, A. 547.
 Ingressibus trinis, Ps. 843.
 Inherere solis, S. u, 507.
 Inhospitali loco, C. vi, 186.
 Injuncta Deo convicia, H. 656.
 Innatus, nunquam natus, A. 216.
 Innotet ulnas, Ps. 357.
 Innotue epulae, C. iii, 63.
 Innoxa femina, virgo, C. iii, 123. Martyr, P. xiv, 130.
 Innumero sidere, C. v, 3.
 Innotata femina, Ps. 74.
 Inoffenso aere, Ps. 733.
 Inolescere vermes, H. 828. Cuius, S. u, 681.
 Inopertus, C. iii, 117.
 Inornatus, Ps. 819.
 Insatiabilis, Ps. 541.
 Insatiatus amor habendi, Ps. 478.
 Inscripta Christo pagina, P. v, 1119.
 Inseceabile, H. pr. 61.
 Insecutor Christi, persequitur, C. xu, 127.
 Insertabo coronis atria, S. u, 726.
 Insertato cultro, A. 464.
 Insidiator, H. 129.
 Insidiosus, Ps. 261.
 Insignem meritum virum, P. vii, 1.
 Insincera acies oculorum, H. 4.
 Inspatiari, exspatiari, A. 150.
 Insistere vadis, S. u pr. 86.
 Instat terminus, Prol. 1.
 Instauratio, A. 1071.
 Institor, C. u, 40.
 Instinctu, S. u, 668.
 Insuescere, active, C. ix, 93.
 Insufflare, P. x, 920.
 Insula libamina, H. pr. 38. Insulsus usus, S. i, 213.
 Intemerata puella, C. iii, 445. Intemeratus, A. 936.
 Intemperans tacendi, P. u, 353.
 Intemperata viscera, C. vii, 8.
 Intemporalis, eternus, P. v, 316.
 Intendere acris aciem, S. u, 99.
 Intendit os in puellam, P. xiv, 43.
 Interceptus utero puer, A. 389.
 Interemptor, C. xu, 114.
 Intererat splendor, C. vi, 43.
 Interfari, S. u, 67.
 Interlabitur, amnis, S. u, 603.
 Interlicere, Ps. 354.
 Intermina longis saeculis, S. u, 106. Interminum ævum,
 P. v, 298. Interminus, sine termino, C. xu, 39.
 Internoscere, Ps. 790.
 Interpolare, A. u pr., 43.
 Intimare gesta, P. x, 1111.
 Intonans, clamans, P. v, 93.
 Intrinsecus, P. u, 210. Alter, P. v, 157.
 Introspicere, P. v, 317.
 Introitus luminis arctus, Ps. 666.
 Inventia poenae nova, P. xi, 84.
 Inverecundus lepos, C. vii, 13.
 Invigilare salutis, S. u, 335.
 Invisibilis, A. 123.
 Inussit facinus, S. u, 670.
 Inusta cutis laminis, P. u, 496.
 Ira fellis implacabilis, P. x, 867. Iram refrenat, C. vii
 172.
 Ire in furias, P. xi, 60.
 Irremotus, P. v, 408.
 Irrepsit canities seni, Prol. 23.

Irritamen, H. 523.
 Irritatus odium, C. v, 70.
 Irrogare mortem, C. iv, 98.
 Iter anni, S. u, 974. Iter viandi, S. u, 773.
 J
 Jactantia, subat., C. vii, 86.
 Jactantius se inferre, Ps. 181. Jactatus animum mille
 laboribus, C. v, 111.
 Jactibus vacuis, Ps. 156.
 Jacturam ferre salutis, Ps. 898.
 Jam jam, C. i, 73. Jam jamque, C. i, 20. Jam jamque
 futurum, A. 627.
 Janitor vineulorum, P. v, 346.
 Janna aternitatis, P. u, 464. Janna solis, orient., C.
 xu, 26.
 Jecur gelidum pudicitiae, Ps. 238. Jecur iacolum, sine
 affect., C. iii, 180.
 Jejunare, C. vii, 178; P. vi, 31.
 Jejuni calami, S. u, 962.
 Jubar, C. u, 77.
 Jugs (ad) Christi cogere, P. iv, 48.
 Jugs (sub) premere, C. iii, 170.
 Jugales, equi, P. xi, 87.
 Jugibus catenis, P. i, 80.
 Jugiter, C. iv, 54; C. xu, 161.
 Juncos pectora, P. iii, 132.
 Juncelm, A. 708.
 Jura condere, C. x, 115.
 Jurata sorores, Ps. 753.
 Jurgia armant animos, Prol. 13.
 Jus cautum et statutum, C. xu, 143.
 Jus (in) cujus venire, C. xi, 38.
 Justificatus baptismo, A. 881.
 Justitium triste, C. v, 80.

L
 Labarum, vexillum, S. i, 468.
 Labefacto corpore, P. xi, 119.
 Labem inferre cui, Prol. 41.
 Laborans plus quam mortale, A. 37.
 Laceratio vulnifica, P. iii, 147.
 Laerymabilis, Ps. 687. Illa sors non est, Ps. 404.
 Lacrymae olentes, cereæ guttae, C. v, 22.
 Lactat hortatu, C. u, 19. Lactantibus horis, A. 613.
 Lacte de avaritia creata crimina, Ps. 469.
 Lactecolis agnis, P. xi, 213. Lactecolis spiritus, P. u
 163.
 Lacteus capdor, C. u, 70.
 Lacuna vulnerum, P. v, 113.
 Lacus leonum, C. iv, 63.
 Lactificus successus, S. u, 564.
 Lamenta rigant genas, P. vi, 82.
 Lances auratae, parapsides, A. 609.
 Lencinari, P. v, 460.
 Languiores gregum, P. x, 1057.
 Languidulus, C. v, 143.
 Lanari uncis, P. v, 174. Membra feris, P. iii, 117.
 Laniena Hippocratica, P. x, 498.
 Lapidis fumosi, simulacra, H. 401.
 Lappae, C. vii, 42.
 Lapsante gradu, S. u pr., 33.
 Lapsus fluminum, C. ix, 112.
 Lare avito, domo, S. u, 611.
 Largitor honorum, C. iv, 74. Largior dierum, A. 701.
 Largitor perennis, Deus, S. u, 114.
 Largo dogmate, A. 711.
 Larvas placare sanguine, S. u, 839.
 Latebrosa foveae, P. xi, 134. Latebrosus amnis, A. 730.
 Latenter, C. vii, 163.
 Latites nivis, lac, C. iii, 67.
 Latrat foro facundia, H. 401.
 Latrator Anubis, S. u, 331.
 Latrones, tyranni, P. iv, 186.
 Laureatus morte superba, P. xi, 6.
 Laetigeri ministri, S. i, 217.
 Lavit, C. vii, 73.
 Laxa voluntas, H. 676.
 Laxat arva glacies, P. iii, 304.
 Laxior libertas, S. i, 335. Laxiore statu, C. xu, 24.
 Laxum jugum voluptatum, C. vi, 182.
 Lectulus soporus, æger, C. i, 6.
 Lege versa, contra naturam, C. ix, 73.
 Legiter, Moses, P. u, 353.
 Legirupis viribus, H. 238.
 Lene jacens via, non ardua, H. 796.
 Leniter frangere, C. vii, 3.
 Leno solvendi vadoris, H. 960.

Lerta solatia, Ps. 235.
 Lex noxialis, C. ix, 18.
 Liba impia, C. iii, 182. Liba, *cibus*, C. iv, 69. Liba agi-
 tus, C. v, 140.
 Liber soporis, C. i, 47. Liber vinculis corporis, Prol. 45.
 Libram justam ponere, P. iv, 11.
 Libri cortice, A. 341.
 Licenter, C. vii, 16. Fingere, P. x, 216.
 Licus, S. ii, 1105.
 Licito jactantius, H. 170.
 Ligamina pectoris, *vita*, P. ix, 86.
 Lilia rosis intermixta, Ps. 882.
 Limare rubiginem, C. vii, 235.
 Limbus in reate, Ps. 188; S. ii, 576.
 Linquere quietem, C. i, 19.
 Linteolum ebrium, C. v, 18. Palliolum, P. iii, 180.
 Liquabile saxum, H. 745.
 Liquata vascula, P. x, 560.
 Liquens polus, P. i, 88.
 Liquesit *diabolus*, C. v, 116.
 Liquida ratio, C. iii, 190. Vox, S. i, 658.
 Liquitur vis roris, P. v, 252.
 Litameu, H. pr. 50.
 Litare jejuniorum victimam, C. vii, 5.
 Litigiosa argumenta, A. 208.
 Litterulis signata sepulcra, P. xi, 7.
 Littoria ora, P. xi, 47.
 Littus *fluminis*, C. v, 45.
 Littus ciet, S. ii, 401.
 Liventes oculi, H. 152.
 Lividum cor, C. v, 7.
 Livores roscidi, P. x, 705.
 Locare curarum in parte, S. ii, 416.
 Loquaces undarum scatebrae, C. v, 89.
 Loquellus verba conjunxit, A. 54.
 Lotus et unctus, *Christianus*, A. 487.
 Lubrica lingua, lubricum lingue, C. i, 62.
 Lubricat elivum, P. x, 55.
 Lubricus error, C. iii, 118. Lubricum lumen, P. xiv, 45.
 Lucet, *plur. a lux*, H. 93.
 Lucida supplicii premia, P. xi, 32.
 Lucifer surgit oceano, C. v, 150.
 Luciferum pastum querere, Ps. 635.
 Lucisator, C. iii, 1.
 Lucra avara, C. ii, 44.
 Lucrarum questibus, C. ii, 55.
 Luctamen conserere, P. v, 215. Inire, Ps. 176. Lucta-
 men inire ingenii, S. i, 615.
 Luctatier, P. x, 631.
 Luculico carmino, H. 450. Pulvere, S. ii, 508.
 Luculenter disserere, P. x, 22.
 Ludibundus, P. ii, 409.
 Ludius saltat, P. x, 212.
 Lues incentiva, H. 249.
 Lumina, *oculi*, C. ix, 54; Ps. 41.
 Lumina nescia solis, cecitas, C. x, 79.
 Luminat atria aitor, P. ii, 192. Frontem, P. v, 127.
 Lunari lampade, C. v, 6.
 Lupa, *meretriz*, Ps. 47.
 Lupatis frenari, Ps. 191.
 Lupino rictu, P. i, 98.
 Lurida rota solis, A. 626.
 Lustrales pecudes, S. ii, 1106.
 Luteus homo, C. iii, 158.
 Lutulenta libido, Ps. 87.
 Lux, *dies*, P. x, 575.
 Lux emical, C. i, 15.
 Luxuriant vitea brachia, C. iii, 51.
 Luxurial præfertile germen, S. ii, 1025.
 Lymphaticum pocus, C. ix, 57. Venenum, H. pr. 59.
 Lymphatis furis, C. xi, 92.

M

Maceries alibit hortos, H. 236.
 Macie lapillorum dura arva, S. ii, 1024.
 Machina trina rerum, C. ix, 14.
 Macie, C. ix, 106.
 Madentes suræ aromatum, P. x, 365.
 Mage, *magis*, P. iii, 9.
 Magico murmure, S. i, 96.
 Magistra iuvicla, Ps. 164.
 Magistri criminum, P. v, 78.
 Majestas terrigena, S. i, 169.
 Major exemplis, C. vii, 7.
 Male fabris suadetis, H. 714.
 Male fortia fla, S. ii, 455.
 Male pertinax, Prol. 14.
 Malesuada, C. iii, 115. Malesuada luxuries; Ps. 404.

Malignitates, P. ii, 268.
 Malignum murmurans, P. v, 417.
 Mammonea fides, H. 438.
 Manceps carceris, P. v, 545.
 Mancipari tartaro, P. x, 475. Mancipata vita, C. xi, 5.
 Mancipium ludibriorum, P. xiv, 50. Mancipium genitri-
 nas, H. 128.
 Mancum claudicat, P. ii, 251.
 Mandat otia statibus, A. 637.
 Manes petere, Ps. 92.
 Manicis innexus, *calenis*, H. 454.
 Manipuli stuppeis, P. x, 861.
 Manus, *exercitus*, C. v, 46.
 Mapalia, Ps. pr. 46.
 Mansuetactus, C. vii, 84.
 Mane novo, C. ii, 15.
 Marcent tartara supplicis mitibus, C. v, 155.
 Marcida oblectamine frequenti scintilla mentis, C.
 vii, 18.
 Margaritum, Ps. 875; P. x, 648.
 Maritus conjuges, P. i, 119.
 Marital, A. 569.
 Marsupia exesa, Ps. 600. A marsupio inanis, P. ii, 104.
 Martirii sanguine, P. iii, 9.
 Masculinum germen, P. x, 1069.
 Masse contagia, A. 1051.
 Mastigophori, S. ii, 516.
 Mastruca, *vestis*, S. ii, 698.
 Mathesis, S. ii, 478, 895.
 Mater casitas, C. xi, 14.
 Medela amara, C. x, 85.
 Mediator nostri et Omnipotentis Filius, A. 174.
 Medica aqua, A. 702.
 Medicabilis, A. 695. Medicabilis voluptas, C. vi, 24.
 Medica sagitta, H. 559. Medicato vulnere, H. 558.
 Meditamine rerum, Ps. 254.
 Meditantur aristis, C. x, 121.
 Medullitus, H. 391.
 Melior consiliis ætas, S. ii, 532.
 Mella Ciceropia, C. iii, 71.
 Melodum, C. ix, 2.
 Melos canere, C. v, 125.
 Membra orbis, H. 217.
 Membratim, P. v, 112.
 Memor vscendi, C. vii, 161.
 Mensis affatim plenis, C. vii, 14.
 Mensurabile spatium, A. 815.
 Menstrua luna, C. xi, 10.
 Menstrualis aphara, *luna*, P. x, 558.
 Mentiri formam, H. 265.
 Mersare, S. ii pr., 59.
 Merso sole, C. v, 5.
 Mersus fornic, *depressus*, P. v, 245.
 Meta noctis clauditur, C. i, 79. Interiore, S. i, 324.
 Micat arte loquendi, H. 201.
 Micanior sole, C. v, 44.
 Milleformis, milliformis, C. ix, 85.
 Minica solemnia, S. i, 651.
 Minari frames, vel framcam, Ps. 325.
 Mira laudum, P. x, 4.
 Miserari inopum, Ps. 580.
 Mitis, *matura*, C. iii, 77.
 Mitifica verba, P. vii, 42.
 Mixtim, H. 78.
 Mobile ingenium, H. 516.
 Mobilis lingua, Prol. 45.
 Moderamen legum, Prol. 46.
 Moderatrix lingua, P. v, 978.
 Modicum salis, P. iii, 122.
 Moechus primus, S. i, 58.
 Monibus tutis, Ps. 671. Monium auctor, P. ii, 416.
 Moles lapis, P. vii, 25.
 Molare pondus, P. v, 489.
 Molares avidi, *dentes*, C. vii, 119.
 Molle succincta Diana, P. x, 281.
 Mollescere cultu, H. 282.
 Molitus, *placatus*, C. vii, 171.
 Moneta fulgida, P. ii, 56. Monetæ effigies, Ps. 536.
 Monilia fulva, P. iii, 22.
 Monstruosa idola, P. ii, 7.
 Montes monetæ, P. ii, 56.
 Morbi terrarum, S. ii, 987.
 More proprio vivere, S. ii, 85.
 Mors abolet omnia, Prol. 50.
 Morsu stiptis, P. v, 271. Morsum pericula, P. x, 50.
 Mortes hominum, S. ii, 1092. Noxiorum, P. v, 154.
 Mortiferum lignum, A. 68.
 Mortificata corpora, C. x, 95.

Motatus uterus, H. 586.
 Mucronibus strictis, Ps. 705.
 Muculentae nares, P. u. 282.
 Multicolora prata, C. u. 104.
 Multitudo iter, S. u. 775.
 Multiformis facies, C. vi. 57.
 Multinodum germen, C. vi. 159.
 Mundialis aula, P. i. 41. Gloria, C. i. 90.
 Mundo obsequente, C. iv. 57.
 Munimine, A. 553.
 Murices petrarum, P. v. 446. Murices, *purpura*, C. vii. 156.
 Murmurans Christum sub pectore, S. i. pr., 56.
 Murmure magico, S. i. 96.
 Mussare, H. 775.
 Muta mola quiescit, S. u. 949.
 Mutua post multi sermonis, A. 39.
 Mysteriorarches, P. u. 530.
 Mysticae dapes, C. v. 108. Mysticum lavacrum, P. vi. 2.
 Jus, P. x. 1065.

N

Naevis inanes, C. u. 54.
 Nasctur terris Christus, C. xi. 3.
 Nasse puppim, S. i. pr., 60.
 Natale solum, S. u. 153. Natalibus horis, Ps. 216. *Natalibus ortus non usitatis*, C. vii. 56.
 Natalibus fota, C. v. 143. Natatu puro, A. 684.
 Natatiles ferae, P. v. 532.
 Natio excois, *peccata*, C. xi. 83.
 Naturaliter, C. vii. 181.
 Nebulonis nequitia, S. i. 82.
 Nebuloso errore, S. i. 153.
 Nectar ambrosium, S. i. 376. Nectare fragrare, S. u. 68.
 Peccati capti, H. 157.
 Nefasta limina, P. u. 479.
 Negator, C. i. 57. Negatrix gens, A. 530.
 Nemea pellis pro Nemea, S. i. 118.
 Nemo dies, *nullus*, P. x. 744. Deorum, P. x. 237.
 Nequior, *comparat.*, P. x. 892.
 Nequiter corrupta lascivia, C. vii. 87.
 Nequitias serere, H. 592.
 Nervo impulsa sagitta, Ps. 324.
 Nervosa juvenata, S. i. 520.
 Nescia coli mens, S. u. 874. Solis lumina, C. x. 79.
 Nescius sonorum surdus, C. ix. 64.
 Nexibus implicitus, P. xi. 78.
 Nexile connubium, C. iii. 75.
 Nigrans honor argenti pro *sordescens*, Ps. 538.
 Nigrantes aubus, S. i. 412.
 Nigrior tenebris, P. v. 242.
 Nimbus equitum depellere, S. u. 702. Nimbus te orum Ps. 129.
 Ninguidus, C. v. 97. Ninguidus boreas, A. 661.
 Nivali pietate, S. u. 230.
 Niveus pulvis ardet, P. xii. 78.
 Nix capites, *cant.* Prol. 27.
 Nobiles vel mobiles flammæ pro lucernis, C. v. 26.
 Nocticola Iadus, *niger*, H. 634.
 Noctua Tritonia, S. u. 575.
 Nodus tenax, P. xi. 105.
 Nolis, velisne, P. x. 170.
 Nomisma, numisma, P. u. 96.
 Non sapis? A. 533.
 Norma rationis et artis, A. 207.
 Notis cruentis faciem secat, P. x. 53.
 Novalla culta, S. u. 1013.
 Novellum saeculum, C. xi. 89. Templum, C. xii. 188.
 Noxa lethalis, C. i. 75.
 Noxialis carcer, P. x. 1107. Noxialis lex, C. ix. 18. *Stipes*, P. x. 114.
 Nubes jaculorum, Ps. 154.
 Nubigenae nimbi, H. 483.
 Nubila sordida gentilitatis, P. xiv. 111.
 Nugator, C. u. 52. Nugatrix, Ps. 458.
 Numerosiores turbæ, P. iv. 57.
 Nundinatus, P. x. 969.
 Nutantem spe futuri boni domum, P. ix. 104.
 Nutu numinis vocato, C. viii. 70.

O

Obambulans, P. v. 324.
 Obambulat lupus, C. iii. 139.
 Obbrutescere, H. 651.
 Obducta fax, *velata*, C. xii. 20.
 Obire conjugium, S. i. 169.
 Obitus carnis, Prol. 29.
 Objectare neci, A. 5.
 Objice vitreo, H. 869. Discludi, H. 902.

Oblactare, P. x. 915.
 Oblectamine miro tenere mentes, S. u. 115.
 Oblitus stupor, *ab obliquo*, P. u. 446.
 Obliviale poculum, C. vi. 16.
 Oblivio premit sensum, C. i. 87.
 Obludo tibi, H. 6.
 Obnubere caput, A. 650.
 Obsecundare jussis, C. ix. 59.
 Obsequela, C. vii. 51; C. vii. 19. Obsequiam præstare cui, Ep. 32.
 Obsequentium cura, C. viii. 57.
 Obsequium solvere, C. iii. 53.
 Obsessor liminis, custos, P. v. 310.
 Obside visu, A. 162. Obsideis spel, P. u. 457.
 Obsita magis ingenia, S. i. 575.
 Obsculetum vasculum, Ep. 26.
 Obsordescere, A. 146.
 Obstinate, *adverb.*, P. x. 64.
 Obstinatior prædurat callum pectoris, P. v. 178.
 Obstrangula mens, C. vii. 10.
 Obstupefactus, P. iii. 175.
 Obtemperanter, P. u. 112.
 Obtinet unus esse et fuisse deus, P. x. 517.
 Obtrudere os, P. v. 93.
 Obtutibus, *oculis*, P. u. 145, 278. P. x. 455.
 Occasus, *mors*, C. ix. 103.
 Occidialis, oceanus, S. u. 597.
 Ocullo sub ipso cordis, Ps. 489.
 Odori esse, P. x. 535.
 Ofelia bubula, P. x. 585.
 Offensacula donat, Ps. 781. Offensaculo fixus lapis, A. pr. sec. 53.
 Offensacula (per) ire, Ps. 484.
 Officium flebile, P. u. 185. Officia, P. xi. 50.
 Oleagina radix, A. 559.
 Olida acerra, A. 198. Olidus cultus, vel solius, S. i. 498.
 Olivo fidei unctus, P. iv. 102.
 Olli, *illi*, H. 544. Ollis, *illis*, H. 750.
 Oluscula, S. u. 865. P. x. 262.
 Omnia dextra, S. u. 561.
 Omnicolor, P. xii. 39.
 Omnisformis, P. x. 359.
 Omnigenae partes, S. u. 515.
 Omniparens, C. u. 2. S. u. 476.
 Omnipater Deus, P. iii. 70.
 Omnipollens Deus, A. pr. sec. 19.
 Omnipotentia Dei est, S. u. pr., 26.
 Operatio, munificentia, Ps. 575.
 Operiti stratis, C. i. 18.
 Operio obscuro, Ps. 745.
 Opife c fallendi, Ps. 360. Verborum morumque, A. 803.
 Oppalluit, P. i. 92.
 Oppans cornua, Ps. 410.
 Oppetere, *mori*, P. u. 329.
 Oppetere morte gloriosa, P. x. 65.
 Optio datur, P. u. 217.
 Opulens muneribus, P. xi. 218.
 Ora litoris, P. xi. 47.
 Orarium, P. i. 86.
 Orator ad thronum, P. v. 548.
 Orbes, *oculi*, C. ix. 56.
 Orbis Persicus, C. xii. 25. Pæmus, P. iv. 61. Vexatus P. iv. 82.
 Orbita sacris libris notat, H. 777. Orbita solis media est, C. iii. 87.
 Ordinari saeculis, C. xi. 25.
 Organa musica, A. 589.
 Organum verborum, *lingua*, P. x. 929. Organum oris P. x. 2.
 Orsa pia, *verba*, C. iv. 96.
 Oscine parra, S. u. 570.
 Ossum compago, P. v. 111.
 Ostrum, *purpura*, P. x. 910.
 Ostentamen, Ps. 204.
 Ostentant messes suas jugera, S. u. 1038.
 Ostentatrix, Ps. 459.
 Ovans, P. iii. 169. P. v. 8.

P

Pacifer hæres regni, Ps. 805.
 Pacificus, C. v. 156. Ps. 729.
 Pactus mercede, P. x. 970.
 Pagana gens, *rastica*, C. xi. 87. *Paganus, ethnicus*, P. x. 1009.
 Paginæ fideles, C. ix. 26.
 Pago deditus, P. x. 296. Pago impliciti, S. u. 610.

- Palæstra Christiana*, P. iv, 101. *Palæstra gloria*, P. v, 215.
Palæstricus ephebus, P. x, 188.
Palantes gemini, A. 625.
Palati Latii, S. u, 1102.
Palatinus minister, A. 481.
Palla carbasæa, Ps. 186. *Palla fusca potum suffudit*, H. 86. *Palla lucida*, H. 868.
Palmas tendere ad, C. iv, 52. *Palmas vincia premunt*, P. v, 236. *Palmas præstare*, P. u, 51. *Palmas moris*, P. vi, 55. *Palma parva*, P. iv, 106. *Palma iude patre victoria*, P. iv, 77.
Palmeta abolla, S. i, 536.
Palmita rapi, P. v, 462.
Palpamen tenerum, H. 305.
Palpas famulos remisso dogmate, C. vii, 8.
Palpat spes iners, Ps. 235.
Palpebrales setæ, H. 872.
Palpitans infans, C. xii, 121.
Pangere, canere, C. ii, 3. P. v, 324. *Pangere psalmis*, P. iv, 148.
Pansis brachii, C. xii, 170.
Papa, episcopus, P. xi, 157.
Paracletus, C. v, 160.
Paradisæ regiones, H. 859. *Paradisicolas*, H. 926. *Paradisii limite conspecto*, Ps. 224.
Parapais, Ps. 552. Ep. 18.
Paratui abolere, C. x, 18. *Dicere*, P. x, 925. *Obsequi*, P. u, 111.
Paratu gemino, C. iv, 54. *Paratus hos*, P. x, 919.
Parvus, metropolis, P. iv, 81.
Parvili concentu, C. v, 122.
Paritura virgo, H. 675.
Partricialia manus, H. pr. 44.
Parsumonis plural., C. vii, 8.
Particeps angelorum, P. x, 9. *articulatio*, A. 1078.
Parturiunt pectora, H. 579.
Pascescunt, Ps. 618.
Pascha nostrum, A. 548, 553.
Pasibilibus, A. 8.
Passio festa, P. xi, 196. *Passio, martyrium*, P. u, 53, 550. P. x, 854. *Passio peracta est*, P. v, 494. P. x, 1109.
Passio tingit martyrem, P. vii, 18.
Pasti caribus, P. v, 100. *Funere materno passi pati*, H. 620. *Pasta sanguine voluptas*, S. i, 583. *Pasta visceribus*, C. iv, 1.
Pastus animæ Deus, C. iv, 55.
Patefecit hiatus, Ps. 274. *Patefacta terra*, C. x, 459.
Pateas ad omne vulnus, Ps. 248.
Pati ictum sub ense persecutoris, P. i, 28.
Patibulum ascendere, P. x, 641.
Patriarcha, Ps. 544.
Patriarcha Absalon, H. 565.
Paulo infecundior annus, S. u, 954.
Paupertinis armis, Ps. 198.
Peccamina crebra, H. 619. *Peccaminum fomes*, P. x, 517. *Peccaminum vincula*, C. iv, 96.
Peccator, C. xi, 101. H. 622. *Peccatrix anima*, Prol. 53.
Femina, H. 754.
Peccatum vetus, C. i, 99.
Pectine dentium, P. x, 954.
Pectoris impressa, Ps. 373.
Pedo dextro, felicitas, S. u, 79.
Pedestre carmen, Ep. 12.
Pedibus illaqueare, C. iii, 42.
Pegmatis compages, P. x, 1917.
Pelagus concavum, C. v, 72.
Pellacia, H. 637.
Pellui habitus, Ps. 226.
Pendere parvi, P. x, 478.
Vendula via, C. ix, 50.
Peneirebile, Ps. 857.
Penetralla cordis, H. 542. *Seciæ*, S. u, 903.
Penetrans arundo vitam, H. 558.
Penetrator operis, H. 875.
Pennigera victoria, S. u, 53.
Pensilis, P. x, 452.
Peperere necem, C. iii, 183.
Pera, Ps. 615.
Peragrans sensu oculisque annos, H. 915.
Perarmare, C. ii, 86.
Percensere, A. 583.
Percito gressu, C. vii, 151.
Percussit, P. i, 11. P. xi, 21.
Percussor, P. ix, 61.
Perdomitor mortis, C. iv, 12.
Peregrum ictum, P. i, 95. *Situm*, vi, 60.
Peregre, peregre, P. iv, 89.
Peremptor, H. pr. 19.
Pererrare oculus, P. v, 538.
Peresis panibus, C. ix, 58. *Peresum pure putri*, S. i, 17.
Perflabilis more noti, S. i, 188.
Perflamine, A. 692.
Perfurit, H. 364.
Peritus crucis artifex, P. v, 251.
Perluere fetu, P. iv, 193.
Pernadescere, P. x, 1018.
Pernox cura, P. v, 511.
Perpensa vitæ regula, P. x, 507.
Perpetuum s. luteum, P. x, 470. *Perpetuis lucis usus*, C. xi, 111.
Perplexus errat, S. u, 847.
Perquam ridiculum, A. 240.
Persecutor, P. i, 28. *Persecutoris gladius*, P. v, 154.
Persona patriæ, S. i, 600.
Persopasse, Ep. 54.
Perspicax acuminis, C. vii, 23.
Persuasum habuit, S. i, 285.
Persultanti hæc, superbe narranti, P. xi, 77. *Persulat* vox, H. pr., 10. *Persultant crimina*, Ps. 466.
Pertinax studium, Prol. 14.
Pervigil, C. v, 45. *Cura*, S. u, 1021.
Pessum mergere, S. u pr., 56.
Petulantur, Ps. 514. *Petulantius, adverb.*, P. xiv, 41.
Pexus honor capitis, C. vii, 25.
Phalanges culparum, Ps. 816. *Phalanx plebeia*, P. xi, 201.
Phaleratus equus, Ps. 195.
Phantasma, Ps. 712. A. 1051. *Per phantasmata*, H. 59.
Phaselus, navis, P. v, 498. S. u, 529.
Philippi, munus, P. u, 102.
Physicorum dogmata, S. u, 203.
Piaculum, syncope, P. x, 219. *Piacula compassa*, A. 544.
Piamina vulnerum, C. ix, 53.
Pia sanguine meus, P. v, 561.
Picta rebus divinis, A. 789.
Pietas Scythica, S. u, 229.
Piger anguis, frigidus, C. iii, 134.
Pignoris cutis illius, H. 375.
Pignora, liberi, P. xi, 210.
Pigrescere, A. 480.
Pinnatæ vel pennatæ sagitte, H. 498.
Pinus, hasta, Ps. 121.
Piratis mare servit, S. u, 790.
Placabilis ira, C. vi, 203.
Placidissimus, S. u, 593.
Placitus Deo vir, P. vii, 2.
Plaga mundi, tractus, Ps. 714.
Plasma Dei, C. iii, 185.
Plasmasse, A. 865. *Plasmata res, anima*, A. 866.
Platis in totis, P. iv, 77.
Plebiun, genitiv., P. x, 709.
Plectere, ac ferire, C. vii, 104.
Plectilis syllogismi, A. pr. sec. 24.
Plectitur vox fidelis, P. i, 48.
Pleno senatu, S. i, 609.
Pleuris, P. x, 485.
Plicabitur cœlum, P. x, 556.
Plumigera series, C. iii, 44.
Pluvio frigore, S. i pr., 14.
Poculum obliviale, C. vi, 16.
Poenalis labor, P. u, 192.
Pollere supero regno, S. i, 545.
Pollice docto texui, Ps. 364.
Pomiferum nemus, C. iii, 76.
Pompa funeris, P. x, 1083. *Supplicii*, P. x, 81.
Pondera malorum, P. x, 1134.
Pontificalis exuvie, S. i, 548.
Popularibus auris se ostentare, S. u, 483.
Populorum bruchus, H. 228.
Porgere, porrigere, S. i, 375.
Porrum et cepe, S. u, 806.
P. rit in exitum, C. v, 120.
Porticibus umbrosis, P. x, 464.
Portitor ciborum, P. v, 406.
Posite leges, P. x, 944.
Postliminio redi, H. 852.
Potesse, posse, P. x, 805.
Potestas summa implebat artus, A. 644.
Potis est, potes, H. 57. *Si potes est*, S. i pr., 84.
Præcalidus, S. i pr., 67. S. u, 320.
Præcinctus, P. v, 14. Ps. 454.
Præcinit latius ense, P. u, 502.
Præcinit lucem gallus, C. i, 2.
Præcuiens potestas, C. iv, 57.

Præco lucis, *gallus*, C. i, 54.
 Præcurrit, C. vii, 47.
 Prædestinare, C. xii, 68.
 Prædixes pietate, P. ii, 59. Prædixit cultu, S. i, 410.
 Prædulce carmen, H. v, 534.
 Prædixat plantas ad iter formido parietis, Ps. 446. Præ-
 urat obstinatio, P. v, 178.
 Præfixa cruci spes hominum, C. v, 96.
 Præfulsus torus, P. v, 353.
 Prælabens fluvius, C. v, 120.
 Prælia gerere, Ps. 499.
 Præliber, *valde liber*, A. 87.
 Præmetuere, S. i, 681.
 Præmicare, P. i, 84.
 Præminens, C. xi, 109. Culmine aedes, P. x, 549.
 Prænatore, P. vii, 75.
 Prænitere veste, P. ii, 254.
 Prænuncupatus, C. vii, 179.
 Prænuntiatrix, P. ii, 50.
 Prænuntius, *Joannes*, C. vii, 403.
 Præpetibus punctis, P. iii, 21.
 Præpollens Arelas, P. iv, 43.
 Præsepio tui, C. xi, 77. Præsepibus vacuis, C. vii, 170.
 Ad præsepio, C. xi, 86.
 Præsecus, P. v, 141.
 Præstare palmam cui, P. ii, 52.
 Præstigator, C. vi, 140.
 Præstitit se visibiles, A. 81.
 Præstriatus voce culpis, C. vii, 44.
 Præsul furoris, C. xi, 115.
 Prætexta toga, P. x, 145.
 Prævalida manus, *exercitus*, C. v, 46.
 Prævium fulgur, C. v, 45.
 Præcanda ara thure et cespite, P. v, 51.
 Præstiosus nil luce, C. v, 151.
 Primitivus, P. x, 828.
 Primitus, P. ii, 151. P. x, 942.
 Primoplastus, C. ix, 17.
 Princeps, Adam, A. 911.
 Princeps, *Caesar*, Prol. 30. P. v, 37.
 Probabiles preces, P. ix, 98.
 Procaciter, P. iv, 45.
 Procellosum mare, C. vii, 103.
 Processibus dierum, C. vii, 121.
 Prociunctus angelicus, *exercitus*, H. 915. Ad prociunctus
 natus, S. ii, 512. Prociunctum solvere, *facta expeditione*,
 Ps. 606.
 Prodigia cruoris fides, P. ii, 18.
 Prodigialia monstra, S. i, 451. Prodigialia signa, H. 467.
 Proditrix fama, P. i, 11.
 Profanator, A. 178.
 Profanavit vetus fas, P. x, 804.
 Profanior, P. x, 939.
 Profunditas, P. vii, 48.
 Profundo vasto emersisse, S. i, 569.
 Projectus, *vilis*, P. x, 153.
 Prolapsum ex ore natus, C. i, 38.
 Proliit se multo hausto, S. i, 136.
 Promus, P. ii, 160.
 Properanter ire, P. iv, 14.
 Propheticus, C. vii, 179.
 Propitiabile os, P. xiv, 150.
 Propitiata, *martyr*, P. iii, 215.
 Prosapia deorum, P. x, 180. Patrum, C. xi, 89. Pecca-
 torum, A. 958.
 Prosatus pater, P. vi, 46.
 Proscenia, H. 368.
 Prospera nostra vulgerat, Ps. 695.
 Prosperum Christum fore, *propitium*, P. ix, 4.
 Prostriguit pede, P. ii, 150.
 Properanda mundi pericula, H. 844.
 Protervitas lasciva, Prol. 10.
 Protinus, C. iv, 45. C. ix, 4 et 47.
 Providenter, P. x, 19.
 Provolutur arenis, C. vi, 158.
 Prunæ fatales, *Vesta*, S. i, 1086.
 Prurit prodere silenda, P. ii, 251. Quid non prurit ma-
 lorum, A. pr., sec. 18.
 Psallente caterva, Ps. 648.
 Psalmi dulcissimi, Ps. 664. Psalmis pangere, P. iv, 148.
 Psaltria, D. 156.
 Pubertas, A. 575.
 Publicitus, P. xiv, 38.
 Pudescit, C. ii, 26. A. 776.
 Pudibunda lumina, Ps. 44. Pudicitia, P. iii, 155.
 Puellari sanguine, A. 405.
 Puellula torva, P. iii, 405.
 Puerpera virgo, C. ix, 19.

Puerperis, H. 618.
 Pugillares coræ, P. ix, 15.
 Pugnatrix, Ps. 581.
 Pullati paires, C. vii, 151.
 Pullulascere, P. x, 882.
 Pullulat, A. 912.
 Pulsibus, H. 672.
 Pulvinar divum, A. 487. *ovis*, S. i, 610. Pulvinaria geo-
 rum, P. x, 1036.
 Pomices salsi, C. vii, 139.
 Punctis sequi dicta, P. ix, 34.
 Puncto tenoi transi pæna, P. vi, 93.
 Punicus, C. iii, 80.
 Lupula parva, H. 874.
 Pure de patri, S. i, 17.
 Purgamea, C. vii, 80. Aque, P. vi, 50.
 Purpura sanguinis, P. iii, 140.
 Purpurans, *cruentus*, C. vi, 82. Purpurans croci, P. v,
 559.
 Purpurei proceres, *martires*, P. iv, 192.
 Pusio, C. xi, 15. C. xii, 104.
 Pusiola, P. iii, 20.
 Putredines viscerum, C. ix, 51.
 Putrefactus, C. x, 42. A. 761.
 Putrescens, P. iv, 151.
 Putris, C. vii, 9. A. 818.
 Pyra crepitante, P. iii, 15.
 Pyram textit ustor, P. x, 840.
 Pyra silvestria, S. ii, 945.

Q

Quadrifidus annis, C. iii, 105.
 Quasitor, *judex*, C. vi, 89. P. xi, 65.
 Qualis, *corbis*, C. ix, 58.
 Quamlibet, *quamvis*, C. vii, 55. C. xi, 17.
 Quandoque, *olim*, *aliquando*, A. 53.
 Quandoque futurum, Ps. 252. P. ii, 474.
 Quæternæ ter petrae, C. xii, 177.
 Quærens glandes, S. ii, 945.
 Qui sis, quis sis, A. 419.
 Quia nam, S. i, 53.
 Quidquid id est, H. 891. Quidquid id est, quod fueram,
 Prol. 50.
 Quis diebus oculis labentibus, C. vii, 187.
 Quinquennial decem, Prol. 1.
 Quo prodicit, C. xii, 155.
 Quodcumque terrarum jacet, P. ii, 451.
 Quota pars est, S. i, 579.
 Quotannis, S. i, 113.
 Quousque, P. x, 868.

R

Rabidum os lupi, C. iii, 159.
 Racemi, S. ii, 218.
 Radiare ceruonis, Ps. 470.
 Radicitus, P. x, 891.
 Ramenta auri, P. 452.
 Rapax laudis dextera, C. vii, 217.
 Raptat togatum forensis gloria, C. ii, 41.
 Rara culpa morum, C. vi, 49.
 Rarissimæ hominum pars, S. i, 892.
 Rarescit, S. i, 457.
 Rasile lignum, Ps. 155. Rasiles scopuli, *idola*, P. iii, 99.
 Rasum ei dolatum, C. xii, 198.
 Rate, *name*, S. i pr., 8.
 Raulconis leones, C. iv, 38.
 Reatum clangere, C. xi, 104. Reatum solvere, C. vii,
 175. Reatus peste, H. 929.
 Rebar, P. xi, 54.
 Rebelles idoli, *cum gentia*, P. xi, 51.
 Reboans oceanus, H. 102. Tuba, A. 386.
 Recalcandum limen, C. iii, 75.
 Recalenti aspergine, P. xi, 145. Recalento fonte, P. i,
 145. Recalascere, Ps. 89.
 Recavo palato, Ps. 422.
 Receptor civium, C. iii, 144.
 Recessus cordis, C. ix, 27.
 Recidre pecuniam, Ep. 6.
 Recidiva semina, S. ii, 821.
 Recinens, S. i, 63.
 Reciprocatibus circulis, P. x, 574.
 Recline corpus, C. vi, 150.
 Recrementum, A. ii pr., 54.
 Recrudescunt plagæ, P. x, 798.
 Recursibus volutis, C. vii, 38.
 Recurva in volam manus, P. ii, 212.
 Reddere grates, C. iv, 75. Jus bonis, Prol. 18.
 Redemptrix, P. x, 774.

- Redigere fructus in horrea, S. u, 1059.
 Redimire sertis, S. u, 725.
 Redimita frons, H. 268. Redimitus comas, C. u, 50.
 Redux fuga, C. v, 104.
 Refectus, *recreatus*, P. v, 552.
 Refectit se gressu percito in, C. vii, 152.
 Refrenare iram, C. vii, 172.
 Refugae via, P. xi, 102. Refugo honore, A. 582.
 Refugere errores, S. i, 507.
 Refundere, *reddere*, P. x, 790.
 Refusus oculo spiritus, P. x, 553.
 Regale unguentum, Ps. 561. Regalia fercula, A. 609.
 Regilio cultu, P. xi, 216.
 Regius morbus, P. u, 264. Regia urbs, *Roma*, P. u, 46.
 Reglutinare, P. x, 874.
 Regnator, C. xii, 54.
 Regno gurgite, Ps. 654.
 Relaxat sopor artus, C. vi, 11.
 Religamine croceo, Ps. 559.
 Relis fronte, P. ix, 48.
 Religionibus foedis, S. i, 514.
 Relucere, P. vi, 5. P. x, 455.
 Remanibilis, A. 1050.
 Remear ad superos, C. u, 200.
 Remensis polus, *passiv.*, H. 850. Remenso marmore, P. v, 494.
 Renarrare, H. 853.
 Renascitur prisca effigies, C. u, 194.
 Renidere, P. v, 151. Renidet gaudio, P. x, 712. *Renidet prata floribus*, P. xii, 54.
 Renuente metro, P. iv, 162.
 Renutare, H. 774.
 Reparare viscera mortua, C. u, 192.
 Repagula portae, S. u, 759.
 Rependitur pretium, C. x, 78.
 Repercussos sonos, P. x, 955.
 Repertor, C. iv, 9.
 Repexus corona, P. x, 1014.
 Replicare, *renarrare*, P. xi, 4.
 Repromissa spes, C. i, 46.
 Rere, *putea*, P. v, 154.
 Rescupero, Ps. pr., 51.
 Resere aurem loquelis, A. 578.
 Resolubilis, S. u, 229. Resolubile corpus, C. x, 149.
 Resono sistro, Ps. 455.
 Res populi, *publica*, Ps. 757.
 Respectare, H. 757.
 Respergere, P. x, 15.
 Respergine, *ablai.*, S. i, 502.
 Resignat cruor, P. x, 1055.
 Restillare, S. u, 237.
 Resudare, C. x, 107. *Craspian*, C. vii, 9.
 Resultare, P. v, 141.
 Resultare, A. 588.
 Rententare, H. 108.
 Retexere texta, C. x, 16.
 Retinacula vitæ, P. ix, 87. Retinaculis astringi, S. i pr., 64. Retinaculi premi, S. u, 147. Retinaculorum vincula, P. iv, 195.
 Retortae in terga manus, S. u, 559.
 Retundere iram, C. vi, 94. Retusus, Retunsus, P. x, 972.
 Revenire, A. 1064.
 Revincta oleis, P. iv, 53. Revinctus sertis, P. x, 1022.
 Revocabilis, H. 740.
 Revolant fuga, C. v, 104.
 Revolvere sulcos calami, A. 596.
 Revulserat comam, P. x, 761.
 Rex convivi, C. ix, 50.
 Rhetoricum os, S. i pr., 77.
 Rhododaphne, H. 254.
 Riabus, C. iv, 51. Rieta spumanti, Ps. 115.
 Ridente sereno, A. 665.
 Rigrant genas lamenta, P. vi, 82. Rigente somno, C. vi, 28.
 Rigor mortis, C. i, 69.
 Rimante ingealo, Ps. 790.
 Rimosa cymba, P. xi, 69.
 Rite precari, C. u, 172.
 Rogat veniam de Minerva, P. xiv, 27.
 Romphaea, P. v, 189.
 Romphaealis, *per e*, C. vii, 95.
 Rorantes nebulae, A. 840.
 Rorem fontis et lavacri subire, *baptizari*, C. vi, 126.
 Rore olei, C. v, 15. Quietis, A. 894.
 Rorulenta gramina, C. vii, 168.
 Rosae spolia, C. u, 21.
 Roscida nox, C. v, 149. Roscidi livores, P. x, 705.
 Rostrum aeratum, H. 488.
 Rosulenta prata, P. u, 199.
 Rota solis, P. xiv, 96. A. 626.
 Rotantur sacra, S. u, 877. Orbis membra, H. 247.
 Rotari ac furere, P. x, 1065. Rotari malis, C. iv, 82. Rotata millia annorum, C. xi, 29. Rotat cardo annuum, *Procl.* 5. Rotat vortex, Ps. 95.
 Rotatiles trochæi, Ep. 8.
 Rubigo pectoris, C. vii, 205.
 Rubrica minatur, S. u, 461.
 Ructabat coenam, Ps. 516. Ructata, *emissa*, A. 95.
 Ructamine spurco, H. 466.
 Ruere in facinus, C. u, 152.
 Rumpere vincula, C. i, 98.
 Russeola sanies, P. xi, 150.
 Russo stemmate, P. x, 909.
 Rusticula lupæ, S. i, 107.
 Rusticus poeta, P. u, 374.
 Rutile coronæ, H. 926.
 Rutilante numine, P. u, 142.
 Sacellum, C. iv, 21. P. x, 215.
 Sacer Christi, P. xi, 2.
 Sacra gentium, *Procl.* 40.
 Sacramenti donatrix mensa, P. xi, 171.
 Sacrare, *sacriticare*, P. v, 750. 911. Hymnos, C. iv, 73.
 Sacratio exstructo, *ara*, C. v, 140.
 Sacricola, S. i, 618. Sacricolæ reges, S. i pr., 4.
 Sæculo servire, P. i, 59.
 Sale, cespitè, *thure*, A. 187.
 Salix, ferula, P. x, 705.
 Salatrix ebria, Ps. 580.
 Salubriter, P. x, 502.
 Salum refium, C. v, 86.
 Salutifera facies, C. u, 7.
 Salutigeros ortus, P. xi, 235.
 Salvator, P. i, 115.
 Sanctificante fide, C. u, 15.
 Sanctiloquus, sanctilogus Lucas, A. 1002.
 Sanguis, *genus*, P. iv, 179.
 Sanguineum supplicium, P. xi, 22.
 Sanguinolentus, S. i, 452.
 Sapient fercula Deum, C. u, 16.
 Saporus, C. iv, 94.
 Sarcophagus, C. u, 202.
 Sarculati hortii, P. x, 264.
 Sarmenta, S. u pr., 24.
 Sartagine, Ps. x, 299.
 Satellites noctis, *dæmones*, C. i, 44.
 Satiatus ex propheta, C. iv, 91.
 Sator, *pater*, C. x, 69. C. xi, 87. Sator credentium, *pater*, C. xii, 47. Sator pudoris, *auctor*, C. iv, 11.
 Saxigeno semine, C. v, 8.
 Scabra seges, C. vii, 208. Scabri mores, P. ii, 446.
 Scabrosa sorde ablatus, Ps. 106.
 Scandalum, A. pr. sec. 35.
 Scatebrae loquaces, C. v, 90.
 Scelus est dictu, A. 832.
 Sceptra gestare, P. v, 22. Gubernare, S. i, 58.
 Scholare murmur, P. ix, 16.
 Schisma Novati, P. xi, 49.
 Scirpea fila, C. v, 15.
 Sciscitator, C. vii, 195.
 Scissura domestica, Ps. 756.
 Scitum brutum Caesaris, P. v, 66.
 Scopulum collo trahere, *saxum*, P. vii, 75.
 Scoriator, S. i, 106.
 Scribitur nummus, P. u, 120.
 Serinia litterarum, P. xii, 7.
 Scrobes insidiosæ, Ps. 261.
 Srupeli recessus, P. v, 447.
 Sculpit in ære, P. x, 266.
 Scyphus aureus, Ep. 15.
 Secessus altos costarum pandere, P. xi, 58.
 Secreta mentis, C. u, 16.
 Sectari iter, S. u, 45.
 Sociatores Christi, C. vii, 198.
 Securem Ausonian Christo inclinare, S. i, 538. Secure tingere, Ps. 402.
 Secutor, S. u, 1100.
 Seges scabra culparum, C. vii, 208.
 Segregatum, H. pr. 39.
 Segregre forma, H. 805. Regno, H. 66. Segregem este *rematum*, C. vii, 28.
 Sella, *curulis*, P. x, 145. Sella curulis, S. i, 540.
 Sementa dispana, Ps. 829.

- Semicomustus, P. x, 880.
 Semidea Roma, S. i, 165.
 Semiferus Golia, H. 784.
 Seminecem tollunt, P. xiv, 50.
 Semipes, *homo claudus*, P. n, 150.
 Semiviro comitatu, S. i, 125.
 Semiustulatus, P. n, 348.
 Senectam non novit parva gloria, S. i, 544.
 Sensa somniantum, C. vi, 41.
 Sensualis *edes de anima*, P. x, 347.
 Sensus humanos tendere, A. 290.
 Senta situ loca, P. n, 47. Senta rubus, A. 55.
 Separe ducta, A. 245.
 Sepes littoreæ, S. i pr., 15.
 Sepes inter densas, S. i, 108.
 Sepes insueta, *aspis*, S. i pr., 74.
 Septemplex cœlum, C. vii, 56.
 Septicollis arx, *Roma*, P. x, 415.
 Septuennis puer, P. x, 656.
 Septes grege multo, P. ix, 21. Floribus, C. x, 153.
 Lege, C. viii, 5.
 Sepulcrales faville, S. i, 97. Sepultum pectus crimine, C. i, 35. Sepulta lumina, *cæcitas*, C. ix, 51.
 Sequestra carne, H. 912.
 Sequestrare, C. x, 127.
 Sequitur, ut, C. vi, 18.
 Serenare, C. x, 80.
 Serere crimina, H. 577.
 Serica toga, P. x, 1015.
 Series plumigera, C. iii, 44.
 Serrata regula, P. v, 217.
 Servit mare piratis, S. n, 790.
 Severæ industriz vir, C. vii, 67.
 Severum vivitur, *senere*, C. ii, 51.
 Sabila colla, C. ix, 90.
 Sicubi, P. xi, 17.
 Sigillat salis cautes, H. 745.
 Sigillum, *simulacrum*, P. x, 255.
 Signa garrulorum verborum, P. x, 747.
 Signacula Christi, S. i, 568.
 Signatores, C. xii, 66.
 Silendus, P. iv, 181.
 Silva stipularum, S. ii, 965.
 Silvicole, S. ii, 534.
 Similaginis axymon, A. 355.
 Simplices, *pueri*, C. xi, 151.
 Singultat, singultu unda, C. xii, 124.
 Singultibus, C. vii, 137.
 Sinistra bella, S. ii, 685.
 Sinuamina riparum, P. vii, 54. Sinuamine subter, Ps. 571.
 Sinuoso pectore, H. 199.
 Sinus barbarici, *laxæ vestes*, A. 145.
 Sirio vapore, C. xii, 22.
 Sistro resono, Ps. 455.
 Sistunt ad aram de laborum fructibus, H. pr. 5.
 Sitienter haurire, C. iv, 188.
 Situnt spem fontis, A. 685.
 Situm est in tua manu, ut, P. x, 780.
 Situ obduci, P. x, 1117. Situs tenebrarum, C. i, 45.
 Socors vita, C. i, 54.
 Sodalitas, P. i, 53.
 Solatia lenta, Ps. 235.
 Sole quarto, *die*, C. ix, 46.
 Soles venturi, *dies*, H. 914.
 Solidare, A. 167; S. ii, 550. Solidante liquore, A. 654.
 Solitudines, C. vii, 61.
 Solo perdomitus, *pede*, P. xiv, 116.
 Solum pes, *solea*, C. iii, 129; P. vii, 65. Sola pendulos A. 666.
 Solubilia elementa, H. 505. Solubilis carnis, P. x, 507.
 Dextra, A. 514.
 Solvere curas in otia, Ps. 729. Solvere peccatum, C. i, 99. Solvere tecta flammis, S. ii, 698. Solvi per cachinnos, P. x, 226. Solvit sacra sacerdos, P. xii, 65. Somoia vana, C. i, 88. Somoia data res, P. x, 56. Somnum disicere, C. i, 97. Perpeti, C. i, 67. Somnus opprimit pectus, C. i, 55.
 Sonipes superbit, Ps. 190.
 Sonorum nescius, *surdus*, C. ix, 64.
 Sophiz dogma, S. i, 54.
 Sophizæ sæculi, P. x, 608.
 Soporati oculi rore quietis, H. 894.
 Sopori servire, C. i, 32.
 Sordes nequitiz, Prol. 12.
 Sordescere, H. 458.
 Sordet crimine, H. 119.
 Sordidus cultu invenusto, C. viii, 22.
 Sordidulus, S. i, 69.
 Sors fatalis incumbit rei, S. n, 459. Sors humana, C. vii, 214. Ultima P. i, 24. Sortes deum, *oracula*, S. i, 262.
 Spargebat iram, A. 520.
 Spectamine morum, Ps. 915.
 Spectator Deus, P. v, 297.
 Spectatrix, Ps. 118.
 Speculator asiat, C. n, 105.
 Speculamen, A. 20.
 Spectatrix papula, H. 508.
 Spem mittere in ævum, S. i, 511.
 Spernere cubile, C. i, 10.
 Spes, qua speramus, C. 47, 48.
 Sphæra menstrualis, *luna*, P. x, 558.
 Sphragitis, P. x, 1076.
 Spicula gnosis, C. v, 52. Dolorum, P. x, 579. Spiculum solis, *radius*, C. n, 6.
 Spinifera rubus, C. v, 51.
 Spiramen aromaticis, A. 758. Spiramina vocis, Ps. 117.
 Spiramina cœpta anima, A. 871.
 Spiritualis, P. x, 14, 378.
 Spirare majora, S. ii, 479.
 Sprerunt, D. 51.
 Spumea mulctra, C. iii, 66. Spumæ saliva, P. i, 101.
 Spurcamen, C. ix, 56.
 Spurcavit lacenas, S. i, 60.
 Spotamen, A. 676.
 Squalere sili, S. n, 925. Veterino, S. i, 7. Catenis carceris, S. i, 492.
 Squallidum tempus, C. ii, 17.
 Squama thoracis, Ps. 690.
 Squamosa agmina, P. v, 444. Squamosa thorax, H. 425.
 Stagna, *mare*, C. v, 65.
 Stare sub armis, S. ii, 728.
 Stata dona, S. ii, 1005.
 Statione moveri, H. 501.
 Status vitæ pulcherrimus, P. ii, 271.
 Stellantibus saxis, *gemmis*, Ps. 865.
 Stelliger axis, H. 906.
 Stemma russum, P. x, 908. Stemma jejunii, C. vii, 81.
 Stemmata apostolorum, C. xii, 180. Stemmata pila radiant, S. i, 486. Pollere, P. i, 4. Stemmata honos accedit, P. x, 151.
 Sterilit animus in præcordiis, C. vii, 20.
 Stigmare, P. x, 1080.
 Stillat cruor, Ps. 700. Guttatim lacrymis, C. v, 22.
 Stipati juvenes, P. xi, 79.
 Stipendia angelorum vocant hinc, P. i, 66.
 Stipularum saliva, S. ii, 965.
 Stomachante fermento, H. 195.
 Stomachus pugnas, S. ii, 629.
 Stomachus alto felle, P. x, 595.
 Stramenta testarum, P. v, 322.
 Stramine de roseo, H. 853.
 Strangulant clausum locum angusta saxa, P. v, 244.
 Strangulatrix, P. x, 1105.
 Stratum segne, C. i, 18.
 Strictis mucronibus, Ps. 705.
 Strictura, S. ii, 286.
 Stridulis punctis fervens, P. v, 227. Stridulum sonare, P. x, 995.
 Strophæ sycophantarum, A. pr. sec. 25.
 Strophium, C. iii, 29; Ps. 449. Dactylicum, C. ii, 23.
 Structile simulacrum, H. 190.
 Structum serpente flagellum, Ps. 685.
 Strues carbonum, P. v, 219.
 Strumæ turgide, P. n, 238.
 Stulta edicta, C. xii, 141.
 Stupor habet quem, P. vii, 78.
 Stuppa *tychni*, C. v, 20.
 Stuprator, P. x, 221.
 Stylis confossus, P. ix, 14. Stylo exprimere, P. x, 1124.
 Stylus Hebræus, A. 579. Stylus sacer, S. i pr., 60.
 Suadela, H. 714.
 Sub colore gloriæ, P. x, 81.
 Subcuba, succuba, P. x, 192.
 Subditis cervicibus, P. ii, 480. Subditus orbis mansuescit, P. n, 459.
 Subjacere casibus, Prol. 15.
 Subjectans caput, P. x, 1054.
 Subjectio, H. 701.
 Subigere legem, C. i, 70.
 Subjugare, C. vii, 11.
 Subjugatum septies, P. x, 777. Subjugatis hostibus, P. x, 419.
 Subjugales belluz, P. x, 555.
 Subjungier, S. ii, 586.
 Subditi murmur, A. 848.
 Sublimat largo flamine bombum, A. 845.

Sublime tollere, in sublime, P. x, 697. Sublime aperire
culos, S. i, 385.
Subnotare summum, P. u, 152.
Substantia, P. x, 476. Substantia mixta, S. u, 212.
Subtactus, H. 174.
Subtelme catenato, Ps. 674.
Subterna antra, S. i, 392. Subterna nocte, H. 922.
Subterranea (per), P. xi, 67.
Subvolavit caelo spiritus, P. x, 553.
Suburbani populi, P. xi, 42.
Successibus ampliatus, P. x, 439.
Succulentis obtutibus, P. x, 435.
Succumbere curis, S. u, 103; Leitho, S. u, 705.
Suda redit facies, Ps. 638.
Sodare impar praelium, C. u, 76. Sodata bella, S. u,
90.
Sudoribus taotis, labore, H. 484.
Sudum praetens, C. u, 80.
Sues sparcia, singul., S. u, 813.
Suetus frendere, C. ix, 52.
Suffixus cruci, P. x, 588.
Sufflabilis anima, A. 838.
Sufflamen, Ps. 416.
Suffragantes martyres, P. i, 16.
Suggillare, suggerere, P. x, 990.
Sulcor, S. u, 839.
Sulci ungularum, P. v, 358. Sulcus marmorum, P. u,
91. Sulcus calani, scripta linea, A. 590. Stella, G.
u, 93.
Summa astra quid intelligere, S. u, 1055. Summum cor-
am, casis, Ps. 756.
Sammula, P. u, 152.
Superbit infans, P. x, 149.
Superbus, in don. parum, P. vi, 8.
Supercalcare ruinam, Ps. 256.
Supercillum deponere, Ps. 287.
Supereminere, Ps. 195, 737.
Superflui, S. i, 382.
Superfluous, A. 668.
Superimponere, Ps. 368.
Superingeri, C. iv, 67.
Supervacui, H. 432; Ps. 154.
Supinat faciem, P. 261. Supinata cervice, P. xi, 83.
Supplicatio lenta, C. i, 83.
Supplicator, P. x, 14.
Supplexiter tendit manus, S. u pr.; 26.
Supra hominem, S. i, 100.
Surgere ex inani cinere, S. u, 208. Surgunt mentia,
u, 75.
Sorsum versus, A. 1005.
Susceptat, A. 548.
Suspendere lacrymas, C. i, 118.
Suspirare avara lucra, C. u, 44.
Sussurrat fama quid, S. u, 919.
Suta foliis tegmina, C. u, 119.
Sutile vinculum, P. iv, 21. Sutilis lapilli, C. vii, 158.
Sycephanta, A. pr. sec. 25.
Symbolum (in), P. u, 438.
Symphonia, S. u, 927.
Symmate vestigia verrit, Ps. 562.

T

Tabentibus membris, A. 817.
Tabescent nives, C. u, 207.
Tabifus crates, corpus, A. 891.
Taniola, S. u, 1105.
Tartara (in) mergi, S. i, 26.
Tauricornis, P. x, 222.
Taurina exta, P. x, 918.
Tela ingenii, S. u, 761.
Temo regit jugum, C. v, 117.
Temperare laborem, C. vi, 25.
Tempus quietis, nox, C. i, 66.
Tenax ad reverentes lingua, clausa, C. ix, 73.
Tenebrosus mos, S. u, 244. Tenebrosi cor, A. 127.
Tenari lege sua, S. u, 70.
Tenarum lac, C. u, 70.
Tenor, A. 852.
Tenta viscera, C. u, 175.
Tentare vias aeternas, S. i, 510.
Tenuare artus, juvenis, C. vii, 34.
Tenuis cibus, C. u, 172.
Tenuis aure, S. u, 729. Crat, P. u, 148. Fundo, P. xii,
S. Tactu, Ps. 692.
Tepactus, Ps. 900.
Tepens glacies, P. u, 201. Tepentes prunae, P. u, 541.
Tada, A. 156.
Tepescit scintilla, C. u, 49

Terere vias, S. u, 879.
Teretem nodum neciere, Ps. 187.
Tergeminos fratres, P. v, 35.
Tergum dat fugitivus, Ps. 456. Tergum freti tonitruum,
S. u pr., 45.
Terminus instat, Prol. A. Termini vitam, C. i, 35.
Terrilicæ catervae, H. 419.
Terrigena majestas, S. i, 189. Terrigenae phalanges,
Ps. 816.
Terrulentus, H. pr.; 5; P. u, 193. Terrulenter, P. u,
578.
Testari salutem principis, P. x, 996.
Testator, C. u, 87.
Testeum fragmen, P. v, 585.
Testificatus, H. 540.
Testudo oris, P. x, 932.
Testula, C. v, 17. Testularum fragmina, P. v, 277.
Tetra pix, C. u, 69. Tetrum flagrat, C. u, 32. Tetrum
malorum, P. xiv, 110. Teterrimus, P. x, 451.
Tessere pyram, struere, P. x, 817. Socrus scilicet, C. v,
164.
Textiles setae, C. u, 152. Textilis candor, Ps. u, 69.
Textura, A. 1017.
Thorax squamosus, H. 425.
Thronus summus, H. pr., 10. Ad thronum oratory, P. u,
48.
Thnribulum, A. 479.
Thurifero de grege unus, A. 292.
Thymus, C. u, 74.
Tiara Assyria, Assyrius, A. 445.
Tinctus crinibibus, P. xiv, 58.
Tingere vestigia, P. vii, 62. Tingo, de martyrio, P.
u, 18.
Tirones, Ps. 256.
Titubante fide, A. 582. Titubanti voce, A. 741. Thubet
ne fides, P. vi, 44.
Tituli tumulis incisi, P. xi, 5. Titulis sacris, S. u, 596.
Titulus Pauli, P. xii, 45.
Toga, aetas virilis, Prol. 8. Toga quindalis, P. u, 449.
Toga nobilitas, P. iv, 75. Togata urbes, Roma, P. u,
40. Togatus, civis, C. u, 39.
Tonans, Deus, C. vi, 81. Celsa tonantis, P. vi, 56. To-
nantis fluit, A. 171.
Toreumata, Ps. 370.
Tori lacerorum, P. v, 124.
Tormenta adhibere, S. u, 189.
Torti errores, perplexi, A. pr. sec. 8.
Tortiles ventris recessus, maeandri, C. u, 124.
Tortuosus serpens, C. vi, 141.
Tortus tortore acrior, P. v, 132.
Tractare arma, S. u, 26.
Tractum sine fine carmen, S. i, 688.
Tractus signorum caeli, A. 616.
Traduce carnis, A. 915.
Tragediae tanta series, P. x, 1115.
Trahere noctem, C. v, 137. Vim gladii pectus ad innum,
P. xiv, 78.
Trajector nebulae, H. 875.
Transsagdo lumine ultima littora, H. 882.
Transfigere, C. xii, 109; Ps. 50.
Transformare se in, Ps. 532.
Transmigratio gentis, H. 448.
Transvolvere, C. xi, 50.
Tremefacta onus suum, C. u, 78. Tremefeci, P. iv, 82.
P. vi, 35.
Tres hiemes quater attigerat, P. u, 12.
Triformis tripitas, Ps. pr. 45.
Trilicem thoraca, Ps. 123.
Trilingua colla, C. u, 128.
Trina pietas, C. u, 20. Trinitas, C. v, 3; Ps. vi, 6. Tri-
nitas triformis, Ps. pr. 45.
Triploti versiculi, A. 591.
Tristitico laet, C. v, 85. Tristitico tyrannus, C. u, 76.
Trisulco sermone, H. 202.
Tritica seges, H. 218.
Triumphali vultu, S. i, 411.
Triumphare ritum barbarum, P. u, 4.
Triumphator togatus, S. i, 559.
Triumphum parere, P. iv, 78.
Tropaeum referre, C. u, 104. Tropaei ex hoste refer-
re, S. i, 540. Tropaeum famosum, Ps. 61.
Trulla, vas, P. x, 299.
Truncare ferro, P. x, 877.
Tuba, grandiloquentia, C. u, 81.
Tubarum sub fine, H. 917.
Tuli sors quid, P. i, 54.
Tunescit honore, S. u, 154.
Tumulosus, D. 154

Turbatrix pacis, Ps. 668.
 Turbidi animi, ProL. 13.
 Turbiduli sensus, A. 208.
 Turbinibus discissis, C. v, 110.
 Turbulentis viribus, P. n, 15.
 Turgidæ pectorum strumæ, P. n, 238.
 Turbulum, *Vide* Turbulum.
 Turmas effuse, Ps. 178.
 Turritum caput, Ps. 185.
 Tutacula fida, S. n, 587.
 Tutamen, P. v, 345.
 Tutor opum, S. n, 454.
 Tympanum, C. ix, 5.
 Tyrannide, P. x, 1092.

U

Ulcerosa morbis membra, C. ix, 31.
 Ulna, *cubitus*, P. n, 156; xi, 159.
 Ultima dementia est, P. x, 576.
 Ultrix, A. 511; S. n, 495.
 Ululamina, C. x, 114.
 Ululando, P. m, 119. *Ululavit urbem*, H. 481.
 Ulva fetilis, A. 764.
 Umbonis equini impulso, Ps. 293. *Umbonibus æquis*, P. xi, 201.
 Umbrabat epressus, A. 465.
 Umbraculum, C. vi, 140.
 Umbræ, *minas*, A. 474; S. n, 535.
 Umbriferum nemus, H. 795.
 Uncis lanari, P. v, 174.
 Uncior stipitis, A. 293.
 Uinctus, *Christians*, A. 487.
 Undatim, P. x, 857.
 Ungue ab imo usque ad capillum, P. i, 110.
 Unguen christatis, C. v, 196.
 Ungula bisulcæ, P. x, 75. *Ungula tortoris*, P. v, 120.
 Unicoloræ anime, H. 819.
 Unicornator, P. xii, 91.
 Unimodice compages, Ps. 768.
 Urbici alumni, P. n, 570.
 Urbicrenæ nubes, H. 728.
 Urente propagine, H. 569.
 Urget, C. x, 60. *Urget animus*, H. 380.
 Urna sortis, C. vii, 112.
 Usibus aptare, Ep. 27.
 Usquequaque, P. x, 975.
 Ustor texit pyram, P. x, 847.
 Usture, P. x, 885.
 Usu longo proficere, S. n, 316.
 Uvidi molares, C. vii, 119.

V

Vacat nubo frons, P. v, 126. *Vacat nox bulla*, quoniam ProL. 38.
 Vacuus crucioris, P. iv, 88. *Vacuus a crimine*, A. 890. *Vacuus inane*, C. x, 146.
 Vadis fluitantibus, P. vii, 46.
 Vagantes demones, C. i, 57.
 Vagat pro vagatur, C. vi, 29.
 Vagientes, C. vi, 163.
 Vaginas condere, Ps. 103.
 Vanescit, C. vii, 209.
 Vaporat halitum, P. v, 220.
 Vaporiferos ignes, A. 151.
 Vaporos ardor, P. vi, 115.
 Vas, *corpus*, C. vii, 190.
 Vasculum, Ep. 26.
 Vastare cadibus iustis, P. v, 85.
 Vectibus obseratis, P. v, 549.
 Vegeta gula, H. 322.
 Vegetamina vitæ, H. 208.
 Vegetata, C. x, 7.
 Vellere opposito corum nigrescit, H. 905.
 Vena rebellis, Ps. 142.
 Venatrix virgo, *Diana*, S. n, 494.
 Venerator, A. 292.
 Venia ligni, *beneficio*, C. v, 94.
 Veniabile, H. 935.
 Venire in armis, P. x, 85.
 Ventilator orbis, P. x, 78.
 Ventilatur mens in cerebro, H. pr. 87.
 Ventis eloquiui tumere, S. n, pr. 88.
 Ventosa ambitio, H. 599. *Ventosa subdolis arte*, A. 908.
 Ventosa fama, H. 457. *Ventosa virago*, Ps. 104.
 Ventris lacuna, C. ix, 65.
 Verbigena, C. m, 2.
 Verbositas, P. x, 351.
 Vernans orbis, C. xi, 62. *Vernat herbarum coma*, C. viii, 46.

Verrunt hiemem venti, A. 605.
 Versailles lethum, Ps. 571.
 Versicoloris paries, S. n, 58. *Versicolores aves*, H. 294.
 Versipellis astutia, A. pr. sec. 26.
 Versis hastis, S. n, 50.
 Versuta revincta olea, P. iv, 53.
 Vertigo rotarum, Ps. 414. *Vertigine toria*, A. 302.
 Nervet esse, P. x, 187.
 Vesania sibi esse hostis, Ps. 160.
 Vesci degustare, A. 511.
 Vesci intus spe, S. n, 1047.
 Vestigia antiqui moris, S. n, 501.
 Vestire floribus, P. v, 279.
 Vestirier, Ps. 59.
 Velant abire, C. m, 45.
 Veterum depellere, C. xi, 64. *Veterna silentia*, C. ix, 68.
 Vexatrix hominum, Ps. 58.
 Vexatus orbis, P. iv, 82.
 Vexillifera, Ps. 419.
 Via credendi, Ps. pr. 1. *Via cicatricum*, P. i, 706. *Viam dedit cunctis ad resurgendum*, P. x, 610.
 Vianem spoliare, H. 208. *Vianes*, C. v, 85.
 Vibrat impexis lappis, C. vii, 32.
 Vicatim, H. 405.
 Vice distincta, A. 682. *Inversa*, P. n, 290. *Mirifica*, C. m, 161. *Vice noctis tertie*, C. vii, 128. *Pallidus*, P. m, 180.
 Vice templi consecrata pectora, C. iv, 17. *Vicam unam*, paremque sortis humane ducere, C. vii, 314. *Vices convertere*, H. 800. *Variare*, *ibid.*
 Vicibus certis, C. v, 2.
 Vicinitas lucis, C. i, 41.
 Vicinus dies, ProL. 3.
 Victimæ jejuniorum, C. vii, 5.
 Victus femur debile, C. n, 79.
 Vieto ore ore, S. n, 508. *Vieto pectore*, C. vii, 37.
 Vile nil virtutem decet, S. n, 751.
 Villis bestialibus, C. vii, 153. *Villosa corpore*, S. n, 501.
 Vincitur cura, minor est, C. vii, 57.
 Vincula sacelli, P. n, 584. *Vincula corporis*, ProL. 11.
 Vincula noctis, C. i, 98. *Rumpere*, *ibid.* *Vinculum indigoe frontis*, C. vii, 159.
 Vindicavit nullam ciborum gratiam, C. vii, 188.
 Vinxerant silentia veterina iugum, C. ix, 68.
 Viperina dogmata, A. sec. pr., 11.
 Virago ventosus, Ps. 194.
 Virga amara, C. m, 104; H. 758.
 Virginalis portus, C. vii, 2.
 Virguncula, S. i, 64.
 Vir severæ industrie, C. vii, 67.
 Viribus (pro), C. vii, 196.
 Virtutem nil vire decet, S. n, 751.
 Viscera dicata, C. iv, 20. *Viscera tenua*, C. m, 123.
 Viscerata, A. 1026.
 Viscosus pastus iocendi, H. 822.
 Visco vinclia illinere, H. 807.
 Visibilis gloria, C. v, 158.
 Visibus integris, P. xiv, 60. *Siccis*, P. i, 710.
 Vitalia, C. ix, 65. *Vitalia plebis*, S. i, 556. *Vitalium perire*, Ps. 691.
 Vitæ rura, H. 327.
 Vitiabilis, H. 215; A. 1046.
 Vitiare, violare plantarum acrobibus, Ps. 281.
 Vitata arbor, S. n, 1009. *Vitatas pontifex*, P. n, 325.
 Vivaces chartula, P. x, 1115. *Vivax laus resola*, P. vi, 159. *Vivax flamma*, C. v, 17. *Vivens querere stultia*, S. n, 532.
 Vivificare, A. 168.
 Viviscere, A. 902.
 Vixdum, C. vii, 10; P. x, 548.
 Vocat ad penam, P. vi, 22.
 Vocat gentium, P. n, 461.
 Volans vitæ, ProL. 22.
 Volubilis sol, ProL. 5.
 Voluer currus, S. n, 83.
 Volupe est, ut, P. ix, 41.
 Volutabrum, A. 907.
 Volvit sidera cursus unum, H. 891.
 Volare hastibus, C. iv, 45.
 Vortex rotat, Ps. 93.
 Votiva mors est martyri, P. n, 350. *Votivo de pontis*, S. n, 295. *Votivus dolor*, P. x, 1000.
 Votum est vobis, *cum infanti*, Ps. 935.
 Vulniferos imbres, Ps. 175.
 Vulnifica laceratio, P. m, 147. *Vulnificum*, C. m, 49. *Vulnificus morsus*, S. i, pr. 51.
 Vulsis nexibus, P. v, 525.
 Vultuosus, P. x, 172.

Z

Zephyro impellente, S. u, 787

Zizania, A. pr. sec. 56

Zonis avulsis, Ps. 635.

Zoroastroes susurros, A. 491.

INDEX RERUM ET NOMINUM

QUÆ IN CARMINIBUS PRUDENTII, GLOSSIS VETERIBUS, PROLEGOMENIS ET COMMENTARIIS OCCURRUNT.

A

A in compositis Græcis, ut in *atomus*, corripitur, 484.
Aaron, secunda producta, 682. *Aaronis virga*, *ibid.*
Abacuc, *Habacuc*, 379.
Abbat Olivieri Giordani Annibal, 1050.
Abbo, 197.
Abdias, 1193.
Abdicatus soli, 1208.
Abel, 495, 1154. An sarculo extinctus, 496. *Abel et Cain*, anima et corpus, 667. *Abelis pictura in cœmeteriis*, 496.
Abire ad plures, 1029.
Abjunctus, 855, 922 *seq.*
Abjuncturus, abjuncturus, 462.
Aboleo unde dictum, 250. *Abolere mortem*, 552.
Abolla palmata, 746 *seq.*
Aborigenes, 787.
Abraham, 405, 577 *seq.* *Abrahæ sinus*, 565. *Abrahæ coccyvi vernaculi quid significant*, 3, 163. *Abraham Dominum excepit*, 668.
Abraha, 704.
Abrahaon, *Abessalon*, 542.
Abicidere, 485. *Abicinus, abicinus*, 976.
Abis, abida, 370, 635.
Abstinencia a carnibus, 145 *seqq.*, 261. In Hispania, 277.
A pota vini in jejuno, 1029 *seq.* *A sanguine et suffocato*, 147.
Abysus pro inferis, 469.
Accentus vis, 763. *Accentus et quantitatis in Græcis varietas*, 181, 193, 195.
Accusativus pro adverbio, 248.
Acerra olida, solida, 420.
Acervus pro cumulo frumenti, 505, 836. *Acervus lapidum pro Termino*, 853. *Acervus Mercurii*, *ibid.*
Acetes, 789.
Achaco Hispanice, 1259.
Achan, Achar, 651.
Aciculus, 964. *Aciculi in familia Valeria*, *ibid.*
Acronus, acronus, 915.
Acta apostolorum, 1, 654; i, vi, vii, 686; ii, 248; iii, x, 687; iv, 896; vi, 254, 287; vii, viii, 918; ix, 156; x, 688; xiv, 1151; xv, 1005; xvii, xviii, 649 *seqq.* xxi, 351.
Acta litoris, ubi olim lupanaria, 709.
Acta S. Theclæ, 250.
Actiaca pugna, 808.
Actus, 280. *Pro actione*, 256. *Actus et artus in mss. conlusi*, 416.
Acumen styli, 1057.
Acus crinalis, 637.
A. D. scribendum, non ad diem calend., 761.
Adam creatus, 265. *Terreni corporis apex*, 488. *Adam et Eva*, 685. *Adam filius Dei*, 488. *Primus et vetus homo*, 668. *Gratia Adamo collata*, 477. *An Satanas ipsi texuerit Benloea tegmina*, 667. *E paradiso exulare jussus*, 609.
Adamannus Scotus, 1115, 1212.
Addicere, vendere, 661, 896.
Addubitare, 640.
Adjutorium quo, et adjutorium sine quo non, an eodem nodo ab omnibus theologis explicetur, 477, 1235.
Admissionales palatini, 58.
Ado, 135, 884, 917, 1209 *seq.* *Controversiam de Hippovitis implicuit*, 1165.
Adouls, 1086.
Adonius versus, 300.
Adoptio ab imperatoribus usitata, 301. *Adoptivus*, *ibid.*
Ador, 564.
Adorans, adorans, 510.
Adello an recte scribatur, 689.
Adrianus, vide Hadrianus.
Adises pro adais, 958.
Advocati, vide Scholastici.
Edificium Fidei et Concordiæ, 656. *Edificium Prudentii quid sit*, 45.
Ægis, 819. *Minerva*, 1001.

Ægyptium frumentum Romam advectum, 847. *Ægypti dei, vide Deus*.

Ælianus, 770.

Ælius pons, 1201.

Ælius Sparianus, 195.

Æmilia Hilaria Deo devota, 857.

Æmilianus judex, imperator, 1028.

Æmonia o brevi, 188.

Æneada secunda brevi, 188.

Ænigma, 560. *Pro nummis signatis*, 899. *Ænigma, quod vulgo creditur esse in præfatione Psychomachia, non est ænigma*, S. Dissolvitur, 163 *seqq.* *Ænigma Latini Latini*, 174 *seq.* *Ænigma de Christo*, 596. *Ænigma sive enigma prima correpta*, 176, 188 *seq.*

Ænipedes, eripedes, 204, 738, tribuitur Ovidio.

Æolia, 725.

Æquor, 1057, 1182. *Æquoræ annes*, 957.

Ær e brevi, 188. *Neutro genere*, 191.

Ærarium, 897. *Cur in Saturni templo*, 1084.

Ærins, spiritalis, 512.

Æschylus, 818, 995.

Æsculapium, templum Æsculapi, 418. *Æsculapius*, 1089. *Gallina aut gallus ei sacrificabatur*, 421.

Æsopus, 1065.

Æstiva, 835.

Æstare cum accusativo, 323. *Situm, sitem*, 910. *Æstus maris*, 1018.

Ætates quatuor hominis, 638.

Ætula, 1119.

Æternitas Verbi, 410. *Æternitatis definitio*, 1098.

Æternum præmium, 780. *Supplicium*, 779, 1113.

Æther neutro genere, 191. *An er corripit*, 332.

Æthicus, 855.

Æthiopum opinio de animabus quæ igni purgantur, 294.

Æta, 725.

Ævum irritabile, insatiabile, iniolabile, 641.

Æffimen, 506.

Æffimur secunda correpta, 329.

Æffert, æffert, 963.

Æfranius, 584, 787.

Æfrica unde dicta, 351. *Æfrica frumentum Romam advectum*, 847.

Ægape martyr, 965.

Ægatharcides, 289.

Ægentius, 478.

Ægere verbum in sacrificiis usitatum, 295. *Ægere liba, ibid.* *Ægere, vivere*, 677.

Ægger pro via, 855.

Ægla, 964.

Ægnellus Nicolaus, 995.

Ægnes martyr, 985, 1169. *Ejus hymnus*, 1215 *seqq.* *An Hagnus scribi debeat*, 1215.

Ægnus, 635.

Ægnorum, et hædorum discrimen extremi iudicii die, 159 *seq.*

Ægus Dei in cereis imaginibus, 270 *seq.* *Agnus niveus symbolum justorum, ibid.* *Agnus sæpe Christum significat, ibid.*

Ægobardus, 177, 323. *Prudentii imitator*, 1057.

Ægon primus laudis martyrium, secundus confessio, 982.

Ægræti, 710.

Ægricola G. notatus, 561. *Martinus*, 471.

Ægrippa, 1201.

Æguir Didacus de, 929.

Æguirre Joseph de, cardinalis, 18.

Ægilla Cervicii, 789.

Ælabandenses, 716.

Ælamannus, Alamannus, 854.

Ælaricus, 822. *Vasis sacris basilicæ S. Petri pepercū*, 132.

Ælba vetus, Ælba, Albanum, 1184.

Ælba vestes baptismi, 270.

Ælbania villa, 857.

Ælbat Romani diebus festis, 745.

Ælbogalerus, 1214.

Ælbrius philosophus, 699, 1159.

Aleaur, 717.
 Alcaici dactylicus versus, 202.
Alcala de Henares an sit Complutum, 968 seq., 1239.
 Alcaraz Ludovicus, 657, 1112.
 Alcistus, 54.
 Alcides, vide Hercules.
 Aleimus, vide Avitus.
 Alcinous, 114.
 Alcmena, 702, 1086.
 Alcinus, 675.
 Aldelhelmus, Aldhelmus, 127, 757.
 Aldrete Bernardus, 969.
 Aldrovandus Ulysses, 175.
 Aldus, 89 seqq. Prudentium laudat, 211. Corrector, 247 et sepe: *fas*. Romae Prudentium non edidit, 888. Ab aliis aliter allegatus, 705, 747, 741, 767, 809, 820, 909. Aldina Prudentii editio an dupl. x, 81, 218 seq., 457, 49, 529, 868, 621, 632, 640, 676, 833. Aldina poetarum Christianorum editio, 219.
 Aldus, vide Manutius.
 Alethius, 1194.
 Alexander Magnus, 535, 811, 1020.
 Alexander Natus relictus, 116.
 Alexander Severus, 1167.
 Alexandri (S.) inscriptio an genuina, 555, 1019.
 Alexander Alexander ab, 25.
 Algirvii, 955.
 Algidus, Alcidus, 807.
 Allulius, 280.
 Allius ab allino, 499.
 Altorhylus pro Philistaeo, 558, 674. Y corruptio, 176, 181, 183, 538.
 Aludo, 1128.
 Almarhus martyr an sit Telemachus, 51.
 Almeloveensis, 229.
 Almo rivulus, 1079.
 Alpes, 733. Binar, 934.
 Alpha et a, 189, 536.
 Alphebeti Graeco errores fundati, 556.
 Al ar, 675. Altare sempiternum, 985. Altarium multum ad apud catholicos, 719. Altaris et arae distinctio, 1:20.
 Vide Ara.
 Alternare, 584.
 Althelmus, 552, 1057.
 Altrimecus, 204, 989.
 Alumi qui dicantur, 938.
 Alva Petrus notatus, 116.
 Alvarez Emmanuel, 180.
 Alytarcha urbis Antiochenae, 867.
 Ama ultima brevis, 194.
 Amadutius Joan. Christoph., 590.
 Amalec, 391.
 Ama thea capra, 1119.
 Amantius praeses, 1041.
 Amarus potus, 272.
 Amasiones, 204, 1081.
 Amata cur vestalis diceretur, 859.
 Ambages, ambago, 841.
 Ambire praedium rictibus incurantis, 278.
 Ambitiosi, 908 seq.
 Ambitus, ambitio, 910.
 Ambro, 524.
 Ambrosius unguentum, 1231.
 Ambrosius (S.), 55, 89, 93, 117, 122, 145, 154, 166 seq., 169, 252 seq., 258, 210 seq., 247, 254, 299, 311, 315, 338, 352, 384, 410, 481, 490, 495, 497, 578, 599 seq., 824, 832, 877, 891, 835, 958, 910, 1054, 1056, 1060 seq., 1071, 1191, 1195, 1201. Synmacho refragatur, 695.
 Ambrosius Autpertus, 578.
 Ambubacia tibia, 808.
 Amen in Veteri et Novo Testamento, 280.
 Amenta, onentare, 617.
 Amethysus, 659, 664.
 Amiantus lapis, 1057.
 Amianus, 255, 400, 444, 615, 651, 747, 764, 800, 851, 876, 913, 916, 997, 1015, 1015, 1069, 1078 seq., 1206, 1234, 1259.
 Ammonis simulacrum, 795. Oraculum, 445.
 Amas torrentis descriptio, 518. Amicus, 1046.
 Amoenus an poeta diversus a Prudentio, 665 seq. Amoenus cur dictus Prudentius, 46 seq.
 Amoriani, 716.
 Amoris descriptio, 626.
 Amorrhæus, 552.
 Amos ix, 372.
 Amphiloehus, 516.
 Amphitheatrum, 751, 1050.
 Ampliari, 1076.

Amplio census, census, 854.
 Amuleta sacra, 952.
 Anyela, 811.
 Ana amnis, 957 seq.
 Anacreon, 220.
 Anathema a mitra, 555.
 Anapaei dimetri versus, 201.
 Anastasis, templum, 686.
 Anastasius Biblioth., 1183.
 Anastasius Sinaita, 545.
 Anathema tertia producta, 555. Comuni, 654.
 Anchises, 711.
 Anchora in annulis Christianorum, 271.
 Ancus rex Rom., 714.
 Ancyrani, 716.
 Andreas Joannes, 246.
 Andreas secunda producta, 181.
 Andromachus senator luper alia de' endebat, 1079.
 Anfractus, 1179.
 Angeli, 101. Ipsorum natura, 478. Ex nihilo, 512. Spirituales, ibid. Eorum ordines, 419. Angeli, publici et privati custodes, 800. Nationum, ecclesiarum, 981. Pastores admonent, 678. Angelorum peccatum superbia et invidia, 512. Angeli in Veteri Testamento cur Filius altissimus vocetur, 105.
 Angelici haeretici, 512.
 Augilbertus Mediolanensis episcopus, 1012.
 Anginus, cingineus, 508, 656, 667.
 Angus sidus, 477.
 Anhelare cum accendi casu, 486.
 Anhelus imbrifer, 291.
 Anianus, 1115.
 Anicia Juliana, 748. Aniciens familia, 745. Aniciens Anchenis Bassus, 746, 748. Anicians Hermogenianus Olybrius, 746. Anicius Julianus, 746.
 Anicia, anula, anulla, 1059.
 Anima non est pars Dei, 475. Nec ex Adamo propaga, 480. A Deo flante inspirata, eris divini opus, 470. Ejus natura, 1098. Immortalitas, 778. Igneis, igneis, liquida, et elementum cur et quo sensu ci alit, 110 seqq. Anima spiritualis patris inferni qui torquatur, 145, 470. Anima aeternum supplicium, 565. Igne torquatur, 481. Anima germana, soror carnis, 475. Animae omni peccata in corpora humana delectas esse, eorum est, 552. Animam bonitatis qui corpoream crediderint, 145. Animae sanctorum sub altari quo sensu requiescere dicuntur, 961. Animae piorum detineri post obitum in sion Abraham, quinam cogerint, 562. Animae sanctae post obitum, si nihil purgandum habebat, statim ad caelum evolant, et Dei visione fruuntur, 562, 59, 961, 1036, 1053. Anima pu a nullum sanctius templum, 960 seq. Anima in columbae specie e corpore egressa, 955. Animae naturaliter Christianae testimonium de Deo uno, 419. Anima forma feminae efficit, 935.
 Animae colorum ridentes, 638.
 Animalia ex ovo nasci quid sit, 541.
 Animosa fides, 661.
 Animus a vitis purgandus, 835 seqq.
 Anneus Cornutus, 559.
 Anneus Florus, 197.
 Annibal a Romae moribus reclusus, 821.
 Annorum familia, 745.
 Annuli Christianorum quibus symbolis insigniti, 271, 883.
 Annulus fidei significat, 845.
 Annuntiatio dominica, 677.
 Anasidius Carolus Augustinus, 16, 52, 46. Prudentium laudat, 215. Libros contra Symmachum Italice reddidit, 90, 689. Notatur, ibid.
 Anasidius casus Innocens, 1138. Notatur, 250.
 Anser pervigil, 823.
 Anterior, 503.
 Antichristus, sanguinis charybdis, 505.
 Antidicomarianae haeretici, 506.
 Antinous consecratus, 722 seq. Novum sidus confectum, ibid.
 Antiochie nomen Christianorum corpori, 985.
 Antiochus, 120, 812.
 Antipater Thessalonicensis, 255.
 Antiphona o corruptio, 181.
 Antiquitatis ecclesiasticae plura monumenta perierunt, 118.
 Antiquitatis studiosus Prudentius, 191, 203.
 Antiquitatum Romanarum et Christianarum scriptores passim Prudentium celebrant, 217.
 An omnis maritus, 255.
 Antonius (S.), 255.
 Antonius Nicolaus, 11 seq., 15, 19 seqq., 25, 25, 36, 59, 41, 48, 56, 63, 75, 151, 129, 225. Notatus, 85.
 Anubis, 807, 1089.

- Apophos prima brevis*, 481.
Apella quasi sine pelle, 181.
Apellare Casarem vel ad Casarem, 1133.
Apelles scer, 767.
Apes non indulgere concubitu an verum si, 267.
Aphidæ, 811.
Apices pro summo honore, 301.
Apicius, 282, 361.
Apocalypsis, i, 376; i et xx, 304; ii, 456; iii, 612; iii, xx, xxxi, 981; iv, v, 688; vi, 588, 961, 1113; vii, 971; xii, 636; xvi, 505; xxi, 556, 637, 915, 935.
Apocalypsis, sive revelatio S. Joannis, 688.
Apodemius martyr, 979 *seq.*
Apollo, 801. *Pascens pecus*, 1082. *Sol*, 725.
Apollodorus, 699, 811, 1139.
Apollodorus architectus, 1237.
Apollonius, 792.
Apologie nimis frequentes, 28. *Apologia pro Romanis pontificibus sæc. iv contra Ammianum*, 1224.
Apostoli et martyres olim præcipue colebantur, 252.
Apostoli messores Domini, 281. *Eorum numerus designatus*, 672 *seq.* *In duodecim lapidibus Jordanis*, 511.
Apostoli Pauli Epistolæ ad Coloss. i, 409, 512; iii, 353. *I ad Corinth.* i, 1118; ii, 1117; iv, 277; vii, 418; x, 281, 355; xi, 267, 1251; xii, 906; xiii, 651; xiv, 280, 1120; xv, 268, 576, 778, 1048 *seq.* *II ad Corinth.* iii, 455; iv, 996; vi, 880. *Ad Ephes.* i, 419; ii, 557, 657, 880; iv, 632; vi, 115; ix, 115. *Ad Galat.* ii, 1121; iv, 724; v, 530, 1111. *Ad Hebr.* i, 931, 1107; xi, 1021; xii, 616. *Ad Philipp.* i, 225, 1195; ii, 305. *Ad Roman.* i, 1150; v, 577; vi, 400; vii, 215; viii, 559, 1207; ix, 400; xi, 455. *I ad Thessal.* iv, 523; xii, 215, 705 *seq.*; xiv, 1256. *II ad Thessal.* ii, 519. *I ad Timoth.* vi, 519. *II ad Timoth.* i, 1195; ii, 95.
Apotheosis vera significatio, 402. *Apotheosis liber quo patet inscribendus*, 595. *Ipsius argumentum*, 797.
Apotheosis Christi, 432, 495. *Ethnicorum*, 432.
Appendix Belgica Indici Romani, 155.
Appia via, 1184.
Apricus unde dictum, 531.
Aptare, 764.
Apuleius, 367, 524, 627, 637, 852 *seq.*, 950, 951, 993, 1149, 1165, 1170, 1215.
Aqua intercus, 696.
Aqua interdici quid sit, 115.
Aquaustralis origo, 1195. *Cur in sacroribus heidomades majoris diebus ea non adhibetur*, *ibid.*
Aqui pro aqua, 465 *seq.*
Aquarium vas, 680.
Aquila armiger Jovis, 702. *Eburnea*, 1077. *Numen victorie*, 770. *Rapiens Ganymedem*, 1037.
Aquilones sævi, 460.
Ara, ride cespes, cespititia. Ara Victorie, 56, 48. *Ara in templis*, 104. *Arae et altaris discrimen*, 526, 1068, 1189.
Ara secundæ brevis, 195.
Arator, 87 *seq.*, 192, 193, 259, 523, 565, 462, 615, 815, 1189 *seq.* *Imitator Prudentii*, 760.
Aratus, 699.
Arbitrator, ride Petronius.
Arbitror, verbum consideratissimum, 1187.
Arbor aliqua in singulis agris sacra, 855. *Vi tuta*, 1091.
Arbores terminales, 855. *Vitæ, coronatæ, lucernis illuminatæ, ibid. seq.*
Arca, 891, 899. *Arcarii, ibid. seq.* *Arca illata templo a Salomone*, 634. *A Jeremia sepulta, an in triumpho a Tito portata, ejusque arcui insculpta*, 634, 1254. *Arca Ecclesiæ, arcuum celestis domus*, 900. *Arca Noe*, 667.
Arcadicus, Arcadius, 705 *seq.*
Arcadius, 761 *seq.*, 867.
Arcarii, ride Arca.
Archidiaconus, ride Diaconus.
Archigallus, 807.
Archippus, 1086.
Arcta lex, 525.
Arcus Titi, ride Titus.
Arelas, 964, 908.
Aræ dicunt poëta Græci, 185.
Aretas, 305.
Arevalus Joannes, 41.
Argelatus Phlippus, 100.
Argensola Baribol. Leonardo notatus, 888, 1038 *seq.*
Argi, Leonardo.
Argi, 804.
Argos navis, 706 *seq.*
Argumenta librorum Prudentii ab ipso exposita, 251 *seq.*
Argumenti n-gantis imbecillitas, 1067, 1150, 1145, 1202.
Ariadne, Ariadne coroua, 709.
Ariani, 370.
Arias, Hispanus antiquus, 888.
Arias Montanus Benedictus, 1161.
Aridus liquor de calce, 1210.
Arius Paulus, 140, 244.
Aristarchus Homeri esse negabat versum, quem non probabat, 190.
Aristænetus, 965.
Aristo chirurgus, 1159. *Chius*, 599.
Aristoteles, 912. *Nervosus*, 421.
Arius, ride Arrius.
Arizzi, 905.
Armarius, 456.
Armenorum fabula de lumine divinitus accenso, 128.
Armiger, 448.
Arnobius, 291, 579, 549, 403, 405, 502, 512, 528, 532, 609, 611, 696, 701, 707 *seq.*, 760, 765, 787 *seq.*, 795, 807, 846, 848, 866, 875, 882, 916, 948, 990, 996, 998 *seq.*, 1068, 1078, 1080, 1084 *seq.*, 1091, 1095 *seq.*, 1101, 1114, 1154, 1141, 1198.
Arnulphus imitator Prudentii, 217, 455, 1156.
Aromata in funeribus, 156. *Aromata Persica*, 1099.
Aroma in singulari, 1220.
Arrius, 655. *Penultima correpta*, 176, 181, 185 *eq.*
Arreaga Stephanus, 415.
Arthritis, arthritis, 1109 *seq.*
Arins, 581, 626.
Ara Pulvis, Dei, quo sensu, 696.
Arus a matre calidi, 609.
Arula, 204, vox Cicronis.
Arundo Parthica, 540.
Aruba, 311.
Arx ab arcu, 449 *seq.* *Aula*, 290. *Imperium*, 899 *seq.*
Arx ætheris, 612. *Arx vel arcus*, 811 *seq.*
Asbesina sindon nuper reperta, 1037.
Asendere in crucem, 1191.
Ascia, 1100.
Asclepiadens versus, 194. *Ejus inventor Asclepiades, n-n Esculapius, sive Asclepius, ibid. Asclepiades penultima producta*, 176, 185. *Asclepiades præfectus*, 1067.
Asconius Pedianus, 539, 481.
Asia, Asia minor, 807.
Asino stultitia indicatur, 674.
Aspasius, 1219.
Aspicere, in Deo misereri est, 510 *seq.*
Aspirat o sæpe addita, sæpe detracta, 609.
Assemanus Jos. Simoni, 687.
Asserere Deum, 1151.
Asserit divum, Dei, 754.
Assimulata, vel assimilatus Deus, vel deis, 725.
Assuescit pro consuefacit, 465, 741.
Assumere hominem de Verbo, 469, 785.
A-sur principis victoria, 534.
Asterie, 701.
Astræa virgo, 592.
Astrorum nomina, 457 *seq.*
Astori, 968.
Asylum, 714.
Athanasius (S.), 508, 501, 1085. *Athanasianum symbolum*, 141.
Athenæ, 819 *seq.*
Athenæus, 1087.
Athenagoras, 569, 732, 1104.
Athenienses Victoriam involucrem representabant, 761.
Athena a brevi, 484.
Athleta, 1001. *Oleo inungebantur*, 974. *Athletarum ludus*, 867. *Licentia*, 1082.
Atlas, 705.
Atom prima brevis, 484. *Prima rerum principia & sententia Epicureorum, ibid.*
Atqui, atquin, 639.
Attica copia, 456.
Atticum mel, 291.
Attilius Serranus, 1077.
Attis, Atys, 769.
Atto, 558.
Atys, ride Attis, Gallus.
Au in o sæpe a veteribus commutatum, 572, 746.
Auctio, actio fallax, 669.
Auctoritas Prudentii, et æqualium quanti habenda, 181.
Aud, hanc pro aut, 554.
Audientia pro auditu, 204, 1145.
Auditus concretus, 454.
Augurius, ride Fructuosus.
Auguro, auguror, 500.
Augustalis lector Fructuosus, 1052.
Augusti omnes imperatores dicti, 899.
Augustinus (S.), 51, 408 *seq.*, 116, 132, 138 *seq.*, 147 *seq.*, 147, 156 *seq.*, 166, 258, 240 *seq.*, 249, 257, 280 *seq.*, 318, 511, 588, 595, 404, 451, 451, 451, 459, 469, 478, 480,

505, 506, 550, 512, 552, 554, 578, 662, 710, 825, 875 seq.
895, 916, 920, 925, 1001 seq., 1050, 1095, 1189, 1195,
1202, 1210, 1255. Cur scripti libros de Civitate Dei, 821.
Non docui philosophorum virtutes esse vitia, 723. Ejus
confessio peccatorum diversa a confessione Prudentii, 18.
Augustinus Antonius, 1139.
Augustinus Engubinus, 489.
Augustus, 1085. Imperator, 799. Ejus tituli, *ibid.* Forum
construxit, 717. Aram et statuam Victoris in curia Julia
collocavit, 695, 764. Deus consecratus, ab eo mensis Au-
gustus, 720. An reddiderit oracula, 722. Ejus epistola
fragmentum, 681.
Augustus in angustus mutatum, 705.
Aula pro templo et aedificiis sacris, 599, 850.
Aulica, 1010.
Aulius Dominicus, 1053.
Auloles, Autoles, Autololes, 851 seq.
Auræ populares, 777.
Aurarii dicti ab aura, qui favebant, 237.
Aurea setas non eodem felicitatis genere a poetis descri-
pta, 700.
Aurelianus primus donavit oraria, quibus populus utre-
retur ad favorem, 237.
Aureliorum familia, 25 seq.
Aureus et Valerius an nomen ejusdem familiae, 19.
Aureo hamo piscari, 755.
Aureolus, 189.
Auri fragmenta, *ramen*, 627.
Aurora, 216.
Aurelensis, 201, 1198.
Aurus pro aureo, 781.
Aurum venenum gloriæ, 905. *Vide Avaritia*.
Ausonius, 35, 156, 185, 188 seq., 195 seq., 199, 226,
234, 298, 327, 558, 501, 606, 678, 755 seq., 775, 854, 857,
954 seq., 988, 1055 seq., 1057, 1186, 1225. Sæpius spon-
dum secundo loco iambici dimetri admisit, 185. Ejus epi-
gramma de Hispani, non de Emerita, 957.
Auspicia consulatus, 1076 seq.
Antipertus, *vide* Amphosius.
Anxilia grammaticus, 191.
Avari, 908 seq.
Avaritia objecta ecclesiasticis, 651. Lupo comparata, 629.
Mendax Bellona, 656. Avaritia descriptio, 627. Comina-
tus, 629.
Aves et pisces eodem loco a Christianis veteribus ha-
biti, 146 seq.
Aves oscime, alites, 815.
Avienus, 773, 875.
Avitus Alimicus, 26, 117, 161, 179, 206, 250, 290, 295,
306, 408, 411, 450, 462, 515, 517, 521, 525, 535, 581, 590.
Imitator Prudentium, 217, 325, 465, 478, 625.
Azara Joseph Nicolaus, 96.
Azuma y correpto, 178, 181.
Arymi paues ex similitudine, saccharo, lacte, oris, 453.

B

Babylon, 811. Babylonica captivitas, 553.
Bacca, bacca, bacchar, 281 seq.
Bacchica Nisi, 754.
Bacchinius Benedictus, 808.
Bacchus, 707 seq., 751, 804. Juvenis, 1091.
Bactra ultima, 438.
B-ctriani sagittis caput coronabant, 558.
Budit Hispanice, 917.
Bætis, 957 seq.
Beturia, 957.
Bage, 582.
Bahal cocille, 452.
Bai damnatæ theses, 725.
Baillet Hadrianus, 217.
Balena, 520. An illi sint dentes, 1255.
Balbus Joannes, 26.
Baldunus Benedictus, 287, 444.
Ballerinii fratres, 567, 1252.
Baleorum nomina baptisterio attributa, 599.
Balthus, 442, 721.
Bandinius Angelus Maria, 70, 162, 680, 726. Rejicitur,
741.
Bandurius Anselmus, 1104.
Banierus, 699.
Baptisma, baptisma, baptisterium, baptizo, 465, 598 seq.,
620. Baptismi conferendi tempus, 270. Baptismus *gratia*
Christi dictus, 477, 1049, 1274 seq. Baptismus per immer-
sionem et aspersionem, 507. Baptismus sanguinis, 1042.
Baptismus Christi, 679. Baptismus Joannis a baptismo
Christi diversus, et quo sensu peccata remisit, 317.
Baptisterii nomina diversa, 599. Baptisteria Christiano-
rum, 1050. Virorum et feminarum separata, 507. Baptiste-

rium Romæ an olim multiplex, 1198. Lateranum, 731. Quid
laudat Prudentius, ubinam fuerit, 1047 seq. Baptis-eris
suppositæ reliquit, 1048.

Baptizandi an penitus nudi aquæ immergerentur, 507.
Baptizari pro mortuis, 1048.
Bararas, Barulus martyr, 1121.
Barbam radere et alere, 1206.
Barcion, Barchinon, 967.
Bardeiel, Bardi, Bardus, 450.
Barnabe Epistola, 167.
Baronius Caesar, 51, 216, 439. Notatus, 128, 746, 1050.
Barrus, 450.
Barthius Gaspar, 1, 26, 29, 51, 49 seq., 51 seq., 75. No-
tatus, 161, 185, 192, 197, 281, 291, 587, 678, 703, 788, 924,
985, 1021, 1208, 1210, 1217, 1229. Ejus fides in allegandis
mss. an fluxa, 75, 175.
Bartolæus Vincentius, 757.
Bartholus Petrus, Sanctus, 284.
Baruffalli Hieronymus, 59, 1219.
Basilica S. Pauli, 1198. S. Petri, 1191 seq.
Basilicorum appellatio, 599.
Basilii Porphyrogeniti Menologium, 414.
Basilus (S.), 274, 517, 407, 451, 839.
Basnagius Samuel notatus, 575.
Basorum familia, 747 seq. Basula, 748.
Batavorum laboriosa ingenia, 99.
Bayer Franciscus Perez, 888. Male *Patris* nomine cita-
tus, 85.
Baylinus Petrus, 11, 15, 17, 41, 103. Notatus, 140 seq.,
148, 152, 727, 778. Ejus oppugnationes de Manichæis, 148.
Beatitude æterna quando conferatur, 153.
Beberius Henricus, 216.
Beemans Christianus, 29, 77, 177, 181, 216.
Beda, 25, 25, 51, 196, 199, 207, 578, 597, 691, 1000,
1051, 1225.
Belin pro *Belial*, 616. Duabus primis producitur, 559.
Belinde synaresis facta, 509, 545.
Bellarminus, 116, 156, 162.
Bellicia Modesta vestalis, 951.
Bellona, 610. Ejus sacerdotes, 1154 seq.
Bellonius Petrus, 680.
Bélzébub, Beelzébub, 1001.
Bembus, 1051. Notatus, 526, 687.
Benedictus XIV, 120, 255.
Benedictus (S.), 117.
Beneficiarii apparitores, milites, 1027.
Bergius M., 545.
Bergomensis Philippus, 44.
Bernardus (S.), 504, 510, 687. Imitator Prudentii, 458.
Bernardus Eduardus, 72, 117.
Bernardus Lucensis, 27.
Berninus, 588.
Berthaldus Petrus, 526, 988. Notatus, 1068.
Berthus Jo. Laurentius, 150, 268, 619.
Beryllus, 629. *Id. E* brevi, 176, 182 seq., 188, 659 seq.
Besseus Fridericus, 461. Notatus, 1080.
Bestiarum morientium morsus occideri, 1006. Bestia
Christiani objecti, 880.
Bethleem, Bethlem, caput orbis, 677. Prima corrupta,
584.
Beza refellitur, 419.
Biblia Mozuntina an bis edita, 491.
Bibliotheca pro Bibliis sacris, 523.
Bibliotheca Hispana sub S. P. *Peregrini* nomine an ha-
beat auctorem Andream Schottum, 44.
Bibliotheca Patrum, 92, 129.
Bibliotheca Alexandrina, *vide* Bibl. Rom. Sapientie. An-
gelica, 58, 81, 80 seqq., 90. Anglicana, 69, 72. Barberina,
80 seq., 219. Bernensis, 1161. Bodleiana, 69, 73, 90, 95.
Buslidiana, 76. Cantabrigiensis, 72. Casanatensis, 81. Ejus
index notatur, 54, 97. Casimirovia, 69. Colbertiana, 70. Col-
legii Romani, 57, 81, 87, 178, 1164. Dublinensis, 70, 73.
Ducis Altemps, 66 seq. Dunelmensis, 71. Eboracensis,
72. Eduardi Bernardi, 72. Florentina Benedictinorum, 69.
Gaddiana Florentina, 72. Gottoniana, 69. Henrici Jones,
72. Hibernæ bibliothecæ, 69, 73. Hispana, 870. Isaac Vos-
sii, 72. Laurentiana Florentina, 70 seq., 463. Lipsiensis,
70. S. Martini de Seer, 70. Mediolanensis, 58, 69, 77. PP.
Minimorum in monte Pincio, 90. Monasterii S. Mariae de
Becco, 70. Murbacensis, 70. Numburgæ, 56. Patavina,
69. Parisiensis regia, 69 seq., 75 seqq., 68. D. N. Pii VI,
90. Pragensis, 67 seq. Outhoboniana, 66 seq. Oronensis,
75. Ratisbonensis, 57, 67 seq. Ricardiana Florentina, 72,
158. S. Salvatoris Bononiæ, 56. San-Germanensis, 70. Sa-
pientie Romæ, 81, 85 seq., 90, 468, 471, 475. S. Sere-
stri, 64. Telleriana, 87. Thomæ Gale, 72. Thuzana, 78. Va-
ticana, 56 seqq., 175. Vneti S. Marci, 870. Viennensis,
67 seq. S. Victoris Parisiensis, 70. Urbana, 51.

Bibliothecarum ecclesiasticarum scriptores plurimum
 Prudentium commendant, 217.
Bilectus, 204.
Bigotus Emericus, 77.
Bilis obliqua, 631.
Binghamus refelitur, 325, 528, 535.
Bipennis, 879.
Bipes e brevis, 194.
Bivar Franciscus notatus, 59, 228, 978, 1228.
Bivium vite, 857 seq. Virtutis et vitii, 560.
Bizanti. Vide Ph liq. l.
Bian-hinus Franciscus, 808. Joseph notatus, 182, 519, 889, 939, 960, 1176.
Blasphemare, blasphemus, 404. *Blasphemium*, 645. *Blasphemus*, secunda longa, 500.
Bobus ex dorbis, prima brevis, 185.
Bodia, 582.
Bodoniana, sive Parmensis typographia laudata, 6, 91.
Bodilius, Boelius, 201, 608. Imitator Prudentii 624, 631.
Boige, boier, boiger, 582.
Boige apud Insubres, 582.
Boherius Joannes, 78.
Boia, 878. Antiquae boiae octypum, *ibid.* Boia Italica carminis, 582.
Boissardus, 151 seq.
Boldetius Marc. Ant., 107, 217, 1169.
Bollandian, 27. Plures Prudentii hymnos illius rati ediderunt, 97. Notati, 925, 1060.
Bonificatus vestes, 522.
Bona card., 217, 466.
Bona vel mala quoniam dicantur a Prudentio, 250.
Bonifertius Jac., 279, 519.
Bongarsius Jacobus, 76.
Boni et mali qui dicantur, 228.
Bonorum operum utilitas, 1098.
Boos, 560.
Bordeau, Gallicae unie dictam, 709.
Borgia em. card. Stephanus, 10, 188, 535, 544, 684, 678, 1182, 1199.
Boria Dominicus Ignatius notatus, 685 seq.
Bornerus Gas, ar, 76, 212.
Borrea algida etas, 653.
Borrichius Olaus e. Andreas, 203.
Bos et asinus an praesepe Domini assiterint, 575.
Bochius Joan. Carolus card., 178.
Bosius, 284.
Bosphoreum jugum, 236.
Bossuet Jacobus Benignus Prudentium ad usum Delphini edi suavit, 214.
Botryon, 536.
Boves castrati, 720. Immolandi coronabantur, 1151.
Brabium, brarium, brabeum, 1022.
Brachia vultus attributa, 690.
Bracteolae, bracteolae, 617. *Bractealis*, 201.
Braschellensis Joan. Maria, 158, 1189.
Braulio, 107.
Brennus Gallus, 812.
Brevitium Cesaraugustanum, 54, 972. Isidorianum, 51, 587. An e pensis cardinalis Ximenex editum, 82. Romanum, 253, 251, 255, 515.
Briet, Bricius Philippus, 47, 217.
Brasoulus Barnabas, 117, 245, 282, 1092.
Brio Guilielmus, 187.
Britanni eruditi notantur, 1251.
Brocardus, 575.
Bronius, vide Bacehus.
Brossius, 751.
Broverius Mattheus, 1182.
Brower Christophorus, 216, 411.
Bruchus, 517.
Brugensis Franciscus, 417, 672.
Bruno Colonensis amicus omnibus suis ecclesiis carmina Prudentii donavit, 209.
Bruti faeces, 747.
Brutum scitum, 989.
Bubulus sanguis, 1149.
Buchnerus Augustus interpres Prudentii, 95. Notatus, 598.
Bucula, 581.
Bulengerus, 445.
Buonarrotius, 555.
Burehardus, 575.
Burgus cur balnea calida Hispania dicta, 162.
Burgesiani hortus, 1150.
Burmannus Petrus junior, 221, 519. Notatus, 814.
Burriel Marcus Andreas, 84.
Busthorius Joseph, 528.
Bu talis, bu tu-talis, vox Sidorii, 201.

Bosis Bernardinus de, 216.
 Buxo plerumque secebant veteres, 105.
 Buxtorius, 903.

C

Cabo Espario, Cabo Espartel Hispania quid, 423.
Cadahalso Hispanice, 880.
Cado vini corpus representatum, quasi vino anima exprimitur, 525, 558.
Cacilianus martyr, 979 seq.
Caelia, 762.
Caelus qui visum recepit, 681.
Caelim Aurelianus, 994.
Ceremoniae, cerimoniae, 680.
Ceremoniale episcoporum, 933.
Cerulea vox, 251.
Cesar, 890.
Cesaraugusta, 970 seqq. Fueritne patria Prudentii, 10 seqq. An Prudentii carmina *ibid.* edita, 86. Aliae editiones ibi factae, *ibid.* An Cesaraugusta not omnes martyres Cesaraugustani, 974 seq.
Cesarea Mauritaniae, 966.
Cesarius Arelatensis, 211, 250, 542. Imitator Prudentii, 294.
Cesura vis in producenda vocali brevis, 187, 471, 605, 704, 752, 727, 767, 774, 784, 792, 807 seq., 859, 1209.
Cingoneole Italica, 1259.
Cain, 495 seq. Cain et Abel, caro et anima, 667.
Calphe domus, 681.
Ca us (S.), 982.
Caius presbyter, 1191.
Calabozo Hispanis, 803.
Calagurris an patria Prudentii, 10 seqq.: 20 seqq. An patria SS. Hemeterii et Colodoni, 887 seq. Ejus baptisterium, 1048. Calagurris Fibraria prope Oream, 184. Nascica, quae nunc *Calahorra* dicitur, 888, 967.
Calamistrum, 627.
Calamitates, quae accidebant, Christianis ab ethnicis obiciebantur, 821.
Calamus, 261.
Calathus, 262.
Calcare flores felicitatis genus, 234.
Calcatix, calcolor, 658.
Calce mera, 1055.
Calcementa, calcamenta, 1072. *Calce mentum* tertia brevis, 176, 181.
Calculare, 900 seq.
Calere exempla, 762.
Calendarium Rothanum, 761, 1078.
Calce olim ex qua materia, 985.
Caligula crudelitas, 949.
Calix disputationes ad Prudentium, 95.
Callum de animo, 998.
Calmetus Augustinus, 240, 541, 539.
Calogerana opuscula, 599, 1219.
Calphurnianus praeses, 948.
Calpurnius, 945.
Calpurnius Bassus, 725.
Calturn neutro genere, 392 seq.
Calumniae Christianis obiectae, 247.
Calvi sacerdotes Isidis, 754.
Calvinus rejicitur, 118.
Camerarius Joachimus rejertur, 105, 910, 1065.
Camers Joannes, 40, 798.
Camillus, 827, 890.
Camenez, 259.
Campanus, Campania, 839, 1185.
Campos Bonuleus, Martii, 712.
Canari arcus, 1199.
Cancellierius Franciscus, 259, 245, 802, 878, 1048, 1201, 1210.
Cancer sidus, 458.
Candela in exs-quis, 554.
Candidati cur ita dicti, 745. Candidati martyres, 881, 971, 978, 1037, 1040.
Candidulus grex, 270.
Candidus, 294, 1184.
Canes femineo genere, 855. *Canis* ex virum: de satulibus proprie, 995. *Canis* militis pejor, 425. *Canis* pejor: canes furiae, 995. *Canes* a Gothis in locum ducti, *i id.*
Cangius Carolus, 675.
Canisius Henricus, 679.
Canistris septera comparata, 94.
Canities propria episcopi senioris, 1176 seq.
Canus, 815.
Canones apostolorum, 432.
Canopica regna, 916. *Canopus*, 1089.
Cantabra an fuerint labara, 710.

Sanctamen, 204. Magicum, 1205. Vox Propertii et Apuleii.
Cantiferus, 1100.
Cantor tragicus, 813.
Cantus ecclesiasticus, 250.
Cantus galli in Evangelii an sit clangor forensis lucinae, 259.
Canus Melchior notatus, 116.
Capella Joannes, 980. *Mantuanus*, 193, 201, 250, 197, 859, 965.
Capella gnosis, 1119.
Caper cur Baccho caditur, 708.
Capi de vestalibus, 853. *Capiendi vestales formula*, 853.
Capillorum ornatus antiquus, 605 seq.
Capitolia pro templis, 712, 716. *Capitolia qui sint*, 145.
Duo Romae, alia alibi, 853.
Capitoliuss, 437, 755.
Capitulum divisio in carnidibus Prudentii, 402.
Capita agna, 1188.
Capituli ante curram triumphalem, 553.
Caput unicum religionis Christi x, 813. *Utrium*, 1026.
Caput velare subjectionis signum in feminis, 267.
Cara Hispanica unde, 1150.
Caracalla, 1203.
Carcer, 878, 1002. *Carceralis, carcereus*, 201, 1004.
Carceris antrum, 802. *Tenebrae*, 1027. *Carcerem latii adhibent martyres*, 1027.
Cardinalium tituli, 1012.
Cardo, 226.
Cardulus Fulvius, 1109. *Notatus, ibid.*
Carices, carectum, 1013.
Cariosa reusitas, 561.
Carmen exsequiale, 539.
Carnaliter, carnalis, 204, 449.
Carnes, vox S. Augustini, 681.
Carnifices extra urbem habi alant, 679. *Pasti caruibus*, 992.
Carnium abstinencia, 143 seq.
Carnulenus, 201, 1009.
Caro soror anima, 499.
Carolus Calvus, 1160.
Carolus III, rex Hispan., 267.
Carpentum, 865.
Carpocrates haereticus, 536.
Carrae, 814.
Carrillo Martinus, 10, 16.
Cartabon Hispanis, 656.
Carthagines diverse, 964.
Cassali, 254.
C. saubonus Isaacus, 177, 183.
Casperi, 245.
Cassander Georgius, 282.
Cassianus, 28, 122, 143, 1050.
Cassianus martyr Caesar August., 979.
Cassianus martyr Forocorinthensis, 1050 seqq. *Non fuit episcopus, ibid.* *Ejus pictura vetus*, 1051 seq.
Cassianus martyr Tingitanus, 969.
Cassiodorus, 14, 523, 725, 751, 746. *Notatus*, 628. *Ejus nomina*, 25.
Castalio Joseph, 175.
Castaniza Joannes, 578.
Castellanus Petrus, 147.
Castilianismus Romanae linguae similis, 929.
Castilla Franc., 929.
Castor et Pollux, 701, 713, 717.
Castrensis porta, 615.
Cat cumba, 1164. *Vide Coemeteria.*
Catafalco Italicae, 880.
Catalogus testium veritatis, 26, 216.
Catalogus verborum rariorum Prudentii cum aliis verbis Latinis ex editione Gisellini, 204.
Catamitus, Cuthamitus, Culamintus, 702.
Catacracta, 1156.
Catasta, 879 seq., 920, 1023, 1107.
Catena cur quomodo dicitur, 911.
Catena martyrum, 874.
Cathedra Petri, 1163. *Cathedrae descriptio*, 1186.
Cathemerina inscriptio unde petita, 254.
Catholica Ecclesiae appellatio Prudentio, Hispanisque multum debet, 170 seqq. *Catholici regis regnum cognomen jure Hispanis datum*, 172. *Catholicum nomen Theodosii lege impositum*, 171. *Catholicum templum*, 593.
Catulina, 745 seq.
Cato, 249, 1185. *Catonis*, 925. *Catonum concidium*, 743.
Catomo, cat omo suspendi, caedi, catomiliare, 858, 1125.
Catullus, 144, 187 seq., 235, 251, 708 seq., 756, 758, 765, 956, 931, 966, 991, 1014, 1059.
Caucanea de cote, 441.
Cauchius Joannes, 78. *Notatus*, 800.

Causta, Grace aula, 1188.
Causae pro mortuis, causatoria mi sia, 875.
Cauter, cauterion, 1001, 1003.
Cavalieri Jos. Ant. hymni in S. Cassiani veriti Italicae, 100. *Notatur, ibid.*
Casaleto Italicae, 1073.
Cavallus Ludovicus notatus, 279, 584, 603. *Ejus observationes mss. in hymnis Breviarii Romani confutantur*, 178 seq.
Cave e brevi, 191.
Caveo, 1051.
Cavernis ruptis, 1067.
Caveus Guil. notatus, 152 seq.
Cavillum minicum, 914.
Carus, 990. *Pro inani*, 481.
Cedo, da, 1047.
Celestius Remigius, 217. *Notatus*, 221.
Celedonius martyr, 870 seq., 1187.
Cella illustis, senatus, 749.
Celestius Christophorus, 20, 205. *Interpres Prudentii*, 95. *Prudentium laudat*, 214. *Notatus*, 81, 93, 189 seq., 183, 194, 215, 240, 236, 507, 563, 588, 591, 436, 467, 594, 612, 666, 630, 636, 702, 789, 850, 812 seq., 805 seq., 900, 914 seq., 945, 995, 1003, 1011, 1021, 1025, 1035, 1059, 1060, 1069, 1092, 1126, 1157 seq., 1153, 1167, 1181, 1185, 1201, 1221.
Celsus, 1156.
Celle an in veteri inscriptione existet, 1057.
Cenno Italicae, 1153.
Censusus hactenus additis, 661.
Censorinus, 800, 1093.
Censura, severitas, 915.
Centumcellus indecl., 185.
Centplex, centplex, 528. *Centuplicat a, vox Fulgentii Mythologi*, 204.
Centuriatores Magdeburgenses notati, 111 seqq.
Cepo Hispanica, 1005.
Cepilo Hispanica, 1100.
Cera in femore statuarum affixa vota, 743.
Cerauna, 628.
Cercoptichus, 859.
Cerda Jo. Lud., 180, 1094.
Cere, nunc Ceri, Cereianus ager, 789.
Ceres, 812, 845. *Quereus Proserpinam*, 1087.
Cereus paschalis, 121 seqq., 129, 285. *Tius ipsi infroxm*, 285. *Cereorum usus*, 806. *Cereae candelae in templis*, 101, 118 seqq. *Cerei neophytorum*, 282 seq. *Cerei olentes*, 285. *Cerei pecti*, 129. *Cereos cur gestant recens baptizati*, 405.
Coriuthus haereticus, 596.
Cernere, 558, 585.
Cernuere, 728.
Cesuria prima correpta, 181.
Cespes quid sit, 263. *988. Gramen campus*, 1191. *Craepititia ara*, 418, 984, 1081 seq. *Craepitium tribunal in casibus*, 618 seq.
Ceto, quod Jonam devoravit, 320.
Cethrus, 832.
Cethegus, 745.
Chardon gemma, 650, 661. *Postrema brevi*, 1, 6, 188.
Cha cidus, 550, 953.
Chamillardus Stephanus auctor editionis ad usum Delphini, 4, 6, 16, 58, 92. *Prudentium laudat*, 214. *Ejus editio ad trutinam revocatur*, 94 seq., 214, 224. *Notatur*, 80, 161, 177, 180, 191, 199, 228, 240, 241, 218, 237, 274, 297, 300, 510, 541, 545, 565, 597, 107, 410, 420, 424, 453, 456, 467, 474, 485, 506, 535 seq., 595, 597, 601, 650, 659, 646, 649, 655, 691, 758, 775, 857, 880, 865, 875, 885, 895, 908, 941, 957, 971 seq., 994, 996 seq., 1008, 1012 seq., 1022, 1027, 1051, 1053, 1014, 1047, 1064, 1077, 1097, 1126, 1163, 1185, 1189, 1195, 1204, 1212, 1220, 1258.
Chananeus, 551.
Chao antiquior, antiquior, 773. *Chao aeterna nocis*, 511.
Characae re, 1114 seq.
Characrias pis is, 520.
Chari substantiva, 1176.
Charisma, 1 producta, 176, 182, 597, 836.
Charon, 751.
Chaspeie Jacobus Georgius, 148.
Chelydri culubri, racemi, 708.
Chylis, 457.
Chemidius reiectus, 936.
Chersoneus, 1257.
Cherubim et Seraphim, 271. *An sit error dicere, Qui sedes super Cherubim et Seraphim*, 275.
Chiesa Peregrinus, 62, 1169.
Childebertus, 975. *Toletana Ecclesiae thesaurum ex lavit*, 153.
Chionia martyr, 965.

- Chirographum*, 880.
Chiron centaurus, 700.
Chirotheca ferrea, 1169.
Chirurgi periphrasis, 1139. *Chirurgus* jam olim a medico distinctus, *ibid.*
Chorus e brevi, 188.
Chorambicus versus, 198.
Choullus, 1079.
Chrisma, 237, 307. *Chrisma* donum, 686.
Christiana religio sanguine martyrum crevit, 753.
Christiani secundi Israelii posterii, 877. *Fratres vocati*, 806. Olim lavacrum frequentabant, 255. *Grex candidulus*, 209 *seq.* Pro fide mori desierant, 915. Quae ratione calumnias depellerent, 217. Excedere sacris gentiliis jubebatur, 447. Cur interdum militiam obicerent, 875. Filios ethnicorum docebant, 1035. Bona Ecclesiae offerebant, sed liberos non exheredabant, 806 *seq.* Liberos Deo offerebant, 931. Olim ad dignitates erecti an ad aedes apostolorum rite accedere consueverint, 747. An omnes olim voverint pauperiam, 893.
Christiani veteres. Vide Praeces, Stationes, Cantus ecclesiasticos, Jejunium, Cultus, Deus, Genium infelix.
Christiani scelera impii ethnici obiciebant, 891 *seq.* Quod imperitos, et mulierculas ad se pellicerent, 1028, 1070. Bella et exilitates, 831. Quod idola despuerant, 750. Eorum defensio, *ibid.* Cur ipsis ethnici obiciebant nullas illos aras et templa habere, 399. Impietas ipsis obiecta, 1102.
Christianorum nomen, 983. Multitudo ante Diocletianum, 927. Bona opera, 103. Mos invocandi Deum ad singulas actiones, 353. Nocturni congressus, 893 *seq.* Studium in colligendis, componendis et conservandis reliquiis martirum, 1023, 1176 *seq.* Pietas in sepeliendis mortuis, 356, 1019. *Christianos ad leonem, ad bestias, gentilium acclamatio*, 890.
Christianus nomen, catholicus cognomen, 171.
Christina regina, 321.
Christus Deus in veteribus inscriptionibus, 799. Filius Dei, 101. Filius Patris naturalis, non adoptivus, 804. Christus Verbum per prolepsin, 279, 483, 538. An assumpserit hominem, 596. Filius hominis, 483. Splendor paternae gloriae, 921. Lux et aurum, 906. Secundus et novus homo, 208. Factus nobis iustitia quo sensu, 410. Columba a Prudentio dictus, 271. Lapsus angularis, 657, 680, 1237. Petra stabilis, 284. Ambulans per mare, 682, 1017. Quo tempore resurrexit, 211. Ad inferos vere descendit, an ad omnia inferorum loca, etiam ubi torquentur damnati, 274, 513.
Christi dum naturae, 105. Progenitores a S. Josepho ad Adamum septuaginta quique, 487. Regnum perpetuum, 424. Latius utrumque an perforatum, 543. *Christi nomine Verbum intelligit Prudentius*, 322. *Christi monogramma*, 741. In vexillis, 823. Ejus miracula, 538, 460. *Christi nomina hymno veteri comprehensa*, 186.
Christo myrristum vinum oblatum, 1039.
Christum induisse corpus an sit dicendum, 370. Media nocte ad homines judicandos esse venturum, olim credebant Christiani, 126, 241.
Chrysogonus martyr, 963.
Chrysolitus, 639, 664.
Chrysoprasus, chrysoprasus, 183, 664. Quae quantitas syllabarum hujus vocis, 660.
Chrysostomus S. Joannes, 197, 157, 230, 517, 463, 531, 630, 661, 687, 930, 1074, 1107, 1110, 1122, 1145 *seq.*
Chytrens David, 217.
Clampinus Joann., 1037.
Cibus nullus Christianis vetitus, 146.
Cicero, 2, 29, 154, 143, 190, 228, 231 *seq.*, 257, 267, 277, 290, 299, 501, 538, 551, 568, 593, 596, 580, 597, 702, 756, 764, 778, 780, 794, 817, 901, 915, 927, 950, 953, 994, 1027, 1057, 1064, 1090 *seq.*, 1105, 1122, 1124, 1140, 1145, 1165, 1182, 1187.
Cicero Roman liberat, 743. *Ciceroni Symmachus comparatus*, 753.
Cicero Quintus, 193.
Cielo de la boca Hispanice palatum, 1143.
Ciere, 4, 7.
Cinctus, 793.
Cinctus gabinius, 1130 *seq.*
Cineres corporum ab aliis cineribus quae ratione olim separati, 1036 *seq.*
Cingulum militiae, 875.
Cinis de corporibus etiam non combustis, 561.
Clona, 963.
Clonama rara, 295.
Clus, 1153 *seq.*
Cippus, compes, 1005.
Circulatores, 1001.
Circumforanei eruditi, 1251.
Circumsessio personarum, 367.
Citharoxia, 521.
Civitates quae martyrum quorundam pat. oculis gaudent, 106 *seqq.*
Civitas celestis descriptio, 656 *seq.*
Clang re ne quavis ave, 1013.
Clarissimi, 53 *seq.*
Clarissus Daniel, 219.
Clarkius, 148.
Classenius Daniel, 119.
Claudia familia, vestalis, 931.
Claudius, 231, 283, 293, 458, 443, 538, 697, 742, 764, 822 *seqq.*, 826 *seq.*, 839, 847, 870, 1027, 1036. An primus omnium praestacione carminibus affluerit, 233.
Claudius Mamercus, 1232.
Claudius imperator, 507.
Claudius Marius Victor, 850.
Claudius Taurinensis, 208, 253.
Claudorum tria genera, 902. *Claudus, qui g. essum recepit*, 687.
Clava inter philosophorum insignia, 570. *Clava nodosa*, 877.
Claverius Steph., 1213.
Clavi, 877.
Clemens (S.), 689.
Clementis Alexandrinus, 148, 106, 470, 239, 271, 370, 445, 536, 753.
Clementum familia, 19, 23.
Cleopatra, 623, 795.
Cleptere, 650.
Clericus Joan. notatus, 105, 112, 143 *seq.*, 156, 191, 240, 250, 367, 526.
Cliens, 918 *seq.*
Clinici, Clinice, 307, 421. *Clinicus deus Esculapius, & id.*
Cloacina dea, 811.
Clodius Hermogenianus Casarius, 1150.
Clodius, Claudus, 687.
Cluo, 277 *seq.*
Coarctus, 388.
Coagulare, coagulum, 262, 371, 1251.
Cocum spectabile, 674.
Codex canonum Ecclesiae Hispaniae, 135, 118, 257, 1206.
Justiniani, 758. *Vide Justinianum codex*. *Theodosianus. Vide Theodosianum codex*. Perantiqui Ecclesiae Velletrinae, 186, 356, 578.
Codex Veronensis officii Gothici, 125. *Collires mss. Prudentii*, 56 *seqq.* Quibus notis indicantur in commentis iis, 218 *seqq.* *Valicanorum characteres expressi*, 59, 62.
Celli numero plurali, 918.
Celli et terrae Filius, 699.
Caelius, 581.
Colum libro et aliis rebus comparatum, 1115. *Septemplex*, 515. *Colum p. o. aere*, 724.
Cometeria Romana, Neapolita a. 1164, 1178. *Cometerium*, 333. *Vide Crypta*.
Conarum latus, 620.
Conosus a caena et ceno, 595. *Vener*, 1171.
Cognitio iudicii, 1170.
Cognomina quae scriptores ab exscriptorum liberalitate acceperunt, 47.
Coharere non est Prudentii verbum, 1157.
Coinquino, 302.
Coire vulnere, 1158.
Colendi Deum ritus vari, 210 *seq.*
Coleras Christophorus, 57.
Collina porta, 821.
Collucis, colluces, 985.
Collumino, vox Apulei et Serrii, 201.
Colobarsus hereticus, 556.
Colonia Dominicus, 1150.
Colores in nocte, 246.
Colossus, Colosseum, 781.
Coluber viridis, 269.
Columba symbolum anime, 323, 933. Saepe Christianos justos significat, 271. Aliquando sanctitate in Ecclesia, *ibi*. An Christum significet, *ibid.* Columba in oculis Christianorum, 271. Columba specie Spiritus sanctus apparet, 271. Columba aurea et argentea super lavacra et altaria, 271.
Columannus, 474. *Imitator Prudentii*, 639 *seq.*
Columnella, 676, 789, 847, 1089.
Columna ad quam flagellatus est Christus ad iura Romae exstat, et quae ratione id factum, 684. *Columna Trajana*, 1150 *seq.* *Columnae affigari soliti, qui verberabantur*, 684.
Columnae lactae, diaconi, 987. *Columnae templum Caesar-augustanum*, 59.
Colymbus, 1196. *Colymbades Oliva*, *ibid.*
Comae Bacchi et Apollinis, 1091.

Combes Franciscus 168, 316.
Comes Natalis, 693.
Cometa, 579.
Comitum veterum licentia in metris, 195, 193.
Comitatus principis, 35.
Comitatus Andreas, 212.
Comminiscor, *commentor*, 1001.
Commodianus, 191.
Commodus imperator, 1131.
Communia multa iustis et iniustis, 853 *seqq.* Omnibus animantibus, 853.
Communicatio idiomatum, 405.
Communio sanguinis et patriæ specialis titulus culus sanctorum, 1154 *seq.*
Communio paschalis origo, 125.
Como Ignatius, 83. Notatus, 893, 903, 933.
Compacta, 352.
Comparativa pro superlativis, 381, 1006.
Comperpetuus, 204, 427.
Completa, *competum*, 3, 8, 832.
Complex, 204, 546.
Complutum, 968 *seq.* An sit *Alcala de Henares*, *ibid.*, 1239.
Comanen, 506.
Conceptio immaculata Deiparæ ex Prudentio, 115 *seqq.*, 267.
Conciliabula, 151.
Concilium Aurelianense, 117. Barcinonense, 987, 1206.
Bracarense, 1, 504, 514; n. 352. Caesaraugustanum, 851.
Carthaginense n. 839; iv. 905. Cujacense in Hispania, 1206.
Constantinopolitanum iv. 596. Eliberitanum, 170.
Ejus canon de picturis, 110. Laodicenum, 133. Lateranum n. 512. Nicenum n. 766. Simiense, 452. Toletanum i. 122, 228, 276, 428. Quo anno celebratum, 228; iv. 252, 290, 469; xvi. 482. Toletanum sive Hispaniense, 276. Tridentinum, 28, 477.
Concinuus, 914 *seq.*
Concionandi mos vetus, 1183.
Conclave, 1007.
Concordiæ descriptio, 612.
Concreta concula, 506.
Concursus ad martyrum sepulcra, 1011.
Condere vaginæ gladium, 598.
Confessio, martyrium, 953.
Confessores quodam sensu martyres sunt, 235. *Confessores*, *confessio* secundus agnoscit laudis, 982. Quando cepit cultus publicus confessorum, 252.
Confirmationis sacramentum, 507, 215, 447 *seq.*, 619.
Confederare, 922.
Congerere vola, 295.
Congluinare, 711.
Congregatio, 204, 322.
Congreg., vox Ausonii, Solini, Apulei, 204.
Congruus congruus, 577.
Coniux, *coniuux*, 729. *Coniugium terrestre, mortale*, 711.
Coniugis a iugis u productio, 566.
Coniuli tu plagam, 602.
Coniugia civibus Romanis cum barbaris olim vetita, postea permitti, 816 *seqq.*
Conopeus e brevi, 618.
Conocius stimulus co. scientiæ indicat, 277.
Conscribere, 10.9.
Conservatores populi Romani manus quotannis S. Laurentio offerunt, 932.
Concessus, 528, 732.
Consilii vel consilii melior, 731.
Conspicabilis, 201, 1120.
Consouans litteras veteres non duplicabant, 499. Consouantes geminatae, ut sillabe breves producuntur, 794.
Constantine versus, 57, 60, 71, 1221. Templum S. Agnelis construxit, 1224.
Constantinus imperator, 172. Ejus visio, 284. Signo crucis vicit, 758. Lumina in pervigilio Paschæ auxit, 127. Fecit basilicam S. Pauli, quæ destructa fuit, ut alia angustior fieret, 1178. *Ullor* dictus, 740. Non est in quem sepe ut principem laudat Prudentius, 636 *seq.*, 925. Ejus pietas, 1008. In templis ornandis, 152. Ejus lex contra gladiatores, 868. Victoria contra Maxentium, 759 *seq.* Imago, 876. Arcus et inscriptio ex archetipo correctæ, 740.
Constantinus imperator aram Victoriae everit, 695, 697.
Constitutiones apostolicæ, 127, 231.
Consueti, consuetudini, 463.
Consuetudines veteres variæ, 1186 *seq.*
Consularia, 51.
Consules Romæ, 798. Extra Romam, 51. Suffecti, 55 *seq.* Pullos pascabant, ut inde auguria caperent, 1076 *seq.* Pro annis, 1119.
Contactus, contagio, 482

Contelorius Felix, 893.
Contentiones stultæ, 102.
Conticinium, 253.
Contineo et continuo, 516.
Contractus, contractus frigore, 690.
Conus, 690, 1237.
Conventiculum, Ecclesia, 925 *seq.*
Convertibilis, 428.
Corduba, 964.
Coriathus bimaris, Corinthienses, 795.
Corippus, 428, 1130. Imitator Prudentii, 217, 615, 737, 737.
Cornelius Gallus, 1136. Papa, 1179, 1191. Secularis, 895. Severus, 519.
Corniger Hesperidum, 816. *Cornigeri* Davil cur dicti, 816. Cornua fluminum, i. i. i.
Cornu augur aquæ, 450.
Corvulus, 753.
Corona civica, 956. Ex herediis poetis tributa, 270. Martirii, 985, 1214. Coronæ in sacrificiis, 1151. In castris, 911.
Corpus autrum, carcer, ergastulum, vas, vinculum animæ, 141, 253, 325, 352, 570, 1010. Vas felle, 906, 1005.
Corpus opus dextra Dei, anima oris, 490. Corpori et animæ pena constituta, 481. Corporis resurrectio, 779.
Corpus p. ceatoris æt. rum puniendum, *ibid.* Corporis partes aliæ aliis diis consecratæ, 415. Corpora martyrum sub altari olim collocabantur; supra altare neque vultu quidem licet ea collocare, 960, 983, 1020.
Corporalia, 204, 1010.
Corradus, 860.
Corsinius Eduardus, 895.
Cortina, 442. Regia, 1012.
Corvinus, 812 *seq.*
Corvus Eliæ, 1015.
Corymbantes, 806, 858, 1258. Corymbantia æra, 1085.
Cos pro caule, rupe, 572, 411.
Cosmus Hierosolymitanus, 90. Monachus Ægyptius, 1055.
Cossus, 890.
Costadurus Anselmus, 590.
Costerus Abrahamus notatus, 117.
Cotelerius Joann. Bapt., 167.
Cotes, Cotara, Cotia, Cotta, Cotes, Cottie Alpes, Cottiana juga, cotius, 423, 954, 969.
Covarrubias Sela i., 929.
Constant Peirus, 417, 588.
Crapula, 277.
Crassa obstacula, 512.
Crassi clades, 814.
Crates tabula, 478. Crates pro costia, 951.
Craticula ærea, 999 *seq.* S. Laurentii, 917, 1169 *seq.*
Creamen, 204, 506. Creatio mundi, 101. Creaturum reum corruptio, *ibid.* Creatura nulla impeccabilis, 478.
Credere froniunt, Deum, Christum, 454, 1134.
Credulitas, 451.
Cremenius (S.), 982.
Cremera, 813.
Cremutius Cordus, 842.
Cremius Thomas, 117.
Crepida e brevi, 188.
Crepe, crepuri, 1129.
Crepundia, 944.
Creta, 804.
Crimina; an Prudentius a in hac voce produxerit, 175.
Crinis odor, 954. Crines, comæ de vineis, 694. Cri e concreto, 740. Crinita agmina, *ibid.* et 1168. Criniti agri, 813 *seq.*
Crinitus Petrus, 25, 72, 211. Rejicitur, 737.
Cribolium, 1119 *seq.*
Critt i sacri, 614.
Crocodilus, crocodillus nomen Ægypti, 859, 1089.
Crux us, grossus, 622.
Croina, 825.
Cruci men, 201.
Cruciatum quatuor præcipua genera, 1032. Cruciatum martyrum in ecclesia S. Stephani in monte Calio depluit, 1169.
Crucifixionis diversa genera, 1192.
Crudelitas deorum gentilium, 1154 *seq.* Gentilium in torquendis martyribus, 1158. Romanorum in ludis, 865.
Crumentum, crimina, 627.
Cruore perperci, 540.
Crux Domini, 4. Significata per litteram T, 166. Virgo Aaronis comparata, 662. Ligno securis in lacum incisionis significata, 291. Lignum venerabile, 625. In solo plangi non debet, 758. In titulum erecta, fixa, 1012. In frontibus imperatorum, 740. Gemmata in vestibus, ex solido auro in

hasti, 757 seqq. Multis expressa signis, 1111 seq. Corona, seu circulo inclusa, seu cui corona erat imposita, 440. Crucis elogio, 444 seq. Adoratio, 103, 103, 508. Figura, 585. Potentia, 672, 737. Signum in celo, 577. Supplicium, 931, 1170. Crucis signum aliquando fuit pecudum salus, 508. Imago in praelis, 618. Signum in corde, fronte et ore, 508. Crucis signata frons ante pugnam, 825. Crucis signum e fronte Christianorum delere conabantur ethnici, 1129. Crucis triumphalis, 445 seq. Crucem plagi non prohibuit Theodosius, 737. Crucis non semper altæ, 1170. In cruce avium et bestiarum tanta vi corpora relicta, *ibid.*

Crux pro quovis cruciata, 482, 801, 1006.

Crux Joannæ Agnæ, 920.

Cryptæ descriptio, 1178 seqq. In cryptis quædam cubi-
cula clariora, 1180. *Vide Cœmeteria.*

Crytallus, 660.

Ctesiphon e brevi, 188.

Cubicula dicta sepulchra martyrum, 1181. *Cubicularii* qui-
dam dicti, 586, 1181. *Cubilia* de lupanari, 705 seq.

Cuculus martyr, 967.

Cucurbita an Joannem texerit, 731.

Cudworthus Radulphus, 418. Notatus, 769, 782.

Cui: diversa quanti a: hujus vocis, 179, 182 seq., 187.

Disyllabum, 231, 962. *Monosyllabum breve*, 271.

Cujus dactylus, 193, 507 seq., 719, 763, 772.

Cujus habebitis, cuium pecus, cuja res, 251.

Culleus, 1016.

Culmen quid sit, 256, 668.

Cultri fer ei, 1169.

Cultus deorum, 591. *Latris et dulcis*, 1061. *Cultus mu-*
liebris instrumenta, 530. *Templorum*, 783 seq.

Cumæ oracula, 445.

Cunctiparens, cunctipater, cunctipotens, cunctipotentia,
571, 759, 917.

Cumula, 376.

Cuporus Gisbertus, 535.

Cur pro quia, 231, 759.

Curæ sepeliendi, 1177.

Curtulio, 856.

Curil, Curis, 812.

Currere servorum proprium, 1079. *Cum accusativo*, 971,
1190.

Cursus telli, 540.

Curtius Q., 534, 793.

Cyaneæ nymphæ, 725. *Cyaneus*, 2 producta,
176, 183.

Cybele, Cybele, 713, 1082. *Mater deum*, 1154 seq. *Eius*
nudipedalia, s. alia, sacra, 1077 seq., 1082 seq. *Sacerdotes*
sepibus castrabant, 68.

Cyfræ, vide Notæ.

Cymba, cumba, 682, 690, 1016.

Cynocephalus, 751.

Cynthius, vide Apollo.

Cyprinus (S.), 53, 151, 160, 196, 240, 257 seq., 564,
555 seq., 620 seq., 657, 838, 864, 891, 915, 946, 964, 977,
992 seq., 1075, 1085, 1107, 1129, 1187, 1255. *E. us codex*
ms., 74. *Hymnus*, 1202 seq. *An fuerit magus, ibi*, 1225.

Cyprinus Ernestus Salomon, 22, 41 s. q.

Cyrellus (S.) Alexandrinus, 40, 590, 402, 5 S. *Hieroso-*
lymitanus, 419.

Cytherea, vide Venus.

Cytheron e brevi, 189.

D

Dactylicum carmen, 198. *Dactylicus Archilochius versus*,
202, 1250.

Dæmon o brevi, 176, 181, 188, 840 seq. *Caput vitiorum*,
515. *Missus in porcos*, 682. *Sub Trivia nomine*, 750. *Dæ-*
mones, 101. *Natura non sunt mali*, 511. *Sunt meri spiri-*
tus, 990. *Nomina deorum habent*, 459, 990. *In stantibus ido-*
lorum, 990. *An supplicii expertes, donec extremum judi-*
cium veniat, 509. *Ardere sese fateantur*, 440. *Quamvis sine*
corpore, cruciantur igni, 145. *Superbia ipsorum quanta*,
515. *An in ære nocte versentur, et gallicinio terreantur*,
258. *An loca immunda frequentare gaudent*, 540.

Dæmoniaci, 885. *Cur in sepulchris habitarent*, 511.

Dæmoniacus, 948.

Daba, Daæ, 851.

Damasceus S. Joannes, 90, 548.

Damasus (S.), 142, 839, 946, 1005, 1027, 1191 s. q. *Eius*
versus, 57, 60, 71. *S. Ambrosio mittit libellum Christiano-*
rum, senatorum contra Symmachum, 695. *Eius versus de*
S. Agnæ, 1224. *Apologia pro eo contra Marcellinum*,
ibid.

Damiani S. Petros, 1031.

Damare, 518. *Damnatorum numerus an exiguus*, 149,
150. *Sedes*, 586. *Vide Pœnæ damnatorum*. *Ad moriem*
damnati myrrhatum virum bibebant, 1029.

Danae a Jove corrupta, 702.

Damar Hispanice, 548.

Dandinius Hieronymus, 66.

Danielis rap. m., 548, 415 seq., 886; v, 965; vi, 261;
xiv, 278.

Dapes inemptæ, 279.

Dares, vide Devoniis.

Data faci us, 951. *Date*, 828.

Datanus, 948. *Ejus inscriptio*, 987 seq.

Dausqueius, 754.

David, 614, 622. *Goliath sternit*, 674. *Ejus regnum*, 675.

Davidica, Davitica, 560.

Davisius Joannes, 167.

De superfluum, 400, 587, 591.

Deasciatus stipes, 1100.

Decalere, 514.

Decemviri, 798.

Decii persecutio, 820.

Decolor, decolorus, 562, 886.

Decomari, 514.

De Crousur, 148.

Deculcare, 514.

Decuit aspitem, 692.

Defit, densit, 241, 1228.

Defuga, 204, 877.

Defundo, diffundo, 681.

Defunctorum corpora quo more olim sepulta, 153.

Dehonesto, i producta, 1150.

Deipara inempta virgo, 455. *Deum edere meruit*, 269.

E. us virginitas in partu, et post partum, 536. *Deiparam*
corde, et non utero concepiat, error est, 455. *Deiparæ*
antiphona in officio ecclesiastico, 250. *Ejus orantis expan-*
sus manibus imago vetus, 1054 seq.

Draxis pro divinitate, 401.

Delibata, i producta, 176, 182, 183, 610.

Delicia, delicia, 722 seq.

Delitare, 514.

Delos, 1258.

Delphi, 804, 1238.

Delphinus episcopus, 747.

Deltrius Mart. Ant., 454, 709.

Delubra quid sint, 1105.

Delumbis, 616.

Demsterus, 757.

Demnabilis, 428.

Densoe, denses, et denso, densas, 288, 551, 763, 691.

Depositor, 417.

Derogare, denegare, 534.

Derisus, derisio, 1088.

Descendit plaga, 587.

Desertum singul., 464.

Desertus, quasi salus a deserto hoc e. i. ero, 852, 1100.

Desiliit, desiliit, 656.

Desperare, contemnere, 750.

Destinere, destinare, destinare, 811, 1023.

Destructilia, destructibilia, 1093.

Destructus, dis ructus, 517.

Detunescere, 1076.

Deudalensis per contemptum, 159.

Deuteronom. cap. ii., 1028: x + x, 535.

Deus unus, non solus, 588. *Ejus natura*, 1097 seq. *Ignis*,
ignis, 549, 920. *Immensus et ubique præsens*, 102, 293,
727. *Deum præsentem veteres Christiani semper cogita-*
bant, 247. *Oculus corporeis cerni nequit*, 405. *Reperit or-*
bis, arifer, 275, 697. *Fons animarum, bonorum omnium*,
500, 875. *Caput virtutum*, 515. *Non est auctor mali, quod*
permittit, 101, 148. *Cur cum proliferare possit peccata,*
non prohibeat, 517. *Pluit super justos et injustos*, 835 seq.

Gratia victimæ ipsi offerendæ, 579. *In formando homine*
an humanam figuram induerit, 489. *In rebus creandis nul-*
lus usus instrumentalis, 1097. *Eius pro arca fuderis*, 654.

Deus ignotus Atheniensium, 690. *Dei manns, et digiti quo*
sensu, 489. *Deus meus dictus*, 1251. *Dei plures ab ethni-*
cis admitti, 418, 782, 832, 838, 840, 812. *Rejici*, 741.

Apud Romanos initio pauci, 792. *Ægyptii, Latini*, 859,
1089. *Municipes*, 792. *Deorum multitudo ac varietas*, 792
seq., 1125. *Impudicicia, bella*, 1081, 1081 seq. *Irridentur*,
693 seq., 718.

Devonius Josephus, 80. *Imitator Prudentii*, 217, 600.

Devota Deo, virginis Christianæ, 857.

Dexter filius Paciani episcopi Barcinon., 171. *Ejus*
chronicon suppositum, 18, 38 seq.

Dextra rapax laudis, 527.

Diabolus fur, latro, prædo, 529. *Leo rugiens*, 281, 542.

Perditor, 275. *Serpens tortuosus*, 509. *Ejus invidia*, 510,
515. *An se Deum crediderit*, 515. *A Christo increpatus an*
in tergum fuerit, 536.

Diocænes primus, 802, 917. *Ejus murus*, 902 seq. *The-*

sauro Ecclesiam praeerat, 892. Crucem portabat, et Evangelium legebat, 937. *Vide* Levita. Diaconi septem, 892. Apud Hispanos, 997. Martyres in carceribus visebant, 1009. Diaconi cardinales, 895.
Diadema abjicere doloris signum, 335.
Dialophe, 323. *Vide* Hiatus.
Diana, 728 seq., 804. Ephesia, 718. Taurica, 732. Venatrix, 1091.
Dianae succincta crura, 729. *Dianion*, 118.
Diorium litter. Hall., 10.
Diastena, 3 correpta, 188.
Vicare victimae, 579.
Dicte mons, 806. Dictae, *vide* Corybantes.
Dictionarium Acad. Hispan., 102, 1113, 1239. Taurinense notatum, 303.
Didila, *dedila*, 897.
Diecula, 518.
Dies polyturgi, 1201.
Diespiter, *vide* Juppiter.
Diez de Aux Ludovicus II, 16. Prudentium Hispanice reddidit, 98.
Diffundo, 821, 1183.
Digesta, 2, 28, 628, 816, seq., 835, 896, 1118.
Digestum, 204.
Dignus *entulus*, 952.
Dilucidare, 204.
Dii municipes, 801.
Diminuo, *diminuo*, 811.
Dio, 721, 764, 1257.
Diocletianus, 919, 971, 987, 998, 1011.
Dio *lorus* Sicul. s, 519, 1206.
Diomedis tentoria ad Trojam, 810.
Dionysia, *vide* Bacchus.
Dionysius (S.), 409. Illicarnasseus, 819, 861 seq. *Philippus* Laurent., 747.
Dioscorus martyr, 989.
Dioslodo Ra m., 41, 870.
Diphthongus in Graecis ob vocalem sequentem scribitur, 199. *Diphthongi*, Graeco a Latinis correpta, 188.
Diptychon Prudentii, *Diphtychon*, 45, 606.
His manibus in sepulchris Christianorum ex negligentia inscriptum, 753. D. M. aut D. M.A. in sepulchris Christianorum quid significant, *ibid*.
Discedere *discessus*, 891.
Discedite, formula in sacrificiis et in militia usitata, 215.
Discedium, *disidium*, 209.
Discipulus amarus magister, 1034. *Discipulorum* Christi numerus, 672. In Vulgata septuaginta duo, in textu Graeco septuaginta, 487.
Discordia, 620, 645 seq.
Di colorus, *discolor*, 1094.
Discruciat, tormen a, 204.
Discursus nudi juvenum, 838.
Discutere quid sit, 85.
Disicet *disicet*, 908.
D *spr* a brevi, 176, 182.
Disparitas, 204, vox Ciceronis, Varronis, Plinii.
Dispens pro *dispensatus*, vel a verbo *dispendo*, 753.
Dispungere, *despungere*, 620.
Disertare, 399, 470.
Dissice, 245.
Dissolutus, 545.
Ditis *sacra*, 730. *Diti* immolati homines, 767 seq.
Dittochaem Prudentii, 43. Cur ita dictum, 688. Factum pro picturis ecclesiarum, *ibid*. Inscriptiones hujus operis, 663.
Dira, *dia*, ratio, 705.
Diversoria, sive collegia Christianorum tempore S. Augustini, 219.
Diverticulum, 837.
Divinitas ab idololatriis divisa per sexus, 1080.
Divinum auxilium majus justis collatum, ubi plus periculi, 278.
Divisio Deo non convenit, 785.
Divisio capitum Psychomachiae, 578.
Divitiae naturam vertunt, 358. *Divitiarum* usus in templis defensio, 150 seq.
Dixus pro sancto, 593.
Docere, 1212.
Doddwelus Henr. rejectus, 971.
Podma mendax, 445.
Dolatus, *dolanen*, 657.
Dolitus, 581.
Doloris signa, 325. *Dolores* *mixti*, 1001.
Nominica in *Albis*, 270.
Dominor cum patrio casu, 231.
Domus quid significet, 1061.

entre offensacula, remittere, 652. *Donaria*, *ibid*.
Donatus, 518, 864, 957. *Kjus* grammatica ms., 68.
Donatus Alexander, 450.
Dormientes mortui cur dicantur, 355. *Dormire* in Domino, 1181. *Dormientes* (SS. septem), 555, 687. *Ipsorum* historia, 280.
Draco cur Baccho sacer, 708. Transfixus cruce sub imagine Constantini, 875 seq. *Dracovarii*, *ibid*. *Dracones* quia insidia militaria, 288, 825, 875 seq.
Drecontus, 521.
Drepanius Florus, 128, 282, 453, 587.
Dresserus Math., 216.
Druentia flumen, 1085.
Drusus Joannes, 164.
Drusus, 721.
Dryades, 725.
Ducangius notatus, 257.
Dudo, 336. *Imitator* Prudentii, 217, 226, 1160.
Duceus Fronto, 185, 766.
Duces Romani, 812.
Duellum, 590.
Duita, prima correpta, secunda producta, 176, 180.
Duite, 497.
Dulcia nimia, 625.
Dungulus, 23, 54, 208.
Duo pro *duos*, 461.
Dupinus, 25.
Durantes, 301.
Du Veritatis Antonius, 95.
Dux Bethlem, 584. *Lux* *alicui*, vel *alicujus*, 341.

E

E in ablativo breve, 1111. *E* in *i* veteres saepe vertebant, 598.
E longum Graecum, per scriptum, 188. In multis vocabulis Latinis corripitur, *ibid*.
Eadem in accusativo plurali a producta, 185, 871.
Earius prima producta a Graecis, 153.
Ehema et *Ebenum*, 251.
Ehion, *ebionitae*, 451, 396.
Ebluditis *et* *ritibus*, 617.
Eburna aquila, 728. *Eburnis* fastris solum vetere, 733.
Ecclesia, 2 correpta, 181. Templum, 680. *Sponsa* comparata, 915. *Ecclesiae* caput unicum, 689. Nomina diversa, 398, seq., 1072. Veteris opes in communi, 895. Veteris descriptio, 965, 1185 seq. Veteris paupertas cum recenti comparata, 896. An Ecclesiam peculiare nomen sit *domus salus* is, 1072. Ecclesiasticorum vitia modeste reprehendenda, 631.
Ecclesiae aetates cap. xi, 568.
Ecclesiastici cap. ii, 773; xv, 535; xi, 841; xiv, 367.
Eccum, *ecce*, 915 seq. 1149.
Eckherardus junior, 1115.
Ecstasis, *vide* Jo. Evang.
Ecquis et *quis*, 418.
Eculus, 992, 1072 seq., 1107 seqq.
Edentulus, 1095.
Edicta, 742. *Diocletiani* et *Galerii* contra Christianos, 1066. Veterum imperatorum adversus haereticos, 172.
Editio duplex carminum an a Prudentio facta, 191, 231, 551, 585. Editiones Prudentii, 4 seq., 25, 79 seqq. Aldi an duplex, an triplex, an unica, 81 seq. *Vide* Aldus. Daventriensis ad annum 1498. Revocanda, 80 seq. *Sichardi*, 17. Romana praesens, 4 seqq. Ordo ab aliis diversus in ea servatus, 8. Quid in ea praesentem, quod attinet ad lectiones variantes, 99 seq. Editiones Prudentii *ex recentiore* *Giselini* inscriptae cur mendosae, 91, 95. Veteres mendosae, 191. Quibus notis in commentariis indicentur, 218.
Eductus, *educatus*, 762.
Effigie, 350, 472, 536, 664.
Efformo non est Latinum, 203.
Effrenis, *effrenus*, 605.
Egeria, 767.
Egesippus, 1192.
Ego cogito, an haec propositio sit fundamentum scientiae, 421.
Ekkehardus, 8.
Elagueure, 776.
Electra filia Atlantis, 705.
Electrum, *electrum*, 781.
Eleemosyna occulta, et laus inde exurgens, 527. *Eleemosynas* illi maxime faciunt qui templis diuitias conferunt, 150.
Elementum quo sensu dicatur anima, 140 seqq. *Elementorum* apotheosis, 724 sen., 1100.
Elm lucus in eremo, 672.
Elingius, 1065.
Elisabeth a *Deipara* salutata, 451.
Eliius ab *elino*, 1010.

- Elmenhorstius Everardus, 78, 531, 511 *seq.*
 Elogia sepulcralia olim communia, et vulgaria, 520.
 Eloqui, 1061.
 Elumbis, 616.
 Elatus, 2 *brevi*, 176, 1010.
 Emblemata, 899.
 Emergere, 566.
 Emerita ubi sita, 957 *seq.* 968. S. Eulalie patria, 942 *seq.* Emerita non est applicandum epigramma quod a n. Ansonii, 957 *seq.*
 Emicare quid sit, 253, 1221.
 Eminulus, 952.
 Emims, 684.
 Emmanuel, 456.
 Empedocles, 953.
 Encratis (S.) Enocrates, Encratis, Engratia, 17, 975 *et seq.*, 1240.
Eneco prima brevi, 196.
 Energium, *enrigma* penultima *brevi*, 176, 188, 555, 458 *seq.*
 Energumeni, 459.
 Enervo prima correpta, *enervatum*, *inervatum*, 176, 197, 553 *seq.*, 776.
 Enigma, *vide* Enigma.
 Enim prima correpta, 188.
 Enjuto Hispanis unde, 639.
 Ennius, 584.
 Ennodius, 123 *seq.*, 286, 567, 871, 1048, 1080, 1191 *seq.*
 Imitator Prudentii, 1197.
 Enodis, *enotus*, 521.
 Enormis, 1 *corrupta*, 195 *seq.*
 Entelechia Aristotelis, 550.
 Ennatiatrix, 1150.
 Eous an primam perumque habeat longam, 255.
 Epexegesis Prudentio familiaris, 591, 518, 560, 565, 578 *seq.*, 668, 709, 707, 772.
 Ephemerides Romanae, 58, 766 *seq.*
 Ephesus, 804, 1258.
 Ephraim, 592.
 Ephremus Syrus, 255.
 Epicharmi de anima et corpore sententia, 110.
 Episcuporum error de anima, 112.
 Epigramma pro epitaphio, 1161. Ita usus est Petro-
 nius.
 Epilogus carminum Prudentii et aliorum, 1225, *seq.*
 Epimechidis somnium ad 57 annos, 687.
 Episcopi cathedra in ecclesia, 1206.
 Episto a dicta est praefatio, 255.
 Epitectus, 144.
 Epitheta an geminari possint, 711.
 Epone, 419.
 Equidem, 1158.
 Equiria Martia sacra, 712.
 Equona dea, 420.
 Equus superbus, 605.
 Erasmus interpres Prudentii, 87, 83, 92, 94, 561. Pru-
 dentium laudat, 211. Imitatur, 211. Refellitur, 419. Nota-
 tur, 570.
 Erenus secunda correpta, 176, 181, 188, 291, 621, 671.
 Vox ecclesiastica, 291.
 Ergastulum, 759.
 Erichtho, 1137.
 Eridanus, 816.
 Error propriae de somniis, 501.
 Erix moas Siciliae, 715.
 Es finita interdum corripuntur, 189, 225, 505. Formata
 per is, 177. Es saepe mutatur in is, 840. Es et is finita,
 191, 569, 629, 651, 755, 785, 835, 1015, 1155, 1182.
 Esau an mari Rubro nomen dederit, 289.
 Essel, 515.
 Essentia divina una, trina, aeterna, 101.
 Estius quanti fecerit Prudentium, 114 *seq.*, 216.
 Et quis, *ecquis*, 418, 762, 772.
 Ethici e correpto, 515.
 Ethnici rustici, *raricolae*, 755. Ironice docti, et periti
 vocati a Christianis, 1095. Status vincula infliciebant, ne
 Dei auferrent, 718. An plures deos agnoverint, an so-
 lum plures perfectiones unius Dei, 418.
 Etymologiae ineptissima, 422.
 Eucharistia columbae aureae a S. Basilio inclusa, 271. In
 pervigilio Paschae, 125. An ab ethnicis cognita, 894.
 Eucharistiae doctrina catholica, 442. Dogma, 621.
 Eucherius Lugdunensis, 167, 169. Imitator Prudentii,
 555.
 Eucherius Stilliconis filius paganus, 825.
 Eugenius IV., 1048. Toletanus, 51, 161, 975. Imitator
 Prudentii, 508 *seq.* Ejus humilitas, 51. Codex ms., 74.
 Eugenius Tyrannus, 697, 735, 737, 825, 841. Aram Vi-
 ctoriae restituit, 695.
 Eulalia, 941 *seqq.* 968. Eulalia Emeritensis notiorum
 Hareionensis. Martyrium Emeritensis vere a Prudentio
 descriptum, 941.
 Eulogius (S.), 840. *Vide* Fructuosus. Cordubensis, 961,
 966. Inopia illorum laborabat, 947.
 Eumeides variz, 628, 729.
 Eumorphio miles, 1017.
 Eonapius, 1055.
 Eonomus, 407.
 Euphrates, 558.
 Euripides, 114, 519, 1076. Tertia producta, 195.
 Europa, 801. Ipsius raptus, 701.
 Eurydices fabula, 556.
 Eusebius ep. Alex., 689. Caesarjensis, 125 *seq.*, 152,
 156, 253, 599, 758, 905, 1005, 1065, 1268, 1115, 1156,
 1145, 1158, 1191. Emisseus, 502, 1121.
 Eustathius Antiochen., 546, 502, 965, 1135.
 Eustratus martyr, 1005.
 Euthymius, 515, 582.
 Eutrapelia, 258.
 Eutropius, 646, 715.
 Eutychius Aegyptius, 1192.
 Eva quando condita, 286. Eva et Adam, 665.
 Evander, 789.
 Evangelia in titulos, et capitula olim divisa, 476. Evan-
 gelium infantiae, 776.
 Eventus, Evotius martyr, 979 *seq.*
 Evo vere de volumine, 688.
 Evomere animas colorum, 658. *Evomere librum* an me-
 taphora indecora, 455.
 Exactor auri, 895.
 Examen quis a corripuerit, 422. Examen divum, 507.
 Exceliti, 452.
 Excelsa in sacris Litteris, 792.
 Excire, 446. In re magica, 701.
 Excitus sec. *brevi*, 180.
 Excrucibilis, 204. Vox Plauti.
 Excruciatum, tormentum, 204.
 Excussus, *excussio*, 1001.
 Exemptus carceri, 1007.
 Exerere lacertos, 590. Exerere, instituta perficere, 989.
 Exfubulare, 204, 611.
 Exhortamen, 506.
 Exodi cap. 1, 522, 555; ii, 589; iii, 286, 670; iv, 670;
 xi, 454; xii, 286; xiv, 286, 642, 670; xv, 291, 504,
 672; xvi, 558, 671; xvii, 591, 621; xx, 455, 670; xxv,
 275; xxxi, 590, 453; xxxii, *ibid.* et 918; xxxiv, 515,
 590, 455, 918.
 Exoletus, 1087.
 Exorbilare, 1175.
 Exorcismus, 885, 991. Exorcismi demones urunt, 410.
 Exotica, externus, 650.
 Experimentum i productio, 920.
 Exsecro, *exsecror*, 500.
 Exsequiarum, 1204 *seq.*
 Exsequiarum ritus defensi, 153. Honos, 551. *Exsequialis*,
 204, vox Ovidii et Statii.
 Exsibilare verba angustia, 204, 997 *seq.*, vox Cicero-
 nis, Suetonii, Senecae.
 Exsinnare, 201, 1185 *seq.*
 Exstimulare, 618.
 Exstinctum, *exunctum*, *exutum*, *exuctum* corpus, 659.
 Exstingui cur dicatur homo cum moritur, 145.
 Exstructum sacrarium, preparatum, 295.
 Exsufflare, irridere, 1112.
 Extia, 420. In sacrificiis adhibita, 855.
 Extensio eculi propria, 992 *seq.*
 Extorquo, *extorqueo*, 989.
 Extrahere animas, 821.
 Extremadura, 958.
 Extremum iudicium, 965, 981. Extremum orbis iudi-
 cium per ignem, 570. Cur proximum Paures credebant,
 1021.
 Exuctum, *vide* *exstinctum*.
 Exuere stultitiam, 251.
 Exuperantius martyr, 1169.
 Exutus glaciem, 441.
 Eyb vel Elib Albertus, 605.
 Ezechiae domus, 676.
 Ezechiel, cap. xvii, 515; xxvii, 511, 558.
 F
 Faber Petros, 521, 916.
 Fabius Cunctator, 829. Fabii an tercentum, an omnes
 ex eadem familia, 815.
 Fabrettus Raphael notatus, 1151.

Falsi Zachet inpendentia, qui a in *examen* corripit contendebat. 422.
Fabricius triumphalis, 812.
Fabricius Georgius Prudentium laudat, 211. In operibus quæ edebat, corripendis ingeniosus, 111. *Interpres* Prudentis, 11. 20, 23, 28, 76, 92. *Notatus*, 103, 101, 23, 304, 361, 373, 409, 412, 461, 510, 531, 666, 679, 883, 1047 *seq.*, 1062 *seq.*, 1070, 1038, 1101, 1119, 1157, 1215. Ejus commentarii expurgati in Indice Belgii, 1160 *seq.*
Fabricius Jo. Albertus, 10 *seq.*, 41 *seq.*, 49, 60, 111. *Notatus*, 666, 732.
Fabrilius, 204.
Fabula infantis farre coacti, 895.
Fac intervallo accipit, 1122.
Facciolatus notatus, 203, 540.
Faces, 992. *Ardentes*, 877, 951. *Fariarum* propriæ, 892. *Sulphureæ* arma libidinis, *ibid.* *Supremæ*, 1031.
Faculentum, 430.
Factura, creatura, 204, 450, vox Plinii et Gellii.
Facundus Hermianensis, 512.
Falsificare, *falsificus*, 204, 511.
Fames blanda, 278. *Pecunie*, 893. *Publica* Romæ, 613, 812, 813. Sæpe populus afflixit, 849.
Familie nobiles Romanæ ad Christum conversæ, 743 *seq.*
Famulus adjective, 506.
Fanatici Bellonæ, Isidis, Serapidis, 1134 *seq.*
Fando, 1005.
Fas de religione, 1102. *Fas et iura*, 1140.
Fasces, 1139. *Magistratum*, 917.
Fascinus a Vestalibus cultus, 800.
Fasti, 751. *Consulares*, 11. 21. *Pro annis*, 1119. *Fasti* et *fastus*, 433.
Fastidia in partu Dreporæ an fuerint, 371, 1233. *Fastidia* docta, 635.
Fastum Hispanis non obicit Prudentius, 630.
Fati necessitas libertati obest, etiamsi voluntas ad volendum adigatur, 801.
Fatus, loquela, 1417.
Fauni, 1088.
Faustus martyr, 903, 979.
Faustus Reicensis, 168, 471, 1250.
Fatila a pro reliquis defuiciorum, 609. *Pro minuto* pulvere, 770. *Vide* Cinis.
Favor quibus signis exhibebatur, 237.
Fax unde dicitur, 234.
Fea Carolus, 733, 741, 1080, 1199, 1257.
Febri dea, 511.
Felbingerus Jerem. 380.
Felicitas æterna: de modo ejus et loco diversa senserunt SS. Patres, 133.
Felix martyr, 966 *seq.* *Cæsar Augustanus*, 979 *seq.* *Notatus*, 1005. Ejus miracula, et sepulchrum, 108, 139. *Papa*, 960. In Pincis (S.), 1033. *Præfatus* prator, 168.
Fellus Joano. reprehenditur, 937.
Feminarum luxus, 519 *seq.*
Feminal, 1215.
Fera Eulalia quid sit, 943.
Fercula, 623, 814. *Medicata*, 321.
Ferdinandi ducis Parmensis pietas, 128.
Ferdinandus episcop. Paderbonensis, 213.
Ferdinandus Mendoza, 170.
Ferentina sacra, 1119.
Feriale manus, 1035.
Feria sub Styge, 294.
Feriri, *feriri* gladio, 1193.
Fermentum, 453, 513.
Ferox pro forti, 945.
Ferrarius Philippus, 10.
Ferreras Joannes, 23.
Ferrugo, 619.
Fertus Franciscus, 66.
Fertilis in herbam, 401.
Ferula, 226 *seq.*
Ferus pro equo, 1174.
Fervo, *fervere* vitis, 711.
Pescennina carmina, 721.
Fessa, *Fezza*, *Fez*, 909.
Festiones Italice, 1012, 1182.
Festum substantivè, 511.
Festus, 263, 285, 302, 341, 420, 882, 741, 787, 862, 1027, 1039, 1142.
Firma Guido Gallice vertit Prudentium, 98.
Fiam pr. ma brevi, 176, 193, 717, 1032 *seq.*
Fibula vestiaria, 323.
Ficoronus Franciscus, 818.
Fidele volumen, 533. *Fideles* chorei pagina, *ibid.* *Le-*

giones, 1104. *Fidelis* vox ecclesiastica, 203. *Pro Christiano*, 204, 283. *Fide* dignus, 1145.
Fides virgo, 392. *Prima*, sed non sola placet Deo, 1008. Quo sensu omnia sanctificet, 288. *Fides* Christiana sub ethnicis imperatoribus facta, 692. *Fidei* descriptio, 399. *Allocutio*, 655. *Laudes*, 646. *Fidei* secunda producta, 673, 875, 1101.
Fides militum, exercitus, exercituum, 1101.
Fidicula, 878, 1073, 1108, 1114.
Figere verbum mathematicum, 863.
Figmen, 204. *Figmentum*, 481, vox Gellii et Ammiani.
Figulus Wolfangus, 474.
Figura crucis, 1119 *seq.* *Figure* poetarum palliati errores, 191.
Filescus Joannes, 1095.
Filius Dei, *vide* Verbum, Christus. *Filius* solus Verbum notionale Patris, 407. *Ex Patre* ortus, sed non per translationem, 423. *Corde* Patris genitus, 596. *Filius unicus* uni, 503. *Imago* Dei, 409. *Patris*, *ibid.* et 504. *Consiliarius*, mens, animus, ratio Patris, 410. *Spiritus*, 416, 412, 461, 785. *Spiritus sanctus* dictus, 677. *Cur* in Veteri Testamento appareat, 415. *An* solus se videndum præbuerit in Veteri Testamento, 403. In figura angeli, qui excussit flammam ignis Babylois, 413.
Filii prophetarum ligna cadentes, 676.
Fingere de corporis formatione, 406.
Fiscus, 807.
Fissum jecur victimæ, 630.
Flabra is, *flabraris*, 201, 474.
Flacci catalogus, 125.
*Flagran*ti, 1128.
Flamen, 930. *Flameum* sive *flammeum*, 266, 860.
Flaminia via, 755.
Flaminis Romani corona laures, 416.
Flammiconus, flammiconus, 631.
Flare, spernere, 944.
Flatus anima vocata, 144. *Flatus* coruscus, 237.
Flavianus, 1122. *Martyr*, 1053.
Flavicomites pueri an fuerint Germani, 448.
Flere rosas, 944. *Pro sillare*, 1126.
Fletus Christianorum in precibus proprius, 243. *Judith*, *Davidis*, *Ezechia*, *ibid.*
Flexus plateæ, 1217.
Flora dea, 722, 812.
Florere sepulchris, 933.
Flores in funeribus, 133 *seq.* In sepulchris martyrum, 133. In templis, *ibid.*, 139. *Floribus* ornata sepulchra, 99.
Flores pro coronis, 291 *seq.*
Flores salmorum Prudentii Trecentis, 62 *seq.*
Florez Henricus, 19 *seq.*, 215. *Notatus*, 957, 1058.
Florulentus, 1082.
Florum mixtura in coronis, 619. *Florum* usus, *ibid.*
Florus, 450, 516, 793, 797 *seq.*, 813, 818, 1006.
Fuctuat seges, 846.
Fuere et *diffuere* de luxuria et libidinosis, 518, 618.
Fluminibus *lumbere*, *moridere*, *radere*, *stringere* passim trinitur, 327.
Fumus unde dictum.
Fogginus Petrus, Franciscus, 748, 1078. *Questionem* de majori reprobrorum numero non resolvit, 130.
Folia odorifera, 295.
Fomes peccati, 481.
Fons animarum, boni, bonorum omnium Deus, 275, 549. *Fons* vite, quem sinit anima, 1127. *Fons* in atrio basilicæ S. Petri, 1194 *seq.*
Fonseca et *Figueroa* Joannes, 766.
Fontanus, 1210.
Fontanello rejicitur, 442.
Fontes ante fores ecclesiarum, 1194.
Fontes xii, et palmas lxx, 672.
Fori, *fora*, *fores*, 1167 *seq.*
Forare, 201, vox Columellæ, Plauti, Macrobi.
Forcellinus, 203, 232.
Forceps ferreus, 1160.
Forensis gloria quid significet, 247.
Forma quid sit, 237.
Formula, *Quod bonum*, *se*ix, 534.
Forner Rudolphus, 896.
Fortix, *formicari*, 458, 547.
Forsterus Sebastianus, 471.
Fortior fortissimorum, 1006.
Fortitudo Christiani hominis cum peculiari auxilio Dei, 811.
Fortunianus, 787.
Fortuna deo habitus, 715.
Fortunatus Venantius, 139, 160, 185, 192, 196, 207, 297, 336, 361, 397, 438, 529, 630 *seq.*, 981, 1191. *Imitator* Prudentii, 217, 336 *seq.*, 345, 432, 436, 1049, 1226 *seq.*

Fortunati codex ms. 74.
 Forum locus martyris destinatus, 936. Supplicis, 1036.
 Forum Cornelli, vide Imola.
 Fossæ ponti, 337.
 Fotus, fomentum, 204. Vox Plinii.
 Foxius non fuit architectus monasterii Scorialensis, 953.
 Fr producunt vocalem brevem præcedentem, 474, 1000, 1015.
 Fracastororus, 397.
 Fragitides, sph agitides, 1153 seq.
 Fragmen nimium micarum, 643.
 Fragro et flagro promissive olim scriptum, 277.
 Frangenda pericula, 591.
 Frangere de luxuria, 616, 620. *Frangere fuscus in corpora*, 534.
Frates et sorores nomina ambigua, 896. *Frates nomen Christianorum*, 896, 1028.
Fratricida, 497.
Fraterus expulditur, 753. Ejus iocanis philosophia, 749.
 Frigidogadus, 639.
 Frigidus, extinctus, 397.
 Frigus pluvium, 600.
 Fricola, res frivola, 733.
 Froilanus (S.), episcopus, 15.
Fromesta Hispanice accentum habet in prima, 181.
Frondes in templis sparsæ, 151. *Frondebis clingere domos observatio paganis in*, *ibid.* *Frondes æterna olivar*, 686.
 Frontinus, 296.
 Fronto martyr, 979 seq.
 Fructuosus, et socii Eulogii, et Angurii, 963 eqq., 1025 seqq.
Fructus centuplex centuplicatus, 856. Tricesimus, sexagimus, centesimus quibus conveniat, 838.
Frugescere, 204, 844.
 Frumenta Romam unde advecta, 847 seq.
 Fruminius II episcopus Legionensis, 1180.
 Frustra a brevi, 172, 875.
 Fucia tuta, 231, 234.
 Fucus in pictura, 1032, 1171.
 Fuisti, sumus verba energica, 1029.
 Fulgentius (S.), 563. Placides, 699.
 Fulgidus pro fulgens, 291. Vox antiquata, et resoluta, 201, 236.
 Fulem, rutillum, 513.
 Fumosa numina, 393.
 Fumali, vel fundali stridore, 204, 614. *Fumalis vox est Stati et Suetonii*.
 Funambuli, funtrepæ, 528.
Fundis oppidum, indeclinabile Fundis in sexto casu, 185.
Funera, cædes, 653. *Funera Christianorum*, 153 seqq.
Funera corpora defunctorum, 813. *Funere æneus*, 631.
Funerare, 204, verbum Plinii et Suetonii.
 Funis tormentum, 995.
 Furca collo eorum inserta, qui igni combu ebant r, 1034. Furca collo inserta martyres in ignem coniecti, 1136.
Furcifer, 911.
 Furie tres quid sint, 583.
Furiare, 683.
 Furios Ancias verbis in *escere* delectabatur, 844.
Furia, concubitus illiciti, 1081.
Fusus pro natus, 336. *Fusus utero*, 518.

G

Gabinus, vide Cinetus.
 Gabriel ad Mariam, 677. Secunda producta, 921.
 Gades, 717.
 Gætilus, 831.
 Gæthæthes, 1078.
 Gaius, vide Caius.
 Galaula, 834 seq.
 Galerius Maximianus, 948 seq. Maximinus Daza, 1011.
 In Gallæcia quo anno inductus fuerit mos consecrandi cereum paschalem, 121.
 Gallandius Andreas annotator Prudentii, 92, 219. Notatus, 182, 240, 278, 294, 303, 336, 448, 468, 604, 612, 646 seq., 660, 676, 721, 739, 940, 997, 1031, 1102, 1129, 1118.
 Gallitius Petrus Aloysius, 221 seq., 1191.
 Galli imago quid significet, 234, 214. Frequenter occurrunt in cœmeteriis Christianis, *ibid.* seq.
 Galli Cybeles sacerdotes, 807, 1085.
Gallucinum, 234 seq.
 Gallienus Cæsar, 1028, 1206.
 Gallia Lucianus, 223.

Gallonius Ant., 8. Ejus tabula, 1169.
 Gallenus imitator Prudentii, 600, 614.
 Gaudiosus Bapt., 290.
Ganea, ganeon, ganeo, 618. *Ganeo prima correpta*, 176, 128, 185. *Ganeones*, 908 seq.
Ganges, Gaugis, 816.
 Ganymedes, 702, 1087.
Garamus, Garamis, 834.
 Garamplius em. caril. Joseph, 1197.
 Garcia Michael, 422.
 Garcia de la Huerta Petrus, 98, 66.
 Gattackerus, 1153.
 Gaudentius Brix, 126 seq., 509.
 Gazeus Alardus, 1130.
 Gedeonis trecenti milites quid significent, 163 eq.
Gehenna, 377.
 Gelasius I, 1149. Scripsit contra Iupercalea, 1079.
 Gellius, 332, 359, 362, 623, 859, 863, 934, 936, 1080, 1131.
 Geloni, 441.
 Gemini sidus, 458.
 Gemme civitatis celestis, 658 seq., 661.
Gemmæ, gemmatus, 391.
Genialagus, 201, vox Ciceronis.
 Generatio æterna, 503. Generationes ab Adamo ad Christum, 496.
Genesis cap. 1, 357, 450, 523, 1096; n. 2, 5 seq., 1231; m. 515, 554, 609; iv. 4, 493, 667, 1131; vii. 667; x. 310; xi seqq., 578; xviii. 103, 648; xix. 431; xxii. 668; xxiv. 267; xxxii. 234; xxxv. 753; xl. xii. 302; xli. 1148; xlix. 1128; lxi. 669.
Genesis (S.), 968, 1034.
Genialis, 268. *Genialis honor*, 930. *Genialis hiems*, 929.
Geniale fulcrum, 721. *Geniales Dei*, 268. *Geniales lecti*, 816.
Genii gentiliū irridentur, 793 seqq.
Genitor pro Deo, 552. *Genitus pro Filio*, 297.
Genus populi Romani in nummis, 890. *Genius publicus*, *ibid.* *Genium qui libri habeant*, *ibid.*
 Gennadius, 22, 11, 106.
 Gentiles an crediderint statim inesse divinitatem, 79.
 In deo unum honorem sibi vulnere infer bant, 1151 seq.
 Eorum theologia varia, 782. Status amplexantur, 1216.
 Genna misericordia consecrata, 435. *Gennum inflexo*, 290.
Genus pro natura, 502, 504, 526 seq.
 Georgius Augustinus Ant., 1203. Dominicus, 284, 800. Georgius episcopus Aræmus sub Juliano occisus, 1013.
Gerasesis a producto, 440.
 Gergeset, 532.
 Germanicus, 723, 729.
 Germanus (S.), 160.
 Gersen Joannes an auctor libri de Imitatione Christi, 10.
 Gerunda, 966 seq.
 Gerundensis Joannes, 11.
 Gerundia in do habent do commune, 235.
 Geryon, 717.
 Getæ, 441.
 Gifanius oberius, 37, 78, 916. An notes ms. in Prudentium reliquerit, 626, 775. Notatus, 193, 405, 484, 602, 721, 754, 775, 861, 919, 966, 1023, 1094, 1221.
 Giberius, 157.
 Gildas sapiens, 197, 547. Gildi regis oratio super filios, 162.
 Giovenazzus Vitus Maria, 100, 108, 168, 175, 183, 264, 814, 867, 987, 1053.
Giorine Italici quis dicatur, 353.
Girabius Lilius notatus, 211.
 Giselinus Victor, 12 seqq., 201, 205 seq. Interpretes Prudentii, 76, 88 seq. 92, 94. Prudentium laudat, 212. Notatus, 153, 205, 250, 210, 317, 548, 470, 493, 511, 522, 615, 621, 647, 675, 677, 681, 788, 772, 824 seq., 871, 877, 893, 983, 1008, 1047, 1054, 1087 seq. 1110, 1191.
Gladius ex ore Christi, et in manu ejus, 304. *Gladio feriat* formula, 931, 1211. *Gladio feriri* major ignominia, quam securi, 1193. *Gladio sapius quam securi percussus martyres*, 877, 879. *Gladio cur fere s mper cesserint martyres*, 881, 1219.
Gladiatores Marti, vel Saturno, vel Diti dicant, 750. A quo s-blati, 867 seq. Nonnulli e-pii, 864. Occidit pass, 865. *Gladiatores Indus*, 731, 864. *Prohibitiones* 50, 867 seq.
 Glades lignæ, quærnæ, 78. *Glandibus primi homines vesci soliti*, *ibid.*
Glandorinus, 11, 19, 23.
Garcia, 535.

G. aucoma, 401.
Globus, 805. Lunæ, et solis, 1006. Oris palpitantis, 1153.
Glottico, 575.
Gloriosa mors martyrum, 916.
Gloriosa virginitas, 534.
Glossarii cujusdam Latinitatis scriptor, 8.
Glossarii veteres notati, 228, 275, 275, 312, 316 seq.
 499, 695, 705, 743, 749, 807, 925, 9, 9, 1209.
Glossarum etymologiæ plerumque ineptæ, 422.
Glossemata ms. in Prudentium, 65 seq., 75 seqq.
Gutinare, 371. Usus carnis, 596.
Glyceas, 1235.
Glyconius versus, 498.
Glossia spicula, 288. Capella, 119.
Gnotisci, 470 seq. An tam perversi quam vulgo creditur, 895.
Godeau Antonius, 217.
Goes Damianus, 294.
Goldastus Melchior, 8.
Goliath, 614.
Goltzius Hubertus, 899.
Gomorrhæe ruine, 563.
Gonsalus de Salas Jos. Ant. 1055.
Gonzalez Ludovicus, 929.
Gordianus imp., 437.
Gorgonæ caput, 1091.
Gorcius Melchior: ejus expensis Breviarium Isidorianum editum, 82.
Gorius Ant. Franc., 575.
Gothescius, 298 seq., 588.
Gothi, Getæ, 822.
Gothofredus notatus, 913.
Gothus, 425.
Gottus em. card. 1227.
Gra alius, 1 correpta, 188.
Græchus Mithræ superstitionem evertit, 748. Ejus familia, 748.
Gra eris, 907.
Gradius, 1 communi, 185. Vide Mars.
Gradius in Urbe, unde panis distribuebatur, 570 seq.
Gradu fucili, 275 seq.
Græciæ officinis di orti, 1090.
Græciani in Prudentio, 624, 657, 618, 682, 944, 1075, 1150.
Græcorum poetarum licentia, 185.
Grævius Jo. Georg., 78.
Graffare Italice, 1059.
Græven, 534.
Grammaticis parum fidendum, 532.
Gande loqui, 615.
Grando pro adversa fortuna, 972. De ictibus plumbatarum, 1074.
Grægeus Joannes interpres Prudentii, 92 seq., 189.
Notus, 755.
Gratia Christi major quam gratia Admæ collata, 477.
Gratia major necessaria sit in statu naturæ lapsæ, quam in statu naturæ integræ, ibid. *Gratia* ci. r. m., 325.
Gratias agebant martyres ad supplicium ducti, 1212.
Gratianus, 171; Aram Victorie di vitæ, 685.
Gravina Joseph Maria, 504.
Gregæis, 1011 seq.
Gregorius VI, 1175, XIII, 1169. Bæticus, 1'0.
Gregorius Magnus, 123, 158, 252, 258, 516, 1185, 1191, 1210.
Gregorius Nazianzenus, 120 seq., 516, 446, 513, 387, 1903, 1206, 1212.
Gregorius Nyssenus, 478, 502, 1061.
Gregorius Thaumaturgus, 549.
Gregorius Turonensis, 151, 166, 293, 444, 684, 870, 967, 1190, 1200. Imitator Prudentii, 1056 seq.
Gremium sepulcri, 560.
Græssus lazali, dummati, 687.
Greitzer Jacobus, 508.
Grales Joannes, 254.
Gronovius Jo. Fridericus notatus, 670, 792.
Grotius Hugo, 117.
Gruterus Janus, 70 seq.
Guadalquivir Batis, 958.
Guadalupe Aquæ Lupi, ibid.
Guadiana amnis Ans, ibid.
Guasco Eugenius, 520.
Guillemus, 137.
Guntierus monachus, 679.
Guthierus Jacobus, 56.
Guyetus Carolus, 124.
Guzman Joannes, 929.
Gymnadii licentia, 1082.

Gynnosopistæ, 550.
Gynæceum, 5 brevis, 618.
Gypsee imagines, 755.

H

H aspiratio instar consonantis synalapham nonnunquam arceat, 1086.
Habacuc, diversæ scripturæ hujus nominis et varia quantitas, 279. Habac. cap. n. 1050; n., 575.
Habere, habitare, 78.
Habitaculum, 551.
Habitus, forma 550. Forma statusarum, 715. Habitus et conatus militaris, 602.
Hæceldama, Hæceldemach sæculo xii adhuc retinebat nomen, 685.
Hæchi Hispanice, 1100.
Hadrianus (tertia brevis), vel potius synære i facta ex secunda et tertia, 177, 185, 183.
Hadrianus I, 1193, 1200.
Hadrianus imper., 716, 722 seq., 1237. Hadriani moles, 1201. Pons, 1201.
Hæresis, vide Hæresis.
Hæretici laudent et excusant Prudentium, 1 seq. SS. Patres sibi adversari facile patiuntur, 111. Suas ceremonias extollunt, alias catholicorum irridunt, 476. Primitivæ sæculi an occasionem dederint calumniis contra Christianos, 895.
Halicarnassensis, vide Dionysius.
Hamartigenis an pars Apotheosis, 491.
Hambre Hispanice, 521.
Hanc animam vox magnanima, 1308.
Hannibal, vide Annibal.
Harduinus Jo. notatus, 1163.
Hardmannus imitator Prudentii, 217, 678.
Haruspicum responsa, 721.
Haurire cum lacte, 1124.
Hebe, 702, 1080.
Hebraei an solum caput vituli aurei effuderint, 432. Per orbem dispersi, 431. Martyrum supplicii insistenti, 1051. Sepulchra in viis publicis collocant, 753. Sub Juliano Apostata lignonibus argenteis usi, dum templum instaurare voluerunt, 753. Ipsorum Pascha, 431. In Christianos odium, 431, 712. Cæsar, 435.
Hebrus, 804.
Hecate, 729.
Hecatombe, 2 producta, 176, 1185. Quid sit, 1183.
Hectorem pro Hectora, 195.
Hedera an Jonam texerit, 532. Baccho aera, 229.
Heinsius Nicol. annotator Prudentii, 77, 95 seq. An præferendus Chamillardo, 94. An plures ejus editiones existant, 94, 95. Prudentium laudat, 275. Ejus editio, 323 seq. Notatus, 161, 224, 229, 234, 291, 305, 388, 392, 415, 441, 458, 468, 467, 629 seq., 635, 659 seq., 650, 653, 665 seq., 680, 694, 705 seq., 717, 721, 730, 744 seq., 780, 767 seq., 772, 775, 779 seq., 793, 802, 806, 817, 853, 857, 850, 879, 883, 908, 912, 954, 957, 950, 975, 997, 1025, 1044, 1080, 1097, 1122, 1182, 1191.
Helena, 701.
Hellas sacerdos, 512.
Helim locus in cremo, 672.
Heliiodorus, 253.
Heliogabalus, 1196.
Hellespontus, 706.
Helpidius Rusticus, 46, 383, 659, 947.
Hemeterius, 870 seq., 967.
Hendecasyllabi versus, 198, 1040.
Henrichus Joannes, 16.
Henricus, vide Henricus.
Hepher e brevi, 188.
Hepher disputationes ad Prudentium, 95.
Heraclitus I brevis, 179.
Heraclius scriptor, 767.
Heraldis Desiderius notatus, 151, 909.
Herbidus, 659.
Hercules, 706 seq., 717, 1085, 1097. Hydram Lernæam occidit, 1158 seq. A docilis colebatur, 550. Ejus imago, 1092. Heculeia clava, 550.
Herculeis pro Hercules, 706 seq.
Hæres Pa'ris summi Filii, 585.
Hæresis prima brevis, 178, 181, 252, 503, 646, 674.
Hericus Altissiodorensis, 160, 180, 660, 1029. Imitator Prudentii, 217, 351, 353, 358, 360, 872.
Hermenegildus (S.) martyr, 125, 102.
Hermione, 701.
Hermogenianus Olybrius, 746.
Hermolus, 188.
Hærocles infans occidit, 678, 1128.
Hæroclaus, 928.

- Heroes Christiani, 506. *Heros o brevis*, 1000, 1103. *Heros Tobias*, 537. *Heros impius Pharo*, 506.
 Herrera Joannes, 933.
 Heruarius Jo. Frid., 1078.
 Heruas Laurentius, 100.
 Heruetus Gentianus, 132.
 Hesperia, 1212.
 Hessels Joannes, 837.
 Hesychius, 1170.
 Hetrurin, *vide* Tuscia.
 Hetrusel, 800 *seq.*
 Heumannus notatus, 287.
 Hevri, 512.
 Hexameter herous peristostichus versus, 1250.
Hiatu persone in tragædiis, 818, *seq.*
 Hiatu in versu, 323, 382, 383, 512. In Prudentia, 426, 425, 425, 451, 469, 476, 552, 606, 651, 655, 681, 715, 710, 746, 748, 751, 807 *seq.*, 822, 883, 905, 925, 932, 993, 1002, 1053, 1057, 1061, 1113, 1134, 1139, 1112 *seq.*
 Hibridæ voces, 537.
 Hieremias, *vide* Jeremias.
 Hierico, 537.
 Hieronymus (S.) 27, 29, 111, 126, 128, 154 *seq.*, 158, 148, 171, 252, 262, 273, 280, 354 *seq.*, 375 *seq.*, 385 *seq.*, 425, 425, 451, 469, 476, 552, 606, 651, 655, 681, 715, 710, 746, 748, 751, 807 *seq.*, 822, 883, 905, 925, 932, 993, 1002, 1053, 1057, 1061, 1113, 1134, 1139, 1112, 1223, 1224.
 Hierusalem, *vide* Jerusalem.
 Hilario (S.), 252 *seq.*
 Hilarius (S.), 143, 154, 171, 232, 541, 451, 500, 1034, 1095.
 Hilarus papa, 1163.
 Hildebertus, 1215.
 Hildebrandus Joachimus impugnatus, 120.
 Hildegaris e. b. c., 77.
 Hincmarus Rhemensis, 168, 230, 230, 396, 588.
 Hippo, 419.
 Hippocratica modis producta, 1110.
 Hippolyti quot fuerint martyres, 1163. Hippolytus miles, 1163. Eius Acta apocrypha, 1171 *seq.* Hippolyti pictura non exprimebat militem Hippolytum, 1175.
 Hippolytus martyr, 926 *seq.*, 933, 1161 *seqq.* Presbyter Antioch., 1163. Hippolyti cœmeterium, 1179, 1181. Templum, 1183. Hippolytus in Breviario Isidoriano, 57. Hippolytus scriptor, 1161, 1166.
 Hippolytus Phœdæ causa raptatus equis, 769.
 Hircinum sidus, 458.
 Hircos cynici, 420 *seq.*
 Hipsalis laudatur in quodam epigrammate Ausonii, 957.
 Hispana lingua orationes et carmina verbis communibus etiam lingue Latine, 929.
 Hispania vere catholica, 173. Eius martyres laudat præcipue Prudentius, 870. An ipsi Prudentius laudem tribuat, 815, 630.
 Hispanicus Ptolom., 179, 185.
 Historie ecclesiasticæ scriptores passim Prudentium laudant, 216.
Hius pro Jesus, 186.
Hoc habet, Hoc habet, 395.
 Hædi, vel hædi, *vide* Agni.
 Hirschelius, 76.
 Holofernus, 591.
 Holstenius Lucas moribundus hymnum Exsequiarum sibi recitari voluit, 215.
 Homerus, 761, 963. Negligens metri, 190.
Homo, an primam in hac voce produxerit Prudentius, 177, 180. *Homo* an conditus ad imaginem Verbi, 451. Quid in pœdæ differat, 717. Spectare superna jussus, 748. Ipsius creatio, lapsus, 101, 105. Hominis status, 790. *Homo omnium horarum*, 531. Homines, si libere non peccant, puniri non debent, 801 *seq.* Hominum æqualitas, 537. Diversa studia, 219. Studia vana, 1231.
Homousion, 520.
Homoneo, 102, 472, 451, 470.
 Honestas, 611.
 Honorius Augustod., 42.
 Honorius imper., 695, 761, 827, 887. Simulacra deorum primum permisit ornatus gratis, deinde prohibuit, 741. Basilicam S. Pauli perfecit, 1193.
 Honorius I., 121.
 Hopperus Marcus, 312.
 Hora solvendi jejunii, 1030.
 Hora ad usum diocesis Lugdunensis, 387.
 Horatius, 4, 38, 156, 181 *seqq.*, 183, 203, 219, 239, 262, 272, 277, 279, 281, 283, 293, 297, 310, 312, 338, 356, 397, 448, 499, 501, 515, 535, 556, 563, 588, 632, 682, 706, 711, 720, 735, 739, 758, 786, 810, 832, 862, 891, 900, 914, 929, 930, 988, 997, 1015, 1012, 1031, 1043 *seq.*, 1060, 1082, 1091, 1111, 1112, 1158, 1170, 1181, 1200, 1215, 1217, 1226 *seq.*, 1231, 1235. Nominibus in *oscula delectatus*, 593. Eius cum Prudentio comparatio, 206, 217.
 Hordisius Lucas, 474.
Horror algidus, 896. In religionibus, 711, 1091.
 Horstius Mathæus, 611.
 Hospinianus Rodolphus rejectus, 121 a *qq.*, 872, 1162.
 Hospita, 194. *Trinitas*, 586.
Hospite oratio, 603.
Huc ades, 805.
 Hoetius Petrus Daniel, 7, 115, 143, 173, 179. Prudentium ad usum Delphini excudi persuasit, 214.
 Hugo Hermannus, 801.
Huguenoti appellatio originis obscuræ, 736.
 Humanæ victimæ, 751 *seq.*
Humilis, humilitas, humilitas sanctorum, 23, 29, 607, 611, humilitati descriptio, 607.
 Hunnus, 854.
 Hurtado Thomas, 881.
 Hyacinthus in florem conversus, 1082. Genua, 628, 664.
Hyalus, 1199 *seq.*
 Hydra Lernæa cæsa et combusta, 1158 *seq.*
 Hydramus, 201.
 Hydrius puer, 438.
 Hydrops, 900.
 Hyginus, 146, 699, 700, 752, 1051.
 Hylas, 707.
 Hymnarius, 9. V. Thomasi, 123, 282. Correctione indiget, 245.
Hymnio, himnista, 201, 887.
 Hymnodia Hispanica corrigunt, 122, 201.
 Hymnus matutinus, sive ad pollorum cantum, 215. Vespertinus ad incensationem lucernæ, 122. Martyrum ad vespertas, 290. Nominum Christi ex cod. ms., 186. De missione S. Spiritus an sit Prudentis, 51 *seq.* S. Romanus videtur, 191. S. Vincentii in Brev. Moz. 51 *seq.* Hymni 5 Cathem. titulus, 121 *seqq.* Hymni Breviarii Romani b. a. correcti, 235. Defensio, 178, 685. Hymni Breviarii Mozarabici plures fortasse sunt Prudentiani, 966. Hymni duo postremi Cathem. an loco movendi, 254. Hymni in exsequiis, 551. *Hymni Virgo Dei genitrix, Corde vultu ex parentis. Fidis, angus immolatum*; quinam eorum auctores, 27. Hymnorum expositio, 83, 95. Hymnos canendi vetus consuetudo, 251.
 I
 I et H Græcæ litteræ quid significant, 163.
 Iambus pes citus, 1237. Iambicus trimeter versus, 201. Iambici Anacreontici versus, 199. Quot pedes adjuvant, *ibid.* Iambici senarii, 199. Iambicus dimeter versus, 198.
 Ibanes E-havari Bern., 17.
 Iberia, 871. Iberus flumen, 815. Iberus Vasco, 20 *seq.*, 931.
 Ibis numen Egypti, 1089.
Idaliæ rose, 807, 1258.
 Ide mons, 715.
Idea, secunda producta, 181.
 Idiaquez Franciscus Xaver., 546.
 Idiomatum communicatio, 1121.
Idolum secunda correpta, 176, 181, 191, 195, 621, 691, 768, 771, 918, 1105. Pro Deo fictilio voc. ecclesiasticæ, 252.
 Idolis divinitatem inesse putabant gentiles, 983.
 Idola tridentur, 990, 1095 *seq.*, 1100. Eorum cultus, 569. Prohibitus, 48, 741. Ea conculari quandoque licuerit, 982. Idololatia, 692, 846, 938, 925. Eius origo, 710, 714. Vestigia, 719, 1077. Novi consuetus pro ea, 686. *Idololatris, idololatriæ*, 531, 908 *seq.* *Ido iuni*, 418, 749, 755, 1168. In idolo recumbere, 418. *Idolum* tertio correpta, 476.
 IHS, IHM pro Jesu, et Iesum; IHS, IHC pro Iesum, 186.
Iesus syneresis facta ex *ie*, 177, 181, 185, 185 *seq.*, 431, 448, 460, 482, 487, 651 *seq.*, 677, 682.
Iesus nomen, 4. Per. et. significatum, 186. Salvator, 591.
 Ignatius martyr, 578.
Ignem in undis querere, 1137.
Ignis deus, *ignis* anima, 145, 275, 670.
Igni interdici, 145.
Ignis, ignis, 204, 1156.
Ignis deus, anima, 479, 561, 1099.
 Ignis ultimus tormentum, 991. Supplicia, 879, 951, 1153 *seq.* *Igni ferre*, ut gladius succederet, 929. *Ignis* in rubo, 670. Sodomitæ an fuerit fulmen, 452. *Igni æterno anime peccatorum puniuntur*, 779. An is mitigari possit, 1230. *Vide* Pœna.

Ignominium, 616.
Ideliosus (S.), 270, 362, 672.
Illex, inlex, illix, 617.
Illiculare, illiculare, 841.
Iludibria, 627.
Illuminatio, baptisimus, 465.
Illutus, illotus, 481.
Ima carceris, 1002.
Imago convivii Galilaei, 680. Domini, SS. Cassiani, Hippolyti et Simeonis Stylitae Romae passim, 409 seq. Prudentii, 40. Sepulchri Christi e nummo veteri, 683. Imagines veteres Christi, 683 seq. Antiquae bovis et asini ad praesepe Domini, 375. In templo S. Felicia Nolani, 109. Imagines sanctorum, 101, 109. S. Martini, et S. Paulini alibue viventis collocatae in templo, 131. Imaginum altarium origo, 1012. Imagines in sepulchris veteribus, 637. In hoc opere delineatae, 8. Auctorum primae litterae codicum appingi solita, 40.
Imberci lus e brevi, 176, 181.
Imber lapidum, saxosus, imbre, imbri, 686.
Imbere tenebras, 295.
Imitatores Prudentii, 160, 217, 226, 607, 615, 640, 922, 923, 935, 1037.
Immanis, 689.
Immensitas Dei, 459.
Immensurabile, 472.
Imminere, 1067.
Immorari speculo, 1066.
Insula an patria S. Cassiani, 1030.
Imper a brevi, 176, 182.
Impossibilis, 201. Vox Lactantii et Tertulliani.
 Impedimenta matrimonii cum haereticis a concilio Elieriano initium ducunt, 170.
Impensus, 976.
 Imperativa primae, secundae et quartae conjugationis ultimam syllabam olim corripiebant, 131.
Imperitia objecta Christianis, 1070.
Imperitius, 581.
Impiare, 204, 502.
Impietas Christianis objecta, 1071, 1134.
Impios inter piosque sunt aliqui, 131.
Imponere manum, 657.
Impossibilis, 475.
Impotens, valde potens, 287.
Imprimere silem oculis, imprimere osculum, impressa oscula, 715, 1154.
Improbis lictor, labor, 1114.
In praeposito saepe auget, 287, 689, 802, 1000.
Inustus, 415.
Inestimabilis, 1095.
Incapax, 204, 410.
Incaratio Verbi, 101. Incarnationis mysterium an deum clare perspectum fuerit, 526, 440 seq.
Inensum pro thure vox antiquissima, 129.
Inentibus, inentium, 201, 481.
Inerare, 204, 715. Genus, 411.
Incerti carmen in laudem Prudentii, correctum ad ms. cod., 208. Ex cod. Goldasti, 210. Ex cod. Bongarsiano, 210.
Incircumcissus, 622.
Incircumscriptus, 204, 476.
Incius, incitatus, 991.
Inconstantia rerum, 851 seq. Romanorum in retractantibus legibus, 790.
Incorporatio is, 1010.
Incredula is, 451.
Incrucis, 80, 982.
Incussum, incussio, 1001.
Inclutus, 278.
Indages, indago, 201, 857. Vox Claudiani Mamerci.
Inde domo, 1203.
Indux biblioth. Cassanat. notatus, 611. Index expurgatorius Belgii, 1160 seq. Brasschellensis, 158, 562.
Indoci is, 266. Pro *docis*, 655, 710. Pro *non docilis*, 685, 756.
Indoles, 927, 942. *Indoles trina*, 583.
Indoma itis, 201, vox Plauti.
Inducia, 900.
Induperator, 710.
Indus decolor, 558.
Ineptin, ineptae, 710.
Energina, vide *Energina*.
Inermare, 553. *Inermis virus*, 263. *Inermis, inermis*, 634. *Inermis*, 169.
Inervo, innerro, 552. Vide *inervo*.
Infamum, 646.
In arcire, infercire, 627.
Inferi, inferi Pansa, ignis aeternus.

Infernalis, 562.
Inledeles ad interiorem ecclesiae partem non progredie-
bantur, 1072.
Influit, imphui imber, 854.
Infractus pro fracto, 620.
Infrequens, valde frequens, 1000.
Infula quid sit, 355. Infule a villa discrimen, 862. *In-*
lotus David, 355.
Ingelidus, 982.
Ingenua liberiora castigantur, 427.
Ingenium, 802. *Ingenii lucamen inira*, 735.
Ingenitus, 478.
Ingenus, 261.
Ingustia an recte scribatur, 689.
In medium influere, 836.
Innatus, non natus, 204, 409.
Innotor, innecto, 552.
Innocentes anni, 1125.
Innocentes infantes occisi, 678, 1128.
Innocentius I, 51; II, 157, 885.
Innuba Eva, 266. *Innuba virgo, innup'o n' ere*, 455.
Innumerae marieres Casaravugiani, 108, 970.
Innupia Deipara, 595.
Innormis, enormis, 195.
Inquietare, 1070.
Insanis vapores, 445.
Inscriptio Bassi, 748. Constantini, 710. Principii, 753.
 Vide *Salia*, Stilico, Vettionia.
 Inscriptiones antiquae basilicae S. Pauli, 1198. Diocletiani, 949. Hymnorum non videntur esse a Prudentii manu, 887. Synonachi, Nicomachi, 843.
Insignis cum genit., 1168.
Insistere, 760.
Instaurare, 549.
Institor, 248 seq.
Instruere, 1212.
Instrumenta martyrii, 1169. In honorem transierunt triumphi, 1169. *sep. Ferrae circa ignem in fornium lurtum efficta*, 928 seq.
Instrumentum pro testamento, 509.
Insubiectus, 214, 555.
Insuper, consuefacti, 465. *Insuper, assuefacti*, 601.
Insuperare, irridere, 1142.
Intactae anus, 915.
In tantum, 511, 814.
Intemporalis, 204, 1096.
Interceptus, 194, 196, 658.
Interfectus, 194, 196, 597.
Interminus, interminabilis, 204, 381, 775.
Intestabilis, 1070.
Inimare, 1159.
Intolerantia religionum diversarum in Ecclesia catho-
lica auctores habet Constantinum, Theodosium aliosque
pios et antiquos imperatores, 171 seq.
In usque, 515, 1141.
Inventor luminis Deus, 265.
Inversa vice, 912.
Investitus, nodus, 766.
Invidi, 908 seq.
Invisibilis, 412.
Invocatio sanctorum, 105, 875, 40, 1055, 1060 seq.
 1065, 1181, 1221. Carminibus et hymnis publice decantata
 orobata, 955.
Involare, 476.
Involuerum, involutum, 3 brevi, 176, 182, 287, 579, 605.
Incus o brevi, 188.
Inre descr pto, 80.
Inrebus, 170, 289, 359, 363, 462, 501, 536, 577.
Inreus martyr, 965. Soror Damasi, 859.
Irreratus, 214, 1014.
Irritamen, 204, 540, vox Ovidii.
Isaac immolatus, 1125.
Isaicus, 562.
Isaie cap. i, 251, 575; IV, 456, 712; VI, 975; VII, 480;
 IX, 571, 410; XI, 581; XXIV, 1115; XLIV, 569; XLV, 1159;
 LI, 1253; LXI, 1235; LXIV, 588; LXV, 562.
Isaia serra dissec us, 1021.
Isidorus, 16, 123, 129, 168 seq., 207, 226, 275 seq., 275,
 285, 264 seq., 274, 274, 279, 310, 379, 583, 411, 422, 412,
 419, 451, 455, 469, 474, 476, 495, 499, 520, 524, 527, 550,
 551, 558, 578, 582, 618, 655, 672, 673, 700, 704, 733, 753,
 783, 795, 808, 822 seq., 865, 865, 865, 804, 929, 954 seq.,
 963, 987, 992, 1034, 1064, 1081, 1093, 1094, 1143. *Insti-*
tor Prudentii, 955. An ejus sint versus de ipius biblio-
 theca, 207.
Isidorus Pelus., 419, 530.
Isis, 801, 859. Pennis cultualis, 770. Ejus mimica so-
 lemnia, 754.

- Islandia, 367.
 Isr., 8, 21, 34, 91 seq., 91 seq., 221. Ipsi scripta, 1160.
 Gl-asse aurtiores, 696. Non omnes in iudicium vocate, 422, 1109. Correctus, 256 seq., 274, 269, 515, 530, 535, 553, 571, 577, 450, 528, 530, 535, 721, 825, 837, 839, 966, 481, 973, 1010, 1011, 1061, 1131, 1163, 1167, 1180, 1236 seq. Notatus, 181, 227, 229 seq., 271, 276 seq., 289, 364, 423, 472 seq., 489, 499, 516, 520, 535, 581, 627, 696, 698, 700, 717, 732 seq., 719, 762, 775, 782 seq., 791, 815, 827, 831, 839 seq., 875, 881, 889, 914 seq., 925, 925, 919, 975, 980, 985, 1005, 1017, 1085, 4032, 4109, 4114, 1192, 1193, 1201, 1215, 1236, 1251.
 Israelis captivitas, 535, 676.
 Ister, 415.
 Iesus, Ies pro Iesus, 186.
 Iulus, dux, 719.
 Iler Israelitarum per mare, 670.
 Iliacarium Antopini mart., 251. Bardigalense, 670.
 Jacob patriarcha, 405. Cum Domino luctans, 254.
 Jacobus episc., cap. m., 1140.
 Jacobonius Julius, 175.
 Jacobus Benevent., 58.
 Jacula solis, 246.
 Jam in nam mutatum, 417, 545.
 Janiculum, 1167. Janiculi ad radices mola, 818.
 Januarius, 1199.
 Janus, vide Balbus Joannes.
 Januarius (S.), 965, 978.
 Janus, 719, 925.
 Japonus, 515.
 Jaquetina, 148.
 Jason Cyrenensis, 1129.
 Ja-pis, 639, 661.
 Jebusei, 532.
 Jecur in sacrificiis, 945.
 Jecurare, 521. Jecunium, 510 seq., 611. Festum, ius dictum, vicinus sacrum dictum, 511, 529, 1050. Qua hora solum, 528. Jecunij necessitas, 529, 535. Utilitas, 272. Jecunia strictiora aliquando ab episcopis indicta, 1050. Jecunij quadragesimalis origo, 525. Jecunij quadragesimalis et stationum discrimen, 528. Jecunium a catholicis an auctum, an relaxatum, 525. Jecunij diversae consuetudines, 147, 350. Jecunium sabbati, 272. Christi, 528.
 Jeremias, 551.
 Jerem., cap. i. Thren., 554.
 Jerusalem arcem suscepit, 634.
 Jericon, 537, 673.
 Josae radix, 581.
 Josa Liberius a, 58.
 Joannes Bapt., 515 seq. Eius passio, 681. Imago ipsius Christus baptizans ex veteri nominato, 292.
 Joannes, vide Chrysostomus.
 Joannes Climacus, 155, 158.
 Joannes Damascenus, 187.
 Joannes Evang. an in somnis viderit res in Apocalypsi narratas, 504, 569. Eius Evangelii extrema verba de numero, an de pondere librorum intelligenda, 461.
 Joann. cap. i, 558, 395, 514, 1117; ii, 680; iii, 1137; v, 377, 662; vi, 542, 417 seq.; vii, 546; ix, 558, 462, 681; xi, 540, 468, 685; xv, 684; xvi, 435; xix, 1126.
 Joannes Scotus Erigena, 1160.
 Job patiens, 601. Job cap. vi, 963; vii, 503; xix, 1057.
 Jocus, 625. S. Laurentii in tyrannum amandandus, 920.
 Jocus et ludus quid differant, 258.
 Joelis cap. iii, 573.
 Jonas, 320 seqq. Sub eadem in vitro antiquo quid probet, 322.
 Jona Aurelianensis imitator Prudentii, 607.
 Jonathan, 622.
 Jordanis conversus retrorsum, 591. Eius in lapides, 675.
 In Jordane veteres Christiani baptizari expetebant, 252.
 Joseph interpres somniorum, a fratribus agnitus, 669. Eius historia, 502. Ab uxore Pharaonis an sollicitatus, 1232.
 Joseph Michael a S., 32, 47.
 Josephus Hebraeus, 452, 536, 920.
 Josue cap. ii, 675; iii, 391; iv, 391, 675; vi, 536; vii, 654, 1146.
 Jovinianus, 693, 1209.
 Jovis imagines, 701, 4091. Stupra, 1081, 1085.
 Jovis Latiaris templum in monte Albano, 792.
 Jovis specie Augustus representatus, 720.
 Jovius, 86.
 Jubeo tibi, 1001. Jubeo, ut, 489, 1050.
 Jubilei annus, jubileus, 486, 1253.
 Juda pro Judas, 685 seq. Juda patriarcha, 448.
 Judaei, vide Hebraei.
 Judaeus, secunda producta, 179, 181.
 Judaeismus in vocabulorum Hebraeorum quantitate religiose observanda, 181.
 Judas quo sensu mercator agrum, 651. Laqueo suspensus, 685.
 Judicium extremum, 576 seq., 508, 241, 246. Cur ad dexteram judicis latus eo die transferri Prudentius credit, 159 seqq.
 Judicium cap. xiv, xv, 674.
 Judith. cap. vi, 249; xii, 834.
 Jugum Christi suave, 538.
 Jugurtha, 745.
 Julia Augusti filia, 720.
 Julia Cataphronia Deo d. vota, 834.
 Julianus Apostata, 21, 414, 497, 1019, 1055, 1078 seq., 1129, 1149. Aram Victoriam reseruit, 695. Eius sacrificia, 445. Serapis vultu excelsus, 770. Annus ejus obitus, 1250.
 Julianus archiepisc. comnenianus, 39, 1234.
 Julianus episc. Tolet., 1212.
 Julius Firmicus, 162.
 Julius martyr, Julia, 979.
 Julius obsequens, 1091.
 Julius Ascanius, 924.
 Juncus, 975.
 Junius Bassus, 747.
 Juno, 715, 921. Eius imago, 1092. Junonis specie Livia efficta, 720. Junours dux, 721.
 Jupiter, 700 seqq., 101. Rex, i. rannus, 1087. Stator, ejus imago, 1105. Lavinia, an illi si timor humanarum immolaret, 752.
 Juramentum per sanctum, vel genum principis, 1116.
 Jurare flumina barbari soliti, 822.
 Juretus Franciscus interpres Prudentii, 78, 90, 93. Notatus, 715, 790, 806.
 Juribus huius additi, 661.
 Juris-consultorum canina facundia, 850. Pertinacia obtinendi, 227.
 Jus reddere quid sit, 228. Juris duae partes, *ibid.*
 Jusio angusta, 55.
 Justi amici Dei, 1164.
 Justificare animam, *justifirus*, 477.
 Justinianus codex, 172, 758, 1145.
 Justinianus, 171, 867.
 Justinus martyr, 250 seq., 280, 926 seq., 1101, 1112, 1115.
 Justitia, 611. Huius vitae qualis, 58.
 Justitium, 590.
 Justus agit tuus iter, 670.
 Justus et Pastor, 968.
 Juvenalis, 179, 187, 226, 228, 291, 420, 519, 551, 546, 557, 592, 605 seq., 609, 616, 619, 625, 635, 678, 709, 721 seq., 727, 735, 756, 771, 787, 797, 801, 812 seq., 818 seq., 839, 841, 862, 864 seqq., 900, 923, 930, 1053, 1070, 1076, 1080, 1085 seqq., 1088 seqq., 1116, 1125, 1125, 1130, 1170, 1181.
 Juvenus *Tauri sidus*, 458.
 Juvenus, 87 seqq., 161, 177, 251, 255, 286, 513, 517, 529, 565, 585, 440, 511, 612, 651, 679, 828, 1226. Qua invocatione in suo poemate usus, 252. Juvenis non est liber in Genesis sub ejus nomine editus, 196.
 Jurenta, *juvenitas, juvenilis*, 861.
 K
 Kalendae an calendae scribendum, 363.
 Kalendae Januariarum, 719. Calendarum observationes prohibita, 155.
 Kempius Martinus castigandus, 651.
 Kinchius, 908, 1259.
 Kingius Gullielmus, 148.
 Kirchmannus Joannes, 363.
 L
 Labarum, prima communis, 740. Labarum Constantini, *ibid.* Imperatorum, 825.
 Labbeus Petrus, 1192.
 Labbeus Philippus, 155.
 Laes, *lae* inferre, 252.
 Labien scripta combusta, 862.
 Laborum, vide Laborum.
 Lac pressum, 262. Lac de succo herbarum, 401. De succo plantarum, 819.
 Lacedaemon, 701, 783, 1237. Ultima brevis, 476, 185, 188, 783.
 Lacedaemonii, 806 seq. Victoriam involcrem exprimebant, 764.
 Lachesis, 801.

Lacones una sola littera o responderunt Alexandro, 189.
Lacrymæ præ gaudio, 456. Christianorum ad sepulcra
martyrum, 1061. Ethnicorum ad aras deorum longe diver-
sæ, 1061. *Vide Fletus.*

Lactantius, 126, 153, 159, 286, 295, 306, 336, 373, 377,
390, 408, 459 *seq.*, 448, 490, 511, 588, 600, 683, 700, 703,
707, 717, 731, 776, 779, 857, 863, 913, 916, 932, 1011,
1028, 1045, 1081, 1098, 1154, 1176, 1204. Lactantius
m., 58.

Lactantibus horis, 457.

Lactæ depulsus, 1132.

Lacientis oris indoles, *ibid.*

Lacteoins, 678, 953, 1188.

Lacteus, 935.

Lacio, 529, 457, 1233.

Lacune vulnerrum, 993.

Lacus myrrhæ, 671.

Laertius, 591.

Læta, quam laudat S. Hieronymus, 718.

Lambere, 408.

Lambinus notus, 1187.

Lamius Jo. notatus, 156.

Laminæ ardentes, 989, 999, 1108. *Lamna*, *laminina*,

735.

Lampas Christi, 594.

Lampades, *vide Faces*.

Lampadius, 747.

Lampius Narcin., 747.

Lampridius, 1151, 1196.

Lampsacus, 1257.

Lancea in cimeteris reperta, 1169

Lancino, 996.

Languidus voce vocem, 616. *Languiduli natus*, 206.

Lanista, 861.

Lauzon Antonius, 539.

Lapidatio, 686.

Lapide Cornelius a, 273

Lapides et saxa pro diis, 935, 990. *Instrumenta martyrii*,

1043.

Lapis pro idolo, 715, 948. *Lapis fixus*, 400. *Lapis an-*

gularis, *vide Christus*.

Lapius Jo. Hieron., 750.

La Placette, 118.

Lapper, 531.

Lardum unde dictum, 926.

Laurentia, *Laurentina*, 812.

Lares, 928. *Ferreis instrumentis circa ignem insculpti*,

929. *Fulgiginis, eorum cultus*, 1089 *seq.*

Largitas, *vide Operatio*.

Larralde Jo. Ignat., 870.

Larvæ scenicæ, 818.

Laseivis aspectus punitur, 1218.

Lastanosa Vinc. Jo., 222.

Latae procinctus, 806.

Laterana basilica, 751.

Lateranense oratorium sacrum S. Laurentio, 935.

Laternæ Christi an sanguis, et aqua divisim limitibus fluxe-

rit, 546.

Latina via, 753.

Latinitas non est Augustei sæculi finibus concludenda,

205. *Prudentii*, 203 *seq.*

Latinus Latinus, 219. *Seips pro sret in Prudentio resti-*

tuit, ejus hac de re ænigma, 172 *seq.* *Notatus*, 229, 1061,

1259.

Latium unde dictum, 699.

Latro bonus in quem locum a Christo perlinctus, 365.

Latrones persecutores Christianorum, 1025, 1148.

Latius utrumque Christi an perforatum, 684 *seq.*

Laurentius martyr, 888 *seq.*, 1169 *seq.* *Crucem manu*

ferens, 937. *Ejus martyrium quis verterit in dubium*, *ibid.*

Cultus Romæ, 952. *Monumenta vetera hujus cultus*, *ibid.*

seq., 936 *seq.* *Ecclesiæ*, 926, 931 *seq.* *Imagines antiquæ*,

937. *Patria*, 889, 956, 958 *seq.*

Lauretanus Mich., 1169.

Laureus Hier., 271, 497.

Lavacrum, 2 brevi, 182.

Laverna, *laberna*, 839.

Lazarus, 570. *Resuscitatus*, 457 *seq.*, 683.

Lazzeri Petrus, 353, 950. *Notatus*, 955.

Lea pro leo, 194.

Leander Hispal., 1001.

Lebetes sepulchris insculpti, 1169.

Le Brunius, 747.

Lectica, 865.

Lectisternium, 998.

Lectus Jacobus, 95.

Lectus ferreus, 917, 999 *seq.* *Lectulus quo jacuit S. Vin-*

centius diu asservatus, 107.

Leda, 701, 717.

Legem credendi lex statuit supplicandi, 241.

Legere ossa, 1056.

Leges metricæ a poetis Christianis observatæ, 180. *Læ-*

ges arcæ, airæ, 985. *Auricæ*, 468. *Minantur*, 778, 1083.

Legis et Evangelii discrimen, 102 *seq.*

Legio an patria SS. Hemeterii et Celedonii, 887 *seq.*

Legula, *lingula*, 1146.

Leibnitzius, 148.

Lemma in stemmate Hispaniæ tanto montis, et aliud po-

sterius plus ultra, a quibus inventa, 86. *Lemmata carmi-*

num Prudentii, 402, 417, 578, 587. *An ea sint a Prudentio*,

1018, 1050.

Lenis Vincentius, 1255.

Lentus de patiente, 600.

Leo verbum antiquum, 250.

Leo Magnus (S.), 276, 346, 512, 578, 715, 820, 1001,

1191, 1200. *Imitator Prudentii*, 922, 965.

Leo sidus, 457.

Leotricus episc., 77.

Leonardo et Argensola Lupercius, et Bartholomæus

10 *seqq.* *Vide Argensola.*

Leontinus Ager, 817.

Leopardus Paulus, 583.

Lequien Joannes, 518.

Lerna palus, 1138.

Lesleus Alexander, 871.

Lessius, 936.

Lethæa vis, somnus, 299.

Levana dea, 607.

Levare corpora martyrum, 1020.

Levita, 692, 987.

Levitici cap. iii, 1098, xxv, 486 *seqq.*

Lex Moysi data, 670. *Lex pro naturæ propensione*, 850.

Lex Curia, 1074. *Lex Julia*, *Scantinia*, 1083.

Liba in sacrificiis, 1093.

Liber vita, 871, 981.

Liber emissus non revocatur, 58.

Liber de S. Maria et obstetricæ, 576.

Liber, vide Bacchus. Liberi imago, 1031.

Liberius a Jesu, 128. *Refellitur*, 704.

Liberius papa, 1195.

Liberitas arbitrii, 103, 113, 541 *seq.*, 551 *seq.*, 737, 801,

805.

Libido in venis, jecore, fibris, 594. *Sodomitis*, 592. *Libi-*

dinis et mortis consensio, 596. *Libidines veterum intole-*

rabiles, 522.

Libram tenere, 965.

Libratus an active, 602.

Libri Christianorum ab ethnicis combusti, 883, 908.

Libros comburendi mos, 998. *Quando Romæ ceperit*,

882. *Libros sacros Christiani venerabantur*, 456.

Libum, 273.

Liburnæ turritæ, 808 *seq.*

L bya, 804, 1203.

Licentia poetarum, 183 *seq.*

Licentius paganus, 752.

Licina tonsoris sepulcrum, 753.

Licinius imbrex, 1067.

Ligneæ feminæ, 955.

Lignum, c mps, 1005.

Lignum vitæ, 268.

Ligonibus aureis terram fodere, 753.

Ligorius Pyrrhus, 865.

Liguria, 825.

Limbus Veneris, 814.

Limina templorum exosculari Christiani soliti: limina

apostolorum quid, 950.

Limus de corpore humano, 525.

Linea testis, lini usus, 225.

Lingua pro eloquentia, 1065. *Plectro comparata*, 1064,

1143 *seq.*

Linguetus, 119.

Lingula, *ligula*, 1146.

Lippomanus Aloysius, 97.

Lipsius rejicitur, 864.

Liquabile, 204, vox *Apulei*.

Liquidum quid proprie sit, 114. *Liquidum serenum*, 754.

Liquor et liquidum pro spiritu et spirituali, 140 *seq.*, 410,

463, 779.

Lisca Franciscus, 831.

Litamen, 204, vox *Statii*.

Litania, 511.

Litare, 511, 579.

Lites calumniosæ, 598.

Livia Julæ nomine vocata, 720, 724. *Ejus apotheo-*

sis, 720.

Livius, 762, 761, 798, 862 *seq.*, 865, 967, 1110, 1158.

Ilares Hispanice, 929.
Loaysa Garsias, 10, 18.
Loci mulierum, 1217.
Locuples, 272.
Locus *et*, 1 brevis, 679. *Locustæ*, quibus vescebat S.
Joannes Bapt., 515.
Longobardi, 430.
Longum pro longe, 977.
Lopez Ayala Ignat., 590.
Lopez de Barrera Dominicus, 148, 257.
Lorenzana Em. Franc. Ant., 215, 257, 308, 675, 880.
Breviarium et Missale Isidorianum magnificens et correctius edidit, 85.
Lorica, 601.
Lorius, 535, 1235.
Loth, 520. *Fugiens Sodomam*, 553. *Ejus uxor*, 556. *An ejus status adhuc permaueat*, *ibid.*
Lotus capillata, 866.
Lotterus Melchior, 1067. *Editor hymni S. Romani*, 1062.
Lubrica et olivum, 1106.
Lubricus fallax, 1235.
Lucanus, 266, 290, 512, 701, 705, 855, 903, 1031, 1131, 1177. *Ejus sententia, Cælo legitur, qui non habet urnam*. *Incepta*, 1177. *Codex ms.*, 68.
Lucæ cap. i, 451, 677 *seq.*, 785; iii, 517; iv, 525, 440; vii, 540; viii, 559 *seq.*, 401, 682; ix, 643; x, 871; xii, 912; xiii, 841; xv, 551; xx, 400; xxii, 610.
Lucellum, 219.
Lucernæ benedictio, 296. *Lucernæ veteres Christianorum*, 231. *Lucernarium*, 122.
Lucinius Franc. M., 820.
Lucius Mich. Ang., 536.
Luci et montes idolorum sedes, 1028.
Lucianus, 447, 718, 849.
Lucifer Calaril., 1107.
Lucifer diabolus, 512. *Planeta*, 591.
Lucilius, 484, 711, 1110.
Lucilla, 1008.
Lucina Juno, Diana, 781. *Lucinæ horæ*, *ibid.*
Lucinator, 257.
Lucius Ludovicus, 101.
Lucius martyr, 1115.
Lucius Ragonius Venustus, 1130.
Lucorum superstitio, 736.
Lucretius, 16, 181, 185, 216, 251 *seq.*, 231, 267, 295, 290, 333, 351, 626, 713, 745, 774, 787, 790, 853, 919, 1122, 1132, 1187. *Ejus de anima sententia*, 142.
Luctantibus horis, 457.
Luctus emortualis, 359.
Ludere, pingere, ornare, 1176, 1198. *Ludere homicidia*, 868 *seq.* *Ludere pænis*, 821.
Ludewigus Joann. Petrus Prudentium laudat, 215. *Notatus*, 132.
Ludimagistri, 1033.
Ludus Lotio dictus, 628.
Luere fœdera intercepta, 758.
Lugubris duabus primis correptis, 182, 541, 1223.
Lumen et nomen sæpe inter se commutata, 476. *Lumen de lumine*, 1096. *Lumen divinitus accensum*, 128. *Lumen novum Sabbati paschalis*, 121. *Antiquissimo tempore in pervigilio Paschæ oblatus*, 121. *Lumen S. sepulcri*, 282. *Lumino, luminos*, 856, 994. *Luminum usus apud Hebræos et Romanos*, 120. *In ecclesiis usus et copia*, 118 *seq.*, 127.
Lunæ cultus, 723 *seq.* *Lunæ currui equi, muli, juveni* l. *juvencæ affinguntur*, 729. *Lunæ in circulo sedes Antinoo excogitata*, 722.
Lupa, 592. *Meretrix*, 1118. *Uxor Faustuli*, 705. *Lupanar*, 392, 705. *Pulicium*, 1216. *Lupanaris varia nomina*, 1217. *Lupanaria collocata in vicis angustis*, 1217.
Lupercalia, 853. *Quandonam abolita*, 1079. *Lupercorum tria collegia*, 930. *Scuticæ, verbera*, 1079.
Lupercus martyr, 979.
Lupus Ant. M., 507.
Lupus Ferrariensis, 500.
Lusitania, 937, 968.
Lustra, lupanaria, 705.
Lutcola sarta, 619.
Luteus, 489.
Lutherus, 1160. *Rejicitur*, 118, 353, 370.
Lutulentus *ibid.*, 596.
Lux fulva, 545.
Luxuria commune vitium, 650. *Oculos invadit*, 592. *Ejus descriptio*, 615 *seq.* *Luxuria veterum in mœnioribus*, 743. *Luxus*, 637. *An Hispanorum proprius*, 650. *Luxus in suppellectile libraria*, 6. *Vestium*, 619 *seq.*
Lycetus Fortunius, 284.

Lydius, Indius, 1083 *seq.*
Luces Bacchi, 708.
Lymphaticum, 541.
Lya in annulis, 271.
Lyristes, c. brevis, 195.

M

Mabillonius Jo., 58.
Macedonius heret., 570.
Macedum, macetum, 811.
Maceria, muceria, 517.
Macerio, e. productio, 550.
Machabai septem fratres, 1021. *Eorum martyrium*, 1119 *seq.*
Machab. lib. II, cap. vii, 1021, 1131.
Macharius, 51.
Machera, e. brevis, 189.
Macies lapillorum, 835.
Macrobius, 201, 205, 239, 350, 681, 929, 1090, 1100.
Macrus Dominicus notatus, 1182, 1252.
Macule, foramina retis, 260.
Mæander, prima correpta, 190, 509, 520.
Mænades ore colubros dilacerabant, 708.
Mæra Lucas, 76.
Maffeiis Scipio, 599.
Magdalena (S. Maria), 242.
Magdeturgenses refelluntur, 101 *seq.*, 111, 1210.
Magi Deum in stella non viderunt, 392. *An putaverint Deum per stellam descendiss.*, 580. *Christum vere adoraverunt*, 585, 456 *seq.* *Non fuerunt Sineses*, 580. *Eorum munera*, 678. *Adventus in sarcophagis*, 852.
Magia, 705 *seq.*, 1205. *Secunda producta*, 177, 180. *Christianis objecta*, 1157.
Magis s. e. i. in magnus commutatum, 770.
Magister morum, 793.
Magistris Simon de, 220, 414, 1162.
Magius, 1108.
Magneus tyrannus, 697.
Magnes, magnetica acus an Romanis cognita, 1078.
Magnus discipulorum, 655.
Magnus Ovidius, Magnus Claudianus cur dicti, 26.
Maia, 705.
Maiales, 1100.
Maianus Gregorius, 85.
Majesias pro divinitate, 405. *An ultimam corripit*, 298.
Ma'or cur Prudentius dictus, 26.
Major pro maximus, 584.
Mala sunt, quæ nonnulli vocant bona, 245.
Maklonatus Joannes, 120.
Mal-bolge et malebolgie quid Italis sint, 162.
Malefabrum, 201.
Malesnades et malesnasus, 667.
Mallus Hispanice, 260.
Malvenda Thomas, 506. *Quid egerit in expurgandis libris ad indicem Brassi-hellensis conficiendum*, 139.
Mamarchius Thomas Maria, 282, 667.
Mambre illex, 668.
Mamertianus car. er., 802, 1047 *seq.*
Mammot, mammona, 880. *Mammoneus*, 204.
Memotrectum, 257.
Mancipis carceris, 204, 1009.
Mancipatus, 569.
Mancosi, vide Philippi.
Manes d. i., 652 *seq.*
Manes hereticus, 495.
Manichæi, 393, 402, 514. *Oppugnati*, 490. *Eorum error super alimentia a carnibus*, 145. *De duobus principiis a Prudentio eversus*, 118.
Manilius, 175, 260, 448, 458, 519, 528, 787.
Manna eucharistice figura, 621. *Manna et columbae*, 671.
Maurique Alphonus, 98.
Mans erat uni, 518.
Mansuetudo Christiana, 863.
Mantuanus Baptista, 179. *Petrus notatus*, 974.
Manuale Libricum, 91, 186, 606.
Manutius Aldus P. filius, 250. *Vide Aldus*.
Mapalia, mappalia, 583.
Mara, 711.
Mare aquæ, 672.
Maran Prudentius, 1215.
Maraugonius Joannes impugnatur, 118.
Marcellinus, vide Ammianus.
Marcellus scriptor, 249.
Marcellus (S.), 887 *seq.*
Marchand Prosper, 44.
Marci cap. i, 440; ii, *ibid.*; v, 510, 447, 632, 1067; vi, 610; vii, 542; xiv, 259, 637; xv, 484.

- Marcus J. C., 1220.
 Marcion, 395, 495. Secunda longa, 177, 183. Penultima longa, et ultima brevi, 497. Ejus Antitheses, 509. *Marcionia*, 2 brevi, vel *synaresis facta* ex secunda et tertia, 183, 185, 497, 509. Marcionitæ, 102, 451, 491, 550. Cur Caino comparati, 497.
 Marcus Areth. ep., 1056.
 Marcus ep. Taluontis, 90.
 Marcus hæreticus, 336.
 Marcus Maximus commentitius, 978.
 Marcus (S.) monachus, 583.
 Marcus prænomen Pruden ii, 26, 72.
Mare Magnum, 670. *Mare Rubrum* seu Erythræum, 288.
 Israelitis apertum, 615.
 Margarinus de la Bigne, 159.
Margarita, 2 producta, 176, 181. Margaritæ portarum civitatis coelestis, 637. *Margaritum* neutro genere, 661. Secunda brevi, 1121.
Maria, secunda brevi, 677, vide *Deipara*.
 Mariæ regine Lusitanie pietas, 485.
 Mariana Jo., 10.
 Marieta Joannes, 20.
 Marietus Joannes, 36 seq., 68, 100. Ejus codex, 701, 721.
 Marinus Cajetanus, 71.
 Maris æstus causa, 1018.
 Marius, 745.
 Marius Mercator, 431.
 Marius Victor, 315, 396, 530, 631, 778.
 Marilianus Ludovicus invenit lemma *PLUS ULTRA*, 86.
 Marmorum plura genera, 785.
 Marquezius Emmanuel, 483.
 Marsi, 816.
Marsupia, *marsupia*, 639.
Marsyas, 2 producta, 193.
 Martene Edmundus, 56.
 Marti Emmanuel, 31.
 Martialis, 156, 185, 226, 235, 267, 295 seq., 598, 800, 839, 854, 965, 1036, 1055, 1069, 1182.
 Martialis martyr, 965, 979.
 Martinellius, 955.
 Martinez Magister, 929.
 Martinus (S.), 160. An primus confessorum obtinuerit cultum, 252.
 Martinus Brac. (S.), 501, 719.
 Martinus Legionensis (S.), 675, 704.
 Martyrii, 1181.
 Martyres, testes, 874. Divinitati accepti ab Ammiano intelliguntur, 255. A judicibus condemnati, gratias illis agebant, 1115. In tormentis hymnas canebant, 1007. Quibus in locis cruciati, 879. Ab equis discepti, 1175 seq. Exsuetis linguis, locuti, 1143. Tarde nori compulsi, 916. Visebantur in carceribus a Christianis, 1008. Martyres octo decem Cæsaraugustani, 961 seq. Martyrum alacritas ad subeundam mortem, 879. Annui robor, 1054. Copia, 745, 820 seq., 955, 1165. Catenas et vulnera Christiani exosculabantur, 1008. Corpora in mare projecta, 1015. An sollemnis cultus a translatione maxime ceperit, 1020. Eorum corpora sub altari, 1180. Patrocinium, 104.
 Martyrium nobilitat, 1075. Duplex, 255. Baptismus sanguinis, 875. Martyrio quando se offerre liceat, 932 seq.
Martyrium Ecclesia, 255.
 Martyrologi Prudentis non preferendi, 1165.
Ma tyrologium cur a martyribus dictum, 255. Ecclesiæ Germanicæ, 911. Romanum, 211.
 Massa candida Cæsaraugustana, 970. Uticensis, 1200 seq.
 Massonus Papyrus, 1030.
 Massoretæ, 184.
 Massyli, 969.
Mastigophori, *marrucophori*, 806.
Mastruca, *mastruga*, 806, 832 seq.
 Matamoros Alf. Garcia, 16.
 Mater castitas, *mater* virtus, 366.
Materius, a longo, 39.
Mathesis, secunda correpta, 176, 181, 188, 803, 811.
 Astrologia, 803.
 Matres in liberis torquentur, 1121.
 Matthæi cap. i, 486; i, 510, 581, 677, 678; ii, 679, 779; iv, 525, 757; v, 653, 779, 854; vi, 327, 359, 640 seq., 880; vii, 652, 811, 1121; viii, 359, 511, 577, 440, 682; ix, 310, 483; x, 640 seq., 655, 885, 1065; xi, 528, 410, 975; xii, 650; xiii, 401, 861, 854, 1225; xiv, 510, 681 s q., 757, 1017; xv, 511, 453, 512; xvi, 241; xvii, 549, 1159; xix, 572, 657; xx, 1128; xxi, 270, 679; xxii, 881, 998; xxiii, 581; xxiv, 216, 259, 576; xxv, 160; xxvi, 681; xxvii, 547, 685, 685; xxviii, 685.
Matthæus, *Mattheus*, 485.
 Mattheus Seneensis, 1169.
Matthias, 2 producta, 181.
 Matuta, 812.
 Matutinus martyr, 979.
 Maurelius a Marco Aurelio dictus, 23.
 Maxentius tyrannus, 758.
 Maximianus Hercules, 918 seq., 937, 1041, 1150.
 Maximus confessor, 168.
 Maximus Taurin., 242, 719.
 Maximus martyr, 471.
 Maximus præses, 1041.
 Maximus tyrannus, 697, 755, 757, 809.
 Mazochius Alexius Symmachus, 117, 323.
 Mazzolari Joseph, 1178.
Mea, monosyllabum, 185.
Medallas Hispanice, *medaglie* Italice, 899.
Mediator, 205, 366, 651.
Medicabilis somnus, 299.
 Medicus chirurgus, 1159.
Medio die non cernere solem splendens, 750.
 Mediobarbus Biragus Franciscus, 722.
Mediamen, 610.
Meditari, 559. Canitiem, 941. Christum sub ipso sopore 510. Vulnera, prælia, 625.
 Medusa, 1091.
 Megæra, 750.
 Megalesia, 751, 1078.
 Mel Atticum, 265. Cibis abstinentium, 265. Silvestra quo usus est S. Joannes Baptista, 516.
 Mela Pomponius, 11, 567.
 Melanchthon, 1160.
 Melanthes, 792.
 Melchisedech, 585.
 Melodus, 204, vox Ausonii.
Membra testis, 874.
Membra urbis, 800.
 Memor episcopus, 1176 seq.
 Memphis, 846.
 Mena Joannes de, 929.
 Menardus Hugo, 167, 747. Claudius, 451.
 Menchaca Rochus, 56.
Mendicare stuprum, 909.
Mens humilis, 607.
Mensa pro altari, 1181. Mensæ in sacrificiis pro aia, 720.
 Mensæ nono ac decimo gignitur homo, 1131.
Mensurable, 472.
Mensurios episcop., 132.
 Mentis templum, 785 seq. Velocitas, 471.
 Mentor, 1092.
 Mercurius, 705 seq., 807. Fur, 1082. In Abraxas Michael dictus, 704.
 Mercurius Trismeg., 704.
 Merenda Antonius Maria notatus, 1221.
 Meretrices prostitute, 1217.
Mergitare, *mercitare*, 682.
Meritoria, 557.
 Meritum de congruo, 269.
 Merolaudes scholasticus Hispanus, 51, 283, 325, 587, 852.
Mernentus, 709.
Mernus, 401, 829.
 Metalli erudi præna, 905.
 Metaphrastes, 1202.
 Methodius martyr, 428, 515.
 Metra, quibus utitur Prudentius, 198 seq. Metri peccata Prudentio objecta, 176 seq.
 Meursius Jo. notatus, 151.
Mesus varie usurpatur, 996.
 Mexia Petrus, 957.
 Meyerus Jacobus interpres Prudentii, 67.
 Mica thuris, 952.
 Michael a S. Josepho notatus, 255.
 Migliore Cajet., 732, 1172.
Milia et militia, 800.
 Militare Christianorum sacramentum, 799.
 Milites in cute puncti, 1156.
 Militia palatina, 32 seq.
 Millino Benedictus, 925.
 Milvius pons, 759.
 Mimi, 914.
Mina pro lodina, 466.
 Minerva, 712 seq., 804. Clypeata, 510. Ejus imago, 1091.
Minervum, templum, 418.
 Mingarellius Jo. nn. Aloysius, 56. Notatus, 108.
 Mimiana Jos. Emm., 865.
 Minister viui, 358.
 Ministeria, 951. Pro ministris, 782, 1168.

- Mimma, migma, mmax*, ardor, 706, 709, 781. Furor, 754. Ignis, 860. De hac voce videri potest Goldastus *Par-net. Veter. part. 1*, pag. 394 et 454.
- Minores* pro posteris, 700.
- Minucius Felix*, 151, 217, 236, 239, 515, 521, 403, 418, 439 *seq.*, 472, 511, 699, 713, 718, 720, 726, 729, 735, 737, 740, 750, 754, 760, 779, 812, 858, 842, 850, 852, 865, 898, 913, 918, 948, 965, 990, 1028, 1061, 1074, 1080, 1092 *seq.*, 1095, 1100, 1103, 1119, 1154, 1157.
- Miracula Christi, 680 *seqq.* Miracula patranda virtus a Deo communicata martyribus, 886. Miracula ad sepulcra martyrum, 139, 885, 1021.
- Miraeus Aubertus*, 41 *seq.*
- Mirandulanus Jo. Franc. Pirus*, 216, 722.
- Mirmillo*, secutor, 867.
- Miscere*, 371.
- Miseratio, vide Operatio.*
- Miscror* cum genit. 1060.
- Missa plures in eodem die 'esto, 1201. Missae sacrificium supra martyrum sepulcra et ossa, 960, 1020.
- Missale Isidorianum, 85. Mozarabicum, 157. Vetus ms., 158. Vetus, 588.
- Mithras* superstilio, 748.
- Mithridates*, 812.
- Mitificus, mirificus*, 204, 575, 673, 1044.
- Mitra*, 1 correpta, 629. Insigne sacerdotum, 1150
- Mixis cineribus*, 1058.
- Modena Leo*, 455.
- Moderanen*, 406, 615.
- Modero, moderas*, 406.
- Moenia, munia*, 655.
- Mohedani notati, 789.
- Mola*, 430. *Molae aquariz*, 818.
- Moles* de sepulcro, 1164.
- Molina Ludovicus*, 1057.
- Molnæus* relictus, 719.
- Mollerus Andreas* interpres Prudentii, 95, 361. Nota-tus, 361.
- Molita micarum*, 465.
- Moloch idolum an sit Saturnus, an infans in filius hono-rem vere combustus, 788.
- Molocrum*, 182.
- Mombritius*, 1041.
- Mouchis* codices vet. mss. debemus, 700. An culpandi sint, quod codices Prudentii vitaverint, 190 *seq.*
- Moncelus Franc.*, 452.
- Moneta*, 894.
- Monilibus* intexta nomina, 963.
- Monomachia* Davidis et Goliath, 814.
- Monstra*, dii, 735, 757, 881, 925.
- Monstruosus*, 204, vox Ciceronis.
- Montanistæ jejunia protrahabant, 1030.
- Montchauli Petrus Prudentium Gallice vertit, 98.
- Montes moneta*, 894.
- Montauconius Bern.*, 44, 56.
- Monuit mihi mendum* in nonnullis Plauti editionibus, 305.
- Monumenta, monumenta*, 1160.
- Mopsus Joannes*, 474.
- Morales* Ambr. notatus, 181.
- Morbi utiles, 906. Morbi et medicinae metaphora, 697.
- Mo bus regius, 910.
- Morcellus Steph. Ant.*, 766, 1019 *seq.*
- Morellus Federicus*, 770. *Jacobu*, 889.
- Moret Joseph*, 20.
- Mori undus*, mortalis, 549.
- Morinus* rejectus, 971.
- Morlaues Barth.* commentarios mss. in Prudentium et alios reliquit, 222.
- Mors dira, dura*, 874. Inextricabilis, 916. Pallens, palli-da, 978.
- Morsus* stiptis, 1001.
- Mortem aboleri, consumi, 482. *Mortes* plurali numero, 751.
- Morticinus*, 1100 *seq.*
- Mortificatus*, 204, vox Tertulliani.
- Mos vetus quando retinendus, 771 *seq.*, 785 *seqq.*
- Moses Bar-Cepha*, 562.
- Mouesso*, 1157.
- Moyes*, 405 *seq.*, 670 *s.q.*, 918. Presul justitiæ, 290. An duas tantum quadragesimas observaverit, 513. An pro-prie sacerdos, 1233.
- Moto* Hispanice, 555.
- Mozzius Aloysius*, 485.
- Mozzius Marc. Ant. Italice* reddidit librum Peristephan., 100, 1058.
- Muculentus*, 204, vox Arnobii.
- Mulcram, mulcralia*, 262.
- Mulieris viris infirmiores, non tamen specie diversæ, 531. Deformes ad deorum ministeria se conferebant, 579.
- Muller M. D.*, 214.
- Multicoloris*, 204, 1094.
- Mulinodis*, 204, 521.
- Mummius L.*, 793.
- Munditia*, 204, 245.
- Mundus, 279. Vox ecclesiastica, 243. Servit, non juli-cat, 854. Mundus muliebris, 627. *Mundus tenebrarum ha-rum* quid sit, 111.
- Munera Dei*, 775 *seq.* Munus juvenatæ, 584.
- Muratorius* notatus, 108, 191, 229, 570, 951, 970, 1182, 1250 *seq.*
- Muretus Marc. Ant.*, 189, 699.
- Murices petrarum*, 1015.
- Murmellius Jo.* interpres Prudentii, 84, 92, 95. Nota-tus, 1065.
- Murmur* pro voce submissa, 866, 875, 934. *Murmura* rota, 954. *Murmurare*, voce submissa loqui, 1061. *Murmurare sub pectore Christum*, 691. *Murmur* arcanum mago-rum, 446, 704.
- Museum Borgianum Velitris*, 353, 575 *seq.*
- Museum Pio Clementinum*, 748, 895. Vaticanum, 250, 335, 883.
- Musica organica veterum, 808. Musica instrumenta in ecclesiis, 457. Musici, qui melodias in carminibus Prudentii ediderunt, 474. Musici soni, *ibid.*
- Musiva* pictura, 1200.
- Musonius*, 1055.
- Mutatio* generis, 803.
- Mutatio origo* peccati, 478.
- Mutare* no-mam argutam, 656
- Mylæus Christoph.*, 216.
- Myron*, 1090.
- Mysteriarthes*, 917.
- Mysterium*, 2 correpta, 181.
- N
- Nabuchodonosor*, 415.
- Nænie*, 568. *Numas*, 929.
- Nama* non est Latinum, 1253.
- Nanii Alcamini Petrus*, 89.
- Naogeorgus*, 121.
- Napææ*, 725.
- Napoli Ludovicus* hymnum S. Cassiani vertit Italice, 100.
- Notatur, ibid.*
- Narbo*, 964, 968.
- Nardinus Famianus*, 1257.
- Nasamoues*, 793.
- Natalis* martyrum duplex, 958. *Natalis* sanctorum, impe-ratoris, Romani pontificis, episcoporum, 1185.
- Natalus*, 645, 1252.
- Nationes*, gentiles, 1099.
- Naufragii* supplicium, 1171.
- Navarrus Emmanuel*, 800.
- Naves* Antonii an majores navibus Augusti, 808 *seq.*
- Navis* in annulis Christianorum, 271. *Navis male sua* utilis, 1171.
- Naxera Dominicus*, 201.
- Naxus*, 715.
- Nazareni, Nazaræi*, 985. Christiani sic dicti, 715, 1067.
- Nazarus*, 739.
- Nebriſsa Elius Antonius* interpres Prudentii, 84, 92 *seq.*
- Non fuit episcopus, 85. Inventi lemma TANTO MONTA, 80. De eo iudicium aliorum, 94. An catalogum verborum Prudentii fecerit, 205. Notatus, 184, 22 *seq.*, 280, 517, 550, 586, 650, 647, 884, 889, 895, 947, 964, 976, 991, 1005, 1009, 1045, 1065, 1087, 1098, 1115 *s.q.*
- Nebriſseus* sub nomine artem edidit Joann. Ludov. de la Cerdà, 180.
- Nebulo, nebulosus*, 555.
- Nec olim, uuper*, 1122.
- Nec pueri putant*, 1125.
- Nectar*, 919, 1005. *Nectar mellis olens*, 265. *Nectar pe-coris*, 1131.
- Necææ meretrices* dicæ, 709, 1087.
- Nefrudes*, 1100.
- Nemea* pellis, 707.
- Nemesianus*, 1035, 1220.
- Nemesis*, 701.
- Nemesius*, 549.
- Nemo dies, nemo divum, hominum*, 204, 815, 1129.
- Nemrod, Nebroth*, 510.
- Neptunus*, 725.
- Nepitua* proprie inertiam significat, 29.
- Neratia Vestalis*, 951.
- Nero*, 1195. Ejus persecutio, 829. Ludebat penis Chri-stianorum, 821. Post obitum floribus a nonnullis honora-tus, 151.

Nerones, 725.
 Nerva, 725.
Nerva pulsa fugit, 617.
Nervus, compes, 1005.
Nescienter, 201, 397, vox S. Augustini.
 Nestor, 1102. *Nestorem*, 195.
 Nestorius haeticus, 402, 432. Ejus scripta combusta, 172.
 Nicæni Patres, 163, 585.
 Nicander, 178.
 Nicephorus, 117, 844, 1005.
 Nicetas, 127. Episc., 129, 160.
 Nicomachus Dexter idololatriæ defensor, 845 seq.
Nidor, 468, 919.
 Nieremberg Jo. Eus., 116.
Nigrante velamine, 919.
 Nilus, 816. Ejus fons, 846. Nilicolæ, 804.
Nimbus pro nube, 506. *Nimbus oculum*, 737 seq.
Ninguida, 935.
Niniuitarum poenitentia, 521 seq.
 Niobes fabula, 536.
 Nisæus, 754. *Vide* Bacchos.
Nividus Latinum non est, 935.
 Nobiles martyres, 979. Nobilium exemptio a questione, 1075.
 Nocturn cur Palladi consecrata, 814.
 Nocturnæ congregationes prohibita Christianis, 217.
Nodus pro mora, 516.
 Noe, 667.
 Noemi, 539.
Nolanus, 1 correpta, 1185.
 Nomen Christianorum, Christi, 1075. Nomen simpliciter pro nomine Christi, *ibid.* *Nomen trinum* in Trinitate, 587.
 Nomen scribentis episto' am an olim præmitti debuerit nomini ejus ad quem scribebatur, 185. Nomina propria per duas ultimas litteras scribi solebant, 168. Nomina urbiu indeclinabilia per quartum aut sextum casum, 185. Nomina propria poetæ varia quantitate efferre solent, 185 seq., 859. Nomina propria facile corrumpunt, 835. Nominum propriorum derivatio, 19. Nominum varietas post reipublicæ casum, 845. Nominum mediæ ætatis lex duplex, 25. Nomina in *en*, ut *lateramen*, 856. In *osus*, 503. Nomina deorum in plurali numero per contemptum, 418, 429. Nomina pro adverbis libenter usurpat Prudentius, 248. Nomina Hebraica, eorum orthographia et prosodia, 196, 275.
Nomiama, 898.
Non capii, 410.
Non felix, infelix, 988.
 Nona hora solvebatur jejunium, 1050.
 Nonius, 162, 249, 428, 768, 788, 1096, 1110.
 Nonius Ludov., 10.
 Nonnus, Christianus scriptor, 1121.
Notæ, compendia literarum, 871, 953, 1031, 1053 seq.
 Notarii veteres, 1051, 1053 seq.
 Notkerus Balbulus, 8, 209, 224.
Notus tener, 104.
 Nora verba videri facit incuria vetustatis, 205.
 Novatores novitatem in antiquitate quærentes, 120. Ipsorum effrenis libido, 209.
 Novatus, Novatianus, 1162 seqq.
 Novellæ imperatorum, 354.
 Novensiles dii, 793 seq.
Noverrimus, 3 producta, 180.
 Novitas religionis Christianis objecta, 1102, 1116.
 Nox fraudis et mendaciorum mater, 247.
Noziidus, 204.
Nu ere, 266. De actu conjugalî, 453. De re veneres, 585. *Nubere uxori* non recte dicitur, nisi cum quis irridet, 267.
Nubilum nubes, triste, tristitia, 994.
 Nudipedalia Cybeles, 1077 seq. Nudipedes qui adorarent, 1052 seq.
Nugæ, 569. Idolorum cultus, idola, 754, 927. Pro libidinoso, libidinibus, 248, 519. Nugatrix acies, 625.
 Numa, 714, 767. Superstitionum auctor, 705. Ipsius ars, 705. Simp vium, nœvia, 429. Superstitio, 569, 1102.
 Numantia quo loco sita, 11.
 Numen dolatum, rasum, sectile, 303. Numen trinum, 587.
 Numeror. cap. xii, 556; xi, 602; xxi, 671.
 Numerus, 1177. An sit in Trinitate, 502. Minor majori in senatu cedebat, 752. Pluralis per contemptum, 1102.
Numina, qui, 605.
 Numisma, vide Nomisma.
 Numitor, 714.
 Nummi veteres cum alpha, et u, 536. *Nummus*, *numus* unde dictus, 8, 3 seq.
Numidior, 1145 seq.

Nunez de Castro Alfonsus, 1259.
Nurus, 589.
Nulamen, 506.
 Nymphæ natantes, 725, 1088.
 Nymphæum an de baptisterio dictum, 590.

O

O in adverbis porro, et aliis an semper producat, 511. In gerundiis commune, *ibid.*
 O Græcum vocabatur ou, 188. a per o scriptum, *ibid.*
 Sæpe a Latinis corrigitur, *ibid.*
 Ob præpositione composita, 625.
Obblatero, *obblactero*, 204, 1111 seq. *Obblateratus* tributur Apuleio.
Obbrutesco, 5, 8.
 Obeliscus solis nunc Romæ erigitur, 726.
Ober, fem. genere, 545.
 Oblatio cereorum, 296 seq. Oblatio cerei ad altare S. Laurentii ex veteri monumento expressa, 952.
Oblectamen, 506.
Obliso collo, 654. Gutturæ, 658. *Obliso*, a lito robore, 617.
Obliviale poculum, 204, 299.
Oblatio, 201, 500, vox Plauti.
 Obscuritatis vitium male Prudentio imputatur, 3.
O'æquela, 204, 514, 1228, vox Plauti et Sallustii.
Obsitus panis, 911.
 Obsœnia deorum, 1095.
 Obstetrix an Deiparæ astiterit, 576.
Obstrangulatus, 204.
 Obrectatores, 908 seq.
 Occidentale imperium luxuriæ deditum, 615. *Occiduis*, occidens, 204, 942 seq. *Occiduus*, 204.
 Oceanus Neptunus, 725.
 Oculorum descriptio, 566. Oculi fenestras animæ, *ibid.*
 Lubrici, 1218. Vagi, 616. In morte, vel in mortem elisi, 591. Oculorum tunice senæ, 566. Oculos attollendi mos inter orandum, 691. *Oculus rectoris*, *irretor*, 1092.
 Odericus Gaspar Aloysius notatus, 800.
Odor liquidus, 364. Odores in funeribus, 135 seqq.
 Oedipus, 791.
Offa, ofella, 300, 1100.
Offendicula, *offensacula*, 629.
Officia, comitatus prætoris, 1108.
 Officium Isidorianum, 123. Parvum Deiparæ, 584.
Offians, effusus, 905.
 Ohienart Arnaldus, 20.
 Olea, pacis insignæ, 644.
 Olearius Gottefridus, 715.
Olientes lacryma, 285.
 Olerum veneratio, 1090.
 Oleum in martyrum sepulchris, 140. *Oleum et operam perdere*, 974.
Olim de futuro, 1031.
 O iveti mons, et an in eo impressa vestigia Christi, 692.
 Olla inter numina, 1090. *Olli* Dei, *o lu* numina, *ibid.*
 Olofernes, vide Holofernes.
 Olybrii duo celebres, ipsorum familia, 718.
Olympus unde d. cius, 700.
Omniiformis, 204, 1097, vox Apuleii et Sidorii. *Omni-genus*, 696 seq. *Omnipatia*, *omnipatria*, 947. *Omnipollens*, 204, 598. *Omnitenens*, *omnicreator*, *omniparans*, 201, 257.
 Omophagia, ophiophagia, 708.
 Omphala, 1037.
 Operatio, opus misericordiæ, 637.
Operia, 1180.
Opinio, 500.
 Opus uxor Saturni, 700.
 Oppansis, oppassis, 625.
 Oppetere, 915.
 O pidum, urbs, 888, 1008.
Oprime-tum, 628.
 Optatus Afer, 152, 507, 905, 1008.
 Optatus martyr, 979.
Optio carceris, 1009.
Opulens, 204, 1185, vox Sallustii et Apuleii.
 Oracula sibyllina, 445. Oracula Christo nato, evanuerunt, 443. Oracula de religione Christiana, 921. Oracula an nato Salvatore cessaverint; an meræ fuerint sacerdotum imposturæ; an aliquod oraculum ab Augusto datum, 721 seq. Oraculum de puero Hebræo, 445.
Orare simpulium Numæ, 929 seq.
 Orarium, 204, 257, 885 seq. Orario martyres gladio feriendi oculis sibi ligant, 884.
 Oratio ad Deum brachiis expansis, 278, 1034. Orationis plurium vis, 295. Oratio Christi in hortu, 1255. Oratio in line Hamartigeniæ, 151 seqq. Orationes aut cibum, 257.
 Vespere, mane et meri ie, 264. *Vide* Preces.

- Orba mater, orbare*, 340.
Orbes pro oculis, 359. *Orbes cavati*, 901.
Orbicularia, 1045.
Orbita, 1175.
Ordo operum Prudentii, 53, 51, 61 *seqq.*, 96, 208, 364, 393, 494, 1 62, 1039, 1161. *Ordo hymnorum varius*, 889.
Ordo hymnorum Peristeph. varius, 961.
Ordo Romanus, 125, 251, 289.
Ordonez de Zavallos Petrus, 441.
Ordonius III rex Hispan., 162, 387.
Organa, 414. *Eorum antiquitas*, 458. In Hispania, 415.
Quando inventa in Galliam, ibid. *Pneumatica, hydraulica*, 415, 458. *Organandi verbum*, 415.
Orgia, 715, 894 *seq.*
Orichalcum, aurichalcum, prima brevi, 183, 728.
Orientius, 280, 558, 685.
Origenes, o correpto, 188.
Origenes, 238, 750, 1192. *Ejus error de anima*, 145.
Oriox, 1 communis, 188.
Ornare pulcrum, 929 *seq.*
Ornatrices, 520, 606.
Ornatus, leno pudoris, 519. *Ornatus templorum*, 118, 635.
Orosius Paulus, 152, 450, 689, 763, 823 *seqq.*, 875, 922, 925, 1258. *Historiam suam contra gentilium querelas scripsit*, 821.
Orpha an Goliae mater, 339.
Orthographia codd. Prudentii, 59 *seqq.*, 97, 99. *Orthographia e lapidibus difficile colligitur*, 825.
Ortiz Alfonso Breviarium Isidorianum emendavit, 82.
Os bellue, ebur, 1077.
Osanna, 280.
Oscula pacis Christianis objecta, 507. *Osculandi limina templorum mos*, 1085. *Sepulcra martyrum*, 1101. *Cur limen Jovis osculari nefas*, 1085.
Oscines aves, 815.
Oscum cap. n., 781; *xii*, 251.
Ossander Lucas, 16, 104, 181.
Osiris, 751.
Osius episcopus, 580.
Ossilegium in funeribus, 156, 1076. *Ossum ossuum*, 953 *seq.*, 995.
Ostentamen, 506.
Ostia Tiberina, 1166 *seq.*
Ostiensis via, 1197.
Ostrum scopul: notitium, 785.
Ossus finita in, 595.
Otto imperator, 209.
Otto (S.), 507.
Oratio italica accentum habet in prima, 181.
Ouzelius Jac. notatus, 521.
Onare, 1189.
Ovecus episc., 885 *seq.*
Ovidius, 59, 165, 187, 257 *seq.*, 262, 299, 295, 299 *seq.*, 510, 550, 559 *q.*, 553, 561, 424, 898, 606, 612, 624, 691, 700, 712, 727, 744, 788, 796, 835, 858, 817, 852, 866, 876, 915, 919, 954, 919 *seq.*, 991, 1151, 1165, 1181, 1226, 1255.
Ovis amissa, 551. *Ovis candida anime candorem significat*, 270.
- P
- Paenomius (S.)*, 1250.
Pacianus Barcin., 170.
Pacis descriptio, 641.
Padus, 825.
Pæan, 511.
Pagani unde sic dicti, 756. *Eorum nomen quando primum occurrit, ibid.* *Paganismus error veterum*, 696. *Paganus de ethnico*, 689. *Paganalia festa, paganica feria*, 1095. *Pagus p. o. idololatria*, 753, 1093.
Palaeophatus, 699.
Palæstra, 527, 806 *seq.*, 974. *Palæstrici*, 1082.
Palatium, Palatia, Roma, 865. *Palatinus mons*, 850.
Palatum unde dictum, 1145.
Palladii lares, 928. *Palladium*, 714, 810, 819, 865, 867, 928.
Palladius, 554, 577, 556.
Pallas, vide Minerva.
Palliola, 1177.
Pallium archiep., 1214.
Pallium noctis, 286.
Pallor deus, 511.
Palma martyrii, 1045. *An sola probet martyrium, ibid.*
Palmeta, 748 *seq.* *Palmetica*, 717.
Palomino Franciscus Hispanice vertit Prudentium, 98.
Palpamen, 201.
Palpebra is, 204.
Patus, u. brevis, 182.
Pamelius, 196, 811.
Pancirolos Guidus, 54.
Panes et pisces multiplicati, 682.
Pangere pro cauere, 545. *Pangere puncta, cl. vos, p. antam*, 1059.
Panis gradilis, 750.
Pannonia, 826, 1040.
Pansus, 591.
Pantomimi, 914. *I. sorum licentia*, 1085 *seq.*
Pauvinius Onuphrius, 14.
Papa nomen olim episcopis commun., 1175.
Papebrochius notatus, 969.
Papule, 1109.
Paracelsus, tertia correpta, 177, 179, 181, 183.
Paradisi nomine quid intelligatur, 562. *Paradisus descriptus*, 265.
Parapsis, parabsis, paropsis, 635, 1228.
Parca, 801.
Parce vivendum, 777.
Pareo, præsto esse, 782.
Paries dealbatus, 551.
Parmensis editio Prudentii, 95 *seqq.*
Parochi an primo Ecclesie tempore exstiterint, 1166, 1172.
Paros, 785.
Parra, partha, 815.
Parthasius Janus, 889. *Editio plurium hymnorum Prudentii ab eo procurata, ibid.*
Parriularum pæna, 1016, 1240. *Parricida's, vox Justinii et Flori*, 201.
Partheus, vide Mazzolari.
Parthi, 814.
Paschal Ant. Raym., 58.
Paschalinus Lilius, 520.
Paschalius Carolus, 169.
Paschasius, 1250.
Paschasius Radbertus, 660.
Passerius Joann. Bapt., 284.
Passibilis, 204, vox Arnobii et Tertulliani.
Passio vox ecclesiastica, 205, 545, 1156. *Passio Salvatoris*, 684.
Passus, passus, 625, 632.
Pastor ovem humeris portans in sacris calicibus, 270.
Pastor martyr, 968.
Passus sanguine, 751, 1026 *seq.*
Pater quo senex fons d. iatus, 409. *Auctor Filii*, 426.
Pater et Filius, alius et alius, non aliud et aliud, 1117 *seq.*
Paternus, a brevi, 59.
Patiens episcop., 1050.
Patientie descriptio, 600.
Patinus, 716.
Patres maxime veri theologi, 841. *Com pauci ab aliis dissentiant, non reddunt expositionem sacre Scripturae incertam*, 241.
Patria martyrum duplex, 958. *Patriam martyrum sæpius tacuit Prudentius*, 888, 958, 965 *seq.*
Patripassiani, 102, 402, 451.
Patrium profundum, 410.
Patroni martyres et sancti recte dicti, 872, 910.
Paula (S.) lacryma, 29.
Pauli apost. Commemoratio, 1200.
Pauliani hæretici, 452.
Paulina uxor Pammachii, 151 *seq.*
Paulinus Biterrensis, 1050.
Paulinus Nolanus, 46, 51, 129, 151, 157, 160, 168 *seq.*, 178, 181, 185, 191 *seq.*, 194, 256, 270 *seq.*, 275, 290, 284 *seq.*, 297, 314, 517, 525, 556, 558, 560, 562, 570, 459, 481, 504, 555 *seq.*, 558, 584, 587, 609, 655, 657, 658, 672, 688, 732, 766, 825, 812, 881, 950 *seq.*, 968 *seqq.*, 985, 995, 1005, 1012, 1021, 1078, 1048 *seq.*, 1118, 1165, 1180 *seq.*, 1186, 1188, 1194, 1225. *Ejus conversio*, 747. *Ejus filiolus Compluti sepulchus*, 747, 968. *Fortasse auctor est huius de Spiritu S. 54. Ornatum templi promovit*, 150. *Ejusdem epigramma de sua et S. Martini imagine*, 151.
Paulinus Petricorinus, 252, 900.
Paulus apostolus, quem viperæ momordit, sed non læsit, 689 *seqq.* *Vas electionis*, 688. *Vide Apostolus. Ejus hymnus*, 1188 *seqq.*
Paulus martyr, 968.
Paulus Nazarenus, 212.
Paulus Simosatensis, 452.
Paulus V., 160.
Pauperes Ecclesie olim alebat, 902. *Ante fores ecclesie aderant, ibid.* *In concaculis habitabant*, 750. *Pauperismus*, 607.
Pavili impudentia retunditur, 857 *seq.*, 860 *seq.*
Pavimenta vermiculata in templis, 959.
Pavor deus, 511.

- Pax corporis defuncti, 936.
Peccamen, 201, 517, 506, 676, 836.
Peccata quot modis exprima? Prudentius, 234. *Peccata remittere*, 484. *Peccatrix*, peccator voces ecclesiasticæ, 511. Peccatum originale, 102, 268, 275, 547, 480 seq., 519, 502.
Pectines, instrumenta martyrii, 1109.
Pecua, pecudes, 1096.
Peculator an dixerit Prudentius, 630.
Pecunia a quibus primum signata, 898. Signo Christi quando figurari corpis, *ibid.* Pecunie amor, 519.
Pedagoqus, pro pedagogus, *e* brevi, 1189.
 Pedros, et Riera Joseph, 941.
Pegma, 1181.
 Pelagiani, 268, 481.
 Pelagius (B.) puer Hispanus martyr, 209.
 Pelagius episcopus, 14.
 Pelles habitus primorum hominum, 609, 787, 825.
Pellex, 1081.
 Pellicei et Saforcada Jo. Ant., 11.
 Pelusium, 1259.
 Penates, 849. Dii, 711. Penates Trojæ, 925.
Per in præ commutatum, 628, 872.
Per censo et per censo, 546.
Perduro, 626.
Peregre, peregrini, 972.
 Peregrinationes sacræ, 375, 872, 118.
 Perez, vide Bayer.
 Perez de Oliva Ferdinandus, 929.
Perfidi, infideles, 569, 391, 1014, 1108.
Perfabilis anima, 115.
Perforare, 546.
Pergameo sub lare, 849.
Pericula properanda, 565.
 Peristaphum libri inscriptiones, 870.
 Perizonius, 585.
 Perkinsius, 152 seq.
Perosus tolerare, 945.
 Persecutio Christianorum in Hispania, 849, 971. Persecutio ultima crudelissima, 1065. Persecutiones Christianæ religionis sub imperatoribus Romanis, 820 seq.
 Persephone, 446.
 Perseus rex, 812.
 Perseus orbis, 580.
 Persius, 150, 188, 226, 233, 262, 294, 529, 616, 801, 855, 904, 950, 1080. Ejus dictum *In sancto quid facit aurum* refollitur, 150.
 Personæ scenicæ, 818 seq.
Personasse, 1220.
 Perspicuum metallum, 1185.
Perstringo, 651.
Persuasio, 815 seq.
Pertinacia obtinendi, 227.
 Pervigili Veneris auctor, 1082. Pervigilium Paschæ celeberrimum, 121. Vide *Pœnæ damnatorum*.
Pes candidus, 234.
Pessum mergere, 758.
Petasus, 807.
 Petavius Dionysius Prudentium quanti fecerit, 216. Notatus, 461, 489.
 Petiscus Joseph, 209.
 Petraglia Franciscus, 87, 1052.
 Petronius Arbitr., 557, 644, 756, 1053, 1217.
 Petronius Probianus, 746.
 Petrus apostolus caput Ecclesiæ, 170. Petra Ecclesiæ ex sensu communi Ecclesiæ in hymno S. Ambrosii, 241.
 Pastor, geni or, nutritor dictus, 751, 1197. Ad Christum per undas tendens, 757 seqq. Claudum sanat, 687. Cum Christum ne avit, vere peccavit, sed fidem intus servavit, 240. Ejus lacrymæ, 212. Visio, 687. Capite inverso Romæ cruci affixus fuit, 1192. Ipsius sepulchrum Romæ, 108. Principatus, 757, 924, 1193. Petrus et Paulus apostoli, 1169, 1188 seqq. Petri et Pauli celebritas, 1189. An eodem anno martyrio coronati, *ibid.*
 Petri Epist. I, cap. n, 400, 1097 seq.; iii, 321; v, 256, 281, 510, 512; Epist. II, cap. i, 577, 1208.
 Petrus Chrysologus, 565.
 Petrus Comestor, 552, 1191.
 Petrus Lucensis refellitur, 454.
 Petrus martyr hæreticus reprehensus, 109.
 Petrus Cesaraug., 27 seq.
 Petrus Ven., 210, 253.
 Petulantia, 625.
 Peutingerus, 551.
 Peverati Angelus interpres Prudentii, 225. Notatus, 872, 1002, 1084 seq., 1087, 1271.
 Phœbadius, vide Phœbadius.
Phædromus, o correpto, 181.
 Phaëtonis fabula, 535.
 Phaëcti ve sus, 198.
 Phantasmatici hæretici, 102, 402, 483 seq.
 Pharo submersus in mari, 670. Ejus somnium, 669.
 Pharos, 290.
 Phereponus Joannes, 547.
 Pherezeus, 552.
 Philias, 1002.
 Philelpus, 58.
 Philippus apostolus, 442.
Philippus, 2 correpta, 181.
 Philippus et Salia coes., 21.
 Philippus Bergoni., 210. Imperator, 126. Presbyter, 509.
 Philippi II regis catholici jussu index expurgatorius in Belgio confectus, 1167.
 Philippi, monetæ genus, 898.
 Philo Heliæus, 515, 519.
 Philosophi e hinc verum aliquando invenerunt, sed SS. Patribus non conferendi, 590. Philosophi recentes quid differant ab antiquis, 421. An in rerum principis quidquam profecerint, 427. Philosophi re-ces, 698. Philosophia vana, 105. Philosophorum barba, pallium, clava, 550.
 Philostratus, 715.
 Philura nympha, 700.
 Pinces ex traditione Judæorum fuit Helias, 513.
 Philegon vetus scriptor, 544.
 Phœbadius, 509, 571.
 Pinguis furor, 754.
 Phœdrus, 690, 1065.
Phonacrus, i brevi, 188.
 Photiniani, 596.
 Photinus, 451 seq., 655.
 Photius, 145, 280, 1189.
Phrenesis, 2 correpta, 176, 181, 188, 309, 1110. *Phrenesis*, phrenitis, 509.
 Phrycii, 806 seq.
 Physici quinam dicti, 780.
Piamina vulnere, 559.
 Piazza Barth., 1167.
 Picartus Michael, 216, 591.
 Picens, ad agrum Picentinum pertinens, 1181.
 Pictura agni sub cruce, 270. Ceris liquentibus, 766.
 Idololatram auxit, *ibid.* Vetus com umbris, 1175. Pictura veteres sacræ, 1054. In abside ecclesiarum, 270. In calicibus, *ibid.* In cæmeteris, 985. In ecclesiis, 46, 1175. Vide Abel, Magi.
 Picus rex, 719. Vide *Mirandalanus*.
 Pierinis Ornatricis inscriptio, 606.
 Pierius Joannes, 899.
Pietas ! interjective, 516.
 Pimenta, 521.
Pignora, *piguera*, 629, 710, 1185.
 Pignoris Laur., 174, 525.
 Pilentum, 865.
 Pinaria domus, 707.
 Pineda Joannes, 557.
 Pingendi ratio vetus, 876. Pingendi oleo consuetudo antiqua, 766 seq.
 Pinus notatus, 1179.
 Pinna templi, traditio vulgaris de ea, 679.
 Pinus Cybele sacræ, 1082 seq.
 Pisces avesque eodem loco a Christianis veteribus habitantur, 146 seq. Pisces in fontibus aque lustralis in capiti Romæ, 599. Piscina baptisterium, *piacendi* Christiani, *piacis* Christus dictus, 599. Pi-cis in annulis Christi ad n., 271. Pi-cis symbolum Jesu Christi, 599.
 Piso, 795.
 Pithæus Petrus, 673, 852.
 Pius VI, 128. Ipsius bibliotheca locupletissima, 218.
 Augustæ e usdem munificentia, 726.
Plaga perfida, *servida*, 442.
 Planetæ, 422.
 Planities styli apta ad secundum, 1057.
Plasma, 516. *Plasmatus*, 204.
Platea, *e* brevi, 188.
 Platesius Lippus, 56.
 Plato, 117, 552, 580. Barhiatus, 420 seq. Ejus sententia, 698. Pls oncorum error, defunctorum animas in dæmonas converti, 511.
 Plautus, 195, 303, 611, 699, 758 seq., 862, 900, 909, 1056, 1119, 1150.
 Piza Benedictus notatus, 116, 304.
 Plebicola Græchi, 748.
 Plebis Romanæ conversio ad Christum, 750.
Pleur sis, *pleuresis*, 1108.
 Plinius, 10, 251, 260, 516, 561, 458, 463, 822, 545, 614, 687, 865 seq., 927, 1057, 1087, 1094, 1151, 1169, 1200.
 Plinius, junior, 814, 1051, 1078.

Plumarius, plumæ vestes, 522, 523.
 Plumbata, 1073 seq. Ex museo Vati-ano, 1169, 1210.
 Plumbo suffuso statuæ retinentur, 718.
 Plutarchus, 420, 445, 865, 1029.
 Plutonis an secunda corripitur, 750, 992. Ejus sacrificia, 751 seq.
 Podagra nodosa, 1109.
 Podium, 886.
 Poema unum diversis metris compactum, 597.
 Poena crimini respondens, 912.
 Poena æternæ timor homines coerceat, 778. Poenæ damnatorum in pervigilio Paschæ an mitigentur, 156 seqq. *Poenæ pro carnalibus, Furtis*, 1116.
Poenalis labor, 905.
Poesis secunda correpta, 176, 181, 188. Poesis idololatricam auxit, 766.
 Poete non sunt reprehendendi, quod frequenter syllabas breves propter vocalis sequentis geminam consonantem producant, 196. Cur veniant petant, cum nomina propria diverso intervallo quantitatis efferunt, 183. Poetæ infra secundos an probandi, 203. Poetæ Christiani theologis utiles, 1048 seq. Ascultum a libris sapientum eruditionem non spernabant, 190. Non sunt revocandi ad consuetudinem sæculi Augusti, 180. Minus a sæculo Augusti in syllabarum quantitate recedunt, quam Terentius, Ennius, Plautus, *ibid.* Licentia poetica sæpe usi, 185. Ratione cæsura syllabas breves sæpius producebant, 186. Sæpe corripunt vocalem, cui succedit vox incipiens a *ac, ap, at, z*, 186 seq. *o, y* et *a* in vocalis breves interdum non sine ratione convertunt, 188. Poetæ Christiani ab Aldo editi, 80 seqq. 219. An sæpius a Fabricio, 88 seqq. Cur Fabricii commentarii in nonnullis exemplaribus desierentur, 89. Poetarum omnium corpus, 92. Poetices cognitio necessaria est ad carmina SS. Patrum emendate cudentia, 192.
 Pollitianus Angelus, 865.
 Pollentium bellum, 826.
Pol'ere, 872.
Pollicem vertere, 865.
 Pollubrum, 182.
 Pollucia equum suffire, 415.
 Polop Antonius, 872.
Polyctetus, e brevi, 1090.
 Poma cibis jejnantium, 265.
 Pomarantius, 1119.
Pomæria, pomaria, 1178.
 Pompa ostentatrix, 626. Qua molliercie ad lupanar ducebantur, 862. Qua ducebantur sacra, *ibid.*
 Pompeianæ acies, 450.
 Pompilius, *vide* Numa.
 Pomponius, *vide* Mela.
Ponderamentum, 551.
Pone respectus, 1153.
 Ponte Ludovicus a, 906.
 Pontificalis liber, 152.
 Pontificis Romani primatus a Prudentio assertus, 111.
 Pontius diaconus, 951, 1202.
 Pope Blount Thomas, 217.
 Popina, 557 seqq.
 Populares Aaron, 1256.
 Populosus, 970.
 Populus pro multitudine, 1163. *Virtutum*, 655.
 Porciana, 945.
 Porro, porricio, 289.
 Porta S. eriosa, 687. Portæ Castrenses, 52, 615.
 Portenta de diis, 753, 840.
 Portio Iuris, 529.
 Portitor, 1015.
 Portus Romanus, 1167 seqq.
 Possevinus Antonius, 16.
 Postellus Guillelmus, 87.
 Postes pro oculis, 564.
 Potestas, an a corripit, 218. *Potestas scelerum*, 552.
 Potisse pro posse, 1152.
 Potitius, 707.
 Potitur, 2 communi, 550.
 Potius bisyllabum, 185.
 Potro Hispanice, 1072.
 Potius Bartholomæus, 51.
 Pozzo Franciscus, 96.
 Præprodunt brevem præcedentem, 963, 1140.
Præco Dei, 689. Præco fideles ad ecclesiam vocans, *ibid.* Præco lingua, 1150. Præconis munus, 553.
Prædes inare, 585. Prædestinatorum numerus, 150. Cui a Prudentio auctus videatur, 304.
Præduro, 626.
Præeo per ma longa, 1078.
Præatio Prudentii, 56. 40. 42. Omnium operum, 255.
 Præfationes carminum a quibus adhibet, 1112.

Præfectus, prætorio et Urbi, 51, 893.
Præfæce, 558.
Præfulg, 449.
Præfulius torus, 1008.
 Præjudicis religio Christiana non nititur, 715.
Prælabere, 295, 527.
 Præliari venti in mari dicuntur, 690.
Præminens, 577.
Prænuncupo, 201, 524.
Prænuntiatrix, 892.
 Præpositus, 157.
 Præpotens Deus, 505.
Præputium, 2 longa, 539.
 Præsepe Domini an Romæ existat, 572 seqq.
 Præsides, 52.
Præsignis, præstrigis, 897. Circulatorum, 1094. *Præstigator* et *præstrigator*, 509. *Præstringo, perstringo*, 651, 816.
Præsul pro duce, 590. *Furoris*, 578. *Justitiæ*, 290.
Præstare 1058, 1076.
 Pratum coeleste, 551.
Præcanda tibi a a, 988 seqq.
 Præcationes quibus horis faciendæ, 254 seqq.
 Præces oriente sole et ad Orientem respicientes Christiani fundebant, 250 seqq. *Vide* Orationes. Præces Christianorum post cibum, 274. Ante somnum, 297. Quibus moribundis Deo commendatur, 562. Præces gentium, 1080 seqq.
Prælum unde dictum, 289.
Primo pro imprimi, 977.
Præitum, 976.
 Priapus, Priapeia, 705 seqq.
 Primasius, 1158.
 Primitivus, 201, vox Columellæ.
 Primitivus (S.), 979 seqq.
 Primoplasus, 537.
 Princeps a Prudentio laudatus, Theodosius, non Constantinus, 925. *Princeps ad mortis iter*, 536. Principes an possint quedam mala permittere, 149. Principes, cum sacrificabant, regalibus insignibus conspicui, 447. *Principalis vi a*, 1104.
 Principia rerum difficile inventiuntur, 427.
 Priorius notatus, 1030.
 Priscianus, 187, 189, 300, 1185.
 Priscillianistæ, 593, 513, 514.
 Proeresius, 1065.
 Proba Falconia, 219.
 Proba filia Sexti Petronii Probi, 746.
 Probinus, 746.
 Proborum familia, 745.
 Probus, scriptor, 559.
Proceres, capita trabium, 1078.
Procinctus, 805, 1105.
 Procopius, 818.
Prodigia de diis, 741.
Prodium vel prodigium ignis, 428 seqq.
Profundum patrum, 612.
Proles, e brevi, 1155.
Promeria, 753, 780, 829.
Promiscæ, promiscue, 1088.
Pronus, pronuscondus, 902.
Prona voluptas, 529.
Propago degener, 595.
 Propertius, 257, 257, 561, 572, 589, 715, 788, 808 seqq., 812, 847, 860, 1056.
 Prophætæ testes Testamenti Novi, 585. Prophetarum obscuritas unde, 1055. *Prophetare*, 1212.
Propina, 557 s. q.
Propitius, 1 producta, 177. *Propitiabilis*, 201, vox Ennii.
Propola, 1 producta, 182, 557.
 Proprietates relative in Trinitate, 505.
Prostrigina, 728 seqq.
Prosilui, prosilui, 448.
 Prosper Aquitanicus, 90, 257, 259, 268, 538, 454, 581, 820, 117 seqq., 1125.
 Prosper Tiro, 905.
Prospera nulla, 805.
Prosperare, 201, 1040.
Prosubigo, 955.
 Protinus, 536.
 Protoevangelium S. Jacobi, 576.
 Proverb. cap. 1, 1253; ix, 660; x, 857; xvi, 1255; xxiv, 28; xxv, 775; xxvi, 855.
 Proximatus, 55, 1250. Cleri, 55. Scriniorum, *ibid.*
Proximus, vicinus, 1021.
 Prudentius M. Aurelius Clemens Hispaniensis, 605. Ejus patria, 10 seqq., 698, 714. Non certo de ea constat,

23. Ipsius natalis annus, 23 *seq.* Familia, et nomina, 23 *seqq.* Aetas prima et adolescentia, 27. Defenditur a criminibus imputatis, 28 *seq.*, 739. An constet de innocentia vite ipsius, 227. Fuit iureconsultus, 31. Ipsius munera, 32 *seqq.* Fuit Proximus scriinorum, 33. Non fuit consul, 33 *seq.* Neque praefectus praetorio aut Urbi, 34 *seq.* Quo anno venerit Romam, 36. Quo tempore scripserit, 36 *seq.* Quo anno obierit, 38. Eius humilia, 739, 1228. Pietas, 1229. An militaverit, 645. An uxorem duxerit, 1061. An pauper fuerit, 1227. An alicui piae societati aggregatus, 219. Ipsius imago, 225. In codice Bernensi nimbo ornata, 1049. Divus nuncupatus, 689, 1251, 1255. Sanctus, 1205. Admirabilis ipsius theologia, 427. Catholicus vates recte nuncupatus, 172. Antiquitatis studiosus, 605, 635, 755. Graecas litteras an ignoraverit, 621 *seq.* Eius prosodia a multis defensa, 195. Plura de eo confecta, 38 *seq.* Quadam de eodem peculiariter ex codd. mss., 58, 60, 64, *seq.* Quo anno scripserit contra Symmachum, 827. Conatus Symmachii repressit, 695. Prudentii fides in acie martyrum enarrandis, 911 *seq.*, 917 *seq.*, 1053, 1062 *seq.*, 1162 *seqq.*, 1187, 1202. An sacrificanti Juliano adhaerit, 441. Non adfuit martyrio Eucratidis, 977.

Prudentii opera, 41 *seqq.* Quidam hymni, 80. Versus in Hygini operibus inserti, 725, 729. Libri de Trinitate, 44. Liber de Columba, de Oceano, *ibid.* Edificium, 45. Monomachia, *ibid.* Dittocaeum, *ibid.* *seqq.*, 65. Carmen de fide, 75. Conclusio, 96. Eius fortasse sunt multi hymni Breviarii Mozarabici, 966. An eius editio duplex, 648. An a S. Hieronymo laudatus, 75. Laudatus ab aliis, 1 *seqq.*, 12, 23, 24 *seq.*, 47, 54, 66, 73, 101 *seqq.*, 115, 163, 190 *seq.*, 196, 206, toto cap. 28, 214, 251, 285, 286, 375, 349, 361, 393, 417, 457, 464, 472, 489, 495, 500, 525, 587, 626, 632, 721, 927, 988, 1024, 1049. Eius carmina qui corruerint, 465, 767. Imitatores, 217. *Vide* Imitatores. Interpretes, 75. Editores, 75 *seqq.* *Vide* Editiones. Ipsius versiones vulgares, 93, 98. In usum scholarum, 87, 95. An pueris praeflegi debeat, 212, 215. Ipsius carmina studiorum liberalium honores petentibus proposita, 212.

Prudentius praepceptor Walafridi, 27. Prudentius Trecentis, 26, 55, 63, 1250. Eius Flores psalmodum a Trombellio editi, 221.

Psuere, 910. Psalm. II, 384; VII, 504; XXII, 351; XXIII, 351; XXXII, 537; XXXIV, 1127; LXIV, 410; LXXII, 275; XCVII, 1255; CIX, 536; CXV, 1155; CXVII, 679; CXXII, 1135; CXXXVI, 535, 676; CXLV, 537; CXLVIII, 548.

Psalterium ms., 162. *Psalterium*, e correpto, 181.

Psalteria, 681.

Pseudomonon, 421.

Psychomachia Graece reddita, 100. Ipsius capita a monachis distincta, 191. Inscriptiones ejusdem, 577 *seq.*, 587.

Pisana, i brevi, 188.

Pubilius martyr, 979.

Publius Minus, 914.

Pudescere, 204, 670, vox Minucii. *Pudet*, ac *piquet*, 227.

Pudicitia virgo, 592. Ipsius descriptio, *ibid.* Pudor, 611.

Puella duodecennis, 950.

Puer pro ministro, 448. Puer Barulas martyr, 1121.

Pueri servi nuncupati, 535. Pueri tres in camino ignis, 415. Pueri virgis caedebantur, 1125.

Pueyo Silvester, 1251.

Pugiles meretricis, 709.

Pugillaris, u brevi, 176, 182. Pugillares cerae, 1052, 1056, *seq.* *Pugillus*, pugnus, mensurae genus, 561, 1052.

Pugillo continere, claudere, 561.

Pugna spiritualis: plures libri hoc titulo, 578. Pugnae apparatus, 601.

Pullarii, pullos farre pascere, 1076.

Pulmannus Theodor., 23, 76, 88.

Pulso, pulso, 1079.

Pulverea via in mari Rubro, 556.

Pulvinar d-eorum, 998, 1154. Jovis, 752.

Puncta, notae, 1084, 1089. Puncta strigula, 1001. *Puncti*, puncta foramina nervi, 1004. *Pungere puncta*, 1059.

Punica fides, 412.

Punguerat, 2 producta, 1058.

Purgatorius ignis, 105, 151, 151 *seq.*

Purpura, imperator, 445.

Pustola, 944.

Puteo Franciscus, notatus, 927 *seq.*

Putris, putrefactus prima accipit, 912, 1152.

Pyra ad comburendos martyres, 1051. Pyrae celeriter exstructae, 1153.

Pyrenensis, tertia brevi, 176, 182 *seq.*, 188. Pyreni montes quousque protendantur, 15. Alpes dicti, 954 *seq.*

Pyrrha, 1102.

Pyrrho Guill. notatus, 868.

Pyrrhus rex, 812. Pythagoras suum Ipse dixit ab Aegyptiis didicisse, 557. Ejus littera, 589. Pythagoreorum error super abstinentia a carnibus, 145.

Q

Quicumque iubetur, 468. Quadragesima tempore olim cognitio criminalium questionum inhibita, 329. An etiam spectacula, *ibid.*

Quadrupes, e brevi, 176, 194.

Quaestio, *questionati*, 1170.

Quamlibet subjicitur, 506.

Quassare caput, 455.

Que productum, 735.

Quenstedius Jo. Andr., 16.

Querretanus Leonard., 211.

Quero us comedia, 197.

Qui sis, *quis sis*, 440, 1114.

Qui male agit, odit lucem, 247.

Quia enim, *qu* a enim, 699.

Quibus in fine periodi, 913.

Quidam in contemptum, 705.

Quidnam pro cur, 619.

Quintilianus haereticus, 895.

Quintilianus, 711, 822.

Quintilianus martyr, 979.

Quintus an praenomen Prudentii, 25. Quintus Clodius Fabianus, 1150.

Quirici hymnus, 911.

Quirinus martyr, 1040 *seqq.*

Quisque pro quis, 527, 590, 632, 802 *seq.*, 1073 1084 *seq.*

Quisquis ex, 250. De ignotis vulgo, 1104.

Quoi pro cui, 195.

Quoque pro adhuc, 978.

R

Raab meretrix, 675.

Rabanus Maurus, 117, 208, 516, 626, 740.

Radix capitis, 727 *seq.*

Radix lingue, 1140.

Rainaldus Federicus, 175.

Rajas Paulus Albinianus, 18.

Rancida, *rancida* cantilenae, 1094 *seq.*

Rapere e rpora martyrum, 1037.

Rapin Renatus, 217.

Rapia pellis, 1022. *Raptare*, 219. Raptus virginum sacramentum vel invitatum capitali sententia punitus, 913.

Rarescit bractea, 735.

Raspe Dominus R. E., 763.

Rastrum, rastellum, 755, 786.

Ratio summa, media, minima, 424. Ratio et regio saepe inter se librorum vitio depravata, 424. Ratio comes sacerdotum, 651.

Rationale Mosaicum, 651.

Rationis egenus, 557.

Ratpertus, 221.

Ratus an a producere possit, 195, 1141.

Ravago Franciscus, 84.

Ravaggiuolo Italice, 262.

Raynaudus Theoph., 242.

Re saepe productum in verbis compositis *recido*, etc., 477. Aliquando auget, 1087.

Rebellis cum genit., 1168.

Recamo Hispanice, 1182.

Recavum palatum, 625. *Sperulum*, 1182.

Reccaredus rex catholicus a concilio Toletano in dictus, 172. Longe post Prudentium vixit, 228.

Recensitus, *recensetus*, *recensus*, 486, 1177.

Recentia correctae, 765.

Recento, 976.

Receptor, 589.

Recessus, 277.

Recidiva praetia, 622.

Recingi, discingi, 763, 1087.

Recono, recanto, 1087.

Recline, *recline*, 509, 1010.

Rectores provinciarum, 52.

Reddere, respondere, 767, 1071.

Redimulus, secunda producta, 176, 182, 611.

Reflus Jordanis, 675.

Reformatores haeretici non reformati, 119.

Refrizit cultus deorum, 927.

Refugia via, 1175.

Reges philosophi, 698. Reges Romae, 798.

Regesta, 1159 *seq.*

Reggus Jos. Antonius, 58, 95, 159, 174, 221, 606, 1056.

- Regula serrata*, 1000.
Regum lib. I, cap. iv. 634; xiv, xv, 622; xvi, 674; xvi, 614, 674; xviii, 571; xxi, 598; lib. II, cap. xv, 542; lib. III, cap. vi, 675; vii, 512, 1015; x, 675; lib. IV, cap. vi, xxi, 676.
Rei apud Romanos comam alebant, 740, 883, 1168.
Rejon de Silva Did. Ant. 767.
Relapso gurgite, 642.
Religio Christiana victimis humanas de medio sustulit, 732. Religionis Christianae causa Deus orbem Romae subiecit, 815 seqq. Religionis Christianae veritas, 713 seq. Unitas sub uno capite, 921 seq.
Religiosi ordines adumbrati, 243.
Reliquiae sanctorum, 105. Plures sub uno conelavi Caracrauguste recondite, 107 seq. Supra altare ex veteri consuetudine collocari possunt, 960. Quo facto ad nos venerint, 1025. Earum cultus, 1008 seq., 1176 s. q. Veneratio, 872, 960, 1147.
Religio duplici II a poetis scribitur, 794.
Remus, *Romulus*, 788, 1258.
Remus Georgius, 216. Notatus, 161, 234, 340.
Renatus laurobolio, 1119.
Ren *erre*, 1004.
Renutare, 558.
R' pagula porae, 828.
Repeus, 1150.
Requens Vincentius, 766.
R' s, patrimonium, 914.
Resculpere, 203, 584.
Resendius Luc. Andr., 941.
Respersum vinum, 741.
Responsa, oracula, 858.
Restaurare, 549.
Resulto, 205.
Resurrectio martirum, 105, 347, 554, 519. Ostenditur ex cura sepulchris debita, 155 s. q. Resurrectio corporum, 1024. Carnis, 491 s. q. In eodem corpore, 492. Resurgentium cum Christo corpora an caelo innecta, 347.
Retento, 976.
Retexere pro renarrare, 976. *Retexere texta*, 551.
Retiarus, 863.
Retinacula, 695.
Retorquere, 514.
Retundere gladium, 802.
Retumsa tactibus, 1146.
Reus Christi, 940.
Reuschius Joan., 474.
Revelii, *revelsi* a revere, 1061.
Revincio, 1087.
Revocare nequitiam, 950.
Revoluti dies, 105.
Rex populus, 751. Rex convivii, 558. Pro domino, *ibid*.
Rhadagaisus, 826.
Rhea Silvia, 711 seq.
Rhenones, 825.
Rhenus, 815.
Rhodiginus, 770.
Rhododaphne, 517.
Rhodos, 804.
Ri conjunctivi communi intervallo, 180. A plerisque Hispanis sermone soluto producit, *ibid*.
Ribera Franciscus, 541, 633.
Ricamo Italice, 1182.
Riccolinus Jo. Bapt., 178. Non semper illi fidendum, 196.
Notatus, 177, 245, 253, 559.
Riccy Joan. Ant., 1184.
Rizaltius Nicolaus, 55.
Rigor flexus, 881.
Risco Emmanuel, 10 15 seqq., 25, 27 seqq. Prudentium laudat, 215. Notatus, 122, 1048.
Rittershusius Cunr., 76.
Ritterus Joan. Chr., 55.
Ritus ecclesiastici, 101. Eorum origo et antiquitas, 118 seq. Norma congruentius ex iv saeculo, quam ex praecedentibus petitur, *ibid*. Ritus funebres, 565. Ritus gentilium plures ex S. Litteris fluxerunt, 119. Ritus nonnulli cur in gentilibus dammati, in Christianis approbati, 136. *Ritus*, *ricus*, *serini*, 705.
Rivetius Andreas, 20, 155.
Rivius Joannes, 211.
Roa Mari. notatus, 1182.
Robigus, 511.
Robur Paschalis Gallice convertit quaedam carmina Prudentii, 98.
Rodriguez de Castro Joseph, 11. Notatus, 962. De Leon Joannes, 925.
Rogus constratus, 917.
Roma aeterna, 716. Urbs augusta, 1185. Regina, 733. Imperii dominus, 449. Caput saeculi, gentium, 922. Summum caput saeculi, 1079. Patria communis, 698, 816. Dea dicta, 716. s. q. A quibus culta, *ibi*. Ad Christum conversa merito caput orbis catholici, 920 seqq. Eius imago cum vulturibus, 796. Templum, 830, 1257. Diversi status, 798 seq. Ipsius plena conversio ad Christum, 742. Romae idololatria exstincta, 650. Nonnulli nobiles diu paganismum retinuerunt, 752. Ossa martyrum rite coaptata, 1176. Cur Deus illi orbem subiecit, 814. Romani an aliquando sexagenarios e ponte praecipitare consueverint, 787. Linguam suam propagabant, 921. Deos omnes colebant, et cur nihilominus Christianos vexabant, 712, 792 seq. Veterum luxuria, 615. Superstitio, 715. Praeces in oppugnationibus ubium, 794 seq. Romani imperii amplitudo inservit Ecclesiae catholicae fundandae, 814 seq. Romana nobilitas idolorum cultui addicta usque ad Theodosii imperium, 925.
Romani pontifices saeculi iv injuria ab Ammiano reprehensi, 631.
Romanus martyr, 1063 s. qq.
Romance lingua Hispana, 929.
Romphaealis secunda brevi, 176, 188, 203.
Romulea in domo, 1215.
Romuli casa, 788 seq.
Rorulentus, 524.
Ros superius, gratia celestis, 1064. Ros de vino, 620.
Roschmannus Ant., 1050 seq.
Roscius Hortius Jul., 1169.
Rosens color a poetis caelo innectus, 728.
Rosinus Joannes, 226.
Rostra, 1167 seq.
Rosulentus, *rosalus*, *rosulatus*, 203, 250. *Rosulentus* vox Capellae.
Rosweyds Heribertus, 25.
Roswitha poetria, 209.
Rotare,olvere de anni conversione, 226.
Rotgerus, 209.
Rotendorpius Bern., 77.
Ruans Carolus, 789.
Ruan'dus, 863.
Robigo, prima brevi, 176, 598, 629. Vide *Robigus*.
Rubrica cur lex dicta, 801. Rubricae in libris ritualibus, *ibid*.
Rubrum mare debescens, 1017.
Rubus arvens, 407.
Ructamen, 205, 106. *Ructare* an metaphora indecora, 410.
Rude pectus, 915. *Rudis* pro novo, 208, 476, 479, 609, 786.
Rudolphus Scholasticus, 1042.
Rudus aeris, 465.
Ruffinus Aquil., 257, 405.
Ruggerius Constantinus notatus, 1162.
Ruinart Theodoricus plures Prudentii hymnos edidit, et illustravit, 18, 25, 97. Notatus, 898, 915, 925, 946, 957, 961, 1044, 1059, 1122, 1166.
Rupertus Tuitiensis, 129, 157, 168, 210, 284, 538, 590, 880 seq., 920, 1189, 1195.
Ruschi Achilles, 1162.
Russeola sames, 1176.
Rusticola, *rusticola*, 705.
Rustrum, 753.
Rutgersius Janus, 714.
Ruth, 551.
Rutilus, 754.
S
Sabaoth, 275.
Sabaria, 1042.
Sabbatinius Paulus, 574.
Sabbatum, sabbaticus annus, 486. Sabbati paschalis perigilium, 282.
Sabellianus, 102, 431.
Sabellius, 595. Quid differat a Patripassianis, 402.
Sabinus, 719.
Sacchinus Franc., 150, 747.
Sacer cum genit., 1162 seq.
Sacerdos, propheta, 538. Sacerdos quo sensu Moyses, 589, 1255. Sacerdotis gentilium quando abolita, 867. Sacerdotes vitati et coronati, 445. Mitraui, infulati, 1150. Sacerdotes gentilium in spectaculis, 867. Qui sibi notis inferebant, 1157. Ritus peculiaris in obitu horum sacerdotum, *ibid*.
Sacra via, 716, 1257.
Sacra ferre, *ducere*, 862.
Sacramentarium Gelasianum, 1201. S. Leonis nomine, 959.
Sacramentum militare, 1136.

Sacrare, 1141. Templum, 1198.
Sacraris militare, 875. *Sacrarium* pro altari, 1030.
Sacrum triste, 868.
Sæcula sæculorum, 548.
Sæ uli x defensus, 209. *Sæculo iv doctrina et pietas viguit*, 842. *Sæculum pro mundo*, 292. *Pro orbe*, 1079. *Sæculum an nonagesimo nono, an centesimo finitur anno*, 228.
Sævilas, 1108.
Sagittæ, sarissæ, 756. *Sagittæ, sidus*, 453.
Sagittarius Gaspar, 845. *Castigatus*, 917, 933, 988.
Saguntus, 974.
Sagus adjective, 450.
Sal, salsa mola in sacrificiis, 952 seq.
Sala Augustinus notatus, 941 seq., 947.
Salaria via, 753. *Salarium, ibid.*
Sale armenta delectantur, 557. *Sal'e pro salo*, 290.
Salix, saliz, 1123.
Salia Hispaniæ flumen, non patria Prudentii, 12 seq.
Salia et Philippi consules, 14, 21. *Salia consulates*, 229. *Inscriptiones*, 14, 229.
Salii sacerdotes, 707.
Salis, sale, sal, 1001. *Salis tormentum, ibid.*
Salix amara, 676.
Salengre Albertus, 1150.
Salmasius Claudius notatus, 196, 293, 662.
Salomon pacifer, 651. *Templum edificat*, 673.
Salomoni Petrus, 950.
Salutio cynedica, 1083. *Fabularum*, 914 seq.
Salutarix virgo, 681.
Salubris, u correpto, 1223.
Salus a terna non est in qualibet secta, 857.
Salutare, salutatio, 1182.
Salvianus, 196, 431, 777, 817, 1077. *Imitator Prudentii*, 620.
Salvinus an libros Peristeph. Italicæ converterit, 400.
Sammis, 806. *Sammis*, 1184 seq.
Samosateni, 596.
Samson leonem necat, vulpes capit, 674.
Samuel, 622.
Sancta dearum, sancte deorum, 584.
Sancta-Mauræus Carolus Prudentium ad usum Delphini edidit curavit, 214.
Sancta sanctorum, 1068.
Sancti appellabantur Christiani, 897, 904.
Sanctilogus, sanctilogus, 486.
Sanctio in lege, 801.
Sanctus Franc., 385.
Sanctorum intercessio, 1059 seq. *Invocatio*, 1022, 1214.
Reliquæ, invocatio, cultus, 105 seq., 109 seq. *Sanctorum chori excipiunt iustorum animas*, 1011.
Sanctum, templum, 904.
Sandov. I Jo. Franc., 1086.
Sancti Colomanus, 68.
Sanguis ex latere Christi martyrium, aqua baptismum indicat, 683. *Sanguis Christianorum semen*, 925. *Sanguis martyrum in magno honore*, 872. *Accurat' conservatus*, 935, 1008 seq., 1177. *Sanguinis effusio de quoque martyrio*, 1012, 1191 seq.
Saniosus, 593.
Sannazarius, 575.
Santeius Laurentius, 256.
Santeuil Jo. Bapt., 947.
Sapientes cum ad senectutem accedunt, se ad alteram vitam diligentius præparant, 251.
Sapient. cap. i, 817; ii, 510; iv, 513; xv, 766, 948; xviii, 502.
Sapor martyriorum, 982.
Saporus pro sapido, 205, 282, vox Lactantii.
Sapphicus versus, 200.
Sapphirus, 659, 664.
Sara, 585 seq., 668.
Sarabala, 114.
Sarbievius Casimirus auctor hymni correcti Ad regius agni dapes, 178.
Sarcio, sarcino, 1140.
Sarcochagus, 214.
Sarlicense concilium, 51.
Sardinia, secunda producta, 177, 185, 818. *Ejus frumentum Romanum advectum*, 847.
Sardonius lapis, 651, 664.
Sardouy, 6, 9, 614.
Sarmatitii dicti Christiani, 1051, 1156.
Satellites diu canes, 995.
Saturnini, prima brevis, 181. *Saturnini quatuor an alia nomina haberent metro repugnantia*, 978 seq.
Saturnus, 693 seq., 719. *Litens*, 1, 81. *Origo deorum in Italia*, 700. *Imagines ejus*, 699. *Lapides*, 734. *Infantes ci-*

dem immolati, 788. *Saturnalia*, 925. *Saturnia mænia*, 690.
Satyri, 708.
Saubertus Joannes, 1079.
Saules dux ethiopicus, 825.
Savaro Joannes, 250.
Saxa inscripta, 1109. *Saxa pro diis, vide Lapides*. *Saxum telum pudicitæ*, 535.
Sc, sp, et an vocales proxime præcedentes producant, 186, 391, 429.
Scabiei templum, 511.
Scaliger Joseph Prudentium laudat, 217. *Notatus*, 565, 957.
Scaliger Julius Cæsar notatus, 199, 257, 1226.
Scandalum, 400.
Scanduit, excaudit, 518.
Scantinius Aricius, 1081.
Scariot, 653.
Scaturientes auræ sermonis, 1111.
Sceptra liliis et rosæ ornata, 662.
Schefferus Joannes, 809.
Schellhornius, 1161.
Scheistratus notatus, 912.
Schema, 560, 592.
Schoenobate, 528.
Scholastici quinam dicti, 51. *Ad sacerdotium non poterant promoveri, ibid.*
Scholastes Juvenalis, 819, 1084. *Persii*, 579.
Schottus Andreas, 44.
Schulzus Jo. Henr., 763.
Schurzleischius Conradus Samuel, 458.
Scipio eburneus, 1077. *Insigne consulatus*, 728.
Scirpus, 285.
Sclavus de Varo, 58.
Scobina, scofina, 755.
Scopuli rasiles, idola, 917.
Scoria, o brevi, 188.
Scorialense templum et monasterium, 935. *Ejus primus archiepius, ibid.*
Scorpionum supplicium, 877, 1105.
Scortum, 909.
Scortum feritas, 425.
Scriba Hierosolymitani, 1055.
Scribere encusio, 801.
Scribere nummos alicui, 900.
Scripta combusta, 172.
Scriptores pii historias falsas pro apologis sæpe adhibent, 545. *Scriptorum insigniorum lapsus cur notandi*, 240.
Scriptura veterum in tabulis, 1056. *Runica*, 1039. *Scripturæ Romanæ prima ætas*, 74. *Scripturæ sacræ locus idem duos sensus habere potest*, 241. *Scripturæ sacræ interpretes sæpe Prudentium sequuntur*, 216.
Scrobs, scrobes, 755.
Sculpere, 584.
Sculpoli Laurentius, 578.
Scutulatæ vestes, 522.
Seythæ an patres suos senes e ponte præcipitare consueverint, 787.
Se pro eum, 1149.
Secus, setius, 570.
Sectilis quercus, 1077.
Securæ, securum, 747. *Securi in erdum percussi martyres*, 877, 879. *Vide Gladius*.
Secutor, 865, 867.
Sedere arrogantiam exprimit, 864.
Sedulius, 58, 86, 192, 196, 219, 269, 271, 315, 354, 375, 583, 407, 450, 464, 678, 915, 1079. *An auctor Dittorhæi*, 663 seq. *Imitator Prudentii*, 570. *Ejus editio opera Parrhasii*, 889.
Segetus Thomas, 1075.
Segmenta, 1222.
Sejregis, 205, 312, vox Senecæ.
Seldenus Joannes, 629.
Sella curulis, 728. *Sella*, 1076.
Selvaggius Jul. Lour., 1072.
Semæxi Christiani dicti, 1051.
Semel Germanice, 454.
Semen ignis, 1157.
Semetra, 656.
Semiferi bipedentauri, 1174.
Semijunia, vide Jejunium, Stationes.
Semijudæi, 451.
Semina recidit, a, reditiva, 850.
Seministatus, 917.
Sempiternus, i correpto, 179.
Senarii iambici, 199.
Senatus in locis consecratis congregari solebat, 749.
Romanus de religionibus judicabat, 717. *In libro Constantini nomen Christi adoravit*, 740. *Conversus ad Christum*,

744. Ejus elogia, 743. Landes, 930. *Senatus*, martyres, 979.
Seneca pater, sive alius auctor controversiarum, 5, 788, 882, 1066, 1217. Philosophus, 510, 601, 816 seq., 833, 885, 990 seq., 999, 1072, 1115, 1192, 1200. Tragicus, 190, 864, 1222. Ipsius de novo orbe vaticinium rejicitur, 567.
Senescere, 532.
Sentilus Ludovicus, 474.
Senior de familia, 538.
Senones fugati, 822.
Senor Hispanice, 533.
Sensualis, 205, vox Apuleii et Tertulliani.
Sensuum descriptio, 523.
Sentire, 572.
Sentis, 836.
Sentis, *sentio*, 836.
Senum prudentia, eorumque deliria, 432.
Separ, 205, vox Valerii Flacci, Statii, Solini.
Sepeliendi martyrum corpora difficultas, 1019. *Sepulera* dealbata, 354. *Sepulcra* intra Urbem an olim exstiterint, 713. An in ecclesiis, 1178. In viis publicis, 733. *Sepulcra* martyrum floribus ornata, 133. Frequentata, 672. *Sepulcri* honores, 531. Eo rei et martyres privati, 1011. *Sepulcris* martyrum per foramina oraria, nardus, oleum immittebantur, 1021 seq. *Sepulcrum* cum α diphthongo, 189. *Sepulcrum* Christi, 685. Om in nummis descriptum, *ibid.* *Sepulcrum* martyrum praefertur patriae, 981.
Sequestrare, 205, 569.
Sequi, 1034.
Serapis, 819, 839. Secunda correpta, 839.
Serarius Nicolaus, 539.
Serenus Q., 188, 1110.
Serere crimina, 545. Nummos, 703.
Seres, serica vestes, 522, 908, 1259.
Sergii aut *Servii* Polensis confictum testamentum, 197, 1057.
Series plumigera, 361.
Serpens aeneus in eremo, 671. In mysterio conceptionis prostratus pingitur, 269. Serpentis an naturale serpere, 315.
Serranus Thomas, 422.
Serryus Hyac. notatus, 573.
Seria de carminibus, 930.
Servare de cubiculariis, 1181. *Servare* ora, 1197. Reliquias martyrum, 962.
Servius, 187, 193, 193, 231, 237, 253, 291, 442, 526, 619, 733, 835, 850, 856, 863, 895, 933, 938, 1078, 1123, 1140, 1199.
Sessio auctoritatem indicat, 1053.
Sesterius, aesterium, 896.
Severanus, 284.
Severus imper., 723.
Severus Rhetor, 508. *Severus Sulpicius*, 215, 538, 733, 1142.
Sexagenarios de ponte deicere quid sit, 787.
Sexagesimus fructus in Evangelio, 1223.
Sextus Anicius Olybrius, Anicius Probinus, Anicius Probus, Anicius Petronius Probus, Petronius Probus, 746.
Sexus deorum gentiliu diversus, 1090 seq.
Si bene commemini, 1187.
Si potis est, 694, 950.
Siberus Adamus Theodorus Interpres Prud., 92.
Sibila colla, 346.
Sibylla, 400. Ejus vaticinium, 572. *Sibyllina carmina*, 443.
Sic producit, 721, 767.
Sica, 645.
Sichardus Jo. Interpres Prudentii, 87. Notatus, 513 et *non aibi*. Ejus editio, 1230.
Siciliz frumentum, 817. Sermo mixtus, 557.
Siculus Flaccus, 852 seq.
Sicut erat, 279.
Sidonius, 179, 183, 193, 206, 250 seq., 581, 430, 847, 1186, 1206. Imitator Prudentii, 217, 446, 736, 760.
Sigebertus, 49, 210.
Sigillum, statua, 810, 1077.
Signa coelestia, 457. Alia amant, alia non amant, 458.
Signa, notae, 1054 seq. *Signa* verborum, 1128.
Signaculum sacramentum confirmationis, 507.
Signore Italice, 533.
Sigonius Carolus, 26.
Silicis Romani color, 730.
Siliqua, 262.
Silius, 309, 506, 738, 1072.
Silos piscina, 681. An sit eadem ac Bethsaida, 462.
Silvanus Calagurrit, 19.
Silvanus traditor, 152.
Silvester pontifex, 532.

Simon Magnus, 512.
Simonidis error, 589.
Simplicitas virtus, 611.
Simplex, 1158.
Simulacrum, 929 seq.
Simulacra caeca, surda, 743. Lapides, stipites, columnae an formae humanae rudia hucamenta semper praetulerint, 715. *Simulacra* deorum aevum passura, 733 seq. Tabo re spersa, 741. Ornatus gratia permissa, 926. *Vide* *Idola*.
Simulacrum, a brevi, 182.
Sinai, 670.
Singulari, 587.
Sinier I. R. notatus, 1051.
Sionius Capito, 787.
Sinuamen, 660, 1044. *Leteris* *Bexi*, 736, vox *Juveni*.
Sinus, 277. Sinus ossa defunctorum collecta, 1037. *Sinus* *Abraham*, 562 seq.
Sion, prima producta, 533.
Sirietus cardinalis, 174.
Sirmondus Jac. notatus, 844.
Sirpus pro *scirpo*, 285.
Siscia, *Sisseg*, 101.
Sisti de reo, 894.
Sistrum, 625, 806.
Sithonius, o brevi, 188.
Sirus, 273.
Sive tu deus es, sive tu dea, 1080 seq.
S. Leger abbas, notatus, 85.
Smaragdus, 1 producta, 176, 182, 630, 661.
Smetius, 821.
Smyrnei, 716.
Societates, 611, 627. Ejus descriptio, 618.
Socordae, 1 correpta, 176, 258, 412, 1133. *Socordia* unde dicta, 258.
Socrates, 352, 570, 1122. Cur morturus gallum consecravit *Escalatio*, 421.
Sodomita, *Sodomitis*, 592. *Sodomita cinis*, 998 seq. *Sodomiticum incendium*, 535, 592.
Sol pro deo habitus, 725. *Solis* statue descriptio, 737 seq. *Solis* quadrigae, lunae bigae, 737.
Solecismus, 2 brevi, 194.
Soleae feminarum, 444.
Solinus, 531, 577.
Solum pro sepulcro, 100.
Solum pro pede, 267, 1222. Pro pedis planta, 461, 1192. Pro solea, 1045.
Solvi, *diffhere*, 1111.
Sombrero Hispanice, 807.
Somni descriptio, 299. *Somnia* aliquando a Deo, 501. Quae vera accidunt, ad casum saepe pertinent, 501. *Somnia* impiorum, 502. *Somniorum* cause, 500. *Visus*, 568 seq. *Somnium* visio a mysticis dicitur, 504, 687. *Somnus* imago mortis, 258.
Sophia, sapientia, 568. Secunda producta, 181.
Sophista dicti Christiani, 1102.
Sordes de avaritia, 1111. De idolis, 1080. *Sordidus* de diabolo, 990 seq.
Sorites, 421.
Sorek, 1239.
Sozomenus, 892, 1186.
Sp breven dictionis praecedentis producant, 1124.
Spartianus, 607, 716, 1123.
Spectacula impia, 730 seq.
Spectu ator, 650. *Speculamen*, 205.
Spei descriptio, 607.
Spernere, abjicere, 603.
Spes futurae vitae ab ethnicis irrita, 916.
Sphera sive *sphera*, prima brevi, 176, 188 seq., 1113.
Sphingis enigma, 791.
Sphragides, 1153.
Spicula radiorum, 506. *Spiculum*, 216.
Spiegelius Jacobus, 16. Interpres Prudentii, 83, 92, 91, 534. Prudentium laudat, 215. Notatus, 511, 517.
Spinarum vincula texunt *segetem*, 853. *Spinifera* rubus, 286.
Spirare odorem non vulgarem significat, 295. *Spirare* Paracletum recte Filius dicitur, 297.
Spiritualia corpora nunquam dixit Prudentius, 273.
Spiritus, prima brevi, 177. *Spiritus* unde dicitur, 144.
Spiritus volens, volens, 926. *Spiritus sanctus candidus* dictus, 278. Filius appellari potest *spiritus*, 297. An visibili specie super omnes quos Joannes baptizabat, *S. spiritus* sanctus descenderit, 515. *Spiritus* sancti a Patre, Filioque processio, 276, 297, 596.
Spondacili versus, 197.
Spongia sanguis martyrum colligebatur, 1177.
Spurcamen, 205.
Sp producant vocalem praecedentem, 643.

St brevem dictionis præcedentis producant, 545, 675.
Stagna profunda, 357.
Stamma, *stigma*, 1141.
 Stantes Christiani interdum orabant, 250. *Stare* de metreticibus, 1217. Ministris convenit, 357.
 Statera bonorum et malorum operum, 965.
 Stationes, 250, 887, 1029 *seq.* *Vide* Jejunium.
 Status, 268, 588, 527, 606, 645, 812, 855, 819, 851, 1070, 1120.
 Status initio erant columnæ, stipites, lapides, 1078.
 Ceris versicoloribus pictæ, 714.
 Stella quæ apparuit Magis, 378 *seq.*, 456 *seq.*, 1255. An puer stella majorum ferretur, 457.
 Stemma, 518, 592 *seq.*, 871 *seq.* Hispaniæ, 86. *Russum*, 1141.
 Stephanus Carolus, 654.
 Stephanus Antioch., 1056.
 Stephanus protomartyr, 918. Prima corona, 687. Ejus passio, 686.
 Sterculus, 925.
 Stewechius, 881.
 Stigmare, 205.
 Sui cuius laudes, 821 *seq.*, 1258. Quo anno obierit, *ibid.*
 Ejus nomen adhuc in nonnullis marmoribus legitur, *ibid.*
 Ejus inscriptio ex autographo correctæ, 824 *seq.* Ejus peridia, 626 *seq.*
 Stipes, 844. Compes, 1001, 1022. Pro termino desectus, 1100.
Stirpare, *extirpare*, 518.
Stirps, 662.
 Stoa Quintianus, 311.
 Stobæus, 599.
 Stoici, 726.
 Stola diaconorum, 987.
 Stomachus, stomachari, 515.
 Strabo Walafidus, 10, 23, 51, 45, 186, 1201. Imitator Prudentii, 1227.
Stramenta testarum, 1007.
Strangulare clausum, tenere clausum, 1002.
Strangulatrix manus, 1158.
Strictura, 205, 786.
Strophe, *strophæ necere*, 914. *Strophium*, 200, 966.
 Strozzii Philippi impij testamentum, 156.
Structile saxum, 637.
Structum serpente flagellum, 614.
 Stuckius Joana. Gul., 421.
 Stylis confossi, 1032, 1055 *seq.* Styli duæ partes, *stylum* *vertere*, *stylo depascere*, 1057.
Stylx unde dicatur, 291.
 Sua monosyllabum, 145.
 Suarez Franciscus, 571.
Suaviloquus, 295 *seq.*
 Sub tempore, 775.
 Subiectus, 1221.
 Subigo, 955.
 Subjectio, 205.
 Subjugare, 1150.
 Sublidere, 205.
 Sublinare, 205, 475.
 Sublime, in sublime, 1123.
 Subsellia, 1069.
 Subsistentiam quam in Deo jure negant plerique theologi, 425, 1251.
Subtinen, *subtinen*, 611.
Subterna aura, 751. Subternus, 205, 570.
 Suburra, 1167 *seq.*
 Subus, prima brevi, 185.
 Successus martyr, 979.
 Succina, succina, 911.
 Succuba, 1082.
 Succulentii oculi, 1105.
 Succus, succus, 508.
Sudare prælium, 254. Suda bella, 811.
 Sudes, 551 *seq.*
 Sudum, 912.
Sues, suis, sus, 835. Sues quibus diis immolati, 1100.
 Suetonius, 134, 720 *seq.*, 786, 790, 859, 866 *seq.*, 914, 1052, 1061, 1061, 1116, 1171.
 Suevius poeta vetus, 1109.
 Sufflabilis, 205. Sufflamen, 621.
 Suggillare, 1148.
 Suidas, 456.
 Su phureus, 597.
Sume e panem meum, 696.
Summa auris, 851.
 Summo ius Petrus notatus, 211.
 Summula, 901.
 Summus discipulorum, 653.

Superbi, 908 *seq.* *Superbia virago*, 607. Ejus descriptio, 605 *seq.* *Superbus* in bonam partem, 917.
Supercilium sedes superbiæ, 615.
Superfio, 205. Vox Plauti et Columellæ.
Supernasci, 426.
Superne, 5 commun., 238.
 Superstitio rorandi arbores din perseveravit, 851.
 Hæreticorum, 119. Superstitio an hoc seculo magis quam impietas vigeat, 119. Superstitiones ethnicorum, 1077 *seqq.*
Supinus de molli, superbo, 1090.
Suppetire a suppeto, 261.
 Surlus, 97.
Susceptare, 451.
 Suspiria confessa vim libertatis, 730.
Sutiles hyacinti, sutiles lapilli, sutile vinculum, 520, 906.
 Sycophanta, 599.
 Sylla, 795.
 Syllaba brevis ob sequentis vocis geminam consonantem producta, 177.
Syllogismi plectiles, 599.
 Sylvius Franciscus, 25.
 Symbolo fidei quando additum *Filioque*, 276. Symbolum Athanasianum, 474, 505.
 Symmachus, 55, 56, 90, 645, 745, 752, 845, 817, 867, 1200. Pontifex major, 842 *seq.* Ad eum spectat inscriptio Romæ existans, 845. Ejus filius et pater, *ibid.*, 851. An a senatu missus ad imperatores, 850 *seq.* Ejus nomine inscriptio vulgata, 851. An apostata, 441. Vipera comparatus, 692. Aram Victoris restitui postulat, 695. Ejus eloquentia, 760. Exaggerata, 751 *seq.* Ejus objecta, 761 *seqq.* Ipsius relatio Honorio oblata, 850, 845.
Symmetra, 659.
 Symphonia, 808.
 Synphorianus, 1219.
 Symposius, 755, 1057.
 Synceresis, 185, 353, 497, 509, 677.
 Synalopha, 588.
 Synnas, 785. Synnadenses, 716.
 Syri a piscibus et columbis abstinebant, 146.
 Syrma, 619.
 Syrtis, 443. Syrtium prima significatio, 512.
 Syxti passio, 891. *Sixtus*, an *Sistus*, an *Syxtus* scribendum, *ibid.* An gladio cæsus, an cruci affixus, *ibid.*
 Syxtus III, 1185.
 Syxtus Senensis, 16.

T

T littera quid significet, 166.
Tabula, plantities, 1182.
Tace, ultima brevi, 191.
 Tacitus, 616, 648, 720, 788, 821, 806, 882, 931, 1057.
 Tactus deorum efficax, 1221.
 Tamar, 467.
 Taniola, 882.
 Tagus, 815 *seq.*
 Talentum pro argento, 1182.
 Tansio Salazar Joannes, 207.
 Tansio Vargas Thomas, 10.
 Tarento Italice accentum habet in prima, 181.
 Tarracum, 755.
 Tarentus, 829.
 Tarquinius, 460.
 Tarraco, 905. Caput provinciæ Tarraconensis, 1058.
 Sitne patria Prudentii, 15, 1058. An patria SS. Fructuosi et soc., 1025. Tarraconense amphitheatrum, 1051.
 Tarrafa Franciscus, 27.
 Tartarotus Hieron., 1051.
 Tartarus graveolens, 912.
 Tassus, 545.
 Tatianus, 722.
 Tau littera, 161 *seq.*
 Taubmannus Frid., 26.
 Taurica sacra, 752, 1254.
 Taurobolium, 1149 *seqq.*
 Taurorum ludus, 528.
 Taylorius Hieremias refellitur, 555.
 Te'a diei, 246.
 Telemachi martyrium, 50.
 Tellus an spinas tulisset, si Adam non peccasset, 516.
 Temenothuriani, 716.
 Tempesta, 1169.
 Tempestas, 2 corrupt., 195.
 Tempia olim in montibus, 792. Tempia paganorum pri-
 mum sepulcra, 715. Pro fauis idolorum, 925. Tempia deo-
 rum Romæ, 712 *seqq.* Tempia Christianorum versus orientem
 exstructa, 251. Tempia an in bonorem viventium unquam
 consecrata, 978. Tempia cur veteres Christiani in animu

justorum esse dicent, 900 *seq.* Templi Salomonis edificatio, 675. Templi Capitolini tria delubra, 712. Templorum nomen inter Christianos, 938 *seq.* 903. Ornatus, 150, 895, 938 *seq.* Tecta inaurata, 1053, 1183. Aurea, 1191, 1198. Templum Constantinopolitanum, Hierosolymitanum, 132. Templum Romæ et Veneris, 716 *seq.*, 1240.

Templum Dei in animo, 276, 653, 960, 1097.

Templo, lento, 353, 1118.

Tenaculus, 1 et 2 communi, 700.

Tenebræ in passione Domini an super solam Judæam, 341.

Tenus pro usque ad, 1067.

Teolus Joseph interpretis Prudentii, 78, 93 *seqq.* Prudentium laudat, 215. Notatur, 83, 88, 91, 125 *seq.*, 163, 190, 208, 221, 232, 218, 251, 255 *seq.*, 284, 287, 291, 296, 299, 313, 516, 521, 553, 556, 558, 540, 548, 565, 571, 588, 590, 591, 599, 413, 421 *seq.*, 426 *seq.*, 433, 437, 438, 465 *seqq.*, 469, 477, 480, 483, 490 *seq.*, 497, 509 *seq.*, 515, 525, 550 *seqq.*, 553, 557, 515, *seq.*, 547, 538, 568, 570, 572, 579 *seq.*, 603, 624, 631, 633, 638 *seq.*, 668, 683, 690, 701, 747, 751, 763, 769, 771, 775 *seq.*, 780, 781, 791, 817, 824, 840, 848, 850, 859, 864, 874, 883, 885, 888, 900, 906, 909 *seq.*, 912, 929, 934, 936, 943, 947, 956 *seq.*, 963, 966, 979, 978, 993, 997, 1000, 1011, 1018, 1045, 1051, 1057, 1064, 1039, 1 94, 1106, 1118, 1120, 1124, 1152, 1162, 1179, 1185, 1190 *seq.*, 1195, 1207 *seq.*, 1311.

Terentianus Maurus, 190, 900 *seq.*, 235.

Terentius, 4, 220, 314, 472, 595, 854, 911, 1023, 1079.

Teresia (S.) humilitas, 29.

Tergum freti, 739.

Terninus pro deo habitos, 400. Quo ritu celebratur, 852.

Coronatus, 855. Termini effigati, 852.

Terra in fine mundi an penitus destruenda, 962 *seq.* Terra et Cæli filius, 699. Terram sole brevior qui negaverint, 726.

Terrulentus, 205, 905.

Tertullianus, 125, 134, 145, 147, 151, 163, 182, 195 *seq.*, 231, 243, 247, 250, 257, 265 *seq.*, 270 a q., 271, 295, 560, 567 *seq.*, 591, 419, 450 *seqq.*, 471, 497, 500, 507, 509, 519, 553, 556, 565, 580, 596, 606, 700, 712, 717, 719, 752, 750, 768, 790, 792, 791, 797, 805, 823, 836, 838, 896, 878, 923, 1050, 1074, 1083, 1 95, 1100, 1115, 1148, 1203. Non est auctor carnis contra Marcionem, 497.

Teta, cranium, 1129 *seq.*

Testamen, 508. Testamentum Novum, 588.

Testarum fragmenta, supplicium, 105.

Testes, martyres, 874, 909.

Testudo, 457.

Tetamus Benedictus, 483.

Tetragonos, 5 correpta, 193.

Texti polus aures, 851.

Texta de corpore, 382. Linea, spinea, squamosa ferri, 601, 681. Textum substantive, 1017, 1182.

Thales, e brevi, 193.

Thalleus Cili, 212.

Thallus, 544.

Tharsis, 319.

Thascius, Cyprianus, 1210.

Theatri veteris obscuritas, 525. Ipsius cum recenti comparatio, 1083. Theatrum Marcelli, 866. Saguntinum, *ibid.*

Tnebs, 804.

Theodatus papa, 121.

Theodoretus, 50, 132, 516, 475, 733, 1008, 1097.

Theodoricus rex, 1031.

Theodorus Gadareus, 1150.

Theodorus Studita, 414.

Theodosianus codex, 51 *seqq.*, 56, 48, 50, 171 *seq.*, 228, 232, 329, 399, 616, 636 *seqq.*, 738, 741, 753, 817, 859, 854, 867, 877 *seq.*, 926, 1008, 1052, 1075, 1200.

Theodosius M., 171. Idololatricæ eversor, 923 *seq.* Permissi simulacra, ut ornati essent, 741. Acta Eugenii rescindit, 695. Symmacho adversatur, 695. Fecit basilicam S. Pauli, 1198. Signo crucis signum prælio dedit, 825. A Prudentio laudatus, 696 *seq.*, 753, 745, 819, 925.

Theodotus, 145.

Theodulfus Aurelianensis, 185, 207, 283, 298, 401, 571, 589, 616, 858, 917. Imitator Prudentii, 217, 682.

Theodulus puer, 1122.

Theognides, 235.

Theologi auctoritate Prudentii dogmata fidei confirmant, 216.

Theophanes, 90.

Theophilus Antioch., 410.

Theophilus presb., 767.

Theophrastus, 589 *seq.*

Thophridus abbas, 352.

Theophylactus, 513, 516, 362.

Thersia Paulini uxor, 747.

Thesens, 709.

Thersala venena, 1137 *seq.*

Thessalia magis artibus *et* *et*, 705 *seq.* Thessalica, Thessalus, *ibid.*

Thetis littera quid significet, 106.

Thomas (S.), 134, 238, 500, 503, 513.

Thomasius Jacobus, 251. V. Card., 63, 97.

Thomassinus, 124, 1033.

Threnaria, 467.

Thronus, 411.

Thule ultima, 567.

Thurificare, *thurif. r. grex*, 429. Thuris mica, acervi in sacrificiis, 932, 988.

Thyrus, 1091.

Tiara, 414.

Tiberis, 816. Ejus inundatio, 1015 *seq.* Tiberina palus, 1190.

Tiberius Nero, 720 *seq.*

Tibullus, 188, 1056, 1100.

Tigillum, 801.

Tigrides Ba chi, 708.

Tillemont, 20.

Timorus opus, 1205.

Timotheus Michael, 233.

Timotheus poeta, 201.

Tineæ, *timæ*, 639.

Tingis, 969.

Tiraboschius Hier., 415.

Tiracquelius Andr., 216.

Titi Livii codicum subscriptiones, 844.

Tituli Ecclesiæ Romanæ, 1012. Titulus, 564. Pro epitaphio, sepulchro, memoria. basilica, velis ante aras, cruce, 557, 943, 978, 1012, 1163, 1197. Titulus crucis triplex, 457.

Titulus sacerdotii, 1012.

Titus, 725. Ejus arcus, 459, 634, 1877, 1234.

Tobie cap. ii, 357.

Toza, 226 *seq.*, 1076. Candida, 745.

Toledo Joann. Bapt., 935.

Toletanæ Ecclesiæ magnificentia in sacra suppellectile 153.

Toletus Franciscus, 903.

Tollus Jacobus, 808.

Tonare, de eloquentibus, 760.

Toursus ecclesiasticæ antiquitas, 1206.

Topazon, topazus, 639, 664.

Toreumata, 620 *seq.*

Tormenta plura, 951.

Torques, torquarii, 881.

Torrentius Lavinus, 77.

Torrius, 12 1.

Torto verbere, 446.

Torus gemmatius, gemmans, 534.

Tournelyus, 507, 1254.

Trabea, 728.

Tracture, episcopale verbum, 1212.

Tractus inexplorati, 269.

Trajanus, 725, 725. Intra Urhem sepulchri : ejus ossa in urna aurea sub columna sita, 715.

Trajectories in versibus Prudentii, 172 *seq.*

Transadigit, 567.

Transfugium, 8 5.

Transire ima pedum, 1175.

Trato de cuerda, trato di corda Hispanice et Italice, 993, 1072.

Trautson Domini de, 374.

Trebellius Pollio, 477, 189, 778, 1131.

Trin in Trinitate, 596, 425.

Tribunal, 1076. Ecclesiæ, 927 *seq.*, 1186.

Tribum milium, 881.

Trigonos, 2 correpta, 193.

Trilingua vipera, trilingue caput, 514.

Trina deitas, majestas, pietas, potestas, virtus, 239, 596.

Trina lallendi potestas, 768. Herum machina, 557.

Trinitas divina, 102, 567, 595 *seq.*, 450, 501 *seq.*, 505, 1117 *seq.* Vide Nomen, Numen. Trinitas an numeretur, 502. Trinitatis doxologia, 425. Mysterium, 668. Modeste investigandum, 427.

Trinodis, trinodus, 321.

Trium specimen, 595. Nomen, numen, 339, 638.

Tripectors, 162.

Tripes, e brevi, 194.

Tripticus, 203.

Tripl-x, trina deitas, 588.

Tripolitani, 764.

Triptolemus, 843.

Tristanus a S. Amante Joannes, 633.

Tristificus pro amaro, 201, 672. Tristis pro amaro, 451. Pro impobo, 545.

Prithemius, 25, 12 *seq.*
 Triumphare active, 531. *Triumphator* vox non valde antiqua, 259, 744. *Triumphus* apparatus, 827 *seq.* *Triumphus Romanorum*, 812. *Triumphus nobilis*, 581.
 Triumviratus, 798.
 Trivia, 750.
 Trochaeus versus, 201, 331. *Trochaeus* Archilochius, 200. *Trochaei* rotatiles, 445, 1227.
 Troja, 849 *seq.*
 Trombellius Chrysost., 221.
 Trojra, 812. De sepulcris martyrum, 1191.
 Tros, Aeneas, 719.
 Trugillo Thomas, 27.
 Tua monosyllabum, 185.
 Tuba de eloquenti, 771.
 Tuccia vestalis, 951.
 Tulichus Hermannus 1067.
 Tullianum carcer, 802, 1002.
 Tullius Tiro, 1051.
 Tullus, 714.
 Tumba, 978, 1164.
 Tumor, superbia, 1076.
 Tumulus completi, 954. *Tumulus*, sepulcrum, 957.
 Tunica molestia, 931.
 Turearum modestia in vestibus, 519.
 Turdull, 957.
 Turibius Asturic., 512.
 Turnebus Adrianus, 216.
 Tugre Philippus a, 964.
 Turres Romanae, 1213 *seq.*
 Tuscia vetus, 789, 825, 1258
Tutaculum, 205.
Tuticus, 185.
 Tuttilo, 224.
 Tyrannos quos vocet Prodentius, 697.
 Tyri regina superbia, avaritia, 558.
 Tyrrenus 789.

U

U pro o apud veteres, 351.
 Ubra bina, 262. *Uenia*, *ibid.* *Gemelli fontes*, 1124.
 Uda humus, 295.
 Ugouius Pomp., 1194.
 Ullilas, 1059.
 Ulloa Alfonso, 86.
 Ulna, 902, 1177.
 Ulpianus, 859, 1167.
 Ulpianus Egnatius, 1119.
 Ullio Hispanice, 1225.
 Ulter mltis benignus, 519.
 Ululamen, 205.
 Umbra equinus, 612.
 Umbra imitatio corporis, 471. De idolis, 756. *Umbrarum* populus, 295.
 Unel, 877, 1072, 1109 *seq.* *Stridentes*, *tridentes*, 997.
 Uncozum usus, *ibid.*
 Unciones terminorum, 714 *seq.* *Unctor* stipitis, 429.
 Unda pro copia, 1155. De vino, 620, 681.
 Unde 1032. *Undequaque* parum Latium, 1125.
 Ungendi ritus apud ethnicos, 129, 444 *seq.*, 711, 852 *seq.*
Unquen *chrismatis*, 297. Unguenta et odores in convivi Christiani resquebant, 259. Unguenta ad martyrum sepulcra, 1185.
 Ungues ferrei, 900, 1163. *Unguis* *inuis*, 886. Ungulae, 909, 992 *seq.*, 1103, 1114, 1169. Instrumentum martyrii, 877 *seq.* *Bisulca*, 1005, 1070, 1169.
Unicolorus, *unicolor*, 531.
 Unio hypostatica, 571.
 Unioctia, 402, 417.
 Unitas essentiae divinae, 501, 504, 536.
 Urbanus martyr, 979.
 Urbanus VIII, 253, 255, 1195.
Urbicerna *nubes*, 535.
Urbs Roma, *ur* *ici* Romani, 958.
 Urna, 468. Urnae sepulcrales, 361, 1058.
 Urnae major et minor, 579. Ursi an in Africa generentur, 789.
Usque an pro *ad usque*, 641.
Usuire, *usulare*, 1159.
 Usuardus, 1046. Ejus martyrologia vetusta, 980.
Ut an produci possit, 1156.
Utraque in nominativo plurali a producto, 177, 193, 195, 550, 948.
 Uxoricide poena, 1016, 1240.

V

Vacca Proserpine oblata, 729
 Vagare pro vagari, 500.

Vagus oculis, *oculus*, 616.
 Valens imperator, 697.
 Valentia, 984, 1008.
 Valentia Gregorius, 1214.
 Valentinianus Greg., 235.
 Valentinianus senior, 697. Senior et junior, 698.
 Valeria familia, 961.
 Valerianus imp., 1206.
 Valerianus episcop., 18, 57, 59, 1161 *seqq.*, 1210.
 Valerius, Valerianus episc., 11, 18 *seq.*
 Valerius episc. Casarug., 971. An plures Valerii, *ibid.*
 In familia Valeria saepe erat unus aliquis flamen : ejusdem nummi, *ibid.*
 Valerius Flaccus, 188, 701, 981, 1210.
 Valerius Maximus, 511, 788, 1077, 1133.
 Valerius Probus, 51. Cornelius, 2 3.
 Valesius Henricus notatus, 747.
 Valla Laurentius, 1108.
 Vallarius Dominicus, 748.
 Valsechius Antoninus, 740. Virginus, 40.
 Van-Dale Ant. rejicitur, 442.
 Vanierus Jacobus, 528.
 Vapor, calor, 917, 1053.
 Vaporus, 205, 1053, 1152.
 Variantium lectionum delectus, 918.
 Varietas in nonnullis adjunctis historiae veritatem non destruit, 1065, 1068.
 Varo, *vide* Sclavinus.
 Varro, 201, 251, 216, 219, 260, 314, 331, 768, 788, 801, 1082.
 Vas animae, *vide* corpus. Vas symbolum corporis, 528.
 Vasa, quibus sanguis martyrum assertatur, verum signum martyrii, 107, 1015, 1177. Vasa sacra aurea et argentea, 803. Vasa, quibus Christiani veteres utebantur, sacris imaginibus decorata, 535.
 Vasceus Joannes, 16, 25.
 Vasconia, 20 *seq.*
 Vasquez Gabriel, 952.
 Valerianus olim contemptus, 747. Valicane basilicæ secretarium, 245.
 Vatinius, P. 718.
 Vavassorius Franc., 685.
 V. C. pro viro clarissimo, 32, 54.
 Vegetamen, 205, 506.
 Vegetius, 461, 799, 876, 881.
 Vegius Maphaeus, 1018.
 Vehicula Vestalium, 865.
 Feios colonia, indeclinabile *Feios* in quarto caso, 185.
 Veitzius, *vide* Weitzius.
 Vela ad ornatum templorum, 827. In fenestris et januis, 828. Pura et picta ante aras, 1012. Velamina feretri, 358.
 Velare caput debent femine, 858. Veli susceptio a voto virginis differebat, 859.
 Velleius, 789.
 Vellus unde dictum, 531.
 Venantius, *vide* For unatus.
 Venena, 375. Venenum glorie, 903 *seq.*
 Veneratio sanctorum, 875. Sepulcrorum martyrum, 1101.
 Veneti agri, 825.
 Venia a venio, 291. *Veniabilis*, 205, vox Sidonii.
 Venio, 1 correpta, 189.
 Ventilare, 205, vox Propertii, Ovidii et aliorum; *ventilator* Quintiliani.
 Ventosa eloquentia, 756.
 Venus, 711, 722, 804. Armata, 810. Erycina, 712. Libitina, 596. Victrix, 811. *Vide* Templum.
 Venustus, 626.
 Vera Ludovicus, 578.
 Verba saepe uniuntur in codd., 863. In Prodentio excerptorum inscitia unit, vel separata, 551. 629, 1000, 1022, 1223 *seq.* Simplicia pro compositis, 1199. D quilibet modo dictis, 418. Duplicem et contrariam habentia significationem, 765, 1087. Ab ob composita, 905, 1142. Plura in *escere*, 814 *seq.* Secundae et tertiae conjugationis simul, 189, 452, 546, 985, 989. Cum quarto casu conjuncta plura apud Prudentium, 371. Verba sordida, 571.
 Verbera in sacrificiis, 446.
 Verbera dicantur nota, scriptio, 1059, verberator, verberatio, 1055.
 Verbigena, 257.
 Verbositas, 1114.
 Verbum, et sermo de secunda persona Trinitatis, 298.
 Verbum, an sermo melius dicatur pro logos, 120. Verbum Verbo editum, 366 *seq.* Verbum Verbo gentium an Filius dici possit, 257. Verbum spiritus dici potest, 370. Verbum Christus per prolepsin, 322, 405. Verbum, qui, 805.
 Veritas simplex, 837.
 Verna, vernula, 580.

Vernare, 1007.
 Verrere mare, cœlum, 461.
 Verrus, 1100.
 Verrus Placcus, 748, 791 seq., 1118.
 Versa vice, 912.
 Versicolorus, 203, 562, vocabulum Plauti, et Ulpiani.
 Versipellis astutia, 517.
 Versus fistularis, 410. Spondalcus, 638. Versus partim exiles, partim metro alligati, 197. Macebronici an a veteribus usitati, *ibid.* Versus in baptisteriis, 1048.
 Vertere pro evertere, 750. *Vertere* pollicem, 865. So lum, 267, 865.
 Vertex, et vortex, 597.
 Vertus impugnatur, 130.
 Vers quid sit, 718.
 Verax, 1081 seq., 1100.
 Vesposianus deus heri nolebat, 452.
 Vespertinus populus, Christiani, 621.
 Vesta, 714, 894. Unda dicta, 830. Inter deos Penates, 929. Ejus templum, 705. Simulacrum, 850. Ejus sacra subter humum fiebant, 866. Vestalis ignis, 928. Ipsius origo, 894 seq. Vestales, 391. An comari slerent, 886. Fascinum colebant, 705. In theatro ubi sederent, 866. Vitam populi redimebant, 865. Quo atatis anno nubere poterant, 880 seq. Quando abolitæ, 867. Vestalibus virginibus negata emolumenta, 693, 842 seq. Vestalium virginitas quibus vilis obnoxia, 855 seq. Ornatus, 862. Ignis, 925. Sepulcra intra urbem, 715. Imagines, 931. Vestali igne extincto, mali aliquid portendi credebant Romani, 862.
 Vestes barbarice, 414.
 Vestibus auratis morui obvolvabantur, 353. Vestis plummarum, 682.
 Vestigia tingere, 788.
 Vestit ac æquor aristas, 847.
 Vetera ex novis plerique judicant, 123. Veteres an diversa ratione a nostra lychnos confecerint, 285.
 Veteranus, veterosus, 205, 512, 606, vox Apuleii et Fulgentii Mythol.
 Vetonica, secunda æncipiti, 987. Ejus inscriptio, *ibid.*
 Velutius priaca, 980 seq., 1009, 1035.
 Vexo verbum energeticum, 359.
 Vexosi Ant. Franc., 235.
 Vix sepulcris notæ, 753.
 Vianies, 205, 598.
 Vibrare, fulgere, 501.
 Vicarii provinciarum, 55.
 Vice versa non dicebant veteres, 912.
 Vicellius Georgius, 97.
 Vicini, et proximi, 1021.
 Victimæ coronatæ cupressu, 445. Humanæ, 787 seq. Placentes deo, 1098 seq.
 Victor Vitenis, 534, 995.
 Victor Zacharias, 26.
 Victores arma templis affigebant, 598.
 Victoria (S.) 961 seq.
 Victoria qua arte paratur; ejus definitio, 765 seqq. Victoris aureæ, 784.
 Victoria des, 695, 742, 770, 782 seqq., 1105. Virgo, 762. Pede suspensa, instabilis, 765. Cor vultur dicatur, 770. Imago accipitris expressa, *ibid.* Plerumque alis, nonnunquam sine alis, 765. Ejus ara, statua, 695. Tempus, 762. Simulacrum descriptum, 765. Victoriam deam poesis, pictura, superstilio conflaxerunt, 766.
 Victurlanus, 844.
 Victorina martyr, 1169.
 Victorinus, 187, 1055. Ad fidem conversus, 809, 925.
 Victorinus episc. 563.
 Victorinus Pictav., 467.
 Victorius Claudius Marius, 117.
 Victorius Franciscus, 186, 255, 538, 574. Notatus, 827, 851 seq.
 Vita Hieronymus, 572.
 Vide ultima brevi, 191.
 Viduæ virginibus comparatæ, 915.
 Vietus, rigetis, 514, 585, 742, 787. An secunda sit brevis, 514.
 Vigilantius hæreticus, 121, 925. Reliquiarum martyrum hostis, 1061.
 Vigilare in sacris Litteris diligentiam notat, 256.
 Vigilus martyr, 560.
 Vigilus papa, 1190.
 Vigilus Tap., 451, 1190.
 Vigor mortis, culpæ, 211.
 Villalpandus Jo. Bap., 851.
 Vincentius Bellov., 210.
 Vincentius Lirin., 251.
 Vincentius (S.) martyr, 17, 971, 984 seqq., 1169. Ejus

hymnus ineditus, 984. Ipsius sanguis e nare, 975. Siola, *ibid.*
 Vincula pro calceo, 287.
 Vincula prisinorum peccaminum, 347. Vincula S. Petri, 878.
 Vindobinos, et Quer. li Michael Joann., 983.
 Vina Tarraconensis, Hispana, 965 seq. Vini et colubri similitudo, 708. Vini usus in funeribus, 156. Vini respectus rogos, 1036. Vinum ex aqua, 680. Vinum mane non sumebant Judæi, 248.
 Violare, 612.
 Vipera, 691. Ejus partus, 545 seq. Viperinæ dogmata, 597.
 Vitrum, 265.
 Virgæ, quibus martyres cadebantur, 878, 1125, 1168 seq.
 Virgilius, 9, 154 seqq., 188, 251, 255 seqq., 259, 257, 259, 262, 265, 268, 275 seq., 279, 288, 291 seqq., 296, 299, 301, 510, 551, 556, 558 seqq., 544, 546, 549, 554, 561, 572, 584, 400, 408, 430, 438, 451, 455, 443, 451, 456, 438, 461, 467, 469, 489, 506, 511, 521, 525, 525, 528, 530, 533, 538, 585, 587, 591, 595, 597, 600 seqq., 611, 615, 616, 620, 625, 628, 670, 632, 635 seq., 644, 653 seq., 658, 660, 682, 688, 676, 682, 686, 690, 691, 699 seq., 704, 706 seqq., 714, 717, 728 seq., 735 seq., 751, 754, 756 seq., 769, 771, 775, 786, 789, 791 seq., 797, 805, 809 seqq., 815, 818, 821 seqq., 828, 836, 843 seqq., 854 seqq., 860 seq., 865, 881, 886, 895, 905, 912, 917, 925 seq., 929, 935 seq., 945, 955, 989, 965, 966, 969, 986, 1002 seq., 1014 seqq., 1021, 1026, 1054, 1058, 1042, 1066, 1072, 1087, 1092, 1091, 1104, 1109, 1111, 1116, 1128, 1151, 1154, 1140, 1144, 1190, 1184, 1209, 1218, 1221 seq., 1226, 1251 seq.
 Virginal, 205, 1214 seq.
 Virgine natum Christum, qua ratione poterant scire Judæi, 526. Virgines Christianæ a teneris annis Deo devote, 857, 859, 1216. Ad lupanar ductæ, 1217. Eorum præmia, 1223 seq. Raptus, 915. Virgines virtutes dicte, 592. Virginitas hominis, 955. Virginitas Deiparæ, 453. In partu, 571. Diabolo ignota, 526. Virginitas pro virgine, 1056. Virginitatis laudes, 915. Præmium, 857 seq. Virgo, signum celeste, prodit amatores, 438.
 Viri clariissimi, 52. Virorum effeminati mores, 619.
 Virtus fragilis, 722. Virtus mater, 579 seq. Virtus non intellecta, 554. Virtus vivendi causa, 616. Virtutes et vitia quasi personæ, 578. Viriutes angelorum nomen, 449.
 Via major, magna, 626. Via pro multitudine, 568.
 Viscus, visceratio, 1038, 1140. Visceratus, 205.
 Visere et visitare in mysterio incarnationis, 568.
 Visibilia, visivus, 297.
 Vita æterna, 697. Postera, 1019. Volans, 229. Vitæ causa, 616.
 Vitia furia dicata, 588. Specie virtutum fallunt, 554, 655. Vitia animi comparata morbis, 938 seqq. Vitare, 612. Vitabilis, 205.
 Vitruvius, 671.
 Vitæ ab infula discrimen, 862. Vitæ deponebant vestales, cum nubebant, 862.
 Vitterus Corradus, 68.
 Viulius aureus ex mente Aaronis an fuerit Cherub, 452.
 Vide Hebræi.
 Vivere cum accusativo, 1206, 1211. Vivere de statu, 465.
 Vives Joann. Lud., 211.
 Vivine, an mortui plures sint, 1029. Vivificare, vivificus, 416. Viriscere, vivescere, 479. Virus, immor. alis, 549.
 Vocabula ecclesiastica non responsda, 180. 526. Vocabula Græco-Latina, 486, 551, 656. E Græco derivata, ubi quantitas ab accentu discordat, quamnam servent regulam, 181, 195, 195, 1110. Vide Verba.
 Vocis instrumenta, 1145.
 Vola, 475 seq.
 Vologesus, 151.
 Volumina vetera, 1051.
 Volupe est, 1055.
 Voluptas, 626. De spectaculis, 751, 808, 1051. Voluptas vincenda, 776. Voluptatis amarus exitus, 625. Voluptatum tribuna, 868.
 Volubrum, 479.
 Vomere de magna coria, 1185.
 Vopiscus, 237, 522, 648, 1100.
 Voragine Jacobus de, 66.
 Vortex, et vertex, 597. Vorticibus tortis, 1045 seq.
 Vossius Gerardus notus, 991.
 Vossius Joannes Gerardus, 699. Notatus, 33, 180 seq., 521, 547.
 Vossius Isaacus, 72, 77.
 Vota, suffragia, 788. Vota religiosa, 931. Statuis affixa, 441. Votivus pons, 788. Votum est, 622.

Vulcanus, 725.
Vulgaræ quid sint, 162.
 Vulgatæ lectio *Et ipsa conteret capitulum* ex Prudentio confirmari, 115 seq.
 Vulgi descriptio, 750.
Vulnera, crimina, casus adversæ fortunæ, 1051. *Vulnerare* ad res inanimatas trahitur, 645. *Vulvæ* lateris Christi, 516. An duplex, 425, 1049 seq.
 Vulpius Joan. Ant., 251, 705.
Vultuosus, *vultuose*, 1080.
 Vulturis imago quid *Ægyptiis* indicet 770. Vulturum omen, 796, 1118.

W

Walafridus, *vide* Strabo.
 Wandelbertus imitator Prudentii, 217, 236.
 Wasius Christophorus, 185, 194.
 Weitzius Franciscus, 85.
 Weitzius Joannes interpres Prudentii, 5, 76, 92, 94. Notatus, 85, 258, 251, 258, 276, 285, 348, 400, 438, 460, 535 seq., 571, 600, 609, 620, 635 seq., 638, 640, 647, 681, 689, 663, 682, 717, 741, 741, 791, 796, 809, 812, 846, 855, 883, 892, 896, 902, 905, 907, 925 seq., 936, 965, 985, 997, 1022, 1028 seq., 1047 seq., 1075, 1076, 1115, 1148, 1191, 1194, 1216, 1238.
 Wesselingius Petrus, 152.
 Widmannus Carolus, 76.
 Wilkius Andreas interpres Prudentii, 91 seq., 433.

Willibaldus (S.), 235.
 Winckelmann Joan., 733, 1078.
 Wipertus imitator Prudentii, 1076, 1115.
 Wistremiri episc. Tolet. epitaphium commentitium; 1251.
 Woverus Joann., 566.
 Wuoslinus Werinherus, 76.
 X
 Xerophagus, 263.
 Xiphilinus, 710, 1203, 1257.
 Xistus, *vide* Systus.

Y

Ysus pro Iesus, 183.

Z

Zaccagni Laurentius, 62 seq., 221, 1230.
 Zacharias Franc. Ant., 121, 170, 565, 599, 1149, 1214.
 Zaleucus, 519.
 Zan vocales proxime præcedentes producat, 187.
Zarabanda Hispanice, 1085.
 Zehnerus Joachim, 76.
 Zeno Veronensis, 126 seq., 367, 576, 410, 599, 925, 1252.
 Zephyrinus papa, 1191.
 Zirardinus Antonius, 51.
 Zoellus, Zoilus, 961 seq.
 Zonaras notatus, 867.
 Zosimus papa, 121 seq.

INDICES IN DRACONTIUM.

INDEX VERBORUM ET PHRASIAM.

Numerus Romanus indicat libros carminis de Deo, littera S Satisfactionem sive Elegiam; numerus Arabicus designat numerum versuum.

A

Ab arce, u, 494. Arce mergit superbos, i, 759. Arce Tonantis, u, 255. Aspectu, i, 897. Axe rotatur, u, 5. Excelsis, i, 101. Flammis languescent sidera, i, 625. Fronte, u, 620. Hoste redis, S. 201. Igne suo, i, 209. Imperio veniunt, i, 227. Umbris peritum, i, 972.
 Abessalon, S. 163.
 Abest tibi tempus, S. 10.
 Abire diem, u, 518.
 Abivit Juda, u, 560.
 Abraham exempla, u, 06.
 Abraham sion, u, 52.
 Abraham beatum, u, 250.
 Abraham pater, u, 139.
 Abscissi pedes, S. 516.
 Abscondit aquas, i, 711. Aquis, i, 650.
 Abstrusa ninis, u, 451.
 Abyssus, u, 592.
 Accedunt humeris, u, 656.
 Accendit flammam, i, 590.
 Accipiat satis, S. 144.
 Accipit fenus, i, 401.
 Accipit augmenta dies, S. 219.
 Accurrere ad flammam, u, 505.
 Accusat reus, i, 556.
 Acerbe, u, 544.
 Acerbum funus, u, 585.
 Achilleum, u, 581.
 Acris avis, S. 256.
 Acrisius furit, S. 140. Iratus, S. 159. Uri, u, 605.
 Acta annua, u, 522. De fluctibus, i, 150.
 Actus plectibili, u, 268.
 Actus plectibiles, u, 456.
 Actus tot cladiibus, u, 596.
 Acuit messis fruges per culmina, u, 219. Seges aristas, i, 254.
 Adactos lactibus, i, 741. Plenis, u, 741.
 Ad æstus, i, 745. Ætatem, S. 256. Annorum numerum, u, 758. Auras, u, 558. Colla pendit, u, 561. Dextram, levamque asare, u, 550. Flammam, u, 505. Hæc, u, 772. Nihilum reditura, u, 196. Quos usus? u, 278. Ramos, i, 239. Solitas plagas, S. 214. Visus rediere suos, i, 645. Usum, i, 447. Usus lucis, u, 535. Vulnera, i, 297.
 Adde, quod, u, 111.
 Addere crimina peccatis, i, 109.
 Addictum vestro sub jure manebit, i, 415.

Addidit nunquid ad annorum numerum cuiquam, u, 729.
 Addit regionibus, i, 218. Usibus divitis, u, 771.
 Additus insonti populo, u, 683. Adde, quod, u, 254.
 Adest per colla, i, 247.
 Adire lacrymis, precibusque Deum, u, 672.
 Adit corda, i, 471.
 Aditus mortis, i, 489.
 Adjecto robore, u, 728.
 Adjutoria, i, 561.
 Admiranda sunt, u, 111.
 Admisit scelus, u, 520. S. 162.
 Admissum indicet, u, 584.
 Admissum scelus, u, 550.
 Admittunt hoc fieri, S. 16.
 Admovel utas, u, 220.
 Adoptat festinus, u, 609.
 Adoptat nos genitos vocitare suos, u, 550.
 Adorandæ plebis, u, 418.
 Advena, u, 187.
 Adversus omnibus, u, 58.
 Adulta ceres, u, 26. Virgo, i, 585.
 Adulter, u, 518, 481, 509.
 Adulter inest, S. 158.
 Adulteri facinus, u, 631.
 Adultorum strepitus, S. 255.
 Adultus procedit, i, 651.
 Adunci dentis, u, 275.
 Adurit calor, i, 298.
 Adusta solis rotis, u, 295.
 Adustus crinis, u, 176.
 Edificant hominem, u, 645.
 Enem amor, u, 504.
 Equantur numero, u, 646.
 Equivos facit, u, 588.
 Equor cæruleum ponti, i, 147.
 Equore versus, i, 678.
 Equorei gurgitis, i, 705; u, 485.
 Equoreis fluctibus, u, 157, 787.
 Equoreum genus, u, 575.
 Ereas aves, i, 611.
 Esivo flatu, i, 588. Estivum ostrum, u, 58.
 Estu litoris, i, 706. Estus aeris, u, 295.
 Estuat pelagus, i, 541.
 Etas non redit homini, S. 235.
 Etates hominum, S. 221.
 Eternæ vitæ, u, 495. Eterni carceris, u, 535.

- Aeterno ingerit, u, 514. Aeterno frigore, u, 507.
 Aeternum parentem, u, 46.
 Etherae auras, u, 539.
 Etherae ignibus, u, 519, 415; u, 394.
 Etherae janitor Petrus, u, 222.
 Etherae rapinas, S. 267.
 Etheris sensibus, S. 116.
 Etheris tractus, u, 147.
 Evi meta, i, 125. Evi longo, u, 286. Evi nullo, S. 7.
 Affectibus, i, 411. Affectus, i, 16. Affectus novus, i, 392.
 Affectu pectoris, i, 606.
 Afflicto parcere, u, 595.
 Affligit supplicio, u, 514.
 Africa, i, 515. Africanus, u, 171.
 Agebat liber ducem captivum, u, 416.
 Agebat non purgandus, i, 536.
 Aggestis subibus, S. 79.
 Agis non severus, u, 695.
 Agit morsus, i, 296. Nubes, i, 585. Omnia tempus, S.
 219. Puerilia, S. 225. Securatus, S. 127. Totum, i, 224.
 Agitat nefas, u, 506.
 Agmina astrorum, u, 205. Colicolum, u, 174. Volucrum, u,
 577. Condemnant mores, u, 808. Servorum fugiunt, u, 589.
 Agminis innumeri, i, 219.
 Agnita membra, i, 491.
 Agnoscat corde reatus, u, 699.
 Aggreditur sures, i, 470.
 Agricola domus, i, 531.
 Agricola, i, 511. Bubulcum, S. 33.
 Albent ossibus dentes, u, 553.
 Albentes pennae, i, 216.
 Alcidem, u, 405. Alcides, u, 206.
 Algente vapore, u, 619.
 Alieno tempore, i, 75.
 Alit fructus, i, 587.
 Allatret, u, 477.
 Alma aqua, i, 158. Domus, i, 551. Fides, u, 255. Pietas,
 u, 492. Potestas, u, 781.
 Alme crucis, u, 218.
 Alme Deus, u, 678.
 Almis regibus, S. 25.
 Almus rex, u, 545. Spiritus, u, 58, 79.
 Alterna sorte, u, 54.
 Alternant elementa vices, S. 247. Quatuor tempora tem-
 poribus, S. 251.
 Alternat colores, u, 18.
 Alterni nescius, S. 6.
 Alternis solibus, S. 86.
 Altior, i, 532.
 Altum mare, S. 75.
 Alveus torrens, i, 702.
 Amara dies, u, 607. Ministrant, u, 436.
 Amarum patrem, u, 551.
 Amat parcere, u, 445. Amat, qui terret, i, 88.
 Amate proles, u, 484.
 Amator cunctorum, u, 2. Horrendae mortis, u, 410. Pie-
 talis, u, 16. Vitae, u, 91. Vitae praesentis, u, 79.
 Amatores pacis, u, 146.
 Ambo sibi requies, i, 569.
 Ambrosias menses, i, 509.
 Ambrosias floribus, i, 179.
 Ambrosio cortice, i, 651.
 Ambrosium munus, i, 535.
 Amica nimis solis, i, 527.
 Amicus Domino factus, u, 615.
 Amittunt cornua, i, 659. Cursus, S. 230.
 Amne cruoris, u, 153, 601.
 Amena comantia, i, 575. Vireta, u, 679.
 Amone, i, 184.
 Amomum, i, 528; u, 459.
 Amore cladis animosae, u, 254. Cuius sunt contemnenda
 pericula, u, 153. Laudis, u, 512.
 Amotis tristibus, S. 56.
 Amphiaræ, u, 407.
 Amphitheatrales furores, u, 187.
 Ample, u, 500.
 Amputat fratrem, u, 285.
 Angelica de parte, u, 175.
 Angelicas cohortes, u, 775.
 Angelico sermone, u, 679.
 Angelicum genus, u, 458.
 Angelicus chorus, u, 205.
 Angelus, u, 174.
 Anguibus assumptis, i, 640.
 Anguis, i, 638.
 Anhelant, i, 262, 593.
 Anhelantes flammis, u, 60.
 Anhelantis vaporis, u, 508.
 Anhelat fervor, u, 169. Puer, u, 651.
 Anhelis ignis, i, 659; u, 91. Solis, i, 187.
 Anhelus sol, i, 26.
 Animal rationis amicum, i, 529.
 Animalia multa, i, 536.
 Animantia, i, 272.
 Animantibus cunctis, i, 599.
 Animat sensus, i, 595.
 Animatus anhelat puer, u, 651.
 Animetur aquis, i, 676.
 Animi concursus, i, 568.
 Animosae cladis, u, 251.
 Anni fructus, tempora, i, 182.
 Annibal, u, 229.
 Annona, u, 22. Annona captator, u, 55.
 Annua acta, u, 522. Frumenta, i, 625. Pietas, u, 115.
 Annus in annum reddit, S. 253.
 Ansilia testatur, S. 214.
 Ante alios, S. 171. Diem, u, 55. Oculis, i, 588, 595.
 Polos, i, 117. Suum tribunal, u, 780. Tribunal, u, 460.
 Antistes verus, S. 50.
 Apex montis, i, 158. Cristatus, i, 248.
 Apibus labor est, i, 199.
 Apollineae tripodis responsa, u, 260.
 Apostolica manus, S. 154. Apostolico honore, u, 317.
 Appositis ignibus, u, 498.
 Apta probatur, i, 585.
 Aptans stellas cursibus, u, 5.
 Aptant campos, i, 165.
 Aptantur usibus, u, 612.
 Aptat aera auris, S. 75. Nos, u, 252.
 Aptas hostibus, u, 526.
 Aptavit neci, u, 99. Cursibus, i, 218.
 Aquosi piscis, u, 220.
 Ara Philenorum, u, 291.
 Arator, i, 532. Creditor, u, 28.
 Aratri sulcos, i, 626.
 Arbitrer, i, 454. Spiritus, u, 104.
 Arbitretur sibi medelas, u, 720.
 Arbitrio commissa, i, 404. Marito, i, 453. Nostro posui
 omnia Deus, u, 611.
 Arboreis comis, i, 184. Frontibus, i, 659. Arboreos sal-
 tus, i, 531.
 Arce, u, 547. Dei, i, 15. Tonantis, u, 235.
 Ardens ignea fornax, u, 166.
 Ardente lucerna, i, 539. Palato, u, 62.
 Ardet carbunculus, i, 522.
 Arena maris, u, 645.
 Arena suscepit duos leones, u, 196.
 Arenas, i, 156; u, 8, 291.
 Arida arena, i, 505. Materies, i, 155. Ossa, u, 610. Tel-
 lus, u, 594.
 Aristae punicæ sanguine, i, 64.
 Aristas, i, 234. Spicat, i, 587.
 Aristatas fruges, u, 219.
 Aristis armat, S. 231. Seges calamos, u, 25.
 Armantur digiti unguibus, u, 658.
 Armat aristis seges, S. 251.
 Armata fronte, i, 275. Manus, u, 292; u, 200. Dentibus
 ora, u, 200.
 Armatus unguibus, i, 457.
 Armato funere, u, 539. Armato imperet, S. 109.
 Armipotens, S. 200, 299.
 Arte nefanda, u, 526.
 Artificis manu, i, 604.
 Ascendisse ante suum tribunal, u, 780.
 Ascensus, i, 664.
 Asciscere thalamis matres, u, 290.
 Ascivit participem, i, 558.
 Asdingui nominis, S. 22.
 Asia, u, 225.
 Aspera avis, S. 78. Caecia, S. 28. Rupibus horret, i, 160.
 Aspis habet mores, S. 65.
 Aspidis oblique, u, 258.
 Assiduum scelus, u, 562.
 Assumere nefas, u, 461.
 Assumit punire, i, 51.
 Assumptis unguibus, i, 640. His, i, 475.
 Astare ante oculos, i, 588. Astare catervas, u, 530.
 Astra poli, S. 253.
 Atavos, u, 617.
 Atra venena, i, 280.
 Atteris praesumpta, u, 728.
 Attestante Deo, u, 658.
 Attractare manu tela, S. 226.
 Attrita colla fugis, u, 724.
 Auctor aeris, u, 2. Conjugis, i, 589. Omnibus, i, 453.
 Vitae et funeris, u, 529.

Auctorem confessa suum, i, 4; u, 306.
 Audaces animos, m, 388; memos, n, 283.
 Audacius illis depressis nihil est, m, 461.
 Audet attrahere, S. 223. In genitos, u, 520.
 Auferre concessum parenti, m, 121.
 Augustus Caesar, S. 180.
 Aurea cornua lune, i, 131. Luna, i, 665.
 Aurea mortis limina, i, 490.
 Aureus color, i, 245.
 Auriga sol, u, 13. Solers, u, 18.
 Auris vitalibus, S. 73.
 Aurora roscida, i, 671. Auroræ nuntius, i, 668; u, 8. Au-
 roram præmiserat, i, 201.
 Ausa Leonidae, m, 274.
 Ausu male disposui, S. 103.
 Avarus inops, m, 46.
 Averni legem, n, 536.
 Axe micat, i, 409. Axe rotato, u, 16.

B

Babylonæ regna, S. 31.
 Balsama, i, 524.
 Barbara rabies, m, 378.
 Barbaries, m, 141.
 Beatas sedes, m, 680.
 Beati, *justi*, i, 11.
 Bella naturæ peregit, m, 525.
 Bellantes fluctus, i, 501.
 Bellantum, m, 534.
 Belligeros fremitus, m, 470.
 Bellua ingens, n, 159.
 Bene constructa, i, 127. Bene credebant, i, 447. Bene
 dives egenus, m, 39. Bene largus, u, 726.
 Benedicti germinis, n, 646.
 Benedicti propago, m, 163.
 Benignum omne, i, 864.
 Benignus differt punire, u, 775.
 Bestia lucedit, i, 286.
 Bini ibant, i, 457.
 Bis quibus mensibus ætis, n, 681.
 Bisseno cardine verso, m, 198.
 Bitumen nigrum, u, 410.
 Blanda avis, S. 78. Consortia, i, 363. Pocula, i, 201.
 Blandi sopores, i, 392.
 Bona facta, i, 427. Futura, m, 46. Mixta malis, S. 58.
 Bonorum magna de parte, m, 584.
 Bonus est Deus homini malo, i, 453.
 Bonus pietate, S. 188.
 Bonus sit in vita, S. 190.
 Brachia junguntur, m, 637.
 Brevitas formæ, i, 249.
 Brutum planxit, m, 382.
 Brutus, m, 514.
 Bubulcum, m, 846. Agricola, S. 53.
 Bucula, i, 274, 527.

C

Cadat ex animo, u, 580. Ira hominis cum sole, m, 559
 Sol intrans, S. 153. Vita, m, 592.
 Cadens ira, S. 142.
 Cadente sole, i, 677.
 Caderent pueri, S. 218.
 Cadet sub jure tuo sub morte, S. 131.
 Cadit a latrone, u, 501. In te, m, 668.
 Caducis foliis, i, 532.
 Caducum, m, 95.
 Cæca latet luna, i, 665.
 Cæcula ponti, i, 676. Vasta, i, 257.
 Cæruleum æquor, i, 147. Fretum, u, 547. Mare, u, 153. similis, i, 581.
 Cæruleus pallore dies, i, 76.
 Cæsar ubique potens, S. 175.
 Cæsar Augustus, S. 179.
 Cæsareos per agros, i, 524.
 Cæsaries intonsa, i, 585.
 Cætera propago, m, 644.
 Calcamus egenos, u, 765.
 Calcando profanant, i, 497.
 Calefacta præcordia, i, 541.
 Calidæ aquæ, i, 63.
 Calidus sensus, i, 651.
 Calor (lux) genitis, i, 120.
 Calores tepuere, m, 167.
 Caluisse venas in sobolem, u, 634.
 Caminos, u, 502.
 Candens ignis, i, 657.
 Candida luna, i, 212; u, 522. Nubes, u, 786
 Cane pejor, S. 42.
 Canescunt præta, i, 191.
 Canit ad populos, S. 152.

Canities senum, u, 511.
 Canora voce, i, 249.
 Cantare per carmina laudes, m, 664.
 Capanea conjux, m, 491.
 Capax cordi, u, 91. Conjugii sololisque, i, 585.
 Capere cordi te, n, 589.
 Capiendus ab istidem, u, 92.
 Capilli surgunt, i, 544.
 Capit diem gemino orbe, n, 632.
 Capit insontem, i, 478.
 Capit sua manus, i, 683.
 Captator iniquus, m, 54.
 Captiva jacebat, n, 782.
 Captivorum vincula, u, 725.
 Captivos retinent, u, 246. Tenent, u, 464.
 Captivos tuos, S. 122.
 Captivum ducem, m, 416.
 Captivus, S. 127.
 Captos toros obsceno crimine, m, 545.
 Captus amore pudoris, m, 550.
 Caput grande malorum, u, 570. Omne malorum, i, 460.
 Carbunculus, i, 322.
 Cardine sub gemino, m, 525.
 Cardine verso, m, 198.
 Cardio pudoris, i, 124.
 Carens principio seu fine, S. 5.
 Carmine memorare laudes, i, 749.
 Carnale genus, i, 616.
 Carpit iter, S. 513.
 Casta viderent, u, 460.
 Castissima, m, 468. Castissimos, m, 517.
 Catervæ paupertatis erant medicina, u, 763.
 Catulaster S. 225.
 Cava communis, i, 545. Duorum, i, 570. Quam foisset
 fieri, i, 598.
 Cecidisse incendia, m, 169.
 Cedros celsas S. 379.
 Celantur ei, i, 150.
 Cære nefas, m, 539.
 Celebrant triumphum, m, 794.
 Celebratur iter, n, 284.
 Celsa poli, m, 542. Polorum, u, 5.
 Celsior culmine omni, i, 456. Excelsis, m, 17.
 Censura Dei, i, 544; u, 408. Parentis, m, 535. Tenen-
 tus, i, 92.
 Centesima usura, m, 29.
 Cerastæ, i, 297.
 Cerastarum turba, u, 223.
 Cerebra tecta S. 242.
 Cerebro replentur ossa, m, 617.
 Ceres pubescit, m, 26.
 Certamina Martis S. 207.
 Certatim resonant, n, 795.
 Cerva S. 67. Cervi, i, 659.
 Cervice soluta, u, 721.
 Cervix constringit guttura, m, 615.
 Cespes uber, i, 453.
 Cespitæ cocto, u, 413. Gemmato, i, 179.
 Cespitæ diremit, i, 516.
 Cespitis alieni, u, 307.
 Cessant verbera, m, 104.
 Cessante flagello, n, 685.
 Chalybis massa, i, 532.
 Chaos, n, 15. Esse, n, 197. Immane, m, 64.
 Cherubim, u, 232.
 Choreis magnis, n, 792.
 Christus S. 181, 265. Christo regnante, m, 225. Christo
 similis, i, 581.
 Cicutas formasse ceris, i, 199.
 Cienti hiemes, m, 15. Venas, i, 652.
 Ciere flammæ, i, 432.
 Cieret pugnam, m, 425.
 Cinctus apostolica discipulante manu S. 154.
 Cingitur mundus, i, 708.
 Cingitur valle, i, 708.
 Cinnamon, i, 528.
 Circulus hærebit, n, 52.
 Circumscripserat, i, 479.
 Circumscripserat, i, 480.
 Circumspicit, n, 148.
 Circumventa, i, 479.
 Cita mors, m, 257.
 Civibus mundi, n, 533.
 Civilia bella, n, 293.
 Clade, u, 119, 137, 690; m, 649. S. 228.
 Clade coacta, m, 453.
 Clade coerces, u, 639.
 Clade domet, u, 490.

- Clade furoris, n. 118. Laboris, n. 452.
 Clade perenni, i. 46; n. 212, 474. Repentina, i. 50.
 Clade sub tanta, m. 590.
 Cladibus nostris, n. 413.
 Cladibus tot actus, m. 596.
 Clamat sententia, n. 721.
 Clamat tibi, S. 194.
 Clarescere, i. 133.
 Clarior lumine omni, m. 19.
 Clausa, patensque simul, m. 198.
 Clausit in uire cruor, m. 492.
 Claustra carceris aeterni, n. 534. Puerperii, n. 93.
 Clementior audis, n. 690.
 Clementius audit, n. 555.
 Clientes, n. 510; m. 589.
 Coacia elementa, i. 265.
 Codrus, m. 2:9.
 Coegit implere, m. 512.
 Coeleste imperium, m. 545.
 Coelestes famulos, n. 471.
 Coelestia norunt, m. 11.
 Coelestis imago, i. 558; n. 256. Origo, n. 685.
 Coerces cuncta, n. 56.
 Coercet vindicta, n. 475.
 Cogitur in nubila, i. 586.
 Cogitur sudor, i. 481.
 Cognata apibus, S. 61. Fidelis, i. 90.
 Cohibet pomam, i. 51.
 Cohibetur limine, i. 517.
 Colchos, m. 216.
 Colla caput quaerunt, m. 616.
 Colla fera leonum, i. 506.
 Colla inimicorum non poposcit, S. 167.
 Collapsa ruina, m. 231.
 Collaudant Dominum meruisse creari, i. 293.
 Collecta bellis, S. 197.
 Colligit ignes, i. 664.
 Collis nubibus, i. 710.
 Collustrat axes, i. 212.
 Columba blanda avis, S. 78.
 Columna flammæ, n. 786.
 Comantia amena, i. 575.
 Comas arboribus movet, i. 194.
 Combustus senex, i. 651.
 Comedit, i. 481.
 Comesis dapibus, i. 492.
 Cometes, i. 60.
 Comis arboreis, i. 184.
 Comis nunquam caritura oliva, n. 221.
 Conis intonsa, i. 595. Vestita, i. 166, 285. Vestitur, i. 184.
 Comitante caterva, n. 544. Ferro, n. 3.5. Fragore, m. 14.
 Quietè, i. 211.
 Commercia, n. 149.
 Commercia Dei sunt, n. 503.
 Commercia vitæ, i. 591.
 Committens animam ventis, n. 435.
 Commodus Augustus, S. 188.
 Commotus eris, n. 696.
 Communes auras, i. 197.
 Compago, n. 81; m. 644.
 Compagibus aretis, n. 653.
 Compago, i. 516.
 Compendia, i. 14. Mundi, m. 57.
 Conspescere mores, n. 476.
 Conspexit ventos, n. 151.
 Complens vota, i. 746.
 Compluit, n. 411.
 Compresserat astra, i. 205.
 Compressit tantum bellum, m. 598.
 Compulsi ad bella, m. 228. Ad pastum, m. 412. Compulsi ab ira celesti, S. 27.
 Concava saxa, i. 514.
 Concede veniam, S. 119.
 Conceptus mente fideli, n. 591. Semine nullo, i. 390.
 Conceptus suos, n. 516.
 Conchula pelagi, S. 74.
 Concidit ense suo, m. 509.
 Concludit aera, i. 687.
 Concordant, i. 268.
 Concordi lite, n. 190.
 Concretus sanguine, n. 79.
 Conculcata, n. 178.
 Concurrere votis, i. 368.
 Concutiens aera, i. 241.
 Concutit pondera mundi, i. 700.
 Condemnant mores agmina, n. 807.
 Conditor ævi, i. 450. Cunctorum, S. f. Naturæ, m. 3.
 Conditor Deus, n. 584.
 Confectos cursus, S. 235.
 Confectus senio, n. 616.
 Conferat anime, S. 192.
 Conferimus nihil, n. 768.
 Conferret cum quo, i. 559.
 Confert cui indiga dextra, n. 770.
 Confessa suum auctorem, n. 206.
 Confessio simplex, m. 565.
 Confessus Dominum, m. 180. Facinus, S. 139.
 Conficit medullas salutes, S. 68.
 Confiti sermone Dei, m. 514.
 Confirmans in se, n. 574.
 Confovet abjectos, n. 687.
 Confracta sonant, i. 265.
 Confractus murice, m. 57.
 Confringitur, n. 544.
 Confusa periculis, m. 277.
 Confusum iuva, i. 748.
 Congrua præconia, m. 664.
 Coniugium se quisque vocet, i. 583.
 Coniunxit in unum, i. 599.
 Coniuralis procellis, i. 189.
 Conrodât viscera, i. 504.
 Consanguineos propinquos, m. 260.
 Conscendit pyram, m. 502. Rogos, m. 497.
 Consocius sociis, i. 558.
 Conservas animas, S. 129. Bene colla subacta iugo, S. 156.
 Conservat fidem, i. 81.
 Consolator, n. 684.
 Consors cum Patre, n. 68.
 Consors genitoris amati, n. 547.
 Consorte carens, i. 529.
 Consortia blanda, i. 365.
 Conspicitur nova forma viri, i. 559.
 Constant per quem celsa poli, m. 542.
 Constare triones, m. 6.
 Constitit ante oculos, i. 595. Parenti, n. 87.
 Constituit punire manum, m. 587.
 Constructa natura elementis, m. 556.
 Construxit pyram, m. 501.
 Consumens rogos, i. 685.
 Consumit egestas, m. 582. Vitas, m. 122.
 Contempsit natos, m. 411.
 Contempit vitæ, m. 81.
 Contenta suis limitibus, i. 142.
 Contentus suis, n. 748.
 Contexta cutis, i. 581. Vestis ex foliis, i. 532.
 Contigit quibus exstingui, m. 556.
 Continet imbres, i. 711. Orbis, i. 135.
 Contingit miseris, m. 45.
 Continua bonitate, i. 455.
 Continuanda manent, n. 40.
 Continuans, m. 156. Quodcumque nocet, i. 561.
 Continuo, n. 801.
 Contritus pectore, n. 745.
 Contulit absentis triumphos, S. 215. Coronam, n. 575.
 Lora, i. 216.
 Contuso pectore, i. 752.
 Contusum venenum, i. 465.
 Convenit in unum tempus, m. 577.
 Conversis corde, i. 534.
 Coarsus reus, n. 719.
 Convertamur ad illum, n. 740.
 Convexa cuti, i. 156.
 Convexit delicias, m. 69.
 Conviva repletus, m. 71.
 Convivia prædæ, m. 77.
 Copia panis, n. 140.
 Copulate jugales, i. 407.
 Coquantur poma, i. 198.
 Coram te, S. 105.
 Corda nova, i. 695. Regentum, S. 105.
 Corde fluenti, i. 155. Fugata, i. 484.
 Cordis lumina, i. 475.
 Cornea ungula, S. 513.
 Cornibus erectis, i. 515. Somnigeris, i. 212.
 Cornua lunæ, S. 241.
 Corpoream figuram, n. 118.
 Corpore ferrato, m. 401. Nuda, i. 594.
 Corporeos artus, i. 558; n. 39, 98.
 Corporibus nudis, i. 440.
 Corrupta malis, n. 426.
 Corripit febres, n. 154.
 Corrumperet tempora, i. 210.
 Corrupta temperies, S. 76.
 Coruscant, n. 152.
 Coruscantes flammæ, n. 487.

Coruscant te u, 215.
 Corusco igne i, 670, sole i, 222.
 Coruscum lumen, i, 154.
 Corvorum pullis, i, 730.
 Corvus, i, 527.
 Corymbos obliquos, i, 169.
 Costa, i, 575, 582, 400.
 Costis curvis, m, 639.
 Crassa nubila, u, 215, 655.
 Crassas tenebras, n, 482.
 Crassior aer, i, 585.
 Crassius aurum, m, 58.
 Crates circumstant pectora, m, 640.
 Creant mortes et monstra, i, 61.
 Creatrix natura, i, 27.
 Crede nefas summum, m, 85.
 Creditur licitum esse nefas, i, 496.
 Credula corda, i, 466. Fides, 674.
 Credulus, n, 637. Exstet, m, 247.
 Creent peccata, n, 805.
 Cremat salices, S. 278.
 Crementia resumit, S. 257.
 Creon ferus, m, 266.
 Creotitis, n, 253.
 Crepitante flamma, n, 775. Sono, m, 188. Volatu, i, 241.
 Crepuit cadaver, n, 564.
 Crescente luna, S. 237.
 Crescentibus annis, n, 586, 638.
 Crescere ventos, n, 155.
 Crescite, i, 401.
 Crimine gesta, S. 148.
 Crimine saucto, m, 288.
 Crine erecto, i, 662.
 Crinibus effusis, m, 377. Ignitis, m, 171. Herba renatis, i, 655.
 Crinis adustus, m, 176.
 Crinitum missile, m, 15.
 Crispante freto, i, 258.
 Crispantur lanugine malae, m, 633.
 Crispato lumine ferri, S. 159.
 Cristatus apex, i, 248.
 Croceus plumae color, i, 245.
 Cruelle profundum, m, 64. Supplicium, m, 61.
 Crudeli funere, i, 482.
 Crudelia bella, m, 488.
 Cruenta tela, m, 470.
 Cruentant, m, 280.
 Cruentas ore, i, 436.
 Cruentis feritate, m, 148.
 Cruentus nimia pietate, m, 99.
 Cruoris amne, u, 601.
 Crustas, i, 520.
 Crystallus nitidus, i, 712.
 Cucurrit in ossa, u, 126. Per membra, i, 34.
 Cultore Deo, i, 550.
 Cum duce, m, 421. Duce suo, n, 475. Fine malorum, i, 555. Gente, n, 639. Laude, S. 25. Manibus, m, 457, 413.
 Morte, m, 438. Plebe, m, 582, 411. Quo conferret, i, 539.
 Ratione, m, 128. Sole, m, 599. Tempore, S. 219.
 Cuncta animalia, i, 252. Corpora, i, 600. Sidera, i, 250.
 Cuncta per cuncta, i, 292.
 Cunctatus credere, n, 678.
 Cunctipatens, n, 65.
 Cunctis poscentibus, m, 689.
 Cuncto crimine, m, 536.
 Cupido, n, 581.
 Cura sui periculi, n, 516.
 Curam gutturis et ventris, i, 78.
 Currant historias, m, 232.
 Currrens pictura, i, 251.
 Currente die, m, 525.
 Currere miracula, m, 245.
 Curril per artus, m, 641.
 Curtius, m, 598.
 Curvat litorea, i, 159.
 Cuspide hos illi, m, 575.
 Custode nullo, i, 285.
 Custoditur fides, n, 509.
 Cutis ossa tegit, m, 615.
 Cynthia, n, 539. Dum crescit, S. 239. Dum minuit, S. 240.
 Cyro, m, 489.

D

Da dextram misero, S. 119.
 Da veniam, S. 511.
 Dabant damna, n, 554.
 Dabit diluvium, n, 401.
 Dabuntur lucra, m, 157.

Domna aliena, i, 615. Putantur, i, 478. Sobiret, i, 599.
 Vite, m, 516.
 Dauna sua vocat compendia mundi, m, 57.
 Dammare piacula, n, 709.
 Damnata laborat, m, 404.
 Damnati divitis, m, 50.
 Damnent delicta priora, n, 700.
 Damnum, i, 14. Praestat compendia, m, 155.
 Darnus exempla, i, 511.
 Danaum, n, 352.
 Daniele, m, 185.
 Dans astris nomina, m, 5.
 Dant cui nil tempora, m, 522.
 Dant, ferunt, S. 246. Lucrum, S. 260. Munus, i, 525.
 Restum, i, 494. Salutem, n, 255.
 Dantem ex hoste tropaea, m, 359. Miracula, n, 500.
 Dantur flumina supra caelos, i, 157.
 Dapsilis, n, 807.
 Dare gaudia, S. 56. Signa per tempora, i, 55.
 Darent mella vepres, n, 459.
 Daret bella, m, 425. Dolorem, i, 575. Pigmenta, n, 440.
 Regna, S. 166. Resurgere, i, 622. Vellera, n, 445. Verba ligata, S. 48. Vitas, m, 256.
 Das exordia rebus, u, 29. Placidos imbres, m, 21. Praecepta benignus, m, 598.
 Dat gaudia caelo, n, 719. Genus, m, 145. Ignes, i, 710.
 Ingenium cera pueris, S. 65. Ira grandem furorem, m, 463.
 Jubar, n, 25. Membra, i, 655. Morsus, S. 274. Nimbus aquas, n, 174. Pretium, n, 505. Pœnas, m, 45. Sol temperies, S. 81. Tempora metis, i, 126. Veniam, n, 556, S. 145, 201, 275, 289. Vepres, S. 72.
 Data est possessio mundus, i, 354.
 Data fontibus, i, 164. Lege capis, m, 415. Semita duplex vento, m, 625.
 Data sunt multa locis variis, i, 504. Spiramina, i, 599.
 Usibus humanis, i, 580. Verba viris, m, 456.
 Datis jaculis, n, 795. Sine fine, m, 92.
 Datori, m, 84.
 Datos in commune triumphos, S. 200.
 Datur apilus, ut habeant, S. 62. Annona, m, 22. Atque negatur mors, i, 546. Casus, i, 570. De germine iusto, m, 141. Esco polorum, n, 174. His humus, i, 402. In tumulos, i, 160. Lux, i, 117. Mors meta, i, 553. Populis ira, pietasque simul, n, 749. Vindicta, n, 680.
 Datus est fructus, n, 642. Locus, i, 454. Nobis Christus, n, 600.
 David, S. 158, n, 654.
 De bove factus homo, S. 58. Clade praestatur salus, n, 119. Coniuge natus, S. 165. Corde, m, 671. Corde cadat, m, 599. Corpore, n, 566. Crimine nati, u, 240. Crimine sumunt animos, m, 482. Crine decorum, m, 621. Fasce, m, 681. Flamine molli, i, 194. Flammis tollere flammam, i, 611. Fluctibus, n, 164. Fluctibus reflecto, i, 682. Fonte rigare, i, 451. Fontibus usas, n, 456. Germine, m, 141. Mors, n, 757. Morte, n, 791. Morte minaci, m, 424. Morte suorum, m, 235. Muliere, n, 155. Parte, n, 175. Parte brevi, i, 585. Parte fecit, n, 128. Parte gemina, u, 787. Parte magus, m, 584. Parte sua, n, 235. Patre, m, 511. Pietate sua, n, 96. Pignore, m, 555. Principe, S. 185. Prole, i, 407. Pulvere, i, 506. Pulvere facium, i, 556. Pulvere factus, i, 581. Qua pararat, i, 574. Quidquid, n, 181. Quinque plagis, S. 90. Quo speratum, i, 564. Sanguine fusa, m, 132. Semine vestro, i, 405. Simili pulvere, i, 578. Sole perit, i, 675. Sole perusta, i, 527. Sole rubentem, i, 425. Strage sua, m, 256. Ventre, n, 682. Ventre pudoris, n, 612. Virgine natus, S. 181. Voce sepulcri, n, 527.
 Debellare superbos, m, 445.
 Debent tibi omnia, quod sunt, n, 178.
 Debilitas, S. 217.
 Debitor, i, 401, m, 51.
 Decantat varias voces, i, 256.
 Deceat quos factura Dei, m, 555.
 Decent pallore, n, 445.
 Decet esse virum, i, 565. Honesta, m, 466. Te esse benignum, S. 101.
 Decorat lingua, i, 248.
 Decorum quodcumque, n, 767.
 Decrementa, m, 527.
 Decrescente luna decrescant aquae, i, 737.
 Decus astrorum, i, 121. Imperii, S. 52.
 Decutit flores, i, 589.
 Dedecus ingens, n, 266.
 Dedit elysios iustis, n, 754. Flumina, n, 176. Homini plus quam sibi rex Deus, i, 617. Mibi vulnera, S. 44. Noctem, n, 519. Triumphum, m, 477. Triumphum patriae, m, 555. Vitam, n, 526. Vocem, i, 546. Vota libera, n, 615.
 Deficit vel crescit luna, S. 253.
 Deflect violari, n, 556.
 Desilverat, n, 664.

- Delevit funera, m, 392.
 Deslorat fructus, i, 389.
 Deformis limus, i, 337.
 Defossa tellure, i, 303.
 Defuncta renasci, i, 687.
 Dejectum attolle, i, 747.
 Deficiens oculos, S. 146.
 Delect elatos, i, 739.
 Delicta fluent, i, 411.
 Delictis hominum, i, 433.
 Delicta, n, 400. Fatendo, n, 457. Non laedunt Deum, S.
 303. Priora, n, 700. Sequendo, i, 97.
 Delictorum amnes, m, 374.
 Demersa lilest, m, 25. Particulam, i, 374.
 Demersa profundo, i, 481.
 Demersus, n, 163, m, 397.
 Demit tibi, S. 9.
 Demus adiutoria, i, 361.
 Densata repagula, m, 629.
 Dent salutem, m, 448.
 Deute contusum, i, 463.
 Dentes cinxere palatum, m, 627.
 Deo magno, n, 532.
 Depingit figuris, i, 205.
 Deposcere peregrina, n, 434.
 Deposito murice, m, 57.
 Depositum suum, i, 631.
 Deprensas, m, 402.
 Descendat in armos, i, 322.
 Descendisse inter tenebras tartareas, m, 402. Polis, n,
 763.
 Descensum Dei, n, 530.
 Designans saporem, i, 512.
 Desinat testare, n, 747.
 Despecta capites, n, 511.
 Despectum aspice, i, 747.
 Despicere praemia, S. 23.
 Despicit irasci, S. 275. Talpas, S. 276.
 Destinast escam, m, 184.
 Destituit cœlum, i, 223.
 Desunt notus et ignotus, m, 586.
 Deterior cane, S. 42.
 Deterrens naves, m, 399.
 Detracta flamma, i, 613.
 Detractus ab ignibus ignis, i, 612.
 Datur triumphus, m, 678.
 Deum Seraphim, Cherubimque, n, 202.
 Deus auctor Dominusque, i, 114. Auctor, spes, opi-
 tex, etc., i, 435. Auctor temporis expers, etc., n, 69.
 Princeps, i, 393. Inventor, genitor, nutritor, etc., n, 2.
 Naturæ, qualique, i, 86. Omnis amor, m, 87. Regnator et
 auctor, etc., i, 362. Rex immense, conditor, etc., S. 1.
 Ubique clarus, i, 122. Nunquam maculabilis, *ibid.* Ubique
 solus, rerum fons, etc., n, 534. Verus, de quo nil fingi-
 tur, etc., n, 520.
 Devorat tauros, S. 721.
 Devota pie, n, 333.
 Dexter in arce sedens, n, 347.
 Diademalem frontem, S. 33.
 Digne sorte, m, 212.
 Dicare regna criminibus, n, 263.
 Dietas supplicium revocabile, n, 698.
 Dido fugas, m, 499.
 Differes me, m, 600.
 Differt punire, n, 775.
 Diffundens amnes, i, 178.
 Digesta, i, 604.
 Digestio ventris, i, 486.
 Dignus Tonantis, i, 597.
 Digne subnixus, i, 217.
 Dignior ira, S. 263. Orbe lunæ est homo, n, 349.
 Dignus honore Dei, S. 178.
 Dilato sine, n, 74.
 Diluvio, S. 285. Gravi, n, 801.
 Divinum, m, 570. Dabit, n, 409. Nocens, n, 392.
 Dimitteret impune, n, 406.
 Dirimit jura naturæ, m, 538. Multa, i, 316.
 Dirigis ingenia, S. 12.
 Discedere solen, i, 417.
 Discessit amicus, m, 588.
 Discipulante manu, S. 134.
 Discipulis, n, 515.
 Discipulus Domini, m, 218.
 Discit perferre, i, 68.
 Discolor pluma, i, 250.
 Discordantia, S. 57.
 Inscordant inter se, i, 263.
 Discunt labores, i, 519.
 Discurrens dama, i, 379
 Discurrere, n, 152.
 Discurrit vapor, n, 631.
 Discussa nube, i, 614.
 Diserti verba, m, 621.
 Dispare forma, m, 638.
 Dispensia vitæ, m, 156.
 Dispicuit placuitque simul, m, 109.
 Disponens acta, m, 522.
 Disposui male, S. 106.
 Dissimilis nec mihi quam quod solet esse catervis, S.
 111
 Dissipat tenebras, i, 410.
 Distenta per artus cotis, m, 613. Terra, n, 572.
 Distincta tempora, S. 222.
 Distinguunt sidera cœlum, n, 340.
 Distracti sanguine, n, 510.
 Distribuit loca, i, 293. Tempora, i, 216. Terris, i, 515.
 Districta, i, 190.
 Ditas egentes, n, 726.
 Ditione tua, n, 21.
 Ditionis pondus, m, 343.
 Ditor India, i, 318.
 Diurna lege, i, 605. Luce, i, 423. Morte, i, 668.
 Durne, i, 680, m, 602.
 Diversa, n, 251.
 Diversi temporis ætas, n, 94, 336. Ortus, n, 588.
 Dives sibi, m, 71.
 Dividit inter aquas et incendia, m, 63. Triumphos, S.
 200.
 Dividitor contexta cutis, n, 381.
 Divinae prolis, m, 173.
 Divisit se, n, 160.
 Divite nummo, m, 40.
 Divitis auri, i, 317. Damna, i, n, 80.
 Distans æm, m, 336.
 Doceant nos exempla, m, 96.
 Dociloquax litera, S. 61.
 Doctor legis, n, 571.
 Dolens peccata, S. 304.
 Dolentes vulnera, i, 742.
 Dolet augmenta, n, 535.
 Dolor omnibus factus, n, 385.
 Doluere nefas, n, 297. Ruinam, m, 390.
 Doluit per bella maritum, m, 390.
 Domant linguam, m, 629. Tormenta, m, 382.
 Domari vomere, rastro, i, 449.
 Domat glacies, i, 190. Sua corda, S. 210.
 Doment illum hæc responsa, n, 149.
 Domet terrore, n, 490.
 Dominante, i, 331.
 Dominaretur his, i, 382.
 Dominator, i, 335.
 Dominatur aqua, i, 158.
 Dominaturum cunctis, i, 338.
 Dominatur orbi, i, 571.
 Domuit viribus orbem, m, 418. Voluptas, m, 479.
 Dona Dei, n, 460.
 Donare veniam, S. 291.
 Donat reatum, n, 536.
 Draco flammeus, S. 276.
 Dracones, i, 314.
 Duas de quinque, S. 90.
 Duces oculi, m, 618.
 Ducis per singula, S. 11.
 Ducit ubique diem, i, 673.
 Ducta illa, i, 323.
 Dulcedine dulcior omni, m, 18.
 Dulcedo recurrit, i, 563.
 Dulcia subducunt, n, 456.
 Dulciffus fontibus, i, 164.
 Dulcior flamma, n, 632.
 Dulcis amor patriæ, m, 331.
 Duratur glacies, i, 715.
 Duratur cor, S. 18.
 Durescit fluctus in ossa, i, 254.
 Durescent ova, i, 261.
 Dux fuerat nubes, n, 786. Mortis, n, 334
 E
 Eat movere, i, 283
 Ebria vinea, i, 171.
 Ebriat unda, n, 136.
 Eburnea monstra, i, 507.
 Ecce quid impendit, S. 163, 191.
 Edax, m, 69. Ignis, i, 687, m, 175. Livor, i, 463. Usura,
 m, 29.
 Edidit aura flatus, i, 193. Die tertia æquor, i, 147.
 Editor omnipotens, n, 20.
 Eductis fetibus, i, 206.

- Eduxit minor, m, 144. Sub sole novo, i, 177.
 Effectus faciles, n, 751. Jussa sequuntur, m, 535.
 Effectus nec deest, i, 566.
 Effeta marito, i, 511.
 Effugiunt tormenta reos, n, 538.
 Effundere cruorem, S. 211.
 Effusus crinibus, m, 577.
 Egender vixit, m, 67.
 Egenus prolis, n, 617. Rationis, m, 150.
 Egestas expectat, m, 55.
 Eget modo dives, n, 770.
 Egit ignibus, i, 216. Solatia plancibus, m, 548.
 Elatos dejecit, i, 759.
 Elementa, i, 405. Coacta, i, 265. Contraria miscuit
 auctor, S. 59. Dant, ferant damna, vel augmentum, S.
 246. Morantur, i, 142. Mutent vires, n, 81. Per nos pe-
 untur, n, 285. Rident, i, 208. Tenentur frædere, n, 188.
 Elementis, m, 556. Ex quatuor, n, 17.
 Elevat elisos, i, 741.
 Elinguis voce tacite silens, S. 40
 Eligat e cunctis, n, 407.
 Elisos elevat, i, 741. Erigit, n, 686.
 Elisææ urbis, m, 500.
 Elisæus hostis, m, 420.
 Elysios, n, 754.
 Emeritum cadaver, m, 426.
 Emicuit stella, S. 182.
 Eminet apex, i, 248.
 Enatat arca, n, 585.
 Ensiferas catervas, m, 471.
 Enudat aves, i, 641.
 Epulas delictis, S. 122.
 Erat penna mori, i, 548.
 Erebi gens, m, 403.
 Erecto crine, i, 662.
 Eritis oppressos, n, 722.
 Eripit dies atque animas, S. 76.
 Eripitur de morte, n, 422.
 Errantes per prata, i, 495. Punis, n, 694.
 Erravit per prata, S. 57.
 Eruitur tellus, i, 151.
 Erumpunt juvenes, i, 275.
 Et merito, i, 22, 501.
 Et veniet, i, 525.
 Eunt tempora vite, S. 220.
 Europe, m, 226.
 Evadne, m, 494.
 Eventus, n, 110.
 Evomat aquas, i, 609.
 Evomit folium, i, 254.
 Ex coitu genitor, i, 589.
 Ex nihilo, n, 195.
 Ex nulla parte, n, 282.
 Ex utero matris, n, 125.
 Exacta spatia, i, 476.
 Exactam juventam, i, 635.
 Exactorem, m, 52.
 Exactum afficit, m, 55.
 Exæstuat ardens, m, 61.
 Exagitat frigus, S. 284.
 Exanimis, n, 120. Res, i, 529.
 Excelsis celsior, m, 17.
 Exceperat pueros fornar, m, 166.
 Excepit bonas, quod fecit iniquus, n, 576.
 Exceptus de fasce malorum, m, 681.
 Excitat ira furorem, n, 692.
 Excurrrens aura faucibus, et narius, i, 504.
 Excusatio certa, n, 270.
 Excussis unguibus, S. 158.
 Excutitur somno, i, 587.
 Exegit ab arce, m, 235. Parnas, m, 452. Quid fides, n,
 674. Virtutis opus, m, 211.
 Exempla docent nos, n, 50. Optima, ac pessima, m, 514.
 Priorum, n, 504. Scelerum, m, 512.
 Exhibet matrem, m, 485. Nidos, i, 298.
 Exigit fama, n, 467. Hoc spes, m, 240.
 Exit alveus, i, 62.
 Exorans precibus, m, 229.
 Exoratus, S. 186.
 Exordia das, n, 29. Nescit, n, 50.
 Exorent Deum, S. 115.
 Exornant verba, m, 522.
 Expavit alveus, i, 702. Deum, n, 499. Pueros, m, 179.
 Expensis non litandus, n, 745.
 Expers temporis, n, 69, m, 668. S. 5.
 Expertes corporis, n, 461.
 Explebo numerum, m, 555.
 Expugnanda per anguem, i, 468.
 Expulit regna, m, 521.
 Exsangues manes, i, 69.
 Exsecranda senectus, m, 528.
 Exsilit inde, i, 240.
 Expectamus adhuc, n, 768.
 Expectat, *aspicit*, m, 55.
 Expectat Deus pia vota n, 742. Procul, i, 556.
 Expectata non est vox, n, 666.
 Extans caput, n, 570.
 Extat placidissimus, n, 696. Solus, n, 751.
 Extet homo pius, S. i, 156.
 Extinctus cecidit ignis, n, 620. Cinis, i, 681.
 Extirpanda manus reorum, i, 107.
 Extitit hic prudens, S. 169.
 Exsurgant tot ora, m, 535.
 Exsurgens aura, i, 195.
 Exsurgit censura Dei, i, 514.
 Extendit pulos, m, 506.
 Extenso corpore, m, 605.
 Extimuit, m, 544.
 Extorquet fenus, m, 28.
 Extorsit egestas coelis, quod voluit, n, 764.
 Extremæ plantæ vestigia, m, 177.
 Exultat tegmine, i, 656.
 Exutus de parte, m, 584.
 Ezechias, n, 662.
 F
 Fabula certa foret, m, 447. Mendax, m, 514.
 Fac fieri, quod et ipsa jubes, m, 601.
 Faceret discurrere mortes, S. 217. Temere, m, 163.
 Faciant silere, m, 149.
 Facias ne populum mendacem, S. 195.
 Faciens miracula, S. 265.
 Facies dei, i, 704. Telluris, n, 432.
 Facile est posse mereri, n, 614.
 Facimus nobis pauperiem, n, 417.
 Facinus hoc nec nomen habet, m, 263.
 Facis servire, n, 725.
 Facit creptare, n, 775. Ipse cibos cadaver, S. 145.
 Faciunt gaudia verecundos vultus, n, 641.
 Facta ducum, S. 21. Sui ultrix, m, 490.
 Facti crimine, m, 482.
 Facto demus, i, 561.
 Factoris imago, m, 552.
 Factum de pulvere, i, 556.
 Factura cibos, i, 259.
 Factus ad usus, i, 552. Immemor, m, 540.
 Falcifer, m, 115.
 Fama ducum, S. 197. Pudoris, m, 466.
 Fames Leonis, S. 269. Massyla, i, 282.
 Famulans Deo, m, 556.
 Famulante militia, n, 25.
 Famolata natura, m, 544.
 Fasce malorum, m, 681.
 Fascibus festivis, m, 522.
 Fastidita, m, 172.
 Fatentur auctorem, S. 3.
 Fatetur medicina, n, 257.
 Fatigat sua culpa, S. 281.
 Favore Dei, i, 141.
 Fecerat martyrium Stephano, n, 572.
 Fecere pie, m, 515.
 Fecit de patre novercam, m, 541. Jobendo, i, 501. Mi-
 racula turbis, m, 224. Non esse patrem, m, 532. Patrem
 amarum, m, 551. Planctus de pignore, m, 535.
 Fecundari arca, n, 589.
 Fecundos artus, n, 494.
 Fecundus amor, n, 621. Vapor, n, 651.
 Fefellit nulla præsumptio, i, 565.
 Femineis catervis, m, 511.
 Femineo crimine, i, 554. Mucrone, m, 478. Sanguine,
 n, 79.
 Fenestras, *oculos*, m, 619.
 Fenus accipit, i, 401.
 Fera bella, m, 227. Dextra parentis, n, 575. Regna,
 m, 520.
 Ferarum genus, i, 284, 458.
 Ferat maculas, n, 602. Nox ipsa veniam, m, 600. Quod-
 unque decorum, n, 767.
 Feriente gladio, n, 538.
 Ferit nullum censura, i, 92.
 Feritate cruentos, m, 148. Pis, S. 274.
 Feriurus, m, 101.
 Ferunt cedros, S. 279.
 Ferrato corpore, m, 401. Pondere catenarum, m, 648.
 Ferrea vincula, m, 415. Vox, m, 552.
 Ferret pondera, m, 59.
 Ferri viscera, i, 505.
 Fertur sententia, i, 548. Simplex et noxia, S. 69.

Perunt camos, S. 260. Regia verba iudicium Dei, S. 114.

Fesse animæ, m, 630.
Fessorum virtus, i, 750.
Festinus adoptat, m, 609.
Festiva recedunt, m, 367.
Festivis fascibus, m, 322.
Fetante verbo marito, n, 89.

Fetat humus, n, 217. Humus flores, messis aristæ S. 83.

Fetibus eductis, i, 266.
Fetura, i, 616.
Fetus aeris et pelagi, i, 403.
Fiant disjuncta, n, 191.
Fiat jactura, m, 153.
Fibræ pulmonis, i, 593.
Ficta Dei proles, m, 251.
Fidelen sine fraude numerum, m, 533.
Fideles, m, 251. Ambo, i, 369. Vivere debemus, m, 351.

Fideli lege m, 210. Mente, n, 591. Sermone, m, 356.

Voce, i, 732. Urbe, m, 452.

Fidelis promissor, n, 784. Serrat, m, 44. Servire, n, 23.

Fides intemerata, n, 227. Plenn, m, 210.

Figit retia apro, n, 274.

Figuras proprii generis, i, 38.

Findentis terram, i, 626.

Finderet mensura, m, 311.

Fine carens, i, 22. Dilato, n, 74. Salutis, i, 360.

Finem sine fine paras, n, 50.

Finxit amare, m, 498.

Fissa ungula, S. 46.

Flant commercia, n, 505.

Fixit limitibus, i, 217. Tempora, i, 293.

Fixum sit, i, 623.

Flabellum rubicundo, m, 635.

Flabra tangunt palatum, i, 597.

Flagella verberis, m, 14.

Flagello fluitante, i, 170. Poenæ, n, 606.

Flamina multæ, i, 707.

Flamine molli, i, 194.

Flammantes crustas, i, 320.

Flammantibus horis, i, 715.

Flammata, m, 176.

Flammatus radiis, i, 188.

Flammea sidera, i, 219.

Flammeus axis, m, 505. Ignis, i, 144. Ore draco, S. 276.

Oratus, i, 214. Urit, m, 160.

Flammipotens, m, 386.

Flammis gelidis, m, 168.

Flans vitulum coluit, S. 98.

Flatibus alternis, i, 591. Ora illustrata vigent, i, 596.

Oris, i, 289. Vipereis, m, 504.

Flavescit ager, m, 27.

Flabile nomen inane conjugii, n, 627.

Flavit prospera, m, 570.

Flexos genibus, n, 745.

Flore gena, S. 328.

Florea regna, i, 535. Rura, m, 301.

Florentia rura, i, 175.

Floret humus, i, 183. 573.

Fluctibus immensis, i, 118.

Fluctuat æquor, i, 576. Nemus, i, 196.

Fluctuat ænis, n, 483.

Fluctus bellantes, i, 501.

Fluent deliciae, i, 414.

Fluent gurgitis, n, 484.

Fluent unda, i, 610.

Fluescunt saxa, i, 697.

Fluido natatu, i, 257.

Fluitante flagello, i, 170.

Flumina scelerum, m, 572.

Fluvialis aquæ, n, 437.

Podiente ligone, n, 176.

Podere concordii, n, 188.

Pomte flammæ, i, 614. Pingui, m, 172.

Pons naturæ, m, S. Herum, n, 584.

Formantur virtute Dei, i, 618.

Formare, i, 397. Cicutas, i, 199. De pulvere, i, 378. Hominem, n, 250.

Formata mano, i, 604.

Formatur adultæ, i, 585. Animal, i, 550.

Formicæ, i, 527.

Formidat mortem, S. 128.

Formidatos motus, i, 701.

Formidavere emeritum senis cadaver, m, 426.

Formido fuit lasciva voluptas, m, 344. Salutis, m, 656.

Formula laudis, m, 666.

Fornace liquescit, i, 304.

Fornax ignea, m, 166.

Fortitan opponant, n, 457.

Fortia coria, i, 468.

Fortuna, m, 420. Regis, S. 213.

Fovens creatæ, S. 82.

Fovet mentes, i, 421.

Fovet certamina, S. 207. Igne pio, i, 221.

Fragile est, m, 93.

Fragiles avas, i, 718.

Fragili sub corpore molli, 457. Suo tegmine carnis, n, 463.

Fragilis natura, n, 93.

Fragmenta ruinae, m, 643.

Frangens graviore pondere, i, 106.

Frangeret artes, n, 493.

Frangitur ira, S. 147.

Frater fratri veniam donare jubetur, S. 291.

Fraude decepti, n, 510. Nocebit sibi, m, 362. Sua, i, 267. Truci, i, 492.

Fraudes liquorum, i, 278.

Frégere dolores, n, 593.

Fremunt, S. 224.

Fremunt bella, m, 152.

Frenat procellas, i, 708.

Freta glauca, i, 148. Pigra, i, 501.

Frigida luna, n, 10. Lux, i, 666. Natura, n, 626.

Frigidus carbunculus, i, 522. Ignis, m, 168.

Froudent amara comantia, i, 573.

Frondeat, i, 166. Oliva, n, 221.

Frondeant silvæ, n, 218.

Frondebis impulsis, i, 195. In textis, i, 183.

Fronte doloris, m, 102.

Fructus anni, i, 182. Honestatis datus est, n, 612. Sceleris, S. 161.

Frui ante bonis, i, 81.

Frumenta annua, i, 625.

Frustra maritus, n, 618.

Fodere preces, n, 667.

Fugaret marmora, i, 701.

Fugax cervus, i, 275. Vita, i, 632.

Fugitiva manus, n, 164. Volat, S. 236.

Fugituros, n, 9.

Fugunt tenebræ, n, 631.

Fulgur cæli, i, 122.

Fulmineos ignes, i, 710.

Functus vice, S. 6.

Fundebat opes proprias illis, n, 762.

Funderet linguas, i, 148.

Fundi pluvias, n, 737.

Fundit amomum, i, 528. Odorem, i, 174.

Funditur lux umbris, n, 539.

Fundo lacrymas, m, 602.

Fundunt voces, i, 242.

Funduntur mubera, i, 317.

Funere armato, m, 599. Vivo, m, 505.

Funerem sepulchra peste, i, 70.

Funereo dente, i, 462. Luctu, m, 568.

Funereo cibos, i, 482.

Funesta duobus, n, 506. Fraude, m, 526.

Funestat diem, n, 566.

Fungis crescentibus imbre, i, 550.

Fur opifex vult esse suus, i, 577.

Furens in sua membra, m, 422. In sua regna, n, 344.

Ira, n, 800.

Furiale nefas, m, 261.

Furiarum regna, m, 228.

Furiata, m, 502. Dolor mens, m, 492.

Forit damnare, n, 513. In venerem, S. 227. Turbo, i, 189. Unda maris, i, 298.

Furtim doceant, n, 271.

Fusa de hoc sanguine, m, 142.

Fuscata lampada, i, 77.

Fuscatur ab umbra, S. 243.

Fuso sponte cruore, m, 257.

Fusura cruorem, n, 797.

G

Gaiatus vir, m, 401.

Garrula silva, i, 256.

Gaudet sanguine fuso, m, 147.

Gaudere cruore, m, 215.

Gaudet laudare, n, 226.

Gavisa ministrat, m, 559. Quod esset, i, 347.

Gavissus exstingui, m, 425.

Gelato humore, i, 255.

Gelida favilla, i, 661.

Gelidis cerastis, m, 294. Flammis, m, 168. Medullis, n, 652. Pruinis, i, 191.

- Gelidum liquorem, m, 65.
 Gementis pro libertate, n, 779.
 Gemeret, m, 584.
 Gemit senectus, s, 229.
 Gemina de parte, n, 787.
 Gemma lateret, n, 451.
 Gemmant vites, i, 575.
 Gemmantia lumina, i, 545.
 Gemmantur oculi aquis, i, 255.
 Gemmas, i, 506. Eximias, i, 518.
 Gemmata rosas, i, 650.
 Gemmato cespite, i, 179. Lumine, m, 618. Palmito, u, 230.
 Gemmatum coelum, n, 540.
 Gemmis pretiosis, i, 521. Variat in vitibus uvas, i, 718.
 Gena pulchra rubore, i, 512.
 Gena flore, s, 228. Rabuere, i, 543.
 Generale malum, n, 435. Tueri, n, 183. Vitium, n, 111.
 Generaliter, n, 55, 753.
 Generant terræ, i, 578.
 Generat pelagi conchula divitias, s, 74.
 Genialis, m, 519.
 Genibus flexos, n, 745.
 Genio prior ad veniam, s, 500.
 Genitalibus, n, 620.
 Genitis floribus, s, 252.
 Genitoris amati, n, 661.
 Genitos externos, n, 520. Suos, m, 551.
 Genitus corde, n, 67.
 Gens crebi, m, 405. Plumea, i, 240. Scelerata sanus, m, 519.
 Gente nepotum, n, 629.
 Gentiles deos, n, 579.
 Genere novos affectus, i, 592.
 Genus angelicum, n, 458. Carnale, i, 616. Æquoreum, n, 575. Gentile, m, 145. Hominum, i, 521. Immortale, n, 107. Pecudum, ferarum, i, 458.
 Genus omne cerebri, i, 755. Pecudum, ferarum, i, 281.
 Veneni, n, 225.
 Gerant bona, s, 14.
 Gerens funera, i, 618. Omnia pulchra, i, 596.
 Germanorum mortes flere sorores, m, 593.
 Germina cuncta, n, 181.
 Germinat arbor, n, 218. Herba, i, 575.
 Gero reatus, m, 571.
 Gestiat belua, n, 159.
 Gestiret, n, 576.
 Gignit animantia, i, 272.
 Gignitur omne genus, i, 284.
 Gignuntur pluvie vicibus, s, 80.
 Glacies aquarum, i, 715. Districta, i, 190. Serpentina, n, 235.
 Glaucum fretum, n, 288.
 Globo lune, i, 755. Solidante, i, 152.
 Globos lune, s, 242. Lunares, n, 49.
 Globum lunarem, i, 77. Solis, i, 236.
 Globus sidereus, n, 5.
 Glomeratis fontibus, i, 158.
 Gloria bellorum, s, 199. Laudis, s, 206.
 Gradientibus illis, m, 178.
 Gradus temporis, i, 542.
 Grande caput, n, 570. Malum, n, 552, m, 567. Nefas, n, 552, m, 84, 125. Supplicium, n, 146. Tonat, i, 502.
 Grandem furorem, m, 465.
 Grandine lapidum, s, 171.
 Grandinis ictus, i, 190.
 Grassante reatu, n, 400.
 Grassantur in undas, n, 287.
 Gratia solis lux, i, 120.
 Gravabant mollia lina, m, 55.
 Gravabat animas, n, 116.
 Graves mortes, i, 290.
 Gravis ira, n, 471, m, 639. Vita, s, 150.
 Gravior undique pressus, m, 581.
 Gruis, i, 527.
 Gurgitis æquorei, i, 705, n, 485.
 Habebat totum, i, 580.
 Habenas lucis, n, 9.
 Habendus non est tentator, m, 126.
 Habens instar mentis, i, 286.
 Habent noctes et dies tempus, s, 248. Nubila tempus, s, 261. Otia tempus, s, 258.
 Habere tempus pium, s, 180.
 Haberet jubar, n, 778. Veniam, n, 537.
 Habet fremitus, s, 221. Ictus, i, 206. Mortes, medicina, s, 65. Nil necis, s, 171. Nomen pium, s, 298. Nomen piaculum, s, 290. Tempus autumnum, s, 252.
 Habetur major hic ratio, n, 710. Servator, n, 81. Unus

limes, n, 707.
 Hac luce, s, 185.
 Hærent delicta malis, n, 400.
 Hæres proximus, m, 266.
 Hænos mordaces, i, 507.
 Hauriat mortem, i, 519.
 Hæustus suos, i, 592.
 Hectora, m, 580.
 Herculei furores, i, 71.
 Hesterna gaudia, i, 424.
 Hians anguis, i, 287, 658.
 Hicæ terror, m, 504.
 Hiati telluris, m, 596.
 Hinc inde, i, 181.
 Hirundo, i, 537. s, 268.
 Hoc superest, ut vita cadat, m, 592.
 Holocaustum, m, 468.
 Homicks, n, 634.
 Honestæ virtutis, m, 571.
 Honestas extimuit pondus ditionis, m, 545. Fallatur, i, 465. Purgatæ mentis, n, 745.
 Honestum moribus, i, 442. Retineret, n, 585.
 Honor (lux) agricolis, i, 125.
 Honos stellatus, n, 55. Viola, n, 445.
 Horrescis, n, 558.
 Horrida certamina, s, 208. Monstra, n, 159. Prælia, m, 584.
 Horridus Leo, s, 157.
 Horror gravis aquarum, m, 575.
 Hospita manus, n, 289.
 Hospitibus cæsis, m, 215.
 Hostia grata, m, 108.
 Hostiles civibus, m, 57. Gemitus, m, 575.
 Hostili cuspidis, m, 575.
 Hostis generis, m, 551. Insonitibus populi, m, 58. Natis, m, 516.
 Humana mens, m, 127.
 Humane gentis, n, 450.
 Humani generis, s, 287.
 Humanis catervis, n, 111. Membris, i, 598.
 Humida cum siccis, s, 60.
 Humiles oppressos, n, 722.
 Humili voce, n, 204.
 Humilis, n, 805.
 Hyacinthus fulgens, i, 247.
 Ibant per flores, i, 437.
 Ibat in exsequias, m, 528.
 Ictus grandinis, i, 190.
 Idola pellant, n, 579. Vana colant, s, 86.
 Ignara vaporis, m, 508.
 Igne fovei, i, 21. Loquaci, n, 777. Resolvens, i, 25. Sa-
 lutis, i, 206.
 Ignea cum gelidis, s, 60. Fornax, m, 166.
 Igneus spiritus, n, 776.
 Ignibus æthereis, i, 119, m, 294.
 Iguis frigidus, m, 168.
 Ignitis crinibus, m, 171.
 Ignitum jubar, n, 778.
 Ignorantia veniam jure meretur, n, 269.
 Ignorat mutare, m, 296.
 Ignoscat rector, s, 205.
 Ignoscendo pius imitare Tonantem, s, 149.
 Ignosci semel, s, 507.
 Ignotum diem, n, 122.
 Iliades matres, m, 580.
 Illæsos pueros, m, 179.
 Illæsurus, n, 172.
 Illectos donis, n, 741.
 Illicita, s, 20.
 Illicitos toros, m, 545.
 Illicitum, i, 446, 495. Nefas, n, 718.
 Illis morsibus, n, 202.
 Illud prætereo, n, 247.
 Illustrat noctes, n, 559. Venas, n, 43.
 Illustrata ora, i, 597.
 Iluvies, n, 599.
 Ima levas, n, 727.
 Imago celestis homo, i, 558. Christi, i, 525. Cordis, m, 652. Cojus, n, 175. Factoris, m, 552. Solis, i, 666.
 Imbre cruor, n, 511.
 Imbres placidos pluvias descendentes, m, 21.
 Imbrifer spiritus, n, 174.
 Imbrifer s pluvius, i, 452.
 Imbutus fraudibus, i, 460.
 Imitabilis, n, 232.
 Immaculatus, n, 605.
 Immane chaos, n, 64.

- Immemor auctoris, n. 334. Generis, m. 340. Uoris, m. 414.
 Immensam molem, n. 31.
 Imminet imber, i. 522. Supra caput, m. 201.
 Immites leones, n. 272. Vias, m. 31.
 Immittat hamos, i. 507.
 Immobilis, i. 193.
 Immodici temporis, S. 20.
 Immortale genus, n. 107.
 Impatiens luminis, n. 338.
 Impendat quid pura fides, m. 318.
 Impendens Asiae salutem, m. 323. Innumera caelis, n. 71.
 Impendi quibus me, m. 587.
 Impendis medelam, i. 744.
 Imperat pelago, m. 161.
 Imperio cuius, S. 108, 179.
 Imperium principis, S. 151.
 Imperitura medela, i. 231.
 Impetat astra fluctibus, n. 542.
 Impete mortis, i. 537. Pleno, i. 609. Terribili, i. 102.
 Impia gens, n. 397. Mater, n. 315. Terra, i. 277.
 Impiger hospes, n. 186.
 Impius auctor, m. 315. In se, m. 48. Inde nocet, S. 70.
 Pater, m. 542.
 Implicat socios, n. 469.
 Implicitant, n. 293.
 Impollutus adhuc, m. 483.
 Importuna gens, n. 263. Nox, n. 523.
 Improbam rabies, improba vota, n. 713.
 Impugnata vicissim, i. 143.
 Impulit ad flammam accurrere, m. 503.
 Impulsis frondibus, i. 193.
 Impune dimitteret, n. 406. Patetur culpas, n. 633.
 Noxius, S. 160. Peccare, n. 711. Peccasse falendo, i. 34.
 Triumphat, i. 480. Vagari, n. 402.
 In avum longum, n. 739.
 In arce, n. 547. Regnavit, m. 647. Arma fremens, S. 308. Pares fuimus cum principe, S. 203. Cineres fuescunt, i. 698. Cineres jacere suos, m. 443. Cineres soluta, n. 414. Commune datos triumphos, S. 200. Extremos gemitus, i. 103. Laude, n. 792. Messe, i. 544. Morem, n. 437. Morte futurus, i. 483. Morte vivax, i. 648. Officio, m. 101. Orbe, i. 169; m. 222. Ore orbis, S. 196. Pejus procedere, n. 404. Quem fabula nulla cadit, m. 520. Scopulum, n. 788. Se confirmans, n. 574. Se impius, m. 48. Soporem, i. 572. Sua membra, m. 422. Tantum ut, n. 639. Unum tempus, n. 577. Usus pignoris, i. 260.
 Inane, i. 152.
 Incassum, m. 515.
 Incendia mortis, m. 63, 228.
 Incertus color, i. 510.
 Incessanter, i. 609.
 Incesti nefas, n. 506.
 Incesto pectore, m. 483.
 Inclinas, ubicunque voles, S. 104.
 Includit ossibus medullas, i. 344.
 Inclinum capite, i. 733.
 Inclytus, S. 299.
 Incolumis, m. 400.
 Incrementa, m. 527.
 Increpat hos, i. 496.
 Incurrant reatum, i. 467.
 Incurrit culpam, n. 676.
 Inde fit, ut, S. 64. Furit, S. 440.
 Indens tædia, vel gaudia, i. 318.
 Index, i. 434. Luminis, m. 159. Pectoris, m. 631. Spiritus, n. 104. Temporis, i. 123. Veri dogmatis, m. 221.
 India, i. 176, 318, 367.
 Indiga dextra, n. 770.
 Indignatio regum, i. 17.
 Indociles, n. 143.
 Inducere formas, n. 704.
 Induit auctor animalibus, ut, n. 263. Artus, n. 99. Iubar, i. 217.
 Induitur compage, n. 84.
 Indulgens sepius, n. 702.
 Indulgentia poenam prævenit, i. 88. Prompta, m. 598.
 Indulgere paratus, n. 774. Voleus, n. 493.
 Indulges veniam poscentibus, S. 99.
 Indulget culpis, S. 150.
 Indulcor mansit, n. 354.
 Inermis manus, n. 393.
 Iners animi, m. 150. Officii genitoris, n. 619. Præda, S. 134. Sexus, m. 437, S. 218.
 Inest fructus, S. 232. Fructus anni, i. 182.
 Inexorabile pactum, m. 412.
 Infanda propago, n. 370.
 Infandæ culpe, n. 538.
 Infantia pubes, i. 386. Simplex, S. 223.
 Infansus cantibus, n. 326.
 Infecta venenis, m. 293.
 Infectis mentibus, m. 254.
 Inferui faucibus, n. 704.
 Inficit artus, i. 342.
 Infixa ad ramos, i. 239.
 Informis, n. 239.
 Infremit animas redituras, n. 536.
 Infusus spiritus, i. 340.
 Ingeniti sanguinis, i. 406.
 Ingeniti corpore, S. 271. Libertate, m. 537. Sole, m. 297.
 Ingenius mentibus, m. 434.
 Ingerit æterno, n. 513. Ore cibos, i. 472. Spiritus, n. 38.
 Ingravat incautum, i. 106.
 Ingruit imber, n. 175.
 Inguinibus strictis, n. 192.
 Inhiarit alienis, n. 749.
 Inimica sanguinis pietas, m. 374.
 Inique peccamus, n. 330.
 Initium, n. 516. Factis, i. 132.
 Injustis daret, S. 294.
 Inocuis cordibus, i. 366.
 Innumera cervice, m. 495.
 Innumerabilis, n. 63.
 Innumeras, n. 567.
 Insuper sideris, n. 472.
 Innumeris gentibus, m. 219. Vocibus, S. 195.
 Innumerus diversis sanguinis ortus, n. 77.
 Inopes defenderit, n. 748.
 Inopes defensum, n. 753. Fames, S. 284. Levitatis, S. 250.
 Lucis, n. 404. Mortis, m. 638. Pietatis, i. 469.
 Inquinat facinus, n. 469.
 Insana clade, n. 113.
 Insani fluctus, n. 345.
 Insidens frondibus, i. 238.
 Insidiosus, i. 471.
 Insidit mentibus, n. 41.
 Insipiens sit, m. 94.
 Insons, n. 748.
 Insonites, S. 282.
 Insoniti populo, m. 682.
 Insonitibus populis, m. 36.
 Insonitis mens, n. 715.
 Insonitum cruce, m. 215. Mortes, m. 121.
 Inspecta tellure, i. 513.
 Inspiras, ut, n. 15.
 Iustar montis, i. 286.
 Instat pars militis, S. 203.
 Institit occidi, m. 419.
 Insuper et, S. 161.
 Insuperabile iubar, n. 339.
 Insuperabilis, n. 569.
 Insurgere in cumulos, n. 330.
 Intactæ herbæ, i. 269.
 Intemerata fides, m. 427.
 Intende meas lacrymas, m. 602.
 Intendens spes hominum, i. 746.
 Inter avos, atavosque fuit, n. 617. Belligeros fremitus, m. 470. Odoratos flores, m. 679. Patrios, m. 417. Prata pecus, m. 647. Prata vagum, i. 285. Tartareas tenebras descendisse, m. 402.
 Interest, i. 542.
 Interior tellus, i. 326.
 Interpres mentis, m. 631.
 Intextis frondibus, i. 183.
 Intoleranda toleravit, m. 434.
 Intonsa comis, i. 395.
 Intonsus crinibus, m. 585.
 Intrans sol cadat, S. 133.
 Intulit artus tormentis, n. 422. Gloria mortem, m. 3.
 Periculum pro laude, m. 353, 432.
 Intumescere sinus, n. 636.
 Invadunt agros, n. 507. Populos, m. 280.
 Invasit, m. 275.
 Invasura, n. 348.
 Inventor criminis, n. 533.
 Invidie mordacis, i. 464.
 Invitat ad eam, i. 723.
 Ira non impia, S. 147. Irruit, i. 102. Irascente alio, S. 133. Deo, m. 591, S. 29.
 Ire amnes, i. 331. Per sanctus, i. 331. Soleat formula laudis, m. 688.
 Irrepsit flamma medullis, n. 632. Ignis, n. 85. Serpens, i. 439.
 Irrevocabile munus, i. 603.
 Irruit ira, i. 102.

Isac, m, 125, 139, 133.
 Israelitarum populum, S. 97.
 It surculus in auras, i, 163. Vitis, i, 169.
 Iterum reditura, n, 196. Revocare, n, 120.
 Ilique, reditque, i, 592. Ad solitas plagas, S. 211. Salus,
 S. 86.

J

Jaceat territus, S. 142.
 Jacebat captiva, n, 782. Pars hominis, n, 124.
 Jacebunt freta, i, 501.
 Jacent abscessa crura, S. 516.
 Jacet lignum, i, 655. Ubique, S. 214.
 Jacit oculos, i, 548.
 Jactura fiat, m, 153.
 Jacturam s' nire, i, 610.
 Jacuere in cineres suos, m, 443.
 Jaculati fulminis, m, 493.
 Jam jam, m, 101.
 Janitor æthereus, m, 222.
 Jejuna alimenta, m, 171. Fames, S. 263. Cruoris, S.
 173.
 Jejunia nulla, n, 667.
 Joannis pater, n, 676, S. 39.
 Jocasæ heres, m, 266.
 Jubar, i, 615. Ætheris, m, 2. Æthereum, i, 118. Emi-
 cat, i, 670. Gelidum, n, 25. Indu i, i, 217. Ignis, i, 659.
 Ignitum, n, 778. Insuperabile, n, 539. Solis, i, 409. Vi-
 brare, i, 422.
 Jubelbi, ut, S. 49 seq.
 Jubes, ut S. 126.
 Jubet ire lunam secundam, i, 209. Radiare, i, 206
 Juda miser, n, 537.
 Judæa, n, 499.
 Judæa de gente, n, 568.
 Judice visu, i, 517.
 Judicio suo, n, 580; m, 42. Tuo, m, 678. Venturus,
 n, 548.
 Judicium Dei, S. 114.
 Judith, m, 468.
 Jugales novos, i, 407.
 Jugulat propinquum, m, 285.
 Juguli, m, 640.
 Jumenta, i, 270, 536.
 Juno, n, 581.
 Junxere reatus, n, 419.
 Jupiter, n, 581.
 Jura naturæ, m, 558. Potestatis, n, 257, 729.
 Jussa domari, i, 449. Creavit, i, 402.
 Jusseris, ut, n, 201.
 Jussit ad usum, i, 447. Officia, numeros, et nomina
 stellis, i, 215.
 Jussu Tonantis, i, 141.
 Jussus produxit, m, 93. Sol, n, 19.
 Juste creavit, m, 146.
 Justa vita, n, 803.
 Justis solem, pluviasque dedisset, S. 235. Dedit, n, 751.
 Justitium grande, m, 572.
 Juvat mens pura Deum, i, 695. Quem non ultio, sed
 venia, S. 102.
 Juvenilis spes, n, 628.

L

Labor est, i, 199.
 Laborat parere, m, 538. Sol, i, 229.
 Labores olis, i, 716.
 Lacerasset pectora palmis, m, 577.
 Lacerti, m, 655.
 Lacertos lacerasset, m, 578.
 Lacrymæ dant munus odoris, i, 525.
 Lædat flores, i, 198.
 Læditur auctor, S. 503.
 Læsi parentes, n, 511.
 Læsuræ semet, n, 501.
 Lætiæ munera, i, 172.
 Lambet flamma, m, 170
 Lambit fax, i, 660
 Lamenta silent, m, 101. Triumphis jungeret, m, 565.
 Languescunt sidera a flammis, i, 675.
 Languoris ad æstus, i, 745.
 Lanigeras oves, n, 446.
 Lanugine malæ crispantor, m, 624.
 Lapillos niveos, i, 519. Pretiosos, S. 71.
 Largitur peccata reis, n, 605.
 Lasciva voluptas, m, 344.
 Lata sententia, n, 802.
 Lateat quem lex, m, 247.
 Lateret quem mens humana, m, 127.
 Latrantibus undis, n, 788.

Landaverè Deum populus, n, 791.
 Laurus hunc ligatur, i, 168.
 Lavet peccata, n, 611.
 Lazarus, n, 150.
 Legantur bella, m, 274.
 Legatio Punica, m, 408.
 Lege diurna, i, 606. Hac, S. 503. Latenti, i, 751. No-
 tant, S. 256. Perenni, i, 757. Poli, S. 250. Tus, n, 52,
 56.
 Legis sancta, i, 621.
 Leguntur meruisse, m, 139.
 Leonide ausa, m, 271.
 Leonum colla, i, 506.
 Lepus, S. 270.
 Levas colla atrita, n, 724. Ima, n, 737
 Levat terram, i, 687.
 Levitatis inops, S. 250.
 Lex sancta, S. 507. Sancta Dei, m, 247.
 Libera mens est peccare aut vivere sancte, n, 612.
 Vita dedit, n, 615.
 Libertatis amor, m, 559. Opem, n, 413.
 Librantur in æra, i, 264.
 Libycas arenas, m, 291.
 Licium, i, 493.
 Ligant vincula, m, 582.
 Ligantur juguli, m, 640. Juncta, n, 189. Membra ner-
 vis, m, 614. Nervii, i, 235.
 Ligat bellum pax, m, 594. Causa communis utrumque,
 i, 545.
 Ligata compage, m, 644. Verba, S. 48.
 Ligatis fluctibus, n, 787.
 Ligatur ossibus, n, 84.
 Lilia candida, i, 66.
 Limatur in artus, i, 550.
 Limes criminis, et penæ unus, n, 707. Noctis, i, 118.
 Limina mortis, n, 514, 527, 702.
 Limite posito, m, 510.
 Limitibus suis, i, 142.
 Limus deformis, i, 557.
 Lingua suada mali, i, 490.
 Linthea fluxa, m, 190.
 Liquecentes aquæ, i, 756.
 Liquescat fornax, i, 504.
 Liquescent, i, 114.
 Liquit, deliquit, S. 59.
 Liqueores ferret, n, 457. Molles, i, 151. Pelagi, m,
 569.
 Litandus puro corde, n, 741.
 Lite concordii, n, 130.
 Littore nudato, i, 78.
 Livor edax, i, 465.
 Loca piorum, m, 162. Sacra, n, 677.
 Longa dies, m, 674.
 Longæva, n, 457.
 Longius assistens, m, 189.
 Loquaces nidos, i, 235.
 Loquaci igne, n, 777. Vento, i, 752.
 Loquantur volucres, i, 56.
 Loth, n, 420. S. 286.
 Luam mea facta, m, 577
 Luce diurna, i, 423. Hac, S. 183. Repulsa, m, 277. Sexta,
 i, 115.
 Lucent primordia mundi, i, 127.
 Lucifer, i, 669, S. 88. Ardens, n, S. Tertius, n, 542.
 Lucifero redeunte, i, 667.
 Luciferum, i, 422.
 Lucis origo, i, 152.
 Lucra dabuntur, m, 157.
 Lucretia casta, n, 506.
 Ludant pisces, n, 158.
 Ludibrium generis, m, 585.
 Luens supplicium, m, 61.
 Lueret penas, n, 571, 453.
 Lumen coruscum, i, 154.
 Lumine ferri, S. 159. Nudo, n, 425.
 Luminis immensis, i, 221.
 Luna brevis, i, 115. Crescente, S. 257. Minuente, S.
 258. Crescit, vel deficit orbe, S. 255.
 Luna cornua aurea, i, 121. Frigidus orbis, i, 52. Tem-
 pora, i, 75.
 Lunarem globum, i, 77.
 Lunares globos, n, 49.
 Lunari luce, i, 419.
 Lunato dente, i, 280.
 Lurida palla, n, 521.
 Luserunt pisces, i, 257.
 Lustra tria, n, 665.
 Lustrans tempora, n, 11.
 Lustrare polos, m, 166.

Lux caesi diei, i, 117. Datur, *ibid.* Facies rebus, 119.
Ibi plura de luce. Jubar æthereum, i, 118. Luna, m, i.

M

- Machina nova, i, 348. Rerum, n, 191. Sublimis rerum, n, 55.
 Maculabilis, i, 128.
 Maculam thalami, m, 506.
 Maculatur, n, 510.
 Maculosa serpens, i, 288; n, 317.
 Madefacta cutis, n, 117.
 Madenti tæbe, n, 566.
 Madescens tæbe, m, 215.
 Magistra pietate, m, 535.
 Magum Simona, m, 229.
 Major opulentia egenis, i, 728.
 Mala gramina, S. 37. Lingua, i, 57. Mixta bonis, S. 58.
 Male frangens, i, 509. Venit in usus, n, 303. Venturus, n, 509.
 Maligno sermone, i, 470.
 Malorum doctrina, i, 474. Fasce, m, 681.
 Mandante te, n, 152. Verbo, m, 237.
 Mandarent nullas mortes, m, 504.
 Mandet prospera, S. 109.
 Manebit addictum, i, 415.
 Manens, n, 68.
 Manent commissa, i, 401.
 Manentis sine fine, n, 21.
 Manes deterrens, m, 399.
 Manes exsangues, i, 69.
 Manet irrevocabile munus, i, 605.
 Manibus propriis, m, 501.
 Manifestus, m, 153.
 Mansit indultor, n, 534.
 Manus confusa periculis, m, 277. Dat hostis, S. 153. Medici, S. 236. Nocentum, n, 712. Recorum, i, 107. Romana, m, 142. Tanta virorum, m, 473.
 Ma centibus herbis, i, 190. Membris ævo, n, 616.
 Marceret bonos, n, 445.
 Marcidus, n, 622, S. 228.
 Mare purpureum, i, 78.
 Marito verbo, n, 89.
 Marmora glauca, i, 704.
 Marmore tranquillo, n, 157.
 Mars, n, 580.
 Martia tela, S. 226.
 Martis certamina, S. 207.
 Martyridi fecerat Stephano, n, 572. Recepit, *ibid.*
 Massa chalybis, i, 502.
 Massyla fames, i, 282.
 Massylum, m, 189.
 Mater anus, n, 184. Humus, i, 456, 657.
 Materiam amoris, i, 591. Laudis, n, 461, S. 207. Sterilem, n, 665.
 Materis candida, i, 715. Ferri, S. 69. Necis, n, 227.
 Materna vis, i, 624.
 Matrona illustris, m, 578. Plebeia, *ibid.*
 Matura virgo, i, 534.
 Maturus tractat, S. 239.
 Maurus ubique jacet, S. 214.
 Me miserum, m, 604.
 Me pugnante, S. 201.
 Meamus ex fonte sceleris, n, 538.
 Meantem ire, n, 52.
 Medelas, i, 291.
 Medicamina, S. 63.
 Medicamine nullo, i, 744.
 Medicina salutis, i, 202.
 Medicus fuerat Petrus, n, 763.
 Medios ignes, n, 22.
 Med tatur prælia, i, 281.
 Medium cæli orbem, S. 89.
 Medulla latens, S. 241.
 Medullas absumptas, m, 615. Medicina querit, n, 276.
 Salutare, S. 67. Udans, i, 632.
 Meliore animo, n, 700.
 Melioris vite amator, n, 425.
 Mella pocula futura, i, 201. Mellitum venenum, i, 461.
 Membrata globis, i, 262.
 Membratur, n, 78. In artus, i, 537.
 Memor sui operis, i, 571.
 Memorare laudes, i, 749.
 Mendacem populum, S. 193. Simona, m, 230.
 Mendicans non sibi, n, 771.
 Menerea, m, 236.
 Mens avara, m, 42. Sana in corpore sano, m, 675.
 Mensura finiret, n, 310.
 Mentiri rosam, i, 63.
 Mentita furores, i, 71. Juvenem sub armis, m, 487.
 Mentitum fulmina, m, 255.
 Mentitur diem, i, 660.
 Mercede nulla, m, 225. Purioris, m, 810.
 Mercator nata, n, 185.
 Mercedem iustus, nonnera iniustus prorogat, n, 759.
 Merces mihi posset venire, S. 23.
 Merceis non indigia, n, 455.
 Merere cantare, m, 684.
 Meretur lingua liquorem, m, 63.
 Merentes nil de pietate, m, 549.
 Mereri graviora, n, 529. Pejora, n, 233. Precibus omnia, m, 241. Veniale, n, 539. Veniam, i, 55.
 Meretur lingua, S. 371. Mercedem, n, 519. *Obtinet*, i, 158. Tria lustra, n, 663. Veniam, n, 208. Veniam sceleris, n, 658.
 Mergit ab arce superbos, i, 759. Flumina, i, 158.
 Meritis morum, i, 12.
 Merito gentioris, n, 661. Jusque, m, 146.
 Meritum vite, n, 531.
 Merus obit, i, 678.
 Meruere, habuere, S. 92. Votum suum, i, 670.
 Meruisse creari, i, 245. Veniam, n, 567, 672. Virtute polos, n, 207.
 Meruit coronam, n, 575. *Obtinet*, i, 140, 150. Pati, n, 570. Tempus habere pium, S. 180. Virum stabilem, n, 650.
 Vitam reparare suam, n, 760.
 Merx, S. 196.
 Messis fect aristas, S. 83.
 Mevor, i, 552.
 Metalla, i, 505.
 Metuenda iuga, m, 444. Manus, n, 539. Viris castra, m, 469.
 Micant lumina visus, i, 345.
 Micat polo, i, 60.
 Miles Dei sol, i, 229.
 Miles exempla, m, 511. Tot peccatorum, n, 235. Tot reorum, n, 672. Virtutum, n, 141.
 Militia famulante, n, 25. Poli, n, 535.
 Militie labor, S. 238. Poli, n, 478.
 Millenos petiere viros, n, 278.
 Minante dente neces, S. 158. Mortale, n, 234.
 Minantur mando, i, 82.
 Minoris veniale culpis, S. 121.
 Minatur exitium, n, 105. Monstra, i, 307. Operire, n, 345. Pœnam, i, 51. Veniale, n, 488.
 Minatus mortes, i, 280.
 Ministrans miseris alimenta, n, 757. Ubique, n, 56.
 Ministrant, i, 228.
 Ministras victum, S. 129.
 Ministrat natura, m, 25.
 Ministros mortis, n, 568.
 Minor nulla virtute, nisi verberis ira, i, 691.
 Minorum cura, i, 182.
 Minuens tibi nil, n, 586.
 Minuente luna, i, 756. Luna colis, S. 238.
 Minuunt hæc, minuunt Cynthia, S. 240.
 Mira sua, m, 459.
 Mirabile donum, n, 158.
 Miracula summa, m, 211.
 Mirante populo, n, 400.
 Mirantibus ripis æquor, n, 549.
 Mirantur tenebræ, n, 122.
 Mirata diem, i, 417.
 Miratur iter, n, 169. Se, 552.
 Miseret tristia rebus lætis, m, 564.
 Miscuit salutem cum morte, n, 261.
 Miseranda mente, m, 566. Pietas, m, 113.
 Miserata rogantem, n, 762.
 Miseratio prisca, m, 578.
 Miseratus, i, 581. Egentis, n, 747.
 Miserere latentis, m, 594. Rogantis, m, 601.
 Miseri, peccatores, i, 11.
 Missa cuspidis hostili, m, 575.
 Missile crinitum, n, 15.
 Missura et flatibus oris, i, 289.
 Mitis corrigis, n, 694.
 Mitissimus, m, 174, 655.
 Mittenda e fonte, i, 605.
 Mittit flamma de thesauris ventorum, i, 707.
 Mittunt fontes flumina, i, 576.
 Mixta mala bonis, bona malis, S. 58.
 Moderanter, i, 94.
 Moderator omnibus, i, 531.
 Modesta fronte, i, 461. Tabitha, n, 738.
 Modesto jure, n, 508.
 Modestos dominos, S. 93. Vultus, m, 379.
 Modestus pietate, n, 70. Virtute, i, 39, 435.
 Modice laudis, m, 512.
 Modicas salices, S. 278.

Modico corde, u. 590. Die, u. 95. Sermone, S. 187. Pro tempore, u. 249.
 Modulamina tacite linguæ, S. 47.
 Modulamine blando, u. 212.
 Modulantibus dentibus, u. 628.
 Mœnia cœli, i. 3.
 Mole immensa, i. 603.
 Molli flamine, i. 194. Tempore, i. 261.
 Mollia corda, i. 471. Lina, u. 55.
 Mollior aura, i. 192, 598. Ignis, u. 82.
 Molossi lingua, S. 45.
 Molossos rauceos, i. 279.
 Moneant venturum, i. 526.
 Moniti exemplis, i. 683.
 Moutis coeres, u. 689.
 Monitor justitie, u. 16.
 Monstrat mensura, i. 235. Terra tremorem, i. 700.
 Monstravit ruborem, u. 522.
 Montibus Hircanis, i. 511.
 Monumenta clausa patent, u. 525.
 Mora si fuerit, S. 140.
 Morantes vices, u. 531.
 Morantur, i. 142, 146. Per sæcula mille, 533.
 Moratur contenta, u. 518.
 Mordaces hamos, i. 507.
 Mordacis invidiæ, i. 464.
 More ferarum, i. 459. Remorum, u. 656.
 Moribunda, u. 574.
 Moriente favilla, i. 661.
 Moriuntur astra, i. 667.
 mors erat proles, u. 551. Una tenebris, i. 116.
 Mortale minantes, u. 254.
 Mortalia dura, u. 107.
 Mortalibus, i. 521.
 Mortalis vitæ, u. 244.
 Mortes, i. 280, 290. Et monstra, i. 61. Insontum, u. 121.
 Nullas, u. 504.
 Mortibus antiquis, u. 610.
 Mortiferis, u. 262.
 Mortis fraudibus, i. 460. Incendia, u. 63. Limina, i. 490.
 Mortua lumina, i. 645. Lux, i. 665. Ossa, u. 626.
 Mos hic est omnibus, i. 611.
 Moseo, u. 162. Prophetæ, S. 17.
 Moveant corde hæc viderat, i. 560.
 Movere bella, i. 283.
 Movet arboribus comas, i. 194. Arma leo, i. 295.
 Movetur vento cum fronde, i. 258.
 Mox natus segestes, S. 251.
 Mucrone cruento, u. 288. femineo, u. 478. Nudato, u. 160.
 Mugire solum, i. 74.
 Mugitus pecudis, S. 54.
 Muliere, u. 630. Eadem creatus, S. 161.
 Multiplici virtute potens, u. 70.
 Multo crimine, u. 405.
 Mundabitur, u. 511.
 Mundanorum laborum requies, i. 559.
 Mundior pars, i. 487.
 Munera æternæ vitæ speramus, u. 455. Lætitiæ, i. 172.
 Pacis, u. 144. Perpetuæ vitæ, u. 569.
 Munere noctis, u. 651. Regnantis, S. 24.
 Munia tenebris, u. 276.
 Munus honoris, S. 162.
 Muricis ostrum, u. 446.
 Murmure tacito, u. 664.
 Murus ramorum, i. 185.
 Musculus humor erat, i. 254. Omnis, u. 86.
 Musci ubera, i. 719.
 Mutabilis nullo ævo, S. 7. Nunquam ævo, u. 528.
 Mutant te nunquam sæcula, u. 587. Tempora, S. 247.
 Mutantur mentes et artus, S. 29. Tempora, u. 587.
 Mutat nos Deus illectos donis, u. 741. Sæcula, u. 525.
 Mutilante sono verba daret, S. 48.

N

Nec fallit hiems, i. 525. Mirum, i. 222, 525. Mora, i. 571. Nomen habet, u. 262. Rubor ullus erat, i. 445. Ratione caret, u. 758. Semel, u. 129.
 Neci gaudere, u. 552.
 Nectaris ætherei, i. 200.
 Ne facias, S. 193. Plura, u. 177. Sit fixum, i. 625.
 Nefanda monstra, u. 206.
 Nefastum, i. 548.
 Negat participem, S. 202. Sentire, i. 610. Victuram, i. 517.
 Negato fructu, i. 448.
 Negavit sibi jam sponie veniam, u. 565.
 Negent servare, u. 537.
 Neget prospera, S. 28.
 Nemo creatus, i. 750. Deus sit, u. 517.
 Nemus domus alma, i. 553.
 Neque culpa fuit, u. 554.
 Nerone spectante, u. 250.
 Nescia corda ruboris, i. 440. Fervoris, S. 250. Mens illis, i. 598. Mentiri, i. 80. Quid jubeas, u. 537.
 Nesciat tempora, i. 182.
 Nescire latebras, i. 551.
 Nesciet munera, u. 227.
 Nescis exordia, u. 50.
 Nescisse dapes, i. 475.
 Nescit lustrare poles, u. 160. Omne genus pecudum, i. 458.
 Nescite saporem, i. 415.
 Nescius alterius, S. 6. Irarum, u. 689.
 Nigris venenis, u. 295.
 Nimia pietate, i. 751. Pietate rruentus, u. 99.
 Nitent candore, i. 244.
 Nitidis de fontibus, i. 195.
 Niveas pruinas, u. 510.
 Niveo candore, i. 244. Corpore, i. 594.
 Nixus virtute, u. 226.
 Nobile præceptum, S. 189.
 Nobilitant Persida littora, i. 521.
 Nocens imber, u. 575.
 Nocentes ex nulla parte, u. 282.
 Nocentum manus, u. 712. Vitas, u. 121.
 Nocetur pia turba, u. 714.
 Nocte sub obscura, u. 474. Silentii, u. 275.
 Noctis certæ penas, u. 481.
 Nocturna bella, u. 274.
 Nocturno vespere, i. 679.
 Nocturnos dies, i. 646.
 Nocturnus eques, i. 670. Fur, u. 502.
 Noe, u. 561, 424.
 Nolle pares, i. 567.
 Nomen non habet, u. 262.
 Nomine pro Domini, u. 167.
 Non fugit artificem, i. 502. Imitabilis, u. 252. Læsus, i. 55. Latet agricolam, i. 511. Semel, u. 701. Si mihi ferrea vox sit, u. 552. Solum decet esse virum, i. 565. Uno crimine, u. 567. Uno tempore, u. 576.
 Norint Dominum, S. 96.
 Noscere in uxore, i. 580.
 Nosse diem, u. 122.
 Notato serpente, i. 514.
 Noverca, u. 519.
 Novercalis dextra, u. 521.
 Novercam, u. 511.
 Noverit consortia, i. 564.
 Noviter, u. 296.
 Nox cum munere noctis, u. 651.
 Noxia femina, i. 478. Magis, i. 488. Vipereis statibus, u. 505.
 Nube tenebrarum, i. 644.
 Nudantur littora, u. 595.
 Nudato litore, i. 78. Mucrone, u. 100.
 Nudo lumine, u. 425. Sermone, u. 158.
 Nullo custode, i. 285. Discrimine, u. 757. Pronibente, i. 575. Sub pollice, i. 525. Velamine tecta, i. 595.
 Numero crescente, minore, i. 215.
 Numerosa propago, u. 675.
 Numerus sideris innumeri, u. 4.
 Numine vano, u. 515.
 Nuntius auroræ, i. 668; u. 8.
 Nurus formosa, u. 505.
 Nutant poma, i. 196.
 Nutrimenta salutis, i. 750.
 Nutrita ova, i. 255.
 Nutrite natus nepotes, i. 406.
 Nutritior Deus, u. 2.
 Nutritiore Tonante, i. 685.
 Nympha profundi, i. 394.
 Nympharum turba, u. 581.

O

Obfice terra, n. 480.
 Obliquans latus, i. 281.
 Oblitus D. um, S. 98. Mei. m. 580. Sanguinis, m. 341.
 Sai, n. 335.
 Obliviscere ne me, m. 580.
 Obrueret pontus flumina, n. 373.
 Obruit unda, i. 575.
 Obscena fames, n. 429.
 Obsceno crimine, m. 343.
 Obsequitur, m. 259.
 Observant globos lunae, S. 212.
 Observat cornua lunae, S. 241.
 Obses sermo, i. 755.
 Obsessa cerastis, m. 294.
 Obsessam linguam, m. 629.
 Obsessis mentibus, n. 115.
 Obitruncat socium, m. 282.
 Obtundi, i. 499.
 Obunco rostro, i. 725.
 Occidit dies, i. 677.
 Occubat cervus, m. 276.
 Occurrit ex quibus reatus, S. 198.
 Ocellis, i. 246.
 Oculatur, i. 646.
 Oculus celi, i. 674, S. 245.
 Oderunt moras, n. 609.
 Odoratas messes, i. 458.
 Odoratos flores, m. 679.
 Odor dux, i. 725.
 Odores divinos, i. 308. Permiscentur, i. 173.
 Odoriferis herbis, i. 180.
 Oloris munus, i. 325.
 Oculi genitoris, m. 619.
 Olim, olim, n. 234 sep.
 Omne nefas, atque omne bonum, m. 634. Nocens, n. 228. Quod horrescis, m. 358. Summ, i. 500.
 Omnia concessi, n. 661. Graviora, n. 350. Tempus agit S. 219. Tempus habent, S. 10.
 Omnipotens, i. 590, 403, 417, 491; n. 102, 193, 418, 685; m. 20, 111, 120, 130, 581, S. 53, 101. Omnipotens aeternus Deus, n. 4. Deus, i. 531.
 Omnipotentem, i. 690.
 O. us ventris, n. 681.
 Opacis delicis, i. 43.
 Opacus, i. 183.
 Opem libertatis, m. 415. Pietatis, i. 429.
 Operire terram spomis, n. 345.
 Operis mentis, S. 115.
 Opifex, i. 454.
 Oppressores opprimat Deus, i. 710.
 Optatur nefas, i. 714.
 Opulentus, n. 726.
 Opus auctoris primum, i. 124. Libertatis, m. 348. Pietatis, n. 50, S. 290, 298. Virutis, n. 114; m. 211.
 Orabat hostibus suis veniam, S. 172.
 Orba parens, n. 128.
 Orbaret pignore patres, m. 116.
 Orbata, i. 312. Parens, m. 392.
 Orbatrices suorum, m. 327.
 Orbatura parentes, m. 112.
 Orbatus pater, m. 258.
 Orbe crescit, vel decrescit luna, S. 233. Gemino, i. 315; n. 632. Lunae, n. 249.
 Orbi gemino, oculis, m. 632.
 Ordine temporis, S. 216. Suo, 603.
 Ore cruento, S. 157.
 Origo descendit, m. 156. Fudit, i. 620. Lucis, m. 4.
 Non sperat reditus, i. 608. Prolis, i. 485. Pudoris, i. 415.
 Sancta prophetarum, m. 161. Vestrae pietatis S. 299.
 Ornat color, i. 245. Pluma, i. 250.
 Ornatus celi, i. 211.
 Ortus diversi sanguinis, n. 77.
 Oscula iungebant, i. 444.
 Ostendit motus, i. 701.
 Ostentat sidera, i. 250.
 Ostentis monens, i. 85.
 Ostro indutus, m. 68.
 Ostrum aestivum, m. 36. Murielis, n. 416.
 Oula animae fessae, m. 630.

P

Pabula montis erant, i. 267.
 Pacificus fuit, S. 170.
 Pacis amatores, m. 116.
 Pagina sancta Dei, S. 152.
 Palatia celi, n. 497.
 Palato ardente, m. 62. Spumante, i. 40.

Palla lorida, n. 521.
 Pallida genus erebi, m. 403.
 Pallore fugato, i. 65.
 Palmata cornua, i. 640.
 Palmatis cornibus, i. 275.
 Palmite gemmato, n. 220.
 Palpebra, m. 619.
 Pampineos campos, i. 171.
 Pampinus, i. 629; n. 220.
 Pandens guttura, i. 658.
 Pannis squalentibus usus, m. 583.
 Par animi concors, i. 368. Cum flore senectus, i. 652.
 Fortuna, m. 420. Sententia damnat, quos par culpa tenet, i. 541.
 Parans creanda, S. 82. Venenum, i. 462.
 Parant damna, i. 614.
 Parare damna, i. 615.
 Parasti medicinam, n. 597.
 Parat delicias, mortisque, S. 75.
 Paratus indulgere, si pœniteat, n. 776. In saecula, i. 251.
 Praestare, n. 607. Servire, m. 258.
 Paravit iustitiam, m. 372.
 Parcat peccare, i. 96.
 Parce flagello, m. 593.
 Parcens clementia impendit, S. 168.
 Parcere reo suo, S. 506.
 Pardus, S. 273.
 Parens Deus, i. 81. Natura, i. 272; m. 25. Tellus, i. 174.
 Parentes abiere, m. 586.
 Pares fulvus cum principe, S. 205. Velle et nolle, i. 367.
 Paribus votis, i. 568.
 Parit terra gemmas, S. 71.
 Pars militis, S. 205.
 Parte angelica, n. 175.
 Partibica regna, S. 55.
 Paribiteus, m. 182.
 Participans, i. 82.
 Participem cladis, i. 557. Generis, i. 562. Negat, S. 202.
 Particulam, i. 574.
 Parit cum fratre vices, n. 11.
 Partum malum non uno crimine, m. 567.
 Parturit, i. 167. Arbor, i. 574.
 Parumper, i. 359, 747; n. 4.
 Parva Deo fuerant, i. 621. Putant, n. 286.
 Parvi pendimus, n. 247.
 Parvis fecisset culpa reatum, n. 315.
 Parvula origo, i. 620.
 Pascenda, i. 270.
 Pascentia radiis, i. 26.
 Pasci aquis, i. 26.
 Passer, S. 268.
 Passibilis, n. 81.
 Passim dimitteret, n. 406. Per prata, i. 187.
 Passio peremit, n. 517. Sancta crucis, S. 264.
 Passura fraudes, i. 278.
 Pastus et indutus, n. 754. Mala gramina, S. 57. Serpente, S. 67.
 Pater patriae, m. 316. Ille Joannis, n. 676.
 Paterna scepra, S. 164.
 Patescit cor, n. 365.
 Patescunt, i. 500.
 Patricios, m. 417.
 Patrimonia damnet, m. 90.
 Patuit doctrina, i. 474.
 Paulatim, n. 594.
 Paulo comitante, m. 228.
 Pauperiem, n. 416, 768.
 Pavent te, n. 208.
 Pax elementorum, m. 5.
 Peccando regi, S. 41.
 Peccante reatu, S. 191.
 Peccasse, quod tua iussa vetant, m. 557.
 Pectinat caput capillos, m. 555.
 Pectoris laeto, i. 85. Mente rogens, S. 118.
 Pectoris humani corde, n. 591.
 Pecudum genus, i. 284, 458.
 Pecus utile bellis, i. 276.
 Pedes aquila, S. 272.
 Pedibus siccis, n. 790. Suis, m. 502.
 Pellant cordibus, n. 579.
 Pellit ad illicita, S. 20.
 Pellunt ipsa venena neces, S. 68.
 Pendent ex arbore, i. 186. Mella foliis, i. 201.
 Pendentibus arvis, i. 172.
 Pendula poma, i. 196. Sidera, n. 6. Tellus, n. 347. Terra, i. 701.
 Penes te, n. 595.
 Penetrans molem, n. 54.

- Penetrat caput, u. 41.
 Pennantur, i. 262.
 Pennigerum nemus, i. 260.
 Pensatur brevis voce, i. 249.
 Pependit ad colla, u. 561. Nox, u. 525.
 Pepercit invita, u. 528. Mucrone populi, S. 187.
 Per agros, i. 556. Anguem, i. 486. Artus, m. 641. Ascensus, i. 641. Astra poli, S. 182. Caela, i. 257. Caela ponti, i. 676. Carmina, u. 664. Celsa volantem, m. 229. Colchos, m. 216. Colla captum, m. 208. Crimina nostra, u. 251. Culmina, u. 219. Cuncta, i. 293, 548; m. 82. Cuncta tonantem, i. 226. Deserta, u. 272. Evum, m. 349. Florea regna, i. 535. Flores, i. 437. Freta, m. 9. Herbas, i. 176. Iuane, i. 152; m. 14. Mare eundo, m. 578. Mare Rubrum, n. 785. Membra, i. 308, 650; n. 631. Mille catenas, u. 114. Mille colores, i. 310. Mille pericula mortis, i. 737. Montes, i. 514. Murmura, u. 653. Nos petuntur, u. 283. Orbem, u. 143. Opus, S. 290. Pelagus, u. 284. Populos, u. 449. Prata, i. 187, 493. Prata vagum, i. 274. Prata vagus, S. 57. Quem, m. 542. Quem fecit, S. 83. Quem sunt, u. 752; m. 519. Quem valet, u. 568. Rapias, S. 267. Secula, i. 28; u. 24, 97; m. 52. Saecula, m. 209. Saecula mundi, m. 156. Simila, i. 230, 658. Sidera, i. 669; n. 494. Sidera fulsit, i. 214. Silencia, u. 680. Singula ducis, S. 11. Sulcos, i. 626. Tam grande nefas, m. 125. Te fecit humus, herba virascat, u. 217. Tempora, m. 296. Tempora cuncta, m. 23. Tot facta, i. 115. Vexilla, u. 496. Viscera, i. 288; u. 83. Umbras, u. 505; m. 397. Vota priora, u. 665. Urbes, m. 562.
 Peractum iter, u. 790. Neias, m. 559. Scelus, u. 467.
 Peragunt bella, u. 235.
 Perculit ense, m. 534.
 Perculsum fulmine, u. 255.
 Percuteret sublime caput, m. 565.
 Perdere bona, m. 45. Confectos cursus, S. 235.
 Perdidimus hac luce diem, S. 183.
 Perdit pretium, mercedem, u. 507.
 Perdunt b na, m. 46.
 Perest vinea, u. 276.
 Peregit facinus, u. 654. Naturae bella, m. 345.
 Peregrina deposceret, u. 454.
 Peremit membra, u. 517.
 Perempta in morte, i. 694. Prole, m. 532.
 Peremptio hoste, m. 555. Morte, m. 47.
 Perenne continere, u. 94.
 Pereunni, i. 185. Clade, i. 467; u. 242, 474. Fonte, i. 605.
 Lege, i. 757. Sub lege, u. 20.
 Perennis sine fine, u. 81. Spiritus, u. 103. Vita, u. 526.
 Pereunt bello, S. 125.
 Pereunte die, u. 480.
 Pereuntia non intereunt, i. 606.
 Pereuntibus rugis alvi, u. 656.
 Perfecti sua verba, u. 784.
 Perfecta libido, u. 480.
 Perfectis moribus, u. 500.
 Perferre diem, i. 63. Volucres, i. 457.
 Perficit injuncta, m. 540.
 Perfidia turba, m. 435. Uxor, u. 407.
 Perfiliant naribus undas, i. 238.
 Perfundit crure suo membra, m. 524. Sanguine, m. 239.
 Perfundit lumine, i. 207.
 Perfusum sanguine, u. 298.
 Perit de sole, i. 675. Ira cadeus, S. 142. Luna, i. 665.
 Peritura repente, u. 95.
 Perituum diem noctis ab umbris, i. 672.
 Permansit avarus, u. 562.
 Permiscentur odores, i. 175.
 Permissa peccare, u. 712.
 Permixta bonis, i. 474.
 Permutans omnia, S. 7.
 Permutata tempora, u. 19.
 Perpes mens, u. 63.
 Perpressa dies nocturnos, i. 646.
 Perpetua culpa, u. 498. Lege poli, S. 250. Nexu, m. 66.
 P. na, m. 75.
 Perpetuum vita, u. 569.
 Perpetui flores, i. 354.
 Persa tyrannus, m. 179.
 Persarum regem, S. 31.
 Persida, i. 521.
 Persis, u. 283.
 Persolvit penas, m. 461.
 Personat te, u. 209.
 Perstando maligne, i. 93.
 Perstat homo, i. 97.
 Perstrinxit gemino consule Romam, m. 321.
 Perturbant cuncta, u. 151.
 Perusta, i. 527.
 Perustus sole, S. 84.
 Pervadit aer, u. 281.
 Pervasi fretum, u. 281.
 Pervigil, u. 423.
 Petat aspera, S. 28.
 Peterem pericla, S. 26.
 Peteret Dominum, S. 168.
 Petiere viros, u. 279.
 Pettit parva noxia insontes, S. 582.
 Petrus, u. 763; m. 217.
 Petunt certamine fratres, u. 293. Languida membra manus medici, S. 296.
 Petuntur per nos, u. 85.
 Pharaonis, S. 18.
 Philenorum, m. 291.
 Phoenice, i. 526.
 Phoenicis juventam, i. 653.
 Phrixiei velleris aurum, u. 447.
 Pia colla, m. 323. Peritate, S. 274. Jussa, m. 228. Turba, n. 714; m. 579. Turba Dei, u. 776. Verba propheta, S. 309. Voce, i. 470. Vota, u. 747. Vota Dei, i. 11.
 Piacula, u. 562. Horrenda, u. 709. Saeva, u. 401; m. 265.
 Sava mortis, i. 559.
 Piacent vota, u. 668.
 Pias matres, u. 505.
 Pictos floribus, i. 179.
 Picus, S. 268.
 Pie rex, u. 698; m. 554.
 Pietas Dei magna, m. 183. Aeterna, i. 20. Generaliter una, u. 738. Pareus, u. 492. Sancta, i. 29. Tus, S. 169.
 Pietate bonus, S. 188. Magistra, u. 533. Nati peremptus, m. 283. Nimia, i. 754. Pareus, i. 81, 726. Reforma, m. 654. Reservoir, m. 638. Severa, i. 544. Sueta, m. 663.
 Tonantis, u. 670; m. 210. Tus, S. 112.
 Pietatis amore, i. 100, 692. Amorem, m. 539. Nimio sobolem, m. 287. Opus, u. 50. S. 290, 298.
 Pigmenta, u. 440. Generans, i. 176.
 Pignora dilecto, m. 116.
 Pigra freta, i. 301. Sidera, m. 7.
 Pinguetiam, u. 83.
 Pinguia membra, u. 238.
 Pinguis gleba, u. 414.
 Pio amore, m. 153. Igne, i. 224. Lacte, i. 356.
 Piorum loca, m. 162. Sorte, m. 682.
 Pios motus animi, m. 465.
 Pium Christum, u. 494. Ira non decet, S. 120. Nomon, S. 288. Tempus, S. 180.
 Plus bonitate, i. 433. Christus, u. 601. Civis, m. 515. Es plus quam justus, u. 693. Existet homo, S. 153. Immitis, m. 102. Poteras, u. 708. Semper ubique, S. 110. Ulcor, i. 740.
 Placent animis, m. 154.
 Placidus aves, i. 450.
 Placidi flatus, i. 192.
 Placidis, saevisque, u. 735. Sedibus, i. 571.
 Placidissimus exstas, u. 695.
 Placido sermone, u. 540.
 Placidum nomen, S. 290.
 Placidum Tonantem, i. 1.
 Placidus ait, S. 112.
 Plage quinque, i. 3.
 Plagis quinque, S. 90.
 Placida diu est, m. 585.
 Plango, m. 605.
 Planitie, i. 159.
 Planxit Achillem, i. 381. Deu n natura, u. 524. Natum, m. 531.
 Plasma, i. 457.
 Plasmatur caro, u. 87.
 Plasmavit per membra virum, i. 556.
 Plausibus commotis, i. 257.
 Plectenda libido, u. 306.
 Plectent flagello, S. 315.
 Plectibiles actus, u. 433.
 Plectibili acta, u. 268.
 Plena fides, u. 674; m. 210. Non fuit hora poscentibus, u. 689.
 Plenam coronam, u. 575.
 Plenus amor, i. 379. Narrator, m. 669.
 Plorant virgulta balsama, i. 534.
 Pluit imber aquas calidas, i. 63.
 Plumea gens, i. 240.
 Plus praestitit error, u. 588.
 Plus quam peccator habendus, m. 530.
 Plus quam turba facit, S. 210.
 Pluunt nubes, u. 152.
 Pluvialis hiems, i. 510.
 Pocula larga, u. 688. Sunt latites, u. 159.
 Pona plectente, i. 98. Pudoris, m. 507.
 P. niteant se sceleris, i. 694.
 P. niteant mens rea sceleris facit, S. 100. Sceleris dolens

- peccata, S. 304. Si forte reos, n. 333.
 Poenitet ea peccasse nimis, m. 593. Esse nocentem, i.
 748. Me carminis, et fateor, S. 106.
 P'nt tuit nescisse, i. 472. Vicisse ducem, n. 369.
 Poli septem, i. 5.
 Polo rutilante, i. 203.
 Polorum dominum, n. 142. Sphaera, i. 225.
 Poma coquantur, i. 198. Dulcia, i. 717. Pendula, i. 196.
 Porforti, i. 167.
 Pomaria, i. 411.
 Pons venabula, S. 141.
 Pondera gemmae, m. 39. Mundi, i. 699
 Pondere culparum, m. 571.
 Pondus dilonis, m. 313.
 Pontificis loca sacra tenens, n. 677.
 Poplite subnixo, m. 191.
 Populando cohortes, n. 496.
 Populo insonti, m. 882.
 Populus laudare, n. 791.
 Portabant nomen inane, n. 627.
 Portante sinu, m. 32.
 Portare delicias, n. 173. Triumphos, m. 447.
 Portendunt mala, i. 85.
 Portio haec, i. 328. Telluris, m. 292. Tristis poenarum,
 n. 403.
 Poscere ostrum, i. 57. Poscit ab igne neces, m. 459.
 Rogans, m. 62.
 Posco gemens veniam ab imperio, S. 109.
 Positus dux, m. 219.
 Possedit arenas, m. 291. Caelum, m. 161. Omnia, m. 163
 Post bella, m. 363, 448. S. 173. Corpus, m. 676. Cri-
 minis, m. 571, 659. Cuncta, i. 239. Decus imperii, S. 52.
 Funera, n. 760; m. 490. Funera carnis, n. 551. Funera
 septem, m. 630. Ictus, m. 495. Maculam, m. 506. Me S.
 189. Membra, S. 45. Nubila, n. 635. Ossa, m. 625. Prae-
 lia, m. 564. Regale nefas, m. 518. Regna, m. 646. S. 53.
 Retia, m. 220. Saecula, i. 632; n. 645. Saecula futuro, n. 548.
 Saecula manere, i. 86. Sua membra beatos, m. 51. Te, S.
 107. Tempia poli, n. 80. Viscera, n. 499. Vulnere, S. 275.
 Posteritas horum, m. 140.
 Posteri auctor, S. 59.
 Prae mente legant, i. 2.
 Praebet culpa materiem aucti, S. 297.
 Praecedit venia facinus, n. 599.
 Praecepta audiat, m. 557.
 Praecepti solo sermone, m. 518.
 Praecipiti actu, n. 497; m. 597.
 Praeco Dei, m. 221.
 Praeconia, m. 664.
 Praecordia, i. 341. Muta loquuntur, i. 568.
 Praeda cibusque fuit, S. 268. Iners, S. 154. Quies sedet,
 S. 128.
 Praedict vim, i. 515.
 Praedictat pluvias, i. 538.
 Praedo, n. 607. Capis tenuit. S. 145. Pudoris, m. 519.
 Xemerarius, m. 73.
 Praecluce jussu, n. 25.
 Praefere animam pudori, m. 83. Datori, m. 84. Nil deo,
 n. 82, 87.
 Praefixas vices, n. 21.
 Praemiserat undis, i. 204.
 Praemissa est, i. 132.
 Praemonet ante, i. 40. Se inde cavendum, i. 87.
 Praepetis aquilas, i. 724.
 Praerumpit hiatum, i. 67.
 Praesagia non fallunt, i. 528.
 Praescire futura, i. 519.
 Praesens constat ubique, m. 525.
 Praesensit, i. 469.
 Praesentem vitam, m. 163.
 Praesentis vitae, m. 45, 79.
 Praestaret, S. 184.
 Praestat clementia laudem, S. 20.. Compendia damnum
 m. 133. Hoc, S. 175.
 Praesta ut hostia, m. 112.
 Praestat bona d'ns, S. 192.
 Praestitit nec sibi, m. 74.
 Praesumpsit homo, m. 203.
 Praesumpta atteris, n. 737. Manus spe mortis, m. 277.
 Moles, n. 363.
 Praesumptio, i. 563. Simplex, m. 248.
 Praeter quod fuerant, m. 430.
 Praetores, m. 417.
 Praevenit iter, i. 154. Rectum indulgentia, n. 599
 Pravis dedit tartara, n. 754.
 Precatio, n. 75.
 Precatur Deum mens potius quam lingua, i. 570. Vita
 m. 633.
 Precibus ne clauderis aures, m. 597.
 Premebat culpa, n. 703.
 Premis celsa, n. 727.
 Premuntur luce, i. 220.
 Pressis defensio, i. 729; n. 683.
 Pressum clade, m. 649.
 Pressus gravor, m. 581.
 Pressus pondere culparum, m. 571.
 Prima dies locis erat, i. 116.
 Primordia mundi, i. 122, 127; n. 296. Nescit, i. 22. No-
 stra, i. 452. Sensus, S. 65.
 Princeps, i. 332, 578, 599; n. 109. Dens, m. 154. Rerum,
 n. 51. Spiritus, n. 53.
 Principe gentis, n. 162. Luce, i. 132.
 Pristina verbera, S. 312.
 Pro clade, S. 139. Laude sua, m. 253. Libertate, n. 779.
 Meritis, i. 12. Moribus, n. 418. Nomine, m. 167. Namine
 van, m. 515. Quibus arma tulit, m. 333. Radicibus, i. 153.
 Regione plagae, i. 300. Regno alieno, m. 253. Tempore, i.
 229 seq.; m. 249. Tramite vitae, i. 12.
 Pro laude periculum intulit, m. 332, 431
 Probatur gens importuna, n. 283.
 Probat dominum, S. 4. Jura sua, m. 290.
 Probare jura, m. 125.
 Probaris debere, n. 179.
 Probatur apta, i. 583. Fidelis, n. 26. Nil peccasse, S. 283.
 Non esse brevis mora, n. 716. Scire, i. 524.
 Probatus nunquam siue Patre, n. 103.
 Probavit res ipsa, m. 637. Vera verba Dei, m. 574.
 Probenatur disjuncta, n. 190. Nihil esse, n. 583.
 Procedere fortibus amnes, i. 607. In pejus, i. 476; n.
 404. Solem, n. 733.
 Procelit tumulto, i. 631.
 Procella comitante, n. 172.
 Procellas vincat, i. 312.
 Proceres, n. 725. Pullati, m. 576.
 Proceris caput, m. 476.
 Processerat dies, i. 271.
 Processit lucifer, n. 542. Poena, n. 364
 Procutuit, m. 283, 508.
 Procul usque sene tam, S. 221.
 Prodidit se, n. 777.
 Prodit metallis, i. 505.
 Proditur corvus, i. 53.
 Proditur impius in se, m. 43.
 Producere caelo, i. 69.
 Produceret hostes, n. 291. Vitam, m. 286.
 Producit noctes, i. 714.
 Produxit vitam, m. 739.
 Profana mente, S. 95.
 Profanam viam, n. 501.
 Profanant jura Dei, i. 497. Sancta, i. 624.
 Profanas, m. 526.
 Profanos, n. 705. Domet, i. 490.
 Profanum acceptionem, m. 245.
 Profanus, i. 96; m. 246.
 Profecto, i. 495.
 Proferre diem, i. 211.
 Profundi animalia, i. 252. Nympha, i. 594.
 Profundo vasto, i. 151.
 Profundum crudele, m. 43.
 Prohiberet enutes, m. 509.
 Projicere, i. 450.
 Promissa Tonantis, n. 673. Promissor fidelis, n. 784.
 Promittit anguis, i. 287. Herba, i. 163.
 Promittit te nimia pietas parentem, i. 734.
 Promittit fontes, i. 512. Saxi gemmas, i. 506.
 Promior ad veniam, S. 300.
 Propago mansura, i. 610. Membrorum, m. 641. Nume-
 rosa, m. 675. Sanctorum, m. 113. Terrena, i. 410. Tor-
 quata, m. 584.
 Propere ferire, n. 51.
 Propheta clamante, m. 511.
 Prophetae verba, S. 509.
 Prophetarum origo, m. 162.
 Propinquos consanguineos, m. 260.
 Propitius jubes, S. 14.
 Proprium, m. 73.
 Propter hominem, i. 28. Solatia, i. 537.
 Prorogat mercedem festis, n. 740.
 Prorumpit equus, i. 26.
 Proscinderet terram somere, n. 453.
 Prospera bellorum, n. 570. Cuncta, S. 28. Mandet, S.
 9.
 Prostrat amicum, m. 282.
 Prostrata scelere parentis, m. 385.
 Prostrato dat veniam, S. 145.
 Prostratus extenso corpore, m. 603.
 Protendit iter solis, i. 715.
 Providus undae, i. 211.

Proxima saxa polo, S. 280.
 Psyllus, i, 513.
 Pubentibus annis, S. 227.
 Pubescit ceres, m, 26.
 Publica gaudia, m, 568. Merx, S. 196. Oscula, i, 444.
 Pudenda membra, i, 485. Quæque, i, 443.
 Pudicitie causa, m, 538. Læsa, m, 517.
 Podorem didicisse, i, 491.
 Pudoris origo, i, 445. Ventre, n, 642.
 Puerilla, S. 223.
 Puerperii claustra, n, 93.
 Pullati proceres, m, 576.
 Pulmonis fibræ, i, 593.
 Pulsantes nubila cedros, S. 279.
 Punctum non egreditur, m, 545.
 Punica legatio, m, 408.
 Puniceum ruborem, i, 671; m, 297.
 Puniceas sanguine, i, 64.
 Punisse tantos reatus, m, 570.
 Punisti errantem, m, 594.
 Punit morte repente, i, 93.
 Pupillus, n, 754.
 Pura fides, m, 248.
 Purgant mores agmina, n, 808.
 Purgare potest, n, 466.
 Purgata anima quiescat, m, 677.
 Purgatæ mentis, n, 743.
 Purior aer, i, 334; n, 458. S. 91.
 Puro celo, i, 410.
 Puros fontibus amnes, i, 349.
 Purpura vestit aves, i, 244.
 Purpurea lilia, n, 442.
 Purpureis aquis, i, 680.
 Purpuræ um luciferum, i, 421. Mare, i, 78; n, 187.
 Putantur damna, i, 475.
 Putatur mundior, i, 487.
 Putentur data, m, 436.
 Putrescit gleba, n, 414.
 Putris arena, S. 84.

Q

Quæcunque ex parte, i, 129; m, 38.
 Quadrupedantis equi ungula, S. 314.
 Quæcunque obscura geruntur, i, 151.
 Quæ fuerat pietas? S. 294.
 Quærit dolos, n, 503. Opem sceleris, i, 463. Veniam, S. 235.
 Quærunt foliis, vel rupe latebras, i, 498.
 Quæsit horam, S. 265.
 Qualem prima dies, talem simul ultima noscet, n, 588.
 Qualiter, n, 89, 198, 424; m, 130.
 Quanta spes i ramis est, i, 132.
 Quantos capillos, m, 554.
 Quasi nympha, i, 594.
 Quatiens remos, n, 283. Venenum, i, 287.
 Quatitur flatus, i, 188. Mare undis, i, 149.
 Quatiunt procellæ, m, 572.
 Quem penes, i, 517.
 Quem quisque ferit, cui quisque repugnat, m, 291.
 Quicumque datur casus, i, 570.
 Quid nocuit? n, 277. Peccavere, i, 50. Quod, n, 262, 716.
 Quidquid agunt homines, S. 15.
 Quinque plage, i, 5.
 Quirinae genis, m, 252.
 Quis neget? i, 75. 607. Petit, et vixit? m, 186.
 Quorunque jubes. S. 12. Labore, i, 430.
 Quod crimen habetur, n, 535. Erat pejus, S. 176. Floret humus, quod germinat herba, etc., i, 575. Instat, i, 520.
 Quo merito, i, 534. Missa rubebat, i, 675. Recessit, m, 579.
 Quota portio rerum nos sumus, m, 545.
 Quoties culpa est, sit toties venia, S. 508.

R

Rabies leonum, m, 185. Sævas, m, 204.
 Rabidi leonis, S. 269.
 Racemis, i, 177.
 Radiare globum, i, 206. Sidera, i, 420.
 Radiata luce, i, 679.
 Radiato vertice, i, 221.
 Rana, i, 527.
 Rapax turba, n, 765.
 Rapiant mare, n, 133. Pios motus, m, 463.
 Rapidæ procellæ, n, 151.
 Rapidas procellas, i, 708.
 Rapidis undis, n, 434.
 Rapii aliena, m, 75. Messes, i, 509. Rapitur de corde, i, 485.

Rapiant me scelerum flumina, m, 572. Nebrida membra, S. 272.
 Raptor avarus, n, 807.
 Rastro domari, i, 449.
 Rationis anicim, i, 539.
 Raucos molossos, i, 279.
 Reatu, m, 429. Grassante, n, 400. Temporis inmodici, S. 19.
 Reatum, i, 466, 494, 510; m, 566. Donare, n, 536. Feccisset culpa, n, 513. Ignosci, S. 307. Pectoris et carnis, m, 531. Prævenit indulgentia n, 589.
 Reatus, n, 699. Atrox, S. 193.
 Rebellant contra naturam, i, 59.
 Rebellantum turba, S. 153.
 Rebus illis formidat, S. 127.
 Recensent voce, i, 2.
 Recepti sua membra, i, 400. Martyrium, n, 572.
 Recepta luce, i, 644.
 Recidens spes, n, 624.
 Recidente ruina, i, 103.
 Recidentibus eurus, n, 136.
 Recidiva vita, i, 588.
 Recipit facies præcas, S. 213.
 Recisa cervix, n, 256; m, 493.
 Recurrat dulcedo cordibus, i, 563.
 Recurrit aura cunctis, i, 599. Mors, m, 237.
 Recusat alimenta, m, 171. Deus incrementa, vel decrementa, m, 527. Esse, m, 542. Servire, m, 452.
 Reddere mercedem cunctis, n, 549. Millesima lucra, m, 31.
 Redderet tristem, i, 376.
 Reddis omnia omnibus, n, 180.
 Reddit diurne, i, 680.
 Redditur argentum n, 581. Arida tellus, n, 593. Candens, i, 637. Sanus, n, 126. Usura, m, 50.
 Redeat omnia, S. 253.
 Redemit pretium bellum, m, 594.
 Redeunt commercia, i, 591. Ira cunctis, n, 595. Mores ad saxa picula, n, 401. Sua lumina celo, i, 505.
 Redeunte favore, m, 606. Juventa, i, 637.
 Redeuntibus annis, i, 628; n, 216.
 Rediere ad visus suos, i, 645. Mundo, n, 523. Suis membris, m, 611.
 Redis victor ab hoste, S. 204.
 Redit fecunda, n, 663. In se, n, 544. Ver, æstas, autumnus, hiems, S. 253.
 Reditura mox marito, i, 582. Secundo, i, 111.
 Redituras lucis ad usus, n, 535.
 Redtus in plurali, i, 607. 625.
 Red viva herba, i, 635. Salus, i, 630.
 Redivivo fomite, n, 633. Lumine, i, 637.
 Redolent fructibus, i, 175.
 Reducem diem, i, 425. Magistrum, n, 545.
 Reduces, m, 673. Acies, n, 632. Aquæ, n, 163. Aquas, i, 705. Fructus, i, 651. Morsus, S. 274.
 Reducis salutis, i, 516.
 Reduci sub germine, i, 654. Vapore, i, 650. Vento, i, 595. Vita, n, 544.
 Reducit vasta incendia, i, 688.
 Redundat in conjugæ facia, i, 535.
 Redux fortuna, m, 652. Vita, m, 237.
 Ref cio orbe, i, 682.
 Referens jura catervis, S. 153.
 Refertur cognata, S. 61.
 Reficit flammæ, i, 669. Sol, corpora, S. 83.
 Reforma totum, m, 654.
 Reformavit modulamina lingue, S. 47.
 Refundit, i, 28. Arca, n, 589.
 Regale caput, m, 491. Nefas, m, 518.
 Regentum corda, S. 103.
 Regia bella, m, 525. Colla, S. 56. Verba, S. 114. Vota S. 52.
 Regionibus cæli, i, 218.
 Regis igne polum, S. 2.
 Regit ordo temporis, S. 216.
 Regna cæli, n, 459. Polorum, S. 151.
 Regnanti Domino, S. 509.
 Regnantis munere, S. 24.
 Regnator, i, 562. S. 147.
 Regulos, m, 410.
 Rejecto fomite, m, 172.
 Rejiciat salutem, m, 90.
 Relata sperant, n, 112.
 Relaxans peccata populus, S. 288.
 Relaxas ista, n, 701.
 Relaxat peccata, n, 753.
 Relaxet peccata, S. 505.
 Relevare reatum, i, 540.

Relevat facientes, n. 686.
 Reliquias, n. 598.
 Reluctans, n. 57.
 Remeare lumen, i. 418.
 Remearet ad auras, n. 558.
 Remeat sua costa viro, i. 400.
 Renascenti pelle, i. 657.
 Renascentur ligna, i. 654.
 Renasci, i. 625. Defuncta, i. 685.
 Reaudis crinibus, i. 655.
 Renovare aquilae juventam, i. 729.
 Renovat juventam, i. 655.
 Repagula densata, n. 629.
 Reparare facinus, n. 598. Sepultos, n. 119. Servatum, n. 665. Vitam amissam, n. 761.
 Reparas ossa arida, n. 610.
 Reparatas volucres, i. 642.
 Reparato lumine, i. 665.
 Reparavit honores, S. 177.
 Rependit alterna sorte, n. 54.
 Repertor sceleris, n. 555.
 Repetendo haustus, i. 592.
 Repetisse prædam secundam, n. 405. Vias transactas, S. 234.
 Repetit vitalia, i. 651.
 Replit squamis, i. 298.
 Replete solum de semine vestro, i. 405.
 Repletus conviva, n. 71.
 Replevit orbem gentibus, n. 140.
 Reponis te corde, n. 590.
 Reportat oratio effectus faciles, n. 751.
 Reportent, n. 804.
 Reprimis flatus, n. 158.
 Replantia gramina terris, S. 277.
 Replat anguis, i. 658.
 Repula luce, n. 277.
 Reputando nil Deo, n. 568. Suum funus, n. 584.
 Reputans crimen, n. 451. Tibi debere fatetur, i. 225.
 Reputet tibi, n. 58.
 Requies animæ, n. 677. Cordis, i. 569. Lux ægris, i. 225. Pauperis, n. 51. Vitz, n. 680.
 Requirat de se, i. 357.
 Reserantur lumina, i. 475.
 Reservant præcepta, n. 554.
 Reservat venis, n. 122.
 Reservoir pietate, n. 638.
 Resoluta carne, n. 118.
 Respiat auctorem, n. 468. Me, 30.
 Responsa dabo, n. 465. Petant, n. 527.
 Resistantibus horis, n. 518.
 Restinguit flammam, i. 145.
 Resumit, S. 237, 245. Vota scelerum, n. 597.
 Resurgentem mabe, i. 682.
 Resurgere vitæ, i. 622.
 Resurgit flamma, i. 656. Novus, i. 678. Vita, i. 558.
 Resurgunt cornua, i. 610.
 Retardat origo nulla Deum, i. 696.
 Retectis ossibus, n. 118.
 Retia pelagi, n. 220.
 Retibus fallat pisces, i. 508.
 Reticiente lingua, i. 569.
 Reticient sibila, i. 514.
 Reticere dominos, S. 95.
 Retinebat steriles artus, n. 622.
 Retinens ætatem mundi, n. 156. Inter se, i. 28. Jura, n. 257, 750. Ruborem, n. 297.
 Retinente fera iustitiam, n. 266.
 Retinere materiam laudis, n. 461.
 Retineret honestum, n. 565.
 Retinet natura aspera vel facilis volucres, S. 77. Sua tempora messis, S. 231. Tempus, n. 137.
 Retorqueo mea vela ad te, S. 117.
 Retractus voce, i. 655.
 Reus sum regi, S. 108.
 Revestit sarmenta, i. 629.
 Revocabile supplicium, n. 698.
 Revocans a morte, n. 705. Animas, n. 511.
 Revocarentur sociati crimine multo, n. 405.
 Revocare salutem exanimis, n. 120.
 Revocasse casus sinistros, n. 406.
 Revocata gaudia, i. 421.
 Rex dominusque meus, S. 110. Dominusque pius, S. 195.
 Rident elementa, i. 208.
 Ridere tenebras, i. 426.
 Rigare de fonte, i. 431.
 Rigator, i. 552.
 Rigit in scopulos, i. 161.
 Ritu pecudum, i. 459.

Rogetur mente, n. 129.
 Rogus omnibus unus, n. 440.
 Roma, n. 227.
 Romam, n. 521.
 Romana fides, n. 408. Manus, n. 112. Narus, n. 390.
 Romani senatus, n. 441.
 Romanus amor, n. 512. Dux, S. 183. Eques, n. 596.
 Roris spiritus, n. 175.
 Rosaria, i. 457.
 Roscida aurora, i. 671. Tellus, i. 65.
 Roseis floribus, i. 717.
 Roseo honore, i. 522.
 Rosulas proferret, n. 441.
 Rotato axe, n. 16.
 Rotatur, n. 5.
 Rotavit axe, i. 217.
 Rubebat cutis, n. 117.
 Rubens sanguis, i. 541.
 Rubentem luce, i. 679. De sole, i. 423.
 Rubescant sanguine, n. 479.
 Rubicunda vellera, n. 445. Zona, n. 306.
 Rubicundior alvens, i. 62.
 Rubicundus flabello, n. 655.
 Rubigo latens, i. 504.
 Rubore pulchra, i. 598.
 Rubor erat, i. 445. Indicit artus, i. 542.
 Ruboris nescia, i. 440.
 Rubra littora, i. 519.
 Rubrum mare, n. 788.
 Rubuere genæ, i. 542; n. 634.
 Rubus asper, n. 778. Infelix, i. 66.
 Rudes, i. 442.
 Rudibus pennis, i. 252, 264. Racemis, i. 177.
 Rudis virgo, i. 584.
 Rumpendo vincula, n. 723.
 Rumperet jussio, 689.
 Rumpuntur fructus, i. 651. Ova, i. 265. Vincula, n. 564.
 Rupis latebras, i. 552.
 Rursus redeunte, i. 657. Repetunt, n. 165.
 Rusticus inde placet, S. 70.
 Rutila flamma, n. 15.
 Rutillante polo, i. 205.
 Rutillatur apex, i. 580.
 Rutilo ortu, i. 271.

S

Sacerdos ferus, n. 100. In orbe primus, n. 222. Magnus, n. 677.
 Sacrilega arte, n. 502. Cervice tumens, n. 366. Mente, n. 561.
 Sacrilegis catervis, S. 453.
 Sacrilegos, i. 497.
 Sacrilegium, n. 254.
 Sagax mos, i. 725.
 Saguntum, n. 437.
 Salmones regem, n. 254.
 Salomon, S. 167.
 Salsos ductus, n. 789.
 Saltus lunæ, i. 716.
 Salus certa vitæ, i. 737.
 Salutares medullas, S. 67.
 Salutaris flamma, i. 207. Passio, n. 517.
 Salutifero vapore, i. 208.
 Sana mens in corpore sano, n. 673.
 Sancta cœli, n. 647. Legis, i. 634. Manus, S. 105. Vident, n. 460.
 Sancte, Deus, i. 744; n. 597; n. 598, 662.
 Sanctorum propago, n. 145.
 Sandix pretiosus, n. 445.
 Sanguineum ruborem, n. 522.
 Sanguinis inimica pietas, n. 374. Oblitus, n. 541.
 Sauxit manere, i. 423; n. 97. Natura, i. 416.
 Sapit quicumque, n. 100. Quid pravum, i. 425.
 Saporat poma, i. 717.
 Saporem designans, i. 512.
 Sara, n. 648.
 Sarmenta vitis, i. 629.
 Satiabilis nunquam umbris, n. 551.
 Satiata nunquam sanguinis, n. 214.
 Sator, i. 552.
 Saturnus, n. 580. Falcifer, n. 115.
 Sava polo proxima, S. 280.
 Saxea pars, i. 157.
 Saxens imber, i. 510.
 Scævola, n. 586.
 Scelerare manus, n. 285.
 Scelerata gens, n. 519.
 Scelerata propago, n. 357.

Sceleris certus adulter, S. 158.
 Scena capillorum, m, 620.
 Sceptrum paternum, S. 164.
 Scithycas paludes, m, 511.
 Scindere fretum, n, 547.
 Scinderet ungue secans vultus, m, 579.
 Scintillare oleum, n, 550.
 Scintilla volans, i, 638.
 Scire ventura, i, 524.
 Scribere ignotum nec donicum, S. 94.
 Scriptura sancta, m, 251.
 S. ruiat aquarum, i, 508.
 Secans ungue, m, 579.
 Secreta oculi, n, 4, 47. Mente, n, 606.
 Secretior, i, 441.
 Secreti pectoris, m, 651.
 Secunda vox non est ultra expectata, n, 666.
 Secundo redi ura, i, 111.
 Secura futuri, m, 164. Quies, m, 631. Sepulcri, m, 455.
 Secures vertit, m, 325.
 Securi spatiantur, m, 298.
 Securus sine morte dat manus, S. 155.
 Secuta est poena famulos, n, 470.
 Sedem animi, m, 43.
 Sedes beatas, m, 680.
 Sede Tonantis, i, 19.
 Sedet praeda quieta, S. 128.
 Sedit in digitis aurum, m, 58.
 Seducta, S. 477.
 Segregat merita, n, 418.
 Semel assumptis, i, 475. Dai veniam, S. 375. Inspecia, i, 515. Intoleranda, m, 454.
 Semina rerum, i, 602.
 Semine, i, 590. Verbo, n, 61.
 Semita mortis, n, 170.
 Semper viventis haeres, n, 604.
 Seisat magnum, m, 411.
 Senatus, n, 582. Clari, m, 451. Romani, m, 444.
 Senectus pigra, S. 221. Tremebunda, S. 229.
 Sensibus aetheris, S. 116.
 Sensim, i, 582.
 Sensi malum, n, 423.
 Sententia prisca est, m, 82.
 Sentiet iratum furorem, i, 98.
 Sentiret aquas reduces, i, 703.
 Sentis, n, 459.
 Sentit Dominum, i, 226. Futurum, i, 525.
 Senuissent herbae, i, 269.
 Se praeter, i, 431.
 Septem poli, i, 5.
 Sepultus incolumis, m, 400.
 Sequetur venia, m, 564.
 Sequitur bacula iurum, i, 274. Culpa ingratos, S. 93.
 Seraphim, n, 202.
 Sereno caelo, i, 420. Lumine, n, 652. Splendente, n, 801.
 Serenum placidum, i, 586. Serenitas, i, 68. S. 281.
 Seres, i, 525.
 Serica, m, 53.
 Sermo crearii, i, 638.
 Sermonem narrare opus, m, 670.
 Sermonibus oris, m, 650.
 Seros nepotes, n, 586.
 Serpens, i, 459, 480. 656. Habet medicamina, S. 63.
 Serpente notato, i, 511.
 Serpentis artes, n, 495.
 Servans membra sepulcro, n, 170.
 Servare figuras proprii generis, i, 58. Legem, n, 537.
 Malos, n, 708.
 Servare tempora jussit, S. 262.
 Servat cuncta heredi, m, 44.
 Servator vite, m, 81.
 Servatur venia, n, 717.
 Servetur in aevum, n, 51.
 Servirent corpora corporibus, i, 583.
 Servit spiritus, i, 584.
 Sessorem, S. 515.
 Severa pietate, i, 544.
 Sexta luce, i, 115.
 Sexus iners, m, 457. S. 218. Uterque, n, 792.
 Sibila, i, 290. Dum reticent, i, 541. Nullas mandarent mortis, m, 504.
 Sibilat te, n, 224.
 Sidera coeli, S. 87.
 Sidereus globus, n, 5.
 Sideris innumeri, n, 472; m, 4.
 Signa mortis, i, 516. Poli, i, 522.
 Signifer almae crucis, m, 218.

Silentia linguae, n, 680.
 Silvestra cuncta, n, 574.
 Simile est, ac regna polorum, S. 151.
 Similes pacis et armorum triumphus, m, 417.
 Similes divinae prolis, m, 175.
 Simona Magum, m, 250.
 Simplex, i, 551. Clementia, S. 191. Confessio, m, 565.
 Et noxia, S. 69. Infantia, S. 225. Præsumptio, m, 248.
 Simplicitas bona, n, 804. S. 173. Cadat, i, 400. Cognita, i, 464. Ovium, i, 278.
 Simplicitate bonus, i, 436.
 Simpliciter, i, 459.
 Simul, n, 195. D. mpto, n, 153. Invadant, n, 12. Negavit, n, 225. Nosce, n, 588. Urbe fugata, n, 550. Processit, n, 564. Vissa, i, 689.
 Simulare inopem, m, 275.
 Sine clade, n, 690. Clade laboris, n, 432. Clade piorum, S. 285. Corpore, i, 584. Crimine visus, n, 432. Fine, i, 21; n, 24, 30, 75; m, 75. Fina mali, n, 70b. Fine manent, m, 66. Fine pereuntis, n, 81. Flatus ollis, i, 515. Fraude, n, 420; m, 535. Fronte pudoris, n, 427. Laude, m, 78. Lege, i, 482. Mente, i, 559. More suo, n, 530. Morte, S. 135. Morte ducis, m, 389. Morte furens vir, S. 174. Morte reus, S. 160. Nomine culpe, n, 558. Nube serenus, i, 502. Nubibus, n, 800. Peccati crimine nemo solus, S. 51. Peccato, non sine laude daret, S. 212. Remigio, n, 789. Semine jactio, n, 27. Sorte sepulcri, i, 625. Tormentis, m, 676. Vocato rogatus, n, 603. Vulnere, S. 143.
 Sinistros casus, m, 406.
 Sirius, S. 88.
 Sisteret amnem, i, 705.
 Silitibus undas, i, 79.
 Sit tibi pignus uterque, i, 566.
 Sociante supplicio duos, i, 540.
 Sociant poenam, n, 419.
 Sociati crimine, n, 405.
 Socrus erat sibi, m, 486.
 Sodomis, S. 286.
 Solantur graves tenebras, i, 419.
 Solatia cuncta negantur, m, 691. Tota, m, 40.
 Sole minore, i, 714.
 Solens dicere, S. 184.
 Sol oculus coeli, i, 674. S. 243.
 Solibus alternis, S. 86.
 Solidante globo, i, 152.
 Solidantur in corpus aquae, i, 255. Pennae, i, 246.
 Solidatur, n, 86.
 Solitus gaudere, n, 552.
 Sollicitant animas, n, 525. Fretum, n, 828.
 Solum omne timet Deum, S. 2.
 Soluta cervix, n, 724. In cineres, n, 414.
 Solutum sub libertate, m, 648.
 Solvetur machina rerum, n, 191.
 Solvit aquora, i, 687. Arenas, i, 186. Donanda, i, 168.
 Solvuntur membra in soporem, i, 572.
 Somaigeris cornibus, i, 212.
 Sonat sermo, i, 569.
 Sonent verba ora, m, 628.
 Sontes occidere, n, 692. Peccantes, S. 281.
 Sopita quies, i, 391.
 Sorbuit terra, m, 599.
 Sors mortis, n, 580. Tertia Erebus, i, 67.
 Sorte, n, 246. Alterna, m, 54. Beata, n, 682. Diuina, m, 212. Piorum, m, 682.
 Sortita est Africa, i, 518.
 Sortitur tellus, i, 506.
 Spargens ruborem, i, 671.
 Spargit per marmura voces, m, 655.
 Sparsura mortes, i, 290.
 Spatia exacta, i, 476.
 Spatiante pelago fretis, i, 706.
 Spatiantur securi, m, 298.
 Spatiatur in orbem, m, 457.
 Spatio sub noctis, n, 43.
 Spatium aeris, n, 590.
 Speciale tueri, n, 185.
 Specialior, n, 425.
 Specie pulchrior omni, n, 47.
 Species gratissima, S. 81. Hominis, i, 538. Terrona, i, 745.
 Spe contemporis, m, 98.
 Spe mortis, m, 277.
 Spectacula festa, n, 195.
 Spectante Nerone, m, 250. Populo, m, 508.
 Spectat finem, m, 95.
 Sperare dies, i, 426. Ventam, m, 657.
 Sperata venia sequetur, m, 564.
 Sperata voluptas, m, 480.
 Sperat procellas, i, 509.
 Speravit horam, S. 264.

- Spemendo salutem, m, 279.
 Spes Deus, n, 384. S. i. Generis recidens, n, 624. Hominum Deus, m, 31. Secura futuri, m, 161. Una salutis, n, 600.
 Sphaera polorum, i, 225.
 Spicat aristas, i, 387. Messis, i, 374.
 Spicis acuti, i, 251.
 Spina aspera latus complectitur, m, 639.
 Spinea ligna, S. 72.
 Spiramina, i, 398.
 Spirante vento loquaci, i, 732.
 Spirit flos, n, 218.
 Spiritus auctor, n, 596. Dei, i, 600. Igneus, n, 776. Roris, m, 175.
 Splendet sole dies, n, 339.
 Splendor flammæ, i, 125.
 Spoliatus avari pauperiem, n, 767.
 Spoliatus egenus, m, 76.
 Spoliet manes agmine, n, 540.
 Spondens munera, i, 172.
 Spondet victurum, i, 517.
 Sponte bonus, i, 692. Sua, n, 22. Parans fructum, n, 436. Peccando, n, 417.
 Spumante palato, i, 462.
 Spumantia bella, i, 285.
 Spumantibus undis, i, 149.
 Spumat aper, i, 280.
 Squalentibus pannis usus, m, 585.
 Squameus serpens, i, 636.
 Squamoso corpore, i, 439.
 Stabat in officio, m, 101.
 Stabilem virum, n, 630.
 Stans seges, m, 25. Una voluntas, i, 367.
 Stant sidera pigra, m, 7. Sub nexu, m, 66.
 Stare queant, n, 72.
 Staret hos odore, n, 442. Origo, i, 443.
 Stat cura minorum, n, 182.
 Status ostendit, m, 237.
 Stellis alieno tempore visas, i, 75.
 Stellantis poli, i, 686.
 Stellare nemus, i, 716.
 Stellato tegmine, i, 636.
 Stellatus honos, n, 53.
 Stephano, n, 572.
 Stephanus, S. 171.
 Steriles artus, n, 622.
 Sternis superbos, n, 722.
 Sternit Simona, m, 250. Potentes, i, 738.
 Strage obscura, m, 280.
 Streptus adulterum, S. 233.
 Stridet iubar, i, 639.
 Stridore minci, n, 226.
 Stringenti gurgite, i, 350.
 Stringit liquorem, n, 135.
 Stringitur irondibus, i, 186.
 Structura ligatur, n, 84.
 Sua costa, i, 575, 400. Membra, i, 380, 400.
 Suada mali, i, 490.
 Subacta colla, S. 136. Cuncta, i, 583.
 Sub armis, m, 437. Cardine, m, 523. Carne, n, 80. Carne creatis, i, 582. Clade, n, 167; m, 590. Corpore, m, 457. Crimine, m, 482. Crimine cuncto, m, 556. Deute, i, 287, 462. Dispare forma, m, 638. Divite nummo, m, 40. Fraude cadant, n, 279. Fronte modesta, i, 461. Flore genæ juvenis, S. 228. Germine, i, 634. Grandine lapidum, S. 171. Jure, i, 113, 531. Jure tenentur, m, 300. Jure tenerent, i, 571. Jure tuo, S. 151. Laude futura vite, m, 467. Laude peracta bella, m, 489. Lege, i, 144, 228, 448. Lege creandi, n, 95. Lege fidei, m, 219. Lege necis, n, 242. Lege perenni, n, 20. Libertate, m, 648. Littora feriant, n, 346. Luce, n, 519. Luce edit, i, 603. Luce latent, n, 7. Morsu, n, 275. Morte cruenta, S. 151. Nocte, i, 681. Nocte refugient, n, 7. Nomine vero, n, 730. Nutritore, i, 685. Obscura nocte, m, 471. Pectore, m, 465. Pelle, m, 191. Perpetæ culpa, n, 498. Perpetæ nexu, m, 66. Perpetæ prena, m, 175. Phœnice, i, 526. Pietæ et bonus, n, 693. Pondere, n, 737. Puncto temporis uno, i, 662. Sole corusco, i, 222. Sole novo, i, 177. Sorte beata, n, 682. Sorte polorum, n, 682. Spatio noctis, n, 13. Tacito murmure, n, 664. Tali tramite viæ, m, 242. Tempore parvo, n, 356. Tempore primo, i, 230. Terris, i, 511. Tirone die, i, 231. Vere, i, 185. Vere no. o. i, 230. Voce, n, 656, 720. Voce pia, i, 470. Vindice lueret poenas, n, 433.
 Subordinat, i, 171.
 Subducens sua mira triumpho, m, 440.
 Subducera opem, i, 429.
 Subduceret neci pueros, m, 114.
 Subducitur costa, i, 381. Vita, i, 587.
 Subductus morte, i, 668.
 Subducunt dulcia, n, 436.
 Subdu erat ætas amorem, n, 621.
 Subjiciat quisquam, m, 145.
 Sublevar cotum aer, i, 408.
 Sublime caput, m, 363.
 Submisit colla jugo, S. 36.
 Subnixo poplite, m, 191.
 Subnixus honore, m, 217.
 Subrepsit peccatum, n, 251.
 Subripiente fame, S. 150.
 Subrogat arietem, m, 111.
 Subtexunt aera, i, 252.
 Subtracius venize, n, 560.
 Subvestit pluma, i, 642.
 Succedere nata peremptis, i, 631.
 Successores, m, 263.
 Successus, i, 16.
 Succidenda, n, 40.
 Succiditur, i, 613.
 Succiso cespite, n, 415.
 Succumbat onus, n, 182.
 Succurre roganti, S. 311.
 Succurrens non erit ullus, i, 432.
 Sudantibus membris, m, 58.
 Sudant mella, i, 200.
 Sudaret sentis amomum, n, 459.
 Sueta pietate, m, 665.
 Sufficiant pristina verbera, S. 312.
 Sulphureas aquas, n, 410.
 Sulphureos ictus, m, 495.
 Sumere licetibi, i, 411.
 Sumunt animos de crimine, m, 462.
 Suo reo, S. 506.
 Suorum de morte, m, 253. Orbatrices secures, m, 527.
 Superabit numeros arena, m, 563.
 Super æquora, n, 158, 283. Æquora sole cadente, i, 677.
 Æthera, i, 560, n, 153. Asira, i, 423, 674; n, 5, 408, 439.
 Insper, S. 129. Omnis, n, 237.
 Superata juvenus, n, 530.
 Supericillum gemino supereminet orbi, m, 622.
 Superest pugna, S. 126.
 Superstes Domini victura, n, 783. Facta, n, 166. Fama, m, 438. Mansit, m, 509. Mansure, n, 197. Mundi, n, 31.
 Post bella, m, 119. Sit, n, 129.
 Supinant, i, 162.
 Supinat oculos, i, 571.
 Supplex dolet, n, 533. Victima, i, 693.
 Supplicia scelerum, m, 605.
 Supplicibus, S. 186.
 Supplicio dignum, n, 775. Sociante duos, i, 540.
 Suppliciter, n, 746.
 Surgens ab imperio et origine, S. 179. Landare, i, 516.
 Surgente nullo reatu, m, 229, m, 508.
 Surgentem ex æquore, i, 421.
 Surgere ventos, n, 133.
 Surgit arbor, i, 627.
 Surgunt capilli, i, 514.
 Suscepit arena angues, i, 505. Arena leones, m, 196.
 Susceptum natum, m, 97.
 Suspensus obit, n, 565.
 Suspensisse Deum de corde, m, 671.
 Sustentat aves, i, 456. Corda, S. 103.
 Sustineat caminos, i, 505.
 T
 Tabæ fluens, n, 117. Humana, m, 215.
 Tabitha, n, 757.
 Tacet polus, i, 503.
 Tacite lingue, S. 47.
 Tacitis tot regibus, S. 25.
 Tacitus requirit, i, 557.
 Tali sub clade, n, 167.
 Tanquam si diceret, i, 362. Superatis juvenus, m, 536.
 Tangunt flabra palatum, i, 597.
 Tanta foro, m, 604.
 Tantum fecisse, m, 250. Laudis, m, 389. Potuisse, m, 549.
 Tardat adesse, i, 525.
 Tardius, m, 97. Accipimus, n, 608.
 Tartara, n, 751.
 Tartareas tenebras, m, 402.
 Tartarus infelix, n, 531.
 Taurica ara, m, 216.
 Tauros egregios, S. 271.
 Tecta polorum, i, 140. Tellure, n, 596. Velamine, i, 393.
 Tegant animam, i, 732.
 Tegentes foliis, i, 495.
 Tegmine carnis, n, 465.
 Tegunt, produuntque, n, 4.

Telluris fructum, i, 530.
 Temerarius, ii, 78.
 Temerasse factorem suum, ii, 533.
 Temperat aestus, i, 590. Auras, i, 197. Ictus, i, 94.
 Ignes, i, 239; ii, 22. Iras, S. 209. Iras venia, i, 536. Undas, i, 500.
 Temperies, S. 89. Aera aptat auris, S. 73. Bona, ii, 215.
 Tempia poli, i, 3, ii, 80.
 Tempora anni, i, 182. Florum, S. 251. Gaudendi, do-
 lendi, S. 259. Lustrans, ii, 11. Mortalis vitae, ii, 214. Mun-
 di, ii, 151. Pacis, cruoris, S. 257. Tenebrarum noctis, i,
 210. Vitae, mortis eunt, S. 220.
 Tempore eodem, S. 181. Non uno, i, 291. Partus, ii,
 660. Tam longo, S. 120.
 Temporibus multis, ii, 626. Nostris, ii, 225. Tribus, ii,
 667.
 Temporis vices, i, 425.
 Tempere clientes, ii, 589.
 Tempus et omne caput, ii, 621.
 Tenax consilii, S. 170.
 Tendit mare, ii, 157.
 Tenebat culpa, S. 97.
 Tenens ossa, i, 632.
 Tenentem regna, S. 31.
 Tenentur sub iure, ii, 500.
 Teneras puellas, ii, 585, 659.
 Tenerent sub iure, i, 571.
 Teneret regna, ii, 238.
 Tener puer, S. 222.
 Tenet culpa nos, ii, 244. Sceptra, S. 161. Viam, ii, 502.
 Loca, ii, 162.
 Tenetur corde, i, 753.
 Tenorem servant, i, 144.
 Tensa jacet, i, 159.
 Tentant volatus, i, 261.
 Tentare nefas, ii, 718.
 T natal marium, i, 477.
 Tentator, ii, 126.
 Tenuem aera, i, 252.
 Tenues firmas, ii, 728.
 Tenui igne, ii, 482.
 Tenuit eos crimen, ii, 462. Praecordia sanguis, i, 341.
 Tententia membra, i, 595.
 Teporat glaciem, i, 145.
 Tepere ca orea, ii, 167.
 Terrena propago, i, 418. Species, i, 745.
 Terreni ponderis, ii, 461.
 Terrenum pondus, ii, 106.
 Terreret plus tyrios de morte minaci, quam gladiis, ii,
 421.
 Terribile fremit, S. 157.
 Terribiles leones, i, 277.
 Terrigena proles, ii, 370.
 Terrigenis, i, 239.
 Tertia res non est, ii, 155. Sors, ii, 404.
 Testamenta duo, ii, 671.
 Testante Deo, i, 520.
 Testantibus illis, ii, 761.
 Testis ardente lucerna scintillare oleum, i, 529.
 Texit nudos, ii, 748.
 Thebanos muros, ii, 259.
 Thesauris ventorum, i, 707.
 Thomyris, ii, 488.
 Thronum parentis, ii, 147.
 Thronus, ii, 204.
 Tigris optima, S. 275.
 Tinxit lilia, i, 66.
 Tirone die, i, 231.
 Titania, ii, 581.
 Titulos famae dat, S. 298.
 Ti us, S. 183.
 Tolerabit famem, i, 725. Tolerant bella, ii, 290.
 Tolerare nequeo miser, ii, 596.
 Tollere flammam de flammis, i, 611.
 Tolleret pudorem, ii, 557.
 Tollit diem sol, ii, 159.
 Tollitur alta petens, i, 662. Ex Sodomis, S. 286.
 Tollunt ad vulnera colla, i, 297.
 Tonante, i, 685.
 Tonantem, i, 1; ii, 250. S. 419.
 Tonantem per cuncta, i, 226.
 Tonanter, ii, 225.
 Tonan i ore, i, 496.
 Tonantis, i, 19, 92, 141, 597, 674; ii, 168, 255, 538, 670,
 678; iii, 210, 255, 615.
 Tonat polus, i, 302.
 Tormenta domant, ii, 582.
 Tormentis, ii, 459, 676. Intu it artus, ii, 422.
 Toros illicitos, ii, 315.

Torpet ignara vaporis, ii, 508.
 Torquata manus, ii, 582. Propago, ii, 584.
 Torrens alveus, i, 702. Peccatorum unda, ii, 575.
 Torta vitis, i, 109.
 Torridus fervor, ii, 170.
 Tortorum manus, ii, 589.
 Torvus aper, i, 281.
 Toto de corde, i, 379.
 Tractat maturus, S. 229.
 Traheb t membra praemortua, ii, 625.
 Trahens fluxa hinea, ii, 190.
 Trahit unda, i, 577.
 Trahunt fila Seres, i, 525. Genus, i, 602.
 Trahuntur cuncta cum corpore, S. 219.
 Tramite felici vitae, ii, 674. Sum, ii, 549. Vitae, i, 12, 212.
 Transacta luce, ii, 151. S mul, ii, 753.
 Transactas vias, S. 254.
 Transcendit iussa, ii, 255.
 Transfert bellum terris ignotis, ii, 289.
 Transgreditur praecipua, ii, 537.
 Transgresso limite, ii, 545.
 Transgressor legis, ii, 552.
 Transire ad successores, ii, 264. Fluctus, ii, 286. Vices,
 ii, 20.
 Tremebunda senectus, S. 229.
 Tremendus ubique, ii, 517.
 Trementer, ii, 671.
 Tremiscit, ii, 541.
 Tremiit terra Deum, ii, 151.
 Tremorem subitum, i, 700.
 Tremula face, ii, 6.
 Tremunt te, ii, 207.
 Trepidans tanquam nova nupta, ii, 640.
 Trepidum diem, i, 211.
 Tribuit veniam, S. 150.
 Tribunal, ii, 460. Ante suum, ii, 780. Coeleste, ii, 101.
 Tribunos, ii, 417.
 Trina mente Deus, ii, 69. Virtus Deus, i, 503.
 Triones septem, ii, 6.
 Triplex Deus, i, 565.
 Tripodis, ii, 269.
 Tristibus amotis, S. 56.
 Tristis glacies, ii, 507.
 Trisulca flamma, S. 278. Lingua, ii, 224.
 Triumphales currus, ii, 364.
 Triumphat, i, 480.
 Triumphigera bella, S. 22.
 Triumphos terrae, pelagique, S. 215.
 Trojegenum, ii, 421.
 Truci fraude, i, 492.
 Truculenta, ii, 517.
 Truculentus haeres, ii, 547.
 Truduntur ab horto, i, 553.
 Truncato duce, ii, 475.
 Truncis radicibus, i, 637.
 Trisere exsilio, ii, 498.
 Trux, ii, 70.
 Tua ira tam magni regis, S. 266.
 Tulere damna vitae, ii, 516.
 Tulisset vitas, ii, 227.
 Tulit maculum, ii, 507.
 Tumentibus annis, i, 581.
 Tumidi colles, i, 162.
 Tundant littora, i, 577.
 Turbantur luctu gaudia, ii, 568.
 Turbas scelorum, ii, 421.
 Turbata mens, ii, 715.
 Turbatur amare, ii, 552.
 Turba volucrum, ii, 280.
 Turbine facto, ii, 155.
 Turbo furit, i, 189.
 Turparunt cornua frontem, S. 53.
 Turpis habetur, i, 486. Egestas, ii, 726.
 Turpiasima coniux filii, ii, 486.
 Tuus sum, S. 310.
 Tympana palmis pulsant, ii, 795.
 Tyranni castra, ii, 475. Regna, ii, 520.
 Tyrannus Per-a, ii, 179.
 Tyritis vestibus, ii, 68.
 Tyrios terreret, ii, 424.

U

Ubera musti, i, 719.
 Uber cespes, i, 452.
 Ubere glebae, ii, 502.
 Udans medullas, i, 652.
 Ultore severo, ii, 565.
 Ultor plus, i, 710.
 Ultricia tormenta, ii, 60.
 Ultricius flammis, ii, 411.

Ulrix conjugia extincti, m, 499.
 Ulrix facta sui, m, 499.
 Umbo erat nox, m, 377.
 Umbrarum exercitus, i, 72.
 Unda beata, i, 140. Cruor-s inficit, i, 81.
 Undando lacrymis genas, m, 103.
 Undantis agri, i, 161.
 Unde genus trahunt, i, 602. Nihil, m, 816. Requirit, i, 333. Scirent, i, 442.
 Undiffusos amnes, i, 607.
 Undisonas ripas, i, 330.
 Undosum pelagus, n, 341.
 Unguibus tenacibus, i, 289.
 Ungula equi concutiat, S. 514. Fissa rediens fieret manus, S. 48.
 Unicus haeres, n, 603.
 Unus ad uonum, m, 194.
 Urgeat imber, i, 810.
 Urget facinus, n, 469. Spiritus, i, 601; n, 39. Vernare, i, 260.
 Usibus divitis quod addit, n, 771. Humanis, i, 380.
 Utaque animam, m, 575. Senectam, n, 682, 708. S. 221.
 Usum criminis, n, 398.
 Usura edax, m, 29.
 Usus corporis, n, 484. Lucis, n, 538.
 Utile bellis, i, 276.
 Ut rea procubuit, m, 508.
 Uvifera vitis, i, 629.

V

Vadimonia, m, 376.
 Vagabunda ales, i, 257.
 Vagas stellas, n, 736.
 Vaga terra, i, 700.
 Vagatur mare, n, 188. Umbra, i, 198.
 Vagatus, i, 662.
 Vago igne, i, 660.
 Vagum inter prata, i, 285. Per prata, i, 274.
 Vallis profunda, i, 161.
 Vapore argenteo, n, 619. Reduci, i, 630. Salutifero, i, 208.
 Vapores auget, n, 21.
 Vaporis anhelantis, m, 308.
 Vapor tenuis, n, 82. Urget, i, 200.
 Variat uvas, i, 718.
 Variis sub casibus, i, 10.
 Vasta mœnia, i, 688.
 Vastent agros cultoribus, n, 275.
 Vastos montes, S. 280.
 Velamine tecta, i, 393.
 Vel, et, i, 266. Qualem, i, 397.
 Velivolam mare, n, 188.
 Velle contraria, S. 13. Pares, i, 367.
 Venabula longa, m, 190. Ponat, S. 141.
 Venator, n, 274. Inermis, m, 186. Trepidans, S. 141.
 Vendidit quem perfida uxor, m, 407.
 Veneas nigris, m, 295.
 Venerandus honos, m, 653.
 Veneranter adire, m, 672. Adorent, i, 4.
 Venerem furit in, S. 227.
 Venias reservat, m, 122.
 Veniale mereri, n, 559. Minaris, S. 121. Minatur, n, 486.
 Veniam sperare, n, 709.
 Venire usibus humanis data sunt, i, 580.
 Veniret de corde, i, 379.
 Venit alta quies, i, 371. In usum, n, 500. In usus, n, 505.
 Veniunt imbres, i, 586. Producentur, i, 294.
 Ventilat aura, i, 588.
 Ventre creator, i, 712.
 Ventris onus, n, 681.
 Ventura scire, i, 521.
 Venturum moueant, i, 536.
 Venturus iudicio, n, 548.
 Venus, n, 581.
 Verax fama, m, 209.
 Verberat aures, m, 188. Ictus grandinis, i, 191. Palmes, i, 170.
 Verbera corrigitur culpa, S. 313. Distinctas voces spargit, m, 635.
 Verberis ignoti, n, 14. Ira, i, 691.
 Verecundo ore, S. 146.
 Verecundos vultus, m, 641.
 Vere novo, i, 250.
 Vernantibus herbis, n, 440.
 Verare nemus, i, 260.
 Ver perpetuum, i, 197.
 Verterat tellurem, i, 531.
 Verticis eximii, m, 617.
 Vertit aquas, n, 158. Secures in sobolis colla, m, 325.
 Vertitur species, S. 30.

Vertuntur sensus, S. 30.
 Vestigia extreme plantæ, m, 177.
 Ves iret oves, n, 446.
 Vestita cœres tunicas, n, 26. Comis, i, 166, 184, 213. Fide, vestita pudore, m, 472. Foliis, i, 628.
 Vestit aves, i, 244. Caput, m, 621.
 Vestitur avis plumis, frondibus herbar, m, 24.
 Veterana in sæcla, i, 251.
 Vetustas longa, S. 9.
 Vetusto sermone, i, 582.
 Vexat corpora, S. 85.
 Vexati molossi, S. 43.
 Vexet membra, m, 205.
 Vexilla crucis, n, 406.
 Vi ablata, i, 375.
 Viam livoris, n, 502.
 Vias lethi, n, 514.
 Vibices, n, 477.
 Vibrans meos, n, 64. Natura, n, 37.
 Vibrante lingua, n, 224.
 Vibrant flammis, n, 6. Oculi, m, 618.
 Vibrare jubar, i, 422.
 Vibrat fulmina, n, 487.
 Vice functus, S. 6.
 Vices alternant, S. 217. Domini agentem, m, 259. Mutare, m, 296. Mutent, n, 51. Partita, n, 11. Temporis, i, 425. Transire, n, 20.
 Vicibus gignuntur pluvie, igne, vapore, gelu, S. 80.
 Vicissim, i, 591. Accipiant, S. 249.
 Victima mente quieta, m, 108. Supplex, i, 695.
 Vices cohortes, m, 365.
 Victura superstes, n, 783.
 Victurus semper, n, 601.
 Vidit quinta dies, i, 252.
 Viduae, pupillus, n, 754.
 Viduamne vocamus, m, 497.
 Viduata marito, m, 483.
 Viduavit, m, 475.
 Vigilante, S. 124.
 Vilior illa foret, n, 451.
 Vilissima reita, m, 220.
 Vim veneni, i, 515.
 Vincente Deo, n, 794.
 Viocomalus, S. 502.
 Vindex natura, n, 260.
 Vindicat, S. 224. Gemitus, m, 575.
 Vindice naufragio, n, 167. Quo, S. 124.
 Vindicta coerces, i, 101. Datur, n, 680.
 Viola pallore decenti, n, 445.
 Viola est mentita rosam, i, 65.
 Violare serenum, i, 68.
 Violari legem, n, 556.
 Violata lege, n, 520. Mente, i, 481.
 Violento vertice, i, 702.
 Vipera, n, 256. Juvat, nocet, S. 66.
 Viperea natio, i, 521.
 Vipereis flatibus, m, 505.
 Vipereo pectore, i, 461.
 Vipereus angues, i, 505.
 Virago, m, 469.
 Virentes campos, i, 531. Lucos, i, 438.
 Vireta amara, m, 679.
 Virginei funeris, m, 547.
 Virgineos sinus, n, 90.
 Virgineis eximie, m, 512.
 Virgulta redeunt, i, 650.
 Virides agros, i, 356. Crustas, i, 520. Aves pennæ redunt, i, 220.
 Viror armat aristas segetes, S. 331.
 Virtus debilibus, i, 728.
 Virtute Dei, i, 350, 684. Jubentis, n, 171. Parentis, n, 541.
 Virtutis opus, n, 114.
 Virtutum virius, m, 18.
 Visa Dei facies, i, 701.
 Viscera ferri, i, 505. Terre, n, 430.
 Vis materna peracta, n, 624.
 Visus habet id, n, 112. Suos, i, 645.
 Vitæ mellioris, m, 91.
 Vita futura post corpus, m, 676.
 Vitales sensus, i, 595.
 Vitalia repetit, i, 651.
 Vitalibus auris, S. 75.
 Vitali in morte, i, 619.
 Vitalis calor, n, 126.
 Vitium est generale, n, 111. Peccantis, i, 35.
 Viva funera, i, 648.
 Vivax cadaver, i, 618. Medicina, i, 202.
 Vivida mens, n, 63. Ora, i, 70.

Vivo funere, in, 505.
 Vivum cadaver, in, 508.
 Vixit egeste, in, 67.
 Vix tandem iustus, in, 562.
 Vocatus dignus, S. 178. Reus, in, 69.
 Voce celestis vocatus, in, 638. Fidei, i, 792. Manuque petens, S. 118. Recensent, i, 2. Tacente, S. 40.
 Vocibus innumeris, S. 193.
 Vocitare, in, 531.
 Vola nascitur, in, 637.
 Volante aquila, S. 267.
 Volat in ore orbis, S. 196.
 Volatus tentant, i, 263.
 Volet esse Deus, S. 190. Esse tuus, S. 152.
 Volitant flagella, in, 14.
 Volubilis, in, 53.
 Voluptas dilecta, in, 205. Honestas, i, 414. Promissa, in, 479.

Volutat, i, 538.
 Volvente axe polos, in, 7.
 Vomere domari, i, 449.
 Vomuntur digesta, i, 604.
 Vorax pretii, in, 35.
 Vota condita, S. 116. Contraria duorum conveniunt, in, 53. Dei, i, 11. Facit, in, 194. Fidelis, in, 240. Improbata, in, 715. Libera, in, 613. Mala reorum, i, 694. Meliora, i, 110. Negabat, in, 110. Noxia, in, 804. Pessima, in, 403. Pia, in, 609, 742. Piarent, in, 688. Precantia, i, 746. Priora, in, 665. Regia canam, S. 32. Scelerum, in, 397.
 Votiva oppressit, in, 567.
 Votum meruere, in, 670.
 Vulneribus suis, in, 535.
 Vult se amari, in, 150. Se esse parentem, in, 329.
 Vultus aspera avis, S. 78.
 Z
 Zona rubicunda, in, 506.

INDEX RERUM ET NOMINUM

QUÆ IN CARMINIBUS DRACONTII, PROLEGOMENIS ET NOTIS REFERUNTUR.

A

Abactus, 215.
 Abad Didacus Joseph, 56.
 Abbo, 385. Notatus, 117.
 Abel a Caino occisus, 244.
 Abessalon, Abessalon, Abissalon, 586.
 Abire in locum suum, 269.
 Abi, obit, 387.
 Abortus procuratio horribile scelus, 246.
 Abrahæ fides, 275 seqq. Obedientia et fides, 502 seq.
 Sinus, 298 seq.
 Absalon, 586.
 Abunazarius, 90.
 Accessus lunge, 205.
 Accius, 187.
 Acheron, 558.
 Achillem Reverent Nymphæ, 558.
 Acta apostolorum cap. i, 269; in, 321; in, 317; v, 319; viii, 270, 318; ix, 288.
 Acta, commentarii, 529.
 Acta tellus de fluctibus, 159.
 Actiones male, Deo permittente, sunt, 568 seqq.
 Actor, et reus, 187.
 Actus, actus, 287.
 Adamas in crustas fractus, 165.
 Adamitæ, 185.
 Adam quot diebus in paradiso commoratus, 178. Ejus scientia ante peccatum, 182.
 Ad colla pendit, 269.
 Ademar, 364.
 Adesi pro est, 189.
 Ad hæc, adhæc bene Latinum, 290.
 Adire manum, 180.
 Adjectiva duo uni substantivo appositæ, 104, 277, 308.
 Adjutorium viri uxor, 169.
 Admissum, scelus, 535.
 Admittere, 369.
 Adolescentia, 592 seq.
 Adolphus, 289. Ejus fabulæ, 52.
 Adoptio filiorum Dei per gratiam, 550.
 Adoptio pro opto, 550, 598.
 Adorant res omnes creatas Deum, 252.
 Ad ramos infixa, 154.
 Adulta virgo, nubilus, 171.
 Adulterii consuetudo, 215.
 Adulter cum genitivo, 529. Certus sceleris, 585.
 Adultros, 225.
 Eneas an causâ mortis Didus, 347.
 Ænor ponti, 159.
 Aer neutrum, 195. Prima correpta, 221. Aer noet, et protest, 377.
 Æsopi fabulæ, 51.
 Ætates sex hominis, 21, 592 seq.
 Æterna vita præsentis vitæ præferenda, 501.
 Æternitas, 286. Dei, 271 seq., 562 seq., 569. Penarum in inferis, 500. Ejus descriptio, 122.
 Æthera, æthera, æthra, æther neutrum, 118.
 Æthiopia ferax draconum, 162.
 Aetius æmulus Bonifacii, 78.
 Affectionibus seu passionibus animi bene uti possumus, 545 seq.
 Affectus, 121. Adami et Evæ, 177.
 Alea leonibus abundat, 160. Serpentibus infecta, 526 seq.

Africanitas an insit Dracontio, 82.
 Ager debitori comparatur, 291.
 Agnus in veteribus monumentis Christi typus, 274.
 Agobardus, 117.
 Aguirrius card., 10.
 Alanus Magnus, 50 seq.
 Alaudæ unde dictæ, 152.
 Albinovanus, 235, 509, 554.
 Alcesta carmen, 41.
 Alcinus, 25, 35, 56, 119, 122, 123, 144, 161, 170, 177 seq., 184 seq., 195, 214, 226, 242, 255, 291, 305, 514, 535, 539.
 Alcinus, 131, 159, 212, 316, 342, 351, 372.
 Aldhelmus, 212. Antiquus poëta Christiani inferior, 249.
 Aldrovandus, 186.
 Alexander Magnus an incestus Persarum nuptias prohibuit, 325.
 Alexander Natalis, 51, 39.
 Algebra vetus, 58.
 Allatus Leo, 4.
 Alternant neutrorum more, 597.
 Alternus et vice varietatem denotant, 568.
 Altor Deus, 189.
 Ambrosia herba, ambrosii odores, 161.
 Ambrosius junior, 25, 154.
 Ambrosius (S.), 56, 122, 127, 154 seqq., 159, 147, 167, 204, 214, 219, 252, 271, 297, 538 seq., 578.
 Ammianus, 4.
 Amena absolute pro locis amœnis, 195.
 Amomis in plur., 167.
 Amphiaræus demersus, 357 seq.
 Amphitheatralis venationis descriptio, 510 seqq.
 Amphitheatrum, 515. Ejus diversæ portæ et aditus, ibid.
 Amsagha fumen, 76.
 Anatocismus, usura usura, 296.
 Andalusia olim tota Hispania, 90. Ab Andalus, non a Vandalis nuncupata, ibid.
 Angeli, ignis urens dicti, 290. Mali in peccato constantes, 562. Eorum diversi ordines, 257. Ingens numerus, 280. Peccatum, ibid. Ipsos peccasse excusatio idonea non est hominibus, 258 seq.
 Anhelantes, 299.
 Anhelus, 101, 125, 299.
 Animæ e sepulchris magica arte evocate, 248. Eas quarum corpora inhumata sunt, in cymbam Charontis non recipi fingebant ethnici, 253.
 Animalia aliis in statu innocentibus non nocuissent, 259.
 An in paradiso fuerint cum Adamo, 168 seq., 179.
 Anna Samuelis mater, 280.
 Annonæ captatores improbi, 296 seq.
 Anonymus poëta, 381. Vide Auctor.
 Anseatica civitates, 77.
 Anses Gothorum, 77.
 Ansila quoniam fuerit, 75 seq., 591.
 Antala seu Antallas Maurus, 76.
 Ante diem, 225.
 Ante more substantivi, 562.
 Anthologia Latina, 100, 543.
 Anticlaudianus, 50 seq.
 Anti non semper est contra, 51.
 Antonius Nicol., 10, 90, 518. Contra falsorum chroniconum auctor s incensus, 27. Ejus bibliotheca vetus, opus posthumum, 56.
 Aper spumans, 157.

- Aper* avium, cristæ, 153. Montis, 140.
Apocalyp., c. iii, 151, 153, 274; vi, 133; xii, 260.
Apolodorus, 129, 511.
Apotheosis gentilium, 83, 388.
Appii Claudii libido, 531.
Apuleius, 138, 175 *seq.*, 183, 187, 214, 327, 376.
Aqua et igne omnia constant, 122 *seq.* *Aqua et ignis concordant in educendis fetibus*, 153. *Aqua flammas cœli temperat*, 138. *In vinum conversa*, 250.
Aquæ veræ supra cœlos, 157.
Aquila juvenis renovata, 212 *seq.*
Aquilegæ, 184 *seq.*
Aquilus Severus, 29.
Aquosus piscis, 516.
Arabia cinnami ferax, 161.
Aræ Philenorum, 325 *seq.*
Arator, 15, 17, 51, 117, 188, 212, 227, 259, 264, 268, 502, 545. *Dracontium imitator*, 265. *Ejus Carminis recitatio in ecclesia S. Petri ad vincula quatuor diebus peracta*, 264 *seq.*
Aratus, 219, 358.
Arbitratur secunda producta, 283.
Arbores nonnullæ semper florentes duplici ratione, 141.
Arcadius martyr Hispanus, 88.
Arææ Noe an alii inclusi præter octo homines, 252.
Arcas Jupiter, Mercurius, 271.
Arenæ in plur. num., 140.
Arenæ maris magna multitudo comparari solita, 353.
Arevalo Rodericus Sanctius, 90.
Argumentum carminis de Deo, 111 *seq.*
Ariani, vide Gothi.
Ariete tertia producta, 503.
Aristarchus, 15, 110.
Aristatus, 238.
Arius, 228.
Arma ferarum, 183.
Armi duri aporum, 157.
Armipotens, 390.
Arnobius, 517, 529, 532, 536.
Arnoldus abbas, 270.
Arntzenius, 478. *Castigator*, 257. *Refellit*, 268.
Arnulfus Luxoviensis, 596.
Artibus ingenuis pectora mollescent, 400.
Arx, aula, 391. *Pro cœlo*, 121, 267.
Ascensus lunæ et siderum, 205.
Audingorum gens, Vandali, 70 *seq.*, 371.
Aspectus, aspecti, 187.
Aspiratio brevem dictionis præcedentis producit, 103, 126, 170, 513.
Aspis, 241. *Remedia ex aspidæ, ibid.* *Habet medicamina*, 376.
Assyrium amomum, 163.
Albanagildus rex, 26.
Albanus (S.), 4, 141, 315.
Atilanus episc. Pamplon., 81.
Attila, 76.
Attila colla jugis, 285.
Auctor carminis de laudibus Herculis, 157. *Carminis sub Constantino*, 249, 282, 295, 326. *Incertus de Behiani baptismo*, 364. *Incertus de laudibus Domini*, 217, 396.
Panegyrici ad Pisonem, 596 *seq.*
Aud-re tulia, rim allici, 553.
Augusti circus, 513.
Augustinus (S.), 21, 87, 133, 142, 170, 215, 226, 247, 272, 287, 338, 345, 370 *seq.*, 375.
Aulus Gellius, 3, 158, 214, 250, 241, 281, 296, 500, 540, 539.
Aura communis omnibus, 195 *seq.*
Aures luina mortis, 182.
Aurorarius, vide Petrus Rigensis.
Aurora rosida, 203 *seq.*
Ausonius, 16, 118, 315, 377 *seq.*, 387 *seq.*, 504.
Austen Andreas, 269.
Autumni symb. lum cornu copie, 211.
Avari oburgatio, 280 *seq.*, 277 *seq.*
Aves aliæ cruentæ, aliæ placidæ, 377. *Quædam amittunt et mutant pennas*, 200. *Creatio earum ex aquis*, 152.
Avienus, 51, 162.
Avitus, vide Alcinus.
Azagra Michael Ruiz, 11, 35 *seq.*, 41
B
Babylona, Babylonæ, 572.
Babylonia smaragdus abundat, 163.
Bacchus lætitiæ dator, 145.
Betica a Vandalis nomen non accepit, 90.
Baileus, 50.
Balearica insulæ a Vandalis expugnata, 77, 80.
Balsamum, 165 *seq.*
Bandinius Angelus M. 20.
Barbaries de quibus gentibus dicatur, 506.
Barbari imperium Romanum turbantes, 71 *seq.* *Qui Hispaniam occuparunt*, 72 *seqq.* *Qui Hispaniam invaserunt, mites effecti*, 86.
Barbosa, 242.
Baronius, 28.
Barros Alfonsus, 151.
Barthius, 47 *seq.* *Deceptus*, 36. *Ejus de Dracontio judicium expenditur*, 102. *Ipsius elgium, quo S. Remondum laudat*, 46. *Refellit*, 97 *seq.*, 135, 152, 173, 200, 575.
Basan rex nomine (q), 255.
Basilius (S.), 127, 135, 214.
Basilus Seleuciensis, 249, 517.
Baune Jacobus (de la), 12, 48.
Byerius, 54, 43.
Baylli allucinatio, 518.
Beati pro sanctis, 120. *Titulus, Beatiudo*, 252.
Beda, 20, 53, 70, 223.
B et V in mss. commutata, 158, 506.
Belisarius poeta, 29.
Bellæus fluctus, 160.
Bella plus quam civilia quænam dici possunt, 244.
Bellarmini lib. r de Script. eccles. auctus, 50.
Bellator equus 156.
Bellorum gloria ducibus militibusque communis, 590 *seq.*
Berretinus Petrus, 380.
Bestiarii, 510 *seqq.*
Bethsabæe, 586.
Bibliotheca Altiterana, 212. *Angelica*, 43. *Bobiensis monasterii*, 23 *seq.*, 32 *seq.* *Coisliana*, 4. *Cottoniana*, 49. *Florentina Laurentiana*, 19 *seq.*, 50. *Fuldensis*, 503. *Gabriellus Naudæ*, 532. *Laudunensis*, 53. *Parisiensis S. Victoris*, 12. *Patrum per Margarinum de la Bigue*, 29, 47. *Petaviana*, 41. *Regia Parisiensis*, 18, 39 *seq.* *San-Germansensis*, 56. *Vallicellana*, 59. *Vill-Umbrosana*, 56.
Bibliotheca monasterii De la Espina incendio absumpta, 298.
Bibliothecæ Hulsianæ catalogus emendatur, 348.
Bigne Margarinus de la, 44, 47.
Bini i an, 176.
Bivarius Franc. commentator pseudo-dextri, 28.
Bobienæ monasterium, 25 *seq.*
Bodinus rejicit, 572.
Boethius, 58, 146, 211.
Bomarius, 245.
Bona hujus vitæ vere bona non sunt, 191. *Mixta malis*, 575.
Bonifacius Comes, 78 *seq.*, 87.
Boninus Monbrius, 83.
Bonomia cur sic dictus liber Cæriolani, 548.
Brachia, 360. *Percutere in fletu olim solenne*, 353.
Brasichellensis, vide Index.
Brautio, 55.
Brevitium Isidorianum, 59.
Bridefertus Ramesiensis, 20.
Brissonius Barnabas, 523.
Broussus Petrus, 515.
Brouckus, 145, 224, 377.
Browerus, 49.
Brutus illum morti addicens, 528 *seqq.* *Eum planxit* *Se natus*, 556.
Bucca, os, 320.
Bucula prædicti pluvias, 186. *Vide Vitula.*
Bullantes fluctus, 160.
Burmans, 16.
Burriel Andreas Marcus, 42.
C
Cadere a latrone, 245.
Cælius, 296.
Cælius Aurelianus, 182.
Cæriolani Federicus Furius cur ita dictus, 518.
Carrula, mare, 151.
Carruleum mare, 159.
Cæsar Julius, 214, 341, 587.
Cæsarei agri, 165 *seq.*
Cæsaries de muliebri coma, 175.
Cæsura ratione vocalis brevis producta, 105.
Cain fratrem occidit, 244.
Cains Cælius Claudius Isidorus servis et divitis abundavit, 555.
Cajetanus Thomas de Vio refellit, 170.
Calaber quidam poeta, 54.
Calamitates ex peccato originali profectæ, 253.
Calmetus, 155.
Calvinus refellit, 370.
Cane pejor, 375.
Cannella, seu Comela an sit cinnamum veterum, 161.

Canescent prata pruinis, 145.
Cahgius, 179.
Canius Rufus, 29.
Canisius, 396.
Capaneus demersus, 346 *seq.*
Capella, 219, 302, 378.
Capilli vestis capitis, 358. *Eorum messis, vestis, merx*, 167. *Eos scindere in lictum doloris*, 335.
Capitolinus, 311, 345.
Capitales anuonæ castigati, 296 *seq.*
Carbauculus, 163.
Carmen de iudicio, 52 *seq. de septem diebus*, 20.
Carolini libri, 388 *seq.*
Carphoborus bestarius, 313.
Casaubonus, 343.
Cassiodorus, 79, 133, 312 *seqq.*, 316.
Castinus, 87, 96.
Catalogus biblioth. Casanatensis, 31.
Cato, 156. *Dionysius, vide Dionysius Cato.*
Catulaster, 393.
Catullus, 111, 193, 277, 292, 309
Cavea in amphitheatro, 515.
Cavea triplex, 312.
Cedere, concedere, 178.
Ceiliarius Remigius, 31, 101.
Celebratur iter, 245.
Cellarius, 331.
Celo cum dativo, 157.
Celsa poli, 331. *Polorum*, 217.
Celsus, 121, 185, 226, 357 *seq.*, 360.
Censorinus, 166.
Censorius Hispani jugulatus, 77.
Centones ex Dracontio et aliis, 41.
Ceponius episc. Hisp., 43, 153.
Cerda Joann. Lud., 153.
Cerebra cresunt, crescente luna, 214. *Observant lunam*, 393.
Ceres, pro grano, 295.
Ceriol, vide Cæriolanus.
Certe pro etiam, 321.
Cerra a poetis pro mare, et femina ponitur, 376.
Cervi fugaces, palmatis cornibus, 156, 200. *Cornua omnibus annis mutant*, 200. *Eorum medulla utilis medicinæ*, 242, 376.
Cervix, 357.
Cespes gemmatus, 144.
Cespes pro terra, 192.
Chacon Petrus in sanandis veterum librorum plagis laudatus, 331.
Chaldæi, 163.
Chaos 2.6. Inter sinum Abrahami et damnatos, 299.
Chaos, noctes, et tenebræ laudant Deum, 119.
Character Gothicus dictus cordellato, 58 *seq.*
Charisius, 190, 302, 393.
Charlatanerie eruditorum specimen, 110.
Chindasinthus rex, 8. *Sui epitaphii auctor videtur*, 99 *seq.*
Chorus, 292.
Christiani Romæ olim jejuniū vigiliæ Paschatis ad auroram protrahabant, 267.
Christicidium, 268.
Christus agnus, qui tollit peccata mundi, 275. *Datus est nobis, ut nos redimeret a peccatis*, 262. *Qua hora resurrexit*, 267. *Horam faciendi miracula, et patiendi speravit*, 398. *Unicus hæres patris*, 275. *Ipse oriens et stella*, 387.
Miracula, 228 *seq.* *Prædestinatio*, 275.
Chrysostomus, 170, 288, 350.
Cicero, 120, 125, 126, 150, 157, 142, 149, 189, 175, 186, 189, 194, 201, 218, 220, 222, 224, 251, 245, 258 *seqq.*, 269, 285, 289, 295 *seqq.*, 302, 317, 319, 321, 329 *seq.*, 341, 344, 349, 356 *ad* 360, 381 *seqq.*, 387, 390 *seq.* *Lucretii carmen correxit*, 146.
Cicutæ, 146.
Cinnamum, cinnamomum, cinnamolgus avis, 161 *seq.*
Circulus, 225. *Circulum neutr. gener. ibid.*
Clamor cordis, 272. *Mentis ad Deum*, 216.
Claudius, 60, 124, 128 *seqq.*, 145, 157, 163, 172, 201 *seqq.*, 206, 209 *ac* 211, 238, 240, 253, 256, 260, 284, 300, 311, 314 *seq.*, 384, 396, 399.
Claudius Mamertus, 280.
Claviger cœli Petrus, 316.
Clemens (S.), 378.
Clementia principum propria virtus, 385. *Clementiæ laudes*, 389. *Ejus laus tota principi confertur*, 590 *seq.* *Ea homines ad Deum accedunt*, 384.
Cientes a nobilibus decepti, 245.
Coacta elementa, 153.
Coelix Justinian., 289, 589. *Legnm Wisigoth.*, 245. *Theodosian.*, 3, 242.

Codices mss. diligenter conferendi, 11. *Etiā imperite scripti utiles sunt*, 107. *Antiquitas corrupti et suppleti*, 501.
Codrus pro patria occumbens, 325.
Cœlestia, angel., 294.
Cœli mœnia, templa, etc., 118.
Cœli septem apud veteres, 119.
Colchi suos hospites immolabant, 315.
Colla captorum bello protrehantur pedibus, 386.
Collectio Pisaurensis poetarum mendose edita, 122.
Collum, 357.
Colonus creditori comparatur, 295.
Colores avium diversi, 152. *Quatuor solis*, 219.
Columbanus, 23, 35, 46, 298, 349, 331, 392, 394, 396. *A Dracontio plures versus mutantur*, 6, 25.
Columella, 29, 133, 169, 211, 221, 257, 265, 328, 378, 384.
Cometæ olim fatales crediti, 127 *seq.*
Commercia vitæ, 195.
Committre, 256.
Commodianus, 138, 303 *seq.*
Commodus imperator, 95. *Augustus*, 388.
Commotus, iratus, 282.
Compages, 226, 361.
Compago, 107.
Compar pro conjuge, 169.
Compendium, 121.
Composionis exemplum, 105.
Compluo, 251.
Conceptionis immaculate mysterio promovendo cœlus theologorum Matrî institutus, 397.
Conceptus pro fetu, 246.
Conchula, 377.
Concilium Eliberitanum, 247. *Herdense*, 246. *Toletanum*, xii, 51. *Tridentinum*, 273.
Concordia gratiæ et libertatis, 274.
Conferre, 169.
Confractus, 299.
Confusio, confusus, 216.
Congruus, 362.
Conjecturæ editorum Dracontii inter varias lectiones non recensentur, 109. *Homium de occipitis et futuris*, 185 *seq.*
Conjunctis procellis, 145.
Connexio versuum Dracontii, qui nunc eduntur, cum aliis antea editis, 65 *seq.*
Consius, 188.
Consili tenax, 386.
Constitutiones apostolicæ, 317.
Construe io figurata, 157, 160.
Contemnere, alijcere, deserere, 502, 339.
Continuus, 508.
Contumum quodlibet nocet, 191.
Conversiones regnorum, 391 *seq.*
Convexa cœli, 157.
Copula prima brevi, 174.
Corni de fructibus maturescentibus, 146.
Corderius Balhasar, 140.
Cordis clamor reticente voce, 192.
Cor fluens, cor cœli, 140.
Cor regis in manu Domini, 381.
Coripus, 35 *seq.*, 163, 314, 353.
Cornix pluviam prænuuntiat, 126.
Corporis humani structura, 357 *seqq.*
Corpus aggravat animam, 259. *Animæ velut amictus*, 213. *Imago animæ*, 166. *Sedes animi*, 297. *An de vento dici possit*, 194.
Correa Thomas, 332.
Correctionis adhibita in Dracontii versibus ratio, 108.
Corvi pullos suos derelinquunt, 212. *Ventura monent*, 126.
Coruscare, 257.
Cotelerius, 318.
Crassus plurimos habet servos, 333.
Crates pectoris, 360.
Creare pro educere, 119. *Quid proprie apud veteres significat*, 378.
Cremetum, 395.
Creon, 321 *seq.*
Crepitare flamma, 290.
Crines de igni, 309.
Crisias, poema, 52 *seq.*
Crispante freto, 151.
Crispare de mari, 195.
Crispari, 383.
Cristatus apex, 153.
Crudele supplicium, 299.
Crudelis auferre, 304.

- Crustæ marmorum, gemmarum, 163.*
Crystallus ex qua materia fiat, 209 seq. Mascul. gener.,
ibid.
Culpa aliena neminem exusat, 259.
Cuncta per cuncta, 159.
Cunctipatens, cunctiparens, cunctipator, cunctipolens, 234.
Cunctus in singulari, 332.
Cura est dicere, 280.
Currere pro percurrere, 330.
Curtius in specum se immittens, 357 seq.
Curtius Quintus, 354, 375.
Coetodia divitiarum misera, 207.
Cyothia Diana, luna, 248, 395.
Cyriacus, 23, 43, 163, 168, 171, 253, 255, 242.
Cyrius Hierosolymitanus, 317.
Cyrus victus a Thomiri, 346. Cyrus prima producta, ibid.
D
Demoniaci, 228 seq.
Demoni artes et astus tribuntur, 262.
Damæ fugaces et timidi, 157.
Dama medicinae utilis, 245.
Damascenus, 168.
Damasus, 29, 270 seq., 364. Ejus editio postrema Romana
castigata, 120. Non est auctor versuum quorundam edito-
rum sub ejus nomine, 145.
Dammare danar Hispanice, 246.
Danielens varia quantitate syllabarum, 310.
Daniel inter leones, 310 seqq. in picturis antiquis inter
duos tantum leones representari solet, ibid.
Danielis cap. iv, 361, 372; xi, 314; xii, 309 seq.; xiv,
314.
Dantur pro locantur, 157.
Dapsilis, largus, 292.
Dare bella, 340. Dare verba, loqui, 345, 374.
Dardanarii, 296 seq.
Dauidius Christianus, 142.
David adulteri culpam fatetur, et veniam obtinet, 278.
Ejus crimen et poenitentia, 385.
Decano, 154.
Decianus, 29.
De clade, 229.
Decorat media producta, 153.
Defleo cum infinitivo, 266.
Deflorare, 198.
Defunctorum corpora sepulcro privari infame, 255.
Defundo, diffundo, 300.
Delcidium, 208.
Delpara concepit, quia credidit, 236. Gremio contulit,
quem oculi capere non poterant, ibid., 271. Non concepit
corde, 271.
Deficere oculos, 384.
Demersus, dimersus, 255.
Dentes, 359.
Depingere, 147.
Depositum, depositus, 205.
De sub dente, 179.
De superfluum, 146, 340.
Detur, demus prima brevi, 169 seq., 361.
Deus vivens, 274. Adamo costam cum fenore reddidit,
173. Origo rerum, etc., 281 seqq. Origo lucis, 157, 293. Nu-
tritor, spes hominum, 317. Super omnia amandus, 301. So-
lus dominus, 286. Parentem se dici vult, 330. In igne ap-
paruit, 291 seq. Expectat pia vota, nonitura requirit,
267. Gratiam semper prestare paratus, 274. Vile certa
salus, 213. Superstes cum angelis et justis, 256. Diligit
omnia que sunt, 217. Dirigit ingenia hominum, quocunque
jubet, 368. Patienter agit propter homines, 152 seq. Non
punit, nisi prius admoneat, 151. Non vult mori em pecca-
toris, 124, 290. Odio habet peccatoris moras, 274. Saepe
peccatoribus indulget, 283. Quo sensu tentavit Abraham,
304 seq. Quo sensu indurata corda hominum, 370 seqq.
Solus secreta cordium novi, 381 seq. Mortificat et vivifi-
cat, 283. Dei bonitas et justitia, 286. Bonitas erga homi-
nes, 176. Benignitas et clementia, 281 seq. Clementia,
290, 304, 384. Clementia major quam iustitia, 206, 294.
Clementia Dei diiferentis supplicium, 362. Etiam irati ele-
mentia, 117. Favor et ira, 369. Ira in Veteri Testamento
a prophetis, post Christi adventum prodigis prænuntiata,
124. Laudes, 367 seq. Omnipotentia, 207 seqq. Potentia,
eternitas, 349 seq. Providentia ipsius regnatur omnia,
369. Ejus voluntati nemo resistit, 225. Ipsius sunt omnia;
ipse vero nihil cuiquam debet, sed quasi qui debet, sic
reddidit omnibus omnia, 251. Pugillo ejus omnis continentur,
206. Deo cura est de omnibus, 255. Nihil ipsi preferendum,
305. Deum nullæ tenebras obscurant, nihil latet, 186 seq.
Ipsum non la launt peccata, 401. Deo vel jubente vel per-
mittente, fiunt omnia, 119 seqq.
Deus is qui bene de aliis meretur ab antiquis dictus, 150.
Deuteronom. cap. xii, 305; xxi, 245.
Dextri commentitii chronicon, 28.
Diana venationis rustica et ludicra præses, 314. Ejus
crudelitas, 315.
Marium ecclesiasticum Romanum, 318.
Dictionary Academiæ Hispan., 70.
Dido seipsam occidens, 347.
Didymus, dux Romanus, 72.
Diei et noctis vicissitudo, 203.
Digesta, 168, 215, 223, 228, 242, 280, 296.
Digestio, 182.
Digit, 360.
Diluvii universalis descriptio, 251 seq.
Dimersus, demersus, 255.
Dio Cassius, 70.
Diodorus Siculus, 323 seq.
Diogenes Laertius, 323.
Diomedes grammaticus, 358.
Dionysius Areopagita, 239. Cato, 292, 375. Philippus
Laur., 318.
Dioscorides, 144.
Discipulante, 385.
Discolor, 155.
Discurrere, 157, 392.
Dissimilis quam quod, 381.
Distrahere, vendere, 263.
Dittocheum Prudentii cur ita inscriptum, 290 seq.
Diurne adverbium, 205, 336.
Divale decretum, 8, 22.
Divales dicte constitutiones imperatorum, 388 seq.
Divaricari, 68.
Diversa, hoc est alia, 240.
Dives aurum, 162. Nummus, 297.
Dives avarus Evangelii, 299 seq.
Divinos honores affectarunt etiam qui nullum Deum esse
credebant, 389.
Divites delicias undique convehunt, 300.
Divitum intoleranda avaritia, 289.
Divus, an de sanctis dici possit, 29.
Dociloquax, 376.
Doloris indicia, 335.
Dominanter, 104, 165.
Dominata, 508.
Domini appellatio, 381.
Domus avium, 168.
Donare reatum, 268.
Donatus, 25.
Doni et muneris distinctio, 295.
Dorcas seu Tabitha, 298.
Draco acutissimi visus, 399.
Dracones inter incendia jugis aestus in Æthiopia, 162.
Draco Stratoniceus, 55.
Draconitius idem ac Dracontius, 32.
Dracontii varii, 5 seqq., 28, 30.
Dracontius fuit palatinus, vel certe dives, 95. Anno cir-
citer 425. Scribente, 74 seq. Dum esset in vinculis, sua
carmina composuit, 65 seqq. Non scripsit in Africa, 80
seqq. Versus auctor carminum de Deo, et Satisfactionis, 39
seq. Ejus scopus, 16, 62 seq. Dei elementia argumentum
carminis de Deo, 111 seq. Theodosio Juniori non scripsit
Elegiam, 51 seq. Vandalorum regi, non Theodosio Juniori
Satisfactionem misit, 65 seqq. Regem hæreticum Vanda-
lorum non laudavit, 83 seq. Ejus docti iuxta orthodoxa, 105,
191. Antiarianus, 85 seq. In indice Brasicollensis nulla
censura perstrictus, 48. A quibusdam sanctus nuncupatus,
29. Culpam suam exponit, 379 seqq. Verbis sacre Scrip-
ture sua crimina exaggerat, 355. Poëtam agri, qualem
describit Claud. Mamertus, 280. Veridicus vates a Co-
lumbano dictus, 392. Honestum precatur secessum, 45.
Prudentium videtur legisse, 196. Metaphoris delictatus,
153. Multa confirmat paucis verbis solet dicere, 161. Sui
similis in versibus antea, et nunc primum editus, 63 seq.
Ab Eugenio Toletano correctus, 7 seqq. ad 21. Engenio
preferendum, 22. Mendis adhuc scatet, 102. Dracontii
actas, patria, 25. Liberi, 361, 399. Servi, clientes, 354
seq. Arminæ, 67. Confessio et poenitentia, 96 seq., 332,
370. Crimen quodam, 96 seq. Horribilia fuisse ejus cri-
mina ex humili illius confessione non est arguendum, 97
seq. Oratio ad Deum, 215 seq. Stylus, Latinitas, prosodia,
101 seq. Tautologia, 373. Carmina quæ via in Italia conser-
vata, 94. Reputa, 1. Eum remisse in Italiam probabile,
98. Romæ statim ipsi erectam conjicitur, 95 seq. Ejus
memoria apud Isidorum, 5 seq. Apud Hildesumum, 212 seq.
Versus apud Columbanum, 8, 25. Carmina vetera dicta a
Columbano, 85. Laudes, 101. Diversa de eo judic. ibi.
seq. Memoria apud recentes scriptores, 21 seqq. Codices
ms. 52 seqq. E. ms. codicibus editus, 107. Editiones, 45
seqq. Versus multis in locis traieci, 180. Carmina in int-
ropolata, 89 seqq. Quid ab interpolatoribus mutatum, 91
seqq. An ali præter Eugenium ipsum interpolaverint,

ibid. Notae in ipsum, 41 *seq.* Vide etiam Hexameron, Satisfactio, Oxy-mo-um, Repetitiones, Pleonasmas, Synonyma.

Dracontius prima longa, 13.
Drepanius Florus, 133, 165, 203, 267 *seq.*, 308.
Ducangius, 70.
Dudo, 368.
Dulcissus, 141.
Dungalus, 23, 317.
Dupinius, 101.

E

Ebria vinea, 145.
Ebriare, 231.
Ecclesia in precibus multas locutiones figuratas a poetis sacris sumpsit, 271.
Ecclesiastes cap. i, 197, 591, 594; iii, 592, 597, *seq.*; vi, 297; viii, 284.
Ecclesiasticus cap. vi, 363; xii, 289; xiv, 153; xvii, 169.
 Editores primi operum antiquorum multa ex ingenio addiderunt, 12. Operum in Germania castigantur, 48.
Effeta marito, 161.
Egelidus, 277.
Eugenus rationis, 507.
 Elementa inter se comparata, 579. Dant et auferunt damnum et augmentum, 395 *seq.* Quatuor omnia omnibus insunt ex sententia quorundam, 219. Eorum concordia discors, 158 *seq.*, 233, 375. Pax, 293.
Elephas, 153, 161.
Elissa, vide *Dido*.
Elmenhorstius, 246, 323.
Elpis Boethii uxor, 516.
Elysi campi, 266.
Elysi, hoc est *Elysium*, 286.
 Emendationes in scriptis antiquis aliquando necessariae, 111.

Emortuus, 276.
Eudelechi, 362.
Engelmodus, 364.
Ennius, 117, 149, 205, 216, 344, 383, 387, 394, 402.
Ennodius Ticinensis, 23, 236.
Eodem dissyllabum, 387.
Ephraim eae vitulae comparatur, 156.
Epiphanius, 213, 254, 317.
Epitheta bina, vide *Adjectiva*.
Epulo, epulas, 382.
Equi solis, 219 *seq.*
Equus pecus utile bellis, 156.
Erumper, 156.
Esau sanguinolentus, 507. An Romanorum origo, 506 *seq.*

Escobar Antonius, 538.
Euennot Claudius, 32.
Et productum, 168.
Euclides, 58.
Eugenii Toletani primi memoria aliquando intermissa, 8.
Eugenius Toletanus III, 190, 228, 254, 360, 363, 367, 392. Dracontium corripit, 7 *seq.* Interpolator Dracontii, 91 *seq.* Elegiam Dracontii recognovit, 26. Auctor Satisfactionis non est, 60 *seq.* An auctor eptaphi Chindasuinthi, 99 *seq.* An auctor hymni de S. Dionysio, 59. Immoderatum tmesis usum irridit, 117. Se *misellum* vocat, 120. Ejus vita defensa, 97 *seq.* Ejus opera, 49 *seq.* Ipsius elogium a S. Ildefonso compositum, 21 *seq.* Ejus carmen emendatum, 84. Non sunt ejus omnes versus qui ei ascribuntur, 99 *seq.*

Euripides, 284, 331, 361.
Eusebianum Chronicum, 110.
Eusebius Caesariensis, 317, 323.
Eutropius, 588.
Eutychianus martyr Hispanus, 88.
Evxinus pontus, 515.
Eva ex Adami costa formata, 170. Adamum fecerit, 181. Plus quam per unum diem in paradiso commorata, 175. Nymphae profundum comparata, 172.
Evacis carmen, 52.
Evadne Capanei conjux, 540 *seq.*
Eromere, 153.
Exodus is, a quo aliquid exigitur, 296.
Excelsa, 294. Caelum, 152, 257.
Exempla pro exemplum, 528.
Exige e, 520.
Exodus cap. iii, 291; iv, 370; vii, *ibid.*; xiv, 208, 254, 29; xvii, 254; xxxii, 283, 580; xxxiii, 510.
Expareo cum accusativo, 202.
Exspecto pro *aspecto*, 168. Pro *specto*, 209.
Exstat pro *es*, 282, 286.
Exstat, sit, 520.
Ezechiae fletus et oratio, 279.

Ezechiel cap. xvi, 580. Ipsius visio de ossibus aridis pulchre descripta, 357 *seq.*

F

Fabricius Georg. editor Dracontii, 26, 44. Correctus, 158, 156, 159, 184, 198, 200, 222, 286. Joann. Alberti, 4. Notatus, 44.
Fabulae Latinae antiquae, 51 *seq.* Earum mentio in acriis Litteris, 358.
Facere martyrium alicui, 270.
Facies nomen Christi, 208. *Tellaris*, 258.
Facinus, quos inquinat, aequat, 280.
Factura, opus factum, 330.
Facultates, bona, 387.
Falcifer Saturnus, 504.
Faltonia Proba, 41.
Fames Massyla, 157.
Famulatus, famulatus, 519.
Fasces consulum, 329.
Fascis malorum in extremo judicio, 564, *seq.*
Favor saepe in mss. mutatum in *fabor*, 158.
Fazellus, 506.
Felicitas in statu innocentiae, 250 *seq.*
Feminae contra feras pugnautes in amphitheatro, 311 *seq.* Earum indoles et ingenium, 548. Virtus et virtutes, 545 *seq.* Feminis deprehensis nihil audacius, *ibid.*
Fenestrar, oculi, 58.
Ferae in silvis educantur, 160. Ferarum et pecudum discrimen, 125.
Ferri ferituras, 502.
Fernandez Vinoy Emm. Jos., 181.
Feronia, fertilitas, 178.
Ferre maculas, tollere, portare, 274.
Ferrum noxium et innocuum, 377.
Festus Avienus, 21, 258.
Fetare, 226, 258.
Fetura, 178 *seq.*
Fiant brevi prima, 105. Prima antequam, 238.
Fiat prima correpta, 306.
Fichettus Alexander, 45.
Fideli corde, 505.
Fides miracula operatur, 314.
Fient prima brevi, 150.
Fili Dei homines iusti, 550.
Filius Dei consors Patris, 267 *seq.* Ejus generatio aeterna a Dracontio explicata, 224.
Finit prima correpta, 360. Prima producta, 362.
Flabellum prima correpta, 350 *seq.*
Flabrum, 196.
Flagella vitis, 142.
Fammare, 210.
Flammipetens, 336.
Flare pro *confare*, 580.
Flavescere, 295.
Flemingus Patricius, 7, 592.
Florianus abbas, 15.
Florentinus Franc. M., 52.
Florere sibi, 211.
Florinus Henricus, 90. Deceptus, 9, 41, *seq.*
Florus, 251, 539 *seq.*
Flusco, flusco, 207.
Flumina, unde exeunt, eo revertuntur, 197.
Fogginius Petrus Franc. notatus, 54 *seq.*, 110.
Forcellianus refellitur, 212.
Formido quid sit, 362.
Fornax Babylonica, 508 *seq.*
Fortune reducitur templum, 561.
Fortuna cum adversa est, omnes fugiant, 354. Regum, 591.
Fortunate insulae, 178.
Fortunatus Venantius, 29, 49, 56, 118, 206, 283 *seq.*, 271.
Fragiles irae, 211.
Fraus, damnum, scelus, 550.
Frehshemii Joannis supplementa, 110.
Fretus, fretus; fretus, freti, 195.
Frigida luna, 218. Luna, stella Saturni, 125.
Fructus in paradiso facilius prodibant, quam extra post Adami peccatum, 142.
Fuerat pro *uerit*, 281.
Fugituras, 218.
Fumus in arma, ad arma, 590.
Fulgentius Placides mythologus, 214, 219, 244.
Fulgentius (S.), 29.
Fulmina feriunt montes, 599.
Funciis, 31. Notatus, 27.
Fundere opes, 288.
Fundi de partu facili, 281.
Furent pro *forent* in mss., 150.

- Furit dammare*, 246.
Furius, vetus poeta, 130.
Furius, vide *Ceriolanus*.
Fur nocturnus, 243.
- G
- Ga'banum*, *galbanus*, 132.
Galfridus de Vino Salvo, 106.
Gallandius editor Dracontii, 48. Notatur, 5, 183.
Gallienus, 301.
Garru a silva, 151.
Gatakerus Thomas, 388.
Gaudium in celo pro peccatore penitentiam agente, 283.
Gel. to honore, 151.
Gemma in India et mari Rubro, 163. Inter rupes, 184.
Gemma vitis, 211.
Gemmari, *gemmari*, 151. De vitibus, 193.
Gemmatum lumen oculorum, 357.
Genae pudoris sedes, 358 seq. *Genarum rubor*, 166.
Gena in singulari, 334.
Gener Joann. Bapt., 263.
Generis mutati, 134, 383.
Genesis cap. i. 123, 154, 173, 218, 221; ii, 142, 147, 168 seq., 177 seq., 189; vi, 251; vii, 252 seq.; ix, 254; x, 273; xviii, 152, 253; xix, 254; xx, 292; xxii, 505, 50; xxvi, 277; xxviii, 124, 307; xxxii, 260.
Genialis thalamus, 529.
Genitus pro filio, 330.
Genericus, 72 seqq., 82 seq. An *Guntharii mortis autor*, 89. *Ejus crudelitas in catholicos*, *ibid.*
Gesnerus Conradus, 241.
Gifan us, 123. *Reficitur*, 268.
Gigantum superbia, 251.
Gislebertus, abbas, 41.
Globus lunæ, solis, 129, 147.
Glyceas, 123, 127, 141, 190, 211.
Godigiacus Vandalorum rex, 72.
Godogesius Vandalus, 74.
Goldastus, 6, 23. Notatur, 28.
Goldoni Carolus, 573.
Golt Cajetanus, 318.
Gontharis, vide *Guntharius*.
Gonzalez, 391.
Gothi in Africa Ariani, 87.
Gothofredus Jacobus, 3.
Gothorum Arianorum heresis, 85.
Gracismus, 132.
Grande adverbii loco, 160.
Grandinen verberare metaphora, 143.
Grandinis origo, 209.
Grassari, 243.
Gratia Dei præveniens, et adjuvans, et libertas hominis, 274.
Gravitas, seu virilitas, 393.
Gregorius Magnus, 23, 124, 151, 154, 286, 300. *Turonensis*, 88.
Gregori secunda producta, 106.
Grialius, *Grial Joannes*, 5, 27.
Gronovius Joann. Frid., 269, 296.
Grotius Hugo, 71, 251, 319.
Grues prædicunt pluvias, 186.
Gruterus, 244, 304.
Guante unde dictum, 70.
Gundericus, vide *Guntharius*.
Guotabandus rex Vandalorum in Africa, 73 seq., 82 seq.
Arianus, 83.
Guntharius Vandalorum rex, ad quem scripsit Dracontius, 71 seq. *Impie manus in basilicam S. Vincentii injecti*, 89. *Ejus infelix obitus*, 86 seqq.
Guntherus, 138.
Gurges pro mari, 208.
- H
- Habacuc*, cap. iii, 283.
Habere lucis, 218.
Habere ictum, 139.
Hadrianus imperator, 29.
Hereditas iustorum Deus, 364.
Harduinus, 210.
Hauberti chronicon supposititium, 29.
Hauptius Christophorus, 110.
Haurior san. iunius, 352.
Hecate tergemina, 266 seq.
Hectora fieverunt Iliades, 333.
Heinsius Nicol., 267.
Heisterus, 360.
Helpidius, 20, 227, 364.
Hendiadys, unum per duo, 394.
Heraclides, 4.
Heraldis Desiderius, 393.
Herbarum usus in rebus magicis, 247.
Hercules, Index, 133. *Alecin ab inferis revocavit*, 129. *Cerberum ad Eurystheum adduxit*, *ibid.* *Leonem exstinxit*, 314. *Ejus descensus ad inferos*, 338.
Herodotus, 323 seq., 346.
Hexaemeri scriptores, 134 seq.
Hexaemeri titulus non convenit poemati Dracontii, 62 seq.
Hexaemeron quinam versibus scripserint, 25. *Dracontii olim editum opus imperfectum*, 61 seqq.
Hiarbas rex proci Didonis, 347.
Hiatus, 170, 224. *Aliquando venustus*, 313 seq.
Hibernus, 210.
Hieronimus (S.), 4, 246, 239, 274, 289, 334, 370, 401.
Ejus versus, 36.
Hilaris, 23, 33, 43, 150, 140, 180, 233, 316.
Hildebertus Cenomanensis, 32 seq., 36, 133, 200, 213.
Hilla, 241.
Hippodamia carmen, 41.
Hippolytus Africanus, 133.
Hira, 241.
Hispania poetarum sacrorum ferax, 27 seq. *Heliconis æmula*, 29.
Hispani codices veteres in bibliotheca Vallicellana, 51.
Hispanorum quorundam veterum humilitas, seu modestia Christiana, 101.
Hispanum idioma Latinitatis retinentissimum, 390.
Hisraelitæ, vide Israelitæ.
Historice opiniones sua sidera habent, 318.
Holofernes occisus a Judith, 344 seq.
Holstenius, 179.
Homerus, 533, 389. *A multis emendatus*, 13.
Homines an. iunius peiores, 242. *Felicitate impiorum aliquando permovenitur, ut deserant virtutem*, 284. *Fragiles*, 239. *Penam metuere debent, cum Deus angelis peccantibus non pepercerit*, 239.
Hominum audacia, 243. *Deo resistentium impudentia*, 331. *Immensorum monstra*, 162. *Scelera*, 230. *Voluntates quo sensu ad malum inclinat Deus*, 370 seq. *Uibus data sunt omnia que in terris existunt*, 193 seq.
Homo decimo mense sæpius gignitur, 241. *Manu a Deo factus*, 240. *Christo similis*, 194. *Imago Christi*, 183. *Ab omni crimine immunis esse nequit*, 379. *Patiatur id. quod alteri fecerit*, 270. *Ipsius creatio*, 163 seq.
Honorius Augustodunensis, 23.
Honestum, honestas, 314.
Horatius, 3, 122, 128, 139, 142 seq., 156, 160, 162, 163, 218, 232, 246 seq., 251, 256, 258, 260, 277, 315, 320, 323, 330, 337, 342, 393, 398.
Hortus Eden, 144.
Hospes adjective, 313.
Hospitium genitivus plural., 313.
Hostia et victima, 303.
Hostie, quæ reluctarentur, diis non placuisse traditum ab antiquis, *ibid.*
Hostis, peregrinus, 256.
Hugo Hermannus, 333.
Humeri, 560.
Humida luna, 129.
Humilis, 292.
Humilitatis Christianæ verba propria, 96 seq.
Humores crescant, crescente luna, 214.
Hyginus, 129, 220, 258, 313, 338, 346.
Hyphe, 103.
Hyrca æ tigris, 161.
- I
- Idacius*, 43, 72 seq., 77, 79, 86, 89, 94, 96.
Idem neut. gen. de Patre, Filio et Spiritu Sancto, 228.
Idola media corrupta, 103, 270 seq., 380.
Idolorum vana numina, 348 seq.
Idume, 164.
Idumæi an coloniam in Italiam duxerint, 306 seq.
Ignæ cuncta foverunt, 147.
Ignæ loquaci, 290.
Ignis carlestes aqua nutrir, credidit antiquitas, 204.
Igni et aqua interdicti, 123.
Igni et aqua omnia constant, 122 seq.
Ignis divinitatis symbolum, 290. *Purgatorius*, 364. *Vir-tus*, 112.
Ignis et unda concordant in educendis fetibus vulnere, 153.
Ignis ex igni destrahitur sine aliorum damno, 197.
Ignis, 309.
Ignorantia an excuset, 242.
Ildefonsus, 263. *Ejus de Dracontio iudicium* 21 ad 24.
Iliduus abbas, 8.
Illæc pro illi hæc, 240.
Illesurus, illesibilis, 254.
Illaudatus, 300.

- Illidere dentes*, 315.
Illustrare, 222.
Ille trahu, 193 *seq.*
Imago coelestis homo, 166. Dei relucet in corpore hominis, *ibid.*
Imber sanguinis, lapidum, lactis, etc., 128.
Imbriferæ pluvie, 178.
Immensa adverbii more, 166. *Immense* postrema brevi, *ibid.*
Immensitas Dei, 221 *seq.*
Immensurabilis, 224 *seq.*
Impendo, confero, 350.
Impendere, 315, 320.
Impendit, confert, 386.
Imperare naves, etc., 286.
Impete, impetu, 132.
Impii plerumque ad senectutem non perveniunt, 285 *seq.*
Impiorum hujus sæculi conatus, 318.
Impius, crudelis, 298, 377. *Immitis*, 136.
Implicuit, 244.
Impollutus, 543.
Imprecationes Deus nonnunquam exaudit, 287 *seq.*
Inane pro spatio inani, 139.
Incessabiliter, 197.
Incessanter, 104.
In commune, 390.
Inconstantia rerum, 139 *seq.*
Inde et *unda* confusa in mss., 197.
Index Deus, 135, 176.
Index expurgatorius per Joann. M. Brasichellensem, 29, 44, 84, 265. Expurgatorius jussu Philippi II editus, 44. Ms. b. biblioth. reg. Paris., 51, 59.
India an montes aureos habeat, 162. Odorum et gemmarum ferat, 161.
Indicium et *judicium* in mss. saepe confusa, 268.
Induere, 241. Jubar vel jubare, 149.
Indulgentia reatum et poenam peccatorum prævenit, 151, 2, 2.
Iner cum genitivo, 276, 307.
Infantia, 592 *seq.* Pubes Evæ, 172.
Inferi, sinus Abrahæ, 266.
Ingenia in calamitate jacent, 105.
Ingerere supplicia, 265.
Inghirami Thomas Phædrus, 24, 35.
Initium prima producta, 157.
Innocentia primorum parentum, 177.
Innocentius versus hexametro qua ratione insertum, 106.
Inops lucis, 358. Mortis, 362. Pietatis, 180.
In pro apud, 582.
Inscriptio Semoni Sanco posita, 318.
Invido, *insidia*, 154.
Insisto cum infinitivo, 340.
Inspirare, 219.
Insuper post parum, 213.
In tantum, ul, 279.
Intendere preces, spes, lacrymas, 215.
Inter avos, avosque esse, 275.
Interrogationis nota olim apposita verbo, unde incipit interrogatio, 59.
Intrare, 390.
Invasor, 329.
Ira digni non sunt miseri, 398.
Ire de aqua, 167.
Ire in exsequiis, 330.
Isaac patriarcha et propheta, 277. Hostia grata Deo, 393 *seq.*
Isac prima communi, 106.
Isaie cap. 1, 239; xiv, 260; xlv, 565; xxx, 285, 297; xlv, 401; li, 144; lxi, 273; lx, 358; lxiii, 370; lxiv, 207.
Isidorus (S.), 7, 19, 21, 25, 29, 72, 83, 87, 89, 94, 110, 119, 122 *seq.*, 125, 137, 139 *seq.*, 142, 144, 146, 150, 152, 158, 162 *seq.*, 200, 209, 213 *seq.*, 219, 326, 337 *seq.*, 376, 378 *seq.* An auctor versuum, qui ejus bibliothecæ inscripti dicuntur, 145. Dracontii prius meminit, 5 *seq.*
Isidorus Pelusiota, 317.
Israhitarum transitus per mare Rubrum, 294.
Israhelita, *Israhelita*, *Israhelita*, 380.
Israel meretrici comparatur, 156.
Irigius Thomas, 45. Refellitur, 29.
Ita productum, 168. Pro *ab*, 379.
Jacere oculos per cuncta, 167.
Jacob et *Esau* distinctio, 307 *seq.*
Jacobi Epist. cath. cap. 1, 191, 305.
Jacobonius, 318 *seq.*
Jaculatus passive, 346.
Jairi archisynagogi filia, 250.
Jam et *tam* saepe in mss. confusa, 127.
Janitor cæli Petrus, 316.
Jejuna crux, 387.
Jeremias, cap. ix, 358.
Joannis cap. 1, 275; v, 361; vi, 251; ix, 133; xii, 391.
Epist. 1, cap. 1, 355, 375; iii, 275, 380.
Joannes, vide Chrysostomus.
Joannis Bapt. caput inventum, 81.
Jobi cap. 1, 140; iv, 235, 239; ix, 208; xi, 225; xviii, 284; xxiv, 366; xxv, 260; xxvi, 309; xxviii, *ibid.*; xxx, 249; xxxii, 283; xlv, 401; xxxviii, 194, 230; xxxvii, 209, 212; xxxix, 212; xli, 254.
Jocasta, 322.
Jonstonus, 399.
Jordanis aquæ retro fluentes, 308.
Jornandes, 71.
Josephus Hebræus, 131.
Josue cap. iii, 208.
Jubar, 197. *Etheris*, 295. Mascul. gener., 203.
Jubere officia stellis, 149.
Judea balsamifera regio, 164.
Jude casus ab aliis aliter narratur, 269. Crimen infandum, 268 *seq.* Scelus, 262 *seq.*
Judæi Christum occidunt, 262. Eorum fabule de origine Romanorum, 306 *seq.*
Judex et *rinder* in mss. confusa, 341.
Judicium extremum, 364.
Judicium et *indictum* in mss. saepe confusa, 268.
Judith cap. ix, 276; xi, 345; xiii, *ibid.*; xiv, 344 *seq.*
Holoferne occidens, *ibid.*
Juguli, 360.
Julianus Pomerius, 364.
Julianus suppositivus, 4.
Julianus Toletanus, 305, 358, 364, 366. Ejus membrana veteres, 298.
Julius Firmicus, 354.
Jumenta pro feris, pœcudibus, 153.
Justificatio in adultis, 274 *seq.*
Justinus historicus, 219, 323 *seq.*, 346, 348.
Justinus martyr, 318.
Justitiæ et pietatis divinæ opera, 120 *seq.*
Justitium describitur, 354.
Juvenalis, 119 *seq.*, 121, 145, 238, 245 *seq.*, 256, 297, 299, 301, 311, 315, 327, 335, 345 *seq.*, 343, 361, 365.
Juvenca, vide vitula.
Juvenecus, 25, 29, 45, 56, 229 *seq.*, 314, 395. An ipse ascribendum sit carmen anonymum sub Constantino scriptum de laudibus Domini, 282.
Juventus, 592 *seq.* *Juvenis* pro *juvene*, 332.

K

Kalendarii elucidatio, 58.
König rejicitur, 27.
Krantzius Albertus, 87.

L

Labbeus Carolus, 393. Philippus, 40 *seq.*
Labii prima correpta, 221 *seq.*
Labiantia regna, 222.
Labra, 359.
Lacerti, 360. Forum in fletu percussio, 355.
Lacrymæ plantarum, 164.
Lactantius, 201, 206.
Lacune in Dracontio suppletæ, 109.
Lambere, 202.
Lampridius, 152, 351.
Lancicius Nicolaus, 345.
Langior, 213.
Lapide Cornelius a, 392.
Lapilli nivei margaritæ, virides smaragdi, 163.
Largiri peccata, 374.
Latez, 250.
Latini sermonis termini, 101.
Latranibus undis, 291.
Latro, 245.
Laudes pro recte factis, 121.
Laurea portarum et triumphantium, 1, 2.
Lazare jugum, 256.
Lazari resu rectio, 250.
Lazarus in sinum Abrahæ portatus, 298.
Lazius Wolfgangus, 74. Refellitur, 77 *seq.*
Leanter (S.), 29.
Lectio vetera, 89.
*Lectio*nes variantes qua ratione expositæ in hac editione, 108.
Legionensis, vide Leon Lud.
Legna Italice, 200. *Lena* Hispanice, *ibid.*
Leo (S.), 237, 272.
Leo medicinæ utilis, 211. Non sedit in leporem, 398.
Ejus clementia in supplices, 385 *seq.*

- Leogoras Syracusanus, 110.
 Leonidae ausa, 325 seqq.
 Leonini versus, 319.
 Leon Ludovicus de, 208. Vindicatus, 273.
 Lepores interdum nocent, 243.
 Leprosi, 229.
 Lepus medicinae prodest, 243.
 Lesleus notatus, 310.
 Leviathan, 233.
Levis Eugenius versus quosdam S. Damaso nuper falso attribuit, 143.
Leyserus notatus, 37, 48.
 Liberius poeta, 29.
 Liberorum copia felicitatis genus, 363.
 Libertas indifferens, 274 seq., 371.
Librari in aera, 154.
 Licentius poeta, 174.
 Licinianus, 29.
Lignum, 200.
Linnori, 163.
Limalo dente, 157.
 Lindenbrogius, 213.
Lingua mala hominis, 126, 282. *Repagulis obsessa*, 330.
Trisulca, 238.
Lingua pro eloquentia, carmine, 374.
 Linguae vulgares reloquent plures phrasas ex sermone Latino sequioris aevi, 340 seq.
Linquere, delinquere, 373.
Lisius, 110. *Notatur*, 252.
Liquescere de mari, 159.
Litteras apibus cognatas, 376.
Livius, 127, 132, 243, 321, 328 seq., 331 ad 337, 340, 317, 384.
Loquaces nidi, 155.
Loreziana em. card., 9, 22, 59, 100, 223, 263, 299, 303.
Edidit Dracontium, 48 seq. Vindicatus, 397.
Lorinus, 284.
 Loth liberatus ex incendio Sodomae, 223 seq.
Lucanus, 29, 122, 129, 133 ad 161, 174, 183, 183, 188, 241, 244, 259, 266, 303, 315, 326 seq., 334 seq., 344, 379, 382, 401. Vindicatur, 214.
Lucas cap. i, 215; vii, 229; xii, 212; xv, 283; xvi, 298; xvi, 212, 400 seq., xix, 384; xxi, 133.
Lucas, oculi, 358.
Lucifer, 218. *Equo vectus*, 203. *Sidus benignum*, 379.
Lucifer Calaritanus, 317.
Lucillus, 5. *Tmesin frequenter adhibet*, 118.
Lucis elogium, 135 seq. *Origo Deus*, 293.
Lucra aliorum damno aliis sunt, 197.
Lucretia casta, 328 seq., 347 seq.
Lucretius, 23, 125, 150, 159, 144, 151, 173 seq., 187, 239, 256, 292, 312, 328, 358, 384, 376, 379.
Luctus publicus, 333.
Ludere de piscibus, 151, 232.
Lumen ferri, 383.
Luna, 218. *Aurea*, 202. *Crescens, et decrescens, et varia inde effecta*, 374 seq. *Frigida solis imago*, 203. *Cur frigida dicatur*, 125. *Ejus varia effecta in terras*, 215 seq.
Lunaris globus, 129.
Lunatici, 214, 228 seq.
Lunato dente, 157.
Luporum fraudes, insidiae, 156 seq.
Lupus medicinae prodest, 211.
Lustrare, 218.
Lux mors tenebrarum, 154. *Mortua sub luce majori*, 203.
Lybia carbunculis abundat, 163.
 M
Mabillonius, 58.
Macrobius, 140, 182, 203 seq., 231, 235, 276, 303 seq., 329, 347, 391, 402.
Maculabilis vox Latini adjuvenda, 136.
Maculosa serpens, 241.
Maotis palus, 328.
Magia, 247 seq.
Magus prima producta, 317.
Mahometanorum fabulae de origine Romanorum, 306.
Mahometi fabulae de diluvio, 252 seq.
Mala cur Deus permittit, 373. *Deo permittente sunt*, 369. *Mixta bonis*, 373. *Per crimina data sunt*, 241. *Quae praeter expectationem accidunt, gravius afficiunt*, 151. *Temporalia improbis probique accidunt*, 235.
Male lanugine crispantur, 338 seq.
Mali cur a Deo non serventur ad senectam, ut convertantur, 283 seq.
Malvenda Thomas, 37, 144.
Manilius, 128, 144, 214.
Manlius, vide Torquatus.
Manna Israelitis datum, 234.
Mansius, 32.
Mantuanus Joann., B. 36.
Marbodius, 52 seq., 210.
Marcellinus, 81.
Marcellus, 215.
Marcidus, 394.
Marcus cap. v, 228; xii, 291.
Marcus Aurelius Antoninus, 388.
Marcus poeta, 58.
Mare an terra altius, 140. *A terra recedens*, 129. *Delicias mortemque parat*, 377. *Bubrum interruptum*, 208, 235. *Ejus aestus*, 395. *Aestus reciprocus*, 213. *Augmentum; et decrementum ex luna*, *ibid. seq.* *Descriptio*, 139. *Mari certi sunt praescripti termini*, 249.
Margaritae, 377.
Mariana, 90.
Martius imbribus, 179.
Martio arbitrio, 178.
Marius Victor, 66, 84, 117, 119, 123, 126, 130 seq., 137, 159 seq., 142 seq., 147, 151 seqq., 153, 163, 167, 170 seq., 178, 180 seq., 183, 206, 211, 234, 245, 252, 255, 293, 314.
Marmora voga, mare, 193.
Marsi, 183.
Martialis, 13, 29, 217, 122, 153, 157, 309, 311, 313 seq., 320, 322, 336, 343, 353.
Martini S. cultus in Hispania vetus, 316. *Ejus missa an eo saeculo facta, quo obijt*, *ibid.*
Martinus Dumiensis, 40, 46.
Masculina nomina in Trinitate personas indicant, neutra naturam, 228.
Massyae ferae, 157.
Massylum, *Massylorum*, 311.
Matallius Joannes, 348.
Materies arida, 140. *Necis pro serpente*, 238. *Magis poeticum quam materia*, 377.
Matres nefariae abortum procurantes, 246.
Maurig, 280.
Maith. cap. v, 286, 400; vi, 233; vii, 270; ix, 400; xii, 383; xv, 231; xvi, 183; xviii, 400 seq.; xix, 191; xxiv, 212; xxv, 383; xxvi, 263 seq., 269.
Mauri a Vandalis victi, 78 seq.
Maximi chronicon commentitium, 30.
Maximinus episc. Arianus, 87.
Maximus Taurinensis, 317.
Mayansius, 37, 42.
Mazochius Symmachus, 313.
Medea tragedia, 258.
Medicina ex serpentibus, 158.
Medicorum opem aegri implorant, 400.
Medulla, 226. *Observat lunam*, 393.
Medullae crescant, crescente luna, 214.
Medullis humor tribuitur, 201, 357.
Mela, 326.
Membrari, 153, 166.
Menardus, 39.
Menckenius Jo. Burch., 110.
Menda in codicibus mss. reperta diligenter adnotanda, 108. *Etiame levissima in antiquis scriptoribus molestiam exhibent*, 107.
Mendici non sibi, sed divitibus avaris mendicant, 290.
Mendoza Ferdinandus, 217.
Meneceus duabus primis correptis, tertia producta, 321.
Meneceus, 321 seq.
Merces pro poena, 348.
Mereri, 227, 280.
Merita segregat Deus, 233.
Merito iustaque, 307.
Merobaudes Hispanus, 93, 293.
Merx de quavis re, 389.
Mesne praeses de, 33.
Metallorum scrutatores, 184.
Metaphorae Dracontio frequentes, 183.
Methodus in editione Dracontii observata, 107.
Metronianus, 29.
Miles Dei, sol, 150.
Militia poli, angeli, 260. *Astra*, 248. *Sol, astra*, 220.
Ministra adjectiva, 360.
Ministrare, 150, 330.
Minucius Felix, 246, 323, 328.
Mimus neutrum more, 214.
Mimus, et nimis in mas. confusa, 327.
Miraeus, 30.
Mira sua, 341.
Miscellanea Lipsiensis, 440.
Misereor cum dativo, 333.
Misericordiae opera, 287.
Miseri pro improbis, 120. *Peccatores*, 232.
Miseros se sancti modeste praescribebant, 120.
Missale Isidorianum, 266, 293, 316 seq.

Missilia, 294.
Moderanter, 104.
Moderator, 165.
Moderatum jus, 245.
Modestus, 384. *Varia significatione*, 104, 125 *seq.*
Modicus, brevis, 302. *Exiguus*, 216, 320.
Morlous, 395.
Moles secunda brevi, 196.
Molina Ludovicus, 296.
Molossi rauci, latratores, 187.
Molossus, 375 *seq.*
Mombritius, 55.
Monopolium damnatur, 296 *seq.*
Monosyllaba quae brevia dicuntur, communis videntur, 168.
Monosyllabis verbis an recte claudatur versus, 352.
Monstra diversa, 124 *seq.*, 127. *Eburnea*, elephantum, 160 *seq.*
Moria, 232 *seq.*
Montfauconius, 4, 32 *seq.*, 292.
Morales Ambrosius, 55, 90. *Notatur*, 75 *seq.*
Mora pugnare, 383 *seq.*
Morari, 248, 250.
Morelius Guiljelmus editor Dracontii, 24 *seq.*, 33, 45.
Mores condemnant, et purgant homines, 292.
Morei auctor, 154.
Mors homini beneficii loco data, 189. *Pœna simul et solatium*, 190.
Morsus de serpentibus, 242.
Mortis in plur. num., 292.
Mortier Nicol. Du, 291.
Mortui audient vocem Dei, 361.
Mortui resurrectio, 229.
Mosantus Briosius Jac., 166.
Mox pro eternitate, 225.
Mox quum, 239.
Mundus unde dictus, 156. An vere primo, an autumno creatus, 146. Non momento temporis, sed sex diebus conditus, 60.
Mundus pro terra, 149, 208, 229.
Mugilus terra, 129.
Muliere tertia producta, 250, 279, 383.
Mulieribus tertia producta, 344.
Mula mens, 224.
Munus a dono distinguitur, 295. Dei irrevocabile, 197, 282. *Munus noctis*, somnus, 361.
Muratorius, 145.
Muratum palatum, 559.
Muretus, 2. *Notatur*, 252.
Murex et ostrum, 299.
Murmur, oratio submissa voce, 279.
Mutatio generis, 154, 385. *Numeri*, 543, 570, 400. *Temporis*, 159, 335.
Mutilante sono, 374.
Mutius Scaevola, 356 *seq.*
 N
Nabuchodonosor ex homine bos, 361. An vere figuram bovis inducit, 372. *Constitetur Dominum*, 510.
Naeus, 276.
Nam pro vero, 368.
Namsius Franciscus, 110.
Nares, 358.
Natalivus, 154.
Natura famulatur Deo, 530 *seq.* *Fidelis* in prognosticis, 130. *Subit vires*, 159 *seq.* *Ejus varietas*, 377 *seq.*
Naudæus Gabriel, 552.
Navigatio inventum in odio apud veteres, 286 *seq.*
Navigerum mare, 139.
Nebida membra, 399.
Nebrissensis, 90.
Necare, 219.
Neci in ablativo, 265.
Neci subducere, 504.
Negat, recusat, 590.
Nemo hominum, 522.
Nemus ætherium, paradisus celestis, 364.
Nescire finem, 256.
Nicander, 241.
Nicophorus Callisus, 25.
Nicolaus Factor (B.), 518.
Vidi quarundam avium pretiosæ epulæ, 164.
Nilus (S.), 4.
Nimis, et *minus* in mss. confusa, 327.
Nimius, multus, 302.
Ninive varia quantitate, 345.
Ninus conjux Semiramidis, 545.
Niobe in saxum conversa, 365.
Niveum, canum mare, 175.
Nivis origo, 209.
Nix capitis de canitie, 145.

Nobilium fraudes, 245.
Noctis descriptio, 261. *Noctis et diei vicissitudo*, 298.
Noe et filii in arca generationi operam non dederunt, 253. *E diluvio liberatus*, 252.
Nomen Domini Christi, 508. *Placidum et pium*, 400.
Nominum propriorum expensa quantitas, 105 *seq.*, 164.
Varia apud Christianos poetæ, 15.
Nonius, 150, 187, 217, 390, 395.
Nonnus Panopolitanus, 110, 214, 267.
Noscere finem, 256.
Notare sordē, 349.
Notæ in Dracontium ejus sint generis, 409.
Novatianus, 249.
Novercarum infamia, 351. *Odiū* in liberos prioris uxoribus, 216 *seq.*
Noctiter, 244.
Noxia animalia aut non semper veniunt, aut non semper nocent, 139.
Nox mater somni, 361.
Nox pro vetito concubitu, 345.
Nubila crassa, 257.
Numeror. cap. xi, 253; xi, 254.
Nuntii ecclesiastici Parisienses reselluntur, 397.
Nurus, quævis femina, 357.
 O
Oblique ruere, 157.
Obliquus serpens, 241.
Obliuus, 215.
Obscena fames, 256.
Obstatu a Deo puniuntur, 285.
Oblivus, oblitus, 185.
Ocisio hominis etiam iusta irregularitatem inducit, 391.
Oceanus a nonnullis pro spirante animali habitus, 219.
Ocelli, radices pennarum, 152.
Octavianus Augustus, 581, 587. *Romana*, 6.
Oculi, 537. An ultimi formentur, 167.
Odilo, 265.
Odor pro specie, seu re, ex qua odor emanat, 145.
Odores divini, 161. In India producuntur, *ibid.*
Oecumenius, 269.
Oedipus, 522.
OE rex Basan, 255.
Olearius Joann. Gottefridus, 51.
Omnis caput, totum caput, 558.
Omniparens, 174.
Omnipatiens, 221.
Oppianus, 126, 128, 214.
Oppositiones acutæ, vide *Oxymora*.
Opiare, 266.
Opus pietatis, virtutis, 20 *seq.*, 228.
Orandi tria tempora, 562.
Orationes pauperum quantum prosint, 288 *seq.*
Orbitrices, 550.
Orbes, oculi, 278.
Orentius, 29, 181.
Origines, 200.
Origo pudoris, 177.
Orentius, sive *Orientius*, vide *Orentius*.
Orosius, 77, 86, 529, 552, 556.
Oseas cap. ii et x, 156.
Osiris Ægypti sol erat, 204.
Osorius Hieronymus, 518.
Ostensus, 185.
Ostia amphitheatri, 512 *seq.*
Ostrum et *murex*, 299.
Othertus, 591.
Offa de pace, 559.
Ouzelius, 216.
Ovidius, 105, 118, 122 *seq.*, 129, 140, 153 *seq.*, 156 *seq.*, 160 *seq.*, 165, 167 *seq.*, 175, 178, 198, 202 *seq.*, 218 *seq.*, 225, 257 *seq.*, 214 *seq.*, 247 *seq.*, 252, 257 *seq.*, 260, 265 *seq.*, 271, 278, 292, 299, 505 *seq.*, 511, 515, 527, 529 *seq.*, 535, 541, 548 *seq.*, 553, 558, 560, 565, 576 *seq.*, 579, 582, 584, 590, 594, 596 *seq.*, 599 *seq.* *Flammipetens*, et similibus nominibus vix usus, 556.
Ovium simplicitas, 156.
Owen Joann., 397.
Oxymora Dracontii, 105, 181, 171 *seq.*, 188, 192 *seq.* 197, 201, 229, 505, 509, 537, 517, 599.
 P
Pacianus, 517.
Pacuvius, 207.
Palatum, 559.
Palaerius Aonius ridiculus imitator Virgilii, 110.
Palladius, 4, 214, 534.
Palla, vestis muliebris, 261.
Palmata cervorum cornua, 136.
Palmes vitis, 142.

- Palpebra* femin., *palpebrum* neutr., 338.
Palpebra, 338.
Pambo abbas, 4.
Panormi inscriptiones Chaldaicae, 306.
Papias Vocabularia, 7, 70, 269.
Paradiseus celestis, 364. *Hortus* Domini, 144. *Quinam* eum in India collocaverint, 143 seq.
Paralysis, 229.
Parce flagello, 336.
Parcere mucrone populi, 383.
Par cum infinitivo, 169. *Pro* conjuge, *ibid.*
Par cum duce, 340.
Pardus non dat reducere morsus, 399.
Parentes, cognati, et affines, 354.
Paricida, 246.
Para, portio cibi, 234.
Participare, 130.
Partiri cices, 218.
Parturire de arboribus, 141 seq.
Parumper, 216 seq.
Parva pro parum, 198, 245.
Parvi et *pueruli* pro pueris, 246.
Pascentius comes, 87.
Paschasius martyr Hispanus, 88.
Pastilli ex vipera, 138 seq.
Pater de eo qui bene meritis est, 130.
Patrem nostrum Deum Christiani a J. C. edocti appellamus, 130.
Pater de patre et matre, 304.
Paulinus, 119, 124, 131, 136, 138, 190, 231, 276, 281 seq., 295, 298, 344 seq., 363 seq., 374.
Paulinus Petrocorius, 119 seq., 175, 192, 228.
Paulus doctor gentium, 270. *Romae* cum Petro commoratus, 317.
Pauli epist. I ad Corinth. cap. iv, 320; vii, 171; x, 234; II ad Cor. c. iv, 239; v, *ibid.* Ad Ephes. c. iv, 336; vi, 270. Ad Galat. iv, 227; vi, 153. Ad Hebr. i, 290; v, 270; ix, 263; xi, 305; xii, 131. Ad Rom. iv, 275 seq.; ix, 270, 276; vi, 254; xii, 581. I ad Thessal. v, 135, 275. I ad Timoth. i, 270, 282.
Pauperum bona divites rapiunt, 289. *Causa* defensa contra avaros, 300.
Pax sub Augusto, 387.
Peccatis hominum medicina a Deo preparata, 272 seq.
Peccatores obstinati graviter a Deo puniuntur, 135.
Peccata facientes veniam merentur, 124.
Peccatoribus munera confert Deus, ut convertantur, 286.
Peccatum quo sensu fess offensae Dei, 401. *Originale*, 290.
Pectinare, 332.
Pectus, 360.
Pecudes et feras, 123.
Pendula terra, 250. *Sidera*, 218.
Pennari, *pennescere*, 135.
Pentapolis Palaestinae, alias *Pentepoles*, 254 seq.
Per carmina, 362. *Per cuncta*, per omnia, 119, 139, 167.
Per partes, 221.
Per, propter, 337.
Perclarus, *praeclarus*, 249.
Pererius, 168.
Perez Joann. Bapt., 9. *Vide* Bayer.
Perfundere mundum lumine, 147.
Periocha, 16 seq.
Perpes nexus, 300.
Persae a parricidio maxime abhorrebant, 325. *Eisdem* *jas* erat cum matribus commisceri, *ibid.*
Persis gemmis nobilis, 163.
Persius, 151.
Pervadiat aer, 245.
Pervigilium Veneris, 146.
Petavius, 81, 134, 265.
Petere cum duobus accusativis, 386.
Petrus Francisus, 360.
Petrocorius, vide *Paulinus*.
Petronius Arbitr., 168, 216, 241, 335.
Petrus ambulans super aquas, 230. *Tabitham* a morte revocavit, 288. *Ejus* et successorum principatus in Ecclesia, 315 seq.
Petri epist. I c. u, 275; iii, 232; v, 235. *Epist. n.*, c. n, 316; iii, 152 seq.
Petrus Chrysologus, 211. *Rigensis*, 17, 25, 318.
Phasmius, 51, 285. *Ejus* fabularum supplementum, 110.
Vide Inghirami *Phaedrus*.
Pharaonis cor obduratum a Deo, 93, 370.
Philastrius, 317.
Philemon Aegyptius, 253.
Phileni fratres se vivos comburi passi sunt, 323 seq.
Philippinae insulae cinnami feraces, 164.
Philo, 325.
Philoxenus, 393.
Phoenix avis, 164. *Ejus* fabula, 201 seq.
Phoenice media brevi, 164.
Phoenicis media brevi, 201.
Phoenicis adjectivum, 164.
Phrixus, 258.
Picula avara, 188, 230.
Picus avis prima correpta, 398.
Pietas Dei argumentum carnis de Deo, 111 seq.
Parentis, 130. *Pro* clementia, 120. *Pro* religione, 302. *Pietatis* et iustitiae divinae opera, 120 seq.
Pigmenta, pigmentarium, 143.
Pinea Joannes, 208.
Pingere terram floribus, 144.
Pisces peritescunt mare furens, 126 seq. *Piscium* creatio, 150 seq. *Castitas*, 127. *Providentia* in suo genere conservando, *ibid.*
Pisides, 23, 140, 281.
Pitheus, 248.
Pium lac, 172.
Pius VI, 516.
Placidus, mitis, 117.
Plaques quinque celestes, 118.
Plasma, 165 seq., 226.
Platonis versus, 56.
Plausus avium, 154.
Plautus, 2, 124, 150, 134, 168, 229, 243, 321, 341.
Plectibilis, 242.
Plenus amor, 171.
Pleonasms, 133, 148, 233, 256.
Plinius, 127 seq., 138, 158, 140 seq., 144, 145, 148, 150, 153 ad 156, 158 seq., 163, 165, 178, 185, 200, 205, 209, 214, 241, 246, 258 seq., 276, 280, 290, 330, 374, 377, 380, 398, 402.
Plinius Junior, 188, 241, 349.
Pino cum accusativo, 128.
Plutarchus, 323, 391.
Pluviae clavis, 209.
Pocula, 250 seq.
Pons par afflicto quos par culpa tenet, 188.
Poenae inferorum die resurrectionis dominicae an mitigatae, 264 seq. *Peccatorum*, 253.
Poenital cum nominativo, 380.
Poenitentia interna brevi spatio temporis peragi potest, 285. *Non differenda*, 135.
Poenitere varia sunt xi, 207.
Poetae ex fertilitate saepe synonyma conjungunt, 139.
Malis oppressi parum ingenio valent, 103. *Graeci* et *Latini* e sacris litteris quaedam sumserunt, 231.
Poetae Christiani et res ingeniosi, 102. *Poetis* ethnicis suis aequalibus non inferiores, 174. *Ab antiquioribus* versus in eorum mutabantur, 61. *Sacrarum* *Litterarum* recondita doctrina praestantes, 364 seq. *In suis* carminibus fabularum meminerunt, 267.
Poetarum Christianorum licentia in nominum proprietorum quam iato, 103 seq.
Poetarum Christianorum editiones multum inter se discrepant, 171.
Pomum de omni genere fructuum, 142, 143.
Poplite subnixo, submisso, 311.
Populi pro bestiariis, et contra ipsos diversa vota, 312.
Populus Dei, sancti, 364. *Insones* in extremi iudicii die, 366.
Portendere, 150.
Portio panarum, 338.
Possevinus, 31.
Post et *per* in mss. confusa, 251.
Post more substantivi, 362.
Post saecula, 151, 198, 268. *Mundi* saecula, 151. *Templa* poli, 225.
Pr producant ultimam brevem dictionis praecedentis 270.
Præco Dei, 316.
Præcox, 229.
Prædux, 220.
Praefationes duae ab antiquis usitatae, 15.
Praemortuus, 276.
Praesagia ex animalibus, 136.
Praestare, 229. *Prodesse*, 274, 376.
Praestita substantivae, 388.
Praesumpta pro praesumens, 324.
Praesumptio, 191. *Fiducia*, 276.
Praesumptus, *praesumptuosus*, 251. *Superbus*, 286.
Præter quod, 340.
Præstinus, 163.
Præcatio, imprecatio, 287.
Preces corde magis quam ore promendae, 192. *Pro* extremo iudicio, 364.

Primordia, 376. Mundi, 156.
Princeps, Deus, 103, 211, 251, 307.
Principalis, 22.
Principes ministri Dei sunt in bonum, 381.
Præcians, 205, 245, 382, 383, 393.
Pro alia nil peccasse, 400. *Servire fidelis*, 220.
Probo, synaxis hujus verbi, 186.
Probus M. Valerius, 15.
Probus martyr Hispanus, 88.
Procellas vincere, 162.
Procellas rapide, 209.
Procer in singul.ri, 343.
Procopius, 72, 75, 78, 89.
Proditor, 126.
Productus in arenam, 511.
Proferre, 141 seq.
Profundum, profunditas, 293. *Pro mari*, 172 seq.
Prognostica, 126, 185 seq.
Propagatio hominum in statu naturæ integræ, 177.
Propago vario intervallo quantitatis, 560.
Propertius, 131, 211, 224, 235, 235, 280, 339, 562, 577, 579.
Propitius prima producta, 569.
Prorumpere, 156.
Prosodia Dracontii, 103.
Prosper Aquilanus, 10, 78, 88, 117 seq., 120, 122, 151 seq., 334, 362, 371, 381. *Ejus epigrammata*, 52.
Prospere belli, bellorum, 331.
Prospero, 127.
Prov. ii, 151; vii, 249; xi, 29; xvi, 301; xxi, 381; xxx, 212.
Proverbium Hispanicum, 582.
Provid. Dei, 235. *In perpetua successione hominum*, 198.
Providentia divine ratio, 281.
Prudentius, 15, 22, 29, 84, 119, 123, 124, 126, 154, 157, 160, 161, 165, 178, 181, 189, 195, 199, 201, 207, 215, 221, 230, 233, 236, 240, 245, 258, 259, 262, 274, 266, 268, 272, 275, 278, 285, 302, 301, 307, 309, 313, 320, 329, 334, 345, 350, 358, 360, 365, 375, 381, 386. *Ejus versus apud Columbanum*, 6. *Ipsius vita defuncti*, 97.
Psalm. ix, 281; xv, 365; xvii, 207, 333; xxxvii, 333; xlii, 366; l, 287; liv, 275, 38; lvii, 285; lxviii, 333; lxxvi, 207; lxviii, 235; lxxviii, 198; ci, 213; ciii, 207, 230; cix, 224; cxvii, 365; cxviii, 564; cxxxv, 140; cxxxvii, 200; cxlv, 281, 283; cxlvi, 285; cxlviii, 365.
Psylli Africa populi, 5, 183.
Pubesco de herbis, 293.
Pubis pro pubes, 172.
Publius Syrus, 211.
Pudor culpam consequitur, 177. *Pro dedecore*, 518.
Puella, puerperæ, 277.
Puente (Lud. de la), 397.
Pueritia, 593.
Puerperium, 227.
Pulmonis officium, 193.
Pulsis gen. femin., 207.
Punicens rubor, 526.
Purpureæ aquæ, 205.
Pu pureum mare, 129 seq.
Purpureus color pro quovis pulchro colore, 127.
Putrescere, 235.
Putris arena, 379.
Pygmalion, 517.

Q

Qua, quæ, 321.
Quadrantis practica, 58.
Quadriga cur soli attribuitur, 219.
Quadrupedantis equi ungula pulsæ, 401 seq.
Quanti pro quor, 352.
Qualere remos, 245. *Venenum*, 153.
Quercetanus, 288.
Qui vel qui, alius, alius, 321.
Quidquid vim plur. num. habet, 382.
Quintilianus, 219.
Quintus metellus Numidicus, 293.
Quippe trisyllabum, 180.
Quirinus adjective, 321.
Quisque pro quisque, 285.
Quota portio, 331.
Quum pro quando, 353. *Pro quando, u. den.*, 280.

R

Rabies severa, 314.
Racemi arborum aromaticarum, 114.
Raderus, 175.
Rapere, 514. *Squamas*, 158.
Raptus, morte præceptus, 285.
Rarior usus commendat voluptates, 501.
Ratbertus Corbelenensis imitator Draco (ii), 121.
Raynaudus Theophilus, 372.
Recapitulare, 19.
Recapitulatio in sacris litteris, 19.

Recapitulationes carminum, 16 a. q.
Recessuinus rex, 9.
Recidere, 152. *Vealium*, 232.
Recidit, et rediit discrimen, 190.
Recidit, 277.
Reddere iras, 211.
Redire secundo, rursus, 153.
Redivivus, vide Recidivus.
Rebecca aquæ, 253.
Redundare, 187.
Referitur cognata, 373.
Refundere, 125.
Reggus Joseph, 166.
Regis clementia propria, 330 a. q.
Reguli filies, et constantia, 353 seqq.
Reg. I, c. i, 279; c. n, 283, 287; c. xxviii, 248, II, c. xii, 279, III, c. viii, 353, 375; c. xii, 250, IV, c. xi, 279.
Relaxare peccata, 288, 401.
Relena, c, 189.
Remedia e serpentibus, 173 seq.
Reorum habitus, 331, 356.
Repente, mor., 281.
Repetitiones Dr. cont. familiares, 119, 126, 147, 162, 213.
Repti prima brevi, 158.
Reptus cornua, 500.
Reponere, 159.
Reponit pro deponi, 158.
Reputare, 223.
Reservo pro servo, 248.
Respiratio et aspiratio, 19.
Resumere tota scelerum, 25.
Resurrectio corporum, 198 a. q.
Retorquere vela, 382.
Reverio, 199.
Rhenanus beatus, 111.
Ribadeneyra Petrus, 387.
Rident elementa, 148.
Ridere, non curare, 178.
Riga, vide Petrus Rigenis.
Rigere in scropulos, in nicen, 111.
Rigordus, 153.
Rittershusius Canarius, 101.
Rivinus Andreas editor Dracontii, 47. *Ejus editio mendis scatet*, 194. *Notatus*, 7, 15, 20, 37, 60, 155 ad 158, 167, 152, 154, 164, 168, 172, 181, 186, 197, 200, 207, 572.
Roa Martinus, 121.
Rodericus archiep. Tolet., 90.
Rodriguez de Castro Joseph deceptus, 38 seq., 42, 45.
Roman de la Higuera Hieronymus, 57.
Romani an ex Esau origine ducant, 306. *Eorum clementia*, 342. *Crudelitas in ludis*, 312. *Virtus*, 328 seqq.
Romanus pontifex Christi vicarius, 516.
Roscidus, 128.
Rosci flores, 211.
Roseus, 190.
Rosule, 211, 257.
Rosweyds Heribertus, 4.
Rugus Carolus, 317.
Rubi go latens corrode as viscera ferri, 181.
Rubri maris gemmæ, 12 eq.
Rudis, recens, 153.
Ruinartius, 11. *Notatur*, 72.
Ruiz, vide Azagra.
Rumpere varia significatione, 236.
Rupertus refellitur, 153.
Rursus redire, repeiere, referre, redde, c, 153.
Rusticus Helpidius, 225 a. q.
Rutilatur passive, 202.
Rutilius, 338.

S

Sabsoth, 237. *Domianus cur Deus dicitur*, 220.
Sabellus, 228.
Sachsus Henricus, 305.
Sæcula mundi, 308.
Sagax de hominum genere, 20.
Sagda gemma, 163.
Saguntii filix, et clades, 340 seqq.
Salmasius, 223.
Salmasius, 152.
Salmonius sacrilegus, 519.
Salomon concessus precibus patris David, 279. *Ille* s. Davidis, 381.
Salomon exscriptor Papie, 7.
Salutifer, salutiger, 148.
Salvianus, 121, 224, 287, 289.
Samuelis anima e mortuis evocata, 218.
Sanctus, 175.
Sancta cxxii, 278. *Legis*, 198.

- Sanctus*, Deus, 215, 536, 562.
Sanctius, Sanchez Gaspar, 210.
Sandicius color, 257. *Sandix*, *ibid*.
Sanguinis profuvium, 250.
Sapere pro scire, 182.
Sap. ix, 259; *x*, 251, 291; *xii*, 225; *xv*, 401; *xvi*, 285.
Saporo, *saporatus*, 211.
Sara anus ex sene Abraham concipiens, 276 *seq.*
Sara Raguelis filia, 278.
Sarisburiensis vel Sarisburiensis Joan. 53, 158, 190, 329.
Sassias, 55.
Satiabilis, 263.
Satiata sanguinis, 518.
Satisfactio Dracontii falso titulo antea insignita, 65 *seq.*
Saturni crudelitas, 504 *seq.* *Stella*, 125.
Saül consulens mulierem habentem pythonem, 248.
Scalliger, 253, 313.
Scavola dexteram foculo injiciens, 353 *seq.*
Scapuli feneratoris impudentia, 296.
Scelera exs irpanda sunt, non scelerati, 331. *Hominum* *requientia omni tempore*, 244.
Scelus pro scelerato, 255.
Scena capillorum, 351. *Scenæ*, 258.
Schottus Andreas, 305, 585.
Schroderus, 178.
Scientia divina, 185 *seqq.*, 294.
Scindere fretum, 249.
Scintillare oleum pluvie imminenti indicium, 186 *seq.*
Scorpius non semper in ictu, 159. *Extra Africam non est venenatus*, *ibid*.
Scripta veterum cur scriptis recentium præferri soleant, 2.
Scriptura corrupta, 15.
Scriptores in suis scriptis vivunt, 1.
Scrutarius laudat scruta, 5.
Scrutator aquarum, piscator, 181.
Seberus Wolff, 47, 1. 8.
Secreta cæli, 217.
Sectari, 241. *Passive*, 162.
Secundo redire, 155.
Securus varia significatio, 505, 507, 511.
Secutuleia quænam mulieres dicte, 156.
Sed pro et 294. Pro imo, aut et, 285. *Pro tamen*, 285.
Sedulius, 15 *seq.*, 41, 118, 155, 149, 217 *seq.*, 225, 226 *seqq.*, 246, 249, 244, 269 *seq.*, 272, 295, 517, 530.
Semen, omnino, 541. *Pro Simul*, 207.
Semina rerum diversis terris distributa, 162.
Semiramis flui thalamum invasit, 545 *seq.*
Semo Saneus Deus Fidiis, 518.
Sempronius Gracchus, 117.
Senium, 8, 16.
Seneca philus, 127, 214, 500, 515, 522, 535. *Eus censura contra Ovidium irridenda*, 251 *seq.* *Seneca trag.* 29, 120, 128, 165, 216, 219, 256, 242, 509, 538, 599.
Senectus, senium, 21, 593. *Pro senex*, 550.
Senectus, u correpto, 585.
Senes non despicendi, 245.
Senium florum, 155.
Sensus, 375.
Sentire apte de divinitate, 117.
Separatio piorum ab impiis in extremo judicio, 565 *seq.*
Septentriones, 293 *seq.*
Sequi de feminis quæ viros amoris causa sectantur, 156.
Sequitur pena scelus, 259.
Sequitur pro narro, 120.
Serenum substantive, 128, 191, 292.
Sereus Sammonicus, 215.
Serenus, serenator. serenissimi, 224.
Seres, 165.
Seri nepotes, 252.
Sericum, serica, 289.
Serpens in terris aridis, 160. *Medicinz prodest*, 158.
Stellato tegmine exultat, 200.
Serpens diabolus non impunè triumphavit, 181.
Serpentes Africæ, 528 *seq.*
Servare membra sepulcro, 255.
Servi Dei quinam dicti, 279.
Servi domini parum i defers, 551. *Servorum origo, magis* *numerus apud Romanos*, 375.
Servius, 175, 190, 240, 217, 257, 285, 502, 545.
Servilius, u brevi, 545.
Seu pro et, 568.
Severinus episcopus, 46.
Severus poeta, 245, 515. *Sanctus*, 262.
Sextilius Hemina, 21.
Sibilare, 258.
Sibylla Babylonica, 255.
Sibyllini verus de judicio, 53.
Sichæus Didus conjux, 547.
Sidera pendula, 218. *Sub sole latent*, 149.
Sideris innumeri numerus, 295.
Siderum ortus, et obitus, 204 *seq.*
Sidonius Apollinaris, 77 *seq.*, 91, 345.
Sienti pro sint, 139.
Siliceus, Guigero, 288.
Silingui Vandali, 75.
Silius Italicus, 29, 155, 180, 206, 238, 256, 515, 530, 401.
Simile ac, 584.
Simonis Magi volatus et casus a multis narratus, a Dracontio confirmatus, 517. *An Romæ statua illi erecta*, 518.
Simonia secunda correpta, 518.
Simplex, innocuus, innocens, 156, 377.
Simplitas, innocentia, 182, 291.
Simul pro omnino, 173. *Pro Similiter*, 517. *Superfluum*, 229.
Sine laude, illaudatus, 500.
Sinus Abraham, 266.
Sirius sidus noxium, 579.
Sirmoudus editor Dracontii, 45. *Laudatus a Barthio*, 46.
Quo codice usus in editione Dracontii, 59. *Emendatus*, 150, 159, 163, 182, 200, 209. *Notatus*, 10 *seq.*
Sit communi intervallo, 503. *Productum*, 168.
Soboles numerosa in Vet. Test. virtutis præmium, 501.
Socrates, 1.
Solomitarum supplicium, 254 *seq.*
Sol, 218. *Aquis pasci dictus*, 244. *Auriga cur vocetur*, 219. *Luminis index*, 508. *Noctet, et prodest*, 378 *seq.* *Deus cæli*, 204. *Vires ab undis resumit*, 595. *Iosius caput radiis ornatum*, 119. *Cursus*, 391.
Solis, lune et astrorum creatio, 117 *seq.*
Solem in fies o Resu rectionis domine et Na ivitatis S. Joannis Baptiste saltare fabulosum est, 211.
Soles longi, minores, 210.
Solidante globo, 159.
Solinus, 1. 0 ad 165, 242, 218.
Somifer, somniger, 118.
Somnus Admo inmissus ovalis, 170.
Sophocles, 281.
Sophonias, cap. I, 220.
Sors impiorum, 564 *seq.* *Piorum beata*, *ibid*.
Sorte Diane, 514.
Sozomenus, 1.
Sp. producant brevem dictionis præcedentis, 157.
Spartianus, 276.
Sp. tauri, 209.
Species, 215, 572.
Speciare, 228.
Specto pro exspecto, 502.
Sperare pro metnere, 184.
Spernere, spicere, 502.
Spes hominum Deus, 217.
Sphaera tractatus, 58.
Spicare, 192 *seq.*
Spina in dorso, 560.
Spiral flux, 258.
Spiritu divino omnia moventur, 196.
Spiritu da tylos, 152.
Spiritus de Verbo di iño, 225.
Spiritus san tus omnia complectens, et penetrans, 221.
Spiritus igni puniri possunt, 290.
Spiritus et Spiritus, 225.
Spondere, 184.
Sponnare de apro, 157.
Sponnat palatum serpentis, 179.
Si producant brevem dictionis præcedentis, 315.
Stanhope Geo., 588.
Stare, 257. *Constantiam denotat*, 502.
Stattius, 15, 151, 149, 157, 160, 168, 172, 175, 184, 187, 207, 215, 235, 285, 505, 511, 515, 521 *seq.*, 537 *seq.*, 541, 544, 546, 577, 579, 585.
Stella que Christum annuntiavit, 262.
Stellare Peribis, 211.
Stellarius, signorum et astrorum differentia, 119.
Stellas num demonstratum sit a sole lucem non recipere, 150.
Stephani glossæ Græco-Latinæ, 595.
Stephanus pro inimicis oravit, 547. *Martyrio coronatus*, 270.
Ste hamus prima producta, 105, 596.
Sterilitas dedecori erat apud Hebræos, 276.
Stilico Vandalus, 71.
Strabo, seu Strabus, 516.
Stridor de serpentibus, 258.
Stringere ripas, 167.
Structura corporis, 226.
Stunica Didacus castigatus, 208.
Styli diversitas sæpe incerta, 82.
Suada mali, 185. *Suada trisyllabum*, *ibid*.
Suarius, 170.

Sub arce beata, 281.
Subarundinare, 145.
Subducitur, 197.
Subductus morie, 205.
Subtexere, 155.
Subvestio, 200.
Successio continua rerum, 197.
Successus, 121.
Succiditur, 197.
Succumbere, 235.
Succusius, 121.
Suetonius, 245 *seq.*, 296, 381.
Suetus trisyllabum, 512, 562.
Suffragur flumen, 76.
Sui, consanguinei, 521.
Suicidii infandum crimen, 522.
Sulpicius Apollinaris, 16.
Sulpicius Severus, 517.
Super pro insuper, 585.
Supercilium, 558.
Superstes cum genitivo, 221, 291.
Supinus oculus, 170.
Supplementa vetera codicum, 501. In antiquis scriptoribus an sine reprehensione adhiberi possint, 109.
Supplicium Dei revocabile, 282.
Surgens laudare, 167.
Suus pro ejus, 251, 510, 575.
Synecopes peculiaria exempla, 225.
Synsesus ex depravatis codicibus mss. quid commo i eruetat, 501. Peritus coniciendi veram scripturam in libris depravatis, 558 *seq.*
Synonyma frequenter a Draconio adhibita in rebus quas e sacris Literis profert, 118.
Synopsis librorum carminis de Deo, 111 *seqq.*
Syrus Mimus P., 298, 515, 555.

T

T finita inter communia censentur a Capella, 502.
Talhitha orationibus p-uperum a morte revocata, 288.
Tacitus, 193, 251, 274, 529, 555.
Taffius Petrus, 515.
Talo, 100.
Tam et jam, tam et tum saepe in mss. confusa, 127.
Tamayo de Salazar Joann., 145.
Tantum fecisse, 521.
Tarquinus adulter. Lucretiae, 517. *Superbus expulsus*, 529.
Tartarus insatiabilis, 265.
Taurica Diana, 515.
Temperies, 257. *Crelli*, 579. *Varia*, 577.
Temperies in plurali, 578.
Tempora luna, 129. *Lunae*, phœbi, 218. *Nostra*, 516.
Pacis et belli, 507.
Tempo. um vicissit. d. nes, 596 *seqq.*
Tempus pro tempo. a, 558.
Tendere mare, 552.
Tenebræ ante mundum conditum non sunt dicendæ nor, 156. *Diurnæ*, 124 *seq.* In Christi obitu, 265 *seq.*
Tene ræ, oculi cæci, 229.
Tenor de diversis rebus, 158.
Tentatio duplex, 505.
Teporare, teporatus, 158.
Tepuere, calorem remiserunt, 508.
Terentius, 151, 158, 241, 530, 541, 402.
Terra mater communis, 140, 145. Partim fretum sustinet, partim a freto sustinetur, 174. Ejus creatio, 140. Tertia die arbores maturosque fructus produxit, 142. Universa a nonnullis insula dicta, 208. Cum usura reddit quod accipit, 295. Gemmas, vepres, rosas parit, 577. Violentus ejus motus, 208.

Terræna proptæo, homines, 175.
Terreros Stephanus, 70.
Terribile adverbii more, 585.
Terrigenæ, q. antes, 251. Homines, 151.
Tertia xra, Erubus, 128.
Tertullianus, 45, 51, 118, 151 *seq.*, 159, 145, 155, 161, 165, 168, 169, 176, 178, 181, 193, 205, 211, 229, 232, 240, 245, 249, 261, 264, 285, 295, 316, 345, 564, 580.
Testantibus, obtestantibus, 298.
Thebanum bellum, 522.
Theodelinda regina, 24.
Theodoretus, 517, 525.
Theodosio Juniori scripta non e-t elegia Draconii, 66.
Theophilus Aurelian., 25, 29, 33, 224, 345, 355, 565, 572.
Theologiense monasterium, 12.
Theriacæ, 153 *seq.*, 241.
Thomas (S.), 271, 370 *seq.*
Thomas Ven., 50.
Thronus prima correpta, 103. *Prima producta*, 251, 256.
Tiberianus, 21.
Tiberius Græco sermone abstinēbat, 206.

Tibullus, 128, 141, 145, 162, 167, 175, 290, 577.
Ticonius, 19.
Tigris velox, 161. Ejus generosus animus, 590.
Tiro adjective, 150.
Titania, Diana, 271.
Titi amphithestrum, 515. *Sententia*, 587 *seq.*
Titus prima producta, 387.
Tmesis figura ridicule adhibita, 117.
Tobias cap. iii, 278; *iv*, 288; *xiii*, 285.
Tobias senior Deum orat, 278.
Toelmaunus Simon, 47, 178.
Tolerare, 299.
Toletani Patres simul editi, 48.
Tomyris victoria de Cyro, 516.
Tonans, Deus, 117.
Tomanier, 104.
Torquatus consul filium morti adjudicans, 553 *seqq.*
Traciare, 591.
Transcendere iussa, 259.
Travasa, 519.
Trementer, 101, 565.
Tremesco et tremisco, 551.
Tremisco cum accusativo, *ibid.*
Trepidus dies, 148.
Tres pueri in camino ignis ardentis, 508 *seqq.*
Trina mente Deus, 225.
Trina virtus, et similia de SS. Trinitate, 81.
Trinitatis mysterium, 191.
Tristes inferi cur d. cti, 538.
Triumphiger, 571.
Trojogene, Romani, 540.
Trombellius, 58 *seq.*
Tu an ros in versuonibus sacris adhibendum, 400.
Tubero historicus, 540.
Tulisset pro abstulisset, 259.
Tumētes anni, 171 *seq.*
Tundere, 195.
Turibius, 45.
Turnebus, 195.
Tursellius Horatius, 588.
Tympanorum diversa genera, 291.

U

Uber, ubertas, 212.
Udare medullas, 501.
Una postrema brevi, 252.
Unda et inde in mss. confusa, 197.
Undare, 141. Cum accusativo, 505.
Undifluus, 197.
Undiscoms, 167.
Undosum pelagus, 219.
Ungula, 514.
Unicomatus, 81.
Unio anime cum corpore lege latenti fit, 215.
Urgeo cum infinitivo, 542.
Ursa feta, 161.
Ursus, et ex eo remedia, 241.
Usque sine ad, 285. *Usque senectam sine ad*, 361, 392.
Usura centesima, millesima, 296.
Ut post facio et fubeo saepe omititur, 215.
Uvae ubera vitis, 211.
Urifer, 199.
Uxor secunda felix credita, 562 *seq.*

V

V et B in mss. confusa, 158, 506.
Vacare, 222.
Vaccula, *vide* Vitula.
Vadimonium, 555.
Vagabunda secunda brevi, 154.
Vagari cum accusativo, 254.
Vago, vagas, 154.
Vagor cum accusativo, 255.
Valeri archiep. Tolet. instructio pastoralis, 507.
Valerius Placcus, 159, 151, 247, 252, 266, 285, 509, 511, 515, 585.
Valerius Maximus, 525, 525, 529, 552, 556, 559, 546.
Vallesius Franciscus, 591.
Vandalî in Hispania an Ariani fuerint, 86. In odio apud Hispanos, 89. Eorum historia exposita, 71. Ipsorum in Africam irruptiones et transitus, 78. Ipsorum regi Satisfactionem misit Draconius, 65. Eorum reges, 70, 174.
Vandalica persecutio in Africa, 88. In Hispania, *ibid.*
Vandalusia non est vetus nomen Bæticæ, 90.
Vannere, 201.
Vapor, calor, 148, 276.
Vaporare, 122.
Varietas in natura, 159 *seq.*
Varro, 162, 390, 595.
Vasæus Joann., 90. *Notatur*, 26.
Vaticane basilicæ tabularum, 17.

Vaquez de l Marmol Joann., 9.
 Vegetius, 280, 559.
 Vel pro et, 155, 227.
 Velit'um mare, velito'æ naves, 235.
 Velle pro volutus, 15, 169.
 Velleius Paternulus, 111.
 Vellus aureum, 258.
 Venatula, 311.
 Venantius, vide Fortunatus.
 Venatio ludica, 310 seqq.
 Venena sæpe pellunt neces, 377.
 Venenum omne frigidum, 326. Serpentum in dente vel morau, 158. Sub dente, 179. Medicamentum, 246. Pro animalibus venenatis, 238.
 Veneranter, 101, 118, 363.
 Venia inimicis concedenda, 385 seqq., eam concedere debet, qui veniam ab alio sperat, 401.
 Veniale, 238. Adverbii more, 582.
 Venti virtute Dei surgunt, 235. Eorum thesauri, 209.
 Venius nubes affert, et fugat, 191. Spiritus sine corpore, 191.
 Verbera in planctu, 503.
 Verbum consiliatiale Patri, 225. Descendit de cœlis, et de Patris sinu non emigravit, 225 seq. Verbo genitum, 221. Spiritus dictum, 225.
 Verendus, 35 seq., 33.
 Verinianus dux Romanus, 72.
 Vernetus, 400.
 Veronense amphitheatrum, 313.
 Vertere, 230.
 Vertex capitis, 357.
 Vespasianus Surrentinus, 51.
 Vestri comis, 145. Pennis, 133.
 Veterana sacra, 150.
 Veteranus Federicus, 50.
 Vibrare, 218, 258, 357.
 Vices, 218, 225. Alternare, 396.
 Vicibus, 378.
 Vicissitudines rerum, 396 seqq.
 Vicima et hostia, 503.
 Victor, vide Marius Victor.
 Victor Vitensis, 76, 370.
 Victorinus, 222 seq., 264, 267, 282, 316, 317.
 Victorinus Fab. Max., 56.
 Victorinus Pictaviensis, 56.
 Victorinus Satorius, 29.
 Victorinus, vide Marius Victor.
 Victuales, 81.
 Vigilius pontifex, 15.
 Vincemalus Baparensis episc., 81 seq.
 Vincemalus, 401. Quisnam fuerit, 80 seqq.
 Vindex et iudex in mss. confusa, 311.
 Viodicianus, 215.
 Viola pallentes, albae, purpureæ, 128.
 Vipera medicinz prodest, 158. Sæpe jurat, 376.
 Vipera natio, 185.

Viperæ angus, 160.
 Virgilius, 118, 120, 125, 125, 128, 138, 143, 145, 149, 153, 157, 161, 167, 169, 171, 174, 178, 183, 184, 190, 194, 196, 200, 202, 204, 206, 211, 217, 219, 221, 225, 228, 231, 238, 242, 243, 249, 252, 257, 266, 278, 282, 295, 298, 299, 302, 311, 314, 316, 319, 323, 327, 330, 332, 339, 342, 344, 347, 361, 375, 376, 383, 387, 391, 398, 402. A Tucca et Vario correctus, 15. Ejus supplementa inepta, 110.
 Virginius Virginiam filiam occidens, 331 seq.
 Virilitas, 393.
 Viror, 391.
 Virtus de athletis, 314. Pro miraculis, 223, 314.
 Vita æterna merces et gratia, 231.
 Vita S. Philberti, 70.
 Virvius, 593.
 Viry Edwardus, 390.
 Viola symbol. impudicitiz, 136. Sequitur taurum, *ibid.*
 Vic tandem, 209.
 Vola, 360.
 Volterraneus Raphael, 21.
 Volteri ridicula apothecosis, 380.
 Voluptas de spectaculis, 313.
 Voluptas sanguinaria ludicræ venationis, 312.
 Vomere, 196.
 Vonk Cornelius Valerius, 133.
 Voipseus, 182, 591.
 Vopceasius Thomas, 119, 338.
 Votax pretii, 297.
 Vos an in versionibus sacris a bibendum, 430.
 Vossius Gerard Joann., 239. Ejus error, 27.
 Vota hominum, 363; mala, 135; præces, 280; scelera, 235.
 Vulcanius Bonaventura, 71.
 Vultures, 212.
 Vultus laceratio in fletu, 338.

W

W in Cu mutatum, 69.
 Wardali et Gundali item, *ibid.*
 Watus, 70.
 Warnerius Joann., 29.
 Weitzus editor Dracontii, 43. Notatus, 133, 191, 200.
 Winodamus, 81.
 Witbovius, 315.
 Wowerus, 325.

X

Xenia prima producta, 289, 364.
 Xenia an omnino abstinendum, 289.
 Xerxis exercitus ad Thermopylas, 338.
 Zaccagnius Laurentius, 35, 81.
 Zacharias pater Joann. Bapt. vocis usum, 325.
 Ejus culpa et venia, 230 seq.
 Zarade leges, 325.
 Zehnerus Joachimus, 43.
 Zenodotus Ephesus, 110.
 Zona torrida, 327. Zonæ aliæ, *ibid.* seq. Quinque, 118.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

PRUDENTIUS.

Psychomachia, 11
 Liber primus contra Symmachum, 111
 Liber II contra Symmachum, 177
 LIBER PERISTEPHANON, 273
 HYMNUS PRIMUS. — In honorem SS. martyrum Hemeterii et Cleodoni, *ibid.*
 HYMNUS II. — Passio S. Laurentii, 291
 HYMNUS III. — In honorem B. Eulalie martyris, 340
 HYMNUS IV. — In honorem xviii martyrum Casaraug., 357
 HYMNUS V. — Passio S. Vincenlii martyris, 378
 HYMNUS VI. — In honorem BB. martyrum Fructuosi ep sc. Ecol. Tarsacon., et Augusti Eulogique diaconorum, 411
 HYMNUS VII. — In honorem beati martyris Quirini, 424
 HYMNUS VIII. — De loco in quo martyres passi sunt, 430
 HYMNUS IX. — Passio S. Cassiani Forocornelliensis, 432
 HYMNUS X. — Passio S. Romani martyris, 444
 HYMNUS XI. — De passione S. Hippolyti martyris, 530
 HYMNUS XII. — Passio apostolorum Petri et Pauli, 536
 HYMNUS XIII. — Passio S. Cypriani martyris, 560
 HYMNUS XIV. — Passio S. Agnetis virginis, 580
 Epilogus, 591

DRACONTIUS.

Epistola dedicatoria, 595
 PROLEGOMENA in carmina Dracontii, 599
 CAPUT PRIMUM. — Dracontii apud veteres prima memoria. S. Isidori de eo testimonium. S. Columbiani plures versus a Dracontio mutati est. *ibid.*
 CAP. II. — S. Eugenius Toletanus Hexameron Dracontii

emendavit, 614
 CAP. III. — S. Ildefonsi iudicium d. Dracontio a S. Eugenio emendato. Dracontii opus inter libros sæculi x indicatum, 615
 CAP. IV. — Dracontii memoria apud recentes scriptores, renovata, et diversæ de eo opiniones, 615
 CAP. V. — Codices manuscripti Dracontii, 621
 CAP. VI. — Editiones Dracontii, 629
 CAP. VII. — Dracontii duo codices mss. bibl. Vaticane, cæteris auctores, quorum nulla mentio apud alios, 634
 CAP. VIII. — Dracontii carminis de Deo et Sais actionis auctor, 640
 CAP. IX. — Dracontius carmen de Deo et Satisfactionem ad regem Vandalorum compositum dum esset in vinculis, 644
 CAP. X. — Sub Gunthario Vandalorum rege in Hispania scribat Dracontius, 648
 CAP. XI. — Nonnullæ rationes quibus Dracontius in Africa scripsisse dicatur, proponuntur et expenduntur, 654
 CAP. XII. — Carmina Dracontii ab antiquis interpolata. Conjectura de statu Dracontio Romæ erecta, 660
 CAP. XIII. — Confessio et penitentia Dracontii, 665
 CAP. XIV. — Stylus, Latinitas et prosodia Dracontii, 683
 CAP. XV. — Methodus in edit. Dracontii observata, 672
 CAP. XVI. — Argumentum et synopsis in lib. de Deo, 673
 CARMEN DE DEO, 679
 Liber primus, *ibid.*
 Liber II, 769
 Liber III, 837
 SATISFACTIO ad Guntharium regem Vandalorum, 901

